PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM.

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS, ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ; OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS, DETECTIS AUCTA ; INDICIBUS ORDINARIIS VEL ETIAM ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA ; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET QUADRAGINTA INDICIBUS SUB OMNI RESPECTU, SCILICET, ALPHABETICO, CHRONOLOGICO, ANALYTICO, ANALOGICO, STATISTICO, SYNTHETICO, ETC., OPERA, RES ET AUCTORES EXHIBENTIBUS, ITA UT NON SOLUM STUDIOSO, SED NEGOTIIS IMPLICATO, ET SI FORTE SINT, PIGRIS ETIAM ET IMPERITIS PATEANT OMNES SS. PATRES, LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS INDICIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT ;

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, CORRECTIONIS PERFECTIO, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, VEL ETIAM INEDITORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM,

ET EX INNUMERIS OPERIBUS TRADITIONEM CATHOLICAM CONFLANTIBUS, OPUS UNICUM MIRABILITER EFFICIENTIUM.

SERIES GRÆCA POSTERIOR

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ AB ÆVO PHOTIANO AD CONCILII USQUE FLORENTINI TEMPORA, ET AMPLIUS, NEMPE MORTEM CARDINALIS BESSARIONIS.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIAM NEMPE LATINAM, ALIAM GRÆCO-LATINAM. AMBÆ PARTES JAM INTEGRE EXARATÆ SUNT. LATINA, 222 VOLUMINIBUS MOLE SUA STANS, 1110 FRANCIS VENIT : GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI COMPLECTITUR, ET 104 VOLUMINA IN 109 TOMIS, PRO PRIMA SERIE, NON EXCEDIT. POSTERIOR VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA 55 VOLUMINA RETINETUR. SECUNDA SERIES GRÆCO-LATINA AD 53 VOLUMINA TANTUM ATTINGIT ; DUM HUJUS VERSIO MERE LATINA 29 VOLUMINIBUS EST ABSOLUTA. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM 8, UNUMQUODQUE MERE LATINUM 5 FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE LATINAM, SIVE GRÆCAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. IDEO, SI QUIS TANTUM EMAT LICET INTEGRE, SED SEORSUM, COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EAMDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO 9 VEL PRO 6 FRANCIS SOLUM OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES POSTERIORI PATROLOGIÆ LATINÆ SERIEI, PATRES AB INNOCENTIO III AD CONCILIUM TRIDENTINUM EXHIBENTI, APPLICABUNTUR. PATROLOGIA QUÆ MANUSCRIPTIS IN BIBLIOTHECIS ORBIS UNIVERSI QUIESCENTIBUS CONSTABIT, NECNON PATROLOGIA ORIENTALIS, CONDITIONIBUS SPECIALIBUS SUBJICIENTUR, ET IN TEMPORE SUO ANNUNTIABUNTUR, SI TEMPUS EAS TYPIS MANDANDI NOBIS NON DEFUERIT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS CXL.

NICETÆ AMBO. GEORG. ACROPOLITA. THEOD. DUCAS. ALEXANDER PAPA IV. ALII.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE, EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUD*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1863

PATHOLOGIE

TRADITIO CATHOLICA.

SÆCULUM XIII. ANNI 1205-1270.

NIKHTA

ΤΟΥ ΧΩΝΙΑΤΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

NICETÆ CHONIATÆ

OPERA OMNIA,

NEC NON FRATRIS EJUS

MICH. ACOMINATI CHONIATÆ

ATHENIENSIS ARCHIEPISCOPI

QUÆ ÆTATEM TULERUNT SCRIPTA VEL SCRIPTORUM FRAGMENTA;

INSUNT PRÆTEREA

GEORGII ACROPOLITÆ ANNALES BYZANTINI

ET

ALEXANDRI PAPÆ IV, THEODORI DUCÆ IMP. NICÆNI, GERMANI II, NICEPHORI, ARSENII, CPOLITANORUM PATRIARCHARUM; NICEPHORI CHUMNI, METHODII MONACHI

OPUSCULA, DIPLOMATA, EPISTOLÆ;

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

NICETÆ TOMUS POSTERIOR. CÆTERORUM TOMUS UNICUS.

ALMA COLLEGE
LIBRARY
Alma, California

VENEUNT 2 VOLUMINA 23 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *THIBAUD*, OLIM *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM, SEU *PETIT-MONTROUGE*, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISINA.

1865

8225

sacro calice inquisierunt et de episcopalis sedis eversione, vera quidem prætermiserunt, falsa autem ipsi imaginati sunt, deposueruntque, ut credebant, Athanasium, ejus loco ipsum Arsenium accipientes, cujus manum amputatam esse dicebant: qui prius Meletianorum superstitionis episcopus, tunc apud ipsos ut Hypseletorum urbis episcopus contra Athanasium subscripsit.

A νος, Μακεδόνιος Μοψουεστίας, οἳ καὶ ζητήσαντες τὰ περὶ τῆς τοῦ μυστικοῦ ποτηρίου συντριβῆς, καὶ τῆς καθαιρέσεως τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου, τὰ μὲν ἀληθῆ παρῆλθον, ἐπλάσαντο δὲ καὶ αὐτοὶ τὰ ψευδῆ, καὶ καθῆρησαν, ὡς ἐνόμισαν, Ἀθάνασιον, δεξάμενοι καὶ αὐτὸν Ἀρσένιον, οὗ ἔλεγον ἐκκεκόφθαι τὴν χεῖρα· ὃς, πρότερον τῆς Μελιτιανῶν θρησκείας ἐπίσκοπος ὢν, τηνικαῦτα παρ' αὐτοῖς ὡς τῆς Ὑψηλετητῶν ἐπίσκοπος πόλεως ὑπέγραψε κατὰ Ἀθανασίου.

5. Interea vero perfecto Hierosolymis templo prope cum calvarii locum qui magnum testimonium vocatur, jussit imperator episcopos qui Tyri aderant Hierosolymam venire et hoc templum consecrare. Tunc autem occasionem invenientes Arianorum fautores tentaverunt ut Hierosolymis synodus fieret et communio Ario et Euzoio concederetur. Imperatori igitur illud per ipsius sororem Constantiam quemdamque hujus mulieris familiarem presbyterum arianum persuasere, et curavere ut Arium Euzoiumque videret, quos postquam vidit censuitque fere ut Nicænos Patres credere, eos ad episcopos Hierosolymis congregatos misit, scribens ut de illis benignum ferretur suffragium, si recte credere viderentur. Occasionem igitur arripientes Arianieos exceperunt, imperatorique et universis episcopis scripsere eos orthodoxos esse.

γ'. Ἐν τούτῳ δ' ἐξεργασθέντος τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις ναοῦ περὶ τὸν τοῦ κρανίου χῶρον ὃς μέγα προσαγορεύεται μαρτύριον, ἐκέλευσεν ὁ βασιλεὺς τοὺς ἐν Τύρῳ συνειλεγμένους ἐπισκόπους καταλαβεῖν τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ τὸν τοιοῦτον καθιερῶσαι ναόν. Τηνικαῦτα δὲ καιρὸν εὑρόντες οἱ ἀρειανόφρονες ἐσπούδασαν ἐν Ἱεροσολύμοις γενέσθαι σύνοδον, καὶ κοινωνίας μεταδοῦναι Ἀρείῳ καὶ Εὐζωΐῳ· πείσαντες τοίνυν τὸν βασιλέα διὰ τῆς ἑαυτοῦ ἀδελφῆς Κωνσταντίας καὶ τοῦ προσψκειωμένου ταύτῃ πρεσβυτέρου ὀρειανοῦ, παρεσκεύασαν αὐτὸν θεάσασθαι Ἄρειον καὶ Εὐζώϊον, οὓς ἰδὼν καὶ ὑπολαβὼν παραπλησίως τοῖς ἐν Νικαίᾳ δοξάζειν, ἔπεμψε πρὸς τοὺς ἐν Ἱεροσολύμοις συνελθόντας, γράψας φιλάνθρωπον ἐπ' αὐτοῖς ἐνεχθῆναι ψῆφον, εἰ ὀρθῶς φανεῖεν δοξάζοντες· καιροῦ τοίνυν δραξάμενοι οἱ Ἀρειανοὶ ἐδέξαντο τούτους, καὶ αὐτῷ βασιλεῖ καὶ τοῖς ἁπανταχοῦ ἐπισκόποις ἔγραψαν ὀρθοδόξους ὑπάρχειν αὐτούς.

4. His ita actis, Athanasius Tyro fugiens Constantinopolim venit; cujus precibus annuens imperator dicentis se non juste damnatum esse, scripsit episcopis tunc Tyri congregatis ut ad ipsum descenderent, ut coram ipso Anathasii causa examinaretur. Postquam igitur advenerunt, Eusebius Nicomediæ contendebat justam in Athanasium latam esse sententiam; testes præstitit Theognim et Marium et Theodorum et Valentem et Ursacium. Imperator autem sive crederet vera quæ dicebantur, sive consentire suspicaretur episcopos ut e medio tolleretur Athanasius, mandavit ut is Treverim abduceretur, quæ est urbs occidentalium Gallorum; abductusque est Athanasius ibique mansit usque ad mortem Constantini.

δ'. Τούτων οὕτω πραττομένων, Ἀθανάσιος ἐκ Τύρου φυγὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἦλθεν· οὗ τῆς δεήσεως ἀκούσας ὁ βασιλεὺς μὴ δικαίως κριθῆναι λέγοντος, ἔγραψε τοῖς ἐν Τύρῳ συναθροισθεῖσι τηνικαῦτα καταλαβεῖν πρὸς αὐτὸν, ὡς ἂν ἐπ' ὄψεσιν αὐτοῦ δοκιμασθείη τὰ κατὰ Ἀθανασίου. Καταλεβόντων οὖν αὐτῶν, Εὐσέβιος ὁ Νικομηδείας ἰσχυρίζετο δικαίαν τὴν ἐπὶ Ἀθανάσιον γενέσθαι ψῆφον, μάρτυρας παρῆγε Θέογνιν καὶ Μάριν καὶ Θεόδωρον καὶ Οὐάλεντα καὶ Οὐρσάκιον. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἴτε ἀληθῆ πιστεύσας εἶναι τὰ λεγόμενα, εἴτε ὁμονοήσειν ὑπονοήσας τοὺς ἐπισκόπους, ἵν' ἐκποδὼν γένοιτο Ἀθανάσιος, προσέταττε ἀπηνεχθῆναι τοῦτον εἰς Τρίβειριν τῶν πρὸς δύσιν Γαλατῶν· καὶ ὁ μὲν ἀπῆχθη, καὶ ἦν ἐκεῖ ἕως τῆς Κωνσταντίνου τελευτῆς.

5. Arius autem post habitam Hierosolymis synodum in Ægyptum venit. Cum illo autem non communicante Alexandrinorum Ecclesia, rursum Constantinopolim rediit. Atque ita adimpletæ sunt sancti Alexandri preces. Post hæc autem manifeste cœperunt innovare Eusebiani circa episcoporum Nicææ congregatorum expositionem et scripto consubstantiale rejicere. Synodum igitur Constantinopolim convenire curarunt, deposueruntque et in exilium mitti studuerunt consubstantialis præcones, Asclepium Gazæ episcopum, Climatium Antaradi, alterum Clinatium Palti, Ephrationem Balani Cyrum Berrœæ, Domnionem Sirmii, Ellaneum Tripolis, Arium Petrarum Palconæ, et Asterium Petrarum Arabiæ, Olympium Æni, Theodulum Trajanopolis, Vincentium Capuæ, Ephratam Agrippinæ, Eutropium Adrianopolis, cui successit Lucius,

ε'. Ὁ δὲ Ἄρειος μετὰ τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις σύνοδον, ἦκεν εἰς Αἴγυπτον· μὴ κοινωνούσης δὲ αὐτῷ τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας, πάλιν ἀνῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· καὶ οὕτως ἔργον ἐγένετο τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ ἱεροῦ προσευχῆς. Μετὰ δὲ ταῦτα νεωτερίζειν φανερῶς οἱ περὶ Εὐσέβιον ἤρξαντο περὶ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθυθότων, καὶ ἐκβάλλειν ἐγγράφως τὸ ὁμοούσιον· σύνοδον οὖν ἀθροισθῆναι παρασκευάσαντες ἐν Κωνσταντινουπόλει καθεῖλον καὶ πεμφθῆναι πρὸς ὑπερορίαν ἔσπευσαν τοὺς τοῦ ὁμοουσίου κήρυκας, Ἀσκληπᾶν ἐπίσκοπον Γάζης, καὶ Κλιμάτιον Ἀνταράδου, ἕτερον Κλιμάτιον Πάλτου, Ἐφρατίωνα Βαλανείων, Κῦρον Βερρόης, Δομνίωνα Σιρμίου, Ἑλλάνεον Τριπόλεως, Ἄρειον Πετρῶν τῆς Παλαιστίνης, καὶ Ἀστέριον Πετρῶν τῆς Ἀραβίας, Ὀλύμπιον Αἴνου, Θεόδουλον Τραϊανουπόλεως, Βικέντιον Καπύης, Ἐφράταν Ἀγριππίνης, Εὐ-

τρόπιον Ἀδριανουπόλεως, οὗ διάδοχος Λουκιος, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸν εἰρημένον Μάρκελλον τῆς Ἀγκύρας καθῆρησαν· ὑπερφυῶς γὰρ ἐχαλέπαινον αὐτῷ, οἷα μήτε ἐν τῇ κατὰ Φοινίκην συνόδῳ τοῖς ὑπ' αὐτῶν ὁρισθεῖσι κατὰ Ἀθανασίου συνθεμένῳ, μήτε τοῖς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐπὶ Ἀρείῳ, μήτε τῆς καθιερώσεως τοῦ μεγάλου μαρτυρίου μετασχόντι δι' ἀποφυγὴν τῆς πρὸς αὐτοὺς κοινωνίας· καὶ ταῦτα μὲν ἔτι τοῦ μεγάλου περιόντος Κωνσταντίνου. A

ς'. Τελευτήσαντος δ' ἐκείνου, καὶ τῆς ἀνὰ τὴν ἕω βασιλείας εἰς Κωνστάντιον περιστάσης, ἔσχε μᾶλλον ἐπίδοσιν τὰ τῶν Ἀρειανῶν· ὁ γάρ τοι πρεσβύτερος ἐκεῖνος ὃν ἀρειανόφρονα ὄντα Κωνσταντίνῳ συνέστησεν ἡ αὐτοῦ ἀδελφή, γέγονε καὶ Κωνσταντίῳ κεχαρισμένος οἷα τὰς τοῦ Κωνσταντίνου διαθήκας ἀποδώσας αὐτῷ· συνήθης οὖν ἐντεῦθεν καὶ τῇ βασιλίδι γενόμενος καὶ τοῖς ἐν δυνάμει θαλαμηπόλοις εὐνούχοις, ὧν Εὐσέβιος ὁ ἐπαινέτης Ἀρείου προειστήκει, σφόδρα συνεχρότει τοὺς Ἀρειανούς. Ἐν τούτῳ δὲ Ἀθανάσιος ἐκ τῶν Γαλλιῶν ἐπανῆλθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐπιτρέψαντος αὐτῷ τὴν κάθοδον, καὶ γράμματα δόντος πρὸς τοὺς Ἀλεξανδρεῖς Κωνσταντίνου τοῦ ὁμωνύμου τῷ μεγάλῳ Κωνσταντίνῳ παιδὸς αὐτοῦ, ὃς ἦρχε τῶν πρὸς ἑσπέραν Γαλατῶν. B

6 Illo autem mortuo, et Orientis imperio ad Constantium deveniente, res Arianorum incrementum accepere. Ille enim presbyter quem Arii partes tenentem Constantino ipsius soror conciliaverat, fuit et Constantio charus, utpote qui illi Constantini testamentum detulerit. Inde igitur imperatrici familiaris factus et eunuchis regii cubiculi potentissimis, quibus præerat Eusebius, Arii fautor, Arianos fovebat. Interea vero Athanasius ex Galliis Alexandriam redierat, reditum illi permittente litterasque ad Alexandrinos dante Constantino Constantini Magni filio, qui ad occidentem Galliæ imperabat.

ζ'. Κατὰ δὲ τοῦτον τὸν χρόνον Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου τὸν βίον λιπόντος, διεδέξατο τὴν ἐν τῇ Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης ἐπισκοπὴν Ἀκάκιος· οὐκ εἰς μακρὰν δὲ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ βασιλεὺς, πόλεμον ἐπαγαγὼν τῷ ἰδίῳ ἀδελφῷ Κώνσταντι, κτείνεται παρὰ τῶν ἐκείνου στρατηγῶν ἐν Ἀκυλίᾳ. Τότε δὲ καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως τελευτήσαντος, προεβλήθησαν παρὰ μὲν τῶν Ἀρειανῶν Μακεδόνιος, παρὰ δὲ τῶν ὀρθοδόξων Παῦλος, παρὰ γνώμην τοῦ Νικομηδείας ἐπισκόπου Εὐσεβίου, καὶ Θεοδώρου τοῦ τῆς ἐν Θρᾴᾳ Ἡρακλείας, οἷς ὡς γείτοσιν ἡ χειροτονία διέφερεν. Ἐπὶ τούτοις οὖν ὀργισθεὶς Κωνστάντιος, παραγέγονεν εἰς Βυζάντιον, ἦν γὰρ ἀπόδημος τηνικάδε, καὶ σύνοδον καθίσας, παρέδωκεν Εὐσεβίῳ τῷ Νικομηδείας τὸν Κωνσταντινουπόλεως θρόνον, δευτέραν ταύτην μετατεθέντι μετάθεσιν· ἐπὶ τούτου συνηθροίσθησαν εἰς Ἀντιόχειαν τὴν μεγάλην ἐνενήκοντα καὶ ἑπτὰ ἐπίσκοποι, ὧν εἰσι καὶ οἱ φερόμενοι κανόνες· ἠθροίσθησαν δὲ προφάσει μὲν ἐπὶ καθιερώσει τῆς ἐκεῖ νεουργηθείσης ἐκκλησίας ἣν ἤρξατο μὲν οἰκοδομεῖν Κωνσταντῖνος, ἐξειργάσατο δὲ Κωνστάντιος· ὡς δὲ τὸ ἀποδὰν ἔδειξεν ἐπὶ μεταποιήσει τῶν ἐν Νικαίᾳ δοξάντων. C D

7. Hoc autem tempore Eusebio Pamphili e vita profecto, Cæsareæ in Palæstina episcopatum suscepit Acacius. Nec longo post tempore Constantinus imperator qui proprio fratri Constanti bellum indixerat, Aquileiæ ab ejus ducibus interficitur. Tunc autem et Alexandro Constantinopolitano mortuo, electi sunt ab Arianis Macedonius, ab orthodoxis vero Paulus, contra mentem Nicomediæ episcopi Eusebii, et Theodori Heracleæ in Thracia episcopi, ad quos ut vicinos pertinebat ordinatio. Ideo iratus Constantius Byzantium venit (tunc enim aberat); et synodo convocata Eusebio Nicomedensi Constantinopolitanum thronum tradidit qui hanc secundam translationem accepit. Interea Antiochiam magnam convenere nonaginta septem episcopi; convenerunt autem ut recenter ædificatam ecclesiam consecraturi, quam ædificare inceperat Constantinus; reipsa vero, ut eventus probavit, Nicæna decreta mutaturi.

η'. Ἡγοῦντο δὲ τῆς συνόδου ταύτης Εὐσέβιος Κωνσταντινουπόλεως ὁ ἀπὸ Νικομηδείας μετατεθείς, Ἀκάκιος Καισαρείας τῆς κατὰ Παλαιστίνην, Πατρόφιλος Σκυθοπόλεως, Θεόδωρος Περινθίου, Εὐδόξιος Γερμανικείας, Διαύσιος Καισαρείας Καππαδοκίας, καὶ Γεώργιος Λαοδικείας τῆς παρὰ Σύρους· Μάξιμος δὲ ὁ μετὰ Μακάριον Ἱεροσολύμων ἐπίσκοπος γεγονὼς ἐπίτηδες ἀπέφυγε ταύτην τὴν σύνοδον, μεταμελόμενος καθότι ἀπατηθεὶς ἐγένετο σύμψηφος τοῖς Ἀθανάσιον καθελοῦσιν ἐν Τύρῳ. Ὑπὸ τούτων οὖν τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ συνειλυθότων πρὸς τῇ διαστροφῇ τοῦ δόγματος Ἀθανασίου καταψηφισαμένων, προεβλήθη Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος Εὐσέβιος ὁ ἐξ

8. Ducebant autem hanc synodum Eusebius Constantinopolitanus qui Nicomedia translatus fuerat, Acacius Cæsareæ in Palæstina, Patrophilus Scythopolis, Theoderus Perinthi, Eudoxius Germaniciæ, Dianisius Cæsareæ in Cappadocia, et Georgius Laodiceæ apud Syros. Maximus qui post Maçarium Hierosolymæ episcopus factus erat, de industria synodum vitaverat; eum enim pœnitebat quod deceptus suffragium tulisset cum iis qui Tyri Anathasium deposuerant. Ab iis igitur qui Antiochiæ conversabantur et præter dogmatis perversionem Athanasium condemnaverant, electus est Alexandriæ episcopus Eusebius, Edessa, Osroeno-

rum urbe oriundus, factus vero deinceps Emesæ episcopus, qui partem astronomiæ auguralem dictam exercuisse arguebatur. Recusante vero Alexandriam Eusebio, suffectus est Gregorius Tarbæ episcopus, qua de re indignantes Alexandrini, ecclesiam Dionysii hujus urbis episcopi nomine dictam incenderunt; et Athanasius quidem fugiens Romam venit.

9. Paulo post mortuo Eusebio, contenderunt rursum de Constantinopoli Paulus et Macedonius. Quod ubi cognovit Constantius Antiochiæ, Hermogeni exercitus duci qui in Thraciam missus erat, mandavit, ut iter pergeret ad expellendum Paulum ex ecclesia. Cum illuc advenisset, militarique manu uteretur, insurrexit populus, eumque raptatum interfecerunt. De eo certior factus Constantius, Constantinopolim venit, et Paulum quidem expulit, urbem vero punivit, frumenti eam quod pater præstabat, quadraginta mensurarum millibus et ultra eam privavit. Octoginta enim millia prius dabantur civibus singulis annis ex tributis Ægyptiaco populo impositis. Macedonium autem non statim urbis episcopum fecit; sed sivit illum adversus Paulum in prædicta ecclesia concilium facere in qua et ordinatus est; atque ita ipse Antiochiam reversus est; Paulus vero Romam descendit.

10. Ea vero quæ Alexandriæ facta sunt aliter narrat Theodoretus. Dicit enim Gregorium post Athanasii fugam episcopatum gessisse usque ad Sardicæ habitam synodum. Post hanc autem synodum Gregorium ab Alexandrinis depositum esse, rediisse tunc Anathasium in propriam sedem per Constantis litteras, qui tunc Romæ regnabat. Postquam autem Constans mortuus fuit, rursum fugisse Anathasium, et electum esse ab Arianis Georgium Cappadocem, eumque sexcenta mala Athanasii fautoribus machinatum esse, in exsiliumque misisse nonnullos Ægypti Lybiæque episcopos, Caium Parætonii, Agathum Phragonis et partis Elearchiæ Ægypti, Ammonium Pachnemunis et reliquæ Elearchiæ partis, Agathodæmonem Schedeæ et Menelaiti, Dracontium Hermopolis minoris, Adelphium Onuphis, Paphnutium Sais, cujus meminit magnus Athanasius in sua de ipsius fuga Apologia; et præter illos alterum Ammonium, Moium, Philonem, Hermem, Plinium, Psenesirim, Agamphum, Marcum, Nilammonem, Marcum alterum, Athenodorum, et presbyteros Hieracem et Dioscorum. Atque ita quidem Theodoretus. Socrates autem et Sozomenus narrant Arianos statim post Pauli expulsionem et reditum imperatoris Antiochiam, deposuisse Gregorium tanquam Alexandrinis non gratum et negligentem proprii dogmatis propugnationem; cujus in locum Georgium misere qui ex Cappodacia oriundus, sibi famam in Ariana superstitione acquisiverat.

Ἐδέσσης μὲν τῆς Ὀσροηνῶν ὑπάρχων, γενόμενος δὲ ὕστερον Ἐμέσης ἐπίσκοπος, ὃς καὶ διεβάλλετο ἀσκεῖσθαι τῆς ἀστρονομίας τὸ ἀποτελεσματικὸν καλούμενον μέρος· παραιτησαμένου δὲ τοῦ Εὐσεβίου τὴν Ἀλεξάνδρειαν, ἐπετράπη ὁ Γρηγόριος τῶν Ταρβασθηνῶν, ἐφ' ᾧ χαλεπήναντες οἱ Ἀλεξανδρεῖς, τὴν ὁμώνυμον Διονυσίου τοῦ τῇδε ἐπισκοπήσαντος, ἐκκλησίαν ἐνέπρησαν· καὶ Ἀθανάσιος μὲν φυγὼν εἰς Ῥώμην ἀφίκετο.

θ'. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τελευτήσαντος Εὐσεβίου, ἀντεποιήσαντο πάλιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως Παῦλος καὶ Μακεδόνιος. Κωνστάντιος δὲ, τοῦτο μαθὼν ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐπέτρεψεν Ἑρμογένει τῷ στρατηλάτῃ πρὸς τὰ Θράκια πεμπομένῳ μέρη, ὁδοῦ πάρεργον ποιῆσαι τὸ ἐξωθῆσαι Παῦλον τῆς ἐκκλησίας· οὗ παραγενομένου καὶ στρατιωτικῇ χειρὶ χρησαμένου, ἐστασίασε τὸ πλῆθος, καὶ αὐτὸν σύραντες ἀπέκτειναν. Πυθόμενος δὲ τὸ γεγονὸς Κωνστάντιος, κατέλαβε τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν μὲν Παῦλον ἐξήλασε, τὴν δὲ πόλιν ἐζημίωσεν, ἀφελὼν τοῦ σιτηρεσίου τοῦ παρασχεθέντος ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ὑπὲρ τὰς τέσσαρας μυριάδας· ὀκτὼ γὰρ ἐγγὺς μυριάδες ἐχορηγοῦντο πρότερον σίτου τοῖς πολίταις ἑκάστου ἔτους ἐκ τῶν κομιζομένων ἀπ' Αἰγύπτου τῷ δήμῳ φόρων. Μακεδόνιον δὲ τῆς πόλεως τέως ἐπίσκοπον οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' εἴασεν αὐτὸν ἐν τῇ λεγομένῃ ἐπὶ Παύλου ἐκκλησίᾳ συνάγειν, ἐν ᾗ καὶ ἐχειροτονήθη· καὶ οὕτως αὐτὸς μὲν ἀνέζευξεν εἰς Ἀντιόχειαν· Παῦλος δὲ τὴν Ῥώμην κατέλαβεν.

ι'. Περὶ δὲ τῶν κατ' Ἀλεξάνδρειαν συμβεβηκότων Θεοδώριτος μὲν ἄλλως ἱστορεῖ. Φησὶ γὰρ μετὰ τὴν Ἀθανασίου φυγὴν ἐπισκοπῆσαι Γρηγόριον ἄχρι τῆς ἐν Σαρδικῇ συνόδου, μετὰ δὲ τὴν σύνοδον ταύτην, τὸν μὲν Γρηγόριον ἀναιρεθῆναι παρὰ τῶν Ἀλεξανδρέων, ἐπανελθεῖν δὲ πάλιν τὸν Ἀθανάσιον εἰς τὸν οἰκεῖον θρόνον διὰ γραμμάτων Κώνσταντος τοῦ ἐν Ῥώμῃ βασιλεύοντος. Ἐπεὶ δὲ Κώνστας ἐτελεύτησεν, αὖθις φυγεῖν Ἀθανάσιον, καὶ προβεβλῆσθαι παρὰ τῶν Ἀρειανῶν Γεώργιον τὸν Καππαδόκην, μυρία κακὰ τοῖς τὰ Ἀθανασίου φρονοῦσιν ἐνδείξασθαι, καί τινας τῶν ἀπ' Αἰγύπτου καὶ Λιβύης ἐπισκόπων ἐξορίσαι, Γάϊον Παραιτονίου, Ἄγαθον Φραγώνεως καὶ μέρους Ἐλεαρχίας τῆς Αἰγύπτου, Ἀμμώνιον Παχνεμούνεως καὶ τοῦ λοιποῦ μέρους τῆς Ἐλεαρχίας, Ἀγαθοδαίμονα Σχεδίας καὶ Μενελαΐτου, Δρακόντιον Ἑρμουπόλεως μικρᾶς, Ἀδέλφιον Ὀνοὐφεως, Παφνούτιον Σάεως, ὧν καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ ὑπὲρ τῆς φυγῆς αὐτοῦ ἀπολογίᾳ μέμνηται· καὶ πρὸς τούτοις Ἀμμώνιον ἕτερον, Μῶϊον, Φίλωνα, Ἑρμῆν, Πλήνιον, Ψενέσιριν, Ἄγαμφον, Μάρκον, Νειλάμμωνα, Μάρκον ἕτερον, Ἀθηνόδωρον, καὶ πρεσβυτέρους Ἱέρακα καὶ Διόσκορον. Οὕτως μὲν οὖν Θεοδώριτος· Σωκράτης δὲ καὶ Σωζόμενός φασιν ὅτι εὐθὺς μετὰ τὸ ἐκβληθῆναι Παῦλον, καὶ ἀναζεῦξαι Κωνστάντιον εἰς Ἀντιόχειαν, οἱ ἀρειανίζοντες μετέστησαν ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας Γρηγόριον, ὡς οὔτε Ἀλεξανδρεῦσι κατὰθύμιον, καὶ ὡς ἀμελῆ πρὸς σύστασιν τοῦ οἰκείου δόγματος· ἀντὶ δὲ τούτου, Γεώργιον ἐπεμψαν, ὃς ἐκ Καππαδοκίας μὲν ὥρμᾶτο, δόξαν δὲ περὶ τὴν ἀρειανὴν θρησκείαν ἐκέκτητο.

ια'. Ἐν τούτῳ δὲ τὴν Ῥώμην, ὡς ἔφαμεν, κατέλαβον Ἀθανάσιος καὶ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ Μάρκελλος ὁ Ἀγκύρας, καὶ Ἀσκληπᾶς ὁ Γάζης, ὃν οἱ Ἀρειανοὶ, διαβαλόντες ὡς θυσιαστήριον καταστρέψαντα, καθεῖλον, καὶ ἀντ' αὐτοῦ Κεντιανὸν ἐχειροτόνησαν· πρὸς δὲ καὶ Λούκιος ὁ Ἀδριανουπόλεως ἐπ' ἄλλῳ τινὶ κατηγορηθείς. Ὁ δὲ Ῥώμης ἐπίσκοπος Ἰούλιος, ὁμονοοῦντας τούτους εὑρὼν τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ, εἰς κοινωνίαν προσήκατο, καὶ τοῖς ἀνὰ τὴν Ἕω πᾶσιν ἐπισκόποις ἔγραψεν ἀποδοῦναι μὲν αὐτοῖς τοὺς ἰδίους θρόνους, πέμψαι δέ τινας εἰς ῥητὴν ἡμέραν τοὺς ἐλέγξοντας αὐτοὺς δικαίως ἐκβεβλημένους. Τούτοις θαῤῥήσαντες τοῖς γράμμασιν οἱ ἀμφὶ τὸν Ἀθανάσιον, ἕκαστος τὸν ἑαυτοῦ κατέλαβε θρόνον. Οἱ δὲ τὰς ἐπιστολὰς δεξάμενοι, χαλεπῶς ἤνεγκαν· καὶ συλλεγέντες, εἰς Ἀντιόχειαν, Ἰουλίῳ μὲν ἀντέγραψαν ὡς οὐ δεῖ κανονίζεσθαι παρ' αὐτοῦ τοὺς τῆς Ἀνατολῆς ἐπισκόπους, εἰ βούλοιντό τινας ἐξελαύνειν τῶν ἐκκλησιῶν, ὅτι μηδὲ οἱ τῆς Ἀνατολῆς ἀντεῖπον, ὅτε Ναυάτον ἐξήλασαν οἱ τῆς Δύσεως. Κωνστάντιον δὲ παρώτρυναν κατὰ Ἀθανασίου καὶ Παύλου· καὶ ὃς ἔγραψεν ἀπ' Ἀντιοχείας τῷ ἐπάρχῳ Κωνσταντινουπόλεως Φιλίππῳ Παῦλον μὲν ἐξελάσαι τῆς πόλεως Μακεδονίῳ δὲ παραδοῦναι τὴν ἐκκλησίαν· ὁ μὲν οὖν Παῦλος εὐθὺς ἐξηλάθη· Φίλιππος δ' ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν ἠπείγετο, σύνθρονον ἐπὶ τοῦ ὀχήματος ἔχων τὸν Μακεδόνιον· παρείπετο δὲ τούτοις καὶ χεὶρ στρατιωτικὴ ξιφήρης· πλήθους δὲ πολλοῦ παρόντος, καὶ τῷ ἐπάρχῳ καὶ τῷ Μακεδονίῳ παρόδου μὴ γινομένης, ὑπέλαβον οἱ στρατιῶται τοὺς ὄχλους ἀνθίστασθαι· καὶ λοιπὸν πολλοὺς μὲν αὐτοὶ τοῖς ξίφεσιν ἀνεῖλον, πολλοὶ δὲ καὶ ὑπ' ἀλλήλων συνεπατήθησαν· καὶ ἀπέθανον, ὡς λέγεται, περὶ τοὺς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα καὶ τρισχιλίους. Ἐπὶ τοιούτοις μὲν οὖν κατορθώμασι Μακεδόνιος παρὰ τοῦ ἐπάρχου ἐνεθρονίσθη.

A

B

C

11. Interea autem Romam, ut diximus, venerant Athanasius et Paulus, sed et Marcellus Ancyræ, et Asclepius Gazæ quem Ariani deposuerant, falso eum criminantes quod aram evertisset, et cujus loco Centianum ordinaverant; ac præter illos Lucius Adrianopolis alio crimine accusatus. Romæ vero episcopus Julius eos fidei Nicænæ consentientes inveniens in suam communionem admisit, atque omnibus Orientis episcopis scripsit ut iis proprias sedes redderent, mitterentque dicta die qui eos probarent juste depositos esse. His litteris confidentes Athanasii fautores receperunt singuli proprias sedes. Qui autem has litteras accepere, ægre tulerunt; convenientesque Antiochiam, Julio responderunt non oportere ab illo regi Orientis episcopos, si quos ex ecclesiis vellent expellere; quia neque Orientis episcopi restiterint, quando Novatum expulere Occidentis episcopi. Constantium autem excitaverunt in Athanasium et Paulum; isque Antiochia scripsit ad Constantinopolis præfectum Philippum, ut Paulum quidem ex urbe pelleret, Macedonio autem traderet ecclesiam. Paulus igitur statim expulsus est. Philippus vero ad ecclesiam evectus est, consedentem in curru Macedonium habens; quos sequebatur militaris manus gladiis armata. Cum autem ingens adesset multitudo neque præfecto et Macedonio iter præberent, crediderunt milites velle turbam resistere; multosque gladiis interfecerunt, multi autem alii ab aliis conculcati sunt. Mortui sunt, ut dicitur, quasi tria millia centum et quinquaginta. Tali igitur successu Macedonius a præfecto in episcopali sede constitutus est.

ιβ'. Ἀθανάσιος δὲ τὴν ἐπιβουλὴν Κωνσταντίου δείσας, θανάτῳ γὰρ ζημιοῦν αὐτὸν ἠπείλησεν, εἰς τὴν Ῥώμην ἀφίκετο· καὶ Παῦλος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀπενεχθείς, ὅθεν καὶ τοὺς προγόνους ἔχειν ἐλέγετο, καὶ τὴν μὲν Ἕω φεύγειν ἐπιτραπείς, Ἰλλυρικῆς δὲ καὶ τῆς ἐπέκεινα γῆς ἐπιβαίνειν οὐ κωλυθείς, ἀπαίρειν εἰς Κόρινθον προεφασίσατο, καὶ τὴν Ῥώμην κατέλαβε καὶ αὐτός. Ἀναδιδάξαντος οὖν Ἰουλίου τὸν βασιλέα Κώνσταντα τὰ περὶ αὐτῶν, ἔγραψεν ἐκεῖνος τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ πέμψαι τινὰς τῶν ἐπισκόπων ἀπολογησομένους περὶ τῆς τούτων καθαιρέσεως. Ἐπέμφθησαν οὖν Νάρκισσος Εἰρηνουπόλεως, Θεόδωρος ὁ Ἡρακλείας, Μάρις ὁ Χαλκηδόνος, καὶ Μάρκος ὁ Ἀρεθούσης· οἳ τὴν μὲν ἐν Ἀντιοχείᾳ παρ' αὐτῶν ἐκτεθεῖσαν ἀπέκρυψαν πίστιν, ἑτέραν δ' ἐκάτυσαν ἀπάδουσαν ὅλως τῇ ἐν Νικαίᾳ· καὶ ταύτην τῷ βασιλεῖ Κώσταντι δεδωκότες, καὶ περὶ ὧν ἐβούλοντο μηδὲν ἀνύσαντες, ὑπέστρεψαν ἄπρακτοι. Μετὰ δὲ τριετῆ χρόνον ἑτέραν οἱ τῆς Ἕω συντάξαντες πίστιν, ἣν καὶ μακρόστιχον ἔκθεσιν ὠνόμασαν, ἔπεμψαν τοῖς ἀνὰ τὴν Δύσιν δι' Εὐδοξίου τοῦ Γερμανικείας καὶ Μακεδονίου τοῦ Μοψουεστίας, ἐν ᾗ μνήμην μὲν οὐσίας οὐκ ἐποιήσαντο Θεοῦ, ἀπεκήρυξαν δὲ τοὺς ἐξ οὐκ ὄντων λέ-

D

12. Athanasius autem Constantii insidias formidans (ei enim mortem minatus erat) Romam abiit. Et Paulus Thessalonicam delatus, unde proavi orti dicebantur, cum Orientem relinquendi permissionem accepisset, neque Illyricum et quæ ultra est regionem petere prohiberetur, Corinthum se proficisci prætexuit, Romamque et ipse venit. Cum autem Julius monuisset imperatorem Constantem de eorum conditione, scripsit ille ad imperatorem Constantium ut episcopos mitteret qui eorum depositionem defenderent. Missi sunt igitur Narcissus Irenopolis, Theodorus Heracleæ, Maris Chalcedonis et Marcus Arethusæ; qui quidem a scipsis Antiochiæ expositam fidem celavere, alteram autem struxerunt omnino Nicænæ repugnantem. Eamque postquam imperatori Constanti tradidere neque quidquam eorum quæ volebant perfecissent, reversi sunt nihil operati. Post autem tres annos, Orientis episcopi alteram composuerunt fidem quam μακρόστιχον ἔκθεσιν (longi ordinis expositionem) nominavere, eamque ad Occidentis episcopos misere per Eudoxium Germaniciæ et Macedonium Mopsuestiæ; in qua quidem nullam de Dei essentia mentionem faciebant, excommunicabant autem eos

qui dicebant Filium Dei esse de nihilo, ac fuisse tempus quando non erat; præterea et Sabellianos, quos nominant Romani Patropassimos, utpote Patrem cum Filio et Spiritu sancto confundentes, et nunc quidem eum Patrem, nunc Filium, nunc Spiritum sanctum appellantes. Promiscue enim et indiscrete Romana lingua dicitur passim. Cum autem hanc fidem non recepissent Occidentales, sed dicerent sibi sufficere Nicæna dogmata, scripsit ad fratrem Constans sibi justum videri ut Athanasii fautoribus propriæ sedes restituerentur.

A γοντας τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι ἦν ὅτε οὐκ ἦν· πρὸς δὲ καὶ τοὺς Σαβελλιανούς, οὓς ὀνομάζουσι Ῥωμαῖοι πατροπασσίμους, ὡς τὸν Πατέρα συγχέοντας εἰς Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ ποτὲ μὲν αὐτὸν Πατέρα, ποτὲ δὲ Υἱόν, ποτὲ δὲ Πνεῦμα ὀνομάζοντας· τὸ γὰρ χύδην καὶ ἀδιακρίτως πάσσιμον ἡ Ῥωμαϊκὴ λέγει φωνή. Ταύτην δὲ τὴν πίστιν μὴ παραδεξαμένων τῶν Δυτικῶν, ἀλλ' εἰπόντων ἀρκεῖσθαι τοῖς ἐν Νικαίᾳ δόξασιν, ἔγραψε πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὁ Κώνστας ἀξιῶν ἀποδοθῆναι τοῖς περὶ Ἀθανάσιον τοὺς οἰκείους θρόνους.

13. Quoniam autem nihil perfectum fuerat, duobus imperatoribus placuit concilium Sardicam convocari. Et convenerunt ex Theodoreto ducenti et quinquaginta episcopi; ex Socrate autem et Sozomeno, ex occidentalibus partibus fere trecenti, ex orientalibus autem sex et septuaginta; quorum in numero erant Sabinus, Heracleæ in Thracia Macedonianorum episcopus, et Ischyras qui Marcotiæ episcopatum ab Athanasii adversariis acceperat. Occidentales quidem Sardicam convenerunt, orientales vero, cum Philippopolim pervenissent, iis notum fecerunt se cum iis non velle colloqui, nisi a sessione et communione expulerint Athanasii fautores ut depositos. Illis autem id non ferentibus, ii concilium habuere in ipsa urbe Philippopoli, et deposuerunt, pro libito, Julium Romanum, eo quod primus cum Athanasio et ejus fautoribus communicasset, Hosium Cordubensem propter eamdem causam, et quia amicus fuerat Paulini et Eustathii qui Antiochiam rexerant, Maximinum Trevirensem, utpote qui primus cum Paulo communicasset, Protogenem Sardicæ eo quod Marcellum defenderet quem prius condemnaverat, Gaudentium ut aliter agentem ac Cyriacus cui successerat, et ut plurimi facientem eos quos deposuerant.

ιγ'. Ὡς δὲ οὐδὲν ἠνύετο πλέον, ἔδοξε γνώμῃ τῶν δύο βασιλέων ἀθροισθῆναι σύνοδον ἐν Σαρδικῇ τῇ πόλει· καὶ ἠθροίσθησαν κατὰ μὲν Θεοδώρητον πεντήκοντα καὶ διακόσιοι ἐπίσκοποι, κατὰ δὲ Σωκράτην καὶ Σωζόμενον ἐκ μὲν τῶν ἑσπερίων μερῶν περὶ τοὺς τριακοσίους, ἐκ δὲ τῶν ἑῴων ἓξ καὶ ἑβδομήκοντα· οἷς συνηριθμεῖτο καὶ Σαβῖνος ὁ τῶν ἐν Ἡρακλείᾳ τῆς Θρᾴκης Μακεδονιανῶν ἐπίσκοπος, καὶ Ἰσχύρας ἐπιτραπεὶς τὴν τοῦ Μαρεώτου ἐπισκοπὴν παρὰ τῶν ἀπεχθανομένων τῷ Ἀθανασίῳ. Καὶ οἱ μὲν Δυτικοὶ κατ' αὐτὴν τὴν Σαρδικὴν συνῆλθον· οἱ δὲ Ἀνατολικοί, καταλαβόντες τὴν Φιλιππούπολιν, ἐδήλωσαν αὐτοῖς ὡς οὐκ ἄλλως εἰς λόγους ἐλθεῖν αὐτοῖς ἐθέλουσιν, εἰ μὴ τοὺς περὶ Ἀθανάσιον ἀπελάσουσι τοῦ συνεδρίου καὶ τῆς κοινωνίας ὡς καθηρημένους. Τῶν δὲ μὴ ἀνεχομένων, ἐκεῖνοι συνήδρευσαν ἀλλήλοις ἐν αὐτῇ τῇ Φιλιππουπόλει, καὶ καθεῖλον, ὡς ἐνόμισαν, Ἰούλιον μὲν τῆς Ῥώμης, ὡς ἅρξαντα τῆς πρὸς Ἀθανάσιον καὶ τοὺς ἅμ' αὐτὸν κοινωνίας, Ὅσιον δὲ τὸν Κορδούβης διά τε τὴν αὐτὴν αἰτίαν, καὶ ὅτι φίλος ἐγένετο Παυλίνῳ καὶ Εὐσταθίῳ τοῖς ἡγησαμένοις τῆς Ἀντιοχείας, Μαξιμῖνον δὲ Τριβέρεως ὡς πρῶτον Παύλῳ κοινωνήσαντα, Πρωτογένην δὲ τῆς Σαρδικῆς ὡς ὑπερμαχοῦντα Μαρκέλλου τοῦ πρότερον ὑπ' αὐτοῦ καταψηφισθέντος, Γαυδέντιον δὲ ὡς ὑπεναντία σπουδάζοντα Κυριακῷ ὃν διεδέξατο, καὶ τοὺς παρ' αὐτῶν καθῃρημένους περὶ πολλοῦ ποιούμενον.

14. Hosii autem fautores postquam convenerant, innocentes declaraverunt Athanasium quidem ut injuste ab iis qui Tyrum congressi erant vexatum, Marcellum vero ut minime annuentem se cogitare quæ falso arguebantur. Manifestæ enim erant, inquit Theodoretus, malæ Eusebianorum artes. Quæ enim Marcellus ut quæsita dixerat, ea ut ab ipso extra controversiam posita calumniabantur. Cum autem ea in synodo Sardicæ habita lecta essent, recta inventa est hujus hominis fides. Socrates autem dicit Marcellum ut condemnationem repelleret, persuasisse episcopis Sardicæ congregatis eos qui ipsum deposuerant non intelligere quæ scripserat, atque ideo se Samosatensis episcopi suspiciones incurrisse. Patriarcha vero Photius narrationes conferens Socratis ac Theodoreti, dicit Sardicenses episcopos vere deceptos esse; cumque non bene intellexissent Marcelli scripta, male eum justificasse; inde neminem accepisse eorum

ιδ'. Οἱ δέ γε ἀμφὶ τὸν Ὅσιον, συνελθόντες, ἀθώους ἀπέφηναν Ἀθανάσιον μὲν ὡς ἀδίκως ἐπιβουλευθέντα παρὰ τῶν ἐν Τύρῳ συνελθόντων, Μάρκελλον δὲ οἷα μὴ οὕτω λέγοντα φρονεῖν ὡς διεβάλλετο· ἐφωράθη γάρ, φησὶν ὁ Θεοδώρητος, τῶν περὶ τὸν Εὐσέβιον ἡ κακοτεχνία· ὅτι ἃ ζητῶν ὁ Μάρκελλος εἴρηκε, ταῦτα ὡς ὡμολογημένα διαβεβλήκασι. Τούτων δ' ἐπὶ τῆς συνόδου τῆς κατὰ Σαρδικὴν ἀναγνωσθέντων, ὀρθὴ τοῦ ἀνδρὸς ἡ πίστις εὑρέθη. Σωκράτης δέ φησιν ὅτι ἀναπαλαίων ὁ Μάρκελλος τὴν καταδίκην ἔπεισε τοὺς ἐν Σαρδικῇ μὴ νοῆσαι τοὺς καθελόντας αὐτὸν, ἃ γέγραφε· καὶ διὰ τοῦτο τὴν ὑπόνοιαν τοῦ Σαμοσατέως λαβεῖν. Ὁ δὲ πατριάρχης Φώτιος, σχόλια παραθεὶς τοῦ τε Σωκράτους καὶ τοῦ Θεοδωρήτου, φησὶν ὅτι ἐν Σαρδικῇ μᾶλλον ἠπατήθησαν· καὶ μὴ νοήσαντες ἀκριβῶς τὸ Μαρκέλλου σύγγραμμα, κακῶς αὐτὸν ἐδικαίωσαν· ὅθεν οὐδεὶς παρεδέξατο τὴν περὶ τούτου κρίσιν αὐτῶν· ἀλλ' ἔστιν ἔξω τῆς Ἐκκλησίας ὁ Μάρκελλος. Ἠθώω-

σαν δὲ οἱ ἐν Σαρδικῇ καὶ Ἀσκληπᾶν τὸν Γάζης, ὡς Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου καὶ πολλῶν ἄλλων ὑπομνήματα ἐπιφερόμενον δικαιοῦντα αὐτόν· ἔτι δὲ καὶ Λούκιον τὸν Ἀδριανουπόλεως, ὡς τῶν κατηγόρων αὐτοῦ φυγῇ χρησαμένων· καθεῖλον δὲ Γεώργιον τὸν Ἀλεξανδρείας, Βασίλειον Ἀγκύρας τὸν ἀντὶ Μαρκέλλου, Κεντισνὸν Γάζης τὸν ἀντὶ Ἀσκληπᾶ, Θεόδωρον Ἡρακλείας, Νάρκισσον Εἰρηνουπόλεως, Ἀκάκιον Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, Μηνόφαντον Ἐφέσου, Οὐρσάκιον Σιγγηδόνος, Οὐάλεντα Μούρσης, Γεώργιον Λαοδικείας, καίτοι μὴ παρόντα ἐν τῇ συνόδῳ ταύτῃ· καὶ οὗτος κατὰ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον καὶ τοῦ πρεσβυτερίου καθαιρεθεὶς ὑπὸ τοῦ μακαρίου Ἀλεξάνδρου δι' ἀσωτίαν. Καὶ ταῦτα μὲν τοιοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον.

ιε'. Οἱ δὲ περὶ Ἀθανάσιον πάλιν τὴν Ῥώμην κατέσχον· καὶ ὁ τῶν ἑσπερίων βασιλεὺς Κώνστας, τὰ ἐν Σαρδικῇ γενόμενα μαθὼν, ἔγραψε τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίῳ τοῖς περὶ Ἀθανάσιον ἀποδοῦναι τὰς ἰδίας ἐκκλησίας. Ὡς δ' ἀνεβάλλετο, πάλιν ἔγραψεν ἢ δέχεσθαι τούτους, ἢ πρὸς πόλεμον παρασκευάσασθαι. Τοῖς ἀνὰ τὴν ἕω τοίνυν ἐπισκόποις τοῦτο Κωνστάντιος κοινωσάμενος, καὶ νομίσας εὔηθες εἶναι διὰ ταύτην αἰτίαν ἐμφύλιον αἱρεῖσθαι μάχην, τρισὶ γράμμασιν Ἀθανάσιον μετεκαλέσατο καὶ τοὺς σὺν αὐτῷ· κατέλαβον οὖν τοὺς ἑαυτῶν θρόνους Παῦλος ὁ Κωνσταντινουπόλεως, Μάρκελλος ὁ Ἀγκύρας, Ἀσκληπᾶς ὁ Γάζης, καὶ Λούκιος ὁ Ἀδριανουπόλεως· Ἀθανάσιος δ' εἰς Ἀντιόχειαν τῆς Συρίας ἀφικόμενος, ἔνθα διέτριβε Κωνστάντιος, εὔνουν δῆθεν αὐτοῦ ἐπειράθη· τῶν Ἀρειανῶν δὲ ὑποθεμένων, ἔφη πρὸς αὐτὸν ὁ Κωνστάντιος· Ἀξιῶ ἐκ πολλῶν τῶν ὑπὸ σὲ Ἐκκλησιῶν μίαν ἔχειν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τοὺς κοινωνεῖν σοι παραιτουμένους. Ὁ δὲ, ὑπολαβών, Πλεονεξίαν, ἔφη, χάριν αἰτῶ κἀγὼ, βασιλεῦ, ὥστε μίαν ἔχειν ἐκκλησίαν ἐν Ἀντιοχείᾳ τοὺς τῶν ἑτεροδοξούντων τὴν κοινωνίαν φεύγοντας· ὅπερ ἀκούσαντες οἱ Ἀρειανοὶ παρὰ τοῦ βασιλέως, ἐζήτησαν πλέον οὐδέν. Ἐκεῖθεν τοίνυν Ἀθανάσιος ἐξορμήσας, τὰ Ἱεροσόλυμα κατέλαβεν· ὧν ὁ ἐπίσκοπος Μάξιμος, σύνοδον τοπικὴν ἐπιτελέσας, ἐκοινώνησεν αὐτῷ· καὶ οὕτως εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀφικόμενος Ἀθανάσιος, τοὺς τὰ Ἀρείου φρονοῦντας ἅπαντας καθεῖλεν.

ις'. Ἐν τούτῳ δὲ Κώνστας ὁ τῆς Ἑσπέρας βασιλεύων ὑπὸ Μαγνεντίου κατὰ συσκευὴν ἀνῃρέθη, καὶ Κωνστάντιος αὐτοκράτωρ γέγονε τῆς ἀρχῆς ἁπάσης· ὃς καὶ, τοῖς Ἀρειανοῖς πειθόμενος, τὰ προδεδογμένα πάντα μετέστρεψεν εἰς τὸ ἐναντίον. Παῦλος τοίνυν ὁ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Κουκουσὸν τῆς Ἀρμενίας ἐξορισθεὶς ἀνῃρέθη βρόχῳ, καὶ πάλιν τὴν ἐκκλησίαν κατέσχε Μακεδόνιος· Μαρκέλλου δ' ἐκβληθέντος, ἐγχρατὴς αὖθις ἐγένετο τῆς ἐπισκοπῆς Βασίλειος· Λούκιος δὲ σιδήρῳ δέσμιος ἐν τῇ εἱρκτῇ διεφθάρη· Ἀθανάσιος δὲ κελευσθεὶς ἀναιρεθῆναι, μόλις διέφυγεν. Ἐκστρατεύσας δὲ ἐπὶ τὴν Ἰλλυρίδα Κωνστάντιος κατὰ Βρεττανίωνος τυραννήσαντος, ἦκεν εἰς τὸ Σίρμιον, ἔνθα δὴ τῆς κατὰ

A de illo sententiam; sed extra Ecclesiam esse Marcellum. Innocentes autem declaravere Sardicenses episcopi Asclepium Gazæ, ut ab Eusebio Pamphili multisque aliis testimonia afferentem quæ eum defendebant; adhuc et Lucium Adrianopolis, cujus accusatores aufugerant; deposuerunt autem Georgium Alexandriæ, Basilium Ancyræ, Marcelli adversarium, Centianum Gazæ qui Asclepium urgebat, Theodorum Heracleæ, Narcissum Irenopolis, Acacium Cæsareæ in Palæstina, Menophantum Ephesi, Ursacium Singidonis, Valentem Mursæ, Georgium Laodiceæ, quanquam ipse ab hac synodo aberat; et is, juxta magnum Athanasium, ex sacerdotio propter luxuriam a beato Alexandro depositus fuerat. Et hæc quidem hoc modo se

B habuere.

15. Athanasii autem fautores Romæ aderant, et Occidentis imperator Constans, cum ea quæ Sardicæ facta fuerant didicisset, ad imperatorem Constantium scripsit ut Athanasii fautoribus suas ecclesias redderet. Cum autem hic procrastinaret, rursum ei scripsit ut aut illos restitueret aut ad bellum se appararet. Quod orientalibus episcopis notum faciens Constantius credensque stultum esse ob hanc causam fraternum bellum suscitare, tribus litteris Athanasium ejusque amicos revocavit. Receperunt igitur suas sedes Paulus Constantinopolis, Marcellus Ancyræ, Asclepas Gazæ, et Lucius Adrianopolis. Cum autem Athanasius

C Antiochiam Syriæ rediisset ubi versabatur Constantius, benevolum eum expertus est: ex Arianorum autem consilio, illi subjecit Constantius: Justum censeo ex multis quæ sub te sunt ecclesiis ut unam habeant Alexandriæ qui tecum communicare nolunt. Econtra autem ille: Similem, inquit, a te, imperator, efflagito gratiam, nempe ut unam Antiochiæ habeant ecclesiam qui heterodoxorum communionem fugiunt. Quod audientes Ariani, nihil amplius quæsierunt. Inde igitur profectus Athanasius Hierolosymam pervenit; cujus urbis episcopus Maximus, locali synodo convocata, cum illo communicavit. Atque ita cum Alexandriam rediisset Athanasius, omnes eos qui Ariana

D dogmata profitebantur, deposuit.

16. Interea vero Constans qui in Occidente regnabat, a Magnentio per insidias interfectus est, et factus est Constantius orbis universi imperator. Qui ab Arianis seductus quæcumque ante decreta erant in contrarium mutavit. Paulus igitur Constantinopolis in urbem Armeniæ Cucusum exsulatus laqueo interfectus est, et rursus hanc ecclesiam habuit Macedonius. Marcello autem expulso, episcopatu rursum potitus est Basilius. Lucius ferro vinctus in carcere periit. Athanasius autem, quem interfici jusserat, vix aufugit. Profectus vero in Illyriam Constantius contra Brettanionem regnum affectantem, Sirmium venit ubi habita est contra Photinum synodus. Interea a suis legatis

interfectus est qui Romæ imperaverat Magnentius, et tyrannus alter, Silvanus nomine. Magna igitur securitate in veterem Romam profectus est Constantius jussitque synodum Mediolani fieri.

17. Interea, ut narrat Sozomenus, cum Antiochiam convenissent Narcissus Irenopolis, et Theodorus Heracleæ, et Eugenius qui Theognidi Nicæno successerat et Petrophilus Scythopolis, et Menophantus Ephesi et alii prope triginta, universis episcopis contra Athanasium scripsere. Convenerunt autem Mediolanum pauci quidem ex Oriente, aliis prætexentibus, ut verisimile est, senectutem aut morbum aut itineris difficultatem; ex Occidente autem congregati sunt ultra trecentos. Orientalibus igitur dignum existimantibus communem ferri contra Athanasium sententiam, restiterunt quidam ex occidentalibus qui et in exsilium missi sunt, ut Liberius Romæ, Paulinus Treveris in Galliis, Dionysius Albæ in Italia, Eusebius Vercellensis in Liguria, Lucifer Carallarum in Sardinia, et Hilarius Pictaviensis in secunda Aquitania.

18. Soluta autem infecta re synodo, Eudoxius Germanicize cum didicisset mortuum esse Leontium Antiochiæ in Syria, postulavit ab imperatore ut redire posset Roma Germaniciam, quæ ipsius reditum cupiebat. Quod cum obtinuisset, sortitus est Antiochiam, et Arianorum favore, præsertim vero regiorum eunuchorum, sibi hujus urbis episcopatum assecutus est. Cæterum rediit ad Aetii doctrinam dissimilem Patri Filium docentem, una cum Acacii Cæsareæ, et Uranii Cyri episcopi fautoribus. Georgius autem Laodiceæ de hac Eudoxii innovatione monuit Basilium Ancyræ, Macedonium Mopsuestiæ, et Necropœum Nicomediæ; qui, Eustathio Sebastæ, et Eleusio Cyzici juncti imperatori quod accidisset indicavere; rogantes ut ea fides prævaleret quæ dicit Filium non consubstantialem, sed similem natura Patri, sive non consubstantialem; et ut ii qui consubstantialem dicerent, deponerentur. His precibus annuens imperator, quas cæteroqui ab aliis episcopis laudatas reperiebat, nempe a Valente Mursæ, Ursacio Sigidonis, Germano Sirmii, Auxentio Mediolani, Demophilo Berrœæ in Thracia, decrevit celebrandam esse Nicææ synodum. Recusantibus autem iis qui imperatorem circumdabant, eo quod olim in eadem urbe de doctrina quæstiones agitatæ fuissent, placuit illam Nicomediæ fieri. Cum autem terræ motus eam vastavisset, rursum decretum est ut Nicææ fieret synodus. Imperator autem mutavit sententiam, et Seleuciæ in Isauria eam voluit congregari.

19. Considerantes autem ii qui Eudoxii partes tenebant fore ut non possent omnibus episcopis una congregatis persuadere ut dissimile acciperent, sy-

A Φωτεινοῦ συνόδου γεγονυίας, ἐν τῷ μεταξὺ καθηρέθη παρὰ τῶν αὐτοῦ στρατηγῶν ὁ τυραννήσας Ῥώμης Μαγνέντιος, καὶ ἕτερος τύραννος ᾧ Σιλβανὸς ὄνομα· κατὰ πολλὴν τοίνυν ἄδειαν ἐπὶ τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην ὁ Κωνστάντιος ὁρμήσας, ἐκέλευσεν ἐν Μεδιολάνῳ γενέσθαι σύνοδον.

ιζ'. Ἐν τούτῳ, καθά φησιν Σωζόμενος, εἰς Ἀντιόχειαν συνελθόντες Νάρκισσος ὁ Εἰρηνουπόλεως, καὶ Θεόδωρος Ἡρακλείας, καὶ Εὐγένιος ὁ διάδοχος Θεόγνιδος τοῦ Νικαίας, καὶ Πατρόφιλος Σκυθοπόλεως, καὶ Μηνόφαντος ὁ Ἐφέσου, καὶ ἄλλοι ἀμφὶ τριάκοντα, ἔγραψαν τοῖς πανταχοῦ ἐπισκόποις κατὰ Ἀθανασίου· συνῆλθον δὲ εἰς τὸ Μεδιόλανον ὀλίγοι μὲν ἐκ τῆς Ἑω, τῶν ἄλλων, ὡς εἰκὸς, προφασισαμένων γῆρας ἢ νόσον ἢ ὁδοιπορίαν μακράν· ἐκ δὲ B τῶν Ἑσπερίων ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους. Ἀξιούντων οὖν τῶν ἀνατολικῶν κοινὴν ἐκφέρεσθαι κατὰ Ἀθανασίου ψῆφον, ἀντέστησάν τινες τῶν ἑσπερίων οἳ καὶ πρὸς ὑπερορίαν ἐπέμφθησαν, οἷον Λιβέριος ὁ Ῥώμης, Παυλῖνος ὁ Τριβέρεως τῆς ἐν Γαλλίαις, Διονύσιος ὁ Ἄλβης τῆς ἐν Ἰταλίᾳ, Εὐσέβιος ὁ Βερκέλλων τῆς Λιγουρίας, Λουκίφερ ὁ Καράλλων τῆς Σαρδανίας, καὶ Ἱλάριος ὁ Πικτάβων ἢ Ποτάμων τῆς δευτέρας Ἀκυϊτανίας.

ιη'. Ἀπράκτου δὲ τῆς συνόδου ταύτης διαλυθείσης, Εὐδόξιος ὁ Γερμανικείας τελευτῆσαι μαθὼν Λεόντιον τὸν Ἀντιοχείας τῆς κατὰ Συρίαν, ἐδεήθη τοῦ βασιλέως ἐπανελθεῖν ἀπὸ Ῥώμης εἰς Γερμανικείαν, ὡς χρῃζούσης αὐτοῦ τῆς τοιαύτης πόλεως· C ἐπιτραπεὶς οὖν τοῦτο, κατέλαχε τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ σπουδῇ τῶν Ἀρειανῶν, μάλιστα δὲ τῶν βασιλικῶν εὐνούχων, περιεποίησεν ἑαυτῷ τὴν ἐνθάδε ἐπισκοπήν· καὶ λοιπὸν ἐπανῄει τὸ Ἀετίου δόγμα τὸν Υἱὸν ἀνόμοιον τῷ Πατρὶ δοξάζον, ἅμα τοῖς ὁμόφροσιν Ἀκακίῳ τῷ Καισαρείας καὶ Οὐρανίῳ τῷ Τύρου. Γεώργιος δὲ ὁ Λαοδικείας ἐπέστειλε περὶ τῆς τοιαύτης Εὐδοξίου νεωτεροποιίας Βασιλείῳ τῷ Ἀγκύρας, καὶ Μακεδονίῳ τῷ Μοψουεστίας, καὶ Νεκροπολίῳ τῷ Νικομηδείας· οἱ, προσλαβόντες Εὐστάθιον τὸν Σεβαστείας καὶ Ἐλεύσιον τὸν Κυζίκου, τῷ βασιλεῖ τὸ γεγονὸς ἐδήλωσαν, αἰτοῦντες ἐκείνην κρατεῖν τὴν πίστιν ἣ λέγει τὸν Υἱὸν οὐχ ὁμοούσιον, ἀλλ' ὅμοιον τῷ Πατρὶ κατ' οὐσίαν εἴτε ἀνομοιούσιον· τοὺς δὲ λέγοντας ὁμοούσιον καθαιρεῖσθαι. Δεξάμενος D δὲ τὴν αἴτησιν τούτων ὁ βασιλεὺς, καὶ εὑρὼν ταύτην συνεπαινουμένην καὶ παρ' ἑτέρων ἐπισκόπων, οἷον Οὐάλεντος Μούρσης, Οὐρσακίου Σιγηδόνος, Γερμινίου Σιρμίου, Αὐξεντίου Μεδιολάνων, Δημοφίλου Βερρόιας τῆς Θρᾴκης, ἔκρινεν ἐπιτελέσαι σύνοδον ἐν Νικαίᾳ. Παραιτησαμένων δὲ τῶν ἀμφὶ τὸν βασιλέα διὰ τὸ καὶ πάλαι ἐνθάδε τὴν περὶ τοῦ δόγματος συμβῆναι ζήτησιν, ἔδοξε ταύτην ἐν Νικομηδείᾳ γενέσθαι· σεισμοῦ δὲ αὐτῇ ἐνσκήψαντος, πάλιν ἐκρίθη γενέσθαι τὴν σύνοδον ἐν Νικαίᾳ· μεταβουλευσάμενος δ' ὁ βασιλεὺς, ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας αὐτὴν ἠθέλησεν ἀθροισθῆναι.

ιθ'. Λογισάμενοι δὲ οἱ περὶ Εὐδόξιον ὡς, ἁπάντων ὁμοῦ τῶν ἐπισκόπων ἀθροιζομένων, οὐκ ἂν αὐτοὺς δυνηθεῖεν πεῖσαι τὸ ἀνόμοιον παραδέξασθαι, μερι-

σθείσης δὲ τῆς συνόδου ῥᾷον πείσουσι τοὺς ὀλίγους, παρεσκεύασαν, συμπραττόντων αὐτοῖς τῶν εὐνούχων, δύο γενέσθαι τὰς συνόδους, τῶν μὲν ἑσπερίων ἐπισκόπων ἐν Ἀριμίνῳ τῆς Ἰταλίας, τῶν δὲ ἑῴων ἐν Σελευκείᾳ τῆς Ἰσαυρίας· καὶ ἵνα τὰ πολλὰ συντέμνω, τοῦ τῆς μακαρίας λήξεως Παύλου τὸν τῆς ὁμολογίας στέφανον εἰληφότος, ἀντεισάγεται Μακεδόνιος, ὡς ἂν τις εἴπῃ σκότος ἡμέρας διάδοχον. Ἦν δὲ τὰ μὲν πρῶτα συμφερόμενος τοῖς περὶ Ἀκάκιον τὸν Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, καὶ οὔτε ὁμοιούσιον τῷ Πατρὶ ἔλεγε τὸν Υἱόν, ἀλλ' ὅμοιον· μετὰ δὲ τὸ καθαιρεθῆναι πρὸς ἐκείνων ἀποχρησαμένων τῇ κατ' αὐτοῦ ὀργῇ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίου, οἷς τὸν νεκρὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου παρεκίνησε, καὶ τῶν ἐντεῦθεν σφαγῶν ἀνεφάνη αἴτιος, περὶ δὲ τούτων εἰπεῖν ἔρθημεν, διέτριβε μὲν εἴς τι περὶ Πύλας τῆς Βιθυνίας χωρίον, ἔνθα καὶ ἐτελεύτησε· πρὸς δὲ τοὺς τοῦ ἑτέρου μέρους ἦτοι τοὺς Ἡμιαρείους, φημὶ δὲ τοὺς ἀμφὶ Γεώργιον τὸν Λαοδικείας καὶ Βασίλειον τὸν Ἀγκύρας, ἀπέκλινε, καὶ τὸν Υἱὸν κατ' αὐτοὺς ἐδογμάτιζεν ὁμοιούσιον.

κ'. Αἱρεσιάρχης δὲ φιλοτιμηθεὶς ἀναῤῥηθῆναι, καινότερόν τι προσεπενόησε, καὶ σφοδρότερον ἐλύττησε κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τοῦτο γὰρ καὶ οἱ τὸ ὁμοιούσιον εἰσάγοντες, καὶ οἱ τὸ ὅμοιον ληροῦντες τῆς οὐσίας χωρὶς, καὶ ἁπλῶς οἱ ἀπὸ Ἀρειανῶν πάντες κτίσμα μὲν ἔλεγον καὶ τοῦ Υἱοῦ καταδεέστερον, ὅμως δ' οὖν τῇ ἁγίᾳ Τριάδι συνηρίθμουν· οὗτος δὲ ὁ κατάρατος εἰς τὴν Τριάδος αὐτὸ θεολογίαν συναναλαμβάνειν ἐξέκλινεν, ἄμοιρον εἶναι λέγων τῶν τοιούτων πρεσβείων, διάκονόν τε καὶ ὑπηρέτην καλῶν, καὶ ὅσα περὶ ἀγγέλων τις λέγων οὐκ ἂν ἁμάρτοι· ὅθεν αὐτός τε καὶ ἡ αὐτοῦ συμμορία πνευματομάχοι παρὰ τῶν ὀρθοδόξων ἐκλήθησαν. Ἤξησαν δὲ μάλιστα τὴν αἵρεσιν ταύτην Μαραθώνιος ὁ Νικομηδείας, ἀφ' οὗ καὶ Μαραθωνιανοὶ πρός τινων οἱ Μακεδονιανοὶ ὠνομάσθησαν, καὶ Ἐλεύσιος ὁ Κυζίκου. Ἰουλιανοῦ δὲ βασιλεύσαντος, ἀδείας τῇ Κωνσταντίου τελευτῇ λαβόμενοι οἱ πνευματομάχοι, ὧν ἦν Βασίλειος ὁ Ἀγκύρας, Σιλβανὸς ὁ Ταρσοῦ, Εὐστάθιος ὁ Σεβαστείας, Ἐλεύσιος ὁ Κυζίκου, Παυσίνικος ὁ Ζήλων, Λεόντιος ὁ Κωμάνων, Καλλίστρατος ὁ Καλλιουπόλεως, Θεόφιλος ὁ Κασταβάλων, Σωφρόνιος ὁ Πομπηϊουπόλεως, καὶ οἱ τούτων ὁμόφρονες, εἰς ἴδιον σύστημα διεκρίθησαν, καὶ Μακεδονιανοὶ καλεῖσθαι φανερῶς ἤρξαντο, συνόδους τέ τινας ποιησάμενοι, τοὺς ἀμφὶ Ἀκάκιον ἀπεκήρυξαν.

κα'. Ἰοβιανοῦ δὲ τῆς βασιλείας ἐπιβατεύσαντος, βιβλίον αὐτῷ δεήσεως ἔδωκαν, ἀξιοῦντες ἐξωθεῖσθαι τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς τὸ ἀνόμοιον δογματίζοντας, ἀντεισάγεσθαι δὲ ἑαυτοὺς ὡς τὸ ὁμοούσιον κηρύττοντες. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀναποκρίτους αὐτοὺς ἀπέπεμψε, μόνον τοῦτο ἐπιφθεγξάμενος, μισεῖν μὲν φιλονεικίαν, ἀγαπᾶν δὲ τοὺς τῇ ὁμονοίᾳ προστρέχοντας. Τηνικαῦτα δὲ ὁ φιλόνεικος τρόπος τῶν περὶ Ἀκάκιον ἐξηλέγχετο, καὶ ὡς εἴησαν ἀεὶ πρὸς τοὺς κρατοῦντας ἀποκλίνοντες. Συνελθόντες γὰρ ἐν Ἀν-

A nodo autem dissociata facilius fore ut paucis persuaderent, curaverunt ex eunuchorum auctoritate ut duæ synodi fierent, occidentalium episcoporum Ariminii in Italia, orientalium autem Seleuciæ in Isauria. Atque ut brevissime dicam, beatæ confessionis Paulo confessionis coronam adepto sufficitur Macedonius, ut ita dicam, quasi post lucem tenebræ. Erat autem primum Acacii Cæsareæ in Palæstina asseclis consentiens neque Filium Patri in substantia similem esse dicebat, sed tantum similem; postquam autem depositus est ab iis qui Constantis imperatoris ira abutebantur in eum indignantis eo quod Constantini patris cadaver loco moverat et recentis cædis causa fuerat (de his diximus antea), aliquandiu prope Pylas Bithyniæ lo-
B cum commoratus est, ubi et mortuus est. Ad eos vero qui alterum partem constituebant, Semiarianos nempe, Georgii Laodiceæ, Basilii Ancyræ fautores declinavit, et Filium, sicut et ipsi, in substantia Patri similem esse docuit.

20. Hæresiarcha autem renuntiari peroptans novum aliquid excogitavit, et in quamdam violentiorem rabiem contra Spiritum sanctum incidit. Illum enim et qui Filium substantia similem fuxerant et qui similem esse dicendo deliraverant, excepta substantia, utque uno verbo dicam, quotquot Arianas partes tenebant, creaturam Spiritum dicebant, Filioque minorem, illum tamen in
C sancta Trinitate connumerabant, ille autem scelestus in Triadis theologia eum comprehendere renuit, talis dignitatis non participem esse dicens, ministrumque et servum eum vocans, iisque utens nominibus quibus ne angeli quidem nuncuparentur. Unde ipse et ejus consocii Spiritus sancti adversarii ab orthodoxis appellati sunt. Auxerunt autem hanc hæresim Marathonius Nicomediæ, a quo et Marathoniani a nonnullis Macedoniani nominati sunt, et Eleusius Cyzici. Juliano autem imperante, securitatem ex Constantii morte adepti pneumatomachi, ex quorum numero erant Basilius Ancyræ, Silvanus Tarsi, Eustathius Sebastiæ, Eleusius Cyzici, Pausinicus Zelarum, Leontius Comanæ,
D Callistratus Calliopolis, Theophilus Castabali, Sophronius Pompeiopolis, eorumque asseclæ, in quoddam proprium collegium discreti sunt, et Macedoniani vocari manifeste cœperunt, synodosque facientes, Acacii fautores excommunicavere.

21. Joviano ad regiam dignitatem evecto, librum illi rogatorium dederunt, postulantes ut ab ecclesiis arcerentur qui Filium non similem esse docebant, ipsi vero introducerentur, ut consubstantialem proclamantes. Imperator autem illos absque sententia dimisit, illud tantum addens, se rixarum cupidos odisse, diligere vero eos qui ad concordiam properarent. Tum rixarum studium apud Acacii fautores reprehendebatur, simulque eis objurgabatur quod semper ad potentiores declina-

rent. Convenientes enim Antiochiam Syriæ, in colloquium cum Meletio venere, qui consubstantiale docebat. Atque ita egerunt, postquam eum honoratum videre ab imperatore ibi tunc temporis degente. Communi igitur sententia concilium septem et viginti episcoporum convocavere, libelloque composito, consubstantiale confessi sunt; et Nicænam fidem confirmantes illum imperatori tradidere. Præerant huic synodo Meletius Antiochiæ, Eusebius Samosatæ, Acacius Cæsareæ, Pelagius Laodiceæ in Syria, Athanasius Ancyræ.

22. Ubi autem Valentinianus et Valens imperare cœperunt, omnes Macedoniani deputarunt pro se legatum ad Valentinianum Hypatum Perinthi episcopum, rogantes ut sibi liceret convenire ad corrigendam doctrinam. Respondit autem Valentinianus « Mihi non licet in populi ordine posito talia agitare; sacerdotes vero quibus de his rebus cura est, per seipsos quocunque voluerint, conveniant. Statim igitur illi Lampsacum convenere, duosque menses deliberationem habuere, et decreverunt irrita esse quæ Antiochiæ ab ipsis facta fuerant et melius esse Filium Patri substantia similem esse opinari. His definitis, redeunti ex Thracia Valenti (cum fratre enim Romam proficiscente aliquantum itineris fecerat), Heracleæ occurrerunt. Qui quidem iis suasit ne ab Eudoxio dissentirent. Hic autem Macedonio successerat, Eunomioque et ejus fautoribus consentiebat. Cum autem rennissent, eos in exsilium ire jussit. Postea vero Eleusium reduxit, coegitque ut cum Eudoxio in fide consentiret. Ac principio ille restitit; deinde vero exsilium et expulsionem reformidans, quod jussus erat, fecit; at statim eum pœnituit. Cyzicum enim rediens peccatum suum in ecclesia confessus est, suosque hortatus est ut sibi alium episcopum eligerent, eo quod ipse necessitate compulsus propriam doctrinam abnuisset. Cyziceni autem suo erga eum amore victi illius hæresim non admisere, mansere vero postea sub illius gubernatione; quo audito, Eudoxius Eunomium in Cyzici episcopatum proposuit.

23. Expulsi sunt ab Eudoxio Constantinopolis episcopo et Valente imperatore non modo qui consubstantialem Filium profitebantur, sed jam et ipsi Macedoniani; qui injuriam non ferentes, statuerunt ad imperatoris fratrem et ad Liberium Romæ episcopum confugere, eorum fidem amplecti quam cum Eudoxio communicare præferentes. Mittunt igitur Eustathium Sebastiæ et Silvanum Tarsi, et Theophilum Castabali in Cilicia; qui postquam Liberium adiere, Arium condemnant et similiter eos qui Ario consentiebant ejusque doctrinam docebant, rejiciunt autem omnem hæresin filii Nicænæ contrariam; et consubstantiale solummodo recipiunt, in eo sensu quod hæc vox substantia similem significaret. Hanc eorum confessionem scriptam accipiens Liberius, cum illis causam egit; litterisque ab illo acceptis, in Siciliam navi-

τιοχείᾳ τῆς Συρίας, εἰς λόγους ἔρχονται Μελετίῳ πρεσβεύοντι τὸ ὁμοούσιον· τοῦτο δὲ ἐποίησαν, ἐπειδὴ τιμώμενον ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐώρων ἐκεῖ τότε διάγοντος· κοινῇ οὖν γνώμῃ σύνοδον ἀθροίσαντες ἐπισκόπων ἑπτὰ καὶ εἴκοσι, βιβλίον συντάττουσι, καθομολογοῦσί τε τὸ ὁμοούσιον· καὶ τὴν ἐν Νικαίᾳ κυρώσαντες πίστιν, τῷ βασιλεῖ τοῦτο δεδώκασι· ἡγοῦντο δὲ τῆς συνόδου ταύτης Μελέτιος Ἀντιοχείας, Εὐσέβιος Σαμοσάτων, Ἀκάκιος Καισαρείας, Πελάγιος Λαοδικείας τῆς κατὰ Συρίαν, Ἀθανάσιος Ἀγκύρας.

κβ'. Ἅμα δὲ τῷ βασιλεῦσαι Οὐαλεντιανὸν καὶ Οὐάλεντα, πάντες οἱ Μακεδονιανοὶ προεβάλοντο ὑπὲρ ἑαυτῶν πρέσβυν πρὸς Οὐαλεντιανὸν Ὑπάτιον τὸν Περίνθου ἐπίσκοπον, ἀξιοῦντες ἐπιτραπῆναι συνελθεῖν ἐπὶ διορθώσει τοῦ δόγματος. Ὁ δὲ Οὐαλεντιανὸς ἔφη· Ἐμοὶ οὐ θέμις μετὰ λαοῦ τεταγμένῳ τὰ τοιαῦτα πολυπραγμονεῖν· οἱ δὲ ἱερεῖς οἷς τούτων μέλει, καθ' ἑαυτοὺς ὅπῃ βούλονται συνίτωσαν. Εὐθὺς οὖν ἐκεῖνοι συνῆλθον εἰς Λαμψακὸν, καὶ δύο βουλευσάμενοι μῆνας, ἐψηφίσαντο ἄκυρα εἶναι τὰ ἐν Ἀντιοχείᾳ παρ' αὐτῶν πεπραγμένα, καὶ κρατεῖν τὸ ὅμοιον δοξάζειν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν κατ' οὐσίαν· ταῦτα ὁρίσαντες ἐπανιόντι τῷ Οὐάλεντι ἐκ τῆς Θρᾴκης (ἦν γὰρ ἀποδημοῦντι τῷ ἀδελφῷ εἰς Ῥώμην μέχρι τινὸς συναπελθὼν), ἐν Ἡρακλείᾳ περιέτυχον. Ὁ δὲ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς μὴ διαφέρεσθαι πρὸς Εὐδόξιον· ἦν δὲ οὗτος διαδεξάμενος Μακεδόνιον καὶ σύμφρων Εὐνομίῳ καὶ τοῖς κατὰ τοῦτον. Ἐπεὶ δὲ ἀντεῖπον, ἐκέλευσεν αὐτοὺς ὑπερορισθῆναι· μετέπειτα δὲ ἀγαγὼν Ἐλεύσιον ἐδιάζετο κοινωνεῖν Εὐδοξίῳ τῆς πίστεως. Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ἀντέτεινεν· εἶτα ὑπερορίας φυγὴν καὶ δήμευσιν δειλιάσας, τὸ προσταχθὲν ἐποίει· καὶ εὐθὺς μετεμέλετο, ἐπανελθὼν γὰρ εἰς Κύζικον, τὴν ἁμαρτίαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ἐξήγγειλε, καὶ ζητεῖν ἑαυτοῖς ἕτερον ἐπίσκοπον ἐπέτρεπε, διότι αὐτὸς ἀνάγκῃ τὸ οἰκεῖον ἠρνήσατο δόγμα. Κυζικηνοὶ δὲ, τῇ περὶ τοῦτον φιλοστοργίᾳ κρατούμενοι, τῆς μὲν οἰκείας αἱρέσεως οὐ μετετίθεντο, ἔμενον δὲ ὅμως ὑπ' αὐτῷ ταττόμενοι· ὅπερ μαθὼν Εὐδόξιος προεβάλετο Εὐνόμιον εἰς τὴν Κυζίκου ἐπισκοπήν.

κγ'. Ἠλαύνοντο δὲ παρὰ Εὐδοξίου τοῦ Κωνσταντινουπόλεως ἐπισκόπου καὶ Οὐάλεντος τοῦ βασιλέως οὐχ οἱ τὸν ὁμοούσιον πρεσβεύοντες μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ αὐτοὶ οἱ Μακεδονιανοί· οἳ καὶ, μὴ φέροντες τὴν ἐπήρειαν, δεῖν ἔγνωσαν καταφυγεῖν ἐπὶ τὸν τοῦ βασιλέως ἀδελφὸν, καὶ ἐπὶ Λιβέριον τὸν Ῥώμης ἐπίσκοπον, ἀσπάζεσθαι μᾶλλον ἑλόμενοι τὴν ἐκείνων πίστιν ἢ κοινωνεῖν τοῖς περὶ Εὔδοξιον· πέμπουσιν οὖν Εὐστάθιον τὸν Σεβαστείας, καὶ Σιλβανὸν τὸν Ταρσοῦ, καὶ Θεόφιλον τὸν Κασταβάλων τῆς Κιλικίας· οἳ καὶ, πρὸς Λιβέριον παραγεγονότες, καταγινώσκουσι μὲν Ἀρείου καὶ τῶν ὁμοίως αὐτῷ φρονούντων καὶ διδασκόντων· ἀποκηρύττουσι δὲ πᾶσαν αἵρεσιν ἐναντιουμένην τῇ πίστει τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου· καὶ τὸ ὁμοούσιον μόνον δέχονται, ὡς τῷ ὁμοίῳ κατ' οὐσίαν ταυτὸν σημαῖνον. Ταύτην αὐτῶν τὴν ὁμολογίαν ἔγγραφον λαβὼν ὁ Λιβέριος, ἐκει-

νώνησεν αὐτοῖς· καὶ γράμματα παρ' αὐτοῦ λαβόντες, ἔπλευσαν εἰς Σικελίαν· συνόδου δὲ κἀκεῖ συναχθείσης, καὶ τὰ αὐτὰ ψηφισαμένων τῶν τῇδε ἐπισκόπων, ἐπανῆλθον.

κδ'. Κατ' ἐκεῖνο δὲ καιροῦ σύνοδον ἀγόντων ἐν Τυάνοις Εὐσεβίου τοῦ Καισαρείας Καππαδοκίας, Ἀθανασίου Ἀγκύρας, Πελαγίου Λαοδικείας τῆς Συρίας, Ζήνωνος Τύρου, Παύλου Ἐμέσης, Ὀτρηίου Μελιτηνῆς, Γρηγορίου Ναζιανζοῦ, καὶ πολλῶν ἄλλων, οἳ καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ τὸ ὁμοούσιον ἐψηφίσαντο ἐπὶ τῆς Ἰοβιανοῦ βασιλείας, ἀνεγνώσθη τὰ Λιβερίου καὶ τῶν ἀνὰ τὴν δύσιν γράμματα· καὶ περιχαρεῖς ἐπὶ τούτοις γενόμενοι, ἔγραψαν πάσαις ταῖς κατὰ τὴν Ἀσίαν Ἐκκλησίαις ἐντυχεῖν τοῖς τοιούτοις γράμμασι, καὶ ἔτι ἦρος ὄντος, εἰς Ταρσὸν συνελθεῖν. Ἤδη δὲ συνίστασθαι μελλούσης τῆς ἐν Ταρσῷ συνόδου, τριάκοντα καὶ τέσσαρες Ἀσιανοὶ ἐπίσκοποι, συνελθόντες ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Καρίας, τὴν μὲν ἐπὶ τῇ ὁμονοίᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν σπουδὴν ἐπῄνουν, παρῆτοῦντο δὲ τὸ τοῦ ὁμοουσίου· Οὐάλης δὲ ὁ βασιλεὺς Εὐδοξίου σπουδῇ τὴν ἐν Κιλικίᾳ προσδοκωμένην σύνοδον ἔλυσεν· οἱ δὲ Μακεδονιανοὶ ἀδιάφορον ἔως τινὸς χρόνου τὴν κοινωνίαν ἐποιοῦντο ἀνὰ ἐκκλησίας τὰς ἐν ἑκάστῃ πόλει, ἀλλήλοις τε ἐπιμιγνύμενοι καὶ τοῖς ἐξ ἀρχῆς πρεσβεύουσι τὸ ὁμοούσιον.

κε'. Ἐπεὶ δὲ Οὐάλεντος τελευτήσαντος Γρατιανὸς ἐνομοθέτησε μετὰ ἀδείας ἑκάστους θρησκεύειν ὡς βούλονται καὶ ἐκκλησιάζειν, πλὴν Μανιχαίων καὶ τῶν τὰ Φωτεινοῦ καὶ Εὐνομίου φρονούντων, πάλιν οἱ πλείους ἐδογμάτισαν ἐκτρέπεσθαι τὴν τοῦ *ὁμοουσίου* φωνήν. Ὁ δὲ βασιλεὺς Θεοδόσιος ὁ Μέγας τοῦ ὁμοουσίου σπουδαστὴς ὤν, σύνοδον ἐπισκόπων ὁμοδόξων ἑαυτῷ συνεκάλεσε βεβαιώσεως ἕνεκα τῶν ἐν Νικαίᾳ δοξάντων· ὑπολαβὼν δὲ δύνασθαι συντάξαι τῇ καθόλου Ἐκκλησίᾳ τοὺς καλουμένους Μακεδονιανούς, συνεκάλεσε καὶ τούτους· συνῆλθον οὖν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκ τῶν ὁμοούσιον τὴν Τριάδα δοξαζόντων ἀμφὶ ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα, ἐν οἷς ἦν Γρηγόριος ὁ Θεολόγος, ὁ Νύσσης Γρηγόριος (1), Ἀμφιλόχιός τε καὶ ἕτεροι τῶν ἐπισήμων τότε Πατέρων, οἳ δὴ πάντες ἐδέοντο τῶν Μακεδονιανῶν ἐπιγνῶναι τὸ ὁμοούσιον, ἀναμιμνήσκοντες αὐτοὺς τῆς πρεσβείας καὶ ὁμολογίας ἣν ἔθεντο πρὸς Λιβέριον τὸν Ῥώμης διὰ Εὐσταθίου καὶ Σιλβανοῦ καὶ Θεοφίλου. Οἱ δὲ μηδέποτε ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν ἀναφανδὸν δοξάζειν εἰπόντες, εἰ καὶ ἐναντία ταῖς πρὸς Λιβέριον ὁμολογίαις ἐροῦσιν, ἀπηλλάγησαν· οἱ δὲ τοῦ ἑτέρου μέρους ἐπιμείναντες καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, Κύριον καὶ ζωοποιὸν καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον καὶ τῷ Πατρὶ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον δογματίσαντες, ὡς καὶ ἐν τῷ Σεἰῳ συμβόλῳ ἔγκειται, καὶ τὸν Μακεδόνιον καθυποβαλόντες ἀναθέματι, ὡσαύτως καὶ τοὺς τὸ ὁμοιούσιον καὶ ὅμοιον ἐπὶ τοῦ Υἱοῦ δοξάζοντας, καὶ μετὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον, δευτέραν ταύτην εὐσεβῆ συστησάμενοι, ἀλλὰ καὶ κανόνας ἐκθέμενοι περὶ

A gaverunt; synodoque ibi congregata, eadem decreverunt ac hujus insulæ episcopi, et reversi sunt.

21. Hoc autem tempore Tyani synodum agentibus Eusebio Cæsareæ in Cappadocia, Athanasio Ancyræ, Pelagio Laodiceæ in Syria, Zenone Tyri, Paulo Emesæ, Otrio Melitenæ, Gregorio Nazianzi et multis aliis, qui et Antiochiæ consubstantialem Filium decreverant, Joviano imperante, lectæ sunt Liberii et occidentalium litteræ. Quibus lætantes, ad omnes Asiæ Ecclesias scripserunt ut his litteris concordarent, et, dum adhuc ver esset, Tarsum convenirent. Cum autem jam in eo essent ut synodum Tarsi haberent episcopi, quatuor et triginta asiatici episB scopi Antiochiæ in Caria congregati ad Ecclesiarum concordiam ardorem laudavere, sed rejecere consubstantiale. Imperator autem Valens Eudoxii machinationibus synodum quæ in Cilicia fieri debebat, dissolvit. Macedoniani vero indifferenter cum aliis in singularum urbium ecclesiis aliquantum temporis communicabant, alii aliis immisti iisque qui ab initio consubstantiale professi erant.

25. Postquam autem, Valente mortuo, Gratianus legem tulit ex qua secure quisque ut vellet, Deum coleret et concionaretur, exceptis Manichæis iisque qui Photino et Eunomio consentiebant, rursum plerique docuerunt exstirpandam esse vocem *Consubstantialis*. Imperator autem Theodosius Magnus, Consubstantialis fautor, synodum episcoporum sibi consentientium convocavit, ad confirmanda ea quæ Nicææ decreta erant; possibile autem fore putans catholicæ Ecclesiæ Macedonianos apponere, eos quoque convocavit. Convenerunt igitur Constantinopolim ex iis qui consubstantialem Trinitatem confitebantur centum et quinquaginta circiter, in quibus erat Gregorius Theologus, et Gregorius Nyssenus, Amphilochiusque et alii ex celeberrimis hujus temporis Patribus, qui quidem omnes a Macedonianis petiere ut consubstantiale agnoscerent, in memoriam iis revocantes legationem et confessionem quas ad Liberium Romæ per Eustathium et Silvanum et Theophilum miserant. Illi autem se nunquam Patri consubstantialem esse Filium aperte docuisse dicentes, etsi contrarium in sua ad Liberium confessione dixerint, dimissi sunt. Cæteri vero partium aliarum remanserunt, et postquam decreverunt Spiritum sanctum Dominum esse vivificantem et ex Patre procedere et cum Patre adorari et glorificari ut in divino symbolo scriptum est, Macedoniumque eosque qui Filium substantia similem vel simpliciter similem docebant anathemate percusserunt, eamque secundam piam synodum esse post Nicænam constituerunt, canonesque de di-

(1) Hac fortasse occasione S. Gregorius Nyssenus scripsit illos adversus Arium Macedoniumque tractatus, quos ego ex Vaticano codice edidi in Collectionis Vaticanæ tomo VIII.

versis ecclesiasticis quæstionibus composuere, deliberationem habuerunt, quem in sede Constantinopolitana statuerent. Imperator autem qui Gregorium Theologum admiratione prosequebatur, hoc episcopatu eum dignum esse decrevit; consenserunt hujus synodi plerique. Ipse autem intelligens nonnullos obsistere præsertimque Ægyptios, aliquanto post recusavit. Diodoro igitur teste, Nestorius Tarsensis, nondum baptizatus, eligitur et baptizatur, baptismalique adhuc veste indutus Constantinopolitanus episcopus ordinatur.

26. Post hæc autem convenientes Nectarius et alii Nicænam fidem confirmarunt et omnem hæresin excommunicaverunt, decreveruntque omnes ecclesias administrandas esse juxta veteres canones, et episcopos in propriis ecclesiis manere debere : neque ad externas procedere neque non vocatos se peregrinis ordinationibus injicere, ut prius fiebat, et sæpius accidebat, male habita catholica Ecclesia; ea autem quæ acciderent apud uniuscujusque nationis concilium administranda, ut optime fieri posset. Post Romæ episcopum, præsidentiam habere Constantinopolis episcopum, quippe qui novæ Romæ thronum occuparet. Confirmaveruntque rursum Nicænam fidem, et patriarchas constituerunt distribuentes provincias, ita ut episcopos ultra suam diœcesim ad externas ecclesias non accederent. Sortitur vero imperatoriam urbem et Thraciam Nectarius; patriarchatum autem Ponticæ diœceseos Helladius Cæsareæ, et Gregorius Nyssæ, et Otreius Melitenæ, Asiaticam sortiuntur Amphilochius Iconii et Optimus Antiochiæ in Pisidia, Ægypti vero regiones Timotheo Alexandriæ commissæ sunt. Orientalium autem ecclesiarum administrationem Pelagio Laodiceæ, et Diodoro Tarsi tradidere, salva Antiochenæ ecclesiæ dignitate, quam Meletio, qui aderat, dedere. Definivit autem synodus provinciæ synodo, si opus esset, ea quæ per singulas provincias contingerent, curanda esse. Examini quoque subjecta sunt quæ ad Maximum spectabant, quem Alexandrinum genere, cynicumque ratione vivendi philosophum, ar lentem vero Nicænæ doctrinæ fautorem clam Ægyptii tum congregati ordinaverant, episcopumque Constantinopolis constituerant, Gregorio Theologo hanc sedem adhuc tenente. Et decretum est nunquam illum fuisse episcopum, neque esse, neque clericos ab ipso ordinatos, sed manere irrita quæ de illo et ab illo facta fuerant.

A διαφόρων ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων, ἐβουλεύσαντο τίνι δέοι τὴν ἐπισκοπὴν Κωνσταντινουπόλεως ἐπιτρέψαι. Ὁ δὲ βασιλεὺς, θαυμάζων τὸν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, τῆς ἐπισκοπῆς ἄξιον ἐψηφίζετο ταύτης· συνήνουν δὲ καὶ τῆς συνόδου οἱ πλείονες. Ἀλλ' αὐτὸς, αἰσθόμενός τινας ἀναίρειν, καὶ μάλιστα τοὺς ἀπ' Αἰγύπτου, παρῃτήσατο μετὰ καιρόν· Διοδώρου τοίνυν μαρτυρίᾳ Νεκτάριος συγκλητικὸς ὁ Ταρσεὺς ἀμύητος ὢν ψηφίζεται καὶ μυεῖται, καὶ τὴν μυστικὴν ἔτι ἐσθῆτα ἡμφιεσμένος χειροτονεῖται Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπος.

B κς'. Μετὰ δὲ ταῦτα συνελθόντες Νεκτάριος καὶ οἱ ἄλλοι, τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν ἐκύρωσαν, καὶ πᾶσαν αἵρεσιν ἀπεκήρυξαν, καὶ διοικεῖσθαι τὰς πανταχοῦ διέταξαν Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς πάλαι κανόνας, καὶ τοὺς ἐπισκόπους ἐπὶ τῶν ἰδίων μένειν Ἐκκλησιῶν, καὶ μὴ ταῖς ὑπερορίοις προβαίνειν, μήτε ἀκλήτους χειροτονίαις ἀλλοτρίαις ἑαυτοὺς ἐπιβάλλειν, καθὸ πρότερον, ὡς ἔτυχε πολλάκις καὶ συνέβη, διωκομένης τῆς καθόλου Ἐκκλησίας· τὰ δὲ παρ' ἑκάστην συμβαίνοντα τὴν τοῦ ἔθνους σύνοδον, ὡς ἂν ἄριστα φανείη, διοικεῖν· μετὰ δὲ τὸν Ῥώμης, τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον τὰ πρεσβεῖα ἔχειν, ὡς τὸν θρόνον ἐπισκοπεύοντα τῆς νέας Ῥώμης· ἐβεβαίωσάν τε αὖθις τὴν ἐν Νικαίᾳ πίστιν, καὶ πατριάρχας κατέστησαν διανειμάμενοι τὰς ἐπαρχίας· ὥστε τοὺς ὑπὲρ διοίκησιν ἐπισκόπους ταῖς ὑπερορίοις Ἐκκλησίαις μὴ προβαίνειν. Κληροῦται δὲ τὴν μὲν βασιλίδα πόλιν καὶ τὴν Θρᾴκην Νεκτάριος· τὴν

C δὲ τῆς Ποντικῆς διοικήσεως πατριαρχίαν Ἑλλάδιος ὁ Καισαρείας, καὶ Γρηγόριος ὁ Νύσσης, καὶ Ὀτρήϊος ὁ Μελιτηνῆς· τὴν Ἀσιανὴν δὲ λαγχάνουσιν Ἀμφιλόχιος ὁ Ἰκονίου, καὶ Ὄπτιμος ὁ Ἀντιοχείας τῆς κατὰ Πισιδίαν· τὰ δὲ κατὰ τὴν Αἴγυπτον Τιμοθέῳ τῷ Ἀλεξανδρείας προσενεμήθη· τῶν δὲ κατὰ τὴν ἀνατολὴν Ἐκκλησιῶν διοίκησιν ἐπέτρεψαν Πελαγίῳ τῷ Λαοδικείας, καὶ Διοδώρῳ τῷ Ταρσοῦ, φυλάξαντες τὰ πρεσβεῖα τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἀντιοχέων, ἅπερ ἔδοσαν τῷ Μελετίῳ παρόντι. Ὥρισε δὲ ὥστε, εἰ χρεία καλέσοι, τὰ καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν τὴν τῆς ἐπαρχίας σύνοδον διοικεῖν. Ἐζητήθη δὲ καὶ τὰ κατὰ Μάξιμον, ὃν Ἀλεξανδρέα τὸ γένος ὄντα, κυνικόν τε φιλόσοφον τὸ ἐπιτήδευμα, σπουδαῖον δὲ περὶ

D τὸ δόγμα τῆς ἐν Νικαίᾳ συνόδου, κλέψαντες τὴν χειροτονίαν οἱ τότε ἐξ Αἰγύπτου συνεληλυθότες, ἐπίσκοπον Κωνσταντινουπόλεως κατέστησαν, ἔτι Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου τὸν θρόνον τοῦτον διέποντος· καὶ ὡρίσθη μήτε γεγενῆσθαι τοῦτον μήτε εἶναι ἐπίσκοπον μήτε κληρικοὺς τοὺς παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντας, ἀλλὰ μένειν ἄκυρα τὰ ἐπ' αὐτῷ καὶ παρ' αὐτοῦ πεπραγμένα.

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO VIII

THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI

—

Περὶ Νεστορίου.

α'. Νεστόριος ὥρμητο μὲν ἐκ Γερμανικίων πολίχνης, οὐκ οἶδα ποταποῖς τὸ ἐξ ἀρχῆς ἐκτεθραμμένος ἐπιτηδεύμασιν, ἄλλην δὲ ἐξ ἄλλης ἀμείβων χώραν, καθάπερ Αἰγυπτιακή τις μάστιξ, τῇ μεγάλῃ τῶν Ἀντιοχέων ἐνέσκηψε πόλει. Ἐν ταύτῃ λόγων ἐλευθερίων μετρίως μετεσχηκὼς, φωνήν τε ὅτι καλλίστην καὶ μεγίστην ἀσκήσας, τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ προσιὼν εἰσεφθάρη, καὶ τῷ καταλόγῳ τῶν πρεσβυτέρων ἐναρίθμιος γεγονὼς, τόν τε τοῦ Θεοῦ λαὸν διδάσκειν πεπιστευμένος, ἔδειξεν εὐθὺς ἐν προοιμίοις οἷος παρὰ πάντα τὸν βίον γενήσεται· οὐ γὰρ τὸν εὐγενῆ καὶ γόνιμον, καὶ γεωργῆσαι ψυχὰς ἀνθρώπων δυνάμενον ἐζήλωσε χαρακτῆρα τῶν λόγων, ἀλλὰ πρὸς τὸ δημοτερπὲς ἀποκλίνας, καὶ τῶν εἰς ἀέρα λυομένων χρότων θηρευτὴς εἰ καί τις ἄλλος γενόμενος, τὸ συρφετῶδες καὶ ἀστάθμητον πλῆθος πρὸς τὸν οἰκεῖον ἐξεκαλέσατο πόθον, φαιὸν περιδεδλημένος ἱμάτιον, ἐστυγνακὼς βαδίζων, τοὺς ἀγοραίους ἐκκλίνων θορύβους, ὠχρότητι σώματος τὸ δοκεῖν ἐγκρατευτὴς εἶναι θηρώμενος, οἴκοι τὰ πολλὰ βιβλίοις προσανέχων, καὶ καθ' ἡσυχίαν ἑαυτῷ συγγινόμενος, τοιούτοις σχήμασι καὶ πλάσμασι τοὺς πολλοὺς δελεάζων, μέχρι πόῤῥω προῆλθε τῆς ἡλικίας, τὸ δοκεῖν Χριστιανὸς εἶναι πρὸ τοῦ εἶναι διώκων, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ δόξης τὴν ἑαυτοῦ προτιμῶν.

β'. Ἐπεὶ δὲ, κατὰ τὸ εἰρημένον τῷ Δεσπότῃ, οὐδὲν κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται, οὐδὲ ἀπόκρυφον ὃ οὐ μὴ εἰς φανερὸν ἔλθῃ, καὶ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλά ἐστι, καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα κρυβῆναι οὐ δύναται, κατὰ τὴν ἀνεξιχνίαστον τῶν τοῦ Θεοῦ κριμάτων ἄβυσσον, καὶ Νεστόριος ψήφῳ τῶν περὶ τὰ βασίλεια καὶ τοὺς θρόνους, καὶ αὐτοῦ τηνικαῦτα τῆς οἰκουμένης τὰ σκῆπτρα διέποντος, τῆς κατὰ Κωνσταντινούπολιν τῶν ὀρθοδόξων καθολικῆς Ἐκκλησίας τὴν προστασίαν πιστεύεται, οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ τῆς οἰκουμένης ἁπάσης. Ὡς δὲ τὸν μέγιστον ἐκεῖνον κατέλαβε θρόνον, καθάπερ τινὰ τυραννίδα τῆς ἀρχιερωσύνης τὴν προστασίαν ἁρπάσας, οὐκέτι κατέσχεν ἐν ἑαυτῷ τὴν ὠδῖνα τῆς ἀσεβείας οἷός τ' ἦν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐξουσίας προσλαβὼν ἀμαθῆ παῤῥησίαν, εἰς μέσον ἄγει καὶ προτίθησιν ἅπασι, ἣν πάλαι συνέλαβε κατὰ τοῦ Μονογενοῦς βλασφημίαν, καὶ πόλεμον ἄντικρυς κατὰ τῶν ἀποστολικῶν αἱρεῖται δογμάτων· καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων, ἀφ' οὗ κατηγγέλη τὸ Εὐαγγέλιον τῆς τῶν ὀρθοδόξων καθηγησαμένων

De Nestorio.

1. Nestorius ortus erat ex Germaniæ oppido, nescio quibus ab initio disciplinis eruditus; de loco autem in locum migrans, tanquam quoddam Ægyptiacum flagellum, in magnam Antiochenorum urbem irruit. Ibi mediocriter bonarum artium particeps effectus, vocemque pulcherrimam ac optimam exercitio adeptus, in Dei Ecclesiam irrepsit et catalogo presbyterorum adscriptus, Deique populum docendi curam sortitus, ab initio exhibuit qualis per totam vitam futurus esset. Non enim ingeniosum et nobilem et animis excolendis aptum sectatus est orationum caracterem, sed ad populi adulationem proclivis plausuumque in aerem dissipatorum ut qui maxime amator, vilem et instabilem plebeculam suo desiderio imbuebat, fusco indutus pallio, tristis incedens, fori tumultum evitans, corporis pallore temperans videri cupiens, domi plerumque libris incumbens et per otium secum conversans, tali habitu et forma multitudinem captans, ad multam ætatem processit, Christianus videri potius quam esse peroptans, et Christi gloriæ propriam gloriam anteponens.

2. Cum autem, ut a Domino dictum est, nihil sit secretum quod non sciatur, nihil obscurum quod non reveletur, et bona opera manifesta sint et mala nequeant occultari, juxta investigabilem judiciorum Dei abyssum, et Nestorius eorum suffragio qui regiis et thronis assident et ipsius qui tum temporis orbis universi sceptra tenebat, orthodoxorum catholicæ Constantinopolitanæ Ecclesiæ præficitur, nec minus quam universo terrarum orbi. Ubi autem in maximam illam sedem ascendit rapuitque præsidentiam tanquam tyrannidem quamdam episcopatus, non jam in se cohibere valuit impietatis partum, sed ex sua potentia inauditam concipiens audaciam, in medium adducit præfertque cunctis quam jam dudum imaginatus esset in unigenitum blasphemiam, et bellum palam adversus apostolica dogmata suscitat; et sanctorum Patrum, ex quo annuntiatum est Evangelium orthodoxorum ducum fidei, expellere conatur voces, turbans quidem regiæ civitatis Eccle-

siam, turbans et orbem universum. Neque a divino Paulo clamante conversus : *Qui vos turbat, judicium feret, quicunque sit* ; sed super candelabrum divinæ episcoporum cathedræ non veritatis lumen, sed impietatis tenebras ponit.

ἀλλ' ἐπὶ τὴν λυχνίαν τοῦ θείου τῶν ἀρχιερέων εἴθησι τῆς ἀσεβείας.

3. Fit autem illiprimum .n novationis tentamen, non oportere sanctissimam Virginem Dei Verbi secundum carnem matrem Dei matrem confiteri, sed tantum Christi, dum contra vetustissimi Ecclesiæ præcones, secundum apostolicam traditionem, Dei Matrem eam nominandam esse docerent et Domini Matrem credendam. Age vero, et blasphemam hanc verborum artem nemini prius non am observa : « Christi appellatio, inquit, duas naturas significat, Unigeniti nempe divinitatem et humanitatem; *Dei* autem sejuncta vox simplicem et incorporalem Dei Verbi substantiam præbet; vox autem *homo* solam humanam ostendit naturam : ideo Christi genitricem, inquit, non autem Dei, Virginem confiteri necesse est, ne forte nobis accidat ut Dei Verbum principium exsistendi ex sancta Virgine acceperit; atque ita prius genitam esse matrem quam ille qui ex ea natus est, confiteri cogamur. »

4. Ne autem videamur vanis injuriis sic hominem persequi, eum ipsum per ea quæ dixit, propriæ impietatis testem faciemus. Suis enim cogitationibus omnem apostolicarum doctrinarum memoriam transgressus et cujuslibet rancti, in orthodoxorum ecclesia multas istiusmodi proclamavit voces : « Non peperit, o optime, Deum Maria, sed hominem peperit divinitatis instrumentum. Et in aliis rursum negatoriis irreprehensibilem Matrem gentium diis assimilat. Judaicam enim sententiam amplexus, non Verbum carnem factum esse absolute dicebat, sed in quodam homine inhabitasse, ut in aliquo prophetarum et sibi hunc proprium peculiari amore fecisse; et esse quidem alium Filium, alium vero dici, neque esse genuinum Filium, sed adoptivum qui hoc nomine dicebatur, Jesum Christum. Inde dictum esse duos esse Filios, neque unum tantum. Itaque synodali suffragio et regia voluntate episcopatu expellitur; et Oasim inhabitare jussus, futuræ impiorum pœnæ præludium accepit, sua propria demcntia absumptus et in se adimplens illud Apostoli oraculum : *Quorumdam hominum culpæ manifeste ducunt ad damnationem.* Suscitavit enim in illum Deus spiritum Cyrilli Alexandriæ patriarchæ; qui ad ipsum Nestorium scripsit, eum in orthodoxorum fidem impellens et hortans ut Dei Matrem sanctissimam Mariam nominaret ac crederet. Cum autem precibus non cederet, alteram rursus misit epistolam; contradicente autem illo, convocatur postea Ephe-

πίστεως, ἐκβάλλειν πειρᾶται τοὺς λόγους, τεράστιον μὲν τῆς βασιλίδος πόλεως τὴν Ἐκκλησίαν, τεράστιον δὲ καὶ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν· οὐδὲ τοῦ θεσπεσίου Παύλου κεκραγότος ἐπιστρεφόμενος· *Ὁ δὲ ταράσσων ὑμᾶς βαστάσει τὸ κρῖμα, ὅστις ἂν ᾖ·* βήματος οὐ τὸν λύχνον τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ζόφον

γ'. Γίνεται δὲ αὐτῷ πρῶτον τῆς καινοτομίας ἐγχείρημα τὸ μὴ δεῖν τὴν ἁγίαν Παρθένον τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου κατὰ σάρκα μητέρα Θεοτόκον ὁμολογεῖν, Χριστοτόκον δὲ μόνον, τῶν πάλαι καὶ τῶν πρὸ πάλαι τῆς Ἐκκλησίας κηρύκων, κατὰ τὴν ἀποστολικὴν παράδοσιν, Θεοτόκον δοξαζόντων ὀνομάζειν καὶ πιστεύειν τὴν τοῦ Κυρίου Μητέρα. Φέρε μοι λοιπὸν καὶ τὴν βλάσφημον τεχνολογίαν παρατήρησον, οὐδενὶ πρότερον ἐγνωσμένην. Ἡ τοῦ Χριστοῦ προσηγορία, φησὶ, τῶν δύο φύσεων σημαντική, τῆς τε θεότητος τοῦ Μονογενοῦς καὶ τῆς ἀνθρωπότητος· ἡ δὲ τοῦ *Θεοῦ* ἀπολύτως λεγομένη φωνὴ τὴν ἁπλῆν καὶ ἀσώματον τοῦ Θεοῦ Λόγου παρίστησιν οὐσίαν· ἡ δὲ τοῦ *ἄνθρωπος* μόνην τὴν ἀνθρωπείαν ὑποδείκνυσι φύσιν· διὰ τοῦτο Χριστοτόκον, φησὶν, ἀλλ' οὐ Θεοτόκον τὴν Παρθένον ὁμολογεῖν ἀναγκαῖον, μήποτε λάθωμεν ἀρχὴν τοῦ εἶναι λέγοντες τὸν Θεὸν Λόγον ἐκ τῆς ἁγίας εἰληφότα Παρθένου· καὶ οὕτω προγενεστέραν τὴν μητέρα τοῦ γεννηθέντος ἐξ αὐτῆς, κατὰ τὸ ἀκόλουθον, ὁμολογεῖν βιασθῶμεν.

δ'. Ἵνα δὲ μὴ δόξωμεν λοιδορίαις κεναῖς ταῦτα τοῦ ἀνδρὸς κατηγορεῖν, αὐτὸν ἐκεῖνον οἷς εἶπε τῆς οἰκείας δυσσεβείας ποιήσομαι μάρτυρα. Τῶν γὰρ ἀποστολικῶν διδαγμάτων καὶ παντὸς ἁγίου μνήμην τῆς ἑαυτοῦ διανοίας ὑπερορίσας, ἐν τῇ τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησίᾳ πολλὰς τοιαύτας ἐξεβόησε φωνάς· « Οὐκ ἔτεκεν, ὦ βέλτιστε, Μαρία Θεὸν, ἀλλ' ἔτεκεν ἄνθρωπον θεότητος ὄργανον. » Καὶ ἐν ἑτέροις πάλιν φληνάφοις ἀνέγκλητον μητέρα Ἑλλήνων θεοῖς ἐκεισάγων. Ἰουδαϊκὸν γὰρ ἀναδεξάμενος φρόνημα, οὐ τὸν Λόγον σάρκα ἀτρέπτως γεγενῆσθαι ἔλεγεν, ἀλλ' εἴ τινα ἄνθρωπον ἐνοικῆσαι, ὡς εἰς ἕνα τῶν προφητῶν, καὶ ἰδιοποιεῖσθαι τοῦτον ἐξαιρέτῳ ἀγαπήσει· καὶ εἶναι μὲν ἄλλον υἱὸν, ἄλλον δὲ λέγεσθαι μὲν, μὴ εἶναι δὲ γνήσιον, θετὸν δὲ υἱὸν τὸν λεγόμενον Ἰησοῦν Χριστόν· ἐντεῦθεν δύο Υἱοὺς, καὶ μὴ ἕνα, λέγεσθαι εἶναι. Ὅθεν τῆς ἀρχιερωσύνης ἐκβάλλεται ψήφῳ [συνοδικῇ] καὶ βασιλικῷ νεύματι· καὶ τὴν Ὄασιν καταδικασθεὶς οἰκεῖν, τῆς μελλούσης τῶν ἀσεβῶν κολάσεως ἐδέξατο τὰ προοίμια, παρανάλωμα τῆς οἰκείας φρενοβλαβείας γενόμενος, καὶ ἐφ' ἑαυτῷ πληρώσας τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνο λόγιον, ὅτι *Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἁμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγουσαι εἰς κρίσιν.* Ἐξήγειρε γὰρ ὁ Θεὸς κατ' αὐτοῦ τὸ πνεῦμα Κυρίλλου πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, καὶ γράφει πρὸς αὐτὸν Νεστόριον, εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐμβιβάζων πίστιν, καὶ Θεοτόκον τὴν ἁγίαν Μαρίαν παρακαλῶν ὀνομάζειν τε καὶ φρονεῖν. Ὃς δὲ οὐκ ἐνεδίδου, ἑτέρα πάλιν ἔπεμψε γράμματι· ἀντιλέγοντος δὲ αὐτοῦ, καὶ πρὸς ταῦτα σύνοδος ἐν

Ἐφέσῳ συγκροτεῖται, καὶ παραπέμπεται ἐκεῖσε Νεστόριος παρὰ τοῦ ἐπάρχου τῆς πόλεως καὶ ἑτέρων πολλῶν.

ε'. Θεοδόσιος δὲ ὁ νέος τὰς ἡνίας τότε τῆς βασιλείας ἐνεχείριστο· καὶ προῆδρευεν ἐν ταύτῃ τῇ τρίτῃ συνόδῳ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας, Κελεστῖνος Ῥώμης (1), Ἰουβενάλιος Ἱεροσολύμων, Ἀχάκιος Μελιτηνῆς. Καὶ καθαιρεῖται μὲν Νεστόριος, κυροῦνται δὲ καὶ αἱ προγενέστεραι δύο σύνοδοι, τέλειόν τε αὐτὸν καὶ ἕνα Υἱὸν ἐν θεότητι, καὶ τέλειον ἐν ἀνθρωπότητι ὁμολογοῦσι, καὶ ἕνα καὶ οὐ δύο Υἱοὺς, ὡς δηλοῖ ὁ παρ' αὐτῶν ἐκφωνηθεὶς ὅρος· καὶ οὕτως ἡ σύνοδος ἀπολύεται. Ἰωάννου δὲ τοῦ τῆς Ἀντιοχείας, καὶ Θεοδωρήτου Κύρου ἀνθισταμένων τῷ μακαρίῳ Κυρίλλῳ, κατὰ πρόφασιν τοῦ δοκεῖν χωρὶς αὐτῶν ἐκφωνηθῆναι τὸν ὅρον, καίτοι γε τοῦ μεγάλου Κυρίλλου ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐκδεξαμένου αὐτοὺς, τῇ δὲ ἀληθείᾳ ἐριστικῶς πρὸς αὐτὸν καὶ οὐκ ὀρθῶς διακειμένων, μετέβαινον καὶ αὐτοὶ ἀσύμφωνοι πρὸς τὰ ἴδια, πολλὰ μεταξὺ θορυβήσαντες· ὡς καὶ Θεοδώρητον κατὰ τῶν δώδεκα κεφαλαίων Κυρίλλου ἕτερα δώδεκα συντάξαι κεφάλαια· καὶ πάλιν αὐτὸν Κύριλλον πρὸς ταῦτα ἀπολογήσασθαι, καὶ δεόντως τὰ ἴδια συστῆσαι κεφάλαια. Θεοδοσίου δὲ βασιλέως ταῦτα ἐπεγνωκότος, καὶ κινηθέντος καὶ καθ' ἑκατέρων μὲν, μάλιστα δὲ κατὰ Κυρίλλου τοῦ ἐν ἁγίοις, πέμπεται ἐνταῦθα Ἀχάκιος ὁ Μελιτηνῆς ἀνὴρ θεοσεβὴς καὶ λόγιος, εἰς ἄκρον ἐληλακὼς εὐλαβείας, καὶ τὰ τῆς συνόδου ἐμφανίζει τῷ βασιλεῖ, καὶ τὸν τούτου καταστέλλει θυμόν· καὶ τὰ ἐκφωνηθέντα τὸ κῦρος λαμβάνουσι· καὶ Κύριλλος εἰς τὴν ἰδίαν ἀπαίρει πόλιν· καὶ ἕνωσιν οἱ διεστῶτες δέχονται.

A sum synodus, et ad veniendum invitatur Nestorius ab civitatis archiepiscopo et multis aliis.

5. Theodosius vero junior tunc temporis imperii habenas tenebat; et huic synodo præfuerunt Cyrillus Alexandriæ, Cœlestinus Romæ, Juvenalis Hierosolymæ, Acacius Melitenæ. Et deponitur quidem Nestorius, confirmantur duæ priores synodi, perfectumque ipsum et unum Filium in divinitate et perfectum in humanitate confitentur, et unum, neque vero duos Filios esse, ut manifestat proclamata ab illis definitio. Atque ita solvitur synodus. Joannes vero Antiochiæ, et Theodoretus Cyri beato Cyrillo resistentes sub eo prætextu quod sine ipsis proclamata esset definitio, dum tamen magnus Cyrillus eos per multos dies exspectasset, reipsa vero contentiose nec recte erga illum se habentes, abierunt et ipsi discordes ad proprios sensus, multum interea tumultum excitantes; ita ut Theodoretus contra duodecim Cyrilli capita alia duodecim capita composuerit, et rursus ipse Cyrillus ad ea se defenderit, commodeque propria stabilierit capita. Postquam autem imperator de his monitus est, in eos, præsertim vero in sanctum Cyrillum iratus est. Quapropter ad eum missus est, Acacius Melitenæ, vir pius ac doctus, in summam provectus prudentiam, qui acta synodi regi declaravit ejusque animum composuit; et quæ proclamata fuerant, vim acrepere. Cyrillus vero in propriam rediit civitatem; et qui discordabant unitatem recepere.

(1) Perversus ordo.

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO IX

THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI

Περὶ Εὐτυχοῦς.

α'. Ἐν τῷ χρόνῳ τῆς βασιλείας Θεοδοσίου τοῦ νέου ἦν τις κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν ἀρχιμανδρίτης, ὀνομαζόμενος μὲν Εὐτυχὴς, ἡγούμενος δὲ μοναστηρίου, ὃ πρώην μὲν ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ ἑβδόμου ἦν, καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔξω διέκειτο, καὶ τοῦ Ἰὼβ ἐπελέγετο, νῦν δὲ ἐντὸς αὐτῆς ὁρᾶται, καὶ τῷ τοῦ ἁγίου Μωκίου νεῷ συνομορεῖ· καὶ τιμῶνται ἐν αὐτῷ Φαῦστος καὶ Δαλμάτιος σὺν Ἰσαακίῳ, ὡς ἐξαμένης ἐς ὕστερον πλατυσμὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρὰ τοῦ αὐτοῦ Θεοδοσίου, ὑφ' οὗ καὶ τὰ γερσαῖα τείχη τῆς αὐτῆς φασιν πόλεως δι' ἡμερῶν

De Eutychete.

1. Regnante Theodosio juniore, in urbe regia versabatur quidam archimandrita, Eutyches nomine, monasterio autem præfectus, quod quidem prius in septimi finibus erat et extra Constantinopolim jacebat et de Jobi nomine dicebatur; nunc autem intra urbem videtur et sancti Mocii templo confine est; et honorantur in eo Faustus et Dalmatius cum Isaaco. Recepit enim postea ab ipso Theodosio extensionem Constantinopolis, a quo, ut aiunt, terrestria urbis hujus mœnia intra dies sexaginta erecta sunt. An vera

sit hæc fama non accurate scio. Improbus igitur Eutyches blasphemans dicebat se scire Dominum nostrum Jesum Christum ex duabus constitisse naturis ante unionem, ex unica vero post unionem; et sanctissimam quidem Virginem consubstantialem nobis esse; qui autem ex ea carnem receperat, Deum Verbum non nobis esse consubstantialem. Corpus enim, inquit, Christi corpus dico, non jam est corpus hominis. Illius amicus et familiaris Eusebius Doryleæ episcopus sæpius illum hortatus est ut talia dogmata rectæ fidei contraria non diceret; cum autem illum immutabilem cerneret, Flaviano tunc temporis Constantinopolis patriarchæ denuntiavit.

2. Qui cum Eutychen ad se vocasset, et rem una cum illi versante episcoporum synodo examinasset, Eutyches se condemnatum videns, cuidam Nomo nomine, et tunc temporis consuli et Chrysaphio cubiculario cognomento Zymbæ ipsi consentientibus persuasit ut imperatorem de iis quæ ad ipsum spectabant, certiorem facerent, a patriarcha male haberi virum pium et justum. Quo facto, Florentius patricius a consulibus et proconsulibus missus est sessurus in Flaviani synodo Eutychemque injuria vexari non permissurus. Secundo igitur statuto examine, magis etiam quam prius malæ doctrinæ convictus est Eutyches et sacerdotio depositus est. Sed Nomus et Chrysaphius, levi imperatoris animo abusis, eum adduxere ut synodum juberet fieri Ephesi et judicari sanctissimum Flavianum cum Eutyche deposito, judicante Dioscoro Alexandriæ cum Eutyche consentiente, præsente et Barsumo presbytero et archimandrita cujusdam in Oriente monasterii, qui ut orthodoxus habebatur vitaque irreprehensibilis, cum tamen alius esset Eutyches quoad hæresim; præesse autem synodo Dioscorum Alexandriæ, Juvenalem Hierosolymæ, Thalassium Cæsareæ, Eusebium Ancyræ in Galatia, Basilium Seleuciæ in Isauria, Eustathium Beryti; omnemque auctoritatem et dominationem Dioscorum habere; adesse et Flavianum Constantinopolis, et Eusebium Doryleæ, nihil eos agere tamen aut dicere, ut non habentes judicantium ordinem sed aliorum exspectantes suffragia, quoniam, inquit, ea quæ ab iis decisa sunt, nunc judicantur.

3. Synodo igitur congregata, ingressus est Flavianus tanquam reus, et sedit quintus; vicarii autem Leontis sanctissimi Romæ Papæ, Julius episcopus et Hilarius diaconus, epistolam ejus dogmaticam ad synodum directam proferentes, ut ea legeretur petiere; Dioscorus id noluit concedere. Eutyche porro introducto, eum Dioscorus interrogavit num synodo Nicænæ et synodo Ephesinæ adhæreret; qui ubi respondit se adhærere, nihil amplius egit de hæresi, sed ita locutus est: Quoniam Eutyches dicit se Nicænæ et Ephesinæ synodo

ἀνεγερθῆναι ἐξήκοντα· εἰ δὲ καὶ ἀληθὴς ὁ λόγος οὗτος, ἀκριβῶς οὐκ ἴσημι. Οὗτος οὖν ὁ δείλαιος Εὐτυχὴς βλασφημῶν ἔλεγεν εἰδέναι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐκ δύο μὲν φύσεων πρὸ τῆς ἑνώσεως, μιᾶς δὲ μετὰ τὴν ἕνωσιν· καὶ τὴν μὲν ἁγίαν Θεοτόκον ὁμοούσιον ἡμῖν ὑπάρχουσαν, τὸν δὲ ἐξ αὐτῆς σαρκωθέντα Θεὸν Λόγον οὐχ ὁμοούσιον ἡμῖν. Σῶμα γάρ, φησι, λέγω τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα, οὐκέτι δὲ καὶ σῶμα ἀνθρώπου. Τούτῳ φίλος καὶ γνώριμος ὢν Εὐσέβιος ὁ Δορυλαίου ἐπίσκοπος, πολλάκις παρῄνεσε μὴ τοιαῦτα λέγειν ἀλλότρια τῆς ὀρθῆς δόγματα πίστεως· ὁρῶν δὲ ἀμεταθέτως ἔχοντα, Φλαβιανῷ προσήγγειλε τὸ τηνικαῦτα πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως.

β'. Οὗ μεταχαλεσαμένου τὸν Εὐτυχέα, καὶ μετὰ τῆς ἐνδημούσης τῶν ἐπισκόπων συνόδου τὸ πρᾶγμα ζητήσαντος, ἰδὼν Εὐτυχὴς καταχρινόμενον ἑαυτὸν, Νόμον τινὰ καλούμενον καὶ ὕπατον ὄντα κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, πρὸς δὲ καὶ Χρυσάφιον κουβικουλάριον τὸν ἐπίκλην Τζούμβαν ὡς ὁμόφρονας, ἔπεισε τῷ βασιλεῖ γνωρίσαι τὰ κατ' αὐτὸν, ἀδικεῖσθαι παρὰ τοῦ πατριάρχου λέγοντας ἄνδρα θεοσεβῆ καὶ δίκαιον· οὗ γεγονότος, ἐπετράπη Φλωρέντιος πατρίκιος ἀπὸ ὑπάτων τε καὶ ἐπάρχων συνεδρεῦσαι τῇ κατὰ Φλαβιανὸν συνόδῳ, καὶ μὴ περιδεῖν ἀδικούμενον Εὐτυχέα. Ζητήσεως τοιγαροῦν προδάσης δευτέρας, μᾶλλον ἢ πρότερον Εὐτυχὴς ἠλέγχθη κακοδοξῶν, καὶ αὐτὸν Φλωρέντιον ἐσχηκὼς καταψηφιζόμενον, ἐξέπεσε τῆς ἱερωσύνης. Ἀλλ' οἱ περὶ τὸν Νόμον καὶ τὸν Χρυσάφιον, ἀποχρησάμενοι τῇ τοῦ βασιλέως κουφότητι, κελεῦσαι παρεσκεύασαν αὐτὸν ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι σύνοδον, καὶ κριθῆναι τὸν ἁγιώτατον Φλαβιανὸν μετ' Εὐτυχοῦς τοῦ καθῃρημένου, δικάζοντος Διοσκόρου τοῦ Ἀλεξανδρείας ὁμοδόξου τῷ Εὐτυχεῖ, παρόντος δὲ καὶ Βαρσουμᾶ πρεσβυτέρου καὶ ἀρχιμανδρίτου τινὸς τῶν κατὰ τὴν Ἑω μοναστηρίου, ὀρθοδόξου μὲν ὑπονοουμένου καὶ ἀνεπιλήπτου τὸν βίον, ἄλλου δὲ τὴν αἵρεσιν Εὐτυχοῦς ὑπάρχοντος· προεδρεύοντας μὲν εἶναι τῆς συνόδου Διόσκορον τὸν Ἀλεξανδρείας, Ἰουβενάλιον τὸν Ἱεροσολύμων, Θαλάσσιον τὸν Καισαρείας, Εὐσέβιον τὸν Ἀγκύρας τῆς Γαλατίας, Βασίλειον τὸν Σελευκείας τῆς Ἰσαυρίας, Εὐστάθιον τὸν Βηρυτοῦ· τὴν δὲ πᾶσαν αὐθεντίαν καὶ κυριότητα τὸν Διόσκορον ἔχειν· παρεῖναι δὲ καὶ Φλαβιανὸν τὸν Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Εὐσέβιον τὸν Δορυλαίου, ἡσυχάζειν μέντοι καὶ λέγειν μηδὲν, ὡς μὴ δικαστῶν ἐπέχοντας τάξιν, ἀλλὰ τὴν τῶν ἄλλων ἐκδεχομένους ψῆφον, ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτῶν, φησὶ, κεκριμένα νῦν δοκιμάζεται.

γ'. Τῆς συνόδου τοίνυν ἀθροισθείσης, εἰσῆλθε Φλαβιανὸς ὡς κατάκριτος, καὶ ἐκαθέσθη πέμπτος. Οἱ δὲ τοποτηρηταὶ Λέοντος τοῦ ἁγιωτάτου πάπα Ῥώμης, Ἰούλιος ἐπίσκοπος καὶ Ἱλάριος διάκονος, ἐπιστολὴν αὐτοῦ δογματικὴν τῇ συνόδῳ πεμφθεῖσαν προφέροντες, ἠξίουν ἀναγνωσθῆναι ταύτην· ἀλλ' οἱ περὶ Διόσκορον οὐ συνεχώρησαν. Εὐτυχοῦς δ' εἰσαχθέντος, ὁ Διόσκορος ἤρετο τοῦτον εἰ συντίθεται τῇ ἐν Νικαίᾳ συνόδῳ καὶ τῇ ἐν Ἐφέσῳ σὺν ταύτῃ. Τοῦ δὲ εἰπόντος συντίθεσθαι, περὶ τῆς αἱρέσεως οὐδὲν ἐπολυπραγμόνησε πλέον, ἀλλὰ διελαλησε

οὕτως· Ἐπειδὴ Εὐτυχὴς ἀκωλύτως ἔφη τοῖς ἐν Νικαίᾳ καὶ τῇ ἐν Ἐφέσῳ συνόδῳ, ὀρθόδοξον αὐτὸν ἡγούμεθα, καὶ τῆς ἱερωσύνης ἄξιον καὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ἰδίου μοναστηρίου. Ταῦτα διαλαλήσας παρεσκεύασεν ὑπογράψαι τῇ Εὐτυχοῦς ἀθωώσει πάντας καὶ αὐτὸν Βαρσουμᾶν· εἶτα πάλιν ἐξεφώνησεν· Ἐπειδὴ ἥ τε ἐν Νικαίᾳ σύνοδος καὶ ἡ ἐνταῦθα πρώτη ἐτύπωσαν μηδενὶ ἐξεῖναι πίστιν ἑτέραν ἐκτίθεσθαι, ἢ ζητεῖν, ἢ καινουργεῖν τι, ἢ ὅλως ἀνακινεῖν περὶ τῆς εὐαγοῦς ἡμῶν θρησκείας, φαίνονται δὲ Φλαβιανὸς ὁ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Εὐσέβιος ὁ Δορυλαίου σκανδάλου καὶ ταραχῆς γεγονότος πρόφασις ταῖς Ἐκκλησίαις, ἀλλοτρίους αὐτοὺς παντὸς ἱερατικοῦ καὶ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος κεκρίκαμεν εἶναι. Ταῦτα ἐκφωνήσας, ἠνάγκασε τοὺς ἐπισκόπους εἰς ἄγραφον ὑπογράψαι χάρτην· καὶ ὕστερον οἷαν ἐβούλετο καθαίρεσιν Φλαβιανοῦ καὶ Εὐσεβίου γράψας, ὑπέγραψεν αὐτήν τε καὶ Βαρσουμᾶς. Φλαβιανοῦ δὲ εἰπόντος πρὸς Διόσκορον ὅτι Παραιτοῦμαί σε, λὰξ ἐκεῖνος ἐνέτεινε κατ' αὐτοῦ, καιρίαν τε παίσας, ἀρχὴν τῷ θανάτῳ παρέσχηκεν. Ἕτεροι δέ φασιν ὅτι Βαρσουμᾶς, αὐτὸν παρειληφὼς ἐπὶ τῷ ὑπερορίσαι πρὸς τὰ τῆς Ἑῴας μέρη, κατὰ τὴν ὁδὸν ἀποσφαγῆναι παρεσκεύασε. Καθεῖλε δὲ Διόσκορος καὶ Θεοδώρητον Κύρου, καὶ Ἴβαν τῆς Ἐδέσσης, καὶ Δόμνον τῆς Ἀντιοχείας, καὶ ἑτέρους τῶν ἀνατολικῶν, πάντας ἀπόντας· ἐχειροτόνησε δὲ ἀντὶ Δόμνου Μάξιμον. Εὐσέβιος δὲ ὁ Δορυλαίου, διαφυγὼν ἐκεῖθεν, εἰς Ῥώμην ἦκε πρὸς Λέοντα τὸν Μέγαν ἐν τοῖς μέρεσι τῆς Ἰταλίας.

A obsequi, orthodoxum eum habemus et sacerdotio propriique monasterii gubernatione dignum esse censemus. Hæc locutus curavit ut omnes et ipse Barsumas ejus innocentiæ subscriberent. Deinde rursus verbum fecit: Quoniam Nicæna synodus et quæ prius Ephesi habita erat definierunt nemini licere aliam fidem exponere aut quærere et innovare quidquam aliud, aut ommino suscitare de nostra sancta religione; videntur autem Flavianus Constantinopolis et Eusebius Doryleæ scandali turbarumque ecclesiis causa fuisse, eos omni sacerdotali et episcopali dignitate dejectos esse judicamus. Postquam sic locutus est coegit episcopos in non scripta charta subscribere; ac deinde qualem voluit Flaviani et Eusebii depositionem scripsit, B cui et subscripsit Barsumas. Cum autem Flavianus dixisset Dioscoro, Recuso te, calce eum ille feriit, quo lethali vulnere principium ejus morti præstitit; alii vero dicunt Barsumam, cum eum assumpsisset in exsilium ad orientales regiones abducturus, in itinere eum trucidari jussisse. Deposuit quoque Dioscorus Theodoretum Cyri et Ibam Edessæ et Domnum Antiochiæ et alios orientales qui omnes aberant. Ordinavit autem pro Domno Maximum. Eusebius autem Doryleæ, inde fugiens Romam venit ad Leonem in Italicis regionibus maximum.

δ'. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ λιπόντος Θεοδοσίου τὸν βίον, Μαρκιανός τε καὶ Πουλχερία πρὸς Λέοντα τὸν ἱερώτατον ἔγραψαν· καὶ ἤρεσεν ἀθροισθῆναι τὴν σύνοδον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τοίνυν καὶ συνῆλθον ἐν τῷ κατὰ τὴν Χαλκηδόνα σεπτῷ ναῷ τῆς ἁγίας μάρτυρος Εὐφημίας ἐκ μὲν τῶν ἐνδοξοτάτων ἀρχόντων Ἀνατόλιος πατρίκιος ἀπὸ ὑπάτων καὶ στρατηλάτης, Παλλάδιος ἔπαρχος πραιτωρίων, Τατιανὸς ἔπαρχος πόλεως, Βιγκόμαλλος μάγιστρος τῶν θείων ὀφφικίων, Μαρτιάλιος μάγιστρος, Σποράδιος κόμης τῶν δομεστίκων, καὶ Γενέθλιος κόμης πριβάτων· ἐκ δὲ τῶν ἐνδόξων συγκλητικῶν Φλωρέντιος πατρίκιος ἀπὸ ἐπάρχων καὶ ὑπάτων, σενάτωρ ἀπὸ ὑπάτων καὶ πατρικίων, Πρωτογένης ἀπὸ ἐπάρχων πόλεως, Ἀπολλώνιος ἀπὸ ἐπάρχων, Ῥωμανὸς ἀπὸ πραιποσίτων, καὶ Ὀλύγιος ἀπὸ ἐπάρχων Ἰλλυρικοῦ. Τούτων οὖν τῶν ἀρχόντων καὶ τῶν συγκλητικῶν καθεσθέντων ἐν τῷ μέσῳ πρὸ τῶν καγκέλλων τοῦ ἁγίου θυσιαστηρίου ἐκ μὲν τοῦ εὐωνύμου μέρους ἐκάθισαν οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ Ῥώμης, καὶ Ἀνατόλιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Μάξιμος ὁ Ἀντιοχείας, καὶ Θαλάσσιος ὁ Καισαρείας, καὶ Στέφανος ὁ Ἐφέσου, καὶ οἱ λοιποὶ τῆς ἀνατολικῆς καὶ Ποντικῆς καὶ Ἀσιανῆς καὶ Θρᾳκικῆς διοικήσεως ἄνευ τῶν Παλαιστίνων· ἐκ δὲ τῶν δεξιῶν Διόσκορος ὁ Ἀλεξανδρείας, καὶ Ἰουβενάλιος ὁ Ἱεροσολύμων, Κύντυλλος ὁ τοποτηρῶν Ἀναστασίῳ τῷ Θεσσαλονίκης, Πέτρος ὁ Κορίνθου, καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Αἰγυπτιακῆς καὶ τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἦσαν δὲ τοποτηρηταὶ τοῦ Ῥώμης Πασχασῖνος καὶ Λουκέντιος ἐπίσκοποι, καὶ Βονιφάτιος πρεσβύτερος.

4. Hoc autem tempore cum Theodosius ex hac vita migrasset, Marcianus et Pulcheria ad sanctissimum Leonem scripsere; et jussit synodum Con- C stantinopolim convocari. Tunc igitur Chalcedonem in venerandum sanctæ martyris Euphemiæ templum convenere ex illustrissimis quidem præfectis Anatolius patricius e consulibus et exercitus dux, Palladius prætorii præfectus, Tatianus urbis præfectus, Vicomallus divinorum officiorum magister, Martialis magister, Sporadius domesticorum comes, et Genethlius privatorum comes; ex illustribus autem senatoribus Florentius patricius ex præfectis et consulibus, senator ex consulibus et patriciis, Protogenes ex urbis præfectis, Apollonius e præfectis, Romanus e præpositis, et Olygius ex Illyrici præfectis. His igitur præfectis et senatoribus in D medio ante sacri altaris cancellos, a sinistris quidem sederunt Romani papæ vicarii, et Anatolius Constantinopolis et Maximus Antiochiæ et Thalassius Cæsareæ et Stephanus Ephesi, cæterique orientalis et Ponticæ et Asiaticæ et Thracicæ diœcesis, absque Palæstinis: a dextris vero Dioscorus Alexandriæ, Juvenalis Hierosolymæ, Cyntillus Anastasii Thessalonicæ vicarius, Petrus Corinthi cæterique ex Ægypto et Illyrico et Palæstina. Vicarii autem Romani papæ erant Paschasinus et Lucinius episcopi, et Bonifacius presbyter. Aderat et Theodoretus Cyri. Hic enim ut Nestorianus habitus eo quod contra duodecim beati Cyrilli capita scripsisset, a Dioscoro depositus est; cum autem Leonem Romæ papam adiisset et propriam fidem enuntiasset, or-

theodoxus agnitus est ; cumque ab eo litteras ad imperatorem Theodosium retulisset, episcopatum recepit ; jussus est autem huic soli vacare. Sub Marciano vero preces obtulit eos accusans qui non recte eum ut heterodoxum excommunicaverant.

A Παρῆν δὲ καὶ Θεοδώρητος ὁ Κύρου· οὗτος γὰρ, ὡς Νεστοριανὸς λογιζόμενος διὰ τὸ γράψαι κατὰ τῶν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ιβ' κεφαλαίων, καθῃρέθη παρὰ Διοσκόρου· προσελθὼν δὲ Λέοντι τῷ πάπᾳ Ῥώμης, καὶ τὴν ἰδίαν ἀπαγγείλας πίστιν, ἐπεγνώσθη ὀρθόδοξος· καὶ γράμματα κομισάμενος ἐκείνου πρὸς τὸν βασιλέα Θεοδόσιον, ἀπέλαβε τὴν ἐπισκοπήν· ἐκελεύσθη δὲ μόνῃ ταύτῃ σχολάζειν· ἐπὶ δὲ Μαρκιανοῦ δεήσεις ἐπιδέδωκε κατηγορῶν τῶν οὐκ εὐλόγως αὐτὸν ἀποκηρυξάντων ὡς ἑτερόδοξον.

5. Omnibus igitur, ut dictum est, congregatis, Romani papæ vicarii, præloquentes, censuerunt synodo non considere debere Dioscorum. Cum autem præfecti dixissent non oportere illum, antequam condemnaretur, a sessione expelli, Eusebius Dorylææ illum accusaturus assurgit ; atque ita præfectis jubentibus, in medio constitutus est Dioscorus. Et flagitante Eusebio ut sua contra Dioscorum petitio regi tradita legeretur, præfecti censuerunt illum in medio statuendum, petitionemque legendam; quæ exponebat quomodo non canonice deposuisset Flavianum Dioscorus et cæteros orthodoxos, innocentem autem declaravisset hæreticum Eutychem. Deinde recitatæ sunt quæ ab imperatore Theodosio ad Dioscorum missæ fuerant, litteræ. Et cum mentionem facerent, de Theodoreto, statuentes ipsi non ad secundam Ephesi habitam synodum eundum esse, nisi omnibus convenientibus episcopis placeret, dixerunt præfecti : Ingrediatur et Theodoretus consessurus cum synodo, quoniam restituit illi episcopatum sanctissimus Leo.

ε'. Πάντων οὖν, ὡς εἴρηται, συναθροισθέντων, οἱ τοποτηρηταὶ Ῥώμης, προλογίσαντες, ἠξίουν μὴ συνεδριάσαι τῇ συνόδῳ Διόσκορον. Τῶν δὲ ἀρχόντων εἰπόντων ὡς οὐ δεῖ αὐτὸν πρὸ καταδίκης ἐξωθεῖσθαι τοῦ συνεδρίου, Εὐσέβιος ὁ Δορυλαίου κατηγορήσων αὐτοῦ ἀνέστη· καὶ οὕτω κελευσάντων τῶν ἀρχόντων, ἐκαθέσθη Διόσκορος ἐν τῷ μέσῳ· καὶ τοῦ Εὐσεβίου αἰτήσαντος ἀναγνωσθῆναι τὴν παρ' αὐτοῦ B δοθεῖσαν τῷ βασιλεῖ κατὰ Διοσκόρου δέησιν, οἱ ἄρχοντες προσέταξαν αὐτὸν μὲν ἐν τῷ μέσῳ καθεσθῆναι, τὴν δέησιν δὲ ἀναγνωσθῆναι· ἧς διαλαμβανούσης ὡς οὐ κανονικῶς καθεῖλε Διόσκορος Φλαβιανὸν καὶ τοὺς λοιποὺς ὀρθοδόξους, ἠθώωσε δὲ τὸν αἱρετικὸν Εὐτυχέα, καθεξῆς ἀνεγνώσθη καὶ τὸ παρὰ τοῦ βασιλέως Θεοδοσίου πεμφθὲν πρὸς Διόσκορον γράμμα· καὶ ἐπεὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐμέμνητο καὶ Θεοδωρήτου, διαλαμβάνον μὴ ἐλθεῖν αὐτὸν εἰς τὴν ἐν Ἐφέσῳ δευτέραν σύνοδον, ἐὰν μὴ πᾶσι δόξῃ τοῖς συνελθοῦσιν, οἱ ἄρχοντες εἶπον, Εἰσίτω καὶ Θεοδώρητος κοινωνήσων τῇ συνόδῳ, ἐπεὶ καὶ ἀποκατέστησεν αὐτῷ τὴν ἐπισκοπὴν ὁ ἁγιώτατος Λέων· καὶ ὁ θειότατος βασιλεὺς παρεῖναι τοῦτον ἐκέλευσεν.

6. Repugnantibus autem Dioscoro et ejus fautoribus, præsides inter se collocuti sunt permiseruntque ut ingrederetur tantum ut accusator et statueretur in medio. Accusatus igitur est Dioscorus a Romani papæ vicariis, et Eusebio Dorylææ episcopo, quod sanctissimi papæ Leonis epistolam non legisset, cum septies eam se lecturum jurasset. Et inde damnatur. ut perjurus ; et quod sanctum Flavianum statim ut damnatum retulisset, neque ut se defenderet permisisset, sed non dicta causa eum deposuisset. Dioscorus vero de his apologiam præstans, dixit : Non mihi soli judicium reliquit imperator, sed et Juvenali et Thalassio et cæteris, nostræque sententiæ universa synodus consensit. Orientales vero episcopi exclamavere : Nemo consensit, vis adhibita est, depositionem nobis minati sunt, nobis instabant cum baculis et gladiis milites, et ictibus pressi in charta non scripta subscripsimus.

C ς'. Ἐνισταμένου δὲ Διοσκόρου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ, οἱ ἄρχοντες διελάλησαν εἰσελθεῖν τέως αὐτὸν ἐν τάξει κατηγόρου, καὶ καθεσθῆναι εἰς τὸ μέσον. Κατηγορεῖτο τοίνυν ὁ Διόσκορος παρά τε τῶν τοῦ Ῥώμης τοποτηρητῶν, καὶ Εὐσεβίου τοῦ ἐπισκόπου Δορυλαίου, ὅτι, τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγιωτάτου πάπα Λέοντος ἑπτάκις ἐπὶ πάντων ὁμόσας ἀναγινώσκειν, οὐκ ἀνέγνω· καὶ ἐντεῦθεν κρίνεται ὡς ἐπίορκος· καὶ ὅτι τὸν ἐν ἁγίοις Φλαβιανὸν, ὡς κατάκριτον εὐθὺς εἰσήγαγε, καὶ οὐδ' ἀπολογίας ἠξίωσεν, ἀλλ' ἀκρίτως οὕτω καθεῖλεν αὐτόν. Ὁ δὲ Διόσκορος ἀπολογούμενος ἐπὶ τούτοις ἔλεγεν· Οὐκ ἐμοὶ μόνῳ τὴν κρίσιν ὁ βασιλεὺς ἐπέτρεψεν, ἀλλὰ καὶ Ἰουβεναλίῳ καὶ Θαλασσίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς, καὶ ἐπὶ τοῖς D κεκριμένοις πᾶσα συνῆνεσεν ἡ σύνοδος· οἱ δὲ ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι ἐξεβόησαν· Οὐ τὶς συνῆνεσε, βία ἐγένετο, καθαίρεσις ἡμῖν ἠπειλήθη, στρατιῶται μετὰ βάκλων καὶ ξιφῶν ἐφίσταντο, καὶ μετὰ πληγῶν εἰς ἄγραφον χάρτην ὑπεγράψαμεν.

7. Cum Basilius Seleuciæ vehementius Dioscorum reprehenderet, et recte contra Eutychem opinaretur, illum interrogaverunt præsides : quare nunc recte opinans, depositioni Flaviani subscripsisti ? Ille autem vim a Dioscoro adhibitam prætendit. Cum autem hic dixisset : Non oportebat te homines reformidare ita ut reprehensionem incurreres et caderes ; respondit : Si ante præsides stetissem, protestatus essem ; a te autem judicatus, ut a patre justo, non ausus sum. *Filius enim*, inquit, *a pa-*

ζ'. Βασιλείου δὲ τοῦ Σελευκείας σφοδρότερον ἐλέγχοντος Διόσκορον, καὶ ὀρθῶς κατὰ Εὐτυχοῦς δογματίζοντος, ἠρώτησαν αὐτὸν οἱ ἄρχοντες· Διὰ τί, νῦν ὀρθῶς δοξάζων, ὑπέγραψας τότε τῇ καθαιρέσει Φλαβιανοῦ; Ὁ δὲ τὴν ἐκ Διοσκόρου προσβάλετο βίαν. Ἐκείνου δὲ εἰπόντος, Οὐκ ἔδει σε ἀνθρώπους ἐντραπῆναι εἰς κατάγνωσιν καὶ εἰς πτῶσίν σου, ἀπεκρίνετο· Εἰ πρὸς ἄρχοντας εἶχον, ἐμαρτύρησα ἄν· παρὰ σοῦ δὲ κρινόμενος, ὡς παρὰ πατρὸς δικαίου, οὐκ ἐχρώμην· *Παῖς* γὰρ, φησὶ, *πατρὶ δίκαια*

λέγων τεθνάτω. Εὐσεβίου δὲ τοῦ Δορυλαίου λέγοντος ὅτι, Φλαβιανοῦ τοῦ καθελόντος Εὐτυχῆ κρινομένου, ἐγὼ ὁ κατηγορῶν Εὐτυχοῦς εἰσελθεῖν οὐ συνεχωρήθην· καὶ τῶν ἀρχόντων αἰτιωμένων Διόσκορον ὡς τῶν κανόνων παραβάτην, αὐτὸς ἔφη· Καὶ ὑμεῖς παραβαίνετε, Θεοδώρητον ἀφέντες εἰσελθεῖν εἰς τὴν σύνοδον. Οἱ δὲ εἶπον· Κατηγορήσων ὑμῶν εἰσελήλυθεν· ὁ δὲ, Καὶ διὰ τί, ἔφη, καθέζεται ὡς ἐπίσκοπος; Οἱ δὲ ἄρχοντες, Καλῶς, ἔφησαν, ὡς Εὐσέβιος καὶ Θεοδώρητος ἐν τάξει κατηγόρων καθέζονται, διότι καὶ ὑμεῖς ἐν τάξει κατηγορουμένων ὄντες καθέζεσθε.

A *tre justa reposcens, moriatur.* Eusebius vero Doryleæ dixit sibi, dum judicaretur Flavianus qui Eutychem deposuerat, non licuisse ut Eutychis accusatori in synodum intrare. Et præsidibus Dioscorum ut canonum transgressorem arguentibus : Et vos, inquit, canones transgredimini, Theodoretum sinentes in synodum intrare. Qui dixere, Vos accusaturus introivit : Et quare, inquit, sedet ut episcopus? Et præsides : Bene, inquiunt, Eusebius et Theodoretus in accusantium ordine sedent eo quod et vos in reorum ordine sedetis.

η'. Πάντων δὲ ἐπὶ τούτοις ἀναγνωσθέντων τῶν τε ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ Φλαβιανοῦ πεπραγμένων εἰς τὴν Εὐτυχοῦς καθαίρεσιν, καὶ τῶν ἐν Ἐφέσῳ τὸ δεύτερον παρὰ Διοσκόρου πραχθέντων ἐπὶ τῇ Φλαβιανοῦ καθαιρέσει, ζητουμένης τε τῆς ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς δόξης, καὶ Φλαβιανοῦ μὲν εὑρεθέντος ὅτι ἐκ δύο φύσεων καὶ δύο φύσεις ἔλεγε τὸν Χριστὸν, Διοσκόρου δὲ φάσκοντος ὅτι Τὸ ἐκ δύο δέχομαι, τὸ δύο οὐ δέχομαι· μετὰ τὴν ἕνωσιν δύο φύσεις οὐκ εἰσίν· οἱ ἄρχοντες καὶ ἡ σύγκλητος εἶπον· Περὶ μὲν τῆς ὀρθῆς πίστεως ἀκριβεστέραν ἐξέτασιν τῇ ὑστεραίᾳ δεῖν γενέσθαι συνορῶμεν· ἐπεὶ δὲ Φλαβιανὸς καὶ Εὐσέβιος ἔκ τε τῆς τῶν πεπραγμένων ἀναγνώσεως καὶ τῆς φωνῆς τινῶν ἐξάρχων τῆς καθαιρέσεως αὐτῶν δείκνυνται μηδὲν περὶ τὴν πίστιν σφαλέντες, ἀλλὰ μάτην καθαιρεθέντες, φαίνεται ἡμῖν κατὰ τὸ Θεῷ ἀρέσκον δίκαιον εἶναι, εἰ παρασταίημεν τῷ θειοτάτῳ ἡμῶν βασιλεῖ Διόσκορον τὸν Ἀλεξανδρείας, καὶ Ἰουβεναλίων τὸν Ἱεροσολύμων, καὶ Θαλάσσιον τὸν Καισαρείας, καὶ Εὐσέβιον τὸν Ἀγκύρας, καὶ Εὐστάθιον τὸν Βηρυτοῦ, καὶ Βασίλειον τὸν Σελευκείας, τοὺς ἐξάρχοντας τῆς τότε συνόδου τῷ αὐτῷ ἐπιτιμίῳ ὑποπεσεῖν, καὶ τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος ἀλλοτριωθῆναι· Λέγιμους, λέγιμους, τουτέστιν ἀνέγνωμεν. Ἴστέον γὰρ ὅτι διαλαλιᾶς οἵας δήποτε γινομένης ὑπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ παρὰ τῶν ὑπηρετουμένων νοταρίων ἀπογραφομένης, ὑπέγραφέ τις αὐτῶν τὸ *ἀνέγνωμεν* πρὸς τὸ εἶναι βεβαίαν τὴν διαλαλιὰν, καὶ μηδεμίαν ἐμπίπτειν ὑπόνοιαν, ὡς ἐκακουργήθη τι παρὰ τῶν ὑπογραφέων. Καὶ τὰ μὲν τῆς πρώτης πράξεως; τοιοῦτον ἔσχε τὸ τέλος.

8. Postquam deinde lecta sunt quæ Constantinopoli a Flaviano in Eutychis depositionem facta fuerant, et quæ Ephesi rursus a Dioscoro ad Flaviani depositionem acta fuerant, cumque recta et B vera opinio quæreretur, et Flavianus dixisse reperiretur Christum ex duabus naturis et duas naturas esse, Dioscorus vero diceret se ex duabus naturis recipere, non autem duas naturas; duas naturas post unionem non esse, præsides et concilium dixere : De recta fide accuratius examen postera die fieri oportere intelligimus; cum autem Flavianus et Eusebius ex eorum quæ ab iis acta sunt lectione, et quorumdam eorum depositionis auctorum voce, non in fide erravisse exhibeantur, sed absque causa depositi sint, nobis videtur juxta Dei beneplacitum justum esse, si divinissimum imperatorem certiorem fecerimus Dioscorum Alexandriæ, Juvenalem Hierosolymæ, C et Thalassium Cæsareæ, et Eusebium Ancyræ, et Eustathium Berytl, et Basilium Seleuciæ, illius synodi auctores eidem pœnæ subjectos fuisse et a dignitate episcopali decidisse : Legimus, legimus. Sriendum enim est præsidum quemdam, ubi tandem sententia ab ipsis pronuntiata esset et a ministrantibus notariis transcripta, subscribere solitos esse illud : *legimus*, ut firma esset sententia, neque quævis suspicio assurgeret quidquam ab amanuensibus adulteratum fuisse. Et talem quidem finem habuit prima actio.

Sequuntur in codice reliquarum actionum synodi summaria, quæ nos prætermittimus.

θ'. Χρεὼν δὲ εἰδέναι ὡς, τῆς ἁγίας ταύτης συνόδου καθαιρέσει Διόσκορον ὑποβαλούσης τὸν γενόμενον Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον, οἱ τούτου ἀντιλαμβανόμενοι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀπέστησαν, καὶ *διακρινομένους* ὠνόμασαν ἑαυτοὺς ἐκ τοῦ μὴ συντίθεσθαι τοῖς δογματισθεῖσι παρὰ τῶν ἐν Χαλκηδόνι συνελθόντων Πατέρων, καὶ εἰς δώδεκα διῃρέθησαν τμήματα (1), ὧν οἱ μὲν Εὐτυχιανισταὶ λεγόμενοι Εὐτυχέα καὶ Διόσκορον δέχονται, οἱ καὶ λέγουσι τὸν Δεσπότην Χριστὸν ὁμοούσιον μὲν τῷ Πατρὶ, οὐκέτι δὲ καὶ ἡμῖν, διὰ τὸ μὴ κατατίθεσθαι

D 9. Scire oportet, Dioscori fautores, postquam hæc sancta synodus eum Alexandriæ factum episcopum deposuit, a catholica Ecclesia excessisse et seipsos *disceptantes* nominavisse ex eo quod iis quæ a Patribus Chalcedone congregatis decretaverant, non adhæsere, et in duodecim sectas divisos esse; quorum quidem ii qui Euthychiani dicuntur, Eutychem et Dioscorum accipiunt, qui et Dominum Christum Patri consubstantialem dicunt, non autem nobis, quia non credunt servari in Christo humanæ naturæ veritatem; qui autem vo-

(1) Animadverte duodecim sectas hæreticorum dissidentium a concilio Chalcedonensi. Fuit enim illud Orientalium schismatum fatale tempus. Vi desis etiam Ebediesum de ver. ch. rel. a nobis editum Coll. Vat. t. X, lib. III, 4.

cantur acephali non receperunt enoticum Zenonis imperatoris, quia in illo non anathematizatur Chalcedonensis synodus. Acephali autem vocati sunt, eo quod non haberent episcopos. Unde apud ipsos deficientibus episcopis, non faciunt baptisma juxta ecclesiasticum canonem, sed sanctæ Epiphaniæ festo aquas hauriunt, easque reservantes in iis baptizant; sed neque collationem faciunt: communionem vero habentes ex pristinis temporibus custoditam, ex ea per festum Paschæ tenuissimas partes convenientibus porrigunt.

A αὐτοὺς σώζεσθαι ἐν Χριστῷ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· οἱ δὲ καλούμενοι Ἀκέφαλοι οὐκ ἐδέξαντο τὸ ἑνωτικὸν τοῦ βασιλέως Ζήνωνος, διὰ τὸ μὴ ἀναθεματισθῆναι ἐν αὐτῷ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον. Ἀκέφαλοι δὲ ἐκλήθησαν ἐκ τοῦ μὴ ἔχειν ἐπισκόπους· ὅθεν, ἐκλειπόντων τῶν παρ' αὐτοῖς ἱερέων, οὐδὲ βάπτισμα ποιοῦσι κατὰ τὸν ἐκκλησιαστικὸν κανόνα, ἀλλ' ἐν τῇ ἑορτῇ τῶν ἁγίων Θεοφανίων ἀρύονται ὕδατα, καὶ ταῦτα φυλάττοντες, βαπτίζουσιν ἐν αὐτοῖς· ἀλλ' οὐδὲ προσκομιδὴν ποιοῦσιν· ἔχοντες δὲ κοινωνίαν ἐκ παλαιτέρων χρόνων πεφυλαγμένην, ἐξ αὐτῆς κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα σμικροτάτας μερίδας τοῖς συνιοῦσι διδόασιν.

10. Alii Julianistæ, aut Cainitæ dicuntur qui Domini Christi corpus creatum quidem dicunt, incorruptibile autem ex ipsa incorruptibili assumptione. Alii autem dicunt ex illa assumptione non modo incorruptibile esse, sed et increatum; utrique Julianistæ appellati sunt ex Juliano quodam Halicarnasseo hujus doctrinæ auctore; Cainitæ a Caino eorum papa Alexandriæ facto, et Juliani successore ejusque dogmatum fautore; quos sui adversarii Phantasiastas et Manichæos vocant. Hi vero adversarios suos Phtartolatras (corruptionis cultores) et Ctenolatras (interfecti cultores) nominant; Severiani et Agnoetæ, qui dicunt Deum Verbum omnia noscere, unitam vero ipsi personaliter humanitatem multa ignorare; qui quidem ex sua doctrina Agnoetæ ab adversariis nominati sunt; sunt autem et Severiani, Contobabditæ, qui dicunt unum Deum numero esse, non autem per omnia simili æqualitate et eumdem Patrem et Filium et Spiritum sanctum dicentes, qui Contobabditæ nominati sunt a suis adversariis, quia in iis Constantinopolis partibus quæ Contobabdon dicebatur detestandum quoddam conclave habebant eoque ii qui talia sentiebant, solebant convenire. Qui vero dicebantur Contobabditæ et qui vocabantur Agnoetæ, prius quidem vocabantur Theodosiani ut Theodosium Alexandriæ episcopum recipientes. Anathemate autem ab illo percussi, Agnoetæ quidem propter ignorantiæ doctrinam, Contobabditæque eo quod non reciperent de sancta Trinitate doctrinam ab ipso repositam, deinceps non jam Theodosiani vocantur a suis adversariis, ex quo non recipiunt Theodosium, ut dictum est. Sed alii ex doctrina sua Agnoetæ, alii eo loco Contobabditæ. Et concordant quidem in suis de Patre et Filio et Spiritu sancto sermone ut unam doctrinam tenentes, discrepant vero, per ignorantiæ doctrinam. Severumque recipiunt utrique, Antiochiæ factum episcopum, quapropter et Severitæ nominati sunt.

B ι'. Ἄλλοι Ἰουλιανισταὶ, ἤγουν Γαϊανῖται, λέγονται, οἵτινες τὸ σῶμα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ λέγουσι κτιστὸν μὲν, ἄφθαρτον δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀφθόρου συλλήψεως· ἕτεροι οἱ λέγοντες τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ οὐ μόνον ἄφθαρτον ἐξ αὐτῆς συλλήψεως, ἀλλὰ καὶ ἄκτιστον· ἑκάτεροι δὲ Ἰουλιανισταὶ ἐκλήθησαν ἀπὸ Ἰουλιανοῦ τινος Ἁλικαρνασέως κατάρξαντος τοῦ δόγματος αὐτῶν· Γαϊανῖται δὲ ἀπὸ Γαϊανοῦ τοῦ γενομένου αὐτῶν πάπα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, καὶ διαδεξαμένου Ἰουλιανὸν, καὶ τὰ δόγματα αὐτοῦ· οὓς οἱ ἐναντίοι αὐτῶν Φαντασιαστὰς καὶ Μανιχαίους καλοῦσι· καὶ οὗτοι δὲ τοὺς ἐναντίους αὐτῶν φθαρτολάτρας καὶ κτηνολάτρας ὀνομάζουσι· Σεβηρῖται δὲ οἱ καὶ Ἀγνοῆται, οἱ λέγοντες μὲν τὸν Θεὸν Λόγον πάντα γινώσκειν, τὴν δὲ ἡνωμένην αὐτῷ καθ' ὑπόστασιν ἀνθρωπότητα πολλὰ ἀγνοεῖν· οἵτινες ἀπὸ τοῦ δόγματος Ἀγνοῆται ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν ἐναντίων αὐτοῖς· ἕτεροι δὲ Σεβηρῖται, οἱ καὶ Κοντοβαβδῖται, οἱ λέγοντες ἕνα Θεὸν εἶναι τῷ ἀριθμῷ, καὶ οὐχὶ τῇ ἀπαραλλάκτῳ ἰσότητι, καὶ τὸν αὐτὸν Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα φάσκοντες, οἵτινες Κοντοβαβδῖται ὠνομάσθησαν ὑπὸ τῶν ἐναντίων αὐτῶν, διὰ τὸ ἐν τοῖς λεγομένοις Κοντοβάβδου ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔχειν τι μυσαρὸν συναχτήριον, κἀκεῖ συνάγεσθαι τοὺς τὰ τοιαῦτα φρονοῦντας. Οὗτοι δὲ οἱ λεγόμενοι Κοντοβαβδῖται, οἱ καὶ καλούμενοι Ἀγνοῆται, πρῶτον μὲν ἐκαλοῦντο Θεοδοσιανοὶ, ὡς Θεοδόσιον δεχόμενοι τὸν γενόμενον πάπαν Ἀλεξανδρείας· ἀναθεματισθέντες δὲ παρ' αὐτοῦ οἱ μὲν Ἀγνοῆται διὰ τὸ δόγμα τῆς ἀγνοίας, οἱ δὲ Κοντοβαβδῖται διὰ τὸ μὴ δέξασθαι τὸν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος Λόγον τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκτεθέντα, λοιπὸν οὐκέτι Θεοδοσιανοὶ καλοῦνται ὑπὸ τῶν ἐναντίων αὐτῶν, ἐπειδὴ οὐ δέχονται ἔτι Θεόδοσιον, ὡς εἴρηται, ἀλλ' οἱ μὲν ἐκ τοῦ δόγματος Ἀγνοῆται, οἱ δὲ ἐκ τοῦ τόπου, Κοντοβαβδῖται· καὶ συμφωνοῦσι μὲν ἀλλήλοις· ἑκάτεροι εἰς τὸν περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος λόγον, ὡς ἓν δόγμα ἔχοντες, διαφωνοῦσι δὲ εἰς τὸ περὶ τῆς ἀγνοίας δόγμα· Σεβῆρον δὲ δέχονται δὲ ἑκάτεροι τὸν γενόμενον Ἀντιοχείας ἐπίσκοπον· διὸ καὶ Σεβηρῖται ὠνομάσθησαν

11. Alii Severitæ, Theodosiani et Paulianistæ, qui prædictos Severum et Theodosianum accipiunt et cum illis Paulum Melanum cognomine qui in sua de Patre et Filio et Spiritu sancto doctrina cum Contobabditis consentirent, discrepant autem

ια'. Ἄλλοι Σεβηρῖται, οἱ καὶ Θεοδοσιανοὶ καὶ Παυλιανισταὶ, οἱ δεχόμενοι Σεβῆρον καὶ Θεόδοσον τοὺς εἰρημένους, καὶ σὺν αὐτοῖς Παῦλον τὸν ἐπίκλην Μελανὸν, οἵτινες ἐν μὲν τῷ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος δόγματι συμφωνοῦσι τοῖς

Κοντοβαβδίτας, διαφωνοῦσι δὲ πρὸς ἐκείνους ἐν τῷ τοὺς μὲν δέχεσθαι Θεοδόσιον καὶ Παῦλον εἰς ἐπισκόπους, τοὺς δὲ Κοντοβαβδίτας ἀμφοτέρους ἀποβάλλεσθαι· ἄλλοι Σεβηρῖται, οἱ καὶ Θεοδοσιανοὶ καὶ Ἀγγελῖται, καὶ Δαμιανισταὶ, οἱ δεχόμενοι Σεβῆρον καὶ Θεοδόσιον τοὺς μνημονευθέντας, καὶ Δαμιανὸν σὺν αὐτοῖς, οἵτινες λέγουσιν ἄλλον μὲν εἶναι τὸν Πατέρα, καὶ ἄλλον τὸν Υἱὸν, καὶ ἄλλον τὸ Παράκλητον Πνεῦμα καὶ ἅγιον, μὴ εἶναι δὲ τούτων ἕκαστον καθ' ἑαυτοὺς φύσιν, ἀλλ' ἔχειν κοινὸν Θεὸν, ἤγουν θεότητα ἐνύπαρχτον, καὶ ταύτης μετέχοντας ἀμερίστως, εἶναι Θεὸν ἕκαστον· καλοῦσι δὲ τὸν μὲν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα μίαν ὑπόστασιν, τὸν δὲ κοινὸν αὐτῶν Θεὸν οὐσίαν καὶ φύσιν· Ἀγγελῖται δὲ ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν ἐναντίων αὐτῶν ἔκ τινος τόπου οὕτω καλουμένου ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἐν ᾧ συναχτήριον ἔχοντες οἱ τὰ πρῶτα ἐν αὐτοῖς φέροντες συνάγονται· καλοῦσι δὲ αὐτοὺς οἱ ἐναντίοι αὐτῶν Σαβελλιανιστὰς καὶ Τετραδίτας· οἱ αὐτοὶ δὲ καὶ Δαμιανισταὶ ὠνομάσθησαν ἀπὸ Δαμιανοῦ ἐπισκόπου αὐτῶν. Οὗτοι πρότερον μὲν ἐδέχοντο τὸν μνημονευθέντα Παῦλον εἰς ἐπίσκοπον, ὕστερον δὲ τοῦτον ἀπεβάλοντο, διὰ τὸ κοινωνῆσαι αὐτὸν τῇ ἁγίᾳ καθολικῇ καὶ ἀποστολικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ δέξασθαι τὴν ἁγίαν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον.

ιβ'. Ἄλλοι Σεβηρῖται, ἤγουν Θεοδοσιανοὶ, οἱ καὶ Πετρῖται, οἱ δεχόμενοι τὸν ἔσχατον Πέτρον εἰς ἐπίσκοπον, οἵτινες, δεχόμενοι Θεοδόσιον καὶ Σεβῆρον καὶ Πέτρον, Δαμιανὸν οὐ προσδέχονται, οὐδὲ Παῦλον, αἰτιώμενοι τὰ δόγματα ἑκατέρων· ὁμολογοῦσι γὰρ Θεὸν κατὰ ἀλήθειαν, καὶ οὐσίαν, καὶ φύσιν, ἕκαστον καθ' ἑαυτὸν, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα λέγοντες, οὐκ ἀριθμῷ, ἀλλὰ τῇ ἀπαραλλάκτῳ οὐσιότητι· οὓς οἱ Ἀγγελιανῖται (*ita cod.*) καὶ οἱ Παυλιανισταὶ Τριθεῖτας ὀνομάζουσι· καὶ οὗτοι πάλιν ἐκείνους ποτὲ μὲν Σαβελλιανιστὰς, ποτὲ δὲ Τετραδίτας· ἄλλοι Σεβηρῖται, ἤγουν Θεοδοσιανοὶ, οἱ καὶ Κονωνῖται, οἱ δεχόμενοι Θεοδόσιον καὶ Σεβῆρον, καὶ σὺν αὐτοῖς Κόνωνα ἐπίσκοπον· οἵτινες καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦσι Θεὸν εἶναι κατὰ ἀλήθειαν, καὶ φύσιν, καὶ οὐσίαν ἕκαστον, τὸν Πατέρα λέγοντες καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἔτι γε μὴν φασι καὶ τρεῖς ὑποστάσεις τὴν ἁγίαν Τριάδα, καὶ τρία πρόσωπα· τρεῖς δέ τινας τῷ ἀριθμῷ οὐσίας καὶ φύσεις ἴσας ἀπαραλλάκτους κατὰ τὴν θεότητα λέγοντες· μίαν τε οὐσίαν, ἤγουν φύσιν, καὶ μίαν θεότητα, ἤγουν Θεὸν, τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα ὁμολογοῦντες, οὐκ ἀριθμῷ, ἀλλὰ τῇ ἀπαραλλάκτῳ θεότητι, πρὸς θεοὺς ἢ θεότητας λέγειν παραιτοῦνται.

ιγ'. Καὶ οὗτοι δὲ Σεβῆρον καὶ Θεοδόσιον δεχόμενοι, οὔτε Δαμιανὸν, οὔτε Παῦλον, οὔτε τὸν ἔσχατον Πέτρον δέχονται. Καλοῦσι δὲ καὶ τούτους οἱ ἐκ Δαμιανοῦ καὶ Παύλου Τριθεῖτας, καὶ οὗτοι δὲ ἐκείνους ὁμάζουσι ποτὲ μὲν Σαβελλιανοὺς καὶ Ἀρτεμωνιστὰς, ποτὲ δὲ Τετραδίτας· διίστανται δὲ καὶ ἀπὸ Πέτρου τοῦ ἐσχάτου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ· διότι ἐκείνοι μὲν παραιτούμενοι τρεῖς λέγειν Θεοὺς, ἤγουν θεότητας τρεῖς, τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, παραιτοῦνται καὶ τὸ λέγειν τρεῖς τῷ ἀριθμῷ οὐσίας ἴσας καὶ ἀπαραλλάκτους· οὗτοι δὲ τὸ μὲν λέγειν τρεῖς Θεοὺς, ἤγουν θεότητας, παραιτοῦνται· τρεῖς δὲ τῷ ἀριθμῷ οὐσίας, ἤγουν φύσεις τινὰς ἴσας, ὁμολογοῦσιν· οἱ δ' ἀπὸ Κόνωνος πρότερον δε-

A ab iis, ipsi quidem recipientes Theodosium et Paulum ut episcopos, Contobabditis vero utrumque rejicientibus : alii Severitæ, Theodosiani et Angelitæ et Damianistæ, qui memoratos Severum et Theodosianum accipiunt, cum iis Damianum, qui dicunt alium quidem esse Patrem, et alium Filium et alium Paracletum sanctum Spiritum, neque esse unumquemque eorum per se naturam, sed habere communem Deum, nempe deitatem in ipsis contentam, ejusque non separatim participem sic esse quemque Deum ; vocant autem Patrem et Filium et Spiritum sanctum unicam personam ; communem autem eorum Deum essentiam et naturam. Angelitæ autem vocati sunt a suis adversariis ex quodam loco Alexandriæ sic dicto, in quo

B conclave habentes qui prima inter ipsos tenebant, convenire solebant.

12. Alii Severitæ, nempe Theodosiani qui et Petritæ, accipientes ultimum Petrum ut episcopum, qui Theodosium et Severum et Petrum accipientes, Damianum non accipiunt neque Paulum, utriusque dogmata criminantes. Confitentur enim Deum in veritate et essentia et natura, unumquemque per seipsum, Patrem et Filium et Spiritum sanctum dicentes, non numero, sed per omnia simili natura ; quos Angelianitæ et Paulianistæ Tritheitas

C nominant, atque illi rursum eos nunc Sabellianistas, nunc Tetraditas. Alii Severitæ, nempe Theodosiani qui et Cononitæ, recipientes Theodosium et Severum et cum iis Cononem episcopum, qui et ipsi confitentur Deum esse in veritate et natura et essentia unumquemque, Patrem dicentes et Filium et Spiritum sanctum, adhuc dicunt et tres hypostases sanctam Trinitatem et tres personas, tres vero numero essentias et naturas æquales et secundum divinitatem per omnia similes dicentes. Unam autem essentiam nempe naturam, et unam divinitatem, nempe Deum, sanctam et consubstantialem Trinitatem confitentes, non numero, sed simillima Divinitate, tres deos aut divinitates dicere arguuntur.

D 13. Atque ii Severum et Theodosium recipientes, neque Damianum neque Paulum, neque ultimum Petrum recipiunt. Nuncupant autem eos Damiani et Pauli fautores Tritheitas ; atque illi eos nominant nunc quidem Sabellianos et Artemonistas, nunc autem Tetraditas. In eo autem a Petro ultimo et ejus fautoribus dissentiunt, quod illi quidem renuentes dicere tres deos, nempe tres divinitates, Patrem et Filium et Spiritum sanctum, nolunt et dicere tres numero essentias æquales ac per omnia similes ; ii autem tres deos dicere ; nempe divinitates abnuunt ; tres vero numero essentias, nempe naturas quasdam æquales confitentur. Qui a Conone dicti sunt, prius Joannis

Alexandrini grammatici opera recipientes, cognomine Philoponi, in gentiles scripta cum aliis ejusdem scriptis ipsumque demum rejecerunt, et ejus opera. Prædictus enim grammaticus Joannes in suis ad Græcos libris et in aliis suis scriptis docuerat hæc omnia corpora sensibilia secundum materiam et formam ex nihilo ad exsistentiam a Deo educta esse, corruptibiliaque hæc esse facta et materia et forma corrumpi, ac pro his alia corpora his visibilibus meliora et incorruptibilia et æterna a Deo creanda esse; consummationemque dicebat visibilis mundi transitum esse et novi mundi generationem; resurrectionem autem mortuorum definiebat esse rationalium animarum cum corruptibili corpore unionem indissolubilem.

14. Conon igitur et ejus fautores, ut diximus, prius accipientes scripta in quibus hæc docebat et ipsum Philoponum viventemque et post mortem beatificantes, tandem ipsum illum et ejus scripta rejecerunt; sermonesque scriptos ediderunt in quibus dicunt corpora hæc sensibilia ac visibilia quoad materiam non corrumpi, sed manere eadem et visibilia perpetuo neque corrupta, quoad formam autem solum corrumpi et rursus reformari, eadem materia meliorem formam recipiente incorruptibilem; generationem enim visibilis mundi quoad materiam et formam exstitisse dicunt, illius autem corruptionem, transitum nempe, quoad solam formam. Materiam enim, ut diximus, semper permanere confitentur eamdem; resurrectionem autem mortuorum definiunt esse corporis hujus cum rationali anima secundam unionem indissolubilem.

15. Alii Severitæ, nempe Theodosiani, qui et Philoponiaci, qui accipientes Severum et Theodosium ut episcopos, accipiunt etiam ut magistrum Philoponum Joannem et ejus scripta, eumque sequuntur non modo in ipsius de Trinitate sententiis, sed etiam in ejus doctrina de visibilis mundi consummatione et visibilis ac futuri generatione et mortuorum resurrectione. Ii vero neque Damianum, neque Paulum neque ultimum Petrum accipiunt. Cumque prius Cononem accepissent, deinde eum rejecerunt, eo quod ipse Joannem Philoponum et ejus scripta rejecisset; et in suis de Trinitate sententiis cum Cononitis consentiunt, et Tritheitæ nominantur ab Angelianistis et Paulianistis: quos et ipsi nominant nunc quidem Sabellianistas, nunc vero Tetraditas. De visibilis mundi consummatione et mortuorum resurrectione manifeste iis opponuntur. Ipsi quidem Cononitæ Philoponiacos vocant Sadducæos et Simonianos et Græcos et Valentinianos et Marcionitas, et Manichæos et Hermogenistas. Et Philoponiaci hæc nomina Cononitis aptant, eo quod dicant sensibilis hujus mundi materiam incorruptibilem permanere. Cononitæ vero iisdem nominibus Philoponiacos

A χόμενοι τὰ συγγράμματα Ἰωάννου Ἀλεξανδρέως γραμματικοῦ, τοῦ ἐπίκλην Φιλοπόνου, τὰ καθ' Ἑλλήνων αὐτῷ γεγραμμένα μετὰ καὶ ἄλλων αὐτοῦ συγγραμμάτων, αὐτόν τε ἔσχατον ἀπεβάλοντο, καὶ τὰ τούτου συγγράμματα· ὁ γὰρ εἰρημένος γραμματικὸς Ἰωάννης ἐν τοῖς πρὸς τοὺς Ἕλληνας βιβλίοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ συγγράμμασιν ἐπήγαγε τὰ σώματα τὰ αἰσθητὰ ταῦτα πάντα καὶ τὰ ὁρώμενα κατά τε ὕλην καὶ εἶδος ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παραχθῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, φθαρτά τε ταῦτα γενέσθαι καὶ φθείρεσθαι κατά τε ὕλην καὶ εἶδος, καὶ ἀντὶ τούτων ἕτερα σώματα κρείττω τούτων τῶν ὁρωμένων ἄφθαρτα καὶ αἰώνια ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργεῖσθαι· συντέλειάν τε ἔφη τοῦ ὁρωμένου κόσμου, ἤγουν παρέλευσιν καὶ καινοῦ κόσμου γένεσιν· ἀνάστασιν δὲ νεκρῶν ὡρίσατο εἶναι τὴν τῶν λογικῶν ψυχῶν πρὸς σῶμα φθαρτὸν ἕνωσιν ἀδιάλυτον.

ιδ'. Κόνων δὲ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ, ὡς εἴπομεν, πρότερον δεχόμενοι τὰ συγγράμματα ἐν οἷς ταῦτα ἐδογμάτισε, καὶ αὐτὸν τὸν Φιλόπονον ζῶντά τε καὶ μετὰ τελευτὴν μακαρίζοντες, τελευταῖον αὐτόν τε ἐκεῖνον καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ ἀπεβάλοντο· λόγους ἐγγράφους ἐκδεδωκότες, ἐν οἷς λέγουσιν ὅτι τὰ σώματα τὰ αἰσθητὰ ταῦτα καὶ ὁρώμενα κατὰ μὲν τὴν ὕλην οὐ φθείρεται, ἀλλὰ μένουσι τὰ αὐτὰ καὶ ὁρώμενα εἰσαεὶ καὶ μὴ φθειρόμενα, κατὰ δὲ τὸ εἶδος μόνον φθείρεται, καὶ πάλιν ἀναμορφοῦται, τῆς αὐτῆς ὕλης κρεῖττον εἶδος δεχομένης ἄφθαρτον· γένεσιν μὲν γὰρ τοῦ ὁρωμένου κόσμου λέγουσι κατά τε ὕλην καὶ εἶδος, φθορὰν δὲ αὐτοῦ, ἤγουν παρέλευσιν, κατὰ μόνον τὸ εἶδος· τὴν γὰρ ὕλην, ὡς εἴπομεν, ἀεὶ διαμένειν ὁμολογοῦσι τὴν αὐτήν· ἀνάστασιν δὲ νεκρῶν ὁρίζονται εἶναι τὴν τοῦ σώματος τούτου πρὸς τὴν λογικὴν ψυχὴν δευτέραν ἕνωσιν ἀδιάλυτον

ιε'. Ἄλλοι Σεβηρῖται, ἤγουν Θεοδοσιανοί, οἱ καὶ Φιλοπονιακοί, οἱ καὶ δεχόμενοι τὸν Σεβῆρον καὶ Θεοδόσιον ἐπισκόπους, δεχόμενοι δὲ εἰς διδάσκαλον καὶ τὸν Φιλόπονον Ἰωάννην καὶ τὰ τούτου συγγράμματα, καὶ ἀκολουθοῦντες αὐτῷ οὐ μόνον ἐν τοῖς περὶ Τριάδος λόγοις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς περὶ συντελείας τοῦ ὁρωμένου κόσμου καὶ γενέσεως τοῦ τε ὁρωμένου καὶ τοῦ μέλλοντος, καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως. Οὗτοι δὲ οὔτε Δαμιανὸν, οὔτε Παῦλον, οὔτε τὸν ἔσχατον Πέτρον δέχονται· πρότερον δὲ δεχόμενοι Κόνωνα, ὕστερον αὐτὸν ἀπεβάλοντο, διὰ τὸ ἀποβάλλεσθαι ἐκεῖνον Ἰωάννην τὸν Φιλόπονον καὶ τὰ τούτου συγγράμματα· καὶ ἐν μὲν τοῖς περὶ Τριάδος λόγοις συνᾴδουσι τοῖς Κονωνίταις· καὶ Τριθεῖται ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν Ἀγγελιανιστῶν (*ita cod.*) καὶ Παυλιανιστῶν· ὀνομάζουσι δὲ καὶ αὐτοὶ ἐκείνους ποτὲ μὲν Σαβελλιανιστάς, ποτὲ δὲ Τετραδίτας· ἐν δὲ τῷ περὶ συντελείας τοῦ ὁρωμένου κόσμου καὶ νεκρῶν ἀναστάσεως ἐναντιοῦνται φανερῶς αὐτοῖς. Καὶ οὗτοι μὲν οἱ Κονωνῖται τοὺς Φιλοπονιακοὺς ἅπαντας καλοῦσι Σαδδουκαίους, καὶ Σιμωνιανούς, καὶ Ἕλληνας, καὶ Οὐαλεντινιανούς, καὶ Μαρκιωνιστάς, καὶ Μανιχαίους, καὶ Ἑρμογενιαστάς ἀποκαλοῦντες· καὶ οἱ μὲν Φιλοπονιακοὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα τοῖς Κονωνίταις προσάπτου-

σι, διὰ τὸ λέγειν αὐτοὺς τὴν ὕλην τοῦ αἰσθητοῦ τούτου κόσμου διαμένειν ἀτελεύτητον· οἱ δὲ Κονωνῖται τὰ αὐτὰ ὀνόματα τῶν Φιλοπονιακῶν κατηγοροῦσι, διὰ τὸ μὴ λέγειν αὐτοὺς τῶν σωμάτων τούτων ἀνάστασιν. Πρὸς τούτοις δὲ ἑκάτεροι, οἵ τε Φιλοπονιακοὶ καὶ οἱ Κονωνῖται, Ὠριγενιαστὰς ἀλλήλους ὀνομάζουσιν· εὑρηκότες γὰρ οἱ Φιλοπονιακοὶ τὸν Ὠριγένην λέγοντα ὅτι αὕτη ἡ ὕλη ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀναμορφοῦται, καὶ διὰ τοῦτο τῶν αὐτῶν σωμάτων γίνεται ἡ ἀνάστασις, ἐκάλεσαν τοὺς Κονωνίτας Ὠριγενιαστάς· πάλιν δὲ οἱ Κονωνῖται, εὑρόντες τὸν Ὠριγένην λέγοντα ἄλλων σωμάτων ἀνάστασιν, παλίμβολος γὰρ ὁ ἀνήρ, ὠνόμασαν τοὺς Φιλοπονιακοὺς πόν τινα Ὠριγένην ὀνόματι καὶ τοὺς λόγους τοὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντας.

A appellant eo quod horum corporum resurrectionem non confiteantur. Præterea utrique et Philoponiaci et Cononitæ Origenistas se invicem appellant. Cum enim reperissent Philoponiaci Origenem dixisse ipsam materiam in futuro sæculo reformari, ac propterea eorumdem corporum fieri resurrectionem, Cononitas vocavere Origenistas. Rursum cum Cononitæ reperissent Origenem aliorum corporum resurrectionem dixisse (inconstans enim erat vir ille), nominaverunt Philoponiacos Origenistas. Accipiunt autem ut episcopum quemdam nomine Origenem ac libros ab illo editos.

ις'. Ἄλλοι Σεβηρῖται, ἦγουν Θεοδοσιανοί, οἱ καὶ Νιοβῖται, οἵτινες Σεβῆρον καὶ Θεοδόσιον δεχόμενοι καὶ Στέφανον τὸν σοφιστὴν τὸν ἐπίκλην Νίοβον· οὗτοι δὲ ἐν μὲν τοῖς περὶ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγοις συμφωνοῦσι τοῖς Κοντοβαβδίταις καὶ τοῖς Ἀγνοήταις, ἐν δὲ τοῖς λόγοις τοῖς περὶ τῆς οἰκονομίας διαφωνοῦσιν οὐ μόνον πρὸς τούτους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἄλλους ἅπαντας· πάντες γὰρ δύο φύσεις ἐπὶ τοῦ κατὰ Χριστὸν μυστηρίου μετὰ τὴν ἕνωσιν οὐδενὶ λόγῳ ἀνέχονται εἰπεῖν· τὴν μέντοι διαφορὰν τῶν φύσεων ὁμολογοῦσι καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν· οὗτοι δὲ, δύο φύσεις μετὰ τὴν ἕνωσιν παραιτούμενοι ὁμολογεῖν, οὐδὲ τὴν διαφορὰν τῶν φύσεων μετὰ τὴν ἕνωσιν σώζεσθαι βούλονται λέγειν.

B 16. Alii Severitæ, nempe Theodosiani, qui et Niobitæ, qui Severum et Theodosium recipientes, recipiunt etiam Stephanum Sophistam, Niobum cognomine : ii vero in suis de Patre et Filio et Spiritu sancto sententiis concordant cum Contobabditis et Agnoetis, in sua autem de Providentia doctrina dissentiunt non modo ab illis, sed et ab aliis omnibus ; omnes enim duas naturas in Christi mysterio post unionem nulla ratione dicere volunt ; distinctionem tamen naturarum confitentur et post unionem; ii autem duas naturas post unionem confiteri nolentes, neque differentiam naturarum post unionem servari dicere volunt.

ιζ'. Τίνα μὲν οὖν τούτων τὰ σχίσματα, καὶ πόσα τυγχάνει, καὶ τίνες τούτων ὀνομασίαι, καὶ τί τὸ ἑκάστου σχίσματος δόγμα τῶν ἑαυτοὺς καλούντων διακρινομένους, διὰ τῶν εἰρημένων συντόμως ἐδηλώσαμεν· οὗτοι δὲ πάντες τὰ ἐπιτηδεύματα Ἀρείου τε καὶ τῶν ἐκείνου μαθητῶν ζηλώσαντες, ὁμοίως ἐκείνοις ἔξω τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἑαυτοὺς περιβόλων ἐποίησαν· κἀκεῖνοι γὰρ μυρίας μηχανὰς ἐπεδείξαντο, ἐξωθῆσαι τῆς Ἐκκλησίας σπουδάσαντες τὴν ἁγίαν καὶ οἰκουμενικὴν ἐν Νικαίᾳ σύνοδον· καὶ οὗτοι δὲ ὁμοίως πολυτρόπους μαγγανείας καὶ λογομαχίας ἐπετήδευσαν ἐξελάσαι τῆς Ἐκκλησίας προθυμούμενοι τὴν οἰκουμενικὴν καὶ ἁγίαν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον. Ἀλλ' ὅπερ κατὰ τῶν ἁγίων Πατέρων ἐβουλεύσαντο, εἰς αὐτοὺς ἡ θεία περιέστησε ψῆφος, ἔξω που τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτοὺς καταστήσασα περιβόλων· ἠκόνησαν γὰρ τὴν γλῶτταν αὐτῶν, κατὰ τὸ γεγραμμένον, ὡσεὶ ὄφεως· ἐνέτειναν τόξον αὐτῶν πρᾶγμα πικρὸν τοῦ κατατοξεῦσαι ἐν ἀποκρύφοις ἄμωμον, ἐκαταίωσαν αὐτοῖς λόγον πονηρὸν, διηγήσαντο τοῦ κρύψαι παγίδα· εἶπαν, Τίς ὄψεται αὐτούς; ἐξηρεύνησαν ἀνομίας, ἐξέλιπον ἐξερευνῶντες ἐξερευνήσεις· ἀλλὰ κατὰ τὸν θεῖον λόγον, Βέλος νηπίων ἐγενήθησαν αἱ πληγαὶ αὐτῶν, καὶ ἐξησθένησαν ἐπ' αὐτοὺς αἱ γλῶσσαι αὐτῶν· καὶ διεσχίσθησαν, καὶ οὐ κατενύγησαν· ηὐφράνθη δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία, τὴν τῶν ἁγίων Πατέρων ἐκδίκησιν θεωρήσασα· καὶ ὑψώθη ὁ Θεὸς τῆς ἀληθείας, τῶν ἐκκλη

C 17. Quænam sint igitur eorum sectæ et quot reperiantur, et quæ eorum cognomina et quodnam uniuscujusque dogma eorum qui seipsos discrepantes nominant, iis breviter dictis indicavimus. Illi autem omnes Arii ejusque discipulorum instituta æmulantes, quemadmodum et ii, seipsos extra ecclesiasticum sinum fecere. Atque illi sexcenta machinati sunt ut ex ecclesia repellere conarentur sanctam et œcumenicam Nicænam synodum ; et ii similiter multiplices præstigias et logomachias adhibuere ut ab ecclesia ardenter repellerent œcumenicam et sanctam Chalcedonensem synodum. Sed quod in sanctos Patres machinati sunt, in illos divina convertit sententia, eos extra ecclesiasticum gyrum constituens. Acuerunt enim linguam suam, ut dictum est, sicut serpentis ; intenderunt arcum suum, rem amaram, ut sagittarent in absconditis irreprehensibilem corroboraverunt sibi verbum malum, narraverunt ut absconderent tenticulam, dixerunt : Quis aspiciet nos ; perscrutati sunt iniquitates, defecerunt perscrutantes perscrutationes ; sed juxta divinum sermonem : « Telum infantium factæ sunt plagæ eorum et infirmatæ sunt contra eos linguæ eorum [1] ; » divisi sunt et non sunt compuncti [2]. Lætata est autem Dei Ecclesia, dum sanctorum Patrum ultionem contemplaretur. Et glorificatus est Deus veritatis ; dum ecclesiastica dogmata incommuta-

D

[1] Psal. LXIII, 8, 9. [2] Psal. XXXIV, 16.

bilem acciperent firmitatem ac soliditatem. Sancta igitur et œcumenica Chalcedone habita synodus breviter eorum meminit quæ dicta sunt ab iis qui unam in Christo naturam compositam docent. Eam porro, ut ex multis pauca dicam, mentem exhibent quæ in proprii dogmatis defensionem impie proponunt.

A σιαστικῶν δογμάτων ἀβράγῃ λαβόντων βεβαίωσίν τε καὶ παγιότητα. Ἡ ἁγία δ' οὖν καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡ ἐν Χαλκηδόνι συστᾶσα διὰ βραχέων ἐμνήσθη τῶν λεγομένων ὑπὸ τῶν μίαν ἐπὶ Χριστοῦ δοξαζόντων φύσιν σύνθετον· εἰσὶ δὲ, ὡς ἐκ πολλῶν ὀλίγα εἰπεῖν, τοιαύτης ἐννοίας ἐχόμενα, ἅπερ εἰς συνηγορίαν τοῦ οἰκείου δόγματος ἀσεβῶς προτιθέασι.

Expositio nonnullorum capitum a Monophysitis propositorum.

18. Utrum ex duarum in Christo naturarum unione factum est aliquid unum, annon? Si igitur non sit factum aliquid unum, quomodo et unitas fuisse eas dicemus? Quid enim est aliud uniri quam unum fieri? Non enim per illuminationem, ut de prophetis, unionem confitemur. Si autem B ex duarum naturarum unione unum aliquid factum est, quid igitur est aliud unum? Utrum nomen vanum, an res? Si igitur nomen solummodo vanum esset sine re, non essent unitæ naturæ; quemadmodum et sidereus canis et terrestris, per solum nomen unitatem habentes, non uniti sunt per naturas, neque realis homo et qui inscriptus est: si igitur naturæ in quantum sunt uniuntur, et ideo ex earum unione, nempe compositione, unum aliquid factæ sunt, non id est vanum nomen, sed res. Si autem res, utrum id natura est, nempe essentia, esse aliquid ex substantiæ accidentibus? Igitur si per ipsum esse naturæ unitæ sunt, et ideo unum aliquid ex earum unione perficitur, neque vanum nomen est, neque substantiæ quoddam accidens et consequens, C concludendum est illud esse essentiam aut naturam: supponimus nunc per utramque vocem idem significari, per essentiam nempe et naturam. Si igitur unum illud ex duarum naturarum perfectum unione natura est, scilicet essentia, recte ergo unam esse naturam Domini Christi post unionem confitemur, quanquam non simplicem, sed compositam eam esse dicimus. Nomen enim Christus non potest utriusque naturæ indicativum esse. Si enim non esset aliquid unum, quod ex duarum naturarum unione perficitur, impossibile esset sive de anima et corpore unum hominis nomen appellari, sive de Christi divinitate et humanitate, nisi ex iis unum quid factum sit. Christi nomen D utrique dari.

ιη'. Πότερον ἐκ τῆς τῶν ἐπὶ Χριστοῦ λεγομένων δύο φύσεων ἑνώσεως γέγονέ τι ἕν, ἢ οὔ; Εἰ μὲν οὖν μὴ γέγονέ τι ἐξ αὐτῶν ἕν, πῶς καὶ ἡνῶσθαι ὅλως; αὐτὰς ἐροῦμεν; Τί γὰρ ἄλλο ἐστὶ τὸ ἡνῶσθαι ἢ τὸ ἓν γεγονέναι; οὐδὲ γὰρ κατ' ἔλλαμψιν, ὡς ἐπὶ προφητῶν, ὁμολογοῦμεν τὴν ἕνωσιν· εἰ δ' ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων ἕν τι γέγονε, τί ποτε ἄρα τοῦτό ἐστι τὸ ἕν; Πότερον ὄνομα μόνον ψιλὸν, ἢ πρᾶγμα; Εἰ μὲν οὖν ὄνομα μόνον ψιλὸν εἴη πράγματος χωρὶς, οὐκ ἂν εἶεν αἱ φύσεις ἡνωμέναι· ὡς οὐδὲ ὁ ἀστρῷος κύων καὶ ὁ χερσαῖος, κατὰ ψιλὸν μόνον τοὔνομα τὸ ἕν ἔχοντες, ἡνωμένοι κατὰ τὰς φύσεις τυγχάνουσιν, οὐδ' ὁ ἀληθινὸς ἄνθρωπος καὶ ὁ γεγραμμένος· οὐκοῦν εἰ αἱ φύσεις καθὸ τὸ εἶναι ἔχουσιν ἡνώθησαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐκ τῆς ἑνώσεως αὐτῶν, ἤγουν συνθέσεως, ἕν τι γέγονεν, οὐκ ἄρα ψιλὸν ὄνομα τοῦτό ἐστιν, ἀλλὰ πρᾶγμα· εἰ δὲ πρᾶγμα, πότερον φύσις ἐστὶ τοῦτο, ἤγουν οὐσία, ἢ τῶν περὶ τὴν οὐσίαν τι συμβεβηκότων; Οὐκοῦν εἰ κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι φύσεις ἡνώθησαν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ ἓν τὸ ἐκ τῆς ἑνώσεως; αὐτῶν ἀποτελεσθὲν οὔτε ψιλόν ἐστιν ὄνομα, οὔτε συμβεβηκός τι καὶ παρακολούθημα φύσεως, λείπεται ἐξ ἀνάγκης, οὐσίαν εἶναι τοῦτο, ἢ φύσιν· κείσθω γὰρ νῦν δι' ἑκατέρου ταυτὸν σημαίνεσθαι, διὰ τῆς οὐσίας, φημὶ, καὶ τῆς φύσεως· εἰ δὲ τὸ ἓν τὸ ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων ἀποτετελεσμένον φύσις ἐστὶν, ἤγουν οὐσία, καλῶς ἄρα μίαν εἶναι τὴν φύσιν τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ μετὰ τὴν ἕνωσιν ὁμολογοῦμεν, εἰ καὶ μὴ ἁπλῆν, ἀλλὰ σύνθετον εἶναι ταύτην φαμέν· τὸ γὰρ Χριστὸς ὄνομα τῶν φύσεων ἀμφοτέρων εἶναι δηλωτικὸν οὐ δύναται· εἰ γὰρ μὴ εἴη τι ἓν τὸ ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων ἀποτετελεσμένον, ἀδύνατον ἦν ἐπὶ ψυχῆς καὶ σώματος ἓν τὸ τοῦ ἀνθρώπου κατηγορεῖσθαι ὄνομα, ἢ ἐπὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ θεότητός τε καὶ ἀνθρωπότητος, μηδενὸς ἐξ αὐτῶν ἑνὸς γενομένου, τὴν Χριστοῦ λέγεσθαι προσηγορίαν ἐπ' ἀμφοῖν.

Alia Monophysitarum propositio.

19. Si Christi naturæ unitæ duæ sunt vel, quod idem sonat, essentiæ (essentiæ enim sunt divina et humana proc.) dubio, ex quibus naturarum duplicitatis nomen inferunt), utrum alter quam ejus naturæ Christus est, an idem ac ejus naturæ? Si igitur alter est ac ejus naturæ Christus, quis est, ut alter esse possit? Sed nihil alterum est ac ejus natura aut essentia. Si enim hominis natura, essentiam dico, in eo consisit quod est animal rationale mortale (definitiones enim rerum earum essentias indicant), si homo quid diversum sit a sua essentia, non pro-

Ἕτερον πρόβλημα τῶν Μονοφυσιτῶν.

ιθ'. Εἴπερ αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις ἑνωθεῖσαι δύο τυγχάνουσι, ταυτὸν δὲ εἰπεῖν οὐσίαι, οὐσίαι γὰρ δήπουθεν ἥ τε θεία καὶ ἡ ἀνθρώπειος, ἐφ' ὧν τὸ τῆς δυάδος τῶν φύσεων φέρουσιν ὄνομα, πότερον ἕτερος τυγχάνει τῶν ἑαυτοῦ φύσεων ὁ Χριστὸς, ἢ ταυτόν ἐστι ταῖς αὐτοῦ φύσεσιν; Εἰ μὲν οὖν ἕτερός ἐστι τῶν αὐτοῦ φύσεων ὁ Χριστὸς, τίς ὢν, ἕτερος αὐτῶν τυγχάνει; Ἀλλ' οὐδὲν τῶν ὄντων τῆς αὐτοῦ φύσεως ἢ οὐσίας ἕτερόν ἐστιν· εἰ γὰρ ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις, ἤτοι οὐσία, τὸ ζῶον λογικὸν θνητόν ἐστιν, οἱ γὰρ ὁρισμοὶ τῶν πραγμάτων τῆς οὐσίας

αὐτῶν εἰσι δηλωτικοί, ἕτερον δὲ εἴη ὁ ἄνθρωπος τῆς A
οὐσίας αὐτοῦ, ἕτερος ἂν εἴη τοῦ ζώου λογικοῦ θνητοῦ. Ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ζῶον λογικὸν θνητόν· οὐκοῦν εἰ καὶ ὁ Χριστὸς τῶν αὐτοῦ φύσεων, ἤγουν οὐσιῶν, ὑπάρχει ἕτερος, τὸ δὲ εἶναι ἑκάστῳ κατὰ τὴν φύσιν ἤτοι οὐσίαν αὐτοῦ ἐστιν, ὡς ἐδείξαμεν, αὐτὸς ἄρα ἑαυτοῦ ὁ Χριστὸς ἕτερος ἔσται, ὅπερ πρὸς τῷ ἀτόπῳ καὶ τὸ γελοῖον ἔχει· οὐκ ἄρα ἕτερός ἐστιν ὁ Χριστὸς τῶν ἑαυτοῦ φύσεων· εἰ δὲ μὴ ἕτερος, ταυτὸν ἄρα Χριστόν τε εἰπεῖν καὶ τὰς αὐτοῦ φύσεις· ἐπεὶ καὶ οἱ τἀναντία ὑμεῖς λέγοντες τῶν δύο φύσεων δηλωτικὸν εἶναί φατε τὸ Χριστὸς ὄνομα εἰ δὲ ταυτὸν ὁ Χριστὸς ταῖς αὐτοῦ φύσεσιν, ὡς ἄνθρωπος τῇ ἀνθρώπου φύσει ταυτόν, τουτέστι τῷ ζώῳ λογικῷ θνητῷ, δύο δὲ τυγχάνουσιν αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις καὶ οὐ μία, δύο ἄρα καὶ οἱ Χριστοὶ B
ἔσονται, καθὼς Νεστορίῳ δοκεῖ, καὶ οὐχ εἷς κατὰ τὰς Γραφάς. Εἰ οὖν εἷς κατὰ ἀλήθειαν ὁ Χριστὸς ὀνόματί τε καὶ πράγματι, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἐπὶ τῆς τοῦ Κυρίου ἐνανθρωπήσεως δύο λέγειν Χριστοὺς ἐνδέχεται, ταυτὸν δὲ ὁ Χριστὸς τῇ αὐτοῦ φύσει, ἤγουν οὐσίᾳ, ἐπεὶ καὶ τῶν ὄντων ἕκαστον, μία δηλονότι καὶ ἡ τοῦ Χριστοῦ φύσις ἐξ ἀνάγκης ἔσται.

inde esset animal rationale mortale. Homo nihil aliud est quam animal rationale mortale; si igitur Christus alter est ac ejus naturæ, essentias dico, et esse rei cuilibet per suas naturas, nempe essentias inest, ut ostendimus, ipse a se diversus erit Christus, quod stolidum et ridiculum est. Non differt igitur Christus a suis naturis, si porro non differt, idem igitur est dicere Christum et ejus naturas; cum et vos qui nobis contraria dicitis duarum esse naturarum indicativum Christi nomen fateamini. Si autem Christus idem sit cum ejus naturis, ut homo idem est cum hominis natura, id est animali rationali mortali, duæque sint Christi naturæ nec una tantum, duo igitur Christi erunt, ut Nestorio videtur, neque unus secundum Scripturas. Si igitur secundum veritatem Christus nomine et re unus est, neque ullo modo de Domini Incarnatione duos Christos dicere fas est, idem autem est Christus cum ejus natura, nempe essentia, quemadmodum et aliorum omnium, una erit necessario et evidenter Christi natura.

Ἕτερον πρόβλημα τῶν αὐτῶν.

κ'. Ὥσπερ εἰ καὶ πλείονες ἐν τῷ ἡλίῳ φυσικῶν δυνάμεων θεωροῦνται διαφοραὶ, οἷον φέρε εἰπεῖν τὸ φωτιστικὸν αὐτοῦ καὶ τὸ θερμαντικὸν, ἔτι δὲ τὸ τριχῇ διαστατὸν, καὶ τὸ σφαιρικὸν, καὶ κυκλοφορικὸν, καὶ εἴ τι τυγχάνει τοιοῦτον ἄλλο, οὐκ ἤδη καὶ πλείονας τὰς τοῦ ἡλίου φύσεις λέγειν ἀνάγκη· οὐδὲν γὰρ καθ' ἑαυτὸ τῶν τοιούτων ἡλίου φύσιν ἐργάζεται, ἀλλὰ τὸ ἐκ πάντων ἅμα τῶν εἰρημένων σύγκριμα, ἓν καὶ πλείονα τυγχάνον, ἕνα τὸν ἥλιον καὶ μίαν αὐτοῦ τὴν φύσιν ἐργάζεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θεανθρώπου Χριστοῦ, κἂν αἱ τῆς θεότητος ἐν αὐτῷ καὶ ἀνθρωπότητος θεωρῶνται διαφοραὶ, οὐκ ἀνέξονται δύο λέγειν αὐτοῦ τὰς φύσεις οἱ κρίνειν ἀμηγέπη (*ita codices duo*) τὴν τῶν πραγμάτων ὀρθῶς φύσιν δυνάμενοι· οὐδὲν γὰρ ἐκείνων καθ' ἑαυτὸ Χριστὸς ἂν εἴη, οὔτε τὸ θεῖον αὐτοῦ φημι, οὔτε τὸ ἀνθρώπινον· ἀλλὰ τὸ ἐξ ἀμφοῖν σύγκριμα, ἓν ὁπουδὲν τυγχάνον, καὶ οὐ δύο, καὶ ἐν οὐδενὶ τῶν ὄντων ἐνθεωρούμενον ἑτέρῳ, ἕνα τὸν Χριστὸν, καὶ μίαν αὐτοῦ τὴν φύσιν ὁμολογεῖν ἡμᾶς ἐκ πάσης ἀνάγκης παρασκευάζει.

Alia eorumdem propositio.

20. Quemadmodum quamvis plures in sole physicæ vires diversæ animadvertantur, ut verbi gratia, lumen et calor, tres dimensiones, sphærica forma, motus circularis et alia hujusmodi; nec tamen ideo necesse sit ut plures esse solis naturas dicatur (nihil enim per se horum solis naturam constituit, sed ex his omnibus coagulum, quod simul unum et plura est, unum solem et unam ejus naturam constituit); ita et de Christo Deo homine, etsi animadvertantur apud eum divinitatis et humanitatis differentiæ, non audebunt duas ejus naturas dicere, qui quodammodo rerum naturam recte æstimare possunt (nihil enim horum per se Christus esset, neque ejus divinitas, neque ejus humanitas); sed ex ambabus coagulum, unum scilicet, nec duo nec in ullo alio animadversum, unum Christum et unam ejus naturam confiteri omnino cogit.

Ἕτερον πρόβλημα.

κα'. Εἰ ἡ δυὰς τῆς ἐκ μονάδος πρώτης διασκέψεως ἐστι δηλωτικὴ, ἡ δὲ διαίρεσις ἀντικειμένως ἔχει πρὸς τὴν ἕνωσιν, διὰ τοῦτο ἅμα τὸ αὐτὸ κατὰ τὸ αὐτὸ ἡνῶσθαί τε καὶ διῃρῆσθαι ἀμήχανον, οὐδεμία ἄρα δυὰς, καθό ἐστι δυὰς, κατὰ τοῦτο λέγοιτ' ἂν ἡνῶσθαι, διῃρῆσθαι δὲ μᾶλλον· καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοίνυν, εἰ δύο εἰσὶν αἱ τούτου φύσεις, καὶ οὐχὶ μία, πᾶσα δὲ δυὰς, καθὸ δυάς ἐστι, διχάς τις οὖσα διῄρηται κατ' ἐκεῖνο, κατ' οὐχ ἥνωται. καὶ αἱ τοῦ Χριστοῦ ἄρα δύο φύσεις κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι δύο φύσεις τυγχάνουσαι καὶ οὐχὶ μία, κατ' αὐτὸ τοῦτο διῃρημέναι ἂν εἶεν, καὶ οὐχ ἡνωμέναι, καὶ Νεστορίου τὸ δόγμα εἰσάγεται.

Alia expositio.

21. Si dyas considerationis post monadem primam indicativa sit, divisio autem unitati sit opposita, ob id ipsum simul uniri et dividi idem secundum se impossibile est. Nulla igitur dyas, in quantum est dyas, secundum id potest dici uniri, sed potius dividi. Et de Christo igitur si duæ sunt ejus naturæ, neque una, omnis autem dyas, prout est dyas, duplex exsistens, secundum id dividitur, nec unitur, Christi igitur duæ naturæ, si secundum esse ipsum duæ sint et non una tantum, secundum id ipsum essent divisæ neque unitæ, et Nestorii doctrina inducitur.

Alia propositio.

22. Et de continuis sæpe numerum afferimus, ut, verbi gratia duobus cubitis longum esse quoddam lignum dicimus. Sed potentia tantum duo unum esse dicimus, non re; eo quod divisionem subire potest et duo fieri, lignum illud duobus cubitis esse dicimus.

Alia propositio.

23 Si Christus unus est nomine et re, omnis autem definitio unam naturam indicat, nisi sit ambigua; Christi numerus igitur unius naturæ est indicativus; si autem secundum nos duæ Christi naturæ duas habent definitiones non idem significantes, et Christus igitur, cum unus sit, duas definitiones non idem significantes habebit. Si autem id impossibile est (omnis enim rei unius exsistentis unica est definitio), non igitur duas habebit definitiones Christus. Si ita est, neque duæ erunt ejus naturæ; singulæ enim definitiones unam naturam significant, sive simplices sive compositæ.

Alia.

24. Si nomen Christus non substantiæ indicativum est, sed cujusdam naturæ accidentium ex unione ortorum, naturarum quæ duæ factæ sunt, indicativum est. Hoc autem nihil aliud est quam naturarum relativus habitus. Duæ autem naturæ vel unitæ remanent in Christo; secundum igitur vanum solummodo habitum naturarum alterius cum altera facta est unio; ut dicitur de choro et domo, et urbe et lapidibus et lignis quibus constat ædificium, quemadmodum et Nestorius docuisse reperitur.

Alia.

25. Si quæ uniuntur unum fiunt, quæ non fiunt unum omnino non uniuntur; si igitur duæ nec una sunt Christi naturæ, dyas autem, cum duplicitas sit, divisionis indicativa est, si, quæ divisa sunt, non sunt unita, non igitur unitæ sunt Christi naturæ; si igitur, eo quod non immistæ sint, duas esse Christi naturas censent, necesse est, propter unionem, ut unam ejus naturam dicant.

Alia.

26. Non quot cujuscunque rei sunt proprietates, tot et hujus sunt naturæ. Vel enim nihil eorum quæ propriam habent exsistentiam, unius erit naturæ, cum plures proprietates differentes in unoquoque animadvertantur; sed eorum omnium quæ suppositum constituunt coagulum, natura est. Ignis enim lumen et levitas proprietates sunt, sed non lumen aut levitatem ignis esse naturam dicimus, ut et aeris proprietates sunt caloris carentia et personatio; ut et aliorum elementorum videre est alias proprietates. Sed nemo audebit dicere multis unumquodque naturis esse eo quod multas habeat proprietates; si et de Christo divinitate et

Ἕτερον πρόβλημα.

κβ'. Καὶ ἐπὶ τῶν συνεχῶν πολλάκις φέρομεν τὸν ἀριθμὸν, δύο φέρε εἰπεῖν πήχεων τὸ ξύλον λέγοντες· ἀλλὰ δυνάμει δύο φαμὲν εἶναι τὸ ἕν, οὐκ ἐνεργείᾳ· τῷ δὲ δύνασθαι τομὴν ὑπομένειν, καὶ δύο γενέσθαι, ταύτῃ φαμὲν αὐτὸ δύο τινῶν πήχεων εἶναι.

Ἕτερον πρόβλημα.

κγ'. Εἰ ὁ Χριστὸς εἷς ἐστιν ὀνόματί τε καὶ πράγματι, πᾶς δὲ ὁρισμὸς εἷς ὢν, εἰ μὴ ὁμώνυμος εἴη, μιᾶς φύσεως δηλωτικός ἐστι· καὶ ὁ τοῦ Χριστοῦ ἄρα ἀριθμὸς, μιᾶς τῆς αὐτοῦ φύσεως δηλωτικός ἐστιν. Εἰ δὲ καθ' ὑμᾶς αἱ τοῦ Χριστοῦ δύο φύσεις δύο ἔχουσιν ὁρισμοὺς, οὐ ταυτὸ δηλοῦντας, καὶ ὁ Χριστὸς ἄρα, εἷς ὢν, δύο ὁρισμοὺς ἕξει οὐ ταυτὸ δηλοῦντας· εἰ δὲ τοῦτο ἀδύνατον (παντὸς γὰρ πράγματος ἑνὸς ὄντος εἷς ἐστι καὶ ὁρισμὸς), οὐκ ἄρα δύο ἕξει καὶ ὁρισμοὺς ὁ Χριστός· εἰ δὲ τοῦτο, οὐδὲ δύο ἔσονται αὐτοῦ αἱ φύσεις· ἕκαστος γὰρ ὁρισμὸς μιᾶς φύσεως ἐστι δηλωτικὸς, εἴτε ἁπλοῦς, εἴτε σύνθετος.

Ἕτερον.

κδ'. Εἰ τὸ Χριστὸς ὄνομα οὐκ οὐσίας δηλωτικὸν, ἀλλὰ τῶν περὶ τὴν οὐσίαν τινὸς τῶν ἐκ τῆς ἑνώσεως, τῶν δύο φύσεων γενομένων δηλωτικόν ἐστι· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἡ τῶν φύσεων πρὸς ἀλλήλας σχέσις· δύο δὲ φύσεις καὶ ἑνωθεῖσαι μεμενήκασιν ἐν Χριστῷ· κατὰ μόνην ἄρα σχέσιν φιλὴν ἡ τῶν φύσεων πρὸς ἀλλήλας γέγονεν ἕνωσις· ὡς ἐπὶ χορεῦ, καὶ οἰκίας, καὶ πόλεως, καὶ λίθων, καὶ ξύλων ἐν οἷς τὸ οἰκοδομούμενον, καθὼς καὶ Νεστόριος δογματίζων εὑρίσκεται.

Ἕτερον.

κε'. Εἰ τὰ ἡνωμένα ἓν γίνεται, τὰ μὴ γενόμενα ἕν οὐχ ἥνωται ἐξ ἀνάγκης· εἰ οὖν δύο καὶ οὐ μία τυγχάνουσιν αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις, ἡ δὲ δυὰς, διχάς τε οὖσα, διαιρέσεώς ἐστι δηλωτική, τὰ δὲ διῃρημένα οὐχ ἥνωται, οὐκ ἄρα ἡνωμέναι εἰσὶν αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις· εἰ τοίνυν διὰ τὸ ἀσύγχυτον δύο εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις ἀξιοῦσιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἕνωσιν μίαν αὐτοῦ τὴν φύσιν λέγειν ἀναγκασθήσονται.

Ἕτερον.

κς'. Οὐχ ὅσαι πράγματος ἑκάστου ἰδιότητες, τοσαῦται καὶ φύσεις τούτου εἰσίν· ἢ γὰρ ἂν οὐδὲν τῶν ἐχόντων ἰδίαν ὕπαρξιν μιᾶς ἔσται φύσεως, πλειόνων ἰδιοτήτων ἤτοι διαφορῶν ἐν ἑκάστῳ θεωρουμένων, ἀλλὰ τὸ ἐκ πάντων σύγκριμα τῶν συμπληρούντων, τὸ ὑποκείμενον φύσις ἐστί· πυρὸς μὲν γὰρ τὸ φωτιστικὸν, καὶ τὸ κοῦφον ἴδιον· ἀλλ' οὐ φύσιν πυρὸς τὸ φωτιστικὸν, ἢ τὸ κοῦφον εἶναί φαμεν· ὥσπερ καὶ ἀέρος ἰδιότητες τὸ ἀχρωμάτιστον, τὸ διηχές· ὡς καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων στοιχείων ἐστὶν ἰδεῖν ἑτέρας ἰδιότητας· ἀλλ' οὐδεὶς τολμήσει διὰ τὸ πολλὰς ἕκαστον τούτων ἰδιότητας ἔχειν, οὕτω καὶ πολλῶν εἰπεῖν εἶναι φύσεων· οὕτω τοίνυν καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ

συνεστῶτος ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος, εἰ μὲν λέγοιεν δύο τὰς αὐτοῦ φύσεις, ἢ ἐν δύο φύσεσιν αὐτὸν θεωρεῖσθαι, ὥσπερ καὶ τὸ ὅλον ἐν τοῖς μέρεσι θεωρεῖσθαι λέγομεν, ἢ καὶ τοσάδε εἶναι τὰ τοῦ λόγου μέρη, τὸ ἓν τὸ ἐκ τῆς πάντων ἑνώσεως ἀποτετελεσμένον γινώσκοντες. ὡς εἰ καὶ τὸ τρίγωνον ἐν τρισὶν εὐθείαις ὑφεστάναι λέγοι τις, αὐτοῦ τοῦ τριγώνου σχήματος ἑνὸς ὄντος τοῦ ἐκ τῆς συναφῆς τῶν τριῶν εὐθειῶν ἀποτετελεσμένου, καὶ ἔτι τὴν οἰκίαν ἐν λίθοις εἶναι καὶ ξύλοις, ἑνὸς πάλιν τοῦ τῆς οἰκίας εἴδους ὑπάρχοντος, ὅπερ ἐκ τῆς ἐκείνων συνθέσεως γέγονεν, ἴσως ἄν τις συγχωρήσειε τῷ λόγῳ· εἰ γὰρ τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς δύο, ἴσον ἂν εἴη τό τε ἐκ δύο φύσεων τὸν Χριστὸν εἶναι λέγειν, καὶ τὸ ἐν δύο φύσεσι, καὶ τὸ τρίγωνον ἐν τρισὶν εὐθείαις, καὶ ἐκ τριῶν, καὶ τὸ λοιπὸν τῶν εἰρημένων ἕκαστον, ὡς περὶ μόνην τὴν λέξιν, καὶ μὴ περὶ τὸ ἐκ τῆς λέξεως νοούμενον, τὴν διαφορὰν εἶναι· ὡς ἐξεῖναι μίαν τὴν τοῦ συνθέτου φύσιν λέγειν, ἐν δύο ταῖς ἁπλαῖς τὸ εἶναι ἔχουσαν, ὥσπερ ἐν τοῖς μέρεσι πολλοῖς οὖσι μίαν τὴν ὁλότητα εἶναί φαμεν. Εἰ δὲ μηδαμοῦ μίαν τοῦ ὅλου τὴν φύσιν σύνθετον δηλονότι φασὶ, καὶ ἡμεῖς τὴν ἐν δύο φωνὴν ὑποπτεύσομεν δικαιότατα· καὶ οὔτε διὰ τὸ ἕνα εἶναι τὸν Χριστὸν ἀρνούμεθα τὰ ἐξ ὧν τὸ ἓν τοῦτο συνέστηκεν, οὔτ' αὖ πάλιν διὰ τὸ δύο γνωρίζειν τὰς εἰς ἕνωσιν συνελθούσας φύσεις, τὸ ἓν τὸ ἐκ τούτων ἀποτελεσθὲν οὐχ ὁμολογήσομεν· ὅπερ εἴτε φύσιν μίαν καλεῖν τινι φίλον, εἴτε ὑπόστασιν, εἴτε Χριστὸν ἕνα, οὐ διαφερόμεθα· δι' ἑκάστου γὰρ ἐξ ἀνάγκης καὶ τὰ λοιπὰ συνεισάγεται.

A humanitate constante, si dicerent duas esse ejus naturas, vel eum in duabus naturis videri, quemadmodum et totum in partibus videri dicimus, vel tot esse Verbi partes, unitatem ex omnium unione perfectam agnoscentes, ut et si triangulum tribus rectis lineis constare aliquis diceret, ipsius trianguli cum una sit forma ex trium linearum rectarum conjunctione constituta; et domum lapidibus et ligno constitui, cum una quoque sit domus species quæ ex eorum compositione effecta est, forsitan huic rationi consentiretur. Si enim ea ex quibus Christus est duo sunt, in idem recideret dicere Christum ex duabus naturis esse, et in duabus naturis, et triangulum in tribus rectis, et ex tribus, et cætera quæ diximus, ita ut sit differentia in sola dictione, non autem in his quæ ex dictione cogitamus; ita ut liceat dicere unam compositi naturam, in duabus simplicibus exsistentem, quemadmodum in multis partibus unum totum esse dicimus. Si vero unam totius naturam compositam dicere omnino nolint, nos meritoque vocem in duabus suspicabimur. Et neque eo quod unus est Christus, negamus ea quibus illud unum constat, neque eo quod duas agnoscimus, naturas in unum convenientes, ex iis unum aliquid perfectum esse non confitebimur; quod sive quis unam naturam vocare velit, sive hypostasim, sive unum Christum, non contendemus: per singula enim et reliqua adducuntur.

B

C

Ἀντίῤῥησις μία, οὐδ' ἀποράδην καὶ αὕτη ἐκτεθεῖσα, πρὸς τὰς κατασκρωθείσας ἀνωθεν δόξας τῶν Μονοφυσιτῶν.

Responsio unica, neque longius eadem exposita ad constratas supra Monophysitarum opiniones.

κζ'. Τοιαῦτα μὲν οὖν, ὡς ἐκ βραχέων ἐστὶ γνῶναι, οἱ μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν δοξάζοντες ἐπισφαλῶς ἄγαν καὶ τὸ ὅλον ἀνενδέκτως φασὶν, ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων καὶ καθ' ἡμᾶς ἐπιχειρημάτων συνιστᾶν πειρώμενοι τὰ θεοπρεπῆ· ὃ δὲ καὶ πρότερον εἴρηκα, τοῦτο καὶ νῦν φημι, ὡς διῄρηται ἡ τοῦ Εὐτυχοῦς καὶ Διοσκόρου δόξα καὶ τῶν συμφρόνων αὐτοῖς, οὐδὲ μία τίς ἐστι καὶ σύντροχος· αὐτὸς μὲν γὰρ Εὐτυχὴς τοῦ σώματος ἠρνήθη τὴν πρόσληψιν, μηδὲν λέγων ἀνθρώπειον τὸν Θεὸν Λόγον ἐκ τῆς Παρθένου λαβεῖν, ἀλλὰ αὐτὸν ἀτρέπτως τραπέντα καὶ σάρκα γενόμενον τὴν πάροδον μόνην διὰ τῆς Παρθένου ποιήσασθαι· καὶ τῷ σταυρῷ προσηλωθῆναι καὶ προσπαγῆναι τὴν ἀπερίγραφον καὶ ἀπεριόριστον καὶ ἀχώρητον θεότητα τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ταύτην, τῷ τάφῳ παραδοθεῖσαν, τετυχηκέναι τῆς ἀναστάσεως· ἰλιγγιάσας γὰρ πρὸς τὴν τῶν ἐναντίων σύνοδον, καὶ μὴ ἀποθαῤῥήσας πρὸς τὴν συνάφειαν, προεληλυθέναι τὸν Λόγον ἀπὸ γεννήσεως ἐδογμάτισε καὶ μὴ ἐν ἀληθείᾳ σῶμα ἐνδεδύσθαι, ἀλλὰ φαντάσαι τὴν οἰκονομίαν· ὡς ἐντεῦθεν πλασματώδη πάντα τὰ σωματικὰ ἐλέγχεσθαι τοῦ Θεοῦ, τήν τε ἐκ τῆς μητρικῆς γαστρὸς προέλευσιν, τὴν σπαργάνωσιν, καὶ ἁπλῶς τὴν ὅλην τῆς οἰκονομίας περιοδον, καὶ οἷον σκιὰν καὶ εἴδωλον τῆς ἡμετέρας φύσεως ἑαυτῷ προσενῶσαι τὸν Λόγον.

D

27. Talia igitur sunt, ut ex paucis videre est, quæ unam in Christo naturam esse docentes, periculose nimis et intolerabiliter omnino dicunt, ex humanis et terrestribus experimentis constituere tentantes divina: quod prius dixi, nunc et dico, nempe divisam esse Eutychis et Dioscori opinionem et eorum qui iis consentiunt, neque una est et concurrens. Ipse quidem Eutyches corporis assumptionem negabat, dicens nihil humani divinum Verbum ex Virgine accepisse, sed illud immutabiliter mutatum et carnem factum solum transitum per Virginem fecisse; et cruci affixam esse, et alligatam esse incircumscriptam et infinitam et incomprehensam divinitatem Unigeniti, eamque se pulcro traditam resurrectionem adeptam esse. Vertigine ad contrariorum viam pulsus, neque in eorum conjunctione confidens, prodiisse Verbum absque generatione docuit neque in veritate corpus induisse, sed sic rerum ordinem disposuisse ut inde omnia quæ ad corpus attinent fictitia esse creduntur Dei esse, ex matris ventre egressum, mamillarum tumorem, et omnem providentiæ ordinem, et quasi umbram imaginemque nostræ naturæ sibi univisse Verbum.

κη'. Οἱ δὲ Μονοφυσῖται λεγόμενοι, ὥσπερ Εὐτυχὴς

28. Qui vero Monophysitæ dicuntur, quemad-

modum Eutyches supposititio vultu et fictitio Verbum incarnationem simulasse docuit, sic et illi alia via procedentes, unam naturam de Christo dicere ausi sunt. Unam quidem et post unionem permansisse personam dicunt, non autem conjunctas naturas puras et inconfusas in suis proprietatibus servantem, sed post unionem ambas unum aliquid factas esse, confusas in sua immistione. Et aliud commune ex mistione apparuisse, quemadmodum et corpora ex quatuor elementis commistionem sortita, aliud quiddam post mistionem sunt. Neque ferrum neque nostrum corpus aut ignis aut aer aut aliquid ex elementis pura sunt ; sed ex eorum mistione formata sunt, et post mistionem aliquid aliud effecta sunt. Illic autem non res ita se habet. Sed postquam divina forma, nempe natura in una ex suis personis humanæ naturæ integræ conjuncta est, non aliud quiddam facta est ex ineffabili hac mistione et unione, sed post unionem naturæ inconfusæ permanent.

29. Ut autem ad exemplum quoddam vertamus oculos, hominem individuum supponamus ; in cujusdam personam pervenere ejus corpus et anima ; sed non aliud quiddam ultra est particularis homo. Hucusque modo stet exemplum. Si enim ulterius progrediamur, multam inveniemus differentiam. De particulari enim homine, proprie corpus et anima dicuntur, neque anima corpus appellaretur, neque corpus anima nominaretur. De Dei autem inter nos persona, et Deum secure diceremus hominem, et hominem Deum, mutatis vicissim et vicissim datis nominibus, secundum ineffabilem cohærentiam. Et particularium hominum communis est species ; unde secundum hanc individualitatem per omnia similes dicuntur. Singulatim enim homines, caracteribus differentes, similitudinem omnimodam secundum speciem habent. Divinæ autem illius naturarum hypostasis, non est aliquid commune nomen Christus appellatum, quemadmodum de nobis vocabulum homo, quia non sunt multi Christi, sed unus Patris terminus et Verbum quod divinitate unxit humanitatem.

30. Si quis autem cum Eutyche consentiens occurrerit et objecerit hominem duabus naturis constare, hunc autem a Deo assumptum esse, qui altera ultra hominem natura est, ita ut ex tribus naturis efformatum esse Christum credere oporteat, duabus quidem hominis, anima nempe ac corpore, una autem propria, hoc illi responderetur unita esse aliqua ex continuis dici, sed non ex distantibus. Cur enim ipse non dicis hominem ex quinque componi, vel quod verius esset, ex septem, una quidem anima, quatuor autem corporis elementis, et adhuc materia et forma, quæ longius sunt ? Et nos igitur Christum duabus naturis constare dicentes, tanquam unam naturam hominem accipimus, ad continuum attendentes neque ad naturas quibus ille constat.

A ὑποβολιμαίῳ προστώπῳ καὶ φασματώδει τὸν Λόγον ὑποκρίνασθαι τὴν σάρκωσιν ἐδογμάτιζεν, οὕτω δὴ καὶ οὗτοι, τὴν ἐναντίαν αὐτῷ τραπόμενοι, μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ τετολμήκασι λέγειν · ἓν μὲν γὰρ καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν μεμενηκέναι φασὶ πρόσωπον, οὐ σῶζον δὲ τὰς συνελθυθυίας φύσεις καθαρὰς καὶ ἀσυγχύτους ἐν τοῖς ἰδίοις ἰδιώμασιν, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἕνωσιν ἀμφοτέρας ἕν τι γεγονέναι, συγχυθείσας ἐν τῇ παρ' ἀλλήλας ἀνακράσει · καίτοι κοινὸν ἕτερον ἐκ τοῦ μίγματος φανῆναι, ὥσπερ καὶ τὰ σώματα ἐκ τῶν τεσσάρων στοιχείων εἰληχότα τὴν κρᾶσιν ἄλλο τι παρ' ἐκεῖνα τυγχάνει · οὔτε μὴν ὁ σίδηρος, οὔτε τὸ ἡμέτερον σῶμα, ἢ πῦρ ἐστι καθαρὸν, ἢ ἀὴρ, ἢ τι τῶν ἄλλων στοιχείων, ἀλλ' ἐξ ἐκείνων μὲν συνεκράθη, ἄλλο δέ τι μετὰ τὴν σύγκρασιν γέγονε. B Τὸ δὲ οὐχ οὕτως ἔχον ἐστίν · ἀλλὰ τῆς θείας μορφῆς ἤτοι φύσεως ἐν μιᾷ τῶν αὐτῆς ὑποστάσεων τῇ ἀνθρωπίνῃ οὐσίᾳ ἀτομωθείσῃ συνελθυθυίας, οὐκ ἄλλο τι γέγονεν ἀπὸ τῆς ἀῤῥήτου ταύτης μίξεως τε καὶ κράσεως, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἕνωσιν αἱ φύσεις τὸ ἀσύγχυτον ἔχουσιν.

κθ'. Ἵνα δὲ καὶ πρὸς τὸ παράδειγμα βλέψωμεν, ὁ καθέκαστον ὑποκείσθω ἄνθρωπος, εἰς οὔτινος ὑπόστασιν σῶμα διελήλυθε καὶ ψυχή · ἀλλ' οὐκ ἄλλο τι παρὰ ταῦτα ὁ μερικὸς ἄνθρωπος. Πλὴν μέχρι τούτου στήτω ἡμῖν τὸ παράδειγμα · προσωτέρω γὰρ χωροῦντες, πολλὴν τὴν διαφορὰν εὑρήσομεν · ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ μερικοῦ ἀνθρώπου, ἰδιαζόντως τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ λέγονται, καὶ οὔθ' ἡ ψυχὴ σῶμα ἂν κληθείη ποτὲ, οὔτε τὸ σῶμα ψυχὴ προσαγορευθείη · ἐπὶ δὲ C τῆς τοῦ Θεοῦ καθ' ἡμᾶς ὑποστάσεως, καὶ τὸν Θεὸν θαῤῥούντως ἂν εἴποιμεν ἄνθρωπον, καὶ τὸν ἄνθρωπον Θεὸν, μεταχωρούντων ἀλλήλοις τῶν ὀνομάτων καὶ ἀντιδιδομένων, κατὰ τὴν ἀῤῥητον συμφυΐαν. Καὶ τῶν μὲν μερικῶν ἀνθρώπων ἐστὶ τὸ κοινὸν εἶδος · διὸ ἀπαράλλακτοι κατὰ τοῦτο τὸ μερικὸν λέγονται · οἱ γὰρ κατὰ μέρος ἄνθρωποι, τοῖς χαρακτῆρσι διεστηκότες, τὴν ἀπαραλλαξίαν κατὰ τὸ εἶδος ἔχουσι · τῆς δὲ θείας ἐκείνης τῶν φύσεων ὑποστάσεως οὐκ ἔστι τι κοινὸν ὄνομα Χριστὸς ὀνομαζόμενον, ὥσπερ ἐφ' ἡμῶν ἄνθρωπος, ὅτι μηδὲ πολλοὶ οὕτως Χριστοὶ, ἀλλ' εἷς ὁ τοῦ Πατρὸς ὅρος καὶ Λόγος τῇ θεότητι χρίσας τὴν ἀνθρωπότητα.

λ'. Εἰ δέ τις τὰ Εὐτυχοῦς φρονῶν ἀπαντήσει καὶ D προβαλεῖται ὡς ὁ ἄνθρωπος ἐκ δύο συνίσταται φύσεων, τοῦτον δὲ ὁ Θεὸς προσελάβετο, ἑτέρα φύσις παρὰ τοῦτον τυγχάνων, ὥστε ἐκ τριῶν φύσεων δοξάζειν χρεὼν τὸν Χριστὸν, δύο μὲν τῶν τοῦ ἀνθρώπου, ψυχῆς λέγω καὶ σώματος, μιᾶς δὲ τῆς οἰκείας ἐκεῖνο πρὸς αὐτὸν λέγοιτο, ὅτι τὰ ἑνούμενα ἐκ τῶν προσεχῶν ἑνοῦσθαι λέγεται, ἀλλ' οὐχὶ τῶν πόῤῥω · διὰ τί γὰρ αὐτὸς μὴ τὸν ἄνθρωπον ἐκ πέντε λέγει συγκεῖσθαι, ἢ τό γε ἀληθέστερον ἑξ ἑπτὰ, μιᾶς μὲν τῆς ψυχῆς, τεσσάρων δὲ τῶν στοιχείων τοῦ σώματος, καὶ ἔτι ὕλης καὶ εἴδους, τῶν πόῤῥωτέρω ; Καὶ ἡμεῖς γοῦν τὸν Χριστὸν ἐκ δύο φύσεων δογματίζοντες, ὡς μίαν φύσιν τὸν ἄνθρωπον προσλαμβάνομεν, πρὸς τὸ προσεχὲς ἀφορῶντες, καὶ οὐ πρὸς τὰς φύσεις, ἐξ ὧν ἐκεῖνος συνέστηκεν.

λα'. Εἰ δὲ καὶ πρὸς ταύτην λυττᾷ τὴν ἐπίλυσιν, καὶ ἑτέραν προσθήσομεν· ὡς ὁ ἄνθρωπος ἢ μερικός ἐστιν ἢ καθόλου· ἡμεῖς δέ φαμεν τὸν καθόλου ἄνθρωπον, τουτέστιν ἀνθρωπείαν φύσιν, εἰληφέναι τὸν Κύριον, ἥτις δὴ καὶ ἀσύνθετός ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο μία φύσις λέγεται. Ἐπεὶ γοῦν τοῦτον κοινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λόγον ἀνέλαβεν, ἀτομώσας ἐν τῷ προσλήμματι, διὰ τοῦτο ἐκ δύο συνεστάναι τὸν Κύριον δογματίζομεν φύσεων· ἓν δὲ πρόσωπον καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν λέγομεν, ὃ δὴ καὶ Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος τέλειος διὰ τὴν καινοπρεπεστάτην ἀντίδοσιν· μὴ γὰρ τὰς φύσεις παραχαράξας τὰ ἐξ ὧν ἐν οἷς ἅπερ πέφυκε σώζων ἐστίν· ἔκ τε γὰρ δύο ὑφέστηκε φύσεων, καὶ ἐν ταύταις ταῖς φύσεσι πέφυκε, μᾶλλον δὲ οὐδὲν ἕτερον παρὰ ταύτας ἐστίν, ἀλλὰ τοῦτο αὐτό ἐστι, δύο φύσεις, Θεὸς τέλειος καὶ ἄνθρωπος τέλειος· οὐ γὰρ εἴ τι ἐξ ὧν ἐστι, τοῦτο δὴ αὐτὰ τυγχάνει τὰ ἐξ ὧν ἐστιν· ἐκ πυρὸς γὰρ καὶ γῆς οὐρανὸς κατὰ Πλάτωνα συνέστηκεν· ἀλλ' οὐχ ἅπερ ἐκεῖνα, ὁ οὐρανὸς πέφυκεν· ὁ δὲ Χριστὸς ἐξ ὧν συνέστηκεν, ἐκεῖνα τυγχάνει, οὐκ ἄλλο τι ποιησάσης τῆς μίξεως. Ἐκ δύο γοῦν φύσεων ὁ Χριστὸς καὶ ἐν ταύταις ταῖς φύσεσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παραδείγματος, εἷς μέν ἐστιν ὁ ἥλιος, φύσεις δὲ ἐν αὐτῷ δύο, ἡ μὲν τοῦ φωτὸς, ἡ δὲ τοῦ ἡλιακοῦ σώματος· καὶ ὁ Χριστὸς εἷς ἐστι, φύσεις δὲ δύο, ἡ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς, ἡ δὲ ἡμετέρα· ἐν γὰρ τῷ αὐτῷ καὶ ἐπὶ ὀνόματι ἑκατέρων τῶν πραγμάτων σημασία δείκνυται, θεότητος λέγω καὶ ἀνθρωπότητος· διὸ καὶ ἄνθρωπος λέγεται ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς λέγεται ὁ Χριστός· Ἀμέλει καὶ τοῦ σώματος τυπτομένου παρὰ τοῦ ὑπηρέτου, ὡς αὐτὸς πάσχων ἔλεγε, *Τί με δαίρεις;* καὶ ἄφαυστος ὢν τὴν φύσιν, ὅμως ἔλεγε, *Τὸν νῶτόν μου ἔδωκα εἰς μάστιγας*· ἃ γὰρ τὸ ἀνθρώπινον ἔπασχε τοῦ Λόγου, ταῦτα συνὼν αὐτῷ ὁ Λόγος εἰς ἑαυτὸν ἀνέφερε· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἥλιος, ὁρῶν τὸν δημιουργὸν αὐτοῦ ἐν τῷ ὑβριζομένῳ σώματι ἀνεχόμενον, τὰς ἀκτῖνας συνέστειλε, καὶ ἐσκότισε τὴν γῆν.

λβ'. Καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος οὕτω φησι· Τοῦτο ἡ κενωθεῖσα θεότης, τοῦτο ἡ προσληφθεῖσα σὰρξ, οὐ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον ἑνώσει κατὰ τὴν ἀνάκρασιν συγχυθεῖσα, καὶ εἰς μίαν οὐσίαν ἀποτελευτήσασα, οὐ γὰρ φυρμὸν ἢ ἀνάχυσιν ὁ Λόγος πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα ἔπαθεν, ἢ μετάστασιν τὴν εἰς ὅπερ οὐκ ἦν, ἀλλὰ, σκηνώσας ἐν ἡμῖν, οὐ μεθῆκε τὸ ἴδιον· μεμένηκε δὲ ὅπερ ἦν, καὶ καθ' ἕνωσιν φυσικὴν νοεῖται ὡς ἕτερον ἐν ἑτέρῳ· τουτέστιν ἡ θεία φύσις ἐν ἀνθρωπότητι, μὴ παθοῦσα κρᾶσιν ὁποίαν ἡ τῶν ὑγρῶν ἕνωσις· εἰ γὰρ κέκρανται αἱ φύσεις, εἰς μίαν μίξιν ἑτερούσιαι τυγχάνουσαι, οὐδ' ὁποτέρα σώζεται, ἀλλ' ἀμφότερα συγχυθεῖσαι ἠφανίσθησαν· καὶ οὔτε χωρισμὸν ἀπ' ἀλλήλων, οὔτε διαίρεσιν ἐπιδέχονται κεκραμέναι. Ἡνώθησαν δὲ ἀῤῥήτῳ καὶ ἀφράστῳ λόγῳ, καὶ τῶν ἁπλῶν ἑκάτερον ἐν τῷ συνθέτῳ τὸν τῆς ἰδίας φύσεως σώζει λόγον· ἐπεὶ καὶ ὧν ὁ λόγος οὐχ εἷς τούτων οὐδὲ ἡ

31. Et si ad hanc solutionem rabie excandescat, et aliam adducemus, nempe hominem esse vel in individuo, vel in universo. Nos autem dicimus hominem in universo, id est humanam naturam Dominum assumpsisse, quæ certe et incomposita est et ideo una natura dicitur. Quoniam igitur hanc communem humanæ naturæ rationem assumpsit, eam non dividens in illa assumptione, ideo duabus naturis constare Christum docemus. Unam autem personam et post unionem dicimus, quæ quidem est Deus et homo perfectus ob hanc insolitam communionem. Cum autem non adulteraverit naturas, ea ex quibus et in quibus et quæ est servat. Duabus enim naturis constituitur, et est in his naturis, imo vero nihil aliud est extra eas, sed hoc ipsum est, duæ naturæ, Deus perfectus et homo perfectus. Si quid enim ex quibus est, non est ea ex quibus est; igne enim et terra cœlum constat, juxta Platonem; sed non quod ea sunt, cœlum est. Christus vero est illa quibus constat, nihil aliud commistione efficiente; ex duabus igitur naturis Christus et in his duabus naturis. Sed et exempli gratia, unus quidem est sol, naturæ autem quæ in illo sunt, duæ, luminis quidem et solaris corporis. Et Christus unus est, naturæ autem duæ, una quidem supra nos, et nostra. In eodem enim et uno nomine, utriusque rei significatio ostenditur, divinitatis dico et humanitatis. Ideo et homo dicitur Christus, et Deus dicitur Christus. Nimirum et quando corpus ejus a servo verberatur, tanquam ipse passus dicebat: « Quid me cædis[a]? » Et cum natura tangi non posset, dicebat tamen: « Dorsum meum dedi percutientibus[b]. » Quæ enim humanitas Verbi patiebatur, hæc cum ea conjunctum Verbum in se referebat. Idcirco sol, cernens suum Creatorem in corpore male habito sustinentem, radios coercuit et terram tenebris contegit.

32. Et Gregorius Theologus sic loquitur: Hoc privata Divinitas, illud assumpta caro, non per suam cum Deo Verbo unionem permistione confusa, et in unam substantiam terminata; (non enim mistionem aut confusionem Verbum cum humanitate passus est, aut in id quod non erat conversionem, sed habitans in nobis, non reliquit quod sibi proprium erat. Permansit autem quod erat, et secundum naturalem unionem concipitur ut alterum in altero; id est divina natura in humanitate, non permistionem sustinens qualem liquidorum unio. Si enim permistæ essent naturæ, in una mistura dissimilibus substantiis versatis, neutra servatur, sed ambæ confusæ evanuerunt. Et neque separationis neque divisionis capaces sunt permistæ. Unitæ sunt ineffabili et indicibili ratione, et simplicium utrumque in compositio proprie naturæ rationem servat; quorum enim non

[a] Joan. xviii, 23. [b] Isa. l, 6.

est una ratio, eorum non est una natura, nihil imminuta, per aliorum cum aliis concursum et unionem, eorum naturali perfectione; ut videre est de unione aeris et luminis. Manifesta enim utrinque permansit naturalis proprietas, nihil per unionem læsa. Neque enim lumen aliquid suæ naturæ amisit cum aere permistum, neque rursum aer in propria substantiæ suæ ratione quidquam passus est, eo quod lumen acceperit. Unde et dicimus passum esse Emmanuelem in ea natura quæ pati poterat, et permansisse impassibilem in impassibili Divinitatis substantia; quia aliud et aliud sunt ea ex quibus Christus; et patitur quidem humane propter carnem, in quantum est homo; divine autem est impassibilis, ut Deus. Non alius autem est et alius, ut volebat Nestorius, hucusque delirans: qui ad patiendum natus erat, passus est; qui impassibilis erat, non passus est, ut Deus.

A φύσις μία, πρὸς οὐδὲν ὑπὸ τῆς πρὸς ἄλληλα συνδρομῆς καὶ ἑνώσεως μειουμένης αὐτῶν τῆς φυσικῆς τελειότητος· ὡς ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἐπὶ τῆς ἑνώσεως τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ φωτός· εἰλικρινὴς γὰρ ἡ ἑκατέρου φυσικὴ μεμένηκεν ἰδιότης, μηδὲν ὑπὸ τῆς ἑνώσεως παρατρωθεῖσα· οὔτε γὰρ τὸ φῶς ἀπήμβλυνέ τι τῆς ἑαυτοῦ φύσεως τῷ ἀέρι μιχθὲν, οὔτε πάλιν ὁ ἀὴρ εἰς τὸν ἴδιον τῆ; οὐσίας πέπονθε λόγον, καθὸ ἀὴρ ἐστι τὸ φῶς δεξάμενος· ὅθεν καὶ φαμὲν παθεῖν τὸν Ἐμμανουὴλ τῷ πεφυκότι πεπονθέναι, καὶ μεμενηκέναι ἀπαθῆ τῷ κατ' οὐσίαν ἀπαθεῖ τῆς θεότητος· ὅτι ἄλλο καὶ ἄλλο τὰ ἐξ ὧν ὁ Χριστός· καὶ πάσχει μὲν ἀνθρωπίνως σαρκὶ, καθὸ ἄνθρωπος· ἀπαθὴς δέ ἐστι θεϊκῶς, ὡς Θεός. Οὐκ ἄλλος δέ ἐστι καὶ ἄλλος, ὡς ἠβούλετο Νεστόριος, οὕτω ληρῶν· ὁ B μὲν παθεῖν πεφυκὼς ἔπαθεν, ὁ δὲ ἀπαθὴς οὐκ ἔπαθεν ὡς Θεός.

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO X

THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI.

De quinta synodo, quæ quartam synodum confirmarit et stabilivit, convocata sub imperio Justiniani.

C *Περὶ τῆς πέμπτης συνόδου, ἥτις τὴν τετάρτην σύνοδον ἐπεκύρωσε καὶ ἐκράτυνε, συγκροτηθεῖσα ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἰουστινιανοῦ.*

1. De his quæ evenerunt statim post Dioscori et Eutychis depositionem et post lectam in synodo et traditam sanctissimi papæ Romani Leonis epistolam. Chalcedonensis sacra et divina quarta synodus sancivit se ita credere et confiteri Dominum nostrum Jesum Christum in Divinitate perfectum et in humanitate perfectum, in duabus naturis cognitum inconfuse et indivise, et unum eumdem Filium confiteri ut ante incarnationem, sic post incarnationem. Naturarum differentia minime post unionem sublata, servata autem potius et concurrente in unam personam et unam hypostasim; unde Patrum unusquisque multa precati imperatori Marciano in proprias provincias rediere.

α'. Περὶ τῶν συμβάντων μετὰ τὴν καθαίρεσιν αὐτίκα τοῦ Διοσκόρου καὶ Εὐτυχοῦς καὶ τὴν ἐπὶ συνόδου ἀνάγνωσιν καὶ παράδοσιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγιωτάτου πάπα Ῥώμης Λέοντος. Ἡ μὲν οὖν ἐν Χαλκηδόνι ἱερὰ καὶ θεία τετάρτη σύνοδος κεκύρωκεν οὕτω δοξάζειν καὶ ὁμολογεῖν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν θεότητι τέλειον καὶ ἐν ἀνθρωπότητι τέλειον, ἐν δύο φύσεσι γνωριζόμενον ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως, καὶ ἕνα τὸν αὐτὸν υἱὸν ὁμολογεῖν ὡς πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν· τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς οὐδαμῶς D ἀνῃρημένης μετὰ τὴν ἕνωσιν, σωζομένης δὲ μᾶλλον καὶ συντρεχούσης εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν ὑπόστασιν· ὅθεν καὶ τῶν Πατέρων ἕκαστος πολλὰ τοῦ βασιλέως ὑπερευξάμενοι Μαρκιανοῦ, εἰς τὰς οἰκείας ἐπαρχίας ἀπῆτρεχον.

2. Classis autem quæ Alexandria Constantinopolim descendebat cum Dioscoro hujus urbis episcopo et chorepiscopis qui sub ejus potestate erant seditione excita multas operatur cædes eorum qui sui episcopi Dioscori depositioni et exsilio consenserant, suis actibus confirmans violentiorem igne esse navalem inobedientiam. Sed et Palæstinæis episcopis Constantinopoli commorantibus, monachi quidam Theodosium quemdam auctorem secuti, Ecclesiæ corpus scindere cœperunt, et indivisibilem ejus tunicam diffringere, et epis-

β'. Τὸ δὲ ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας ναυτικὸν ὃ κατῆρεν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἅμα Διοσκόρῳ τῷ τῆς πόλεως ταύτης ἐπισκόπῳ καὶ τοῖς ὑπὸ τὴν ἐπικράτειαν αὐτοῦ χωρεπισκόποις στασιάσαν πολλοὺς ἐργάζεται φόνους τῶν τῇ καθαιρέσει καὶ ἐξορίᾳ συναινεσάντων τοῦ ἱερέως σφῶν τοῦ Διοσκόρου, ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ πιστούμενοι δραστικωτέραν εἶναι πυρὸς ἀπαιδευσίαν τὴν ναυτικήν. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκ Παλαιστίνης ἱερέων ἐνδιατριβόντων ἔτι τῇ Κωνσταντινουπόλει, τινὲς τῶν μοναχῶν, ἔχοντές τινα Θεοδόσιον ἔξαρχον αὐτῶν, ἤρξαντο τὸ τῆς Ἐκκλη-

σίας σῶμα διασπᾷν, καὶ ἄλυτον αὐτῆς χιτῶνα διαῤῥηγνύειν, καὶ τοὺς ἐν τῇ συνόδῳ ἐπισκόπους ἀναθεματίζειν, καὶ ἑτέρους χειροτονεῖν ἀντ' αὐτῶν· φημίζοντες ὡς ἡ σύνοδος ἐκύρωσε καὶ ἀνεκαίνισε τὸ Νεστορίου δόγμα, προφάσει τῆς δυϊκῆς φωνῆς τῶν φύσεων τοῦτο τερατευόμενοι· ὅθεν κατέλαβον πᾶσαν τὴν Παλαιστίνην καὶ Αἴγυπτον, καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ μοναστήρια· καὶ τὰ πλεῖστα τούτων παρέπεισαν μὴ δέχεσθαι τὰ κυρωθέντα παρὰ τῆς τετάρτης συνόδου.

A scopos qui synodo adfuerant anathematizare et alios pro illis ordinare; divulgantes synodum confirmasse et renovasse Nestorii doctrinam, duplicis naturarum vocis prætextu hoc fingente; unde astrinxere totam Palæstinam et Egyptum et quæ in deserto erant monasteria; et plerisque persuaserunt ne reciperent ea quæ a quarta synodo sancita erant.

γ'. Διέλαμπε δὲ τοῖς ἐκεῖσε τότε μέρεσιν ὁ ἐπώνυμος ἐπ' ἀρετῇ Πατὴρ ἡμῶν Εὐθύμιος, ὃς καὶ τῆς κακοδοξίας τῶν πλείστων ἀπέστη μετὰ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μοναχῶν· δεξάμενος γὰρ τὸν ἐν τῇ συνόδῳ ἐκφωνηθέντα ὅρον, συνεῖχεν αὐτοὺς καὶ παντοίως ἐπιχείρει πείθειν ὡς ἔννομον ἡ σύνοδος καὶ ὀρθὴν ἐποιήσατο τὴν τῶν δύο φύσεων ἐκφώνησιν, καὶ πολλοὺς ἀπήλειφε καὶ παρεσκεύαζεν οὕτω φρονεῖν. Ὡς δὲ τὸ κακὸν πλέον ἐπενέμετο, χειρὶ τῆς βασιλίστης Εὐδοκίας μάλιστα κρατυνόμενον ἐκεῖσε περὶ τοὺς ἁγίους τόπους διατριβούσης, συνταξάμενος καὶ παραγγείλας τοῖς ἑαυτοῦ μοναχοῖς μὴ κοινωνῆσαι τῇ κακοδοξίᾳ Θεοδοσίου, ἀπεδήμησεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ γνωρίσαντος αὐτοῦ τῇ Εὐδοκίᾳ τὴν φανερωθεῖσαν αὐτῷ ἐκ Θεοῦ μετάστασιν αὐτῆς ἐκ τοῦ σώματος, ἐκείνης τε ἀνιωμένης διὰ τὰ συμβάντα ἐν Ῥώμῃ δεινὰ τῶν αὐτῆς συγγενῶν ἐκεῖσε αἱχμαλωτισθέντων, καὶ ταῦτα λέγοντος αὐτοῦ διὰ τὴν αἱρέσεως κοινωνίαν ἐπενεχθῆναι αὐτῇ κατὰ θείαν συγχώρησιν, κἀκείνη τε τῆς τοιαύτης ἀπέστη αἱρέσεως, καὶ τοῖς κυρωθεῖσιν ὑπὸ τῆς συνόδου ἐστοίχησε, καὶ τὰ τοῦ Θεοδοσίου ἀνεθεμάτισε δόγματα, μίαν φύσιν τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς δογματίζοντος, καὶ τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἐξοστρακίζοντος· καὶ πολλοὶ τῶν ἀποσχιστῶν αὐτῇ ἐκοινώνησαν, καὶ τὰ τῆς ὀρθοδοξίας ἠσπάσαντο δόγματα.

3. Illuxit autem suis partibus vir qui ex sua virtute cognominatus est Euthymius, Pater noster, qui et ex hac mala doctrina cum suis monachis declinavit. Postquam enim accepit declaratam a synodo definitionem, eos congregavit et omni modo illis persuadere tentavit synodum legitimam et rectam hanc definitionem pronuntiasse, et multos præmunivit induxitque ut sic crederent. Cum autem illud malum invalesceret, ab imperatrice Eudoxia præsertim roboratum tunc temporis illic prope loca sancta degente, præcepit suis monachis eosque hortatus est ne malæ Theodosii doctrinæ communicarent, recessitque in desertum. Paulo post autem cum Eudoxiæ ex divina revelatione ipsius migrationem eo corpore, brevi futuram declarasset, illaque tristitia afficeretur propter propinquorum mala qui Romæ bello capti erant, diceretque ea propter ejus cum hæreticis communionem, Deo permittente, accidisse, illaque ex hac hæresi abstilit, et ad dogmata a synodo confirmata rediit, et Theodosii dogmata anathematizavit, qui unicam Verbi et carnis naturam docebat et Chalcedonensem synodum proscribebat; et multi ex schismaticis ipsi adhæserunt, et orthodoxorum dogmata amplexi sunt.

δ'. Ταράχου δὲ πάλιν οὐ τοῦ τυχόντος τὴν Ἐκκλησίαν κατέχοντος, Λέων ᾧ τὸ ἐπώνυμον Μακέλλης, μετὰ Μαρκιανὸν βασιλεὺς ἀναρρηχθείς, ἐβούλετο μὲν καὶ αὐτὸς σύνοδον συγκροτῆσαι περὶ τούτων· γνοὺς δὲ ὡς οὐ πρὸ πολλοῦ ἡ ἐν Χαλκηδόνι συνήθροιστο, καὶ μὴ θέλων αὖθις τοὺς ἐπισκόπους ταῖς συχναῖς ἀποδημίαις καὶ μεταβιβάσεσι καταῤῥύχεσθαι, τοῖς καθ' ἑκάστην ἐπαρχίαν ἐπισκόποις κελεύσεις ἀπέστειλε, δηλώσας δι' αὐτῶν, ποῖον ἔχουσι φρόνημα περὶ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συστάσης συνόδου, παραστῆσαι οἱ διὰ τάχους· οὗ γεγονότος, πλείους ἢ χίλιοι ἐπίσκοποι ὑπέγραψαν καὶ τὴν σύνοδον ἐπεκύρωσαν. Τοῦ δὲ Λέοντος τὸν βίον μεταλλαχότος, Ζήνωνός τε καὶ Ἀναστασίου μετ' ὀλίγον βασιλευσάντων, παῤῥησίαν τοῦ λέγειν αὖθις κατὰ τῆς συνόδου οἱ δι' ἐναντίας ἐλάμβανον, καὶ τὸ τῶν Ἰακωβιτῶν καὶ Θεοδοσιανῶν ἐκώμασε πλῆθος, μίαν φύσιν τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς πρεσβευόντων, καὶ τὴν σύνοδον ἀναθεματιζόντων. Οἱ δ' αὐτοὶ ἐπειρῶντο καὶ τὸν τόμον ἀνατρέψαι τοῦ ἐν ἁγίοις Λέοντος πάπα Ῥώμης· ἀλλ' Εὐλόγιος ὁ ἐν ἁγίοις

4. Turbata autem valde Ecclesia rursum Leo cui cognomen Macelles, post Marcianum imperator electus, volebat quidem ipse synodum de his convocare. Cum autem didicisset Chalcedonensem non multo ante habitam esse, nolletque rursum episcopos continuis itineribus et translationibus vexare, singularum provinciarum episcopis misit mandata, quibus postulabat ut suam de Chalcedonensi synodo sententiam sibi quam citissime notatum facerent. Quibus acceptis mandatis, plures quam mille episcopi rescripserunt, synodumque confirmarunt. Postquam autem mortuus est Leo, Zenoque et Anastasius paulo post regnum adepti sunt, rursus contra synodum adversarii loqui ausi sunt et Jacobitarum Theodosianorumque commissata est multitudo, unamque Verbi et carnis naturam prædicabant synodumque anathematizabant. Iidem porro conabantur sancti papæ Romani Leonis tomum evertere. Sed Eulogius tomum hunc explicavit, ostendit eum recta incedere nihilque obliquum et ab orthodoxa fide

alienum illo inferri omnibus dilucide monstravit. Attamen et sic diutius in oblivionem incidit synodus, et unusquisque quod sibi jucundum esset principium arripuit, et quoniam singuli ad sibi acceptam fidem confugiebant, magna hæreticorum et schismaticorum multitudo recrevit. Anastasius igitur, magnæ Antiochiæ antistes pro synodo instituit, et dogmaticos canones scripto deposuit; ipsamque synodum bene omnia definivisse contendit, et plena esse pietate ejus esse dogmata demonstrat.

τὸν τε τόμον ἐξηγήσατο (1), καὶ καλῶς ἔχειν τοῦτων ἀπέδειξε, καὶ μηδὲν σκολιὸν καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀπέχον, τούτῳ ἐμφέρεσθαι διετράνωσεν ἅπασι. Πλὴν καὶ οὕτως ἡ τε σύνοδος ἐπὶ πολὺ ἀμνημόνευτος ἔμεινε, καὶ πᾶς τις τὴν ἐκείνῳ θυμήρη ἐπεσπᾶτο ἀρχήν, καὶ διὰ τὸ ὡς εἰπεῖν ἕκαστον πρὸς τὴν δοκοῦσαν ἑαυτῷ πίστιν ἀποτρέχειν, πλῆθος ὅτι πολὺ αἱρετικῶν ἀνεφύη καὶ ἀποσχιστῶν. Ἀναστάσιος μὲν οὖν ὁ τῆς μεγάλης Ἀντιοχείας πρόεδρος ὑπὲρ τῆς συνόδου ἐνίστατο, καὶ δογματικοὺς κανόνας ἐγγράφως ἐκτίθεται· αὐτήν τε τὴν σύνοδον καλῶς ἐπὶ πᾶσιν ὁρίσαι παρίστησι, καὶ πλήρη θεοσεβείας εἶναι τὰ ταύτης συνίστησι δόγματα.

5. Fautores autem Caii, et Dioscori, et Jacobi ac postea Severi, et Joannis Philoponi qui et scripta multa de hac hæresi edidit intolerabilia ægreque reffellenda, unicam quidem naturam, duas vero hypostases impiissime docuerunt. In quibusdam tamen suorum librorum locis et ipsi duas naturas confitentur, sed addendum est, ne tali sermonis oppositione decipiamur et erremus, eos partim eadem ac nos opinari, quod plerique non accurate animadverterunt, et inde in eorum impietatem inducti sunt. Quidnam igitur docent? Quando in Christo convenientes naturas, alteram ab altera separant, duas esse eas necessario confitentur; quando autem utramque in Christi incarnatione uniunt, tunc non duas inconfusas convenientes ponunt, sed unam naturam compositam. Nobis unam hypostasim compositam nominantibus, illi unam compositam naturam opponunt, et sic verbum ludibrio habent. Quia quemadmodum homo animam et corpus habet, et altera quidem animæ, altera autem corporis natura, siquis unamquamque per se intueatur, postquam autem unitæ sunt, hominem efficiunt unicam naturam compositam habentem; sic etiam Christum putant duabus naturis constare; post unionem vero unam esse naturam compositam.

ε'. Οἱ δὲ περὶ Γάϊον, καὶ Διόσκορον, καὶ Ἰάκωβον, καὶ ὕστερον τὸν Σεβῆρον, καὶ τὸν Φιλόπονον Ἰωάννην, τὸν καὶ συγγράμματα ἐξενηνοχότα πλεῖστα περὶ τῆς τοιαύτης αἱρέσεως δυσφορώτατα καὶ δυσέλεγκτα (1), μίαν μὲν φύσιν, δύο δὲ ὑποστάσεις ἀσεβέστατα ἐδογμάτισαν· πλὴν ἐνιαχοῦ τῶν οἰκείων βιβλίων, δύο καὶ αὐτοὶ φύσεις ἀνομολογοῦσιν. Ἀλλὰ προσεκτέον ὥστε μὴ κλαπῆναι ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἐναντιολογίας, μηδὲ ἀπατηθῆναι, ὅτι ἐν μέρει καὶ αὐτοὶ τὰ ἡμῖν δοκοῦντα δοξάζουσιν, ὅπερ οἱ πολλοὶ μὴ ἀκριβοῦντες ᾠήθησάν τε καὶ τρόπον τινὰ εἰς τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν ἀπηνέχθησαν. Τί ποτ' οὖν ἐστι τὸ παρ' αὐτῶν δοξαζόμενον; Ὅταν μὲν τὰς συνελθούσας τῷ Θεῷ φύσεις καθ' ἑαυτὰς ἑκάστην διαστήσωσι, δύο ταύτας ἀνομολογοῦσιν ἀναγκαζόμενοι· ὅταν δὲ ἀμφοτέρας ἑνώσωσιν εἰς τὴν τοῦ Λόγου σάρκωσιν, τότε οὐ δύο ἀσυγχύτους τὰς συνελθούσας τιθέασιν, ἀλλὰ μίαν φύσιν σύνθετον· ἡμῶν γὰρ μίαν ὑπόστασιν σύνθετον ὀνομαζόντων, ἐκεῖνοι μίαν σύνθετον φύσιν ἀντιτιθέασι, καὶ παραδειγματίζουσιν οὕτω τὸν λόγον· ὅτι, ὥσπερ ὁ ἄνθρωπος ψυχὴν ἔχει καὶ σῶμα, καὶ ἄλλη μὲν φύσις ψυχῆς, ἄλλη δὲ σώματος, εἴ τις καθ' ἑαυτὴν ἑκάστην θεωροίη· ἐπειδὰν δὲ συνέλθωσιν, ἄνθρωπον ποιοῦσι φύσιν ἔχοντα μίαν σύνθετον· οὐδὲ γὰρ δεῖ λέγειν τὸν ἄνθρωπον, φασὶ, δύο φύσεις, ἀλλὰ μίαν σύνθετον· οὕτω δὴ καὶ τὸν Χριστὸν οἴονται ἐκ δύο μὲν συνεστηκέναι φύσεων, μετὰ δὲ ἕνωσιν μίαν εἶναι φύσιν σύνθετον.

6. Idcirco et magnus in theologia Gregorius *ex quibus*, et *in quibus* dicit et *quæ*, de divinis naturis sermonem habens. Illud enim, *ex quibus* posuit, ut ex divinitate unitatem doceret; illud autem *in quibus*, ut naturas servaret, etiam post unionem; et ne eas per eam utriusque unionem confunderet; illud autem, *quæ*, ne quis putet alium factum esse Christum post naturarum unionem. Et examinanda est doctrinæ accurata expositio. Ex quatuor elementis esse nostrum corpus in confesso est, igne, aere, aqua, terra, et in his elementis constitutio-

ς'. Διὰ ταῦτα καὶ ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριος *ἐξ ὧν*, καὶ *ἐν οἷς*, φησὶ, καὶ *ἅπερ*, περὶ τῶν θείων δογματίζων φύσεων· τὸ μὲν γὰρ *ἐξ ὧν* τέθεικε, ἵνα τὴν ἐκ θεότητος ἑνωτικὴν δογματίσῃ ἕνωσιν· τὸ δὲ *ἐν οἷς*, ἵνα τηρήσῃ τὰς φύσεις καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν· καὶ μὴ συγχέῃ ταύτας διὰ τὸ ἑνῶθαι ἀλλήλαις· τὸ δὲ *ἅπερ*, ἵνα μὴ οἰηθῇ τις ὅτι ἄλλος γέγονεν ὁ Χριστὸς μετὰ τὴν τῶν φύσεων ἕνωσιν. Καὶ σκοπητέον τὴν ἀκρίβειαν τοῦ δόγματος· ἐκ τεσσάρων στοιχείων τὸ ἡμέτερον σῶμα ἀνωμολόγηται, πυρὸς, ἀέρος, ὕδατος, γῆς, καὶ ἐν τούτοις τοῖς στοιχείοις τὴν σύστα-

(1) Eulogii fragmenta multa legesis apud nos Coll. Vat. t. VII, itemque aliqua Classic. AA. t. X. Eulogii ejusdem homiliam in Ramos Palmarum habuit Holstenius, teste ipso in epistolis, p. 209.

(2) De his Joan. Philoponi operibus, quæ mss. in manibus habemus, alibi nos locuturi sumus. Porro quæ in sequentibus (itemque partim in præcedentibus) Nicetas noster de tot sectis Monophysitarum scribit, ea sæpe ad verbum exscribit Nicephorus Callistus lib. XVIII, 45 et seqq. qui plus centum post Nicetam annis historiam suam alienis exuviis auxit atque exornavit. Itaque nos pleraque omisimus.

σιν ἔχει σώζεται γοῦν ἐν τῷ σώματι καὶ τὸ, ἐξ ὧν, καὶ τὸ, ἐν οἷς, οὐ μὴν τὸ, ἅπερ· μετὰ τὴν ἕνωσιν τῶν στοιχείων τὸ ἡμέτερον σῶμα οὔτε καθαρῶς ἐστι πῦρ, οὔτε εἰλικρινῶς ἀὴρ, οὔτε ἀνόθευτος γῆ, ἀλλ' ἕτερόν τι παρὰ τὰ τέσσαρα. Καὶ δῆλον ἀπὸ τῆς αἰσθήσεως· ἕκαστον γὰρ τῶν μερῶν τοῦ ἡμετέρου σώματος ἄλλο τι παρὰ τὰ στοιχεῖά ἐστιν· ἐπὶ δὲ τῆς θείας ἑνώσεως οὐκ ἄλλο τι μετὰ τὴν συνδρομὴν τῶν δύο φύσεων γέγονεν· ἀλλ' αὐτὸ τοῦτό ἐστι ὁ Χριστὸς, καὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. A

ζ'. Ἡ δὲ τοιαύτη αἵρεσις γέγονε παρὰ τὰς ἄλλας ὥσπερ ἀκριβεστέρα, διὰ τὸ σχεῖν προστάτας ἄνδρας σοφούς· ὁ γάρ τοι Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος ὀνομαζόμενος κατὰ μὲν τὴν ἰδέαν τοῦ λόγου οὐ τῶν πάνυ ἐπαινουμένων ἐστὶ, φιλόσοφος δὲ ἀκριβέστερος καὶ περὶ τὰς ἀποδείξεις θαυμασιώτατος· ὃς δὴ ὑπὸ Σεργίου τοῦ τηνικαῦτα πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως παρακληθεὶς τὴν τοιαύτην ἐν γράμμασι συστήσασθαι αἵρεσιν, συνεγράψατο λόγον δεινότατον, ἐπιγράψας αὐτῷ *Διαιτητὴν* ἢ *Περὶ ἑνώσεως*, καὶ ἐν δέκα κεφαλαίοις τὴν πᾶσαν τομὴν τῆς αἱρέσεως ἐξυφήνατο, πᾶσαν κινήσας πρὸς τοῦτο φιλοσοφίαν, καὶ πᾶσαν ἀπόδειξιν ἐξακριβωσάμενος. Οὐ μέντοι καὶ τοὺς ἐλέγχους διέδρα παρὰ τῶν μετὰ ταῦτα λογίων καὶ πνευματικῶν τῷ ὄντι ἀνδρῶν· πολλοὶ μὲν γὰρ ἄλλοι τοῖς δογματισθεῖσιν ἐκείνῳ ἀντέθεντο, μάλιστα δὲ Λεόντιός τις μοναχὸς ἐν τριάκοντα κεφαλαίοις ἀνατρέψας τὴν αἵρεσιν, καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς εὐσέβειαν κρατυνάμενος· καὶ ὁ θαυμασιώτατος δὲ Γεώργιος ὁ Πισίδης, ἡλικιώτης ὢν τῷ Φιλοπόνῳ, καὶ ὥσπερ εἰώθει ἐν μέτροις ἰαμβικοῖς πρὸς τὴν αἵρεσιν ἀντιβὰς, εἶτα δὴ καὶ παιδιὰν σπουδῇ κεραννὺς, οὕτω πώς φησι B C

Ψήφιζε θᾶττον τὴν μίαν τε καὶ μίαν.
Εἰ γὰρ μίαν τε καὶ μίαν λέγεις μίαν,
Γέλως τὸ λεχθὲν γίνεται καὶ παιδίοις.

η'. Αὕτη δὲ ἡ σύγχυσις καὶ ἡ στάσις τῆς Ἐκκλησίας οὐδ' ὅλως ὑπέληγε, καὶ οἱ λαοὶ πρὸς τὴν κιγκλίδα τοῦ θυσιαστηρίου ἱστάμενοι παλαι ἠπείλουν τοὺς ἱερεῖς καὶ ἀτίμως ἐξωθήσειν τοῦ βήματος, εἰ μνείαν ποιήσαιντο τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, καὶ καταγραφὴν ἐν τοῖς διπτύχοις καὶ ἐκφώνησιν τῶν ἐκθεμένων αὐτὴν Πατέρων· καὶ ταῦτα ἐπεκράτουν μέχρι τῆς Ἰουστινιανοῦ ἀναῤῥήσεως. Αὐτοῦ δὲ τὰ τῆς βασιλείας ἀνειληφότος σκῆπτρα, οἱ τῆς αἱρέσεως ταύτης προστάται ὅσα καὶ κνώδαλα, εἰς χηραμοὺς καὶ καταδῦσει τὰς ἑαυτῶν ἔθεντο διατριβάς· σύνοδος γὰρ ἐν Κωνσταντινουπόλει συγκροτεῖται ρξε' ἁγίων Πατέρων, ἐν οἷς ἦν Εὐτύχιος Κωνσταντινουπόλεως, Βιγύλιος Ῥώμης, Ἀπολλινάριος Ἀλεξανδρείας, καὶ ἕτεροι, καὶ κυροῦται ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος, τῶν αὐτῶν δογμάτων καὶ ἐν αὐτῇ ἐκφωνηθέντων, καὶ τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως ὁμοίως ὑπαγορευθέντος. Ἔτι γε μὴν καθ' ἑκατέραν φύσιν θελητικόν τε καὶ ἐνεργητικὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τῆς ἡμῶν ἕνεκα σωτηρίας ὑπάρχειν ὁρίσαντες, ἀναθεματίζουσι τὰ ιβ' Θεοδωρήτου κεφά- D

nem habet. Servatur ergo in corpore et illud *ex quibus*, et illud *in quibus*, non tamen illud *quæ*. Post elementorum unionem nostrum corpus non pure est ignis, neque vere aer, neque vera et legitima terra, sed aliquid aliud ultra elementa, quod manifestum est ex sensibus. Unaquæque enim nostri corporis pars aliud est quam elementa; in divina unione nihil aliud effectum est post duarum naturarum concursum; sed hoc ipsum est Christus et Deus et homo.

7. Talis autem hæresis facta est aliis quasi accuratior eo quod homines sapientes duces habuit. Joannes enim Philoponus cognomine non quidem ob sui sermonis speciem inter insignissimos numeratus, sed doctissimus philosophus et in demonstrationibus admirabilis certe est; qui quidem a Sergio tunc temporis Constantinopolis patriarcha invitatus ut scripto hæresim componeret, librum solertissime conscripsit, quem *Diætetem* seu *de unione* inscripsit, et in decem capitibus omnes hæresis sectiones contexuit, omnem ad hoc agitans philosophiam, omnemque adhibens demonstrationem. Non tamen objectiones vitavit hominum doctorum et vere spiritualium. Multi enim alii ejus dogmatibus adversabantur, præsertim vero Leontius monachus in triginta capitibus hæresim confutavit, nostramque piam doctrinam defendit; et tanta admiratione dignus Georgius Pisides, qui eadem ac Philoponus ætate erat, ut solebat, metris iambicis hæresim aggressus est, ac deinde jocum rationi immiscens, sic loquitur :

Soltem unamque et unam doce.
Si enim unamque et unam dicis unam,
Hæ voces risum vel pueris movebunt, etc.

ut apud Nicephorum lib. XVIII, 48.

8. Hæc autem confusio et conturbatio Ecclesiæ non omnino cessavit, populique ad valvas sanctuarii stantes ictus sacerdotibus comminabantur et e cathedris deturbationem, si Chalcedonensem synodum commemorarent, et si inscriberent in diptychis et nominarent Patres qui hujus synodi fidem exposuerant. Et hæc invaluerunt, usque ad Justiniani decretum. Ubi enim ille regni sceptrum suscepit, hujus hæresis duces, tanquam feræ, in cavernis et latibulis suam sedem statuerant. Synodus enim Constantinopolim convocatur centum quinque et sexaginta Patrum, in quibus erat Eutychius Constantinopolis, Virgilius Romæ, Apollinaris Alexandriæ et alii, et confirmatur Chalcedonensis synodus, iisdem dogmatibus rursum proclamatis, et fidei symbolo similiter exposito. Adhuc tamen pro utraque natura voluntatem et operationem habere Dominum nostrum Jesum Christum, salutis nostræ causa definierunt, anathematizaveruntque duodecim Theodoreti capita, et Ibæ epistolam ad Marim Persam conscriptam, et Origenis opera,

adhuc vero Theodorum Mopsuestiæ, et sic ad propria redierunt.

9. Paulo post autem Acephalus Severus Ecclesiam turbare tentavit, unam esse naturam Verbi et carnis docens. Neque satis illi fuit, sed et libros protulit, et scriptas interpretationes composuit, et perperam Scripturas exposuit. Fuit autem a Menna sanctissimo Constantinopoli episcopo condemnatus, ejusque opera oblivioni tradita, auxiliantibus Agapeto Romæ, Petro Hierosolymæ et Ephraim Antiochiæ, et simul Soterico Cappadociæ. Ac rursus jucunda et splendida et pacifica victoria ecclesiasticas res recreavit.

A λαις, καὶ τὴν τοῦ Ἴβα ἐπιστολὴν, τὴν πρὸς Μάρι συγγραφεῖσαν τὸν Πέρσην, καὶ τὰ Ὠριγένους συγγράμματα, ἔτι δὲ Θεόδωρον Μοψουεστίας· καὶ οὕτως ἐπὶ τὰ οἰκεῖα μετέβαινον.

θ'. Μετ' οὐ πολὺ δὲ πάλιν ὁ ἀκέφαλος Σεβῆρος τὴν Ἐκκλησίαν κυκᾶν ἐπεβάλετο, μίαν φύσιν τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς δογματίζων· καὶ μηδ' ἐν τούτῳ ἱστάμενος, ἀλλὰ καὶ βίβλους προφέρων, καὶ ἑρμηνείας γραφικὰς συντιθεὶς, καὶ παρεξηγούμενος τὰς Γραφάς. Πλὴν καὶ οὗτος ὑπὸ Μηνᾶ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως κατακρίνεται, καὶ τὰ τούτου δόγματα ἀφανισμῷ παραδίδονται, συνεπαμυνόντων Ἀγαπητοῦ Ῥώμης, Πέτρου Ἱεροσολύμων, καὶ Ἐφραὶμ Ἀντιοχείας, καὶ πρὸς τούτοις Σωτηρίχου Καππαδοκίας· καὶ οὕτω πάλιν B λευκή τις νίκη καὶ φαιδρὰ καὶ εἰρηναία κατάστασις τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἐπεμειδίασε πράγμασιν.

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO XII THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI

De Aphtartodocetarum hæresi. Et hæc actio quintæ synodo conjungitur.

1. Theodatus, Gothorum dux, cum a proprio imperio decedere victus a Belisario periclitaretur, ad imperatorem Justinianum legatum mittit Agapetum Romanum episcopum. Qui, postquam Byzantium pervenit Justinianumque adiit, primum de Deo et de recta in eum fide disserit, et Anthimi in novæ Romæ sedem electionem in causam adducit, eo quod non canonice Trapezunte, quæ urbium in Polemoniaco Ponto sitarum metropolis est, Constantinopolim translatus esset, et perversæ Severi doctrinæ particeps fuisset. Imperator autem qui imperatricis Theodoræ studio Anthimum Constantinopolitana sede dignum censuerat, proprio actui inhæsit. Cum autem instaret adhuc divinus Agapetus, sæpius ei minatus respondit se posse quod vellet, dicere et facere. Irridente vero minantem imperatorem sequeque vel mortem libenter subiturum dictitante, beatumque fore si tali fine dignus haberetur, hac hujus viri divina libertate obstupuit imperator, mentemque mutans de doctrina examen haberi jussit, Anthimumque ex sede destituit, cum unum modo annum ea fruitus esset, ejusque in locum substituit Menam, Alexandria quidem in Ægypto oriundum, patrem ex hujus urbis illustrissimis habentem, necnon eloquentiæ peritum, divinæque præsertim.

2. Postquam igitur sic episcopatum obtinuit divinus Menas, aut potius postquam illum episcopatus sortitus est, particularem synodum convocat una cum papa Agapeto, et anathemati subjicit

Περὶ τῆς αἱρέσεως τῶν Ἀφθαρτοδοκητῶν. Καὶ ἡ πρᾶξις αὕτη τῇ πέμπτῃ συνῆπται συνόδῳ.

α'. Θευδάτος ὁ τῶν Γότθων ἀρχηγὸς, ὑπὸ Βελισαρίου τῆς οἰκείας ἀρχῆς τέλειον ἐκπεσεῖν κινδυνεύων, στέλλει τῷ βασιλεῖ Ἰουστινιανῷ πρεσβευτὴν C Ἀγαπητὸν τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα. Ὁ δὲ, καταλαβὼν τὸ Βυζάντιον, καὶ τῷ Ἰουστινιανῷ ἐντυχὼν πρῶτον περὶ Θεοῦ καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ὀρθῆς διαλέγεται πίστεως, καὶ τὴν εἰς τὸν θρόνον τῆς νέας Ῥώμης ἀναγωγὴν τοῦ Ἀνθίμου ὑπ' αἰτίαν ἐπεποίητο, ὅτι τε μὴ κανονικῶς ἐκ Τραπεζοῦντος, ἣ τῶν εἰς τὸν πολεμωνιακὸν πόντον κειμένων πόλεων τυγχάνει μητρόπολις, εἰς τὴν Κωνσταντίνου μετενήνεκτο, καὶ ὅτι καὶ τῆς Σεβήρου κακοδοξίας μετέσχηκεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς, σπουδῇ τῆς βασιλίδος Θεοδώρας τὸν Ἄνθιμον τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει καθέδρας ἠξιωκὼς, τῆς οἰκείας ἀντείχετο πράξεως. Ἐνισταμένου δ' ἔτι τοῦ θείου Ἀγαπητοῦ, πολλάκις αὐτῷ ἠπείλησε κύριος εἶναι λέγειν καὶ πράττειν ὃ D βούλοιτο· ὡς δ' ἐπεγέλα τῷ βασιλεῖ ἀπειλοῦντι καὶ ῥᾳδίως ἂν δέξασθαι καὶ σφαγὴν ἀντεπῆγε, καὶ μακάριος εἶναι ἔλεγεν, εἰ τοιούτου τέλους ἀξιωθείη, ἐδέσθη ὁ αὐτοκράτωρ τὴν τοῦ ἀνδρὸς κατὰ Θεὸν παῤῥησίαν, καὶ μεταβαλὼν, ὑπὸ ζήτησιν τὸ δόγμα καθίστησι, καὶ τὸν Ἄνθιμον τοῦ θρόνου μεθίστησιν ἓν ἔτος αὐτοῦ ἀπολαύσαντα, ἀντεισήγαγε δὲ Μηνᾶν, αὐχοῦντα μὲν πατρίδα τὴν κατ' Αἴγυπτον Ἀλεξάνδρειαν, ἐκφύντα δ' ἐνὸς τῶν ἐν ταύτῃ ἐπιφανῶν, καὶ λόγων οὐκ ἀνομιλήτως ἔχοντα, μάλιστά γε τῶν θειοτέρων.

β'. Τῆς ἀρχιερωσύνης τοίνυν Μηνᾶς ὁ θεῖος τυχὼν, ἢ μᾶλλον αὐτῆς εὐτυχησάσης τοῦτον, μερικὴν συγκροτεῖ σύνοδον σὺν τῷ πάπᾳ τῷ Ἀγαπητῷ, καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλει Σεβῆρον καὶ Εὐτυχῆ, καὶ

Πέτρον, τὸν Ἁλικαρνασέα Ἰουλιανὸν, καὶ Ζώπυρον [Ζωόραν], καὶ Ἄνθιμον, ὡς ἐκείνοις ὁμόφρονας· ἔτι δὲ ἐν τῷ Βυζαντίῳ διάγων ὁ ἱερώτατος Ἀγαπητὸς, τὸν βίον μετήλλαξεν. Ὁ μέντοι Μηνᾶς, ἐπὶ δέκα καὶ ἓξ χρόνους τὴν Ἐκκλησίαν ἰθύνας, τὴν ζωὴν κατέλυσε, καὶ ἀνήχθη εἰς τὴν ἀρχιερατικὴν καθέδραν τῆς νέας Ῥώμης Εὐτύχιος, τοῦ μακαρίου Μηνᾶ ἐκ θείας προειπόντος ἀποκαλύψεως ὡς αὐτὸς εἴη ὁ τούτου διάδοχος· ἐφ' οὗ καὶ ἡ πέμπτη συνήθροιστο σύνοδος τῶν ρξ' ἁγίων Πατέρων, ὡς εἰπεῖν ἔφθημεν, κατά τε τοῦ Ὠριγένους καὶ τῶν ἀλλοκότων ἐκείνου δοξῶν καὶ τῶν πρεσβευόντων τὰ ἐκείνου, Διδύμου καὶ Εὐαγρίου, οἵτινες τῶν ψυχῶν προϋπαρξιν ἐδογμάτιζον, καὶ τέλος τῆς κολάσεως ἔλεγον, καὶ τῶν δαιμόνων εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀποκατάστασιν, καὶ ἕτερα πλείονα· ἀλλὰ καὶ τὸν Μοψουεστίας Θεόδωρον τὰ Νεστορίου φρονοῦντα· παρόντος ἐν τῇ συνόδῳ τοῦ βασιλέως Ἰουστινιανοῦ καὶ συνευδοκοῦντος οἷς οἱ θεῖοι Πατέρες θεοφιλῶς ἐδογμάτιζον.

γ'. Ἀλλ' οὔπω συχνὸς παριππεύκει χαιρὸς, καὶ ὁ τῶν ζιζανίων σπορεὺς δαίμων, τὴν εὐστάθειαν καὶ κατάστασιν τῆς Ἐκκλησίας μηδαμῶς ὁρᾷν ἀνεχόμενος, τοῖς σαθροῖς δόγμασιν· ὥσπερ τισὶ μηχαναῖς διασαλεῦσαι ταύτην καὶ καταβαλεῖν πειρώμενος, βλασφημεῖν τινας ἀνέπεισεν ὡς ἐν προσχήματι εὐσεβείας, ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου τῷ Χριστῷ προσληφθεῖσα σὰρξ πρὸ τοῦ πάθους ἄφθαρτος ἦν· καὶ τοῦ βασιλέως τῇ ἀσεβείᾳ τοῦ δόγματος ὑπαχθέντος, καθαιρεῖται τοῦ θρόνου καὶ ἀπελαύνεται ὁ μέγας Εὐτύχιος, τὸ δυσσεβὲς τοῦ προβλήματος ἐξελέγχων. Καὶ ὁ μὲν ὑπερόριος γίνεται εἰς Ἀμάσειαν, ἔνθα καὶ τῆς ἀσκητοῦ ἀγωγῆς εἵχετο· ἀντεισάγεται δὲ πατριάρχης ὁ ἀπὸ σχολαστικῶν Ἰωάννης, Ἀντιοχείας ὢν ἀποκρισιάριος.

δ'. Λέγεται δὲ Ἰουστινιανὸς παρὰ τῶν τὰ κατ' αὐτὸν συγγεγραφότων τοσοῦτον θεοφιλῆ ἔρον εἰς τὸν Χριστὸν τρέφειν, ὁπόσος οὐδενὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ τε καὶ μετ' αὐτὸν βασιλεῖ μετά γε τὸν ἐν βασιλεῦσι τρισμέγιστον Κωνσταντῖνον ἐπιμαρτύρεται· ὥστε καὶ πολλὰ τῶν βιαίων δι' αὐτὸν εἰργάζετο· τούς τε γὰρ Σαμαρείτας τῆς οἰκείας αἱρέσεως μὴ ἀφισταμένους παντοίως ἐκάκωσε, καὶ τοὺς Ἑβραίους οὐ ξυνεχώρει τὸ ἴδιον Πάσχα πρὸ τῶν Χριστιανῶν ἐκτελεῖν, καὶ τῇ τῶν Ἀφθαρτοδοκητῶν δόξῃ προσέσχε, μὴ ἐμβαθύνων τῷ δόγματι, τῇ δὲ σημασίᾳ τῆς λέξεως ὁριμυσσόμενος, καὶ μηδαμῶς ἀνεχόμενος τοιοῦτόν τι περὶ Χριστοῦ ἐνωτίζεσθαι. Δωδέκατον δὲ χρόνον ἐν τῇ ὑπερορίᾳ τελέσαντος Εὐτυχίου, γίνεται μὲν ἐξ ἀνθρώπων ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανός· καταλύει δὲ τὸν βίον καὶ Ἰωάννης ὁ πατριάρχης. Ἰουστίνου δὲ καὶ Τιβερίου ἐπὶ τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας ἀναχθέντων, λαμπρῶς τῆς ἐπανόδου καὶ δεξιώσεως παρά τε τῶν βασιλέων αὐτῶν καὶ τῶν ἐν τέλει πάντων τυχὼν Εὐτύχιος ἀναθέματι καθυποβάλλει τοὺς ἄφθαρτον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα πρὸ τῆς ἀναστάσεως λέγοντας· καὶ θανὼν κατετέθη ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῶν μεγάλων κατὰ τὴν κρηπῖδα τῆς ἁγίας τραπέζης, ἔνθα κεῖται λείψανα.

A Severum et Eutychem, et Petrum, Julianum Halycarnasseum et Zopyrum et Anthimum, ut cum illis concordes. Byzantii adhuc conversans sanctissimus Agapetus supremum diem obiit, Menas tamen sexdecim annos rexit Ecclesiam, et mortuus est. Tunc in episcopalem novæ Romæ sedem suffectus est Eutychius, ut divina revelatione beatus Menas prædixerat. Quo episcopatum gerente, convocata est quinta synodus, ut prius diximus, centum sex et sexaginta Patrum, contra Origenem et absurdas ejus opiniones et eos qui ejus doctrinam docent, Didymum et Evagrium, qui animarum præexsistentiam prædicabant, et pœnarum finem, et dæmonum in pristinum statum restitutionem, et multa alia; sed et contra Theodorum Mopsuestæ B Nestorii doctrinam sectantem, præsente in synodo imperatore Justiniano et doctrinis favente, quas divini Patres secundum Deum docebant.

3. Sed nondum multum efluxerat tempus, et zizaniarum seminator dæmon, felicem Ecclesiæ statum et tranquillitatem ægre ferens, corruptis dogmatibus tanquam machinis eam perturbare et evertere conatus, nonnullis persuasit ut sub specie pietatis blasphemarent dicentes eam carnem quam ex sanctissima Virgine Christus assumpserat, ante passionem incorruptibilem fuisse. Et imperatore doctrina hac impia seducto, a sua sede deponitur et expellitur magnus Eutychius, qui hujus propo- C sitionis impietatem reprehendebat. Amasiam in exsilium mittitur, ubi ascelicam vitam transegit. Ejus in loco sufficitur patriarcha quidam vir eruditissimus, Joannes, Antiochiæ apocrisiarius.

4. Dicitur autem Justinianus ab iis qui de eo scripserunt amorem in Christum aluisse, qualis nulli ante eum et post eum imperatori, excepto tamen maximo inter imperatores Constantino, tribuitur; ita ut multa inde violenter operatus sit. Multis modis Samaritanos a propria hæresi non recedentes male habuit, Hebræisque vetuit ne suum Pascha ante Christianos celebrarent; atque Aphartodocetarum hæresi adhæsit, non dogma proculcans, sed vocis significatione offensus, neque D sustinens hujusmodi aliquid de Christo audire. Duodecimum jam annum exsulabat Eutychius, cum ex hominibus migravit imperator Justinianus. Excessit e vita et Joannes patriarcha. Postquam autem Justinus et Tiberius ad regiam dignitatem evecti sunt, splendide post reditum exceptus est ab imperatoribus Eutychius, anathematique subjecit eos qui incorruptibile Domini corpus ante resurrectionem esse dicebant, mortuusque depositus est in altari sanctorum magnorumque Apostolorum, prope sanctissimæ mensæ fundamentum, ubi Andreæ et Timothei et Lucæ sanctæ reliquiæ jacent.

Ἀνδρέου καὶ Τιμοθέου καὶ Λουκᾶ τὰ ἅγια κατά-

5. Erant autem Aphtartodocetæ qui a Juliano Halicarnasseo et Gaiano Alexandrino Julianitæ et Gaianitæ dicebantur; qui quidem in aliis dogmatibus cum Severo conveniunt dicentes impossibile esse naturam per se subsistere quin in indivisibili quodam subjecto consideretur. Quomodo enim esset lapidis et ligni una hypostasis, id est unicum indivisibile subjectum? Et, si nomen Christus non essentiam indicat, sed aliquid eorum quæ ex duarum naturarum unione facta sunt; hoc autem nihil aliud est quam duarum naturarum inter se habitus, si autem et duæ naturæ post unionem remanserunt, secundum igitur solum habitum facta est duarum naturarum inter se unio, ut dum agitur de choro et domo et urbe et lapidibus et lignis quibus constat ædificium, prout et Nestorius docebat.

6. Et rursum: Si quæ unita sunt, fiunt unum, quæ non facta sunt unum, non unita sunt, quod manifestum est. Si igitur duæ et una sunt Christi naturæ, dyas autem, cum duplex sit, divisionis sit indicativa, quæ divisa sunt, non sunt unita: non igitur unitæ sunt Christi naturæ. Si autem, eo quod non sunt confusæ, dignum est duas esse Christi naturas, sed propter unionem unam esse naturam dicere cogentur. Et rursum: Si dyas ex monadæ primæ divisionis indicativa est, divisio autem unitati opponitur, nulla igitur dyas, in quantum est dyas, unita esse dicitur. Atque igitur Christi naturæ, secundum suum esse si duæ essent nec una tantum, secundum id divisæ essent nec unitæ; quæ Nestorii doctrina est.

7. Et Severus talia, ut ex multis pauca excerpam, syllogistice proponebat, unam scilicet hypostasim et unam in Christo naturam post unionem factam esse. Julianitæ vero et Gaianitæ distinctionem naturarum in Christo post unionem docentes, incorruptibile Christi corpus ex ipsa plasmatione esse dicebant; et passiones quidem Christum subire, famem dico, et sitim et fatigationem et cætera, sed ea pati non eodem modo quam nos. Nos enim ex necessitate naturaliter hæc patimur; Christus autem voluntarie omnia subibat; non enim naturæ legibus subditus erat.

8. Quibus respondemus neque nos dicere involuntarias esse Christi passiones, sed ipsum voluntarie legibus naturæ tanquam nos subjectum esse. Beatus enim Athanasius interpretans illud *Nunc anima mea turbata est*, dicit hanc vocem *nunc* significare: *quando volebat*. Non enim quod non est, ut præsens, nominabat, quasi opinione tantum dicta fierent; natura enim ac veritate omnia facta sunt. Theologus autem Gregorius rursum dicit Christum naturæ dedisse occasionem, quando volebat, propria operandi. Admirandus vero Cyrillus dixit ipsum carni permisisse ut leges naturæ se-

ε'. Ἦσαν δὲ Ἀφθαρτοδοκῆται οἱ ἀπὸ Ἰουλιανοῦ τοῦ Ἁλικαρνασέως καὶ Γαϊανοῦ τοῦ Ἀλεξανδρέως, λεγόμενοι Ἰουλιανῖται καὶ Γαϊανῖται, οἵτινες ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις δόγμασι τῷ Σεβήρῳ συμφέρονται λέγοντες ἀδύνατον εἶναι φύσιν ὑποστῆναι καθ' αὑτὴν μὴ ἐν ἀτόμῳ τινὶ θεωρουμένην· πῶς γὰρ ἂν εἴη λίθου καὶ ξύλου μία ὑπόστασις, τουτέστιν ἄτομον ἕν; Καὶ εἰ τὸ Χριστὸς ὄνομα οὐκ οὐσίας δηλωτικόν, ἀλλὰ τῶν περὶ οὐσίαν τινὸς τῶν ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων γενομένων δηλωτικόν ἐστι· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἡ τῶν φύσεων πρὸς ἀλλήλας σχέσις· εἰ δὲ δύο ἐν Χριστῷ φύσεις καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν μεμενήκασι, κατὰ μόνην ἄρα σχέσιν φιλὴν ἡ τῶν φύσεων πρὸς ἀλλήλας γέγονεν ἕνωσις, ὡς ἐπὶ χοροῦ καὶ οἰκίας καὶ πόλεως καὶ λίθων καὶ ξύλων ἐν οἷς τὸ οἰκοδομούμενον, καθὼς καὶ Νεστόριος ἐδογμάτιζεν.

ς'. Καὶ πάλιν· Εἰ τὰ ἡνωμένα ἓν γίνεται, τὰ μὴ γενόμενα οὐχ ἡνῶνται ἐξ ἀνάγκης· εἰ οὖν δύο καὶ μία τυγχάνουσιν αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις, ἡ δὲ δυὰς, διχάς τις οὖσα, διαιρέσεώς ἐστι δηλωτική, τὰ διῃρημένα οὐχ ἡνῶνται, οὐκ ἄρα ἡνωμέναι εἰσὶν αἱ τοῦ Χριστοῦ φύσεις· εἰ δὲ διὰ τὸ ἀσύγχυτον, δύο εἶναι τὰς τοῦ Χριστοῦ φύσεις ἄξιόν ἐστιν, ἀλλά γε διὰ τὴν ἕνωσιν μίαν αὐτοῦ τὴν φύσιν λέγειν ἀναγκασθήσονται. Καὶ αὖθις· Εἴπερ ἡ δυὰς τῆς ἐκ μονάδος πρώτης διαιρέσεώς ἐστι δηλωτική, ἡ διαίρεσις ἀντικειμένως ἔχει πρὸς τὴν ἕνωσιν, οὐδεμία ἄρα δυὰς, καθό ἐστι δυὰς, κατὰ τοῦτο λέγοιτ' ἂν ἡνῶσθαι· καὶ αἱ Χριστοῦ τοίνυν φύσεις, κατ' αὐτὸ τὸ εἶναι δύο τυγχάνουσαι καὶ οὐχὶ μία, κατ' αὐτὸ τοῦτο διῃρημέναι ἂν εἶεν καὶ οὐχ ἡνωμέναι· καὶ Νεστορίου τὸ δόγμα εἰσάγει.

ζ'. Καὶ Σεβῆρος μὲν τοιαῦτα ὡς ἐκ πολλῶν ὀλίγα εἰπεῖν συλλογιστικῶς προὔφερε, μίαν ὑπόστασιν, ἔτι δὲ καὶ μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ γεγονέναι φάσκων μετὰ τὴν ἕνωσιν. Οἱ δὲ Ἰουλιανῖται καὶ Γαϊανῖται, διαφορὰν φύσεων ἐπὶ Χριστοῦ μετὰ τὴν ἕνωσιν δογματίζοντες, ἄφθαρτον τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα ἐξ αὐτῆς διαπλάσεως ἔλεγον γεγονέναι· καὶ τὰ μὲν πάθη τὸν Χριστὸν ὑπομεῖναι, πεῖνάν φημι καὶ δίψαν καὶ κόπον καὶ τὰ ἑξῆς, οὐ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἡμῖν ταῦτα πεπονθέναι· ἡμεῖς γὰρ ἐξ ἀνάγκης φυσικῶς ταῦτα πάσχομεν, ὁ δὲ Χριστὸς ἑκουσίως πάντα ὑπέμεινεν· οὐ γὰρ ἐδούλευε τοῖς νόμοις τῆς φύσεως.

η'. Πρὸς οὓς φαμεν ὅτι οὐδὲ αὐτοὶ λέγομεν ἀκούσια τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη, ἀλλ' ὅτι ἑκουσίως ἐδούλευε τοῖς νόμοις τῆς φύσεως ἐπίσης ἡμῖν· ὁ μὲν γὰρ μακάριος Ἀθανάσιος, ἑρμηνεύων τὸ, *Νῦν ἡ ψυχή μου τετάραχται*, φησὶν ὅτι τὸ *νῦν*, τοῦτό ἐστιν ὅτε *ἤθελεν*· οὐ γὰρ τὸ μὴ ὂν ὡς παρὸν ὠνόμαζεν ὡς δοκήσει γινομένων λεγομένων· φύσει γὰρ καὶ ἀληθείᾳ τὰ πάντα ἐγένετο. Ὁ δὲ Θεολόγος Γρηγόριος πάλιν, ὅτι ἐδίδου τῇ φύσει καιρὸν, ὅτε ἐβούλετο ἐνεργεῖν τὰ ἴδια. Κύριλλος δὲ ὁ θαυμάσιος εἴρηκεν ἐφεῖναι αὐτὸν τῇ σαρκὶ διὰ τῶν τῆς φύσεως ἰέναι νόμων· καὶ αὖθις ἑτέρωθι ἔλεγεν ὡς ἐπιτρέπει τῷ

σώματι καὶ τῇ ἀνθρωπότητι τὰ τῇ φύσει προσόντα πάθη εἰς ἀπόδειξιν τοῦ κατ' ἀλήθειαν φορέσαι σάρκα καὶ ἄνθρωπον γενητὸν κατὰ τὰς Γραφάς. Εἰ τοίνυν κατὰ τὸν σκοπὸν τῶν θεοφόρων Πατέρων τὸν αὐτὸν ἡμῖν τρόπον ἔπασχεν, εἰ καὶ ἑκουσίως καὶ ὅτε ἤθελε, πῶς δυνάμεθα τὸ πάσχον σῶμα ἄφθαρτον εἰπεῖν καὶ μὴ φθαρτὸν τῇ φύσει ὥσπερ καὶ τὸ ἡμέτερον;

A

0'. Ἀνταποκρίνονται δὲ πάλιν ὅτι Ὃν τρόπον μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἄφθαρτον λέγοντες τὸ σῶμα Χριστοῦ ὁμοούσιον αὐτὸ λέγετε εἶναι ἡμῖν, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμεῖς, πρὸ τῆς ἀναστάσεως ἄφθαρτον λέγοντες, ὁμοούσιον αὐτὸ ὁμολογοῦμεν εἶναι. Ἡμεῖς δὲ λέγομεν ὅτι, εἰ καὶ ἄφθαρτον αὐτὸ ὁμολογοῦμεν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, οὐ τῇ φύσει λέγομεν τὸ ἄφθαρτον, τῇ χάριτι δέ. Εἰ δὲ εἴποιεν ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἀναστάσεως χάριτι ἄφθαρτον, λέγομεν ὅτι οὐ συγχωρεῖ τοῦτο τὰ περὶ Χριστοῦ λεγόμενα· πρὸ μὲν γὰρ τῆς ἀναστάσεως καὶ πεινῆσαι λέγεται καὶ διψῆσαι καὶ τἆλλα παθεῖν, καὶ πῶς ἂν εἴη τὸ ταῦτα πεπονθὸς ἄφθαρτον; Μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν οὐδὲν τούτων ἔπαθε.

B

ι'. Καὶ δῆλον ὅτι πρὸ μὲν τῆς ἀναστάσεως φθαρτὸν ἦν τὸ σῶμα, μετὰ δὲ τὴν ἀνάστασιν ἄφθαρτον· εἰ γὰρ καὶ λέγεται φαγεῖν μετὰ τὴν ἀνάστασιν, τοῦτο δι' οἰκονομίαν ἐποίησεν· οὐχ ὡς τῷ ὄντι πεινῶν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν· ὃν τρόπον καὶ τοὺς τύπους λέγεται ἐπιδεῖξαι αὐτοῖς· καίτοι ἡμεῖς οὐδὲν τῶν πρὸ τῆς ἀναστάσεως παθῶν ἀνιστάμεθα ἔχοντες· ἀπαρχὴ δὲ τῆς ἐκ νεκρῶν ἡμῶν ἀναστάσεως ὁ Χριστός· καὶ ὅμως αὐτὸς εὑρέθη ἔχων. Ὡς δῆλον ὅτι δι' οἰκονομίαν τοῦτο γέγονεν· ἀμέλει οὐδὲ λέγει ἡ Γραφὴ ὅτι ἐπείνησεν, ἀλλ' ὅτι ἔφαγε. Δέον δὲ ἐπιστῆσαι ὅτι παραφέρουσι χρήσεις τινὰς ἀπὸ τῶν Πατέρων, ἄφθαρτον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ λεγούσας· ὥσπερ καὶ ἀπὸ τοῦ μακαρίου Κυρίλλου εἰπόντος, ὅτι οὐχ ὑπεδέξατο φθορὰν ἡ τοῦ Λόγου σάρξ. Ὅταν δὲ τὰς τοιαύτας παράγωσι χρήσεις, χρὴ σκοπῆσαι τὸ τῆς λέξεως σημαινόμενον· τὸ γὰρ τῆς φθορᾶς ὄνομα δύο σημαίνειν οἶδε, κατὰ δέ τινας καὶ τρία.

C

queretur; et rursum ex altera parte concessisse corpori et humanitati adjacentes naturæ dolores, ut ostenderet se veram carnem induisse et genuinum hominem secundum Scripturas. Si igitur e divinorum Patrum mente eodem modo ac nos passus est, et si libenter et quando volebat, quomodo possumus patiens corpus incorruptibile dicere, neque natura corruptibile sicut et nostrum est?

9. Respondent autem iterum: Quemadmodum incorruptibile post resurrectionem Christi corpus dicentes consubstantiale illud nobis esse dicitis, sic et nos illud ante resurrectionem incorruptibile dicentes consubstantiale tamen confitemur. Nos autem dicimus illud, etsi incorruptibile post resurrectionem confitemur, non esse incorruptibile natura, sed gratia. Si vero dicerent illud et ante resurrectionem gratia incorruptibile esse, dicimus hoc non cum eis quæ de Christo dicuntur convenire. Ante resurrectionem enim et esurire dicitur et sitire et alia pati. Et quomodo quod illa patitur, incorruptibile esset? Post resurrectionem autem, nihil horum passus est.

10. Et patet ante resurrectionem quidem corruptibile fuisse corpus, post resurrectionem vero incorruptibile. Si enim et dicitur post resurrectionem comedisse, id per providentiam egit, non tanquam reipsa comedens, sed ut discipulis ostenderet ipsum esse qui ex mortuis surrexerat, quemadmodum dicitur iis monstrasse corporis formas. Et nos resurgemus nihil eorum patientes quæ ante resurrectionem. Primitiæ autem nostræ ex mortuis resurrectionis Christus; et similiter ipse inventus est. Ita ut manifestum sit id per providentiam factum esse. Nempe non dicit Scriptura ipsum esurivisse, sed comedisse. Oportet autem animadvertere eos quædam Patrum oracula circumferre quæ corpus Christi incorruptibile dicunt; ut beati Cyrilli dicentis non corruptionem subiisse carnem Christi. Quando vero tales voces exhibent, examinandum est quid per has significatum sit: solet enim corruptionis vox duo significare, et juxta nonnullos etiam tria.

D

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO XV THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI

Περὶ τῆς ἕκτης συνόδου.

α'. Αὕτη συνέστη ἐπὶ Κωνσταντίνου βασιλέως τοῦ Πωγωνάτου διὰ τὴν αἵρεσιν τῶν Μονοθελητῶν, ἀρχθεῖσαν ἀπὸ Ἡρακλείου βασιλέως, καὶ διαρκέσασαν μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου τοῦ Πωγωνάτου δισεγγόνου ὄντος τῷ βασιλεῖ Ἡρακλείῳ· τούτῳ γὰρ τῷ βασιλεῖ τὰ Ῥωμαίων σκῆπτρα διέποντι καὶ τὰς κατὰ Περσῶν λαμπροτάτας

De sexta synodo.

1. Hæc synodus Constantino Pogonato imperante habita est, propter Monothelitarum hæresim, quæ sub imperatore Heraclio cœpta erat, duravitque ad usque imperatorem Constantinum Pogonatum, imperatoris Heraclii pronepotem. Cum enim ille Romanum imperium regeret, illustrissimasque de Persis victorias peragerent, quæ septem

annos continuatæ sunt, Jacobitarum catholicus in eorum regionem pergenti ei occurrit. Quem videns imperator reprehendit quod Chalcedonensi synodo non adhæreret; hortatusque eum est ut a Monophysitarum opinione recederet, proclamaretque de Christo, quemadmodum orthodoxi sentiunt, duas naturas inconfuse inter se unitas, id est, divinitatem et humanitatem, si vellet ab ipso Antiochiæ patriarcha designari. Catholicus autem sedis magnitudine captus se ex hæresi recessurum pollicitus est duasque in Christo naturas crediturum affirmavit, de voluntatibus autem dicebat se nescire num eas quoque duas opinari oporteret, et ea de re a Sergio Constantinopolis patriarcha consilium petiit. Sciebat enim eum docere in Christo unicam esse voluntatem et operationem. Scribit imperator ad Sergium de hac quæstione. Hic autem qui palam Monothelitarum doctrinam profitebatur, imperatori respondet dicitque oportere unam operationem et unam voluntatem docere. Postea vero Heraclius, cum in urbem venisset, Cyrumque Phasidis qui eum adierat, de hac doctrina interrogasset reperissetque eum cum Sergio concordem, lutosa hujus opinionis persuasione ab hic mercenariis, minime autem pastoribus imbuitur, et Monotheliturum hæresi adhæret.

2. Quo audito, Sophronius Hierosolymæ, in magnificam Constantini urbem advenit, cumque Sergium adiisset, eum corrigere tentavit, dicens in idem recidere unicam in Christo naturam docere et unicam voluntatem operationemque profiteri, atque ita renovari Monophysitarum hæresim, quam Chalcedonensis synodus rejiciendam decrevit. Hortatusque est Sergium ut Ecclesiam non rursus in certamina injiceret. Cum autem Sophronius Constantinopoli recessisset, Heraclius et Sergius sibi consentientem Joannem habentes qui tunc temporis antiquæ Romæ præsidebat, unicam esse Verbi et carnis voluntatem docuere, litterasque de hac re quocunque terrarum mittentes Ecclesias discidere.

3. Postquam autem Heraclius e vita migravit tricesimo ferme imperii sui anno, et Sergius mortuus fuit, sedem illam successor accepit Pyrrhus, qui

νίκας ἀνύοντι, ἐφ' αἷς καὶ χρόνος ἐπαετὴς ἐκμετρῆται, ὁ τῶν Ἰακωβιτῶν πρόσεισι καθολικὸς περὶ που τὴν ἐκείνων χώραν ἀφικομένῳ· ὃν ἰδὼν ὁ βασιλεὺς ᾐτιάσατο, μὴ τὴν ἐν Χαλκηδόνι προσιέμενον σύνοδον· καὶ παρῄνει τῆς τῶν Μονοφυσιτῶν ἀφιστάναι δόξης, καὶ κηρύττειν ἐπὶ Χριστοῦ ἐπίσης τῷ ὀρθοδόξων συστήματι δύο φύσεις ἀσυγχύτως ἡνωμένας ἀλλήλαις, τουτέστι θεότητα καὶ ἀνθρωπότητα, εἴγε βούλοιτο πατριάρχης Ἀντιοχείας ὑπ' αὐτοῦ προβληθῆναι. Ὁ δὲ καθολικὸς τῷ μεγαλείῳ τοῦ θρόνου ἐνηδυνθεὶς τὴν ψυχὴν ἐξ αὐτῆς τὴν μεταβολὴν τῆς αἱρέσεως ἐπηγγείλατο, καὶ δύο ἐκὶ Χριστοῦ δοξάζειν φύσεις κατέθετο· περὶ δὲ τῶν θελημάτων ἀγνοεῖν ἔλεγεν, εἰ χρεὼν καὶ ταῦτα δοξάζειν διττά, καὶ τὴν ἐκ Σεργίου τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως διδαχὴν ἐξῃτεῖτο· ᾔδει γὰρ τοῦτον δοξάζοντα τὸν Χριστὸν μονοθέλητόν τε καὶ μονενέργητον. Γράφει τοίνυν ὁ βασιλεὺς τῷ Σεργίῳ περὶ τοῦδε τοῦ ῥήματος· ὁ δὲ τὰ τῶν Μονοθελητῶν πάλαι πρεσβεύων, ἀντεπιστέλλει τῷ βασιλεῖ, καὶ χρῆναι λέγει μίαν ἐνέργειαν καὶ μίαν θέλησιν ἐπὶ Χριστοῦ δογματίζειν. Ἐς ὕστερον δὲ Ἡράκλειος, τὴν πόλιν καταλαβών, καὶ Κῦρον τὸν Φάσιδος εἰς ὄψιν αὐτῷ ἐλθόντα περὶ τούτου τοῦ δόγματος ἐρωτήσας, καὶ τῷ Σεργίῳ εὑρὼν ὁμογνώμονα, τὴν θολερὰν τῆς δόξης ταύτης ἀνατροπὴν ποιίζεται καὶ αὐτὸς παρὰ τῶν μισθωτῶν ἐκείνων καὶ μὴ ποιμένων, καὶ τῇ τῶν Μονοθελητῶν αἱρέσει συντίθεται.

β'. Τοῦτο δ' εἰς ὦτα δεξάμενος ὁ Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος, εἰς τὴν Κωνσταντίνου καλλίπολιν παραγίνεται, καὶ Σεργίῳ συγγενόμενος, πειρᾶται τοῦτον ἐπανορθοῦν, λέγων μηδέν τι διενηνοχέναι τοῦ μίαν φύσιν λέγειν ἐπὶ Χριστοῦ τὸ δογματίζειν ἓν θέλημα καὶ μίαν ἐνέργειαν, καὶ ὡς οὕτω πάλιν ἡ τῶν Μονοφυσιτῶν αἵρεσις ἐπεισάγεται, ἣν ἡ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος ἀπόβλητον ἔκρινε. Καὶ παρεκάλει τὸν Σέργιον, μὴ καὶ αὖθις τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἀγῶνας ἐμβαλεῖν. Σωφρονίου δὲ τῆς Κωνσταντίνου ἀπάραντος, Ἡράκλειος καὶ Σέργιος σύμψηφον ἔχοντες καὶ Ἰωάννην (1) τὸν τῆς παλαιτέρας Ῥώμης τηνικαῦτα πρόεδρον, ἓν θέλημα τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς ἐδογμάτισαν, καὶ γράμματα περὶ τούτου πανταχοῦ διεκπέμψαντες, τὰς Ἐκκλησίας διέσπασαν.

γ'. Ἡρακλείου δὲ τὸν βίον ἀπολιπόντος κατὰ τὸν τριακοστὸν πρῶτον χρόνον τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ Σεργίου τὸ ζῆν καταστρέψαντος, ὁ μὲν Πύρρος

(1) Die *Honorium*, cujus causæ tractandæ non est hic locus; quanquam Sophronii in longissima synodica epistola silentium de Honorio, ubi tot hæreticos etiam viventes appellat, Honorii innocentiam denotare videtur. Certe Joannem papam (quartum) cum orthodoxis potius connumeravit laudavitque noster Sophronius, teste S. Maximi biographo in codice Vat. 355, p. 139 b, his verbis: Ἐπεὶ δὲ τὸ κατ' ἐκεῖνο καιροῦ Σωφρόνιος τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις θρόνον ἐνεχειρίσθη, ἀνὴρ εὐσεβείᾳ λάμπων καὶ ἀρετῇ, συναθροίζονται περὶ τοῦτον ὅσον ἀρχιερατικὸν καὶ ὀρθόδοξον, διαβάλλουν μὲν σὺν αὐτῷ καὶ ἀναθέματι περιβάλλον τοὺς μίαν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ φυσικὴν ἐνέργειαν, καὶ ἓν δοξάζοντας θέλημα, εὑρημοῦν δὲ καὶ ἀναχηρύττον τοὺς πρὸς ταῖς δύο φύσεσι καὶ τὰς διττὰς ἐνεργείας μετὰ τῶν ἴσων θελημάτων ὁμολογοῦντας καὶ περιέποντας. Βουλόμενος δ' ὁ ἱερὸς οὗτος ἀνὴρ καὶ μειζόνως διατρανῶσαι τὰ ἐκτεθέντα, δηλοῖ ἀνὰ μέρος περὶ αὐτῶν καὶ Ἰωάννῃ τῷ Ῥώμης, οὗτω γὰρ ἐκαλεῖτο ἐκεῖνος, καὶ Σεργίῳ τῷ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ μὴν καὶ Κύρῳ τῷ Ἀλεξανδρείας, τοὺς μὲν κακίζων καὶ πολλὰ φαυλίζων τοῦ δόγματος, τὸν δ' ὡς εἰκὸς ἐπαινῶν τὸν Ἰωάννην καὶ μυρίοις καταστέφων τοῖς ἐγκωμίοις. Hoc ego perhonorificum non de Joanne papa solum, sed etiam de Sophronio, testimonium libenter hic recitavi. Adde sis Theophanem ed. Paris. p. 274, et lege quæ scribit copiose Binius Concil. Labb. t. V, p. 1756-7.

τὸν τῆς ἐρωσύνης διαδέχεται θρόνον, ὁμόδοξος ὢν τῷ Σεργίῳ, τὴν δὲ βασιλείαν Κωνσταντῖνος ὁ παῖς Ἡρακλείου κληροῦται. Τούτου δὲ φαρμάκῳ τὴν ζωὴν καταλύσαντος μετὰ χρόνον ἕνα τῆς μοναρχίας, εἰς Μαρτῖναν καὶ τὸν Ἡρακλεωνᾶν τὸν ἐξ αὐτῆς Ἡρακλείῳ ἀποτεχθέντα ἡ βασιλεία μεταχωρεῖ· μισηθέντες δὲ ὑπὸ πάντων, διὰ τὸν τοῦ Κωνσταντίνου θάνατον, τῆς αὐταρχίας ἐκπίπτουσιν. Ἐκβάλλεται δὲ καὶ Πύῤῥος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ φυγὴν εἰς μέρη τὰ ἑσπέρια κατακρίνεται, ὡς συμμέτοχος Ἡρακλεωνᾶ καὶ Μαρτίνῃ τῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου δολοφονήσεως· καὶ εἰς μὲν τὸν βασίλειον θρόνον ὁ τοῦ Κωνσταντίνου υἱὸς Κώνστας ἀνάγεται, εἰς δὲ τὸν ἀρχιερατικὸν Παῦλος ὁμογνωμονῶν Σεργίῳ καὶ Πύῤῥῳ.

A eadem ac Sergius profitebatur, imperium vero sortitus est Constantinus Heraclii filius. Quo per venenum post unum imperii annum absumpto, ad Martinam et Heracleonem, quem ex ea genuerat Heraclius imperium devenit. Cum autem omnibus ob Constantini mortem odio essent, a summa decidunt potestate. Expellitur et Pyrrhus ab ecclesia, et in occidentales partes in exsilium ire jubetur, tanquam perfidæ Constantini cædis cum Heracleone et Martina particeps, et in regiam sedem Constantini filius Constans invehitur, in episcopali vero instituitur Paulus Sergii et Pyrrhi opiniones fovens.

δ'. Ἐπὶ τούτου βασιλέως ὁ φιλόσοφος Μάξιμος, ἀσηκρῆτις ὢν καὶ παρὰ βασιλεῦσι τετιμημένος τὰ μέγιστα, πάντα παρεὶς, τὸ ἐν τῇ Χρυσοπόλει καταλαμβάνει μοναστήριον, καὶ τὴν κοσμικὴν ἀποτίθεται τρίχα, μὴ φέρων τὴν τῶν Μονοθελητῶν αἵρεσιν παῤῥησιαζομένην ὁρᾶν, μηδ' ἀνεχόμενος συνδιάγειν, καὶ κοινωνεῖν ὁμιλίας βασιλεῖ καὶ πατριάρχῃ ἔκθεσμον τοιαύτην ἐπικρατύνουσιν αἵρεσιν· ἔπειτα καὶ εἰς Ῥώμην τὴν μεγαλώνυμον ἄπεισιν, ἔνθα καὶ τῷ Πύῤῥῳ εἰς διάλεξιν ἦλθεν ἐκεῖσε παραγενομένῳ μετὰ τὴν καθαίρεσιν, καὶ πείθει τὸν ἁγιώτατον τότε πάπαν Μαρτῖνον τοπικὴν ἀθροῖσαι σύνοδον, καὶ δοῦναι τῷ ἀναθέματι τοὺς ἐπὶ Χριστοῦ μίαν δογματίζοντας θέλησιν· ὅ καὶ γέγονε, συνελθόντων ἐπισκόπων ἑκασὸν σὺν πέντε καὶ εἴκοσιν. Ἐκ δὲ τῆς Ῥώμης ἐπανελθὼν Μάξιμος μετὰ τῶν δύο Ἀναστασίων τῶν αὐτοῦ μαθητῶν, ὑπὸ τῆς συγκλήτου εὐθύνεται, καὶ κατὰ τὴν Θρᾴκην φρουρᾷ παραδίδοται, εἶτα καὶ τὴν χεῖρα καὶ τὴν γλῶτταν ἐκτέμνεται μετὰ καὶ τῶν αὐτοῦ μαθητῶν· ἀλλὰ καὶ Μαρτῖνος ὁ ἁγιώτατος ἐκσφενδονᾶται τοῦ θρόνου καὶ ὑπερορίᾳ καταδικάζεται, ἐν ᾗ καὶ τὸν βίον ἀπέλιπε.

B 4. Quo imperante, Maximus philosophus qui erat a secretis et maximo honore ab imperatoribus colebatur, cunctis rebus abdicatis, Chrysopolim in monasterium quoddam se contulit, capitisque ornamentum comam deposuit, non sustinens Monothelitarum hæresim tanta audacia fretam videre, neque valens conversari et colloqui cum imperatore ac patriarcha hanc perversam hæresim defendentibus. Deinde in insignem urbem Romam proficiscitur, et cum Pyrrho qui illuc post suam depositionem descenderat, in colloquium venit, persuasitque sanctissimo Papæ Martino ut localem synodum convocaret anathematique subjiceret eos qui unicam in Christo voluntatem esse docebant. Quæ convocata est, convenerunt que episcopi centum quinque et viginti. Postquam vero Roma rediit Maximus cum duobus Athanasiis ejus discipulis, a senatu reprehenditur, et in Thraciam relegatus custodiendus traditur, deinde et manus et lingua ipsius et ejus discipulorum amputantur. Sed et sanctissimus Martinus a sua sede deponitur, et ad exsilium damnatur, in quo et e vita migravit.

ε'. Τοῦ δὲ Κώνσταντος τελευτήσαντος ὁ τούτου παῖς Κωνσταντῖνος, ὃς ἐπεκέκλητο Πωγωνάτος, τὴν βασιλείαν παρείληφε· καὶ οὗτος ὀρθόδοξος ὢν ἐν Κωνσταντινουπόλει σύνοδον συνεκρότησεν, ἑνῶσαι τὰς Ἐκκλησίας γλιχόμενος, ἧς ἡγοῦντο τοποτηρηταὶ τοῦ πάπα Ῥώμης Ἀγάθωνος, Γεώργιος Κωνσταντινουπόλεως, Θεοφάνης Ἀντιοχείας· Ἀλεξανδρείας δὲ οὐκ ἦν πατριάρχης, οὔτε μὴν Ἱεροσολύμων· ὑπὸ γὰρ τῶν Σαῤῥακηνῶν αἱ πόλεις αὗται κατείχοντο· καὶ κυροῦται τὸ δύο θελήσεις καὶ δύο ἐνεργείας ἐπὶ τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ καὶ λέγεσθαι καὶ πιστεύεσθαι. Καθυπεβλήθησαν δὲ ἀναθέματι οἱ προστάται τῆς τῶν Μονοθελητῶν αἱρέσεως, εἰ καὶ τὸ ζῆν προκατέλυσαν, Ὀνώριος Ῥώμης, Κῦρος Ἀλεξανδρείας, Σέργιος καὶ Πύῤῥος, Παῦλός τε καὶ Πέτρος Κωνσταντινουπόλεως, Μακάριος Ἀντιοχείας, καὶ ὁ τούτου φοιτητὴς Στέφανος, καὶ ὁ νηπιόφρων Πολυχρόνιος· ἠγωνίσαντο δὲ κατὰ ταύτην τὴν σύνοδον μάλιστα ὑπὲρ τοῦ εὐσεβοῦς δόγματος, Στέφανος Ἡρακλείας Πόντου ἐπίσκοπος, ἀνὴρ λόγιος καὶ μικροῦ πᾶσαν τὴν θείαν Γραφὴν ἐπὶ στόματος φέρων, καὶ Ἰωάννης Ἀθηνῶν.

5. Constante mortuo, ejus filius Constantinus qui Pogonatus cognominabatur, regiam dignitatem accepit. Qui cum orthodoxus esset, Constantinopolim synodum coegit, ecclesias adunare cupiens, cui præerant Romani papæ Agathonis vicarii, Georgius Constantinopolis, Theophanes Antiochiæ. D Alexandria vero non habebat patriarcham neque Hierosolyma; a Sarracenis enim hæ urbes occupatæ erant; decerniturque duas voluntates et duas operationes in Christo esse dicendum et credendum. Subjecti autem sunt anathemati Monothelitarum hæresis principes, etsi jam vivere desierant, Honorius Romæ, Cyrus Alexandriæ, Sergius et Pyrrhus, Paulusque et Petrus Constantinopolis, Macarius Antiochiæ, et Stephanus, ejus discipulus, et insanus Polychronius. Pugnavere in hac synodo pro pio dogmate imprimis Stephanus Heracleæ in Ponto episcopus, vir disertus et fere omnem divinam Scripturam in labiis ferens, et Joannes Athenarum.

Justiniani piissimi imperatoris ex epistola dogmatica ad Zoilum Alexandriæ sanctissimum patriarcham.

Unus est ergo Christus, non sublata naturarum differentia per ineffabilem unionem, Verbum creditus homoque visus. Nec autem unio commistionem exclusit, nec differentia substantiarum in eo scissionem aut divisionem admittit. Miracula enim Christi videntes, illius divinitatem prædicamus, infirmitates vero inspicientes, humanitatem ejus non diffitemur ; nec miracula sine carne, nec absque divinitate infirmitates. Verum autem non est dicere ipsum esse passum et non passum ; passus est quidem, quia proprium ejus corpus patiebatur, atque in corpore ejus inerat qui non pateretur, scilicet qui natura Deus erat, nam Verbum erat impassibile. Erat incorporeus in corpore passibili, corpusque ejus in semetipso habebat impassibile Verbum, infirmitates ipsius corporis auferens ; unumquodque enim altero comitante operatur, juxta quod proprium habuerit ; Verbo quod est Verbi, corpore vero quod est corporis perficiente. Sic enim docet sanctus Cyrillus, in tricesimo secundo sermone Thesauri, in Epistolam ad Romanos: Neutiquam unam esse operationem naturalem Dei et creaturæ dicemus, ita ut nec quod factum est ad substantiam divinam referamus, nec quod divinæ naturæ peculiare est in locum proprium genitis deprimamus. Idem sanctus Pater, in his quæ ad Theodosium, nos eadem docet : Totum toti unitum fuisse nostræ humanitati Verbum de Deo dicimus : non enim forsitan, quod melius est in nobis, id est animam, nullo verbo judicasset dignum, soli carni quam inhabitabat verba tradens. Istis ambabus bene mysterium œconomiæ implebat ; carne ut instrumento utebatur ad opera carnis, infirmitates scilicet ac quæcunque abessent a culpa; anima vero ad humana innoxiasque passiones ; dicitur enim esuriisse, ex longis itineribus fatigationes sustinuisse, timorem, terrorem, tristitiam, agoniam atque in cruce mortem. Namque, nemine cogente, animam suam pro nobis a seipso posuit, *ut vivorum atque mortuorum dominetur* [a], carnemque suam omnium carni reddens æquale donum, animam pro anima pretium omnium faciens. Si autem iterum vita revocata fuerit, eo quod esset Deus, resurrexit ; non enim certe justum esset dicere carnem, olim Verbo unitam, corruptione posse detineri, animamque divinam ipsius inferni portarum fieri captivam : *Non derelictus est in inferno* [a'], juxta quod dicit sanctus Petrus. Non autem dicendum est naturam ejus inconprehensam indissolutamque omnino fuisse morte, sed divinitatem Unigeniti in sinum terræ translatam etiam fuisse dicemus ; non enim est mirabile, si in inferno

[a] Rom. xiv, 9. [a'] Act. II, 27.

A Ἰουστινιανοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως ἐκ τῆς πρὸς Ζωΐλον τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας δογματικῆς ἐπιστολῆς (1).

ζ'. Εἷς οὖν ἐστιν} ὁ Χριστὸς, οὐκ ἀνῃρημένης τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς διὰ τὴν ἄφραστον ἕνωσιν, Λόγος νοούμενος καὶ ἄνθρωπος θεωρούμενος · οὔτε γὰρ ἡ ἕνωσις σύγχυτιν ἀπειργάσατο, οὔτε ἡ διαφορὰ τῶν ἐν αὐτῷ οὐσιῶν τομὴν εἴτουν διαίρεσιν ἐπιδέχεται. Βλέποντες γὰρ τοῦ Χριστοῦ τὰ θαύματα, κηρύττομεν αὐτοῦ τὴν θεότητα · ὁρῶντες αὐτοῦ τὰ πάθη, οὐκ ἀρνούμεθα αὐτοῦ τὴν ἀνθρωπότητα · οὐδὲ τὰ θαύματα δίχα σαρκὸς, οὐδὲ τὰ πάθη χωρὶς τῆς θεότητος. Καὶ ἔστι παράδοξον ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ πάσχων, καὶ μὴ πάσχων· πάσχων μὲν, ὅτι τὸ ἴδιον αὐτοῦ ἔπασχε σῶμα· καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σώματι B ἦν μὴ πάσχων ὁ τῇ φύσει Θεὸς ὤν, ὁ Λόγος ἀπαθὴς ἦν. Καὶ αὐτὸς μὲν ὁ ἀσώματος ἦν ἐν τῷ παθητῷ σώματι · τὸ δὲ σῶμα εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸν ἀπαθῆ Λόγον, ἀφανίζοντα τὰς ἀσθενείας αὐτοῦ τοῦ σώματος · ἐνεργεῖ γὰρ ἑκατέρα μορφὴ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, ὅπερ ἴδιον ἔσχηκε, τοῦ μὲν Λόγου κατεργαζομένου τοῦτο ὅπερ ἐστὶ τοῦ Λόγου, τοῦ δὲ σώματος ἐκτελοῦντος ἅπερ ἐστὶ τοῦ σώματος. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ἐν τῷ λβ' λόγῳ τοῦ θησαυροῦ διδάσκει τὴν πρὸς Ῥωμαίους ἑρμηνεύων Ἐπιστολήν· Οὐ δήπου μίαν εἶναι φυσικὴν τὴν ἐνέργειαν δώσομεν Θεοῦ καὶ ποιήματος, ἵνα μήτε τὸ ποιηθὲν εἰς τὴν θείαν ἀναγάγωμεν οὐσίαν, μήτε μὴν τῆς θείας φύσεως τὸ ἐξαίρετον εἰς τὸν τοῖς γεννητοῖς πρέποντα καταγάγωμεν τόπον. Ὁ αὐτὸς δὲ C ἅγιος Πατὴρ καὶ ἐν τοῖς πρὸς Θεοδόσιον τὰ αὐτὰ ἡμᾶς ἐκδιδάσκει λέγων · « Ὅλον ὅλῃ συνηνῶσθαί φαμεν τῇ καθ' ἡμᾶς ἀνθρωπότητι τὸν ἐκ Θεοῦ Λόγον · οὐ γάρ που τὸ ἄμεινον ἐν ἡμῖν, τουτέστι ψυχὴν, οὐδενὸς ἂν ἠξίωσε λόγου μόνῃ δωρούμενος τῇ σαρκὶ τῆς ἐπιδημίας τοὺς λόγους. Ἐπράττετο δὲ δι' ἀμφοῖν καλῶς τῆς οἰκονομίας τὸ μυστήριον · προσεχρήσατο καθάπερ ὀργάνῳ τῇ ἰδίᾳ σαρκὶ πρὸς τὰ σαρκὸς ἔργα τε καὶ ἀῤῥωστήματα φυσικὰ καὶ ὅσα μώμου μακράν · ψυχῇ δ' αὐτῇ ἰδίᾳ πρὸς τὰ ἀνθρώπινά τε καὶ ἀνυπαίτια πάθη · πεινῆσαι γὰρ λέγεται, πόνους τε ὑπενεγκεῖν τοὺς ἐκ μακρῶν ὁδοιπορίων, πτοήσεις τε καὶ φόβους καὶ λύπην καὶ ἀγωνίαν καὶ τὸν ἐπὶ τῷ σταυρῷ θάνατον. Ἐπαναγκάζοντος γὰρ οὐδενὸς ἔθηκεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἰδίαν ψυχὴν ὑπὲρ ἡμῶν, *ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ·* σάρκα μὲν τὴν ἰδίαν τῆς ἁπάντων σαρκὸς ἀποτινὺς ἀληθῶς δῶρον ἀντάξιον · ψυχὴν δ' ἀντὶ ψυχῆς ἀντίλυτρον τῶν ἁπάντων ποιούμενος · εἰ καὶ ἀνεβίω πάλιν ζωὴ κατὰ φύσιν ὑπάρχων ὡς Θεός · οὐ γάρ τοι θέμις εἰπεῖν φθορᾷ μὲν δύνασθαι κρατεῖσθαί ποτε ἑνωθεῖσαν τῷ Λόγῳ σάρκα, κάτοχον δὲ αὐταῖς ᾍδου πύλαις τὴν θείαν γενέσθαι ψυχήν · *Οὐκ ἐγκατελείφθη* γὰρ *εἰς ᾅδου*, καθὰ καὶ ὁ θεσπέσιος ἔφη Πέτρος. Οὐ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν ὡς τὴν ἀλη-

(1) Citat hoc scriptum suum Justinianus in alio suo opusculo a nobis edito Coll. Vat. t. VII, p. 309. Citat rursus Agatho papa in epistola ad imperatores Concil. Labb. t VI, p. 663 b.

πτον παντελῶς καὶ ἀνάλωτον τῷ θανάτῳ φύσιν, τουτέστι τὴν θεότητα τοῦ Μονογενοῦς ὑπὲρ χθόνα μυχῶν ἀνακεκομίσθαι φήσομεν· οὐ γὰρ ἂν ἠξιώθη τὸ χρῆμα θαύματος, εἰ μεμένηκεν εἰς τὸν ᾅδην ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος, τῇ τῆς θεότητος ἐνεργείᾳ τε καὶ φύσει παραδόξως τε καὶ ὑπὲρ λόγον πληρῶν τὰ πάντα καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιδημῶν. » Εἶτα προϊὼν τῷ λόγῳ ταῦτα πάλιν φησίν· « Ἀνθρώπινον μὲν τὸ τεθνάναι πάθος, ἐνέργημα δὲ θεῖκὸν τὸ ἀναβιῶναι· » δεικνὺς ἃ δι' ἀμφοῖν γνωρίζεται καθ' ἡμᾶς τε ἅμα καὶ ὑπὲρ ἡμᾶς ὡς Θεός. Ὁρᾷς ὅπως ὁ σεβάσμιος οὗτος Πατὴρ τὰς τῶν δύο φύσεων ἐνεργείας ἐπὶ τῆς μιᾶς ὑποστάσεως ἤτοι τοῦ ἑνὸς προσώπου Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν παραδίδωσι; *Καὶ μετ' ὀλίγα*· Εἶτα δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γενόμενος, ὁρατὸς καὶ ψηλαφητὸς γέγονε· καὶ διὰ τῶν θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν φανερωθεὶς ὑπάρχειν ἐν θεότητι καὶ ἀνθρωπότητι, δέδωκεν ἡμῖν γινώσκειν ὅτι ἐν οἷς ἐγνώσθη, ἐξ αὐτῶν συνίσταται· οὕτω γὰρ καὶ οἱ ἅγιοι Πατέρες ἀμφοτέρας τὰς φωνὰς ὁμολογοῦντες, τουτέστι καὶ τὴν ἐκ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος δι' ἑκατέρας αὐτῶν τὸ ἀσύγχυτόν τε καὶ ἀδιαίρετον τῆς οἰκονομίας τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παραδιδόασιν.

habitaverit de Deo Verbum, cum deitatis virtute ac natura, mirabiliter ac supra id quod dici potest, omnia impleat, atque in nobis omnibus inhabitet. Deinde pergens, hæc iterum dicit : « Humana infirmitas est mors, virtus vero divina resurrectio; » ostendens quod his ambabus agnoscitur, scilicet inter nos esse simul et supra nos ut Deum. Videsne quomodo hic venerabilis Pater duarum naturarum virtutes in una hypostasi seu una persona Christi Dei nostri demonstrat? *Et paulo post:* Deinde, propter nos homo factus, visibilis tractabilisque factus est. Cumque divinis atque humanis virtutibus in divinitate ac humanitate esse apparuisset, nobis cognoscendum dedit se ex ipsis subsistere quibus patefactus est. Sic ergo sancti Patres has ambas voces confitentes, unam scilicet de deitate atque alteram de humanitate, ex utraque inconcretam atque individuam œconomiam magni Dei nostri Salvatoris Jesu Christi tradunt.

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO XVII THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI (*a*).

Περὶ αἱρέσεων τῶν Ἀρμενίων (1).

α'. Τὴν μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν καὶ μίαν ἐνέργειαν οὕτω πειρῶνται Ἀρμένιοι κρατύνειν· εἰ δύο φασὶν ἐνεργείας ἐπὶ Χριστοῦ δοίημεν, συνέφονται πάντως ταύταις καὶ δύο θελήματα· εἰ δὲ τοῦτο, ἐξ ἀνάγκης καὶ δύο συνεισαχθήσονται πρόσωπα.

Πρὸς δὲ ταῦτα οὕτως αὐτοῖς ἀντέκεσον οἱ θεοφόροι Πατέρες ἡμῶν.

Τὸ φυσικὸν θέλημα οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ δύναμις τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὀρεκτικὴ, καὶ τῶν ἰδιωμάτων συνεκτικὴ τῶν τῇ φύσει προσόντων οὐσιωδῶς, καθ' ἣν ὁτὲ τῷ φύσει θελητικῷ τὸ πεφυκέναι θέλειν ἐμπέφυκεν· οὐ ταυτὸν δὲ τὸ πεφυκέναι θέλειν καὶ θέλειν ἐστίν· ὥσπερ οὐδὲ τὸ πεφυκέναι λαλεῖν καὶ λαλεῖν· πέφυκε μὲν γὰρ ἀεὶ τὸ λαλητικὸν λαλεῖν, λαλεῖ δὲ οὐκ ἀεί· ἐπειδὴ τὸ μὲν οὐσίας ἐστὶ λόγῳ φύσεως συνεχόμενον, τὸ δὲ βουλῆς, τῇ τοῦ λαλοῦντος γνώμῃ τυπούμενον· ὥστε φύσεως μὲν ἀεὶ

De hæresibus Armeniorum.

1. Unam in Christo naturam et unam operandi facultatem Armenii hoc modo confirmare student : Si duas Christo operandi facultates attribuimus, duæ necessario voluntates stabiliendæ sunt ; quod si conceditur, duæ personæ emanent necesse erit.

Ad hoc autem sic illis divini Patres nostri responderunt.

Naturalis voluntas nihil aliud est quam vis hujus quod secundum naturam est appetitum movens proprietatesque complectens quæ naturæ essentialiter insunt, ex qua semper voluntatem habenti posse velle inest. Non autem idem est posse velle et velle, quemadmodum nec idem est posse loqui, et loqui. Quod enim facultatem loquendi habet, potest semper loqui, non autem semper loquitur ; ut enim possit, in ratione naturæ comprehenditur ; ut autem velit, loquentis mente

(1) Contra varias hæreses Armeniorum non pauca alia præcedunt in codice, quæ idcirco nos omisimus quia ea pene ad litteram edita reperimus apud Nicephorum Callistum hist. lib. XVIII, 53. Sed quia inter alios schismaticorum Armeniorum illaudabiles ritus sacra quoque cadaverum per oleum unctio recensetur, qua super re quemdam Macarii Hierosol. incertum et fortasse spurium canonem citant (videsis Collect. Vat. t. X fin., p. 271 et præf. p. XXII), aio me vidisse idoneam hujus rei ms. refutationem Nicephori patriarchæ Constantinopolitani hoc titulo : Περὶ τῶν λεγόντων ὅτι χρὴ καὶ μετὰ τὸν θάνατον εὐχέλαιον ποιεῖν. Incipit : Οὐκ οἶδα ποίαν καὶ ἀτασθαλίας μεστήν· *Nescio quam amentiæ plenam.* Videsis tamen etiam Græca apud Cangium contraria excerpta voc. Ἔλαιον ἅγιον.

(*a*) Hoc libro continebatur etiam secunda Disputatio Theoriani cum Nersete, quam inter opera Theoriani edidimus, tom. CXXXIII. Edit. Patr.

detern inatur; ita ut naturæ quidem sit posse semper loqui, ut et posse velle. Si autem posse velle et quomodocunque velle non sunt idem, sed posterius ex volentis deliberatione procedit, habebat igitur posse velle incarnatum Verbum, ut homo, sua divina voluntate motum et efformatum. Ejus enim voluntas, nihil Deo opposita, omnino deificata erat. Si autem deificabatur, patet eam deificantis cohærentia deificatam esse. Deificum vero et deificatum duo certe sunt; sed non unum et idem natura; si quidem eorum, quæ sunt ad aliquid, deificans et deificatum sunt, ea vero quæ sunt ad aliquid possunt inter se uniri, alterumque per alterum concipi. Habebat igitur naturalem voluntatem, ut homo, Salvator sua divina voluntate efformatam et unificatam et non contrariam. Quod enim appetitivo in potentia motu caret, caret simul omni vitali potestate; quod autem ex natura non habet vitalem potestatem, omnino neque animam habet.

A τὸ πεφυκέναι λαλεῖν, ὥσπερ καὶ τὸ πεφυκέναι θέλειν· εἰ δὲ τὸ πεφυκέναι θέλειν καὶ τὸ πῶς θέλειν οὐκ ἔστι ταυτὸν, τὸ δὲ τῆς τοῦ θέλοντος ὑπάρχει βουλῆς, εἶχεν ἄρα τὸ πεφυκέναι θέλειν ὁ σαρκωθεὶς Λόγος, ὡς ἄνθρωπος, τῷ αὐτοῦ θεϊκῷ βουλήματι κινούμενον καὶ τυπούμενον· τὸ γὰρ ἐκείνου θέλειν οὐδὲν ὑπεναντίον Θεῷ, θεωθὲν ὅλον· εἰ δὲ τεθέωτο, τῇ τοῦ θεοῦντος δηλονότι συμφυΐᾳ τεθέωτο. Τὸ δὲ θεοῦν καὶ θεούμενον δύο πάντως, ἀλλ' οὐχ ἓν καὶ φύσει ταυτὸν, εἴπερ τῶν πρός τι τὸ θεοῦν καὶ τὸ θεούμενον, τὰ δὲ πρός τι πάντως ἀλλήλοις συνεισάγεσθαι πέφυκε, καὶ θατέρῳ συνεπινοεῖσθαι θάτερον. Εἶχεν οὖν θέλημα φυσικὸν ὡς ἄνθρωπος ὁ Σωτὴρ τῷ αὐτοῦ θεϊκῷ θελήματι συντυπούμενον καὶ ἑνούμενον καὶ οὐκ ἐναντιούμενον· τὸ γὰρ κατ' ἕφεσιν ὀρεκτικῆς ἐστερημένον κινήσεως καὶ πάσης ζωτικῆς δυνάμεως ἄμοιρον· τὸ δὲ ζωτικὴν οὐκ ἔχον ἐκ φύσεως δύναμιν πάντως οὐδὲ ψυχήν.

Ad eos qui dicunt se nescire alteram et alteram in Christo voluntatem, sed unam et hanc divinam, eo quod deificata fuerit caro.

Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ ἄλλο καὶ ἄλλο ἐπὶ Χριστοῦ εἰδέναι θέλημα, ἀλλ' ἓν καὶ τοῦτο θεϊκὸν, διὰ τὸ τὴν σάρκα θεωθῆναι.

2. Nisi altera et altera sit secundum naturam divina et humana voluntas, manifestum est eam esse unam et eamdem natura. Si ita est, natura ipsa necessario una et eadem erit. Ubi enim non est diversitas naturalis voluntatum, neque substantiæ et naturæ illic aderit varietas. Si autem natura altera et altera voluntates sint, omnino inter se differunt. Porro si differunt, quomodo earum numerum consiteri non necesse est et quot sint inquirere? Quomodo enim possibile est esse voluntates easque non numerari? Quod enim deificata est sua cum Deo unione caro, non ideo in sua essentiali entitate, quatenus natura rationalem et mente præditam animam habet, corrumpitur. Quemadmodum neque ferrum corrumpit in propria natura summa et perfecta cum igne commistio et unio; sed proprietates ignis contrahit, si quidem ignis per unionem factum est; simul autem grave est natura et secat, quia non propriæ naturæ jacturam passum est, neque naturalem vim omnino amisit, etsi cum igne exsistat secundum unam et eamdem hypostasim, atque simul operetur ea quæ secundum propriam naturam sunt, sectionem dico, rursusque ea quæ ex unione procedunt, nempe adustionem; ipsius autem est, quemadmodum et ignis, secandi actio propter summam mutuamque circumincessionem et communionem.

B

C

D

β'. Εἰ ἄλλο καὶ ἄλλο κατὰ φύσιν οὐκ ἔστι τὸ θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον θέλημα, δῆλον ὡς ἓν φύσει καὶ ταυτόν· καὶ εἰ τοῦτο, καὶ ἡ φύσις ἐξ ἀνάγκης μία καὶ ἀπαράλλακτος ἔσται· οὗ γὰρ ἑτερότης φυσικὴ θελημάτων οὐκ ἔστιν, οὐδὲ οὐσίας καὶ φύσεως· τὸ παράπαν ἐκεῖσε παραλλαγή. Εἰ δὲ ἄλλο φύσει καὶ ἄλλο, διάφορα πάντως· καὶ εἰ διάφορα, πῶς τὸν ἐν ποσῷ τούτων ἀριθμὸν οὐχ ὁμολογῆσαι χρεών; Πῶς γὰρ δυνατὸν εἶναι τὰ θελήματα, καὶ μὴ ἀριθμεῖσθαι; Τὸ γὰρ θεωθῆναι τῇ πρὸς τὸν Θεὸν ἑνώσει, καθὰ καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν τῆς λογικῶς τε καὶ νοερῶς ἐψυχωμένης σαρκὸς, τῆς κατ' οὐσίαν ὀντότητος οὐκ ἐξίστησιν, ὥσπερ οὐδὲ τῆς οἰκείας τὸν σίδηρον φύσεως ἡ ἄκρα καὶ διόλου πρὸς τὸ πῦρ ἀνάκρασίς τε καὶ ἕνωσις· ἀλλὰ πάσχει μὲν τὰ πυρὸς, ἐπειδὴ πῦρ τῇ ἑνώσει γεγένηται· βρίθει δὲ πάλιν κατὰ φύσιν καὶ τέμνει, ὅτι μὴ τῆς οἰκείας φύσεως λώβην πέπονθεν, ἢ τῆς φυσικῆς ἐνεργείας ἐξίστη τὸ σύνολον, καίτοι μετὰ πυρὸς ὑπάρχων κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ μίαν ὑπόστασιν, καὶ ἀδιαστάτως δρῶν τά τε κατὰ φύσιν ἰδίαν, λέγω δὴ τὴν τομὴν, καὶ τὰ καθ' ἕνωσιν αὖθις ὅπερ ἐστὶν ἡ καῦσις· αὐτοῦ γάρ ἐστι, καθάπερ καὶ τοῦ πυρὸς ἡ τομὴ, διὰ τὴν ἄκρσν εἰς ἄλληλα περιχώρησιν καὶ ἀντίδοσιν.

Et rursus circa idem.

Καὶ αὖθις περὶ τοῦ αὐτοῦ.

3. Si omnia quæ naturæ sunt nobiscum habuit Christus communia, Patris benevolentia et Spiritus sancti cooperatione propter nostram salutem, quomodo etiam naturalem non participabat voluntatem? Peccatum enim solum non participavit Verbum incarnatum, quia neque id naturæ est, sed deflexio et lapsus mentis ultra naturæ ra-

γ'. Εἰ πάντων τῶν τῆς φύσεως ἐπίσης κεκοινώνηκεν ἡμῖν ὁ Χριστὸς εὐδοκίᾳ Πατρὸς καὶ συνεργείᾳ Πνεύματος ἁγίου διὰ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν, ὅπως οὐχὶ καὶ τῆς φυσικῆς μετεῖχε θελήσεως; Ἁμαρτίας γὰρ μόνης οὐχὶ μετέσχεν ὁ σαρκωθεὶς Λόγος, ὅτι μηδὲ τῆς φύσεως αὕτη ἐστὶν, ἀλλὰ παρεκτροπὴ καὶ ὀλίσθημα γνώμης κεκινημένης παρὰ

τὸν λόγον τῆς φύσεως· διαστέλλεται γὰρ τὸ φυσικὸν θέλημα καὶ τὸ γνωμικόν· τὸ μὲν γὰρ φυσικὸν δύναμις ὑπάρχει τοῦ κατὰ φύσιν ὄντος ὀρεκτική· τὸ δὲ γνωμικὸν αὐθαίρετος ὁρμὴ καὶ ζήτησις περὶ τοῦ ἀγνοουμένου, καὶ κρίσις καὶ διάθεσις περὶ τὸ κριθέν· καὶ οὐ φύσεως χαρακτηριστικὸν, ἀλλὰ τοῦ προσώπου κυρίως οὗ ἐστι καὶ τῆς ὑποστάσεως, ὥσπερ καὶ τὸ πῶς θέλειν καὶ τὸ πῶς ὁρᾷν οὐ τῆς φύσεως, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας γνώμης· καθ' ὃν λόγον καὶ ὁ ἀνθρωπολάτρης Νεστόριος γνωμῶν ἕνωσιν ἀσεβῶς ἐδογμάτισεν, ἵν' ἑκατέραν δι' ἑκατέρας κυρώσῃ ὑπόστασιν, καὶ ὁ ψιλὸς ἄνθρωπος αὐτῷ τηρηθῇ γνώμῃ τινὶ καὶ αὐθαιρέτῳ κινήσει πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον, καὶ αὐτὸς, φησὶ, τὴν ἕνωσιν ποιησάμενος. Ὡς ἂν τοίνυν τὸ ἐντελὲς ἀκριβωθῇ τῆς φύσεως ἐπὶ τοῦ σαρκωθέντος Θεοῦ, καὶ τὸ ἀντικείμενον διαῤῥιφῇ· τὸ μὲν φυσικὸν θέλημα ὡρίσθη ἐπὶ Χριστοῦ, τὸ δὲ γνωμικὸν οὐ κυρίως ἐῤῥέθη, ὡς μήτε τῇ διαιρέσει χώρα δοθῇ τῷ στασιάζειν ἐν τούτῳ, μήτε τῇ φαντασίᾳ παρείσδυσις τῷ μὴ ὑπάρχειν ἐκεῖνο.

A

B

Ἕτερον πρόβλημα τῶν Ἀρμενίων.

δ'. Εἰ ἐπὶ τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ δύο θελήματα καὶ δύο ἐνεργείας δῶμεν, πάντως ἀλλήλοις ἐναντία ἔσονται τοῦ θείου διαμαχομένου τῷ ἀνθρωπίνῳ, καὶ ὁ αὐτὸς καὶ εἷς Χριστὸς, ἢ διαστασιάζων ἑαυτῷ εὑρεθήσεται, ἢ αἱ φύσεις διαιρεθήσονται καὶ ἰδιοϋπόστατοι, καὶ τὸ τοῦ Νεστορίου δόγμα παῤῥησιάσεται.

Altera Armeniorum propositio.

4. Si in Christo duas esse voluntates et operationes concedamus, omnino inter se contrariæ erunt, divina voluntate adversus humanam repugnante; ac idem et unus Christus vel a seipso dissentiens invenietur, vel naturæ dividentur et singulæ propriam habebunt hypostasim; et Nestorii doctrina manifeste prædicabitur.

Ἀντίθεσις πρὸς τοῦτο τῶν εὐσεβῶν.

ε'. Εἰ μὲν τὰ δύο θελήματα, τό τε θεῖον καὶ τὸ ἀνθρώπινον, κατ' οὐσίαν φατὲ διάφορα, εὐσεβεῖτε· εἰ δὲ ἀντικείμενα, ψευδὴς ὁ λόγος· ἄλλο γὰρ θεότητος καὶ ἄλλο ἀνθρωπότητος θέλημα· ἀντικείμενα δὲ οὐδαμῶς, ὡς τοῦ ἀνθρωπίνου θελήματος τῷ θείῳ ἑπομένου, καὶ συντυπουμένου· οὔτε γὰρ εἴ τι διάφορον, πάντως τοῦτο καὶ ἀντικείμενον· διαφορὰ γὰρ οὐσιώδης· σύστασίς ἐστι τῶν ἐν τῇ φύσει πραγμάτων, οὐ μὴν ἐναντίωσις πρὸς τὴν τούτων διάλυσιν. Ἀπαραίτητον δὲ τὸν σαρκωθέντα Λόγον φυσικῶς ἔχειν καὶ τὸ ἀνθρώπινον θέλημα πρὸς πίστωσιν τῆς νοερᾶς αὐτοῦ καὶ λογικῶς ἐψυχωμένης σαρκός· εἴπερ τέλειος ἄνθρωπος γέγονε μηδενὸς τῶν ἡμετέρων λειπόμενος, πλὴν μόνης τῆς ἁμαρτίας· πάντα γὰρ ἔχων ὅσα καὶ ἡμεῖς ἀπαραλείπτως τὰ κατὰ φύσιν συστατικὰ τῆς ἡμετέρας οὐσίας, ἤθελε καὶ ἐνήργει ἐν ἑκατέρᾳ μορφῇ μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας· ὧν μὲν γὰρ ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτή· ὧν δὲ διάφορος ἡ οὐσία, τούτων διάφορος καὶ ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια. Καὶ τὸ ἀνάπαλιν, ὧν ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐνέργεια ἡ αὐτὴ, τούτων καὶ ἡ οὐσία ἡ αὐτή· ὧν δὲ διάφορος ἡ θέλησις καὶ ἐνέργεια, τούτων καὶ ἡ οὐσία διάφορος· διὸ ἐπὶ μὲν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐκ τῆς ταυτότητος τῆς ἐνεργείας καὶ τοῦ θελήματος καὶ τὴν ταυτότητα τῆς φύσεως γινώσκομεν· ἐπὶ δὲ τῆς θείας οἰκονομίας, ἐκ τῆς διαφορᾶς τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῶν θεληματων καὶ τὴν τῆς φύσεως

C

Ad hæc responsio orthodoxorum.

5. Si quidem duas voluntates, divinam et humanam, secundum essentiam differre dicitis, pie dicitis; si autem oppositas esse, mendaces estis. Altera enim est divinitatis et altera humanitatis voluntas; inter se tamen minime oppositæ, cum humana voluntas divinam voluntatem sequatur et ab illa efformetur. Non enim si quid differt, ideo opponitur; differentia enim est essentiæ: eorum quæ in natura sunt collatio est eorum sejunctionis loco, non sane oppositio. Inevitabile autem incarnatum Verbum naturaliter humanam voluntatem habere, ut ejus intelligenti et rationali carnis animæ fides sit, si quidem perfectus homo factus est, nihil quod nostrum sit non sibi suscipiens, excepto peccato. Omnia enim quæ et nos habens, nihil non suscipiens eorum quæ secundum naturam nostræ essentiæ constituta sunt, in utraque forma volebat operabaturque cum alterius communione. Quorum autem differens est essentia, eorum quoque differens est et voluntas et operatio; quorum vero differens est voluntas et operatio, eorum quoque differens est essentia. Ideo et in Patre et Filio et Spiritu sancto ex voluntatis et operationis identitate, et naturæ identitatem agnoscimus. In divina autem incarnationis œconomia ex operationum et voluntatum differentia, et naturæ differentiam confitemur. Duas porro voluntates naturarum esse dicimus, non personales; neque se-

D

parationem inducimus naturarum, sed eamdem, et in hac unione naturarum ostendimus conservationem.

6. Hoc etiam dicunt quod solo passionis tempore, quando quod nostri est perfecte in se referebat Christus et mori recusabat ut homo, duas voluntates habere visus est. Quod est inconsequens : si enim tunc habebat, et ab initio habebat ex quo factus est homo, neque id ex tempore habuit. Si autem ab initio non habebat, neque tempore passionis habuit, sed horrorem tantum simulavit, et pariter juxta illos cætera per quæ salvati sumus, lacrymas nempe, orationes, mœrorem, agoniam, crucem, mortem et sepulturam. Figurabat enim in seipso perfecte quod nostri est per naturalem secundum nos agoniam, ut et ab illa nos liberaret, et propriæ carnis naturæ fidem faceret, et œconomiam ab omni phantasia alienam efficeret; quemadmodum suæ humanæ valuntatis cum propria sui ipsius Patrisque voluntate cohærentiam et unionem, id statuens et dicens : « Non mea voluntas, sed tua fiat [a]. »

Alia Armeniorum propositio.

7. Si indivisibilis est Christus, indivisibilium vero una est operatio et voluntas, quomodo non et de Christo unam operationem et voluntatem dicemus?

Responsio.

Nihil naturalium, in quantum est indivisibile certe, sed pro hujus indivisibilis natura et essentia differentiam habet. Naturis enim non exsistentibus, evanescit quoque omnino quod naturis constat, compositam hypostasim dico. Si autem compositam Christi hypostasim confitemur ad quam attollitur, et contrariorum et oppositorum capax erit : mortalis enim et immortalis, visibilis et invisibilis, finita et infinita, initio carens et initium habens. Duplex quoque eorum, ut decet, erit operatio; et aliter utra natura absque operatione esset, vel extra naturalem suam operationem? Quomodo autem possibile est ut naturalis secundum carnem virtutis expers Verbum incarnatum hominem perfectum ac simpliciter hominem seipsum nominet? Non enim est absque naturali operatione homo. Ad hoc, neque indivisibilis proprie dicitur in Christo composita persona. Nullam enim relationem habet ad eam divisionem quæ ex remotissimo genere per genera inter se subjecta ad propinquissimam speciem pervenit in eaque proprium progressum circumscribit.

8. Ideo juxta sapientissimum Cyrillum nomen *Christus* non vim definitionis habet. Non enim est species de multis numero diversis prædicata, neque aliquam alicujus essentiam ostendit : non enim aliquid indivisibile est ad speciem aut genus

[a] Luc. XXII, 42.

διαφορὰν συνομολογοῦμεν · τὰ μέντοι δύο θελήματα φυσικά φαμεν, οὐχ ὑποστατικά · οὐδὲ διαίρεσιν εἰσάγομεν τῶν φύσεων, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν, κἂν τῇ ἑνώσει δηλοῦμεν φυσικὴν συντήρησιν.

ς'. Ἔτι τοῦτό φασιν, ὡς ἐν τῷ καιρῷ μόνῳ τοῦ πάθους, ἡνίκα τὸ ἡμέτερον ἐτύπου πραγματικῶς ἐν ἑαυτῷ ὁ Χριστὸς καὶ παρητεῖτο τὸν θάνατον ὡς ἄνθρωπος, δύο θελήματα ἔχων ἐδείκνυτο. Τοῦτο δὲ ἄτοπον · εἰ μὲν γὰρ εἶχε τότε, καὶ ἀπ' ἀρχῆς εἶχεν ἐξ οὗ γέγονεν ἄνθρωπος, ἀλλ' οὐχ ὕστερον ἐσχεδίασεν· εἰ δὲ ἀπ' ἀρχῆς οὐκ εἶχεν, οὐδὲ κατὰ τὸν καιρὸν εἶχε τοῦ πάθους, ἀλλὰ μόνον ἐφάντασε τὴν παραίτησιν · κατ' αὐτοὺς δὲ καὶ τὰ λοιπὰ δι' ὧν σεσώσμεθα, οἷον τὸ δάκρυον, τὴν εὐχὴν, τὴν λύπην, τὴν ἀγωνίαν, τὸν σταυρὸν, τὸν θάνατον, καὶ τὴν ταφήν · ἐτύπου γὰρ ἐν ἑαυτῷ πραγματικῶς τὸ ἡμέτερον διὰ τῆς φυσικῆς πρὸς ἡμᾶς ἀγωνίας, ἵνα καὶ ταύτης ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ, καὶ τῆς οἰκείας σαρκὸς τὴν φύσιν πιστώσηται, καὶ τὴν οἰκονομίαν καθαρὰν πάσης φαντασίας ἐργάσηται · ὥσπερ τὴν ἄκραν τοῦ κατ' αὐτὸν ἀνθρωπικοῦ πρὸς τὸ οἰκεῖον αὐτοῦ καὶ πατρικὸν θέλημα συμφυΐαν καὶ ἕνωσιν, τῷ ἐπικρίνειν τοῦτο καὶ φάσκειν · *Μὴ τὸ ἐμὸν, ἀλλὰ τὸ σὸν γενέσθω θέλημα.*

Ἕτερον πρόβλημα τῶν Ἀρμενίων.

ζ'. Εἰ ἄτομος ὁ Χριστὸς, τῶν δὲ ἀτόμων μία ἐνέργεια καὶ θέλησις, πῶς οὐχὶ καὶ ἐπὶ Χριστοῦ μίαν ἐνέργειαν καὶ θέλησιν εἴπωμεν;

Ἀντίθεσις.

Οὐδὲν τῶν φυσικῶν εἰς τὸ ἄτομον προηγουμένως, ἀλλ' εἰς τὴν τούτου φύσιν καὶ οὐσίαν ἔχει τὴν διαφοράν · φύσεων γὰρ οὐκ οὐσῶν, καὶ τὸ ἐξ αὐτῶν ἀφανίζεται πάντως, ἡ σύνθετος, λέγω, ὑπόστασις · Εἰ δὲ σύνθετος ἡ ὑπόστασις ὁμολόγηται τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἣν ἀναφέρεται, καὶ δεκτικὴ τῶν ἐναντίων καὶ ἀντικειμένων · θνητὴ γὰρ καὶ ἀθάνατος, ὁρατὴ καὶ ἀόρατος, περιγραπτὴ καὶ ἀπερίγραπτος, ἄναρχος καὶ ὑπ' ἀρχήν · διπλῆ τούτων κατὰ τὸ εἰκὸς καὶ ἡ ἐνέργεια ἔσται · καὶ ἄλλως δὲ τίς φύσις ἀνενέργητος, ἢ φυσικῆς ἐνεργείας ἐκτός; Πῶς δὲ καὶ δυνατὸν, ἀμοιροῦντα φυσικῆς δυνάμεως κατὰ σάρκα τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον ἄνθρωπον τέλειον ἢ ὅλως ἄνθρωπον χρηματίζειν; Οὐδὲ γὰρ δίχα φυσικῆς ἐνεργείας ὁ ἄνθρωπος · πρὸς δὲ τούτοις, οὐδὲ ἄτομον κυρίως λέγεται τὸ κατὰ Χριστὸν σύνθετον πρόσωπον · οὐ γὰρ σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἐκ τοῦ γενικωτάτου γένους διὰ τῶν ὑπ' ἄλληλα καθιεμένων γενῶν πρὸς τὸ εἰδικώτατον εἶδος; διαίρεσιν καὶ ἐν αὐτῷ τὴν οἰκείαν πρόοδον περιγράφουσαν.

η'. Διὰ τοῦτο, κατὰ τὸν σοφώτατον Κύριλλον, τὸ *Χριστὸς* ὄνομα οὔτε ὅρου δύναμιν ἔχει · οὐ γὰρ εἰδός; ἐστι πολλῶν ἀριθμῷ διαφερόντων κατηγορούμενον, οὔτε μὴν τὴν τινος οὐσίαν δηλοῖ · οὐ γὰρ ἄτομον πρὸς εἶδος; ἢ γένος ἀγόμενον ἢ κατ' οὐσίαν

ὑπὸ τούτων περιγραφόμενον, ἀλλ' ὑπόστασις σύνθετος τὴν φυσικὴν τῶν ἄκρων διαίρεσιν ἐν ἑαυτῇ κατάκρας ταυτίζουσα, καὶ εἰς ἓν ἄγουσα τῇ τῶν οἰκείων ἑνώσει μερῶν· ἐπεὶ οὐδὲ ἑτέρωθεν τὸν αὐτὸν φύσει Θεὸν ὄντα καὶ ἄνθρωπον διαγινώσκομεν, ἢ ἐκ τῶν θείκῶς ἅμα καὶ ἀνθρωπικῶς χαρακτηριζόντων αὐτὸν ἐμφύτων ἰδιωμάτων τῆς τε θείας θελήσεως καὶ ἐνεργείας, καὶ τῆς ἀνθρωπικῆς τοῦ αὐτοῦ θελήσεως· αἷς καὶ δι' ὧν ὅ ἦν καὶ ὃ γέγονεν, ἐπεσφράγιζε· θαυματουργῶν μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς ὡς Θεὸς, πάσχων δὲ δι' ἡμᾶς ὁ αὐτὸς ἑκουσίως ὡς ἄνθρωπος· καὶ νῦν μὲν φθεγγόμενος πρὸς τὸν Φίλιππον· *Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί;* καὶ, *Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα·* καὶ, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Νῦν δὲ τί ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι, ἄνθρωπον ὃς τὴν ἀλήθειαν λελάληκα ὑμῖν;*

A reductum aut secundum essentiam sub illis circumscriptum, sed hypostasis composita naturalem extremorum divisionem in se commiscens et identificans, et in unum agens propriarum partium adunatione, quoniam nec aliunde eumdem natura Deum et hominem agnoscimus quam ex iis quæ divine et humane simul cum signant, innatis proprietatibus divinæ voluntatis operationisque et humanæ ejus voluntatis. Quibus et per quas quod erat et quod factus est signavit; miracula quidem supra nos operans ut Deus, patiens autem propter nos voluntarie ut homo. Et nunc quidem Philippo dicens: « Non credis quia ego in Patre et Pater in me[7]? » Et: « Qui videt me, videt Patrem[8]; et, « Ego et Pater B unum sumus[9]: » nunc vero: « Quid quæritis me interficere, hominem qui veritatem locutus sum vobis[10]? »

Ἕτερα ἀντίθεσις Ἀρμενίων.

θ'. Πᾶν ἑτεροκίνητον ἀνενέργητον· ἡ τοῦ Κυρίου τοίνυν σὰρξ ὑπὸ τοῦ ἐνωθέντος αὐτῇ Λόγου κινουμένη ἀνενέργητος ἦν.

Alia Armeniorum objectio.

9. Quod ab alio movetur, absque operatione est: Domini igitur caro quæ a Verbo sibi unito movetur, absque operatione est.

Ἀντίθεσις καὶ ἀπολογία πρὸς τοῦτο.

Καὶ λοιπὸν οὐ διέφερε τῶν ἄλλων ἁγίων ἡ τοῦ Κυρίου σάρξ· νεύματι Θεοῦ ἐκινοῦντο καὶ Μωϋσῆς καὶ Δαβὶδ, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῆς θείας ἐνεργείας χωρητικοί· τοῦτο δὲ ἄτοπον. Ἀλλ' ἐπεὶ ὁ τῶν ὅλων Θεὸς ἀτρέπτως γέγονεν ἄνθρωπος, καὶ ὡς Θεὸς καταλλήλως τῇ αὐτοῦ θεότητι ἤθελέ τε καὶ ἐνήργει, καὶ ὡς ἄνθρωπος καταλλήλως τῇ αὐτοῦ ἀνθρωπότητι, C τοῦ ἀνθρωπείου θελήματος οἷα καὶ θεωθέντος, τῷ θείκῷ βουλήματι κινουμένου καὶ τυπουμένου· καὶ μαρτυροῦσι τοῦτο τὰ εὐαγγελικὰ ῥήματα ἃ φασιν οὑτωσί· « Τῇ ἐπαύριον ἠθέλησεν ὁ Ἰησοῦς εἰσελθεῖν εἰς τὴν Γαλιλαίαν· » καὶ πάλιν· « Θέλω ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ αὐτοὶ ὦσι· » καὶ αὖ· « Οὐ γὰρ ἤθελεν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ περιπατεῖν, ὅτι ἐζήτουν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ἀποκτεῖναι· » καὶ ἑτέρωθι· « Κἀκεῖθεν ἐξελθόντες ἐπορεύοντο διὰ τῆς Γαλιλαίας· καὶ οὐκ ἤθελεν ἵνα τις γνῷ· » καὶ ἀλλαχοῦ· « Καὶ προσῆλθον αὐτῷ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ λέγοντες αὐτῷ· Ποῦ θέλεις ἀπελθόντες ἑτοιμάσωμέν σοι φαγεῖν τὸ Πάσχα; » Ταῦτα γὰρ πάντα καθὸ ὁ Κύριος ἄνθρωπος ἐφθέγγετο, καὶ οὐ καθὸ Θεός. Καὶ ἄλλως δὲ τὸ μὴ ἔχον ἐνέργειαν καὶ κίνησιν φυσικὴν νεκρὸν καὶ ἄψυχον· ἡ δὲ τοῦ Κυρίου σὰρξ ἔννους καὶ ἔμψυχος.

Cæterum non ab aliorum sanctorum carne differebat Christi caro. Spiritu Dei movebantur et Moyses et David et quicunque alii divinæ operationis capaces fuere. Quod ad eos spectat, ridicula esset objectio: sed postquam omnium Deus absque mutatione factus est homo, et ut Deus pro sua deitate volebat et operabatur, et ut homo pro sua humanitate, humana voluntate quasi deificata, et per divinam voluntatem mota et efformata. Atque id testantur evangelica verba quæ sic se habent: « Crastina die voluit Jesus intrare in Galilæam[11]; » et rursus: « Volo ut ubi sum ego, et illi sint[12]; et rursus: « Non enim volebat in Judæa ambulare, quia quærebant eum Judæi interficere[13]. » Et alibi: « Et inde egressi perambulabant Galilæam; et nolebat ut quis eum agnosceret[14]; » et alibi: « Et accesserunt ad eum discipuli ejus dicentes. Ubi vis paremus tibi manducare Pascha[15]? » Hæc enim omnia, ut homo, Dominus loquebatur, non autem ut Deus. Et aliunde quod non habet operationem et motum D naturalem, mortuum est et inanime. Domini autem caro mente et anima prædita erat.

Ἕτερον πρόβλημα τῶν Ἀρμενίων.

ι'. Ὥσπερ ἐπὶ Χριστοῦ τὴν τῶν δύο φύσεων συνδρομὴν σύνθετόν φατε ὑπόστασιν, οὕτω χρεὼν καὶ μίαν σύνθετον λέγειν ἐνέργειαν.

Alia Armeniorum propositio.

10. Quemadmodum de Christo duarum naturarum concursum compositam hypostasim dicitis, sic dicendum est unam compositam operationem esse.

Ἀντίθεσις.

Εἰ τὸν Χριστὸν ἐν δύο φύσεσι θεωρούμενον μίαν ζῶμεν σύνθετον ἔχειν ἐνέργειαν, ἡ τοιαύτη πάντως ἐνέργεια ἢ τῶν αὐτοῦ μερῶν ἐστιν, ἢ αὐτοῦ ὡς

Responsio.

Si Christum in duabus naturis consideratum concedamus unicam habere operationem, talis operatio vel ejus partium erit, vel ipsius est compositi. Et si quidem ejus partium sit, dividetur ad utrum-

[7] Joan. xiv, 10. [8] Ibid. 9. [9] Joan. x, 30. [10] Joan. viii, 20. [11] Joan. i, 43. [12] Joan. xvii, 24. [13] Joan. vii, 1. [14] Ibid. [15] Matth. xxvi, 17.

que scissa et solvetur, et simul ea quæ per ipsam uniuntur solvet. Si vero compositi, ipsa erit ut contrariorum capax mortalis et immortalis, creata et increata, finita et infinita. Si quis hoc concesserit, erit Christus propriam habens operationem, exsistentem et non exsistentem, secundum possessionem et secundum privationem. Idem autem et de voluntate dicendum est. Dicunt Armenii, quemadmodum organi et illud moventis eadem est operatio, sic et divinitatis et humanitatis unam esse operationem. Si igitur inducunt organum vel coexsistens, ut sunt corpus et anima, omnino juxta illos dicendum erit creaturam esse divinam naturam vel corpus increatum. Si vero artis cujusdam organum dicunt, illud anima carebit, nec semper movebitur, sed quando operanti videbitur. Cæterum Apollinario et Ario consentiunt, quorum prior absque anima, Apollinarius autem absque mente esse carnem Christi dicebat.

11. Si dicant Armenii Christum et post incarnationem unum esse Filium et sanctæ Trinitatis unum; sanctam autem Trinitatem unicam voluntatem et unicam operationem habere, atque inde Christum unicam habuisse operationem et unicam voluntatem, sic respondendum erit : Pater non ut Pater vult, sed ut Deus; et quoniam Deus est Filius, et Deus est Spiritus sanctus, secundum id divina Trinitas unam voluntatem habet et unam operationem. Filius vero, nobiscum hominibus communicans carnis assumptione, duplicem quoque voluntatem et operationem habuit; unam quidem ut Deo et Patri consubstantialis, alteram autem ut nobis consubstantialis. Attamen non separatas dicimus operationes, neque naturas separatim operari; sed utramque una cum alterius communione operari id quod proprium habuit. Neque enim humana humane operatus est; non enim simplex homo erat; neque divina secundum Deum tantum; non enim solummodo erat Deus. Sed duæ naturæ sunt unus Christus, et unus Christus est duæ naturæ. Et aliter : Si unam voluntatem dixerimus de Christo ut de sancta Trinitate, erit omnino una et eadem voluntas Patris et Verbi et carnis. Ad hæc quæ diximus, id forte adjicient qui ratiocinio uti volent : Non est natura absque hypostasi seu persona; si igitur, inquiunt duas naturas in Christo dixerimus, duas quoque hypostases inducemus; atque ita cum Nestorio sentiemus qui duas hypostases in Christo esse docuit.

Ad id respondendum est.

12. Pia Ecclesia, quemadmodum Sabellii synæresim repudians tres personas et unam naturam sanctissimæ Trinitatis confitetur, et Arii in tres dissimiles hypostases divisionem respuens, unicam naturam divinæ Trinitatis docet, sic et Monophysitas impugnat dictitantes unam esse naturam in Christo et unam esse hypostasim. Quod præten-

A ὅλου · καὶ εἰ μὲν τῶν αὐτοῦ μερῶν, μεριεῖται πρὸς ἀμφότερα τεμνομένη καὶ λυθήσεται, καὶ συνδιαλύσει τὰ κατ' αὐτὴν ἡνωμένα· εἰ δὲ τοῦ ὅλου, ἔσται ἡ αὐτὴ ὡς δεκτικὴ τῶν ἐναντίων θνητὴ καὶ ἀθάνατος, κτιστὴ καὶ ἄκτιστος, περιγραπτὴ καὶ ἀπερίγραπτος · καὶ εἰ τοῦτο δώσει τις, ἔσται ὁ Χριστὸς τὴν οἰκείαν ἔχων ἐνέργειαν, οὖσαν καὶ μὴ οὖσαν, κατὰ ἕξιν καὶ στέρησιν. Τὸ αὐτὸ δὲ καὶ περὶ θελήματος ἔστιν εἰπεῖν. Λέγουσιν οἱ Ἀρμένιοι ὅτι, ὥσπερ ὀργάνου καὶ τοῦ κινοῦντος αὐτὸ μία ἐνέργεια, οὕτω καὶ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος μία ἐνέργεια. Εἰ τοίνυν εἰσάγουσι τὸ ὄργανον καὶ σύγχρονον ὥσπερ σῶμα καὶ ψυχὴ, πάντως ἔσται κατ' αὐτοὺς ἢ κτίσμα τὴν θείαν φύσιν λέγειν ἢ τὸ σῶμα ἄκτιστον · εἰ δὲ τεχνικὸν τὸ ὄργανον λέγουσιν, ἄψυχον τοῦτο καὶ οὐκ
B ἀεὶ κινούμενον, ἀλλ' ὅτε τῷ ἐργαζομένῳ δόξει · καὶ λοιπὸν συμφρονοῦσιν Ἀπολλιναρίῳ τε καὶ Ἀρείῳ, ὧν ὁ μὲν ἄψυχον, Ἀπολλινάριος δὲ ἄνουν τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ ἔλεγεν.

ια'. Εἴπερ φήσουσιν οἱ Ἀρμένιοι ὡς ὁ Χριστὸς καὶ μετὰ τὴν σάρκωσιν εἷς ἦν Υἱὸς καὶ εἷς τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ δὲ ἁγία Τριὰς μίαν θέλησιν καὶ μίαν ἐνέργειαν ἔχει, καὶ κατὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς μίαν εἶχεν ἐνέργειαν καὶ μίαν θέλησιν, ῥητέον οὕτως · ὡς ὁ Πατὴρ οὐ καθὸ Πατὴρ θέλει, ἀλλὰ καθὸ Θεός · καὶ ἐπεὶ Θεὸς ὁ Υἱὸς, Θεὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ
C ἅγιον, κατὰ τοῦτο ἡ μὲν τρισυπόστατος Θεότης μίαν θέλησιν ἔχει καὶ μίαν ἐνέργειαν · ὁ δὲ Υἱὸς, ἐπικοινωνῶν καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἡμῖν τῇ τῆς σαρκὸς προσλήψει, διπλῆν καὶ τὴν θέλησιν εἶχε καὶ τὴν ἐνέργειαν · τὴν μὲν ὡς ὁμοούσιος ὢν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, τὴν δὲ ὡς ὁμοούσιος ὢν ἡμῖν. Πλὴν οὐ διῃρημένας φαμὲν τὰς ἐνεργείας, οὐδὲ τὰς φύσεις ἐνεργουμένας κεχωρισμένως, ἀλλ' ἡνωμένως ἑκάστην μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας ἐνεργοῦσαν τοῦθ' ὅπερ ἴδιον ἔσχηκεν · οὔτε γὰρ τὰ ἀνθρώπινα ἀνθρωπίνως ἐνήργηκεν, οὐ γὰρ ψιλὸς ἦν ἄνθρωπος · οὔτε τὰ θεῖα κατὰ Θεὸν μόνον, οὐ γὰρ ἦν μόνον
D Θεός · ἀλλ' αἱ δύο φύσεις εἷς ἐστι Χριστὸς, καὶ ὁ εἷς Χριστὸς δύο φύσεις ἐστί. Καὶ ἄλλως · Εἰ μίαν θέλησιν εἴπωμεν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἔσται πάντως μία καὶ ἡ αὐτὴ θέλησις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Λόγου καὶ τῆς σαρκός. Πρὸς οἷς εἰρήκαμεν ἔτι καὶ τοῦτο ἴσως προσθήσουσι διασκευάζοντες συλλογιστικῶς · Οὐκ ἔστι φύσις ἀνυπόστατος ἤτοι ἀπρόσωπος · εἰ οὖν δύο, φασὶ, φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ εἴπωμεν, δύο καὶ ὑποστάσεις συνεισενέγκωμεν · καὶ οὕτω συμφρονοῦντες ἐσόμεθα Νεστορίῳ δύο ὑποστάσεις ἐπὶ Χριστοῦ δογματίζοντι.

Ῥητέον δὲ πρὸς τοῦτο.

ιβ'. Ὡς ἡ εὐσεβὴς Ἐκκλησία, ὥσπερ τὴν Σαβελλίου συναίρεσιν ἀποπεμπομένη, τρεῖς ὑποστάσεις καὶ μίαν φύσιν ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος ὁμολογεῖ, καὶ τὴν Ἀρείου εἰς ἑτερογενεῖς τρεῖς ὑποστάσεις ἀποσκυβαλίζουσα διαίρεσιν, μίαν φύσιν τρισυποστάτου Θεότητος δοξάζει, οὕτω καὶ τοῖς Μονοφυσίταις ἀπομάχεται, φάσκουσι μίαν φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ διὰ τὸ

καὶ τὴν ὑπόστασιν εἶναι μίαν. Καὶ κατασκευάζουσι τοῦτο ἐκ τοῦ λέγειν μὴ εἶναι φύσιν ἀνυπόστατον ἤτοι ἀπρόσωπον· οὐδὲ γὰρ ἡ ἐν Χριστῷ ἀνθρωπίνη φύσις ἀνυπόστατος οἷα τῷ Λόγῳ ἐνυποστᾶσα. Προσεπάγειν δὲ καὶ ταῦτα χρεὼν πρὸς τὰ παρ' Ἀρμενίων συλλογιστικῶς προτεινόμενα· Ὥσπερ αἱ δύο γεννήσεις Χριστοῦ, τουτέστιν ἡ πρὸ αἰώνων ἐκ Πατρὸς κατὰ τὴν θεότητα, καὶ ἡ ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἐκ Παρθένου κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, ἐν τῇ μιᾷ τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑποστάσει γενόμεναι, οὐκ ἐποίησαν προσθήκην ὑποστάσεως· οὕτως οὐδ' ἐκ τῶν δύο καθ' ὑπόστασιν ἡνωμένων φύσεων προσθήκη προσώπου ἐγένετο. Πρὸς γοῦν τοὺς λέγοντας μὴ εἶναι φύσιν ἀνυπόστατον, ῥητέον ὡς οὐδὲ τόκος ἐστὶν ἀπρόσωπος. Ἰστέον δὲ ὡς οἱ μίαν ἐπὶ Χριστοῦ φύσιν δοξάζοντες ἢ τὴν θεότητα τραπῆναι εἰς σάρκα δοξάζουσιν, ἢ τὴν σάρκα ὁμοούσιον τῇ θεότητι γενέσθαι, ἅπερ τῶν ἀμηχάνων καὶ ἀδυνάτων ἐστίν· εἰ δὲ μηδέτερον τούτων, ἑτέρα πάντως καὶ ἑτέρα φύσις ἐν Χριστῷ.

ιγ'. Ἔτι εἰ κατὰ ἀριθμὸν τῶν φύσεων διδάσκουσιν εἶναι καὶ τὰ πρόσωπα καὶ τὸ ἔμπαλιν, καὶ τρεῖς ἄρα φύσεις ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος εἰσενέγκωσι τρισυποστάτου οὔσης· ἢ τὸ ἀνάπαλιν μίαν ὑπόστασιν εἴπωσι διὰ τὸ ἐναδικὸν τῆς φύσεως. Δεῖ δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι ὡς οἱ Ἰακωβῖται καὶ οἱ Ἀρμένιοι πρὸ μὲν τῆς ἑνώσεως δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ ὁμολογοῦσι· μετὰ δὲ τὴν ἕνωσιν μίαν σύνθετον συγχέοντες ἀμφοτέρας τήν τε θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην, καὶ διὰ τοῦτο καὶ μίαν φύσιν ὀνομάζουσιν· ὅθεν καὶ δικαιολογούμενοι πρὸς τοὺς λέγοντας εὐσεβῶς δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ, λέγουσι μὴ εἶναι φύσιν ἀνυπόστατον ἤτοι ἀπρόσωπον· καὶ ὡς οἱ φάσκοντες δύο φύσεις ἐπὶ Χριστοῦ καὶ δύο ὑποστάσεις εἰσάγουσι κατὰ τὸν Νεστόριον, καὶ οὐκέτι τρία πρόσωπα ἤτοι τρεῖς ὑποστάσεις εὑρίσκονται λέγοντες ἐπὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, ἀλλὰ καὶ τέσσαρας. Καὶ κατὰ τοῦτο τὴν ἐν Χαλκηδόνι σύνοδον ἀναθεματίζουσιν, ὡς δῆθεν δύο ὑποστάσεις ἐπὶ Χριστοῦ κυρώσασαν· οὕτω γὰρ κατὰ τὴν αὐτῶν δόξαν τὰς φύσεις φασί. Τῷ δὲ ἁγίῳ Κυρίλλῳ συνεργῷ τῆς αὐτῶν αἱρέσεως χρῶνται ἐν οἷς φησι μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, τὴν τοιαύτην ῥῆσιν οὐχ ὡς ἐκεῖνος ἔφησεν ἐκλαμβάνοντες, ἀλλ' εἰς ἣν αὐτοί φασι φύσιν ἐπὶ Χριστοῦ συγκεχυμένην μετὰ τὴν ἕνωσιν, ἢ μᾶλλον μεταβληθεῖσαν εἰς θεότητα.

ιδ'. Πάλιν οἱ αὐτοὶ μὴ εὐσεβῶς νοοῦντες τὴν τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου φωνήν, ἥτις φησί· *Καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο*, παράγοντες δὲ καὶ ῥῆσιν τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου οὕτω λέγουσαν· « Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο, ἵνα καὶ ἡ σὰρξ γένηται Λόγος· » ἀλλὰ καὶ Γρηγόριον τὸν Θεολόγον φάσκοντα, Καὶ θαῤῥῶ λέγειν ὁμόθεον, καὶ γεγονὸς ὅπερ τὸ χρίσαν· ἔτι δὲ καὶ τὸν Νυσσαέων Γρηγόριον οὑτωσὶ διεξιόντα· *Καθάπερ σταγὼν ὄξους βληθεῖσα ἐν τῷ πελάγει τῆς θαλάσσης οὐκ ἔτι ἐστὶν ἐν τοῖς ἰδίοις τοῦ ὄξους ἰδιώμασιν, ἀλλὰ μετεποιήθη καὶ συνεκράθη ἐς τὸ τοῦ πελάγους τῶν ὑδάτων*

A dunt dicendo non esse naturam sine hypostasi seu persona. Non enim quæ in Christo est humana natura, sine hypostasi est, cum Verbo supponatur. Hæc et opponi oportet ad ea quæ syllogistice dicunt Armenii : Quemadmodum duæ Christi generationes, id est, æterna ex Patre generatio secundum divinitatem, et in fine temporum ex Virgine generatio secundum humanitatem in una Dei Verbi hypostasi habitæ non hypostasis additionem effecere; ita neque ex duabus per hypostasim unitis naturis personæ facta est additio. Ad eos igitur qui dicunt non esse naturam absque hypostasi, dicendum est, neque Christi generationem absque persona esse. Sciendum vero eos qui unicam esse in Christo naturam opinantur, aut opinari divinitatem in carnem esse conversam, aut carnem divinitati consubstantialem factam esse, quæ absurda et impossibilia sunt; si porro neutrum ex his, altera omnino et altera in Christo natura.

13. Præterea si ex naturarum numero docent esse et personas ac vice versa, et tres igitur naturas sanctæ Trinitatis inducant, cum sit tribus personis constans; vel rursum unicam hypostasim dicant, cum unica sit hujus natura. Id autem sciendum est Jacobitas quoque et Armenios ante unionem quidem duas naturas in Christo confiteri; post unionem vero unam compositam, ambas confundentes, divinam et humanam, et ideo unam naturam appellare. Unde sui defendendi causa iis qui pie dicunt duas esse in Christo naturas respondent non esse naturam absque hypostasi seu persona. Et eos qui duas esse in Christo naturas opinantur et duas hypostases, ut Nestorium, inducere, et non tres personas seu tres hypostases in sancta Trinitate dicentes reperiri, sed et quatuor. Et inde Chalcedonensem synodum anathematizant, utpote quæ duas in Christo hypostases esse decreverit : ita enim secundum suam doctrinam appellant naturas. Sancto autem Cyrillo ut suæ hæreseos complice utuntur, eo quod dixerit unicam esse naturam Verbi incarnatam, hanc vocem non in eodem sensu quam ille usurpantes, sed hanc naturam esse contendunt eam quam post unionem confusam esse dicunt, imo in divinitatem conversam.

14. Rursus iidem impie hanc evangelistæ Joannis vocem adhibentes : *Et Verbum caro factum est;* invocantesque has beati Athanasii voces : « Verbum caro factum est, ut et caro fiat Verbum; » sed et Gregorium Theologum dicentem : « Audeo dicere Deo similem et factum quod est Verbum inungens; » et ad hæc Gregorium Nyssæum sic eloquentem : « Quemadmodum aceti gutta in maris pelago immersa non jam aceti proprietates retinet, sed conversa et commista est in maris aquarum proprietates; ita sane et sanctissimum illud corpus commistum divinitati

non jam carnis proprietates retinet. » Atque sic ratiocinantur : « Cum caro Verbum factum sit et Deo consubstantialis, et Verbo commista sit et in illud conversa, quomodo possunt dici duæ naturæ, non autem unica, quæ est divinitatis? »

15. Ad quæ est respondendum : Creata et finita natura rursum et post unionem in suis naturalibus proprietatibus permansit, non omnino conversa in increatum et infinitum et in Patri coæternum. Per naturarum autem invicem accessionem carnem deificatam esse, Deum hominem factum esse dicimus. Nisi enim id concedamus, juxta illos Verbi naturæ erit, non autem humanæ in Christo naturæ, incrementum, lactatio, tactus, fames, sitis, fatigatio, agonia, sputum, crucifixio, sepultura, mors. Id ita Patribus videri, quorum oracula proferunt, testantur cætera eorum scripta, naturas in Christo non confundi docentia neque conversam esse carnem in divinitatem; sed et verba Christi discipulis de Lazaro dicentis : Mortuus est, et gaudeo propter vos, quoniam non eram ibi. Utrius reputanda est hæc vox : « Non eram ibi[16]? » Divinitatis? Et quomodo loco circumscriptus est qui ubique adest et super omnia est? Si vero carnis, quomodo non sunt duæ in Christo naturæ? Et lacrymæ Lazari gratia effusæ, carnis omnino erant, neque divinitatis; quemadmodum homini convenit illud : « Ubi posuistis eum? »

16. Quod si id addiderint, nos, si duas naturas distinctas habuerit Christus, humanam nempe et divinam, creaturam adorare, quippe qui ante creatam naturam procidamus; vel si minus, esset idem et unus Christus adoratus et non adoratus. Sic respondendum. Filium Dei cum Patre et sancto Spiritu adoramus, sine corpore ante incarnationem exsistentem; nunc autem eumdem incarnatum et citra deitatem factum hominem. Et sicut lignum tenue tactui non est inaccessibile, tamen, igne addito, inaccessibile fit, non quidem per se, sed quia ignis accessit. Non enim ligni natura inaccessibilis est, sed carbo, i. e. lignum adustum; sic caro quoque pro natura sua non est adoranda, in Verbo tamen incarnato adoratur; nec dicimus nos carnem nudam adorare, sed carnem Dei, i. e. Deum incarnatum. Sed hoc quidem in promptu et per compendium. Vir autem otio fruens multa e Scripturis sacris exempla Armeniorum hæreses aut destruentia aut reprobantia in medium proferre potuerit.

[16] Joan. xi, 15.

A ἰδίωμα · οὕτω δὴ καὶ τὸ παράγαν ἐκεῖνο σῶμα συναναχρωθὲν τῇ θεότητι, οὐκέτι ἐστὶν ἐν τοῖς τῆς σαρκὸς ἰδιώμασι. Καὶ συλλογίζονται οὕτως· ὡς Ἐπεὶ ἡ σὰρξ γέγονε Λόγος καὶ ὁμόθεος, συνανακράθη τῷ Λόγῳ καὶ μετεποιήθη, πῶς δυνατὸν δύο λέγειν φύσεις καὶ οὐχὶ μίαν καὶ ταύτην τῆς θεότητος ;

ιε'. Πρὸς ἅπερ ἀποκρίνασθαι δεῖ ὡς ἡ κτιστὴ καὶ περιγραπτὴ φύσις πάλιν καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν ἐν τῶν ἰδίων μεμένηκε φυσικῶν ἰδιωμάτων, οὐδ' ὅλως μεταβληθεῖσα εἰς τὸ ἄκτιστον, καὶ ἀσχημάτιστον καὶ συναΐδιον τῷ Πατρί · διὰ δὲ τὴν τῶν φύσεων εἰς ἄλληλα περιχώρησιν, τὴν σάρκα θεωθῆναι · τὸν δὲ Θεὸν ἐνανθρωπῆσαί φαμεν · εἰ γὰρ μὴ τοῦτο δοίημεν, ἔσται ἂν τῆς τοῦ Λόγου φύσεως κατ' αὐτοὺς, B καὶ οὐχὶ τῆς ἐν Χριστῷ ἀνθρωπίνης φύσεως, ἡ αὔξησις, ἡ σπαργάνωσις, ἡ ψηλάφησις, ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος, ἡ ἀγωνία, τὸ πτύσμα, ἡ ἐπὶ σταυροῦ πῆξις, ἡ ταφὴ, καὶ ὁ θάνατος. Ὅτι δὲ καὶ τοῖς Πατράσιν οὕτω δοκεῖ, ὧν τὰς χρήσεις παράγουσι, μαρτυροῦσι τὰ λοιπὰ τουτωνὶ συγγράμματα, μὴ συγκεχύσθαι τὰς ἐν Χριστῷ φύσεις διδάσκοντα, μήτε μὴν μεταποιηθῆναι τὴν σάρκα εἰς θεότητα. Ἀλλὰ καὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μαθητὰς περὶ τοῦ Λαζάρου λέγοντος ὅτι « Ἀπέθανε, καὶ χαίρω δι' ὑμᾶς ὅτι οὐκ ἤμην ἐκεῖ · » Τίνος νοητέον τὸ ῥῆμα τὸ « οὐκ ἤμην ἐκεῖ ; Τῆς θεότητος ; Καὶ πῶς τόπῳ περιγραπτὸς ὁ πανταχοῦ παρὼν καὶ ὑπὲρ τὰ πάν ὤν ; Εἰ δὲ τῆς σαρκὸς, πῶς οὐχὶ δύο φύσεις ἐν Χριστοῦ ; Καὶ τὸ ἐπὶ Λαζάρου δὲ δάκρυον τῆς σαρκὸς πάντως ἦν, καὶ οὐχὶ τῆς θεότητος · ὥσπερ ἀνθρωποπρεπὲς καὶ τὸ ἐρωτᾶν « Ποῦ τεθείκατε αὐτόν ;

ις'. Ἐὰν δὲ καὶ τοῦτο προσθήσουσιν ὡς, εἰ δύο C φύσεις εἶχεν ὁ Χριστὸς ἀσυγχύτους, ἀνθρωπίνην καὶ θείκὴν, ἄρα τῇ κτίσει λατρεύομεν, ὡς κτιστῇ προσκυνοῦντες φύσει · ἢ εἰ μὴ τοῦτο, εἴη ἂν ὁ αὐτὸς καὶ εἷς Χριστὸς προσκυνητός τε καὶ ἀπροσκύνητος· οὑτωσὶ λεκτέον · Τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνοῦμεν, ἀσώματον μὲν πρὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως, νῦν δὲ τὸν αὐτὸν σεσαρκωμένον καὶ γενόμενον ἄνθρωπον μετὰ τοῦ εἶναι Θεόν· καὶ ὥσπερ ξύλον ψιλὸν οὐκ ἔστιν ἀπρόσιτον τῇ ἁφῇ πυρὶ δὲ προσομιλήσαν, ἀπρόσιτον γίνεται οὐ δι' ἑαυτὸ, ἀλλὰ διὰ τὸ συνημμένον αὐτῷ πῦρ · καὶ οὐχ ἡ τοῦ ξύλου φύσις ὑπάρχει ἀπρόσιτος, ἀλλ' ὁ ἄνθραξ, ἤτοι τὸ πεπυρωμένον ξύλον· οὕτως καὶ ἡ σὰρξ κατὰ μὲν τὴν ἑαυτῆς φύσιν οὐκ ἔστι προσκυνητή· D προσκυνεῖται δὲ ἐν τῷ σεσαρκωμένῳ Λόγῳ · καὶ οὐ φαμὲν ὅτι σάρκα προσκυνοῦμεν ψιλὴν, ἀλλὰ σάρκα Θεοῦ, ἤτοι σεσαρκωμένον Θεόν. Ταῦτα ὡς ἐκ προχείρου καὶ ἐν ἐπιτόμῳ · εὐκαιρία δέ τις χρώμενος καὶ ἕτερα ἂν πλείω ἐκ τῶν ἱερῶν Βιβλίων ἐπισυναγάγῃ, τὰς τῶν Ἀρμενίων αἱρέσεις καταστρέφοντα καὶ τὰς ἀντιθέσεις αὐτῶν διελέγχοντα.

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO XX

THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI.

(Mai, Biblioth. nov., t. IV.)

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΩΝ ΑΓΑΡΗΝΩΝ.

α'. Ἔστι δὲ καὶ ἡ μέχρι τοῦ νῦν κρατοῦσα λαοπλάνος θρησκεία τῶν Ἰσμαηλιτῶν πρόδρομός τις τοῦ ἀντιχρίστου. Κατάγονται δὲ ἀπὸ τοῦ Ἰσμαὴλ τοῦ ἐκ τῆς Ἄγαρ τεχθέντος τῷ Ἀβραάμ· διόπερ Ἀγαρηνοὶ καὶ Ἰσμαηλῖται προσαγορεύονται. Σαρρακηνοὺς δὲ αὐτοὺς καλοῦσιν ὡς *ἐκ τῆς Σάρρας κενούς* (1), διὰ τὸ εἰρῆσθαι ὑπὸ τῆς Ἄγαρ τῷ ἀγγέλῳ, ὅτι *Ἡ Σάρρα κενήν με ἀπέλυσεν*. Οὗτοι μὲν οὖν, εἰδωλολατρήσαντες καὶ προσκυνήσαντες τῷ ἐωσφόρῳ ἄστρῳ τῇ Ἀφροδίτῃ, ἣν δὴ καὶ Χαμὰρ (2) τῇ ἑαυτῶν ἐπωνόμασαν γλώσσῃ, ὅπερ σημαίνει μεγάλην, ἕως μὲν τῶν Ἡρακλείου χρόνων προφανῶς εἰδωλολάτρουν· ἀπὸ δὲ Ἡρακλείου καὶ δεῦρο ψευδοπροφήτης αὐτοῖς ἀνεφύη Μωάμεδ ὀνομαζόμενος, ὃς περιτυχὼν Ἑβραίοις καὶ Χριστιανοῖς δῆθεν Ἀρειανοῖς καὶ Νεστοριανοῖς, ἀπανταχόθεν ἁρυσάμενος ἐξ Ἰουδαίων μὲν μοναρχίαν, ἐξ Ἀρειανῶν δὲ Λόγον καὶ Πνεῦμα κτιστὰ, ἀπὸ δὲ Νεστοριανῶν ἀνθρωπολατρείαν, τήν τε Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην ἐπελθών, καί τινι Ἀρειανῷ προσομιλήσας μονάζοντι, ἰδίαν συνέστησεν αἵρεσιν· καὶ προφάσει δῆθεν θεοσεβείας τὸ ἔθνος ὑποποιήσας, ἐξ οὐρανῶν γραφὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κατενεχθῆναι παρ' αὐτὸν διεθρύλλησε· τινὰ δὲ συγγράμματα ἐν τῷ τοιούτῳ βιβλίῳ διαχαράξας γέλωτος ἄξια, τὸ σέβας αὐτοῖς παρέδωκε.

DE SUPERSTITIONE AGARENORUM.

1. Perseverat usque ad hodiernam diem populorum deceptrix religio Ismahelitarum quasi Antichristi quidam præcursor. Hi genus ducunt ab Ismahele, quem Agar Abrahamo peperit: Sarracenos autem eosdem appellant, quasi a Sarra vacuos, propterea quod Agar dixerit angelo, se *a Sarra vacuam dimissam*. Hi ergo cultui idololatrico addicti, et luciferum astrum Veneris adorantes, quam Chamar sua lingua nominant, quod significat magnam, usque ad Heraclii tempora sine dubio ethnici fuerant. Heraclio autem regnante et deinceps, pseudopropheta exortus est ipsis Mohamedes nomine, qui conversans cum Hebræis, et mox cum Christianis Arianis ac Nestorianis, undique hauriens, a Judæis quidem Dei unitatem, ab Arianis Verbum et Spiritum creaturas discens, a Nestorianis anthropolatriam, et vetus novumque testamentum percurrens, et familiari usus Ariano monacho, propriam conflavit hæresim. Moxque religionis prætextu, subordinato populo, de cœlis ad se dimissam a Deo scripturam dictitavit: et capitulis aliquot in eo libro exaratis risu dignis, religiosum cultum asseclis tradidit.

β'. Λέγει ἕνα Θεὸν ποιητὴν τῶν ὅλων εἶναι μήτε γεννηθέντα μήτε γεγεννηκότα· λέγει τὸν Χριστὸν Υἱὸν εἶναι τοῦ Θεοῦ, καὶ πνεῦμα αὐτοῦ, κτιστὸν δὲ καὶ δοῦλον· καὶ ὅτι ἐκ Μαρίας τῆς ἀδελφῆς Μωϋσέως καὶ Ἀαρὼν ἄνευ σπορᾶς ἐτέχθη. Ὁ γὰρ Λόγος, φησὶ, τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα εἰσῆλθεν εἰς τὴν Μαρίαν (3), καὶ ἐγέννησε τὸν Ἰησοῦν, προφήτην ὄντα καὶ δοῦλον τοῦ Θεοῦ. Ἰουδαῖοι δὲ παρανομήσαντες ἠθέλησαν αὐτὸν σταυρῶσαι, καὶ κρατήσαντες ἐσταύρωσαν αὐτοῦ τὴν σκιάν. Αὐτὸς δὲ ὁ Χριστὸς οὐκ ἐσταυρώθη, φησὶν, οὐδὲ ἀπέθανεν· ὁ γὰρ Θεὸς ἔλαβεν αὐτὸν εἰς τὸν οὐρανὸν διὰ τὸ φιλεῖν αὐτόν. Καὶ τοῦτο δὲ λέγει, ὅτι, τοῦ Χριστοῦ ἀνελθόντος εἰς τοὺς οὐρανούς, ἐπερώτησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς λέγων· Ὦ Ἰησοῦ, σὺ εἶπας τὸν λόγον τοῦτον, ὅτι Υἱός εἰμι τοῦ

2. Dicit unum rerum omnium factorem, neque genitum neque gignentem. Dicit Christum filium esse Dei, spiritumque ejus, sed creatum ac servum; et ex Maria Moysis atque Aaronis sorore absque semine natum. Nam Verbum, inquit, Dei ac spiritus introiit in Mariam, peperitque illa Jesum prophetam servumque Dei. At Judæi contra fas voluerunt illum crucifigere, eoque potiti nonnisi umbram ejus crucifixerunt; nam Deus illum in cœlum sustulit, quia eum diligebat. Hoc etiam dicit, quod Christum in cœlos delatum interrogaverit Deus dicens: O Jesu, tune dixisti, filium Dei te esse ac Deum? Qui respondit, Propitius esto mihi, Domine, tu scis me hoc non dixisse, neque superbe id mihi adrogare, qui servus tuus sum. At enim homines

(1) Scribendum itaque potius esset Σαββακενούς. Sed enim inepta videtur hæc etymologia.

(2) Ita codex. Cæterum mendum est *m* pro *b*, nam Arabice varie effertur, *chabar*, *cabar*, *chobar*, *cubar*.

(3) Dicit hoc diserte Mohamedes sur. XXI, 91. *In Mariam quæ munitam servavit vulvam suam insufflavimus de spiritu nostro* (inquit Deus). *Et posuimus eum et filium ejus in miraculum omnibus sæculis*. Idem repetitur sur. LXVI, 13.

transgressores dixerunt me ita locutum, et me calumniati sunt, hique in errore versantur. Responditque, inquit, illi Deus: Scio te hunc sermonem non esse locutum. Aliaque multa monstrorum similia, risuque digna in eo libro scribens, hæc a Deo ad se demissa gloriatur.

3. Nobis vero rogantibus, Quodnam est testimonium datæ ipsi a Deo scripturæ? vel quis propheta hunc surrecturum prophetam prædixit? insuperque dicentibus, Moysem in Sina monte, universo spectante populo, in nube, igne, tenebris procellaque apparente Deo, legem recepisse; prophetasque omnes a Moyse et deinceps de Christi adventu vaticinatos, fore scilicet ut Deus Deique Filius incarnatus adveniret, crucifigeretur, moreretur atque resurgeret, eumque judicem esse vivorum ac mortuorum; mox adhuc nobis dicere pergentibus: Cur non ita propheta vester advenit, ut cæteri de eo testati antea fuissent? sed nec omnibus vobis cernentibus, ut Moysi, populo cuncto spectante, et fumante monte legem Deus dedit, Mohamedi quoque vestram hanc scripturam contraditam, ut vos quoque fundamento aliquo niteremini? Nobis, inquam, ita dicentibus Agareni respondent, quæcumque vult, Deum facere. Replicantibus nobis: Equidem id probe scimus, quærimus tamen quomodo scriptura ad prophetam vestrum venerit? respondent, eo dormiente scripturam desuper ei traditam. Atqui hoc ridiculum est, respondemus; et quia dormiens scripturam recepit, neque ejus rei sensum habuit, populare in eo proverbium completum fuit. Cumque denuo ab iis sciscitamur, Cur Mohamede vobis mandante in hac vestra scriptura, nequid faciatis aut admittatis absque testibus, cur, inquam, non ei dixistis: At tu prior testibus approba te esse prophetam, et a Deo venire? et quænam scriptura de te testetur? tunc pudore suffusi silent. Nos autem jure meritoque illis dicimus: Quoniam uxorem ducere haud licet absque testibus, neque mercari, emere, et ne asinum quidem aut prædium sine testibus adquiritis; sed uxores, et prædia, et asinos, et reliqua, præsentibus testibus mancipi habetis, male profecto solam fidem atque scripturam intestatam tenetis: nam qui hanc vobis tradidit, nusquam habet firmitatem: neque ullus testis præcessit, sed librum dormiens Mohamedes recepit.

4. Appellant vero nos associantes, quia Deo, ut aiunt, socium adjungimus, dum Christum dicimus Dei Filium ac Deum. Quibus respondemus, Id scilicet a Scriptura sacra prophetisque traditum: vosque ipsi, ut certe affirmatis, prophetarum auctoritatem admittitis. Si ergo prave dicimus Christum Dei Filium, prave utique illi docuerunt

λόγον τοῦτον. Καὶ ἄλλα πολλὰ τερατολογῶν ἐν τῇ Θεοῦ ἐπ' αὐτὸν κατενεχθῆναι φρυάττεται.

γ'. Ἡμῶν δὲ λεγόντων, Καὶ τίς ἐστιν ὁ μαρτυρῶν ὅτι αὐτῷ γραφὴν δέδωκεν ὁ Θεός; ἢ τίς τῶν προφητῶν προεῖπεν ὅτι τοιοῦτος ἀνίσταται προφήτης; καὶ τούτοις αὖθις ἐπιφερόντων ὅτι ὁ Μωϋσῆς κατὰ τὸ Σινᾶ ὄρος ἐπ' ὄψει παντὸς τοῦ λαοῦ ἐν νεφέλῃ καὶ πυρὶ καὶ γνόφῳ καὶ θυέλλῃ φανέντος τοῦ Θεοῦ ἐδέξατο τὸν νόμον, καὶ ὅτι πάντες οἱ προφῆται ἀπὸ Μωϋσέως καὶ καθεξῆς ἀρξάμενοι περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας προηγόρευσαν ὡς Θεὸς, ὃν καὶ Θεοῦ Υἱὸς σαρκούμενος ἥξει, καὶ σταυρωθήσεται καὶ θανατωθήσεται καὶ ἀναστήσεται, καὶ ὅτι κριτὴς οὗτος ζώντων καὶ νεκρῶν ἐστιν· εἶτα προστιθέντων ὅτι Πῶς οὐχ οὕτως ἦλθεν ὁ προφήτης ὑμῶν, ἄλλων μαρτυρούντων περὶ αὐτοῦ; ἀλλ' οὐδὲ πάντων ὑμῶν ὁρώντων ὁ Θεὸς, ὡς τῷ Μωϋσεῖ βλέποντος παντὸς τοῦ λαοῦ καὶ καπνιζομένου τοῦ ὄρους δέδωκε τὸν νόμον, κἀκείνῳ τὴν γραφὴν ἣν φατε παρέσχεν, ἵνα καὶ ὑμεῖς τὸ βέβαιον ἔχητε; ἀποκρίνονται ὅτι ὁ Θεὸς ὅσα θέλει ποιεῖ. Λεγόντων δὲ ἡμῶν ὅτι Τοῦτο καὶ ἡμεῖς οἴδαμεν, ἀποκρίνονται ὅτι ἐν ὕσῳ ἐκοιμᾶτο, κατέβη ἡ γραφὴ ἐπάνω αὐτοῦ· καὶ Τὸ γελοιῶδες, λέγομεν ἡμεῖς πρὸς αὐτοὺς, ὅτι, ἐπειδὴ κοιμώμενος ἐδέξατο τὴν γραφὴν, καὶ οὐκ ἤσθετο τῆς ἐνεργείας, εἰς αὐτὸν ἐπληρώθη τὸ τῆς δημώδους παροιμίας. Πάλιν ἡμῶν ἐρωτώντων, Πῶς αὐτοῦ ἐντειλαμένου ὑμῖν ἐν τῇ γραφῇ ὑμῶν μηδὲν ποιεῖν ἢ δέχεσθαι ἄνευ μαρτύρων, οὐκ εἴπατε αὐτῷ ὅτι Πρῶτος αὐτὸς ἀπόδειξον διὰ μαρτύρων ὡς προφήτης εἶ, καὶ ἀπὸ Θεοῦ ἐξῆλθες, καὶ ποία γραφὴ μαρτυρεῖ περὶ σοῦ; σιωπῶσιν αἰδούμενοι. Πρὸς οὓς εὐλόγως φαμὲν, Ἐπειδὴ γυναῖκα γῆμαι οὐκ ἔξεστιν ἄνευ μαρτύρων, οὐδὲ ἀγοράζειν, οὐδὲ κτᾶσθαι, οὔτε δὲ ὑμεῖς αὐτοὶ καταδέχεσθε ὄνον ἢ κτῆμα ἀμάρτυρον ὄντα, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας καὶ κτήματα καὶ ὄνους καὶ τὰ λοιπὰ διὰ μαρτύρων κτᾶσθε, κακῶς ἄρα μόνην τὴν πίστιν καὶ τὴν γραφὴν ἀμάρτυραν ἔχετε· ὁ γὰρ ταύτην ὑμῖν παραδοὺς οὐδαμόθεν ἔχει τὸ βέβαιον· οὐδέ τις προμάρτυς αὐτοῦ γνωρίζεται, ἀλλὰ κοιμώμενος ἐδέξατο ταύτην.

δ'. Καλοῦσι δὲ ἡμᾶς ἑταιριαστὰς, ὅτι, φασὶν, ἑταῖρον τῷ Θεῷ παρεισάγομεν, λέγοντες εἶναι τὸν Χριστὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεόν. Πρὸς οὓς φαμεν, ὅτι Τοῦτο ἡ Γραφὴ καὶ οἱ προφῆται παραδεδώκασιν· ὑμεῖς δὲ, ὡς διισχυρίζεσθε, τοὺς προφήτας δέχεσθε. Εἰ οὖν κακῶς λέγομεν τὸν Χριστὸν Υἱὸν Θεοῦ, κακῶς ἄρα ἐκεῖνοι ἐδίδαξαν καὶ παρέδωκαν ἡμῖν. Καὶ τινὲς

(4) Ita Choniatæ codex denuo a me inspectus. At in Spicil. et retro p. 349, n. 4, mendose fuerat omissa particula negativa οὐκ.

μὲν αὐτῶν φασιν, ὅτι Ὑμεῖς οἱ Χριστιανοὶ τοὺς προφήτας ἀλληγορήσαντες τὰ τοιαῦτα προτεθείκατε· ἄλλοι δέ, ὅτι Οἱ Ἑβραῖοι μισοῦντες ὑμᾶς ἐπλάνησαν, ὡς ἀπὸ τῶν προφητῶν γράψαντες, ἵνα καὶ ἡμεῖς πλανώμεθα. Πάλιν δέ φαμεν πρὸς αὐτούς· Ὑμεῖς, λέγοντες ὅτι ὁ Χριστὸς Λόγος ἐστὶ τοῦ Θεοῦ καὶ πνεῦμα αὐτοῦ, πῶς λοιδορεῖτε ἡμᾶς ὡς ἑταιριαστάς; Ὁ γὰρ Λόγος καὶ τὸ πνεῦμα ἀχώριστά ἐστι τοῦ ἐν ᾧ πέφυκεν· εἰ οὖν ἐπὶ τῷ Θεῷ ἐστιν ὁ Λόγος αὐτοῦ, δηλονότι καὶ Θεός ἐστιν· εἰ δὲ ἐκτὸς τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος καθ' ὑμᾶς, ὁ Θεὸς καὶ ἄπνους· οὐκοῦν φεύγοντες ἑταιριάζειν τὸν Θεὸν, ἐκόψατε αὐτόν. Κρεῖσσον δὲ ἦν ὑμᾶς λέγειν ὅτι ἑταῖρον ἔχει, ἢ κόπτειν αὐτὸν, καὶ ὡς λίθον ἢ ξύλον ἤ τι τῶν ἀναισθήτων παρεισάγειν. Ὥστε ὑμεῖς μὲν ἡμᾶς ψευδηγοροῦντες ἑταιριαστὰς καλεῖτε· ἡμεῖς δὲ ἀληθεύομεν κόπτας ὑμᾶς προσαγορεύοντες τοῦ Θεοῦ.

id, nobisque tradiderunt. Nonnulli etiam illorum aiunt: Vos quidem Christiani prophetas allegorice interpretando, hanc doctrinam intulistis. Alii dicunt: Hebræi hostes vestri vos deceperunt, talia tanquam prophetica scribentes, ut nos quoque vobiscum decipiamur. Vicissim illis nos dicimus: Quum vos Christum Verbum Dei spiritumque ejus dicatis, cur nobis conviciamini tanquam adsociantibus? Verbum quippe ac spiritus separari nequeunt ab eo cui naturaliter hærent. Si ergo in Deo est Verbum ejus, Verbum quoque Deus est. Quod si extra Deum est, ut vos putatis, Deus certe spiritu caret. Igitur dum adsociare Deum devitatis, ipsum mutilatis. Præstat autem socium et illi adtribuere, quam eundem imminuere, et ceu lapidem vel lignum aut aliud quodvis insensatum inducere. Mentimini itaque cum nos adsociantes vocatis: nos contra vere dicimus, cum vos Dei cæsores appellamus.

ε'. Διαβάλλουσιν ἡμᾶς εἰδωλολάτρας προσκυνοῦντας τὸν σταυρὸν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων, ἃ ἐκεῖνοι βδελύττονται· καί φαμεν πρὸς αὐτοὺς, Πῶς ὑμεῖς λίθῳ προστρίβεσθε κατὰ τὸν Γαβαθᾶν ὑμῶν, καὶ φιλεῖτε τὸν λίθον τοῦτον ἅσμενοι; Καὶ τινὲς μὲν αὐτῶν φασιν ὅτι ἐπάνω τούτου Ἀβραὰμ συνουσίασε τῇ Ἄγαρ· ἄλλοι δέ, ὅτι αὐτοῦ προσέδησε τὴν κάμηλον μέλλων θύειν τὸν Ἰσαάκ. Καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀποκρινόμεθα· Τῆς Γραφῆς λεγούσης ὅτι ὄρος ἦν ἀλσῶδες, καὶ ξύλα ἀφ' ὧν εἰς τὴν ὁλοκάρπωσιν σχίσας Ἀβραὰμ ἐπέθηκε τῷ Ἰσαάκ, καὶ ὅτι μετὰ τῶν παίδων τὴν ὄνον κατέλιπε, πόθεν ὑμῖν τὸ λῆρεῖν; οὔτε γὰρ ἐκεῖ ξύλα δρυμώδη κεῖνται, οὔτε ὄνοι διοδεύουσιν· αἰδοῦνται οὖν. Ὅμως φασὶν εἶναι τὸν λίθον τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ ἐπ' αὐτοῦ συνουσιάσαι γυναικὶ, καὶ ὅτι τὴν κάμηλον αὐτοῦ προσέδησεν. Εἶτα οὐκ αἰδεῖσθε, ἀλλ' ἡμᾶς εὐθύνετε ὅτι τὸν σταυρὸν τοῦ Χριστοῦ προσκυνοῦμεν καὶ τὴν εἰκόνα, δι' ὧν δαιμόνων ἰσχὺς καὶ διαβόλου καταλύεται πλάνη; Οὗτος δὲ ὃν φασι λίθον, κεφαλὴ τῆς Ἀφροδίτης ἐστὶν ᾗ προσεκύνουν, ἣν δὴ Χαμὰρ προσηγόρευον· ὑφ' οὗ καὶ μέχρι νῦν ἐκ γλυφίδος ἀποσκίασμα ταύτης τοῖς ἀκριβῶς κατανοοῦσι φαίνεται.

5. Traducunt nos tanquam idololatras, quia crucem adoramus, Christique et sanctorum imagines, a quibus ipsi abhorrent. Nos vero respondemus: Cur autem vos lapidi advolvimini in vestro Gabatha, atque illum tam libenter osculamini? Atque eorum alii dicunt, supra hunc lapidem Abrahamum cum Agare concubuisse: alii camelum ad hunc alligasse cum Isaacum esset immolaturus. Quibus respondemus: Quoniam Scriptura dicit montem illum fuisse nemorosum, scissisque lignis ad sacrificium Abrahamum illic imposuisse Isaacum, et commendatam pueris reliquisse asinam; undenam istæ vobis nugæ? neque enim vestro in loco sunt ligna silvestria, neque transitus asinorum. Ad hæc sane pudefiunt; pergunt tamen dicere, lapidem illum Abrahami esse, ibique cum femina rem habuisse, et camelum illic alligasse. Age vero vos non pudet, sed objurgatis nos qui Christi crucem atque imaginem veneramur, quibus dæmonum potentia diabolique fraus prosternitur? Hic autem, quem dicunt, lapis caput est Veneris, quam colunt, quamque etiam Chamar appellant: ex quo lapide usque ad hunc diem plastico opere expressa adumbratio acute observantibus cernitur.

ς'. Οὗτος τοίνυν ὁ Μωάμεδ πολλὰς, ὡς εἴρηται, λοιδορίας συντάξας, ἑκάστῃ τούτων προσηγορίας ἐπέθηκεν (5), οἷον ἡ γραφὴ τῆς γυναικός. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ λεγομένῃ γραφῇ τῆς γυναικὸς τέσσαρας γυναῖκας προφανῶς λαμβάνειν νομοθετεῖ, καὶ παλλακὰς, ἐάν τις δύνηται, χιλίας, ἢ ὅσας ἡ χεὶρ αὐτοῦ κατάσχῃ, ὑποχειμένας ταῖς τέσσαρσι γυναιξίν· ἣν δ' ἂν βουληθῇ ἀπολύειν, καὶ κομίζεσθαι ἄλλην ἣν ἂν ἐθέλῃ, ἐκ τῆς τοιαύτης αἰτίας ἐνομοθέτησε. Σύμπονον δὲ ἔσχε Ζεῖδ προσαγορευόμενον· οὗτος γυναῖκα ὡραίαν εἶχεν, ἧς αὐτὸς ἠράσθη· καθημένων οὖν αὐτῶν, φησὶ πρὸς αὐτόν· Ζεῖδ, ὁ Θεὸς ἐνετείλατό μοι

6. Hic igitur Mohamedes multa, uti dictum fuit, contumeliosa capitula consarcinans, horum singulis titulos apposuit, veluti est capitulum de muliere. Porro in hoc quod diximus de muliere capitulo, quatuor uxores palam duci lege statuit, et concubinas si quis poterit etiam mille vel quotquot cujusque manus adquisiverit, quatuor uxoribus subditas: ex quibus si quam dimittere voluerit, atque aliam ducere, hanc ob causam legem tulit. Ministerii socium habebat Zeidum quemdam nomine, cui cum pulchra uxor esset, Mohamedes in hujus amorem lapsus est.

(5) Intellige Corani suras, quas singillatim recensuit [refutavitque in opere suo, a n. 26 ad 82, Nicetas Byzantinus, ad quem lectores ablegamus (*tom. CV*).

Sedentibus ergo illis, ait Mohamedes : Zeide, Deus mandavit mihi, ut uxorem tuam dimittas. At ille protinus dimisit. Post paucos vero dies, rursus ait Mohamedes : Deus mandavit mihi, ut uxorem, quam tu dimisisti, mihi accipiam. Respondit ille : Legatus es, quicquid tibi mandavit Deus, confice. Tunc illa ducta Mohamedes, et mœchatus, hanc postea legem tulit : nempe ut quisquis voluerit, uxorem suam dimittat. Quod si illa post repudium, ad virum reverti voluerit, ducat alius quispiam : neque enim a priore viro recipi eam licet, nisi prius alteri nupserit. Quod si frater quispiam repudiet, ducat eam frater illius si voluerit. In eodem autem capitulo hæc quoque suadet : operare terram quam tibi Deus dedit, et deliciare in ea, et hoc ac tali modo age. Nolo enim cætera turpia, ut ille, loqui.

A ἵνα ἀπολύσῃς τὴν γυναῖκά σου. Ὁ δὲ ἀπέλυσε· καὶ μεθ' ἡμέρας τινὰς φησιν· Ὁ Θεὸς ἐνετείλατό μοι τὴν γυναῖκα ἣν σὺ ἀπέλυσας λαβεῖν. Ὁ δὲ ἔφη· Ἀπόστολος εἶ· ποίησον ὅσα ὁ Θεὸς ἐνετείλατο. Εἶτα λαβὼν καὶ μοιχεύσας αὐτὴν, τοιοῦτον ἔθηκε νόμον· Ὁ βουλόμενος ἀπολυέτω τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· ἐὰν δὲ μετὰ τὸ ἀπολυθῆναι, πρὸς αὐτὸν ἀναστρέψῃ, γαμείτω αὐτὴν ἕτερός τις· οὐ γὰρ ἔξεστι λαβεῖν αὐτὴν, εἰ μὴ γαμηθῇ ὑφ' ἑτέρου. Ἐὰν δὲ καὶ ἀδελφὸς ἀπολύσῃ, γαμείτω αὐτὴν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ βουλόμενος. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ γραφῇ τοιαῦτα παραγγέλλει· Ἐργασαι τὴν γῆν ἣν ἔθηκέ σοι ὁ Θεὸς, καὶ φιλοκάλησον αὐτὴν, καὶ τόδε ποίησον, καὶ τοιῶσδε· ἵνα μὴ πάντα λέγω, ὡς ἐκεῖνος, αἰσχρά.

7. Rursus aliud capitulum inscribitur de camelo Dei ; in quo dicit, exstitisse a Deo camelum feminam quæ integrum ebibit flumen, transiitque inter duos montes, ne comprehenderetur. Populus vero, inquit, in loco erat, qui prior die aquam bibit, postera autem camelus : quæ aqua potata populum aluit, lac pro aqua præbens. Sed enim consurgentes viri illi improbi, camelum occiderunt. Erat autem hujus pullus, parva camelus, quæ matre interempta, ad Deum vocem extulit, qui illam ad se recepit. Nos itaque Agarenis dicimus : Undenam camelus illa? Dicunt : A Deo. Pergimus dicere : Num alterius cameli societate usa est? Negant. Quomodo igitur, inquimus, peperit? videmus enim hanc camelum vestram sine patre, sine matre, sine genealogia. Sed postquam peperit, male passa est, neque apparet quis ei vim intulerit. At parva camela sublata fuit. Vester itaque propheta, cui Deus, ut dicitis, est locutus, cur nescivit ubinam parva camela pascatur? et quinam lac ejus mulgentes nutriantur? et an ipsa etiam, æque ac mater, malo aliquo casu intercepta perierit? vel potius in paradisum vobis præcurrens introierit? ex quo lactis flumen vobis manaturum nugamini. Tria quippe flumina in capitulo vestro, quod inscribitur de paradiso, fluere dicitis aqua, vino, et lacte. Si ergo extra paradisum est præcursoria vestra camelus, ea quidem fame ac siti periit, vel alii lacte ejus fruuntur. Frustraque propheta vester gloriatur cum Deo colloqui, quandoquidem cameli mysterium non fuit ei revelatum. Quod si forte in paradiso est, rursus aquam bibit, vosque aquæ pænuria arescitis in medio deliciarum paradiso, et aquam ex non transeunte cupitis potare ; bibit enim totam camelus. Ergo merum bibentes venas inflammabitis, ebrietati et somno indulgebitis : gravedine autem laborantes, rursusque post somnum crapulantes vino, paradisi voluptatum obliviscemini. Cur itaque propheta vester non ante cogitavit, ne quid hujusmodi in deliciarum para-

B Ζ'. Πάλιν ἄλλη γραφὴ ἡ τῆς καμήλου τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾗ λέγει ὅτι ἦν κάμηλος ἐκ Θεοῦ, καὶ ἔπινεν ὅλον τὸν ποταμὸν, καὶ διήρχετο μεταξὺ δύο ὀρέων (6) διὰ τὸ μὴ χωρεῖσθαι. Λαὸς δὲ, φησὶν, ἦν ἐν τῷ τόπῳ, καὶ τὴν μίαν ἡμέραν αὐτὸς ἔπινε τὸ ὕδωρ· ἡ δὲ κάμηλος τῇ ἑξῆς· πίνουσα δὲ τὸ ὕδωρ, ἔτρεφεν αὐτοὺς, γάλα παρεχομένη ἀντὶ τοῦ ὕδατος. Ἀνέστησαν οὖν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι πονηροὶ ὄντες, καὶ ἀπέκτειναν τὴν κάμηλον. Τῆς δὲ γέννημα ὑπῆρχε μικρὰ κάμηλος, ἥτις, φησὶ, τῆς μητρὸς ἀναιρεθείσης ἐβόησε πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ἔλαβεν αὐτὴν πρὸς ἑαυτόν. Πρὸς οὓς φαμεν· Πόθεν ἡ κάμηλος ἐκείνη ; Καὶ λέγουσιν ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ. Καί φαμεν· Συνεβιβάσθη αὐτῇ ἄλλη κάμηλος ; Καὶ λέγουσιν, Οὔ. Πόθεν οὖν, φαμὲν, ἐγέννησεν ; ὁρῶμεν γὰρ ταύτην τὴν κάμηλον ὑμῶν ἀπάτορα, ἀμήτορα, ἀγενεαλόγητον. Γεννήσασα δὲ, κακὸν ἔπαθε, καὶ οὐδὲ ὁ βιασάμενος φαίνεται. Ἡ δὲ μικρὰ κάμηλος ἀνελήφθη. Ὁ οὖν προφήτης ὑμῶν, ᾧ, καθὼς λέγετε, ἐλάλησεν ὁ Θεὸς, διὰ τί περὶ τῆς μικρᾶς καμήλου οὐκ ἔμαθε ποῦ βόσκεται, καὶ τίνες τῷ γάλακτι τρέφονται αὐτὴν ἀμέλγοντες ; ἢ καὶ αὐτὴ μήποτε τοῖς κακοῖς ὡς ἡ μήτηρ περιτυχοῦσα ἀνῃρέθη ; ἢ ἐν τῷ παραδείσῳ πρόδρομος ὑμῶν εἰσῆλθεν ; ἀφ' ἧς ὁ ποταμὸς ὑμῖν ἔσται τοῦ γάλακτος ; ὃν ληρεῖτε· τρεῖς γὰρ ποταμοὶ ἐν τῇ γραφῇ ὑμῶν, τῇ περὶ τοῦ παραδείσου, φατὲ ῥέειν ὕδατος, οἴνου, καὶ γάλακτος. Εἰ μὲν οὖν ἐκτός ἐστι τοῦ παραδείσου ἡ πρόδρομος ὑμῶν κάμηλος, ἐξηράνθη πεῖνῃ καὶ δίψῃ, ἢ ἄλλοι τοῦ γάλακτος αὐτοῦ ἀπολαύουσι. Καὶ μάτην ὁ προφήτης ὑμῶν φρυάττεται ὡς ὁμιλήσας Θεῷ· οὐ γὰρ τὸ μυστήριον αὐτῷ ἀπεκαλύφθη τῆς καμήλου. Εἰ δὲ ἐν τῷ παραδείσῳ ἐστὶ, πάλιν πίνει τὸ ὕδωρ· καὶ ὑμεῖς ἀνυδρίᾳ ξηραίνεσθε ἐν μέσῳ τῆς τρυφῆς τοῦ παραδείσου, καὶ ὕδωρ ἐκ τοῦ μὴ παροδεύοντος ἐπιθυμήσετε ποτοῦν· ἀπέπιε γὰρ ὅλον ἡ κάμηλος· ἄκρατον οὖν πίνοντες, μέλλετε ἐκκαίεσθαι καὶ μέθαις παραπέμπεσθαι, καὶ καθεύδειν· καρηβαροῦντες δὲ καὶ μεθ' ὕπνον κεκραιπαληκότες ἐξ οἴνου, τῶν ἡδέων τοῦ παραδείσου ἐπιλανθάνεσθε. Πῶς οὖν ὁ προφήτης ὑμῶν οὐκ ἐνενοήθη ταῦτα, μήποτέ τι συμβῇ ἐν τῷ

(6) Male itaque Barth. Edessenus in opusculo contra Mohamedem alibi a nobis citato ait p. 444 : Μέσον δύο ὡρῶν, *spatio circiter duarum horarum.*

παραδείσῳ τῆς τρυφῆς; οὐδὲ περὶ τῆς καμήλου πε- A
φρόντικεν, ὅπως νῦν διάγει; ἀλλ' οὐδὲ ὑμεῖς ἠρωτήσατε αὐτὸν, ὡς ὑμῖν περὶ τῶν τριῶν διηγόρευσεν ὀνειροπολούμενος ποταμῶν; Ἀλλ' ἡμεῖς σαφῶς τὴν θαυμαστὴν ὑμῶν κάμηλον εἰς πόας ᾅδου, ὅπου καὶ ὑμεῖς μέλλετε διάγειν, ὡς κτηνώδεις, προδραμοῦσαν ὑμῖν ἐπαγγελλόμεθα. Ἐκεῖσε δὲ σκότος ἐστὶν ἐξώτερον, καὶ κόλασις ἀτελεύτητος, πῦρ ἠχοῦν, σκώληξ ἀκοίμητος, καὶ τάρταροι δαίμονες.

η'. Ἐναύτῃ δὲ τῇ γραφῇ τῇ περὶ τοῦ παραδείσου λέγει ὁ Μωάμεδ ἑαυτὸν εἶναι κλειδοῦχον τοῦ παραδείσου, καὶ ὅτι παραστήσεται Μωϋσῆς σὺν τοῖς Ἰσραηλίταις· καὶ ὡς παραβάται τοῦ νόμου τῇ κολάσει τοῦ πυρὸς ἐκδοθήσονται· οἱ δὲ Χριστιανοὶ, ὡς τὸν Χριστὸν Υἱὸν Θεοῦ καὶ Θεὸν ἀποκαλέσαντες, καὶ σεσαρκωμένον, καὶ ἐσταυρωμένον αὐτὸν δογματίσαντες (φησὶ γὰρ B
ὅτι ἡ σκιὰ αὐτοῦ ἐσταυρώθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων), τῇ τοῦ πυρὸς γεέννῃ παραδοθήσονται. Εἶτα ἑαυτόν φησιν ὑπὸ Θεοῦ κεκλῆσθαι, καὶ ὡς μάλα θεοσεβῆ καὶ παντὶ τῷ αὐτῶν ἔθνει αἴτιον θεοσεβείας ὑπάρξαντα ἐπαινεῖσθαι, καὶ τούτου χάριν κλειδοῦχον χρηματίσαι· καὶ ἀπεστάλθαι τοῦ ἀνοῖξαι, καὶ συνεισελεύσεσθαι αὐτῷ ἀντιρρήτως λόγου χωρὶς καὶ διακρίσεως ἑβδομήκοντα χιλιάδας. Καὶ τοὺς λοιποὺς κριθήσεσθαι φάσκει, καὶ τοὺς μὲν δικαίους ἀναμφιβόλως τῆς τρυφῆς ἀπολαῦσαι, τοὺς δὲ εὑρισκομένους ἁμαρτωλοὺς πιττάκια φορέσαι ἐν τοῖς τραχήλοις δεδεμένα, καὶ εἰς τὸν παράδεισον εἰσελθεῖν, καὶ τούτους ἐπονομάζεσθαι ἀπελευθέρους τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Μωάμεδ· τὰς δὲ γυναῖκας συνεῖναι μὲν αὐτοῖς ἀπαθῶς, καὶ θεραπεύειν αὐτοὺς, καὶ φιλοκαλεῖν αὐτῶν τὰς κόμας. Καὶ C
τοὺς Σαμαρείτας ἔφη εἰσέρχεσθαι ἐν τῷ παραδείσῳ οὐ πρὸς τὸ ἀπολαῦσαι, ἀλλ' ἵνα τὰ ἐκφόρια καὶ τὴν κόπρον αὐτῶν τοῦ παραδείσου ἐκβάλλωσιν, ὅπως ἂν μὴ ἀποζέσειεν ὁ παράδεισος· ἕκαστον δὲ ὡς ἂν ἐνταῦθα βιώσειεν εἴτε ἐν πλούτῳ, εἴτε ἐν πενίᾳ, οὕτω καὶ ἐκεῖθεν διάγειν. Τοὺς δὲ Ἰουδαίους καὶ τοὺς Χριστιανοὺς λέγει ξύλα πυρὸς γενομένους βληθήσεσθαι εἰς αὐτό.

θ'. Πάλιν ἄλλη γραφὴ ἡ περὶ τῆς τραπέζης, ὅτι ἠτήσατο ὁ Χριστὸς τράπεζαν παρὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ τὸ πληροφορῆσαι αὐτὸν, ὅτι οὐκ εἶπεν ἑαυτὸν υἱὸν Θεοῦ· καὶ παρέσχεν αὐτῷ εἰπὼν οὕτως· Δέδωκά σοι τράπεζαν ἄφθαρτον, ἵνα εὐφραίνῃ. Καὶ πάλιν ἄλλη γραφὴ ἡ περὶ τοῦ βοΐδιου, ἐν ᾗ λέγει τινὰ ῥήματα γέλωτος ἄξια, ἃ διὰ τὸ πλῆθος παραδραμεῖν οἶμαι D
δεῖν. Περιτέμνεσθαι δὲ αὐτοὺς νομοθετήσας, καὶ μήτε σαββατίζειν, μήτε βαπτίζεσθαι προστάξας· καὶ τῶν μὲν τῷ νόμῳ ἀπηγορευμένων ἐσθίειν, τῶν δὲ ἀπέχεσθαι παραδοὺς, οἰνοποσίαν παντελῶς ἀπηγόρευσεν ὁ πλάνος οὗτος. Πρὸς τούτοις παντὸς ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ αἴτιον ὑπάρχειν τὸν Θεὸν ἐδογμάτισε, καὶ πᾶν ὅπερ ἐπέλθῃ ἐξ ἐπηρεάσεως τοῦ πονηροῦ ἐναντίου, ἐκ Θεοῦ εἶναι ἐτερατεύετο· καὶ τοὺς λῃστὰς καὶ φαρμακοὺς καὶ ὅσους ἂν ἐπ' ἀπηγορευμένοις πράγμασιν ἁλόντας καὶ ἀναιρουμένους ἴδοι τις, οὕτω, φησὶν, ἔγραψεν ὁ Θεὸς γενέσθαι, καὶ οὕτως ἀποθανεῖν ἠβουλήθη, τύχην διορισάμενος εἶναι καὶ εἱμαρμένην, καὶ ἄλλους πλείστους λήρους· οἷς ὀνειροπολῆθέντες οἱ ἄθλιοι τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ὡς

diso accideret? neque de camelo sollicitus fuit, ubinam degat? nec vos denique eum interrogastis, ut aliquid de trium fluminum fabula vobis narraret? Cæteroqui nos sine ulla ambage præclaram hanc camelum vestram ad inferni herbas, ubi vos quoque incoletis, præcurrisse vobis nuntiamus. Ibi vero tenebræ exteriores, pœna incessabilis, ignis stridens, vermis vigil, dæmonesque tartarei.

8. In eodem de paradiso capitulo ait Mohamedes se esse paradisi ostiarium, ibique fore Moysem cum Israelitis: legis autem transgressores supplicio ignis traditum iri. Christianos pariter, ceu qui Christum Dei Filium Deumque appellaverint, et incarnatum crucifixumque affirmaverint (ipse enim ait a Judæis umbram tantum illius crucifixam), gehennæ ignem experturos. Deinde ait se a Deo vocatum, atque ut apprime religiosum, et universæ genti suæ religionis factum auctorem, laude ornatum; et eapropter paradisi factum ostiarium, missumque ad aperiendum; et illuc secum ingressuros absque obice et sine ulla contradictione aut judicio homines septuaginta mille. De reliquis judicatum iri ait; et justos quidem sine dubio deliciis potituros; eos autem qui inventi fuerint peccatores, libellos gestaturos collo appensos; nihilominus paradisum ingressuros, et Dei libertos ac Mohamedis vocatum iri. Mulieres quoque cum illis futuras sine menstruis, eisdem ministraturas, et capillos eis ornaturas. Sed etiam Samaritanos paradisum dicit ingressuros, non ad fruendum, sed ad illorum stercora paradiso exportanda, ne forte paradisus fœteat. Unumquemque vero, prout in hac vita dives fuerit, aut pauper, ita illic futurum. Postremo Judæos atque Christianos ait fore tanquam ligna igni deputata, quæ in illum projicientur.

9. Rursus aliud capitulum de mensa inscribitur; quia nempe postulaverit Christus a Deo mensam, postquam ei persuaserat, se filii Dei nomen non usurpasse. Hanc illi Deus præbuit dicens: Dedi tibi mensam perpetuam, ut ea fruaris. Adhuc aliud capitulum est de bucula, in quo verba quædam dicit risu digna, quæ, ne sim prolixus, omittenda judico. Cumque suis circumcisionis legem statuerit, neque sabbatum neque baptismum imperavit. Item vetitis a lege vetere partim vesci, partim abstinere docens, vini potu prorsus interdixit impostor hic. Insuper dogma sanxit boni omnis ac mali causam Deum esse; et quidquid ex hostis maligni dolo nobis accidit, id a Deo esse prodigiosa impietate dicit. Et si oculis occurrant latrones, venefici, et quilibet vetitorum facinorum rei, atque ob ea interempti, ita, inquit, Deus fieri scripserat, et sic eos mori voluit; quo dicto fortunæ numen ac fatum constituit; atque alias gerras plurimas; quibus infelices Agareni decepti, æternis gaudiis ut blasphemi impiique excluden-

tur. Orta est autem hæc Ismaelitarum hæresis Heraclii imperantis ætate, ad quem ab orbe condito anni fluxerunt VI M CXLV.

10. Ut autem prædictis adjiciamus, quod nihil veri Mohamedes dicat, age hæc recitemus ex ejusdem libro excerpta. Christi mentionem faciens atque Evangelii, ait veluti ex persona Dei : Misimus postremum prophetarum omnium Jesum Mariæ filium, ut quæ ante eum fuerant, rata faceret, atque ad eum demisimus Evangelium, in quo est directio ac justitia, secundum virtutem præcedentis ei legis. Atqui si hæc omnia Jesu ejusque Evangelio concessa fuerunt, quid tibi reliquum fecisti, o Mohamede, quod hominibus conferres? Nihil aliud prorsus quam errorem, et verorum dogmatum perversionem. Rursus tanquam ex Dei persona ait : Cum regionem aliquam pessumdare voluimus, incolis ejus mandavimus, ut ibi luxuriose agerent : atque ita justa evasit sententia de illorum perditione, et de illato illis decreto : damnisque eos damnificavimus, multosque pessum dedimus. Atqui non luxurie, inquam, neque hominum exitio gaudet Deus, sed is potius qui luxuriari mandat diabolus.

11. Solem ac lunam equitare dicit, ignorans miser hæc utpote inanimata haud posse equitare. Quomodo item equi, caruncula corruptibili induti, currus ignei vicem præstare poterunt? Etenim illi Heliæ ignei equi, haud tales natura erant, sed equorum tantummodo speciem præ se ferebant. Ex hirudine genitum dicit hominem. Animalibus omnibus vesci hortatur, præterquam sue. Comedite, inquit, ex iis quæ in terra sunt : etenim munda sunt ac bona, nec Satanæ vestigia sequamini; Satanam scilicet appellans Deum, qui munda et immunda designavit. Jam si Satanas est, o delire, qui veterem legem tulit, cur eum alibi Deum nominas? De jejunio legem scribens ait : Sufficit vobis nox jejunii ad uxorum vestrarum copulam : hæ quippe sunt vobis operimentum. Noverat enim Deus, vos animas vestras fraudaturos in jejunio, fuitque vobis indulgens : miscearmini illis ad solatium, et comedite vespere ac bibite, donec quod in nocte nigrum est, interdiu album appareat. Quodnam genus jejunii est, o impure ac flagitiose, vel quænam Dei lex, tota nocte epulari et libidinari? Tum de temperantia cum illis loquens, ait : Uxores vestræ ager vester sunt : ingredimini in agrum vestrum cum volueritis, et animabus vestris favete; id est omnem animarum vestrarum cupiditatem explete : atque utamini uxoribus vestris utrinque. Quid, oro, his verbis libidinosius et exsecrabilius?

12. Asseclas suos ad bellum contra nos acuens

(7) Ita codex Choniatæ. Reapse tamen hegiræ initium fuit anno mundi 6129, Christi 621, Heraclii imperantis undecimo.

ἀσέβεῖς καὶ βλάσφημοι ἀπαλλοτριοῦνται. Ἀνεφύη ἡ τοιαύτη τῶν Ἰσμαηλιτῶν αἵρεσις ἐπὶ τῶν χρόνων Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, ὡς εἶναι μέχρις αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτη ϛρμε' (7).

ι'. Ἵνα δὲ προσθῶμεν τοῖς εἰρημένοις τὸ κατὰ μηδὲν τὸν Μωάμεδ ἀληθὲς λέγειν, εἰρήσεται καὶ ταῦτα ἐκ τῆς αὐτοῦ βίβλου παρεκβληθέντα. Ἐπομνησθεὶς τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, φησὶν ἐκ προσώπου Θεοῦ· Ἀπεστείλαμεν ἀκόλουθον τῶν προφητῶν πάντων Ἰησοῦν, τὸν υἱὸν Μαρίας, εἰς τὸ ἀγαθοποιῆσαι τὰ πρὸ αὐτοῦ, καταγαγόντες πρὸς αὐτὸν τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ᾧ ἐστιν ὁδήγησις, φησί, καὶ δικαιοσύνη κατὰ τὴν δύναμιν τοῦ πρὸ αὐτοῦ νόμου. Εἰ γοῦν ταῦτα πάντα τῷ Ἰησοῦ καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ δέδοται, σοί τί λέλοιπας, ὦ Μωάμεδ, συνεισενεγκεῖν τοῖς ἀνθρώποις; Οὐδὲν ἕτερον πάντως πλάνην, καὶ τῶν ἀληθῶν δογμάτων διαφθοράν. Πάλιν λέγει ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· Ὅταν ἠθέλομεν ἀπολέσαι χωρίον, ἐκελεύομεν τοῖ; ἐστῶσιν ἐν αὐτῇ καὶ ἡσώτευον ἐν αὐτῷ· καὶ ἐδικαιοῦτο ἐπάνω αὐτοὺς ὁ λόγος ὁ τῆς ἀπωλείας αὐτῶν, καὶ τῆς κατ' αὐτῶν ἀποφάσεως· καὶ ἐδαμάσαμεν αὐτοὺς δαμάσει, καὶ πολλοὺς ἀπωλέσαμεν. Οὐκ ἀσωτίαις καὶ ὀλέθροις ἀνθρώπων χαίρει Θεὸς, ἀλλ' ὁ κελεύων ἀσωτεύειν διάβολος.

ια'. Τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἐφ' ἵππους εἶναι φησιν· οὐκ εἰδὼς ὁ ἄθλιος ὡς ἄψυχα ταῦτα ὄντα ἱππεύειν οὐ δύναται. Πῶς δὲ καὶ ἵπποι, σαρκὸς φθαρτὸν περικείμενοι, ὄχημα πυρὸς εἶναι ὑποστήσονται; Οἱ δὲ κατὰ τὸν Ἠλίαν ἔμπυροι ἵπποι οὐ φύσιν, ἀλλὰ σχῆμα μόνον ἵππων περιέκειντο. Ἐκ τῆς βδέλλας φησὶ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον (8)· καὶ πάντα τὰ ζῶα βιβρώσκειν προτρέπεται, πλὴν τοῦ χοίρου· Φάγετε γὰρ, φησὶν, ἐκ τῶν ὄντων ἐν τῇ γῇ καθαρὰ γὰρ καὶ καλὰ, καὶ μὴ ἐξακολουθεῖτε τοῖς ἴχνεσι τοῦ Σατανᾶ· Σατανᾶν τὸν Θεὸν ἀποκαλῶν τὸν τὰ μὲν καθαρὰ, τὰ δὲ ἀκάθαρτα προσηγορευκότα. Καὶ εἰ Σατανᾶς, ὦ λῆρε, ὁ τὸν παλαιὸν νόμον θέμενος, πῶς ἐν ἄλλοις Θεὸν αὐτὸν ὀνομάζεις; Περὶ νηστείας; νομοθετῶν οὕτω φησίν· Ἔξεστιν ὑμῖν ἡ νὺξ τῆς νηστείας εἰς μίξιν τῶν γυναικῶν ὑμῶν· αὐτὰς γὰρ ὑμῶν εἰσι σκεπάσματα· ἔγνω γὰρ ὁ Θεὸς ὅτι παραβουλεύεσθε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐν νηστείᾳ, καὶ ἐλεως ὑμῖν γίνεται· μίχθητε αὐταῖς εἰς παράκλησιν, καὶ φάγετε ἐσπέρας καὶ πίετε, ἕως τὸ τῆς νυκτὸς μέλαν φανῇ λευκὸν διὰ τῆς ἡμέρας. Ποία νηστεία βδελυρὰ καὶ ἀκάθαρτε, ἢ ποῖος νόμος Θεοῦ τὸ ἐν ὅλῃ νυκτὸς ἐσθίειν καὶ ἀσελγαίνειν; Περὶ σωφροσύνης αὐτοῖς διαλεγόμενος, φησίν· Αἱ γυναῖκες ὑμῶν νεατὸς ὑμῶν· εἰσέλθετε εἰς τοὺς νεατοὺς ὑμῶν ὅταν βούλεσθε, καὶ συνέλθετε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν τουτέστι, πᾶσαν ἐπιθυμίαν τῶν ψυχῶν ὑμῶν πληρώσατε· καὶ χρήσασθε ταῖς γυναιξὶν ὑμῶν ἀμφοτέρωθεν. Τί τῶν ῥημάτων τούτων ἀσελγέστερόν τε καὶ μιαρώτερον;

ιβ'. Εἰς τὸν καθ' ἡμῶν πόλεμον ἐπεγείρων τοὺς

(8) Recole de his et aliis hujusmodi quæ dicuntur vel emendata in nostris ad Byzantinum adnotationibus.

μαθητὰς αὐτοῦ, φησί· Φονεύσατε αὐτοὺς ὅπου ἂν συναντήσητε αὐτοῖς. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον φησὶν, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῷ Θεῷ μισθαποδοσίαν κεῖσθαι τοῖς καταχραίνουσιν αὐτοὺς τοῖς τῶν Χριστιανῶν αἵμασιν. Ἀλλὰ καὶ τὴν πέμπτην μοῖραν τῶν αἰχμαλώτων καὶ τῶν ἄλλων σκύλων ἀνατίθεσθαι τῷ Θεῷ ὑποτίθησι, καὶ τῷ προφήτῃ Μωάμεδ. Παραινεῖ δὲ καὶ κατατάττεσθαι τοῖς Χριστιανοῖς, εἰ τὴν τῶν Σαρρακηνῶν θρησκείαν ἐπανέλωνται· καὶ εἰς ἀδελφοὺς αὐτοὺς παραδέχεσθαι, ἐκ τῆς ἄκρας ἀπηνείας τὸ ἀκρότατον τῆς ἀγάπης ἐπαναιρούμενος. Ἔστι δὲ τὸ ἐκ τούτου μηχάνημα ἐξόμνυσθαι τοὺς ἀφελεστέρους τὰ τῶν Χριστιανῶν ὅρκια, σαινομένους τῷ περιόντι τῆς ἀδελφότητος. Παραινεῖ τοῖς ἰδίοις λέγων· Μὴ γίνεσθε ἀντιλήπτορες Ἰουδαίων καὶ Χριστιανῶν· ὅστις γὰρ ὑπερασπίζεται αὐτῶν ἐξ ὑμῶν, ὁ τοιοῦτος ἐξ αὐτῶν ὑπάρχει. Καὶ πάλιν ταλανίζων Χριστιανοὺς καὶ Ἰουδαίους λέγει· Οὐαὶ ὑμῖν, οἱκεῖοι Γραφῶν! οὐδὲν ἔσται ὑμῖν, ἕως ἂν ἐξακολουθῆτε τῷ νόμῳ καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ. Καὶ κατὰ μὲν Χριστιανῶν ταῦτα φθεγγόμενος, οὐδέν τι καινὸν διαπράττεται, ὡς καὶ μισῶν αὐτοὺς κατὰ κράτος· Ἰουδαίους δὲ, ὧν τὴν περιτομὴν ἀσπάζεται, καὶ πολλὰ τῶν ἐθίμων τηρεῖν παραδίδωσι, καθ' ὄντινα λόγον ἐπεμβριμᾶται τὰ πάνδεινα;

A dicit: Occidite illos, ubicunque iis occurreritis. Neque id solum dicit, sed etiam propositam esse a Deo mercedem his qui se Christianorum sanguine impiaverint. Quintam vero captivorum aliarumque manubiarum partem Deo offerri constituit ac Mohamedi prophetæ. Hortatur etiam ut reconcilientur Christianis, si Sarracenorum religionem susceperint, atque in fratrum loco habeant; a summa crudelitate ad eximiam charitatem transiens. Est autem hoc quoque artificium, ut simpliciores sacra Chritianorum fœdera abjurent, fraternitatis prærogativa illecti. Cæteroqui suos monet, ne sint Judæorum et Christianorum defensores. Quisquis enim, inquit, vestrum illos protegit, hic perinde ac unus illorum est. Deinde B Judæos atque Christianos veluti deplorans ait: Væ vobis Scripturarum asseclis! nihil emolumenti vobis exstabit, quandiu legem sequemini aut Evangelium. Sane hæc de Christianis clamitans, nihil novum agit, quia illos toto animo odit. Judæis autem, quorum circumcisionem retinet, et legalia multa observari præcipit, cur per sermones singulos gravissime interminatur?

ιγ'. Πάλιν ἑαυτῷ κατασκευάζων τὸ ἀξιόπιστον, εἰσάγει τὸν Θεὸν μαρτυροῦντα περὶ αὐτοῦ, καὶ ὀμνύοντα, καὶ λέγοντα· Μὰ τὸ ἄστρον τὸ δυόμενον, οὐκ ἐπλανήθη ὁ ἑταῖρος ὑμῶν, οὐδὲ ἠνόμησε, καὶ οὐκ ἐφθέγξατο ἐκ θελήματος· ἀλλὰ καὶ Ἰησοῦν, τὸν τῆς Μαρίας Υἱὸν, προφητεῦσαι περὶ αὐτοῦ εἰπόντα· Ἐγὼ ἀπόστολός εἰμι τοῦ Θεοῦ πρὸς ὑμᾶς, ἀληθοποιῶν τὰ ἔμπροσθέν μου τὰ τοῦ νόμου, εὐαγγελιζόμενος ἀπόστολον ἐρχόμενον μετ' ἐμὲ, ὄνομα αὐτῷ Μωάμεδ. Καὶ ποῦ τοῦτο προεφήτευσεν ὁ Χριστὸς, ἢ ἐν ποίᾳ γραφῇ εἴρηκεν; Ἐν οὐδεμιᾷ πάντως· ὥστε ψευδολόγος καὶ ἀπατεὼν ὁ Μωάμεδ, μαρτυρίας ἔλκων πρὸς ἑαυτὸν τοῦ Χριστοῦ, ἃς οὐδεὶς τῶν Χριστωνύμων ἐπίσταται. Λέγουσιν οἱ Σαρρακηνοὶ ἴσον εἶναι τὸ τὴν παρθένον τεκεῖν, καὶ τὸ πλασθῆναι τὸν Ἀδὰμ ἀπὸ τοῦ χοός. Φαμὲν δὲ ἡμεῖς, ὡς ὁ Χριστὸς ἐκ Παρθένου γεγέννηται, διὰ τὸ εἶναι Θεὸς καινοποιήσας ἐκ ταύτης πρόοδον· ὁ δὲ Ἀδὰμ, πλάσμα τοῦ Θεοῦ γενόμενος, καὶ μὴ ἐκ προγενεστέρας διαδοχῆς τὴν γένεσιν ἕλκων, ἐκ πηλοῦ διήρτισται· πολὺ οὖν τὸ μέσον Θεοῦ γεννήσεως καὶ ἀνθρώπου πλάσεως.

C 13. Item sibi fidem concilians, Deum inducit de ipso testantem, jurantemque ac dicentem: Per sidus occiduum, non erravit sodalis vester, neque a norma discessit, neque propria voluntate locutus est. Sed et Jesum Mariæ Filium de ipso vaticinantem facit, atque dicentem: Ego sum Dei legatus ad vos, vera esse demonstrans quæ ante me exstiterunt in lege, nuntians insuper legatum post me venturum, cui nomen Mohamedes. Atqui ubinam hoc Jesus vaticinatus est, vel quanam in Scriptura hoc dixit? Plane in nulla. Quamobrem falsidicus impostorque Mohamedes, qui Christi testimonia ad se trahit, quæ nemo Christianorum novit. Aiunt Sarraceni perinde esse virginem parere, ac Adamum formari de pulvere. Nos autem dicimus Christum de Virgine natum, quia utpote Deus insolitum sibi confecit de illa progressum. At vero Adamus Dei factura, neque ex anteriore serie ortum trahens, de luto fuit conformatus. Multum itaque interest inter Dei nativitatem et hominis formationem.

D

ιδ'. Φασὶν οἱ Σαρρακηνοὶ ὡς ὁ Μωάμεδ ἐστὶν ὁ δηλούμενος ἐν τῷ Δανιὴλ ἄνευ χειρὸς ἐξ ὄρους τιληθῆναι λίθος· ἀκούουσι δὲ, ὡς Τίς μετουσία τῷ Δανιὴλ καὶ τῷ Μωάμεδ, ὥστε περὶ αὐτοῦ τὸν προφήτην τοιαῦτα λέγειν, κακολογοῦντος Μωϋσέα καὶ τὸν νόμον; Ποίαν δὲ καὶ εἰκόνα ὁ Μωάμεδ ἐπάταξε καὶ ἐλέπτυνεν, ὡς ὁ Χριστὸς τὴν πολυθεΐαν, ὃς καὶ ἐγένετο εἰς ὄρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσε πᾶσαν τὴν γῆν; Πάλιν λέγουσι, τί ὠφέλοιεν ἡμᾶς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σαρκωθείς; Καί φαμεν ἡμεῖς ὡς τὸ τῆς Τριάδος μυστήριον ἀπεκαλύφθη, καὶ ἐπεγνώσθη, καὶ ἐπιστεύθη τῷ κόσμῳ παντί· ἡ δὲ τῆς Ἑλληνικῆς ἀπά-

14. Dicunt Sarraceni, Mohamedem esse illum a Daniele ostensum, absque manus opera ex monte divulsum lapidem. Sed a nobis audiunt: Quænam est participatio Danielis cum Mohamede, ita ut ille de hoc talia dicat, qui Moysi maledicit ac legi? Quamnam statuam Mohamedes percussit atque comminuit, sicuti polytheismum Christus, qui et in montem magnum excrevit, atque universam terram implevit? Adhuc rogant, quid nobis profuerit Dei Filius incarnatus? Nos vero respondemus, sic revelatum fuisse et cognitum et ab universo orbe creditum Trinitatis mysterium:

ethnicum vero polytheismi errorem sublatum, divinationem item, et magiam, et diabolicas præstigias procul submotas. Baptismus vero quo adoptionem consequimur, et redemptio, atque charismatum diribitio cunctis credentibus patuerunt; a solis ortu usque ad occasum Evangelium diffusum; medius maceriæ paries antiquæ cum Deo inimicitiæ destructus, reconciliato nobis Deo per ejus Filii intercessionem; regnum cœlorum patefactum, aliaque multa data hominibus dona sunt, quæ sigillatim commemorare omittimus.

A της πολυθεΐα ἠφάνισται, μαντεία, καὶ φαρμακεία, καὶ δαιμονιώδης μαγγανεία ἐκπεδὼν ᾤχετο· υἱοθεσία δὲ βάπτισμα, καὶ ἀπολύτρωσις, καὶ διανομαὶ χαρισμάτων πᾶσι τοῖς πιστεύσασιν ἐξεπλώθησαν· ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν διεδόθη τὸ Εὐαγγέλιον· τὸ τοῦ φραγμοῦ τῆς παλαιᾶς ἔχθρας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων μεσότοιχον διαλέλυται, καταλλαγέντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ τῇ ἰδίου Υἱοῦ μεσιτείᾳ· καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία ἀνέῳκται, καὶ ἄλλα ἀγαθὰ τοῖς ἀνθρώποις κεχάρισται, ὧν κατὰ μέρος μνημονεύειν παρήκαμεν.

15. Item aiunt: Vel volens Christus crucifixus fuit, vel nolens: si volens, insontes sunt crucifixores: si vero nolens, id ei infirmitatem atque impotentiam imputat. Porro nos respondemus, et volentem Christum crucifixum fuisse, et tamen extrema damnatione dignos esse crucifixores. Quod sponte sit passus, ostendit ipse dum ante passionem ait: *Potestatem habeo deponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam; et nemo eam a me tollit, sed ego depono eam a me ipso* [1]. Sed et sæpenumero cum in eum manus injicere Judæi vellent, non tamen injecerunt, quia præfinitum passionis tempus nondum aderat. Pati autem voluit ut mortem destrueret, viamque ad resurrectionem ex mortuis muniret. Cur autem rei sunt crucifixores? Quia cum legem ac prophetas legerent, qui tempus adventus ejus nuntiabant, non solum non agnoverunt ipsum esse qui ob communem salutem venerat, sed et multorum beneficiorum auctorem in crucem sublatum exstinxerunt.

ιε'. Ἔτι φασὶν ὡς θέλων ὁ Χριστὸς ἐσταυρώθη, ἢ μὴ θέλων· καὶ εἰ μὲν θέλων, ἀνεύθυνοι οἱ σταυρώσαντες· εἰ δὲ μὴ θέλων, ἀσθένειαν αὐτῷ τοῦτο καὶ ἀδυναμίαν περιάπτει. Ἀποκρινόμεθα οὖν ὅτι καὶ θέλων ἐσταύρωται ὁ Χριστὸς, καὶ τῆς ἐσχάτης κατακρίσεως οἱ σταυρωταὶ ἄξιοι. Ὅτι δὲ ἑκουσίως ἔπαθεν, αὐτὸς ἔδειξε πρὸ τοῦ παθεῖν εἰρηκώς· *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχήν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν· καὶ οὐδεὶς αἴρει αὐτὴν ἀπ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἐγὼ τίθημι αὐτὴν ἀπ' ἐμαυτοῦ.* Ἀλλὰ καὶ πολλάκις βουληθέντες αὐτῷ χεῖρας ἐπιβαλεῖν Ἰουδαῖοι, οὐκ ἐπέβαλον, διὰ τὸ μήπω τὸν προωρισμένον τοῦ πάθους ἐληλυθέναι καιρόν. Ἠθέλησε δὲ παθεῖν ἵνα καταργήσῃ τὸν θάνατον, καὶ ὁδοποιήσῃ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν. Πῶς δὲ κατηγοροῦνται οἱ σταυρωταί; Ὅτι, νόμον καὶ προφήτας ἀναγινώσκοντες, τὸν καιρὸν τῆς αὐτοῦ παρουσίας προκαταγγέλοντας, οὐ μόνον οὐκ ἔγνωσαν αὐτὸν εἶναι τὸν εἰς κοινὴν σωτηρίαν ἐρχόμενον, ἀλλὰ καὶ πολλὰς εὐεργεσίας ἐπιδειξάμενον ἀνεῖλον σταυρώσαντες.

16. Item aiunt: *Si maledictus est omnis qui pendet in ligno* [2], sublatus autem in crucem Christus quoque fuit, hic pariter maledictus est. Quomodo autem a maledicto benedictio dabitur? Sed audiunt a nobis: quod Deus quum esset, factus est propter nos homo, et infirmitates nostras portavit, et languores pertulit, et mortem gustavit, ut nos morti ac maledicto subtraheret. Nam sententia, *Quo die comederitis, morte moriemini* [3]; et, *Maledicta terra in operibus tuis* [4], hæc humani nostri generis punitio est. Sic etiam maledictio Christus dictus fuit, et tamen a legis maledictione nos redemit. Et sicut in Adamo omnes mortui sumus, sic in Christo omnes vivemus. Licet etiam exemplo hoc demonstrare. In deserto serpentes mordebant Hebræos: serpentis autem, qui olim maledictus fuerat, facta ænea imagine Moyses, ligno eam suspendit, dixitque: *Qui a serpente morsus fuerit, ad hunc serpentem respiciat, et salvus fiet* [5]. Erat autem is serpens Christi figura.

ις'. Πάλιν λέγουσιν· Εἰ ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου, ἀνηρτήθη δὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ ξύλου, ἐπικατάρατος ἄρα καὶ οὗτός ἐστι. Καὶ πῶς ἀπὸ τοῦ ἐπικαταράτου εὐλογία δοθήσεται; Ἀκούουσι δὲ ἐξ ἡμῶν, ὅτι Ὥσπερ ὁ Θεὸς ὢν γέγονε δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος, καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν ἦρε, καὶ τὰς νόσους ἐβάστασε, καὶ θανάτου ἐγεύσατο, ἵν' ἡμᾶς καὶ τοῦ θανάτου καὶ τῆς κατάρας ἐλευθερώσῃ· τὸ γὰρ, *Ἧ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*, καὶ τὸ, *Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου*, τῶν ἀνθρώπων ἡμῶν ἐπιτίμιον· οὕτω καὶ κατάρα ἤκουσε, καὶ τῆς ἐκ τοῦ νόμου κατάρας ἡμᾶς ἐξηγόρασε· καὶ ὥσπερ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀπεθάνομεν, οὕτως ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζήσομεν. Ἔξεστι δὲ καὶ ἀπὸ παραδείγματος παραστῆσαι τοῦτο· ἐν τῇ ἐρήμῳ οἱ ὄφεις τοὺς Ἑβραίους ἔδακνον· εἰκόνα δὲ χαλκῆν ὄφεως, ὃς ἐπικατάρατος ἤκουσε, ποιήσας Μωϋσῆς, ἀνεσταύρωσέ τε τουτονὶ, καὶ εἶπεν· *Ὁ δακνόμενος ὑπὸ ὄφεως προσεχέτω τούτῳ τῷ ὄφει, καὶ σωθήσεται.* Ἦν δὲ ὁ ὄφις οὗτος ἀντίτυπος τοῦ Χριστοῦ.

17. Insuper illi aiunt: Vos, Christiani, ita crucem honoratis, quemadmodum Christo ipsi honorem defertis. Atqui, nos inquimus, calumnia hæc manifesta est. Nam Christus a nobis honoratur ut

ιζ'. Πρὸς τούτοις λέγουσιν ὡς Ὑμεῖς οἱ Χριστιανοὶ οὕτω τιμᾶτε τὸν σταυρὸν, καθὼς ἄρα καὶ τὸν Χριστὸν τιμᾶτε. Τοῦτο δέ ἐστι συκοφαντία πρόδηλος· ὁ μὲν γὰρ Χριστὸς τιμᾶται παρ' ἡμῶν ὡς Θεὸς, ὁ δὲ

[1] Joan. x, 18, 19. [2] Deut. xxi, 23; Galat. iii, 13. [3] Gen. ii, 17. [4] Gen. iii, 17. [5] Num. xxi, 8.

σταυρὸς ὡς θείας χάριτος μετασχὼν διὰ τὸν ἐν αὐτῷ A
σταυρωθῆναι καταδεξάμενον, ἀφ' οὗ δὴ καὶ ἐνήργηκε, καὶ καθεκάστην ἐνεργεῖ πολλὰ θαύματα· διὰ τοῦτο καὶ τιμητέος ἡμῖν ὁ σταυρὸς, οὐχ ὡς ξύλον, ἀλλ' ὅτι τῷ πάθει τοῦ Χριστοῦ κεχαρίτωται. Ἐπεὶ καὶ σὺ ἐν τῷ Μέκκε παραγινόμενος, κἀκεῖσε τελῶν τὰ δοκοῦντά σοι ὅρκια, οὐχὶ τοῖς λίθοις καὶ τοῖς τοίχοις ἀπονέμεις τὸ σέβας, ἀλλὰ τῷ τιμωμένῳ ἐν τῷ ἐκεῖσε οἴκῳ. Ἀκούομεν δὲ καὶ ὡς ἁψάμενός τις τῆς νομικῆς κιβωτοῦ τετιμώρηται· ἦν δὲ κἀκείνη ἐκ ξύλων κατεσκευασμένη· πλὴν διὰ τὴν χάριν τῶν ἀποκειμένων ἐν αὐτῇ πολὺ τὸ σεβάσμιον εἶχεν ἀπὸ Θεοῦ.

ιη'. Πρὸς οἷς εἴπομεν, ἐπεγκαλοῦσιν ἡμῖν τῶν ἐντολῶν τοῦ Χριστοῦ παράβασιν, κακὸν ἀντὶ κακοῦ ἀποδιδοῦσι, καὶ μεριμνῶσι περὶ τροφῆς καὶ ἐνδύματος· φαμὲν οὖν ὡς Οὐ παραβαίνομεν τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον, τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν καὶ ταῦτα τοὺς ἀπίστους ἀμυνόμενοι, ἀλλὰ μᾶλλον πληροῦμεν τὸ δίκαιον· παραινεῖ γὰρ ὁ νόμος τοῖς ἡμῖν αὐτοῖς πταίουσι συγχωρεῖν, τοῖς δ' ἀδικουμένοις ἐπαμύνειν. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησε, καταποντίσας Φαραὼ τὸν τοῖς Ἑβραίοις πολέμιον· καὶ γὰρ ὁ Δαβὶδ, *Νίψομαι*, φησὶν, *ἐν αἵματι ἁμαρτωλοῦ*· ἀλλαχοῦ ψάλλων, *Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταποδιδοῦσί μοι κακὰ, ἀποπέσοιμι ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν μου κενός*. Ἐκεῖνο τοῦ ζήλου ἔνδειξις ἢ ἐμπύρευμα ἦν κατὰ τῶν χαιρόντων ταῖς κοινοβλαβέσι πράξεσι· τοῦτο δὲ τῶν ἐκείνῳ προσπταιόντων συγχώρησις· καὶ ἄλλως δὲ εἰπεῖν· Ὁ μὲν κατάρχων πολέμου καὶ ἀδικίας C καὶ νόμον παραβαίνει, καὶ τὴν φύσιν ἀθετεῖ· ὁ δὲ κατὰ τοῦ τοιούτου ὁπλιζόμενος καὶ τὴν φύσιν ἐλεεῖ, καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν ἐξομοιοῦται Θεῷ, *Ἐξέλεσθε πτωχὸν καὶ πένητα*, λέγοντι, *ἐκ χειρὸς ἁμαρτωλοῦ ῥύσασθε αὐτόν*. Τὸ δὲ, *Μὴ μεριμνήσητε τροφῆς καὶ ἐνδύματος*, τοῖς ἀποστόλοις διατέταχται, ὡς ἂν μήτε ἐν μεγάλῳ μήτε ἐν μικρῷ καταγινώσκωνται· *Ἐὰν γὰρ τὸ ἅλας μωρανθῇ*, φησὶν, *ἐν τίνι ἁλισθήσεται;* Πλὴν οὐδὲ τὴν χρείαν ἀπαγορεύει, ἀλλὰ τὰ περιττά· πολλοὶ δὲ τῶν πάλαι Χριστιανῶν, καὶ τῶν σήμερον δὲ οὐκ ὀλίγοι, γεγόνασιν καὶ εἰσὶ τῶν ὑψηλῶν τούτων καὶ μεγάλων ἐντολῶν φύλακες.

Deus, crux autem ceu divinæ gratiæ particeps est, propter eum qui in ea configi sustinuit; per quam etiam prodigia multa effecit et quotidie efficit. Propterea nobis venerabilis est crux, non quatenus lignum est, sed quia Christi passioni inservivit. Namque et tu Meccam profectus, ibique sacris ritibus pro tuo libito celebratis, nequaquam saxis murisque cultum impendis, sed ei qui in illo colitur ædificio. Audimus autem hominem quoque illum, qui legalem arcam attigit, punitum; cum tamen et illa lignis esset compacta; sed propter rerum in ea contentarum gratiam, multum ei religionis Deus contulerat.

18. Præter hactenus dicta, imputant nobis mandatorum Christi transgressionem, quia malum pro malo reddimus, et de esca ac vestimento solliciti B sumus. At enim respondemus, nequaquam nos Christi legem transgredi, dum hostes nostros, præcipue infideles ulciscimur. Monet enim lex, ut iis qui nobis supplices fiunt parcamus; injuste autem oppressis opem feramus. Hoc etiam Deus egit, cum Pharaonem Hebræorum hostem mari submersit. Tum etiam David : *Lavabor*, inquit, *in sanguine peccatoris* [6]. Et tamen alibi psallens : *Si retribui*, inquit, *retribuentibus mihi mala, decidam utique ab inimicis meis inanis* [7]. Illic zeli demonstratio et ardor erat adversus eos qui noxiis rei publicæ actibus delectantur : hic autem erga sibi supplices indulgentia. Aliter quoque hoc explanare licet. Nimirum qui belli et injuriarum C initium facit, hic legem transgreditur, et naturam abolet : qui autem adversus hunc arma sumit, naturæ fert opem, et pro viribus Deo exæquatur dicenti : *Eripite pauperem et egenum; de manu peccatoris eruite illum* [8]. Jam illud : *Ne de esca aut de vestimento solliciti sitis* [9], apostolis mandatum fuit, ut neque in gravibus neque in minimis condemnarentur. *Nam si sal*, inquit, *infatuetur, in quo salietur* [10]? Cæterum haud usum vetat, sed superfluitatem. Multi autem Christiani veteres, neque pauci etiam hodie, celsorum hujusmodi ac magnorum præceptorum observantes fuerunt.

[6] Psal. LVII, 10. [7] Psal. VII, 5. [8] Psal. LXXXI, 4. [9] Luc. XII, 22. [10] Matth. V, 13.

ΤΟΥ ΝΙΚΗΤΑ

ΤΑΞΙΣ ΓΙΝΟΜΕΝΗ ΕΠΙ ΤΟΙΣ ΑΠΟ ΣΑΡΑΚΗΝΩΝ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΥΣΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΘΑΡΑΝ ΚΑΙ ΑΛΗΘΗ ΠΙΣΤΙΝ ΗΜΩΝ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ (1).

—

NICETÆ

ORDO QUI OBSERVATUR SUPER IIS QUI A SARACENIS AD NOSTRAM CHRISTIANORUM PURAM VERAMQUE FIDEM SE CONVERTUNT.

(Ex Sylburgii *Saracenicis*. in-12. Coloniæ Agrippinæ 1595.)

—

Primum is qui ad rectam fidem accedit, jejunat ad duas septimanas, doceturque nobis a Domino nostro Jesu Christo in divinis sanctisque evangeliis traditam precationem, et sacrum fidei symbolum. Deinde sacerdos sacerdotalem sibi stolam circumponens, in baptisterium, præsentibus etiam aliis fidelibus, quotquot adesse voluerint, arcessit illum : et ante sanctam piscinam eum retecto capite statuens, ad ipsum ait : Tu ille qui a Saracenis hodie ad Christianorum fidem accedis, non vi aliqua vel necessitate, neque dolo aut simulatione, sed toto animo, corde puro ac sedulo, Christum Christique fidem amante : [dic,] Renuntio toti Saracenorum religioni, anathematizoque Moamedem, qui et Muchumet dicitur ; quem Saraceni ut Dei apostolum et prophetam honorant. Illoque assentiente, eademque verba dicente, vel per se, vel per interpretem, si ipse Græce loqui nesciat, vel per susceptorem suum, si est puer : rursum sacerdos infert sequentia : iterumque fit responsio ad eundem modum. Totoque anathematismo completo, diaconus ait, *A Domino petamus* : et populus, *Domine, miserere*, et quæ sequuntur. Et post *Amen*, eum signans dimittit : et die insequente annumeratur catechumenis.

A Προηγουμένως μὲν ὁ προσιὼν τῇ ὀρθῇ πίστει νηστεύει ἐπὶ ἑβδομάδας δύο, καὶ διδάσκεται τὴν ἐν τοῖς θείοις καὶ ἁγίοις Εὐαγγελίοις παραδοθεῖσαν ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσευχὴν, καὶ τὸ ἱερὸν τῆς πίστεως σύμβολον· εἶτα περιτιθέμενος τὴν ἱερατικὴν στολὴν ὁ ἱερεὺς, ἐν τῷ βαπτιστηρίῳ, συμπαρόντων καὶ ἑτέρων πιστῶν ὅσοι βούλονται, μετακαλεῖται τοῦτον· καὶ ἑστῶν πρὸ τῆς ἁγίας κολυμβήθρας ἀπερικάλυπτον ἔχοντα τὴν κεφαλὴν, φησὶ πρὸς αὐτόν· Ὁ δεῖνα ὁ ἀπὸ Σαρακηνῶν σήμερον προσερχόμενος τῇ πίστει τῶν Χριστιανῶν οὐκ ἔκ τινος βίας ἢ ἀνάγκης, οὐδὲ ἀπὸ δόλου ἢ ὑποκρίσεως, ἀλλ' ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας καθαρᾶς καὶ ἀδόλου, τὸν Χριστὸν ἀγαπῶσης καὶ τὴν αὐτοῦ πίστιν (2), Ἀποτάσσομαι πάσῃ τῇ τῶν Σαρακηνῶν B θρησκείᾳ, καὶ ἀναθεματίζω Μωάμεδ τὸν καὶ Μουχούμετ, ὃν οἱ Σαρακηνοὶ τιμῶσιν ὡς ἀπόστολον Θεοῦ καὶ προφήτην. Κἀκείνου συντιθεμένου, καὶ λέγοντος τὰ αὐτὰ ῥήματα ἢ δι' ἑαυτοῦ ἢ δι' ἑρμηνέως, ἐὰν αὐτὸς μὴ Γραικίζῃ, ἢ διὰ τοῦ ἀναδόχου αὐτοῦ, εἰ παιδίον ἐστὶ, πάλιν ὁ ἱερεὺς ἐπιφέρει τὰ ἀκόλουθα· καὶ αὖθις γίνεται ἡ ἀπόκρισις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Καὶ τοῦ ἀναθεματισμοῦ παντὸς πληρουμένου, φησὶν ὁ διάκονος, *Τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν*· καὶ ὁ λαὸς, *Κύριε, ἐλέησον*· καὶ τὰ ἑξῆς. Μετὰ δὲ τὸ *Ἀμὴν* σφραγίζων αὐτὸν ἀπολύει· καὶ τῇ ἑξῆς ἡμέρᾳ συναριθμεῖται τοῖς κατηχουμένοις (3).

(1) Catechesis ista Saracenorum ad Christianam fidem accedentium, e ms. Palatinæ bibliothecæ libro satis vetere desumpta est : in quo multæ sunt ejusmodi constitutiones sive ordinationes, super iis qui ab hæresi aliqua, gentilismo, Judaismo, et similibus, ad Christianam religionem sese aggregant : quam et Nicetæ Choniatæ temporibus sub Manuelis Comneni imperio in usu fuisse, infra docebitur.

(2) Post πίστιν subaudiendum λέγε, vel simile quid ; sacerdos enim hic baptizando verba solemni more præit.

(3) In Constitutionibus illis quæ S. Apostolorum esse perhibentur, p. 133, similis formula est. Εὔξασθε, οἱ κατηχούμενοι· καὶ πάντες οἱ πιστοὶ κατὰ διάνοιαν ὑπὲρ αὐτῶν προσευχέσθωσαν, λέγοντες· C Κύριε, ἐλέησον. Id est, *Orate, catechumeni, omnesque fideles pro eis animo ac mente sua precentur, dicentes, Domine, miserere.* Et rursum, 134, b, Εὔξασθε, οἱ φωτιζόμενοι· ἐκτενῶς οἱ πιστοὶ πάντες ὑπὲρ αὐτῶν· παρακαλέσωμεν· ὅπως ὁ Κύριος καταξιώσῃ αὐτοὺς, μυηθέντας εἰς τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον, συναναστῆναι αὐτῷ, καὶ μετόχους γενέσθαι τῆς βασιλείας αὐτοῦ· καὶ κοινωνοὺς τῶν μυστηρίων αὐτοῦ, ἑνώσῃ καὶ συγκαταλέξῃ αὐτοὺς μετὰ τῶν σωζομένων ἐν τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ. Σῶσον καὶ ἀνάστησον αὐτοὺς ἐν τῇ σῇ χάριτι. Id est, *Orate, illuminandi* (h. e. baptizandi) : *enixe omnes fideles pro eis obsecremus, ut Dominus eos in Christi mortem initiatos, cum eodem resurgere, regnique ipsius participes fieri dignetur ; et in communionem mysteriorum ipsius receptos, uniat atque annumeret*

Ἔστι δὲ ὁ ἀναθεματισμὸς τῶν Σαρακηνῶν τοιοῦτος· Ὁ δεῖνα ὁ ἀπὸ Σαρακηνῶν σήμερον προσερχόμενος τῇ πίστει τῶν Χριστιανῶν, οὐκ ἐκ τινος βίας

A Est autem anathematizatio Saracenorum, talis: Ego ille qui a Saracenis hodie ad Christianorum fidem accedo, non vi aliqua vel necessitate, neque

iis qui in sancta ipsius Ecclesia servantur. Serva et suscita eos [*Domine*] *in gratia tua.* Additurque hic epilogus, καταπροαγισάμενοι τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, κλίναντες εὐλογείσθωσαν παρὰ τοῦ ἐπισκόπου. Hoc est, *Obsignati Deo per Christum ipsius, flexis genibus et cervicibus ab episcopo benedicantur.* Additur et εὐλογίας formula quam episcopus eis imprecari debeat. Multum etiam lucis hic affert caput illud quod in eodem nostro ms. inscribitur, Πῶς γὰρ δέχεσθαι τοὺς ἀπὸ αἱρέσεων τῇ ἁγίᾳ Ἐκκλησίᾳ προσερχομένους. Quamobrem illud cum Latina versione hic subjungere placuit: Προηγουμένως μέντοι γρὴ, ἡνίκα μέλλουσι προσάγεσθαι τῇ ὀρθῇ πίστει, νηστεύειν αὐτοὺς ἡμέρας μὲν δέκα, ἢ δεκαπέντε· καὶ σχολάζειν ταῖς εὐγαῖς, πρωΐας καὶ δείλης, μανθάνοντας ψαλμοὺς, ὡς κατηχουμένους· καὶ τότε ἀξιοῦσθαι τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ἵστησι δὲ ἕκαστον αὐτῶν ὁ ἱερεὺς ἔμπροσθεν τῆς ἁγίας κολυμβήθρας· καὶ λέγει αὐτῷ ταῦτα· Εἰπὲ, Ἀνάθεμα τῷ δεῖνι, καὶ τοῖς δόγμασιν αὐτοῦ, καὶ τοῖς συνευδοκοῦσιν αὐτῷ, καὶ τοῖς φρονοῦσι τὰ αὐτοῦ· ἀποτάσσομαι γὰρ αὐτῷ, καὶ παντὶ αἱρετικῷ δόγματι· καὶ πιστεύω εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα, κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἁγίων Πατέρων, τῶν ὀρθοτομησάντων τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· καὶ ἀποκρίνεται πρὸς ἕκαστα ὁ μετερχόμενος. Καὶ λοιπὸν ἐρωτᾷ αὐτὸν τοῦτον ὁ ἱερεὺς, Πιστεύεις εἰς τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον Τριάδα; Καὶ ἀποκρίνεται, Πιστεύω· καὶ ἐπικλίναντος τοῦ ἐπερχομένου τὴν κεφαλὴν ποιεῖ ὁ ἱερεὺς εὐχὴν, λέγων οὕτως· Ὁ Θεὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, ὁ βουλόμενος πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν, πρόσδεξαι τὸν δοῦλόν σου τόνδε, τὸν μόλις ἀνανήψαντα ἐκ τῆς πλάνης, καὶ ἐπιποθήσαντα εἰς τὴν ἐπίγνωσιν ἐλθεῖν τῆς ἀληθείας. Σὺ γὰρ εἶπας, Κύριε· Καὶ ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης· κἀκεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν· καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι· καὶ γενήσεται μία ποίμνη, εἷς ποιμήν. Ποίμνιον τοίνυν αὐτὸν ἐν τῇ δόξῃ σου εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῶν ἁγίων σου ἐνδόξων ἀποστόλων· καὶ καταξίωσον αὐτὸν τῆς σφραγῖδος τοῦ ἁγίου μύρου καὶ τῆς μεταλήψεως τοῦ τιμίου σου αἵματος· καὶ ἀνάδειξον αὐτὸν τέλειον δοῦλόν σου· ἵνα τῇ ποίμνῃ σου συγκαταριθμηθῇ καὶ αὐτὸς εἰς δόξαν καὶ ἔπαινον τῆς μεγαλωσύνης σου. Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα, τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς [αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.] Καὶ χρίει αὐτὸν τῷ μύρῳ, καθὰ καὶ τοὺς νεοφωτίστους, τὴν αὐτὴν ἐπίρρησιν καὶ ἐπ' αὐτῷ ποιούμενος· καὶ μετὰ τοῦτο πάλιν εὔχεται, λέγων οὕτως· Κύριε ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ καταξιώσας τέλειον ἀναδεῖξαι τὸν δοῦλόν σου τόνδε, διὰ τῆς εἰς σὲ ὀρθοδόξου πίστεως, καὶ τῆς σφραγῖδος τοῦ μύρου τοῦ ἁγίου σου· σὺ, Δέσποτα τῶν ἁπάντων, τὴν εἰς σὲ πίστιν ἀληθῆ ἐν αὐτῷ διατήρησον, αὔξων αὐτὸν ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ πᾶσι τοῖς παρὰ σοῦ χαρίσμασι κατακοσμῶν. Εἶθ' οὕτω κοινωνεῖ, καὶ λαμβάνει παραγγελίαν ταῖς ἑπτὰ ἡμέραις ἐκείναις κρέα μὴ φαγεῖν, μηδὲ νίψασθαι τὴν ὄψιν· ἀλλὰ, καθὼς οἱ βαπτιζόμενοι, οὕτω διατελεῖν· καὶ τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ ἀπολούεται. Id est, *primo tamen oportet eos, cum ad rectam fidem adducendi sunt, jejunare dies decem aut quindecim; et vacare precibus, mane ac vesperi, dicentes psalmos, tamquam catechumenos; ac tum demum dignos haberi orthodoxa fide. Statuit autem unumquemlibet eorum sacerdos ante sanctam piscinam, et dicit ei hæc:* Dic anathema illi N. et dogmatibus ejus, et illis qui eum approbant, et idem cum eo sentiunt: renuntio enim illi, et omni hæretico dogmati; et credo in sanctam coessentialemque Trinitatem,

secundum expositionem sanctorum Patrum qui recte nobis secuerunt verbum veritatis. *Et ad singula respondet is qui accedit. Deinde illum ipsum interrogat sacerdos:* Credis in sanctam coessentialemque Trinitatem? *et respondet*, Credo. *Tum eo qui accedit, caput inclinante, sacerdos preces facit, in hæc verba:* Deus Servator noster, qui vis omnes homines servari, et ad veritatis cognitionem venire, accepta istunc servum tuum, qui vix tandem ex errore resipuit, et ad veritatis cognitionem venire desideravit. Tu enim dixisti, Domine, *Et alias oves habeo quæ non sunt ex caula istac; etiam illas me adducere oportet: vocemque meam audient; et fiet unus grex, unus pastor.* Pasce igitur eum in gloria B tua ad cognitionem veritatis, secundum expositionem sanctorum gloriosorumque apostolorum tuorum: et dignare eum signaculo sancti unguenti sumptioneque pretiosi sanguinis tui: et redde ipsum perfectum servum tuum, ut et ipse gregi tuo adnumeretur, ad gloriam laudemque majestatis tuæ. Quia tuum est regnum et potentia et gloria, Patris, Filii et Spiritus sancti, nunc et semper, et in omnia sæcula. Amen. *Et ungit eum unguento, quemadmodum et recens illuminatos* [*id est baptizatos*]: *et eamdem etiam super ipso addit verborum formulam. Post hæc rursum precatur, in hæc verba:* Domine Deus noster, qui dignatus es perfectum reddere istunc servum tuum, per orthodoxam in te fidem, et signaculum unguenti sancti tui: tu, Domine omnium, veram in te fidem in eo conserva, augens eum in justitia, et omnibus eum gratiæ tuæ dotibus exornans. *Atque ita deinde communicat, et præceptum accipit, ne septem illis diebus carnes comedat, nec faciem lavet, sed quem-* C *admodum ii qui baptizantur, ita perseveret: et die octava se abluit.* In eamdem sententiam quædam leguntur etiam in supradictis Constitutionibus Apostolorum nomine vulgatis, 115, b, nam et ibi episcopis et presbyteris hoc baptizandi præceptum datur, Χρίσεις δὲ πρῶτον ἐλαίῳ ἁγίῳ· ἔπειτα βαπτίσεις ὕδατι· καὶ τελευταῖον σφραγίσεις μύρῳ· ἵνα τὸ μὲν χρίσμα μετοχὴ ᾖ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸ δὲ ὕδωρ σύμβολον τοῦ θανάτου· τὸ δὲ μύρον, σφραγὶς τῶν συνθηκῶν. Εἰ δὲ μήτε ἔλαιον ᾖ, μήτε μύρον, ὀρκεῖ ὕδωρ καὶ πρὸς χρίσιν καὶ πρὸς σφραγῖδα, καὶ πρὸς ὁμολογίαν τοῦ ἀποθανόντος ἤτοι συναποθνήσκοντος. Πρὸ δὲ τοῦ βαπτίσματος νηστευσάτω ὁ βαπτιζόμενος. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Κύριος πρῶτον βαπτισθεὶς ὑπὸ Ἰωάννου, καὶ εἰς τὴν ἔρημον αὐλισθεὶς, μετέπειτα ἐνήστευσεν. Id est, *Primum vero unges oleo sancto: deinde baptizabis aqua: et postremo signabis unguento: ut olei quidem inunctio sit participatio Spiritus sancti:* D *aqua vero, signum mortis: et unguentum, signaculum fœderis. Si vero nec oleum nec unguentum sumpetat, aqua sufficit et ad inunctionem et ad obsignationem confessionemque mortis, mortis inquam* [*a Christo jam*] *obitæ, et nobis cum* [*eodem*] *obeundæ. Ante Baptismum vero jejunet is qui baptizandus venit, nam et Dominus primum a Joanne baptizatus atque in desertum subductus, postea jejunavit.* Institutionis hujus ratio redditur etiam in quæstionibus et responsionibus ad Orthodoxos, Justini nomen præferentibus, cap. 137; in Apologia tamen Justini, simplicior baptismi expositio est, absque ulla olei unguentique mentione, 73, 33. Mystice Paulus II Corinth. I, Ὁ δὲ βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεὸς ὁ καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, καὶ δοὺς τὸν ἀρραβῶνα τοῦ Πνεύματος ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. De quo τῆς σφραγῖδος mysterio et Clemens noster 249, 13: Apud quem etiam aurium obsignatio per ignem facta, 516, 49. Diabolum quoque in suis mysteriis hos

dolo aut simulatione, sed toto animo, corde puro ac sedulo, Christum Christique fidem amante: renuntio toti Saracenorum religioni, anathematizoque Moamedem, qui et Muchumet dicitur; quem Saraceni ut Dei apostolum et prophetam honorant. Anathematizo Alim, Moamedis generum: et Chasanen Chusenenque, filios ejus: item Apupiker, qui et Cubiker dicitur: et Umar, et Talchar, et Apupacren Paducen: item Mævie, et Zupeer, et Adellan, et Zeit et Izit, et Saiten et Uthman, et reliquos omnes symmystas adjutoresque ac successores Moamedis. Anathematizo Zadoze et Aise, et Zetheinep et Omkelthim, primas cæterisque scelestiores Moamedis uxores, et Phatman filiam ejus. Anathematizo eum qui Curan dicitur; summam videlicet seu scripturam Moamedis: quam fingit sibi per archangelum Gabrielem [cœlitus] delatam esse: omnemque doctrinam ac legum instituta, narrationes apocryphas, mysteria, et traditiones ac blasphemias ejus. Anathematizo paradisum Moamedis, in quo dicit quatuor esse fluvios, ex aqua turbari nescia, lacte nativam dulcedinem non mutante, vino suavi, et melle defæcato: et venturo illo die, quem quingentis annorum milibus circumscribit, Saracenos cum mulieribus suis in eo vitam acturos, carnique et affectibus suis indulturos: et sub umbra quarumdam arborum quæ vocantur Sedre et Talech, comesturos carnes avium quas concupiscunt, omnisque generis fructus autumnales; ac bibituros e fonte caphura, et e fonte zingiber, cui nomen Salsabila: vinumque potaturos cujus crama seu mistura hausta sit e fonte Thesnim: eorumque staturas cœlum proceritate sua tacturas, virorum pariter et mulierum: membra [genitalia] quadragenum cubitorum fore: et absque satietatis tædio coituros in conspectu Dei: propterea (inquit) quia Deus pudore non afficitur (*a*). Anathematizo eos qui a Moamede nomi-

A ἢ ἀνάγκης, οὐδὲ ἀπὸ δόλου ἢ ὑποκρίσεως, ἀλλ' ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ καρδίας καθαρᾶς καὶ ἀδόλου, τὸν Χριστὸν ἀγαπώσης καὶ τὴν αὐτοῦ πίστιν· ἀποτάσσομαι πάσῃ τῇ τῶν Σαρακηνῶν θρησκείᾳ· καὶ ἀναθεματίζω Μωάμεδ τὸν καὶ Μουχούμετ· ὃν οἱ Σαρακηνοὶ τιμῶσιν ὡς ἀπόστολον Θεοῦ καὶ προφήτην. Ἀναθεματίζω Ἀλεὶμ τὸν ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸν τοῦ Μωάμεδ· καὶ Χασάνην καὶ Χουσένην, τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ· καὶ Ἀπουκίπερ (4) τὸν καὶ Κουβίκερ· καὶ Οὔμαρ, καὶ Τάλχαρ, καὶ Ἀπουπάκρην τὸν Παδούκην (5)· καὶ Μαευΐε, καὶ Ζουπέερ καὶ Ἀδελλᾶν, καὶ Ζεῖτ καὶ Ἴζιτ, καὶ Σαΐτην καὶ Οὐθμᾶν, καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας συμμύστας καὶ συνεργοὺς καὶ διαδόχους τοῦ Μωάμεδ. Ἀναθεματίζω Ζαδόζε καὶ Ἄϊσε καὶ Ζεθεῖνεπ καὶ Ὀμκελθεὶμ, τὰς πρώτας καὶ μιαρωτέρας τῶν γυναικῶν τοῦ Μωάμεδ· καὶ Φάτμαν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ. Ἀναθεματίζω τὸν λεγόμενον Κουρᾶν, τὴν ὅλην ἤτοι γραφὴν τοῦ Μωάμεδ· ἣν πλάττεται διὰ τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ κατενεχθῆναι αὐτῷ· καὶ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς νομοθεσίας, καὶ τὰς ἀποκρύφους διηγήσεις, καὶ τὰ μυστήρια καὶ τὰς παραδόσεις, καὶ τὰς βλασφημίας αὐτοῦ. Ἀναθεματίζω τὸν παράδεισον τοῦ Μωάμεδ· ἐν ᾧ λέγει τέσσαρας εἶναι ποταμοὺς, ἐξ ὕδατος ἀθολώτου, καὶ γάλακτος μὴ ἀλλάσσοντος τὸν νόστον αὐτοῦ, καὶ οἴνου ἡδέος, καὶ μέλιτος ὑλιστοῦ· καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ἡμέραν, ἣν περιορίζει εἰς πεντήκοντα μυριάδας ἐτῶν, διάγειν ἐν αὐτῷ τοὺς Σαρακηνοὺς μετὰ τῶν ἰδίων γυναικῶν, σαρκικῶς καὶ ἐμπαθῶς ζῶντας· καὶ ὑπὸ σκιάν τινων δένδρων, ἃ καλεῖται Σέδρη καὶ Τάλεχ, κρέα τρώγοντας ὀρνέων ὧν ἐπιθυμοῦσι (6), καὶ ὁπώραν παντοίαν· πίνοντάς τε ἀπὸ καφουρὰ πηγῆς, καὶ ἀπὸ ζιγγίβερ πηγῆς, ὠνομασμένης Σαλσάβιλα· καὶ οἶνον προσφερομένους οὗ τὸ κέρασμα ἐκ πηγῆς Θεσνείμ· ὧν αἱ ἡλικίαι οὐρανομήκεις, ἀῤῥένων τε καὶ θηλειῶν· καὶ τὰ μόρια τεσσαράκοντα πήχεις (7)· συνουσιαζόντων ἀκορέστως ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ· διότι Θεὸς (φησὶν) οὐκ αἰσχύνε-

ritus imitatum esse, scribit Tertullianus libro De præscriptionibus hæreticorum, ubi de diabolo inter alia dicit, *Tinguit et ipse quosdam utique credentes et fideles suos; et sic adhuc initiat Mithræ: signat illic in fronte milites suos. Celebrat et panis oblationem, et imaginem resurrectionis inducit.*

(4) Quî Ἀπουπίκερ et Κουβίκερ hic dicitur, is (opinor) est, qui supra 58, 5 (*b*), et in Joannis Siculi Chronico ms. Βουβάρχας· infra Ἀβουβάχαρος 101, 3: (itemque 92, 9: 96, 5, 26: 100, 3, 20: necnon in Cedreni Annalibus passim, uti et in Constantini Thematibus a Bonaventura Vulcanio editis, 29, 22) et Βουβέκερ 97, 5, 24: 101, 4, 21: primus nempe Moamethi successor: ut Οὔμαρ qui sequitur, tertius a Moametho princeps statuitur 102, 15. Unde et 101, 22, pro ὁ Ἄμαρος legendum videatur Οὔμαρος seu Ὦμαρος. Sed in sequentium serie dissentit Theophanes: quippe apud quem Umari successor est Οὐθμάν· Uthmani. Μαυΐας· Maviæ. Ἴζιδ, filius ejus: Izidi, Ἀβδελᾶς, filius Zuber: Abdelæ, Μαρουᾶς· post quem Ἀβιμέλεχ, et deinceps alii, ita ut Talchar et Apupacres ex symmystarum, non ex successorum numero

B

C

esse videri queant, quod et de Zeite ac Saite sentire liceat; cum eorum mentio in principatus successoribus non inveniatur.

(5) Τὸν Παδούκην incertum est sitne gentile, an cognomen quodpiam. D

(6) Respicere videtur ad azoaram 62, in qua est, *De fructibus omnimodis vobis datis, optimoque victu comedite atque bibite:* et mox, *Super vestium stramenta formosissima pro modo vestro discumbite, ducturi virgines decentissimas, cum oculis immensis atque pudibundis, nusquam nisi tantum ad maritos suos flectendis*, et rursum, *Illis fructus et carnes pro sui voti modo multiplicaturi.* De sequentibus fontibus, azoara 36, *Ex vase camphora condito, et ex aperto fonte homines Dei potabunt.* Et paulo post, *Ibidem cum vasis vitreis et argenteis optimæ compositionis, illis potus, velut zinziber saporifer, ex fonte Zelzebil administrabitur.*

(7) Congruentius τεσσαρακονταπήχεα, vel contracte τεσσαρακοντάπηχη, ut non ad homines, sed ad membra eorum referatur; sic enim et præcedentium et sequentium aptior erit cohærentia. Ibidem mox in ms. est συνθυσιαζόντων, nihil ad rem.

(*a*) Locum hunc, qui legitur in suræ II, vers. 25, male intellexit Nicetas. Vide tom. CV, col. 711, not. 26. Edit.

(*b*) Id est apud Euthymium *Contra Agarenos*. Vide tom. CXXX.

ται. Ἀναθεματίζω τοὺς ὀνομαζομένους παρὰ τοῦ Μωάμεδ ἀγγέλους, τόν τε Ἀρὼθ καὶ τὸν Μαρὼθ, καὶ τὸν Τζάφα καὶ τὸν Μαρούα· οὓς ἐκ τῶν σεβασμίων εἶναι τοῦ Θεοῦ τερατεύεται· πρὸς τούτοις δὲ καὶ τοὺς μυθευομένους ὑπ' αὐτοῦ προφήτας καὶ ἀποστόλους, εἴτουν τὸν Χοὺδ καὶ Τζάλετ ἢ Σάλεχ (8), καὶ τὸν Συνάϊπ καὶ τὸν Ἐδρῆς, καὶ τὸν Δουαλκιφὶλ καὶ τὸν Λοκμάν. Ἀναθεματίζω πάσας τὰς μαρτυρίας τοῦ Μωάμεδ, ὅσας ἐκ τῆς παλαιᾶς ὅθεν Γραφῆς (9), διαστρέφων αὐτὴν καὶ νοθεύων, καὶ μυρία κατσευδόμενος τοῦ Νῶε καὶ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼδ, καὶ Ἰωσὴφ καὶ Ἰὼβ, καὶ Μωσέως καὶ Ἀαρὼν, καὶ Δαβὶδ καὶ Σολομῶντος, καὶ Ἠλία καὶ Ἰωνᾶ, καὶ Ζαχαρίου τοῦ πατρὸς Ἰωάννου. Ἔτι ἀναθεματίζω ὅσα φυσιολογεῖ βαρβάρως καὶ ἀμαθῶς περί τε τῶν ἄλλων τοῦ Θεοῦ ποιημάτων, καὶ περὶ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης, λέγων αὐτοὺς καβαλλαρίους εἶναι. Ἀναθεματίζω τὴν παρὰ τοῖς Σαρακηνοῖς ἀπόκρυφον διδασκαλίαν καὶ ὑπόσχεσιν τοῦ Μωάμεδ· ἥτις φησὶ κλειδοῦχον αὐτὸν γενήσεσθαι τοῦ παραδείσου, καὶ εἰσάξειν μὲν ἐν τούτῳ ἑβδομήκοντα χιλιάδας Σαρακηνῶν δικαίων, τοὺς δὲ ἁμαρτωλοὺς κριθήσεσθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ· καὶ πιττακίων εἰς τοὺς τραχήλους αὐτῶν περιτιθεμένων, οὕτως εἰσελεύσεσθαι καὶ τούτους εἰς τὸν παράδεισον, ὀνομάζομένους ἀπελευθέρους Μωάμεδ. Ἀναθεματίζω (10) τὰς νομοθεσίας τοῦ Μωάμεδ, τὰς περὶ γάμων καὶ λύσεως γάμων, καὶ καθαρισμοῦ μοιχευομένων γυναικῶν, καὶ ἀριθμοῦ γυναικῶν καὶ παλλακίδων· καὶ πάντα τὰ περὶ τοιούτων ἀκάθαρτα διδάγματα. Ἀναθεματίζω τὴν τοῦ Μωάμεδ βλασφημίαν τὴν λέγουσαν ὅτι ὁ Θεὸς, ὃν θέλει, πλανᾷ· καὶ ὃν θέλει, ὁδηγεῖ εἰς ἀγαθόν· καὶ ὅτι, εἰ ὁ Θεὸς ἤθελεν, οὐκ ἂν ἐπολέμουν ἀλλήλοις οἱ ἄνθρωποι· ἀλλ' αὐτὸς ποιεῖ ὅπερ βούλεται· καὶ παντὸς ἀγαθοῦ καὶ πονηροῦ αἴτιος αὐτός ἐστι· καὶ τύχη καὶ εἱμαρμένη πάντων κρατεῖ. Ἀναθεματίζω τὴν τοῦ Μωάμεδ φλυαρίαν, τὴν λέγουσαν ὅτι ὁ Κύριος καὶ Θεὸς Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἀπὸ Μαρίας τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μωσέως καὶ Ἀαρὼν ἐγενήθη ἄνευ σπορᾶς ἐκ τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος· καὶ ἔτι νήπιος ὤν, πετεινὰ ἐκ πηλοῦ ἐπλαστούργει· καὶ ἐμφυσῶν, ἐποίει αὐτὰ ζῶα· καὶ τυφλοὺς ἔᾶτο, καὶ νεκροὺς ἤγειρε· καὶ ὅτι ἐκ παρακλήσεως τῶν ἀποστόλων ᾐτήσατο τὸν Θεὸν, καὶ κατήνεγκεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τράπεζαν, καὶ ἐξέθρεψεν αὐτούς· καὶ ὅτι οὔτε ἐσταυρώθη, οὔτε κατὰ ἀλήθειαν ἀπέθανεν ὡς ἄνθρωπος· ἀλλὰ κατὰ φαντασίαν μόνην ταῦτα παρὰ τῶν Ἑβραίων ὑπέστη· καὶ ὅτι ἐρωτηθεὶς παρὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ ὠνόμασεν ἑαυτὸν Θεὸν ἐν τῷ κόσμῳ, ἠρνήσατο, λέγων ὅτι *Σὺ πάντα γινώσκεις καὶ οἶδας ὅτι οὐκ ὠνόμασα ἑαυτὸν Θεὸν ἢ Υἱόν σου· δοῦλος γάρ σού εἰμι, καὶ οὐχ ὑπερηφανεύομαι τοῦτο καλεῖσθαι.* Ἀναθεματίζω τὴν διδαχὴν τοῦ Μωάμεδ, τὴν λέγουσαν μὴ εἶναι τὸν Χριστὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἀπόστολον καὶ προφήτην· καθότι (φησὶν) ὁ Θεὸς κοινωνὸν οὐκ ἔχει· καὶ

A nantur angeli, Aroth et Maroth, Tzapha et Marua: quos in venerabilibus Deo esse prodigiose fabulatur. Adhæc etiam eos qui fabulose ab illo prædicantur prophetæ atque apostoli, nempe Chud et Tzalet sive Salech, item Synaip et Hedres, Dualkiphil et Locman. Anathematizo omnia Moamedis testimonia, quotquot e veteris Testamenti Scriptura citat, pervertens eam atque adulterans, et innumera spargens mendacia de Noe, Abrahamo, Isaaco, Jacobo, Josepho, Jobo, Mose, Aarone, Davide, Solomone, Elia, Jona, et Zacharia Joannis patre. Anathematizo etiam omnia quæ barbara inscitaque physiologia et de cæteris Dei creaturis et de sole ac luna fabulatur, caballarios eos esse dicens. Anathematizo apocrypham illam B apud Saracenos doctrinam et promissionem Moamedis: quæ dicit eum futurum esse paradisi clavigerum, et in eum introducturum esse septuaginta millia Saracenorum justorum: at peccatores a Deo judicatum iri; appensisque ad colla eorum pittaciis, ita et ipsos in paradisum intraturos esse, ac Moamedis libertos nominatum iri. Anathematizo leges a Moamede latas de matrimoniis et matrimoniorum solutione, de mœchantium mulierum purificatione, de uxorum et pellicum numero, omnemque de talibus impuram ejus doctrinam. Anathematizo Moamedis blasphemiam quæ dicit Deum, quem vult, in errorem impellere, et quem vult, in bonam viam deducere; et, si Deus vellet, non inter se bellaturos esse homines, sed C ipsum facere quod vult, omnisque boni pariter et mali auctorem ipsum esse, tum fortunam et fatum obtinere in omnibus. Anathematizo Moamedis futilitatem quæ dicit Dominum Deumque nostrum Jesum Christum, e Maria Mosis et Aaronis sorore absque semine natum esse, [conceptum] de Verbo ac Spiritu Dei: et cum adhuc infans esset, volucres e luto finxisse, inflatuque suo animantes eas reddidisse, sed et cæcos sanasse, mortuos excitasse, apostolorumque rogatu a Deo petiisse, et mensa e cœlis deducta eos aluisse, neque crucifixum aut revera mortuum esse ut hominem, sed imaginarie solummodo hæc ab Hebræis passum esse: et interrogatum a Deo an se Deum in mundo nominarit, D negasse, ac dixisse: *Tu omnia nosti, et scis quod non nominarim me Deum aut Filium tuum. Sum enim servus tuus, nec ita superbus sum ut sic vocari detrectem.* Anathematizo Moamedis doctrinam quæ dicit Christum non esse Filium Dei, sed apostolum et prophetam: quoniam (inquit) Deus communionis socium non habet: et omnes qui Christum ei communionis socium dicunt, in gehenna ignis punientur. Anathematizo Moamedis fabulam in qua dicit Deo domum precationis ab Abrahamo et Ismaele structam esse in Bacche sive Make aut Makech: quam nominat adoratorium obser-

(8) De prophetis istis et apostolis vide Euthymium.

(9) Post Γραφῆς desideratur προφέρεται, aut aliud hujusmodi verbum.

(10) Plenius apud Euthymium.

vationis; imperatque ut ubicunque sint ac precentur, facies suas ad illam partem convertant. Anathematizo etiam ipsam illam precationis domum in Make: ... in cujus medio jacere aiunt lapidem magnum, Veneris effigiem in se habentem: honorari autem istum lapidem, quasi Abraham super eo cum Agare coierit; aut camelum ei alligaverit, cum Isaacum sacrificaturus erat. Eos autem qui precatum illuc eunt, alteram manum ad lapidem extendere, altera vero aurem suam tenere, atque ita in orbem sese circumagere donec e vertigine offusis tenebris concidant. Anathematizo etiam ipsum Meke, et totum ejus ambitum, et qui a Saracenis ibi contra Christianos jactantur septem lapides; omnemque ipsorum precationem, cultum ac rituum solemnia. Anathematizo Moamedis doctrinam de camelo femina; quam, cum Deo sacra esset, ab ejus temporis hominibus, occisam fuisse dicit, et Deum propterea illos ultum esse. Anathematizo eos qui matutinum sidus, sive Luciferum et Venerem adorant: quam Arabum lingua Chabar, id est *Magnam* nominant. Anathematizo omnia Moamedis instituta, in quibus probra Christianis dicens, negatores, communicatores, et sodalitiarios eos nominant; ac Saracenos ad eos truculenter jugulandos concitat, bellum contra Christianos *viam Dei* nominans; et Saracenos qui in tali bello moriuntur, Dei filios et paradiso dignos vocans. Anathematizo scelestum et impurum institutum Moamedis de precibus, in quo et hoc apponit ut, si non in promptu inveniant aquam, tenuem humum capiant, eaque manus ac facies suas fricent. Anathematizo Moamedis doctrinam de fictura hominis, in qua dicit hominem ex humo, stilla, sanguisugis et materia manducata fictum esse: et cum homo fictus esset, cæteros quidem angelos omnes Dei jussu eum adorasse; at solum Belialem non obedisse ut eum adoraret. Et præter hæc omnia, anathematizo Deum Moamedis, de quo dicit eum esse unum Deum solidum, qui nec genuerit nec genitus sit, nec quempiam ei similem exstitisse.

πάντες οἱ λέγοντες αὐτῷ κοινωνὸν τὸν Χριστὸν μέλλουσι κολάζεσθαι εἰς τὴν γέενναν τοῦ πυρός. Ἀναθεματίζω τὴν μυθοποιΐαν τοῦ Μωάμεδ ἐν ᾗ φησι γενήσεσθαι (11) τῷ Θεῷ οἶκον προσευχῆς παρὰ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τοῦ Ἰσμαὴλ εἰς τὸ Βάκχε ἤτοι τὸ Μάκε ἢ Μάκεχ· ὃν ὀνομάζει προσκυνητήριον τοῦ παρατηρήματος· καὶ προστάσσει (12), ὅπου ἂν ὦσι καὶ εὐχωνται, στρέφωσι τὰ πρόσωπα αὐτῶν πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο. Ἀναθεματίζω καὶ αὐτὸν τὸν εἰς τὸ Μάκε οἶκον τῆς εὐχῆς· . . . (13) ἐν ᾧ φασι κεῖσθαι μέσον λίθον μέγαν, ἐκτύπωμα τῆς Ἀφροδίτης ἔχοντα· τιμᾶσθαι δὲ τοῦτον, ὡς ἐπάνωθεν αὐτοῦ τῇ Ἄγαρ ὁμιλήσαντος τοῦ Ἀβραάμ· ἢ ὡς αὐτῷ τὴν κάμηλον προσδήσαντος, ὅτε τὸν Ἰσαὰκ ἔμελλε θύειν. Τοὺς δὲ εἰς εὐχὴν ἐκεῖ ἀπιόντας τὴν μὲν μίαν ἑαυτῶν χεῖρα πρὸς τὸν λίθον ἐκτείνειν, τῇ δὲ ἑτέρᾳ τὸ οὖς κατέχειν τὸ ἴδιον· καὶ οὕτω κυκλοτερῶς ἑαυτοὺς περιφέρειν, ἕως ἂν πέσωσι σκοτοδινιάσαντες. Ἀναθεματίζω δὲ καὶ αὐτὸ τὸ Μέκε, καὶ τὴν περιοχὴν αὐτοῦ πᾶσαν· καὶ τοὺς παρὰ τῶν Σαρακηνῶν ἐκεῖ ῥιπτομένους ἑπτὰ λίθους κατὰ τῶν Χριστιανῶν· καὶ πᾶσαν τὴν προσευχὴν καὶ τὴν λατρείαν, καὶ τὰ ἔθιμα αὐτῶν. Ἀναθεματίζω τὴν διδαχὴν τοῦ Μωάμεδ τὴν περὶ τῆς καμήλου θηλείας, ἣν λέγει, τοῦ Θεοῦ ἱερὰν οὖσαν, φονευθῆναι παρὰ τῶν τηνικαῦτα ἀνθρώπων· καὶ διὰ τοῦτο ἀμύνασθαι αὐτοὺς τὸν Θεόν. Ἀναθεματίζω τοὺς τῷ πρωϊνῷ προσκυνοῦντας ἄστρῳ, ἤγουν τῷ ἑωσφόρῳ καὶ τῇ Ἀφροδίτῃ (14)· ἣν κατὰ τὴν Ἀράβων γλῶσσαν Χαβὰρ ὀνομάζουσι, τουτέστι μεγάλην. Ἀναθεματίζω πάσας τὰς διατάξεις τοῦ Μωάμεδ, ἐν αἷς τοὺς Χριστιανοὺς ὀνειδίζων ἀρνητὰς (15) ὀνομάζει καὶ κοινωνητὰς καὶ ἑταιρειαστάς· καὶ διεγείρει τοὺς Σαρακηνοὺς πρὸς τοῦτο τὸ μύσος· καὶ τὴν σφαγὴν, *ὁδὸν Θεοῦ* ὀνομάζων καὶ τὸν κατὰ τῶν Χριστιανῶν πόλεμον· καὶ τοὺς ἐν τῷ τοιούτῳ πολέμῳ ἀποθνήσκοντας Σαρακηνοὺς υἱοὺς Θεοῦ καὶ ἀξίους τοῦ παραδείσου καλῶν. Ἀναθεματίζω τὰς περὶ τῶν εὐχῶν διατάξεις μιαρὰς καὶ ἀκαθάρτους τοῦ Μωάμεδ, ἐν αἷς καὶ τοῦτο προστίθησιν, ἵνα, ἐὰν μὴ εὑρίσκωσιν ἐξ ἑτοίμου ὕδωρ, λαμβάνωσι χοῦν λεπτὸν (16), καὶ μετ' αὐτοῦ τρίβωσιν αὐτῶν τὰς χεῖρας καὶ τὰς ὄψεις. Ἀναθεματίζω τὴν περὶ τῆς πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου διδασκαλίαν τοῦ Μωάμεδ (17), ἐν ᾗ φησιν ὅτι ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ χώματος καὶ σταγόνος,

(11) Pro futuro γενήσεσθαι requiritur præteritum γεγενῆσθαι aut γενέσθαι, ut apud Euthymium.

(12) Post προστάσσει subaudiendum ἵνα, vel similis particula.

(13) In archetypo est spatium vacuum, duodecim circiter litterarum capax; narratio eadem apud Euthymium.

(14) De Lucifero et Venere vide Euthym.

(15) Ἀρνητὰς Christianos appellare videtur, vel ob Petri negationem, vel ob negationem Christi, at κοινωνητὰς et ἑταιρειαστὰς, quod Christum Deo communionis socium credunt, partim etiam quod sanctorum et inter se, et cum Christo capite suo, communionem profitentur. Vide Euthymium.

(16) De purificatione per humum et de fictura hominis vide Euthym.

(17) Belle huc faciunt quæ a Niceta Choniate narrantur de Manuele Comneno imperatore Constantinopolitano, et Theodosio patriarcha, insignioribusque sacerdotii proceribus, 108, 21, Ἔγκειται τῷ κατηχητικῷ πυκτίῳ μεθ' ἑτέρων ἀφορισμῶν καὶ τὸ ἀνάθεμα τῷ Θεῷ τοῦ Μωάμετ· περὶ οὗ λέγει ὡς οὔτε ἐγέννησεν οὔτε ἐγεννήθη, καὶ ὅτι ὁλόσφυρός ἐστι. Τὸν τοιοῦτον τοίνυν ἀναθεματισμὸν ἀπαλεῖψαι τῶν ὅλων κατηχητηρίων βίβλων προέθετο, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐν τῇ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ πυκτίδος ἀρξάμενος. Καὶ ἡ πρόφασις ὡς μάλα εὐπρόσωπος. Ἔφασκε γὰρ ὡς εἰς σκάνδαλον πρόκειται τῶν μετατιθεμένων Ἀγαρηνῶν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς θεοσεβῆ πίστιν, τὸ βλασφημεῖσθαι ὅλως Θεόν. Οὐκοῦν μετάκλητον τίθησι τὸν μέγιστον Θεοδόσιον, ὃς διεῖπε καὶ ἐκόσμει τηνικαῦτα θρόνον τὸν πρώτιστον, καὶ τῶν κατὰ τὴν πόλιν ἐνσημούντων ἀρχιερέων τοὺς λόγῳ καὶ ἀρετῇ διαπρεποντας· καὶ κοινοῦται τούτοις τὸ σκέμμα μετ' ὀγκηρῶν προεισοδίων τῆς ὑποθέσεως. Ἀνανεύοντας δὲ πάντας εὗρε, καὶ μηδ' ἄκροις παραδεχομένους ὠσὶ τὰ εἰσηγούμενα, ὡς ἀπόρημα, καὶ τῆς εἰς Θεὸν ἀληθεστάτης δόξης

καὶ βδελλῶν καὶ μασσήματος· καὶ ὅτι, τοῦ ἀνθρώπου πλασθέντος, οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἄγγελοι Θεοῦ προστάξει προσεκύνησαν αὐτῷ· μόνος δὲ ὁ Βελίαρ οὐκ ἐπείσθη προσκυνῆσαι. Καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἀναθεματίζω τὸν Θεὸν τοῦ Μωάμεδ, περὶ οὗ λέγει ὅτι αὐτός ἐστι Θεὸς εἷς ὁλόσφυρος [ὃς] οὐκ ἐγέννησεν οὐδὲ ἐγεννήθη, οὐδὲ ἐγένετο ὅμοιος αὐτῷ τις.

Τὰ εἰρημένα τοίνυν ἅπαντα, καὶ αὐτὸν τὸν Μωάμεδ, καὶ τὸν σφυρήλατον αὐτοῦ Θεὸν ἀναθεματίζων, καὶ ἀποτασσόμενος αὐτοῖς, συντάσσομαι τῷ μόνῳ ἀληθινῷ Θεῷ τῷ Χριστῷ (18)· καὶ πιστεύω εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα, τὴν ἁγίαν καὶ ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον Τριάδα· καὶ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν ὁμολογῶν τοῦ τῆς ἁγίας Τριάδος ἑνὸς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεννηθέντος, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· γενέσθαι τοῦτον πληροφοροῦμαι κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπον, μὴ ἐκστάντα τῆς οἰκείας θεότητος· καὶ εἶναι τὸν αὐτὸν Θεὸν ἀληθῶς καὶ ἄνθρωπον ἀληθῶς· ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως καὶ ἀναλλοιώτως, ἐν ὑποστάσει καὶ δυσὶ φύσεσιν· ἑκουσίως τε πάντα παθεῖν καὶ σταυρωθῆναι σαρκὶ, τῆς θεότητος ἀπαθοῦς μεινάσης· καὶ ταφῆναι, καὶ τριήμερον ἀναστῆναι, καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθῆναι· καὶ ἥξειν ἐν δόξῃ, μέλλοντα κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. (19) Καὶ τὴν κατὰ σάρκα τοῦτον τεκοῦσαν Παρθένον, ἁγίαν Μαρίαν Παρθένον, καὶ μείνασαν μετὰ τόκον παρθένον, κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον καὶ πιστεύω καὶ λέγω, καὶ ὡς κατὰ ἀλήθειαν Μητέρα Θεοῦ ἐνανθρωπήσαντος· καὶ διὰ τοῦτο κυρίαν καὶ δέσποιναν ἐν χάριτι γεγενημένην πάσης τῆς κτίσεως προσκυνῶ καὶ τιμῶ. Καὶ τὸν παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς μυστικῶς ἱερουργούμενον ἄρτον καὶ τὸν οἶνον, ὧν ἐν ταῖς θείαις τελεταῖς μεταλαμβάνουσι, πείθομαι καὶ ὁμολογῶ καὶ πιστεύω σῶμα καὶ αἷμα κατὰ ἀλήθειαν εἶναι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεταβαλλόμενα τῇ ἐκείνου θείᾳ

A Prædicta igitur omnia, ipsumque Moamedem, et solidum ejus Deum, anathematizo, ab eoque me abjungo, et conjungo me cum solo vero Deo Christo, et credo in Patrem, Filium, et Spiritum sanctum, sanctam coessentialemque et inseparabilem Trinitatem: et e divina dispensatione profectam incarnationem, atque ad homines adventum unici unigenitique sanctæ Trinitatis Filii et Verbi Dei; qui e Patre ante omnia sæcula genitus est, et per quem omnia facta sunt: certoque persuasum habeo, hunc vere hominem factum esse, non deposita tamen divinitate sua: eumdemque vere Deum esse, et vere hominem, absque ulla confusione, mutatione, alteratione, in una persona, et duabus naturis: voluntarie quoque omnia passum esse B et crucifixum carne; ita tamen ut divinitas passionis expers manserit: sepultum etiam esse ac tertia die resurrexisse, atque sursum in cœlos assumptum esse: et rediturum esse in gloria ad judicandum vivos et mortuos. Ac Virginem illam quæ secundum carnem eum peperit, [nempe] sanctam Mariam Virginem, quæ et post partum virgo mansit, proprie vereque Deiparam et credo et dico, vereque Matrem Dei inter homines in humana natura versati: et propterea per [Dei] gratiam omnis creaturæ dominam heramque factam adoro et honoro. Quæque apud Chrjstianos mystice sacrificantur, panem ac vinum; quæ etiam in divini ritus peractione [ab eis] sumuntur: persuasum habeo, credo, et confiteor, revera De-

ἀπάγοντα· ἐξηγουμένους δὲ θεοφιλῶς τὸ εἰς σκάνδαλον δῆθεν καὶ πρόσκομμα κείμενον· καὶ διασαφοῦντας μὴ ὅλως Θεὸν οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητὴν καθυποβάλλεσθαι ἀναθέματι, ἀλλὰ τὸν παρὰ τῷ λήρῳ καὶ δαιμονώδει Μωάμετ ἀναπλαττόμενον ὁλόσφυρον Θεὸν, καὶ μήτε γεννηθέντα μήτε γεννήσαντα. Παρὰ Χριστιανοῖς μὲν γὰρ δοξάζεσθαι Πατέρα Θεόν· αὐτὰ δὲ τὰ ἀπόβλητα τοῦ Μωάμετ ληρήματα, τοῦτο ἀπαγορεύειν ὅλως· καὶ ἄλλως δὲ μὴ συνιέναι ἀκριβῶς ὁποῖόν τί ἐστι τὸ ὁλόσφυρον. Id est, Hieronymo Volfio interprete, *Exstat inter cæteras catecheticæ tabulæ sanctiones, anathema in Moameti deum; quem nec genuisse, nec genitum, sed holosphyron esse affirmat. Id anathema ex omnibus catecheticis libellis aboleri voluit, ab ipsa Magnæ ecclesiæ tabula auspicatus; idque ratione probabili scilicet. Aiebat enim blasphemiis in Deum qualibuscumque offendi Agarenos, qui ad piam nostram religionem deficerent. Proinde accersito maximo Theodosio, qui tunc principem sedem curabat atque ornabat, et primariis sacerdotibus qui tum in urbe erant, eloquentia et virtute præstantes, quæstionem cum tumido exordio proponit. Sed omnes refragabantur, nec ullo modo illa admittebant, ut absurda et a vera de Deo sententia abducentia: atque anathema illud offensionis scilicet plenum, pie explicabant. Nec enim Deum cœli et terræ conditorem ullo modo anathemate notari; sed holosphyron illum Deum, quem delirus et furiosus Moametus nec genitum nec gignentem confingeret. Nam apud Christianos Deum Patrem celebrari; quod detestandis Moameti nugamentis plane prohibeatur.*

C *Deinde se non satis intelligere quid sit illud holosphyron.* Ubi etiam nota libellum hunc appellari κατηχητικὸν πυκτίον, seu κατηχητήριον βίβλον, nempe Catechesin eorum qui a Saracenismo ad Christianam fidem sese aggregant, eumdemque superioribus duobus tempore non inferiorem, sed æqualem aut etiam antiquiorem esse. Quippe quod Euthymii Panoplia sub Alexio Comneno scripta sit; hæc vero Catechesis, etiam Manuelis Comneni temporibus in usu fuerit: quadraginta circiter annis post Alexium, ut patet ex Constantinopolitanorum imperatorum catalogo, editionis nostræ 897, 29. Cæterum imperator in eo sacri ordinis responso non acquievit, sed suapte auctoritate codicillum edidit, in quo superiores imperatores atque antistites taxavit, ut qui minus considerate permisissent verum Deum anathemati subjici; ut fusius ibidem Nicetas refert.

(18) Mallet forte aliquis Θεῷ τῶν Χριστιανῶν· D sed locutio illa, Θεῷ τῷ Χριστῷ, repetitur in archetypo nostro etiam aliquanto post, folio 105, in catechesi eorum qui a Judaismo ad Christianam fidem sese conferunt; ubi et sequenta eisdem verbis exstant.

(19) In prædicta illa Judæorum catechesi et Judaismi anathematizatione, eodem folio 105, altera facie, aversa scilicet, brevius est, καὶ τὴν κατὰ σάρκα τοῦτον τεκοῦσαν ἁγίαν Παρθένον Μαρίαν, καὶ μείνασαν μετὰ τόκον παρθένον, *Et sanctam Virginem Mariam, quæ hunc secundum carnem peperit, et post partum virgo mansit.*

mini Jesu Christi corpus ac sanguinem esse, transmutata [videlicet] divina illius potentia : idque mente et non oculis perceptibili, omnemque naturalem cogitationem superante modo, quem ipse solus novit : atque ita et ego me illa cum cæteris sumpturum assentior, ut quæ vere caro et sanguis ejus sint, et ad animæ corporisque sanctificationem, vitam æternam, regnique cœlestis hæreditatem adipiscendam sumantur, ab illis qui ea in perfecta fide participant. Sanctumque Christi baptisma, puro seduloque animo et corde, ac fide sincera, accipere desidero ; certo ac vere persuasum habens, illud mente perceptibilem purificationem esse, animique pariter et corporis regenerationem. Sed et venerabilem crucem ejusdem veri Christi Deique nostri, ut quæ non amplius corruptionis et exsecrationis, sed libertatis et vitæ æternæ instrumentum, victoriæque adversus diabolum ac mortem signum sit : præterea et venerabiles imagines, et [salutiferæ] illius Dei Verbi apud homines in carne apparitionis, et ejus quæ ineffabiliter istud peperit castæ Virginis Deique Matris, divinorumque angelorum, et sanctorum omnium, ut primitivorum symbola, et accepto, et honoro atque exosculor. Sed et ipsos sacros angelos, sanctosque omnes, qui bene Deo placuere, ut servos illius, fidosque ministros, propter honorem illi habitum, honoro et veneror : atque ita toto animo et corde, veroque animi proposito, ad Christianorum fidem accedo. Si vero cum simulatione ac dolo hæc dico, et non ex solida totius animi fide, Christumque amanti corde, sit mihi anathema et catathema, animaque mea collocetur cum Satana et dæmonibus.

A δυνάμει νοερῶς τε καὶ ἀοράτως, ὑπὲρ πᾶσαν φυσικὴν ἔννοιαν, ὡς οἶδε μόνος αὐτός· καὶ οὕτω κἀγὼ μεταλήψεσθαι τούτων συντίθεμαι, ὡς κατὰ ἀλήθειαν ὄντων σαρκός τε καὶ αἵματος αὐτοῦ, καὶ εἰς ἁγιασμὸν ψυχῆς τε καὶ σώματος, καὶ ζωὴν αἰώνιον, καὶ βασιλείας οὐρανῶν κληρονομίαν μεταλαμβανομένων, τοῖς αὐτῶν ἐν πίστει τελείᾳ μετέχουσι. Καὶ τὸ ἅγιον τοῦ Χριστοῦ βάπτισμα μετὰ καθαρᾶς καὶ ἀδόλου ψυχῆς καὶ καρδίας, καὶ πίστεως εἰλικρινοῦς, ἐπιζητῶ δέξασθαι, πληροφορούμενος ἀληθῶς κάθαρσιν αὐτὸ νοητὴν εἶναι, καὶ ἀναγέννησιν ψυχῆς τε καὶ σώματος. Καὶ τὸν σεβάσμιον δὲ σταυρὸν τοῦ αὐτοῦ ἀληθινοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν, ὡς οὐκέτι φθορᾶς καὶ ἀρᾶς ὄργανον, ἀλλ' ἐλευθερίας καὶ ζωῆς αἰωνίου, καὶ σημεῖον τῆς κατὰ τοῦ διαβόλου καὶ θανάτου νίκης. Ἔτι δὲ καὶ τὰς σεβασμίους εἰκόνας τῆς τε κατὰ σάρκα πρὸς ἀνθρώπους ἐπιφανείας τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τῆς ἀῤῥάστως αὐτὸν τεκούσης ἁγνῆς Παρθένου καὶ Θεομήτορος, καὶ τῶν θεοειδῶν ἀγγέλων, καὶ τῶν ἁγίων ἁπάντων, ὡς σύμβολα τῶν πρωτοτύπων, καὶ δέχομαι καὶ τιμῶ καὶ ἀσπάζομαι. Καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς ἱεροὺς ἀγγέλους, καὶ τοὺς ἁγίους ἅπαντας, τοὺς τῷ Θεῷ εὐαρεστήσαντας, ὡς δούλους ἐκείνου καὶ πιστοὺς θεράποντας, τιμῶ καὶ σέβομαι διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον τιμήν· καὶ οὕτως ἐξ ὅλης ψυχῆς καὶ καρδίας, καὶ προαιρέσεως ἀληθοῦς, προσέρχομαι τῇ πίστει τῶν Χριστιανῶν. Εἰ δὲ μεθ' ὑποκρίσεως καὶ δόλου ταῦτά φημι, καὶ οὐκ ἐκ πίστεως ὁλοψύχου καὶ καρδίας τὸν Χριστὸν ἀγαπώσης, εἴη μοι ἀνάθεμα καὶ κατάθεμα, καὶ ἡ ψυχή μου ταχθείη μετὰ τοῦ Σατανᾶ καὶ τῶν δαιμόνων.

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO XXIII

THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI

(Ap. Le Quien *Oriens Christianus* I, 649, in Eustratio Nicææ metropolita.)

Aliquanto tempore elapso, discipulus illius Joannis Itali monachi novæ alterius doctrinæ auctoris Eustratius, qui Nicææ Bithyniæ metropolis pontifex erat, cum sæpe coram imperatoris tribunali cum Latinis disputasset de azymis et de Spiritu sancto, mandare scriptis volens quæ Latinis attulerat, quæque ab eis inter disputandum audierat, non accurate, nec laudabiliter suos sensus enuntiavit. Quin etiam cum Philippopoli in audientia imperatoris cum Armenio quodam de duabus Christi naturis colloqueretur, nonnulla de Deo non consulta prorsus injecit, et nullo pudore effutiit, jam olim nuncque assumptam a Verbo naturam

D Χρόνου τινὸς διαγενομένου, τούτου (Ἰωάννου τοῦ Ἰτάλου) μαθητὴς Εὐστράτιος, ὃς τῆς τῶν Βιθυνῶν πόλεως Νικαίας ἀρχιερατικῶς προῆδρευε, πολλάκις ἐπὶ βασιλικοῦ βήματος μετὰ Λατίνων εἰς λόγους ἐλθὼν περί τε ἀζύμων καὶ τοῦ θείου Πνεύματος, καὶ θελήσας γραφῇ παραδοῦναι ὅσα εἴρηκε πρὸς τοὺς Λατίνους, καὶ οἷα παρ' ἐκείνων ἐν τῷ διαλέγεσθαι ἀκηκόει, οὐκ ἀσφαλῶς, οὐδὲ ἐπαινετῶς τοὺς περὶ τοῦ Πνεύματος λόγους ἐξήνεγκε. Ἐνίοτε δὲ κατὰ Φιλιππούπολιν ἐπ' ἀκροάσει τοῦ βασιλέως ἐπ' Ἀρμενίου τινὸς περὶ τῶν δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεων ποιούμενος τὴν διάλεξιν, οὐδέποτε καθηκόντως τῇ θεηγορίᾳ ἐπέβαλεν, ἀλλ' ἀναιδῶς ἐφθέγξατο, καὶ

πρότερον καὶ νῦν τῷ Πατρὶ λατρεύειν τοῦ Κυρίου τὸ πρόσλημμα· οὐκ οἶδ' ὁπόθεν τὴν ἐκθέσιμον ταύτην τὴν φωνὴν πορισάμενος. Πρὸς δὲ τὴν ἄτοπον ταύτην, καὶ παντάπασιν ἀσυνήθη ῥῆσιν ἐκπλαγεὶς ὁ Ἀρμένιος, ὕβρεσι τὸν Εὐστράτιον ἔπλυνε, Τζυάκλην καλέσας. Δηλοῖ δὲ ἡ λέξις παρὰ Ἀρμενίοις τὸν κτηνοβατούμενον· ἀλλὰ καὶ οἱ ἑστῶτες τοῦ βασιλέως λόγιμοι ἄνδρες τῆς λέξεως ἐπιλαβόμενοι, ὡς αἱρετίζοντι τῷ Εὐστρατίῳ ἐπέπληττον. Μικρῷ δὲ ὕστερον καὶ τῆς ἀρχιερωσύνης Εὐστράτιος καθαιρεῖται, ὡς γεννήτωρ νέας αἱρέσεως.

A Deo Patri servilem præstare cultum, vocis hujus expositionem nescio quo auctore subjiciens. Qua absona voce, ejusque insulsa explicatione audita attonitus Armenius probris Eustratium aspersit, Tzyaclen eum appellans, quod Armeniorum lingua hominem belluino more gradientem significat. Sed etiam qui imperatori astabant viri prudentes et eruditi, improbato dicto, Eustratium tanquam hæreticum increpabant. Paulo post vero Eustratius tanquam novæ hæresis parens pontificatu amovetur.

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO XXIV

THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI

—

ΣΥΝΟΔΟΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ « ΣΥ Ο ΠΡΟΣΦΕΡΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΕΡΟΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΔΕΧΟΜΕΝΟΣ, » ΛΑΛΗΘΕΝΤΟΣ ΕΠΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΜΑΝΟΥΗΛ ΚΟΜΝΗΝΟΥ.

—

SYNODUS

GRÆCÆ ECCLESIÆ

DE DOGMATE CIRCA ILLA VERBA, « TU ES QUI OFFERS, ET QUI OFFERERIS, ET QUI RECIPIS, » QUOD VENTILATUM FUIT SUB IMP. DOMINO MANUELE COMNENO CONTRA SOTERICHUM PATRIARCHAM ANTIOCHENUM ELECTUM.

Præit Soterichi de sua falsa doctrina dialogus cum Philone.

(Mai, Spicil. Rom. t. X.)

—

Βασιλεύοντος Μανουὴλ, ὃς προπάτορα μὲν τὸν βασιλέα ἔσχεν Ἀλέξιον, τοκέα δὲ Ἰωάννην τὸν ἐν ἄναξι περιώνυμον, ἐκινήθη δόγμα περὶ τοῦ, « Σὺ ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος· » καὶ οἱ μὲν μόνῳ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ θυσίαν προσηνέχθαι ἔφασκον, οὐ μὴν καὶ αὐτῷ τῷ προσενέγκαντι Λόγῳ, φάσκοντες ὡς, εἰ τοῦτο δοίη τις, εἰς δύο πρόσωπα πάντως ὁ εἷς τοῦ Θεοῦ Υἱὸς διαστήσεται, ὁποῖα ὁ λῆρος παρεισῆγε Νεστόριος· οἱ δὲ καὶ αὐτῷ τῷ Υἱῷ γενέσθαι τὴν προσφορὰν ἰσχυρίζοντο, ὡς ἑνὶ καὶ ἀχωρίστῳ τῆς ὑπεραρχίου ὄντι Τριάδος· οἱ γοῦν τότε λογιότητι χαίροντες τῇ προτέρᾳ προσεφύησαν δόξῃ· ἦσαν δὲ

B Regnante Manuele, qui avum habuit imperatorem Alexium, patrem vero Joannem inter reges celeberrimum, commota est quæstio de dogmate, « Tu es qui offers, et qui offereris, et qui recipis. » Atque alii quidem Patri tantummodo ac Spiritui sacrificium crucis oblatum aiebant, non tamen ipsi quoque oblatori Verbo : dicebant enim, quod si id concederetur, in duas omnino personas unicus Dei Filius divisus abiret, quæ fuit nugacis sententia Nestorii. Alii contra affirmabant, ipsi quoque Filio factam esse oblationem, utpote uni et indiviso Trinitatis summæ consorti. Qui tunc igitur eloquentiæ gloria gaudebant, priori sententiæ adhærebant.

Erant autem hi : Soterichus Panteugenus, patriarcha designatus Antiochiæ Syriacæ, ejus videlicet quam Orontes alluit, et Zephyrus ventus perflat; Eustathius Dyrrachii episcopus, Basilaces, atque Nicephorus, et Thessalonicæ episcopus Michael, qui omnes gradu suo moti fuerunt. Atque ex his partim quidem secreto mussabant, partim vero fidenter ac manifeste sententias suas enuntiabant, ac multitudinis auribus occinebant. Demum Soterichus Panteugenus dogma suum scripto tradidit, et cuique volenti noscendum obtulit, in quam videlicet ipse sententiam flecteret; ac Platonis imitatus dialogos, hujusmodi disputationem instituit.

PHILO. Compertum mihi est, nuper duos in synodo diaconos de quodam dogmate inter se contendisse; atque horum utrique favisse aliquos ex his qui apud nos doctrinæ primatum tenent. Verumtamen cupienti mihi sermonum argumenta cognoscere, nondum licuit. Sed num tu, venerande amice, num tu, inquam, intereras?

SOTERICHUS. Equidem interfui, mi jucundissime, et amborum orationem perquam attente auscultavi : neque tamen his delectatus sum, quia plus contentionis quam considerationis habebant : imo hujus seditionis auctoribus subirascebar, quia cum res divinæ silentio potius transmittendæ sint, prout illarum abstrusa natura postulat, et Patrum monita suadent, hi jamdiu definita prætergrediuntur, et silentio a veteribus pressa suscitant; neque præceptum sapientis cujusdam viri in mentem revocant, qui soli et igni res divinas comparans, monebat, ne rectum contra solem visum intendamus, connivere enim atque hebescere oculos necesse est; non idcirco tamen ab hoc pulcherrimo aspectu abstinendum, sed eo caute fruendum, quantum licet : item igni non esse admodum proximandum, ne comburamur, nihilominus haud nimis procul consistendum, si certe calore frui volumus.

PHIL. Quam bene, o charum caput, de divinis judicas! Prorsus enim in his religiose agendum est, et curiosius studium omittendum. Quin adeo medicorum servanda est de hellebori usu præscriptio, quem crasso frusto sumptum purgationem facere aiunt; comminutum autem, utentem suffocare. Sed enim illorum audaciam accusare jam desinamus, qui juvenili impetu mediam lineam, ut laconice cum ipsis loquar, prætervecti sunt. Tu vero prædictorum orationem mihi narra.

SOT. Oratio, ut paucis dicam, erat hujusmodi : quod videlicet adsumpta a Verbo natura, sanguinem suum non soli Patri, verum etiam Unigeniti

(1) Soterichus dicitur adhuc diaconus in hac ipsa quam vulgamus synodo. Porro in catalogo ms. codicum Sfortianorum (cod. Vat. reg. 2099) legi ego notitiam etiam alterius operis hujus viri, qua libenter lectores impertior, nempe : *Soterichi diaconi Constantinopolitani tractatus de generatione æterna Filii Dei, et pro defensione vocabuli quo usus est beatus Basilius, qui carnem Domini vocavit θεοφόρον, ad Michaelem patriarcham.* Michaelem intelligo secundum, qui sedem Constantinopolitanam abdicavit anno Christi MCXLVI, id est decennio ante hanc synodum quæ damnavit Soterichum.

(2) Quatuor hi, cum nonnullis diaconis, favisse Sotericho dicuntur etiam in Græco scholio quod Nicetæ Choniatæ codici appingitur.

A οὗτοι· Σωτήριχος (1) ὁ Παντεύγενος ὑποψήφιος ὢν τῆς κατὰ Συρίαν Ἀντιοχείας, ἣν Ὀρόντης ποτίζει καὶ Ζέφυρος καταπνεῖ ἄνεμος· ὁ Δυρραχίου Εὐστάθιος, ὁ Βασιλάκης, καὶ Νικηφόρος, καὶ ὁ Θεσσαλονίκης Μιχαὴλ (2), οἱ καὶ καθήρηνται πάντες. Τούτων δὲ οἱ μὲν ἄλλοι ὑπ' ὀδόντα ἔμυσσον, οὐδὲ παῤῥησίᾳ καὶ διαῤῥήδην τὰς ἑαυτῶν ἐξέφερον γνώμας, καὶ τοῖς τῶν πολλῶν ἐνήχουν ὠσίν· ὁ δὲ Σωτήριχος ὁ Παντεύγενος λογογραφεῖ τὸ δόγμα, καὶ παρίστησι τοῖς βουλομένοις ὁποῖα τῶν δοξῶν προσνένευκε, Πλατωνίζων τῇ διαλέξει, καὶ οὕτω τὰ γραφέντα συνθέμενος.

ΦΙΛΩΝ. Ἐπυθόμην ὡς ἐν συνόδῳ διακόνω δή τινε περὶ δόγματος διεφερέσθην, καὶ ὡς ἑκατέροιν τούτοιν συνέστησαν ἄνδρες ἐπ' ἄκρον τῆς καθ' ἡμᾶς B παιδείας ἐλάσαντες. Προθυμουμένῳ δέ μοι μαθεῖν τοὺς λόγους οὐκ ἐξεγένετο· παρῆς σὺν αὐτὸς, ἱερὰ φιλότης, τότε παρῆς;

ΣΩΤΗΡΙΧΟΣ. Παρῆν, ὦ μακάριε, καὶ τῶν ἑκάστοις λεγομένων ὡς ἐπιμελέστατα ἤκουον· οὐ σὺν ἡδονῇ μὲν τοὺς λόγους ἀποδεχόμενος φιλονείκως ἔχοντας μᾶλλον ἢ ἐσκεμμένως, ἀχθόμενος δὲ καὶ τοῖς αἰτίοις ταύτης τῆς στάσεως, ὅτι δέον παριέναι σιωπῇ τὰ θεῖα· τοῦτο γὰρ ἥ τε φύσις αὐτῶν ὡς δυσκατάληπτος ἀπαιτεῖ, καὶ ἡ πάτριος παραίνεσις ὑποτίθεται· οἱ δὲ τὰ ἐσκεμμένα τε ὑπερβαίνουσι, καὶ τὰ καλῶς σεσιγημένα τοῖς παλαιοῖς διακαίουσι, C μηδὲ τῆς ἀνδρός τινος σοφοῦ μεμνημένοι παραγγελίας, ὃς ἡλίῳ παρείκαζε καὶ πυρὶ τὰ θεῖα, παρήνει δὲ μήτε ἀντωπεῖν ἡλίῳ· σκαρδαμύττειν γὰρ καὶ ἀμαυροῦσθαι τὰ ὄμματα· μήτε ἀπολείπεσθαι τοῦ καλλίστου τούτου θεάματος, ἀλλ' ἀπολαύειν αὐτοῦ παρατηροῦντας ὡς οἷόν τε· τῷ τε πυρὶ μὴ πάνυ τι προσεγγίζειν· καίεσθαι γάρ· ἀλλὰ μηδ' ἀπωτάτω ἀφίστασθαι, τῆς θερμότητος βουλομένους μεταλαγχάνειν.

ΦΙΛ. Ὡς εὖ γε, ὦ φίλη μοι κεφαλὴ, περὶ τῶν θείων διανοῇ! πάνυ γὰρ ἐπὶ τούτοις εὐλαβεῖσθαι δεῖ, τὴν λεπτολόγον παραιτουμένους ἀκρίβειαν· καὶ τὴν ἐφ' ἑλλεβόρῳ τῶν ἰατρῶν κἀν τούτοις διαφυλάττειν διάταξιν, ᾧ καθαίρεσθαί φασι παρειλημμένῳ παχυμερῶς, εἰς δὲ λεπτότατα τεμνομένῳ τὸν χρησάμενον ἀποπνίγεσθαι. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκείνοις τῆς τόλμης ἐγκαλεῖν ἀφείσθω, νεανικῇ προθυμίᾳ τὴν μέσην καὶ κατ' αὐτοὺς, λακωνικῶς εἰπεῖν, ὑπερβαίνουσι· σὺ δέ μοι τὸν λόγον δείξιθι.

ΣΩΤ. Ὁ μὲν λόγος, ὡς εἰπεῖν συλλήβδην, ἀπεφαίνετο τὴν προσληφθεῖσαν τῷ Λόγῳ φύσιν μήτε τῷ Πατρὶ προσενηνοχέναι μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τῇ θεό-

τητι τοῦ Μονογενοῦς τὸ οἰκεῖον αἷμα. Τοῦτο ῥηθὲν πολλούς τε ἄλλους, καὶ δὴ καὶ ἄνδρας ἀρετῇ καὶ λόγῳ διαπρεπεῖς τεθορύβηκεν, ὡς μὴ μόνον ἂν ταῖς ἡμεδαπαῖς ἀρχαῖς ἀνακόλουθον, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ Νεστόριον εἰσάγον διαίρεσιν· εἰ γὰρ δὴ τῶν φύσεών ἐστι τὸ τὴν μὲν προσάγειν, τὴν δὲ προσίεσθαι, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὴν προσάγουσαν ὡς ἀρχιερέα καὶ θύτην λέγειν ὑπόστασιν, καὶ τὴν προσιεμένην ὡς Θεὸν τὰ περὶ τὴν θυσίαν ὁμοίως ὑπόστασιν. Τοῦτο δὴ τὸ τοῦ Νεστορίου θανατῶδες ἁμάρτημα. A

ΦΙΛ. Ὡς δεινόν τι λέγεις εἶναι τὸ τοῦ εἰπόντος;

ΣΩΤ. Οὐκ οἶδα εἰπεῖν εἴτ' ἀγνόημα εἴτε παράπτωμα· εἰ γὰρ οὕτως εἶπεν ὡς ὁ Θεὸς Λόγος γενόμενος ἄνθρωπος αὐτὸς ὡς θύτης κατὰ τὴν πρόσληψιν προσενήνοχεν, αὐτὸς ὡς θῦμα κατὰ τὴν σάρκα προσήνεκται, αὐτὸς ὡς Θεὸς προσήκατο τὸ τυθὲν, καὶ πανταχοῦ τὴν ὑπόστασιν κατὰ τὰς ἐνεργείας τῶν φύσεων παρελαμβάνου, ἦν μὲν καὶ οὕτως ὁ λόγος, ὀλίγου δέω λέγειν, οὐκ ἀσφαλής· τὸ δὲ τὰς φύσεις διιστῶντα λέγειν καθ' ἑαυτὰς ἐνεργεῖν μηδσμῇ παρειλημμένης τῆς ὑποστάσεως, βαβαὶ! κινδυνῶδες καὶ ἐπιεικῶς ἐστι χαλεπόν. Ἀλλ' εὐξαίμην ἂν μήτε αὐτὸν τῇ δόξῃ συνεστάναι ταύτῃ, μήτε τοὺς περιεστεμένους· αὐτόν· ὅθεν ὡς αὐτόθεν ἄτοπον καὶ μὴ λόγων πολλῶν δεδεημένον εἰς ἔλεγχον διὰ τὴν ἀτοπίαν αὐτοῦ, χαίρειν ἐάσθω. Ὑποκειμένου δὲ τοῦ μὴ τὴν προσληφθεῖσαν φύσιν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν θεάνθρωπον Σωτῆρα Χριστὸν τὴν σωτήριον θυσίαν προσενεγκεῖν, σκεπτέον εἰ καὶ τῇ αὐτοῦ θεότητι προσήνεκται τὸ τυθέν B C

ΦΙΛ. Ἀλλὰ πρότερον αὐτὸς εἰπὲ τί ἦδ' ὅσον, ὁ ἐγκαλούμενος τίς αὐτῷ, καὶ πόθεν ἡ τοῦ λόγου τούτου κατασκευή;

ΣΩΤ. Πολλὰ ἅττα συνείρων, τὸν ἑαυτοῦ συνίστησι λόγον. Ἐγὼ δὲ ὁπόσα μου τὴν μνήμην ἐπέρχεται, ταῦτα ἐρῶ. Ἐπεὶ, φησὶν, ὁ Θεὸς Λόγος θυσίαν πᾶσαν ἁγιάζει καὶ τελειοῖ, πῶς οὐχὶ καὶ τὴν τῆς οἰκείας σαρκὸς θυσίαν ἡγίακέ τε αὐτὸς καὶ τετελείωκεν; Οὐκ ἂν δὲ ἄλλως ἡγίασεν, εἰ μὴ τῇ ἑαυτοῦ θεότητι προσενήνεκτο.

ΦΙΛ. Πρὸς οὖν τοῦτο πῶς ποτε ἡμᾶς διατίθεσθαι χρή; Πότερον εἰρημένον εὖ ἀποδέχεσθαι τουτονὶ τὸν λόγον; D

ΣΩΤ. Οὔκ, ὦ ἀγαθέ· δόξειε γὰρ οὗτος ὁ λόγος οὐκ ἀληθής· καὶ πρὸς τοῦτον ἡμεῖς ἐκεῖνό φαμεν ἂν ὡς, ἐπειδὴ ὁ Λόγος τῇ σαρκὶ καθ' ὑπόστασιν ἑνωθεὶς ἡγίακέ τε καὶ τετελείωκεν αὐτὴν εὐθὺς, τί ποτε ἔδει τῇ πρὸς τὴν αὐτοῦ θεότητα προσαγωγῇ ταύτην αὐτὴν ἁγιάζεσθαι; Τί δὲ τελειοῦν τὴν ἀνωτέρω φυλαχθεῖσαν πάσης ἁμαρτίας προαιρετικῆς τε καὶ τῆς ἐκ σπέρματος φυσικῆς; Μόνης οὖν ἐδεῖτο τῆς πρὸς τὸν Πατέρα διὰ θυσίας προσαγωγῆς, ἣν ἁγιασμὸν ὠνόμασεν ὁ Σωτήρ· πρὸς γὰρ τῷ πάθει γενόμενος ἔλεγεν· *Ἐγὼ ἁγιάζω ἐμαυτὸν ὑπὲρ αὐτῶν*· ὡς εἶναι δῆλον διττὸν εἶναι τὸν ἁγιασμόν· τὸν μὲν οὗ

deitati obtulerit. Dictum hoc, cum alios multos tum etiam aliquot virtute et doctrina pollentes viros turbavit, quia non solum religiosis nostratium rudimentis alienum erat, verum etiam quia Nestorianam divisionem invehebat. Si enim ex his naturis altera offert, altera vero excipit, prorsus necesse est et illam quæ offert, sacerdotis et sacrificuli instar, appellari a nobis personam : rursusque illam naturam, quæ uti Deus victimam excipit, personam pariter nominari. Hoc autem est mortiferum Nestorii crimen.

PHIL. Quam periculose hoc existimas ab eo dictum?

SOT. Utrum inscitiam appellem an errorem, nescio. Si enim dixisset, quod Deus Verbum, factus homo, ipse quidem tanquam sacerdos, ratione humanitatis assumptæ, sacrificium obtulerit; idemque ipse tanquam victima secundum carnem oblatus fuerit; atque idem denique tanquam Deus rem oblatam exceperit, servata ubique persona actionibus naturarum accommoda; hoc etiam pacto pene dixerim, minime tutum esse sermonem hujusmodi : verum enimvero distinctas naturas dicere unamquamque per se operari, seposita velut persona, id demum periculosum est, et difficultate summa laborans. Utinam vero neque is qui dicebat, neque ejus auditores sententiam hanc animo imbibant! Quamobrem utpote absurdam, neque prolixa refutatione egentem, multum eam valere jubeamus. Verum si affirmetur, haud quidem ab assumpta natura, sed ab ipso theandrico Servatore Christo salutarem hostiam fuisse oblatam, dispiciendum superest, utrum is suæ quoque ipsius divinitati sacrificium fecerit.

PHIL. Tu vero apprime dic mihi, quid ille, et quamdiu dixerit, quis ei sit adversatus, quænam argumenti hujus demonstratio fuerit.

SOT. Multis ille verbis sermonem suum exornavit, quæ ego quantum memini referam. Quoniam, aiebat, Deus Verbum sacrificium quodvis sanctificat atque perficit, quidni propriæ quoque carnis sacrificium sanctificasse credendus sit? Haud porro aliter sanctificavit, quam propriæ deitati offerendo.

PHIL. Quid ergo hac super re sentiendum nobis est? Utrum dictis auscultandum, necne?

SOT. Minime gentium, o bone; neque enim vera hæc videtur oratio. Etenim nos ita potius disserimus : quandoquidem Verbum carni hypostatice unitum, ipsam sanctificavit perfecitque, cur opus erat ut per oblationem suæ ipsius deitati faciendam, illam sanctificaret? Cur eamdem perficeret, quæ superne omni immunis fiebat vel voluntario peccato, vel ex origine naturali contracto? Hoc ei igitur tantummodo deerat, ut Patri ceu sacrificium offerretur; quam rem Servator sanctificationis nomine expressit, cum passioni proximus aiebat : *Ego sanctifico me ipsum propter eos.* Patet ergo

duplicem esse sanctificationem, alteram quam ipse carni contulit cum ei hypostatice unitus est, alteram vero quam per sacrificium operatus est quod Patri obtulit.

PHIL. Atqui si carnem, dicet aliquis, unione sua jam sanctificaverat, cur altera sanctificatione vel perfectione opus fuit?

SOT. Longius a proposito meo, optime Philo, aberrare me dicendo cogis; attamen tui causa hunc laborem suscipiam. Iis qui invicem reconciliantur mos est mutui aliquid muneris, quasi conglutinatæ amicitiæ arrham, impertiri. Quoniam itaque et nos, post Dei offensam, reconciliari eidem oportebat, is quidem morem suæ bonitatis minime omittens, primus ipse Deus Verbum, qui ab initio subsistebat, substantia nostra suscepta, peccatorum remissionem nobis largitus est, atque ex antiqua fraude eripuit, multis mirisque collatis beneficiis. Sed quia etiam Patrem, qui adoptione nos dignabatur, aliquid a nobis accipere æquum erat, nobis autem nihil purum aderat, aut Dei majestate dignum, peccato omnia commaculante, idcirco ipsum theandricum Verbum, paupertatem nostram ceu mediator supplens, humanitatis forma indutus, suum obtulit sanguinem, victimam immaculatam, salutarem hostiam, ad nos cum Patre conciliandos efficacissimam. Quam rem sæpe declarat divus Paulus: *Justificati enim*, ait, *in sanguine Filii, per ipsum salvi erimus* [1]. Et rursus: *Qui inimici eramus, reconciliati sumus per sanguinem Filii ejus* [2]. Quidni ergo valde sit absurdum dicere, sacrificium hoc Deo Verbo fuisse oblatum? Quid enim ipsum necesse erat reconciliari nobis, qui jam inde ab eo tempore, quo se carni conjunxit, nobis erat reconciliatus? Cur rursus non sit insanum, per hujusmodi sacrificium sibimet ipsum esse reconciliatum? Aut naturam quidem ejus ex nobis sumptam, pacem habere nobiscum; ejusdem vero deitatem humanitati unitam, oportere nobis per sacrificium reconciliari? Quasi cum Paulo dicamus: Num divisus est Christus? ita ut pars ejus, amica, pars vero alia, adversaria sit?

PHIL. At enim, si quod Patri offertur, per Deum Verbum offertur: *Nemo enim*, uti scriptum est, *ad Patrem venit nisi per me* [3]; quomodo fieri poterat ut hoc sacrificium offerretur, nisi antea ipsius Unigeniti deitati fuisset oblatum?

SOT. Non Verbi deitas, o sodes, namque ad ipsum orationem meam converto, sed theandricum ipsummet Verbum, ceu in assumpta natura pontifex, et tunc proprium sanguinem obtulit, et nunc salvatos Patri offert, ut gratia sua deificet: hic quippe est oblationis finis. Intelliges autem quod dicimus vel ex illo quod in figura fiebat sacrificio. Nam quatuor in figurali illo spectabantur, oblatio, consecratio, elevatio, expiatio. Offerebatur enim

A τῇ σαρκὶ μετέδωκεν, αὐτὸς ἑνωθείς, τὸν δὲ δεύτερον ὃν εἰργάσατο διὰ θυσίαν, εἰς τὸν Πατέρα ταύτην ἀνενεγκών.

ΦΙΛ. Ἀλλ' εἴπερ ἐξ αὐτῆς ἡγίακε ταύτην ἑνώσεως, φαίη τις ἄν, τί δεῖ ποτε καὶ ἑτέρου δευτέρου ἁγιασμοῦ; ποίας δὲ τελειώσεως;

ΣΩΤ. Μακρότερά με καὶ τοῦ λόγου, ἄριστε Φίλων, ἀναγκάζεις λέγειν· πλὴν καὶ τοῦτο σὴν εἵρηται χάριν. Ἔθος τοῖς καταλλαττομένοις ἐστὶ λαμβάνειν τι παρ' ἀλλήλων τῆς ἐμπεδωθησομένης φιλίας ἐχέγγυον· ἐπείπερ οὖν καὶ ἡμᾶς δι' ἔχθρας γεγονότας Θεῷ ἐχρῆν καταλλάττεσθαι, τῆς θείας οὐκ ἀνασχόμενος ἀφεστάναι διαπαντὸς ἀγαθότητος, πρότερον αὐτὸς ὁ καὶ τὴν ἀρχὴν ὑποστήσας Λόγος τὴν ἡμεδαπὴν εἰληφὼς οὐσίαν ἀντέδωκεν ἡμῖν ἁμαρτημάτων ἄφεσιν, τὴν ἐκ τῆς πλάνης ἀπαλλαγὴν, τὰς πολλὰς ἐκείνας· ἐνηργηκὼς εὐεργεσίας καὶ θαυμαστάς· ἐπεὶ δὲ καὶ τὸν Πατέρα ἐχρῆν λαβόντα τι παρ' ἡμῶν τὴν υἱοθεσίαν ἀντιχαρίσασθαι, προσῆν δὲ ἡμῖν οὐδὲν καθαρὸν, οὐδὲ τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος ἄξιον, τῆς ἁμαρτίας πάντα ἐπιθολούσης, αὐτὸς ὁ θεάνθρωπος Λόγος, τὸ τῆς ἡμεδαπῆς ἀπορίας ἀναπληρῶν ἅτε μεσίτης, ἐν προσώπῳ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ αὐτοῦ προσενήνοχεν αἷμα, ἄχραντον θῦμα, σωτήριον καλλιέρημα, τῆς πρὸς τὸν Πατέρα καταλλαγῆς ἡμῖν αἰτιώτατον· ὃ πολλαχοῦ καὶ θεσπέσιος ἀποφαίνεται Παῦλος· *Δικαιωθέντες γὰρ*, φησὶν, *ἐν τῷ αἵματι τοῦ Υἱοῦ, σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ*· καὶ αὖθις· *Ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ*. Πῶς οὖν οὐκ ἐπιεικῶς ἐστιν ἄτοπον ταύτην προσενεχθῆναι τὴν θυσίαν λέγειν τῷ Θεῷ Λόγῳ; Τίνος γὰρ ἡμῖν πρὸς τοῦτο ἔδει καταλλαγῆς, ὃς ἐξ αὐτῆς ἡμῖν κατήλλαττεν τῆς ἑνώσεως; Πῶς δὲ οὐκ ἀνόητον λέγειν διὰ τῆς θυσίας ταύτης αὐτὸν ἑαυτῷ καταλλάττεσθαι; ἢ τὴν μὲν ἐξ ἡμῶν προσληφθεῖσαν φύσιν ἔχειν πρὸς ἡμᾶς οἰκείως, τὴν δ' ἑνωθεῖσαν αὐτῇ θεότητα δεῖσθαι τῆς πρὸς ἡμᾶς διὰ θυσίας καταλλαγῆς; Ἢ κατὰ Παῦλον εἰπεῖν· *Μεμέρισται ὁ Χριστός*; ὡς εἶναι τὸ μὲν φίλιον αὐτῷ, τὸ δὲ ἀντίθετον.

ΦΙΛ. Ἀλλ' εἴπερ, φησὶ, τὸ τῷ Πατρὶ προσαγόμενον διὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου προσάγεται· *Οὐδεὶς γὰρ*, φησὶ, *πρὸς τὸν Πατέρα ἔρχεται εἰ μὴ δι' ἐμοῦ*, πῶς ἐνῆν προσενηνέχθαι τὴν θυσίαν ταύτην, μὴ πρότερον τῇ τοῦ Μονογενοῦς προσενεχθεῖσαν θεότητι;

ΣΩΤ. Οὐχ ἡ τοῦ Λόγου θεότης, ὦ οὗτος, πρὸς γὰρ ἐκεῖνον στρέφω τὸν λόγον, ἐν ταῖς πρὸς τὸν Πατέρα προσαγωγαῖς ἐμεσίτευσεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ θεάνθρωπος Λόγος χρηματίσας κατὰ τὴν πληροφορηθεῖσαν φύσιν ἀρχιερεὺς, καὶ τότε τὸ οἰκεῖον αἷμα προσαγαγὼν, καὶ νῦν τοὺς σωζομένους δι' αὐτοῦ προσάγων τῷ Πατρὶ, ἵνα θεώσῃ τῇ χάριτι· τοῦτο γὰρ τῆς προσαγωγῆς τὸ τέλος. Μάθοις δ' ἂν καὶ ἐκ τῆς κατὰ τύπον θυσίας ὃ λέγομεν· τέσσαρά τινα

[1] Rom. v, 9. [2] Ibid. 10. [3] Joan. XIV, 6.

περὶ τὴν ἐν τύπῳ θυσίαν ἐθεωρεῖτο, προσαγωγὴ, καθιέρωσις, ἀναγωγὴ, ἀφοσίωσις· προσήγετο μὲν γὰρ ὁ ἀμνὸς καθιερωθησόμενος· καθιερωμένον δὲ οἱ τὸ αἷμα εἰς τὰ τῶν ἁγίων ἀνήγετο Ἅγια· ἀνηγμένον δὲ καὶ προσενεχθὲν, ἀφωσίωτο. Ὥσπερ οὖν οὐκ ἔστι λέγειν προσάγεσθαι τὸν ἀφωσιωμένον ἤδη καὶ ἡνωμένον, οὕτως οὐδὲ τὸ τοῦ Σωτῆρος αἷμα, τῆς αὐτοῦ θεότητος ἀχώριστον ὄν, ἔνεστι λέγειν τῇ κατ' ἄκρας ἡνωμένῃ φύσει προσάγεσθαι. A

ΦΙΛ. Ἀλλ' εἰ τῇ θεότητι, φησὶ, τοῦ Πατρὸς, ἡ θυσία προσήγετο, ἡ αὐτὴ δὲ θεότης κἂν τῷ Μονογενεῖ, τί κωλύει καὶ τῇ τοῦ Μονογενοῦς θεότητι λέγειν ταύτην τότε προσάγεσθαι;

ΣΩΤ. Ἡ αὐτὴ μέν, ὦ τᾶν, θεότης ἀμερίστως ἐνθεωρεῖσθαι ταῖς τριτταῖς ὑποστάσεσιν ὡμολόγηται· πλὴν ὁ πολλάκις εἴρηται, καὶ νῦν οὐκ ὀκνοῦμεν λέγειν, ὡς οὐχὶ τῇ φύσει τοῦ Πατρὸς, τῇ δὲ τοῦ Πατρὸς ὑποστάσει προσήγετο· ὡς καὶ τὸν προσάγοντα προσάγειν ὑποστατικῶς, καὶ τὸν δεχόμενον ὑποστατικῶς ὑποδέχεσθαι. Διό μοι διττῶς ἐξαμαρτάνειν δοκεῖς, ἀπομερίζων μὲν τὸ εἰς σέ γε ἧκον τὴν ἀμέριστον φύσιν, παρέχων δὲ καὶ ταῖς φύσεσι τὰ τῶν ὑποστάσεων ἰδιώματα. Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ τῷ εἶναι κοινὴν Υἱῷ καὶ τῷ Πατρὶ τὴν φύσιν, διὰ ταῦτα συμβαίνει κοινὴν εἶναι καὶ τὴν τῆς θυσίας ὑποδοχὴν, ἀνάγκη εἶναι λέγειν κοινὴν καὶ τὴν σάρκωσιν ἁμφοῖν· εἰ γὰρ ἡ τοῦ Λόγου θεότης σεσάρκωται, ἡ αὐτὴ δέ ἐστι θεότης καὶ ἐν Πατρὶ καὶ ἐν Πνεύματι, ἀνάγκη καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸ Πνεῦμα σεσαρκῶσθαι λέγειν. Ὁρᾷς οἷά σοι τοῦ λόγου παρ' ἡμῶν ὑποτιθέντος συνάγεται; B C

ΦΙΛ. Ἀλλὰ Βασίλειος ὁ θεῖος τοῖς παρ' ἡμῶν, φησὶ, λεγομένοις προσμαρτυρεῖ· κατὰ γὰρ τὴν θείαν μυσταγωγίαν ὑποφωνεῖ τῷ Σωτῆρι Χριστῷ μυστικώτερον, Σὺ εἶ, λέγων, ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος.

ΣΩΤ. Εἰ μὲν τὸν Σωτῆρα λέγεις, ὦ οὗτος, προσφέρειν μὲν τῷ Πατρὶ τοὺς δι' αὐτοῦ σωζομένους, προσφέρεσθαι δὲ τὸν αὐτὸν διὰ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας τῆς εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ γινομένης, προσδέχεσθαι δὲ αὐτὸν τὰ παρ' ἡμῶν ὡς Θεὸν, συνευδοκοῦμεν τῷ λόγῳ καὶ συντιθέμεθα· εἰ δὲ τὰς ἀντικειμένας ταύτας λέξεις συναπομερίζεις ταῖς φύσεσι, παρασιωπῶν τὴν ὑπόστασιν, καὶ λέγεις προσφέρειν μὲν τὴν προσληφθεῖσαν φύσιν τὰ τῆς σαρκὸς, προσφέρεσθαι δὲ τὴν τῆς σαρκὸς θυσίαν, προσδέχεσθαι δὲ τὴν θεότητα, σὺ μὲν τὸ ἐξ ἄμμου σχοινίον πλέκων σεαυτὸν λανθάνεις. D

ΦΙΛ. Ἡμεῖς δὲ μετὰ τῆς αὐτῆς ἀντιστησόμεθα γνώμης, καὶ ὁμόσε χωρήσομεν, οὐκ ἐφιέντες τῷ λόγῳ ὡς παρακεχαραγμένῳ, καὶ τῆς τοῦ Νεστορίου φρενοβλαβείας ἐξηρτημένῳ.

ΣΩΤ. Χωρὶς δὲ τούτων τίς τῶν εὐσεβούντων προσοῖτο ἂν τὸ προσφέρειν ἐπὶ τῆς κατὰ τὸ πάθος γενομένης θυσίας προσδέχεσθαι; τοῦ ἀποστόλου κεκραγότος Παύλου· Ἅπαξ Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε· καὶ πάλιν· Τοῦτο γὰρ ἐποίησεν ἐφάπαξ

agnus consecrandus, consecratus autem ejus sanguis ad Sancta sanctorum elevabatur, elevatum denique expiabatur. Sicut ergo dici nequit, quod offeratur id quod jam expiatum fuerit et Deo unitum, ita ne Servatoris quidem sanguis, utpote ab ejus deitate indivisus, dici potest quod naturæ ipsimet arctissime unitæ offeratur.

PHIL. At si Patris deitati sacrificium offertur, eadem autem Unigeniti quoque est deitas, quid quæso obstat, quominus idem Unigeniti quoque deitati offerri dicatur?

SOT. Sane eamdem, o bone, deitatem indivisam in tribus personis fatemur. Attamen, quod sæpe diximus, et nunc quoque repetere nos haud piget, non naturæ, sed personæ Patris facta est oblatio; ita ut et offerens personaliter obtulerit; pariterque recipiens nonnisi personaliter acceperit. Quamobrem mihi dupliciter peccare videris, dum et indivisam naturam, quantum in te est, dividis; et dum naturis ea quæ sunt personarum propria attribuis. Præterea, si quia communis est Filio Patrique natura, idcirco communem quoque contingit esse receptionem, necessario sequitur, ut incarnatio quoque ambobus fuerit communis. Nam si Verbi deitas est incarnata, eadem autem deitas in Patre Spirituque est, prorsus oportet ut Patrem quoque et Spiritum incarnatos esse dicamus. Viden ad quam te absurditatem sermo a nobis expositus perducat?

PHIL. Interim tamen divus Basilius sententiæ meæ suffragatur. Etenim in sacrosancta liturgia Christo Servatori pientissime succlamat: Tu es qui offers, et qui offereris, et qui recipis.

SOT. Siquidem Servatorem dicis offerre Patri homines qui per eum salvi fiunt, ipsummet vero offerri per incruentum sacrificium, quod in ejus commemorationem fit, denique ipsum utpote Deum recipere quæ offeruntur a nobis, assentimur sermoni tuo, et pedibus in sententiam imus. Sin vero has locutiones de naturis prædicas, omissa persona, aisque assumptam quidem naturam offerre quæ carnis sunt, offerri autem carnis sacrificium, ab ipsa vero divinitate hanc recipi, incaute ignoras te funiculum ex arena contexere.

PHIL. Nos tamen in eadem sententia manebimus, et tibi adversabimur, neque sermoni tuo ceu adulterino cedemus, quia de Nestorii insana sententia manat.

SOT. Atqui vel his omissis, quis sano dogmate imbutus oblationem intelligat de sacrificio illo in passione peracto? cum Paulus apostolus clamet: *Semel Christus mortuus est pro nobis* [1]. Et rursus: *Hoc enim fecit semel se ipsum offerendo* [2]. Denique

[1] Hebr. VII, 28. [2] Hebr. X, 10.

alibi : *Unica enim oblatione consummavit eos, qui certant, in perpetuum* [a]. Cum ergo Apostolus dicat, semel et unicam fuisse ejus oblationem, tu eum semet offerre quotidie affirmas ?

A ἑαυτὸν ἀνενέγκας · καὶ ἀλλαχοῦ· Μιᾷ γὰρ προσφορᾷ τετελείωκε τοὺς ἁγιαζομένους εἰς τὸ διηνεκές. Οὕτω τοῦ Ἀποστόλου λέγοντος, ἅπαξ καὶ μίαν εἶναι τὴν ἑαυτοῦ προσφοράν, σὺ προσφέρειν ἑαυτὸν καθ' ἑκάστην λέγεις ;

PHIL. Se ipsum quidem semel obtulit, offert tamen et nunc, ut diximus, eos qui per ipsum salvi fiunt. Offertur denique per hostiam mire conversam in ejus vivificum et salutare corpus ac sanguinem. Nonne enim sacerdotes audis in singulis missis dicentes : « Immolatur Agnus ? »

ΦΙΛ. Ἀλλὰ προσήνεγκε μὲν ἑαυτὸν ἐφάπαξ, προσφέρει δὲ καὶ νῦν τοὺς δι' αὐτοῦ σωζομένους, ὡς ἔφημεν. Προσφέρεται δὲ διὰ τῆς εἰς τὸ αὐτοῦ ζωοποιὸν καὶ σωτήριον σῶμα καὶ αἷμα μεταβαλλομένης ὑπερφυῶς θυσίας. Ἀλλὰ τῶν ἱερουργούντων, φησίν, οὐκ ἐπαΐεις καθ' ἑκάστην ἱερουργίαν λεγόντων · « Θύεται ὁ ἀμνός ; »

SOT. Præclare quidem hoc ab ipsis dicitur, dum veterem illam passionem tanquam præsentem exprimunt. Quasi enim præsentia ac nova peragit imaginando, vel potius repræsentando ea quæ olim B patrata fuere, ritus ille commemorandi, quem nos observare Servator jussit. More scilicet panegyricarum orationum, quibus præterita tanquam præsentia habentur, quocunque demum die solemnitas fiat. Hinc illas locutiones, Christus nascitur, vel baptizatur, oratorie usurpamus. Sic de passione quoque Dominica loqui solemus. Hæc, o reverende mihi ac dulcissime, viro illi refer. Et si tibi salus ejus cordi est, ut a suo dogmate recedat, suade.

ΣΩΤ. Λέγεται μὲν παρ' αὐτοῖς γε τοῦτο καὶ λίαν καλῶς, τὸ τότε γενόμενον σωτήριον πάθος τελοῦσιν ὡς ἐνεστώς. Ὡς ἐνεστῶτα γὰρ τὰ πάλαι γεγενημένα καινίζει φανταστικῶς, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν εἰκονικῶς, ἡ ἀνάμνησις, ἣν ποιεῖν ἡμᾶς ἐπέταξεν ὁ Σωτήρ · καὶ καθάπερ ὁ πανηγυρικὸς ἔχει νόμος τὰ παρῳχημένα λέγειν ὡς ἐνεστῶτα, καθ' ἣν ἂν ποτε τελῆται ἡμέραν. Διὸ καὶ, ὁ Χριστὸς γεννᾶται, καὶ βαπτίζεται, πανηγυρικῶς λέγομεν. Τοῦτο δὴ καὶ ἐπὶ τοῦ σωτηρίου πάθους τελεῖν εἰωθός ἐστι. Ταῦτα, ὦ χρῆμα ἱερὸν καὶ φίλον ἐμοί, τῷ ἀνδρὶ ἐκείνῳ διάγγελλε, καὶ εἴ τί σοι μέλει τούτου, ὑφεῖναι πεῖθε τοῦ δόγματος.

PHIL. Omitte hanc, o bone, curam ; etenim ne illum quidem diutius adversaturum opinor, sed palinodia potius cantata sententiam mutaturum, Quapropter illi ignoscendum a nobis existimo, et C in gratiam redeundum.

ΦΙΛ. Ἀμέλησον, ὦ γενναῖε · κἀκείνῳ γὰρ οὐκ οἶμαι μένειν εἰς ἔτι τὰ τῆς ἐνστάσεως, ἀλλὰ παλινῳδίαν ᾄσειν καὶ μεθαρμόσασθαι. Διὸ καὶ συγγνῶναί οἱ δεῖν ἡγοῦμαι καὶ σπείσασθαι.

SOT. Ego quoque tibi, charissime, indulgeo, et resipiscenti dexteram porrigo : præsertim quia hæc nequaquam ex præmeditato dici solent, sed quasi ex abrupto loquentibus excidunt.

ΣΩΤ. Συγγνώμων, ὦ φιλότης, καὶ αὐτὸς ἐγώ σοι, καὶ μεταμελομένῳ δίδωμι δεξιάν · καὶ μᾶλλον ἂν ἀμελετήτου γνώμης εἴρηται ταῦτα · πολλὰ δὲ τοιαῦτα συμβαίνειν τοῖς σχεδιάζουσιν εἰώθεν.

SYNODUS.

Commentarius super quæstione quæ proposita fuit in aula patriarchali, congregatis ibi multis episcopis, et ex senatu non paucis, qui omnes in hac orthodoxa sententia uno ore consenserunt, quod non Patri solum, verum etiam Filio ac Spiritui sancto, uni scilicet Deitati, pretiosus Unigeniti sanguis fuerit oblatus.

ΣΥΝΟΔΟΣ.

Σημείωμα ἐπὶ τῇ ῥηθείσῃ ὑπεθέσει γεγονὸς ἐν τῷ πατριαρχείῳ πολλῶν συνεληλυθότων ἀρχιερέων, καὶ ἐκ τῆς συγκλήτου οὐκ ὀλίγων, καὶ πάντων ὀρθοδόξως ὁμοφωνησάντων, ὅτι οὐ μόνον τῷ Πατρὶ, ἀλλὰ δὴ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τῇ μιᾷ Θεότητι, τὸ Μονογενοῦς προσηνέχθη τίμιον αἷμα.

Mensis Januarii die vicesima sexta, indictione D quarta, præsidente sanctissimo domino nostro et œcumenico patriarcha Constantinopoleos in æde divo Thomæ sacra, suffragium una ferente Nicolao sacratissimo Hierosolymorum patriarcha, præsentibus pansebasto sebasto et magno drungario domino Stephano, gloriosissimo et magno logothe a domino Joanne, illustrissimo a secretis domino Nicolao Zonara, illustrissimo nomophylace et domesticis præposito domino Theodoro Pantechne ; considentibus etiam sacratissimis episcopis Ephesi, Heracleæ, Ancyræ, Cyzici, Sardium, Claudiopoleos, Antiochiæ in Pisidia, Athenarum, Mocesi, Trapezuntis, Larissæ, Rhodi, Dyrrachii, Euchai-

Μηνὶ Ἰανουαρίῳ, κς' ἡμέρᾳ, ἰνδικτιῶνι δ', προκαθημένου τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ Θωμαΐτῃ, συνδιαγνωμονοῦντος αὐτῷ Νικολάου τοῦ ἱερωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου δρουγγαρίου κυροῦ Στεφάνου, τοῦ μεγαδοξοτάτου καὶ μεγάλου λογαριαστοῦ κυροῦ Ἰωάννου, τοῦ μεγαεπιφανεστάτου ἀσηκρῆτις κυροῦ Νικολάου τοῦ Ζωναρᾶ, τοῦ μεγαεπιφανεστάτου νομοφύλακος καὶ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Παντεχνοῦς, συνεδριαζόντων καὶ ἱερωτάτων ἀρχιερέων τοῦ Ἐφέσου, τοῦ Ἡρακλείας, τοῦ Ἀγκύρας, τοῦ Κυζίκου, τοῦ Σάρδεων, τοῦ Κλαυδιοπόλεως, τοῦ Ἀντιοχείας Πισι-

[a] Hebr. x.14

δίας, τοῦ Ἀθηνῶν, τοῦ Μωκησοῦ, τοῦ Τραπεζοῦντος, τοῦ Λαρίσσης, τοῦ Ῥόδου, τοῦ Δυρραχίου, τοῦ Εὐχαΐτων, τοῦ Ῥωσίας, τοῦ Αἴνου, τοῦ Ἀπαμείας, τοῦ Μεθύμνης, τοῦ Παροναξίας, τοῦ Μεσημβρίας, τοῦ Βρυσέως, τοῦ Γοτθίας καὶ τοῦ Ἡρακλέος, παρισταμένων καὶ θεοφιλεστάτων δεσποτῶν, ἀρχόντων, καὶ ἑτέρων οὐκ ὀλίγων.

A tarum, Russiæ, Æni, Apameæ, Methymnæ, Paronaxiæ, Mesembriæ, Bryseos, Gothiæ et Heraclidis, astantibus etiam Deo charissimis despotis, principibus, aliisque non paucis.

Τοῦ μακαρίου ἀποστόλου Παύλου μεμνημένοι λέγοντος· *Ἔχοντες ἀρχιερέα μέγαν διεληλυθότα τοὺς οὐρανούς, Ἰησοῦν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, κρατῶμεν τῆς ὁμολογίας*· ὀφείλομεν πάντως καὶ ἡμεῖς οἱ τοῦ μεγάλου καὶ πρώτου ἀρχιερέως ἱερουργοὶ κατ' ἴχνος τῆς ἀποστολικῆς ταύτης παραγγελίας συνέπεσθαι, καὶ ἐπὶ πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς τε καὶ θείοις δόγμασιν, οὐχ ἥκιστα καὶ ἐπ' αὐτῇ τῇ τῆς ἱερουργίας φρικώδει καὶ σεπτῇ τελετῇ, ἡ καὶ πρώτιστον ἔργον τῶν τὰ θεῖα μυσταγωγούντων ἐγνώρισται. Ἐπεὶ οὖν οὕτω μὲν ταῦτα προσήκει, λόγος δέ τις παρεμπέπτωκεν, ὃν δὴ καὶ εἰς τὰς ἁπάντων σχεδὸν ἀκοὰς διατεθρυλλῆσθαι ἤδη συμβέβηκεν, ὡς ἄρα ἡ ἐπὶ τοῦ σωτηρίου πάθους ἐκτελεσθεῖσα παρὰ τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου θυσία, τοῦ Δεσποτικοῦ φαμεν σώματός καὶ αἵματος, προσεπὶ τούτοις δὲ καὶ ἡ καθ' ἡμέραν παρὰ τῶν ἱερουργούντων ἐνεργουμένη μυστηριώδης ἁγιστεία πρὸς τὴν ἐκείνου ἀνάμνησιν, οὐ καὶ τῷ Υἱῷ προσηνέχθη τε καὶ προσάγεται, ἀλλά γε μόνῳ τῷ Πατρί.

Memores beati apostoli Pauli dicentis : *Habentes pontificem magnum, qui in cœlum conscendit, Jesum Dei Filium, teneamus fidei confessionem* [1] ; nos quoque omnino debemus, cum sub magno primoque pontifice sacerdotes simus, apostolicum hoc præceptum presse sequi, cum in aliis omnibus sacris divinisque dogmatibus, tum haud segnius B in ipso tremendo venerandoque missæ sacrificio, quod sacerdotum munus constat esse præcipuum. Quandoquidem igitur hæc ita se habere necesse est, et sermo quidem commotus fuit, quem ad cunctorum prope aures pervenisse jam contigit, quod nempe peractum in salutari passione ab incarnato Verbo sacrificium, Dominici, inquam, corporis sanguinisque ; et quod insuper quotidiana sacerdotum mystica res divina, quæ in illius commemorationem fit, haudquaquam Filio oblata fuerit vel nunc offeratur, sed Patri tantummodo.

Μέλλων δὲ ἐπὶ τούτοις καὶ ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Ῥωσίας μακροτέραν ἀποδημίαν τὴν πρὸς τὴν λαχοῦσαν αὐτὸν στείλασθαι, τὴν μὲν οἰκείαν γνώμην ἀριδηλοτέραν ἡμῖν καὶ ἄλλοτε παρέστησεν, ὡς μικρῷ κατωτέρω περὶ ταύτην ῥηθήσεται, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς ἀδελφότητος περὶ τούτου δόξαν ὅπως ἔχει μαθεῖν διαφόρως ἐζήτησε, καὶ ἦν ἀναγκαῖον διὰ ταῦτα μὴ ἐν παρέργῳ θέσθαι τοῦτο τὸ σπούδασμα, δεῖν ἔγνωσται τῇ ἡμῶν μετριότητι μὴ μόνον τοὺς ἐνδημοῦντας τὸ τέως ἐνταῦθα συλλειτουργοὺς αὐτῆς συγκαλέσασθαι ἅπαξ πάντας, ἀλλ' ἐν πρώτοις μὲν καὶ αὐτὸν τὸν ἁγιώτατον ἀδελφὸν αὐτῆς καὶ συλλειτουργὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων Νικόλαον, πρὸς δὲ καὶ τοὺς ἐν τῇ βασιλίδι ταύτῃ πόλει παρατυχόντας τό γε νῦν ἔχον μέγα ὑπερόχους ἄνδρας τῷ ὄντι καὶ ἐλλογιμωτέρους τῶν τῆς συγκλητικῆς βουλῆς.

Cum præterea deberet sacratissimus Russiæ metropolita longum iter ad provinciam propriam suscipere, qui suam utique sententiam alias jam aperte nobis exposuerat, nunc autem fratrum quoque suorum hac super re mentem cognoscere magnopere postulabat, sane oportuit non perfunctorio opere studio huic occurrere, visumque est mediocritati nostræ non hujus tantummodo regionis consacerdotes omnes nunc esse convocandos, sed in primis consacerdotem nostrum ac fratrem sanctissimum Hierosolymorum patriarcham Nicolaum : atque insuper quotquot sunt in hac regia urbe sublimiores ex ordine senatorio atque doctiores.

Καὶ δὴ γενομένου καὶ πλήρους καταστάντος τοῦ συνεδρίου τὴν σήμερον ἔκ τε τῆς τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου, ὡς εἴρηται, συνελεύσεως, τῶν τε τῆς συγκλήτου λογάδων καὶ τῆς ἱεραρχικῆς ὁμηγύρεως, ὡς διείληπται, ὁ διαληφθεὶς ἱερώτατος μητροπολίτης Ῥωσίας ταῦτα καὶ πάλιν εἰς κοινὴν ἀκρόασιν ἀπετείνατο, ὡς αὐτὸς μὲν οὕτω πρεσβεύει, εἰ καὶ ἀραρότως ἔχει, περὶ τῆς ζωοποιοῦ θυσίας, μήτ' ἀρχῆθεν, ὅτε παρὰ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ δηλονότι τετέλεστο, μήτ' αὖθις τὸ ἀπ' ἐκείνου μέχρι καὶ σήμερον, μόνῳ τῷ ἀνάρχῳ τοῦ Μονογενοῦς Πατρὶ ταῦτα προσῆχθαι καὶ προσάγεσθαι, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ ἐνανθρωπήσαντι Λόγῳ· ναὶ μὴν μηδὲ τὸ ἅγιον Πνεῦμα τῆς τοιαύτης θεοπρεποῦς τιμῆς ἀπολείπεσθαι· καὶ ἁπαξαπλῶς πρὸς τὴν ἐν

D Quod cum factum fuerit, plenusque sit hodiernus consessus tum propter sanctissimi patriarchæ, ut dictum est, adventum, tum etiam aliorum ex senatu, ut diximus præcipuorum, nec non ex hierarchico cœtu, memoratus antea Russiæ metropolita, hoc rursus cunctis audientibus pronuntiavit, se quidem ita censere, quod reapse evidenter ita se habet, nempe vivificum sacrificium neque initio cum a Servatore Christo peractum fuit, neque denuo posthinc usque ad hodiernum diem, uni æterno Unigeniti Patri oblatum fuisse vel offerri, verum etiam ipsi quoque Verbo incarnato : imo ne sanctum quidem Spiritum hujus divinæ oblationis non esse participem : ita ut omnino Deitati, quam in Trinitate personarum conjunctam et unicam

[1] Hebr. x, 23.

atque unius ejusdemque naturæ simulque immortalem esse cognoscimus, hæc mysteriorum oblatio et olim facta fuerit et nunc fiat, atque a Trinitatis potestate omni tempore perficiatur. Hoc ille aiebat se indubitanter sentire, hoc firmiter a divinis comprobari Scripturis, pro hoc demum dogmate paratum se mori.

A Τριάδι προσώπων ἐνιζομένην καὶ μίαν γνωριζομένην θεότητα συμφυῆ τε καὶ συναΐδιον τὴν τῶν μυστηρίων προσαγωγὴν γεγενῆσθαί τε καὶ γίνεσθαι, τελειουμένην διὰ τῆς τελειοποιοῦ Τριάδος ἑκάστοτε. Τοῦτο ἀνενδοιάστως φρονεῖν, τοῦτο βεβαίως καὶ ἀπὸ τῶν θείων πεπληροφορῆσθαι Γραφῶν, τούτῳ καὶ συναποθνήσκειν ἑτοίμως ἔχειν τῷ δόγματι.

Ita quidem confidenti animo Russus loquebatur. Cum autem res posceret, ut episcoporum quoque consessus suum singillatim ferret suffragium, sacratissimus metropolitanæ ecclesiæ Ephesi archiepiscopus, haud diutius divini sui zeli impetum continere sustinens, se cum Russo primus sentire exclamavit, atque in hac confessione moriturum confidenter admodum affirmabat. Parem sententiam reliquus etiam episcoporum cœtus protulit, qui pariter consentientes concordesque nacti sunt quotquot erant in eo consessu ex senatu vel aliunde convocati: ante omnes vero sanctissimum patriarcham Hierosolymorum Nicolaum; quibus accedebant quotquot prædicto dogmati definite astipulabantur et adhærebant.

Ὁ μὲν Ῥωσίας ταῦτα πεπαῤῥησιασμένῳ φρονήματι ἐξελάλει. Ὡς δὲ ἀπῄτει τὸ πρᾶγμα, καὶ τὸ τῆς κοινῆς τῶν ἀρχιερέων ἀποκαλύπτεσθαι σύνθεμα, ὁ ἱερώτατος ἀρχιεπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Ἐφέσου πρῶτος αὐτίκα τὴν ὠδῖνα μὴ στέγειν ἔτι οἷός τε ὢν τοῦ ἐνόντος τούτῳ ἐνθέου ζήλου, ὁμοφρόνως τῷ Ῥωσίας φρονεῖν ἀνεκήρυξε, συναποθανεῖν καὶ αὐτὸς τῇ τοιαύτῃ ὁμολογίᾳ μάλα θαῤῥούντως ἰσχυριζόμενος· τὰ αὐτὰ δὲ τούτοις πρεσβεύειν καὶ λοιπὴ τῶν ἀρχιερέων ὁμήγυρις συγκατέθετο, σύμφρονας ἐπὶ τούτοις εὑροῦσα καὶ ὁμογνώμονας ὅσον τε τοῦ συλλόγου μέρος ἐκ τῆς συγκλήτου συνήδρευε, καὶ ὃς ἄλλοθεν παρεστηκὼς ἐγνωρίζετο· πρὸ δὲ τούτων ἁπάντων αὐτὸν τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην Ἱεροσολύμων Νικόλαον· μεθ' ὧν ἦσαν οἱ τῷ ῥηθέντι δόγματι κατὰ πάντα στοιχοῦντές τε καὶ ἐμμένοντες.

Oportet autem et ipsorum nomina sigillatim perscribere. Ex senatu quidem hi: pansebastus sebastus magnus drungarius dominus Stephanus Comnenus. Gloriosissimus protonotarius et magnus logotheta dominus Joannes. Illustrissimus a secretis dominus Nicolaus Zonaras. Illustrissimus nomophylax et domesticorum præpositus Theodorus Pantechnes. Ex veneranda autem Deo charorum dignitatum caterva, reliquoque sacro senatu, magnus archidiaconus, magnus œconomus, chartophylax, sacellarius, protonotarius, canistrarius, referendarius, ab actis, primus ostiarius, magister Evangeliorum, suggestor, primus Ecclesiarum præpositus, a supplicibus libellis, secundus ostiarius, secundus Ecclesiarum præpositus, doctissimi patriarchales notarii, secundus diaconus, aliique; item non modica pars qui astant patriarchali throno doctissimorum atque piissimorum diaconorum, qui firmo judicio propositæ circa vivifici sacrificii oblationem sententiæ adeo favebant ut ne quæstionem quidem ullam cum iis habituri essent, qui huic dogmati prorsus adhærerent.

Δεῖ γὰρ κἀνταῦθα τούτων ἐπιμνησθῆναι κατ' ὄνομα. Ἐκ μὲν τῆς συγκλήτου βουλῆς οἵδε· ὁ πανσέβαστος σεβαστὸς καὶ μέγας δρουγγάριος κῦρος Στέφανος ὁ Κομνηνός· ὁ μεγαδοξότατος πρωτονοτάριος καὶ μέγας λογαριαστὴς κῦρος Ἰωάννης· ὁ μεγαεπιφανέστατος ἀσηκρῆτις κῦρος Νικόλαος ὁ Ζωναρᾶς· καὶ ὁ μεγαεπιφανέστατος νομοφύλαξ καὶ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν κῦρος Θεόδωρος ὁ Παντεχνής· ἐκ δὲ τῆς ἐντιμοτέρας τῶν τε θεοφιλεστάτων ἀρχόντων πληθύος καὶ τῆς ἄλλης ἱερᾶς γερουσίας οὗτοι· ὁ μέγας ἀρχιδιάκονος, καὶ ὁ μέγας οἰκονόμος, ὁ χαρτοφύλαξ, ὁ σακελλάριος, ὁ πρωτονοτάριος, ὁ κανστρίσιος, ὁ ῥαιφερενδάριος, ὁ ὑπομνηματογράφος, ὁ πρῶτος ὀστιάριος, ὁ διδάσκαλος τῶν Εὐαγγελίων, ὁ ὑπομιμνήσκων, ὁ πρῶτος ἀρχῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων, ὁ δεύτερος ὀστιάριος, ὁ δεύτερος ἀρχῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ λογιώτατοι πατριαρχικοὶ νοτάριοι, ὁ δευτερεύων τῶν διακόνων, καὶ ἕτεροι· οὐκ ὀλίγη τε τῶν περὶ τὸ βῆμα ἐλλογιμωτέρων εὐλαβεστάτων διακόνων ἀπόμοιρα, οἵ γε καὶ ἀδιστάκτῳ γνώμῃ τοῖς περὶ τῆς προσαγωγῆς τῆς ζωοποιοῦ θυσίας διειλημμένοις δεδογμένοις προσκεῖσθαι ξύμπαντες διετείναντο, ὡς μηδὲ συζήτησιν οἱανδήτινα ἔχουσι παρὰ τοὺς προσέχειν ὅλως ἐθέλουσιν.

Post hos Deo charissimus primus defensor Michael Thessalonicensis suam pariter sententiam proferre rogatus, ait se quamvis antea de hac re dubitasset, posthinc tamen sententiæ synodicæ, quæ jam dicebatur, omnino non adversaturum, imo eam secuturum spondebat.

Ἐφ' οἷς ὁ θεοφιλέστατος πρωτέκδικος Μιχαὴλ ὁ τοῦ Θεσσαλονίκης, ὅπως ἔχει καὶ οὗτος φρονήματος περὶ τούτου διερωτώμενος, εἰ καὶ ἀπορητῶς, ἔφησι, περὶ τούτου διέκειτο πρότερον, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τοῦδε μὴ ἀντιτείνειν μηδ' ὅλως τοῖς δόξασιν ἤδη συνοδικῶς, ἕπεσθαι δὲ τούτοις καὶ αὐτὸς κατετίθετο.

Dyrrachiensis autem, cum et ab ipso postularetur ut sensum suum aperiret, primo quidem hanc ad verbum sententiam protulit: Domine mi sancte, vosque domini mei atque consacerdotes, magnis

Ὁ μέντοι Δυῤῥαχίου, τὸν οἰκεῖον σκοπὸν καὶ οὗτος εἰπεῖν ἀπαιτούμενος, πρῶτα μὲν γνώμην δίδωκε κατὰ ῥῆμα ταῦτα διαλαμβάνουσαν· Δέσποτά μου ἅγιε, καὶ ὑμεῖς δεσπόται μου καὶ συλλειτουρ-

γοι, περὶ μεγάλων πραγμάτων ῥᾳδίως οὐ δύναμαι ἀποφαίνεσθαι. Διὰ τοιοῦτο, ὅπερ καὶ ἄλλοτε πολλάκις πρὸς τὴν ὑμετέραν εἶπον ἁγιωσύνην, καὶ νῦν διὰ τῆς παρούσης λέγω γραφῆς μου. Ἀξιῶ τὴν ὑμῶν ἁγιωσύνην δοῦναί μοι ἐγγράφως τὰ κινούμενα ζητήματα, καὶ τίνα ἡ ὑμῶν ἁγιωσύνη περὶ τούτων φρονεῖ, ὡς ἂν ἀκριβῶς ταῦτα διασκεψάμενος, καὶ τοῖς τῶν ἁγίων συγκρούσας λόγοις, εἰ μὲν σύμφωνα νοήσω, ἀπαλλάξω ἐμαυτὸν ἀπορίας· καὶ σύμφρων (γενόμενος, εἰ ἔτι) διστάζω, ἐρωτῶ πάλιν καὶ μανθάνω. Οὐ γὰρ αἰσχύνομαι τοῦτο· ἐπεὶ καὶ ὁ τῆς θεολογίας ἐπώνυμος ὁ μέγας Γρηγόριος λέγει, Βούλομαι διὰ βίου παῖς εἶναι καὶ μαθητής. Καί τις τῶν ἔξω σοφῶν, Ἀγαθὸν ὅτῳ κἂν ἐν γήρᾳ σοφία καὶ φρόνησις πρόσεστιν. Ἐγχωρεῖται γὰρ ἡμῖν παρὰ τῶν ἁγίων καὶ ἀπὸ τούτων ὠφελεῖσθαι. Ἡ ἁγία ὑμῶν εὐχὴ χαρισθῇ μοι! Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Δυῤῥαχίου.

Ὡς δὲ ταῦτα περιεῖχε τὸ παρ' αὐτοῦ δεδομένον δελτάριον, καὶ ἤκουσε μετὰ τὸ ἀναγνωσθῆναι αὐτὸ διαφόρων χρημάτων γραφικῶν ἐν τῷ μέσῳ προκομιζομένων εἰς συγκροτισμὸν καὶ παράστασιν ἐναργῆ τοῦ ἀμφιβαλλομένου αὐτῷ, τοῦ συνεδρίου αὐτίκα ἐξαναστάς, ἐπιστὰς ἐπὶ τοῦ μέσου, Εἰ καιρὸν ἔφθην ἐξαιτήσασθαι διασκέψεως, ἔφησεν, ἐξ ὧν γνωμοδοτήσας γέγραφα οἷα δειλαινόμενος, ἵνα μὴ λέγω καὶ εὐλαβούμενος, ἑτοιμότατα περὶ τῶν τοιούτων ἀπόκρισιν τίθεσθαι· ἀλλὰ γὰρ πεπεισμένος λοιπὸν ἀφ' ὧν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀκήκοα μαρτυριῶν πολλῶν γραφικῶν, σκέψεως μὲν ἁπάσης τὸ ἐντεῦθεν ἀφίσταμαι· κατατίθεμαι δὲ συμφρονεῖν ἐπὶ τῇ παρούσῃ ὑποθέσει κατὰ πάντα τῇ ἐμῇ ἀδελφότητι· ὅθεν καὶ διατόρῳ στόματι ἀνακηρύττω τε καὶ ὁμολογῶ πιστεύειν ἀληθῶς μὴ τῷ Πατρὶ μόνῳ, ἀλλὰ δὴ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῇ παναγίᾳ Τριάδι, τὸ ζωοποιὸν αἷμα καὶ σῶμα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ καὶ πρώτως ἐπὶ τοῦ Δεσποτικοῦ πάθους προσενεχθῆναι, καὶ ἔκτοτε τὰς ὁσημέραι τελουμένας ἐν ταῖς ἱεραῖς τελεταῖς μυστικὰς ἁγιστείας τῇ τρισυποστάτῳ πάντως Θεότητι παρὰ τῶν ταύτας ἱερουργούντων προσάγεσθαι.

Ταῦτα μὲν καὶ ὁ Δυῤῥαχίου· ὡς δὲ ζήλῳ θείῳ κεκίνηντο ξύμπαντες ἱερώτατοι ἀρχιερεῖς ἅμα τῇ ἡμῶν συμπνευσάσῃ μετριότητι, καὶ τῷ προδιαληφθέντι ἁγιωτάτῳ πατριάρχῃ Ἱεροσολύμων, τοὺς τῆς κακοδόξου ταύτης θρησκείας γεννήτορας, εἴ τινες ἂν καὶ εἶεν, εἰ μὲν ἐμμένοιεν τῇ σφετέρᾳ καὶ ἔτι αἱρέσει, ἀναθέματι καθυπέγραφον· μετανοοῦντας δὲ οὐκ ἄλλως ἐδέχοντο, ἢ καθὼς οἵ τε θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες τὰ περὶ τούτων διακελεύονται, καὶ τῶν Πατέρων αἱ παραδόσεις· ταῦτα παρεκβληθέντα τῶν ἡμετέρων σχεδαρίων τῶν συνοδικῶν παρασημειώσεων, καὶ τῇ ὑπογραφῇ καὶ σφραγῖδι βεβαιωθέντα Ἰωάννου θεοφιλεστάτου χαρτοφύλακος τοῦ Παντεχνοῦς, ἐπεδόθη μηνὶ καὶ ἰνδικτιῶνι τοῖς προγεγραμμένοις, ἔτει ,ϛΧΞΔ'· ἡ ὑπογραφή· ὁ χαρτοφύλαξ Ἰωάννης Παντεχνής

Ego de rebus haud facile judicium meum pronuntio. Idcirco, veluti et alias sæpe coram vestra sanctitate dixi, nunc etiam præsenti meo scripto alo. Rogo videlicet sanctitatem vestram, ut mihi perscriptæ tradantur quæ nunc moventur quæstiones, et vestræ sanctitatis de his judicium; ut his sedulo consideratis, et cum sanctorum doctrina scripta collatis, siquidem hæc consona agnovero, memetipsum dubio expediam, vobisque sine ulla hæsitatione assentiar: et post consensum, siquid insuper dubitavero, vos iterum interrogem et erudiar. Neque enim id erubesco; quandoquidem magnus etiam ille Gregorius, qui Theologi nomen sortitus est, ait velle per universam vitam tanquam puerum se gerere et discipulum. Itemque ex ethnicis quidam: Recte est, si cuipiam vel in senectute sapientia ac prudentia obtingat. Sancti enim homines ab ethnicis quoque nos discere sinunt. Sanctæ vestræ preces mihi faveant! Humilis metropolita Dyrrachii.

Post oblatum hujusmodi ab eo libellum, cum eo lecto audivisset recitari publice de scriptis variis auctoritates, quæ favebant lucideque id confirmabant quod ab eo dubitabatur, statim in consessu surgens et in medium progressus, Si antea postulavi, inquit, tempus ad considerandum, ut scripto meo dixi, timidi id fuit ne dicam scrupulosi animi, hac super re nolentis ex abrupto respondere. Verumtamen iis jam convictus, quæ recitari audivi hujus dogmatis testimoniis, omnem posthinc dubitationem abjicio; aioque me prorsus subscribere vestræ fraternitatis sententiæ: ideoque rotundo ore prædico atque confiteor sincere me credere, quod non Patri soli, sed etiam Filio, totique sanctissimæ Trinitati, vivificus sanguis et corpus Servatoris Christi, et tunc primum in Dominica passione oblatum fuerit: et deinceps quotidianas, quæ fiunt in sacris mysteriis mysticas oblationes, Deitati in tribus personis subsistenti, ab iis qui sacris operantur offerri.

Hactenus Dyrrachiensis. Tunc vero universi sacratissimi antistites, suffraganie mea quoque mediocritate, prædictoque sanctissimo Hierosolymorum patriarcha, divino zelo commoti sunt, ut insanæ hujus doctrinæ auctores, si qui essent, atque in sua adhuc hæresi perseverarent, anathemati subjicerent: quod si forte resipiscerent, non aliter eos esse recipiendos quam divini sacrique canones Patrumque traditiones jubent. Hæc ex Commentariis Actorum synodicorum excerpta, subscriptione et sigillo Joannis Deo charissimi chartophylacis Pantechnis firmata, edita sunt mense et indictione prædictis, anno VIMDLXIV. (Christi 1156.) Subscriptio: Joannes Pantechnes chartophylax.

PATRUM AUCTORITATES.

Quod singulis diebus immolatur Agnus Dei, Patris Filius, qui tollit peccata mundi; sicuti et illi, qui mysticum quotidie sacrificium peragunt, apud se submissa voce se ita agere affirmant.

Andreæ Cretensis ex sermone de ramis Palmarum.

Si igitur ita currimus, nos quoque poterimus pro nobis omnino sine cruore immolatum (etenim in symbolicis speciebus sacrificatur) totum ipsum intra nos recipere, et substantialiter introducere, manducatum quidem ceu panem, mente tamen uti revera agnum intellectum.

Domini Leonis Bulgariæ qui primus promotus fuit a beato Calaphate imperatore, ex ejus epistola De azymis.

Sicuti Israel, transmisso Erythræo, Pascha celebravit, immolans agnum et comedens; *et paulo post*: sic et nos ad terram immortalitatis per divinum baptisma pergentes, immolavimus et adhuc immolamus, cum Patris beneplacito, rationalem agnum Dominum nostrum Jesum Christum.

Theodoreti ex vicesimo quarto capitulo interpretationum in obscuriores Exodi locos, cujus est initium: Cur fugientibus mandavit Paschæ festum celebrare?

Mandavit, accepto hyssopi fasciculo, et sanguine immolatæ ovis tincto, postes ac limen inungi; ut cum exterminator ad percutiendos Ægyptiorum primogenitos veniret, viso sanguine, Hebræorum domos prætervehereturr: non quod hujusmodi signis incorporea natura indigeret; sed quia per hoc symbolum oportebat et illos Dei providentiam, et nos quoque qui immaculatum Agnum immolamus, typum jamdiu descriptum agnoscere. *Et paulo post*: His autem omnibus mysteria nostra portendebantur. Nam et nos quoque ungimus Agni nostri immolati sanguine non tantum limen, verum etiam utrumque postem, linguam videlicet ac labra purgantes et sanctificantes. Porro intelligitur in limine quidem rationalis facultas, in duobus autem postibus iracundia et concupiscentia.

Magni Basilii, ex commentariis in Isaiam prophetam.

Quæcunque de victimis et holocaustis dicuntur, ea referri videntur ad misericordiæ et charitatis rationem, quia lex quoque universa hoc præcepto comprehenditur: *Diliges proximum tuum sicut te*

(3) Edit. Combefis. p. 81.

(4) Audeo corrigere Καλαφάτου βασιλέως. Nam Calaphates regnavit Constantinopoli anno 1041; Leo autem dicitur electus anno 1040, apud Coletum *Illyr. sacr.* t. VIII, p. 198, col. 2. Vix igitur tempora variant. Catalogus vero episcoporum Achridensium apud Lequinium *Or. Chr.* t. II, p. 292, dicit hunc primum ex Byzantino clero fuisse electum. Porro hujus epistola de azymo exstat ms. in variis codicibus. Cæterum apud Bandinium quoque *Rer. Græcar.* t. II, p. 14, legitur Βασιλείου.

(5) Edit. Sirmond. t. I. p. 90.

(6) Edit. Garner. t. I, p. 401, ubi perperam in τῶν τόπος pro λόγος.

ΠΑΤΕΡΩΝ ΧΡΗΣΕΙΣ.

Περὶ τοῦ ὅτι ἑκάστης ἡμέρας θύεται ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρὸς ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καθὼς καὶ οἱ τὴν μυστικὴν ἐπιτελοῦντες καθ' ἑκάστην θυσίαν καθ' ἑαυτοὺς ὑποφωνοῦσιν αὐτῷ ταῦτα ἐπιτελεῖν.

Ἀνδρέου Κρήτης ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ Βαϊοφόρα.

Εἰ τοίνυν οὕτω τρέχομεν, δυνησόμεθα καὶ αὐτὸν τὸν διὰ παντὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀθύτως θυόμενον (θύεται γὰρ ἐν ἀντιτύποις ὑπὲρ ἡμῶν συμβόλοις ἱεροθετούμενος) ὅλον αὐτὸν ἐν ἡμῖν ὑποδέξασθαι καὶ οὕτω δῶς εἰσοικίσασθαι, ὡς ἄρτον μὲν ἐσθιόμενον, ἀμνὸν δὲ νοούμενον (3).

Τοῦ κυροῦ Λέοντος τοῦ Βουλγαρίας τοῦ πρωτοπροβλήτου παρὰ τοῦ μακαρίτου κυροῦ Βασιλείου (4) ἐκ τῆς Περὶ τῶν ἀζύμων ἐπιστολῆς αὐτοῦ.

Ὥσπερ ὁ Ἰσραὴλ διαβὰς τὴν Ἐρυθρὰν ἐθύσατο τὸ Πάσχα θύσας καὶ φαγὼν τὸν ἀμνόν· καὶ μετὰ ὀλίγα· οὕτω καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὴν γῆν τῆς ἀπαθείας τῷ θείῳ διαβάντες βαπτίσματι, ἐθύσαμεν καὶ ἔτι θύομεν εὐδοκίᾳ τοῦ Πατρὸς τὸν νοητὸν ἀμνὸν τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν.

Θεοδωρήτου ἐκ τοῦ κδ' κεφ. τῶν εἰς τὸ ἀπόρρητον τῆς Ἐξόδου ἑρμηνειῶν, οὗ ἡ ἀρχή· Διὰ τί διαφεύγουσιν ἐπιτελέσαι προσέταξε τοῦ Πάσχα τὴν ἑορτήν (5);

Παρεκελεύσατο γὰρ δέσμην ὑσσώπου λαβεῖν, καὶ τῷ αἵματι τοῦ θυομένου προβάτου ἐμβάψαντας τοὺς σταθμοὺς ἐπιχρίσαι καὶ τὴν φλιάν· ἵνα, ὅτε εἰσέλθῃ ὁ ὀλοθρεύων πατάξαι τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, ἰδὼν τὸ αἷμα, ὑπερβῇ τῶν Ἑβραίων τὰς οἰκίας· οὐκ ἐπειδὴ τοιούτων ἐδεῖτο σημείων ἀσώματος φύσις, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ συμβόλου τούτου ἐκείνους ἔδει μαθεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν καὶ ἡμᾶς τοὺς τὸν ἄμωμον Ἀμνὸν θύοντας γνῶναι προδιαγραφέντα τὸν τύπον. *Καὶ μετ' ὀλίγα*· Ταῦτα δὲ πάντα τῶν ἡμετέρων ἐστὶ μυστηρίων αἰνίγματα· χριόμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς τῷ αἵματι τοῦ ἡμετέρου Ἀμνοῦ θυομένου οὐ μόνον τὴν φλιάν, ἀλλὰ καὶ τοὺς δύο σταθμούς, τὴν γλῶσσαν καὶ τὰ χείλη καθαίροντές τε καὶ ἁγιάζοντες· κατὰ δὲ τὸ νοούμενον ἀντὶ μὲν φλιᾶς τὸ λογικὸν, ἀντὶ δὲ δύο σταθμῶν ὁ θυμοειδὲς καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν.

Τοῦ μεγάλου Βασιλείου ἐκ τῆς εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἐξηγήσεως (6).

Καὶ ἔοικεν ὁ πᾶς περὶ θυσιῶν καὶ ὁλοκαυτωμάτων λόγος τῷ περὶ ἐλέους καὶ ἀγάπης ἐμπεριέχεσθαι λόγῳ· ἐπεὶ καὶ ὅλος ὁ νόμος ἀνακεφαλαιοῦται ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν

καὶ ὁ περὶ τῶν ἑορτῶν δὲ λόγος τῷ αὐτῷ εἴδει τῆς ἐξηγήσεως ὑπαχθήσεται· ὥστε καὶ τὸ Πάσχα μὴ ἑορτάζειν ἡμᾶς ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, ἀλλ' ἐν ἀζύμοις εἰλικρινείας καὶ ἀληθείας, θυομένου πρὸς ἑσπέραν, τουτέστιν ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, τοῦ ἀληθινοῦ προβάτου Χριστοῦ, οὗ ἡ σὰρξ ἀληθής ἐστι βρῶσις.

A *ipsum* [a]. Festorum quoque institutum eidem interpretationi obnoxium erit : ita ut Pascha celebremus non in fermento malitiæ et improbitatis, sed in azymis sinceritatis et veritatis ; immolata vespere, id est in sæculi fine, vera ove Christo, cujus caro verus est cibus.

Τοῦ Δαμασκηνοῦ ἐκ τοῦ Περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων τοῦ Κυρίου μυστηρίων, κεφ. πς' (7).

Damasceni ex capitulo LXXXVI De sanctis atque purissimis Domini mysteriis.

Οὐκ ἔστι τύπος ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ· μὴ γένοιτο! ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου τεθεωμένον· αὐτοῦ τοῦ Κυρίου εἰπόντος· *Τοῦτό μού ἐστιν*, οὐχ ὁ τύπος τοῦ σώματος, ἀλλὰ *τὸ σῶμα*· καὶ οὐχ ὁ τύπος τοῦ αἵματος, ἀλλὰ *τὸ αἷμα*· καὶ πρὸ τούτου τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτι *Ἐὰν μὴ φάγητε τὴν σάρκα τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, οὐκ ἔξετε ζωὴν αἰώνιον· ἡ γὰρ σάρξ μου ἀληθής ἐστι βρῶσις· καὶ τὸ αἷμά μου ἀληθής ἐστι πόσις·* καὶ πάλιν· *Ὁ τρώγων με ζήσεται.— Καὶ μετ' ὀλίγα·* Αὕτη ἐστὶν ἡ καθαρὰ θυσία δηλαδὴ καὶ ἀναίμακτος, ἣν ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν αὐτῷ προσφέρεσθαι διὰ τοῦ προφήτου ὁ Κύριος ἔφησε· *καὶ μετ' ὀλίγα·* Ἐὰν δὲ καί τινες ἀντίτυπα τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου τὸν ἄρτον καὶ τὸν οἶνον ἐκάλεσαν, ὡς ὁ θεοφόρος ἔφη Βασίλειος, οὐ μετὰ τὸ ἁγιασθῆναι εἶπον, ἀλλὰ πρὶν ἁγιασθῆναι αὐτὴν τὴν προσφορὰν οὕτω καλέσαντες.

B Panis vinumque haud sunt typi corporis et sanguinis Christi ; absit ; sed ipsum Christi corpus est quod oculis objicitur, ipso Domino dicente : *Hoc est*, non corporis typus, sed *corpus* ; neque sanguinis typus, sed *sanguis* [9]. Imo et antea Judæis dixerat : *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, non habebitis vitam æternam* [10]. *Caro enim mea verus est cibus, et sanguis meus verus est potus* [11]. Et rursus : *Qui me manducat, vivet* [12]. *Et paucis interjectis :* Hæc est pura victima atque incruenta, quam ab ortu solis usque ad occasum ipsimet oblatum iri ait per prophetam Dominus [1]. *Et paulo post :* Quod si qui antitypa corporis et sanguinis Domini panem et vinum appellaverunt, sicuti divus Basilius, haud post, sed ante sanctificationem, ita de oblatione locuti sunt.

Τοῦ Χρυσοστόμου ἐκ τοῦ τρίτου λόγου τοῦ Περὶ ἱερωσύνης (8).

Chrysostomi ex tertio libro De sacerdotio.

Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὸν Κύριον τεθυμένον καὶ κείμενον, καὶ τὸν ἀρχιερέα ἑφεστῶτα τῷ θύματι καὶ ἐπευχόμενον, καὶ πάντας ἐκείνῳ τῷ θείῳ φοινισσομένους αἵματι, ἆρα ἔτι μετὰ τῶν ἀνθρώπων εἶναι νομίζεις καὶ ἐπὶ γῆς ἑστάναι, ἀλλ' οὐκ εὐθέως ἐπὶ τοὺς οὐρανοὺς μετανίστασαι, καὶ πᾶσαν σαρκικὴν διάνοιαν τῆς ψυχῆς ἐκβαλὼν, γυμνῇ τῇ ψυχῇ καὶ καθαρῷ τῷ νῷ περιβλέπεις τὰ ἐν οὐρανοῖς; Ὦ τοῦ θαύματος! Ὦ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας! Ὁ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἄνω καθήμενος, κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ταῖς ἁπάντων κατέχεται χερσὶ, καὶ δίδωσιν αὐτὸν τοῖς βουλομένοις περιπτύξασθαι καὶ περιλαβεῖν καὶ κατατρυφῆσαι [a]· ἕστηκεν ὁ ἱερεὺς, οὐ πῦρ καταφέρων κατὰ τὸν Ἠλιοὺ, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ τὴν ἱκετηρίαν ἐπὶ πολὺ ποιεῖται, οὐχ ἵνα τις λαμπὰς ἄνωθεν ἀφθεῖσα [b] καταναλώσῃ τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἵνα ἡ χάρις ἐπιπεσοῦσα τῇ θυσίᾳ, δι' ἐκείνης τὰς ἁπάντων ἀνάψῃ ψυχὰς, καὶ ἀργυρίου λαμπροτέρας ἀποδείξῃ πεπυρωμένου. Ταύτης οὖν τῆς φρικωδεστάτης τελετῆς τίς μὴ μαινόμενος μηδὲ ἐξεστηκὼς ὑπερφρονῆσαι δυνήσεται; Ἢ ἀγνοεῖς ὅτι οὐκ ἂν ποτε ἀνθρωπεία ψυχὴ τὸ πῦρ ἐκεῖνο τῆς θυσίας ἐβάστασεν, ἀλλὰ ἅρδην ἅπαντες; ἠφανίσθη-

C Cum videris immolatum Dominum et in mensa positum, sacerdotemque hostiæ assistentem atque orantem, cunctosque divino illo sanguine delibutos ; num adhuc te existimas inter homines atque in hac terrestri regione versari, et non potius te protinus in cœlos transferri, omnique carnali cogitatione ex animo abjecta, nudo spiritu puraque mente cœlestia regna spectare ! O miraculum ! O Dei erga homines charitatem ! Qui cum Patre superne sedet, hora illa omnium manibus tenetur, seque tradit amplecti, teneri, et frui volentibus. Stat sacerdos, haud ignem sicut Elias ferens, sed sanctum Spiritum ; precesque diu protrahit, non ut flamma desuper accensa propositam oblationem absumat, sed ut gratia in victimam decidens, per ipsam omnium animos inflammet, ignitoque argento lucidiores efficiat. Quis hoc ergo tremendum mysterium, nisi plane insanit ac furit, despicere poterit ? An nescis, nullam humanam animam ignem hujus sacrificii fore toleraturam, imo omnes destructum iri, nisi validum divinæ gratiæ adesset præsidium ? Si quis enim cogitet quanti negotii sit, hominem carne adhuc et sanguine implicitum, ad beatam

[a] Levit. xix ; Matth. xxii, 39. [9] Matth. xxvi, 26, 27. [10] Joan. vi, 54. [11] ibid. 56. [12] Malach. i, 11.

[a] Deest κατατρυφῆσαι in edit. [b] Edit. ἀφεθεῖσα.

(7) Edit. Lequinii, t. I., p. 271-273.

(8) Edit. Montfauc. t. I, p. 382.

illam et incorruptam naturam proxime accedere, tunc præclare intelliget, quantum sacerdotibus honorem sancti Spiritus gratia largita sit. Per hanc enim et hæc et alia etiam his haud inferiora efficiuntur. νηθῆναι γενέσθαι, τότε εἴσεται καλῶς ὅσης τοὺς ἱερεῖς τιμῆς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἠξίωσε χάρις· δι' ἐκείνης γὰρ καὶ ταῦτα τελειοῦται, καὶ ἕτερα τούτων οὐδὲν ἀποδέοντα.

σαν, εἰ μὴ πολλὴ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἦν ἡ βοήθεια; Εἰ γάρ τις ἐννοήσειεν ὅσον ἐστὶν ἄνθρωπον ὄντα καὶ ἔτι σαρκὶ καὶ αἵματι πεπλεγμένον τῆς μακαρίας καὶ ἀκηράτου φύσεως ἐκείνης ἐγγὺς δυ-

Ejusdem ex sexto de sacerdotio libro.

Cum autem et sanctum Spiritum invocat, et tremendum mysterium perficit, et communem continuo Dominum contigerit, quidnam, oro, de sacerdote existimabimus? quantam in eo puritatem, quantam pietatem exigemus? Cogita enim quales esse debeant, quæ talia tractant manus; qualis lingua, quæ illa verba effundit; quidni purissima et sanctissima anima, quæ tantum Spiritum recipit. Tunc et angeli sacerdoti astant, et cœlestibus virtutibus totum sanctuarium atque omnis circa altare locus impletur, ob eum honorandum qui illic jacet. Quod quidem facile nobis persuadere potest ipsa mysteriorum, quæ ibi fiunt, dignitas. Ego vero etiam quemdam narrantem audire memini, se a sene viro admirabili, et revelationes videre solito intellexisse, quod is nimirum visionis hujusmodi beneficio fruitus esset, ut per illud tempus multitudinem angelorum aspiceret, quantum homini liceret, vestibus indutam splendidis, circa altare diffusam, demissis humi oculis, ceu milites videre est qui regi præsenti astant. Cui prorsus ego narrationi assentior.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἕκτου περὶ ἱερωσύνης λόγου (9).

Ὅταν δὲ καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλῇ, καὶ τὴν φρικωδεστάτην ἐπιτελῇ θυσίαν, καὶ τοῦ κοινοῦ πάντων συνεχῶς ἁφάπτηται Δεσπότου, ποῦ τάξομεν, εἰπέ μοι; Πόσην δὲ αὐτὸν ἀπαιτήσομεν καθαρότητα, καὶ πόσην εὐλάβειαν; Ἐννόησον γὰρ ὁποίας τὰς ταῦτα διοικονουμένας χεῖρας εἶναι χρή· ὁποίαν τὴν γλῶσσαν τὴν ἐκεῖνα προχέουσαν τὰ ῥήματα· τίνος δὲ οὐ καθαρωτέραν καὶ ἁγιωτέραν τὴν τοσοῦτον πνεῦμα ὑποδεξομένην ψυχήν. Τότε καὶ ἄγγελοι παρεστήκασι τῷ ἱερεῖ, καὶ οὐρανίων δυνάμεων ἅπαν τὸ βῆμα, καὶ ὁ περὶ τὸ θυσιαστήριον πληροῦται τόπος εἰς τιμὴν τοῦ κειμένου. Καὶ τοῦτο ἱκανὸν μὲν πεισθῆναι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐπιτελουμένων τότε· ἐγὼ δὲ καί τινος ἤκουσα διηγουμένου ποτὲ ὅτι αὐτῷ τις πρεσβύτης θαυμαστὸς ἀνὴρ καὶ ἀποκαλύψεις ὁρᾶν εἰωθὼς ἔλεγεν ὄψεως ἠξιῶσθαι τοιαύτης ποτὲ, καὶ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἄφνω πλῆθος ἀγγέλων ἰδεῖν, ὡς αὐτῷ δυνατὸν ἦν, στολὰς ἀναβεβλημένων λαμπρὰς, καὶ τὸ θυσιαστήριον κυκλούντων, καὶ κάτω νευόντων, ὡς ἂν εἴ τις στρατιώτας βασιλέως παρόντος ἑστηκότας ἴδοι· ὃ ἐγὼ πείθομαι.

Ejusdem ex libro adversus Judæos.

Portendens Deus legalis sacerdotii dissolutionem, ait per Davidem: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* [11], qui nequaquam legales victimas offerebat, sed preces panemque et vinum, ut sacra historia tradit. Constat autem legalem quoque politiam simul cum Aaronis sacerdotio cessasse, Melchisedeci vero sacerdotium cum conveniente sibi politia successisse.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κατὰ Ἰουδαίων βίβλου (10).

Προμηνύων ὁ Θεὸς τὴν κατάλυσιν τῆς νομικῆς ἱερωσύνης, εἴρηκε διὰ τοῦ Δαβίδ· *Σὺ εἶ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*, ὃς οὐ θυσίας νομικὰς ἱέρευεν, ἀλλ' εὐχὰς καὶ ἄρτον καὶ οἶνον, ὡς ἡ ἱστορία διδάσκει. Πρόδηλον δὲ ὡς τῇ μὲν ἱερωσύνῃ τοῦ Ἀαρὼν συνανῃρέθη καὶ ἡ νομικὴ πολιτεία· τῇ δὲ τοῦ Μελχισεδὲκ συναντεισήχθη πολιτεία προσήκουσα.

Ejusdem ex interpretatione Evangelii secundum Matthæum.

Et sicuti prisca lex oves vitulosque habuit, ita hæc nova Dominicum sanguinem: *Hoc facite*, inquit, *in meam commemorationem* [12]. Viden ut abducit a Judaicis ritibus et abstrahit? Sicut illud faciebatis, inquit, ob commemorationem Ægyptiacorum miraculorum, ita et hoc, inquit, ob memoriam mei. Illud ob primogenitorum salutem effusum fuit, hoc in remissionem peccatorum universi orbis. Quid ergo? Num etiam antiquum illud, ait, sacrificium est? Nego enimvero. Propterea enim dixit, *Hoc facite*, ut ab illo abstraheret. Nam si hoc remissionem peccatorum, ut reapse fit, operatur, superest ut illud jam sit inutile.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἑρμηνείας.

Καὶ ὥσπερ ἡ Παλαιὰ πρόβατα καὶ μόσχους εἶχεν, οὕτως αὕτη ἡ Καινὴ τὸ αἷμα τὸ Δεσποτικόν· *Τοῦτο ποιεῖτε*, φησὶν, *εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. Εἶδες πῶς ἐξάγει τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν καὶ ἀφίστησι; Καθάπερ ἐκεῖνο ἐποιεῖτε, φησὶν, εἰς ἀνάμνησιν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θαυμάτων, οὕτω καὶ τοῦτο εἰς τὴν ἐμήν. Ἐκεῖνο ἐξεχύθη εἰς σωτηρίαν τῶν πρωτοτόκων, τοῦτο εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν τῆς οἰκουμένης ἁπάσης. Τί οὖν; Χρὴ ποιεῖν κἀκεῖνο τὸ παλαιόν; φησίν. Οὐδαμῶς· διὰ γὰρ τοῦτο εἶπε, *Τοῦτο ποιεῖτε*, ἵνα ἐκείνου ἀπαγάγῃ· εἰ γὰρ τοῦτο ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἐργάζεται, ὥσπερ οὖν καὶ ἐργάζεται, περιττὸν κεῖνο λοιπόν.

[11] Psal. cix, 4. [12] Luc. xxii, 19.

(9) Edit. p. 424.

(10) Confer orat. VII adversus Judæos.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς.

Ὅρα γάρ· ἄνω ἔχομεν τὸν ἱερέα, ἄνω τὴν θυσίαν· τοιαύτας ἀναφέρομεν θυσίας τὰς ἐν ἐκείνῳ δυναμένας προσφέρεσθαι θυσιαστηρίῳ.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὸν ἀπόστολον Θωμᾶν.

Οἶδα τὸν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὡς Θεόν· οἶδα τὸν Χριστὸν τῆς δούλης αὐτοῦ καὶ μητρὸς ὡς υἱὸν φερόμενον· οἶδα τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· οἶδα τὸν Χριστὸν ὁμοούσιον τοῖς ἀνθρώποις, ὡς ἄνθρωπον ἐξ ἀνθρώπου· οἶδα τὸν Χριστὸν ἐπουράνιον καὶ ἐπίγειον, ἀόρατον καὶ ὁρώμενον· οἶδα τὸν Χριστὸν ἀψηλάφητον, καὶ παρὰ τοῦ Θωμᾶ ψηλαφώμενον· οἶδα τὸν Χριστὸν χιλιάδας ῥήματι θρέψαντα, καὶ νεκροὺς ἀναστήσαντα, καὶ μυρία ποιήσαντα θαύματα τῇ δυνάμει τῆς οἰκείας θεότητος· οἶδα τὸν Χριστὸν πεινάσαντα καὶ διψήσαντα καὶ ἀγωνιάσαντα καὶ κοπιάσαντα καὶ ἱδρώσαντα τῇ φύσει τῆς ἀνθρωπότητος· οἶδα τὸν Χριστὸν ἀποθανόντα σαρκί· γνωρίζων τῶν δύο φύσεων αὐτοῦ τὸ διάφορον, οὐ μερίζω τὸν ἕνα Υἱὸν εἰς δύο υἱούς (11).

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὰ φῶτα (12).

Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς ἐν ᾧ ηὐδόκησα· Υἱὸς ὁμοούσιος, οὐχ ἑτεροούσιος· ὁμοούσιος ἐμοὶ κατὰ τὸ ἀόρατον, καὶ ὁμοούσιος ὑμῖν κατὰ τὸ ὁρώμενον, χωρὶς ἁμαρτίας· οὐκ ἄλλος ἐστὶν ὁ Υἱός μου, καὶ ἄλλος ὁ Μαρίας υἱός. Μὴ διίλετε τὴν ἀνθρωπότητα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς θεότητος αὐτοῦ· ἀχώριστα γάρ.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἑρμηνείας.

Ἡνίκα προσέρχῃ τῷ θυσιαστηρίῳ, καὶ μεταλαμβάνεις τὸ αἷμα Χριστοῦ ἐκ τοῦ ποτηρίου, οὕτω νόμιζε ὅτι τὸ στόμα σου τῇ πλευρᾷ Χριστοῦ προσέθηκας, καὶ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ πίνεις.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς αὐτῆς ἑρμηνείας.

Ὥσπερ γὰρ Ἰουδαῖοι περιτέμνονται, ἡμεῖς δὲ βαπτιζόμεθα· καὶ ὥσπερ ἐκεῖνοι τὸν Πατέρα μόνον Θεὸν ὁμολογοῦσιν, ἡμεῖς δὲ σὺν τῷ Πατρὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· ὥσπερ τε ἔθυον ἐκεῖνοι πρόβατον, ἦν δὲ τύπος τοῦ Χριστοῦ, ἡμεῖς οὐκέτι τὸν τύπον θύομεν πρόβατον, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν.

Τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ λόγου τοῦ « περὶ θεολογίας καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων. »

Κείμενον. « Τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ θύματος καὶ ἀρχιερέως. » Ἑρμηνεία τοῦ ἐλαχίστου (13) Βασιλείου. Μεγάλου μὲν Θεοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ

Ejusdem ex interpretatione Epistolæ ad Hebræos. A

Specta enim : superne sacerdotem habemus, superne victimam. Tales nos adducimus victimas, quæ in illo queunt altari offerri.

Ejusdem ex sermone de Thoma apostolo.

Scio Christum Dei Patris Filium tanquam Deum. Scio Christum Matris ancillæ suæ tanquam Filium manibus gestatum. Scio Christum Deo Patri consubstantialem. Scio Christum hominibus consubstantialem, uti hominem ex hominibus. Scio Christum cœlestem et terrenum, invisibilem et visibilem. Scio Christum impalpabilem, et a Thoma palpatum. Scio Christum phalangem verbo prosternentem, eumdemque mortuos suscitantem, et plurima efficientem miracula suæ divinitatis virtute. Scio Christum esurientem, sitientem, agonizantem, laborantem, sudantem in humana natura. Scio Christum in carne mortuum. Et quanquam naturarum ejus differentiam agnosco, unicum Filium in duos filios non divido. B

Ejusdem in sancta lumina.

Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui [15]. Filius consubstantialis non alius substantiæ ; consubstantialis mihi quatenus invisibilis, consubstantialis vobis quatenus visibilis, sed sine peccato. Non est alius Filius meus, et alius Mariæ filius. Ne separetis humanitatem ejus ab ejusdem divinitate ; C sunt enim indivisibiles.

Ejusdem ex interpretatione Evangelii secundum Joannem.

Cum ad altare accedis, et Christi sanguinem ex calice hauris, existima te ad Christi latus os apponere, atque inde potare.

Ejusdem ex eadem interpretatione.

Sicuti enim Judæi circumciduntur, ita et nos baptizamur. Sicuti illi unum Deum Patrem confitentur, sic nos cum Patre Filium quoque et Spiritum sanctum. Sicut illi ovem mactabant quæ Christi typus erat, sic nos haud amplius ovem typum immolamus, sed ipsam veritatem Christum. D

Theologi ex oratione de theologia et episcoporum constitutione.

Textus. « Magni Dei et hostiæ et pontificis. » Basilii minimi interpretatio. Magnum quidem Deum, Dominum nostrum Jesum Christum dicit,

[15] Matth. III, 17.

(11) Conferantur hæc cum edit. t. VIII, ubi de S. Thoma, sed aliter.

(12) De hoc argumento non semel concionatus est Chrysostomus, ut constat ex editis ejus sermonibus.

(13) Cod. μεγάλου, certo errore amanuensis de magno Basilio cogitare soliti. Atqui non *magni*, sed *minimi* Basilii habentur manuscripti commentarii ad Nazianzeni orationes, a me quoque observati in codd. De his loquitur Bandinius cod. gr. Laurent. t. I., p. 556.

non tamen nunc Patrem. Hoc adnotamus adversus illos qui vocabulum *magnum* Patri tantum ascribunt, Filio autem partes secundas dant. Hostiam porro et pontificem appellant, illud quidem ob passionem et pro nostra salute oblationem; alterum autem, quia non ab alio, sed propria voluntate immolatus fuit, et ad voluntariam mortem accessit.

A Χριστοῦ λέγει, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ Πατρὸς νυν. Τοῦτο σημειούμεθα πρὸς τοὺς τὸ *μεγάλου* τῷ Πατρὶ μόνῳ περιγράφοντας, τῷ δ' Υἱῷ τὰ δευτερεῖα ἀποδόντας· θύματος δὲ καὶ ἀρχιερέως τὸ μὲν ὡς σφαγιασθέντος, καὶ ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας προσενεχθέντος σωτηρίας· τὸ δὲ ὡς οὐχ ὑπ' ἄλλου, ὑφ' ἑαυτοῦ δὲ ἑαυτὸν τεθυκότος, καὶ εἰς σφαγὴν ἑκούσιον προτεθεικότος.

Sancti Maximi.

Dei Verbum semel in carne natum, his quidem qui volunt, sponte ob suam erga homines charitatem semper renascitur. Fitque infans, se ipsum virtutibus corporaliter in illis effingens, tantumque se demonstrans quantum continere valet ille qui capit; haud sane invidia aliqua suæ magnitudinis speciem minuens, sed quia trutina veluti examinat illorum qui se videre cupiunt virtutem. Sic igitur semper apparens, pro recipientium merito Dei Verbum, semper manet per mysterii excellentiam invisibile. Unde sapienter divus apostolus mysterii virtutem discernens, ait: *Jesus Christus heri et hodie, idemque in æternum* [16]. Sciens semper novum esse mysterium, et nulla mentis comprehensione veterascens.

Τοῦ ἁγίου Μαξίμου (14).

Ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἐφάπαξ κατὰ σάρκα γεννηθείς, ἀεὶ γεννᾶται, θέλων κατὰ πνεῦμα διὰ φιλανθρωπίαν τοῖς θέλουσι· καὶ γίνεται βρέφος ἑαυτὸν ἐν ἐκείνοις σωματικῶς διαπλάττων ταῖς ἀρεταῖς, καὶ τοσοῦτον φαινόμενος ὅσον χωρεῖν ἐπίσταται τὸν δεχόμενον, οὐ φθόνῳ σμικρύνων τοῦ οἰκείου μεγέθους τὴν ἔμφασιν, ἀλλὰ μέτρῳ σταθμίζων τῶν ὁρᾶν [cod. ἐρᾶν] ποθούντων τὴν δύναμιν· οὕτως ἀεὶ φαινόμενος τοῖς τρόποις τῶν μετόχων ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ἀεὶ διαμένει κατὰ τὴν ὑπερβολὴν τοῦ μυστηρίου τοῖς πᾶσιν ἀθέατος· ὅθεν σοφῶς τοῦ μυστηρίου ὁ θεῖος ἀπόστολος τὴν δύναμιν διασκοπήσας φησίν· *Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας*· εἰδὼς ἀεὶ καινὸν μυστήριον, καὶ μηδέποτε περιλήψει νοὸς παλαιούμενον.

B

C

Photii patriarchæ ex sermone de sancti Spiritus mystagogia.

Idcirco paulo post addit: *Ille me glorificabit* [17]; ubique scilicet consubstantialitatem, et unitatem naturæ, parisque honoris dignitatem incolumem servans. Tanquam si quis diceret, supersubstantiali et gloriosissimæ Trinitati commune esse, ut se invicem ineffabili oratione dilaudent. *Et paucis interjectis:* Est illis communis dominatio, virtus, potentia: sic rursus et gloria, non ea solum quæ a nobis attribuitur, verum etiam illa mutua quam inter se invicem accipiunt.

Φωτίου πατριάρχου ἐκ τοῦ Λόγου τοῦ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας.

Διὰ τοῦτο μετ' ὀλίγον ἐπιφέρει, ὅτι *Ἐκεῖνο ἐμὲ δοξάσει*· πανταχοῦ τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμοφυὲς, καὶ τὸ τῆς ὁμοτιμίας ἀξίωμα, ἀκήρατον συντηρῶν· ὡς ἄν τις εἴπῃ, Κοινόν ἐστι τὸ τῆς ὑπερουσίου καὶ ὑπερδεδοξασμένης Τριάδος τὸ παρ' ἀλλήλων ἀρρήτῳ λόγῳ δοξάζεσθαι. *Καὶ μετ' ὀλίγα*· Καὶ ἔστιν αὐτῶν ὥσπερ κοινὸν ἡ βασιλεία, καὶ ἡ δύναμις, καὶ τὸ κράτος· οὕτω καὶ ἡ δόξα, οὐ μόνον ἡ παρ' ἡμῶν ἀναφερομένη, ἀλλὰ καὶ ἣν αὐτοὶ δέχονται παρ' ἑαυτῶν.

Magni Athanasii ex sermone de Incarnatione.

Primo quidem suum a mortuis suscitavit corpus Dominus, secumque exaltavit. Deinde membra quoque corporis sui suscitabit, ut omnia illis largiatur utpote Deus, quæcunque ipse suscepit ut homo. Ipse igitur sibi impertitur vitam, ipse se sanctificat, ipse se exaltat. Cum ergo ait, quod Pater ipsum sanctificavit, et resuscitavit, sibique nomen super omne nomen largitus est, vitamque donavit, satis constat, quod per ipsum omnia Pater operatur. Per ipsum itaque eumdem suscitat, per ipsum eumdem sanctificat, per ipsum eumdemmet exaltat. Et cum spiritum suum in Patris manus uti homo commendat, sibi ipsi commendat ut Deo, ut homines Deo commendet. Ipse enim Dei manus est.

D

Τοῦ μεγάλου Ἀθανασίου ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως Λόγου.

Πρῶτον οὖν τὸ ἴδιον σῶμα ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν ὁ Κύριος καὶ συνύψωσεν ἑαυτῷ· μετὰ ταῦτα ἐγερεῖ καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἵνα χαρίσηται αὐτοῖς τὰ πάντα ὡς Θεὸς, ὅσα αὐτὸς ὡς ἄνθρωπος ἔλαβεν. Αὐτὸς οὖν ἑαυτῷ χαρίζεται ζωὴν, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ἁγιάζει, καὶ αὐτὸς ἑαυτὸν ὑψοῖ· ὅτε οὖν λέγει ὅτι ὁ Πατὴρ ἤγιασεν αὐτὸν, καὶ ἤγειρεν αὐτὸν, καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ζωὴν, δῆλον ὅτι δι' αὐτοῦ τὰ πάντα ποιεῖ ὁ Πατήρ· δι' αὐτοῦ οὖν αὐτὸν ἐγείρει, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὸν ἁγιάζει, καὶ δι' αὐτοῦ αὐτὸν ὑψοῖ, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν ζωὴν αὐτῷ δίδωσιν· καὶ ὅτε παρατίθεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὡς ἄνθρωπος εἰς χεῖρας τοῦ Πατρὸς, ἑαυτῷ παρατίθεται ὡς Θεῷ, ἵνα πάντας ἀνθρώπους παράθηται τῷ Θεῷ· αὐτὸς γάρ ἐστιν ἡ χεὶρ τοῦ Θεοῦ.

[16] Hebr. XIII, 8. [17] Joan. XVI, 14.

(14) In capitulis theologicis ed. Combefis. t. I, p. 512.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ Ψαλτηρίου ἑρμηνείας εἰς τὸ, « Γενέσθω ἡ χείρ σου σῶσαί με. »

Ζητῶ χεῖρα τοῦ Θεοῦ περὶ ἧς εὔχεται ταῦτα λέγων· *Ἐν χειρὶ κραταιᾷ ἐξήγαγεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου.* Τίς δὲ αὕτη; Χριστὸς Ἰησοῦς· οὗτος γάρ ἐστι καὶ χεὶρ καὶ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ. *Γενέσθω οὖν*, φησὶ, *ἡ χείρ σου τοῦ σῶσαί με*· τάχα καὶ τὸ *γενέσθω* δηλοῖ τοιοῦτόν τι, οἷον, Εἰς γένεσιν ἐλθέτω ἡ χείρ σου, καὶ γενέσθω ἐπὶ τοῦ σῶσαί με.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκ τῶν κατὰ Πνευματομάχων ἀντιῤῥητικῶν λόγων (15).

Δάκτυλον Θεοῦ καλεῖν οἶδε Γραφὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς εἴρηκεν· *Εἰ δὲ ἐν τῷ δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια*· ὅπερ ἄλλος εὐαγγελιστὴς *ἐν Πνεύματι Θεοῦ* εἶπεν· ὁμοίως δὲ προσονομάζει δεξιὰν καὶ βραχίονα τὸν Υἱὸν, ὡς τὸ, *Ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ ὁ βραχίων ὁ ἅγιος αὐτοῦ*· ὥσπερ οὖν ὁ βραχίων ὁμοούσιός ἐστιν οὗ ἐστι βραχίων, οὕτως ὁ δάκτυλος οὗ ἐστι δάκτυλος· ὁμοούσιον ἄρα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Περὶ τοῦ, Ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος, ὡς ἀρχιερεύς, καὶ θῦμα, καὶ Θεὸς, ἤτοι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Ἐκ τῆς εὐχῆς τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἧς ἡ ἀρχή· « Οὐδεὶς ἄξιος. »

Ἀξίωσον προσενεχθῆναί σοι ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου δούλου σου τὰ δῶρα ταῦτα· σὺ γὰρ εἶ ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος ὁ Θεὸς ἡμῶν.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας εἰς τὸν μυστικὸν δεῖπνον.

Πίνωμεν αὐτοῦ τὸ αἷμα τὸ ἅγιον εἰς ἄφεσιν τῶν ἡμετέρων παραπτωμάτων, καὶ μέθεξιν τῆς ἐν αὐτῷ ἀθανασίας· πιστεύοντες ἅμα ὅτι περ αὐτὸς ἱερεὺς καὶ θυσία, αὐτὸς ὁ προσφέρων καὶ προσφερόμενος καὶ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος· μὴ διαιροῦντες εἰς δύο πρόσωπα τὴν θείαν καὶ ἀδιάσπαστον καὶ πρός γε τούτων ἀσύγχυτον ἕνωσιν τοῦ ἑνὸς [c] τῆς παντίμου Τριάδος (16).

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἱεροσολύμων ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Χαῖρε σφόδρα. »

Βρέφος βλέπω, νομικὴν θυσίαν προσάγοντα ἐπὶ γῆς· ἀλλ' αὐτὸν τὰς πάντων εὐσεβεῖς θυσίας δεχόμενον ἐν οὐρανοῖς, αὐτὸν ἐν θρόνῳ χερουβικῷ θεοπρεπῶς, αὐτὸν προσφερόμενον καὶ ἁγιζόμενον, αὐτὸν τὰ πάντα ἁγιάζοντα καὶ καθαίροντα· αὐτὸς τὸ δῶρον, αὐτὸς ὁ ἀρχιερεύς, αὐτὸς τὸ θυσιαστήριον, αὐτὸς τὸ ἱλαστήριον, αὐτὸς ὁ προσφέρων, αὐτὸς ὁ ὑπὲρ κόσμου θυσία προσφερόμενος, αὐτὸς τὸ πῦρ

Ejusdem ex interpretatione Psalterii ad ea verba : « Fiat manus tua ad salvandum me. »

Quæro quænam sit Dei manus pro qua sic obsecrat dicens : In manu forti eduxit Israelem Deus ex Ægypto. Quænam hæc est ? Christus Jesus. Hic enim est manus et dextera Dei. *Fiat igitur*, ait, *manus tua ad salvandum me* [18]. Fortasse et verbum *fiat* ita significat : Veniat manus tua ad nativitatem, ut salvet me.

Sancti Cyrilli ex antirrheticis sermonibus contra pneumatomachos.

Digitum Dei solet Scriptura appellare Spiritum sanctum, sicuti Christus dixit : *Si ego in digito Dei ejicio dæmonia* [19], id quod alius evangelista *in Spiritu Dei* [20] dicit. Sic item dexteram brachiumque Filium appellat, ut est illud : *Servavit eum dextera ejus, et brachium sanctum suum* [21]. Sicuti ergo brachium consubstantiale est ei cujus est brachium, sic digitus ei cujus est digitus. Ergo Patri Filioque consubstantialis est Spiritus sanctus.

Quod idem unusquisque est qui offert et qui offertur et qui recipit, uti pontifex, hostia, Deus, nempe Dominus noster Jesus Christus.

Ex precatione magni Basilii, cujus initium : « Nemo dignus. »

Dignare, ut tibi offerantur pro me peccatore et indigno servo tuo hæc dona. Tu enim es offerens, et oblatus, et receptor, et distributor Deus noster.

Sancti Cyrilli Alexandrini in mysticam cœnam.

Bibamus sanctum ejus sanguinem, ad peccatorum nostrorum remissionem, et immortalitatis cum ipso participationem ; credentes simul, ipsum esse sacerdotem et hostiam, ipsum qui offert, et qui offertur, et qui recipit, et qui distribuit. Neque idcirco in duas personas dividimus divinam et inseparabilem atque inconfusam unionem unius de venerabili Trinitate.

Sancti Cyrilli Hierosolymitani ex sermone in festo de occursu Domini, cujus est initium : « Gaude magnopere. »

Infantem video, qui legalem in terris hostiam offert ; sed hunc ipsum omnium pias oblationes in cœlis recipientem, eumdem in cherubico throno magnifice residentem, eumdem oblatum et sanctificatum, eumdem omnia sanctificantem et purgantem. Ipse donum est, ipse pontifex, ipse propitiatorium, ipse offerens, ipse victima pro mundo oblata, ipse ignis, ipse holocaustum, ipse lignum

[18] Psal. cxvii, 173. [19] Luc. xi, 20. [20] Matth. xii, 28. [21] Psal. lxxxvii, 1.

[c] Deest in edit. τοῦ ἑνός.

(15) De hujus operis titulo alibi, ut puto, dicturi sumus.
(16) Edit. Auberti, t. V, part. II, p. 378.

vitæ et scientiæ, ipse agnus, ipse gladius Spiritus, ipse pastor, ipse agniculus, ipse sacrificator, ipse lex, ipse denique legem implens.

A ὑπάρχων, αὐτὸς ὁλοκαύτωσις, αὐτὸς τὰ ξύλα τῆς ζωῆς καὶ τῆς γνώσεως, αὐτὸς ὁ ἀμνός, αὐτὸς ἡ μάχαιρα τοῦ Πνεύματος, αὐτὸς ὁ ποιμήν, αὐτὸς τὸ ἀρνίον, αὐτὸς ὁ θύτης, αὐτὸς ὁ νόμος, καὶ αὐτὸς ὁ τὸν νόμον πληρῶν.

Sancti Cyrilli Alexandrini ex duodecim capitulis adversus Theodoretum.

Cum autem factus est homo, sacerdotis quoque gessit officium, haud sane ut Deo tanquam majori rem sacram faceret, sed ut et sibi et Patri nostræ fidei confessionem exhiberet. Pudet te audientem, quod sacerdos fuerit quatenus homo? Cur deinde non miraris, quod non cæterorum sacerdotum more sacrificat, sed sibi ipsi potius ac Patri?

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας ἐκ τῶν ιβ΄ κεφ. τῶν κατὰ Θεοδωρήτου.

Ἐπεὶ δὲ γέγονεν ἄνθρωπος, κεχρημάτικε καὶ ἱερεύς, οὐχ ὡς μείζονι Θεῷ προσκομίζων τὴν λειτουργίαν, ἀλλ' ἑαυτῷ τε καὶ τῷ Πατρὶ, τῆς πίστεως ἡμῶν τὴν ὁμολογίαν πραγματευόμενος. Ἐρυθριᾷς δὲ ἀκούων ὅτι κεχρημάτικεν ἱερεὺς διὰ τὸ ἄνθρωπινον; Εἶτα πῶς οὐ τεθαύμακας ὅτι μὴ κατὰ τὰ τῶν ἱερέων ἔθος ἑτέρων ποιεῖται τῆς ἱερουργίας τὸν τρόπον, ἑαυτῷ δὲ μᾶλλον καὶ τῷ Πατρί;

B

Ejusdem ex sermone ad reginas.

Ipse igitur fuit sacerdos quatenus homo, quanquam omnium excipiebat sacrificia quatenus Deus. Ipse hostia secundum carnem, idemque peccata nostra condonans pro deitatis suæ potestate.

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ πρὸς βασιλίσσας λόγου.

Αὐτὸς οὖν ἄρα γέγονεν ἀρχιερεὺς κατά γε τὸ ἀνθρώπινον, καίτοι παρὰ πάντων θυσίας δεχόμενος θείκως· αὐτὸς τὸ θῦμα κατὰ τὴν σάρκα· αὐτὸς ὁ ταῖς ἁμαρτίαις ἱλασκόμενος ἡμῶν κατά γε τὴν τῆς θεότητος ἐξουσίαν.

Ejusdem ex loco ubi de obedientia Christi.

Animadverte quomodo sacerdotium gerit uti homo, sitque mediator Dei et hominum. Cujusvis enim sacerdotis est intercedere. Verumtamen sacrificium haud illa ratione, qua cæteri sacerdotes, id est serviliter offert; ita ut nihil ex sacrificio ad ipsum redundet: sed sibi ipsi operatur, et per se ipsum, atque in sese Deo et Patri. *Et paucis interjectis:* Igitur etiamsi sacrificare secundum humanam naturam dicitur, nihilo tamen minus hostiam ipsemet suscipit quatenus Deus; idem scilicet Deus simul atque homo.

C

Τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ περὶ ὑπακοῆς τοῦ Χριστοῦ (17).

Ἄθρει δὲ ὅπως ἱερατεύει μὲν ἀνθρωπίνως, καὶ μεσίτης τέθειται Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων· μεσιτεύει γὰρ πᾶς ἱερεύς· τὸν δὲ τῆς θυσίας τρόπον οὐκέτι καθ' ἓνα τῶν καθ' ἡμᾶς ἱερέων προσκομίζει δουλοπρεπῶς, μηδὲν αὐτὸς ἐπικοινωνῶν τῶν εἰ; τὸ λαβεῖν αὐτήν· ἀλλ' ἑαυτῷ πραγματεύεται καὶ δι' αὐτοῦ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρί. *Καὶ μετ' ὀλίγα·* Οὐκοῦν κἂν ἱερατεύειν ἀνθρωπίνως λέγεται, ἀλλὰ δέχεται τὴν θυσίαν αὐτὸς θείκως ὁ αὐτὸς ὢν ὁμοῦ καὶ θεὸς καὶ ἄνθρωπος.

Ex tetraevangelio, interpretatio archiepiscopi Bulgariæ.

Lucas autem ait, id quoque dixisse Dominum: *Hoc facite in meam commemorationem* [22]. Hoc, inquit, est novum mysterium; illud vero vetus. Et illud quidem ob memoriam fiebat servatorum in Ægypto Hebraicorum primogenitorum, et illius quam Judæi adepti sunt libertatis; hoc autem in Domini commemorationem fit. Per hoc enim sacrificium in memoriam nobis revocamus, quod is suum corpus morti tradiderit, suumque sanguinem fuderit; perpetuoque hoc ritu memoriam rei renovamus. Viden' quomodo a vetere sacrificio ad novum translulit? Cur enim diutius opus erat imagine his qui prototypum jam tenebant? Porro ait Chrysostomus, Christum ipsum initium fecisse participandi ei mysterio, ut ita impelleret quominus a vescendo carne et sanguine propter rei insolentiam non abhorrerent. Id quod ejus dicto satis demonstratur: *Dico enim vobis, non bibam ulterius ex hoc genimine vitis, usque ad diem illam cum illud novum vobiscum bibam in re-*

D

Ἐκ τοῦ τετραευαγγέλου ἑρμηνεία τοῦ Βουλγαρίας.

Λουκᾶς δὲ λέγει καὶ τοῦτο εἰπεῖν τότε τὸν Κύριον, ὅτι *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν· τοῦτο*, φησὶ, *τὸ καινὸν μυστήριον· καὶ μὴν ἐκεῖνο τὸ παλαιόν· ἐκεῖνο μὲν γὰρ τὸ θυσίασμα εἰς ἀνάμνησιν ἐγένετο τῆς ἐν Αἰγύπτῳ σωτηρίας τῶν Ἑβραϊκῶν πρωτοτόκων, καὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἐλευθερίας· τοῦτο δὲ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Δεσπότου· διὰ τῆς τοιαύτης γὰρ θυσίας ἀναμιμνησκόμεθα ὅτι τὸ σῶμα αὐτοῦ παρέδωκεν εἰς θάνατον, καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐξέχεε· καὶ τῇ συνεχείᾳ τὴν μνήμην ἀνανεούμεθα. Εἶδες πῶς μετέθηκε τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τῆς παλαιᾶς θυσίας ἐπὶ τὴν καινήν; Ποία γὰρ εἰκόνος ἔτι χρεία τοῖς ἤδη τὸ πρωτότυπον ἔχουσι; Φησὶ δὲ καὶ ὁ Χρυσόστομος ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς πρῶτος τότε μετέσχε τοῦ μυστηρίου, ἵνα μὴ ἀηδιάσῃ σαρκὸς καὶ αἵματος μεταλαβεῖν ἐπιτρεπόμενος· καὶ τούτου δὲ τεκμήριον τοῦ εἰπεῖν αὐτόν· *Λέγω δὲ ὅτι οὐ μὴ πίω ἀπάρτι ἐκ τοῦ γενήματος τῆς ἀμπέλου ἕως τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὅταν αὐτὸ πίνω μεθ' ὑμῶν καινὸν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ*

[22] Luc. xxii, 19.

(17) Particula est hæc ejusdem sermonis Cyrilliani ad reginas.

Πατρός μου · εἰ δὲ τοῦ ποτηρίου μετέσχε, μετέλαβεν ἄρα καὶ τοῦ ἄρτου. A

gno Patris mei [33]. Quod si calicem gustavit, utique et panem.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς ῥητὸν τῆς πρὸς Κολασσαεῖς Ἐπιστολῆς τοῦ μεγάλου Παύλου, τὸ φάσκον · « *Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτόν.* »

Ejusdem de dicto illo Epistolæ ad Colossenses magni Pauli : « *Et per ipsum omnia reconciliare in se ipsum* [34]. »

Δι' *αὐτοῦ*, τουτέστιν αὐτὸς ὁ ἐνεργήσας τὴν σωτηρίαν, ταύτην ἡμῖν περιεποιήσατο. Ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς ὅτι ὑπηρέτου τάξιν ἔλαβε, φησὶν *εἰς αὐτόν*, τουτέστιν αὐτὸς ἑαυτῷ τοὺς ἀνθρώπους κατήλλαξε. Καὶ μὴν ἄλλαχοῦ εἶπεν ὅτι τῷ Θεῷ κατήλλαξεν· ἄρα οὖν κοινὰ καὶ Υἱοῦ τὰ τοῦ Πατρός· οὐκ εἶπε δὲ καταλλάξαι, ἀλλὰ ἀποκαταλλάξαι, τουτέστιν ἀποδοῦναι ὡς ὀφειλήν τινα πάλαι κεχρεωστημένην.

Per ipsum, id est ipse qui salutem operatus est, hanc nobis contulit. Ne autem forte existimes eum famuli ordinem suscepisse, dicit de se ipso, quod ipse sibi homines reconciliaverit, cum alibi dixisset Deo eosdem reconciliasse. Est ergo id commune Filio Patrique. Haud porro dixit conciliasse, sed reconciliasse, hoc est ceu debitum quoddam jamdiu solvendum reddidisse.

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς εἰς τὸ βασίλειον ἱεράτευμα. B

Sancti Athanasii ex interpretatione quid sit regale sacerdotium.

Μελχισεδέκ τις βασιλεὺς Σαλήμ. Δύναται δὲ τοῦτο *εἰρήνης*, τύπος Χριστοῦ γενόμενος, οὐ μόνον ὡς ἀπάτωρ τε καὶ ἀμήτωρ, ἀλλὰ καὶ ὡς ὁ αὐτὸς τὰ τῶν βασιλέων τε καὶ ἱερέων ποιῶν, καὶ τὴν ἀναίμακτον θυσίαν τυπῶν διά τε ἄρτου καὶ οἴνου (18)· καὶ οὗτος γοῦν τὸ βασίλειον κατέδειξεν ἱεράτευμα. Κατὰ δὲ τὴν νῦν πολιτείαν αὐτὸς Χριστὸς ὁ ἀληθινὸς ἡμῖν Μελχισεδέκ, ὡς ἐπ' ἀληθείας ἀπάτωρ τε καὶ ἀμήτωρ· τὸ μὲν τὸ πρότερον, τὸ δὲ τὸ δεύτερον· καὶ ἄρχων εἰρήνης· βασιλεὺς μὲν ὡς Θεός, καὶ ἱερεὺς δὲ ὡς ἑαυτοῦ θύτης τε καὶ προσαγωγεύς· ὁ γὰρ αὐτὸς καὶ ἱερεὺς καὶ ἱερεῖον.

Melchisedech quidam rex Salem. Postremum hoc vocabulum *pacem* significat, erat quippe hic homo Christi typus, non solum quia sine patre ac matre, sed quia et regum et sacerdotum officio fungebatur, et incruentum sacrificium pane ac vino portendebat. Hic ergo exhibuit in se regale sacerdotium [35]. Secundum autem præsentem politiam Christus nobis verus est Melchisedech, utpote qui vere est sine patre et sine matre; hoc quidem antea, illud vero postea; et princeps pacis [36]. Rex quidem ut Deus, sacerdos vero utpote sui ipsius sacrificator et oblator. Ipse enim et sacerdos et victima est.

Κοσμᾶ Ἰνδικοπλεύστου ἐκ τοῦ εἰς τὸν ψαλτῆρα προοιμίου ἐξηγουμένου ὡς ἐν παρόδῳ τὸ « *Ἠγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν,* » *καὶ τὰ ἑξῆς* (19). C

Cosmæ Indicopleustæ ex ejus proœmio ad psalterium, dum enarrat tanquam in transitu verba illa, « *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem,* » et reliqua.

Περὶ τῆς ἀνθρωπότητος αὐτοῦ φησι· *Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεὸς ὁ Θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου*· οὐ γὰρ ἡ θεότης διὰ τὸ ἀγαπῆσαι δικαιοσύνην καὶ μισῆσαι ἀδικίαν χρίεται· οὔτε γὰρ ὅλως χρίεται, οὔτε Θεὸν ἔχει, αὐτὸ γὰρ τὸ χρίσμα Θεός ἐστιν· ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης αὐτοῦ χρίεται *ἔλαιον ἀγαλλιάσεως*, ἵνα εἴπῃ τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ *παρὰ τοὺς μετόχους* αὐτῆς, τουτέστι παρὰ πάντας τοὺς Χριστούς· ἡ γὰρ θεότης μετόχους ἄλλους οὐκ ἔχει· εἷς γάρ ἐστι Θεός, ὅ τε Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἡ δὲ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ παρὰ πάντας D τοὺς ἀνθρώπους, μάλιστα τοὺς χριστοὺς ἔχει μετόχους· διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν ὅτι παρὰ πάντας ἐχρίσθη ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ, χρισθεῖσα Πνεύματι ἁγίῳ καὶ δυνάμει· ὅπερ οὐδενὶ τῶν ἄλλων Χριστῶν ὑπῆρξεν οὕτως ἐξειπεῖν *παρὰ πάντας τοὺς μετόχους σου*· ὅλον δὲ αὐτὸν ψαλμὸν περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ

De sua humanitate dicit: *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem; propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis* [37]. Non enim deitas, propter justitiæ amorem et iniquitatis odium ungitur: neque hæc ungitur, neque Deum supra se habet, ipsa enim unctio Deus est; sed utique humanitas ejus ungitur *oleo lætitiæ*, videlicet sancto Spiritu, *Præ consortibus ejus*, id est præ omnibus unctis. Deitas enim consortem non habet; unus est enim Deus, Pater, Filius, et Spiritus sanctus. Christi autem humanitas, præ cunctis hominibus, præcipue chrismate delibutos habet consortes. Propterea dixit, Christi humanitatem præ cunctis unctam fuisse sancto Spiritu et virtute; quod nulli aliorum unctorum sic dicere contigit. Præ cunctis participibus tuis. Universum vero psalmum de Christo et Ecclesia, tanquam de rege et regali sponsa dixit ad finem usque David. Similiter

[33] Matth. XXVI, 29. [34] Coloss. I, 20. [35] I Petr. II, 9. [36] Isa. IX, 6. [37] Psal. XLIV, 8.

(18) Melchisedici sacrificium incruentum ex pane vinoque, portendisse SS. Eucharistiam, satis communis et recta Patrum sententia est. Quod vero quidam Armenii heterodoxi hinc sumunt argumentum pro vini meri oblatione, ut ipsi faciunt, aquæ admistione exclusa, mera hæc vanitas est. Namque utrum proprie meracum Melchisedecus ipse obtulerit, incertum est; ab evangelico autem vocabulo κεράσας, *miscens*, atque ab Ecclesiarum traditione, aquæ mistio perspicue suadetur vel potius præcipitur.

(19) Exstat in Cosmæ *Topographia Christiana*, ed. Montf. p. 226-228.

et quinquagesimum nonum psalmum de eodem recitavit. Quam rem testatur ipse Dominus Judæis dicens: *Quomodo ergo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum his verbis: Dixit Dominus Domino meo: Sede a dextris meis* [30]? Si Filius ejus est, quomodo Dominus ejusdem est? Ergo verbis, *Dominus ejus*, Deum manifeste appellat. Tum verba, *Sede a dextris meis*, perspicue humanitati conveniunt; nam vocabulum, *sede*, de nondum sedente dicitur. Atqui deitas in sua beatitudine, honore gloriaque fundata sedet, quin ab aliquo majore ad id vocetur aut compellatur: sed utique Christi humanitas ab unita sibi inseparabiliter deitate invitatur dum audit, *Sede a dextris meis*, id est veluti in honoris mei paritate. Neque enim vel dextram vel sinistram Deus habet, utpote non circumscriptus. Dicit ergo: Sede in honore meo, tanquam mea persona, utpote imago Dei universo mundo ostentata. Quippe ita Daniel quoque ait: *Et ipsi datum est regnum, honor, potestas* [31], et reliqua. Quin adeo ipse Dominus dixit: *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra* [32]. Mox vero in ejusdem psalmi progressu ait de divinitate: *Ex utero ante luciferum genui te* [33]: tanquam si Pater ad Filium ratione divinitatis dicat: Ante omnem creaturam ex utero, hoc vocabulo consubstantialitatem denotare volens; non postea assumens, sed in me ipso te habens sine principio vel fine: tanquam ex utero ex nostra substantia te genui conjunctum mihi et coexsistentem. Deinde rursus illicoque de humanitate prædicat: *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* [34]: non enim deitas sacrificat, sed potius colitur et hostias recipit. Meminit hujus testimonii Paulus quoque apostolus in Epistola ad Hebræos sic: *Sicuti Aaron, sic et Christus nequaquam sibi sacerdotii honorem vindicavit, sed qui dixit ei: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Sicut et alibi ait: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* [35]: videlicet omnia de humanitate intelligens.

καθὰ καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει· *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*· πάντα περὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἐκλαβών.

τῆς Ἐκκλησίας· ὡς ἐπὶ βασιλέως νομικοῦ καὶ νόμῳ βασιλίδος ἐξεπῶν ἐτέλεσεν. Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ ρθ' ψαλμὸν εἰς αὐτὸν εἴρηκε· καὶ μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Κύριος λέγων πρὸς Ἰουδαίους· *Πῶς οὖν Δαβὶδ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ Κύριον αὐτὸν καλεῖ λέγων· Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου;* Εἰ Υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν, πῶς Κύριος αὐτοῦ ἐστι; τὸ μὲν *Κύριος αὐτοῦ* ὡς θεὸν σαφῶς προεῖπών· τὸ δὲ *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου* σαφῶς τῇ ἀνθρωπότητι ἁρμόζει· τὸ γὰρ *κάθου* τῷ μὴ καθεζομένῳ λέγει. Ἡ δὲ θεότης ἔρρωται εἰς τὴν οἰκείαν μακαριότητα τιμήν τε καὶ δόξαν, παρ' ἑτέρου μείζονος μὴ ἐπιτρεπομένη ἢ προτρεπομένη εἰς τοῦτο· ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τῆς ἡνωμένης αὐτῇ ἀχωρίστως θεότητος ἐπιτρέπεται ἀκούουσα, *Κάθου ἐκ δεξιῶν μου*, ὡσανεὶ ἐν τῇ ἐμῇ τιμῇ· οὔτε γὰρ δεξιὰ οὔτε ἀριστερὰ ἔχει ὁ Θεὸς ἀπερίγραπτος ὑπάρχων· ἀλλὰ τοῦτο αὐτὸ λέγει, ὅτι Κάθου ἐν τῇ ἐμῇ τιμῇ, ὡσανεὶ εἰς πρόσωπον ἐμὸν, ὡς εἰκὼν Θεοῦ παντὶ τῷ κόσμῳ δεικνυμένη· οὕτω γὰρ καὶ Δανιὴλ λέγει· *Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ βασιλεία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἐξουσία*, καὶ τὰ λοιπά. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριός φησιν· *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς*. Πρεσκατιὸν δὲ λέγει πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ ψαλμῷ περὶ τῆς θεότητος· *Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε*· ὡσανεὶ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱὸν κατὰ τὴν θεότητα λέγοντος ὅτι Πρὸ πάσης κτίσεως ἀπὸ γαστρός· τὸ ὁμοούσιον θέλων σημᾶναι· οὐχ ὕστερον προσλαβὼν, ἀλλ' ἐν ἐμαυτῷ σε ἔχων ἀνάρχως καὶ ἀπεράντως· ὡς ἀπὸ γαστρὸς ἐκ τῆς ἡμετέρας οὐσίας σε ἐγέννησα συνόντα καὶ συνυπάρχοντα. Εἶτα πάλιν εὐθέως καὶ περὶ τῆς ἀνθρωπότητος δηλῶν φησίν· *Ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται, σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*· οὐ γὰρ ἡ θεότης ἱερατεύει, ἀλλὰ μᾶλλον λατρεύεται, καὶ τὰ ἱερεῖα προσδέχεται. Μέμνηται δὲ καὶ τῆς χρήσεως ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ λέγων οὕτως· *Καθάπερ ὁ Ἀαρὼν, οὕτως καὶ ὁ Χριστὸς οὐχ ἑαυτὸν ἐδόξασε γενέσθαι ἀρχιερεύς, ἀλλ' ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, Υἱός μου εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε· κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*· πάντα περὶ τῆς ἀν-

Syllogismus magni drungarii domini Stephani.

Συλλογισμὸς τοῦ μεγάλου δρουγγαρίου κυροῦ Στεφάνου.

Num universam deitatem, quæ deitas scilicet in tribus spectatur personis, Patre Filio et Spiritu sancto, offendimus nos præcepti transgressione, an potius solum Patrem? Si Patrem tantummodo offendimus, utique huic soli, juxta hos blaterones, reconciliati sumus per Filii ejus incarnati sanguinem. Quod si totam Trinitatem offendimus, utique toti Trinitati oblatus fuit unigeniti Filii Dei sanguis. Sicut enim in uno eodemque Christo, qui in unica persona subsistit, agnoscitur corruptibilitas et incorruptibilitas, mortalitas et immorta-

Ὅλῃ τῇ θεότητι προσκεκρούκαμεν ἡμεῖς διὰ τῆς παραβάσεως, τῇ ἐν ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι θεωρουμένῃ, Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ἢ μόνῳ τῷ Πατρί; Εἰ μὲν μόνῳ τῷ Πατρὶ, καὶ αὐτῷ μόνῳ κατὰ τοὺς φληναφοῦντας κατηλλάγημεν διὰ τοῦ αἵματος τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Υἱοῦ αὐτοῦ· εἰ δὲ ὅλῃ τῇ Τριάδι, ὅλῃ τῇ Τριάδι προσηνέχθη καὶ τὸ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ αἷμα. Ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ ἑνὶ καὶ τῷ αὐτῷ Χριστῷ, ἤτοι τῇ μιᾷ τούτου ὑποστάσει, θεωρεῖται τὸ φθαρτὸν καὶ τὸ ἄφθαρτον, τὸ θνητὸν καὶ τὸ ἀθάνατον· οὕτω καὶ τὸ προσάγον καὶ τὸ

[30] Matth. xxii, 43, 44. [31] Dan. vii, 14. [32] Matth. xxviii, 18. [33] Psal. cix, 3. [34] ibid. 4. [35] Hebr. v, 4-6.

προσδεχόμενον· ὁ αὐτὸς γὰρ ὡς ἄνθρωπος προσήγαγε, καὶ ὡς Θεὸς προσεδέξατο. A

Εὐστρατίου τοῦ Νικαίας ἐκ τοῦ δευτέρου Περὶ τῶν ἀζύμων λόγου (20).

Ἀλλὰ καὶ ὅτε χαριστήριον τοῦ σωτηρίου πάθους τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι προσφέρεται, καὶ ὅτε ὑπὲρ ζωῆς ἡμῶν τῆς ἐν σώματι, καὶ ὅτε ἵνα ἀφεθῇ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ἃ ζῶντες ἐνταῦθα προσκεκρούκαμεν, καὶ ὅτε ὑπὲρ τῶν ἐντεῦθεν οἰχομένων πιστῶν, ἀναγκαῖον ζυμῷ τὸν ἄρτον εἶναι τὸν προσφερόμενον, τὸν ψυχῆς ἔχοντα σύμβολον (21) τό τε γὰρ δι' ἡμᾶς πεπονθὸς σῶμα τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ζῶν τε καὶ ἔμψυχον, τά τε ἡμέτερα ὡσαύτως, καὶ τὰ ὑπὲρ ἀφέσεως σφαλμάτων, εἴτε τὸ ἐν τῇ παρούσῃ ἔτι ἐνδημούντων ζωῇ, εἴτε τῶν ἐκ ταύτης ἤδη ἀπολυθέντων πιστῶν, ὑπὲρ ψυχῶν ἐστι προσφερόμενα. Οὐδὲν δέ τι πάντως προσίσταται, εἰ χαριστήριόν ποτε τῆς ζωῆς ἡμῶν τῆς ἐν σώματι τὸν ἄρτον προσφέρομεν· ὡς γὰρ τὸ ἡμέτερον ὁ Σωτὴρ ἑαυτῷ διὰ τῆς προσλήψεως ᾠκειώσατο, οὕτως καὶ τὸ ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσφερόμενον ἑαυτῷ οἰκειούμενος ἑαυτοῦ σῶμα ποιεῖται, καὶ ἡμῖν αὐτοῦ μεταδίδωσι. B

Φωτίου πατριάρχου ἐκ τοῦ λόγου, οὗ ἡ ἀρχή· « Πῶς θελητός τε καὶ ἀθέλητος τῷ Πατρὶ ὁ θάνατος λέγοιτ' ἂν εἶναι τοῦ Χριστοῦ; Καὶ πῶς πάλιν ὁ αὐτὸς συνέλθοι τῷ πονηρῷ θελητός τε ἅμα εἶναι καὶ ἀθέλητος (22). »

Ἐπεὶ τὸ λύτρον πρὸς δύο τινὰ τὴν ἀναφορὰν ὡς ἐπίπαν ἔχει, ῥύσιόν τε τῶν κατεχομένων εἶναι, καὶ δῶρον ὁρᾶσθαι τῷ κατέχοντι· ὡς μὲν ῥύσιον τῶν κατεχομένων λύτρον ἂν εἴη τὸ σωτήριον αἷμα· ὡς δὲ δῶρον τοῦ κατέχοντος οὐδαμῶς· ἐπεὶ καὶ πολλὰ ἄλλα τῷ κυρίως λεγομένῳ προσόντα λύτρῳ, τῇ ἀφράστῳ ταύτῃ καὶ ὑπὲρ λόγον οὐ πρόσεστιν οἰκονομίᾳ· καὶ γὰρ ὁ μὲν τὸ λύτρον διδοὺς, οὐκέτι δυνάμενος κύριος εἶναι ὧν παρέσχε, τὴν ζημίαν ἔχει κατὰ τὸ ἀπαραίτητον ἀκολουθοῦσαν· κερδαίνει δ' ὁ λαβὼν, καὶ καθίσταται δεσπότης ὧν πρότερον τὴν ἐξουσίαν οὐκ εἶχεν· ἐνταῦθα δὲ τοὐναντίον ἅπαν· ὁ μὲν καταθέμενος τὸ λύτρον (καὶ γὰρ πάντα ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ οὐδὲ τὸ τοῦ Ἄβελ αἷμα, οὐδὲ μὲν τῶν μαρτύρων, ἔξω τῆς αὐτοῦ καθέστηκε προνοίας καὶ χειρὸς) οὐδὲν μὲν δηλονότι ἐζημίωται· τίς γὰρ ἂν ὅλως εἰπεῖν ἐννοήσοι ὡς μὲν τῶν θεραπόντων αὐτοῦ, καὶ ὧν ἐκενώθησαν αἱμάτων, ἔστι λόγος αὐτῷ, καὶ μετὰ θάνατον ὡς ἀθανάτων βοώντων ἀκούει; τὸ δὲ σωτήριον καὶ ζωοποιὸν αἷμα τοῦ κόσμου οὐκ ἐν τοῖς ἀθανάτοις τῆς αὐτοῦ προνοίας ταμείοις συνέχει ἀνώλεθρον αὐτῷ, καὶ φθορᾶς σωμάτων ἀνέπαφον συντηρούμενον; Οὐκ ἐζημίωται τοίνυν οὐ μὲν οὖν ὁ τὸ λύτρον καταθέμενος, ἀλλὰ καὶ τοῦ γένους ἡμῶν παντὸς ὁ φιλάνθρωπος προσεκέρδησε τὴν σωτηρίαν. C D

litas, sic etiam oblatio et receptio. Idem enim quatenus homo obtulit, quatenus Deus recepit.

Eustratii Nicæni ex secundo De azymis sermone.

Revera et cum salutaris passionis sacrificium, ei qui pro nobis est passus offertur, sive pro nostra corporali vita, sive pro animabus nostris ut remittantur ea quæ in vita peccavimus, sive pro iis qui hinc migraverunt, necesse est panem illum qui offertur esse fermentatum, quia fermentum animæ symbolum est. Nam et Christi in passione corpus vivum erat et animatum; et nostra similiter sacrificia, pro remissione peccatorum, sive adhuc viventium fidelium sive defunctorum, pro animabus offeruntur. Nihil vero prorsus officit, quod aliquando ob gratiarum actionem pro corporali nostra vita, panem offerimus: sicuti enim corpus nostrum Dominus per incarnationem fecit suum, ita panem quem pro se quisque offert, sibi vindicans suum corpus efficit, nobisque retribuit.

Photii patriarchæ, ex sermone, cujus initium est: « Quomodo et voluntaria simul et involuntaria Patri mors Christi dici queat. Et quomodo rursus accidat ut eadem mors diabolo voluntaria simulque involuntaria fuerit. »

Redemptionis pretium *duplici* sub notione generatim consideratur, nimirum ut captivorum redimiæ, atque ut captivorum domino donum oblatum. Christi sanguis, quatenus redimiarum vice fungitur, sane pretium redemptionis dici potest; verumtamen quatenus donum mangoni est, illo nomine uti nequit. Et quidem alia multa redemptionis proprie dicto pretio insunt, quæ arcanæ huic et inenarrabili œconomiæ non congruunt. Siquidem qui pretium dedit, quia rei ejus deinceps dominus esse non potest, detrimentum necessarium patitur: contra qui accipit, lucro augetur, fitque rei dominus quæ in ejus potestate antea non erat. Nunc omne contra est. Qui pretium obtulit (quandoquidem omnia in Dei potestate sunt, neque ipsius Abelis neque martyrum sanguis ab ejus providentia dominioque abfuit), hic, inquam, nullum cepit detrimentum. Nam quis omnino existimare velit, ab eo qui famulorum suorum, et quorum sanguis exhaustus fuit, curam gerit, quique mortuorum tanquam viventium clamores audit; quis, inquam, putet, salutarem et qui orbem vivificat sanguinem, in thesauris providentiæ suæ ab eo non fuisse incolumem conservatum, atque ab omni corporea corruptione defensum? Non igitur damnum passus est qui pretium contulit, imo universi generis nostri clemens Jesus salutem lucratus est.

(20) Non exstant hi de azymis sermones Eustratii.

(21) Levem oppido hanc objectionem Græcorum judicat Ciampinius in suo de Azymo opusculo cap. 1. Tum cap. 3, apud eumdem dissolvit eam Græcus Gennadius, qui concludit utrumque ritum sive Latinum sive Græcum recte se habere.

(22) Est hoc Photii quæstio Amphilochiana 24, quam nos edidimus Scrip.. vet. t. 1. Fragmentum hoc legitur ibi, p. 79.

Damasceni.

Universorum Deus et Pater vultne quatenus Pater est, an quatenus Deus? Si quatenus Pater, alia erit voluntas ejus quam Filii; neque enim Pater idem est qui Filius. Sin vult quatenus Deus, Deus autem æque est Filius et sanctus Spiritus, utique voluntas naturæ est, id est naturalis. Ergo tu quoque similiter syllogismum instrue: Universorum Deus et Pater, num quatenus Pater est, sanguinem Unigeniti excepit, an quatenus Deus? Si quatenus Pater, alia erit ejus virtus et operatio quam Filii; non enim idem Pater ac Filius. Sin quatenus Deus est excepit, Deus autem æque est Filius et Spiritus sanctus, sequitur ut Unigeniti sanguinem, id est, unius de sancta Trinitate, eadem sancta Trinitas, quatenus Deus est, exceperit.

Ex libro synodico qui in Magna Ecclesia legitur.

Iis qui dicunt, quod Dominus et Servator noster Jesus Christus, tempore salutaris suæ passionis, pretiosi sui corporis sanguinisque sacrificium, tanquam pontifex in humana pro nobis assumpta natura, quia et sacrificator est et victima, ut magnus ait theologus Gregorius, obtulerit quidem Deo Patri, non tamen ipse Unigenitus exceperit quatenus Deus, itemque Spiritus sanctus; ita ut hac affirmatione excludant ipsum Dei Verbum, nec non consubstantialem et congloriosum Spiritum Paracletum, a divini honoris puritate ac dignitate, anathema.

Iis qui peractum quotidie sacrificium a Christi sacerdotibus divina mysteria tractantibus non concedunt sanctæ Trinitati offerri, contradicentes sanctis divinisque Patribus Basilio et Chrysostomo, quibuscum consentiunt et reliqui pleni Deo Patres in suis sermonibus atque scriptis: anathema.

Iis qui cum audiunt Servatorem in instituto a se divinorum mysteriorum sacrificio dicentem: *Hoc facite in meam commemorationem* [24], haud recte intelligunt vocabulum *commemorationem*, sed dicere audent quod sacerdotes phantastice et imaginarie renovant peractum a Servatore nostro in pretiosa cruce sacrificium sui corporis atque sanguinis ob communem humanæ naturæ redemptionem ac propitiationem, dum quotidianam hostiam offerunt eo ritu quem Servator Dominusque noster tradidit; ideoque diversum esse hoc sacrificium astruunt ab illo quod Servator noster olim peregit, ad idemque nonnisi phantastice et imaginarie referri; his, inquam, tanquam evacuantibus tremendi divinique sacrificii mysterium, per

[24] Luc. XXII, 19.

Τοῦ Δαμασκηνοῦ.

Ὁ τῶν ὅλων Θεὸς καὶ Πατὴρ καθ' ὃ Πατὴρ θέλει, ἢ καθ' ὃ Θεός; Ἀλλ' εἰ μὲν καθ' ὃ Πατήρ, ἄλλο τι αὐτοῦ ἔσται παρὰ τὸ τοῦ Υἱοῦ θέλημα· οὐ γὰρ Πατὴρ ὁ Υἱός· εἰ δὲ καθ' ὃ Θεὸς, Θεὸς δὲ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἆρα τὸ θέλημα φύσεως, ἤγουν φυσικόν. Καὶ σὺ γοῦν κατὰ τοῦτον συλλογισάμενος ἐρώτησον· Ὁ τῶν ὅλων Θεὸς καὶ Πατὴρ καθ' ὃ Πατὴρ προσεδέξατο τὸ τοῦ Μονογενοῦς αἷμα, καθ' ὃ Θεός; Ἀλλ' εἰ μὲν καθ' ὃ Πατὴρ, ἄλλη αὐτοῦ ἔσται παρὰ τὴν τοῦ Υἱοῦ δύναμίς τε καὶ ἐνέργεια· οὐ γὰρ Πατὴρ ὁ Υἱός· εἰ δὲ καθ' ὃ Θεὸς, Θεὸς δὲ καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἆρα τὸ τοῦ Μονογενοῦς αἷμα τοῦ ἑνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ αὐτὴ ἁγία Τριὰς καθ' ὃ Θεὸς προσεδέξατο.

Ἐκ τοῦ συνοδικοῦ τοῦ ἀναγινωσκομένου ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ (23).

Τοῖς λέγουσιν ὅτι τὴν ἐν τῷ καιρῷ τοῦ κοσμοσωτηρίου τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ προσαχθεῖσαν ὑπὲρ τῆς ἡμῶν σωτηρίας παρ' αὐτοῦ θυσίαν τοῦ τιμίου αὐτοῦ σώματός τε καὶ αἵματος, ὡς ἀρχιερέως κατὰ τὸ ἀνθρώπινον δι' ἡμᾶς χρηματίσαντος, ὅτιπερ ὁ αὐτὸς καὶ θύτης καὶ θῦμα κατὰ τὸν πολὺν ἐν θεολογίᾳ Γρηγόριον, προσήγαγε μὲν αὐτὸς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, οὐ προσεδέξατο δὲ ὡς Θεὸς μετὰ τοῦ Πατρὸς αὐτός τε ὁ Μονογενὴς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὡς διὰ τούτων ἀποξενοῦσιν αὐτόν τε τὸν Θεὸν Λόγον καὶ τὸ ὁμοούσιον καὶ ὁμόδοξον τούτου Παράκλητον Πνεῦμα τῆς θεοπρεποῦς ὁμοτιμίας τε καὶ ἀξίας, ἀνάθεμα.

Τοῖς τὴν καθ' ἑκάστην προσαγομένην θυσίαν ὑπὲρ τῶν παραλαβόντων ἀπὸ Χριστοῦ τῶν θείων μυστηρίων ἱερουργίαν, μὴ δεχομένοις τῇ ἁγίᾳ Τριάδι προσάγεσθαι, ὡς ἀντιφθεγγομένοις ἐντεῦθεν τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις Πατράσι Βασιλείῳ τε καὶ τῷ Χρυσορρήμονι, οἷς συμφωνοῦσι καὶ οἱ λοιποὶ θεοφόροι Πατέρες ἐν τοῖς οἰκείοις λόγοις τε καὶ συγγράμμασιν, ἀνάθεμα.

Τοῖς ἀκούουσι μὲν τοῦ Σωτῆρος περὶ τῆς παρ' αὐτοῦ παραδοθείσης τῶν θείων μυστηρίων ἱερουργίας, λέγοντος· *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*, μὴ ἐκλαμβανομένοις δὲ ὀρθῶς *τὴν ἀνάμνησιν*, ἀλλὰ τολμῶσι λέγειν ὅτι καινίζει φαντασικῶς καὶ εἰκονικῶς τὴν ἐπὶ τοῦ τιμίου σταυροῦ παρὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν προχθεῖσαν θυσίαν τοῦ ἰδίου σώματός τε καὶ αἵματος εἰς κοινὸν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως λύτρον τε καὶ ἐξίλασμα ἡ καθ' ἑκάστην προσαγομένη θυσία παρὰ τῶν τὰ θεῖα ἱερουργούντων μυστήρια, καθὼς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Δεσπότης τῶν ὅλων παρέδωκε· καὶ διὰ τοῦτο ἄλλην εἶναι ταύτην παρὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῷ Σωτῆρι τετελεσμένην εἰσηγοῦσι, καὶ πρὸς ἐκείνην φαντασικῶς καὶ εἰκονικῶς ἀναφερομένην· ὡς κενοῦσι τὸ τῆς φρικτῆς καὶ θείας

(23) Libri synodici Magnæ, id est Constantinopolitanæ Ecclesiæ bonas particulas nos recitavimus ex cod. Vat. Spicileg. t. VII, in Præfatione.

ἱερουργίας μυστήριον, δι' οὗ τὸν τῆς μελλούσης ζωῆς ἀρραβῶνα λαμβάνομεν· καὶ ταῦτα τοῦ θείου Πατρὸς Ἰωάννου τοῦ πανσόφου καὶ χρυσορρήμονος διατρανοῦντος τῆς θυσίας τὸ ἀπαράλλακτον, καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν εἶναι φάσκοντος ἐν πολλαῖς τῶν τοῦ μεγάλου Παύλου ῥητῶν ἐξηγήσεσιν, ἀνάθεμα.

Τοῖς χρονικὰς διαστάσεις ἐπὶ τῆς καταλλαγῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πρὸς τὴν θείαν καὶ μακαρίαν φύσιν τῆς ζωαρχικῆς καὶ πανακηράτου Τριάδος ἐπινοοῦσι καὶ παρεισάγουσι· καὶ πρότερον μὲν τῷ μονογενεῖ Λόγῳ νομοθετοῦσιν ἐξ αὐτῆς καταλλάχθαι ἡμᾶς τῆς προσλήψεως, ὕστερον δὲ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ κατὰ τὸ σωτήριον πάθος τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ, καὶ διαιροῦσι τὰ ἀδιαίρετα, τῶν θείων καὶ μακαρίων Πατέρων διὰ τοῦ τῆς οἰκονομίας μυστηρίου παντὸς, καταλλάξαι ἡμᾶς ἑαυτῷ τὸν Μονογενῆ διδισκόντων, καὶ δι' ἑαυτοῦ τε καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, ἀκολούθως δὲ πάντως καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, ὡς καινῶν ζητημάτων καὶ ἐκφύλων ἐφευρεταῖς, ἀνάθεμα.

A quod futuræ vitæ arrham accipimus; præsertim cum divus Pater et sapientissimus Joannes Chrysostomus perspicue docuerit nullam esse utriusque sacrificii differentiam, unumque et idem affirmaverit in multis magni Pauli interpretationibus: anathema.

Iis qui temporum distantias in conciliatione humanæ naturæ cum divina beataque vivificæ sanctissimeque Trinitatis excogitant atque invehunt; et primo quidem statuunt nos fuisse conciliatos unigenito Verbo vi assumptæ ab ipso humanitatis, postea vero conciliatos quoque Deo Patri tempore salutaris passionis Christi Domini; atque ita dividunt indivisibilia; cum contra divi beatique B Patres per universum simul incarnationis mysterium sibi nos conciliatos ab Unigenito docent, et per ipsum Deo Patri, consequenterque omnino etiam sanctissimo et vivifico Spiritui: his, inquam, tanquam novarum quæstionum et peregrinarum auctoribus, anathema.

ΤΟ ΕΠΙ ΤΩ ΑΝΑΦΥΕΝΤΙ ΔΟΓΜΑΤΙ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΠΑΝΤΕΥΓΕΝΟΥ ΣΩΤΗΡΙΧΟΥ ΓΕΓΟΝΟΣ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.

Μηνὶ Μαΐῳ, ιβ' ἡμέρᾳ, ἰνδ ε'. Προκαθημένου τοῦ θεοστέπτου ἡμῶν βασιλέως αὐτοκράτορος κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν, παρισταμένων τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ βασιλείᾳ τῶν περιποθήτων ἀνεψιῶν αὐτοῦ καὶ υἱῶν, τοῦ ἀοιδίμου C σεβαστοκράτορος κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ πρωτοσεβαστοῦ·

Καὶ πρωτοβεστιαρίου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ κυροῦ Ἀλεξίου·

Τοῦ περιποθήτου ἀνεψιοῦ τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας, κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κοντοστεφάνου·

Τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ γαμβροῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ·

Τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ γαμβροῦ τῆς μακαριοτάτης πορφυρογεννήτου καὶ περιποθήτου αὐταδέλφης τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυρᾶς Θεοδώρας, κυροῦ Ἰωάννου Ἀγγέλου· D

Τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κοντοστεφάνου·

Τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου·

Τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Παλαιολόγου

Τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ ἐπάρχου κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Καματηροῦ·

Τοῦ μεγαδοξοτάτου μεγάλου λογαριαστοῦ τοῦ σεβαστοῦ καὶ πρωτονοταρίου κυροῦ Ἰωάννου·

Τοῦ μεγαδοξοτάτου πρωτονοταρίου καὶ ἐπὶ τοῦ Κανικλείου κυροῦ Θεωδώρου τοῦ Στυπειώτου·

Τοῦ μεγαδοξοτάτου μυστικοῦ κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Βορβνοῦ·

ACTA SYNODICA DE DOGMATE CUJUS AUCTOR FUIT PANTEUGENUS SOTERICHUS.

Mensis Maii die duodecima, indictione quinta. Præsidente a Deo coronato imperatore potentissimo domino Manuele Comneno, in Blachernarum palatio, assistentibus sanctæ majestati ejus valde amabilibus ejusdem consobrinis, filiis illustris sebastocratoris domini Andronici protosebasti; C

Protovestiario domino Joanne Comneno, ejusque fratre domino Alexio;

Valde amabili consobrino potentis sanctique imperatoris domino Alexio Contostephano;

Pansebasto sebasto genero potentis sanctique nostri imperatoris domino Joanne Cantacuzeno;

Pansebasto sebasto genero beatissimæ porphyrogenitæ valdeque amabilis sororis potentis sanctique nostri imperatoris, dominæ Theodoræ, domino Joanne Angelo; D

Pansebasto sebasto domino Joanne Contostephano;

Pansebasto sebasto domino Constantino Palæologo;

Pansebasto sebasto domino Alexio Palæologo;

Pansebasto sebasto et eparcho domino Andronico Camatero;

Gloriosissimo magno logariasta sebasto et protonotario domino Joanne;

Gloriosissimo protonotario, et Caniclei præposito, domino Theodoro Stypiota;

Gloriosissimo mystico domino Nicephoro Borbno;

Gloriosissimo magno drungario domino Joanne Macrembolita ;

Magno perillustri protoasecretis domino Nicolao Zonara ;

Magno perillustri protocuratore et a supplicibus libellis domino Michaele Camatero :

Magno perillustri protocuratore nomophylace, et domesticis rebus præposito Theodoro Pantechne ;

Magno perillustri protocuratore et custode domino Elia Burteo ;

Presente senatu, et considentibus negotiumque simul agentibus :

Constantinopoleos patriarcha Constantino ;

Hierosolymorum patriarcha monacho Joanne ;

Considente nobiscum electo quoque magnæ Dei urbis Antiochiæ Sotéricho Panteugeno ;

Rem propositam simul urgentibus :

Archiepiscopo totius Bulgariæ monacho Joanne ;

Archiepiscopo Cypri monacho Joanne;

Pariter simul censentibus nobis episcopis Cæsareæ Stephano, Cyzici Joanne, Nicomediæ Theophylacto, Sidæ Joanne, Thessalonicæ Basilio, Neocæsareæ Constantino, Laodiceæ Calo, Corinthi Theodoro, Athenarum Georgio, Mocesi Leone, Naupacti Basilio, Philippopoleos Theodoro, Adrianopoleos Leone, Apameæ Georgio, Corcyræ Constantino, Ataliæ Nicolao, Paronaxiæ Joanne, Mesembriæ Theodoro Arcadiopoleos Constantino, Parii Nicetæ, Selybriæ Joanne, Arabizyæ Gregorio, Lemni Michaele, Heracliadis monacho Acacio ;

Itemque aliis qui versabantur in urbe Deo charissimis episcopis :

Patrarum Georgio, Trachalæ. . . . Hyrcaniæ Dionysio, Dalisandorum Constantino, Argorum Leone, Demetriadis Joanne, Artæ Basilio. Antandri....

Præsentibus etiam Deo charissimis ecclesiasticis præpositis :

Quod pii regis cor in manu Dei sit, ut ait Scriptura ; et quod non procul a divina voluntate consilia ejus recedant, manifeste nobis actibus ipsis coronatus a Deo imperator nunc ostendit; quem mente Christi factum divitem dicere possumus, ut divi magnique apostoli verba usurpemus. Etenim qui animam suam corpusque divinæ gubernationi commisit, fieri nequit ut ab officio discedat. Itaque reliquas nunc quidem enumerare ejusdem virtutes, sive quæ exterius regem sistunt supra humanam conditionem magnificum, sive quæ interius et reconditæ demonstrant eum divinæ pulchritudinis archetypum egregie conformatum ; has, inquam, recensere supervacuum fortasse videretur atque importunum.

Τοῦ μεγαδοξοτάτου μεγάλου δρουγγαρίου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Μακρεμβολίτου ·

Τοῦ μεγάλου ἐπιφανεστάτου πρωτασηκρῆτις κυροῦ Νικολάου τοῦ Ζωναρᾶ ·

Τοῦ μεγάλου ἐπιφανεστάτου πρωτοκουράτωρος καὶ ἐπὶ τῶν δεήσεων κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Καματηροῦ ·

Τοῦ μεγάλου ἐπιφανεστάτου πρωτοκουράτωρος νομοφύλακος καὶ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Παντεχνοῦς ·

Τοῦ μεγάλου ἐπιφανεστάτου πρωτοκουράτωρος καὶ φύλακος κυροῦ Ἠλία τοῦ Βουρτεοῦ ·

Συμπαρισταμένης καὶ τῆς συγκλήτου, καὶ συνεδριαζόντων αὐτῇ καὶ συνδιαιτώντων τῇ ὑποθέσει·

Τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Κωνσταντίνου ·

Τοῦ Ἱεροσολύμων μοναχοῦ Ἰωάννου ·

Συνεδριάζοντος ἡμῖν καὶ τοῦ ὑποψηφίου Θεοῦ πόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας Σωτηρίχου τοῦ Παντευγένου ·

Συνδιαιτώντων ὡσαύτως τῇ ὑποθέσει καὶ ἡμῶν Τοῦ ἀρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας μοναχοῦ Ἰωάννου ·

Καὶ τοῦ Κύπρου μοναχοῦ Ἰωάννου ·

Καὶ συνδιαγνωμονούντων καὶ ἡμῶν τῶν ἀρχιερέων, τοῦ Καισαρείας Στεφάνου, τοῦ Κυζίκου Ἰωάννου, τοῦ Νικομηδείας Θεοφυλάκτου, τοῦ Σίδης Ἰωάννου, τοῦ Θεσσαλονίκης Βασιλείου, τοῦ Νεοκαισαρείας Κωνσταντίνου, τοῦ Λαοδικείας Καλοῦ, τοῦ Κορίνθου Θεοδώρου, τοῦ Ἀθηνῶν Γεωργίου, τοῦ Μωκησοῦ Λέοντος, τοῦ Ναυπάκτου Βασιλείου, τοῦ Φιλιππουπόλεως Θεοδώρου, τοῦ Ἀδριανουπόλεως Λέοντος, τοῦ Ἀπαμείας Γεωργίου, τοῦ Κερκύρας Κωνσταντίνου, τοῦ Ἀτταλείας Νικολάου, τοῦ Παροναξίας Ἰωάννου, τοῦ Μεσημβρίας Θεοδώρου, τοῦ Βιζύης Θεοδώρου, τοῦ Ἀρκαδιουπόλεως Κωνσταντίνου, τοῦ Παρίου Νικήτα, τοῦ Σηλυβρίας Ἰωάννου, τοῦ Ἀραβιζύης Γρηγορίου, τοῦ Λήμνου Μιχαὴλ, τοῦ τῆς Ἡρακλέος μοναχοῦ Ἀκακίου ·

Καὶ τῶν παρευρεθέντων ἐν τῇ πόλει θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων ·

Τοῦ Πατρῶν Γεωργίου, τοῦ Τραχάλης. . . . . τοῦ Ὑρκανίας Διονυσίου, τοῦ Δαλισάνδων Κωνσταντίνου, τοῦ Ἄργους Λέοντος, τοῦ Δημητριάδος Ἰωάννου, τοῦ Ἄρτης Βασιλείου, τοῦ Ἀντάνδρου. . . . .

Συμπαρισταμένων καὶ τῶν θεοφιλεστάτων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων ·

Ὅτι καρδία βασιλέως εὐσεβοῦς ἐν χειρὶ Θεοῦ, ὡς γέγραπται, καὶ ὅτι μὴ πόρρω θείας βουλῆς τὸ κατ' αὐτὸν περαίνεται διαβούλιον, ἀτεχνῶς αὐτοῖς ἔργοις ὁ θεοστεφὴς ἡμῶν αὐτοκράτωρ καὶ ἄρτι παρέδειξεν· ὃν καὶ Χριστοῦ νοῦν εἰπών τις πεπλουτηκέναι φάναι κατὰ τὸν θεῖον καὶ μέγαν ἀπόστολον · ἅτε δὴ καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα τῇ θείᾳ κυβερνήσει προσανατθέμενον, οὐκ ἂν ἁμάρτοι τοῦ πρέποντος· τἆλλα μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀπαριθμεῖσθαι τούτου πλεονεκτήματα, ὅσα τε τὸν ἐκτὸς καὶ φαινόμενον βασιλέα μεγαλουργὸν παρίστησιν ὑπὲρ ἄνθρωπον · καὶ ὅ γε τὸν ἐντὸς καὶ κρυπτόμενον διαδείκνυσιν ἐμφανέστατα πρὸς τὸ τοῦ θείου κάλλους ἀρχέτυπον ἀκριβῶς ἐξεικονιζόμενον, περιττὸν ἴσως δόξει καὶ ἄκαιρον.

Πλὴν ἀλλὰ ταῦτα μόνα ῥητέον, ἐφ' οἷς ἄρα τὸν παρόντα συγκεκρότηκε σήμερον σύλλογον· ὡς γὰρ ἀπόφημά τινα καὶ τῆς ὀρθοτόμου δόξης ἀλλότρια περί τε τῆς παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν καιρῷ τοῦ πάθους γενομένη; ἱλαστηρίου τῶν ἡμετέρων ἁμαρτημάτων προσαγωγῆς τοῦ ἰδίου σώματός τε καὶ αἵματος, ναὶ δὴ καὶ τῆς ὁσημέραι παρὰ τῶν θεῖα μεταχειριζομένων ἱεροτελεστῶν γινομένης ἐν ταῖς ἱεραῖς ἁγιστείαις τῶν ζωοποιῶν μυστηρίων, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ μυστικῷ δείπνῳ κατήρξατο, ὡς ἱστοροῦσι τὰ ἱερὰ καὶ θεόπνευστα Εὐαγγέλια, φρονεῖν τε καὶ δογματίζειν τῶν τινας ἱερωμένων ἐπύθετο· ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτέρους ἤδη τὴν νόσον ταύτην ὑφέρπουσαν κατεμάνθανεν, ἣν δυσέριδές τινες καὶ φιλόνεικοι ἄνθρωποι οὐκ ἴσμεν ὅπως φρενοβλαβῶς νενοσήκασιν, ἔνθεον ζῆλον ἀναλαβὼν ὁποῖος οὗτος τὰ πρὸς εὐσέβειαν ζηλωτὴς τῷ ὄντι διάπυρος· καὶ πάσαις ἄλλαις εἰπὼν ἐῤῥῶσθαι τέως κατεπειγούσαις κοσμικαῖς ὑποθέσεσιν, ὁπόσα τούτου τὸ ἔνθεον κράτος ἀλλεπαλλήλως περιστοιχίζουσι· τοῦτο ἐκεῖνο τὸ ἐν Εὐαγγελίοις εὖ ποιῶν καὶ αὐτὸς εὐσεβέστατα συνεπράξατο· ἐξαπέστειλε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ συγκαλέσασθαι τοὺς συλλέξοντας ἐκ τοῦ μέσου ταῦτα δήπου τὰ σκάνδαλα καὶ τοὺς ποιοῦντας τὴν ἀνομίαν· διότι γνόντες τὸν Θεὸν, οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, εἶτ' οὖν συλλογισμοῖς· καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία, καὶ φάσκοντες εἶναι σοφοὶ ἐμωράνθησαν.

Ἔνθεν τοι καὶ ἐν ἁγίῳ συναθροισθέντες ἅπαντες πνεύματι ὁπόσοι τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων ἐκ τῶν ἐγγιστά τε καὶ πόῤῥω ταύτης ἐπαρχιῶν ἐπιδεδημήκαμεν βουλῇ καὶ γνώμῃ τοῦ θεοκυβερνήτου ἡμῶν αὐτοκράτορος· προκαθημένου μὲν τοῦ ἐνθέου κράτους αὐτοῦ, παρισταμένης δὲ τῆς συγκλήτου, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τῶν πατριαρχῶν τοῦ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων τὰ τῆς ὑποθέσεως τῷ κράτει τούτου συνδιαιτώντων, καὶ τοῦ ὑποψηφίου Θεουπόλεως Ἀντιοχείας συνεδριάζοντος, οὐ μὴν οὐδὲ ἡμῶν τῶν ἀρχιεπισκόπων, τοῦ Βουλγαρίας, καὶ τοῦ Κύπρου, τῆς τοιαύτης ἀπολιμπανομένων συνδιαιτήσεως, αὐτὰ ἐκεῖνα καὶ νῦν ὁμοφρονοῦντες ἐπικρατύνομεν ἃ κἂν τῷ γινομένῳ συνοδικῷ σημειώματι κατὰ τὴν κς' τοῦ Ἰανουαρίου μηνὸς τῆς ἤδη παρελθούσης τετάρτης ἐπινεμήσεως τοῦ ,ςχξδ' ἔτους, οἱ τότε συνελθόντες ἐν τῇ ἁγιωτάτῃ Μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ ἱερώτατοι ἀρχιερεῖς καὶ λοιποὶ, οἷς καί τινες ἐξ ἡμῶν τῷ τότε συμπαρελήφθησαν, ὡς πρὸς ἐρώτησιν εἰσαχθεῖσαν τὸ τηνικαῦτα παρὰ τοῦ ἱερωτάτου συναδέλφου ἡμῶν καὶ μητροπολίτου Ῥωσίας Κωνσταντίνου, εὐσεβῶς ἀπεκρίναντο.

Εἰ γὰρ καὶ πολλαχοῦ τῆς Γραφῆς τὸν ἐν μιᾷ τῇ ὑποστάσει νοούμενον Θεόν τε καὶ ἄνθρωπον, Υἱὸν καὶ Λόγον τοῦ συναϊδίου τούτου Πατρὸς, τὰ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας οἰκονομήσαντα, ὡς μέγαν καὶ πρῶτον ἀρχιερέα προσαγαγεῖν ἑαυτὸν τῷ Πατρὶ θυσίαν ζωοποιὸν καὶ κοσμοσωτήριον διεσῆφται καὶ ὡμολόγηται, ἀλλ' οὐχ, ὥς τινές φασιν, οὐδὲν ἐπικεκοινώνηκεν εἰς τὸ ταύτην λαβεῖν, οὔτ' αὐτὸς ὁ ὑπὲρ ἡμῶν ἑαυτὸν προσαγαγὼν ἄμωμον ἱερεῖον ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ οὔτε μὴν τὸ ὁμοούσιον

A Nunc itaque illud solum dicemus, cur præsentem synodum congregandam judicaverit. Statim ac enim intellexit, sacerdotes quosdam fovere animo ac verbis pronuntiare absurda quædam dogmata et a recta fide abhorrentia circa illud quod Dominus Deus ac Servator noster Jesus Christus suæ passionis tempore pro peccatorum nostrorum propitiatione obtulit sacrificium proprii corporis sanguinisque, nec non circa illud quod fit quotidie in sacra vivificorum mysteriorum liturgia a sacerdotibus, cujus rei initium fecit ipse Jesus in sacra cœna, ut sancta et a Deo inspirata Evangelia narrant; eamque ad alios quoque manare sensim morbum hunc cognovisset, quo morosi quidam contentiosique homines temere laborabant; divino statim zelo correptus, pro suo rectæ fidei inflammato amore; sepositis interim quæ instabant mundanis curis; his enim sanctus ejus thronus sine intermissione pulsatur; evangelicum illud exemplum recte ac religiosissime secutus est, videlicet ut angelos suos mitteret ad tollenda de medio hæc scandala, et eos qui operantur iniquitatem: qui agnoscentes quidem Deum, non tamen uti Deum glorificabant, sed in cogitationibus suis syllogismisque evanuerant, quorum insipiens cor obscuratum erat; et dum sapientes se dictitabant, facti sunt stulti.

B

C Quamobrem in sancto congregati Spiritu omnes quotquot in hac regia urbe et in proximis longinquisque provinciis versamur, sic volente ac censente a Deo gubernato imperatore nostro; præsidente sancta majestate ejus, astante senatu nobisque patriarchis Constantinopoleos, et Hierosolymorum, negotium hoc cum majestate ejus gerentibus; nec non nobis Bulgariæ et Cypri archiepiscopis cooperantibus, eademque sentientibus et firmantibus quæ et in Actis synodicis die 26 Januarii, quarta jam præterita indictione, anno VIDCLXIIII. (Christi 1156) quotquot tunc convenerunt in sanctissima magna Ecclesia episcopi reliquique homines (quibuscum et nonnulli ex nobis fuerunt) ad propositam a sanctissimo confratre nostro Russiæ metropolitano Constantino quæstionem orthodoxe responderant.

D

Etsi enim sæpe in Scriptura affirmatur et in confesso est, æterni hujus Patris Verbum Filiumque, quem Deum simul et hominem in una persona intelligimus, quo tempore nostram salutem operabatur, ceu magnum primumque pontificem obtulisse semet Patri hostiam vivificam et mundo salutarem; nequaquam tamen, ut certe nonnulli aiunt, hostiæ particeps vel ipse unigenitus Dei Filius fuit qui pro nobis se victimam immaculatam sistebat, vel etiam consubstantialis eidem vitæque

auctor sanctus Spiritus : neque item oblatam a nobis ex ejus instituto hostiam Patri, Filius et Spiritus recipiunt. Quanquam igitur de illa oblatione sic sæpe prædicto modo locuta est Scriptura, ut constat ; nusquam tamen in eadem divina Scriptura traditum quis inveniet, quod hypostatice Verbum se obtulerit, id est quod natura divina ipsa per se Patri obtulerit, ut isti nugantur, salvificam illam nostri generis victimam ; neque quod illam Filius simul cum sancto Spiritu non receperit.

Ut autem scripta quoque testimonia sistamus, quæ dogmatis hujus veritatem evidenter demonstrant, age testes procedant irrefutabiles divi Patres, qui disertis verbis rem hanc ad liquidum deduxerunt. Atque in primis magnus et in divinis valde versatus Basilius, cujus vocem haud secus quam Dei vocem auscultamus, in compositæ ab eo Mystagogiæ precibus sic manifeste scribit, ubi Servatorem Christum alloquitur : Dignare, ut a me peccatore et indigno hæc tibi dona offerantur. Tu enim es qui offers, et qui offerris, et qui recipis, et qui distribuis, Christe Deus noster. Quæ verba Chrysostomus in precibus a se editæ liturgiæ admittens nullo modo immutavit. Quin etiam miraculis celeberrimus divus Gregorius in edito a se sermone super evangelico dicto : *Hic est Filius meus dilectus* [35], ad litteram ita ait : Hic est Filius meus et agnus, idem sacerdos ac victima, idem offerens et oblatus, idem immolans et immolatus, idem hostia factus idemque hostiam recipiens. ἱερεῖον, ὁ αὐτὸς προσφέρων καὶ προσφερόμενος, ὁ γινόμενος καὶ αὐτὸς τὴν θυσίαν δεχόμενος (24).

Consona his Ecclesiæ quoque Hierosolymitanæ lampas Cyrillus in eo quem de occursu Domini scripsit sermone : Idem, inquit, est sacrificator, idemque victimæ receptor. Insuper et maximus ac divus Cyrillus Alexandriæ luminare in suo de mystica cœna et lotione sermone, diserte sic ait : Bibamus, etc. *usque ad* de venerabili Trinitate (ut col. 166). Idem in suo pariter ad reginas sermone, sacerdotio Christi sæpe commemorato, sic prosequitur : Animadverte quomodo, etc. *usque ad* Deus simul et homo (ut col. 167). Præterea sapiens Theodoretus apostolicum locum enarrans ubi dicitur : *Qui non habet necessitatem quotidie prius pro suis delictis hostiam offerre, deinde pro populi* [36]. hæc addit : Hic autem summet obtulit corpus ; idem sacerdos et victima ; et quatenus Deus, cum Patre et Spiritu donum recipiens. Enarrans autem Davidicum textum : *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* [37], sic interpretatur : Sacrificat nunc quoque Christus de Juda secundum carnem natus, etsi nihil is offert, sed offe-

ζωαρχικόν τε καὶ θεῖον Πνεῦμα · οὔτε δὲ τὴν παρ' ἡμῶν τελουμένην ζωοποιὸν θυσίαν προσαγομένην κατ' αὐτὸν τῷ Πατρὶ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα οἱ συμπροσδέχονται. Εἰ γοῦν καὶ οὕτω τὰ περὶ τῆς εἰρημένης πρώτης προσαγωγῆς πολλαχῶς, ὡς δεδήλωται, γέγραπται, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὑποστατικῶς αὐτὸν, ὡς καὶ καθ' ἑαυτὴν τῆς θείας προσαγούσης, φύσεως κατὰ τὴν αὐτῶν ληρῳδίαν προσαγαγεῖν τῷ Πατρὶ τὴν σωτήριον ἐκείνην τοῦ ἡμετέρου γένους θυσίαν, ὅπου δήποτε τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς παραδεδομένην ἐφεύροι τις, οὐδ' ὅτι μὴ ταύτην συμπροσεδέξατο καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον.

Ἵνα δὲ καὶ χρήσεων γραφικῶν φανότατα τὸ τοῦ δόγματος ἀληθὲς παραστήσαιμεν, ἄγε καὶ μάρτυρες παρ' ἡμῶν παραγέσθωσαν ἀπαράγραπτοι θεοφόροι Πατέρες, οἱ καὶ ῥητῶς ἤδη τὰ περὶ τούτου διατρανώσαντες · καὶ πρῶτον ὁ πολὺς τὰ θεῖα καὶ μέγας Βασίλειος, οὗ καὶ τὴν φωνὴν ὡς Θεοῦ φωνὴν κατέχομεν ἀντίκρυς ἐν ταῖς τῆς παρ' αὐτοῦ ἐκτεθείσης Μυσταγωγίας εὐχαῖς, οὕτω γράφων σαφῶς, ἡνίκα πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν ἀναφέρει τὸν λόγον · Ἀξίωσον ὑπ' ἐμοῦ τοῦ ἁμαρτωλοῦ καὶ ἀναξίου δούλου σου προσενεχθῆναί σοι τὰ δῶρα ταῦτα. Σὺ γὰρ εἶ ὁ προσφέρων, καὶ προσφερόμενος, καὶ προσδεχόμενος, καὶ διαδιδόμενος, Χριστὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ δῆτα καὶ ὁ χρυσοῦς τὴν γλῶσσαν ἐν ταῖς εὐχαῖς τῆς παρ' αὐτοῦ ἐκτεθείσης ἱεροτελεστίας δεξάμενος οὐκ ἠλλοίωσεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἐν θαύμασι περιβόητος θεῖος Γρηγόριος ἐν τῷ παρ' αὐτοῦ ἐκτεθέντι λόγῳ εἰς τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν, τὸ, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς*, κατὰ ῥῆμα οὕτω διεξιὼν, Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου καὶ ἀμνὸς, ὁ αὐτὸς ἱερεὺς καὶ αὐτὸς ἱερουργῶν καὶ ἱερουργούμενος, ὁ αὐτὸς θυσία

Συνῳδὰ τούτοις καὶ ὁ τῆς Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας λαμπτὴρ ἐφθέγξατο Κύριλλος ἐν τῷ εἰς τὴν θείαν Ὑπαπαντὴν πονηθέντι παρ' αὐτοῦ λόγῳ · Αὐτὸς ὁ θύτης, εἰπὼν, καὶ αὐτὸς ὁ τὴν θυσίαν δεχόμενος. Ἔτι δὲ καὶ ὁ πάμμεγας καὶ θεσπέσιος Κύριλλος ὁ τῆς Ἀλεξανδρέων φωστὴρ ἐν τῷ εἰς τὸ μυστικὸν δεῖπνον καὶ νιπτῆρα λόγῳ αὐτοῦ, διαῤῥήδην οὕτως ἀποφαινόμενος · Πίνωμεν αὐτοῦ τὸ αἷμα etc., *usque ad* παντίμου Τριάδος. Ὃς καὶ ἐν τῷ εἰς τὰς βασιλίσσας λόγῳ αὐτοῦ, πολλαχοῦ τῆς κατὰ Χριστὸν ἱερωσύνης μεμνημένος, οὕτω διέξεισι · Ἄθρει δὲ ὅπως etc., *usque ad* ὁμοῦ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Ἀλλὰ καὶ ὁ σοφὸς Θεοδώρητος τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν διηγούμενος τὸ λέγον, *Ὃς οὐκ ἔχει καθ' ἡμέραν ἀνάγκην πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίαν ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν τοῦ λαοῦ*, οὕτως ἐπάγει · Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἕτερα προσέφερον θύματα, οὗτος δὲ ἑαυτοῦ προσενήνοχε σῶμα · αὐτὸς ἱερεὺς καὶ ἱερεῖον γενόμενος · καὶ ὡς Θεὸς, μετὰ Πατρὸς καὶ Πνεύματος τὸ δῶρον δεχόμενος. Ἐξηγούμενος δὲ καὶ τὸ Δαυϊτικὸν ῥητὸν, τὸ *Σὺ εἶ*

[35] Matth. III, 17 ; 17, 5. [36] Hebr. VII, 27. [37] Psal. CIX, 4.

(24) Hic S. Gregorii Thaumaturgi locus excidisse videtur ex calce sermonis ab eo dicti de Christi baptismo, ubi optime hæc verba quidem quadrant, minime tamen nunc leguntur.

ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, περὶ τῆς καθ' ἡμέραν γινομένης ἱεροτελεστίας οὕτως ἡρμήνευσεν· Ἱερατεύει δὲ καὶ νῦν ὁ ἐξ Ἰούδα κατὰ σάρκα βλαστήσας Χριστὸς, καίτοι μηδὲν αὐτὸς προσφέρων, ἀλλὰ τῶν προσφερόντων κεφαλὴ χρηματίζων· σῶμα γὰρ ἑαυτοῦ τὴν Ἐκκλησίαν καλεῖ· καὶ ἱερατεύει μὲν ὡς ἄνθρωπος, δέχεται δὲ τὰ προσφερόμενα ὡς Θεός.

A rentium caput est. Corpus enim suum Ecclesiam appellat. Et sacrificat quidem ut homo, hostiam vero recipit ut Deus.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ πολλῶν ὀλίγα παρὰ τῶν θείων Πατέρων ἐρανισάμενοι πρὸς ἐναργῆ τῆς ἀληθείας παράστασιν, τῇ παρούσῃ γραφῇ ἐνετάξαμεν, τὸ μῆκος τοῦ λόγου ἐκφεύγοντες. Ἔξεστι δὲ τοῖς βουλομένοις φιλοπονεῖν, καὶ ἐξ ἄλλων μυρίων συνάγειν τοῦ θείου δόγματος τὴν ἀκρίβειαν. Τῶν οὖν θεοφόρων Πατέρων οὕτως ὁμοφρόνως εἰρηκότων τὰ περὶ τούτου, εὔδηλον ὡς, ὁπηνίκα καὶ ὁ Δεσπότης Χριστὸς ἑαυτὸν ἐκουσίως ἱέρευσε, προσήγαγε μὲν ἑαυτὸν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ὡς δὲ Θεὸς καὶ αὐτὸς B συνάμα τῷ Πατρὶ καὶ Πνεύματι τὴν θυσίαν ἀνεδέξατο. Ἀλλ' ἐν τούτοις μὲν τὰ τῆς ὑποθέσεως ἐφ' ᾗ καὶ πρώτως συνήλθομεν· καὶ οὕτω δεῖ φρονεῖν τοὺς τῆς Ἐκκλησίας τροφίμους ὡς τῆς Τριάδος προσκυνητάς· καὶ κατ' ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ Δεσποτικοῦ πάθους τὸν θεάνθρωπον Λόγον τὸ σωτήριον θῦμα προσενεγκεῖν τῷ Πατρί τε καὶ ἑαυτῷ ὡς Θεῷ καὶ τῷ Πνεύματι· παρ' ὧν κἀκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι παρήχθη ὁ ἄνθρωπος· οἷς καὶ προσέπταισε τὴν ἐντολὴν παραβάς· οἷς καὶ διὰ τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ καταλλάγημα· ἀλλὰ καὶ νῦν ὡσαύτως τὰς ἀναιμάκτους θυσίας τῇ παντελείῳ καὶ τελειοποιῷ Τριάδι προσάγεσθαι, καὶ ταύτην ταύτας προσαποδέχεσθαι.

Pauca hæc de multis ex divis Patribus decerpentes ad evidentem veritatis demonstrationem, in hunc commentarium inseruimus, prolixitatem verborum vitantes. Licebit autem lucubrare volentibus, ex aliis quoque permultis locis colligere sacri dogmatis demonstrationes. Cum igitur pleni Deo Patres tam concorditer de hac re loquantur, palam est quod cum Christus Dominus se ipsum sponte sacrificio obtulit, quatenus quidem homo erat, se obtulit; quatenus vero Deus, ipse quoque cum Patre et Spiritu hostiam recepit. Atque in hoc proposita quæstio vertitur, cujus causa superiore quoque tempore congregati fuimus. Sic autem omnino credere oportet Ecclesiæ alumnos et Trinitatis cultores: nempe et olim in Passione Dominica Verbum theanthropum salutarem hostiam exhibuisse tum Patri, tum ipsi sibi uti Deo necnon Spiritui: a quibus ex nihilo ad exsistendum productus est homo; quos ipse transgressione sua offendit; quibus denique per Christi passionem reconciliatus fuit. Imo nunc quoque incruentas hostias creatrici rerum omnium et auctrici Trinitati reapse offerri, easque ab eadem C recipi.

Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν τοῦ βασιλέως μεγαλονοίας, οὐ μὴν οὐδὲ τῆς καθ' ἡμᾶς ἀδελφικῆς συμπνοῆς καὶ ὁμονοίας, τὸ μὴ καὶ τοὺς σπορέας τῶν ζιζανίων σπεῦσαι πάντα τρόπον ἐφευρεθῆναι καὶ ἐλεγχθῆναι, τὸ φαῦλον τοῦτο καὶ ἀκανθῶδες σπέρμα τῷ καθαρῷ τῆς εὐσεβείας σίτῳ ἐγκαταμίξαντας, καὶ λόγοις ἀλλοκότοις ἐπιχειροῦντας κατασκευάζειν ὅτι τῆς Νεστορίου λύσσης ἐστὶ παραπλήρωμα τὸ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ὀρθοδόξως δογματιζόμενον, ὡς εἰς δύο Χριστούς, βαθεῖ τῆς ἀπονοίας! οἰομένους ἐντεῦθεν διαιρεῖσθαι τὸν θεάνθρωπον Κύριον, ἐφ' οἷς ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ παρ' ἡμῶν καταγγέλλεται προσφέρειν μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὡς δὲ Θεὸς καὶ προσδέχεσθαι· ἐδέησε λοιπὸν διὰ ταῦτα καὶ ὑμῶν τοῦ καθ' ἕνα πυθέσθαι, ὅπως ἕκαστος ἔχει D περὶ τούτου φρονήματος· ναὶ δὴ καὶ τούτων ὁπόσοι τοῦ συλλόγου μέρος ὄντες, καὶ οὗτοι τὸ τίμιον ἐν διακόνοις συνεξετάζονται. Ἀλλὰ τῶν μὲν ἄλλων ἁπάντων ἐντίμων διακόνων ὅσοι τῷ βασιλείῳ τούτῳ καὶ ἱερῷ παρίστανται βήματι μιᾷ ψυχῇ καὶ γλώττῃ συμφρονούντων καὶ συνομολογούντων τὰ δεδογμένα, ὁ τῶν ἀποστόλων διδάσκαλος Νικηφόρος ὁ Βασιλάκης (25), αὐτίκα κατ' ἀρχὰς τῆς ἡμῶν συνελεύσεως εἰς μέσον τήμερον ἑαυτὸν ἐμβαλὼν, πολὺν ἀρχῆθεν ἐποιήσατο τὸν κατάλογον, ἐν ὑπηκόῳ πάντων ὑφηγησάμενος τὸ συμπεσὸν αὐτῷ αἴτιον τῆς περὶ δόγ-

Quoniam vero fieri non poterat quin magnanimus imperator, itemque nostra concors ac fraterna caterva, horum zizaniorum satores omni studio * detegere atque arguere curaret, qui nempe malum hoc spinosumque semen orthodoxiæ frumento immiscuerunt; absurdisque sermonibus ausi sunt dicere, quod rectum Ecclesiæ dogma Nestorianæ vesaniæ additamentum sit: quia videlicet putant, quasi in duos Christos (hem vesaniam!) isto modo dividi theanthropum hominem, dum unigenitus Filius et Verbum Dei a nobis dicitur offerre quidem ut homo, recipere vero quatenus Deus; quocirca optavit imperator, ut singuli vestrum rogarentur de hac re sententiam, necnon quicunque hujus concilii participes sunt, si modo sint honore diaconatus præditi, interrogentur. Tum quidem cum reliqui omnes honorabiles diaconi, quotquot regali huic sacroque throno astant, uno animo ac voce dogma id confiterentur eique consentirent, Nicolaus Basilaces apostolicarum lectionum magister, statim initio nostri congressus, et hodie etiam in medium prosiliens, longum abs rei initio verborum ambitum orsus, cunctis audientibus rationes exposuit quarum causa de hoc dogmate dubitabat; omnino his quæ dixit significans, se principem ejus discidii fuisse: ideo-

(25) Basilacis hujus ethopœias seu declamationes aliquot edidit Leo Allatius in suis rhetorum Excerptis. Manu scriptas ego vidi in cod. Vat. 1409.

que id dogma a se novum existimatum, prorsus nolle admittere.

Jam vero cum nos duo patriarchæ in hoc dogmate consentiremus, necnon et nos archiepiscopi Bulgariæ et Cypri, cæterique omnes in synodo episcopi unanimem sententiam nemine discrepante teneremus, necesse fuit etiam electum civitatis Dei Antiochiæ magnæ patriarcham Sotericum, qui nobiscum considebat, propriam sententiam rogare. Tum vero, quod quærebatur, manifeste compertum est. Is enim modo tempus poscebat considerandi ante responsum, quasi vero tanta temporis intercapedo post hujus adversus Christum blasphemiæ initium, ipsi haud suffecisset ad sani dogmatis cognitionem; modo autem alia atque alia parum sibi constantia respondebat. Ergo hodie interrogatus a nobis, utrum existimaret beatæ Trinitati sacrificium et olim fuisse oblatum et nunc etiam offerri, ut superior nostra explicavit oratio, an potius soli Patri fuisse oblatum; neque soli Patri respondit offerri, neque non soli. Interdum ad absurdas sententias divertebat; nam vocabulum *offerre*, hypostaticam Filio tribuere proprietatem aiebat, nescio unde hanc doctrinam expiscatus. Recipere autem, paternæ personæ propriam quamdam affirmabat esse qualitatem, æque ac ingeniti attributum, quod unicum peculiare Patris esse attributum Ecclesia a vetere traditione accepit. Deinde nitebatur nos quoque in suam sententiam contrariis syllogismis pertrahere. Si enim, ut ipse aiebat, haud proprium paternæ personæ esset recipere, sed divinæ potius, ut nos dicimus, naturæ, absurdum quid consequeretur: esset enim Deus modo nequaquam. Non enim est sempiterna oblatio, sed et sumpta humanitate posterior, et res creata est: propterea que receptio quoque in quodam temporis spatio fit. Hæc ille aiebat; quasi vero nos statueremus recipere instar esse cujusdam definitionis atque rationis (sive pertinere ad essentiam) incomprehensibilis et supersubstantialis deitatis; et non potius hanc proprietatem a divina dignitate arceremus. Hæc fuit Antiocheni electi summa orationis, ne singula ab eo dicta percurrentes, diutius hunc sermonem protrahamus.

Sed enim ante nos omnes sapientissimus et augusta prudentia plenus, et æque ac Salomon divinitus doctam mentem gerens, potentissimus et sanctus noster imperator, non detrectavit usque ad dialecticos sermones cum Sotericho descendere, verbisque adhortatoriis eumdem diu nitebatur a sua sententia retrahere; argumentis etiam urgens pro sua ingenita regali scientia, et modo huc modo illuc adversarium contortis epichirematibus versans. Inter cætera amanter illi in mentem revocabat Pauli verba ad Corinthios, ut id ipsum videlicet

ματος τούτου ἀμφιβολίας· καὶ διὰ πάντων ἐξ ὧν εἶπε δεικνὺς ὅτι πρῶτος αὐτὸς ἐπὶ τούτῳ ἠγανάκτησεν, ὡς ἔφησε· τῷ τοι καὶ ὡς καινοφανὲς αὐτὸ λογιζόμενος, ὅλως τοῦτο οὐκ ἤθελε παραδέχεσθαι.

Ἐπεὶ δὲ τῶν δύο πατριαρχῶν ἡμῶν ὁμοφώνως γνωμοδοτούντων τὰ περὶ τούτου, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν τῶν ἀρχιεπισκόπων, τοῦ τε Βουλγαρίας καὶ τοῦ Κύπρου, καὶ τῆς λοιπῆς ἡμῶν τῶν ἀρχιερέων ὁμηγύρεως εἰς μίαν γνώμην συνερχομένων, καὶ κατὰ μηδέν τι περὶ τούτου διαφερομένων πρὸς ἀλλήλους, ἔδει καὶ τὸν ὑποψήφιον πατριάρχην Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας Σωτήριχον ὡς συνεδριάζοντα καὶ τοῦτον ἐρωτηθῆναι· ἐνταῦθα μᾶλλον ἦν ἰδεῖν τὸ ζητούμενον εὑρισκόμενον· νῦν μὲν γὰρ καιρὸν ἐζήτει διασκέψεως πρὸς ἀπόκρισιν, ὡς οὐ τοσούτου καιροῦ ἐξ οὗ παρεισεφθάρη τοῦτο τὸ δυσσεβῶς κατὰ Χριστοῦ βλασφημούμενον μὴ ἀρκοῦντος καὶ τούτῳ εἰς διασκόπησιν τοῦ τῆς ὑγιαινούσης δόξης φρονήματος· νῦν δὲ ἄλλ' ἄττα καὶ οὐ συμβαίνοντα ἑαυτῷ ἀπεκρίνατο. Ἐρωτώμενος οὖν καὶ αὐτὸς παρ' ἡμῶν τήμερον, πότερον τῇ μακαρίᾳ Τριάδι λέγει τὴν θυσίαν προσῆχθαί τε καὶ προσάγεσθαι, ὡς ὁ λόγος φθάσας διετράνωσεν ἄνωθεν, ἢ τῷ Πατρὶ μόνῳ, οὔτε μόνῳ ἔλεγε τούτῳ προσάγεσθαι, οὔτε οὐ μόνῳ. Ποτὲ δὲ καὶ εἰς ἀλλοκότους δόξας ἔπιπτε· τὸ μὲν γὰρ προσάγειν ὑποστατικὴν ἀπένεμε τῷ Υἱῷ ἰδιότητα, οὐκ ἴσμεν ταύτην πόθεν εὑρών· τὸ δὲ προσδέχεσθαι τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἴδιόν τι καὶ τοῦτο ἐτίθετο γνώρισμα μετὰ τῆς ἀγεννησίας, ἣν ἰδιότητα μόνον τοῦ προανάρχου Πατρὸς ἡ Ἐκκλησία παρέλαβεν ἐκπαλαι. Εἶτα δὴ καὶ ἐντεῦθεν ἡμᾶς πρὸς τὸ δοκοῦν αὐτῷ κατεσυλλογίζετο· εἰ γὰρ μὴ, καθὼς αὐτός φησιν, ἰδιαίτατον εἴη τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως τὸ προσδέχεσθαι, ἀλλὰ τῆς θείας, ὡς ἡμεῖς φαμεν, φύσεως, ἄτοπόν τι τάχα συμβήσεται· ἔσται καθ' ἡμᾶς ὁ Θεὸς ποτὲ μὲν Θεὸς, ποτὲ δὲ οὔ· οὐ γὰρ ἀΐδιος, φησὶν, προσαγωγὴ, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐνανθρώπησιν καὶ γεγενημένη· διὰ δὲ τοῦτο πάντως ἔν τινι χρόνῳ καὶ τὸ προσδέχεσθαι· ὥσπερ ἂν εἰ τῆς ἀκαταλήπτου καὶ ὑπερουσίου θεότητος ὅρον τινὰ καὶ λόγον ἡμεῖς τὸ προσδέχεσθαι ἐτιθέμεθα, ἀλλὰ μὴ τῷ θείῳ ταύτην ἀφοσιοῦντες ἦμεν τοῦτ' αὐτὸ δὲ ἀξιώματι. Ταῦτα μὲν ὁ Ἀντιοχείας, ἵνα μὴ, τὰ καθ' ἕκαστον τῶν παρ' αὐτοῦ λεχθέντων ἐπεξιόντες, ἐπὶ πολὺ τὸν λόγον ἐκτείνωμεν.

Ὡς δὲ πρὸ πάντων ἡμῶν ὁ πολὺς τῇ φρονήσει καὶ γεραρὸς τῷ νοεῖν, ὁ θεοδίδακτον ὄντως φέρων κατὰ τὸν Σολομῶντα διάνοιαν, κράτιστος καὶ ἅγιος ἡμῶν βασιλεὺς, καὶ ἐς λόγους αὐτῷ συνελθεῖν διαλεκτικοὺς οὐκ ἀπώκνησε, καὶ ῥήμασι παραινετηρίοις ὑπαγαγέσθαι σπεύδων αὐτὸν οὐ διέλιπε, καὶ τοῖς ἐλέγχοις βάλλων αὐτοφυῶς ὁ μεγαλοφυὴς καὶ ἐπιστημονάρχης οὐκ ἐνάρκησε, καὶ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο ποιῶν ἀγχιστρόφοις ἐπιχειρήμασιν οὐκ ἀπέκαμεν· ἐν οἷς ἐκεῖνα παρακαλῶν αὐτὸν ἐφιλανθρωπεύετο, ἄττα δήπου καὶ Κορινθίοις ἐπιστέλλων ὁ μέγας

Παῦλος προέγραψεν, ἵνα τὸ αὐτὸ δηλονότι λέγωμεν πάντες, καὶ μὴ ᾖ ἐν ἡμῖν σχίσματα· ὁ μὲν δὲ κατηρτισμένος ἐν τῷ αὐτῷ νοῒ καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, εἶτ' οὖν ὁ παράστεων τὴν Ἐκκλησίαν, αὐτὸς βαστάζει τὸ κρῖμα. Ὡς οὖν οὕτω ταῦτα, ὁ δὲ καὶ ἔτι τῆς οἰκείας ἐνστάσεως οὐ μεθίστατο, καὶ τοιοῦτόν τί φησι πρὸς αὐτὸν ὁ σοφὸς τὰ θεῖα τῷ ὄντι κραταιὸς καὶ ἅγιος ἡμῶν βασιλεύς· Ποῖος φόβος ἐπήρτηται σκοπητέον τῷ λέγοντι τὴν ὁμοούσιον καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα τὴν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν προσδέχεσθαι· καὶ τίνι τῶν τριῶν ὑποστάσεων τὴν κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησιν ἐπενδείξασθαι οἴεται. Πότερον ὁ Πατὴρ τῷ τοιούτῳ ἀνθρώπῳ ἀγανακτήσει ὅτι τὸν Υἱὸν ἰσότιμον τίθησιν; ἄπαγε. Ἀλλ' ὁ Υἱὸς ἐν τούτῳ δυσχερανεῖ ὅτι τῷ ἰδίῳ Πατρὶ παρ' ἡμῶν συνδοξάζεται; Καὶ μὴν αὐτὸς τῆς δόξης τῆς πατρικῆς ὢν ἀπαύγασμα, ἐν Εὐαγγελίοις εἶπεν· *Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱὸν οὐδὲ τὸν Πατέρα τιμᾷ*· καὶ ὅτι *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν*. Ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα, ὃ συναΐδιόν ἐστι τούτοις καὶ σύνθρονον; Οὐ μὲν οὖν· οὐδὲ γὰρ οὐδὲν τῆς Τριάδος καθέστηκεν ἄτιμον. Ὡς παράλογος ἄρα ὁ περὶ τούτου φόβος, ἵνα μὴ λέγω πάντη καὶ ἀλογώτατος.

Τοῖς γοῦν τοιοῖσδε λόγοις πολὺ μὲν ἔχουσι τὸ σοφὸν, οὐχ ἧττον δὲ τούτου καὶ τὸ ἀναγκαστικὸν πρὸς πειθώ τε καὶ συγκατάθεσιν, τὸ σκληρὸν τῆς τούτου ἐνστάσεως καὶ ἀνένδοτον καταμαλάξας ὀψέ ποτε μόλις αὐτὸν μεταμέλῳ χρησάμενον μεταβουλεύσασθαι πέπεικεν· ἐφ' οἷς ὁμοφρονεῖν ἡμῖν καὶ αὐτὸς συγκατέθετο τοσοῦτον, ὥστε, τὴν οἰκείαν γνώμην ἐγγράφως ἐκθέμενος, ἀναθέματι καθυποβαλεῖν τοὺς μὴ οὕτω φρονοῦντας, μηδὲ πιστεύοντας ὡς τῇ Ἐκκλησίᾳ δοκεῖ· ἦν δὲ γνώμην ἐν μέσῳ τοῦ βασιλείου τοῦδε καὶ ἱεροῦ συνεδρίου αὐτὸς ἀναστὰς ὑπανέγνωσεν, τάδε πρὸς ἔπος διαλαμβάνουσαν· Ὁμοφρονῶ τῇ ἱερᾷ καὶ ἁγίᾳ συνόδῳ ἐπὶ τῷ τὴν θυσίαν καὶ τὴν νῦν προσαγομένην, καὶ τότε προσαχθεῖσαν παρὰ τοῦ μονογενοῦς καὶ ἀνθρωπήσαντος Λόγου, καὶ τότε προσαχθεῖσαν, καὶ νῦν πάλιν προσάγεσθαι, ὡς τὴν αὐτὴν οὖσαν καὶ μίαν· καὶ τῷ μὲν οὕτω φρονοῦντι ἀνάθεμα· κἂν τι πρὸς ἀνατροπὴν εὑρίσκηται γεγραμμένον, ἀναθέματι καθυποβάλλω. Ἡ ὑπογραφὴ· Σωτήριχος Παντεύγενος.

Τούτων οὖν συνενεχθέντων, ἔδοξεν ἡμῖν δέον εἶναι τὸ κατασκοπῆσαι λοιπὸν καὶ τὰ περὶ τῆς αὐτοῦ καταστάσεως, εἰ ἄρα χρὴ τοῦτον ἐν ἱερατικῇ καταστάσει μένειν τὸ ἀπὸ τοῦδε, εἴτε καὶ εἰς ἀρχιερέα προβιβασθῆ· αὐτίκα οὖν ὁ κράτιστος καὶ ἅγιος ἡμῶν βασιλεὺς, τὴν περὶ τούτου ζήτησιν μὴ ἀνήκειν τῷ μεγίστῳ κράτει αὐτοῦ ἐπειπὼν, κατὰ τὸ δοκοῦν ἡμῖν ἐνδεχόμενον κανονικῶς τὰ περὶ τούτου ἐπέτρεψε διαπράξασθαι· ἐν πᾶσι γὰρ τὴν τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ἀκριβεστάτην συντήρησιν ἀποδεκτέαν λογίζεται. Συνδιασκεψαμένοις οὖν ἡμῖν ἐν κοινῷ περὶ τούτου, ἀπεντεῦθεν πάσης ἱερατικῆς ἀξίας ἀνάξιος κέκριται ὁ ὑποψήφιος Ἀντιοχείας Θεουπόλεως Σωτήριχος ὁ Παντεύγενος· ἑπτὰ τοίνυν ἐξ ἡμῶν τῶν κατωτέρω ῥηθησομένων

omnes dicamus, et in nobis non sint schismata [34]: qui autem in suo proposito sententiaque perseverat, id est Ecclesiam conturbat, ipse judicium portabit. His auditis, cum ille nihilominus resistendo non desisteret, hæc divina doctrina instructus vere potens et sanctus imperator noster addidit: Age videamus quisnam timor impendeat dicenti, quod consubstantialis et individua Trinitas hostiam pro nobis oblatam recipiat; et cujusnam et tribus personis indignationem formidare queat. Num Pater indignabitur huic homini, qui Filium æque secum honorandum statuit? apage. Num Filius ægre feret se cum suo Patre conglorificatum? Atqui ipse cum sit paternæ gloriæ splendor, in Evangelio ait: *Qui Filium non honorat, ne Patrem quidem honorat* [35]; et: *Ego ac Pater unum sumus* [36]. Num denique irascetur sanctus Spiritus, qui cum his sempiternus est et in eodem residens throno? Minime gentium. Nihil enim in Trinitate caret honore. Stultus igitur hac super re timor, ac pene dixerim, stultissimus.

Hisce igitur valde doctis sermonibus persuadentibus æque et ad assensum compellentibus, contentionis suæ duritiem ac pertinaciam sero vix molliens, persuaderi sibi contrarium tandem est passus; ac per propriam sententiam scripto traditam, aliter sentientes neque Ecclesiæ doctrinam amplectentes anathemati subjecit: quam suam sententiam in medium progressus hujus regii sacrique synedrii stans legit, quæ ita ad litteram se habebat: Assentio sacræ sanctæque synodo in hoc dogmate, quod sacrificium tam quod nunc offertur, quam illud ab unigenito olim incarnato Verbo oblatum, et tuno oblatum fuerit et nunc offeratur, tanquam unum idemque. Et qui minime sic censet, eum anathematizo; et si quid contrarium reperiatur scriptum, id pariter anathematizo. Soterichus Panteugenus subscripsi.

His ita compositis, visum est nobis dispiciendum quoque fore de hujus ordinatione, nempe utrum oporteret hunc deinceps in ecclesiastico statu manere, vel ad ipsum pontificatum promoveri. Statim igitur potentissimus sanctusque noster imperator, hanc quoque quæstionem minime esse differendam sua maxima auctoritate annuens, quidquid nobis canonice facere placuisset concessit. Putat enim sacrorum divinorumque canonum exactam observantiam in cunctis tenendam. Ergo communi consilio deliberantibus, omni in posterum sacerdotali dignitate indignus judicatus est Soterichus Panteugenus Antiochiæ Dei civitatis electus patriarcha. Cum vero septem ex nobis infra nominandi postulassent, ut primo accuratius de

[34] I Cor. I, 10. [35] Joan. V, 23. [36] Joan. X, 30.

hac re dispiceremus, deinde in alia sessione sententiam quisque suam proferrent.

Ego quidem Constantinopolitanus, non admittendum ad sacerdotium aio hunc, quia jam biennio non clam neque in angulis, sed manifeste recto dogmati contradicit, seque publicum pravæ doctrinæ fautorem defensoremque profitetur.

Ego Hierosolymitanus, idem censeo quod sanctissimus dominus meus et consacerdos Constantinopolitanus de hoc proposito pie et secundum Dei voluntatem statuit.

Ego Bulgarus aio fieri non posse ut hic sacerdotium retinere sinatur, quia tantum contra Dei Ecclesiam scandalum suscitavit, et quia complures huic esse assecles puto, nescimusque utrum ad veritatem sincero judicio reversuri aliquando sint. Quod si juxta effatum Dominicum, homini qui minimum aliquem Christo credentem scandalizaverit, expedit ut lapide molario in ejus collum immisso præcipitetur, et in maris profunditatem jaciatur[40]; qui multos circa dogma scandalizavit, quantæ erit pœnæ obnoxius? Insuper ex diversis divinis canonibus satis cognoscitur, hunc ad sacerdotium minime admitti posse, imo deponendum.

Ego quoque Cyprius aio, me utpote extraneum, antea quidem non satis cognovisse quas iste vomit blasphemias adversus rectum Ecclesiæ dogma. Sed enim ex his quæ hodie ipsum audivi dicentem ante regium et ecclesiasticum thronum, non pontificatui tantummodo eum prorsus ineptum judico, verum etiam diaconali gradu, quem hactenus tenuisse videtur, indignum, ita ut ex hoc etiam ejiciendus videatur.

Ego Cæsariensis hunc, utpote sæpe orthodoxiæ adversatum, ad sacerdotium non admitto.

Ego Corinthius judico hunc omni sacerdotio indignum, utpote irreligiosum et blasphemias non solum mente foventem, verum etiam loquentem. Quamvis enim illis nunc anathema dixit, nihilominus sacerdotio et clero excluditur juxta magnum Athanasium Alexandrinum in Epistola ad Rufinianum episcopum, juxtaque alios divinos canones. Certe synodica sexti concilii definitio ita partim se habet : « His itaque cum omni diligentia curaque eximia a nobis constitutis, definimus nemini licere aliam fidem proferre seu conscribere, vel componere, neque aliud symbolum exponere aut docere vel tradere. » Et paucis interpositis : « Vel novum loquendi genus, seu vocabulorum inventionem invehere, ad dogmatum quæ definivimus subversionem. Quod si id faciant episcopi aut clerici, episcopatu et clericatu extorres fiant; si

[40] Matth. xviii, 6.

A αἰτησαμένων κατασκέψασθαι πρότερον περὶ τούτου τὸ τελεώτερον, καὶ ἐν ἑτέρᾳ συνελεύσει τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἀποφήνασθαι.

Ἐγὼ μὲν ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἀπαράδεκτον εἰς ἱερωσύνην τοῦτόν φημι εἶναι, ὡς ἐπὶ δύο ἤδη χρόνους οὐ κρύφα οὐδ' ἐν γωνίᾳ, ἀλλὰ φανερῶς κατὰ τοῦ ὀρθοῦ παῤῥησιαζόμενον δόγματος, καὶ συνήγορον ὄντα λαμπρὸν τῆς ἀσεβείας καὶ πρόμαχον.

Ἐγὼ δὲ ὁ Ἱεροσολύμων αὐτὰ ταῦτα καὶ αὐτὸς γνωματεύω ἅπερ ὁ ἁγιώτατος ἐμοῦ δεσπότης καὶ συλλειτουργὸς ὁ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ὑποθέσει θεαρέστως ἅγαν καὶ εὐσεβῶς ἀπεφήναντο.

Ἐγὼ δὲ ὁ Βουλγαρίας λέγω ἀδύνατον εἶναι τὸν παραδεχθῆναι τοῦτον ἔχειν ἱερωσύνην, ὅτι τοιοῦτον σκάνδαλον κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐξήγειρε καὶ ὅτι καὶ διάφοροι τούτῳ οἶμαι συνηκολούθησαν, καὶ ἀγνοοῦμεν εἰ πρὸς ἀλήθειαν μετὰ ὀρθοῦ φρονήματος καὶ τότε ἐπιστραφήσονται· καὶ εἴπερ κατὰ τὰ Κυριακὰ λόγια τῷ ἕνα τινὰ τῶν μικρῶν σκανδαλίσαντι τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Χριστὸν συμφέρει ἐστὶν ἵνα λίθος μυλωνικὸς εἰς τὸν τράχηλον αὐτοῦ κρεμασθῇ, καὶ εἰς βυθὸν θαλάσσης ἀπορριφῇ, τί πολλοὺς σκανδαλίσας ἐπὶ τῷ δόγματι, ὁποίᾳ ἐστὶ τιμωρίᾳ ὑπόδικος; Ἀλλὰ καὶ ἐκ διαφόρων θείων κανόνων τὸ ἀπαράδεκτον πρὸς ἱερωσύνην καὶ καθῃρημένον τοῦτον εἶναι διαγινώσκεται.

Ἀλλὰ κἀγὼ ὁ Κύπρου τοῦτό φημι, ὡς τὰ μὲν ἄλλα τοῦ ἀνδρὸς ἀπόδημος ὤν, τὸ πρότερον οὐ σύνοιδα ἀκριβῶς ὅσα καὶ βλασφημῆσαι λέγεται κατὰ τοῦ ὀρθοῦ δόγματος τῆς Ἐκκλησίας· ἀφ' ὧν δὲ σήμερον ἐνώπιον τοῦ βασιλικοῦ καὶ ἱερατικοῦ βήματος τοῦδε ἠκροασάμην λέγοντος τούτου, οὐ μόνον ἀρχιερωσύνην ἀπαράδεκτον εἶναι παντάπασιν ἀποφαίνομαι αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ διακόνου βαθμοῦ ὃν δοκεῖ τέως ἔχειν, ἀνάξιος πάντη καθέστηκεν, ὡς ἀφαιρετέου καὶ τούτου τυγχάνοντος ἤδη αὐτοῦ.

Ἐγὼ δὲ ὁ Καισαρείας· ὡς πολλάκις κατὰ τῆς ὀρθοδοξίας αὐτὸν ἐνστάντα εἰς ἱερωσύνην οὐ παραδέχομαι.

Ἐγὼ δὲ ὁ Κορίνθου κρίνω τοῦτον πάσης ἱερωσύνης ἀνάξιον, ὡς ἀσεβῆ τε καὶ βλάσφημα φρονήσαντα καὶ λαλήσαντα· εἰ γὰρ καὶ ἀναθέματι νῦν καθυπέβαλεν, ἀλλὰ τῆς ἱερωσύνης καὶ τοῦ κλήρου ἐκβέβληται, κατὰ τὸν Ἀλεξανδρείας μέγαν Ἀθανάσιον πρὸς Ῥουφινιανὸν ἐπίσκοπον γράψαντα, καὶ καθ' ἑτέρους θείους κανόνας· ὁ μέν τοι συνοδικὸς ὅρος τῆς ἁγίας ἕκτης συνόδου οὕτως ἐν μέρει διέξεισι· « Τούτων τοίνυν μετὰ πάσης ἀκριβείας τε καὶ ἐμμελείας πανταχόθεν παρ' ἡμῶν διατυπωθέντων, ὁρίζομεν ἑτέραν πίστιν μηδενὶ ἐξεῖναι προφέρειν, ἢ γρᾶφειν συγγράφειν ἢ συντιθέναι πίστιν ἑτέραν, ἢ προκομίζειν ἢ διδάσκειν ἢ παραδιδόναι ἕτερον σύμβολον. » Καὶ μετά τινα· « Ἢ καινοφωνίαν ἤτοι λέξεων ἐφεύρεσιν πρὸς ἀνατροπὴν εἰσάγειν τῶν νῦν παρ' ἡμῶν διορισθέντων, ἐπισκόπους μὲν ὄντας ἢ κληρικοὺς, ἀλλοτρίους εἶναι τῆς ἐπισκοπῆς καὶ τοῦ

κλήρου· μονάζοντας δὲ ἢ λαϊκοὺς, ἀναθεματίζεσθαι. » Τούτῳ συμφθέγγονται καὶ ὁ τῆς ἐν Νικαίᾳ τὸ δεύτερον ἁγίας συνόδου ὅρος, καὶ ἕτερος θεσμὸς τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων.

Ἐγὼ δὲ ὁ Ἀθηνῶν ὀψέ φημι καὶ μόλις μεταμαθόντα αὐτὸν τὴν ἀσέβειαν, καὶ ταῦτα ὑποψήφιον ὄντα πατριάρχην, εἰς ἱερωσύνην οὐκ ἄν ποτε παραδέξωμαι· ἀλλὰ κἂν τινες παραδέξωνται, ἑαυτὸν ἐξ αὐτῶν ἀποῤῥήγνυμι.

Ἐγὼ δὲ ὁ Λαρίσσης, τῷ Ἀθηνῶν ἐς τὰ λοιπὸν συμφρονῶν, ἀπὸ τῆς τοῦ μεγάλου μᾶλλον Ἀθανασίου ἐπιστολῆς ἀποκηρύττω τοῦτον τοῦ ἱερατικοῦ παντὸς ἀξιώματος.

Ἐγὼ δὲ ὁ Ἀδριανουπόλεως τοῦτο λέγω, ὅτι, ἐὰν ἀπὸ τῶν θείων καὶ ἀχράντων εὐαγγελιστῶν, καὶ τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων, οὐ δύναται τῆς ἱερωσύνης (τυγχάνειν) κἂν ἅπαξ ἐλεγχθῇ ἑαλωκὼς ἐπί τινι ἁμαρτήματι, οἵοις δὴ περιπίπτομεν ἄνθρωποι ὄντες, καὶ τὸν πηλὸν τοῦτον καὶ σαρκικὸν περικείμενοι, πῶς ἐστι δυνατὸν εἰς ἱερωσύνην προβιβασθῆναι τὸν ὑποψήφιον Ἀντιοχείας, ἄνθρωπον ὑπὲρ τὰ ἑξήκοντα ἔτη γενόμενον, δοκοῦντά τε λόγοις σοφοῖς ἐνευδοκιμεῖν, καὶ εἰς πατριαρχικὸν θρόνον προβεβλημένον, καὶ νῦν φάντα οὐ μόνον λόγους τῆς ὀρθοδόξου ἀλλοτριόφρονας πίστεως, ἀλλὰ καὶ λόγον συγγραψάμενον πλήρη βλασφημιῶν καὶ ἀποφημιῶν δυσσεβῶν, καὶ μόλις ποτὲ μεταπεισθέντα καὶ μεταμαθόντα τὸ εὐσεβὲς καὶ τὸ ὀρθόδοξον; Διὰ τοῦτο τοίνυν οὐδὲ αὐτὸς ἄξιον ἱερωσύνης τὸν τοιοῦτον λογίζομαι.

Καὶ εἰς ἀνασκοπὴν συνελθόντες οἱ αὐτίκα τὴν κατ' αὐτὸν ψῆφον ἐνθέμενοι, ἀποφαινόμεθα τοῦτον ἱερωσύνης πάσης ἀνάξιον, οὐ διὰ τὰ σήμερον μόνον παρ' αὐτοῦ λαληθέντα μετὰ πολλῆς τῆς ἐνστάσεως, ἀλλ' ὅτι περ ἐξ ὅτου τὸ βλάσφημον τοῦτο διεθρυλλήθη δόγμα, καὶ λόγος ἐξέθετο τῆς καινοφανοῦς ταύτης αἱρέσεως συνήγορος· καὶ οὐ μόνον προστάτης ἐγγράφως καὶ πρόμαχος τῆς τοιαύτης ἀσεβείας ἐδείκνυτο, ἀλλὰ καὶ ἀγράφως πλειστάκις διαλεγόμενος πρός τε ἄλλους πολλοὺς καί τινας ἐξ ἡμῶν, οὕτως ἀναφανδὸν ἐκύρου τὴν τοιαύτην ἀσέβειαν, καὶ τὰς τῶν Χριστιανῶν ψυχὰς ἐσκανδάλιζε. Καὶ ἡμῖν μὲν οὕτω τὴν σήμερον τοῖς πλείοσι τοῦ συλλόγου τὰ κατ' αὐτοῦ ἀποπέφανται, ἐν ᾗ καὶ ἡ τῶν ἐν Νικαίᾳ συναθροισθέντων θείων Πατέρων ὁμήγυρις ἐπὶ τῇ τοῦ ματαιόφρονος Ἀρείου καθαιρέσει, τῇ Ἐκκλησίᾳ εὖ ποιοῦσα συνέδραμε· τισὶ δὲ ἐξ ἡμῶν, ἤγουν τῷ Ἡρακλείας, τῷ Κυζίκου, τῷ Σίδης, τῷ Θεσσαλονίκης, τῷ Καισαρείας, τῷ Φιλίππων, καὶ τῷ Λαοδικείας, οὐκ ἀπεντεῦθεν γνωμοδοτῆσαι περὶ τούτου δεῖν ἔδοξεν, ἀλλὰ σκοπῆσαι, καὶ οὕτω τὸ δόξαν ἀποφήνασθαι.

Μηνὶ Μαΐῳ, ιγ' ἡμέρᾳ, β' ἰνδικτιῶνι, προκαθημένου τοῦ θεοστέπτου βασιλέως ἡμῶν καὶ αὐτοκράτορος ἡμῶν Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν, παρισταμένων τῇ ἁγίᾳ βασιλείᾳ αὐτοῦ πάντων τῶν ἀναγεγραμμένων, ἄνευ τοῦ πρωτονοταρίου, τοῦ μεγάλου δρουγγαρίου, τοῦ πρωτασηκρῆτις, καὶ τοῦ νομοφύλακος, συνεδριαζόντων αὐτῷ ἄνευ τοῦ Ἀντιοχείας ἡμῶν τῶν καὶ διαι-

A monachi aut laici, anathemate feriantur. » Canoni huic consonat secundæ quoque Nicænæ synodi definitio, atque aliæ etiam sanctorum atque a Deo afflatorum Patrum auctoritates.

Ego Atheniensis hunc vix seroque a sua impietate recedentem, et quidem cum jam esset patriarcha electus, ad sacerdotium nunquam admittam. Quin si qui eum admiserint, me ab his segrego.

Ego Larissæus cum Atheniensi cæteroqui consentiens, fretus magni præsertim Athanasii epistola, huic homini omnem ecclesiasticam dignitatem abjudico.

Ego Adrianopolitanus aio, quod si jubentibus divis incorruptisque evangelistis, sacrisque et divis B canonibus, haud licet sacerdotium assequi homini illi qui vel semel alicujus peccati convictus fuerit, cujusmodi accidunt hominibus hoc limo et carne circumdatis, qui liceat ad sacerdotium provehere hunc electum Antiochenum, hominem sexagenariam ætatem prætervectum, litteratura clarum, patriarchali sedi destinatum, nunc autem non modo sermonibus utentem ab orthodoxa fide abhorrentibus, verum etiam libelli auctorem, qui blasphemiis impiisque absurditatibus scatet, vixque demum resipiscentem, et ad pietatem orthodoxiamque redeuntem? Quæ cum ita se habeant, ego quoque a sacerdotio hunc repello.

C Ergo ad scrutinium convenientes, qui modo sententiam contra illum diximus, declaramus eum omni sacerdotio indignum, non ob ea tantummodo quæ is hodie multa cum pertinacia locutus est, sed quia ab ipso blasphemum hoc dogma divulgatum est, et libellus etiam perscriptus novæ hujus hæreseos assertor. Neque solum antesignanus atque defensor scripto suo hujusce impietatis exstitit, verum etiam absque scripto sæpe colloquens modo cum aliis multis, modo etiam cum nostrum nonnullis, sic manifeste impium hunc errorem sanciebat, et Christianorum animabus scandalo erat. Et nos ergo synodi hujus pars major in hunc hominem hoc die sententiam dicimus, quo collectum D quoque Nicææ sanctorum Patrum concilium ad vesani Arii damnationem, si militer Ecclesiæ laboranti justas suppetias tulit. Attamen nonnullis nostrum, nimirum Heracleensi, Cyziceno, Sidensi, Thessalonicensi, Cæsariensi, Philippensi, Laodiceno, haud visum est in præsenti de hoc decernere, sed adhuc considerandum, et tum demum sententiam ferendam.

Mensis Maii die tertia decima, indictione secunda, præsidente a Deo coronato imperatore nostro et domino Manuele Comneno, in Blachernarum palatio, assistentibus sanctæ majestati ejus cunctis prædictis, exceptis protonotario, magno drungario, protoasecretis, et nomophylace; consedentibus nobis patriarchis, absque Antiocheno, et de hac re judicantibus; socio judicii nostri Bul-

garo, absque Cyprio qui non interfuit, nobis, inquam, suprascriptis episcopis astipulantibus.

Quandoquidem hesterna acta quæ propter temporis angustias lecta non fuere, hodie demum legenda erant, neque aderat magnæ Dei civitatis Antiochiæ electus olim patriarcha Soterichus Panteugenus, etsi is a regia divaque circumspectione sine dilatione comparere hodie jussus fuerat; idcirco necesse fuit illi iterum intimare notitiam, ut actorum lectioni interesset; quod si forte nollet, nihilominus actorum lectionem fieri oportere. Delegati sunt igitur ad ipsum e nostris præsulibus Corinthi Theodorus, Adrianopoleos Leo, Parii Nicolaus; quibuscum missus fuit etiam judex veli Thomas Hapluchres. Hi vero rem significantes, scriptam denuntiationem apud eum reliquerunt comparendi, uti dictum est. Scheda autem tradita ita ad litteram se habebat:

Mensis Maii die tertia decima, indictione secunda, præsentibus diacono Magnæ Ecclesiæ Belissariota Theodoro, Georgio lectore Antiochiæ modestiæ præposito, Georgio Scutariota lectore Adrianopoleos, Nicolao Attico lectore, et Leone Adrianopolitano; regali divoque et venerando jussu, licet non scripto, nos episcopi auctoritate demandata a sanctissimo domino et œcumenico patriarcha, et a sanctissimo Hierosolymorum patriarcha monacho domino Joanne, insuper etiam a sanctissimo archiepiscopo totius Bulgariæ, charissimo patruo potentis sanctique nostri imperatoris, monacho, inquam, domino Joanne Comneno; nec non ab ea quæ in Blachernarum palatio convenit sancta divaque synodo; pervenimus ad venerandum Hodegorum cœnobium, atque in conspectum admissi electi olim patriarchæ Dei urbis Antiochiæ magnæ domini Soterichi Panteugeni, nuntiavimus ei quæ in mandatis habuimus, his verbis: Potentissimus et sanctus imperator noster jussit heri, ut dicta sancta synodus tuque etiam hodie conveniatis ad lectionem audiendam commentarii de rebus disputatis et actis, te audiente, hesterna die quæ fuit præsentis mensis duodecima coram regali throno, sanctaque et divina synodo. Quoniam vero dicti sanctissimi patriarchæ cæterique antistites convenerunt in Blachernarum palatio, ac jam præsidente a Deo coronato imperatore, et synodi pleno numero, tu non adfuisti, missi nos fuimus, uti dictum est, ad te invitandum, ut sine mora adsis hodie lectioni actorum hesternorum. Scito enim, quod si minime id facias, vel te absente acta nihilominus legentur. Coactus enim a Deo electus sanctissimus noster imperator

(26) Περιωπή, Latine *circumspectio*, vocabulum honoris quo utitur erga cardinales Adrianus VI. PP. apud nos *Spicileg.* t. II, Præf. p. XIII. Equidem absque hoc synodalis scripturæ exemplo, nunquam putassem Latinos a Græcis hujusmodi titulum sumpsisse.

A τώντων τῇ ὑποθέσει πατριαρχῶν, συνδιαιτῶντος ὁμοίως καὶ ἐμοῦ τοῦ Βουλγαρίας, ἄνευ τοῦ Κύπριου μὴ συμπαρουσιάζοντος, συνδιαγνωμονούντων ἡμῶν τῶν προαναγεγραμμένων πάντων ἀρχιερέων.

Ἐπεὶ τὸ κατὰ τὴν χθὲς γεγονὸς σημεῖωμα μὴ ἐφθάσαν ἀναγνωσθῆναι διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ ἔμελλεν ἀναγνωσθῆναι τὴν σήμερον, οὐ παρῆν δὲ ὁ ἐφθάσας πατριάρχης Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας Σωτήριχος ὁ Παντεύγενος, καὶ ταῦτα παραγγελθεὶς παρὰ τῆς βασιλείου καὶ θείας περιωπῆς (26) παρουσιάσαι ἀνυπερθέτως τὴν σήμερον· ἐδόκησε διὰ ταῦτα καὶ πάλιν δοθῆναι αὐτῷ εἴδησιν ὡς ἂν παρουσιάσῃ ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τοῦ τοιούτου σημειώματος· εἰ μὴ βούλοιτο, καὶ ἀπόντος αὐτοῦ τὴν τούτου γενέσθαι ἀνάγνωσιν. Ἀπεστάλησαν οὖν B πρὸς αὐτὸν ἀπὸ μὲν τῶν ἀρχιερέων ἡμῶν ὁ Κορίνθου Θεόδωρος, ὁ Ἀδριανουπόλεως Λέων, ὁ Παρίου Νικόλαος· συνδιεστάλη δὲ τούτοις ὁ κριτὴς τοῦ βήλου Θωμᾶς Ἁπλούχρης· καὶ διερηνύσαντο τούτων παραγγελίαν ἔγγραφον θέμενοι πρὸς αὐτὸν, ἵνα παρουσιάσῃ, ὡς εἴρηται. Ἔσχεν τὸ παρ' αὐτῶν ἐκτεθὲν σημείωμα ῥητῶς οὕτωσί.

Μηνὶ Μαΐῳ, ιγ' ἡμέρᾳ, ἰνδικτιῶνι β', παρουσίᾳ διακόνου Θεοδώρου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ Βελισσαριώτου, Γεωργίου ἀναγνώστου Ἀντιοχείας τοῦ ἐπὶ τῆς εὐταξίας, Γεωργίου ἀναγνώστου Ἀδριανουπόλεως τοῦ Σκουταριώτου, Νικολάου ἀναγνώστου τοῦ Ἀττικοῦ, καὶ Λέοντος τοῦ Ἀδριανουπολίτου· ἀπὸ βασιλικῆς καὶ θείας προσκυνητῆς ἀγράφου προστάξεως, ἡμεῖς οἱ ἀρχιερεῖς ἐξ ἐπιτροπῆς τοῦ C ἁγιωτάτου δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων μοναχοῦ κυροῦ Ἰωάννου, ἔτι δὲ καὶ τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας καὶ περιποθήτου θείου τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως μοναχοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν τῷ παλατίῳ τῶν Βλαχερνῶν συνδρομούσης τὴν σήμερον ἱερᾶς καὶ θείας συνόδου, παρεδάλομεν τῇ σεβασμίᾳ μονῇ τῶν Ὁδηγῶν, καὶ εἰς ὄψιν ἐλθόντες τῷ φθάσαντι προβληθῆναι πατριάρχῃ Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας κυρῷ Σωτηρίχῳ τῷ Παντεγένῳ, ἀνηγγείλαμεν αὐτῷ τὰ ἐνταλθέντα ἡμῖν, εἰπόντες ὡς Ὁ κράτιστος καὶ ἅγιος ἡμῶν βασιλεὺς ὥρισε κατὰ τὴν χθὲς συνελθεῖν κατὰ τὴν σήμερον τὴν ῥηθεῖσαν ἁγίαν σύνοδον καὶ σὲ ἐπὶ τῷ ἀναγνωσθῆναι τὰ σημειωθέντα ἐπὶ τοῖς λαληθεῖσι καὶ πραχθεῖσιν ἐπ' ἀκροάσει σου κατὰ τὴν χθὲς ιβ' τοῦ παρόντος μηνὸς ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ βήματος καὶ τῆς ἱερᾶς καὶ θείας συνόδου. Ἐπεὶ δὲ οἱ μὲν ῥηθέντες ἁγιώτατοι πατριάρχαι καὶ οἱ λοιποὶ ἀρχιερεῖς συνῆλθον εἰς τὸ ἐν Βλαχέρναις παλάτιον, καὶ προκαθίσαντος τοῦ θεοστεφοῦς ἡμῶν αὐτοκράτορος καὶ τοῦ συλλόγου παντὸς πλήρους ὄντος, σὺ οὐκ ἐνεδήμησας· ἀπεστάλημεν ἡμεῖς, ὡς δεδήλωται, μεταχαλέσασθαί σε, ἐφ' ᾧ ἀνυπερθέτως παρουσιάσαι τὴν σήμερον ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῶν σημειωθέντων κατὰ τὴν

χθές· ὀφείλοντα εἰδέναι ὡς, εἰ μὴ τοῦτο ποιήσαις, καὶ σοῦ μὴ ἐνδημήσαντος ἀναγνωσθήσεται τὸ τοιοῦτον· κατεπειγόμενος γὰρ ὁ θεοπρόβλητος καὶ κράτιστος ἡμῶν αὐτοκράτωρ ἐξελθεῖν εἰς τὴν προκειμένην εὐτυχῶς σὺν Θεῷ ἐκστρατείαν, διὰ τὰς ἐπικειμένας κοσμικὰς ἀναγκαίας φροντίδας οὐκ ἔχει πλέον ἀναρτᾶν τὴν ἐξέλευσιν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ νῦν προκάθηται πανημέριος τὴν σὴν ἀναμένων ἐπιδημίαν.

A procedere ad paratam Deo favente militarem expeditionem, propter instantes necessariasque imperii curas, haud diutius discessum suum potest differre. Propterea que heri mandavit, ut cuncti hodie convenirent; et nunc tota die sedet in solio tuum præstolans adventum,

Ὁ δὲ πρὸς ταῦτα ἀντεφθέγξατο μὴ δύνασθαι παρουσιάσαι μήτε σήμερον μήτε αὔριον διὰ τὸ πυρέττειν, ὡς ἔλεγεν· ἐπὶ κλίνης γὰρ ἀνέκειτο, καὶ ἀγνοεῖν εἰ ἐπιταθῇ αὐτῷ τὰ τῆς νόσου· προσθέμενος ὅτι, Ἐμοῦ ἀπόντος, ὃ αἱροῦνται ποιησάτωσαν. Ἡμεῖς δὲ καὶ αὖθις διελαλήσαμεν πρὸς αὐτὸν, ὡς εἰ μὴ παρουσιάσει ἄρτι, ἀναγνωσθήσεται τὸ διαληφθὲν σήμερον, καὶ πᾶσα θύρα δικαιολογίας τούτῳ ἀποκλεισθήσεται. Ἀνεγνώσθη τοίνυν αὐτὸ ἐπὶ βασιλικοῦ βήματος· καὶ ἠρωτήθημεν οἱ παρουσιάσαντες πατριάρχαι, κἀγὼ ὁ Βουλγαρίας, καὶ οἱ ἀρχιερεῖς ἡμεῖς, εἰ δεῖ λοιπὸν τὴν ἀνάγνωσιν γενέσθαι τοῦ ἐκτεθέντος κατὰ τὴν χθὲς, ὡς ξεδήλωται, σημειώματος· καὶ ὡς οὐδεὶς ἐξ ἡμῶν ἀμφιβάλλων πρὸς τὸ ἀναγνωσθῆναι τοῦτο ἐτύγχανεν, ἀνεγνώσθη αὐτό. Ἐπεὶ οὖν συμπαρῆμεν καὶ οἱ κατὰ τὴν χθὲς ζητήσαντες ἀρχιερεῖς σκέψασθαι περὶ τοῦ εἰ δεῖ ἐν ἱερᾷ καταστάσει τε εἶναι, εἴτε καὶ εἰς ἀρχιερέα προβιβασθῆναι τὸν δηλωθέντα Παντεύγενον εἴτε καὶ μὴ, τῶν ἄλλων ἁπάντων εἰπόντων ἀνάξιον αὐτὸν πάσης ἱερατικῆς καταστάσεως· εἶναι, εἴπομεν καὶ ἡμεῖς, ὁ Ἡρακλείας δηλονότι, ὁ Κυζίκου, ὁ Σίδης, ὁ Θεσσαλονίκης, ὁ Νεοκαισαρείας, ὁ Φιλίππων, ὁ Λαοδικείας, τὰ αὐτὰ, καὶ περὶ τούτου φρονεῖν καὶ λέγειν τοῖς λοιποῖς συλλειτουργοῖς ἡμῶν, καὶ μηδὲν ἔχειν ἀμφίβολον.

Ad hæc respondit Soterichus, haud se posse vel hodie vel cras adesse, propter febrim qua se correptum dicebat; nam et in lecto jacebat, et ignarum se num morbus augeretur aiebat. Addidit tamen, ut se quoque absente, quod placitum foret decernerent. Tum nos rursus ipsi significavimus, quod nisi statim compareret, hodie legenda esset B res prædicta, atque omni deinceps defensioni fores præcludendæ. Lectum fuit igitur synodale decretum coram regali throno; moxque fuimus interrogati nos patriarchæ ibi præsentes, et ego Bulgarus, cæterique nos episcopi, num reapse facienda lectio hesternorum, uti dictum est, actorum. Postquam vero nemo ex nobis quominus ea legerentur ambiguum se demonstravit, lecta fuerunt. Cum autem adessemus etiam nos alii episcopi, qui adhuc deliberandum heri censebamus, num vel in ecclesiastico statu retinendus esset vel etiam ad patriarchatum promovendus prædictus Panteugenus, necne; cæteris omnibus omni ecclesiastico statu indignum affirmantibus, nos quoque, Heracleensis scilicet, Cyzicenus, Sidensis, Thessalonicensis, Neocæsariensis, Philippensis, Laodicenus, pedibus in sententiam ivimus, neque eadem et sentire et loqui cum reliquis consacerdotibus nostris absque ulla dubitatione edidimus.

Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Λουκᾶς, καὶ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος νέας Ῥώμης τοῖς ἐν τῷ παρόντι τόμῳ γεγραμμένοις ἐπὶ τοῦ πρὸ ἡμῶν μακαριωτάτου πατριάρχου κυροῦ Κωνσταντίνου στοιχήσας καὶ αὐτὸς καὶ ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis monachus Lucas, Dei miseratione archiepiscopus novæ Romæ, actis in præsenti tomo scriptis sub præcessore nostro beatissimo patriarcha domino Constantino consentiens ego quoque et definiens subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Ἰωάννης καὶ ἐλέῳ Θεοῦ πατριάρχης τῆς μητρὸς πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν ἁγίας Σιὼν πόλεως Ἱερουσαλὴμ ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis monachus Joannes, Dei miseratione patriarcha matris omnium Ecclesiarum sanctæ Sion urbis Jerusalem, definiens subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Ἰωάννης καὶ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος πρώτης Ἰουστινιανοῦ καὶ πάσης Βουλγαρίας ὁ Κομνηνὸς ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis monachus Joannes Comnenus, Dei miseratione archiepiscopus primæ Justinianæ et D totius Bulgariæ, definiens subscripsi.

Εἰ καὶ μετὰ τὸν μακαριώτατον ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας ὑπέγραψα διὰ τὸ θεῖον καὶ ἀναγκαῖον τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὑποθέσεως, ἀλλ' οὖν οὐδὲν ἐκ τούτου τῷ θρόνῳ τῆς Κύπρου γενήσεται πρόκριμα ἐκ τῆς ἐμῆς ὑπογραφῆς, τὸν ἄνω τόπον, ὡς ἐγὼ λέγω, ἐκ διαφόρων δικαίων ἔχοντι· διὸ στοιχῶν καὶ αὐτὸς τοῖς ἐν τῷ τόμῳ ὁρισθεῖσι, φυλάττω καὶ ἐμαυτῷ τὸ τοῦ θρόνου δίκαιον. Ἀσπάζομαι δὲ καὶ τὰ γεγραμμένα, καὶ ταύταις ταῖς ἐννοίαις καὶ πίστεσι συναποθανεῖν εὔχομαι. Ὁ μοναχὸς ἐλάχιστος καὶ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Ἰωάννης.

Quanquam ego post beatissimum Bulgariæ archiepiscopum subscripsi, coactus sacra ecclesiastici argumenti necessitate, nullum hinc sedi Cypriæ fiet præjudicium; quippe qui affirmo me multos ob titulos superiorem tenere locum. Quamobrem et ipse consentiens definitis in tomo, attamen jus sedis meæ mihi vindico. Cæteroquin scripta amplector, atque in hac sententia fideque mori opto. Monachus minimus, et Dei miseratione archiepiscopus Cypri Joannes.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Καισαρείας Καππαδοκίας Στέφανος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Vilis archiepiscopus Cæsareæ metropoleos Cappadociæ Stephanus definiens subscripsi.

Vilis metropolita Heracleæ Petrus definiens subscripsi.

Vilis metropolita Ancyræ Stephanus definiens subscripsi.

Vilis metropolita Cyzici Joannes definiens subscripsi.

Vilis metropolita Nicomediæ Theophylactus definiens subscripsi.

Metropolita Nicææ Leo, quanquam huic quæstioni ventilandæ non interfui, de qua in præsenti commentario agitur, nihilominus consentiens præsenti actioni et ipse subscripsi.

Vilis metropolita Chalcedonis, etsi indignus, Constantinus consentiens et ipse pariter subscripsi.

Vilis metropolita Sidæ Joannes ipse quoque definiens subscripsi.

Vilis archiepiscopus metropoleos Thessalonicæ Calus, ita semper per Dei gratiam sensi et sentio, docui et doceo; et sic usque ad vitæ meæ miserandæ terminum sentire et docere spondens, uti in præsenti tomo continetur, secutus cæterorum exemplum ipse quoque definiens subscripsi.

Vilis metropolita Claudiopoleos Gregorius definiens subscripsi.

Humilis episcopus sanctissimæ metropoleos Neocæsareæ definiens subscripsi.

Vilis metropolita Laodiceæ Calus definiens subscripsi.

Vilis archiepiscopus metropoleos Corinthi definiens subscripsi.

Vilis episcopus metropoleos Athenarum Georgius definiens subscripsi.

Vilis metropolita Amastridis Joannes definiens subscripsi.

Vilis metropolita Mocesorum Leo definiens subscripsi.

Vilis metropolita Patrarum Constantinus, etsi hujus quæstionis examini nequaquam interfui, tamen consentiens præsenti actioni et ipse subscripsi.

Vilis metropolita Larissæ Georgius et ipse definiens subscripsi.

Vilis episcopus Nicopolitanæ sanctæ Dei Ecclesiæ Basilius et ipse subscripsi.

Theodorus vilis metropolita Philipporum definiens subscripsi.

Georgius vilis metropolita Apameæ definiens subscripsi.

Vilis metropolita Corcyræ Constantinus definiens subscripsi.

Vilis metropolita Methymnæ Michael consentiens definiensque subscripsi.

Joannes vilis metropolita Paronaxiæ et ipse definiens subscripsi.

Nicolaus vilis metropolita Attaliæ definiens subscripsi.

Vilis metropolita Arcadiopoleos Constantinus definiens subscripsi.

A Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἡρακλείας Πέτρος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἀγκύρας Στέφανος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Κυζίκου Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Νικομηδείας Θεοφύλακτος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ μητροπολίτης Νικαίας Λέων, εἰ καὶ μὴ παρῆμεν ἐπὶ τῇ ζητήσει τῆς παρούσης ὑποθέσεως, ᾗ καὶ τὸ παρὸν σημείωμα γέγονεν, ἀλλὰ στοιχῶν τῇ παρούσῃ πράξει ὑπέγραψα καὶ αὐτός.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Χαλκηδόνος, εἰ καὶ ἀνάξιος, Κωνσταντῖνος στοιχήσας καὶ αὐτὸς ὁμοίως ὑπέγραψα.

B Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Σίδης Ἰωάννης καὶ αὐτὸς ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης Κάλος, οὕτω Θεοῦ χάριτι φρονήσας τε καὶ φρονῶ, διδάσκων τε καὶ διδάξας, καὶ ἄχρι τέλους τῆς ἐλεεινῆς μου ζωῆς φρονεῖν τε καὶ διδάσκειν κατατιθέμενος, ὡς ἐν τῷ παρόντι τόμῳ διείληπται, ἀκολούθως τοῖς ἄλλοις καὶ αὐτὸς ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Κλαυδιουπόλεως Γρηγόριος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Νεοκαισαρείας ὁρίσας ὑπέγραψα

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Λαοδικείας Κάλος ὁρίσας ὑπέγραψα.

C Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Κορίνθου ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Ἀθηνῶν Γεώργιος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἀμάστριδος Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μωκησῶν Λέων ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Πατρῶν Κωνσταντῖνος εἰ καὶ μὴ παρῆμεν ἐπὶ τῇ ζητήσει τῆς παρούσης ὑποθέσεως, ἀλλὰ στοιχῶν τῇ παρούσῃ πράξει καὶ αὐτὸς ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Λαρίσσης Γεώργιος καὶ αὐτὸς ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἐπίσκοπος τῆς ἐν Νικοπόλει ἁγίας τοῦ
D Θεοῦ ἐκκλησίας Βασίλειος καὶ αὐτὸς ὑπέγραψα.

Θεόδωρος ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Φιλίππων ὁρίσας ὑπέγραψα.

Γεώργιος ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἀπαμείας ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Κερκύρας Κωνσταντῖνος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μηθύμνης Μιχαὴλ στοιχήσας καὶ ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ἰωάννης ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Παροναξίας καὶ αὐτὸς ὁρίσας ὑπέγραψα.

Νικόλαος ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἀτταλείας ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς Ἀρκαδιουπόλεως Κωνσταντῖνος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Μιχαὴλ ὁ εὐτελὴς ἐπίσκοπος Λήμνου ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος τῆς Ἡρακλέος Ἀκάκιος μοναχὸς ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Ὑρκανίας Διονύσιος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ἀρχιερέων νείατος εἰνι [*ita cod.*] λόγῳ ἠδὲ τιμῇ σκεπτὴρ νωνύμων Δαλισανδῶν Κωνσταντῖνος ἰσοβριθῆ μοι τὰ ζυγὰ τοῦ νοῦ φέρω τῷ δεσπότῃ μου Σκουταριώτῃ Σίδης.

Ὁ εὐτελὴς ἐπίσκοπος Πατάρων Γεώργιος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Michael vilis episcopus Lemni definiens subscripsi.

Vilis archiepiscopus Heracleæ Acacius monachus definiens subscripsi.

Vilis archiepiscopus Hyrcaniæ Dionysius definiens subscripsi.

Antistitum ultimus et sermone et honore, ignobilium Dalisandorum excubitor, mentis meæ lancem gero parem domino meo Scutariotæ Sidensi.

Vilis episcopus Patarorum Georgius definiens subscripsi.

EX LIBRO XXV

LECTORI BENIVOLO ANGELUS MAIUS.

(Script. vet. tom. IV.)

1. Ineditam Græcæ Ecclesiæ synodum, dogmatis gravitate venerabilem, patriarcharum et metropolitanorum numero insignem, Manuelis gloriosissimi Cæsaris præsentia et actibus cohonestatam, ex autographo vetere, in ipsisque synodi penetralibus confecto codice, Deo favente, vulgamus. Est is codex Græcus Vaticanus 1176, membraneus, in-4, litteris paulo grandioribus summaque sedulitate et calligraphia scriptus; quem quidem olim vidit Leo Allatius (1), sed ubinam is latitaret, nequaquam indicavit, nunc autem in Vaticanæ bibliothecæ pluteis quærenti mihi facile occurrit. Codicem esse autographum, docent ipsæ episcoporum postremæ subscriptiones, charactere proprio singulorum satis vario et difficili exaratæ. Insuper hanc synodici codicis αὐθεντίαν demonstrant Manuelis imper. ejusque conjugis Mariæ, in fronte codicis auro et variis coloribus pictæ imagines, quæ nonnisi viventium principum fieri potuerunt: mortuo quippe Manuele, rerum statim publicarum summa conversio facta est, tyranno oborto Andronico, qui Mariam Augustam illico occidit, paulo post Alexium puerum, Manuelis hæredem, pari scelere exstinxit. Eadem synodus exstat etiam in recentioribus Vaticanæ bibliothecæ codicibus, nempe Vat. 680, Reg. 67. Separatim vero dogmaticum Manuelis imp. edictum scribitur in Ottob. 309. Jam synodi hujus historicam notitiam apud Cinnamum (2), nec non apud Choniatam (3), atque Ephræmium (4) legere licet: cætera vero cum ex ipsa lectione synodi, quam ego Latinam feci, perquam lucide appareant, nolui hac super re verbosius præfari.

(1) *De consens.* lib. II, 12.
(2) *Hist.* VI, 2.
(3) *Hist.* VII, 5.
(4) *Vit. Cæsar.* v. 4746 sqq.

ΣΥΝΟΔΟΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΡΗΤΟΥ, ΟΤΙ, *Ο ΠΑΤΗΡ ΜΟΥ ΜΕΙΖΩΝ ΜΟΥ ΕΣΤΙΝ.*

SYNODUS

HABITA PROPTER ILLUD DICTUM, QUIA, *PATER MEUS MAJOR ME EST.*

Ἔκθεσις τῶν πραχθέντων ἐπὶ τῇ ζητήσει τῆς ἐξηγήσεως τοῦ ἐν τῷ ἁγίῳ Εὐαγγελίῳ ἐμφερομένου ῥητοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ

Expositio eorum quæ gesta sunt ob controversiam interpretatione sententiæ, quæ in Evangelio prolata legitur a vero Deo et Servatore nostro Jesu

Christo, videlicet *Pater meus major me est* [1]. Recitatur autem quidquid antea dictum fuit ab iis qui varie sententiam illam interpretati sunt : atque in medium afferuntur sanctorum Patrum auctoritates : tum ea quæ deinde decreta fuerunt ; nec non illa quæ post veram interpretationem decreto constitutam, acciderunt. Postremo potentis sanctique regis nostri Porphyrogeniti, Romanorum imperatoris, domini Manuelis Comneni, religiosissimum edictum ponitur.

Χριστοῦ, τοῦ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι* Δηλοῦσα καὶ τὰ πρότερον μὲν λαληθέντα παρὰ τὸ τοιοῦτον ῥητὸν διαφόρως ἑρμηνευόντων, τὰ προκομισθείσας τε χρήσεις τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ τὰ μετὰ τοῦτο κυρωθέντα, ἀλλὰ καὶ τὰ μετὰ τὴν κύρωσιν τῆς ἀληθοῦς ἑρμηνείας συνενεχθέντα. Καὶ ἐπὶ τούτοις τὸ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως Πορφυρογεννήτου καὶ αὐτοκράτορος Ῥωμαίων, κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ εὐσεβίστατον ἔδικτον.

ACTIO PRIMA.

ΠΡΑΞΙΣ Α'.

1. Tertio jam et vicesimo anno imperii sceptrum tenente Manuele Comneno, quem in ipso partu purpura excepit, sapientia ad vitale lumen protraxit, fortitudo aluit, fides veræ religionis ad perfectam ætatem perduxit ; quem ut Davidem Deus elegit, quia æque mansuetissimum esse cognovit, et ad paterni diadematis obtinendam hæreditatem majoribus natu fratribus antetulit, atque ab orientalibus plagis usque ad occasum relatis de hoste tropæis condecoravit ; hoc, inquam, anno quæstio per Ecclesiam coorta est, quæ vel uti ignea favilla tenui nata principio, augentibus hinc inde contrariarum partium spiritibus, in excelsam facem evasit ; neque solum episcopales sedes corripuit, verum etiam monasticos cœtus invasit ; neque hos tantummodo, sed etiam magistratus et aulicos, senatum simul et omnes qui regio in palatio versabantur. Cuncti videlicet mira pertinacia et fervore ardentissimo ad veritatis rapiebantur vestigationem. Neque hactenus contentionis flamma substitit, sed ad popularem quoque turbam plebisque fecem devenit. Initium quæstionis fuit ex dicto veri Dei et Servatoris nostri Jesu Christi, quem in Passionis nocte discipulos alloquentem apud evangelistam Joannem theologum hæc dicere comperimus : *Si diligeretis me, gauderetis utique, quod dixi vobis me ire ad Patrem ; quia Pater meus major me est* [2]. Ambigebatur itaque, quanam ratione quove sensu major Christo pater appellaretur.

α'. Ἤδη τὸν ἐπὶ τῷ εἰκοστῷ τῆς αὐτοκρατορίας τρίτον χρόνον ἀνύοντος Μανουὴλ τοῦ ἐκ Κομνηνῶν τὰ τῆς βασιλείας σκῆπτρα διέποντος, ὃν πορφύρα μὲν ἐκ μητρικῶν ὠδίνων παρέλαβε, φρόνησις ἐθήλασε, ἐμαιεύσατο, καὶ ἀνδρία ἐτιθηνήσατο, καὶ πίστις εὐσεβείας ἠνδρώσατο · ὃν κατὰ τὸν Δαβὶδ Θεὸς ἐξ ἁπάντων ἐλέξατο, ὡς κατ' ἐκεῖνον πραότατον κατὰ τὴν ἐκείνου καρδίαν εὑράμενος, καὶ πρὸς τὴν τοῦ πατρικοῦ στέφους διαδοχὴν τῶν ἐν αὐταδέλφοις πρωτογενῶν προέκρινε (1), καὶ ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν τοῖς κατ' ἐχθρῶν τροπαίοις ἐσέμνυνε · τὸ δὴ τότε ζήτημά τι πρὸς μέσην Ἐκκλησίαν ἐκίνησεν · ὃ καὶ, κατὰ τοὺς τοῦ πυρὸς σπινθῆρας ἐκ βραχέων ἀρχάμενον τοῖς τῶν ἐξ ἑτέρας πρὸς ἑτέραν ἀντιθέσεων πνεύμασιν, ἐπὶ πυρσὸν κατέληξεν ἠερίον, καὶ οὐκέτι μόνον περὶ τοὺς ἀρχιερατικοὺς σταθμοὺς ὑπανήπτετο, ἀλλ' ἤδη καὶ τὸν τῶν ἱερομένων κατάλογον ἐπενέμετο · καὶ οὐ τοῦτον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσους τῶν ἐντελῶν αὐχεῖ τὰ βασίλεια σύγκλητόν τε ἅμα, καὶ τοὺς ἄλλως τὰ λαμπρὰ περιπολοῦντας ἀνάκτορα, εἰ καὶ μὴ πάντας εἰς ἐκτεφρουμένους καὶ λυομένους, ἀνθρακιζομένους δέ τινας μᾶλλον τῷ τοῦ τῆς ἀληθείας ἔρωτος ἱερῷ πυρεύματι. Οὐ μέχρι δὲ τούτου τὰ τῆς φλογὸς περίστατο, ἀλλά γε καὶ τὸν ἀγελαῖον ὄχλον καὶ σύφακα τῆς ἑαυτοῦ πυρκαϊᾶς ἐτίθετο παρέργον. Τὸ δὲ ζήτημα περὶ τῆς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φωνῆς ἀρχῆς ἐκ πρώτης προὐβέβλητο · ἦν τῇ τοῦ πάθους ἐννυκτὶ τοῖς μαθηταῖς θεολόγῳ λέγων εὑρίσκεται · *Εἰ ἠγαπᾶτέ με, ἐχάρητε ἄν, ὅτι εἶπον, Πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα · ὅτι ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστι.* Πῶς οὖν κατά τινα τρόπον καὶ οἵαν τὴν ἐκδοχὴν μείζων αὐτοῦ ὁ Πατὴρ ὠνόμασται, διηπόρητο (2).

2. Alii quidem pertinacissime verba hæc pronuntiata affirmabant, quatenus Pater causa fuit æternæ et absque principio et venerandæ Filii divinitatis in prima nativitate : et aliquem ex sanctis Patribus pro se proferebant, qui id dictum sic fuerat interpretatus : neque ferendum omnino judicabant, sicuti aliquot ecclesiastici doctores intellexerant, Christum nempe, etiam ob suam huma-

β'. Οἱ μὲν οὖν ἐνστατικώτατα ταύτην ῥηθῆναι τὴν φωνὴν ἐγνωμάτευον, κατὰ μόνην αἰτίαν τῆς ἀχρόνου καὶ ἀϊδίου καὶ ἀξίας τῆς αὐτοῦ θεότητος πρώτης γεννήσεως, καὶ τόνδε τινὰ τῶν θεοφόρων ἁγίων εἰς μέσον παρῆγον οὕτω ταύτην τὴν φωνὴν ἐκλαβόμενον · καὶ οὐκ ἀνεκτὸν ὅλως ἠγῆντο, κατὰ τὸ ἐν Χριστῷ ἀνθρώπινον μείζονα παρ' αὐτὸν Πατέρα ῥηθῆναι, ὡς ἀνθρώπου τελείου ὄντα

[1] Joan. XIV, 28. [2] Ibid.

(1) Manuelem, inter Joannis II Comneni imp. filios natu minimum, propter majores regias dotes, prælatum fuisse testamento patris ut imperium adipisceretur, dicit præter alios historicos Ephræmius v. 4048. collect vat. T. III. part. 1. p. 100.

(2) Hanc quæstionem propositam fuisse ab ipso Manuele imp., ait Ephræmius v. 4763, quem auctorem legesis narrantem de concilio hoc ipso ob eam rem coacto. Adi præterea Nicetam Choniatam *Hist.* VII, 5.

μετὰ τῆς τελείας θεότητος, καθὼς τισι τῶν ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων ἐξείληπται. Τοῖς δὲ, καὶ κατὰ τοῦτο δὴ τὸ ἀνθρώπινον λεχθῆναι τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, ἐδόκει ἐφερμηνεύεσθαι· ἀλλ' ὅτε μὲν κατὰ τὸ αἴτιον μόνον εἰρῆσθαι ταύτην ἐμάνθανον, οἱ διδόντες τὸ, καὶ κατὰ τὸ ἐν αὐτῷ ἀνθρώπινον λέγεσθαι, πολλὰ κατὰ τῶν οὕτω φρονούντων συνῆγον ἐντεῦθεν τὰ ἄτοπα· καὶ ἐξελέγχειν τούτους ἐπεχείρουν, ὡς οὐχὶ καὶ ἄνθρωπον τέλειον τὸν αὐτὸν Χριστὸν δογματίζοντας· ὥσπερ δὲ καὶ πρὸς μίαν ἀναχραθέντα φύσιν, καὶ διὰ τοῦτο τοῖς μονοφυσίταις οἷον συμπνέοντας. Ὅτε δὲ καὶ κατὰ τὸ ἐν τούτῳ ἀνθρώπινον λέγεσθαι τοῖς τῷ τοιῷδε λόγῳ προστιθεμένοις, ἐκεῖνοι πάλιν κατήκουον, διαιρεῖν αὐτοὺς τὸν ἕνα Χριστὸν ἐπεβοῶντο, καὶ τὰ Νεστορίου φρονεῖν, καὶ εἰς δύο τέμνειν υἱοὺς τὸν ἕνα καὶ ἀδιαίρετον. Καὶ τοιούτοις λόγοις καὶ ἀντιθέσεσι τὸ τῆς ἁγνῆς Ἐκκλησίας ἓν σῶμα καὶ ἀδιάσπαστον διχῇ διαιρεθὲν ἐσχίζετο, μικροῦ δὲ διίστατο. Τῷ δὲ συναπέρρωγε καὶ τὰ περὶ τὴν σύγκλητον καὶ τὸν πολὺν πάντα δῆμον, τῶν μὲν τούτοις, τῶν δ' ἐκείνοις συμφρονούντων, καὶ συνῳδὰ φθεγγομένων καὶ ἀντικρινομένων τοῖς ἕτερα λέγουσιν· ἀγυιαὶ ταῦτα εἶχον καὶ λεωφόροι καὶ στενωποὶ καὶ οἶκοι, περιλαλούμενα. Ἔστι δὲ οἷς καὶ ἄλλως τὸ ῥητὸν ἐφηρμήνευτο, ὡς τοῦ Σωτῆρος οἷον ὑποδυομένου τὸ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως πρόσωπον (3)· ἀλλὰ δὴ καὶ κατὰ μόνον τὸν τῆς κενώσεως τρόπον εἶτουν συγκαταβάσεως· οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ὅτε ἡ τοῦ Κυρίου σὰρξ καθ' ἑαυτὴν νοεῖται οὕτως, ὥσπερ εἰ μηδὲ τῇ θεότητι ἥνωτο· καὶ ἄλλ' ἄττα προβαλλομένοις, ἅπερ δὴ ταῦτα μετὰ τὴν ἀληθῆ τοῦ ζητουμένου γνῶσιν καὶ θέματι.

γ. Οὕτω δὴ τῆς Ἐκκλησίας κυμαινομένης ταῖς τοῦ πονηροῦ πνεύματος αὔραις, φιλονεικοῦντος ἐκρῆξαι τὰ τῆς πίστεως πείσματα, τῆς ἀκρογώνου πέτρας Χριστοῦ τοῦ τὰ διεστῶτα συνάψαντος, οὐκ ἠμέλησεν ὁ τῆς κοσμικῆς μεγάλης ὁλκάδος κυβερνήτης προβεβλημένος ἡμέτερος βασιλεύς· οὐδ' ἐπενύσταξεν οὗτος ὁ φυλάσσων τὸν νεόλεκτον Ἰσραὴλ τὸν καὶ Θεὸν ὁρῶντα τῷ τῆς σαρκὸς προβλήματι σκιαζόμενον, καὶ τῷ αὐτῷ Θεῷ καθορώμενον καὶ σωζόμενον· ἀλλ' ὡς βασιλεὺς τῆς εἰρήνης καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐπιστημονάρχης ἐθῶν τε καὶ πράξεων (4), φιλοπονώτερον περὶ ταῦτα καὶ φροντιστικώτερον διατίθεται. Οὐδὲν μὲν ἧττον καὶ τῶν ὁσημέραι παρεμπιπτουσῶν κατὰ τὰς ὁμβριμαίας σταγόνας κοσμικῶν φροντίδων ἀντιποιούμενος, ὅλον δὲ ὅμως ἑαυτὸν συντείνας, ἐφ' ᾧ τὸ μὲν νοσοῦν ὑγιῶσαι, καὶ τὸ διαῤῥαγὲν ἁρτιῶσαι· καὶ πρὸς μίαν αὖθις τὰ πάντα συναγαγεῖν ὁλομέλειαν. Ἐντεῦθεν καὶ ὅσα παρὰ διαφόρων θεοφορουμένων

A nitatem, majorem appellavisse Patrem, quandoquidem Christus perfectus simul homo Deusque est. Alii contra secundum humanam quoque naturam intelligenda putabant verba : *Pater meus major me est*, verumtamen iidem hi, qui etiam secundum humanam naturam dictum illud fuisse putabant, multa absurda de iis diffamabant, qui tantummodo propter vim paternam Filii causativam, sic locutum Christum docebant : eosque accusabant, ceu si Christum perfectum hominem non agnoscerent, vel ex una concretum natura crederent, ideoque cum Monophysitis conspirarent. Vicissim autem ii, qui verba illa etiam de homine intelligebant, redargui se cernebant, tanquam si unicum Christum dividerent, atque, ut Nestorio placuit, duos
B filios introducerent, cum unus reapse sit atque individuus. Atque his sermonibus et contradictionibus unum atque individuum castæ Ecclesiæ corpus bifariam scindebant : resque jam parum a manifesto schismate aberat. Namque inter se dissidebat senatus, plebisque multitudo, dum alii aliis adhærerent ; et cum his conspirarunt, illis contradicerent : atque ita fora, viæ, vici, ædes, variis sermonibus personabant. Nonnulli etiam aliter dictum illud interpretabantur, ceu si Servator quodammodo gereret naturæ nostræ humanæ personam ; solumque intelligebant extenuationis humilitatisque modum : carnem denique solam per se spectabant, ceu si ne divinitati quidem esset con-
C juncta, aliaque hujusmodi effutiebant, quæ post veram rei controversæ cognitionem Ecclesiæ que concordiam revocatam, anathemate perculsa sunt.

τὴν τῆς Ἐκκλησίας ἕνωσιν καθυπεβλήθησαν ἀνα-

5. Cum hac tempestate jactaretur Ecclesia mali spiritus flabris perflantibus, nitentibusque fidei firmamentum dissolvere, id est angularem lapidem Christum qui distantia conjungit ; haud socordem se præstitit rex noster mundani magni navigii delectus gubernator ; neque dormitavit hic custos novi Israelis qui Deum humana carne contectum vidit, atque ab ipso Deo visitatus servatusque fuit : verum tanquam rex pacis, et ecclesiasticæ disciplinæ
D actionumque sapiens moderator, magno labore studioque ad id negotium incubuit. Et quanquam orbis universi curas, imbrium instar, in se quotidie ruentes sustineret, nihilo tamen minus toto animo dedit operam ut ægra sanaret, disjecta sarciret, atque ad unitatem juncta rursus membra reduceret. Quamobrem sententias etiam complurium inspiratorum theologorumque hominum super hoc proposito scriptas colligi ordinatimque in libro disponi curavit : atque has divorum auctoritates sin-

(3) Hinc Victorinus Comm. in epist. ad Galat. cap. VI, v. 14. (Collect. Vat. t. III, part. II. p. 48) ait : *Catholicum Christus corpus ad omnem hominem habuit ; omne quod passus est catholicum fecit, id est ut omnis caro in illo crucifixa sit.*

(4) Mallem id reservatum pontificibus et episcopis, quorum istud sacrum officium et potestas est. Et quidem Græcus Ephræmius haud unum dilaudat Byzantinum imperatorem, propterea quod nihil in ecclesiastica disciplina novaverant.

gulis sanctissimis patriarchis jussit, itemque aliis delectis per id tempus congregatisque in divina sacraque synodo viris, perque hos ipsos universo deinceps Ecclesiæ populo : Patrum igitur sententiæ erant hæ.

καὶ θεολόγων ἀνδρῶν περὶ τοῦ προκειμένου συνεγράφησαν, συλλεγῆναι καὶ συνεγγραφῆναι σ χηδὸν διετάξατο· καὶ δὴ καὶ τὰς τοιαύτας τῶν ἁγ τούτων χρήσεις ἑκάστῳ τῶν τε ἁγιωτάτων πατρ χῶν ἐκδοθῆναι διεκελεύσατο, νὰ μὴν καὶ τοῖς τ καῦτα συνειλεγμένοις λογάσι τῆς θείας καὶ ἱερᾶς συνόδου, καὶ δι' αὐτῶν παντὶ τῷ τῆς Ἐκκλησ πληρώματι· ἃ καὶ κατὰ ῥητὸν οὕτως ἔχουσι.

Sancti Joannis Damasceni.

4. Eorum, quæ humano more de Servatore Christo prædicantur, sive dicta, sive gesta fuerint, sex modi sunt. Quædam enim ex illis naturaliter ratione carnis assumptæ facta dictaque sunt, velut partus ex Virgine, atque ætatis incrementum et profectus, fames, sitis, defatigatio, lacrymæ, somnus, clavorum fixura, mors aliaque similia, quæ naturales et inculpatæ passiones sunt. In his enim omnibus manet quidem divinæ naturæ cum humana conjunctio, corporis tamen ea vere esse creduntur : quippe cum divinitas nihil horum pertulerit, sed per ea salutem nobis procurarit. Quædam dissimulandi modo, ut cum de Lazaro quærit : *Ubi posuistis eum* [1] ? Cum orat, et cum se subducit. His enim neque ut Deus neque ut homo opus habebat : verum humano more illud prætexebat, quod necessitas atque utilitas exposcebat. Nimirum idcirco, puta, precabatur, ut se minime Deo adversari ostenderet ; utque Patrem, velut sui causam, honore afficeret. Interrogabat, non quod ignarus esset ; sed ut se, quanquam Deus manebat, hominem quoque vere esse demonstraret. Hæc denique ipsi causa secedendi erat, ut nos doceret pericula temere non adire, nec nos ipsos ultro prodere. Quædam rursus dicuntur per assumptionem ut, illud : *Deus meus, Deus meus, ut quid me dereliquisti* [2] ? item : *Ipse Filius Patri subjicietur* [3]. Nec enim quatenus Deus nec quatenus homo, a Patre unquam derelictus fuit : nec peccatum, nec maledictum factus est, nec Patri subjici opus habet. Etenim quatenus, Deus est, æqualis est Patri, non autem adversarius, nec subjectus : quatenus autem homo, nunquam adversus Patrem contumax fuit. Ex quo sequitur, eum, nostri assumpta persona, partes nostras suspiciendo, his verbis usum esse. Quædam autem per excogitatam mente præcisionem dicuntur. Nam si ea quæ revera disjungi nequeunt, hoc est carnem a Verbo, cogitando sejunxeris, caro serva erat et ignara : verum eadem ob hypostaticam cum Deo Verbo conjunctionem id habuit, ut nec serva esset nec ignara. Eadem de causa Patrem Deum suum vocavit. Quædam vero aiebat, ut se nobis manifestaret, nostramque firmaret fidem, veluti cum dixit : *Pater, clarifica me claritate quam habui, prius quam mundus esset, apud te* [4]. Etenim ipse quidem et tunc clarificatus erat, et nunc clarificatur : ne-

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ (5).

δ'. Τῶν ἀνθρωποπρεπῶς ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λε μένων εἴτε ἐν ῥήμασιν εἴτε ἐν πράγμασι τρό εἰσιν ἓξ. Τὰ μὲν γὰρ αὐτῶν κατὰ φύσιν οἰκονο κῶς πέπραχταί τε καὶ λέγεται· οἷον ὁ ἐκ Παρθέ τόκος, ἡ καθ' ἡλικίαν αὔξησίς τε καὶ προκοπ πεῖνα, ἡ δίψα, ὁ κόπος, ὁ ὕπνος, τὸ δάκρυον, τῶν ἥλων ἧρῆσις, ὁ θάνατος, καὶ τὰ τοιαῦτα, ἃ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη τυγχάνουσιν. Ἐν τ τοις γὰρ ἅπασι μίξις μέν ἐστι τοῦ θείου πρὸς τ ἀνθρώπινον· πλὴν τοῦ σώματος ἀληθῶς εἶναι π στεύεται, οὐδὲν τούτων τοῦ θείου πάσχοντος, αὐτῶν δὲ τὴν ἡμῶν οἰκονομοῦντος σωτηρίαν. Τὰ κατὰ προσποίησιν, τὸ ἐρωτᾷν *Ποῦ τεθείκατε τ ζαρον*, ἡ προσευχὴ, τὸ ὑπαναχωρεῖν. Τούτων γ οὔτε ὡς Θεὸς, οὔτε ὡς ἄνθρωπος ἐχρῃζε· τ ἀνθρωποπρεπῶς ἐσχηματίζετο πρὸς ὅπερ ἡ χρ καὶ τὸ λυσιτελὲς ἀπῄτει. Οἷον τὴν προσευχὴν, τὸ δεῖξαι ὡς οὐκ ἔστιν ἀνεύθετος· καὶ ὡς αἰτ αὐτοῦ τιμῶν τὸν Πατέρα. Τὸ ἐρωτᾷν, οὐκ ἀγνο ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὡς κατὰ ἀλήθειάν ἐστιν ἄνθρω μετὰ τοῦ εἶναι Θεός· τὸ ὑπαναχωρεῖν, ἵνα διδ μὴ προπετεύεσθαι μηδὲ ἑαυτοὺς προδιδόναι. Τὰ κατ' οἰκείωσιν· ὡς τὸ, *Θεέ μου, Θεέ μου, ἵν μ' ἐγκατέλιπες*· καὶ τὸ, *Αὐτὸς ὁ Υἱὸς ὑποτα σεται τῷ Πατρί*. Οὔτε γὰρ ὡς Θεὸς οὔτε ὡς ἄ θρωπος ἐγκατελείφθη ποτὲ ὑπὸ τοῦ Πατρός· οὔ ἁμαρτία, οὔτε κατάρα γέγονεν, οὔτε ὑποταγῆ χρῄζει τῷ Πατρί. Καθὸ μὲν γὰρ Θεὸς ἴσος ἐστὶ Πατρὶ, καὶ οὐδὲ ἐναντίος οὐδὲ ὑποτεταγμένος· κα δὲ ἄνθρωπος οὐδέποτε ἀνήκοος γέγονε τοῦ Γεν τορος. Τὸ ἡμέτερον τοίνυν οἰκειούμενος πρόσωπ καὶ μεθ' ἡμῶν τάσσων ἑαυτὸν, ταῦτα ἔλεγε. δὲ διὰ τὴν κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσιν. Ἐὰν γὰρ ἐπινοίᾳ διέλῃς τὰ τῇ ἀληθείᾳ ἀχώριστα, ἤγουν σάρκα ἐκ τοῦ Λόγου, ἡ σὰρξ δούλη ἦν καὶ ἀγ οὖσα· ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν Λόγον καθ' ὑ στασιν ἕνωσιν οὔτε δούλη ἦν, οὔτε ἠγνόει. Οὕτω Θεὸν ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα ἐκάλεσε· τὰ δὲ διὰ τ πρὸς ἡμᾶς φανέρωσίν τε καὶ πίστιν. Ὦ τὸ, Πά τερ, *δόξασόν με τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸ κόσμον εἶναι παρὰ σοί*. Αὐτὸς γὰρ δεδοξασμέν ἦν τε καὶ ἐστίν· ἀλλ' ἡμῖν οὐκ ἦν φανερωθεὶς καὶ πιστωθεῖσα ἡ δόξα αὐτοῦ· τὰ δὲ, κατὰ τὴν τ Ἰουδαϊκοῦ προσώπου οἰκείωσιν. Καὶ μετὰ τ Ἰουδαίων ἀριθμῶν ἑαυτόν· ὡς πρὸς τὴν Σαμαρεί φησιν· *Ὑμεῖς προσκυνεῖτε ὃ οὐκ οἴδατε*· ἡμ

[1] Joan. xi, 34. [2] Matth. xxvii, 46. [3] I Cor. xv, 28. [4] Joan. 17, 5.

(5) *De fide orthodoxa*, lib. iv, cap. 18, edit. Lequienii, t. I, p. 286. Carptim tamen hæc desum excerptorum auctor.

προσκυνοῦμεν ὃ οἴδαμεν· ὅτι ἡ σωτηρία ἐκ τῶν Ἰουδαίων ἐστίν.

A quinquam tamen nobis claritas ejus patefacta comprobataque erat. Postremo interdum ita loquebatur, tanquam Judæorum personam adscivisset, se in eorum numerum ascribendo; ut cum Samaritanæ ait: *Vos adoratis quod nescitis; nos adoramus quod scimus: quia salus ex Judæis est*[7].

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ δευτέρου λόγου τοῦ περὶ Υἱοῦ (6).

Sancti Gregorii Theologi ex oratione secunda de Filio.

ε'. Τὸ γὰρ δὴ λέγειν ὅτι τοῦ κατὰ τὸν ἄνθρωπον νοουμένου μείζων, ἀληθὲς μὲν, οὐ μέγα δέ. Τί γὰρ τὸ θαυμαστὸν, εἰ μείζων ἀνθρώπου Θεός;

5. Dicere autem, quod Pater major Christo sit, quatenus hic homo intelligitur; verum id quidem est, haud tamen magnum. Quid enim mirum, si Deus homine major est?

Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, ἐκ τοῦ διαλεκτικοῦ λόγου, ὃν ἐποιήσατο ἐν τῇ κατὰ Νίκαιαν ἁγίᾳ πρώτῃ μεγάλῃ συνόδῳ πρὸς τὸν Ἄρειον (7).

S. Athanasii ex disputatione quam habuit in sancta prima Nicæna magna synodo adversus Arium.

ς'. Ἀθανάσιος εἶπε· Τίνες οὖν κοπιῶσιν, ἄνθρωποι ἢ ἄγγελοι; Ἄρειος εἶπεν· Ἄγγελοι ἀσώματοι τυγχάνουσι, πρὸς τὸ διακονοῦντας αὐτοὺς καμάτου πεῖραν μὴ λαβεῖν· ἀνθρώπου δὲ τὸ κάμνειν ἴδιον διὰ τὴν τοῦ σώματος βαρεῖαν ὀλκήν. Ἀθανάσιος εἶπεν· Ὁ οὖν Κύριος πῶς ἐκοπίασε; Γέγραπται γάρ· *Ἰησοῦς δὲ κεκοπιακὼς ἐκ τῆς ὁδοιπορίας, ἐκαθέζετο.* Ἄρειος εἶπεν· Συνήγαγές με, ὡς ἠθέλησας, ἐκ τοῦ παραδείγματος τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅτι οὐχ ὡς Θεὸς Λόγος ἐκοπίασεν, ἀλλ' ἵνα φανῇ ὅτι σάρκα, ἣν οὐκ εἶχε πρότερον ὁ Λόγος καὶ Θεὸς, ταύτην ἀνέλαβεν· διὰ τοῦτο τῇ σαρκὶ συνεχώρησε πάσχειν τὰ ἴδια, ἵνα φανῇ ὅτι σάρξ ἐστιν. Ἀθανάσιος εἶπε· Μέμνησο ὅτι προωμολόγηται ὅτι πανταχοῦ πάρεστιν ὁ Λόγος καὶ Θεός. Ἄρειος εἶπεν· Ἀραρότως. Ἀθανάσιος εἶπεν· Εἰ οὖν πανταχοῦ πάρεστι, τίνος ἕνεκεν ἔφασκεν, *Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με μείζων ἐστίν*; Ἄρειος εἶπεν· Παρακαλῶ σε, μὴ ὀχνήσῃς ἀποκαλύψαι τὸ κάλυμμα ἀπὸ τοῦ γράμματος ἐν τάχει. Λίαν γὰρ ἀνιῶμαι. Ἀθανάσιος εἶπεν· Τίς ἐστιν ὁ κεκοπιακὼς, ἄνθρωπος, ἢ ὁ Θεὸς Λόγος; Ἄρειος εἶπεν· Ἄνθρωπος. Ἀθανάσιος εἶπεν· Οὐκοῦν σόν ἐστι τὸ νοῆσαι λοιπόν. Ἄρειος εἶπεν· Κατελαβόμην σου τὸν νοῦν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ, ὅτι, τοῦ Θεοῦ Λόγου πανταχοῦ παρόντος, δῆλον ὅτι διὰ τὴν σάρκα εἶπεν, *Ὁ Πατήρ μου ὁ πέμψας με μείζων ἐστίν*, τὴν βαδίζουσαν καὶ κοπιῶσαν, καὶ ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἑτερον πορευομένην. Ἀληθῶς ὀρθῶς ἔχει τοῦτο.

6. Athanasius dixit: Quinam igitur fatigantur; hominesne, an angeli? Arius dixit: Angeli incorporei sunt, ut cum ipsi ministrant, nullum lassitudinis experimentum percipiant. At hominis proprium est fatigari, propter gravem nempe corporis molem. Athanasius dixit: Quomodo ergo fatigatus est Dominus? Scriptum enim est: *Jesus vero fatigatus ex itinere, sedebat*[8]. Arius dixit: Ut voluisti, eo me, angelorum hominumque exemplo, adduxisti, ut fatear Verbum non ut Deum fatigatum esse, sed ut appareret carnem hanc, quam antea Verbum et Deus non habebat, assumpsisse: idcirco carni quæ sibi erant propria pati permisit, ut carnem esse evidens fieret. Athanasius dixit: Memor sis, concessum jam esse Verbum et Deum ubique exsistere. Arius dixit: Recte admodum. Athanasius dixit: Si igitur ubique præsens est, quanam de causa ait: *Pater meus, qui misit me, major me est?* Arius dixit: Obsecro te, ne graveris velum a littera quam cito detrahere. Valde enim angor animo. Athanasius dixit: Quis fatigatus est, homone, an Deus Verbum? Arius dixit: Homo. Athanasius dixit: Tuum igitur jam est intelligere. Arius dixit: Percipio quid tuo hoc responso intelligas, nempe, cum Deus Verbum ubique adsit, prorsus constare ipsum propter carnem dixisse: *Pater meus, qui misit me, major me est*, Caro enim gradiebatur et fatigabatur, et a loco in locum migrabat. Certe id recte se habet.

Τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγου (8).

S. Amphilochii ex sermone adversus Arianos.

ζ'. Διὰ τοῦτο γὰρ πῇ μὲν ἀνηγμένους, πῇ δὲ ταπεινοὺς φθέγγομαι λόγους· ἵνα διὰ μὲν τῶν ὑψηλῶν τοῦ ἐνοικοῦντος λόγου ἀποδείξω τὴν εὐγένειαν, διὰ δὲ τῶν ταπεινῶν τῆς ἐνοικουμένης σαρκὸς γνωρίσω τὰ ἀσθενῆ. Καὶ πάλιν· Πῇ μὲν ἐμαυτὸν ἴσον λέγω τῷ Πατρὶ, πῇ δὲ μείζονα τὸν Πατέρα· οὐ μαχόμε-

7. Idcirco nunc sublimi, nunc humili oratione utor: nempe ut sublimi, inhabitantis Verbi nobilitatem demonstrem; humili autem, comitantis carnis infirmitatem significem. Et iterum: Modo me Patri æqualem, modo Patrem majorem dico: neque ipse mihi repugno, sed me Deum hominemque demon-

[7] Joan. IV, 22 [8] ibid. 6.

(6) Edit. Maurin. t. I, orat. 30, § 7.

(7) Edit. Maurin. t. II, p. 210. Porro vides Græcam sæculi XII synodum agnovisse ut genuinum Athanasii opus, quod postea Maurini aliique critici inter Spuria Athanasiana confidenter collocaverunt.

(8) In S. Amphilochii reliquiis apud Combefisium p. 149 citatur idem hic titulus; sermo vero ipse periit: ita tamen ut particula quædam Vaticani hujus fragmenti occurrat etiam apud prædictum Combefisium, p. 146, cum titulo: *In illud, «Pater major me est.»*

stro; Deum, sublimitate sermonis; hominem, humilitate. Neque tamen cor vestrum turbetur, quia dixi vobis: *Pater meus major me est*; major enim est illo qui ad eum vadit, non illo qui in ipso est; nam quatenus Deus sum, in Patre sum; quatenus autem homo, ad Patrem vado. Illo igitur major Pater est, qui ad ipsum vadit; non illo qui semper in ipso est. Atque ut verba ad compendium conferam, major simul est atque æqualis: major sciscitante: *Quot panes habetis*[9]? æqualis populum universum quinque panibus saturanti: major interrogante: *Ubinam Lazarum posuistis*[10]? æqualis Lazarum jussu suscitanti: major dicente: *Quis me tetigit*[11]? æqualis perpetuum hæmorrhoissæ fluxum sistenti: major dormiente in puppe, æqualis mari increpanti: major eo quem damnavit Pilatus; æqualis ei qui mundum damnatione liberat: major eo qui alapam crucemque sustinuit cum latronibus; æqualis ei qui latronem gratis justificavit: major eo qui veste nudatus fuit; æqualis ei qui animam ornat: major eo cui propinatur acetum; æqualis ei qui proprium sanguinem ex vino facit: major eo qui dissolutionem templi (id est corporis sui) passus est; æqualis ei qui suum templum (id est corpus) suscitavit; illo, inquam, major, huic æqualis. Et iterum. Haud pluribus verbis vos morabor. Cernis, hæretice, quonam major sit Pater, eo nimirum qui ait: *Jam plura vobiscum non loquar*[12]; non eo qui dicit: *Non relinquam vos orphanos*[13]; etenim *vobiscum sum cunctis diebus usque ad sæculi consummationem*[14]. — *Venit princeps hujus mundi, neque in me quidquam invenit*[15]. Cernis quonam sit major; ille scilicet qui coram principibus damnatus fuit, non eo qui mundum fecit. *Surgite eamus hinc*[16]. Quonam major est Pater? nempe dicente: *Eamus*; non dicente, *Habitabo vobiscum et inambulabo*[17,18]. — *Ego sum vitis vera*[19]; cernis quonam major sit Pater nimirum dicente: *Ego sum vitis*; non dicente: Ego veram vitem plantavi.

S. Cyrilli ex homilia in Ramos Palmarum.

8. Sed quamvis rationalis natura nostra personaliter Verbo unita fuit, non tamen est æquata. Qui enim fieri potest, ut temporale exæquetur æterno; id quod habuit initium, ei quod sine initio est? Et paulo post: Quomodo inquit: *Ego et Pater, unum sumus*? ob cœlestem scilicet ante sæcula nativitatem. Quomodo *Pater meus major me est*? ob terrenum ex Virgine ortum.

Ejusdem ex sermone ad reginas.

9. At quomodo is angelis minor evasit, qui ab illis adoratur, unaque cum Patre regni solium ob-

[9] Matth. xv, 34. [10] Joan. xi, 34. [11] Marc. v, 31. 20. [12] Joan. xiv, 30. [13] ibid. 31. [14,15] Levit. xxvi, 12. [16] Joan. xiv, 30. [17] ibid. 18. [18] Matth. xxv

(9) Notemus de eucharistica transsubstantiatione testimonium catholicum ecclesiastici Patris valde nobilis, qui sæculo quarto post Christum florebat.

(10) Edit. Paris. t. V, part. II, p. 497, 498.

(11) Edit. cit. t. V, part. II, p. 133. D.

νος ἐμαυτῷ, ἀλλὰ δεικνὺς ὡς Θεός εἰμι καὶ ἄνθρωπος· Θεὸς μὲν ἐκ τῶν ὑψηλῶν, ἄνθρωπος δὲ ἐκ τῶν ταπεινῶν. Ἀλλὰ μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία, ὅτι εἶπον ὑμῖν, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*· μείζων γάρ ἐστι τοῦ πορευομένου πρὸς αὐτὸν, οὐ τοῦ ὄντος ἐν αὐτῷ· ὡς γὰρ Θεός εἰμι ἐν τῷ Πατρί· ὥστε ὡς ἄνθρωπος πορεύομαι πρὸς τὸν Πατέρα. Ἐκείνου οὖν μείζων ὁ Πατὴρ, τοῦ πορευομένου πρὸς αὐτὸν, οὐ τοῦ ἀεὶ ὄντος ἐν αὐτῷ· καὶ ἵνα συντόμως εἴπω, μείζων ἐστὶ καὶ ἴσος· ἴσος τοῦ ἐκ πέντε ἄρτων δῆμον ὁλόκληρον κορεννύντος· μείζων τοῦ ἐρωτῶντος, *Ποῦ τὸν Λάζαρον τεθείκατε*; ἴσος τοῦ τὸν Λάζαρον ἀνιστῶντος λόγῳ· μείζων τοῦ λέγοντος, *Τίς μου ἥψατο*; ἴσος τοῦ τὰς ἀκενώτους πηγὰς τῆς αἱμορροούσης ξηράναντος· μείζων τοῦ καθεύδοντος ἐπὶ τῇ πρύμνῃ· ἴσος τοῦ ἐπιτιμῶντος τῇ θαλάσσῃ· μείζων τοῦ κρινομένου ἐπὶ Πιλάτου· ἴσος τοῦ κόσμου ἐλευθεροῦντος τὸν κόσμον· μείζων τοῦ βαπτιζομένου, μείζων τοῦ συσταυρουμένου λῃσταῖς· ἴσος τοῦ τὴν λῃστὴν δικαιοῦντος δωρεάν· μείζων τοῦ γυμνουμένου τὴν ἐσθῆτα· ἴσος τοῦ στολίζοντος τὴν ψυχήν· μείζων τοῦ ποτιζομένου ὄξος· ἴσος τοῦ οἰκεῖον οἰνοχοοῦντος αἷμα (9)· μείζων τοῦ λυομένου ναοῦ· ἴσος τοῦ καὶ μετὰ τὴν λύσιν τὸν οἰκεῖον ἐγείραντος ναόν· ἐκείνου μείζων, τούτου ἴσος. Καὶ πάλιν· *Οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν*. Ὅρᾳς, ῥητορικὲ, τίνος μείζων ἐστὶν ὁ Πατὴρ, τοῦ λέγοντος, *Οὐκέτι πολλὰ λαλήσω μεθ' ὑμῶν*· οὐ τοῦ λέγοντος· *Οὐκ ἀφήσω ὑμᾶς ὀρφανούς*· *μεθ' ὑμῶν* γάρ *εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας*. — *Ἔρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου καὶ ἐν ἐμοὶ εὑρήσει οὐδέν*. Ὅρᾳς τίνος ἐστὶ μείζων, τοῦ κρινομένου ἐπ' ὄψεσιν ἀρχόντων, οὐ τοῦ ποιήσαντος τὴν οἰκουμένην· *Ἐγείρεσθε, ἄγωμεν ἐντεῦθεν*· ὑπὲρ τίνος ἐστὶ μείζων ὁ Πατὴρ, τοῦ λέγοντος Ἄγωμεν, οὐ τοῦ λέγοντος· *Ἐνοικήσω ἐν ὑμῖν καὶ ἐμπεριπατήσω*. — *Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή*. Ὅρᾳς τίνος ἐστὶ μείζων ὁ Πατὴρ, τοῦ λέγοντος *Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος*· οὐ τοῦ λέγοντος, Ἐγὼ ἐφύτευσα ἄμπελον ἀληθινήν.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκ τοῦ εἰς τὰ Βάια Λόγου (10).

ηʹ. Ὅμως, εἰ καὶ ἡνώθη καθ' ὑπόστασιν τῷ Λόγῳ ἡ λογικὴ ἡμῶν φύσις, ἀλλ' οὐκ ἰσώθη· Πῶς γὰρ ἰσωθήσεται τῷ προαιωνίῳ τὸ πρόσφατον; ἢ πῶς ὁμοιωθήσεται τῷ ἀνάρχῳ τὸ ἔναρχον; Καὶ μετ' ὀλίγα· Πῶς φησίν· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν*; τῇ δὲ πρὸ αἰώνων γεννήσει, Πῶς, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*; τῇ κάτω ἐκ Παρθένου γεννήσει.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ εἰς τὰς βασιλίσσας Λόγου (11).

θʹ. Πῶς οὖν ἠλάττωται παρὰ τοὺς ἀγγέλους, πρὸς αὐτῶν προσκυνούμενος, ὁ σύνεδρος Πατρὶ

Ἀλλ' ἔστι σαφὴς ἡ πρόφασις· καθίκετο γὰρ ἐν τοῖς A tinet? In promptu est responsio: Nam corpore, τῆς ἀνθρωπότητος μέτροις, καὶ τὸ ἀποθνήσκειν πεφυκὸς σῶμα λαβὼν, ἴδιόν τε αὐτὸ ποιησάμενος, ἐν αὐτῷ πέπονθε ἑκὼν, καὶ ταῖς ἀνωτάτω δόξαις στεφανοῦται διὰ τὸ πάθος, ὡς δι' αὐτοῦ καταργήσας τὸν θάνατον, καὶ ἄπρακτον ἀποφήνας τὴν φθοράν· ἅτε δὴ καὶ ὑπάρχων ἀφθαρσία καὶ ζωή. Ὅταν οὖν Ἰησοῦν ὀνομάζῃ, καὶ ἠλαττῶσθαι λέγῃ παρὰ τοὺς ἀγγέλους αὐτὸν, οὐκ ἄνθρωπον ἁπλῶς μέρος καὶ ἰδικῶς, ἀλλ' αὐτὸν νοοῦμεν τὸν Μονογενῆ, παραχωροῦντα τοῦ προὔχειν οἰκονομικῶς τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις· ὅτι ἀληθείᾳ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ τῆς ἐκείνων ὑπεροχῆς ἠττώμενος· τὰ δὲ τῆς ὑπεροχῆς τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις, ὅτι καὶ ἔξω σαρκὸς, καὶ τοῦ τεθνάναι κρείττους εἰσί· γεγονότος ἐν τούτοις τοῦ Υἱοῦ διὰ τὴν ἑκούσιον κένωσιν. Ἀλλ' ὁ βραχὺ παρ' ἀγγέλους B ἠλαττωμένος, διά γε τὸ τῆς ἀνθρωπότητος μέτρον, ἐν ὑπεροχῇ θεότητος ὤν, προσκυνεῖται παρ' αὐτῶν, καὶ ἐνίδρυται θώκοις, οὓς περιστᾶσιν ἐκεῖνοι δοξολογοῦντες ἀεὶ, καὶ τῶν δυνάμεων αὐτὸν ὀνομάζοντες Κύριον.

quod mori posset, assumpto, ad humanæ naturæ infirmitates se ipsum demisit, in eoque veluti proprio spontaneam mortem sustinuit. Ob eam porro mortem et passionem, summæ gloriæ coronam promeruit; quippe qui ipsa vita et incorruptio est, et mortem abolevit, et corruptionem omni vi spoliavit. Cum Jesum ergo nominat, et angelis minorem prædicat, non simpliciter nos hominem, seorsumque ac per se positum, mente concipere oportet; sed ipsummet Unigenitum propter incarnationis ordinem potiores partes angelis deferentem. Nam qui excellentiæ illorum cedere prædicatur, is vere homo factus dignoscitur. Illa autem sanctorum angelorum eminentia in hoc præcipue posita est, et quod carne sunt immunes, et quod morti non sunt obnoxii: his autem infirmitatibus propter voluntariam exinanitionem subjectus fuit Filius. Verum enimvero, qui propter humanæ naturæ conditionem paululum infra angelos minoratus dicitur [30], is in deitatis excellentia exsistens, ab illis adoratur, considetque in iis majestatis thronis, quos illi venerabundi undequaque cingunt, indefesso laudum præconio illum extollentes, ac virtutum Dominum appellantes.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου κατὰ Ἀρείου, καὶ εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν, οὗ ἡ ἀρχὴ, « Τῇ προτέρᾳ Κυριακῇ » (12).

S. Joannis Chrysostomi contra Arium, et in Annuntiationem Deiparæ, homilia quæ incipit: « Præcedente Dominica. »

ι'. Ἐὰν εἴπῃ· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοὶ, αὐτοῦ ἀκούετε· ἐὰν εἴπῃ· Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα, αὐτοῦ ἀκούετε· οὐ γὰρ δὴ ψεύδεται ἡ Ἀλήθεια· ἐὰν εἴπῃ· Ὁ πέμψας με Πα- C τὴρ μείζων μου ἐστὶ, τοῦτο μὴ θροήσητε· οὐ γὰρ θεότητα πρὸς θεότητα λέγει, ἀλλ' ὅτι θεότης τῆς ἀνθρωπότητος μείζων· πρὸς τὸ μεῖζον τὸ ἔλαττον ἁρμόζεται.

10. Si dixerit: Ego et Pater unum sumus, ipsum audite. Si dixerit: *Ego in Patre et Pater in me est*, ipsum audite. Si dixerit: *Qui vidit me, vidit Patrem*, ipsum audite; Veritas enim non mentitur. Si dixerit: *Qui misit me Pater, major me est*, id vos ne terreat: neque enim divinitatem divinitati opponit; sed ait divinitatem majorem humanitate; res minor ad majorem refertur.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῶν ἑρμηνειῶν τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς (13).

Ejusdem ex interpretatione Epistolæ ad Hebræos.

ια'. *Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον*, φησὶ, *βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου*. Εἶτα χρηστὰ πάλιν, *Δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον*. Εἶδες, πῶς αὐτῷ πάντα ἥρμοσε; Τὸ γὰρ *βραχὺ* τίνι ἂν ἢ αὐτῷ ἁρμόσειε μᾶλλον τῷ τριῶν ἡμέρας ἐν ᾅδῃ γενομένῳ μόνα; Ἀλλ' οὐχ ἡμῖν τοῖς ἐπιπολὺ φθειρομένοις. Εἶτα πάλιν παρακατιὼν λέγει· Εἰ γὰρ ὁ προσκυνούμενος ὑπ' ἀγγέλων, φησὶν, ἠνέσχετο βραχύ τι παρ' ἀγγέλων ἔχειν D διὰ σὲ, πολλῷ μᾶλλον σὺ, ὁ τῶν ἀγγέλων ἐλάττων, πάντα φέρειν ὀφείλεις.

11. *Aliquantulum infra angelos minoratum videmus*, inquit, *Jesum propter mortis passionem* [31]. Deinde rursus bona adjecit: *Gloria et honore coronatum* [32]. Viden' ut cuncta ad hominem accommodavit? Nam illud *aliquantulum*, cuinam magis quam ei congruerit qui tres tantummodo dies in inferis mansit? Certe nobis haudquaquam qui ad longum tempus corrumpimur. Deinde progrediens ait: Nam si is qui adoratur, inquit, ab angelis, sustinuit quiddam minus habere quam angeli propter te, multo magis tu qui es minor angelis, debes omnia propter ipsum perferre.

Ἐκ τῆς ὁμιλίας τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου εἰς τό· « Ὁ ἀποστείλας με Πατὴρ μείζων μού ἐστι » (14).

Ex homilia sancti Amphilochii episcopi Iconiensis in illud: « Qui misit me Pater, major me est. »

ιβ'. Εἰπὲ κατὰ ποῖον λόγον λέγεις τὸν Πατέρα

12. Dic mihi quonam sensu ais Patrem Filio

[30] Hebr. II, 9. [31] ibid. [32] ibid.

(12) Hanc homiliam inter Spurias collocat Montfauconius, t. XI, p. 858. At Græci certe sub Manuele Comneno genuinam existimabant.

(13) Edit. Montf. t. XII, homil. IV, p. 41 A.

(14) Titulus hic exstat apud Combefisium, p. 145. Verum ipsa materia codicis Vaticani est inedita. Imo vero idem sermo videtur, qui supra dicitur *contra Arianos*. Etenim locus apud nos (col. 209) citatus dicitur apud Combefisium ex sermone in illud: *Pater major me est.*

majorem? Haud ego, inquit, dico, sed dicenti credo. Ipsemet enim ait : *Qui misit me Pater, major me est.* Si dicenti credis, jam tu a contentione desiste, et ego quoque linguam cohibebo, ipsique Filio permittamus proprii sermonis interpretationem. Ain ergo, Domine, cur modo dicis : *Ego et Pater unum sumus;* modo autem : *Qui misit me Pater, major me est?* Si major, quomodo æqualis? si æqualis, quomodo major? Ego, inquit, utrumque affirmo : nam et major me est, et mihi æqualis : nempe secundum divinitatem, æqualis; secundum incarnationem, major. Ego æqualis illi sum, quatenus ab eo genitus : major ille me est, quatenus ego ex Virgine natus sum.

A μείζονα τοῦ Υἱοῦ; Οὐκ ἐγὼ, φησὶ, λέγω, ἀλλὰ τ λέγοντι πείθομαι· οὗτος γὰρ ἐστιν ὁ εἰπών· Ὁ ἀποστείλας με Πατὴρ μείζων μού ἐστιν. Εἰ τ λέγοντι πείθῃ, παῦσον καὶ σὺ τὴν μάχην, κἀγὼ στελῶ τὴν γλῶσσαν· καὶ δῶμεν τῷ Υἱῷ τὸν ἰ κεῖον λόγον ἑρμηνεῦσαι. Εἰπὲ γοῦν, Δέσποτα, διατ ποτὲ μὲν λέγεις· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν, ποτὲ δὲ, Ὁ ἀποστείλας με Πατὴρ μείζων μ ἐστιν; Εἰ μείζων, πῶς ἴσος; εἰ ἴσος, πῶς μείζων; Τὰ δύο λέγω· ἐπειδὴ καὶ μείζων μου ἐστὶ καὶ ἴσος κατὰ τὴν θεότητα ἴσος, κατὰ τὴν οἰκονομίαν μείζω Ἴσος αὐτοῦ εἰμι, ἐπειδὴ ἐξ αὐτοῦ ἐγεννήθην· μ ζων μου ἐστὶν, ἐπειδὴ ἐκ τῆς Παρθένου ἐγεννή θην.

Ex epistola S. Leonis papæ Romani, quæ dicitur columna rectæ fidei.

13. Ita non ejusdem naturæ est dicere : *Ego et Pater unum sumus;* et dicere : *Pater major me est.* Quamvis enim in Domino Jesu Christo Dei et hominis una persona sit; aliud tamen est, unde in utroque communis est contumelia, aliud unde communis est gloria. De nostro enim illi est minor Patre humanitas; de Patre illi est æqualis cum Patre divinitas

B Ἀπὸ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Λέοντος πάπα Ῥώμης τῆς λεγομένης στήλης ὀρθοδοξίας (15).

ιγ'. Οὕτως οὐ τῆς αὐτῆς ἐστι φύσεως τὸ λέγειν Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν· καὶ τὸ λέγειν Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστιν· εἰ καὶ τὰ μάλιστ γὰρ ἐν τῷ Δεσπότῃ Ἰησοῦ Χριστῷ, τοῦ Θεοῦ κ τοῦ ἀνθρώπου ἓν ἐστι πρόσωπον, ὅμως ἕτερόν ἐστ ἐκεῖνο ἐξ οὗ ἐν ἑκατέρῳ κοινόν ἐστι τὸ τῆς ὕβρεως καὶ ἕτερον, ἐξ οὗ κοινὸν τὸ τῆς δόξης καθέστηκεν ἐξ ἡμῶν μὲν γάρ ἐστιν αὐτῷ ἡ ἐλάσσων τοῦ Πατρὸ ἀνθρωπότης· ἀπὸ δὲ τοῦ Πατρός ἐστιν αὐτῷ ἡ μετ τοῦ Πατρὸς ἴση θεότης.

S. Anastasii capitulum septimum ex sexdecim adversus Monophysitas.

14. Qui philosophice vel potius insipienter aiunt carnem factam esse divinam æquatamque Dei Verbo, dicant nobis utrum haud contrectabilis quoque, invisibilis, et incircumscripta post conjunctionem cum Dei Verbo caro evaserit. Quod si ita est, incarnatio quidem nihil aliud nisi phantasia spectrumque est. Sin vero has qualitates non habet, quomodo æquata est incircumscripto atque invisibili?

C Ἐκ τῶν δεκαὲξ κεφαλαίων τῶν κατὰ τῶν Μονοφυσιτῶν τοῦ ἁγίου Ἀναστασίου τὸ ἕβδομον.

ιδ'. Οἱ φιλοσόφως, μᾶλλον δὲ ἀσόφως λέγοντες ἐν ἀπεθεώθη καὶ ἰσώθη ἡ σὰρξ τῷ Θεοῦ Λόγῳ, εἰπάτω ἡμῖν εἰ ἄρα καὶ ἀψηλάφητος καὶ ἀόρατος καὶ ἀπερίγραπτος μετὰ τὴν ἕνωσιν ἡ σὰρξ τῷ Θεῷ Λόγ Εἰ δὲ τοῦτο, φαντασία πάντως· καὶ δόκησις ἡ οἰκ νομία· εἰ δ' οὐ ταῦτα ἔσχεν ἡ σὰρξ, πῶς ἰσώθη τ ἀπεριγράπτῳ (16);

S. Gregorii Nysseni ex sermone de divinitate Filii sanctique Spiritus, et de Abrahamo.

15. Cum igitur Verbum dicit, *se non posse facere*, perspicuum est non deitati unigeniti Filii impotentiam attribuere; sed imbecillitatem nostræ naturæ impotentem esse testari. Infirma autem caro est, quemadmodum scriptum est : *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* [18]. Ergo per utraque verum dicit divina Scriptura, dum et majorem Patrem confitetur, et æqualem Filium non negat; nam ubi Verbum humanam spectat naturam, eum qui non cernitur, majorem eo dicit esse qui per carnem cernebatur : sed ubi mentem ad divinitatem ducit, desinit hæc majoris et minoris comparatio; proque his unitas prædicatur : *Ego et Pater unum sumus.* At ea quæ per inæqualitatem variant, unum esse non possunt.

D Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἐκ τοῦ λόγ αὐτοῦ τοῦ περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πν ματος καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ (17).

ιε'. Ὅταν οὖν ἀποφαίνηται ὁ λόγος ὅτι οὐ δύνα ποιεῖν, δῆλον ὅτι οὐχὶ τῇ θεότητι τοῦ Μονογενο τὴν ἀδυναμίαν προστίθησιν, ἀλλὰ τῇ ἀσθενείᾳ τ ἡμετέρας φύσεως προσμαρτυρεῖ τὸ ἀδύνατον. Ἀ σθενὴς δὲ ἡ σὰρξ, καθὼς γέγραπται, ὅτι· Τὸ μ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής· οὕτω δι' ἀμφοτέρων ἀληθεύει ἡ θεία Γραφὴ, καὶ τὸ μεί ζον ὁμολογοῦσα, καὶ τὸ ἴσον μὴ ἀρνουμένη· ὅτ γὰρ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ὁ λόγος βλέπῃ, μείζονα ὁ μολογεῖ τοῦ διὰ σαρκὸς ὁρωμένου τὸν μὴ ὁρώμενο ὅταν δὲ πρὸς τὸ θεῖον χειραγωγῇ τὴν διάνοιαν, ἀ γεῖ τοῦ μείζονος καὶ τοῦ ἐλάττονος ἡ συγκριτικ αὕτη ἀντιπαράθεσις· καὶ ἀντὶ τούτου ἑνότης κηρύ τεται· Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν. Τὰ δὲ ἐπ ηλλαγμένα κατὰ τὸ ἄνισον, ἓν εἶναι οὐ δύναται.

[18] Matth. xxvi, 41.

(15) Edit. Ballerin. t. I, p. 823.

(16) His sæpe similia sunt in *Hodego* apud Anastasium, præsertim cap. 13.

(17) Edit. Paris. t. III, p. 471 C.

Τοῦ ἁγίου Αὐγουστίνου. A

— ις'. Ἐπίγνωθι τὴν διττὴν φύσιν τοῦ Χριστοῦ· τὴν θείαν δὴ λέγω, τὴν ἴσην ὑπάρχουσαν τῷ Πατρί· καὶ τὴν ἀνθρωπείαν, ἧς μείζων ἐστὶν ὁ Πατήρ (18).

Τοῦ Δαμασκηνοῦ κεφ. ρ' (19).

ιζ'. Καὶ σεσάρκωται τοίνυν ὁ Λόγος, καὶ τῆς οἰκείας ἀϋλότητος οὐκ ἐξέστηκε· καὶ ὅλος σεσάρκωται, καὶ ὅλος ἐστὶν ἀπερίγραπτος· σμικρύνεται σωματικῶς καὶ συστέλλεται, καὶ θεϊκῶς ἐστιν ἀπερίγραπτος, οὐ συμπαρεκτεινομένης τῆς σαρκὸς αὐτοῦ τῇ ἀπεριγράπτῳ αὐτοῦ θεότητι. Ὅλος μὲν οὖν ἐστι Θεὸς τέλειος, οὐχ ὅλον δὲ Θεός· οὐ γὰρ μόνον Θεὸς, ἀλλὰ καὶ ἄνθρωπος· καὶ ὅλος τέλειος ἄνθρωπος· οὐχ ὅλον δὲ ἄνθρωπος· οὐ μόνον γὰρ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ Θεός.

S. Augustini.

16. Agnosce geminam substantiam Christi; divinam scilicet, qua æqualis est Patri; humanam, qua major est Pater.

Damasceni capitulum centesimum.

17. Et caro igitur Verbum factum est, et naturam suam materia expertem non amisit. Totum incarnatum est et totum est incircumscriptum. Minuitur corporaliter et contrahitur, divinitus autem manet infinitum: neque vero ejus caro extenditur ad ejusdem divinitatis infinitatem. Totus igitur est Deus perfectus; neque tamen ejus universitas est Deus; non enim tantummodo est Deus, verum etiam homo. Totus perfectus est homo; non tamen ejus universitas est homo: neque enim tantummodo est homo, verum etiam Deus. B

Ἐκ τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν Θησαυρῶν τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἐκ τοῦ ἑνδεκάτου κεφαλαίου (20).

ιη'. Ὅταν λέγῃ Χριστὸς ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα μείζονα, ἔσται πάλιν τῇ ἀνθρωπότητι πρέπων ὁ λόγος, οὐ τῆς θείας οὐσίας αὐτοῦ κατηγόρημα, ὡς ἐν ἐλάττοσι κειμένης, ἢ ἐν οἷς ἐστιν ὁ γεννήσας αὐτόν. Καὶ πάλιν προϊών· Ἴσος ἄρα τῷ Πατρὶ καὶ ὁμοούσιος ὁ Υἱός. Οἰκονομικῶς δὲ εἰρῆσθαι πιστεύομεν ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τὸ μεῖζον. Ὅταν γὰρ ἐνανθρωπήσας φαίνεται, τότε καὶ τοῦτό φησιν ὡς ἄνθρωπος.

Ex primo libro Thesaurorum S. Cyrilli, cap. XI.

18. Cum Christus dicit, Patrem majorem se esse, sermo hic humanitati illius convenit, non autem divinam ejusdem essentiam lædit, quasi inferior sit Genitore suo. Et infra: Æqualis igitur est et consubstantialis Patri Filius. Incarnationis vero causa credimus Patrem majorem a Filio vocatum. Cum enim humanitatem assumpsit tum etiam ut homo hoc dixit.

Τοῦ αὐτοῦ ἐν ἑβδόμῳ τῶν πρὸς Ἑρμείαν λόγῳ. C

ιθ'. Ἀνθρωπότητι γὰρ καθ' ἕνωσιν οἰκονομικὴν ἀπορρήτως συνενηγμένος ὁ ἐκ Θεοῦ Λόγος νοεῖται Χριστός· ἀνωτέρω μὲν ἀνθρωπότητος, ὡς φύσει Θεὸς καὶ Υἱός· ὑφιζάνων δέ τι βραχὺ τοῦ ἐν δόξῃ θεοπρεποῦς, ὡς ἄνθρωπος. Τοιγάρτοι ποτὲ μὲν ἔφασκεν· *Ὁ ἑωρακὼς ἐμὲ ἑώρακε τὸν Πατέρα.* Καὶ, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν.* Ποτὲ δὲ αὖ πάλιν, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μου ἐστιν.*

Ejusdem in septimo sermonum ad Hermiam.

19. Humanitati per nexum hypostaticum ineffabiliter conjunctum Dei Verbum, Christus intelligitur: superior quidem humanitate, utpote natura Deus et Filius: minoratus autem aliquantum infra gloriam Deo dignam, utpote homo. Quamobrem modo dixit: *Qui vidit me, vidit Patrem.* Item: *Ego et Pater unum sumus.* Modo autem: *Pater meus major me est.*

Τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τοῦ πρώτου τοῦ περὶ Υἱοῦ Λόγου (21).

κ'. Σὺ δέ μοι καταρίθμει πρὸς ταῦτα τὰ τῆς ἀγνωμοσύνης ῥήματα· τὸ, *Θεός μου καὶ Θεὸς ὑμῶν*· τὸ, *μείζων*· τὸ, *ἔκτισε*· τὸ, *ἡγίασε*. Καὶ μετ' ὀλίγα· Τούτων γὰρ ἕκαστον οὐ χαλεπὸν καὶ κατὰ μέρος ἐπεξιόντα ἐξηγεῖσθαί τοι πρὸς τὸ εὐσεβέστατον καὶ ἀναιρεῖν τὸ ἐν τοῖς γράμμασι προσκομμα· εἰ γε προσπταίεις ὄντως, ἀλλὰ μὴ ἑκὼν κακουργεῖς. Ἑνὶ δὲ κεφαλαίῳ τὰ μὲν ὑψηλότερα πρόσαγε τῇ θεότητι καὶ τῇ κρείττονι φύσει παθῶν καὶ σώματος, τὰ δὲ ταπεινότερα, τῷ συνθέτῳ καὶ τῷ διὰ σὲ κινωθέντι καὶ σαρκωθέντι.

Ejusdem ex eodem sermone.

20. Tu vero mihi illas vecordium hominum voces enumera: *Deus meus et Deus vester*, et *major*, et *creavit*, et *sanctificavit*. Et paulo infra: Hæc enim singula sigillatim persequi, ploque sensu explicare, minime difficile est; atque offendiculum illud, quod in litteris exsistit, removere; si modo vere offendis, et non potius de industria peccas. Ut autem summatim dicam, tu quidem sublimiora dicta divinitati, passionibusque et corpore experti naturæ, attribue; humiliora autem composito homini tuique causa exinanito et incarnato. D

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ αὐτοῦ Λόγου.

κα'. Τίς οὖν ἀντερεῖ λόγος κτίσμα μὲν λέγεσθαι

Ejusdem ex eodem sermone.

21. Quænam ergo ratio vetat, quominus creaturam

(18) Vestiganti mihi occurrit hic locus apud Aug. in Joan. tract. LXXVIII, 3. Ibi tamen est *agnoscamus*, non *agnosce*.

(19) In editione Lequienii, *De fid. orth.* lib. III, cap. 7, t. I, p. 215.

(20) Edit. cit. t. V, part. I, p. 85, A, et p. 86 B.

(21) Edit. Maurin, t. I, orat. 29, § 18.

Sapientiam dicamus secundum terrestrem nativitatem ; Filium autem secundum primam magisque incomprehensibilem ?

A τὴν Σοφίαν κατὰ τὴν κάτω γέννησιν, γέννημα δὲ κατὰ τὴν πρώτην καὶ πλέον ἄληπτον ;

S. Joannis Damasceni ad eos qui rogant, sitne Christi persona creata, an increata.

Τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ πρὸς τοὺς λέγοντας, ἡ ὑπόστασις τοῦ Χριστοῦ κτιστὴ ἢ ἄκτιστος· Κεφ. ρκζ' (22).

22. Dei Verbi persona, ante carnem assumptam simplex erat, nec composita, corpore expers, et increata. Ex quo autem carnem suscepit, carni quoque persona facta est, compositaque evasit ex divinitate, quam nunquam non habuit, et ex carne quam assumpsit : geritque adeo duplicis naturæ proprietates, utpote quæ in duabus naturis noscitur. Quo fit ut una eademque persona et divinitatis ratione increata sit, et creata ratione humanitatis ; visibilis simul et invisibilis. Nam alioqui in B eas angustias adducemur, ut vel unum eumdemque Christum dividamus, duas personas asserendo ; vel naturarum distinctionem inficiantes, conversionem aut confusionem inducamus.

κβ'. Ἡ ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου πρὸ τῆς σαρκώσεως ἁπλῆ ἦν καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀσώματος καὶ ἄκτιστος. Σαρκωθεῖσα δὲ αὕτη γέγονε καὶ τῇ σαρκὶ ὑπόστασις· καὶ γέγονε σύνθετος ἐκ θεότητος, ἣν εἶχεν ἀεί, καὶ ἐξ ἧς προσεῖληφε σαρκός· καὶ φέρει τῶν δύο φύσεων τὰ ἰδιώματα, ἐν δυσὶ γνωριζομένη ταῖς φύσεσιν. Ὥστε καὶ αὐτὴ μία ὑπόστασις, ἀκτιστός τέ ἐστι τῇ θεότητι, καὶ κτιστὴ τῇ ἀνθρωπότητι, ὁρατή τε καὶ ἀόρατος. Ἐπεὶ ἀναγκαζόμεθα διαιρεῖν τὸν ἕνα Χριστὸν, δύο τὰς ὑποστάσεις λέγοντες, ἢ τὴν τῶν φύσεων ἀρνεῖσθαι διαφοράν· καὶ τροπὴν εἰσάγειν καὶ σύγχυσιν.

Ejusdem capitulum CVI, *de naturarum proprietatibus.*

Τοῦ αὐτοῦ κεφάλαιον ρς' περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῶν φύσεων (23).

23. Eumdem porro Dominum nostrum Jesum Christum, et perfectum Deum, et perfectum hominem prædicantes, hoc profitemur, eumdem et omnia habere, quæ Pater habet, excepta ingeniti proprietate ; et omnia item, quæ primus Adam, excepto solo peccato, hoc est, corpus et animam ratione et intelligentia præditam : quin habere etiam eum, uti duabus naturis consentaneum est, C duplices naturarum duarum naturales proprietates ; hoc est, duas naturales voluntates, divinam et humanam : duas item naturales operationes, divinam et humanam ; duas naturales arbitrii libertates, divinam et humanam : ac denique sapientiam et scientiam duplicem, divinam et humanam. Nam cum ejusdem ac Pater substantiæ sit, libere vult et agit ut Deus : rursus cum consubstantialis sit nobis, libere item vult et agit, ut homo. Ipsius enim miracula sunt, ipsius quoque passiones.

κγ'. Τέλειον δὲ Θεὸν ὁμολογοῦντες τὸν αὐτὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ τέλειον ἄνθρωπον, φαμὲν τὸν αὐτὸν πάντα ἔχειν ὅσα ὁ Πατὴρ, πλὴν ἀγεννησίας· καὶ πάντα ἔχειν ὅσα ὁ Ἀδὰμ ὁ πρῶτος δίχα μόνης τῆς ἁμαρτίας· ἅτινά ἐστι σῶμα καὶ ψυχὴ λογικὴ τε καὶ νοερά· ἔχειν δὲ αὐτὸν καταλλήλως ταῖς δυσὶ φύσεσι διπλᾶ τὰ τῶν δύο φύσεων φυσικὰ ἰδιώματα· δύο θελήσεις φυσικὰς, θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην· καὶ ἐνεργείας δύο φυσικὰς, τὴν τε θείαν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην· καὶ αὐτεξούσια δύο φυσικὰ, θεῖόν τε καὶ ἀνθρώπινον· καὶ σοφίαν καὶ γνῶσιν, θείαν τε καὶ ἀνθρωπίνην. Ὁμοούσιος γὰρ ὢν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ, αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς Θεός· ὁμοούσιος δὲ καὶ ἡμῖν, αὐτεξουσίως θέλει καὶ ἐνεργεῖ ὡς ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Αὐτοῦ γὰρ τὰ θαύματα, αὐτοῦ καὶ τὰ παθήματα.

Ex secunda S. Leonis papæ Romani ad Leonem imperatorem epistola, cujus est inscriptio : «Gloriosissimo et tranquillissimo filio Augusto Leoni, Leo episcopus.»

Ἐκ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Λέοντος πάπα Ῥώμης πρὸς Λέοντα τὸν βασιλέα, ἧς ἡ ἐπιγραφὴ, « Τῷ ὑπερενδοξοτάτῳ καὶ γαληνοτάτῳ υἱῷ Αὐγούστῳ Λέοντι, Λέων ἐπίσκοπος (24). »

D

24. In vero Dei atque hominis Filio, Verbi et carnis una persona est, quæ inseparabiliter atque indivise communes habet actiones. Intelligendæ tamen sunt ipsorum operum qualitates, et sinceræ fidei contemplatione cernendum est, ad quæ provehatur humilitas carnis, et ad quæ inclinetur altitudo deitatis : quid sit quod caro sine Verbo non agit, et quid sit quod Verbum sine carne non efficit ? Sine Verbi enim potentia nec conciperet Virgo nec pareret ; et sine veritate carnis obvoluta pannis infantia non jaceret. Sine Verbi potentia non adorarent Magi puerum, stella indice declaratum ; et

κδ'. Τῷ ἀληθεῖ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου Υἱῷ τοῦ τε Λόγου καὶ τῆς σαρκὸς ἓν ὑπάρχει πρόσωπον, ὅπερ ἀχωρίστως καὶ ἀδιαιρέτως κοινὰς ἔχει τὰς πράξεις. Δεῖ νοεῖν ὅμως αὐτῶν τῶν ἔργων τὰς ποιότητας· καὶ τῇ κατανοήσει τῆς εἰλικρινοῦς πίστεως δεῖ καθορᾶν, ἐπὶ ποῖα μὲν ἡ τῆς σαρκὸς προάγεται ταπεινότης, ἐπὶ ποῖα δὲ τὸ ὕψος τῆς θεότητος ἐπικλίνεται· καὶ τί μὲν ἐστιν, ὅπερ ἡ σὰρξ οὐ πράττει δίχα τοῦ Λόγου· τί δὲ εἴη ὅπερ ὁ Λόγος χωρὶς τῆς σαρκὸς οὐκ ἐργάζεται. Δίχα μὲν γὰρ τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως οὐδ' ἂν ἡ Παρθένος συνέλαβεν, οὐδὲ ἔτεκεν· δίχα δὲ τῆς ἀληθείας τῆς σαρκὸς οὐκ

(22) Edit. Lequien. *De fid. orth.* lib. IV, cap. 5.
(23) Oper. cit. lib. II, cap. 13.
(24) Edit. Ballerin. t. I, p. 1366.

ἂν κεκαλυμμένη τοῖς ῥάκεσιν ἔκειτο νηπιότης. Καὶ δίχα μὲν τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως οὐκ ἂν προσεκύνησαν οἱ Μάγοι τὸ παιδίον, τὸ ὑπὸ τοῦ μηνύοντος ἀστέρος δηλούμενον· δίχα δὲ τῆς ἀληθείας τῆς σαρκὸς οὐκ ἂν ἐκελεύετο τὸ παιδίον εἰς Αἴγυπτον μεταφέρεσθαι, καὶ τοῦ κατὰ τὸν Ἡρῴδην ὑπεξάγεσθαι διωγμοῦ. Καὶ δίχα μὲν τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως οὐκ ἂν ἔλεγεν ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς, ἐξ οὐρανῶν ἀφεθεῖσα, *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα*· δίχα δὲ τῆς ἀληθείας τοῦ σώματος οὐκ ἂν προσεμαρτύρατο ὁ Ἰωάννης· *Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου*. Καὶ δίχα μὲν τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως οὐκ ἂν ἐγένετο τῶν τε ἀσθενούντων ἡ ῥῶσις καὶ τῶν τεθνεώτων ἡ ζωοποίησις· δίχα δὲ τῆς ἀληθείας τῆς σαρκὸς οὔτε τροφὴ τῷ νηστεύοντι, οὔτε μὴν ὕπνος ἀναγκαῖος ὑπῆρχεν τῷ κοπιάσαντι. Καὶ τὸ δὴ πέρας δίχα μὲν τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως οὐκ ἂν ἑαυτὸν ὁ Κύριος ἴσον τῷ Πατρὶ τυγχάνοντα ὡμολόγει· δίχα δὲ τῆς ἀληθείας τοῦ σώματος οὐκ ἂν ὁ ἑαυτὸς ἔλεγε μείζονα εἶναι ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα· ὁπότε καὶ ἡ καθολικὴ πίστις ἑκάτερον δέχεται, καὶ ἑκάτερον ἐκδικεῖ, ἥτις κατὰ τὴν ὁμολογίαν τοῦ μακαρίου ἀποστόλου Πέτρου, ἕνα Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος, καὶ ἄνθρωπον πιστεύει καὶ Λόγον. Εἰ καὶ τὰ μάλιστα τοίνυν ἐξ ἐκείνης τῆς ἀρχῆς, ἀφ' ἧς ἐν τῇ γαστρὶ τῆς Παρθένου ὁ Λόγος γέγονε σὰρξ, τοῦτ' ἔστι σάρκα ἔλαβεν, οὐδ' ὅτι οὖν ἦν διαιρέσεως μεταξὺ τῆς ἑκατέρας μορφῆς· καὶ δι' ἁπάσης αὐξήσεως σωματικῆς, ἑνὸς προσώπου αἱ τοῦ παντὸς χρόνου πράξεις γεγόνασιν· ὅμως αὐτὰ ταῦτα, ἅπερ ἀχωρίστως γεγένηται, κατ' οἰκείαν ἐπιμιξίαν συγχέομεν· ἀλλὰ ποίας εἴη μορφῆς, ἐκ τῆς τῶν ἔργων ποιότητος αἰσθανόμεθα.

sine veritate carnis non juberetur in Ægyptum transferri puer, et ab Herodis persecutione subduci. Sine Verbi potentia non diceret vox Patris missa de cœlo : *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* [24]; et sine veritate carnis non protestaretur Joannes : *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* [25]. Sine Verbi potentia non fieret redintegratio debilium, et vivificatio mortuorum ; et sine veritate carnis nec cibus jejuno, nec somnus esset necessarius fatigato. Postremo sine Verbi potentia non se Dominus Patri profiteretur æqualem ; et sine veritate carnis non idem diceret Patrem se esse majorem : cum catholica fides utrumque suscipiat, utrumque defendat, quæ secundum confessionem beati apostoli Petri, unum Christum Dei vivi Filium, et hominem credit et Verbum. Quamvis itaque ab illo initio, quo in utero virginis Verbum caro factum est, nihil unquam inter utramque formam divisionis exstiterit, et per omnia incrementa corporea unius personæ fuerint totius temporis actiones ; ea ipsa tamen, quæ inseparabiliter facta sunt, nulla permistione confundimus ; sed cujus formæ sit, ex operum qualitate sentimus.

Ἀθανασίου ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας τοῦ ὁμολογητοῦ (25).

S. Athanasii episcopi Alexandrini confessoris.

κε'. Ὅσαι τοίνυν ταπειναὶ λέξεις καὶ ἔργα, εἰς τὸ σῶμα τοῦ Υἱοῦ γεγραμμένα νόει· ὅσα δὲ ἔνδοξα γράμματα, εἰς τὴν τοῦ Λόγου θεότητα. Ὅταν πεινᾷ μετὰ τὸ νηστεῦσαι, τοῦ σώματός ἐλάττωμα· ἡνίκα δὲ ἐκ πέντε ἄρτων τοὺς πεντάκις χιλίους ἄνδρας χωρὶς παιδίων καὶ γυναικῶν τρέφει, καὶ δώδεκα κοφίνους πλήρεις κλασμάτων περισσεύει, τῆς θεότητος τοῦ Λόγου τὸ ἔργον. Ἡνίκα δὲ ἐπὶ τὸ πρόσκεφάλαιον ἐν τῷ πλοίῳ κοιμᾶται, ἀναπαύσεως σωματικῆς ἔργον· ὅταν περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης ἀπειλῇ τοῖς κύμασι καὶ τοῖς ἀνέμοις, *Σιώπα, πεφίμωσο*, εὐθὺς ἀκούει παρὰ τῶν ἐν τῷ πλοίῳ μεθ' ὅρκων ὁμολογούντων, *Ἀληθῶς Θεοῦ Υἱὸς εἶ*. Ὅταν ἑστὼς πρὸς τῷ μνήματι Λαζάρου δακρύῃ, καὶ ὀφηνίκα πάσχειν ἔμελλε, λέγῃ· *Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου, καὶ ἀδημονῇ*· καὶ τὸ μὲν πνεῦμα τῆς θεότητος πρόθυμον εἰς πᾶσαν οἰκονομίαν λέγῃ, τὴν δὲ σάρκα ἀσθενῇ, τοῦ σώματος ἀσθένεια, τὸ λυπεῖσθαι καὶ ἀδημονεῖν· ὅταν κελευστικῶς λέγῃ, *Λάζαρε, δεῦρο ἔξω*, καὶ ἀνίστῃ ζῶν ὁ νεκρὸς τετραήμερος ἤδη λελυμένος (ὃ οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς τῆς κτίσεως), τῆς θεότητος τὸ σημεῖον.

25. Cunctas igitur humiles dictiones de Filii corpore scriptas existima : gloriosas autem dictiones ad Verbi divinitatem refer. Cum esurit post jejunium, corporis est infirmitas ; cum autem quinque panibus virorum quinque millia, absque pueris mulieribusque, saturat, et duodecim cophinos fragmentis implet, hoc a Verbi divinitate procedit. Cum in navi capite reclinato dormit, id corporalis requiei proprium est : cum autem ambulans supra mare fluctibus ventisque imperans ait : *Sile, obmutesce*, statim audit navis socios cum sacramento affirmantes : *Vere Filius Dei es* [26]. Cum sepulcro Lazari astans lacrymatur ; et cum passioni proximus dicit : *Tristis est anima mea usque ad mortem atque tædiat* ; et divinitatis quidem spiritum ad omne opus incarnationis paratum ait, carnem autem infirmam ; hæc est videlicet corporis infirmitas, quæ tristatur atque tædiat ; cum vero imperative dicit : *Lazare, veni foras*, surgitque redivivus qui quatriduanus jam fœtebat (cujusmodi res ab orbe condito nunquam acciderat), hæc divinitatis demonstratio est.

[24] Matth. III, 17 ; XVIII, 5. [25] Joan. I, 29. [26] Marc. IV, 39.

(25) Sequentibus similia legebam etiam in spurio, ut dicitur, opere S. Athanasii de fide sua, quod exstat Latine in edit. Maurin. t. II, p. 629. Item paria habet Nicetas Aquileiensis in opusculo *De ratione fidei* a me divulgato.

S. Cyrilli ex libro nono operis de adoratione in spiritu.

26. Non igitur æquare poterit divinitatis excellentiam humana natura; id enim fieri minime potest. Itaque, ut qui nostri similis factus esset, talisque intelligeretur, dicebat: *Pater major me est*, cum tamen idem ex natura divinitatis æqualis sit, et nihilo inferior excellentia Genitoris.

S. Cyrilli.

27. Nonne de ipso scriptum est, inferiorem esse, quod ad humanitatem attinet, præstante angelorum natura; infraque horum gloriam paulo minoratum? Ita est. Dixit enim Paulus: *Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloria et honore coronatum.* At quid causæ sit, cur licet præstantiorem naturam nacti supernæ civitatis incolæ, et certissima atque indubitata prorsus Dei cognitione præditi, illum qui natura inferior est, et ipsorum gloriæ cedit, adorandum fecerint, expone, quæso. Equidem tuæ jam sunt hæ partes. Igitur, si est idem et inferior simul, et incomparabiliter excellens, facile tribuemus humanitati id quod inferius est, quod in eam congrue cadit (multum enim distat ab angelis natura hominis): deitati vero omnia superanti, supereminere et attolli supra res creatas, et ultra omnem rationalem substantiam et omne nomen quod nominatur, substantialiter excedere concedemus. Sin autem etiam absque carne, et nondum humanitati velut insertum Verbum, ipsis quoque angelis inferius esse censeatur, minus quidem erit ipsum suis creaturis, ac præterea adorator; nec ei jam succurret aut patrocinabitur demum nostra defensio. Quod si hæc dicere ac sentire impium est simul ac fallacissimum, minor autem est, quoniam et homo est; utique sequetur id esse cogitandum, scilicet adoratorem esse, quatenus homo est.

Ejusdem.

28. Cum autem apostolico dicto insultent, perinde ac si advulgarem aliquem hominem referretur, age totam sententiam ab initio repetamus, quatenus ad institutum sermonem pertinet. Scriptum itaque est: *Eum autem qui modico quam angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis gloria et honore coronatum. Et paulo infra.* Ecce enim, et quidem apertissime cum dicat minoratum infra angelos propter passionem mortis, atque ob id coronatum esse gloria et honore, manifeste illum ostendit de quo verba fecit, nimirum Unigenitum: participem enim ait factum esse carnis et sanguinis perinde ac nos.

(26) Edit. cit. t. I, p. 317 D.
(27) *De Trinitate*, dialog. VI, t. V, part. I, p. 624 D.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου ἀπὸ τοῦ ἐννάτου λόγου τοῦ περὶ τῆς ἐν πνεύματι λατρείας. Κεφ. β' (26).

κς'. Οὐκοῦν οὐκ ἰσοστατήσει τῆς θεότητος ὑπεροχαῖς τὸ ἀνθρώπινον· πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Τοιγάρτοι καὶ ἔφασκεν ὡς καθ' ἡμᾶς γεγονὼς καὶ νοούμενος· *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, καίτοι κατὰ φύσιν θεότητος ἰσομέτρως ἔχων, καὶ τῆς τοῦ τίκτοντος ὑπεροχῆς οὐχ ἡττώμενος.

Τοῦ ἁγίου Κυρίλλου (27).

κζ'. Ἡ γὰρ οὐχὶ γέγραπται περὶ αὐτοῦ ὡς ὑφιζήσειεν ἂν κατά γε τὸ ἀνθρώπινον καὶ τὴν ἀμείνω φύσιν, τουτέστι τὴν εὐαγγελικὴν, καὶ τῆς ἐκείνων εὐκλείας νοοῖτ' ἂν ἠττᾶσθαι βραχύ; Ἀληθές. Ἔφη γὰρ ὁ Παῦλος· *Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον.* Εἶτα τί παθόντες, εἰπέ μοι, καίτοι τὴν ἀμείνω φύσιν λαχόντες οἱ τὴν ἄνω τρίβοντες πόλιν, καὶ ἁπλῇ πού πάντως καὶ ἀπαραλόγιστον τὴν ἐπὶ θεῷ γνῶσιν πεπλουτηκότες, τὸν ἐν μείονι φύσει καὶ κατόπιν ἥκοντα τῆς ἐνούσης εὐκλείας αὐτοῖς, ἐπιοῦντο προσκυνητὸν, φράσαις ἄν, ὦ ἑταῖρε. Καὶ μὴν καὶ τοῦτό γέ ἐστιν ἤδη σόν. Οὐκοῦν, εἴπερ ἐστὶν ὁ αὐτὸς ἐλάττων τε ἅμα καὶ ἐν τοῖς ἀσυγκρίτως ὑπερκειμένοις, ἀπονεμοῦμεν εὐκρινῶς τῇ μὲν ἀνθρωπότητι τὸ χωροῦν ἐπ' αὐτῇ πρεπόντως, τὸ ἔλαττον (παρὰ πολὺ γὰρ ἀγγέλων ἀνθρώπου φύσις)· τῇ δ' ὑπὲρ πάντα θεότητι τὸ ὑπερκεῖσθαί τε καὶ ὑπεραίρειν τὰ γενητὰ καὶ πάσης ἐπέκεινα λογικῆς οὐσίας καὶ παντὸς ὀνόματος διάττειν οὐσιωδῶς. Εἰ δὲ ἡ καὶ δίχα σαρκὸς, καὶ οὔπω τοῖς καθ' ἡμᾶς οἷον συμπλακεὶς ὁ Λόγος, τό γε ἐν ἐλάττοσι κεῖσθαι καὶ αὐτῶν ἀνειχότως ἀποφέροιτο τῶν ἀγγέλων, μείων μέν ἐστι τῶν ἰδίων κτισμάτων, καὶ πρός γε τούτῳ προσκυνητὸς, οὐδὲν ἐπαμύνοντος ἢ ὑπερδιϊκοῦντος ἔτι τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου. Εἰ δὲ δὴ ταυτὶ φάναι τε καὶ φρονεῖν δυσσεβές τε ἅμα καὶ σφαλερώτατον μείων δὲ, ὅτι καὶ ἄνθρωπος· ἕψεταί που πάντως ἐκεῖνο νοεῖν· προσκυνητὸς γάρ ἐστι, ὅτι καὶ ἄνθρωπος.

Τοῦ αὐτοῦ (28).

κη'. Ἐπειδὴ δὲ τὴν ἀποστολικὴν κατεξιστᾶσι ῥῆσιν, ὡς ἐπ' ἀνθρώπου κοινοῦ προενηνεγμένην, φέρε λέγωμεν ἐλόντες ἀπ' ἀρχῆς τῶν γεγραμμένων μέχρι καταλήξεως τῆς ἀποχρώσης τῷ λόγῳ. Γέγραπται τοίνυν· *Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον.—Καὶ μετ' ὀλίγα·* Ἰδοὺ γὰρ, ἰδοὺ καὶ μάλα σαφῶς ἠλαττῶσθαι λέγων αὐτὸν παρὰ τοὺς ἀγγέλους διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου, κατεστέφθαι γε μὴν δι' αὐτὸ τιμῇ τε καὶ δόξῃ, καθίστησιν ἐμφανῆ τὸν ἐφ' ᾧ ποιεῖται τοὺς λόγους· δῆλον δὲ ὅτι τὸν Μονογενῆ· μετεσχηκέναι γὰρ φησιν αὐτὸν αἵματος καὶ σαρκὸς παραπλησίως ἡμῖν.

(28) Dialog. *Quod unus est Christus*, t. V, part. I, p. 763 B.

Τοῦ Χρυσοστόμου (29).

κθ'. Ἀλλὰ καὶ περιφέρων τὴν σάρκα, ἀφίησιν αὐτῇ τὰ τῆς φύσεως ἐλαττώματα ὑπομεῖναι, καὶ διψῆσαι, καὶ καθεσθῆναι, καὶ κοπιάσαι· τέλος δὲ καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐρχόμενος, ἀφίησιν αὐτὴν τὰ τῆς σαρκὸς παθεῖν· διὰ τοῦτο καὶ κρουνοὶ ἱδρώτων κατεφέροντο ἐξ αὐτῆς· καὶ ἄγγελος ηὐρίσκετο αὐτὴν διακρατῶν· καὶ λυπεῖται, καὶ ἀδημονεῖ· καὶ γὰρ πρινὴ ταῦτα εἰπεῖν, φησὶν, *Ἡ ψυχή μου τετάραχται*· καὶ, *Περίλυπός ἐστιν ἡ ψυχή μου ἕως θανάτου.*

Τοῦ αὐτοῦ.

λ'. Ὁ δὲ Χριστὸς σῶμα καθαρὸν ἁμαρτημάτων εἶχεν, οὐ φυσικῶν ἀναγκῶν ἀπηλλαγμένον· ἐπεὶ οὐδὲ σῶμα ἦν.

Τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου (30).

λα'. Ὡς ἄνθρωπος οὖν ἐνδοιάζει, ὡς ἄνθρωπος ἐκταράττεται· οὐ ταράττεται γὰρ ἡ δύναμις οὐδὲ ἡ θεότης αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ψυχὴ ταράττεται καὶ σπαράττεται κατὰ τὴν τῆς ἀνθρωπίνης σαθρότητος πρόληψιν.

Τοῦ αὐτοῦ (31).

λϐ'. Ὁ οὖν ἴσος ἐν τῇ Θεοῦ μορφῇ ἐλάσσων ἐν τῇ προσλήψει τῆς σαρκὸς, καὶ τῷ πάθει τοῦ ἀνθρώπου· πῶς γὰρ ἡδύνατο ἡ αὐτὴ φύσις ἐλάττων εἶναι καὶ ἴση; Πῶς δὲ, ἐὰν ἐλάττων ἐστὶ, τὰ αὐτὰ ποιεῖ ὁμοίως ἅπερ ὁ Πατὴρ ποιεῖ; Καὶ γὰρ τίνα τρόπον ἡ αὐτὴ ἐνέργεια διαφόρου ἐστὶ δυνάμεως; Μή τι οὕτως δύναται ἐνεργεῖν ὁ ἧττων, καθ' ὃν τρόπον ὁ μείζων; ἢ μία ἐνέργεια δύναται εἶναι, ὅπου διάφορος οὐσία ἐστί; Τοίνυν λάβε τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν θεότητα μὴ δύνασθαι ἐλάττονα λέγεσθαι.

Τοῦ ἁγίου Ἀγαθωνος (32).

λγ'. Καὶ ἐν ὅσῳ δείκνυσιν ὁ μέγας Ἀμβρόσιος μὴ δύνασθαι διαφόρου δυνάμεως μίαν ἐνέργειαν ὑπάρχειν, μηδὲ τὴν ἐλάσσονα δύνασθαι ἐνεργεῖν τὰ τῆς μείζονος, οὔτε ὅπου διάφορος οὐσία ἐστὶ, μίαν δύνασθαι νοεῖσθαι τὴν ἐνέργειαν, ἀποδείκνυσι φανεροῖς μηνύμασι τὸ μὴ δύνασθαι μίαν φυσικὴν ἐνέργειαν ἔχειν τὴν θεότητα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα τοῦ Χριστοῦ· εἰ καὶ ἑνὸς προσώπου εἶναι γινώσκομεν, καὶ μετὰ τῆς ἀλλήλων κοινωνίας ἐνεργεῖν θεωροῦνται. Ὅπου τοίνυν μείων καὶ ἐλάττων ἐνέργεια λέγεται, οὐ περὶ μιᾶς, ἀλλὰ περὶ δύο φυσικῶν τοῦ ἑνὸς Χριστοῦ ἐνεργειῶν φανεροῦται (33).—Καὶ ταῦτα μὲν εἶπεν ἐπιχυροῦσα ἡ ἕκτη σύνοδος τὰ παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου γραφέντα· ἡ δέ γε πέμπτη σύνοδος, ταῦτα ἐξεφώνησε περὶ αὐτῆς καὶ τῶν λοιπῶν ἁγίων τῶν τότε συνελθόντων, ὅτι Δεχόμεθα πάντα τὰ παρ' αὐτῶν περὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως εἰς κατάκρισιν τῶν αἱρετικῶν ἐκτεθέντα· *Καὶ μετά τινα*· Καὶ εἴ τις ἑαυτὸν τῆς ἐν αὐτοῖς κοινωνίας

(29) Sequentium apud Chrysostomum verborum sedem vestigandam per otium eruditis permitto.
(30) Ex opere *De fide*, lib. II, cap. 7, n. 56.
(31) Lib. cit. cap. 8, n. 70.

Chrysostomi.

29. Sed carne assumpta, sinit eam naturæ infirmitates perferre, videlicet et sitire, et requiescere, et laborare : denique ad crucem deveniens, sinit carnem quæ sunt propria ejusdem perpeti. Propterea que et sudoris rivi ex ea defluebant, et angelus apparuit illam confortans ; et tristatur et mœsta est. Nam et antequam hæc diceret. *Anima*, inquit, *mea turbata est.* Item : *Tristis est anima mea usque ad mortem.*

Ejusdem.

30. Christo autem corpus erat peccatis purum, non tamen naturalibus necessitatibus alienum. Alioqui corpus non fuisset.

Sancti Ambrosii.

31. Ut homo ergo dubitat, ut homo turbatur. Non turbatur ejus virtus, non turbatur ejus divinitas ; sed turbatur anima : turbatur secundum humanæ fragilitatis assumptionem.

Ejusdem.

32. Æqualis ergo in Dei forma, minor in susceptione carnis et hominis passione. Nam quomodo eadem posset minor esse æqualisque natura ? Quomodo autem si minor est, eadem similiter facit quæ Pater facit ? Nam quemadmodum eadem operatio diversæ esset potestatis ? Numquid sic potest minor, quemadmodum major operari ? aut una operatio potest esse, ubi diversa substantia est ? Itaque accipe Christum secundum divinitatem, minorem non posse dici.

Sancti Agathonis.

33. Et dum ostendit magnus Ambrosius, non posse diversæ potestatis unam operationem exsistere, nec minorem posse operari quod magnam ; nec ubi diversa substantia est, unam posse operationem intelligi, demonstrat manifestis indiciis, quod non possit unam naturalem operationem habere divinitas et humanitas Christi, licet unius personæ esse noscantur, et alterum cum alterius communione operari cernantur. Ubi itaque major et minor dicitur operatio, non de una sed de duabus naturalibus unius Christi operationibus intimatur. — Atque hæc quidem sexta synodus decreto firmavit, quæ videlicet sanctus Ambrosius scripserat. Quinta vero synodus tum huic sententiæ tum reliquis sanctorum Patrum congregatorum sic acclamaverat : Recipimus cuncta, quæ ab ipsis circa rectam fidem prolata sunt ad hæreticorum condemnationem. *Et paulo post.* Et si quis ab horum consensu semet abstrahit, contraria sentien-

(32) Ex concil. in Constantinop., ed. Coleti, t. VIII, p. 686 D.
(33) Hactenus exstat textus apud citatum concilium.

hic quoniam recta fide se abalienat hæreticisque connumerat, merito a sancta Dei Ecclesia damnatur atque anathemati subjicitur.

Ex synodicis quæ Romam misit sanctus Pater noster Sophronius patriarcha Hierosolymorum, de Dominica incarnatione, et quod sit unus ex Trinitate Jesus Christus Filius Dei et Dominus noster.

34. Nos unum Christum et Filium incarnatum, nempe Verbum, asserimus; et unicam ejus substantiam compositam dicimus, et duas ejus confitemur naturas, voluntates atque operationes. Duas quoque ejusdem Verbi Dei nativitates credimus, unam quidem ex Deo Patre quam intemporalem et sempiternam scimus; ex Deipara matre alteram, quam et nuperam et temporalem cognoscimus. Et naturarum proprietates servari dicimus, duas nempe physicas voluntates, et duas physicas operationes. Et quatenus Deus est, consubstantialem ipsum Patri affirmamus: Matri autem nobisque consubstantialem, quatenus homo est, eumdem pronuntiamus; visibilem pariter et invisibilem, creatum et increatum, corporeum et incorporeum, contrectabilem et incontrectabilem, circumscriptum et incircumscriptum, terrenum et cœlestem, carne cum rationali anima præditum et simul divinitate, nuperum et sempiternum, humilem et excelsum, et quæcumque duplicis inseparabiliter reperiuntur naturæ. Et sublimia quidem is semper habuit, utpote sempiterna natura præditus; humilia vero propter nos extremis temporibus immutabiliter ascivit, propter assumptam humanam naturam. Quare unus simul esse deprehenditur atque duo: unus quidem secundum subsistentiam atque personam, duo vero secundum ipsas naturas ac naturales earum proprietates, videlicet voluntatis et operationis. Utraque enim forma cum mutua communione operatur quod proprium sui est: ita ut Verbum operetur quod Verbi proprium est cum corporis communione; corpus autem quæ sunt propria peragit, non sine Verbi cooperatione. Porro ex his unum prodigiis coruscat, alterum contumelias perpetitur.

S. Basilii in illud: « Ego sum vitis. »

35. Hic me invadunt hæretici, aiuntque: Si vitis est Servator, nos palmites, agricola autem Pater; rursus si palmites ejusdem naturæ sunt, cujus vitis, vitis autem non est agricolæ consubstantialis; Filius quidem ejusdem est naturæ cujus nos sumusque nos ipsius pars: non autem Filius ejusdem est naturæ cujus Pater, sed omnino alienus. Quibus respondebimus, vocatos nos esse non deitatis illius palmites, sed carnis; secundum eum qui dixit: *Nos enim sumus corpus Christi et membra ex*

χωρίσει τὰ ἐναντία φρονῶν, ὁ τοιοῦτος, ἑαυτὸν ἀλλοτριῶν καὶ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τοῖς αἱρετικοῖς συναριθμῶν, δικαίως ὑπὸ τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας κατακρίνεται καὶ ἀναθεματίζεται (34).

Ἀπὸ τῶν συνοδικῶν ὧν ἔπεμψεν ἐν Ῥώμῃ ὁ ἐν ἁγίοις Πατὴρ ἡμῶν Σωφρόνιος πατριάρχης Ἱεροσολύμων περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ ἑνὸς τῆς ἁγίας Τριάδος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου ἡμῶν.

λδ'. Ἡμεῖς ἕνα Χριστὸν καὶ Υἱὸν τὸν σαρκωθέντα Λόγον πρεσβεύομεν· καὶ μίαν αὐτοῦ τὴν ὑπόστασιν λέγομεν σύνθετον· καὶ ἐν δυσὶν αὐτὸν ὁμολογοῦμεν ταῖς φύσεσι, θελήμασί τε καὶ ἐνεργείαις· καὶ δύο τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ Λόγου γεννήσεις πιστεύομεν· μίαν μὲν τὴν ἐκ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, ἣν ἄχρονον καὶ ἀΐδιον οἴδαμεν· καὶ δευτέραν τὴν ἐκ τῆς Θεοτόκου μητρὸς, ἣν καὶ πρόσφατον καὶ χρονικὴν ἐπιστάμεθα· καὶ τὰ τῶν φύσεων φάσκομεν σώζεσθαι ἴδια· τουτέστι δύο φυσικὰ θελήματα, καὶ δύο φυσικὰς ἐνεργείας· καὶ ὁμοούσιον μὲν Θεὸν τῷ Πατρὶ τὸν αὐτὸν ἀναγράφομεν· καὶ ὁμοούσιον τῇ μητρὶ καὶ ἡμῖν τὸν αὐτὸν ὡς ἄνθρωπον φάσκομεν· ὁρατὸν αὐτὸν καὶ ἀόρατον· κτιστὸν τὸν αὐτὸν ὡσαύτως καὶ ἄκτιστον· σῶμα τὸν αὐτὸν καὶ ἀσώματον· ἁπτὸν τὸν αὐτὸν καὶ ἀνέφαπτον· περιγραπτὸν τὸν αὐτὸν καὶ ἀπερίγραπτον· ἐπίγειον τὸν αὐτὸν καὶ οὐράνιον· σάρκα τὸν αὐτὸν ἐψυχωμένην λογικῇ καὶ θεότητα· πρόσφατον τὸν αὐτὸν καὶ ἀΐδιον· ταπεινὸν τὸν αὐτὸν καὶ ὑπέρτατον· καὶ ὅσα διττῶς ἀμερίστως εὑρίσκεται φύσεως. Καὶ τὰ μὲν ὑψηλὰ ὑπῆρχεν ἀεὶ, ὡς φύσιν ἔχων ἀΐδιον· τὰ δὲ ταπεινὰ δι' ἡμᾶς ἐν χρόνῳ ἐσχάτῳ ἀτρέπτως ἐγένετο, ὡς φύσιν προσλαβὼν τὴν ἀνθρώπειον. Καὶ ἔστιν ἰδεῖν καὶ δύο ὁ αὐτὸς γνωριζόμενος· ἐν μὲν κατὰ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὸ πρόσωπον, δύο δὲ κατὰ τὰς φύσεις αὐτάς καὶ τὰς φυσικὰς αὐτῶν ἰδιότητας, λέγω δὴ θελήματος καὶ ἐνεργείας· ἐνεργούσης ἑκατέρας μορφῆς μετὰ τῆς θατέρου κοινωνίας, ὅπερ ἴδιον ἔσχηκε· τοῦ μὲν Λόγου κατεργαζομένου τοῦθ' ὅπερ ἐστὶ τοῦ Λόγου μετὰ τῆς κοινωνίας τοῦ σώματος· τοῦ δὲ σώματος ἐκτελοῦντος ἅπερ ἐστὶ τοῦ σώματος, κοινωνοῦντος αὐτῷ τοῦ Λόγου τῆς πράξεως. Καὶ τὰ μὲν αὐτῶν διαλάμπει τοῖς θαύμασι, τὸ δὲ τὴν ὕβρισιν ὑποπέπτωκε.

Τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἰς τὸ, « Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος (35). »

λε'. Ἐνταῦθά μοι ἐπισκήπτουσιν οἱ αἱρετικοὶ καὶ φασιν· Εἰ ἄμπελος μὲν ὁ Σωτὴρ, κλήματα δὲ ἡμεῖς, γεωργὸς δὲ ὁ Πατὴρ, τὰ δὲ κλήματα ὁμοφυῆ τῇ ἀμπέλῳ, ἡ δὲ ἄμπελος οὐχ ὁμοφυὴς τῷ γεωργῷ· ὁμοφυὴς ἄρα ἡμῖν ὁ Υἱὸς, καὶ μέρος ἡμεῖς αὐτοῦ· οὐχ ὁμοφυὴς δὲ τῷ Πατρὶ ὁ Υἱὸς, ἀλλὰ κατὰ πάντα ἀλλότριος. Πρὸς οὓς ἐροῦμεν· Οὐ τῆς θεότητος αὐτοῦ, ἀλλὰ τῆς σαρκὸς εἰρηκεν ἡμᾶς ὁ Χριστὸς κλήματα· κατὰ τὸν εἰπόντα· *Ἡμεῖς γὰρ ἐσμεν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ καὶ μέλη ἐκ μέρους.* Καὶ πά-

(34) Ex concil. cit. t. VII, p. 897-899.

(35) *Adversus Eunomium*, lib. IV ed. Garnerii, t. I, p. 291.

λιν· Οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ἡμῶν μέλη Χριστοῦ ἐστιν; Οὐκ εἰς τὴν θεότητα οὖν τοῦ Λόγου, ἀλλ' εἰς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ παρουσίαν ἀναφέρω τὸ, Ἐγὼ ἡ ἄμπελος· ἡμεῖς γὰρ κατὰ τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου συγγενεῖς ἐσμεν· καὶ αὐτὸς διὰ τοῦτο εἶπεν· Ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· καὶ ὥσπερ ἐστὶ τὰ κλήματα ὁμοούσια τῆς ἀμπέλου καὶ ἐξ αὐτῆς, οὕτω καὶ ἡμεῖς, ὁμογενῆ τὰ σώματα ἔχοντες τῷ σώματι τοῦ Κυρίου, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ λαμβάνομεν· κἀκεῖνο ῥίζαν ἔχομεν εἰς τὴν ἀνάστασιν καὶ τὴν σωτηρίαν. Ὁ δὲ Πατὴρ εἴρηται ὁ γεωργός· αὐτὸς γὰρ εἰργάσατο διὰ τοῦ Λόγου τὴν ἄμπελον, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀνθρώπινον τοῦ Σωτῆρος· καὶ αὐτὸς δι' αὐτοῦ τοῦ Λόγου τὴν εἰς βασιλείαν ἡμῖν ὁδὸν ἡτοίμασεν.

A parte [37]. Et rursum: *Nescitis quod corpora vestra membra Christi sunt* [38]? Non igitur ad Verbi divinitatem, sed ad humanum ejus adventum verba refero: *Ego sum vitis* [39]. Nos enim secundum corpus cognati sumus Domini. Et ipse propterea dixit: *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis* [40]. Et sicuti palmites consubstantiales sunt viti ex eaque procedunt, sic et nos homogenea corpora habentes corpori Christi, ex ejus plenitudine accipimus; idque habemus veluti radicem resurrectionis atque salutis. Pater vero dicitur agricola; ipse enim per Verbum excoluit vitem, quæ est ipsius Servatoris humanitas; ipse demum per idem Verbum viam nobis ad regnum munit.

Τοῦ Χρυσοστόμου ὁμιλία κζ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἅγιον Εὐαγγέλιον (36).

λς'. Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια, πιστεύσετε. Καὶ, Οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβὰς, ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ. Υἱὸν δὲ ἀνθρώπου ἐνταῦθα οὐ τὴν σάρκα ἐκάλεσεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐλάττονος οὐσίας ὅλον ἑαυτὸν, ἵν' οὕτως εἴπω, ὠνόμασε νῦν· καὶ γὰρ τοῦτο ἔθος αὐτῷ, πολλάκις μὲν ἀπὸ τῆς θεότητος. πολλάκις δὲ ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος τὸ πᾶν καλεῖν.

Chrysostomi ex homilia 27 *in sanctum Joannis Evangelium.*

36. *Si terrena dixi vobis, et non creditis; quomodo si dixero vobis cœlestia, credetis* [41]? *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui de cœlo descendit, Filius hominis qui est in cœlo* [42]. Filium hominis hic non carnem vocavit, sed a minore substantia se totum, ut ita dicam, nominavit. Solet enim sæpe a divinitate, sæpe item ab humanitate se totum vocare.

λζ'. Ἐφ' ἱκανὸν δὲ τῆς τῶν τοιούτων χρήσεων γινομένης κατεξετάσεως, καὶ πρότερον μὲν πολλάκις ὁ φιλοθεώτατος οὗτος ἡμῶν βασιλεὺς συνδιεσκοπεῖτο περὶ τοῦ πράγματος· ὁτὲ μέν τισι τούτων, ὁτὲ δ' ἐκείνων, διομιλούμενος· ἔστι δ' οὗ καὶ κοινῇ τῶν τινας περὶ τούτων διαφερομένων ἐπεκαλούμενος, καὶ τῆς ὀρθοτομουμένης καὶ εὐσεβοῦς ἑρμηνείας ἀντιποιούμενος, ἣν ἐκ χειλέων προήνεγκεν αὐτίκα τοῖς λεγομένοις οὕτως ἐπιβαλὼν ἐκ πρώτης τῆς τοῦ ζητήματος ἀκροάσεως· ὥστε ποτὲ καὶ τοιῷδε τῷ ἐπιχειρήματι χρήσασθαι. Ἐπεὶ γάρ τισιν ἔδόκει κατὰ τὸ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως πρόσωπον τὴν τοιαύτην φωνὴν ἐκλαμβάνεσθαι, τότε δὴ οὗτος ὁ θεόσοφος βασιλεὺς τῷ μεγάλῳ καὶ θεολογικωτάτῳ Ἀθανασίῳ προεντυχὼν διαλεγομένῳ πρὸς Ἄρειον, καὶ τοῦτον ἀνατρέπειν σπουδάζοντι, εἰς ἀνίσους φύσεις τὴν ὁμοούσιον ἁγίαν διαιροῦντα Τριάδα, καὶ δευτερεύοντα τοῦ Πατρὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν εἶναι λέγοντα, καὶ ταύτῃ δὴ τῇ φωνῇ πρὸς παράστασιν τῆς οἰκείας αἱρέσεως ἀποχρώμενον, τὰς ἐκείνου συλλαβὰς εἰς μέσον παρῆγε, πρὸς Ἄρειον λέγοντος (37)· « Τίς ὁ κεκοπιακώς; ἄνθρωπος ἢ Θεὸς Λόγος; Ἄρειος εἶπεν· Ἄνθρωπος. Ἀθανάσιος εἶπεν· Οὐκοῦν σόν ἐστι τὸ νοῆσαι λοιπόν. Ἄρειος εἶπε· Κατελαβόμην σου τὸν νοῦν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ· ὅτι, τοῦ Θεοῦ Λόγου πανταχοῦ παρόντος, δῆλον ὅτι διὰ τὴν σάρκα εἶπεν, Ὁ *Πατὴρ ὁ πέμψας μείζων μου ἐστι*, τὴν βαδίζουσαν καὶ κοπιῶσαν καὶ ἀπὸ τόπου εἰς

37. Postquam satis hæ Patrum auctoritates perpensæ fuerunt, in primis quidem ac sæpenumero Deo dilectissimus noster rex hoc negotium cum cæteris expendebat, modo hos modo illos alloquens. Interdum vero et gregatim aliquot qui sententiis dissidebant convocans, rectam religiosamque interpretationem defendebat; quam ipse ore suo statim illis significabat, quia vix audito controversiæ initio, sic rem ipse sibi persuaserat. Quare aliquando sic etiam argumentatus est. Cum enim nonnullis videretur ad generalem hominum naturam trahenda esse evangelici dicti interpretatio, Cæsar autem superno lumine instructus in magni summique theologi Athanasii dialogum cum Ario habitum incidit, ob illum coarguendum qui sanctam consubstantialemque Trinitatem in naturas impares dividebat, inferioremque Patri unigenitum Filium dicebat, atque hoc ipso evangelico dicto ad suæ hæreseos propugnationem abutebatur. Athanasii ergo ipsa verba Cæsar in medium attulit, adversus Arium disputantis: « Quis fatigatus est, homone an Deus Verbum? Arius dixit: Homo. Athanasius dixit: Tuum igitur jam est intelligere. Arius, inquit: Percipio quid tuo hoc responso intelligas; nempe, cum Deus Verbum ubique adsit, palam esse ipsum propter carnem dixisse: *Pater meus, qui misit me, major me est.* Hæc enim gradiebatur et fatigabatur, et a loco in locum migrabat. Certe id recte se habet »

[37] I Cor. XII, 27. [38] I. Cor. VI, 15. [39] Joan. XV, 5. [40] Psal. XXI, 23. [41] Joan. III, 12. [42] ibid. 13.

(36) Edit. Montfauc. t. VIII, p. 153, 154.

(37) Recole supra note 7.

Atque ita Athanasius interpretabatur, non secundum divinam substantiam hæc Christum passum fuisse, sed secundum quam induerat carnem naturalibus sine peccato obnoxiam passionibus. Habuitque in his consentientem Arium, concedentemque majorem dici Patrem Christo quatenus homo est. Atque hinc valide invicteque concludebat Cæsar, nequaquam ad generalem hominum naturam retulisse magnum Athanasium Christi dictum : *Pater major est.* Qui enim fieri poterat, ut adversarius Arius in his rebus acutissimus, et in sermonibus ventilandis solertissimus, pateretur magnum hunc virum de alio individuo loqui, eoque Patrem dicere majorem : dum ipse de Christo quæreret, atque hoc Unigenito diceret secundum suam naturam Patrem majorem? Tunc enim idem evenisset ac si illi, qui falces petunt, audiuntque sibi ligones denegari, minime id ægre ferrent. Sed neque aliter Nicænæ primæ synodi Patres, Arii hujus adversus unigenitum Verbum hæresim, quæ ab eo nomen contraxit, refutassent (is enim Verbo secundum divinam ejus substantiam accommodabat dictiones : *Creavit me*, et *Fidelem ei qui se fecit*, et *Apostolum ac pontificem confessionis nostræ*) ; nisi ejusmodi locutiones ad Christi humanitatem retulissent. Nam de divina natura scriptum pronuntiarunt : *In principio erat Verbum ;* et : *Ego et Pater unum sumus*, et quæ his sunt similia.

38. Huic optimo ac tantopere demonstrativo argumento, aliam quoque adjecit mirificus Cæsar confirmationem, restringendo scilicet ac subtiliter explicando sanctorum dicta, ut opportune, prout par erat intelligerentur. Sic enim aiebat. Cum aliqui occurrunt Ecclesiæ defensores Patres dictum illud explicantes secundum quod Pater causa est cœlestis nativitatis, hi tunc de unigeniti Filii Dei persona theologice id dicunt, ut adversariorum ora occludant, qui differentiam in unam eamdemque naturam invehunt ; ipsi autem Patres affirmant haud differre a paterna Filii naturam ; neque in gradu majore Patrem versari, quasi substantiæ seu naturæ habeat differentiam. Sed quamvis Pater dicatur major a Filio, id tamen dictum sempiternam originem causamque, id est ad ineffabilem inexplicabilemque generationem, referunt, veluti de unigenito Filio Dei personaliter eloquentes : et sic unice tunc intelligendam dictionem aiunt. Cum autem unigeniti Verbi incarnationem spectant, atque ad conjunctas inconfuse naturas sermonem convertunt, earumque differentiam definire volunt, tunc Christi quoque humanitati hanc locutionem accommodant. Magnus igitur theologus Gregorius hic in medium proferebatur, qui post priorem interpretationem secundum causam divinæ generationis, hanc quoque adjecit : Nam dicere quod

(38) Zenob. proverb. I. 83.

A τόπον ἕτερον πορευομένην. Ἀληθῶς ὀρθῶς ἐφ τοῦτο. Καὶ οὕτω μὴ κατὰ τὴν θείαν οὐσίαν τὸν παθεῖν τὸν Χριστὸν ἑρμηνεύοντος, ἀλλὰ καθ' ἣ ἐφόρεσε σάρκα τοῖς φυσικοῖς καὶ ἀδιαβλήτοις ἐν κειμένην πάθεσι, καὶ τοῦτον δὴ τὸν Ἄρειον συ ιέντα τῶν λεγομένων ἔχοντος, καὶ τὸ μείζο λέγεσθαι τὸν Πατέρα ὡς ἀνθρώπου τοῦ ἑνὸς Χριστ συντιθέμενον· κἀντεῦθεν ἀναμφιλέκτως καὶ ἰσχ ρῶς ἐπεπέραινε μὴ κατὰ τὴν κοινὴν φύσιν τ ἀνθρώπων λέγειν τὸν μέγαν Ἀθανάσιον εἰρηκ παρὰ τοῦ Χριστοῦ τὸν *Πατέρα μείζονα*· πῶς γ ἂν καὶ ὁ ἀντικαθιστάμενος Ἄρειος τῶν περὶ τα τε τυγχάνων δεινῶν, καὶ ἀκριβολογεῖν εἰδὼς λεγόμενα, τὸν μέγαν τοῦτον ἀνδρα ἐδέξατο π ἑτέρου ἀτόμου διαλεγόμενον, κἀκείνου λέγοντ

B Πατέρα μείζονα, ὁ περὶ Χριστοῦ συζητῶν; τ τούτου ὡς μονογενοῦς Υἱοῦ κατὰ τὴν φύσιν λέγ εἶναι τὸν Πατέρα μείζονα ; Ταυτὸν γὰρ ἂν ἦ τοῖς κατὰ τὴν παροιμίαν ἅμας μὲν ἐκζητοῦσι ἀπαρνουμένας δὲ τὰς σκάφας μανθάνουσι (38), καὶ μὴ πρὸς τὴν ἀπόκρισιν δυσχεραίνουσιν· τ μὴν ἀλλ' οὐδὲ ἄλλως οἱ τῆς ἐν Νικαίᾳ πρώ συνόδου τῷ Ἀρείῳ τούτῳ τὴν ἐπωνύμως κα τοῦ μονογενοῦς Λόγου μανίαν ἐναπεκρούσαντο (τ τούτου ὑποστάσει κατὰ τὴν θείαν οὐσίαν πρ ἁπτοντος τὴν τοῦ, *Ἔκτισέ με*, φωνὴν, καὶ τ τοῦ, *Πιστὸν τῷ ποιήσαντι αὐτὸν*, καὶ τὴν τ *Τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερέα τῆς ὁμολογί ἡμῶν*)· εἰ μὴ τὰς τοιαύτας φωνὰς τῷ τοῦ Χριστ τὸ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*, παρήγαγον· καὶ τ

C λη'. Ἐπὶ δὲ τῷ τοιούτῳ ἀρίστῳ καὶ ἀποδεικτ τοῦ λόγου ἐπιχειρήματι καὶ ταύτην ὁ θειότα ἐπήγαγε βασιλεὺς τὴν ἐπὶ τοῖς προκειμένοις συγ κρότησιν· καταλεπτύνων οἷον καὶ ἰσχνολογῶν τ τῶν ἁγίων φωνὰς ὅπως κατὰ καιρὸν ὡς ἔδει παρ ἐλαμβάνοντο. Ὅτε, γὰρ, ἔφασκεν, εὑρίσκονταί τι τῶν τῆς Ἐκκλησίας ὑπερμάχων Πατέρων τὴν α αὐτὴν φωνὴν κατὰ τὸ αἴτιον τῆς ἀνωτάτω γεννήσ ἐξηγούμενοι, τότε δὴ περὶ τῆς τοῦ μονογενοῦς Υἱ τοῦ Θεοῦ ὑποστάσεως θεολογοῦντες τοῦτο διδάσκο τοὺς ἑτεροδοξοῦντας ἐπιστομίζοντες, διαφορὰν ἐ τῆς μιᾶς αὐτῆς εἰσάγοντας φύσεως· καὶ ἀποδεῖ βουλόμενοι μηδέν τι κατὰ φύσιν τοῦ Πατρὸς διίστ σθαι τὸν Υἱὸν, μηδὲ τὸν μείζονα κλῆρον ἐπέχειν τ

D Πατέρα διὰ τὸ τῆς οὐσίας εἶτουν φύσεως ἐν τούτ διάφορον. Ἀλλ' εἰ καὶ ἑαυτοῦ μείζων εἴρηται πα τοῦ Υἱοῦ ὁ Πατὴρ, πρὸς ἄναρχον ἀρχὴν καὶ αἰτίαν τουτέστι τὴν ἄῤῥητον γέννησιν, τὸ τοιοῦτο ῥητ ἀναφέρουσιν, ὡς περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θε ὑποστατικῶς τὸν λόγον ἐκφέροντες· οὐ μέντοι καὶ κατὰ ταύτην μόνην ἐπάγουσιν αὐτὴν ἐκλαμβ νεσθαι. Ὅτε δὲ τὸν μονογενῆ Λόγον σεσαρκωμέν θεωρεῖν ἔχουσι καὶ πρὸς τὰς ἐν αὐτῷ ἡνωμέν ἀσυγχύτως φύσεις χειραγωγεῖν τὸν λόγον ἐπιχ ροῦσι καὶ διευκρινεῖν τὸ ἐν ταύταις διάφορον, τό καὶ τῇ ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρωπότητι τὴν τοιαύτ φωνὴν προσαρμόζουσιν. Ὁ μέγας οὖν ἐν θεολογί

Γρηγόριος ἐντεῦθεν εἰς μέσον παρήγετο μετὰ τὴν προτέραν κατὰ τὸ αἴτιον τῆς θείας γεννήσεως ἐρμηνείαν, ἐπάγων καὶ ταῦτα· « Τὸ γὰρ δὴ λέγειν ὅτι τοῦ κατὰ τὸν ἄνθρωπον νοουμένου μείζων ἀληθὲς μὲν, οὐ μέγα δέ. Τί γὰρ τὸ θαυμαστὸν, εἰ μείζων ἀνθρώπου Θεός; » Ἐφεξῆς δὲ καὶ ὁ τῆς παλαιτέρας Ῥώμης ἁγιώτατος πάππας Λέων, τάδε δ᾽ ἀλαμβάνων· « Δίχα μὲν τῆς τοῦ Λόγου δυνάμεως οὐκ ἂν ἔλεγεν ἡ φωνὴ τοῦ Πατρὸς ἐξ οὐρανῶν ἀφεθεῖσα Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ ηὐδόκησα· δίχα δὲ τῆς ἀληθείας τοῦ σώματος οὐκ ἂν προεμαρτύρετο Ἰωάννης, Ἴδε ὁ Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· καὶ αὖθις ἕκαστος τῶν ἀνωτέρω καταγεγραμμένων Πατέρων, ὡς οἷα τοῦ βασιλέως ἐπὶ γλώσσης ὥσπερ ἐγγεγραμμένα τὰ ῥήματα φέροντος.

A Christo, quatenus homo intelligitur, pater major est; verum id quidem, sed non magnum. Quid enim mirum, si major homine Deus est? Præterea senioris quoque Romæ sanctissimus papa Leo de hoc dicto edisserens: Sine Verbi, inquit, potentia non diceret vox Patris missa de cœlo, *Hic est Filius meus dilectus in quo mihi bene complacui* Et sine veritate carnis non protestaretur Joannes: *Ecce Agnus Dei qui tollit peccatum mundi*... Et sic ex ordine unusquisque Patrum, quorum auctoritates supra sunt perscriptæ, in ore Cæsaris erat, tanquam si impressa verba eorum mente haberet.

λθ'. Οὐκ ἠρκεῖτο τούτοις ὁ ἀκάμας καὶ σῶμα καὶ νοῦν βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ ἕτερόν τι ποριζόμενος ἐπινοθύμημα, τοῖς προλαβοῦσιν ἐπῆγε διατρανοῦν τῶν ἐν τῷ Χριστῷ ἡνωμένων φύσεων τὸ ἀδιαιρέτῳ ὑποστάσει σεσωσμένον διάφορον. Τὸ γὰρ καταπλουτῆσαι τὴν ἁγίαν τοῦ Κυρίου σάρκα τὰ τῆς προσλαβούσης αὐτὴν θεότητος αὐχήματα προσλαμβανομένων τινῶν, καὶ ταύτῃ προσκόπτειν κινδυνευόντων, ὡς καὶ περὶ τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη καινοτομεῖν τοὺς λόγους, καὶ ἀποστέλλεσθαι λέγειν παθητὴν εἶναι τὴν προσληφθεῖσαν τῷ Κυρίῳ σάρκα κατὰ τὴν τῶν σαρκῶν φύσιν, καὶ τῷ ἑκουσίως τὸν Χριστὸν παθεῖν ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς τοῦτο ἀποχρωμένων, καὶ ἀποδιστώντων αὐτὴν τοῦ κατὰ φύσιν πάθους καὶ τῆς νεκρώσεως· οὗτος καὶ τὴν λεχθησομένην ἐπαγωγὴν τῆς ἐννοίας προήνεγκε· περὶ γὰρ ἰδιωμάτων καὶ αὐχημάτων φιλοσοφήσας καὶ τῷ διαιρετικῷ τῶν ὑποκειμένων λόγῳ χρησόμενος τίνα μὲν τὰ ἰδιώματα, τίνα δὲ τὰ αὐχήματα διετράνωσε· τὰ μὲν οὖν ἰδιώματα φύσεως εἶναι, τῶν ὁμολογουμένων ἐτίθετο. Καὶ γοῦν τῆς θείας καὶ μακαρίας ἐν τῇ μοναρχικῇ Τριάδι φύσεως ἰδιώματα τὸ ἀπερίγραπτον ἔλεγε, τὸ ἄκτιστον, τὸ ἀΐδιον, καὶ τἄλλα δὴ τὰ τούτοις ὁμοστιχα· αὐχήματα δὲ ταύτης, τοῖς ἀπηριθμημένοις ἰδιώμασι παρεπόμενα, τὸ παντοδύναμον, τὸ ζωοποιὸν, καὶ ὅσα ταύτης τῆς τάξεως. Ἐντεῦθεν καὶ προσεπῆγε τὴν τοῦ Κυρίου σάρκα τῶν μὲν αὐχημάτων πάντως μετασχεῖν τοῦ προσλαβομένου ταύτην μονογενοῦς Θεοῦ, ἅτε καὶ ζωοποιόν τε καὶ παντοδύναμον, οὐ μέντοι γε τῶν ἰδιωμάτων τῆς θείας αὐτοῦ φύσεως· οὐδὲ γὰρ ἀπερίγραπτός ἐστιν, οὐδὲ ἄκτιστος, οὐδὲ ἄχρονος διὰ τὰ αὐχήματα. Οὐκοῦν, ἐπείπερ ἑκατέρα τῶν φύσεων ἐπὶ τῶν οἰκείων ἰδιωμάτων ἀσύγχυτος ἔμεινε, τί τὸ προσιστάμενον ἐντεῦθεν τὸ *μείζον* παρὰ τούτοις ἐνθεωρεῖν· καὶ τοῖς τῆς θείας φύσεως ἰδιώμασι τὸ ὑπερέχον ἀπονέμειν, τῇ πρὸς τὰς τῆς σαρκὸς ἰδιότητος παραλλάξει ἐπόμενον.

B 39. Neque tamen hic substitit indefessus corpore ac mente Cæsar, sed alium quoque protulit cogitatum suum, quo explicaret naturarum in Christo conjunctarum, salva unica individua persona, differentiam. Nam quia sancta Domini caro, postquam assumpsit eam divinitas, gloriosis dotibus instructa fuit; ea re nonnulli non sine periculo erroris utebantur; ita ut de naturalibus sine peccato passionibus Domini novos sererent sermones; minimeque auderent affirmare passibilem fuisse assumptam a Christo carnem secundum carnium ipsam naturam; abuterenturque ad id argumento illo, quod Christus sponte pro nobis passus est; ita ut ipsum naturali passione ac mortalitate eximerent; his, inquam, Cæsar excogitatam a se sententiam, quam jam dicemus, opposuit. Nam de idiomatibus et de gloriosis dotibus disputans, atque utramque rem accurate distinguens, quænam sint idiomata, quænam item gloriosæ dotes, perspicue enucleabat. Et idiomata quidem propria esse naturæ, extra dubitationem ponebat. Ac divinæ et beatæ, in monarchica Trinitate, naturæ idiomata esse dicebat, ut infinita sit, increata, sempiterna aliisque hujusmodi proprietatibus prædita: dotes autem gloriosas prædicta idiomata comitantes, omnipotentiam, vivificandi virtutem, atque alia ornamenta ejusmodi. Deinde concludebat, Domini carnem omnino præditam fuisse gloriosis dotibus divini Unigeniti a quo est assumpta, virtute scilicet vivificandi et omnipotentia; non tamen divinæ naturæ idiomatibus. Nam etiamsi habet gloriosas dotes, non idcirco tamen infinita est caro, vel increata, vel ante tempora. Igitur quoniam utraque natura in propriis idiomatibus inconfusa manet; hinc cognoscere, inquit, licet quonam pertineat illud epithetum *major*, de quo nunc controversia fit: oporteatque divinæ naturæ idiomatibus gradum sublimiorem attribuere, consentaneum comparationi cum carnis proprietatibus.

C

D

40. Hæ igitur regalis mentis, vel potius humanarum mentium regis, propositiones atque conclusiones erant, linguæque aureæ dulciora melle effata. Postquam autem complures noctes insomnes multosque dies in harum rerum meditatione consumpsit, existimans oportere orthodoxam dicti evangelici

interpretationem ad liquidum deduci; ne ob ejus ambiguitatem corda infirmiorum perturbarentur: ad extremum sanctissimos patriarchas sacramque et divinam congregavit synodum, ad quam senatores quoque convenerunt, præsentibus etiam illustrissimorum omnium monasteriorum abbatibus. Et Cæsar quidem residebat in regio throno, qui est in conclavi mare versus magni palatii nuper ab ipso Cæsare exstructi, quod occidentali urbis muro imminet, habetque id conclave ab ipso Manuele nomen: quo in loco innumerabiles imperatoris victorias brevi gyro comprehensas ars pictoria, aureis lapillis varios interserens colores, prout fieri potuit, descripsit. Hic fuit consistorii locus; ibique definita sunt quæ infra ponemus, consentientibus inter se sanctissimis patriarchis, sacratissimisque archiepiscopis, reliquoque sacerdotali cœtu, et senatoribus universis; sic favente pacis Deo, necnon religiosi nostri a Deo coronati imperatoris zelo. De his autem tomus quoque conscriptus fuit, in quo ad litteram sequentia continentur.

τῆς ἐξηγήσεως, ἵνα μὴ τῷ ἀδήλῳ ταύτης αἱ τῶν ἀπαγεστέρων καρδίαι διαταράττοιντο· τέλος τοὺς ἁγιωτάτους πατριάρχας καὶ τὴν ἱερὰν καὶ θείαν συνῆθροισε σύνοδον· ἀλλ' οὐδὲ οἱ τῆς συγκλήτου βουλῆς ἀπελείποντο· παρῆσαν δὲ καὶ οἱ τῶν ἐπισημοτάτων πασῶν μονῶν καθηγούμενοι· καὶ τὸν μὲν ὁ βασιλικὸς εἶχε θρόνος ἐν τῷ πρὸς θάλατταν ὑπερῴῳ τοῦ ἐν τῷ μεγάλῳ παλατίῳ νεουργηθέντος οἴκου τῷ βασιλεῖ τοῦ δυτικωτέρου τείχους ἐφύπερθεν, φερώνυμον τὴν κλῆσιν ἐκ τῆς τοῦ Μανουὴλ προσρήσεως φέροντος· ἐν ᾧ καὶ τῶν δυσεριθμήτων κατορθωμάτων τοῦ αὐτοκράτορος βραχέ' ἅττα παραλαβοῦσα ἡ ζωγράφος τέχνη ἐκ καταχρύσων ψηφίδων ποικιλοχρόοις ἑτέραις ἐπιμιγνυμένων, ὡς εἶχε, ἐνδιεγράψατο· ἐνταῦθα μὲν δὴ τὰ τῆς συνελεύσεως κυροῦνται δὲ τὰ ὑποτεταγμένα, ὁμογνωμονησάντων ἀλλήλοις, τῶν τε ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων, τοῦ ἱερατικοῦ λοιποῦ καταλόγου, καὶ ξυμπάντων τῶν τῆς συγκλητικῆς γερουσίας· εὐδοκίᾳ τοῦ τῆς εἰρήνης Θεοῦ καὶ διαπύρῳ ζήλῳ τῶν εὐσεβοῦς ἡμῶν καὶ θεοστεφοῦς αὐτοκράτορος· ἐπὶ τούτοις καὶ τόμος ἐκτίθεται. τάδε κατὰ βῆμα διεξιών

ACTIO II.

Mensis Martii die secunda, indictionis XIV ante quarta.

1. Præsidente a Deo coronato sancto nostro rege et imperatore domino Manuele Comneno, in tropico conclavi meridiem versus, nempe in magni palatii porphyromanuelico triclinio; astantibus sanctæ majestati ejus, amabilibus consobrinis, filiis inclyti sebastocratoris domini Andronici, scilicet protosebasto et protovestiario domino Joanne Comneno, ejusque fratre domino Alexio Comneno; amabili consobrino potentis sanctique nostri regis, domino Andronico Comneno, filio pansebasti celsissimi domini Theodori Batatzæ; fratre ejus et amabili consobrino potentis sanctique nostri regis domino Alexio Comneno, amabili patruele potentis sanctique nostri regis, nato ex amabili patruo potentis sanctique nostri regis, pansebasto celsissimo domino Constantino Angelo, domino, inquam, Joanne Duca; fratre ejusdem, amabili nepote potentis et sancti nostri regis, domino Andronico Duca; genero potentis et sancti nostri regis sebasto domino Joanne Cantacuzeno; genero potentis et sancti nostri regis domino Constantino Duca; sebasto domino Gudelio Tzicandile; sebasto et magno hetæriarcha domino Georgio Palæologo; sebasto domino Joanne Duca; sebasto et domestico vestiario potentis et sancti nostri regis domino Alexio Petralipha; sebasto et domestico vestiario potentis et sancti nostri regis domno Isaacio Duca; sebasto et domestico vestiario potentis et sancti nostri regis domino Alexio Rogerio; sebasto et domestico vestiario potentis et sancti nostri regis et chartulario domino Andronico Lombardo; protonobilissimo et eparcho Basilio Camatero; proto-

ΠΡΑΞΙΣ Β'.

Μηνὶ Μαρτίῳ δευτέρᾳ, ἡμέρᾳ τετάρτῃ ἰνδικτιῶνος ιδ'.

α'. Προκαθημένου τοῦ θεοστέπτου ἁγίου ἡμῶν βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, ἐν τῇ ὑπερῴᾳ τροπικῇ τῇ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ ἐν τῷ μεγάλῳ παλατίῳ πορφυρομανουηλίτου τρικλίνου, παρισταμένων τῇ ἁγίᾳ βασιλείᾳ αὐτοῦ τῶν περιποθήτων ἀνεψιῶν αὐτοῦ καὶ υἱῶν τοῦ ἀοιδίμου σεβαστοκράτορος κυροῦ Ἀνδρονίκου, τοῦ πρωτοσεβαστοῦ καὶ πρωτοβεστιαρίου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ· τοῦ περιποθήτου ἀνεψιοῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Κομνηνοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ παναοιδίμου σεβαστοῦπερτάτου κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Βατάτζου· τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ καὶ περιποθήτου ἀνεψιοῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ· τοῦ περιποθήτου ἐξαδέλφου τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, τοῦ υἱοῦ τοῦ περιποθήτου θείου τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, τοῦ πανσεβαστοῦπερτάτου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ἀγγέλου, κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα· τοῦ αὐταδέλφου αὐτοῦ περιποθήτου ἐξαδέλφου τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Δούκα· τοῦ γαμβροῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ· τοῦ γαμβροῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα· τοῦ σεβαστοῦ κυροῦ Γουδελίου τοῦ Τζικανδίλη· τοῦ σεβαστοῦ καὶ μεγάλου ἑταιρειάρχου κυροῦ Γεωργίου τοῦ Παλαιολόγου· τοῦ σεβαστοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα· τοῦ σεβαστοῦ καὶ οἰκείου βεστιαρίτου τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Πετραλίφα· τοῦ σεβαστοῦ καὶ οἰκείου βεστιαρίτου τοῦ

κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, κυροῦ Ἰσαακίου τοῦ Δούκα· τοῦ σεβαστοῦ καὶ οἰκείου βεστιαρίτου τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Ῥογέρη· τοῦ σεβαστοῦ καὶ οἰκείου καὶ χαρτουλαρίου κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Λαμπαρδᾶ· τοῦ πρωτονωβελισσίμου Καματηροῦ· τοῦ πρωτονωβελισσίμου Ἰσαακίου τοῦ Ἀκολούθου· καὶ ἑτέρων οὐκ ὀλίγων. A nobilissimo Isaacio Acolutho; nobilissimo et primicerio bardariotarum Basilio Tripsycho; et non paucis aliis. βεστιαρίτου τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, τοῦ πρωτονωβελισσίμου καὶ ἐπάρχου βασιλείου τοῦ νωβελισσίμου καὶ πριμικηρίου

β'. Συνεδριαζόντων τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Λουκᾶ· τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας κυροῦ Ἀθανασίου· καὶ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυροῦ Νικηφόρου· παρισταμένων καὶ ἱερωτάτων ἀρχιερέων, τοῦ Ἡρακλείας Μιχαὴλ, τοῦ Ἀμασείας Νικήτα, τοῦ Μελιτηνῆς Νικήτα, τοῦ Γαγγρῶν Ἰωάννου, τοῦ Μύρων Χριστοφόρου· τοῦ Κορίνθου Θεοδώρου, τοῦ Ἀθηνῶν Νικολάου, τοῦ Μωκησοῦ Λουκᾶ, τοῦ Κρήτης B Ἰωάννου, τοῦ Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ, τοῦ Λαρίσσης Ἰωάννου, τοῦ Φιλιππουπόλεως Βασιλείου, τοῦ Ῥόδου Λέοντος, τοῦ Φιλίππων Ἰωάννου, τοῦ Ἀδριανουπόλεως Λέοντος, τοῦ Ἱεραπόλεως Γεωργίου, τοῦ Μιτυλήνης Πόθου, τοῦ νέων Πατρῶν Εὐθυμίου, τοῦ Εὐχαΐτων Κωνσταντίνου, τοῦ Ἀμάστριδος Ἰωάννου, τοῦ Θηβῶν Ἰωάννου, τοῦ Σερβίων Θεοδώρου, τοῦ Αἴνου Ἰωάννου, τοῦ Ἀριστρᾶς Λέοντος, τοῦ Κερκύρας Κωνσταντίνου, τοῦ Ἀβύδου Μιχαὴλ, τοῦ Μηθύμνης Νικολάου, τοῦ Λακεδαιμονίας Νικήτα, τοῦ Μεσημβρίας Θεοδώρου, τοῦ Μιλήτου Νικήτα, τοῦ Μαρωνείας Νικήτα, τοῦ Ἀρκαδιουπόλεως Κωνσταντίνου, τοῦ Παρίου Νικολάου, τοῦ Προικοννήσου Ἰσαακίου, τοῦ Σελυβρίας Θεοδούλου, τοῦ Δέρκου Ἰωάννου, καὶ τοῦ Ἀγγιάλου Στεφάνου· συμπαρισταμένων καὶ τῶν θεοφιλεστάτων ἐκκλησιαστικῶν ἀρχόντων. 2. Considentibus sanctissimis patriarchis, nempe sanctissimo et œcumenico patriarcha domino Luca, sanctissimo patriarcha urbis Dei magnæ Antiochiæ domino Athanasio, et sanctissimo patriarcha Hierosolymitano Domino Nicephoro: præsentibus etiam sacratissimis episcopis, Heracleæ Michaele, Cyzici Basilio, Nicomediæ Michaele, Amaseæ Niceta, Melitenes Niceta, Gangrorum Joanne, Myrorum Christophoro, Corinthi Theodoro, Athenarum Nicolao, Mocesi Luca, Cretæ Joanne, Trapezuntis Michaele, Larissæ Joanne, Philippopoleos Basilio, Rhodi Leone, Philipporum Joanne, Hadrianopoleos Leone, Hierapoleos Georgio, Mitylenes Potho, Neopatrarum Euthymio, Euchaitarum Constantino, Amastridis Joanne, Thebarum Joanne, Serrarum Theodoro, Æni Joanne, Dristræ Leone, Corcyræ Constantino, Abydi Michaele, Methymnæ Nicolao, Lacedæmoniæ Niceta, Mesembriæ Theodoro, Mileti Niceta, Maroniæ Niceta, Arcadiopoleos Constantino, Parii Nicolao, Præconnesi Isaacio, Selybriæ Theodulo, Derci Joanne, Anchiali Stephano: astantibus etiam Dei amantissimis ecclesiasticis præpositis.

γ'. Ἐπεὶ πρό τινων ἡμερῶν ἔφθασε λαληθῆναι C λόγος παρά τινων περὶ τοῦ ὅπως νοεῖται τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, συνῆλθον προστάξει τῆς βασιλείας μου σήμερον οἱ ἐνδημοῦντες τῇ μεγαλοπόλει ἀρχιερεῖς, καὶ ἠρωτήθησαν ὅπως νοεῖται τὸ τοιοῦτον εὐαγγελικὸν ῥητόν. Πρῶτος τοίνυν ὁ Ἡρακλείας ἐρωτηθεὶς εἰ τὸ *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, εἴρηται παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ κτιστὴν φύσιν καθ' ἣν καὶ πέπονθε, δέδωκε τῷ Πατρὶ καὶ κατὰ τοῦτο τὸ *μείζων*· καὶ τὰς λοιπὰς εἰς τοῦτο τῶν ἁγίων Πατέρων ἐξηγήσεις εἰπὼν ἀποδέχεσθαι. Ὁ Κυζίκου τῆς αὐτῆς εἶπε γνώμης εἶναι τῷ Ἡρακλείας. Ὁ Νικομηδείας ἔφη ὡς, Ἐπεὶ τὸν ἕνα καὶ ἀδιαίρετον τὸν Χριστὸν, καὶ μετὰ τὴν ἄφραστον σάρκωσιν ἐν δυσὶ φύσεσι θεωρῶ ἀτρέπτοις καὶ ἀσυγχύτοις, ἀκτίστῳ τε καὶ κτιστῇ, ἀπαθεῖ τε καὶ παθητῇ, ἐκλαμβάνομαι τὸ εὐαγγελικὸν ῥητὸν τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ κτιστήν τε καὶ παθητὴν φύσιν· ἀποδεχόμενος καὶ τὰς ἄλλας περὶ τοῦ τοιούτου ῥητοῦ ἑρμηνείας, ἃς οἱ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες εἰρήκασι. Τὰ αὐτὰ ἀπαραλλάκτως λέγειν τῷ Νικομηδείας καὶ ὁ Ἀμασείας ἐφθέγξατο. Ὁ Μελιτηνῆς εἶπεν ὅτι Ἀκούσας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, λέγω τοῦτο εἰρηκέναι αὐτὸν καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ 3. Quoniam ante aliquot dies sermo a nonnullis commotus fuit, quomodo intelligenda sint verba *Pater meus major me est*, convenerunt jussu majestatis meæ hodie, qui erant in magna urbe pontifices, rogatique sunt quinam sensus sit evangelici hujus dicti. Primus ergo Heracliensis rogatus sententiam, an verba *Pater meus major me est*, dicta fuerint a Domino et Deo et Servatore nostro Jesu Christo etiam secundum suam creatam naturam in qua et passus est; concessit Patri epithetum *major;* et cæteras quoque effati hujus sanctorum Patrum interpretationes se admittere dixit. Cyzicenus in eadem sententia se esse dixit, quam Heracliensis protulerat. Nicomediensis dixit: Ego de unius et individui Christi, etiam post ineffabilem incarnationem, duabus naturis inconvertibilibus et inconfusis, increata scilicet et creata, impassibili et passibili, intelligo evangelicum dictum, *Pater meus major me est;* nempe etiam ad creatam ipsius passibilemque naturam id refero: recipioque simul alias quoque hujusce dicti interpretationes, quas Ecclesiæ illuminatores pronuntiaverunt. In Nicomediensi sententiam pedibus se ire Amasenus dixit. Melitensis ait: Ego audiens Dominum nostrum Jesum Christum in Evangeliis dicentem: *Pater meus major me est*, aio hoc dici etiam de creata ejusdem natura. Gangrensis dixit: Ego audiens

Dominum dicentem : *Pater meus major est*, aio id ab eo dici etiam secundum assumptam humanam naturam. Myrensis dixit : Ut interpretantur sanctus Basilius, et theologus Gregorius, et Chrysostomus, sic et ego hoc effatum interpretor et accipio : et quoniam alii quoque complures sancti dixerunt, œconomice id a Christo dictum, quatenus nempe homo est, ne his quidem contradico.

4. Corinthius ait : Majorem Patrem Christus dixit, etiam quatenus exinanivit se, et usque ad corpus se demisit sponte qui erat altissimus, sustinuitque carnem suscipere inconfuse, inconvertibiliter, indivisibiliter, ejusdemque recepit œconomice passiones sine peccato ; mortem denique nobis salutarem et causam nostræ resurrectionis, cujus antea spe carebamus. Atheniensis dixit : Servator noster Deus, ineffabili misericordia factus etiam perfectus homo, quandoquidem theanthropum Verbum est, una hypostasis, unaque persona, propter summam duarum naturarum conjunctionem ; ego quidem a sanctis disco, quod quatenus est hypostasis, neque Patri cohæret neque Spiritui, neque matri vel nobis. Secundum igitur humanitatem, qua matri nobisque communicat, existimo ipsum dixisse Patrem majorem. Amplector autem sanctorum quoque de hoc dicto sententias. Mocesinus dixit : Majorem Patrem appellat Christus, sicuti sanctæ synodi sanctusque affirmat Apostolus. Aio igitur majorem dixisse Patrem, quatenus Filius carnem nostræ similem sibi ascivit ac sanguinem, et quatenus creatam naturam habet, in qua etiam passus est. Cretensis dixit : Ego cunctas sanctorum sententias super effato : *Pater meus major me est* recipiens, ne illam quidem repudio quæ id intelligit dictum secundum humanitatem, id est, secundum Christi creatam naturam, in qua etiam passus est : consentioque et suffragor confratri meo Heracliensi, et synodorum sententias amplector. Secundum verba Cretensis dixit sententiam etiam Trapezuntius. Larissæus dixit : Verba *Pater meus major me est*, deprehendimus a sanctis theologo Gregorio, magno Basilio, et a Chrysostomo intellecta secundum qualitatem causativam honoremque patris, et quasi ob discipulorum solatium dicta fuerint. Sed quia novi a nonnullis sanctis affirmari, sic locutum fuisse Dominum etiam propter humanitatem, ad quam se demisit, atque ut humanæ suæ naturæ fidem faceret, hanc ego quoque amplector sententiam.

5. Rhodiensis dixit : Quoniam scio theanthropum Verbum secundum œconomiam multa dixisse, veluti illud *de die autem illa atque hora nemo scit, neque angeli neque Filius* ; aio ipsum dixisse item *Pater major me est* œconomice, id est secundum creatam suam naturam : accedoque sanctorum etiam hujus dicti interpretationibus.

A κτιστὴν φύσιν. Ὁ Γαγγρῶν εἶπεν ὅτι, Ἀκούσας τὸ Κυρίου λέγοντος, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, λέγω τοῦτο εἰρηκέναι αὐτὸν καὶ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὴν παρ' αὐτοῦ προσληφθεῖσαν. Ὁ Μύρων εἶπεν ὡς, Καθὼς ἑρμηνεύει τοῦτο ὁ ἅγιος Βασίλειος καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος καὶ ὁ Χρυσόστομος, ἑρμηνεύω τοῦτο κἀγὼ καὶ δέχομαι· ἐπεὶ δὲ καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῶν ἁγίων εἶπον οἰκονομικῶς τοῦτο λεχθῆναι παρ' αὐτοῦ Χριστοῦ καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος, οὐδὲ τούτοις ἐναντιοῦμαι.

δ'. Ὁ Κορίνθου εἶπεν ὅτι Μείζονα τὸν Πατέρα εἴρηκε, καὶ καθόσον ἐκένωσεν ἑαυτὸν, καὶ κατῆλθε μέχρι καὶ σώματος ἑκὼν ὁ Ὕψιστος, καὶ ἠνέσχετο σάρκα προσλαβεῖν ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως· καὶ τὰ τοιαῦτα ἀδιάβλητα πάθη κατεδέξατο B οἰκονομικῶς· καὶ θάνατον σωτήριον ἡμῖν καὶ ἀναστάσεως πρόξενον, ἧς οὐκ εἴχομεν ἐλπίδα πρότερον. Ὁ Ἀθηνῶν εἶπεν· Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Θεὸς, γενόμενος δι' ἄφατον ἔλεον καὶ ἄνθρωπος τέλειος, ἐπεὶ θεάνθρωπος ὢν Λόγος μία ὑπόστασίς ἐστι καὶ ἓν πρόσωπον διὰ τὴν ἄκραν ἕνωσιν τῶν δύο φύσεων· μανθάνω ἀπὸ τῶν ἁγίων ὅτι, ὡς μὲν ὑπόστασις οὔτε τῷ Πατρὶ συνάπτεται καὶ τῷ Πνεύματι, οὔτε τῇ μητρὶ καὶ ἡμῖν· κατὰ γοῦν τὴν ἀνθρωπότητα καθ' ἣν ἐπικοινωνεῖ τῇ μητρὶ καὶ ἡμῖν νομίζω εἰρηκέναι αὐτὸν μείζονα τὸν Πατέρα· ἀσπάζομαι δὲ καὶ τὰς περὶ τοῦ τοιούτου ῥητοῦ τῶν ἁγίων ῥήσεις. Ὁ Μωκησοῦ εἶπεν ὅτι Μείζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα καλεῖ, καθὼς αἱ ἅγιαι σύνοδοι καὶ ὁ ἅγιος Ἀπόστολος εἶπον. Λέγω οὖν μείζονα εἰρηκέναι αὐτὸν τὸν C Πατέρα καθὸ κεκοινώνηκε παραπλησίως ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος, καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ κτιστὴν φύσιν καθ' ἣν καὶ πέπονθε. Ὁ Κρήτης εἶπεν· Ἐγὼ, τε πάσας τὰς ῥήσεις τῶν ἁγίων τὰς περὶ τοῦ *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, ἀποδεχόμενος οὐδὲ τὸ κατὰ τὰ ἀνθρώπινον εἶναι μείζονα ἀποβάλλομαι, ἤτοι κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ κτιστὴν φύσιν, καθ' ἣν καὶ πέπονθε· συμφρονῶν καὶ συναινῶν τῷ συναδέλφῳ μου τῷ Ἡρακλείας, καὶ τὰ λεχθέντα παρὰ τῶν συνόδων κατασπαζόμενος. Ταὐτὰ τῷ Κρήτης εἶπε λέγειν καὶ ὁ Τραπεζοῦντος. Ὁ Λαρίσσης εἶπε· Τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, εὑρίσκομεν ἀπὸ τῶν ἁγίων, τοῦ τε Θεολόγου Γρηγορίου, τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, καὶ κατὰ τὸ αἴτιον καὶ διὰ τὴν τιμὴν, καὶ D πρὸς παρηγορίαν τῶν μαθητῶν ἐκλαμβανόμενα. Ἐπεὶ δὲ εὑρίσκω τινὰς τῶν ἁγίων λέγοντας εἰρηκέναι τοῦτο τὸν Κύριον καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον καθὸ ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν ὡς θέλων πιστώσασθαι τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν τὴν ἐν αὐτῷ, ἀσπάζομαι τοῦτο καὶ αὐτός.

ε'. Ὁ Ῥόδου εἶπεν· Ἐπεὶ εὑρίσκω τὸν θεάνθρωπον Λόγον οἰκονομικῶς λέγοντα πολλὰ, ἐξ ὧν ἐστι καὶ τὸ, *Περὶ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ τῆς ὥρας οὐδεὶς οἶδεν οὐδὲν, οὐδὲ οἱ ἄγγελοι οὐδὲ ὁ Υἱὸς*, λέγω εἰρηκέναι αὐτὸν καὶ τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, οἰκονομικῶς, τουτέστι κατὰ τὴν κτιστὴν φύσιν τὴν ἐν αὐτῷ· προστιθέμενος

ταῖς τῶν ἁγίων ἐξηγήσεσι τοῦ τοιούτου ῥητοῦ. Ὁ Φιλιππουπόλεως εἶπεν ὡς, Ἐπεὶ κατὰ τὴν χθὲς παρεγενόμην ἀπὸ τῆς λαχούσης με, καὶ οὐκ ἐδυνήθην εὑρεῖν χρήσεις τῶν ἁγίων περὶ τοῦ ζητουμένου ῥητοῦ, λέγω ὅτι οἷς εἶπον οἱ φωστῆρες καὶ διδάσκαλοι ἡμῶν, εἴτε ὑψηλῶς, ἤγουν κατὰ τὴν ἄνω γέννησιν καθ' ἣν καὶ τιμᾷ τὸν Πατέρα· εἴτε ἀνθρωπικῶς, δηλονότι κατὰ τὴν ἐκ τῆς Ἀειπαρθένου γέννησιν, καθ' ἣν δὴ παραπλησίως ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος κεκοινώνηκε, τὴν κτιστὴν φύσιν καὶ παθητὴν καθ' ἣν καὶ πέπονθε προσλαβόμενος, τούτοις συντίθεμαι καὶ αὐτός. Ὁ Φιλίππων εἶπεν ὅτι Διπλοῦς ὢν ὁ Χριστὸς ἐκ θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως, μείζονα τὸν Πατέρα εἴρηκε κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν αἰτίαν καὶ τὴν πρὸς τὸν Πατέρα τιμήν, ἴσος ὢν αὐτῷ κατὰ τὴν θεότητα. Ὁ Ἀδριανουπόλεως εἶπεν· Ὁ σαρκὸς καὶ αἵματος ὑπερουσίως κεκοινωνηκώς, καινήν τινα θεανδρικὴν ἐνέργειαν ἡμῖν πεπολιτευμένος, οὐχ ὡς μὴ ἄνθρωπος, ἀλλ' ὡς ἐξ ἀνθρώπων, ἀνθρώπων ἐπέκεινα, μείζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα εἶπε, καθὼς ὁ μέγας Χρυσόστομος, καὶ ὁ Πηλουσιώτης Ἰσίδωρος ἑρμήνευσαν, ναὶ μὴν καὶ ὁ θειότατος Κύριλλος. Λέγω δὲ ὅτι εἴρηκε τοῦτο καὶ ὡς ἄνθρωπος διὰ τὴν ἐν αὐτῷ κτιστὴν φύσιν καθ' ἣν καὶ πέπονθεν. Ὁ Ἱεραπόλεως εἶπεν ὅτι Τῇ γνώμῃ τοῦ Ἡρακλείας καὶ τοῦ Κρήτης ἀκολουθῶ ἐπὶ πᾶσιν. Ὁ Μιτυλήνης ἔφη ὅτι, Ἐπεὶ εὑρίσκω τὸν μέγαν Ἀπόστολον λέγοντα ὅτι, Ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐκένωσεν ἑαυτὸν ἀκενώτως μορφὴν δούλου λαβών, λέγω εἰπεῖν τὸν Σωτῆρα τὸν Πατέρα μείζονα κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἤτοι τὴν συγκατάβασιν καὶ τὴν κένωσιν, καθὼς ὁ θαυματουργὸς μέγας Γρηγόριος διδάσκει με, Γρηγόριος ὁ Νύσσης, καὶ ὁ ἅγιος Κύριλλος, καὶ ὁ ἅγιος Ἀθανάσιος· ἤγουν κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ φύσιν τὴν βαδίσασαν καὶ κοπιάσασαν.

ς'. Ὁ νέων Πατρῶν εἶπε· Τὸ ταπεινὸν τοῦτο ῥῆμα τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, οὕτως εἰπεῖν νοῶ τὸν Μονογενῆ καθ' ὃν λόγον καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ταπεινοτέρων δέδωκεν ἑαυτῷ, τὴν οἰκονομίαν δηλονότι πιστούμενος, καὶ ὅτι κατὰ ἀλήθειαν ἄνθρωπος γέγονεν. Ὁ Εὐχαΐτων εἶπε· Λέγω ὡς κατὰ τὸ αἴτιον καὶ τὴν τιμὴν καὶ πρὸς παρηγορίαν τῶν μαθητῶν καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σάρκα ἣν ἀνελάβετο παραπλησίως ἡμῖν κοινωνήσας σαρκὸς καὶ αἵματος. Ὁ Ἀμάστριδος εἶπεν ὅτι Οὐδεμίαν χρῆσιν τῶν ἁγίων ἀποπέμπομαι, ἀλλὰ πάσας προσδέχομαι· καὶ κατὰ τοῦτο νοῶ ὅτι εἶπεν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ὅτι *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἀνθρώπινον δὲ λέγω τὴν συγκατάβασιν, τὴν κένωσιν, τὴν ταπείνωσιν, καὶ τὸ παραπλησίως ἡμῖν κοινωνῆσαι σαρκὸς καὶ αἵματος· καὶ κατὰ τὸν ἅγιον Ἀθανάσιον, διὰ τὴν ἐν αὐτῷ κτιστὴν φύσιν τὴν κοπιάσασαν καὶ βαδίσασαν, καθ' ἣν καὶ πέπονθεν. Ὁ Θηβῶν ἔφη· Ἐπεὶ τὸν Υἱὸν συγκτίστην καὶ συνδημιουργὸν τῷ Πατρὶ οἶδα, δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν, ἴσον

A Philippopolitanus dixit: Quoniam pridie ex ecclesia mea huc perveni, nondumque potui sanctorum auctoritates de controverso dicto nancisci; aio me assentiri sententiis quas illuminatores magistrique nostri protulerunt; quod nimirum Christus vel divinitus sic Patrem honorat propter cœlestem nativitatem; vel humanitus loquitur, propter suam ex perpetua Virgine nativitatem, ob quam æque ac nos carni et sanguini communicavit, creata videlicet passibilique natura assumpta, in qua etiam passus est. Philippensis dixit: Quia duplex est Christus ex divina humanaque natura, majorem Patrem dixit secundum humanitatem, atque ob qualitatem causativam honoremque patris: quamvis eidem sit æqualis secundum divinitatem. Hadrianopolitanus dixit: Qui carni et sanguini supernaturaliter participavit, novam quamdam theandricam operationem apud nos exseruit, non quod non esset homo, sed veluti ex hominibus supra homines, majorem Patrem quam se dixit, sicuti magnus Chrysostomus et Pelusiota Isidorus interpretati sunt, imo etiam eximius Cyrillus. Aio tamen Christum id dixisse etiam quatenus homo erat, propter creatam suam naturam, in qua et passus est. Hierapolitanus dixit se prorsus accedere ad Heracliensis et Cretensis sententiam. Mitylenæus dixit: Quoniam novi magnum Apostolum dicentem [33], quod Filius Dei seipsum exinanivit manens inexhaustus, cum servi formam accepit, aio a Servatore dictum Patrem majorem secundum humanitatem sive demissionem atque exinanitionem, quemadmodum me docent thaumaturgus Gregorius, Nyssenus Gregorius, sanctus Cyrillus, et sanctus Athanasius; videlicet secundum illam ejus naturam quæ ambulabat et fatigabatur.

6. Neopatrensis dixit: Humilem hanc locutionem: *Pater meus major me est* prolatam intelligo ab Unigenito eadem ratione qua cæteras humiliores partes sibi attribuit, videlicet ut incarnationem suam testaretur, et quod homo reapse existeret. Euchaitensis dixit: Aio sic locutum fuisse secundum causativam qualitatem honoremque Patris, et ob discipulorum solatium, et propter nostram quam ipse assumpserat carnem, communicans æque ac nos carni et sanguini. Amastrianus dixit: Nullam e dictis apud sanctos sententiis repudio, sed cunctas amplector; et secundum illas existimo dixisse Dominum nostrum Jesum Christum: *Pater meus major me est*, et secundum humanitatem; humanitatem autem dico demissionem, exinanitionem, humiliationem, nostræque carnis et sanguinis participationem; atque ut censet sanctus Athanasius, propter creatam ejus naturam, quæ laborabat et fatigabatur, in qua etiam passus est. Thebanus dixit: Quoniam Filium creatorem auctoremque rerum una cum Patre scio; nam per

[33] Philipp. II, 7.

ipsum Pater fecit et sæcula; idcirco Filium Patri æqualem censeo. Sed quoniam dixit: *Pater meus major me est*, propositumque pridie fuit ut disquireretur quænam hac de re nonnullorum sanctorum mens fuisset; censeo id dictum fuisse a Christo etiam secundum humanitatem et humiliationem miramque demissionem ad humanam quam assumpsit naturam, in qua non secus atque nos carni et sanguini participavit. Serrensis dixit: Quoniam evangelicum hoc dictum: *Pater meus major me est*, sancti Patres alii aliter interpretati sunt; et quoniam horum nonnulli etiam secundum humanitatem hoc fuisse prolatum affirmarunt, recipio amplectorque cunctas sanctorum Patrum locutiones, unaque hanc quæ dictum refert ad humanitatem. Porro humanitatem intelligo creatam in Christo naturam, in qua æque ac nos carni et sanguini communicavit.

A ἴσον τοῦτον τῷ Πατρί. Ἐπεὶ δ' εἶπεν ὅτι Ὁ *Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, καὶ ἐτυπώθη τῇ προτεραίᾳ κατεξετασθῆναι πῶς τινες τῶν ἁγίων προσέθεντο· καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον νοῶ τοῦτο εἰρῆσθαι παρ' αὐτοῦ διὰ τὴν ταπείνωσιν καὶ τὴν ἄκραν συγκατάβασιν πρὸς τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπίνην ἣν προσελάβετο, καθ' ἣν παραπλησίως ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος κεκοινώνηκεν. Ὁ Σερρῶν εἶπεν ὅτι Τὸ εὐαγγελικὸν τοῦτο ῥητὸν τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, διάφοροι τῶν ἁγίων Πατέρων διαφόρως εἰρήκασιν· ἐπεὶ δέ τινες τούτων καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἶπον εἰρῆσθαι, ἀποδέχομαι μὲν καὶ ἀσπάζομαι πάσας τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων φωνάς, ἀλλὰ δὴ καὶ ταύτην τὴν κατὰ τὸ ἀνθρώπινον λέγουσαν. Ἀνθρώπινον δὲ λέγω τὴν ἐν αὐτῷ τῷ B Χριστῷ κτιστὴν φύσιν, καθ' ἣν παραπλησίως ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος κεκοινώνηκεν.

7. Ænensis dixit: Domini et Dei et Servatoris nostri Jesu Christi sermones, modo humanitatem spectant, modo sententiam ad divinitatem dirigunt. Cum igitur humanitatem respiciebant, tunc Servator majorem Patrem confitebatur, ut veræ incarnationis fidem faceret. Hoc autem sic affirmo, ut cæteras non respuam sanctorum opiniones. Dristrensis primo quidem dixerat se cum Atheniensi metropolita consentire; deinde audita reverendissimi et magni œconomi sententia, ait se ab Atheniensis mente discedere, atque ad reverendissimi sententiam accedere eamque sequi. Corcyrensis dixit: Comperimus in evangeliis a Domino Patrem majorem dici, et Deum quoque suum, cum ait: *Deum meum et Deum vestrum* [24]. Existimo autem utriusque dictionis parem esse vim. Quoniam vero Damascenus, ait, humanitus cum mentali distinctione *Deum suum* dictum esse Patrem a Domino; eadem ratione censeo, *majorem* quoque appellatum fuisse. Et simul recipio cunctas hac super re sanctorum Patrum sententias, qui dictum id etiam ad humanitatem retulerunt. Abydenus dixit: Ego hanc Domini dictionem sciens a sanctis Patribus et Ecclesiæ doctoribus varie explicatam, aio sic dixisse Christum etiam ut hominem, quatenus æque ac nos carni et sanguini communicavit. Sequor autem Heracliensis quoque et Nicomediensis sententiam. Methymnæus dixerat, sequi se Corcyrensis sententiam: postea tamen, auditis patriarcharum judiciis, mutata mente ait se discedere a Corcyrensis sententia, atque illis sanctissimorum patriarcharum adhærere.

ζ'. Ὁ Αἴνου εἶπεν· Οἱ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγοι ποτὲ μὲν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἀφεώρων, ποτὲ δὲ πρὸς τὸ θεῖον ἐχειραγώγουν τὴν διάνοιαν. Ὅτε γοῦν πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἀπετείνοντο, τότε ὁ Σωτὴρ ὡμολόγει τὸν Πατέρα μείζονα ἑαυτοῦ, πιστούμενος τὴν οἰκονομίαν. Λέγω δὲ τοῦτο μετὰ τῶν ἄλλων ὧν οἱ ἅγια λέγουσιν. Ὁ Δρίστρας πρῶτα μὲν εἶπεν ὁμοφρονεῖν φρονεῖν τῷ μητροπολίτῃ Ἀθηνῶν· ἐπεὶ δὲ ὕστερον ἠκροάσατο τῆς γνώμης τοῦ ὑπερτίμου καὶ μεγάλου οἰκονόμου, μεταβαλὼν εἶπεν, ἀφίστασθαι μὴ C τῆς τοῦ Ἀθηνῶν γνώμης, προστίθεσθαι δὲ τῇ τοῦ ὑπερτίμου γνώμῃ, καὶ ταύτῃ στοιχεῖν. Ὁ Κερκύρων εἶπεν· Εὑρίσκεται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Κύριος καὶ μείζονα ἑαυτοῦ τὸν Πατέρα λέγων, καὶ Θεὸν αὐτοῦ ἐν τῷ λέγειν καὶ *Θεόν μου καὶ Θεὸν ὑμῶν*. Ἡγοῦμαι δὲ ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ἰσοδύναμα εἶναι· ἐπεὶ γοῦν φησιν ὁ Δαμασκηνὸς ἀνθρωποπρεπῶς διὰ τὴν κατ' ἐπίνοιαν διαίρεσιν *Θεὸν αὐτοῦ* εἰρηκέναι τὸν Πατέρα, τὸν Κύριόν φημι· καὶ *μείζονα* ἑαυτοῦ οὕτως ἐξεῖπεν· ἀποδεχόμενος καὶ πάσας τὰς περὶ τούτων τῶν ἁγίων Πατέρων φωνὰς καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰρῆσθαι τοῦτο λεγόντων. Ὁ Ἀβύδου εἶπεν· Ἐγὼ, τὴν τοῦ Κυρίου ταύτην φωνὴν λέγουσιν, ὅτι *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, εἰδὼς τοὺς ἁγίους Πατέρας καὶ διδασκάλους τῆς Ἐκκλησίας κατὰ διαφόρους ἐξηγησαμένους ἐπιβολὰς, λέγω εἰρηκέναι τὸν Κύριον καὶ ὡς ἄνθρωπον, καθ' ὃ παραπλησίως ἡμῖν σαρκὸς καὶ αἵματος κεκοινώνηκε· στοιχῶ δὲ καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ τε Ἡρακλείας καὶ τοῦ Νικομηδείας. Ὁ Μηθύμνης εἰπὼν μὲν στοιχεῖν τῇ τοῦ Κερκύρων γνώμῃ· ἀκροασάμενος δὲ μετὰ ταῦτα τῶν πατριαρχικῶν γνωμῶν, μεταβαλὼν εἶπεν ἀφίστασθαι μὲν τῆς τοῦ Κερκύρων γνώμης, στοιχεῖν δὲ ταῖς τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν.

8. Lacedæmonius dixit: Verborum *Pater meus major me est* interpretationes SS. Patrum Gregorii theologi, Basilii Magni, et Chrysostomi veneror recipioque: aio insuper carnem ratione et anima præditam susceptam a Domino nostræ salutis causa

η'. Ὁ Λακεδαιμονίας εἶπεν ὅτι Τὰς περὶ τοῦ *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν* ἑρμηνείας τῶν ἁγίων Πατέρων, ἤγουν Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Βασιλείου τοῦ μεγάλου, καὶ τοῦ Χρυσοστόμου, προσκυνῶ καὶ ἀποδέχομαι· λέγω δὲ σάρκα ἔννουν

[24] Joan. xx. 17.

καὶ ἐμψυχον ἀνειληφέναι τὸν Κύριον διὰ τὴν ἡμε- A
τέραν σωτηρίαν· καὶ κατὰ ταύτην λέγειν ἑαυτοῦ
μείζονα τὸν Πατέρα. Ὁ Μεσημβρίας εἶπε τῇ τοῦ
Ἡρακλείας γνώμῃ στοιχεῖν. Ὁ Μιλήτου εἶπε Τὸ,
Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν, οὕτω νοῶ καὶ
κατὰ τὸ ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρώπινον ἐκλαμβάνεσθαι,
οὐ κατὰ δόξαν, οὐ κατὰ τιμὴν, οὐ κατὰ ἀξίαν, οὐ
κατὰ δύναμιν, οὐ κατὰ ἐξουσίαν, οὐ κατά τι ἕτερον,
ὅσα τῆς θείας δόξης τε καὶ μεγαλειότητος· ἀλλὰ
κατὰ τὸ ἐν αὐτῷ κτιστὸν, καθὸ καὶ πέπονθεν.
Ἐπεὶ δὲ καὶ τῆς γνώμης τοῦ συναδέλφου μου τοῦ
Νικομηδείας ἠκροασάμην, ὡς καλῶς ἐχούσῃ καὶ
ταύτῃ ἕπομαι κατὰ πάντα. Ὁ Μαρωνείας εἶπεν·
Ἐπεὶ εὑρίσκω τὸν μέγαν Βασίλειον, τὸν Θεολόγον
Γρηγόριον, τὸν Χρυσόστομον, καὶ τὸν ἅγιον Ἰσί-
δωρον λέγοντας, τὸν μὲν διὰ τιμὴν, τὸν δὲ κατὰ τὸ B
αἴτιον, τὸν δὲ διὰ παραμυθίαν τῶν μαθητῶν, δέχο-
μαι τούτους καὶ ἀσπάζομαι· ναὶ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς
εἰπόντας εἰρῆσθαι τοῦτο παρὰ τοῦ Κυρίου οἰκονομι-
κῶς, ἤτοι κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, δηλονότι κατὰ τὴν
ἐν αὐτῷ Χριστῷ παθητὴν καὶ κτιστὴν φύσιν, καθ' ἣν
καὶ πέπονθεν.

θ'. Ὁ Ἀρκαδιουπόλεως εἶπεν· Ὅπως μὲν εἶπε
τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, ὁ Κύριος
καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ἐκεῖνος οἶδεν αὐτὸς
ὁ γινώσκων καὶ πῶς ἐνηνθρώπησε· καθόσον δὲ καὶ
τῶν θεοπνεύστων ἁγίων Πατέρων ἑκάστῳ χάρις
ἐπεμετρήθη ἄνωθεν, τὸ ῥητὸν θεοκινήτως ἡρμή-
νευσε· καὶ καθ' ὅσους ἂν τρόπους ἡρμήνευσαν,
οὐδένα τούτων κατ' οὐδένα λόγον ἀποβάλλομαι· C
ἀλλὰ πάντες σχεδὸν καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ
εἰρηκέναι τοῦτο εἶπον τὸν Κύριον· καὶ ἀσπάζομαι
καὶ τοῦτο καὶ ἀποδέχομαι. Ἐπεὶ δὲ βλέπω αὐτὸν
ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ὄντα κατὰ τὴν ὑπόστασιν, δύο δὲ
κατὰ τὴν ἑτερότητα ἐν αὐτῷ δύο φύσεων, κατανοῶ
εἰπεῖν τὸν Κύριον μείζονα αὐτοῦ τὸν Πατέρα κατὰ
τὴν ἐν αὐτῷ κτιστὴν τῆς σαρκὸς φύσιν, καθ' ἣν καὶ
πέπονθεν. Ὁ Παρίου εἶπεν· Ἐπεὶ εὑρίσκω τινὰς
τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας ἑρμηνεύοντας τὸ,
Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι, κατὰ διαφόρους
τρόπους, ναὶ μὴν καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, ἀσπά-
ζομαι πάντας· λέγω δὲ ἀνθρώπινον τὴν ἐν αὐτῷ
σάρκα ἣν ἐξ ἡμῶν προσελάβετο. Ὁ Προικοννήσου
εἶπε μὲν στοιχεῖν τῇ γνώμῃ τοῦ Ἀθηνῶν· ἀκροα- D
σάμενος δὲ τῶν γνωμῶν τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν
μεταβαλὼν εἶπεν ἀφίστασθαι μὲν τῆς γνώμης τοῦ
Ἀθηνῶν, στοιχεῖν δὲ ταῖς γνώμαις τῶν ἁγιωτάτων
πατριαρχῶν. Ὁ Σηλυβρίας εἶπεν· Ἐντυγχάνων τῇ
εἰς τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, ἑρμηνείᾳ
τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, καὶ εὑρίσκων αὐτὸν τοῦτο
λέγοντα, « Πῶς φησι, *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμεν*;
τῇ ἄνω πρὸ αἰώνων γεννήσει· πῶς *Ὁ Πατήρ μου*
μείζων μού ἐστι; τῇ κάτω ἐκ Παρθένου γεννήσει,
στοιχῶ τῇ τοῦ ἁγίου διδασκαλίᾳ· ἀποδεχόμενος καὶ
τὰς τῶν ἑτέρων ἁγίων φωνάς· ὡς ἐκ τοῦ αὐτοῦ
καὶ ἑνὸς πνεύματος ἐκφωνηθείσας· νοῶν ἐξ αὐτῶν
καὶ κατὰ τὸ ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρώπινον, ἤγουν τὴν

fuisse : et propter hanc, dictum ab eo Patrem majorem. Mesembriensis dixit se Heracliensis judicio subscribere. Milesius dixit: Verba *Pater meus major me est* dicta intelligo etiam secundum Christi humanitatem : non secundum gloriam, honorem, dignitatem, virtutem, potestatem, vel aliud quodvis divinæ gloriæ et magnitudinis ornamentum ; sed secundum naturam ejus creatam in qua passus est. Attamen postquam et confratris mei Nicomediensis sententiam intellexi recte se habentem, huic etiam prorsus subscribo. Maroniensis dixit : Quoniam comperio magnum Basilium, theologum Gregorium, Chrysostomum, et sanctum Isidorum retulisse verba illa, alium quidem ad honorem, alium ad qualitatem causativam, alium ad discipulorum solatium, recipio hos atque approbo. Insuper et eos qui censent, dictum id a Christo fuisse œconomice, id est, humanitus, ut significaret passibilem creatamque naturam suam, in qua reapse passus est.

9. Arcadiopolitanus ait : Quonam sensu dixerit, *Pater meus major me est*, Dominus et Deus noster Jesus Christus, ipse scit, qui etiam quomodo factus sit homo, novit. Sancti autem Patres, prout unicuique gratia superne data fuit, ita hoc dictum interpretati sunt : quarum ego explicationum nullam excludo. Verumtamen plerique omnes etiam secundum humanitatem sic locutum Dominum affirmaverunt, quam et ego sententiam probo recipioque. Quoniam vero video Christum esse unum secundum personam, duplicem autem secundum duarum in eo naturarum diversitatem, existimo dictum a Domino *Patrem majorem* secundum creatam suam naturam, in qua etiam passus est. Parius dixit : Quia comperio nonnullos Ecclesiæ doctores interpretatos esse verba : *Pater meus major me est* alio alios modo, et quidem etiam secundum humanitatem, ego omnes laudo sententias ; dico autem humanitatem, carnem ejus quam ex nobis ascivit. Præconnesius dixerat sectari se Atheniensis sententiam : verum auditis sanctissimorum patriarcharum judiciis, resipiscens ait recedere se ab Atheniensi, sequi vero sanctissimos patriarchas. Selybriensis dixit : Cum verborum *Pater meus major me est* interpretationem legerim sancti Cyrilli, compererimque ipsum dicentem : Quomodo ait, *Ego et Pater unum sumus* [19] ? videlicet secundum æternam nativitatem. Quomodo ait, *Pater meus major me est* ? scilicet secundum terrestrem ex Virgine nativitatem ; sequor sancti viri doctrinam ; ita tamen ut cæterorum locutiones probem, tanquam ex eodem unoque spiritu profectas ; ex his cognoscens, etiam secundum humanitatem, id est creatam Christi naturam, in qua et passus pro nobis est, dictum

[19] Joan. xx, 30.

fuisse *Pater meus major me est*. Dercensis dixit, ire se pedibus in sententiam Cretensis. Similiter etiam Anchialensis dixit se prorsus cum suffragio Cretensis conspirare.

10. Reverendissimus et magnus œconomus ait : Multa quidem dicere haberem, quamobrem existimem dictum a Domino Patrem majorem ob suam etiam humanitatem ; contentus tamen ero apostolico brevitatis causa effato *ex uno omnes, tum qui sanctificat, tum sanctificati* ; atque hac verbi *uno* interpretatione, quod nempe communis omnium Pater est Deus, ut factor atque creator ; et quidem etiam ipsius Christi, quatenus homo est. Nihilque absonum, si secundum hanc rationem majorem Patrem se homine dixit. Magnus Scevophylax dixit : Nondum in apostolis plena firmaque erat de Servatore fides ; propterea majorem curam postulabat horum infirmitas, quam divinæ gloriæ magnitudinisque demonstratio. Quare cum Judæis parem Deo se facere visus est, lapides adversus eum sustulerunt. Igitur ut paritatem cum Deo subtraheret, exilitatem suam demissionemque et humilitatem aperte asserens, humanitatisque modulum non indignans, congruentesque extenuationi locutiones non repudians, opportuno tempore majorem Patrem appellavit, quatenus ipse servi formam acceperat. Magnus sacellarius dixit : Unigenitum Verbum Dei et Patris, propter nostram salutem exinanitum, atque ad incarnationem usque demissum, ait in Evangeliis, *Pater meus major me est*, videlicet etiam propter incarnationem, ac naturam humanam quam comitem habebat passibilem creatamque, quæ reapse passa est. Chartophylax dixit : Quoniam unigenitus Filius Dei, Patri consubstantialis honoreque par, perfectus Deus, homo quoque perfectus propter nostram salutem factus est, æque ac nos carnis sanguinisque participans, idcirco majorem Patrem appellavit, etiam secundum creatam naturam suam, in qua et passus est. Canstrisius dixit : Ego quoque scio, inter exegeticas sanctorum Patrum explicationes effati hujus, nonnullos affirmare, dictum id fuisse etiam de humanitate : humanitatem autem intelligo quatenus homo factus est. Imo etiam dictum intelligo secundum substantialem physicamque rationem humanitatis quæ in ipso est, cujus creatam substantiam hypostatice increatæ substantiæ unitam et deificatam ob summam conjunctionem, non inconfuse solum et inconvertibiliter, verum etiam immobiliter, unica adoratione veneramur et colimus in increato Verbo : Deusque perfectus in propria inconvertibilitate mirabiliter est et nominatur.

11. Referendarius dixit : Cum diu super evangelico dicto *Pater meus major me est* quæstio agitaretur, utrum etiam secundum Domini divinitatem a sanctis sacerdotibus nostris divisque Patribus illud intellectum fuerit ; cumque ejus effati sensum considerassem, prout de eo pronuntiatum est : deque eodem collocutus non semel fuissem

A ἐν αὐτῷ κτιστὴν φύσιν, καθ' ἣν καὶ πέπονθε δι' ἡμᾶς, εἰρῆσθαι τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*. Ὁ Δέρκου εἶπεν ἕπεσθαι τῇ γνώμῃ τοῦ Κρήτης ἐν ἅπασιν· ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Ἀγχιάλου εἶπε τῇ τοῦ Κρήτης γνώμῃ ἐν πᾶσι στοιχεῖν.

ι'. Ὁ ὑπέρτιμος καὶ μέγας οἰκονόμος εἶπεν· Εἶχον μὲν πολλὰ εἰπεῖν ὅπως νοῦν εἰρηκέναι τὸν Κύριον μείζονα τὸν Πατέρα καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον· ἀρκοῦμαι δὲ τῷ ἀποστολικῷ ῥητῷ διὰ βραχυλογίαν τῷ οὕτως λέγοντι, ὡς *Ἐξ ἑνὸς πάντες, ὅ τε ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι* · καὶ τῷ ἑρμηνεύοντι τὸ ἐξ *ἑνὸς*, ὅτι κοινὸς πάντων πατήρ ἐστιν ὁ Θεὸς, ὡς κτίστης καὶ δημιουργὸς, καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ Χριστοῦ διὰ τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ. Καὶ οὐδὲν ἀπεῖκὸς εἰ κατὰ τὸν λόγον τοῦτον μείζονα τὸν Πατέρα εἴρηκε καὶ ὡς ἄνθρωπος. Ὁ μέγας σκευοφύλαξ εἶπεν· Οὔπω τὰ τῆς πληροφορίας τῆς περὶ τοῦ Σωτῆρος τοῖς ἀποστόλοις ἦν βέβαια· καὶ διὰ τοῦτο πλείονος φροντίδος ἠξιοῦτο ἡ τούτων ἀσθένεια, ἢ ἡ τῆς θείας δόξης καὶ μεγαλειότητος ἀνάδειξις. Ὅτε γοῦν ἰσόθεον αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι ὅλως ἐνόμισαν λέγεσθαι, λίθους ἦραν ἐπ' αὐτόν· διὸ τὸ ἀνθρωπότητος οὐκ ἀτιμάζων μέτρον, τοὺς τῇ κενώσει πρέποντας οὐκ ἀποπεμπόμενος λόγους, ἐν τῷ πρέποντι καιρῷ μείζονα εἶπε τὸν Πατέρα, ἅτε μορφὴν δούλου λαβών. Ὁ μέγας σακελλάριος εἶπεν· Ὁ μονογενὴς Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κενωθεὶς καὶ ὑπὸ σύνθεσιν ἐλθὼν, εἶπεν ἐν Εὐαγγελίοις, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, καὶ διὰ τὴν σύνθεσιν, ἤγουν διὰ τὸ φορέσαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τὴν παθητὴν καὶ κτιστὴν, ἣς καὶ πέπονθεν. Ὁ χαρτοφύλαξ εἶπεν· Ἐπεὶ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ ὁμότιμος, Θεὸς τέλειος ὤν, καὶ ἄνθρωπος γέγονε τέλειος, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν παραπλησίως ἡμῖν μετασχὼν αἵματος καὶ σαρκὸς, μείζονα τὸν Πατέρα εἶπεν ἑαυτοῦ καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ κτιστὴν φύσιν, καθ' ἣν καὶ πέπονθεν. Ὁ καναστρήσιος εἶπεν· Οἶδα μὲν καὶ αὐτὸς ἐν ταῖς περὶ τοῦ τοιούτου ῥητοῦ ἐξηγητικαῖς ὑπαγορεύσεσι τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ ὡς ἄνθρωπον εἰρηκέναι τοῦτο τὸν Κύριον λέγοντά τινας· οὕτω δὲ νοῶ τὸ, ὡς ἄνθρωπον, καθὸ γέγονεν ἄνθρωπος οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν οὐσιώδη καὶ φυσικὸν δηλονότι λόγον τῆς ἐν αὐτῷ ἀνθρωπότητος, ἧς τὸ κτιστὸν ὑποστατικῶς ἐνωθὲν τῷ ἀκτίστῳ καὶ θεωθὲν ἐξ ἄκρας ἑνώσεως, οὐκ ἀσυγχύτως μόνον καὶ ἀμεταβλήτως, ἀλλὰ δὴ καὶ ἀδιαστάτως, μᾶ προσκυνήσει προσκυνεῖται ἐν τῷ ἀκτίστῳ Λόγῳ· καὶ Θεὸς τέλειος μετὰ τῆς οἰκείας ἀτρεψίας ὑπερφυῶς ἐστί τε καὶ ὀνομάζεται.

ια'. Ὁ βαιφερενδάριος εἶπεν· Ἐν καιρῷ ἰκανῷ τῆς περὶ τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ τοῦ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, γινομένης ζητήσεως, εἰ καὶ κατὰ τὸ ἐν τῷ Κυρίῳ ἀνθρώπινον παρὰ τοῖς ἁγίοις μυσταγωγοῖς ἡμῶν καὶ θεοφόροις Πατράσιν ἐξείληπται, καὶ τὴν περὶ τούτου ἔννοιαν ἀναλογιζόμενος, ὅπως ἔφησαν περὶ τούτου, καὶ διομιληθέντος μοι δι-

φόρως τῷ ἁγιωτάτῳ ἡμῶν δεσπότῃ καὶ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ, κατελαβόμην τὴν μεγάλην ἁγιωσύνην αὐτοῦ ἀκολούθως τοῖς ἁγίοις Πατράσιν διερμηνεύουσαν τὸ ῥητόν· καὶ ἐμμένω τῇ τῆς μεγάλης ἁγιωσύνης αὐτοῦ γνώμῃ. Ὁ ὑπομνηματογράφος εἶπεν ὅτι Ἀκροασάμενος τῶν γνωμῶν τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, ἕπομαι ταύταις. Ὁ ἱερομνήμων εἶπεν· Ἕπομαι καὶ αὐτὸς ταῖς γνώμαις τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν. Ὁ ἐπὶ τῶν γονάτων εἶπε καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ λέγειν. Ὁ διδάσκαλος εἶπεν· Εἷς ἡμῶν ἐστι διδάσκαλος καὶ καθηγητὴς ὁ Χριστός· τούτου μαθητὴν ὀρθάφρονα γινώσκων τὸν ἁγιώτατον ἡμῶν δεσπότην καὶ οἰκουμενικὸν πατριάρχην, στοιχῶ τῇ τούτου γνώμῃ. Ὁ ὑπομιμνήσκων εἶπεν ὡς Εὖδω; Χριστοῦ χάριτι τὸν ἁγιώτατον ἡμῶν δεσπότην ὀρθῶς φρονοῦντα, καὶ κατὰ τὰς παραδόσεις τῶν θείων Πατέρων, ἕπομαι καὶ αὐτὸς τοῖς παρ' αὐτοῦ λαληθεῖσιν. Τὰ αὐτὰ τούτῳ εἶπε καὶ ὁ πρῶτος ἀρχων τῶν ἐκκλησιῶν. Ὁ μαΐστωρ τῶν ῥητόρων εἶπε· Τὸ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἰρημένον παρὰ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων, οὕτω μοι νοεῖσθαι κατελήφπται· ἑνὶ μὲν λόγῳ, ὅτι ὁ Πατὴρ ἔμεινεν ἐν οἷς ἦν ἀεί· ὁ δὲ Υἱὸς τὴν ἑκούσιον ὑπομείνας κένωσιν ἐν τῇ τοῦ δούλου μορφῇ κατέβη· ἑτέρῳ δ' αὖ κατὰ τὸν ὅρον καὶ λόγον τῆς προσληφθείσης αὐτῷ ἀνθρωπίνης κτιστῆς καὶ θνητῆς φύσεως. Ὁ δεύτερος ὀστιάριος εἶπε ταῖς γνώμαις τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν στοιχεῖν.

ιβ'. Ὁ ἁγιώτατος ἡμῶν δεσπότης καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης εἶπεν ὅτι Ἐμοὶ δοκοῦσιν ὅσοι εἶπον τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν ἀρχόντων κατὰ τὸ ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρώπινον εἰρῆσθαι τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*· ἤγουν κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνην κτιστὴν φύσιν, καθ' ἣν καὶ πέπονθεν, ὀρθῶς καὶ ἀπροσκόπτως καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνεσθαι· οἱ δὲ ἄλλως εἰρηκότες, ἀσαφῆ ποιησάμενοι τὴν ἀπόκρισιν, καὶ μᾶλλον πρὸς ἀλλήλους μὴ συμφωνήσαντες, οὐδὲ πρὸς τὴν ἐρώτησιν δοκοῦσί μοι ἀποκρίνασθαι. Ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας εἶπεν εἰρῆσθαι τὸ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ κτιστόν τε καὶ παθητόν. Ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης Ἱεροσολύμων εἶπεν· Ἔφθασε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, ἑρμηνεῦσαι διὰ τῶν ἁγίων καὶ μεγάλων φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων καὶ ἱερῶν συνόδων· δέχομαι γοῦν πάσας τὰς ἐκδοχὰς καθ' ἃς ἡρμήνευσαν αὐτό· ἐπειδὴ εἰρήκασιν ὅτι ὡς Θεὸς τέλειος; καὶ ὡς ἄνθρωπος τέλειος εἴρηκεν ὁ αὐτὸς Χριστὸς τὸ τοιοῦτον ῥητόν, ἤγουν ὡς ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν κτιστὴν φύσιν καὶ παθητὴν, καθ' ἣν καὶ πέπονθε, λέγω καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ καὶ οὐ δύναμαι ἀρνεῖσθαι.

ιγ'. Τούτων οὕτω γνωματευθέντων παρὰ τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, ἠρωτήθησαν οἱ ἀσαφῶς γνωματεύσαντες; εἰπεῖν, εἰ ταῖς τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν γνώμαις στοιχοῦσιν, εἴτε καὶ μή. Καὶ αὐτίκα ὁ Μύρων εἶπε ταύταις στοιχεῖν. Ὁ Κορίνθου εἶπε καὶ αὐτὸς ταύταις στοιχεῖν, μηδὲ ἐν τῇ γνώμῃ

A cum sanctissimo Domino et œcumenico nostro patriarcha: cognovi, magnam sanctitatem ejus haud aliter quam sanctos Patres id effatum interpretari. Maneo igitur in magnæ sanctitatis ejus sententia. Qui est a commentariis dixit: Sequor quas audivi sententias sanctissimorum patriarcharum. Hieromnemon dixit: Sequor et ego sanctissimorum patriarcharum sententias. Minister a genibus dixit, se quoque in id conspirare. Præceptor dixit: Unus est præceptor noster et antecessor Christus: cujus cum noverim orthodoxum esse discipulum sanctissimum nostrum dominum et œcumenicum patriarcham, ad hujus sententiam accedo. Monitor dixit: Quoniam favente Deo sanctissimum nostrum Dominum recte sentientem novi, retinentemque divorum Patrum traditiones, sequor et ipse doctrinam ejus. Idem dixit etiam primus præpositus ecclesiarum. Magister rhetorum dixit: Quod sancti divique Patres dictum illud ad humanitatem retulerunt, id mihi sic intelligendum videtur; partim quidem quia Pater in suis dotibus semper permansit; at Filius voluntariam subiens eximanitionem ad servi formam descendit: partim vero secundum circumscriptionem rationem que assumptæ ab eo humanæ creatæ mortalisque naturæ. Secundus Ostiarius dixit sanctissimorum patriarcharum sententiis sese adhærere.

12. Sanctissimus noster dominus et œcumenicus patriarcha dixit: Mihi videtur quotquot episcopi ac præpositi de Christi humanitate dicta affirmarunt verba: *Pater meus major me est*, id est secundum ejus creatam humanam naturam in qua et passus est, recte et inoffense atque ad propositum respondisse: qui autem aliter dixerunt, obscure respondisse videntur, imo inter se discordes neque ad propositum collineantes. Sanctissimus patriarcha urbis Dei magnæ Antiochiæ ait, dictum fuisse *Pater meus major me est* a Christo etiam secundum incarnationem creatamque ejus naturam ac passibilem. Sanctissimus patriarcha Hierosolymitanus dixit: Jam sanctus Spiritus verba *Pater meus major me est* explicavit per sanctos magnosque illuminatores Ecclesiæ, sacrosanctasque synodos. Recipio igitur cunctas traditiones secundum quas illa verba intellecta sunt. Quoniam vero affirmarunt Patres, dictum hoc a Christo fuisse tum quatenus verus Deus est, tum etiam quatenus verus homo, qui nempe creatam passibilemque naturam habet, in qua etiam passus est; aio id ipsum ego quoque, neque inficias ire queo.

13. Postquam hæ sententiæ a sanctissimis patriarchis dictæ fuerunt, interrogati sunt ii qui subobscure sententiam dixerant, utrum ad sanctissimorum judicia accederent, necne. Primusque Myrensis dixit consentire. Corinthius dixit se quoque his suffragari, neque contrarium quidquam

in sua sententia protulisse; quippe qui dixerat Christum passiones sine peccato œconomice, id est vere, recepisse. Atheniensis dixit se quoque sanctissimorum patriarcharum sententias sequi. Similiter Larissensis, Rhodiensis, Philippensis, easdem sectari confirmarunt. Neopatrensis autem dixit postremo sententiæ suæ vocabulo addere se, *assumpta carne creata passibilique, in qua et passus est.* Ænensis dixit : se quoque post sententiæ suæ verba, *ut incarnationis fidem faceret;* itemque ante verba, *hoc autem sic affirmo ut cæteras non reapuam sanctorum opiniones,* supperaddere sententiæ suæ, *utpote qui carnem assumpserat mortalem passibilemque, in qua videlicet et passus est.* Corcyræus dixit recedere se prorsus a sententia sua, atque ad illas patriarcharum accedere. Magnus scevophylax interrogatus et ipse, utrum sanctissimorum patriarcharum sententiis assentiretur, ait se ad postremam sententiæ suæ dictionem, *quatenus ipse servi formam acceperat,* adjicere verba *carnemque visibilem contrectabilem creatam circumscriptam et passibilem assumpserat, in qua reapse et passus est.* Subdidit que se patriarcharum quoque sententiis adhærere. Magnus item sacellarius ait sequi se sanctissimorum patriarcharum sententias. Canstrisius dixit se pariter patriarcharum judiciis acquiescere. Denique etiam magister rhetorum cum iisdem conspirare se ait. Cum ergo omnes consensissent, nec quisquam ambiguus jam superesset, facta est a cunctis fausta acclamatio, mense et indictione suprascriptis, anno 6671.

A αὐτοῦ αὐταῖς ἐναντιωθείς· ὡς εἰπὼν ἐν αὐτῇ τὰ πάθη τὰ ἀδιάβλητα οἰκονομικῶς, εἴτουν ἀληθῶς, τὸν Χριστὸν καταδέξασθαι. Ὁ Ἀθηνῶν καὶ αὐτὸς ταῖς γνώμαις τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν εἵπετο στοιχεῖν. Ὁ Λαρίσσης εἶπε καὶ αὐτὸς ἕπεσθαι ταύταις. Ὁμοίως καὶ ὁ Ῥόδου ταύταις εἶπε στοιχεῖν. Καὶ ὁ Φιλίππων καὶ αὐτὸς εἶπε ταύταις ἕπεσθαι. Ὁ δὲ Νέων Πατρῶν προστιθέναι εἶπε τῷ τελευταίῳ ῥήματι τῆς γνώμης αὐτοῦ (39), *σάρκα λαβὼν κτιστὴν καὶ παθητήν, καθ' ἣν καὶ πέπονθε.* Καὶ ὁ Αἴνου δὲ καὶ αὐτὸς μετὰ τὸ ἐν τῇ γνώμῃ αὐτοῦ γεγραμμένον (40), τὸ, *πιστεύομεν τὴν οἰκονομίαν·* καὶ πρὸ τοῦ, *Λέγω δὲ τοῦτο μετὰ καὶ τῶν ἄλλων ὧν οἱ ἅγιοι λέγουσι,* προστιθέναι εἶπε τῇ γνώμῃ τοῦτο τὸ, *ὡς καὶ σάρκα λαβὼν B ὑφ' ἣν καὶ παθητὴν, καθ' ἣν δῆτα καὶ πέπονθεν.* Ὁ δέ γε Κερκύρων εἶπεν ἀφίστασθαι καθόλου τῶν παρ' αὐτοῦ γνωματευθέντων· ἕπεσθαι δὲ ταῖς γνώμαις τῶν πατριαρχῶν. Ὁ μέγας σκευοφύλαξ ἐρωτηθεὶς καὶ αὐτὸς εἰ ταῖς γνώμαις τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν ἕπεται, εἶπε προστιθέναι μὲν καὶ τῷ τελευταίῳ ῥήματι τῆς γνώμης αὐτοῦ (41) *μορφὴν δούλου λαβὼν,* τὸ, *καὶ σάρκα ὁρατὴν καὶ ἀπτὴν καὶ κτιστὴν καὶ περιγραπτὴν καὶ παθητὴν, καθ' ἣν δῆτα καὶ πέπονθεν.* Εἶπε δὲ καὶ ταῖς τῶν πατριαρχῶν γνώμαις στοιχεῖν. Καὶ ὁ μέγας σακελλάριος καὶ αὐτὸς εἶπεν ἕπεσθαι ταῖς γνώμαις τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν. Ὁ κανστρίσιος εἶπε καὶ αὐτὸς στοιχεῖν ταῖς γνώμαις τῶν πατριαρχῶν. Καὶ ὁ μαΐστωρ δὲ τῶν ῥητόρων καὶ αὐτὸς ταύταις στοιχεῖν εἰρήκει. Ὡς οὖν ἅπαντες ὡμοφώνησαν καὶ οὐδεὶς ὑπελείφθη διχονοῶν, γέγονε καὶ παρὰ πάντων ἡ εὐφημία μηνὶ καὶ ἰνδικτιῶνι τοῖς προγεγραμμένοις ἔτους σοϟ'.

C

ACTIO TERTIA.

Mensis Martii die sexta, indictionis XIV, die prima.

1. Præsidente a Deo coronato potentissimo sanctoque nostro rege et imperatore domino Manuele Comneno in eodem tropico conclavi; assidentibus sublimi majestati ejus, despota amabili genero sanctæ majestatis ejus domino Alexio; sanctissimo et œcumenico patriarcha domino Luca; sanctissimo patriarcha urbis Dei magnæ Antiochiæ domino Athanasio; sanctissimo patriarcha Hierosolymorum domino Nicephoro; astantibus potenti sanctoque nostro regi amabilibus nepotibus ejus, filiis inclyti fratris majestatis suæ, porphyrogeniti et sebastocratoris domini Andronici, id est protovestiario domino Joanne, et domino Alexio Comnenis; amabili patruele potentis sanctique nostri regis domino Joanne Duca, filio inclyti Porphyrogeniti et sebastocratoris domini Andronici, amabilis patrui sanctæ majestatis ejus; amabili consobrino potentis et sancti nostri regis domino Andronico, Cæsaris filio; amabilibus consobrinis sancti nostri regis Contostephanis, domino Joanne et do-

D

ΠΡΑΞΙΣ Γ'.

Μηνὶ Μαρτίῳ ἕκτῃ, ἡμέρᾳ πρώτῃ ἰνδικτιῶνος ιδ'.

α'. Προκαθημένου τοῦ θεοστέπτου κρατίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ ἐν τῇ αὐτῇ ὑπερῴᾳ τροπικῇ· συνεδριαζόντων τῷ ἐνθέῳ κράτει αὐτοῦ τοῦ δεσπότου καὶ περιποθήτου γαμβροῦ τῆς ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας κυροῦ Ἀλεξίου· τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Λουκᾶ· τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας κυροῦ Ἀθανασίου· καὶ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων κυροῦ Νικηφόρου· παρισταμένων τῷ κραταιῷ καὶ ἁγίῳ ἡμῶν βασιλεῖ τῶν περιποθήτων ἀνεψιῶν αὐτοῦ, τῶν υἱῶν τοῦ θειοτίμου αὐταδέλφου τῆς ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας πορφυρογεννήτου καὶ σεβαστοκράτορος κυροῦ Ἀνδρονίκου, τοῦ τε πρωτοσεβαστοῦ καὶ πρωτοβεστιαρίου κυροῦ Ἰωάννου, καὶ τοῦ κυροῦ Ἀλεξίου τῶν Κομνηνῶν· τοῦ περιποθήτου ἐξαδέλφου τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα, τοῦ υἱοῦ τοῦ θειοτίμου πορφυρογεννήτου καὶ σεβαστοκράτορος κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ περιποθήτου θείου

(39) Pag. 44.
(40) Pag. 45.

(41) Pag. 49.

τῆς ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας · τοῦ περιποθήτου ἀνεψιοῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ υἱοῦ τοῦ Καίσαρος · τῶν περιποθήτων ἀνεψιῶν τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου, τῶν Κοντοστεφάνων, τοῦ τε κυρίου Ἰωάννου καὶ τοῦ κυροῦ Ἀλεξίου · τῶν περιποθήτων ἀνεψιῶν τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου, τῶν υἱῶν τοῦ μακαρίτου περιποθήτου γαμβροῦ τῆς ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας τοῦ πανσεβαστοῦπερτάτου κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Βατάτζου, τοῦ τε κυροῦ Ἀνδρονίκου καὶ τοῦ κυροῦ Ἀλεξίου · τοῦ περιποθήτου ἐξαδέλφου τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου, κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα τοῦ υἱοῦ ταῦ ἀοιδίμου Καίσαρος τοῦ Βρυεννίου · τοῦ περιποθήτου ἐξαδέλφου τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου, κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ πανυπερσεβάστου · τῶν περιποθήτων ἐξαδέλφων τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου, τῶν υἱῶν περιποθήτου θείου τῆς ἁγίας αὐτοῦ βασιλείας τοῦ πανσεβαστοῦπερτάτου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ἀγγέλου, τοῦ τε κυροῦ Ἰωάννου, τοῦ κυροῦ Ἀλεξίου, τοῦ κυροῦ Ἀνδρονίκου, καὶ τοῦ κυροῦ Ἰσαακίου · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ γαμβροῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Δούκα · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ γαμβροῦ τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως, κυροῦ Ἰωσὴφ τοῦ Βρυεννίου · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ γαμβροῦ τοῦ βασιλέως ἡμῶν τοῦ ἁγίου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀρβαντινοῦ · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ κυροῦ Λέοντοςτοῦ Καμύτερος · τοῦ πανσεβάστου κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Βρανᾶ · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ κυροῦ Γουδελίου τοῦ Τζικανδίλη · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου ἑταιρειάρχου κυροῦ Γεωργίου τοῦ Παλαιολόγου · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ αὐταδέλφου αὐτοῦ κυροῦ Κωνσταντίνου · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ κυροῦ Ἀλεξίου τοῦ Παλαιολόγου · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ μεγάλου ὁρουγγαρίου κυροῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Καματηροῦ · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Κοντοστεφάνου · τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ καὶ πρωτονοταρίου κυροῦ Βασιλείου τοῦ Καματηροῦ · τοῦ πρωτονωβελισσιμοῦπερτάτου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Ἀγγέλου · τοῦ πρωτονωβελισσιμοῦπερτάτου λογοθέτου τοῦ δρόμου καὶ ὀρφανοτρόφου κυροῦ Μιχαὴλ τοῦ Ἁγιοθεοδωρίτου · τοῦ πρωτονωβελισσιμοῦπερτάτου ἐπὶ τοῦ Κανικλείου κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Καματηροῦ · τοῦ μεγαλεπιφανεστάτου πρωτοασηκρῆτις τοῦ Μακρεμβολίτου · του πρωτονωβελισσίμου καὶ ἐπάρχου Βασιλείου τοῦ Καματηροῦ · τοῦ πρωτονωβελισσίμου ἐπὶ τῶν δεήσεων καὶ φύλακος Μιχαὴλ τοῦ Καματηροῦ · τοῦ πρωτονωβελισσίμου Ἰσαακίου τοῦ Ἀκολούθου · τοῦ νωβελισσίμου καὶ πριμικηρίου τῶν βαρβαριωτῶν Βασιλείου τοῦ Τριψύχου · τοῦ νωβελλισσίμου καὶ κοιαίστωρος Γεωργίου τοῦ Μαγγάνη · τοῦ μεγαλεπιφανεστάτου δικαιοδότου καὶ ἐπὶ τῶν οἰκειακῶν Θεοδώρου τοῦ Παντεχνῆ · τοῦ πρωτοκουροπαλάτου Γεωργίου τοῦ Σκυλίτζη · τοῦ πρωτοκουροπαλάτου καὶ ἐπὶ τῶν χρίσεων Ἰωάννου τοῦ Καριανίτου · τῶν κουροπαλατῶν καὶ κριτῶν τοῦ Βήλου καὶ ἐπὶ τοῦ Ἱππεδρόμου Γεωργίου τοῦ Σπληνιαρίου, καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μεσαρίτου · τῶν κριτῶν τοῦ Βήλου καὶ ἐπὶ τοῦ Ἱππεδρόμου Θωμᾶ τοῦ Ἁπλούχειρος καὶ Λέοντος τοῦ Μοναστηριώτου.

A mino Alexio ; amabilibus consobrinis sancti nostri regis, filiis beati et amabilis generi sanctæ majestatis ejus, pansebasto celsissimo domino Theodoro Vatatze, et domino Andronico, et domino Alexio ; amabili patruele sancti nostri regis domino Joanne Duca filio inclyti Cæsaris Bryennii ; amabili patruele sancti nostri regis, domino Alexio Comneno filio pansebasti celsissimi ; amabilibus patruelibus sancti nostri regis, filiis amabilis patrui sanctæ majestatis ejus, pansebasti celsissimi domini Constantini Angeli, domino Joanne, domino Alexio, domino Andronico, et domino Isaacio ; pansebasto sebasto et genero potentis sanctique nostri regis domino Joanne Cantacuzeno ; pansebasto sebasto et genero sancti regis nostri domino Constantino B Duca ; pansebasto sebasto et genero potentis regis nostri domino Josepho Bryennio ; pansebasto sebasto et genero sancti regis nostri domino Joanne Arbantino ; pansebasto sebasto domino Leone Camytere ; pansebasto sebasto domino Alexio Brana ; pansebasto sebasto domino Nicephoro Bryennio ; pansebasto sebasto domino Gudelio Tzicandile ; pansebasto sebasto domino Alexio Comneno ; pansebasto sebasto et magno hetæriarcha domino Georgio Palæologo ; pansebasto sebasto fratre ejus germano domino Constantino ; pansebasto sebasto domino Alexio Palæologo ; pansebasto sebasto et magno drungario domino Andronico Camatero ; pansebasto sebasto domino Joanne Contostephano ; pansebasto sebasto et protonotario domino Basilio C Camatero ; protonobilissimo celsissimo domino Michaele Angelo ; protonobilissimo celsissimo logotheta cursus et orphanotropho domino Michaele Hagiotheodorita ; protonobilissimo celsissimo Caniclei præside domino Joanne Camatero ; magno et illustrissimo protosecretis Macrembolita ; protonobilissimo et eparcho Basilio Camatero ; protonobilissimo a supplicibus libellis et custode Michaele Camatero ; protonobilissimo Isaacio Acolutho ; nobilissimo et primicerio bardariotarum Basilio Tripsycho ; nobilissimo et quæstore Georgio Mangane ; magno et illustrissimo dicæodota rerum domesticarum Theodoro Pantechne ; protocuropalata Georgio Scylitze ; protocuropalata et D judiciorum præside Joanne Carianita ; curopalatis et judicibus Beli et hippodromi præsidibus Georgio Spleniario et Constantino Mesarita ; judicibus Beli et hippodromi præsidibus Thoma Hapluchire et Leone Monasteriota.

2. Astantibus etiam sacratissimis episcopis, Heracleæ Michaele, Cyzici Basilio, Nicomediæ Michaele, Amaseæ Niceta, Melitenes Niceta, Gangrorum Joanne, Myrorum Christophoro, Corinthi Theodoro, Athenarum Nicolao, Mocesi Luca, Cretæ Joanne, Trapezuntis Michaele, Larissæ Joanne, Philippopoleos Basilio, Rhodi Leone, Philipporum Joanne, Hadrianopoleos Georgio, Mitylenes Potho, Neopatrarum Euthymio, Euchaitarum Constantino, Amastridis Joanne, Thebarum Joanne Serrarum Theodoro, Æni Joanne, Dristræ Leone, Corcyræ Constantino, Abydi Michaele, Methymnæ Nicolao, Lacedæmoniæ Niceta, Mileti Niceta, Maronææ Niceta, Arcadiopoleos Constantino, Parii Nicolao, Præconnesi Isaacio, Selybriæ Theodulo, Derci Joanne, Anchiali Stephano.

A β'. Περισταμένων καὶ ἱερωτάτων ἀρχιερέων, τοῦ Ἡρακλείας Μιχαὴλ, τοῦ Κυζίκου βασιλείου, τοῦ Νικομηδείας Μιχαὴλ, τοῦ Ἀμασείας Νικήτα, τοῦ Μελιτηνῆς Νικήτα, τοῦ Γαγγρῶν Ἰωάννου, τοῦ Μύρων Χριστοφόρου, τοῦ Κορίνθου Θεοδώρου, τοῦ Ἀθηνῶν Νικολάου, τοῦ Μωκησοῦ Λουκᾶ, τοῦ Κρήτης Ἰωάννου, τοῦ Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ, τοῦ Λαρίσσης Ἰωάννου, τοῦ Φιλιππουπόλεως Βασιλείου, τοῦ Ῥόδου Λέοντος, τοῦ Φιλίππων Ἰωάννου, τοῦ Ἀδριανουπόλεως Λέοντος, τοῦ Ἱεραπόλεως Γεωργίου, τοῦ Μιτυλήνης Πόθου, τοῦ Νέων Πατρῶν Εὐθυμίου, τοῦ Εὐχαΐτων Κωνσταντίνου, τοῦ Ἀμάστριδος Ἰωάννου, τοῦ Δρίστρας Λέοντος, τοῦ Κερκύρας Κωνσταντίνου, τοῦ Ἄβύδου Μιχαὴλ, τοῦ Μεθύμνης Νικολάου, τοῦ Λακεδαιμονίας Νικήτα, B τοῦ Μιλήτου Νικήτα, τοῦ Μαρωνείας Νικήτα, τοῦ Προικοννήσου Ἰσαακίου, τοῦ Σηλυβρίας Στεφάνου.

Ἀρχαδιουπόλεως Κωνσταντίνου, τοῦ Παρίου Νικολάου, τοῦ Δέρκου Ἰωάννου, καὶ τοῦ Ἀγχιάλου Θεοδούλου, τοῦ Δέρκου Ἰωάννου, καὶ τοῦ Ἀγχιάλου Στεφάνου.

3. Astantibus etiam Dei amantissimis dominis præpositis, reverendissimo et magno œconomo Alexio, magno scevophylace Joanne, magno sacellario Stephano, chartophylace Joanne, canstrisio Samuele, referendario Michaele, a commentariis Constantino, hieromnemone Georgio, ministro a genibus Constantino, magistro sanctorum Evangeliorum Nicolao, monitore Constantino, protopræposito ecclesiarum Theodoro, magistro Basilio, et secundo ostiario Myrone.

γ'. Συμπαρισταμένων καὶ τῶν θεοφιλεστάτων δεσποτικῶν ἀρχόντων, τοῦ ὑπερτίμου καὶ μεγάλου οἰκονόμου Ἀλεξίου, τοῦ μεγάλου σκευοφύλακος Ἰωάννου, τοῦ μεγάλου σακελλαρίου Στεφάνου, τοῦ χαρτοφύλακος Ἰωάννου, τοῦ χανστρισίου Σαμουὴλ, τοῦ βαιφερενδαρίου Μιχαὴλ, τοῦ ὑπομνηματογράφου Κωνσταντίνου, τοῦ ἱερομνήμονος Γεωργίου, τοῦ ἐπὶ τῶν γονάτων Κωνσταντίνου, τοῦ διδασκάλου τῶν ἁγίων Εὐαγγελίων Νικολάου, τοῦ ὑπομιμνήσκοντος Κωνσταντίνου, τοῦ πρώτου ἄρχοντος τῶν ἐκκλησιῶν Θεοδώρου, τοῦ μαΐστωρος τῶν ῥητόρων Βασιλείου, καὶ τοῦ δευτέρου ὀστιαρίου Μύρωνος.

4. Majestas mea subscriptura die secunda præsentis Martii decreto condito et lecto circa interpretationem evangelici dicti: *Pater meus major me est*, voluit subscriptionem suam non sine additamento peragere, quod palam lectum fuit, atque ita ad litteram se habet. Sequor sententias sanctissimorum patriarcharum sacræque et divæ synodi, atque ipsam Domini carnem, vi conjunctionis ipsius exaltatam, supraque omnem honorem collocatam (ita ut hoc eximio nexu deificata sit) immutabiliter, invariabiliter, inconfuse, inconvertibiliter, hypostaticæ conjunctionis gratia inseparabilem indivisibilemque manentem, simul cum assumente ipsam Deo Verbo, pari honore coli et adorari, unica adoratione, regioque et divino in solio ad Patris dexteram residere; utpote quæ gloriosas divinitatis dotes adepta est salvis naturarum proprietatibus.

C δ'. Ἡ βασιλεία μου, μέλλουσα ὑπογράφειν ἐν τῷ κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ παρόντος Μαρτίου μηνὸς γεγονότι καὶ ἀναγνωσθέντι σημειώματι ἐπὶ τῇ ἑρμηνείᾳ τοῦ εὐαγγελικοῦ ῥητοῦ τοῦ, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, ἠθέλησε μετὰ προσθήκης ποιήσασθαι τὴν οἰκείαν ὑπογραφήν, ἣ καὶ ἀνεγνώσθη εἰς ἐπήκοον, ἔχουσα ἐπὶ λέξεων οὕτως· Στοιχῶ ταῖς γνώμαις τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν καὶ τῆς ἱερᾶς καὶ θείας συνόδου, καὶ λέγω, ὅτι αὐτὴ ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως ὑπερυψωθεῖσα καὶ ἀνωτάτω πάσης τιμῆς ὑπερκειμένη, ὡς ἐξ ἄκρας ἑνώσεως ὁμόθετος γενομένη, ἀμεταβλήτως, ἀναλλοιώτως, ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, καὶ ἀχώριστος καὶ ἀδιάσπαστος μένουσα τῷ προσλαβομένῳ αὐτὴν Θεῷ D Λόγῳ, ἰσοκλεῶς αὐτῷ τιμᾶται καὶ προσκυνεῖται μιᾷ προσκυνήσει· καὶ τοῖς βασιλικοῖς καὶ θείοις ἐγκαθίδρυται θώκοις ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ὡς τὰ τῆς θεότητος αὐχήματα κατακλουτήσασα, σωζομένων τῶν ἰδιοτήτων τῶν φύσεων.

5. Postquam igitur probabile sanctissimis patriarchis sacræque et divæ synodo visum est hoc additamentum, cui et ipsi consonabant, prout ipsæmet sententiæ demonstrant quæ in decreto scriptæ sunt (etsi non ita late in iis hac super re perscriptum est, quia de ea minime sermo fuit), subscripsit majestas mea cum hoc additamento. Erat autem rubricatis litteris sic.

ε'. Ὡς οὖν ἀρεστὴ τοῖς τε ἁγιωτάτοις πατριάρχαις καὶ τῇ ἱερᾷ καὶ θείᾳ συνόδῳ ἔδοξεν, ὡς οὕτω καὶ αὐτοῖς φρονοῦσι, καθὼς καὶ ἀπὸ τῶν γνωμῶν αὐτῶν ἐμφαίνεται, τῶν ἐν τῷ δηλωθέντι σημειώματι ἀναγεγραμμένων (κἂν μὴ πλατύτερον τὰ περὶ τούτου ἐν αὐταῖς ἐγράφη, διὰ τὸ μηδὲ τοιοῦτον λόγον εἰσαχθῆναι), ἀπεγράφη παρὰ τῆς βασιλείας μου μετὰ καὶ τῆς τοιαύτης προσθήκης· εἶχε δὲ καὶ δι' ἐρυθρῶν γραμμάτων.

ς'. Μανουὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς Πορφυρογέννητος καὶ αὐτοκράτωρ Ῥωμαίων ὁ Κομνηνὸς στοιχῶ ταῖς γνώμαις τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν καὶ τῆς θείας ἱερᾶς συνόδου, καὶ λέγω ὅτι αὐτὴ ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως ὑπερυψωθεῖσα, καὶ ἀνωτάτω πάσης τιμῆς ὑπερκειμένη, ὡς ἐξ ἄκρας ἑνώσεως ὁμόθεος γενομένη, ἀμεταβλήτως, ἀναλλοιώτως, καὶ ἀτρέπτως, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, καὶ ἀχώριστος καὶ ἀδιάσπαστος μένουσα τῷ προσλαβομένῳ αὐτὴν Θεῷ Λόγῳ, ἰσοκλεῶς αὐτῷ τιμᾶται καὶ προσκυνεῖται μιᾷ προσκυνήσει· καὶ τοῖς βασιλικοῖς καὶ θείοις ἐγκαθίδρυται θώκοις ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ὡς τὰ τῆς θεότητος αὐχήματα καταπλουτήσασα, σωζομένων τῶν ἰδιοτήτων τῶν φύσεων.

A 6. Manuel in Christo Deo fidelis rex Porphyrogenitus et Romanorum imperator Comnenus, sequor sententias sanctissimorum patriarcharum sacræque et divæ synodi, aioque ipsam Domini carnem, v. conjunctionis ipsius exaltatam, supraque omnem honorem collocatam (ita ut hoc eximio nexu deificata sit) immutabiliter, invariabiliter, inconfuse, inconvertibiliter, hypostaticæ conjunctionis gratia inseparabilem indivisibilemque manentem, simul cum assumente ipsam Deo Verbo, pari honore coli et adorari, unica adoratione, regioque et divino in solio ad Patris dexteram residere, utpote quæ gloriosas divinitatis dotes adepta est, salvis naturarum proprietatibus.

Αἱ ὑπογραφαὶ τῶν πατριαρχῶν.

B *Subscriptiones patriarcharum.*

ζ'. Ὁ ταπεινὸς μοναχὸς Λουκᾶς καὶ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης ὁρίσας ὑπέγραψα.

7. Humilis monachus Lucas et divina miseratione archiepiscopus Constantinopoleos novæ Romæ definiens subscripsi.

Ἀθανάσιος ἐλέῳ Θεοῦ πατριάρχης Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας ὁρίσας ὑπέγραψα.

Athanasius divina miseratione patriarcha urbis Dei magnæ Antiochiæ definiens subscripsi.

Νικηφόρος ἐλέῳ Θεοῦ πατριάρχης τῆς μητρὸς πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν ἁγίας Σιὼν πόλεως Ἱερουσαλὴμ ὁρίσας ὑπέγραψα.

Nicephorus divina miseratione patriarcha matris omnium Ecclesiarum Sionis urbi Jerusalem definiens subscripsi.

Αἱ ὑπογραφαὶ τῶν μητροπολιτῶν.

Subscriptiones metropolitarum.

η'. Στέφανος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Καισαρείας Καππαδοκίας ὁρίσας ὑπέγραψα.

8. Stephanus miseratione Dei archiepiscopus metropoleos Cæsareæ Cappadociæ definiens subscripsi.

Μιχαὴλ μητροπολίτης Ἡρακλείας ὁρίσας ὑπέγραψα.

C Michael metropolita Heracleæ definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Κυζίκου Βασίλειος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Cyzici Basilius definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Νικομηδείας Μιχαὴλ ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Nicomediæ Michael definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Νικαίας Γεώργιος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Nicææ Georgius definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Χαλκηδόνος Κωνσταντῖνος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Chalcedonis Constantinus definiens subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς, εἰ καὶ ἀνάξιος, εὐτελὴς μητροπολίτης Ἀμασείας Νικήτας ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis et indignus et vilis metropolita Amaseæ Nicetas definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μελιτηνῆς Νικήτας ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Melitenes Nicetas definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Γαγγρῶν Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

D Humilis metropolita Gangrorum Joannes definiens subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μύρων Χριστοφόρος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Myrorum Christophorus definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Καρίας Λέων ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Cariæ Leo definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου Θεόδωρος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis archiepiscopus Corinthi Theodorus definiens subscripsi.

Ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος Ἀθηνῶν Νικόλαος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis episcopus Athenarum Nicolaus definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μωκησοῦ Λουκᾶς ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Mocesi Lucas definiens subscripsi.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Κρήτης Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Archiepiscopus metropoleos Cretæ Joannes definiens subscripsi.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Μιχαὴλ ὁρίσας ὑπέγραψα.

Humilis metropolita Trapezuntis Michael definiens subscripsi.

Humilis metropolita Larissæ Joannes definiens subscripsi.

Humilis metropolita Philippopoleos Basilius maximus definiens subscripsi.

Humilis metropolita Rhodi Leo definiens subscripsi.

Humilis metropolita Philipporum Joannes definiens subscripsi.

Minimus archiepiscopus Hadrianopoleos Leo definiens subscripsi.

Humilis metropolita Hierapoleos Georgius definiens subscripsi.

Humilis metropolita Dyrrachii Michael definiens subscripsi.

Constantinus humilis metropolita Smyrnæ definiens subscripsi.

Humilis metropolita Mitylenes Pothus definiens subscripsi.

Humilis episcopus metropoleos Neopatrarum Euthymius definiens subscripsi.

Constantinus humilis metropolita Euchaitarum definiens subscripsi.

Humilis metropolita Amastridis Joannes definiens subscripsi.

Humilis metropolita Thebarum Joannes definiens subscripsi.

Humilis episcopus metropoleos Serrarum Theodorus definiens subscripsi.

Indignus servus Christi et Dei mei Leo metropolita Dristræ definiens subscripsi.

Humilis metropolita Æni Joannes definiens subscripsi.

Humilis metropolita Corcyræ Constantinus definiens subscripsi.

Humilis metropolita Abydi Michael definiens subscripsi.

Humilis metropolita Methymnæ Nicolaus definiens subscripsi.

Humilis metropolita Lacedæmoniæ Nicetas definiens subscripsi.

Humilis metropolita Paronaxiæ Constantinus definiens subscripsi.

Humilis metropolita Mileti Nicetas definiens subscripsi.

Humilis archiepiscopus Bizyæ Theodorus definiens subscripsi.

Humilis archiepiscopus Maroneæ Nicetas definiens subscripsi.

Humilis archiepiscopus Arcadiopoleos Constantinus definiens subscripsi,

Humilis archiepiscopus Parii Nicolaus definiens subscripsi.

Humilis archiepiscopus Prœconnesi Isaacius definiens subscripsi.

Humilis archiepiscopus Selybriæ Theodulus definiens subscripsi.

Humilis archiepiscopus Nicæ Demetrius definiens subscripsi.

A Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Λαρίσσης Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως Βασίλειος ὁ μέγιστος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ῥόδου Λέων ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Φιλίππων Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ ἐλάχιστος ἐπίσκοπος Ἀδριανουπόλεως Λέων ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἱεραπόλεως Γεώργιος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Δυρραχίου Μιχαὴλ ὁρίσας ὑπέγραψα.

B Κωνσταντῖνος ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Σμύρνης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μιτυλήνης Πόθος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Νέων Πατρῶν Εὐθύμιος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Κωνσταντῖνος ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Εὐχαΐτων ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἀμάστριδος Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Θηβῶν Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἐπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Σερρῶν Θεόδωρος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ ἀνάξιος δοῦλος τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ μου Λέων
C μητροπολίτης Δρίστρας ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Αἴνου Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Κερκύρων Κωνσταντῖνος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἀβύδου Μιχαὴλ ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μηθύμνης Νικόλαος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Νικήτας ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Παροναξίας Κωνσταντῖνος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μιλήτου Νικήτας ὁρίσας
D ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Βιζύης Θεόδωρος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Μαρωνείας Νικήτας ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Ἀρκαδιουπόλεως Κωνσταντῖνος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Παρίου Νικόλαος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Προικοννήσου Ἰσαάκιος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Σηλυβρίας Θεόδουλος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Νίκης Δημήτριος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Δέρκου Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Γοτθίας Ἰωάννης ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Ἀγχιάλου Στέφανος ὁρίσας ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Νεοκαισαρείας Βασίλειος, ἀπαιτούμενος ἀπὸ τοῦ προσόντος δικαίου τῇ λαχούσῃ με ἁγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ ἄνωθεν τοῦ Μύρων ὑπογράψαι, διὰ τὸ συντελεσθῆναι καὶ ὑπογραφῆναι τὸν θειότατον τοῦτον τόμον πρὸ τοῦ χειροτονηθῆναί με, ὁρίσας ἐνταῦθα ὑπέγραψα.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἰκονίου Ἰωάννης ἀπαιτούμενος ἀπὸ τοῦ προσόντος δικαίου τῇ λαχούσῃ με ἁγιωτάτῃ Ἐκκλησίᾳ ἄνωθεν τοῦ Κορίνθου ὑπογράψαι, διὰ τὸ συντελεσθῆναι καὶ ὑπογραφῆναι τὸν θειότατον τοῦτον τόμον πρὸ τοῦ χειροτονηθῆναί με, ὁρίσας ἐνταῦθα ὑπέγραψα.

A Humilis archiepiscopus Derci Joannes definiens subscripsi.

Humilis archiepiscopus Gothiæ Joannes definiens subscripsi.

Humilis archiepiscopus Anchiali Stephanus definiens subscripsi.

Humilis metropolita Neocæsareæ Basilius, exigente jure sanctissimæ Ecclesiæ meæ, ut superius ante Myrensem subscriberem, quia hic venerabilis tomus absolutus fuit eique subscriptum, ante quam ego consecrarer episcopus, idcirco hic definiens subscripsi.

B Humilis metropolita Iconii Joannes, exigente jure sanctissimæ Ecclesiæ meæ, ut superius ante Corinthium subscriberem, quia hic venerabilis tomus absolutus fuit eique subscriptum, antequam ego consecrarer episcopus, idcirco hic definiens subscripsi.

ΠΡΑΞΙΣ Δ'.

α'. Ἐγγὺς δὲ τῇ Κυριωνύμου παρεισελαυνούσης ἡμέρας, καθ' ἣν τὰ περὶ τῆς τῶν ἁγίων εἰκόνων ἀναστηλώσεως ἐπ' Ἐκκλησίας συνοδικὰ διαλαλεῖται συγγράμματα, καὶ τὰ τῆς ὀρθοδοξίας ἀνακηρύττεται, ἐκτίθενται μὲν κεφάλαια τέτταρα, τῷ δὲ συνοδικῷ βιβλίῳ ἐγκαταγράφονται· καὶ αὐτοῦ δὲ βασιλέως τὸ αὐτοκρατορικὸν περιθεμένου διάδημα, καὶ τοῖς ἁγιωτάτοις πατριάρχαις καὶ τοῦ ἱερωτάτων πάντων ἀρχιερέων χοροῦ τὰς ἱερὰς συνεισελθόντος κιγκλίδας, ὁ συντεθειμένος τόμος, ὡς εἴρηται, τῇ C ἀπροσμάχῳ τούτου παλάμῃ φερόμενος, παρὰ τὴν μυστικὴν καὶ οὐρανίαν ἀνατίθεται τράπεζαν· καὶ τὰ συντεθέντα κεφάλαια τοῖς προλαβόντως ἐγγεγραμμένοις συνεκφωνοῦνται, καὶ τοῖς συνελθοῦσι γνωρίζονται· ἃ καὶ ἐπὶ λέξεων οὕτω διαλαμβάνουσι.

ACTIO QUARTA.

1. Appropinquante Dominica die, qua recitantur decreta synodica prædicaturque orthodoxa sententia de restaurato sanctarum imaginum cultu, proposita fuerunt capitula quatuor synodicoque in libro perscripta: ipsoque rege imperatoria redimito corona, et sanctissimis patriarchis sacratissimoque omnium episcoporum cœtu intra sacros cancellos se recipientibus; compositus, uti dictum est, tomus invicta regis manu delatus, super mystica cœlestique ponitur mensa: et concinnata capitula cum præcedentibus scriptis approbantur congregatoque cœtui præleguntur, quæ adamussim hæc erant.

Α'. — β'. Τοῖς μὴ ὀρθῶς τὰς τῶν ἁγίων διδασκάλων τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας θείας φωνὰς ἐκλαμβανομένοις, καὶ τὰ σαφῶς καὶ ἀριδήλως ἐν αὐταῖς διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος εἰρημένα παρερμηνεύειν τε καὶ περιστρέφειν πειρωμένοις, ἀνάθεμα.

I. — 2. Iis qui haud recte sanctorum doctorum Ecclesiæ Dei venerabiles locutiones excipiunt; quæque aperte manifesteque ibi per sancti Spiritus gratiam dicta sunt, perversa interpretatione pessumdare nituntur, anathema sit.

Β'. — γ'. Τῶν παραδεχομένων τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φωνὴν τὴν, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, λέγεσθαι σὺν ταῖς λοιπαῖς ἑρμηνείαις τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ κατὰ D τὴν ἐν αὐτῷ ἀνθρωπότητα καθ' ἣν καὶ πέπονθε, καθὼς διαῤῥήδην ἐν πολλοῖς τῶν θεοπνεύστων λόγων αὐτῶν οἱ ἅγιοι Πατέρες ἀνακηρύττουσιν· ἔτι δὲ καὶ λεγόντων τὸν αὐτὸν Χριστὸν κατὰ τὴν ἑαυτοῦ σάρκα παθεῖν αἰωνία μνήμη.

II. — 3. Eorum qui veri Dei et Servatoris nostri Jesu Christi dictionem *Pater meus major me est* intelligunt, cum reliquis SS. Patrum interpretationibus, etiam de Christi humanitate, in qua et passus est, sicuti diserte in multis a Deo inspiratis sermonibus suis sancti Patres deprædicant; insuper eorum qui affirmant eumdem Christum in sua carne revera fuisse passum; æterna memoria sit.

Γ'. — δ'. Τοῖς νοοῦσι καὶ φθεγγομένοις τὴν θέωσιν τοῦ προσλήμματος μετάμειψιν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως εἰς θεότητα· καὶ μὴ φρονοῦσι ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως, θείας μὲν ἀξίας καὶ μεγαλειότητος μεταλεῖν τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ προσκυνεῖσθαι μιᾷ προσκυνήσει ἐν τῷ προσλαβομένῳ αὐτὸ Θεῷ Λόγῳ, καὶ εἶναι ὁμότιμον, ὁμόδοξον, ζωοποιὸν, ἰσοκλεὲς τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, καὶ ὁμόθρονον· μὴ μέντοι γε γενέσθαι ὁμοούσιον τῷ Θεῷ·

III. — 4. Iis qui incarnationis deificationem existimant aiuntque esse humanæ naturæ in divinitatem conversionem; neque credunt ob ipsam conjunctionem corpus quidem Domini divina dignitate et honorificentia frui, unicaque adoratione adorari in assumente illud Deo Verbo; adeoque esse simul honorabile, gloriosum, vivificum, pariscum Deo Patre sanctissimoque Spiritu honoris, in eodemque throno sedere; non tamen consub-

stantiale Deo, ita ut physicas rei creatæ proprietates amittat, nempe circumscriptionem, et cætera quæ in Christi humana natura cernuntur; sed putant humanitatem conversam fuisse in divinitatis substantiam; ita ut hinc concludant vel phantasticam fuisse atque haud veram Domini incarnationem et passionem, vel Unigeniti divinitatem passam fuisse; anathema sit.

IV. — 5. Eorum qui dicunt, carnem Domini vi conjunctionis ipsius exaltatam, supraque omnem honorem collocatam (ita ut hoc eximio nexu deificata sit) immutabiliter, invariabiliter, inconfuse, inconvertibiliter, hypostaticæ conjunctionis gratia inseparabilem, indivisibilemque manentem simul cum assumente ipsam Deo Verbo, pari honore coli et adorari, unica adoratione, regioque et divino in solio ad Patris dexteram residere; utpote quæ Divinitatis dotes gloriosas adepta est, salvis naturarum proprietatibus: sic dicentium, inquam, æterna memoria sit.

6. Hæc quotannis eadem die Dominica cum antea dictis esse profitenda decretum est. Imo vero, cum per id tempus ordinandus esset Neocæsareæ episcopus, ad cætera quæ ob explorandam mentis orthodoxiam descripta erant, hoc etiam tunc imperatum est recitari his adamussim verbis.

7. Etiam amplector et profiteor ea quæ de efflato Dominico in sanctis Evangeliis: *Pater meus major me est* tradita sunt a sanctis Patribus, declarata autem in religioso tomo, qui compositus est nutu divinitus inspirati potentis sanctique nostri regis Porphyrogeniti et imperatoris domini Manuelis Comneni: nempe quod locutionem hanc protulit Dominus et Deus noster Jesus Christus etiam secundum suam creatam circumscriptamque naturam, in qua et passus est. Recipio autem de locutione hac cæteras quoque sanctorum Patrum interpretationes. Atque hæc a cunctis consecrandis deinceps episcopis profitenda esse constitutum est.

8. His actis, unius Dei Ecclesia in unum corpus rediit et unita est; exclamavitque cum magno Paulo: *Christus est pax nostra, qui fecit utraque unum* [55]: et eum, qui æque ac Salomon sapientia infusa præditus erat, apprime pacificum et vere unctum Domini regem magnificavit.

ACTIO QUINTA.

1. Neque tamen interim dormitabat is qui zizanium in religionis tritico serere molitur; neque porro demoratus est, neque malitiam diu distulit, sed rumores iterum insonuerunt, qui persanatum nuper Christianitatis corpus exulcerare tentabant: denuoque obloquebantur quidam, conditum to-

[55] Ephes. II, 14.

A ὡς ἐκστῆναι τῶν φυσικῶν ἰδιοτήτων τοῦ κτιστοῦ, τοῦ περιγραπτοῦ, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν ἐν τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει τοῦ Χριστοῦ θεωρουμένων· μεταμεφθῆναι δὲ εἰς τὴν θεότητος οὐσίαν, ὡς ἐκ τούτου εἰσάγειν ἢ φαντασίᾳ καὶ οὐκ ἀληθείᾳ γεγονέναι τὴν ἐνανθρώπησιν τοῦ Κυρίου καὶ τὰ πάθη, ἢ τὴν τοῦ Μονογενοῦς θεότητα παθεῖν, ἀνάθεμα.

Δ'. — ε'. Τῶν λεγόντων ὅτι ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως ὑπερυψωθεῖσα, καὶ ἀνωτάτω πάσης τιμῆς ὑπερκειμένη, ὡς ἐξ ἄκρας ἑνώσεως ὁμόθεος γενομένη, ἀμεταβλήτως, ἀναλλοιώτως, ἀσυγχύτως καὶ ἀρρήπτως, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, κτλ.

B ἀχώριστος καὶ ἀδιάσπαστος μένουσα τῷ προσλαβόντι αὐτὴν Θεῷ Λόγῳ, ἰσοκλεῶς αὐτῷ τιμᾶται καὶ προσκυνεῖται μιᾷ προσκυνήσει, καὶ τοῖς βασιλικοῖς καὶ θείοις ἐγκαθίδρυται θώκοις ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ὡς τὰ τῆς θεότητος αὐχήματα καταπλουτήσασα, σωζομένων τῶν ἰδιοτήτων τῶν φύσεων, αἰωνία ἡ μνήμη.

ς'. Ταῦτα δὴ καὶ ἐτησίως κατὰ ταύτην τὴν κυριώνυμον συνεκφωνεῖσθαι τοῖς προγραφεῖσι κεκύρωται· οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ τηνικαῦτα

C τότε χειροτονηθῆναι μέλλοντος ἀρχιερέως τῆς Νεοκαισαρέων πόλεως, τοῖς παρὰ τοῦ πρότερον πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ ἑαυτῶν φρονήματος γραφομένοις καὶ ταῦτα συνεξησφάλισται πρὸς ἕπος οὕτω διαλαμβάνοντα.

ζ'. Ἔτι κατασπάζομαι καὶ ὁμολογῶ τὰ περὶ τῆς ἐν τοῖς ἁγίοις Εὐαγγελίοις Δεσποτικῆς φωνῆς τῆς, *Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστι*, παρὰ τῶν ἁγίων Πατέρων παραδοθέντα καὶ διατρανωθέντα ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς τόμου τοῦ ἐκτεθέντος θεοκινήτῳ νεύματι τοῦ κραταιοῦ καὶ ἁγίου ἡμῶν βασιλέως Πορφυρογεννήτου καὶ αὐτοκράτορος κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ· ἤγουν ὅτι τὴν φωνὴν ταύτην εἴρηται ὁ Κύριος καὶ Θεὸς ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, καὶ κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ κτιστὴν καὶ περιγραπτὴν φύσιν, καθ' ἣν καὶ πέπονθε. Δέχομαι δὲ καὶ τὰς περὶ τοῦ τοιούτου ῥητοῦ ἑτέρας ἑρμηνείας τῶν ἁγίων Πατέρων. Ἅπερ καὶ ἐφεξῆς οἱ χειροτονεῖσθαι μέλλοντες πάντες ἀρχιερεῖς ὡρίσθησαν ἀσφαλίζεσθαι.

D η'. Γέγονε ταῦτα· καὶ ἡ τοῦ ἑνὸς Θεοῦ Ἐκκλησία πρὸς ἓν συνήγετο καὶ συνήνωτο· καὶ κατὰ τὸν μέγαν Παῦλον· *Χριστός ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν ὁ ποιήσας τὰ ἀμφότερα ἕν*, ἀνακέκραγε· καὶ τὸν κατὰ Σολομῶντα τὸ τῆς φρονήσεως χύμα πλουτήσαντα καὶ εἰρηνικώτατον ἀληθῶς τὸν Χριστὸν Κυρίου βασιλέα προσεμεγάλυνεν.

ΠΡΑΞΙΣ Ε'.

α'. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἦν ἀμελεῖν τὸν ἄγρυπνον τῶν ζιζανίων σπορέα τῷ τῆς εὐσεβείας σίτῳ ἐπιβουλεύοντα· οὔκουν οὐδ' ἀνεβάλετο, οὐδὲ τὴν κακίαν ἐπὶ μακρὸν ὑπερέθετο· ἀλλ' ὑποτονθορυσμοί τινες πάλιν ἐπανηχοῦντο, τὸ συνουλωθὲν ἤδη τοῦ τῶν Χριστιανύμων σώματος ἀναξαίνειν ἀποπειρώμενοί· καὶ

λόγοι πάλιν τὸν ἐκτεθέντα τόμον τῆς ἀσαφείας ἀπαιτιώμενοι, καὶ παρερμηνεύειν τὰ; ἐγκαταγεγραμμένας γνώμας ἐπιχειροῦντες, καὶ ἀναστατοῦν τινας βιαζόμενοι· ἐντεῦθεν καὶ συνοδικῆς γενομένης κατεξετάσεως, δέον ἐκρίθη καὶ τὸ περὶ τούτων λυθῆναι περιθρυλλούμενον· καὶ γοῦν ἔγγραφον συνετέθη καὶ τῆς θείας συνόδου μέσον ἐξελαλήθη, τοιᾶσδέ τινος ὂν περιλήψεως.

A mum synodicum obscuritatis insimulantes, scriptarum ibi sententiarum sensum pervertentes, sectamque sibi conflare conantes. Quam rem cum synodus considerasset, necessarium esse judicavit rumores hujusmodi comprimere. Quamobrem formula composita mediaque in synodo recitata fuit, cujus continentia hæc.

β'. Στοιχῶ τῇ γνώμῃ τοῦ κρατίστου καὶ θεοστέπτου ἁγίου ἡμῶν βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος, καὶ τοῦ ἁγιωτάτου μου δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, καὶ τῶν ἑτέρων ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, τοῦ τε Θεουπόλεως; μεγάλης Ἀντιοχείας, καὶ τοῦ Ἱεροσολύμων, καὶ τῆς ἱερᾶς καὶ θείας συνόδου· καὶ πάντα τὸν μὴ ταύταις ἀμεταθέτως καὶ μετὰ καθαρᾶς ἀκολουθήσαντα συνειδήσεως, ἢ ἐναντία φρονήσαντα, ἐξότου τὸ κῦρος αἱ τοιαῦται γνῶμαι εἰλήφασιν, ἢ ὁπωσοῦν φρονήσαντα, ἀναθέματι καθυποβάλλω, καὶ ἐμαυτὸν δὲ, εἰ μὴ οὕτως ἔχω. Ἐπεὶ δὲ σκάνδαλον ἐνέπεσεν, ὅτι τινὲς μὲν τὰς τοιαύτας γνώμας παρερμηνεύουσι, λέγοντες μὴ νοεῖσθαι τὴν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ φωνὴν τὴν, *Ὁ Πατήρ μου μείζων ἐστί*, καθώσπερ κατὰ διαφόρους ἐξηγήσεις παρὰ τῶν θεοφόρων ἁγίων Πατέρων ἡρμηνεύθη, καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ἐν τῷ αὐτῷ Χριστῷ ἀνθρωπίνην κτιστὴν καὶ περιγραπτὴν φύσιν, καθ' ἣν παθητὴν τότε οὖσαν καὶ πέπονθε, μόνῃ δὲ τῇ κενώσει τὴν τοιαύτην φωνὴν προσαρμόζουσί τινες δὲ καὶ τῇ κατὰ ψιλὴν ἐπίνοιαν διαιρέσει τὴν τοιαύτην τοῦ Κυρίου φωνὴν ἀπονέμουσι, λέγοντες; προσαρμόζειν ταύτην, ὁπόταν ἡ τοῦ Κυρίου σὰρξ νοεῖται καθ' ἑαυτὴν κεχωρισμένη τῆς θεότητος, ὥσπερ εἰ μηδὲ ἡνώθη· καθ' ὃν τρόπον καὶ δούλη καὶ ἀγνοοῦσα λέγεται· καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὴν κατὰ ψιλὴν ἐπίνοιαν διαίρεσιν, ὡς εἴρηται, λέγουσι τὴν φωνὴν ταύτην εἰρῆσθαι, ἣν ὁ αὐτὸς Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν εἶρηκε κατὰ τὴν ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνην κτιστὴν καὶ περιγραπτὴν φύσιν, καθ' ἣν καὶ πέπονθεν· ἢ καὶ ὅτι τὸ τῆς κοινῆς φύσεως ὑποδυόμενος πρόσωπον τοῦτό φησι· καθ' ὃν τρόπον λέγεται καὶ ἡ ἐγκατάλειψις, ἥπερ ἐστὶ τοῖς θεηγόροις Πατράσι προσώπῳ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἐκλαμβανομένη· καὶ τοὺς τοιούτους καθυποβάλλω τῷ ἀναθέματι.

B

C

2. Sequor sententiam potentissimi a Deo coronati sancti nostri regis et imperatoris, nec non sanctissimi mei domini et œcumenici patriarchæ, et aliorum sanctissimorum patriarcharum, nempe urbis Dei magnæ Antiochiæ, ac Hierosolymorum, sacræque et divinæ synodi. Et quicunque his firmiter et cum pura conscientia non adhæserit, vel contraria senserit, postquam hæ doctrinæ definitæ fuerunt, vel in posterum sentiet, eum ego anathemati subjicio, meque adeo ipsum, nisi sic credidero. Quoniam vero scandalum incidit, propterea quod nonnulli has sententias prava interpretatione pessumdant, dicentes non intelligi veri Dei et Servatoris nostri Jesu Christi locutionem *Pater meus major me est*, sicuti juxta diversas sanctorum et inspiratorum Patrum interpretationes explicata fuit, etiam secundum humanam Christi creatam circumscriptamque naturam, in qua tum passibili reapse passus est: sed uni exinanitioni hujusmodi dictionem ipsi accommodant: quidam vero etiam secundum unicam ac simplicem distinctionem mentalem hæc verba intelligunt; dicentes recte se habere locutionem, si per mentis præcisionem caro Domini ipsa per se et absque divinitate cogitetur, tanquam ne unita quidem esset; juxta quam rationem et serva et inscia dicitur; propterea que secundum simplicem mentis distinctionem verba hæc prolata affirmant, quæ reapse idem Christus Deus noster dixit secundum suam humanam creatam circumscriptamque naturam, in qua etiam passus est: vel etiam dicunt Christum sic locutum, quatenus communis naturæ personam repræsentabat; secundum quam rationem dicitur etiam derelictio in cruce, quam Deo inspirati Patres de communis hominum naturæ persona accipiunt; hos etiam, inquam, sic opinantes anathemati subjicio.

γ'. Αἱ μέντοι γνῶμαι· ἧγουν ἡ μὲν τοῦ κρατίστου θεοστέπτου ἁγίου ἡμῶν αὐτοκράτορος ἔχει οὕτως· Στοιχῶ ταῖς γνώμαις τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν καὶ τῆς θείας καὶ ἱερᾶς συνόδου· καὶ λέγω ὅτι αὕτη ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, ἐξ αὐτῆς ἑνώσεως ὑπερυψωθεῖσα, καὶ ἀνωτάτω πάσης τιμῆς ὑπερκειμένη, ὡς ἐξ ἄκρας ἑνώσεως ὁμόθεος γενομένη, ἀμεταβλήτως, ἀναλλοιώτως, ἀσυγχύτως καὶ ἀτρέπτως, διὰ τὴν καθ' ὑπόστασιν ἕνωσιν, καὶ ἀχώριστος καὶ ἀδιάσπαστος μένουσα τῷ προσλαβομένῳ αὐτὴν Θεῷ Λόγῳ, ἰσοκλεῶς αὐτῷ τιμᾶται καὶ προσκυνεῖται μιᾷ προσκυνήσει· καὶ τοῖς βασιλικοῖς καὶ θείοις ἐγκαθίδρυται θώκοις ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, ὡς τὰ τῆς θεότητος;

D

3. En autem ipsas sententias. Et quidem potentissimi a Deo coronati sancti nostri imperatoris sententia ita se habet. Sequor sententias sanctissimorum patriarcharum et divinæ sanctæque synodi, aioque ipsam Domini carnem conjunctione cum Verbo exaltatam, supraque omnem honorem collocatam, (ita ut hoc eximio nexu deificata sit) immutabiliter, invariabiliter, inconfuse, inconvertibiliter, hypostaticæ conjunctionis gratia inseparabilem indivisibilemque manentem, cum assumente ipsam Deo Verbo, pari honore coli et adorari, unica adoratione, regioque et divino in solio ad Patris dexteram residere, utpote quæ Divinitatis dotes

gloriosas adepta est, salvis naturarum proprietatibus.

4. Sanctissimi autem nostri domini et œcumenici patriarchæ sententia talis fuit. Mihi videntur quotquot episcopi ac præpositi de Christi humanitate dicta affirmarunt verba : *Pater meus major me est*, id est secundum ejus creatam humanam naturam in qua et passus est, recte et inoffense atque ad propositum respondisse : qui autem aliter dixerunt, obscure respondisse videntur, imo inter se discordes neque ad propositum collineantes. Sanctissimi autem urbis Dei magnæ Antiochiæ patriarchæ, hæc fuit. Sanctissimus patriarcha urbis Dei magnæ Antiochiæ ait, dictum fuisse a Christo : *Pater meus major me est*, etiam secundum incarnationem creatamque suam naturam ac passibilem. Sanctissimi denique Hierosolymorum patriarchæ ejusmodi sententia fuit. Sanctissimus Hierosolymorum patriarcha dixit : Jam sanctus Spiritus verba, *Pater meus major me est*, explicavit per sanctos magnosque illuminatores Ecclesiæ, sacrosanctasque synodos. Recipio igitur cunctas traditiones, secundum quas illa verba intellecta sunt. Quoniam vero affirmarunt *Patres*, dictum hoc a Christo fuisse tum quatenus verus Deus est, tum etiam quatenus verus homo, qui nempe creatam passibilemque naturam habet, in qua etiam passus est, aio id ipsum ego quoque, neque inficias ire queo. His autem sententiis sigillatim subscriptum fuit ; eæque lectæ sunt audiente sanctissimo œcumenico patriarcha divinaque et sacra synodo, per Dei amantissimum magnum scevophylacem Joannem Pantechnem. Denique adjectum est decretum synodicum, cujus continentiam in consequentibus damus.

ACTIO SEXTA.

Mensis Martii die vicesima, indictionis decimæ quartæ, die prima.

1. Præsidente sanctissimo nostro domino œcumenico patriarcha domino Luca in occidentali catechumeneo ; considentibus Cæsariensi, Nicomediensi, Melitenensi, Gangrensi, Larissensi, Cretensi, Philippopolitano, Euchaitensi, Philippensi, Hierapolitano, Serrensi, Abydeno, Paronaxio, Milesio, Arcadiopolitano, Pario, Præconnesio, Selybriensi, Anchialensi ; astantibus dominis præpositis ; Dei amantissimus magnus scevophylax Joannes Pantechnes, ut se omni suspicione purgaret, sicuti palam fit ex progredientibus synodi decretis, sistens se hodie legit ex libello continentiam ejus. Postquam igitur hæc lecta sunt publice coram nostra mediocritate sacraque synodo, in hac schedula nomen suum subscripsit, seque omni suspicione purgavit, ita ut superiora synodi decreta nihil ad ipsum jam attinerent. Deinde exaratum in eadem schedula scriptum hujusmodi, eique per complures dies subscripserunt alii quoque episcopi, quia non-

(42) Vide col. 250.

A αὐχήματα καταπλουτήσασα, σωζομένων τῶν ἰδιοτήτων τῶν φύσεων.

δ'. Ἡ δὲ τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου οὕτως (42)· ὅτι Ἐμοὶ δοκοῦσιν ὅσοι εἶπον τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν ἀρχόντων κατὰ τὸ ἐν τῷ Χριστῷ ἀνθρώπινον εἰρῆσθαι τὸ, Ὁ *Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, ἤγουν κατὰ τὴν αὐτῷ ἀνθρωπίνην κτιστὴν φύσιν, καθ' ἣν καὶ ἔπαθεν, ὀρθῶς καὶ ἀπροσκόπτως καὶ πρὸς τὴν ἐρώτησιν ἀποκρίνασθαι· οἱ δὲ ἄλλως εἰρηκότες, ἀσυμφοποιησάμενοι τὴν ἀπόκρισιν, καὶ μᾶλλον πρὸς ἀλλήλους μὴ συμφωνήσαντες, οὐδὲ πρὸς τὴν ἐρώτησιν δοκοῦσί μοι ἀποκρίνασθαι. Ἡ δὲ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Θεουπόλεως μεγάλης Ἀντιοχείας οὕτως· Ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης Θεουπόλεως μεγάλης B Ἀντιοχείας εἶπεν εἰρῆσθαι τό· *Ὁ Πατήρ μου μείζων μου* παρὰ τοῦ Χριστοῦ, καὶ κατὰ τὴν ἀνθρώπησιν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστῷ κτιστόν τε καὶ παθητόν. Ἡ δὲ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Ἱεροσολύμων οὕτως· Ὁ ἁγιώτατος πατριάρχης Ἱεροσολύμων εἶπεν· Ἔφθασε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τό· *Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν*, ἑρμηνεῦσαι διὰ τῶν ἁγίων καὶ μεγάλων φωστήρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἁγίων καὶ ἱερῶν συνόδων· δέχομαι γοῦν πάσας τὰς ἐκδοχὰς καθ' ἃς ἡρμήνευσαν αὐτό. Ἐπεὶ δὲ εἰρήκασιν ὅτι καὶ ὡς Θεὸς τέλειος, καὶ ὡς ἄνθρωπος τέλειος εἰρηκεν ὁ αὐτὸς Χριστὸς τὸ τοιοῦτον ῥῆμα, ἤγουν ὡς ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὴν κτιστὴν φύσιν καὶ παθητὴν καθ' ἣν καὶ πέπονθε· λέγω καὶ αὐτὸς τὰ αὐτά, καὶ C οὐ δύναμαι ἀρνεῖσθαι· ὃ καὶ ὑπεγράφη, ἀναγνωσθὲν ἐν ἐπηκόῳ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου καὶ τῆς θείας καὶ ἱερᾶς συνόδου παρὰ τοῦ θεοφιλεστάτου μεγάλου σκευοφύλακος Ἰωάννου τοῦ Παντεχνῆ. Ἐπὶ δὲ τούτῳ καὶ σημείωμα συνοδικὸν ἐξετέθη, ταῦτα καὶ αὐτὸ ῥητῶς διηγούμενον.

ΠΡΑΞΙΣ Ϛ'.

Μηνὶ Μαρτίῳ κ', ἡμέρᾳ πρώτῃ ἰνδικτιῶνος ιδ'

α'. Προκαθημένου τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου κυροῦ Λουκᾶ ἐν τοῖς δυτικοῖς κατηχουμενείοις· συνεδριαζόντων, τοῦ Καισαρείας, τοῦ Νικομηδείας, τοῦ Μελιτηνῆς, τοῦ Γαγγρῶν, τοῦ Λαρίσσης, τοῦ Κρήτης, τοῦ Φιλιππουπόλεως, τοῦ Εὐχαΐτων, τοῦ Φιλίππων, τοῦ Ἱεραπόλεως, τοῦ Σερρῶν, τοῦ Ἀβύδου, τοῦ Παροναξίας, D τοῦ Μιλήτου, τοῦ Ἀρκαδιουπόλεως, τοῦ Περιθείου, τοῦ Προικοννήσου, τοῦ Σηλυβρίας, καὶ τοῦ Ἀγχιάλου· παρισταμένων καὶ δεσποτικῶν ἀρχόντων· ὁ θεοφιλέστατος μέγας σκευοφύλαξ Ἰωάννης ὁ Παντεχνῆς, ἑαυτὸν ἀπαλλάττων πάσης ὑποψίας, καθὰ ἐξελοῦται τοῖς προβᾶσι συνοδικοῖς σημειώμασι, παρεστὰς τὴν σήμερον, ἀνέγνω ἀπὸ εἰληταρίου τὰ ὑποτεταγμένα· ὡς οὖν ἀνέγνω ταῦτα ἐπὶ κοινοῦ καὶ ἐναντίον τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἐν τῷ τοιούτῳ χαρτίῳ ὑπέγραψεν, ἑαυτὸν πάσης ὑποψίας ἀπήλλαξεν, ἀπρακτεῖν ὀφειλόντων ὅσον ἐπ' αὐτῷ καὶ τῶν προγεγονότων συνοδικῶν σημειωμά-

των (43). Εἶτα ἐγκατεστρωμένον ἦν ἐν αὐτῷ τὸ τοιοῦτον ἔγγραφον· ἐπὶ δὲ τῷ προγραφέντι ἐγγράφῳ, κατὰ διαφόρους ἡμέρας ὑπέγραψαν καὶ ἕτεροι ἀρχιερεῖς διὰ τὸ σκανδαλισθῆναί τινας τῶν ἀρχιερέων καὶ ἐπ' αὐτοῖς· καὶ θέλειν καὶ τούτους μηδὲν ὑποψίας ἔνδαλμα κατ' αὐτῶν, παρ' οἱῳδήτινι σώζεσθαι· οἳ καὶ ἦσαν· ὁ Μύρων Χριστοφόρος, ὁ Λαρίσσης Ἰωάννης, ὁ Ῥόδου Λέων, ὁ Ἀδριανουπόλεως Λέων, ὁ Νέων Πατρῶν Εὐθύμιος, ὁ Θηβῶν Ἰωάννης, καὶ σημειώματα συνοδικὰ ἐξετίθεντο, τῆς αὐτῆς

A nulli scandalum de aliis sumpserant; qui noluerunt ullam suspicionis speciem de se apud quemlibet superesse. Erant autem hi: Myrorum Christophorus, Larissæ Joannes, Rhodi Leo, Hadrianopoleos Leo, Neopatrarum Euthymius, Thebarum Joannes, Maroneæ Nicetas: de quorum singulorum subscriptionibus condita sunt decreta synodica tenoris ejusdem.

καὶ ὁ Μαρωνείας Νικήτας· ὧν ἑφ' ἑκάστου ὑπογραφῇ ὄντα δυνάμεως.

β'. Μετὰ δὲ ταῦτα καὶ ἕτερον προέβη συνοδικὸν σημείωμα, αὐτολεξεὶ οὕτως περιέχον.

2. Post hæc aliud quoque prodiit synodicum decretum hisce verbis.

Μηνὶ Ἀπριλλίῳ ς', ἡμέρᾳ δ' ἰνδικτιῶνος ιδ'.

B *Mensis Aprilis die sexta, quarta indictionis decimæ quartæ.*

Προκαθημένου Λουκᾶ τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἐν τοῖς δεξιοῖς ἀλεξιακοῖς κατηχουμενείοις· συνεδριαζόντων τῇ μεγάλῃ ἁγιωσύνῃ αὐτοῦ ἱερωτάτων ἀρχιερέων, τοῦ Καισαρείας, τοῦ Νικομηδείας, τοῦ Νικαίας, τοῦ Μελιτηνῆς, τοῦ Γαγγρῶν, τοῦ Καρίας, τοῦ Ἰκονίου, τοῦ Κορίνθου, τοῦ Μωκησοῦ, τοῦ Κρήτης, τοῦ Τραπεζοῦντος, τοῦ Φιλίππων, τοῦ Ἱεραπόλεως, τοῦ Μιτυλήνης, τοῦ Θηβῶν, τοῦ Σερρῶν, τοῦ Δρίστρας, τοῦ Κερκύρας, τοῦ Ἀβύδου, τοῦ Μιλήτου, τοῦ Μαρωνείας, τοῦ Παρίου, τοῦ Σηλυβρίας, τοῦ Νίκης, καὶ τοῦ Ἀγχιάλου· παριστημένων καὶ θεοφιλεστάτων δεσποτικῶν ἀρχόντων· ὁ θεοφιλέστατος διάκονος καὶ καντορίσιες τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης ἐκκλησίας Σαμουὴλ, πάσης ὑποψίας ἑαυτὸν ἀπαλλάττων, κατὰ τὴν τετάρτην τοῦ παρόντος Ἀπριλλίου μηνὸς ἐπὶ τοῦ μέσου στὰς, καὶ τὸ διαφόρως παρά τινων ἱερωτάτων ἀρχιερέων καὶ θεοφιλεστάτων ἀρχόντων ἀναγνωσθὲν καὶ ὑπογραφὲν εἰλητάριον ἀνὰ χεῖρας λαβὼν, εἰς ἐπήκοον τοῦ ἱεροῦ συνεδρίου ἀνέγνω τὰ ἐν αὐτῷ γεγραμμένα μετὰ καὶ προσθήκης, προστεθείσης αὐτῷ, διὰ τὸ εὑρεθῆναι χάρτην τοιαῦτα διαλαμβάνοντα οἷα ἡ προσθήκη περιεῖχεν· ἡ καὶ εἶπεν ἐπὶ λέξεων οὕτω.

Præsidente Luca sanctissimo nostro domino et œcumenico patriarcha in dextro alexiano catechumeneo; considentibus, cum magna sanctitate ejus sacratissimis episcopis, Cæsariensi, Nicomediensi, Nicæno, Melitenensi, Gangrensi, Cario, Iconiensi, Corinthio, Mocesino, Cretensi, Trapezuntio, Philippensi, Hierapolitano, Mitylenæo, Thebano, Serrensi, Dristrensi, Corcyræo, Abydeno, Milesio, Maroneensi, Pario, Selybriensi, Nicensi, Anchialensi; astantibus Dei amantissimis dominis præpositis; Dei amantissimus diaconus et cans'risius sanctissimæ Dei magnæ Ecclesiæ Samuel, omni suspicione semet liberans, quarta die præsentis C Aprilis, in medio consistens, et jam multipliciter a nonnullis sacratissimis episcopis Deique amantissimis præpositis lectum et subscriptum libellum præ manibus tenens, audiente sacro synedrio legit continentiam ejus, itemque additamentum ipsi subnexum. Causa ejus rei fuerat, quod inventa charta fuerat ea continens quæ in additamento perscribebantur, his videlicet verbis.

γ'. Ἐπεὶ δὲ καὶ χαρτίον ἐνεφανίσθη ἔχον οὕτως ἐν καταρχαῖς· *Ἐκεῖ ἐδειλίασαν φόβον οὗ οὐκ ἦν φόβος*, ἐν προφήταις Προφήτης ἅμα καὶ βασιλεὺς, ἔφησέ που ψάλλων ἐν πνεύματι, περατούμενον δὲ κατὰ τὸ τέλος ἐν τούτοις· εἰ γοῦν ὑπερέχειν φασὶν αἱ Γραφαὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν Πατέρα (44), καθὸ τέως οὕτος οὐκ ἐνηνθρώπησεν, οὐδὲν καινὸν εἰ καὶ τὸ μεῖζον ἔχειν τοῦ ἐν αὐτῷ ἀνθρωπίνου διανοητικῶς φαντασθήσεταί τισι καὶ ῥηθήσεται. Ὥστε δὲ καὶ τοῖς παρὰ τῶν ἁγίων ῥηθεῖσιν ὁμοφώνως ἔχοντα δεῖξαι ταῦτα τὰ δεδογμένα, ἡμῖν λεγέτωσαν οὗτοι, καὶ ἡμεῖς σιωπήσομεν· ἐν δὲ τῷ τοιούτῳ χάρτῃ μετὰ καὶ ἄλλων τινῶν ἀπεμφαινόντων καὶ ἀπαδόντων πρὸς τὰ τῆς ἁγίας τοῦ Θεοῦ καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας ὀρθότατα δόγματα, καὶ ταῦτα ἐμπεριέχεται· ἐῶμεν γὰρ λέγειν Ἀμφιλοχίου καὶ

3. Quoniam schedula apparuit, cujus initium est hoc: *Ibi expavebunt timore ubi non erat timor*[35]. D Propheta summus idemque rex inspiratus dixit in Psalmo, id quod modo ad exitum deductum est. Etenim si Patrem extollunt supra Christum Scripturæ, quo tempore nondum venerat ad incarnationem, nil profecto novi est, quod majorem Patrem humanitate Christi quidam nunc imaginantur atque affirmant. Verumtamen isti si certe nobis demonstrabunt dicta sua cum sanctorum quoque sententiis conspirare, tum demum silentium nobis imponent. In eadem autem schedula, præter alia quædam abhorrentia et dissona a sanctæ Dei catholicæ et apostolicæ Ecclesiæ rectissimis dogmatibus, hæc quoque continebantur. Mitto enim Amphilochium, Ambrosium, aliosque haud paucos in-

[35] Psal. XIII, 5.

(43) Vide col. 262.

(44) Nimirum, ut nonnulli explicant, quatenus auctor est Filii Pater, ut in præcedentibus dictum fuit; quæ tamen res nihil Filio detrahit, neque inferiorem Patri constituit.

spiratos viros, quorum alii audacter de hoc dogmate locuti sunt, quantum certe ipsa verba sonant: alii ipsum aperte præ se tulerunt. Et infra : Mente quidem Christum, prout homo est, separatim imaginari; atque ita majorem ipso Patrem cogitare; atque hanc schedulam, quatenus scilicet præter orthodoxam pietatem loquitur; et hæc ipsa sanctis Patribus nostris verba injuriosa; et confingere sibi distinctam veluti Christi humanitatem; atque ita majorem ipso Patrem judicare; hæc, inquam, manifesto subjicio anathemati; itemque eum qui sic credat vel scribat, vel scripturus sit aut crediturus, quisquis sit, sive ego sive alius quispiam.

A Ἀμβροσίου καὶ ἑτέρων οὐκ ὀλίγων πνευματοφόρων ἀνδρῶν· ὧν οἱ μὲν τολμηρὰ περὶ τοῦ τοιούτου δόγματος ἀπεφθέγξαντο, ὅσον κατὰ τὸ τῶν λέξεων πρόχειρον· οἱ δὲ καὶ ἐνέφηναν τοῦτο. Καὶ κατωτέρω· Σκιαγραφεῖν μέντοι τῷ νῷ τὸ κατὰ Χριστὸν ἀνθρώπινον, καὶ οὕτω μείζονα τὸν Πατέρα διανοεῖσθαι καὶ τὸν τοιοῦτον χάρτην, καθόσα δηλαδὴ παρὰ τὸν ὀρθὸν τῆς εὐσεβείας διέξεισι λόγον, καὶ αὐτὰ δὴ ταῦτα τὰ περὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν ἀπόφημα ῥήματα, καὶ τὸ σκιαγραφεῖσθαι τὸ κατὰ τὸν Χριστὸν ἀνθρώπινον, καὶ οὕτω μείζονα τὸν Πατέρα τούτου διανοεῖσθαι, λαμπρῷ καθυποβάλλω τῷ ἀναθέματι (45)· καὶ τὸν ταῦτα φρονοῦντα καὶ γράφοντα, εἴτε ποτὲ γράψοντα ἢ φρονήσοντα, ὁποῖος ἂν καὶ εἴη, εἴτε ἐγὼ εἴτε ἕτερος.

4. Postquam igitur hæc legit, et coram nostra mediocritate, sacraque considente fraternitate, huic libello subscripsit; decretum est hodie quidem ipsum, his peractis, pergere porro et ulterius prægredi, sicuti et alios qui cæteris libellis subscripserant, versarique nobiscum et officio fungi cum nostra mediocritate et cum sancta divinaque synodo. Visum insuper est, præter capitula nuper constituta, synodico tomo, qui in orthodoxiæ festo die legendus esset, hæc esse adjicienda. — His qui respuunt sanctorum Patrum locutiones, quæ ad rectorum Ecclesiæ Dei dogmatum confirmationem dictæ sunt, Athanasii, Cyrilli, Ambrosii, Amphilochii, inspirati a Deo Leonis Papæ veteris Romæ, aliorumque; nec non repudiantibus œcumenicarum synodorum actus, quartæ, inquam, et sextæ, anathema sit.

B δ'. Ὡς οὖν ἀνέγνω ταῦτα καὶ ἐπ' ὄψει τῆς ἡμῶν μετριότητος καὶ τῆς συνεδριαζούσης ἱερᾶς ἀδελφότητος ἐν τῷ τοιούτῳ εἰληταρίῳ ὑπέγραψεν, ὡρίσθη τὴν σήμερον αὐτὸν μὲν ἀκολούθως προκόπτειν καὶ προοδεύειν ἐπὶ τὰ ἔμπροσθεν ὥσπερ καὶ τοὺς λοιποὺς τοὺς ἐν τοῖς ἑτέροις εἰληταρίοις ὑπογράψαντας καὶ τῇ ἡμῶν συνέρχεσθαι καὶ συλλειτουργεῖν μετριότητι, καὶ τῇ ἱερᾷ καὶ θείᾳ συνόδῳ· προστεθῆναι δὲ καὶ τοῖς ἐναγχος ἐντεθεῖσι κεφαλαίοις τῷ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς ὀρθοδοξίας ἀναγινωσκομένῳ συνοδικῷ καὶ ταῦτα. — Τοῖς ἀποβαλλομένοις τὰς τῶν ἁγίων Πατέρων φωνὰς, τὰς ἐπὶ συστάσει τῶν ὀρθῶν τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας δογμάτων ἐκφωνηθείσας, Ἀθανασίου, Κυρίλλου, Ἀμβροσίου, Ἀμφιλοχίου, τοῦ θεηγόρου Λέοντος πάππα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, καὶ τῶν λοιπῶν· ἔτι δὲ καὶ τὰ τῶν οἰκουμενικῶν συνόδων πρακτικὰ, τῆς τετάρτης τε φημι καὶ τῆς ἕκτης μὴ κατασπαζομένοις, ἀνάθεμα.

C

5. His omnibus, tanquam domui super petram fundatæ, pulcherrimum tectum accessit, quam petram esse Christum magnus Paulus docuit [37]; et tanquam fonti orthodoxiam aquam fundenti sigillum sacrum et genuinum; denique tanquam horto lignum vitæ habenti porta inexpugnabilis accessit potentissimi sanctique nostri regis edictum, quod ita se habet.

ε. Τούτων ἁπάντων, ὡς μὲν οἰκίας ἐπὶ τὴν πέτραν τεθεμελιωμένης περικαλλέστατος δροφος, ἣν πέτραν εἶναι τὸν Χριστὸν ὁ μέγας Παῦλος ἐδίδαξεν· ὡς δὲ πηγῆς τὸ τῆς εὐσεβείας ὕδωρ ἀναδιδούσης, σφραγὶς ἱερὰ καὶ ἀνόθευτος· ὡς δὲ κήπου τὸ τῆς ζωῆς ξύλον ἔχοντος πύλη ἀκαταμάχητος, τὸ τοῦ κρατίστου ἡμῶν καὶ ἁγίου βασιλέως γέγονεν ἔδικτον, οὕτως ἐπ' αὐτῶν διαλαμβάνον τῶν λέξεων.

6. Manuel in Christo Deo fidelis rex Porphyrogenitus, etc.

ς'. Μανουὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεύς, κ. τ. λ.

(Manuelis edictum jam edidimus in tomo nostro CXXXIII, cum aliis ejusdem imperatoris constitutionibus ecclesiasticis.)

Erat autem hoc religiosissimum edictum subsignatum rubris litteris manu propria potentissimi et sancti nostri imperatoris, mense Aprili, indictione XIV; sigilloque aureo munitum.

D Ἦν δὲ τὸ τοιοῦτον εὐσεβέστατον ἔδικτον ὑποσημασμένον τῇ αὐτοχείρῳ ἐρυθρογράφῳ ὑπογραφῇ τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐτοκράτορος κατὰ μῆνα Ἀπριλλίου ἰνδικτιῶνα ιδ', καὶ χρυσῇ σφραγῖδα ἐπιφερόμενον.

ACTIO SEPTIMA.

ΠΡΑΞΙΣ Ζ'.

1. Post hoc lectum venerabile edictum regium, prodiit synodicum decretum verbis his:

α'. Τοῦ δὲ τοιούτου βασιλικοῦ καὶ θείου ἔδικτου ἀναγνωσθέντος, σημείωμα προέβη συνοδικὸν, τάδε κατὰ ῥῆμα διεξιόν·

[37] I Cor. x, 4.

(45) Videlicet ob metum Nestoriani erroris.

Μηνὶ Ἀπριλλίῳ δ', ἡμέρᾳ δευτέρᾳ ἰνδικτιῶνος ιδ'. A *Mensis Aprilis die quarta, indictionis decimæ quartæ die secunda.*

Προκαθημένου τοῦ Λουκᾶ τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἐν τοῖς δεξιοῖς ἀλεξιακοῖς κατηχουμενείοις· συνεδριαζόντων τῇ μεγάλῃ ἁγιωσύνῃ αὐτοῦ ἱερωτάτων ἀρχιερέων, τοῦ Κυζίκου, τοῦ Νικομηδείας, τοῦ Νικαίας, τοῦ Μελιτηνῆς, τοῦ Γαγγρῶν, τοῦ Νεοκαισαρείας, τοῦ Μύρων, τοῦ Καρίας, τοῦ Ἰκονίου, τοῦ Κορίνθου, τοῦ Μωκησσοῦ, τοῦ Ἀθηνῶν, τοῦ Φιλίππων, τοῦ Ἀδριανουπόλεως, τοῦ Σμύρνης, τοῦ Εὐχαΐτων, τοῦ Ἀμάστριδος, τοῦ Θηβῶν, τοῦ Αἴνου, τοῦ Κερκύρων, τοῦ Ἀβύδου, τοῦ Παροναξίας, τοῦ Μιλήτου, τοῦ Μαρωνείας, τοῦ Ἀρκαδιουπόλεως, τοῦ Πάρου, τοῦ Προικοννήσου, τοῦ Σηλυβρίας καὶ τοῦ Νίκης· παριστα- B μένων καὶ θεοφιλεστάτων δεσποτικῶν ἀρχόντων.

Præsidente Luca sanctissimo nostro domino et œcumenico patriarcha in dextero alexiano catechumeneo; assidentibus magnæ sanctitati ejus sacratissimis episcopis, Cyziceno, Nicomediensi, Niczeno, Melitenensi, Gangrensi, Neocæsariensi, Myrensi, Cario, Iconiensi, Corinthio, Mocesino, Atheniensi, Philippensi, Hadrianopolitano, Smyrnensi, Neopatrensi, Euchaitensi, Amastridensi, Thebano, Ænensi, Corcyrensi, Abydeno, Paronaxio, Milesio, Maronensi, Arcadiopolitano, Pario, Præconnesio, Selybriensi, Nicensi; astantibus etiam Dei amantissimis dominis præpositis.

β'. *Ὁδοὶ ζωῆς, διανόημα τῶν συνετῶν· καὶ ἐν καρδίᾳ ἀνδρὸς ἀγαθῇ σοφία Θεοῦ·* ταῦτά φησί που ἐν Παροιμίαις ὁ Σολομών· αὐτοῖς δὲ πράγμασιν ὁ θεοδίδακτος ἡμῶν αὐτοκράτωρ ἐφ' ἑαυτῷ τετελεσμένα ὑπέδειξε, τὰς εἰς τὴν ἀληθῆ ζωὴν καὶ ἀνώλεθρον ἀπαγούσας ὁδοὺς τοῖς αὐτοῦ θεοκυβερνήτοις διανοήμασι καὶ νοήμασι, καὶ τοῖς τῆς θεοκινήτου γλώττης αὐτοῦ ῥήμασι πᾶσιν ἑτοιμασάμενος· ἅτε μὴ μόνον τὰ ἐν μέσῳ σκῶλα περιαιρῶν καὶ προσκόμματα, ἀλλὰ καὶ τὰ τοῖς πολλοῖς προσάντη καὶ δυσνόητα ἐξομαλίζων, καὶ εὐθέα τοῖς συνιοῦσι καὶ εὑρίσκουσι γνῶσιν, ἀπεργαζόμενος· καὶ γὰρ τὰ κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ προσεχῶς παρελθόντος Μαρτίου μηνὸς πραχθέντα, καὶ τηνικαῦτα μὲν τὸ κῦρος τῇ τε τῆς C ἡμῶν μετριότητος καὶ ταῖς τῶν ἑτέρων ἁγιωτάτων πατριαρχῶν καὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου γνώμαις δεξάμενα, κατὰ δὲ τὴν ἕκτην τοῦ αὐτοῦ μηνὸς, καὶ τῇ αὐτοκρατορικῇ ἁγίᾳ χειρὶ ἐρυθρογραφέντα, τοῖς ἀνὰ πᾶσαν πόλιν καὶ χώραν καὶ νῆσον καὶ ἤπειρον δῆλα γενέσθαι βουλόμενος, ἵνα πάντες καὶ κατὰ τὴν τοιαύτην δογματικὴν κύρωσιν ὀρθοδοξεῖν ἔχωσι· καὶ μὴ ταῖς τῆς πλάνης ἀνοδίαις συμπεριφέρωνται, θεῖον προσκυνητὸν ἐξέθετο ῥδικτον, καὶ πρὸς τὴν ἡμῶν μετριότητα, καὶ τὴν ἱερὰν καὶ θείαν ἐξαπέστειλε σύνοδον· ὃ καὶ ἀπεγνώσθη ἐπὶ κοινοῦ, ἔχον ἐπὶ λέξεων οὕτω·

2. *Viæ vitæ, cogitatio prudentium; et in corde bono viri, sapientia Dei* [38]. Hoc ait in proverbiis Salomon; re autem vera, a Deo doctus noster imperator in se perfectum demonstravit; dum ad veram immortalemque vitam ducentes semitas suis a Deo rectis cogitatibus et consiliis, suisque a Deo motæ linguæ verbis cunctis hominibus præparavit: quippe qui non solum impedimenta de medio sustulit et offendicula, verum etiam ea quæ multis ardua erant atque aspera et intellectu difficilia explanavit, faciliaque reddidit iis qui inveniunt comprehenduntque eruditionem. Etenim ea, quæ die secunda proxime præteriti Martii mensis peracta fuerant, et tunc confirmationem a nostra mediocritate atque a cæterorum sanctissimorum patriarcharum sacræque synodi suffragiis acceperant; sancta vero ejusdem mensis die imperatoriæ sanctæ manus rubris litteris subscripta fuerant; cum omnibus urbibus, regionibus, insulis, continenti, palam fieri vellet, ut cuncti homines secundum hanc dogmaticam definitionem recta fide uterentur, neque in errores impervios deferrentur, divinum venerandumque proposuit edictum, atque ad nostram mediocritatem sacramque et divinam misit synodum; quod et coram omnibus lectum fuit, atque ita se habet:

γ'. Μανουὴλ ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς, Πορφυρογέννητος, Ῥωμαίων αὐτοκράτωρ, εὐσεβέστατος, ἀειστέβαστος, Αὔγουστος, Ἰσαυρικὸς, Κιλικικὸς, Ἀρμενικὸς, Δαλματικὸς, Οὐγγρικὸς, Βοσθνικὸς, Χρωβατικὸς, Λαζικὸς, Ἰβηρικὸς, Βουλγαρικὸς, Σερβικὸς, Ζεχικὸς, Χαζαρικὸς, Γοτθικὸς, θεοκυβέρνητος, κληρονόμος τοῦ στέμματος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, καὶ ψυχῇ νεμόμενος πάντα τὰ τούτου δίκαια· ὡς τινῶν ἀποστατησάντων τοῦ κράτους ἡμῶν, τοῖς τοῦ φιλοχρίστου ἡμῶν παντὸς λαοῦ τῆς θεοφυλάκτου ἡμῶν βασιλίδος πόλεως, ἔτι δὲ καὶ πᾶσι τοῖς τῶν ὑπὸ τὴν τῆς ἡμετέρας βασιλείας ἐξουσίαν χωρῶν ἠπειρωτικῶν τε καὶ θαλαττίων οἰκήτορσιν.

3. Manuel in Christo Deo fidelis rex Porphyrogenitus, Romanorum imperator, piissimus, semper D sebastus, Augustus, Isauricus, Cilicicus, Armeniacus, Dalmaticus, Ungaricus, Bosthnicus, Chrovaticus, Iazicus, Ibericus, Bulgaricus, Servicus, Zecchicus, Chazaricus, Gothicus, a Deo directus, hæres coronæ magni Constantini, animo gestans cuncta hujus jura, quanquam nonnulli a nostro imperio defecerunt; universo nostro philochristo populo regiæ nostræ a Deo custoditæ urbis, cunctisque imperio nostro subjectis terrestrium maritimarumque regionum incolis.

δ'. Εἰ μακαρίζει Πέτρον Χριστὸς τὸν ἐν ἀποστό-

4. Si beatum prædicat Petrum Christus aposto-

[38] Prov. VI, 23; XIV, 33.

lorum summum apicem, propterea quod omnes præcessit fervore amoris, et ipsum testatus fuit esse Christum, Dei viventis Filium; utpote a Deo Patre mysterium de illo edoctus; quidnam aliud beatius erit. — Sequebatur deinde universum supra a nobis scriptum edictum. Postremo hæc addebantur verba. — Postquam igitur palam venerandum hoc edictum lectum fuit, consueta ab omnibus facta est acclamatio, invictæ majestati ejus stabilitatem vitam incolumitatemque diutinam comprecantibus.

3. Hæc igitur ita gesta sunt atque absoluta. Verumtamen non cessavit tentator, quominus Ecclesiæ moliretur perturbationem; neque se victum, quamvis per supra dicta gesta fugatus, fassus est: verum quibus actibus primitivam ipse gloriam amisit, iisdem maxime adversus homines struere solet insidias: læva quidem semper parte hostiliter aggrediens; dexteræ autem simulatione fraudem obtegens, esca scilicet hamum, mortiferas herbas mellis perunctione. Sic ergo iste sacratissimum quoque Nicææ metropolitam parum abfuit quin in fatale projiceret periculum, ita ut ne sacram quidem personam stationemve huic reliquam faceret, profundis aquis merso, unde prorsus enatare non posset. Is enim gloriosum sibi existimavit si præfracte in divinis rebus resisteret; ignorans videlicet zelum, qui secundum scientiam non est, divina Scriptura teste, ab Ecclesia esse respuendum. Quod autem hæc ita se habeant, decretum synodi jussu conditum palam faciet, quod est hujusmodi

ACTIO OCTAVA.

Mensis Maii die sexta, indictionis decimæ quartæ die sexta.

1. Præsidente Luca sanctissimo nostro Domino et œcumenico patriarcha in dextero alexiano catechumeneo; assidentibus magnæ sanctitati ejus sacratissimis episcopis Cæsariensi, Heracliensi, Cyziceno, Nicomediensi, Melitenensi, Gangrensi, Cario, Mocesino, Cretensi, Trapezuntio, Philippensi, Mitylenensi, Neopatrensi, Euchaitensi, Anastridensi, Serrensi, Thebano, Ænensi, Apameensi, Abydeno, Lacedæmonio, Paronaxio, Arcadiopolitano, Pario, Selybriensi, Nicensi, Brysensi, Dercensi; astantibus etiam Dei amantissimis dominis præpositis.

2. *Tempus tacendi et tempus loquendi*, sapiens Ecclesiastes dicit[29]; his verbis sobrium cordatumque auditorem admonens ne quid inconsulte loquatur neque intemperanter labiis effutiat; verum ut antea exploret discernatque quod mente revolvit, seduloque consideret, ne vitiosus sermo ex ore nostro procedat, sed contra si quis est bonus et salutaris, atque alienæ ædificationi idoneus. Hæc

[29] Eccle. III, 7.

λοις κορυφαιότατον, ἐπεὶ προφθάνει πάντας τῷ διαπείρῳ τῆς ἀγαπήσεως, καὶ τοῦτον εἶναι τὸν Χριστὸν διατείνεται τὸν τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος Υἱὸν, ἅτε παρὰ τοῦ Πατρὸς ἀποκαλυφθεὶς τὸ κατ' ἐκεῖνον μυστήριον, τί δήποτ' ἂν εἴη μακαριστότερον; — Καὶ ἐφεξῆς περιεῖχε κατὰ ῥῆμα τὸ προγραφὲν ἅπαν ἔδικτον· καὶ μετὰ τοῦτο, ταῦτα ῥητῶς. — Ὡς οὖν εἰς ἐπήκοον τὸ τοιοῦτον προσκυνητὸν ἔδικτον ἀνεγνώσθη, ἡ συνήθης παρὰ πάντων γέγονεν εὐφημία, συμφώνως ἐπευξαμένων τῷ ἀηττήτῳ κράτει αὐτοῦ διαμονὴν καὶ ζωὴν καὶ ὑγείαν μακραίωνα.

ε'. Ταῦτα μὲν οὖν οὕτως ἤνυστο καὶ τετέλεστο. Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲ πάλιν ἀπέστη ὁ πειραστὴς, τὸν ἐκκλησιαστικὸν διαμελετώμενος τάραχον· οὐδὲ εἰς τὸ ὀπίσω πεμφθείς, ἀπὸ τῶν προλαβόντων τὴν ἧτταν προσωμολόγησεν· ὅλῳ οἷς αὐτὸς τῆς πρωτοδόξου δόξης ἔκπτωσιν καταχέχριται, τούτοις καὶ μᾶλλον τὴν κατὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλὴν συγκατασκευάζεται· ἐκ τῶν ἀριστερῶν μὲν πάντη τε καὶ πάντως προσβάλλων· τῇ δὲ τῶν δεξιῶν φαντασίᾳ περικαλύπτων τὸ σκαιωρούμενον· ὡς δελέατι φάναι τὸ ἄγκιστρον, ἢ τὰς θανασίμους πόας τῇ περιχρίσει τοῦ μέλιτος· οὕτω γοῦν οὕτω καὶ τὸν ἱερώτατον μητροπολίτην Νικαίας, μικροῦ δεῖν, εἰς ἀνυπεξάλυκτον κατήνεγκεν κίνδυνον, ὡς μηδὲ ὑπόστασιν τούτῳ περιλειφθῆναι, βαθέων μέχρις ὑδάτων κατενεχθέντι, καὶ ἀνανήξασθαι τέλος οὐκ ἔχοντι· ἅτε δὴ νομίζοντι κάλλιστον εἶναι τὴν ἐπὶ τοῖς θείοις οὐκ εὐένδοτον ἵστασιν· ἀγνοοῦντι δὲ ὅμως ὡς ὁ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν ζῆλος· παρὰ τῇ θείᾳ Γραφῇ, τῆς Ἐκκλησίας ἀπόβλητος. Ὅτι δὲ ταῦτα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, τὸ συνοδικὸν ἐκτεθὲν παραδηλώσει σημείωμα· ἔχει γὰρ οὕτω.

ΠΡΑΞΙΣ Η'.

Μηνὶ Μαΐῳ ς', ἡμέρᾳ ς' ἰνδικτιῶνος ιδ'.

α'. Προκαθημένου Λουκᾶ τοῦ ἁγιωτάτου ἡμῶν δεσπότου καὶ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἐν τοῖς ἀξιοῖς ἀλεξιακοῖς κατηχουμενείοις· συνεδριαζόντων τῇ μεγάλῃ ἁγιωσύνῃ αὐτοῦ ἱερωτάτων ἀρχιερέων τοῦ Καισαρείας, τοῦ Ἡρακλείας, τοῦ Καρίας, τοῦ Μωκησοῦ, τοῦ Κρήτης, τοῦ Τραπεζοῦντος, τοῦ Φιλίππων, τοῦ Μιτυλήνης, τοῦ Νέων Πατρῶν, τοῦ Εὐχαΐτων, τοῦ Ἀμάστριδος, τοῦ Σερβῶν, τοῦ Θηβῶν, τοῦ Αἴνου, τοῦ Ἀπαμείας, τοῦ Ἀβύδου, τοῦ Λακεδαιμονίας, τοῦ Παροναξίας, τοῦ Ἀρκαδιουπολέως, τοῦ Παρίου, τοῦ Σηλυβρίας, τοῦ Νίκης, τοῦ Βρύσεως, τοῦ Δέρκου· παριστάμενων καὶ θεοφιλεστάτων δεσποτικῶν ἀρχόντων.

β'. *Καιρὸς τοῦ σιγᾶν καὶ καιρὸς τοῦ λαλεῖν*, ὁ σοφὸς Ἐκκλησιαστὴς ἀναφθέγγεται· διὰ τῶν ῥημάτων τούτων παιδεύων ἀκροατὴν τὸν νηφάλιον καὶ ἀρτίφρονα, μὴ ἀβασανίστως τι φθέγγεσθαι, μηδ' ἀσυντηρήτως τῶν χειλέων προφέρειν ἐκτὸς, ἀλλὰ δοκιμάζειν καὶ κρίνειν πρῶτα τὸ διανοούμενον ἔνδοθεν ἐν ψυχῇ καὶ συνορᾶν ἐμμερίμνως, ἵνα μὴ πονηρὸς λόγος ἐκ τοῦ στόματος ἡμῶν ἐκπορεύηται,

ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς καὶ σωτήριος καὶ πρὸς οἰκοδομὴν ἑταίρων καὶ ἐπιστήριξιν. Ταῦτα τοῦ Ἐκκλησιαστοῦ τὰ ῥήματα μὴ κατὰ νοῦν θέμενος ὁ ἱερώτατος μητροπολίτης Νικαίας Γεώργιος, μηδὲ τοῦ Σιρὰχ λόγον ἐν τισάμενος, ὑποτιθέμενον τὸν μὲν εἰδότα λαλεῖν καὶ παῤῥησιάζεσθαι· τὸν δὲ μὴ εἰδότα τιθέναι τὴν χεῖρα ἐπὶ στόματι, ἀνοίξας τὸ στόμα οὐχ εἵλκυσε πρῶτα πνεῦμα· καὶ οὕτω μετὰ τοῦ πνεύματος, ἠρεύξατο τὰ τοῦ πνεύματος, ἀλλ' ἀσυντηρήτως προήνεγκε· καθὼς δηλοῖ τὸ κατὰ τὴν ἕκτην τοῦ παρελθόντος Ἀπριλλίου μηνὸς τῆς ἐνεστώσης τεσσαρεσκαιδεκάτης ἐπινεμήσεως ἐκτεθὲν συνοδικὸν σημείωμα· ἀμέλει τοι καὶ κατὰ τὸ τοιοῦτον συνοδικὸν σημείωμα τότε καταδίκη ἐνομίσθη εἶναι ὑπεύθυνος.

A Ecclesiastæ dicta minime secum reputans sacratissimus Nicææ metropolita Georgius; et ne Siracidis quidem audito monito, suadentis ut sapiens loqui audeat, insipiens autem super os ponat manum suam [49]; is igitur, resoluto ore, haud antea contraxit spiritum; atque ita cum spiritu eructavit quæ erant spiritus, sed inconsiderate profudit; sicuti palam fit in synodico decreto sexta die præteriti Aprilis mensis condito præsentis indictionis quartæ decimæ; quo synodi decreto reus pœnæque obnoxius judicatus est.

γ'. Ὅθεν καὶ πρὸς τὴν ἀνεξάντλητον τοῦ ἐλέους πηγήν, μᾶλλον δὲ θαῤῥούντως εἰπεῖν, τῆς συμπαθείας τὴν ἄβυσσον, τὸν θεοστεφῆ κραταιότατον ἅγιον ἡμῶν αὐτοκράτορα καταπέφευγε· καὶ θερμοῖς τὴν φλοικτον αὐτοῦ καὶ θείαν ψυχὴν πρὸς οἶκτον ἐξεκαλέσατο δάκρυσιν· ὡς καὶ μήνυμα θεῖον προσκυνητὸν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν ἡμῶν μητριότητα καὶ τὴν ἱερὰν καταπεμφθῆναι σύνοδον, διὰ τοῦ μεγαλεπιφωνεστάτου πρωτοκουροπαλάτου τοῦ βασιλικοῦ γραμματικοῦ κυροῦ Γεωργίου τοῦ Σκυλίτζη· καθὼς τὸ κατὰ τὴν ιδ' τοῦ παραδρομόντος Ἀπριλλίου μηνὸς τῆς τεσσαρεσκαιδεκάτης ἰνδικτιῶνος ἐκτεθὲν ἐπὶ τῇ τοῦ τοιούτου βασιλικοῦ καὶ θείου μηνύματος πρὸς ἡμᾶς διαπορθμεύσει συνοδικὸν σημείωμα παριστᾷ. Ὅτι γοῦν καὶ σήμερον πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ βασιλικοῦ γραμματικοῦ ἀνηγγέλη τῇ ἡμῶν μετριότητι καὶ τῇ ἱερᾷ καὶ θείᾳ συνόδῳ ὡς οὐ προστακτικῶς, ἀλλ' ὡς ἐν εἴδει συμβουλῆς ὁ κράτιστος ἡμῶν ἅγιος βασιλεὺς φιλανθρωπότερον διατεθῆναι περὶ τὸν Νικαίας ἡμῖν ὑποτίθησι, πλὴν τῶν κανόνων σωζομένων, ἡ μετριότης ἡμῶν συνάμα τῇ ἱερᾷ ἀδελφότητι, ἀναγνωσθέντος τοῦ κατὰ τὴν ς' τοῦ παρελθόντος Ἀπριλλίου μηνὸς τῆς ἐνεστώσης ιδ' ἰνδικτιῶνος γεγονότος συνοδικοῦ σημειώματος, ἐν ᾧ καὶ καταδίκῃ ὑπεύθυνος ὁ Νικαίας εἶναι ἐνομίσθη, σκοπηθῆναι δεῖν ἔγνω, ὁποία τις τῷ Νικαίας ἐκ τῶν κανόνων καταδίκη ἐπάγεται· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ ἔτι λειπόμενον, τὸ καὶ τὴν ποιότητα τῆς ἐπαγομένης αὐτῷ καταδίκης διαγνωσθῆναι· ὅτι γοῦν οὐ καθαίρεσις εἶναι διεγνώσθη τούτῳ τὸ ἐπιτίμιον, ἀφορισμῷ τοῦτον ἀλειτουργησίας ἐπὶ διετίᾳ ὑπέβαλλε, πρὸς τὸ φιλανθρωπότερον ἀπονεύσασα. Ὅτι δὲ πολλοῖς ἐπὶ πολλαῖς ταῖς ὥραις ὁ Νικαίας, κατὰ γῆς ἑαυτὸν βίψας, τὸ ἱερὸν τοῖς δάκρυσι κατέβρεχεν ἔδαφος, καὶ στεναγμοὺς ἐκ βάθους ἀνέπεμπεν, ὡς καὶ σύμπαν εἰς οἶκτον τὸ ἱερὸν συνέδριον προκαλέσασθαι, καὶ συγκινῆσαι πάντας εἰς δάκρυα, ὡς οὐδὲν ἧττον ἐκείνου παρακαλεῖν εἰς ἔλεον τὴν ἡμῶν μετριότητα, ἡ μετριότης ἡμῶν συνάμα τῇ ἱερᾷ ἀδελφότητι εἰς ἕνα καὶ μόνον ἐνιαυτὸν τὰ τῆς ἀλειτουργησίας αὐτῷ παρίστη, ἐπὶ τοσοῦτον αὐτῷ καὶ τὴν ἐπὶ ταῖς ψήφοις συνέλευσιν ἀποκλείσασα. Ὡς οὖν οὐ μόνον κανονικὴ, ἀλλὰ καὶ φιλάνθρωπος ἡ τοιαύτη πᾶσιν ἔδοξεν ἐπιτίμησις, ἐπεδόθη αὐτῷ αἰτήσαντι καὶ τὸ παρὰ διαφόρων ὑπογραφὲν εἰλητάριον· καὶ ὑπέγραψε καὶ αὐτὸς ἐν αὐτῷ.

3. Quamobrem ad inexhaustum misericordiæ fontem, imo ut confidentius dicam, ad clementiæ abyssum, id est ad coronatum a Deo fortissimum sanctumque nostrum imperatorem confugit; fervidisque mitem ejus divumque animum ad misericordiam commovit lacrymis: ita ut divum quoque venerandum rescriptum ad nostram mediocritatem inde missum fuerit sacramque synodum, per magnum atque illustrissimum protocuropalatam regium scribam dominum Georgium Scylitzen; sicuti narratur in synodico decreto, quod die 14 præteriti Aprilis mensis, præsentis decimæ quartæ indictionis, ob hujus regii diique rescripti ad nos missionem conditum fuit. Quia vero hodie quoque per eumdem regium scribam denuo significavit mediocritati nostræ sacræque et divæ synodo, non imperative quidem sed quasi suadens, præstantissimus noster sanctusque rex, ut clementius erga Nicænum nosmet geramus, salvis tamen canonibus, mediocritas nostra cum sacra fraternitate, post lectum synodicum diei sextæ præteriti Aprilis mensis præsentis decimæ quartæ indictionis, decretum quo pœnæ obnoxius judicatus Nicænus fuit; quærendum censuit, quamnam canonicam mereretur Nicænus pœnam; id enim definiendum supererat, nempe ut de infligendæ pœnæ qualitate judicium ferretur. Cumque pœna canonica non esset comperta depositio, Nicæno per biennium ministerio interdixit, clementiæ ratione habita. Cum autem ad complures horas Nicænus humi stratus sacrum permultis lacrymis pavimentum rigaret, suspiria profundo pectore mittens, ita ut ad misericordiam synedrium universum cieret, lacrymasque cunctis eliceret; nostramque adeo mediocritatem ad clementiam æque commoveret; nostra, inquam, mediocritas cum sacra fraternitate uno tantummodo anno Nicænum ministerio prohibuit, itemque suffragiis conventiculis. Quæ cum pœna non solum canonica verum etiam mitis omnibus visa esset; traditus ipsi quoque petenti libellus fuit a compluribus jam subscriptus, eidemque et ipse suscripsit.

[49] Eccli. v, 14.

4. Hunc Deus finem suprascriptis rebus imposuit; A sic magna Ecclesiæ tempestas sedata est; sic regii sceptri dignus moderator, ab universali gubernatore Deo impulsus atque directus, traditos sibi subditos custodivit, nemoque omnino, periit, nemo in profundum hæretici cordis mare projectus fuit; imo lucente velut speculari face ducti ad rectæ fidei portum cuncti pervenerunt. Sic nunc etiam Dei sapientia, novellum alterum sibi habitaculum in hoc rege ædificavit, septemplici divini Spiritus munere exornatum: cumque Patre adveniens, mansionem sibi in eo effecit, ut in Evangelio promittitur: et scientiæ poculo eidem tradito, cunctis inde haurire insatiabiliter concessit; qua gratia reapse repleti, veræ vitis palmites cuncti evaserunt, in hac videlicet manentes et fructificantes, vinumque propi- B nantes quod orthodoxa corda lætificat. Hæc est nimirum præteritorum imperatoris meritorum coronis; hoc est incomparabilium tropæorum ejus culmen; hæc est futurorum ejusdem maximorum facinorum arrha. Sic Deus imitatorem suum regem, ut cum magno Jeremia loquamur, quasi munitam urbem in omne tempus statuit, et quasi columen cuncti regnatoribus terræ atque potentibus, et sacerdotibus, atque populo orbis. Quare etiam ea quæ sequuntur ibi, confidenter prædicare licet; nunquam scilicet fore ut adversus eum quivis hostis prævaleat, quia Dominus cum ipso est. Huic igitur maximo imperatori nostro (qui in eo quoque similitudinem cum Deo servat, quod aliud nullum ex usitatis nomen C est, prærogativis ejus mentis, animi, manus, atque prudentiæ convenientius) nemo prorsus debitas referre gratias poterit. Attamen effusis ex imo corde precibus cuncti huic favemus atque plaudimus: et cum rege Davide canimus, Ponat Deus thronum ejus sicut dies cœli, atque in sempiternum præparet semen ejus, omnesque cordis ejus petitiones compleat; cunctæ gentes serviant ei; et ejusdem fructus supra Libanum exaltetur, et rex nunquam appellari desinat: donec ex hoc terrestri, post longos solis anfractus, ad cœleste immortale regnum commigret.

δ'. Τοιοῦτον Θεὸς τὸ πέρας τοῖς προτεθεῖσιν ἐπ-
ήνεγκεν· οὕτως ἡ μεγάλη ζάλη τῆς Ἐκκλησίας
ἐγκατεστόρεσται· οὕτως ὁ τῶν βασιλικῶν σκήπτρων
οἰακοστρόφος ἐπάξιος, τῷ τοῦ παντὸς κυβερνήτῃ
Θεῷ κινούμενος καὶ οἰκονομούμενος, τοὺς αὐτῷ δι-
δομένους καὶ ἀρχομένους ἐφύλαξε, καὶ οὐδεὶς τῶν
πάντων ἀπώλετο· οὐδὲ εἰς βάθη καρδίας ἑτεροδόξου
θαλάσσης ἀπέρριπται· ἀλλ' ὡς πύργῳ φρουκτω-
ροῦντι τούτῳ καθοδηγούμενοι τοῖς τῆς ὀρθοσεβείας
λιμέσι πάντες ἐγκαθωρμίσθησαν· οὕτω καὶ νῦν ἡ
τοῦ Θεοῦ σοφία καινότερον ἕτερον τρόπον οἱα-
ἑαυτῇ τὸν βασιλέα τοῦτον ἀνῳκοδόμησε· τοῖς ἐπι-
δικοῖς τοῦ θείου Πνεύματος πεπυκασμένον χαρί-
σμασι· καὶ μετὰ τοῦ Πατρὸς ἐλθοῦσα τὴν μονὴν ἐν
αὐτῷ ποιεῖται, κατὰ τὴν ἐν Εὐαγγελίοις ὑπόσχεσιν
καὶ τὸν τῆς γνώσεως κρατῆρα τούτῳ χειρίσασα, πᾶ-
σιν ἀπαντλεῖν ἀκένωτα δίδωσιν· οὗ καὶ χάριτος κλή-
ματα τῆς ἀληθινῆς ἀμπέλου πάντες εὑρέθησαν, ἐν
ταύτῃ μείναντα καρποδοτήσαντα, καὶ τὸν τὰς ὀρθο-
δόξους καρδίας εὐφραίνοντα τῆς εὐσεβείας οἶνον πη-
γάζοντα· τοῦτο τῶν προλαβόντων κατορθωμάτων τὸ
αὐτοκράτορος ἄριστον ἀκροθίνιον· τοῦτο τῶν ἀπαρ-
μίλλων αὐτοῦ τροπαίων μέγιστον ἐγκαλλώπισμα·
τοῦτο μελλόντων μειζόνων μεγαλουργημάτων ἐχέγ-
γυον· οὕτω Θεὸς τὸν αὐτοῦ μιμητὴν βασιλέα, κατὰ
τὸν μέγαν Ἱερεμίαν εἰπεῖν, ὡς πόλιν ὀχυρὸν ἐν
παντὶ καιρῷ τέθεικε· καὶ ὡς στῦλον ἅπασι τοῖς κρα-
τοῦσι τῆς γῆς, καὶ τοῖς ἄρχουσι, καὶ τοῖς ἱερεῦσι
καὶ τῷ λαῷ τῆς γῆς· ὡς ἐντεῦθεν θαῤῥοῦντας καὶ
τὰ ἐξῆς ἀναφθέγγεσθαι· οὐ μὴ δύνωνται πρὸς αὐτὸν
πάντες οἱ ἀντικείμενοι· διότι Κύριος μετ' αὐτοῦ
ἐστιν. Τοῦτον δὴ τὸν μέγιστον ἡμῶν αὐτοκράτορα
τὸν κἀν τούτῳ τὴν πρὸς Θεὸν ἐμφέρειαν σώζοντα, ὅτι
μηδέν ἐστι κοινόν τι προσαρμοζόμενον ὅρομα (46)
τοῖς κατὰ νοῦν καὶ ψυχὴν καὶ χεῖρα καὶ σύνεσιν αὐ-
τοῦ προτερήμασιν, ἑτέρῳ μὲν οὐδενὶ πάντως ἁρμόσει
σθαι τρόπῳ τῶν τις ἁπάντων δυνήσεται· εὐχαῖς ὑ-
ξύμπαντες ἐγκαρδίοις καὶ συγγλιχόμεθα καὶ συνε-
ξιούμεθα· μετὰ τοίνυν τοῦ βασιλέως Δαβὶδ, Θὴ
Κύριος, ἄδομεν, τὸν θρόνον αὐτοῦ ὡς τὰς ἡμέρας
τοῦ οὐρανοῦ· καὶ εἰς αἰῶνα ἑτοιμάσαι τὸ σπέρμα
αὐτοῦ· καὶ πληρῶσαι πάντα τὰ τῆς αὐτοῦ καρδίας
καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ ὑπεραρθείη ὑπὲρ τὸν Λίβανον·
αἰτήματα· καὶ πάντα τὰ ἔθνη δουλεύσουσιν αὐτῷ·
καὶ τέλος τῆς βασιλικῆς προσωνυμίας τούτῳ μὴ γένοιτο· ἐκ τῆς ἐπιγείου ταύτης μετὰ μακροὺς ἡλίου
κύκλους, ἐπὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς ἀκατάλυτον βασιλείαν μεταχωρήσαντι.

Sequuntur subscriptiones autographæ.

D

Humilis monachus Lucas miseratione Dei archiepiscopus Constantinopoleos novæ Romæ.

Ὁ ταπεινὸς μονάχος Λουκᾶς καὶ ἐλέῳ Θεοῦ ἀρ-
χιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως νέας Ῥώμης.

Humilis archiepiscopus metropoleos Cæsareæ Cappadociæ Stephanus.

Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Καισα-
ρείας Καππαδοκίας Στέφανος.

Sanctissimæ metropoleos Ephesi archiepiscopus humilis Nilus.

Ὁ τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ἐφέσου ἀρχιεπί-
σκοπος ταπεινὸς Νῖλος.

Humilis metropolita Heracleæ Michael.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἡρακλείας Μιχαήλ.

Humilis metropolita Cyzici Basilius.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Κυζίκου Βασίλειος.

Humilis metropolita Nicomediæ Michael.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Νικομηδείας Μιχαήλ.

Humilis metropolita Nicææ Georgius.

Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Νικαίας Γεώργιος.

(46) *Emmanuel* significare *Deus nobiscum* nemo ignorat.

Ὁ μητροπολίτης Ἀμασείας Λέων (47).
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Γαγγρῶν Ἰωάννης.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Κλαυδιουπόλεως Ἰωάννης.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μωκησοῦ Λουκᾶς.
Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς μητροπόλεως Κρήτης Ἰωάννης.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Πατρῶν Θέων.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Φιλίππων Ἐπιφάνιος (48).
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἱεραπόλεως Γεώργιος.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Δυρραχίου Μιχαήλ.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Αἴνου Ἰωάννης.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἀπαμείας Ἰσαάκιος.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ναζιανζοῦ, εἰ καὶ ἀνάξιος, Νικηφόρος.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Ἀβύδου Μιχαήλ.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μηθύμνης Νικόλαος.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Λακεδαιμονίας Νικήτας.
Ὁ εὐτελὴς μητροπολίτης Μιλήτου Νικήτας.
Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Παρίου Νικόλαος.
Ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Προικοννήσου Ἰσαάκιος.
Ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Σηλυβρίας Θεόδουλος.
Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Κίου Μιχαήλ.
Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Ἀπ. . . . (49).
Ὁ ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος Κυψέλλων Ἰωάννης.
Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Βρύσεως Κωνσταντῖνος.
Ὁ εὐτελὴς ἀρχιεπίσκοπος Γοτθίας Κωνσταντῖνος (50). — (*Reliquæ subscriptiones desunt propter extrema folia e codice abscissa*).

A Humilis metropolita Amaseæ Leo.
Humilis metropolita Gangrorum Joannes.
Humilis metropolita Claudiopoleos Joannes.
Humilis metropolita Mocesi Lucas.
Humilis metropolita Cretæ Joannes.
Humilis metropolita Patrarum Theon.
Humilis metropolita Philipporum Epiphanius.
Humilis metropolita Hierapoleos Georgius.
Humilis metropolita Dyrrachii Michael.
Humilis metropolita Æni Joannes.
Humilis metropolita Apameæ Isaacius.
Humilis metropolita Nazianzi, quanquam indignus, Nicephorus.
B Humilis metropolita Abydi Michael.
Humilis metropolita Methymnæ Nicolaus.
Humilis metropolita Lacedæmoniæ Nicetas.
Humilis metropolita Mileti Nicetas.
Humilis archiepiscopus Parii Nicolaus.
Humilis archiepiscopus Præconnesi Isaacius.
Humilis archiepiscopus Selybriæ Theodulus.
Humilis archiepiscopus Cii Michael.
Humilis archiepiscopus . . . .
Humilis archiepiscopus Cypsellorum Joannes.
Humilis archiepiscopus Bryseos Constantinus.
Humilis archiepiscopus Gothiæ Constantinus.
C

(47) Aliqui in præcedentibus, Amaseæ metropolita dicitur *Nicetas*; et sic alia quoque in his autographis subscriptionibus nonnulla nomina a suprascriptis differunt. Videtur igitur concilii amasensis mendose interdum scripsisse; neque enim ipsi episcopi nomina propria ignorabant; neque tam brevi synodi intervallo mutatos episcopos reor.
(48) Retro *Joannes*.
(49) Urbis hujus episcopique nomina ex tachygraphica nota informi ac perdifficili explicare nequeo. Legebam tamen Ἀπ... cum leni spiritu accentuque in prima syllaba acuto.
(50) Retro in codice nostro est *Joannes*. Sed tamen *Constantinus* Gothiæ episcopus sub Manuele Comneno occurrit etiam apud Allatium *de consens.* p. 685.

NICETÆ CHONIATÆ

EX LIBRO INCERTO

THESAURI ORTHODOXÆ FIDEI

(Mai Spicil. Rom. t. IV, 498.)

Περὶ τῆς καινοφανοῦς αἱρέσεως τῶν Λιζικιανῶν. D

Ἰστέον ὅτι, καθά φησι Γρηγόριος ἀρχιεπίσκοπος Σικελίας, ὁ τὸν βίον τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Μεθοδίου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως συγγραψάμενος, ἐπὶ τῆς βασιλείας Μιχαὴλ καὶ Θεοδώρας τῆς αὐτοῦ μητρὸς ἦν τις ἀπηκρῆτις, ᾧ τὸ ἐπώνυμον

De recenti Lizicinorum hæresi.

Notandum, secundum quod dicit Gregorius, archiepiscopus Siciliæ, qui vitam sancti Patris Methodii, patriarchæ CP., conscripsit, sub regno Michaelis et Theodoræ matris ipsius virum quemdam a secretis, cui nomen Licix, exstitisse. Hic

Manichæorum hæresim amplexus, crucem venerabilem stultitiam arbitratus est esse, Deum et Dominum nostrum Jesum Christum creaturam nominando et sanctissimam ejus matrem Deiparam esse negando. Idem mysteriorum tremendorum communionem irrisit, et cum asseclas invenisset non paucos, Lizicinorum secta originem inde traxit. Hunc virum sanctus Methodius ad fidem orthodoxam cum reduxisset, id effecit ut alii quoque ejus exemplum sequerentur. Hos die aliquo festo solemniter sacro unguento delibutos et candidis vestibus ornatos postquam faces in eorum manibus posuisset, orthodoxorum choro immiscuit.

A Λίζιξ, ὃς, τὰ Μανιχαίων φρονήσας, τὸν προσκυνητὸν σταυρὸν μωρίαν ἡγεῖτο, καὶ τὸν Κύριον καὶ Θεὸν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ὀνομάζων κτίσμα, τὴν πάναγνον αὐτοῦ μητέρα Θεοτόκον οὐκ ἔλεγε· ἐγὼ δὲ πρὸς τούτοις καὶ τὴν τῶν φρικτῶν καὶ θείων μυστηρίων μετάληψιν. Πολλῶν δὲ αὐτῷ καὶ ἄλλων ἀκολουθησάντων, ἐντεῦθεν ἡ τῶν λεγομένων Λιζικιανῶν αἵρεσις συνέστη. Τοῦτον τοίνυν ὁ ἅγιος Μεθόδιος, πείσας μεταθέσθαι πρὸς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, συνέπεισε δι' αὐτοῦ καὶ τοὺς ἄλλους καὶ παρασκευάσας ἐν ἐπισήμῳ ἡμέρᾳ θριαμβεῦσαι τὴν οἰκείαν αἵρεσιν, χρίσας τε μύρῳ ἁγίῳ, καὶ λευκὴν κοσμήσας ἐμφωτείοις, λαμπάδας κατέχοντας, τοῖς ὀρθοδόξοις συνέστησεν.

RECENSIO CODICIS MEDICEI XXIV,

PLUT. IX.

(Ex Ang. Mariæ Bandinii fasciculo rerum Græcarum. Florentiæ 1763.)

Continet hic codex Nicetæ Choniatæ *Thesaurum orthodoxæ Fidei*, in libros XXVII digestum, quem ipse in gratiam amici, qui capta a Latinis Constantinopoli, solum vertere secum coactus fuerat, in exsilio conscripsit, ubi post expositam salutarem doctrinam, omne genus hæresum sectarumque ad suam usque ætatem persequitur, et testimoniis veterum Ecclesiæ doctorum, vel propriis argumentis refellit. Cum vero totum hoc opus propter molem hactenus lucem, quam meretur, haud viderit, quoniam duo facile volumina in folio compleret, librorum argumenta, quorum index præcurrit, ac primas duas codicis paginas occupat, subjicere animus erat; sed cum jam prolata fuerint, et a Fabric. *B. G.* t. VI. p. 420 seqq. et a Montefalconio *Palæogr. Græc.* p. 327 seqq., nos iis omissis, quæ cum dictis editionibus concordare comperimus, argumentum tantummodo libri IV, quod aliquantum ab iis differt, proferimus, quod ita habet :

Τόμος τέταρτος. Ἐν τούτῳ κεῖνται πᾶσαι αἱ παλαιαὶ αἱρέσεις αἱ ἀναφανεῖσαι μέχρι τῆς Ἀρείου αἱρέσεως. Ἐγράφη δὲ πρώτη ἡ τοῦ Σίμωνος, καὶ ἡ ἐπ' αὐτῷ ἀντίρρησις, ἐν ᾗ δηλοῦται καὶ ὅπως ὁ Σίμων κακῶς ἐξέρρηξε τὴν ψυχήν· δευτέρα ἡ τῶν Νικολαϊτῶν· τρίτη ἡ τῶν Καρποκρατηνῶν· τετάρτη ἡ τοῦ Βαλεντίνου, ἐν ᾗ εἰρήκαμεν καὶ περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως· πέμπτη ἡ τοῦ Πτολεμαίου· ἕκτη ἡ τοῦ Μάρκου· ἑβδόμη ἡ τῶν Ἀσκοδρούγων, ἔνθα καὶ περὶ τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου καὶ ἄλλα τινὰ τοῦ παλαιοῦ νόμου ἐῤῥέθησαν· ὀγδόη ἡ τοῦ Καλοδάρσου· ἐννάτη ἡ τῶν Ὀφιτῶν, ἐν ᾗ καὶ περὶ τοῦ, πῶς ἐκλήθη φρόνιμος ὁ ὄφις, καὶ περὶ αἰώνων, καὶ περὶ τοῦ φυτοῦ τῆς γνώσεως, καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ παραδείσου ἐκβολῆς τοῦ Ἀδάμ· δεκάτη ἡ τοῦ Προδίκου, ὃς κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας παρεδίδου ἀκολούθως τῷ Πλάτωνι. Ἑνδεκάτη ἡ τῶν Καϊνῶν· δωδεκάτη ἡ τῶν Σηθιανῶν· τρισκαιδεκάτη ἡ τῶν Ἀρχοντικῶν· τεσσαρεσκαιδεκάτη ἡ τοῦ Κήρδωνος καὶ Μαρκίωνος, ἐν ᾗ καὶ περὶ τῆς ὕλης. Πεντεκαιδεκάτη ἡ τοῦ Λουκιανοῦ· ἐξκαιδεκάτη ἡ τοῦ Ἀπελλῆ· ἑπταικαιδεκάτη ἡ τοῦ Σεβηριανοῦ· ὀκτωκαιδεκάτη ἡ τοῦ Τατιανοῦ· ἐνεακαιδεκάτη ἡ τῶν Ἐγκρατητῶν· εἰκοστὴ ἡ τῶν Ἀσκοδρουγιτῶν· εἰκοστὴ πρώτη ἡ τῶν Κυντιλιανῶν καὶ Πρισκιλιανῶν καὶ Πεπουζιτῶν, καὶ Ἀρτοτυριτῶν· εἰκοστὴ δευτέρα ἡ τῶν Τεσσαρεσκαιδεκατιτῶν, ἐν ᾗ καὶ περὶ τῶν θείων μυστηρίων· εἰκοστὴ τρίτη ἡ τῶν Ἀλόγων· εἰκοστὴ τετάρτη ἡ τῶν Ἀδαμιανῶν· εἰκοστὴ πέμπτη ἡ τῶν Σαμψαίων καὶ Ἐλκεσαίων, ἐν ᾗ καὶ περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ Λόγου· εἰκοστὴ ἕκτη ἡ τῶν Θεοδοτιανῶν, ἐν ᾗ καὶ τὸ, πῶς νοεῖται, τῷ δὲ εἰς τὸ Πνεῦμα βλασφημήσαντι οὐκ ἀφεθήσεται· εἰκοστὴ ἑβδόμη ἡ τοῦ Νοήτου καὶ τοῦ Νικάτου· εἰκοστὴ ὀγδόη ἡ τοῦ Σαβελλίου· εἰκοστὴ ἐννάτη ἡ τοῦ Μαρκέλλου· τριακοστὴ ἡ τῶν Οὐαλησίων· τριακοστὴ πρώτη ἡ τοῦ Ὠριγένους, ἐν ᾗ καὶ διάφοροι δόξαι Ἑλληνικαὶ περὶ ψυχῆς, καὶ ἑρμηνεία τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ, ὃ φησιν, « Ἑκάστου τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι τὸ πῦρ δοκιμάσει. » Τριακοστὴ δευτέρα ἡ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως· τριακοστὴ τρίτη ἡ τῶν Μανιχαίων καὶ Κουβρίκων, ἐν ᾗ καὶ ἐξήγησις τοῦ ἀποστολικοῦ ῥητοῦ τοῦ λέγοντος, « Ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου φανῆναι, τὸν Κύριον, καὶ σχήματι εὑρεθῆναι ὡς ἄνθρωπον. » τριακοστὴ τετάρτη ἡ τῶν Ἱερατικῶν· τριακοστὴ πέμπτη ἡ τῶν Κολλυριδιανῶν· τριακοστὴ ἕκτη ἡ τῶν Μασσαλιανῶν, ἐν ᾗ καὶ τὰ κεφάλαια τῆς αἱρέσεως αὐτῶν ἀνατάττονται, καὶ διάφορι κατ' αὐτῶν ἀντιῤῥήσεις· τριακοστὴ ἑβδόμη ἡ τῶν Κηρινθιανῶν· τρι-

κοστὴ ὀγδόη ἡ τῶν Ἰκετῶν · τριακοστὴ ἐννάτη ἡ τῶν Γνωσιμάχων · τεσσαρακοστὴ ἡ τῶν Θνητοψύχων · τεσσαρασκοστὴ πρώτη ἡ τῶν Χριστολυτῶν· τεσσαρακοστὴ δευτέρα ἡ τῶν Ἐθνοφρόνων, ἐν ᾗ καὶ διάφορα περὶ ἀστρονομίας · τεσσαρακοστὴ τρίτη ἡ τῶν Παρερμηνευτῶν · τεσσαρακοστὴ τετάρτη ἡ τῶν Μελιτιανῶν. Ex argumento vero libri XXV desunt in nostro codice ultima verba, Ἡμεῖς γὰρ ταῦτα, κ. λ.

Indicem argumentorum sequitur inscriptio totius operis, hoc pacto : Συλλογὴ τῶν ὅλων σχεδὸν δοξῶν καὶ αἱρέσεων, καὶ ἱστορία τῶν ἀποτεχόντων αὐτὰς ἀνδρῶν · ἔτι δὲ καὶ ἀντιῤῥήσεις ἐπ' ἐνίαις τούτων, καὶ μάλιστα ταῖς παλαιτέραις · καὶ ἕτερά τινα χρήσιμα τοῖς εὐσεβέσι, πονηθέντα παρὰ τοῦ σεβαστοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, τοῦ δὲ γεγονότος κριτοῦ τοῦ Βήλου, ἐπὶ τῶν κρίσεων ἐφόρου, γενικοῦ ἐπὶ τοῦ βασιλικοῦ κοιτῶνος (1), ἔπειτα δὲ καὶ μεγάλου λογοθέτου τῶν σεκρετῶν. *Collectio omnium fere opinionum et hæreseum, et historia hominum qui illas instituerunt ; insuper contradictiones adversus quasdam earum, et maxime antiquiores ; et alia quædam piis hominibus utilia, elaborata a venerabili Niceta Choniata, electo judice Beli, judiciorum ephoro, ac generali imperialis fisci præfecto, deinde vero etiam magno secretorum logotheta* (2). Deinde Proœmium, cujus initium, pag. 3 : Θεῷ καὶ θεοφιλέσιν ἀνδράσι τίς ἂν ἀξία προσαγωγὴ γένοιτο ; Ὁ μὲν γὰρ τὸ ἀκρότατον ὧν ἁπάντων τῶν ἐφετῶν οὐδενὸς τῶν ὄντων ἐφίεται. Finis : Ὅπως μίαν ἀνελίττων βίβλον τῷ πολυειδεῖ τοῦ συγγράμματος χαίρῃς, κἀκ τούτου ἐρανίζῃ πανάκειαν τοῖς ὀλεθρίοις ἀντίμαχον δόγμασιν · ἔνθεν τοι καὶ τοῦ λέγειν, ἐνθένδε ἄρξομαι. Tum liber primus pag. 3 b, inc. Ἀδὰμ πρῶτος πλασθεὶς ἀπὸ γῆς ὑπὸ Θεοῦ, καὶ λαβὼν τὸ ζωογόνον ἐμφύσημα ἔσχεν ἐκ μιᾶς τῶν αὐτοῦ πλευρῶν Εὔαν ἑαυτῷ ὁμοίαν · βιώσας δὲ Ἀδὰμ ἔτη ἐννακόσια τριάκοντα, γεγέννηκε Κάϊν μετὰ παράβασιν τῆς ἐντολῆς, καὶ τὴν ἐκ τοῦ παραδείσου ἀπόπεμψιν. Liber ultimus des. Ἃ δὴ πάντα ἐμώρανεν ἡ τῆς μιᾶς θεότητος ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι δύναμις τῇ χάριτι καὶ ἁπλότητι τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος.

II, pag. 362, b. Nicetæ Thesaurum excipit pars posterior Historiarum ejus, in libros duos divisa, quæ cum ab editionibus non modo quoad librorum distinctionem, sed etiam in phrasi, et in ipsis quoque rebus, libro præsertim posteriore, discrepet, digna profecto esset quæ, si nova pararetur hujus scriptoris editio, cum editis conferretur. Præcedit titulus : Ἐνταῦθα ἡ ἅλωσις τῆς πόλεως, καί τινα τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων. *Hic captivitas urbis, et quædam ex iis quæ postea acciderunt.* Liber primus incipit a cap. 8 lib. III Alexii Comneni, edit. Paris. pag. 345, Genev. p. 582, a verbis : Ἀλλὰ μέχρι μὲν δὴ τούτων εὔδρομος ἡμῖν ὁ λόγος, καὶ διὰ λείας φέρων ὁδοῦ. Des. τῶν δ' ἡλικιώτων ἐπὶ Κύριον τῇ παιδίᾳ σύνδρομος ἡ παράκλησίς τε καὶ ἐπανάκλησις. Liber secundus pag. 372 incipit a verbis capitis primi lib. de Constantinopolis statu edit. Paris. pag. 377, Genev. pag. 634, nimirum : Εἶχε μὲν οὕτω ταῦτα, καὶ ἡ Κωνσταντίνου καλλίπολις τὸ κοινὸν ἁπάντων ἐθνῶν ἐνιρύφημά τε καὶ περιλάλημα, κ. λ. Des. Ὃς καὶ δίκαιον ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον δείκνυσιν ἐπιβαίνοντα, καὶ λέοντα καταπατοῦντα καὶ δράκοντα. Ubi notandum ex hoc posteriore libro fragmentum satis longum, in quo de urbis direptione, et de statuis ac monumentis post captam per Latinos CPolim eversis et conflatis agitur, utpote quod in impressis desideratur, a Fabricio referri loc. cit. a pag. 405 ad p. 418.

Tandem pro recensionis hujus coronide, cum Fabricius l. c. pag. 435. Indicem scriptorum, a Niceta Choniata in Historia Byzantina laudatorum exhibeat, nos quoque illius exemplum secuti, alium SS. Patrum et aliorum auctorum catalogum, quorum in ejusdem Nicetæ Thesauro referuntur loca atque sententiæ, in medium proferre voluimus, qui sequens est :

Agatho, p. 343.

Ambrosius Mediol. pag. 233, b. 343. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ κατὰ Ἀπολλιναρίου, p. 178 b. Ἐκ τῆς πρὸς Γρατιανὸν τὸν βασιλέα. Ibid.

Amphilochius Iconiensis Ἐκ τῆς πρὸς Σελεύκιον ἐπιστολῆς, p. 178 b. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν λόγου, pag. 340. Ἐκ τῆς ὁμιλίας εἰς τὸ, « Ὁ ἀποστείλας με Πατὴρ μείζων μού ἐστιν. » Pag. ead. b.

Anastasius Sinaita ἐκ τῆς βίβλου τῆς λεγομένης Ὁδηγοῦ, p. 177 b, 178, 188 b, 233 b. Ἐκ τῶν ις' κεφαλαίων τῶν κατὰ Μονοφυσιτῶν τὸ ζ', p. 341 b.

Andreas Cretensis ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν Βαϊοφόρον, p. 330.

Athanasius pag. 342 b, 343 b. Εἰς τὸ, « Οὐκ ἀεὶ ἦν Υἱὸς, » pag. 105 b. Κατὰ τῶν εἰσαγόντων τὸ ὁμοιούσιον, pag. 107 b. Ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου, pag. 178 b. Χρήσεις κατὰ Θεοπασχιτῶν, pag. 187 b. Πρὸς τοὺς λέγοντας, Ἔπαθεν ὁ Θεὸς ὡς ἠθέλεν, pag. 188. Ἐκ τοῦ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως λόγου, pag. 332. Ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς εἰς τὸ βασιλικὸν ἱεράτευμα, pag. 333. Ἐκ τοῦ διαλεκτικοῦ λόγου, ὃν ἐποιήσατο πρὸς τὸν Ἄρειον, pag. 340.

Augustinus pag. 341 b. (3).

Basilius Magnus, pag. 105 b, 107 b, 108, 122, 190. Ἐκ τῆς πρὸς Γρηγόριον τὸν ἀδελφὸν ἐπιστολῆς, pag. 11 b, 240. Εἰς τὸ, « Ἀεὶ ὁ Θεὸς Πατὴρ, pag. 104 b. Ἐκ τῆς πρὸς Σωζοπολίτας ἐπιστολῆς, pag.

(1) Κοιτῶν apud Græcos medii et infimi ævi, pro fisco, seu domo ærarii imperialis accipitur.

(2) Duo ejusdem operis exemplaria habentur in Bibloth. Regis Christianiss. et aliud in Bibliotb. Baluziana, ut videre est in Palæograph. Græc. Montisfalconi loc. cit.

(3) A multis retro sæculis non pauca S. Augustini opera Græca fuere versa.

178 b. Ἐκ τοῦ πρὸς Εὐνόμιον πρώτου λόγου, pag. 234. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρείου λόγου, ibid. Ἀπὸ τῶν πρὸ Ἀμφιλόχιον τὸν Ἰκονίου τριάκοντα κεφαλαίων, pag. 245 b. Ἐκ τῆς εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν ἐξηγήσεως, pag. 330 b. Ἐκ τῆς εὐχῆς, ἧς ἡ ἀρχὴ, Οὐδεὶς ἄξιος, κ. λ., pag. 332. Εἰς τὸ, « Ἐγὼ εἰμὶ ἡ ἄμπελος, » pag. 344.

Cosmas Indopleustes ἐκ τοῦ εἰς τὸν ψαλτῆρα προοιμίου ἐξηγουμένου ὡς ἐν παρόδῳ τὸ, « Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν, » καὶ τὰ ἑξῆς, pag. 333.

Cyrillus Alexandrinus, pag. 105, 106 a, 106 b, 107 a, 107 b, 109 b, 147 b, 190 b. Ἐκ τοῦ λόγου, ὃ ἡ ἐπιγραφὴ, Ἀπόδειξις διὰ τῶν ἀρχῆθεν γεγενημένων θείων χρησμῶν τοῖς θεσπεσίοις πατριάρχαις περὶ τῆς ἀμείψεως καὶ μεταθέσεως τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνῶν, pag 18. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι Εἷς τρεῖς θεοὺς πιστεύομεν. P. ead. b. Κατὰ τῶν εἰσαγόντων τὸ ἧττον τῷ Υἱῷ ἐκ τοῦ τὸν Χριστὸν λέγειν ἐν Εὐαγγελίοις, « Ὁ Πατήρ μου μείζων μού ἐστιν, » pag. 108. Περὶ τῆς προκοπῆς τοῦ Χριστοῦ, pag. 111 b. Ἐκ τῶν κατὰ τῶν Πνευματομάχων ἀντιῤῥητικῶν λόγων, pag. 123 b. 124, 125, 126. Ὅτι ὁ Μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἐνανθρωπήσας ψυχὴν μετὰ σώματος ἀνέλαβεν, » pag. 131 b. Κατὰ Νεστοριανῶν ἐκ τῶν σχολίων τῶν περὶ ἑνώσεως τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ, pag. 133 b. Ἐκ τῆς πρὸς Ἀκάκιον ἐπιστολῆς, pag. 134, 135 b. Ἐκ τῆς ὁμιλίας τῆς περὶ ἑνὸς Υἱοῦ, pag. 134 b, 135. Ἐκ τοῦ περὶ ἐνανθρωπήσεως λόγου, pag. 135 b. Ἐκ τοῦ κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν λόγου, pag. 136, 137 b, 138 b. Ἐκ τῆς πρώτης ὁμιλίας τῆς, Ὅτι οὐ χρὴ λέγειν ἄνθρωπον θεοφόρον, ἀλλὰ Θεὸν ἐνανθρωπήσαντα, pag. 140 b. Ἐκ τῆς πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῆς, pag. 141. Ἐκ τῆς ὁμιλίας τῆς, Ὅτι εἷς Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, pag. 141 b. Ἐκ τοῦ πρὸς τὴν εὐσεβεστάτην βασίλισσαν προσφωνητικοῦ, pag. 141 b. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους, καὶ διακόνους, καὶ μοναχοὺς, pag. 142, 143, 146 b. Ἐκ τοῦ εἰς τὰς δεσποίνας προσφωνητικοῦ, pag. 143. Ἐκ τοῦ ἕκτου ἀναθεματισμοῦ, ibid. Ἐκ τοῦ ἑβδόμου ἀναθεματισμοῦ, ibid. Ἐκ τῆς πρὸς Σούκενσον ἐπιστολῆς, pag. 179. Ἐκ τοῦ πρὸς Ἀλεξανδρεῖς προσφωνητικοῦ λόγου, ibid. Ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, ibid. Ἐκ τῶν κατὰ Νεστορίου, pag. 188 b. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρειανῶν τετάρτου λόγου, pag. 204. Ἐκ τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν κατὰ Ἰουλιανοῦ δογμάτων, ibid. Ἐκ τῆς ἑρμηνείας βιβλίου ὀγδόου, pag. ead. b. Πρὸς Ἑρμείαν περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν, pag. 233. Ἐκ τῆς πρὸς Ἐπίκτητον ἐπιστολῆς, pag. 234. Ἐκ τοῦ πρὸς Θεοδόσιον προσφωνητικοῦ, ibid. Εἰς τὸ μυστικὸν δεῖπνον, pag. 332 b. Ἐκ τῶν ιβ' κεφαλαίων τῶν κατὰ Θεοδωρήτου, ibid. Ἀπὸ τοῦ πρὸς βασίλισσαν λόγου, ibid. et pag. 340 b. Ἀπὸ τῶν περὶ ὑπακοῆς τοῦ Χριστοῦ, pag. 332 b. Ἐκ τοῦ εἰς τὰ Βαΐα λόγου, pag. 340 b. Ἐκ τοῦ α' βιβλίου τῶν Θησαυρῶν, ἐκ τοῦ ια' κεφαλαίου, pag. 342. Ἀπὸ τοῦ θ' λόγου τῆς ἐν πνεύματι λατρείας κεφάλαια δύο, pag. ead. b.

Cyrillus Hierosolymitanus ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ, Χαῖρε σφόδρα, κ. λ. pag. 332 b.

Dionysius Areopagita ἐκ τοῦ δευτέρου κεφαλαίου τοῦ περὶ ἡνωμένου καὶ διακεκριμένου, pag. 11. Ἐκ τοῦ ιγ' κεφαλαίου τοῦ περὶ τοῦ τελείου καὶ ἑνὸς, pag. ead. b. Περὶ Θεοῦ, pag. 15. Ἐκ τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς περὶ θείων ὀνομάτων, pag. 39 b. Ἐκ τῆς πρὸς Γάϊον τὸν θεραπευτὴν ἐπιστολῆς, ibid. Ἐκ τῶν θεολογικῶν στοιχειώσεων τοῦ ἁγίου Ἱεροθέου, pag. 40.

Τοῦ ἁγίου Ἐφραὶμ ἀρχιεπισκόπου Ἀντιοχείας, ἐξ ἧς ἐποιήσατο ἀπολογίας ὑπὲρ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, καὶ τοῦ τόμου τοῦ ἁγίου Λέοντος, pag. 207 b.

Eustratius metropolita Nicænus ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ πρὸς Γροσολάνον ἐπίσκοπον Μεδιολάνων περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐκπορεύσεως, pag. 266. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ πρὸς αὐτὸν ἐπίσκοπον Μεδιολάνων δευτέρου λόγου, pag. 268 b. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἑτέρου λόγου, pag. 273 b. Τοῦ αὐτοῦ κεφάλαια ἐπιστημονικὰ, δι' ὧν δείκνυται ἀδύνατον εἶναι ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορεύεσθαι, pag. 275. Ἐκ τοῦ δευτέρου περὶ τῶν Ἀζύμων λόγου, pag. 333 b.

Εὐθυμίου μοναχοῦ τοῦ Ζιγαβηνοῦ κατὰ τῶν τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, ἤτοι Ἰταλῶν, κεφάλαια ιβ' δηλοῦντα, ὡς οὐκ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, pag. 296.

Gregorius Nazianzenus ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ πρώτου λόγου, p. 12, 105, 108 b, 109, 342. Ἐκ τοῦ περὶ Υἱοῦ δευτέρου λόγου, pag. 40 b, 106 b, 109 b, 110, 178 b, 190, 340. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ δόγματος καὶ καταστάσεως ἐπισκόπων, pag. 12. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ πρὸς Ἀρειανοὺς, καὶ εἰς ἑαυτὸν, pag. 12 b. Ἐκ τοῦ μεγάλου ἀπολογητικοῦ, pag. 16. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὰ γενέθλια, pag. 40. Ἐκ τοῦ εἰς τὰ Φῶτα λόγου, pag. ead. b. Ἐκ τοῦ πρὸς Κληδόνιον δευτέρου λόγου, ibid. Ἐκ τοῦ εἰς τὸ Πάσχα δευτέρου λόγου, ibid. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ προτρεπτικοῦ εἰς τὸ βάπτισμα, ibid. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὴν τῶν ρν' ἐπισκόπων παρουσίαν, pag. 107. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ ἀκαταλήπτου γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Θεοῦ, pag. 108. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, pag. 121, 122, 123. Ἐκ τοῦ πρὸς Κληδόνιον πρώτου λόγου, pag. 127 b, 128.

Gregorius Nyssenus, pag. 105 b. Περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἐκ τοῦ κατηχητικοῦ λόγου, pag. 40 b, 246. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ πρὸς Θεόφιλον Ἀλεξανδρείας, pag. 129. Ἐκ τοῦ πρὸς Ἀπολλινάριον ἀντιῤῥητικοῦ λόγου, pag. ead. b, 130, 131, 179. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ θεότητος Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, καὶ εἰς τὸν Ἀβραὰμ, pag. 341 b.

Πίστις ἀποκαλυφθεῖσα τῷ ἁγίῳ Γρηγορίῳ τῷ Θαυματουργῷ, ὡς ἐκ διδαχῆς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου,

καὶ τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Ἰωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, pag. 28. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς κατὰ μέρος πίστεως ῥήσεις περὶ τῶν δύο τοῦ Χριστοῦ φύσεων, pag. 178 b.

Ignatius S. apostolus, episcopus Antiochenus, pag. 188 b.

Joannes Chrysostomus, pag. 343. Ἐκ τῆς βίβλου τῆς περὶ ἀκαταλήπτου, p. 16 b. Ἐκ τῆς πρὸς Ἀκάκιον ἐπιστολῆς, p. 179. Ἐκ τῆς ξε' ὁμιλίας τῶν ἑρμηνειῶν τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, p. 204. Ἐκ τῆς ζ' ὁμιλίας τῆς πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολῆς, pag. 233 b. Ἐκ τοῦ κατὰ Ἀρείου, καὶ εἰς τὸν Εὐαγγελισμὸν ὁμιλίας, ib. et p. 340 b. Ἐκ τοῦ τρίτου λόγου τοῦ περὶ ἱερωσύνης, p. 330 b. Ἐκ τῆς κατὰ Ἰουδαίων βίβλου, p. 331. Ἐκ τῆς εἰς τὸ κατὰ Ματθαῖον ἑρμηνείας, ibid. Ἐκ τῆς ἑρμηνείας τῆς πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῆς, pag. 331 b, 340 b. Εἰς τὸν ἀπόστολον Θωμᾶν, pag. 331 b. Ἐκ τοῦ εἰς τὰ Φῶτα, ibid. Ἐκ τῆς κζ' ὁμιλίας εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην ἅγιον Εὐαγγέλιον, pag. 344.

Joannes Damascenus, pag. 106, 107 b, 109 b, 112, 146 b, 147 b, 173 b, 174 b, 175, 186 b, 201 b, 202, 334, 339 b. Ἐκ τοῦ περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἡνωμένη θεολογία, pag. 13. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ διαφόρων Πατέρων, pag. ead. b. Περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, pag. 19 b. Περὶ τῆς συλλήψεως τοῦ Χριστοῦ, pag. 34 b. Περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀντιδόσεως, pag. 42. Ὅτι πᾶσα ἡ θεία φύσις ἐν μιᾷ τῶν ἑαυτοῦ ὑποστάσεων ἡνώθη τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, καὶ οὐ μέρος μέρει, pag. ead. b. Περὶ τῆς ἐν εἴδει καὶ ἀτόμῳ θεωρουμένης ὑποστάσεως καὶ διαφορᾶς ἑνώσεως καὶ σαρκώσεως, pag. 45. Περὶ φυσικῶν καὶ ἀδιαβλήτων παθῶν, pag. ead. b. Περὶ τοῦ Τρισαγίου, pag. 189. Περὶ τῆς θεανδρικῆς ἐνεργείας, pag. 202 b. Πρὸς τοὺς λέγοντας, εἰ δύο φύσεων καὶ ἐνεργειῶν ὁ ἄνθρωπος, ἀνάγκη ἐπὶ Χριστοῦ τρεῖς φύσεις λέγειν, καὶ τοσαύτας ἐνεργείας, pag. 235. Ἐκ τοῦ περὶ τῶν ἁγίων καὶ ἀχράντων σοῦ Κυρίου μυστηρίων κεφαλαίου πς', pag. 330 b. Πρὸς τοὺς λέγοντας, Ἡ ὑπόστασις τοῦ Χριστοῦ κτιστή, ἡ ἄκτιστος, κεφάλ. ρκζ', pag. 342. Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῶν φύσεων, κεφάλ. ρυι'. *Idem.*

Ἰωάννου Ἱεροσολύμων ἐπιστολὴ καὶ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπισκόπων πρὸς Ἰωάννην τὸν Κωνσταντινουπόλεως, ἐπικυροῦσα τὰ κατὰ Σεβήρου πραχθέντα, pag. 167 b.

Isidorus Pelusiota ἐκ τῆς πρὸς Θεωνᾶν ἐπιστολῆς, pag. 236.

Julius Romæ, pag. 188 b.

Justinianus imperator ἐκ τῆς πρὸς Ζωΐλον τὸν ἀγιώτατον πατριάρχην Ἀλεξανδρείας δογματικῆς ἐπιστολῆς, pag. 208. Διάταξις κατὰ Ἀνθίμου, Σεβήρου, Πέτρου, καὶ Ζωόρα, pag. 166. Ἐκ τοῦ ἐδίκτου, οὗ μέμνηται καὶ Ἀγάθων ὁ ἁγιώτατος πάπας Ῥώμης ἐν τῇ παρ' αὐτοῦ σταλείσῃ ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς ἀοιδίμους βασιλεῖς Ἡράκλειον καὶ Τιβέριον, τῇ καὶ κειμένῃ ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῆς ἑκτης συνόδου, pag. 236.

Justinus philosophus et martyr ἐκ τοῦ περὶ πίστεως λόγου, pag. 178 b.

Leo papa ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τῆς λεγομένης στήλης ὀρθοδοξίας, pag. 341 b. Ἐκ τῆς δευτέρας ἐπιστολῆς πρὸς Λέοντα βασιλέα, ἧς ἡ ἐπιγραφή, Τῷ ὑπερενδοξοτάτῳ καὶ γαληνοτάτῳ υἱῷ αὐτοῦ Λέων ἐπίσκοπος, pag. 342.

Τοῦ κυρίου Λέοντος τοῦ Βουλγαρίας τοῦ πρώτως προβλη..... παρὰ τοῦ μακαρίτου βασιλέως κυρίου Βασιλείου ἐκ τῆς περὶ τῶν Ἀζύμων ἐπιστολῆς αὐτοῦ, pag. 330 b.

Ἐκ τῶν κεφαλαίων Λεοντίου τῶν κατὰ Σεβήρου, pag. 180, 181.

Γράμμα τοῦ βασιλέως κυρίου Μανουὴλ πρὸς τὸν καθολικὸν τῆς Ἀρμενίας, pag. 216 b.

Maximus, pag. 168, 169, 170, 194, 196 b, 197, 199, 331 b. Περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διακεκριμένη ἅμα καὶ ἡνωμένη θεολογία, pag. 13. Περὶ Θεοῦ κοινῶς, pag. 16. Περὶ τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως τοῦ περὶ τῆς ὀρθῆς ὁμολογίας λόγου, pag. 41 b. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ, ὅτι ὁ ἀριθμὸς οὔτε διαιρεῖ, οὔτε διαιρεῖται, pag. 168 b. Ὅτι οὐχ, ὡς ἔλεγεν ὁ Πύῤῥος, νεύματι τοῦ ἐνωθέντος Λόγου ἡ σὰρξ ἐκινεῖτο, pag. 199 b. Ἐκ τῆς πρὸς Πύῤῥον διαλέξεως, pag. ead. et 200 et 205 b. Ἐκ τῆς πρὸς Νίκανδρον ἐπιστολῆς, pag. 201. Πρὸς τοὺς λέγοντας, ὅτι μίαν Χριστοῦ χρὴ λέγειν τὴν ἐνέργειαν κατ' ἐπικράτειαν, ibid. Πρὸς τοὺς λέγοντας ὅτι ὥσπερ ὀργάνου καὶ τοῦ κινοῦντος μία ἐνέργεια, οὕτω καὶ θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος μία ἐνέργεια, ibid. Πρὸς τοὺς λέγοντας μίαν σύνθετον ἐπὶ Χριστοῦ ἐνέργειαν, p. ead. b. Ἐκ τοῦ πρὸς Ἀπολλινάριον τὸν αἱρετικὸν ἀντιῤῥητικοῦ λόγου, pag. 188 b.

Melito Sardensis, pag. 188 b.

Nicephorus patriarcha CPolitanus. *Vide infra in voce* Photius.

Nicolaus Methonensis episcopus, p. 307. Ἐκ τοῦ κατὰ Λατίνων ὑπὲρ τοῦ Πνεύματος λόγου, pag. 262. Κεφαλαιώδεις ἔλεγχοι τοῦ παρὰ Λατίνοις καινοφανοῦς δόγματος, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, συναφισθέντες παρ' αὐτοῦ ἐκ τῶν διὰ πλάτους ἐν διαῤῥοῖς λόγοις γεγραμμένων, p. 296 b.

Photius patriarcha CPolitanus ἐκ τῆς περὶ τοῦ Πνεύματος ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς, ἐν ᾗ αἰτιᾶται τοὺς Λατίνους, ὡς καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεσθαι λέγοντας, pag. 288. Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ περὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μυσταγωγίας, pag. 332. Ἐκ τοῦ λόγου, οὗ ἡ ἀρχὴ, Πῶς θελητὸς τῷ Πατρὶ ὁ θάνατος λέγοιτ' ἂν εἶναι τοῦ Χριστοῦ, κ. λ., pag. 334. Χρήσεις κατὰ Εἰκονομάχων ἐκ τῶν συγγραμάτων, Νικηφόρου καὶ Φωτίου τῶν πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου, pag. 210.

Πρόκλου χρήσεις, pag. 235 b.

Sophronius patriarcha Hierosolymitanus ἐκ τῆς συνοδικῆς ἐπιστολῆς, p. 206 b, 343 b.

Συλλογισμὸς τοῦ μεγάλου δρουγγαρίου κυρίου Στεφάνου, pag. 333 b.

Ἐκ τοῦ συνοδικοῦ τοῦ ἀναγινωσκομένου ἐν τῇ μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ, pag. 334.

Ἔκθεσις Σωτηρίχου τοῦ παντευγενεστάτου παριστῶσα, ὅπως ἐφρόνει περὶ τοῦ δόγματος, ὃ φησι, Σὺ ὁ προσφέρων, καὶ προσφερόμενος, p. 327 b. Τὸ ἐπὶ τῷ ἀναφυέντι δόγματι κατὰ τοῦ παντευγενεστάτου Σωτηρίχου γεγονὸς σημείωμα, pag. 334 b.

Theodoretus Ἐκ τοῦ κδ' κεφαλαίου τῶν εἰς τὰ ἀπόῤῥητα τῆς Ἐξόδου ἑρμηνειῶν, οὗ ἡ ἀρχὴ, Διατί φησὶ γουσιν ἐπιτελέσαι προσέταξε τοῦ Πάσχα τὴν ἑορτὴν, pag. 330 b.

Ἐκ τοῦ περὶ τῶν Ἀζύμων καὶ τοῦ Πνεύματος λόγου τοῦ. . . . . κυροῦ Θεοδώρου Σμυρναίου, pag. 293 b.

Theodorus Studita. *Vide supra in voce* Photius.

Theophylactus archiepiscopus Bulgariæ ἐκ τῶν περὶ τοῦ Πνεύματος, pag. 275. Ἐκ τῆς τοῦ Τετραευαγγέλου ἑρμηνείας, pag. 332 b. Εἰς τὸ ῥητὸν τῆς πρὸς Κολοσσαεῖς Ἐπιστολῆς τοῦ μεγάλου Παύλου τὸ φάσκον, « Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, » pag. 333.

Ex synodis afferuntur, prima generalis pag. 178 b. Synodus IV Chalcedonensis pag. 152 b, et synodus sexta pag. 193.

III. In ultimâ tandem paginâ iambici quidam versus leguntur, quibus instar tituli hæc præcedunt: Τοῦ Θεσσαλονικοῦ Μεσοποταμίτου τινὸς διελθόντος τὴν βίβλον ἐξ ἑτοίμου στιχηρὸν προσφώνημα ὡς ἐπὶ εἴδει ἐπιγράμματος. . . . . (4). Τοῦ φιλοπονήσαντος τὴν συνθήκην τῆς βίβλου προκειμένης διπλῆν πραγματείαν, τήν τε προταχθεῖσαν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν, καὶ τὴν πρὸς τὸ τέλος. . . . . *Thessalonici Mesopotamitæ cujusdam in librum, quem legerat, extemporanea ex ipsis acclamatio instar epigrammatis. . . . . in qua studuit hujusce libri compositionem, duplicemque tractationis scopum exprimere, videlicet præpositam historiam ecclesiasticam, et quæ in fine.* . . . . .

Iambici vero versus ita habent :

Εὐαγγελικὸς ἄλλος οἰκοδεσπότης	Evangelicus alter paterfamilias
Θησαυροφυλάκιον ἠνοίχθη στόμα·	Os adaperuit thesaurum continens;
Ἐξάγεται δὲ καὶ παλαιὰ καὶ νέα,	Proferuntur autem nova et vetera,
Ἀρχαῖκὰ δόγματα καὶ καινοὶ λόγοι.	Antiqua dogmata, et nova oracula.
Ἡ βιβλιακὴ σύνθετος διαρτία	Hæc libri bene digesta compositio
Ἀνθρωπικὸν σύγκριμα μικτὸν δεικνύει,	Humanam repræsentat mixtam fabricam,
Ψυχὴ δοκεῖ καὶ σῶμα, γνῶσις καὶ φθίσις,	Anima videtur et corpus, cognitio, et corruptio,
Κἂν οὐρανὸς πρὸς ὕψος, ἂν δὲ γῆ κάτω,	Ac si cœlum sursum, terra vero deorsum,
Κόσμου μίμημα δέλτος ἡ προκειμένη,	Vera mundi imago est præsens libellus,
Τὰ θεῖα πρῶτον, ὕστερον τὰ πρακτία.	In quo divina primum, et deinde humana.
Καὶ μετρικὸν μὲν γράμμα τὴν Ἰλιάδα	Ac metricum quidem illud opus Iliados
Σμαραγδογλυφὴς ἐνθαλαμεύει θίβη·	Recubuit in arcula smaragdina :
Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦτο τῆς εὐψυχίας,	Quod Alexandri ostendit animi præstantiam,
Βασιλικῆς γνώρισμα φιλοδωρίας,	Et regiæ fuit munificentiæ indicium,
Ἀναχτορικῆς δεῖγμα λαμπρᾶς καρδίας,	Regalis et vere splendidi cordis testimonium,
Χλωρὰ λίθος, βλάστημα λειμῶνος λόγου,	Vivens lapis, germen prati, ut est sermo,
Σαφὴς διόπτρα τοῦ πρὸς Ὅμηρον πόθου.	Lucida dioptra in Homerum affectus.
Ὕλη δέ τις καλύπτρα ταύτης πυκτίδος·	Sed quædam abscondita materies est hujus libri;
Τὰς καρδιακὰς πτύχας ἐξανοικτέον,	Cordisque sunt evolvendæ paginæ,
Καὶ τὴν μεταξὺ χώραν ὑφαπλωτέον.	Totusque medius explicandus locus.
Κλίνην Σολομώντειον εὐτυχησάτω·	Bene ei lectus Salomonis convenit :
Τοιοῦτος οἶκος ἄξιος ταύτης τόπος,	Hæc ejus digna domus, hic dignus locus.
Ζωῆς ἔμαθον βίβλον, ἀλλ' ἰδοὺ βλέπω,	Vitæ librum perlegi, et ecce video.
Τὰ ζωτικὰ ῥήματα γράμματα φέρει,	Vitæ verba continent litteræ,
Κἂν θνητὰ, μικτὰ τοῖς ἀθανάτοις λόγοις,	Licet mortalia, mixta dictis immortalibus,
Προφητικῆς πλήρωμα θεσπιῳδίας,	Propheticæ implementum vaticinationis,
Τῆς ἑπτάδος μέρισμα καὶ τῆς ὀκτάδος,	Septenarii divisionem, et octenarii,
Εἰ μή τις ἄλλην ἄλλος ἑπτάδα λέγει	Nisi quis alius alium malit septenarium dicere,
Τὴν ἑπτάκαυλον συνοδικὴν λυχνίαν,	Septemplicem illam synodicam lampadem,
Ἥτις ἀνῆψεν ὧδε σωστικὸν σέλας.	Quæ super nos accendit ita salutare lumen.

Codex Græcus chartaceus ms. in fol. sæc. XIII, in cujus ultima pagina, codicis integumento affixa ab eadem, ut videtur, manu notatum legitur : Βιβλίον τοῦ παπᾶ κυρίου Μάρκου τοῦ πνευματικοῦ. Constat foliis scriptis 385.

(4) Ubi puncta illa interposita vides, ibi verba tineis corrosa sunt ac mutilata.

CIRCA INITIUM SÆCULI XIII

GRÆCORUM

AD INNOCENTIUM III PONTIFICEM ROMANUM

EPISTOLA

SCRIPTA POST CAPTAM A LATINIS CONSTANTINOPOLIM, REGNANTE HENRICO IMPERATORE.

(Ex Joan. Bapt. Cotelerii Monum. Eccl. Græcæ, tom. III.)

Δέσποτα, εἰ μὴ τὴν τοῦ μέλλοντος θείου Σαββάτου Παρασκευὴν τὴν παροῦσαν ζωὴν ἐγινώσκομεν, γοερὰν ἂν ἐπλέξαμεν πρός σε τραγῳδίαν, καὶ θρήνοις μακροῖς τοῦ νέου λαοῦ τὴν ἅλωσιν ὠδυράμεθα. Ἐπεὶ δὲ καλῶς ἐπιστεύσαμεν, ὡς πάντοτε συμπαρὼν ἡμῖν ὁ Χριστὸς, τὴν φθαρτὴν ἡμῶν ταύτην ζωὴν πρὸς τὴν ἄφθαρτον ἐκείνην μεταπλάττει καὶ κρείττονα, ἰδοὺ συντριβόμενοι διὰ τὴν εἰς τὸ κρεῖττον ἀνάπλασιν χαίρομεν· εὐχαριστοῦμεν δὲ καὶ αὐτῷ τῷ μεθ' ἡμῶν, καὶ πάλιν ὑπὲρ ἡμῶν παθεῖν ἑλομένῳ Χριστῷ· οὐ γὰρ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ προσκυνεῖσθαι ἴσα τῷ Θεῷ καὶ Πατρί· ἀλλὰ καὶ πάλιν ἑκὼν παρεδόθη, καὶ σὺν ἡμῖν ἁλοὺς ἐσκυλεύθη καὶ ἀπηνέχθη καὶ παρεδόθη, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ καὶ τὸ αἷμα πρὸς τὴν γῆν πεσὸν καὶ ῥυὲν ἐπατήθη, καὶ πάντα ὑπέμεινεν, ἵνα τοὺς δύο B συνάψῃ λαοὺς, ἀποκτείνας τὴν ἔχθραν, ἢ μᾶλλον τὸ εἰς δύο σχισθὲν αὐτοῦ σῶμα, ἑνώσῃ πάλιν εἰς ἕν· « Τίς σοφὸς, καὶ φυλάξει ταῦτα. Τίς ἱκανὸς, » καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς θαυμάσεται θείαν προμήθειαν; Ἐντεῦθεν ἡμῖν γλυκὺ τὸ ἁλῶναι, ἡδὺ τὸ παθεῖν, καὶ τὸ αἰχμαλωτισθῆναι φίλον καὶ χάριεν. Πῶς γὰρ ἐμέλλομεν τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν ἑνωθῆναι, οἷς οὐδὲ προσομιλῆσαι πρὶν ἠνεσχόμεθα; Ἀλλὰ δεινὰ τὰ εἰς ἡμᾶς γεγονότα; Ναὶ πάνυ δεινὰ, ὡς, τῶν Λατίνων μὲν τὰς ψυχὰς λυμηνάμενα, τῶν δὲ Ῥωμαίων τὰ σώματα. Πλὴν ὁ παρακύψας εἰς τὰ θεῖα μυστήρια ὄψεται τὰ κρίματα τοῦ Θεοῦ, ἀμέτρητον ἄβυσσον. Πολλοὶ πατριάρχαι καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν ἰδεῖν τὴν ἡμέραν ταύτην, ἀλλὰ τὴν χάριν ταύτην οὐκ ἔλαβον. C Σὺ, δέσποτα, μετὰ πολλὰς γενεὰς ἠξιώθης ταύτης τῆς χάριτος, ἑνῶσαι τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν, καὶ ἀπόστολος τρισκαιδέκατος γενέσθαι καὶ ὀνομάζεσθαι. dignus habitus es, ut Orientem ac Occidentem unias, et decimus tertius apostolus fias ac nomineris.

Οἶδας δὲ, τίμιε δέσποτα, τὸ παρὰ Θεοῦ δοθὲν τοῖς ἀνθρώποις φρόνημα, καὶ ὅτι βουλομένων, οὐ

A Domine, nisi sciremus præsentem vitam esse futuri divini Sabbati Parasceven, lugubrem ad te tragœdiam concinnassemus, longisque lamentationibus novi populi captivitatem deflevissemus. Quia vero bene credidimus, Christum, qui nobis semper adsistit, mortalem hanc nostram vitam ad immortalem illam et præstantiorem transformare; ecce contriti, propter reformationem in melius, lætamur; sed et agimus gratias ipsi Christo, qui nobiscum est, iterumque pro nobis pati voluit. Non enim rapinam arbitratus est adorari æqualiter cum Deo et Patre; verum iterum sponte traditus est; et nobiscum captus, spoliatus est [1], abductus ac proditus, ipsiusque corpus et sanguinem in terram dejecerunt ac effuderunt, atque conculcaverunt; necnon cuncta sustinuit, ut duos populos connecteret, interficiens inimicitias [2], seu potius corpus suum in duo scissum rursus in unum conjungeret et adunaret: « Quis sapiens, et custodiet hæc [3]? Quis idoneus [4], » et divinam erga nos providentiam admirabitur? Dehinc nobis dulce est captos fuisse, suave pati, in captivitatem duci carum et gratum. Quo enim modo cum fratribus nostris unionem fecissemus, cum quibus ne vel colloqui antea sustinebamus? Sed gravia sunt quæ adversus nos acta fuere? Profecto plane gravia, ut quæ Latinorum quidem animas, Romanorum vero seu Græcorum corpora labefactarint. Verum qui in divina secreta introspexerit, judicia Dei, immensam abyssum conspecturus est. Multi patriarchæ et imperatores diem hunc videre desideraverunt, sed eam gratiam non sunt consecuti. Tu, domine, post multas generationes hac gratia

Nosti autem, honorande domine, quis sensus hominibus a Deo datus fuerit, quodque volentium,

[1] Philipp. II, 6. [2] Ephes. II, 15, 16. [3] Psal. CVI, 43. [4] II Cor. II, 16.

non tyrannicam vim passorum sit pietatis sacramentum. Hoc enim si ita non esset, ipsos quoque Judæos baptizaremus invitos. Quia igitur in dogmatibus pœnam quidem irrogare et cogere absurdum est, facillimum quippe, ac potentis cujuslibet; persuadere autem, dogmatum principiis utendo, boni viri est et colentis veritatem; eleclurusne es, domine, nobis vim absque examine adhibere, tanquam brutis animantibus, ut mutemur, an potius sermones nostros admittere, et rationem orationemque nobis impertiri, quo divinarum rerum veritas expendatur et cognoscatur. Scito namque, a nobis posterius probari et quæri, quod illi divinitus tradito verbo obtemperemus: « Scrutamini Scripturas [5]. » Per violentiam autem nemo nostrum capi potest; sed cuncti quasi pro Christo periclitabimur. Porro existimamus admodum verisimiliter, spiritum sapientiæ tuæ jure merito nos ea in re laudaturum. Laudabilis enim est quicumque ad synodicum judicium, illincque procedentem sententiam appellat.

Itaque quandoquidem exiguum interstitium Latinos inter et Græcos est, quod unius Ecclesiæ continuitatem solvit, statue synodum œcumenicam congregari, et majestatis tuæ vicarios mittito, fiatque colloquium, omniumque controversorum solutio. Si tu quoque, juxta magnum apostolum Paulum [6], Dei fueris adjutor, prompti sumus, domine, nos quoque a diœcesi Constantinopolitana discedere, atque migrationem in Orientem vel Occidentem suscipere. Sed et putamus dominum habere imperatorem nostrum Sirerrim, atque sub ejus umbra vivere, mercede servire, agros colere, pascere, mare navigare: absque nobis autem non implebitur area, neque torcular, non comedetur panis, non caro, non piscis, non olus; sed nec stabit vita et conversatio humana. Et hæc quidem elaboramus fratribus nostris Latinis, atque conferimus, ex deteriori vitæ nostræ portione, mortali nimirum illa et dissolvenda; cupimus autem etiam juxta potiorem eadem sentire, tum quandiu vivimus, tum post mortem, ut qui membra simus unius corporis immortalis: ideoque scribimus quotidie ad Occidentales per regionem fratres nostros, comministros et coepiscopos, paratos esse ad Constantinopolim convenire. Quin etiam in quacumque provincia positis suggerimus, ut in locum defunctorum pontificum, alios juxta canonum præscripta ordinent; maximeque præ omnibus, in urbe regia. Oportet enim cunctos in synodo considere, tum nostrum patriarcham, tum metropolitas, aliosque pontifices, nihilque mutilum imperfectumque inveniri apud nos.

Opus autem nobis est etiam ante synodum patriarcha ejusdem sententiæ ac vocis, qui doceat

[5] Joan. v, 39. [6] 1 Cor. III, 9.

A τυραννουμένην τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, καὶ αὐτοὺς τοὺς Ἑβραίους οὐκ ἐκόντας ἂν ἐβαπτίσαμεν. Ἐπεὶ τοιγαροῦν τὸ μὴ ἐπιτιμᾷν ἐν τοῖς δόγμασι καὶ βιάζεσθαι ἄτοπον ῥᾴστον γὰρ καὶ τοῦ δυναμένου παντός· τὸ δὲ πείθειν χρώμενον ταῖς τῶν δογμάτων ἀρχαῖς ἀνδρὸς ἀγαθοῦ καὶ σίβοντος τὴν ἀλήθειαν· πότερον ἕλοιο, δέσποτα, τὸ βιάζεσθαι ἡμᾶς ἀνεξετάστως, ὡς ἄλογα, πρὸς μετάθεσιν, ἢ προαδέξασθαι τοὺς ἡμετέρους λόγους καὶ μεταδοῦναι λόγον ἡμῖν, ὡς γυμνασθῆναι καὶ γνωσθῆναι τὴν τῶν θείων πραγμάτων ἀλήθειαν; Ἴσθι γὰρ ὅτι τὸ μὲν δεύτερον ἐπαινοῦμεν καὶ ζητοῦμεν, τῷ θεοπαραδότῳ ἕπει πειθόμενοι, λέγοντι· « Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· » τῇ βίᾳ δὲ οὐδεὶς ἡμῶν ἁλωτός· ἀλλὰ πάντες ὡς ὑπὲρ Χριστοῦ κινδυνεύσομεν. Οἰόμεθα δὲ καὶ λίαν εὐστόχως, ὅτι καὶ τὸ πνεῦμα τῆς σῆς σοφίας δικαίως ἐπὶ τούτῳ ἡμᾶς ἐπαινέσεται. Ἔπαινετὸς γὰρ ἅπας ὁ συνοδικὴν ἐπικαλούμενος κρίσιν καὶ τὴν ἐκεῖθεν διάγνωσιν.

B

C

Τοίνυν ἐπὶ μικρόν ἐστι τὸ μεταξὺ τῶν Λατίνων καὶ τῶν Ῥωμαίων μεταίχμιον, ὃ λύει τὴν τῆς μιᾶς Ἐκκλησίας συνέχειαν, θέλησον σύνοδον οἰκουμενικὴν ἀθροισθῆναι, ἐξαποστελεῖς δὲ τοποτηρητὰς τῆς σῆς μεγαλειότητος, καὶ λαληθήτω, καὶ λυθήτω πᾶν τὸ ἀμφισβητούμενον. Ἐὰν εἶῃς καὶ αὐτὸς συνεργὸς Θεοῦ, κατὰ Παῦλον τὸν μέγαν ἀπόστολον, εὐχερῶς ἔχομεν, δέσποτα, καὶ αὐτοὶ ἀπᾶραι τῆς διοικήσεως Κωνσταντινουπόλεως. καὶ μετοικίαν στελλῆναι πρὸς τὴν ἀνατολήν, ἢ τὴν δύσιν. Ἀλλὰ γὰρ οἰόμεθα αὐθέντην ἔχειν τὸν βασιλέα ἡμῶν Σιβρήριν (1), καὶ ὑπὸ τὴν σκιὰν τούτου ζῆν, καὶ θητεύειν καὶ γηπονεῖν, καὶ ποιμαίνειν, καὶ πλέειν θάλασσαν· χωρὶς δὲ ἡμῶν οὐ πληρωθήσεται ἅλως, οὐδὲ ληνὸς, οὐδὲ βρωθήσεται ἄρτος, οὐ κρέας, οὐκ ἰχθύς, οὐ λάχανον· ἀλλ' οὐδὲ ἀνθρωπίνη ζωὴ καὶ πολιτεία σταθήσεται. Καὶ ταῦτα μέντοι πονοῦμεν τοῖς ἀδελφοῖς ἡμῶν τοῖς Λατίνοις, καὶ συγκομίζομεν, κατὰ τὸ χεῖρον τῆς ζωῆς ἡμῶν μέρος, τὸ θνητὸν καὶ λυόμενον· ἐθέλομεν δὲ καὶ κατὰ τὸ κρεῖττον ἀμφρονῆσαι καὶ ζῶντες, καὶ μετὰ θάνατον, ὡς μέλη σώματος ἑνὸς ἀθανάτου τυγχάνοντες· καὶ διὰ τοῦτο γράφομεν καθεκάστην καὶ πρὸς Δυτικοὺς τῆς χώρας ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ συλλειτουργοὺς καὶ συνεπισκόπους, ἑτοίμους εἶναι συνελθεῖν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς κατὰ πᾶσαν ἐπαρχίαν ὑποθέμεν, ἀντὶ τῶν τελευτησάντων ἀρχιερέων, ἑτέρους χειροτονῆσαι κανονικῶς· καὶ μάλιστά γε πρὸ πάντων εἰς τὴν τῶν πόλεων βασιλεύουσαν. Δεῖ γὰρ πάντας ἐν τῇ συνόδῳ συνεδριάζειν, καὶ τὸν ἡμέτερον πατριάρχην, καὶ τοὺς μητροπολίτας, καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχιερεῖς, καὶ μηδὲν ἡμῖν ἐλλιπὲς εὑρεθῆναι.

D

Χρεία δὲ ἡμῖν καὶ πρὸ τῆς συνόδου ὁμογνώμονος πατριάρχου καὶ ὁμοφώνου, διδάξαντος τὰ συνῆθη

(1) *Σιβρήριν*. Scribo Συρερρῆν, aut Σιρερρῆν, Σιρερῆν, *Sire Henry*. Est enim Ἐρρῆς seu Ἐρῆς, Henricus, Errieus, Herricus, Ericus. Γέριχος in *Hist. concil. Florent.*, p. 20, 40.

καὶ μεταδώσοντος, καὶ ὑποδεξαμένου τὰς ἡμετέρας A consueta et impertiat, nostrasque suscipiat confessiones. Eapropter namque Hierosolymis et Antiochiæ, cum unus rex esset, duo erant pontifices, Romæis alter, alter Latinis, ejusdem cum iis opinionis et linguæ, adhucque ipsis consimilis. Neque enim fas est ut quispiam per interpretem occulta confiteatur patriarchæ alterius linguæ, quamvis forsan sententiarum consensus adsit. Oportet igitur hæc usque ad unionem erga nos observari quoque. Volumus siquidem et optamus, ut iterum sua auctoritate potiantur apostolicæ, synodicæ, imperatorum legumque constitutiones, quatenus præcipiunt uniuscujusque provinciæ pontifices a primo ejusdem provinciæ eligi atque ordinari. Petimus etiam a tua pontificali magnificentia, ut præsens tenuitatis nostræ epistolium admittat, velitque synodum generalem cogi, quo divinorum dogmatum veritas dijudicetur. Cum fieri nequeat utramque partem in vera esse sententia; quoniam quæ contraria sunt, non sunt eadem. Geometrica enim necessitate unus invenitur lapis imus angularis, obliquorum connexor, unusque exsistit rectus angulus, qui neque majus neque minus admittit. Siquidem in majus mutatus, erit obtusus, in minus vero, acutus; atque horum uterque indefinitus.

εξαγορείας. Διὰ ταῦτα γὰρ καὶ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ εἰς τὴν Ἀντιόχειαν, ἑνὸς ῥηγὸς ὄντος, δύο ἦσαν ἀρχιερεῖς, καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, καὶ εἰς τοὺς Λατίνους, ὁμογνώμων αὐτοῖς καὶ ὁμόγλωττος, αὐτοῖς πάλιν ὅμοιος. Οὐδὲ γὰρ ἦν θεμιτὸν, δι' ἑρμηνέως πρὸς ἑτερόγλωσσον πατριάρχην ἐξομολογεῖσθαί τινα τὰ κρύφια, κἂν ἴσως καὶ ὁμογνωμοσύνη παρῇ. Χρὴ τοιγαροῦν ταῦτα μέχρι τῆς ἑνώσεως καὶ εἰς ἡμᾶς φυλαχθῆναι. Ἐθέλομεν γὰρ καὶ εὐχόμεθα τὴν οἰκείαν αὐθεντίαν ἔχειν πάλιν τὰ ἀποστολικὰ καὶ συνοδικὰ καὶ βασιλικὰ καὶ νομικὰ διατάγματα, ὅσον τοὺς τῆς ἐπαρχίας ἑκάστης ἀρχιερεῖς παρὰ τοῦ πρώτου τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ἐκλέγεσθαι καὶ χειροτονεῖσθαι διακελεύονται. Αἰτούμεθα δὲ καὶ τὸ σὸν ἀρχιερατικὸν μεγαλεῖον προσδέξασθαι τὸ παρὸν τῆς ἡμῶν εὐτελείας γράμμάτιον, καὶ θελῆσαι σύνεδον οἰκουμενικὴν συναχθῆναι, ὥστε διαγνωσθῆναι τὴν τῶν θείων δογμάτων ἀλήθειαν. Ἀδύνατον γὰρ ἀληθεύειν ἄμφω τὰ μέρη κατὰ τὸ φρόνημα· ὅτι μηδὲ τἀναντία, ταυτά. Γεωμετρικαῖς γὰρ ἀνάγκαις εἷς ἀκρογωνιαῖος λίθος, συνδίτης τῶν πλαγίων εὑρίσκεται, καὶ μία ἐστὶν ἡ ὀρθὴ γωνία, μὴ παραδεχομένη μήτε τὸ μεῖζον μήτε τὸ ἔλαττον. Ἐκτραπεῖσα μὲν γὰρ πρὸς τὸ μεῖζον, ἔσται ἀμβλεῖα· πρὸς δὲ τὸ ἔλαττον, ἔσται ὀξεῖα· ἑκάστη δὲ τούτων, ἀόριστος. B

Ἐπεὶ δὲ ὁ θεοπρόβλητος καὶ φιλόχριστος ἡμῶν βασιλεὺς ὑπέθετο ἡμῖν, τὴν ἀνήκουσαν τιμὴν εὐμενῶς προσνεῖμαι τῷ ὄψει σου, ᾐδέσθημεν τῆς ἡμερότητος αὐτοῦ τὸ ἐπίταγμα, καὶ κατετιθέμεθα τιμήν σοι νεῖμαι, δέσποτα, πρέπουσαν, ἥτις ἐστὶν εὐφημία, ταῖς βασιλικαῖς εὐφημίαις ἰσόρροπος, οὕτως ἐπὶ λέξεως ἔχουσα· « Ἰνοκεντίου δεσπότου πάππα τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης, πολλὰ τὰ ἔτη· » ὀφείλουσα λέγεσθαι παρ' ἡμῶν μετὰ τὴν τελευταίαν εὐχὴν τῶν συνόξεων, μέχρις ἂν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον σύνοδον συναγάγῃ; καὶ μυσταγωγήσῃ ἡμῖν τοῦ δόγματος τὴν ἀκρίβειαν. Τότε γὰρ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ἐπὶ ἄμβωνος, καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀναφορᾶς, οὐ μόνον ἡμεῖς, ἀλλ' Αἰθίοπες ἅμα καὶ Λίβυες, Αἰγύπτιοί τε καὶ Σύροι, Ῥῶσοι, Ἀλανοὶ, Γότθοι, Ἴβηρες, καὶ πάντα τὰ ἔθνη τὰ τοῖς ἐγμασιν ἡμῶν ὑποκείμενα, τὸ σὸν ἀναχημύξουσιν ὄνομα, καὶ πρό γε πάντων, αὐτὸς ὁ Χριστὸς ταῖς ἁγίαις βίβλοις ἐγγράψεται· ὃς εἴη μάρτυς ἡμῖν, ὅτι οὐ νικῆσαι ποθοῦμεν, ἀλλ' ἡττηθέντες ὡς χρὴ χαρησόμεθα· μόνον εἰ τὴν ἡμέραν ἀθρήσαιμεν. Ὁ γὰρ ἐν τῇ παρούσῃ ζωῇ οὐκ ἀσφαλὴς ἐν τοῖς δόγμασιν οἴσεται θανὼν τὴν ζημίαν, πῦρ καὶ σκότος κληρονομήσας, ἀνθ' ὧν τὸ φῶς οὐκ ἐγνώρισε. Ταύτην μὲν οὖν ἡμεῖς τὴν ζημίαν προϋποθέντες, καὶ ἑλεήσαντες τὰς πολλὰς μυριάδας τῶν ἀπολλυμένων ἀνθρώπων, γράφομεν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἐπιφωνηματικῶς πρὸς τὴν σὴν ἁγιότητα· ἵνα τάχιον φροντίσῃς σύνοδον οἰκουμενικὴν ὀθρισθῆναι, πρὸς τὸ συμφέρον τῶν Χριστιανῶν, καὶ σωτηρίαν τῆς ἁγίας ψυχῆς σου. C

Cæterum quoniam a Deo promotus et Christi studiosus imperator noster præcepit nobis, ut convenientem honorem celsitudini tuæ benevole tribuamus, reveriti sumus clementiæ ejus edictum, et constituimus tibi, domine, congruum honorem deferre, qui est laudatio et acclamatio imperatoriis laudibus acclamationibusque æqualis, ita ad verbum: « Innocentii domini papæ veteris Romæ, multos annos; » quæ a nobis proferri debeat post ultimam collectarum orationem; donec Spiritus sanctum concilium coegerit, nosque ad sacri dogmatis perfectam duxerit cognitionem. Tunc enim nudo capite, ex ambone, inter ipsam sacram oblationem, non solum nos, sed Æthiopes simul ac Libyes, Ægyptii et Syri, Russi, Alani, Gothi, Iberi, omnesque gentes quæ doctrinæ nostræ subjiciuntur, tuum nomen proclamabunt; necnon ante D cunctos ipse Christus sanctis libris inscribet; qui nobis testis sit, quod vincere non gestiamus, sed prout oportet victi, gavisuri simus; dummodo lucem conspexerimus. Nam qui in hacce vita erga dogmata cautus tutusque non est, damnum in morte feret, ignem ac tenebras in hæreditatem accepturus, pro eo quod lumen non agnoverit. Hoc nos igitur damno præsupposito, multaque hominum pereuntium dena millia miserati, ad sanctitatem tuam in sancto Spiritu cum exclamatione scribimus; ut citius universale concilium congregari cures, ad utilitatem Christianorum, sanctæque animæ tuæ salutem.

ANNO DOMINI MCCXX

MICHAEL ACOMINATUS

CHONIATA

ATHENIENSIS ARCHIEPISCOPUS

—

NOTITIA.

MICHAELIS ACOMINATI VITA, RES GESTÆ, SCRIPTA.

—

Græciæ per medium ævum historia tenebris obruta tandiu fuit, donec vir cel. Ducangius decimo septimo sæculo, isque fere solus, lumen ei aliquod aspersit; novissimis autem temporibus Villemanii, Fallmereyeri, Tafelii, Zinkeisenii, Paparrhigopuli, et præsertim Buchonii, ejusce generis studiis præmatura morte erepti, utilem operam experta est. Sic igitur noctem dies excepit, et operæ pretium erit de viris ingenio aut virtute claris mentionem facere, quantum per coævorum testimonia vel aliter licebit. Melius enim de populi alicujus indole, ingenio judicabimus, ubi unius mores, agendi rationem ante oculos habemus. Quocirca operæ pretium me facturum arbitror, si de nobilissimorum aliquo medii ævi Græcorum verba fecero, probe gnarus hocce meum opusculum tantorum, quos nominavi, virorum auctoritate minime dignum esse. In quo tamen id mihi assumo dicere, libellum quem litterarum cultoribus offero, majus aliquid præstiturum fuisse, si in bibliotheca Florentina ac Parisiensi codices Michaelis Choniatæ manuscriptos oculis lustrare mihi contigisset. Sed tum temporis (cur enim dicere erubescam quod mihi cum viris doctioribus commune fuit?) hujus scriptoris ne nomen quidem noveram.

Nostris quidem temporibus Tafelius, prof. universitatis Tubing., reipublicæ litterariæ egregie consuluit opere cui titulus: *Dissertatio de Thessalonica ejusque agro*, quam in usum convertimus nostrum, ut et plura alia quæ huc spectant opera.

§ 1. *Varia Athenarum, durante medio ævo, fortuna usque ad finem sæculi* XII.

Athenæ Cecropia civitas, quam Theseus Atticæ metropolim, Solon orbis antiqui legislatricem, Themistocles marium Græcorum dominam constituerant; quæ ex ruinis quas a bello Persico traxerat, Periclis et sociorum opera splendidior resurrexerat; cujus favorem post Lysandri ac Philippi victoris tempora magnus hujus filius ambire non erubuerat, quam posteriores e Macedonia domini, quam Ptolemæi libertate ultro oblata et splendidis ædificiis honorabant; cujus civibus contumacibus consul Rom. victor, paternæ gloriæ habita ratione, veniam dabat; cui Hadrianus et Julianus imperatores, uterque Athenis educatus, magnam pristinæ gloriæ partem restituerant; quæ porro Gallieno regnante, Dexippo duce, Gothorum invasionem repulerat, et quæ Alarici tempore classibus Byzantinis commodum præbuerat refugium, quæ solidioris doctrinæ et morum puriorum gloria inter urbes Orientis refulserat, donec Justinianus philosophorum scholas claudi jussit in Palladis urbe quæ, paganismo imbuta ac nutrita, diutius quam cæteræ Græciæ urbes Christianismi introductoribus restitit: illæ Athenæ antiquæ quæ per viginti sæcula in varia fortuna, si non potentiam ac libertatem, saltem indolem particularem et nationis robur servaverant, Justiniani illustris tempore Slavorum ferro et igne ubique grassantium invasionibus occubuerant. At quidem, ut Persarum tempore, ante 1000 annos, Athenienses contra hostium furorem in vicina Salamine insula refugium quærebant, sed vario eventu Tum enim in mari

* Michaelis Acominati vitam et res gestas egregie illustravit ejusque scripta recensuit Dr Adolf Ellissen in libro Gottingæ anno 1846 vernaculo sermone edito cui titulum fecit: *Michael Akominatos von Chona, Erzbischof von Athen. Nachrichten über sein Leben und seine Schriften, mit Beifügung der letztern, so weit sie bekannt sind, im Original und in deutscher Uebersetzung, ein Beitrag zur politischen und literarischen Geschichte Athens im Mittelalter.* Is est fons unde uberrimus ex quo sequentia Latinitate donata in usum nostrum derivavimus

vicino victoriam, libertatis et cultus præcipuam causam vidit; postea autem exigua eadem insula per quadringentos annos exsilii locum dabat, per quos custodes Acropolis Byzantini non impediebant Slavos quo minus Atticam in desertum, Athenas autem in desolationis abominationem mutaverint. Ampelaciæ quoque Salaminis in urbe dum morarentur Athenienses, res gravissimas passi sunt : iram imperatoris, dein anathema, quod una cum Ægæi maris insulis imperatoribus Isauricæ domus Iconoclastis resistero ausi fuerant. Huc accedit quod morbis, fame, piratis, ignibus subterraneis, qui campos in Attica terra fœde vastabant, mirum in modum vexarentur. Post ubi exsulum Atheniensium reliquiæ cum aliis imperii colonis patriam desertam repeterent, novas e ruinis domus excitaturi, paucitas eorum urbem qualis et quanta fuerat circa Acropolim restituere non valuit. Athenienses ad sua redeuntes (sæc. X et ineunte XI) dura a Bulgaris rapacibus, Atticam imo totam Græciam ferro et igne vastantibus, perpessi sunt. Ea tempestate annus 1019 in Annalibus Atticis aliquantisper refulget, quo Basilius II imperator, Βουλγαροκτόνος cognominatus, debellatis ad Achridam hostibus, Deiparæ ecclesiæ Athenis dona splendidissima obtulit (1).

Uzorum gens septentrionalis quæ, Constantino X Duca, anno 1065, Macedoniam et Græciam septentr. invasit, utrum Atticam populata sit, apud Jo. Scylitzen Curop. altum silentium. Utut est, Athenarum municipium Byzantinum XI et XII sæculis tristem faciem præbuisse et majore jure quam Arcadii tempore ἔἐρμα πάλαι ποτὲ ζώου præsentasse videtur. Vid. Synes. ep. 135. Cf. Zygomalas et M. Crusii *Turco-Græcia*.

Vellus aureum (ita enim Athenas appellitaverim) quo tempore Crucigeris, novo Argonautarum generi, succumbere videbatur, dynastis Byzantinis non restituendum, imo barbarorum Asianorum ferro subigendum, in ipsa Athenarum urbe virum obvium habemus qui, licet alienigena, adeo de Athenis meruit, ut inter medii ævi Athenienses memoratu dignos, una cum Irene imperatrice, quæ et ipsa externa Ἀτζαϊωλῶν familia oriunda, præcipuum locum occupare dignus sit; de Michaele Choniate archiepiscopo loquimur.

§ II. *Michaelis ejusque fratris pueritia Chonis et Constantinopoli acta.*

Quemadmodum fratres Michael et Nicetas Acominati dum vivebant mutua pietate, quanis inter magistrum et discipulum esse debebat, et intellectuali commercio juncti erant, ita alter alterius vitam et studia in lucem edendo hoc novo vinculo uniti videntur, ut in hoc nostro tractatu de Michaele non possimus Nicetæ vitam silentio præterire, quippe qui in opere de rebus quæ post Cpolin per Latinos captam evenerunt fratris cum merita laude mentionem facit, qui ipse superstes fratrem defunctum in biographia et panegyri debitis elogiis honoravit.

Michael Acominatus circa quadragesimum sæculi XII annum, initio regni Manuelis Comneni Chonis vel Colossis Phrygiæ urbe natus est, quam frater ejus Nicetas (*Hist.* ed. Par. p. 115) opibus divitem et hominibus frequentem vocat (3*). Patre eumdem usum fuisse opulento, nulli dubitamus. Qui enim filios Byzantium in artibus liberalibus ibi misisset educandos ? qua dein ratione iidem ad imperii dignitates nisi pecunia aulæ corruptibili data, evecti fuissent ? Affinitatis quodam splendore non caruerunt, siquidem Nicetas clericum aliquem Choniaten, cujus Manuel imperator utilem operam in bello contra Turcos expertus est, consobrinum appellat et urbis metropolitano patre spirituali usus est.

Pauca tantum de ineunte Michaelis ætate comperta habemus, eaque in sola parentatione in fratris defuncti memoriam dicta hæc in verba exposita : « Pater meus, qui litteras non minus quam liberos suos diligebat, me adolescentulum qui in grammatica et poetica satis provectus eram, ex Asia Byzantium traductum artium liberalium et philosophiæ magistris instituendum tradidit. » Horum magistrorum in numero Joannes et Isaac Tzetzæ fuerunt, quorum vita in 1130-1160 incidit. Michael Nicetam fratrem utroque parente κασίγνητον germanum sibi novennem ea lege traditum a patre esse dicit ut nutritoris, institutoris, imo patris loco ei esset. Michael ipse affirmat cum majore se, quam fratrem decet, pietate, triplex illud officium explevisse. Pietatis et animi grati certamen inter fratres intercedebat, ita tamen ut Michael archiep. Athen. factus pro modestia sua se fratri ad altissimas dignitates evecto multorum in se collatorum beneficiorum debitorem evasisse asserat. Est etiam ubi Michael fratri quoad ingenii dotes, se inferiorem fatetur, ubi de communibus ipsorum studiis mentionem facit. Dum enim ipse ad μαθήματα animum attenderet, Nicetam inde a puero rerum majorum exercitationi ac studiis deditum eo pervenisse, ut audaciori volatu in regiones τῶν θεωρημάτων evolaverit, id est, proprio marte meditatus sit.

(1) Καὶ ἐν Ἀθήναις γενόμενος καὶ τὰ τῆς νίκης εὐχαριστήρια τῇ Θεοτόκῳ δοὺς, καὶ ἀναθήμασι πολλοῖς λαμπροῖς καὶ πολυτελέσι κοσμήσας τὸν ναὸν, ὑπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Georg. Cedr. ed. Par. p. 717. Templum Minervæ, Erichthonii matris, Parthenon illud in S. Virginis ac Deiparæ ecclesiam est mutatum, ut et Thesei templum ecclesiæ sancti Georgii qui draconem interemit, locum cessit.

(2) Chonarum nomini postea Colossarum substitutum esse urbis Phrygiæ, quæ præsertim Pauli ad Christianos ejus civitatis epistola innotuit, citra dubium est. In lexico Mich. Pselli geographico quod P. Morellus citat, legimus : Κολοσσαί, πόλις Φρυγίας, αἱ νῦν λεγόμεναι Χῶναι, et Nicetas ipse dicit in *Thesauro fidei orthod.* IV, 22 : Ὡς ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς τοὺς πιστεύτας μοι Κολοσσεῖς Ἐπιστολῇ θεολογεῖ κτλ.

Quo tempore Nicetas ὑπογραμματέως βασιλικοῦ titulo aut sub Manuele Comneno ante a. 1180, aut Alexio II regnante, usque ad a. 1183 ad rerum administrationem accessit, ubi postea ad maximos honores provectus est, Michaeli, minus prospera uso fortuna, archiepiscopus tantummodo Athenarum ut fieret contigit. Sed ut nominis Attici gloriam prætereamus, archiepiscopus Atheniensis e numero præcipuorum inde a IX sæculo metropolitanorum diœcesis Illyriæ erat, et decem quidem episcopi Aulonis in Phocide, Dauliæ et Coronem in Bœotia, Orei, Kuripi, Porthmi, Carysti in Eubœa, et insularum Scyri, Andri et Syræ ei ut suffraganei subjecti erant. (Cf. Le Quien, *Oriens Christianus* II, p. 167 sqq.).

§ III. *Michael Athenarum archiep.— Byzantium rerum statum permutat; legum per Græciam abolitio.*

Michael, si asserit se per triginta annos munere sacerdotali functum esse, sub finem (1175) sæc. XII sub Charitone patriarcha munus iniisse videtur. Casim. Oudinus (*Comment. de scriptor. eccles.*, p. 1536 et 1712) duos in XII sæculo metropolitas Athenienses, Michaelis nomine designatos memorat quorum priorem anno 1170 assignat, et Const. Manassis et Simeonis Metaphrastæ contemporaneos facit; quo errore Harlesius quoque obstringitur (Fabricii *Bibl. Gr.* ed. nov. XI, p. 188, not.), quamvis opera ab Oudino majori Michaeli attributa, nostro Michaeli Acominato, idque jure, ascribit. Inter ista opera orationem habes Athenis muneris initi die habitam, et cujus verba introductoria sola apud Bandinium (*Epist. de Michaele Acominato*), Τὸν μὲν δὴ προσήκοντα, et ultima : Ἵνα καὶ αὐτοὶ ναὸς θεοῦ εἴημεν ἐν αὐτῷ Χριστῷ, etc., legimus. Michael licet antiquo more educatus, in ista phrasi divina ut et in cæteris omnibus quæ scripta reliquit, orthodoxiam ex oculis non amittit, quæ καλοκαγαθίας antiquæ loco Græci cujuslibet supremam laudem constituit. Quodsi Michaelem nostrum Atticis innutritum artibus et litteris Athenis quæ templis, statuis abundabant, Periclei ævi monumenta inspirabant, idem, qua Christianus ac sacerdos, divini quasi ætheris flamina experiebatur. Ante eum D. Paulus Atheniensibus in Areopago pacem, et in templo Dei incogniti Deum in Christo manifestatum annuntiaverat; et ibidem Dionysius Areopagita primus episcopus memoratur, idem martyr Græcus, quem Gallia quoque apostolum et patronum suum venerata est eo tempore, quo ipsa novi Evangelii apostolos per omnem orbem, præsertim in eam regionem emisit, unde præter Christianismum per antiqua libertatis civilis traditio ei venerat, in Græciam dico (1).

Michael Athenas sacras oratione celebrat in Leonidem martyrem et socios habita; heroici ejusdem civitatis ævi, in allocutione ad prætorem Demetrium Drimetem, Athenas reducem, meminit : Τὸν θησέα φασὶν ἐκεῖνον. Eustathii postea archiepiscopi Thessalon. interpretis cel. carminum Homeri, quo familiarissime utebatur, mors profanarum æque ac Christianarum meditationum ansam præbuit; ejus memoriam oratione funebri honoravit, cujus initium : Ὦ στυγνὸς αἰὼν, ὦ τλήμων ἡμεῖς γενεά, finis : καὶ λατρεύοντες. Pauca hæ voces de monodiæ pretio statuere non permittunt; at hocce sæculum et nostrum genus accusare licebit negligentiæ, cui solus Tafelius remedium apportavit, qui in Dissertatione *De Thessalonica ejusque agro* etiam Monodiam in Eustathium publici juris fecit.

Eustathii Thessalon. mors (a. 1198) sex annis catastrophen antecessit, quæ Michaeli occasionem dedit ostendendi se non solum bonum ovium pastorem pacis tempore esse, sed qui, urgente necessitate, lupum Argolicum fortiter a grege repellat, licet mox ferus occidentalibus cedere coactus fuerit.

Atque hoc quidem loco dicendum est qui fuerit Acominatorum sermo justo magis metaphoricus (2). Cujus rei ut majorem fidem faciamus, Nicetæ verba quibus in Michaelis fratris Vita utitur, repetamus, usurpationem antea memorantes imperii Byzantini per Alexium III Angelum (a. 1195), quam octo annis postea expeditio Italorum Gallorumque Constantinopolin versus, et post redintegrationem Isaacii cæcati cum filio ejus Alexio IV impotentemque Alexii V Ducæ Murzuphli dominationem, secunda Cpolis expugnatio per Francos (12 Ap. 1204) et imperii Latini fundatio secuta est. Nicetæ Acominati Historiæ libri V ultimi (XVII-XXI) et J. Villharduini Annales Gallice conscripti magnam circa eas res auctoritatem habent. Nicetas quidem usque ad a. 1206 progreditur, quamvis in fine libri XIX dicat : Οὐκ ἂν ᾠσάμην τὰ βαρβάρων αὐτὸς, οὐδ' ἐσοίμην παραπέμπων τοῖς ἑπειτα πράξεις πολεμικὰς, ἐν αἷς μὴ νικῶσιν Ἕλληνες. Οἱ γὰρ βάρβαροι κατὰ τὸν ἐμπρήσαντα τὸν ἐν Ἐφέσῳ νεὼ τῆς Ἀρτέμιδος οἰχέσθωσαν ἄϊστοί τε καὶ ἄπυστοι, μηδὲ προσρήματος γοῦν τινος, ὑφ' ἡμῶν ἀξιούμενοι.

(1) Contra Gregorium Turon., Bedam et quosdam alios Dionysium Gallicum ab Atheniensi distinguendum et tertio demum post Christum natum sæculo accensendum esse arbitrantes, auctoritati Sim. Metaphrastæ et Mich. Syngeli, abb. Hilduini et multorum virorum sine dubio orthodoxorum et doctorum obtemperamus, qui unum Dionysium agnoscunt. Persuasum enim habemus criticam quam vocant historicam ad Acta sanctorum haud impune applicari.

(2) Nicetæ quidem dictio obscurissima est in *Præfatione ad Historiam* ubi maxime monet, nobis libi magis quam hic claritate et simplicitate opus esse. Inde versus sequentes ad marginem cod. Fugger. scripti et a Wolfio Alexandro Chariaphylaci attributi :

Οὐκ οἶδα τί φῇς ἐνθάδε, Χωνειάτα.
Σοφὸν τὸ σαφὲς συγγράφων εἶναι λέγεις,
Εἶτα γριφώδη καὶ βαραθρώδη γράφεις.

Nescio, Choniata, quid dicere velis.
Dictionis claritudinem virtutem dicis.
Et nihil in ipse nisi per ampullas componis.

ἕως οὗ παρέλθοι ἡ ἀνομία κἀπὶ τοῖς δούλοις αὐτοῦ τὸ Θεῖον παρακληθήσεται. *Absit ut ego res gestas Barbarorum decantem, aut ea bella memoriæ posterorum prodam, in quibus non vincunt Græci. Imo illi, ut is qui Ephesiæ Dianæ templum incendit, pereant ignoti et obscuri; nec ullo verbo quisquam nostrum eos dignetur, donec transierit iniquitas et Deus servos suos clementer respexerit.* Nicetas fusius refert ea quæ ipse post captam Cpolin passus sit, ac memorat se virginem quamdam e barbari alicujus manibus, asserendo eam sibi nuptam esse, eripuisse, repetente idem Michaele (1), non sine laudibus justo majoribus, siquidem fratrem Herculi et Theseo, Abrahamo, Isaaco ac Levi, Simeoni, Davidi ac Danieli præponit, imo cum Christo ipso comparat, qui pro Ecclesia, sponsa sua, mortuus est.

Nicetas postquam de rebus abominandis quarum capta Cpolis testis fuit, retulit, de provinciis a Latinis expugnatis ac inter duces exercitus distributis loquitur. Dein ad regnum Thessalonicense Bonifacio Monteferratensi (ὁ Μόντης Φεράντης μαρκίσιος Βονιφάτιος) sub conditionibus feudi traditum, et ea quæ ipse contra Græciam conatus est facere procedit. Ibi enim, rebus jam dudum turbatis adjuti in fine regni Alexii III in multis urbibus usurpatores Græci surrexerant qui contra Francos non minus pertinaciter quam contra imperatorem Græcum libertatem suam defendebant. Ex his in Ætolia et in Epiro australi circa Nicopolin et Epidamnum nothus aliquis ex familia Ducæna oriundus regnabat; dux Græcus quidam in Dolopiæ montibus; in Messenia Theod. Melissenus e gente Comnenorum; in Laconia Leon Chamaretus non minus tyrannice quam Nabis ipse; in Argolide et Corinthi Leo Sgurus sæviebat. Hujus cum Atheniensibus sub Mich. Acominato, et cum Francis sub marchione Monteferratensi pugnas Nicetam fusius narrantem hinc inde introducimus (*Hist.*, ed. Paris, p. 390 sqq.)

§ 4. *Michael cum Leone Sguro certamen init, fratre ipsius Niceta referente.*

« Leo Sgurus, Nauplio ortus, aliquandiu vi magis quam voluntate popularium princi-
« patum tenuit a patre susceptum, ad cujus imitationem non sine sanguine imperavit.
« Sed confusione rerum auctus, et turbulentis temporibus, ut torrentes imbribus et
« turbinibus undæ, tumefactus, e parvo magnus exstitit. Argos dolo, Corinthum latrocinio
« cepit : et grassando subinde progressus ipsas Athenas cum bellicis navibus et exercitu
« per Isthmum traducto est adortus, ea spe se arcis facile potiturum, aut machinis addu-
« ctis imbelle præsidium facile territurum. Cæterum ea agitabat animo et frustra cona-
« batur, quæ ad exitum perduci non poterant. Nam Athenarum summus pastor Michael
« Choniates, frater meus (meus inquam : nam laudi mihi duco cognationem ejus, et ei
« me sanguine propinquum esse gaudeo, licet a virtute et eloquentia ejus remotissimus),
« cum sui muneris esse intelligeret consilio et precibus rem publicam juvare, Sguri
« castris visis, pie cum eo agere instituit, an hominem, præsertim non ignotum sed sæpe
« collocutum, amovere posset. Itaque ex urbe tanquam superiore loco monitorum
« sagittas ejaculatur, et pastorali funda divina verba jacit. Aliquando etiam spiritualibus
« minis tanquam arietibus animum illius sternere instituit. Non enim decere eum qui
« Christianus sit et inter Romanos nomen suum profiteatur, Romanos bello petere, nisi
« forte solis labiis Christianum agat, ut et veste et lingua duntaxat Romanum, corde
« vero a Christianis sit remotissimus. Quam vero causam habeat oppugnandi Athenas?
« nam Argivis ob vicinitatem posset forsitan aliquid crimini dare, quo illorum expu-
« gnatio excusetur, quemadmodum et Corinthiis nuper archiepiscopi eorum crebras
« insidias objecerit, unde Romanum exercitum Nauplium accurrere et naves hostiles
« appellere viderit. Athenienses vero et ipsum, ut locis distent, ita nihil invicem habere
« negotii, et ab omni æmulatione remotos esse. Cum urbis porro sacerdote nihil inter-
« cedere nisi pia et spiritualia commercia, quoniam hunc ipse patrem et pastorem
« appellare nunquam recusarit, et suavitate orationis ejus magis afficiatur quam mellis
« dulcedine, eaque semper frui cupiat, hic vero ipsum in spiritualium liberorum nume-
« rum retulerit. Ac hujusmodi armis usus Michael precabatur ut inde recederet. Sgurus
« vero non dissimulanter prætendens se vim posse facere, et tempora intueri jubens,
« quæ pro viribus quemque agere monerent, cum omnium urbium princeps afflictissima
« esset, denique postulabat ut quidam adolescens ad necem sibi dederetur. Quem etsi
« alius aliquis etiam non petenti libentissime dedidisset, ut semen iniquum et multis
« auctorem interitus, pessima quæque et manu et consilio contra patriam machinari
« solitum, ille apertum patriæ persecutorem et spiritualis nutricis Ecclesiæ violatorem et
« insidiatorem, cujus violentos conatus sæpius jet ipse expertus erat, in eorum numero
« habuit quos evangelice diligeret, neglectoque Sguro supplicem defendit. Sed cum
« leonem illum sapientibus hisce monitis placare non posset, aspidis in morem ultro
« aures obturantem et omnis generis tela in arcem conjicientem, orato Deo ut in nefa-
« rium hominem et subnascentium malorum auctorem cladem omnem converteret,
« machinas et ipse in mœnibus disponit, ibidemque sagittarios et funditores collocat
« Nam quid ille ad propulsandos hostes non effecisset, vir omni doctrina sacrarum et
« profanarum litterarum perpolitus summaque facundia ornatus? qui si voluisset, igni
« pluere super temerarios aut crabrones in exercitum immittere potuisset, aut aliquid

(1) In *Monodia*, infra, col. 373.

« aliud eis perniciosum divinitus impetrare. Neque enim cunctatus esset Deus, si manus « ille sustulisset aut labia ad invocationem numinis aperuisset. Sed a tali vel cogitatione, « nedum facto, eum abduxit is qui filios tonitrui compescuit, ne ignem cœlo elicerent, « cum diceret : « An nescitis cujus spiritus sitis? »

« Sgurus autem, desperata victoria, adversarii aciei instruendæ tam periti, tam diserti, « tam incomparabili virtute præditi, et irrita oppugnatione rupium arcis intellecta, iram « suam contra eam urbem exstimulat cujus arcem expugnare non poterat, villas incendit, « greges armentaque rapit. Et post dies aliquot soluta obsidione Thebas oppugnat; « quibus primo impetu captis, ulterius contendit, ac Thermopylis superatis per Œtam « montem descendendo Larissæ cum Alexio imperatore se conjungit. Is enim a septen- « trionalibus lateribus avulsus et urbe imperatrice excussus in Thessalica Tempe « pervenerat. Ac filiam illius Eudociam uxorem ducit, quæ prius Stephano Triballorum « duci nupta, ab eoque repudiata et Byzantium reversa, post captam urbem et desertam, « Alexio Ducæ cognomento Murzuflo, qui Romanum imperium postremus invasit, « nupserat. Sed ne is quidem illam ad senectutem usque tenuit. Nam Eudociæ pater « Alexius, haud scio qua re impulsus, dolo eum comprehensum luminibus orbavit, erro « erroni infestissimus, et imperio dejectus simili calamitate conflictato inimicissimus. « Neque multo post excæcationem a Latinis comprehensus Ducas Byzantium reducitur, « et ob dominum et imperatorem suum comprehensum et laqueo enectum in judicium « adductus, pro sui defensione attulit, illum patriæ proditorem exstitisse et dignas suo « scelere dedisse pœnas. Neque se unum id fecisse, sed et reliquos illius cognatos. Verum « illi, spreta ejus oratione, et iis quæ adjungere cupiebat plane repudiatis, capitis « hominem condemnant, novo et violentissimo supplicii genere. Nam in altissimam « columnam, quæ in Tauro stat, perductum præcipitant. Is vero aliquandiu in pedes « descendens, deinde in caput subversus et humi allisus miserabiliter interiit. Sgurus « autem ducta Eudocia, marchione in Græciam transituro, ut paulo ante dixi, Thermopy- « larum angustias et altum montem eis imminentem, cæteraque loca quæ Græciæ aditum « intercludunt, accurate custodiebat. Verum nihilominus ille iis locis facillime potitus « est ob nostrorum ignaviam ac degeneres abjectosque animos, subinde potentiores « colere volentium; idque cum non magnum adduceret exercitum nec inter se consen- « tientem, sed plerisque in rebus, quippe ex multis urbibus collectum, dissidentem. Et « cum ipsam Bœotiam invaderet, tam cupide susceptus est quam quisquam qui ex lon- « ginqua et diuturna peregrinatione domum revertitur. Progressus etiam Attica potitur, « et arci præsidium imponit. Cum autem idem archiepiscopus, ut pridem Sgurum, ita et « tunc marchionem propulsare posset, tamen tempus a resistendo alienum esse ratus, « quippe urbe imperatrice expugnata et tam Orientalibus quam Occidentalibus provinciis « Latinæ hastæ umbram subeuntibus, citra dimicationem munitione cedit. Postremo « Eubœa quoque, omissa defensione, supplices ad marchionem manus tendit, et exer- « citui Euripo concitatiori pontem substernit; et in ipso freto castellum ædificatum, in « eoque sedentem exercitum cernit, a quo mutabiles insularium animi et callida consilia « a defectione coercerentur. Sed quid meam orationem barbari antevertunt et historiæ « cursum occupant, nec ab ullo adversario detinentur? nam hæc, ut Thebis spoliatis et « Athenis occupatis in Eubœam transierint, adhuc refert : illi vero, non ut pedites, sed ut « aeriæ volucres, alis supra historiam evecti, ad Isthmum tendunt, oppositum sibi Roma- « num exercitum profligant, urbem in Isthmo sitam locupletem olim Corinthum intrant. « Unde Argos transeunt; Laconiam pervagati impetum in Achaiam faciunt. Inde Melbo- « nem petunt; ad Pylum Nestoris patriam contendunt. Ad Alpheum etiam accessuros « arbitror, ex eoque potos et lotos veterem jucundam fabulam audituros, fluvium eum « Arethusæ fontis Siculi, quem Italorum filii bibunt, amore liquescentem vereri ne sua « aquæ successus Latinorum et res quas contra Græcos gesserint inscriptas ad populares « eorum perferre cogatur. Verum, o Græce fluvie Alphee, latex per salsuginem manans « potabilis, res auditu mira, amoris incendium, cave Græcorum calamitates Siculis bar- « baris explices, aut commemores quantas res populares eorum contra Græcos gesserint, « ne choreæ ducantur, ne pæanes cantentur, ne plures hostes appellant. Paulisper « exspecta. Multæ sunt belli vices; tesseræ instar volvuntur res mortalium. Nunc bis, « nunc illis favet victoria; ne Alexandro quidem ferunt omnia successisse ex sententia, « nec Cæsaris fortuna caruit offensionibus. Per ipsam Arethusam te obtestor. »

Huc usque Nicetas, ex cujus narratione traditio de regionibus Græcis a Latinis expugnatis per 41 iambos trimetros in chronicum metricum ab Angelo Maio an. 1828 editum transiit; compositum autem est chronicum illud ab Ephraim, monacho Byzantino, qui Thermopylas in municipium Atticæ convertit, et certamen ducem Naupliotam inter et archiepiscopum Atheniensem in hocce tetrasticho absolvit :

Τέλος προσαρράσσει δὲ καὶ ταῖς Ἀθήναις·	Postremo Athenas ipsas adoritur.
Ἀλλ' ἀποκρουσθεὶς ἀρχιποιμένος λόγοις	Sed repulsus sapientissimi antistitis
Τοῦ Χωνειάτου Μιχαὴλ τοῦ πανσόφου,	Michaelis Choniatæ eloquentia,
Θήβαις ἐφορμᾷ ταχέως ἐπταπύλοις.	Thebas confestim Bœotias invadit.

Brevius dein de Atticæ et regionum vicinarum expugnatione :

Μαρκέσιος δὲ τὴν Βοιωτίαν φθάσας,	Marchio Bœotiam ingressus
Ταύτην παρεστήσατο ταῖς στρατηγίαις·	Armis eam subegit:
Κρατεῖ προϊὼν Ἀττικῆς σὺν Εὐβοίᾳ.	Atticam cum Eubœa suæ ditionis fecit.

§ V. *Quæ Athenis post Michaelis tempora acciderunt.*

Niceta auctore Sgurus post cladem ad Thermopylas acceptam Acrocorinthum se recepit, ubi ut bellua in antro se abdidit, corpusque contra Latinos defendit. Athenas deinde (unde Michael excesserat, et cujus arx a multis Francorum copiis custodiebatur) et Bœotiam Bonifacius, rex Thessalonicæ, eminentissimo e consiliariis suis, Ottoni de Rupe gubernandas tradidit; utriusque autem provinciæ sicut Eubœæ et Bodonitzæ dominium Guillelmo de Champlitte cessit, quia ex Achaia et Elide profectus Peloponnesum subjugare cœperat.

Καὶ ἐκεῖνος γὰρ ὡς εὐγενὴς καὶ ῥήγας ὁποῦ ἦτον,	Ille autem generosus ut rex erat,
Τοῦ ἔδωκε καὶ ἐχάρισεν τῆς Ἀθηνοῦ τὸ ὁμάτζιο.	In homagium ei dedit Athenas;
Μέγαν Κύρην τὸν ἔλεγαν, οὕτως τὸν ὠνομάζαν	Ut Magnus Dominus sultani nomen accepit,
Ἐκεῖνον ὁποῦ αὐθέντευεν ἐτότε τὴν Ἀθήναν·	Qui illo tempore Athenas imperio rexit;
Ἐκ τῶν Ἑλλήνων τὸ ἐξάσι τὸ ὄνομα γὰρ ἐκεῖνο.	Nomen autem a Græcis mutuati sunt.
Ὁμοίτως γὰρ τοῦ ἔδωκε τρία ὁμάτζια τοῦ Εὐρίπου,	Item tria homagia super Euripum
Τῆς Πονδενίτζας ἀλλοῦ, τὸ ἐκράτησεν ὁ Μαρκέζης,	Et super Bodonitzam, concessit marchio lege san- [ciens ut incolæ
Νὰ τὰ κρατοῦσιν ἀπ' αὐτὸν καὶ αὐθέντην νὰ τὸν [ἔχουν.	Eum pro domino suo agnoscerent.
Ὁ αὐθέντης δὲ τῆς Ἀθηνοῦ ἀπὸ Βουργουνιὰν [ἦτον, κτλ. (1)	Oriundus autem erat Athenarum gubernator ex [Burgundia, etc.

Ab Ottone de Rupe (Ὀθῶν ντὲ λὰ Ῥῶτζε), Burgundione, Athenarum moderatore, cujus nepoti ac successori Ludovicus sanctus, rex Franciæ, principis Achaiæ dignitatem concessit, i. e. anno 1205, series incipit principum Francorum qui per ducentos quinquaginta annos ad 1453 usque Athenas regebant, qua in urbe inde a Codro et Pisistratidis rex nullus sederat, et ubi quinque sæculis post illum Burgundionem, alteri cuidam Ottoni, Germani sanguinis, reservatum erat, ut magnam Græciæ partem cum dignitate et honore leni sceptro subjecerit.

Una cum domino sæculari eoque usurpatore Athenarum, Michaelis expulsi sedem archiep. Romanus, nomine Berardus occupavit, quem non nisi ex epistolis quas Innocentius III PP. ei scripsit, novimus. In notis quas editor Fr. Bosquetius adjecit (ed. Tolos., not. p. 9) Michaelis Choniatæ mentionem facit ita duriuscule scribens: « Græcis rerum dominis Atheniensi Ecclesiæ præerat Michael Choniates, qui captis Athenis a marchione Montisferrati urbe cessit, ut narrat ejus frater Nicetas, qui eum nobis *Græca fide* et fraterno affectu *sanctum prædicat.* » Nihilominus idem alio in loco, hunc Michaelem cum archiepiscopo Romano confundere videtur, ad quem Innocentius litteras scripsit. Ex istarum epistolarum una patet, ut Schlosserus quoque (*Hist. exped. Crucig.* II, p. 63) declarat, a Latinis e pluribus diœcesibus, civitatibus, etc., expulsos fuisse Græcos eadem inclementia, qua postea a Turcis (2). Videre etiam est e duobus aliis epistolis Papæ ad archiep. Thebanum (l. I, ep. 110) et archiep. Amyclæensem (l. IV, ep. 98), Ottonem in certaminibus sæcularibus et ecclesiasticis anathema incurrisse, cujus rei pertæsus, dignitate abdicata, anno 1221 nepotem Guidonem sibi succedere voluit et in Franciam reversus est.

§ VI. *Michaelis senectus et obitus.*

Michael exsul non minus tragice quam Nicetas aulicus, totius imperii Romæorum miserrimum statum, gregis custodiam ereptam et exsilium deplorat (3): « Lamentationis copiosa mihi materia adest tum ob communem calamitatem tum propter meam ipsius, eapropter quod templum illustre, opulentum, proh Deum immortalem! quod majores nostri Deiparæ consecrarant, cujus altare meæ custodiæ creditum erat, ante oculos meos ab hominibus sacrilegis spoliatum vastatumque est. Ipse autem post triginta annos quos ibidem peregeram, ut truncus aridus, inutilis, vi ventorum e sacrario Domini ereptus, contra ripas, contra rupes, in imum mare abreptus vix jam vivo. Ecce exsilio damnatus, sine sacerdotio, sine festorum solemnitate, sine urbe, sine civibus, bubonis instar de calamitate omnium et in eo ipsius infortunio amare lamentor. » Ex inscriptione porro nonaginta, quas codex Bibl. Laur. asservat, epistolarum videmus, insulam Ceon pro refugio eum habuisse: τοῦ αὐτοῦ ἐπιστολαὶ ἃς ἔγραψεν ἀπὸ τῆς νήσου τῆς Κέω. Id quod tenore epistolarum confirmatur, siquidem P. Morellus monasterium S. Prodromi in ista insula ut asylum ejus designat.

Hoc in loco senem exsulem annuntiata fratris mors mirum in modum afflixit, quem

(1) *Βιβλίον τῆς κουγκέστας της Ῥωμανίας καὶ του Μωραΐως*, p. 59. Ed. Buchon. Paris, 1845.

(2) « Dilectus filius Otto de Roca, dominus Atheniensis, per litteras vestram petiit providentiam admoneri, ut in castris suis et villis in quibus duodecim Latini abundantes certas habuerint mansiones, proprios sacerdotes, quibus integræ a Latinis laicis decimæ persolvantur, instituere curaretis, » etc. Innoc. III, *Epist.* lib. XIII, ep. 418.

(3) Vide infra, col. 371.

sibi superstitem fore desideraverat. Nicetas Acominatus, post captam Cpolim, ut omnes ii qui ingenio, virtutibus, in patriam amore excelluerant, cum uxore et liberis Nicæam Bithyniæ se recepit, ubi apud Theodorum Lascarin imperatorem non minus quam apud Comnenos auctoritate valebat, id semper agens ut civibus Byzantii exsulibus auxilio ac præsidio, fratri autem seni exsuli solatio foret. Michael quidem in *Monodia* hæcce dicit: « Licet procul a me viveret, quoties eum vivere ac valere nuntii attulissent, quasi novo spiritu afflatum me sensi. Et ut David animæ suæ solamen reperiri non posse dicit, exhilarari autem ubi primum Dei memoria ipsi in mentem venerit; ita ego quoque ubi præsentium ærumnarum pondere molestarer, mirum solamentum sensi ubi fratrem valere accepi. Quotiescunque itaque epistola fraterna manu signata afferebatur, vultus ac sermonis ejus intime memor caput et manus tangere et osculari mihi videbar; et extemplo atra cura ex animo excessit et gaudio novo locum dedit. » Hæc cum legeris amoris fere plus quam fraterni testimonia, jam non miraberis, si idem dicit se umbra mortis obstringi ob gubernaculum vi ipsi ereptum morte fratris Nicetæ, qui Michaeli et Joanni consobrinis æque flebilibus Romæorum imperio in morte successerit. « Si tanti viri obitus, Michael adjicit, Europam et Asiam æquo dolore ac desiderio afflixit, adeo ut mortem tuam, o anima charissima, ferre non sustineant, quis tandem nostrarum lacrymarum ac gemituum modus erit? » Sequitur de luctu communi gentis Acominatorum per Europam et Asiam disseminatæ, cujus individui defuncti splendore illustrarentur, et qui ejus auxilium multifariam experti sunt. Deinceps de dolore viduæ loquitur, neptæ magni Belisarii, quam uxorem ducturus Nicetas, sicut in omnibus gravioribus rebus fratris consilium expetierat; de luctu liberorum teneræ ætatis, e quibus unus errabundus vagabatur; de proprio suo luctu et plaga irremediabili quam fratris mors acerba inflixit. Jam sibi lacrymas pra doloris magnitudine deesse queritur, unde sibi calamitates vitæ futuras siccis oculis ferendas fore, donec ipse in remoto terræ angulo aut in medio mari projectus, senex juniori fratri successerit. Vir pius cum esset, Deo ipsi diem dicit, adeo dolor mentem occaecarat: « Dolor adeo me stimulat ut voces proferam quæ impietati ac temeritati forte dabuntur. Cur enim ego canum caput et annis gravis, inutile tandem terræ pondus ac ulcus diutius in hoc carcere retineor? »

In promptu non est dicere quo anno Michael vinculis corporis liberatus decesserit; jam enim vita otiosa in monasterio transigenda graviter incommoda sub finem esse debebat. Eum tamen anno 1215 in vivis fuisse epistola quam ad Manuelem patriarcham dedit probare videtur; ad alium neminem enim scripta esse potest nisi ad Manuelem Charitopolum illo ipso anno ad patriarchatum evectum. (V. Le Quien, *Oriens Christ.* t. I, p. 278). Hæc eadem epistola et plures aliæ quas in Ceo insula composuit probare possunt Michaelem, quamvis solitarium, ut ipse quidem dicit, nihilominus sub finem vitæ præstantissimis imperii viris per litteras saltem conjunctum fuisse, ipsumque Lascarim imperatorem in ejus amicorum numero fuisse. Sed quare non orthodoxi hujus et amici principis domum habitavit? Cur non Nicææ vivere maluit prope Phrygiam, ubi frater dilectissimus cum suis vixit et in medio populo demortuus est, quam in Ceo insula petrosa Ægæi maris, hæreticisque vicinus occidentalibus, de quibus in epistola ad Euthymium scripta queritur? Ad hanc is fere quæstionem respondebit qui in patria Bacchylidis ac Simonidis Hymettum et Brilessum sub auroram coruscantes vidit; qui Michaelem in Thesei urbe per generationem pedum Dionysii Areop. manibus portasse et postremo Dexippi gladium non sine gloria strinxisse meminerit.

§ VII. *Scriptorum Michaelis catalogus, in bibliotheca Florentina secundum Bandinius. Præfatio.*

Scripta a Michaele opera, non minus quam ossa in Cei ripis, in Occidentis bibliothecis oblivioni data esse videbantur. Huc usque non nisi orationum satis multarum summaria, tractatus, epistolæ, carmina quorum pauca aliqua Græce, duo maximi momenti Latine tantum a Michaele Choniata supersunt.

Anno 1767 bibliothecæ Laurentianæ quæ Florentiæ est, custos, A. M. Bandinius Academiæ Parisiensi libellum misit sub titulo *Epistola de Michaele Acominato ejusque scriptis*, quem anno sequenti in catalogo codicum Græcorum bibliothecæ Laurentianæ reproduxit. Nos catalogum collectionis Michaelis scriptorum integræ, quorum summam jam Montfauconius in *Bibliotheca bibliothecarum manuscriptorum*, I, p. 335 seqq. dedit, e Bandiniano catalogo extractam, nulla habita titulorum latinorum ratione, damus, et Bandinii exemplum secuti, titulos eodem, quo in codice leguntur, ordine in medium proferimus, præmissa Anonymi ad Michaelis opuscula Præfatione, quam primus edidit doctissimus Tafelius in Dissertatione *De Thessalonica ejusque agro*.

I. p. 1. *Προθεωρία εἰς τὴν παροῦσαν βίβλον τοῦ . . .*

(Nihil amplius; scriptoris nomen in lacuna intercidit. (V. Tafel, *l. l.*, p. 576 *et seqq.*)

Φιλόλογος ὁ τοῦ βιβλίου τοῦδε πατὴρ, καὶ σοφίας ἐραστὴς ἑκατέρας, τῆς ἡμετέρας φημὶ καὶ τῆς θύραθεν, ὡ. ἔστιν ἀπ' αὐτῶν τῶν συγγραμμάτων γνῶ-

Litterarum et omnis sapientiæ vere amicus hujusce libri auctor est, quod lector benevolus ex ipso scripto facile dijudicabit. Sed longiorem hac

ναι τὸν ἐντυγχάνοντα. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν δέοιτο πλείονος, οἶμαι, λόγου, ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον προδιοριστέον, ὡς τῶν λόγων ἕνιοι μὲν πρὸ τῆς ἱερωσύνης ἐγράφησαν (ὁ πρῶτος δηλονότι, ὁ πρὸς τοὺς αἰτιωμένους (1) τὸ ἀφιλένδεικτον· καὶ ὁ ἑφεξῆς, ὁ τοῦ μακαρίτου ἀρχιεπισκόπου Χονῶν ἐγκωμιαστικός· καὶ ὁ μετ' αὐτὸν, ὁ πατριαρχικός)· οἱ δὲ λοιποὶ πάντες μετὰ τὴν ἱερωσύνην. Καὶ δεῖ μὴ ἀγνοεῖν τοῦτο τὸν σὺν ἐπιστήμῃ τοῖς λόγοις ἐντευξόμενον καὶ συγγνωσόμενον τῷ ἀνδρὶ, εἰ νῦν μὲν πρὸς τὸ νεανικώτερον ἀποθρασύνεται, καὶ τοῖς ἐκ ποιητικῆς ὀνόμασιν ὡραΐζεται, κουρίζων, ὡς ἄν τις εἴποι, καὶ ὑπὸ θερμότητος ἐκφερόμενος· νῦν δὲ ὕπαυχμος· φαίνεται τὰ πολλὰ, καὶ τὸ ἀγλευκὲς περιπτύσσεται. Αἰτία γὰρ οὐ τοσοῦτον ἡ ὕλη τῶν ὑποθέσεων, ὅσον ἡ τῶν βίων διαφορά. Πλὴν καὶ οὕτως ἡ ὁμοιότης ἀπάντων διαφαίνεται, καὶ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς φῦναι τούτους κἀκείνους κατηγορεῖ. Ἔτι κἀκεῖνο προθεωρεῖν ἀναγκαῖον, ὡς, ἡνίκα μὲν ἦγε σχολὴν, καὶ περὶ μόνους εἶχε τοὺς λόγους, ἐπιδείξεως χώραν οὐδ' ἐπὶ κοινοτέρου ἀκροατηρίου ἐθεατρίσατο· εἴ τι δὲ ἐπονήσατο, καθ' ἑαυτὸν, ὅ φασιν, ᾄδων ἐπονήσατο· τοῦτο δ' ὅσον κολούει τὴν ἐπὶ λόγοις ἀκρίβειαν ἅμα καὶ φιλοτιμίαν, ἴσασιν οἱ εἰδότες. Ἐπεὶ δὲ ἱερωσύνης ἐπέβη καὶ παρὰ τοῦ ἐπαγγέλματος· τὸ τοῦ λέγειν καὶ γράφειν ἐνδέσιμον ἔλαβεν, οὐδ' ἐνταῦθα τὰ τῆς ἐπιδείξεως εἶχε προβάλλειν φιλοτιμότερα· τοῦτο μὲν τῆς ἱερωσύνης· οὐ προσποιουμένης οὐδὲ τὰς ἐν λόγῳ ἐπιδείξεις, ὥσπερ οὐδὲ τὰς ἐν ἑτέρῳ οἱῳδηποτοῦν κατορθώματι, ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον κηλῖδας νομιζούσης καὶ μειρακιώδη ἀθύρματα, ἢ σπουδάσματα· τοῦτο δὲ τῶν ἀκροωμένων Ἀθήνησιν οὐκέτ' ὄντων φιλομαθῶν, οὐδὲ προσεκχαιόντων τὴν τοῦ λόγου θερμότητα, μᾶλλον δὲ ποιούντων ἐπινυστάζειν, οἷς ὑπόκωφον ἐνδείκνυνται τὴν ἀκρόασιν, ἵνα μὴ λέγω, ὅτι ὅσα καὶ λύρας ὄνος, κατὰ τὴν παροιμίαν, τοῦ περισσόν τι λέγοντος ἐπιστρέφονται. Ἤ γε μὴν ἀσχολία καὶ τὸ ὑπὸ πραγμάτων ἀνθέλκεσθαι οὐκ ἐώντων ἐξακριβοῦσθαι τὰ τοῦ λόγου, μᾶλλον δὲ καὶ πάρεργα προσδιαζομένων λογίζεσθαι, τρίτον ὂν τῇ ἀπαριθμήσει, πρῶτον τῇ δυνάμει φαίνεται.

Ταῦτα συννοοῦντα τὸν ἐντευξόμενον, χρεὼν μὴ βαρὺν λογιστὴν καθέζεσθαι, ἀγάπης δὲ μᾶλλον, εἰ μὴ πάνυ τι τοῦ ἀκριβοῦς τὰ οὕτω πεπονημένα ἐκπέπτωκεν, ἀλλ' ἔστιν οὗ καὶ τῆς τέχνης ἐξέχεται, καὶ τὰς ἰδέας τοῦ πολιτικοῦ λόγου συγκίρνησι, καὶ οὔτε τὸ καθαρὸν ἔχει πεπατημένον καὶ εἰς χυδαιολογίαν καταβεβλημένον οὔτε τὸ περιβεβλημένον σφόδρα περιηγωνισμένον καὶ λαβυρινθώδες, ἀλλὰ καὶ ἡ περιβολὴ διευκρίνηται, καὶ τὸ σαφὲς περιβέβληται, καὶ μετρίως ἀμφότερα. Ἥρμοσται δὲ καὶ ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἰδεῶν, ἐς ὅσον ἐξῆν· μάλιστα δ' εἰς μέγεθος αἴρεται, καὶ πλέον, ἢ περ ὁ τοῦ πολιτικοῦ θεσπίζει κανών. Καὶ οὐ κακία τοῦτο δήπου τοῦ λόγου, ὅτι μηδὲ σφόδρα βουλομένῳ οἷόν τε ἦν, ὅσον ἐπὶ σεμνῇ ἐννοίᾳ μὴ διαίρεσθαι, αἷς πᾶσα χριστιανικὴ ὁμιλία κοσμεῖται· οὐ μόνον ἐν λογογραφίαι·, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν τῇ ἁπλῶς κοινωνίᾳ τοῦ λόγου. Ὅσα γὰρ, φησὶν ὁ ῥήτωρ τῆς Ἐκκλησίας, σεμνὰ, εἴ τις ἀρετὴ καὶ εἴ τις ἔπαινος, ταῦτα καὶ

A de re sermonem concinnare operæ non est pretium; id unum notandum est, plures eum orationum suarum antequam sacerdotii munus iniisset, scripsisse, et primam quidem: Ad eos qui indignabantur quod lumen suum sub modio posuisset; dein orationem laudatoriam in beatum archiepiscopum Chonarum; tertiam denique in patriarcham; cæteras autem omnes post initum sacerdotale munus editas fuisse; quas cum legerit aliquis mente candida, auctori ignoscet, ubi eum temeritate juvenili, flosculis poeticis pueriliter inhæret, et alibi oratorem se aridum et nudum gerit; cujus rei causa non dissertationum materia, sed differentia annorum habenda est, quibus illas composuit. Omnes tamen sic quoque similitudinem B aliquam præ se ferentes ab eodem se scriptore exortas esse satis clamant. In quo id quoque prænotare juvat quod, si decoro cum otio litteris solis studeret, non auditorum benevolentiam captaret, id unum agens ut sibi ipsi sufficeret. Hoc quantum noceat operi conficiendo, rerum hujusmodi periti probe norunt. Sed post sacerdotium quoque initum, ubi dicendi scribendive locus erat, vir parum ambitiosus longe ab omni ostentatione abfuit. Nec mirum; sacerdotes enim de operibus a se scriptis non magis quam de quacunque re mundana spiritus sumere decet; quæ omnia e contra pro nugis ac quisquiliis habenda sunt. Huc adde quod Athenienses nostri temporis, audiendi parum cupidi, arte oratoris difficulter excitantur, imo inter concionem obdormire solent, et parvi pendere eum qui egregiam aliquam rem protulit, a qua non minus quam asinus a lyra abhorrent. Si tertium dein impedimentum admittere voles, memento, otii absentiam, negotiorum urgentiam facere ut stylum et dictionem, rebus parvi momenti nimis intentus, minus cures.

Cujus rei memor lector non rigidus judex sedebit, sed indulgebit operi minus expolito, ubi artis vestigia aliqua in vocibus, ubi orationum ornamenta non contemnenda comprehendet cum claritate sufficiente. Sæpissime enim stylus ad sublime usque ascendit ultra quam fas est et ars oratoria permittit. Id quoque nullo modo cum vituperio notandum est si orator in edendis divinis meditationibus sublimitatem affectat, id quod nec in eloquentia Christiana, nec in oratione pedestri displicuerit. Namque Ecclesiæ summus orator dicit: Quæcunque pulchra, si qua virtus, si qua laus disciplinæ, hæc cogitate (*Philipp.* IV, 8). Si vero post munus sacerdotale initum, orationes elegantiam poeticam redolent, quippe quæ aliter politæ esse nequibant, non est quod lectorum veniam expetas haud ignorantium hodiernarum declamationum bacchicum furorem a sola Calliope oriundum, ut omittam

(1) In inscriptione hujus or. apud Band., Πρὸς τοὺς ἐχθομένους διὰ τὸ ἀφιλένδεικτον.

Demosthenica illa : Per terram ! per fontes! per fluminal per rivos ! et alia his similia plus quam dithyrambica. Qui autem majorum nostrorum scripta utpote antiqua exempla perlegere amant, meminerint velim, antiquos scriptores elegantiarum et leporis haud parcos fuisse, ut Socratici Plato et Xenophon. Sed et Polemo præfractim dixit, scripta pedestria humeris, poetica in plausris amovenda esse, quod novum rei nostræ documentum affert.

A λογίζεσθε. Εἰ δὲ καὶ μετὰ τὴν ἱερωσύνην λόγοι ποιητικοῖς ὀνόμασιν ἔστιν οὓς διανθίζονται, ἐπειδὴ οὐκ ἐξῆν ἄλλως μετέχειν τι καὶ τοῦ ἀβροῦ, τοῦτο οὐκ ἀπαιτήσεως ἄξιον πρός γε τοὺς εἰδότας, ὅπως τι τῶν νῦν ῥητορευόντων παράβαχχα πνέουσιν, ὡς κάτοχα τοῦ τῆς Καλλιόπης ἀτεχνῶς ἄθματος· οἷς λέγω, κατ' ἐκεῖνα τὰ τοῦ Δημοσθένους, μὰ γῆν, μὰ κρήνας, μὰ ποταμούς, μὰ νάματα· ἐπὶ πλέον ἢ πολλῷ καὶ τῶν διθυράμβων φροντικώτερον. Τοὺς δ' ἀποβλέποντας εἰς τὰ τῶν παλαιῶν συγγράμματα, καὶ πίνακας (ὃ φασιν) ἀρχαίας χειρὸς, ἐκεῖνο ἀπόχρη καὶ μόνον ὑπομνῆσαι, ὡς οὐδ' οἱ παλαιοὶ τἄλλα τῆς ποιητικῆς, καὶ δὴ τὸ τῆς λέξεως ἄνθος παράπαν ἀπεδοκίμασαν, καὶ μᾶλλον οἱ σοφώτεροι ἐκείνων, τοὺς Σωκρατικοὺς λέγω, ὧν ἐν τοῖς μάλιστα Πλάτωνα καὶ Ξενοφῶντα οἶδαμεν. Τοῦ δὲ Πολέμωνος οὐ μόνον ὁ ῥοῖζος, ἀλλὰ κἀκεῖνος· Τὰ μὲν καταλογάδην ὥμοις δεῖ ἐκφέρειν, τὰ δὲ τῶν ποιητῶν, ἀμάξαις, πᾶσαν τὴν τοιαύτην παραιτεῖται νέμεσιν.

II, p. 3, b. Πρὸς τοὺς ἀχθομένους διὰ τὸ ἀφιλένδεικτον. Inc. Ὁμήρῳ τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ. Fin. : ἡ βαθυπείρητος κοίλην εἰσέπτατο πέτρην.

III. Ἐγκώμιον εἰς τὸν μακάριον ἀρχιεπίσκοπον Χονῶν κύριον Νικήταν. Inc. Κωφὸς μὲν ἀνήρ. Fin. Τοῦτο γέρας ἔχει; λαβών.

Vix credere possum Bandinium, Caveum, Oudinum, Harlesium, hunc archiepiscopum cum Michaelis fratre Nicetæ historico confudisse, qui, ut omnes sciunt, munere sæculari fungebatur, et de cujus uxore ac liberis sæpe sermo est.

IV, p. 19. Λόγος ἐκδοθείς τινι τῶν ῥητορευόντων εἰς τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην κύριον Μιχαήλ. Inc. Ἐστί που Σικελικός τις λειμών. Fin. Ὦ στέλεχος φοίνικος πολὺν χρόνον.

V, p. 24. Τοῦ αὐτοῦ λόγος ὅτε πρῶτον ταῖς Ἀθήναις ἐπέβη. V. p. 12.

VI, p. 27, b. Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία ῥηθεῖσα κατὰ τὴν τρίτην κυριακὴν τῶν νηστειῶν, ἐν ᾗ καὶ ὁ τίμιος καὶ ζωοποιὸς σταυρὸς προτιθέμενος προσκυνεῖται. Inc. Καὶ ὁδοιπόρος ὀρθίας ἐλαύνων. Fin. Καὶ ἀκατάλυτον ἑορτὴ ἡμῶν. Ἀμήν.

VII, p. 28. Εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν βαΐων. Inc. Ὁ μὲν προφητικώτατος. Fin. Καὶ λέγειν κατὰ θεόν. Αὐτῷ ἡ δόξα κτλ.

Hujus orationis versio Latina integra exstat auctore Franc. Combefisio in *Bibl. Patrum concionatoria*, ed. Venet. t. IV, p. 419 sqq. Hæc quidem homilia, quam Combefisius elegantem orationem appellat, non nisi deumbratio est eloquentiæ Michaelis, quam certe nemo sanus cum Periclis ac Demosthenis facundia comparabit. Id certe non negabis, colorem quemdam et vim et dicendi suavitatem inesse huic certe *in Dom. Palmarum* homiliæ, ac Voltarium haud vere dixisse affirmando, Græcos istius temporis a majoribus præter garrulitatem nihil hæreditasse. Admonitio quidem quæ in fine legitur, ad virum quemdam quasi prorumpens adolescentem illum in memoriam revocat, de quo Nicetas in Historia de obsessis per Sgurum Athenis ut contemptore Ecclesiæ maligno atque adversario archiepiscopi loquitur evangelico ipsum amore protegentis ; qui num idem cum nostro fuerit non hujus loci est disquirere.

Sequitur de Michaelis scriptis. Fragmentum panegyridis in imperat. Is. Angelum dictæ; ad archiepiscopum Thessalonicensem Eustathium epistolæ.

VIII, p. 30, b. Προσφώνημα εἰς τὸν πραίτωρα κύριον Νικήφορον τὸν προσοῦχον ταῖς Ἀθήναις ἐπιστάντα. Inc. Τίς λαλήσαι τὰς δυναστείας τοῦ Κυρίου. Fin. Καὶ θεὸς πάσης παρακλήσεως ᾧ ἡ δόξα κτλ. XV epist.

IX, p. 38. Εἰς τὸν ἅγιον ἱερομάρτυρα Λεωνίδην καὶ τὴν συνοδίαν αὐτοῦ. Inc. Εἶτα πάλαι μὲν Ἀθήνησι. Fin. Ἧς γένοιτο τυχεῖν καὶ ἡμᾶς ἐν αὐτῷ Χριστῷ, κτλ.

X, p. 39, b. Προσφώνημα εἰς τὸν πραίτωρα κύριον Δημήτριον τὸν Δρίμην ταῖς Ἀθήναις ἐπιστάντι. Inc. Τὸν Θησέα φασὶν ἐκεῖνον. Fin. Καὶ γῆρας παρεκτείνων ἀκρότατον. XIX epist.

XI, p. 52, b. Ὁμιλία ἐπιστάντος τῷ κατ' Εὔβοιαν Εὐρίπῳ. Inc. Οἱ μὲν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. Fin. Καὶ ὧν καὶ κτλούμενος. νῦν τε καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

XII, p. 54. Θρηνῳδὰ ἐπὶ τῷ μακαρίτῃ κυρίῳ Θεοφυλάκτῳ τῷ Βελτζαριώτῃ. Inc. Θρήνους μὲν πλείους ἀμέτρους. Fin. Καὶ ποιμένος καὶ ἀμνοῦ δι' ἡμᾶς. Ἀμήν.

XIII, p. 57. Λόγος ἐγκωμιαστικὸς εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἰσαάκιον τὸν Ἄγγελον. Inc. Εἶτα βασίλισσα μὲν νότου. Fin. Καὶ τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς ἐπεκτείνοντος.

Hanc se panegyrim in imperatorem qui Andronici Comneni tyrannidi finem imposuit, publici juris facturum esse promiserat Tafelius in ed. sua Opp. min. Eustathii Thessal. p. 8, sed septem annis post nonnisi sequens exiguum fragmentum edidit demonstraturus in quam misero statu Attica languesceret, quippe quæ præ indigentia tributum imperatori regnum ineunti solvi solitum pendere nequiret

Athenæ coronam auream capiti victoris imponere non poterant; caret enim urbs denario, ut ipsa parum locuples est, imo incolis fere destituta in eo est ut p nitus interest, nisi, benevola aliqua

Αὕτη (urbs Athenarum) χρυσοῦν μὲν στέφανον οὐχ οἷά τε ἦν προσενεγκεῖν, καὶ τὴν νικηφόρον κεφαλὴν ἀναδῆσαι· ἀχρήματος γὰρ ἡ πόλις καὶ πενιχρὰ καὶ τοῦ κύκλου διαγραφῆ καὶ τῶν πόλεων

(*l.* πολιτῶν), καὶ παράπαν ἀφαντωθῆναι κινδυνεύουσα, εἰ μὴ νῦν ἀνενέγκοι μικρὸν καὶ συλλέξοι πνεῦμα, παρὰ τῆς μεγαλουργοῦς καὶ πλουτοδότιδος ἀναλαμβανομένη δεξιᾶς, καὶ μετὰ τῆς κοινῆς ἀναζώσεως ἀπολαύσοι καὶ ἰδίας ἐμπνεύσεως.

A manu auxiliante spiritum recuperat. Nam non nisi cum regno renascente ipsa renasci posse videtur.

Hanc panegyrin undecim epistolæ sequuntur.

XIV, p. 73. Ἐπιτάφιος εἰς τὸν μακαρίτην ἀρχιμανδρίτην τῶν ἐν Ἀθήναις μοναστηρίων κύριον Νέοφυτον. Inc. Εἰ καὶ Σολομῶν ἔφη που γνωματεύων. Fin. Ἢ πρότερον λεούμενος.

Post hæc codex orationem funebrem in archiepiscopum Thessalonicensem Eustathium exhibet. Sed ne ordinem temporum perturbemus, epistolas sex ad illustrissimum illum Ecclesiæ antistitem missas huic loco inserimus, textu Græco e Tafelio sumpto *(a)*.

XV, p. 78, b. Μονῳδία εἰς τὸν ἁγιώτατον Θεσσαλονίκης κύρον Εὐστάθιον.
XVI, p. 86. Ὑπομνηστικὸν εἰς τὸν βασιλέα κύρ. Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν.

Monendus erit lector ut hocce scriptum ad Alexium III Angelum tantummodo referat, qui auctore Niceta (*Hist.* p. 295 B), postquam fratrem regno spoliasset, sive ejusdem odio, sive quod nomen gentis, quæ per annos supra centum purpuram gestaverat, et unde ipse per matrem ortus erat, nobilius ducens, Comneni nomen adoptasset. Ut verum dicamus, de Alexio II imp., qui anno 1183 sextum decimum agens annum interfectus est, hoc loco cogitare haud licet, quod ordo chronologicus, quem Michael nunquam non religiose servavit, ejusmodi monogrammate turbaretur. De Alexio autem V aut VI sermo esse non potest, quia nusquam Comneni nomen assumpserunt, gentis nomine Angeli et Ducæ contenti; imo vero simile est de ipsorum regno brevi eoque tumultuario Athenienses parum curasse. Pius noster archiepiscopus, quem Atheniensibus a feroci Sguro obsessis quamcunque posset opem pro virili parte tulisse vidimus, hoc ipso scripto demonstrat se a sacris suis meditationibus non eum in modum absorptum fuisse, ut civium suorum salutem ac prosperitatem ex oculis amiserit. Quod dictionem auctoris nostri attinet, et quam justo devotiorem aliquis dixerit, memineris in omnibus quæ ad imperatores suppliciter scriberentur, summam semper humilitatem requisitam fuisse. Id autem minime silentio erit prætereundum Michaelem ore liberrimo imperatorem de prætorum ac magistratuum concussionibus et malis artibus monuisse, id quod nostris quidem temporibus iniquioribus certe auribus acciperetur. Ad politicam quidem Athenarum historiam illustrandam libellus præsens plus quam ad Eustathii litterariam dilucidandam contribuerit, quippe quæ nobis monstrat, certas Athenis immunitates fuisse non spernendas quæ vi prætorum usurpativa nefarie læderentur. Dictionis deinde Michaelicæ barbaries et obscuritas gravissima in aliam linguam tradncentibus obstacula præbent. Hanc scriptiunculam in codice Laurentiano octodecim epistolæ sequuntur.

XVII, p. 93. Προσφώνημα εἰς τὸν γυναικάδελφον τοῦ βασιλέως Βασίλειον τὸν Κομνηνόν. Inc. Τὸν μεγαλουργὸν Ἡρακλῆν. Fin. Τῆς μετώπου λυχνίας τῶν ἀνακτόρων.

XVIII, p. 98, b. Προσφώνημα εἰς τὸν μέγαν Δούκαν τὸν Στρυφνόν. Inc. Ἔδει μὲν διαμεμενηκέναι Ἀθήνας. Fin. Καὶ πρὸς τοὺς ἐκεῖσε γαληνίους λιμένας μεθορμίζοντος. *Postrema hujus allocutionis recentiori manu suppleta sunt propter unius folii defectum ante pag.* 101, *cujus propterea prima verba* τῇ δόξῃ· διδοξασμένα δὲ ὅμως πάντα κτλ. *quo pertineant ignoramus; ultima tamen esse alicujus homiliæ, patet ex conclusione, quæ ita habet:* Ὧν ἐν μεθέξει καὶ ἡμεῖς εὑρεθείημεν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, κτλ. Bandin. p. 15.

Quatuordecim epistolæ non parvi momenti, siquidem rerum maximarum, quarum Michael testis fuit, ut Constantinopolis captæ, belli contra Sgurum et Latinos gesti, auctoris exsilii usque ad mortem fratris documenta exhibent.

XIX, p. 116, b. Μονῳδία εἰς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ κύριον Νικήταν τὸν Χωνιάτην. Inc. Ἡ πονηρᾶς ἀγγελίας, ὦ πικρᾶς ἀκοῆς, ἧς ἀδοκήτως μοι ἐπιπεσούσης ὥτα μὲν ἀθρόως περιβομβηθέντα ἀμφοτέρω ἦχησε! *O acerbum nuntium ac tristissimum, quo aures meæ mire resonant.*

Superest hæc oratio funebris in Latinum tradita sermonem a Petro Morellio, et legitur in *Historia rerum in Oriente gesturum*, Francof. 1568 et in Bibliothecis PP. Post Monodiam 78 epistolæ leguntur:

XX, p. 164. Προθεωρία εἰς τοὺς ἀπὸ ψυχῆς καὶ σώματος λόγους. Inc. Τὴν τοῦ λογικοῦ μέρους τῆς ψυχῆς διαφοράν. Fin. Ταῦτα ἔδει προθεωρηθῆναι, καὶ δὴ προτεθεώρηται. Ex orat. animæ: Εἰ μὲν παρ' ἄλλοις οὐκ εἰδόσιν ἐπ' ἀκριβὲς, τὴν κατ' ἐμοῦ ἐπήρειαν τοῦ συζύγους τότε σώματος. Fin. Δι' ὑμῶν κτλ. — P. 169. Ex orat. corporis: Ὅσην μὲν ὄβριν καὶ λοιδορίαν καὶ ἕλκα σώμασι ξυμφορήσασα κατέχεέ μου ἡ σεμνὴ ψυχή. Fin. Ψῆφος καὶ τὰ πραχτέα, καὶ μὴ διορίζουσα. — P. 176. Ἡ διαίτησις τῶν δικαστῶν. Inc. Ἐπειδήπερ καὶ ἀμφοτέρων τοὺς λόγους ἠκούσαμεν ἀνὰ μέρος. Fin. Εἰς τὴν χώραν τῶν ἀσεβῶν ἀπενεχθῆναι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κτλ.

Prolixa hæc et absurda *Prosopopœia*, quam Morellius nominat, non Michaelem auctorem habet, sed Gregorium Palamam, archiep. Thessal., qui apud Catholicos Romanos hæreseos promotor audiebat. Tales enim Michaelem, senem calamitosum, in animo pueriles ludos agitasse longe a vero abhorret.

XXI, p. 177. Τοῦ αὐτοῦ σχέδος. Inc. Εἰ καὶ μὴ χρόνιος ἦν ἐν γῇ βαρβάρων. Adde locum mutilum: Οὕτωσί εἰσεκώμασε τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων, καὶ τὸ μήπω...

(a) Michaelis scripta infra collocamus: ideo titulos hic tantum exhibemus. Edit. Patr.

Dein versus aliquot iambici sequuntur, quorum primus :

Ἀλλ' ὦ κατοικῶν οὐρανοῦ κῦτος μέγα, κ. τ. λ.	Qui amplum incolis firmamentum.

XXII, p. 180. Carmen hexametrum cum hac inscriptione : Τοῦ Ἀθηνῶν (archiepiscopi Athenarum).

Præcedunt tituli loco septem versus minio exarati, nullo prorsus metro, et procul dubio librarii ignorantia aut negligentia male habiti. Quos, nulla adhibita emendatione, secundum Bandinium subjicimus.

Ἡσυχίης τόδ' ἄθυρμ' ἐμὸν, τελέσχη μακρά.	Quos vides otii fructus, nugæ sunt, nævi ;
Ἀνδρὸς ἀκηδιόωντος ἀήματι νυσταλόεντι,	Quales somniator male sanus excitat ;
Οὐ μὰν ἄμουσον πάμπαν, ὅλον τε πόνῃ πέπαικται.	Nec tamen Musarum afflatu prorsus carent,
Ἀλλ' ἐπιμὶξ τῆς παιδιῆς ἔσθ' ἅκεν ἐσπούδασται·	Imo joci seriis misti exhibentur,
Οὐδέ γε αὖ ἱερῇ πολιῇ καθάπαξ ἀπεικός.	Quales senem venerandum non dedecent.
Οὔνομα καὶ Θεανὼ κικλήσκεται, οὔνομα σεμνόν.	Theano nomen cuivis audienti sacrum ;
Καί κε σὺ τοῦτο γνώσεαι, ὦ φίλος, αὐτίκ' ἐπελθών.	Sed id tu ipse ubi volueris, cognitum habebis.

Primus carminis versus legitur :

Κόσμον ἐμῶν προθύρων συκέην σκιόεσσαν ἀείδω.	Ficum cano ædes meas obumbrantem.

Ultimus :

Δουλοσυνάων ἀργαλέα πρόταμῶν ζυγοδέσμα.	Servitutis vincula prementia dirimens.

XXIII, p. 185, b. Septem carmina, quorum quatuor prima : Εἰς τὴν κοίμησιν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, εἰς τὴν δευτέραν παρουσίαν, εἰς τὸ θεοτόκιον et εἰς τὸν μονόχερων (*sic!*) numeris hexam., tria posteriora, Εἰς τὴν σταύρωσιν, εἰς τρίμορφον et εἰς ἀγγέλους, metro iambico composita sunt.

XXIV, p. 187. Ἀρχαί τινων διαφόρων ἐπιστολῶν 23 numero, styli exercendi gratia, sicut Bandinius autumat, exaratæ.

Hinc inde Bandinius (p. 19-36) universas Michaelis epistolas ordine chronologico in codice observato enumerat, addendo : *Epistolarum* CLXXX *Michaelis Acominati, Atheniensis metropolitæ, recensio per alphabeti litteras digesta.*

En, ordine alphabetico quoad nomina eorum ad quos missæ fuere, epistolarum Michaelis seriem damus, additis aliquibus notulis e Lequienii *Oriente Christiano* aut Ducangii *Glossario ad Scriptores mediæ et infimæ Græcitatis* desumptis.

Τῷ γέροντι τῆς μονῆς τοῦ Κομνηνοῦ κυρ. Ἀθανασίῳ. — Τῷ πατριάρχῃ κυρ. Βασιλείῳ. — Τῷ λογοθέτῃ κυρ. Βασιλείῳ τῷ Καυατηρῷ. — Τῷ γυναικοθείῳ τοῦ βασιλέως σεβαστοῦ Λασκαρέως κυρ. Βασιλείῳ τῷ Καματηρῷ (1). — Τῷ Πικριδίῳ κυρ. Βασιλείῳ, τῷ λογαριαστῇ (2) τοῦ πραιτωρίου. — Τῷ μεγάλῳ λογοθέτῃ τῷ Βελισσαριώτῃ. — Τοῖς Βελισσαριώταις. — Τῇ Βεριδοήσῃ. — Τῷ τεσσαράκοντα πήχῃ κυρῷ Γεωργίῳ. — Τῷ μεγάλῳ σκευοφύλακι (3) (ἔπειτα τῷ πατριάρχῃ) κυρῷ Γεωργίῳ τῷ Σιφιλίνῳ. — Τῷ Ἰλαδάτῃ κυρ. Γεωργίῳ. — Τῷ ἀναγραφεῖ (4) κυρ. Γεωργίῳ τῷ Κολυμβᾷ. — Πρὸς τὸν αὐτὸν καὶ τὸν σύντροφον αὐτοῦ κυρὸν τὸν Νομικόπουλον. — Τῷ Καμάχωνι κυρ. Γεωργίῳ. — Τῷ ἀνεψιῷ αὐτοῦ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ σεβαστῷ. — Τῷ ἀρχιτρῷ κυρῷ Γεωργίῳ τῷ Καλλίστῳ. — Τῷ υἱῷ αὐτοῦ κυρῷ Γεωργίῳ. — Τῷ Βαρδάνῃ κυρ. Γεωργίῳ. — Τῷ πιστοφίλῳ κυρ. Γεωργίῳ. — Τῷ Θηβῶν γραμματικῷ. — Τῷ ᾱ σηκ. (fort. κρατητηρίῃ. B.) κυρ. Δημητρίῳ τῷ Δρίμῃ. — Τῷ σεμνῷ καὶ ἐπὶ τοῦ κανικλείου (5) κυρ. Δημητρίῳ τῷ Τορνίκῃ. — Τῷ λογοθέτῃ (τοῦ δρόμου) κυρ. Δημητρίῳ τῷ Τορνίκῃ cum voc. initial. : Αἰεὶ παῖδες ἀ Ἕλληνες (6). — Τῷ μεσάζοντι (7), τῷ Τορνίκῃ κυρ. Δημητρίῳ. — Τῷ Καρύστου κυρ. Δημητρίῳ. — Τῷ μακρεμβολίτῃ κυρ. Δημητρίῳ. — (incipit : Οἶμοι, οἶμοι, ὅτι τῆς ὑπεροχίας). — Τῷ Γαρδικίου (8) καὶ Θεσσαλονίκης ἐπισκόπῳ κυρ. Ἐπιφανίῳ. — Τῇ τυχο (*supersc.* μρ.) κυρᾷ Εὐγενείᾳ. — Τῷ Νέων Πατρῶν ὑπερτίμῳ κυρ. Εὐθυμίῳ. Πρὸς τὸν αὐτὸν Ἀθηνῶν τοῦ ὑπερτίμου Νέων Πατρῶν κυροῦ Εὐθυμίου. Τῷ Τορνίκῃ κυρ. Εὐθυμίῳ. — Τῷ αὐτῷ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἁγιοσοφίταις. Πρὸς τὸν κυρὸν Εὐθύμιον. — Τῷ Θεσσαλονίκης κυρ. Εὐσταθίῳ. — Τῷ ὁσιωτάτῳ κυρ. Ἰσαΐᾳ τῷ Ἀντιοχείτῃ. — Τῷ Φουρνίτῃ τῷ Θεογνώστῃ. — Τῷ πατριάρχῃ κυρ. Θεοδοσίῳ. (9)— Τῷ Ματζούκι κυρ. Θεοδοσίῳ.—Τῷ (ἐπὶ τοῦ κανικλείου) σεμνῷ κυρ. Θεοδώρῳ (10)

(1) Basilius Camaterus fuit patriarcha Constantinopolitanus ab a. 1183 ad a. 1186, ac Theodosio in insulam Terebinthum secedenti successit. Bandini. (Cf. Nicet. Hist. p. 169 A.)

(2) Λογαριαστῶν duo genera erant ; primi dicebantur λογαριασταὶ τῆς αὐλῆς, ii nimirum, qui in palatio merentibus stipendia exsolvebant ; alteri λογαριασταὶ τῆς πλόας, qui classis rationes expendebant : prioris generis erat hic Basilius. B. (Cf. Goar ad Codin. ed. Par. p. 33, n. 64, Gretser, ib. p. 212).

(3) Σκευοφύλαξ erat qui sacra ecclesiæ vasa custodiebat. B.—(Cf. Gretser et Goar. l. l. p. 101, et p. 10, n. 8.)— Georg. Xiphilinus ex magno sceuophylace creatus est patriarcha Constantinop. a. 1192. B.

(4) Ἀναγραφεύς, proprie descriptor, erat tributorum exactor B. (Du Cange, l. l. p. 47.)

(5) Κανίκλειον, caniculus, erat atramentarium imperatoris, cui qui præerat, ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου dicebatur ; hoc autem illi nomen est inditum, sive quod caniculi formam referret, sive quod caniculis fictitiis, ut hodie etiam fieri solet, sustentaretur. B.

(6) Plat. Tim. ed. Stephan. p. 22.

(7) Μεσάζοντες dicebantur, qui in aula imperatoris primas obtinebant, scilicet rerum ministri. B. (Du Cange, glossar. gr. p. 909, conf. Goar. l. l. p. 72, n. 38.)

(8) Gardicium unus erat ex episcopatibus metropolitano Larissæ in provincia Thessaliæ subjectis. B. (Cf. Le Quien, *Or. chr.* II, p. 105.)

(9) Fuit monachus collis S. Auxentii et patriarcha Constantinopolitanus ab a. 1178 ad a. 1183. B. (Conf. Nicet. p. 139, 158, 164 et 168.)

(10) Ille est fortasse Theodorus Irenicus, cognomine Copas, qui anno postea 1215 Nicææ patriarcha electus est. B.

τῷ Εἰρηνικῷ. —Τῷ Εὐρίπου κυρ. Θεοδώρῳ.— Τῷ κρατίστῳ κυρ. Θεοδώρῳ τῷ Δούκᾳ. — Τῷ Βελισσαριώτῃ κυρ. Ἰωάννῃ.—Τῷ Θηβῶν κυρ. Ἰωάννῃ. — Τῷ Θεσσαλονίκης κυρ. Ἰωάννῃ.— Τῷ παρακοιμωμένῳ (10') κυρ. Ἰωάννῃ τῷ ἠνοπό (ντι).—Τῷ καλῷ καιρῷ κυρ. Ἰωάννῃ. —Τῷ Ναυπάκτου κυρ. Ἰωάννῃ.— Τῷ καθηγουμένῳ τοῦ ἁγίου Μελετίου κυρ. Ἰωαννικίῳ.—Τῷ καθηγουμένῳ τῆς μονῆς (11) τοῦ κυνη(γίου) τῶν φιλοσόφων. — Τῷ καθηγουμένῳ τῶν ἁγίων ὁμολογιτῶν. — Τῷ καθηγουμένῳ τῆς σεβασμίας μονῆς τῆς Καισαριανῆς. — Τῷ πανεντιμουπερτάτῳ θείῳ τοῦ βασιλέως Κασταμονίτῃ. — Τῷ Πηγονίτῃ κυρ. Κωνσταντίνῳ. — Τῷ θεοφιλεστάτῳ σπαθαρίῳ (12) κυρ. Κωνσταντίνῳ. — Τῷ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς σακέλλης (13) κυρ. Κωνσταντίνῳ τῷ Μεσοποταμίτῃ. — Τῷ λογοθέτῃ τοῦ δρόμου κυρ. Κωνσταντίνῳ τῷ Τορνίκῃ. — Τῷ Κρήτης ἀρχιερεῖ.— Τῷ βασιλεῖ τῆς Ἀνατολῆς τῷ Λασκάρει. — Τῷ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ κυρ. Λεοντίῳ (14). — Τῷ ὁσιωτάτῳ μοναχῷ κυρ. Λουκᾷ. — Τῷ ἀρχιμανδρίτῃ κυρ. Λουκιανῷ. — Τῷ καθηγουμένῳ τῆς μονῆς τοῦ στουδείου κυρ. Λουκιανῷ. — Τῷ Θηβῶν κυρ. Μανουὴλ. — Τῷ σεβαστῷ κυρ. Μανουὴλ τὸν Γαλέα. — Τῷ Βεριβόῃ κυρ. Μανουὴλ.— Τῷ πατριάρχῃ κυρ. Μανουὴλ. — Τῷ πανοσιωτάτῳ καθηγουμένῳ τῆς σεβασμίας μονῆς τοῦ Προδρόμου κυρ. Μαρτινιανῷ. — Τῷ Αὐτωρειανῷ κυρ. Μιχαὴλ. — Τῷ ἀνεψιῷ αὐτοῦ κυρ. Μιχαὴλ. — Πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ κύριον Νικήταν τὸν Χονιάτην. — Τῷ ἀνεψιῷ αὐτοῦ κυρ. Νικήτᾳ. — Τοῖς ἀνεψιοῖς αὐτοῦ τῷ τε κυρ. Νικήτᾳ καὶ τῷ κυρ. Μιχαὴλ. — Τῷ Βεριβόῃ κυρῷ Νικηφόρῳ. — Τῷ μεγαλυπερόχῳ πρωτονοταρίῳ καὶ πραίτωρι κυρ. Νικολάῳ τῷ Τριψύχῳ. — Τῷ ἰατρῷ κυρ. Νικολάῳ τῷ Καλοδούκῃ. — Τῷ Πιστοφίλῳ κυρῷ Νικολάῳ. — Πρὸς τὸν Νέων Πατρῶν τὸν Μεσοποταμίτην καὶ Κοστομήρην λεγόμενον. — Τῷ σακελλαρίῳ τῷ Πλευρῇ. — Τῷ ἐπισκόπῳ ῥε (*superscr.* ὃς). — Τῷ μεγάλῳ δουκὶ τῷ Στρυφνῷ. — Τῷ σακελλαρίῳ τῶν Ἀθηνῶν τῷ Φωκᾷ.

§ X. *Alia Michaelis scripta quæ in Bibliothecis Oxoniensi ac Parisina asservantur. Carmen de Athenis. Conclusio.*

Post Episto'arum Michaelis catalogum Bandinius (§ 44 sqq.) plura de tribus Greg. Naz. epistolis, tum de Theophylacti, Bulgarorum archiepiscopi, scriptis in Bibl. Florent. asservatis in medium profert, quæ hujus loci non sunt. Memoratu autem digna videntur aliquot Michaelis scripta, quæ dum in Bibliotheca Medicæa desunt, in Oxoniensi visuntur, sec. Catalogum libr. mss. Angliæ et Hiberniæ (Oxon. 1697), quibus tituli : *Catechesis prima; Homilia de creatione hominis, et Lamentatio demortui Adyephi;* deinde in Bibliotheca Parisina *Tractatus de cruce*, quem Fabricius perperam in *orationem* permutavit, et qui forsitan rectius carmen iambicum *de pristina urbis Athenarum dignitate* esse videtur, quodque Boissonadius in tomo V *Anecdotorum* publici juris fecit.

Ob ultimos hujus carminis versus non immerito exordium longioris poematis suspiceris. Ut ut est, certe lamentationem licet mutilam habes scriptam de Athenarum fatali sorte ab ultimo antistite ejus urbis, qui cantico, ut ita dixerim, olorino fatum ejus urbis fatale memoriæ prodidit. Restat ut carmen Morelli, finem haud spernendum dissertationi nostræ impositurí, lectoribus mente benevola impertiamur :

Cecropidum præsul Michael, dum tristia fratris
Nicetæ queritur funera Choniatæ,
Cygnea testatur tua vox, o Græcia, quænam
Viribus effetis, cum morerere, fuit.
Alticus ille lepos, Xenophon quo scilicet olim
Nobilis a teneris claruit unguiculis,
Occidit, heu! tecum tumulumque subivit eumdem
Fœdaque successit nec mora barbaries.
Qui volet ergo tuas cognoscere, Græcia, vires,
Cum Xenophonte legat funera Choniatæ :
Ille tuas cunas nascentis floribus ornat,
Hic tua fraterno funere fata gemit.

(10') Παρακοιμώμενος, præpositus cubiculi; ac prioribus sæculis dignitas erat eunuchis tributa; extremis vero temporibus duplicis fuit generis; alius enim erat παρακοιμώμενος τοῦ κοιτῶνος, cubicularius imperatoris; alius παρακοιμώμενος τῆς σφενδόνης, annuli signatorii custos. B.

(11) Μονὴ est μοναστήριον. V. Du Cange l. l. p. 949, de καθηγούμενος (Abbas, Prior), p. 473.

(12) Σπαθάριος, armiger. Du Cange, p. 1413, Cf. Goar. l. l. p. 29, n. 34.

(13) Ὁ ἐπὶ τῆς σακέλλης idem valet ac σακελλάριος. B. p. 26. Sacellarius erat ecclesiasticæ pecuniæ curator et custos. Σακέλλη enim sive σακέλλιον dicebatur sacculus pecuniarius, h. e. ærarium ecclesiæ, quo eleemosynæ asservabantur. Id. p. 21.

(14) Septem tantum menses patriarchalem sedem obtinuit Constantinopoli Leontius a. 1190, dictus Theotocistes, quod per Θεοτόκον, quam sibi apparuisse dicebat imperator (Is. Ang.), electus fuisset. B. (Cf. Nicet. 259. C.)

MICHAELIS ACOMINATI

CHONIATÆ

SANCTISSIMI ATHENARUM METROPOLITÆ

ORATIO

HABITA IN DIE FESTO PALMARUM.

(Combefis. Biblioth. concionat., tom. III, p. 417)

Præclarissimus regum propheta David, immensam solis pulchritudinem, indefessamque celeritatem admirans, et ipse ait : *Tanquam sponsus procedens de thalamo suo : exsultabit ut gigas ad currendam viam suam : et occursus ejus usque ad summum cœli, nec est qui se abscondat a calore ejus* [1]. Miratus quippe vir sapientissimus est, sidus hoc maximum, quanta prænitens pulchritudine in morem sponsi in orientali horizonte oritur, giganteaque celeritate atque vigore ad horizontem pervadit e diametro oppositum, nihil obscurato tantis illis annorum voluminibus ipsius decore ac specie, neque vi dissoluta, sed eodem semper modo exsultare, rerumque universitatem nullo labore lustrare, nec non vitali micantissimæ lucis defluo implere. Quin etiam ego qui ipsum justitiæ solem Christum, atque siderum conditorem, nova pompa procedentem videam, eadem cum Davide ut canam adducor, nempe quod ipse sponsi in morem procedens de thalamo suo exsultarit ut gigas ad currendam viam suam, per mediam Jerusalem, inauditi sæculis omnibus triumphi ac miraculum omne vincentis specie extemporaneus ovans. Ac quidem exitus ejus a summo cœlo : inde siquidem nostræ salutis causa nihil loco dimotus, viam secare cœpit ; et occursus ejus usque ad extrema cœli, infimas scilicet inferni partes ; illic namque dispensationis cursus terminum habuit, ut nec inferna illa loca ab ejus se calore absconderet : indeque rursus velut ab occidente, matutinus exortus, iisdem cœli sedibus restituitur. Prius tamen quam in infernum descendens inter mortuos splendeat, divinam quamdam velut præmisit vocem, ea quatriduanum a mortuis suscitans [2], quem unum ex animarum extraxit caveis, cujus victoria, pompa hodie procedit, ac præsentem ex tempore triumphum instituit ; nempe Sionis Rex ille mansuetus [3], non aureis phaleris instrato equo, seu alias curru aureo, sed pauperculo asello paupere comitatu vectus, adversus infernum velitatione functus Rex gloriæ, inferni proxime prædam aggressus est, primasque inde charissimum Lazarum tulit manubias. Unius vocis sono tyranni perterruit arces, exque mediis cuncta vorantis feræ faucibus, ovem suam bonus Pastor extraxit. Sua in specu correptum latro Lazarum detinebat : non tamen audita Dominica voce intremuit, atque ad lucis auram redivivum emergere dimisit. Non enim fas erat obdormire in mortem velut natum ex muliere, sed expergisci qui ipsi vitæ charissimus esset. O ingentis virtutis, quin imo omnipotentem vocem ! qua portæ mortis metu panduntur, infernique janitores stupore obriguerunt, ac quatriduanus exsiliit mortuus. Vere catulus leonis Christus [4] ; nuncque solo rugitu feram exterruit : *Leo enim rugiet*, inquit, *et quis non pavebit* [5] ? Ibrem autem post ipse quoque recubans dormiet : at ubi conserto veluti pede cum morte congressus fuerit, penitus profligabit. Nunc quidem tremendum ac ingentem cetum solo eminus clamore subegit : mox vero Jonæ in morem ejus sponte rictu absorbendus est, quo ipsius disrupto ventre, quos a sæculo absorpsit omnes extraxerit [6]. Tametsi terra erat, et in terram abierat Lazarus, at Christus erat qui hominem e terra condiderat [7] ; ex quo etiam clamore, uti et spiraculo, mortuo iterum figmento animam refudit. Jam quidem fœtebat tabo resolutum cadaver atque corruptum ; at Christi vox vitæ illi odor fuit. Quod mortis vinctus institis astrictus erat, velut nihil quin longe progrederetur, jubente scilicet Christo : *Veni foras* [8], qui educit vinctos in fortitudine ; similiter eos qui habitant in sepulcris [9].

Psallat jam Lazarus cum Davide : *Non dereliquisti animam meam in inferno, nec dedisti sanctum tuum videre corruptionem* [10], et, *Implesti me lætitia cum vultu tuo* : non enim oblivioni traditus sum, sicut mortuus a corde [11] ; sed mortuo mihi

[1] Psal. XVIII, 6 seqq. [2] Joan. XI, 41. [3] Zach. IX, 9. [4] Gen. XLIX, 9. [5] Amos III, 3. [6] Jon. II, 1. [7] Gen. II, 7. [8] Joan. XI, 44. [9] Psal. LXVII, 7. [10] Psal. V, 10. [11] Psal. XXX, 13.

fecisti mirabilia [12]. Sane quidem complura Christus exhibuit magnifica opera, quibus sensu destitutis Judæis suam manifestam fieri gloriam voluit; multosque mortuos suscitavit, nempe servum centurionis, lari filiam, viduæ unicum filium. Ac quidem mortui, audito, *Puella, surge* [13], et, *Adolescens, tibi dico, surge* [14], confestim dicto audientes erant, lumenque redivivi cernebant; hi autem, ne sic quidem videntes videbant, nec audientes audiebant. Idcirco etiam ad extremum Lazari suscitationis opus, quod prodigii novitate cuncta vinceret, ceu cujus vis major esset, remedium admovit. Nam illos quidem mortuos statim suscitavit; hunc vero cum jam putruisset, inque elementa quibus concreta corporis fabrica erat, diffluereat. Atque illic quidem defuncti loculum tetigit, ac puellæ manum apprehendit ad vitam instaurans contactu vivifici corporis: hic autem sola voce vitam reparavit, voce nimirum, quam Judaicus populus non audivit, ut quos, juxta Davidem [15], mors pasceret; quæ nimirum velut oves, qua ii laborabant cæcitate, in inferno ipsos poneret: Lazarus vero tanquam ovis Christi, revocantem pastoris vocem confestim sensit, infernique barathro dimissus ad vocantem rediit. Quodque Mosem quidem se scire, Dominum autem nescire se incircumcisi asserebant [16], manifestius seipsum hodie ostendit, libere triumphans, regioque magis cultu procedens; lactentes denique infantes producens, qui Dominum suum agnoscant, ac testes sint, ipsum Dominum esse qui custodit parvulos [17], ac quem David vaticinatus est perfecisse laudem ex ore infantium et lactentium [18]; Zacharias vero Sionis Regem prædixit, mansuetum et salvantem, ac qui asello vehatur [19]. Cum enim Scribæ et Pharisæi velamen cordi impositum [20], dum prophetæ ac Moses leguntur, habeant, ac clavem scientiæ tenentes nedum ipsi non ingrediantur, sed et ingredi volentes prohibeant [21], infantium ora, quæ de Christo sunt, vaticiniis promendis laxantur, ac quibus linguæ usus negatus, pueri balbutientes, Scripturarum obscura dilucidissime explanant; docentque surdos parentes, ac qui more aspidum aures obturant [22]. Docti a Deo pueri, sumpto Davidico psalterio, lectisque, quæ sint apta atque congruant, ejus canticis, Solem justitiæ aquilarum visus acumine clare prospiciunt, ac parentibus qui acute cernere nolint, nec aquilæ juventute renoventur, sed litteræ vetustate cæcutiant, adaperiunt: *Hosanna*, aiunt; *Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israel* [23]. Vix non digito monstrant infantes, atque prædicant Sionis Regem esse, mansuetum illum ac salvantem. Idem enim valet *Hosanna*, ac, *Salva, quæso*. Haud tamen miraculum in pueros convertit qui incircumcisi cordibus essent: unde neque in cœlorum regnum ingressi sunt. Erant enim utres veteres ac putres [24], nec gratiæ vinum tanquam novi, ac Spiritus capaces, poterant capere. Proh cæcitatem, callumque! *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui* [25]; Israel autem Regem suum non cognovit, sed deprehensus est bove dementior, et asino stupidior, cognoscendo Dominum suum; idque cum infantes minime bovem in lingua ferrent, sed Regem asello insidentem, pompaque hodie procedentem, ac quod olim vaticinio proditum esset, implentem, prædicarent; alligare scilicet ad vitem pullum suum [26], quod est, novum ex gentibus populum, quem necdum quis jugo mancparat, ad vitem ex Ægypto translatam colligare [27].

Enimvero, eorum quæ mysterio insunt, miraculorum vim intelligamus; quin potius celebritatis miracula in nobis ipsi exhibeamus. Efficiamur Lazari Christi amici; sorores nobis sapientiam atque virtutem faciamus; ac si quando velut homines infirmari contigerit, seu etiam in mortem obdormire, fuerimusque tanquam in specu quadam in præsenti sepulti sæculo, aderit, qui est vita, Christus, magnaque evangelicorum documentorum voce clamabit: *Venite foras* [28] a sæculi morte; atque ut alio quodam loco dicit, *Surgite eamus hinc* [29], nos inde transferens, atque a sæculi morte educens; ac statim e sæculo egrediemur, nulloque prohibente ad vitam procedemus, tametsi institis ligati, quod maxime novum ac inauditum; nempe etiam carnis vinculis astricti: ab eo enim quod est vincire animam, Græca voce δέμα; (ac si vinculum dicas) sapientibus corpus nuncupatur. Nihil tamen illud vetat, quin mundi hujus mortem afferentis necessitudine excedamus, dum solum Domini vocem audierimus, atque ad ipsum extra castra exeamus, velut qui manentem hic civitatem, ut divinus Apostolus loquitur [30], non habeamus, nec vitæ reparandæ spem abjiciamus, vel si mundi libidine quatriduani fœtemus: qui nimirum quatuor ætates, pueritiam, adolescentiam, virilem, ac senectutem mortui egerimus, atque ad ipsam dissolutionem venerimus: quippe Christus qui mortui sint delictis [31] suscitare novit. Ad hæc jumenti indolem apud Salvatorem Davide auctore [32] induamus, ut pompa pro nobis adversus mortem procedentem ipsum vehamus. Sternamus ei vestimenta, nempe carnem spiritui subjicientes, humilitatem colamus. Si necdum licet in arbores juxta aquarum exitus consitas [33], puta palmam, aut cedrum Libani, sive olivam fructiferam (cujusmodi arbor Job ille justus erat, cujusmodi divinus David) adolescere: vel ramos ex sanctis illis arboribus, virtutum scilicet stolones, quibus illi scatentes eluxuriabant, tollamus, plausuque venien-

[12] Psal. LXXXVII, 11. [13] Luc. VIII, 54. [14] Luc. VII, 14. [15] Psal. XLVIII, 15. [16] Joan. IX, 29. [17] Psal. CXIV, 6. [18] Psal. VIII, 3. [19] Zach. IX, 9. [20] II Cor. III, 15. [21] Luc. II, 52. [22] Psal. LVII, 5. [23] Psal. CII, 5. [24] Matth. IX, 17. [25] Isa. I, 5. [26] Gen. XLIX, 11. [27] Psal. LXXIX, 9. [28] Joan. II, 44. [29] Joan. XIV, 31. [30] Hebr. XIII, 13. [31] Coloss. II, 13. [32] Psal. LXXII, 23. [33] Psal. I, 3.

tem accipientes, Salvatori prætendamus. Si fuerimus justi homines, veraces, sine crimine, Dei cultores, ab omni re mala nos abstinentes, sic Jobi more [34] perfectæ exstiterimus arbores, qui nimirum ut sublimis frondosaque palma efloruit; aiebat enim fore ut senesceret ætas sua, sicut truncus palmæ: rursusque erimus uti David oliva fructifera [35], si ejus pariter fortitudinis, ac mansuetudinis æmulatores fuerimus, quo vir cordi placens, exque ejus moribus a Deo inveniamur. Quod si nostra segnitie non possumus omnem illorum virtutem imitari, flores illos, fructuum copiam, patientiam, laborum certamina, vel Davidis saltem mansuetudinem, aut modestiam colamus [36], quatenus etiam se vermem, non vero hominem appellabat [36a]: vel mores pacificos cum iis, qui pacem oderunt [37], animum nihil injuriarum tenacem, lenitatem, rursusque Jobi in tentationibus invictam constantiam, liberare pauperem de manu potentis, pupillum juvare cui desit adjutor [38], induere justitiam, ac tanquam diploide se vestire judicio; oculum esse cæcorum, claudorum pedem, invalidorum patrem. Harum virtutum opera si exhibuerimus, ex arboribus a Deo satis ramos excidimus, ac Salvatoris cultu gestavimus.

Ad hæc nos a malis abstineamus: infantium simplicitatem imitemur, *talium enim est regnum cælorum* [39]. Ex horum etiam ore nunc Deus laudem perfecit. Si Ecclesiæ filius es, humiliare sicut ablactatus super matre sua [40]. Noli malitiæ hærere ac superbiæ, nutrici in spiritu adhære. Quorsum cum Deo pugnas, qui adversus Christi sponsam insania feraris? *Maledictio matris eruit fundamenta* [41]. Sin autem illa etiam Christi sponsa est, ejus maledictio quid non præstabit? Noli qui per baptisma Dei filius factus es, in viperæ fetum demutari, eam mordentem ac exedentem quæ te spiritali partu enixa est; neque ingratus deprehendaris, qui velut asinus lacte distentus in altricem calcitres. Terreat flagellum, quo plexo hodie Christus, contemptores, ac qui profanarent domum orationis, cædendo abegit [42]. Terreat te proditoris restis, ne et ipse in eam incidas, qui locelli causa magistrum tradidit; neve nefarii eorum consilii socius efficiaris, quibus cum Caipha et Pilato pastorem percutere ac oves dispergere convenit. Hactenus enim omitto dicere de Core, Dathan et Abiron, quorum seditiosa adversus Aaronem coitio, dehiscente terra ac absorbente viventes cum familia in infernum detrusit [43]. Nec jam mihi Samuelis erit mentio, cujus spreti injuriam in seipsum Deus recepit. *Non enim*, inquit, *te spreverunt, sed me* [44]. At nos neque Samuel, neque Elias, neque Aaron sumus, qui *invocabant Dominum, et ipse exaudiebat eos, in columna nubis loquebatur ad eos* [45]; nec velut illi dii summi, neque filii Excelsi [46]; sed sicut homines morimur, et sicut unus e principibus cadimus. Vere hæc objicis, o bone; ac nos quidem, inquit, tales sumus; tu vero unde nobis novus repente Daniel ortus es [47]? Quis tibi presbyterium dedit, ut judicibus judicium ponas, ac illumines oculum, qui pes, aut manus, vel auris exsistas, atque ovis pastorem pascas ac regas, doctorique discipulus sacias? quorum leonum ora frenasti [48]? cujus draconis, sine saxo ac fuste medium ventrem dirupisti [49]? Quænam tibi futurorum revelata mysteria? Proh cæcitatem, qua festucam in fratris oculo vides, nec in te maximam trabem advertis [50]! Non sumus Samuel, neque Aaron; neque enim sicut illi Dei testimonia custodimus, et mandata Dei quæ dedit nobis: non tamen propterea qui non speras, seu alias judices, justificaberis; aut, quod miserabilius, a pœna immunis eris, partim docente Christo ut quæ dicunt sacerdotes sequaris, neque quæ agunt curiosius inquiras [51]; partim monente Paulo ut præpositis obedias, ac illis subjectus sis; quippe qui vigilent tanquam rationem pro animabus nostris reddituri [52]. Vides, jussus ipse sum ut vigiles ac quæ te spectant, diligentius scruter, velut rationem pro te redditurus; non tibi præceptum ut easdem in me partes exsequaris. Lege mihi cauum ut populi lepram dispiciam, ac qui hac ægritudine laboret vel mundum, vel immundum pronuntiem: parce igitur dignitati, eique reverentiam habe, quæ Aaronico ac Samuelis sacerdotio atque ordine venerabilior exsistat. Serviebant illi umbræ futurorum, nos autem Christi sacerdotii unctione delibuti sumus. Quis majori Caipha abominandus habendus, qui Christum condemnavit [53]? Ille nihilominus talis ceu pontifex anni illius prophetæ fungitur, ceditque lingua illa Spiritui organum, quæ morti Christum addixit. Sic Deus sacerdotium honorare novit, ut ejus causa etiam Spiritu afflet qui impii sunt: tu vero cum te deceret sacerdotium vereri, ac nostræ propensius infirmitati parcere; secus vero ejus occasione ac prætextu inconcessa præsumis, illisque pueris succentoribus, qui Elisæi calvum caput subsannarunt, cum nescirent, quot quantisque caput illud donis Spiritus ornaretur [54]. Vide igitur, ne tu quoque ferarum præda factus, docearis prophetæ non illudere, quod glaber sit ac depilis; juvenum scilicet capillitio orrens, sed venerari ac colere, quod unctus Spiritu est, velut etiam unguento quod in Aaronis capite, in venerabilem illam barbam descendit [55].

Hæc a me paterne ac disciplinæ causa dicta sunt, non reprehendendi aut ulciscendi libidine. Non enim tantum valeat fraterna injuria, ut Christi pecu-

[34] Job XXIX, 18. [35] Psal. LI, 10. [36] Psal. LXXXVIII, 21; Act. XIII, 22. [37] Psal. CXIX, 7. [38] Psal. CXIX, 7. [38a] Job. XXIX, 12, 14, 15. [39] Luc. XVIII, 16. [40] Psal. CXXX, 2. [41] Eccli. III, 11. [42] Joan. II, 15. [43] Num. XVI, 33. [44] I Reg. VIII, 7. [45] Psal. LXXXXVIII, 6, 7. [46] Psal. LXXXI, 6. [47] Dan. XIII, 4. [48] I Reg. XVII, 34. [49] Dan. XIV, 26. [50] Matth. VII, 3. [51] Matth. XXII, 3. [52] Hebr. XIII, 17. [53] Joan. XI, 49. [54] IV Reg. II, 23. [55] Psal. CXXXII, 2.

patientiam explodat, quibus nulla alia ratio earum quas nunc agimus celebritatum exsistat, quam longa illa Christi tolerantia atque lenitas, qua nedum patitur, ferique impertubati animi firmitate turpissima sputa, verbera, alapas, verum etiam Deum ac Patrem, pro iis qui in crucem egissent interpellat, ut cuncta reconciliet, et in unum concordiæ vinculum cogat : qui et nos in uno spiritu unoque animo coagmentans, idipsum sapere atque dicere secundum Christum inducat. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

MICHAELIS ACOMINATI

CHONIATÆ

EPISTOLÆ AD EUSTATHIUM THESSALONICENSEM ARCHIEPISCOPUM.

A'. *Τῷ Θεσσαλονίκης, κυρῷ Εὐσταθίῳ.*

Ὤμοι ἐγώ! τί ποτε τοσοῦτος ὑπερβύη χρόνος, καὶ γράμμα τῆς σῆς οὐκ ἐδεξάμην ἁγιότητος, μακαριώτατε δέσποτα, ἵν' ἀκριβῶς εἰδείην, ὅπως ἥνυσταί σοι τὰ τῆς ὁδοιπορίας, ὅπως ἐς τὴν Θεσσαλονικέων ἀφίκου; Μήποτ' ἡ νυμφευσαμένη σε πόλις αὕτη κατὰ τὰς βαρυζήλους τῶν γυναικῶν οὐκ ἀνέχεται ἐπιστρέφεσθαί σε πρὸς τὴν Κωνσταντίνου τὴν βασιλίδα, οὔτε μὴν ἐπιστολὰς οἷον μηλοβολεῖν, ἀλλ' αὐτῆς ὅλον εἶναι, καὶ πάντα τῇδε χαρίζεσθαι; Ἢ τοῦτο μὲν οὐχί· οἶσι δὲ, ὥσπερ τἄλλα τοῦ παρόντος ἄπιστα κηροῦ, οὕτω καὶ τὸ περὶ σὲ φίλτρον οὐκ ἔμπεδον, καὶ παρὰ τοῦτο οὐδ' αὐτὸς ἐθέλεις φυλάττειν θερμὸν τὸν ἀντέρωτα; Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐ μὰ τὴν σὴν ἱερὰν κεφαλήν. Μᾶλλον μὲν οὖν νῦν οἱ ποθοῦντες πλέον τῷ πόθῳ κάμνουσι, παρόσον τῇ ἀποστάσει μανθάνουσιν, οἷον ἔχοντες ἀγαθὸν ἐλάνθανον ἑαυτούς· ἐπεὶ καὶ θάλψις ἡλίου, καὶ ὑγεία, καὶ ἅπαν καλὸν τότε μᾶλλον θυμάζεται, ἡνίκα βαρὺς ἐμπεσεῖται χειμὼν, καὶ νόσος εἰσφθαρῇ, καὶ τὰ τῆς ἐναντίας ὅλως συστοιχία ἀντεισαχθῇ. Οὕτω καὶ Ἀθηναῖοι Σωκράτην ἔχοντες μὲν ἐβάσκαινον, μετὰ δὲ τὴν κύλικα ὡς σοφὸν ἐθαύμαζον· καὶ ὅπερ ἥδεσαν ἔχοντες ἀγαθὸν, τοῦτο ἀποβαλόμενοι, ἐπόθουν ἀνακαλούμενοι. Σοῦ δὲ καὶ πρότερον περιειχόμεθα, καὶ νῦν ἔτι μᾶλλον ποθήσειν ἐμέλλομεν. Ἐπεὶ τοίνυν ἔχεις μαθὼν τὴν περὶ σὲ νῦν ἐνταῦθα διάθεσιν, ἐπίστελλε, σοφώτατε. Φεῖσαι κάμοῦ διατεθρυλλημένου τἀ ὦτα παρὰ τῶν πυνθανομένων τὰ περὶ σοῦ. Διατηροίη σε Θεὸς πολυχρόνιον.

B'. *Τῷ Θεσσαλονίκης, κυρῷ Εὐσταθίῳ.*

Εὐδαίμων οὗτος ἀνὴρ, καὶ εἴ τις ἄλλος. Πάλαι μὲν τῆς πρὸς τὴν σὴν ἁγιότητα συνηθείας ἔσχεν εὐτυχῶς, σοφώτατε δέσποτα· εἶτα δ' ἐπὶ χρόνον τινὰ τοῦ καὶ ἀγγέλοις αὐτοῖς αἰδεσίμου προσώπου διαστὰς, αὖθις τὴν αὐτοψίαν τοῦδε κατὰ θεῖον ηὐτύχησε, σκιερὰν δ' ὑπὸ φηγὸν, ἀελίου φρύγοντος, ὁδοιπόρος ἔδραμεν ὡς τις. Ἡμῖν δὲ τοῖς περὶ τοῦ σοῦ πόθου κάμνουσιν ἀμήχανον τὸ δεινὸν, ἕως ὁ καθ' ἡμᾶς σὺ μόνος; ζέφυρος τὴν μὲν σὴν πανευδαίμονα Θεσσαλονίκην εἰς περιηγῶν, ἡμᾶς δ' οὐκέτ. ζωογόνον περιπνέοις, καὶ τὸ κυποῦν ἅπαν ἀναψύχοις ὡς πρότερον. Εἶτα τίνας

I. *Domino Eustathio, Thessalonicæ archiepiscopo.*

Me miserum! quantum tempus elapsum est, ex quo epistolam a sanctitate tua non accepi, quæ me de itinere tuo et in urbem Thessalonicæ adventu certiorem faceret. Nunc forte urbs, recens tibi nupta, more feminarum quæ zelotypia vexantur, non tibi permittit oculos in Constantini reginam convertere, nedum poma favoris ei mittere ei soli unice deditum? Nonne est ita? At de perfidia queritur; te ipsum inconstantiæ in amore accusat. In quo fallitur, per sacrum tuum caput! Interea autem amici tui desiderio laborant; ex oculis enim sublatum te recuperare gestiunt. Sic sol, sic sanitas tum maximi penditur, ubi hiems dura, aut morbus aut aliud malum quodcunque irruperit. Sic Athenienses Socratem calumniabantur quamdiu cum iis vivebat; veneno absorpto mortui sapientiam in cœlum tollebant, et virum antea spretum ex intimo animo desiderare non cessarunt. Nos quoque amorem quo te semper amplexi sumus, in nobis jugiter crescere sentimus. Nunc igitur, vir sapientissime, cum te adeo diligi vides, tandem nobis rescribe. Parce, quæso, auribus meis quas circumstrepunt clamores eorum qui quomodo valeas perscrutantur. Deus te protegat per multos annos!

II. *Domino Eustathio, archiepiscopo Thessalonicæ.*

Fortunatus hicce vir inter omnes. Prius enim ei cum sanctitate tua vivere contigit, nunc autem postquam vultus tui ipsis angelis venerabilis aspectu per tempus aliquod privatus fuisset, te fortuna sic volente, denuo aspiciendi copiam adeptus est, ut per calores æstivos viator in fagi umbra quietem petit. Nos autem, tui desiderio vexati, omni jam solamine privati sumus, ex quo tu, quo uno zephyro gaudebamus, dilectam habitas Thessalonicen, nihil jam nobis aspirans lenimenti. Ad quos, nisi ad nos, calamitatibus oppressos

verba aliqua consolatoria miseris? Quam regionem, nisi nostram igne ardentem, magis vexatam ignibus appellaris quam Thessalonicen? Liquefacti nos prorsus nimio calore, in cinerem redigemur, quando epistolis tuis ultra privati erimus. O me miserum! Quamvis enim Euxinus boream lætum mittit quo tota regio refrigescit, animus tamen mihi ob sanctitatis tuæ absentiam igne inexstinguibili devoratur. Crede mihi: quoties animum mœrore oppressum relaxare cupio; quoties de iis quæ inter legendum minus bene comprehendo, cum amico aliquo loqui volo, vicinos quidem, sed frustra quæro. Quid igitur? Ad magnum Thessalonices pastorem oculos converto, et Patrem spiritualem, consolatorem, consiliarium, in omnibus auxiliatorem cum fiducia invoco. Hinc fumus gemituum e pectore ascendens ignem intus ardentem accusat, qui epistolis tuis aliquantisper lenitur, nunquam vero plane exstinguitur. Has epistolas si quis ex ordine componeret, totidem gradus strueret per quos tu nos consolaturus descendere dignaris; tu, inquam, qui maximas virtutes omni tempore exerces; quamobrem si non angelorum choro annumeraris, at saltem paulo iis inferior habendus es, quippe qui per eamdem cum illis scalam ascendis ac descendis. Ego contra de rebus meis desperans timebam ne ex oculis Providentiæ abriperer, ignarus te mihi angelum custodem fidelem additum esse, qui non tantum, ut prius, res meas administrabat, in litteris viam monstrabat, omnia quæ ad cultum necessaria suppeditabat, quibus opus erat. Denique neque temporis nec spatii ratione habita desiderium sui in nobis renovat, libri instar divini, ubi nomina nostra referuntur. Thessalonicensium lumen bene sibi habeat nobisque per nocturnas hujus vitæ pugnas lucem suam impertiat.

παρ' ἡμᾶς ὡς ὑπερεκκαιομένους ἡμῶν ὁ συμπαθὴς ἐλεεῖν ἔγραφες, ἢ τίνα παρὰ τὰ καθ' ἡμᾶς πυρφόρα ἐκάλεις κλίματα, ὡς τοῦ κατὰ Θεσσαλονίκης κρατωδέστερα; Ἡμεῖς τοι κἂν διατακέντες ἐλύθημεν, κἂν εἰς τέφραν ἀπηθαλώθημεν, εἰ μὴ γραμμάτων αὗραις ἐζώγρεις ἐκλείποντας. Ὦ μοι! Καὶ γὰρ εἰ λαμπρὸν ἀπαρκτίαν ὁ Εὔξεινος κατάγει, καὶ ἡ περιέχον περιψύχει, πῦρ δ' ἄλλο ὑπονέμεται τὸ σπλάγχνα θερμότερον διὰ τὸ τῆς ἀγωσύνης ἀπόθρμον. Μή μοι διαπιστήσῃς. Εἴποτε βουλοίμην κενῶσαι τῆς ψυχῆς τὸ λυπούμενον, ἤδη γεγονὸς ὑπεραντλῶν, ἢ τῶν ἀνεγνωσμένων, ὅσα προσίσταταί μοι, πρὸς ἐπιστατικώτερον ἀναχοινώσασθαι νοῦν, ἢ πυθέσθαι τι, ἢ ξυμβουλεύσασθαι, καὶ ὧδε κἀκεῖσε τῇ διανοίᾳ περικλεψάμενος οὐδένα ὁρῶ, παραχρῆμα ἐς τὸν μίγαν τῶν Θεσσαλονικέων ποιμένα ὑπὸ τῆς πολιμνίας ἀνάγομαι, καὶ στένων ἀναχαλοῦμαι τὸν κατὰ πνεῦμα πατέρα, τὸν καθηγητὴν, τὸν παρήγορον, τὸν ἀγαθὸν σύμβουλον, τὸν ἐς ἅπαν, ἐφ' ὅτῳ ἂν τις δέοιτο, ἱκανώτατον. Καὶ ἐπὶ τούτοις στεναγμοῦ καπνὸς ἐκ τῶν στέρνων ἀναθρώσκων καὶ τὸ ὑποτυφόμενον ἔνδον ὑποσημαίνων πῦρ· ὅπερ ὡς διά τινων σβεστηρίων ὀργάνων, τῶν σῶν γραμμάτων, ὑπολέγει μὲν, ἀλλ' οὐ καὶ παράπαν ἀποσβέννυται. Ὦ γραμμάτων, διὰ τὸ συνεχῶς ἄλλα ἐπ' ἄλλοις ἁρμόττεσθαι καὶ συντίθεσθαι βαθμίδας οὐκ ἀκόμψως θείη τις ἄν, ἐν ὧν πρὸς χθονίους ἡμᾶς καθιέναι προνοητικῶς οἶδε ὀκνεῖς, ὁ τὰς ἀναγωγοὺς τῶν ἀρετῶν πάλαι καὶ νῦν ἀνερχόμενος· ὡς ἐντεῦθεν, εἰ καὶ μὴ τῷ χορῷ τῶν ἀγγέλων ἐντάττεσθαι, παρ' ἀγγέλους γοῦν οὐδὲν βραχύ τι ἐλαττοῦσθαι καὶ σὲ, ἅτε τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἀναβαίνοντα καὶ καταβαίνοντα κλίμακα. Ἐγὼ δὲ ὁ δύσελπις ἀεὶ ᾤμην τῶν τῆς Προνοίας πανδερκῶν βλεφάρων ἔξω που πίπτειν, οὐκ εἰδώς, ὡς ἀγγέλῳ τοιῷδε πεπίστευμαι, ᾧ τὰ κατ' ἐμὲ θαυμασίως οἰκονομοῦνται. Οὐκ ἀπέχρησε τὰ τῆς προτέρας προμηθείας φιλότιμα· τὸ περὶ λόγους φῶς· ἡ κατ' οἶκον εἰσοίκισις· ἡ κατὰ πνεῦμα εἰσποίησις· ὁ πορισμὸς, ὁπόσων ἐνδεὴς ἐγὼ ἄνθρωπος. Οὐκ ἀπέχρησε ταῦτα, ἀλλ' ἔτι μὴ τοπικῷ ἢ χρονικῷ διαστήματι διειργόμενος, τὴν ἡμῶν θάλπει μνήμην, καὶ τῆς περὶ ἡμᾶς ἐπιστροφῆς ἐμπυρεύει ἄσβεστον ἐναυσμα. Ὦ νοῦς πανδεχής! ὦ δέλτος ψυχῆς μνήμονος! βιβλίον ἀτυχῶς Θεοῦ, ἐν ᾧ μυρίοι γεγράμμεθα. Ἀλλὰ διατηρηθείη τὸ τῶν Θεσσαλονικέων εὐφεγγέστατον φῶς ἄσβεστον, ὡς ὑπὸ λοιπῷ τούτῳ πυρσῷ κατὰ τὴν τοῦ βίου νυκτομαχίαν λαμπώμεθα.

Maxime te effero laudibus, sanctissime domine, quod me sustinueris vacillantem manibus ne caderem, aut lapsum elevasti, sicut quis puerum nandi vix ac ne vix quidem peritum manibus arreptum super aquas tollit, ne ab undis absorbeatur. Equidem si ex voragine rerum emergebam, ut aquam salsam pusillanimitatis biberem, littora tamen vitæ legere nequivi. Tu vero bonum pretiosum coelitus missum, oculus Christi illuminator ubi, quo in statu essem cognoveras, epistolam porrexisti salutarem; et extemplo qui lapsus erat erigebatur, et qui undis tantum non absorptus erat valida manu retinebatur. Inus quidem velum non vidi, quod Ulyssis per mare fluctibus jactati membris expansum mirum in modum auxiliabatur. Epi-

III. *Domino Eustathio, archiepiscopo Thessalonices.*

Γ'. *Τῷ Θεσσαλονίκης, κυρῷ Εὐσταθίῳ.*

Ὑψώσω σε, θειότατε δέσποτα, ὅτι ὑπέλαβές μὴ εἶτε τοῦτό ἐστι τὸ ὑπολαβεῖν, περιτρεπόμενον ἤ τινὰ μεγάλαις χερσὶν ὑποδέξασθαι καὶ ἀπείρῳ τῷ πτώματος, εἴτε ὑποκουφίσαι καταδυόμενον· ὡς ὅ τις ἀθαλάττωτον παῖδα καὶ τοῦ νήχεσθαι ἀρτιμαθῆ, τὰς χεῖρας ὑπολαβὼν, μετεωρίζει, καὶ οὐκ ἐᾷ πίπτειν ὑπόβρυχα. Ἔγωγε γὰρ κἂν ἀνατέτραμμαι σκοτοδινιάσας ἐκ τῆς ἀστάτου τῶν πραγμάτων περιστροβήσεως, κἂν ὕδωρ ὀλιγοπιστίας ἐξέπιον ἅλμυρὸν, οὐχ οἷός τε ὢν οὐδὲ ταῖς τοῦ βίου ἀκταῖς ἐπινήχεσθαι. Ἀλλὰ σὺ, ὦ θεῖον καὶ κοινὸν ἀγαθὸν, ὦ φωσφόρον ὄμμα Χριστοῦ, ὡς εἶδες, ὡς ἔγνως οὕτως ἔχοντα, οἷα χεῖρα γενναίαν καλὸν γράμμα ὑπώρεξας. Καὶ παραχρῆμα ὀρθὸς ὁ πίπτων, καὶ ὁ μικροῦ καταδὺς τῶν κυμάτων κατωχρήσατο. Καὶ τὸ

μὲν κρήδεμνον τῆς Ἰνοῦς οὐκ οἶδα, ὅ τί ποτε τῷ A stola quidem tua, quam tanquam pectorale gestos
τλήμονι Ὀδυσσεῖ συνεισήνεγκεν, ὅτε θαλαττομο- benefica fuit in me salvando, idque tempore quo
χθοῦντι τοῖς στέρνοις αὐτὸ ὑπετείνετο. Τό γε μὴν tu minime otio abundabas. Hominem sane Æthio-
οὖν γράμμα, ὃ ἐν τοῖς στέρνοις φέρω, τὸ πᾶν ἡμῖν picum non suspicabar litteras abs te nobis portare;
καὶ τὸ ὅλον τῆς σωτηρίας εἴργασται· καὶ ταῦτα, ὅτε quem cum Moyse comparaverim qui facie umbratili
οὐκ ἦν ἡμῖν ἐλπὶς τοιοῦδε καλοῦ, τὸ ἄσχολον εἰδόσι e tenebris prorupit, et si tabulas divinas Moyses,
τῆς σῆς ἁγιότητος· ὡς μᾶλλον ἂν ἐπεπείσμην τὸν tuus epistolas divinas portavit. Num in montibus
Αἰθιοπικὸν τουτονὶ γραμματοκομιστὴν εἰς λευκοχρῶ- errans rubum vidit ardentem qui ejus palpebras
τα μεταβαλεῖν, ἢ γράμμα τῆς ἱερωτάτης σου ψυχῆς combussit? Nos eum dummodo epistolas tuas affert
μετὰ χεῖρας ἄρτι λαβεῖν· ὃν πάνυ καταλλήλως εἰς prosperas, luminis nuntium et diei filium veneramur,
Μωσῆν ἐξεδέξω, διὰ τὸ οἷον ἐκ γνόφου κατέρχεσθαι licet cum cute nigra. Tu autem perge succurrere
ὅλον ὑπόζοφον. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἐπόμενον συλλογίζο- ut pater et præceptor omnibus qui circa virtutem
μαι, ὅτι καὶ ὡς ἐκ Θεοῦ πλάκας κομίζει τὰ παρὰ in errore deprehenduntur. Quod vicinus hostis
σοῦ γράμματα. Μήποτε δὲ, ὦ Δέσποτα, καὶ βάτῳ contra nos propugnaculum fecerat dirutum est,
καὶ οἰκίᾳ που ὀρειβατῶν ἐντετύχηκεν, εἶτ' οὐκ ἐνόη- graculorum crocitantium domicilium evasit. O-
σεν ἀποστρέψαι τὰς ὄψεις, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ πρόσ- B pusne præterea aliud conficiatur ignoro. Ego qui-
ωπον κατησβόλωτο; Ἀλλ' ὁ μὲν ἔως ἡμῖν γραμ- dem senem istum ex animo deplorabam qui, ne-
ματοφορεῖ καὶ μηνύει λευκὰς περὶ σοῦ ἀγγελίας, scius se mortem sibi maturare, contra vicinos
καὶ εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ ἡμέρας υἱὸν τετάξεται, domos ventosas et aerias construere studuit. Ora-
κἂν ἐπιδερμίδι σαρκὸς μελαίνης σκιάζεται. Σὺ δὲ tionem tuam de jejunio nondum gustavi, et Mono-
εἰς ἀεὶ πίπτοντας ἔξω τοῦ καλοῦ ἐπανάγων διδα- diam vix inchoavi, ei plane similis qui tabulam
σκαλικῶς ἅμα καὶ πατρικῶς. Τὸ ἐπιτείχισμα τοῦ lautis cibis refertam, priusquam tangere possis,
δεινοῦ καὶ δυσκόλου γείτονος τῳτέως μὲν εἰς κενὸν removet et hospitem falsis escis illicit, postremo
ἔσχασε καὶ μυρίαι κορῶναι αὐτῷ ἐπικρώζουσιν. decipit. Deus te longævum reddat!

Εἰ δ' ἐπιτεκτήναιτό τι καὶ ἔτι, οὐκ οἶδα. Ἐταλάνισα, μὰ τὴν σὴν σοφίαν, τὸ σαπρὸν γερόντιον, οἷς (?) σοροπηγεῖν ἑαυτῷ λαθόμενον, ἐποικοδομεῖν κατὰ τῶν γειτονούντων ἐπεβάλετο μέγαρα ἠνεμόεντα ἄλλως, οἷς ἀνεμιαῖα ἠλέγχθησαν, καὶ ὡς ὄμβρει λυθέντα διεφυσήθησαν. Τοῦ περὶ νηστείας λόγου οὔπω γεγεύμεθα, τῆς δὲ μονῳδίας τοσοῦτον, ὅσον εἰ καὶ τράπεζαν παραφέρων τις, ὄψων πολλῶν καὶ καλῶν γέμουσαν, πρὶν ἢ καὶ χεῖρα, ἐπιβαλεῖν, εὐθὺς ἥρπασε, τὸν δαιτυμόνα ἀφεὶς ἐπιχαίνοντα, καὶ μόνῃ τῇ ὄψει ἀνιαρῶς παραψαύσαντα. Δοίη σοι Θεὸς ζωὴν μακροχρόνιον.

Δ'. *Πρὸς τὸν αὐτὸν Θεσσαλονίκης.*

C

IV. *Ad eumdem Thessalonices archiepiscopum.*

Ὁ δ' αὖ πάλιν ἔμφορτος πολλῶν γραμμάτων καπνοῦ, τάχ' ἂν πρὸς τὸν γραμματοκομιστὴν τὸν παρόντα κομψεύσαιο· καὶ μάλ' ἀληθῶς. Οὐδὲν γὰρ τὰ ἡμέτερα ταῦτα ἢ καπνός· τεκμήριον μόνον τοῦ παρ' ἡμῖν ἀσβέστους ὑποκάεσθαι ἔτι τοὺς σοὺς θερμοὺς ἔρωτας· τὰ δέ γε ἄλλα εἰς ἀέρα σκιδνάμενος καὶ λυόμενος. Εἰ δέ σοι καὶ φίλτατος, ὅτι τῇ λόγῳ σε θρεψαμένης ἀποθρώσκει, τοῦτο λέγοις μὲν αὐτός· ἀκούομεν δὲ ἡμεῖς. Πλὴν καὶ οὕτω καπνός. Καὶ παρὰ τοῦτο, οἶμαι, καὶ ὁ κομίζων καπνηρὸς ὅλος καὶ γρῖ καμινοῦ ἶσος. Ἀλλ' ὁ τοιόσδε καὶ ὢν καὶ ἥκων ἐνθένδε στιλπνὸς ἡμῖν ἐπανήκοι—πῶς εἴποις —καὶ ἰδεῖν ἡδιστος καὶ φαιδρὸς λάμποντι προσώπῳ, ἐκ τῆς σῆς δήπουθεν αὐτοπτήσεως, καὶ τοῦ κεστοῦ τῶν γραμμάτων σου ἐπισχεδιάζοντος αὐτῷ τὸ ἐπ'-χαρι· ὃς καὶ τῇ σῇ ἁγιότητι αὖθις ἀναγγελεῖ τὰ καθ' ἡμᾶς, ὅπως ἔχουσιν. Ἵλεως εἴη μοι Θεὸς, διὰ τῶν σῶν ἱερωτάτων ἐντεύξεων.

Ε'. *Τῷ Θεσσαλονίκης, κυρῷ Εὐσταθίῳ.*

D

V. *Domino Eustathio Thessalonices archiepiscopo.*

Ἁγιώτατε δέσποτα, οἶδα τὴν ἱερωτάτην σου ψυχὴν τὴν αὐτὴν οὖσαν, οὐ μᾶλλον ἐν τῷ ἀναλλοιώτῳ τῶν λοιπῶν καλῶν ἢ τῇ περὶ ἡμᾶς διαθέσει σου· οὐδενὸς γὰρ καλοῦ μεταπίπτειν μεμάθηκας, ἀλλ' ἐς ἀκριβέστερον μᾶλλον ἐγκάεσθαι. Καὶ γράμμασι μὲν οὐδὲν ἢ μικρῷ προσέχεις διὰ φιλίαν χαραττομένοις, εἰς ψυχὴν δὲ μᾶλλον προκύπτεις, κἀκεῖθεν λαμβάνεις τὸ τῆς ἀγάπης ἐχέγγυον. Οἶδα, ὅτι νῦν μᾶλλον ἢ πρότερον τὰ καθ' ἡμᾶς ἐλεεῖς ὁ φιλάνθρωπος· καὶ πλέον ἐλεῶν προσπάσχεις ὁριμύτερον· τὸ δὲ

Sanctissime domine, probe novi, candidam tuam animam tum quod bonum rectumque est semper sequi, nosque eodem semper amore amplecti. Nunquam ab honestis artibus recessisti, imo earum vestigia semper pressisti. Commercium epistolare inter amicos te parum movet, qui ex sola anima amoris pignus et certitudinem hauris. Id quoque scio te pro humanitate tua res nostras cordi habere et nos amore continuo amplecti ac fovere. Si dein amatus redamas, ego tibi similis non sum; quod

enim publicani sciunt, quomodo res magni momenti esse poterit? Me amantibus eo quo par est animi affectu sanitatem et longævitatem opto.

Præsens monachus timidioris indolis frater est venerabilis Demetrii Thessali, cui auxilio tuo opus est. Fruatur igitur benignitate tua ac paternitate. — Deus mihi propitius esto ob sacres preces tuas.

λήψεως"" Ἀπολαυσάτω γοῦν τῆς σῆς ἀγαθότητος, δι' ἣν τε εἶχες εἰς ἐκεῖνον πατρικὴν διάθεσιν, κ διὰ τὴν ἡμετέραν ἀξίωσιν. Πλεως εἴη μοι Θεὸς διὰ τῶν σῶν ἱερωτάτων εὐχῶν.

VI. *Domino Eustathio, Thessalonices archiepiscopo.*

Tecum esse velim, domine sacratissime, luctusque vestri particeps esse, et concinere cum Jeremia aut etiam Ezechiele nostro, quia urbs tua eadem, qua olim civitas sancta, calamitate premitur. Sed cum hoc maxime tempore separati sumus, has tibi litteras luctus mei testes mitto. Quæ urbs ab hostibus capta est! Prima videlicet post primam et omnium vere reginam! quantum Romæorum infortunium sol vidit! Eheu, armorum Italorum vim perniciosam! Quot naves cum ipsis nautis mare Siculum absorpsit! Quam urbem inundavit! Væ Telchinis! Proh invidiam, quæ urbis secundis rebus adversaria terra marique repit, utrinque protectam funditus perdidit. Cujus tandem urbs sancta criminis rea neque patroni urbani, nec archiepiscopi venerabilis, nec omnium piorum supplicationibus salvari potuit? quis enim pro Thessalonice pia votâ, communi hospitio non fecisset? Preces nostræ vanæ fuerunt; Deus enim amaritudinis calicem omnibus hauriendum obtulit et civitatem luxuriosam perdidit. Quem unquam Thessalonice aut Byzantio advenientem aut in quemvis locum proficiscentem hospitio non excepit? quæ instar cordis in imperio sita erat uni Byzantio postponenda, multis in rebus æquiparanda, nunc communi plaga flagellata jacet. Nec mirum, te, sanctissime, plus quam cæteros perpessum esse. Deus enim qui omnium vires metitur, adæquatum cuique onus imponit, et dum homini effeminato nil portare valenti parcit, fortissimis quibusque quorum tu numero ascribendus videris, durissima pericula, utpote honorem inde consecuturis obeunda proponit. Quare absurdum esset virum consolari voluisse qui nos ipsos omnem sapientiam educet, et quem Deus per multos annos conservet! Ριλεῖ γὰρ τὸ Θεῖον τὰς δυνάμεις μετρεῖν, καὶ ταῖς δυνάμεσιν ἐπάγειν τὸ βάρος τῆς πείρας ἀνάλογον. Καὶ ὥσπερ τὸν μαλακὸν καὶ οἷον μηδὲν φέρειν οὐδὲ τὴν ἀρχὴν καθῆκεν εἰς οὐδὲν δυσχερὲς, ἵνα πρὸς τῷ μηδέν τι κερδᾶναι καὶ τῇ λύπῃ καταποθῇ, οὕτω τῷ γενναίῳ κατὰ σὲ καὶ τὴν πεῖραν τῶν ἀδουλήτων κ ὑλην ποιουμένῳ εὐδοκιμήσεως θερμοτέραν τὴν παρὰ τῶν κινδύνων ἐπῆνεγκε πύρωσιν. Ἀπειρόκαλον οὐ τοιῷδε ἀνδρὶ παραμυθητικὸν ἐπιστέλλειν, ὃν ἔχομεν αὐτοὶ πάσης φιλοσοφίας διδάσκαλον, ἀεὶ φυλαττ μενον παρὰ Θεοῦ πολυχρόνιον.

Ἀφθονώτερον τρέφει τὸ τῆς ψυχῆς διακείμενον. Ἐ δὲ τὸ μὴ ἀγνοεῖν ἀγαπώμενον οἷδε τίκτειν ἀντίρρυ τοῦτο ὀκνῶ κομπάζειν ἐγὼ, ὅτι μηδὲ πάνυ σφ καὶ τὸ παρὰ τελώναις αὐτοῖς κατορθούμενον· ἐπ χομαι δὲ τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς ὡς αἰτίῳ καὶ τ ἀνταγαπήσεως ὑγιεινὴν ζωὴν καὶ μακρόβιον. Ἡ εὐλαβὴς οὗτος μοναχὸς ἀδελφός ἐστι τοῦ μακαρίτ Δημητρίου τοῦ Θετταλοῦ, καὶ δεῖται τῆς σῆς ἀ

Γ'. *Τῷ Θεσσαλονίκης, κυρῷ Εὐσταθίῳ.*

Ἤθελον αὐτὸς συμπαρεῖναί σοι, μακαριώ τ δέσποτα, καὶ ξυναυλίαν θρηνεῖν, καὶ τοῦ ὁλοφυρ κοινωνεῖν τῷ καθ' ἡμᾶς Ἱερεμίᾳ εἴτ' οὖν Ἰεζεκιή καθότι παραπλήσιον ἐκείνοις τοῖς πάλαι τῆς αἰχμ λωσίας τῆς σῆς παραπλαυσας πόλεως. Ἐπεὶ δ ἀνάγκη διεστάναι, γράμματι τωτέως ἀφοσιοῦμαι τ συμπενθεῖν καὶ δακρύουσαν καὶ ὃ φασιν ἀχνυμέν ταύτην πέμπω σκυτάλην. Ὢ οἷα πόλις ἐάλω, πρώ μετὰ τὴν πρώτην καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἁπασῶν βασιλ ουσαν! οἵαν Ῥωμαίων συμφορὰν εἶδεν ὁ ἥλι Φεῦ ἠλίκον ἴσχυσεν Ἰταλικὴ αἰχμή! Ὅσον Σικελι ἀνερροίβδησεν ἄμπωτις! οἵαν πόλιν ἐπέκλυσε! Φε τοῦ φθόνου, φεῦ τῶν Τελχίνων! Φθόνος ἦν ὁ τ ἀγαθοῖς βασκήνας τῆς πόλεως· φθόνος κατὰ γῆ στρατεύει, καὶ κατὰ θάλατταν ἕρπει, καὶ τὴν δορ φορουμένην παρ' ἑκατέρων στοιχείων ἑκατέρω πορθεῖ καὶ κατάκρας αἱρεῖ. Οἴμοι! τί τοσοῦτον πᾶς πεπλημμέληκεν εὐσεβὴς, ἵνα καὶ μάρτυρος πολισ χου ἐντευξις αἰσχυνθῇ, καὶ σοφοῦ ἀρχιερέως ὁσί εὐχὴ, μᾶλλον δὲ πάντων εὐσεβῶν δέησις; Τί γὰ οὐκ ἐδεῖτο ὑπὲρ Θεσσαλονίκης θεοκλυτῶν, ὡς κοιν πατρίδος καὶ καταγωγίου κοινοῦ; Ἀλλ' ἠλέγχθη μάτην εὐξάμενοι· πᾶσι γὰρ, οἶμαι, κεράσαι πικρίας ποτήριον Θεὸς ἐδικαίωσε, καὶ παρὰ τοῦτο τὸ κοιν ἐντρύφημα προὔδωκε. Τίνα τῶν ἁπάντων οὐκ ἠξιοῦτο Θεσσαλονίκη, ἐκ Βυζαντίου ἢ ἐς Βυζάντ ἢ ὁπουδήποτε παροδεύοντα; Οἷα γάρ τις καρδ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς τὴν μέσην αὐτῆς ἔλαχε χώ ραν, καὶ πᾶσι κοινὸν ἀγαθὸν ἐξέκειτο· καὶ τῇ Κω σταντίνου, ὅσα κεφαλῇ καὶ πόλει τοῦ κράτους, ὑρ ζάνουσα, τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν ἡμφισβήτει. Οὐ γὰ πλέον τι λέγειν ἢ περὶ τὴν βασιλεύουσαν αἰδῶς ἴδ δωσιν. Ἐπὶ κοινῇ γοῦν, ὡς ἔφην, μάστιγι τὸ κοιν ἐάλω παραμύθιον. Εἰ δὲ πλέον αὐτὸς, ἀγιώτατε κα σοφώτατε δέσποτα, τῆς πικρίας ἐγεύσω, καινὸν οὐδὲ

ΜΟΝΩΔΙΑ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΩΤΑΤΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΚΥΡΟΝ ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ

—

MONODIA
IN
SANCTISSIMUM THESSALONICES EPISCOPUM
DOMINUM EUSTATHIUM

—

Ὦ στυγνὸς αἰὼν, ὡς τλήμων ἡμεῖς γενεά! οἷα πεπόν- A θαμεν! Πῶς ἐκτραγῳδήσω τηλικοῦδε κακοῦ μέγεθος; Πῶς ὀλοφύρωμαι; Μέχρι γὰρ τινὸς ἀφασίᾳ πίσσω τὸ ἄλγος καὶ κωφοῖς δάκρυσι, μέχρι τινὸς ὑπομινυρίζω θρηνῶδες κατ' ἐμαυτόν· τὰ μὲν αἴφνης ἐκπεπληγμένος ὡς ἦχῳ σκληροτέρας βροντῆς τῷ ἀδοκήτῳ τῆς σκυθρωπῆς ἀκοῆς, ἢ καὶ ὡς κατιδάτῃ βεβλημένος σκηπτῷ, καὶ στεναγμὸν μόνον τφτέως ὡς καπνὸν ἀφιεὶς, τῆς ἐμπιπρώσης ὀδύνης ἐναργὲς σήμαντρον· τὰ δὲ μὴ θέλων οὕτω ῥᾳδίως βαρυτάτῃ πιστεύειν ἀγγελίᾳ ὡς ἀδουλήτῳ μοι, ἐπιπολὺ δ' ἀπειθεῖν καὶ διαπιστεῖν ὡς ἂν μάτην οὕτω ῥεούσῃ κἀκεῖνα λογοποιούσῃ, ὅσα μὴ θέμις προφέρειν εἴτε προσίεσθαι. Ἴσης γὰρ ἀτοπίας εἴτε καινοτομίας ἐνόμιζον πυνθάνεσθαι καὶ πιστεύειν ἀστέρα τινὰ διαφανέστατον οὐρανόθεν χαμαὶ πεσεῖν, καὶ τὸν μέγαν Εὐστάθιον ὑποδῦναι γῆν.

O sæculum exsecrabile! O infortunatos nos ipsos! Quomodo hujus calamitatis magnitudinem deplorem? Unde verba luctum satis testantia sumam? Longo a tempore dolorem meum edo, mutis tantum lacrymis effusis. Nuntium quidem de Eustathii morte mentem ut tonitru, ut fulmina improvisa percussit, nec aliud nisi fumum, doloris intimi quo crucior indicem emitto. Primo quidem fidem rei novæ habere nec potui nec volui, at per longum tempus lucidissimam stellam de cœlo delapsam, Eustathium sepulcro conditum esse incredulus acceperam.

Οὕτω μὲν οὖν καὶ διὰ ταῦτα αὖος ἔστην ἐς δεῦρο καὶ ἐννεὸς, εἰ καὶ ἄλλως, ὡς ἔφην, ἀλαλήτοις στεναγμοῖς ἐκοπτόμην, καὶ περιελιμναζόμην ὑποβροχίοις δάκρυσι καὶ πρὸ καιροῦ βιαζομένοις τὴν ἔκρηξιν. Νῦν δὲ ἀλλὰ καὶ πέπεισμαι, ὡς οὐκ ὤφελον, ἀληθευούσῃ τῇ πικρᾷ ἀγγελίᾳ, καὶ πῶς μικρὸν τῆς B ἐκπλήξεως ἀνενεγκών, ἔκπυστον ἀνοιμώζω καὶ γοερὸν, καὶ φωνὴν ἀφίημι κλαυθμῷ σύμμικτον. Τάχα γὰρ, οὕτω τοῦ ἄλγους τῇ γεγωνοτέρᾳ προσα ακλαύσει κενουμένου θύραζε πρὸς βραχὺ, κουφισμόν τινα τοῦ λυποῦντος εὕρω· καὶ ἅμα τῷ κειμένῳ κόσμον οἰκεῖον ἀποδώσω τοῦτον καὶ δικαιότατον ὄφλημα. Καί τοί γε ἄλλως ἐπ' ἀμφοτέρα τῇ γνώμῃ ῥιπτάζομαι, διαπορῶν, ποτέρως ἂν μᾶλλον τηλικούτῳ πάθει κατάλληλα φαινοίμην ἀφοσιούμενος· ἆρα τῇ χθὲς βαθείᾳ σιωπῇ καὶ τοῖς ἀφώνοις στενάγμασι τὸ ὑπερβάλλον τοῦ πάθους παραδεικνὺς, ὡς οἱ παρὰ τοῖς μύθοις ἀποδενδρούμενοι καὶ λιθούμενοι· ἢ μᾶλλον ἀνοιμώζων καὶ θρήνου κατάρχων σήμερον κατὰ τοὺς ποιουμένους παρὰ τῷ προφήτῃ κοπετὸν ὡς δρακόντων, καὶ πένθος ὡς θυγατέρων σειρήνων; Ἔοικε γὰρ ἑκάτερον, οὐκ ἔξω πίπτον καιροῦ, παραμετρεῖν συμφορᾶς μέγεθος.

Sic inter lacrymas et gemitus hærens, voce interclusa mei compos non fui, ubi nuntium verum esse, proh dolor! compertum habui. Sed et cum apertam calamitatem non minus plango; nunc quoque lacrymæ vocem occludunt. Attamen ubi dolor vocem non impediverit lenimenti aliquid invenero, et amico defuncto officium debitum persolvero. Sed quid tandem faciendo dolorem meum melius manifestare videbor? Obmutescamne ut heri eorum ad instar qui secundum fabulam præ nimio dolore in arbores aut saxa mutati sunt; aut gemam fremamque ut modo, ad exemplum eorum qui secundum Prophetam planctum faciunt velut draconum, et luctum quasi struthionum? Utrumque mihi e re esse videtur ob magnitudinem calamitatis.

Φεῦ τοῦ κοινοῦ πάθους! φεῦ τοῦ παγκοσμίου κακοπραγήματος! Εἷς ὑπολέλειπτο βίου λαμπτὴρ,

Væ commune infortunium! væ jactura universalis! Una supererat vitæ stella, fax una litteris,

unum luminare mundi, unus sol sacri ordinis. Sed res ne fando quidem audita : hic quoque exstinctus est, nos in æternum deseruit. Quomodo, o sol, sustinuisti solem terrestrem amplius non videre, qui inter mortales fuit quod tu inter astra? At nunc atra caligo universo mundo incubat, tenebræ et nox illunis vitam persequitur; nos errantes sicut quondam Ægyptii pastorem ereptum desideramus qui sapientia pastoritia inter omnes, sicut pastor inter pecora, eminebat; nos philosophiæ amici regem scientiarum, parentem eloquentiæ deflemus. Jure enim majori Eustathius de nomine regio gloriari poterat quam sophista ille Atticus; synodus sacra quoque oculum suum et vocem illam quærit quæ verba rege digna longe lateque pronuntiaverat.

A εἷς λόγου πυρσὸς, ἐν κόσμου μέγα φῶς, εἷς τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερωσύνης ἥλιος. Καὶ νῦν (ὦ τῆς τῶ παντὸς συγχύσεως !) καὶ οὗτος (ἀλλὰ πῶς, γλῶττα θρασεῖα, τὸ τοσοῦτον ἂν φθέγξαιο ;) ἀπέσβη, παρῴχετο· τὸ φροῦδος ἡμῖν τοῦ λοιποῦ. Εἶτα πῶς ἀνέσχες αὐτὸς, ὦ ἥλιε, οὐκέτ' ὀψόμενος τὸν ἀνταυγοῦντά σοι γῆθεν ἀνθήλιον, καὶ τοῦτ' ὄντα τοῖς ὑπὲρ σὲ, ὅπερ σὺ τοῖς λοιποῖς ἀστράσι ; Ζόφος οὖν ἀκτισμίας ἐπικέχυται τῷ παντὶ διὰ ταῦτα, καὶ σκότος ἀλαμπὲς τὸν ἡμέτερον βίον κατέσχε, καὶ συμφορὰ ἄναστρος νύξ· καὶ ὡς Αἰγύπτιοι πρότερον ὑπὸ ψηλαφητῷ σκότῳ πλαζόμενοι, ποθοῦμεν οἱ ποιμαίνοντες λογικῶς τὸν ἐπιστήμῃ ποιμαντικῇ τοσούτῳ πάντας ὑπερβαλόντα, ὅσα καὶ νομεὺς βοσκήματι, οἱ περὶ λόγους τὸν βασιλέα τῶν λόγων καὶ πατέρα τῆς

Civitas Thessalonicæ heri felicissima, hodie perquam infortunata, quia tanto filio privata, quanto cum luctu sponsum, pastorem bonum, præceptorem sapientem, salvatorem, genium tutelarem, propugnatorem, uno verbo columnam, ut cum Pindaro loquar, immobilem, et si quid aliud laudabile et salutare cogitari potest, quanto, inquam, cum luctu reposcit! Sic igitur mœrore confecta quasi secunda vice capta et destructa foret, humi jacet et metuit ne pejora experiatur. Prius namque, Italis terra marique irruentibus ac muros destruentibus, e manibus hostium erepta fuit ab Eustathio nostro qui virtutum suarum fama adeo hostes ipsos commovit ut vultum ejus aspicere non ausi sint, imo exercitus ferox ad ipsius pedes sponte procubuerit. Nunc vero hoc tanto propugnaculo destituta misere humi jacet, quasi vi capta nullis jam mœnibus defendatur.

B Ἡ γε μὴν εὐδαίμων χθὲς δι' ἐκεῖνον Θεσσαλονίκη, καὶ νῦν οὐκ εὐδαίμων ἐκείνου χήρα, γεγωνότερον οἰμώζουσα, παρόσον καὶ διαφερόντως τῶν ἄλλων τῆς συμφορᾶς ἥσθετο, οἷα κατολοφύρεται, καὶ μεθ' ὅσων καὶ οἵων τῶν δακρύων ἀναλαλεῖ τὸν ὡραῖον νυμφίον, τὸν καλὸν ποιμένα, τὸν καθηγητὴν, τὸν σοφὸν, τὸν σωτῆρα· τὸν πολιοῦχον, τὸν πρόβολον καὶ κίονα, κατὰ Πίνδαρον, ἀστραβῆ· καὶ εἴ τι ἄλλο ἐράσμιον καὶ σωτήριον πρᾶγμα καὶ ὄνομα. Οὕτω δὲ ἄρα πενθεῖ, καὶ πρὸς τοῦ πίνειν ἀπάγεται, ὡς ἂν εἰ κατάκρας ἐάλω, καὶ τοῦτο δεύτερον ἐκπεπόρθηται· ἢ καὶ σχετλιώτερα πάσχειν οἴεται. Πρῶτον μὲν γὰρ, Ἰταλῶν ἐκ γῆς καὶ ἁλάττης ἐπικωμασάντων αὐτῇ καὶ καθυπερτέρᾳ τῆς ἁλώσεως ἱστατο τῷ φρονήματι, τοῦ πολιούχου ταύτης ἐκείνου περιόντος, καὶ πλείστην ὅσην καὶ ἀντίβλεπτον τοῖς πολιορκηταῖς προβαλλομένου τὴν ἐκ τῆς ἀρετῆς αἰδὼ, καὶ μόνον οὐχ ὑπὸ πόδα; τὸν προβόλου γεγυμνωμένη, καταβέβληται τῇ γαίᾳ καὶ πάντα περικεχαρμένη κρῆδεμνα.

Quid tandem urbium regina in hoc rerum discrimine facit? faciliusne an ægrius infortunium portabit, cui Eustathius beneficia in eum collata largo fœnere et cum grati animi pignoribus reddidit? Quæcunque enim dum in ea viveret, sapientiæ thesauros honestarum artium amantibus benigne largitus est; fuit enim eloquentiæ prytaneum, sapientiæ focus universalis, hortus nulli non apertus, ager fertilis sub auspiciis divinis, eloquentiæ fons perennis. Hinc evenit ut discipuli gratis metere, gratis haurire possent nec amplius artium ac litterarum disciplinam sitirent. Brevi enim tempore sine præludiis, sine prolegomenis, sine certaminibus aut studiis præviis philosophia se imbutum sensit quicunque illum adibat, quasi ex ipsius Aristotelis schola exiisset. Quamvis enim torpore profundo languesceret ignorantiæ, ubi primum ille cibum spiritualem obtulisset, discipulus quasi a Musis ipsis afflatus discessit. Sed non amari ut folia lauri fuere fructus hujus arboris sapientiæ; imo dulciores sicut epistola quam

Τί δ' ἡ πόλεων βασιλίς; Πότερον καυφότερα ὑποίσει τὴν κοινὴν δυσπραγίαν, ἢ πολλῷ ἐπαχθέστερα, οἷς ἐλευθεριώτατα καὶ κάλλιστα παρ' αὐτῆς τεθραμμένος, ὡς ἐν ἀποδόσει τροφείων πάσας χάριτας φιλοτίμως ἐξέτισεν· οὐχ ὅπως κόσμος ἄξιος αὐτῆς καὶ λαμπρότατον γινόμενος ὄνομα, ἀλλὰ καὶ, ὃν ἴδρις πολλῷ συνελίξατο παρ' αὐτῆς πλοῦτον σοφίας, τοῦτο μεταδιδοὺς ἀφθόνως τοῖς φιλοπόνοις, κοινὸν πρυτανεῖον λόγου, καὶ σοφίας πανδεχὴς ἑστία, καὶ ἄλλως Ἑλικὼν προκείμενος ; Κῆπος γὰρ ἦν ἀκλειστος σοφίας, καὶ πλήρης ἀρδὸς, ὃν εὐλόγησε Κύριος; καὶ πηγὴ λόγων ἀσφάγιστος. Καὶ παρῆν τοῖς μαθητιῶσι δρέπεσθαι προῖκα, καὶ ἀρύεσθαι, καὶ καπηφορεῖσθαι, καὶ μηκέτι πεινῆν ἢ διψῆν τοῦ ἀκούειν λόγον τεχνικὸν εἶτ' ἐπιστημονικόν. Ἐν βραχεῖ γὰρ χρόνῳ, καὶ ὅσον ἐγκυκλίου προπαιδείας γεύσασθαι, ἢ σοφιστικοῖς παλαίσμασι προσγυμνάσασθαι, ἢ προθύρων ἐπιβῆναι φιλοσοφίας, εἴ τις πεφοίτηκε παρ' ἐκεῖνον, εὐθὺς ὁ παρὰ τῷ Σταγειρίτῃ πεπαιδευμένος ἐωρᾶτο, καὶ ὁ παρὰ τῶν Μουσῶν ἐμπνεόμενος τὴν ποίησιν. Εἰ γὰρ ὑπ' ἀγροικίας βαθεῖ κάρᾳ

καθεύδοι, ἀλλ' ἅμα μίκρ' ἅττα ἐψωμίζετο παρ' ἐκείνου, καὶ παραχρῆμα διυπνίζετο, μουσικοῦ τινος κάτοχος ἄσθματος. Πλὴν οὐκ ἔμπικρα ἦν, ὡς τὰ δάφνης πέταλα, τὰ ψωμιζόμενα παρ' ἐκείνου, τῆς τῶν σοφῶν ἐπιφυλλίδος, καὶ νῦν οἴμοι! τετρυγημένης θανάτου τομῇ, γλυκάζοντα δὲ μᾶλλον, ὡς ἡ κεφαλὶς ἡ βεβρωμένη τῷ Ἰεζεκιὴλ προφητικῶς ὀνειρώττοντι. Μέλιτος γὰρ ἀπέσταζον αἱ τῶν ὁμιλιῶν Εὐσταθίου χάριτες, ὡς ἀτεχνῶς ἀπορῥῳγές τινες νέκταρος· ὅθεν καὶ εἰς ἄκρον ψυχῆς μυελὸν τοῖς ἀκροαταῖς εἰσδυόμενα τὰ διδάγματα, καὶ ἄντικρυς ἐγκαθήμενα, διετηροῦντο ἀνέκπλυτα λήθης ῥεύματι. Τὸ γὰρ ἡδονῇ ψυχῆς ἐκτυπούμενον μάθημα μνημονικωτέρᾳ δίλτῳ φρενὸς ἐγκολάπτεται, ὡς θᾶττον ἂν ὑπιδέσθαι καὶ περὶ τούτου ὅ καὶ περὶ σοφιστοῦ τινος πάλαι λόγος διέῤῥει, ὡς ἄρα Χαλδαϊκαῖς τισι μαγγανείαις τοὺς ὁμιλητὰς ἐργάζοιτο μνήμονας. Τοιούτῳ φαρμάκῳ τὸ μνῆμον εἰς βάθος τοῖς μαθηταῖς ἐνεχάραττες, ὦ Χαρίτων ἁπασῶν ἀνάκτορον σὺ, καὶ Ἰύγγων καὶ Σειρήνων ἐπαγωγότερε, καὶ πείθων τὰ μέχρι σοῦ μυθευόμενα, ὡς ἀληθῆ τοῦ λοιποῦ πιστεύεσθαι· ὥσπερ καὶ τὸ πολυμαθὲς καὶ πολλῶν ἐπιστῆμον ἐναπετίθεις σφίσιν ἐν χρόνῳ βραχεῖ διὰ τῶν ὡς ἑκάστοτε ὁμιλιῶν σου τῶν ἀποβαπτομένων εἰς πᾶσαν λογικὴν μέθοδον. Οὐ γὰρ τῆς χειρὸν βίβλου μόνης τὸν νοῦν ἀνέπτυσσες ἐν ταῖς ὀσημέραι συναναγνώσεσιν, εἴτε τὰ τῆς ἑρμηνείας, εἴ ὑπό τι μελαίνοιτο, διελεύκαινες· ἀλλά γε καὶ τῶν ἄλλων πολλὰ ξυνεφόρεις παραμιγνὺς, οὐκ ἐξώροις παραδρομαῖς τῶν προκειμένων φιλοτιμούμενος, παρὰ δὲ τῆς αὐτόθεν προκυπτούσης ἀφορμῆς δεχόμενος τὸ ἐνδόσιμον, καὶ τὴν παρέκβασιν οὐ παρὰ θύραν (τὸ τοῦ λόγου) ποιούμενος, ὡς ἂν εἰ καὶ παραφανέντος δυνχος ὅλος λέων κατὰ τὴν παροιμίαν διήρθρωτο.

Ἀλλ' οὐκ ἀκλαυτὶ ταυτὶ διηγεῖσθαι οἷός τέ εἰμι· μικρὸν γὰρ τοῦ πάθους ἀνανήψας, ὦ παρόντες, εἰς ὀλοφύρσεις καταῤῥέω πάλιν. Τῶν γὰρ ὁμιλητῶν ἐκείνου τὸν κύκλον ἀναπληρῶν καὶ αὐτὸς, φιλοτιμότερον ἐφιλοφρονούμην παρ' αὐτῷ, καὶ ὑπὸ κρατῆρι σοφίας μείζονι· ταύτῃ καὶ ἡ μνήμη τούτων προσπίπτουσα στρέφει μου τὴν καρδίαν, καὶ τὸ ἐν αὐτῇ συμπιέζουσα αἷμα εἰς δάκρυα προσαναθλίβει, κατὰ θρόμβους αἵματος συλλειβόμενα. Πλὴν πειρατέον καὶ αὖθις ἀναφέρειν, καὶ ὡς ἐξὸν ἀνακωχεύειν τὸ δάκρυον, ἵνα μὴ μόνον ἀφοσιωσώμεθα τῷ ἀνδρὶ τὸ ἀπολοφύρασθαι, ἀλλὰ καί τι τῶν ἐκείνου καλῶν θυμασώμεθα. Χρὴ γὰρ κἀνταῦθα μνήμην δικαίου γενέσθαι μετ' ἐγκωμίου μετρίου καὶ διαπλεκομένου τοῖς πένθεσι· καὶ τοῦτο οὐ μετὰ ῥυθμοῦ κομψοῦ τινος ἢ περιᾴδοντος ἔξωρα. Μουσικὰ γὰρ ἐν πένθει, κατὰ τὸν σοφὸν, διήγησις ἀκαιρος.

Ὅ γοῦν ἐλέγομεν, μικρὰ μὲν ἅμα τελεῖσθαι καὶ μεγάλα μυστήρια τοὺς αὐτοὺς οὐκ ἦν ποτε θεμιτὸν, οὔτε μὴν χορεύειν ὀδδουχεῖν τε καὶ ἐποπτεύειν κατὰ ταυτόν. Ἀμαθὲς γὰρ καὶ σφαλερὸν οἷδεν ἡ παροιμία τὸ ἐν πίθῳ τὴν κεραμεῖαν διδάσκεσθαι. Παρ' ἐκείνῳ δ' ὅμως, ἱεροφαντοῦντι τὰ λογικῶν τεχνῶν ὄργια ἅμα τὰ Μουσῶν πεπάτηκέ τις προπύλαια, καὶ παραχρῆμα καὶ τὰ τῶν ἀνακτόρων ἐπώπτευεν ἄδυτα, καὶ τῆς τελετῆς οὐδὲν ἦν, ὅπερ ὑπελείπετο πάντη τοῖς νεοτελέσιν ἀνέκφορον. Ἀλλά τις τῶν φοιτώντων πυκτίδα ποιητικὴν ὑπὸ μάλην φέρων, ἐδεῖτο μέτρων μὲν νόμους μυεῖσθαι, καὶ ῥυθμοὺς ἁρμονίας, καὶ τοῦ ἐτύμου τῶν ὀνομάτων ἀνάπτυξιν, ψυχαγωγεῖσθαί τε πράξεων ἀρχαιολογουμένων μυθεύμασιν· εἶθ' ὑπέστρεφε τούτων τε θεωρὸς ἐντελὴς καὶ τῶν μυστικωτέρων οὐ παράπαν ἀτέλεστος. Οὐδὲ γὰρ διεσπουδάζετό οἱ τούτων τὴν ἔρεσιν ἀποκλῆσαι μόνον τοῖς μύσταις, ἀλλά γε καὶ

A Ezechiel per somnium edidit. Mel enim Eustathio lingua, flumina nectare saturata distillabat; quare præcepta ejus in intimum penetrabant animum, neque ulla vi eradicari valebant. Omnium enim mentes, quas doctrina ac disciplina sua adimplesset, philtris Chaldaicis, ut ita dicam, imbuisse videbatur. Tu castellum Gratiarum, artificiis jucundis discipulos docebas, et voce tua Sirenum vocem superante eo perduxisti ut quæ antea fabulosa habita fuerant, nunc pro veris ducerent. Quo factum est ut felicissima alios instituendi methodo multis multa communicaveris. Non enim librum aliquod cum aliis legens ea quæ necessario interpretanda venerunt, explicuisti, locos, si qui erant difficiles dilucidando, sed alia plurima B sponte immiscendo quæ ad rem facere videbantur.

C Sed, o chari amici, siccis hoc oculis referre non valeo, et in pristinum mœrorem semper relabor. Memini enim quanta comitate ego ipse, qui in ejus discipulorum numero eram, exceptus ab eo fui, ut plenum sapientiæ calicem exhaurirem. Me miserum! Præteritorum temporum reminiscentia cor occupat et lacrymas cum sanguine miscet. Sed, Mitte lacrymari, mihi ipsi dico, ut virum defunctum non lugeamus tantum, sed admirationis ei debitum officium ob claras ejus virtutes persolvamus. Justorum enim memoria modica laude eaque simplici et rite limitata, honoranda est. Musica enim in luctu, secundum Sapientem, importuna narratio.

D Jam alibi diximus contra normam esse initiari ad magna simul et parva mysteria; jam enim in proverbio est stulti esse in vase pretioso artem figulinam discere velle. Sub ipsius autem auspiciis qui ut sacerdos initiator sapientiæ mysteria ac rhetoricen docebat, discipuli Musarum propylæa ingrediebantur, palatii sanctissimum contemplabantur; nulla enim provincia mysteriorum occlusa erat neophytis. Quid? quod si discipulorum aliquis versificationis rhythmum et harmoniam ediscere cupiebat aut vocum etymologiam, Eustathium habebat ducem peritum in docendis antiquitatis traditionibus et in brevi temporis momento solutionem problematum desideratam obtinebat. Id enim fecit ut adolescentium studiis favendo ad rerum multitudini occultarum cognitionem januas reseraret. Quotusquisque non lacte, sed fortiori cibo et ingenii maturitate saturatus inde rediit!

Sed majora memoremus. Multi quidem ad eloquentiæ fastigium se evectos autumabant atque idoneos ad docendum alios quod ipsi scire se putabant, donec sub Eustathii auspiciis quantum ignorarent intelligerent. Multi in Gratiarum se mysteria initiatos credebant, donec, ipso monente, errorem suum cognoscerent. Plures in philosophia maximopere profecisse sibi videbantur, donec sese cum illo viro artium ac litterarum peritissimo se conferrent. Igitur postquam cognovissent se nil scire, ad ipsa rudimenta redire non erubescebant et in optimi magistri schola jam ætate provectiores meliora melius addiscere. Equidem alumnorum omnibus horis domum ejus frequentantium agmina contemplando, Homeri de apum examinibus loquentis memini, quarum ad instar innumeri omnium ætatum homines ejus audiendi causa quotidie convenerunt ad eum qui virtutis normam et regulas non verbo tantummodo, sed proprio exemplo dare posset.

A τὰ τῶν μύθων παραπετάσματα διασχεῖν, καὶ δοῦναι εἴσω χωρῆσαι, καί τι τῶν πολλοῖς ἀνεφίκτων ἐποπτεῦσαι θέαμα. Πόσοι προσιόντες νήπιοι ἐλάθανον ἀντὶ γάλακτος στερροτέραις μαθημάτων τροφαῖς ἐξανδρούμενοι τὰ αἰσθητήρια τοῦ νοῦ ἐκπήκοντες· καὶ χθὲς μὲν ταῖς γλώτταις ὑποψελλίζοντες, ἔντρανον δὲ καὶ τορὸν φθεγγόμενοι σήμερον. Εἶπω τὸ καινότερον· πόσοι μέχρι τούτου γραμματικὴν ἠκριβῶσθαι τοσοῦτον ὤοντο, ὡς ἐπαγγέλλεσθαι καὶ ἄλλοις καθηγεῖσθαι τῆς τέχνης, ἕως ἐκείνῳ κανόνι καὶ ποτὶ σπάρτον φασὶ λίθον παραθεῖναι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἔγνωσαν. Πόσοι μέχρι τούτου ῥητορικαῖς χάρισι θύειν ἐνόμιζον, ἕως τῶν Εὐσταθίου Σειρήνων ἠκροάσαντο. Πόσοι φιλοσοφίαν μέχρι τούτου πρεσβεύειν ἐδόκουν, ἕως ἐκείνῳ τεχνοῦντι τὰς χνας καὶ πάσας ἐπιστήμας ἐπιστημοῦντι παρέβαλον. Τὸ δ' ἐντεῦθεν γνόντες ἑαυτοὺς, κἀκεῖνο πρῶτον καλῶς σοφιζόμενοι τὸ περὶ ἑαυτῶν, ὡς οὐδὲν εἰδότων, εἰδέναι σαφῶς, τὸ εἶναι τοῦ οἴεσθαι εἰδέναι

B

λοιπὸν ἀντηλλάττοντο. Ταύτῃ τοι καὶ στρεφόμενοι καὶ ὡς παῖδες ἀρτιμαθεῖς γινόμενοι, ἠγάπων, ἤ γοῦν ἀρχόμενοι παρ' ἐκείνῳ μετεδιδάσκοντι μαθητεύοιντο, καὶ γηρῷεν μανθάνοντες. Ὅτε καὶ τὸν ἀεὶ προσφοιτῶντας καὶ ἀποφοιτῶντας θεώμενος, τῆς Ὁμηρικῆς ἀνεμιμνησκόμην εἰκόνος. Ὡς γὰρ πέτρας ἐκ γλαφυρῆς ἔθνη μελισσῶν ἔξεισιν, οὕτω καὶ τῷ Εὐσταθίου μελισσῶνι προσίπταντο καὶ ἀφίπταντο βοτρυδὸν ὁσημέραι φιλολόγων σμήνη μυρία, καὶ εἴ τινες ἄλλως ἀρετῆς τι μετεποιοῦντο, καὶ ῥυθμίζοντος προσεδέοντο. Νόμος γὰρ ἦν ἔμψυχος ἀρετῆς, καὶ μεγίστη πρὸς ἀρετὴν παράκλησις, οὐ μόνον φθεγγόμενος, ἀλλὰ καὶ μόνον βλεπόμενος.

O vultum, o staturam magis venerandam quam Periclis, quam Xenocratis, utpote quæ morum integritatem primo intuitu revelabat! O sermones acutos simul et venustos, a facetiis ac nugis pariter alienos ac a rigore et duritie verborum, imo sale divino, ut Apostolus præscribit, suffusos! Totos sane dies eum audire, ab eo discere juvabat, et patriæ ipsius, ut illi apud Lotophagos, oblitus esses. Quæ ingenii acies, quæ in omnibus rebus prudentia, quæ constantia animi in rebus adversis, quæ strenuitas in agendo! Qualis fons virtutis et sapientiæ in unius morte exstincta est, cujus memoria ac desiderium omnium oculos lacrymis replet! Quis mihi linguam, quis virtutem Eustathii dabit ut eum pro dignitate collaudem? sine quibus laudatio mea vituperium esse mihi videtur.

C

Ὦ προσώπου σεμνοῦ! ὦ εὐσχήμονος σχήματος καὶ Περικλέους καὶ Ξενοκράτους αἰδεσιμώτερον μόνῳ τῷ φαίνεσθαι σωφρονίζοντος τοὺς ὁρῶντας πρὸς τὴν ὄψιν μεταβαλλομένους αὐτὴν καὶ τυπωμένους ἐς ἠθῶν ἐπικόσμησιν! Ὦ διαλέξεων ἀποπτομένων μὲν εἰς νοῦν, παντοδαπαῖς δὲ σταζομένων χάρισιν! Ὦ λόγων ἐκείνων, μήτε βωμολόχους εὐτραπελίαις γελοιαζόντων σκηνικώτερον, μήτε ἀηδιζόντων στρυφνότητος ὀμφακιζούσης βαρύτητι, ὑποσμύνῳ δὲ κεκραμένων ἀστειοσύνῃ, καὶ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν ὑποθήκην θείῳ παρηρτυμένων ἅλατι· ὡς τὸν ἀκροώμενον διημερεύειν ἀσμένως, τῶν οἴκοι κατὰ τοὺς λωτοφαγοῦντας λαθόμενον! Ὦ σωφροσύνης ἄκρας! ὦ φρονήσεως ἐντεχνοῦς! ὦ ψυχῆς ἐν ταῖς δεινοῖς ἀτρέπτου, καὶ βεβαιούσης τὴν κλῆσιν τοῖς πράγμασιν! Ὅσος ἀρετῆς πλοῦτος, ὅσον χῦμα σοφίας ἐνὶ τετελευτηκότι ἀνδρὶ συναπέρρευσε, μνήμην καταλελοιπότι μόνην ἡμῖν, καὶ τὸ ἐπὶ τῇ μνήμῃ θαῦμα καὶ δάκρυον! Τίς ἄν μοι ὁρίη γλῶτταν Εὐσταθίου, καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ γλῶτταν Εὐσταθίου θαυμάσομαι ὅσον ἄξιον; Ὡς νῦν γε τοὺς ἐπαίνους τούτους ἴσα καὶ ψόγους αἰσχύνομαι.

Eustathius vitæ integerrimæ exemplo et summa vi sermonis inter omnes præfulgebat; magnus enim in utroque fuit; ad quem comparati nos umbra sumus. Quis alius præter illum philosophiæ ac theologiæ antistes æquo lumine fulsit? Israelitis olim Deus per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis viam ostendit: Eustathius non altero munere fungebatur, qua orator ignivomus, qua dux in semita virtutis, imo hinc orator altisonans, inde sacerdos purus et eloquens, omnibus errantibus ut pharus viam præmonstrabat: quoties enim pro rerum gravitate verba facienda erant, qua vi audientium animos movebat, adversarios ipsos convincebat, ita antiquitas tota vix similis oratoris exemplum

D

Ἀνὴρ γὰρ ἐκεῖνος μόνος, ὡς ἔοικεν, ἀπαρίμιλλος ἄλλοις ἐπεδείξατο βίον, καὶ βίῳ γλῶτταν ἀνθάμιλλον, καὶ οἷός τοι κατ' ἀμφότερα πέπυστο· οἱ δὲ σκιὰ ἀΐσσομεν. Ἀμέλει καὶ ὡς ἄμφω φάσα καλὰ, βίου καὶ λόγου, προβεβλημένος, ὡς ἐπὶ περιωπὴν δυὸ λυχνίαιν, σοφιστικοῦ καὶ ἀρχιερατικοῦ θρόνου, μετεωρίζεται· τῷ μὲν ἐνιδρυθεὶς μικρῷ πρότερον, τῷ δ' ὕστερον. Καὶ τοῦ παλαιοῦ μὲν Ἰσραὴλ ἡγεμάζοντος ἡμέρας ἡγεῖτο στῦλος νεφέλης, νυκτὸς δὲ στῦλος πυρός· Εὐστάθιος δὲ οὐκ ἀνὰ μέρος ἡγεῖται, πῇ μὲν ὡς ῥήτωρ περίπνους, πῇ δ' ὡς πνευματικὸς βίῳ προλάμπων (πνεύματος γὰρ νεφέλη σύμβολον). Ἀλλ' ὅτε ῥητορικῶς (τὸ τοῦ λόγου) δι' ἅρματος ἠστραπτε, καὶ πνευματικῶς προσεπέλαμπε· καὶ ὅτε

διηύγαζεν ἀρχιερατικῶς, καὶ ῥητορικῶς διεπύρσευε, καὶ τῶν κατ' ἀμφότερα πλανωμένων ἡγεμόνευεν ἀψοφητοτέρως. Ὡς γὰρ πρὸ τοῦ ἐπαγγέλματος ἁπάντιζε τὴν πομπικωτέραν τῶν λόγων ἐπίδειξιν, πῶς ἂν εἴποιμι, ὅσοις καὶ οἵοις ἐχειροῦτο τὸ θέατρον πάθεσιν, ἐκπλήττων ἅμα καὶ θέλγων καὶ συμπείθων τὰς καθ' ἑαυτὸν, ὡς οὐδὲ τὰ τῶν παλαιῶν ἄρα θαύματα καθάπαξ μεμύθευτο; Ἄειδε μὲν γὰρ κλέα βασιλέων μεγαλουργῶν, καὶ ὑψιθρόνων πατριάρχων· τὰ δ' ἐπέρρεον ἔθνεα σοφιστῶν καὶ παντοίων ἑτέρων ἀκροατῶν, ὡς ὑπὸ κρουμάτων Ὀρφέως ἑλκόμενα. Ἐξέπληττε δ' αὖ ἀστράπτων καὶ βροντῶν ὑπὲρ τὸν ξυγκυκῶντα ποτὲ τὴν Ἑλλάδα δημηγορίᾳ Περικλῆν, οἷς ὑπερεφύνει τὴν ὑπέρτονον Δημοσθένους ἠχὼ καὶ τὸν ὑψήγορον ῥοῖζον Πολέμωνος, καὶ οἷς οὐδέν τι τῶν κοινῶν ἠνείχετο μὴ οὐ καινῶς φράζειν ἐκ τῆς τοῦ φράζειν πολλῆς περιουσίας καὶ καινοπρεποῦς ἀφθονίας καὶ περιττότητος, οὐκ ἀλλόκοτα ὀνοματοθετῶν, ἢ μεταφέρων ἀνασευρμένα, ἢ παῖλάσμασι διθυράμβων ἐκτραχυνόμενος, ἢ παρακρήμνοις ἐκτραχηλιζόμενος δριμυτησι. Ταῦτα γὰρ τῶν πηνικαῦτα παρανομίαις τῆς τέχνης χρωμένων πλημμελήματα, οἱ τοῦ μὲν ἀληθοῦς ὄγκου τῶν λόγων οὐκ ἐφικνούμενοι, ἐπὶ τὸν ὑπόκενον καὶ πομφολυγώδη κενεμβατοῦντες ὄγκον κατέπιπτον· εἶτα τὴν ἡνιοχοῦσαν οὐκ ἔχοντες ἐπιστήμην, ἀλογίστως ἠγοντό τε καὶ ἐφέροντο, κεἰν' ὄχεα καθ' Ὅμηρον κροτέοντες. Εἰ δὲ καὶ κάλλους τοῦ περὶ λόγους ἐρασθείεν, τοῦ μὲν ὄντος, ὡς ὁ Ἰξίων τῆς Ἥρας καὶ τῆς Πηνελόπης οἱ μνηστῆρες, ἀπεσφάλλοντο· εἴδωλον δέ τι ἀνεμώλιον ἢ θεραπαινίδιον πορνικῇ κομμωτικῇ διεσκευασμένον πειρῶντες ἐλάνθανον ἑαυτούς. Ὥσπερ καὶ, ὅτε βουληθεῖεν ἐξαλλάττοντες ἀλλοῖοί τινες φαίνεσθαι, τοῦ μὲν καινοτέρου τρόπου, καὶ ὅσον ἢ σχῆμα γοῦν ἢ ὄνομα ἐκ τοῦ καθωμιλημένου εἰς τὸ ἀθικτότερον μεθαρμόσασθαι, εἴδες ἂν τοὺς ἄνδρας οὐδ' ἐγγὺς ἥκοντας, τῆς ποιητικῆς δὲ μόνον τὴν τραχυτέραν συμφοροῦντας· ἀμάξαις, τῷ καταλογάδην καὶ πεζαιτέρῳ, καὶ οἷον ἐπίβλημα πορφύρᾳ; φαύλοις ἐπιῤῥίπτοντας ῥάκεσι, μᾶλλον δὲ τῆς ἑβάδος καὶ Ἕλληνος ῥητορικῆς, ἐκφυλόν τινα σκευὴν μεταμπισχομένους, ἐπὶ τῷ σφῶν αὐτῶν οὐκ εὐσχήμονι, ὡς καὶ τὴν Περσικὴν στολὴν τῆς Μακεδονικῆς φασι μετενδύσασθαι τὸν Ἀλέξανδρον· ἐω; ὁ πολὺς τὴν γλῶτταν Εὐστάθιος προστάτης καὶ σωτὴρ ἀνεφάνη τῆς τέχνης κινδυνευούσης, εἴπερ ποτὲ τηνικαῦτα, κατὰ τὴν Πλατωνικὴν διαβολὴν τοῦ χοροῦ τῶν τεχνῶν διαγράφεσθαι, καὶ μηδὲ πολιτικοῦ τινος καλεῖσθαι μορίου εἴδωλον. Οὐ γὰρ πρότερον ἀνῆκεν ἐπιστρέφων καὶ μεταῤῥυθμίζων (τοῦτο μὲν, οἷς ἐθεμίστευεν ἀπὸ τεχνικῶν ἀξόνων· τοῦτο δὲ, οἷς ἐπιστημονικῶς ἐξεπονεῖτο πρὸς τὰ τῆς τέχνης ἀρχέτυπα), ἕως τοὺς οὕτως ἀτόπως ἐκτετοπισμένους συμφύλων νόμων ῥητορικῆς ἐπανάγων κατὰ βραχὺ, πρὸς τὰ τῆς τέχνης τελευτῶν κατήγαγε πάτρια. Ἅτε καὶ οὗτοι ποιοῦντες εὖ ἐνεκαλύπτοντο, παρόσον τὰ μὲν κατ' αὐτοὺς ἐκ παραθέσεως ἐξουδενοῦντο ὡς ὕδωρ εἰκῆ διαπορευόμενον, τὰ δ' Εὐσταθίου ὑπερεθαυμάζοντο, ὡς ἀτεχνῶς ἐοικότα χρυσίου ποταμῷ ῥέοντι καὶ ῥοιζοῦντι δ' — ἂν εἴποιεν — ἀπὸ τοῦ Λιβάνου κατὰ τὸ Σολομώντειον ᾆσμα, ὅσοι τὸ ῥεῖθρον τῶν τοῦ ἀνδρὸς λόγων ὡς εἰς πηγὴν ἀρχέγονον, τὸν ἐκεῖθεν ἐπωνυμοῦντα καὶ ῥέοντα σοφι-

offerre possit. Qui ubi regum præclare facta, aut illustrium patriarcharum gloriam celebrabat, omnis generis studiosi quasi Orphica lyra allecti undique confluebant ad eum, cujus in labiis tonitru ac fulmen plus quam in ipsius Periclis residebat, qui Demosthenis vim et Polemonis vehementiam æque superabat; qui antiquis novitatem dare callebat; qui quæcunque dicebat decus conservando novo aliquo modo ac colore efformabat ob ingenii particularis abundantiam, æque alienus ab ostentatione ac duritie, vitiis quæ peculiaria sunt iis qui veram orationis sublimitatem attingere non valentes ad ampullas descendunt, et laxatis habenis, omnibus fastidiosi, curribus illis inanibus apud Homerum similes tantum crepitant. Ut enim sermonis venustatem ament et magni faciant, peculiarem tamen ejus amorem non magis quam Ixion Junonem aut Penelopem proci attingunt; nec vident se a simulacro aliquo vel lenocinii artibus deceptos esse. Fuere etiam qui tironum more inusitatis verbis ac tropis uterentur, nec tamen quod tentabant nec in poesi nec prosa oratione ab iis tractata, ubi pannum vilibus corporibus purpureum assuebant, nec in rhetorica obtinuerunt. In hac enim propriæ vili formæ vestem non vernaculam circumimponebant (sicut Alexander paludamento Macedonico vestem Persicam superimposuisse fertur), donec Eustathius fortiter orando artis oratoriæ sospitator exstitit, quæ tum maxime in eo erat, ut ex artium choro deleretur, quæ hucusque artis principia docendo et ad exemplarium antiquorum imitationem exhortando eos qui rhetorices regulas imprudenter neglexerant, ad novum brevi tempore cultum reduxit ejus artis qua majoribus nostris nihil antiquius erat. Ejusmodi igitur discipuli si propriâs declamationes cum Eustathii scriptis compararent, non videre nequibant ingentem distantiam qualis est aquæ stagnantis a Pactolo qui jucundo cum strepitu e summo Libano delabitur, ut cum Salomone loquamur [1]; ita quicunque eloquentiam auctoris nostri sophisticam censent, iniqui æstimatores mihi quidem erunt. Non enim sicut Macedones in Pyrrho Epirota Alexandrum sibi redditum credebant propter celeritatem in pugnando et strenuitatem manuum: sic ab Eustathio imago illustris alicujus oratoris ob oculos ponebatur audientium; imo una Eustathii figura quidquid præclarissimum est ac typum venustatis oratoriæ præferebat, ut artifex aliquis a pluribus feminis quod quæque eximii offerebat, sumendo picturam confecit omnibus numeris absolutam.

[1] Cant. IV, 15.

στὴν, ἀναφέρουσιν, οὐκ ἀκριβῶς οἶμαι φυλοχρινοῦντες τὸν ἄνδρα καὶ διακωδωνίζοντες. Οὐ γὰ
ὥσπερ οἱ Μακεδόνες ἐν τῷ Ἠπειρώτῃ Πύρρῳ μαχομένῳ βλέπειν ᾤοντο ὄψιν καὶ τάχος Ἀλεξάνδρ
καὶ κίνημα καὶ τῆς παρὰ τοὺς ἀγῶνας φορᾶς ἐκείνου σκιὰς καὶ μιμήματα, οὕτω καὶ ἐν τῷ Ε
σταθίῳ λογογραφοῦντι τῶν ἐπὶ λόγοις ὀνομασθέντων ἑνὸς οὐτινοσοῦν χαρακτῆρα τοῖς ἀκροαταῖς ἐπι
φαντάζεσθαι· ἀλλὰ μίαν μὲν ἰδέαν ὁρᾷν, ἁπάντων δὲ κρατίστων ἐκμεμαγμένην τὰ κράτιστα καὶ ἐκ
πεπονημένην εἰς ἓν τι λόγου κάλλος ἀμήχανον· ὡς καί τις τῶν σοφῶν χειρὶ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀρίστ
γωνιακῶν ἑκάστης μέλος, καθότι τῶν λοιπῶν περιῆν, ἀπομιμούμενος, εἰκόνα καλλίστην ἔγραψεν.

Quemadmodum igitur is qui picturæ pulchri- A
tudinem in una ejus parte positam diceret, perperam judicaret in pingendi arte; ita hoc quoque loco qui egregium oratorem unius tantum virtutis gratia eum maximo aliquo veterum oratorum comparat, male admodum de ipso viro judicaverit, ut nec solem integrum contemplando satis admiraretur qui cum ex uno radio mensuraverit. Melius autem aliquis auctorem nostrum judicaret qui poetam imitando qui Agamemnoni oculos Jovis, Martis staturam, pectus Neptuni attribuit, qui, inquam, eum quem nunc laudamus, huic compararet, deinde alii ob aliam virtutem, cum tertio denique ob tertiam virtutem, et ob eam rem cujus causa perfectus esse credebatur, ad ultimum quæ fuerit Eustathii perfectio oratoria, compertum habueris. B

Ὦ; γοῦν εἴ τις ἐκεῖ πρὸς μίαν ἠντινοῦν ἓλον
κάλλος τῆς εἰκόνος ἀνέφερε διὰ τὴν πρὸς ἓν τι
ἐκείνης ὁμοίωσιν, γελοῖος ἂν ἐδόκει τῆς γραφ
κριτὴς, οὕτω κἀνταῦθα, εἴ ἑνί γε τῷ τῶν παλ
προσεικάζοι καθ' ἓν τι τῶν τοῦ λόγου μερῶν τ
ἁπάντων ἄριστα ἡρμοσμένον, οὐχ ἑώρακε τὸν ἥ
ὡς; θέμις ὁρᾶν, οὔτε τὸν ἥλιον ὅλον βλέψας; ἐπ
σεν ἀκτῖνι παραμετρῶν. Γένοιτο δ' ἂν εἰκαστὴ
ἀνδρὸς οὐκ ἀνάξιος, εἰ ζηλοίη τὸν σοφὸν ποιητ
καὶ ὡς ἐκεῖνος τὸν Ἀγαμέμνονα ὑπογράφων, ὀ
ματα μὲν, φησὶ, καὶ κεφαλὴν Ἕκελον Διΐ, Ἄρε
ζώνην, στέρνα δὲ Ποσειδάωνι, οὕτω καὶ οὗτος τ
τόνδε μὲν ἀντιξετάζοι τὸν νῦν ἐπαινούμενον
τόδε, πρὸς ἐκεῖνον δὲ κατ' ἄλλο, καὶ καθ' ἕτερ
πρὸς ἕτερον, καὶ καθ' ἕκαστον τῶν ἄκρων, κ
τῶν λοιπῶν ἄκρος ἐδέδοκτο· καὶ τάχ' ἂν οὕτω
παναρμόνιον πολυφωνίαν Εὐσταθίου ὁπωσοῦν
γράψαιμεν.

Jam paucis eloquentiam ejus verbis designemus. Qua idearum abundantia, qua creandi facultate lætabatur! Vox ejus quam sonora, actio quam virilis! quæ lineamentorum concinnitas! quæ vocum in loco idoneo opportunitas! quæ oris rotunditas! Equidem censeo, si quid in scientia, si in eloquentia deesse videatur, auditorem aut æmulatorem sapientiæ et sermonis Eustathiani deficere. Satis cuique erit decoris, satis dignitat s ubi sermoni suo Eustathiani aliquid immiscere poterunt, quamvis levidense fuerit. Sic omnium studia ex eo tanquam eloquentiæ deo dependebant, adeo ut quidquid profabatur vocis divinæ ac normæ C loco esset, nec absurde de illo Pythagoreorum dicto: *Ipse dixit*, cogites.

Ἐγὼ δ' ἵνα τὸν περὶ τῶν λόγων λόγον συνέλω
γὰρ ἐφῆσιν ὁ καιρὸς ἐπεξιέναι)· ὅσον μὲν τὸ εὐ
μηματικὸν ἐκείνου καὶ γόνιμον! ὅσος δὲ ὁ τόνος!
δὲ ἡ φορὰ, ὅτε πνεύσειεν! ἡλίκη δὲ ἡ δεινότης
ἡ ἀμήχανος ὥρα τῷ στρογγύλῳ καὶ κομψῷ
περὶ τὴν ἑρμηνείαν ἐπιμειδιῶσα μετὰ τῆς γλα
ρᾶς τῶν νοημάτων χάριτος! Ἐκεῖνο φημί· ὡς
τι ἢ περὶ λόγου τέχνην ἠντινοῦν ἢ ἐπιστήμην ἐ
λός ἐστι νῦν τῷ καθ' ἡμᾶς βίῳ, τῆς Εὐσταθίο
φίας καὶ περιττῆς γλώττης ὁμιλητής ἐστιν
ζηλωτής. Ἀπόχρη γὰρ πᾶσιν εἰς λόγον ἀπ
πρύσματος καὶ σεμνώματος ἀντὶ πασῶν ἰδεῶ
πρὸς ἓν γέ τι τῶν ἰδίων ἐκείνου καὶ ὁμυδρῶς
ἀναφέροιτο. Οὕτω; ἅπαν τὸ φιλολογοῦν ὡς εἰς
τινα λόγιον ἐπέστραπται τουτονί· καὶ ὅ τι ἂν
ἁπάσης ὑπερανεστηκὼς, καὶ κανόνων κανὼν μὴ

Nil mirum igitur si duæ terræ partes talem virtutis sapientiæque arcem sibi vindicant. Jam enim hæc nostra urbs a pluribus diis dilecta fuit; jam ob id certamen olivetum et Piræei amphitheatrum nuncupantur. Quod idem fere apud nos quoque contigit. Lyciæ caput suum te vindicavit, o vir egregie, qui animæ candore omnes coævos superas; te enim Ecclesiæ ad Christi instar antistitem præ lucere decebat, qui jam antea justitia ut veste sacerdotali indutus eras. Sed anteqnam epithalamium sacerdotale inchoasses, Thessalonice dilecta, re cognita et æmulæ talem sponsum invidens, viduam simulavit ut sponso potiretur. Acre itaque certamen inter utramque Ecclesiam exarsit, vereque aliquis dixerit Europam atque Asiam certasse utra te D possessura foret. Una enim tibi studet utpote qui

προβαλλόμενος.

Οὐκ ἂν οὖν θαυμάζοιμι λοιπὸν, εἰ τοιάδε καὶ
τως ἀρετῆς καὶ σοφίας ἀκρόπολις δυοῖν ἠπείρ
ἀμφίριστος γέγονεν· ὡς καὶ ἡ καθ' ἡμᾶς αὕτη
λις θεοῖς τισι παιδικά ποτε γενέσθαι μεμύθευται
καὶ σύμβολα τῆς κατ' ἔρωτα φασὶν ἔριδος τὴν
ἐλαίας θαλλὸν καὶ τοῦ Πειραιῶς τὸ μηνοειδὲς
νήνεμον ῥόθιον. Οἷα γὰρ καὶ ἡ περὶ τοῦτο κεινο
μία. Ἐμνηστεύετο μέν σοι, ὦ καλὲ τὰ πάντα κ
κάλλει ψυχῆς ὡραῖε σὺ παρὰ πάντας τοὺς νῦν
τῶν ἀνθρώπων, ἡ τῆς Λυκίας μητρόπολις· ὅτι
τῆς ἱερωσύνης, ὡς ἄλλου καλοῦ παντὸς, ἐχρῆ
τῇ Ἐκκλησίᾳ προκεῖσθαι μετὰ Χριστὸν ἐκτε
ἀρχέτυπον, τὸν καὶ πρὸ τοῦ σεμνοῦ ποδήρους
καθόλου δικαιοσύνην ἐνδεδυμένον ἱεροπρεπέστα
Πρινὴ δὲ ἅσαι τὸν πνευματικὸν ὑμέναιον, ἡ
ἔραστος καὶ πολυμνήστη Θεσσαλονίκη αἰσθομέ

τοῦ γενομένου, καὶ ὡς βαρεῖά τις ἀντίζηλος ὀτινὸν ἐγγεσαμένη, εἰ τοιοῦδε νυμφίου ἑτέρᾳ παραχωρήσειε, χηρεύει τε παραχρῆμα ὥσπερ ἐπίτηδες, καὶ μεθέλκειν πειρᾶται πρὸς ἑαυτήν. Δεινὴ δέ τις ἄρα ἔρις αὖτη ταῖν Ἐκκλησίαιν ἀμφοτέραιν· ταὐτὸν δὲ εἰπεῖν, Ἀσία καὶ Εὐρώπη ἀνέῤῥωγεν. Ἡ μὲν γὰρ ὡς ἤδη μνηστῆρος ἁρπὶξ περιείχετό σου, καὶ δεινὰ πάσχειν ᾤετο, εἴπερ ἐγγυηθεῖσά σοι, ἄλλως δὲ καὶ ὑπερκειμένη, καὶ πάσας τὰς ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν εὖ γεγονυίας ὑπεραίρουσα προσέτι δὲ καὶ πατρικῶν μύρων ἀπόζουσα ἥδιον, εἶτα παραγκωνισθεῖσα καλοῦ μνηστῆρος διαζυγήσεται· ἡ δ' αὖ πάλιν, ἅτε μετὰ τὴν βασιλίδα πόλιν πρώτη δυσμόθεν ἀνίσχουσα πνευδαίμων, καὶ ὀσφραδίοις μαρτυρικοῖς ἀντιπνέουσα, οὐκ ἀνασχετὸν ἡγεῖτο παρευημερηθῆναι καὶ ἀποσφαλῆναι τοιοῦδε καὶ οὕτως ἐρασμίου καλοῦ. Οὔκουν ἀνῆκε λέγουσα πάντα καὶ πράττουσα, ἕως τῷ καλῷ σοι νυμφίῳ, καὶ οἵῳ οὐδέπω πρότερον, ἥρμοστο, οἶμαι· μᾶλλον δὲ οἵδα σαφῶς, ὡς οὐδ' ἰσαῦθις ἁρμοσθήσεταί ποτε, ὅτι μηδ' ὁ ἐσόμενος χρόνος, οἷός τε ἔσεται φῦσαι ἀνθρώπου τοιόνδε χρῆμα, ὁποῖον σὲ τελευταῖον τῶν κατὰ Χριστὸν ἀρχιερέων σοφῶν ὡς ἐν γήρᾳ καὶ ὀψίγονον ἔτεκεν ὁ πάντα γεννῶν καὶ φθείρων αἰών· ὡς καὶ τῶν Ἑλληνικῶν στρατηγῶν ὕστατον εἴρηκέ τις τὸν ἀρχαῖον Φιλοποίμενα.

Τίς γὰρ, οἷος σὺ, τοῦ λοιποῦ ὑψηλὸς τὸν βίον, τὸν λόγον μετέωρος, τὴν ἱερωσύνην αἰθέριος, καὶ ὡς ἀπ' αὐτοῦ τοῦ θρόνου Χριστοῦ θεμιστεύων ἀντίκρυς, εἰπω δ' ἄν, καὶ ὡς ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀκρωρείας; τοῦ Σινᾶ χρηματίζων λογιζόμενος, ὅπως βίου μὲν τοῦ κατὰ σὲ προβῆναι περιωπῇ, ἢ ἐπ' αὐτὸν ἐλάσαι τὸν βατῆρα τοῦ λόγου, οὐδ' ἂν ἑνὶ τῶν ἁπάντων ἐγγένοιτο; Εἴσω δὲ δῦναι νεφέλης τῶν παρὰ σοὶ νοημάτων, καὶ λογικῶν ἀκοῦσαι μεθόδων, οὐδὲ τοῦτο προστυχόντος, ὅτι μὴ Μωσαϊκοῦ τινος ἦν ἀνδρός· ὁ δέ γε σύμμικτος καὶ πολὺς κάτω που περὶ τὰ κράσπεδα τοῦ ὄρους εἱστήκει, μόνης τῆς θεσπεσίας ἠχοῦς ἀγαπητῶς ἀκροώμενος. Πολλοῦ γε μᾶλλον δὲ τοῦ πάντος ἔδει τὴν σὴν καταθαρσεῖν ἔντευξιν θηρίων ὁτιποτοῦν, ὡς ἐγγὺς γενέσθαι μὴ μετὰ φρίκης καὶ δείματος, εἴτε τις φορολογικὸς ἦν λέων καὶ ἔγκατα πάντα λαφύσσων, εἴτε δυνάστης ἐνδαπὸς ποικίλη πονηρίᾳ στικτὸς ὡσεὶ πάρδαλις, εἴτε λύκος ἅρπαξ τῷ ποιμνίῳ ἐμπίπτων καὶ λυμαινόμενος. Περῴδητο γὰρ ἅπαν τοιοῦτο καὶ περίστατο φυλαττόμενον, μὴ τοῖς σοῖς λόγοις ὡς λίθοις βεβλήσεται. Καίτοι τί τοῦτο ὥς τι θαυμαστὸν εἴρηται, ὅτε καὶ βασιλεῦσιν αὐτοῖς οὐκ ἀσπουδεὶ παρῆν ἐντυγχάνειν σοι, καὶ ὡς τοῖς ἄλλοις, ἐκ τοῦ ὑπέρφρονος, σὺν αἰδοῖ δὲ μᾶλλον καὶ ὑποστολῇ, ὁποίαν σχολὴν ἂν καὶ μαθηταὶ πρὸς διδάσκαλον; Ἅγιον μὲν οὖν καὶ φοβερὸν ἀνυμνοῦσι τὸ ὄνομα Θεοῦ οἱ ψαλμοὶ, καὶ Θεὸν αὐτὸν οὐ μόνον φῶς, ἀλλὰ καὶ πῦρ καταναλίσκον ᾄδουσι· καὶ πολυόφθαλμοι Σεραφεὶμ βλέπουσι μὲν διαπαντὸς τούτου τὸ πρόσωπον· οὐκ ἀτενέστερον δὲ κατεμβλέπουσιν, οὔτε ὅλον καὶ ὅλοις ἀναπεπταμένοις καὶ ὄμμασιν, ὑφ' ὅσον αἱ πτέρυγες, αἵτινές ποτέ εἰσιν αἱ πτέρυγες αὗται, παρεσταλμένοι; δὲ παρορῶσι, καὶ παρανοίγουσι. Καὶ ἥλιος δὲ οὗτος ὁ αἰσθητὸς, οἷς μὲν ἀπόχρη μόνων ἀπολαύειν ἀκτίνων, ἥλιος ἀστέρων καὶ οἷον ὀφθαλμοῖς ἐστιν ὄψεως· εἰ τῇ δὲ ἀναιδέστερον ἀντιβλέπειν αὐτῇ τῇ πηγαίᾳ τῶν ἀκτίνων σφαίρᾳ φιλονεικήσειε, θᾶττον ἂν ὑφέξει δίκην τῆς ἀσυμμέτρου ταῖς κόραις ἀντοφθαλ-

olim ipsi sponsus eras, et ægre prorsus ferebat si sponsa ut fuerat, ac præterea cœlo orientali ac myrrha vernacula gaudens alteri postponeretur. Altera, secundum urbem imperialem prima inter civitates Occidentis et pretioso martyrum cruore madefacta te privari, tali tantoque viro moleste ferebat. Quare nihil intactum nec dicendo nec agendo reliquit donec tua fieret sponsa. Equidem compertum habeo nunquam fore ut meliori adjungatur; nunquam enim ætas futura virum tibi similem feret. Ut enim olim Philopœmen ultimus ducum Græcorum insignis fuit, sic te ultimum in Christo antistitem tempus ferax rerum edaxque in lucem edidit.

Quis enim alius præter te nascetur cum pari morum dignitate, fulmen eloquentiæ, orator, judex sanctus, ut ita dicam, quasi e Christi throno, ut e summo Sinai oracula reddens? Quis te vitæ sanctitate, quis eloquentiæ vi unquam æquabit? Cogitationum porro tuarum cursum sequi, te docentem audire paucis admodum dabatur, quos vel ad montis radices vocis divinæ sonum audire juvabat. Quo magis igitur te præsente nemo non delectabatur, si forte animal rapax apparebat, sive leo tributorum exactor intestina nostra devoraturus, sive panthera maculata, id est dynasta domesticus, sive lupus gregis inimicus et insidiator processerit. Hi omnes enim te præsente absconditi consistebant loco, ne verbis tuis quasi totidem lapidibus tangerentur. Quid mirum? siquidem ne reges quidem ipsi te coram immoto vultu æquave mente aspicere sustinuerunt, imo, ut alumni, dicto audientes et modestos se gerebant. Psalmi nomen Dei ut sanctum, ut lumen, imo ut ignem devorantem prædicant. Seraphim multoculi vultum ejus non directe, sed ex obliquo et oculis semiapertis contuentur, et parum alas suas explicant. Pari modo sol hic visibilis iis tantum astrum jucundissimum erit qui radiis ejus fruentes contenti sunt. Qui autem rectis illud oculis intueri ausus fuerit, haud impune et cum maximo visus detrimento fecerit. Sic tibi quoque nemo nisi plane imprudens et temerarius, ubi qui solem divinum reddis, inania loquens aut incongrua faciens appropinquaverit; quicunque enim abs te reprehendebatur idem pati putabat quam si terra ante pedes dehisceret. Tu enim in tradendis Musarum artibus vera et doctrina et disciplina utebaris, aliter ac *ille vir strenuus qui*, teste Homero, *insontem quoque culpæ* accusarit. Ratione item, non vehementia duce, sontium ac reorum animos culpam confitentium et reprehensionem vitæ admittentium ad pœnitentiam compellebas. Sic tibi, vir maxime venerande, casta venustas

aderat, et incantamentum honorificum te ut sanctitatis propugnaculum ubique sequebatur. Tu homines qui a principio minus te digni videbantur, rationis et orationis auxilio, ac nonnunquam aquæ purificatoriæ ope ad resipiscendum perduxisti. Ille Clearchus, Laco natione, Xenophonte teste, vultu tetro, rauca admodum voce erat, quod tamen nequaquam obstaculo fuit quin militibus suis in pugna splendidus hilarisque antesignanus fuerit. Tua morum lenitas jucundo semper tenore occurreptibus arrisit, idque tum quoque, ubi justa ira in malos exardescebas. Quis autem abs te vituperatus, dummodo non cum anima vili esset, non contentus fuerit, verba audiens consolatoria magis quam vituperatoria, rosas plus quam spinas æstimando? Sic nec mansuetudo tua sine aculeo erat, quo opus habebat ad vim admonitionibus dandam; nec acrimonia jucunditate carebat: utrumque enim felicissima mistura consociatum erat. Tu ipse probe nosti nihil eorum quæ aut cum sudore elaborasti, aut per ludum composuisti, litterarum studiosos fugere, siquidem res tuæ in foro et viis publicis fando repetitæ in proverbium abierunt.

Tanti et tam boni viri mortem luctus omnium civium secuta est, præsertim ejus urbis quæ, ut uxor marito privata, luctu oppressa humi sedet, imo omne solamen recusans in defuncti tumulum projecta adeo mœrori indulget ut lacrymæ ipsius genas permeent, ut cum Jeremia loquar [1]. Jam enim corona ab ejus capite delapsa erat, et uxor inhumari quam conjuge privari malebat; imo si daretur, se ipsam marito sacrificare parata erat, ut apud Xenophontem Panthea uxor mariti amantissima.

Hæc fere autem lugens gemensque dixerit: « Quis sine gemitu profundo, quis sine lacrymis nuntium allatum audiverit? Me miseram! Obiit pastor egregius qui vitam pro me dedit; decessit vir sapiens qui multimoda virtute valebat, antistes meus, magnus Eustathius, nomen venerandum, celeberrimum! Me miseram quæ sponsum perdidi, cui quondam feliciter nupta fui, et qui mihi nunc morte ereptus est; qui nuper, ut cum Davide loquar [2], vestiebat me coccino in deliciis et præbe-

[1] Jerem. IX, 18. [2] Psal. XLIV, 10.

A μήσεως. Κατὰ ταυτὰ καὶ τῶν προσιόντων σε, τ
καθ' ἡμᾶς θειοτέστατῳ ἡλίῳ, οὐκ ἀνδρεῖος ἦν, ἀ
ἄνους καὶ ἰταμὸς, ἀγνοῶν, ὅποι ποτὲ κινδύνου μ
ρεται, ὁ μὴ πάνυ τι εὐλαβῶς προσιὼν καὶ περιλ
μένος, μήπου τι ἐκμελὲς παραφθέγξαιτο, ἢ ἄλλ
ὑπαγροικίσαιτο. Τὸ γὰρ ἐπιτιμηθῆναι παρὰ σ
ἴσον ἦν τῷ γε μαινομένῳ, καὶ τὴν γῆν διαστῆ
οἱ αὐτήν. Οὐ γὰρ ψυχαγωγῆσαι μόνον ἡμιν
ἐπαγωγότατος ἦσθα καὶ χαριέστατος, ἀλλὰ καὶ ἐ
πλῆξαι παιδευτικῶς ἐμβριθέστατος· οὐ κατὰ τ
παρ' Ὁμήρῳ δεινὸν ἄνδρα, ὃς τάχα κεν, φησί, κ
ἀναίτιον αἰτιόωτο. Τὸ γὰρ εὐλόγῳ καὶ καιρίῳ τ
ἢ τῷ σφοδρῷ βάλλων, ἐπίστρεφες τὸν ὑπαίτιον, κ
μηδ' ἂν αὐτὸν τὸν ἐπιτιμώμενον ἀπαρνεῖσθαι
μὴ οὐ δικαίως εὐθύνεσθαι. Οὕτως ἡ τε ἀγιοπρε
B χάρις ἐπεμειδία σοι, μακαριώτατε ἀνδρῶν, καὶ
φοβερὸν ὥσπερ τι θεῖον ἀγιότητος παρείπετο ἀμ
φόρημα· ὡς τοὺς ἐντευξομένους, ὑφορωμένους μ
τῶν σῶν χαρίτων ἐκπέσοιεν, ἢ ταῖς σαῖς ἐπιπρ
σεσι περιπέσοιεν, συνάγειν εὐλόγῳ δέει τὸν νῶ
καὶ κατὰ τοὺς τελεσθησομένους μόνον οὐ περ
τηρίων δεῖσθαι καθάρσεων. Καὶ Κλέαρχος μὲ
Λακωνικὸς, ὡς που Ξενοφῶν ἱστόρηκε, καὶ στυγ
ἦν ὀρῆν καὶ τραχὺς τῇ φωνῇ· ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον στυγνὸν ἐν τοῖς δεινοῖς, φησὶ, φαιδρὸν τοῖς στρατιώ
ἐφαίνετο. Σοῦ δὲ καὶ τὸν ἀεὶ μὲν χρόνον ὁρωμένου καὶ φθεγγομένου, φαιδραὶ τοῖς προσομιλοῦσι τρ
εγέλων αἱ χάριτες· διεφαίνοντο δὲ οὐδὲν ἧττον, καὶ ὅτε ζήλῳ δικαίῳ παρεθερμαίνου κατὰ τῶν μη
ροτέρων καὶ δεομένων τραχυτέρας τῆς ἐμβριμήσεως. Καί πού τις ἐπιπληττόμενος, μὴ πάνυ
συώδη; ὧν τὴν ψυχὴν, ἧττον ἐδόκει δάκνεσθαι ἢ ἡδέσθαι, μέμψεων ἐπακούων γλυκυθύμων πλέον
τὸ εὔχαρι, ἢ δακεθύμων διὰ τὸ ἐπίχολον· καὶ ῥόδοις χαρίτων πνέουσι πάττεσθαι, ἢ κέντροις ἐπιπ
φουσι βάλλεσθαι. Οὕτως οὔτε τὸ χαριέν σου ἄκεντρον ἦν (ἀνειμένον γὰρ ἂν ἦν, καὶ πρὸς νουθε
ἀμβλύτερον), οὔτε τὸ παροξυνόμενον ἄχαρι τῷ παντί. Ἑκάτερον δὲ δι' ἑκατέρου περιχωροῦν ἀ
στα κεκραμένον ἐγκατεμέμικτο. Οὐκοῦν τίνα τῶν σῶν, εἰθ' ὅσα σπουδάζοντί σοι πεπόνηται, σ
σχολάζοντι πέπαικται χαριέντως, οὐχ ἁνὰ στόμα τοῖς φιλολόγοις φερόμενα περιᾴδονται; Ὧν κ
ὀλίγα κἀπὶ τοῖς ἀγοραῖς καὶ τριόδοις ἀκούσαι τις ὡς τὰ παροιμιώδη περιλαλούμενα.

C Εἰκότως οὖν ἐπὶ τοσούτῳ καὶ οὕτως ἀγαθῷ ἀν
καὶ κοινωφελεῖ τετελευτηκότι κοινὸν καὶ πάν
ἁπάντων καθίκετο· μάλιστα δὲ τῆς ἰδίου ἀγαθ
λαχούσης ἐκείνου πόλεως, ἣ καὶ νῦν, ὥσπερ τ
γενναία γυνὴ παρθενικὸν αὐτῆς ἄνδρα πενθοῦσ
κάθηται χαμαὶ, μᾶλλον δὲ περὶ τὸν πολυδάκρυ
τάφον κυλινδομένη κατολοφύρεται ἀπαράκλητ
τὰ δάκρυα αὐτῆς, εἴποι ἂν Ἱερεμίας κατ
χείρων αὐτὴν ὡς τὴν πάλαι Σιὼν, ἐπὶ σιαγόσ
αὐτῆς. Ἔπεσε γὰρ ὁ στέφανος τῆς κεφαλῆς αὐτ
καὶ τὴν αὐτὴν ὑποδῦναι γῆν πρὸ τοῦ περιεῖ
μουμένης ἐκείνου, τίθεται. Εἰ δ' ἐξῆν, κἂν ἐπέσφαξεν ἑαυτὴν τῷ ἀνδρὶ, ὡς ἡ παρὰ τῷ Ξεν
φῶντι καλὴ καὶ φίλανδρος Πάνθεια.

D Ἄγε μὴν ἐξάρχουσα τοῦ θρήνου εἴποι ἂν· « Τ
ἀκούων οὐκ ἂν ἐπιστενάξοι βαρὺ, καὶ πολύκρουν
ἐπισπένδοι δάκρυον; Τάλαινα ἐγώ· οἰχεταί μοι ὁ
καλὸς, ποιμὴν, ὁ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ ἐμοῦ τεθ
Οἴχεταί μοι ὁ σοφὸς, ὁ πολὺς παντοίαν ἀρετὴν, ἱερ
ἀρχιερεὺς, ὁ μέγας Εὐστάθιος, οἴμοι! τὸ σεμν
καὶ πολυύμνητον ὄνομα. Ὤμοι τῇ δυστήνῳ! φρ
δος ὁ κοσμος νυμφίος ἐμοῦ, ᾧ πάλαι μὲν ὑπὸ νυμφ
γωγῷ τῷ πνεύματι εὐτυχῶς ἡρμοσμαι, νῦν δὲ δυ
νάτῳ διέζευγμαι δυστυχέστατα· ὃς ἐναγχος μὲ

[1] Jerem. IX, 18. [2] Psal. XLIV, 10.

(χρησάτω γάρ μοι καὶ Δαυὶδ ἐκ τῶν ἑαυτοῦ θρήνων) ἐνεδίδυσκέ με κόκκινον καὶ χρυσοῦν κόσμον, τοὺς πολυτιμήτους ἐκείνους καὶ λαμπροὺς λόγους· νῦν δὲ σιωπῶντος ἀποκεκόσμημαι, καὶ ὀρφνινα περιβέβλημαι, καὶ οἷα καταμελαίνειν οἶδεν ὑπὲρ πᾶσαν ἀσβόλην ἡλιγνυώδης καὶ κπνηρὰ τῆς χηρείας κάμινος. Μὴ εὐαγγελισάσθω τις τῇ πρεσβυτάτῃ Ῥώμῃ τὸν Εὐσταθίου μόρον, μηδ' ἀγγειλάτω ταῖς ὑπ' αὐτὴν Ἰταλικαῖς πόλεσι, μήποτε ἐφησθῶσιν οἱ ἀλαζόνες καὶ ὑπερήφανοι, καὶ τὰς ἐπὶ δογματικοῖς προβλήμασι διαλεκτικὰς προσβολὰς θαρσήσωσιν, ἃς τφτέως ἀντιπεριίσταντο, τὸ τῆς ἐκείνου γλώττης ἀμεγον ὑφορώμενοι. Πέπτωκεν ἀνὴρ, οὗ πᾶς ὁ κόσμος οὐκ ἦν ἄξιος· πέπτωκε, φεῦ! ὁ ὑπανέχων με, ὁ φέρων ὑφοῦ. Καὶ πῶς οὐκ ἤδη πεσοῦμαι δειλαία καὶ αὐτὴ, ὑποσπασθέντος τοῦ ὑπερείδοντος; Τίς οὐκ ἐπικλύσει με φλοῖσβος ὑβριστὴς, τὸν μέγαν ἀποβεβλημένην προβλῆτα, περὶ ὃν ἅπας κλύδων προσαράσσων εἰς ἀφρὸν διελύετο; Ὢ οἷον λειμῶνα γαρίτων θάνατος ἐπιστρατεύσας ἐδήωσεν οὗ καὶ Σικελικὸς πόλεμος, καίπερ διαφθείρων πάντα θεῖά τε καὶ ἀνθρώπινα πράγματα, ὡς ἀψαύστου καὶ ἱεροῦ τινος ἄλσους ἐφείσατο! Ὢ οἷον μύρον σοφίας εἰς ἅρδην κατέρρευσεν, οὗπερ τῷ μαρτυρικῷ μου τούτῳ προσεπιπνέοντος ἥδιστον εἰς ὀδμὴν πᾶς τις φιλόκαλος ἔθεεν! Ἐγὼ δὲ κατὰ τὴν ἐν ἄσμασι νύμφην ἐν μύροις ἐστηριζόμην, καὶ μύροις διπλοῖς, τῷ τε ἀφ' αἱμάτων μαρτυρικῶν καὶ τῷ ἐξ ἱδρώτων ἀρχιερατικῶν ἀπατμίζοντι· καὶ τῆς ἀπ' ἀμφοῖν εὐωδίας Χριστοῦ, κατὰ Παῦλον, χθὲς εἰς μὲν ὁσμὴν ὠσφρανόμην ζωῆς, νῦν δὲ ῥιγίστῃ θανάτου ὀδμῇ εἰς ὕπνον ἀποπνίγομαι. Οἷον στόμα χάρισι βρύον, καὶ παῤῥησίας εὐλόγου πέλεκυς, ὕστατα μέμυκεν! Οἷα χάρις χειλέων μυρίπνους κέχυται κατὰ γῆς! Οἷα γλῶττα πυρίπνους ἀπέσβηκεν! Ἡλίκη διέπτη φωνή! Ὢ σχῆμα καὶ πρόσωπον, αὐτοσεμνότητος ἄγαλμα, εὐλαβείας ἀκρόπολις! Ὢ ὄμματα, τῆς ἔνδον σταθηρᾶς γαλήνης ἄγγελοι, ὦ αἰδοῦς λύχνοι, ὦ σοφροσύνης θάλαμοι, ποῦ ποτε οἴχεσθε; Δεῦρ' ἴθι, φιλοσοφία σεμνή. Δεῦρ' ἴθι, χλιδῶσα δι' ἐκεῖνον ῥητορική. Παρομάρτει καὶ σὺ, γραμματικὴ μετὰ χοροῦ, ὅσος ἐγκύκλιος. Καλῶ γὰρ ὑμᾶς ὡς σοφὰς, κατὰ τὸν προφήτην, καὶ θρηνούσας ἢ συνθρηνούσας, ὡς συγχηρευούσας ἐμοὶ νυμφίου κοινοῦ· ὅτι μὴ δυοῖν ἀδελφαῖν ἐπιστήμαιν κατὰ τὸν θεῖον Ἰακὼβ, ἀλλ' ἁπασῶν ἁπαξαπλῶς ἦν ἀνὴρ ὁ ἀνὴρ· οὐδ' ἔθνους ἑνὸς φυλάρχους δώδεκα, τῶν δ' ἑκασταχοῦ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς σχεδὸν ἁπασῶν ἐκκλησιῶν ἡγεμόνας δι' αὐτὸν ἐτικτώσατο. Ὥστε καὶ πάσας ἐκκλησίας ὡς ὀρφανίας προγόνου κοινοῦ κατὰ λόγον συγκαλέσω τοῦ θρήνου συναπάρχεσθαι, καὶ πρό γε πασῶν τὴν πρεσβυτάτην ἁπασῶν μητέρα, τὴν νέαν Σιὼν, ὡς τοῦ καλλίστου, ὃν ἠγάπα, πεσόντος κατὰ τὴν προφητικὴν ἀπειλήν. Οὕτω γὰρ τραγικώτερον περιστήσομαι κύκλον εἰς ξυναυλίαν πένθους κοινοῦ καὶ συμφορᾷ κοινῇ πρέποντος. Ἤ που καὶ ὡς Αἴγυπτος ἐπὶ πολὺ τὸν Ἰακὼβ τοῖς περὶ τὸν Ἰωσὴφ

A bat ornamenta aurea cultui meo, id est orationibus splendidissimis. Nunc autem ubi silet, ornamento exuta, nigris induta vestibus incedo et caligine viduitatis omni nigredine atriori. Absit ut quis veteri Romæ aut cæteris Italiæ urbibus Eustathii mortem ut lætum afferat nuntium, ne superbi et invidi de calamitate nostra gaudeant et novo ardore fidei quosdam aggrediantur articulos, quod hucusque facere ausi non sunt, Eustathii eloquentiam victricem timentes. Sic vir e vivis secessit, quo totus non dignus erat mundus. Eheu! occidit præsidium meum. Et quomodo egomet rebus desperatis ipsa non cadam? Diri posthac fluctus me propugnaculo privatam vexabunt, qui antea scopulis allisi in spumas abierant! Quod pratum amœ-
B num mors vastavit, quod bellum Siculum, quod omnia divina et humana ædificia destruxit, tanquam lucum diis sacrum intactum reliquit. Jam pretiosum sapientiæ balsamum profusum est, quod odoris suavitate omnes qui res præstantes amant allexit; et ex utroque ego heri secundum Pauli verba Christi dulcem odorem vitæ gustavi; nunc autem mortis horribili odore suffocor. Cum eo vita defuncto os gratiosum, instrumentum magnæ libertatis, periit! Labia balsamica obmutuerunt; lingua ignivoma exstincta est. O vultum archetypum summe venerandum, arcemque prudentiæ! O oculos perpetuos veræ lætitiæ indices, qui verecundiam, qui castitatem demonstrabatis, quid evasistis? Adesto, Philosophia, adesto, Rhetorica, ab
C Eustathio tantopere promota! Adesdum tu quoque, Grammatica, cum satellitibus tuis. Lamentatrices vos statuo sapientes, secundum verba prophetæ[1], ut, viduæ cum sitis et ipsæ, magnum sponsum mecum plangatis. Non enim tantum ad instar Jacobi patriarchæ, scientias geminas uxores ducebat, sed omnium una maritus erat; nec unius populi duces numero decem, sed omnium provinciarum Romanarum duces procreavit. Hanc ob causam omnes civitates avo communi orbatas in spiritu convoco ut planetum mecum incant; sed ante omnes omnium avitam, novam Sionem, cujus præstantissimus filius (secundum prophetæ verba) quem unice diligebat, decessit. Ita enim majori
D lugentium caterva stipatus ero, ut in communi calamitate convenit. Quemadmodum enim Ægyptii cum Josepho ejusque familia Jacobum diu lugebant, ita multi exteri cum Romæis salem apostolicum terræ, solem universi evangelicum qui hinc inde virtutis ac sapientiæ splendorem effundit, desiderio suo prosequuntur. Hic enim sol non ad me solum, sed per universam almam terram radios suos emisit. Nunc autem, ubi communis omnium pharus exstincta jacet, caligo non brevis, sed diuturna, imo æterna tellurem occupat, postquam sepulcrum sidus coruscans devoravit. Per has tenebras, animalibus rapacibus ac furibus justo

[1] Jerem. IX, 17.

amiciores, quæ me miseram calamitas manet! Publicanis et vectigalium exactoribus præda facilis et grata ero, quam pastor egregius non amplius custodit, curaque particulari ac sollicitudine prosequitur. Somnum enim æternum dormit Eustathius telis exutus, quibus nos contra malos defendebat; qua pastor alter Davides [a] erat qui ursum ac leonem raptorem, ove e gula erepta, occidit, « sicut pastor, teste Scriptura [b], de ore leonis duo crura aut extremum auriculæ eruit. » Aut enim ad Dominum preces effudit, aut regum animos permovit, et mala fortuna evanuit. Nunc vero, proh dolor! postquam quieti se daturus in lectulo recubuisset, me insalutato, diem obiit supremum. Tanto viro quomodo misera ego superstes ero? »

Hæc et alia hujusmodi cum gemitu clamans Thessalonice mortuum deplorabit et in vanum evocabit: semper enim tam chari capitis, præsertim inter res adversas, memor erit. Tu quidem, beatissime ac sapientissime antistes, cum summa tranquillitate e vita excessisti, nullo morbo, nullis curis terrestribus vexatus; corpus enim tanquam indusium sine animi dolore exuisti. Corporis enim membrorum rationi consentaneum gessisti curam, ut mortem quam longissime procrastinares. Ut enim globus uno tantum puncto terræ superficiem tangit, sic quoque corpus tuum quam minime animam contrectabat, ne per sensuum voluptates damnum inferretur. Cum dein in somnum qui curas solvit labereris, oculis temporibusque quietem dabas; dein primo somno alterum, somno interrupto somnum diuturnum, brevi longum, leni durum substituisti, et sic somnum sanctorum Dei dormivisti qui Domino placet. Manus non mortales oculos tuos clauserunt, aut membra tua frigore contracta in lecto reposuerunt; sed somnus dulcis atque incantator te sopitum et animo lætum per somniorum portas ad mortem, aut, ut verius dicamus, ex hoc domicilio terrestri in cœlestem illam patriam traduxit, quemadmodum Ulysses post varios casus ex insula non sua somno sepultus in sua appellit ubi in lucem editus fuerat. Ad Jacobi enim patriarchæ exemplum, finitis mandatis quibus filios instruebas, pedes tuos super lectulum collegisti, et obiisti [c]; tu ut Jacob scalam

[a] I Reg. xvii, 34. [b] Amos iii, 12. [c] Gen. xlix, 32.

A συνεπένθησεν, οὕτω καὶ τῶν ἑτεροφύλων, τοῖς Ῥωμαίοις συνολοφύρονται τοῦτον, τὸ ἀποστολικὸν ἄλας τῆς γῆς, καὶ κόσμου παντὸς εὐαγγελικὸν ἥλιον, καὶ ὡς ἀπ' ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ διεκνόμησε ἕως ἄκρου τοῦ οὐρανοῦ σοφίας καὶ ἀρετῆς περιλάμψειν. Εἰ γὰρ καὶ ὡς ἐν δίσκῳ τῷ κατ' ἐμὲ παρόντι ὁδῷ περιεγράφετο, ἀλλὰ τὰς ἀκτῖνας ἐς τὰ πολυφόρβου πείρατα γαίης ἐξέτεινε. Καὶ νῦν τοῦ κοινοῦ λαμπτῆρος ἐκλελοιπότος, σκότος παντὶ σχεδιάζεται, οὐκ ἐν μορίῳ χρόνου βραχέος ἀλλ' ἐς τὸν ἀεὶ καὶ εἰς ὅσον ὁ στυγερὸς οὗτος τάφου λύχνος, ὡς λύχνῳ μέδιμνος ἀντιφράττων, ἐπιπροσθήσειεν. Ὑπὸ δὲ ζόφῳ τοιῷδε, κλέπτης καὶ θηρσὶ νυκτὸς ἀμείνονι, τί τῶν δεινῶν ἢ σχετλίων οὐ πείσομαι; Πάντως φορολόγοις ἐκκείσομαι πάντως δασμολόγοις βρωθήσομαι, ὡς ἑτοίμη καὶ ἀγαθὴ θήρα, καὶ τοῖς ἀνθρωποφάγοις πάσι θηρσὶν ἔκδοτος. Οὐκέτι γὰρ ἐπαγρυπνήσει μοι ἐκεῖνος ὁ μέγας ἐμὸς ποιμήν, καὶ μυρίοις διεγρηγορὼς ὄμμασιν· οὐ φυλάξει νυκτὸς καὶ μεθ' ἡμέραν ἐπ' ἐμὲ φυλακάς· καθεύδει γὰρ ὕπνον ὄντως κρατῆ καὶ τοῦ συνήθους μακρότερον· ἀτρεμὴς δὲ σφενδόνη λόγων ἐκείνου, καὶ οὐκέτι φοβεῖ ἡμᾶς πονηρὰ βάλλουσα. Ἄλλος γὰρ ἦν οὗτος τὴν ποιμαντικὴν Δαυῒδ ἄρκτον τύπτων καὶ παίσας λέοντα, εἴποτε λάβοι τι τῆς κατ' αὐτὸν ἀγέλης ἐπιών, ὅπερ καὶ ἐξέσπα τοῦ στόματος· « ὡς ἐκσπάσῃ, φησίν, ὁ ποιμὴν δύο σκέλη, ἢ λοβὸν ὠτίου ἐκ στόματος λέοντος. » Ἡ γὰρ ἀλαλήτως ἐβία τὰ Κύριον, ἢ βασιλεῦσιν ἐπέστελλε, καὶ παρευτὰ τὸ λυποῦν ὥσπερ τι νέφος παρίπτατο. Νῦν δὲ ἀλλ' ὁ τοιόσδε φεῦ! ἥρπαγη θανάτῳ νυκτὸς ἐπιπεσόντι, ὅτε πρὸς βραχὺ τοῖς μεθημερινοῖς μόχθοις ἐστάξας κατακλιθείη ἐπὶ στρωμνῆς, οὐδὲ λοισθίου μεταδούς μοι προσφθέγματος, οὐκ ἐπισκήψας τὰ ὕστατα, οὐ τὰ ἐξιτήρια συνταξάμενος. Εἶτα τοιοῦδε ἀνδρὸς ἐκπεσοῦσα, ἐπιβιῶναι ἢ δυσάλγητος ἀνέξομαι; »

B Πολλὰ τοιάδε Θεσσαλονίκη πολλάκις ἀνοιμώζουσα καὶ κωκύουσα, πολὺ ἥσει τὸν οὐκέτι παρόντα, καὶ μάτην ἀνακαλέσεται, καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ἐκτὸς μεμνήσεται. Σὺ γάρ, ὦ τῶν πώποτε πανσόφων ἀρχιερέων μακαριστότατε, μετέβης ἐνθένδε πάσης ἄτρυτος νόσοις, καὶ πάσης θνητῆς δυσμοίρου ἀπηλλαγμένος, ὡς χιτωνίσκον ἐκδεδυκὼς τὸ σῶμα εἶτ' οὖν ἀποθέμενος, οὐ βίᾳ περιπλεκομένου ἐπισπωμένου ἀπερρίγωσ. Πάλαι γὰρ τὰ σπλάγχνα τοῦδε ἀντιλαβὰς ἐξαλυσκάζων, ἀπεστάτεις φιλοπόνως μελέτῃ θανάτου· ἀκριβῶς δὲ παρεφαύου τῷ βραχεῖ ποδὶ καὶ οἵῳ ἂν τις ἐν ἐπιπέδῳ ἐπιψαύσειε ἐφάπτοιτο σφαῖρα, τοσούτῳ περιέκεισο ἢ παρίστω τοῦτο, ὅσῳ μὴ ζημιοῦσθαι τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσφερόμενα τῇ ψυχῇ φυσικά τε καὶ ὀργανικὰ πρὸς ἀρίστας ὑπουργήματα· ὡς ἐπὶ λυσιμελεῖ δὲ ὕπνῳ ἀναπεσεῖν θελες, δέδωκας ὕπνον τοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τοῖς πρώτοις τάφοις ἀνάπαυσιν· εἶτ' ἐλελήθεις ὕπνῳ ὕπνον ἐπισυνάψας, τῷ διακοπτομένῳ τὴν ἐγρήγορσιν τῷ συνεχῆ, τῷ βραχεῖ τὸν μακρότατον, καὶ τῷ ἀδιάλλακτον τὸν χάλκεον· καὶ οὕτως ὑπνώσεις εἰς θάνατον ὁσίων Θεοῦ καὶ Θεῷ τιμιώτατον. Οὐ χεῖρες θνητῶν καθεῖλον ὄμματα σά, ἢ μέλη ἐπὶ λέχους νεκρωθέντα ἥρμοσαν· ὕπνου δὲ πανάπαλος ἐπαφῆ, τοῖς φίλοις ἑαυτῆς θελγήτροις εὐνάσασα καὶ κλίνουσα ῥυθμίσασα, ἀτάραχον οὕτω καὶ ἔποχον ὑπνῷ τῇ λήθῃ καὶ ὡς δι' ὀνειρείων πυλῶν εἰς θάνατον προὔπεμψεν, ἢ (προσφυέστερον εἰπεῖν) ὡς ἐξ ἀλλοδαπῆς τῇδε τῆς παροικίας εἰς τὴν ἐκεῖσε πατρίδα διεπόρμθευσεν· ὡς καὶ τις ἡρωϊκὸς καὶ πολυπλάνητος

σοφὸς ἐξ ἀλλοτρίας νήσου παρὰ τῇ ποιήσει καθεύδων εἰς τὴν ἐνεγκαμένην νῆσον κομίζεται. Κατὰ γὰρ τὸν θεσπέσιον Ἰακὼβ ὡς κατέπαυσας ἐπιτάσσων τοῖς κατὰ πνεῦμα υἱοῖς σου, ἐξάρας ἐπὶ τὴν κλίνην τοὺς πόδας ἐξέλιπες· ὅτε καὶ ὕπαρ, οὐκ ὄναρ, κατ' αὐτὴν ἐώρας, ἣν αὐτὸς ἑαυτὸν διεβαθμίδωσας κλίμακα· ὡς χρηπῖδα μὲν βαλόμενος πολιτευτικὴν μετριοπάθειαν, τῇ δὲ μετριοπαθείᾳ τὴν καθαρτικὴν ἐποικοδομησάμενος ἀπάθειαν, ἐπὶ δὲ τῇ ἀπαθείᾳ τὴν νοερὰν ἐνέργειαν, ἐπὶ δὲ τῇ νοερᾷ ἐνεργείᾳ τὴν ἐπὶ πᾶσι βάθραν τῆς θεώσεως· ἐφ' ἣν καὶ ἄγγελοι πάντως ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον, ὁδοποιοῦντές σοι τὴν ἄνοδον καὶ προπέμποντες ἀνιόντα ἐκ μὲν συναγελαστικοῦ καὶ σπουδαίου ἀνδρὸς εἰς θεωρίαν κεκαθαρμένον, ἐκ δὲ θεωρητοῦ πρὸς νοερὸν, ἐκ δὲ νοεροῦ πρὸς Θεόν. Οὕτω καὶ ἡ κατὰ σὲ κλίμαξ ἐστήρικτο μὲν ἐν τῇ γῇ, τὴν δὲ κεφαλὴν εἶχεν ἀφικνουμένην εἰς οὐρανὸν, ἐφ' ἧς καὶ ὁ Κύριος ἐπεστήρικτο, εἰς ὃν ἀνῆλθες ἐξ ἡμῶν τῶν χαμαὶ ἐρχομένων διὰ τῆς ἀναγωγῆς ταύτης κλίμακος, Θεὸς ἀγγέλοις κατιοῦσι καὶ συνανιοῦσι δορυφορούμενος. Ἔχοιμ' ἂν λέγειν, καὶ ὡς ἀποστολικῶς τὸν δρόμον τετέλεκας. Ἀμέλει τοι καὶ ὡς ἐν φυλακῇ, τῷ βίῳ τῷδε, καὶ σὺ κατὰ τὸν κορυφαῖον Πέτρον τηρούμενος, ἐδέδεσο δυσὶν ἀλύσεσιν, ὕπνῳ καὶ δεσμῷ φυσικῷ· ἀλλ' ἐπέστη σοι ἄγγελος Κυρίου, ὡς ἐκείνῳ κειμένῳ νυκτὸς, καὶ παραχρῆμα ἐξέπεσον ἀπὸ σοῦ αἱ ἅλυσι, αὗται, καὶ τῆς φυλακῆς ἐξῆεις ἄδετος, καὶ ἠκολούθεις τούτῳ ψυχαγωγοῦντί σε. Τάχα που καὶ ὅραμα κατ' ἐκεῖνον ἐδόκεις βλέπειν ἀμφιγνοῶν, εἰ ἀληθές ἐστι τὸ δι' αὐτοῦ γινόμενον· ἕως τῆς σιδηρᾶς πύλης αὐτομάτως ἀνοιχθείσης σοι, τῆς φερούσης εἰς τὴν τοὺς θεμελίους ἔχουσαν πόλιν ἐξῆλθες, ὄντως, καὶ σαφῶς ἔγνως, ὅτι ἀληθῶς ἐξαπέστειλε Κύριος τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, καὶ ἐξείλετό σε ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου. Μᾶλλον δὲ ὁ Κύριος αὐτὸς μέσης νυκτὸς ἐλθὼν, ἐγρηγορότα σε ὑπὸ λύχνῳ διακρίσεως καιομένῳ, καὶ σωφροσύνῃ τὴν ὀσφὺν περιεζωσμένον εὗρεν. Εἰ γὰρ καὶ φυσικῶς ἐκάθευδες, ἀλλ' ἡ καρδία σου ἄλλως ἠγρύπνει, κατὰ τὰς φρονίμους παρθένους ἄσβεστον τὴν λαμπάδα κοσμήσασα. Τούτῳ τοίνυν καὶ τῷ καλῷ νυμφίῳ ὡρὶ τῆς νυκτὸς ἐλθόντι ἑτοίμως ἀπήντηκεν.

Ὄντως τοῦ πάλαι χρυσοῦ γένους κόμμα σὺ λοιπόν· καὶ παρὰ τοῦτο κατὰ τὰ πάτρια ἐκείνου βιοὺς, οὕτω καὶ τέθνηκας μαλακῷ δεδημημένος ὕπνῳ· μᾶλλον δὲ συζεύξας ξυνωρίδα ἀδελφὼ διδυμεύοντε, ὕπνον καὶ θάνατον, ξυνωρικεύσω, καὶ ἐπετάσθης εὐθὺ τοῦ χώρου τῶν ζώντων, καὶ τῶν οὐρανοῦ πυλῶν ἀνοιγομένων σοι χαίρων εἰσέδυς, κατὰ στολὴν ἀρχιερατικὴν δόξης ἡμφιεσμένος, καὶ τοῖς ἀμφιπονουμένοις τὸ ἐκεῖσε θυσιαστήριον προστιθέμενος. Ἔνθα τῶν μὲν περὶ τὸν Ἀαρὼν καὶ Σαμουὴλ ὁ θίασος ὑπανίστανταί σοι καὶ προεδρίας παραχωροῦσιν, αἰδούμενοι οὐ μόνον ὡς ἱεραρχίᾳ σεμνοτέρᾳ τῇ κατὰ Χριστὸν ἐπιπρέποντα, ἀλλὰ καὶ ὡς λαμπροτέροις τῶν παρ' ἐκείνοις χρυσῶν ῥοΐσκων καὶ κωδώνων κυκλούμενον, οἷς εὐαγγελικῶς ἅμα καὶ ῥητορικῶς ὑπερήστραπτές τε καὶ ὑπερεβρόντας τὰ κατὰ τὸν ὑπόζοφον νόμον καὶ ἰσχνόφωνον σύμβολα. Τῶν δ' ἐν τῇ χάριτι πάλιν ἄκρων καὶ σοφίας στεφάνῳ τὴν ἱερατικὴν ἐπικεκοσμηκότων κίδαριν ἔνθεν μὲν Κλήμεντες καὶ Διονύσιοι προσυπαντῶσι καὶ περιπτύσσονταί σε, χαίροντες τῷ ὁμοίῳ καὶ

A non per somnum, sed veram vidisti, cujus gradus pertransiisti, a moderatione in rebus mundanis ut fundamento exorsus, animam a cupiditatibus liberans, spirituale instituens regnum, summum autem gradum divinitati attribuens; scalam, inquam, per quam angeli ascendebant et descendebant, viam tibi monstrantes, et Eustathium, qui per episcopatum ad contemplationem præparatus erat, a contemplatione ad Dei ipsius intuitionem perducentes. Sic quoque scala ante oculos tuos posita cœlum attingebat, et in cujus apice Deus residebat; per quam, nobis humi relictis, per medios angelos, deus factus ipse, ad Deum ascendisti, et ut apostolus iter tuum confecisse mihi videris. Nam procul dubio, sicut Petrus princeps B apostolorum, tu quoque in carcere duabus vinctus catenis, somno ac corpore tenebaris, sed angelus Domini ut illum quondam noctu, nunc te adiit, et confestim catenæ ceciderunt de pedibus tuis, et vinculis exemptus eum qui animam tuam traducebat, sequebare. Tu quoque fortasse, ut Petrus, visionem videre tibi videbaris, et utrum ab angelo facta vera essent dubitabas, donec porta ferrea sponte aperiretur et in urbem egregie obmunitam egressus videres, Dominum vere angelum suum misisse qui te e mortis manibus eriperet. Quin Dominum ipsum media nocte expergefactum zona honestatis te cinctum reperiisse crediderim. Quamvis enim corpus tuum dormiret, mens tamen tua vigilans, ut virC gines prudentes, lampadem ardentem ornabat. Quare ad obviam Sponso eundum hora noctis intempestiva paratus eras.

Ætatis aureæ tu revera superstes esse videris, et, ut tum fiebat, dulci somno irretitus mortuus es, imo post obitum in biga somni ac mortis vectus e viventium terra ferebaris, et per portas cœli apertas lætus, gloriæ archiepiscopalis veste indutus ingressus, iis quibus sacra peragere demandatum D erat, accensebaris. Ibi coram te, inque tuum honorem surgent qui circa Aaronem ac Samuelem sacra faciunt, non tantum quia inter Ecclesiæ antistites mirum in modum excellis, sed quia tunica tua pluribus quam illorum tunica malis punicis ac tintinnabulis aureis interstincta erat; quam ob rem ut Evangelii prædicator et ut orator legis obscuræ symbola fulgurando superabas. Ibi tu viros ingenii ac animi dotibus ornatissimos, Clementes ac Dionysios obvios habebis et de te ut fratre gaudentes, qui, ad ipsorum exemplum, philosophiam Græcam Christianæ philosophiæ, servam diligentem dominæ sanctæ subjecisti. Te Basilii et Gregorii gratissimum advenam excipiunt, et dignum qui cohæres sis judicant cum iis qui sicut tu orationibus exi-

miis et plus quam argenteis vel aureis Ecclesiam condecoraverunt. Phineæ quoque collegium sine odio et invidia te ad ipsorum partes trahunt; probe enim sciunt te ad impietatem lapsos verbis reprobatoriis acrius quam gladio vulnerasse. Tandem Christus, Verbum vivum, sapientia omnium creatrix, te a dextris prope thronum sistit, majusque sapientiæ poculum offerens, novam tibi potionem propinat, quam cum hominibus perfectis in regno paterno gustare ab omni tempore destinatum erat: « Neminem enim diligit, Salomon dicit, nisi eum qui cum sapientia habitat [8]. » Tu autem qui jugiter cum illa manes, solius sapientiæ illecebris detinebaris, imo cum ea quasi cum uxore conjunctus ei vivebas, ei mortuus es, et nunc quidem ab omnibus corporis miseriis liberatus, fontis ejus æterni justam partem es assecutus.

Quod si nos terrestres incolas respicis, o chara anima, ut sane facis; vox enim mystica nos docet hoc præmium honorificum esse justis, ut tu, aut pignus bonorum promissorum, quæ oculus non vidit, auris non audivit et quæ in cor hominis nunquam descenderunt [9], noli hocce lacrymarum sacrificium aspernari, quod tibi quamvis super sepulcrum tuum non effusum offero (quod complecti consolationis ergo non mihi datum); quamvis istæ lacrymæ melle laudum tuarum non satis conditæ sint. Tu mihi quoque guttulam gratiæ tuæ committas; ejusmodi enim officia præstare, dummodo velis, nunc maxime magis quam antea vales. Non postea oculis nos videbimus, non per litteras confabulabimur; immensum enim spatium inter terram et cœlum s'dereum, id est inter nos intercedit; attamen non desperamus fore ut tecum una simus. Ista quidem intercapedo nobis quoque transilienda, quamvis post tempus, erit. Sed alia mihi nunc intercapedo in mentem venit multo horribilior, nec minor quam distantia inter sinum Abrahami et inferni gurgitem, et ubi hinc inde transire non datur. Tu quidem in beatorum numero versaris, nobis autem maxime metuendum est ne ut divitis illius in gehenna ardentis socii ad eamdem pœnam condemnemur et in æternum a te separemur; quæ quidem separatio cum præsens tum futura animum meum gravissime angit. Faxit Deus pro misericordia et tui gratia ut Moysem et prophetas audiamus Christique Domini testimonio credamus qui a mortuis resurrexit, et ut sinceram faciamus pœnitentiam agamus, ne et ipsi in istum locum tormentis horrendum detrudamur, sed digni habeamur qui tecum Deo omnipotenti sacra per-

κατὰ ταυτὰ σφίσιν ὑποκλίναντι τὴν Ἕλληνα φιλοσοφίαν τῇ Χριστιανικῇ θεοσοφίᾳ καὶ σεμνῇ δεσποίνῃ σπουδαίαν θεράπαιναν· ἔνθεν δὲ Βασίλειοι καὶ Γρηγόριοι δεξιοῦνταί σε, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς συγκληρονομεῖν ἀξιοῦσι μόνων, οἷς κατ' ἐκείνους περιέθηκας κόσμον τῇ Ἐκκλησίᾳ πολύτιμον, λόγους λαμπροὺς καὶ δόγμασιν εὐαγγελικοῖς γεγανωμένους θαυμασίως, καὶ ὡς εἴ τις ἀργύρῳ χρυσὸς ἐπιχέοιτο. Ἢ που καὶ τοῖς περὶ τὸν ζηλωτὴν Φινεὲς οὐκ ἄζηλα τὰ κατὰ σὲ καὶ ἄλλως ἀδήριτα; Ἀνθέλκουσι δέ σε καὶ οὗτοι πρὸς ἑαυτοὺς καὶ καθίζουσι πάρεδρον, εἰδότες, ὡς πλείους αὐτὸς ἧπερ οὗτοι παρανομίαις ἐκφύλοις συμφθειρομένους δι' ἀμφοῖν ὤθησας, καὶ τομώτερον σειρομάστου παντὸς ἐλέγχοις διήλασας. Ἐπὶ πᾶσι Χριστὸς, ὁ Λόγος, ὁ ζῶν, ἡ αὐτοσοφία, ἡ πάντων γενέτις, καὶ πάντων τεχνίτις, ἐκ δεξιῶν καὶ ὡς ἐγγυτάτω τῶν ἑαυτῆς θρόνων κρατῆρα, καὶ τοῦ καινοῦ προπίνει σοι πόματος, ἀψευδῶς ἐπήγγελτο. Αὐτός σε γὰρ οὐδὲν ἀγαπᾷ, ὡς σὺ ἴσθ', παροικῶν ἔτι δεῦρο, μόνου κάλλους σοφίας παιδὸς, καὶ συνδιαβεβίωκας ταύτῃ καὶ ἐπανέψυξας, κεκλήρωσαι, τῶν ἐνταῦθα περὶ τὸ σῶμα καὶ ἐν

παρεστήσατό σε καὶ μείζονα σοφίας ἴστησί σοι ὅπερ μετὰ τῶν ἀξίων ἐν τῇ πατρικῇ βασιλείᾳ πίνειν φησὶ Σολομῶν, εἰ μὴ τὸν σοφίᾳ συνοικοῦντα. Καὶ ἄλως, καὶ μόνῃ σοφίᾳ προσετετήκεις εὐθὺς ἐκ παιδὸς καὶ νῦν τὴν ἀΐδιον ταύτης πηγὴν, κατάλληλον λῆξιν, σώματι δυσκόλων ὑπεραρθείς.

'Αλλ' εἴ τι τῶν ἐνταῦθα καὶ νῦν κλύων ἐπίστραψαι, ὦ σοφὴ καὶ φίλη ψυχὴ, ὥσπερ ἄρα καὶ ἐπίστραψαι δήπου (γέρας γὰρ, ὡς ἐν ἀποῤῥήτοις μανθάνομεν, τοῦτο τοῖς κατὰ σὲ, εἴτ' οὖν ἀρραβὼν τῶν ἐν ἐπαγγελίαις ἀγαθῶν, τῶν οὔθ' ὁρατῶν ὀφθαλμοῖς, οὔτ' ἀκουστῶν ὠσὶν, οὔτ' ἀνθρωπίνῃ καρδίᾳ καταληπτῶν), δέχοιτο τήνδε ὧν σπένδω σοι δακρύων χοὴν, οὐκ ἐπὶ τῷ πολυόλβῳ καὶ πολυκλαύτῳ σῷ κεχυμένην τύμβῳ (ὅτι μηδὲ περιπτύξασθαι τοῦτον ἔνεστί μοι, καί τινα παραψυχὴν ἐκεῖθεν ἀρύσασθαι), οὔτε πολλῷ καὶ ὅσον ἐχρῆν ἐγκωμίων σῶν κεχραμένων μέλιτι· καί μοι τῶν σῶν χαρίτων ἐνστάλαξον ὀσονοῦν ψέκασμα· ἐξὸν γάρ σοι βουλομένῳ χαρίζεσθαι, καὶ μείζω νῦν ἢ πρότερον. Οὐ γὰρ ἄτερος ὀψόμεθα θάτερον τοῦ λοιποῦ, οὔτε γοῦν, ἀντεπιστέλλοντες ἀλλήλοις, τὴν ἀπόδημον ὁμιλίαν σοφισόμεθα· χάσμα γὰρ μέγα, καὶ ὅσον μεταίχμιον γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος, ἐστήρικται μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ σοῦ. Καὶ εἴθε μόνον ἦν τοῦτο, καὶ οὐκ ἂν κρεῖττον ἢ κατ' ἐλπίδα ἡμετέραν ἐδόκει τὸ καὶ ἐσαῦθις συνέσεσθαί σοί ποτε· πρατὸν γάρ ἐστιν ἡμῶν ἀναγκαίως τοῦτο τὸ χάσμα, καὶ ὅσον οὐδέπω καὶ αὐτὸ πρὸς τὰ αὐτόθι που πάντως ἐνθένδε διαβησόμεθα. Νῦν δὲ δεύτερον ἐπ' αὐτῷ χάσμα πυνθάνομαι πολὺ φοβερώτερον, καθότι καὶ ἀποτομίᾳ διαστάσεως ἀπέῤῥωγε πλείονι, καὶ ὅση τις ἂν γένοιτο ἡ ἀπὸ κευθμώνων ἄδου ἐς κόλπους Ἀβραὰμ ἀγομένη διάμετρος· ὡς οὐδ' ἑτέρωσε τοῦ λοιποῦ διαβαίνειν ἐξεῖναι τοῖς παρ' ἑκάτερα. Δεδιέναι γοῦν ἄξιον, μὴ, σοῦ γε κατειληφότος ἤδη τὴν τῶν κατὰ σὲ μακαρίων χώραν, ἡμεῖς ὡς ἀδελφοὶ τοῦ ἐν ᾅδῃ βασανιζομένου πλουσίου εἰς τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ τόπον ἀπαχθησόμεθα, καὶ τότε δὴ τότε μεγάλῳ ὄντως καὶ οὐδόλως περατῷ διαστησόμεθα χάσματι. Θὔτω καὶ

[8] Sap. VII, 28. [9] I Cor. II, 9.

ἤδη παρόντι τῆς διαστάσεως ὑπεξάχθομαι, καὶ τὸ μέλλον τοῦ χωρισμοῦ πλέον πεφόβημαι. Δοίη δὲ Θεὸς, λεούμενος παρὰ σοῦ, ἀκούειν μὲν Μωσέως καὶ τῶν προφητῶν, πείθεσθαι δὲ διαμαρτυρομένῳ ἡμῖν καὶ τῷ ἐκ νεκρῶν ἀναστάντι δεσπότῃ Χριστῷ, καὶ γνησίως μετανοεῖν· ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ εἰς τοὺς τόπους ἐκείνους τῆς βασάνου ἀπέλθοιμεν, ἀλλ' ἀξιωθείημεν σὺν σοὶ θῦσαι τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, εἰς τὸ ἐνδότερον ἅγιον τῆς ἀληθινῆς σκηνῆς, ἣν ἔπηξε Κύριος καὶ οὐκ ἄνθρωπος, εἰσιόντες, καὶ τῷ ἐκεῖ νοητῷ θυτηρίῳ καθαρώτερον προσεδρεύοντες καὶ λατρεύοντες.

A agamus et in sanctissimum veri tabernaculi a Deo ipso, non ab hominibus exstructi introeamus purificatique sacrificio supplices assistamus.

MICHAELIS ACOMINATI

CHONIATÆ

SANCTISSIMI ATHENARUM METROPOLITÆ

MONODIA

IN FUNERE FRATRIS, JUDICIORUM EPHORI IMPERATORIOQUE CUBICULO PRÆPOSITI, D. NICETÆ CHONIATÆ, HABITA.

Ex edit. Morelii. Paris. 1580, 8°. — Græcum textum post impressa Latina invenimus in cod Paris. 1234, sæculi decimi quarti, bombycino, sed lacunis misere fœdato, quas Morellius interpres conjiciendo explevit. Exstat qualis qualis in fine hujus tomi.)

O calamitosum nuntium! o adversum infestumque rumorem! qui simul ac improviso et insperato hominum sermone meas ad aures allatus est; illæ mox tanto terrore concitatæ sunt, ut mihi (quod delirantibus et mente captis usuvenire solet) tinnire atque circumsonare, pectusque adeo ipsum mœrore contabescens, mucrone peti transfigique videretur. Unde cruentas hasce, opinor, quas effundunt oculi lacrymas conceperunt, cruentis illis guttis persimiles, quas tragœdiis perappositis scenica vulgo venustas effingit: ut mirum sit, quin et ipse attonitorum illorum fanaticorumque unus aliquis evaserim, omnique sensu privatus in columnam aliquam diriguerim. Ad hodiernum tamen usque diem in vivorum numero supersum, non ignarus quantas in miserias sim prolapsus, quarum cognitione et conscientia, querulas has voces et singultus reciprocos elicio.

Verumenimvero fieri potest, ut hac arte pœnas a me vindex Numen exigat, ne forte mente in universum captus, et sensibus orbatus, extremo hoc supplicio siccis oculis, citraque dolorem constringar, sed integra mente præditus, quæque dolores persentiscere possit, acrius inde vivus vidensque lanciner. Quidquid sane tristium sensu privatur, id demum doloris expers esse dicimus. At ego etiamsi in statuam aliquam transmuter, sive lapideam illam, quæ (ut in fabulis est) mutas distillat lacrymas: sive illam, cujus in Scriptura mentio fit, quæque vulgo statua salis appellatur[1] (eodem certe mecum communique nomine, qui nihil aliud esse mihi videor, quam sal insulsum (1), idcircoque foras projectum, ut ab hominibus conculcetur), tamen ne sic quidem vindicis Adrastææ Nemesin effugi; quippe qui diuturniores pœnas luam, dum semper idem futurus, infesto numine cunctis illudendus exponor (2). Altior etiam multo vel jecur ad ipsum dolor penetrat, dum cominus contemplor, qualis malorum colophon miseliæ animæ insultet, qualis ærumnarum coronis pristinis malis accrescat, denique quam perniciosa rebus meis, infortunataque summa accesserit: quæ mihi, quæso, pœna jam gravior irrogari potest?

Hei mihi! charissime frater, hei mihi! quam procul a nobis dissitus es! non quanto certe heri, nudiusve tertius spatio, nimirum aliquo illo chasmate, quod Græciam et Bithyniam interjacet, sed multo vastiore et remotiore: quanto scilicet Orcus a viventium regione disjungitur. Heu me miserum! quod hinc ad remotissima illa loca sis admissus, ex quibus nulla reditus ad nos spes affulget. Omni igitur videndorum de cætero liberorum tuorum, vel ab ipsis videri spe, impri-

[1] Gen. XIX.

(1) *Alludit ad illud Matth.* V, 13: *Vos estis sal terræ*, etc.

(2) *Ad Tityi fabulam alludit.*

misque adeo sororis charissimæ interclusus es. Quis hoc mihi tribuat, ut morte mea vitam tibi redimam, ut scilicet illud ipsum præstem quod tantopere divinus ille Davides exspectabat (3), idque in Absalone filio, qui in eum violentus insurrexerat, ejusque vitæ insidiatus erat?

Quod si ille propriam vitam profundere non detrectaverit, modo filium moribus tam deploratis infamem a morte assereret, qui non et ipse votis omnibus nomine tuo lubens vitam morte commutare percupiam, cum præsertim mihi sis frater, omniumque adeo fratrum longe charissimus, quamvis si disciplinæ sit habenda ratio, a me per alterius cujusdam multiplicis habitus temperamentum progenitus videaris? Ambo quidem certe ex ejusdem patris semine, ejusdemque matris sanguine ortum habuimus: natuque adeo maximus ego nativitatis limine pedem prior extuli, qui utinam limini quoque mortis prior intulissem, sicque fratres alios tanquam ex multis unus subsecutus fuissem!

Cæterum cum pater, librorum juxta liberorumque amantissimus, ex Asia Byzantium discendi gratia adduxisset, quo tempore pubertatis annos attingebam, magistris artium liberalium, et vivendi præceptoribus (jam enim grammatices utilisque versuum componendorum methodi fundamenta jeceram) in disciplinam tradidit. Postea cum ibi agenti multum temporis interfluxisset, illum quoque mihi annos ad novem natum pater in manu dedit, obtestatus ut omnium muneri, patris, inquam, alumni, pædagogi et præceptoris, in instituendo fratre vicarius succederem. Quorum sane omnium officium, pietatem, diligentiam præstiti: atque dum omnes in eorum vultus, et oris habitus, me compono, et plura etiam præsto, quam a fratre exspectari soleant, illorum tandem accessionibus ad summum pietatis fraternæ officiique gradum conscendi, nec remissiore vicissim studio ad eamdem ille fraternæ benevolentiæ excellentiam animo connitebatur, laboreque contendebat, præterquam quod ille vel longe plura perceperit, quam contulerit beneficia, tantisper dum apud nos moribus juxta liberalibusque disciplinis informandus conversatur.

Cum primum vero Athenæ me meæ illumque non inter pedarios, sed primariæ auctoritatis viros, imperatoria ex epit aula, sine ulla mora et confestim accipiendis rependendisque beneficiis inter nos certare desiimus. Nobis enim et ego et Athenæ multorum nec contemnendorum beneficiorum ab illo sæpenumero perceptorum conscii sumus: cum tamen a nobis ille vel nulla omnino, vel admodum pauca vicissim perceperit.

Verumenimvero tantum abest, ut sic illa fraterni amoris gratia disjuncta fuerit, cum etiam arctioribus utrinque nodis, minusque dissolubilibus colerit. Quod si quis utrique in commune casus infestior intervenisset (ut naturalis illa sympathia animos hominum lætis exhilarare, contraque tristibus exulcerare solet), facile quivis per se conjiciat, quanto nobis inde eo potissimum tempore, quo inter extraneos constituti, amicorum cæterorumque familiarium necessitudine intercludebamur, alienaque ope destituti, operas soli mutuas inter nos conferebamus, atque inter ipsa peregrinæ regionis incommoda, mutuo solato dolorumque fomento levabamus, tanto scilicet amore patriæ desiderioque tenebamur, in qua non sine varia laborum lucubrationumque vicissitudine, artium liberalium cognitionem concepera-mus, quarum argutiis et acuminibus ingenia nostra meditantes exercueramus, cum nimirum ad eos me conferrem, qui majorum gentium disciplinas et mathemata pertractabant, ille vero a me, quantum tenella pueri ferebat ætas, semper ab ipsis incunabulis ad meliora quæque et perfectiora capessenda institutus, in illis paulatim exercereiur, sicque proficeret, ut tandem velut enatis et coalescentibus pennis per illum disciplinarum orbem, et in primis sophistarum argutias, alarum levitate subvectus, jam deinceps ad ea quoque theoremata, quæ sublimioris et augustioris contemplationis indigent, subvolare posset.

Verumenimvero cum jam sumpta virili toga ad id ætatis adolevisset, quo quidem de multis hujus vitæ semitis una omnino seligenda erat, quam insisteret, aut ingrederetur, tunc temporis, (eheu, qui siccis oculis obductam reipublicæ status, tunc inaudita novitate immutati, et accisi cicatricem refricare potero!) tunc temporis, inquam, prima dissidii occasio exoriri ausa est, quæ fratrum unum idemque sentientium conjunctionem diversa vitæ conditione disjungeret. Atque mihi quidem (quem parentes a puero, tanquam sobolis suæ primitias, sacri altaris ministerio inauguraverant) vita privata vel imprimis arridebat. Itaque unam petii a Domino, ut sancto ejus templo præficerer, nec ad tantula negotia, quantulis hominum vulgus obrui solet, animum applicarem, sed potius bonas horas otio litterario, evolvendisque veterum scriptis consumerem. Ille vero antequam certum ullum scholasticæ, nudæve eorum quæ sunt cognitionis et scientiæ specimen dedisset, totum se in eo vitæ statu et instituto ultro collocavit, quod ad humanas actiones propensius, reipublicæ studiosius, denique pluribus expositum curis est, quam ei qui serio philosophari velit, expediat. Ut autem quod ipse sibi subjecerat, atque apud animum suum proposuerat, id melioribus auspiciis, magisque e re sua succederet, cautionem quoque et diligentiam adhibuit. Itaque facultatem et copiam dicendi, jurisque civilis scientiam quanta potuit agendi et

(3) *Quis mihi tribuat ut ego moriar pro te, Absalon fili mi, fili mi Absalon?* II *Reg.* XVIII.

cogitandi solertia, tanquam perapposita percommodaque ad rempublicam capessendam subsidia et instrumenta sibi comparavit. Siquidem me præceptore politicis disciplinis in sapientissimorum doctissimorumque virorum corona animum excoluit atque informavit; nec ita multo post vagæ volubilisque fortunæ telis expositus est.

Hæc nimirum fuit dira illa Andronici tyrannis, quæ velut hedera multiplici erraticoque lapsu serpens (sic enim tyrannidis vim depingere liceat) claviculis suis, quasi manibus herbescentem imperii nostri viriditatem complexa, repressit et suffocavit. Simul ac enim certa cum reipublicæ pernicie in ædes augustas irrepsit, quo nimirum tempore frater meus, ex scribis et amanuensibus imperatoris unus erat, tum demum lethale virus afflare, majoreque hominum odio, quam tetra ulla immanisve bellua laborare cœpit. Et quemadmodum torvis truculentisque lœena nuper enixa venaticos canes oculis obtueri solet, ita tyrannis, si quem inter imperatoris aulicos et familiares fidum et industrium deprehendere potuit, num statim suspectum habere, omnique ad illum procul extrudendum conniti animo et labore contendere cœpit, illud vero utique præstitit, quam plurimosque potuit uno et eodem supplicii genere multavit.

Quæ cum præsens ille tyrannorum, aut (ut generaliore verbo utar) improborum osor intueretur, a tyranno communi hominum gurgite, et immani belluone secedere, quam libidini crudelitatique illius inservire maluit; illud quidem audaciæ, hoc vero impietati ascribens. Itaque procul ab Jove (ut aiunt) et fulmine recedere decrevit.

Inde ergo ubi imperium in tyrannidem versum, nec amplius ulli patere videt (qui saltem veræ religionis studiosus sit), obfirmato animo contra nititur, ad studiumque juris civilis transfugiens, imperium tyrannide deformatum legum musciis, Themidosque sacrariis commutat: quæque frequenti et assidua lectione ex librorum chartulis excerpere potest, ea in pectoris sui pugillares transcribit, atque adeo tandem viva legum tabula, spiransque commentarius evadit. Deinde sublata tyrannide, imperioque redivivo, ille quoque ad res augustales obeundas, velut postliminio revertitur. Opus sane tanto commendabilius, ut quod legitimis reipublicæ gradibus succederet, quanto remotius hesterna tyrannide secessisse, vel etiam ex diametro repugnasse videbatur.

Idem præterea alio magistratu exornatus est. Tametsi vero in Thraciam non statim missus sit, ut ibi arcibus reficiendis, civitatibusque communiendis præesset, atque adeo militarium ordinum delectus haberet, id muneris tamen paulo post exsecutus est. Cæterum quo tempore de ratione vitæ instituenda consilia nobiscum inire cœpit (quia res domesticæ bene disponendæ sunt, isque adeo se privatis in ædibus, tanquam parva quadam republica exercere debet, qui ad rerum majorum communiorumque gubernacula contendit), de familia sua constituenda primum cogitavit nuptiis cum singularis exempli femina contractis, quæque Dei Opt. Max. dono obtigisse, frugi domesticarum curarum consors futura videretur, atque eo præsertim nomine in manu viri convenisse, ut carnis utrinque liberorumque communio coiret, quæ nullo temporis unquam tractu dissolveretur, et id ex hujusmodi convictu præstaret, ne viri medullæ ullum inde incommodum aut detrimentum caperent, quemadmodum pulchre Sapientis ἀπόφθεγμα suadet (4). Quod fratris institutum cum plerisque innotuisset, qui recensere possim, quot primarii adolescentes affinitate sese nobiscum devincire studuerunt? Non tot hercle proci temulento agmine comessabundi ad Penelopem, quot ad illum matrimonii contrahendi interpretes, et quasi proxenetæ confluebant: quorum alii filiarum, alii sororum nuptias moliebantur. Magnifica et gloriosa ostentatione alii alios superare conantes, atque etiam venditatione quadam eorum quibus unusquisque ad nuptias illas tot nobilium procorum votis et concertationibus expetitas, maxime eniti, et nervos ætatis industriæque suæ contendere, earum denique potiri, composque fieri posset. Itaque alii vel generis, vel formæ, vel etiam utriusque præstantia gloriando, alii contra sententiarum gravitate, verborumque ponderibus, tanquam in procinctu se tutati sunt: ut mihi frater dubitans et hæsitans non parvum officii onus imposuerit, dum judicio meo socerorum delectus committit, seque vel imprimis amplexurum affirmat quidquid super ea re mihi arrideret, factoque opus esse videretur.

O animum vere fraternum, qui mihi omnia sua commendaret et concrederet, cujusque consilia a me, non secus atque ab aliquo numine, vim suam et effectum caperent! Quo hercule facto evidentissime patuit, quomodo meus ille, imo bonarum litterarum alumnus ad virtutem affectus esset: qua quidem nihil ex omnibus quæ sunt in rerum natura antiquius, aut observatione dignius arbitraretur: non opes, non formæ dignitatem, non generis claritatem, non famæ celebritatem: tametsi ea ætate esset, quæ facile hujusmodi fortunæ ludibriis et illecebris irretiri solet, et coalescere, dum ad avitas et patrias res augendas, nobilitandum genus, corpusque reficiendum et curandum indulgentius quam par sit et ferventius incumbit.

Omnibus enim procis, iisque præsertim qui vel summam dotem dicerent et promitterent, non sine animi excellentia et præstantia posthabitis, illustrium Belisariotarum probitati et ingenuitati

(4) Prov. XII: *Mulier diligens corona est viro suo*, etc. Et Eccli. XXVI: *Gratia mulieris sedulæ delectat virum suum*, etc.

facile cessit, quos idem contubernium, earumdemque sub iisdem magistris artium quasi communio et societas ad necessitudinem nostram adjunxerat; illorum enim sororem, quæ in optimæ parentis oculis intra thalami parietes caste et pudice educata fuerat, duxit frater ille meus, quem Belissariotis simillimum non tam necessitudo et affinitas, quam morum convenientia effecerat. Itaque ut fratres animis non secus atque corporibus una unis in ædibus habitabant, eadem ex mensa cibos in dies capessebant, iisdem gaudentes, iisdem vicissim commovebantur, una forum, templum, conciones publicas, palatium adibant: inde rursus non singuli, sed pro more bini domum revertebantur, mirificum se alter alteri comitem præbebat, ut jam æmulandum cognationis par, et auctoramentum beatissimum in ore omnium versaretur, atque adeo maxime perspicua temperantiæ exemplaria audirent. Quandiu certe cælibes egerunt, nobile par fratrum passim hominum increbrescens pervagatum est, postcaquam vero honorabili connubio in omnibus et toro immaculato jugati sunt, tum vero illis affinis idem qui mihi frater fuit. Hi alii aliorum medullis et visceribus imis velut colliquefacti, usque adeo inhærere cœperunt, ut statim illos in unam massam concretos coiisse quivis æstimaturus esset, quæ quidem nullo temporis tractu dirimi aut intersecari posset, ea potissimum de causa, quod Belissariotæ quidem pro suis dignitatibus in urbe reipublicæ commodis consulerent, frater autem meus non in urbe tantum, sed etiam in provinciis et municipia, ut jam dixi, ab aliis aliisque imperatoribus missus, rerum summæ præfuit.

Tempus quidem certe mutationi usquequaque patens et expositum, imperatoribus etiam superstitibus imperia ademit, a Sceptuchorumque manibus abrepta sceptra ad alios, ab hisque denuo ad alios transtulit: fratri autem meo honores et magistratus continua imperatorum successio integros illibatosque, nec ullius successione interruptos conservavit, imo vero qui subsequebantur, præcedentibus erga illum benevolentia anteire quasi contendentes, ad pristinos illius honores aliquid insuper adjiciebant, viri nimirum virtute obstupescentes, tantumque ex imperio suo imminui existimantes, quantum de honoribus illius imminueretur.

Neque vero vulgares tantum et plebeii homines (quibus ad honores vix ullus patet aditus, quorumve conatibus fortuna tenuior et obscurior obstare solet) palatia frequentabant, quantovis pretio honorem ab imperatoribus delatum æstimabant, publicaque qua poterant arte munera, tuc o addicti venabantur; sed hi etiam de quibus mihi sermo est, una cum virtutis et honesti amantibus illo se conferebant, neneque de Augustis multa munifice et large dantes promerebant, et velut sumptuosiores quidam margaritarii uniones, smaragdos, lychnitasque magno pretio comparatos inde domum asportabant, satios esse rati, si dignitatum prærogativas pretio sibi compararent, quam si ab illis ultro ornarentur. Quorum certe singularem eximiamque virtutem imperatores experti, quod nimirum lucri privatæque utilitatis contemptu Aristidem, temperantia Hippolytum, Bellerophontem et Josephum, juris denique observantia Minoem, judices minime nummarii, longe præverterent, rebus illos suis domi forisque præfecerunt, ærariorum illis, thesaurorumque et cubiculorum suorum januas patefecerunt, charissima quæque non secus atque familiarissimis concrediderunt; illos denique in aperta et propatula urbis administratione magnos logothetas, ephoros et polyarchas designaverunt. Illorum enim virtute, veluti quodam regno, civitatum gubernacula ita exornaverunt, ut ea potius ab illis, quam illi ab ullis rerum publicarum honoribus, præmiis, aut splendore, Augustorum munificentia collatis illustrarentur. Imo vero, ut dicam id quod res est, ab Augustis in clarissimorum temporum suorum ornamenta, reipublicæque gubernacula ex legum præscripto moderanda, quasi communes quidam harmostæ, morumve magistri, creati sunt: cujusmodi quondam magistratus suos nullo non honorum gradu cum maxima sui nominis celebritate perfunctos vetustissima illa Roma noverat, qui vicissim urbis illius, quæ cæterarum omnium facile princeps tunc temporis floreret, imperiique sui fines longe lateque protenderet, ornamenta in commune totius orbis ornamentum, communemque humanæ societatis utilitatem cedere arbitrarentur.

Ut rem paucis expediam, salva quidem sunt prosperitatis humanæ propugnacula, Pharos autem et portus, quorum illa sunt adminiculis conservata, naufragium nobis abstulit (5).

Qui tamen hoc fieri potest, ut tantorum virorum virtutes tam succincte, verbisque tam paucis ita percurram? ut plurima silentio præteream? partim quidem confusus ex eo, quod affectu simvehementi et concitato magis quam bonis illis adducto et persuaso, quibus et in vita præditi, et in morte non sine magno sæculi nostri detrimento privati fuerunt: partim vero cautius prospiciens, ne quis hanc orationem suggillet, ut quæ instituti argumenti oblita, majorem Thylaco, ut in proverbio est, accessionem fecerit.

Quandoquidem nova Sion, non secus atque vetus illa, a suis tanto in rerum discrimine deserta, in hostium manus incidit, et funditus eversa est. Quidquid etiam in ea supplementi, vel latebrarum, vel levis armaturæ beneficio, manus hostiles subterfugerat, Nicæam Bithyniæ metropolim commi-

(5) Alludit ad illud Scip. Nasicæ apud B. Aug. de Civit. Dei lib. 1: *Stant mœnia, ruunt mores.*

gravit, ibique adeo nunc exsulant, qui hesterno die concivium suorum lætitiæ congratulati, hodierno, proh dolor! mœrentibus congemiscunt: ut qui beatæ antea civitati ornamento fuerunt, iidem hodie infelici solatium afferant. Iis enim ipsis quæ dicebant, quæque sapienti et magno animo disciplinæ attenti patiebantur, non parum consolationis afferebant, ignavique pectoris et hebetioris ingenii hominibus non parvos ad fortitudinem capessendam aculeos adjiciebant.

Itaque quemadmodum Ezechiel et Daniel eos qui apud Babylonem animo deficiebant, exclamantes: *Exaruerunt ossa nostra, spes nostra* desperata scilicet *evanuit*[1]: perappositis colloquiis recreabant, quandiu vivis illis frui, quandiu condolentes et consolantes experiri licuit, leviora procul dubio fortunæ tela sentiebant, nec omnino a patria se sua exsulare arbitrabantur, ut qui pulcherrima civitatis suæ donaria, capitaque adeo quibus reipublicæ gubernatio innititur, etiam tum ostentarent. Non enim ex mœnibus, quamlibet illa hominum manibus affabre structa, aut tectis sublimibus, aut porticibus, aut foro exornata sint, vera civitatis forma dependet (6); sed ex hominum probitate, honestate, religione: quibus quicunque præditus est, etiam si sub quercu pernoctet, melioris ille naturæ hospes efficitur, dignior interim, quem civium suorum catalogo quælibet urbs accenseat, ne dicam mundum ipsum, quantusquantus est, hisce moribus incola prorsus indignum.

Quæ quidem omnia, tanquam piæ civitatis fundamenta, præsentes illi vel solo nutu adimplebant, ut quorum animis reipublicæ bene constitutæ forma altius impressa esset, ac si ejusdem leges animatæ, quoddamque velut superstitis Constantinopoleos propugnaculum essent. Posteaquam vero par illud fratrum sanctimoniæ fama celebrium, ad cœlestem illam rempub. paucis ante diebus evocatum est, nec ita multo post frater ille meus, qui duorum jugo tertius accesserat, eodemque quo illi senatorio munere fungebatur, una quoque cum illis assumptus, æternique senatus albo adscriptus est; tunc vero nostri illi Megalopolitani (7), qui Nicæam commigraverant, illos a se abductos senserunt, tunc uno omnium consensu nudos se, pristinæque gloriæ ornamentis spoliatos agnoverunt: tunc denique se nihil aliud quam miseros exsules et extorres, atque omnino civitate pulsos ingenue professi sunt. Quamobrem in luctus etiam æque acerbos inciderunt, atque si ipso in temporis articulo civitas illa repentino hostium incursu victa eversaque corruisset. Enimvero cum pretiosissimis quibusque rebus spoliata esset, cum sua illa ditissima æraria hostium direptioni exposita vidisset, quantum, proh dolor, Christianæ reipub. vinculum dissectum est! quæ civitatis unitas dissoluta concidit! quantus bonorum cumulus inversus est! qualem probitatis honestatisque triplicem funiculum (8), non calamitatum quidem, juxta sapiens illud ἀπόφθεγμα, disrupit ἐπίτασις, aut circumstantium casuum violentia divulsit, at sola mors auream virorum illorum catenam dissolvens, sigillatimque dissipans, ad nihilum tandem redegit: cumque adeo clementissimus ille vir, optimusque Michael primus fato concessisset, ex facili illa et simplici anima tantum superfuit, quantum Megalopolitana colonia suos in usus reposuit: unicum interim dolorum solatium, locupletem illum scilicet multisciumque Joannem sibi proponens; illum, inquam, qui consilio et prudentia reliquos antecellere cives, reipublicæque adeo optime constitutæ vivum exemplar dicebatur.

Verum posteaquam paucis interjectis diebus hoc quoque fratrem subsecuto nostra colonia orbata est, atque justa funeri ejus persolvit, Nicetas frater meus supererat, quem illa prædicaret, tanquam eum, quo in uno omnes animi duorum præcedentium dotes elucescerent, cujus etiam causa non parvam animo exspectationem conceperat. Quem simul atque naufragio postremum amisit, immodicis hodie doloribus fatiscens, tanquam fluctibus adobruta, ad imumque demersa est. Hujus audita morte, dici non potest quantos in luctus inciderit Asia, quamque querulis lamentis queritanti mœstior Europa responderit, simul atque de communi omnium damno certior facta est. Quod si utrique continenti velut universale fatum tantam cladem intulit (sive probitatem utraque tuam ante experta fuerat, sive rerum a te præclare gestarum fama ad earumdem aures pervenerat), ut tam ægre mortem tuam, o charissima mihi sanctissimaque anima, tulerint, quem nos, quæso, gemitibus et querelis modum imponere debemus? qui si cujusmodicunque habitus, aut cognationis, ut jam dixi, ratio habeatur (generis enim origo eadem nobis est) innumeris afflictamur modis? nos, inquam, quibus a te officiorum infinitorum cumulus accessit, quibus tuæ virtutis ergo nulla non honoris species accrevit, qui non exiguam ex rebus a te præclare gestis laudem nostro quasi jure nobis vendicamus, cum nunc tandem sine ulla mora et confestim nos tui splendore nominis privatos videamus (gentem alias multiplicem et proletariam, quæque per omnes Asiæ atque Europæ regiones longe lateque diffunditur, et tui nominis auspicio nobilitatur) quos tamen hoc tempore separari, aut domi quemque suæ seorsum lugere minime decebat, sed in unum potius locum coeuntes, atque tumulum tuum circumstantes, me misero luctus coryphæo, lugubrisque næniæ præcentore, tristissimis concentibus et lamentis dolorem testari conveniebat, illo non mi-

[1] Ezech. xxxvii, 11.

(6) Alludit ad Lacedæmoniorum rempub. quæ viris, non mœnibus inniteretur.

(7) Constantinopolitanos intelligit.

(8) Nicetam et Belissariotas duos intelligit.

norem, quo Josephi exercitus, cum Jacobo justa persolveret, commotus fuisse fertur. Nam si hoc pacto luctus nostros instituissemus, nihil omnino fuisset, quod nobis hac in re defuisse merito quisquam objicere potuisset.

At vero cum nunc alii ab aliis sejuncti simus, conjux quidem digna quæ tecum vulgo decantatam cornicis vitam transigeret, aliquo in angulo, mediaque humi procumbentium filiorum scilicet, et puberum et impuberum, corona, pullis induta vestibus sedens, et seipsam marito, et filios parente orbatos, ejulatu miserabili lamentatur. Ex liberis autem ætate provectioribus alter aliis, nescio quibus errans in locis tacitus apud se luget, querulamque monaulian prosequitur. Propinqui denique alii consanguineique quotquot Asiam incolunt, lugubris hujus tragœdiæ actus, ad eos qui in Græcia habitant, transmiserunt.

Ego porro longe infelicissimus et miserrimus frater hesterno quidem die, nudiusque tertius amplam allunde luctus materiam nactus, cum ex publicis, tum privatis meis ipsius incommodis (9) : eo præsertim nomine, quod opulentissimum juxta et celeberrimum templum Atheniense (illud, inquam, sancte domine, augustissimum templum, quod Dei Genitrici consecratum est, talique præside in perpetuum eget) mihi commissum, cujusque adeo spirituali altari præessem, ubi quam maxime poteram sacro ministerio exhibendo assiduus invigilabam, me præsente, prob dolor! atque his oculis vidente a nefandis sacrilegis expilatum et vastatum est. Ego autem qui ante tres annorum decadas ibi velut insitus fueram, ex aula Domini avulsus, ut siccus quidam et prorsus inutilis truncus, vehementiore procellæ flatu, nunc in littora variis fluctibus adobruta, vel confragosos aliquos scopulos ejectus, nunc in depressam convallem æstuantis maris exundatione protrusus fui : his scilicet exsul in locis, sine clero, sine ulla dierum festorum celebritate, sine civitate, denique mediastinus desertæ ululæ in morem, lugubre, nescio quid, apud me tacitus de publica et privata pernicie queritor. Nunc autem, si luctus hujusmodi de rebus ulterius mihi protrahendus non sit, sola saltem memoria nunquam excidet.

At vero ille charissimi capitis obitus, qui tot meis malis instar decimæ Ægyptiorum plagæ, nimirum primogenitorum internecionis, accessit, omnem ad se planctum, omne lamentum, nænias omnes, omnes denique lacrymas attraxit. Hæc enim ille qui suæ indignationi viam præparat, quasi manifesta quædam tormentorum gymnasia mihi prætendisse videtur, hoc autem certamen insuper accumulasse, maximum quidem illud et summum, nec omnino periculi expers. Ex quo fit, ut pristinæ illæ plagæ leves, tuberculisque summam cutem delibantibus similes, atque adeo facile medicabiles

(9) Hic videtur alterum periodi membrum deesse, quamvis in exemplari nulla lacuna sit.

A evadant, hæc autem contra certo ictu inflicta sit animique recessus intimos penetret : vel fieri quidem potest, ut tentationum fumus indignatione Numinis ascenderit, qui futurum incendium prænuntiaret, et crebras ex oculis lacrymas elicæret, post quem afflictionum ignis exardesceret. Longe vero calidiores et diuturniores esse, quas jam huc pœnas, dies hodiernus ostendit, quo quidem carbones exarserunt, qui mihi nunquam restingui, aut a cordis mei sanguine depascendo cohiberi posse videntur. Ex quo evenit, ut illæ me lacrymæ destituerint, sive quod pristinis meis malis exhausta sit aqua illa, quæ meo de capite distillabat, sive quod majore nunc sim metu perculsus, atque adeo cor meum mille antea modis afflictatum, tandem sicut fenum aruit, nec in posterum tantus aut B lacrymarum rivus, aut lugubrium sermonum fons ex illo scaturire possit, quantum perturbationis ipsius magnitudo requirit, ut quo doloris illius, quem animo concepi meo, tandem ejecto pondere, levior et expeditior evadam. Quare jam mihi siccis oculis, mutisque singultibus intolerabilis, hic alioqui dolorum fetus necessario tolerandus est, cui etiam brevisculo miserabilis hujus vitæ, si quod supercsse videtur, excurso spatio, commoriar, atque nescio quam subterraneorum barathrorum, marinorumque sinuum in partem projectus, jacebo : atque ita fratri, senior juniori, decrepitus perfectæ ætatis crudæque senectutis vire, con- C jungar.

O divina providentia, quam nullius hominum industria conjecturave ulla assequi potest, quæ modis inenarrabilibus res divinas et humanas moderaris, quæ mens, quæso, fatali judiciorum tuorum abysso se credere, in eaque natare audeat! quamlibet illa philosophiæ addictissima studio, nodos dissolvere, implicataque explicare possit? Differor equidem dolore, qui me ita exstimulat, ut tale quid profari cogar, ex quo periculum est, ne temeritatis mihi nota inuratur. Qui fit, ut canus ego, telluris inutile pondus (10), qui gravi senio premor, nihilque sum, quod aiunt, quam vulnus, in quod omnia naturæ fata confluxerunt, diutius captivus hoc in terreno carcere supersim? spectaculum certe nec satis rerum universitati conveniens, nec D jam tale quod jubari solis exponendum sit. Ille vero qui nondum pedem limini senectutis intulerat, longe dignior qui vita diuturniore frueretur, eo præsertim nomine, quod uxoris et filiorum non paucorum servator, majoribus suis sua virtute præluxerat, atque adeo multa in communem totius orbis utilitatem contulerat, tanquam gloriæ splendorisque mei corona, et qui ad hanc meam vitam concinnitatis aliquid in dies afferret : ille, inquam, immatura morte, quod me ad insaniam prope adigit, non sine communi externorum propinquorumque jactura præreptus est. In illo enim non exter-

(10) Alludit ad illud Homeri : Ἐτώσιον ἄχθος ἀρούρης.

norum tantum bonum, quod de justo viro sapientes dictitant, sed nostrum quoque repositum erat.

Ubi gentium nunc, quæso, degunt, et qui genuina sanguinis cognatione freti, et qui eamdem confingentes ad illum accedebant, illoque auspice quæ ab imperatoribus petierant, ea celerius gratis consecuti, tandem hilares domum suam revertebantur, et gratias multo uberiores beneficiorum auspici quam collatoribus agebant? Illorum certe plures vel etiam nulli huc unquam in medium processerunt.

Huc ebodum omnes concurrite, eodemque mecum luctu prædili nostræ gentis encomia planctibus meis intermiscete, ut justi hujus viri memoriæ merita laudum præconia tribuamus, nec solis eam lacrymis decoremus. Neuter enim modus ab honesto seu decoro alienus est. Siquidem justi viri mors lacrymas provocat, efficitque ut illius desiderio laboremus: memoriam autem laudibus non excolere non possunt ii, qui ab illo quæ imitentur, virtutis exempla petunt.

Ubi vero nunc mihi virgo illa vultu tam liberali, cui barbarus hostis, cum primum nostra Megalopolis capta est, ut raptæ jam stuprum illaturus erat, nisi acer hic honestatis et pudicitiæ amator ut vidit, ut misertus ejus est! qui sine ulla mora in hostem irruens, tametsi Phineem in illa defendenda imitari non potuerit, quamlibet eodem quo ille olim, noster hic quoque zelo flagraret, puellam saltem sibi vindicavit, uxorem legitimam esse clamitans, seque fida conjuge privari, atque ideo acerbissimis afflictari modis queritans. Ambarum itaque tenacitate manuum prehensam pancratice cum hoste colluctatus, cujus animum amore ebrium furor efferarat, ad se retraxit, nec prius conquievit, quam a violenti hostis manibus virginem ereptam, virginem patri restitueret. Præsto sit vero nunc et illa, ut lamentis, gemitusque et femineo ululatu suæ libertatis vindicem conclamet, illum, inquam, a quo servata, nec secus a stupro liberata est, atque si pudicitiæ ejus conservandæ integritatique custodiendæ jam olim præfectus fuisset.

O præclarum facinus! cuique ex priscis illis nullum respondeat. Fertur Hercules Hesionem quondam liberavisse, cum belluæ marinæ objecta fuisset: itidem et Perseus Andromedam. At illi armati, ferroque accincti belluas aggressi sunt, et virgines tandem matrimonii sibi nexu conjunxerunt. Hic autem noster inermis armatam belluam invasit, eamque tot mendaciunculis aspersit, tot astutiis circumvenit, vir alioqui verax, minimeque mendax, ut intactam puellam patri tandem ejus restituerit.

Cæterum Simeon et Levi sororem raptoribus extorserunt, et jam violatam et constupratam, idque certaminis vix, ac ne vix quidem sine crebra in ancipitem gyrum circumcursatione, nec A sine cædibus innumeris, totiusque civitatis excidio peregerunt. Quare non sunt illi cum hoc nostro conferendi, qui puellam integram et illæsam sola certans oratione sine cæde receptam reduxit. Equidem præclarum illum fratrem meum in Abrahami filium propter fidem adoptatum fuisse certo scio: quin et hoc audacter ac libere dicere non vereor, patribus illis Abrahamicis nostrum hunc multo præstantiorem fuisse: Abrahamus enim primum apud Pharaonem, deinde apud Abimelechum Saram suam esse sororem, non conjugem professus est, ut et Rebeccam Isaacus. Illi nimirum terrefacti conjuges suas dicere verebantur, ne propter illas interirent: hic vero virginem necdum sibi in matrimonium collocatam, suam tamen uxorem nominabat, ad se retrahebat, sibi B vindicabat: vitæ pro illa discrimen subire, si res ita ferat, haudquaquam detrectans.

Quod si Susannam Daniel a violentorum amatorum et iniquorum judicum furore asseruit, at pro tribunali prius sederat, libidine excæcatos judices seorsum abduxerat, utrumque interrogaverat sigillatim, suo ipsorumque judicio convictos, et capitis damnatos, lapidibus cooperiri jusserat: atque hoc pacto pudicam ab iniqua sententia liberaverat. Deliciæ vero meæ, vir hic nimirum, qui natura sic comparatus erat, ut nemo nostrum votis omnibus similis illi evadere non exoptat, non judicans, ut Daniel, sed hostem adulterii crimine C accersens: non constupratæ fratrem fingens, ut Abrahamus; non id mentitus, quod in reprehensionem incurrere merito posset, ut Isaac (11): sed virginis etiamnum viro crudæ virum (quod sapientius juxta ac virilius fuit) se dictitans, violentum illum raptorem fefellit et repulit.

Hinc perspicuum est ea quæ nunc recensen priscis illis longe præstantiora esse; quippe quæ Christum redoleant, atque ita legali illa justitia longe excellentiora sint. Quemadmodum enim seipsum Christus Ecclesiæ nomine tradidit, cum tamen adhuc Ecclesia nusquam esset, necdum Christo desponsata (adhuc enim peccatores eramus, cum pro nobis mortuus est Christus, ut Apostolus ait [1]); ipsa quoque ignominiæ sibi conscia, quam impietate pristina sibi contraxerat: *Nigra sum*, inquit alicubi, *filiæ Jerusalem* [2]: ita etiam frater meus pro illa, quam nondum in uxorem duxerat, nec adhuc omnino ducturus erat, parum abfuit quin vitam profunderet, dum certis se periculis objicit, et qui virum simulaverat, patris revera munere perfunctus est, atque patris in quo naturalis erga liberos amor, eorumdemque salutis propugnatio, multo magis quam in eo qui puellam genuerat, elucesceret. Ille siquidem victoribus cessit, fugaque salutem quæsivit: hic vero

[1] Ephes. v, 25; II Cor. v, 15. [2] Cant. i, 4.

(11) In codice Græco δαδ. pro Ἰσαὰκ male suppositum videtur.

puellæ, cum ad stupra durumque servitium abduceretur, vindex adfuit, eamque tandem, extrema pericula prius expertus, liberavit.

O sapientissime frater, tu procul dubio in cœlorum regia institutus es, idcirco etiam lingua tua subitam virginis quæ abducebatur libertatem, veluti *calamus scribæ velociter* [a] conscripsit. Quin etiam labia tua tanquam funiculus coccineus contorto brevique sermone, et, qui tuus erat zelus, exardescente barbari manus constrinxerunt, impetumque violentum represserunt : nec non oratio illa tua tempestiva, quæ non intempestive virum mentita, sed in tempore commenta injusto raptori justam dicam impegit. O qui fieri potuit, ut tu mendacium, cui nunquam assueveras antea, protuleris? Mendacium enim non secus atque mortem semper es detestatus. Perspicuum est haud dubie, quod quemadmodum vitam, si res ita ferret, pro salute periclitantis puellæ profundere paratus eras, ita etiam mentiri non detrectasti, mendaxque fieri, vir alioqui veri amantissimus et qui mendacio labia nunquam conspurcasti. Enim vero id quoque Christi imitatione perfecisti : qui pro nobis peccatum et maledictio factus est, usque adeo omnibus omnia fieri studebat : tutore carentibus tutor, viduis procurator et maritus, orphanis pater, pauperibus frater, amicis fidissimus amicus, cognatis jus cognationis observans, ut qui maxime, fratri denique supra modum omnem et quam fieri poterat, fratris amantissimus.

Quare minime profecto conveniebat, ut illius morte vel conjux vidua, vel orphani liberi tanta intempestivitate fierent (insanire mihi quoniam rursus libet), vel etiam frater ego illius, quæ mihi in posterum sola supererat, consolatione privarer, vitamque acerbiorem experirer, eoque nunc graviorem, quo leviorem ille antea vegetioremque reddebat. Quamvis enim una mecum non esset, quoties tamen ille valere atque vivere nuntiabatur, me non aliter recreabat, atque si mihi vitalem quampiam auram afflavisset. Et quemadmodum divinus ille Davides suam ipsius animam acerbitate tanta tantoque cruciatu circumvallatam esse aiebat, ut consolationem respueret, quæ cum primum in Dei mentionem incidisset, confestim exhilararetur : ita et ipse ego, quoties præsentium malorum gravitate premebar, siquide ad me nuntium aliquod advolaret, quo fratris memoria refricaretur, illum nimirum adhuc vivere, beneque rem gerere significans, mox mirabilem quamdam animo consolationem concipiebam. Quod si quando mihi litteras charissimo charissimi fratris autographo subsignatas recipere contingeret, tunc tunc et jucundissimum illum conspectum, et dulce colloquium in memoriam revocabam totumque adeo fraternum caput accipere, et deosculari mihi videbar, tunc etiam afflictionum nubes illa, quæ animo circumfundebatur, quasi serena quadam tempestate subito exorta, discutiebatur et evanescebat : gratumque mox lætitiæ lumen affulgebat.

Nunc vero morte illius audita *dolores inferni me circumvallant* [b], opacæ anxietudinis caligo cooperit, umbra mortis adoritur : quandoquidem meus ille clavus undis absorptus est. O qualis ego sacræ jacturam anchoræ feci! cujus quidem adminiculo antea Atheniensium Ecclesiæ gubernator, fluctus omnes superabam : nunc autem cum multiplici reciprocantium fluctuum cursu naufragio proximus jacter, illam mihi abstulit et vitam contraxit. Totus enim ab illa dependens vitam, quæ vel proverbio fertur ἀβίωτος, ad hoc usque temporis egi mortique me jampridem vocanti parere cunctatus sum. Jam vero cum anchora illa mea casta sit, quid mihi cum hac vita? quive diutius descensum ad inferos omni dolorum genere redundantes comperendinare potero? siquidem miserrima hæc vita idcirco mihi prorogata videtur, ut diuturniores luam pœnas, omniaque cruciamentorum genera perferam : atque ex illo calice sæpe bibam, quem Dominus mero vino plenum in manibus habet, ex quo etiam peccatores omnes bibere solent ; cum vero ad fæcem usque ebiberim, jam commodum hinc abeundi tempus adesse videtur, cum præsertim pœnas omnes pertulerim, quæ a mortali corpore expendi possunt.

Nec tamen hinc libenti lætoque animo discedo, quasi vitam cum bono aliquo commutaturus. Terret enim me timor aliunde prorepens, ne simul atque hinc abivero, gravioribus tormentis objiciar, qui vitam variis criminibus obtriverim. Grave quidem hoc est, illud vero gravius, si procul a fratre sejungar, maximo alio molestissimoque chasmate, quo intermedio eorum qui apud inferos torquentur, locus a felici beatorum virorum quiete longissime disjungitur : ad quam profecto transductum hinc fuisse fratrem meum facile credo. Illum enim plane mihi constat omni ope atque opera eniti solitum, ut ad illorum archetypa exempla vitæ suæ regulam efformaret et excoleret, eumdemque dum in vivis adhuc esset, quoad ejus fieri poterat, omnibus votis exoptare, ut una cum illis conversaretur et exsultaret, cum præsertim sanctorum corporum reliquias et imagines undique conquireret et compararet, exstructisque templis impositas et consecratas, summis honoribus prosequeretur. Etenim sanctorum omnium, qui circulari dierum totius anni albo inscripti sunt, nullus est quem ille privatim die commemorationi ejus dicata, festivo solemnique ritu, et spiritualibus hostiis faciens, et hymnis omniumque fructuum primitiis cohonestans, non venerareturr. Nec enim cultu illo contentus, quem cum cæteris civibus in publico conventu tribuebat, Ecclesia quoque privatis in

[a] Psal. xliv. 2. [b] Psal. cxvi. 3.

ædibus consecrata annuum ei sancto festum dicabat, quem ubivis gentium coli videret : ita ut ex ejus tentorio sine intermissione vox exsultationis et salutis, justique illius viri Psalterium exaudiretur.

His itaque de causis illum ad amicos pervenisse et in eadem illa sempiterna tentoria, in quibus illi quiescunt, invectum fuisse, æterna cum illis beatitudine frui, denique jam pro nobis quoque audacter et libere cum aliis de causis, tum quia fratris amantissimus est, intercedere certo scio, ut ille qui non aliter atque fusorius ignis, herbave balneatoria sordidos expurgat, nos quoque tentationibus quibus hic objicimur, velut igne et aqua expiet, sicque tandem suum in refrigerium transducat, et justificatis per fidem concedat, ut eodem in loco, atque admirandi illius tentorii æterni loco simul inhabitemus.

ΥΠΟΜΝΗΣΤΙΚΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΒΑΣΙΛΕΑ

ΚΥΡΙΟΝ ΑΛΕΞΙΟΝ ΤΟΝ ΚΟΜΝΗΝΟΝ.

YPOMNESTICON

AD IMPERATOREM

DOMINUM ALEXIUM COMNENUM.

Τολμῶντες οἱ ἀνάξιοι καὶ πανυτελεῖς δοῦλοι τῆς B χραταιᾶς καὶ ἁγίας βασιλείας σου δεόμεθα, δέσποτα ἡμῶν ἄγιε.

Τὸ καθ' ἡμᾶς ὅριον τῶν Ἀθηνῶν, πάλαι τοῦ πλήθους τῶν ἐποίκων αὐτοῦ διὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπηρείας ἐκκενούμενον ἀεί, νῦν κινδυνεύει καὶ εἰς αὐτὴν περιστῆναι τὴν παροιμιαζομένην ἐρημίαν Σκυθικήν. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι πολλαῖς ἐπηρείαις βαρυνόμεθα, μᾶλλον δὲ πλείοσι καὶ βαρυτέραις, ἤπερ οἱ γειτονοῦντες ἡμῖν λοιποὶ κατωτικοί. Οὐ μόνον γὰρ ἡμεῖς δὶς καὶ τρὶς καὶ πολλάκις παρὰ τὰς γείτονας ἡμῶν χώρας ὑπέστημεν ἀναγραφὰς καὶ ἐπιτηρήσεις ἀναφορῶν γεωμετρουσῶν ἴχνεσι ψυλλῶν ἀντίκρυς τὰ ὑπόψαμμα ταντὶ καὶ λυπρόγεα ἡμῶν γήδια, καὶ σχεδὸν καὶ τὰς τρίχας αὐτὰς τῶν κεφαλῶν ἡμῶν διαριθμουμένων, πόσῳ γε μᾶλλον ἀμπέλου φύλλον ἢ φυτοῦ τινος. Ἀλλὰ καὶ αἱ καθεκάστην λοιπαὶ κοσμικαὶ ἐπήρειαι ἐν μὲν ταῖς λοιπαῖς χώραις ἢ οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ἐνεργοῦνται, ἢ παρὰ τῶν πρωτώρων κουφίζονται, χαριζομένων αὐταῖς τὰ αὐτῶν ὡς τὰ πολλά, ἢ συνεργούντων πάντως τοῖς ἐνεργοῦσιν· ἐν ἡμῖν δὲ πᾶσαι ἐνεργοῦνται, καὶ ἐπιβαρῶς ἅπασαι καὶ τῶν ἄλλων πρώτιστα, καὶ ταῦτα ἐν τῇ τῆς Ἑλλάδος κειμένοις ἐσχατιᾷ.

Καὶ μαρτυρεῖ τὸ προσεχῶς παρελθὸν ἔθος, ὅτε κτίσεως κατέργων ὁρισθείσης, ἡμεῖς πρῶτοι καὶ μόνοι τῶν ἄλλων, καίπερ μὴ κτισθέντων, ἐζημιώθημεν· ὅτε τοῦ Πανσίου (Παυσίου ?) Στειριδνου κατα-πεκλευκότος, μόνοι πάλιν ἡμεῖς ὑπὲρ πλωΐμων κατεβαλόμεθα· ἡνίκα πάλιν ὑπὲρ πλωΐμων τῶ

Indigni nos atque humiles Majestatis tuæ servi hocce abs te petere audemus.

Ager Atheniensis quem habitamus, inde a longo tempore civibus qui olim plurimi fuere, privatus jacet et omnis generis malis vexatur, imo in eo est ut deserto Scythico comparari possit. Hujus rei causa est quod vectigalibus gravioribus quam vicinæ gentes premimur, siquidem publicani et vectigalium exactores triplicibus molestiis vexant; agros enim nostros arenosos ac parum fertiles non humana, sed pulicosa mensura ac proportione metiuntur; imo ut capillos capitum nostrorum, ita vitis folia numerant. Adde quod cæteræ insuper exactiones fisco destinatæ in cæteris regionibus C commode ac sine vexationibus efficiuntur, siquidem prætores sæpissime debita condonant, aliter ac apud nos qui, et ultimos quidem Græciæ fines incolentes, durissima quæque perpetimur.

Hoc ita esse annus proxime elapsus testatur. Cum enim navium constructio juberetur, grandissima nobis pecuniæ summa imperabatur, nec tamen classis ædificata fuit. Cum dein Pansias Stirionos mare lustraret, novæ nobis pecuniæ imperatæ sunt. Sero quoque ac prælori ad naves ædifican-

das majores quam Thebæ, quam Euripus, pecunias persolvimus, qui ex norma antiqua ab imperatore ipso præscripta minus sine dubio debebamus solvere.

Σγο[υ]ρῷ καὶ τῷ πραίτωρι ποσότητα δεδώκαμεν, ἀπαιτηθέντες καὶ ἄκοντες, ὁπόσην οὐδὲ τὸ ὄριον Θηβῶν, καὶ Εὐρίπου κατεβάλετο· καὶ ταῦτα τοῦ καθ' ἡμᾶς ὁρίου ἔκ τε παλαιοῦ ἔθους, ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς γενομένης καθ' ὁρισμὸν ἀπογραφῆς πολλοστημόριον ἐπιβάλλοντος, ὧν ἐκεῖνα καταβολῆσαι ὤφειλον.

Sed censi pecunias expostulatas, piratarum extorsiones patiamur. Quomodo autem prætorum arbitrarias vexationes siccis oculis referemus? Prætori quidem, quem nunc habemus, nullum jus est, pecunias tributi titulo exigendi, nedum jurisdictionem in nos exercendi, siquidem chrysobullum imperatorium eum ab Attica prohibet. Nihilo secius idem censum supererogaturus cum omnibus suis venit, nebulonum turba ac hominum nequam stipatus, qui rapto vivunt quasi hostes terram barbaram invasissent. Aliud raptorum genus, subpublicanorum inquam, quingentos singuli medimnos quotidie exigunt; item armentorum ac volatilium greges, piscium quantum mare dat, vini plus quam vineæ nostræ producunt, non sine minis efflagitant. Hæc facientes mercedem, tanquam benefactores nostri essent, eamque satis grandem, imo auri pondus postulant quod ipsorum avaritiæ par sit. En prætorem ipsum qui, antequam Deiparam salutavit, hunc objurgat quod non obviam se ei dederit, illum ob aliam causam in vincula conjicit et pecuniis multat. Sic quotidie de nostro vivens, vectigal ecclesiasticum a nobis exigit plane ignaris utrum in sanctissimæ Deiparæ honorem an ad alium finem extorqueatur. Nec solus: logariastes enim, protovestiarius, protocentarchus et alii similes succedunt, non prius quam pecuniam obtinuerint, se inde cessuros declarantes. Postremo deprecantibus ac negantibus nobis, rem sine maxima difficultate obtineri posse, condonavit, et, relictis exacturis, cum præda profectus est. Quod jumentum ad publicam servitutem non rapitur? Quam sæpe raptum, non semel, sed bis a possessore redemptum est? Quæcunque possedimus rapi et agi ab istis inhumanis vidimus.

Ἐῶμεν ἀναφέρειν τὴν τοῦ κήνσου ἀπαίτησιν, τὴν λεηλασίαν τῶν θαλαττίων λῃστῶν. Ἀλλὰ τὴν πραιτωρικὴν ἐπήρειαν καὶ δυναστείαν πῶς ἂν ἀδακρυτὶ καὶ διηγησαίμεθα; Μηδεμιᾷ γὰρ οὔσης ἐνοχῆς ὑπὲρ τοῦ ὁρίου ἡμῶν τῷ κατὰ καιροὺς πραίτωρι, οὐ πραιτωρικῆς ἐνεργείας, οὐ πραιτωρικῆς δικαιοδοσίας, καθότι προσκυνητὸν χρυσόβουλλον καὶ αὐτὴν ἀπεῖργον τὴν εἰς Ἀθήνας αὐτῷ πάροδον — ὁ δὲ σκήπτεται μὲν τὴν ἕνεκά γε προσκυνήσεως εἰσέλευσιν αἰδοῖ τάχα τῶν χρυσοβούλλων, ἐπέρχεται δὲ πανστρατιᾷ μετὰ τῶν ἑαυτοῦ, καὶ τοὺς ἐγχωρίους κηφῆνας συνεπισπώμενος, ἀνδράρι' ἅττα τριοβολιαῖα, καὶ τὴν ἐφήμερον τροφὴν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ κλοπῆς ποριζόμενος, ὥσπερ ἂν εἰ κατὰ πολεμίας τινὸς καὶ βαρβαρικῆς χώρας εἰσβαλεῖν ἔμελλεν. Ἔμπροσθεν δὲ αὐτοῦ (τὸ τῆς Γραφῆς εἰπεῖν) τρέχει ἀπώλεια, ὑποδοχάτορές τινες καλούμενοι, πεντακοσιομεδίμνους ζητοῦντες ἑκάστης ἀνδρῶν τε καὶ ἵππων τροφάς, καὶ θρεμμάτων ὅλα ποίμνια καὶ ὀρνίθων ὅλας ἀγέλας, τὸ σύμπαν τῆς θαλάττης ὄψον εἰσπραττόμενοι, οἴνου τε χρῆμα, ὅσον οὐδ' ἂν αἱ καθ' ἡμᾶς ἄμπελοι γεωργήσαιεν, καὶ ἵνα μὴ μακρηγορῶμεν, τοῖς κατὰ μέρος ἐπεξιόντες. Καὶ μισθὸν ἐπὶ τούτοις ἀπαιτοῦσιν ὡς εὑρεγέται τινές, καὶ μισθὸν οὐ φαῦλόν τινα καὶ κοῦφον, ἀλλ' ὁλκὴν χρυσίου, ὅσην ἂν αὐτοῖς περιστήσῃ τὸ τῆς ἁπλήστου ψυχῆς αὐτῶν ἐρίτιμον. Ἐπὶ τούτοις ἔπεισιν ὁ πραίτωρ αὐτός· καὶ πρὶν πολλάκις τὴν προσκύνησιν ἀφοσιώσεται τῇ θεομήτορι, τοῦ μὲν κατέχυρος (l. κατηγορεῖ) μὴ ἀπαντήσαντος, ἄλλον δὲ κατ' ἄλλην αἰτίαν καθειργνυσι καὶ ζημιοῖ· καὶ οὕτω κατευωχηθεὶς ἡμῶν, ἐφ' ὅσον ἂν βούλοιτο ταῖς ἡμέραις, ζητεῖ προσκυνητήριον· οὐκ οἶδαμεν, εἴτε ὡς προσκυνήσας τὴν θεομήτορα· καὶ οὐ μόνον αὐτὸς, ἀλλὰ καὶ λογαριαστὴς καὶ πρωτοβεστιάριος καὶ πρωτοκένταρχος, καὶ καθεξῆς οἱ παρεπόμενοι ἅπαντες· καὶ διατείνεται, μὴ πρότερον ἐντεῦθεν ἀναστῆναι, πρὶν ἂν ἐν ταῖς αὐτοῦ χερσὶ τοῦτο δέξαιτο. Ὅμως πολλὰ δεομένων ἡμῶν καὶ διομνυμένων, μὴ ἄλλως δύνασθαι τοῦτο καταβαλεῖν, εἰ μὴ κοινὸς ἔρανος γένοιτο, πείθεται μόλις, καὶ τὸν εἰσπραξόμενον ἐάσας, ἀπαίρειν παρασκευάζεται. Εἶτα ποῖον ὑποζύγιον οὐχ ἁγγαρεύεται; Μᾶλλον δὲ ποῖον ἁγγαρευόμενον οὐ τῷ οἰκείῳ δεσπότῃ πιπράσκεται, οὐχ ἅπαξ, ἀλλὰ πολλάκις καὶ δεύτερον; Ἢ ποῖον ἕτερον οἱονδηποτοῦν εἶδος οὐ διαρπάζεται καὶ ἀπεμπολεῖται ἕκαστον αὐτῶν, ἢ αἱρόμενος οἴχεται;

Cur, sacratissime domine, ista mala cervicibus nostris impendent? Sic enim fiscus jus perdit suum, siquidem plerique nostrum emigrant, et sic regio nostra hominibus exuta solvere jam nequit. Pauca itaque eorum quæ patimur enarrantes, Majestatem tuam obsecramus ut nostri miserearis, ut calamitatem hanc nostram missam facias, ac onera portatu minus graviora imponas. Nihil sane novi, incommodi nihil petimus quod regno perniciosum esse possit. Ante omnia vero a prætorum rapinis, violentia ac crudelitate nos libera, et defensorem imperatorio tuo nomine concede qui

Εἰ; τί γοῦν ἡ τοιαύτη ἀπώλεια ἡμῶν, δέσποτα ἡμῶν ἄγιε, τοῦ δημοσίου μηδὲν ἐντεῦθεν κερδαίνοντος, μᾶλλον μὲν οὖν ζημιουμένου, δι' ὧν κατὰ βραχὺ μεταναστεύουσιν οἱ πλείους ἡμῶν, καὶ ἐρημοῦται ὅσον ἤδη ἡ χώρα ἡ ἡμετέρα, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, καὶ κολοβοῦται τὸ ἐγνωσμένον ἀκρόστιχον; Διὰ τοῦτο ὀλίγα ὧν πάσχομεν ἀνενεγκόντες, δεόμεθα τῆς φιλανθρωποτάτης ἁγίας βασιλείας σου, γενέσθαι καὶ ἐφ' ἡμῖν ἔλεος, καὶ κοπάσαι ποτὲ τὸν καταχλυσμὸν τῶν ἐπηρειῶν· ἢ διορισθῆναι, μετριωτέρας καὶ ἡμῖν φορητὰς γίνεσθαι καὶ κατὰ τοὺς προσόντας ἡμῖν ὁρισμοὺς (οὐδὲν γὰρ καινότερον ζητοῦμεν, ἢ

ἄλλως τῷ δημοσίῳ ἐπιζήμιον)· καὶ πρῶτα ἀπαλλάξαι ἡμᾶς τῆς πραιτωρικῆς ἐφόδου, καταδρομῆς τε καὶ διαρπαγῆς, τοῦ δοθέντος ἡμῖν δεφενδαρίου, μεγαλυπερόχου μυστικοῦ, τὸ παρ' ἡμῶν ἀφαιρούμενον ὑπακρατοῦντος ἐκ τῶν εἰσκομιζομένων παρὰ τῶν πραιτώρων, ὡς διώρισται, καὶ ἑτέρας τινὰς ἐγγράφου ἐπιφωνήσεως καὶ ἀπειλῆς ἐπανατεινομένης αὐτοῖς, τὰ ἔσχατα πείθεσθαι, εἰ μὴ ἀπόσχοιντο τοῦ ὁρίου τῶν Ἀθηνῶν· ἔπειτα καὶ συνδοσίας πλωΐμων καὶ πλωΐμους διδόναι, ὅσους ἡμῖν ἐπέθηκεν ἡ ἀπογραφὴ τοῦ χρηματίσαντος λογοθέτου τοῦ δρόμου, κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Δούκα. καὶ μὴ πλείους αὐτῶν· μήτε ἀντὶ τῶν ἐπιβαλλόντων ἡμῖν πλωΐμων ἐκ τῆς τοιαύτης ἀπογραφῆς συνδοσίας ἀπαιτεῖν ἄνευ ὁρισμοῦ. Καὶ τοῦτο γὰρ ἐφ' ἡμῖν τολμᾶται τοῖς ταλαιπώροις ἐνίοτε.

A decretis tuis insistendo ad res nostras rite componendas procedat. Tum naves et pecunias in usus maritimos dabimus quantas logotheta dromi dom. Joannes Ducas nobis imperaverit, decretis imperatoriis obtemperando, quibus sæpe a populi adversariis contraitur.

Ἐπεὶ δὲ καὶ πολλὰς ἀναγραφὰς ὑπέστημεν, ὡς μικρὸν ἄνωθεν ἀνηνέγκαμεν, δεόμεθα, μὴ καὶ αὐθις βάρος ἀναγραφῆς ἐπιρριφῆναι τῇ χώρᾳ ἡμῶν, εἰ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις τυχὸν χώραις τῶν κατωτέρων ὁρισθῇ γενέσθαι ἀναγραφή· ἀλλ' ἐπικυρωθῆναι καὶ τὸν ἕνεκα τούτου ἐπορεχθέντα ἡμῖν προσκυνητὸν ὁρισμὸν τῆς ἁγίας βασιλείας σου· καὶ μὴ μόνον τοῦτον, ἀλλὰ καὶ τοὺς διαφόρως ἀπολυθέντας, καὶ ἀπείργοντας τοὺς πειρωμένους ἐκ τῶν καστρητῶν κατέχειν ὁπωσδήποτε καὶ νέμεσθαι χωρία καὶ στάσεις χωριτικάς. Εἰς συντριδὴν γὰρ τοῦτο τῶν δρούγγων καὶ ὄλεθρον ἀφορᾷ· ἡ δὲ τῶν δρούγγων ἀπώλεια τοῦ καθ' ἡμᾶς ὁρίου παντός ἐστιν ἀπώλεια. Καὶ τούτων γενομένων, σωζοίμεθ' ἂν ἡμεῖς, σώζοιτο δ' ἂν καὶ τῷ δημοσίῳ τὰ ἐξ ἡμῶν συνεισφερόμενα· καὶ σωζόμενοι οὐ παυσαίμεθα τοῦ ἱκετεύειν τῆς ἁγίας βασιλείας σου, ἧς ὡς ἀνάξιοι δοῦλοι τολμήσαντες ἐδεήθημεν.

Eorum quæ nobis rite imposita sunt pecuniariorum onerum magna est summa, quam ne augeas supplici-ter rogamus, et si alicubi in patria nova instituere tributa necessum fuerit, nos quidem immunes esse statueris, nec permiseris ut milites præsidiarii stativa apud nos habeant, unde boni nihil, pestis autem inter milites, ideoque communis ruina sequeretur. Salvari possumus ea conditione ut iis quæ petimus pro munificentia tua annuas, sic enim solvendo nos pares semper habebis. Salvi autem facti pro sacra tua Majestate preces fundere humillimi tui servi ex grato animo non desinemus.

ΣΤΙΧΟΙ

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΧΩΝΙΑΤΟΥ

Ἐπὶ τῇ ἀρχετύπῳ ἀνιστορήσει αὐτῶν, τουτέστι τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν.

—

Ἔρως Ἀθηνῶν τῶν πάλαι θρυλλουμένων A
Ἔγραψε ταῦτα ταῖς σκιαῖς προσαὐρων,
Καὶ τοῦ πόθου τὸ θάλπον ὑπαναψύχων·
Ἐπεὶ δ' ἔτ' οὐκ ἦν οὐδαμοῦ, φεῦ! προσβλέπειν
Αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
Τοῦ δυσαρίθμου καὶ μακραίωνος χρόνου
Δίβοις, βυθοῖς κρύψαντος, ἠφανισμένην,
Ἐρωτολήπτων ἀτεχνῶς πάσχω πάθος·
Οἵ τὰς ἀληθεῖς τῶν ποθουμένων θέας
Ἀμηχανοῦντες τῶν παρόντων προσβλέπειν,
Τὰς εἰκόνας ὁρῶντες αὐτῶν ὡς λόγῳ
Παραμυθοῦνται τῶν ἐρώντων τὴν φλόγα.
Ὦ δυστυχὴς ἐγωγε, καινὸς Ἰξίων,
Ἐρῶν Ἀθηνῶν, ὡς ἐκεῖνος τῆς Ἥρας,
Εἶτα λαβὼν εἴδωλον ἠγλαϊσμένης,
Φεῦ! οἷα πάσχω καὶ λέγω τε καὶ γράφω!
Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω,
Κόνιν δὲ λυπρὰν καὶ κενὴν μακαρίαν.
Ποῦ δὴ τὰ σεμνὰ, τλημονεστάτη πόλις;
Ὡς φροῦδα πάντα καὶ κατάλληλα μύθοις,
Δίκαι, δικασταὶ, βήματα, ψῆφοι, νόμοι,
Δημηγορίαι τε πειθανάγκη ῥητόρων,
Βουλαὶ, πανηγύρεις τε καὶ στρατηγίαι
Τῶν πεζομάχων ἅμα καὶ τῶν ναυμάχων,
Ἡ παντοδαπὴς Μοῦσα, τῶν λόγων κράτος!
Ὅλωλε σύμπαν τῶν Ἀθηνῶν τὸ κλέος·
Γνώρισμα δ' αὐτῶν οὐδ' ἀμυδρόν τις ἴδῃ.
Συγγνωστὸς οὐκοῦν, εἴπερ οὐκ ἔχων βλέπειν
Τῶν Ἀθηναίων τὴν ἀοίδιμον πόλιν,
Ἴνδαλμα ταύτης γραφικὸν ἐστησάμην.

—

IAMBI

SAPIENTISSIMI ATHENARUM METROPOLITÆ

DOMINI

MICHAELIS CHONIATÆ

De pristina urbis Athenarum dignitate.

—

Athenarum amor quondam celeberrimarum hæc B
dictavit verba, in umbris rerum præteritarum desiderio ardenti solamen affectando. Nusquam, heu! splendidissimæ illius urbis nisi ruinæ visuntur per sæcula turpiter cumulatæ sursum deorsum projectæ, nulli flebiliores quam mihi ipsi! Ii quibus oculis intueri id quod amant non contingit, simulacro rei amatæ contenti nihilo secius cupiditate ardent. Me miserum! qui, ut Ixion Junonis, Athenarum amore teneor, nec potis sum dolores quibus crucior describere! Athenas habitans, nullas video Athenas, et quæ felicitatis quondam sedes fuerat, jam non nisi fœdas trahit ruinas. Ubi tandem sacra tua, civitas infortunatissima? Cuncta in nihilum abierunt: tribunalia, judices, populi suffragia, leges, oratorum potestas, consilia, opes terrestres ac maritimæ; Musa ipsa multicolor, eloquentiæ vis, omnia quæ Athenis gloriæ fuerunt, periere, ne vilissimo quidem pristini ævi monumento relicto. Quare certe me haud dedecet in mediis Athenis habitantem, hujus urbis veram imaginem memoriæ prodere.

THEODORUS ALANIÆ EPISCOPUS

NOTITIA

(Ex Leone Allatio *De Theodoris* ap. Maium Biblioth. nov. PP. t. VI.)

Theodori episcopi Alaniæ *ethicorum libri* x, Græce in bibliotheca quadam Italiæ. Gesnerus. Sunt vero hæc : Θεοδώρου ἐπισκόπου Ἀλανίας ἠθικά, ἐν τμήμασι δέκα *Theodori episcopi Alaniæ ethicorum sectiones decem.* I. Sectionis P. Καὶ τοῦτό μοι τοῦ λόγου τὸ σύγγραμμα σῆς ἕνεκα κηδεμονίας ἐπινενόηται. II. Ἐν τούτοις μὲν δὴ τὴν ἡμετέραν σπουδὴν, ἤ τίς ποτε ἦν. III. Ἆρα σοι, ὦ οὗτος, τὰ νῦν λεγόμενα τοῖς πρότερον ἀκουσθεῖσιν ἔχει τί συγγενές. IV. Ἅμα μὲν, ὦ βέλτιστε, τῷ λόγῳ τούτῳ ἐπεβαλόμην. V. Ἃ μὲν δὴ ὁ πρῶτος εἶχε θεῖος σκοπὸς καὶ πρὸς ὃ τῆς δημιουργίας. VI. Ἐν τούτοις μὲν δὴ παρὰ τοῦ φυσικοῦ νόμου τὴν τοῦ βίου διεξαγωγήν. VII. Μικροῖς μὲν διαλόγοις τὴν πρὸς σὲ ὁμιλίαν οἶδα περαίνων. VIII. Ὅπως μὲν οὖν ὁ φυσικὸς νόμος νοερὸς τὸ πρότερον ἦν. IX. Ἀεὶ μὲν ἀνακινεῖν τὸν λόγον εἰς αὐτὰ δὴ πάλιν τὰ προλεχθέντα. X. Ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς εὐαγγελικῆς περιωπῆς ἐντὸς ἐγενόμεθα.

Ejusdem λόγος ἐπιστολιμαῖος πρὸς τὸν Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τοὺς ἐνδημοῦντας τῶν ἐπισκόπων, εἰ καὶ διὰ τὰ συμβάντα παρεκτέταται, καὶ τοι τὰ πλεῖω συντέμνων· ἐπιγέγραπται δὲ, μετὰ τὴν χειροτονίαν ἡ Ἀλανικός. *Oratio per modum epistolæ ad patriarcham Constantinopolitanum, et alios advenas episcopos : quanquam propter rerum eventus longius protracta est, etsi majorem rerum partem compendio decurtet. Inscribitur vero, post ordinationem, vel Alanicus* (1). P. Πῶς ἡμῖν ἂν ἔχοι τὰ τῆς ὁδοῦ, ἐκ πολλοῦ οἶδ' ὅτι καὶ πρόσερον μαθεῖν ἐζητεῖτε.

Ejusdem λόγος σχεδιασθεὶς εἰς τὴν ταφὴν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. *Oratio ex imparato dicta in sepulturam Servatoris Christi Dei nostri.* P. Ἀναβάλλεται μὲν ὁ Ἰησοῦς, καὶ φῶς ὡς ἱμάτιον, πηνίκα τοῖς μαθηταῖς ἀστράπτων ἐπὶ τοῦ ὄρους; Θαβώρ.

Ejusdem Ματθαῖος, ἢ λόγος *Matthæus, sive oratio*, in septem sectiones distincta. I. P. Ὅτι μοι τὰ τῆς ἠθικῆς μελέτης εἰς τὸν εὐαγγελικὸν κατήντησε λόγον. II. Ὁ τέλειος; ἀληθεύει ἂν, εἰ πρὸς τὸν μόνον ὁρᾷη τέλειον. III. Ταῦτά μὲν ἐπὶ τοῦ ὄρους; ὁ Ἰησοῦς τοῖς μαθηταῖς διαλέγεται. IV. Ἓν μετὰ τοῦ λόγου συνάγειν τὰ διεσκεδασμένα λεβών. V. Ταῦτα μὲν δὴ κρυφώτερα καὶ μυστικώτερα· νῦν δὲ ἄλλ' ἐξέρχεται ὁ λόγος ἐκ τούτων. VI. Ὁ λόγος εἰ τοῖς περὶ αὐτὸν ἐκφανθείη, οὐκ ἤδη καὶ πᾶσιν ἐκφαίνεσθαι βούλεται. VII. Ἐν πᾶσι μὲν οὖν τοῖς προλαβοῦσι διδάγμασί τε ὁ λόγος εἶχεν. Et hæc Theodori Alaniæ indigna ratus, quæ diu in tenebris delitescerent, doctissimus Vincentius Riccardius ex autographo exscripta Latine reddidit, editurus in lucem aliquando, quod exoptare debemus omnes, qui antiquitatis optima monumenta, ne pereant, totis viribus incumbimus. Ex hoc Riccardii exemplari exscripta, ne in uno tantum exemplari res tanti momenti periclitaretur, in munificentissimi principis Barberini bibliotheca conservantur (2).

(1) Hanc Alanicam orationem in manibus habeo (cum cæteris Theodori scriptis) et jam Latina veste me donatam editurus libenter sum propter historicam utilitatem. A. M.

(2) Vidi olim in bibliotheca Barberina exemplar Græcum Theodori Alaniæ; sed Latinam interpretationem Riccardii (si forte ea superest) non memini me vidisse. A. M.

NOTITIA ALTERA

(Mai *Biblioth. nov. PP.* t. VI.)

De hoc Theodoro, vel potius de ejus scriptis, dixit Allatius in Diatriba n. CXV. Ea scripta omnia nos præ manibus habemus in codice Vaticano; ex quibus interim delegimus typis vulgandum iter ejus Constan-

tinopoli per Bosphorum Cimmerium in Alaniam, quia hanc præ cæteris lucubrationem lectoribus jucundam fore speravimus. De Alania et Alanis non semel Constantinus Porphyrogenitus in op. De adm. imp. *Est autem ea regio ultra Mœotim circa Tanaim, atque ut Constantinus ed. Paris. p. 113 affirmat,* τῶν ὀρέων Καυκασίων ἄνωθεν ἡ χώρα τῆς Ἀλανίας· καὶ αὐτὴ ξϑ' οὖσα, οὐ γέγονεν *(post Codin. ed. Paris. p. 402). Hæc de Alania. De ipso autem Theodoro nihil fere cognoscebatur præter id quod ex Dosithei Hierosol. Historia adnotaverat Lequinius* Or. Ch. *t. I, col. 1348, nempe eum fuisse episcopum tempore Germani II, qui fuit patriarcha Constantinopolitanus ab anno 1222 ad 1240. Nunc demum ex hoc luculento Theodori sermone plura et quidem historiæ utilia comperimus. Namque et Alaniæ fines vicesque describit, et miserandam populi conditionem, cum religionis amore vix tamen Christiani :* Χριστιανοὶ δὲ μόνον ὀνόματι Ἀλανοὶ *(n. 24), propter pastorum scilicet raritatem, et infirmam rei sacræ constitutionem. Prorsus est hoc Alanicarum antiquitatum rarum monumentum nec contemnendum. Lepida autem est illa Lazorum episcopi in Alaniam excursio, ejusque supina in conferendis sacris ordinibus inscitia et irreverentia, quem pravum morem apud hæreticos quoque Habessinos vigere, a nostris orthodoxiæ illic præconibus audivi. Cæterum de non facile repetendo sacramenti illius ritu, prudenter auctor loquitur. Incommoda sua et pericula præsertim Chersone, et a latronibus, et ab illarum regionum satrapis memorat. Item suum pastoralc regimen modeste exponit. Quædam tamen, initio præsertim, non sine ænigmate dicuntur. Sacra sæpe Biblia, canones interdum, nec non ipsum Homerum, utpote homo Græcis disciplinis imbutus, recitat. Cæteroqui stylus Theodori plerumque durior est, narratio veluti abrupta, prout ipse interdum fatetur, et nullo artificio contexta, et mihi interpreti ægre quandoque pervia. Sed rem hic quærimus, bonæ elocutionis exempla alibinde petemus.*

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΛΑΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΙΜΑΙΟΣ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΝ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΕΝΔΗΜΟΥΝΤΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΚΟΠΩΝ.

εἰ καὶ διὰ τὰ συμβάντα παρεκτέταται, καίτοι τὰ πλείω συντέμνων.

Ἐπιγέγραπται δὲ, *Μετὰ τὴν χειροτονίαν*, ἢ

ΑΛΑΝΙΚΟΣ.

THEODORI EPISCOPI ALANIÆ

SERMO EPISTOLARIS

AD CONSTANTINOPOLIM MORANTESQUE IN EA EPISCOPOS,

qui propter rerum eventus prolixus evasit, quamquam pleraque suos breviata.

Inscribitur autem : *Post ordinationem episcopi*, sive

ALANICUS

---

1. Quænam fuerit itineris nostri ratio, jamdiu A s io vos et antea cognoscere expetisse, et nunc potissimum, o magne pastor, et post primum proxime (1), nec non vos compastores; qui nimirum fuerit longæ peregrinationis exitus, quid in ea gestum sit, præcipue vero quomodo nos Spiritus deduxerit; a quo, nisi non semper permoti

α'. Πῶς ἡμῖν ἂν ἔχοι τὰ τῆς ὁδοῦ, ἐκ πολλοῦ οἶ ὅτι καὶ πρότερον μαθεῖν ἐζητεῖτε, καὶ νῦν ἔτι μᾶλλον, σύ τε ὁ μέγας ποιμὴν, καὶ μετὰ τὸν πρῶτον εὐθὺς, καὶ ὑμεῖς οἱ συμποίμνες, πῶς τὰ τῆς μακρᾶς ἐκδημίας, καὶ τίς ἡ ταύτης ἐργασία, μᾶλλον δὲ τῆς ὁδηγίας τοῦ Πνεύματος· ὥπερ, εἰ μὴ καὶ ἀεὶ, κεκινήμεθα, ἀλλά γε νῦν ἐκ τοῦ χρίσαντος

(1) Confer sermonis clausulam. Utroque enim in loco primus pastor videtur intelligi Christus.

Ἆρα χρηστοτέρας τῆς ὁδοιπορίας ἐτύχομεν, καὶ τὴν εὐθὺν τῆς ποίμνης ἐτέμνομεν; ἢ λησταῖς περιπεσόντες, τὴν περὶ ψυχῆς ἐτραπόμεθα; Ὡς δ' ἂν ἔχοιεν, εὖ τε καὶ ἄλις τὰ συμπεσόντα ἡμῖν; Ἆρα μᾶλις ἕστημεν τῆς ὁρμῆς, ἢ καὶ εἰσέτι φέρομεν; Καὶ ποῦ ποτε δυεῖν θάτερον; καὶ τέως εἰ μὴ πάντη τοῦ σκοποῦ διημάρτομεν; Ταῦτα μὲν οὖν ὑμῖν σκοπεῖσθαι συμβαίνει, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐρευνᾶν· καὶ πείθομαι ὡς ἔστι σπουδαῖον τὸ πρᾶγμα, καὶ τῶν οὐχ ἥκιστα φροντίδος τετυχηκότων, εἴ πού τι τῶν ἡμετέρων ἀκριβολογοῖτό τινι· καίπερ ὁποῖα φιλεῖ συμβαίνειν ἐν τοῖς τοιούτοις, ἄλλο ἕτερον καὶ κοινῇ κατηχριβωμένως οὐδέν, ἢ πάνδημος φήμη προφέροι ἄν. Ἐγὼ δέ, εἰ μὲν οὕτως εὐκαιρίας καὶ παρασκευῆς εἶχον, ὡς πάντα λέγειν καὶ γράφειν, κἂν τῶν ἐμοὶ σπουδαζομένων τὸ ἔργον ἦν, διηγουμένῳ τὸ βέλτιον εἰς παραψυχὴν καὶ συμπαθὲς τοῖς ἀκούουσι· νῦν δὲ οὐκ ἔστι· πολλῶν γὰρ ἂν ἡμῖν λόγων ἐδέησεν· πονεῖν δὲ ἄρτι ὡς ἐν συγγράμμασιν ἴδιον ἂν εἴη ὥσπερ εἴ τις ἐν νυκτομαχίᾳ τὸ δεξιῶς ὁπλίσθῃνει, καὶ τοιῶνδε ἐπιβαίνειν σκοπεῖ· καίτοι καὶ ἄλλως οὐδ' ἂν δυναίμην, πεπλανημένος· ἤδη τὴν ἔννοιαν ὑπὸ τοῦ μεταμανθάνειν τὰ βάρβαρα. Εἰ δὲ καὶ ταῦτα μὴ παρῆν παραιτεῖσθαι με σιωπᾷν, ἀλλὰ τὸ διήγημα ἐλαττον ἔχει οὐ φορητὸν, ὡς καὶ ἠπειρώτῃ ναυτία, καὶ τοῖς τρυφῶσι καὶ θρυπτομένοις τὰ φάρμακα.

β'. Ποθεῦσι δὲ ὑμῖν, ὦ πάτερ καὶ ὁμαίμονες ἀδελφῶν, οὓς συνάγει καὶ διεστῶτας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐκ οἶδ' ὅπως ἐπίσχω τῶν ἡμετέρων τὴν γνωριμωτάτην. Καὶ μή πού τις Ἰωσὴφ ἐνταῦθα; Ὁ γὰρ πατριάρχης Ἰακὼβ ὅῆλος πενθῶν οἶδ' ὅτι τὸν ὕστατον ἐν υἱοῖς κατὰ πνευματικὰ ψελλίζοντα ἔτι· καὶ παρὰ τοῦτο καὶ ἀγαπώμεθα. Ἐγειώργουν μὲν οὖν οἱ μείζους ἀδελφοὶ τὸν ἄστοχον τῆς ζωῆς, καὶ εἰς διακονίαν αὐτὸς ἐτετάγμην ὑπηρετούμενος ὅπόσα προσέταττεν ὁ πατήρ· οἱ δ' ἀπεμπολοῦσιν, οὐκ οἶδ' ὅ τι παθόντες. Πλὴν ὅμως καὶ τραγῳδία τὰ ἐντεῦθεν οὐδ' ἀπαράλληλα· πλὴν ὅ τι γνωρίσω μὲν ἐμαυτὸν, εἰ καὶ σκιωδῶς οὐδ' ἀπαρακαλύπτως· παραβάλλομαι γὰρ τὰ πολλά. Βασιλεύω δὲ οὐκέτι τῶν Αἰγυπτίων διὰ τὸν Φαραὼ, εἰ καὶ παραχωρηκέναι τινὸς δυναστείᾳ; οὐ βούλεται μὲν, πείθεται δὲ ὑπὸ τοῦ ὁράσεις διδόντος καὶ ἐνυπνιάζοντος πνεύματος· ὑποχωρεῖ γὰρ ἡ αἴσθησις τῷ νοΐ, παρ' αὐτοῦ δέξασθαι ὅσα συμβολικῶς ὑποδέχεται· οὐ γὰρ ἡ νὺξ τοῦ βίου κεχώρηκε τὴν ἀλήθειαν· εἶεν.

γ'. Τὴν μὲν οὖν ὁδὸν ἅπασαν ἐξ ἀπαρχῆς ἀναλέγεσθαι ὑπὲρ τὸν παρόντα καιρόν ἐστι, καὶ τὴν τοῦ λόγου σπουδήν· ὅσα τε ὑπενεγκόντας ἡμᾶς τρίτος ἑώρακεν ἥλιος. Καὶ μήν γε τούτων οὐ πολλοστὰ αἰτησαμένοις τισὶν ἐκδεδώκαμεν, ἐπιδρομάδην διεξελθόντες ἐκ τοῦ παρήκοντος, εἰ μὴ καὶ τὴν ὑμετέραν φιλοπευστίαν παραδεδράμηκεν. Ὁ πρῶτος ἀδαπατήσας ἐξέθλιψέ με· κατέλαβέ με δώῤῥας, διεμερίσατο σκύλα, εἰ καὶ μὴ τὴν ἐπιθυμίαν ἐνέπλησεν. Ὁ δεύτερος λυμεὼν, εὐποριστότερος ἐν καινοῖς, νῦν δὲ ἀληθῶς εὐπορώτατος, ἐπιστὰς ἐπὶ τοῖς ἴχνεσι τοῦ προτέρου, ἐπιδρομὴν ἐποιήσατο· καὶ

abundans, sed tamen non prævaluit. Nam prodigia rursus patrat Deus famigeratis illis haud minora : mare divisit, deduxit inermes homines, non tam persequentibus quam jam comprehendentibus hostibus, quod pluris est. Cæcitate percussit secundum : erat enim etiam apud nos confidentissimus Paulus, gentium apostolus, qui præ Evangelio cuncta flocci æstimabat, zelo flagrans, mysteriorum Spiritus gnarus, pastor meus, imo vero pater potius spiritalis quam corporalis. Erepti vinculis æque ac Petrus, transivimus primam alteramque custodiam. Ut autem divinæ dispensationis mos est, parumper ea remisit, ut mox majora prodigia patraret. Hæc nos breviter exposuimus ; neminemque fore credimus, qui si inquirat, minime ei manifesta appareant.

4. Res porro hic gestas novit Cherson et Scythica regio, quæ nos liberaliter viatores tractavit, auditis nostrarum calamitatum casibus. Nam posiquam is qui improborum malitiam irritam reddit, persuasit tyranno nostro, ut contra suam voluntatem ageret, ille nos exsules expulit et vinctos, civitas autem liberos esse sivit. Verumtamen hoc ejus non placuit animo (2), misitque malos nuntios ad magistratus, et gravia verba addidit (3). Et hi quidem, nullo vetito interposito, civibus permittebant, ut pro suo libito nobis uterentur. Sed Deus aderat cohibens, qui unum de Chersonis proceribus permovit, hominem prorsus celebri Joanni parem : qui tamen libertatem fugiendi periculum non concessit, quia plebis impetum metuebat, ne forte a sanguinario illo viro occideretur, contraque se commoveretur populus qui undique alieno impulsu agebatur. Itaque medios inter libertatem et vincula retinebat. Quid porro is qui omnia sola sua voluntate perficit? Erat enim et hic ferrea fornax, nova Ægyptus, et Israel de libero captivus, et Moyses majorum mysteriorum mysta et cognitor. Nam et hic missus fuit, ut ex luto et opere lateritio me liberaret, invito licet regnante Pharaone duro, et coram divinis prodigiis cæco. Prope aderat exterminator ; et civitas propria mala deflebat : namque orbam reddebant foris quidem ethnicorum gladius, intus autem bellum consurgebat civile. Nos vero statim fugam arripuimus.

5. Neque vero hic substitit perditus ille, et sinistra parte vere dignus. Sed quoniam haud procul Chersone in Alanica regione exsules eramus (etenim dispersa admodum gens Alanica est, atque a Caucasiis montibus usque ad Iberas pertingit, qui erat illorum priscus patriæ finis ; solet autem et nonnullas colonias emittere, ita ut Scythiam prope universam et Sarmatium impleverit) ; illic etiam nos persecutus est calliditate sua et machinationibus, necem adeo inferre conatus : nihil enim aliud jam insuper erat. Discurrit igitur hic

(2) *Iliad.* I, v. 24.

A κοῖς, εἰ καὶ μὴ κατίσχυσε· τερατουργεῖ γὰρ καὶ πάλιν Θεὸς τῶν ὑμνουμένων οὐκ ἔλαττον· θάλασσαν ἔτεμε, διήγαγεν ἀόπλους ἄνδρας, οὐδὲ διωκομένους, ἀλλὰ κατεχομένους τὸ μεῖζον· ἀορασίᾳ πλήττει τὸν δεύτερον· ἦν γὰρ καὶ παρ' ἡμῖν παρρησιαζόμενος Παῦλος ὁ τῶν ἐθνῶν ἀπόστολος, ὁ τῷ Εὐαγγελίῳ μικροῦ τὰ πάντα περιλαβών, ὁ ζηλωτὴς, ὁ θεωρὸς τῶν μυστηρίων τοῦ Πνεύματος, ὁ ἐμὸς ποιμὴν, καὶ μᾶλλον ὁ πνεύματι πατὴρ ἢ τῷ σώματι· ἁρπάγημεν τῶν δεσμῶν μετὰ Πέτρου, διήλθομεν πρώτην φυλακὴν καὶ δευτέραν. Ὡς δὲ νόμος τῆς θείας οἰκονομίας, μικρὸν ἐνδίδωσιν ἵνα μείζω θαυματουργῇ. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν μικρῷ τε ἡμεῖς ἐκδεδώκαμεν· καὶ τῶν ἐρευνωμένων οἶμαι μηδένα εἶναι, ὥπερ οὐκ ἂν εἴη ταῦτά γε δῆλα.

B

δ'. Τὰ δ' ἐντεῦθεν οἶδε Χερσὼν καὶ γῆ Σκυθική, φιλοξενοῦσα τοὺς παροδεύοντας τοῖς τῶν ἡμετέρων παθημάτων ἀκούσμασιν· ἐπειδὴ γὰρ ὁ σφάλλων τὴν τῶν πονηρῶν πανουργίαν ἔπεισθ καὶ τὸν ἡμέτερον τύραννον τὰ τῇ γνώμῃ πράττειν ἀντίθετα, ὁ μὲν ὑπερορίους ἔπεμπεν ἡμᾶς καὶ δεσμώτας, ἐλευθέρους δὲ ἡ πόλις ἐδίδου. Ἀλλ' οὐκ ἐκείνου ἤνδανε θυμῷ· κακοὺς δὲ ἀγγέλους ἠφίει τῷ πολιτεύματι, κρατεροὺς δ' ἐπὶ μύθου· ἔττελλε· καὶ οἱ μὲν ἀντέτεινον οὐδ' ἐπὶ μικρὸν εὐθὺς ἐνδιδόντες αὐτοῖς ὅ τί ποτε πράττειν βεβουλημένοις ἡμᾶς· Θεὸς δὲ ἦν ὁ ἀνέχων, κινήσας τῶν τινα περιφανῶν ἐν Χερσῶνι, καὶ οἷος οὐκ ἄλλος, Ἰωάννην τὸν πάνυ· ἐδίδου μὲν οὐδ' οὕτως ἐλευθέριον ἡμᾶς τὸ ἀποδράναι τὰ χείρω, ὑφορώμενος τὴν ὁρμὴν τοῦ δήμου, μήποτε καταφρόνητος παρὰ τοῦ μιαιφόνου ἀνδρὸς, καὶ κατ' αὐτοῦ κινοῖτο δῆμος ὢν ἑτεροβριθὴς καὶ φερόμενος πάντοθεν. Ἐτήρει δὲ μέσους ἐλευθερίας τε καὶ δεσμοῦ. Τί δὲ ὁ πάντα ποιῶν καὶ μόνῳ τῷ βούλεσθαι; Ἦν μὲν κἀνταῦθα σιδηρᾶ κάμινος, Αἴγυπτος ἄλλη, καὶ Ἰσραὴλ καταδουλούμενος ὁ ἐλεύθερος, καὶ Μωσῆς μυστηρίων μειζόνων μύστης καὶ θεωρός· πέμπεται γὰρ καὶ οὗτος, ἵνα τοῦ πηλοῦ καὶ τῆς πλινθείας ἐλευθερώσῃ με, κἂν ἀντιτυπῇ ὁ δυναστεύων Φαραὼ ὁ σκληρὸς, καὶ πρὸς τὰς θεοσημείας τυφλώττων. Ἐγγὺς δὲ ὀλοθρευτὴς· καὶ ἡ πόλις μὲν ἐπένθει τὰ οἰκεῖα κακά· ἠτέκνου γὰρ μάχαιρα ἔξωθεν τῶν ἐθνῶν, καὶ ἔνδοθεν ὁ ἐμφύλιος ἀνέκρπτε πόλεμος. Ἡμεῖς δ' εὐθὺς ἀποφεύγομεν.

C

D

ε'. Ἵσταται μὲν οὖν οὐδὲ μέχρι τούτου ὁ κάκιστ' ἀπολούμενος ἐκεῖνος, καὶ τῆς ἀριστερᾶς μοίρας ὄντως ἄξιος· ἀλλ' ἐπειδήπερ τῆς Χερσῶνος ἐγγὺς ἐν Ἀλανικῇ χωρᾳ φυγάδες ἦμεν (πολυσχιδὲς γὰρ τὸ ἔθνος τοῦτο, καὶ διῆκον μὲν ἀπὸ τῶν Καυκασίων ὀρῶν ἐς Ἴβηρας, τὸ ἀρχαῖον καὶ πάτριον ὅριον· ἀγαπᾷ δὲ καὶ μετοικεσίας πολλοστῶν τινων πέμπειν· ὡς μικροῦ Σκυθικήν τε πᾶσαν καὶ τῶν Σαυρομάτων ἐκπληροῦν)· κἀντεῦθεν ἡμᾶς ἐδίωκε πλοῖς· ὅ τι πανουργήμασί τε καὶ μηχανήμασι, ζητῶν ἤδη καὶ θανατῶσαι· ἦν γὰρ τὸ λειπόμενον οὐδὲν

(3) Ibid. v. 25.

ἕτερον· καὶ κατέδραμεν ὁ ὑποστυγὴς, γενόμενός τε εἰς Χερσῶνα, πόλεμον ἠπείλει τοῖς μικροῖς Ἀλανοῖς, μόνον εἰ μὴ προδῶσιν ἡμᾶς. Οὕτως ἐκεῖνος πονηρὰ φύσις ἦν ὁ γελοῖος Τζαμάνης καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξιος, πλὴν ὅτι κακίας πλήρης καὶ τοῦ Πονηροῦ ὑπηρέτης. Ἠγνόησε δὲ ὁ πᾶν ὅ τι κακὸν εἶναί τε γὰρ σπουδάσας καὶ λέγεσθαι ἄξιος, ὡς Θεοῦ ἡμεῖς ἀπόστολοι, νεανιεύομαι γὰρ, καὶ Θεὸς τερατουργεῖ ἡμῖν· ὁ γὰρ διατεμὼν καὶ συνάψας τὴν Ἐρυθρὰν, καὶ τὸ μὲν φυγάδα διασώσας λαὸν, τὸ δὲ τὸν διώκοντα καταποντίσας, τέμνει τὴν πόλιν τὸ πρότερον οἰκείῳ πολέμῳ καὶ ἀλλοτρίῳ, καὶ τὸ διεχὲς ἐκείνης ἐδίδου ἡμῖν τὴν δίοδον. Συνάπτει δὲ πάλιν τῇ ὁμοπνοίᾳ, ὡς μικροῦ κινδυνεῦσαι τὸν ἀλιτήριον βουλόμενον κατατυραννεῖν, εἰ μὴ δρασμῷ τὴν σωτηρίαν ἐπραγματεύσατο. Οὕτω δὴ ταῦτα.

ς'. Ἃ δὲ δεινὰ καὶ ὁ ἱερὸς ἡμῖν ἀνερρίπισε πόλεμος, λεγέσθω γὰρ καὶ οὕτως, ὥσπερ τυραννικὸς, τί χρὴ καὶ λέγειν ἀλλὰ κακὴν ὁμόνοιαν; ἵνα πύργος βλασφημίας ἀνυψωθεὶς τοῦ ὕψους περιφρουρουμένου τοῦ ἀξιώματος· εἰ καὶ ἡ τῆς γλώσσης ἐγγὺς σύγχυσις· ἢ συνδρομὴ τῶν τῆς αἰσχύνης ἱερέων κατά τινος Ἠλίου· ἦν γὰρ ὁ ζηλωτὴς παρ' ἡμῖν, εἰ καὶ κατασφάττει τοῦτο τῇ μαχαίρᾳ τοῦ πνεύματος· ἢ κατὰ τῆς Ἱερουσαλὴμ τῶν Ἀσσυρίων παρεμβολὴ ἐπισφαλῶς ἐπεισφρήσασα, καὶ ἐπικινδύνως ἀνθυποστρέψασα. Τὸ δὲ ἦν, ἵνα μικρόν τι ἐνδιατρίψωμεν τοῖς παθήμασι· Παροικοῦσι τῇ Χερσῶνι καὶ Ἀλανοὶ, οὐχ ἧττον θεληθέντες ἢ θελήσαντες, ὡς οἷόν τι περιτείχισμα ταύτῃ καὶ περιφρούρημα. Τούτους ἐγώ τε εἶδον, καὶ περιχαρῶς· αὐτοὶ τὸν πάτριον ποιμένα περιέτρεχόν τε καὶ περιίσταντο· βουλόμενοί τε παρ' αὐτοῖς ἡμᾶς ξενισθῆναι, πάντα ἐποίουν τὰ ἐπιτήδεια. Ἡμεῖς δὲ ἀντεισήγομεν τὸν τῆς παραινέσεως λόγον, ὡς ἂν βιῷεν ἀξίως τῆς κλήσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἦσαν δὲ ἀληθῶς (οὐ γὰρ ἂν αἰσχυνοίμην λέγειν, μηδέ μοι γένοιτο ὑφορᾶσθαι μικροψυχίας τινὸς) ποίμνιον ἐσκορπισμένον εἰς ὄρη καὶ ἐρήμους καὶ βάραθρα, οὐκ ἔχον μάνδραν οὐδὲ καλύβην, ἕτοιμον εἰς κατάβρωμα τοῖς θηρίοις· οὐ γὰρ ἦν ὁ ποιμαίνων, εἰ καὶ πολλῶν τὸ ἐπάγγελμα· καίτοι καὶ βουλομένοις οὐδ' ἂν ἐξίστατο· ὅτι μὴ πρότερον, οἷον εἶναι δεῖ τὸν ἐπίσκοπον, ἤκουσαν· εἰ καὶ Παῦλος ἐκβοᾷ, ἡ μεγάλη σάλπιγξ, ὁ τῶν ἐθνῶν διδάσκαλος, καὶ διὰ τοῦτο ἡμέτερος. Οἴονται δὲ τρυφερὸν εἶναι ἐπισκοπεῖν καὶ σπουδάζον τὰ κοσμικά.

ζ'. Οἴδατε τὸν Χερσῶνος· καὶ τί ἂν ἀκριβολογοίμην εἰδόσιν; Οὗτος ὁ γέρων καὶ ἀρχαῖος ἐπίσκοπος θανατᾷν ἔδοξεν, ὅτι παρ' ἡμῖν Ἀλανοὶ, ἢ μᾶλλον ὅτι παρὰ Χερσῶνι ἡμεῖς· καὶ ὁ τῆς ἐνορίας λόγος εὐθὺς καὶ ὡς ἐγχώριος ἐπισκοπῆ, καὶ τὸ ἐμὸν παροδευτὸν καὶ παρόριον· τὰ γνώριμα ταῦτα τῶν νῦν ἐπισκόπων τῆς μικροψυχίας καὶ τοῦ φθόνου περικαλύμματα, ἵνα μὴ λέγω καὶ τῆς ἀβελτηρίας γνωρί-

A Deo odibilis Chersonem, et pusillis bellum Alanis interminatus est, nisi nos dederent. Tam improbæ naturæ erat ridiculus iste Tzamanes et nulla re dignus, nisi quatenus malitia plenus erat, et Diaboli administer. Porro ignorabat hic, nihil præter nequitiam sapiens, et flocci faciendus, nos esse Dei apostolos, dicam enim audacter, et Deum pro nobis miracula operari. Qui enim divisit recollegitque Erythræum, et fugitivum populum servavit, et persecutorem pari tempore aquis submersit, civitatem hanc in partes scidit, bello concitato simul civili et extraneo; idque discidium ansam nobis evadendi obtulit. Sed civitatem Deus rursus ad concordiam reduxit, ut parum a periculo abfuerit perditus ille, qui tyrannidem B affectabat, nisi fuga saluti suæ consuluisset. Hæc hactenus.

6. Quæ autem mala a sacro etiam illata nobis sunt bello, ea pariter narranda sunt, utpote quæ vim tyrannicam in nos exercuerunt; quæ res nullo alio nomine appellari potest, nisi pravæ conspirationis: ut blasphemiæ nimirum turris in altum attolleretur sub dignitatis munimine. Et quidem prope abfuit a linguarum confusione; vel quædam fuit sacerdotum ignominiæ adversus Eliam aggressio. Erat enim quidam zelotes apud nos, etsi et hunc interficit gladio spiritus. Vel contra Jerusalem Assyriorum exercitus periculose semet inferens, nec tuto revertens. Res ita se habuit, ut breviter calamitatem narremus. Habitant prope Chersonem etiam Alani, non minus expetiti quam volentes, ut sint circa eam urbem quasi vallum quoddam et custodia. Hos ego vidi, illique admodum exhilarati, ad patrium suum pastorem accurrebant, eumque circumsistebant, volentesque nos apud eos hospitari, nullum C officii genus prætermittebant. Nos vero vicissim adhortationis verbum adhibebamus, ut digne Christi vocatione viverent. Erant autem (neque me pudebit dicere, neque offensionem quamdam subverebor) grex palans in montibus locisque desertis et foveis, neque ovile neque caulam habens, ideoque ferarum devorationi expositus: neque enim aderat qui ei pastoralem curam impenderet, etsi multorum erat ambitio. Cæteroqui ne volentibus quidem id licuisset; quia nondum, qualem oporteat esse episcopum, cognoverant; quamvis Paulus clamat, magna tuba, gentium doctor, ideoque noster [1]. Sed illi existimant D deliciosum quid esse episcopatum, et mundanis curis deditum.

7. Nostis Chersonis episcopum; cur enim gnaris verba multa faciam? Senex hic et priscus episcopus mori sibi videbatur, quia Alani apud nos essent, vel potius quia nos Chersone morabamur. Statim ergo de jurisdictionis limitibus sermo, et quod episcopatus loci proprius esset, meum vero officium transitorium et extraneum. Noti sunt hi hodiernorum episcoporum prætextus,

[1] Tim. III, 2.

quos suæ pusillanimitati et invidiæ obtendunt, ne dicam nequitiæ evidentia indicia. Sed neque canones norunt; quidve per hos liceat: neque enim nos publice docuimus, neque sacras ordinationes invasimus, ita ut videremur illi negotium lacessere: sed interrogantibus nonnullis Alanis, responsum privatim dedimus. Sed esto fidei doctrinam publice nos nuntiaverimus; neque enim prædicantem cohibuimus: sed doctrinam mortuam, et modo resurgentem spectandam exhibuimus. Testor veritatem: urebat nos zelus: etenim jactabant se audacter irreligiosæ partis homines et alioquin jam hæretici, quia nemo contradicere poterat, propterea quod tempus non patiebatur, ideoque nihil fiducialiter ausi sumus. Erat in ecclesia præclarus ille et bonus præsul, multumque cum illo synedrium: conjuratio quædam et conspiratio ceu quondam adversus protomartyrem Stephanum; neque enim plus dicere audeo; atque in judicium sum pertractus, haud quidem ut alter Paulus, sed tamen in Christo vinctus.

σματα. Οἶδασι δὲ οὐδὲ τοὺς θεσμοθετοῦντας κανόνας, καὶ ὅ τί ποτε βουλομένοις ἐκείνοις ἐστίν· οὐ γὰρ δημοσίᾳ τοῦ διδάσκειν προέστημεν, οὐ χειροτονίαις ἡρπάσαμεν, ὡς δοκεῖν ἐκεῖνον ἐνδιαβάλλεσθαι· ἐρομένοις δέ τισιν ἴσως Ἀλανοῖς ἐπὶ γωνίας ἀπεκρινάμεθα. Δεδόσθω δὲ καὶ δημοσιεῦσαι ἡμᾶς τὸν λόγον τῆς πίστεως· οὐ γὰρ ἂν παρεστείλαμεν τὸν κηρύττοντα· θανόντα δὲ τὸν λόγον καὶ ἀναστάντα βλέπειν τοῦτον ἐδώκαμεν ἄν. Μαρτύρομαι τὴν ἀλήθειαν, ἔφλεγε μὲν ἡμᾶς ὁ ζῆλος· ἐνεκαυχῶντο γὰο παῤῥησίᾳ ὡς ἐξ ἀσεβοῦς μοίρας καὶ ἄλλως αἱρεσιῶται, ὅτι μηδεὶς ἀντιλέγειν καὶ δύναιτο· οὐκ ἐδίδου δὲ ὁ καιρός· ὥστ' ἐπαῤῥησιασάμεθα εἰς οὐδέν. Ἦν μὲν ἐπ' ἐκκλησίας ὁ πάντα καλὸς καὶ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀρχιερεὺς, καὶ πολὺ περὶ αὐτὸν τὸ συνέδριον· συνωμοσία τις τάχα καὶ συμπαιγνία ὡς ἐπὶ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος· οὐ γὰρ προσωτέρω τολμήσω· καὶ εἰλκόμην εἰς κρίσιν αὐτὸς, οὐκέτι μὲν ὡς ὁ Παῦλος, πλὴν ἀλλὰ δέσμιος ἐν Χριστῷ.

8. Ecce autem quæ apud tribunal gesta sunt. Judicii præses ignem spirans; consessores et assistentes, ad ministrandum atque imperata facienda parati: ego reus in medio, et sententiam expectans. Quis tu, et unde ad nos obrepsisti? Quasi ego, tunc dixi, alieni dogmatis et doctrinæ homo sim; et non ambo potius ecclesiæ ejusdem, et sub eodem pastorum principe. At tu in malam rem, inquit, cum impiis Alanis et irreligiosis, qui Scythis quoque pejores sunt. Quid ergo, inquam ego, nos agere æquum est, nisi apostolatum Protocleto favente circumferre? Atqui, inquit ille, cur hanc meam civitatem concursare prorsus audes? Sane, inquam ego, si tu, o bone, te geris episcopum, recte ais, recte reprehendis, et damnare poteris: sin potius hic te ceu mercatorem et advenam geris, vel omnes expelle vel me quoque tolera: imo vero quia invitus ego huc excurri, miseratione potius dignus sum, ob ea quæ patior: nihil autem sponte ago: qui enim id vinctus queam? Ad hæc graviter torviterque aspiciens, haud scio utrum ut basiliscus quidam an ut leo, non tam ob cætera quæ tamen graviora erant, sed audaciæ potius nos reos pronuntiavit, quia liberius quid dixeramus. Qui vero adstabant, tantum non in oculis nos perecusserunt. Interim alius hinc, alius inde, nos rejiciebant, urgebant et repellebant joculariter simul et iracunde, et conviciis onerabant, capto a judice exemplo. Et volebat sane damnare, sed non potuit; non enim tantas habuit nequitiæ vires; attamen iis qui nos interficere avebant cooperabatur. Sed Deus liberator aderat. Talis in nos exstitit frater, tam jucundus, tam favens, atque hu-

η'. Καὶ τὰ τοῦ δικαστοῦ βήματος ἐφεξῆς· ὁ τῆς δίκης προστάτης πνέων ἐμπύριον, οἱ παρεδρεύοντες, οἱ παρεστῶτες, ὅσον ὑπηρετεῖν καὶ πρὸς τὰ κελευόμενα ἕτοιμον· καὶ ὁ κατάκριτος ἐγὼ παριστάμενος, καὶ τὴν ἀπόφασιν ἐκδεχόμενος. Τίς πόθεν ἡμῖν, φησὶν, ἐπεισέῤῥησας; Ὅσπερ εἰ ἑτέρου δόγματος, ἔφην, ἦν ἐγὼ καὶ κηρύγματος, ἀλλὰ μὴ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀρχιποίμενος ἦμεν. Ἀλλ' ἐς κόρακας ἔῤῥε τοὺς ἀσεβεῖς Ἀλανοὺς καὶ ἀθέους, οἳ καὶ Σκυθῶν εἰσι χείρονες. Τί οὖν, αὐτὸς ἔφην, καὶ ὁρᾷς ἡμᾶς δίκαιον, ἀλλ' ἢ φέρειν τὴν ἀποστολὴν, καὶ σὺν γε τῷ Πρωτοκλήτῳ (4); Ἀλλὰ τί βουλόμενος τὴν ἐμὴν ταύτην πόλιν περιπολεῖν ἐτόλμησας ὅλως; Καὶ μὴν, ὦ ἀγαθὲ, εἰ μὲν ἐπισκοπεῖς, εὖ λέγεις, καὶ φανερῶς ἐλέγξας, εἶτα κατάκρινε· εἰ δ' ὡς ὅδε τις ἔμπορος, καὶ ὅδε τις ἔπηλυς, ἢ πάντας δίωκε, ἢ καὶ ἡμᾶς ἀνάσχου· πλέον δὲ, ὅτι καὶ ἀκουσιάζω τὴν ἐνταῦθα περιδρομὴν, ἐλέους τε μᾶλλον ἂν ἀξιοίμην ὡς πεπονθώς· ἑκὼν δὲ πράττω οὐδέν· πῶς γὰρ ὁ δεσμιος; Πρὸς ταῦτα σφοδρὸν ἰδών τι καὶ βλοσυρὸν, καὶ οἷον βασιλικὸν καὶ λεόντειον, ὃ πῶς ἂν εἴπω, πλὴν οὐκ ἐν τοῖς ἄλλοις τοιοῦτο καὶ μάλιστα δέουσι, καὶ τόλμης ἡμᾶς ἐγράφετο, ὅτι κἂν τι λέγειν ἐθρασυνάμεθα. Οἱ δὲ περιεστῶτες μικροῦ καὶ κατὰ κόρης ἡμᾶς ἔπαιον· τέως ὁ μὲν ἔνθεν, ὁ δὲ ἔνθεν περιέῤῥιπτον, ὤθουν τε καὶ ἀντώθουν παιγνιμόνως καὶ μετ' ὀργῆς, ὕβρεσί τε βάλλοντες ἦσαν ἐκ τοῦ δικαστοῦ λαβόμενοι τῆς ἀρχῆς. Ἡ δὲ ἀπόφασις ἐβούλετο μὲν, οὐκ ἠδύνατο δέ· οὐ γὰρ ἐπὶ τοσοῦτον ἠκακία κατίσχυσε· πλὴν ἀλλὰ συνήργει τοῖς θανατοῦν ἡμᾶς βουλομένοις· Θεὸς δὲ ὁ ἐξαιρούμενος ἦν. Τοιοῦτος ἡμῖν ὁ ἀδελφὸς, οὕτως ἡδὺς, οὕτως ἀντιληπτικὸς καὶ φιλάνθρωπος, τοῖς ξένοις ὁ ἐπιχώριος, τοῖς κατακο-

(4) Id est sancto Andrea, quem Byzantini Ecclesiæ suæ fundatorem volunt asserere, ut eam apostolicam esse jactent, et Romanæ opponant. Quare et illum catalogum tot episcoporum ante Metrophanem fabricaverunt. De re hac dixi in adnotationibus ad Ephraemium chronographum Script. vet. t. III, p. 226 (Patrol. t. CXLII, col. 349).

μένοις ὁ καὶ τοῦ κρίνειν κύριος ὢν· ἐῶ τἄλλα· δίκαιον γάρ. A

η'. Ἀλλ ἐπειδή τινος ἐλευθερίας λαβόμενοι, καὶ τὴν ὁδὸν ἐσκοποῦμεν ὡς ἂν ἕκαστος τὸν σκοπὸν τῆς ἀφετηρίας εἶδε, τὴν ἰθὺ Βοσπόρου ἐτέμνομεν· ἐδείδου δὲ ὅ τε καιρὸς χειμῶνος ἄγων τὰ μέσα, καὶ τῶν Σκυθῶν ἡ κατὰ τοῦ Βοσπόρου τηνικαῦτα ὁρμὴ διεκώλυεν· εἰ καὶ ἡμεῖς ἐβιάζομεν τὴν ὁδὸν, ἐξ οὗ καὶ διηλέγχημεν ἄπρακτοι. Τίς ἂν εἴποι τὰ σκυθικά; τίς θρηνήσει ἃ τε ἴδοιμεν, ἃ τε πάθοιμεν; Ἀφίσταται δὲ ἄρα οὔτε τοῦ κυβερνᾶν καὶ παραπλέειν ὁ ναύαρχος, κἂν ὅσα τοῖς ἀνέμοις ἐκπεπολέμωται, μέχρις ἂν εἰς λιμένα καταγάγοι τὴν ναῦν· καὶ τὸν αὐτὸν ἡμεῖς σκοπὸν εἴχομεν· καὶ πάλιν ὁδοῦ φροντὶς, καὶ ὅσα παρόδια· καὶ πάλιν τὰ πρῶτα παθήματα ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς· ἐντὸς ἡ νόσος ξενιτεύει, καὶ ἀπορία συμβαίνουσα, καὶ τοῦ σκοπουμένου μᾶλλον διαμαρτεῖν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἦγον τὸ συμβεβηκὸς ὡς ἂν ἔχοι· τὸν δὲ πατέρα καὶ πάλιν πρὸς τὰ οἰκεῖα τρέχειν ἠνάγκαζον. Τίνα τὰ ἐπὶ τούτοις; Μόνος ὁ πρέσβυς ἀρχιερεὺς, καί γε σὺν τῷ ὑστάτῳ τῶν τέκνων ἐπὶ Βόσπορον ἄπεισι. B

θ'. Καὶ πάλιν ἑτέρα συμφορὰ καὶ κάκωσις ἄλλη· οὐ γὰρ ἐδέχθη τῷ ἄρχοντι. Οἴδαμεν πάντες τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο κακὸν, τὴν ἀρχαίαν ἐχθραν καὶ πρώτην, καὶ τὸ δεινότερον, καὶ ὅπερ ἐκ πάσης καρδίας ἐκκαλοῖτ' ἂν καὶ δάκρυα· ἐγειτόνει ὁ ποιμὴν καὶ τοσοῦτον ὅσον ὁρᾶσθαί τε καὶ ὁρᾶν· καὶ ὁ μὲν, τῷ καλάμῳ θρηνῶδες μέλος ἐνέπνει καὶ ἀνακλήτως· τὸ δὲ περιτρέχειν μὲν ἤθελε τὸν ποιμένα καὶ περισκαίρειν· ἤκουε γὰρ τῆς φωνῆς καὶ ἐγίνωσκεν· ἠδύνατο δὲ οὐδαμῶς. Φασὶ πανσυδὶ τὴν πόλιν προσιέναι τῷ δυναμένῳ· καὶ ἡ τεθνηκέναι πάντως οἰτήσασθαι, ἢ τὸν ἀρχιερέα λαβεῖν· οὐκ ἔκαμπτε δὲ τοῦτον οὐ πρέσβυς πενθῶν, οὐκ ἀνὴρ σκυθρωπάζων, οὐ παῖς ἀλαλάζων, οὐδ' ὀλοφυρομένη γυνὴ, οὐ πόλις ὅλη τῷ πάθει νικηθεῖσα καὶ δυσωποῦσα. Τίνος ἕνεκεν; Ὅτι ζῆλος τὸν ἄνδρα κατέφαγε, καὶ ὅτι στερρὸς καὶ ἀντίτυπης, οὐδ' ὡς τὰ πολλὰ τοῖς ἄρχουσιν ἀπειθής· εἰ μὲν ἀκαίρως τε καὶ ἀλόγως, δεινὸν τὸ πρᾶγμα, καὶ οὐδ' ἡμεῖς ἐπαινέσομεν· εἰ δ' ἀθλητικῶς καὶ γενναίως, καὶ ὡς τῶν πρόσθεν ἐπιθήμεθα κλέα ἀνδρῶν (5), μετ' ἐκείνων ἂν ὡς ἂν συμπέσοι τὰ πράγματα. C

ια'. Ἐπεὶ δὲ ἀπειρήκειμεν τὸ ἐκεῖθεν ἐλθεῖν, ἑτέραν μείζονα πολλῷ καὶ σκληροτέραν, τί γὰρ ἂν καὶ πάθοιμεν; ἐτραπόμεθα. Καὶ ὁ μὲν πατὴρ αὐτοῦ τέως μένει παρὰ τοῖς ὀλιγοστοῖς Ἀλανοῖς, πάντα φέρων, πενίαν, ὀνειδισμοὺς, χλευασμοὺ· οὐ γὰρ χωροῦσι πάντες τὸν λόγον τοῦ πνεύματος, καὶ εἰσὶ κριταὶ τῶν τεταγμένων μάλιστα κρίνειν· καὶ τὸ χεῖρον, ὅτι καὶ κατακρίνουσιν· ἡμεῖς δὲ μέσην Σκυθίαν ἠλαύνομεν ἕλην ἑξηκοντάδα τῶν ἡμερῶν, πένητες ἄνδρες, οὐδὲ τῶν ἀναγκαίων εὐποροῦντες. Πλὴν ἀνεκτὸν, ὅτι μὴ πολὺ πόῤῥω τῆς ἀποστολικῆς καὶ πρώτης ὁδοῦ· καὶ Θεοῦ διδόντος νεῦμα τῷ ὑμᾶς εὐξασθαι, ὦ πάτερ καὶ ἀδελφοὶ, τὸ ἐπιθυμητὸν ἐμοὶ καὶ πρᾶγμα καὶ ὄνομα, τὴν ποίμνην ὁρῶμεν, ἀγαπητὸν D

manus; peregrinis scilicet, is qui suam patriam tenebat; reis, is qui judicii arbiter erat, ut cætera omittam, pront par est.

9. Age vero postquam aliquam libertatis partem nacti fuimus, de via cogitavimus pront quisque itineris sui scopum habebat, rectaque ad Bosphorum tetendimus. Timebatur vero et mediæ hiemis tempus, et Scytharum circa Bosphorum præsens incursio impedimento erat: nihilominus nos vi iter arripuimus, quamvis successu fortasse carituri. Quis mala scythica narret? quis satis defleat, quæ vidimus aut passi sumus? Sed enim neque clavum regere, neque navigare gubernator desilt, quibuslibet repugnantibus ventis, donec navim in portum deduxis-et. Idem nobis scopus erat: ideoque rursus itineris cura atque apparatus: rursuque priores ærumnæ viæ comites. Et nobiscum quidem morbus peregrinabatur, et quæ solet comitari egestas, et a proposito scopo aberratio. Porro res ego pront se dabant ferebam; sed patrem denuo in patriam redire cogebam. Quid vero postea? Solus senex præsul, cum postremo filiorum ad Bosphorum venit.

10. Et en rursus alia calamitas atque afflictio: quippe a principe receptus non fuit. Nostis omnes antiquum illud malum, priscam et primam inimicitiam; quodque gravius, et lacrymas de corde exprimit, in propinquo erant pastor et grex, in tantum ut invicem cernerent: et ille quidem fistula lamentabilem sonum invitandi causa edebat: grex autem accurrere quidem volebat ad pastorem et circumsistere; nam vocem ejus audiebat atque agnoscebat; neque tamen poterat. Aiunt globatim civitatem ad potentem virum accessisse, se vel mori velle dicentem, vel præsulem suum recipere: quin tamen illum flecteret sive senex flens, sive vir mœstus, sive puer ejulans, sive mulier lamentans, sive universa civitas dolore consternata et lugubris. Cur id, inquam? Quia livor hominem consumebat, et quia durus contumaxque erat, neque pro more suo principibus non obsequens. Quod si intempestive atque absurde egit, grave negotium est neque a nobis laudandum. Sin potius fortiter atque strenue, ac veluti priscorum audivimus facinora virorum, cum his simus utcunque res evenerint.

11. Postquam vero prohibiti fuimus illuc accedere, ad aliam longe ampliorem atque asperiorem, quidquid passuri essemus, conversi regionem sumus. Et pater quidem illic remansit interim apud exiguum Alanorum numerum, ærumnarum omne genus ferens, egestatem, contumelias, convitia. Neque enim omnes capiunt spiritus sermonem; et fiunt judices illorum qui judicando potissimum sunt præpositi; et quod pejus est, illos condemnant. Nos autem mediam in Scythiam progressi sumus, sexaginta omnino dierum itinere, homines pauperes, et omni re necessaria destituti. Verumtamen hoc fuit tolerabile, quod haud procul apostolico primo itinere recessimus; Deoque vestris pre-

(5) Iliad. IX, 520.

cibus annuente, o pater et fratres, desiderata mihi sodalitas et nomen, gregem videmus, rem mihi charissimam et præ omnibus æstimatam. Quidni? quoniam a Deo mihi hæreditas ista, et quidem optima[1].

12. Hactenus mihi sermo facile decurrit, et ordine ferme suo processit. Verum quæ supersunt, ea ab alio dici malim, ipse autem silentium tenere; nam neque lingua eloqui patitur, neque manus scribendo operam facilem præbet: « Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est[2]! » ut in exsecrandos dies jam fortasse inciderimus, in quibus ipse quoque Antichristus fortasse emersurus est. Jam enim fumus ejus mordaci nos humore contigit, unde et lacrymari cœpi, neque dum a plorando desino, ausimque dicere me neque desiturum! Heu jam nostra mala inceperunt, et nunc primum fortasse nobis inflammabitur supremæ calamitatis fornax, minutis succensa sarmentis! Nonne enim illico arbores corripiet, quoniam sinceriorum quoque fidem Satanas subvertit? Heu mihi, quia facti sumus quasi in principio, cum non dominareris nostri, dicit Scriptura[3]! Heu mihi, quia super fundamento apostolorum paleæ et arundo ædificatæ sunt, et igni statim consumptæ fuere! O quis hic gemebundus propheta nos defleat sicut olim Jerusalem! Certe nec ego, o vos qui adestis, neque sermo meus mendax est; non, inquam; per fornacem hanc juro calamitatis quam media in anima recepi.

13. Ad hanc partem sermonis cum devenerim, ad lacrymandum tantum permoveor, et dolore perturbor, nec qui sim, nec quali narratione utar, explico: sentio autem me nonnisi abrupte rem narraturum. Sum enim non mediocriter conturbatus, neque pote est, ut mens animam regat: « Pastores, inquit Scriptura, demoliti sunt vineam meam[4]. » Nunc autem pseudopastores desiderabilem Christi portionem ignominia affecerunt. Neque dubito affirmare, quod in desertis et carentibus viva doctrinæ aqua locis, et qui erant impervii evangelizantium speciosis pedibus, rosa fidei efflorescebat, ex radice primæ vix prædicationis humore irrigata. Unde et nos forsitan ad ejus amorem accensi fuimus, ut ignotam plerisque rem revelem, et controversam hujus meæ peregrinationis causam aperiam: nempe ut arvum inaquosum in sudore vultus colerem, et rursus struere vitæ culmum possem, vel antiquæ damnationis. Utique id Deus concedat! si modo haud remisso animo curam suscepti muneris arripuimus, zeli flammam suscitantes.

14. Multa vero tempus attulit, quæ nec enumerare quis facile queat. Solent enim tempore rerum vices semper innovari; sed rem huic parem nunquam obtulit. Ex anonyma quadam regione et per hiemem cœnosa, infidelitatis ignobilis quidam spiritus commotus, hoc populorum mare contur-

A ἐμοὶ χρῆμα καὶ παντὸς τιμώμενον ἄλλου· πῶς γάρ; ἐπειδὴ παρὰ Θεοῦ κληρονομία μοι αὕτη, εἴη δὲ καὶ κρατίστη.

ιβ. Μέχρι μὲν οὖν τούτων εὔδρομος ἦν ἡμῖν ὁ λόγος, καί πως εὐτάκτως φερόμενος· τὰ δ' ἐντεῦθεν ἑτέρῳ μᾶλλον ἐβουλόμην εἰρῆσθαι, καὶ ἡσυχίαν ἄγειν αὐτός· οὔτε γὰρ ἀνεκτῶς ἔχει λέγειν ἡ γλῶσσα, καὶ ἡ χεὶρ οὐκ ἂν ὑπηρετῆσαι ῥᾳδία. « Οἴμοι! ὅτι ἡ παροικία μου ἐμακρύνθη, » ὡς τὰς ἐπαράτους ἡμέρας ἤδη καταλαβεῖν, ἐν αἷς ἴσως καὶ ὁ Ἀντίχριστος ἐκραγήσηται· ἤδη γὰρ ὁ ἐκείνου καπνὸς ἡμᾶς ἐδρ-
B μυξεν· ὑφ' οὗ καὶ δακρύων ἀρξάμενος, ἐπαυσάμην οὐδέπω, καὶ πείθομαι λέγειν οὐδὲ πεπαύσομαι. Οἴμοι! ὅτι ἀφ' ἡμῶν κατήρξατο τὰ δεινά· καὶ τάχα γε πρῶτον ἡμῖν ὑπαναφθήσεται καὶ ἡ τῆς ἐσχάτης συμφορᾶς κάμινος, μικροῖς ὑπαναλισκομένη φρυγάνοις· οὐ γὰρ ἂν εὐθὺς τῶν δένδρων ἐφάψοιτο, ἐπειδὴ καὶ τῶν ἀφελεστέρων τὴν πίστιν ὑποσκελίζει ὁ Σατανᾶς. Οἴμοι! ὅτι ἐγενήθημεν ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς, ὅτε οὐκ ἦρξας ἡμῶν, φησὶν ἡ Γραφή. Οἴμοι! ὅτι ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων ἄχυρα καὶ καλάμη ἐπῳκοδόμητο, καὶ τῷ πυρὶ εὐθὺς εἰς φρυῦδον ἐγένετο. Ὦ τίς ἐνταῦθα θρηνητικὸς προφήτης καὶ ἀπωδύρατο ἂν ἡμᾶς ὡς τὴν Ἱερουσαλήμ! Ὡς ἔγωγε, ὦ παρόντες, καὶ οὐ ψευδὴς ὁ λόγος, οὐ μὰ τὴν κάμινον τῆς συμφορᾶς ἣν ἐδεξάμην κατὰ μέσης ψυχῆς.

ιγ'. Ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος, μόνον δακρύειν
C παρακινοῦμαι, καὶ ὑπὸ τοῦ πάθους συγχέχυμαι, καὶ οὐκ ἔχω τίς γένωμαι καὶ ὅπως τῷ διηγήματι χρήσωμαι· καὶ οἶδα ὡς ὀδιάρθρωτά μοι τὰ τοῦ πράγματος λαληθήσεται· ἔχω γὰρ οὐ τὸν τυχόντα θόρυβον· οὐδ' ἐν ὅσῳ κυβερνᾷ ὁ νοῦς τὴν ψυχήν. « Ποιμένες, » φησί, « διέφθειράν μου τὴν ἄμπελον· » νυνὶ δὲ ψευδοποιμένες τὴν ἐπιθυμητὴν Χριστοῦ μερίδα κατῄσχυναν. Καὶ οὐκ ἂν ὀκνήσαιμι λέγειν ὅτι ἐν ἐρήμοις καὶ ἀνύδροις τόποις τοῦ τῆς διδασκαλίας ὕδατος ζῶντος, καὶ ἀβάτοις τοῖς τῶν εὐαγγελιζομένων ὡραίοις ποσὶ, τὸ ῥόδον ἤνθει τῆς πίστεως, μόνον
D ὑπὸ τῆς ῥίζης τοῦ πρώτου κηρύγματος ἀρδευόμενον· ὑφ' οὗ τάχα καὶ ἡμεῖς πρὸ; ἔρωτα ἀνεκαύθημεν, ἵνα τὸ πολλοῖς ἀπόῤῥητον ἐκκαλύψω, καὶ τὴν ἀντιλεγομένην αἰτίαν τῆς ἐμῆς ταύτης ἐκδημίας ὑπαναπτύξω· εἰ φυτηκομοίην γεώργιον ἄνυδρον ἐν ἱδρῶτι προσώπου, καὶ τῆς ζωῆς ἐκκαλαμᾶσθαι δυναίμην τὸν ἄσταχυν ἔμπαλιν, ἢ τὸ τῆς παλαιᾶς κατακρίσεως. Θεοῦ δὲ εἴη ἄν, εἰ καὶ τῆς προθυμίας οἱ δεύτεροι ἀπαντῴημεν ἐν τῇ μελέτῃ τοῦ ἐπαγγέλματος, τὸ πῦρ ζήλου ὑπαναχαίοντες.

ιδ'. Ἤνεγκε μὲν οὖν ὁ χρόνος πολλὰ, καὶ ὅσα περ οὐδ' ἂν ἀριθμῆσαί τις ἔχοι ῥᾳδίως· καινοτομεῖν γὰρ οὗτος οἶδε τὰ πράγματα· τοῖον δὲ οὐδέποτε ἤνεγκεν ἐξ ἀνωνύμου χώρου ποθὲν καὶ τελματώδους τῷ χειμῶνι τῆς ἀπιστίας ἀγενές τι πνεῦμα ἐκτινάξαν τὴν τῶν ἐθνῶν ταύτην διετάραξε θάλασσαν, καὶ τὴν

[1] Psal. xv, 6. [2] Psal. cxix, 5. [3] Isa. lxiii, 19. [4] Jerem. xii, 10.

οἰκάδα τῆς Ἐκκλησίας, οὐ γὰρ ὁ κυβερνώμενος ἦν, ἐπὶ μικραῖς ἐλπίσι σαλεύουσαν ἤδη καὶ εἰς βυθὸν κατήνεγκεν ἀπογνώσεως. Ἰοὺ, ἰού! ἠλίκον τὸ τόλμημα! Πῶς ἂν ἐμοὶ καὶ γενήσεται ἔκφορον πρᾶγμα; Οἶδ' ὅτι πειθοῦς ἁπάσης ἀνάξιον. Εἶχε μὲν ἡ τῶν Ἀλανῶν ἐκκλησία τῆς κεφαλῆς τὸν κόσμον ἁφαιρεθεῖσα, τὸν ἱερὸν ἐκεῖνον λέγω ποιμένα καὶ τὸν ἀπόστολον μὴ ψευσάμενον· αὐτοῦ γὰρ καταλύει τὸν βίον διακονήσας καλῶς· εἶχε δὲ καὶ ὁ τῆς κακίας πρόβολος γυμνῇ, ὃ δὴ λέγεται, κεφαλῇ τὸν κατ' αὐτὴν ἀπερυθριάσας ἀγῶνα· καὶ οἷα τὰ ἐκείνου μηχανήματα καὶ προβλήματα, τὴν φιλοχρήματον λύσσαν ὑπανακαίει τήν τινι πρὸς ὑπουργίαν ἐκείνῳ ἐπιτηδείων, τὴν τοῦ ἔθνους ἀφέλειαν προδεικνὺς, καὶ τὸ δυσπραγὲς τοῦ καιροῦ, καὶ ὅτι τοὺς Ἀλανοὺς εὐθὺς ὑποσύροιτ' ἄν.

ιε'. Ἦν γὰρ αὐτοῖς οὐκ ἀφανὴς ὁ ἀνὴρ, ἐγγὺς τοῦ γένους ἔχων πρὸς τὸν ποιμένα ἐκεῖνον. Οὗτος σκέπτεται βουλὴν τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς ἄξιαν καὶ ὄντως ἄβουλον· παραλαβὼν γὰρ μεθ' ἑαυτοῦ, ὡς ὁ ἐν Εὐαγγελίοις ἐκεῖνος θριαμβευόμενος δαίμων ἑπτὰ δαιμόνια ἕτερα, τοὺς περὶ τὸν ποιμένα λύκους, τὸ δὲ παράδοξον, ἄνδρας τῆς σὺν ἐκείνῳ ἀναστροφῆς ἀναξίους, ἄλλως ἀλλαχόθεν φυγάδας, καὶ τὸ πᾶν οὐδὲν ὑγιὲς, καί τινα Λαζόθεν ποθὲν, μετενδυτοῦντα μόνον τάχα που καὶ ἐπίτηδες, καὶ σεσαρωμένην εὑρὼν, καὶ τοῦ τὰ πάντα πληροῦντος ἀγαθοῦ κενὴν πνεύματος, εἴσεισιν ἐλευθέρῳ ποδὶ, καὶ γίνεται τὰ ἔσχατα χείρονα τῶν πρώτων· ἦσαν γὰρ οὐδ' ἐκεῖνά πως ὑγιῆ. Πῶς ἂν εἶπω τὴν τοῦ πονηροῦ προσβολὴν, καὶ ὅπως ἴχνους ἐλάβετο, καὶ τὴν ἀξιολογουμένην τῶν ἐπιτηδείων ὑπηρεσίαν; Δότε μοι συγγνώμην, ὦ παρόντες, συγχεχυμένῳ, καὶ τὸν λόγον ἰθυτενῶς προσάγειν [μὴ] δεδυνημένῳ. Καίτοι γε σπεύδοντες οὕτως ὑπὸ τοῦ πάθους καὶ τῆς πολυελίκτου φορᾶς τοῦ πράγματος ἡμηχάνησα· καὶ οἶδα εἰρηκὼς οὐδὲν ἔτι· καὶ συσκιάζειν γὰρ τὰ πλείω ἠνάγκασμαι· ὑφ' οὗ καὶ ἡμῖν ἂν ἀπορεῖν συμβαίη καὶ πᾶσι. Τέως εἰσίασιν οἱ γεννάδαι· καὶ ὁ μὲν, ὁ λυμεὼν ἐκεῖνος Λαζὸς, ἐπίσκοπος ὀνομάζεται· οἱ δ' ἀτεχνῶς καὶ γέρα αἰτοῦσιν, ὅτι μὴ τὴν Ἀλανίαν οὕτωσὶ περιεῖδον ἀπολλυμένην, ἀλλὰ πάντα κάμόντες καὶ πάντ' ἐνεγκόντες, πλὴν αλλὰ ταύτῃ προικὶ τὸν νυμφίον δεδώρηνται.

A bavit, et Ecclesiæ navim, gubernatore carentem, jam levi cum spe periclitantem in desperationis abyssum conjecit. Heu! heu! quantum facinus! Quomodo rem enarrare queam? Sentio enim prorsus esse incredibilem. Erat quidem Alanorum ecclesia capitis honore spoliata, sacro, inquam, pastore illo, qui minime mentiebatur apostolum: illic enim is vitam finivit, præclare functus officio. Erat etiam quidam nequitiæ protector, impudens nudo, ut aiunt, capite pro illa bellum gerens. Et quæ ejus artificia et machinæ esse solent, avaritiæ rabiem succendit nonnullorum ministerium illi præbentium, gentis simplicitatem imprimis prætendens, et temporis difficultatem, et quod Alanorum gens facile seduceretur.

B 15. Erat quippe apud eos homo prædictus non obscurus genere, pastorem illum attingens. Hic consilium init capite suo dignum, et vere inconsultum. Etenim secum assumens, velut ille in Evangeliis jam devictus dæmon septem alia dæmonia, circumstantes pastori lupos, et quod mirere, viros illius conversatione indignos, quorum alii aliunde fugitivi erant, et nihil omnino sanum habebant; nec non quemdam ex Lazorum aliquo angulo emersum, idoneo ut videtur habitu ornatum, nec indecoram, ut aiunt, barbam gerentem; hic, inquam, Alanorum ecclesiam scopis mundatam inveniens, et illo qui omnia replet bono spiritu vacuam; libero pede ingreditur, et fiunt novissima pejora prioribus: nam neque illa satis sana fuerant. Quibus ego verbis improbi illius incursionem narrem, et quibus vestigiis institerit, et illud nactus fuerit non aspernandum dignorum hominum obsequium? Date mihi veniam, o qui adestis, mentem turbatam habenti, et orationem recto cursu provehere impotenti. Et quidem festinanter, sic dolore animi, et ob varium negotii cursum anceps, video me nihil adhuc dixisse: nam pleraque silentio premere coactus fui: quo fiet, ut mihi et omnibus in perplexitatem versari contingat. Interim ingrediuntur egregii illi; et ille quidem pestilens Lazus, episcopus nominatur: isti autem aperte et præmia exposcunt, quod Alaniam absque pastore esse non siverint, sed cum omni patientia ac labore tali gratuito dono sponsum munerati sunt.

ις'. Πρώτῳ μὲν οὖν εὐθὺς τῷ βατῆρι ὡς Αἰγυπτιακή τις ἐπισκήπτει πληγή· πλὴν ὅτι μὴ καὶ ἡ πρώτη, ἥ γε μὴν ὑστάτη ὅσα καὶ βαρυτέρα· τὰ γὰρ πρωτότοκα καὶ ἅπερ ἀφιεροῦσθαι ὡσίωται, ταῦτα δὴ ὁ ὀλοθρευτὴς περιέδραμεν. Ἦν δὲ ἄρα οὐδέ τις σοφὸς Μωϋσῆς, ἵνα τὸ τοῦ χρίσαντος προερμηνεύοι μυστηριῶδες περὶ τοῦ αἵματος τοῦ Ἀμνοῦ· καὶ προφυλακὴ μὲν οὐδεμία, καὶ ἅρδην ὁ ὄλεθρος· ἔρχεται γὰρ ὁ κλέπτης ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ. Ὡς ἀπόλοιτο ἡ κακία, ἣν παρυφιστάμενην οἶδα τῇ ἀμελείᾳ τοῦ κρείττονος! εἰ γὰρ ἐγρηγόρει ὁ οἰκοδεσπότης, οὐκ ἂν ὁ κλέπτης τὴν οἰκίαν κατώρυξε. Βούλεσθε μικρὸν ὑμῖν καὶ τὰ τῆς ποιμαντικῆς ἀναλέξωμαι;

D 16. Ergo primo statim in limine, tanquam Ægyptiaca quædam plaga incumbit; nisi quod hic prima fuit, quæ illic postrema et gravior. Nam primogenita, et quæ Deo consecrari sanctum erat, hæc iste exterminator circumibat. Neque aliquis aderat sapiens Moyses, ut illius unguentis mysterium explanaret, de Agni videlicet sanguine: neque ulla tutela, sed internecivum exterminium. Venit enim fur, ut rapiat, et mactet, et perdat[a]. Male sit nequitiæ, quam obstrusam vidi, ob recti negligentiam! Nam si vigilasset pater familias, nequaquam domum fur effodisset. Vultis et acta ejus pastoralia aliquantum enumerem? Quid enim illud Pauli

[a] Joan. x, 10.

præceptum, ut manus cito nemini imponantur[1] ? At iste intra paucos dies, formicarum veluti examen sacerdotes emisit : et hos viginti, aiunt ab eo tanquam equite prætereunte ordinatos, pauca intra dentes neminique intellecta murmurante, et certe labiis minime prolata. Alios quinquaginta dum cibos in mensa manderet, et calicem manu teneret : alios dum noctu in lecto jaceret. Sunt enim qui diro cum juramento affirmant, eum ne de lecto quidem consurrexisse. Sed cur plura inquiram, mihi quidem haud dictu facilia, vobis autem audientibus intolerabilia ? Denique his actis, diffugit in Lazicam, ligonis sui rursus cupidus. Non est, ut puto, homo ignotus mercatoribus nonnullis illuc commeantibus.

17. Sentio equidem multas interrogationes apud vos qui auditis commotum iri ab hoc sermone. Alii autem ne sibi quidem persuaderi patientur ; id quod probe agnosco, dum mea cum vestris comparo. Nam nec ego auditis statim credidi ; per otium primo hæc intellexi, deinde vero et multa interrogando cognovi. Sed ita facile fuit volenti decipere ; et sic lupum sequebantur oves, quasi neminem unquam vidissent pastorem, neque ejusdem vocem audissent. Quid vero ? nonne ab heri et nudiustertius egregius hic pastor erat ? nonne ipsius episcopatum inordinatum sciebant ? Rem certe haud obscuram neque non manifestam pluribus : etsi autem haud omnibus, sacerdotibus certe qui ordinationem ab eo susceperunt. Alterutrum itaque esse oportet : vel enim nesciebant, quod est incredibile, nam qui ignorare poterant, qui experti sunt ? vel aliter, id est, rem sciebant ; et cur sic magnum chrismatis negotium spreverunt, atque ab eo gratiam suscipere putarunt, qui nihil sanum habebat ? Præsertim quia sunt nonnulli, qui trium episcoporum successionem viderunt, et nunc me quartum ; qui et insignia magni sacerdotii illis exponebam, sive obvia in vestibus sive in bematis ornatu : quæ omnibus palam prostabant, ut ut inde episcopum agnoscerent. Gradus etiam ipsis enumerabam, quibus is promovetur qui sacerdotio functurus est. Hæc, inquam, et his plura mihi suadebant, ne me accurate luteque rem audisse crederem ; sed imperitiam damnabam et tædio habebam talia narrantes. Sed auditis sermonibus agnovi postea non temere fidem adhibuisse.

18. Num ergo videar, si sermonem confusione spoliem, meum ad vos alloquium juste refingere ? Atqui hujusmodi non est lex loquentibus posita. Volnissem autem ab alio potius quam a me hæc vos audire, atque ita in abdito denuo reponere orationem ; publicare vero litteris hoc negotium non auderem. Ipse porro accusatorem me gerere haud didici : neque judicare velim, evangelico monito obtemperans ; nam ubi sermo volucer, ibi et damnatio alas sumit[2]. Interim hæc sunt acta, atque hoc benignitatis genere nos grex excepit. Exterius

[1] I Tim. v, 22. [2] Matth. vii, 1.

A Τί γὰρ ἡ τοῦ Παύλου, ὅ; μηδενὶ χεῖρας ταχέως ἐπιτιθέναι νομοθετεῖ; Ἀλλ' οὗτος ἡμερῶν ὀλιγοστοῦ τινῶν μυρμηκιὰς ἱερέων ἡμῖν ἀνέῳξε· τὴν εἰκοσάδα ταύτην φασὶν παρόδιος ἱππότης ἐχειροτόνησε, μίκρ' ἄττα ψιθυρίσας καὶ ὑποδόντινα καὶ τέως ἀνήκουστα· τῶν γὰρ χειλέων ἦσαν ἀνέκφορα· καὶ τὴν πεντηκοντάδα ἐκείνην, διαμασσώμενος ἐπὶ τραπέζης, καὶ τῇ χειρὶ κυλικοφορῶν· ἑτέρους νύκτωρ ἐπὶ στρωμνῆς. Ἑαυτοῖς ἐπαρῶνται τὰ φρικώδη οἱ λέγοντες ὡς οὐδὲ τῆς κοίτης ἐξανιστάμενος. Καὶ τί ἂν τὰ πλείω διερευνῴην, ἐμοί τε λέγειν οὐ ῥᾴδια, καὶ ὑμῖν ἀκούειν οὐ φορητά ; Τέως οὕτω δράσας, οὕτω καὶ διαπέφευγεν ἐν τῇ Λαζικῇ, καὶ πάλιν τῇ σκαπάνῃ φιλοτιμούμενος· οὐ γάρ ἐστιν ἀφανὴς ἐκεῖ παροδεύουσιν ἐμπόροις ἴσως τισίν.

B ιζ'. Οἶδα μὲν οὖν ὅτι πολλὴν τὴν πεῦσιν ὠδίνει πρὸς ταῦτα τῶν ἀκροασαμένων ὑμῶν, ὦ παρόντες, λόγος· καὶ ποῦ γε καὶ οἱ οὐδ' ἂν ἐνέγκοιεν τὸ πεπεῖσθαι· καὶ οἶδα, τοῖς ἐμοῖς παραμετρῶν τὰ ὑμέτερα· οὐ γὰρ οὐδ' αὐτὸς εὐθὺς ἐπεπείσμην μαθών· ἀργῶς τε τὰ πρῶτα περὶ τούτων ἤκουσα· ἐπεὶ δὲ καὶ ἐπὶ πλέον ἀεὶ, πολλὰ ἠρόμην. Ἀλλ' οὕτως εὐχερὲς τῷ βουλομένῳ πλανᾶν, καὶ οὕτω λύκῳ τὰ πρόβατα ἠκολούθησαν, ὡς εἰ μηδὲ ποιμένα εἶδόν ποτε μηδὲ ποιμένος φωνὴν ἤσθοντο. Τί δέ ; οὐ χθὲς καὶ πρὸ τρίτης ὁ καλὸς ἐκεῖνος ποιμὴν ; οὐ παρ' ἐκείνου τὴν ἐπισκοπὴν ἀταξίαν ἤδεισαν ; Τὴν γοῦν τοῖς πολλοῖς οὐκ ἀφανῆ οὐδ' ἀνέκφορον· καὶ εἰ μὴ πάντες, πλὴν ὅμως οἱ τοῦ βήματος, παρ' ἐκείνου τὴν χειροτονίαν δεξάμενοι. Δυεῖν τοίνυν θάτερον· ἢ οὐκ ἤδεισαν, καὶ ὁ λόγος ἀπίθανος· πῶς γὰρ οἱ πεπονθότες αὐτοί ; ἢ τὸ ἕτερον· καὶ πῶς ὑπερεῖδον τὸ μέγα χρῆμα τοῦ χρίσματος, καὶ μετεσχηκέναι τῆς χάριτος πεπιστεύκασιν, οὕτω παρὰ τοῦ μηδὲν ὑγιές ; Καίτοι γέ εἰσιν ὁπόσοι καὶ τρεῖς τῶν ἐπισκόπων παρῆμεψαν· καὶ τέταρτον ὁρῶσιν ἄρτι ἐμέ· ἐγὼ δὲ καὶ τὰ ἐπίσημα τῆς μεγάλης ἱερατείας κατέλεγον· ὁπόσα τε ἐν ἀμφίοις ἁπλῶς, καὶ ὅσα τοῦ βήματος· ἅπερ εἰδέναι πάντα εἰκὸς, κἀκεῖθεν οὐκ ἀγνοεῖν τὸν ἐπίσκοπον. Καὶ τοὺς βαθμοὺς ἀνελεγόμην ὁπόσοις προβιβάζεται ὁ ἱεράσθαι λαχών. Καὶ ταῦτα, καὶ τούτων ἔτι πλείω ἔτειθέ με μὴ κατηκριβωμένως ἀκούειν μηδ' ἀσφαλῶς· ἀγροικίαν δὲ κατηγόρουν καὶ κατηλαζονευόμην τοῦ λέγοντος· ὅπερ οὖν εἶχεν ὁ λόγος, οἶδα πρὸς ταῦτα οὐκ εὐχερῶς πεπεῖσθαι ἡμᾶς.

D ιη'. Ἆρα τοίνυν δοκοίην ἂν τὸν λόγον ἀκρωνεία ; ἀποστερῶν, τῆς πρὸς ὑμᾶς ὁμιλίας ἐνδίκως μεταποιεῖσθαι ; Καίτοι νόμος οὐχ οὕτω τοῖς λέγουσιν. Ἐβουλόμην δὲ παρ' ἑτέρου μᾶλλον ὑμᾶς ἢ παρ' ἐμοῦ κατακοῦσαι, καὶ οὕτως ἐν ἀποῤῥήτῳ αὖ πάλιν ἀποτεθεῖσθαι τὸν λόγον· στηλιτεῦσαι δὲ γράμμασι τὸ πρᾶγμα οὐκ ἂν θαῤῥήσαιμι· αὐτός τε γὰρ αἰτιᾶσθαι μεμάθηκα οὐδαμῶς· μὴ γὰρ ἂν κρίναιμι κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν ὑποθήκην· καὶ ὁ λόγος πτερόεις, καὶ ἡ κατάκρισις ἂν πτερύξαιτο. Τέως γέγονε ταῦτα, καὶ τούτοις ἡμᾶς ἡ ποίμνη φιλοφρο-

νησαμένη ἐδεξιώσατο. Ἔξωθεν ἡμᾶς ἀτεκνοῦν ἠπείλησε μάχαιρα ἡ θηριώδης ἐκείνη καὶ δίστομος· ἐφιλονείκει γὰρ ἡμῖν περὶ τῆς τῶν Ἀλανῶν πατριᾶς, καὶ ἐκ τῶν ταμιείων φόβος οὕτως ἀνέκυπτεν ἕτερος· ναὶ γὰρ ὁ φόβος ἐμοί, ὅτι μηδὲ κατανοῆσαι εἶχον ὅπως τῷ πράγματι χρήσωμαι.

ιθ'. Πρὸς ταῦτα τί ποτε οἴεσθέ με παθεῖν τὸν δειλὸν ἱερέα καὶ τὰ τῆς ποιμαντικῆς ἀμαθῆ; Δανιὴλ ἐκεῖνος τῶν πρεσβυτέρων κριτὴς προκαθέζεται, καὶ τῶν βιασαμένων καταψηφίζεται· καὶ ἡ βιασθεῖσα τὴν δίκην ἐκπέφευγε· καὶ ποῦ τὸ πνεῦμα Δανιήλ; Καίτοι βιαιότερον τὸ ἡμέτερον· τὴν γὰρ σωφροσύνην ἡ καθ' ἡμᾶς Σωσάννα κατεζημίωται, τὸ μὲν ἀγνοίᾳ, τὸ δ' ἐρημίᾳ τοῦ βοηθήσοντος. Ὦ δυσπραγὴς ἄνθρωπος ἐγὼ, καὶ τοῦ ζυγοῦ βαρέος εὐθὺς αἰσθόμενος! Ἢ μή ποτε ὁ μὲν ζυγὸς χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον ἐστὶν ἐλαφρόν· τολμηρῶς δ' ἐπηυχενισάμην αὐτὸς, καὶ παρὰ τοῦτο τῆς ἐλαφρίας οὐδὲ πεπείραμαι; Ὁ γὰρ μὴ τὸν σταυρὸν ἐπ' ὤμου ἀράμενος πρότερον καὶ περὶ τὴν κοσμικὴν ἀργίαν γενόμενος ἐντριβὴς πῶς ἂν καὶ τὸν αὐχένα κλίνας, τὸ πνεῦμα παράθηται τῷ Πατρί; ἐπεὶ καὶ τῆς ἐν τῷ ἀγαθῷ βασίμου ἱδρύσεως τὸ ποτήριον προτεθεῖται καὶ τὸ βάπτισμα. Ὦ δυσμήχανος ἐχθρὸς ὁ ἀρχαῖος πολέμιος, ὃς τὸν μὲν δίκαιον ἐξαιτεῖται· οὐ γὰρ[9] αὐτόθεν πειράσαι δεδύνηται· τὸν δ' ἄλλως ἀβέλτερον, καὶ καταπιεῖν δοκιμάζει! Εἰ δὲ περὶ ἡμᾶς οὕτω τοὺς ἀφελεστέρους καὶ τοὺς μικροῖς παλαίσμασιν ἑτοίμους καταπεσεῖν ἡλίκος ἂν ἐνσκήπτοι τοῖς μεγάλοις ἀγωνισταῖς καὶ ὄντως σταδιοδρόμοις τοῦ πνεύματος;

κ'. Τό γε μὴν ἐμὸν εἰς ἀμηχανίαν ἐμὲ περιέστησεν· οὐ γὰρ εἶχον ἀποσκοπῆσαι πρὸς οὕτω γενόμενον ἕτερον· οὐδέ τις πατὴρ ἐγγὺς, οὐδέ τις μείζων ἀδελφὸς τῷ λόγῳ καὶ τῇ πείρᾳ δοκιμασθείς, ἵν' ὑπόθοιντο. Καὶ ἦν μὲν τὸ πρᾶγμα ὑπὲρ τὴν ἐμὴν σκέψιν, καὶ μείζονος δεδεημένον καὶ ὄντως ὑμετέρας, ὦ πάτερ καὶ ἀδελφοὶ, τῆς ἐν πνεύματι διακρίσεως. Καὶ ἠγνόησα οὐδ' αὐτὸς, καίπερ οὐδ' ἔγνων ὡς ἂν ἐπιχειροῖ τινι περὶ τούτων ἔργῳ. Ἐθέμην δὲ ἀργίαν κατὰ σκοπὸν, ἕως ἂν ἐξενέγκῃ ψῆφον μετ' ἐπιστημονικῆς δοκιμασίας ἡ κοινωνητικὴ τῶν τοῦ λόγου προεστώτων ὁμοτονοία. Ἀλλ' ἡ βαρβαρικὴ ἐπίθεσις καὶ ἡ ἄλογος βία, καὶ τὸ ἀναγκαῖον τοῦ χρήματος, καὶ τὸ ἀφ' ὑμῶν δυστυχὲς διάστημα ὡς ἀπὸ τῶν κόλπων τοῦ Ἀβραὰμ, τὸ τῆς κακώσεως ὑπερβάλλον. Καὶ τὰς αἰτίας, εἰ βούλεσθε ἀκούειν, ἔχοιμ' ἂν λέγειν. Εἰ μὲν ἄκυρος, φησὶν, ἡ νομισθεῖσα χειροθεσία, ἀλλὰ σὺ κανονικῶς χειροτόνει· εἰ δὲ κατοκνεῖς τὸ ἔργον, ἔα ἱερατεύειν τοὺς ὁπωσοῦν ἀξιωθῆναι νομίσαντας. Τοῦτο μὲν οὐκ ἂν αὐτὸς, ἔφην, ὑποσταίη ποτὲ, οὕτω διδόναι τούτους ἱερᾶσθαι, ὁ καὶ τῷ γεγενημένῳ δυσφόρως ἔχων· χειροτονεῖν δὲ πῶς ἂν οὐκ ὀκνήσαιμι, οὐκ ἐκεῖνο δεδιὼς μή ποτε καὶ ἀναχειροτονεῖν δόξαιμι; ὅπερ ὁ ἱερὸς ἀπεδοκίμασε νόμος. « Ὅσα γὰρ ὁ νόμος λέγει, τοῖς ὑπὸ νόμον λαλεῖ· » καὶ ἡ ἀναχειροτονία δῆθεν, εἰ κανονι-

A nos liberis orbare minabatur gladius ille sævus utrinque exactus. Invidebat enim nobis Alanorum patriam; et quasi de promptuario alius emergebat timor. Utique in timore versabar, qui neque excogitare poteram, quemadmodum ea in re me gererem.

19. Ad hæc quid me existimatis tunc passum fuisse, timidum sacerdotem et pastoralis artis ignarum? Daniel ille seniorum judex sedet, et turpis violentiæ reos damnat; et illa vim passa damnationem vitavit. Et ubinam Danielis spiritus? Et tamen status noster violentior erat. Etenim Susanna nostra majus pudicitiæ detrimentum passa est, adjutoris partim inscitia, partim ejusdem privatione. O infelix ego homo, et grave jugum statim B expertus! An potius jugum quidem suave est, et onus leve, ego vero contumacius collum subduxi, ideoque nec levitatem illius agnovi? Nam qui crucem humeris non tulit, et in mundana ignavia versatus est, quomodo cervicem inclinans spiritum Patri commendet? Quandoquidem et ante stabile in bono fundamentum, calix proponitur et baptisma. Callidus hostis, et priscus adversarius justum hominem expetit; neque enim illic tentare potuit[9]; at hominem per se vecordem, vorandum etiam existimat. Quod si tales adversus nos est tenuiores et levibus quoque certaminibus succumbere solitos, quantus ille ingruet magnis athletis, et vere in spiritus stadio currentibus? C

20. Ad me quod attinet, in perplexitatem prorsus incurri: non enim ad alium quemvis tali in facto respicere poteram: neque aliquis pater aderat, neque major frater, doctrina et experientia probatus, qui consilium suppeditarent. Eratque plane supra meam intelligentiam negotium, ac majore indigens vereque vestra, o pater et fratres, spiritali discretione. Neque ipse ignoravi, quanquam haud noveram fore ut aliquod ejusmodi opus ille aggrederetur. Et otium interposui studiose, donec non sine prudente experimento suffragium ferret communis illorum qui Evangelio præsunt æquabilitas. Sed barbarica incursio, et insana vis, et negotii necessitas, et infelix mea a vobis absentia D tanquam ab Abrahami sinu, ærumnæ molestiam gravavit. Quin et causas, si avetis audire, dicam: Si irrita est, aiebam, illa quæ creditur ordinatio, tu quidem canonice ordina. Sin id agere renuis, sine eos sacerdotio fungi qui utcunque se ordinatos existimant. Atqui hoc nequaquam ille, aiebam, feret unquam, neque his permittet sacerdotio fungi, qui et factum ægro animo fert. Ordinare autem quidni cunctarer, neque timerem quominus forte iterum ordinare viderer? quod sacra lex vetat: « Nam quæcunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur[10]. » Propterea que iterata ordi-

[9] Luc. xxii, 31. [10] Rom. iii, 19.

natio, dummodo quis canonice antea ordinatus fuerit, apud nos non agnoscitur. Quis ordinationem existimet ab eo fieri, qui gratiam non accepit quam vicissim impertiatur?

21. Atque hæc in transcursu, prout sacra doctrina tradit. Sed quod absurdius est, videbatur illis satis id esse, quantumlibet quispiam hinc falleretur. Non hoc igitur, sed quia in legis violationem inciderant profane sacerdotio fungentes : et sane insusurrabant surdis et carnalibus quæ sunt spiritus. Me tamen non tam insana illorum violentia, quam urgens rei necessitas, permovit : « Nam messis, inquit Evangelium, multa ; operarii autem pauci [11] ; » quamcunque demum quis dicat hanc messem, et quoscunque hos operarios. Audio enim peregrinatos fuisse aliquando etiam patriarchas illos, qui et sibi panes habebant, et jumentis pabula. Neque profecto nos rejicit, corpori licet terræque deditos, bonus ille agricola ; pastores, inquam et greges, et congrue alteri alterum assignat : tali, inquam, messi, tales operarios. Ego igitur ita comparatus eram, ut nihil absque vestro consilio essem acturus.

22 Sed quia nemo viæ intermedius erat, et properans negotium urgebat : nam Ecclesiæ communitati periculum impendebat, cunctis ita infirmis, nulloque ad sacerdotale officium idoneo jam existante (dicam, et vos mihi indulgete) : non sine examine, nec cito, sed tamen manus denique his imposui : docens primo ut suam priorem sententiam damnarent, et ut misericordiæ operibus Deum pro viribus placarent; neque omnes ordinavi, sed quorum vita dignitati non repugnabat; denique, quod pluris interest, ignorantiæ illorum indulgens, quidquid majus perfectius deerat. Hæc si forte haud digne acta sunt, cum venia vos corrigite ; ego enim in numero vestrorum discipulorum me esse profiteor. Quod si sero et post factum interrogo, quid agam? cum et longinquitate, et necessitate, et in his perplexitate gravatus fuerim? Constat autem, cum nunc interrogem, ne tum quidem id omissurum : neque ante interrogandum, aliquid acturum, si certe ambiguum foret. Quidni enim, cum nunc post factum interrogem? Utrum vero res hæc haud omnino procul scopo vestro spirituque sit, vos ipsi statuite. Atque hæc ita sunto.

23. Quæ autem populus Alaniæ mala alit, quis ego sum qui eis mederi coactus fui prædicatione mea? Nam si exhibere Domino populum electum destinatus sum, cur ego de spinis ficus colligo, aut de rubo uvam, ut ait Scriptura [12]? Nunc intelligo evangelicam parabolam, quando semen quidem bonum est, sed tamen haud pura zizaniorum inde spica consurgit: præter quam quod illic quidem post semen intervenit ignavia, nobis autem pejus

[11] Matth. IX, 37. [12] Luc. VI, 44.

A κῶς τις πρῶτον ἐχειροθετεῖτο. ὡς τὸ οὐκ ἐφ' ἡμῖν· τί; γὰρ χειροτονίαν λογίσαιτο παρὰ τοῦ μὴ λαβόντος χάριν ὡς καὶ διδόναι;

κα'. Καὶ ταῦτα παροδευτικῶς, ὡς ὁ λόγος ἐδήλωσε· τὸ δ' ἀτοπώτερον, ὡς ἔδοξεν ἂν τούτοις ἱκανῶς ἔχειν, κἂν ὅστις αὐτοὺς καὶ ὅπως ἀπατῴη τὸ ἀπὸ τοῦδε. Οὐ τοῦτο τοίνυν, ἀλλ' ὅτι περ εἰς παρανομίαν κατώλισθον τὸ ἀνιερῶς ἱερατεῦσαι· ἐπεψιθύριζον δὲ ἄρα παρὰ κωφοῖς καὶ τοῖς σαρκικοῖς τὰ τοῦ Πνεύματος. Ἐμὲ δὲ οὐ τοσοῦτον ἡ ἄλογος ἐκείνων ἔπειθε βία, ὡς τὸ κατεπεῖγον καὶ ἀναγκαῖον τοῦ πράγματος· « Ὁ γὰρ θερισμός, » φησὶ, « πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται ὀλίγοι· [11] » ὁποῖον ἄν τις τοῦτον θερισμὸν εἴποι, καὶ ὁποίους τούτους ἐργάτας; B ἀκούω γὰρ ἐπιξενουμένους καὶ πατριάρχας ἐκείνους ποτὲ, καὶ ἑαυτοῖς ἔχοντας ἄρτους καὶ τοῖς ὄνοις χορτάσματα· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τοὺς σωματικωτέρους καὶ προσγείους ἡμᾶς ὁ καλὸς ἀποπέμπεται γεωργός· ποιμένας ἅμα καὶ πολίτας, καὶ ἀναλόγως ἑκατέρῳ προσνέμειν ἑκάτερον, τῷ τοιῷδε θέρει, φημὶ, τοιούσδε καὶ τοὺς ἐργάτας. Παρασκευῆς μὲν οὖν αὐτὸς οὕτως εἶχον καὶ γνώμης, ὡς μηδὲν ἄνευ τῆς ὑμῶν ἐργασόμενος ὑποθήκης.

κβ'. Ἐπεὶ δὲ παρῆν τῆς ὁδοῦ μέσίτης οὐδεὶς, καὶ ταχὺ τὸ πρᾶγμα κατήπειγε· τῷ γὰρ κοινῷ τῆς Ἐκκλησίας κίνδυνος περιίστατο, πάντων οὕτω λελοιδημένων, καὶ μηδενὸς ἄλλου ἐπιτηδείου ἱερᾶσθαι παρευρημένου (πῶς ἂν εἴπω, καὶ σύγγνωτέ μοι). C οὐκ ἀβασανίστως μὲν οὐδὲ ταχέως, πλὴν ὅμως χεῖρας ἐπιτέθεικα τούτοις· ἑαυτῶν τῆς γνώμης καταγνῶναι διδάξας πρότερον, καὶ τῷ πρὸς δύναμιν ἐλέῳ Θεὸν ἱλεώσασθαι· καὶ οὐ πᾶσιν, ἀλλ' οἷς ὁ βίος οὐ πάνυ ἀντιβαίνων τῷ ἀξιώματι· καὶ τῇ ἀγνοίᾳ συγγνοὺς τὸ μεῖζον καὶ τελεώτερον. Ταῦτα εἰ μὲν οὐκ ἀξίως εἴργασται, μετὰ τοῦ συγγνῶναι καὶ διορθώσασθε· ἐγὼ γὰρ τῶν μαθητευομένων εἶναι καθωμολόγησα· εἰ δὲ πυνθάνομαι ὀψιαίτερος καὶ τοῦ ἔργου δεύτερος, τί ποτ' ἂν πάθω; καὶ μακρισμῷ καὶ ἀνάγκῃ, καὶ τῇ ἐπὶ τούτοις ἀμηχανίᾳ βεβαρημένος. Δῆλον δὲ οἷς ἄρτι πυνθάνομαι, ὡς οὐδὲ τότ' ἂν κατώκνουν, οὐδ' ἂν οὐδὲ πρὸ τοῦ πυθέσθαι ἐνήργουν οὐδὲν, εἰ οὐκ ἀμήχανον ἦν· πῶς γὰρ ὁ καὶ μετὰ τοῦτο πυθόμενος; Εἰ δ' οὐ πάντη πόρρω τοῦ ὑμετέρου σκοποῦ καὶ τοῦ πνεύματος, D καὶ οὕτω πλὴν ὑμεῖς κυρώσατε. Εἶεν.

κγ'. Τὰ δὲ τὸ κοινὸν τῆς Ἀλανίας τρέφει κακὰ, τίς γένωμαι ταῦτα θεραπεύειν ἠναγκασμένος τῷ ἐπαγγέλματι; Εἰ γὰρ παριστάνειν τῷ Κυρίῳ λαὸν περιούσιον τέταγμαι, πῶς ἂν ἐξ ἀκανθῶν τρυγῶ αὐτὸς σῦκα; ἢ ἐκ βάτου σταφυλὴν, ὡς ὁ λόγος [12]; Εἰδὼν ἐγὼ τὴν εὐαγγελικὴν ἐνταῦθα παραβολὴν, πεφυκὼς ὁ μὲν σπόρος ἀγαθὸς, ἀνατέλλει δὲ οὐ καθαρὸς ζιζανίων ἄσταχυς· πλὴν ὅσον ἐκεῖ μὲν μετὰ τὸν σπόρον ἡ ῥᾳθυμία· ἐν ἡμῖν δὲ τὸ χεῖρον ὅτι καὶ

ἐν αὐτῷ. Καὶ λοιπὸν τὸ τῆς ἑτέρας συμβαίνει παραβολῆς· κατὰ γὰρ τῶν ἀκανθῶν ὁ σπόρος γεγένηται· καὶ αὗται μὲν ἀρχαιόθεν ἐρριζωνται· ὁ δὲ λόγος τῆς πίστεως ἔστι μὲν οὗ καὶ πάντη συμπέπνικται· ἐνιαχοῦ δὲ καὶ σὺν ταῖς ἀκάνθαις ὑπανακύπτει· τάχα γε καὶ ὑπὸ τῆς ἕξεως ἀκανθώδης γεγένηται καὶ αὐτός· ὡς ἦν ἄμεινον, εἰ παρὰ τοῦ πυρὸς ἐλθόντος βαλεῖν ἐπὶ γῆς ἀναφθέντες, εὐθὺς τὰς ἀκάνθας τέως ἀπετεφρώσαμεν· εἰ παρὰ τοῦ μάχαιραν ἐλθόντος βαλεῖν προθελύμνως ταῦτα ἐτέμνομεν. Καὶ καθαρὰ μὲν ἡ γῆ, καθαρὸν δὲ τὸ σπέρμα, καὶ οἱ φύλακες γρήγοροι, καὶ χρυσοῦν τὸ θέρος, καὶ ὁ θεριστὴς εὐθηνούμενος· ὡς νῦν γε οὐχ ὅτι ἑκαστοτεύειν ἂν αἰτησαίμην τῇ ἐνεργείᾳ τῆς ἀρετῆς μέχρι τοῦ παντὸς ἐπεκτείνεσθαι· οὐδ' εἰς ἑξηκοντάδα προκόπτειν τὸ ὅλως ἐργάσασθαι· ἱκανῶς δ' ἂν εἶχον κἂν τοῖς τριάκοντα, εἰ τοῖς φυσικοῖς ὅροις τὸ ἐνδον γεώργιον παρεμέτρει τὸ ἐνεργές. Ἀλλ' ἐγὼ δέδοικα, μή ποτε οὐδὲ τὴν χεῖρα θερίζων πληρώσαιμι, μηδὲ τὸν κόλπον ὁ δραγματιζόμενος· ἴσθι ὀπισθιαίτερος, καίτοι γε ἦν ἂν οὐ πάντη δύσελπις, ὁ δυσκλεὴς ἐγὼ ποιμὴν καὶ γεωργὸς οὐκ εὐδαίμων· ἀλλ' ὡς ἐπὶ δωμάτων γοῦν ἐκαρπίζομεν μικρὰ, τοὺς ὑπεραναβάντας ὀλίγον τὴν παμμητέρα πλάνην, καὶ τὸν λόγον θερισαμένους ὡς ἐφικτὸν, εἰ μὴ καὶ τούτοις ἦσαν πάλιν οἱ τοῦ ἀέρος ὄρνεις ἐπίβουλοι. Οἴμοι, ὅτι ἀκάνθας καὶ τριβόλους βρύει μοι τὸ γεώργιον! τὴν κατάκρισιν τῆς ἀπὸ Θεοῦ διαμαρτίας, ὡς ὀπίσω τῆς κεντρώδους πλάνης τὸν διαμαρτόντα πορεύεσθαι· καὶ πορνεύει μοι τὸ ποίμνιον οὐκ ἐν τῷ ξύλῳ μόνον ὡς γέγραπται[13], ἤδη δὲ καὶ λίθοις πᾶσι καὶ ζύδασι· καὶ προσκυνοῦσι μὲν οὐ γλυπτοῖς, δαιμονίοις δέ τισιν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς.

κδ'. Χριστιανοὶ δὲ μόνον ὀνόματι Ἀλανοί· εἰ δέ πού τις καὶ μερὶς Ἰακὼβ, ὁ ἐχθρὸς ἐνέσπειρε τὰ ζιζάνια· εἰ γὰρ καὶ πρὸς τῷ γήρᾳ τέως οὖν ἡ Σάρρα γεγέννηκε· πονηρεύεται δὲ κατὰ τοῦ Ἰσαὰκ Ἰσμαήλ· καὶ τίς Ἀβραὰμ, ἵνα τὴν δούλην Ἄγαρ, καὶ τοῦ τῆς πλάνης ἀνελεύθερον σκότους, τῆς συνοικίας ἀπώσαιτο; Ἔστι τις ὀλίγη παρεμβολὴ καὶ ἐμοὶ, ἣν Θεὸς ἐξάγει τοῦ νοητοῦ Φαραώ· καὶ διεξάγω ταῦτα ἐγὼ κατὰ Μωσῆν μὲν οὐκέτι, πλὴν ὅμως· ἀλλ' οἱ Αἰγύπτιοι τριστάται καταδρομοῦσιν, ἡ τῷ θυμῷ φονῶσα ψυχὴ, καὶ τὸ πρὸς τὰ χαμαίζηλα λίγνον, ὃ πείθει τοῖς ἀλλοφύλοις συγχραίνεσθαι· καὶ τὸ τοῦ λοξοῦ περίτρεπτον περί τινας ἀτόπους ὀξὰς οὐκ ἀντιτεῖνον ὠδί· διὰ πολλά. Καὶ ποῦ στῦλος νεφέλης ἐνταῦθα τὸ διεστάναι διδούς; ἢ πῶς; ἂν τῶν ἐθνῶν διέστη ἡ θάλασσα; Οἴμοι ὅτι ποιμαίνειν μὲν φῶς ἔλας πεπίστευμαι ἀναβαινούσας· ἀπὸ λουτροῦ τοῦ βαπτίσματος! ποιμαίνει δὲ μᾶλλον τῆς ἀπιστίας ὁ θάνατος· στόματι μὲν γὰρ ὁμολογοῦσιν, ἀκνῶ δὲ λέγειν εἰς σωτηρίαν· ὅτι μὴ καὶ εἰς δικαιοσύνην πρῶτον τῇ καρδίᾳ πιστεύουσιν. Ὅμοιόν τι, Ἀπόλωλεν εὐλαβὴς ἀπὸ τῆς ἐμῆς ταύτης γῆς· καὶ οὐκ ἔστι μοι ἀνάπαυσις αὕτη.

κε'. Ἆρα ἀναστὰς πορεύσομαι; Δέδια περὶ τῇ

accidit, quod in ipsa seminatione vitium gliscit. Tum et reliquæ congruunt parabolæ partes: in spinis fit seminatio quæ quidem olim evulsæ sunt; at fidei verbum alicubi prorsus suffocatur: interdum etiam cum ipsis spinis nascitur: item fortasse affectione quadam fit et ipsum spinosum. Melius certo foret, si ab eo qui ignem venit mittere in terram inflammati, statim spinas combureremus: si ope ejus, qui gladium pariter venit mittere in terram, funditus hæc excideremus. Et quidem pura terra, purum semen, custodes vigiles, aurea messis, messor robustus. Ut tamen nunc res se habent, haud equidem ad centuplicem usque fructum postulem virtutis viribus extendi; neque ad sexagesimum optem provehi, sed satis habeam, si quatenus physicis regulis licet, tricesimum fructum opera exæquet. Imo ego vereor, ne forte manum, quidem metens impleam, neque sinum qui manipulos colligo. Sim sane tardior post alios, quanquam non omnino desperans, infelix ego pastor non beatus. Quippe qui super tecta serentes parum fructus effecimus, nempe illos lucrando qui matrem omnium malorum hæresim vitaverunt, et verbum pro viribus messuerunt: nisi forte et his pariter insidiati sunt aeris aves. Heu mihi, quia spinas et tribulos campus germinat! damnationem scilicet ob recessum a Deo, dum spinosum errorem vagus grex sectatur; dum fornicatur non in ligno solum, uti scriptum est[13], verum etiam in lapidibus cunctis et aquis; dum non sculptilia adorant, sed quosdam dæmones in locis excelsis.

24. Christiani nomine tenus sunt Alani. Quod si alicubi est pars Jacob aliqua, inimicus homo zizania superseminavit. Nam etsi in senectute, Sara tamen peperit; sed insectatur Isaacum Ismael. Et quis est Abraham qui famulam Agar, et hæreseos serviles tenebras, domo procul ablegeret? Est mihi quoque pusillus exercitus, quem Deus ab intellectuali Pharaone eripit. Hunc ego ducto, non quidem ut alter Moyses, sed tamen ducto. Sed Ægyptii tribuni persequuntur, nempe animus furens cædi inhians, et terrenarum rerum cupiditas; quæ suadent ut cum alienigenis commaculentur; denique obliquæ mentis volubilitas ad absurdas quasdam opiniones, minime ut plerumque fit renitens. Et ubinam est nebulæ columna, quæ separationem præstet? vel quomodo gentium recessit mare? Heu mihi, cui pascere greges commissum est de baptismatis lavacro ascendentes! Pascit autem hos potius infidelitatis mors. Ore quidem, ægre dico, confitentur ad salutem; neque tamen antea credunt corde ad justitiam. Simile est illud: Periit religiosus ab hac terra mea; neque hæc mihi stationis requies est.

25. Num ergo surgens abibo? Vereor ne forte

[13] Jerem. III, 9.

hoc malum participem. Num enim sum ego Abdias? Hic quidem cum Achaabo famularetur, genua tamen Baali non flexit [11]. Metuo etiam pusillæ justorum sorti; nam virga impiorum commovetur. Quid faciam? Ubi Jesu flagellum, ut Patris domus purgetur? Odi ecclesiam malignantium: sed in hanc projectus fui, qui sacerdotium temere assumere ausus sum: « Nonne odientes te, Domine, oderam et super inimicos tuos tabescebam? » Cur maledictioni illi audacter me objeci? Cœlum æneum reputatus ego sum, terra ferrea neque arata neque sata hæreditas mea. Quisnam Paulus rursus hos parturiat, donec formetur in eis Christus? Nothi adhuc et non filii, quia fascinavit eos Satanas, ne quis veritati forte credat, atque ut sint demum eps infidelitatis filii. Iram timeo, revera enim sunt vasa iræ ad perditionem formata. Heu! ferarum dentes video, cum furore rapientium super terram! Nam meorum insignia veluti sunt, homicidia in primis, et alia mortium genera. Heu Dathan atque Abiron mihi inhiant: et quis adest Aaron, ut Deus miracula edat? Sacerdotii dignitas conculcata est, et quis adest Samuel, ut Deus injuriam ceu sibimet illatam reputet? « Invocabant enim illi Dominum, et ipse exaudiebat eos: in columna nubis loquebatur eis. » Nempe ego sacrorum testimoniorum custodiam serio observo. Fortasse aliquis calvitiem quoque irridet, si forte pileo me exuam, ut cum fide haud velata sacro munere fungar. Quis aderit Elisæus ut culpam ultio mox subsequatur? Eliæ discipulum audacter me dicam: sed non idcirco Elisæus sum. Et gratiam quidem suscepi, sed non idcirco extra caducarum rerum impetum sum, neque in pacem extra omnem animi perturbationem ingressus sum. Et quid mirum, si rursus Moyses dux sit, et nihilominus itinerantium membra in deserto ceciderint? Nam ex vocatis pauci sunt electi.

A τοῦ κακοῦ μεταλήψει· μὴ γὰρ ἐγὼ Ἀβδιοῦ; Ὑπηρετήσας δὲ ἄρα ἐκεῖνος τῷ Ἀχαάβ, γόνυ τῇ Βαὰλ οὐκ ἔκαμψε. Δέδια [11] καὶ περὶ τῷ μικρῷ τῶν δικαίων κλήρῳ· ἡ ῥάβδος γὰρ τῶν ἁμαρτωλῶν ἐπισείεται. Τίς ἐγὼ γένωμαι; Ποῦ τὸ φραγγέλιον Ἰησοῦ, ἵνα ὁ οἶκος τοῦ Πατρὸς ἐκκαθαίροιτο; Ἐμίσησα ἐκκλησίαν πονηρευομένων· ἀλλ' εἰς ταύτην ἀπέρριμμαι, ὅτι προπετῶς ἱερωσύνην ἐθάρρησα. « Οὐχὶ τοὺς μισοῦντάς σε, Κύριε, ἐμίσησα, καὶ ἐπὶ τοῖς ἐχθροῖς σου ἐξετηκόμην; » Ἵνα τί τὰ τῆς ἀρᾶς ἐκείνης ἐθάρρησα; Καὶ χαλκοῦς μὲν οὐρανὸς ἐνομίσθην ἐγὼ, σιδηρᾶ δὲ γῆ, καὶ ἄσπαρτος καὶ ἀνήροτος ἡ κληρονομία μου. Ὦ τίς Παῦλος καὶ πάλιν ὠδινέτω τούτους, ἄχρις οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν αὐτοῖς; Νόθοι δὲ ἄρτι καὶ οὐχ υἱοί, ὅτι ἐβάσκηνεν αὐτοὺς B ὁ Σατανᾶς, ἵνα μὴ, τῇ ἀληθείᾳ εἰ καὶ πείθωνται, καὶ ἔσπον τῆς ἀπειθείας υἱοί. Καὶ δέδοικα τὴν ὀργὴν ὀντως· ὡς γὰρ σκεύη ὀργῆς κατηρτισμένα εἰσὶν εἰς ἀπώλειαν. Οἴμοι! ὅτι θηρίων ὀδόντας ὁρῶ μετὰ θυμοῦ συρόντων ἐπὶ τῆς γῆς· τὰ γὰρ ἐπίσημα τῶν ἐμῶν φόνος τὸ πρῶτον, καὶ ἄλλων ἔθνεα κηρῶν. Οἴμοι, ὅτι Δαθὰν καὶ Ἀβειρὼν με περικεχήνασι· καὶ τίς Ἀαρὼν ἵνα τερατουργοῖη Θεός; Καὶ τὸ τῆς ἱερωσύνης κατεξουθένηται· καὶ τίς Σαμουὴλ, ἵνα τὸ γεγονὸς εἰς ἑαυτὸν Θεὸς ἀναδέξοιτο; « Ἐπεκαλοῦντο γὰρ ἐκεῖνοι τὸν Κύριον, καὶ αὐτὸς εἰσήκουσεν αὐτῶν· ἐν στύλῳ νεφέλης ἐλάλει πρὸς αὐτούς. » Ἆρ' οὖν ἐγὼ τῶν μαρτυρίων τὴν φυλακὴν ἐθέμην περὶ σπουδῇ. Τάχα τις καθυβρίζεται καὶ τῆς φαλάκρας, εἰ τῶν καλυμμάτων ἀποχυμνοῖτο, ἵν' ἀκαλυφεῖ C τῇ πίστει ἱερατεύοι. Καὶ τίς Ἐλισσαῖος, ἵν' ἡ δίκη πρέποιτο; Ἠλιοῦ μὲν γὰρ θαῤῥήσω λέγειν ὡς μεμαθήτευμαι· ἀλλ' οὐκ ἐντεῦθεν Ἐλισσαῖος ἐγώ, καὶ χάριν μὲν ἐδεξάμην, ἀλλ' οὐ ταύτῃ καὶ τὴν τῶν ῥεόντων παρῆλθον φοράν· οὐδ' εἰς τὴν εἰρήνης εἰσῆλθον ἀπάθειαν. Καὶ τί καινὸν, εἰ καὶ πάλιν Μωσῆς ὁδηγεῖ, τῶν ὁδηγουμένων δὲ τὰ κῶλα ἐν τῇ ἐρήμῳ κατέπεσον; Τῶν γὰρ κλητῶν ὀλίγοι οἱ ἐκλεκτοί.

26. Sed quousque in his dilatabo orationem, et non illum potius scopum attingam? nempe ut rogem pastorem meum, et fratres simul deprecer. Utique ex ventre inferi audient clamorem meum. Eleva ad Deum oculos, o pater: sanctas extende manus, unde mihi sacerdotii gratiam postulasti. Pete nunc ut cursum consummem, fidem servem, prævaricantes doceam vias Domini, irreligiosos convertam: si quando hæc nobis Dominus beneficia addat. Ferte in hoc opem patri vos quoque amantissimi fratres: communi ac principi pastori commendate me, qui regi potius quam regere indigeo. Fortasse recordabitur mirabilium suorum is qui parvulos custodit: fortasse memoriam faciet operum suorum, qui terram inaquosam in aquarum scaturiginem mutat. Nam si exsiccat fluvios Ethan, et terram fructiferam ponit in salsuginem, idem nihilominus dat mel sugere de petra,

κς'. Ἀλλὰ μέχρι τίνος τούτοις ἐμπλατυνθήσομαι, καὶ οὐκ ἐκείνου μᾶλλον γίνομαι τοῦ σκοποῦ; αἰτήσομαι τὸν ἐμὸν ποιμένα, δυσωπήσω τοὺς ἀδελφούς. Ἆρα ἐκ κοιλίας ᾅδου κραυγῆς μου ἀκούσονται. Ἆρον πρὸς Θεὸν ὀφθαλμούς, ὦ πάτερ· ἔκτεινον ὁσίας χεῖρας, ὅθεν ἡμῖν τὴν χάριν ᾔτησω· καὶ τὸν δρόμον ἐκτελέσαι νῦν αἴτησαι, τὴν πίστιν τηρῆσαι, διδάξαι ἀνόμους ὁδοὺς Κυρίου, ἀσεβεῖς ἐπιστρέψαι· εἴ ποτε προσθείη Κύριος ἐφ' ἡμᾶς. Συμπονήσατε τῷ πατρὶ καὶ ὑμεῖς, ἀδελφοὶ καὶ φιλάδελφοι· παράθεσθέ με τῷ κοινῷ καὶ πρώτῳ ποιμένι τὸν ποιμαίνεσθαι μᾶλλον ἢ ποιμαίνειν δεόμενον. Ἴσως μνησθήσεται τῶν θαυμασίων αὐτοῦ ὁ φυλάσσων τὰ νήπια· ἴσως μνείαν τῶν ἔργων αὐτοῦ ποιήσεται ὁ γῆν ἄνυδρον εἰς διεξόδους ὑδάτων μεταποιῶν. Εἰ γὰρ καὶ ξηραίνει ποταμοὺς Ἤθὰν, καὶ γῆν καρποφόρον εἰς ἅλμην τίθησιν, ἀλλὰ καὶ μέλι θηλάζειν ἐκ πέτρας δίδωσι, καὶ ἐκ στερεᾶς πέτρας ἔλαιον· τίς οἶδεν εἰ ἀντὶ κνίδης καὶ D

[11] III Reg. XVIII, 3.

στοιβῆς μυρσίνη καὶ κυπάριττος ἀναθήσεται; μόνον εἰ ὁ ξηρὰ συναρμολογῶν ὀστᾶ καὶ ζωὴν ἐμπνέων καὶ ἐν ἡμῖν δοξασθήσεται. Τοῦτο παρ' ὑμῶν ἐμὸν αἴτημα· τοῦτο μετὰ δακρύων αἰτούμενος, οὐδ' ἂν ἀποκάμω. Δότε μοι τὴν χάριν ταύτην, χαρίσασθέ μοι τὴν αἴτησιν, ὦ σκεῦος ἐκλογῆς, ὦ στόμα Θεοῦ, ὦ πρωτεύων ἐν πᾶσι μετὰ τὸν πρῶτον· ὦ λαμπτῆρσιν ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντες.

A et de lapide duro oleum. Quis scit, an pro urtica et herba inutili, myrtus et cyparissus exsurgat? Modo ille qui arida ossa rursus compingit, vitamque inspirat, in nobis quoque glorificetur. Hæc est mea a vobis postulatio: ita cum lacrymis deprecari non desinam. Date mihi hanc gratiam, petitioni huic annuite, o vas electionis, o Dei os, o prime omnium post primum, o luminaribus mundi verbum vitæ præbentes.

Diximus supra Theodorum sub patriarcha Germano II claruisse; quo videlicet tempore Constantinopolis, pulsis Græcis, in Latinorum potestate erat. Reapse Theodorum in primo adhuc inedito opusculo, quod ad fratrem natu minorem scripsit, ait f. 1 : Ἐάλω μὲν ἡ πατρὶς, ἀλλ' ἀνδρὶ σοφῷ πᾶς τόπος Ἑλλάς: *Et f.* 2 : Τῆς πατρίδος ἡμεῖς ὑπὸ δυσημερίας ἀπογενόμενοι, ὁ μὲν πατὴρ ἤδη πρίσβυς ἦν, καὶ πρεσβυτέρα μήτηρ, ἀντιλαμβανομένη καὶ αὐτὴ βίου τελεωτέρου, ἐφ' οὗπερ ἐν ἐπισκόποις ἐκεῖνος. *Nimirum patre nostri Theodori creato episcopo, uxor religiosam vitam sectata est. Adhuc Theodorus de patre suo:* Σχολάσας δέ τι καὶ τῆς ἐπισκοπῆς παροικίας, ἐπειδὴ αὖτη περὶ Σαυρομάτος καὶ Σκύθας ἦν· *Revera in Alanico n.* 9 *indicium est, Theodori patrem in borealibus illis regionibus episcopatum gessisse : quare et verba* εἰς τὰ οἰκεῖα *non tam patriam fortasse quam diœcesim denotant. Illic etiam complura Theodorus dicit de suis litterarum studiis, quarum minori fratri magister fuit, et de libris etiam poeticis lectis loquitur, nec non de compositis. Et quidem dum in barbaricis regionibus versaretur,* ἐν τοῖς βαρβαρικοῖς ἤδη βιούντων ἡμῶν, οὕτω τῆς ἀνάγκης κατεπειγούσης. *Interim vero ait se ad insulas fuisse vocatum :* Ἡ χάρις εἰς ἐπισκοπὴν ἐκκαλεῖ ἐθνῶν.

ANNO DOMINI MCC... (?)

THEODORUS ANDIDENSIS

(Ang. Mai Biblioth. nova PP. tom. VI, p. 343.)

—

Postremum hunc reservaveram Theodorum Andidensem, quia verebar, ut huic forte capiendo tomus sufficeret. Nunc moræ longioris impatiens, tot Theodororum agmen hoc Andidensi concludam : cujus brevem oppido ac prope nullam biographicam notitiam tradidit Allatius in diatriba de Theodoris n. XCVII. In libro autem Contra Creygtonum p. 519, ubi locum ejus recitat, *auctorem* dicit *non recentem, sed satis antiquum.* Hæc tantum Allatius. At Lequinius in *Or. Ch.* t. I, col. 1030, nomen hoc, apud Allatium *De consensu* lib. III, cap. 15, a se lectum, ponit inter episcopos Andidorum, quæ fuit urbs secundæ Pamphyliæ; neque tamen ætatem ejus definit. Dicit insuper scribendum esse Σανδίδων, ut est in notitiis episcopatuum, pro Ἀνδίδων; quod haud recte opinari videtur Lequinius; etenim in tribus hujus operis codicibus Vaticanis, constanter Ἀνδίδων scribitur. Quin adeo Basilium quoque Phytiæ episcopum (in Phrygia Salutari) cui suam hanc lucubrationem Theodorus mittit, ignorat prorsus Lequinius in Phytiæ episcopologio, *Or. Ch.* t. I, col. 844. Quamobrem ne ex Basilii quidem utpote ignota ætate lumen ad Theodori sæculum cognoscendum accedit. Sane Theodorus noster n. 5 ad magni Basilii tractatum quemdam liturgicum provocat; sed quia id scriptum non magno Basilio, sed Germano (primove an secundo?) Byzantino patriarchæ bibliographi tribuunt; hinc saltem appareret Theodorum nostrum prædicto certe opere esse recentiorem. Verumtamen, quia putatum Germani opus valde fuit interpolatum, jam nescimus quid Basilii, quid Germani, quid aliorum antiquorum aut paulo recentiorum in eo cinno supersit : ideoque ad ferendum de Theodori ætate judicium parum ea libri nominatio prodest. Igitur in sola adhuc Allatii affirmatione acquiescendum est, quod haud recens auctor sed satis antiquus sit hic Theodorus. Ne autem diu de ipso opere loquar, cujus dignitas et utilitas per se ipsa legentibus innotescet, dicam tantum me id reperisse in tribus bibliothecæ Vaticanæ codicibus, nempe 1. in 856, bombycino, sæculi ferme duodecimi. 2. in 430, chartaceo, sed bonæ nitidæque scripturæ, cujus textus ab illo prioris codicis in paucis differt, 3. in codice 632, item chartaceo, sed antiquiore; in quo quidem omittitur exordium, ut infra suo loco dicam, verumtamen in textu permultæ sunt additiones ac varietates. Primum codicem ac tertium viderat Allatius (nam de secundo silet), laudatosque ab eo locos in-

fra nos adnotabimus. Titulus autem operis ille est, quem nos typis imprimimus : nisi quod mendose in secundo codice *Nicolaus* scribitur pro *Theodoro*, librarii nimirum ἀβλεψίᾳ, qui tunc fortasse de Nicolao Cabasila cogitabat, cujus liturgicus commentarius jamdiu editus subsequitur in codice post illum Theodori.

Parergon de alia sacræ missæ expositione, et de canone 44 Nicæno.

Stephanus Aldoensis, anno 1670 factus patriarcha Antiochenus Maronitarum, et anno 1705 vita defunctus, ut tradit Assemanus in Catalogo codicum *Or. Vat.* t. III, p. 503, complura ingenii atque industriæ suæ monumenta reliquit, nempe Annales orientales ; de origine Maronitarum ; horum vindicias ; item de metro carminum ; nec non Orationale juxta ritum Maronitarum, ut videre est in nostro prædicti Catalogi supplemento Script. vet. t. V, codd. Syr. 392, 393, 394, 395, 396, 397, 411, 444. Quod vero ad rem præsentem attinet, in carsciunico apud nos codice 400 continetur ejusdem Aldoensis magnum opus de sacrificio missæ, duobus tomis comprehensum, quorum tamen primus deest. Sed ecce, fortunæ beneficio, desideratus hic carsciunicus tomus, suppletur ab ejusdem interpretatione Latina, quæ in codice Vaticano 7410 conservatur. Reapse cum totum opus in decem partes (seu candelabra, ut Orientales malunt dicere) distribuatur, sex quidem priores partes in Latino continentur, quatuor vero postremæ in carsciunico : quo fit ut ab utroque conjunctim codice liturgicum hoc Aldoensis opus nobis totum suppeditetur. Quisnam vero fuerit Latinus interpres, codex non docet ; sed suspicari licet de Petro Benedicto illo S. Ephræmii notissimo interprete. Namque Naironus apud Assemanum, loco supradicto, affirmabat Romæ se quædam Aldoensis exemplaria accepisse a Petro Benedicto Maronita commodata. Et nos quidem ab Aldoensis opere typis tradendo, moles ipsa deterret ; nihil tamen vetat, quo minus hujus tenuem saltem imaginem delineemus.

Etenim operis partium decem, ut diximus, in plures unaquæque tractatus subdividitur, hique rursus in sectiones, tantaque est argumenti abundantia, et tam copiosa tractatio, ut nihil hac super re indictum relinquatur. I. Pars de missa fere generatim, id est de ejus nominibus, definitione, partibus, etc. II. De loco conveniente celebrandæ missæ, id est de ecclesiis, earumque partibus, altaribus, supellectile, etc. III. De sacerdote missæ ministro, et de sacerdotii gradibus, officiis, etc. IV. De præparatione sacerdotum ad missam, vestibus, etc. V. Singillatim de missæ partibus. VI. Adhuc de reliquis missæ partibus. Hactenus codex Latinus. In carsciunico autem, parte VII. Prosecutio est ordinis missæ, scilicet, de pace danda, et de altaris velamine, nec non apertione mysteriorum. VIII. De consecratione sacramenti, quod est secundum missæ segmentum. IX. De signaculo crucis super calicem, de Oratione Dominica, et sacramenti elevatione. X. De fractione specierum panis, et aspersione sacratissimi sanguinis super illas, et de sacramenti distributione fidelibus.

Jam vero in tractatu tam ubere, multa esse bona et utilia, et quandoque etiam peregrina, quis dubitet? Imprimis testimonia clarissima de Christi corpore in Eucharistia præsente, et quod Christi ipsius institutoris verbis fiat consecratio. Item de Petri et Romani pontificis primatu, quem summis viribus propugnat, et ad universam Ecclesiam, prout in Florentino œcumenico definitum est, extendit. (Par erga Petri successorem profitetur obsequium etiam auctor libri ms. quem præ manibus habeo cærimoniarum Ecclesiæ Maroniticæ, ubi in prologo dicitur Deus fundasse Ecclesiam ac stabilivisse supra petram fidei Petri). Deinde de patriarchatu Antiocheno agit Aldoensis ; de SS. imaginum veneratione ; de vestibus atque ornatibus pontificalibus, etc. Postremo copiose disseritur de trisagio, cujus etiam celebre additamentum *qui crucifixus est pro nobis*, in Ecclesiis Orientalibus vulgo usurpatum, Aldoensis tuetur ; non ad Trinitatem tamen relatum, sed ad Filium ; imo non additamentum tantummodo, sed trisagium totum, ad solum Filium ab Orientalibus referri narrat ; secus vero a Græcis et Occidentalibus, omisso semper additamento, id ad solam Trinitatem referri solere : qua distinctione adhibita, pacem Ecclesiarum circa hanc controversiam conciliari posse judicat. Interim pro illa ultima particula profert testimonia 1. Ephræmii, patriarchæ Antiocheni. 2. Joannis Maronis item patriarchæ Antiocheni. 3. Dionysii Barsalibi, Amidensis episcopi ; 4. concilii Armeniorum Tarsensis. 5 librorum liturgicorum. Concedit tamen Petrum Fullonem sensu hæretico illam clausulam usurpasse ; atque hinc ortum totum ejus rei odium et disceptationem. Hæc de patriarcha Maronitarum. Alium vero æque ingentem commentarium liturgicum Nersetis Lamprunensis, Armeniorum sæculo duodecimo episcopi, Latinæ item Ecclesiæ reverentissimi, alio nos tempore fortasse exponemus.

Notissimus est canon 44 Nicænus Arabicus, cujus clausulam de Romani pontificis auctoritate supra omnes etiam patriarchas, ponam accurate translatam ex Arabico textu, quem recitat Coptus Ben-Assali, sæculi XII Monophysita auctor, in codice Arabico Vaticano 151, ubi ejus tractatus canonicus legitur. Is ergo in parte I, cap. 4, postquam dixit, primum, imo et caput, patriarcharum esse Romanum, diserte scribit : « Sicut patriarcha imperio et auctoritate erga sibi subjectos præditus est, ita Romæ Dominus

auctoritate erga omnes patriarchas pollet : quoniam ipse primus est, tanquam Petrus ; quatenus hic videlicet auctoritate super omnes Christianitatis præsules fruebatur, et erga multitudinem, ex qua illa conflatur : utpote Christi Domini nostri successor, populo ejus Ecclesiisque præpositus. » (Et sic Leo noster magnus, serm. IV, 2 : « Petrus cunctis Ecclesiæ Patribus præpositus. » Et Joan. Cæsariensis in inedito opere de conc. Chalc. dicit ipsum Leonem caput episcoporum). Quo canone post Coptum Ben-Assali usus est etiam Naironus Maronita in *Evoplia*, p. 276 et 295. Præter illa quæ de primatu Romano disputavit alter clarus Maronita, Abrahamus Ecchellensis, in tractatu *De origine nominis papæ*. Addesis quæ S. Anselmus Lucensis amplissime de hac re scribit lib. I et II in sua collectione canonica, cujus nos titulos edidimus. Adde item duo nova testimonia in nostris Augustini sermonibus Vaticanis LII, 1, et CXX, 13. Denique Casin. Parisiensis sermo XXIII, qui a nobis item in cod. Vat. Ottob. 977, f. 282, legebatur, ita concluditur. « Communicet Petro, qui vult partem habere cum Christo. »

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΝΔΙΔΩΝ

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ ΚΕΦΑΛΑΙΩΔΗΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΓΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΥΜΒΟΛΩΝ ΚΑΙ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

Πονηθεῖσα

ἐκ προτροπῆς καὶ ἀξιώσεως τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Φυτείας Βασιλείου.

THEODORI EPISCOPI ANDIDORUM

BREVIS COMMENTATIO

DE DIVINÆ LITURGIÆ SYMBOLIS AC MYSTERIIS

Composita

hortante ac postulante Deo charissimo episcopo Phytiæ Basilio.

α'. Πολλοὶ τῶν ἱερᾶσθαι ἠξιωμένων ἴσασι μὲν καὶ ὁμολογοῦσι τὰ ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τελούμενα τύπον εἶναι τοῦ Σωτηρίου πάθους καὶ τῆς ταφῆς καὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν· ὅτι δὲ καὶ πάσης τῆς αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς σωτηριώδους ἐπιδημίας τε καὶ οἰκονομίας σημαίνουσι τὰ παρηκολουθηκότα γνωρίσματα, ἀπ' αὐτῆς ἀρχῆς τῆς συλλήψεως τούτου, γεννήσεώς τε καὶ ἀναγωγῆς τῆς τριακονταετοῦς· πρὸς δὲ καὶ τῆς τοῦ Προδρόμου αὐτοῦ λειτουργίας, καὶ τῆς ἐν τῷ βαπτίσματι αὐτοῦ ἀναδείξεως· ναὶ μὴν καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ἐκλογῆς, καὶ τοῦ τῶν θαυμασίων τριετοῦς χρόνου, ἐξ ὧν ὁ φθόνος [*al. cod.* φόνος] καὶ ὁ σταυρὸς κατεσκεύαστο, οὐκ οἶδ' ὅπως εἰπεῖν, ὡς οἶμαι, ἀγνοοῦσι. Καίτοι γε οὐδὲ σῶμα καλοῖτ' ἄν ποτε τὸ μόνην κεφαλὴν ἔχον, ποδῶν δὲ καὶ χειρῶν καὶ τῶν ἄλλων μελῶν ἀπεστερημένον. Ὅτι δὲ σῶμα τέλειον τὸ θυόμενον, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· « Λάβετε, φάγετε· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου. » Ἀλλ' οὐδὲ βίου καὶ πολιτείας εἰκὼν ἡ λογικὴ ἱστορία παρά τινος ὑπογράφοιτο, εἰ μὴ τὰ ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ γεννήσει παρηκολουθηκότα, καὶ τὰ ἐν μέσῳ γεγονότα, καὶ ἐν τῷ τέλει συμβεβηκότα, ἐνσημανθῶσιν. Εἰ οὖν περὶ ἀνθρώπων γενόμενα οὕτω συμπλέκονται, ὡς εἶναι πάντη συμπεπλεγμένα καὶ ἀνιστόρητα, πῶς ἂν τὰ περὶ

1. Multi qui sacerdotii officio funguntur, sciunt equidem et confitentur, ea quæ in divina liturgia fiunt, figuram esse Salvatoris passionis, et sepulturæ ac resurrectionis Salvatoris Christi Dei nostri. Quod autem ejusdem quoque salutaris adventus et incarnationis præ se ferant consequentem notitiam, jam inde ab initio, conceptionis ejus, et nativitatis, actæque per triginta annos vitæ ; nec non et ipsius Præcursoris, et Christi in baptismate manifestationis ; præterea et electionis apostolorum, et triennalis patratorum miraculorum temporis, quæ ipsi invidiæ et crucis causa exstiterunt ; id, inquam, haud scio cur isti, ut puto, ignorent. Atqui ne corpus quidem illud appellabitur quod caput tantummodo habens, pedibus ac manibus aliisque membris careat. Sane quod corpus perfectum sit, quod immolatur, audi Christum ipsum dicentem : « Accipite, manducate, hoc est corpus meum [1]. » Sed nec actæ vitæ imago probabilis a quoquam describetur, nisi ab initio res quæ nativitatem comitatæ sunt, et quæ in medio cursu evenerunt, et quæ in fine contigerunt, adnotentur. Si ergo res humanæ ita connectuntur ut sint plane inter se copulatæ atque involutæ, quis ea, quæ divinus Spiritus figurat ac repræsentat, tam im-

[1] Matth. XXVI, 27.

perfectam imaginem habere dicat? Ergo ne hujus quidem vivifici corporis per omnia similis imago, manca ullatenus comperietur, neque ullo membro destituetur. Verumtamen quia adoperata sunt divini Spiritus oracula, et quia sub brevibus sæpe verbis atque figuris, multæ sensuum difficilesque intellectu divitiæ comprehenduntur; id, inquam, nostræ ætatis hominibus purgatam mentem minime habentibus, offundit nebulas, et imperfecta esse quæ sunt perfecta suadet.

2. Quod autem prolata hæc indubia veritate verba, maximis demonstrationibus firmissime fulciantur, inde fit exploratum, quia graphica sacrorum evangelistarum historia, tanquam ab ipso Christo Deo nostro inspirata, sic jam inde ab ejus conceptione, utitur imaginibus vocis et verbi, amici et sponsi, lucernæ et solis, usque ad postremam Christi in cœlos ascensionem, et ejusdem illinc novissimo reditu, non sparsim neque abrupte, sed simul omnia complectitur. Cui rei sapienter mentem intendentes ii, qui primitus pontificali munere digni fuerunt, et qui post eos sancti Patres exstiterunt, usque ad tempora quibus orta sunt magna luminaria, et ecclesiarum Dei ædificatores, Basilius, inquam, et Joannes Chrysostomus, primi pontificis circa ritum hunc mandata, sancto Spiritu deducente, exsecuti sunt. Quænam autem hæc mandata fuerunt? Multa quidem et alia, sed præcipue quæ ad purgationem nostram et quasi reditum in vitam pertinent: « Accipite, manducate, ait, hoc est corpus meum. » Nihil enim vetat, quominus denuo necessaria hæc verba repetamus. Et paulo post: « Hoc facite in meam commemorationem. » Igitur tantopere cordi fuit his beatis comemorationem Christi facere, ut et corpus per divina symbola incolume perfectumque conficerent, mente atque anima præditum, injecto in massam fermento, et substantialiter deitate plenum; adeo ut qui digne participent, sanctificatione et gratia donentur, magnarumque passionum medelam consequantur.

3. Sed enim tertia quoque accedit prædictarum rerum confirmatio, quæ cum sacra liturgia ecclesiis Dei præclare pieque tradita est. Quænam vero hæc? Sacrarum nimirum imaginum ope colorum exhibitio. In his enim incarnationis Christi Dei nostri mysteria omnia a religiosis hominibus cernuntur exposita, ab archangeli Gabrielis ad virginem adventu usque ad Domini in cœlos assumptionem ac novissimum reditum. Habes et alium

A τοῦ θείου Πνεύματος τυπούμενα καὶ εἰσηγούμενα οὕτως ἐλλιπῆ τὴν εἰκόνα φαίη τις ἂν δέξασθαι; Οὐκοῦν οὐδὲ ἡ τοῦ ζωαρχικοῦ τούτου καὶ θείου σώματος ἀπαράλλακτος εἰκὼν ἐλλιπὴς ὅλως εὑρεθήσεται, εἴ τῶν μελῶν τι φέρει περιῃρημένον· ἀλλ' ἐν τῷ εἶναι συγκεκαλυμμένα τὰ τοῦ θείου Πνεύματος λόγια, καὶ ἐν βραχέσι πολλάκις ῥήμασι καὶ τύποις πολὺν περιέχεσθαι νοημάτων πλοῦτον καὶ δυσθεώρητον, τοῦτο τοῖς κατ' ἐμὲ τῶν νοῦν μὴ καθαραμένοις γνόφος καθίσταται, καὶ ἀτελῆ εἶναι τὰ τέλεια ὑποτίθησιν.

β'. Ὅτι δὲ τὰ προδεδιλημένα ταυτὶ ῥήματα ἀληθείᾳ ἀναμφηρίστῳ μεγίστοις στηρίζονται ὑποδείγμασι κραταιότατα, ἐντεῦθέν ἐστι δῆλον· ὁ γὰρ ζωγράφος τῶν θείων εὐαγγελιστῶν λόγος, ὡς ἐξ αὐτοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὑποσημανθείς, οὕτω τὰ ὑ
B τῆς συλλήψεως, τῆς φωνῆς καὶ τοῦ λόγου, τοῦ φίλου καὶ τοῦ νυμφίου, τοῦ λύχνου καὶ τοῦ ἡλίου, ἄχρι τῆς τελευταίας ἀνόδου Χριστοῦ τῆς εἰς οὐρανούς, καὶ τῆς ἐκεῖθεν αὐτοῦ δευτέρας παρουσίας, ἅπαντα ἐξεικόνισεν, οὐ διεσπαρμένως, οὐδ' ἀπερρηγμένως, ἀλλ' ὑφ' ἓν πρὸς πάντα κατηρτισμένος. Ὃ δὴ καὶ νοννεχέστερον προσσχόντες οἱ πρώτως ἀρχιερατικοῦ καταξιωθέντες χαρίσματος, καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς θεῖοι Πατέρες, ἄχρι τῶν χρόνων τῆς γεννήσεως τῶν μεγάλων φωστήρων καὶ τεχνουργῶν τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας, Βασιλείου, φημὶ, καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τὰς ἐν αὐτοῖς ἐντολὰς τοῦ πρώτου ἀρχιερέως Πνεύματι θείῳ ποδηγούμενοι ἀνεπλήρωσαν. Αἵτινες δὲ ἄρα αἱ ἐντολαί; Πολλαὶ μὲν καὶ ἄλλαι.
C ἐξαιρέτως δὲ αἱ πρὸς τὴν ἡμετέραν κάθαρσιν καὶ οἱονεὶ ἀναζώωσιν. « Λάβετε φάγετε, » φησὶ· « τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου· οὐδὲν γὰρ κωλύει καὶ αὖθις τοῖς ἀναγκαίοις τοῦτο ἐπαναλαμβάνειν· καὶ μετ' ὀλίγον· « Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Οὐκοῦν οὕτως ἔσπευσαν οἱ μακάριοι ποιεῖσθαι τὴν ἐκείνου ἀνάμνησιν, ὡς καὶ τὸ σῶμα διὰ τῶν θείων συμβόλων σῶον καὶ ἄρτιον ἀποτελεῖν, ἔννουν καὶ ἔμψυχον, διὰ τῆς ζύμης ἐμβαλλομένης τῷ φυράματι (1), καὶ θειότητος κατ' οὐσίαν πεπληρωμένον· ὥστε τοὺς ἀξίως μεταλαμβάνοντας ἁγιασμοῦ καὶ χάριτος ἀξιοῦσθαι, καὶ μεγάλων παθῶν ἴασιν δέχεσθαι.

γ'. Ἀλλ' ἔστι καὶ τρίτη βεβαίωσις τῶν προτεθειμένων, ἥτις μετὰ τῆς θείας ἱερουργίας ταὶ; τοῦ
D Θεοῦ ἐκκλησίαις καλῶς καὶ θεοφιλῶς παραδέδοται. Τίς δὲ αὕτη; Ἡ τῶν ἱερῶν εἰκόνων διὰ χρωμάτων ἀναστήλωσις (2)· ἐν ταύταις γὰρ τὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἅπαντα μυστήρια τοῖς εὐσεβέσιν ὁρῶνται καθιστορούμενα ἀπ' αὐτῆς τῆς τοῦ ἀρχαγγέλου Γαβριὴλ πρὸς τὴν Παρθένον ἀφίξεως μέχρι καὶ τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναλήψεως,

(1) Hoc dicit secundum constantem Græcorum sententiam ac ritum consecrandi fermentatum; quem ritum non improbat Latina Ecclesia, ita tamen ut a Græcis vicissim azymum nollet damnari, itaque paulo vehementius loquitur S. Petrus Damiani in sua præclara et religiosissima canonis missæ expositione (n. 1.) a nobis edita *Script. vet.*, t. VI: *Panis fermentatus non debet offerri in sacrificium, tum ratione facti, tum ratione mysterii. Græci tamen in suo veterinaces errore de fermento conficiunt.* Verumtamen idem Petrus semet emendat aut explicat in Collectaneis tom. cit. p. 265, cum nostra adnotatione.

(2) Græci prima Quadragesimæ Dominica festum venerationis imaginum celebrant, sub titulo ὀρθοδοξίας, ob eam dogmaticam disciplinam in septimo concilio definitam. De quo festo multæ exstant homiliæ, quas inter memini me legere Michaelis Chrysocephali, et aliam in collectione Agapii monachi Cretensis.

τοῦ Κυρίου, καὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας (3). Ἔχεις καὶ ἄλλον ἀπαράγραπτον μάρτυρα ἐνάγοντά σε πρὸς τὴν τῶν θείων μυστηρίων τοῦ ὅλου σώματος ἕνωσιν καὶ συνάφειαν, τὸν μέγαν φημὶ ἐν θεολόγοις Γρηγόριον, ὃς ἐν τῷ τῶν Χριστοῦ γενεθλίων λόγῳ οὐ μόνον τὰ ἐν τῇ γεννήσει παρηκολουθηκότα, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς ὅλης οἰκονομίας συνέταξε· καὶ αὖθις ἐν τῷ τοῦ Πάσχα καὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ τὰ ἐν τῇ γεννήσει εἰρημένα αὐτῷ, ἀμετάθετα εἴασεν· ὃ δὴ καὶ φανερώτερον ἀποδεικνὺς, τοιοῦτόν φησι τὸ τοῦ γεννηθέντος γενέθλιον, καὶ τοῦ παθόντος ἐντάφιον. Διὰ ταῦτα προηγουμένως μὲν κατὰ τὸν πρόκειρον λόγον καὶ νῦν τοῦτο (4) πᾶς πιστὸς εἰδέναι ὀφείλει ὡς ἡ τῆς θείας ἱερουργίας ἅπασα τελετὴ αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὅλην οἰκονομίαν τῆς περὶ ἡμῶν σωτηριώδους συγκαταβάσεως τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὡς προείρηται, διὰ τῶν ἐν αὐτῇ τελουμένων μυστηρίων συμβολικῶς δηλοῖ (5)· εἰ καὶ χαλεπὸν ἑφ' ἑκάστῳ τῶν παρὰ Κυρίου γεγενημένων, καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίοις εἰς αὐτὸν πεπραγμένων, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἀφαιρῆσαι πρᾶξιν ἐν τοῖς συμβόλοις· πολλάκις γὰρ τὸ ἓν τῶν ἐν τῇ θείᾳ λειτουργίᾳ τελουμένων ἐπὶ δυσὶ καὶ τρισὶ τῶν τότε νοοῦνται καὶ ἀναφέρονται, ὡς προῖὼν ὁ λόγος δείξει σαφέστερον.

δ'. Αὐτίκα γοῦν ἡ θεία καὶ ἱερὰ τράπεζα, καὶ εἰς τὸ ἐστρωμένον ἀνώγεων [*al. cod.* ἀνώγαιον] ἐκλαμβάνεται, καὶ φάτνη κατονομάζεται, καὶ τάφος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἐπικέκληται (6). Ταῦτα δὲ, εὐσεβῶς νοούμενά τε καὶ δεχόμενα, οὐδὲν τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας λυμαίνεται, καὶ μᾶλλον ὅταν ὁ προκείμενος λόγος ζητεῖ τὸ οἰκεῖον καὶ πρόσφορον τῷ καιρῷ· καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὁμοίως. Ὥστε εἴ τις τῶν ἐν τῷ τέλει τῷδε συντάγματι ἐντυγχάνων, εὑρήσει τινὰ ἑτέρως ὀνομασθέντα παρά τινος, καὶ οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐξήγησιν, μηδαμῶς ξενιζέσθω, μόνον εἰ πρὸς εὐσεβείας λόγον καὶ ταῦτα ὁρᾷ· πολλὰ γὰρ καὶ τοῦ τότε καιροῦ τὰ θαυμάσια· καὶ ἴσως τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις ἀποστόλοις, καὶ αὐτοῖς τοῖς θεοφόροις Πατράσιν ἔδοξε τὸ ἓν τῶν νῦν λεγομένων, ὡς εἴρηται, πρὸς πλείονα τῶν τότε ἐναποδίδοσθαι· ἢ καὶ τοῦτο αὐτοῖς ἀναγκαῖον νενόμισται, ὥστε τὰ μείζονα καὶ συνεκτικώτερα τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἐντάξαι τῇ θείᾳ μυσταγωγίᾳ, κατὰ τὴν τῶν θείων εὐαγγελιστῶν παρατήρησιν· τούτων γὰρ ἡ σαφεστέρα πραγματεία τε καὶ σπουδὴ οὐκ ἄλλο τι ἐναργέστερον δείκνυσιν ἀλλ' ἢ τὸ ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς ἀειπαρθένου τε καὶ θεοτόκου συλληφθῆναί τε καὶ γεννηθῆναι τὸν τοῦ προαναρχου Πατρὸς ὁμοούσιον Υἱὸν καὶ Λόγον· εἶτα βαπτισθῆναι μαρτυρούμενον ὑπὸ τοῦ ζωοποιοῦ καὶ ὁμοουσίου αὐτοῦ Πνεύματος· ἔπειτα

sine exceptione testem, qui te ad illam totius corporis in divinis mysteriis unionem et conjunctionem deducit, magnum dico inter theologos Gregorium, qui in sermone de Christi natali, non solum ea quæ nativitatem comitata sunt, verum etiam totius dispensationis res connexuit. Rursusque in sermone de Paschate et resurrectione, ea quæ in natali dixerat, loco suo non commovit. Quod ut apertius significet, talis, inquit, fuit geniti Christi nativitas, talis et ejusdem passi sepultura. Propterea principaliter juxta præsentem tractatum, nunc fidelis omnis scire debet a divinæ liturgiæ universo ritu, illam ipsam totam dispensationem salutaris condescensionis veri Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi, uti dictum est, per ea quæ fiunt in eodem ritu mysteria, symbolice ostendi; quanquam difficile est, circa singula quæ Dominus egit, vel Judæi contra eum gesserunt, unum eumdemque spectare in symbolis actum. Sæpe enim unum aliquid in divina nunc liturgia operatum, de duobus vel tribus tunc temporis actibus intelligitur, ad eosque refertur, sicut in sequentibus fiet clarius.

4. Ecce enim divina et sacra mensa et pro strato cœnaculo accipitur, et præsepe appellatur, et sepulcrum quoque Christi Dei nostri vocitatur. Et tamen hæc pie cogitata et accepta, nullatenus rectæ religionis doctrinam lædunt, tunc præsertim cum propositus sermo temporis propria et accommodata requirit. Et similiter cætera. Quare si quis eorum qui sacra dignitate pollent, hunc meum legens commentarium, forte aliqua abs quovis aliter nominata comperiet, et non secundum nostram expositionem, ne, quæso, miretur, dummodo et ista rectæ religionis doctrinam respiciant. Multa enim illius quoque temporis admiranda fuerunt. Et fortasse sacris divisque apostolis, ipsisque a Deo inspiratis Patribus, quod nunc uno nomine comprehenditur, ut diximus, tunc ad plura referre placuit. Vel etiam hoc necessarium illis visum est nempe ut majora et summaria salutis nostræ documenta in divinam mystagogiam insererent, juxta sanctorum evangelistarum traditionem. Horum quippe manifestum præcipue negotium studiumque nihil aliud apertius demonstrat, quam quod de sancto Spiritu Maria semper Virgo et Deipara conceperit genueritque consubstantialem æterno Patri Filium ac Verbum; cui deinde baptizato testimonium dederit vivificus et consubstantialis ejusdem

(3) SS. imaginum venerationi addictissimi Græci sunt, eorumque ecclesiæ his passim ornantur. Sic etiam in Occidente toti templorum parietes olim studiosius venustabantur Veteris Novique Testamenti et martyrum sanctorumque virorum pictis historiis; quem morem in hodiernarum ecclesiarum parietibus non ita frequentatum doleamus. Certe nullum decorius ornamentum, aut populo Christiano edocendo aptius, adhiberi posse censemus.

(4) Hinc tantummodo incipit codex 632.

(5) Sic Algerus scholasticus in brevi opusculo *De sacrificio missæ*, quod nos edidimus in tomo IX *Script. vet.* ait: *Solemnis celebratio totius missæ ad hoc instituta est, ut memoriam exprimat Christi venientis in carnem*, etc.

(6) Concha sive lacunar Græci altaris denotat Bethleemi antrum seu præsepe. Ibidem autem modo cœnaculum pingi tolet, modo sepulcrum Domini.

Spiritus. Postea propter triennalem miraculorum cursum, Judæorum invidiam incurrisse, et a discipulo proditum, illusumque et crucifixum, sepulcro conditum, denique in vitam revocatum, in cœlum conscendisse, et judicem denuo venturum exspectari. Quæ omnia perspicue divina liturgia sistit per ea quæ in ipsa fiunt, secundum Domini traditionem et mandata singula.

5. Verum hæc quidem tanquam adumbrata quædam futurarum rerum proponuntur descriptio. At nostra particulatim rituum Dei gratia statutorum explanatio, quantum infirmissimum ingenium nostrum valuerit, vim interim eorum palam faciet, quorum symbola intellexisse arbitramur. Neque enim mente talem tantumque conatum concepimus, utpote nimis contemplativum, ut fortasse in cunctis nostræ audaciam expositionis ostendamus. Imo et diserte veniam a legentibus imploramus, quos scire volumus, nos obediendi præcepto obsequentes, vel potius viro per omnia Deo amabili adhortanti cedentes, negotium ultra vires audacter aggredi; non autem scientia inflatos, res humano usui intactas attingere. Quod si quid vel circa pontificalia indumenta, vel alia aliquot in ecclesiæ more posita, sermo noster præterierit, id, inquam, haud absque causa factum est. Cum enim harum rerum, scriptam quamdam sub magni Basilii nomine interpretationem invenerimus, de iis dicendum a nobis non judicavimus. Quamobrem, circa illa etiam de quibus loqui jussi fuimus, si quando invenire nobis licuit præcedentium Patrum aliquam expositionem aut declarationem; ad hanc potius hortatorem nostrum episcopum ablegavimus: dum nos interim quietum tutumque silentium tenere maluimus. Sed agesis Dei benignitati et hortatoris nostri precibus confisi susceptum propositum aggrediamur.

6. Initium doctrinæ arcanæ, et sanctissimorum symbolorum, illud ipsum spiritalis sermo proponit, quod tum humana natura ceu quamdam oblationem ex universa humana massa Domino Deo nostro offert; tum prophetica gratia divini Spiritus multis diversisque vocabulis significavit, congruas operato mysterio appellationes imponens, typ s quibusdam ac symbolis præmonstratas. Sed congrua et connaturalia nomina rei gestæ modo

A τα τὸ ἐπὶ τρισὶν ἐνιαυτοῖς θαυματουργοῦντα ἐπίφθονον γενέσθαι τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ ὑπὸ μαθητοῦ προδοθῆναι, ἐμπαιχθῆναί τε καὶ σταυρωθῆναι· εἶτα καὶ ἀναστάντα ἀναληφθῆναι, καὶ ὡς κριτὴν προσδεχώμενον πάλιν ἐλεύσεσθαι· ἃ πάντα σαφῶς καὶ ἡ θεία λειτουργία συνίστησι διὰ τῶν ἐν αὐτῇ τελουμένων, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου παράδοσιν, καὶ τὰς διηρημένας ἐντολάς.

ε'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὡς σκιαγραφία τῶν μελλόντων προτίθεται· ἡ δὲ κατὰ μέρος τῶν παρ' ἡμῶν Θεοῦ χάριτι νομοθετηθέντων ἐξήγησις, κατά γε τὴν ἡμετέραν ἀσθενεστάτην διάνοιαν, δηλώσει τέως τὴν δύναμιν, ὥνπερ συμβόλων ἐφικέσθαι ᾠήθημεν· οὐδὲ γὰρ εἰς νοῦν τοιαύτην ὁρμὴν ἐλάβομεν, ὡς ἄγαν θεωρητικὴν τάχα ἐν πᾶσι τὴν τόλμαν τῆς ἐξηγήσεως ἐπιδείξασθαι· ἐπεὶ κἂν τοῖς λόγοις συγγνώμην αἰτοῦμεν τοῖς ἐντυγχάνουσιν, εἰδόσιν ὡς ἐντὸς ὑπακοῆς πειθόμενοι, μᾶλλον δὲ τῷ πρὸς ταῦτα προτρεψαμένῳ ἀνδρὶ τὰ πάντα ὄντι θεοφιλεῖ εἴκοντες, τῶν ὑπὲρ δύναμιν κατετολμήσαμεν· ἀλλ' οὐχὶ γνώσει βρενθυόμενοι, τῶν καθ' ἡμᾶς ἀφαύστων ἡψάμεθα. Εἰ δέ τινα τῶν περὶ τῶν ἀρχιερατικῶν ἀμφίων καὶ ἑτέρων τινῶν τῶν τῇ ἐκκλησίᾳ δεδομένων ὁ λόγος παρῆκεν, οὐκ ἄνευ λόγου πρέποντος δέδρακε. Εὑρόντες γὰρ περὶ τούτων ἐπ' ὀνόματι τοῦ μεγάλου Βασιλείου (7) ἑρμηνείαν τινὰ γεγραμμένην, οὐδὲ φθέγξασθαι περὶ τούτων δέον ἐλογισάμεθα· ὥστε εἰ καὶ περὶ ὧν εἰπεῖν ἠναγκάσθημεν, εὑρεῖν ἠδυνήθημέν τινα τῶν προειλημφότων Πατέρων δηλώσοντα ἢ σαφήνειαν, πρὸς ἐκείνην αὐτὸν ἡμᾶς συνωθοῦντα ἀρχιερέα παρεπεμψάμεθα· αὐτοὶ δὲ τὴν ἄπρακτον καὶ ἀκίνδυνον εἱλόμεθα σιωπήν· ὁμοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίᾳ θαῤῥοῦντες, καὶ ταῖς εὐχαῖς τοῦ προτρεψαμένου τῆς ὑποθέσεως ἀρχόμεθα ὧδε.

ς'. Ἀρχὴν μὲν τῶν μυστικωτάτων λόγων καὶ θειοτάτων συμβόλων (8) αὐτὴν ἐκείνην ὁ πνευματικὸς ὑποτίθησι λόγος, ἣν εἴτε ἀνθρωπεία φύσις οἷον τινα προσφορὰν ἐξ ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου φυράματος Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν προσήγαγε· καὶ ἡ προφητικὴ χάρις τοῦ θείου Πνεύματος, πολλοῖς καὶ ποικίλοις ὀνόμασι παρεδήλωσε, καταλλήλους τῇ ὑπουργίᾳ τοῦ μυστηρίου τὰς προσηγορίας ἐπιφημίσασα, τύποις (9) τισὶ καὶ συμβόλοις προθεωρηθείσας. Ἀλ-

B

C

(7) Verissime Theodorus noster dicit inscriptum se vidisse divo Basilio opusculum de quo loquitur; etenim nos quoque in cod. Vat. 430, post Theodori tractatum legimus f. 151 : titulum excerptorum ἐκ τῆς τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Βασιλείου ἀρχιεπ. Καισαρείας Καππαδοκίας μυσταγωγικῆς ἐκκλησιαστικῆς. Tum vero in cod. Vat. 662. f. 238, exstat idem opus plane integrum sub ejusdem Basilii nomine, cum titulo : Ἱστορία μυσταγωγικὴ ἐκκλησιαστική. Attamen nihil aliud id est, nisi cum varietatibus, quam opusculum illud sub patriarchæ Germani nomine non semel vulgatum, imprimis autem in pulcherrima Parisiensi Morelii editione. Richardus quoque Simonius codicem hujus operis habuit sub Basilii nomine, ut ait in Catalogo p. 287, post notas ad Gabrielem Philadelphiensem. Ejusdem generis aliud opusculum S. Sophronii edidimus nos

D in *Spicilegio rom.* t. IV, quanquam fine mutilatum. Sed exstat in cod. Vat. 790, f. 36-40, scriptum aliud : Ἐξήγησις τῆς θείας λειτουργίας, quo Sophronii defectus suppleri utcunque videtur.

(8) Sacramenta, et res simul et symbolum sunt. Verbi gratia Eucharistia, res est propter veram Christi præsentiam; simulque, ut ait Critopulus in Confess. eccl. cap. 9, symbolum τῆς συσσωματώσεως καὶ ἐγκεντρίσεως ἡμῶν πρὸς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Υἱὸν καὶ λόγον τοῦ Θεοῦ.

(9) Præcludendo eorum ori qui panem eucharisticum typum tantum seu figuram corporis Christi blasphemant, adest antiquissimus quoque testis Cyrillus Hierosol. in Mystag. IV, 3 : Ἐν τύπῳ ἄρτου δίδοταί σοι τὸ σῶμα· *in typo* (id est *sub specie*) *panis datur tibi corpus*. Itaque non corporis est figura, seu species, panis est; sed corpus sub spe-

λὰ τὰ πρόσφορα καὶ συμφυῆ ὀνόματα τῇ οἰκονομίᾳ πρὸς λόγον φερωνυμίας τῶν συντελουμένων συμβόλων τοῦ μυστηρίου τοῖς Θεοκήρυξιν ἀποστόλοις καὶ ἱεροῖς Πατράσι πεφύλακται, ἄρτον αὐτὸν ἐπονομάσασιν, εὐλογίαν, προσφοράν, ἀπαρχήν· ἄρτον μὲν (10), ὡς τὸν οὐράνιον ἄρτον, αὐτὸν δηλαδὴ τὸν Χριστὸν, σωματικώτερον ἐκ τῶν ἰδίων αἱμάτων αἰσθητῶς ἀρτοποιησάσης τῆς παναχράντου Θεοτόκου· εὐλογίαν δὲ ὡς τῆς ἀρᾶς τῶν πρωτοπλάστων ἀναίρεσιν· προσφορὰν δὲ, ὡς ἐξ ὅλου τοῦ ἀνθρωπίνου φυράματος· οἷαν τινὰ φιλοτιμίαν τῷ Θεῷ καὶ κτίσῃ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων προσενεχθεῖσαν· ἀπαρχὴν δὲ, ὡς πάντων ἀπαργμάτων Θεῷ προσενηνεγμένων τυγχάνουσαν ἱερωτέραν καὶ ἁγιωτέραν. Ταύτην τοίνυν τὴν εὐλογίαν καὶ προσφορὰν, καὶ τοῖς εἰρημένοις ἄλλοις ὀνόμασιν ὀνομαζομένην, εἰς τύπον τῆς πανυμνήτου Θεοτόκου (11) πιστῶς δεχόμεθα καὶ δοξάζομεν.

ζ'. Ἡ πρόθεσις δὲ τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας ἰσοδύναμος πέφυκε τοῖς τῶν ἁγίων ἁγίοις τῆς σκιώδους λατρείας τῶν Ἰουδαίων· μᾶλλον δὲ πολὺ ταύτης μείζων· ἡ γὰρ θεία τράπεζα, ἐν ᾗ θύεται ὁ Ἀμνὸς ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἀσυγκρίτως ἐστὶν ὑψηλοτέρα τῆς παλαιᾶς· ἐκείνης τραπέζης ὅσον πρὸ; ἁγιασμοῦ λόγου καὶ συγχώρησιν πταισμάτων τοῖς μετὰ πίστεως καὶ καθαρᾶς συνειδήσεως προσερχομένοις· οὐ μὴν πρὸς σύγκρισιν ὕλης· χρυσῷ γὰρ ἐκείνη διεκεκόσμητο. Τὸ δὲ μίαν αὐτοῖς ὡρίσθαι τράπεζαν, καὶ ἐφ' ἑνὶ ταύτην τόπῳ περιγραπτῶς εἶναι νομοθετεῖσθαι, ἀλλαχοῦ δὲ μήτε θυσιαστήριον πήγνυσθαι ἀπαγορεῦσαι, ἆρ' οὐχὶ σαφές ἐστι γνώρισμα τοῦ καὶ ταύτην καὶ τὰς ἐν αὐτῇ τελουμένας θυσίας καιρῷ τῷ προσήκοντι παντελῶς ἀφανίσαι; Ἐν μὲν γὰρ ἀρχαῖς τῇ γνώμῃ τῶν γαστριμάργων καὶ παχυτάτων Ἰουδαίων συγκατιών, Ἑλληνικῶς ἐθελόντων βιοῦν, συνεχώρησε τὰς θυσίας ἐπ' ὀνόματι μόνῳ τῆς αὐτοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος ταύτας καθιεροῦν, ἵν' ἐν καιρῷ τῆς χριστοκτονίας ἐκεῖθεν ἀπελαθέντες οὐδαμῶς ἔχοιεν πάροικον ἐν ἑτέρῳ τόπῳ ταῦτα δρᾶν, τῷ σφῶν κωλυόμενοι νόμῳ· κἀντεῦθεν ἐκποδὼν γένηται καὶ ἡ

imponere, ita ut ipsum vocabulum peracta mysterii symbola proprie denotaret, id, inquam, divinis præconibus apostolis, sanctisque Patribus curæ fuit. Itaque appellarunt panem, benedictionem, oblationem, primitias : panem quidem, tanquam cœlestem panem, ipsum videlicet Christum, solidius ex propriis sanguinibus sensibiliter confectum ab immaculata Deipara ; benedictionem, utpote maledictionis primis creatis hominibus impactæ exstinctionem ; oblationem, tanquam ex universa humana massa munus quoddam Deo creatori ad sancta sanctorum delatum ; primitias denique, tanquam omnium primigeniorum Deo oblatorum rem sacratissimam et sanctissimam. Hanc igitur benedictionem dictam, atque oblationem, aliisque supradictis nominibus appellatam, augustis exhibitam templis, et prothesi, ut vocitamus impositam, ceu figuram laudatissimæ Deiparæ, fideliter suscipimus et honoramus.

7. Nostræ autem Ecclesiæ prothesis pari dignitate est atque sancta sanctorum umbratilis Judæorum cultus, imo vero his superior. Nam divina mensa, in qua immolatur Agnus, qui tollit peccatum mundi, incomparabiliter sublimior est mensa illa vetere, propter sanctitatis rationem, et peccatorum remissionem, quam iis confert qui cum fide puraque conscientia accedunt. Neque tamen materiæ facienda est comparatio ; illa quippe auro tota exornata erat. Quod autem una illis præfinita fuerit mensa, et quidem uno in loco circumscribi jussa, alibi vero neque mensam neque altare statui permissum, nonne manifestum indicium erat, tum hanc, tum immolatas ibi victimas, congruo tempore prorsus antiquatum iri ? Et olim quidem voluntati indulgens gulosorum crassiorumque Judæorum, ethnico more vivere volentium, sivit ut victimas nomini tantum bonitatis Dei ipsius sacrificarent ; ut deicidii tempore patria expulsi, copiam minime haberent, alio in loco hos ritus peragendi, propria videlicet ipsorummet lege interdicti : atque ita talis cultus memoria quoque aboleretur. Certe nisi ex mera erga Judæorum

cie panis. Pergit Cyrillus dicere : Μὴ πρόσεχε ὡς ψιλοῖς τῷ ἄρτῳ καὶ τῷ οἴνῳ· σῶμα γὰρ καὶ αἷμα Χριστοῦ κατὰ τὴν Δεσποτικὴν τυγχάνει ἀπόφασιν. Jam ut longinquioris quoque nationis testimonia aliquot inaudita nobis accersamus, adest sapiens ille Armeniorum episcopus Nerses Lamprunensis, qui in sacræ liturgiæ explanatione, patrio sermone conscripta, p. 161, diserte ait : *Panis fit corpus Christi.* Similiter p. 389 : *Spiritu sancto operante, de pane fit corpus Christi.* Item p. 397 : *Materia exanimis* (panis) *vitam suscepit : animatum id fuit, cui deerat spiritus : symbolum in rem conversum est : species corporis Christi, substantialiter omnino Christi corpus effecta est.* Denique p. 468 : *Per sacerdotis orationem descendit Spiritus ad speciem* (panis) *vivificandam.* Quibus in locis quomodo pars aliqua dubitationis restet, prorsus non video. Et diserte alibi, ut pergunt dicere RR. PP. Mechitaristæ in Apologia pro Nersete, venerabile dogma veraciter tradit. Nimirum, p. 158, pluribus verbis asserit non figuram Christi esse Eucharistiam, sed ipsum ejus corpus et sanguinem. Et mox, p. 160, negat symbolum Dei esse panem (id est speciem panis) sed ibi corporis substantiam contineri propugnat. Rem perspicuis verbis adfirmat etiam pp. 130, 164, 331, 361, atque ut noster Hieronymus ep. 146, ad sacerdotum preces ait Christi corpus sanguinemque confici, sic et Nerses, p. 45, sacerdotum dignitatem suspicit, dirigendi Spiritum sanctum, et materiam in Deum consecrandi. Denique Armenii in hymno eucharistico canunt : *Hic panis est corpus Jesu Christi.* De hoc sacramento præclare etiam Stephanus Aldoensis patriarcha Maronitarum in Commentario de Missa, quem jam retro laudavimus.

(10) Petrus Damiani op. cit. n. 2 : *Ideo panem et vinum in sacrificium corporis et sanguinis sui Christus instituit, quod sicut præ cæteris cibis corporalibus panis et vinum reficiunt, ita corpus et sanguis Christi præ cæteris cibis et potibus spiritualibus interiorem hominem reficiunt et saginant.*

(11) Confer infra, n. 9.

infirmitatem indulgentia Deus illis sacrificia indixisset, quid causæ erat, quominus in universum terrarum orbem diffundi ea decrevisset, æque ac illa, quæ per prædicationem apostolorum, jubente Deo instituta sunt, quæ soli et aeri, cæterisque mundi ornatibus assimilantur? Sed, ut diximus, Judæorum sacrificia condescensione Dei permissa fuerunt. Etenim dum hæc adhuc peragebantur, millies divino Spiritu per prophetas loquente, recusata sunt, quemadmodum Isaias ait : « Si afferatis ad me similam, vana est oblatio, abominatio, inquam, mihi est. Quis enim hæc de manibus vestris exquisivit [1]? » David autem : « Num manducabo carnes taurorum, et sanguinem hircorum potabo [2]? » Et alibi : « Sacrificium et oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi [3]. » Quibus verbis Propheta, Christi Dei nostri, ante veteres generationes dispositum incarnationis mysterium denotat. Quomodo igitur post novæ gratiæ adventum, vestigium aliquod veterum sacrificiorum, quicunque mentis est compos, dicat superfuisse? Sed hæc hactenus de legalium sacrificiorum cessatione vel abjectione et vetito.

8. Sed fortasse dicet aliquis ex adversariis : Vos, ex quibus prophetarum indicationibus panem vinumque ceu typum corporis ac sanguinis Christi offerre didicistis? In primis igitur respondemus, Christi Dei, qui est ipsa veritas, facta et traditiones neminem posse scrutari : « Hoc enim facite, inquit (ut denuo dicam) in meam commemorationem. » Quod si propheticas de his prædictiones quæris, audi virum prophetæ simul regisque auctoritatem habentem; imo vero ipsum cœlestem Patrem, genito abs se ante luciferum ineffabiliter et impassibiliter Filio dicentem : « Juravit Dominus, et non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec [4]. » Quid hic porro Deo offerebat? panem ac vinum, quibus Abrahamum divinitus muneratus est, post victoriam ab eo patratam. Si ergo oriundus ex alieno populo Melchisedec, figura Christi existimatur et creditur, utique expulsum est leviticum sacerdotium. Impossibile enim est Deum mentiri, postquam jurejurando promisit se excitaturum aliquem secundum ordinem Melchisedec, qui carnaliter esset de Davidis semine pontifex simul Deusque ante sæcula. Ejectis igitur qui de Levi tribu erant, ut suprascriptum est, necesse vicissim fuit ut veteris tum legis tum cultus immutatio fieret; sicut alicubi magnus quoque Paulus dicit : Universum enim Judæorum cultum per levitas et contribules exerceri, lege cautum erat; quibus cessantibus, lex quoque irrita evasit [5]. Sed et per alium prophetam, de nostro sacrificio et cultu hæc Deus prædixit dicens : « Ecce thymiama mihi exhibetur in universa terra [6]. » Atque hæc dicta sunto de abolitione Judaicorum sacrificiorum ac rituum, et

A μνήμη τῆς τοιαύτης λατρείας· εἰ γὰρ μὴ συγκατεβαίνων τῇ ἀσθενείᾳ τῶν Ἰουδαίων τὰς θυσίας προσέταξεν ὁ Θεὸς, πῶς οὐκ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐφαπλοῦσθαι αὐτὰς διωρίσατο, ὡς καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ κηρύγματος τῶν ἁγίων ἀποστόλων κατ' ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ ἐκτεθείσας, αἵτινες ἡλίῳ καὶ ἀέρι καὶ τοῖς ἄλλοις κοινοῖς ἐντρυφήμασιν ἐξωμοίωνται; Ἀλλ' ὡς προείρηται, συγκαταβάσεως ἕνεκεν αἱ θυσίαι τῶν Ἰουδαίων συνεχωρήθησαν· εἰ γὰρ ἔτι τούτων τελουμένων μυριάκις ὑπὸ τοῦ θείου Πνεύματος διὰ τῶν προφητῶν ἀνετράπησαν, καθὼς διὰ Ἡσαΐου φησίν· « Ἐὰν φέρητέ μοι σεμίδαλιν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμά μοί ἐστι· τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; » Διὰ δὲ Δαβίδ· « Μὴ φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; » Καὶ ἑτέρωθι· « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας, σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι· » τὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν πάντων σωματώσεως πρὸ γενεῶν ἀρχαίων ἠὐτρεπισμένον φάσκων μυστήριον· πῶς; ἆρα μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς νέας χάριτος ἴχνος ὑπολελεῖφθαι τῶν παλαιῶν θυσιῶν φήσειεν ἄν τις τῶν νοῦν ἐχόντων; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ τῆς τῶν νομικῶν θυσιῶν παύλης ἢ ἀποβολῆς καὶ ἀπαγορεύσεως.

B

η'. Ἀλλ' ἴσως ἐροιτό τις τῶν ἀντιθέτων· Ὑμεῖς δὲ ἐκ πλείων προφητικῶν ἀποδείξεων τὸν παρ' ὑμῶν προσφερόμενον ἄρτον καὶ οἶνον εἰς τύπον τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Χριστοῦ προσφέρειν παρελάβετε; Φαμὲν οὖν κατὰ πρῶτον λόγον ὡς τὰ περὶ τῆς αὐτοαληθείας Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ πραχθέντα καὶ παραδοθέντα οὐδεὶς ἀντεξετάζειν δύναται· « Τοῦτο γὰρ ποιεῖτε, » φησίν, ἵνα καὶ αὖθις ἐρῶ, « εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. » Εἰ δὲ προφητικὰς περὶ τούτων προῤῥήσεις ζητεῖς, ἄκουσον προφήτου καὶ βασιλέως ἀμφοῖν τὸ ἀξιόπιστον ἔχοντος· μᾶλλον δὲ αὐτοῦ τοῦ ἐπουρανίου Πατρὸς πρὸς τὸν πρὸ ἑωσφόρου γεννηθέντα ἐξ αὐτοῦ ἀῤῥήτως καὶ ἀπαθῶς· « Ὤμοσε Κύριος, καὶ οὐ μεταμεληθήσεται· σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. » Καὶ τί τὰ παρ' αὐτοῦ προσφερόμενα τῷ Θεῷ; Ἄρτος καὶ οἶνος, οἷς τὸν Ἀβραὰμ ἐδεξιοῦτο θεοπρεπῶς, νίκην ἐπεργασάμενον. Εἰ οὖν ἐξ ἑτέρας φυλῆς ὁ Μελχισεδέκ, τύπος δὲ τοῦ Χριστοῦ καὶ λογίζεται καὶ πιστεύεται, ἐκβέβληται ἆρα ἡ λευϊτικὴ ἱερωσύνη· ἀδύνατον γὰρ ψεύσασθαι Θεὸν, καὶ ταῦτα μεθ' ὅρκου ἐπαγγειλάμενον κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδὲκ ἀναστήσεσθαι τὸν ἐκ σπέρματος Δαβὶδ τὸ κατὰ σάρκα, ἀρχιερέα τὸν αὐτὸν ὄντα καὶ Θεὸν προαιώνιον. Τῶν ἐκ τῆς λευϊτικῆς τοίνυν φυλῆς ἐκβεβλημένων, ὡς προγέγραπται, ἀναγκαῖον πάλιν ἐστὶ καὶ τοῦ παλαιοῦ νόμου καὶ τῆς λατρείας γενέσθαι μετάθεσιν· ὥς που καὶ Παῦλος ὁ μέγας φησί· Πᾶσα γὰρ ἡ τῆς λατρείας τῶν Ἰουδαίων πραγματεία καὶ ἐντολὴ διὰ τῶν λευϊτῶν καὶ συμφυλετῶν αὐτῶν ἐνεργεῖσθαι τῷ νόμῳ ἐκτέτακται. Παυομένων δὲ ἐκείνων, κατήργηται καὶ ὁ νόμος. Ἀλλὰ καὶ δι' ἑτέρου προφήτου περὶ τοῦ ἡμετέρου θύματος καὶ τῆς λατρείας τοιαῦτα προαναφωνεῖ λέγων· « Ἰδοὺ θυμίαμά μοι

C

D

[1] Isa. I, 13. [2] Psal. XLIV, 73. [3] Psal. XXXIX, 7. [4] Psal. CIX, 4. [5] Hebr. VII, 11. [6] Malach. I, 11.

προσφέρεται ἐν πάσῃ τῇ γῇ. » Ταῦτα μὲν εἰς ἀπαγόρευσιν τῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ θυσιῶν καὶ ἐθῶν, πρόκρισιν δὲ τῶν ἡμετέρων καὶ πάσῃ τῇ γῇ τελουμένων διὰ τῆς ἀναιμάκτου θυσίας.

A de prælatione nostrorum quæ in universa terra per inruentum sacrificium fiunt.

θ'. Ἀλλ' ἐπαναχτέον τὸν λόγον ὅθεν ἐξέβημεν· εἰ καὶ παρεκβατικῶς εἴρηται ταῦτα, διὰ τὸν τῶν χριστοκτόνων ἔλεγχον. Οὕτω τοίνυν καὶ διὰ τὰ προειρημένα ἡ προσφορὰ, καὶ ὁ ἄρτος, καὶ ἡ εὐλογία, καὶ ἡ ἀπαρχὴ, εἰς τύπον τῆς ἀειπαρθένου καὶ Θεοτόκου λαμβάνεται (12)· ἥτις κατ' εὐδοκίαν τοῦ Πατρὸς, καὶ θέλησιν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ καὶ Λόγου, καὶ ἐπελεύσει τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὸν ἕνα τῆς ἁγίας Τριάδος Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Λόγον εἰσδεξαμένη, τέλειον Θεὸν καὶ τέλειον ἄνθρωπον ὁπεκύησεν· ὥσπερ δὲ πάλιν ὁ ὑπερούσιος Θεὸς, σάρκα ἐκ ταύτης λαβόμενος ἐν μιᾷ ὑποστάσει, τέλειος ἦν καὶ ἄνθρωπος, ὅμοιος ἡμῖν κατὰ πάντα χωρὶς ἁμαρτίας· οὕτω καὶ τὸ Κυριακὸν σῶμα, ὡς ἐκ τινος κοιλίας καὶ αἱμάτων, καὶ σαρκὸς τοῦ παρθενικοῦ σώματος, τοῦ ὅλου ἄρτου, φημὶ, τῆς εὐλογίας καὶ τῆς προσφορᾶς, παρὰ τοῦ διακόνου, ὡς ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία (13) παρέλαβε, διατέμνεται σιδήρῳ τινὶ, ὅπερ καὶ λόγχην λέγουσιν (14), εἰ καὶ μήπω ταύτης ἐστὶν ὁ καιρός· καὶ οὕτως ἰδιοϋποστάτως (15) ἐκ μέσου ταύτης ἀφιεροῦται. Ὁ μέντοι διάκονος, ὁ τοῦτο διενεργῶν, ἑτοιμάσας σὺν αὐτῷ καὶ τὸ μέλλον ἀποτελεῖσθαι Δεσποτικὸν αἷμα ἐν τῷ προσήκοντι τοῦ πάθους καιρῷ διὰ τῆς τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, ἀφίησι ταῦτα ἐν τῇ προθέσει, τὴν ταύτης εὐχὴν ἐπιλέγοντος τοῦ ἱερέως.

B

9. Sed enim illuc jam oratio revocanda est, unde discessit : etsi hæc ipsa transeunter dicta fuerunt ob occisorum Christi reprehensionem. Sic itaque, uti dictum est, oblatio, et panis, et benedictio et primitiæ, in typum semper Virginis Deiparæ assumuntur; quæ beneplacito Patris, voluntate Filii ipsius, et adventu sancti Spiritus, unum de sancta Trinitate, Filium Dei ac Verbum in se excipiens, perfectum Deum et perfectum hominem peperit. Sicque pariter supersubstantialis Deus carnem ex hac sumens, unica sub hypostasi, perfectus æque homo fuit, similis nobis per omnia absque peccato. Sic etiam dominicum corpus, tanquam ex quodam utero et sanguinibus et carne virginei corporis, ex toto, inquam, pane et benedictione et oblatione, a diacono, ut in Magna Ecclesia mos est, ferreo instrumento secatur, quod lanceam vocant, etiamsi necdum hac utendi tempus est; atque ita per se subsistens ex media eulogia consecratur. Et diaconus quidem, hujus divisionis auctor, parans simul illum qui consecrandus est sanguinem, congruo passionis tempore, per vivifici Spiritus adventum, deponit hæc in prothesi, dum interim propriam hujus rei orationem dicit sacerdos.

C

ι'. Αὐτὸς δὲ ὁ τὸ θεῖον σῶμα διατέμνων διάκονος ἀπὸ τῆς εὐλογίας, τὸν ἄγγελον μιμεῖται, τὸν τῇ Παρθένῳ τὸ « Χαῖρε » προσφθεγξάμενον. Εἰ δὲ καὶ ἱερεῖς τοῦτο τέμνουσιν, ἀλλ' ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ οὕτως ἐτελεῖτο πάλαι, καὶ παρὰ τῶν διακόνων ἡ προσφορὰ διετέμνετο. Ὁ μέντοι διάκονος, ὁ κατὰ τὸν τύπον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας πάλαι τοῦτο διενεργῶν, ἑτοιμάσας σὺν αὐτῷ καὶ τὸ μέλλον ἀποτελεῖσθαι Δεσποτικὸν αἷμα ἐν τῷ προσήκοντι καιρῷ τοῦ πάθους διὰ τῆς τοῦ ζωοποιοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως, ἀφίησι ταῦτα ἐν τῇ προθέσει, τὴν ταύτης εὐχὴν ἐπιλέγοντος τοῦ ἱερέως. Οὕτω τοιγαροῦν ἀφίεται τὸ θεῖον σῶμα ἐν τῇ προθέσει, ὥσπερ Βηθλεὲμ, ὅπου γεγέννηται ὁ Χριστὸς, οὗ αἱ ἔξοδοι ἀπ' ἀρχῆς ἡμερῶν αἰῶνος. Ὁμοῦ δὲ καὶ ὡς ἐν τῇ Ναζαρὲτ, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἐν Καπερναοὺμ διατριβῆς, τὸν τόπον ἡ πρόθεσις ἐκπληροῖ· τοῦτου γὰρ ἕνεκεν ἐν προοιμίοις προέφημεν, ὅτι τὸ ἐν τῶν νῦν τυπουμένων ἐν θυσὶ καὶ τρισὶ τῶν τότε τελεῖται· καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν τὸν τριακονταετῆ χρόνον

10. Ipse vero qui divinum corpus desecat diaconus ab eulogia, angelum imitatur, qui virgini dixit : « Ave. » Quod si etiam sacerdotes id desecant, attamen in Magna Ecclesia sic ab antiquo fiebat, et a diaconis oblatio secabatur. Igitur diaconus qui ex Magnæ Ecclesiæ more sic olim agebat, parans simul mox futurum Dominicum sanguinem congruo passionis tempore, per vivifici Spiritus interventum, relinquit hæc in prothesi, dum hujus precem sacerdos recitat. Sic itaque relinquitur divinum corpus in prothesi, veluti in Bethlehem ubi natus est Christus, cujus exitus ab initio dierum sæculi. Simul etiam tanquam in Nazareth, insuperque instar incolatus in Capharnaum, vice fungitur prothesis. Quam ob rem in procœmio jam diximus, quod unus ex præsentibus typis, duobus vel tribus tunc actis rebus æquiparetur. Ut summatim dicam, tricennale spatium et vitam ante baptismum prothesis repræsentat. Concedit ergo tempus pon-

D

(12) Ita Christophorus Angelus, Græcus homo, in *Enchiridio de statu hodiernorum Græcorum* cap. 14 : Σημαίνει δὲ οὗτος τὴν Παρθένον.

(13) Magna Ecclesia intelligitur Constantinopolitana, id est S. Sophiæ templum.

(14) Stephanus Aldoensis patriarcha Antiochenus Maronitarum in Expositione missæ, sect. 3, cod. Vat. 7410, f. 90 b. sic. ait : *Cultro utuntur Græci quasi ad cogitationem lanceæ, qua transfossum est latus Christi; unde quando sacerdos immolat panem, ante quam sacrificet, ferit illum acumine culiri in parte dextera, ita ut capulus attingat calicem; appareatque, sanguinem qui est in calice, eumdem esse qui e latere Christi manavit.* Legatur etiam Allatius de templis Græcorum, ed. Paris. p. 145.

(15) Adverbialiter. Sed et pro adjectivo ἰδιοϋπόστατος citantur a cl. Boissonado in nova Lexici Stephaniani editione exempla Areopagitæ, et scholiastæ ad Epictetum; cui Lexico nunc hoc adverbium adjiciatur.

sifex primo sacerdoti, qui divinam incipere mystagogiam debet : id autem temporis spatium significat illud a propheta Isaia prædictum tempus, nativitatis videlicet prophetæ Joannis præcursoris, Christique ad nos adventus. Horum enim amborum, nempe et nativitatis tempus, et Christi adventum, præter alios deiloquos viros, Isaias perspicue vaticinatus est, de Joanne quidem ita dicens : « Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui parabit viam tuam coram me [8]. » Item alia quotquot de eodem prænuntiavit. De Christo autem : « Ecce virgo in utero habebit [9]. » Et quidquid ille de passione, sepultura, ac resurrectione prædixit. Namque hoc tempore, reconditi quoque a constitutione mundi mysterii manifestatio exitum nacta est.

A τὸν πρὸ τοῦ βαπτίσματος καὶ τὰς διατριβὰς ἡ πρόθεσις ἐκπληροῖ. Δίδοται τοίνυν καιρὸς παρὰ τοῦ ἀρχιερέως τῷ πρώτῳ τῶν ἱερέων μέλλοντι ἄρχεσθαι τῆς θείας μυσταγωγίας· οὗτος δὲ ὁ καιρὸς σχηματίζει τὸν παρὰ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου προαναφωνηθέντα καιρὸν, τῆς τοῦ προφήτου Ἰωάννου καὶ Προδρόμου γεννήσεως, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημίας· ἀμφοτέρων γὰρ τούτων τῆς τε γεννήσεως τὸν καιρὸν, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίας, μετὰ τῶν ἄλλων θεηγόρων ὁ Ἡσαΐας ἀριδήλως προεφήτευσε· περὶ μὲν τοῦ Ἰωάννου οὕτως εἰπών· « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν μου· » καὶ τἆλλα ὅσα περὶ αὐτοῦ προηγόρευσε· περὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ, « Ἰδοὺ ἡ Παρθένος ἐν γαστρὶ ἕξει· » καὶ ὅσα ἐκεῖνος περὶ τοῦ πάθους, καὶ τῆς ταφῆς, καὶ τοῦ ἀποκεκρυμμένου τοῦ μυστηρίου πρὸ

καὶ ἀναστάσεως προηγόρευσεν· ἐν τούτῳ γὰρ τῷ καταβολῆς κόσμου ἡ φανέρωσις τὸ πέρας ἐδέξατο.

11. Jam vero sacerdos, qui initium divinæ liturgiæ facit, imaginem gestat Joannis Baptistæ præcursoris, qui videlicet prædicationem exorsus est dicens : « Pœnitentiam agite ; appropinquavit enim regnum cœlorum [10] ; » et accedentes omnes baptizabat. Cœpta igitur ab hoc liturgia, accedunt post primam precem propheticæ lectiones, quas Antiphona appellamus, tum quia prophetæ prædixerunt eum qui jam natus est ; tum quia reapse Vetus Testamentum præcessit, cujus legislator fuit hic modo natus in fine dierum. Sciendum vero est, quod initio cujuslibet officii, tum matutini tum vespertini, primo Veteris Testamenti canuntur Psalmi ; deinde novæ gratiæ cantica, ut omnes agnoscant unum eumdemque esse Dominum, qui et hæc et illa mandavit, Christum. Canuntur igitur, ut diximus, post primam precem Antiphona ; quæ primo ingerunt, quod bonum sit confiteri nato Domino pro humani generis salute ; deinde elata voce clamant illud : « Dominus regnavit ; » id est nunc magis regnat æternus Rex et Dominus, postquam humilem hanc sibi carnem induit, quam fortitudinem appellaverunt : sicut multis æstimatam ignominiam, crucis scilicet, gloriam Salvator nominavit [11]. Sicut enim rex, quanquam semper potentia ac fortitudine præditus, haud interdum his utitur ad reprimendos hostes qui subditis suis vim inferunt ; postea vero ulciscendi capto consilio consurgens, exigua aliqua cum armatura, propriarum virium pondere hostes prosternit ; atque his in barathrum perditionis projectis, cunctos quos tyrannide hostili liberavit, audit sibi dicentes : « Nunc regnavit Dominus noster, nunc induit fortitudinem, » quia nimirum propositum ejus ac voluntatem ulciscendi, *regni* et *fortitudinis* nomine appellant ; sic etiam Propheta prævidens venturi in carne Dei Verbi tempus, et humani generis defensionem, simulque hostis et sociorum ejus dæmonum cladem supremam, insuper ipsius mortis

B ια'. Ὁ δέ γε ἱερεὺς ὁ τὴν ἔναρξιν τῆς θείας ἱερουργίας ποιούμενος εἰκόνα φέρει τοῦ Προδρόμου Ἰωάννου καὶ Βαπτιστοῦ, προκαταρξαμένου τοῦ κηρύγματος καὶ λέγοντος, « Μετανοεῖτε· ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, » καὶ βαπτίζοντος πάντας τοὺς προσερχομένους. Ἀρχομένου δὲ τούτου τῆς θείας ἱερουργίας, παράγονται μετὰ τὴν πρώτην αἴτησιν τὰ προφητικὰ ἅπερ ἀντίφωνα καλοῦμεν· ἅμα μὲν ὡς προαναχηρύξαντα τὸν προαναφανέντα, ἅμα δὲ καὶ ὡς προηγησαμένης τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἧς νομοθέτης οὗτος ὁ γεννηθεὶς ἐπ' ἐσχάτῳ τῶν ἡμερῶν ἐχρημάτισεν. Χρὴ δὲ γινώσκειν ὅτι ἐν ἀρχῇ πάσης τελετῆς ὀρθρινῆς τε καὶ λυχνικῆς πρῶτον τῆς Παλαιᾶς ᾄδονται οἱ ψαλμοί, εἶτα τὰ τῆς νέας χάριτος ᾄσματα, ἵν' ἔχοιεν εἰδέναι πάντες ὡς εἷς καὶ αὐτὸς Δεσπότης ἐστὶν ὁ ταῦτα κἀκεῖνα νομοθετήσας Χριστός. Ἄδονται τοιγαροῦν, ὡς εἴρηται, μετὰ τὴν πρώτην αἴτησιν ἀντίφωνα· πρῶτον μὲν προτρεπόμενα τὸ ὡς ἀγαθὸν τὸ ἐξομολογεῖσθαι τῷ τεχθέντι Κυρίῳ ἐπὶ σωτηρίᾳ τοῦ ἀνθρωπείου γένους παραγενομένῳ· δεύτερον κηρύττονται μεγαλοφώνως τὸ, « Ὁ Κύριος ἐβασίλευσε, » τουτέστι νῦν μειζόνως βασιλεύει ὁ πρὸ αἰώνων βασιλεὺς καὶ Κύριος, ἐνδυσάμενος τὴν ταπεινὴν ταύτην σάρκα, ἣν καὶ δύναμιν προηγόρευσαν· καθάπερ τοῖς πολλοῖς δοκοῦσαν αἰσχύνην τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δόξαν ὁ Σωτὴρ ἐπωνόμασεν· ὥσπερ γάρ τις βασιλεὺς, ἀεὶ μὲν τὸ κράτος καὶ τὴν δύναμιν ἔχων ἐν ἑαυτῷ, οὐ κέχρηται τούτοις πρὸς ἄμυναν τῶν ἐχθρῶν τῶν τυραννούντων τοὺς ὑπηκόους αὐτοῦ· ὕστερον δὲ βουληθεὶς ἐκδικῆσαι τούτους, διαναστὰς ἐν μικρῷ τινι ὅπλῳ, οἰκείᾳ ῥοπῇ θραύει τοὺς πολεμίους, καὶ βυθῷ ἀπωλείας τούτους παραδοὺς, ἀκούει παρὰ πάντων τῶν ἐλευθερωθέντων τῆς τυραννίδος, « Νῦν, ἐβασίλευσεν ὁ Δεσπότης ἡμῶν, νῦν ἐνεδύσατο δύναμιν, » τὴν βουλὴν αὐτοῦ καὶ τὴν θέλησιν τῆς ἐκδικήσεως βασιλείαν καὶ δύναμιν ὀνομαζόντων· οὕτω καὶ ὁ προφήτης προορῶν τῆς ἐν σαρκὶ παρουσίας τοῦ Θεοῦ Λόγου τὸν χρόνον, καὶ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τήν τε τοῦ

[8] Isa. xl, 3. [9] Isa. vii, 14. [10] Matth. iii, 1. [11] Joan. xii, 32.

ἐχθροῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ δαιμόνων κατάλυσιν, ἔτι γε μὴν καὶ τὴν θανάτου νέκρωσιν, καὶ τὴν τῶν παρ' αὐτοῦ κατεχομένων ἐλευθερίαν, καὶ τῶν τῇ γεννήσει Κυρίου παρὸν τὸ σπήλαιον, τὸ, « Νῦν ἐβασίλευσεν, » ἐξεφώνησεν· καὶ « Νῦν ἐνεδύσατο δύναμιν· » οὐχ ὡς οὐ πρὶν μὴ ὑπάρχουσαν παρ' αὐτῷ, ἀλλ' ὡς ἀεὶ συνοῦσαν, εἰς παρωρισμένον δὲ καιρὸν ταμιευομένην ἐκλάμψαι. Εἴωθε δὲ ἡ τοῦ θείου Πνεύματος χάρις τὰ μέλλοντα ὡς ἐνεστῶτα καὶ γενημένα ἀνακηρύττειν. A

exstinctionem, et ab ea detentorum liberationem, et nati Christi speluncam coram aspiciens, verba : « Nunc regnavit, » inclamat; et: « Nunc sibi fortitudinem induit: » non quod antea hæc illi non adesset, sed quia tanquam perpetuo inhærentem, certo tamen tempori reservatam ad comparendum. Solet enim divini Spiritus gratia, futura tanquam præsentia et jam acta prædicare.

ιβ'. Συντέταχται δὲ τῷ τέλει τοῦ πρώτου ἀντιφώνου τὸ, « Τῆς πρεσβείαις τῆς Θεοτόκου σῶσον ἡμᾶς. » Τίνος χάριν; ἢ πάντως ἵνα βεβαιωθῇ τὰ πρότερον εἰρημένα περὶ τοῦ τύπου τῆς Ἀειπαρθένου, ὅτι αὐτὴ τῆς τοιαύτης προηγεῖται διακονίας καὶ ἀληθοῦς οἰκονομίας· τοῦ δευτέρου δὲ τὸ ἐφύμνιον (16), « Ταῖς πρεσβείαις τῶν ἁγίων σου· » ἐπεὶ γὰρ ὑπὲρ σωτηρίας ψυχῶν καὶ συγχωρήσεως πταισμάτων τὴν θείαν τελοῦμεν μυσταγωγίαν, εἰκότως ὡς ὑπερτέραν οὖσαν τὴν Θεομήτορα πάντων τῶν ἁγίων, ἢ καὶ αὐτῶν ἐπουρανίων δυνάμεων, εἰς ἱκεσίαν προσκαλούμεθα· εἶτα τοὺς εὐαρεστήσαντας τῷ ταύτης Υἱῷ· εἰ γὰρ καὶ προῒὼν ὁ λόγος εὑρίσκει τοὺς ἁγίους ἅπαντας, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν παν-άχραντον οἱονεὶ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως μεσιτευομένην εἰς τὸ, « Ἔτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν (17) ταύτην λατρείαν. » Ἀλλὰ καθ' ἕτερον λόγον λέγεται τοῖς Πατράσι ταῦτα διορίζεσθαι, ὃν ἀποδώσομεν Θεοῦ χορηγοῦντος ἐπ' αὐτὸ τὸ χωρίον τῆς ἀκολουθίας ἥκοντες. Νυνὶ δὲ τῶν ἑφεξῆς· ὁ λόγος ἐχέσθω· ἤδη γὰρ πρὸς τὸ τρίτον ἀντίφωνον ἐπεραιώθημεν. Τὸ δὲ τροπάριον τὸ κατὰ τὸ τέλος τοῦ δευτέρου ἀντιφώνου λεγόμενον, τὸ, « Ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, » παρὰ τοῦ τῇ θείᾳ λήξει βασιλέως Ἰουστινιανοῦ ἐκπεφώνηται· σφόδρα γὰρ καὶ αὐτὸ τοῖς συμβόλοις καὶ τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως ἐφαρμόζον· Οὗτος γάρ, φησὶν, ὁ γεννηθεὶς, ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ προαναρχου Πατρὸς ὑπάρχων, καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου, ἀτρέπτου μεινάσης τῆς θεότητος καὶ ἀσυγχύτου, εἷς ἐστι τῆς ἁγίας Τριάδος ἐνανθρωπήσας, καὶ σταυρωθῆναι καταδεξάμενος· ἀνεκφοιτήτως γὰρ καὶ ἀχωρίστως τῶν Πατρικῶν κόλπων καταβὰς, σεσάρκωται· ὁ καὶ ἐν τῷ τρισαγίῳ ὕμνῳ συνδοξαζόμενος ὑπὸ τῶν νοερῶν καὶ ὑπουρανίων δυνάμεων· αὐτὸς οὖν ἐστιν ὁ σώζων ἡμᾶς. B C

12. Subjunguntur autem fini primi Antiphoni verba : « Intercessionibus Deiparæ, salva nos. » Quam ob causam? prorsus ut confirmentur dicta antea de typo perpetuæ Virginis, quod nempe ipsa huic ministerio et œconomiæ præeat. Secundi vero Antiphoni subsequens carmen est : « Intercessionibus sanctorum tuorum. » Quia enim pro salute animarum, et peccatorum venia divinam peragimus mystagogiam, merito ceu excelsiorem Dei Matrem sanctis omnibus, ad intercedendum invocamus, et deinde charos ejusdem Filio sanctos. Nam etsi sequens noster sermo, omnium quoque sanctorum inveniet invocationem, attamen ipsam immaculatam, tanquam ab ipso episcopo interpositam illis verbis : « Adhuc exhibemus tibi hunc rationalem cultum. » Sed enim id a patribus institutum dicitur, secundum aliam etiam rationem, quam cum ad proprium pervenerimus officii locum, Deo favente, trademus. Nunc reliqua sermo prosequatur. Jam enim ad tertium antiphonum devenimus. Troparium autem in fine secundi antiphoni dictum « Unigenitus Filius et Verbum Dei » a beato rege Justiniano additum fuit, quod ipsum nativitatis Christi symbolis valde congruit : Hic enim, inquit, unigenitus Filius et Verbum æterni Patris, dignatus pro nostra salute incarnari ex Deipara, immutabili manente et inconfusa deitate, unus est de sancta Trinitate, qui inhumanari et crucifigi sustinuit. Etenim sine discessu et sine separatione a paternis sinubus descendens, incarnatus est : qui etiam in trisagio hymno a spiritalibus cœlestibusque virtutibus collaudatur : ipse ergo est Salvator noster.

ιγ'. Οὕτω συνήρμοσται παρὰ τῶν Πατέρων καὶ ὁ τρισάγιος ὕμνος, ἵνα καὶ ὁ διὰ τοῦ τροπαρίου ὑμνούμενος εἷς ὢν κηρυχθῇ τῆς ἁγίας Τριάδος, ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ συμφυὴς καὶ ἀδιαίρετος· τὸ γὰρ Ἅγιος ὁ Θεὸς οἱ τὰς ὑποστατικὰς ἰδιότητας διαιροῦντες τῷ Πατρὶ προσνέμουσι· τὸ δὲ Ἅγιος ἰσχυρὸς τῇ ἰδιότητι τῆς ὑπο- D

13. Sic ei accommodatus est a Patribus trisagii quoque hymnus, ut et ille qui in tropario laudatur, unus de sancta Trinitate prædicetur, consubstantialis Patri et sancto Spiritui, naturæ ejusdem et inseparabilis. Jam verba « Sanctus Deus, » ii qui hypostaticas proprietates distinguunt, Patri attribuunt : tum verba « Sanctus fortis, » propriæ hypostasi Filii

(16) Citatur hic Andidensis locus ex ms. ab Allatio contra Hottingerum p. 132. Item de Purgat. p. 108.

(17) Nicolaus Cabasilas in comm. cap. 51, λογικὴν, quod dicimus *rationalem*, mavult *verbalem* intelligere, quia nihil aliud a sacerdote, quam verba sacramentalia precesque fiant in hoc sacrificio. Nimirum λόγος, et *ratio* est, et *verbum* seu *locutio*. Posteriorem autem sensum Cabasilas prætulit. Aliter tamen Germanus, seu quivis sub ejus nomine latens, ed. Paris. p. 160 : Λατινοὶ λέγουσι ῥατζιονάβιλε· Ἕλληνες δὲ λέγουσι φρόνησιν καὶ λογιότητα.

Verbi assignant. Denique: « Sanctus immortalis, vivifici et consubstantialis Spiritus personæ tribuunt : quanquam et unicuique trium personarum unius deitatis, triplicatum hoc vocabulum « sanctus » convenit. Harum enim unaquæque et sancta est et fortis et immortalis. Conjunctus autem fuit tropario trisagii hymnus, ob significandam naturæ unitatem et consubstantialitatem Filii cum duabus personis reliquis. Natura sane et substantia tribus una est, nomen vero commune unicum deitas ; etiamsi singulæ tres personæ appellentur perfectus Deus. In his vero brevibus verbis præclare intelligitur etiam illud magni Theologi dictum : Nam dividitur indivise, ut ita loquar, et conjungitur divisim. Et alibi idem Pater : Non possum tria dividere, sed in unum confero. Nemo vero testimonia hæc trisagii audiens, existimet initium cepisse trisagium a Christi Dei nostri inhumanatione. Antiquitus enim a deiloquis prophetis mystice in spiritu præcantatum erat. Hujus enim formam ac verba evolvens David, breviter idem exhibet : « Sitivit, dicens, anima mea ad Deum fortem vivum [12]. » Et alibi : « Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum [13]. » Et alio loco : « In lumine tuo videbimus lumen [14]. » Jam ille cantatus ab Isaia hymnus seraphicus [15], qui sancta tria in unam dominationem confert atque deitatem, quamnam præ se fert differentiam ab eo quod a nobis cantatur trisagio ? Itaque troparii cum trisagio connectitur dictio, propterea quod utrumque ad deitatem refertur ; eaque dictio medium dividit episcopi procedentem introitum.

παρίου μετὰ τοῦ τρισαγίου συνῆπται ὁ λόγος· διὰ τὴν ἐν μέσῳ προβαίνουσαν τοῦ ἀρχιερέως εἴσοδον.

14. De hoc ergo introitu, prout Deus dederit, nostræque valent vires, loquamur. Putamus enim Christi Dei nostri ostensionem apud Jordanem, et manifestationem, ab episcopi introitu innui. Hinc itaque, ut videtur, flumina appellantur illa in Magnæ Ecclesiæ pavimento stricta et nigra marmorea, quasi ordines, mediocribus intervallis inter se distantia. Nam usque ad introitum quanquam pontifex Christus erat, haud omnibus manifestus erat et cognitus ; tametsi in medio versans, supernaturalia et immensa faciebat. Tunc capto tempore sacerdos, qui in medio altari consistebat ante episcopi introitum, velut Præcursor tunc ministrabat pœnitentiæ baptisma, introeuntem cernens episcopum, secedit ; propemodum illud tacite dicens, quod Joannes aiebat : « Hunc oportet crescere, me autem minui [16] ; » ideoque confestim cedit episcopo majora operari. Jam quod in introitu canunt psaltæ : « Venite, exsultemus Domino, » verba post baptismum significat apostolorum, quæ de Christo dicebant. Namque ante vocationem alii quidem aiebant : « Venite, invenimus, quem exoptabamus ; » alii vero, « Veni et vide. » Alii denique :

στάσεως τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου ἀφορίζουσι· τὸ δὲ Ἅγιος ἀθάνατος τῇ τοῦ ζωοποιοῦ καὶ ὁμουσίου Πνεύματος ἀφιεροῦσιν. Ἁρμόττει δὲ καὶ ἐφ' ἑνὶ ἑκάστῳ τῶν τριῶν προσώπων τῆς μιᾶς θεότητος τὰ τρία ταυτὶ ἅγια· ἕκαστον γὰρ τούτων καὶ ἅγιός ἐστι, καὶ ἰσχυρὸς καὶ ἀθάνατος. Συνῆπται μὲν οὖν τῷ τροπαρίῳ καὶ ὁ τρισάγιος ὕμνος, εἰς δήλωσιν τῆς συμφυΐας καὶ ὁμοουσιότητος τοῦ Υἱοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ὑποστάσεων δύο· φύσις μὲν γὰρ καὶ οὐσία τοῖς τρισὶ μία, ὄνομα δὲ κοινὸν ἓν ἡ θεότης· εἰ καὶ ἕκαστον τῶν τριῶν προσώπων Θεὸς ὀναμάζεται τέλειος. Ἐν τούτοις δὲ τοῖς βραχέσι ῥήμασι καλῶς νοεῖται καὶ τὸ παρὰ τοῦ μεγάλου θεολόγου οὕτω πως εἰρημένον· Διαιρεῖται γὰρ ἀδιαιρέτως, ἵν' οὕτως εἴπω, καὶ συνάπτεται διῃρημένως· καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός· Οὐ φθάνω τὰ τρία διελεῖν, καὶ εἰς τὸ ἓν ἀναφέρομαι. Ἀλλά μή τις, τὰς μαρτυρίας ταύτας τοῦ τρισαγίου ἀκούων, νομίσῃ τὴν ἀρχὴν λαβεῖν ἀπὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως· πάλαι γὰρ ὑπὸ τῶν θεηγόρων προφητῶν μυστικῶς τῷ πνεύματι προαναφωνούμενον ἦν· τούτου γὰρ τὸν τύπον καὶ τὰς ῥήσεις ἱστορῶν ὁ Δαβὶδ, διὰ βραχυλογίαν παρίστησι τοῦτον· « Ἐδίψησε, » λέγων, « ἡ ψυχή μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρὸν, τὸν ζῶντα· » καὶ ἀλλαχοῦ· « Τῷ λόγῳ Κυρίου οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν· » καὶ ἐτέρωθι· « Ἐν τῷ φωτί σου ὀψόμεθα φῶς. » Ὁ δ' ὑπὸ Ἡσαΐου ἐκφωνηθεὶς σεραφικὸς ὕμνος, καὶ τὰ τρία ἅγια εἰς μίαν κυριότητα συνάγων καὶ θεότητα, τίνα διαφορὰν φέρει τοῦ παρ' ἡμῶν ᾀδομένου τρισαγίου ; Τοῦ μὲν οὖν τροπαρίου μετὰ τοῦ τρισαγίου συνῆπται ὁ λόγος· διὰ τὴν πρὸς τὴν θεότητα τούτων ἀναφορὰν, διατεμὼν

ιδ'. Λεγέσθω τοιγαροῦν περὶ ταύτης ὅσα δοίη Θεὸς κατὰ τὸ ἡμῖν ἐγχωροῦν. Δοκοῦμεν γὰρ τὴν ἐπὶ τοῦ Ἰορδάνου ἀνάδειξιν καὶ φανέρωσιν τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν τὴν τοῦ ἀρχιερέως εἴσοδον ὑπαινίττεσθαι. Ἐκ τούτου οὖν, ὡς ἔοικε, ποταμοὶ ὀνομάζονται τὰ ἐν τῷ ἐδάφει τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας κείμενα μαρμάρινα στενὰ καὶ μέλανα δίκην ὀρδίνων, καὶ μεταξὺ μετρίων διαστημάτων ἀλλήλων διαιρούμενα· μέχρι γὰρ τῆς εἰσόδου, εἰ καὶ ἦν ἀρχιερεὺς, ἀλλ' οὐχὶ πᾶσι δῆλος καὶ γνώριμος· εἰ δὲ εἰς μέσον ἐστὼς, καὶ τὰ ὑπερφυῆ καὶ ἐξαίσια διατελῶν· ἀλλ' ὁ τὸν καιρὸν λαβὼν ἱερεὺς, ὁ καὶ μέσον τοῦ θυσιαστηρίου ἱστάμενος, πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ἀρχιερέως, ὡς Πρόδρομος ἐνήργει τὸ διὰ μετανοίας βάπτισμα· ὃς εἰσελθόντα ἰδὼν τὸν ἀρχιερέα, μεθίσταται, μονονουχὶ τοῦτ' ἐκεῖνο ἠρέμα διαλεγόμενος, ὅπερ ἔφησε καὶ Ἰωάννης, « Τοῦτον δεῖ αὐξάνεσθαι, ἐμὲ δὲ ἐλαττοῦσθαι· » διὸ καὶ εὐθὺς παραχωρεῖ τῷ ἀρχιερεῖ τὰ μείζονα τελεσιουργεῖν. Τὸν δὲ ᾀδόμενον παρὰ τῶν ψαλτῶν, « Δεῦτε, ἀγαλλιασώμεθα τῷ Κυρίῳ, » τοὺς μετὰ τὸ βάπτισμα λόγους ἐμφαίνει τῶν ἀποστόλων, οὓς ἔλεγον περὶ τοῦ Χριστοῦ· καὶ πρὸ τοῦ κληθῆναι

[12] Psal. xli, 3. [13] Psal. xxxii, 6. [14] Psal. xxxv, 10. [15] Isa. vi, 3. [16] Joan. iii, 30.

οἱ μὲν ἔλεγον, « Δεῦτε, εὑρήκαμεν τὸν ποθούμενον · » οἱ δὲ, « Ἔρχου καὶ ἴδε · » καὶ ἕτεροι, « Ἦλθον, φησὶ, καὶ εἶδον ποῦ μένει, καὶ παρ' αὐτῷ ἔμειναν τὴν ἡμέραν ἐκείνην · » καὶ τἆλλα ἁπλῶς ὅσα ἐχόμενα τοῦ βαπτίσματος πρὸ τῆς καθολικῆς κλήσεως οἱ μαθηταὶ πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον. Τὸ δὲ, « Προφθάσωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει, » τοῦτο δηλοῖ · Ἐπειδὴ, φησὶν, οὗτος ὁ νῦν φανεὶς προαιώνιος μέν ἐστι Θεὸς, καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης δημιουργὸς, γέγονε καὶ νῦν ἄνθρωπος καθ' ἡμᾶς, πάντα τὰ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἴδια ἔχων, πλὴν μόνης τῆς ἁμαρτίας · μέλλει δὲ αὖθις ἐν ὑστέροις καιροῖς μετὰ τοῦ αὐτοῦ προσώπου καὶ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως ἔρχεσθαι κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὐκέτι μὲν τοιούτῳ σώματι, οὐκ ἀσώματος δὲ, οἷς οἶδεν αὐτὸς λόγοις θειοειδεστέρου σώματος, δεῦτε, προσκυνήσωμεν αὐτῷ, πιστεύοντες ὡς Θεῷ, προσπίπτοντες ὑπὲρ ὧν ἡμάρτομεν. Προφθάσωμεν δὲ καὶ προκαταλάβωμεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει καὶ συντριβῇ καρδίας · ἵνα αὐτὸν ἐκεῖνον ἐκεῖθεν ἧττον εὕρωμεν κρίνοντα · ἐν γὰρ τῷ ᾅδῃ οὐκ ἔστιν ἐξομολόγησις · διὸ χρὴ νῦν καὶ προκαταλαβεῖν καὶ προφθάσαι.

A « Iverunt, inquit, et viderunt ubi maneret, et apud eum manserunt die illa [17]; » et alia quæcunque, circa tempus baptismi, ante generalem vocationem, discipuli inter se aiebant. Porro verba : « Præoccupemus faciem ejus in confessione, » hoc indicant : Quoniam, inquit, hic qui apparuit, sempiternus est Deus, cœli terræ marisque creator, et nunc factus est similis nobis homo, omnia humanæ naturæ propria habens, excepto peccato : rursusque postremis temporibus cum eadem persona et substantia eadem venturus est judicare vivos et mortuos : haud equidem in ejuscemodi corpore, neque tamen incorporeus, sed ea ratione quam ipse novit divinioris corporis : venite, adoremus illum, credentes ei ut Deo, procidentes B propter ea quæ peccavimus. Præveniamus autem et præoccupemus faciem ejus in confessione et cordis contritione, ut eum illic misericordem judicem comperiamus : in inferno enim nulla est confessio : propterea oportet nunc et præoccupare et prævenire.

ιε'. Εὐθὺς οὖν μετὰ τὴν εἴσοδον, καὶ τὸ τέλος τοῦ τρισαγίου, ἡ ἄνω καθέδρα (18), ἥτις τὴν ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ἄνοδον, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς χαμαιρεποῦς πολιτείας τῶν Ἰουδαίων, καὶ τὴν ἐκ τοῦ νόμου καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης συγκαταβατικῶς ἐγχωρηθείσης αὐτοῖς, δηλοῖ μετάβασιν · ὡς ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι μετὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ βαπτίσματος ἀρχὴν λαμβανούσης τῆς θείας χάριτος · ὧν μέσον ἔνεστι τὸ λεγόμενον προκείμενον · ὅπερ εὐτύχως εἴρηται, διότι πρόκειται πάντων τῶν συμβόλων τῆς νέας χάριτος · μετὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ τῶν ἀποστόλων κλῆσις, καὶ ἡ ἀνάδειξις αὐτῶν ἀναφαίνεται διὰ τῆς τῶν Πράξεων αὐτῶν, ἢ τῶν ἐπιστολῶν ἀναγνώσεως · πρὸς δὲ, καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν τῶν γεγραφότων τὰ θεῖα Εὐαγγέλια χάρις. Ἡ δὲ σφραγὶς ἣν ὁ ἀρχιερεὺς ἔσωθεν ποιεῖν εἴωθεν ἐν τῷ τέλει τοῦ τρισαγίου, εἰς πλήρωμα μὲν καὶ οἱονεὶ ἐκσφράγισμα τῶν περὶ Χριστοῦ προειρημένων προφητικῶν φωνῶν χαρακτηρίζεται · ἡ γὰρ διὰ σαρκὸς αὐτοῦ παρουσία σφραγὶς ἐγένετο ἐπικυροῦσα τὰ ὑπ' ἐκείνων προηγορευμένα ὡς ἀληθῆ · αὕτη δὲ καὶ εἰς ἀρχὴν τῶν θεοπρεπῶν ἔργων, καὶ τῆς τοῦ ἀνθρωπείου γένους ἀναπλάσεως τέτακται · ἀλλὰ καὶ σφραγίς ἐστιν, Εἰρήνης, ἥτις τὰς τότε μερικὰς ἀρχὰς κατέλυσε, καὶ τοῖς μακρὰν ἔθνεσιν εἰρήνην ἐβράβευσεν · ὅθεν καὶ εἰρήνη ὅπως ὁ Χριστὸς ὁ τῆς εἰρήνης Πατὴρ εἰς ἑνότητα

15. Statim itaque post introitum et trisagii finem, ad cathedram conscenditur, quæ res a terra in cœlum conscensum, et ab infima Judæorum vita, et a lege ac veteri fœdere indulgenter ipsis concesso, significat transitum : ut hinc fiat exploratum, quod post baptismi institutionem, initium C cepit divina gratia. Porro illud interponitur quod dicitur προκείμενον, propterea quod cunctis novæ gratiæ symbolis præit. Posthinc enim apostolorum quoque vocatio et designatio divulgatur, actibus illorum atque epistolis legendis : nec non ipsorum qui divina Evangelia scripserunt gratia. Benedicendi vero actus seu signaculum, quod episcopus intus facere solet in fine trisagii, plenitudinem et quasi sigillum propheticorum de Christo prælectorum verborum denotat. Namque hujus in carne adventus, sigillum fuit quod prædictorum ab illis veritatem obsignavit. Atque hoc benedictionis signaculum initio quoque divinorum operum et creationis hominis adhibitum fuit. Est insuper signaculum pacis ejus, quæ partiales principatus dissolD vit, cunctisque sive proximis sive longinquis gentibus pacem sancivit. Ideoque : « Pax omnibus, » episcopus inclamat : innuens videlicet, quod Christus pacis Pater, terrestria ac cœlestia unum fecit.

ις'. Καὶ μή τις σκανδαλιζέσθω ἀκούων ταῦτα, καὶ λέγων, Πῶς τὰ μετὰ τὴν ἀνάστασιν γεγονότα π ρὰ τῶν ἀποστόλων, ταῦτα σὺ ἐν ἀρχῇ τῶν πρὸ

16. Nec vero quisquam hæc audiens scandalum patiatur, dicatque : Curnam quæ ab apostolis post resurrectionem acta fuerunt, hæc initio ante pas-

[17] Joan. I, 38, 39.

(18) Cathedra hoc loco idem videtur quod *bema*, a Latinis dictum *presbyterium*. Alioqui tamen pontifex post dictum introitum, revera in cathedram suam, id est sedem, conscendit.

(19) Latinus episcopus dicit : *Pax robis*; Græcus, itemque Armenius, *Pax omnibus*, quæ locutio latius patet; quanquam et Latinus et Græcus non, nisi astantes omnes alloquantur.

sionis symbola collocasti ? At velim scias, quisquis ita loqueris, neque ænigma, neque symbolum, neque parabolam servare posse invariabiliter eorum quæ imitantur paritatem, neque item personæ, temporum, ordinis prioris aut posterioris, et reliquorum hujusmodi similitudinem, nedum idem cum illis esse posse ; verum hæc ita figurantur, ut imaginem prototypi gerant : sed certe æqualitatem servari impossibile est. Dicimus ergo, lectionem apostolicorum Actuum et Epistolarum, electionem simul repræsentare et finem promissionum Christi Dei nostri : unde hujus potentia, et veritatis firmitas comprobatur. Dixit enim illis : « Venite post me, faciam vos piscatores hominum [18]. » Specta igitur, quomodo mundum universum prædati sunt de abysso erroris hi piscatores et illiterati : atque ab ortu solis usque ad occasum horum dogmata prædicantur, ac præ aliis cunctis legibus et statutis, horum valent traditiones. Quodque omnium mirabilissimum est, vis horum artificum haud eatenus tantum operata est, quatenus ii vixerunt, quod piscatoribus cæteris usuvenit, et post mortem evanuit ; sed potius, facta aliqua ab iis per omnes gentes satione, jactum manu ipsorum semen, piscatores multos cepit, venatores, milites, mercatores, agricolas, multiplicem Domino et Creatori fructum reddentes : ita ut videre liceat usque ad hodiernum diem, et usque ad sæculi hujus consummationem, infideles multos ad baptismum accedentes, piscatorum horum sagena captos. Atque hæc quidem de Actuum apostolorum atque Epistolarum lectione dicta sunto.

17. Jam venerabilium ac divinorum Evangeliorum elata voce lectio, ipsius Christi Dei nostri demonstrat sermones, mandata, leges ipsas quas nobis tulit, passionem, sepulturam, resurrectionem, assumptionem. Nam miraculorum levem oppido mentionem evangelistæ fecerunt, uno tantum verbo innumerabilem prodigiorum multitudinem significantes. Quia vero quem decantamus, Deus simul homoque est, mistos pariter hymnos ei composuerunt beati Patres. Et sicut trisagii hymnus, ita etiam Alleluia, angelica est hymnodia ; ut Christum Deum esse ex angelicis, hominem item esse, ex nostris hymnis palam fiat. Thuribolum autem, quod dum canitur Alleluia, cum thymiamate agitatur, gratiam Spiritus sancti denotat datam discipulis, quando eos misit ad omnem morbum languoremque sanandum in Israel. Tum post Evangeliorum lectionem preces et postulationes, usque ad cherubicum hymnum, triennale magisterium Christi Dei nostri innuunt, et paratorum ad baptisma catechesim ; quia hos videlicet prædica-

[18] Matth. IV, 19.

τοῦ πάθους συμβόλων τέθεικας ; Ἀλλ' ἴσθι ὁ ταῦτα λέγων ὡς οὔτε αἴνιγμα οὔτε σύμβολον οὔτε παραβολὴ δύναται φυλάξαι ἀπαραλλάκτως τῶν ὧν μιμεῖται πάντων τὴν ἐμφέρειαν (20)· ἀλλ' οὐδὲ προσώπου καὶ καιρῶν καὶ τάξεως πρώτης καὶ δευτέρας καὶ τῶν ἑξῆς τὴν ὁμοίωσιν, μᾶλλον δὲ τὴν ταυτότητα· ἀλλ' οὕτως ἐσχημάτισται, ὡς τὴν εἰκόνα φέρειν τοῦ πρωτοτύπου· τὸ μέντοι παραπλήσιον παρατηρηθῆναι ἀδύνατον. Εἴπωμεν τοίνυν ὡς ἡ τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων ἀνάγνωσις, καὶ τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν, παρίστησι τὴν ἐκλογὴν, καὶ τὸ τέλος τῶν ὑποσχέσεων τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν· ἐξ ὧν ἡ δύναμις τούτου, καὶ τὸ ἀδιάπτωτον τῆς ἀληθείας συνίσταται· ἔφησε γὰρ πρὸς αὐτοὺς, « Δεῦτε ὀπίσω μου, καὶ ποιήσω ὑμᾶς ἁλιεῖς ἀνθρώπων. » Ὅρα τοίνυν πῶς κόσμον ὅλον ἐζώγρησαν ἐκ βυθοῦ τῆς πλάνης οἱ ἁλιεῖς καὶ ἀγράμματοι· καὶ ἐξ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν τὰ τούτων κηρύττεται, καὶ πάντων τῶν ἄλλων νόμων καὶ θεσπισμάτων τούτων κρατοῦσιν αἱ παραδόσεις· καὶ τὸ δὴ πάντων θαυμαστώτερον, ἡ τῆς τέχνης τούτων ἐνέργεια, οὐκ ἐφ' ὅσον χρόνον ἐν τῷ βίῳ διέτριβον ἐνήργησεν, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἁλιέων, εἶτα μετὰ θάνατον κατηργήθη· ἀλλὰ μᾶλλον τότε μερικὸν οἱονεὶ σπόρον ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κατασπειράντων αὐτῶν, τὸ παρ' ἐκείνων καταβληθὲν σπέρμα πολλοὺς ἁλιεῖς ἐζώγρησε καὶ θηρευτὰς καὶ στρατιώτας καὶ ἐμπόρους καὶ γεωργοὺς, πλύχουν τὸν καρπὸν τῷ Δεσπότῃ καὶ δημιουργῷ προσφέροντας· ὡς ἐξεῖναι ὁρᾷν ἕως καὶ σήμερον καὶ μέχρι τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου πολλοὺς τῶν ἀπίστων τῷ θείῳ προσερχομένους βαπτίσματι, τῇ σαγήνῃ τῶν ἁλιέων τούτων ἀγρευομένους. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ἀποστολικῶν Πράξεων καὶ τῶν θείων τούτων ἐπιστολῶν ἐπιδίδοται.

ιζ'. Ἡ δὲ τῶν σεπτῶν καὶ θείων Εὐαγγελίων ἐκφώνησις, αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν δηλοῖ τοὺς λόγους, τὰς ἐντολὰς, τοὺς νόμους αὐτοὺς, οὓς ἡμῖν ἔθετο, τὰ πάθη, τὴν ταφὴν, τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἀνάληψιν· τῶν γὰρ θαυμάτων οἱ εὐαγγελισταὶ ὀλίγον ἐποιήσαντο λόγον, ἑνὶ ῥήματι πλῆθη ἄπειρα θαυμάτων παραδηλώσαντες. Ἐπεὶ δὲ ὁ ὑμνούμενος Θεός ἐστι καὶ ἄνθρωπος ἅμα, συγκεκερασμένους καὶ τοὺς ὕμνους αὐτῷ διατετάχασιν οἱ μακάριοι Πατέρες· καὶ ὥσπερ ὁ τρισάγιος ὕμνος, οὕτω δὴ καὶ τὸ Ἀλληλούϊα ἀγγελική ἐστιν ὑμνῳδία, ἵν' ὅτι μέν ἐστι Θεὸς ἐκ τῶν ἀγγελικῶν ὕμνων γνώριμον γίνηται, ὅτι δὲ ἄνθρωπος ἐκ τῶν παρ' ἡμῶν· ὁ δὲ θυμιατὸς ὁ ἐν τῷ καιρῷ τοῦ Ἀλληλούϊα μετὰ θυμιάματος κινούμενος τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος δηλοῖ, τὴν δεδομένην τοῖς μαθηταῖς, ὅτε τούτους ἀπέστειλε, τοῦ ἰάσασθαι πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ Ἰσραήλ· αἱ δὲ μετὰ τὴν τῶν θείων Εὐαγγελίων ἀνάγνωσιν εὐχαί τε καὶ αἰτήσεις ἄχρι τοῦ χερουβικοῦ ὕμνου τὴν ἐπὶ τρισὶ χρόνοις διδασκολίαν ὑπεμφαίνουσι τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν,

(20) Hanc regulam criticam intelligendarum parabolarum jam tradiderat S. Cyrillus in Commentario ad Lucam cap. XVI, apud nos t. II, p. 347.

καὶ τῶν πρὸς τὸ βάπτισμα εὐτρεπισμένων κατήχησιν· ἐφ' ᾧ τούτους ἡ τῶν λόγων δύναμις, καὶ ἡ τῶν θαυμάτων ἐνέργεια συνεφέλκετο. Τότε δὴ καὶ οἱ κατηχούμενοι, καὶ μήπω καταξιωθέντες τῶν τοῦ Χριστοῦ μυστηρίων, ἔξω μεθίστανται. Αἱ δὲ ἐν τῷ μεταξὺ τούτων γινόμεναι εὐχαὶ ὑπὲρ αὐτῶν τε γίνονται τῶν κατηχουμένων, καὶ τῶν πιστῶν, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ ἀρχιερέως· ἐννοοῦντες γὰρ οἱ θεσπέσιοι Πατέρες, ὁποίαν εἶναι χρὴ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν χεῖρα τοῦ μέλλοντος ἅπτεσθαι τοῦ παναχράντου σώματος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὅτι καθαρωτέραν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων ταύτην δεῖ τυγχάνειν, τὰς ὑπὲρ τῆς συγχωρήσεως τούτων εὐχὰς διὰ φιλανθρωπίαν Θεοῦ ἐσομένης ἐξέθεντο.

A tionis vis, et miraculorum operatio attraxit. Tunc vero catechumeni, nondum Christi sacramentorum digni, extra mittuntur. Quæ autem hoc intervallo funduntur preces, tum ipsorum catechumenorum, nec non et fidelium, atque ipsius denique episcopi causa fiunt. Cogitantes enim divi Patres, qualem esse oporteat animam itemque manum illius qui immaculatum contrecturus est Christi Dei nostri corpus, nempe oportere solaribus radiis esse puriorem, ideo preces pro impetranda his venia, quam a Dei clementia exspectant, instituerunt.

ιη'. Ἡ δὲ τῶν ἁγίων μετάθεσις, τοῦ σώματος, φημὶ, τοῦ Δεσποτικοῦ καὶ τοῦ αἵματος ἀπὸ τῆς προθέσεως (21), καὶ ἡ τούτων πρὸς τὸ θυσιαστήριον εἴσοδος κατὰ τὸ χερουβικὸν, τὴν ἀπὸ Βηθανίας πρὸς Ἱερουσαλὴμ δηλοῖ τοῦ Κυρίου εἰσέλευσιν· τηνικαῦτα γὰρ καὶ ὁ πλεῖστος ὄχλος καὶ οἱ τῶν Ἑβραίων παῖδες ὡς βασιλεῖ καὶ νικητῇ τοῦ θανάτου τὸν ὕμνον ἀνέφερον αἰσθητῶς· νοητῶς δὲ ἄγγελοι μετὰ τῶν χερουβὶμ τὸν τρισάγιον ἀπεδίδοσαν ὕμνον· καὶ τὰ σκῆπτρα καὶ τὰς ῥομφαίας (22), ἃς τὸ παλαιὸν ἔφερον, ὡς σύμβολα βασιλείας ἐπιφέρουσιν οἱ διάκονοι· καὶ τὰ ῥιπίδια, ἃ καὶ ῥιπίδες γράφονται, εἰς τύπον εἰσὶ τῶν χερουβίμ. (23) Ὁ δὲ ᾀδόμενος χερουβικὸς ὕμνος προτρέπεται πάντας ἐντεῦθεν καὶ μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἱερουργίας προσεκτικώτερον ἔχειν τὸν νοῦν πᾶσαν βιωτικὴν μέριμναν κάτωθεν ἀφιεμένους, ὡς βασιλέα μέγαν μέλλοντας δέχεσθαι διὰ τῆς κοινωνίας. Ἡ δὲ πρὸ τὴν ἁγίαν τράπεζαν τῶν ἁγίων ἀπόθεσις μίμησιν ἔχει τηνικαῦτα μὲν τοῦ ἐστρωμένου ἀνωγέου, μετ' ὀλίγον δὲ ἡ αὐτὴ καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὕψωσιν· ἐν δὲ τῷ τέλει τὴν ταφὴν εἰκονίζει, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀνάληψιν· ἵνα γὰρ μὴ τὸ καθ' ἕκαστον τῶν τότε γενομένων τὴν ὥραν καὶ τὸν καιρὸν καὶ τὸν τόπον ἀφορίζοντες οἱ μακάριοι Πατέρες, ἔτι καὶ μεταθέσεων ἑτέρων καὶ θυσιαστηρίων πλειόνων δεηθῶσι, κἀκ τούτων ὡσανεὶ μωμητὸν τὸ τῆς οἰκονομίας μυστήριον καταστῇ, ἄξιον τῆς θεουργοῦ δημιουργίας τρόπον ἐμιμήσαντο, ὡς οἷόν τε ἀνθρώπῳ τὰ θεῖα μιμεῖσθαι καὶ κατεργάζεσθαι. Καὶ δὴ ὡς οὐρανὸν μὲν τὸ ἐπάνωθεν τῆς ἁγίας τραπέζης ὁρόφιον ἀπαρτίζουσι· ὡς ὅλην δὲ γῆν ὁρίζονται τὸ ὑπὸ τεσσάρων κιόνων τοῦ κιβωρίου συγκλειόμενον ἢ περιγραφόμενον ἱερὸν ἔδαφος· ἐν ᾧ πληροῦται καὶ ὁ προφητικὸς λόγος, ὁ, «Εἰργάσατο σωτηρίαν ἐν μέσῳ τῆς γῆς ὁ Θεός·» πάντων γὰρ ὁμολογούντων ἐν Ἱεροσολύμοις περιγεγράφθαι τῆς γῆς τὸ μεσαίτατον, ἔνθα δὴ καὶ πάντα τὰ τοῦ

B 18. Age vero sanctarum rerum a prothesi translatio, corporis, inquam, Dominici et sanguinis, et horum ad altare introitus resonante hymno cherubico, indicat Domini ex Bethania ad urbem Jerusalem processum. Tunc enim et turba plurima, et Hebræorum pueri, tanquam regi mortisque victori, hymnum voce sensibili cecinerunt; intellectualiter autem angeli cum cherubinis trisagii hymnum dixerunt. Et sceptra gladiosque, quorum olim usus erat tanquam regni symbola gestant diaconi. Tum et ventilabra, figuram cherubinorum gerunt. Qui autem canitur hymnus cherubicus, admonet omnes, ut nunc, et usque ad liturgiæ finem, attentiore animo sint, omissa omni mundana terrenaque

C cura, ceu qui magnum Regem in sacra communione suscepturi sunt. Jam et rerum sanctarum in sancta mensa repositio, imitatur stratum illud cœnaculum, et paulo post, in crucem exaltationem; et in fine demum sepulturam repræsentat, et resurrectionem et deinde assumptionem. Ne enim, si omnium sigillatim tunc actorum horam ac tempus locumque definirent beati Patres, adhuc aliis translationibus, pluribusque altaribus indigerent, atque hinc quasi risui expositum œconomiæ mysterium evaderet, decoram mundanæ Dei creationis rationem imitati sunt, quatenus homini divina imitari licet atque operari. Itaque cœli instar superius sanctæ mensæ lacunar fabricarunt. Instar vero universæ terræ esse constituerunt sub quatuor ciborii

D columnis clausum et circumscriptum sacrum pavimentum. Qua in re impletur prophèticum illud dictum: « Qui operatus est salutem in medio terræ [19]. » Nam cum omnes confiteantur Hierosolymam in media terræ statione esse collocatam, qua in civitate universam passionem suam sustinuit Dominus, proditionem, judicium, et ea quæ crucem præcesserunt ac subsecuta sunt; cum in-

[19] Psal. LXXIII, 12.

(21) Al. codex addit ἢ σκευοφυλακίου, *aut a scevophylacio*; quod mendum videretur, cum non eadem mensa fuerit πρόθεσις et σκευοφυλάκιον, quod etiam *diaconicum* nonnulli appellant. Sed tamen in libello Delineationis ecclesiæ Orientalis Græcæ, auctore Eustrathio Joannide Ruthevo, p. 117, legimus: *Prius quam ad altare, consecrationis gratia, deferrentur oblationes, in gazophylacium* (idem quod *scevophylacium*) *portabantur, donec inquisitio facta fuisset, num ex tales essent, quæ Domino digne offerrentur.* Sed legesis Allatium *De Græcorum templis*, ed. Paris. p. 136.

(22) Hinc in picturis Græcæ missæ vides angelos, quorum vicem gerunt diaconi, gladiis armatos. Et cæremoniarum apud nos magistris baculus instar sceptri est.

(23) Hic quoque tractus, usque ad κοινωνίας, exstat in solo codice b32, p. 6. a.

super sanctam mensam medium inter cœlum ac terram tenere locum appareat, eademque media inter columnas ac ventilabra sit, merito ipsa cœlo supposita esse dicetur : atque sive in India sive in Britannicis insulis ea consistat, salutem in medio terræ patratam fuisse denotat per ea quæ in ipsa peraguntur mysteria. Quod si quis dicat, non omnem ecclesiam habere ciborium et crepidines atque columnas, satis, inquam, erit si semicirculare bema habeat, quod in qualibet ecclesia fieri constitutum est, cujus curvum lacunar cœleste hemisphærium repræsentat, mediam habens ex adverso sanctam mensam.

πάθους ὑπέστη ὁ Κύριος, τὴν προδοσίαν, τὴν κρίσιν, τὰ πρὸ τοῦ σταυροῦ, καὶ τὰ μετὰ τὸν σταυρόν· ἐπεὶ καὶ ἡ ἁγία τράπεζα μεθόριον οὐρανοῦ καὶ γῆς ὡς παραδείκνυται, καὶ κατὰ τὸ μέσον τῶν κιόνων καὶ τῶν κύκλῳ ῥιπίδων ἔχει τὴν στάσιν, εἰκότως ἐν οὐρανὸν εἴη αὕτη, εἴτε ἐν Ἰνδίᾳ, εἴτε ἐν Βρετανικαῖς (24) νήσοις, ἐν μέσῳ τῆς γῆς (25) τὴν σωτηρίαν ἐργάζεσθαι ὑπεμφαίνει διὰ τῶν τελουμένων ἐν αὐτῇ· τῷ δὲ λέγοντι, Ἀλλ' οὐ πᾶσα ἐκκλησία κιβώριον ἔχει καὶ χρηπῖδας καὶ κίονας; ἀρκέσει τὸ τοῦ βήματος ἡμικύκλιον ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ νομοθετηθέν (26)· οὗ καὶ ὁ μῦαξ τὸ οὐράνιον ἡμισφαίριον σχηματίζει, ἐν μέσῳ ἔχον καταντικρὺ τὴν ἁγίαν τράπεζαν.

19. Jam post sanctorum donorum repositionem, precem episcopus pro se et populo recitans, postulat ut gratum sit Deo Patri sacrificium Filii ejus unigeniti qui immolatur. Etenim hic immolatus hostiam se in sui Patris honorem obtulit, quanquam id Pater non exigeret. Atque sanguis ejus liberando universo hominum generi pretium exstitit, et quasi redemptio. Postea elata voce : Amemus invicem, clamat diaconus; ita ut sensibilis quæ tunc fit salutatio, intellectualiter intra cor recipiatur, et omnis injuriarum memoria abstergatur. Tum bis diaconus inclamans ait : « Portas, portas; in sapientia attendamus; » id est, Ne insipienter neque inconsiderate sancta hæc tractare ausimus, nec quasi quotidiana consuetudine inviolabile hoc peragamus officium et actum, ut acceptabile videamur Domino sacrificium offerre : sed postquam cum puritate cognoverimus cui vel quali modo singula prototypa, quæ nunc fiunt, utiliter congrueque competant. Oportet itaque ut mystæ atque initiatores harum rerum, sacerdotes, inquam, atque episcopi, cunctique ministri, rationem noverint officiorum horum, et cui unumquodque referatur. Quod est enim rationalis naturæ proprium, id his verbis, « In sapientia attendamus, » imperatur. Sequitur : « Stemus honeste, stemus cum timore, attendamus sanctæ anaphoræ. » Quænam porro anaphora? Nempe ad prototypa perficiendorum symbolorum respectus. Demonstrativum enim est, et similitudinis indicativum, anaphoræ vocabulum. Ideoque trementes pariter et lacrymantes, quasi ipsum nunc cerneremus patientem pro nobis theanthropum, ita stemus sobrie et composite, ut cum pace, et sine terrenarum cogitationum perturbatione, hæc exhibentes, digni fiamus inclytam ejus resurrectionem cernere, atque hinc gaudio repleri; præcipue qui, prout loci sanctitas postulat, corpus suscipiunt. Hi enim et ei compatiuntur, et consepulti, postea simul resurgunt.

ιθ'. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόθεσιν τῶν ἁγίων δώρων, τὴν εὐχὴν ὁ ἀρχιερεὺς ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ποιούμενος, αἰτεῖται εὐπροσδόκητον γενέσθαι τὴν προτεθεῖσαν τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ θυσίαν τοῦ θυομένου μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ· οὗτος γὰρ ὁ θυόμενος εἰς τιμὴν τοῦ οἰκείου Πατρὸς, ἑαυτὸν εἰς θυσίαν ἀπέδωκε καὶ ταῦτα μὴ αἰτήσαντος τοῦ Πατρός· καὶ τὸ εἰς τιμὴν πατρικὴν χυθὲν αἷμα, τοῦτο τιμὴ ἐγένετο πρὸς ἐλευθερίαν πάσης ἀνθρωποτήτος, καὶ οἱονεί τις ἐξώνησις· εἶτα τὸ, « Ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, » ἐκφωνεῖ ὁ διάκονος, ὥστε τὸν αἰσθητὸν γινόμενον ἀσπασμὸν νοητῶς ἐν τῇ καρδίᾳ εἰσδέχεσθαι, καὶ πᾶσαν ἐξορίζειν μνησικακίαν. Ἀναδιπλασιάζει δὲ παρεγγυώμενος ὁ διάκονος λέγων, « Τὰς θύρας, τὰς θύρας· ἐν σοφίᾳ πρόσσχωμεν· » τουτέστι, Μὴ ἀσόφως καὶ ἀλογίστως τολμῶμεν ταυτὶ τὰ ἅγια, μεθ' ὑπὸ τῆς καθ' ἑκάστην ἡμέραν συνηθείας τὸ ἀνεπιφαλὲς κατορθοῦντες τῆς πράξεως καὶ τῆς ἐνεργείας αὐτῶν, δοκῶμεν θυσίαν εὐπρόσδεκτον τῷ Κυρίῳ προσφέρειν· ἀλλ' ὅταν μετὰ καθαρότητος ἐπιγινώσκωμεν, τίνι καὶ ποίῳ τρόπῳ τῶν πρωτοτύπων ἕκαστον τῶν νῦν τελουμένων προσφόρως καὶ καταλλήλως συνάπτεται. Χρὴ οὖν τοὺς μύστας καὶ μυσταγωγοὺς τῶν τοιούτων, ἱερεῖς, φημὶ, καὶ ἀρχιερεῖς, καὶ πάντας τοὺς ταῦτα διακονουμένους, εἰδέναι τὸν λόγον τῶν τελουμένων, καὶ πρὸς τί ἕκαστον ἀναφέρεται· τοῦτο γὰρ ἴδιον τῆς λογικῆς φύσεως, ὡς καὶ τὸ, « Ἐν σοφίᾳ πρόσσχωμεν, » διεντέλλεται. Τούτοις ἕπεται καὶ τὸ, « Στῶμεν καλῶς, στῶμεν μετὰ φόβου· πρόσσχωμεν τῇ ἁγίᾳ ἀναφορᾷ. » Τί δὲ ἡ ἀναφορά; Ἡ πρὸς τὰ πρωτότυπα τῶν τελουμένων συμβόλων ἔποψις· δηλονότι· δεικτικὸν γὰρ καὶ ὁμοιωματικὸν τὸ τῆς ἀναφορᾶς ὄνομα· καὶ διὰ τοῦτο τρέμοντες ὁμοῦ καὶ δακρύοντες, ὡς νῦν αὐτὸν ὁρῶντες πάσχοντα ὑπὲρ ἡμῶν τὸν θεάνθρωπον, οὕτω στῶμεν νηφόντως καὶ εὐσταθῶς, ὅπως ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀταραξίᾳ τῶν κάτωθεν λογισμῶν, ταῦτα προσφέροντες ἢ ἀναφέροντες, καταξιωθῶμεν ἰδεῖν αὐτοῦ τὴν θείαν ἀνάστασιν, καὶ τῆς ἐντεῦθεν χαρᾶς ἐμπλησθῶμεν· καὶ μάλιστα οἱ ἄξιοι τοῦ θείου τόπου ὄντες αὐτῷ, καὶ συνθαπτόμενοι συνανίστανται.

(24) Male apud Germanum βενετικαῖς, *venetis*. Item alibi ἀνώγαιον ἐσταυρωμένον pro ἐστρωμένον.

(25) Diceres cum poetis ἐν ὀμφαλῷ τῆς γῆς.

(26) Vides legem Græcam de semicirculari presbyterio, ut apud Allatium *De templis Græc.* ed. Paris. p. 166. Quin adeo decoram hanc legem servatam videmus in priscis etiam Romæ et civitatis Toscaniæ basilicis.

κ'. Παρεγγυᾶται δὲ πρὸς τούτοις ὁ ἀρχιερεὺς ἄνω A τὰς καρδίας ἔχειν, καὶ ὅλον τὸν νοῦν. Οἱ πιστοὶ δὲ, τούτων λεγομένων, ἐπαγγέλλονται προσφέρειν πρῶτον μὲν ἔλεον, εἶτα εἰρήνην ὡς θυσίαν αἰνέσεως. Ὁμολογοῦσι δὲ καὶ τὰς καρδίας οὕτως ἔχειν πρὸς Κύριον, ὥσπερ ἐντέλλονται. Ἐπὶ τούτοις τὸ θεῖον τῆς ὀρθοδόξου πίστεως σύμβολον λέγεσθαι διατέτακται, ἵν' ἐκ τούτου γνώριμον εἴη τοῖς πᾶσιν ὅτι ὁ εἷς τῆς Τριάδος ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ ἀνάρχου Πατρὸς, οὗτος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν καὶ ἄνθρωπος γέγονε, σαρκωθεὶς ἐκ τῆς ἁγίας Παρθένου, σταυρωθεὶς, καὶ ταφεὶς, καὶ ἀναστάς· οὗ κατὰ τὰς θείας ἐντολὰς τὰ τελούμενα ταῦτα πράττομεν, ἵνα μὴ λόγοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργοις εἰσαεὶ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐνεργουμένης, οὕτω φαινώμεθα ζῶντες B ὁμοῦ καὶ πολιτευόμενοι· καὶ τὰ μὲν πάθη σαρκὶ τοῦτον ὑπομεμενηκέναι ὁμολογῶμεν, ἀπαθῆ δὲ τούτου φυλάττεσθαι τὴν θεότητα· ἅμα δὲ ἵνα τῇ ἐκφωνήσει τοῦδε τοῦ θείου συμβόλου καὶ οἱ ἀγνῶτες καὶ ἀμαθεῖς, τούτου ἀκούοντες τοῦ ᾄδομένου, διὰ παντὸς ἐν γνώσει ἔχωσι τὰ ἔκφορα τοῦ μυστηρίου τῆς πίστεως, καὶ ταῖς τῶν πολλῶν ἀκοαῖς οὐκ ἀπόῤῥητα.

κα'. Ἡ δὲ τῶν θυρῶν κλεῖσις, καὶ ἡ ἐπάνω τούτων ἐξάπλωσις τοῦ καταπετάσματος, ὡς ἐν τοῖς μοναστηρίοις εἰώθασι, καὶ ἡ τοῦ λεγομένου ἀέρος (27) τῶν θείων δώρων ἐπικάλυψις, ὡς οἶμαι, τὴν νύκτα ἐκείνην δηλοῖ, καθ' ἣν ἡ τοῦ μαθητοῦ προδοσία πρὸ ἔβη, καὶ ἡ πρὸς Καϊάφαν ἀπαγωγὴ, καὶ ἡ πρὸς Ἄνναν παράστασις, καὶ αἱ ψευδομαρτυρίαι, ναὶ C μὴν καὶ οἱ ἐμπαιγμοὶ, καὶ οἱ κολαφισμοὶ, καὶ τἆλλα ὅσα τὸ τηνικαῦτα συμβέβηκε· διὰ τί γὰρ τὸ κάλυμμα τοῦτο ἀὴρ ὠνομάσθη, ἢ πάντως διὰ τὸ τὸν ἐπικαλυπτόμενον παρ' αὐτοῦ σκοτεινὸν ἀέρα τῆς εἰρημένης νυκτὸς εἰκονίζεσθαι; καθ' ὃν καὶ Πέτρος ὁ μέγας ἔξω τῆς θύρας ἐστὼς, πρεσβείᾳ τοῦ ἐγνωσμένου τῷ ἀρχιερεῖ μαθητοῦ, ἔνδον ἐγένετο τῆς αὐλῆς· ἔνθα καὶ ἡ παιδίσκη τούτῳ ἐντυχοῦσα, καὶ οἱ πρὸς τῇ πυρᾷ παρεστῶτες, διήλεγχον· καὶ τὰ λοιπὰ τούτῳ ἐπηκολούθησαν ὅσα πρὸς τὸν κρημνὸν τῆς ἀρνήσεως κατηπείγοντο, διὰ τὸ πτῶμα συγχωρηθέντι οὕτω γενέσθαι τῆς ἐπάρσεως ἢ καυχήσεως. Αἰρουμένου δὲ τοῦ ἀέρος καὶ τοῦ καταπετάσματος συσταλλομένου, τῶν θυρῶν τε ἀνοιγομένων, ἡ πρωΐα διατυποῦται, καθ' ὃν ἀπήγαγον αὐτὸν καὶ παρέδωκαν D Ποντίῳ Πιλάτῳ τῷ ἡγεμόνι· ἐν τούτῳ γὰρ τῷ καιρῷ τῆς τῶν θυρίδων δηλαδὴ κλείσεως καὶ τοῦ καταπετάσματος τοὺς ὑποδιακόνους ἔξωθεν ἱστασθαι ἐν τῷ πλάτει τοῦ θείου ναοῦ, ὡς ἐν αὐλῇ τάχα τοῦ σεπτοῦ θυσιαστηρίου, οἱ θεῖοι Πατέρες διατετάχασι, τὰ σκάνδαλα ἐκ μέσου αἴροντες, καὶ τοὺς ἀναιδῶς καὶ ἀνερυθριάστως ὧδε κἀκεῖσε περιτρέχοντας ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἀφελεστέρων, οἷά τινα παιδίσκην ἀποσοβοῦντας καὶ ἀναστέλλοντας, οἵ γε καὶ τὸ, « Ὅσοι πιστοὶ, » ἐκφωνοῦντες τοὺς παρεστῶτας ἀσφαλίζονται, τοῦ πτώματος τοῦ κορυφαίου μυστικῶς κατὰ ταύτην τὴν ὥραν ἀναμιμνήσκοντες, ὡς ἂν

20. Hortatur mox episcopus, sursum corda totamque mentem habere. Fideles autem, dum hæc dicuntur, promittunt exhibere primo quidem misericordiam, deinde pacem, ceu sacrificium laudis. Fatentur item, se ita habere corda erga Dominum, ut jubentur. Post hæc divinum orthodoxæ fidei symbolum dici ordinatum est, ut hinc omnibus fiat exploratum, quod unus de Trinitate unigenitus Filius et Verbum principio carentis Patris, propter nostram salutem homo sit factus, incarnatus de sancta Virgine, crucifixus, sepultus, et resuscitatus: cujus divino mandato hæc sacra facimus ut haud verbis tantum, verum etiam operibus salutem nostram assidue operantes, sic non vivere tantum sed cum virtute vivere videamur: atque cruciatus ipsum quidem carne passum confiteamur, sed ejusdem impassibilem mansisse divinitatem; simulque ut dum hæc divini symboli elata voce recitatio fit, idiotæ ignarique homines, canticum hoc audientes, mente percipiant mysterii notitiam, quæ jam multorum auribus divulgatur.

21. Portarum vero clausura, nec non veli his superimpendentis apertio, ut in monasteriis fieri solet, tum et illud divinorum donorum operimentum, quod vulgo dicitur aer, illam, ut reor, noctem in qua discipuli proditio evenit, denotant, et ad Caipham deductionem, et coram Anna præsentationem, et falsa testimonia, et illusiones, et colaphos, et quæcunque hujusmodi tunc contigerunt. Cur enim operimentum hoc appellatur aer, nisi quia adopertus tenebris aer noctis illius ab eo figuratur? qua et magnus Petrus, cum extra januam staret, rogatu discipuli, qui erat pontifici notus, intromissus in atrium fuit: ubi et ancilla ei occurrens, et qui sedebant ad prunas, eum coarguerunt; et alia ei evenerunt, quæ ad negationis præcipitium impulerunt; dum hoc lapsu corruere permissus est elationis suæ causa et gloriationis. Ablato autem aere, et retracto velo, portisque patentibus, mane illud figuratur, quo Christum abductum Pontio Pilato prætori tradiderunt. Hoc enim tempore, nempe dum portæ clausæ sunt, et velum prætensum, subdiaconos foris manere in venerabilis templi spatiis, quasi in sacri altaris atrio, sancti Patres mandarunt, scandala e medio subducentes, et eos qui inverecunde impudenterque huc illuc discurrunt cum simpliciorum damno, ancillæ cujusdam instar abigentes et cohibentes. Item illi qui illa verba inclamant: « Quicunque fideles, » præsentes omnes a lapsu cavere monent; dum illis coryphæum hoc tempore in memoriam revocant; ne quis horum, metu aut dolo subripiente, ab iis qui semper in punitionis prunis sunt dæmonibus, igneas cogitationes injicientibus in corda potissimum virtute sublimiorum, mente

(27) Velum nempe persubtile, quo res sacræ in altari operiuntur.

torpeat; etiamsi non sputa tantum et colaphos repulet, verum etiam sanguinem et passionem mortemque Dei memorari audiat : et nihilominus quasi Dei impassibilitati favens, omnino ei indolentiam absque ulla molestia insipienter largiatur : atque ita in hæreticorum phantasticorum barathrum deferatur, et totam Christi œconomiam in arcana mentis suæ officina videatur negare.

μή τις τούτων, φόβῳ ἢ ὄβλῳ κλαπείς, ὑπὸ τῶν ἐν τῇ πυρᾷ τῆς κολάσεως ἀεὶ ἑστηκότων δαιμόνων, πυρίνους τοὺς λογισμοὺς ἐνιέντων εἰς τὰς καρδίας, μάλιστα τῶν ὑψηλοτέρων κατ' ἀρετὴν, ὀκλάσῃ τὸν λογισμὸν οὐ μόνον ἐκπτυσμοὺς καὶ κολαφισμοὺς ἐννοῶν, ἀλλὰ καὶ αἷμα καὶ πάθος ἀκούων Θεοῦ καὶ θάνατον κἀντεῦθεν ὡς συνήγορος δῆθεν Θεοῦ, τὸ παντελῶς ἀνάλγητον αὐτῷ καὶ ἀνώδυνον ἀνοήτως χαρίσηται· καὶ οὕτως εἰς τὸ Φανταστικῶν κατενεχθῆναι βάραθρον, καὶ ἄρνησιν οἰκονομίας τῆς ὅλης Χριστοῦ ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς διανοίας ἐργαστηρίῳ ὀφθεῖη ποιούμενος.

22. Videsis autem quomodo divi Patres res magni Petri hoc loco repræsentari voluerint, ut reputare possimus, quod si Ecclesiæ fundamentum, super quo ipsa ædificanda mox erat, Providentia sic disponente, sacro episcopatu spoliari, et tali tantoque lapsu proruere periclitatum est, qui fieri poterit, ut hodierni aliqui sacrum episcopatum minime sibi convenientem adepti, in tale barathrum non incidant? Nonnulli vero aiunt subdiaconos quasi imaginem gestare legalis virgæ, quam olim manu tenebant ii qui pascha illud comedebant : quia nimirum subdiaconi foris consistentes quietem a fidelibus exigunt, ut commoditatem habeant qui intus sunt sacerdotes divina mysteria imperturbate peragendi.

κβ'. Σκόπει δὲ πῶς οἱ θεσπέσιοι Πατέρες τὰ τοῦ μεγάλου Πέτρου παραδεδώκασιν ἐνταῦθα εἰδοποιεῖσθαι, ἵν' ἔχοιμεν λογίζεσθαι ὡς, εἴπερ ὁ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας, ἐφ' ὃν αὖτη οἰκοδομεῖσθαι ἐμελλεν, οἰκονομικῶς τῆς θείας ἐπισκοπῆς ἀμοιρῆσαι τῷ τηνικαῦτα καὶ πτῶμα τοιοῦτον κατενεχθεὶς ἀπόλλυσθαι ἐκινδύνευε, πῶς δυνατόν τινας τῶν νῦν ὄντων, μὴ τῆς προσηκούσης θείας ἐπισκοπῆς καὶ ἐπιμελείας τυγχάνοντας, πρὸς τοιοῦτον μὴ καταπεσεῖν βάραθρον; Τινὲς δὲ λέγουσιν ὡς τύπον φέρειν τοὺς ὑποδιακόνους τῆς νομικῆς ῥάβδου τῆς ἐγχειρισμένης τοῖς τὸ Πάσχα ἐκεῖνο ἐσθίουσι· διότι τῶν ὑποδιακόνων ἔξωθεν ἀπαιτούντων τοὺς πιστοὺς, τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀταραξίαν ὡσανεὶ βάσιν ἔχοντες ἔνδον οἱ ἱερεῖς, ἀτράπτως τῶν θείων μυστηρίων μεταλαμβάνουσι.

23. Quid autem dicendum de ventilabris, quæ diaconi interim manu tenent, et celeriter commovent supra res sanctas, quasi attoniti, usque ad complementum augustæ precis : « Mitte Spiritum sanctum tuum super nos et super proposita dona hæc? » Audacis sane linguæ est de his dicere; sed quia semel mandato jubentis cessimus, agesis de his quoque loquamur, prout Deus concesserit et siquidem aliis quoque dicta nostra fuerint accepta, Deo sint gratiæ; certe haud omnino vituperanda fore scio, neque extra fidei christianæ dogmata. Dicimus ergo, ubique et semper astitisse cœlestes potestates Christo Domino, illa vero potissimum nocte qua traditus fuit. Ipsæ igitur videntes abductionem ad Caiphæ, coram Anna præsentationem, falsa testimonia, virgæ percussiones, sputa, colaphos, illa Judæorum convicia, coccineum a militibus impositum indumentum, spineam coronam, adorationes cum risu, et quæcunque alia divinorum evangeliorum enumerat narratio, et quotquot propter multitudinem fortasse præteriit; ad hæc singula ambigentes, et patientiæ magnitudine obstupescentes, facies suas velantes, semet avertebant : rursusque Domini sui majestatem reverentes, redibant. Idque agebant usque ad elationem in crucem. Finis enim corporis cruciatuum, et ignominiæ ex his manantis, crux fuit; quæ reapse gloria exstitit, non ignominia; hinc enim operationum ac virtutum deitatis initium; hinc ille generalis universalis terræmotus, et trium horarum tenebræ in universa terra; nec non veli ac petrarum scissio, et monumentorum apertio; denique mortuorum resurrectio, et quæcunque ad inferos descendens Salvator fecit.

κγ'. Τί δ' ἄν τις εἴποι περὶ τῶν θείων ῥιπιδίων, ἄρτι ἐγχειρισμένων τοῖς διακόνοις, καὶ ὑπ' αὐτῶν στρεφομένων ἐπάγω τῶν ἁγίων, ὡς ἐν ἐκπλήξει, ἄχρι συμπληρώσεως εἰς τὸ, « Κατάπεμψον τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ προκείμενα δῶρα ταῦτα, » τῆς θεολέκτου προσευχῆς; Τολμηρὸν μὲν οὖν τὸ περὶ τούτων φθέγγεσθαι ἔτι· ἐπεὶ δ' ἅπαξ ὑπείξαμεν τῇ ἐντολῇ τοῦ κελεύσαντος, φέρε καὶ περὶ τούτων εἴπωμεν, διδόντος Θεοῦ· εἰ μὲν καὶ τοῖς ἄλλοις δεκτὰ, τῷ Θεῷ χάρις· οὐ γὰρ πάντη ψεκτὰ εὖ οἶδα, οὐδ' ἔξω τῶν δογμάτων τῆς τῶν Χριστιανῶν πίστεως. Φαμὲν οὖν ὡς πάντοτε μὲν ἀδιαστάτως παρῆσαν καὶ δυνάμεις οὐράνιαι τῷ Δεσπότῃ Χριστῷ, ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ ᾗ παρεδόθη. Αὗται τοίνυν ὁρῶσαι τὴν πρὸς Καϊάφαν ἀπαγωγὴν, τὴν πρὸς Ἄνναν παράστασιν, τὰ ψευδομαρτυρίας, τὰ ῥαπίσματα, τὰ ἐμπτύσματα, τὰ κολαφίσματα, τὴν χλεύην ἐκείνην τῶν Ἰουδαίων, τῶν στρατιωτῶν κόκκινον ἔνδυμα, τὸν ἐξ ἀκανθῶν στέφανον, τὰ μετὰ γέλωτος προσκυνήσεις, τἄλλα πάντα ὅσα ἡ τῶν θείων Εὐαγγελίων ἱστορεῖ διήγησις, καὶ ὅσα διὰ τὸ πλῆθος ἴσως παρέλειψεν, ἐφ' ἑκάστῳ τῶν γινομένων διαποροῦσαι καὶ ἐκπληττόμεναι τῆς μακροθυμίας τὸ μέγεθος, καλύπτουσαι τὰς ἑαυτῶν ὄψεις, ἀπεστρέφοντο· καὶ πάλιν τὴν δεσποτείαν αἰδούμεναι, ἀνθυπέστρεφον. Τοῦτο δὲ ἐποίουν ἄχρι τῆς ἐπὶ σταυροῦ ἀνυψώσεως· τέλος γὰρ τῶν τοῦ σώματος παθῶν καὶ τῆς ἐπὶ τούτοις αἰσχύνης ὁ σταυρὸς γέγονε· ὃς δόξα μᾶλλον καὶ οὐκ αἰσχύνη· ἀρχὴ γὰρ οὗτος τῶν ἐνεργειῶν καὶ δυνάμεων τῆς θεότητος· ἐντεῦθεν γὰρ ὁ κοσμικὸς ἐκεῖνος σεισμὸς καὶ τὸ τρίωρον σκότος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, ἥ τε τοῦ καταπετάσματος καὶ τῶν πετρῶν διάῤῥηξις, καὶ ἡ τῶν μνημάτων ἐξάνοιξις· ἔτι γε μὴν ἡ τῶν νεκρῶν ἀνάστασις, καὶ ὅσα ἐν ᾅδου κατελθὼν ὁ Σωτὴρ εἰργάσατο.

κδ'. Καὶ διὰ τοῦτο παρ' αὐτῷ τόπῳ τῆς σταυρώ- A
σεως γενομένῳ τῷ Χριστῷ τὰ τῆς ἐκπλήξεως καὶ
τοῦ θαύματος εἴδη αἱ θεῖαι δυνάμεις ἀπέθεντο. Εἰς
μίμησιν οὖν ἐκείνων, ὡς εἴρηται, στρέφουσιν οἱ διά-
κονοι τὰ θεῖα ῥιπίδια. Κάντεῦθεν δῆλον ὡς τὰ πρὸ
τοῦ σταυροῦ πάντα ὀνείδη, αἱ χλευαστικαὶ τιμαί, καὶ
οἱ καταγέλωτες, πλεῖον ἥπτοντο τοῦ πάσχοντος, ὥσ-
περ καὶ τῶν νοερῶν καὶ θείων δυνάμεων. Ἐπεὶ οὖν
ὁ ταῦτα πάσχων, ἄνθρωπος ὢν τέλειος, καὶ Θεὸς
ὁμοίως τέλειος ἦν, ἐν μιᾷ ὑποστάσει τὰς δύο φέρων
φύσεις, ἀσυγχύτους, ἀτρέπτους, ἀναλλοιώτους, τῆς
μὲν ἀνθρωπίνης τὰ πάθη ὑφισταμένης, τῆς θεότη-
τος δὲ ἀπαθοῦς τηρουμένης· καὶ κατὰ τοῦτο καὶ οἱ
μύσται τῆς σωτηρίας ἡμῶν καὶ οἱ μυσταγωγοὶ ποτὲ
μὲν τὴν διὰ πάθους οἰκονομίαν καὶ μακροθυμίαν
ὑμνοῦσι· ποτὲ δὲ θεοπρεπῆ καὶ καθαρὰν τῇ ὑπερ- B
ουσίῳ φύσει τὴν δοξολογίαν προσφέρουσιν, ὡς ἐξ αὐ-
τῶν χερουβὶμ καὶ τῶν σεραφὶμ ἀποδιδομένην αὐ-
τῷ· εἰς τοῦτο γὰρ ὁδηγεῖ ἡμᾶς ἡ λέγουσα ἐκφώ-
νησις τὸν ἐπινίκιον ὕμνον· δεῖ γὰρ ἡμᾶς ἀναδραμεῖν
ὅθεν ἐξέβημεν.

κε'. Πρὸς δὲ καὶ ὁ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν τρισάγιος
ὕμνος· τούτου δὲ ᾀδομένου, ἡ εὐχὴ μάλιστα μὲν τοῦ
μεγάλου Βασιλείου, ἀλλὰ καὶ τοῦ θείου Χρυσοστό-
μου, ἀπὸ τῆς θείας ἀρχομένη φύσεως εἰς τὴν σάρ-
κωσιν κάτεισι, καὶ πᾶσαν τὴν σωτήριον οἰκονομίαν
διαγορεύσαντες, ἐκφωνοῦσι τὸ, « Λάβετε, φάγετε. »
Ζήτησιν οὖν τινα δοκεῖ ἔχειν ἡ ἔλλειψις τοῦ « πάν-
τες, » ἐν τῷ « Λάβετε, φάγετε· » καὶ αὖθις ἐν τῷ C
« Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, » προσθήκη. Φαμὲν οὖν ὅτι
διττὴν ἔχει τὴν σημασίαν τὸ, « πάντες, » ἱστορικῶς ὁμοῦ
καὶ πνευματικῶς· ἱστορικῶς μὲν, διὰ τὸν παρὰ
τοῦ προδότου κἂν τοῖς μυστηρίοις γεγονότα δόλον·
πνευματικῶς δὲ, ὡς οἱ θεόπται ἀπόστολοι καὶ θεῖοι
Πατέρες. Εἶτα λεκτέον τὸ πνευματικώτερον· Πάντων
τῶν μαθητῶν τὸν θεῖον ἄρτον ἐν ταῖς χερσὶ δεξαμένων
ἐκ τῶν χειρῶν Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, φόβῳ τε καὶ
πίστει μετειληφότων, μόνος Ἰούδας λαβὼν ἔκρυψε
τοῦτο, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐφανίσας, τὸ μυστήριον
ἐξεπόμπευσε (28)· τούτου γὰρ ἕνεκα, ὥς φασι, τὸ,
« Οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς σου τὸ μυστήριον εἴπω, »
πρόσκειται· [τῷ,] « Ἐπὶ τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ. »
Τὸ μέντοι θεῖον αἷμα ὡς ἐξ ἑνὸς ποτηρίου χείλεσι
πάντων καὶ στόμασι δεχομένων, ἀποκρύψαι οὐκ
ἠδυνήθη ὁ δόλιος, ἀλλ' ἐπ' ἴσης τοῖς ἄλλοις με- D
ταλαβών, ἔπιεν· ὅπερ εἰδὼς ὁ πάντα πρὶν γενέσθαι
ἐπιστάμενος Κύριος, ἐπὶ μὲν τοῦ ἄρτου τὸ, « πάν-
τες, » παρέδραμεν· ἐπὶ δὲ τοῦ ποτηρίου, ὡς μετα-
ληψομένου καὶ τοῦ Ἰούδα, προστέθεικε. Καὶ τοῦτο
μὲν οὕτως εἴρηται.

24. Propterea postquam ad crucifixionis locum A
Christus pervenit, stuporem et admirationem cœlestes illæ potestates seposuerunt. Illorum ergo imitatione, uti dictum est, agitant diaconi sacra ventilabra. Atque hinc exploratum est, cuncta ante crucem opprobria, derisorios honores, ludibria, magis affecisse patientem, itemque spiritales cœlestes potestates. Quoniam igitur, qui hæc passus est, perfectus homo pariterque perfectus Deus erat, una in persona duas gerens naturas, inconfusas, non mutabiles, invariabiles; humanam, dolores excipientem; divinam impassibilem manentem: idcirco mystici salutis nostræ ministri et mystagogi, modo quidem passionis dispensationem ac tolerantiam celebrant; modo Deo dignam puramque supersubstantiali naturæ doxologiam B extollunt, tanquam ab ipsis Cherubinis ac Seraphinis ei tributam. Ad hoc enim nos deducit elata prolatus voce triumphalis hymnus; nam nos oportet illuc, unde discessimus, regredi.

25. Post vocis itaque elationem, trissagii canitur hymnus; quo cantato, oratio præsertim dicitur magni Basilii vel etiam divi Chrysostomi, quæ a divina natura exordiens pergit ad incarnationem: totamque Salvatoris œconomiam hi sancti prædicantes, elata voce proclamant: « Accipite, manducate. » Quæstionem quamdam videtur commovere defectus vocabuli « omnes » in dictione: « Accipite, manducate: » vicissimque additio C ejusdem vocabuli « omnes » ad verba: « Bibite ex eo. » Dicimus ergo duplicem habere significatum *omnes*: nempe dici historice ac spiritaliter. Historice quidem, propter proditoris inter hæc ipsa mysteria dolum: spiritaliter vero, ut Dei spectatores apostoli, divique Patres. Postremo dicendum id quod præcipue spiritale est. Cum omnes discipuli divinum panem in manus suas recepissent a Christi Dei nostri manibus, et cum timore ac fide communicassent, solus Judas acceptum panem abscondit, Judæisque manifestans, mysterium publicavit. Hanc ob causam, ut aiunt, illud, « Non enim inimicis tuis revelabo mysterium, » additur verbis: « Super mystico tuo convivio. » D Divinum quidem sanguinem ex uno calice labiis et ore cunctis suscipientibus, clam agere proditor non potuit, sed æque ac cæteri participans bibit. Quam rem cognoscens, qui omnia ante quam fiant scit Dominus, de pane agens, prætermisit « omnes: » de calice autem, quia Judas quoque sumpturus erat, additamentum vocabuli fecit. Atque hactenus de hoc dictum esto.

(28) Quidquid sit de hac Theodori opinione, aut vulgari traditione, circa sacrum arcanum Judæis ubi Juda revelatum, ipsum quidem participasse cum cæteris mysteria, ait etiam Petrus Laodicenus apud nos p. 544. Item S. Petrus Damiani, quem supra citavimus, ad canonem missæ n. 6: *Solet*, inquit, *dubitari an Judas acceperit, quod videtur, cum dicat: Bibite ex hoc omnes. Sed quæritur qua ratione medicus salutaris medicinam dabat ægroto, quam ei sciebat mortiferam? Ad hoc scilicet dabat, ut suo doceretur exemplo, quod sacerdos non debet alii communionem negare, cujus crimen, etsi sibi sit notum, non tamen Ecclesiæ; ne forte non sit corrector, sed proditor.*

26. Reliquum est, ut etiam quod ad communem utilitatem ac magisterium postea mystici exposuerunt, dicamus. Absolute dictum est. « Accipite, manducate, » stylo didascalico et hortatorio tanquam ad omnes homines, quos paterno affectu divi Patres cohortantur; ut infideles quidem ad fidem accedant, haud vi vel necessitate ducti, sed persuasione potius atque animi proposito, quæ reapse est cultus fideique lex. Postquam vero accesserimus, et sacro baptismate mundati fuerimus, sic demum digni simus solidiorem dogmatum alimoniam recipere. Ait enim magnus Basilius sacro baptismate nondum tinctis : « Mellis dulcedinem quomodo significem ignorantibus? *Gustate et videte, quoniam suavis est Dominus* [30]. » Qui tamen jam crediderunt, et orthodoxi cœtus membra sunt, ne omnino indifferenter et sine probatione sumant. Dicit enim Apostolus : « Probet autem se ipsum unusquisque, et sic de pane illo edat, et de calice bibat [31]. » Unumquemque autem hoc loco dicit fidelem. Qui ergo conscius est se esse indignum horum participatione, neque sumere audeat neque manducare. Idcirco dictioni « accipite » non est additum « omnes. » Id est, accipite, qui probata conscientia estis. In locutione autem « bibite omnes » lex fertur participantibus divinum corpus, manducans his dicensque : Nemo eorum qui ad sacram synaxim admittuntur, secum dicat, necessarium non esse de sanguine quoque bibere, sed omnes quotquot divinum corpus sumpsistis, de calice quoque divinum sanguinem bibite : ut hoc etiam ritu naturas duas in persona una Christi Dei nostri confiteamini; atque hunc, tanquam libertatis mundi pretium sponte collatum sumentes, postremo vos ipsi libertatem consequemini. Hoc autem in illius commemorationem facere admonemur. Et quidem locutio : « Quotiescunque manducabitis panem hunc et calicem bibetis, » demonstrat, debere hoc quotidie fieri ab iis qui possunt, ejusque pro nobis passionem glorificari, et usque ad secundum ejus gloriosum adventum concelebrari.

27. Et post recitatam precem ostendit episcopus res sanctas dicens : « Et fac ut panis hic sit ipsum pretiosum corpus Domini Dei ac Servatoris nostri Jesu Christi; quod autem est in hoc calice, sit ipse pretiosus sanguis Christi tui, immutans sancto Spiritu tuo, qui effusus fuit pro mundi vita. » Quæ

[30] Psal. xxxiii, 9. [31] I Cor. xi, 28.

κς'. Λοιπὸν δὲ καὶ τὸ εἰς κοινὴν ὠφέλειαν καὶ διδασκαλίαν μετὰ ταῦτα ὑπὸ τῶν μυστηπόλων διατυπούμενον διηγητέον. Ἁπλῶς εἴρηται τὸ « Λάβετε, φάγετε, » νόμῳ διδασκαλίας καὶ παραινέσεως πρὸς πάντας ἀνθρώπους, πατρικώτερον τούτους τῶν θείων Πατέρων παρακαλούντων, ἵνα οἱ μὲν ἄπιστοι τῇ πίστει προσέλθωσιν, οὐ βίᾳ τινὶ ἢ ἀνάγκῃ ἀγόμενοι, πεισθοῖ δὲ μᾶλλον καὶ προαιρέσει ψυχῆς, ὅσπερ δὴ νόμος λατρείας καὶ πίστεως· προσελθόντες δὲ, καὶ διὰ τοῦ θείου βαπτίσματος καθαρθέντες, οὕτω καταξιωθῶμεν δέξασθαι τῆς στερεᾶς τῶν δογμάτων τροφῆς· λέγει γὰρ ὁ μέγας Βασίλειος τοῖς ἀμύητοις τοῦ θείου βαπτίσματος, « Γλυκύτητα μέλιτος πῶς ἀναγγείλω τοῖς ἀγνοοῦσι; *Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος.* » Οἱ μέντοι ἤδη πιστεύσαντες, καὶ τοῦ τῶν ὀρθοδόξων συστήματος μέρος τυγχάνοντες, μὴ πάντως ἁπλῶς ἀδοκιμάστως λάβωσι· λέγει γὰρ ὁ Ἀπόστολος· « Δοκιμαζέτω δὲ ἕκαστος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω. » Ἕκαστον δὲ ἐνταῦθα τὸν πιστὸν φησιν. Ὃς γοῦν σύνοιδεν ἑαυτὸν ἀνάξιον ὄντα τῆς τούτων μεταλήψεως, μήτε λαβεῖν τολμήσῃ μήτε φαγεῖν· τούτου γὰρ ἕνεκεν ἀπέλειφεν ἐν τῷ « λάβετε » τὸ, « πάντες· » τουτέστι, Λάβετε οἱ διδοκιμασμένοι τὴν συνείδησιν. Τὸ δὲ ἐν τῷ, « πίετε πάντες, » νόμος ἐστὶ τοῖς μετειληφόσι τοῦ θείου σώματος, παρακελευόμενος τούτοις καὶ λέγων· Μηδεὶς τῶν τοῦ θείου σώματος καταξιωθέντων μεταλαβεῖν εἴποι πρὸς ἑαυτὸν ὡς· οὐκ ἀναγκαῖόν ἐστιν πιεῖν καὶ ἀπὸ τοῦ αἵματος (29)· ἀλλὰ πάντες ὅσοι ἐκ τοῦ σώματος μετελάβετε, καὶ ἐκ τοῦ ἐν τῷ ποτηρίῳ θείου αἵματος πίετε· ἵνα καὶ τούτῳ τὰς δύο φύσεις τοῦ ἐν μιᾷ ὑποστάσει Χριστοῦ Θεοῦ ἡμῶν ὁμολογήσητε· καὶ ὡς τιμὴν τοῦτο ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ἐλευθερίας ἐκουσίως καταδληθεῖσαν δεχόμενοι, τελείως καὶ αὐτοὶ τεύξεσθε τῆς ἐλευθερίας. Τοῦτο δὲ ποιεῖν διὰ παντὸς εἰς τὴν ἐκείνου ἀνάμνησιν ἐπετράπημεν· τὸ γὰρ « Ὁσάκις ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνητε, » τοῦτο δηλοῖ, ὡς καθ' ἑκάστην ἡμέραν χρὴ τοῦτο τελεῖσθαι παρὰ τῶν δυναμένων (30), καὶ τὰ ὑπὲρ ἡμῶν αὐτοῦ πάθη δοξάζειν, καὶ ἀνυμνεῖν ἄχρι τῆς δευτέρας αὐτοῦ καὶ ἐνδόξου παρουσίας.

κζ'. Καὶ μετὰ τὴν ἐπαγομένην εὐχὴν ἀναδείκνυσιν ὁ ἀρχιερεὺς τὰ ἅγια, λέγων· Καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον αὐτὸ τὸ τίμιον σῶμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· τὸ δὲ ἐν τῷ ποτηρίῳ τούτῳ αὐτὸ τὸ τίμιον αἷμα τοῦ Χριστοῦ σου, μεταβαλὼν (31) τῷ Πνεύματί σου τῷ

(29) Proponit hic Græcus homo tanquam peremptionem Christi legem de communione sub utraque specie. Sed videsis apud theologos apologias plurimas pro communionis sub unica specie ritu, quo utuntur Latini. Exstat quoque Allatii hac de re disputatio pro Latinis; neque enim omnes Græci contradicunt.

(30) S. Petrus Damiani op. cit. n. 8 : *Faciat unusquisque quod pium crediderit esse faciendum; hortor tamen omnibus diebus Dominicis esse sumendum, si tamen mens non sit in affectu peccandi.* Græci hodierni, ut audio, quater saltem in anno communicant.

(31) Concorditer Græci mutationis dogma confitentur, sed non omnes modum explicant. Critopulus cap. 9 : Ἔστι γὰρ ἀληθῶς σῶμα Χριστοῦ ὁ ἱερουργούμενος ἄρτος, καὶ τὸ ἐν τῷ ποτηρίῳ αἷμα Χριστοῦ ἀναμφιβόλως· ὁ δὲ τρόπος τῆς τοιαύτης μεταβολῆς ἄγνωστος καὶ ἀνερμήνευτος. Eo tamen in alia Ecclesiæ Orientalis confessione Nectarii

ἁγίῳ (32), τὸ ἐκχυθὲν ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς· ἃ δὴ καὶ γινώσκομεν καὶ πιστεύομεν, οὕτω μεταποιεῖσθαι ὡς ἡ ἐπίκλησις ἔχει. Ἀλλ' ὁ μέγας Βασίλειος ἀντὶ (33) τοῦ *μεταβαλὼν τῷ Πνεύματί σου τῷ ἁγίῳ*, τὸ *Ἐκχυθὲν ὑπὲρ τοῦ κόσμου ζωῆς* τέθεικε. Ταῦτα δὲ οὐκ ἔστιν ἀλλήλοις ἐναντία· ὁ μὲν γὰρ τὴν ἰδιότητα τοῦ ζωαρχικοῦ δηλῶν Πνεύματος, τοῦτο ἐγραψεν· ὁ δὲ οὐρανοφάντωρ τὸ ταυτὸν τῆς οὐσίας καὶ ἐνεργείας, πρὸς δὲ καὶ θελήσεως καὶ δυνάμεως τῆς Τριάδος παρίστησιν, ἀποδιδοὺς τὴν συνέργειαν τῆς μεταποιήσεως τῷ Πατρί· κἀντεῦθεν συνιστῶσιν ἀμφότεροι τὸ, Ὅσα ὁ Πατὴρ ἐνεργεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· καὶ ὅσα ὁ Υἱός, ταῦτα καὶ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Παράκλητος· καὶ ὅσα οὗτος, ταῦτα καὶ ὁ Πατὴρ καὶ Μονογενής. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἡ μετὰ τὴν ἀνάδειξιν τῶν θείων δώρων λεγομένη εὐχὴ, διπλῆν φέρουσα καὶ αὐτὴ τὴν σημασίαν ἀπό τε τοῦ νοὸς τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ χρυσοῦ παντὸς τιμιώτερον ἔχοντος στόμα, Ἰωάννου τοῦ πάνυ, τοῖς ζητοῦσι τὰ κάλλιστα καθορᾶται· ὁ μὲν γὰρ θεῖος Βασίλειος τὴν μνήμην τῶν ἁγίων οὕτω πῶς παρεισάγει λέγων· Ἵν' εὕρωμεν ἔλεον καὶ χάριν μετὰ πάντων τῶν ἁγίων Πατέρων, προπατέρων, καὶ τῶν ἐξῆς πάντων δικαίων· ὁ δὲ χρυσορρήμων, ὡς γέγραπται, καὶ ὑπὲρ αὐτῶν δικαιοῖ προσφέρεσθαι τὴν θυσίαν (34). Καὶ εἰκότως· οὐ γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτολῶν μόνον τὸ αἷμα ἐξέχεεν ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ θυσία τῷ Πατρὶ εἰς καταλλαγὴν τούτων γέγονεν, ἀλλ' ἤδη καὶ ὑπὲρ αὐτῶν τῶν δικαίων· οὐ γάρ ἐστιν, οὐκ ἔστιν ὃς ζήσεται καὶ οὐχ ἁμαρτήσει, οὐδ' ἂν εἰ μία ἡμέρα ἡ ζωὴ αὐτοῦ ᾖ· ἐπεὶ δὲ ὑπεύθυνοι πάντες, ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν· ὅτι καὶ οἱ πρὸ τοῦ σταυροῦ πάντες ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου παραβάσεως καὶ τῶν προσγινομένων ἄλλων κακῶν ὑπεύθυνοι ἐτύγχανον, καὶ δίσμιοι τῷ θανάτῳ. Ἀλλ' οὐδὲ νόμος Μωϋσέως τινὰ τούτων ἐτελείωσεν. Εἷς οὖν τότε ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν. Τὸν αὐτὸν δὲ θάνατον καὶ τὴν ἀνάστασιν ὁμολογοῦμεν ὁρᾶν διὰ τῶν μυστηρίων· πάντα δῆλον καὶ νῦν πληροῦται τοῖς κατ' ἀξίαν προσφέρουσιν, ὅσα τοῦ τότε καιροῦ.

κθ'. Καὶ μή τις λεγέτω, Πῶς ἂν αὐτοῖς ἀρχιερεῦσιν ἐνὸν ὑπὲρ τοιούτων μεσιτεύειν ἁγίων (35); ΜάA ntique agnoscimus et credimus, ita transmutaris, ceu invocatio habet. Sed magnus Basilius loco illius μεταβαλὼν Spiritu sancto tuo, posuit : qui effusus est pro mundi vita. Haec autem inter se non discrepant : ille enim (Chrysostomus) proprietatem vivifici Spiritus indicans scripsit; deiloquus autem (Basilius) unam eamdemque essentiam et operationem, nec non et voluntatem ac virtutem Trinitatis demonstrat; cooperationem transmutationis Patri regerens. Indeque uterque comprobat, quæcunque Pater operatur, illa eadem et Filium et Spiritum sanctum operari : et quæcunque Filius, eadem et Patrem et Paracletum : et quæcunque Paracletus, eadem et Patrem et Unigenitum. Deinde oratio post divinorum donorum ostensionem dici B solita, quæ et ipsa duplicem habet significatum, nempe et illum juxta mentem magni Basilii, et alium magni Joannis prælïosius omni auro os habentis; ut curiose scrutantibus egregie apparebit. Nam divus Basilius sanctorum memoriam ita inducit dicens : Ut inveniamus misericordiam et gratiam cum sanctis Patribus, patriarchis, et cunctis deinceps justis. Chrysostomus autem, ut ibi scriptum est, etiam pro ipsis æquum judicat offerri sacrificium. Et merito; neque enim pro peccatoribus tantum sanguinem fudit Pastor bonus, et hostiam se Patri ob horum reconciliationem obtulit, sed pro ipsis quoque justis. Non enim est, non, inquam, est, qui vivet, et non peccabit, etiamsi unius diei vita ejus fuerit : ideo ergo quia omnes C obnoxii, pro omnibus mortuus est. Nam et illi qui ante crucem exstiterunt omnes, ob protoplasti transgressionem, et supervenientia alia peccata, obnoxii erant, et morti dediti. Sed neque lex Moysis quemquam horum justificavit. Unus tunc igitur pro omnibus mortuus est. Eamdem porro mortem ac resurrectionem confitemur contemplari in mysteriis, atque omnia nunc perinde compleri exploratum est ab iis qui digne offerunt, prout illo tempore actum fuit.

28. Nec quisquam dicat : Quomodo ipsis episcopis liceat pro talibus sanctis intercedere? Enim-

---

Hierosolymorum patriarchæ, ubi de hoc sacramento agitur (p. 167) ita affirmatur : Μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα ἡ μετουσίωσις (transubstantiatio) παρευθὺς γίνεται· καὶ ἀλλάσσει ὁ ἄρτος εἰς τὸ ἀληθινὸν σῶμα τοῦ Χριστοῦ etc. Denique tertia Orientalis Ecclesiæ confessio seu apologia, auctore Gabriele metropolita Philadelphiensi, p. 4 (et sæpe alibi) ed. Paris. utitur pariter vocabulo *transsubstantiationis* : Κατὰ μετουσίωσιν, ὅταν τὴν ἰδίαν ἀποβάλλῃ ἅπασαν οὐσίαν τῆς ψωμότητος, καὶ εἰς σάρκα καὶ αἷμα Χριστοῦ μετουσιωθῇ. Sed de hac re præclare diuque Richardus Simonius in notis uberioribus ad Gabrielem. Cæterum quod ait Anglicanus Cavæus art. *Innocentius III*, ab hoc papa *monstrosum transsubstantiationis figmentum* inter fidei articulos fuisse repositum, nunc videmus in citato Petri Damiani (qui sæculo ferme ac dimidio senior est) n. 7, et 14, vocabula *transubstantiatio*, et *transubstantiare* Recole dicta in hoc nostro volumine p. 449. (*supra col.* 419.)

D (32) Hunc quoque locum citat ex ms. Allatius *De purgatorio*, p. 108.

(33) Ita codices ἀντὶ, cujus loco mihi videretur scribendum πρό, *ante*. Etenim in editionibus certe missæ sancti Basilii non desunt verba μεταβαλὼν etc., sed postponuntur. At noster Theodorus aliter se legisse demonstrat, id est omisso τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ, quandoquidem mox conversionis miraculum Patri tribuit. Judicent eruditi.

(34) Hic in cod. 430, f. 142, b, nec non in codice 856, f. 355, b, desideratur nonnullorum versuum comma; quod cum casu comperissem recitari ex ms. ab Allatio *contra Creygtonum* p. 519, recurri ego ad meos codices, idque reapse inveni in solo codice 612, f. 9, b.

(35) Quod attinet ad preces, quasi pro sanctis, in liturgia præsertim Chrysostomi scriptas, audiatur Augustinus mentis Ecclesiæ legitimus explanator in Joan. tract. LXXXIV, 1 : *Ideo quippe ad ipsam mensam non sic martyres commemoramus,*

vero, inquam, quoniam digni facti sunt, ut magni pontificis personam gerant, id fieri potest. Nam et alioquin isti, quæ quidem ex persona propria dicunt vel agunt in divina liturgia, velut accepta ab hominibus auctoritate, ut episcopi factitare videntur; illa tamen quæ supra hominis conditionem exhibent, velut hymnos cherubicos ac seraphicos et alia omnia, utique hæc præter ipsorum dignitatem, tum elata tum submissa voce pronuntiari ab eis constat, sicut magnus quoque Dionysius manifestius nobis sistit. Is enim nostram hanc divinam liturgiam ad imitationem fieri cœlestium potestatum, et ordinum illorum, quorum figuram gerunt sacri ministri, alii quidem primam sortiti stationem et ordinem, alii secundum, et sic reliquos. Et diaconum quidem appellat expiantem; sacerdotem, illuminantem; episcopum, perficientem. Cum itaque verba audies: « Adhuc offerimus tibi rationalem cultum hunc, et aliorum sanctorum nomina mystice submissa voce insusurrantem episcopum; et mox clara voce clamantem: « Præcipue sanctissimæ, immaculatæ, et præ cæteris benedictæ Dominæ nostræ Deiparæ, » qualem quantumque tu hæc dicentem esse arbitraris? Mihi certe hæc ex Domini persona videtur pronuntiare. Namque alia in prece dicit: «Tu enim es qui offers et offerris, et excipis et das.» Sic ergo demonstratur, ipsum solum carere peccato theanthropum Dominum, et pro omnibus simpliciter satisfecisse; et illa ejus temporis acta, passionem, inquam, sepulturam, resurrectionem, nunc per symbola a credentibus recte omnia perfici. Atque idem pari modo a deiloquis magistris confiteri statutum fuit.

29. Simplicem autem rei intelligentiam nos docet illa post recitatam hanc orationem exclamatio, quæ tum etiam a magno Basilio, tum etiam a Chrysostomo dicitur. Quomodo enim concordabit dictum: « Ut inveniamus misericordiam et gratiam, » præcipue cum, «sanctissima immaculata?» in quo et aliud prorsus significat deiloquus: nempe quoniam omnes justi in dextra judicis parte constituri sunt, ibique et ipsa theanthropi Domini Mater, et uniuscujusque gradus et statio distinctus erit; nihilominus, tanquam in una omnes parte siti fuerimus, rogat sacerdos ut illorum statione digni habeamur, qui sine peccato videlicet Christo placuerunt; non autem cum sinistris et damnatis connumeremur. Sed longe est melius hæc intelligi tanquam a Christo dicta et acta. Est enim Filius et Verbum, sine immolatione immolatus, agnus et victima idem et pontifex in æternum. Ipse ergo orat pro nobis Patrem suum. Reapse dum dicit sacerdos: « Accipite, manducate, hoc est corpus meum;» nonne hoc tanquam ab ipso Christo dicitur? Sic ergo tripliciter intelliguntur ab episcopo dicta in divina mystagogia; alia quidem ut a mediatore

Α λιστα μὲν οὖν τοῖς ἀξίοις, ὡς τὸ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως φέρουσι πρόσωπον, οὐκ ἀδύνατον· καὶ ἄλλως δ' οὗτοι τὰ μὲν τῶν παρ' αὐτοῖς λεγομένων ἢ πραττομένων ἐν τῇ θείᾳ ἱερουργίᾳ ὡς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενοι ἀρχιερεῖς ποιεῖν φαίνονται· τὰ δὲ ὑπὲρ ἄνθρωπον πεφυκότα προσφέρουσι, τοὺς χερουβικοὺς καὶ σεραφικοὺς ὕμνους, καὶ τἆλλα πάντα ὅσα ὑπὲρ τὴν ἑαυτῶν ἀξίαν ἐκφωνοῦντες ἢ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιόντες δείκνυνται· καθὰ καὶ ὁ μέγας Διονύσιος ἀριδηλότερον παρίστησιν (36)· ἐκεῖνος γὰρ τὴν παροῦσαν θείαν λειτουργίαν κατὰ μίμησιν φησὶ τελεῖσθαι τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων, καὶ τῶν ταγμάτων ἐκείνων, ὧν τύπον φέρουσιν οἱ λειτουργοῦντες, οἱ μὲν τῆς πρώτης λαχόντες στάσεως καὶ τάξεως, οἱ δὲ τῆς δευτέρας, καὶ τῶν ἑξῆς. Καὶ τὸν Β μὲν διάκονον καθαρτικὸν ὀνομάζει, τὸν δὲ ἱερέα φωτιστικόν, τὸν δὲ ἀρχιερέα τελεστικόν. Ὅταν δ' ἀκούσῃς τὸ, Ἔτι προσφέρομέν σοι τὴν λογικὴν λατρείαν ταύτην, καὶ τῶν μὲν ἄλλων ἁγίων τὰς κλήσεις μυστικῶς ὑποψιθυρίζοντα τὸν ἀρχιερέα, ἐκφωνοῦντα δὲ τρανότερον τὸ, « Ἐξαιρέτως τῆς παναγίας ἀχράντου ὑπερευλογημένης Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, » ποταπὸν εἶναι οἴῃ τὸν τοῦτο λέγοντα; Ἐμοὶ δοκεῖ ὡς ἐκ προσώπου τοῦτο λέγεσθαι τοῦ Κυρίου· λέγει γὰρ ἐν ἑτέρᾳ εὐχῇ· « Σὺ γὰρ εἶ προσφέρων καὶ προσφερόμενος, ὁ προσδεχόμενος καὶ διαδιδόμενος· » ἵν' οὖν δειχθῇ ὅτι μόνος αὐτὸς ἐκτὸς ἁμαρτίας ὁ θεάνθρωπος Κύριος, καὶ ὅτι ὑπὲρ πάντων ἑαυτὸν ἁπλῶς δέδωκε, καὶ ὅτι ὅσα τότε, τὸ πάθος, ἡ ταφή, καὶ ἡ ἀνάστασις εἰργάσατο, C ταῦτα πάντα καὶ νῦν διὰ τῶν συμβόλων τοῖς πιστεύουσι κατορθοῦται· καὶ ταυτὸ τοῖ; θεηγόροις καὶ διδασκάλοις τοιουτρόπως τελεῖσθαι τεθέσπισται.

κθ'. Εἰς τὴν ἁπλῆν δὲ ἔννοιαν ἡμᾶς ἀνάγει ἡ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς τοιαύτης εὐχῆς ἐκφώνησις οὕτως εἰρημένης καὶ παρὰ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ὡς καὶ παρὰ τοῦ Χρυσοστόμου· πῶς γὰρ ἂν συνταχθείη τὸ εἰρημένον, « Ἵνα εὕρωμεν ἔλεος καὶ χάριν, » μετὰ τοῦ, « ἐξαιρέτως τῆς παναγίας ἀχράντου; » ὃ πάντως τάχα καὶ ἄλλο ὁ θεοφάντωρ ὑποσημαίνει· ὡς ἐπεὶ πάντες οἱ δίκαιοι ἐν τοῖς δεξιοῖς τοῦ κριτοῦ μέρεσι μέλλουσιν ἵστασθαι, πρὸς δὲ καὶ αὐτὴ ἡ τεκοῦσα τὸν θεάνθρωπον Κύριον, καὶ ἡ τάξις, καὶ ἡ D στάσις ἑκάστου ἀποδιῄρηται· ἀλλ' ὅμως ὡς ἐν μέρει ὄντας ἅπαντας, αἰτεῖ τοῦ μέρους τῆς στάσεως αὐτῶν καταξιωθῆναι ἡμᾶς τῶν ἀμέμπτων; θηλαδὴ εὐαρεστησάντων αὐτῷ, ἀλλὰ μὴ τοῖς ἀριστεροῖς καὶ καταδεδικασμένοις. Κυριώτερον δὲ τοῦτο νοεῖν, ὡς παρὰ τοῦ Χριστοῦ λέγονταί τε ταῦτα καὶ πράττονται· Υἱὸς γὰρ καὶ Λόγος τὸ ἀθύτως θυόμενον, καὶ ἀμνὸς καὶ θῦμα ὁ αὐτὸς καὶ ἀρχιερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα. Αὐτὸς οὖν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν τῷ Πατρὶ αὐτοῦ. Αὐτὸ δὲ τὸ λέγειν τὸν ἱερέα, « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μού ἐστιν τὸ σῶμα, » οὐχ ὡς παρ' αὐτοῦ λέγεται τοῦ Χριστοῦ; Οὕτως οὖν τριχῇ νοεῖται τὰ παρὰ τοῦ ἀρχιερέως λεγόμενα ἐπὶ τῇ θείᾳ μυστ-

quemadmodum alios qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis oremus, sed magis ut ipsi pro nobis, ut eorum vestigiis adhæreamus.

(36) *De ecclesiastica hierarchia*, cap. 3.

γωγίᾳ· τὰ μὲν ὡς παρὰ μεσίτου ἐξ ἀνθρώπων, καὶ προχειριζομένου τῷ Πατρὶ, τὰ δὲ κατὰ μίμησιν τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων· τὰ δὲ, ὡς παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν. Τίνος δὲ ἕνεκεν συνῆψαν τοὺς τῆς Παλαιᾶς πάντας ἁγίους καὶ τοὺς τῆς Νέας Διαθήκης; Πρῶτον μὲν διὰ τὰ προειρημένα πάντα· ἔπειτα δεικνύντες ὅτι εἷς Θεός ἐστι κἀκείνων καὶ τούτων, ὁ τὸ παρὸν τοῦτο μυστήριον εὐδοκήσας τελέσαι πρὸ τῶν αἰώνων· καὶ ὅτι πάντες τῷ μώλωπι αὐτοῦ ἰάθημεν, καὶ ὅτι ὑπὲρ πάντων ἐχύθη τὸ αἷμα αὐτοῦ. A

λ'. Εἶτα τοῦ διακόνου τὰ δίπτυχα ὑποψιθυρίζοντος τῶν κεκοιμημένων, ὁ ἀρχιερεὺς πάλιν ἀρχὴν ποιεῖται τῶν τῆς Νέας Διαθήκης ἁγίων, τὸν Πρόδρομον Ἰωάννην ταύτῃ προτιθείς· ὥσπερ οἱ εὐαγγελισταὶ τοῦτο τῇ ἐπιδημίᾳ τοῦ Σωτῆρος προῦθηκαν, οἷα πρῶτον ἄγγελον καὶ κήρυκα τῆς παρουσίας Χριστοῦ· καὶ ὡς ἐπικυροῦντες τὸν τοῦ Χριστοῦ λόγον, « Μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐκ ἐγήγερται τούτου· » εἶτα τοὺς ἀποστόλους καὶ τοὺς ἁγίους, ὧν τὴν μνήμην ἐπιτελοῦμεν. Διὰ τί δὲ Διαθήκην λέγομεν αὐτά; Ἐπειδὴ ὁ τύπος ταύτης ἡ δοθεῖσα νομοθεσία τῷ Μωϋσεῖ, καὶ αὐτὴ ἡ σκηνὴ τοῦ μαρτυρίου προχαράγματα ταύτης ἐτύγχανον, ἅτινα παρὰ τοῦ νομοδότου Διαθήκη ἐκλήθησαν. Εἰ οὖν ὁ τύπος Διαθήκη, πολλῷ μᾶλλον ἡ φανερωθεῖσα ἀλήθεια. Εἶχεν οὖν ἐκείνη πρῶτον σκηνὴ, κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον, δικαιώματα λατρείας, καὶ ἄλλα τῶν μυστηρίων θαυμασίων μαρτύρια· εἶχε δὲ καὶ ἐντολὰς Θεοῦ καὶ προστάγματα καὶ ἐπαγγελίας τοῖς ταῦτα φυλάττουσι· περὶ ὧν ὁ νομοθέτης ὅρον ἔπηξε λέγων, ἀκούειν μὲν αὐτοῦ καὶ τῶν δοθέντων προσταγμάτων, ἄχρις ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται, καθὼς φησιν Ἰακώβ· αὐτὸς δὲ Μωϋσῆς οὕτως κατὰ ῥῆμα διέξεισι· « Προφήτην ὑμῖν ἀναστήσει Κύριος ὡς ἐμέ· αὐτοῦ ἀκούσεσθε κατὰ πάντα ὅσα ἂν εἴπῃ ὑμῖν. » B C

λα'. Τοῦ προφητευθέντος τοίνυν ὑπ' ἐκείνων, τοῦ τε Ἰακὼβ καὶ τοῦ Μωϋσέως, πρὸς δὲ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα θεοπνεύστων προφητῶν, ἐληλυθότος καὶ πληρώσαντος τὰ ἐλλείποντα τοῖς παλαιοῖς νόμοις, καθὼς αὐτὸς ἔφη, « Οὐκ ἦλθον καταλῦσαι τὸν νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι· » πεπλήρωκε δὲ, ἅτε δὴ τὰς ῥίζας καὶ τὰς ἀρχὰς τῶν ἁμαρτημάτων ἀποτεμών· ὧν φυλαττομένων, οὐδεὶς πρὸς ἁμαρτίας τέλος χωρήσει ποτέ· τοῦ γὰρ παλαιοῦ νόμου λέγοντος, « Οὐ φονεύσεις, » ὁ τούτου τε καὶ τῆς νέας δοτὴρ Χριστὸς, « Οὐδὲ ὀργισθήσῃ, » προσέθετο. « Οὐ μοιχεύσεις, » ἐκεῖνος· οὗτος, « Οὐδὲ ἐπιθυμήσεις· » ὅσα ἐξῆς τῶν θείων Πατέρων μᾶλλον ἔστιν ἀκούειν. Ἐν αἵματι ἡ προτέρα ἐγκεκαίνισται Διαθήκη· καὶ αὐτὴ ὁμοίως τοῦ ἀμολύντου Ἀμνοῦ βεβαιωθεῖσα διά τις Διαθήκη ἐν Ἐρυθρᾷ τινι βασιλικῆς βαφῆς, χειρὸς γράμματι δι' ὅλου τοῦ ὕφους σεσημασμένη, ἄῤῥηκτος καὶ ἀδιάπτωτος διαμένει τῇ Ἐκκλησίᾳ· καίτοι πολλὰς ἐπαναστάσεις ἐχθρῶν ὑποστᾶσα, ἀλλὰ καὶ πυλῶν ᾅδου ἰσχυροτέρα δέδεικται τῇ δυνάμει D

inter homines, et Patri exhibita: alia ad imitationem cœlestium potestatum; alia denique ab ipso Christo Deo nostro. Cur vero globatim omnes tum Veteris tum Novi Testamenti sanctos memorarunt? Primo, ob ea omnia quæ diximus; deinde, ut demonstrarent unum esse tum horum tum illorum Deum, cui ut præsens mysterium confieret, ante sæcula placuit. Deinde quia omnes livore ejus sanati fuimus, et quia pro omnibus sanguis ejus effusus fuit.

30. Postea diacono defunctorum diptycha submissa voce recitante, episcopus rursus incipit Novi Testamenti sanctorum commemorationem, præposito in hac Præcursore Joanne, sicut evangelistæ hunc adventui Servatoris præposuerunt, ceu primum Christi adventantis nuntium et prædicatorem; et Christi verba quasi confirmantes: quod major hoc inter natos mulierum non surrexerit. Deinde ponuntur apostoli et sancti, quorum memoriam agimus. Cur autem hæc Testamentum appellamus? Quia nostri hujus figura fuit, data a Moyse legislatio; et ipsum testimonii tabernaculum, delineatio quædam hujus prævia erat, quæ a legis datore dicta est Testamentum. Si ergo figura est testamentum, multo magis veritas quæ apparuit. Habuit ergo Testamentum illud tabernaculum, juxta divum Paulum [29], justificationes cultus, et alia mysteriorum mirabilium testimonia. Habuit etiam præcepta Dei et mandata, et promissiones hæc observantibus; de quibus legislator decretum edidit dicens obaudiendum esse ipsi datisque præceptis, donec ille veniret cui repositum est, ut ait Jacob. Ipse vero Moyses sic ad litteram locutus est: Prophetam vobis suscitabit Dominus, tanquam me: illum audietis in omnibus quæ vobis loquetur [30].

31. Ergo ille ab eis prædictus, a Jacobo nimirum et Moyse, aliisque postea inspiratis a Deo prophetis, venit complevitque quæ priscis legibus deerant, sicut ipse dixit: « Non veni solvere legem, sed adimplere [31]. » Et re sane vera adimplevit, dum radices originesque peccatorum amputavit: cui si mos geratur, nemo unquam peccatum consummabit. Nam vetere lege dicente: « Non occides, » dator illius ac novæ Christus, « Non irasceris, » adjunxit. Illa, « Non adulterabis; » hic, « Non concupisces [32]; » et quæcunque alia a sanctis præcipue Patribus discenda sunt. Et prius quidem Testamentum sanguine dedicatum fuit; et nostrum hoc similiter immaculati Agni sanguine firmatum quasi testamentum in Erythræo quodam regiæ tincturæ, manuali scriptura per totum contextum signatum, infragile et non caducum manet Ecclesiæ, multas ea licet inimicorum aggressiones pertulerit; firmiorque portis inferi apparuit, virtute illius qui hanc in cordibus fidelium impressit. Dicit enim ipse

[29] Hebr. IX, 1. [30] Deut. XVIII, 15. [31] Matth. V, 17. [32] Exod. XX, 13-17; Matth. V, 21 seqq.

prophetæ ore: « Ecce dies veniunt, et statuam fœdus, non secundum fœdus quod statui cum patribus vestris[36]; sed dabo leges meas in corda ipsorum, et cognoscent me cuncti a parvo ad maximum, et erunt omnes docibiles Dei[37]. » Propterea nihil scriptum reliquit Christus, sed verbatim doctrinam atque mandata, id est legem nostram, dedit; et per practicam traditionem, mysterium. Insuper promisit dicens: « Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre, ille vos docebit omnia, et in mentem revocabit quæ vobis dixi, et alia annuntiabit, quæ nondum audire et ferre valetis[38]. » Factum vero id est, cum advenit Paracletus.

A τοῦ ταύτην ταῖς ψυχαῖς τῶν πιστῶν ἐγχαράξαντος· λέγει γὰρ διὰ τοῦ προφήτου· « Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, καὶ διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διεθέμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν, ἀλλ' ἔσομαι διδοὺς νόμους μου εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν· καὶ εἰδήσουσί με πάντες ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν· καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ. » Διὰ τοῦτο οὐδὲν ἐγγράφως κατέλιπεν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ διὰ λόγων μὲν τὰ διδάγματα καὶ τὰς ἐντολὰς τὸν καθ' ἡμᾶς νόμον ἐπέταξεν· διὰ δὲ παραδόσεως πρακτικῆς τὸ μυστήριον. Ἐπὶ δὲ ὑπέσχετο λέγων· « Ὅταν ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος διδάξει ὑμᾶς καὶ ὑπομνήσει πάντα ἃ εἶπον ὑμῖν· καὶ τἆλλα ἀναγγελεῖ, ὅσα ἀκούειν ἢ βαστάζειν οὐ δυνασθε ἄρτι. » Γέγονε δὲὅπερ ὑπέσχετο, τοῦ Παρακλήτου ἐλθόντος.

32. Tunc apostoli exstitere episcopi; et divino qui in ipsis inhabitabat, sub ignearum linguarum specie, Spiritu erudiente eos quæ oportebat, et unicuique gentem suam assignante, cujus eosdem linguam docebat, divinas mysteriorum preces et sacra officia, prout gens quæque pati poterat, et temporum adjuncta ferebant, et persequentium insidiæ, sic peragebant. Et precibus quidem ac proclamationibus fortasse inter se differebant; sed tamen traditorum mysteriorum forma ea prorsus fuit quam Dominus noster Jesus Christus tradidit. Post deiloquos autem apostolos, nonnulli sanctorum Patrum, peculiariter singuli, preces faciebant et proclamationes, et absolutæ liturgiæ officia; veluti sanctus illustris Epiphanius, et magnus Basilius, et divus Chrysostomus. Cuncti autem ex vivifici fontis Paracleti fluentis hauserunt dogmata, quæ orthodoxorum Ecclesia, ceu ab ipso Christo dicta et facta recepit: et nunc præ cæteris divina liturgia magni Basilii, nec non divi Chrysostomi in more est, cum illa præsanctificatorum, quam nonnulli Jacobi esse dicunt, qui frater Domini appellatus fuit; alii Petri apostoli ac summatis; alii aliorum.

λβ'. Τότε δὴ καὶ ἀρχιερεῖς οἱ ἀπόστολοι ἐχρημάτισαν, καὶ τοῦ ἐν εἴδει πυρίνων γλωσσῶν ἐνοικήσαντος ἐν αὐτοῖς θείου Πνεύματος, διδάσκοντος αὐτοὺς οἷα δεῖ, καὶ προχειρισαμένου ἕκαστον αὐτῶν ἐν τῷ ἔθνει, οὗ τὴν διάλεκτον λαλεῖν τούτους ἐσόφισε (37), εὐχὰς (38) μυστηρίων θείας καὶ ἱερουργίας καταλλήλους τῇ χαρτερίᾳ τοῦ ἔθνους, καὶ τοῖς καιροῖς τῶν περιστάσεων, καὶ ταῖς ἐνέδραις τῶν διωκόντων, ἐποίουν. Καὶ ἐν μὲν ταῖς εὐχαῖς καὶ ταῖς ἐκφωνήσεσιν, ἴσως διέφερον ἀλλήλων· ὁ δέ γε τύπος (39) τῆς παραδόσεως τῶν μυστηρίων, καθὼ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοῦτον παρέδωκε. Μετὰ δὲ τοὺς θεηγόρους ἀποστόλους τινὲς τῶν ἁγίων Πατέρων ἰδιαζόντως ἕκαστος καὶ εὐχὰς ἐποιοῦντο, καὶ ἐκφωνήσεις, καὶ ἀπηρτισμένης ἱερουργίας ἀκολουθίαν (40)· ὡς ὁ ἐν ἁγίοις ἐπιφανὴς Ἐπιφάνιος, καὶ ὁ μέγας Βασίλειος, καὶ ὁ θεῖος Χρυσόστομος. Πάντες δ' ὅμως ἐκ τῶν ναμάτων τῆς ζωηρρύτου πηγῆς τοῦ Παρακλήτου ἠρύσαντο τὰ δόγματα· ἅπερ ἡ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησία ὡς παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λεχθέντα τε καὶ πραχθέντα ἐδέξατο· καὶ νῦν πρὸ τῶν ἄλλων ἡ θεία λειτουργία τοῦ μεγάλου Βασιλείου καὶ τοῦ θείου Χρυσοστόμου κρατεῖ μετά γε τῆς τῶν προηγιασμένων, ἣν τινες μὲν Ἰακώβου εἶναί φασι τοῦ ὀνομασθέντος ἀδελφοῦ Κυρίου, ἕτεροι δὲ Πέτρου τοῦ ἀποστόλου καὶ κορυφαίου, καὶ ἄλλοι ἄλλων.

33. Post prædictorum apostolorum sanctorumque commemorationem, nomina nuntiantur defunctorum, quorum fit mentio, nec non illorum pro quibus fiunt oblationes; mox sacerdotum ac regum et omnium simul. Atque hi magistri liturgiæ, volentes Deo similem esse episcopum, pro inimicis quoque ab eo preces fundi, æquum censent: talem enim esse oportet episcopum, inter Deum videlicet et homines mediatorem. Deinde elata voce: Memento in primis, Domine, archiepiscopi nostri; quibus verbis odedientia ostendi-

λδ'. Μετὰ δὲ τὴν μνήμην τῶν προειρημένων ἀποστόλων καὶ ἁγίων καὶ ὁ κατάλογος γίνεται τῶν μνημονευομένων νεκρῶν, καὶ ὑπὲρ ὧν αἱ προσφοραί· εἶτα ἱερέων καὶ βασιλέων καὶ πάντων ὁμοῦ. Οὗτοι δὲ σπεύδοντες ἐξομοιοῦσθαι τῷ Θεῷ τὸν ἀρχιερέα, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὔχεσθαι δικαιοῦσι· τοιοῦτον γὰρ εἶναι δεῖ τὸν ἀρχιερέα, μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Εἶτα ἡ ἐκφώνησις (41)· Ἐν πρώτοις μνήσθητι, Κύριε, τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἡμῶν· ἀφ' ἧς δείκνυται ὑποταγὴ ἡ πρὸς τὸ ὑπερέχον· καὶ ὅτι τούτου μνημονευομένου ἀρχιερέως κοινωνός ἐστι καὶ

[36] Jerem. xxxi, 31. [37] Isa. liv, 12. [38] Joan. xv, 26.

(37) Animadverte auctoris nostri opinionem, quod unusquisque apostolus doctus fuerit divinitus linguam nominatim gentis ejus, cui peculiariter destinandus foret.

(38) Ita etiam sanctus Sophronius apud nos *Spicil. Rom.* t. IV. p. 31.

(39) Citat hunc locum ex ms. Allatius *Contra Hottingerum* p. 11.

(40) Deest mendose apud prædictum Allatium vocabulum ἀκολουθίαν..

(41) Laudat hinc particulam ex ms. idem Allatius in opere *De consensu*, col. 1185.

ὁ προσφέρων τῆς πίστεως, καὶ τῆς παραδόσεως τῶν μυστηρίων διάδοχος, ἀλλ' οὐχὶ καινός τις μύστης ἢ εὑρετὴς τῶν παρ' αὐτοῦ προσφερομένων συμβόλων. Μετὰ δὲ τὰς τοιαύτας ἐκφωνήσεις τὰ δίπτυχα τῶν ζώντων, οἷον ἀρχιερέων βασιλέων, καὶ λοιπῶν, ἐκφωνοῦντος τοῦτο τοῦ διακόνου, λέγονται· καὶ ὁ ἀρχιερεὺς εἰρήνην πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις ἐπεύχεται καὶ τὴν τῶν αὐτῶν πλημμελημάτων συγχώρησιν ἐξαιτεῖ· καὶ εὐθὺς καὶ ἑτέρα εὐχὴ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ· εἶτα μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ἀναφωνεῖται παρὰ παντὸς τοῦ λαοῦ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν προδιαχθεῖσα εὐχή· « Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. »

A tur erga superiorem potestatem; et quod illius quem commemorat episcopi communicat fidei, is qui offert, et traditionis mysteriorum successor est, non autem neotericus quidam mysta, aut oblatorum a se symbolorum inventor. Post hujusmodi proclamationes, diptycha vivorum, puta episcoporum, regum, et reliquorum, elata voce a diacono pronuntiantur, episcopus autem pacem cunctis ecclesiis precatur, et peccatorum ipsis remissionem postulat. Et statim alia oratio pro se et pro populo. Postea elata voce recitatur ab universo populo illa a Christo Deo nostro dictata oratio: « Pater noster qui es in cœlis. »

λδ'. Αὕτη δὲ καὶ δι' ἕτερα μὲν πολλὰ καὶ ἀναγκαῖα τετύπωται ἐνταῦθα λέγεσθαι ἅπερ μόνοις τοῖς δυναμένοις ἀνακαλύπτειν μυστήρια Θεοῦ εἰσι γνώριμα· ὅσον δὲ εἰς τὸν ἡμέτερον ἦκει νοῦν, διὰ τὸ εἶναι καὶ ταύτην συνημμένην τῇ κυριωτέρᾳ ἱεροτελεστίᾳ, ὡς παντὸς περιεκτική· καὶ ἵνα μὴ ἔχωσιν χώραν τινὲς λέγειν ὅτι ταύτην τὴν εὐχὴν μόνην ἐκέλευσεν ὁ Χριστὸς λέγειν ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἄλλο τι, ὥσπερ λέγουσι καὶ οἱ λεγόμενοι Εὐχῖται αἱρετικοὶ, οὓς καὶ Μεσσαλιανοὺς καὶ Φουνδαΐτας κατονομάζουσιν· οὗτοι γὰρ διενίστανται, ὅτι, κἂν μυριάκις εἴπῃ ταύτην, πάλιν αὐτὴν χρὴ λέγειν, καὶ ἄλλο τι μὴ προστιθέναι, βαττολογίαν δῆθεν τοὺς λοιποὺς ὕμνους καὶ τὰς ἐξομολογήσεις ἀφρόνως κατονομάζοντες· τοῦ Χριστοῦ γὰρ καὶ Θεοῦ ἡμῶν ὡς ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν, οὕτω κἀν τῇ εὐχῇ τύπον καὶ εἶδος τῶν αἰτημάτων ἐμφαίνοντος καὶ διδάσκοντος, πῶς δεῖ ὑπὲρ ὧν χρὴ προσεύχεσθαι, καὶ διὰ τῶν τῆς προσευχῆς ῥημάτων ταύτης τὴν αἴτησιν τῶν φθειρομένων καὶ τῶν προσκαίρων ἀπαγορεύοντος, μόνον δὲ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, εἴτ' οὖν τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος συγκρατοῦντα καὶ συνέχοντα, πρὸς τὸ μὴ παντελεῖ λιμῷ διαφθείρεσθαι· πρὸς δὲ, καὶ τὸ μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμὸν, ἐντεῦθεν αἰτεῖν συγχωρήσαντος, τὰ δ' ἄλλα πάντα πνευματικὰ, καὶ τῷ ἐκεῖθεν αἰῶνι πρέποντα, καὶ κατὰ τὴν εἰκόνα, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς θειοτέκτου ταύτης εὐχῆς ἐξυφαίνεσθαι νομοθετοῦντος πᾶσιν.

B 34. Hanc autem cum ob alia multa et gravia decretum est hoc loco recitari, quæ solis mysteriorum Dei consciis nota sunt; tum mea quidem sententia, quia hæc cum principaliore liturgiæ parte cohæret, utpote omnia continens: et ne insuper ansam caperent quidam dicendi, hanc solam a nobis recitari Christum mandasse, nihil præterea aliud, ut aiunt Euchitæ hæretici quos et Massalianos et Phundaitas appellant. Quippe hi præfracte affirmant quod etiamsi decies millies eam recitaverimus, eamdem denuo dicere oporteat, nihilque addere, loquacitatem meram reliquos hymnos et confessiones stulte nominantes. Jam vero Christus Deus noster sicut in reliquis omnibus, ita etiam in hac prece typum nobis formamque precandi ostendit ac docuit, quomodo nempe quæ necessaria sunt petere C oporteat: et hujus precis verbis petitionem rerum caducarum et temporalium vitare; solum petere panem substantialem, id est, qui corporis substantiam corroboret atque conservet, quominus fame conficiatur. Insuper ne intremus in tentationem, simul postulare indulsit. Reliqua vero omnia spiritalia, et futuro sæculo convenientia, secundum formam et characterem hujus divinæ orationis contexere omnibus imperavit.

λε'. Αὐτοὶ οὗτοι οἱ θεοκατάρατοι Εὐχῖται, οἱ καὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦδε τοῦ παντὸς κόσμου τῷ πονηρῷ νέμοντες ἀλογίστως, ὦ τῆς ἀνοίας! πᾶσαν τὴν εὐχὴν παντὸς εὐχομένου ἐν τούτοις μόνοις τοῖς ῥήμασι περιγράφουσιν· ἀλλ' ὁ τῶν θεηγόρων ἀποστόλων χορὸς, καὶ ὁ μετ' αὐτοὺς τῶν ἁγίων Πατέρων κατάλογος, διδάσκοντες ὁμοίαις μὲν χρήσεσιν αἰτεῖσθαι τοὺς εὐχομένους, καὶ τῷ αὐτῷ χαρακτῆρι προσεοικυίαις, ῥήμασι δὲ πλείστοις, καὶ διαφόροις δοξολογίαις τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην ἐξευμενίσθαι, πολλαῖς καὶ ἄλλαις εὐχαῖς συνῆψαν καὶ ταύτην. Τί γάρ; Ὅτι μὴ δακρύειν τῇ εὐχῇ ταύτῃ προσέθετο ὁ Χριστὸς καὶ στενάζειν, κατὰ τοῦτο ἀπαγορεύειν καὶ ταῦτα χρή; Καὶ πῶς Δαυὶδ ὁ μέγας προφήτης καὶ βασιλεὺς, ἐκ ποίων τρόπων τῆς μοιχείας καὶ τοῦ φόνου ἀπήλειψεν ἐγκλήματα; Οὐχὶ λούων καθ' ἑκάστην νύκτα τὴν κλίνην καὶ τὴν στρωμνὴν ἐν δάκρυσι; Πῶς δὲ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν μέσῳ τοῦ

35. At hi a Deo maledicti Euchitæ, qui et potestatem utique principatum hujus universi mundi diabolo stultissime attribuunt (tanta ipsorum insania est!) omnes orantis preces in his tantum verbis circumscribunt. Sed enim deiloquorum apostolorum D chorus, et post illos sanctorum Patrum series, etsi docent ut paribus sententiis orantes precentur, eidemque formæ analogis, verbis tamen plurimis diversisque doxologiis bonum Dominum placare student, et cum aliis precibus hanc quoque copularunt. Quid enim? Quia lacrymari et gemere in hac oratione non docuit Christus, num proinde hæc vetare oportet? David magnus propheta et rex quibusnam modis adulterii et homicidii crimina abstersit? Nonne lavans singulis noctibus lectum suum stratumque lacrymis? Quomodo tres pueri in medio igne rorem experti sunt? Nonne his verbis dicendis: Peccavimus, inique egimus [11]? »

[11] Dan. III. 29.

Et nunc haud nobis os aperire licet : ignominia et opprobrium facti sumus servis tuis, et colentibus te : et quæcunque alia comprehenduntur illa oratione. Nam veluti haud his contenti, creaturam universam ad agendas gratias decantandumque Creatorem invitant. Num et hæc loquacitas fuit, o Antichristi discipuli, ejusque adventui præeuntes? neque enim vos præcursores illius appellare dubito. His ergo a sanctis Patribus compositis orationibus Deus potissimum propitiatur, atque ad misericordiam flectitur.

36. Age vero ad hunc sermonis locum delatus post recitatam elata voce orationem, quæ dicitur inclinationis capitis, ea quæ fiunt juxta ecclesiasticam traditionem hic interserenda esse putavi. Dictum enim jam fuit, quod cum instruitur prothesis, præparatur cum divino corpore etiam Dominicus sanguis a diacono, qui et exiguam aquæ partem immittit : eaque ita manent sanctificata et transmutata a sancto Spiritu, usque ad tempus, quo elevatur pretiosum Christi corpus Dei nostri. Tunc vero affertur aquæ ferventis parva phiala, ex eaque infundunt in sanctæ mensæ imposita vasa, sive crateres sint sive pocula ; ut quemadmodum ambo (aqua et sanguis) ex vitali sacri lateris fonte calentes prodierunt, ita aqua fervida sumptionis tempore injecta, perfectum typum absolvat, dum communicantes papillam veluti calicis, quasi ipsum vitale latus attingunt. Sed ad sermonis seriem redeamus.

37. Post proclamatam itaque orationem quæ dicitur inclinationis capitis, et post episcopi profundam adorationem, fit elevatio venerandi corporis Christi Dei nostri, ut attestans ait sacerdos, propemodum ita dicens : « Exaltate Dominum Deum, nostrum et adorate scabellum pedum ejus, quia sanctus est : ecce prædictus sanctus Dominus elevatur. Quisquis igitur sanctus est, accedat. Nam sancta sanctos decent. » Auditores vero, humanæ naturæ infirmitatem reputantes, dicunt : « Unus sanctus Dominus Jesus Christus, peccato omnino inaccessus. » Statimque divini perficitur corporis divisio. Sed quanquam in partes scinditur, manet tamen impartibilis et indivisus in unaquaque divisarum partium idem totus Deus homo etiam in partes sectus. Etsi enim et corruptibilitati fuit obnoxius ac morti, attamen caro ejus in inferno non agnovit corruptionem. Elevatio autem venerandi corporis elevationem in crucem repræsentat, ibique mortem, ipsamque resurrectionem. Porro et participatio denotat illam ante passionem in mystico convivio traditionem panis et communis calicis ; de quo dixit Servator noster : « Amodo ex hoc non bibam, donec novum bibiturus sum in regno Patris mei ; » quem reapse post resurrectionem bibit mirabiliter et insolite : non enim quasi

πυρὸς ἐδροσίζοντο ; οὐχ', Ἡμάρτομεν, ἠνομήσαμεν, λέγοντες ; Καὶ νῦν οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα· αἰσχύνη καὶ ὄνειδος ἐγενήθημεν τοῖς δούλοις σου, καὶ τοῖς σεβομένοις σε· καὶ ὅσα τῇ εὐχῇ ταύτῃ συντέταχται· εἶτα ὡς μὴ ἀρκούντων αὐτοῖς τούτων, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν εἰς εὐχαριστίαν καὶ ὕμνον ἀνακαλοῦντες τοῦ Ποιητοῦ. Μὴ ἄρα καὶ ταῦτα βαττολογίᾳ, ὦ τοῦ Ἀντιχρίστου μαθηταὶ καὶ προτρέχοντες αὐτοῦ παρουσίας ; Οὐ γὰρ προδρόμους ὑμᾶς ἐνέχομαι ὀνομάζειν ἐκείνου. Τούτοις οὖν τοῖς πρὸς τῶν ἁγίων εἰρημένοις τὸ Θεῖον μᾶλλον ἐξιλεοῦται καὶ πρὸς συμπάθειαν κάμπτεται.

λς'. Ἀλλ' ὧδε τοῦ λόγου γενόμενος, μετὰ τὴν ἐκφώνησιν τῆς εὐχῆς τῆς κεφαλοκλισίας πραττόμενα κατὰ παράδοσιν ἐκκλησιαστικὴν παρενθεῖναι φήθην εἴρηται γὰρ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς προθέσεως ὡς ἑτοιμάζεται μετὰ τοῦ θείου σώματος καὶ τὸ Δεσποτικὸν αἷμα παρὰ τοῦ διακόνου, ἐπεμβάλλοντος δηλονότι καὶ μέρος μικρὸν ὕδατος· καὶ μένουσιν οὕτως ἁγιαζόμενα καὶ μεταποιούμενα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἄχρι τοῦ καιροῦ τῆς ὑψώσεως τοῦ τιμίου σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν· τότε δὴ κομίζεται ὕδωρ θερμότατον εἰς λεβητάριον, καὶ κιρνῶσιν ἐξ αὐτοῦ τὰ προκείμενα ἐν τῇ ἁγίᾳ τραπέζῃ, εἴτε κρατῆρες εἴτε ποτήρια εἶεν· ἵν' ὥσπερ ὡς ἐκ ζωῆς προῆλθον τῆς θείας πλευρᾶς, ἀμφότερα θερμότητος πεπληρωμένα, οὕτω δὴ τὸ ὕδωρ θερμότατον ἐν τῷ καιρῷ τῆς μεταλήψεως ἐπεμβαλλόμενον, τέλειον τὸν τύπον ἀναπληροῖ τῶν μεταλαμβανόντων τῇ θηλῇ τοῦ ποτηρίου, ὡς αὐτῇ τῇ ζωοπαρόχῳ πλευρᾷ ψαυόντων. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐπαναδράμωμεν.

λζ'. Μετὰ τὴν ἐκφώνησιν οὖν τῆς κεφαλοκλισίας καὶ τὴν ὑπόπτωσιν τοῦ ἀρχιερέως γίνεται ἡ ὕψωσις τοῦ τιμίου σώματος τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ ἡμῶν· ὡς διαμαρτυρόμενος λέγει ὁ ἱερεὺς, μονονουχὶ οὕτως φάσκων ὅτι ἐπειδὴ οἱ προφῆται πρὸ πολλῶν γενεῶν προετρέψαντο λέγοντες· « Ὑψοῦτε Κύριον τὸν Θεὸν ἡμῶν, καὶ προσκυνεῖτε τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ, ὅτι ἅγιός ἐστιν· ἰδοὺ ὁ προῤῥηθεὶς ἅγιος Κύριος ὑψοῦται. Ὕστις οὖν ἅγιος, προσελθέτω. Τὰ γὰρ ἅγια τοῖς ἁγίοις πρέπει. » Οἱ δὲ ἀκροαταὶ, τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὸ ἀσθενὲς ἀναλογιζόμενοι, λέγουσιν· « Εἷς μόνος ἅγιος Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ ἁμαρτίας παντελῶς ἀνεπίδεκτος. » Καὶ εὐθὺς ὁ μερισμὸς τοῦ θείου τελεῖται σώματος. Ἀλλὰ κἂν μερίζεται, ἀμέριστος διαμένει καὶ ἄτμητος ὑφ' ἑνὶ ἑκάστῳ μέρει τεμνομένων ὁ αὐτὸς ὅλος θεάνθρωπος μεριζόμενός τε καὶ εὑρισκόμενος· εἰ γὰρ καὶ φθορᾷ ὑπέστη καὶ θανάτῳ, ἀλλ' ἡ σὰρξ αὐτοῦ ἐν τῷ ᾅδῃ οὐκ εἶδε διαφθοράν. Ἡ δὲ ὕψωσις τοῦ τιμίου σώματος εἰκονίζει τὴν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ὕψωσιν, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ θάνατον, καὶ αὐτὴν τὴν ἀνάστασιν. Δηλοῖ δὲ καὶ ἡ μετάληψις τὴν πρὸ τοῦ πάθους ἐπὶ τοῦ μυστικοῦ δείπνου μετάδοσιν τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ κοινοῦ ποτηρίου· περὶ οὗ εἶπεν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, « Οὐκέτι ἐκ τούτου πίω, ἄχρις ὅτου καινὸν αὐτὸ πίω ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Πατρός μου· »

ὃ καὶ ἔπιε μετὰ τὴν ἀνάστασιν ξένως, ὁποῦ καὶ καινοπρεπῶς· οὐ γὰρ ὡς χρείαν τηνικαῦτα τοῦ σώματος ἔχοντος τροφῆς, ἀλλ' εἰς πληροφορίαν τῶν μαθητῶν τῆς ἀναστάσεως ἕνεκα. A tunc corpus esca egeret, sed ut discipulis resurrectionem suam suaderet.

λη'. Μετὰ ταῦτα ἡ εὐχὴ τῆς εὐχαριστίας, καὶ ἡ ἄρσις τῶν καταλειφθέντων θείων λειψάνων, ἤτις τὴν ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ ἡμῶν ὑπαινίττεται· λέγει γὰρ τότε ὁ ἱερεύς· « Ὑψώθητι ἐπὶ τοὺς οὐρανούς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα σου. » Ὑψουμένου γὰρ ἐν τῇ ἀναλήψει, ἔλεγον οἱ ἄγγελοι τοῖς ἀποστόλοις· Οὗτος ὁ ἀναληφθεὶς ἀφ' ὑμῶν πάλιν ἐλεύσεται ὡς κριτής. Τότε δὲ πᾶν γόνυ κάμψει αὐτῷ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων, καὶ ἔσται ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δόξα αὐτοῦ. Εἰ γὰρ καὶ νῦν εἰσί τινες τῶν μὴ ὁμολογούντων αὐτὸν, ἀλλὰ τότε οὐδεὶς ἀντερεῖ. Τότε γάρ, φησὶν ὁ Θεολόγος Γρηγόριος, B πιστεύσουσιν, ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν ἐξ οὐρανοῦ κατερχόμενον, καὶ ὡς κριτὴν καθεζόμενον. Ὁ δὲ τελευταῖος θυμιατὸς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου δηλοῖ Πνεύματος τὴν δι' ἐμφυσήματος δοθεῖσαν τοῖς ἀποστόλοις μετὰ τὴν ἀνάστασιν· ἡ δ' ὀπισθάμβωνος εὐχὴ οἱονεὶ σφραγίς ἐστι πάντων τῶν αἰτημάτων, καὶ ἀνακεφαλαίωσις τακτικὴ, πρέπουσα τοῖς πρώτοις καὶ τιμιωτέροις ἐπιλόγοις (42)· ἐπειδὴ γὰρ πᾶσα ἡ θεία ἱερουργία, προηγουμένως μὲν ὑπὲρ τῶν προσενεγκόντων, καὶ δι' οὓς προσήγαγον τελεῖται· ἔπειτα δὲ καὶ ὑπὲρ πάντων τῶν καταλειφθέντων κατὰ μόνην εὐχήν· ἐπειδὴ γάρ τινες τῶν ἔξω τοῦ θυσιαστηρίου ἑστώτων εἰς ἀπορίαν πολλάκις χωροῦσι, γνωσιμαχοῦντες καὶ λέγοντες, Τίς ἄρα ὁ C σκοπὸς, καὶ ἡ τῶν παρὰ τοῦ ἀρχιερέως ὑποψιθυριζομένων εὐχῶν ἔννοιά τε καὶ δύναμις; καὶ ἐφίενταί τινα εἰδῆσιν καὶ τούτων λαβεῖν· κατὰ τοῦτο οἱ θεῖοι Πατέρες ὡς ἀνακεφαλαίωσιν πάντων τῶν διὰ τῶν εὐχῶν αἰτουμένων τὸν χαρακτῆρα ταύτης ἐποιήσαντο, διδάσκοντες τοὺς ἐπιζητοῦντας ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα. Τί δ' ἄλλο ἐστὶ τὸ λειπόμενον ἢ ὁ τοῦ παρθενικοῦ σώματος τύπος, ὁ μερισμὸς τῆς εὐλογίας καὶ προσφορᾶς (43); Κλᾶται γὰρ ὁ ἄρτος, διατέμνεται δὲ ὡς ἀῤῥήτου εὐλογίας μετάληψις τοῖς μεταλαμβάνουσι μετὰ πίστεως· ὡς προσφορὰ δὲ τοῖς ἐνηνοχόσι πλήρης ἁγιωσύνης ἐκ τῶν ἁγίων ἀντιπροσφέρεται· καὶ οὕτως ἀπὸ μὲν τῆς μεταλήψεως τοῦ ἀχράντου σώματος τοῦ ἐξ αὐτῆς τεχθέντος Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, καὶ τοῦ τιμίου αἵματος, ὁ ἁγιασμὸς καὶ ἡ εὐλογία τοῖς πιστοῖς περιγίνεται.

38. Exin fit oratio gratiarum actionis, et sublatio divinorum quæ relicta sunt fragmentorum, quo actu assumptio Domini Dei nostri innuitur. Tunc enim dicit sacerdos: « Exaltare supra cœlos, Deus; et in universa terra gloria tua. » Namque eo, dum assumeretur, exaltato aiebant angeli apostolis: Hic qui assumptus est a vobis, sic denuo veniet tanquam judex. Tunc autem omne genu flectetur ei cœlestium et terrestrium, eritque in universa terra gloria ejus. Quanquam enim nunc sunt nonnulli qui eum non confitentur, tunc tamen nemo B contradicet. Tunc sane, inquit Gregorius Theologus, credent cum eum videbunt de cœlo venientem, et judicis more sedentem. Jam postremus suffitus gratiam sancti Spiritus significat, quam flando dedit apostolis post resurrectionem. Denique oratio post ambonem, sigillum veluti est omnium precum, et ordinata recapitulatio, quæ primis et æstimabilioribus epilogis æquiparatur. Nam quia tota divina liturgia, præcipue pro offerentibus, et propter quos ii obtulerunt perficitur, postremo et pro reliquis omnibus, una hac oratione suppletur. Quippe quia nonnulli extra altare consistentes, in perplexitate sæpe versantur, fluctuantes animis dicentesque: Quinam scopus est, C et quinam susurratarum secreto ab episcopo precum sensus ac vis? optantque harum quoque notitiam percipere; propterea divi Patres, tanquam recapitulationem omnium per preces postulationum, talem hujus orationis formam excogitarunt, edocentes, tanquam ex fimbria contextum, rei curiosos. Quid autem reliquum est, nisi virginalis corporis typus, diribitio nimirum eulogiæ atque oblationis? Frangitur enim panis, dividiturque tanquam ineffabilis eulogiæ participatio sumentibus cum fide: ut oblatio autem, iis qui attulerunt, plena sanctitatis ex sacro ritu redhibetur. Atque ita a participatione immaculati corporis ex Virgine nati Christi Dei nostri, et pretiosi sanguinis, sanctificatio et benedictio fidelibus contingit.

λθ'. Ἓν ἔτι προσθεὶς, τέλος ἐπιθήσω τῷ λόγῳ· D Ἐπειδή τινες τῶν ἱερέων, οἱ μὲν πενίας προφάσει, οἱ δὲ ἀκορέστῳ πλεονεξίᾳ, δύο ποιεῖν λειτουργίας οὐ φείδονται, ἀλλὰ τολμηρῶς σταυροῦσι τὸν Χριστὸν, καὶ αὖθις ἀνασταυροῦσι, πολλάκις καὶ ἐφ' ἑνὶ ταῦτα δρῶντες θυσιαστηρίῳ, τὸ φρικωδέστατον καὶ κατὰ τοῦτο σπουδάζοντες· πολλάκις δὲ καὶ κατὰ περιπέτειαν βίου ἢ ῥᾳθυμίαν ἀφιᾶσι τὰ δῶρα ἀτέλεστα,

39. Uno adhuc addito, finem sermoni imponam. Quoniam nonnulli sacerdotes, partim inopiæ prætextu, partim insatiabili avaritia, duas celebrare missas non dubitant, audacterque Christum semel et iterum crucifigunt, sæpe id in uno etiam peragentes altari, rem tremendam hac quoque ratione attentantes; nec raro propter vitæ fortuitos casus, vel ob negligentiam, imperfectum opus derelin-

(42) Hæc oratio respondet quodammodo postremæ Latinorum orationi, *Libera nos, quæsumus, Domine*, quam S. Petrus Damiani, n. 17, appellat *embolismum*.

(43) Legesis Christophorum Angelum cap. 14. Armenii quoque more Græcorum dispensant, sed pro buccellis fermentatis, azymi tenues formas cum typo agni.

quentes; acciditque ut post triduum vel ultra etiam comperiantur sacra dona madore aut fuligine plena, ideoque a nemine possint absumi; propterea, inquam, necesse est hæc igne consumere, et reliquos ex iis cineres, in loco nobili collocare. Sic enim etiam relicta agni illius veteris ossa igne comburebantur. Neque vero qui hæc neglexerit sacerdos, pœnas a canonibus impositas vitabit: namque Agni nostri nihil non edule est, nihil durum aut osseum. Quippe est enhypostaticum Verbum. Suscipitur autem Verbum ab omni anima semet digne parante ut sit habitaculum ejus: ad quam non ipsum solum Verbum, sed et Patrem secum dixit esse venturum, nec non Spiritum sanctum, et mansionem apud ipsam facturos.

40. Hæc pro nostra imbecillitate raptim conscripsimus, propter assiduam jubentis hominis ferventissimam deprecationem. Qui vero hæc leget, nondum plenam sacrorum mysteriorum explanationem hoc scripto factam existimet. Sed hoc sibi evenisse putet, ceu si quis spectare cupiens urbis pulchritudinem eximiam et incognitam, ducem aliquem nanciscatur, a quo manuductus, tanquam ex aliqua fenestra videre queat radiorum velut inde missorum lucem atque splendorem, non tamen ipsam naturam bonorum illic reconditorum. Nam secreta mea, inquit Dominus, mihi meisque [39]. Quomodo autem ego, qui non solum a Deo me elongavi, sed etiam appropinquantibus ei procul absum, dignum aliquid Deo cogitare aut eloqui queam? Attamen gratum est, quidquid pro viribus fit, dummodo id ab illius dogmatibus atque præceptis haud videatur discedere. Quod si quis utile aliquid in his scriptis deprehendet, is pro me qui elaboravi, precem pro venia impetranda Deo offerat, erratorum meorum causa. Deinde etiam gratiarum actionem, propterea quod ille solet eos illuminare a montibus æternis, qui digni habiti fuerint intellectualiter contemplari. Quia ipsum decet omnis gloria, honor, et adoratio, Patrem scilicet, et Filium, et sanctum Spiritum, nunc et semper et per sæcula sæculorum. Amen.

[39] Isa. xxiv, 16.

καὶ συμβαίνει μετὰ παραδρομὴν ἡμερῶν τριῶν ἢ καὶ πλειόνων εὑρεθῆναι ταῦτα πεπληρωμένα νοτίδος καὶ λιγνύος, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατον, τινὰ προσέσθαι, δέον ἐστὶ ταῦτα πυρὶ ἀναλωθῆναι (44), καὶ τὴν ἐκ τούτων καταλειφθεῖσαν σποδὸν, ἐν τόπῳ ἐπισήμῳ ἐγκαταθεῖναι· οὕτω γὰρ καὶ τὰ καταλειφθέντα ὀστᾶ τοῦ ἀμνοῦ ἐκείνου τοῦ παλαιοῦ πυρὶ κατεκαίοντο· οὐ μὴν ὁ ταῦτα καταλιμπάνων ἱερεὺς, τῶν ἐκ τῶν κανόνων ὁρισθέντων ἐπιτιμίων ἐλεύθερος ἔσται· ὅτι περ τοῦ ἡμετέρου Ἀμνοῦ ἄβρωτον οὐδὲν οὐδὲ τραχὺ καὶ ὀστῶδες· ὅτι καὶ Λόγος ἐνυπόστατος οὗτος· καὶ χωρητός ἐστιν ὁ Λόγος εἰς πᾶσαν ψυχὴν τὴν ἀξίως ἑτοιμάσασαν ἑαυτὴν εἰς κατοικίαν αὐτοῦ· πρὸς ἣν οὐκ αὐτὸς μόνος, ἀλλὰ καὶ τὸν Πατέρα ἔφησε σὺν αὐτῷ ἐλεύσεσθαι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσεσθαι.

μ'. Ταῦτα μὲν κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν ἐσχεδίασται, διὰ τὴν ἐπίμονον τοῦ ἐντειλαμένου ἀνδρὸς θερμοτάτην ἀξίωσιν· ὁ δέ γε τούτοις ἐντυγχάνων, μήπω πάσης ἐξηγήσεως τῶν σεπτῶν μυστηρίων ἐν τούτοις τελεῖσθαι νομίσῃ· ἀλλὰ τοιούτῳ τινὶ οἰέσθω ἐντετυχηκέναι, ὡς ἐάν τις τῶν ποθούντων ἰδεῖν κάλλη πόλεως ὑπερφυῆ καὶ ἀθέατα, τύχοι τινὸς ὁδηγοῦντος, ὑφ' οὗ χειραγωγούμενος, ὡς διά τινος θυρίδος ἰσχύσει κατιδεῖν τὴν ἐκεῖθεν ἐκπεμπομένων ἀκτίνων αἴγλην τε καὶ λαμπρότητα· οὐ μὴν αὐτὴν τὴν φύσιν τῶν ἔνδον ἀποκειμένων ἀγαθῶν. Τὰ γὰρ μυστήριά μου, φησὶν ὁ Κύριος, ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐμοῖς. Πῶς δὲ αὐτὸς ἐγὼ, ὁ μὴ μόνον ἐξ αὐτοῦ μακρύνας ἐμαυτὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐγγιζόντων αὐτῷ μακρὰν ἀπεσχισμένος, ἐπάξιόν τι τῶν ἐκείνου νοῆσαι ἢ φθέγξασθαι δυνηθείην; Ἀλλ' ὅμως φίλον κἀκείνῳ τὸ κατὰ δύναμιν, εἰ μόνον μὴ πόρρω τῶν ἐκείνου δογμάτων καὶ ἐντολῶν εἴη τὸ θεωρούμενον· εἰ δέ τις ὀνησιφόρον τι εὕροι τοῖς γεγραμμένοις, ὑπὲρ ἐμοῦ μὲν τοῦ πεπονηκότος, εὐχὴν συγχωρήσεως Θεῷ ἀποδότω τῶν ἐπταισμένων μοι ἕνεκα· ἔπειτα δὲ καὶ εὐχαριστίαν, ἀνθ' ὧν ἄνωθεν εἴωθε φωτίζειν ἀπὸ ὀρέων αἰωνίων, τοὺς νοερῶς ἀξιωθέντας ὁρᾶν· ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(44) Sic omnino solebat S. Petrus Damiani op. cit. n. 4. *Ego quod residuum est, igne comburo: nam credere jubemur, distinguere prohibemur.* Vide ibi cætera quæ sunt præclara.

CIRCA ANNUM DOMINI MCCXL

MANUEL

MAGNUS RHETOR CONSTANTINOPOLITANUS.

—

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

ΤΟΥ ΦΡΑΡ ΦΡΑΤΖΗΣΚΟΥ

Καθὼς ἐκεῖνος ἔγραψε

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΜΕΓΑΝ ΡΗΤΟΡΑ

—

FRATRIS FRANCISCI QUÆSITA

PER EPISTOLAM

AD MAGNUM RHETOREM [a].

—

Ταῦτα τὰ κεφάλαια καὶ δόγματα τῆς εὐσεβείας κρατῶ, καὶ παρὰ σοῦ, μέγα ῥήτωρ καὶ διδάσκαλε, ποῦ σφάλω διδαχθῆναι ἐπιζητητέον.

Συμπεράσματα θεολογικὰ καὶ ὀρθόδοξα τοῦ φρὰρ Φρατζήσκου Πρεδικατόρου.

Πρῶτον. Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται.

Δεύτερον. Εὐλόγως τὴν ἀναπτυξιν τῶν ῥημάτων, *καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ*, προστεθῆναι χρή.

Τρίτον. Ἐν ἀζύμῳ καὶ ἐν ζύμῳ ἄρτῳ σιτίνῳ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τελειοῦται.

Τέταρτον. Καθαρτικὸν πῦρ πρὸ τῆς κρίσεως πιστευτέον.

Πέμπτον. Τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ εἰς τὸν οὐρανὸν εὐθὺς, εἰς τὸν οὐρανὸν προσλαμβάνεσθαι, καὶ καθαρῶς τὸν Θεὸν θεωρεῖν δεῖ.

Ἕκτον. Πρῶτός ἐστι τῆς ἱερωσύνης θρόνος ὁ τῆς Ῥώμης πάππας.

Ἕβδομον. Ἓν βάπτισμα Φράγγων καὶ Γραικῶν.

Ὄγδοον. Ὁ ἀπολύσας τὴν γυναῖκα αὐτοῦ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ ἢ γαμήσας ἄλλην, καὶ μετὰ λόγου πορνείας ἀπὸ τῆς πρώτης ἀποστὰς, μοιχᾶται.

Ἔννατον. Ὁ Χριστὸς ἄρτον ἄζυμον ἔδωκεν ἐν τῷ Δείπνῳ.

Δέκατον. Μόνον ὁ λόγος τοῦ Χριστοῦ, « Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου, » τέλειον σῶμα ποιεῖ, καὶ οὐδαμῶς τοῦ Χρυσοστόμου ἡ εὐχὴ ἡ λέγουσα, Καὶ ποίησον τὸν μὲν ἄρτον τοῦτον.

(a) Lemoine, *Varia sacra*, tom. I.

Hæc capita et religionis dogmata credo et profiteor, et quæro a te, rhetor magne, ut ubi me errare contigerit, docere non dedigneris.

Conclusiones theologicæ et orthodoxæ fratris Francisci Prædicatoris.

Prima. Spiritus sanctus a Patre et Filio procedit.

Secunda. Recte voces istæ, *et ex Filio*, addi debuerunt. Nimirum Symbolo Constantinopolitano.

Tertia. In azymo, et in fermentato pane triticeo conficitur corpus Christi.

Quarta. Ignis purgatorius credendus et admittendus ante ultimum judicium.

Quinta. Animæ sanctorum recta tendunt in cœlum, et in cœlum receptæ, debent Deum pure videre.

Sexta. Primus hierarchiæ thronus est papa Romanus.

Septima. Baptisma Francorum, seu Latinorum, et Græcorum, est unum et idem.

Octava. Qui uxorem repudiat propter aliam causam quam propter fornicationem, vel qui repudiata uxore propter fornicationem, aliam sibi matrimonio jungit, ille mœchatur.

Nona. Christus in Cœna dedit panem azymum sine fermento.

Decima. Sola verba Christi : « Accipite, comedite, hoc est corpus meum, » conficiunt corpus Christi, nuspiam vero oratio et liturgia Chrysostomi, in qua dicitur, Et fac hunc panem, etc.

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΤΡΟΠΗ
ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΑΙΩΝ
ΤΟΥ ΦΡΑΡ ΦΡΑΤΖΗΣΚΟΥ.

APOLOGIA ET REFUTATIO
CAPITUM
FRATRIS FRANCISCI.

Manuel magnus rhetor Magnæ ecclesiæ, fratri Francisco prædicatori veteris Romæ, salutem.

Μανουὴλ ὁ μέγας ῥήτωρ τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας φρὰρ Φρατζήσκῳ τῷ Πρεδικατόρῳ παλαιᾶς Ῥώμης χαίρειν.

Scripta tua epistola ad nos pervenit et simul ubique tuæ mentis exiguitatem prodidit, tam circa alia, quam circa grammaticam Græcam ; erras enim in dictionibus, litteris, et accentibus, et declaras id quod est longe a vera theologia constitutum. In scripto quippe tuo capita continentur, et quædam problemata multoties jam agitata, et explorata, illa vero inscribis Conclusiones theologicas, cum sint potius cacodoxæ et pessimæ, et a veritate et recta doctrina penitus alienæ. Conclusio enim, ut hoc obiter dicam, est rei determinatæ et demonstratæ probatio. Istæ vero tuæ quæstiones sunt potius assertiones, theses iniquæ, et propositiones mentis non sibi cohærentis et decipientis, quæ sufficienter tractatæ sunt, multoties, et variis diversisque temporibus, tam a veteribus quam recentioribus divinis hominibus, perfecta sapientia et sanctitate ornatis et præstantibus ; et ut blasphema, et contraria et opposita ipsi veriati, nimirum Cbristo Deo nostro, reprobata sunt et rejecta. Quapropter nos armati luce veritatis et veræ theologiæ,

Τὸ ἐπιστολαῖόν σοῦ πρὸς ἡμᾶς ἐλθὸν γράμμα δέδειχεν ἀμωσγέπως γε τό τε βραχύτατον τῆς διανοίας τῆς σῆς πρός τε τὰ ἄλλα, καὶ πρὸς τὴν καθ' Ἕλληνας γραμματικήν· ἔν τε γὰρ λέξεσι καὶ ἀντιστοιχείοις καὶ προσῳδίαις ἐσφαλμένον ἐστὶ, καὶ τὸ πόῤῥω δηλῶν καθεστάναι τῆς ἀληθοῦς θεολογίας. Τὰ γὰρ ἐν αὐτῷ κεφάλαια, ζητήματα, καὶ προβλήματα ὄντα, καὶ τῶν ζητημάτων πολλάκις διακωδωνισθέντα, ἐπιγράφεις αὐτὰ συμπεράσματα, καὶ ὀρθόδοξα, κακόδοξα μᾶλλον ὄντα, καὶ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἀληθείας ἀποπεπτωκότα. Καί τοί γε συμπέρασμά ἐστιν, ὡς ἐν τύπῳ εἰπεῖν, ἀπόφασις διωρισμένου καὶ ἀποδεδειγμένου πράγματος. Ταῦτα δὲ τὰ ζητήματα ὄντα, μᾶλλον δὲ θέσεις ἢ προθέσεις ἄθεσμοι, καὶ προτάσεις διανοίας ἀσυλλογίστου καὶ κακόφρονος, ἀρκούντως ἐτρακταῖσθησαν πολλάκις καὶ πολλαχοῦ ὑπὸ πολλῶν καὶ διαφόρων ἐτῶν ὑπό τε παλαιῶν καὶ νέων θείων ἀνδρῶν, τελείᾳ σοφίᾳ τε καὶ ἁγιωσύνῃ κεκοσμημένων, καὶ ὡς βλάσφημα καὶ τὴν ἐναντίωσιν εἰσάγοντα προφανῶς καὶ τῇ αὐτοαληθείᾳ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν ἀντιφερόμενα, ἀπεδοκιμάσθησάν τε καὶ ἀπερρίφησαν, διὸ καὶ ἡμεῖς κεκαθωπλισμένοι ὄντες τῷ τῆς ἀληθείας καὶ ἀληθοῦς θεολογίας φωτί,

Tuam primam quæstionem quæ asserit Spiritum sanctum procedere a Patre et Filio blasphemam et hæreticam declaramus (1). Non enim in Evangeliis Dominus sic loquitur, sed illum ex Patre tantum procedere, ubi dicit : « Cum venerit Paracletus quem ego vobis mittam a Patre, Spiritus veritatis qui a Patre procedit, ille de me testabitur [1] ; » missio vero et processio non sunt idem. Processio enim importat modum et conceptum exsistentiæ, missio vero legationem et apostolatum notat. Et secundum processionem Spiritus sanctus ex persona Patris tanquam ex causa immediate habet esse, secundum missionem vero Filius et Pater una mittunt Spiritum sanctissimum in fideles et eos

Τὸ πρῶτόν σου ζήτημα, λέγον ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, βλάσφημον καὶ αἱρετικὸν ἀποφαινόμεθα. Ὁ γὰρ Κύριος ἡμῶν ἐν Εὐαγγελίοις οὐχ οὕτω φησὶν, ἀλλ' ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ἐν οἷς λέγει· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ Πατρὸς, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ. » Πέμψις δὲ καὶ ἐκπόρευσις οὐ ταὐτόν· ἡ μὲν γὰρ ἐκπόρευσις ἕνωσιν ὑπάρξεως εἰσάγει, ἡ δὲ πέμψις ἀποστολήν· καὶ κατὰ μὲν τὴν ἐκπόρευσιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ὡς ἀπ' αἰτίας ἀμέσως ἔχει τὸ εἶναι· κατὰ δὲ τὴν πέμψιν ὁ Υἱὸς συναποστέλλει τῷ Πατρὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα πρὸς τοὺς

[1] Joan. xv, 26.

(1) Vides Græcorum insaniam.

πιστοὺς καὶ τοὺς τῆς χάριτος αὐτοῦ ἀξίους. Ἐπὶ A qui sunt digni gratia sua. In tribus personis unica
ταῖς τρισὶν ὑποστάσεσι μία ἐστὶ βουλὴ καὶ δύναμις est voluntas, unica virtus, unica est operatio,
καὶ ἐνέργεια, ὡς μία οὐσία τῷ ἀριθμῷ καὶ μία sicut unica numero essentia, et unica divinitas.
θεότης. Ὅθεν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀποστέλλει Unde fit ut Spiritus sanctus mittat Filium secun-
τὸν Υἱὸν κατὰ τὴν χρονικὴν γέννησιν, ὡς ἐν Ἡσαΐᾳ dum temporalem suam generationem, sicut hoc
γέγραπται τῷ προφήτῃ· « Πνεῦμα Κυρίου ἐπ' ἐμέ, scribitur apud Isaiam prophetam : « Spiritus Do-
οὗ εἵνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖς ἀπέ- mini est super me, ideo me unxit, et misit me ad
στειλέ με· » ὥστε μόνου ἡ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασις Evangelium annuntiandum pauperibus [3] ; » adeo
οὐκ ἀποστέλλεται, ὡς ῥίζα καὶ πηγὴ τῆς θεότητος· ut sola Patris persona non mittatur, cum sit radix
ἡ δὲ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἀλλήλοις ἀπο- et fons divinitatis ; persona vero Filii et persona
στέλλονται τῇ τοῦ Πατρὸς εὐδοκίᾳ, ὁ μὲν Υἱὸς κατὰ Spiritus sancti alternatim et a se invicem mittun-
τὴν χρονικὴν γέννησιν, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ tur secundum Patris beneplacitum, Filius quidem
τὴν χρονικὴν πρόοδον, καὶ τὴν εἰς τοὺς πιστοὺς secundum temporalem generationem, Spiritus san-
ἐπιφοίτησιν· οὐ μὴν κατὰ τὴν ἄχρονον ἐκείνην ἐκ- ctus vero, secundum temporalem processum, et in
πόρευσιν, τὴν ἀμέσως ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως fideles accessum et adventum, non vero secundum
οὖσαν, καθ' ἣν ἔχει τὸ εἶναι ἐκπορευτῶς, ὡς καὶ ὁ B æternam illius processionem, quæ immediate ori-
Υἱὸς ἀϊδίως ἔχει τὸ εἶναι ἐκ τῆς αὐτῆς ὑποστάσεως ginem trahit a persona Patris, et secundum quam
ἀμέσως γεννητῶς. Ὅθεν καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος habet esse processionaliter seu per processionem,
Παῦλος, τὴν ἐκ τοῦ Πατρὸς δι' Υἱοῦ τοῦ Πνεύματος sicut Filius ab æterno habet esse immediate ab
χρονικὴν καὶ μεταδοτικὴν δηλῶν πρόοδον, φησίν· eadem persona Patris per generationem. Quapro-
« Ἔσωσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ δηλονότι διὰ pter divus apostolus Paulus, ostendens temporalem
λουτροῦ καὶ ἀνακαινίσεως Πνεύματος ἁγίου οὗ et gratiosam missionem Spiritus a Patre per Fi-
ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. » Εἰ lium, dicit : « Servavit nos Deus et Pater per lava-
τοίνυν γνωριμώτερα εἶναι δεῖ καὶ δῆλά τε καὶ σαφῆ, crum, et renovationem Spiritus quem super nos
ὅσα εἰσὶν ἐγγυτέρω τῶν ἀρχῶν φύσει φανερωτάτων abundanter diffudit per Jesum Christum [4]. » Si
ὄντων, ἀρχαὶ δέ εἰσιν ἡμῖν τῆς πίστεως αἱ τοῦ Κυρίου notiora, clariora, manifestiora ea debent esse, quæ
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ λόγοι, οἷς οἱ ἀπόστολοι καὶ οἱ viciniora sunt, et propius accedunt ad ipsa prima
διδάσκαλοι ἀσφαλῶς ἑπόμενοι συμφωνοῦσιν· εὔδη- principia et initia, cum ipsa principia sint per se
λον ὅτι καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ὀρθότης τῶν δογμάτων clariora et magis perspicua, principium vero fidei
τῆς πίστεως ἐν ἡμῖν ἐστι καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ κα- C nostræ sit verbum Domini Jesu Christi, cui sine
θολικῇ Ἐκκλησίᾳ, καὶ τοῖς καθηγηταῖς καὶ διδασκά- ulla aberratione adhærent et consentiunt apostoli
λοις ἡμῶν, καὶ προστάταις αὐτῆς. Ὧν πρῶτος et doctores ; manifestum est veritatem et rectæ
Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ἐν δευτέρῳ κεφαλαίῳ fidei dogmata obtinere apud nos, et apud catholi-
περὶ ἡνωμένης θεολογίας καὶ διακεκριμένης φησί cam Ecclesiam nostram, et apud ejus informatores,
πως· Ἄκουσον τοῦ, Τάδε λέγει Κύριος, ὁ ὤν, ὁ ἦν, doctores et præsules. Horum vero primus fuit Dio-
ὁ ἐρχόμενος, καὶ ὁ παντοκράτωρ, καὶ σὺ δὲ αὐτὸς nysius Areopagita qui in secundo capite de unita
εἶ, καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας τὸ ὄν, ὃ παρὰ τοῦ et separata theologia sic infit : Audi illud : Hæc
Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καὶ ὁ μέγας Ἀθανάσιος ἐν τῇ dicit Dominus qui est, qui erat, et qui venturus
πρὸς Σεραπίωνα αὐτοῦ ἐπιστολῇ· Οὔκουν καλῶς φρο- est, et omnipotens, et tu ipse es, et Spiritus veri-
νοῦντες περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐδὲ περὶ tatis qui est, qui procedit a Patre. Et magnus
τοῦ Υἱοῦ καλῶς φρονοῦσιν· εἰ γὰρ ἐφρόνουν ὀρθῶς Athanasius in sua ad Serapionem epistola : Non
περὶ τοῦ Υἱοῦ, ἐφρόνουν ὑγιῶς καὶ περὶ τοῦ ἁγίου bene sentiunt de Spiritu sancto, nec bene sentiunt
Πνεύματος, ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται, καὶ τοῦ de Filio ; si enim rectam de Filio haberent sen-
Υἱοῦ ἴδιόν ἐστιν, ὃ παρ' αὐτοῦ δίδοται τοῖς μαθηταῖς, tentiam, utique et sanam sententiam foverent de
καὶ πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν εἰς αὐτόν. Ὅρα τὰς δύο D Spiritu sancto, qui procedit a Patre, et proprius
προόδους τοῦ παναγίου καλῶς θεολογήσαντος est Filii, qui ab illo datur discipulis suis, et iis
Πνεύματος, τὴν μὲν ἐκ μόνης τῆς πατρικῆς ὑπο- qui in illum credunt. Vide duas processiones san-
στάσεως τὴν ἀΐδιον ἐκείνην καὶ ἄῤῥητον, καὶ ὑπαρ- ctissimi Spiritus quas docet optima et recta theo-
κτικὴν, καθάπερ καὶ ὁ Κύριος ἐν Εὐαγγελίοις εἰρή- logia. Unam ex sola persona Patris, illamque
κει, καὶ τὴν ὑπὸ χρόνον καὶ μεταδοτικὴν, τὴν δι' æternam, invisibilem, ineffabilem, personalem, sicut
Υἱοῦ. Ὁ αὐτὸς καὶ ἐν τῷ περὶ Τριάδος αὐτοῦ λόγῳ· Dominus loquitur in Evangeliis ; aliam vero tem-
Θεός ἐστιν ἡ πάντων ἀρχὴ κατὰ τὸν Ἀπόστολον λέ- poralem et gratiosam quæ fit per Filium. Idem
γοντα· Εἷς Θεὸς ὁ Πατὴρ ἐξ οὗ τὰ πάντα· καὶ Athanasius in suo de Trinitate tractatu, Deus, in-
γὰρ ὁ Λόγος ἐξ αὐτοῦ γεννητῶς, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ quit, est rerum omnium principium, secundum
ἅγιον ἐκπορευτῶς. Καὶ ὁ θεῖος καὶ μέγας Βασίλειος apostolum dicentem: Unicus Deus, scilicet Pater a
ἐν τῇ πρὸς τὸν ἴδιον ἀδελφὸν Γρηγόριον ἐπιστολῇ quo sunt omnia ; nam Filius ipse est ab illo per
αὐτοῦ οὕτω φησίν· Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ Πνεῦμα τὸ generationem, et ipse Spiritus per processionem.

[3] Isa. LXI, 1; Luc. IV, 18. [4] Tit. III, 5.

Et divinus et magnus Basilius in sua ad Gregorium germanum suum epistola : Quoniam igitur Spiritus a quo omnis velut ex fonte ad creaturas promanat bonorum suppeditatio, a Filio quidem dependet quocum una sine ulla distantia concipitur mente, causæ vero Patris insertam habet essentiam, unde et procedit, hanc notionem, et cognoscibile signum ejus quæ secundum personam est proprietatis habet, quo cum Filio simul et ipse se facit internosci, et quo ex Patre subsistit ; Filius vero qui ex Patre procedentem Spiritum per seipsum et cum seipso notum facit, solus Unigenitus ex ingenito lumine reluxit, nullamque prorsus notionum communicationem secundum proprietatem habet; sed ex dictis jam signis solus agnoscitur.

A ἅγιον, ἀφ' οὗ πᾶσα ἐπὶ τὴν κτίσιν ἡμῶν ἀγαθῶν χορηγία πηγάζει, τοῦ Υἱοῦ μὲν εἴρηται, ὡς ἀδιαστάκτως συγκαταλάμβανεται, τῆς δὲ τοῦ Πατρὸς αἰτίας ἐξηγημένον ἔχει τὸ εἶναι, ὅθεν καὶ ἐκπεφύρευται τοῦτο γνωριστικὸν τῆς κατὰ τὴν ὑπόστασιν ἰδιότητος σημεῖον ἔχει, τὸ μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ σὺν αὐτῷ γνωρίζεσθαι, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὑφεστάναι· ὁ δὲ Υἱὸς, ὁ τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεῦμα δι' ἑαυτοῦ γνωρίζων μόνος μονογενῶς ἐκ τοῦ ἀγεννήτου φωτὸς ἐκλάμψας, οὐδεμίαν κατὰ τὸ ἰδιάζον τῶν γνωρισμάτων τὴν κοινωνίαν ἔχει πρὸς τὸν Πατέρα ἢ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ἀλλὰ τοῖς εἰρημένοις σημείοις γνωρίζεται.

Et Gregorius Theologus in tractatu De Spiritu sancto, Dic mihi, inquit, ubinam constitues processum seu id quod procedit? quod interjectum patet inter duas divisionis tuæ partes et ab theologo te multo præstantiori, Servatore nimirum nostro, est introductum. Nisi propter tuum tertium Testamentum, ex Evangeliis tuis, existimaveris hæc removenda verba, « Spiritus sanctus qui a Patre procedit, » qui quatenus illinc procedit non est creatus, quatenus vero ingenitus est, non est Filius Et in suo de Filio sermone primo idem dicit : Propterea nostris decretis inhærentes, introducimus et asserimus, ingeneratum, generatum, et procedentem a Patre, ut alicubi loquitur Verbum ipsum. Et in suo contra Sabellianos sermone dicit magnus Basilius : Pater habet esse perfectum et nullius rei indigum, et est radix et fons Filii et Spiritus sancti. Tria vero nomina fontis declarant, esse principium, esse plenum et esse indesinens. Ille ergo qui vere et principaliter est fons, ista tria in se complectitur. Est principium illius naturale quia ab eo procedit, exsistit, et habet suum esse ; illo etiam plenus est : nam totus totum comprehendit suum coexistentem, et indesinenter ab ipso emittitur, et infinito quodam et æterno invisibilique generandi modo illum produsit, et ab illo secundum naturam non potest discedere, licet secundum exsistentiam et personam ab illo supernaturaliter distinguatur.

B Καὶ ὁ Θεολόγος Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος λόγῳ· Ποῦ γὰρ θήσεις τὸ ἐκπορευτὸν, εἰπέ μοι, μέσον ἀναφανὲν τῆς σῆς διαιρέσεως καὶ παρὰ χρεῖσσον ἢ κατὰ σὲ θεολόγου τοῦ Σωτῆρος εἰσαγόμενον, εἰ μὴ τὴν φωνὴν ἐκείνην τῶν σῶν ἐξῆλθες Εὐαγγελίων, διὰ τὴν τρίτην σου Διαθήκην, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὃ παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Καθόσον μὲν ἐκεῖθεν ἐκπορεύεται, οὐ κτίσμα, καθόσον δὲ οὐ γεννητὸν, οὐχ Υἱός. Καὶ ἐν τῷ περὶ Υἱοῦ πρώτῳ αὐτοῦ λόγῳ ὁ αὐτός φησι· Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἡμετέρων ὅρων ἱστάμενοι, τὸ ἀγέννητον εἰσάγωμεν, καὶ τὸ γεννητὸν, καὶ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, ὡς ποὺ φησιν αὐτὸς καὶ ὁ Λόγος. Καὶ ἐν τῷ κατὰ Σαβελιανῶν λόγῳ αὐτοῦ ὁ μέγας Βασίλειος λέγει· Ἔστι γὰρ ὁ Πατὴρ τέλειον ἔχων τὸ εἶναι καὶ ἀνενδεὲς, ῥίζα καὶ πηγὴ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος. Τρία δὲ τὰ τῆς πηγῆς ὀνόματα συνεκφαίνεται· τὸ ἀρχικὸν, τὸ πλῆρες, καὶ τὸ ἀνέκλειπτον. Ἥτις οὖν ἐστι κυρίως πηγὴ, καὶ τὰ τρία ταῦτ' ἔχει. Ἀρχή τε γάρ ἐστιν αὐτοῦ φυσικῶς, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐκπορεύεται, καὶ ὑφίσταται, ἤγουν τὸ εἶναι ἔχει, καὶ πλήρης ἐστὶν αὐτοῦ· ὅλος γὰρ ὅλον ἔχει τὸ συνὸν, καὶ ἀνεκλείπτως αὐτῷ προβάλλεται. Ἀπείρῳ γάρ τινι καὶ ἀϊδίῳ γονιμότητι τοῦτο προάγει, καὶ ἀνεκφοιτήτως ἐστὶν ἐν αὐτῷ κατὰ φύσιν, εἰ καὶ καθ' ὑπόστασιν ὑπερφυῶς διακρίνεται.

Insuper divus Cyrillus in sua ad Evangelium secundum Lucam enarratione dicit : Sicut digitus insertus est manui, non diversus ab illa, sed in illa naturaliter exsistit, sic Spiritus sanctus conjungitur Filio et ratione consubstantialitatis unitur cum Filio, procedit vero a Deo Patre. Idem asserit sanctus Damascenus. Dicimus, inquit, Spiritum Filii, non vero Spiritum ex Filio. Et sanctissimus Gregorius Nyssenus in libro suo de theonymia : Est una persona Patris a quo Filius generatur et a quo Spiritus sanctus procedit. Et sanctus Nilus in suo de sancta Trinitate sermone : Ecclesia catholica docet unum Patrem qui sit ingenitus, unum Filium genitum a Patre, et unum Spiritum sanctum procedentem a solo Patre, non vero ex Filio. Et omnes magnæ catholicæ nostræ Ecclesiæ doctores et

D Ἔτι δὲ καὶ ὁ θεῖος Κύριλλος ἐν τῇ τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου ἐξηγήσει λέγει· Ὥσπερ ὁ δάκτυλος ἀπήρτηται τῆς χειρὸς, οὐκ ἀλλότριος ὢν αὐτῆς, ἀλλ' ἐν αὐτῇ φυσικῶς· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῷ τῆς ὁμοουσιότητος λόγῳ συνῆπται μὲν πρὸς ἕνωσιν τῷ Υἱῷ, ἐκ τοῦ Θεοῦ δὲ καὶ Πατρὸς ἐκπορεύεται. Τὸ αὐτό φησι καὶ ὁ ἱερὸς Δαμασκηνός· Πνεῦμα Υἱοῦ μὲν λέγομεν, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐ λέγομεν. Καὶ ὁ ἱερώτατος δὲ Νύσσης Γρηγόριος ἐν τῷ περὶ θεωνυμίας· Ἓν γὰρ πρόσωπον καὶ τὸ αὐτὸ τοῦ Πατρὸς, ἐξ οὗ ὁ Υἱὸς γεννᾶται, καὶ τὸ ἅγιον ἐκπορεύεται Πνεῦμα. Καὶ ὁ ἅγιος Νεῖλος ἐν τῷ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος αὐτοῦ λόγῳ, Ἡ ἁγία, φησὶ, καθολικὴ Ἐκκλησία τὸν μὲν Πατέρα δογματίζει ἀγέννητον, τὸν Υἱὸν δὲ γεννητὸν ἐκ τοῦ Πατρὸς, τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκπορευτὸν ἐκ μόνου τοῦ Πατρὸς, ἀλλ'

οὐχὶ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ. Καὶ πάντες δὲ οἱ τῆς καθ' ἡμᾶς μεγάλης καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας ἁγιώτατοι καθηγεμόνες καὶ διδάσκαλοι τὸ αὐτὸ φρονοῦσί τε καὶ κηρύττουσιν, ὡς Χριστῷ τῷ Θεῷ καὶ τοῖς αὐτοῦ ἱεροῖς προσεχῶς ἐφεπόμενοι μαθηταῖς. Ἀλλὰ καὶ Δάμασος ὁ ἁγιώτατος πάππας Ῥώμης, πρὸς Παυλῖνον ἐπίσκοπον γράφων, φησίν· Εἴ τις μὴ εἴποι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς εἶναι ἀληθῶς καὶ κυρίως, ὡς καὶ τὸν Υἱὸν καὶ Θεοῦ Θεὸν Λόγον, ἀνάθεμα ἔστω. Καὶ ἡ ἑβδόμη δὲ σύνοδος καὶ αὐτή φησιν· Ἡμεῖς τῇ ἀρχαίᾳ θεσμοθεσίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς καθολικῆς ἐπακολουθοῦμεν, ἡμεῖς τοὺς θεσμοὺς τῶν ἀποστόλων καὶ Πατέρων φυλάττομεν, ἡμεῖς τοὺς προστιθέντας ἢ ἀφαιροῦντάς τι ἐκ τῆς Ἐκκλησίας ἀναθεματίζομεν. Ἀκούεις τὰς ἀποφάσεις τῶν ἁγίων καὶ τῶν συνόδων, τί ἀποφαίνονται, ὅτι ἐκ μόνης τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἀμέσως τὸ θεῖον ἐκπορεύεται Πνεῦμα, δι' Υἱοῦ δὲ τοῖς υἱοθετουμένοις ἐκλάμπον καὶ χορηγούμενον διά τε τὸ συναφὲς τῆς οὐσίας καὶ τὴν ὁμοβουλίαν. Καὶ ὁ θεῖος δὲ καὶ μέγας ἀπόστολος Παῦλος τῷ ἀναθέματι παραπέμπων φαίνεται τοὺς προστιθέναι τι τολμήσαντας τοῖς τῆς πίστεως δόγμασι, παρ' ὃ παρέλαβον ἐξ αὐτοῦ πρῶτον Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ἔπειτα ἐκ τούτου τε καὶ τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις καὶ διδασκάλοις. Καίτοι γε αὐτοί ἐστε ὑμεῖς οἱ προστιθέντες, καὶ προσθήκην ἐσφαλμένην ἄγαν τε καὶ αἱρετικὴν καὶ ἀντίθεον. Μὴ τοίνυν τοῦ λοιποῦ ἁμαθῶς τολμήσῃς σοφίζεσθαι, καὶ ψευδοδοξεῖν ἐφ' ὕλῃ καὶ ὑποθέσει, ἧς ἡ ἀλήθεια ἡμῖν ἐκλάμπει ὡς μέγας ἥλιος ἀπ' αὐτῶν πρώτων τῶν θείων ῥημάτων τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων, καὶ σοφῶν θεολόγων, οἱ γεγόνασι φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες.

A magistri idem sentiunt et annuntiant, Christi et discipulorum suorum jure vestigia prementes. Quod et ipse Damasus sanctissimus papa Romanus, epistola ad Paulinum episcopum dicit: Si quis non asserat Spiritum sanctum a Patre, sicut Filius Dei et Verbum Deus, esse, sit anathema. Denique ipsa synodus septima idem asserit dicens: Nos decreta apostolorum et Patrum observantes, nos antiquis legibus Ecclesiæ catholicæ insistentes, nos addentes aliquid, aut tollentes, ex Ecclesia removemus, et anathematis vinculo innodamus. Audis declarationes sanctorum, et synodorum, quid declarent et asserant; ex sola nimirum persona Patris divinum Spiritum immediate procedere, per Filium vero, effulgentem et suppeditatum filiis adoptionis, propter conjunctionem essentiæ et unitatem voluntatis. Et divus magnus apostolus Paulus videtur anathemati tradere eos qui eo temeritatis abripiuntur, ut aliquid addant fidei dogmatibus quæ primo accepta sunt et tradita a Christo Deo nostro, et postea ab illo et cæteris apostolis et doctoribus. Vos vero ipsi estis qui additis, et quidem additionem vehementer erroneam, hæreticam, et Deo contrariam. Ne ergo inposterum audeas sophisticum agere, et falsa dogmata cudere in materia et hypothesi, cujus veritas nos illustrat sicut sol magnus, quæ lumen suum mutuatur primo a verbis ipsis Domini nostri, deinde ex verbis sanctorum apostolorum, et theologorum sanctorum et sapientiorum, qui ut sidera in mundo radiarunt, servantes verbum vitæ.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀπελογησάμεθά σοι πρός τε τὸ πρῶτόν σου ζήτημα καὶ τὸ δεύτερον.

Et hæc sunt vindiciæ nostræ ad primam et secundam tuam quæstionem.

γ'. Πρὸς δὲ τὸ τρίτον σου ζήτημα, ἐν ᾧ λέγεις ὅτι ἐν ἀζύμῳ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τελειοῦται, πόρρω τῆς ἀληθείας ἄγαν καὶ τοῦτο καθέστηκεν. Οὐκ οἶδας γὰρ ὅτι τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον, ἔνθα ἦν ἄζυμα, καθαρῶς αὐτὰ ἄζυμα ἐπονομάζει, ἔνθα δὲ ἦν ἄρτος, ἤγουν ἔνζυμον φύραμα, ἐμφανῶς ἄρτον φησί. Διὸ καὶ λέγεται, Ἦν δὲ τὸ Πάσχα καὶ τὰ ἄζυμα. Τὸ γὰρ τηνικαῦτα Πάσχα, ὅτε αὐτὸ οἱ Ἰουδαῖοι ἐτέλουν, ὁ Χριστὸς ἁρπώρητο τῷ σταυρῷ· καὶ σύνες τὸ λέγον εὐαγγελικὸν ῥητόν, Καὶ αὐτοὶ οὐκ εἰσῆλθον εἰς τὸ πραιτώριον, ἵνα μὴ μιανθῶσιν, ἀλλ' ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα. Καὶ τὸ μὲν Πάσχα οἱ Ἰουδαῖοι ὀρθοστάδην ἐσθίειν νενομοθέτηνται· ὁ δὲ Κύριος προλαβὼν ἐν τῷ μυστικῷ δείπνῳ τὸ ἀληθινὸν Πάσχα τοῖς μαθηταῖς μυσταγωγῶν καὶ παραδιδοὺς ἀνακείμενος μετ' αὐτῶν ἔσθιε, καθὼς τὸ ἱερὸν διέξεισιν Εὐαγγέλιον. Ὀψίας δὲ γενομένης ἀνέκειτο μετὰ τῶν δώδεκα· ἐσθιόντων δὲ αὐτῶν, λαβὼν ὁ Ἰησοῦς ἄρτον, καὶ εὐλογήσας ἔκλασε καὶ ἔδίδου τοῖς μαθηταῖς. Καὶ δῆλον ἐντεῦθεν ὅτι τὸ Ἰουδαϊκὸν φὼς ἦν Πάσχα, ἔνθα ἦσαν τὰ ἄζυμα, ἀλλὰ τὸ μυστικὸν καὶ ἀληθινόν. « Ἐπιθυμίᾳ γὰρ ἐπεθύμησα, » φησίν, « τοῦτο τὸ Πάσχα φαγεῖν μεθ' ὑμῶν πρὸ τοῦ με παθεῖν, » δεικτικῶς τοῦτο ἀποφαινόμενος. Διὸ ἄρτος

5. Accedimus vero ad tertium quæsitum tuum in quo dicis quod corpus Christi conficitur in azymo, quod certe a veritate tam est alienum quam quod maxime. Nescis enim quod sanctum Evangelium, ubi azymorum occurrit mentio facienda, ea azyma clare et rotunde pronuntiat. Ubi vero est panis et fermentata massa, manifeste panem memorat et notat. Ideo dicitur, Erat Pascha et solemnitas azymorum. Eo vero quo Judæi Pascha celebrabant tempore, Christus in crucem raptus et elatus fuit, et animadvertenda sunt verba evangelica, illi non ingressi sunt prætorium, ne polluerentur, sed comederent Pascha; et Judæis lex erat posita qua *stantes* festum Paschatis debebant celebrare. Dominus vero antevertens, et quasi anticipans, in mystica cœna, verum Pascha mystice peragens et tradens discipulis cum illis mensæ *accumbens* comedit, sicut hoc declarat sanctum Evangelium. Vespertino tempore accubuit cum duodecim Apostolis, illis vero comedentibus, cum Jesus panem accepisset, illum benedixit, et fregit, et dedit discipulis, hinc manifeste ostendens, quod non erat Judaicum Pascha, in quo azyma solebant usurpari, sed verum et mysticum Pascha. « Desi-

derio, inquit, desideravi comedere vobiscum hoc Pascha antequam patiar [1], » hoc ipsum manifeste et demonstrative declarans. Ideo constat vere panem fuisse, seu massam fermento maceratam, etiamsi contra innumeras congeratis verborum ineptias, nugas et futilitates.

4 5. Quod ad ignem purgatorium, nullus exsistit post mortem, seu hinc migrationem et exitum. Est quippe fetus hæreseos Origenianæ, ideoque illum ut blasphemum rejicit et divinæ veritati contrarium Ecclesia nostra sancta et orthodoxa, et eos qui istam sententiam tuentur jure anathemati subjicimus. « In inferis quippe quis tibi confitebitur? » inquit Psalmographus [2], id est, nullus. Tentationes vero iis qui præsenti vita fruuntur illatas a Deo propter quædam peccata, et cum patientia toleratas, et ad Deum cum gratiarum actione relatas, eas dicimus esse speciem quamdam ignis purgatorii; probatione quippe istarum tentationum ad instructionem inflictarum contingit quosdam emendari et a peccatis purgari. Ut cum dicitur: « Transivimus per ignem, et per aquam, » et, « Nos tandem deduxisti ad locum refrigerii [3]. » Et si post mortem talis daretur ignis qui purgaret animas ante diem judicii, ut male existimatis, omnes animæ purgarentur tam longo et infinito temporis intervallo, et nulla reperiretur tempore judicii, quæ adhuc pœnis et supplicils esset obnoxia. Adeo ut frustra dictum fuisset a Domino: « Et isti ad æternum supplicium abibunt, justi vero ad vitam æternam [4]. » Ævum vero est particeps æternitatis. Æternitas vero nec est tempus, nec pars temporis, nam non est mensurabilis. Unde dicitur sine fine et termino. Vides ergo quod in eo etiam Domino manifeste contradicitis.

ἐν ἀληθείᾳ ἦν, ἤγουν ἔνζυμον φύραμα, κἂν μυρίας λόγων ματαίας συμφέρητε λεσχηνείας καὶ φλυαρίας.

δ'-ε'. Ἔτι καθαρτήριον πῦρ οὐδ' ὅλως ὑπάρχει μετὰ θάνατον καὶ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν καὶ ἀποδημίαν. Τοῦτο γὰρ τῆς Ὠριγένους αἱρέσεώς ἐστιν ἀποκύημα, διὸ ὡς βλάσφημον καὶ ἀντίθετον τῇ θείᾳ ἀληθείᾳ μακρὰν ἀπερρίφη τῆς καθ' ἡμᾶς ὀρθοδόξου ἁγίας Ἐκκλησίας, καὶ τοὺς οὕτω φρονοῦντας τῷ ἀναθέματι ἐνδίκως ὑποβάλλομεν. « Ἐν γὰρ τῷ ᾅδῃ τίς ἐξομολογήσεταί σοι, » φησὶν ὁ Ψαλμῳδός, ἀντὶ τοῦ, οὐδείς. Τοὺς ἔτι δὲ τῷ παρόντι περιοῦσι βίῳ ἐπιφερομένους πειρασμοὺς τοῦ Θεοῦ συγχωροῦντος διά τινας ἁμαρτίας, καὶ μεθ' ὑπομονῆς ἀνεχομένους, καὶ εὐχαρίστως πρὸς Θεὸν ἀνακειμένους, τούτους φαμὲν ἡμεῖς εἶναι ὥσπερ τι καθαρτήριον πῦρ. Τῇ γὰρ χρονίᾳ πείρᾳ τῶν τοιούτων πειρασμῶν παιδευτικῶς ἐπιφερομένων, καθαίρεσθαι συμβαίνει τινὰς ἐξ ἁμαρτιῶν· ὡς τὸ « Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος, » καὶ, « Ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν. » Εἰ δ' ἦν τοιοῦτόν τι πῦρ καθαρτήριον μετὰ θάνατον τῶν ψυχῶν πρὸ τῆς κρίσεως, ὡς φρονεῖτε ὑμεῖς κακῶς, αἱ ψυχαὶ δὲ πᾶσαι τῷ τοῦ χρόνου ἀπείρῳ μήκει ἐκαθάρθησαν ἄν, καὶ οὐδεμία ἐν τῷ τῆς κρίσεως εὑρέθη καιρῷ κολάσει ὑπόδικος. Ὥστε μάτην λέλεκται τῷ Κυρίῳ τὸ, « Καὶ ἀπελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Αἰώνιον δὲ τὸ μετέχον αἰῶνος. Αἰὼν δὲ οὔτε χρόνος οὔτε χρόνου τι μέρος· οὐδὲ γὰρ μετρητόν· ὡσεὶ ἔλεγεν ἀτελεύτητον καὶ ἀπέραντον. Ὁρᾷς ὅτι κἀν τούτῳ προφανῶς ἀντιφθεγγόμενοί ἐστε τῷ Κυρίῳ.

Responsum ad quintam interrogationem, quæ est *De primatu Papæ*, consulto omittimus.

6. Baptisma vero in nomine Patris, et Filii et Spiritus sancti, cum tribus immersionibus administratum, secundum morem apostolorum et Patrum, admittimus, quod non est idem cum eo quod apud vos usurpatur. Nos quippe dicimus in formula administrandi baptismi: « Baptizatur servus Dei, » ista ratione ostendentes spontaneum, liberum, et voluntarium motum baptizandi, accedentis ad sacrum baptisma. Vos vero cum vanitate et superbia dicitis: « Ego te, N., baptizo, » quod certe non in eumdem scopum et consilium nobiscum collineat. Quomodo ergo unum et idem esset baptisma, quandoquidem certissime hæc facitis et dicitis?

ς'. Βάπτισμα δὲ τὸ εἰς Πατέρα, καὶ Υἱὸν, καὶ Πνεῦμα ἅγιον ἐν τρισὶ γινόμενον καταδύσεσι, καὶ κατὰ τὴν ἀποστολικὴν καὶ πατρικὴν ἰσοτυπίαν ἀπεκδεχόμεθα, ὅπερ οὐκ ἔστι ταὐτὸν τῷ γενομένῳ ὑφ' ὑμῶν. Ἡμεῖς μὲν γὰρ λέγομεν, « Βαπτίζεται ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ, » δεικνύντες ἐντεῦθεν τὴν αὐθαίρετον καὶ ἐξ ἰδίας θελήσεως κίνησιν τοῦ βαπτιζομένου πρὸς τὸ θεῖον βάπτισμα· ὑμεῖς δὲ ἀλαζόνως πως καὶ ὑπερηφάνως φατέ· « Βαπτίζω ἐγὼ τὸν δεῖνα· » ὅπερ οὐ τὸν αὐτὸν τῷ ἡμετέρῳ ἔχει σκοπόν. Πῶς οὖν ἓν γένοιτ' ἄν; Ἐπισφαλῶς γὰρ τοῦτο καὶ ποιεῖτε καὶ λέγετε.

8. Insuper autem quod cum contumelia ac injuria nobis objicis, nos scilicet a viro separare uxorem quæ in adulterium et fornicationem incidit, est indicium te nescire quid dicas. Nam hoc facimus recte, et secundum leges, et erga Deum charitate et reverentia ducti. Sic enim loquitur Dominus ipse in Evangeliis: « Qui uxorem suam dimiserit et repudiaverit alia ratione quam propter fornica-

η'. Ἔτι ὅπερ ὀνειδιστικῶς προσφέρεις ἡμῖν, ὅτι χωρίζομεν τοῦ ἀνδρὸς γυναῖκα, τὴν πορνείᾳ περιπεσοῦσαν, ἔοικεν ὅτι οὐκ οἶδας τί λέγεις. Καὶ τοῦτο γὰρ καλῶς μάλιστα, καὶ θεοφιλῶς, καὶ νομίμως ποιοῦμεν. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐν Εὐαγγελίοις φησὶν, « Ὃς ἂν ἀπολύσει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ μὴ ἐπὶ πορνείᾳ, καὶ γαμήσει ἄλλην, μοιχᾶται. » Ὥστε δίκαιόν ἐστιν αὐτὴν ἀπολῦσαι, ἐάν περ πορνείᾳ πε-

[1] Luc. xxii, 15. [2] Psal. vi, 6. [3] Psal. lxv, 12. [4] Matth. xxv, 46.

ριπέσῃ, κατὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀπόφασιν · ἢ κατα- A
κολουθοῦντες ἡμεῖς, τὴν περιπεσοῦσαν γυναῖκα πορ-
νείας μολυσμῷ, τοῦ ἀνδρὸς ἀποδιιστῶμεν καὶ χω-
ρίζομεν. Ὑμεῖς δὲ οἱ κατ' ἐκ' πολλῆς δικαιοσύνης
ἐνούσης ὑμῖν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν παρανοίας καὶ ὑπο-
κρίσεως, καὶ αὐτῷ ἀντιφθεγγόμενοι ἐστε ἀναιδῶς
τῷ Κυρίῳ · διὸ δὴ καὶ μετὰ λόγου πορνείας οὐ
διαχωρίζετε, ἐῶντες τὸν ἄνδρα ἁμαρτάνειν εἰς τὸ
ἴδιον ἀεὶ σῶμα, ὅπερ ὁ θεῖος ἀπείργει Παῦλος.

tionem, et aliam uxorem matrimonio sibi junxerit, fornicatur et adulteratur[8]. » Quapropter justum et æquum est illam repudiare, si in fornicationem inciderit, secundum Domini nostri sententiam et declarationem. Cui nos adhærentes, fornicationis labe et impuritate contaminatam uxorem a viro segregamus et separamus. Vos vero qua estis insigni æquitate, sanctitate, et justitia, imo insipientia, et hypocrisi, ipsi Domino nostro impudenter et inverecunde contradicitis, ideo quia uxorem propter rationem fornicationis a viro non separatis, permittentes virum in suum proprium corpus peccare, quod ipse D. Paulus arguit et prohibet[9].

η'. Ἔτι περὶ τῶν θείων καὶ μυστικῶν λέγεις
συμβόλων, τοῦ θείου καὶ Δεσποτικοῦ δηλαδὴ σώμα-
τος, ὅτι μόνα τὰ ῥήματα τοῦ Κυρίου, « Λάβετε,
φάγετε, καὶ πίετε, » μεταβάλλουσι καὶ τελειοῦσιν B
αὐτὰ, οὐ μὴν καὶ αἱ θεῖαι τῶν ἁγίων εὐχαὶ, καὶ
ἱερσὶ ἐπῳδαί. Ἡμεῖς δὲ καὶ αὐτὰ τὰ θεῖα καὶ
Δεσποτικὰ ῥήματα πρὸς τελείωσιν φαμεν αὐτῶν,
καὶ ἡ τῆς ἱερωσύνης δύναμις διὰ τῶν θείων εὐχῶν
καὶ ἐπῳδῶν τοῦ ἱεροῦ τυχὸν Χρυσοστόμου, ἢ τοῦ
μεγάλου Βασιλείου. Τὸ γὰρ θεῖον τῆς ἱερωσύνης
χάρισμα διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ δέδοται τοῖς
ἀποστόλοις, καὶ ἐξ ἐκείνων ἀλληλοδιαδόχως, καὶ
πρὸς ἡμῶν τοῖς ἱεροῖς εἰς τὸ τελειοῦν κατὰ τὰ θεῖα
δῶρα, διὰ τῆς ἐπικλήσεως καὶ ἐπιφοιτήσεως τοῦ
παναγίου Πνεύματος. Οὕτως ἡμεῖς περὶ τούτων
φρονοῦμεν καὶ λέγομεν ὀρθοδόξως, καὶ ἀποστολικο-
πατροπαραδότως, οὐ καθάπερ ὑμεῖς φρονεῖτε καὶ
λέγετε ὡσὰν ἡ ἐν ὑμῖν δόξειεν ἡ ὑπερόφρυς ἀλαζο-
νεία καὶ οἴησις. Ἀλλὰ περὶ τούτων τοσαῦτα ὑμῖν
ἀποχρώντως σχεδόν τι εἴρηται. Καιρὸς δέ ἐστι ὡς
εἰπεῖν ἤδη καὶ περὶ τῶν ψυχῶνν τίνα γε ἡμεῖς
περὶ αὐτῶν δόξαν ἔχομεν.

8. Quod vero dicis de divinis et mysticis symbolis divini et Dominici scilicet corporis et sanguinis, quod sola verba Domini : « Accipite, comedite, bibite, » illa symbola transmutent et perficiant, non vero divinæ sanctorum preces, et sacræ orationes et cantilenæ, nos vero etiam dicimus ipsa divina et Dominica verba ad eorum perfectionem ; sacerdotii vero virtus exseritur per divinas preces et liturgias sancti videlicet Chrysostomi, aut magni Basilii. Nam divinum sacerdotii donum propterea a Christo communicatum est apostolis, et eorum successoribus, et sacerdotibus nostris, ad perficienda divina dona, per invocationem et adventum sanctissimi Spiritus. Sic de rebus istis loquimur et sentimus orthodoxe et secundum traditionem apostolorum et Patrum, non vero sicut vos sentitis et loquimini, secundum placita vestræ superciliosæ superbiæ et opinioni est præsumptionis. Sed de istis forsan abunde et sufficienter. Nunc jam tempus est disserendi de statu animarum, et quam de illis post mortem sententiam foveamus, tandem significare.

Cætera desunt.

[8] Matth. xix, 9. [9] I Cor. vi, 16.

ANNO DOMINI MCCL.

PANTALEONIS

CP. DIACONI *

TRACTATUS CONTRA GRÆCORUM ERRORES

Ex manuscripto codice bibliothecæ Bavaricæ, in lucem prolatus studio Petri Stevarti Leodii, SS. theologiæ professoris, et in tomo IV *Lectionum antiquarum* Canisii edit. Basnagii repetitus

LECTORI STEVARTIUS.

Reperimus tractatum istum in bibliotheca Bavarica absque speciali auctoris nomine. Itaque neque nos de auctore divinabimus. Codex Bavaricus perquam vitiosus erat. Quocirca ne mireris, si et liber iste inemendatus in manus tuas veniat. Satius est aliquid, quam nihil. Forsan alius in exemplar correctius incidet, præstabitque, quæ a nobis præstari nequiverunt. Interea his qualibuscunque fruere, et studium nostrum illustrandæ orthodoxæ antiquitatis favore tuo juva. Cum enim novatores hujus temporis studiose in lucem extrahant quidquid olim chartarum seu a Græcis, seu a Latinis adversus cathedram Petri a male sanis ingeniis conscriptum est; nihil laborantes de sermonis elegantia vel inelegantia, par non est ut ea quæ pro S. Petri successore Romano pontifice etiam rudi stylo exarata sunt, a blattis et tineis absumi sinamus, quisquiliisque hæreticis et schismaticis solidas refutationes, licet cultu styli carentes, non opponamus. Vale.

* De hoc Pantaleone vel homonymo seniore vide Fabricium cum Harlesii notis in tomo nostro XCVIII, col. 1229. Ibi exstant Pantaleonis, quisquis sit, *Homilia de luminibus sanctis*, ex Ducæo; item *in Jesu Christi Transfigurationem* homiliæ duæ, ex Combefisio; *Encomium Michaelis archangeli*, ex eodem; *homilia in Exaltationem crucis*, ex Gretsero. Scripta sequentia seriem absolvunt eorum quæ Pantaleoni tribuuntur quæque fortasse præstabat in unum fasciculum colligere. Edit. Patr.

JACOBI BASNAGII

IN TRACTATUM CONTRA GRÆCOS OBSERVATIO.

Pantaleoni tribuitur hic tractatus ; id sensisse videntur novissimæ Bibliothecæ Patrum editores in admonitione ad lectorem tom. XXVI, ubi de Joanne Caleca agitur. Id sensit etiam Ciampinus, quanquam alias dubius hæreat, utpote qui tractatum ut anonymum citaverit. Revera hæc leguntur ad finem operis, auctorem, ut prima fronte videtur, indicantia : *Ego Pantaleon cum essem ibi, Constantinopoli, ubi hoc actum est, hoc idcirco Memorabile feci.*

Fuit autem Pantaleon diaconus et chartophylax Ecclesiæ Constantinopolitanæ, et ex eo quod dicatur apud Gretserum, qui ipsius tractatum *in exaltationem crucis* edidit, *presbyter monasterii Byzantinorum*, ex diacono presbyterum alicujus monasterii factum conjicit Combefisius. Ipsi tribuit idem Combefisius Orationes *in transfigurationem Domini*. Quanquam ei sit aliqua suspicio, eas orationes stylo discrepantes binos habere parentes. Denique eidem Pantaleoni asseruit opusculum *de miraculis Michaelis*, quod legitur apud Surium, indeque concludit, Pantaleonem vixisse diu post Theodoram, cum miracula longo tempore post imperatricis obitum patrata narraverit.

Quæ Combefisii conjectura satis indicat, ipsi fuisse incertam Pantaleonis ætatem, ideoque non ipsi vindicasse *Tractatum contra Græcos* cujus parens procul dubio an. 1252 vixisse debuit ; aliter tamen alii, ut superius observatum.

Nos hunc tractatum, in quo multa occurrunt observatione digna, in tres partes distinguimus, quæ tot habeant auctores.

Prior pars, quæ quatuor dissertationes adversus Græcos continet, non modo edita est *Constantinopoli in ædibus Fratrum Prædicatorum an.* 1252, ut fert titulus ; sed ab ipsis Fratribus Dominicanis fuit concinnata. Sic enim ipsi loquuntur : *Hæc scripta sunt anno* 1252, *in civitate Constantinopoli a Fratribus Prædicatoribus ad ædificationem et profectum animarum, ad laudem et gloriam Patris et Filii et Spiritus sancti. Amen.*

Duo sunt notanda : 1°. Hic desinere opus illud, quod tentaverant Fratres ; illi quippe quatuor capitula adversus Græcos probaverant, deinde clausulam *Amen*, qua finis operis indicatur, adjecerunt : denique, ut patebit inferius, quæ sequuntur ex aliis scriptis sunt excerpta. 2°. Inde patet Pantaleonem non esse hujus scripti auctorem, utpote qui diaconus aut aliquando monasterii presbyter, non vero monachus dicatur. At indubium est, illum tractatum a monachis confectum fuisse, et anonymum remanere debuisse, ut solent quæ jussu et opera congregationis alicujus scripta sunt : ideo plurimos auctores præfert et semper plurali numero sese indicant auctores : *In proœmio hujus opusculi testati sumus.*

Secunda pars non fuit Dominicanorum, sed Hugonis Ætheriani, qui sæculo præterito Græcos confutaverat. Miror hoc non vidisse viros eruditos, quippe, 3°, sic loquuntur Fratres Prædicatores : *Quod licet jam quatuor dictis articulis demonstretur, tamen adhuc in his quæ subjecta sunt ostenditur, quæ ex dictis magistri Hugonis Ætheriani nuper extracta huic operi duximus inserenda. Dicunt enim et scribunt*, etc. Vides hic finito opere, quædam ex Hugonis Ætherii scriptis adjici. Quid evidentius? Unum tamen addi potest, multa ibi dici quæ Fratribus Prædicatoribus non conveniant. Asserit auctor, sese velut singularem personam indicans, vidisse sacerdotes sacratis manibus *qui viri sanguinum essent*, dum *sequerentur imperatorem per Cappadociam Persarumque regiones*. Subjicit deinde se vidisse clericos fustigatos et verberatos, sublato prius τριματίῳ, hoc est, *veste clericali*, idque ipsi evenisse in *Nicæa civitate*. An credas Fratrum gregem vestigiis imperatoris adhæsisse, dum Orientales peragraret regiones? Deinde, quis imperator ille? An Balduinus II, qui e parte Latinorum præerat? Sed hic adversus Persas bellum nunquam gessit. Verum quidem est, Joannem Vatatzem, quem *Ducam* appellant plurimi, Nicææ sedem imperialem habuisse. Sed verisimile non fit Prædicatores eo tempore in ejus aulam admissos itinera cum ipso varia confecisse. Hæc non modo verisimilia, sed vera sunt de Ætherio, qui, cum gratia summa polleret apud Manuelem Comnenum, Latinis faventem et sæpius adversus Turcas Saracenosque belligerantem, ipsum per varios casus et discrimina rerum sequebatur. Unum objici potest, quæ leguntur in *Tractatu contra Græcos* non reperiri apud Ætherium ; sed inde nova oriri potest conjectura, plurima edidisse Ætherium opuscula adversus Græcos, ex quibus quæ hic proferuntur fuerint excerpta.

Tertia denique pars hujus scripti, ab aliis plane diversa, continet tantum narrationem portenti cujusdam quod temporibus Michaelis Cerularii debuit evenisse. Sed non potuit habere Fratres Prædicatores auctores, qui prius fuse egerant de schismate Michaelis, et ne verbum quidem de illo portento dixerant, quodque huic operi sine fibula fuit affixum. Illa brevis narratio potest esse Pantaleonis, cui male totum opus adscribitur.

TRACTATUS
CONTRA ERRORES GRÆCORUM,
DE PROCESSIONE SPIRITUS SANCTI. DE ANIMABUS DEFUNCTORUM. DE AZYMIS ET FERMENTATO, DE OBEDIENTIA ROMANÆ ECCLESIÆ,

Editus Constantinopoli, in ædibus Fratrum Prædicatorum, anno Domini 1252.

—

Licet Græcorum Ecclesiam virtutum floribus et philosophiæ studiis olim decoratam noverimus, nec non et sanctorum Patrum, prophetarum, et apostolorum veloci cursu calcans vestigia, quam plures ex se vivos et ignitos lapides in ædificium supernæ Jerusalem dudum transmiserit construendum, nunc tamen in fine temporum, quod sine gravi mœrore proferre non possumus, innumeris et diversis errorum obfuscata turbinibus, in eadem caligine suarum opinionum, diversa a sancta Romana Ecclesia perseverat. Et quamvis infinita hæresium germina a trecentis octoginta annis, et circa, id est, a tempore Photii, vel Photini (1), primi hujus schismatis inventoris, in diversis suis partibus, propter defectum scientiæ, et invidiæ amaritudinem, manifeste pullulaverint : præcipue tamen in quatuor articulis generaliter, seu communiter dignoscitur deviare a nobis. Quorum primus, quia ab ipsa divina majestate inchoans, ore polluto affirmat contra opinionem, imo fidem catholicam, tertiam personam in Trinitate, id est, Spiritum sanctum « a Filio minime procedere, » vel spirari, aut exsistentiam habere.

Secundus autem, secundum theologos, virtutem numero secundam, id est spem fidelium, virulento conamine interimere studens, asserit, « defunctorum animas nec Paradisi gaudiis perfrui, nec infernorum suppliciis, vel igne purgatorio, » citra diem judicii, aut ante latam sententiam extremam, judiciis posse subjacere.

Tertius vero ipsam omnipotentis Dei potentiam A creaturæ fermenti termino volens coarctare, voce blasphema prædicat, non nisi in fermentati panis materia perfici posse mysterium sacramenti. His itaque fidei, et charitatis, speique virtutibus, a cordibus fidelium dicto studio et ordine deletis : ultimo, in totius consummationem nequitiæ, quantum eam (ad quam horum et similium errorum spectat correctio), id est, sanctam Romanam Ecclesiam, aggreditur; nec ei obediendum communiter asserendo prædicat, moribus affirmat, et factis dicit.

Contra quos errores pestiferos quamvis multorum jam fidelium desudavit labor, et plurima scripta ad defensionem veræ fidei catholicæ dimiserint perlegenda : quia tamen moderni Græci, novi pariter, et antiqui schismatici, nec argumentis vel rationibus, nec sacræ Scripturæ testimoniis, nisi suorum scriptis sanctorum, quibus plurimum innituntur tam apocryphis, quam veris, nolunt superari : fraternis quoque precibus inclinatus, qualiter ex suis libris eorum convincatur pertinacia, virtute, qua potero, ostendere laborabo.

Si quid ergo vobis, frater charissime, in his gratum fuerit, ad fontem bonorum omnium Deum referentes, ei, cui omne cor patet, et omnis voluntas loquitur, orationum frequentia me sedulo commendate. Si qua vero, præter intentionem meam, minus veritati consona forsan apparebunt, vestræ correctionis lima depuretis, ad lumen veritatis charitatisve reducentes, meæ imperitiæ et brevitatis inopiæ veniam concedatis.

SEQUUNTUR OPINIONES GRÆCORUM.

Rationes Græcorum ad primum articulum : quod Spiritus sanctus non procedat a Filio.

Igitur Græci primum articulum suis rationibus, et auctoritatum testimoniis defendere volentes, ita procedunt.

Primo : Si Spiritus sanctus, inquiunt, procedit a Patre, secundum Evangelium, aut procedit perfecte: sive, illa processio perfecta est, aut non : si perfecta, ut concedetis, quare necesse est, ut a Filio procedat Spiritus sanctus ? Ergo superfluit secunda processio, quod est superfluum, aut inconveniens in Divinitate. Ergo, etc.

Item, cum una sit causa et fons in Divinitate, scilicet Pater, tam Filius quam Spiritus sanctus exsistunt a Patre, ille per generationem, iste per processionem. Sed si a Filio exsistit aut procedit Spiritus sanctus, etiam Filius erit causa Spiritus sancti, et ita duæ causæ : et per consequens, duo

(1) Male; Photius enim a Photino fuit plane diversus. Bas.

principia in Divinitate. Sed hoc est inconveniens. Igitur, etc.

Tertio : Item in Joanne dicit Veritas discipulis suis : *Omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota feci vobis* [1]. Ubi dicit Glossa : « Omnia necesaria ad salutem scripta sunt in Evangelio. » Sed illud non est scriptum in Evangelio ; ergo non est de necessariis ad salutem. Ergo non tenemur credere. Sed quæ vera sunt tenemur credere, et venerari, maxime quæ divinam essentiam videntur prædicare. Sed istud non tenemur credere. Ergo non est verum.

Quarto : cum Veritas faceret mentionem de processione Spiritus sancti ait : *Qui a Patre procedit* [2], non dixit : Et a Filio. Quod si Veritas aliud intellexisset, aliud dixisset ; ego autem verba ejus addere non audeo, nec præsumo.

Item : Non solum Christus hoc tacuit, sed nec aliquis apostolorum tale aliquid dixit ; nullus sanctorum hoc prædicavit. Imo, quod plus est, in editione veræ fidei, sancta concilia nihil super hoc definierunt ; sed ponentes in Symbolo, quæ necessaria sunt ad salutem, omnem additionem, expositionem, declarationem sub anathematis vinculo concluserunt et rejecerunt.

Item multi nostrorum doctorum, quorum antiquissima scripta apud nos usque hodie perseverant, ut Theodoritus, et quidam alii, contrarium hujus opinionis vestræ scripserunt et mandaverunt. Damascenus quoque, cujus scriptis certe contradicere non potestis, volens ostendere, quod tam Filius quam Spiritus sanctus exsistunt a Patre, et quod Spiritus sanctus non procedit a Filio, metaphoram vocis et intellectus adducens in medium, ait : « Primo est intellectus, deinde verbum exterius, scilicet vox ; spiritus autem vehiculum est verbi. Intellectus igitur formal vocem, et in ipsa spirata ostenditur intellectus. Et intellectus Patri, et verbum Filio, spiritus Spiritui sancto attribuitur. Sicut ergo videmus, quod ab intellectu procedit spiritus et vox, et non spiritus a voce : sic a Patre procedit Filius et Spiritus sanctus, et non Spiritus sanctus a Filio. »

Epiphanius sanctus, episcopus Cypri, in libro *De una Deitate*, de Spiritu sancto sic testatur : « Spiritus sanctus Deus est, et Spiritus Christi est, non secundum aliquam compositionem, quemadmodum in nobis corpus et anima : scilicet in medio Patris et Filii. » Non ergo mediante Filio, ut vos deliratis, procedit Spiritus sanctus a Patre : cum secundum Patris hujus vocem, medius inter Patrem et Filium ordinetur Spiritus sanctus.

Item, quis vobis hoc revelavit ? Unde habuistis ? Quare etiam nobis hoc non fuit revelatum ? Quare in Symbolo tale quiddam inseruistis, quod nusquam positum fuit a sanctis Patribus ? Si vero quorumdam verborum occasione divinæ Scripturæ, dicentium A Spiritum Filii, vel quod Spiritus mittatur a Filio hoc habuistis : sciatis, vos vel non intelligere Scripturas, vel intellectas studiose pervertere, aut certe per ignorantiam multum a veritate et sanctorum expositionibus deviare. Quare ad nos, qui fontes sumus, redeuntes, audire poteritis veritatem. Dicitur igitur Spiritus Filii, non quia procedit ab eo, sed quoniam ratione divinæ essentiæ, est ei consubstantialis.

Item, dicitur mitti, vel dari a Filio Spiritus sanctus, quia ab ipso mittitur, ad sanctificandum creaturas, sicut in Joanne ipse testatur dicens : *Si non abiero, Paracletus non veniet ad vos ; si autem abiero, mittam eum ad vos* [3]. Quod vero alibi dicit ipse Filius : *Ille me clarificabit, quia de meo* B *accipiet* [4], intelligendum est, de meo Patre. Omnia enim, quæ Patris sunt, exceptis proprietatibus personalibus, communia sunt utrique ; proprium dicimus esse Patri, ut ab ipso tantum, et non ab alio procedat Spiritus sanctus.

Responsio contra prima duo objecta.

His aliisque quam plurimis conaminibus, quæ causa brevitatis non sunt posita (illa autem quæ magis usitata sunt, posita sunt), sanctam Romanam Ecclesiam errasse, et in canonem latæ sententiæ incidisse, mendaciter fatentes Græci, debitam obedientiam et reverentiam devotam eidem Ecclesiæ juste se subtraxisse, hominibus simplicibus persuadere laborant. Nos vero Latini, his et aliis contumeliis loco suo dimissis,

Ad primum et secundum objectum unam dantes responsionem sic solvimus : Concedimus quod plena et perfecta processione procedit a Filio : nec tamen sequitur quod sint duæ processiones, et una earum superflua, quia in illa simplicissima Divinitatis natura, nec numerus vicissitudinum, nec temporis varietas, nec localis positio, nec fluxus, nec incisio, nec interstitium, aut spatium temporis cadere potest. Inde est, quod illa processio qua Spiritus sanctus procedit a Patre et Filio, nec intervallo temporis, nec spatio loci, cum non sit prius vel posterius, alias perficitur ; sed simul et semel est a Patre et Filio ; a Patre tamen procedens, mediante Filio, secundum testimonia inferius posita, procedit : id est, hoc habet Filius a Patre, ut ab ipso procedat et spiretur Spiritus sanctus, mittatur et detur. Unde et ad ipsum Patrem, de quo etiam habet Filius omne quod suum est, referens, et ei totum attribuens, dicit apud Joannem : *Mea doctrina, non est mea, sed ejus qui misit me* [5]. Et iterum : *Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis, Spiritum veritatis, qui a Patre procedit* [6] ; ac si diceret Filius : Patrem tantum in processione Spiritus nomino : quia omne quod habeo, ratione esse et principii, ab ipso Patre, qui est causa et principium in di-

[1] Joan. xv, 15. [2] Ibid. 26. [3] Joan. xvi, 7. [4] Ibid. 14. [5] Joan. vii, 16. [6] Joan. xv, 26.

vinitate, me habere cognosco. Nam ut a Filio procedat Spiritus sanctus, hoc habet Filius a Patre; Pater vero non ab alio, sed a se tantum.

Istam itaque differentiam sacri doctores, fidei oculo interioris hominis et sane discernentes, in multis locis inveniuntur dixisse, quod Spiritus sanctus procedit a Patre *principaliter*. Alii dixerunt, quod *proprie* a Patre : alii quod a Patre per Filium, vel Filio *mediante*. Et licet verum sit quod sancti asserunt, et contradici non possit: non tamen sequitur, quod Græcus intelligit, scilicet, quod idem Spiritus prius a Patre, postmodum a Filio, vel quod magis a Patre quam a Filio procedat: aut quod sint duæ processiones, et una earum superflua; sed quia Pater gignendo ab æterno Filium, dedit ei totum esse suum, est enim verus Deus de Deo: et quod idem Filius, æternaliter exsistens, a Patre nascendo accepit omne quod habet, et ut Spiritus sit et procedat ab eo. Quam essentiam Spiritus a Filio sancti doctores, maxime Græci, considerantes, Filium causam et fontem Spiritus sancti nominant, nec non et ipsum Spiritum imaginem Filii. Quemadmodum utique Filius imago est Patris, et talem numerum et ordinem Spiritus ad Filium assignant, qualem habet Filius ad Patrem : secundum quod in sequentibus plenius apparebit.

Diximus ergo, quod procedit Spiritus sanctus pariter et æqualiter a Patre et Filio, tanquam donum amborum, et amor utriusque: sed procedit a Patre per Filium, vel mediante Filio, ut diximus : aut certe principaliter et proprie a Patre, quia ut ab eo procedat, Pater a nullo habuit : Filius vero non a se, sed a Patre accepit. A quo enim habet, ut sit, ab eodem etiam habet ut Spiritus sanctus sit ab eo, et procedat, detur, et mittatur, ut ab eo esse accipiat. Quæ cuncta vocabula sane intelligentibus unum et idem, id est, essentiam Spiritus a Filio prædicant et manifestant. Quod tamen, sicut diximus, Græcus non confitetur.

Assertio catholicæ veritatis. Et primum ex Græcorum Patrum doctoritatibus.

Quod Spiritus sanctus procedat a Patre per Filium, vel mediante Filio, ut dictum est; vel quod idem Filius dicatur fons, et causa Spiritus sancti : et etiam quod idem Spiritus sanctus vocetur imago Filii, et esse accipiat ab eo : omissis argumentationibus multis, quas nec recipiunt, nec plane intelligunt, sanctorum suorum testimoniis insistentes, sic probamus :

Gregorius Nazianzenus in sermone, qui incipit *Odibiles*, etc., ita dicit : « Spiritus ex essentia Patris per Filium æternaliter missus sanctificat omnem creaturam, » etc.

In Epistol. Dionysii : « Credo in Spiritum sanctum, Deum et vivificum, ex Patre per Filium procedentem. »

Basilius in sermone de Trinit. qui sic incipit : *Cognitio Patris*, etc. : « Antiquitus Divinitatis non ignorabatur mysterium. *Verbo enim Domini*, inquit Psalmista, *cœli firmati sunt, et Spiritu oris ejus, omnis virtus eorum* [1]; sed nec alio Verbo, quam Filio, nec alio Spiritu, quam Spiritu sancto. Unus est enim Spiritus. Et sicut ex ore Dei proveniens Filius, sic Trinitatem Verbo unit, et antiquitus, et nunc. »

Item in eodem, ante finem : « Via Dei cognitionis est ab uno Spiritu per Filium unum ad unum Patrem. Naturalis bonitas, et quæ secundum naturam sanctificatio, et regalis dignitas ex Patre per Unigenitum ad Spiritum pervenit. »

Item Athanasius in editione fidei, cujus est initium : *Credimus in unum unigenitum Deum*, etc., parum ante finem : « Spiritus autem sanctus processivum ens Patris, et ferentis Filii, per quem implevit omnia. »

Item in Epistola Athanasius de Spiritu sancto, ad Serapionem, cujus est initium : *Litteræ tuæ devotionis*, etc. : « Uno exsistente Filio viventi unam oportet esse plenam, perfectam, et sanctificativam vitam : quæ est operatio ejus, et donum, quod ex Patre dicitur procedere : quia ex Verbo, quod ex Patre est, manifeste resplendet, et mittitur et donatur. »

Gregorius Nyssenus in Epistola ad Eulalium, quæ sic incipit : *Vos quod justum*, etc., parum ante finem : « Immutabilem vere confitentes eum, qui secundum causativum et causatum est, differentiam non negamus; in quo solum discerni alterum ab altero comprehendimus, hoc quoddam causativum credentes; hoc autem ex causativo et ejus, quod ex causativo est; alteram iterum differentiam intelligimus : hoc enim proxime de primo: hoc autem per proximum de primo. »

Item, idem libro contra Eunomium, quasi in fine, ibi loquitur : « Sicut enim copulatur Patri Filius, et ex ipso esse habens, non est posterior secundum exsistentiam : sic iterum et ab Unigenito habetur Spiritus sanctus, intellectu solo secundum causæ rationem præspeculata Spiritus hypostasi. »

Item Athanasius in sermone contra Aer os, cujus initium est : *Qui malitiose*, in fine loquens de aqua saliente in vitam æternam, sic ait : « Propter hoc David psallens Deo sic ait : *Quoniam apud te est fons vitæ, et in lumine tuo videbimus lumen* [2]. Sciebat enim apud Patrem esse Filium fontem Spiritus sancti; sicut per prophetam Filius dicit : *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ* [3], » etc.

Item Cyrillus in sermone septimo, cujus initium est : *De humanatione Unigeniti*, quasi post duas partes sermonis : « Solvens enim a peccato eum qui sibi consentit, proprio jungit de cætero Spi-

[1] Psal. xxxii, 6. [2] Psal. xxxv, 10. [3] Jerem. ii, 13.

ritu, quem immittit ipse : ut sicut ex Deo Patre est Verbum, ita ex propria nobis natura refundit Spiritum. »

Quod autem hic *refundi* dicimus, in Græco dicitur ἀναπηγάζειν, et a fontis nomine secundum ἀνὰ præpositionem derivatur. Ex quo liquide apparet, sanctum Patrem intellexisse Filium esse fontem Spiritus sancti.

Beatus Gregorius, cognomento Thaumaturgus, in suæ editione Fidei, quæ in Vita ejus legitur, sic ait : « Unus Spiritus sanctus ex Deo essentiam habens, et per Filium lucens liquide hominibus, imago Filii perfecta. »

Item Magnus Athanasius, in ea quæ ad Serapionem est de Spiritu sancto, Epistola, cujus est initium : *Litteræ tuæ sacræ affectionis*, etc., sic dicit : «Sicut in propria imagine est Filius in Spiritu : sic et Pater in Filio. » Et post modicum : « Imago Filii dicitur et est Spiritus sanctus, dicente Paulo : *Quos præscivit*, inquam, *et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii Dei* [10]. » Item in eadem : «Manifestum enim erit, quod neque creatura Spiritus, neque angelorum essentia, in eo quod illi convertibiles sunt, sed imago Verbi et Patris propria est. » Item in ejusdem Epistolæ abbreviato sermone : « Si autem bonus odor et forma Filii est, manifestum est quod non erit Spiritus creatura. »

Item Basilius in quarto sermone contra Eunomium, qui sic incipit : *Si natura Deus, Filius*, etc. : « Imago quædam Dei Christus est : *Qui est*, inquam, *imago Dei invisibilis* [11], imago autem Filii Spiritus. »

Item in eodem libro cap. cujus titulus : *Quod sicut Filius ad Patrem se habet, sic Spiritus ad Filium* ; in ipso initio capituli, sic ait : « Propter hoc et Dei quoddam verbum Filius ; verbum autem Filii Spiritus : *Portans*, inquam, *omnia verbo virtutis suæ* [12].

Item beatus Cyrillus in libro Dialogorum cum Hermia (2), de Spiritu sancto loquens, cujus est initium, *Labor beatorum fructus gloriosus*, etc. : « Character verus et naturalis ad summum certitudinis, quæ secundum similitudinem intelligitur, ipse est Filius ; similitudo pura et naturalis Filii Spiritus est ; scribente audies beato Paulo : *Quia quos præscivit, et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii Dei, quos autem prædestinavit, hos et vocavit.* »

Athanasius ad Serapionem in Epistola de Spiritu sancto, ut supra adnotatum est : « Et Filius inquit, *Quæ audivi a Patre, hæc loquor in mundo* [13]. *Spiritus autem a Filio accipiet, et annuntiabit vobis* [14]. »

Item Basilius ad Amphilochium, cap. 5 : « Scribens ad Ephesios Paulus ait : *Veritatem autem facientes*, etc. *Ex plenitudine ejus nos omnes accepimus* [15]. Et ipse inquit Dominus : *Quoniam de meo accipiet, et annuntiabit vobis.* »

Item Gregorius Nyssenus in sermone contra Arium et Sabellium, qui sic incipit : *Quid dico? Dic mihi : Spiritus sanctus immortalis est*, etc. « Sanctus, principalis, justus, verus, profunda scrutans Dei, ex Patre procedens, ex Filio esse accipiens, » etc.

Item Epiphanius in libro qui *Ancyrotus* seu *Ancoratus* dicitur, sic dicit : « Spiritus autem sanctus, Spiritus Dei ens cum Patre et Filio, non est alius Deus a Deo ; a Deo autem ens a Patre procedit, a Filio accipit, et in eodem Filius revelat Patrem. Nullus enim novit Patrem nisi Filius, a quo procedit, a quo accipit. »

Ecce patet ex præmissis, qualiter Spiritus sanctus sit ex Filio, sive, quomodo procedit æqualiter ab utroque : quia nil aliud est Spiritum sanctum a Patre esse, vel a Filio, quam procedere ab eis. Quia cum non sit alius modus, quo persona sit ab alia, nisi generationis, aut processionis, necesse est ut, si est a Filio Spiritus sanctus, quod negare Græcus non potest, sit etiam ab eo per modum processionis : nisi forte novam velint fingere hæresim, ut dicant, quod idem Spiritus sanctus generetur a Filio, et sint in Divinitate duo Filii, et unus eorum nepos.

Ostensum est insuper, quod Spiritus sanctus, ut sit a Filio, hoc habet Filius a Patre : propter quod a Patre per Filium, vel mediante Filio, vel certe principaliter et proprie dicitur Spiritus pro edere vel spirari a Patre. Terminatum est enim, quomodo idem Spiritus a Filio, qui est ejus causa et fons, propter modum essendi a Filio, catholice dicitur esse ratio et forma Filii. Unde et verbum et imago Filii propter eamdem rationem Spiritus nuncupatur. Quæ prudens lector si considerat diligenter, multa quæ a Græcis objiciebantur, soluta inveniet ; et licet breviter, tamen et catholice, et vere terminata.

Solutio ad tertium objectum.

Ad tertium autem objectum, quod dicit : *Omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota faciam* [16]. Concedimus sicut et ipsi glossant, omnia necessaria ad salutem. Hoc tamen necessario addimus in glossa, quod, aut implicite, aut explicite nota facit eis omnia. Nam cum verba sint Veritatis, Veritas mentiri non potest. Dicit enim : *Multa alia habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem* [16a], quasi dicat : Horum et aliorum verborum meorum intelligentiam relinquo magisterio Spiritus sancti, qui docebit vos, *et suggeret omnia, quæcunque dixero vobis* [17].

Item, quamvis non inveniatur secundum vocem

[10] Rom. VIII, 29. [11] Coloss. I, 15. [12] Hebr. I, 3. [13] Joan. VIII, 26. [14] Joan. XVI, 14. [15] Joan. I, 16. [16] Joan. XV, 15. [16a] Joan. XVI, 13. [17] ibid.

(2) Lib. VII.

in Evangelio, quod Spiritus procedit a Filio, invenitur tamen secundum veritatem intellectus, in pluribus locis. Dicitur enim Spiritus veritatis, id est Filii, quia de se Veritas increata loquebatur tunc, Christus. Si ergo est Spiritus Veritatis, aut quia Spiritus est a Veritate, aut quia Veritas est a Spiritu. Sed quod Veritas sit a Spiritu error est, quia Filius a Patre solo est et non a Spiritu : confiteri necesse est, quod sit Spiritus Veritatis, id est Filii, hoc est, a Filio. Si autem a Filio, aut generatione, aut processione, ut supra. Quia vero [id] est bonæ expositionis, patebit in sequentibus.

Spiritum sanctum esse Spiritum Veritatis, hoc est Filii, ex Græcorum Patrum expositionibus comprobatur.

Beatus Cyrillus, in recapitulatione de Spiritu sancto, dimembrationibus sexaginta sex, demonstratione sic ait : « In Evangeliis quidem Salvator sic ait de se : *Ego sum veritas* [18]. Beatus autem Joannes ex Patris essentia, et Filii Spiritum ostendens, in Evangeliis quidem ait : *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit.* »

Idem sanctus, in quarta epistola ad Nestorium, cujus est initium : *Salvatore nostro dicente*, etc., parum ante finem : « Et si in hypostasi Spiritus sanctus propria, et intelligitur secundum se, vel quod Spiritus est, et non Filius, tamen non est alienus ab ipso Filio. Spiritus enim Veritatis nominatus est. Est autem Christus Veritas, et profunditur ab ipso, quemadmodum utique et ex Patre. » Quid autem sit profundere, exponit idem Cyrillus in expositione Symboli Nicæni, tractans verbum illud, *Qui ex Patre procedit*, dicens : « Transacto de Christo ipso sermone, cum beati Patres sancti Spiritus memoriam facerent : Credo, dixerunt, in eum, quemadmodum in Patrem, et Filium ; consubstantialis enim eis, et funditur Spiritus, et procedit tanquam a fonte Deo et Patre. »

Beatus quoque Basilius, in libro *De Spiritu sancto*, ad Amphilochium, cap. 18 : « *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus.* Unde solus glorificat Deum. *Ille me clarificabit*, inquam, *quia de meo accipiet et annuntiabit vobis*, non sicut creatura, sed sicut Spiritus sapientiæ, Christum, Dei virtutem et Dei sapientiam, in sua magnitudine revelans : et sicut Paracletus Spiritus char cterizat ejus, quæ promisit per Spiritum, Paracleti bonitatem, et in sui dignitate majestatem demonstrat ejus. » Unde et *provenit* ; quod idem est, quod *procedit.*

Idem sanctus Epiphanius in libro *De Ancorato* : « Pater veri Filii est Pater, lumen totus Filius, Patris Verbum, lumen ex lumine, non utique facta vel creata applicatione sola ; et Spiritus sanctus, Spiritus veritatis, lumen tertium ex Patre et Filio. »

Item, alia auctoritas Evangelii, Spiritum ex Filio procedere comperte clamat. Dicit enim Filius : *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura : flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit* (ait evangelista) *de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum* [19]. Audisti, Græce, quod Spiritus procedit ab eo qui credit in eum ? Nonne etiam fluit a Filio Spiritus ? Imo. Quomodo a credentium mentibus fluere dicit Spiritum, nisi quia fluit ab eo quem habet in se credens in eum, hoc est, a Filio ? Quid est vero, Spiritum a Filio fluere, nisi procedere ab ipso ? Quod autem flumina Spiritus sancti procedunt, monstratur manifeste in libro Jesu filii Sirach : *Ego*, inquit, *Sapientia effudi flumina* [20]. Quid enim in hoc loco per Sapientiam, nisi Filium, et quid per fluvina, nisi Spiritum sanctum intelligimus ? Effudit ergo Sapientia flumina, quia Filius ex se emittit Spiritum, qui procedit ab ipso.

Item dicit de eodem Filius in Evangelio : *Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso* [21]. Quid aliud in hoc loco per vitam, nisi Spiritum sanctum intelligimus, quem Pater habet in se, et dedit Filio : ut ipse ita Spiritum habeat in se ipso, sicut habet Pater ? Ergo Filius non solum habet Spiritum, quem habet Pater, sed etiam ita habet Spiritum, sicut habet Pater. Videamus i aque, quomodo Pater habet Spiritum in semetipso. Pater autem sic habet Spiritum ut semper sit in Patre, et semper procedat a Patre : et ita semper procedit a Patre, ut semper in Patre maneat, et ita semper in Patre manet, ut tamen semper a Patre procedat. Si Filius isto modo habet Spiritum in semetipso, verum est, quod ipse dicit : *Sicut Pater habet vitam in seipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso.* Si autem isto modo non habet, quomodo erit verum, quod dicit : *Sicut Pater habet vitam in seipso, sic dedit et Filio habere vitam in seipso ?* Sed falsum esse non potest, quod a Veritate est dictum. Ergo verum est quod Veritas dixit.

Item : *Sicut Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat* [22]. Vivificare Spiritus sancti est, etc., sicut Veritas dicit : *Spiritus est qui vivificat* [23], etc. Quando ergo Pater mortuos vivificat, de Spiritu sancto, quem mittit in eos, vivificat. Spiritus sanctus enim est, qui mortuos vivificat vitam dando mortuis operatione sua : et etiam vitam gratiæ mortuis in peccatis inspiratione sua. Si igitur Filius ita de Spiritu sancto vivificat, sicut Pater, sequitur quod sicut ad Patrem pertinet Spiritus, etiam illo modo pertinet ad Filium. Sed ad Patrem pertinet, ut ab ipso procedendo det vitam mundo, sicut alias scriptum est. Ita ergo et ad Filium.

Sed dicet Græcus : « Non ita pertinet Spiritus ad Filium, sicut ad Patrem, quia Pater dedit Fi-

[18] Joan. XIV, 6. [19] Joan. VII, 38. [20] Eccli. XXIV, 40. [21] Joan. V, 26. [22] Ibid. 21. [23] Joan. VI, 64.

lio, ut possit mittere ; sibi autem retinuit, ut procedat ab eo. » Absit ab animis fidelium hoc deliramentum, ut Spiritus sanctus coæternus et consubstantialis Patri et Filio, aliter et aliter detur et sit : vel quod aliquid aliud temporaliter accepit vel aliud æternaliter exsistat. Ista enim varietas non cadit in Deum, sed in creaturas. Nunquam etiam Filius ad mensuram accepit Spiritum, sicut et nos, et uti est scriptum. Legimus enim : *Non ad mensuram dat Deus Spiritum* [24] ; supple, Filio suo. Si verum est, quod Pater ita dedit Filio Spiritum, ut aliquam gratiam donationis in se Filius [Pater] retinuisset, tunc revera dedisset Filio Spiritum ad mensuram, ita ut nos possemus illam donationem mensurare dicentes : Hoc quidem dedit Pater Filio, hoc autem non dedit ; sic dedit, et sic non dedit. Nonne Græcus mensurat Filio Spiritum, quando dicit : Filius sic habet Spiritum ut mittat, et donet illum ; sed non sic habet, ut procedat ab ipso.

Item Filius de Spiritu sancto ait : *Novi de me virtutem exisse* [25]. Et Evangelium similiter : *Virtus de illo exibat et sanabat omnes* [26]. Quæ autem erat illa virtus, quæ sanabat omnes ? De qua virtute iterum scriptum est : *Vos autem sedete in civitate Jerusalem, quousque induamini virtute ex alto.* [27]. Qui ergo negat Spiritum a Filio procedere, negat pariter verba sua ab ipso esse. Verumtamen evangelista : *Mirabantur omnes in verbis gratiæ, quæ procedebant ex ore ejus* [28].

Quid plura ? Ipsa namque Veritas, Salvator noster, volens omnem ambiguitatem istam de medio removere, post gloriam resurrectionis suæ jam immortalis factus et impassibilis, Spiritum sanctum ex se procedentem ostendit, cum inspirans discipulis ait : *Accipite Spiritum sanctum* [29], etc. Quam auctoritatem beatus Athanasius exponens in sermone de ea, quæ in carne, dispensatione Verbi Dei, et de Trinitate contra Arianos, cujus initium est : *Qui malitiose*, etc., sic dicit : « Propter hoc insufflat in faciem apostolorum dicens : *Accipite Spiritum sanctum*, ut discamus, quod de plenitudine Divinitatis est, qua datur Spiritus sanctus discipulis : *In Christo* enim, inquit, hoc est, in carne ejus, *habitat omnis plenitudo Divinitatis* [30]. Sicut Joannes Baptista dicit : *Nos autem omnes de plenitudine ejus accepimus* [31], » etc. Corporali etiam specie visus est Spiritus sanctus sicut columba descendens, et manens super eum. In nobis autem pignus et primitiæ Divinitatis habitant, in illo autem plenitudo Divinitatis, ne quis putet, quod non habens Spiritum, ipsum tunc accepit. Ipse enim ipsum desursum mittebat ut Deus, et ipse ipsum deorsum recipiebat ut homo. Ex ipso ergo in ipsum descendebat, ex divinitate ejus in humanitatem. » Et hoc quidem Athanasius.

A Beatus Cyrillus de eodem Spiritu, quod Spiritus sanctus sit ex Filio, et quod ipse Filius dederat tunc Spiritum sanctum apostolis, cum insufflavit, et dixit : *Accipite Spiritum sanctum*, super Genesim sic testatur : « Sicut beatus Moyses ostendit hominem a Deo accepisse spiraculum vitæ, hoc Christus innovans in nobis post resurrectionem a mortuis, insufflavit discipulis dicens : *Accipite Spiritum sanctum*, ut iterum reformati ad pristinam imaginem, conformes appareamus Creatori per participationem Spiritus. »

Quando ergo Spiritus sanctus in nobis factus, conformes nos Dei ostendit, procedit autem a Patre et Filio, manifestum, quia de eadem essentia est essentialiter in ipsa, et ex ipsa procedens, velut B ex humano ore excurrit insufflatio : etsi parvum et non dignum sit exemplum. Omnia enim superabit Deus.

Item Anastasius patriarcha Antiochenus, in sermone de recta veritate dogmatum, qui sic incipit : *Dominus Deus meus fortitudo mea*, etc., de Spiritu sancto sic testatur : « Etenim Dominus ipsum Spiritum ex se ostendens exsistere, insufflans aiebat : *Accipite Spiritum sanctum.* »

Ecce, ut diximus, omnia quæ necessaria sunt ad salutem, aut explicite, aut implicite scripta sunt in Evangelio : quod ex dictis, et subsecutis sanctorum testimoniis probavimus, et in sequenti capitulo manifestius apparebit.

C

Ad quartum solutio.

Ad quartum objectum, quo dicitur : « A Patre tantum dixit Filius procedere Spiritum, et non addidit, a Filio, » dicimus quod non est necesse, quod ubicunque subticetur una persona, excludatur ipsa, et non intelligatur ; quod isto modo in multos errores præcipitasset nos ipsa Veritas, Filius Dei. Verbi gratia, in Evangelio scriptum legimus : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* [32]. Item : *Ego et Pater unum sumus* [33], dixit Filius, et nullam mentionem fecit de Spiritu sancto. Et iterum : *De die autem et hora illa nemo scit nisi Pater* [34]. Item Paulus : *Misit Deus Spiritum Filii sui* [35], non dicit, suum. D Et iterum : *Si quis Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* [36]. Item Filius in Evangelio : *Spiritus est, qui vivificat* [37]. Si igitur illa sola persona intelligitur in his auctoritatibus, de qua fit mentio, et non alia : ergo Spiritus, Patris tantum est Spiritus, et non Filii, quia de Filio non fit mentio, nisi de Patre. Item solus Spiritus loquitur, et non Pater, vel Filius. Item sic Pater novit quæ ventura sunt novissimis diebus, et non Sapientia ejus, id est, Filius, vel Spiritus sanctus.

Item : Quis est iste Spiritus Filii, quem immittit Pater in corda credentium ? numquid alius erit ab

[24] Joan. III, 34. [25] Luc. VIII, 46. [26] Luc. VI, 19. [27] Luc. XXIV, 49. [28] Luc. IV, 22. [29] Joan. XX, 21. [30] Coloss. II, 9. [31] Joan. I, 16. [32] Matth. X, 20. [33] Joan. X, 30. [34] Matth. XXIV, 36. [35] Galat. IV, 6. [36] Rom. VIII, 9. [37] Joan. VI, 64.

ipso, de quo scriptum est : *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit* [38] ? Item de persona Patris Dominus in Evangelio loquens ait : *Si dimiseritis hominibus peccata eorum, Pater vester dimittet vobis peccata vestra* [39] ; et iterum : *Quicunque fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est* [40] . Numquid et in his persona Filii non intelligitur ; quare excluditur, cum dicitur , *Spiritus veritatis, qui a Patre procedit ?* præsertim cum de se Veritate loquatur Filius, prout in præcedentibus demonstratum est. Nulla est ratio, nisi quia sic placuit Græcis adversari volentibus. Verumtamen firmiter credimus, et catholice tenemus, quod aliquando solius Patris nomen ponitur in locutione, et ipsius Filii nomen intelligitur : et aliquando nomen Filii in his non intelligitur, vel Spiritus sancti, et ipsis tantum personis convenit, et non Patri. Sed tunc considerare oportet, si id quod de una persona dicitur, possit convenire aliis, servatis proprietatibus uniuscujusque personæ sine confusione. Unde dicimus quod quædam conveniunt soli Patri, quædam soli Filio, quædam soli Spiritui sancto. Quædam Patri et Filio, et Spiritui sancto, et quædam simul tribus personis. Patri tantum convenit hoc nomen *ingenitus, inprincipiatus* et *genitor ;* Filio, *genitus,* et *principiatus ;* Spiritui sancto *procedens ;* et hoc nomen, Spiritus sanctus, appropriato vocabulo Patri et Filio est commune, tam secundum Græcos sanctos, quam secundum Latinos ; *dare, mittere,* et *habere,* et *spirare,* sancto Spiritui vero et Filio commune est, quod ambo exsistunt æternaliter a Patre : hic per processionem, ille autem per generationem. Omnia vero alia communiter conveniunt tribus personis. Ea ergo, quæ non auferunt proprietatem, nec confundunt distinctionem, non est necesse, si dicantur de una tantum, quod alia propter hoc excludatur. Quia in talibus licet non nominetur, tamen semper subintelligitur, etsi non specificetur , ut in præmissis est ostensum.

Quod Spiritus sanctus procedit a Filio, secundum apostolos, et Græcos.

Ostenso igitur quod Spiritus procedit a Filio secundum Evangelium, secundum quod sacri doctores nobis exposuerunt : restat, et necesse est, ut in pluribus mendaciis adversarii veritatis deprehensi, eorum assertionibus nulla de cætero fides adhibeatur.

Cyrillus ita exponens istud verbum, quod in Actibus apostolorum positum est : *Ministrantibus autem Domino, et jejunantibus, dixit Spiritus sanctus : Segregate mihi Barnabam et Saulum* [41], ita dicit : « Si igitur vocante ipsos in apostolatu Spiritu, a Jesu vocatos eos dicunt, ostenditur manifeste, A quod non alienus est ab essentia Filii Spiritus sanctus, sed in ipso, et ex ipso, quasi operatio quædam naturalis omnia potens explere, quæcunque et vult. »

Et post pauca, verbis respondens hæreticorum, dicentium, Spiritum imperfectum esse, et nihil habentem ex se, sed ex participatione exsistentem, propter hoc, quod de ipso dicit Dominus : *Non enim loquetur a semetipso* [42] , etc., sic ait : « Non enim imperfectum Spiritum ostendens hoc de ipso ait Salvator, sed ut magis certificet audientes, quod essentiæ exsistens ejus, non aliud quid loquitur, quam quod ipse vult, et sensus exsistens ejus juxta B. Paulum dicentem de Spiritu : *Nos sensum Christi habemus* [43] : ille prorsus rationabitur B et ordinabit, quæ et ipse, cujus est sensus. Propter hoc nihil ex se ipso Spiritum locuturum affirmavit, quasi dicat : Ego sum iterum qui loquor ; velut si et qui in homine est sensus, dicat de procedente ex se ipso ratione : Non loquetur a se ipso aliquid, sed quæcunque audiet loquetur. »

Et statim post aliqua verba interposita ait sanctus Cyrillus : « Talem quemdam intellectum oportet accipere de Spiritu sancto. Cum enim exsistat Spiritus sanctus Christi, omnia quæ ipse loquitur discipulis, non inseparata quadam voluntate ab eo, in quo est, loquitur : sed tanquam ex essentia illius naturaliter procedens, et totam voluntatem ejus habens, sicut et operationem. » Quod autem hic transtulimus *procedens,* in Græco dicitur προϊὸν C et ex dictis sanctorum, et vi grammaticæ æquipollens dignoscitur τῷ ἐκπορευόμενον participio. Cujus participii verbum legitur in Evangelio, ubi ex Patre dicit Spiritum procedere.

Idem sanctus exponens aliam auctoritatem beati Pauli, idem repetit dicens : « Scribit Paulus quibusdam dicens taliter : *Notifico autem vobis quod nemo loquens in Spiritu Dei, dicit anathema Jesu : et nemo potest dicere : Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto* [44]. Manifestum est ergo, quod qui participat Spiritum sanctum, novit esse Dominum Jesum : qui autem non participat, ignorat. Qualiter qui participat Spiritum, novit esse Dominum Jesum : sicut qui de melle gustaverit, scit quod dulce est mel : sic D et Spiritus participes. Ergo ex essentia Filii Spiritus sanctus qualitas quædam, ut ita dicamus, Dominationis omnis Dei. »

Cyrillus in serm. 2, ad Hermiam (3), parum ante medium super id, *Ecce ego vobiscum sum* [45], etc., dicit : « Misit nobis Filius de cœlo Paracletum , per quem, et in quem nobiscum, et in nobis moratur : non alienum sive extraneum nobis effundens, sed essentiæ suæ, et Patris personæ Spiritum. »

[38] Joan. xv, 26. [39] Matth. vi, 14. [40] Matth. xii, 50. [41] Act. xiii, 2. [42] Joan. xvi, 10. [43] I Cor. ii, 16. [44] I Cor. xii, 3. [45] Matth. xxviii.

(3) Dial. vii *de Trinit.* in quo probatur divinitas Spiritus sancti, sicut in sex prioribus dialogis divinitas Filii.

Item Anastasius Antiochenus patriarcha in præfato sermone de recta veritate dogmatum sic ait : « De sana nostra fide, et rectis Ecclesiæ documentis diligenti et subtili ratione corporis et proprietatis assumentis, tanquam exemplum distinctionum divinarum personarum, statuimus per membrorum proportionem et proprietatem comparare. Etenim Spiritus oris ejus, scilicet Dei, dicitur Spiritus sanctus, ore existente Unigenito. Et Spiritus iterum ex ipso procedens, et missus non solum a Patre, sed etiam a Filio. »

Epiphanius Cypri in memorato libro *Ancorato* de processione Spiritus a Filio talia testatur : « Spiritus enim Deus est, et Spiritus Patris, et Spiritus Christi, non secundum aliquam compositionem, quemadmodum in nobis corpus et anima : sed in medio Patris et Filii, ex Patre et Filio. »

Idem sanctus in libro *De una Deitate* : « Ait ergo Petrus his, qui circa Ananiam erant : Ut quid tentat vos Satanas mentiri Spiritui sancto? Non estis mentiti hominibus, sed Deo. » Ergo : « Deus ex Patre et Filio Spiritus, cui mentiti sunt, qui de pretio fraudaverunt. »

Item in eodem opere : « Vita tota Deus, ergo vita ex vita Filius : *Ego enim*, inquit, *sum via, veritas et vita*. Spiritus enim sanctus ab ambobus Spiritus et vita. Nam Spiritus Deus est. »

Et iterum : « Numquid dicimus duos esse Filios? Et quomodo Unigenitus? Imo, tu quis es, qui respondeas Deo? Si Filium quidem vocat, id est, procedit ex se, Spiritum vero sanctum ex ambobus? »

Quid ergo dicemus? Adhuc egemus testibus? Audivimus Græcorum blasphemias dicentium : Spiritus sanctus non procedit a Filio, quia perfecte procedit a Patre : quasi etiam non perfecte mittatur et detur a Filio?

Item, Non procedit, inquiunt, a Filio, quia duo essent causæ, et duo principia. Ergo cum Scripturæ sacræ et Evangelium Filium principium scilicet de principio nominent, ut illud : *Ego principium, qui et loquor vobis* [43]. Et Psalmista : *Et tu in principio, Domine, terram fundasti* [44].

Item, non procedunt quæ dicunt, quod Christus hæc tacuit, apostoli non dixerunt, sancti etiam de hoc nil prædicaverunt. Sed ex præmissis auctoritatibus, mendaciis eorum jam patefactis, restat nunc ostendere qualiter et in his quæ sequuntur, suis rationibus mentiantur.

Dicunt enim : « Sancti Patres in conciliis super hoc nil definierunt : sed ponentes in Symbolo, ea quæ sunt necessaria ad salutem, eos qui aliud adderent excommunicaverunt ; sed vos addidistis : ergo estis excommunicati. »

Responsio Latinorum.

Ad quod respondentes breviter sic dicimus : Sancti hoc in Symbolo non posuerunt, quia minime dubitaverunt. Non enim proponebant in Symbolo, vel definiebant in synodis, nisi ea quæ in quæstionem ab hæreticis vertebantur, et mundum vel universalem Ecclesiam in errorem ducebant. Unde nec Symbolum tunc temporis exposuissent, nisi eos ad hæc hæreticorum pravitas compulisset. Unde in prima et sancta universali synodo, quæ sub sanctissimo papa Sylvestro, tempore Constantini principis, a trecentis octodecim Patribus sanctis in provincia Bithyniæ, civitate Nicæa, contra impiissimum dogma Arii, dicentis Filium Dei factum et creatum, est celebrata, nil aliud definierunt de Spiritu sancto, nisi quod in ipso credi debeat, et quod sit Dominus, et vivificans.

In secunda vero synodo, quæ sub beato papa Damaso, tempore Theodosii principis, a centum quinquaginta Patribus in urbe Constantinopolitana contra Macedonium, præfatæ urbis episcopum, dicentem Spiritum sanctum minorem Patre et Filio, vel certe ministrum Trinitatis, celebrata est, definierunt prædicti Patres, Spiritum non factum, nec creatum, sed potius creatorem, ab ipso forte in Divinitate, Patre, tanquam a primaria vena procedentem. Et hoc in secundo Symbolo, quod Constantinopolitanum dicitur, diligentius notaverunt. Quia vero non fuit quæstio, sive dubium : Utrum Spiritus a Filio procederet, vel non? sancti Patres, sicut et multa alia quæ postmodum in aliis conciliis catholice definita sunt, sub silentio transierunt. Processu vero temporis, increscente quorumdam malitia, in Occidentalibus partibus, dicentium Spiritum sanctum non procedere a Filio, pro eo quod in Symbolo non ponatur, aggregati in unum episcopi illarum partium, de licentia et auctoritate summi pontificis, veritatem fidei, quam tenemus in Symbolo declarantes, cantari etiam hoc in Ecclesia ab omnibus mandaverunt. Græci vero et cæteri Orientales vocati non sunt, aut quia nimis distabant, aut quia non dubitabant etiam hoc adducere in quæstionem.

Quod autem eis tunc licuerit, et liceat hodie nobis aliquid scribere, prædicare, et cantare, quod in Symbolo non est expressum, docemur ex quarto, quinto, sexto, septimo conciliis, quorum quædam definiunt, quod non est expressum in Symbolo : ut de sacris imaginibus, super quibus septima fuit synodus, nihil in Symbolo continetur. Sic nec de duabus voluntatibus et operationibus in Christo Symbolum manifeste determinat, de quibus sexta synodus definivit ; sic nec Theodorus Mopsuestiæ, nec Theodoriti scripta, quæ contra beatum Cyrillum composuit, condemnat Symbolum, quamvis secunda universali synodo (4) condemnentur. Sic nec duas naturas inconfusas et impermistas in

[43] Joan. VIII, 25. [44] Psal. CI, 26.

(4) Fuit synodus secunda Constantinopolitana.

Christo in unitate personæ, sine omni conversione per Symbolum habemus expressum, cum sic esse definierit quarta universalis synodus, Leonem papam primum secuta : epistolam quoque ejus quem prædiximus, fidei orthodoxæ columnam usque hodie Græcus appellat : et quod forsan aliquis miretur, sancta et universalis synodus prohibet, ne alicui liceat proferre, vel scribere, vel componere alteram fidem ab ea quæ definita est a sanctis Patribus Nicææ congregatis, quamvis secunda synodus Symbolum ediderit, ut supra ostensum est, in quo aliqua continentur, quæ in Nicæno concilio non habentur : quod ex collatione utriusque synodi manifestum est lectori. Ipsam vero prohibitionem ad verbum sic continet, tertiæ synodi cap. ult. : « Iis igitur lectis definit sancta synodus, alteram fidem nemini licere proferre, vel scribere, vel componere, præter eam, quæ definita est a sanctis Patribus Nicææ cum sancto Spiritu ; præsumentes alteram fidem proferre, vel offerre, converti nolentes ad agnitionem veritatis ex judaismo, vel hæresi qualicunque, hos, si quidem fuerint, anathematizari. »

Sed dicet Græcus : Quid ultra quæritur ? Ecce habemus propositum ex definitione.

Responsio Latinorum.

Ad quod respondentes sic dicimus : Prohibitio sancti concilii sicut sancta et vera esse ostenditur, ita nil contra veritatem dignoscitur continere. Dicit enim : Si quis aliam fidem a veritate prædicaverit, scripserit, anathema sit. Sed Latinus scribit et prædicat illud, quod sanctorum auctoritatibus et sacræ Scripturæ testimoniis probat esse verum. Ergo non aliam, sed eamdem minus expressam olim in Symbolo, tam fidelibus quam infidelibus, prædicat fidem.

Quod autem vera sit expositio, probatur per auctoritatem Apostoli, et per ipsos tractatores sacræ fidei, qui in dictis conciliis personaliter interesse meruerunt. Dicit ergo Paulus quibusdam sic : *Quicunque vobis aliud prædicaverit, præter id quod accepistis*, hoc est, si quis vobis aliud, id est, contrarium evangelizaverit, vel contrario modo docuerit, *anathema sit* [47]. Non dicit : Si quis vobis addiderit. Nam si illud dixisset, sibi ipsi præjudicasset, qui cupiebat venire, ut suppleret, quæ eorum fidei deerant. Sed qui supplet, quod minus erat addit, non quod inerat tollit.

Qui prætergreditur fidei regulam, non addit ad omnia, sed recedit a via. *Aliud* ergo positum est pro opposito. Nam, quæ de Deo est, veritatem nullus hominum prohibere potest, quin possit cantari, legi, et prædicari in ecclesiis. Unde idem Apostolus ait: *Nihil possumus adversus veritatem* [48]. Cum igitur Romana Ecclesia aliud, aut contrarium sanctorum definitionibus non scribat, vel prædicet, sed quod verum est, et cujus oppositum facit hæresim, nec non et ejus veritas periculoso silentio petentibus denegatur : patet quod, si propter pietatis naufragium, quod imminebat, addidit veritatem fidei, in Symbolo non expressam, non est excommunicata.

Si vero propter declarationem fidei talem, ut Græci asserunt, additionem factam in Symbolo, excommunicationis sententiam Latini incurrerunt, confiteri necesse est omnes qui in secundo, quarto, quinto, sexto, septimo, conciliis fuerunt, pro eo quod præter ea quæ in Symbolo Nicææ continebantur, aliqua imo multa de fide definierunt, anathematis gladio fuisse percussos. Sed quæ major dementia, et major cæcitas, quam dicere, aut proferre, aut prorsus cogitare, quod tertium concilium excommunicaverit præteritos, et futuros, qui aliquid plus, quamvis verum, definierunt in Ecclesia, quam illud, quod definitum est a sanctis Patribus in sancta Nicæna synodo constitutis ?

Item, numquid Nicænum, aut Constantinopolitanum Symbolum omnia continet, quæ necessaria sunt ad salutem, ubi nullum de septem sacramentis Ecclesiæ, excepto baptismo, aliud expressum ibidem continetur ? Cui ergo dubium videtur, quædam vera esse de Deo, quæ in libris non continentur ? Et ut de his nunc taceamus, (5) qui non lecta expletis sequuntur : Patrem et Spiritum, Filio incarnato, incarnatos non esse, aut passos, ubi in Scriptura poteris invenire ? quod tamen ita verum est, ut oppositum vel mente concipere, sit absurdum.

Item, quomodo tertium concilium excommunicat primum et quartum, quintum, et sextum, et septimum ? cum in fine cujuslibet concilii hanc eamdem prohibitionem factam ab eis recipiat, scilicet : *Si quis alteram fidem*, etc. Si vero excommunicati, quomodo sancti, si autem sancti non excommunicati. Quomodo tamen non excommunicati, nisi prohibitionis juxta sententiam, alteram fidem, id est, contrariam rectæ fidei præsumpserunt prædicare ? Quod vero tam studiose et sollicite in omni concilio hoc ipsum prohibuerunt, contra hæreticos, non in præjudicium veritatis factum esse aperte probant quæ in sequentibus continentur.

Dicit enim beatus Cyrillus in Epistola ad Nestorium : « Non tibi sufficiet confiteri Symbolum fidei solum editum pro tempore in Spiritu, a magna synodo pro tempore congregata Nicææ. Intellexisti enim non recte : sed interpretatus es non recte : sed perverse contra hæreticorum importunitates dictum est, plus vel minus aliam fidem affirmare, conscribere, componere, docere, vel sapere : quæ aliquid superinducere, vel subtrahere moliuntur

[47] II Cor. xi, 4, [48] II Cor. xiii, 8.

(5) Locus mendosus.

sanæ mentis intellectui eorum qui in Nicæa Symbolum conscripserunt. »

Item de eodem Athanasius : « Nil amplius debere scribi de fide, sed contentos esse ea quam in Nicæa sancti Patres conscripserunt, fide, propter hæreticorum cautum est cavillationes : » non ut pietati præjudicium inferretur ; alias omnes sanctos, qui postea aliquid de fide dixerunt, et sex venerabiles synodos in contemptum egisse ponemus.

Item Cyrillus in Epistola, cujus est initium : *Legi commonitorium :* « Athanasius dixit, sanctam synodum non fecisse memoriam dictionis Genitricis : ego autem scripsi, quod et si non fecit synodus memoriam, bene fecit. Neque enim erat motum aliquid hujuscemodi tunc temporis, propter quod non erat necessitas quæ non quærebantur ferre in medium. »

Item Basilius in Epistola quam scripsit Epiphanio, ita dixit : « Nihil possumus addere fidei nos, neque præter eam quæ in Spiritum sanctum, glorificationem, quam in transcursu Patres nostri hujus memoriam fecerunt, nondum de ipso tunc mota quæstione. »

Patet igitur ex præmissis, quod contra hæreticorum importunitates, quæ veritatem pervertere nituntur, facta fuit hæc pro his, non ut pietati præjudicium inferretur. Et quod ea quæ in transcursu dicta sunt, declarare licet etiam cum additionibus, nec non et veritatem tacitam pro tempore in manifestum prodire, scribere, et cantare licet. Quod, cum negare Græci non possunt, nisi forsan scripta sua et Patres suos sanctos velint condemnare, necesse habent nobiscum et ipsi fatendo dare, Romanum pontificem propter additionem factam in Symbolo (quam veram esse nullus sanctorum dubitavit) non esse excommunicatum, vel hæreticum, sed pium doctorem, et catholicum et fidelem dispensatorem [49] quem Dominus super familiam suam, id est, universalem Ecclesiam constituit, ut det illis cibum in tempore opportuno [50].

Opinio Græcorum.

Dicunt igitur Græci iterum : Multorum doctorum nostrorum hactenus, quorum scripta apud nos usque hodie perseverant, ut Theodoritus et cæteri, vestræ opinioni erroneæ contraria scripserunt.

Responsio Latinorum.

Quibus responsum reddentes dicimus : Quod si omnes quos doctores nominant, tales sunt, quales Theodoritus fuisse probatur ; eos tanquam pestem fugimus, et tanquam hæreticos reprobamus. In quinto (6) namque concilio, cum dictus Theodoritus nisu temerario ausus erat se opponere (7) B. Cyrillo, pro eo quod in pluribus scriptis suis Spiritum sanctum ex Filio esse fateatur ; excommunicationis sententiam in pleno concilio sustinuisse meruit : donec ea quæ contra prædictum Patrem dixerat et scripserat, publice retractaret.

Auctoritatem ergo hujus (8) Theodoriti tanquam blasphemam respuentes, ad illam Damasceni, quæ sic incipit : « Primo est intellectus, deinde verbum exterius, spiritus autem est verbi vehiculum, » accedamus.

Item solutio ad verbum Damasceni.

Sciendum est Græcis, quod est verbum exterius, et verbum interius. Verbum interius, sicut sancti doctores dicunt, est intellectus, vel cogitatio. Verbum exterius, sermo est. Similiter est spiritus duplex : interior spiritus, et exterior. Interior spiritus amor est ; exterior vero, aer. Jam ergo doctores, sicut sanctus Augustinus et alii, exemplificantes de Verbo incarnato et Spiritu increato, comparant spiritum interiorem ad verbum exterius, de quibus dicit sanctus Augustinus : « Prius est mens : dictum est verbum, sive cogitatio, quia cogitatio in mente concepta, verbum dicitur. » Consequenter sequitur, quod ex utroque spiretur affectus sive amor. Mens namque Patri attribuitur ; verbum Filio ; amor Spiritui sancto. Ex hoc ergo dicimus Spiritum ab utroque procedere, sicut amorem ex mente et verbo interiori, sive cogitatione.

Auctoritas Damasceni aliter ista accipit, et ideo in errorem multos induxit. Aliam vero auctoritatem Damasceni, quæ dicit : « Nos Spiritum sanctum ex Filio esse non dicimus, » si tanquam authenticam per concilia recipere vellemus (quamvis non sit) sicut sanctorum, de quibus supra memoriam fecimus, sic exponemus : « Non dicimus, » id est, « Non cantamus. » Quod quidem verum est. Illud enim : *Filioque procedit* ; omnino in Ecclesiis subticetur ab eis. Si autem fiat vis in præpositione, *ex*, secundum quod importat aliquando universalem auctoritatem principii, aut principalem causam, potest sustineri. Nam quod Spiritus procedat a Filio, hoc habet a Patre ; secundum quod in præcedentibus testificati sumus.

Ad aliam autem auctoritatem Epiphanii, quæ fatetur Spiritum medium inter Patrem et Filium, dicimus id intelligendum, quod Spiritus est connexio et amor utriusque. Nam ipse Epiphanius, et omnes alii cum eo, Spiritum sanctum ex ambobus, sicut supra notatum est, et ordine mediante confitentur. Unde cum dixisset Epiphanius in auctoritate præallegata, « non secundum aliquam compositionem, quemadmodum in nobis anima et corpus, sed in medio Patris et Filii, » statim sub-

[49] Luc. XII, 42. [50] Psal. CXLIV, 15.

(6) Imo in tertio, hoc est, in Ephesino. STEW.

(7) Non fuit hæc controversia inter Cyrillum et Theodoretum, sed utrum Christus una, an duæ persona esset. ID.

(8) Resipuit Theodoretus, et a concilio Chalcedonensi receptus est. ID.

junxit, quod Græcus occultaverat : « Spiritum ex Patre et Filio. »

Sed et Basilius in sermone qui incipit : *Non erat, ut videtur*, etc., vicesimo septimo capitulo, cujus est initium : *Sed forte dicet quis*, etc., sic testatur : » Pater quidem sine principio, et ingenitus, et semper intelligitur. Ex ipso autem secundum propinquum, sine interstitio, unigenitus Patri communis est. Per ipsum autem Unigenitum etiam cum ipso antequam alia (9) majus, et subsistens per medium intercidit intellecto, statim et Spiritus sanctus copulatione comprehenditur. » Dicitur ergo medius, prout diximus, quia amor est utriusque. Ordinatur vero post Filium, quia ex ambobus procedit.

Unde in *Ancorato* Epiphanii : « Pater semper ingenitus, increatus, incomprehensibilis : Filius, genitus, et semper increatus, et incomprehensibilis : Spiritus sanctus, semper non genitus, non creatus, non confrater, non ex Patre frater, non proles Patris, non proles Filii ; sed ex eadem essentia Patris et Filii Spiritus sanctus, Spiritus omnium Deus est. »

Ad illud, quod quærebatur : « Quis vobis revelavit hoc? Unde habuistis? Quare, et nobis non fuit revelatum? Quare in Symbolo tale quid intrusistis, » etc., quia in superioribus ostensum est, vel responsum est et solutum, ideo hic sub silentio prætermissum.

Ad auctoritates etiam Evangelii, quas prave exponunt, dicentes : « Dicitur Spiritus Filii, quia mittitur ab eo ad sanctificandas creaturas : vel quia est consubstantialis ei, » sic respondemus :

Quærimus a Græcis : Aut Spiritus erat ab æterno Filii, aut si dicunt, Non, contra Gregorius Thaumaturgus in editione fidei suæ, quæ in sua Vita legitur, Spiritus esse Filii ab æterno claro sermone denuntians ait : « Neque defecerit unquam Filius Patri, nec Spiritus Filio, sed inconvertibilis et inalterabilis eadem Trinitas semper. »

Item Gregorius Theologus in sermone de Pentecoste, qui sic incipit, *De hac solemnitate breviter philosophemur*, circa medium sermonis, sic testatur de eodem Spiritu : « Erat semper Spiritus sanctus, et est, et erit, neque incepit, neque deficiet : sed semper Patri et Filio coordinatur et connumeratur. Neque decebat deficere Filium Patri unquam, et Spiritum Filio. »

Item Epiphanius, episcopus Cypri, de perfecta humanatione Dei Verbi : « Et quoniam animam et intellectum suscipit, et quanquam est homo. » Et de Trinitate post unum folium : « Pater erat semper, et Filius ex Patre erat semper, et Spiritus sanctus ex Patre et Filio erat semper. Et neque Filius creatus, neque Spiritus creatura, etc., sed ab æterno, ut sancti testantur, fuit Spiritus Filii, et a Filio. » Quomodo ergo dicit Græcus, quod dicitur Spiritus Filii, pro eo quod mittatur ad sanctificandas creaturas, cum ab æterno non esset qui sanctificaretur, eo quod creaturæ incipiunt sub tempore? Ergo non dicitur Filii, quia mittitur ad sanctificandas creaturas, sed quia æternaliter exsistat ab eo. Si autem exsistit ab eo æternaliter, aut generatione, aut processione, et inde, ut supra.

Sed dicit Græcus iterum : Spiritus sanctus Filii esse dicitur, quia ratione divinæ essentiæ ei est consubstantialis.

Latinus : Absit ab auribus fidelium hoc deliramentum. Quia si ista ratione dicitur esse Spiritus Filii, scilicet quia est ei consubstantialis : eadem ratione Filius ipse, et Pater etiam dicerentur Spiritus sancti, vel a Spiritu sancto, quia similiter sunt ei consubstantiales.

Videtis, Græci, quorsum tendunt hic congruæ expositiones vestræ? Nam prima Macedonium, altera Sabellium blasphemos imitantur. Primus enim Spiritum sanctum inter creaturas ordinat; secundus in Trinitate ordinem confundit. Ubi ergo nunc est vestra gloriatio, quia impudenter vos de pulchritudine scientiæ jactatis, dicentes : « Si autem occasione quorumdam verborum, » et cætera. Ast rursus ad nos redeuntes audire poteritis veritatem. Estne ista veritas primæ veritatis, ut relictis sanctorum Patrum sententiis, sequamur Macedonium et Sabellium hæreticos jam condemnatos? Quid ergo est? Dicitur Filii Spiritus, secundum omnes sane intelligentes, quia procedit ab eo : quod utique ita verum est, ut qui contrarium sentit vel prædicat, secundum quod patebit inferius, est in via perditionis.

Quia igitur multo conamine nisi sunt Græci Romanum pontificem, et totam Occidentalem Ecclesiam ostendere in canonem latæ sententiæ incidisse, et quod juste, et sine culpa aliqua sint separati a nobis, et minime potuerunt : restat nunc ostendere, qualiter ipsi in laqueum, quem ipsi paraverunt nobis, inciderunt, et utrum dicendi sint hæretici, vel tantum excommunicati, vel quod magis dolendum, utrum utrumque simul.

Ostendit Græcos incidisse in canonem ob errorem de Spiritu sancto.

Quod in canonem latæ sententiæ inciderunt sic probatur : Constat jam omnibus, quod ipsi dicunt Spiritum sanctum non procedere a Filio, nec esse omnino ex ipso : et quod nec datur ab eo, nec mittitur, nisi temporaliter ad sanctificandas creaturas. Et constat similiter, in cunctis Scripturis authenticis, et receptis conciliis, hoc quod prædiximus, scilicet, quod Spiritus sanctus est essentialiter a Filio, et procedit ab eo, manifestius contineri. Quæ scripta ita recepta et approbata sunt per concilia generalia, ut qui eorum aliud contrarium sentit vel prædicat, ipso facto et jure sit excommunicatus.

(9) Locus valde corruptus.

Definit enim secundum concilium (10) sic : « Condemnamus et anathematizamus cum omnibus aliis hæreticis condemnatis et anathematizatis a catholica et apostolica Ecclesia, etiam Theodorum, qui fuit episcopus Mopsuestiæ, et impias ejus conscriptiones, nec non et impia scripta a Theodorito adversus rectam fidem, et contra capitula Patris nostri beati Cyrilli, et tertiæ sanctæ synodi Ephesinæ; et quidquid ad suggestionem Theodori, et Nestorii (11). »

Ecce audivimus; beati Cyrilli duodecim capitula, ubi maxime exsistentia sancti Spiritus a Filio tangitur, ita universaliter sunt recepta, ut qui eorum sentit contraria, vel prædicat, ipso jure sit excommunicatus cum aliis hæreticis et olim condemnatis. Dicit itaque Cyrillus, in nono capitulo prædictorum duodecim : « Si quis dicit, unum Dominum Jesum Christum glorificatum esse a Spiritu, tanquam aliena virtute ab ipso data utentem et ab ipso recipientem, ut operari possit contra spiritus immundos et implere in homines divina signa; anathema esto. » Hunc autem anathematismum ipse idem sanctus Pater interpretans sic ait : « Homo factus Unigenitus Dei Verbum permansit, et sicut Deus omnia exsistens quæcunque et Pater, præter solum esse Pater, et proprium habens, quod ex Patre est, et essentialiter inhærens illi Spiritus sanctus, signa illa divinæ potentiæ operatus est. » Istam igitur expositionem recepit tertia synodus, quinta confirmavit, et contradicentes excommunicavit; Ecclesia universalis tenet, et tenuit, et approbavit. Sed Græci nostri temporis contradicunt nono capitulo expositionum ejusdem, et allegant pro se scripta Theodoriti hæretici, et per concilium excommunicati; ergo, secundum vim propositæ definitionis hæretici sunt judicandi. Unde beatus Augustinus in libro *De fide ad Petrum*, cum in octavo capitulo ejusdem, Spiritum sanctum ex Patre et Filio procedere firmasset testimoniis, in fine omnium capitulorum (12) subjunxit, et ait Petro : « Hæc interim quadraginta capitula ad regulam veræ fidei firmissime pertinentia, fideliter crede, fortiter tene, firmiter defende. Et si quem contraria his dogmatizare cognoveris, tanquam pestem fuge, et tanquam hæreticum abjice. » Ita enim ista quæ posuimus, fidei catholicæ congruunt, ut si quis non solum omnibus, sed etiam singulis voluerit contraire, in eo quod singulis horum contumaciter repugnat, et his contraria docere non dubitat, hæreticus, et fidei Christianæ inimicus, atque ob hoc omnibus catholicis anathematizandus appareat.

Propter eamdem insuper causam, hoc est, quia obstinato animo negant processionem Spiritus sancti a Filio, et plurimos etiam alios errores, in quibus sanctæ Romanæ Ecclesiæ adversantur, A anno ab incarnatione Domini millesimo quinquagesimo quarto, excommunicationis sententia contra eos in urbe regia Constantinopolitana lata est. Et magnum ejusdem civitatis ecclesiæ altare hanc ipsam continet sententiam impositam, scriptam a sedis apostolicæ legatis, tempore Leonis papæ IX ut videndum exhibent quæ apud eam urbem sunt, tam Græca quam Latina hujus rei monumenta.

Sed Innocentius papa III, in editione quam fecit catholicæ fidei temporibus nostris, præsidens in generali concilio Laterani celebrato, et dicens : « Patrem a nullo, Filium a Patre solo, Spiritum sanctum ab utroque, » omnem excommunicavit et anathematizavit hæresim, extollentem se adversus B eam quam composuit, sanctam orthodoxam et catholicam fidem. Sed Græcus manifeste se erigit contra articulum de Spiritu sancto. Ergo, etc.

Item : Falsarii Scripturarum authenticarum sunt excommunicati per concilia; sed ipsi falsificant Scripturas, et utuntur falsis, et scienter. Ergo anathematis gladio percussi incedunt per viam damnationis.

Et beatus Athanasius in Symbolo rectæ fidei, cum dixisset : « Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus : Filius a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus ; Spiritus a Patre et Filio, non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens, » in fine libri subjunxit et ait : « Hæc C est fides catholica, quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit. » Sed Græci non credunt, quæ in eo continentur; salvari ergo non possunt.

Nos autem sanctorum Græcorum et Latinorum sententias secuti, credimus et confitemur, cantamus, et scribimus, et docemus Patrem a se, non ab alio : Filium a Patre solo genitum : Spiritum sanctum a Patre et Filio æqualiter procedentem, et pariter tres quidem discretas, distinctas, et perfectas hypostases ; sed unam essentiam, unam deitatem, unam potestatem, unam causam : a quo omnia, et per quem, et in quo sunt omnia : et ipsi est gloria, et honor, et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

Illos vero qui dicunt : Spiritus sanctus procedit D quidem a Patre, sed non a Filio, vel aliter, et plus a Patre, quam a Filio : aut prius a Patre, quam a Filio, et similia, ratione fidei adversantia : et hoc asserendo credunt, prædicant et scribunt, sicut jam dudum definitum est a sanctis Patribus, tanquam hæreticos a catholica Ecclesia abjicimus, et vitamus, maledicimus, et reprobamus.

Distinctio de animabus.

Expedito in præcedentibus primo articulo, scilicet de processione Spiritus sancti a Filio, in quo, ut singulis versutis Græcorum objectionibus

(10) Constantinopolitanum.
(11) Deest aliquid.
(12) Cap. 44.

respondimus, et ipsos tanquam veritatis falsarios ex libris suis, quibus se jactant, et contra Romanam erigunt Ecclesiam, non solum errasse, verum etiam in Canonem latæ sententiæ incidisse probavimus; forsan plus necessario præter propositum prolixi fuimus; restat nunc videre per eadem testimonia, ubi animæ talium, id est, infidelium et male credentium, exeuntes a corpore recipiantur. Opinio enim eorum est, sicut diximus : quod neque in paradisum bonæ, neque in infernum ante diem judicii vadunt animæ reproborum : sequentes quemdam hujus hæreseos inventorem, archiepiscopum quondam Cæsareæ Cappadociæ, Andream nomine, qui dicit propria corpora præstolari, ut cum eis, cum quibus bona vel mala commiserint, retributiones similiter factorum recipiant. Qui etiam ad confirmandam suam opinionem erroneam, auctoritatem Apostoli ad Hebræos pro se introducit, qua dicitur : *Et hi omnes testimonio fidei probati, non receperunt repromissionem Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur*[81].

Cui Andreæ obviat beatus Joannes Chrysostomus in expositione ejusdem Epistolæ, et talia testatur : « Perceperunt quidem juxta labores et merita, sed non perceperunt juxta coronas debitas. Si unum corpus sumus omnes, major efficitur isti corpori delectatio sive fruitio, quando communiter, et non particulariter coronantur. Etenim etiam justi in hoc sunt admirabiles, quia gaudent fraternis bonis tanquam in propriis. Itaque et hoc ipsum secundum voluntatem eorum est, ut simul cum propriis membris coronentur; nam simul glorificari magna est ei fruitio. » Quasi dicat sanctus, juxta illud Apocalypsis : *Datæ sunt singulis stolæ albæ*[82], prætendentibus vindictam proprii sanguinis, id est, desiderantibus mutationem in melius corporum. Singulæ stolæ albæ, id est, prima stola, quæ est glorificatio animæ : *Et dictum est eis, ut quiescant adhuc modicum tempus, donec impleatur numerus fratrum vestrorum*[83]; hoc erit in fine mundi, quando resumptis corporibus gloriosis, in utroque, et de utroque gaudebunt. Tunc quidem habebunt perfectum gaudium sancti, qui quoniam habent modo adhuc oculum mentis ad corpus naturale, eorum gaudium imperfectum aliquo modo etiam a sanctis nostris doctoribus judicatur.

Beatus quoque Athanasius, in libro *Quæstionum* suarum, cum interrogatus fuisset, ubi essent nunc animæ defunctorum? respondit quærenti : « Extranea quidem, et metuenda quæstio, et hominibus occultata. Non enim permisit Dominus, quemlibet eorum solvi, qui ibi sunt, et ad nos venire, ubi vel quomodo sint præassumptæ animæ defunctorum. »

A Verumtamen ex divinis Scripturis docemur, quod peccatorum animæ in inferno sunt, subtus omnem terram et mare, sicut, docet Psalmista : *In tenebrosis et umbra mortis, et lacu inferiori*[84]. Et sicut scriptum in Job : *In terram tenebrosam et turbulentam, in terram tenebrarum æternarum, ubi non est claritas, nec videre vitam*[85]. Justorum autem animæ post adventum Christi, sicut in latrone didicimus, in paradiso sunt. Non enim propter animam solam latronis Christus Dominus paradisum aperuit, sed et propter reliquas sanctorum animas.

De isto insuper latrone Joannes Chrysostomus, exponens illud verbum Lucæ : *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso*[86], ita loquitur : « Quidam dicunt nondum assecutum esse latronem paradisi mansionem, sed propter promissionis firmitatem, et immutabilitatem dicunt Dominum dixisse : *Hodie mecum eris in paradiso.* » Alii autem, et ad vocabulum cogunt. Dicunt enim : Oportet nos distincte et punctatim legere sic : *Amen dico tibi hodie, mecum eris in paradiso;* quasi in futurum tempus æstiment respicere promissionem. Impossibile est, inquiunt, ipsum nunc esse in paradiso, cum Apostolus dicat de sanctis in Epistola ad Hebræos : *Hi omnes non receperunt promissiones, ut non sine nobis consummarentur*[87]. Et post pauca adjungit idem sanctus, reprobatis istorum opinionibus, dicens : « Et latro quidem paradisum possidet, sive assecutus est. Non enim mentiri potest, qui dicit : *Hodie mecum eris in paradiso.* »

Item in prædicto libro *Quæstionum*, cum iterum diceret quærens : « Numquid non memores erunt animæ præassumptæ, sicut angeli memores sunt? sanctorum quidem animæ prorsus memores sunt; peccatorum vero animæ cum sint in inferno, neque Dei, neque nostri memores sunt. » Et addidit David dicentem ad Dominum : *Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem quis confitebitur tibi*[88]? Et iterum : *Non mortui laudabunt te, Domine, neque omnes qui descendunt in infernum*[89].

Idem sanctus in prædicto libro, ad aliam quæstionem sibi factam : Quid, scilicet, ibi operentur nunc animæ præassumptæ, respondit : « Anima a corpore soluta, nec bonum, nec malum valet operari (15). Nam visiones, quas vident quidam de his qui mortui sunt, dispensatione Dominus ostendit ad nostram utilitatem. Sicut enim lyra non habens pulsantem, otiosa jacet et absque opere : sic anima et corpus ab invicem separata nihil operari queunt. Sanctorum autem animæ a Spiritu sancto impulsæ sive tactæ cum angelis in terra viventium Dominum laudant, et exsultant. »

[81] Hebr. XI, 39. [82] Apoc. VI, 11. [83] ibid. 43. [84] Psal. LXXXVII, 7. [85] Job X, 21. [86] Luc. XXIII, 43. [87] Hebr. XI, 40. [88] Psal. VI, 6. [89] Psal. CXIII, 17.

(15) Meritorie scilicet, vel demeritorie.

Ecce habemus ex his magnis duobus testibus Athanasio et Chrysostomo, quod sanctorum animæ, secundum fidem et spem Romanæ Ecclesiæ, regnant etiam nunc cum Christo; animæ reproborum, factorum suorum dignam mercedem recipientes, cruciantur in inferno in sæcula sæculorum.

Quod similiter ita fuit olim certum Ecclesiæ Græcorum, quod non solum in libris, verum etiam parietibus ecclesiarum suarum, antiqui Patres manifestis indiciis imprimere curaverunt. In quibusdam enim picturis, angelos lucis deferentes sanctorum animas in cœlos conspicimus. In nonnullis vero Satanæ angelos ex corporibus morientium reproborum, cum quadam violentia extrahentes animas, et in tartara secum ferentes reperimus. Unde quomodo nunc ad tantam dementiam devenerunt ut dicant, defunctos nec paradisi perfrui gaudiis, nec cruciatus infernales pro varietate meritorum sustinere, nescimus, sed solum mirari possumus. Præsertim cum de hoc populi aures repleant in ecclesiis, in officio suo frequentato. Dicunt enim de martyribus sic: «Famosissimi martyres, vos terra non absorbuit, vel occultat, sed cœlum suscepit, et intus exsistentes ligno vitæ remunerati estis: apud Christum intercedite, ut detur nobis pax et magna misericordia.»

Item: «Vos, qui pro Verbo passi estis usque ad mortem, athletæ, animas quidem habetis in cœlis in manu Dei, et per universum orbem honoramini. Vestras reliquias sacerdotes et reges adorant, et omnes populi exsultantes assueti clamant: Somnus pretiosus est in conspectu Domini mors sanctorum ejus.»

Item in eodem officio talia cantantur: «Chorus sanctorum invenit fontem vitæ, januam paradisi. Inveniam et ego veniam per pœnitentiam; ovis errabunda ego sum: revoca me, Salvator, et salva me.»

Item: «Per vos, qui prædicantes Agnum Dei occisi estis ut oves, et ad vitam quæ sine senio est, et sempiternam transpositi estis. Hunc enim Agnum attentius martyres petite, debitorum solutionem nobis donantes.»

Item in Officio mortuorum talia pro defunctis orant: «Dona requiem, Deus, famulis tuis, et ordina eos in paradiso, ubi chori sanctorum sunt, Domine, et justi fulgent in gloria.» His ita se habentibus, quis eorum potest excusari de ignorantia?

De quatuor receptaculis defunctorum.

Sed et si plus aliquid scire cupiunt Græci de animabus defunctorum, legant et intelligant libros suos, et invenient quatuor receptacula defunctorum, scilicet cœlum empyreum, quod et paradisus beatorum dicitur, infernum, limbum et purgatorium.

De primo et secundo dicta sufficiant.

De tertio respondebit Athanasius vice nostra. In prædicto siquidem libro *Quæstionum* suarum, movetur iterum a quærente quæstio talis: *Ubi, quæso, sunt, vel perveniunt pueri defuncti, vel in tormentis vel in regno?* Et ubi infidelium pueri? Ubi etiam non baptizati, et defuncti? cum fidelibus vel infidelibus? Ad has itaque quæstiones breviter satisfaciens quærenti respondit: «Domino nostro dicente: *Sinite parvulos venire ad me, talium est regnum cœlorum* [60]; iterumque Apostolo dicente: *Nunc autem filii vestri sancti sunt* [61], manifeste constat, quod tanquam mundati et fideles, in regnum intrant Christianorum filii baptizati. Non baptizati autem, et etiam gentilium pueri, neque in regnum intrant, neque iterum ad tormenta vadunt: sunt enim experies peccati (14).» Cum igitur Pater sanctus asserendo dicat, animas puerorum non baptizatorum nec paradisi perfrui gaudiis, neque iterum cruciatus inferni, cum sint sine actualibus peccatis, sustinere, reliquit in nostra intelligentia locum tertium, ubi animæ talium, Deo jubente, post hanc vitam recipiuntur, in quo scilicet nec boni præsentiam, nec mali sensibilem pœnam aliquam experiantur. Et licet huic loco Pater sanctus nomen non imposuerit, sancti tamen Latini, ut Augustinus, Gregorius et cæteri, quippe qui eodem spiritu repleti fuerunt, determinantes de nomine loci, hunc locum *sinum Abrahæ*, sive limbum nominaverunt, in quem ante adventum Christi sancti Patres descendebant. Nunc vero pueri, qui absque baptismo decedunt, sine pœna sensibili, ut dictum est, detinentur.

Probatio, quod sit purgatorium.

De quarto loco, id est purgatorio, multa sanctorum Patrum testimonia reperimus. Et primo in Epistola ad Corinthios, ubi loquitur Apostolus: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus. Si quis autem superædificat supra fundamentum hoc, aurum, argentum, pretiosos lapides, lignum, fœnum, stipulam: uniuscujusque opus manifestum erit. Dies enim Domini declarabit, qui in igne revelabitur; et uniuscujusque opus, quale sit, ignis probabit. Si cujus opus manserit, quod superædificavit, mercedem accipiet; si opus arserit, detrimentum patietur; ipse autem salvus erit; sic tamen quasi per ignem* [62]. Cum quidam doctorum suorum inter eos attentius ut dictum locum exponeret, adjecit: «Ignem istum credimus καθαρτήριον, id est mundificatorium, in quo animæ defunctorum probantur tanquam aurum in fornace.»

[60] Matth. x, 13. [61] I Cor. vii, 14. [62] I Cor. iii, 11-15.

(14) Actualis scilicet.

Sancta quoque Macrina, soror beati Basilii, cum esset liberalibus studiis imbuta et Spiritu sancto repleta, inter alia quæ de sacris eruditionibus divinarum Scripturarum exposuit, de igne purgatorio talia testata est dicens : « Oportet animam ad similitudinem Dei factam, ad ipsum redire ; non redit autem nisi purgata ; purgatur vero per ignem, post hanc vitam paratum. »

Istud testimonium reperitur in tractatibus qui *Macrina* nominantur. Sed forsan dicent nobis : Nos testimonium mulierum non credimus. Esto ! Audiant igitur fratrem ejusdem virginis magnum doctorem Ecclesiæ beatum Gregorium Nyssenum, quæ, et qualia in sermone, qui in primo Sabbato post Pentecosten in commemoratione defunctorum, legitur, de igne purgatorio referat testimonia. Dicit enim : « Si humanam naturam voluntarie juxta liberi arbitrii motum quidem indecenter præcipitantem se, violenter ac coacte ad suum beneplacitum transponeret, id est, ad se traheret Deus, vel induceret, ablatio esset hæc utique præhabitæ bonitatis et æquipollentis Dei dignitatis privatio. Æquale Dei est liberum arbitrium. Ut ergo et potestas maneret naturæ, et malum aboleretur, hoc invenit Dei sapientia consilium, dimittere scilicet hominem in his, in quibus voluit esse, ut gustatis malis, quæ operatus est, rursus redeat per desiderium voluntarium ad pristinam beatitudinem, omneque vitiosum et irrationabile quoddam pondus postponens, et removens a natura, sive præsenti vita per orationes et observantiam mandatorum expleatur ? vel post hanc vitam penitus per purgatorii ignis conflationem purgetur. »

Item beatus Basilius, introducens personam defuncti loquentem in Officio mortuorum talia dicit : « Imago sum ineffabilis gloriæ tuæ. Et si stigmata vel punctiones porto delictorum, miserere tuæ plasmationis, Domine, et purga per viscera misericordiæ tuæ : et desiderabilem pœnitentiam concede mihi, paradisi civem rursus faciens me. »

Item Damascenus, in sermone mortuorum, volens probare quod eleemosynæ, et orationes, et alia beneficia Ecclesiæ prosint defunctis, introducit, verbi gratia, exemplum, quod in Vitis Patrum de quodam discipulo cujusdam Patris legitur, et dicit : « Cum autem defunctus esset discipulus ejus, scire volens senex, quæ et qualia meruisset in vita sua juvenis ille, cœpit aures Domini orationum instantia pulsare. Cumque ista per aliqua horarum spatia fierent, vidit senex prædictum juvenem in fluvio igneo usque ad gulam demersum. Cum vero orationi anxius incumberet, prospexit eumdem usque ad cingulum. Ultimo autem orationis beneficio ex toto liberatum aspexit. »

Sed dicent forsan Græci : « Ignem istum credimus ignem infernalem, a quo etiam quidam virtute orationis liberantur, ut Trajanus imperator, qui per beatum Gregorium, qui Dialogus dicitur, fuit sustentatus. » Sed contra beatus Basilius in Officio mortuorum, de infructuosa pœnitentia exsistentium in inferno talia fatetur : « Quid turbaris importune, o homo ? una hora, et omnia prætereunt : non est in inferno pœnitentia ; nec est ibi requies. Ibi vermis, qui non dormit, ibi terra obscura et tota nebulosa. »

Item beatus Athanasius, cum quæreretur a quodam, quæ essent illa peccata, quæ per orationes, et alia beneficia, et suffragia diluentur post mortem, respondit de his : « Magnus Dionysius sic dicit : Si quidem levia et subtilia exsistunt peccata defunctorum, percipiunt utilitatem de beneficiis, quæ pro eis fuerint : si vero gravia vel turpia fuerint peccata hominis, conclusit contra eum, vel adversus eum Deus. Verum tamen oportet nos curam gerere de propriis animabus, et non sperare post mortem per alias oblationes consequi veniam delictorum. » Hæc et his similia in Vitis Patrum, et in Dialogo beati Gregorii, quem similiter recipiunt, de animabus defunctorum reperiuntur testimonia : quæ purgatorium locum post mortem esse sufficienter indicant, etsi Paulus tacuisset. Græci nostri temporis terrenarum rerum sollicitudine, non tam pro se, quam pro uxoribus suis et filiis occupati, tenent libros pulchros quidem et veros, nisi quos corruperunt, clausos, quin et sibi penitus ignotos ; unde nobis veritatem, quam tenent, et ignorant, prædicantibus, quasi falsariis Scripturarum, et nova inaudita dogmatizantibus contradicere non verentur.

Alii vero obducto supercilio grandia verba trutinantes, auctoritatem Apostoli ad Corinthios repugnantem, pro se exponere conantur. Dicunt enim : *Fundamentum aliud nemo ponere potest præter id, quod positum est, quod est Christus Jesus* [63]. Fundamentum unum, sicut jam diximus, est ille lapis angularis Christus, super quem ædificati sunt apostoli et prophetæ, et qui pro tempore fuerunt Patres Spiritu Dei pleni. Aurum vero, et argentum, et lapides pretiosi sunt evangelica præcepta, et altitudo divinorum dogmatum, contra quæ portæ inferi non possunt prævalere. Conati sunt nihilominus super illud fundamentum immobile, malitiosi sectatores, hæresiarchæ dico, adulterantes et corrumpentes sermonem veritatis, ædificare : id est, omnem materiam pravæ doctrinæ superinducere, putantes, ut ita dicamus, in hoc se obsequium præstare Deo. Sed veniet secundus Domini adventus, sive apparitio, et inutilia quædam ædificationis opera cæterorum doctorum cum detrimento consumentur, sive comburentur ; ipsi autem sic salvi erunt, quasi per ignem, inexstinguibilem scilicet. Salvabitur ergo talis, *sanabitur*, *servabitur* per ignem sicut adamas, qui nunquam consumitur per ignem. Sic et ipsi hæretici et malitiosi sectatores salvabuntur, non ad purgandum, sed ad cruciatus

[63] I Cor. III, 11.

æternos sustinendos. Hæc est, inquiunt, expositio vera, et hic sensus auctorum.

Ad quod, licet superius satis determinatum sit, dupliciter respondemus. Primo, per virtutem verbi, quod dicitur, *salvabitur*. Istud namque verbum σώζω, quod Latine redditum, sonat, *salvo*, ita proprie significat salutem, id est, liberationem ab omni molestia : quod nunquam, et maxime in pœna conservationem. Et cum abundantissima et copiosissima exsistat lingua Græca, ita appropriatæ sunt verborum significationes suis terminis : quia nunquam, aut rarissime, præcipue in sacra pagina ponitur unum pro reliquo. Unde aliter definierunt, *custodire*, aliter *conservare*, aliter *sanare*. Primum namque dicunt φυλάσσω, secundum τηρῶ, tertium σώζω, quod salutem, id est, liberationem ab omni incommodo, quod est electorum : quo verbo usus est Apostolus in præmissa auctoritate, definierunt. Sic σώζω, unde σωτηρία salus, et σωτὴρ, id est, Salvator. Unde iste expositor præmissæ auctoritatis Apostoli aut virtutem verborum ignoravit : aut, quod magis præsumendum est, sciens et prudens veritatem fidei malitiose abscondit.

Secundo respondemus, quod præpositio verbi hujus, *per*, sumiur aut causative, aut instrumentaliter. Quocunque istorum modorum sumatur, nusquam adamas salvatur secundum eos per ignem ; quia non habet hoc ab igne, ut conservetur lapis illæsus, sed potius a natura taliter sibi a Deo insita, ut scilicet ab elemento ignis non possit corrumpi. Similiter et homo corruptibilis cum sit, non habebit hoc ab igne, sive gratia ignis, ut in æternum sive vivens in igne crucietur ; sed Deo jubente, supra naturam ad malum suum, tale quid post resurrectionem recipiet, ut sit in æternum vivens, sine fine per ignem, et in igne, non jam salvetur, id est, conservetur secundum Græcos, sed potius crucietur. Salvari ergo hominem dicimus, cum a peccatorum venialium maculis, mediante illo igne temporali et purgatorio, liberabitur : ut sic videlicet anima purgata, seu purificata propriis maculis, digna conspectui judicis quandoque præsentetur. Scriptum est enim : *Nihil coinquinatum intrabit in eam* [a] ; sed anima portat inquinamenta venialium, ut supra ostensum est per illam antiphonam : *Imago sum ineffabilis*, et cætera. Ergo, non nisi purgata. Et sicut habemus de divite et Lazaro, quod irrefragabiliter responsum accepit, quod non posset transire aliquis a loco tormentorum, igitur purgabitur alibi. Istum locum dicimus locum purgatorii, ad quem transeunt animæ, quæ dum adhuc viverent, de suis excessibus plenarie non satisfecerunt. Habemus igitur ex præmissis quatuor receptacula defunctorum, id est, paradisum bonorum, infernum damnatorum, lymbum puerorum non baptizatorum, et purgatorium pœnitentium.

[a] Apocal. xxi, 27.

A *Incipit tertia distinctio. De sacramento altaris.*

Dicto superius de processione Spiritus sancti, quam Græci negant, et de paradiso, et inferno, nec non et de purgatorio, de quibus similiter male sentiunt : nunc de sacramento charitatis, id est Eucharistiæ, consequenter videamus. Verum quia quasdam frivolas rationes videntur prætendere in suam defensionem sui erroris, illa postponenda sunt, quæ sub prætextu pietatis errore hujusmodi nutriunt, ut non solum visis rationibus et auctoritatibus, reprobentur : verum unde, et a quo habuerunt originem, declaremus, ut cum absque robore firmitatis, velut domus sine fundamento, apparuerint, ad modicum impulsum fidelium, omnis eorum structura nequitiæ, ruinæ exponatur.

B Anno itaque ab incarnatione Domini millesimo quinquagesimo tertio, tempore Leonis papæ noni, fuit quidam patriarcha in urbe regia Constantinopoli, nomine Michael Circularios [Cerularius.] Hic si quidem secutus per omnia prædecessorem suum Photium patriarcham, qui prius superbam cervicem suam contra summum pontificem erigere attentavit, nisus est, quantum potuit, etsi non quantum licuit, Latinos, qui in eadem urbe tunc temporis sub imperatore Græco degebant, ad Græcorum ritus, et præcipue ad sacrificandum in fermentato, tandem per censuram ecclesiasticam invitare. Sed quia tantum nefas diu Romanam curiam latere non potuit, missi sunt a pontifice summo legati ad

C prædictam civitatem, qui hujusmodi furentium impetum per auctoritatem sedis apostolicæ refrenantes, eum et sequaces ejus anathematis gladio percusserunt, ex tunc itaque Græci majoris invidiæ stimulis agitati, quamplures libros, seu tractatus in confusionem Romanæ Ecclesiæ ediderunt, et suis posteris legendos, tanquam authenticos, et fidei catholicæ firmitatem habentes, districte mandaverunt ; eos vero, qui in his contraria dogmatizare præsumerent, annuatim in ecclesiis, voce præconis, quod usque hodie in eorum ecclesiis conventualibus observatur, hæreticos denuntiarent.

D Hunc igitur Michaelem Græci usque hodie sequentes, Latinos *Azymitas* voce publica asserere non verentur. Unde in tantam excæcationem et contemptum apud eos devenit mysterium sacramenti, ut non solum in mortis articulo ex eo sumere recusent, verum etiam incendii supplicium potius eligant sentire, quam simpliciter confiteri. Probat hoc Cyprius, qui nostris temporibus duodecim monachos Græcos, isto errore laborantes, novos diaboli martyres, per flammas ignis produxit. Dicebant enim prædicti monachi : Sacramentum Latinorum fatuum esse, et non sacramentum : et quod sacrificantes, vel sumentes ex eo, more gentilium dæmoniis immolarent. Rationes autem quas contra Latinos allegant, et quibus se tueri videntur, sunt istæ :

Rationes Græcorum contra Latinos in azymo conseverantes.

Primo dicunt, quod Dominus noster, qui in sui memoriam hoc fieri mandavit, non in azymo, sed fermentato pane tradidit discipulis suis. Constat enim, quod secundum legem Moysi, quarta decima luna fiebat immolatio agni et esus azymorum, sicut scriptum est Levitici XXIII, quæ dies Pascha proprie vocabatur. Sed Dominus juxta Evangelium Joannis, *ante diem festum Paschæ*[65.66] celebravit Cœnam cum discipulis suis, et mysterium corporis et sanguinis sui tradidit. Si in tali die, qui erat tertia decima luna, celebravit Pascha, tunc utebantur fermentato; ergo de fermentato tradidit corpus suum,

Item: *Non introierunt prætorium, ut non contaminarentur, sed manducarent Pascha*[67]. Sed tunc fuit luna quarta decima: ergo in præcedenti, fuit luna tertia decima, quando Dominus tradidit corpus suum; et inde ut prius.

Item cum evangelista de materia illius panis faceret mentionem, non dixit: Jesus accepit azyma, sed: Accipiens Jesus ἄρτον. Et ἄρτος supponit pro fermentato. Ergo, etc.

Item cum scriptum sit, quod stando, et cum luctucis agrestibus et festinanter deberet comedi agnus paschalis, nullum tale quid in Evangelio reperitur. Unde constat, quod illa cœna non fuit Pascha Judæorum, sed potius cœna et Pascha Christianorum, et non cum azymis, sed cum fermentato pane, quod significat Christi perfectionem, fuit celebratum. Nam Christus noster Dominus duas naturas in unam personam sibi univit, et sicut divina est simplicissima, ita humana est composita ex anima et corpore, sive carne. Sicut ergo in Christo fuit et est divinitas, anima, et corpus: ita in mysterio sacramenti nostri, quod ex perfecto pane, id est fermentato, perficitur, similiter tria reperiuntur, scilicet forma, fermentum, et aqua. Vestrum autem sacramentum non solum non est verum sacramentum, sed nec sacramentum quidem, quod tantum discrepat a veritate. Hæ sunt rationes, quas in eorum libris me invenisse recolo, et ab ore ipsorum audivisse in disputatione.

Responsio ad rationes Græcorum.

Ad primum igitur objectum respondemus sic: Quod fecit Dominus Pascha tempore et modo debito, aut non. Si dicant, non: contra Joannes Chrysostomus, homilia octuagesima quarta super Matthæum, ita dicit: « Non enim Christus transgreditur Paschæ tempus, sed Judæi, qui omnia præsumunt, Christum conculcant et leges; quia diligenter fervebant furore, et sæpe conantes interficere, non valuerunt: tunc accipientes ipsum ex insperato, voluerunt etiam Pascha dimittere, pro homicida sua voluntate implenda. Propter quod congregati sunt omnes, » etc.

Idem super Joannem: « Non ergo, ut aliter opinantibus visum est, Dominus Salvator, qui et ipse ait: *Non veni solvere legem, sed adimplere*[68], Pascha suum anticipavit: sed tempore, et modo debito cuncta consummavit. » Fecit ergo Pascha Dominus cum discipulis suis, sicut evangelista testatur, quando fecit cum azymis et agno immaculato, ut in lege scriptum est.

Item Theophylactus, Bulgariæ episcopus, exponens illud quod legitur ad Corinthios: *Convenientibus vobis in unum*[69], etc. ita dicit: « Non possum non concedere, quando ipse Dominus corpus suum ex pane, quem habebat, scilicet azymo, cum dies essent Azymorum, tradidit discipulis suis, si secundum Evangelia et sanctorum Patrum sententias, celebravit Dominus tempore debito Pascha; unde tunc fermentatus apparuit contra legem? Sicut enim scriptum est in Exodo XII: *Septem diebus fermentatum non apparebit in domibus vestris*[70]. Quod si credimus verbis Veritatis dicentis: *Non veni solvere legem*, etc., credendum est, et prædicandum, Dominum Jesum nec unum iota, nec unum apicem legis præteriisse, et ut totius transgressionis immunem, dixisse insidiatoribus suis: *Quis ex vobis arguet me de peccato*[71]? alioqui nec peccata multorum tulisset, nec pro transgressoribus orasset ut non perirent, nec pro nobis passus, sed pro sua prævaricatione *juste punitus*[72] fuisset, præsertim quod non solum transgressor legis inventus esset, fermento tunc apud se reperto; sed insuper multos discipulos reos mortis effecisset, cibans eos fermentato, et in injuriam divinæ legis; quod est impossibile. »

Unde quamvis principes sacerdotum falsum testimonium quæsissent adversus eum, ut eum morti traderent, nullum tamen tale quid objecerunt, quale Græci nunc objiciunt. Quod si fuisset objectum, solum sufficisset ad perdendum eum. Nec Pilato dicente: *Accipite eum vos, et secundum legem vestram judicate eum*, dixissent: *Non licet nobis interficere quemquam*[73], quia ipsi præcepto legis interfecissent fermentati participem, et dixissent: *Nos legem habemus, et secundum legem debet mori*[74], quia fermentatum comedit in Pascha, aut certe apud eum apparuit.

Sed forte dicit Græcus: Non in publico, sed in occulto hoc egit. Absit! Quia non solum de factis suis, sed etiam de dictis ait ipsi summo pontifici: *Ego palam locutus sum mundo, et in abscondito locutus sum nihil. Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt*[75]. Sed etiam numquid dominum domus, in qua Pascha celebravit, latuit? aut certe si ipse consensit, numquid et Judam complicem malignorum latere potuit? qui juxta Psalmistæ vocem: *Dux meus et notus meus* vocatur[76]; præsertim cum fuerit dispensator, quem Dominus dilecto

[65.66] Joan. XIII, 1. [67] Joan. XVIII, 28. [68] Matth. V, 17. [69] I Cor. II, 18. [70] Exod. XII, 20. [71] Joan. VIII, 46. [72] Isa. LIII, 1 seqq. [73] Joan. XVIII, 31. [74] Joan. XIX, 7. [75] Joan. XVIII, 20, 21. [76] Psal. LIV, 14.

suo Joanni demonstrans ait : *Ipse est, cui intinctum panem porrexero* [77]; et : *Qui mecum intingit manum in paropside, hic me tradet* [78]. Quod si ita est, quæ res prohibuit infelicem Judam, de memorato fermentato ipsum prodere sanguinem justum palam, quem omnibus modis quærebat prodere clam? aut quid necesse habuit dicere : *Peccavi tradens sanguinem justum* [79]; cum tradendo transgressorem legis, avertit a se et a populo furorem Domini, et gratiam promeruit ? Sicut enim scriptum est in Deuteronomio : *Si propheta quilibet, aut filius tuus, aut filia, seu uxor, et amicus quem diligis ut animam tuam, voluere clam persuadere tibi, ut avertaris a cæremoniis legis, non acquiescas eis, nec audias : nec parcat ei oculus tuus, nec miserearis, et occultes eum, et statim prodito populo interficies, ut avertatur Dominus ab ira furoris sui, et misereatur tui, multiplicetque te* [80], etc.

Sed iterum dicunt Græci : Si creditur omnipotens, potuit utique subito fermentatum undecunque exhibere, aut certe ipsum azymum benedicendo fermentare. Quod quam sit frivolum, nemo est, qui non intelligat : quia quocunque modo apud eum in ipsa solemnitate fermentatum apparuisset, legis transgressor fieret, et plane dignus puniri, qui in sanctæ legis contumeliam fermentatum tractasset. Sed et si quolibet modo tantum miraculum factum fuisset, aliquis evangelistarum narrasset; cum etiam quædam minima, nec narratione adeo digna, ut de contentione discipulorum, diligenter fuerint narrata. Omnia ergo tam obstinato silentio reticuerunt necessarii sacramenti initium, quod totius Ecclesiæ exsistat fundamentum. Unde quamvis sit omnipotens, istud facere non potuit, quia noluit. Quare noluit? Quia transgredi legem noluit. Unde? *Non veni solvere legem, sed adimplere* [81]. Quod autem omnipotentia sua ligetur ratione necessaria et utili, probatur per evangelistam Matthæum, dicentem de patria Christi : *Non potuit ibi virtutes multas facere, propter incredulitatem eorum* [82].

Responsio ad auctoritatem Joannis.

Ad secundum objectum de auctoritate Joannis : *Ipsi non introierunt* [83], etc., dicimus, quod Pascha multipliciter accipiatur. Aliquando enim est dies immolationis : unde Levitici : *Decimo quarto die mensis ad vesperam Pascha Domini est* [84]; et in Matthæo : *Scitis quia post biduum Pascha fiet* [85]. Aliquando agnus immolatus, ut : *Unde vis paremus tibi Pascha* [86]? Quandoque vero dies azymorum, sicut habetur in Actibus apostolorum de Petro : *Volens post producere eum populo; erant enim dies azymorum* [87]. Aliquando autem panes azymi, sicut hic : *Non introierunt in prætorium, ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha* [88], id est, panes azymos. Unde, licet Dominus dixerit discipulis suis : *Scitis quia post biduum Pascha fiet* [89], etc., Matthæus tamen ipsius diei, in cujus vespera, qua Pascha fiebat, mentionem faciens ait : *Primo die azymorum accesserunt discipuli* [90], etc. Cui concordans Marcus ait : *Erat autem Pascha et azyma post biduum* [91]. Et post pauca : *Prima die azymorum, quando Pascha immolabant* [92], etc. Si igitur videretur non accipiendum Pascha et azyma, ut modo Pascha, pro festo azymorum, et modo festum azymorum intelligatur pro Pascha ; quomodo stabit : *Erat Pascha et azyma post biduum?* Sed beatus Lucas omnem solvens hæresis controversiam ait : *Appropinquabat dies azymorum, qui dicitur Pascha* [93]; et quia cum eo, qui proprie Pascha dicebatur, subsequentes quoque dies azymorum abusive nuncupantur Pascha, quem diem vellet intelligi, in sequentibus ostendit dicens : *Venit autem dies azymorum in qua necesse erat occidi Pascha* [94]. Quod plane in decimâ quarta luna fiebat ad vesperam, quando agnus occidebatur; quem etiam Pascha dici, evangelista sic perhibuit, ut in ipso Pascha occidendum diceret.

Porro, qualiter intelligi debeat, quod ait : *Ut non contaminarentur, sed ut manducarent Pascha* [95-99]. Paulo post ait : *Erat autem Parasceve Paschæ hora quasi sexta* [1]. Parasceve Paschæ, præparatio Paschæ interpretatur : quando jam præparabatur, et instabat celebritas diei magni Sabbati, qui celebrior cunctis diebus tunc habebatur paschalibus apud Judæos; adeo ut observantia ejus gentilis hominis cohabitatione, veluti introitu prætorii, pollueretur. Igitur : *Ne in cruce remanerent corpora in Sabbato, rogarunt Pilatum, ut tollerentur* [2]. Pascha igitur, in præmissa auctoritate, accipitur pro azymis : quo necessario concesso, cessat adversariorum objectio.

Solutio ad tertiam.

Ad tertiam, quod dicunt, quod ἄρτος supponitur pro fermentato, dicimus, quod multum discrepant a veritate : quia ἄρτος in sacra Scriptura non solum pro azymo, verum etiam pro quolibet pane sumitur, prout in sequentibus apparebit. Scriptum est in Luca, quod cum Dominus apparuisset in specie peregrini, coactus fuit a duobus discipulis, ut discumberet, et post : *accepit ἄρτον, et benedixit*, et quæ sequuntur [3]. Sed constat, quod hæc facta sunt in die Resurrectionis, hoc est, in die azymorum, qui per septem dies secundum legem durabant, in quibus non solum non comedi, verum nec in domibus, nec in finibus illis omnibus, panis fermentatus poterat inveniri. Constat ergo, quod ille panis, qui secundum Græcos ἄρτος dicitur, non fuit fermentatus, sed azymus. Ἄρτος ergo supponit pro azymo.

[77] Joan. XIII, 26. [78] Matth. XXVI, 23. [79] Matth. XXVII, 4. [80] Deut. XIII, 6-10. [81] Matth. V, 17. [82] Matth. XIII, 58; Marc. VI, 6. [83] Joan. XVIII, 28. [84] Exod. XII, 18. [85] Matth. XXVI, 2. [86] Ibid. 17. [87] Act. XII, 3, 4. [88] Joan. XVIII, 28. [89] Matth. XXVI, 2. [90] Marc. XIV, 1. [91] Ibid. 12. [92] Luc. XXII, 1. [93] Ibid. 7. [94-99] Joan. XVIII, 28. [1] Joan. XIX, 14. [2] Ibid. 31. [3] Luc. XXIV, 15.

Atque hoc ipsum habemus in Levitico, ubi Moses de panibus propositionis facit mentionem, qui azymi erant, secundum legem [4]. Item, ubi ait : *Comedetis panes azymos cum lactucis agrestibus* [5], habens in Græco, comedetis ἄρτον. Item in Sapientia, ubi scriptura de pane cœlesti, id est manna, *parotum de cœlo* [6], etc., dicit Græcus, ἄρτον. Item Psalmista, ubi nos dicimus : *Panem angelorum* [7], in Græco habetur ἄρτον ἀγγέλων. Item Salomon : *Suavis est panis mendacii* [8]. Ecce manifesto constat, quod hoc nomen *panis* indifferenter accipitur, tam pro azymo, quam pro fermentato ; et tam de eo quod replet ventrem, quam pro eo quod satiat mentem, hoc est, desiderium hominis, sive in bono, sive in malo.

Sed dicit iterum Græcus : Veritas debet correspondere umbræ. Sed quarta decima luna ad vesperam immolabatur agnus typicus. Ergo in die Parasceve fuit luna quarta decima, quia quarta decima luna immolatus fuit Agnus verus. Ergo et in quinta feria præcedenti fuit luna tertia decima, et tunc fecit Christus Pascha suum. Ergo Christus comedit azyma Pascha.

Dicimus quod veritas respondet umbræ, quia in Pascha typico erant duo, scilicet agni immolatio, et comestio. Agnus typicus immolabatur luna quarta decima ; et immolatio veri Agni inchoata est luna decima quarta, qua captus erat Dominus. Et immolatio respondet immolationi. Comestio autem comestioni totaliter respondet ; quia agnus typicus comedebatur quarta decima luna, et Dominus dedit corpus suum discipulis suis.

Si autem objiciatur de mulieribus, quod paraverunt aromata, quod non fecissent in die festo : dicendum est, quod opera misericordiæ non prohibebantur, sed tantum opera servilia, sicut dixit Dominus de Magdalena : *Sinite illam, ut in diem sepulturæ meæ servet illud* [9]. Item, circumcidere licebat in die Sabbato, quia hoc erat opus spirituale, non servile, sicut dicitur Matth. XII, 5 : *Sabbatis sacerdotes in templo Sabbatum violant* circumcidendo hominem, *et sine crimine sunt.*

Si vero opposuerint nobis de die Sabbati : *Quia erat magna illa dies* [10] ; dicendum est, quia dies Sabbati magnus dicebatur, quia erat dies Sabbati, et insuper festum azymorum ; non quia esset primus azymorum ; quia omnes dies illi septem erant magni ; primus tamen et ultimus majores erant. Hic autem dicebatur magnus esse, quia, sicut dictum est, duo concurrebant, scilicet Sabbatum, et festum Azymorum, id est, una dies de septem diebus. De hoc vero, quod Judæi clamaverunt : *Non in die festo* ; ergo non erat festum, quando crucifixus erat Dominus, dicimus quod licet clamaverunt, tamen fecerunt contra se, tanquam prævaricatores legis. Primo igitur die azymorum, qui erat dies, fecerunt Christum occidi.

Responsio ad aliud.

Ad id, quod sequitur, quoniam illa tria, quæ sunt in Christo, scilicet corpus, et anima, et divinitas, si ista fabula aliquo modo digna esset responsione, possumus dicere, quod præter illa tria, aliæ duæ proprietates possent in suo fermentato assignari. Est enim in farina fermentata sal, aqua, et ignis, sine quo unquam panis ad essentiam suam potest pervenire. Et ita non ternarius, ut ipsi mentiuntur, sed quaternarius et quinarius numerus in pane invenitur fermentato.

In nostro vero sacramento, in quo nihil est superfluum, etiam secundum significationes suas, tria tantum reperiuntur, scilicet farina, aqua et ignis ; mediante quo farina et aqua conjunguntur. Farina supponit pro carne ; aqua, pro anima ; ignis vero pro divinitate ; quæ utraque assumpsit in unitatem personæ. Sed quid nobis de istis fabulis vetularum ? Audiant Græci super hoc beatum Gregorium in Dialogis, quæ, et qualia sacramento detrahentibus responderit Græco sermone, cum in Græcia translegatione fungeretur. Dicit enim : « Solet plane moveri quæstio, quod in Ecclesia alii fermentatum offerunt ; alii panes azymos. Esse namque Ecclesiam distinctam quatuor ordinibus, novimus, scilicet Romanorum, Alexandrinorum, Hierosolymitanorum, et Antiochenorum : quæ Ecclesiæ generaliter nuncupantur, cum unam teneant catholicam fidem, diversis tamen utuntur officiorum mysteriis. Unde fit, ut Romana Ecclesia offerat panes azymos, propter quod Deus sine ulla commistione carnem suscepit. Scriptum est : *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis* [11]. Sic ergo pane azymo efficitur corpus Christi. Nam cæteræ supradictæ Ecclesiæ offerunt fermentatum, pro eo, quod Verbum Patris indutum est carne, et est verus homo ; ita quod fermentatum commisceatur farinæ, et efficiatur corpus Domini nostri Jesu Christi verum. Sed tam Romana Ecclesia, quam prædictæ pro ineffabili mysterio, tam fermentatum, quam azymum, dum sumimus, unum corpus nostri Salvatoris efficitur. » Hæc sunt verba Gregorii, quæ in Vita ipsius Græco sermone reperiuntur (15).

Sed Joannes Chrysostomus, cum hujusmodi litem vellet de medio removere, in quadam epistola sua, quam Græcis de sacramento et aliis consuetudinibus Latinorum dubitantibus, de Constantinopoli transmisit, ita dicit : « Volentibus nobis aliquid dicere de sacra communione, utrum ex azymo, vel fermentato in sacra Dominica cœna facta fuerit ; longioris temporis, et etiam perfec-

[4] Levit. XXI, 17. [5] Exod. XII, 8 ; Num. IX, 11. [6] Sap. XVI, 20. [7] Psal. LXXVII, 24, 25. [8] Prov. XX, 17. [9] Joan. XII, 7. [10] Joan. XIX, 31. [11] Joan. I, 14.

(15) Vide S. Thomam opusc. extremo, de error. Græcor. ; Gennad. scholar. pro concil. Flor. c. 2, sect. 8.

tioris scriptoris indigemus spatio. Sed multis omissis, id quod utile et pacificum est, imo ut ita dicam, quod magis est secundum dispensationem et necessarium, et quod magis continet veritatem, dicendum est; panis antequam consecretur, et conficiatur, sive azymus, sive fermentatus fuerit, indifferenter panis est et dicitur sacris Eloquiis, prout postmodum ostendemus. Postquam consecratus fuerit, neque azymus neque fermentatus dicitur, vel est; sed corpus et caro Domini, eadem nec alia, quam quæ ab incorrupta Virgine a Verbo Dei assumpta, et in dextera collocata, a nobis orthodoxis et catholicis mystice sumitur. Propter quod et mysterium, hoc est, absconditum nominatur. Et ideo nonnullis est incomprehensibile hoc sacramentum; transmutatur autem divina virtute a Spiritu sancto in corpus et sanguinem Jesu Christi, secundum quod ipsa sacra secreta indicat, et etiam manifestat. Dicimus enim: Te rogamus, Sancte sanctorum, ut beneplacito tuæ bonitatis veniat Spiritus sanctus tuus super nos, et super omnia hæc tua dona (sive munera) et benedicat, et sanctificet, et ostendat quidem hunc panem ipsum pretiosum corpus Domini et Dei Salvatoris nostri Jesu Christi. »

Si igitur divina virtus, sive Deus transmutat proposita dona in corpus et sanguinem Jesu Christi, superfluum est contendere, utrum ex azymis, sive fermentis fuerit, sive album, sive rubeum forsitan vinum, et hujusmodi quasdam stultas curiositates de metuendis et tremendis mysteriis perscrutari.

Quia vero quidam eorum volunt ex sola etymologia nominis, azymum non esse ἄρτον, id est, panem, eia, de hoc breviter disputabimus: « Dicitur enim ἄρτος ab ἄρθεως, id est, *perfectione:* azymus autem non est perfectus: quia caret et fermento: ergo non est ἄρτος. Dominus autem ἄρτον benedixit. » Talis est mirabilis eorum syllogismus. Nos vero ad syllogismi hujus machinamentum, cum nullius valoris sit, infirmum, et debile, nullam faciamus responsionem; ne videamur, ad ostensionem ejus, quæ in nobis est rationalis scientiæ, multa loqui et inutiliter. A sanctis tamen Evangeliis ἄρτον vocatum esse azymum probabimus, sive ostendemus, et mendax istorum etymologia apparebit. In Luca enim scriptum est: *Et factum est, discumbente eo cum eis* [13]. Et post pauca: *Cognoverant eum in fractione* ἄρτου [14]. Ecce, ibi azymum ἄρτον nominavit. Quod autem azymus fuerit ille, qui tunc in Emmaus Cleophæ et concomitanti sibi datus est, hinc est manifestum. Post immolationem agni septem diebus comedebant Judæi azyma, quibus diebus fermentatus panis non inveniebatur apud eos. Infra autem septem dies, benedixit Dominus panem istum, de quo memoriam fecimus, in Emmaus, sicut indicant Eloquia sacra: *Sed super his omnibus tertia dies est, quo hæc facta sunt* [15], infra autem septem dies, erat dies illa. Ἄρτος ergo vocatur, ut ostensum est, azymus. Nam hoc nomen ἄρτος genus est fermentati et azymi; et de ambobus prædicatur, sicut de speciebus. Ex his ergo verbis, ut dictum est, Chrysostomi, et aliis pro ista materia allegatis, satis manifeste colligitur, quod sancti Patres antiqui, tam Græci, quam Latini, tam de sacramento altaris, quam de aliis fidei articulis, sicut Ecclesia Romana, catholice et sancte senserunt. Moderni vero Græci quia jugum obedientiæ sacrosanctæ dictæ Romanæ Ecclesiæ a collo suo indebite excutere voluerunt, multis eam involutam esse erroribus prædicare non verentur. Quia tamen ipsi suam rebellionem pertinacem quibusdam suis rationibus palliare non verentur: quid eorum libri contra clament, ex multis pauca in medium proferemus.

Quarta distinctio. In qua ostenditur quod papa est caput Ecclesiæ.

Sciendum vero, quod ad probandam obedientiam et debitam reverentiam Ecclesiæ Romanæ oportet nos quærere primo: « A quo habuit Ecclesia istam potestatem? secundo, quando? tertio, an super omnes universaliter, an particulariter? »

Quantum ad primum, distingue: Quia aut habuit a Deo, mediante Petro, aut a principibus sæcularibus; aut simul ab istis tribus; aut a conciliis generalibus; aut simul ab istis tribus; aut a nullo istorum: sed usurpato sibi honore utitur Ecclesia violenter et indigne. Et istam ultimam concedunt Græci. Et dicunt quod nullus apostolorum fuit major altero: sed omnes fuerunt æquales et fratres, juxta illud: *Omnes autem vos fratres estis, et Patrem nolite vocare vobis super terram, quia unus Pater vester cœlestis est* [16].

Ad quod respondentes dicimus, quod Dominus hic non removet officium prælationis, cum Paulus apostolus dicat: *Obedite præpositis vestris, et subjacete eis* [17], sed libidinem dominandi. Unde non dixit: Nolite statuere, sed: *Nolite vocari*: unde cum nos eligimus pastorem Ecclesiæ, non eligimus nobis patrem, vel matrem simpliciter, sed potius vicarium Patris nostri veri et Magistri, qui in cœlis est, sed, nec quem eligere volumus nos, sed quem Deus dare, juxta sanctiones et canones apostolorum suorum, constituit et ordinavit, juxta illud: *Nemo sumit sibi honorem, nisi vocatus a Deo, tanquam Aaron* [18]. Unde Glossa super illum locum: *Patrem nolite vobis vocare super terram* [19], sic ait: Quod Deo debetur, vobis non præsumatis; nec alios Rabbi vocetis, nec divinum honorem hominibus deferatis. » Item alia Glossa: « Deus dicitur Pater et Magister, nam indulgentia Pater, ut honor ætati deferatur, non auctor vitæ habeatur: magi-

[13] Luc. xxiv, 30. [14] Ibid. 35. [15] Ibid. 21. [16] Matth. xxiii, 8, 9. [17] Hebr. xiii, 17. [18] Hebr. v, 4. [19] Matth. xxiii, 9.

ster, ex consortio veri Magistri tanquam ejus nuntius, et pro reverentia ejus, qui mittitur, honoratur.

Petrus autem habuit prærogativam dignitatis super apostolos, et plenitudinem potestatis super omnes homines. Quod probatur sic: In Evangelio Joannis, cum Dominus ter requisisset a Petro singulariter et specialiter, an ipsum diligeret, audivit: *Pasce oves meas* [19]. Super quem locum dixit Joannes Chrysostomus: « Quia igitur finis erat Cœnæ, Petro præpositurum orbis omnium committit, non alteri dat, sed huic tantum. Quare? Quia omnium præcipuus et caput totius chori. Et ideo etiam, ut ostendat ei, quod potest confidere, tanquam negatione oblitterata; quia ei neque illam improperat, nec profert in medium: sed: Si diligis me, præesto fratribus, et ferventem amorem, quem in me habere dicebas ita ut mori velles pro me, nunc ostende. Interrogat autem eum ter, simul quantam curam habeat de ovibus sibi commissis. » Et post aliqua dicit ei: *Sequere me* [20]. Commisit quidem Petro prælationem omnium fidelium. Quia etsi Jacobus Hierosolymitanam sedem suscepit, Petrus tamen totius orbis; quasi dicat: Sanctus vocatus est Jacobus in partibus Hierosolymitanis; sed Petrus in plenitudine potestatis. Unde in mandato: *Tibi dabo claves* [21], tibi discretive quasi ab aliis, dabo claves. » Super quo Joannes Chrysostomus ita: « Sicut Pater dedit tibi revelationem confessionis veræ fidei; sic ego dabo tibi claves cœlestes. Divinorum ergo dignitates tradidit Petro, potestative in terris exsistens, et cœlestibus intrans. »

Item Chrysostomus: « Et quidem alios prætermittens, huic, id est, Petro, de ovibus disponit, cum sit princeps apostolorum, et caput chori. Propter quod Paulus ascendit Hierosolymam, tunc videre ipsum præ cæteris. » Hæc sunt verba Chrysostomi.

In quibusdam tamen codicibus reperiuntur, quæ videntur sapere, quod non solum Petro, sed etiam apostolis communiter eamdem tradidit Dominus potestatem. Super quo voluimus admonitum esse lectorem, ut habeat, quod debeat adversariis respondere, si quæ inveniuntur in Glossa Chrysostomi posita, quæ dicunt plenitudinem potestatis non esse traditam tantum Petro, sed omnibus aliis, absque dubitatione aliqua dicit, quicunque legerit, quod illa non sunt verba Chrysostomi, sed potius Theophylacti, archiepiscopi Bulgarorum, qui missus est a Photio, tempore schismatis in Bulgariam, ut ipsos Bulgaros, tunc temporis Ecclesiæ Romanæ devotos et obedientes, ad Græcorum ritus et obedientiam revocaret. Quod et factum est. Iste itaque Theophylactus, cum omnia fere scripta beati Joannis Chrysostomi suo ingenio abbreviasset, quidquid pro Latinorum Ecclesia facere videbatur, aut omnino tacuit, aut de suo superaddendo verum intellectum corrupit. Inveniuntur tamen quædam originalia Chrysostomi adhuc illæsa in armariis monasteriorum Græcorum.

Item Græci in officio suo de apostolis Petro et Paulo talia testantur, cuilibet laudem cantantes: « Petro, qui divisi sunt corpore (16), uniti sunt spiritu. Divinorum prædicatorum præpositos; Petrum quidem tanquam apostolorum principem; Paulum vero tanquam præ cæteris laborantem. »

Item Dominus in Evangelio de Petro: *Tu vocaberis Cephas* [22], quod in Latino redditum sonat *caput*; ut ex ipsa impositione nominis *caput* Ecclesiæ eumdem demonstraret. Quod sacri tractatores fidei considerantes, ubicunque de Petro mentionem aliquam fecerunt, κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων, id est, caput vel verticem apostolorum, vel apicem nominaverunt. Quam prærogativam nominis nunquam alibi legi. Quanquam Germanus Nicænus archiepiscopus, iste scilicet, qui nuper defunctus est, in quibusdam suis litteris, quas contra Latinorum fidem nuper transmisit, etiam apostolum Paulum κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων nominavit. Quia autem quidam Græcorum episcopus nunquam talem abusionem se audivisse testatus est, unde et derisit hominem. Sed esto. Quid ad rem? Romanus namque pontifex, non solum Petri, sed etiam Pauli meruit esse successor. Petro successit in potestate clavium, Paulo in discussione causarum. Nam sicut Petrus auctoritatem ligandi atque solvendi accepit a Domino, ita Paulus scientiæ plenitudinem. Et licet omnes apostoli ligandi et solvendi claves a Domino susceperint, nullus tamen plenitudinis potestatem sibi aliquo tempore vindicavit. Sunt vero vocati in partem sollicitudinis, sicut archiepiscopi a papa, episcopi ab archiepiscopis, et ab episcopis sacerdotes. Unde factum est, ut successores aliorum apostolorum, non summi pontifices, sed archipræsules, vel archiepiscopi nuncupentur. Romanus vero pontifex, quia Petro, id est, Christi vicario successit, non immerito summus pontifex et papa, hoc est, *Pater Patrum*, singulariter nuncupatur.

Aliorum etiam locorum episcopi, in quibus ipse personaliter præfuit, ut Antiochiæ, vel ad quam vicarium suum misit, ut Marcum Alexandriæ, et item Cæsareæ Palæstinæ, ubi concilium ordinavit, et ei vices suas commisit, propter Petri reverentiam singulare privilegium et dignitates præ cæteris Ecclesiis meruerunt, ut dictarum Ecclesiarum episcopi, non solum episcopi vel archiepiscopi, sed patriarchæ, hoc est, principes Patrum, vel principales, appropriato vocabulo, a cunctis nominarentur.

Si vero quæritur, Unde ergo Jerusalem et Constantinopolis habent patriarcham? respondemus:

[19] Joan. xxi, 17. [20] Ibid. 22. [21] Matth. xvi, 19. [22] Joan. i, 42.

(16) Locus corruptus.

In primo generali concilio, Patres sancti, qui aderant, considerantes loci reverentiam, de Jerusalem scilicet, quam Redemptor omnium sua præsentia et suo cruore piissime dignatus est consecrare, honorem hujusmodi, et patriarchatus ejusmodi loci episcopo dispensative concesserunt. Dixerunt enim : « Statuimus, ut Æliæ episcopus propter reverentiam Domini, præeminentiam vel prærogativam honorem patriarchatus habeat : salvo jure et reverentia metropolis, » hoc est, archiepiscopi Palæstinæ Cæsareæ. Quod ideo factum est, quia Cornelius centurio, sicut diximus, a Petro apostolo episcopus ibidem ordinatus viers ipsius apostoli apostolorum principis in vita sua gerebat. Distinctio sexagesima quinta ita habet, quam mos antiquus et vetusta traditio obtinuit, ut Æliæ, id est, Jerusalem episcopo honor deferatur, habeat consequenter honorem, manente tamen metropolitanæ civitatis propria dignitate.

Constantinopolis « *proprie sedem non habet* ; » sed Theodosius imperator in secundo concilio coegit centum quinquaginta Patres, clam summo Pontifice, sine cujus consensu fieri non potuit, prout legentibus hunc libellum patebit, ut Constantinopolis sedem sublimarent, nomen ei patriarchatus attribuentes, quod ante non habebat. Processu vero temporis, crescente Græcorum malitia, et potentia invalescente, Patres, qui convenerant in quarto concilio, suasu principis Martiani, quædam privilegia Romanæ sedis similia, et hoc nomen οἰκουμενικὸς patriarcha, quod sonat, orbicularis, sive universalis patriarcha, eidem Constantinopolitano episcopo, contradicentibus apostolicæ sedis legatis, contulerunt. Et, ut habeant primum locum post papam : cum Alexandrinus archiepiscopus primitus eam dignitatem habuerit, in primo, et secundo, et tertio concilio, propter reverentiam beati Marci, discipuli beati Petri. Verumtamen quia ea definiebantur in conciliis sine consensu papæ, vel legatorum ipsius, robur firmitatis habere non poterant, dicti Patres IV concilii cuncta, quæ egerant, ad ipsum transmittentes, petunt humiliter eorumdem confirmationem. Sed quia tale ambitionis nomen et potestatem usurpatam indebite, non sine magna injuria aliorum patriarcharum et maxime papæ, sibi arrogaverunt Græci; ideo beatus Leo papa petitioni concilii nullo modo assensum præbere voluit, sed scripsit eis sic (17) : « De negotiis fidei synodum congregari permisimus, et ut sanctorum Patrum canones conserventur, quæ in Nicæna synodo inconcussis dogmatibus edita fuerunt. Quapropter, inquam, consideratione vestræ sanctitatis innotesco, quod Ecclesiarum, prout ab illis trecentis decem et octo Patribus divinitus inspiratis edita sunt, volumus ut permaneant; ut nil inverecunda ambitio desideret. » Inde Anatolio prædictæ civitatis episcopo, petenti confirmationem suæ dignitatis, et querenti de legatis sedis apostolicæ, eo quod non consenserunt prædictæ ordinationi, ita dicit : « Sed temetipsum accusas, quod eis (legatis) parere nolueris, dum illicita moliris; superflue non concedenda appetens et insalubriter contraria concupiscens, quæ nullum unquam potuerunt nostrum obtinere consensum. Absit enim a conscientia mea, ut tam prava cupiditas meis studiis adjuvetur, » etc. Hæc autem scripta sunt in gestis quarti concilii, de quo præfati sumus.

Sed Gregorius Dialogus episcopum ejusdem urbis Eleemosynarium reprehendens, eo quod tale nomen habere præsumpserit, ita scribit in suo Registro : « Papa insuper Romanus cum oblatum esset ei a conciliis nomen illud, nunquam voluit suscipere. » Et post pauca : « Sufficiet, inquit, tibi, quod dignitatem patriarcharum dedimus tibi, cum non habeas sedem. » Sedem vocat auctoritatem Petri videlicet : locum quem per se, vel per alium præsidendo auctorisabilem et reverendum reddidit, ut merito sedes apostolica nominetur. Hoc semper Constantinopolis curavit. Propter quod et inter sedes apostolicas non numeratur vel computatur.

Unde Leo papa in IV concilio ad Martianum imperatorem, de Anatolio, præfatæ urbis episcopo temere usurpante jus non sibi concessum, ita scribit : « Sufficiat prædicto, scilicet, Anatolio, quod tuæ pietatis auxilio et studio seu sollicitudine, nostro assensu tantæ civitatis episcopatum obtinuit : nec indignum se faciat habere regalem civitatem : quam quidem apostolicum locum, sive sedem facere non poterit. Sed nec aliquo modo speret, quod offendendo alios, possit ipse crescere. Nam prærogativæ honorum sanctarum ecclesiarum Patrum canonibus, et venerabilis synodi Nicææ celebratæ decretis, constituta, nulla possunt temeritatis audacia moveri, nec etiam aliqua novitate mutari. » Unde beatus Gregorius Dialogus dicit, cum de sedibus generalibus faceret mentionem, sicut supra in tractatu de sacramento Eucharistiæ ostensum est, Ecclesiam quatuor ordinibus distributam esse, id est, Romanorum, Hierosolymorum, Alexandrinorum, et Antiochenorum : qui generaliter, inquam, Ecclesia nominantur.

His se sic habentibus, multum videtur oppositio quorumdam Latinorum infirmari, quod dicunt, quod patriarchiæ dictæ sunt, quia in his locis apostoli præsederunt. Sed eo, quod apostolus præsidet, id est Petrus, vel per se, vel suum vicarium, valeret quod dicitur. Si simpliciter intelligi volunt, quomodo stare possit non videmus : quoniam essent plures, quam hæc. Nec omnia supra nominata loca patriarchali honore ornarentur. Nullus enim apostolorum sedit Constantinopoli, vel Alexandriæ, nisi Petri discipulus sanctus Mat-

(17) S. Leo ad concilium IV

cus. Sedit enim Mediolani Barnabas, electus apostolus gentium cum beato Paulo, et aliqui de apostolis quibusdam regionibus specialiter præfuerunt. Sed si quorumdam apostolorum, et discipulorum Domini sessio faceret sedem : necessario esset, sicut diximus, quod essent plures, quam quinque patriarchæ in mundo. Sed quoniam hoc non videmus, sequitur, quod gratia Petri prædictarum civitatum sedes honorem hujusmodi præ cæteris Ecclesiis meruerunt. Suscepit Petrus in plenitudine potestatis, et eam posteris suis successivo jure dimisit ; ut qui in ea sede, quam, ut ita dicam, martyrio crucis consecravit pro Domino, isque secundum canonem fuerit electus, Christi vicarius non immerito cognoscatur. Quod ut nescientibus antiquas historias innotescat, quoquo modo de multis pauca in medium adducimus.

Scribit enim Leo papa (18) congregatis sanctis Patribus in quarto concilio sic : « Misit nobis imperator, ut venerabili synodo nostram præsentiam præberemus ; quod quidem nec necessitas temporis, nec ulla consuetudo poterat permittere. Tamen in his fratribus Paschasino et Lucentio episcopis, Bonifacio et Basilio presbyteris, qui ab apostolica sede directi sunt, me synodo vestra fraternitas existimet præsidere : nec sejunctam a vobis præsentiam meam confidat, qui nunc in vicariis meis adsum, et jamdum fidei catholicæ prædicatione non desum, » etc. Qui legati auctoritatem summi pontificis functi, sic in concilio locuti sunt :

« A beatissimo et apostolico episcopo Romano, qui est caput omnium Ecclesiarum, mandata habemus, ut Dioscorus, patriarcha Alexandriæ, in concilio non sedeat. Quod si sedeat, expellatur. » Item, legati dant contra Dioscorum sententiam, rogati a concilio sic : « Rogamus sanctitatem vestram, qui locum obtinetis sanctissimi archiepiscopi Leonis, ut sententias contra eum, et pœnas, quæ in canonibus continentur, definiatis in ipsum. Omnis enim et tota universalis synodus vestræ sententiæ non discordabit. » Qui definientes dixerunt : « Manifesta fiant omnibus ea quæ dixit Dioscorus. » Et post pauca sententiam dantes, deposuerunt eum. Cui sententiæ concordans patriarcha Constantinopolitanus, et tota synodus : « Ego, ait, ea, quæ apostolicus thronus per omnia sentit, sentio, et consentio deponi, » etc.

Item Leo papa dicto patriarchæ sic scribit : « De Eutyche non cognovimus, qua justitia a communione est separatus. Quapropter cognoscere volentes de causa, volumus tui facti rationem cognoscere, ut omnia suspendantur, usque ad nostram notitiam. Quoniam nos, qui volumus sacerdotum Domini justa esse judicia, non possumus non cognitis rebus in præjudicium alicujus partis ferre sententiam, antequam ea quæ gesta sunt, cum veritate audiamus, » etc.

Idem Leo papa his, qui in concilio Ephesi celebrato erant, ita scribit : « Itaque ad perfectionem divinitus statutorum apostolicæ cathedræ petiit imperator apponi confirmationem tanquam a B. Petro fuerit facta. »

Item principes qui intererant concilio loco imperatoris, de papa ita loquuntur : « Quia igitur lecta est epistola domini nostri sancti Patris archiepiscopi Leonis, qui cathedram apostolicam ornat, expedit etiam, ut beati Cyrilli epistola, quæ contra Nestorium scripta, legatur. »

Item dicti Leonis papæ epistolam de duabus naturis in Christo, plenam fidem continentem totu perfecta synodus devote suspiciens et approbans, in episcopis singulis, et per singulos, dixit : « Fateor epistolam archiepiscopi nostri Leonis apostolicæ sedis patriarchæ, consonam esse editioni trecentorum decem et octo Patrum, qui in Nicæna, et centum quinquaginta, qui in Constantinopolitana, nec non in ejus, quæ in Epheso sub B. Cyrillo fuit celebrata. Et eidem epistolæ consentio et subscribo. »

Alii autem ex ipsis vocant eum *episcopum omnium Ecclesiarum*. Nonnulli, *papam* ; plures *patrem suum* : alii *patriarcham œcumenicum*, id est, *universalem*. Quidam vero *dominum suum*, addentes plures, *apostolorum sedi præsidentem*, et similia, quæ causa brevitatis hic non ponimus. Et tamen si de singulis velint verificari, legant concilia generalia, et maxime quartum concilium, Græcorum Chronica inspiciant, ubi dictorum omnium absque dubio reperient veritatem.

Item patriarcha Constantinopolitanus ad eumdem papam Leonem pontificem, illa scribit : « Sanctissimo et beatissimo Patri, » etc. Narratis his, quæ in concilio gesta fuerunt, dicit : « Oportet hæc omnia ad notitiam sanctitatis tuæ pervenire, necessario mittens ea illuc per talem, et talem episcopum, » etc. Et infra : « Quæ per eos manifesta facimus, optamus ut per prosperam responsionem, quam vos decet, læti ad nos redeant, laudantes in omnibus charitatem et providentiam vestræ beatitudinis, quam erga sedem hujus regiæ urbis, paterna semper consuevistis sollicitudine habere. » Et infra : « Etenim sedes Constantinopolitana patrem habet apostolicum thronum vestrum. Unde ea quæ in sancta synodo consecutive gesta sunt confirmare dignemini : nec non definitioni, de qua dictum est, hujus Constantinopolitanæ sedis. »

Et fine totius dicti concilii ex parte omnium scribunt ; sic ad eumdem narrantes, quæ in concilio gesta sunt, et confirmationem eorumdem postulantes. Dicunt ergo : « Beatissimo et sanctissimo, » etc. Et post : « Repletum est gaudio os

(18) Epist 47, ad synodum Chalcedonensem.

nostrum, et lingua nostra exsultatione. » Et infra: « Quam fidem tu veluti aureum flumen usque ad nos præcepto conditoris deductum custodisti, omnibus beati Petri interpres, vel expositor constitutus. Unde nos te tanquam auctorem boni ad utilitatem utentes, sortem veritatis filiis Ecclesiæ demonstramus. » Infra: « Si enim ubi sunt duo, vel tres congregati in nomine ejus, id est, Dei, ibi dixit se esse in medio, quantam putas circa ducentos viginti sacerdotes inhabitationem ostendere, et familiaritatem, quæ etiam (19) patientiæ, et labori, cogitioni, quæ in confessione ipsius præposuerunt, quibus tu utique ut caput membrorum præsidebas? »

Et infra: « Dioscori Alexandriæ præsulis causas depositionis exponentes, inter multa intulerunt de B vinea Domini, et custode ejus. Insuper inquiunt: Contra ipsum vineæ custodem, qui a Salvatore deputatus est custos, insaniam suam ostendit, dicimus scilicet sanctitatem tuam et incommunicabilem eum qui corpus Ecclesiæ unire sollicitus est, meditatus fuit facere. » Et infra: « Ea igitur, quæ definimus ad remotionem totius confusionis, ad robur vero ecclesiasticæ ordinationis propria et amicabilia, ad decorem congrua, stabilire digneris, sanctissime et beatissime Pater. Nam hi, qui locum tuum obtinent sanctissimi episcopi, Paschasius et Lucentius, et hi, qui cum eis directi presbyteri, Bonifacius et Basilius, dictis definitionibus fortiter assisterunt, volentes prorsus, ut hoc bonum a C vestra providentia incipiatur, » etc. Et in fine ejusdem sic loquitur: « Ut autem sciatis, quod non ad gratiam, aut ad odium fecerimus alicujus, sed tanquam divino nutu gubernati et directi sumus, cuncta vobis gestarum rerum nota facimus, ut a vobis, quæ gesta sunt, statuantur, roborentur, et concedantur. » Pariter quædam consimilia, etc.

Imperatores vero Petri auctoritatem et successorum ejus non ignorantes, ad eumdem Leonem ita scribunt: « Victores Valentinianus, et Marcianus, gloriosi triumphatores, semper Augusti, sanctissimo Patri et venerabili archiepiscopo Leoni: Beatitudinem tuam syllabis nostræ serenitatis velocissime valere optamus: Inquirentes, D ut cura omnipotentis Dei, vestrarum precum interventu nobis concedatur, ita ut pia et pacifica sua magnificentia, omnia prospera et optata nostro imperio concedere dignetur. Miramur maxime, quod post synodum Chalcedonensem, et litteras venerabilium episcoporum, qui ad tuam in Deo amicitiam missæ sunt, per quas omnia in ipsa facta, vobis nuntiaverunt: nequaquam a tua sanctitate tales litteræ missæ sunt, quæ videlicet in sanctissimis ecclesiis lectæ ad omnium notitiam pervenirent, pro quorumdam animabus, quæ Eutychetis pravam adhuc opinionem sectantur, A ambiguitatem immisit: utrum videlicet tua beatitudo, ea quæ in synodo sancta edita sunt, confirmaverit. Et propter hæc vestra reverentia litteras mittere dignetur, per quas omnibus ecclesiis et populis notum sit, universa, quæ in sancta synodo gesta sunt, a tua beatitudine esse confirmata. Illud tamen, ut decebat episcopum apostolicæ sedis, tua sanctitas excellenter dixit, quod ecclesiasticos canones conservans, nihil ab antiqua consuetudine in ordinatione olim edita, et immobili, usque hodie perseveranti, aliquid patiebatur diminui. » Et infra: « Cum autem confirmaverit catholicam fidem et veram orthodoxam, noveritis Chalcedonense concilium, omnibus episcopis consentientibus, fuisse secutam. Propter hoc, quod et tua venerabilitas, proprias et speciales velocissime mittat, per quas confirmare vos ipsam, quæ in Chalcedonensi celebrata est, synodum manifestissime ostendatis: ut nec illi, qui desiderant, ignominiosam possint habere aliquam suspicionem de judicio tuæ sanctitatis gloria, id est, quod tua sanctitas de his, quæ acta sunt, judicat esse tenendum. » Hoc autem dicit, quia sine confirmatione papæ, vel legatorum ejus, infectum negotium habebatur. Ista autem quæ diximus, colliguntur ex IV concilio.

Sed ne aliquibus videatur, quod propter dictam definitionem, editam in memorato concilio, quid videatur imminutum de potestate papæ, de consequentibus conciliis, quæ multo post celebrata sunt, aliqua proponamus. In sexta enim synodo (20), quæ sub papa Agathone, tempore Constantini principis, et Heraclii, et Tiberii fratrum suorum, in urbe Constantinopoli, contra Monothelitas celebrata est, Patres qui convenerant, auctoritatem principis apostolorum non ignorantes, de successione ipsius, in octava sessione ejus libri talia fatentur et scribunt. Demetrius [Domitius] episcopus Phisiadis [Prusiados] civitatis ita dicit: « Relationibus missis ab apostolica et principali sede antiquioris Romæ, id est, Agathone, ad a Deo coronatum et mitissimum dominum nostrum magnum Victorem imperatorem, tanquam a Spiritu sancto editis, per os sancti, et principis apostolorum Petri, et per digitum B. benedicti papæ, Agathonis scriptis, ego assentior, et sic credo, et sic sentio, istas duas nostras voluntates in Christo unitas personæ, etc.

Item, Theodorus episcopus Berissensis Armeniæ: « Ego audiens relationes missas ad Dominum nostrum benignissimum, a Patre nostro, Romano papa Agathone, et auctoritatum quæ in ipsis feruntur, intentionem capiens; credo, sicut credit ipse Pater noster papa antiquioris Romæ. » In hunc modum omnes episcopi consurgentes dixerunt: « Nos omnes illa credimus, et illam fidem tenemus, et istam sequimur, » etc. Et peractis rite omnibus referentes Deo gratias, et papæ, qui eos direxit ad

(19) Locus corruptus.

(20) Conc. VI, act. 8.

bonum in laudem ipsius, totum concilium ista scripsit : « Sanctissimo et beatissimo, » etc. Et infra : « Unde et nos omnes tibi, tanquam principali sedi Ecclesiæ totius orbis, quod gestum est, attribuimus, vel committimus supra firmam petram fidei stanti, litterisque a vestra beatitudine ad piissimum imperatorem missis, in quibus vera confessio continetur, libenter consensimus, quæ tanquam a summo apice apostolorum enuntiata, agnoscimus. »

Item Joannes, episcopus Constantinopolitanus, Constantino papæ ita scribit : « Sanctissimo, » etc. Et infra : « Licet suæ divinitatis et potentiæ indicium ipsam magnitudinem creationis, quæ in visibilibus est, posuit Deus : præcipue tamen in pretiosissima sensibili creatura, hoc est, in nostro plasmate, illa, quæ suæ gloriæ et sapientiæ sunt, demonstravit. Ex quo etiam admirandam esse Dei sapientiam Propheta exclamavit ipse. Itaque nostræ naturæ Conditor diligenti operatione toti corpori caput præposuit, in quo perfectionem, sive integritatem sensuum apponens, sive attribuens, omnem inde reliquorum membrorum motum et perfectionem fieri et conservari fecit, ita ut si horum aliquod offendi contigerit, aut alio modo affligi, non sine provisione eorum cura sit posita, sed etiam in novissimis membris, sive viribus naturalem compassionem ostendit, per manuum subministrationem et oculorum per visionem ducatum, sanatur, quod afflictum est et dolet ; non injuriatur, despicit, aut rejicit horum cooperationem vel officium, tanquam inutile. Ex his itaque, quæ circa vestram præsentiam sunt, habemus parabolice loqui, o sanctissime. Nam cum caput sacerdotii, quod in Christo est, canonice vos esse reputamus, congrue quærimus per vos auxilium dolori, qui contingit, et tristitiæ. Ecclesiastico ergo corpori, quod in nobis est, propter pestilentem et morbidam plagam animarum a tyrannica potestate inflictam, consolationem mittite. Prorsus enim ratione proprietatis capitis, nos inconsulte, vel non voluntarie infirmatos non despicialis, neque identitatem a natura obliti, repellatis nos (21), sed magis plagis nostris condoleatis. *Cum* enim *patitur unum membrorum*, secundum Pauli vocem, *compatiuntur* merito *omnia membra* [23]. Nunc igitur et recursum, quoad sanitatem sit, ad restitutionem perfectam nobis concedite justissime. Et maxime, quando infirmitas occasionem non sine causa corporis sui stabilimentum acceperit, sed ab extrinsecus coacto et improviso impensa, sive casum suum acceperit. »

Postea mutat personam, quia loquitur concilio, quod congregaverat papa, propter eamdem causam, de qua hic agitur, scilicet propter Iconomachos, scilicet impugnatores imaginum. Inde subditur : « Propter quam causam nobis necessario, fratres adeo honorabiles, præsentem litteram manifestæ certitudinis misimus vobis, et ostendimus, quam sit importabile pondus plagæ, propter quod et usque ad vestram sanctitatem, secundum quod exigit consuetudo synodalis attestationis, seu proclamationis, devenire prohibeamur, tyrannice detenti, » etc.

Quem in favorem Ecclesiæ ponendum decretum Constantini, quod post receptam gratiam in urbe Romana beato Petro et Papæ successoribus condidit, et tam Latinis quam Græcis litteris cunctis fidelibus in æterna memoria reliquit. Scribit enim sic :

Privilegium Constantini (22).

« Necessarium judicamus cum omnibus satrapis nostris, et toto consultu, et principibus et populo, qui est sub potestate Romanæ Ecclesiæ, ut sicut sanctus Petrus ex persona fidelis Dei est in terra, sic episcopi et successores principis apostolorum, potestatem in terra habeant magis, quam imperium nostrum gloriæ nostræ. Et hoc concessum a nobis, et ab imperio nostro, et volumus nos ipsum principem apostolorum, et successores ejus ex persona ejus, primos ad Deum Patres esse et defensores. Et sicut imperialis potestas nostra in terra veneratur et honoratur, sic faciamus, ut veneretur et honoretur Romana Ecclesia, et magis quam imperium nostrum. Et æternam sedem sanctam cathedram beati Petri volumus glorificari et exaltari : dantes ei potestatem, et gloriæ dignitatem, et discernentes sancimus ut habeat potestatem principalem, et sit ipsa caput quatuor sedium, scilicet sedis Alexandriæ, Antiochiæ, Hierosolymorum, et Constantinopolis. Et similiter in omnibus Ecclesiis totius orbis episcopus, qui est in sancta Romana Ecclesia sacerdos mundi. Et quidquid est ad sanctitatem, vel utilitatem Dei, et correctionem, et firmitatem fidei Christianorum, ut ab ipso judicetur. Justum est enim, ut ibi sancta lex habeat caput et principium, ubi sanctus Legislator, id est, Salvator noster Jesus Christus beato Petro jussit tenere cathedram, et etiam ubi passionem sustinuit crucis, et beatæ mortis calicem bibit, factus imitator Magistri et Domini sui, et ut ibidem gentes inclinent capita sua propter confessionem nominis Christi, ubi doctor eorum beatus Paulus apostolus propter Christum extendens cervicem, coronam martyrii suscepit, et usque in finem mundi ibi requirant doctorem, ubi sanctorum reliquiæ requiescunt. »

Et infra : « Propter hoc utile æstimamus, imperium nostrum et potentiam imperii ad partes orientales transferri, et in regionem Byzantii, in loco

[23] I Cor. XII, 26.

(21) Locus obscurus et mendosus.
(22) Hæc Constantini donatio fidem non meretur et a criticis omnibus reprobatur.

utili civitatem condere, et imperium nostrum ibidem collocare. Quoniam ubi est principium sacerdotii, et caput Christianæ religionis a Rege cœlorum traditum, indignum est, ut ibi rex terrenus habeat potestatem. »

Hæc et his similia quam plurima continentur in dicto privilegio Constantini, quod ad honorem et reverentiam sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, illo tempore Græcis et Latinis, ut dictum est, litteris promulgavit. Hoc tamen a semetipso non habuit, sed cum esset tunc tempore Christianissimus, sanctorum trecentorum decem et octo Patrum concilio interesse meruit vel studuit; et eodem Spiritu quo et ipsi pleni, sedem apostolorum principis, prout in Evangelio a Domino didicerat, in honore dignam esse decrevit. Ibi enim prædicti sancti Patres prærogativam dignitatem Ecclesiis per universum orbem dispensantes, Romanam Ecclesiam esse caput omnium Ecclesiarum in suis definierunt sententiis; prout in præallegatis conciliis necessario comprobatur.

Sed et reliqui imperatores orthodoxi thronum Petri omnibus aliis præferentes, tales de ipsa leges condiderunt: « Volumus, ut omnis regio ecclesiastica consuetudines Romanæ Ecclesiæ imitetur. » Et iterum: « Dictam sedem omni honore dignam decrevimus, quia quidquid ad correctionem fidei spectat, ab illa sede fuit semper receptum, correctum et emendatum. »

Quæ cuncta si diligens lector discutere volet; inveniet illa tria, quæ in principio istius partis fuerant quæsita, esse soluta. Videlicet quo tempore Romana Ecclesia habuit istam potestatem, vel a quo, et utrum super omnes universaliter, vel particulariter super aliquos. Quod iterum repetentes dicimus: Quod auctoritatem habuit Ecclesia a Christo, mediante Petro, cui cura omnium spiritualium specialiter singulariterque fuit commissa: exsecutionem tamen potestatis, vel auctoritatis habet Ecclesia a primo concilio Nicææ celebrato (23): in quo unaquæque sedes secundum plus et minus, honorem ab apostolis receperat, et minus fuit privilegiata et exaltata: dignitatem vero et potentiam temporalem recepit a fidelibus imperatoribus, qui a tempore B. Sylvestri, pro ea publicas leges promulgantes, ei pacem dederunt. Unde, et donis largissime dotata, jus suum libere super omnes, et ubique ex tunc cœpit extendere. Unde et duos patriarchas Photium, et quemdam alium (24) in urbe Constantinopolitana deposuisse dignoscitur, et quosdam alios excommunicasse. Imo in cuncta reverentia habita est ante schisma sedes apostolica, quod legati missi ab ea Constantinopolim summo cum honore et laudibus reciperentur. Inde est, ut ipse imperator de equo proprio resiliens, equum legatorum pedester traheret (25) usque ad palatium, quod Cardinalium vocabatur, imitando scilicet Constantium I, Christianorum principem, qui beato Sylvestro talem reverentiam dignoscitur fecisse, prout in prælato privilegio continetur manifeste. Ait enim: « Et tenentes frenum ejus, propter timorem et reverentiam B. Petri, stratoris officio usi sumus, per scripturam publicam cunctis innotescant. » Unde tanta cæcitas modernis Græcis, et mentis hebetudo, ut dicant, se non teneri ad obedientiam Ecclesiæ Romanæ?

Item quæramus, et ipsi respondeant: Aut reliquit Petrum ut vicarium sedis suæ, aut non. Si sic, habemus propositum, et cessat omnis quæstio, et sumus in pace. Si non: sed eadem ratione, quia Petrus non relinquitur, nec Andreas, nec Jacobus, nec aliquis alius apostolus. Unde ergo in Ecclesia multitudo sedium, et dignitatum diversitas, et ligandi atque solvendi animas tanta potestas? Unde etiam Constantinopolitano præsuli tanta vel talis potestas, unde dicat se primum post papam, vel super alios patriarchas? Sed dicunt, quod a conciliis. Sed concilia sedem Petri, prout ostensum est, aliis præferunt. Unde beatus Stephanus νέος, id est, novus martyr (supple, his, qui vocabant eum ad quoddam falsum concilium) respondit: « Quomodo vestra synodus universalis vocabitur, in quo Romano non placuit præsuli, sine quo impossibile est prorsus, res ecclesiasticas canonizari? » Istud testimonium invenitur passione sua confirmare. Et alioqui infirmare ante legatos non poterat concilium, nec congregari similiter sine consensu papæ. Ergo et Romanus pontifex habet potestatem similiter principalem a conciliis; et inde ut prius.

Si vero dixerint: Nos reputamus eum excommunicatum et hæreticum; quia addidit in Symbolo: *Filioque;* et ideo non obediemus ei (26).

Item quæritur ab eis: In quo concilio, aut in qua synodo tantus pastor et Pater Ecclesiæ fuit convictus de mendacio et hæresi, communi sententia condemnatus: quæ cum ostendere non potuerunt, quia nunquam factum est, dicimus, quod etiamsi verum esset, quod ei imponitur, tamen falsum est, sicut supra demonstravimus. Antequam convincatur principaliter per concilium, manet semper penes eum auctoritas; nec debet vitari, sed omnes tenentur ei obedire, quousque, sicut diximus, in sua præsentia cognoscatur causa. Hoc

(23) Hoc sano sensu accipi debet. Stew.

(24) Anthimum forsan, ab Agapeto depositum temporibus Justiniani, voluit indicare. Bass.

(25) Romani pontifices Constantinopoli suos habere responsales sive apocrisiarios, sed illi non dicebantur legati, nec fuerunt cardinales, nec id a temporibus Constantini, sed Justiniani potius institutum. Nec tunc temporis palatium fuit cardinalium; quippe non in ædibus propriis, sed in palatio regio habitabant apocrisiarii, ut patet ex epistola Phocæ ad Gregorium Magnum. Nec ullum occurrit palatium cardinalium apud Constantinopolim. Nec denique mos fuit imperatoribus tantos honores legatis deferendi. Bass.

(26) Deest responsio.

docent concilia, ratio docet et suggerit, et canones compellunt. Unde in quarto concilio patriarcha A'exandrinus Dioscorus, et Eutyches archimandrita, cum per suam facinorosam hæresim forent deponendi, ante tamen latam sententiam et causam cognitam, manifeste loca sua tenuerunt in concilio, et semper *venerabiles Patres, et sanctissimi* vocabantur.

Cum igitur nec in hoc se possint excusare Græci, unde est, quod a matre Ecclesia tanto tempore recedentes, redire ad obedientiam tam obstinato animo recusant? Puto quod longiturnitas temporis hanc cæcitatem interioris hominis induxit eis. Transacti sunt enim trecenti octoginta anni et amplius, ut creditur, quod istud schisma et scandalum cœpit oriri. Sed nunquid tempus præjudicat in talibus? imo tanto magis rei schismatis, apud examen æterni Judicis, quanto indultæ pœnitentiæ temporibus ingrati abutuntur; præsertim cum semel, bis, ter, sicut in Græcis reperiuntur historiis, per legatos Romanæ curiæ, et nuper per fratres nostri ordinis, et Fratres Minores tempore Gregorii IX papæ, a suo errore fuerint dulciter revocati : ut tandem, licet sero, ad sinum matris Ecclesiæ redeuntes, uno ore, quamvis diversis sonorum vocibus, benediceremus pariter Redemptorem nostrum Jesum Christum, qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

Constat ergo ex his, quæ dicta sunt, quod Romanus pontifex caput est omnium Ecclesiarum, sive universalis Ecclesiæ cum una sit, et non plures, successorque Petri, et vicarius Dei in terris; et ei tanquam ipsi Domino oportet fideles, in his quæ secundum Deum sunt, devote et humiliter obedire. Eos vero, qui contumaciter impugnant, et ipsam sedem Ecclesiæ non asserunt esse caput, sicut jam a pontificibus ejusdem sedis decretum est, anathematis gladio percussi, cum Dathan et Abiron schismatis incursuros dicimus dispendium damnationis æternæ..

De quatuor causis schismatis.

Causas vero sive excusationes schismatis credimus esse quatuor. Prima fuit divisio imperii. Licet enim imperatores, qui regnabant Constantinopoli, post recessum Constantini ab urbe Romana, pro eo quod totum contulerant Ecclesiæ, sicut supra diximus, nullum jus haberent in Italia, interdum tamen ubique regnaverunt. Sed cum infra Italiam usque ad Romam barbara gens irruisset, et summus pontifex auxilium imperatoris Leonis, qui erat Constantinopoli, requisisset, et ille negligenter agendo, auxilium præstare Ecclesiæ refutasset, compulsus est prædictus papa magnum Carolum de Gallicis partibus evocare, et in Italia imperatorem constituere, et Ecclesiæ defensorem. Etenim erat ille Leo, ut legitur, valde voluptuosus, et ideo in regimine imperii sui valde remissus. Unde suo tempore Saraceni Syriam, Turci vero Cappadociam obtinuerunt, et sic facta est divisio imperii Romani.

Secunda occasio divisionis fuit, quia non fuerunt vocati ad concilium Ultramontanum, quando illa dictio : *Filioque*, fuit apposita. Verum, quia superius causam signavimus, hic subticemus.

Tertia occasio fuit, quam ipsi aliquando nobis in familiari colloquio assignaverunt, scilicet superba nimis exactio legatorum papæ. Dicebant namque (27) referentes, quod quando legati summi pontificis ab ipsa sede apostolica annuatim Constantinopolim chrisma deferebant, nisi octoginta libras auri a clero et urbis populo, præter alia dona et munuscula eisdem impenderentur, non recedebant. Taceo age, aiebant, de pompa, et superbia, quam ipsi ostendebant.

Quarta vero et potissima, quantum ad clerum, fuit depositio Photii patriarchæ, et excommunicatio ipsius, et aliorum prælatorum, et quorumdam abbatum. Sed numquid hæc sufficiunt ad excusationem tanti schismatis, et perditionem tot animarum? Minime. Sed « occasionem pro facto quærit, qui vult recedere ab amico. » Sed quid sequitur in auctoritate? *Omni tempore*, inquit Salomon, *erit exsecrabilis*[24], id est, vitandus ab omnibus, despectus et vilis; quod præsens dies indicat in ecclesiis Græcorum. Nam incarcerantur eorum clerici et monachi, sicut cæteri rustici, et populares exactiones et pedagia fiunt super eos, quemadmodum super laicos, ut verum sit, quod per prophetam scriptum est : *Sicut populus, sic sacerdos*[25]. Translata est quippe gloria ab eis sacerdotalis, dignitas et ecclesiastica libertas in contemptum redacta. Nam quæ vult ipse, qui imperat instituere, instituit; et quem vult deponere, similiter deponit. Et merito. Ut qui subesse Ecclesiæ Romanæ et personis ecclesiasticis contempserunt, subjaceant nunc laicis principibus vel inviti. Recognoscant distantiam servitutis, et dominorum orbis terrarum et convertantur, et clament ad Dominum, et summum pontificem, et liberet eos.

Hæc autem scripta sunt anno Domini millesimo, ducentesimo quinquagesimo secundo in civitate Constantinopolis, a fratribus Prædicatoribus, ad ædificationem Ecclesiæ, et profectum animarum, ad laudem et gloriam Patris, et Filii, et Spiritus sancti. Amen (28).

[24] Prov. xxviii, 9. [25] Isa. xxiv, 2.

(27) Eadem prorsus fuit Lutheri et Lutheranorum olim querela, quando defectionem ab Ecclesia moliebantur; iniqua prorsus, mendax, et calumniosa utrobique. Stew.

(28) Hic erat finis tractatus adversus Græcos, quem composuerunt fratres Dominicani. Quæ sequuntur sunt alterius auctoris, *Hugonis* nempe *Etheriani*, qui scripserat an. 1170. Id patet ex ipso titulo : *Quæ admista prædictis*. Vide obs. præf. Ba-n.

Quædam admista prædictis.

Sicut in procœmio hujus opusculi testati sumus, Græcorum Ecclesia doctorque olim sua venustate quam plurimos ad æmulationem fidei provocabat, et morum, ita et nunc erroris caligine obfuscatus, quod horrorem sua fœditate aspicientibus incutiat, ut jam non Ecclesia fidelium, sed potius congregatio non immerito hæresiarcharum possit appellari. Quod, licet jam quatuor dictis articulis demonstretur, tamen adhuc in his, quæ subjecta sunt ostenditur. Quæ ex dictis *magistri Hugonis Ætheriani* nuper extracta, huic operi duximus inserenda. Dicunt enim, et scribunt de Latinis sic :

Contra Romanum pontificem (29).

Romanus Pontifex, et omnes partium occidentalium Christiani, sacerdotes et laici præter Calabros, ante multa tempora extra catholicam Ecclesiam pervagantur, evangelistarum et apostolicarum traditionum ignari, et a fide alieni. Nam Theotonici (30) a ritibus gentium parum discordant, in Deum impii; sed Calabri, et cæteri orthodoxi, sicut antiquitus, et apostolicæ, et Ecclesiæ nostræ alumni ejus moribus informati sunt. Cæteri omnes exciderunt, impios a corpore Ecclesiæ non solum mores alios et ignotos amplectentes, verum ipsam Trinitatem sanctam blasphemantes. Etenim sua concinnantes, et alienis adhærentes, neque divinis Scripturis redarguentibus illorum errores, neque illis, qui eos miserunt, volunt morem gerere.

Magis sanctos Patres nostros et doctores sic sensisse, et inde se habere talem traditionem mentiuntur. Nam in sancto Symbolo, quod a Patribus nostris, qui apud Nicæam convenerant, universali prima synodo consequenter manifeste sic definitum est : « Et in Spiritum sanctum Dominum, et vivificantem, ex Patre procedentem, » sed et in sancto Evangelio evidenter clamitante de Spiritu sancto : *Qui a Patre procedit*, supra nominati viri addiderunt : *Et ex Filio*, fallaciter, et ad suum periculum. Verumtamen, ut opinor, per angustiam suæ linguæ idem esse arbitrati sunt, Spiritus ex Patre processionem, et causam quæ per Filium sit, ad nos missionem barbare et inconvenienter intellexerunt.

Pro fermentato azyma offerunt, et calumniantur sanctum Petrum, et sanctos Patres Romanos pontifices auctores exstitisse talis traditionis.

Sacerdotes principes cum laicis ad bella proficiscuntur armati, et in acie bellant ante alios gradientes. Jejunant in Sabbatis ; et si festa dies Nativitatis sit, vel Epiphaniæ, non solvunt jejunium. Septimanam edulio casei dicatam non agnoscentes, carnes comedunt. Secunda die Jovis ova, caseum, et lac manducant, a quibus minime, per totam quadragesimam suos pueros prohibent. « Historias sanctorum præter passionem Christi, in Ecclesiis suis non designant. » Et ipsam non pictura, sed opere plumario in similitudine sculptilium, et in terra similium [fictilium] faciunt. In sancta templa ingredientes super pavimenta cadunt in faciem, et primo susurrant. Deinde crucem uno digito insurgentes osculantur, et hanc orationem consummantes surgunt, et sacras imagines renuunt osculari. Sanctam Dei Genitricem, Matrem Domini nostri Jesu Christi, tantum *sanctam Mariam* vocant. Secus altare ecclesiarum quælibet accedit, cujuscunque sit sexus, ætatis, vel ordinis. Et in solemnitate missarum mulieres sedere possunt, si velint, in sede sacerdotum. Sic sciunt distinguere inter sacra et profana! comedunt suffocata, capta a bestiis, morticina, sanguinem, ursos, fibros, quos vocant castores, ericios, quæque his spurciora contra apostolicum decretum : sicut Lucas in apostolorum historia refert his verbis : *Visum est enim Spiritui sancto, et nobis, nihil ultra imponere vobis, quam hæc necessaria, ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, et sanguine, et suffocato, et fornicatione* [10].

Sacerdotes et episcopi sacerdotales stolas, id est, casulas non de lana, sed de sericis netura contexentes eis operiuntur, diuturnas (31) ipsas præparantes; cum hujusmodi stola, id est, casula vel planeta Christi habitum repræsentant, sive habitum, quem habuit, quando exutus fuit vestimentis, indutus est chlamyde coccinea, quæ de lana contexta erat, qua nos utimur Quadragesimali tempore. In alienis vero diebus utimur albis, eo quod Christus agnus immolatus dicatur. Et ideo ex vestimentis ovium nobis casulas præparamus. In signum sanctæ Ecclesiæ desponsationis annulos portant, et chirothecas, in dextra quidem scribunt : *Domini dextra*, in sinistra vero : *Agnus Dei*. Sacerdotes eorum solum in aqua baptizant, et salem in os mittentes baptizandi ; baptizandos postquam spuunt in sinistra manu et dextra miscentes salivam, inungunt. Postquam ad ætatem pervenerunt, peccatis obnoxios oleo perungunt in remissionem peccatorum ; et bis baptizari videntur. Iidem sacerdotes quasdam purgationes faciunt jugiter, et aspersionem, quibus alligantur culparum Judaicis servientes ritibus : quinque digitis quomodo aliqui benedicunt, et cum pollice faciem signant, tanquam Monothelitæ. Cum igitur debeant disponi digiti in consignationibus, quod per eos duæ naturæ significentur, et tres personæ, prout Christus monstravit, quando in cœlum ascensurus discipulis manibus elevatus benedixit. A Septuagesima usque ad Pascha non cantant *Alleluia*. Affirmant non de-

[10] Act. xv, 28, 29.

(29) Notandum, in hoc sequenti opusculo plurima dici ex auditione et rumore vulgi ignobilis et ignari Item, ex odio et invidia contra S. Rom. sedem. Novatoribus pleraque potius conveniunt. Stew.

(30) *Teutones.*

(31) Videtur locus mendosus.

bere aliis linguis Dominum venerari, nisi istis tribus, scilicet, Hebræa, Græca, et Latina. Mortuos sepeliunt manibus eorum nequaquaquam constitutis in modum crucis, sed deorsum missis circa inferiora instrumenta.

Omnia cera oppilant. Sacerdotes ter quater in die celebrant super uno altari, ubicunque contigerit. Ut unus sacerdos ter, vel quater celebrat in uno die, cum felix sit, qui unam digne possit cantare. Tradunt filias suas nuptui accipientes consororis filiam filio suo, aut fratri, aut consanguineo. Si quis monachus in episcopum promoveatur, carnes manducet intrepide. Et monachi parva vexati ægritudine, carnibus vescuntur. Communiter autem omnes pinguedine porcina utuntur.

Venerabilem quidem crucem in aliis diebus in ecclesia vident et adorant; in sancta Quadragesima velant sindonibus, cum qua et occultant *Alleluia*. Et in sancto magno Sabbato de penetralibus educentes ipsam, tanquam de sepulcro resurgentem demonstrant populo; et de subito cum magno clamore cantant: *Alleluia*, et multoties, et per multas horas vociferantur, quemadmodum Christus surrexit. Cum missæ celebrantur et mysteria conficiuntur, plerique assistentium laicorum, si placet eis, loquuntur et sedent. Participationem sanctæ communionis, non similiter ut nos Græci, perficiunt sed dicunt quod qui missam celebrat sacerdos, osculatur volentem communicare. Promotiones episcoporum et laicorum non per omne tempus perficiunt antistites, sed tantum in anno quater, et per observabilem diem. Nam cum anni quatuor tempora sunt, scilicet ver, æstas, autumnus, hiems, horum temporum initia, primo eum (32) mensi Martii scilicet, et Junii, Septembris, atque Decembris observant. In primis hebdomadibus clericos, et diaconos, presbyteros, episcopos, promovent: male sentientes, et barbarice, adventum Spiritus sancti non secundum virtutem promoventis et promoti arbitrantes descendere; sed in diebus quibusdam putant hunc venire, ut insipientes. Non patiuntur sacerdotes habere uxorem, et sacramentorum peragere mysteria. Duos fratres duabus sororibus carnaliter copulari permittunt. Radunt barbas presbyteri more suorum militum, præter apostolicam institutionem. Sanctam Eucharistiam negligentissime spectant: nam ad ægros proficiscentes sine lumine ipsam deferunt et tribuunt. Et qui castra sequuntur, in marsupio ponunt, et portant in vestibus, in pileis. Clerici eorum et laici non sunt distincti; altare velato capite accedunt. Sanctis ac terribilibus locis nullam aut modicam exhibent reverentiam. Ad tempus sonum repræsentando in nocte Nativitatis Domini, Matutinæ cantantur; vesicas explodi permittunt circa altare, ut habeant risus materiam. In diebus Passionis, cum ambulant exstinctis luminibus in ecclesiis, terræmotus faciunt, sedes, tabulas, parietes percutiunt malleolis, et lagenas confringunt; et cum deberent vigilare in orationibus, alii in stuporem mentis, alii in risum convertuntur, et alia quædam in ipsis tenebris fiunt, quæ nec fatu digna judicavi. Verum hac de grecogice (33) laicorum lapsum excerpsi, ut si quando ad aures eorum devenerint, ad se reversi correctionibus vacent.

Græcorum malæ consuetudines.

Græcorum intolerabilis est redargutio, Vulcanum imitando, qui altero pede claudus dicitur. Matrem suam scilicet sedem Petri apostolorum principis, contra faciens contemnit, et abhonorat. Porro stultam fecit Deus talium sapientiam. Nam vanitatis opinione pleni, poma, ut Tantalus, fugacia quæritant. At vero munda vult [debet] esse manus, quæ alias debet tergere sordes. Quare collyrio primum inungant oculos suos, abstersuri saltem deinceps lippitudinem aliquando, et aliorum vitia nequibunt discernere subtiliter. In scatebris quidem temeritatum, in præsumptionis aculeo, in jactantia amaritiam proferendo, quod prius auditum non est, Spiritum sanctum scilicet ex solo Patre procedere, talparum formicarumque cuniculos male fortes exstruxerunt. Dividunt utrique cum Ario divinam substantiam. Nam ex eorum disputatione, Patre minor necessario Filius reperitur. Confundunt nascentis et procedentis differentiam, quæ in hoc tamen bene dignoscitur, quod Filius ex uno solo, Spiritus vero ex duobus provenit. Nam cum Spiritus imago Filii sit naturaliter, sicut magnus Basilius, Theologus Gregorius, atque Damascenus tradunt, necesse est habere de ipso exsistentiam, et procedere. Propterea liber sub imperio Manuelis editus, quem *De immortali causa* præsignat titulus, cui Græci contradicere non possunt, scilicet Spiritum ex duobus pariter procedere, inexpugnabilibus argumentis demonstrat. Ergo Græci *locuti sunt falsa, et erraverunt ab utero* [37] matris suæ Ecclesiæ, quam Christus in synodo, et imperatores omnium Ecclesiarum principem constituerunt. Obliti sunt illud Salomonis: *Conserva, fili mi, patris tui præcepta, et ne dimittas legem matris tuæ. Liga eam in corde tuo jugiter, et circumpone gutturi tuo* [38], *atque a stultitiis, quæ ad rem non pertinent, avertere* [39]. Arefacti conversi sunt in arbores autumnales expositi, non solum scilicet in rebus, verum etiam in plerisque fructibus veritatis, quod ex tractato capitulo, et reliquis quæ subscribuntur, patet.

Contra instructionem Christi Salvatoris nostri, fermentata offerunt, cum supercilio enim ignorant, quis dux fuerit illius traditionis; Christo in Cœna benedicente azyma, quod trium evangelistarum

[37] Psal. LVII, 4. [38] Prov. XX, 21, [39] Ephes. V, 4.

(32) Locus mendosus; forte *eorum*.

(33) Monstrum verbi.

firmatur testimonio. Dicunt, et quod nequaquam relatu dignum esset, nisi quod ei omnes, tanquam magno propugnatori innituntur, asserentes fermentati panis vitam et animationem conferre. Sed omne corpus artificii, sicut ex se simile non producit, ita vita caret et animatione. Nimirum causam extrinsecus habet moventem, ut stannum, domus, arca, fermentatus panis, et similia. Quæ vero intrinsecus habent moventem causam, naturalia sunt, ut quæque animata. Non autem est in pane vis sanctificationis, sed in verbo. Unde non videtur fidei consentire hujusmodi eorum factum et assertio, quæ penuriam monstrare volentes, ut Armeni, qui nil aquei laticis suæ immolationi apponunt, superflui inveniuntur. Nam simul frigidam, calidamque denuo, quasi benedictio impotens confi- B ciendi fuerit, Dominico sanguini ad consummationem admiscent.

Diebus paschalibus cum populus communicaturus aride præparant, insuper abundantiam conficiunt in Dominicum corpus, et post distributionem, reliquiarum acervos, quia durabile non est, sepeliunt. Communicandis panem intinctum præparant, et accedentibus offas porrigunt cum cochleario : quod Christus nequaquam fecisse legitur. Diaconi eorum qui ad aliquam promotionem incedunt, accipiunt uxores, ne honores perdant, quod contrarium est decimo canoni Nicænæ synodi. Sacerdotes eorum in plerisque locis, viri sanguinum exsistunt, et inferunt (34) sacratis manibus ; quod propriis C oculis imperatorem sequendo per Cappadociam (35) Persarumque regiones, intuitus sum. Sacerdotibus debitum honorem subtrahentes, inter convivia sibi assistere faciunt. Pro facili occasione, pœnis et flagellis sacerdotes et clericos instar paganorum affligunt. Et ut habeant ridendi materiam, in capitibus eorum pileos pugnis conquassant : cum scriptum sit (36) : « Si quis manum in clericum jecerit, aut sine causa seu confingens occasionem, anathema esto. »

In sorte Simonis Magi de jure ponendi sunt Græcorum pontifices, qui nullis ecclesias sine pecunia largiuntur. Quos vere tangit illud apostolicum : *Pecunia tua tecum sit in perditionem* [30]. Sacros ordines, qui gratis debent dari, nisi manus eorum D ære graventur, non tribuunt; sepulturas in cœmeteriis non faciunt, nisi accepta pecunia, a quibuslibet, prorsus inficiant. Patriarchæ eorum, et archiepiscopi, et archimandritæ, secundum quod aliquando fuit in primitiva Ecclesia hæreticorum, ad obtinendos honores, celsitudines, a laicis promoventur. Quod prorsus hoc in tempore tricesimus apostolorum canon inhibet fieri, qui est hujusmodi: « Si quis episcopus per mundanos principes dignitatem obtinuerit, excommunicetur, et separetur et omnes ejus consortes. » Sed etenim et tertius canon synodi, quam Græci septimam vocant, pronuntiat omnem electionem a principibus sæculi factam fore irritam. Unum solum Sabbatum, quod nos sanctum vocamus, pro sepultura Domini Salvatoris jejunio commendaverunt : reliqua vero anni Sabbata, epulæ, balnea, et ludicra, et quælibet penes illos celeberrima esse prætendunt. Sed errore satis jucundo traducuntur, quomodo apostolis sancitum esse sub anathemate mentiendo astruant, dicentibus : Maledictus, qui in Sabbato jejunaverit, præter unum. Nam si propter singularem Domini resurrectionem omnes dies Dominici cultu digno venerantur, et propter singularem mortem, sexta feria, nonne et propter singularem sepulturam, singulis Sabbatis, nisi solemnitas inhibeat, a qua et jejunium, et tristitia abducenda non sint, beatus Sylvester asseruit?

Natura quidem hominis a principio in ruinam posita est, verum Græcorum gula cum ea certet, quæ e corruptione inest malitia. Nam non solum bis, sed quotiescunque opportunitas aliqua præbet, alimenta ori immittunt. Hinc est quod in quibusdam diebus Veneris, postposita omni verecundia, carnibus vescuntur; septem solis diebus in anno jejunant : quinque pro tota Quadragesima, in principio suæ illorum septimanæ, Sabbato sancto, in vigilia Epiphaniæ Domini. Etenim per omnem magnam Quadragesimam cœna minime abstinent, sed posito per singulos semel comedunt ; nec secundum opinionem suam Quadragesimam celebrant, cum Quadragesima jejunium quadraginta dierum significet. Ipsi vero majorem septimanam a numero Quadragesimæ secludentes sex hebdomadis Quadragesimam claudunt. Tot enim sunt a prima eorum septimana usque ad Sabbatum, quod palmarum arborumque ramos præcedit, in quo universaliter ab illis cantatur : « Quæ animæ utilis est, complemus Quadragesimam, » a quibus sex septimanis, si sex dies Dominici cum totidem Sabbatis subtrahantur, triginta solum dies invenientur. De Dominicis vero diebus supervacuum est disserere : in quibus Christianis omnibus prohibetur jejunium. At igitur si Græci jejunant in diebus Dominicis (nam eisdem cibariis vescuntur in Sabbatis), anathematis rei sunt canonis, dicunturque anathema : sic qui in Sabbatis jejunaverit, præter unum. Cum igitur die Sabbatorum jejuniis valefaciant, et omnia illa de festivitate (37), etiam si major septimana reliquis numeretur, evidentissime constat, eos non habere Quadragesimam.

Monachi extra claustrum pernoctantes, ut pecudes, singulis horis in plateis ipsi comedunt, de

[30] Act. VIII, 20.

(34) Videtur deesse vocula *mortem*, aut similis quæpiam.

(35) Hæc non conveniunt Fratribus Prædicatoribus, sed Ætheriano, qui Manuelem, Græcorum imperatorem, sequebatur, dum bella gereret in Ægypto, Asia, etc. Basn.

(36) Can. Apost.

(37) Locus corruptus.

sinu, tanquam ex arca fructus, vel aliquid vescibile extrahentes, manducant. Declinant ut caupones, et calido lyæo comesta inferiora credunt.

Penes monachos non est unum marsupium, sed obliti dicentem : *Nisi quis renuntiaverit omnibus, quæ possidet* [31], etc., singuli habent singula. Græci nequaquam venerantes præceptum apostolicum illud : *Vir si comam nutriat, ignominia est illi* [32]. Omnes cum maximo studio incrementis operam præstant. Hujus lapsus clerici maxime rei sunt, et etiam, quos nullo modo decet, monachi nutriunt. Etenim in coronæ modum, sicut regula præcipit, tonsuram capillorum non faciunt, sed pene ut mulieres in fronte dividendo discriminant, servatis undique capillis, ut colli nuda, et aurium cartilagines protegant. Mulieres deserto naturali cultu capillorum, comis mortuorum densissimis subornantur, contra monitionem beati Petri apostoli, dicentis : *Mulieribus non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus* [33]. Mulieres fusco [fuco] et puniceo facies suas pingunt, et variis coloribus insigniuntur.

Viri et mulieres sacramentum conjugii pro futili reputant. Nam quoties alter displicet, vel altera alteri, coram prætore urbano voluntatibus eorum expositis, instrumentis et cingulis præcisis, sine contradictione viri uxores, et mulieres viros pro libitu accipiunt, contra mandatum, quod dicit : *Quod Deus conjunxit, homo ne separet* [34]. In domibus suis mansiunculas construunt, in quibus sanctorum imagines collocant, et eis omne obsequium exhibent lampadarum, cereorum, et incensi; et synodales, quas patres eorum construxerunt, ecclesias, in solitudinem sinunt et in paupertatem redigi : et pene in cubilibus suis faciunt missarum solemnia celebrari, beato Sylvestro hoc inhibente. Can. « Nullus presbyter celebrare præsumat, nisi in sacratis locis, in villis, in oppidis provinciarum. » Uxores sacerdotum, chorum ingredientes, oblatos panes de altari tollunt, et obsequium diaconi peragentes, cuncta quæ in cunctis suis necessaria sunt officiis missarum, præparant. Missam circa horam tertiam, pene nullos auditores habens sacerdos celebrat. Et quod nefas puto, uxori, vel puero filio associatus, quos non habet socios, vel comites salutando dicit : « Pax vobis. » Omnibus in Quadragesimali tempore Sabbatis, et Dominicis diebus missas celebrant, et Dominicum corpus conficiunt. Reliquis vero cum major incumbit necessitas, missarum solemnitates prorsus abdicantes, præsanctificatis utuntur. In Quadragesima silentio commendant : *Deus Dominus, et illuxit nobis* [35], quod reliquis anni temporibus decantant. Sacerdotes eorum, more Judaico, promittunt barbas, quæ sunt Domino sanguine, cum ab illis bibitur, madentes. Suffocatorum nec abstinent sanguine; nam turdos comedunt laqueis strangulatos, et alias aves, et intestina sanguine porcino implentes, pro deliciis vescuntur, contra apostolorum decreta. Sanguine humano porcos alunt, qui artem minuendi (38) exercent. Cum ad mortuum sepeliendum conveniunt, noti amici et cognati accedentes, ei osculum præstant singuli, tanquam licentiam accepturi, more paganorum, qui ad mortuos intendebant verba hæc : « Vade, cum natura te vocaverit; sequemur te. » Misturam sanguinis prohibitam a sanctis Patribus faciunt jugiter. Nam consobrini consobrinas uxores ducunt. In baptizando, præter Salvatoris præceptum apostolorumque consuetudinem, duo faciunt multum superstitiosa. Unum quidem, quod oleo per totum, baptizandum perungit sacerdos, ne aquæ tinctura illum pertingat; alterum vero, quod aquam fieri mandant calidam infantulum perpurgaturam : quod neque Christus, neque aliquis discipulorum fecisse legitur : quare duo baptismata faciunt, cum scriptum sit : *Unus Dominus, unum baptisma, una fides* [36].

Frustra quidem arguunt Latinos Græci, aquæ causa, quæ per dies Dominicos in ecclesiis ad sanctificandum populum benedicuntur; cum si hæc culpa sit, ipsi multipliciter rei sint. Nam singuli papyris oleo lampadarum ardentium coram imaginibus sanctorum intinctis, frontes suas perungunt, et aqua se aspergunt, a reliquiis sanctorum contacta; et in singulis Kalendis diligentissime aquam sanctificant. Ad quam tollendam, de vicinia venientes atque asportantes in domos suas, non solum ipsi aspergunt, sed verius delibant. Apostoli apostolorumque successores prorsus etiam cum uxore coire, ne sacerdotium pollueret, omiserunt; Græci vero sacerdotes, derelictis sanctorum vestigiis, *ut animales*, contrahentes matrimonium, non *percipiunt, ea quæ Dei sunt* [37]. Et quod abominabilius est, a concubitu mulieris surgentes, sancta profanant mysteria, quæ pollutos et recenter cum mulieribus coinquinatos nullo modo admittunt. Christum minus posse, quam κύριον putant. Nam ex hoc probari potest, quod *Christe eleison* nunquam concinunt : *Kyrie eleison* frequentissime cantant in officiis suis. Prælatio sacerdotii apud eos tantum inter monachos esse videtur. Soli enim monachi potestatem solvendi atque ligandi exercent, quæ Petro, Petrique successoribus principaliter est tradita. Qua de causa studium singulare pecuniæ sacerdotes in monastico habitu constitutos complectitur, multaque inde facinora profluunt, ut evanescant in cogitationibus suis et redargutionibus suis truces. Nam quod in magno Constantini palatio diligentissime observatur, hoc Latinos facientes coarguunt. In Ecclesia utique dicti palatii,

[31] Luc. XIV, 33. [32] I Cor. XI, 14. [33] I Petr. III, 3. [34] Matth. XIX, 6. [35] Psal. CXVII, 27. [36] Ephes. IV, 5. [37] I Cor. II, 14.

(38) Secandi venas.

ubi sanctæ constituunt reliquiæ, sanctæ Dei Genitricis imago post altare sita, quam quodam excellentiæ privilegio vocant dominam domus; statim a capite jejunii in conclavi clauditur usque ad magnum Sabbatum, panno illius portæ operiuntur, similiter autem sancti mantellis, sanctique Koramidii (39) locos, Quadragesimæ tempore, usque ad illud Sabbatum velaminibus tectos custodiunt; sanctæ Dei Genitricis imaginem, ut filios parturiat, compellant, eaque mediante, ipsam Domini Matrem, ut commater fiat, accersunt, hoc modo. Imagini sindonem connectunt, ut baptizatum puerum de manu sacerdotis, ipsa ut commater accipiat. Quam superstitionem a se fieri sermone profitentur. Sed quid imago loquatur, aut fidem spondeat pro puero, aut testimonium reddat baptismi, nisi Deum contemnat, quis audeat asserere? Nullam superstitionis speciem volentes omittere, et vivos fratres habentes odio, sanctos per suas imagines invitos sibi fratres faciunt. Qui enim non diligit fratrem suum, quem videt, Deum, quem non intuetur, neque cognoscit, quomodo diliget? Magis autem cum ficta et simulata est et inunita fraternitas hujusmodi, ære conducunt sacerdotem, cum in Ecclesia cantatur missa; funduntur pro exsecrabili fraternitate preces non exaudiendæ. Animalis enim est hujusmodi fraternitas, non spiritualis. Cerei ad minus accenduntur duo, et perungitur oleo fictus frater, et sanctam amplectitur imaginem, quam ausus est dicere fratrem; qui homicida esse convincitur, cum fratres suos viventes odio habeat.

Contradicunt Christo patenter, et super sanctissimo illius corpore verbis operibusque occursant. Nam cum ipse azymorum panis specie carnem suam discipulis dederit, hi asserunt azymos panes in carnem non posse converti per benedictionem. Qua ex re, sacramenti corporis Domini Latinos aiunt expertes. Sed o Pelagiana incredulitas! si non credas Latinum sacerdotem incruentam immolare hostiam, conficere corpus Christi, hæreticus es. Nam multi per ipsam immolationem sanctificantur, per quorum reliquias jugiter fiunt miracula. Rursus si credis, hæreticus. Nam detestaris quod Ecclesia Latinorum conficit corpus Dominicum; et potius vis in sorte Judæ traditoris annumerari, quam illius sanctissimi corporis participare; sed attendere debet Christianus, quod sicut vina diversa verbum Dei in sanguinem, ita panes azymos et fermentatos, non adeo differentes permutat in carnem. Si forte Latinus sacerdos, quod vix permittitur in Ecclesiis eorum, Dominica peragat, Græcus non nisi abluto altari ibidem celebrat. Ulterius, Latinus cum Græca muliere volens matrimonium contrahere, juramento compellitur deserere communionem suam, confessionem suam, baptismum, jejunium Sabbatorum, et Christi carnis edulium. Omnis enim, qui in regia urbe de fratribus Græcorum uxorem ducit, scripto spondet juramento quod deinde non manducabit in azymis carnem Domini, nec filios secundum ritum faciet baptizari, neque sacerdoti Latino peccata confitebitur, neque in Sabbato jejunabit præter unum solum, neque non a Dominica Quadragesimæ usque ad Pascha vescetur carnibus.

Græcorum sacerdotes omnibus modis laborant ostendere plus factis quam dictis, quod inviolata fides sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ irrita sit. Nam quemcunque Latinum sibi associant per fidem, sive latenter, sive patenter baptizant. Unde Latinorum filios, mediantibus matribus, dicti sacerdotes, patribus nescientibus, rebaptizant, baptizatos jam secundum ritum Latinorum. Quod omnibus dictis supra abominationibus detestabilius est. Ex indice hoc mellitum lac inter cæteras Græcorum consuetudines repertum expressi: ut cum eo ipsi pectora purgaverint, ter plurium animarum se reos recognoscant.

De conciliis generalibus.

Consequenter post prædicta videndum est de conciliis generalibus et particularibus, videlicet ubi, quando, et a quibus, et pro quibus causis fuerunt celebrata: et etiam qui sint, qui dictis conciliis fuerunt condemnati.

Sciendum, quod licet septem vel octo dicantur concilia apud sapientes Græcorum, in libro qui *Nomocanon* dicitur, invenimus tamen quinque tantum ex ipsis quæ generalia habentur concilia, et non plura, et ideo contigisse credunt, quod non intercessit in eis pontificis Romani auctoritas; et episcopi non fuerunt universaliter citati, vel certe quia non ediderunt canones, fidei doctrinam continentes, sed tantummodo illa quæ ad honestatem et mores Ecclesiæ pertinebant. Verum sive generalia, sive particularia, vel quocunque nomine censeantur, cuncta tamen, quæ in ipsis fideliter gesta sunt, communiter sunt recepta: et eorum auctoritas, tam in negotiis fidei, quam in aliis, parem obtinet firmitatem.

De prima sancta et universali synodo Nicæna; homousion Filium Patri definit, verum Deum et hominem, creatorem omnium, non creaturam.

Prima igitur sancta et universalis synodus in provincia Bithyniæ, civitate Nicæa, tempore Constantini Magni principis, quem Græci in Catalogo sanctorum numerant, sub beatissimo papa Sylvestro, ubi interfuit Osius episcopus Cordubæ, et Victor de Italia, vicarii domini Papæ, Metrophanes archiepiscopus Constantinopolitanus, et Alexander patriarcha Alexandrinus, Eustathius Antiochenus, Macarius Hierosolymitanus. Fuerunt autem cum istis et alii Patres sancti, numero trecenti et octo et decem.

Convenerunt autem contra Arium vana sapien-

(39) Locus corruptus.

tem, qui fuit tunc temporis presbyter Ecclesiæ Alexandrinæ. Hic quidem Arius blasphemavit Dominum nostrum Jesum, Deum verum, et verum hominem. Dicebat enim illum esse creaturam. Ideo impius, et consubstantialem Deo Patri nec unquam confiteri, nec considerare cum aliis catholicis viris voluit; cum ista confessio communis esset omnibus, cunctis prædicata, scilicet quod omnis filius ejusdem naturæ sit cum genitore et substantiæ; et, qui Filium inter creaturas computat, de necessitate etiam Patrem creaturam confitetur. Unde, hunc tanquam inimicum veritatis, simul cum illis, qui idem sapiebant, anathematizantes, ab Ecclesia ejecerunt, hoc est, Eusebium Nicomediæ, Eunomium et Macedonium. Hi enim quamvis in dictionibus suis differrent, tamen ut Arius a veritate exciderunt. Orthodoxam autem fidem confirmaverunt, consubstantialem Patri Filium confirmantes et prædicantes, creatoremque universitatis, et non creaturam, sed verum Deum et dominatorem [in Symbolo declararunt], quod ipsi sancti Patres in inspiratione sancti Spiritus tunc temporis ediderunt.

De secunda synodo, Constantinopolitana prima, quæ Spiritum sanctum Patri et Filio consubstantialem pronuntiat.

Secunda autem sancta et universalis synodus fuit Constantinopolitana, tempore magni Theodosii imperatoris, sub Damaso papa. Ubi fuit Nectarius ejusdem urbis archiepiscopus, et Timotheus patriarcha Alexandriæ, Meletius Antiochiæ, qui et in ipsa synodo vitæ finiit cursum; Cyrillus Hierosolymorum, Gelasius Cæsareæ Palæstinæ, Gregorius Nyssenus, Gregorius Theologus sive Nazianzenus, qui tunc temporis thronum obtinebat Constantinopolis: qui quidem, discessione facta, voluntarie in ipsa synodo renuntiavit honori, secedens in locum, qui dicitur Nazianzum. Fuerunt autem cum istis et alii sancti Patres numero centum quinquaginta.

Convenerunt autem contra impium Macedonium, qui patriarchalem sedem civitatis furtive et tyrannice rapuerat, et blasphemavit in Spiritum sanctum dicens, quod non esset Deus. Quo juste depositio, ordinatus fuit statim Nectarius, de quo supra fecimus mentionem. Eapropter Macedonium ut inimicum pietatis, ibi cum suis complicibus anathematizantes condemnaverunt. Deum autem verum, ac universitatis dominum sanctissimum Spiritum in Symbolo ampliaverunt: et quod consubstantialis sit Patri, et Filio, et ejusdem divinitatis, prout in Symbolo fidei continetur, quod ipsi latius et diffusius gratia ejusdem Spiritus sancti prædicaverunt.

Insuper contra Apollinarium Laodiceæ, et Sabellium Libyæ, blasphemos, et qui cum his similia sentiunt, excommunicationis sententiam protulerunt. Qui dicebant carnem Domini nostri Jesu Christi inanimatam, id est, sine anima rationali, et intellectu humano et in morte corporis commortuam divinitatem asserebant. Sancti vero prædicti Patres ipsam carnem animatam et intellectualem confirmaverunt, habentem animam nostris animabus similem et rationalem.

In sancta tamen synodo dictus imperator Theodosius multum excessit, faciens quædam, contra primæ et sanctæ synodi, ac reverendæ, instituta. Etenim coegit supra nominatos centum quinquaginta Patres clam summo pontifice et vicario ejus, ut Constantinopolitanam sedem sublimarent nomine patriarchæ, illi attribuentes, quod ante non habebat. Quæ res vehementis discordiæ et perturbationis sentina et causa exstitit, et usque hodie perseverat.

De tertia synodo, Ephesina prima: Dei Genitricem confitetur Mariam.

Tertia sancta et universalis synodus celebrata fuit apud Ephesum temporibus Theodosii Junioris sub Cœlestino papa Romano. Ubi interfuit Cyrillus magnus doctor, et patriarcha Alexandriæ, et propugnator Ecclesiæ, Joannes Antiochiæ, Juvenalis Hierosolymorum, et Memnon Ephesiorum. Præerat autem tunc temporis sedi Constantinopolitanæ impius Nestorius. Cum his itaque sanctis Patribus fuerunt et alii sancti quam plures, numero ducenti. Convenerunt autem contra ipsum Nestorium anthropolatriensem, id est hominis cultorem: Christum separantem et dividentem. Dicebat ipsum hominem esse purum, et non Deum incarnatum. Duos filios in uno Christo Deo docens et duas personas. Unde nec sanctam Mariam Virginem, quæ peperit ipsum Christum Jesum, Θεοτόκον, id est, Dei Genitricem, sed Χριστοτόκον nominabat. Hujus rei gratia dicta synodus perseverantem in dicta blasphemia deposuit, tanquam Judaice, ἀνθρωπολάτρην, et proprie, et vere Dei Genitricem, omnifariam sanctam Virginem Mariam demonstrarunt, et eum, qui ex ipsa sine semine incarnatus est, Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, et Deum verum prædicaverunt.

Joannes vero, Antiochenus patriarcha, contristatus, quod sine ipso depositus fuisset Nestorius, accipiens qui secum venerant, episcopos, in quibus et erat Theodoritus, deposuit Cyrillum, quod nefas est dicere, qui etiam in ipso Ephesino concilio locum summi pontificis obtinebat, veluti præter canones Ecclesiæ dictam fecisset synodum. Et ita fecit schisma inter eos. Postea vero cura et sollicitudine ejusdem imperatoris iterum uniti fuerunt consentientes in unum. Nestorius itaque impius missus est in exsilium.

Secunda ergo synodus, quæ eodem Theodosio Juniore in Epheso facta est, tanquam furtiva et reproba habetur. Et quoniam Dioscori prava sapientis, et Eutychetis fatuitates consensit tenere, et approbavit, a sancta catholica et apostolica Ecclesia merito est repulsa prædicta synodus.

De quarta synodo Chalcedonensi : verum hominem, et verum Christum confitetur in duabus naturis, sine confusione et divisione.

Quarta vero sancta et universalis synodus celebrata fuit in Chalcedonensi urbe, tempore Marciani imperatoris, sub sanctissimo Leone papa, magna columna Ecclesiæ. In qua fuerunt Anatolius archiepiscopus Constantinopolitanus, Maximus Antiochenus, Juvenalis Hierosolymorum ; Alexandriæ vero fuit Dioscorus superbus, cum quibus et alii sancti Patres numero DCCL [DCXXX].

Convenerunt autem contra ipsum Dioscorum et Eutychen archimandritam monasterii, cognomento Studii, quod in ipsa regia urbe est. Hi enim Salvatoris et Dei nostri Jesu Christi incarnationem recusabant, facientes prorsus ipsum phantastice indutum carnem. Unde et in una natura ipsum exsistere dicebant, divinitati attribuentes quas sustinuit passiones. Propter hoc ergo, ipsis perseverantibus in hujusmodi errore, excommunicavit et anathematizavit et omnes eis consentientes sancta synodus.

Promulgavit ergo super hæc sacramenta definitionem, quod ipse sit perfectus Deus, et perfectus homo in duabus naturis, sine confusione et divisione.

Epistolam quoque sanctissimi Leonis, quam misit Flaviano episcopo Constantinopoleos, tanquam columnam orthodoxæ fidei, susceperunt, et usque hodie sic appellatur.

Scire etiam oportet, quod hi, qui dicuntur Theodositæ a quodam Theodosio, et Jacobitæ a quodam Jacobo, et Severiani a quodam Severo, similia scilicet prædictis Dioscori et Euthychetis abominabilium hæreticorum et exsecrandorum erroribus, tanquam ipsi exsecrati, seu exsecrandi, sentiunt et sapiunt, et resistunt, cum aliis hæreticis, seipsos alienantes a sancta Ecclesia catholica.

Tempore ipsius Marciani pervenit ad aures beati Leonis, de quo facta est mentio, quod Anatolius, Constantinopolitanæ sedis antistes, invaderet paulatim alienas sedes suoque illas adderet pontificio, ideoque dictus papa Anatolio, ut ab hujusmodi rapina cessaret, scripsit. Sed omnis ejus monitio cum nihil proficeret, cessit in irritum. Ex quibus tunc non cessaverunt dictæ sedis præsules fovere discordiam, et ob depositum cum Romana Ecclesia contendere. Unde et in quarto concilio sine consensu papæ et legatorum ejus, sicut alias, in tractatu *De potestate papæ* dictum est, canonem pro se ediderunt, de quo in fine hujus operis aliqua disseremus.

De quinta synodo, Constantinopolitana secunda.

Quinta sancta et universalis synodus celebrata est Constantinopoli, temporibus Justiniani imperatoris, sub papa Vigilio Romano. Ubi interfuerunt Eutyches archiepiscopus Constantinopolitanus, Apollinarius patriarcha Alexandrinus, Domnus Antiochiæ, et Eutyches Hierosolymorum cum aliis centum septuaginta.

Quæ sancta synodus in primis approbavit et confirmavit Chalcedonensem synodum sanctam, nec non et orthodoxa et salutaria ejus dogmata. Et quæ a diversis exortæ sunt hæreses anathematizavit, et excommunicavit eadem sancta synodus Origenem, et omnia ejus impia scripta, Evagrium, et Didymum, et similes, et æqualia sapientes, et doctrinis gentilium contemnentes [*inhærentes* vel *insistentes*]. Etenim ipsi corpora, in quibus nunc sumus, dixerunt, tanquam sine intellectu et insipienter, non esse resurrectura, et quod paradisus sensibilis non est factus a Deo, nec est ; et quod Adam non fuit formatus a Deo in carne ; et quod pœna reproborum finem habeat ; et quod dæmones reducentur in statum pristinum, quem habuerunt, scilicet antequam caderent. Non solum autem hoc, sed et alias infinitas blasphemias colligentes seipsos immerserunt in profundum. Quæ tamen usque in publicum, vel in manifestationem non prædicaverunt, sed apud aliquos in occulto habebantur, nec potuerunt perfecte æstimari prædicta dogmata de sancta synodo. Quia cum dicti tres hæretici multo antiquiores fuissent prædicto quinto concilio, multos in diversis partibus mundi attraxerunt sibi. Cumque multum populum cœpissent hujusmodi impia dogmata corrumpere, statim et quintum concilium voluntate Dei fuit celebratum, ubi ipsos, et eorum blasphemias reprobans, eos et omnes similia sequentes anathematis gladio percussit.

Insuper et Theodorum Mopsuestiæ impii Nestorii discipulum cum suis exsecratis dogmatibus excommunicavit et ejecit ab Ecclesia. Cum quibus et Antiochum, et Petrum Zoam eliminavit ; nec non et Theodoritum, qui contra propugnatorem pietatis et veritatis, beatum Cyrillum, multum impie et male scripserunt, et etiam contra primam sanctam synodum Ephesinam, et contra fidei nostræ documenta mentitus est, donans se infideli Nestorio et profano, ab Ecclesia tanquam hæreticum ejecerunt, donec omnia revocaret ; quæ omnia tanquam pestifera cum illa epistola, quæ Ibæ dicitur, quæ missa fuit in Persidem ad Marim, penitus exstirpaverunt ; non solum rectis doctrinis adversantia erant hujusmodi, sed cum omni impietate participabant. His itaque rite peractis confirmaverunt, ut dictum, dogmata Ecclesiæ, et roboraverunt.

De sexta synodo, Constantinopolitana tertia. Damnat unam in Christo voluntatem et operationem.

Sexta sancta et universalis synodus facta etiam fuit Constantinopoli, Constantini Pogonati, filii Justiniani, temporibus, sub Agathone papa Romano. In qua fuit Gregorius patriarcha Constantinopolitanus, Theophanes Antiochiæ, et Petrus monachus vicarius Alexandriæ (vacabat enim sedes), cum aliis centum septuaginta.

Congregati autem fuerunt contra quosdam, qui novam hæresim confinxerunt in sancta catholica et apostolica Ecclesia. Dico autem contra Theodorum episcopum de Pharan, Honorium Romanum, Cyrum Alexandriæ, Sergium et Pyrrhum, Paulum et Petrum episcopos Constantinopolitanos, nec non contra eos qui denuo hæresim ipsorum innovaverunt in ipsa sancta synodo, hæreticos; dico contra Macarium præsulem Antiochiæ, qui depositus fuit, eo quod obviaret his quæ ab ipsa synodo catholice definiebantur, et Stephanum ipsius discipulum. Hi præscripti hæretici ausi fuerunt temerarie dicere, unam voluntatem et unam operationem esse in Christo post incarnationem; conjunctionemque, quæ orthodoxæ fidei est, solvere volebant. Hujus gratia sancta universalis synodus sexta prædictos hæreticos tanquam impugnatores Dei anathemate perculit, et omnia eorum dogmata, et omnes similia eis sapientes, et qui unquam sapuerunt, vel futuri sunt sapere, et non pœnitentes, cum his et Polychronium, puerilia sapientem senem, qui mortuos resurrecturos negabat, similiter excommunicaverunt.

Roboravit igitur sancta synodus fidem catholicam de duabus voluntatibus naturalibus et operationibus post unionem Verbi ad humanam naturam, non in divisione autem personarum, quod absit! sed quia unitæ, quæ in Christo sunt naturæ, suam quælibet habuit voluntatem propriam et operationem. Alii enim, qui hujusmodi naturæ auferunt proprietates, aut destruunt operationes et voluntates, aut naturas confundunt, quarum exsistunt proprietates. Nullum tamen canonem hæc synodus edidit, prout etiam ipsi Græci mirantes testantur. *Secunda sexta synodus reprobata, et canones ejus.*

Hujus Constantini (39) filius Justinianus, Rhinotmetus nomine, post obitum patris sui, cum suscepisset sceptri moderamina, in fraudem et injuriam apostolicæ sedis synodum congregavit in Trullo palatii sui, et appellavit eam similiter sextam synodum, quæ non sancta, sed exsecrabilis est dicenda: cum clam pontifice Romano ad condemnationem sanctæ Dei Latinorum Ecclesiæ, canones ediderunt centum numero cum duobus. Adversantur autem sanctæ Dei Romanæ Ecclesiæ, præcipue tertius decimus, tricesimus, quadragesimus quintus, et quinquagesimus secundus canones: qui infra in objectionibus Græcorum subnotantur.

De septima synodo, Nicæna secunda, adversus Iconomachos.

Septima quoque fuit synodus Nicææ, ubi et prima omnium fuit celebrata, tempore Adriani papæ Romani. Constantinus namque cum Helena matre sua cum pariter a piissimis prædecessorum scitis deviaret, *Nasimutili* Justiniani pertinaciam secutus est. Verumtamen ad sacrarum memoriam imagi- A num populum revocare gestiens, synodum congregari jussit, quam septimam et universalem visum est vocare, cum nullum favorem sanctæ Romanæ Ecclesiæ, et apostolicæ sedis haberet, secundum quod quidam volunt (40). Attamen in libris Græcorum legitur contrarium in hunc modum.

Septima sancta et universalis synodus convenit Nicææ, ubi et prima omnium fuit celebrata, tempore Constantini principis; qui filius Herenæ reginæ sub Adriano papa Romano, in qua fuit Tharasius patriarcha Constantinopolitanus, Alexandriæ, Theodoritus Antiochiæ, et Heliæ Hierosolymorum, cum quibus et alii sancti Patres, in numero sexaginta sex (350). Vicarii vero dicti papæ fuerunt Petrus presbyter, cardinalis, monachus, B et Petrus abbas monasterii Sanctæ Sabinæ, quod est in ipsa urbe Roma.

Hi omnes congregati sunt contra εἰκονομάχους, id est, contra impugnatores imaginum, figurarum Christi, crucis et beatæ Mariæ Virginis, et aliorum sanctorum, quas asserebant nullo modo esse colendas: ignorantes tales infelices hæretici, quod honor, qui talibus impenditur, non propter se, sed propter illum, quem imago repræsentat, exhibetur. Et quod propter hujusmodi picturas, antiqua et strenua facta sanctorum infiguntur memoriæ simplicium, qui per scripturas eas capere non sufficiunt, et successivo ordine transmittuntur in posteros, ut eorum gloriosi triumphi oblivione C non deleantur, sed cum omni pietate venerentur, eorum imitentur facta per exemplum bonorum. Ideo barbaram et erroneam opinionem multorum sacræ Scripturæ testimoniis confutantes ab Ecclesia eliminaverunt, perpetuo anathemate damnantes eos qui de cætero super hoc aliquid temere attentarent. Hic est tenor septimi concilii, qui supradictis multum repugnare videtur.

Sed ista contrarietas citius solvitur, si rei gesta tempus et ordo videantur. Revera dicti monachi nuntii fuerunt sedis apostolicæ, non ut synodum celebrarent, sed ut dictum imperatorem ex parte papæ cum litteris suis diligentius monerent, ut relicto errore sacrarum imaginum, quo tunc tota Græcia infecta erat, ad antiquum et pristinum D honorem ecclesiarum picturæ restituerentur, sicut et fecit. Accepta igitur occasione dictus imperator, ex litteris papæ, congregavit septimum concilium in ipsa regia urbe primitus, sed facta dissensione, cum non possent concordare, discesserunt ab invicem, qui convenerant.

Verum detenti fuerunt in eadem urbe per annum integrum, et sic postmodum jussu dicti imperatoris convenerunt. Cui concilio præfuerunt dicti nuntii papæ, et Tharasius patriarcha, quem sanctum nominant, et alii prælati supra nominati. Pace in Ecclesiis per istum modum restituta, retulit, ut mos erat, Tharasius patriarcha Constantinopolitanus

(39) Pogonati. Vide Baron. tom. III Eccl. Histor. anno Christi 680.
(40) Perperam isti sentiebant. Stew.

totum processum summo pontifici, ut sic tale concilium sua auctoritate confirmaretur. Nam colliguntur septem concilia in libro, qui *Nomocanon* appellatur. Quid tamen papa responderit, non inveni.

De synodis particularibus.

Dicendum quoque, præter istas septem universales synodos, fuit et una alia, universalis quidem, sed quia non agit de articulis fidei, non ponitur in numero generalium synodorum ab antiquis Græcis, sed inter alias quæ locales nominantur. Moderni vero Græci, schismatici cum sint, ab omni numero illam excluserunt, et nomen ejus audire subticuerunt, eo quod eorum patriarcha Photius, hæresiarcha, fuit in ipsa dignitate patriarchali, quam sibi injuste usurpaverat, nuper depositus. Et beatus Ignatius, qui studio dicti Photii a dicta sede injuste expulsus fuerat, honorifice restitutus. Testatur hoc Chronicon nomine Paphlagonis, in quo pene inaudita enarrantur de Photio exsecranda maleficia in damnationem ipsius. Fluxerunt autem a septima universali synodo usque ad istam octavam, anni octoginta duo ; ab eadem autem sexta trecenti septem.

Particulares, sive locales synodi in partibus Orientis fuerunt istæ :

Prima fuit celebrata in Antiochia Pisidiæ, tempore Aureliani imperatoris, contra Paulum Samosatensem, qui primus ausus est blasphemare Christum Dominum nostrum Filium Dei, dicens purum eum fuisse hominem ; sed per gratiam fuisse insignitum et sublimatum. Quod audientes prælati Ecclesiarum, confluxerunt undique complures ad dictam civitatem, obviantes errori novo, et primitus exorto. Præfuit autem isti synodo tunc temporis Hymenæus Hierosolymorum episcopus, et beatus Gregorius Neocæsareæ Cappadociæ, qui agnominatur Thaumaturgus, id est, mirificus, et alii, qui Paulum communi sententia deponentes ab Ecclesia ejecerunt. Utrum vero ediderit canones, non habetur.

Post istam immediate fuit secunda in civitate, quæ dicitur Anguria [Ancyra], in provincia Galatiæ, cui præfuit Jutellius [Vitalis] Antiochiæ Syriæ præsul, et Agricolaus Cæsareæ Cappadociæ. Convenerunt prædicti Patres, et multi cum eis in dicto loco propter quosdam, qui tempore persecutionis in Ecclesia, propter nimia tormenta negaverunt Christum : scire volentes, utrum tales recipiendi essent ad fidem de cætero, et quomodo essent reconciliandi. Unde, inquisitione facta, definierunt multa super hoc, et fecerunt canones viginti quinque.

Fuit et tertia synodus consequenter post illam, et in Neocæsarea Ponti : quæ similiter canones edidit quatuordecim.

Hanc secuta est prima generalium in civitate Nicæa, contra Arium, ut superius expressum est, cujus canones sunt viginti.

Alia synodus celebrata fuit postmodum in Antiochia Syriæ, tempore Constantini [Constantii] principis, filii Constantini Magni, quæ viginti canones ecclesiasticos promulgavit. Post istam fuit et alia synodus in civitate, quæ dicitur Gangra, in regione Paphlagonum. Quæ viginti quinque canones pro honestate clericorum edidit et ordinavit.

Alia fuit in civitate, quæ Sardis dicitur (41), propter Constantium imperatorem, filium magni Constantini, qui declinavit in hæresin Arianorum. Huic frater suus [Constans], qui regnabat in occidente, ad monitionem papæ, misit litteras comminatorias, scilicet, quod pugnaret contra eum, nisi a dicto errore desisteret. Tandem de utriusque voluntate exstitit, ut synodus congregaretur in partibus Orientis, et quidquid Patres super hoc definirent, eorum starent consilio et sententiæ. Et cum factum esset, definivit prædicta synodus Sardica, Symbolum Nicænum summe esse tenendum : addens viginti unum canones ad doctrinam fidei pertinentes.

Similiter in Laodicea metropoli quædam alia fuit synodus, quæ 59 canones promulgavit.

Post hanc vero congregata est secunda et universalis synodus, quæ Constantinopolitana dicitur, contra Macedonium, præfatæ urbis episcopum, sicut supra fecimus mentionem, qui contra Spiritum sanctum impie blasphemavit. Sed canones non edidit nisi quinque.

Hanc secuta est tertia generalis, in civitate Epheso celebrata, contra impium Nestorium, sicut habetur supra. Cujus canones fuerunt sex.

Post istam vero fuit tertia in urbe Constantinopolitana contra Eutychen, sed particularis : nullos tamen canones edidit, nec habentur.

Deinde secuta est illa, quæ in Chalcedone urbe a sexcentis triginta Patribus sanctis celebrata fuit. Cujus canones sunt viginti quinque.

Fuit et alia synodus Constantinopolitana, particularis tamen contra Severum. Anastasius siquidem imperator, declinans in hæresim Eutychetis, multos et magnos prælatos ejecit de locis suis, suscitans per universum imperium suum persecutionem universæ Ecclesiæ Christi. Unde cum præstitisset favorem Severo hæretico, ut fieret patriarcha Ecclesiæ Antiochenæ sine irrita electione Flaviani, quem canones advocabant martyrem (42); scandalis, et persecutionibus, et homicidiis implevit Ecclesiam Christi prædictus Severus : ita ut Anastasius ipse protector suus et fautor, per litteras ipsi comminaretur, quod nisi desisteret a tali insania, eum ab honore patriarchatus deponeret. Quo Anastasio defuncto, suscepit Justinus homo catholicus sceptrum imperii. Quod timens et videns Severus, voluntarie cessit honori, latenter fugam iniens, et pergens Alexandriam ad suos complices. Cumque ibidem in prædictum errorem plurimos induxisset, Justinianus imperator, qui prædicto Justino suc-

(41) Synodus ista est universalis, tametsi Nicænæ synodi appendix quædam censeri soleat.
(42) Locus mendosus.

cesserat, rogatu episcoporum orthodoxorum illius patriæ, congregari synodum petiit in urbe Constantinopolitana. Eodem tempore papa Agapetus, propter persecutionem, quæ totam Italiam occupaverat, cum multis clericis et episcopis venit Constantinopolim. Hujus autem auctoritate dicta synodus condemnavit impium Severum et omnes ejus similes. Nam Anthemium, præfatæ urbis episcopum, complicem Severi, qui contra jura canonum dictæ civitatis occupaverat sedem, beatus papa Agapetus ab honore deposuit et condemnavit.

Post illam fuit illa quinta synodus generalis, quæ fuit ab Justiniano principe, contra Origenem et Theodorum Mopsuestiæ, et reliquos hæreticos, prout superius fecimus mentionem : quæ habuit canones viginti duos.

Post istam fuit sexta et septima, quæ ultimo describuntur, inter quinque ; et superius nominata fuit. Celebratum est illud famosissimum concilium (43). Plurimos canones edidit, scilicet centum triginta tres.

Sed et Photius patriarcha, qui erat hæresiarcha, duo successive concilia celebravit in urbe Constantinopoli. Primum in templo Sanctorum Apostolorum : reliquum, cui præbuit, ut dicunt, papa Joannes favorem, in ecclesia Sanctæ Sophiæ.

Ista igitur sunt concilia quæ recipit Græcorum Ecclesia et retinet : de quorum canonibus adversus Romanam Ecclesiam gloriatur addens istis canones apostolorum, quos a beato Clemente se accepisse testatur ; quorum numerum in suis libris assignans, ponit eos esse octoginta quinque.

Furtiva insuper synodus, quæ in Trullo palatii fuit facta, fecit canones ad libitum imperatorum, ut dictum est supra, centum et duos.

Sed et synodus Photii, cui præstitit favorem Joannes papa, ut ipsi volunt, fecit canones septem et decem. Quorum ultimus videtur multum facere pro Latinis.

Sunt igitur in universo omnes canones nominati, computati canonibus apostolorum, cum his, et qui in furtiva synodo de Trullo editi fuerunt, CCCXXI. Habent insuper quasdam epistolas sanctorum suorum, Basilii, Cyrilli, Athanasii et aliorum, in quibus continentur canones plures, quos inter alios authenticos recipiunt, et pari veneratione imitantur.

Horum igitur auctoritate Græci suffulti, quam plurimos latratus contra Romanam Ecclesiam latrando emittunt : pro eo, quod multa in eis, quæ contra Latinos, et pro Græcis prima facie agere videntur. Quorum tenorem diligenti investigatione considerantes, de Græco in Latinum pro legentium exercitatione tractabimus, huic operi superimmiscentes.

Oppositiones Græcorum.

Sit ergo unus canon apostolorum : « Episcopus, aut presbyter, aut diaconus uxorem suam occasione honestatis, vel castitatis non ejiciat. Si autem ejecerit, excommunicetur. Perseverans autem, deponatur. » Sed vos, inquiunt, accedentes ad sacros ordines, votum emittere castitatis adigitis. Ergo compellitis vos uxores dimittere, si volunt assequi talem gradum. Ergo, etc.

Item vicesimus septimus canon dicit : « Episcopum, presbyterum, aut diaconum verberantem fideles, qui peccant, aut infideles inique agentes, et per hoc timeri volunt, deponi præcipimus. » Nequaquam autem hoc docuit vos Dominus ; *sed cum malediceretur, non remaledicebat* [37]. Sed vos Latini manifeste disciplinatis eos, quos absolvitis, et quandoque usque ad effusionem sanguinis. Ergo juxta sanctiones Patrum estis deponendi.

Item sexagesimus tertius dicit : « Quod si episcopus, aut sacerdos, aut diaconus, seu omnino de catalogo clericorum carnes comederit in sanguine animæ ipsius, aut captum a bestia, vel morticinium, deponatur. Hoc enim lex prohibet. Si vero laicus fuerit, excommunicetur. » Sed constat, dicunt, quod Latini indifferenter vescantur talibus. Igitur, etc.

Item sexagesimus quartus præcipit : « Neque quis jejunet Sabbati die, nisi sit vigilia Paschæ. Si quis clericus inventus fuerit diem Dominicum jejunans aut Sabbatum, præter unum solum, deponatur. Si laicus est, excommunicetur. » Sed Latini fere omni die Sabbati jejunant. Ergo, etc.

Item octogesimus clamat sic : « Episcopus vel presbyter aut diaconus militiæ vacans, et volens utrumque tenere, scilicet mundanum principatum et sacerdotalem diœcesim, deponatur. » Nam quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ Dei, Deo. Sed prælati Latinorum, et etiam ipse Papa, assumit sibi talium dignitates, et vocantur quidam *duces*, quidam *comites*, quidam etiam *marchiones*. Ergo, etc.

Item canon tertius concilii in Neocæsarea celebrati injungit pœnitentiam bigamis. Et multo majorem his, qui in trigamia, et ultra ceciderunt, et indicat beatus Basilius tale matrimonium fornicationem. Dicit enim concilium : « De his, qui in pluribus nuptiis ceciderunt. Equidem tempus pœnitentiæ manifestum est, quod definitum est, sed conversatio eorum et fides abbreviat tempus. »

Item septimus canon ait : « Presbyter in nuptiis bigami non comedat : quia cum veniam petat bigamus, quis erit ille presbyter, cui propter comestionem quærat bigamus confiteri ? »

Item in canonibus beati Basilii de eodem habetur sic : « De trigamis, et pluribus nuptiis copulatis, eumdem definimus canonem, quem et de

[37] I Petr. II, 23.

(43) Locus mutilus. Forte Carthaginiense, cujus apud Balsamonem exstant canones 136.

bigamis proportionaliter, annum quidem super bigamis; alii dixerunt duos. Quidam trigamos, et ultra, tribus, et quatuor puniunt, quidam insuper excommunicant eos. »

Item eodem dicto canone : » De nuptiis pluries celebratis Patres conticuerunt, tanquam incentivum essent, quod et omnino alienum a genere humano : nobis autem evidens est, quod plus sit quam peccatum fornicationis. » Sed Latini celebrant tales nuptias sine contradictione. Ergo faciunt contra instituta canonum, et sanctorum Patrum. Sed qui talia agunt, excommunicandi sunt. Ergo, etc.

Item canon Timothei episcopi Alexandriæ dicit : « Quod mulieres menstruatæ non debent accedere ad ecclesiam, etiam pro baptismo recipiendo, sed debent abstinere ab ingressu ecclesiæ, et differre baptismum, quousque purificentur. »

Item Laodicensis concilii canon quadragesimus quartus prohibet, ne mulieres partem illam aliquomodo ecclesiæ, quam nos chorum dicimus, intrent. Item canon ejusdem concilii septimus prohibet, ne quis presbyterorum, aut episcopus offerat sacrificium in aliqua domo, nisi ubi est ecclesia. Quæ cuncta, qualiter in Ecclesia Latinorum serventur et a viris, et a feminis, omnis, qui oculos habet, videre potest.

Item tertius canon secundi concilii ita dicit : « Constantinopolitanum episcopum habere prærogativam honoris post Romanum episcopum, » supple, decrevimus : eo quod ipsa sit nova Roma. Cui convenit vicesimus octavus canon Chalcedonensis concilii, qui sic definit : « Ubique sanctorum Patrum definitiones sequentes, et canonem, qui nuper lectus est, centum quinquaginta Dei amantissimorum episcoporum (sub piæ memoriæ Theodosio Magno, qui fuit imperator, in regali Constantinopoli urbe, nova Roma), cognoscentes, » eumdem et nos definimus et statuimus de prærogativis sanctissimæ ejusdem Ecclesiæ Constantinopoleos, novæ Romæ. Etenim throno antiquioris Romæ, eo quod regnaret illa civitas, Patres congrue et decenter tradiderunt tunc primitivum honoris : et eodem respectu moti, centum quinquaginta Dei amantissimi episcopi, æqualem prærogativam honoris attribuerunt etiam sanctissimæ novæ Romæ; et ut in ecclesiasticis rebus, sicut ipsa, magnificetur, secunda post ipsam exsistens.

Hoc idem definit sexta synodus. Sed etsi non eamdem potestatem habet patriarcha Constantinopolitanus, quam habet papa, constat quod par est et similis in potestate. Sed par in parem non habet imperium. Unde ergo ei tanta præsumptio, ut dicat se principem super omnem terram? et etiam, quod dicta sedes novæ Romæ subdita sit sibi? Hoc nihil est, nisi invadere sedes alienas. Sed qui hoc agunt, anathema sunt. Ergo, etc.

Item canon quinquagesimus secundus septimi concilii, quod factum fuit in Trullo, prohibet celebrationem Missæ in Quadragesima, diebus Sabbatis et Dominicis exceptis, dicens : « In omnibus diebus jejunii sanctæ Quadragesimæ, præter Sabbatum et Dominicam, Annuntiationisque diem, fiat de præsanctificatis sacra missa; » sed Latini omni die in Quadragesima celebrant, et ubique, etiam bis in die. Ergo faciunt contra instituta. Ergo sunt excommunicati et anathematizati.

Responsio Latinorum ad auctoritates canonum.

His, ut dictum est, auctoritatibus Ecclesia Græcorum se muniens et erigens contra Latinos, non cessat iisdem insultare, rabiem prævaricationis et anathematis imponendo. Et licet nostræ facultatis et ingenii non sit, ad singula, prout competit, respondere : quædam tamen lectorem, juris ignarum, cautiorem facere possunt, sicut possumus compendiosius pro parte Latinorum, Deo auctore, obviabimus supradictis.

Respondentibus igitur primis, generali modo loquendi, dicimus : quod omnis scriptura, quam Græcus pro se contra Latinum, præter textum Bibliæ, adducit, suspecta est et esse debet cuilibet viro sapienti, eo quod ab initio nascentis Ecclesiæ, tantum exercuit [se exseruit] perversum dogma hæreticorum in gente prædicta, quod eorum studium et intentio fuit, semper dicta sanctorum vera removendo, aut falsa inserendo, corrumpere, destruere, et dilacerare. Probant hoc concilia, et maxime unum; ubi ex parte Monothelitarum, libris corruptis in medium prolatis, imponebant beato papæ Vigilio, quod quosdam anathematizaverat, qui non confitebantur duas naturas, et unam voluntatem et operationem fuisse in Christo. Imo ita fuit et est familiare Græcis et proprium, Scripturas sacras corrumpere; quod ad compescendam hujusmodi insaniam, sancti Patres sub anathematis attestatione hoc in suis fieri prohibuerunt, utentes verbis Apocalypsis [38] cum tali additione : « Quicunque apposuerit his, vel diminuerit : si clericus est, deponatur; si laicus, excommunicetur, » etc., ut supra fecimus mentionem. Et ut omnis via eisdem hæreticis præcluderetur, ordinaverunt insuper, ut communiter dicitur, ut libri, præcipue sanctorum conciliorum, in chartis bombycinis scriberentur, eo scilicet, quod rasuram non sustineat hujus pergameni (*f.* sicut pergamena).

Contra canones vero apostolorum et aliorum, qui nobis objecti sunt, multiplex erit responsio, et diversimode possunt adversarii confutari. Constat enim, sicut ipsi dicunt, canones, quot apostolis inscribuntur, de Latino in Græcum a beato papa Clemente fuisse translatos. Cum igitur omnis aqua fluens in fonte et origine naturalior et verior, quam in rivulis, qui procedunt ab eo, inveniatur,

[38] Apoc. xxi, 7 seqq.

supponendum et credendum est, quod in Ecclesia Latina, a quibus tanquam a fonte rivuli processerunt, dicti canones veriores et puriores sunt, quam in Ecclesia Græcorum : præsertim cum per ora plurium hæreticorum et schismaticorum, a trecentis octoginta annis, et citra transierunt : quod multas alias soliti sunt corrumpere scripturas. Sed cum in Ecclesia Romana plures ex eis, et maxime, qui modo Latinis objecti sunt, minime reperiantur, sequitur, quod aut superadditi sunt ab eis : cum sit verissimum, quod de Latino in Græcum fuerunt assumpti.

Sed si verum est, quod sint ficti ab hæreticis et schismaticis, et aliis canonibus veris inserti, merito et absque quæstione aliqua sunt repudiandi. Si vero ab aliquo, nescimus quo, talem scripturam suscepit et tenuit Ecclesia Græcorum, dicimus, quod in Græca auctoritate ignoratur ipsius veritas, et inter apocrypha et dubia sunt computanda : apocrypha autem Ecclesia nescit, ubi maxime eorum silentio veritati penitus convincitur obviare. Quid ergo est? Nos sane primam partem hujus argumentationis eligentes, dicimus cum expositore canonum, re et nomine maxime inter Græcos (44), quod Photius, vel Photinus patriarcha, auctor schismatis, qui multa de corde suo fixit contra Latinos, dubios canones, et plures alios apostolorum canonibus, et aliorum sanctorum Patrum interseruit, et in multis locis libens veritatem condemnavit.

Secundo ad idem dicimus, quod beati apostoli et sancti Patres etiam complura definierunt et ordinaverunt in Ecclesia, pro variis causis et eventibus, locorum nimirum et temporum, etiam personarum, quibus procul dubio causis de medio sublatis, eorum similiter effectus debuit, et debet rationabiliter et sine causa removeri. Hinc est, quod interdum rigida, interdum remissa imperant. Quandoque etiam in his quæ sunt suis prædicationibus contraria, inveniuntur dispensasse. Probant hoc actus eorumdem apostolorum, ubi de consensu unanimi pauca quædam, sed tamen gravia gentibus imponentes, scilicet *abstinere ab idolis immolatis, et sanguine suffocato, et fornicatione* [39]; quædam postmodum Paulus doctor gentium, qui eodem spiritu plenus erat, ut infra dicetur, salubriter revocavit. Idem etiam Apostolus, pro tempore, pro causa etiam utili, circumcidit Timotheum, et postmodum dixit Galatis : *Si circumcidimini, Christus vobis nihil prodest* [40]. Hinc est quod Cephas quædam legalia coram Judæis tenuit, licet appareret reprehensibilis, propter infirmos. Et Paulus similiter totondit sibi caput in Cenchris, coruscante jam Evangelio, et purificandus secundum legem ascendit Hierosolymam, ut tractaret cum quibusdam, qui votum fecerant in templum Domini. Hinc est etiam, quod Salvator noster, et legum Dominus pro varietate temporum diversis visus est imperare apostolis, cum scilicet eos modo cum unica tunica, et sine sandalis, et absque baculo, modo cum duabus, et calceatos mittit ad prædicandum.

In definitionibus quoque Patrum, sicut diximus, multa inveniuntur, quæ hoc idem probant similiter, hoc est, quædam pro tempore, et ad tempus statuta fuisse. Dicunt enim in quibusdam suis definitionibus, prout Græcorum probant exemplaria, tali modo : Si quis carnes et caules in die Dominico non comederit, si clericus est, deponatur; si laicus est, excommunicetur. Et iterum : Si quis diem Dominicum jejunare inventus fuerit, vel Sabbatum præter unum, anathema sit. Hæc et iis similia multa statuerunt. Quod, ut sæpe diximus, factum est, ut ex talibus statutis errores, qui erant in Ecclesia, evellerent; non, ut legem perpetuam ex hoc hominibus persuaderent. Cui enim dubium est, quod multi fidelium abstinent a carnibus omni tempore? et tamen non peccant; et quod plures alii tam in festis, quam in aliis pro salute corporis, quidam pro salute animæ? et tamen in tali opere nullo modo peccant, quia intentio finem imponit operi, non opus intentioni, secundum quod iidem Patres sancti in plerisque suis tractatibus aperte exposuerunt. Sed ne nostrorum adversariorum manus, sic generaliter respondendo, effugisse videamur, redeamus ad singula, et videamus, utrum nos objecta, an Græcos, qui ea objiciunt, miserabiliter damnent.

Dicit unus canon, quem apostolorum nominant, sicut supra ostensum est, isto modo : « Si quis episcopus, aut presbyter, aut diaconus suam uxorem, » etc.

Dicimus, quod in Ecclesia Dei occidentali nusquam tale vidimus, nec permittimus fieri quale nobis Græci objiciunt; videlicet, ut aliquis matrimonio legitime copulatus sub prætextu alicujus religionis vel honestatis, suam dimittat uxorem, ipsa reclamante, aut renitente. Sed potius nos tales per censuram ecclesiasticam compellimus, si quam religionem ingressi sunt, dimittere, et suæ sponsæ legitime copulari. Verum si soluti sunt, et ad sacrum ordinem sponte et voluntarie confugere volunt, cum mos antiquus in occidentali Ecclesia, ob religionem fidei et sacramenti reverentiam, obtinuerit, ut ministri immaculati altaris, et non umbræ et carnalibus sacrificiis, sed veritati et spiritui servirent, exiguntur revera votum castitatis emittere, quemadmodum hi, qui seipsos propter regnum cœlorum castraverunt ingressu religionis, votum obedientiæ, castitatis et paupertatis profitentur; et quædam alia secundum regulæ institutæ. Non ergo cogimus clericos ad continentiæ sortem descendere, sed eis religiose et pie prædicimus,

[39] Act. xv, 20. [40] Galat. v, 2.

(44) *Nominato*, vel simile quid defuit in ms.

quod, si talem ordinem et gradum ascendere desiderant, oportet eos jura sui ordinis inviolabiliter observare. Congruum est quippe, et consonum rationi, ut si sacerdos legalis ingressurus tabernaculum, vel templum ad immolandam victimam, vel incensum Domino, tempore vicis suæ, carnem suam freno continentiæ moderabatur; quod sacerdos evangelicus, qui hostiam immaculatam, Agnum scilicet verum, non obumbraticum quotidie offerre debet, quotidie et continue castitatis et puritatis veste induatur, si omnipotenti Deo sacrificium acceptabile offerre concupiscit. Non igitur nos illa inhibitio, sed Græcorum Ecclesiam tangit, quæ in istam maledictionem ab initio corruit, et usque hodie miserabiliter in eo perseverat. Ipsa namque est, quæ laicos et plebeios viros, uxoratos tamen, assumens in episcopos, vel contra, cogit eos contradicentibus eorum uxoribus, castitatis votum emittere, vel monasterium aliquod introire, ipsas sponsas, continentiam profiteri. Istud probatione non indiget, quia pene tot testes sunt, quot gentis illius consuetudines non ignorant. Nonne hic caput Goliathi proprio ense inciditur? nonne gladius eorum, super Latinos vibratus, *intrat in corda eorum, et arcus* [41] indebite tensus, in suis manibus fractus esse monstratur?

Sed canon apostolorum est, qui dicit: « *Si quis episcopus,* » etc. Quare non observatur ab eis? Cur nobis innocentibus suam damnationem et turpitudinem tam obstinato animo objiciunt? Cum ergo respondere non possint, transeamus ad vicesimum septimum canonem, qui dicit: «Episcopum, sive presbyterum, vel diaconum verberantes fideles,» etc.

Respondeo: In quolibet peccato manifesto tria ad minus reperiuntur, scilicet, libido interior, opus exterius, et evidentia libidinis. Interiori offenditur Deus. Difformatur quippe anima ad imaginem Dei facta, et Deus, qui tibi prohibuit, despicitur a creatura. Opere exteriori corrumpit homo seipsum et alium. Evidentia vero, vel enormitate, quæ est clamor cum voce, totam Ecclesiam offendit. Oportet ergo, si vult recte pœnitere, ut contra istos tres morbos tria quædam objecta remedia penitus adhibeat, scilicet dolorem contritionis, contra libidinem mentis; laborem satisfactionis, per exsecutionem operis; privatim tamen pro privatis, publice pro manifestis.

Item peccatorum quædam sunt ex ignorantia, quædam ex infirmitate, quædam ex studio et malitia perpetrata. Quando ergo aliquis de numero fidelium non privatim, sed publice, non ignoranter, sed studiose et superbe peccans, separatus est ab Ecclesia, tam merito delicti, quam sententia prælati, justum est, ut si vult reconciliari Ecclesiæ, a cujus integritate abscissus est peccando, quod condignam et congruam delicti satisfactionem offerat ad arbitrium sacerdotis. Discernentes autem sacerdotes Ecclesiæ, quorum est discernere inter fidelium lepram, et non lepram, judicaverunt, ut is qui per contumaciam ab unitate fidelium separatus est, et matrem suam, id est Ecclesiam, imo Deum in ipsa contristat contemnendo, prostratus coram eo petat veniam, et in signum subjectionis et humilitatis corpus percutiendum et verberandum offerat, imitatus eum, qui dixit: *Corpus meum dedi percutientibus, et genas meas vellentibus* [42]. Et iterum: *Disciplina pacis nostræ super eum* [43], etc. Et ut ex hoc ostendat pœnitens, Ecclesiam Dei matrem et magistram esse vitæ et moribus parvulorum, *in quorum* nimirum *cordibus*, secundum Sapientiæ vocem, *stultitia colligata est, et virga disciplinæ fugabit eam* [44]. Esto etiam, quod verum sit, quod canon ille sit apostolorum sanctorum; Latinos tamen non tangit, quia non dicitur ibidem: « Quod quicunque episcopus voluerit, etc., quacunque ex causa, » sed dicitur: « Episcopus, etc., verberantes fideles, et propter hoc timeri volunt, » etc. Non enim hoc agit Ecclesia Romana in suis filiis, tanquam tyrannicam exercens potestatem, vel odio commota, sed propter illas causas, quas prædiximus, et alias, quas propter brevitatem judicamus reticendas.

Sed Ecclesia Græcorum, quæ trabem gestat in oculo, quam non videt, sed potius festucam modicam in oculo fratris sui [45], hoc, quod nobis objicit, studiosius implet, non dico in suis laicis, ad quos nimirum manus extendere non præsumit, sed in suis papatibus et clericis, quos tanquam viles et rusticos, pugnis faciunt verberari, sublato tamen prius τῷ τριβωνίῳ, id est, veste clericali, ad horam, prout propriis oculis aspeximus in civitate Nicæa.

Nunc ergo, si ita est, imo quia ita est, stultam fecit Dominus Græcorum sapientiam. Hunc igitur canonem tanquam inutilem relinquentes ad sexagesimum tertium, qui de sanguine et suffocato loquitur, sermonem convertamus.

Et licet generalis responsio supposita sufficiat, tamen aliquid latius respondeamus. Fatemur sane, verum decretum fuisse ab apostolis in Actibus eorum, ut hi, qui conversi erant de gentibus, abstinerent [46]. Quod quidem expediebat tempori illi et statui infirmorum, eo quod synagoga conversorum Judæorum, cum honore et obsequio, sicut dicit beatus Augustinus, ducenda erat ad sepulturam. Processu vero temporis, roborata prædicatione Evangelii, et multitudine gentium ad fidem currente, per Paulum doctorem gentium et apostolum specialem earum, imo per ipsum Dominum, qui per Apostolum loquebatur, hujusmodi sententia revocata est. Dicit enim ad Corinthios: *Omne quod in macello venit, comedite, nihil interrogantes, propter conscientiam* [47]. Item: *Omnia munda mundis* [48]. Et alibi: *Scio et confido in Domino Jesu; quis es, qui judicas alienum servum* [49]?

[41] Psal. xxxvi, 15. [42] Isa. l, 6. [43] Isa. liii, 5. [44] Prov. xxii, 15. [45] Matth. vii, 3. [46] Act. xv, 29. [47] I Cor. x, 25. [48] Tit. i, 15. [49] Rom. xiv, 4.

Scilicet, qui salva pura conscientia comedit, quidquid a majoribus comedendum accepit. Idem: *Nemo vos judicet in cibo et potu* [80]. Ac si dicat : Nemo vos velut Judæos discernat ab his, inter quos habitatis, in differentia ciborum, et in reliquis, quæ idem Apostolus adjecit. Ad idem facit quod Dominus in Evangelio dicit : *Non quod intrat in os, coinquinat hominem* [81], etc. Quod quidem primo pastori declarare volens Dominus in visione illa cœlesti et admirabili, quia idem pastor Ecclesiæ Petrus linteum quatuor initiis de cœlo ad terram submitti videbat, post admirationem, quam habuit, dixit ei : *Quod Deus permundavit, tu ne commune dixeris* [82].

Iis auctoritatibus et multis rationibus Ecclesia Dei Romana suffulta loco et tempore talibus utitur absque offendiculo et conscientia peccati. Sed Ecclesia Græcorum, cui omnia in scandalum et offendiculum conscientiæ versa sunt, non absque macula criminis talibus abutitur. Quis Latinorum cum tanto studio et attentione utitur porcino sanguine, sicut populus Græcorum ? Et ut oculis propriis vidimus, pro summis reputat deliciis : quoties illo sanguine confecto, quod ut credimus cipuncti (45) vocant in suis epulis, velut canes impudentissimi, ingurgitari possunt ? Item numquid non utuntur suffocatis, et captis a bestia, quando venatitiis carnibus, ut leporum, qui canum dentibus præfocantur, et aliorum animalium, nec non et avium, quæ laqueo captæ sunt, vel reti, et manibus aucupum eorum capita retorquentur, et tam diligenter et curiose vescuntur ? Unde ergo eis tanta insania, ut hoc, quod ipsi tam summo studio peragunt, in se approbent, in aliis reprobent, derideant, et depravent ? Obmutescant saltem nunc eorum dolosa labia, et impudentes frontes decidant jam confusæ.

Post hunc sequitur canon sexagesimus quartus, qui sic incipit : « Si quis clericus inventus fuerit jejunans diem Dominicum, vel diem Sabbati præter unum, » etc.

Respondeo : Canon iste non est apostolorum, sed quorumdam, qui, propter causam superius assignatam, talem sententiam promulgaverunt. Si enim esset canon apostolicus, fuisset utique tempore Sylvestri papæ. Constat autem, quod in diebus suis mota fuit quæstio a Græcis, quod videlicet non jejunaret Sabbatum, præter unum, allegantibus quibusdam de lege Moysis, sicut habetur in Vita ipsius papæ ; sed cum nullum assensum præbere voluisset, Sylvester papa ait : « Si omnis Dominicus resurrectionis est colendus in gaudium Christianorum, et omnis Sabbati dies sepulturæ est deputandus ad exercitationem Judæorum. Omnes enim discipuli Domini fletum habuerunt Sabbato, sepultum suspicantes, et Judæis epulantibus lætitia inerat; discipulis autem jejunantibus tristitia imperabat. Tristemur ergo cum tristantibus de sepultura Domini, si volumus cum iisdem de Domini resurrectione gaudere. Neque enim fas est ut distinctiones ciborum, et cæremonias Judæorum more Judaico observemus. »

Hæc et his similia dicente beato Sylvestro, placuit quibusdam orientalibus conventibus illa traditio apostolicæ sedis. Sed magis elegerunt Sabbatum celebrare cum Judæis. Cujus sententiæ concordans beatus Innocentius papa ait : « Sabbato jejunandum esse, ratio evidentissima demonstrat. Nam si diem Dominicum ob reverentiam Domini non jejunamus, Sabbatum prætermittere non debemus : quod inter tristitiam et lætitiam temporis illius videtur inclusum. Nam utique apostolos constat biduo isto, et in mœrore fuisse, et propter metum Judæorum se occultasse. Quod utique non est dubium, et in tantum jejunasse biduo memorato, ut traditio Ecclesiæ habeat, isto biduo sacramenta penitus non celebrare. Quæ forma per singulas hebdomadas est tenenda. Hic loquimur secundum modum, qui tunc erat, propter quod commemoratio illius (47) diei semper est celebranda. Quod si putant semel, atque uno Sabbato jejunandum ; ergo et dies Dominica, et sexta feria, semel in Pascha erit utique celebranda. Si autem Dominici diei, aut sextæ feriæ per singulas hebdomadas reparanda est imago, dementis est, bidui agere consuetudinem, Sabbato prætermisso, cum non disparem habeat causam, a sexta feria, in qua Dominus passus est, quando et apud inferos fuit, ut die tertia resurgens redderet lætitiam, post biduanam præcedentem tristitiam. Non ergo nos negamus, sextam feriam jejunandam ; sed dicimus, et Sabbato hoc agendum, quia ambo dies tristitiam apostolis, ac iis qui Christum secuti sunt, » indixerunt, qui die Dominica exhilarati, non solum ipsum festivum esse voluerunt, sed etiam per omnes hebdomadas frequentandum esse dixerunt.

Ut ergo ad primum verbum nostrum revertamur, canon iste, quem Græci apostolorum esse mentiuntur, si fuisset tunc temporis, suffecisset illis in adjutorium suæ petitionis, seu opinionis, hoc decretum apostolicum, quod nimirum immutabile secundum eos permanet ; maxime, si istud Dei apostoli immutabiliter omnibus servandum mandaverunt. Quæ fuit ergo causa, quæ eorum clausit labia, ut non haberent recursum in diebus illis ad certitudinem apostolicæ sanctionis ? Nulla prorsus fuit : quia nec editus erat, nec canon dici poterat, quia nec erat.

[80] Coloss. II, 16. [81] Matth. XV, 11. [82] Act. X, 15.

(45) Barbara lexis, fartorum, *Blutwurst oder Rosenwurst*.

(46) Epist. 1, ad Decentium.

(47) Quæ utique forma per singulas tenenda est hebdomadas, propter id quod commemoratio illius etc.

Sed octogesimus, inquiunt, qui sic incipit : « Episcopus, vel presbyter, seu diaconus militiæ vacans, » etc., rursum clamat contra Latinos.

Respondeo, si vim canonis inspiciat lector, supposito etiam quod sit apostolorum, Latinis non obviat. Quia nec militiæ vacant episcopi nostri, eo modo quo canon accipit ; nec [*quisquam eorum*] utrumque principatum unquam tenuit, vel tenet, ut simul rex et sacerdos sit, vel vocetur, nisi spiritualiter, sicut dicit Scriptura : *Fecisti nos Deo nostro regnum et sacerdotium* [53]. Si vero ipsam exhortationem, quam fecit Ecclesia principi sæculari, vel auctoritatem, quam dat, vel adjutorium, quod præstat contra persecutiones ipsius Ecclesiæ, et viros nefandos, militiam reputant, quis in hoc non offenditur? Nonne Ecclesia Græcorum dat coronam imperatoribus gestandam in signum pulchritudinis, et gladium in manu tenendum ad vindictam sanguinis exercendam? Nonne cum ipsis vadunt in exercitum, et pugnaturis exhibent sacramenta sua, et orant pro eis generaliter et specialiter in secreto Missæ? sicut scriptum est : « Memento, Domine, piissimorum et fidelissimorum imperatorum, » etc. Et post pauca : « Robora eorum brachia, exalta eorum dextram, confirma eorum regnum, subjice eis omnes barbaras nationes, et eos qui bella volunt, » etc. Nec recusamus utrumque gladium esse, materialem scilicet et spiritualem. Sed unum concedit militi ad nutum sacerdotis educendum, alterum vero retinuit sibi. *Ecce*, inquiunt apostoli in Evangelio, *gladii duo hic* [54]. Et rursus loquens de materiali Dominus ait : *Converte gladium tuum in vaginam* [55]. Dicendo *tuum*, materialem gladium significat, quo percusserat servum principis sacerdotum. De spirituali vero nemini venit in dubium, cum idem Petro per cujusdam specialitatis apicem, ligandi atque solvendi concessit potestatem. Uterque igitur gladius Ecclesiæ traditur. Sed ab ipsa Ecclesia unus exercendus ; alius, sicut supra diximus, pro Ecclesia manu sæcularis principis eximendus. In quo ergo peccat Ecclesia, si suo jure utitur a Domino sibi concesso? Uterque igitur gladius, ut dictum est, ad Ecclesiam pertinet, et de utroque disposuit, sicut sibi videtur, ad tuitionem fidelium, et reipublicæ conservationem.

Quam dignitatem seu potestatem Constantinus primus Christianorum imperator providens in spiritu mox postquam ad fidem conversus est, contulit eo modo eidem Ecclesiæ libere, quo supra in quarta distinctione hujus operis plenius est expressum. Quamvis enim quidam prælatorum, pro terris et regionibus, quas ad usus Ecclesiæ retinent, vocentur duces, comites, seu marchiones, et interdum procedunt in expeditionem, tamen manus suas semper mundas custodiunt a sanguine peccatorum. Non enim pugnant ipsi personaliter, sed pugnaturis fidelibus contra iniquos assistentes, eos sic, puta A verbo et opere, reddere satagunt animæquiores. Et ita, quæ Cæsaris sunt, Cæsari persolvunt, et quæ sunt Dei, Deo exhibent.

De bigamis autem, et ultra, nobis brevis incumbit responsio. Aut enim qui talia statuerunt, de clericis, et non de laicis, intelligi voluerunt : aut, si de omnibus accipiendum est, de illis solis loquuntur, qui vivente prima contrahunt cum secunda, et tertia : aut certe, ut quidam eorum sane interpretati sunt, non est hoc accipiendum de copula matrimoniali, sed de benedictione nubentium, et solemnitate nuptiarum, quæ aliter erga viduas, aliter erga virgines observatur. Cui etiam sententiæ concordare videtur littera canonis, qui dicit : « De nuptiis pluries celebratis patres conticuerint, » B etc. Si autem, ut Græci autumant, simpliciter et nude intelligenda sunt verba canonis, verbi gratia, ut dicatur, non licere homini prima uxore mortua, contrahere cum secunda, dicimus, quod cum sit contra doctrinam Apostoli, et salutem infirmorum, nulla ratione debet exaudiri. Ait enim Apostolus ad Corinthios : *Mulier est alligata legi, quandiu vir suus vivit. Si autem mortuus fuerit, cui vult nubat, tantum in Domino* [56]. Dominus quoque in Evangelio de muliere, quæ causa suscitandæ prolis septem viros fratres successive habuerat, non redarguit talem copulam toties repetitam, sed tantum erroneam opinionem eorum qui futuras carnales nuptias in regno justorum sperabant [57]. Item Samaritanæ, quæ plures viros habuerat, juxta puteum C loquens, de illo solo illam redarguit, quem suum non esse virum divinitus intellexit. Ait enim : *Quinque viros habuisti, et hunc, quem habes, non est tuus vir* [58]. Copulari ergo pluribus vicibus successive non est prohibitum, sed concessum ; etiam status talium non est condemnandus, sed tolerandus, cum nec ab aliquo homine possit prohiberi, id quod per Spiritus gratiam pro salute infirmorum cernimus esse indultum.

Item quæritur a Græcis, Potestne fieri dispensatio alicujus concilii? Si dicunt, quod non, quis ergo Græcorum salvabitur, posito, quod sint in fide catholica, seu orthodoxa vere obedientes? Nonne contra istum canonem, et illos supra positos, quotidie D veniunt? Si dicunt, quod sic ; sed, si prælatus aliquis, multo magis summus pontifex, qui potestatem plenitudinis obtinet a Christo, mediante Petro apostolo. De qua require supra quarta distinctione.

Interea consulimus Græcis aurum sapientiæ ab Ecclesia Romana emere, quam despiciunt, ut locupletes fiant, et caliginosis oculis collyrium apponant : ut in speculo sacri Eloquii clare inspicientes, recognoscant Romanam ecclesiam, quæ omnium Ecclesiarum caput est, insuper et magistra : eo quod nil in dictis evangelicis et Epistolarum, et etiam doctorum, contrarium invenit, quod interpretative, vel dispensative secundum statu-

[53] Apoc. v, 10. [54] Luc. xxii, 38. [55] Joan. xviii, 11. [56] I Cor. vii, 39. [57] Matth. xxii, 24 seqq. [58] Joan. iv, 18.

ta sanctorum Patrum, in unitate Spiritus non concordat.

Distinguentes itaque inter ea quæ dispensationem recipiunt, et illa, quæ aliter se habent, dicimus quod sunt præcepta primæ necessitatis, quæ assimilant animam Deo, sicut præcepta Decalogi; et illa non recipiunt dispensationem. Item sunt præcepta secundæ necessitatis, ut unus uni jungatur; et hæc quandoque fuerunt dispensata, ut patet in patre Abraham, et Jacob, David, et aliis sanctis, qui pluribus conjuncti fuerunt. Sunt et præcepta tertiæ necessitatis, ut est votum voluntarium, et hoc quadruplex, continentiæ, religionis, abstinentiæ, peregrinationis. Duo prima non recipiunt dispensationem (48); alia duo recipiunt, cum æquipollenti. Sunt insuper et quartæ necessitatis, ut institutiones prælatorum; et hæc recipiunt dispensationem, quoties et quando eis pro causa utili et necessaria, videtur expedire.

Hisce sic habentibus, et rite intellectis, patet solutio ad plurima, quæ nondum etiam fuerunt quæsita. De his autem, quæ sequuntur et de mulieribus menstruatis, et quæ ingrediuntur chorum, propter sui ignobilitatem auditum præstare nolumus: nisi tantum de patriarcha Constantinopolitano, qui suæ superbiæ consulens, plures fingi fecit canones talis ambitionis, ut super omnes prælatos videatur prælatus. Vocat autem se οἰκουμενικὸν patriarcham, id est *orbicularem patriarcham*: et licet in quarta distinctione hujus operis, satis de eo disputatum sit, tamen adhuc, in detestationem et sugillationem hujus superbi nominis, pauca repetemus.

(49) Canon iste de ambitione dictæ sedis editus fuit in secunda synodo, clam summo pontifice, ut magister Hugo Etherianus refert, vir utique sapiens, et peritus in utraque lingua. Responsio supra est in secunda synodo in fine. Et quia fieri non potuit, nec debuit, ipso facto suscitavit scandalum et discordiam inter Græcos et Latinos non modicam, usque ad tempora papæ Vigilii. Nullum tamen is favorem præbuit dicto canoni, quod nos scimus, etiam dato, quod posset in præjudicium prædecessorum suorum præbere assensum. Interea post Ephesinam celebratur quarta synodus in civitate Chalcedone; in qua quidem Anatolius præsul regiæ urbis, satis egit pro principatu sui sacerdotii. Et factus est inde canon. Verum quia legati Leonis primi viriliter obstiterunt, petiit totum concilium pro se, et imperator seorsum, nec non et dictus Anatolius a dicto Leone humiliter dicti canonis confirmationem. Sed cum omnes preces incassum caderent, remansit dictus canon infirmus et inutilis de jure, etsi non de facto, prout supra in quarta distinctione, et in quarta synodo continetur. Nam, sicut supra dictus Anatolius superbus alienas sedes paulatim et occulte rapiens suo illas ausus est addere pontificio; in synodo quoque, quam sextam nominant, quæ dicitur furtiva fuisse, similiter dictum canonem renovaverunt. Itaque usque hodie Ecclesia Græcorum non concessa possidet, tenet, et utitur, sicut patet. Quis enim in pontificatu Romanæ sedis potuit se exspoliare potestate propria, et dare alteri? ut sint in uno corpore duo capita, scilicet in Ecclesia Dei; Res utique monstruosa.

Item: Si habuerunt in jure ex vi constitutionis in secunda synodo factæ, quæ necessitas fuit repetere in quarta? et, si in quarta obtinuerunt suum propositum Græci, quare iterum in sexta synodo, quæ post multa tempora fuit, hoc idem repetierunt? Non fuit alia, nisi quia urgebat eos prava eorum conscientia, quia videre poterant, et per concilia intelligere, quod nullus canon vigorem et firmitatem obtinet aliquam, nisi favorem pariter et assensum summi Pontificis obtineat. De quo supra in quarta distinctione. Unde istum canonem, tanquam inutilem et furtive intrusum respuentes, dicimus, sicut alias: omnes illos, qui asserunt Romanum pontificem non esse caput universalis Ecclesiæ, per viam incedere damnationis vel perditionis, et esse de numero Core, Dathan, et Abiron schismaticorum, qui in signum damnationis æternæ absorpti sunt a terra.

De celebratione autem Missæ in Quadragesima, et de quibusdam aliis, non respondemus, tum quia frivola sunt tum quia in furtiva synodo de Trullo similiter fabricata sunt. Si vero objiciunt nobis illud decretum sextæ synodi, quod papa Adrianus approbavit: *Quia in eo statutum est*, etc. et illud Innocentii, *Renovantes*, etc.. Respondemus, quod illa propriam interpretationem, et catholicam recipimus, et non secundum pravum intellectum Græcorum. Alia vero discussioni jurisperitorum et arbitrio relinquamus.

(50) Tempore, quo victoriosissimus imperator Constantinus, cognomento Monomachus, imperii perspicaciter moderabatur dignitatibus, erat quidam Michael Constantinopolitanæ sedis patriarcha, actibus et intellectu stultissimus, qui, prout verba ejus attestantur, hæresiarcha potius, quam patriarcha esse omnibus innotuit. Hic læva suasione sui cordis exactus, sanctæ Romanæ sedis Eucharistiam nefanditer infamabat, tractans secum, quod melius esset Græcorum sacrificium, quam Latinorum, eo quod ipsi fermentatum, et Romana Ecclesia, ut ab apostolis acceperat, azymum sacrificat. Interea dum præfatus patriarcha, ut libelli sui apices asseverant, sacrificium Latinorum arguere conaretur, hoc sanctissimus Leo papa IX audiens, more solito ad nectissimus Leo papa IX audiens, more solito ad nefandam alterationem exstirpandam, dominum Stephanum cancellarium religiosissimum virum, qui tertius post eum papa Romanæ sedis exstitit, et honestæ sedis pontificem, et cum illis Petrum Melphitanum magistrum, et doctos cum suis apicibus transmisit. Qui Constantinopolitanam urbem in-

(48) Cur non, auctoritate summi pontificis? Stew.
(49) Hæc addita sunt a Fratribus Prædicatoribus, qui superiora e libris Etheriani excerpserant.
(50) Hæc sunt Pantaleonis meræ fabulæ. Bass.

gressi, et imperiali honorificentia sublimati, ejusdem urbis patriarcham (adeuntes) quater cum eo colloquium de nominato sacrificio habuerunt....(51) per nuntium asciverunt. Quod ipse audiens, se ab eorum colloquio deviavit. Mox ipsi Sanctæ Sophiæ basilicam ingredientes, super altare paginulam posuerunt. Exeuntes autem ab ecclesia sublatis pedum sandaliis pavimentorum marmora percutientes, in mari pulverem projecerunt, et hoc secundum Evangelii vocem egerunt dicentes: *Quamcunque civitatem introvieritis, et renuerint dogma vestrum, nihil exinde efferatis. Sed inde abeuntes pulverem pedum vestrorum excutite* [49]. Præterea ipsis e civitate discedentibus stupendum valde miraculum actum est. Liminare marmoreum ejusdem ecclesiæ miræ magnitudinis dissolvitur; statimque talis est clades subsecuta, ut diebus paucis sexaginta Græcorum millia morerentur, nec ullus alienæ gentis: interim et per triduum inæstimabiles coruscationes, et tonitrua, et imbrium et grandinum multitudines exstiterunt.

Hæc vero gesta sunt anno ab Incarnatione Domini millesimo quinquagesimo quinto, indictione octava. Quod ego Pantaleon, cum essem ibi Constantinopoli, ubi hoc actum est, hoc idcirco memorabile feci, quo legentibus pateat Latinæ serenitatis institutio, et nemo audeat talia præsumere.

[49] Matth. x; Marc. vi; Luc. ix.

(51) Lacuna in ms.

PANTALEONIS

DIACONI ET CHARTOPHYLACIS MAGNÆ ECCLESIÆ

NARRATIO

MIRACULORUM MAXIMI ARCHANGELI MICHAELIS *

I. Magnæ et multæ et variæ sunt tuæ incorporeæ et magnificæ archangelicæ virtutis et dignitatis notiones, donaque et gratiæ, o gloriosissime Michael princeps militiæ, amplusque et revera sublimis et multiplex decoræ tuæ materiæ, expertis formæ, et vitæ status. Est autem parva et nihili facienda humanæ linguæ carnea potestas, angustusque et humilis et artificio carens, qui per instrumenta corporea a nostro corde sermo proficiscitur. Quomodo ergo te, o omnipotentis Dei princeps militiæ, pro dignitate, licet conemur, laudibus affecerimus? Quam vocem incorpoream, incorporeo tuo intelligenti ordini respondentem, per materialia et corporea labra offeremus? Quibus utemur sonis, quæ significent ineffabilem et inexplicabilem tuam gloriam? Dubitat revera universa natura terrigenarum te laudare et celebrare, qui es princeps ordinis supercœlestis. Enarrari enim et verbis explicari non potest locus divinæ tuæ pulchritudinis et splendoris. Quomodo enim mirabilis facta est scientia Dei exnobis! invaluit, non poterimus nos homines ad eam [1]: ita etiam archangelicæ essentialis tuæ bonitatis et potestatis infinita multitudo, a qua arcana et divina emanant fidelibus, apprehendi et investigari non potest humanis cogitationibus.

II. Sed quoniam alicubi dicit divinum Eloquium: «Quod didicimus, prædicamus: et quod scimus, annuntiamus [2];» ea de causa mittentes infinita magnalia tuorum miraculorum, pauca quædam, apposite et convenienter collecta ex divini Spiritus eloquiis, conamur exprimere nostrorum verborum coloribus, et graphice narrare magnificentiam gloriæ sanctitatis tuæ, et terribilium tuorum miraculorum eructare potentiam, et prodigia tua annuntiare iis qui hodie fide sunt congregati in divino tuo festo, ut salutis jam propositum argumentum omnibus, qui ardenter ad id accurrunt, o maxime et imprimis admirabilis Michael princeps Dei militiæ. Hodie enim tanquam magnificentissimus quidam convivator, convocas nos omnes spiritales convivas ad epulum tui festi, quod exortum est sole

[1] Psal. cxxxviii, 6. [2] I Joan. i, 1.

* In codice Græco 308 apud Nanios asservato leguntur hujus sermonis titulus et initium: Tit. *Παντελέοντος διακόνου καὶ χαρτοφύλακος τῆς Μεγάλης ἐκκλησίας διήγησις θαυμάτων τοῦ παμμεγίστου ἀρχαγγέλου Μιχαήλ.* Inc. Μεγάλαι αἱ πολλαὶ καὶ ποικίλαι τῆς ἀσωμάτου καὶ μεγαλοπρεποῦς ἀρχαγγελικῆς σου ἀρετῆς καὶ ἀξίας ἔννοιαι καὶ δωρεαί τε καὶ χάριτες, παναοίδιμε Μιχαὴλ ἀρχιστράτηγε· καὶ πλατεῖα καὶ τῷ ὄντι μετέωρος· καὶ πολυειδὴς τῆς πανευπρεποῦς ἀΰλου σου μορφῆς, καὶ ζωῆς ἡ κατάστατις. [Cod. Nan. pag. 521.

luminosius, quod positum est ad principia orbis terræ, qui est a finibus usque ad fines : in quo miraculorum et animæ utilitatis deliciis se explent omnia corda fidelium. Sed nunc quoque, ut semper, miserere nostræ humilitatis, qui es excelsus assessor regni cœlorum, et exorere nobis splendoribus benignæ tuæ providentiæ, qui a benigno Deo accepisti benignitatem, benigne Michael princeps militiæ. Qui es læta et luminosa, significansque et splendida stella solis gloriæ. Qui es fortissimus pugnator et propugnator ac defensor eorum qui Dominum diligunt. Qui provides et prospicis, eosque firmo tuo patrocinio adjuvas et defendis, qui te invocant, et magno desiderio ad te accedunt in divinam tuam ædem et maxime venerandam. Tu illumina nostros intelligentes cordis oculos, ut intelligamus, menteque apprehendamus et enuntiemus, quoad ejus fieri poterit, miracula tuæ majestatis. Nam per te universa copiosa omnium bonorum suppeditatio datur ab omnipotenti Dei providentia, iis qui in te sperant citra ullam dubitationem, et se conferunt ad omnem tui laudationem.

III. Quid autem cogitantes, aut quibus verbis utentes inprimis, poterimus sufficienter ostendere divinæ providentiæ et benignitatis infinitum pelagus? Ad primum enim bonum et quod præcipue primo operatur, quoad ejus fieri potest, oportet aperte omnes extolli. Principaliter ergo et aperte et ex debito debemus mente cogitare, qui figuram ferimus et imaginem ejus, qui ex se habet potestatem et dominium divinæ essentiæ, quod unus est solus Deus, qui propter infinitam bonitatem est omnia fabricatus, quæ sunt in cœlis et in terra, ut dicit divinus Apostolus : « sive visibilia, sive invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Potestates, sive Virtutes, sive Principatus, sive Archangeli, sive Angeli, sive Seraphim, sive Cherubim : et ipse est ante omnia, et omnia in ipso constant [3]. » Qui hanc etiam variam condidit creatam naturam, in unam unius mundi harmoniam et complementum. Qui solus est ingenitus et æternus. Qui solus est expers principii, et in quem non cadit interitus et finis. Qui solus est ejusmodi, ut comprehendi et investigari et videri nequeat. Qui omni circumscriptione et comprehensione essentiam habet superiorem. Qui nullam potest suscipere mutationem et alterationem : estque omnipotens, et ab exitio et interitu aliena natura, fons perennis, et qui nunquam exinanitur, miserationum et bonitatis : omnium divinorum donorum et gratiarum, qui exhauriri minime potest, abyssus : misericordiæ, quod non potest exprimi, pelagus : beatissima et summa pulchritudo, et sola revera digna, quæ ametur. Universi, quod dicitur et intelligitur, boni efficiens et impertiens et largiens causa, et prima causa. Hic est, qui propter solam bonitatem essentialem et naturalem, ea quæ non erant aliquando, vocavit ad hoc ut essent, et omnia ad essentiam deduxit et constituit, eaque comprehendit et continet, dirigit et ducit, ferens solo nutu suæ majestatis et potentiæ.

IV. Atque primum quidem, convenienter et quod dicit Theologus Gregorius, mente agitavit angelicas et cœlestes potestates : et quod mente agitavit, fuit opus verbo completum, et spiritu perfectum. Sicque constiterunt secundi splendores, ministri primi splendoris, sive intelligentes spiritus, sive Ignem, utpote materiæ expertem et incorporeum, sive aliquam aliam naturam, quod quam proxime ad ea quæ dicta sunt, accedat, eos existimare oporteat. Volo quidem, inquit, dicere eos primum ad malum immobiles, et qui solum habent boni motum, ut qui sint circa Deum, et primo a Deo illuminantur, nam quæ hic sunt, sunt secundæ illuminationis. Mihi autem persuadet, ut non immobiles, sed ad movendum difficiles eos existimem, qui propter splendorem Lucifer, et factus est et dicitur tenebræ propter elationem, et quæ sub eo consistunt potestates, architectatrices vitii, boni fuga, et nobis conciliatrices. Atque sic quidem qui apprehenditur intelligentia, et propter hæc mundus fuit constitutus.

V. Cum autem prima ei recte se haberent, secundum mente agitat mundum materia præditum, et qui cernitur. Et is quidem est id, quod ex cœlo et terra, et iis quæ intercedunt, est constitutum et coagmentatum. Luciferum autem, eum qui a Deo defecit et cum eo pugnavit et est insolens et jactabundus, diabolum vocat Theologus, ex voce Isaiæ prophetæ, qui ejus casum deplorat, et dicit : « Quomodo cecidit e cœlo Lucifer, qui mane oriebatur, et contritus est super terram [4] ? » De eo enim divinus quoque David, ad eos qui similiter a divina charitate defluxerant, atque sceleratus ille et malitiosus, qui defecerat, dicit : « Et tanquam unus ex principibus cadetis [5]. » Princeps enim erat unius angelici ordinis in cœlis diabolus, non diabolus ab initio productus et factus, sed bonus ex bono, et pulcher ex pulchro et qui solus bona facit, opifice universorum. Postremo autem præter legem naturæ, decretumque et rationem divinæ justitiæ, imperii cupiditatis œstro percitus, rebellavit adversus Creatorem, regnum et gloriam sibi conans usurpare. Secum autem attraxit etiam infinitam rebellium multitudinem, quæ suæ stultitiæ et malitiæ eum accepit adjutorem. Nam propter hanc causam impiæ cogitationis, ex cœli convexis vehementi impetu cecidit exsecrandus. Nam simul atque ei venit in mentem sceleratissima et maxime impia cogitatio, fuit confestim contritus ab omnipotenti Domino, qui dixit : « Videbam Satanam tanquam fulgur e cœlo cadentem [6]. » Similiter autem de eo quoque dixit per Ezechielem prophetam : « Simul atque elatum fuit cor tuum propter pul-

[3] Coloss. I, 16. [4] Isa. XIV, 12. [5] Psal. LXXXI, 7. [6] Luc. X, 18.

chritudinem tuam, et dixisti in cogitatione tua, Deus ego sum : statim a sancto monte meo in terram te dejeci per Cherubim, et interiit scientia tua cum pulchritudine tua : et dabo te in cinerem super terram coram omnibus te videntibus [7],» fidelibus scilicet. Quomodo etiam dixit Dominus in divinis Evangeliis : « Ecce do vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpios, et super omnem potestatem inimici [8]. »

§ VI. Nonnulli autem discendi cupidi inquirunt, num propterea sit ejectus, quod Adam eum non adoraverit. Est autem stultorum et insipientium hoc dicere. Cecidit diabolus priusquam factus esset Adam, quomodo Patres aperte pronuntiant omnes angelos fuisse factos ante cœlum et terram. Diabolum vero est probabile quarto die cecidisse, quando Deus fecit luminaria, sicut scriptum est in Job : « Quando facta sunt astra, laudarunt me magna voce omnes angeli mei, et hymnis celebraruut [9]. Semper enim etiam non tacite angelis Dominum glorificantibus, tunc majori voce eum laudibus celebrarunt, ut significavit Scriptura, propter justum scilicet casum maligni illius, qui defecerat. Oportet autem scire ex nostris scriptis, o dilecti, quod omnis chorea et ordo habet ducem ordinis, qui incipit melodiam. Sic etiam de sanctis angelis dicit Dionysius, angelicorum ordinum divinissimus interpres : Non absurde divina et cœlestia, materiali nostræ hierarchiæ, pro viribus sensiliter, quoad ejus fieri potest, sunt assimilata. Ducem vero ordinis angelicæ choreæ lucidissimum et maximum militiæ principem Michaelem intelligere, a superis accepimus.

Miraculum primum de rebelli et superbo Satana, et immundis ejus spiritibus.

VII. Hic ergo fidelissimus et sanctissimus, magnus exercitus dux Michael, divini consilii pius minister, qui propter Dominicum et omnipotentem divinum jussum, in terram jecit ex cœlestibus absidibus rebellem et superbum Satanam cum ejus immundis et malignis spiritibus : tunc in eos invectus, et triumphum agens de eorum malitia, congregatis cunctis angelorum populis, magna voce laudavit Deum universorum et omnipotentem Dominum, angelicos greges eo veluti ducens ut status meminissent immobilis, et quæ bona facit stabilitatis, et dicit : Attendamus, perinde ac si diceret : Qui creati fuerant, et quibus obtigerat, ut Deus increatus et inaspectabilis eos produceret propter naturalem suam bonitatem, quid eis accidit qui nobiscum hucusque divinis illustrabantur splendoribus? Animadvertamus quam repente mutati sunt in tenebras propter arrogantiam et contemptionem ejus qui eos fecerat. Cognoscamus quos fructus conciliet liberi arbitrii voluntas inconsiderata, et stemus immobiliter in timore, quotidie divinum officium offerentes. Porro autem quamdam quæ eos contineret hymnodiam, ut quj in primo loco staret, cum Seraphim et omnibus simul divinis et cœlestibus potestatibus, magna voce cecinit, divinam illam et quæ nunquam potest desinere omnipotentis divinitatis, quæ est principium luminis, unicaque est trina, per sanctam glorificationem : Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth : plena est universa terra gloria ejus [10]. A Dei vero administratoria divina gloria alienatus maleficus diabolus, cum vidisset terrestrem hominem esse quavis re creata honoratiorem, ut qui Domi nicis manibus factus esset ad suam imaginem et similitudinem, statuit eum totis viribus separare et eripere ab ejus, qui ipsum fecerat et honoraverat, salutari præcepto. Videns enim malignus et sceleratus se in extrema esse ignominia, valde cruciabatur : et cum non posset ad Deum converti, in Dei imaginem suam effudit improbitatem, et effecit ut homo esset obnoxius interitui et morti, eo ejecto e divinis et vivificis paradisi deliciis. Et statuit Deus Cherubim et flammeam rhomphæam versatilem, ut custodiret paradisum. Sed etsi sic quidem cecidisset homo, qui liberum habebat arbitrium, et a bono statu defluxisset, non eum despexit Deus, sed ut qui sit natura benignus et ingens mare habeat bonitatis, veluti quædam arma ad conservandum validissima ei præbuit magnum Michaelem militiæ principem adversus diaboli potentiam : ut custodiret et defenderet hominem, qui lapsus fuerat, ut quomodo ceciderat per imperitiam, per laboriosiorem cursus vivendi rationem et divinam virtutem instaurato prælio, victor effectus coronetur.

VIII. Porro autem archangeli Michaelis suasionibus et monitis instructus Adam, et ligone terram fodiens, et sudore et labore frugaliter nutritus, non fuit amplius seductus ab hominis inimico et Dei hoste, nec passus est aliam commotionem. Nam ab eo tempore omnino eum valde habebat odio mente agitans per propheticum rorem, qui adhuc in eo inerat, illud : « Ne des in commotionem pedem tuum, et non dormitabit, qui te custodit [11], » angelus. Ab eo enim tempore credimus nos habere angelum unicuique animæ ducem, ut dicit Dominus in Evangeliis : « Videte ne despiciatis unum ex his parvis, qui sunt minimi : angeli enim eorum assidue vident faciem Patris vestri, qui est in cœlis [12]. » Similiter etiam dicit Jacob patriarcha : « Angelus, qui me liberat a malis omnibus [13]. » Non dixit : Qui me liberavit, sed : Qui me liberat. Quin etiam beatum apostolum Petrum a manu Herodis angelus Domini liberavit [14]. Simul atque enim constitutum fuit humanum genus, jussi sunt angeli ejus vitæ curam gerere, et unumquemque hominem fidelem sortitus est bonus angelus, ut ejus vitam componeret, et ejus animam perficeret. Multi autem cum eo luctantur dæmones a via recta eum facientes aberrare. Immundis enim dæmonibus

[7] Ezech. xxviii, 7 seqq. [8] Luc. x, 19. [9] Job xxxviii, 7. [10] Isa. vi, 3. [11] Psal. cxx, 3. [12] Matth. xviii 10. [13] Gen. xlviii, 16. [14] Act. xii, 6 seqq.

non sunt curæ infideles, sed ii qui pie vivunt ; eis enim invident, et cum eis bellum gerunt. Quando autem ambulat quidem in sanctitate et justitia homo fidelis, lætatur angelus, qui et fuit datus ad ipsum custodiendum. Quando vero a via recta declinaverit, tristis quidem est bonus angelus, dæmones autem exsiliunt. Jam vero magnus quoque dicit Basilius : Sunt angeli, qui in utraque ecclesia describunt eos qui orant et jejunant. Vide, o homo, ne propter parvam voluptatem et brevem hoc damnum accipias, quod te non descripserit angelus.

IX. Et in fidelibus quidem, ut prius diximus, unus angelus a Deo datus est unicuique. In infidelibus autem unamquamque integram gentem sortitus est unus angelus, ut dicit Scriptura : « Statuit terminos gentium secundum numerum angelorum Dei [15]. » Et ut Judæorum quidem gentem custodiret, constitutus est Michael, magnus Dei militiæ princeps [16], utpote quod in Deum credidissent. Alius vero præfectus fuit Persis, alius vero Græcis, et deinceps similiter. Cæterum divinus quidem et magnus dux exercitus Michael est princeps omnium cœlestium potestatum, præestque et curam gerit totius gentis fidelis : et rursus fidelcs, qui laborant prævenit et conservat, ut qui a Deo jussus sit celerem habere naturam, et tanquam fulguris adeptus velocitatem, universam terram et ætherem uno momento percurrere. « Exsiliit enim, inquit, angelus, qui ambulabat ante castra filiorum Israel [17]. » Hunc autem angelum, militiæ principem Michaelem esse dixit Scriptura in Jesu Nave [18]. Nam nomen ejus aperte declaravit in propheta Daniele [19].

X. Hic ergo magnus et gloriosus Dei militiæ princeps Michael, et veteri, ut convenit, fuit administer, et novo magis administrat, quæ sunt salutaria. Postquam enim valde irritarunt et penitus dereliquerunt Dominum Deum increduli Israelitæ, et ea de causa fuerunt penitus exterminati, et advocati sumus qui credidimus ex gentibus, et factus est novus Israel, a Christo denominatus, et Christum intelligens (nam si interpreteris Israel, is est *mens videns Deum*), tunc divinum quoque militiæ principem Michaelem removit a Judæorum consuetudine bonus Deus, et ab eo tempore eum nobis electis Christianis constituit maximum defensorem et servatorem, aliarum gentium curam suscipientibus aperte aliis minoribus angelis. Nam quo est gens quidem sancta Christianorum reliquis omnibus præstantior, eo necesse est esse majorem dignitatem archangeli Michaelis, qui curam gerit generis Christianorum. Non enim essentia angelorum habet differentiam, sed dignitatis excellentia. Vult enim omnes homines esse salvos, qui universorum curam gerit, et est natura benignus.

XI. Sed cum miseri homines sua stultitia in errore perseverarent et cultu simulacrorum, et nequaquam vellent id quod oportebat intelligere, et effectorem agnoscere ex magnitudine et pulchritudine rerum ab eo creatarum, pius ille Abraham, cum ex rebus creatis mente comprehendisset Creatorem, et infinitæ potentiæ admiratus esset artificium, valdeque ægre ferret et indignaretur in stultos et incredulos, qui rem creatam colebant ultra Creatorem, Deus e cœlo eum est allocutus, dicens : « Egredere e terra tua et ex cognatione tua et domo patris tui, et veni in terram, quam indicabo tibi [20]. » Deinde sic ei apparuit in specie trium angelorum [21]. Ab eo autem hospitio acceptus apud quercum Mambre, præclare ejus hospitalitatis mercedem præbuit ei jam seni, et cum sterilis esset uxor Sara, pium filium Isaac et in moribus et virtute ei similem [22]. Postquam autem præter spem natus esset filius, omnibus probatiorem reddens ejus animi magnitudinem, fideique et animi pietatem, ei rursus dixit : « Abraham, Abraham, accipe filium tuum dilectum, quem genuisti Isaac, et eum mihi offer in sacrificio. » Ille autem simul atque fuerat ei imperatum, rem exsequebatur, et cum ligasset Isaac, et extendisset manum quæ tenebat gladium, jam guttur illius tacturum, eum repressit angelus Domini, Michael scilicet, dicens : « Ne immittas manum tuam in filium. Nunc enim novi, quod tu timeas Dominum ; sed aspice tuis oculis, et vide ad te missum arietem ligatum, et eum offer pro Isaac filio tuo [23]. » Hunc autem angelum, qui hæc dixit patriarchæ, militiæ principem Michaelem aperte esse credimus. Etenim Jacob quoque, quem frater persequebatur Esau, militiæ princeps liberavit et servavit. Qui etiam ei animum addens, ne timeret eum qui persequebatur, cum eo luctatur in nocte, et tangit ejus femur, propemodum dicens : « Si cum angelis valuisti luctari, quid times hominem, in quem cadit interitus [24] ?

XIII. Cum autem multiplicati essent, qui ex pii Abrahæ genere descenderant, ut pollicitus ei fuerat angelus, ii vero in Ægypto male haberentur, eorum misertus est Deus, qui est natura benignus, et elegit Moysen famulum suum, et per ipsum archangelum Michaelem, eum constituit ducem totius generis Abrahæ, ut educeret eos e terra Ægypti, et per mare Rubrum tanquam per siccam terram eos transmitteret, properante populo ad terram eis promissam, quæ fluebat lacte et melle, Michaele archangelo parante viam ejus ante ipsum [25]. Cum autem pervenisset in regionem Moabitarum, ut transiret per eorum fines, ei restitit Balac rex Moab, prohibens eum transire. Accersiit quoque ipse rex Balac vatem quemdam senem insignem, nomine Balaam, ad exsecrandum populum Moysis, ut vinceretur. Proficiscenti autem Balaæ in via occurrit angelus Domini, Michael scilicet defensor Israelitarum. Quem cum vidisset asina Balaæ, declinavit, et allisit pedem Balaæ ad parietem, et eum arguit asina humana voce, ostendens terribilem ar-

[15] Deut. xxxii, 8. [16] Dan. x, 27. [17] Exod. xiv, 19. [18] Josue v, 13. [19] Dan. xii, 1. [20] Gen. xii, 1. [21] Gen. xviii, 1. [22] Gen. xxi, 1 seqq. [23] Gen. xxii, 1-14. [24] Gen. xxxii, 28. [25] Exod. xiv, 1 seqq

changeli visionem. Balaam autem cum aspexisset splendorem qui ex eo emicabat, valde territus, dixit : Parce mihi, parce mihi, Domine. Nam ignorans peccavi. Sed hanc licet visionem aspexisset Balaam, non statim est reversus ; sed venit ad regem Balac, qui eum accerserat, ut desiderio ejus satisfaceret. Sed ambo a scopo exciderunt. Nam cum in altissimo loco stetisset Balaam, et conspexisset castra Israel tanquam cedros propter aquas, propheticam benedictionem loco exsecrationis vel invitus vates effatus est populo Israelitico, dicens : « Orietur stella ex Jacob, et surget homo ex Israel et confringet duces Moab, » etc. Propter malum autem omnino et exsecrandum suum consilium, quod merebat, Balaam accepit exitium.

XIV. Quod autem esset Michael princeps Domini militiæ, qui occurrit Balaæ, et ei denuntiavit, ut qui esset dux populi Judæorum, eumque præcederet et educeret, aperte ostendit Scriptura in corpore Moysis, ut divinissimus Judas apostolus frater Domini, dixit in sua Catholica Epistola : Michael autem archangelus, quando contendens cum diabolo, disserebat de corpore Moysis, non ausus est efferre judicium blasphemiæ, sed dixit ei angelus : Increpet te Dominus. Quid autem cum diabolo dissereret militiæ princeps Michael, sciemus Conabatur hostis, et inimicus, et profanus diabolus cum summa impudentia, et contendebat in decessu Moysis, qui Deum maxime est contemplatus efficere, ut ejus corpus redigeretur sub potestatem interitus, ut nullus videret bonum signum in futurum ad humanam essentiam. Et ideo dicebat tenebricosus Satan luminosissimo Dei militiæ principi Michaeli, Moysem fecisse eædem Ægyptii, et alias in eum confingebat calumnias et criminationes. Superbo ergo et jactabundo maligni animo resistens Michael archangelus et contradicens, et nunc hoc, nunc illud respondens ad ea confutanda, quæ ab illo dicebantur improbe, postremo videns ejus insignem impudentiam, eum increpavit, dicens : Increpet te Dominus ; hoc est : Te, o diabole, perdat Deus. Statimque evanuit sceleratus adversarius. Talis est enim potentia divini et Deum contemplantis Michaelis, et hæc est, quæ fuit disputatio et contentio in decessu magni Moysis, quando ejus corpus abscondit Michael princeps militiæ, qui est angelicarum potestatum præstantissimus.

XV. Sedis quoque etiam post decessum divini Mosis, cum Jesus Nave divinitus in populum Israeliticum obtinuisset imperium, et eum duceret in terram promissionis, et struxisset aciem contra adversarios, et de committendo prælio dissereret, visus ei tanquam fortissimus miles militiæ princeps Michael, stans omnino erectus, læto vultu et veste insignis, eratque strictus gladius in manu ejus. Accedens vero Jesus, qui erat armatus, ei acerbe dixit, ut est verisimile : Nosterne es, an adversariorum ? Præclarus enim tuus et varius aspectus incitat me, ut te interrogem. Dic ergo mihi ocius, priusquam te cæsim aggrediar. Non enim convenit, ut acie relicta in discrimine, ego te pergam alloqui. Arbitror enim te venire nos speculatum. Sin autem venisti transfuga, abjecto hoc tuo micante gladio, sis cito nobiscum, et liberare ab exitio, quod impiæ urbi Jericho imminet. Sin autem es noster, cur solus stas extra aciem, quæ versatur in certamine ? Die mihi autem ocissime, ego enim ex lingua Hebraica te agnoscam. Hæc cum interrogaret Jesus Nave, respondit ei Michael magnus ductor Dei ordinum : Ego præcipuus dux copiarum Domini nunc accessi. Protinus autem, abjectis armis suis, Jesus Nave humi cecidit in terram, et cum adoravit, dicens : Domine, domine, quid imperas tuo famulo ? Nam ego quoque sum tuus famulus, sicut etiam dominus meus Moyses. Tu mecum quoque duc exercitum, me perpetuo, sicut illum, corroborans. Ecce enim adversus hostes fortiter direxi aciem, fretus invictis tuis viribus, per quas sævus et immanis Pharao cum toto exercitu, colligatis simul curruum axibus, ut mari funditus obrueretur effecisti : et qui dominum meum Moysen in via obsistendo impedierunt, impios Moabitas ad internecionem delevisti. Quid imperas famulo tuo, domine ? Sanctissimus autem princeps Dei militiæ dicit ei : Solve calceos ex pedibus tuis. Locus enim in quo stas, est sanctus. Quod cum statim factum esset, jussit ut audacter invaderet urbem illam, septem muris circumdatam et inexpugnabilem : et simul atque invasisset cum septem sacerdotibus tuba canentibus, eam ad solum usque diruit admirabiliter, et eam totam cum omnibus ædibus et divitiis exussit, ut qui eam Domino, tanquam consecratum donarium et prædæ primitias, obtulerit. Deinde sic postea viginti et novem reges, præter Jericho, cum eorum exercitibus et urbibus Jesus Nave filius consumpsit, non habens civitatem, non ullam belli sedem, non milites, qui ullam haberent belli peritiam, sed divino nutu, et auxilio maximi ducis omnium cœlestium potestatum.

XVI. Erat enim hic militiæ princeps, qui etiam in Goliath pone est jaculatus, et eum pronum prostravit, quando divina funda fuit percussus Dei parentis David. Nisi enim angelus Domini eum pone percussisset, supinus cecidisset in fronte accepto vulnere [28].

XVII. Eumdem autem maximum militiæ principem videt etiam Dei summus contemplator propheta Daniel, arguens sceleratos, qui adversus castam Susannam insanierant, et dicit alteri eorum : « Exspectat angelus Dei jam tenens gladium, ut te secet medium [29]. » Quin etiam postquam venit in mentem Dei parenti et regi David, facti ab eo pec-

[26] Num. XXII-XXXI. [27] Judæ, 9. [28] Josue V-XII. [29] I Reg. XVII, 1 seqq. [30] Dan. XIII, 59

cati, et egregiam illam compunctionem et pœnitentiam cito ostendit, cum qua flens ex profundo cordis clamavit : « Peccavi Domino; » postquam vidit propheta Nathan angelum, qui erat paratus, recessisse, dixit divino Davidi : « Dominus quoque abstulit peccatum tuum; non morieris [31], » magnam et ineffabilem benigni Dei bonitatem ei annuntians, et eum consolans.

XVIII. Jam vero cum exsecrandus Sennacherib rex Assyriorum, plurimas gentes redegisset in servitutem, et multas Judææ munitas cepisset civitates, venit et circumdedit Jerusalem cum maximis copiis, et statuit Rasphacen sævissimum suum ducem ad piscinam viæ superioris, et clamavit Hebraice ad Ezechiam et Judæos, qui erant in civitate, blasphema verba dicens et satanica : « Hæc autem dicit vobis rex magnus Assyriorum : Quæ est hæc fiducia, qua confiditis, quod dicitis : In Dominum Deum confidimus? Egredimini ad dominum meum potentem regem Sennacherib, et vivetis, et non moriemini : et comedet vir ficum suam, et bibet vitem suam : et accipiam ex vobis in terram meam, et glorificabo valde et magnificabo : et ne audiatis Ezechiam, quoniam vos decipit, dicens : Dominus nos liberabit. Num liberantes liberarunt dii gentium unusquisque suam regionem a manu regis Assyriorum? » Hæc cum audiisset Ezechias, induit saccum, et ingressus est in domum suam, et flevit vehementer, dicens : « Domine Deus Israel, qui sedes super cherubim, et in orbem circumdaris et glorificaris non tacite a seraphim, et ab omnibus sanctis angelis. Tu Deus solus in omnibus regnis terræ. Tu fecisti cœlum et terram, et omnia quæ sunt in eis. Inclina, Domine, aurem tuam, et audi : aperi, Domine, oculos tuos, et vide, et attende sermones Sennacherib quos emisit, exprobrans Deum viventem. Quoniam in veritate, Domine, desertas reddiderunt gentes reges Assyriorum. Et nunc, Domine Deus noster, serva nos a manu ejus, et cognoscent omnia regna terræ, quod tu es Dominus Deus solus. Et egressus est angelus Domini nocte illa, et interfecit ex castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. Et cum mane surrexissent, invenerunt corpora mortua. Et dum averteretur et fugeret Dei hostis Assyrius Sennacherib, eum interemerunt duo filii ejus graviter in gladio, » cum permansisset nulla ductus pœnitentia [32]. Cujus autem fuit hoc stupendum, præclarumque et admirabile facinus et potentia? nonne omnium regis Domini Sabaoth principis copiarum Michael, qui non visus duxit exercitum, et adversarios temporis momento sine gladio aperte concidit, in auxilium et custodiam suorum, qui spem suam collocarunt in Deum vivum ultionum, et qui solus potest servare?

XIX. Sed ingrati Judæi, et stulti, et increduli, et ignari, qui plurimorum divinorum beneficiorum fuerunt immemores, post manu angeli hostium illorum infestissimorum factam cladem, et turpem illorum fugam, ne sic quidem potuerunt intelligere et agnoscere, sed dicebant : Manus nostra excelsa fecit hæc omnia prodigia. Propterea tradidit eos Deus omnino in manus Nabuchodonosor regis Chaldæorum, qui etiam diruit omnes muros Jerusalem, et incendit civitatem totam, et domum Domini, et bello capta accepit vasa sacra, et multitudinem divitiarum eorum, et duxit omnia Babylonem. Et fuerunt Judæi servientes in captivitate cum magno metu Chaldæis, colentes omnes eorum simulacra, præter sanctos tres pueros et prophetam Danielem.

XX. Hi enim soli viri pii, etiamsi plane infantes abducti essent in captivitatem, Dei timorem semper habentes, non cum sui generis pontificibus, Scribis et Pharisæis eo deducti sunt, ut colerent deos, qui non sunt, neque regium illud jussum timuerunt : sed in Deum vivum, qui dat salutem, confidentes, cum ducti essent ad tyrannum, audacter dixerunt : « Notum tibi sit, rex, quod deos tuos non colimus, et imaginem auream, quam posuisti, non adoramus. » Tunc Nabuchodonosor rex in ira et furore injecit Ananiam, Azariam et Misael in fornacem ignis ardentem. Dei autem angelus, Michael scilicet, simul cum eis descendit in fornacem; et nec omnino quidem eos tetigit ignis, sed excussit angelus flammam fornacis, et transiit ignis circumcirca, et combussit viros omnes, qui ipsos injecerant, hoc est, administros regis. Tunc tres tanquam uno ore lætantes, laudabant et benedicebant et solum Deum glorificabant. Rex autem audivit ipsos Deum laudantes in medio fornacis, et cito surgens, dixit magnatibus suis : « Non tres viros vinctos injecimus in medium ignis, et aspectus quarti est similis Filio Dei? Tunc cum rex eos accersisset, egressi sunt illæsi. Cum autem divini pueri egressi essent absque ulla læsione, coram eis adoravit rex, et dixit : « Benedictus Dominus Deus Sidrach, Misach, et Abdenago, qui misit angelum suum, et eripuit pueros suos ex igne fornacis ardentis. Tunc rex constituit eos principes, et maximo eos honore affecit cum propheta Daniele [33]. Pulchre revera divinus cantor David psallit : « Castrametabitur angelus Domini in circuitu timentium eum, et liberabit eos [34]. »

XXI. Simile autem rursus miraculum ostendit Deus admirabilium, per gloriosum archangelum suum Michaelem, in famulo quoque suo Daniele, injecto in lacum leonum. Nam postquam regnarunt reges alii a Nabuchodonosor, diligebatur ab omnibus sapientissimus Daniel, ut qui ex Deo somnia conjiceret. Babylonii autem invidia moti, insurrexerunt eo tempore adversus Cyrum, qui tunc apud eos regnabat, sicut prius adversus Darium, et dicunt ei : « Rex, da nobis, ut morte afficiamus Hebræum Danielem : quoniam Bel deum nostrum

[31] II Reg. XII, 13. [32] IV Reg. XVIII, 28-33. [33] IV Reg. XIX, 15-37. [34] IV Reg. XXV, 1 seqq. [33] Dan. III, 1 seqq. [34] Psal. XXXIII, 8.

contrivit, et venerandum draconem interfecit, et sacerdotes ejincantatores nostros occidit. Sin minus, te interimemus et domum tuam, ut judaizantem.» Cum vero vidisset rex quod eum valde urgerent, coactus tradidit eis Danielem. Illi autem injecerunt eum in lacum leonum, et fuit illic sex dies. Erant autem in lacu septem leones. Occlusit vero archangelus Michael ora leonum, et non molestia affecerunt Danielem, neque attigerunt omnino corpus ejus. Cum vero venisset rex septimo die, ut lugeret Danielem in lacu, invenit salva quæ fixerat signacula. Et lacu aperto, videt Danielem stantem rectum, et manus habentem extensas, et Deum laudantem, et dicentem: «Benedictus es, Deus, qui misisti angelum tuum, et obstruxit ora leonum, et mihi non nocuerunt.» Tunc rex cito cum gaudio Deum glorificans, sustulit Danielem e lacu illæsum, et adoravit eum. Viros autem, qui Danielem accusaverant, injecit in lacum leonum [37]. Non prius autem fuerunt in solo lacus, quam eos invadentes leones devorarunt, et omnia ossa eorum, tanquam in pulverem comminuerunt. Hic ergo vir desideriorum Daniel, sanctissimum archangeli nomen nobis ostendit, quod vocaretur Michael, id est, *dux Dei exercitus*, ut qui hoc mysterium acceperit ab alio angelo.

XXII. Porro vero Habacuc quoque prophetа erat in Judæa. Ipse autem coxerat pulmentum et panes intinxerat ad nutrimentum, et ibat ut id ferret suis messoribus. Angelus Domini apprehendit verticem Habacuc, et impetu sui spiritus eum portavit a Judæa Babylonem cum lentis alimento, et intulit ipsum archangelus in lacum leonum, non solutis illic signaculis. Comeditque Daniel servus Domini, et lætatus est. Et rursus idem angelus Michael restituit confestim Habacuc in locum suum, nihil ei impedimenti afferens, quominus eadem hora veniret et eodem cibo messores suos copiose aleret [38]. Papæ, quanta est divini archangeli pernicitas!

XXIII. Validissimo quoque suo impetu, divino nutu, similiter rursus alias assumpsit divinum quoque prophetam Ezechielem, ut dicit ipse Ezechiel in sua prophetia: «Et aspexi, et ecce similitudo viri a lumbis suis, et inferius ignis: et a lumbis ejus et superius tanquam visio electri. Et accepit me a vertice in spiritu suo in medio cœli et terræ, et deduxit me Jerusalem [39].»

XXIV. Quin etiam apostolum quoque Philippum similiter rapuit angelus Domini mei, et transtulit in Azotum, et non vidit amplius ipsum eunuchus reginæ Æthiopum, postquam ab eo accepit baptismum salutarem [40].

XXV. Mentem autem impellit, et mihi animum excitat eximia gratia et virtus divini ordinum ductoris supernarum potestatum, et ducit ad narrandum unum solum ejus miraculum. Vincitur enim et caligat omnis vis dicendi, intuens ad altitudinem et multitudinem et excellentiam infinitorum et variorum et omnis generis ejus miraculorum, et recusat omnino de iis scribere. Deficiet enim plane tempus nos, ut divinus ait Apostolus, narrantes. Est enim pelagus metiri facilius, et stellas numerare, quam maxima, quæ a maximo incorporeo quotidie in nos fiunt, miracula. Ex magnis ergo et insignibus ejus miraculis, audebo pauca quædam vobis narrare admirabilia opera.

XXVI. Tempore Michaelis imperatoris et Theodoræ ejus matris, erat vir quidam, nomine Marcianus, qui a teneris unguiculis fuerat cerifer venerandi hujus templi. In ipso enim divino et venerando et pulcherrimo templo archangelico, omnes qui mari agitantur omne genus morborum, et accedunt in fide, et ex intemerata illa ejus imagine bibunt unguentum emanans, statim assequuntur, quæ speratur, curationem. In hoc ergo divino et religioso templo assidue perseverabat prædictus Marcianus archangeli cerifer, usque ad senectutem cum magno amore et fide, neque unquam omnino opus habuerat medico, sed simul atque aliquando incidisset in illum morbum, protinus procidebat in dicto templo ductoris ordinum Michaelis, brevique sanus redibat in domum suam propter totam suam in eum affectionem.

XXVII. Cum eum ergo aliquando gravis morbus et plane desperatus invasisset, jacuit in inferiori parte templi archangeli aliquot dies cum stabili et firma in eum fiducia. Cum plurimi autem amici et medici ad eum congregarentur, et dicerent alii alia, quæ ad ejus pertinebant curationem, ipso vero ne eos quidem omnino de his audire sustinente, ausus est unus ex medicis facere ea, quæ dicuntur fomenta, et jussit iis qui ipsi ministrabant, ut ei mederentur ante matutinum, vellet an non. Cum autem fomenta composuisset medicus, domum rediit. Illa autem nocte Marcianus cum a se veluti discessisset et esset in exstasi, quomodo et vir hic pius narravit, et subjectum argumentum ostendit veritatem, omnes templi portas vidit repente apertas, et lavacrum, quod exstabat, virum terribilem cum impetu e cœlo equitem descendisse. Cum is autem ex equo descendisset in purpureo, quod illic erat, marmore, ingressus est in templum, a plurimis stipatus, tanquam præpositi veste indutus, et impletum est universum templum odore ineffabili. Paulo post vero cum accessisset ad lectum Marciani, finxit se ea attrectare, quæ erant in scamno, et rapere quæ in eo erant posita ad alimentum et usum; et cum invenisset in catino posita, quæ dicta sunt, fomenta, ea accepta tulit ad Marcianum, rogans quid hæc sibi vellent, et quisnam esset, qui ea temere fecisset in domo sua. Cum is autem respondisset cum tremore, dicit ille terribilis et gloriosus duobus suis satellitibus: Tollite ea, et eum-

[37] Dan. XIV, 1-42. [38] Ibid. 33-38. [39] Ezech. VIII, 2. [40] Act. VIII, 26-39.

tes, quamprimum perforate caput ejus, qui me contempsit, et ipsa in id injicite. Cumque intinxisset summum digiti sui in candela, quæ impendebat ejus admirabilium rerum effectrici imagini, signavit caput Marciani sancto oleo in figuram crucis, et ex ecclesia egressus, equo rursus conscenso, sublatus est ad cœlum, statimque clausæ sunt omnes portæ ecclesiæ, ita ut, quomodo, videri non potuerit. Marcianus autem magno timore affectus, et animo anxius usque ad matutinum, propter terribilem visionem, accersiit presbyterum ecclesiæ, et narravit ei omnia. Tunc presbyter cum quæsiisset, quæ a medico parata fuerant, fomenta, nec invenisset, Marciani quoque caput animadvertisset, et vidisset sanctam crucem in eo per sanctum oleum expressam, obstupefactus, abiit quamprimum ad medicum, ut ei narraret omnia, et consuleret, ut ipse quoque peteret veniam ab ordinum ductore Michaele de iis, quæ ipse admiserat.

XXVIII. Cum autem venisset presbyter in domum medici, invenit illic multitudinem innumerabilem, et luctum qui non poterat comprimi, cognatorum et amicorum ejus sociorum : qui omnes deflebant repentinum, et non prius animadversum, lethalem ejus morbum, ipsum autem jacentem in medio omnium, totamque ejus faciem ustulatam, clamantemque graviter, et magna voce ejulantem : Miseremini mei, qui Deum timetis. Scindite, Christiani, caput meum, non fero enim dolores. Postquam vero audivit a presbytero verba terribilia, quæ audiverat a pio Marciano, tunc intellexit medicus esse plagam dignam sua audacia, et statim acerbe exclamavit : Ego sum causa gravis hujus meæ mortis : sed me tollite et abducite, et jacite in sanctam ædem ejus, et si quid jubet ejus misericordia, faciet in me indignum suum servum. Portantes autem eum, tulerunt una cum lecto. Marcianus autem cum sensisset tumultum, assedit : et cum causam rescivisset, seipsum consideravit, et inventus est omnino sanus. Tunc cito descendens de lecto suo, Deum glorificavit, suumque defensorem et dominum et magnum medicum et militiæ principem Michaelem : cursimque egressus, processit obviam, et sustulit medicum e lecto, et portavit eum suis manibus simul cum presbytero, et posuit eum ante sanctam aram, miserabiliter deflentem et confitentem, ut ei esset propitius sanctus princeps militiæ. Marcianus autem cum per se manare fecisset unguentum e sacra illa imagine, unxit caput patientis medici, statimque fugatum est acerbum illud tormentum, et ardentes faciei pustulæ sunt exstinctæ, et factus est sanus omnino sicut prius, glorificans Deum et sanctissimum ejus militiæ principem Michaelem. Mansit vero de cætero medicus ille perseverans et munifice offerens in eodem glorioso templo archangelico, toto tempore vitæ suæ Dominum laudibus extollens, et eum qui fuit velox ad ferendum auxilium et eum defendendum, militiæ principem Michaelem.

XXIX. Atque nonnulli quidem dicunt esse novem eorum ordines, convenienter parabolæ Servatoris, quæ dicit : « Si mulier aliqua habens decem drachmas, unam ex eis perdiderit, non accensa lucerna eam quærit, et quando eam invenerit, convocat amicas, dicens : Gratulamini mihi, quoniam inveni drachmam quam perdideram [41]. » Sunt autem novem ordines incorporeorum, nempe Angeli, Archangeli, Principatus, Potestates, Virtutes, Dominationes, Throni, Cherubim, Seraphim : et decimus ordo est hominum. Nonnulli vero dicunt nonaginta novem esse eorum partes : centesimam autem esse hominum, convenienter parabolæ centum ovium, de quibus dicit Christus : « Si fuerint alicui boni centum oves, et aberraverit una ex ipsis, non relictis nonaginta novem in montes profectus, quærit eam quæ errat? et si contigerit eam invenire, de ea magis lætatur, quam de nonaginta novem, quæ non aberraverunt [42]. » Revera enim nos sumus, fratres, qui male aufugimus, et aberramus super montes et colles nefariæ actionis et incredulitatis : quos non despexit pastor bonus et benignus, sed quæsivit, et supra suum humerum portavit, et retulit in numerum gregis boni et non errantis.

De S. archangelo Gabriele.

XXX. Laudemus ergo omnes Dominum, fratres, et nomen ejus simul extollamus, qui facit magna et quæ investigari nequeunt, gloriosaque et admirabilia quorum non est numerus, per sanctissimum Michaelem quotidie, et olim et nunc, et hic et alibi, et multis et singulis. Nam etsi per alios sanctos angelos innumerabiles, fecit Deus admirabilium innumerabilia miracula per universum orbem terræ, trium tamen solum ostendit divina Scriptura pretiosa et veneranda nomina, Michaelis et Gabrielis, et aperte colendi Raphaelis. Et quod sanctissimus quidem Michael fecerit hæc omnia, quæ sunt simul posita terribilia miracula, hinc patet et divinis Scripturis. Divinissimus autem Gabriel missus fuit ab omnipotente Deo et Patre, tempore divini et benigni in terram descensus, veluti quidam pronubus Dei Verbi, ad sanctam Virginem, et Dixit : « Ave gratia plena, Dominus tecum, » et hac voce depulit antiquissimam et diuturnissimam molestiam primæ parentis Evæ, et implevit lætitia universum orbem terræ [43]. Prius vero sterili quoque clarissimæ Annæ, quæ in horto suo obsecrabat Dominum, prædixit fore, ut ex ea nasceretur Dei parens. Quin etiam prophetæ Zachariæ in templo suffienti ipse dixit fore, ut in senectute gigneret Præcursorem : quo tempore eum etiam fecit obmutescere in pœnam incredulitatis [44]. Eumdem ergo divinissimum Gabrielem vidit rursus idem Zacharias in sanctis sanctorum, cibum e

[41] Luc. xv, 8, 9. [42] Ibid. 4-6. [43] Luc. I, 26-38. [44] Ibid. 5-20.

cœlis afferentem ad Dei Matrem. Eumdem autem Gabrielem viderunt etiam pastores in ortu Christi, annuntiantem eis magnum gaudium et universo mundo [45]. Alii quoque similiter plurimi boni, insignes et divini fratres, sunt ab eo in divinis initiati mysteriis. Nam per hos duos, Michaelem, inquam, et Gabrielem, descendit omnis datio bona et omne bonum perfectum, quod desuper mittitur in terram a Deo omnipotente. Hæ enim sunt duæ maximæ et paris momenti lucernæ Divinitatis, quæ est principium luminis, et est unica et trina : et quæ non occidunt luminaria totius orbis terræ, qui est sub cœlo, mystæque arcanorum, et ad futurorum introducentes mysteria.

De archangelo Raphaele.

XXXI. Inducitur autem præclarus Raphael, quando Tobiæ excæcatos oculos artificiose illuminavit [46]. Hic enim Tobias fuerat abductus captivus in prima Hebræorum captivitate Ninive. Cum autem esset pius et justus, convenienter legi, eorum qui erant sui generis, morientium in captivitate corpora clam sepeliebat, qui contemptui habebantur, et non sepeliebantur. Quodam autem die cum reversus esset ex hoc pio opere, deposuissetque ligonem et bipalium, dormiit extra domum suam, propterea quod ipse esset pollutus, convenienter legi, quæ dixit : « Quicunque tetigerit mortuum, immundus erit usque ad matutinum [47]. » Illa autem nocte calidum excrementum in ejus oculos demisit passer, et statim fuit excæcatus. Nequaquam vero blasphemiis incessens, perpetuo agebat gratias Deo, qui id permiserat. Post hæc autem cum accersivisset Tobias filium suum, dixit ei : « Ecce ego, ut vides, fili, et cæcus et senex factus sum propter multitudinem meorum peccatorum. Age ergo, mittam te ad Gabelum cognatum meum. Deposui enim apud eum ante captivitatem aliquot auri talenta : et affer ea ad sustentandas meas calamitates. Sed viam, o fili, nescis, quoniam est magna. Inveniamus autem hominem, qui sciat viam, timentem Deum, et cum eo conveniamus de justa mercede. Qui tibi sit comes post Deum et te rursus reducat ad meos obscuratos oculos illæsum et lætum. Cum autem talis homo ab eis quæreretur, accessit ad eos divinus archangelus Raphael humana specie, præ se ferens se velle conduci mercedula, et dicit eis : « Paciscimini mecum, ut par est, et ego ipsum conservabo post Deum. Recte enim scio et locum, et cognatum tuum Gabelum, et ejus uxorem, et filiam ejus. »

XXXII. Cum ii ergo sic convenissent, et accepisset puerum angelus, qui videbatur mercede conductus, cum plurimis votis ex senis manibus, ambulaverunt sine labore multos dies. Eos vero consecutus est canis quoque e domo. Cum ipsi autem venissent ad Tigrim fluvium, sedit puer Tobias ad lavandos pedes, et aspexit piscem exsilientem, ut eum devoraret ; et exclamavit puer Dicit ergo ei viæ comes angelus : Ne timeas, sed eum teneas audacter. Id autem cum factum esset, rursus dixit ei : Disseca eum, et cor quidem et jecur diligenter serva in vase, fel vero in altero vase. Habet enim senex quidam, ad quem proficiscimur, formosam filiam habentem spiritum immundum, qui vocatur Asmodæus. Qui propter ejus amorem suffocavit septem viros, qui eam desponderant. Loquar autem ego cum sene de contractu, et persuadebo ei, ut accipias filiam ejus in uxorem. Suffumiga autem eam ex jecore et corde, et fugiet ab ea Asmodæus, homines occidens dæmonium, in supremas partes Ægypti per me ligatum vinculis insolubilibus, et non repente morieris. Et revertetur ipsa quoque nobiscum cum multis facultatibus in domum tuam. Quod etiam factum est, ut summatim dicam. Tunc puer servavit cor et jecur et fel, piscem autem comederunt.

XXXIII. Cum autem venissent, et alacriter accepti essent a sene Raguele, et verba movissent de contractu, nolebat senex, timens maxime propterea quod esset ei propinquus genere, et ostendebat eis sepulcra septem virorum. Tandem autem persuasus cum celebrasset nuptias, et eum aspexisset virum, quomodo ei suggesserat ejus viæ comes, Deo magnas egit gratias, et eam dedit senex uxorem Tobiæ, et dimidium suorum bonorum, et misit eos cum magno gaudio. Ipsis vero reversis, et simul cum ea ancillis et famulis et infinita pecunia, accepto etiam a Gabelo deposito, cum venissent prope domum Tobiæ, canis loco agnita procurrens, ingressus est domum, et complexus pedes Tobiæ, ei blandiebatur. Ille autem cum ex eo cognovisset adventum filii, surrexit propere, et ivit ei obviam, et hic et illic offendebatur ad parietem non videns. Viæ vero comes dicit Tobiæ « Accipe fel piscis, et cum in foribus occurreris patri tuo, priusquam ipse te amplectatur, unge oculos ejus, et statim aspiciet. » Quod cum factum esset et protinus visum recepisset, steterunt obstupefacti, Deum laudantes propter omnia bona, quæ eis fecerat. Volentibus autem ipsis magnas referre gratias viæ comiti, qui existimabatur mercenarius, et prompto et alacri animo ei dare dimidium pecuniæ quam attulerant, se eis aperuit archangelus Domini, et dixit : « Ego sum Raphael, unus ex septem archangelis, qui Deo offerunt preces justorum : et neque comedi, neque libi, etiamsi vos putaretis. Domino vero perpetuo agite gratias, et semper ei confitemini, quod magnificavit misericordiam suam super vos. Quæ cum dixisset, statim fui sublatus ab eorum oculis. » Hoc ergo solum dixit Scriptura fecisse Raphaelem,

[45] Luc. II, 9-12. [46] Tob. XI, 14, 15. [47] Levit. XV, 39.

quod fuit optimum et maximum miraculum. Dicit autem se unum ex septem archangelis, quoniam omnium ordinum supercœlestium, et quæ intelligentia apprehenduntur, classium et cœtuum duces sunt et principes [48], sicut dictum est superius.

XXXIV Celebremus autem nos hic quoque sincere, ut debemus, o sacrosancte et a Deo collecte cœtus, lætum et illustrem et admirabilem diem festum ordinem ductoris Michaelis, qui animas et corpora beneficio afficit : et ei offeramus dona accepta et digna, et pios ei hymnos perpetuo non cessemus psallere, ut ipse quoque moveat vehementiores intercessiones ad communem Dominum et Creatorem, ut nobis det veniam, qui multiplicium peccatorum humana imbecillitate circumdati sumus et miseria. Ad eum ergo clamemus et dicamus : Benigne minister benigni Domini, qui in mysteriis initias, Michael princeps militiæ, assiduis tuis apud Regem gloriæ intercessionibus, omnes tuos laudatores et fideles tuos famulos, cum per pœnitentiam, ut meliores evadant, deduxeris, et ut sanctos decet vivant, erudieris, illic colloca in statione justorum. Te enim omnis cœtus Christianorum, post Deum et intemeratam ejus Matrem, patronum habemus maximum et salutis defensorem. Te nostri auxilii arma validissima et mœnia adversus omnes hostes, tam qui in intelligentiam cadunt, quam qui sub sensum, opponimus. Te nostræ defensionis divinam et evidentissimam circumferimus gloriationem. Per te fideles reges assequuntur trophæa victoriæ. Per te duces exercitus Christiani populi, vincunt et dedecore afficiunt phalanges gentium infidelium. Per te omnis gratia illuminans, et prædictio, et sapientia, et virtus ut est fidelibus hominibus. De cætero ut qui habeas etiam quod potes, da etiam vicissim eventum petitionum. Protege semper et conserva vitam nostram pennis tuis archangelicis, et nos libera ab omni nocumento. Cura affectiones eorum qui ægrotant. Fac ut in auram evanescant, et dissolvantur spiritus eorum qui probris insultant et injuriis. Adhuc magis deprime et dejice elatum et gloriosum supercilium et magniloquentiam perversi et Dei hostis, et hominibus infesti Satanæ, et fac ut cessent et otiosæ reddantur improbæ ejus machinationes. Depelle dæmonum insidias, quæ adversus nos structæ sunt. Evelle, quæ ab inimico sata sunt zizania in agro Ecclesiæ. Purga veri Patris familias et Domini sementem. Oppugna, et ignominia affice, et dissolve cœtus eorum qui male sentiunt, et sunt impii. Nos perpetuo confirma et corrobora intercessionum tuarum defensionibus ad hoc, ut citra impedimentum faciamus Dominicam et divinam voluntatem : ut per tuam providentiam et defensionem digni habiti, qui vitam agamus in veritate et justitia, assequamur æterna Christi bona in regno cœlorum, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et potentia in sæcula sæculorum. Amen.

[48] Tob. I-XIV.

ANNO DOMINI MCCXL

MANUELIS CHARITOPULI

CP. PATRIARCHÆ

SOLUTIONES QUARUMDAM QUÆSTIONUM,

DE JURE PATRONATUS,

DE TRANSLATIONE EPISCOPORUM.

Vide tom. CXIX, col. 807-815.

ANNO DOMINI MCCXL

GERMANUS II

PATRIARCHA CONSTANTINOPOLITANUS

—

NOTITIA

(Leqnien *Oriens Christianus*, tom. I.)

—

Manueli successit Germanus II, sapientissimus sanctissimusque vir, Callisto, imo et Acropolitæ cap. 42 aliisque Græcis, ex Anaplo Propondidis oriundus, piscatoris, ut ferebatur, filius; qui, cum Magnæ Ecclesiæ diaconus esset, Constantinopoli expugnata, in Achyrenæ monasterium S. Georgii Paneumorphi recesserat. Anno 1232, mensis Augusti die sexta, indictione v, acceptis litteris Manuelis Ducæ, Epiri et Thessaliæ principis, synodum habuit aliquot metropolitarum, Christophori scilicet Ancyræ Galatiæ, Joannis Nicomediæ, Nicolai Amastridis, Basilii Serrarum, Agapeti Lupadii et Melitopolis, Leonis Prusæ, Nicephori Pontoheracleæ, Leonis Pompeiopolis, Basilii Præconnesi, Georgii Didymothici; cujus synodi gesta indicantur a Lamlecio ex cod. Cæsareo Græco 241, atque ad Manuelem Ducam ab ea delegatus dicitur Christophorus Ancyranus. Germano patriarchatum gerente, Joanne Batatzi imp., anno 1234, die 26 Aprilis concilium Nymphæi in Bithynia habitum est, propter nuntios quatuor Romani papæ Gregorii IX, qui Ecclesiæ unionis restituendæ gratia advenerant; quorum duo ex ordine Prædicatorum, duo alii ex Minorum erant : cujus synodi acta Græca Latinaque exstant. Concilii nullus qui sperabatur exitus fuit : Gregorio tamen papæ Germanus patriarcha epistolam dedit. Nicephorus Callistus addit, Germanum contra Latinos scripsisse; ejusque profecto opuscula aliquot exstant, jejuna prorsus et inficeta, ut fere nullum aliud Græcorum deterius prodierit. Morti proximus monasticum institutum resumpsit, accito sibi *Georgii* monachi nomine; cumque Ecclesiæ suæ annos decem et octo præfuisset, vitam morte commutavit. Onuphrius in Chronico sex menses addit, eumque obiisse censet anno 1240. Ephræmius, quem Leo Allatius laudat lib. II *De consens.* cap. 14, in sua patriarcharum CP. Chronologia, quam versibus politicis composuit, hunc inter sanctos pontifices ascriptum tradit, quem proinde in tribus catalogis abesse permirum est.

GERMANI II SCRIPTA.

(Ex Fabricii Bibliotheca Græca ed. Harles tom. XI.)

—

Scripta inedita.

I. *De processione Spiritus sancti adversus Latinos.* Incipit : Ἐὰν ὑμεῖς μένητε ἐν τῷ λόγῳ τῷ ἐμῷ, ἀληθῶς μαθηταί μού ἐστε. Collegit auctoritates Patrum etiam Latinorum, Græcis tamen verbis expressas, teste eodem Allatio II, 14, pag. 712. Libro I contra Latinos, responsione 10 (*a*), citatur a Nic. Comneno p. 35b *Prænot. mystagog.* (*b*) Ex *epistola ad patriarcham Cpol. Latinum* (Nicolaum) Allatius p. 300, 568.

II. *De azymis* ad Theodorum Studitam juniorem, scriptum inficetum prorsus et inscitiæ plenum,

(*a*) S. *De Ecclesiæ Orientalis et Occidentalis consensione*, cujus locum repetiit Lambec. III, p. 312 sq. HARL.

(*b*) Vindobon. in cod. Cæsar. LXIV, n. 97, est synopsis testimoniorum S. Scripturæ et SS. Patrum contra Latinorum hæreses et errores *de processione Spiritus sancti, azymis et baptismate ex Germani, patriarchæ CPolitani, Niceæ residentis, responsione ad epistolam papæ Gregorii IX.* V. Lambec. III, pag. 318 sqq. ed. Kollar. Paris. in bibl. publ. cod. MCCLXVII, n. 2. Conf. Oudin. *De script. eccles.*, III, p. 56. sqq. HARL.

judice Stephano de Altimura Ponticensi in Panoplia contra schisma Græcorum p. 358. Fabr. Exstat in cod. Vindob. Cæs. modo laudato, et Paris. in bibl. publ. cod. MCCXCV, n. 3. Harl.

III. *De purgatorio*, et IV. *De tribus modis administrandi baptisma*. Allatius l. c. pag. 712.

V. *Homiliæ* plures et *Catecheses*, cum *epistola* ad Nicolaum grammaticum, servatæ in codice Coisliniano, cujus notitiam ex eruditiss. Montfauconi catalogo pag. 391 hic apponere non gravabor. « Codex CCLXXVIII, olim CCCLXIII ; bombycinus, XIV circiter sæculi, foliorum 236. Sancti Germani patriarchæ CP. Sermones et homiliæ

« Fol. 4. S. Germani archiep. CP. Sermones. Primus in ordinatione ejus in patriarcham CP. init. : Πάλιν ἐπ' ἐμὲ χρίσμα καὶ πνεῦμα. Fabr. Hic et sequens aliique sermones quatuor, nec non epist. ad populum Cpol. postquam episcopus factus esset, et epistola ad *Nicolaum grammaticum*, qui ad partes Musulmanorum transierat, et scripta ignominiosa contra orthodoxam fidem vulgaverat, postea vero ad sanam mentem redierat, Oxon. in cod. Barocc. CXXXI. — Germani sermo, quando archiepiscopus ipse consecratus esset ; ejusdem sermo indictionis initio ; ejusdem homilia contra clericos avaros et parænesis ad parentes de liberis ; homilia de sacra synaxi, et quod adhuc durant miracula, denique sermo in Annuntiationem B. Virginis, in Thomæ Gale cod. XLVI, f. 5880 cat. mss. Angl. vol. II. Harl. — 2) Εἰς ἀρχὴν ἰνδίκτου. Init. Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε, πάλιν ἐρῶ. — 3) In Exaltationem S. Crucis. Init, Πάλιν ἑορτῆς μυστήριον, καὶ πάλιν. — 4) Epist. post ordinationem ejus. Init. Ἀδδαχοὺμ πάλαι ἐκεῖνον τὸν ἐν προφήταις θαυμ. — 5) Ad Constantinopolitanos, contra Bogomilos. Init. Ἀνάγκη ἐλθεῖν τὰ σκάνδαλα. [Conf. Schroeckh. libr. cit. tom. XX, p. 475. Harl.] — 6) Contra eos, qui conveniunt in ecclesiam. Init. Ἤδη μὲν ὁ τῆς ἡμέρας ὀφθαλμὸς ἥλιος. — 7) Gratiarum actio pro concursu populi, et contra vanitatem vitæ. Init. Εὐλογητὸς Κύριος ὁ ποιῶν θαυμάσια. — 8) Gratiarum actio de Sampsone, de Davide, et contra mœchos. Init. Ὥσπερ τὰ ἐν αὐχμηρίᾳ φυτὰ, ὅταν μὲν ἀρδ. — 9) Πρὸς τοὺς ἱερωμένους, etc. Init. . . . . Τὸ τοῦ προσώπου ἐρύθημα. — 10) De misericordia et futuro judicio. Init. Ἐβουλόμην καὶ τὸ σήμερον καιριώτερα. — 11) Quo scopo homo compositus factus sit, etc. Init. Ἀσπάζομαί σε, πρωτίστη τῶν. — 12) De bono in Ecclesia ordine, etc. Init. Αἱ μητέρες ὅταν ἀπογαλακτίζειν. — 13) De eodem argumento. Init. Ἀδολεσχήσω καὶ πάλιν, ἵν' ὑμεῖς ἀσχολή. — 14) De præparatione ad mysteria accipienda, Init. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος, καὶ τῇ σκιᾷ. — 15) De superhumerali summi pontificis, etc. Init. Ὁ μὲν νομικὸς ἐκεῖνος ἱεράρχης, καὶ τυπικός. — 16) Contra clericos inordinatos, etc. Init. Οὐκ ἀφνὴς ἐγὼ τὴν ποιμαντι. — 17) De amore Dei erga homines, etc. Init. Τίς ἡ τυραννὶς ἦν ἐκ τῆς πρὸς ὑμᾶς. — 18) Post reditum ex Lydia, et de condemnatione hæretici Leontii. Init. Λύει μου τὴν γλῶσσαν ἡ παροῦσα πανήγυρις. — 19) Homilia katanuktikè. Init. Ἡ μὲν ἀπολογία τῆς ἐμῆς σιωπῆς. — 20) De conventu in Ecclesia, etc. Init. Τί ἂν ἄνθρωπος πάθοι ἐπιστασίαν. — 21) Quod Deus multum curet de hominibus, etc. Init. Φέρε δὲ καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν τεχνίτην. — 22) Cum Canicleus (*a*) diacopum percussit. Init. Ὦ γλυκεῖα δῴς, ὦ γάνος ψυχῆς. — 23) De eodem Canicleo. Init. Οἴμοι ἐγὼ, μῆτερ, ὡς τίνα με ἔτικες. — 24) Ad populum, quod non semel per hebdomadem ad vigilias in ecclesiam concurrant. Init. Τί ποτε, ὦ καιρόντες, οἴεσθε. — 25) Quod oporteat os psalmodiis sanctificare. Init. Κύριε, ἠγάπησα εὐπρέπειαν οἴκου σου, καί. — 26) In parabolam cœnæ apud Lucam. Init. Ἔχει μὲν τῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς τῆς σήμερον. — 27) Gratiarum actio, quod inciderit in morbum in adornanda hac homilia, et de mysteriis sacris. Init. Ὑπολαμβάνειν μοι ἔπεισα, ω φιλοχρ. — 28) Homilia μεθεόρτιος Christi nativitatis. Init. Τῆς περὶ τούτοις μεγίστης πτωχείας μου. — 29) Hom. post festum Luminum. Init. Ὃν τρόπον ἐπιποθεῖ. — 30) Εἰς τὰ ἀπὸ κρεωφαγίας. Init. Οἶδα, ὡς ἐν θαύματι κείσεται τοῖς πολλοῖς. — 31) Homilia apologetica de diuturniore silentio. Init. Ἀγαθόν μοι, ὅτι ἐταπείνωσάς με, ὅπως. — 32) Post nativitatem Christi et ante Lumina. Init. Χθὲς τοῖς λαμπροῖς γενεθλίοις τοῦ. — 33) In primam Dominicam Jejuniorum. Init. Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε. — 34) In infanticidium. Init. Τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὁ Θεός. — 35) De eodem festo. Init. Οἱ μικρολόγοι τῶν ἑστιατόρων. — 36) Alia sine titulo. Init. Ὁρᾶτε, μὴ καταφρονήσητε ἑνός. — 37) Alia sine titulo. Init. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ εἰσήρχετο. — 38) In primam Dominicam Jejuniorum, Init. Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματα σά. — 39) In secundam Dominicam Jejuniorum. Init. Ἥνυσται μὲν ἰδοὺ σὺν Θεῷ καὶ ἡ. — 40) In tertiam Dominicam Jejuniorum. Init. Ἡ μὲν τῶν Εὐαγγελίων πανίερος βίβλος. — 41) In quartam Dominicam Quadragesimæ. Init. Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἄνθρωπός τις. — 42) In quintam Dominicam Jejuniorum. Init. Τὸν μὲν δὴ τῆς τεσσαρακονθημέρου. — 43) In Dominicam ante nativitatem, et in tres pueros. Init. Ἐπειδὴ πολυανθρωπότερον σήμερον τὸ ἄθροισμα. — 44) Quod non sit accedendum ad divinos et præstigiatores. Init. Χριστὲ ἄναξ αὐτοσυμπαθὲς, αὐτόνυκτε. — 45) In tertia Dominica Jejuniorum et in sanctam Crucem. Init. Ἰδοὺ ἡ κλίνη Σαλομὼν ἑξήκοντα δυνατοί. — 46) Homilia sine titulo. Init. Ὅταν στρατοπεδευσάμενον ἐνταῦθα κατίδω. »

(*a*) Ὁ Κανίκλειος, vel ὁ Κανίκλης, vel ὁ Κανικλείων a Byzantinis scriptoribus is appellatur qui *caniculo*. sive atramento imperatoris præerat. Vas enim illud, *caniculum*, a caniculis fictitiis sustentabatur. Vide Villoison in *Anecdotis Gr.* tom. II, p. 72. Harl.

» Deinde sequuntur catecheses ejusdem : Primæ catechesis initium : Οἶδατε, ὅτι μετὰ δύο ἡμέρας. — Secundæ init. Ἐπὶ τῆς φυλακῆς μου. — Tertiæ catechesis init. Ἔτι τρεῖς ἡμέραι καὶ Πνευτ. — Quartæ catechesis init. Τὴν ἀλλοίωσιν ἐλαίῳ. — Quintæ init. Ὅποι τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συν- — Sine titulo, init. Ἀλλὰ καὶ Ἰωνᾶς ἐκεῖνος. — « Fol. 193. Epistola *ad Nicolaum grammaticum*, qui in Musulmanorum religionem se contulerat, etc. Hæc epistola est inter primam et secundam catechesim. Init. Εἶπα, ἐξαγορεύσω κατ' ἐμοῦ τὴν ἀνομίαν μου. [« Vide paulo ante de cod. Coislin. ad n. 1. HARL.] »

Hactenus codex Coislinianus. Ex his solæ editæ homiliæ quatuor, quibus asteriscum præfixi, 3, 34, 38 et 45.

VI. *Epistola ad Manuelem Ducam*, despotam Epiri et Thessaliæ, ms. in bibl. Cæs. [Vindob.] Inc. Ἠττήμεθα νῆ τὰς σὰς ἀριστείας, ἠττήμεθα, πανευτυχέστατε Δέσποτα. Vide Lambecium V, p. 107 (*a*). Ibi etiam memorat Manuelis Ducæ epistolam ad Germanum, ad quam hic respondet, et in qua Germanum (*b*) ille vocat παναγιώτατον δεσπότην καὶ τῶν ἐν τῇ οἰκουμένῃ Χριστιανῶν ἁπλανέστατον ὁδηγόν.

Mandatum seu Commonitorium synodale, traditum Christophoro, metropolitæ Ancyrano, cum is ex synodo Nicæna A. C. 1232 celebrata tanquam legatus patriarchalis ad Manuelem Ducam esset profecturus. Ms. in eodem codice Cæsareo, [n. 4, pag. 227 sqq., ubi conf. not. Kollarii, *A.*] sed posteriore parte mutilum. Incipit : Καιρὸς τοῦ βαλεῖν λίθους καὶ καιρὸς τοῦ συναγαγεῖν λίθους. [conf. Oudin. l. c. III. p. 59 sqq. HARL.

VII. *Oneirocriticon*. Lambec. V, p. 237 seq., sive p. 488 ed. Kollar.— Oudin. l. c. tom. III, pag. 61 et pag. 236, illam somniorum interpretationem in cod. Vindobon. pertinere arbitratur ad Nicephorum II patriarcham CPol. a. 1250. Sed forsan Lambec. tutius judicat, Nicephori oneirocriticon esse brevius, quam Germani, et ab hoc illum sua videri per compendium accepisse. — In Montfauc. Bibl. bibliothecar. mss I, pag. 708. *D*, inter codd. bibl. Sfortianæ cod. sic citatur : « Germanum CPol. scripsisse adversus eos qui dicunt, dæmones convertendos, meminit Photius. » HARL.

Scripta edita.

I. *Epistola ad Gregorium IX* papam Rom. de unione, quæ Latine sæpius prodiit inter Gregorii IX epistolas et apud Matthæum Paris. ad a. 1237, cum alia Germani *ad cardinales* epistola ; et apud Odoricum Raynaldum ad a. 1232, n. 46, et in conciliorum tomis, cum Gregorii IX responsione duplici, ut tom XI Labbei, pag. 318, et tom. VII Harduin., pag. 149. Sed Harduinus primus etiam Græce dedit p. 1961 acceptam a Michaele Le Quien, qui ex codice regio MMDIII descripserat. Incipit : Ὦ Κύριε, σῶσον δή ὦ Κύριε, εὐόδωσον δή. Apud eumdem Harduinum pag. 157-162. Græce et Latine exstat definitio apocrisiariorum Gregorii IX ad Germanum missa, quod Spiritus sanctus a Patre Filioque procedat æqualiter, hæc in codice Cæsareo apud Lambecium III, p. 118 (*c*) inscribitur : Ἔκθεσις τῆς ὁμολογίας τῆς πίστεως τῶν Λατίνων συγγραφεῖσα καὶ ἀποσταλεῖσα παρὰ Γρηγορίου πάππα Ῥώμης πρὸς Γερμανὸν τὸν ἁγιώτατον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως. In eodem codice Cæsareo subjuncta Germani responsio Græce adhuc inedita : Τοῦ ἁγιωτάτου Γερμανοῦ, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, καὶ τῆς σὺν αὐτῷ ἱερᾶς συνόδου

(*a*) S. p. 225 sq. ed. Kollar. in cod. CCLI, n. 2 et 3, et Oudin. l. cit. III, p. 58 sq. HARL.

(*b*) Nicephoro Gregoræ, Ἀνὴρ συνετὸς, καὶ ἀρετῇ καὶ λόγῳ βίον κοσμήσας.

(*c*) Sive p. 305 sq. n. 24 et 25, in cod. LXIV ed. Kollar. Add. ibid. p. 311, n. 27. Synopsis argumentorum etc. supra de ineditis Germani II scriptis ad n. II citata : — Infra, in vol. XI pag. 530. ed. vet. — Schroekh. *Hist. Eccl. Christ.* tom. XXIX, pag. 414 sqq. — In codd. duobus bibl. Sfortianæ secundum Montfauc. Bibl. biblioth. mss. I, pag. 706. *D. E.* Epistola Gregorii papæ ad patriarcham CPolitan. in qua loquitur ille de duplici gladio Ecclesiæ, temporali et spirituali, et usu utriusque; atque Germani, patriarchæ CPol. et synodi ejus disputatio de Spiritu sancto adversus legatos sedis apostolicæ. — Ibid. II, pag 1319 *C*, n. 36, papæ epist. ad patriarch. CPolit. ejusque ad ipsum *super unione*, Manuele imperatore ; — et n. 41-45 inter codd. Mazarin. Germani epist. ad Gregorium papam; Gregorii papæ ad ipsum ; Fratrum Minorum, legatorum Romani pontificis, fidei editio ; Germani cum iis disputatio. — Oxon. in cod. Baroc. XCI, Germani CPol. patriarchæ epistola ad papæ Romani legatum, qui presbyteros quosdam Græcos male tractaverat, et in carcere detinuerat : inc Δέσποτα. — Ibid. in cod. Guil. Laudi LXXVIII, n. 18-21. (sive n. 720 cat. codd. Angliæ etc., tom. I.) Germani ep. ad Gregorium papam ; Gregorii papæ, ep. ad Germanum ; Determinatio *Fratrum Minorum*, f. confessio de processione Spiritus sancti a Patre Filioque, etc., et Germani ac synodi, quæ cum ipso, oppositio adversus Phræmenarios, a Gregorio papa missos reliquosque — ibid. inter adversaria mss. Gerardi Langbæni (cat. cit. pag. 268, n. 6.) Germani epistola ad Latinorum CPoli patriarcham, græcos sacerdotes, ut papæ in supplicationibus memoriam facerent, cogentem. — Paris. in bibl. publ. cod. CMLXX, n. 4, Gregorii papæ fidei expositio, missa ad Germanum ; n. 5, Germani responsio ad illam expositionem, et Gregorii ad legatos Minoritas : ibi de processione Spiritus sancti imprimis disputatur. — In cod. MCCLXVII, n. 1, Gregorii expositio, etc. et n. 3, Germani et synodi, cui præerat, responsum, quo Latinorum dogma de processione Spiritus sancti refutatur. — Venetiis in bibl. Marc. cod. DLXXV, Gregorii papæ epistola ad Germanum, et hujus epistola ad illum Gregorium de unione : Ἀπάντησις τοῦ Γερμανοῦ, καὶ τῆς σὺν αὐτῷ ἱερᾶς συνόδου πρὸς τοὺς ἀπὸ τοῦ πάππα Γρηγορίου σταλέντας Φραιμενουρίους καὶ τοὺς λοιποὺς. Inc. Εἴπατε ἡμῖν, etc. V. cat. codd. Gr. Marc., p. 303. HARL.

ἀπάντησις πρὸς τὴν τοιαύτην ὁμολογίαν τοῦ πάππα, καὶ πρὸς τοὺς ὑπ' ἐκείνου σταλέντα Φρεμινουρίους (a) καὶ λοιποὺς περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Hanc Latine vulgavit Lucas Waddingus in Annalibus ordinis Minorum, diversam a priore Germani scripto de processione Spiritus sancti quod ex Allatio paulo ante memoravi, illiusque veluti summa ac compendium. Confer Altimuram pag. 359, 360, *Panopliæ contra schisma Græcorum*. Fabr. Edita est Græce ex cod. Cæsareo Vindobon. a Franc. Carolo Altero, ad calcem edit. libri : Χρονικὸν Γεωργίου Φραντζῆ, etc. Vindobon. Austr. 1796, fol., pag. 139 seq. Gregorii Ἔκθεσις — missa ad Germanum. In fine : ὑπογραφαὶ τῶν ἀποχρισιαρίων. Pag. 140 seqq. sequitur Germani et synodi cum illo responsio, f. ἀπάντησις, etc., in qua multa et sacrorum et ecclesiasticorum scriptorum loca testimoniaque afferuntur. In præfat. autem pag. II seq. Alter. agit de codd. Vindobonensi atque Vaticano. Harl.

II. *Homiliæ variæ.* 1) *In infantes Bethlehemiticos.* Κυροῦ Γερμανοῦ εἰς τὴν σφαγὴν τῶν ἁγίων νηπίων, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου, ἀναγινωσκομένη Κυριακῇ πρὸ τῶν Φώτων. Incipit : Τίς θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Græce ex codice Augustano edidit David Hœschelius inter homilias sacras variorum Patrum, Augustæ Vindel. 1586, pag. 154-181. Fabr. De Germani homiliis et codd. in biblioth. Angliæ asservatis, in quibus illæ aliaque Germani scripta exstant, copiose agit Oudin. l. c. tom. III, pag. 61 seq. — In cod. Augustan. Vind. secundum Reiseri indicem mss. bibl. Augustanæ, pag. 8, n. 20, sunt septem sermones Germani, archiep. Cpolitani : 1) *In sepulturam Christi*, dictus die magni Sabbati ; 2) *In annuntiationem Mariæ ;* 3) *In primam jejuniorum Dominicam*, deque imaginum restitutione ; 4) *In veverationem vivificæ crucis*, dictus tempore jejunii ; 5) *De infantibus, ab Herode occisis ;* 6) *In exaltationem sanctæ Crucis ;* 7) *In Dominicam ante Natalem Christi, deque tribus pueris in fornacem missis.* — Ex Germani sermonibus permultis plura collegit excerpta Macarius Chrysocephalus in opere, Ῥοδωνιὰ inscripto, quod exstat in cod. Veneto CCCCLII bibl. Marc. Vide Villoison. in *Anecdotis Græcis*, tom. II, p. 72. — In indice ad hunc tomum, voc. *Germani*, citatur fragmentum ex quadam illius oratione, in qua explicatio allegorica arboris illius, in medio paradiso positæ. Harl.

2) *In exaltationem venerandæ crucis, et contra Bogomilos.* Εἰς ὕψωσιν τοῦ τιμίου σταυροῦ, καὶ κατὰ Βογομίλων. Incipit : Πάλιν ἑορτῆς μυστήριον, καὶ πάλιν ὁ ἐμὸς λαὸς χορευτής ῥυτικός. Græce et Latine edidit Jacobus Gretserus tom. II *De cruce*, pag. 156-173. Ingolstad. 1600, 4.

3) In vivificam crucem, tertia Jejuniorum Dominica. Τῇ τρίτῃ Κυριακῇ τῶν Νηστειῶν, καὶ εἰς τὸν ζωοποιὸν σταυρόν. Incipit : Ἰδοὺ ἡ κλίνη Σολομών. Græce et Latine apud eumdem Gretserum p. 294-308.

4) *In adorationem crucis, tempore medii Jejunii.* Εἰς τὴν προσκύνησιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἐν τῷ καιρῷ τῷ Μεσονηστίμῳ. Incipit : Φωτίζου, Ἱερουσαλήμ. Græce et Latine apud eumdem Gretserum, p. 308-311.

5) *In primam Jejuniorum Dominicam, et in sanctarum imaginum restitutionem.* Εἰς τὴν πρώτην Κυριακὴν τῶν Νηστειῶν, καὶ εἰς τὴν τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν. Incipit : Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων. Græce et Latine apud eumdem Gretserum, pag. 519-565. In hac quoque homilia Bogomilorum mentio pag. 552. Ἠρώτησέ με τις τῶν δαιμονοπροσώπων τούτων Βογομίλων· Διὰ τί, φησί, προσκυνεῖτε τοίχους καὶ σανίδας καὶ ἄσβεστον καὶ διάφορα χρώματα ; Latine exstat etiam ex Gretseri versione in supplemento Bibl. Patrum Morelliano Paris. 1639, tom. I, pag. 70, et in Bibl. Patrum Coloniensi a. 1618, tom. XI, et in Lugdunensi a. 1672, tomo XX. [V. cat. bibl. Leidens. pag. 44.]

6) *In Dominici corporis sepulturam, et in magnum Sabbatum.* Λόγος εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ῥηθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ μεγάλου Σαββάτου. Incipit : Σάββατον μέν ἐστι σήμερον. Græce et Latine vulgavit Combefisius tom. I auctarii novi, pag. 1459, 1524. Paris. 1648 fol. Latine ex Combefisii versione in tom. XX Bibl. Patrum edit. Lugd. et in Bibliotheca Patrum concionatoria Combefisiana. Fabr. In cod. antea citato Augustano Vindel. — Oxon. in cod. Barocc. CCXLI. — Vindobonæ in cod. Cæsar. LXIV, n. 20. V. Lambec. III, p. 299, Kollar. — Paris. in bibl. publ. codd. DCCCLIV, n. 14, et MCLXXXVI, n. 22. Harl.

[*In dedicationem templi B. Mariæ*, etc. Paris. in bibl. publ. codd. MCLXXVI, n. 42 ; MCLXXVII, n. 34, et MCXCIV, 11. Add. supra, vol. X, pag. 285 bis. Harl.]

In decollationem sancti Joannis Baptistæ homiliam Germani a Combefisio editam tradit præstantissimus Caveus, lapsus memoria : Andreæ enim Cretensis, non Germani sermonem eo de argumento Combefisius publicavit. Andreæ etiam est, non Germani Idiomelon in Annuntiationis festum ab eodem Caveo memoratum.

III. *Epistolæ duæ* suo et synodi nomine missæ *ad Cyprios, eorumque archiepiscopum Neophytum*, cum

(a) Al. Φρεμινουρίους, *Fratres ordinis Minorum* intellige. [V. Jo. Meursii Glossar. Gr. barbar. voc. Φρεμηνοραῖος.]

cogerentur a Latinis (*a*), illis subjici. Prior incipit : Ἡ νῆσος ἡ Κύπρος· altera : Ἄνδρες φιλοχριστότατοι καὶ φιλευσεβεῖς. Græce et Latine edidit Cotelerius tom. II *Monument. Ecclesiæ Græcæ*, pag. 462 et 475-482. Paris. 1681, 4. Fabr. Venetiis in cod. bibl. Marc. DLXXV epistolæ duæ, Germani et synodi nomine missæ ad Cyprios, eorumque archiepisc. Neophytum ; it. ex Germani epistola, quam misit Nicæa ad Patres Cpolit. V. cat. codd. gr. Marc., pag. 303. — In cod. Mazarino LXXXVII, n. 37 seqq. Germani episti. 1) ad Neophytum ; 2) altera ad Cyprios ; 3) ad Latinorum patriarcham Cpoli, cogentem Græcos presbyteros papæ nomen recitare. V. Montfauc. Bibl. biblioth. mss., II, pag. 1319. Harl.

IV. *Decreta tria* in *jure orientali* Enimundi Bonefidii, a. 1573, 8, apud H. Stephanum edito libro II, Græce p. 89 seq. et Latine p. 136 atque in *Jure Græco-Romano* Marquardi Freheri Francof. 1596, fol.; Græce et Lat. p. 232 238 : *primum* contra Joannem (*b*) metropolitanum Naupacti de quibusdam episcopalibus monasteriis, et de virgine quæ ante pubertatem, nuptialem benedictionem accepit ; datum indictione VIII, a. 6745, hoc est anno Christi 1235 ; *secundum* et *tertium* de paralauriis patriarchalium monasteriorum, ad quem pertinere debeant (*c*). In his et synodi mentio et ὑπομνημάτων συνοδικῶν de patriarchalibus stauropegiis factorum 27 Novembr. et 8 Januar. indictionis V, hoc est anno 1232. Fabr.

De Germani *scholiis in Dionys. Areopagitam* v. supra, vol. VII, p. 10, pag. 15 de cod. Laurent. p. 16 de cod. Marc. — et de cod. Veneto bibl. Marc. CXLIII, confectorem catal. codd. Gr. Marc., p. 81, atque cel. Morell. bibl. mss. Gr. et Lat. I, p. 88 seq., qui laudat de illis Jo. Fr. Bernard. de Rubeis in diss. præliminari edit. ipsius operum Areopagitæ, Venet. 1755, fol. Harl.]

(*a*) Willebrandus ab Oldenburg, illorum temporum scriptor, in Συμμίκτοις Allatii, pag. 141 : *Græci, quibus Latini per totam Cyprum dominantur tredecim habent episcopos, quorum unus est archiepiscopus. Omnes ipsis Francis obediunt, tributum tanquam servi persolventes.*

(*b*) Male interpres *dominum Joannis* pro, *dominum Joannem*, κατὰ μητροπολίτου Ναυπάκτου κυρίου Ἰωάννου.

(*c*) Florent. in cod. Laurent. II, n. 94, plut. V, *Sigillum Germani de Paralauriis patriarchalium monasteriorum, ad quem pertinere debeant, factum mense Junio, v indiction. et insinuatum secreto sacri chartophylacii, ubi agitur de patriarchalibus Stauropegiis.* Inc. Τὰ περὶ τῶν πατριαρχικῶν σταυροπηγίων. Sequitur alterum ejusdem. Inc. τὰ κατὰ συναρπαγὴν λαβόντα σύμπηξιν. V. Bandin. Cat. codd. Gr. Laur., tom. I, p. 10. Harl.

Germani Epistolæ ad Gregorium IX pa am et ad cardinales De unione Ecclesiarum, cum Gregorii IX responsione duplici ; Definitio apocrisiariorum Pontificis quod Spiritus sanctus a Patre Filioque procedat æqualiter, cum Germani responso ; item acta concilii Nymphææ in Bithynia pro unione habiti : hæc omnia post Regesta exstant Gregorii IX, quem vide in Patrologia Latina ad an. 1241.

GERMANI EPISTOLÆ

AD CYPRIOS.

(Ex Joannis Baptistæ Cotelerii *Monumentis Ecclesiæ Græcæ*, tom. III.)

Γερμανοῦ (1) *τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως ἐπιστολὴ σταλεῖσα ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ παρά τε αὐτοῦ καὶ τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἀρχιερατεύοντος ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ τοῦ κυροῦ Νεοφύτου, καὶ ἀναγκαζομένου παρὰ Λατίνων ὑποταγῆναι αὐτοῖς.*

Germani sanctissimi patriarchæ Constantinopoleos epistola missa in insulam Cyprum, tam ab ipso quam a sacra synodo, cum in ea insula summum sacerdotium teneret dominus Neophytus, et cogeretur a Latinis, illis subjici.

α'. Ἡ νῆσος ἡ Κύπρος, ἡ περιλάλητος, ἣν πόντου μὲν ὑγρὸν στόμα κύκλῳ προσπτύσσεται, πυριμενῆ δὲ χείλη ῥητόρων καὶ γραφέων διαφημίζουσιν, εὖ μὲν θέσεως, εὖ δὲ κράσεως ἔχουσαν, οἷα

1. Cyprus insula, illa percelebris, quam liquidum quidem ponti ostium undequaque cingit, ignea vero oratorum scriptorumque labia prædicant, commodo situ bonaque temperie gaudentem, quasi

(1) *Γερμανοῦ*. Est Germanus II CP. qui vixit sæculo decimotertio sub imperatoribus Latinis. Ad cum pertinent Decreta Juris Græco-Romani p. 232, etc., non vero ad illum qui antea fuerat pontifex Adrianopolitanus, ut dicitur in margine, quique est Germanus III. Patet ex p. 235, ubi notatur annus mundi 6745, qui est Christi 1235. De Cypro autem et Cypriis per illa tempora lege inter alios Wildebrandum ab Oldemborg Itinerarii, p. 141, 142 in Symmictis Allatii.

maris uber bonis abundans, et in loco sterili hortum, salsuginis solum dulcem succum fundens, aliam beatorum insulam, terram lacte manantem; quæ non modo ex seipsa feracitatem omnem promundat, sed etiam externis repleatur bonis, quotquot nimirum per liquidum in eam inferuntur.

2. Hæc porro ipsa Cyprus, antea felix atque splendida, non adeo ex naturæ donis insignis erat, quemadmodum jam sermo repræsentavit, neque eam quidquam e cæteris aliud tantum decorabat, quantum ipse pietatis fructus, atque Evangelii seges, ad centuplum bonis spicis feta, quantum large fluentes doctrinæ latices, Scripturarumque floridum pratum, et Ecclesiæ filiorum multitudo iostar omnigenarum berbarum agri; velut insulam innovatam, ut cum Scriptura loquar[1], et quotidie in melius renovatam ac proficientem. Unde factum est, ut in unam maximarum provinciarum promoveretur, et ad archiepiscopatus eveheretur dignitatem, sors eximia Christi effecta, atque per semetipsam directa, propriumque sub pastoribus suis ordinans gregem.

3. Verum non erat scelesti Satanæ, hanc absque invidia intueri, qui terram minatur atque mare se deleturum. Scilicet armat manus barbaricas, et gentem inimicam excitat adversus Ecclesiam, imo beneficam; gentem, quæ hæc quidem dentibus comedit, illa vero unguibus dilacerat, alia autem pedibus conculcat, prorsusque omnia ad disperditionem vastat, juxta Danielis visionem[2]. Constipati enim Latini, etiam Cyprios adorti sunt: alius quidam pontus immensus et obvia quæque inundans, conspicuo illo insulamque ambiente impetuosior; quandoquidem conspicuus non eam obtegere contendit, sed propriis terminis circumscribitur, in semetipso fluctus confringens, et Creatoris providentiæ frenis obsecundans[3].

4. At Italorum audacia proprias transilit stationes, et fluctus iræ volvit, extra terminos currit, atque in exteros irruit. Ejusmodi atrox tempestas excitata est in præclara Cypro; cum qua fœdus servat mare, et cicurem se reddit unda. Id sane diluvium, ad aliquod usque tempus venustiora quæque corrupit, et in terram prostravit quæcunque eminebant. Mox vero et hominum corpora attigit. Verumtamen tolerabilis erat calamitas, licet esset admodum gravis; quoniam ad corpoream spectabat noxam, et corporum perniciem, quæ ad

A θηλὴν θαλάσσης βρίουσαν ἀγαθοῖς, καὶ ἐν ἀτρυγήτῳ παράδεισον, καὶ τῆς ἅλμης πέδον γλυκύχυμον, καὶ νῆσον ἄλλην μακάρων, καὶ μελιτόβρυτον γῆν· οὐ μόνον ἐξ ἑαυτῆς τὸ πάμφορον βλύσασαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξωθεν περιαντλουμένην καλοῖς, ὁπόσα ταύτῃ παρὰ τῆς ὑγρᾶς ἐπεισβάλλουσιν.

β'. Ἦδε ἡ Κύπρος αὕτη, ἡ πρὶν εὐδαίμων τι καὶ λαμπρὰ, οὐ τόσον ἐκ τῶν φασικῶν χαρίτων ἐπίσημος ἦν, ὡς ὁ λόγος προδιεμόρφωσεν, οὐδ' οὕτω ταύτην ἄλλο τι τῶν ἁπάντων ἐσέμνυνεν, ὡς ὁ τῆς εὐσεβείας; μᾶλλον καρπὸς, καὶ ὁ τοῦ Εὐαγγελίου σπόρος, ἑκατοστεύων εἰς εὔσταχυν, τά τε τῆς διδασκαλίας εὔρυτα νάματα καὶ ἡ πολυανθὴς λειμωνία τῶν Γραφῶν, καὶ ἡ τῶν τέκνων τῆς Ἐκκλησίας πληθὺς, ὡς τοῦ ἀγροῦ τὸ παμβότανον· ὥσπερ B νῆσον ἐγκαινιζομένην, τὸ τῆς Γραφῆς, καὶ ὁσημέραι πρὸς τὸ κρεῖττον ἀνανεουμένην τε καὶ προβλύουσαν. Ἐντεῦθεν εἰς μίαν προήχθη τῶν μεγίστων ἐπαρχιῶν, καὶ πρὸς ἀρχιεπισκοπῆς ἐπήρθη ἀξίωμα, λάχος ἔκκριτον καθεστηκυῖα Χριστοῦ, καὶ καθ' ἑαυτὴν διεξαγομένη (2), καὶ τὸ οἰκεῖον ὑπὸ ποιμέσι διατάττουσα πολίμνιον.

γ'. Ἀλλ' οὐκουν [*An* οὐκ ἦν] ἄρα τοῦ τελχῖνος Σατὰν μὴ καὶ ταύτῃ βάσκανον [*An pro* βασκάνω.] ἐνιδεῖν, τοῦ γῆν ἀπειλοῦντος (3) ἐξαλείψειν καὶ θάλασσαν. Ἀμέλει καὶ χεῖρας ὁπλίζει βαρβαρικὰς, καὶ πολέμιον ἔθνος ἐπήγειρε κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ μᾶλλον ὑποδρηστεῦον αὐτῇ· ἔθνος, τὰ μὲν τοῖς ὀδοῦσιν ἐσθίον, τὰ δὲ σπαράσσει τοῖς ὄνυξιν, ἄλλα C δὲ ποσὶ συμπατοῦν, καὶ ἁπλῶς τὰ πάντα πρὸς ἀφανισμὸν ἀχρειοῦν, κατὰ τὸν Δανιὴλ θεάματισμόν. Οἱ γὰρ φρακτοὶ Λατῖνοι καὶ τοῖς Κυπρίοις ἐπέβρισαν πόντος ἄλλος τις ἀχανὴς καὶ καταχλύζων τὸ προστυχὸν, τοῦ προφανοῦς καὶ τὴν νῆσον ὑπανέχοντος βιαιότερος, παρ' ὅσον μὲν οὐ καλύψαι ταύτην φιλονεικεῖ, ἀλλὰ τοῖς οἰκείοις ὅροις συμπεριγράφεται, ἐν ἑαυτῷ συνθραύων τὰ κύματα, καὶ προνοίας χαλινοῖς ὑπείκων Δημιουργοῦ.

δ'. Τὸ δὲ θράσος τῶν Ἰταλῶν τοὺς οἰκείους ὑπερβαίνει σταθμοὺς, καὶ κύματα κυλίνδει θυμοῦ, καὶ ὑπερόρια τρέχει, καὶ τῶν ὀθνείων κατεμπηδᾷ. Τηλίκος ἐπεῤῥάγη τῇ καλῇ Κύπρῳ κλύδων ἀλλόκοτος, πρὸς ἣν ἡ θάλασσα σπένδεται, καὶ ἡμεροῦται τὸ ῥόθιον. Ὁ δὲ τοιοῦτος κατακλυσμὸς μέχρι μέν τινος τὰ ὡραῖα διέφθειρε, καὶ πᾶν ἀνάστημα κατέῤῥιψε γῆς. Ἤδη δὲ καὶ σωμάτων ἀνθρώπων παρῆψατο. Ἀλλ' ἦν ὅμως φορητὸν τὸ δεινὸν, καίπερ ὂν βαρυσύμφορον· ἐπεὶ καὶ πρὸς σωματικὴν ἀπέβλεπε λύμην καὶ σκηνωμάτων ἀπώλειαν, συντιθεμένων

[1] Isa. XLV, 16. [2] Dan. VII, 7, 19. [3] Job XXXVIII, 11.

(2) *Καθ' ἑαυτὴν διεξαγομένη.* Hoc est αὐτοκέφαλος. Qua de re vide Allatium *De Ecclesiæ Occidentalis et Orientalis perpetua consensione*, lib. I, cap. 25, et Adnotationes Beveregianas in canones p. 58, 59, 147.

(3) *Τοῦ γῆν ἀπειλοῦντος.* Habuit in animo illud Isa. X, 14: Καὶ σείσω πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψομαι τῇ χειρὶ ὡς νοσσιὰν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὠὰ ἀοῦ. *Et concutiam civitates habitatas, et orbem terræ totum apprehendam manu quasi nidum, et quasi ova derelicta tollam.* Unde Gregorius Nyssenus orat. 5 in Canticum canticorum, p. 551 D: Ὁ καταλαμβάνων τὴν οἰκουμένην ὡς νοσσιὰν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὠὰ αἴρων αὐτὰ, seu potius αὐτὴν, cum interprete, ac e ms. Reg. 1797. Apud Cæsarium quæst. 121, περιλήψομαι.

ἐπὶ βραχὺ καὶ λυομένων μετ' οὐ πολύ. Τὰ νῦν δὲ ἀλλὰ καὶ ψυχῶν τὸ πρᾶγμα κατέκαυχήσατο, καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον τῆς εὐσεβείας διασαλεύειν ἐπιχειρεῖ. Τοῖ; γὰρ πολεμισταῖ; Λατίνοις, καὶ ἱερατικὸν ἐκ τοῦ γένους οὐκ ὀλίγον τῇ νήσῳ προσεπιβὰν, τὰς ἐκκλησίας συνέχεε, καὶ πρὸς ἑαυτὸ πάντα τὰ θεῖα ἐφελκύσαι νεανιεύεται.

ε'. Ἔνθεν ὁ μὲν γνήσιος καὶ κανονικὸς πρωτοπόιμην, ὁ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Κυπρίων, ὁ κῦρι; Νεόφυτο;, τοῦ οἰκείου θρόνου ἀποδιώκεται· παρένθετο; δέ τι; καὶ ἀλλόθρου ἄνθρωπο; ἐκ Λατινικῆ; φυλῆ; τῷ τοιούτῳ θρόνῳ ἐγκαθεσθεὶ;, οὐκ ἂν ἄλλω; ἀνήσειν τοὺ; ἡμετέρου; ἱερατικοὺ; ἰσχυρίζεται ἐπισκόπου; τε καὶ λοιποὺ; τὸν Ῥωμαϊκὸν ποιμαίνειν καὶ διδάσκειν λαόν, εἰ μὴ πρότερόν τὴν π ρ' αὐτοῖ; ὑποταγὴν ὑπεισέλθωσι, καὶ συνθήκα; B κατα θυμίου; τῷ νέῳ ἀρχιερεῖ καὶ νόθῳ παρέξουσιν· ἢ μὴν καὶ τούτου; ἐξοστρακισθῆναι τῆ; νήσου παντάπασιν· ὡ; τῶν ποιμένων καὶ διδασκάλων διασπαρέντων κινδυνεύειν τὴν ἀγέλην Χριστοῦ εἰ; κρημνοὺ; ἀποπλανᾶσθαι καὶ βάραθρα.

ς'. Ἦν μὲν πρὸ πολλοῦ θρυλούμενα ταῦτα, καὶ εἰ; ἀκοὰ; τῆ; ἡμετέρα; ἐρχόμενα μετριότητο; · τὰ νῦν δὲ καὶ ὁ θεοφιλέστατο; τῆ; κατὰ τὴν Κύπρον ἁγιώτατο; ἐπισκοπῆ; Σολείa; Λεόντιο;, καὶ ὁ εὐλαβὴ; καθηγούμενο; τῆ; τῶν Ἀψινθίων μονῆ; ἱερομόναχο; Λεόντιο;, πρὸ; τὴν ἡμῶν ἀναπεμφθέντε; μετριότητα παρά τε τοῦ οἰκείου μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν λοιπῶν ἐπισκόπων, ἀλλὰ δὴ καὶ παντὸ; τοῦ ἱερωμένου πληρώματο; καὶ τοῦ C ὀχλώδου; λαοῦ, τὰ; τοιαύτα; συνοδικῶ; ἀνήγγειλαν συμφορὰ; ἐνώπιον τῆ; ἡμῶν μετριότητο; · καὶ παραστάντε; τὴν σήμερον ἐπὶ τοῦ μέσου, διεπρεσβεύσαντο ὁπόσα παρ' ἐκείνων ἀνενεγκεῖν ἐπετράπησαν. Ἔφασκον γὰρ ὡ; τῷ ἀρχιεπισκόπῳ κυρῷ Νεοφύτῳ παρὰ τῶν Λατίνων οὐ συγχεχώρηται τῇ νήσῳ ἐνδιατρίβειν τὸ σύνολον· ἅτε τοῦ σφῶν καὶ ἑτέρου ἀρχιεπισκόπου μηδόλω; ἄλλον ἀκούειν ἀρχιεπίσκοπον στέγοντο;. Ἀμέλει καὶ τέλεον ἐκείνου; [ſ. ἐκείνων] ἀπήλασαν. Καὶ νῦν ἐν τοῖ; μέρεσι τῆ; ἀνατολῆ; διάγει πλανώμενος.

ζ'. Αὐτοὺ; δέ γε τοὺ; ἐπισκόπου;, φασὶ, καὶ τοὺ; λοιποὺ; ἱερατικοὺ;, εἰ; ὑποταγὴν ἐκβιάζεται ὁ τῶν Λατίνων ἀρχιερεύ;, καὶ οὕτω; ἐάσειν τούτου; καθυπισχνεῖται τὰ; οἰκεία; ἔχειν ἐπισκοπὰ; καὶ ἱερατικῶ; ἐνεργεῖν. Καὶ παρεγκλήτευον τὸ ποιητέον μαθεῖν παρά τε τῆ; ἡμῶν μετριότητο; καὶ τῆ; ἱερᾶ; ἀδελφότητο;. Διὰ γὰρ τῆ; τούτων γλώσση; τὰ; τῶν Κυπρίων πάντων ἔλεγον παρεστάναι ψυχὰ;, καὶ τὴν ἡμῶν γουνάζεσθαι μετριότητα τῆ; ἐκείνων σωτηρία; ἀντιποιήσασθαι, καὶ μὴ χώραν οὕτω πλατεῖαν καὶ πολυάνθρωπον καταλιπεῖν ἀπροστάτευτον, ὡ; λιμὸν λιμῶξαι (4) καὶ δίψαν παθεῖν, οὐ βρώματο; οὐδὲ πόματο;, ἀλλὰ τοῦ ἀκούειν λόγον θεοῦ.

[a] Amos VIII', 11.

(4) *Λιμὸν λιμῶξαι.* Fames spiritalis, de qua expono locum obscurum Leonis imperatoris orat. 6 Auct. Combef. I, c. 1690, D : Δὸ; πεινῶντι τροφὴν, ὁ λιμῷ κινδυνεύων, καὶ τῷ ἐξ οὐρανοῦ κατα-

A breve temporis spatium compinguntur, et solvuntur paulo post. Jam vero et res adversum animas sese superbe extulit, conaturque rectum pietatis sermonem concutere. Nam una cum bellatoribus Latinis non pauci ejusdem generis sacerdotes in insulam ingressi, Ecclesias conturbarunt, et ad se cuncta divina pertrahere petulanter nituntur.

5. Hinc legitimus et canonicus pastorum primus, beatissimus Cypriorum archiepiscopus, dominus Neophytus, a sua sede pulsus est, adscitius autem quidam et peregrinæ linguæ homo, e Latinorum genere, in eodem throno insidens, non alia ratione se permissurum asseverat, ut nostri sacrati homines, tum episcopi, tum cæteri, populum Romanum seu Græcum pascant et doceant, B nisi prius subjectionem illam eorum subierint, et astipulationes novo nothoque pontifici gratas præstiterint; alioquin eos omnino ex insula ejiciendos esse, adeo ut pastoribus et doctoribus dispersis, periculum sit ne Christi grex in præcipitia et barathra divagetur.

6. Atque hæc quidem jam a longo tempore divulgata fuerant, et ad aures mediocritatis nostræ pervenerant. Nunc vero religiosissimus sanctissimi episcopatus Soleæ in Cypro, Leontius, et reverendus monasterii Apsinthiorum præpositus, sacer monachus Leontius, ad nostram missi mediocritatem, tum a suo beatissimo archiepiscopo, tum a reliquis episcopis, necnon ab omni sacro cœtu, ipsaque plebe, hasce synodice calamitates coram C nostra mediocritate retulerunt; hodieque in medium prodeuntes, ex legatione quæ ab illis demandata sibi fuerant prolocuti sunt. Nempe dixerunt, nequaquam a Latinis concessum esse domino Neophyto archiepiscopo, ut illo modo in insula maneret, cum alter ille eorum archiepiscopus nullatenus alium sustineret audire archiepiscopum. Unde penitus eum expulerunt. Et nunc per Orientis plagas oberrat.

7. Addiderunt legati, quod episcopos ipsos cæterosque sacri ordinis ad subjectionem, Latinorum pontifex cogit, atque ea conditione pollicetur D se his permissurum habere episcopatus suos, sacraque obire munia. Tum obsecraverunt, uti a nobis et sacra fraternitate discerent quid agendum esset. Aiebant quippe, cunctorum Cypriorum animas per suam linguam adesse, et mediocritatis nostræ genua amplecti, supplicesque orare ut salutis eorum curam suscipiamus, nec regionem adeo amplam et populosam patrocinio destitutam relinquamus, ita ut esuriat et sitim patiatur, non defectu cibi et potus, sed audiendi verbum Dei [a].

βάντι ἄρτῳ τραφεὶς. Id est : *Da cibum esurienti qui fame periclitaris, et pane illo qui de cœlo descendit nutriris.* Sic idem Augustus orat. ult. c. 1745. A. de Maria. Χαῖρε ἡ τὸν καινῶς καὶ ὑπερφυῶς

8. Ista cum episcopus oraret supplex, et abbas obsecraret, rem mediocritas nostra una cum sacra fraternitate deliberandam proposuit. Visumque est duplex utrinque imminere periculum, et casum ex utraque parte præcipitem. Tantum enim populum absque pastorali patrocinio deseri, quorum sanguis per Deum e manibus pastorum requirendus est[8], peccatum est ingenti censura condemnandum : Latinorum autem voluntati cedere, et cum schismaticis consensionis facere fœdus, dissonum videtur a canonum rigore, alienumque ab ecclesiasticis consuetudinibus. Erat igitur anceps disceptatio, et ad alterutrum propensio dubia. Verum postquam et mediocritas nostra et sacra fraternitas multas volutavit considerationes, demum censuit mediocritas nostra, ipsa speciem subjectionis quam Latini postulabant proferri ad synodum debere. Unde cohortata est episcopum et abbatem, ut spiritaliter cum veritate explicarent quænam illa essent quæ a Latinis postularentur.

9. Responderunt illi tria hæc Latinos inevitabiliter requirere : primum, manus manibus immittere, sacerdotales sacerdotalibus, nostros Latinis : hoc namque esse infestis tutam cautionem, servilis in negotiis demissionis ; secundum, ut Romanus ad sacerdotalem honorem provehendus, post electionem a popularibus suis factam, sive in episcopum promoveatur, sive ad aliam ordinationem vel ad monachalem præfecturam assumptus fuerit, nullus omnino absque Latini notitia constituatur in dignitate ad se pertinente. Id porro Latinos propter turpe lucrum duntaxat expetere contestati sunt. Tertium ad hæc adjecerunt, ut Græci a suis quidem episcopis, cum necesse fuerit, judicentur; si quis tamen e judicatis forsan voluerit ad Latinorum archiepiscopum provocare, tanquam oppressus videlicet, seu clericus seu laicus sit, ab illo controversia discutiatur. Super his mediocritas nostra post disquisitionem una cum fratrum congregatione, et inchoato definitivo decreto, necnon ea quæ visa sunt declarans, hunc in modum pronuntiavit.

10. Omnes sacros canones, cunctas traditiones divinas, universos venerabiles piissimæ nostræ Ecclesiæ ritus amplecti et servare illæsos ac inviolatos, jam sanximus tam manu quam lingua, adhucque sancimus, Christi gratiæ confisi. Ita siquidem et scripsimus et confessi sumus, tum singulis diebus pro iis decertamus, atque oramus, ut manus pariter et vox Jacobi patriarchæ consistant, qui etiam antequam nasceretur a Deo dilectus est[9].

[8] Ezech. III, 18. [9] Rom. IX, 11-13.

η'. Ταῦτα τοῦ ἐπισκόπου καθικετεύοντος, καὶ τοῦ ἡγουμένου προσλιπαροῦντος, ἡ μετριότης ἡμῶν μετὰ τῆς ἱερᾶς ἀδελφότητος εἰς σκέψιν ἔθετο τὰ τοῦ πράγματος. Καὶ ἐδόκει διπλοῦς ἑκατέρωθεν κίνδυνος καὶ ἀμφίχρημνος ὄλισθος. Τό τε γὰρ τοσοῦτον ἐγκαταλειφθῆναι λαὸν προστασίας ἄτερ ποιμαντικῆς, ὧν τὰ αἵματα ἐζήτηται [*An.* ἐκζητεῖται *vel* ἐκζητήσεται] παρὰ τῷ Θεῷ ἐκ τῆς τῶν ποιμαινόντων χειρὸς, μεγάλην τὴν εὐθύνην ἔχει τὸ κατάκριμα· καὶ τὸ ἐνδοῦναι δὲ θελήσει Λατινικῇ καὶ σχισματικοῖς συνθέσθαι καὶ σπείσασθαι ἀπᾴδον τῇ τῶν κανόνων ἀκριβείᾳ δοκεῖ, καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἐθίμων ἀλλότριον. Ἦν γοῦν ὁ λόγος ἀμφίβολος, καὶ ἡ πρὸς θάτερον νεῦσις ἀμφισβητήσιμος. Ὡς δὲ πολλοὺς ἡ τε μετριότης ἡμῶν καὶ ἡ ἱερὰ ἀδελφότης ἀνείλιττε λογισμοὺς, τέλος καὶ αὐτὸ τὸ εἶδος τῆς ἀπαιτουμένης παρὰ τῶν Λατίνων ὑποταγῆς συνοδικῶς ἡ μετριότης ἡμῶν χρωματισθῆναι [*f.* χρημ.] διενοήσατο. Ὅθεν παρεγγυήσατο τῷ ἐπισκόπῳ τε καὶ τῷ καθηγουμένῳ πνευματικῶς διευκρινῆσαι μετ' ἀληθείας, τίνα γε ἄρα τὰ παρὰ τῶν Λατίνων ἀπῃτημένα εἰσί.

θ'. Καὶ οὗτοι τρία ταῦτα ζητεῖν ἀπαραιτήτως ἔφασαν τοὺς Λατίνους· χεῖρας χερσὶν ἐμβαλεῖν ἱερατικαῖς· τοῦτο γὰρ εἶναι τοῖς ἐπηρεασταῖς ἐχέγγυον ἀσφαλὲς, δουλωτικῆς ἐν πράγμασιν ὑποκλίσεως· δεύτερον τὸ τὸν μέλλοντα Ῥωμαῖον εἰς ἱερατικὴν προβαίνειν τιμὴν, μετὰ τὴν τῶν ὁμοφύλων ἐπιλογὴν, εἴτε εἰς ἐπίσκοπον προβιβάζεται, εἴτε καὶ εἰς ἄλλοίαν χειροτονίαν ἢ καὶ ἡγουμενεῖον ἐγκέκριται, μὴ δίχα τῆς τοῦ Λατίνου εἰδήσεως τῇ προσφόρῳ ἀξίᾳ ὁποιονδήτινα ἐγκαθίστασθαι· τοῦτο δὲ χάριν αἰσχροκερδείας καὶ μόνης ἀπαιτεῖν τοὺς Λατίνους διεμαρτύροντο· τρίτον ἐπὶ τούτοις ἐπήγαγον τὸ τοὺς Ῥωμαίους κρίνεσθαι μὲν παρὰ τοῖς οἰκείοις ἐπισκόποις ὅτε δεήσειεν· εἰ δ' ἴσως τις τῶν κρινομένων θελήσειε πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν Λατίνων, ὡς δῆθεν βαρυνόμενος, ἐκκαλέσασθαι, εἴτε ἱερωμένος ἐστὶν, εἴτε λαϊκὸς, ἵνα παρ' αὐτῷ ἡ ὑπόθεσις ἀνακρίνηται. Ἐπὶ τούτοις ἡ μετριότης ἡμῶν συνδιασκεψαμένη μετὰ τῆς τῶν ἀδελφῶν ὁμηγύρεως, καὶ τῆς ἀποφαντικῆς ἀπαρχομένης ἀπαγγελίας καὶ τὰ δόξαντα διασαφοῦσα, οὕτως εἶρηκε.

ι'. Πάντας μὲν ἱεροὺς κανόνας, πάσας παραδόσεις, πάντα σεβάσμια ἤθιμα τῆς καθ' ἡμᾶς πανευσεβοῦς Ἐκκλησίας, στέργειν καὶ φυλάττειν ἀπαράτρωτά τε καὶ ἀπαρεγχείρητα καὶ χειρὶ καὶ γλώττῃ διεβεβαιωσάμεθά τε καὶ εἰσέτι διαβεβαιούμεθα τοῦ Χριστοῦ τῇ χάριτι πεποιθότες. Καὶ γὰρ οὕτω καὶ ἐνεγραψάμεθα καὶ ὡμολογήσαμεν, καθ' ἡμέραν καὶ ὑπὲρ τούτων πυκτεύομεν καὶ εὐχόμεθα, ὅπως αἵ τε χεῖρες, ἥ τε φωνὴ, τοῦ πατριάρχου

γεωργηθέντα ἄρτον φέρουσα τράπεζα· οὗ τραφέντες οἱ τῇ γεωργίᾳ τῆς ἀκάνθης λιμῷ ἀπολλύμενοι, τοῦ κινδύνου διασεσώσμεθα· *Ave, mensa quæ panem illum novo naturamque suverante modo excultum et consectum gestas; quo nutriti qui spinæ cultura et messe fame enecabamur, e discrimine evasimus.* Gen. III, 18.

εἶεν Ἰακὼβ, τοῦ καὶ πρὸ γενέσεως ἀγαπηθέντος ὑπὸ Θεοῦ. Ὅπου δέ γε οὐκ ἐπισείεταί τις ἀθέτησις τῶν κανόνων, τῶν παραδόσεων, τῶν ἐθίμων, αὐτῆς τῆς πίστεως, εἴ τί που εὐμεθόδως καὶ ἀπροσκόπως τῇ Ἐκκλησίᾳ Χριστοῦ μετελθεῖν δυνήσονται οἱ Κύπριοι ἐπίσκοποι, κἀκ τοῦ δοκεῖν ὑποπίπτειν, καταπιπτούσας ταῖς ἀληθείαις, τὰς ἑαυτῶν ὑποστηρίξαιεν ἐκκλησίας, καὶ τῆς ἀπειλουμένης ψυχολέθρου συντριβῆς ἀπαλλάξαιεν, συγγνωστέον ἂν οἶμαι τῆς τοιαύτης οἰκονομίας, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὑποκρίσεως, καὶ ἀκαταιτίατον [*f.* ἀκαταιτίατοι] λογισθήσονται, τὸν μέγαν Παῦλον εἰς τοῦτο συνήγορον ἔχοντες.

ια'. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἡ τῆς ἡμῶν μετριότητος διάγνωσις ἀπηγγέλλετο, καὶ παρίστατο τηνικάδε πλῆθος οὐ μετρητὸν τῶν τῆς Κωνσταντίνου θρεμμάτων, τριχθὲν δεδασμένον, εἰς κληρικοὺς, εἰς μονάζοντας, εἰς λαϊκοὺς, τῶν μὲν ἤδη καὶ δεδιωγμένων ἐκεῖθεν, καὶ μητέρα ταύτην, τὴν Κωνσταντίνου φημὶ, μεμισηθέντων διὰ τὴν πρὸς τὸν ἐν οὐρανοῖς Πατέρα τελείαν ἀγάπησιν καὶ ὁμολογίαν, ἱδρῶσι σεμνυνομένων· τῶν δ' αὖθις, ὡς τὸ ἀπογεγαλακτισμένον, ἐπὶ τὴν μητέρα ἀναστρεψάντων, καὶ ταῖς γηραιαῖς αὐτῆς καὶ πτωχικαῖς ἀγκάλαις καὶ ἔτι ἐνθαλπομένων· οἱ τοιοῦτοι τὴν καρδίαν ἐκζέσαντες ὑπὸ τῶν πυρακθράκων τοῦ ζήλου, καὶ πῦρ οἱονεὶ πνεύσαντες, τὸν λόγον σφοδρυνόμενοι, πρὸς ἡμᾶς ἀπετείνοντο·

ιβ'. Λαμψάτω, λέγοντες, τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων μὴ μόνον ἐξ ἔργων, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐκ τῶν λόγων αὐτῶν· καὶ σκοτεινὸν μηδὲν μηδὲ ἀσαφὲς ταῖς ὑμετέραις διαγνώσεσιν ἐγκυπτέσθω. Ἐμάθομεν ἀφ' ὧν ἐπάθομεν τὴν Λατινικὴν δολοπλοκίαν. Ἡμεῖς ἀρκούντως αὐτοῖς συνεπλάκημεν, πολὺν ἀνέτλημεν κάματον, ἐγκαρτερήσαντες φυλακαῖς, τῆς ἐνεγκαμένης ἀπελαθέντες, ἐξυβρισθέντες εἰς τὸ τοῦ πώγωνος σέμνωμα (5)· κἀκ τούτων πάντων τὰς αὐτῶν ῥαδιουργίας ἐκμεμελετήκαμεν ἀκριβῶς. Λατῖνοι ἄλλα μὲν βάζουσιν, ἄλλα δ' ἐν φρεσὶ κεύθουσι. Χερσὶ χεῖρας ἐμβαλεῖν ἀπαιτοῦσι τὰς ἡμετέρας ταῖς ἑαυτῶν, καὶ τοῦτο παντάπασιν ἀκαταιτίατον καὶ ἀνεπίληπτον ἰσχυρίζονται. Τὸ δὲ οὐδέν τι ἕτερόν ἐστιν ἀλλ' ἢ πατροπαραδότου πίστεως; προδοσία καὶ χειραγωγία πρὸς ὑποταγὴν τῆς σφῶν Ἐκκλησίας, καὶ εἰς πάνθ' ὅσα τὰ τῆς γηραλέας εἴθισται Ῥώμης παραληραφρονήματα.

ιγ'. Οἷα γὰρ ἀεὶ πολέμοις ἀναστρεφόμενοι, καὶ καθαρῶς τυγχάνοντες ἀρειμάνιοι πάντες ὁμοῦ λαϊκοί τε καὶ ἱερεῖς αὐτῶν, καὶ ἔθιμα τῶν πολέμων ἠκριβωθέντες, καὶ τοῦτ' αὐτὸ τὸ διδόναι χεῖρας σημεῖον ἥττης καὶ παντελοῦς δουλοσύνης νομίζουσιν, ὡς ἐν ταῖς μάχαις εἰώθασιν οἱ ἁλισκόμενοι ὀρᾷν. Παρα-

A Verumtamen ubi nulla injicitur abdicatio canonum, traditionum, rituum, ipsius fidei, si quid episcopi Cyprii ex industria et citra Ecclesiæ Christi offensionem potuerint exsequi, atque ex eo quod videbuntur delabi, per id Ecclesias suas revera decidentes, suffulserint, liberaverintque ab animæ perniciosa contritione quæ intentatur; in hac ego œconomia seu dispensatione veniam dandam arbitror, aut ut verius dicatur in hac simulatione; et culpæ immunes reputabuntur, ut qui eo in negotio magnum Paulum patronum habeant.

11. Postquam igitur hoc pacto pronuntiata fuit nostræ mediocritatis sententia, cum tunc temporis adesset non modica Constantinopoleos alumnorum B pars, eaque tripliciter divisa, nempe in clericos, in monachos, in laicos; quorum alii jam illinc fugati fuerant, atque odio habiti propter perfectam erga cœlestem Patrem charitatem et confessionem, qui et sudoribus laboribusque suis decorabantur; alii rursus, tanquam *ablactatum* [7], ad matrem redierant (matrem dico hanc Constantini urbem), adhucque anilibus et inopibus ejus ulnis confoventur; hujusmodi homines corde ex ignitis zeli carbonibus fervidi, ac velut ignem spirantes, acri voce usi, in nos contendebant.

12. Dicentes: Luceat lux vestra coram hominibus, non solum ex operibus, sed et jam ex ipsis verbis [8]; nihilque tenebrosum aut obscurum in C vestris decretis occultetur. Ex iis quæ perpessi sumus, Latinorum fraudes didicimus. Nos abunde cum iis congressi sumus, multum laboris toleravimus, perdurantes in carceribus, a patria expulsi, in barbæ decus contumelia affecti; atque ex iis omnibus, plene illorum fallacias edocti sumus. Latini alia quidem loquuntur, alia vero in mentibus occulunt. Postulant ut manibus manus injiciantur, nostræ suis, idque omnino extra culpam et reprehensionem esse asseverant; cum hoc nihil aliud sit, quam fidei a majoribus traditæ proditio, et manuductio ad obedientiam illorum Ecclesiæ exhibendam, atque ad omnia plane deliramenta, quæ in senili Roma usurpantur.

13. Nam utpote semper in bellis versati, quique D sint plane Martii cuncti, laici simul et sacerdotes eorum, atque bellorum instituta probe noverint, id ipsum, tradere manus, censent esse signum deditionis et omnimodæ servitutis: quemadmodum in præliis ii facere solent qui superati fuerunt.

[7] Psal. cxxx, 2. [8] Matth. xvi, 5.

(5) *Ἐξυβρισθέντες εἰς τὸ τοῦ πώγωνος σέμνωμα.* Et infra n. 15: Τὸ πετριχωμένον τοῦ πώγωνος κειρόμενα κόσμημα. De barbæ decore, et de injuria erga barbam, ad Willelmum Tyrium, aliosque a clarissimis viris citatos, adde præcipue Vitam Stephani junioris in Damasceno f. 489, cum historicis Orientaliumque synodica ad Theophilum imperatorem, de Copronymo, necnon Vitam S. Sabæ cap. 22, et Clementis Alexandrini *Pædagogum*. In oratione historica de festo restitutionis imaginum, Auct. Il Combef. refertur quod Theophilus imperator quæstorem iniquum, graviter flagellatum, caputque cum barba adustum, et oblitum pice, exsilio perpetuo multaverit. Teste autem Joanne Cinnamo *Historiarum* lib. II, cap. 10, Niphon, hæreticus Bogomilus synodali, judicio condemnatus, barba, quam ad talos usque protendam gerebat, derasa, in carcerem conjectus est.

Hortamur ergo ut synodicis decretis hoc etiam expresse inseratur, ne Italis Cyprii manus tradant; licet res non digna visa fuerit, cujus per sacros canones mentio fieret. Nam nisi ita fiat, apertum periculum est, ut mox concidat quadrangulum firmumque ac irreprehensibile pontificum qui te præcesserunt ædificium, quod illi permultis sudoribus longisque operum laboribus construxerunt, quotidie suis nos firmantes monitis, et super apostolorum fundamentum stabilientes, neve tentationum fluvios ac ventos timeremus adhortati.

A καλοῦμεν οὖν ἐνταθῆναι ῥητῶς ταῖς συνοδικαῖς διαγνώσεσι καὶ τὸ μηδὲ χεῖρας δοῦναι τοῖς Ἰταλοῖς τοὺς Κυπρίους· εἰ καὶ τοῖς ἱεροῖς κανόσιν ἀμημόνευτον παρατεθεώρηται τοῦτο. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω γενήσεται, κίνδυνος προφανὴς τὴν τετράγωνον καὶ στερεὰν καὶ ἔγκλητον τῶν πρὸ σοῦ ἀρχιερέων οἰκοδομὴν ἄρτι καταπεσεῖν, ἣν ἐκεῖνοι συχνοῖς ἱδρῶσι καὶ ἐργομοχθίαις μακραῖς ἀνεδείμαντο, ἐπερείδοντες καθεκάστην ἡμᾶς ταῖς νουθεσίαις αὐτῶν, καὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων ἐδράζοντες, καὶ μὴ δεδοικέναι τοὺς τῶν πειρασμῶν ποταμοὺς μηδὲ τοὺς ἀνέμους ἀποτιθέμενοι.

14. Quæ cum astans piissima plebs, fervido zelo prosequeretur ad nostram mediocritatem synodo præsidentem, conspiciens mediocritas nostra, quod hic œconomiæ ratio juvaret nihil, sed magis fieret tumultus; quodque non modo non recta ipsa ad servandam percelebrem Cyprum jam naufragium facientem, tenderet, dum juxta nauticas leges, pedem refert, velumque intinctum laxat; sed etiam periculum esset, ne propriæ navis vectores compelleret ad seditionem; et quasi ad vexationem non sufficerent externi piratæ, aperte metuendum esset, ne ipsos inter se committeret navigationis socios; hæc ad Cyprios prolocuta est: Christi os Paulus, per os meum proferi sententiam, atque ad interrogationem vestram ita respondet: *Rogo vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones et offendicula, præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt; et declinate ab illis. Hujusmodi enim Christo Domino non serviunt, sed suæ nequitiæ; et per dulces sermones et benedictiones seducunt corda innocentium* [9]. Nobis omnino sufficit hæc defensio, et ad interrogationem aptissime se habet, abundeque potest id quod utile futurum est edocere.

ιδ'. Ταῦτα τοῦ παρεστηκότος φιλευσεβεστάτου λαοῦ θερμῷ τῷ ζήλῳ πρὸς τὴν ἡμῶν ἀποτεινομένου μετριότητα προκαθημένην συνοδικῶς, ἡ μετριότης ἡμῶν συνιδοῦσα ὡς ἐνταῦθα ὁ τῆς οἰκονομίας λόγος οὐδὲν ὠφελεῖ, ἀλλὰ μᾶλλον θόρυβος γίνεται· καὶ ὡς οὐ μόνον οὐκ εὐθυπλοεῖ αὕτη πρὸς τὴν περιώνυμον Κύπρον ναυαγοῦσαν ἤδη διασώσασθαι, ἐνδιδοῦσα τὸν πόδα κατὰ νόμους ναυτηλικούς, καὶ τὸ ἱστίον βάπτον ἀποκενοῦσα· ἀλλά γε δὴ καὶ τοὺς τῆς οἰκείας φροντίδος [*f.* φορτίδος] ἐπιβάτας στασιαστὰς ἐργάζεσθαι κινδυνεύει· καὶ ὡς μὴ ἀρκούντων εἰς κάκωσιν τῶν ἔξωθεν πειρατῶν, καὶ αὐτοὺς καθ' ἑαυτῶν ἐκπολεμῶσαι τοὺς συμπλωτῆρας φόβος· οὐκ ἐξομφανής· πρὸς τοὺς Κυπρίους ταῦτα ἐξεῖπε· Παῦλος τὸ τοῦ Χριστοῦ στόμα, διὰ τοῦ ἐμοῦ στόματος γνωμοδοτεῖ, καὶ πρὸς τὴν ὑμῶν ἐρώτησιν ταυτὶ ἀποκρίνεται· *Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, σκοπεῖν τοὺς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδαχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε ποιοῦντας, καὶ ἐκκλίνατε ἀπ' αὐτῶν. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ οὐ δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἑαυτῶν κακίᾳ· καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας καὶ εὐλογίας ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων.* Ἀρκοῦσα πάντως ἡμῖν ἡ ἀπολογία, καὶ ἁρμοδιωτάτως πρὸς τὴν ἐρώτησιν, καὶ ἱκανῶς ἔχουσα τὸ συνιδὸν ἀναδιδάξαι.

B

C

15. Vos autem, o fratres in Christo Cyprii, imitatores sitis Constantinopolitanæ Ecclesiæ; hujus pastores imitentur qui Cypri pastores sunt, sermonum fistula indesinenter insufflantes, et allicientes canticis adhortatoriis et salutaribus. Cyprii gregis, Constantinopoleos pecora æmulentur. Hæc quippe longo intervallo a pastoribus dissita, cum immanibus lupis communem pastum habentia, capillatum barbæ ornamentum detonsa, et carnibus concisa, fidei sigillum ab insidiis tutum servarunt, luposque frustra hiantes arguerunt. Quod si ex iis nonnulli, perpauci numero, alicujus scabiei, vel etiam rabiosi morsus participes fuerint, verum ad *vesinam in Galaad* [10] et ad spiritales hujusce loci medicos accurrerunt; per quos et ad pristinam redierunt sanitatem, non minorem ac illæsi invulneratique laudem ipsi quoque consecuti, ob suæ infirmitatis agnitionem, et quod velociter medelam quæsierint.

ιε'. Ὑμεῖς δέ, ὦ κατὰ Χριστὸν ἀδελφοὶ Κύπριοι, μιμηταὶ γίνεσθε τῆς τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν Ἐκκλησίας· τοὺς αὐτῆς ποιμένας οἱ τῆς Κύπρου ποιμένες μιμείσθωσαν· τῇ τῶν λόγων ἀπαύστως ἐμπνέοντες σύριγγι, καὶ ἀνακλητικὸν ἐπᾴδοντες καὶ σωτήριον. Τὰ Κύπρια ποίμνια ποίμνια τῶν τῆς Κωνσταντίνου ζηλούτωσαν θρεμμάτων. Καὶ γὰρ ταῦτα τοῖς μακροῖς ὄροις τῶν ποιμένων διεστηκότα, καὶ λύκοις δεινοῖς συμβοσκόμενα, καὶ τὸ τετριχωμένον τοῦ πώγωνος κειρόμενα κόσμημα, καὶ κρεουργούμενα, ἀνεπιβούλευτον τὴν σφραγῖδα τῆς πίστεως διεφυλάξαντο, καὶ τοὺς λύκους χανόντας μάτην ἀπήλεγξαν. Εἰ δὲ καί τινες ἐξ αὐτῶν σφόδρα ὀλίγοι ψώρας τινὸς μετέσχον, εἰ καὶ λυσσώδους τοῦ δήγματος, ἀλλὰ ταχέως πρὸς *τὴν ἐν Γαλαὰδ* καὶ τοὺς ἐν τῷδε τόπῳ πνευματικοὺς ἀκέστορας [*An.* ῥητίνην] ὑπαινίττεται [*An.* ὑπανίστανται] παρ' ὧν καὶ πρὸς τὴν προτέραν ἐπανῆλθον ὑγίειαν· οὐκ ἔλαττον τῶν ἀβλήτων καὶ ἀτραυματίστων καὶ οὗτοι ἐπαινεθέντες διὰ τὴν τῆς οἰκείας ἀσθενείας ἐπίγνωσιν, καὶ τὸ ζητῆσαι ταχέως τὴν ἴασιν.

[9] Rom. xvi, 17, 18. [10] Jerem. viii, 22.

ις'. Καὶ τοὺς Κυπρίους τοιγαροῦν ποιμένας, εἰ συμβήσεται τοῖς λύκοις συμπλεκομένους, καὶ τῶν οἰκείων ὑπερμαχοῦντας ποιμνίων, καὶ τῆς αὐτῶν φροντίζοντας σωτηρίας, ὀπτκλάσαι τι καὶ ὑπενδοῦναι μικρὸν, ὅπερ ἀπεὶη, παρακαλοῦμεν μὴ εἰς ἀπόγνωσιν εὐθὺς ἐμπεσεῖν, μηδὲ ἀπελπίσαι τὴν σωτηρίαν, μηδὲ ἀνομίαν ἐπὶ τὴν ἀνομίαν προσθεῖναι, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀσπάσασθαι προκοπὴν, καὶ μιγῆναι τοῖς ἔθνεσι, καὶ μαθεῖν τὰ ἔργα αὐτῶν· ἀλλ' εὐθὺς ἀνανεῦσαι τοῦ πτώματος, καὶ πρὸς τὸν ἰατρὸν ἐπαναδραμεῖν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτως. A

16. Itaque sic etiam contigerit, ut pastores Cyprii, cum lupis congressi, et pro ovilibus suis pugnantes, eorumque salutis curam gerentes, nonnihil labascant, paulumque cedant, quod absit, hortamur eos, ne statim in desperationem incidant, neve salutis spem abjiciant, neque iniquitatem iniquitati adjungant, et in deterius progressum apprehendant, misceantur cum gentibus, earumque discant opera; sed confestim a lapsu erigant sese, et ad medicum recurrant. Atque hæc quidem ad hunc modum.

ιζ'. Τὰ μέντοι ἕτερα δύο κεφάλαια· τὸ μὴ δίχα δηλαδὴ τῆς τῶν Λατίνων εἰδήσεως τῇ προσῳόρῳ πνευματικῇ ἀξίᾳ ὁποιονδήτινα ἐγκαθίστασθαι, καὶ τὸ μὴ κωλύεσθαι τοὺς Ῥωμαίους, εἴτε ἱερωμένοι εἰσὶν εἴτε λαϊκοὶ, ἐγκλητεύειν πρὸς τοὺς Λατίνους, ἐν ταῖ, περὶ βιαιοτέρων πραγμάτων φιλονεικείαις οἰομένους παρὰ τῶν ὁμογενῶν κριτῶν ἀδικεῖσθαι· ἀδιάφορα δοκεῖ τῇ ἡμῶν μετριότητι, καὶ διὰ μόνην φανερῶς αἰσχροκέρδειαν τοῖς Λατίνοις ζητούμενα. Οὐ μικρὸς γὰρ ἐντεῦθεν αὐτοῖς ὁ χρηματισμὸς ἀναφαίνεται. Καὶ ἡ ἡμῶν μετριότης συμβουλεύει τοῖς τῶν Κυπρίων ποιμέσιν, ἐν ὅσοις ἐνστατικί τινες καὶ φιλόνεικοι φαίνονται οἱ Λατῖνοι ἐφεσει λημματισμῶν, ἐνδιδόναι τούτοις, καὶ μὴ ἀνθίστασθαι. Ἐπαινετὸν γὰρ σωματικῆς ζημίας ψυχικὸν ἀλλάττεσθαι κέρδος· καθάπερ καὶ τὸ χαλκέων ἀντιαμείβεσθαι χρύσεα. Ἴσως γὰρ, πλωρώσαντες χρημάτων τὰς χεῖρας, ἀπολύσουσι τούτους τοῦ τῆς χειροδοσίας ζητήματος· κἀκείνων κατασπασθείσῶν κάτω τῷ βάρει, ἐξέσται αὐτοῖς ὁσίας χεῖρας ἐπαίρειν πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ δίχα σκινδαλμοῦ τινος καὶ προκρίματος, τὰ τῆς ἱεροτελεστίας ἀποπληροῦν. B C

17. Cæterum quod spectat ad duo alia capita, videlicet, ne citra Latinorum notitiam quilibet in congrua sibi dignitate spiritali constituatur, et ne Romani sive clerici sive laici prohibeantur ad Latinos appellare, in contentionibus vehementiorum negotiorum, si putaverint se a gentis suæ judicibus injuria affici; ea nostræ mediocritati videntur indifferentia, aperteque ob solam turpis lucri comparationem a Latinis requisita. Non parvus enim illis inde quæstus exhibetur. Atque mediocritas nostra hoc Cypriorum pastoribus consilium dat, ut in quibuscunque Latini pervicaces contentiosique apparebunt, cupiditate capturæ ac emolumenti, in iis cedant, nec ipsis obluctentur. Est quippe res laude digna, corporali detrimento lucrum animæ comparare; quemadmodum cum æreis compensare aurea. Forsitan enim postquam manus pecuniis repleverint, eos absolvent a petita manuum traditione; illorumque manibus pondere depressis, hisce licebit sanctas manus elevare ad Deum, et absque ullo astu et præjudicio sacra celebrare mysteria.

ιη'. Ταῦτα παρεκβληθέντα ἀπὸ τῶν ἡμερησίων συνόδων [*An.* συνοδικῶν] παρασημειώσεων, καὶ τῇ γραφῇ [*f.* ὑπογραφῇ] καὶ σφραγῖδι τοῦ τιμιωτάτου χαρτοφύλακος τῆς ἁγιωτάτης τοῦ Θεοῦ μεγάλης Ἐκκλησίας Θεοδώρου τοῦ Στιλβῆ βεβαιωθέντα, ἐπεδόθη μηνὶ καὶ ἐπινεμήσει τῆς προγεγραμμένης [*f.* τοῖς προγεγραμμένοις] ἔτους ϛψλα' [*Christi* 1223].

18. Ista desumpta e diurnis synodorum adnotationibus, et per subscriptionem sigillumque reverendissimi sanctissimæ Dei magnæ Ecclesiæ chartophylacis Theodori Stilbe confirmata, data sunt mense et indictione supra scriptis, anno 6731.

Τοῦ αὐτοῦ ἁγιωτάτου κυροῦ Γερμανοῦ ἐπιστολὴ δευτέρα πρὸς τοὺς Κυπρίους.

Ejusdem sanctissimi domini Germani epistola secunda ad Cyprios.

α'. Ἄνδρες φιλοχριστότατοι καὶ φιλευσεβεῖς, ὅσοι τὴν περιώνυμον νῆσον τὴν Κύπρον ἐλάχετε κατοικεῖν, Ῥωμαῖοί τε καὶ Σύροι, πάντες ὀρθοδοξίας ἐρασταὶ, φύλακες ἀκριβεῖς τῆς πατροπαραδότου ἡμῶν πίστεως, ἐφ' ἧς ὁ παντοδύναμος βραχίων τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ ᾠκοδόμησε, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· ὅσον γὰρ ἂν αὐτὴ πολεμῆται, τοσοῦτον μᾶλλον κρατύνεται, ἐγκαλλωπιζομένη τῇ τοῦ Χριστοῦ ἐκμιμήσει. Αὐτοῦ γάρ ἐστιν ἀψευδέστατος λόγος οὕτωσὶ φάσκων· *Εἰ ἐμὲ ἐδίωξαν, καὶ ὑμᾶς διώξουσιν· εἰ τὸν λόγον μου ἐτήρησαν, καὶ τὸν ὑμέ-*

1. Christianissimi viri et pietatis amantes, quotquot Cyprum percelebrem insulam inhabitatis, Romani et Syri, cuncti orthodoxiæ amatores, accurati fidei nobis a Patribus traditæ custodes, super quam omnipotens Dei et Patris brachium Christus, Ecclesiam suam ædificavit, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam [11]. Quanto enim magis ipsa oppugnata fuerit, eo plus corroboratur, per Christi imitationem sese efferens. Ipsius quippe verissimus est sermo, quo ita ait: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur; si sermonem meum servaverunt; et vestrum servabunt* [12]. Igitur, fratres,

[11] Matth. xvi, 18. [12] Joan. xv, 20.

Gaudete in Domino semper; et iterum dico, gaudete[13]. Dei frater Jacobus cum Paulo cœli ascensore charitatem vestram ad spirituales agones perungant atque incitent. Jacobus quidem cum dicit : *Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in tentationes varias incideritis*[14]. Hic vero, dum libenter gloriatur in infirmitatibus suis, et sibi in tribulationibus complacet[15].

2. Ego certe minimus et inutilis inter pontifices, beatum me censui in infirmitatibus, quod ad populum obedientissimum et ad aures audientium locutus fuerim. Neque enim cecidit super petram semen verbi nostri[16], neque in aquis scripsimus, neque doctrinæ retia frustra laxavimus[17]; sed seminavimus potius in terra bona et spicis ferace, scripsimus autem in cordibus illuminatis ac puris, mota lingua nostra instar calami scribæ illius de quo in Psalmis[18]; cumque in verbo Christi demisissemus rete, cepimus vos ad obedientiam fidei, et Christo obtulimus opsonium cœlesti ejus mensa dignum. Unde et lætitia affecti ob primam capturam, ipsosque nos beatos rati quod propositum successisset, rursus in Christi nomine linguam velut verriculum ad doctrinam demittimus.

3. Nequaquam vos latet, homines litterarum disciplinarumque studiosissimos, quod qui a principio exstiterunt Deiferi et divini præcones Patres nostri, Spiritu divino moti, et apostolica dogmata secuti, cuncta quæ ad catholicam Ecclesiam spectant, in funiculo spiritalis distributionis ordinaverint ac determinaverint, juxta Dei inspirationem, variisque Ecclesiarum determinationibus, septa circumposuerint, atque singulas ubique provincias circumvallaverint ad cautionem, ne ambitiosi et arrogantes facile a suis ad alienas insilirent; sed veriti macerias terribilissimarum excommunicationum atque a Deo alienationum, excolerent singuli spartam sibi designatam, propriaque sorte ac hæreditate accommodata essent contenti.

4. Sed, o mea errata! o inexplebilem ambitionem! quæ omnem modo canonicam disciplinam abjecit, omnemque Christianam institutionem evertere connititur, imo vero et adversus ipsum Ecclesiæ caput quod est Christus, confidenter desilit, neque stimulos formidat, quos olim Saulo comminatus est Christus, dicens ad eum : *Durum est tibi contra stimulos calcitrare*[19].

5. Novimus enim cuncti qui Christiano intincti fuimus baptismo, quod unus est magister et ductor noster, Christus, ipseque est omnium per orbem Christianorum caput; universi autem pontificali honorati dignitate, fratres sumus et membra cor-

A τερον τηρήσουσι· χαίρετε οὖν ἐν Κυρίῳ, ἀδελφοὶ πάντοτε· καὶ πάλιν ἐρῶ χαίρετε. Ἰάκωβος ὁ θεάδελφος σὺν Παύλῳ τῷ οὐρανοβάμονι πρὸς τοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνας τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐπαλειφέτωσαν· ὁ μὲν δὴ Ἰάκωβος, Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε, λέγων, ἀδελφοί μου, ὅταν πειρασμοῖς περιπέσητε ποικίλοις· ὁ δὲ, ἥδιστα καυχώμενος ἐν ταῖς ἀσθενείαις αὐτοῦ, καὶ ἐπευδοκῶν ἐν ταῖς θλίψεσιν.

B γ'. Ἐγὼ μὲν ὁ ἐλάχιστος καὶ ἀχρεῖος ἐν ἀρχιερεῦσι μακάριον ἐμαυτὸν ἐν ταῖς ἀσθενείαις ἡγημαι, ὅτι πρὸς λαὸν εὐπειθέστατον, καὶ πρὸς ὦτα ἀκουόντων λελάληκα. Οὐ γὰρ εἰς πέτραν ὁ σπόρος τοῦ λόγου ὑμῶν ἔπεσεν, οὐδὲ καθ' ὑδάτων ἐγράψαμεν, οὐδὲ τὰ δίκτυα τῆς διδασκαλίας διακενῆς ἐχαλάσαμεν· ἀλλ' ἐσπείραμεν μᾶλλον εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν καὶ εὔσταχυν, ἐγράψαμεν δὲ εἰς πεφωτισμένας καρδίας καὶ καθαρὰς, ὡς κάλαμον τοῦ ψαλμικοῦ γραμματέως τὴν γλῶτταν κινήσαντες· καὶ ἐπὶ τῷ ῥήματι τοῦ Χριστοῦ καθέντες τὸ δίκτυον, ἠγρεύσαμεν ὑμᾶς πρὸς ὑπακοὴν πίστεως, καὶ ὀφώνιον τῷ Χριστῷ προσηγάγομεν ἄξιον τῆς οὐρανίου τραπέζης αὐτοῦ. Ἔνθεν τοι καὶ εὐφρανθέντες ἐπὶ τῇ πρώτῃ ἄγρᾳ, καὶ τῆς εὐστοχίας ἑαυτοὺς μακαρίσαντες, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ πάλιν τὴν γλῶτταν ὥσπερ ἀμφίβληστρον ἐπὶ τῆς διδασκαλίας καταχαλῶμεν.

C γ'. Οὐκ ἀγνοεῖτε πάντως, φιλόλογοτατοι ἄνθρωποι καὶ φιλομαθέστατοι, ὡς οἱ ἀνέκαθεν θεοφόροι καὶ θεοκήρυκες Πατέρες ἡμῶν, θείῳ κινούμενοι Πνεύματι καὶ ἀποστολικαῖς διδασκαλίαις ἑπόμενοι, πάντα τὰ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐν σχοινίῳ πνευματικῆς κληροδοσίας θεοκινήτως ἔταξάν τε καὶ ὡρυθέτησαν, καὶ ταῖς διαφόροις τῶν Ἐκκλησιῶν ὁροθεσίαις φραγμοὺς περιέθηκαν, καὶ περιετείχισαν τὰς ἑκασταχοῦ ἐνορίας πρὸς ἀσφάλειαν· ὥστε μὴ τοὺς φιλοδόξους τε καὶ ἀλαζόνας ἀπὸ τῶν οἰκείων ἐπὶ τὰς ἀλλοτρίας εὐκόλως ἐπιπηδᾶν· ἀλλὰ δεδοικότας τὰ; αἱμασιὰς τῶν φρικωδεστάτων ἀφορισμῶν καὶ τῶν ἀπὸ Θεοῦ ἀλλοτριώσεων, στέργειν ἕκαστον ἣν ἔλαχε Σπάρταν, καὶ ἀρκεῖσθαι τῷ ἰδίῳ λάχει καὶ τῇ προσαρμοσάσῃ κληροδοσίᾳ.

D δ'. Ἀλλ' ὦ τῶν ἐμῶν ἀγνωμόστων! ὦ τῆς ἀπλήστου φιλοδοξίας! πᾶσαν ἀρτίως κανονικὴν εὐταξίαν ἐξουδενωσάσης, καὶ ἀνατρέπειν ἐπιχειρούσης τὴν Χριστιανικὴν κατάστασιν πᾶσαν· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ κατ' αὐτῆς τῆς κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας, ἥτις ἐστὶν ὁ Χριστὸς, θρασέως καθαλλομένης, καὶ μὴ φοβουμένης τὰ κέντρα ἃ καὶ τῷ Σαύλῳ ἐπηπείλησατό ποτε ὁ Χριστὸς, *Σκληρόν σοι*, φάμενος πρὸς αὐτὸν, *πρὸς κέντρα λακτίζειν*.

ε'. Οἴδαμεν γὰρ ἅπαντες ὅσοι τὸ Χριστιανικὸν βεβαπτίσμεθα βάπτισμα, ὡς εἷς ἐστιν ἡμῶν ὁ καθηγητὴς, ὁ Χριστός· καὶ αὐτός ἐστι κεφαλὴ τῶν ἁπανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Χριστιανῶν· πάντες δὲ οἱ τῷ ἀρχιερατικῷ τετιμημένοι ἀξιώματι ἀδελφοί

[13] Philipp. IV, 4. [14] Jac. I, 2. [15] II Cor. XII, 9, 10. [16] Luc. VIII, 6. [17] Luc. V, 5. [18] Psal. XLIV, 2. [19] Act. IX, 5.

ἐσμεν καὶ μέλη τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. Καὶ τὸ μὲν ἀληθὲς οὕτως ἔχει· καὶ μαρτυρεῖ αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ἡ αὐτοαλήθεια, καὶ οἱ αὐτόπται τούτου καὶ ὑπηρέται· ὁ δέ γε Ἰταλικὸς τῦφος τοῦτο οὐ βούλεται, οὐδ' ἀνέχεται τὸν Χριστὸν κεφαλὴν εἶναι καὶ ὀνομάζεσθαι· ἀλλ' ἐκβάλλων τοῦτον ταύτης τῆς τάξεως, τῷ ἀρχιερεῖ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ταύτην χαρίζεται· καὶ ἀναχωνεύειν ἐπιχειρεῖ τὰ πενταδικῶς ἀριθμούμενα πατριαρχεῖα, καὶ ἓν ἐκ τούτων ἀποτελεῖν, καὶ τιθέναι τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐπὶ τῶν νεφελῶν ἀποθραάδεται [*f.* ἀποθρασύνεται], καὶ τῷ Ὑψίστῳ ἀφομοιοῦν. Νεφέλας δ' ἐγώ φημι τοὺς ὑπερέχοντας ἀρχιερατικοὺς θρόνους καὶ ὑψηλοὺς, καὶ ἀποτεταγμένους εἰς πατριαρχεῖα· ἐξ ὧν ὑψίζεται τὸ περίγειον ἅπαν, βροχὴν ἐκούσιον καὶ μυστικὴν τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας δεχόμενον. Ὦ πόσων ταῦτα δακρύων ἄξια, πόσων στεναγμῶν! ὅτι τὸ τῆς ὑπερηφανίας πνεῦμα τὸ σκοτεινὸν καὶ μίγιστων πτωμάτων παραίτιον τοῦ μεγάλου τούτου γένους καὶ πολυανθρώπου κεκράτηκε.

A poris Christi. Ac veritas quidem ita habet; testaturque ipse Christus, qui est ipsa veritas, necnon qui eum ipsi viderunt, et fuerunt ejus ministri [20]. Verum fastus Italicus id non vult, neque sustinet Christum caput esse et vocari; sed eum ab hoc ordine ejiciens, senioris Romæ pontifici illum largitur; tum quinarii numeri patriarchatus reconflare ac unum ex iis conficere tentat, audetque thronum illius ponere super nubes, atque Altissimo assimilare [21]. Nubes autem ego dico eminentes pontificias sedes, altasque, et in patriarchia destinatas; per quas exaltantur cuncta terrestria, voluntarium mysticumque spiritualis doctrinæ imbrem suscipientia. O quantis lacrymis hæc digna sunt, quantis gemitibus! quod superbiæ spiritus, tenebrosus, B quique maximorum delictorum auctor est, magnum hoc hominibus refertissimum genus devicerit.

ς'. Πρώτη μὲν οὖν καὶ μεγίστη τόλμα τῶν Ἰταλῶν ἡ ἐν τῷ ἁγίῳ συμβόλῳ τῆς πίστεως ἀπηγορευμένη προσθήκη· ὅπερ ἵνα μήποτε ἀποτολμηθῇ, ἀναθέματι αἰωνίῳ αἱ οἰκουμενικαὶ καὶ ἅγιαι σύνοδοι τοὺς τολμήσαντας καθυπέβαλον. Καὶ ὁ βουλόμενος ἀναγινωσκέτω τὸν τῆς οἰκουμενικῆς ἕκτης συνόδου πρῶτον κανόνα, οὕτω ῥητῶς περὶ τὸ τέλος λέγοντα· *Εἰ δέ τις τῶν ἁπάντων μὴ τὰ προειρημένα τῆς εὐσεβείας δόγματα κρατεῖ καὶ ἀσπάζεται, καὶ οὕτω δοξάζει τε καὶ κηρύττει, ἀλλ' ἐξ* C *ἐναντίας λέναι τούτων ἐπιχειρεῖ, ἔστω ἀνάθεμα, κατὰ τὸν ἤδη ἐκτεθέντα ὅρον ὑπὸ τῶν προδηλωθέντων ἁγίων καὶ μακαρίων Πατέρων· καὶ τοῦ Χριστιανικοῦ καταλόγου ὡς ἀλλότριος ἐξωθείσθω καὶ ἐκπιπτέτω. Ἡμεῖς γὰρ οὔτε προστιθέναί τι, οὔτε μὴν ὑφαιρεῖν κατὰ τὰ προορισθέντα παντελῶς διεγνώκαμεν, ἢ καθ' ὁντιναοῦν δεδυνήμεθα λόγον.* Καὶ ταῦτα μὲν ὁ δηλωθεὶς κανών. Ὅτι δὲ κατὰ πᾶσαν οἰκουμενικὴν σύνοδον συνευδοκῶν ἦν καὶ ὁ κατὰ τὴν ἡμέραν πάππας διὰ τοποτηρητῶν τοῖς κεκυρωμένοις δόγμασί τε καὶ κανόσιν, οὐδεὶς τῶν τροφίμων λόγου ἠγνόησε.

6. Primum equidem maximumque Italorum facinus est interdicta illa ad fidei Symbolum additio; quod ne aliquando tentaretur, anathemati perpetuo eos qui ausi essent subjecerunt œcumenicæ sanctæque synodi. Legat qui voluerit, generalis sextæ synodi canonem primum, qui ita ad verbum circa finem habet: *Si quis autem ex omnibus prædicta pietatis decreta non tenet et amplectitur, sicque opinatur et prædicat, sed iis contra adversari conatur, sit anathema, secundum jam expositum prius declaratorum sanctorum et beatorum Patrum decretum; et a Christiano catalogo, ut alienus extrudatur et excidat. Nos enim neque aliquid adjicere, neque quidquam adimere, juxta ea quæ prius definita fuerunt, omnino statuimus, vel ullo modo potuimus.* Et hæc quidem memoratus canon. Quod autem in omni œcumenica synodo, constitutis dogmatibus et canonibus consensum per vicarios præbuerit papa illius temporis, nullus eruditionis alumnus ignorat.

ζ'. Τί νῦν τὸ ἐνταῦθα συναγόμενον; Ὅτι περ οἱ νῦν τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀρχιερεῖς οὐδὲ τοὺς ἐπὶ τῶν οἰκουμενικῶν καὶ ἁγίων ἑπτὰ συνόδων D ἀρχιερεῖς τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἀποδέχονται καὶ ἀσπάζονται· ἀλλ' ὡς ἡμᾶς τοὺς Γραικοὺς, κἀκείνους ἀποστρέφονται καὶ ἐξουθενοῦσι, μὴ δεχόμενοι τὰ παρ' ἐκείνων συνοδικῶς λαληθέντα καὶ κυρωθέντα. Ὡς εἶναι τοὺς νῦν Ἰταλοὺς νέας πίστεως δογματιστὰς, καὶ ἑτέρων κανόνων ἐφευρετάς. Ζητείτωσαν οὖν καὶ Χριστὸν ἕτερον καὶ ἀποστόλους ἑτέρους. Καὶ γὰρ οἱ ἐπὶ τῶν συνόδων θεοφόροι καὶ θεοκήρυκες Πατέρες οὐ πεπιστεύκασιν εἰς Πνεῦμα ἅγιον ἐκ δύο προσώπων τὴν ὕπαρξιν ἔχον· ἀλλὰ πεπιστεύκασι τῷ Χριστῷ, ὡς καὶ ἓν τοῖς ἄλλοις ἅπασι, καὶ ἐν τοῖς περὶ τοῦ Πνεύματος

7. Jam quid inde colligere est? Quod hujus temporis veteris Romæ pontifices nequaquam suscipiunt et amplectuntur eos veteris Romæ pontifices, qui temporibus vixerunt septem generalium sanctorumque conciliorum; sed sicuti nos Græcos, ita et illos aversantur et nihili pendunt, dum ea non recipiunt quæ ab illis synodice pronuntiata sunt atque confirmata. Adeo ut nunc Itali sint novæ fidei novique dogmatis introductores, et aliorum inventores canonum. Quærant igitur tum alium Christum, tum alios apostolos. Etenim synodorum illi Patres Numine afflati, ac Dei præcones, nullatenus in Spiritum sanctum crediderunt, qui ex duabus personis exsistentiam habeat, sed fidem adjunxerunt Christo, ut in cæteris omnibus, sic

[20] Luc. I, 2. [21] Isa. XIV, 13, 14.

etiam in verbis de Spiritu, quando docuit eum a Patre procedere [11].

8. Et hæc quidem vestræ charitati compendiario declaravi, ut intelligeretis quantum malum sit subjici spiritualiter atque parere senioris Romæ specialibus institutis : abstineo enim ab asperiore dictione. Quocirca omnibus laicis injungo, vobis qui catholicæ Ecclesiæ genuini estis liberi, toto pede fugere ab iis sacerdotibus qui Latinorum obedientiæ sese submiserunt : neve in ecclesiam cum illis convenite, nec ullam e manibus eorum suscipite benedictionem. Præstat enim, in domibus vestris Deum solitarie precari, quam in ecclesia collectas cum subjectitiis Latina sentientibus facere. Si quis autem dictorum sacerdotum vita quidem honesta decoratur, pietatemque amplectitur, in eo vero duntaxat delinquit, quod aut per vim aut per surreptionem succubuerit Latinorum tyrannidi quæ illic ecclesias invasit, professusque fuerit se papam pro pontifice suo agnoscere; non aliter permittatur vobiscum coire in ecclesiam et sacerdotaliter operari, nisi prius conversus, coram Latinorum archiepiscopo et episcopis ei subditis, dixerit : Non erit ad hunc modum; sed robur habeat quæ ante missa fuit synodica segregatio. Rursusque, donec juxta id quod illa scriptura complectitur, ad divinam sacramque synodum mediocritatemque nostram recurrerint.

9. Et clerici iis subjecti, quotquot nostræ adhærent Ecclesiæ, voluntque fidem a Patribus traditam retinere, non subdentur pontificibus suis qui præstiterint obedientiam; neque si ii, cum Ecclesiæ Latinæ obtemperent, illos excommunicaverint, ulla ex parte quidquam ullatenus curabunt. Ejusmodi quippe censura irrita est, quin imo ad censores revertitur; quoniam et scandalorum conciliatores exstiterunt populo Dei, cum sacrorum canonum disciplinam conculcarunt, invasores et alienorum appetitores [12] receperunt, atque iis dederunt manus, quod est signum obedientiæ et servitutis, licet contendant dicendo : Patrios mores nostros nequaquam prodidimus, neque aliquid extra sacrorum canonum præscripta peregimus; ignari ejus quod loquuntur. Nam sanctorum apostolorum divinorumque Patrum canones segregationi subjiciunt episcopos qui alienas regiones invadunt; sed et eos anathemati

λόγοις, παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τοῦτο διδάξαντι.

Α

η'. Ταῦτα μὲν συνοπτικῶς τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ ἐδήλωσα, ἵνα γνῶτε πόσον ἐστὶ κακὸν τὸ πνευματικῶς ὑποτάττεσθαι καὶ πειθαρχεῖν ταῖς τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ἰδιορρυθμίαις· φείδομαι γὰρ τραχύτερόν τι εἰπεῖν. Ὅθεν καὶ ἐπισκήπτομαι πᾶσι τοῖς λαϊκοῖς, ὅσοι τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας ἐστὲ τέκνα γνήσια, φεύγειν ὅλῳ ποδὶ ἀπὸ τῶν ὑποπεσόντων ἱερέων τῇ Λατινικῇ ὑποταγῇ (6)· καὶ μηδὲ εἰς ἐκκλησίαν τούτοις συνάγεσθε, μηδὲ εὐλογίαν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν δέχεσθε τὴν τυχοῦσαν. Κρεῖσσον γάρ ἐστιν ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι καταμόνας, ἢ ἐπ' ἐκκλησίας συνάγεσθαι μετὰ τῶν Λατινοφρόνων ὑποταγάτων (7). Εἰ δέ τις τῶν εἰρημένων ἱερέων βίῳ μὲν κοσμεῖται σεμνῷ καὶ εὐλαβείας ἀντέχεται, τοῦτο δὲ μόνον ἐστὶν ἡμαρτηκώς, τὸ διὰ βίαν ἢ συναρπαγὴν ὑπενδοῦναι τῇ ἐπεισφρησάσῃ ταῖς αὐτόθι ἐκκλησίαις τυραννίδι Λατινικῇ, καὶ τὸν πάππαν ἔχειν ἀρχιερέα ὁμολογῆσαι· ὁ τοιοῦτος ἄλλως; μὴ παραχωρείσθω σὺν ὑμῖν ἐκκλησιάζεσθαι καὶ ἱερατικῶς ἐνεργεῖν, εἰ μὴ πρότερον κατὰ πρόσωπον τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Λατίνων, καὶ τῶν ὑπ' αὐτῷ ἐπισκόπων ἐπιστραφεὶς εἴποι· Οὐχ οὕτως ἔσται· ἀλλ' ὁ προαπεσταλμένος συνοδικὸς ἀφορισμὸς κρατείτω· καὶ πάλιν, μέχρις ἂν κατὰ τὴν περίληψιν τῆς τοιαύτης γραφῆς πρὸς τὴν θείαν καὶ ἱερὰν σύνοδον καὶ τὴν ἡμῶν μετριότητα ἀναδράμωσι.

Β

θ'. Καὶ οἱ ὑπ' αὐτοὺς κληρικοί, ὅσοι τὴν ἡμετέραν ἀσπάζονται Ἐκκλησίαν, καὶ τῆς πατροπαραδότου πίστεως ἀντέχεσθαι βούλονται, οὐχ ὑποκείσονται τοῖς τὴν ὑποταγὴν ποιησαμένοις ἀρχιερεῦσιν αὐτῶν· οὐδὲ ἀφοριζόντων αὐτῶν ἕνεκα τοῦ πείθεσθαι τῇ Λατινικῇ Ἐκκλησίᾳ μικρόν τι ἐπιστραφήσονται. Ὁ γὰρ τοιοῦτος ἀφορισμὸς ἄκυρός ἐστι, καὶ πρὸς τοὺς ἀφορίζοντας μᾶλλον ἐπαναστρέφει· ὅτι καὶ σκανδάλων γεγόνασι πρόξενοι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ, καταπατήσαντες τὴν τῶν ἱερῶν κανόνων ἀκρίβειαν, καὶ τοὺς ἐπιβήτορας καὶ ἀλλοτριεπισκόπους δεξάμενοι, καὶ χεῖρας δόντας [*l.* δόντες] αὐτοῖς, σημεῖον εὐπειθείας καὶ δουλώσεως· κἂν διισχυρίζωνται λέγοντες, ὡς Οὐ καταπροδεδώκαμεν τὰ πάτρια ἡμῶν ἔθη, οὐδέ τι τῶν ἱερῶν κανόνων ἔξω πεπράχαμεν· μὴ εἰδότες ὃ λέγουσιν. Οἱ γὰρ τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν θείων Πατέρων κανόνες ἀφορισμῷ καθυποβάλλουσι τοὺς τῶν ἀλλοτρίων ἐνοριῶν κατεπεμβαίνοντας ἐπισκόπους· ἀλλὰ

C

D

[11] Joan. xv, 26. — [12] I Petr. iv, 15.

(6) *Τῇ Λατινικῇ ὑποταγῇ.* Idem Germanus Græcorum patriarcha CP. Epist. ad æmulum suum patriarcham Latinorum CP., productus ab Allatio *De lib. eccles. Græc.* : Ἐγὼ δὲ καὶ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Γραικοὺς φθάσας ἀφορισμῷ καθυπέβαλον, μηδενὶ τῶν ἱερέων διὰ καύνωσιν ψυχῆς ὑποχαλασθέν των εἰς ὑποταγὴν καὶ θέλημα τῆς παλαιᾶς Ῥώμης, μηδὲ προσφορὰν δέχεσθαι ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, μηδὲ συμψάλλειν αὐτοῖς, ὡς προδότας τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, καὶ τῶν πατροπαραδότων ἐθῶν. *Ego vero et Græcos qui Constantinopoli degunt jam excommunicationi subjeci, si aut a manu cujusquam sacerdotum, qui propter animi mollitiem in obedientiam et voluntatem veteris Romæ delapsi sunt, oblationem accipiant, aut una cum iis psallant, et divinorum sacrorumque canonum et a majoribus traditarum consuetudinum proditoribus.*

(7) *Ὑποταγάτων.* Michael Balsamon in Anaphora cleri CP. apud Leonem Allatium *De Eccl. Occident. et Orient. consensione* lib. III, cap. 2, n. 4, Ἐσμὲν ὑποθησιάριοι πάντες.

καὶ τοὺς καινοτομίαν εἰσάγοντας εἰς τὴν ἀμώμητον πίστιν τῶν Χριστιανῶν ἀναθέματι καθυποβάλλουσι. Καὶ ἔχει μὲν οὕτω τὸ ἀληθές.

ι'. Ὑμεῖς δὲ, λαὲ περιούσιε τοῦ Χριστοῦ, *στήκετε ἐν τῇ πίστει, ἀνδρίζεσθε, κραταιοῦσθε·* τοὺς ἀτάκτους σωφρονίζοντες, ἐλέγχοντες τοὺς τὴν εὐσέβειαν παραποιοῦντας· μηδὲν τῶν ὀρθῶν δογμάτων καταπροδιδόντες, ὧν ἀνέκαθεν παρειλήφατε· πᾶσαν θλῖψιν βιωτικὴν καὶ πᾶσαν ζημίαν χαρὰν καὶ κέρδος ἡγούμενοι, ἵνα μόνον ἐν ὑμῖν ἄσυλος διαφυλαχθείη ὁ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως θησαυρός· ὃν ἐν τῷ τέλει τῆς ζωῆς ἕκαστος ἡμῶν ἐπιφερόμενος, ἐξέλθοι τοῦδε τοῦ βίου· γυμνὸς μὲν ἐξ ἁπάντων τῶν κατὰ κόσμον πραγμάτων, ἐπὶ μόνῳ δὲ τούτῳ τῷ θησαυρῷ τὰς ἐλπίδας σαλεύων· καὶ τῆς εὐκταίας ἐκείνης φωνῆς προσδοκῶν ἐπακοῦσαι· *Ἡ πίστις σου σέσωκέ σε· πορεύου εἰς εἰρήνην·* ἧς οὐκ ἔστιν ὅριον οὐδὲ τέλος.

ια'. Εἴητε φυλαττόμενοι πάντες τῇ παντοκρατορικῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, Ῥωμαῖοί τε καὶ Σύροι, ὅσοι τε ἱερῷ κοσμεῖσθε ἀξιώματι, καὶ ἀκαταδούλωτον τὴν γνώμην φυλάττετε ἀπὸ τῆς περὶ τὴν πίστιν νέας παρεκτροπῆς, καὶ ὅσοι ἐν λαϊκοῖς ἐστε ζηλωταὶ τῆς ὀρθοδοξίας θερμοί.

ιβ'. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς, καὶ ἡ κοινωνία τοῦ ἁγίου Πνεύματος, εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν.

Μηνὶ Ἰουλίῳ, ἐπινεμήσει β'.

A submittunt, qui novitatem inducunt in incupatam Christianorum fidem. Atque ita quidem habet veritas.

10. Vos vero, peculiaris plebs Christi, *state in fide, viriliter agite, confortamini*[34]; inordinatos compescite, pietatem adulterantes redarguite; nullum rectorum dogmatum prodentes, quæ ab origine accepistis; omnem hujusce vitæ ærumnam, omneque detrimentum gaudium atque lucrum rati, dummodo inviolatus in vobis conservetur orthodoxæ fidei thesaurus; quem in fine vitæ unusquisque nostrum importans, ex hoc sæculo egrediatur; nudus quidem a cunctis mundanis rebus, et in hoc solo thesauro spem figens, illamque optabilem vocem exspectans audire: *Fides tua te salvum fecit; vade in pace*[35]; cujus non da tur terminus neque finis.

11. Incolumes custodiamini universi per omnipotentem Dei dexteram, tam Romani quam Syri, quotquot sacra ornati estis dignitate, mentemque servatis ab ea servitute liberam quæ ex novo oritur circa fidem deflexu, et quotquot inter laicos fervidi estis orthodoxiæ æmulatores.

12. Gratia Domini nostri Jesu Christi, et charitas Dei et Patris, et communicatio sancti Spiritus, sit cum omnibus vobis[36]. Amen.

Mense Julio, indictione secunda.

[34] I Cor. xvi, 13. [35] Marc. v, 34. [36] II Cor. xiii, 13.

GERMANI II

CONSTANTINOPOLITANI PATRIARCHÆ

HOMILIÆ.

C

Εἰς Ὕψωσιν τοῦ τιμίου σταυροῦ καὶ κατὰ Βογομίλων (1).

..n exa.tationem venerandæ crucis et contra Bogomilos.

(Gretser de cruce, opp. t. II, p. 112.)

Πάλιν ἑορτῆς μυστήριον, καὶ πάλιν ὁ ἐμὸς λαὸς χορευτὴς μυστικὸς, καὶ ἐκκλησιάζεται χαίρων ἐνταῦθα, καὶ συναθροίζεται παμπληθεὶ καὶ μετὰ κύ-

Rursus festivitatis mystica solemnitas nobis illuxit. Rursus populus meus mysticas choreas agitat, et in concionem plenus gaudio huc convenit, con-

(1) Ex codice manuscripto reipublicæ Augustanæ n. 66, descripsimus quatuor orationes Germani patriarchæ, tres de cruce, quartam in primam jejuniorum Dominicam, et in imaginum restitutionem. In eodem codice exstant aliæ ejusdem, ut in sepulturam Christi, εἰς εὐαγγελισμόν. (Calvinianus interpres apud Curopalatam vertit *Annuntiationem evangelicam*. Satis evangelice, nam catholicus vertisset: *Annuntiationem B. Virginis* vel certe *annuntiationem incarnationis Christi*.) De infantibus ab Herode occisis, inque principium evangelistæ Marci, quam Græce edidit Hœschelius. In Dominicam ante Natalem Christi, deque tribus pueris in fornacem missis. — Titulus habet κυροῦ Γερμανοῦ, *domini Germani*. Usurpant enim recentiores Græci κυρὸς per syncopen pro κύριος, et κυρὰ pro κυρία, ut et Latina ecclesiastica monumenta, *Domnus* pro *Dominus*. Curopalata: κυρὸς πατριάρχης, *Dominus patriarcha*; κυρὸς Ἀνδρόνικος, *dominus Andronicus*. Cedrenus: Μάρκος ὁ τὸ

fertimque congregatur, et in orbem circumquaque me ambiunt, et omnium oculi in me respiciunt,

τετραώδιον τοῦ μεγάλου Σαββάτου ἀναπληρώσας τοῦ χυροῦ Κοσμᾶ. Quem locum non intelligens Xylander, ita vertit : *Marcus, qui Tetraodium magni Sabbati complevit, quod habet Cyri Cosmæ*, cum vertendum sit : *Marcus, qui Tetraodium magni Sabbati complevit, compositum a domino Cosma.* Est autem is Cosmas Majumensis, clarus inter melodos et hymnographos Græcos. In Actis synodi octavæ contra Photium, quæ calamo exarata asservantur in bibliotheca Bavarica, reperio eodem significato, κῦριος Μάξιμος, *dominus Maximus*. Et in manuscriptis codicibus Operum sancti Maximi exstat Epistola πρὸς κῦριν Νίκανδρον, *ad dominum Nicandrum*. Quid quod Græci unicam syllabam κυρ pro integra voce κύριος, in compositione tamen, ponunt. Ex quo more illa in typico S. Sabæ, c. 8 : κυρθεοφάνης, κυρκοσμᾶς, κυριωσὴφ, κυριωάννης, et in Turco-Græcia, κυρθεοδόσιος, *dominus Theophanes, dominus Cosmas*, etc. Ad quorum similitudinem Hispanis *don* dicitur *dominus*. Similes apocopas amarunt prisci Latini, hinc *cæl*, pro *cælum*, teste Lipsio, lib. IV *Antiq. lect.* c. 5. Rudinus : *Divum domus altisonum cæl. Famul* pro *Famulus* apud Ennium, lib. VIII, citante Nonio *v.* Iamul. *Famul optimus esset.* Lucret. *Famul improbus esset.* Facul pro *facile*r *et difficul.* Non. *v.* eod. Lucill. lib. VI, *Facul propellere iniquos.* Plura testimonia affert Nonius ex Pacuvio, Afranio, Accio, Varrone. *Debil* pro *debilis.* Ennius, lib. VIII : *Debil homo*, citat Nonius *v.* Debil. — Γερμανός patriarchæ hujus proprium nomen est. Quo nomine non pauci inducti crediderunt, Germanum istum esse veterem illum Germanum sanctitate et famæ celebritate clarissimum, cujus in septima synodo crebra et honorifica mentio, qui cum Gregorio II Pontif. Maximo Iconomachis fortiter et generose sese opposuit ; quique tandem ob veritatis defensionem a Leone Isauro impio imperatore de sede sua deturbatus est. Cæterum isti nunquam mihi suam sententiam persuaserint. Nam Germanus auctor homiliarum, quæ in supradicto codice Augustano exstant, vixit post exortos Bogomilos hæreticos, ut ex hac ipsa oratione liquet, qua Bogomilos acerrime refellit, et ex altera pro imaginibus, quam ex eod. cod. nunc primum in lucem edimus. At Bogomili exorti sunt sub Alexio Comneno auctore Basilio quodam medico, ut docet Euthymius in sua *Panoplia*, p. II, tit. 23, qui postea, cum in impietate persisteret, jussu imperatoris, rogo blasphemias suas expiavit. Fieri ergo non potest, ut Germanus iste noster sit antiquus ille Germanus Iconoclastarum oppugnator invictus. Nec refert, quod Cedrenus in compend. Hist. p. 242, et p. 257, ut et Constantinus Harmenop. lib. *De hæres.* dicunt, veteres hæreticos Massalianos (qui et Euchitæ et Enthusiastæ) appellatos esse Bogomilos ; non enim nomen hoc adepti sunt Massaliani a primo suo ortu, cum nec ab Epiphanio, nec a Theodoreto, Bogomilorum nomine appellentur. Sed postquam Bogomilorum secta exstitit, derivatum est hoc nomen ad ipsos quoque Massalianos, eo quod *secta Bogomilorum esset pars sectæ Massalianorum, et cum eorum dogmatibus majore ex parte consentiens*, ut inquit Harmenopulus, *excogitatis tamen nonnullis aliis, et aucta peste*, ut idem auctor loquitur. Sicut ergo ille, qui Hussitas Lutheranorum nomen tribueret, eo quod Lutherani cum Hussitis in non paucis capitibus conveniant ; non negaret, Hussitas ante Lutheranos exstitisse, sed nomen recentius tantummodo derivaret ad vetustiores hæreticos, propter similitudinem perfidiæ ; ita Cedrenus et Harmenopulus non negarunt Massalianos longe antiquiores esse Bogomilis, sed quia Bogomili plurima dogmata a Massalianis acceperant, ideo nomen recentius, vel ut planius dicam, recentioris

A χλον (2) λαβόντες περιστοιχίζουσι, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς ἐμὲ βλέπουσι, καὶ δοῦναι τούτοις τρο-

sectæ nomen sectæ longe antiquiori ascripserunt : nam Massalianos ante Bogomilos infausto sidere natos fuisse, haud ignoravit Cedrenus aut Harmenopulus, ut ex his ejusdem verbis planum evadit : *Hæc Bogomilorum hæresis non multo ante nostram ætatem exorta fuit.* At Massalianorum hæresis aliquot sæculis ante Harmenopulum exstitit, quod ipsum ex Epiphanio, et Theodoreto, nequaquam fugere potuit. Cui addo Glycam IV p. *Annalium*, qui hæc : *Cum Franci trajecissent in Asiam*) quod sub Alexio Comneno factum), *Nicæam Bithyniæ Turcis, qui eam obtinebant, ademptam, pro certo pretio tendiderunt, tunc et Bogomilorum exorta fuit hæresis, auctore Basilio, qui medicus usurpatur.*

Satis de exortu Bogomilorum, ex quibus perspicuum fit, Germanum nostrum diversum esse ab illo B veteri Germano, quod hoc etiam argumento ostenditur, quia Germanus iste vixit eo tempore, quo Itali cum Constantinopolitanis imperatoribus gravissima, et infestissima bella gerebant, ut apparet ex acerbo illo epilogo, quem in hac ipsa oratione contra Italos instituit. Non potest igitur ætas hujus Germani ad prisca illa tempora referri, sed ad posteriora, quibus Itali cum Græcis pertinacissime de imperio dimicarunt ; de quibus bellis copiose Choniates, Gregoras, alii.

Tertio, Germanus iste vixit post excitatum schisma inter Græcos et Latinos, hoc est, postquam natæ sunt inter utramque nationem quæstiones de processione sancti Spiritus, de azymis, de jejunio, et id genus aliis, quod manifestum fit ex oratione de restitutione imaginum, ubi Germanus iste stylum aspere stringit in Latinos ob quasdam jejuniorum consuetudines, Græcis inusitatas. At sanctus Germanus conjunctissime vixit cum Romano pontifice Gregorio, ut apparet ex epistolis ab utroque ultro citroque datis, nec quidquam tunc audiebatur de C ullo schismate inter Græcos et Latinos, quod ad quæstiones nunc inter eosdem controversas attinet. Fieri ergo nequit, ut Germanus iste sit vetus ille Germanus, apud Latinos æque ac Græcos longe clarissimus.

Quis igitur Germanus iste, et quo tempore vixit? Omnino Germanus auctor harum homiliarum, ille ipse est, cujus meminit Gregoras, lib. III *Hist.* I, fol. 23, his verbis : Πρὸ βραχέος ἔφθη γενόμενος ἐξ ἀνθρώπων ὁ πατριάρχης Γερμανὸς, ἀνὴρ συνετὸς, καὶ ἀρετῇ καὶ λόγῳ τὸν βίον κοσμήσας. *Paulo antea ex vivis decesserat patriarcha Germanus, vir prudens, qui et virtute et doctrina vitam ornaverat.* Successorem habuit Arsenium monachum, ut idem Gregoras ibidem scribit, postquam sedisset annos VII, ut habetur in manuscripto Catalogo imperatorum et patriarcharum Constantinopolitanorum, qui adjunctus est libello *De originibus Constantinopolitanis* inscripto, et sub Georgii Codini nomine D non ita pridem edito. Notat idem Genebrardus in sua *Chronologia* ; licet Onuphrius in *Chronico* tribuat Germano successorem Methodium hoc nomine secundum. Esse autem hunc Germanum auctorem harum homiliarum, demonstro primum inde, quia in fine hujus orationis, quam præ manibus habemus, vocat imperatorem, sub quo vivebat, Joannem, et optat illi faustos successus contra Latinos, et prædicat ejusdem contra eosdem prælia et facta heroica. At Joannes iste alius non est, quam Joannes Ducas, qui capta a Latinis Constantinopoli, rebusque Græcorum mirum in modum afflictis, sedem imperii in Asia posuit, paulatimque res Græcorum collapsas in melius restituere cœpit. Scribit quidem

(2) Μετὰ κύκλον, fort. μετὰ κύκλου, vel μεγαν κυκλον.

ρὴν ἐν εὐκαιρίᾳ παρακαλοῦσι. Κἀγὼ διάρας κύκλῳ τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἰδών μου συνηγμένα τὰ τέκνα τῇ μητέρι αὐτῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ, σκιρτῷ μὲν ὑφ' ἡδονῆς, καὶ χαρμονῆς ἀμέτρου πληροῦμαι, ἐνηδόμενος τῷ καλῷ τούτῳ χύματι τοῦ λαοῦ, οἱονεὶ κυμαγωγουμένῳ καὶ περικλύζοντι προσηνῶς τὸν ἱερὸν τουτονὶ σκόπελον, ἐφ' ὃν ἐπιβέβηκα· ὅτι δὲ πτωχὸς καὶ πένης εἰμὶ, ἡ τῶν λόγων ἀρτοθήκη κεκένωται παρ' ἐμοὶ, καὶ θέλων τρέφειν τὰ τέκνα οὐκ εὐπορῶ, ἀλγύνομαι σφόδρα, καὶ δριμεῖά μοι ὀδύνη μέσῃ τῇ καρδίᾳ ἐνταλάττει. Οὕτω πτωχὸς καὶ ἀλγῶν εἰμὶ ἐγὼ, καὶ, ἡ καρδία μου τετάραχται ἐντός μου, κατὰ τὸν Ψάλτην εἰπεῖν βασιλέα.

Προσάψει δέ μοί τις προσφόρως; ἀποτεμὼν τῆς Ἡσαΐου προφητείας ἐκεῖνο τὸ λόγιον, ὃ δὴ περί τινος εἶπε φεύγοντος προστασίαν λαοῦ διὰ τὴν ἐνοῦσαν αὐτῷ πρὸς τοῦτο πενίαν· καὶ ἀποκριθεὶς λέγει· Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐρεῖ, Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός· οὐ γάρ ἐστιν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Οὐδὲ γὰρ στηρίζειν καρδίας ἀνθρώπων τῷ ἄρτῳ τῶν λόγων ἰσχύομεν, οὔθ' ὑφαίνειν χιτῶνας ἔχομεν εὐφυῶς ἔκ τε τῶν τῆς Παλαιᾶς στημόνων Γραφῆς, οἵτινες προϋπόκεινται καὶ τῆς ὕστερον ἐπιβεβλημένης χρόκης τῆς εὐαγγελικῆς, ἐν ᾗ τὸ ποικιλτὸν πολὺ καὶ τὸ διάχρυσον, δι' ὧν ἀσχημοσύνη ψυχῆς συγκαλύπτεται, καὶ γύμνωσις περιστέλλεται. Διὰ ταῦτα καὶ τὴν ἀρχὴν ἀνεβαλλόμην καὶ ἀνεδυόμην πρὸς τὸ λειτούργημα. Καὶ γοῦν ὅλην τὴν ἡμέραν σκυθρωπάζων

A hortanturque, ut *dem illis escam in tempore opportuno* [1]. Et ego oculis undique circumactis, vidensque filios meos ad matrem suam Ecclesiam collectos, exsilio præ voluptate, et immensa lætitia compleor, delectatus insigni hoc confluxu populi, qui instar undarum ferit et leniter circumluit sacrum hunc scopulum, in quem ascendi. Quia vero inops et pauper ego, omnisque orationis copia jam consumpta est, volentemque cibum præbere filiis meis facultas destituit, mirum in modum angor, acerbusque dolor medium cor meum occupat. Sic *pauper et dolens ego sum* [2], et *cor meum intra me conturbatum est* [3], ut cum regio Psalte loquar.

Commode autem objecerit mihi quispiam illud ex Isaiæ prophetia dictum, quod de quodam protulit, qui præfecturam populi refugiebat, propter eam qua laborabat inopiam; et respondens ait: *In illa die dicet: Non ero dux, non enim est in domo mea panis, neque vestimentum* [4]. Neque enim possumus pane orationis corda hominum confirmare; neque scite et eleganter tunicas texere novimus ex Veteris Scripturæ quasi staminibus, quæ substernuntur ei, quod postea interitur Evangelio tramati seu subtegmini, in quo illud variegatum et deauratum consistit, quo animæ nostræ verecundia contegitur, et nuditas velatur. Propterea magistratum quoque initio inire cunctabar, et ministerium hoc detractabam, totoque die mœstus incedo, et ob pe-

[1] Psal. CIII, 27. [2] Psal. LXVIII, 30. [3] Psal. XXXVII, 11. [4] Isa. III, 7.

quidem Nicephorus Gregoras, lib. IV, de alio Germano patriarcha Constantinopolitano, successore Arsenii; sed huic homiliæ istæ attribui nequeunt, quia posterior iste floruit sub Michaele Palæologo, qui urbem recuperavit, et postea sub eodem imperatore patriarchatu cessit, successore relicto Josepho monacho, teste eodem Nicephoro Gregora. Denique in Catalogo patriarcharum Constantinop. cujus antea mentionem fecimus, ponitur sub Joanne Duca imperatore Γερμανὸς ὁ μέγας. *Germanus Magnus*, ut de ætate ejus nullum amplius dubium relinquatur.

Non est autem hic prætereundus error Cedreni, fol. 375, qui Gregorium pontificem Romanum, eum qui pro sacris imaginibus cum sancto Germano patriarcha Constantinopolitano adversus Leonem Isaurum egregie pugnavit, Διάλογον vocat; cum Gregorius Germani æqualis fuerit hoc nomine secundus, is autem qui a Græcis *Dialogus* appellatur, (ob dialogos de Vitis sanctorum Patrum Italiæ a se conscriptos, et in Græcam linguam a Zacharia pontifice conversos) sit Gregorius Magnus, hoc nomine primus. Qua *Dialogi* appellatione nominatur itidem Gregorius Magnus ab Jeremia, patriarcha Constantinop., cap. 12 ejus libri, quo de doctrina Lutheranorum censuram tulit: ubi Tubingenses decepti a Cedreno male id accipiunt (in scholio ad marginem) de Gregorio, qui tempore Leonis Iconomachi floruit, cum accipiendum sit de Gregorio Magno, cui omnes recentiores Græci, ut Gennadius, Bessarion, Dialogi nomen tribuunt; ut et Damascenus, seu quisquis ille auctor est Orationis pro fidelibus defunctis inter opera Damasceni, et Luitprandus episcopus Cremonensis in legatione ad Nicephorum Phocam, obita Othonis Magni imperatoris nomine, licet Carolus Sigonius et alii docti viri Gregorium II Dialogi nomine indigitent; forsan Cedreni auctoritati secuti, quam ego rationi, et aliorum auctoritati longe majori non injuria posthabeo.

De Bogomilis contra quos Germanus disputat, ita Constantinus Harmenop. lib. *De hæresibus: Significat Bogomilus juxta Mysorum linguam, qui Dei misericordiam implorat.* Nicetas, tom. XIX *Contra hæreses* (exstat manuscriptus in Bibliotheca Bavarica.): Βογ μὲν ἡ τῶν Βουλγάρων γλῶσσα καλεῖ τὸν Θεὸν, μιλονὶ δὲ τὸ ἐλέησον. Εἰη δ' ἂν Βογόμιλος κατ' αὐτοὺς τοῦ Θεοῦ τὸν ἔλεον ἐπιπρώμενος. *Bog Bulgarorum lingua Deum vocat, miloni vero, Miserere; ut proinde Bogomilus idem sit ac misericordiam Dei attrahens.*

De erroribus Bogomilorum hæc paucis Harmenopulus: *Veteris et Novi Testamenti libros repudiant, una cum exposito in eis Deo, quasi qui per afflatum Satanæ scripti fuerint; septem duntaxat exceptis, in quorum numero et Evangelium est. Ilos ipsos quoque libros falso interpretantur, et sacrilegis execrandisque sensibus ad ea, quæ ipsis videntur, detorquent. Ignominia crucem divinam afficiunt, veluti quæ Dominum necaverit, itidemque reverentia dignum illud faciunt Dominici corporis atque sanguinis; quod quidem inhabitantium templis dæmonum sacrificium appellant. Nam in omnibus sacris ædibus habitare dæmones aiunt. Nostrum baptisma, Joannis; suum vero, Servatoris esse dicunt. Solam vocant precationem « Pater noster, » cæteras repudiant, battologiam nominant. Deiparos dicunt illos, quotquot apud ipsos hoc consecuti sunt, ut Spiritus sanctus in eis habitet, quasi qui Verbum in docendo gignant. Non modo per somnum, sed vigilantes etiam videre se dicunt Patrem, ut senem, cui prolixa barba sit admodum: Filium ei similem, qui recens primam lanuginem mutet: Spiritum sanctum, instar juvenis; cui valde nudæ sint genæ.* Hæc Harmenopulus de Bogomilorum deliriis et blasphemiis.

nuriam frequenter ingemisco. Terret enim me terribilis illa sententia, quæ dicit : *Esurivi, et non dedistis mihi manducare. Nudus eram, et non operuistis me*[5]. Neque enim mihi os aperire fas est, et exemplo Pauli populum meum admonere, et dicere : *Habentes alimenta et quibus tegamur, his contenti erimus*[6]. Neque enim victum ego vobis suppeditavi.

Nihilominus, quamvis in hac tanta inopia constitutus, utrumque præstare conabor, quantum vires ferunt, ut et esurientes pascam, et nudos vestiam, omni mea spe ex illo, qui panis vivus est, suspensa, qui de cœlo descendit, mundumque a fame, animas perdente, liberavit; qui et ipse est vestimentum salutis, et tunica lætitiæ ex cœlestibus contexta, qui omnium Adami posterorum nuditatem texit. Quicunque enim *in Christo baptizati sumus*, Christum *induimus*[7]. Sed quidnam populum meum huc convocavit? Unde ista tam insignis concio? Qua conventione sacer iste exercitus coactus est? An quia cum sceptrum ubique regnantis Regis hoc loco hodie exaltetur, signumque omnia tenentis Imperatoris eximium in hujus templi altari collocatum sit et erectum, consequens est, ut et Imperatoris milites et satellites circa hoc sceptrum castra ponant, et tentoria figant? Macte populo fidelis Conditori. Macte benevolentia erga Dominum; macte et obedientia.

Quid igitur, o egregii Christi milites, et electa Dei castra? Num satis vobis erit huc convenisse, neque quidquam amplius præstabitis, quam ut Regis sceptrum adoretis? Num et arma sumere cupitis, et bellum inire, et tela jacere in corda inimicorum Regis nostri? Ipsamque, quæ ab illis blasphematur et calumniis incessitur, crucem, tanquam tropæum contra illos erigere? Scio vos jam ad conflictum properare, et quærere, quinam sint inimici crucis, ut totum impetum contra illorum cohortem dirigatis, eisque ad sanguinem resistatis, et glorificetur in vobis ille, qui propter vos in gloriam crucis mortem subiit. Age igitur induamus vos armis fidei, vestramque mentem prægnantem pietatis telis efficiamus, ut jaculis impetere possitis Deo invisos et scelestos homines, quos multi barbare Bogomilos nominant. Cum enim multi sint inimici crucis, Judæi, Agareni, et alii, omnes tamen istos abominatione et impietate longe superant Bogomili, quos manifestum est esse os diaboli, et præcursores Antichristi, et ejus jam instantis præsentiæ perspicuos præcones, et consummationis mundi non dubios indices. Nec sine teste hoc dico. Habeo enim Paulum mihi consentientem, dum ita scribit : *In novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmonum, in hypocrisi loquentium mendacium et cauteriatam habentium suam conscientiam; prohibentium nubere, abstinere a cibis, quos Deus creavit ad percipiendum*

A πορεύομαι, καὶ πυκνὰ στενάζω ἐξ ἀπορίας. Φοβεῖ γάρ με ἡ φρικώδης ἐκείνη ἀπόφασις, *Ἐπείνασα*, λέγουσα, *καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. Γυμνὸς ἤμην, καὶ οὐ περιεβάλεσέ με.* Οὐκ ἔστι δέ μοι στόμα ἀνοῖξαι καὶ μετὰ Παῦλον τὸν ἐμὸν νουθετῆσαι λαὸν καὶ εἰπεῖν· *Ἔχοντες διατροφὴν καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα.* Οὐδὲ γὰρ αὐτὴν ἐγὼ ἐχορήγησα.

Ὅμως δὲ καὶ οὕτως ἐνδεῶς ἔχων περὶ ἀμφότερα, πειράσομαι κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ θρέψαι τοὺς πεινῶντας, καὶ περιβαλεῖν τοὺς γυμνητεύοντας, τὸ πᾶν τῆς ἐλπίδος ἐπικρεμάσας εἰς τὸν ζῶντα, καὶ τὸν ἐξ οὐρανοῦ καταβεβηκότα, καὶ τῆς ψυχολέθρου λιμώξεως τὸν κόσμον ἐκλυτρωσάμενον. Ἔστι δὲ αὐτὸς ἱμάτιον σωτηρίου, καὶ χιτὼν εὐφροσύνης ἐκ τῶν B ἄνωθεν ὑφαντὸς, ὁ πάντων τῶν ἐξ Ἀδὰμ περιστελλας τὴν γύμνωσιν. Ὅσοι γὰρ *εἰς Χριστὸν βεβαπτίσμεθα*, Χριστὸν *ἐνδεδύμεθα*. Ἀλλὰ τί τὸ συγκαλέσαν τὸν ἐμὸν λαὸν ἐνταυθοῖ; Πόθεν ἡ καλὴ παράταξις αὕτη; Κάκ τίνος συνθήματος τὸ ἱερὸν συνεκροτήθη στρατόπεδον; Ἢ πάντως, ἐπεὶ τὸ τοῦ παμβασιλέως σκῆπτρον ἐνταῦθα σήμερον ἀνυψοῦται, καὶ ἡ τοῦ παντοκράτορος σημαία ἐπὶ βωμοῦ τούτου τοῦ ἱεροῦ λαμπρὰ λαμπρῶς ἀνεστήλωται, ἀκόλουθόν ἐστι καὶ τοὺς τοῦ παντοκράτορος στρατιώτας περὶ τοῦτο τὸ σκῆπτρον στρατοπεδεύσασθαι; Καὶ εὖγέ σοι, λαὲ πιστὲ τῷ ποιήσαντι, εὖγε τῆς πρὸς τὸν δεσπότην εὐνοίας· εὖγε καὶ τῆς ὑπακοῆς.

Τί οὖν, ὦ καλοὶ στρατιῶται Χριστοῦ, καὶ παρεμβολὴ Θεοῦ ἐκλεκτή; Ἀρκεῖσθε μόνον τῇ ἐνταῦθα C συνδρομῇ καὶ οὐδέν τι πλέαν τοῦ προσκυνῆσαι τὸ τοῦ παμβασιλέως σκῆπτρον ἐνδείξασθε; Ἢ προθυμεῖσθε καὶ ὅπλα κινῆσαι καὶ πόλεμον συγκροτῆσαι, καὶ ἀφιέναι βέλη κατὰ καρδίας τῶν ἐχθρῶν τοῦ βασιλέως ἡμῶν, καὶ τρόπαιον συστήσασθαι κατ' αὐτῶν, αὐτὸν τὸν ὑπ' αὐτῶν βλασφημούμενον σταυρόν; Οἶδα ὅτι πρὸς παράταξιν ἤδη ἐπείγεσθε, καὶ ζητεῖτε τίνες οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ, ὡς ἂν τὴν πᾶσαν ὁρμὴν κατὰ τῆς αὐτῶν κινήσητε φάλαγγος, καὶ μέχρις αἵματος αὐτοῖς ἀντικαταστῆτε, καὶ δοξασθῇ ἐν ὑμῖν ὁ τὸν ἄδοξον δι' ἡμᾶς τοῦ σταυροῦ καταδεξάμενος θάνατον. Φέρε οὖν ἐνδύσωμεν ὑμᾶς τὰ ὅπλα τῆς πίστεως καὶ τῶν τῆς εὐσεβείας βελῶν ἐγκύμονα τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ἐργασώμεθα, ἵν' ἔχοιτε κατ- D ακοντίζειν αὐτὰ τῶν θεοστυγῶν ἀνθρώπων καὶ μιαρῶν, οὓς Βογομίλους βαρβαρικώτερον οἱ πολλοὶ ὀνομάζουσι. Πολλῶν γὰρ ὄντων ἐχθρῶν τοῦ σταυροῦ Ἰουδαίων, Ἀγαρηνῶν καὶ ἑτέρων, οἱ τοιοῦτοι Βογόμιλοι βδελυκτότεροι καὶ δυσσεβέστεροι πάντων τούτων εἰσὶ, καὶ στόμα τοῦ διαβόλου προδήλως, καὶ πρόδρομοι τοῦ ἀντιχρίστου, καὶ τῆς ὅσον ἤδη παρουσίας αὐτοῦ κήρυκες ἐκδηλοι, καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἀναμφίβολα σήμαντρα. Καὶ ὁ λόγος μοι οὐκ ἀμάρτυρος. Ἔχω γὰρ τὸν Παῦλον συνηγοροῦντά μοι καὶ οὕτωσὶ φάσκοντα, ὅτι *Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνης καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων,*

[5] Matth. xxv, 42, 43. [6] I Tim. vi, 8. [7] Galat. iii, 27.

ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετ' εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν. Ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον. Ταῦτα κηρύττοντες νῦν οἱ ἀποστάται τῆς πίστεως καὶ λατρευταὶ τῶν πνευμάτων τῆς πλάνης, καὶ δαιμόνων διδασκαλίαις προσέχοντες, φανερῶς παριστῶσιν ὅτι περ οὗς ὁ Παῦλος ὑστέρους λέγει καιροὺς, οὗτοί εἰσι, καθ' οὓς τὰ μιαρὰ ταῦτα καὶ δυσσεβείας μεστὰ φλυαροῦνται διδάγματα.

A cum gratiarum actione fidelibus, et iis qui cognoverunt veritatem. Quia omnis creatura Dei bona est, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur [9]. Hæc cum annuntient jam desertores fidei, et cultores spirituum erroris, et dæmonum doctrinis attendentes planum faciunt, tempora, quæ Paulus novissima vocat, esse illa ipsa, quibus isti adeo scelestam et plenam impietate doctrinam effutiunt.

Λέγει δὲ καὶ ταῦτα ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Θεσσαλονικεῖς δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· Μή τις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατὰ μηδένα τρόπον· ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος, καὶ ὑπεραιρόμενος ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεὸν, ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ ὡς Θεὸν καθίσαι ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν, ὅτι ἐστὶ Θεός. Περὶ τίνων οὖν, ἔφη, ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ πρῶτον ἡ ἀποστασία; Περὶ αὐτῶν, οἶμαι, τῶν Βογομίλων, περὶ ὧν καὶ πρὸς Τιμόθεον γράφων εἰρήκει, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωται, ὅτι ἀποστήσονταί τινες τῆς πίστεως. Ὅτι δὲ τὸν ἔννομον γάμον κωλύουσι, καὶ ὅτι πάντων βρωμάτων ἀκαθαρσίαν κατατιθέασι, καὶ ὅτι Θεὸν κηρύττουσι τὸν διάβολον οἱ διαβολικῶς τῷ ὄντι Βογόμιλοι, καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ φαινομένου κόσμου τούτῳ ὑποχαρίζονται, ἔξεστιν αὐτῶν λεγόντων ἀκοῦσαι. Ἀλλ' ὦ τῆς ἀνοχῆς σου, Χριστὲ βασιλεῦ! ὦ τῆς πάντα νοῦν νικησάσης μακροθυμίας σου! ἀληθινὲ δημιουργὲ καὶ ποιητὰ πάσης κτίσεως, ὁρωμένης τε καὶ ἀοράτου, ὅτι τῶν τηλικούτων ἀνέχῃ βλασφημιῶν. Καὶ ἔτι τοὺς κεραυνοὺς ἐπέχεις καὶ συνέχεις τὴν γῆν, καὶ οὔτε τούτους καταχοντίζεις τῶν μιαρῶν κεφαλῶν, οὐ ταύτην ἀνοίγεις καὶ κατάγεις τοὺς ἐναγεῖς, ἀνθιστάντας τῷ πιστῷ σου οἰκέτῃ Μωσῇ θρασύτερον ἢ οἱ περὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρών. Καὶ σὺ τιμῶν τὸν οἰκέτην σου τῷ χάσματι τούτους συγκαλύπτεις τῆς γῆς. Ἀλλότριον πῦρ οἱ παῖδες τοῦ Ἀαρὼν τῷ θυσιαστηρίῳ προσφέρουσι, καὶ ὁ οὐρανὸς ἄνωθεν ἔκδικος πυρεκβολῶν ἀστραπὰς κατὰ τούτων τῶν ὑβριστῶν. Τούτων δὲ τῶν θθέων, οὐ κατὰ Μωσέως ἀνθισταμένων, ἀλλὰ κατὰ τοῦ παμβασιλέως καὶ παντοδυνάμου Θεοῦ, καὶ σεαυτὸν τῶν σῶν πονημάτων καὶ δεσποτείας καὶ προνοίας ἐξοικίζοντων, συνέχεις ἔτι τὸ στόμα τῆς γῆς, καὶ οὐκ ἐᾷς καταποθῆναι τοὺς μιαρούς. Οὐκ ἀλλότριον προσφέρουσι πῦρ, ἀλλὰ δημιουργὸν χειροτονοῦσιν ἀλλότριον εἰς τὰ τῆς χειρός σου ποιήματα τὸν ἀντάρτην καὶ ἀποστάτην σου, ὃν ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν σοὶ ἡ δὲ κατὰ τούτων ἐκτέφρωσις; Τί ἔτι καὶ μέλλεις;

Idem Apostolus hæc quoque monet in secunda ad Thessalonicenses Epistola: *Ne quis vos seducat alio modo, quoniam nisi venerit discessio primum et revelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui adversatur et extollitur, super omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei sedeat, ostendens se, tanquam sit Deus* [9]. De quibus igitur dixit, *nisi venerit discessio primum?* De ipsis, ut puto, Bogomilis. De quibus et ad Timotheum scribens dixerat, ut supra jam vidimus, fore ut quidam a fide deficerent. Quod autem legitimas nuptias prohibeant, quodque omnia esculenta immunditiæ damnent, et quod diabolici plane Bogomili diabolum tanquam Deum annuntient, eique hujus aspectabilis mundi effectionem ascribant, quivis ipsis id affirmantibus et profitentibus intelligere potest; sed, o tuam Christe patientiam! o longanimitatem, quæ omnem cogitationem excedit! Unice et verissime creator et effector omnis creaturæ aspectabilis et inaspectabilis, cur tales blasphemias sustines? Cur adhuc fulmina cohibes, terramque continens, neque illa in hæc tam nefanda capita vibras, neque hanc aperis, et detrudis scelestos istos, qui fideli servo tuo Moysi audacius obsistunt, quam Dathan et Abiron cum suis? Et tu honorans famulum tuum, hiatu terræ istos contegis. Alienum ignem filii Aaron altari inferunt, et ecce superne in ultionem exsurgit cœlum, fulguribus contra injuriosos missis [10]. His vero atheis et sceleratissimis, non jam Moysi obluctantibus, sed tibi, qui universorum Rex es et omnipotens Deus, teque tuis ex operibus, ex dominatione, imperio, cura et providentia ejicere conantibus fauces terræ adhuc concludis, neque permittis, ut exsecrandos istos deglutiant. Non alienum imponunt ignem, sed alium conditorem statuunt, et in opera manus tuæ subintroducunt adversarium et desertorem tuum, quem pedibus in te credentium subjecisti. Ubi vero fulmina? Cur non vertuntur in cineres? Quid adhuc moraris?

Verum alias quidem hæreseos illorum sordes et ingentem illam immunditiam, quam ore suo evomunt, silentio, velut fossa quadam et canali transmittam, et alio derivabo. Vereor enim, ne si hodie coner totam illam fœtoris sentinam exantlare, suaveolentem hunc locum compleam, vosque pulchras

[9] I Tim. IV, 1-4. [9] II Thess. II, 3, 4. [10] Num. XVI, 1 seqq.

columbas procul hinc expellam. Nam columbis fœtor valde adversatur. Quam vero blasphemiam contra benedictam crucem eructent illi qui animam omni abominatione refertissimam habent, dum ego explico, vobis ad patienter audiendum vim inferte, ut cum cognoveritis, quo stultitiæ processerint, rideatis illorum insipientiam, vel potius ob illorum perniciem et interitum lamentemini. Adeste igitur, lignumque in blasphema illorum ora immittamus et conteramus illos de terra viventium, lignum, inquam, crucis vivificum illis qui ei fideliter labia admovent : mortem vero afferens illis quibus os est blasphemum et exsecrandum, more unguenti, quod odorantibus hominibus voluptatem parit, scarabæis autem exitium. Cujus figura olim adversus aquam expressa, populum quidem fidelem confirmat, durum vero et impium Pharaonem submergit [11].

Quæ sunt igitur illa, quæ contra adorandam crucem garriunt? Non oportet, inquiunt, crucem adorare et osculari, sed inhonorare et aversari, ut illam, quæ Christum sustulit e medio et occidit. Allatoque argumento, vos videlicet in dubitationem conjiciunt. Si quis, inquiunt, tuum patrem in ligno suspensum interfecisset, num lignum illud honorasses e' adorasses? Nequaquam vero; sed et adversatus illud fuisses, et pessime odisses, et vel procul intuitus, fugisses, tanquam inimicum, quippe quod dilectum tibi parentem peremerit. Jam audivistis blasphemiam illorum. Quid vobis videtur? Vultis, ut tanquam telam araneæ totam hujus argumentationis connexionem dissolvam, rodarguamque nugas istas impietate plenas? Agedum refellamus. Insitum est a natura hominibus, ut benevolo sint animo in benefactores, vicemque et grates reponant : neque solum ipsos de se bene meritos honorant, debitoque cultu prosequuntur, sed et illa, quæ ut media ad beneficentiam intercesserunt, et instrumenta salutis procurandæ illis, qui periculum subeunt, beata prædicant : fidemque tibi faciat sapientissimus Salomon, qui ait : *Benedicite lignum quo salus obtingit* [12]. Multi etiam gladium regium honorarunt; sublato per eum tyrannorum quopiam, et restituta oppressis civitatibus libertate, imo et ad loca, et ad tempora, quibus vel quies et tranquillitas, vel emolumentum aliquod aliquibus obvenit, honos processit.

Et ut rem in pauca conferam, omne illud quod hominibus aliquo modo adjumento est, ut beneficium vel gaudium obtineant, laude dignum apud homines et charum habetur pro ratione utilitatis, quam affert. Quomadmodum e contrario ea, quæ nocumenti alicujus causa fuerunt, et molestiæ efficientia, odimus et aversamur, sive instrumenta sint, sive loca, sive tempora. Fuit, qui ensem, quo frater peremptus erat, defoderit, virgamque filii interfectricem confregerit. Maledicit David montibus Gelboe, quod ibi amicus occubuisset [13]. Maledicit

A λάσω μακράν. Ἐχθρὸν γὰρ ἀκριβῶς ἡ δυσωδία ταῖς περιστεραῖς. Ἣν δὲ δυσφημίαν κατὰ τοῦ πανευφήμου σταυροῦ ἀπερεύγονται οἱ πάσης βδελυγμίας ἀνάμεστον ἔχοντες τὴν ψυχήν, ἀναγγέλλοντός μου καὶ διασαφοῦντος παραδιασάμενοι ἑαυτοὺς καρτερήσατε, ἵνα, γνόντες πόσον εἰσὶν ἀνόητοι, καταγελάσητε τῆς ἀνοησίας αὐτῶν, μᾶλλον δὲ τῆς ἀπωλείας καταθρηνήσητε. Δεῦτε οὖν καὶ ἐμβάλλωμεν ξύλον εἰς τὰ βλάσφημα τούτων στόματα. καὶ ἐκτρίψωμεν αὐτοὺς ἀπὸ γῆς ζώντων, ξύλον τὸ τοῦ σταυροῦ τὸ ζωοποιὸν μὲν τοῖς πιστῶς προσφαύουσι χείλεσι, νεκροποιὸν δὲ τοῖς βλασφήμοις στόμασι, καὶ μιαρὸν κατὰ τὴν φύσιν μύρου, ὃ τοῖς μὲν ὀσφρανομένοις ἀνθρώποις εὐφραντικὸν, τοῖς δὲ κανθάροις νεκρωτικόν. Καὶ ὁ τύπος δὲ αὐτοῦ γραφεὶς ποτε καθ' ὑγρῶν, τὸν B μὲν πιστὸν λαὸν διασώζει, τὸν δέ γε σκληρὸν κατακοντίζει καὶ βλάσφημον Φαραώ.

Τίνα γοῦν εἰσιν, ἃ τοῦ προσκυνητοῦ καταφλυαροῦσι σταυροῦ; Οὐ χρὴ, φασὶ, τὸν σταυρὸν προσκυνεῖν καὶ ἀσπάζεσθαι, ἀλλ' ἀτιμάζειν καὶ ἀποστρέφεσθαι, ὡς τὸν Χριστὸν ἀνελόντα καὶ θανατώσαντα. Καὶ ἐπάγουσιν εἰς ἀπορίαν ὅθεν ὑμᾶς ἐμβαλόντες. Εἴ τις, λέγοντες, τὸν σὸν πατέρα ἐπὶ ξύλου κρεμάσας ἀνεῖλεν, ἐτίμησας ἂν καὶ προσεκύνησας ἐκεῖνο τὸ ξύλον; Πάντως οὐχί· ἀλλὰ καὶ ἀπεστράφης αὐτὸ καὶ ἐμίσησας, καὶ πόρρωθεν βλέπων ἀπέφευγες ἄν, ὡς ἐχθρὸν, οἷα τὸν σὸν φίλον πατέρα ἐναποκτείναν. Ἤδη ἠκούσατε τὴν βλασφημίαν αὐτῶν. Τί ὑμῖν δοκεῖ; Θέλετε ὡς ἰστὸν ἀράχνης διαλῦσαι τῆς ἀπορίας ταύτης τὸν σύνδεσμον; C καὶ τὸν λῆρον τοῦτον δυσσεβείας ἀπελέγξαι μετ' ἐμοῦ· Φέρε καὶ ἀπελέγξωμεν. Νόμος ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ τῆς φύσεως περὶ τοὺς εὐεργέτας εὐγνωμονεῖν καὶ ἀντιχαρίζεσθαι τὰ εὐχαριστήρια· καὶ μὴ μόνον αὐτοὺς τοὺς εὐεργέτας τιμᾷν, καὶ τὸ προσῆκον σέβας ἀπονέμειν σφίσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ μεσιτεύσαντα πρὸς τὴν τῆς εὐεργεσίας ἐκπλήρωσιν, καὶ ὄργανα σωτηρίας τοῖς κινδυνεύουσι χρηματίσαντα μακαρίζειν· καὶ πειθέτω σε ὁ πάνσοφος Σολομὼν οὕτω λέγων· *Εὐλογεῖτε ξύλον, δι' οὗ γίνεται σωτηρία.* Πολλοὶ καὶ σπάθην βασιλικὴν τετιμήκασιν ἀνθρωποκτόνον τύραννον ἀνελοῦσαν, καὶ πόλεσι τυραννουμέναις ἐλευθερίαν χαρισαμένην, ἀλλὰ καὶ μέχρι τόπων καὶ χρόνων καθ' οὓς εὐημερίας τινὸς ἢ ὠφελείας μετέσχον, ἕτεροι ἐσεβάσθησαν. D

Καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, ἅπαν τὸ κατά τι μεσιτεῦσαν τοῖς ἀνθρώποις εὐεργεσίαν καὶ χαρμονὴν παρασχόμενον ἐπαινετὸν τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἀγαπητὸν κατὰ τὸ μέτρον τῆς ὠφελείας· ὥσπερ αὖ τοὐναντίον καὶ τὰ βλάβης αἰτιά τισι γεγονότα, καὶ ἀνιαροῦ τινος πρόξενα, καὶ μισοῦμεν, καὶ ἀποστρεφόμεθα, εἴτε ὄργανά εἰσιν, εἴτε τόποι, εἴτε χρόνοι. Καὶ μάχαιραν γάρ τις ἀδελφοκτόνον κατώρυξε, καὶ ῥάβδον παιδοκτόνον διέθρυσεν. Ἐπαρᾶται Δαυὶδ τὰ ὄρη τὰ Γελβουὲ διὰ τὴν ἐκεῖσε τοῦ φίλου ἀναίρεσιν· ὁ Ἰὼβ τὴν ἡμέραν, ἐν ᾗ ἐγεννήθη, διὰ τὰς ἐπισυμβάσας

[11] Exod. xiv, 26 seqq. [12] Sap. xiv, 7. [13] II Reg. i, 21.

συμφορὰς καὶ τὰς κυμαγωγίας τῶν πειρασμῶν. Ἴδωμεν οὖν τὸν σταυρὸν, τίσιν ὠφέλιμος γέγονε, καὶ τίσιν ἐπιβλαβής· καὶ ὁ μὲν ὠφεληθεὶς ἀνάλογον τῇ ὠφελείᾳ καὶ τὴν τιμὴν προσφερέτω, ᾧ δὲ βλάβης αἴτιος γέγονε, τοῦτον οὗτος ἀποστρεφέσθω καὶ βδελυττέσθω δικαίως. Ἀναγινωσκέσθω τοίνυν τὰ τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, οὕτωσὶ ῥητῶς ἐμφερόμενα, καὶ παρὰ τοῦ Σωτῆρος λεγόμενα· *Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου· νῦν ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ἐκβληθήσεται ἔξω· κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν.* Ἰδοὺ ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις ῥήμασιν ἔξεστι διδαχθῆναι τίς ὁ εὐεργετηθεὶς διὰ τοῦ σταυροῦ, τίς δὲ ὁ συντριβὴν ὑποστάς. Ὅτι δὲ περὶ τῆς ἑκουσίου σταυρώσεως ὁ Χριστὸς ταῦτα ἔφη, ἔχομεν αὐτὸν τὸν Εὐαγγελιστὴν μάρτυρα τοῦ λόγου ἀξιόπιστον. Ἐπάγει γάρ· *Τοῦτο δὲ ἔλεγε, σημαίνων ποίῳ θανάτῳ ἤμελλεν ἀποθνήσκειν.*

et Job diei, in quo natus est, propter eas, quæ sibi evenerant, calamitates procellasque tentationum [15]. Videamus igitur crucem, quibusnam utilitatem, et quibus damnum attulerit, isque qui emolumenti aliquid accepit, parem utilitati honorem depromat; cui autem crux detrimenti causa exstitit, hic eam merito suo aversetur et abominetur. Legantur igitur ea quæ in Evangelio secundum Joannem reperiuntur, quæ sic ad verbum habent, et ab ipso Salvatore nostro pronuntiata sunt : *Nunc judicium est mundi hujus; nunc princeps hujus mundi ejicietur foras; et ego cum exaltatus fuero a terra, omnes ad meipsum traham* [15a]. Ecce ex his pauculis verbis discere licet, qui crucis ministerio beneficiis sit affectus, et quis damnum et contritionem passus. Quod vero Christus hæc dixerit de voluntaria illa, quam subiturus erat, crucifixione, testem fide dignum ipsum Evangelistam habemus. Subjungit enim : *Hoc vero dicebat, significans, qua morte moriturus esset* [15b].

Πάλιν οὖν τὸν λόγον ἐπαναλήψομαι. *Νῦν κρίσις ἐστὶ τοῦ κόσμου τούτου* · κρίνει δὲ ὡς βασιλεὺς ἐπὶ θρόνου βεβηκὼς βασιλικοῦ τοῦ σταυροῦ. Ἡ δὲ κρίσις εἰς ταύτην ἐκφέρεται τὴν ἀπόφασιν, ἵνα ὁ τοῦ κόσμου ἄρχων ἔξω τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς ἐκβληθῇ, καὶ ἡ κατὰ τῶν ἀνθρώπων τυραννὶς αὐτοῦ καὶ ἡ πολυχρόνιος κάκωσις στῇ, καὶ ὁ τύραννος ὑπὸ τοὺς πόδας τῶν τυραννουμένων τεθῇ διὰ τὸν τοῦ Σωτῆρος ἄδικον θάνατον, καὶ τὴν καχὰ τοῦ παμβασιλέως ἀναισχυντίαν τὴν πάντολμον, καὶ οὐκ ἔτι λέγεται κοσμοκράτωρ. Ἐκβέβληται γὰρ σταυρωθέντος Χριστοῦ, καὶ τῷ οἰκείῳ αἵματι τὸν κόσμον ἐξαγοράσαντος. Καὶ ὁ ἀγοράσας εὐαγγελιζόμενος τοῖς ἑαυτοῦ φίλοις ἔφη· *Ἐδόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ γῆς.* Καὶ ἀπὸ τοῦδε οἱ γηγενεῖς, οἱ χθές που καὶ πρότριτα ἐκ γῆς εἰς ᾅδην καταφερόμενοι, νῦν ἐν οὐρανοῖς πολιτογραφοῦνται. Ἀπεφήνατο γὰρ, ὡς *Ἐὰν ὑψωθῶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν*, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ αὐτοὶ ὦσι μετ' ἐμοῦ.

Eumdem igitur sermonem resumam : *Nunc judicium est mundi hujus;* judicat vero ut rex in thronum regalem crucis conscendens. At judicium in hanc sententiam terminatur, ut princeps mundi extra suum imperium ejiciatur, ipsiusque adversus homines tyrannis et diuturna violentia cohibeatur, et tyrannus pedibus eorum qui tyrannide opprimebantur, subjiciatur propter mortem inique Salvatori illatam, et propter effrenatam illam impudentiam in omnium Regem et Dominum, et ut non amplius mundi princeps appelletur. Ejectus est enim Christo crucifixo, postquam proprio sanguine mundum emit, quique mundum emit, is ad amicos suos concionans dixit : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra* [16]. Et ex isto tempore, terrigenæ, qui heri et nudiustertius ad inferos deferebantur, nunc tanquam cives in cœlo conscribuntur. Asseruit enim : *Si exaltatus fuero in cruce, omnes traham ad me ipsum*, ut ubi ego sum, et ipsi sint mecum.

Τίς οὖν ὀφείλει τὸν σταυρὸν ἀγαπᾷν; Οἱ τῆς τυραννίδος ἀπαλλαγέντες τοῦ διαβόλου τῇ σταυρικῇ συνεργίᾳ, καὶ πρὸς οὐρανὸν ἐξ ᾅδου ἀναδραμόντες, καὶ ἰσαγγέλου δόξης ἀξιωθέντες, ἦ ὁ διάβολος ὁ τῆς προτέρας ἐξουσίας ἀποπεσὼν διὰ τοῦ σταυροῦ, καὶ εἰς τὸ καταπαίζεσθαι, καὶ καταπατεῖσθαι, ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων οἰκτρῶς ὑποκείμενος; Πάντες οἱ μὲν ἄνθρωποι πολλῶν ἀξιωθέντες τῶν ἀγαθῶν διὰ τοῦ σταυροῦ, καὶ ζωὴν εὑρόντες αἰώνιον, δικαίως ὀφείλουσι καὶ προσκυνεῖν καὶ ἀσπάζεσθαι τὸν σταυρὸν, δι' οὗ τῶν ἀγαθῶν ἐπιγέγονεν ἡ ἀπόλαυσις· τῷ δέ γε διαβόλῳ ἀνάγκη μισεῖν τὸν σταυρὸν, καὶ φεύγειν μακρὰν ἐξ αὐτοῦ, ὡς φεύγει τις ἐκ πυρός· δι' αὐτοῦ γὰρ ἡ συντριβὴ αὐτοῦ καὶ ἐκνεύρισις καὶ παντελὴς ἐξολόθρευσις. Ὅσοι γοῦν τὸν σταυρὸν μισοῦσι, καὶ ἀποστρέφονται, φανερὰν εὔνοιαν ἀποδιδόασι τῷ διαβόλῳ, καὶ πιστοὶ αὐτῷ χρηματίζοντες, ἐχθρὸν ἡγεῖσθαι τὸν αὐτοῦ ἐχθρὸν ἐποφείλουσιν,

Qui igitur crucem honorare debent? An qui beneficio crucis ex diaboli tyrannide erepti, et ad cœlum evecti, et æqualis cum angelis gloriæ participes effecti sunt; an diabolus, qui ex priora potestate per crucem excidit, quique nunc hominum pedibus miserabiliter substratus est, ut ab illis ludibrio haberi et conculcari possit? Universi quidem homines multis affecti et aucti commoditatibus per crucem, vitamque æternam adepti, merito debent et adorare et osculari crucem, ex qua tanta bonorum copia ad illos manavit. At vero diabolus necesse habet, ut crucem oderit, et procul ab ipsa aufugiat, sicut qui ex igne aufugit; per ipsam enim contritus, et enervatus, et funditus eversus est. Quicunque igitur crucem oderunt et aversantur, manifesta suæ erga diabolum benevolentiæ documenta edunt; et ut ei fideles et obnoxii, id quod ei inimicum est, inimici loco ducere

[15] Joan. xii, 31. [15a] Ibid. 32. [15b] Ibid. 33. [16] Matth. xxviii, 18.

debent; quemadmodum vicissim amare id quod ipse amat. Consentanee igitur et convenienter affectioni suæ erga diabolum, et inviolato fœderi conformiter, affirmant Bogomili, iniquum esse ut lignum, in quo pater alicujus aut amicus interfectus sit, adorent filii aut amici ejus. Ecce enim pater illorum diabolus infinita mala per crucem passus est, sicut ostendimus, et propterea crucem oderunt patris sui interfectricem et perditricem. Salvator enim mundi Christus, licet sponte sua cruci sit suffixus, et sanctissimam suam animam in paternas manus libens volensque deposuerit, attamen denuo eamdem propria potestate et libertate resumpsit, juxta verissimum illud ejus oraculum: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam* [17], morsque hujus hominibus vitæ æternæ causa exstitit.

Vere verbum crucis *pereuntibus* quidem *stultitia est*, nobis vero, qui salvamur, *Dei virtus est* [18]. Quid igitur tibi videtur, amice diaboli Bogomile? An Apostolo obtemperandum est asseveranti crucem esse virtutem Dei, an tibi perdito et profligato, qui crucem stultitiam nominas? Si vero tu diabolo rem gratam faciens, nunquam cessas, quin crucem voces stultitiam, at ego iterum fidenter et audacter aio, Deum *quæ stulta sunt mundi elegisse* [19], et *animalem hominem non percipere ea quæ sunt Spiritus* [20]. Si vero tu, diaboli discipulus, dedecus esse arbitraris crucem, sed magister meus, *Mihi absit*, inquit, *in alio quopiam*, quæ in mundo gloriosa et splendida censentur, *gloriari, quam in cruce Christi* [21]. Quid Petro firmius, cui neque sanguis, neque caro Filium Dei revelavit, sed ipse solus Pater, et solus ingenitus? Nihilominus cum ei adhuc passionis mysterium ignotum et absconditum esset, magistrumque ad crucis patibulum festinantem intelligeret, conatus quidem est, tenero quodam amoris affectu, cursum illum et festinationem prohibere, illudque, *Propitius esto tibi, Domine, non erit hoc tibi* [22], commiseratione quadam ductus protulit, sed contra audiit cum gravi indignatione illud: *Vade post me, Satana, scandalum mihi es, quia non sapis ea, quæ Dei sunt, sed ea, quæ hominum* [23]. O miraculum ingens! *Satanas* appellatur magnus Petrus, quod crucem detrectet, quam ut commodum toti mundo longe fructuosissimum Christus arripere cogitabat, et ut petra scandali et lapis offensionis retro abjicitur infractum illud Ecclesiæ fundamentum; quo supplicio non eris dignus, qui blasphemias contra crucem clatras et crucifixum accusas? In vitam enim comminiscens crucifixionem, et non modo non fructuosam et conducibilem, sed et ipsi crucifixo damnosam, ipsosque qui Christum crucifixerunt, potentiores crucifixo statuis, tanquam qui nolentem et reluctantem ad crucem rapuerint.

A ὥσπερ αὖθις φιλεῖν τοὺς φίλους αὐτοῦ. Ἀκολούθως οὖν καὶ ἁρμοδίως τῇ πρὸς τὸν διάβολον διαθέσει αὐτῶν καὶ πίστει ἀπαρασπόνδῳ οἱ Βογόμιλοι λέγουσιν ὅτι ἄδικόν ἐστι τὸ ξύλον ἐν ᾧ πατήρ τινος ἢ φίλος ἐθανατώθη προσκυνεῖσθαι ὑπὸ τῶν τέκνων ἢ τῶν φίλων αὐτοῦ. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ πατὴρ αὐτῶν καὶ φίλος διάβολος μυρία δεινὰ πέπονθε διὰ τοῦ σταυροῦ, καθὼς ἀπεδείξαμεν, καὶ διὰ ταῦτα τὸν σταυρὸν μισοῦσι, τὸν τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἀναιρέτην καὶ ὀλοθρευτήν. Ὁ γὰρ Σωτὴρ τοῦ κόσμου Χριστὸς, εἰ καὶ ἑκουσίως τῷ σταυρῷ προσεπάγη, καὶ τὴν ὑπεραγίαν ψυχὴν εἰς χεῖρας αὐτεξουσίως τὰς πατρικὰς ἐναπέθετο, ἀλλὰ πάλιν αὐτὴν αὐτεξουσίως προσελάβετο κατὰ τὴν ἀψευδεστάτην αὐτοῦ πρόρρησιν, *Τὴν ἐξουσίαν ἔχω τὴν ψυχήν μου*
B *θεῖναι, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν ταύτην λαβεῖν*, λέγων, καὶ ὁ θάνατος τούτου ζωῆς αἰωνίου τοῖς ἀνθρώποις γέγονε πρόξενος.

Ὄντως ὁ λόγος τοῦ σταυροῦ *τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία* ἐστὶ, τοῖς δὲ σωζομένοις ἡμῖν *δύναμις Θεοῦ ἐστιν*. Τί οὖν σοι δοκεῖ, φίλε τῷ διαβόλῳ Βογόμιλε; Τῷ Ἀποστόλῳ χρὴ πείθεσθαι τῷ λέγοντι ὅτι δύναμις Θεοῦ ἐστιν ὁ σταυρὸς, ἢ σοὶ τῷ ἀπολλυμένῳ μωρίαν τὸν σταυρὸν ὀνομάζοντι; Εἰ δὲ σὺ τῷ διαβόλῳ καταχαριζόμενος οὐ παύῃ μωρίαν ἀποκαλῶν τὸν σταυρὸν, ἀλλ' ἐγὼ καὶ πάλιν ἐρῶ μετὰ θάρρους ὅτι *Τὰ μωρὰ τοῦ κόσμου ἐξελέξατο ὁ Θεὸς, καὶ ὅτι*
C *ψυχικὸς ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστιν*. Εἰ δὲ καὶ διάβολον σὺ μαθητὴς αἰσχύνην ἡγῇ τὸν σταυρὸν, ἀλλ' ὁ διδάσκαλός ὁ ἐμὸς, *Μή μοι γένοιτο*, λέγει, *ἐν ἄλλῳ τινὶ τῶν κατὰ κόσμον ἐνδόξων καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Χριστοῦ*. Τί τοῦ Πέτρου στερρότερον, ᾧτινι οὐχ αἷμα οὐδὲ σὰρξ τὸν Υἱὸν ἀπεκάλυψεν, ἀλλ' αὐτὸς ὁ μόνος Πατὴρ, καὶ μόνος ἀγέννητος; Ὅμως ἐπείπερ ἔτι ἀποκεκρυμμένον ἦν αὐτῷ τὸ τοῦ πάθους μυστήριον καὶ πρὸς τὸν σταυρὸν ἐπισπεύδοντα τὸν διδάσκαλον κατενόει, ἐπειράθη μὲν φιλοστόργῳ δήθεν διαθέσει τῆς ὁρμῆς κωλῦσαι καὶ τῆς ἐπείξεως, καὶ, *Ἵλεώς σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο*, συμπαθῶς ἀπεφθέγγετο. Ἀντήκουσε δὲ μετ' ἐμβριμήσεως ὅτι σφοδρᾶς, *Ὕπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ. Σκάνδαλόν μοι ἐγενήθης· οὐ φρονεῖς τὰ τοῦ*
D *Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων*. Τοῦ θαύματος! Σατανᾶς ὁ μέγας Πέτρος ἀκούει διὰ τὸ ἀπαναίνεσθαι τὸν σταυρὸν, ὃν ὡς κοσμωφελέστατον ἁρπάζειν ἤθελεν ὁ Χριστὸς, καὶ ὡς πέτρα σκανδάλου καὶ λίθος προσκόμματος ὀπίσω ἐναπορρίπτεται ἀῤῥαγὴς τῆς Ἐκκλησίας θεμέλιος. Τί δ' ἂν πάθοις αὐτὸς ὁ βλάσφημα καθυλακτῶν τοῦ σταυροῦ, καὶ τὸν ἐσταυρωμένον κατηγορῶν; Ἀκούσιον γὰρ εἰσάγεις τὴν σταύρωσιν, καὶ οὐ μόνον οὐκ ὠφελήσασαν, οὐδὲ λυσιτελῆ φανεῖσαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν καταβλάψασαν τὸν ἐσταυρωμένον· καὶ αὐτοὺς δὲ τοὺς σταυρώσαντας ἰσχυροτέρους τοῦ σταυρωθέντος εἰσάγεις, ὡς καὶ μὴ βουλόμενον ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἑλκύσαντας.

[17] Joan. x, 18. [18] I Cor. I, 18. [19] I Cor. I, 27. [20] I Cor, II, 14. [21] Galat. VI, 14. [22] Matth. XVI, 22. [23] Ibid. 23.

Καὶ ταῦτα οἱ πάντολμοι κατὰ τοῦ παντοδυνάμου βλασφημοῦντες Χριστοῦ, Χριστιανοὺς καλοὺς ἑαυτοὺς ὀνομάζουσιν οἱ ταῖς ἀληθείαις ἀντιχριστιανοί. Τὰ γὰρ τοῦ ἀντιχρίστου πρεσβεύουσι, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύουσι, καὶ πρὸς αὐτὸν τὰς ἐλπίδας ἀνατιθέασιν. Ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ ἀποστάται μετὰ τοῦ συναποστάτου αὐτοῖς ἐῤῥέτωσαν δαίμονος, καὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον αὐτῷ συμπαραπεμπέσθωσαν. Τοιοῦτον καὶ γὰρ τοῖς τέκνοις αὐτοῦ θησαυρὸν ὁ πατὴρ αὐτῶν ἐθησαυρίσεν· ὅπου τῶν θησαυρῶν αὐτῶν εὑρήσουσιν ἄνθρακας ἐκπυρίξοντας, καὶ ὁ ἀντίχριστος τὰ τοῦ Χριστοῦ ἱεροσυλήσας περὶ τῶν αὐτοῦ λεγέτω μαθητῶν· Θέλω, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ, καὶ αὐτοὶ ὦσι μετ' ἐμοῦ. Καὶ ὁ ἄρχων τοῦ σκότους μετὰ τῆς τάξεως αὐτοῦ πρὸς τὸν ἴδιον τόπον συγκατερχέσθω. Ἡμεῖς δὲ, ἡ κληρονομία Χριστοῦ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἡ περιούσιος, ἣν διὰ τοῦ σταυροῦ περιεποιήσατο, καὶ τῷ ἰδίῳ ἐξηγόρασεν αἵματι, δεῦτε προσκυνήσωμεν, καὶ προσπέσωμεν αὐτοῦ τῷ σταυρῷ, καὶ οἱ πολυτρόπως εὐεργετηθέντες δι' αὐτοῦ πολυωνύμως τοῦτον ἐγκωμιάσωμεν, θρόνον λέγοντες αὐτὸν τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἀναβὰς τῷ κόσμῳ, καὶ τῷ κόσμου τυράννῳ κρίσιν πεποίηκε· καὶ τὸν μὲν κόσμον τῆς τυραννίδος ἀπήλλαξε καὶ διέσωσε, τὸν δὲ κατακεκριμένον καὶ κατησχυμμένον, ἔξω ἐκβέβληκε μετὰ τῶν δορυφόρων αὐτοῦ, καὶ *καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνου, καὶ ὕψωσε ταπεινούς*.

A Hæc dum audacissimi adversus omnipotentem Christum blasphemo ore evomunt, egregios Christianos seipsos appellitant, cum revera sint Antichristi. Rem enim Antichristi et legatos ejus agunt, eique soli serviunt, et in ipso spes suas repositas habent. Sed abeant isti desertores cum dæmone æque apostata, et in ignem æternum ipsi paratum ablegentur. Talem enim filiis suis thesaurum pater ipsorum thesaurizavit, ubi thesaurorum suorum carbones ignitos reperient. Et Antichristus ea quæ Christi sunt, sublegere solitus de suis itidem discipulis dicat: Volo, ut ubi ego sum, et ipsi sint mecum. Et princeps tenebrarum cum cohorte sua ad proprium locum descendat. Nos vero, hæreditas veri Dei peculiaris et electa, quam cruce acquisivit, proprioque sanguine emit, B adeste adoremus, et accedamus ad ipsam crucem, et qui varia ab illa beneficia accepimus, variis itidem nominibus eamdem celebremus. Thronum illum Dei nominemus, in quem ascendens mundo mundique tyranno judicium indixit, et mundum quidem ex tyrannide liberavit et servavit, condemnatum vero et confusum ejecit cum satellitibus suis, et *deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles*[35].

Καὶ ὁ μὲν διάβολος, τῆς πάλαι δόξης ἀποπεσὼν διὰ τὴν ἔπαρσιν ἐξ οὐρανοῦ ἐπὶ τὰς νεφέλας, κατ' ἀναβασμὸν κάτεισι· θήσειν γὰρ ἐπ' αὐτῶν τὸν θρόνον αὐτοῦ βουλόμενον, ὑπετόπασεν ἀπὸ τῶν νεφελῶν ἐπὶ τὴν γῆν, ἣν καὶ ἐξαλείψειν ἠλαζονεύσατο, C ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν τάρταρον· *Σειραῖς γὰρ ζόφου ταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τηρούμενον*· ἡμεῖς δὲ ὅσοι διὰ τοῦ σταυροῦ σεσώσμεθα, κατὰ προοδισμὸν καὶ προκοπὴν ἀνατρίχομεν. Εἰ γὰρ καὶ πρότερον ὑποσκελισθέντες τῷ πονηρῷ ἀντιπάλῳ καὶ δολερῷ μέχρις ᾅδου κατενηνέγμεθα, ἀλλὰ νῦν διὰ τοῦ σταυροῦ ἐκ γῆς πρὸς οὐρανὸν ἀνατρίχομεν. Καί μοι διὰ ταῦτα καὶ εἰς κλίμακα θεωρεῖν ἐπέρχεται τὸν σταυρὸν, ἐν ᾧ καὶ ἀνάβασις φαίνεται καὶ κατάβασις. Ἀναβαίνουσι μὲν γὰρ ἕως τῶν οὐρανῶν οἱ ἄνθρωποι· καταβαίνουσι δὲ ἕως τῶν ἀβύσσων οἱ δαίμονες. Σκῆπτρόν ἐστι βασιλικὸν ὁ σταυρὸς τοῖς ἐξ Ἀδὰμ μέχρι συντελείας ἀνθρώποις περίβλεπτον, καὶ αὐτοῖς αἰδέσιμον τοῖς ἀγγέλοις. *Τότε γὰρ*, φησὶ, *φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπου* D *ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ τότε κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς*, ὅσαι δηλαδὴ μὴ τῆς αὐτῆς πίστεως οὖσαι τῷ Ἀβραὰμ οὐκ ἠγαλλιάσαντο ἰδεῖν τὴν ἡμέραν τοῦ πάθους αὐτοῦ, ἢ καὶ ἰδοῦσαι οὐκ ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ δόξῃ αὐτοῦ· μᾶλλον δὲ καὶ θρασέως ἀντεῖπον, *Οὐ θέλομεν τοῦτον βασιλεῦσαι ἐφ' ἡμᾶς*.

Et diabolus quidem ex antiqua gloria excidit, eo quod ex cœlo supra nubes sese sublevare cogitarit; revocatoque quasi gradu descendit. Volentem enim in nubibus thronum suum collocare deturbavit e nubibus in terram, quam se etiam deleturum jactaverat, et ex terra in tartara: *Rudentibus* enim *caliginis in tartara detractum tradidit in judicium reservari*[36]. Nos vero, qui per crucem salvati sumus, progressu et profectu sursum tendimus. Licet enim prius subnervati et prostrati a maligno et doloso adversario ad inferos usque descenderimus, at nunc opera crucis ex terra in cœlum usque sublevamur. Horum gratia scalæ etiam similitudinem mihi crux habere videtur, in qua et ascensus et descensus cernitur. Ascendunt quidem usque ad cœlos homines, descendunt usque ad abyssum dæmones. Regium sceptrum crux est, Adami posteris usque ad finem sæculi admirandum et conspicuum, ipsisque angelis reverendum. *Tunc enim*, inquit, *parebit signum Filii hominis in cœlo, et plangent omnes tribus terræ*[37], quæ videlicet, fidem Abrahami non complexæ, non exsultaverunt videre diem passionis ejus, vel si viderunt, non gavisæ sunt ob gloriam ejus, quin potius audacter contradixerunt: *Nolumus hunc regnare super nos*[37].

Θυσιαστήριόν ἐστιν ὁ σταυρός. Ἐν αὐτῷ γὰρ ἐτύθη ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, καὶ τῇ θεοῦ ποστάτῳ σαρκὶ, καὶ τῷ θεορρύτῳ αἵματι ὁλοτελῶς καθηγίασται. Μεῖζον γὰρ ἐνταῦθα τὸ δῶρον τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ὑπὸ τοῦ δώρου τὸ θυσιαστήριον καθαγιάζεται. Πλὴν οὖν καὶ

Altare est crux. In ipsa enim sacrificatus est Agnus Dei, qui tollit peccatum mundi, et carne in Deo subsistente, et divino sanguine consecratum est; majus enim in proposito munus est quam altare, et a munere altare ipsum sanctificatur. Cæterum et qui in hoc crucis altari jurat, jurat quo-

[35] Luc. I, 52. [36] II Petr. II, 4. [37] Matth. XXIV, 30. [37] Luc. XIX, 14.

que in vivifica illa hostia, quæ super eo posita est : nam cum cruce animo et cogitatione simul concipitur Christus. Crux lectulus est Dominicus, quem non lacrymis, more Davidis, sed sanguine lavit, qui ex Davide secundum carnem procreatus est Christus, non proprium expians peccatum, natura enim sua immaculatus est, sed destruens et abolens peccatum mundi natum ex ligno, et in totum mortale genus propagatum, dormiensque in illo somnum, vitæ et vigiliæ æternæ causam et effectorem, surrexit propria potestate, *in matutino interficiens omnes peccatores terræ* [28].

Quin honore et cultu dignum nunc lectulum invenio, ejusque rei testem do Isaiam, qui disertis verbis prædixit : *Et erit requies ejus honos* [29]. Requies appellatur, quia peregrinationis labor et sudor, et aliæ naturales et indetrectabiles passiones et affectiones concessu divinitatis, quando opus erat, commotæ et concitatæ in humana Christi natura usque ad crucis supplicium ; de cætero consopitæ sunt, Christique morte mortuæ. Nam si quando post resurrectionem aliquo ivit, itio illa supra naturam, et plane admiranda fuit : quemadmodum nova itidem fuit manducandi illa actio. Dies me deficiat, si omnia vivificæ crucis miracula persequi velim.

In Rubro mari crux adumbratur ; eratque hoc præsignificatio et prædelineatio ejus roboris, qui ei postea per Domini sanguinem est illitus [30]. Amaritudinem aquæ transmutat in dulcedinem, populumque errabundum et fugitivum vivificat [31]. Sauciantes serpentes perimit, servatque ictos et saucios [32]. Utinam et venenatas istas viperas, Bogomilos inquam, in crucem injuriosos, a facie terræ exterminasset, qui omnia perreptantes, populum Dei mordent, venenumque impietatis suæ infundunt piorum animis ; quos non sine commiserationis affectu jure sic alloquar : *Genimina viperarum*, quomodo, et quo a judicio gehennæ fugietis [33], quam vos vobismet ipsi accendistis, abnegata pietate absque persecutione et tormentis? Sed res illorum in hunc finem desinent, nisi resipuerint pœnitentiamque egerint.

Nos vero agedum populum Christi communiamus sacris precationibus, ne mortiferum hujus hæresis venenum animam ejus contingat. Largiter enim ubique malitia diffusa est, et circumcirca obambulant impii, ut egregio Christi grege aliquid nocumenti inferant. At vos videte graves lupos, videte canes ;

ὁμόσας ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ τούτῳ τῷ σταυρικῷ ὁμνύει ἐν αὐτῷ, καὶ ἐν τῷ ἐπάνω αὐτοῦ ζωοποιῷ θύματι. Τῷ γὰρ σταυρῷ συνεννοεῖται καὶ ὁ σταυρωθείς. Κλίνη ἐστὶ Δεσποτικὴ ὁ σταυρὸς, ἣν οὐχὶ δάκρυσι, κατὰ τὸν Δαυΐδ, ἀλλ' αἵμασιν ἔλουσεν ὁ ἐκ Δαυΐδ τὸ κατὰ σάρκα Χριστός· οὐχὶ τὸ ἑαυτοῦ ἐκπλύνων ἁμάρτημα, κατὰ φύσιν γάρ ἐστιν ἄχραντος, ἀλλὰ καταίρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου τὴν ἐκ τοῦ ξύλου ἀναφυεῖσαν, καὶ εἰς ἅπαν ἐκδραμοῦσαν τὸ γένος τὸ βρότειον, καὶ ὑπνώσας ἐν αὐτῷ ζωῆς καὶ ἐγρηγόρσεως αἰωνιζούσης πρόξενον ὕπνον ἀνέστη αὐτεξουσίως *εἰς τὴν πρώτην ἀποκτείνων πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς*.

Ἀλλὰ καὶ σεβάσματος ἀξίαν εὑρίσκω ταύτην τὴν κλίνην· καὶ τὸν Ἡσαΐαν παράγω σοι μάρτυρα, *Καὶ ἔσται ἡ ἀνάπαυσις αὐτοῦ τιμὴ* (3), προλέγοντα φανερῶς. Ἀνάπαυσις δὲ, ὅτι καὶ ὁ ἐκ τῆς ὁδοιπορίας κόπος καὶ ὁ ἱδρὼς, καὶ τἄλλα τὰ φυσικὰ καὶ ἀδιάβλητα πάθη, ἐκχωρήσει τῆς θεότητος, ὅτε καὶ ἴδει κεκινημένα ἐν τῷ κατὰ Χριστὸν ἀνθρωπίνῳ μέχρις αὐτοῦ τοῦ σταυροῦ· τὸ ἀπὸ τοῦδε ἀνενέργητα μεμενήκασι, καὶ τῇ νεκρώσει τούτου συνενεκρώθησαν. Ἡ γὰρ μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁδοιπορία ἑτέρα ἦν, ὑπερφυὴς καὶ παράδοξος, ὥσπερ δὴ καὶ ἡ βρῶσις καινοπρεπής. Ἐπιλείψει με καὶ ἡ ἡμέρα τὰ θαυμάσια διηγούμενον τοῦ ζωοπαρόχου σταυροῦ.

Ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ ὁ σταυρὸς εἰκονίζεται· καὶ ἦν τοῦτο προχάραγμα τοῦ ἐν τῷ Δεσποτικῷ αἵματι ἐπιχρωσθέντος αὐτῷ ἐρυθήματος. Πικρίαν ὑδάτων εἰς γλυκύτητα μεταποιεῖ, καὶ λαὸν πλανήτην καὶ φυγάδα ζωογονεῖ. Δάκνοντας ὄφεις ἀναιρεῖ καὶ διασώζει τοὺς δακνομένους· ὡς, εἴθε καὶ τὰς λοιδόρους ταύτας ἐχίδνας, τοὺς ὑβριστὰς αὐτοῦ Βογομίλους, ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς ἐξηφάνισεν, οἵτινες ἕρποντες πανταχοῦ δάκνουσι λαὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν ἰὸν τῆς δυσσεβείας αὐτῶν ἐγχέουσι ταῖς τῶν εὐσεβούντων ψυχαῖς, πρὸς οὓς περιπαθῶς ἂν ἐροίμην ὄφεις· *Γεννήματα ἐχιδνῶν*, ποῦ φύγοιτε ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς γεέννης; ἣν αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἐξεκαύσατε χωρὶς διωγμοῦ καὶ βασάνων τὴν εὐσέβειαν ἀρνησάμενοι. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατ' αὐτοὺς εἰς τοῦτο λήξει τὸ τέλος, ἐὰν μὴ μετανοήσωσι.

Ἡμεῖς δὲ (4) ἀλλὰ φέρε καὶ κατασφαλισώμεθα τὸν λαὸν τοῦ Χριστοῦ ἐπῳδαῖς ἱεραῖς, ἵνα μὴ τῆς θανατηφόρου ταύτης αἱρέσεως ὁ ἰὸς καθάπτηται τῆς τούτων ψυχῆς. Δαψιλὲς γὰρ τὸ κακὸν ἐκκέχυται πανταχοῦ, καὶ κύκλῳ οἱ ἀσεβεῖς περιπατοῦντες τὴν καλὴν ποίμνην λυμαίνονται τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλ'

[28] Psal. c, 8. [29] Isa. xi, 10. [30] Exod. xiv, 1 seqq. [31] Exod. xv, 23-25. [32] Num. xxi, 6-9. [33] Luc. iii, 7.

(3) Ita 70 Interp. Isaiæ xi, ubi vulg. edit. *Et erit sepulcrum ejus gloriosum*. Locum etiam secundum LXX accepit S. Hieron. de sepulcro Christi, his verbis epist. ad Marcellam, nomine Paulæ et Eustochii : *Cujus sepulcri gloria multo antequam excideretur a Joseph, scimus Isaiæ vaticinio prophetatum ; dicentis : Et erit requies ejus honor : quod scilicet sepulturæ Domini locus esset ab omnibus honorandus*

(4) Sequitur aculeatus in Latinos Epilogus, scriptus eo tempore, quo Veneti et alii Itali, sicuti et Franci, gravissima bella cum Græcis gerebant, ipsa imperii sede Græcis adempta. Quo minus mirandum, Germanum istum Latinæ gloriæ inimicum, linguam et calamum asperius et mordacius in Latinos strinxisse. Similes invectivæ in Latinos exstant apud Nicetam, Gregoram et alios Græcos.

ὑμεῖς βλέπετε τοὺς βαρεῖς λύκους, βλέπετε τοὺς κύνας. Βλέπετε τοὺς κακοὺς ἐργάτας, καὶ σκοπεῖτε τοὺς οὕτω περιπατοῦντας, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμᾶς· ἵνα κἀγὼ τολμήσω μετὰ Παύλου καυχήσασθαι· *Πολλοὶ γὰρ περιπατοῦσιν, οὓς πολλάκις ἔλεγον ὑμῖν, καὶ νῦν κλαίων λέγω, τοὺς ἐχθροὺς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια*· φυλάξατε τὴν καλὴν παραταθῆκην τῆς πίστεως ἀσυλον καὶ ἀνεπιβούλευτον. Μέλλομεν γὰρ ἕκαστος ταύτην ἀπαιτηθῆναι σώαν καὶ ἀνελλιπῆ ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλά μοι τὸν λόγον ἤδη ἐπισφραγιστέον ταῖς ὑπὲρ τοῦ κρατίστου ἐσιν.

A videte malos operarios, et observate eos qui sic ambulant sicut habetis formam nos, ut audeam cum Paulo gloriari : *Multi enim ambulant, quos sæpe dicebam vobis, et nunc flens dico, inimicos crucis Christi, quorum finis interitus* [31]. Custodite insigne fidei depositum intactum et illibatum. A quolibet enim salvum et integrum reposcetur, cum ad terribile tribunal Christi assistemus. Verum orationem nunc quasi obsignemus precibus votisque ardentibus et assiduis pro optimo imperatore nostro.

ἡμῶν αὐτοκράτορος προσευχαῖς καὶ ἐκτενέσι δεή-

Ἄρατε οὖν, εὐσεβὴς λαός, χεῖρας ἅπαντες πρὸς Θεὸν ὑπὲρ τῶν ἐκείνου χειρῶν πολλὰ καμούσας ἤδη ἐν ταῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν συμπλοκαῖς, ἵνα *θείη τόξον χαλκοῦν τοὺς βραχίονας αὐτοῦ, διδάξῃ τὰς χεῖρας αὐτοῦ εἰς πόλεμον*, εἰς τὸ ἀποβαλεῖν τὴν ἰταλικὴν ὀξυχειρίαν εἰς τὸ καθαρπάζειν τὰ ἀλλότρια, ἵνα ἐπιστρέψωσιν εἰς ἑσπέραν, τὴν ἰδίαν πατρίδα, εἴγε τινὲς ἀπολειφθεῖεν, καὶ λιμώξωσιν ὡς κύνες, οὐκ ἔχοντες οἱ αἱμοχαρεῖς ἔτι λείχειν αἵματα τὰ αὐσονικά. Καὶ *κυκλώσωσι* τὴν ἰδίαν *πόλιν* λιμαγχονούμενοι καὶ βαΰζοντες μάταια. Ἰωάννης ὁ βαπτίσας αὐτοὺς τοῖς αἵμασιν ἑαυτῶν, ὁ θεοφρούρητος ἡμῶν αὐτοκράτωρ, ὑμῖν τοῖς ὑπὸ χεῖρα εὐαγγελίζεται, *Πᾶσα φάραγξ*, λέγων, *πληρωθήσεται*, ἡ τεταπεινωμένη γενεὰ τῆς τῷ χρόνῳ μὲν νεαζούσης Ῥώμης, ταῖς συμφοραῖς δὲ γεγηρακυίας ἰλεινῶς, *καὶ πᾶν ὄρος καὶ βουνὸς ταπεινωθήσεται*· ἡ καθ' ἡμῶν ἐπαιρομένη ἀγέρωχος ὀφρὺς ἡ ἰταλική. *Καὶ ἔσονται τὰ σκολιὰ εἰς εὐθεῖαν*, ἐκείνου προοδοποιοῦντος, καὶ ἐπανάγοντος τοῦ καὶ τὰ ἡμῖν ἀδύνατα δυναμένου Χριστοῦ. Ἤδη δὲ καὶ ἡ *ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται*. Τῶν κλάδων γὰρ ἀποτετμημένων ἄρτι καὶ κατὰ γῆς ἐπρωμένων καὶ κορμηδὸν ἐρριμμένων εἰς τοῦδαφος, οὐκ ἀπελπιστέα καὶ ἡ ῥιζοτόμησις. Τάχα δὲ ἀσθενὴς ἡ ῥιζοβόλησις, ὡς ἐκ μεταφυτεύσεως. Πίστευε τῷ Θεῷ τῷ πάντα δυναμένῳ, βασιλέων εὐσεβέστατε καὶ πράστατε, κατὰ τὸν Δαυὶδ, ὡς *ὅπλῳ κυκλώσει σε* τῷ σταυρικῷ ἡ *ἀλήθεια αὐτοῦ*, ὅς ἐστιν ὁ Χριστός, καὶ *οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ* τοῦ ἀφανῶς σοι προβάλλοντος, καὶ δειλανδρίαν ἐμποιοῦντος, *οὐδ' ἀπὸ βέλους πετομένου ἡμέρας*, καὶ φανερῶς σοι ἀνθισταμένου ἐχθροῦ. Πάντα γὰρ ταῦτα ὁ τοῦ Χριστοῦ σταυρὸς ἀποσοβήσει μακρὰν, καὶ ὁδηγός σοι πρὸς ἅπαν τὸ καταθύμιον, καὶ ὡς *ὅπλον εὐδοκίας στεφανώσει σε*, τροπαιοφόρον, μεγαλόνικον ἀναδείξας σε παρὰ τοὺς ἔμπροσθεν βασιλεῖς, ἱκετευούσης τῆς πανυπεράγνου Θεομήτορος, καὶ πανυπεραμώμου δὲ δεσποίνης ἡμῶν, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ τῶν καλλινίκων μαρτύρων Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἁπάντων. Γένοιτο ταῦτα, Τριὰς παντοδύναμε καὶ παντάνασσα, ἡ ἐν προσώποις προσ-

B Tollite igitur, o fidelis populi, manus vestras ad Deum pro illius, quæ tot jam labores subierunt in conflictibus et præliis adversus hostes, ut *ponat brachia ejus velut arcum æreum et doceat manus ejus ad prælia* [32], ut repellant Italicam illam velocitatem rapiendi aliena, ut revertantur in occasum, propriam suam patriam, si qui supersint, et esuriant ut canes [33], non habentes amplius sanguinarii cruorem Ausonicum, quem lingant. Et *circumeant* propriam *civitatem* fame pressi, incassum latrantes [34]. Joannes, qui baptizavit eos in proprio ipsorum sanguine, custoditus a Deo imperator noster evangelizans, acclamat nobis subditis : *Omnis vallis implebitur* [35], abjecta et afflicta generatio, annis quidem novæ Romæ, calamitatibus vero miserabiliter jam vetustæ. *Et omnis mons et collis humiliabitur* [36], elatum videlicet Italorum supercilium. *Et erunt prava in directa* [40], illo tanquam viæ duce præeunte, et omnia revocante Christo, qui et ea, quæ nobis sunt impossibilia, potest. Jam vero et *securis ad radicem posita est* [41]. Ramis enim modo amputatis, et in terram dejectis, truncatimque solo allisis, non desperandum est, quin et radix incidi possit. Forte enim, ut ex transplantatione, infirmæ sunt illæ, quas miserunt, radices. Fide igitur Deo, qui omnia potest, imperatorum piissime et mitissime, teque, ut David ait, tanquam *scuto* crucis *circumdabit veritas ejus, et non timebis a timore nocturno* [42] ejus, qui occulte te aggreditur, formidinemque immittit, *nec a sagitta volante in die* [43], et hoste palam tibi resistente. Omnia enim hæc longe crux Christi repellet, et dux tibi erit ad omnia, quæ desideras, et *ut scutum bonæ voluntatis coronabit te* [44], triumphatorem et victorem supra superiores imperatores effectum; precibus et interventu castissimæ Deiparæ, et immaculatæ Dominæ nostræ, et semper Virginis Mariæ, fortissimisque victoribus Christi martyribus, et omnibus sanctis intercedentibus isthæc eveniant, o sanctissima et omnia gubernans Trinitas, in tribus personis et in una Deitate adorari solita, quam decet omnis gloria, honos et adoratio in infinita sæcula. Amen (5).

[31] Philipp. III, 18, 19. [32] Psal. XVII, 35. [33] Psal. LVIII, 7. [34] Ibid. 15. [35] Luc. III, 5. [36] Ibid. [40] Ibid. [41] Ibid. 9. [42] Psal. XC, 5. [43] Ibid. 6. [44] Psal. V, 13.

(5) Disquisitio de isto Germano revocat mihi in memoriam, quod est apud Possevinum in *Apparatu sacro*, v° *Germanus*, sub prisci illius Germani, patriarchæ Constantinop. nomine circumferri librum *De*

κυνουμένη τρισὶ καὶ μιᾷ τῇ θεότητι, ᾗ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν.

II.

In vivificam crucem tertia jejuniorum Dominica.

Τῇ τρίτῃ Κυριακῇ τῶν νηστειῶν καὶ εἰς τὸν ζωοποιὸν σταυρόν.

(Gretser. ibid. p. 238.)

En lectulum Salomonis, sexaginta fortes in circuitu ejus ex potentibus Israel, omnes tenentes gladios, bellumque docti [1]. Riganda enim sunt statim radix et principium encomiorum, quæ de venerando crucis Dominicæ ligno instituemus, idque fluentis aquarum e Canticis deductarum, et liquore sapientiæ a Salomone profectæ, ut si secundum fluvium oratio decurrat, fructus lætitiæ inde illis exsistat, qui umbram ejus desiderant, et sub ea consident. Salomon igitur, si interpretari hoc nomen velimus, *pacificum* significat, Christus vero *pax nostra est*, ut Paulus testatur, *qui fecit utraque unum, et medium parietem inimicitiarum dissolvit* [2]. Lectulus autem hujus Salomonis crux est, in quo consopitus, dormivit vitalem somnum, et quo eum, qui corruerat, Adamum denuo excitavit, cum sponte sua super hoc caput suum reclinasset.

Sexaginta vero fortibus lectulus circumsepitur, et ambitur a potentibus Israelis suntque illi, qui sub veteri et nova lege vixerunt. Nam qui ex duodecim tribubus Israelitici populi, Dei amantes fuerunt, in duos diversos status distributi sunt; alter enim vitæ status ante legem latam fuit, alter post tabulas (legis) et tabernaculum. Similiter et illi, qui oculis suis divinum Verbum coram aspexerunt, et gratiæ præcones et nuntii exstiterunt, ad æqualem duodenarium numerum redacti sunt, omnes tamen triplici quasi classe continentur ob Trinitatis cul-

A Ἰδοὺ ἡ κλίνη Σολομὼν, ἑξήκοντα δυνατοὶ κύκλῳ αὐτῆς ἀπὸ δυνατῶν Ἰσραὴλ, πάντες κατέχοντες ῥομφαίας, δεδιδαγμένοι πόλεμον. Ἀρδευτέον γὰρ εὐθὺς τὴν ῥίζαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ἐγκωμίων τοῦ πανσέπτου ξύλου τοῦ σταυροῦ Κυρίου, ταῖς διεξόδοις τῶν ἀσματικῶν ὑδάτων, καὶ τῷ χύματι τῆς Σολομῶντος σοφίας, ἵνα κατὰ ῥοῦν φερομένου τοῦ λόγου καρπὸς εὐφροσύνης ἐκεῖθεν ἀναθλήσῃ τοῖς ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ ἐπιθυμήσασι καὶ καθίσασι. Σολομὼν μὲν οὖν εἰς εἰρηνικὸν μετεγλώττισται· Χριστὸς δέ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνὴν, ὁ ποιήσας ἀμφότερα ἕν καὶ τὸ τῆς ἔχθρας μεσότοιχον καθελών. Κλίνη δὲ τούτου τοῦ Σολομὼν ὁ σταυὸς, B ἐν ᾧ ἐκοιμήθη, καὶ ὕπνωσε τὸν φυσίζωον ὕπνον, καὶ τοῦ πεσόντος Ἀδὰμ ἀναστάσιμον, ἐπικλίνας αὐτῷ τὴν κεφαλὴν ἐκουσίως.

Ἑξήκοντα δὲ δυνατοὶ ἡ κλίνη περιστοιχίζεται καὶ περιέπεται ἀπὸ τῶν δυνατῶν Ἰσραὴλ, τοῦ τε παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου νόμου. Ὅσοι τε τοῦ δωδεκαφύλου τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ ἀνέσχον θεοφιλεῖς ταῖς διαφόροις διασούμενοι καταστάσεσιν (ἑτέρα γὰρ ἡ πρὸ τοῦ νόμου διαγωγὴ, καὶ ἑτέρα μετὰ τὰς πλάκας καὶ τὴν σκηνὴν), καὶ ὅσοι τοῦ θείου Λόγου αὐτόπται, καὶ τῆς χάριτος κήρυκες εἰς τὴν ἴσην μὲν ἀνακεφαλαιούμενοι δώδεκα, τρισσούμενοι δὲ ὅμως τῇ λατρείᾳ τῆς Τριάδος, καὶ ταῖς ἰσαρίθμοις τοῦ βαπτίσματος καταδύσεσι τελειούμενοι. Προφητῶν

[1] Cant. III, 7. [2] Ephes. II, 14.

processione sancti Spiritus, et librum *De pane infermentato, et de purgatorio, et de tribus modis administrandi baptismi*. Isti tractatus nullo modo ascribendi sunt sancto Germano, qui sub Leone Isaurico floruit, quia fuit orthodoxus, cum Romano Pontifice conjunctissimus: et necdum controversiæ istæ inter Græcos et Latinos exstiterant. Si sunt alicujus Germani, erunt forte hujus ipsius, de quo nobis sermo est; schismaticus enim fuit, et acer hostis Latini nominis.

Neque etiam sancti Germani sunt ea responsa, quæ exstant lib. III *Juris Græco-Romani*, fol. 232, ut sentire videtur Baronius, tom. IX *Annalium* anno 730, num. 6, in margine; quia repugnat numerus annorum mundi subscriptus. Et in primo responso mentio fit Constantini Comneni, quem clarum est, vixisse nonnullis sæculis post Germanum. Scholiastes *Juris Græco-Romani* tribuit Germano, qui prius Adrianopoleos, postea Constantinopolis pontifex fuit, de quo Gregoras, et Catalogus patriarcharum Constantinop. in fine libri quarti *Juris Græco-Romani*.

Nec sunt sancti Germani homiliæ in D. Virginem, ex quibus Canisius multa citat lib. I *De beata Virgine*, et quæ Græce exstant in Bibliotheca Augustana, num. 61 et 66. Sed sunt vel nostri Germani, vel alicujus posterioris, quia stylus et genius prorsus idem est. Nec refert, quod homilia de Præsen- C tatione D. Deiparæ dicitur apud Surium haberi in Simeone Metaphraste, qui istos posteriores Germanos ætate antecessit: quia volumina illa Metaphrastæ centones sunt, quibus posteriores Græci perpetuo aliquid assuerunt. Quare non probo, quod doctissimus vir Petrus Pantinus homiliam in præsentationem D. Virginis, a se editam, sancto Germano attribuit, eumque eumdem esse putat cum illo Germano, cujus exstat homilia in cædem infantium; ab Herode patratam. Nam utraque homilia est recentioris Germani, de quo supra. Nec Cyrus eo loci est nomen proprium, vel prænomen, sed vocabulum honoris a recentioribus Græcis iis qui in dignitate sunt tribui consuetum. Nec iste Germanus sanctus est, sed schismaticus.

Et quia semel censoris munus suscepimus, addo, mihi jam pridem eam suspicionem injectam esse, ne ipsam quidem *Theoriam rerum ecclesiasticarum*, quæ tomo VI *Bibliothecæ SS. Patrum* inserta est, pertinere ad sanctum et vetustum illum Germanum, D sed ad aliquem ex posterioribus; quod vel unus ille locus de *fidelibus, in Veneticis insulis habitantibus, persuadet*, nam temporibus prisci illius Germani paucæ, imo forsan nullæ insulæ Græcæ sub Veneto imperio tenebantur. Et auctor *fidèles* vocare videtur eos qui, Græcorum opinionibus addicti, in insulis Veneticis a Latinorum ritibus abhorrebant.

γὰρ καὶ ἀποστόλων καύχημα ὁ σταυρὸς, δι' οὗ πάντος γεγόνασι δυνατώτεροι δυνάμεις πολλὰς καὶ σημεῖα ἐκτελέσαντες, καὶ δι' οὗ αὐτοῖς κόσμος ἐσταύρωται, καὶ τούτων ἕκαστος τῷ κόσμῳ, οἷος ἦν ἐκεῖνος ὁ εὐδοκῶν ἐν ταῖς ἀσθενείαις αὐτοῦ καὶ λέγων, *Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.*

Πάντες, φησὶ, *κατέχοντες ῥομφαίας διὰ τῶν μηρῶν αὐτῶν ἀπὸ θάμβους ἐν νυξί.* Προκείσθω γὰρ τὸ λειπόμενον τῆς ἁσματικῆς ταύτης περικοπῆς. Ῥομφαίας ἐπὶ τῶν μηρῶν, τοῦ λόγου νοοῦντος τὰς ἀναιρετικὰς ἐγκρατείας τῶν ὑπογαστρίων παθῶν, καὶ ἔστι τοιοῦτος ῥομφαιοφόρος πρὸ τῶν ἄλλων ὁ μέγας στρατιώτης τῆς χάριτος, ὃς ἐπιστέλλων φησὶν· *Ὑπωπιάζω μὲν τὸ σῶμα καὶ δουλαγωγῶ, μήπως ἄλλοις κηρύξας αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι.* Ἐφήρμοσται δὲ ἀρίστως τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ καὶ τὸ, *ἀπὸ θάμβους ἐν νυξί.* Κἀγὼ τῆς Δαυϊδικῆς ὁπλοθήκης τὴν ῥομφαίαν ταύτην ἀναλεγόμενος συμμαχῶ τῷ λόγῳ ἀγωνιζομένῳ πρὸς τὴν ἀπόδειξιν· *Ὅπλῳ*, φησὶ, *κυκλώσει σε ἡ ἀλήθεια αὐτοῦ· οὐ φοβηθήσῃ ἀπὸ φόβου νυκτερινοῦ.* Τὸ γὰρ ὅπλον ἀναιρετικὸν τῶν ἐπαναστάσεων τῆς σαρκὸς, καὶ τῶν ἐντεῦθεν νυκτερινῶν φαντασμάτων. Τοιοῦτόν μοι τοῦ λόγου τὸ ὅρμημα σήμερον ἐκ κλίνης μὲν ἀνιστάμενον, καὶ τῆς κινήσεως ἀπαρχόμενον, εἰς δέ γε τὰς πρωΐας ταύτας τὰς προσκυνησίμους τοῦ πανσεβάστου σταυροῦ *ἀποκτεῖνον πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς τῆς γῆς.* Οὗτοι δέ εἰσι δαίμονες, δημιουργοὶ τῆς ἁμαρτίας καὶ τῆς κακίας γεννήτορες. Ἀὴρ γὰρ ἢ τῇ χειρὶ τυπούμενος, ἢ τῇ γλώττῃ τυπτόμενος, τῇ γραφῇ, τῇ κλήσει τῇ σταυρικῇ, τὰ ἐναέρια πνεύματα μακρὰν ἀπελαύνει, Βαρύς ἐστιν ἡμῖν καὶ βλεπόμενος, καὶ ἀκουόμενος, λέγοντα, ὁ σταυρός.

Ὅτι τοίνυν ὀφθαλμοὶ μὲν τῶν πιστῶν, ὀπτικὰς ἀπορροίας ἐξακοντίσαντες ἐπὶ τὸν σταυρὸν, καθηγιάσθησαν· αἱ δὲ τοῦ ἁγιασμοῦ κορεσθεῖσαι πλήρεις χάριτος παλίρροοι πρὸς τὴν ἰδίαν πηγὴν ἀνεχύθησαν· χεῖλη δὲ διασταλέντα πρὸς ἀσπασμὸν, εἶτ' ἀθρόον συμπτυχθέντα καὶ τὸν ἐποχούμενον ἀέρα τῷ θείῳ σταυρῷ ἀνιμησάμενα, καὶ συνεφελκιζόμενα ἔνδοθεν, πᾶσαν τὴν τῶν σπλάγχνων οἰκονομίαν ζωοποιοῦ ἐμπνεύσεως ἔπλησαν, καὶ ὄσφρησις διὰ τῆς ἐκεῖθεν ἀποπνεομένης εὐωδίας ἠγαλλιάσατο· μέτωπα δὲ, βλέφαρά τε καὶ κορυφαὶ ταῖς ἁφαῖς καθηγιάσθησαν· φέρε καὶ τὰς ἀκοὰς κατακοσμήσωμεν, ὡς ἔν τισι ἐνωτίοις χρυσοῖς τοῖς τοῦ σταυροῦ ἐγκωμίοις, οὐχ ὅτι τὰ ἡμέτερα χρύσεα, οὐ τοῦτό φημι, ἀλλ' ὅτι δι' αὐτὸν ἐγκωμιαζόμενον τίμια. Τιμᾶται γὰρ καὶ ξύλον χερσὶ δρυτόμου ἀπερῥωγὸς δένδρου τινὸς, καὶ τούτου ἀκάρπου, εἶτα εἰς κοντὸν ἀποτετορνευμένον, καὶ σκῆπτρον ὑπανέχον τὸ βασιλικόν. Οἶδα μὲν οὖν ὅτι καὶ τὰς ἀκοὰς ἡγιάσθητε μελουργουμένων τῶν ὕμνων τῶν σταυρικῶν. Πλὴν ἀλλὰ πεφεισμένως, καὶ οὐ κατὰ

tum, todidemque baptismi, quibus perficiuntur, immersiones. Prophetarum et apostolorum gloriatio crux est, qua omnibus potentiores effecti sunt, multis virtutibus et signis patratis, per quam mundus illis crucifixus est, et quilibet illorum mundo, qualis erat ille, qui sibi placebat in infirmitatibus suis, dicens: *Quando infirmor, tunc potens sum* [1].

Omnes, inquit, *tenentes gladios super femora sua propter timores nocturnos.* Addendum enim est id quod restat de sententia ex Canticis. Per gladios super femora nil aliud intelligitur, quam coercitiones illæ et cohibitiones, quæ cupidates ad ventrem spectantes de medio tollunt. Hujusmodi ense ante alios præcinctus erat magnus ille gratiæ miles, qui in quadam epistola ita loquitur: *Castigo corpus meum, et in servitutem redigo, ne forte aliis prædicans, ipse reprobus efficiar* [2]. Huic sententiæ aptissime quadrat etiam illud, *propter timores nocturnos* [3]. Et ego ex Davidico armamentario gladium hunc depromens, orationi ad propositum demonstrandum aggressæ quasi suppetias feram: *Scuto*, inquit, *circumdabit te veritas ejus; non timebis a timore nocturno* [4]. Nam scuto hoc impressiones carnis, et omnia, quæ hinc enascuntur, nocturna phantasmata et spectra comprimit. Tale mihi hodie dicendi exordium erit, ex lectulo quidem exsurgens, et ab hoc progredi incipiens ad matutinas vero istas omni veneratione dignæ crucis adorationes, *omnes peccatores terræ interficiens* [5]. Isti autem sunt dæmones, satores peccati et malitiæ genitores. Aer enim vel manu formatus, vel lingua percussus, signo et invocatione crucis, aerios spiritus procul abigit. Gravis, inquiunt, nobis est crux et visu et auditu.

Quando igitur oculi fidelium emissiones illas visivas ad crucem ejaculantes sanctificati sunt, illæque donis cœlestibus cumulatæ, gratia plenæ, reciproco cursu ad suam originem remearunt, labia vero diducta ad salutationem et osculum; deinde confestim conducta et compressa, et aerem divinæ cruci circumfusum haurientia, et introrsum trahentia, omnem membrorum fabricam et dispositionem vivifica quadam inspiratione compleverunt, olfactus insuper voluptate perfusus est ob suaveolentiam inde manantem; frontes præterea, et supercilia, et vertices contactu sanctificationem perceperunt: agedum aures quoque ornemus, quasi quibusdam inauribus aureis crucis præconiis, non quod nostra existimemus aurea; non ita sentio; sed quod sint ob ipsam, quæ laudatur, omni veneratione digna. Honoratur enim et lignum manibus lignatoris ex arbore, eaque infructuosa recisum, si postea in contum efformetur, sceptrumque regium sustineat. Non me fugit igitur, vestras quoque aures sanctificatas esse hymnis in crucem decantatis.

[1] II Cor. XII, 10. [2] I Cor. IX, 27. [3] Cant. III, 8. [4] Psal. XC, 5. [5] Psal. C, 8.

Cæterum parce, non ad satietatem, nec nisi ad gustum, nunc autem lautius et copiosius id facere oportet, si princeps vitæ novi Israelis Christus, qui et ad supernam Jerusalem nos deducit, *virga virtutis suæ* [8], quæ est crux, arentem meum animum percusserit. Tunc enim per gratiam suam vestras aures exsatiabit abunde, effusa aqua benedictionis, non contradictionis. Hinc ergo dicendi initium sumemus.

Cum sacrarum Litterarum paradisum perlustro, duo ligna reperio propriis et distinctis nominibus, ab aliis, quæ erant in Edem, ligni innominatis, sejuncta : *lignum scientiæ* et *lignum vitæ* [9]. Quorum illud primis parentibus propositum erat quasi in adversarium ; hoc vero repositum erat in præmium. Sic enim visum fuit Agonothetæ et certaminis præsidi, ne mens hominum sine lucta languesceret, desesque et extra omnem pugnæ aleam degeret ; nam ejusmodi vita, omni profectu caret, nec ullam coronam parit. Extendit ergo lignum scientiæ velut manus quasdam, ad manubrii apprehensionem, suavitatem et pulchritudinem fructus, hominemque et oculis, et lingua traxit, ut illo fructu frueretur, qui ei magnam cladem allaturus erat, si intemperantia devictus eumdem gustasset, quod et evenit ; nam succubuit. Cum enim fructus hujus assultibus quasi obsideretur, manus cupiditati dedit, captusque et in servitutem redactus est infelix, et miserabilis homo : et ex hoc tempore a ligno vitæ, exoptatissimo illo victoribus præmio, excidit, et ab ejus communione repellitur, abjectus et confusione plenus : vivere vero jam peccatum incipit, et dominatur *ab Adam usque ad Moysem* [10], ut ille in cœlum raptus Paulus disserit, per *Moysem* legem intelligens, quæ hujus ministerio Israeli data est. Porro *vitæ* appellationem accipit mulier a viro post transgressionem et maledictionem ; nam cum ex cœlesti et immortali vita excidissent, facti sunt primi parentes nostri auctores hujus tot incommodis et peccatis obnoxiæ vitæ. *In iniquitatibus enim conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea* [11] Eva ; quia ipsa mater est omnium, qui in hac corruptioni exposita vita degunt.

Hæc quidem in hunc modum sese habebant ; et ego præ ignavia implicor et illaqueor ligno scientiæ, et casu gravi corruo, et a ligno vitæ abstrahor, jamque nil nisi mortalitatem redoleo. Quid enim immortalitas cum mortalitate commune habet ? Exsurgit autem mihi altera ex parte aliud lignum, manusque remissas et genua dissoluta ex ruina excitat ; nam *virga virtutis* crux a Davide dicta est. Quam vero admirabilis est reparationis ipsius modus ? Commovetur propriis visceribus ad misericordiam Dominus et Agonotheta noster ; neque sustinet videre figmentum manuum suarum, cujus gratia totam rerum universitatem, et quidquid in ea continetur, condiderat, dæmonum manibus illudi,

A κόρον καὶ μέχρι γεύματος, ἄρτι δὲ δαψιλέστερον εἴπερ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς τοῦ νέου Ἰσραὴλ ὁ Χριστὸς, ὁ καὶ δημαγωγῶν ἡμᾶς πρὸς τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ τῇ *ῥάβδῳ τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως*, ἥτις ἐστὶν ὁ σταυρὸς, τὴν ἄνικμόν μου πλήξει διάνοιαν. Τότε γὰρ διὰ τῆς ἑαυτοῦ χάριτος προσκορεῖς τὰς ἀκοὰς ὑμῶν ἀπεργάσεται ὕδατα ἐκχυνίσας εὐλογίας, οὐκ ἀντιλογίας. Ἀρξώμεθα δ' οὖν ἐντεῦθεν.

Εὑρίσκω περιερχόμενος τὸν παράδεισον τῆς Γραφῆς δύο ξύλα ὀνόμασι ῥητοῖς τῶν ἄλλων τῆς Ἐδὲμ ἀνωνύμων ξύλων ἀφοριζόμενα, *τὸ ξύλον τε τῆς γνώσεως, καὶ τὸ ξύλον τὸ τῆς ζωῆς*, ὧν τὸ μὲν εἰς ἀντίπαλον τοῖς γενάρχαις καθίστατο· τὸ δὲ εἰς ἔπαθλον ἐτεταμίευστο. Τῷ γὰρ Ἀγωνοθέτῃ οὕτως ἔδοξεν, ἵνα μὴ ὁ νοῦς τῶν ἀνθρώπων ἐκτὸς ἀγώνων καθίζοιτο, καὶ ἀργὸς εἴη καὶ ἀγύμναστος· τὸ γὰρ τοιοῦτον ἀπρόκοπον μένει καὶ ἀστεφάνωτον. Προὔτεινε μὲν οὖν ὥς τινας χεῖρας πρὸς τὰς λαβὰς τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, τήν τε γλυκύτητι καὶ τὴν ὡραιότητα τοῦ καρποῦ, καὶ τὸν ἄνθρωπον καὶ δι' ὀφθαλμῶν εἶλκε καὶ διὰ γλώσσης εἰς ἀπόλαυσιν τοῦ καρποῦ. Ἔκειτο γὰρ τοῦτο ἥττημα εἶναι τῷ λιχνευσαμένῳ περὶ τὴν βρῶσιν. Γέγονεν οὕτω, καὶ ἥττηται, πολιορκηθεὶς γὰρ ταῖς τοῦ καρποῦ ἀλλοναῖς, χεῖρας δέδωκε τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ ἑάλω, καὶ δεδούλωται ὁ βαρυσύμφορος καὶ πολυστένακτος ἄνθρωπος. Ἐντεῦθεν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς τοῦ πολυεύκτου ἐπάθλου τοῖς νικηταῖς ἀποτυγχάνει, καὶ ἐκβάλλεται τῆς τούτου μεθέξεως τεταπεινωμένος, κατησχυμμένος· ζῆν δὲ ἡ ἁμαρτία ἀπάρχεται, καὶ βασιλεύει *ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως Μωϋσέως*, ὡς οὐρανοβάμων Παῦλος μυσταγωγεῖ, Μωσέα κατονομάζων τὸν διὰ τούτου δεδομένον νόμον τῷ Ἰσραήλ. Ζωῆς δὲ κλῆσιν ἡ γυνὴ μετὰ τὴν παράβασιν καὶ τὴν κατάραν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς δέχεται· τῆς γὰρ οὐρανίου καὶ ἀθανάτου ἐκπεσόντες ζωῆς τῆς ἐμπαθοῦς, καὶ ἐφαμάρτου οἱ προπάτορες ἀρχηγέται γεγόνασιν. *Ἐν ἀνομίαις γὰρ συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκύησέ με ἡ μήτηρ μου* Εὔα· ὅτι αὕτη μήτηρ πάντων τῶν ζώντων τὴν φθειρομένην ζωήν.

Εἶχε μὲν οὕτω ταῦτα· καὶ συμποδίζομαι τῷ ξύλῳ τῆς γνώσεως ἐκ ῥᾳθυμίας, καὶ κατολισθαίνω πτῶμα παγχάλεπον, καὶ ἀφέλκομαι τοῦ τῆς ζωῆς ξύλου, νεκρότητος ἤδη ἀπόζω. Τί γὰρ κοινὸν ἀθανασίᾳ καὶ θνητότητι; Ἀνατίστησι δέ μοι ξύλον ἕτερον, καὶ χεῖρας ἀνειμένας, καὶ γόνατα παραλελυμένα ἐκ τοῦ ὀλισθήματος παρακαλεῖ· *ῥάβδος* καὶ γὰρ *δυνάμεως* ὁ σταυρὸς τῷ Δαυὶδ εἴρηται. Καὶ ὁ τρόπος τῆς ἀνορθώσεως ὡς θαυμαστός; Κινεῖται σπλάγχνοις οἰκείοις εἰς ἔλεον ὁ Δεσπότης καὶ Ἀγωνοθέτης μου, καὶ οὐκ ἀνέχεται βλέπειν τὸ πλάσμα τῶν οἰκείων χειρῶν, ὑπὲρ οὗ τὴν πάντοτε τῇ συνεπήξατο σφαῖραν, καὶ ὅσα ταύτης ἔνδοθεν φέρονται, χερσὶ δαιμόνων παιζόμενον, καὶ ὡσανεὶ σφαῖραν

[8] Psal. cix, 2. [9] Gen. ii, 17. [10] Rom. v, 14 [11] Psal. l, 7.

κατὰ γῆς κυλιόμενον, καὶ περισυρόμενον. Γίνεται οὖν ὁ νέος Ἀδάμ, καὶ ἐμφανίζεται τῷ κόσμῳ ἀνθρωποτροπικῶς, τὸ θεοπρεπὲς οἰκονομικῶς ἐν πολλοῖς συγκαλύπτων διὰ τὸν ἀντίπαλον. Καὶ ἦν ἐμπρακτος τοῦτο διδασκαλία τῷ προπάτορι μυσταγωγουμένῳ προδήλως, ὅπως καὶ αὐτὸν ἕδει τὴν πάλην τότε μεταχειρίσασθαι. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησὶ, κατὰ φύσιν Θεὸς ὢν κἀν τοῖς οὐρανοῖς κατοικῶν, εἰς γῆν ἀφῖγμαι, καὶ μέχρι δούλου μορφῆς ἐμαυτὸν ἐταπείνωσα, διὰ τί σὺ γήϊνον ἑαυτὸν εἰδὼς, πηλίνην οἰκίαν οἰκοῦντα, ἐνὶ πηδήματι τῶν οὐρανίων ὑπερθεν ἀντύγων ἐπειράθης ὑπεράλλεσθαι; Ἐδέησε τοιγαροῦν τὸν ἴσον ἀγῶνα ὑπὲρ ἡμῶν ἀναδέξασθαι τὸν ἀγωνοθέτην, καὶ ἐντέχνως ὑποσκελίσαι τὸν ἡμέτερον πτερνιστήν. A et velut pilam quamdam in terra volvi et trahi. Nascitur ergo novus Adam, mundoque specie humana inhotescit, divinam majestatem, certa dispensatione in multis tegens ob adversarium. Quod primo parenti efficacis institutionis loco erat; quippe perspicue edocto, quomodo et ipsum tunc ad pugnam accingi oporterit. Si enim ego, inquit, qui natura Deus sum, et in cœlis habito, in terram descendi, et usque ad formam servi me demisi et abjeci, quare tu, qui te terrestrem esse, et in lutea domo habitare non ignorabas, uno saltu super omnes cœlestes orbes saltare conatus es? Quamobrem necesse fuit, ut ipse Agonotheles noster parem pro nobis pugnam iniret, eumque qui calcaneum nostrum observat, artificiose supplantaret.

Φυτεύετε τοιγαροῦν ξύλον ἐν τόπῳ Κρανίου. Τὸ δὲ Κρανίον, λόγος φιλαλήθης, προπάτορος τυγχάνει Ἀδάμ, καὶ ὡσανεὶ ἐπ' αὐτῷ θεατῇ τὸ στάδιον ὑπέρχεται τοῦ παλαίσματος ὁ Χριστός. Ὁ καρπὸς δὲ τοῦ ξύλου τούτου θάνατος ἦν προδηλότατος, μηδὲν προβεβλημένος ἐπαγωγὸν, μηδὲ ἔνδοξον, ἀδοξίαν δὲ μεγίστην καὶ ὄνειδος τοῖς φρονοῦσι τὰ τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὁ μὲν καρπὸς ἐκεῖνος τῆς γνώσεως ὡραῖος ἦν εἰς ὅρασιν καὶ καλὸς εἰς βρῶσιν, καὶ ὑψηλὰς ἐλπίδας τῆς θεώσεως προὔτεινεν· ὁ δὲ σταυρικὸς, τοὐναντίον ἅπαν, ὥστε πόρρωθεν τὸν Ἡσαΐαν τοῦτον ἰδόντα, καὶ παθημένον λέγειν· *Εἴδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος, ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλεῖπον παρὰ πάντας ἀνθρώπους.* Καὶ οὐ μόνον ἄδοξος ὁ τοῦ ξύλου τούτου καρπὸς, ἀλλὰ καὶ πικραίνων τὴν αἴσθησιν. Χολὴν γὰρ ἀπέβλυζε· τὰ γὰρ γλυκέα τῷ προπάτορι εἰς χολὴν ἐστράφη τῷ τὴν πτῶσιν τούτου ἀναπαλαίοντι· καὶ γίνονται τὰ ἐναντία ἰάματα τῶν ἐναντίων, καὶ ὁ πικρανθεὶς σώζει τὸν ἡδυνθέντα τῷ καλῷ πρὸς βρῶσιν καρπῷ, καὶ ἐκούσια γύμνωσις τὸ τῆς φθορᾶς ἔνδυμα θεραπεύει, καὶ ὁ ἄδικος θάνατος τὸν δίκαιον ἀναιρεῖ, καὶ τὸ ξύλον, τὸ πρώην ἐπάρατον καὶ θανατοποιὸν, εἰς εὐλογίαν ἀποτελευτᾷ, καὶ ζωὴν αἰώνιον ἀναθάλλει. B Eapropter lignum plantatur in loco Calvariæ. Hæc vero Calvaria, ut vera traditio habet, primi parentis Adami est, quo velut spectatore ingreditur Christus stadium locumque certaminis. At fructus ligni hujus mors erat certissima et præsentissima; nihil, quod recreare posset, nihilque gloriæ continens, quin potius plena dedecoris et opprobrii, judicio illorum, qui humana tantum sapiunt. Et fructus ille quidem scientiæ pulcher erat visu, et jucundus gustatu, et magnifica divinitatis adipiscendæ spe implebat. At crucis fructus contrario prorsus modo sese habuit; ut Isaias eminus eumdem conspicatus et miseratus dixerit: *Vidimus illum, et non habebat formam, neque pulchritudinem, sed species illius sine honore fuit*[13], ut, quod ad illam attinet, omnibus hominibus forma inferior fuerit. Neque solum fructus hujus arboris inglorius fuit, sed et sensum amaritudine infecit; nam fel stillabat; quæ enim primo parenti fuere dulcia, ea in fel conversa sunt ei, qui casum illius reparavit, fluntque contrariorum contraria medicamenta, et is qui amaritudinem expertus est, servat illum qui pulchro fructu sese oblectarat, et voluntaria nuditas corruptionis indumentum curat, morsque injusta justum perimit, et lignum jam pridem exsecrandum et mortiferum in benedictionem desinit, vitamque æternam producit.

Κἀντεῦθεν παιδαγωγούμεθα πρὸς τὸν μέγαν ἀγῶνα, καὶ ἐπιγινώσκομεν τὴν μέθοδον τοῦ παλαίσματος· καὶ μανθάνομεν τὰ ἡδύνοντα πάντα, ὡς ὀδυνηρὰ, παρατρέχειν, γυμνοὶ προσπαθείας εἶναι τοῦ κόσμου, ἵνα μὴ ἔχῃ κοσμοκράτωρ λαβάς· ὑπερεύχεσθαι ἐπηρεαστῶν ὡς εὐεργετῶν, ἂν διαμερίζωνταί τινες τὰ ἱμάτια τὰ ἐκ τῆς τετρακτύος τῶν στοιχείων συμπεπλεγμένα, μηδ' ἐπιστρέφεσθαι· τί γὰρ ἂν καὶ βλάψειαν τοῦ ἄνωθεν ἐξυφασμένου χιτῶνος, φημὶ τῆς ψυχῆς, σώου καὶ ἀῤῥαγοῦς διαμένοντος; τὸν θάνατον αὐτὸν ὡς ὄναρ λογίζεσθαι. Ἔσται γὰρ ὅταν διυπνισθῶμεν, καὶ τὴν ἀνέσπερον ἡμέραν ὀψόμεθα καὶ κατάσχωμεν ἀσφαλῶς τὴν ἐν νυκτὶ τοῦ βίου φανταζομένην ἡμῖν βασιλείαν. D Quæ omnia ad ingens certamen nos erudiunt, et hinc pugnæ rationem cognoscimus, discimusque omnia jucunda ut tristia et acerba defugere, quo nudi simus ab omni erga mundum affectione, ne princeps hujus mundi occasionem adversus nos accipiat. Discimus etiam hinc orare pro iis qui nos lædunt tanquam pro benefactoribus: et nihil morari, si qui dividant vestimenta ex quadruplici elementorum serie coagmentata; quid enim nocumenti inferre queant, si tunica superis in oris texta, anima inquam, salva et integra permaneat? Discimus denique ipsam mortem tanquam somnium quoddam reputare. Erit enim tempus cum expergefiemus, diemque sine vespera intuebimur, secureque occupabimus illud, quod in nocte hujus vitæ animo et cogitatione concepimus regnum.

[13] Isa. LIII, 2.

Videte, qualis schola virtutis sit crux. Videte, quo ferat imitatores Christi crucifixio. In cœlum subducit, cœli cives facit, hæredes Christi. Quam adorandum mihi hoc lignum, quam colendum, quam venerandum ! ut ego illud reputem pro scala illa cœlos tangente, in qua Christus innixus est. Mortuus enim pro vita mea in cruce tenebatur, more hominis, et in eadem firmatus est, ne ad terram propter corpus exsangue inclinatus decideret is, qui divinitate omnia complectitur, vitaque functis vitam inspirat. Angeli vero ascendebant et descendebant per hanc scalam. Ascendebant enim quodammodo, Jesu modicum quid præ ipsis *minorato et humiliato*, propter cruciatum mortis. Confestim autem descenderunt descensu infinito, cum crucifixum viderent supra omnem principatum et potestatem evectum. Et quidnam aliud, quam creatorem suum, et regem, et Dominum gloriæ ? At sub hac scala dormit diuturnum illum somnum, universalis ille patriarcha, pater omnium viventium, et princeps omnium, quæ ab initio fuerunt familiarum, Adam. Et lapis ad caput ejus ; siquidem locus Calvariæ Lithostrotos est appellatus.

Ex hac sublimitate ad aliam quamdam sublimitatem recurrit oratio, Dominique vocem ita dicentem audit: *Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam* [13]. — *Quam magnificata sunt opera Domini! nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ. Vir insipiens non cognoscet, et stultus non intelliget hæc* [14]. Vellem modo et Judæos et Bogomilos adesse, et audire orationem reprehendentem et refellentem eorum maledicta contra benedictam omniumque vocibus laudandam crucem. Sed quid commune Ecclesiæ Dei, et *muris* illis *canibus* ? ut propheta ait [15] ; præsertim cum, ne profanos istos ad hæc audienda advocem, impediat psalmus, qui affirmat, Judæum *insipientem* hæc non percepturum, et *stultum* Bogomilum non intellecturum. In vestram quoque merito incidam reprehensionem, si acceptum a filiis vestris panem objecero canibus. Sed illi quidem abeant ad corvos, qui sub intelligentiam cadunt, scelesti, tanquam morticina quædam et lacrymis digna cadavera, illorumque oculos animales effodiant. Vere enim nec cognoverunt, neque intellexerunt : nam in tenebris ambulant.

At vos filios cœlestis Patris alemus pane nutriente animas, in quem panem injiciemus lignum crucis, non ut comminuatur, sed ut coagmentetur. Iterum ergo verba Evangelii recitentur : *Sicut exaltavit serpentem Moyses in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Principio

Ὁρᾶτε οἷον ἀρετῆς παιδευτήριον ὁ σταυρός. Ὁρᾶτε πῇ φέρει τοὺς μιμητὰς ἡ τοῦ Χριστοῦ σταύρωσις. Εἰς οὐρανὸν ἀνάγει. Οὐρανοπολίτας ποιεῖ, κληρονόμους Χριστοῦ. Ὡς προσκυνητόν μοι τὸ ξύλον τοῦτο, ὡς ἀσπαστὸν, ὡς σεβάσμιον, ὡς ἔγωγε καὶ εἰς οὐρανομήκη τοῦτο θεαματίζομαι κλίμακα, ἐν ᾗ Χριστὸς ὑπεστήριχτο. Νεκρὸς γὰρ ὑπὲρ τῆς ἐμῆς ζωῆς γεγονὼς τῷ σταυρῷ συνείχετο ἀνθρωποπρεπὲς, καὶ ἑδράζετο, μὴ καὶ καταῤῥεύσῃ πρὸς γῆν ὑπενδιδοὺς διὰ τὸ ἄψυχον, ὁ τῇ θεότητι πάντα συνέχων καὶ τοῖς νεκροῖς ἐμπνέων ζωήν. Ἄγγελοι δὲ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐπὶ ταύτην τὴν κλίμακα. Ὑπανέβαινον γάρ πως, βραχύ τι παρ' αὐτοὺς ἠλαττωμένου τοῦ Ἰησοῦ, καὶ τεταπεινωμένου διὰ τὸ πάθημα τοῦ θανάτου. Γοργὸν δ' αὐτίκα κατέβαινον κατάβασιν ἄπειρον, ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς, καὶ ἐξουσίας ἀγγελικῆς τὸν σταυρούμενον θεωροῦντες. Καὶ τί γὰρ ἕτερον, ἢ ποιητὴν ἑαυτῶν, καὶ δεσπότην, καὶ Κύριον τῆς δόξης τῷ Πατρὶ συμπροσκυνούμενον καὶ τῷ Πνεύματι ; Ὑποκάτω δὲ τῆς κλίμακος ταύτης ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης καθεύδει τὸν πολυχρόνιον ὕπνον ὁ Πατὴρ πάντων, τῶν ζώντων, καὶ ἀρχῶν τῶν ἀπ' ἀρχῆς πατρῶν ὁ Ἀδάμ. Καὶ λίθος πρὸς κεφαλῆς αὐτοῦ, εἴπερ τόπος τοῦ Κρανίου τὸ Λιθόστρωτον κέκληται.

Ἐξ ὕψους τούτου πρὸς ἕτερον ὕψος ὁ λόγος μου ἀνατρέχει καὶ τῆς Δεσποτικῆς ἀκούει λεγούσης φωνῆς· *Καθὼς ὕψωσε Μωϋσῆς τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. — Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα τοῦ Κυρίου ! σφόδρα ἐβαρύνθησαν οἱ διαλογισμοί σου. Ἀνὴρ ἄφρων οὐ γνώσεται, καὶ ἀσύνετος οὐ συνήσει ταῦτα.* Ἤθελον ἄρτι καὶ Ἰουδαίους καὶ Βογομίλους παρεῖναι, καὶ τοῦ λόγου ἐπακροᾶσθαι ἐλέγχοντος τὴν κατὰ τοῦ πανευφήμου σταυροῦ δυσφημίαν αὐτῶν. Ἀλλὰ τί κοινὸν τῇ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῖς *ἐντεσοῖς* τούτοις *κυσί* ; ὥς φησιν ὁ προφήτης· καὶ ἄλλως γὰρ ἀνακόπτει μου τὴν πρὸς τοῦτο πρόσκλησιν τῶν βεβήλων τούτων ἀνδρῶν ὁ ψαλμὸς, ἀποφαινόμενος, ὡς ἀνὴρ *ἄφρων* Ἰουδαῖος οὐ γνώσεται, καὶ *ἀσύνετος* Βογόμιλος οὐ συνήσει. Ἐπεγκαλέσετε δέ μοι καὶ ὑμεῖς, ἐὰν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων ὑμῶν λαβὼν ἐπιδώσω τοῖς κυναρίοις. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ἐῤῥέτωσαν ἐς κόρακας τοὺς νοητοὺς, οἱ παμμίαροι, ὥς τινα θνησιμαῖα καὶ θρήνων ἄξια πτώματα, καὶ ὑπ' αὐτῶν τοὺς ψυχικοὺς ἐξορυττέσθωσαν ὀφθαλμούς. Τῷ ὄντι γὰρ οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν· ἐν γὰρ σκότει διαπορεύονται.

Ὑμᾶς δὲ τὰ τέκνα τοῦ οὐρανίου Πατρὸς θρέψωμεν τῷ ἄρτῳ τῷ τρέφοντι τὰς ψυχάς, εἰς ὃν ἄρτον τὸ ξύλον ἐμβάλλομεν τοῦ σταυροῦ, οὐκ εἰς συντριβὴν, ἀλλ' εἰς σύστασιν. Πάλιν οὖν λεγέσθω τὸ Εὐαγγέλιον· *Καθὼς ὕψωσε τὸν ὄφιν Μωσῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπό-*

[13] Joan. III, 14, 15. [14] Psal. XCI, 6, 7. [15] Isa. LVI, 10.

ληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Πρῶτον οὖν πρὸς τὴν ἱστορίαν ἀπορηματικῶς ἀπαντήσωμεν. Τί δή ποτε δακνομένου τοῦ λαοῦ ὑπὸ ὄφεως, καὶ ἀποθνήσκοντος, εἰς τὸν ἐπὶ μετεώρου χαλκοῦν ὄφιν ἀναρτᾶν τὰς τῆς ζωῆς ἐλπίδας ἐπέτασσεν ὁ Θεός; Καὶ μὴν ἀπ' ἀρχῆς δι' ὄφεως θάνατος εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ἀπεστέρηται. Διὰ τί δὲ μὴ πρὸς τὴν κιβωτὸν ἐκείνην τὴν σεβάσμιον, τὴν θαυματοποιὸν ἀτενίζειν ἐπέτρεψεν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν θεραπείαν λαμβάνειν; Ἡ δὲ Μωσαϊκὴ ῥάβδος ποῦ, ἡ τοὺς ὄφεις καταναλώσασα τῶν ἐπαοιδῶν; διὰ τί μὴ καὶ αὐτὴ ἀποθηριωθεῖσα, καθὼς καὶ τὸ πρότερον, τοὺς ἐρημικοὺς κατέπιεν ὄφεις; Τὸ δέ· *Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα, οὔτε τῶν ἐν οὐρανῷ, οὔτε τῶν ἐν τῇ γῇ*, πῶς παρὰ τοῦ νομοθέτου ἠκύρωται, καὶ δοξάζεται ὄφις χαλκοῦς ψιλαῖς ἐπενταρίσεσι ζωοποιῶν (1);

Ὁρᾷς τὴν τῆς ἀπορίας σειρὰν ὡς πολύπλοκος, ὡς ἰσχυρὰ, ὡς δυσδιάλυτος; *Ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ.* Ὄντως προωρισμένον ἦν πρὸ αἰώνων τὸ μυστήριον τοῦ σταυροῦ· καὶ ἄλλως οὐκ ἔδει πραγματευθῆναι τ ν ἀνθρώπων τὴν σωτηρίαν ἢ μόνον διὰ σταυροῦ. Ὁ δὲ προτετύπωται μὲν πρότερον κἀν τῷ μονογενεῖ παιδὶ τοῦ Ἀβραὰμ τῷ ἐξ ἐπαγγελίας, τῷ εὐλογημένῳ· καὶ δεύτερον ἐν τῷ καλῷ τὰ πάντα Ἰωσήφ· ἀλλ' ὅτι ἔνδοξα τὰ προκιάσματα ἦσαν καὶ πίνακας ἔφερον ταῦτα εὐλογημένου γένους, καὶ μεμακαρισμένου ἀπεξεσμένοι, οὐχ ἵστησι μέχρι τούτου τὴν προτύπωσιν ὁ δι' ἑαυτοῦ τὰ εἰκονουργήματα πρὸς τὸν ἐντελόμορφον διαζωγραφήσας λόγος Θεοῦ, ἀλλ' εἰδὼς ὅτι μετὰ ἀνόμων λογισθήσεται, καὶ τοῖς ἐν κατάρᾳ συναριθμηθήσεται διὰ τὸν θάνατον τοῦ σταυροῦ, καὶ τὸ δι' ὄφεως συμπαραλαμβάνει προχάραγμα, οἱονεί τινος χρώματος μέλανος· ἔστι γὰρ οὗτος τῶν ἐπικαταράτων, καὶ συμμυολογογραφεῖ δι' αὐτοῦ τὴν εὐλογίαν τοῦ κόσμου. Προσέλαβε γὰρ τὴν καταραθεῖσαν φύσιν ἡμῶν, καὶ δείκνυσι ταύτην σωτηρίας αἰτίαν, καὶ ζωῆς ἀθανάτου πηγαστικήν. Ὁμοιοῦται δὲ τοῖς ὄφεσι, τουτέστι τοῖς κατηραμένοις ἀνθρώποις ἄνευ ἁμαρτίας, καὶ ὁ χαλκοῦς ὄφις εὔηχος κήρυξ τῆς ἀναμαρτησίας τοῦ προλήμματος, ἰοῦ θανατοφόρου ἀπηλλαγμένος. Ὅφις δὲ τὸν ἰὸν ἐπὶ σώματος φέρει, καὶ ἔβλαψεν ἐν τῷ παραδείσῳ ὁ προελθὼν ἐκεῖθεν μετὰ δόλου ψιθυρισμός. Χριστὸς δὲ *ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*, καὶ σώζει τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς φθορᾶς.

Ἰώδεις οἱ ὀδόντες τοῦ ὄφεως καὶ θανάτου μέλανος πρόξενοι, Χριστοῦ δὲ οἱ ὀδόντες λευκοί, ἢ γάλα, κατὰ τὴν προφητείαν Ἰακώβ, τοῦτο μὲν, ὅτι πρὸς τὴν γῆν ἡμᾶς ὁδηγεῖ ὁ λόγος αὐτοῦ ῥέουσαν μέλι καὶ γάλα, τὴν νοητὴν Ἱερουσαλήμ· τοῦτο δὲ, διὰ

A historiam dubitationibus quibusdam percurremus. Qua de causa, cum populus a serpente morderetur et moreretur, præcepit Deus, ut spem vitæ suspensam haberent ab æneo serpente in altum elato? Atqui statim a condito mundo mors per serpentem in mundum intraverat, lignoque vitæ humo privatus fuerat. Cur non permisit Deus, ut oculos converterent ad venerandam illam et miraculorum effectricem arcam, sicque curarentur? Ubi vero virga Mosaica, quæ serpentes magorum devoravit? cur non et ipsa in serpentem, ut olim, commutata, absumpsit illos in eremo serpentes? Illud autem: *Non facies omnem similitudinem, neque eorum, quæ in cœlo, neque eorum, quæ in terra* [14]; quomodo a legislatore violatum est, et irritum redditum, dum B æreus serpens non sine gloria, solo et nudo intuitu, vitam largitur?

Vides dubitationis quasi catenam. Quam est multiplex, quam firma et quam indissolubilis! *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei* [17]! Vere ante sæcula jam prædefinitum erat crucis mysterium, nec aliter hominum salus procuranda fuit, quam per solam crucem, quæ quidem prius etiam præfigurata est in unigenito filio Abrahæ, in eo, qui ex promissione, in illo benedicto. Et rursum in Josepho illo formoso in omnibus. Verum quia istæ figuræ illustres erant, insigniaque ferebant benedictæ et beatæ stirpis, non contentus fuit hoc præsignificatione divinus sermo, qui seipso imagines futurorum, plena, et omnibus numeris perfecta figura describit; sed quia sciebat Christum cum iniquis reputatum iri, et inter maledictos C numerandum, propter crucis supplicium, eam ob causam asciscit quoque effictam speciem serpentis, tanquam nigri cujusdam coloris, qui maledictis et devotioni obnoxiis proprius est, taciteque per serpentem mundi salutem insinuat. Prius enim assumpsit exsecrationi subjectam naturam nostram, eamque salutis causam et vitæ immortalis fontem, et originem esse ostendit. Similis autem fit serpentibus, hoc est, maledictioni obnoxiis hominibus, sed absque peccato, clarusque testis et præco immunitatis a peccato ejus, qui cruci appensus, est ipse æreus serpens, veneni mortiferi expers. Serpens vero venenum fert in ore, nocuitque in paradiso dolosus ille et fraudulentus susurrus, qui inde prodiit. At Christus *peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus* [18], servatque mundum a corruptione.

Venenati sunt dentes serpentis, mortisque atræ auctores; at Christi dentes, candidi sunt, vel potius lac secundum prophetiam Jacob [19], partim quidem, quod sermo ejus nos ducat in terram melle et lacte manantem, ad Jerusalem illam spiritualem,

[14] Exod. xx, 4. [17] Rom. xi, 33. [18] I Petr. ii, 21. [19] Gen. xlix, 12.

(1) Verba illa referri possunt ad ipsum Moysem, si lectio hoc modo constituatur: Καὶ δοξάζεται ὄφεις χαλκοῦς ψιλαῖς ἐπενταρίσεσι ζωοποιῶν· *Et tamen laudatur et celebratur Moyses, quod æreos serpentes effinxerit* ita ut ζωοποιῶν non sit vivificare, sed animalis speciem effingere.

et solo intellectu cognosci aptam ; partim vero, quod typicarum repræsentationum non sit capax, nam solum lac ex omnibus humidis speciem nullam effigiat, neque formas corporeas reddit et repercutit. Serpens autem exuvias quotannis ponit. At Christus nihil habuit de veteri homine, qui corrumpitur secundum desideria deceptionis, neque quidquam abjecit ; sine peccato enim novus Adam vixit, novæque creaturæ auctor. Talis cum esset, in crucem ascendit, seque statim omnis maculæ expertem esse publice testificatur ; accedensque ille, qui jam deprimebatur serpens, nihil in eo reperit. Omnibus enim modis superior erat venenum jaciente malitia, præfocaturque perniciosus ille serpens, et draco apostata, qui calceaneum nostrum observat, conservatur autem Israel, animus videns Deum, cognoscensque salutem æternam repositam in hoc Deo, carne quidem crucifixo, per divinitatem vero vivificante mortuos ; in quem perspicue competit et desinit oraculum Moysis sic vaticinantis : *Videbitis vitam vestram pendentem ante oculos vestros* [30]. Necesse enim habuerunt et illi, qui prius a serpentibus icti fuerant, ad eum, qui ex columna suspensus erat, serpentem, oculos levare, quasi aliter eis vita non esset obventura, quam ab intento aspectu in illum.

Et nunc nos, quibus ante oculos Jesus Christus depingitur, consona divino psaltæ Davidi canamus : *Oculi omnium in te sperant, et tu das illis escam in tempore opportuno* [31]. Sacrificatus enim et suspensus Agnus Dei propriam carnem edendam apponit illis qui in te spem salutis reponunt. Aperis tu manus tuas, expandens eas in cruce, et imples omne animal Patris tui beneplacito. Patris vero beneplacitum est, ut omnes homines salvi fiant, per voluntariam tuam passionem et crucem, et ut omnes in agnitionem veritatis veniant. Agnitio autem veritatis est fides recta in te, tuumque Patrem principio carentem, sanctumque Spiritum. Quis non adorabit scutum salutis nostræ, quis non celebrabit profligatricem homicidæ Satanæ ? Crux videlicet lumen vultus Dei est *signatum super nos* [32]. Nam sceptrum Regis lumen ejus est, ignaros ut lucerna ad ipsum deducens. Hæc significatio est, data timentibus Dominum, *ut fugiant a facie arcus* [33] et diabolicarum impressionum. Hæc et lignum plantatum secus exitus aquarum fontiumque salutis. In omnibus enim divinæ Scripturæ locis, hymnis et laudibus crux decantatur, quæ fructum suum *dedit in tempore suo* [34], quo in Lithostroto depacta est. Gaudet vero crux iis, qui vita fluxa, molli et delicata contempta, asperitati et severitati Christianæ disciplinæ sese dedunt. At fructus ejus est remissio peccatorum, quam in

A τὸ τῶν τυπικῶν ἐμφάσεων ἀπαράδεκτον. Γάλα γὰρ μόνον ἐξ ἁπάντων ὑγρῶν οὐκ οἶδεν ἐνδάλλειν χαρακτήρων ἐμφάσεις, καὶ τύπους ἀποπάλλειν σωματικούς. Ὄφις δὲ τὴν λεθηρίδα δι' ἔτους ἀπαμφιέννυται. Χριστὸς δὲ οὔτ' εἶχέ τι τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου τοῦ φθειρομένου κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, οὔτ' ἀπεβάλλετο, ἀναμαρτήτως νέος Ἀδὰμ γεγονώς, καὶ τῆς καινῆς κτίσεως ἀρχηγός. Τοιοῦτος ὢν ἀνατρέχει ἐπὶ τὸ ξύλον, καὶ στηλιτεύει ἑαυτὸν εὐθὺς ἀναμάρτητον, καὶ ὁ κάτω συρόμενος ὄφις ἐλθὼν, εὑρίσκει ἐν αὐτῷ οὐδέν. Παντελῶς γὰρ ἦν τῆς ἰοβόλου κακίας ὑπέρτερος, καὶ κατάγχεται μὲν ὁ δεινὸς ὄφις καὶ δράκων ὁ ἀποστάτης, ὁ ἐπιτηρῶν τὴν πτέρναν ἡμῶν, σώζεται δὲ ὁ Ἰσραὴλ ὁ ὁρῶν νοῦς

B τὸν Θεὸν, σωτηρίαν αἰώνιον ἐπιγινώσκων τοῦτον Θεὸν, σαρκὶ μὲν ἐσταυρωμένον, θεότητι δὲ ζωοποιοῦντα τοὺς νεκρωθέντας, εἰς ὃν ἐκβαίνει προδήλως ἡ προφητεία Μωϋσέως προλέγοντος· *Ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην κατέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν.* Ἀνάγκην γὰρ εἶχον καὶ οἱ τοῖς ὄφεσι πρότερον δεδηγμένοι πρὸς τὸν ἀνεστηλωμένον ὄφιν ἐπεντρανίζειν, ὡς οὐχ ἑτέρως χορηγουμένου τούτοις τοῦ ζῆν ἢ ἀπὸ τῆς εἰς αὐτὸν ἀτενίσεως.

Καὶ νῦν ἡμεῖς, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς ἐσταυρωμένος γράφεται, συνῳδὰ τῷ θεσπεσίῳ ψαλτῳδοῦμεν Δαυΐδ· *Οἱ ὀφθαλμοὶ πάντων εἰς σὲ ἐλπίζουσι, καὶ σὺ δίδως τὴν τροφὴν αὐτοῖς ἐν εὐκαιρίᾳ.* Τεθυμένος γὰρ καὶ κρεμαννύμενος ὁ

C Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ τὰς οἰκείας ἐστιᾷ σάρκας τοῖς εἰς σὲ τὰς ἐλπίδας ἀναθεμένοις τῆς σωτηρίας. Ἀνοίγεις σὺ τὰς χεῖράς σου ἐφαπλῶν αὐτὰς τῷ σταυρῷ, καὶ ἐμπιπλᾷς πᾶν ζῷον τῆς πατρικῆς εὐδοκίας. Εὐδοκία δὲ Πατρὸς τὸ πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι διὰ τοῦ ἑκουσίου σου πάθους, καὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Ἐπίγνωσις δὲ ἀληθείας ἡ πρὸς σὲ καὶ τὸν ἀναρχόν σου Πατέρα καὶ τὸ πανάγιον Πνεῦμα πίστις ὀρθόδοξος. Τίς οὐ προσκυνήσει τὸ ὅπλον τῆς σωτηρίας ἡμῶν ; Τίς οὐ δοξάζει τὸν ἀναιρέτην τοῦ βρωτοκτόνου Σατάν ; Τοῦτο φῶς τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ *σημειούμενον ἐφ' ἡμᾶς.* Σκῆπτρον γὰρ βασιλέως φῶς σὺτοῦ ὡς λύχνος, πρὸς αὐτὸν τοὺς ἀγνοοῦντας ἐφοδηγοῦν. Τοῦτο σημείωσις δεδομένη τοῖς φοβουμένοις τὸν Κύριον τοῦ

D *φυγεῖν ἀπὸ προσώπου τόξου*, καὶ τῶν δαιμονικῶν προσβολῶν. Τοῦτο καὶ ξύλον πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων καὶ τῶν τοῦ σωτηρίου πηγῶν. Ἐν πάσαις γὰρ ταῖς θείαις Γραφαῖς ὕμνοι περιαντλούμενός ἐστιν ὁ σταυρὸς, ὃς τὸν καρπὸν αὐτοῦ *δέδωκεν ἐν καιρῷ αὐτοῦ*, καθ' ὃν ἐν τῷ Λιθοστρώτῳ (2) ἐπεφύτευτο. Χαίρει δὲ ὁ σταυρὸς τοῖς τὸν ἔνυγρον μὲν βίον καὶ πλαδαρὸν διαπτύουσι, τῇ

[30] Deut. xxviii, 66. [31] Psal. cxliv, 15. [32] Psal. iv, 7. [33] Psal. lix, 6. [34] Matth. xxiv, 45.

(2) Vocat Germanus Calvariæ montem Lithrostroton, quod et ab aliis Græcis factum observavimus. Nec satis mihi notum qua ratione ; cum Lithrostotos fuerit tribunal Pilati, ex quo sententiam mortis in Christum dixit.

τραχύτητι δὲ καὶ σκληραγωγίᾳ τῆς κατὰ Χριστὸν διαγωγῆς προσανέχουσιν. Ὁ δὲ καρπὸς αὐτοῦ ἄφεσις ἁμαρτιῶν, ἣν ὁ ἐν αὐτῷ προσπαγεὶς Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, τοῖς εἰς αὐτὸν πιστεύουσιν ἐδωρήσατο. A ea affixus Agnus Dei, *qui tollit peccatum mundi* [33], donavit credentibus in ipsum.

Ἀλλὰ δεῦτε πάντες προσκυνήσωμεν τῷ ὑποποδίῳ τοῦ παμβασιλέως Χριστοῦ. Προσπέσωμεν ἑκόντες, ἵνα μὴ ἄκοντες τοῦτο πάθωμεν, ὅταν ὁ Πατὴρ τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Υἱοῦ ὑποπόδιον θῇ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. Δεῦτε τοίνυν *προσπέσωμεν καὶ κλαύσωμεν ἐναντίον Κυρίου τοῦ πλάσαντος ἡμᾶς*, εἶτα φθαρέντας τῇ παρακοῇ ἀναπλάσαντος διὰ σταυροῦ, ἵνα μὴ κλαύσωμεν, ὅταν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευθήσονται, καὶ *ὀφθήσεται τὸ σημεῖον τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ κόψονται πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς*. Ὡς γὰρ ἀψευδὴς Θεὸς ὁ Χριστὸς προεδήλωσε, προπορεύσεται τῆς δευτέρας παρουσίας αὐτοῦ ὁ σταυρὸς, ὡς βασιλικὴ σημαία πανεύσημος, καὶ γνωρίσουσι πάντες οἱ ἐξ Ἀδὰμ μέχρι τῆς συντελείας ἄνθρωποι, ὡς ὁ ἐσταυρωμένος Χριστὸς ἔρχεται κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς. *Προφθάσωμεν οὖν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐν ἐξομολογήσει*. Οἰκειωθῶμεν τῷ βασιλεῖ τῶν αἰώνων καὶ κριτῇ πάσης πνοῆς τῷ ἐσταυρωμένῳ Χριστῷ οἰκείωσιν τὴν διὰ μιμήσεως. Μιμεῖται δὲ τὸν Χριστὸν ὁ καθηλώσας τῷ θείῳ φόνῳ τὰς ἑαυτοῦ σάρκας, καὶ τῷ κόσμῳ σταυρωθεὶς καὶ ἀπονεκρωθείς. B Cæterum adeste omnes, adoremus scabellum ubique regnantis Christi, procidamus volentes, ne id nolentes facere cogamur, quando Pater inimicos Filii posuerit scabellum pedum ejus. Adeste igitur, *procidamus et ploremus coram Domino qui fecit nos* [34], perditosque ob inobedientiam reparavit per crucem, ne ploremus, quando virtutes cœlorum commovebuntur, *apparebitque signum Filii hominis in cœlo, et plangent omnes tribus terræ* [37]; ut enim mentiri nescius Christus Deus prædixit, crux secundum ejus adventum antecedet, tanquam regale vexillum ab omnibus facile cognitu. Et cognoscent omnes ex Adamo progeniti usque ad consummationem, Christum crucifixum venire judicatum vivos et mortuos. *Præoccupemus igitur faciem ejus in confessione* [38]. Similes fiamus Regi sæculorum et judici omnis spiritus Christo crucifixo, similitudine, quæ est per imitationem. Imitatur vero Christum, qui divinæ morti carnem suam clavis affigit, mundo crucifixus et mortuus.

Κάμμυσόν σου τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἐπάν τι τῶν θελγόντων αὐτοὺς προσβάλῃ ποθὲν, πρὸς ἡδονῆς βλαβερᾶς παρασύρον σε ὅλεθρον. Κλεῖσον τὸ στόμα σου ἐν τῷ συστῆναι τὸν ἁμαρτωλὸν διάβολον ἐναντίον σου ἐρεθίζοντα πρὸς ὕβρεις καὶ καταλαλοῦντα τοῦ πλησίον. Κωφώθητι καταλαλούμενος, ὑβριζόμενος, καὶ ψάλλε μετὰ Δαυὶδ κατὰ νοῦν· *Ἐγὼ δὲ ὡσεὶ κωφὸς οὐκ ἤκουον, καὶ ὡσεὶ ἄλαλος οὐκ ἀνοίγων τὸ στόμα αὐτοῦ*. Δέσμευσόν σου τὰς χεῖρας, ἵνα μὴ πρὸς τὰς ψυχοβλαβεῖς ἐκτείνοιντο πράξεις, μηδὲ πρὸς τὴν ἁρπαγὴν τῶν μὴ ἀνηκόντων σοι. Συνδέσμευσον καὶ τοὺς πόδας πειρωμένους τρέχειν πρὸς ἀνοδίας βαράθρα, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, καθήλωσον καὶ χεῖρας καὶ πόδας τῷ φόβῳ τοῦ διὰ μολυσμὸν τοῦ ψυχικοῦ ἐνδύματος δεθέντος χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ ἀπορριφέντος εἰς κόλασιν. Ἐὰν οὕτω συσταυρωθῇς τῷ Χριστῷ, συνδοξασθήσῃ αὐτῷ, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων. Τότε προσκυνήσεις τελειότερόν τε καὶ ὑψηλότερον τὸν πολυπόθητον τοῦ Κυρίου σταυρὸν, κατιδὼν ἡλιακὰς ἀκτῖνας φωτοβολοῦντα, καὶ ταῖς ἀγγελικαῖς περικυκλούμενον ταξιαρχίαις, καὶ συνθηματίζοντα τοῖς πιστοῖς τὴν πρὸς τὸν βασιλέα συνδρομὴν, καὶ ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν ἀφορίζοντα, καὶ πρὸς τὴν κληρονομίαν τῆς ἀδιαδόχου βασιλείας συγκαλούμενον, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν αὐτῷ Χριστῷ τῷ Θεῷ ἡμῶν, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ, καὶ ἀγαθῷ, καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. C D Claude tuos oculos, cum quid delectabilium in eos incurrerit, abripiens te ad perniciosæ voluptatis exitium. Claude os tuum, cum consistit adversum te peccator calumnians, et irritans ad injurias, et obtrectans proximo. Surdus esto ad oblocutiones et injurias, et cane cum Davide mente tua: *Ego vero tanquam surdus non audiebam, et sicut mutus non aperiens os suum* [39]. Liga manus tuas, ne extendantur ad actiones animæ damnosas, neque ad rapinam earum rerum quæ nihil ad te attinent. Colliga simul et pedes, si conentur currere ad devia et barathra, et ut paucis dicam, confige manus et pedes timore ejus, qui ob contaminationem animalis indumenti manibus et pedibus ligatus et ad pœnam expositus est. Si ita simul cum Christo crucifigaris, gloriam cum ipso consequeris, quando venerit in gloria Patris sui cum sanctis angelis. Tunc adorabis perfectiorem jam et sublimiorem desiderabilem Domini crucem, cum videris solares radios ejaculantem, angelicisque turmis circumdatam, signumque fidelibus, ut ad Regem confugiant, præbentem, et ab hostibus segregantem, et ad hæreditatem expertem successionis convocantem, quam omnes nos assequi contingat in ipso Christo Deo nostro, quem decet omnis gloria, honor, et adoratio, cum Patre principio carente, sanctoque et bono et vivificante Spiritu, nunc et in infinita sæculorum sæcula. Amen.

[33] Joan. I, 29. [34] Psal. XCIV, 6. [37] Matth. XXIV, 30. [38] Psal. XCIV, 2. [39] Psal. XXXVII, 14.

III.

In adorationem venerandæ et vivificæ crucis, tempore medii jejunii.

(Exstat Patrologiæ tom. XCVIII, col. 221, inter Opera S. Germani I.)

IV.

In primam jejuniorum Dominicam, et in sanctarum et venerabilium imaginum restitutionem.

(GRETSER, t. II, p. 437.)

« Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum, concupiscit et deficit anima mea in atria Domini[30-33], » non propter pulchritudinem creaturarum, murorumque elegantiam et marmorum splendorem, aliorumque, quæ solers et industrius homo ingeniose excogitavit. Hæc enim secundas apud Deum obtinent, et exigua ratio horum vita animaque carentium habetur. Quod vero potissimum Dominus curat, quodque omni sollicitudine dignum judicat, est homo, pretiosa illa res, quem Deus præ omnibus aliis honorat, cœlestis simul et terrestris, nexusque cœlestium et terrestrium, parvus mundus, cujus gratia totus hic est mundus. Si igitur tabernacula Dei hominibus replentur, et si in domo Domini, et in atriis Dei nostri, justi sunt plantati sanguine Christi, et si florent ut palma, multiplicanturque tanquam cedrus in Libano, vere dilecta sunt hæc tabernacula: neque merito quis ea terrena appellaverit. Nam universorum Dominus in his talibus habitat; ubi vero ipse, ibi et cœlestes ordines, et exercitus angelorum flammas specie imitantium. Itaque ego si unquam alias totius anni decursu, hodie profecto dilexi divinum hoc et sacrum tabernaculum: adeo enim repletum est hominibus, ut propemodum quasi effusi templo capi nequeant, tam arcte uniti et conjuncti cum

[30-33] Psal. LXXXIII, 2.

Γ'

Εἰς τὴν προσκύνησιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ σταυροῦ ἐν τῷ καιρῷ τῷ μεσονηστίμῳ.

Δ'.

Εἰς τὴν πρώτην Κυριακὴν (3) *τῶν νηστειῶν καὶ εἰς τὴν τῶν ἁγίων καὶ σεπτῶν εἰκόνων ἀναστήλωσιν.*

« Ὡς ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματά σου, Κύριε τῶν δυνάμεων· ἐπιποθεῖ καὶ ἐκλείπει ἡ ψυχή μου εἰς τὰς αὐλὰς τοῦ Κυρίου, » οὐχ ἕνεκα κάλλους κτισμάτων, καὶ τοίχων εὐαρμοστίας, καὶ μαρμάρων στιλπνότητος, καὶ τῶν ὅσα χειρίσοφος ἄνθρωπος ἐφιλοτέχνησεν ἁρμοσάμενος εὐφυῶς. Ταῦτα γὰρ ἐν δευτερίῳ κεῖνται παρὰ Θεῷ, καὶ λόγος τῶν ἀψύχων τούτων μικρός. Τὸ δὲ προηγουμένως περιμάχητον τῷ Δεσπότῃ, καὶ πάσης φροντίδος κρινόμενον ἄξιον ὁ ἄνθρωπος, τὸ πολύτιμον χρῆμα, καὶ τοῦ παντὸς τιμώμενον τῷ Θεῷ, ὁ οὐράνιος καὶ ἐπίγειος, καὶ σύνδεσμος οὐρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων, ὁ μικρὸς κόσμος καὶ δι' ὃν ἅπας ὁ κόσμος. Εἰ μὲν οὖν τὰ σκηνώματα τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπων πλήθουσι, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ Κυρίου, καὶ ταῖς αὐλαῖς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πεφυτευμένοι εἰσὶν οἱ δικαιωθέντες τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀνθοῦσι μὲν ὡς φοῖνιξ, καὶ ὡσεὶ κέδρος ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθύνονται, ὄντως ἀγαπητὰ τὰ σκηνώματα ταῦτα. Καὶ οὐδ' ἐπίγεια ταῦτά τις δικαιώσει καλῶν. Ὁ γὰρ τῶν ὅλων Βασιλεὺς ἔνοικός ἐστι τοῖς τοιούτοις· ὅπου δὲ αὐτός, ἐκεῖ καὶ τὰ οὐράνια τάγματα, καὶ τῶν φλογοειδῶν ἀγγέλων τὸ στράτευμα. Ὡς ἔγωγε, εἴπερ ποτὲ τοῦ ἔτους, σήμερον ἠγάπησα τὸ θεῖον τοῦτο καὶ ἱερὸν σκήνωμα· πεπλήρωται γὰρ ἀνθρώπων οὕτω πολλῶν, ὡς καὶ τοῦ ναοῦ σχεδὸν ὑπερχεῖσθαι, οὕτως προσηνωμένων τῷ πρὸς Θεὸν συνδέσμῳ, καὶ πρὸς ἑαυ-

(3) Vocabatur hæc Dominica Κυριακὴ τῆς ὀρθοδοξίας, ut manifestum est, tum ex aliis Græcorum libris ritualibus, tum ex Typico sancti Sabæ, cap. 42, cujus titulus est: Διάταξις τῆς πρώτης Κυριακῆς τῶν ἁγίων νηστειῶν, ἤτοι τῆς ὀρθοδοξίας· *Dispositio* seu *ordo primæ Dominicæ sanctorum jejuniorum, vel Orthodoxiæ.*

Instituebatur eo die, in memoriam restitutæ Orthodoxiæ, processio non sine crucibus et imaginibus. Typicum Sabæ, cap. 42: Αἰτανεύομεν κοινῶς μετὰ τῶν ἁγίων τοῦ σταυροῦ ξύλων καὶ τῶν σεπτῶν εἰκόνων· *Supplicationem in communi instituimus cum sacrosanctis crucis lignis, et venerandis imaginibus.* Legebatur eodem die decretum concilii secundi Nicæni de imaginibus reparandis, retinendis et honorandis. Ἀπερχόμεθα, inquit Typicum, ἐν τόπῳ ὡρισμένῳ ὅπου δεῖ ἀναγινώσκειν τὸ συνοδικόν· *Abimus in locum destinatum, ubi legendum synodale decretum.* Dominicæ τῆς ὀρθοδοξίας, et synodici tum publice recitari consueti, meminit etiam Curopalata lib. *De off. aulæ Constantinop.*, ex quo item liquet imperatorem eo die divinæ rei gratia templum Sophiæ, veteri et solemni ritu, petiisse. Ἀπέρχεται, inquit ille, εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν καὶ κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς ὀρθοδοξίας, καὶ ὅτε μὲν ἀναγινώσκεται τὸ συνοδικὸν, ἵσταται· τῆς εὐφημίας δὲ λεγομένης, κάθηται ἐπὶ θρόνου αὐτοῦ· *Abit ad S. Sophiæ etiam die Dominico orthodoxiæ, et cum legitur synodale decretum, stat: cum vero fausta acclamatio dicitur, sedet in throno suo.* Nam lecto synodico, solebat concio imperatorem faustis acclamationibus prosequi et consalutare, eique vitam diuturnam comprecari. Typicum: Καὶ μετὰ τὸ τέλος πολυχρονίζομεν τοὺς βασιλεῖς, καὶ τὸν προεστῶτα· *Omnibus peractis vitam diuturnam precamur imperatoribus et antistiti.* Ex his planum esse arbitror, quam vere scripserit Calvinianus scholiastes Curopalatæ, Dominicam orthodoxiæ aut junctam aut certe proximam fuisse Pentecostæ. Qui juncta vel proxima, si fuit prima Dominica Quadragesimæ? Et ut maxime juncta aut proxima fuisset Pentecostæ, non debebat tamen conjici in vicesimum primum diem Maii; tum quia nulla Dominica stabilem et fixum locum habet inter dies mensis, tum quia Pentecoste est festum mobile dependens a Paschate. Non ergo semper cadere potest Dominica orthodoxiæ in 21 diem Maii; cum ipsa Pentecoste hunc diem vel antecedere vel subsequi possit.

Nec minus errat idem Scholiastes, cum docet Dominicam orthodoxiæ fuisse festum τοῦ μεγάλου κανόνος, *magni canonis*. Minime vero. Nam Dominica orthodoxiæ fuit prima Quadragesimæ: festum magni canonis agebatur τῇ πέμπτῃ τῆς πέμπτης ἑβδομάδος τῆς τεσσαρακοστῆς· *Quinta feria quintæ hebdomadis Quadragesimæ*; docent hoc rituales Græcorum libri.

τοὺς, ὡς καὶ σώματα παραδιάζειν πρὸς ἕνωσιν, καὶ εἰς πῆγμα ἓν συσφίγγεσθαι καὶ συνάγεσθαι.

Ἡ δὲ τηλικαύτη πανήγυρις ὑπόθεσιν ἔχει τὴν ἀνάμνησιν τῆς τῶν παναγίων εἰκόνων ἀναστηλώσεως. Ἔκειτο μὲν γὰρ ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ οὐ τριήμερος, ἀλλὰ πολυχρόνιος ὑπὸ τὸν τῆς ἀφαντώσεως τόπον, βασκανίᾳ τῶν Ἰουδαιοφρόνων αἱρετικῶν. Νῦν δ' ἀλλ' ἐκεῖθεν εὐδοκίᾳ Πατρὸς ἐξανίσταται, καὶ πρώτη τῆς ἀναστάσεως ταύτης εὐαγγελίστρια ἡ σεμνοτάτη ἐν γυναιξὶ καὶ μαθήτρια τοῦ Χριστοῦ, ἡ τῆς θείας δωρεᾶς (4) φερώνυμος βασιλὶς, καὶ δι' αὐτῆς πρὸς πάντας τοὺς τότε ἀποστολικοὺς ἄνδρας καὶ χριστοκήρυκας τῆς ἀναστάσεως διαβαίνει τὸ κήρυγμα, καὶ καλλωπίζεται αὖθις ἡ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία τοῖς ἱερομόρφοις, καὶ εὐωδιάζεται πλεῖστον ἀπαλλαγεῖσα τῆς εἰκονομαχικῆς βδελυρίας. Μυροφόρου γὰρ τάξιν ἀποπληρώσασα ἡ καλὴ αὕτη μαθήτρια καὶ θεοστεφὴς ἄνασσα τοὺς μεταλαβόντας τῆς τοῦ Κοπρωνύμου αἱρέσεως, ὥς τινας κοπρογενεῖς κανθάρους, ἀποπνίξασα ὤλεσε, καὶ τὸν οἰκεῖον σύζευνον τὸν βασιλέα Θεόφιλον ἀθλίως αἰχμαλωτισθέντα ὑπὸ τῆς τυραννικῆς δυσσεβείας, ὡς ἀπὸ κοπρίας πτωχὸν ἐξήγειρεν, ἡ κοινωνὸς μὲν τοῦ βίου, τοῦ δὲ φρονήματος ἀκοινώνητος. Ὦ καλῆς γυναικὸς πολλῶν γυναικῶν ἀναπαλαισάσης ἡττήματα! Εὔα τὸν ἄνδρα τοῦ παραδείσου ἐκβάλλει, μολύνασα τὸ κατ' εἰκόνα διὰ τῆς παρακοῆς. Ἐπὶ τῆς κοπρίας ὁ Ἰὼβ ἐκάθητο, τὸ μὲν σῶμα δύσοσμος, τὴν δὲ ψυχὴν εὔοσμος, καὶ ἡ πονηρὰ ἐκείνη γυνὴ συνεβούλευε τούτῳ, ἵνα καὶ τὴν ψυχὴν ῥυπώσῃ διὰ βλασφημίας. Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἡ θεόφιλος αὕτη γυνή· αὐτῇ γὰρ ἐμφαρμόσει μᾶλλον τὸ τοῦ ἀνδρὸς ὄνομα. Θεὸν γὰρ ἀγαπήσασα, ὑπὸ Θεοῦ ἠγαπήθη, καὶ διὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἄνδρα (5) ἐφίλησεν οὕτω σφοδρῶς, ὡς ἐξ ᾅδου ἁρπάσαι καὶ τῶν ἐκεῖ δικαιωτηρίων, καὶ πρὸς παράδεισον ἀντεισαγαγεῖν σπουδάσματι φιλοθέῳ καὶ μόχθῳ πνευματικῷ, ἐπὶ δὲ τῆς κοπρίας καθήμενον τῆς τοῦ Κοπρωνύμου βδελυρωτάτης αἱρέσεως τῆς κατ' αὐτὴν βλασφημίας μᾶλλον ἐῤῥύσατο, καὶ θερμὸν εἰσήνεγκε τὸν ἀγῶνα προσοικειῶσαι τοῦτον τῷ Χριστῷ, οὗ μύρον ἐκκενωθὲν τὸ ὄνομα.

Οὕτως ἀγαπᾶτε, γυναῖκες, τοὺς ἄνδρας· οὕτω βοηθεῖτε· ἀλλὰ μὴ μόνοις τοῖς σαρκικοῖς τὸ κοινωνικὸν ἔχετε πρὸς τοὺς συζύγους ἄνδρας, διὰ ἡδυπάθειαν φιλοῦντες αὐτούς· ἀλλὰ συνεργεῖτε καὶ πρὸς τὴν ψυχὴν ὠφελοῦντα, καὶ συμβουλεύετε τὰ πρὸς τὴν σωτηρίαν. Κἂν πρὸ ὑμῶν ὁ θάνατος ἐκείνους ἁρπάσειεν ἔτι ἐσπιλωμένους κατὰ ψυχὴν, θέσθε φροντίδα τῆς σωτηρίας αὐτῶν διὰ προσευχῶν, διὰ δακρύων, δι' ἐλεημοσυνῶν, διὰ θείων ἱερουργιῶν. Δύνασαι γάρ, ὦ γύναι, καὶ θανόντα τὸν ἄνδρα σῶσαι (6) διὰ τῶν

Deo, et inter se vinculo, ut et corpora quodammodo ad unionem et conjunctionem compellant, utque in unum quasi pegma coagmententur et concrescant.

Tanti vero concursus causa est commemoratio sanctarum imaginum restitutarum. Jacebat enim Christi imago, non triduo, sed longissimo tempore in obscuro et tenebricoso loco invidia hæreticorum idem cum Judæis sentientium : sed nunc inde voluntate Patris exsurgit, et prima hujus resurrectionis annuntiatrix exsistit gravissima inter mulieres et discipula Christi regina, quæ a divino munere nomen habet : et per ipsam ad omnes, qui tunc erant apostolici viri, Christique præcones, resurrectionis hujus præconium manat, rursusque exornatur Christi Ecclesia sanctorum imaginibus et typis, gratumque odorem acquirit, ab Iconomachorum abominatione liberata. Vasis enim unguentarii vice functa egregia illa discipula, et a Deo coronata regina, omnes qui Copronymi hæresi infecti erant, tanquam scarabæos quosdam, ex cœno progenitos, suffocans perdidit : et proprium conjugem imperatorem Theophilum miserabiliter a tyrannica impietate captum, tanquam de stercore inopem excitavit, vitæ quidem consors, at sententiæ exsors. O eximiam mulierem, quæ multarum mulierum clades et damna præstitit! Eva virum ex paradiso ejicit, contaminata per inobedientiam illa, quæ secundum Deum est, similitudine. Sedebat Job in sterquilinio, corpore quidem graviter olens, anima autem gratum odorem halans. Et improba illa mulier suadebat ei, ut et animam blasphemiis proferendis inquinaret. Non ita Dei amantissima hæc femina. Ipsi enim mariti nomen competit. Nam cum Deum diligeret, a Deo dilecta est, propterque Deum virum quoque tam vehementer amavit, ut eum ex inferno, eoque, quod inibi est, tribunali eripuerit, et ad paradisum conatu et studio superis grato, et spirituali labore traduxerit, hærentemque in cœlo exsecrandæ hæreseos Copronymi, ab hac blasphemia expedivit, validumque certamen subiit et sustinuit, ut eum vindicaret Christo, cujus nomen unguentum effusum.

In hunc modum, o mulieres, amate maritos vestros; sic opem ferte, neque in solis carnalibus communionem cum viris vestris habete, amantes illos propter voluptatem; sed et subministrate ea quæ animæ conducunt; et suggerite quæ ad salutem pertinent. Etsi prius mors illos abripuerit adhuc vitiis inquinatos, curate illorum salutem precibus, lacrymis, eleemosynis et divinis sacrificiis. Potes enim, o mulier, mortuum quoque virum his operibus salvum reddere. Quia vero adhuc

(4) Theodora imperatrix uxor Theophili, mater Michaelis, de qua Zonaras, Cedrenus, et alii. Alludit ad Theodoræ nomen verbis illis : Ἡ τῆς θείας δωρεᾶς φερώνυμος βασιλίς.

(5) Sunt qui scribant Theophilum imperatorem sub finem vitæ resipuisse, et ab Iconomachorum impietate destitisse. Ita refertur in Periocha seu summa libri vicesimi primi Nicephori Callisti : qui liber simul cum aliis post decimum octavum sequentibus, nondum prodiit. Glycas tamen ait IV p. *Annal.* Theophilum moriturum petiisse ne imagines sacræ rursus erigerentur. Idem Zonaras in Theophilo.

(6) Locus pro purgatorio probando.

supersunt retrimenta quædam de abominatione Copronymi, audentque rabidi illi canes et amici luto sues contra adorandas et sacras imagines Christi, omniumque sanctorum, fenum et stercus evomere (sic enim impia et blasphema illorum dicta appello, sunt autem isti, qui vulgo Bogomili vocantur, verissimi Antichristi discipuli, et proditoris Judæ condiscipuli), ideo ad ipsos orationem convertam. Etenim non raro illis in faciem restiti, illorumque impudentes vultus confudi, subsidio Christi, qui ab illis injuria et contumeliis afficitur. Paucula vero quædam ex disputatione illa selecta et delibata, cum vestra etiam charitate communicabo, ut cognita illorum errore, fraudulentis verbis inscientes non circumveniamini. Multi enim nunc circumeunt, inque domos sese insinuant, in tenebris ambulantes, et pietatis specie multos simul abripiunt. Nam cum sint tenebricosi diaboli, transfigurant sese in angelos lucis.

Rogavit me quidam ex diabolicorum Bogomilorum numero: Quare, inquit, adoratis parietes, et asseres, et calcem, et diversos colores? His vero sacras imagines tacite significabat. Ad quem ego: Quando vidisti aliquem Ecclesiæ nostræ alumnum ad fornaces, ubi calx est, vel ad rudera, ubi lapidum cumuli visuntur, vel ad officinas, ubi venduntur colores, properare, et ista adorare et colere? Si enim lapidibus et coloribus cultum exhiberemus, necesse esset ut ubicunque lapidem vel asserem conspiceremus, ea adoraremus. At longe aliter se res habet. Neque tu quantumvis inimicus veritatis, id affirmare ausis. Cultum enim exhibemus non simpliciter materiæ, sed ei, quæ in materiis elucescit, figuræ; neque omni figuræ, sed Christi, castissimæ Dei Matris, aliorumque sanctorum. Nam honor imaginis transit ad prototypum. Et forte quidem historice Christus expressus est vel in hac tabula, vel in pariete, cruci affixus, nudus. Astant autem Judæi porrigentes acetum cum felle, latus fodientes, Pilatusque in throno considens, assistentibus ei multis satellitibus: omnia hæc illis in coloribus et historiis repræsentantur. At nos, relicto eo, qui sedet in throno, relictis illusoribus Judæis, militibusque Christum vulnerantibus, eum, qui nudus in cruce pendet et ab ipsis illuditur, adoramus et salutamus. Hic sunt colores et ibi colores: hic figuræ et ibi figuræ. Quare igitur illas quidem odimus et aversamur, has vero amplectimur et osculamur? Qua de causa?

Ego tibi explicabo: Scimus eorum, quorum prototypa et exemplaria sancta sunt, sanctas itidem imagines esse. Quorum vero prototypa exsecrabilia sunt, eorum itidem imagines detestandas esse. Iterum ergo interrogabo te, tu iterum responde. Librum Evangeliorum sanctum esse confiteris, eumque, ut thesaurum æternorum bonorum colis, an et hunc

A τοιούτων. Ἀλλ' ὅτι καὶ νῦν εἰσί τινες τῆς Κοπρωνύμου βδελυρίας ἀποσκυβαλίσματα, καὶ ἀποτολμῶσιν οἱ λυσσητῆρες κύνες καὶ φιλοβόρβοροι χοῖροι κατὰ τῶν προσκυνητῶν καὶ ἱερῶν χαρακτήρων τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων πάντων κόπρια ἐναποπτύειν (οὕτω γὰρ ἐγὼ καλῶ τὰ ἐκείνων βλάσφημα ῥήματα οὗτοι δέ εἰσιν οἱ νῦν Βογόμιλοι κεκλημένοι, οἱ γνήσιοι μαθηταὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ τοῦ προδότου Ἰούδα συμμαθηταί)· πρὸς αὐτοὺς τὸ τοῦ λόγου πρόσωπον τρέψω· καὶ γὰρ αὐτοῖς ἐγὼ πολλάκις κατὰ πρόσωπον ἀντέστην, καὶ τὰ μιαρὰ τούτων κατῆσχυνα πρόσωπα, συνεργείᾳ τοῦ παρ' αὐτῶν ὑβριζομένου Χριστοῦ. Ὀλίγα δέ τινα τῆς τότε διαλέξεως; ἀποτεμόμενος καὶ πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην ἐρῶ, ὡς ἂν ἐν εἰδήσει τῆς πλάνης ἐκείνων ὄντες, μὴ λάθητε τοῖς B ἀπατηλοῖς ῥήμασι τούτων ἐξ ἀγνοίας περιπαρέντες. Πολλοὶ γὰρ ἀρτίως περιπατοῦσι, καὶ τὰς οἰκίας εἰσδύνουσιν ἐν σκότει διαπορευόμενοι, καὶ σχήματι εὐλαβείας πολλοὺς συναρπάζουσι· σκοτεινόμορφοι γὰρ ὄντες διάβολοι εἰς ἀγγέλους φωτὸς μετασχηματίζονται.

Ἠρώτησέ με τις τῶν δαιμονοπροσώπων τούτων Βογομίλων. Διὰ τί, φησὶ, προσκυνεῖτε τοίχους, καὶ σανίδας, καὶ ἄσβεστον, καὶ διάφορα χρώματα; Τοῦτο δὲ οὕτω λέγων τὰς ἁγίας εἰκόνας ἠνίττετο. Καὶ ἐγὼ πρὸς αὐτόν· Πότε δὲ εἶδές τινα τῶν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας τροφίμων ἐπὶ τὰς καμίνους πορευόμενον, ὅπου ἡ ἄσβεστος, ἢ ἐπὶ ἐρείπια, ὅπου αἱ τῶν λίθων σωρεῖαι, ἢ ἐπὶ τὰ τῶν χρωμάτων πωλητήρια, καὶ προσκυνοῦντα ταῦτα καὶ σέβοντα; Εἰ C γὰρ τοῖς λίθοις καὶ τοῖς χρώμασι τὸ σέβας ἐνέμομεν, ἀνάγκην ἔχομεν, ἔνθα ἂν εἴδομεν ἢ λίθον ἢ σανίδα, προσκυνεῖν αὐτά. Νῦν δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἔστιν, οὐδὲ σὺ ὁ τῆς ἀληθείας ἐχθρὸς τολμήσεις τοῦτο εἰπεῖν, ἀπονέμομεν δὲ τὸ σέβας οὐχ ἁπλῶς ταῖς ὕλαις, ἀλλὰ τῇ ἐμφαινομένῃ ταῖς ὕλαις μορφῇ, καὶ οὐ πάσῃ μορφῇ, ἀλλὰ τῇ τοῦ Χριστοῦ, τῆς ὑπεράγνου Θεομήτορος, καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων. Ἡ γὰρ τιμὴ τῆς εἰκόνος ἐπὶ τὸ πρωτότυπον διαβαίνει. Καὶ ἱστόρηται μὲν ὁ Χριστὸς τυχὸν ἐπὶ τῆς σανίδος ταύτης, ἢ ἐπὶ τοῦ τοίχου, ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἠκλωμένος γυμνός· Ἰουδαῖοι δὲ παρίστανται ποτίζοντες ὄξος μετὰ χολῆς, τὴν πλευρὰν κεντοῦντες αὐτοῦ· ὁ Πιλᾶτος καθήμενος ἐπὶ θρόνου, παρισταμένων αὐτῷ πολλῶν δορυφόρων. D Ταῦτα πάντα ἐν χρώμασι καὶ ἐν ἱστορίαις. Καὶ ἡμεῖς ἀφέντες τὸν καθήμενον ἐπὶ θρόνου, τοὺς ἐμπαίζοντας Ἰουδαίους, τοὺς τιτρώσκοντας δορυφόρους, τὸν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ κρεμάμενον γυμνὸν καὶ ὑπ' αὐτῶν ἐμπαιζόμενον προσκυνοῦμεν καὶ ἀσπαζόμεθα. Ἐνταῦθα χρώματα, κἀκεῖ χρώματα, ἐνταῦθα μορφαί, κἀκεῖ μορφαί. Διὰ τί γοῦν τὰς μὲν μισοῦμεν καὶ ἀποστρεφόμεθα, τὰς δὲ ἀγαπῶμεν καὶ ἀσπαζόμεθα; Διὰ τί;

Ἐγώ σοι ἐρῶ. Οἴδαμεν, ὅτι ὧν τὰ πρωτότυπα ἅγια, καὶ τὰ εἰκονίσματα ἅγια· ὧν δὲ τὰ πρωτότυπα μιαρὰ, καὶ τὰ εἰκονίσματα μιαρά. Πάλιν οὖν ἐρωτῶ σε· καὶ πάλιν μοι ἀποκρίθητι. Τὴν βίβλον τῶν Εὐαγγελίων ἁγίαν εἶναι λέγεις, καὶ σέβῃ ταύτην ὡς θησαυρὸν τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν, ἢ καὶ ταύτην ἀποστρέφεις καὶ ἐν τοῖς ἀτίμοις τάττεις; Οὐχί, φησὶν, ἄτιμον,

ἀλλὰ πολλῆς ἀξίαν τιμῆς ταύτην ἡγούμενος καὶ προσκυνῶ καὶ ἀσπάζομαι. Τοῦτο καλῶς εἶπας. Ἔστι γὰρ ἀληθῶς καὶ τιμιωτάτη, καὶ ἁγιωτάτη, καὶ βίβλος ὄντως ζωῆς διαιωνιζούσης. Ἰδοὺ οὖν ἐκ τοῦ στόματός σου κατακριθήσῃ, Βογόμιλε. Εἰπὲ τοίνυν, ἡ βίβλος αὕτη οὐκ ἀπὸ σανίδων σύγκειται; οὐκ ἀπὸ δερμάτων; οὐκ ἀπὸ νημάτων τῶν τὰ δέρματα συσφιγγόντων; οὐκ ἀπὸ μέλανος καὶ ἑτέρων πολλάκις χρωμάτων; Ἆρ' οὖν καὶ σὺ τὸ βιβλίον τῶν Εὐαγγελίων προσκυνῶν καὶ ἀσπαζόμενος, τὰς σανίδας, καὶ τὸ μέλαν, καὶ τὰ δέρματα προσκυνεῖς καὶ ἀσπάζῃ, ἢ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ τοὺς ἐγγεγραμμένους τῇ βίβλῳ; Ναί, φησὶ, τοὺς λόγους τοὺς ἐγγεγραμμένους τῇ βίβλῳ. Δύνασαι δὲ ἄλλως τοὺς λόγους τούτους γραφῇ παραδοῦναι καὶ εἰς ἀνάγνωσιν χωρὶς μέλανος καὶ χάρτου; Οὐχὶ, φησί. Τί οὖν λοιπὸν τὸ συναγόμενον; Ὅτι πρὸς τὴν τῶν εὐαγγελικῶν ῥημάτων ἀναγραφὴν παραλαμβάνονται τὰ δέρματα, τὸ μέλαν, καὶ τἄλλα· τὸ δὲ τιμώμενον οἱ λόγοι εἰσὶ τοῦ Κυρίου οἳ τῇ βίβλῳ ἀνάγραπτοι. Ὥστε εἴ τις ἀπαλείψει τοὺς λόγους, συναπήλειψε καὶ τὴν τῆς βίβλου τιμὴν, καὶ τὸ ἐναπομεῖναν ἀσέβαστον καὶ ἀπροσκύνητον. Οὕτω μοι νόησον, αἱρετικὲ καὶ ἀνόητε, κἀπὶ ταῖς τῶν ἁγίων ζωγραφίαις· εἰκόνων, ὅτι τὸ τιμώμενον καὶ προσκυνούμενον ὁ χαρακτὴρ ἐστι καὶ τὸ ὄνομα εἴτε τοῦ Χριστοῦ, εἴτε τῆς Θεοτόκου, εἴτε τινὸς τῶν ἁγίων. Ταῦτα δὲ μορφωθῆναι ἢ γραφῆναι ἀδύνατον, εἰ μὴ ἐκ διαφόρων χρωμάτων· τοῦ δὲ χαρακτῆρος ἀπαλειφθέντος (7), ἄτιμος τὸ ἀπὸ τοῦδε ἡ ὕλη καὶ κεκοίνωται.

Ὡς ἐν παραδείγματι δὲ εἰπεῖν, ἔστω που ἱστάμενον ἔσοπτρον ἢ ἐξ ὑέλου ἢ ἐκ σιδήρου, καὶ ὑπόθου τὸν Χριστὸν ἱστασθαι ἀντὶ προσώπου τινὸς τῶν τοιούτων ἐσόπτρων. Εἰδοποιείσθω δὲ καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ τῇ τοῦ ἐσόπτρου στιλπνότητι καὶ ἐμφαινέσθω καθαρῶς ἐν αὐτῇ. Ἐὰν οὖν ἐκ πόθου τις προσιὼν τῷ ἐσόπτρῳ, ἐν ᾧ ἡ μορφὴ ἐμφαίνεται τοῦ Χριστοῦ, καὶ προσψαύσῃ τοῦτο τοῖς χείλεσι καὶ ἀσπάσεται, ἆρ' οὖν τὸ ἔσοπτρον ἐτίμησεν ἢ τὴν ἐν τῷ ἐσόπτρῳ μορφὴν τοῦ Χριστοῦ; Εὔδηλον, ὅτι τὴν μορφήν. Εἰ γὰρ τὴν φύσιν ἐτίμησε τοῦ ἐσόπτρου, καὶ τὸ σίδας ταύτῃ ἀπένειμεν· ἀκόλουθον ἦν αὐτῷ πάντα ὕελον καὶ πάντα σίδηρον προσκυνεῖν. Εἰ δὲ τοῦτο μὲν οὐκ ἐποίησε πώποτε, ἐκεῖνο δὲ μόνον ἠσπάσατο, ἐν ᾧ ἐφάνη τὸ μόρφωμα τοῦ Χριστοῦ· δῆλόν ἐστι καὶ τυφλῷ, ὅτι τὴν ἐν τῇ ὕλῃ ἐμφαινομένην μορφὴν ἐτίμησε τοῦ Χριστοῦ. Τὸν ὅμοιον τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων εἰκόνων λογίζου. Ἀλλὰ σὺ ὁ αἱρετικὸς οὐχ ἁπλῶς οὕτως Εἰκονομάχος εἶ, ἀλλ' ἀντίκρυς Χριστομάχος, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τῆς ἁγίας αὐτοῦ εἰκόνος ἐκπεπολέμωσαι, καὶ ἐκτεθηρίωσαι ὑπὸ τοῦ ἐνοικοῦντός σοι δαίμονος. Καὶ γὰρ καὶ τὰς παρδάλεις φασὶν ἀπεχθῶς ἔχειν πρὸς τὰ τῶν ἀνθρώπων πρόσωπα, καὶ λυττᾷν κατ' αὐτῶν μανικῶς, κἄν που ἱστορουμένην ἴδοι ἐνανθρωπείαν μορφὴν,

A aversaris, et honore indignum ducis? Nequaquam, inquis, honore indignum, sed plurimo honore dignum existimans, eum adoro et osculor. Recte hoc dixisti. Vere enim omni veneratione dignus et sanctissimus est, vereque liber æternæ vitæ. Vide igitur, ex ore tuo condemnaberis, Bogomile. Dic ergo, nonne liber hic ex asseribus compactus est? Nonne ex pellibus? Nonne ex filis pelles connectentibus? Nonne ex atramento, et aliis non raro coloribus? An igitur et tu librum Evangeliorum adorans et deosculans asseres et atramentum et pelles adoras et oscularis, an verba Dei libro illi inscripta? Vere, inquit, verba Dei in libro scripta. An potes vero verba Dei scribere, et ut legi possint, efficere absque atramento et charta? Non, B inquit. Quid igitur hinc concluditur? Videlicet ad Scripturam evangelicorum verborum adhiberi pelles, atramentum, et his similia; id vero quod honoratur, esse ipsa Domini verba in illo libro exarata. Itaque si quis verba deleat, simul etiam libri honorem et reverentiam obliteravit, idque, quod remanet, inglorium, et inhonorum, et adorationis expers effecerit. Sic, hæretice et fatue, de sanctis itidem imaginum picturis cogita, id nimirum quod honoratur et adoratur, esse figuram et nomen sive Christi, sive Deiparæ, sive alicujus ex cœlitum numero. Hæc vero formari aut pingi aliter nequeunt, nisi ex diversis coloribus; figura autem expuncta inhonora de cætero remanet materia et communis. C

Et ut exemplo rem illustremus: sit speculum aliquod vel vitreum vel ferreum, et finge e regione alicujus ex speculis consistere Christum. Effigietur vero forma etiam illius, splendore speculi et claritudine, et in ea clare reluceat. Si igitur quis desiderio tactus ad speculum accedat, in quo species Christi relucet, illudque labiis attingat et osculetur, num talis speculum honoravit, an eam, quæ est in speculo, formam Christi? Perspicuum est, quod formam. Si enim speculi naturam coluisset, eique cultum exhibuisset, consequens esset, ut omne vitrum et omne ferrum adoraret. Si autem hoc nemo unquam fecit, illud vero duntaxat osculatus est, in quo Christi species apparuit, planum est vel cæco, D eum illam, quæ in materia elucescebat, formam honorasse: idem de sacris imaginibus statue. Sed tu, qui hæreticus es, non simpliciter Iconomachus, hoc est, imaginum hostis, sed adversa fronte Christomachus, hoc est, Christi oppugnator es, eaque de causa contra sacram ipsius imaginem arma corripis, et efferatus es. Nam et pardales ferunt hostili animo esse in humanam figuram, et in eam rabiose furere, et sicubi speciem hominis efformatam viderint, in eam insanire, et iracunde insilire, unguesque expromere et exacuere. Tales sunt et filii

(7) Hæretici interpretes Cedreni et Glycæ, Iconomachos et Iconoclastas vocant *simulacriperdas*, nomine hæretico, et ad fraudem prorsus apto; et ἀναστήλωσιν τῶν εἰκόνων, vocant *restitutionem simulacrorum*, ut et εἰκόνας, *simulacra*; ignoscerem, nisi scirem, qua mente hanc vocem usurpent, et quo et quonam usurpando alludant. Magis probo interpretem in rebus ecclesiasticis magis ecclesiasticum, quam Latinum, etsi nomen imaginis æque Latinum, ac illud alterum.

perditionis, et Antichristi præcursores diabolici re- vera Bogomili, qui Christum insigniter oderunt, neque vel oculis usurpare sustinent venerandam ejus imaginem, quin et idolum illam nominant.

Vere « sepulcrum patens est guttur eorum [86], » halans multam fetoris blasphemiam, filii tenebrarum, et ad lumen veritatis cæci sunt. Christus, mundi conditor, cum vidisset similitudinem quamdam Tiberii Cæsaris, hominis impii et idololatræ, non affecit eam injuria, neque idolum nominavit, sed imaginem. Tu vero, miser, non coborrescis, cum impium illum hominem, quoad honorem et cultum præponis Christo, cœlorum Regi, sanctisque angelis inaccesso, eumque imaginem illius idolum esse blasphemas? Ubi autem figuram Cæsaris Christus imaginem appellet, audi. Interrogarunt aliquando Christum Judæi, tui amici, et fratres, et fœderati, nihil enim a Judæo differt Bogomilus; quin potius omni Hebræo sceleratior est Bogomilus: Hebræus enim licet cætera improbus sit, attamen Deum rerum conditorem esse confitetur. At Bogomilus diabolo rerum procreationem ascribit. Obstupesce, cœlum, super hoc, et fundamenta terræ, movemini, et disrupta absorbete desertores istos, et in communem rerum effectorem et creatorem injuriosos, ut et olim Dathan et Abiron cum suis.

Quod igitur dicere instituebamus, hoc erat: interrogarunt aliquando Christum Judæi, « si liceret censum dare Cæsari, an non? » Ille vero respondit dicens: « Ostendite mihi numisma census. » Illisque ostendentibus, rursus respondit: « Cujus est imago hæc et superscriptio? Dicunt ei: « Cæsaris. » Et Christus: « Reddite, inquit, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, et quæ sunt Dei, Deo [87]. » Audisti, exsecrande Bogomile, Christum dicentem: *Cujus est hæc imago et superscriptio?* quodque similitudo Cæsaris in numismate expressa imago fuerit, non idolum. Sed objicit: Scriptura testatur, « simulacra gentium argentum et aurum [88] » esse, et nec loqui, nec videre, neque ambulare. Cum igitur etiam imagines nihil eorum operentur vel agant, quæ agere solent illi, quibus ex appetitu esse movendi, et loquendi, et ambulandi facultas inest, affirmamus illas idolis non esse absimiles. Insipiens, et stolido corde homo! Si loquerentur imagines, si viderent, si audirent, si circuirent, non essent imagines, neque similitudines, sed prototypa et homines perfecti. At imago est tantum similitudo prototypi, et imitatio quædam notis expressa. Divina vero Scriptura idola appellat dæmonum similitudines. Dæmones enim erant gentilium dii. Num igitur, quod dæmones fuerint dii gentium, abnegabimus nos verum Deum, et ut athei in hoc mundo versabimur? Hoc enim affirmare tuæ tenebricosæ

A ἐπιμαίνεσθαι ταύτῃ, καὶ ἐκθύμως καθάλλεσθαι, καὶ ἐκπτύσσειν τοὺς ὄνυχας. Τοιοῦτοί εἰσι καὶ οἱ τῆς ἀπωλείας υἱοί, καὶ τοῦ Ἀντιχρίστου πρόδρομοι οἱ διαβολιανοὶ τῷ ὄντι Βογόμιλοι, οἱ τὸν Χριστὸν μισοῦντες ἐκτόπως, οὐδὲ τὴν πανσέβαστον αὐτοῦ μορφὴν ἀνέχονται καθορᾷν, ἀλλὰ καὶ εἴδωλον αὐτὴν ὀνομάζουσιν.

Ἀληθῶς « τάφος ἀνεῳγμένος ὁ λάρυγξ αὐτῶν, » πολλὴν ἀποπνέων τὴν δυσωδίαν τῆς βλασφημίας, υἱοὶ τοῦ σκότους καὶ περὶ τὸ φῶς τῆς ἀληθείας τυφλοί. Ὁ Χριστὸς, ὁ ποιητὴς τοῦ κόσμου, ὁμοίωμα θεασάμενος τοῦ Τιβερίου Καίσαρος, ἀνθρώπου δυσσεβοῦς καὶ εἰδωλολάτρου, οὐχ ὕβρισεν, οὐδὲ εἴδωλον κατωνόμασεν, ἀλλὰ εἰκόνα. Σὺ δὲ οὐ φρίττεις, ἄθλιε, τοῦ ἀσεβοῦς ἐκείνου ἀνδρὸς ἀτιμότερον ἡγούμενος τὸν Βασιλέα τῶν οὐρανῶν, καὶ τοῖς ἁγίοις ἀγγέλοις B ἀπρόσιτον, καὶ τὴν εἰκόνα τούτου εἴδωλον εἶναι βλασφημῶν; Ποῦ δὲ τὴν μορφὴν τοῦ Καίσαρος ὁ Χριστὸς εἰκόνα κατονομάζει, ἄκουσον. Ἠρώτησάν ποτε τὸν Χριστὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ σοὶ φίλοι, καὶ ἀδελφοὶ, καὶ ὁμόφρονες. Οὐδὲν γὰρ διαφέρει Ἑβραίου Βογόμιλος, μᾶλλον δὲ καὶ παντὸς Ἑβραίου δυσσεβέστερός ἐστιν ὁ Βογόμιλος. Ἑβραῖος μὲν γὰρ, κἂν τἆλλα εἴη κακὸς, ὅμως ποιητὴν τῶν κτισμάτων τὸν Θεὸν εἶναι ὁμολογεῖ· ὁ Βογόμιλος δὲ τῷ διαβόλῳ τὴν δημιουργίαν ἀποχαρίζεται. Ἔκστηθι, οὐρανὲ, ἐπὶ τούτῳ, καὶ τῆς γῆς, σαλεύθητε, τὰ θεμέλια, καὶ διαῤῥαγέντα καταπίετε τοὺς ἀποστάτας τούτους καὶ ὑβριστὰς τοῦ κοινοῦ Ποιητοῦ καὶ Δημιουργοῦ, ὡς πάλαι τοὺς περὶ Δαθὰν τε καὶ Ἀβειρών.

Ὅπερ οὖν ἐλέγομεν, ἠρώτησάν ποτε τὸν Χριστὸν C οἱ Ἰουδαῖοι, « Εἰ ἔξεστι δοῦναι κῆνσον Καίσαρι, ἢ οὔ; » Ὁ δὲ ἀπεκρίθη λέγων· « Ἐπιδείξατέ μοι τὸ νόμισμα τοῦ κήνσου. » Κἀκείνων ἐπιδειξάντων, πάλιν ἀπεκρίνατο· « Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη καὶ ἡ ἐπιγραφή; Λέγουσιν αὐτῷ· Καίσαρος. » Καὶ ὁ Χριστὸς· « Ἀπόδοτε, ἔφη, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. » Ἤκουσας, Βογόμιλε βδελυρὲ, εἰπόντος τοῦ Χριστοῦ, *Τίνος ἡ εἰκὼν αὕτη, καὶ ἡ ἐπιγραφή;* καὶ ὅτι ὁ ἐν τῷ νομίσματι τύπος Καίσαρος εἴη εἰκὼν, ἀλλ' οὐκ εἴδωλον. Ἀλλὰ λέγει, φησὶν, ἡ Γραφή· « Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον· » καὶ ὅτι τὰ τοιαῦτα οὔτε λαλοῦσιν, οὔτε βλέπουσιν, οὔτε περιπατοῦσιν. Ἐπεὶ οὖν καὶ αἱ εἰκόνες οὐδέ τι τῶν καθ' ὁρμὴν κινουμένων, καὶ λαD λούντων, καὶ περιπατούντων ἐνεργοῦσιν ἢ ποιοῦσιν, οὐκ ἀπεοικέναι λέγομεν τῶν εἰδώλων. Ἀνόητε καὶ τὴν καρδίαν ἀναίσθητε! Ἐὰν ἐλάλουν αἱ εἰκόνες, ἐὰν ἔβλεπον, ἐὰν ἤκουον, ἐὰν περιεπάτουν, οὐκ ἂν ἦσαν εἰκόνες, οὐδὲ ὁμοιώματα, ἀλλὰ πρωτότυπα καὶ ἄνθρωποι τέλειοι. Ἡ δὲ εἰκὼν ὁμοίωμα μόνον ἐστὶ πρωτοτύπου καὶ μίμημα χαρακτῆρος. Ἡ δὲ θεία Γραφὴ εἴδωλα τὰ τῶν δαιμόνων ὁμοιώματα λέγει. Δαίμονες γὰρ ἦσαν οἱ τῶν Ἑλλήνων θεοί. Λέγει γὰρ οὕτως· « Οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. » Ἆρ' οὖν, διότι δαιμόνια ἦσαν τῶν ἐθνῶν οἱ θεοὶ, ἀρνησόμεθα ἡμεῖς τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινὸν, καὶ ὡς ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ περιπατήσομεν; Τῆς σῆς γάρ ἐστι

[86] Psal. v. 11; xiii, 3. [87] Matth. xxii, 17-21. [88] Psal. cxiii, 4.

τοῦτο εἰπεῖν ζοφώδους φρενός· ὡς, ἐπεὶ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια ἦσαν, μηδ' ὑμεῖς τιμήσητε Θεὸν, ἵνα μὴ νομισθεῖητε δαιμονολάτραι, ἀλλ' ἐστὲ ἄθεοι. Εἰ δὲ τοῦτο ἄθεον καὶ ἀσεβὲς, ὁμοίως ἔσται καὶ περὶ τῶν ἐκτυπωμάτων. Οἱ γὰρ Ἕλληνες δαιμόνων μορφὰς προσεκύνουν· ἡμεῖς δὲ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων αὐτοῦ. « Τίς [γὰρ] κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος, ἢ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελιάλ; »

Εἰ γοῦν ἐστι τὸ φῶς καὶ τὸ σκότος ἓν καὶ τὸ αὐτὸ, ἔσται ἡ εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὸ εἴδωλον ἕν. Ἀλλὰ τρέποιτο κατὰ τῆς σῆς βδελυρᾶς κεφαλῆς ἡ βλασφημία, Βογόμιλε τρισκατάρατε. Μάθε τοιγαροῦν τὴν ἀλήθειαν, τῆς ἀληθείας ἐχθρὲ, ὅτι τὰ ἔθνη ἐκεῖνα τὰ πολύθεα καὶ ἄθεα δαιμόνων γλυπτὰ ὁμοιώματα κατασκευάζοντα ὡς θεοῖς τούτοις ἐλάτρευον, καὶ κηδεμόνας τῆς ζωῆς αὐτῶν τὰ ἑστερημένα ζωῆς ὑπεστόπαζον· καὶ ἦσαν ὁμοῦ, καὶ τὰ πρωτότυπα, καὶ τὰ ὁμοιώματα, δαίμονες, καὶ δαιμόνων ὁμοιώματα. Ὁ δὲ Χριστὸς Θεὸς ὢν ἀληθινὸς, ὡς μονογενὴς Υἱὸς, καὶ Λόγος τοῦ ἀνάρχου Πατρὸς, γέγονε δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος κατὰ ἀλήθειαν, καὶ οὐ κατὰ φαντασίαν, μείνας ὅπερ ἦν, καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀνθρωπείας αὐτοῦ μορφῆς καθιστοροῦμεν, καὶ τιμῶμεν ὡς ἅγιον· ὅτι καὶ ὁ Χριστὸς πανάγιος. Ὁμοίως δὲ τοῦτο ποιοῦμεν καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἁγίων, ἀλλὰ καὶ τιμῶντες, καὶ προσκυνοῦντες τὰς ἁγίας εἰκόνας διὰ τὴν τῶν πρωτοτύπων ὁμοιότητα, οὐχ ὡς θεοὺς ταύτας σεβόμεθα, μὴ γένοιτο· ἀλλὰ καὶ ἀναθέματι καθυποβάλλομεν τοὺς εἰς τοῦτο συκοφαντοῦντας ἡμᾶς· ἐπεὶ τοῦ Χριστοῦ ὑπεξῃρημένου, οὐδὲ αὐτὰ τὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων πρωτότυπα θεοὺς κατὰ φύσιν ἡγούμεθα· δούλους δὲ μᾶλλον γνησίους τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀγαπῶμεν αὐτοὺς, διότι ἐν ἀληθείᾳ τὸν Θεὸν ἠγάπησαν, καὶ τιμῶμεν, ἐφ' οἷς ὑπὲρ τῆς τιμῆς τοῦ Χριστοῦ μέχρι τέλους ἠγωνίσαντο.

Πάλιν οὖν ἐρωτῶ σε· Τίς ἐστιν ὁ λέγων· « Τὰ εἴδωλα τῶν ἐθνῶν ἀργύριον καὶ χρυσίον, » καὶ τὰ ἑξῆς; Ὁ Δαυΐδ, πάντως ἐρεῖς. Αὐτὸς δὲ ὁ Δαυΐδ ποίου νόμου μαθητής τε ἦν καὶ λατρευτής; Τοῦ παλαιοῦ καὶ σκιώδους, ἢ τοῦ νέου καὶ φωτοειδοῦς; Τοῦ παλαιοῦ φανερῶς. Καὶ πῶς ὁ Βογόμιλος σὺ τὰ βιβλία τοῦ παλαιοῦ νόμου ἐξοβελίζων, καὶ τὴν νομοθεσίαν ἐκείνην τοῦ πονηροῦ λέγων εἶναι, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ, καὶ πάντων τούτων σιγὴν καταψηφισάμενος, μόνον τὸ τεμάχιον τοῦτο τῶν στίχων ἀποδιελών, προτείνεις ἡμῖν; Δεῖ γάρ σε ὅλον τὸν νόμον καταδέξασθαι, ἢ ἐκεῖνον μὴ καταδεχόμενον, μηδὲ τὸ βραχυσύλλαβον τοῦτο διάψαλμα καταδέξασθαι. Ἀνόητον γὰρ μίαν ἀκτῖνα ἐξ ὅλου τοῦ ἡλίου ἐπαινέσαντα ὡς λαμπρὰν, ὡς χρυσοειδῆ, τῶν ἄλλων ὅλων ἀκτίνων ζόφωσιν καταγνῶναι. Ἢ πῶς δυνήσῃ τῆς μιᾶς πηγῆς τὸ ῥεῦμα διελεῖν ὡς γλυκὺ καὶ πικρόν; Τοῦτο δὲ πῶς ἐκὼν παρατρέχεις, ὅτι ὁ παλαιὸς νόμος, μᾶλλον δὲ ὁ ἐν τῷ νόμῳ λαλήσας ἀληθινὸς Θεὸς διατασσόμενος τῷ Ἰσραὴλ καὶ λέγων, « Οὐ ποιήσεις πᾶν ὁμοίωμα οὔτε τῶν ἐν οὐρανῷ, οὔτε τῶν ἐν τῇ γῇ, » ὁ αὐτὸς διετάξατο δύο Χερουβὶμ κατασκευάσαι

mentis est, ut cum dii gentium dæmonia fuerint, neque vos honoretis Deum, ne censeamini dæmonum cultores, sed athei sitis. Si vero hoc atheum et impium est, eadem quoque ratio erit imaginum. Gentiles enim dæmonum formas adorabant, nos Christi et sanctorum ejus. « Quæ (enim) participatio luci ad tenebras, vel quæ conventio Christo ad Belial [59]? »

Si igitur lux et tenebræ unum et idem sunt, tunc illi idem imago Christi et idolum unum et idem erunt; sed in sceleratum tuum caput, ter exsecrande Bogomile, hæc blasphemia expetat. Disce igitur, o hostis veritatis, veritatem gentes illas multorum deorum cultrices et atheas, dæmonum sculptiles similitudines effecisse, eisque ut diis servisse, et vitæ suæ curatores, vitæ expertes constituisse: erantque simul et prototypa et similitudines, dæmones et dæmonum effigies. Christus vero cum verus Deus sit, tanquam unigenitus Filius et Verbum Patris principio parentis, factus est homo propter nos secundum veritatem, et non tantum imaginarie, manens id quod erat; speciemque humanæ ipsius formæ exprimimus et honoramus, ut sanctam, quia et Christus sanctissimus est. Idem et in cæteris sanctis præstamus, honorando et adorando sanctas imagines propter exemplarium similitudinem. Nec ut deos istas colimus, absit! quin et anathemati subjicimus illos, qui hanc calumniam nobis irrogant; cum Christo excepto, neque ipsa sanctarum imaginum prototypa, deos natura sua arbitremur: sed potius legitimos Dei servos, amamusque illos, quod in veritate Deum amarint, et honoramus, quod pro gloria Christi usque ad finem decertarint.

Iterum ergo interrogo te: Quis est, qui dicit « idola gentium argentum et aurum esse [60]? » et cætera quæ sequuntur. David, inquies. Ipse vero David cujus legis discipulus et cultor exstitit? Num veteris et umbratilis, an novæ clareque lucentis? Veteris certe. Et quomodo tu, qui Bogomilus es, libros veteris legis expungens, totamque legislationem illam a maligno, non a bono Deo profectam asseverans, et omnia illa silentio condemnans, solum hoc frustillum versuum abscissum nobis proponis? Oportet enim te totam legem recipere, vel si illam non recipis, neque hunc paucarum syllabarum versiculum approbare. Stultum est enim unum duntaxat radium ex toto sole, ut splendidum, et ut aurifluum laudare, reliquis omnibus ut caliginosis condemnatis. Vel quomodo potes unius et ejusdem fontis aquam dulcem et amaram internoscere? Et qua tandem ratione volens libensque hoc prætervolas: nimirum veterem legem, vel potius Deum verum, qui in vetere lege locutus est, qui mandando Israeli hoc præcepit: « Non facies omnem similitudinem, neque eorum, quæ in cœlo, neque eorum,

[59] II Cor. VI, 15. [60] Psal. CXIII, 4.

quæ in terra [61]; » illum eumdem jussisse præparari duos aureos tornatiles cherubinos, et utrinque ad sacram arcam collocari? Testis verbis meis accedit et Paulus, ille in cœlis gradiens apostolus, facta eorum mentione in ea, quæ est ad Hebræos Epistola, ubi sic ad verbum scribit : « Post velamentum autem secundum, tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum : aureum habens thuribulum, et arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens manna, et virga Aaron, quæ fronduerat, et tabulæ testamenti, superque eam erant cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium [62]; » super quibus cherubinis sæpe iis, qui digni erant, Dominus apparebat. Ea enim de causa a Paulo cherubim gloriæ nominata sunt.

Vides, cæce, quomodo, ut supra dicebamus, sanctæ sint similitudines sanctorum prototyporum, seu exemplarium. At vero dæmones exsecrandi et penitus detestandi sunt, eorumque idola exsecranda et penitus detestanda sunt; et qui colunt illos, eorumque simulacra, pariter cum ipsis ignem æternum hæreditabunt. Ignis vero est funiculus hæreditatis Bogomilorum; cum et illis competat illud : « Dii gentium dæmonia [63]. » Et attendas velim ad orationis seriem. Omnis homo qui ratione et oratione regitur, Deum quem colit, eumdem confitetur conditorem cœli et terræ, et omnium quæ in terra; et qui vere horum effector est, ipse est et Deus. At vero Bogomili effectionem mundi diabolo assignant, ut proinde si sibi constare velint, eumdem et Deum existimare et adorare debeant : quo fit ut Bogomilorum deus sit dæmon, idolumque horum dæmonum quilibet ex Bogomilis assimulatus ad unguem suo prototypo. Sunt enim et isti tenebricosi informes, et, ut uno verbo dicam, dæmonis quasi vultum et personam induti. Similes illis fiant, qui colunt eos, quique eorum blasphemias recipiunt, subjaceantque omnes æterno anathemati.

Supperebant quidem et alia quæ prædictis adderem, refutandæ Bogomilorum stultitiæ, sed modo vocat nos divinæ mystagogiæ et sacrificii offerendi tempus; quod, dum auspicamur, omnes veritatis hostes et amici mendacii, ab omnium qui Christiano nomine censentur, linguis, anathemati subdentur. Ego vero, charissimi filii, si perbrevem cohortationem ad utilitatem animarum adjecero, dicendi finem faciam. Memini me et alias vos instruere et monere, ut quinque hebdomadis diebus semel duntaxat circa horam nonam cibum capiatis. Et nunc denuo de eodem vestram charitatem com-

[61] Exod. xx, 4. [62] Hebr. ix, 3. [63] Psal. xcv, 5.

A χρυσᾶ τορευτὰ, καὶ στῆσαι τῆς ἱερᾶς κιβωτοῦ παρ' ἑκάτερα; Συμμαρτυρεῖ μοι τῷ λόγῳ καὶ Παῦλος ὁ οὐρανοβάμων ἀπόστολος, μνημονεύων τούτων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῇ, καὶ λέγων οὕτω ῥητῶς· « Μετὰ δὲ τὸ δεύτερον καταπέτασμα σκηνὴ ἡ λεγομένη Ἅγια ἁγίων, χρυσοῦν ἔχουσα θυσιαστήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς διαθήκης περικεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ᾗ στάμνος χρυσῆ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ῥάβδος Ἀαρὼν ἡ βλαστήσασα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης· ὑπεράνω δὲ αὐτῆς Χερουβὶμ δόξης κατασκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον, » ἐφ' ὧν ὤφθη Χερουβὶμ πολλάκις ὁ Θεὸς τῆς δόξης ἐνεφανίζετο τοῖς ἀξίοις. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ Παῦλος Χερουβὶμ δόξης ταῦτα κατωνόμασε.

B Βλέπεις, τυφλὲ, πῶς, καθὼς ἀνωτέρω ἐλέγομεν, ἁγιά εἰσι τὰ ὁμοιώματα τῶν ἁγίων πρωτοτύπων. Οἱ δὲ δαίμονες μιαροὶ καὶ παμμίαροι, καὶ τὰ τούτων εἴδωλα μιαρὰ καὶ παμμίαρα, καὶ οἱ σέβοντες αὐτοὺς καὶ τὰ τούτων εἴδωλα σὺν αὐτοῖς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον κληρονομήσουσι. Τὸ δὲ πῦρ σχοίνισμα κληρονομίας τῶν Βογομίλων ἐστίν· ἐπεὶ καὶ αὐτοῖς ἁρμόδιον τὸ, « Οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. » Καὶ πρόσεχες τῇ τοῦ λόγου σκευῇ. Πᾶς ἄνθρωπος νοΐ καὶ λόγῳ διοικούμενος, τὸν Θεὸν ὃν σέβεται, τὸν αὐτὸν ὁμολογεῖ καὶ ποιητὴν οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐν τῇ γῇ· καὶ ὁ ἐν ἀληθείᾳ τούτων δημιουργὸς, αὐτός ἐστι καὶ Θεός. Οἱ δὲ Βογόμιλοι τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου τῷ διαβόλῳ ἀποχαρίζονται, ὡς ἀκόλουθον εἶναι αὐτοῖς, καὶ Θεὸν τοῦτον ἡγεῖσθαι καὶ C προσκυνεῖν, καὶ ἔστιν ὁ Θεὸς τῶν Βογομίλων δαιμόνιον, καὶ εἴδωλα τούτων ἕκαστος τῶν Βογομίλων παρομοιούμενος πρὸς τὸ πρωτότυπον ἀντικρυς. Σκοτεινόμορφοι γὰρ καὶ οὗτοι καὶ δυσειδεῖς, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν, δαιμονοπρόσωποι. Ὅμοιοι αὐτοῖς γένοιντο οἱ τιμῶντες αὐτοὺς, καὶ τὰς βλασφημίας τούτων παραδεχόμενοι, καὶ ἑστωσαν οἱ τοιοῦτοι πάντες ὑπὸ τὸ αἰώνιον ἀνάθεμα.

Εἶχον μὲν οὖν καὶ ἕτερα προστιθέναι τοῖς προειρημένοις εἰς ἔλεγχον τῆς τῶν Βογομίλων παραφροσύνης, ἀλλ' ἡ τῆς θείας μυσταγωγίας πανίερος τελετὴ, ἄρτι προσκαλεῖται ἡμᾶς ἧς τελεῖσθαι ἀπαρχομένης, πάντες οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ καὶ φίλοι τοῦ ψεύδους ὑπὸ ταῖς ἁπάντων τῶν Χριστωνύμων D γλώσσαις ὑποπεσοῦνται τῷ ἀναθέματι. Ἐγὼ δὲ μικρὰν παραίνεσιν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὦ τέκνα τριπόθητα, προβαλλόμενος εἰς ὠφέλειαν τῶν ψυχῶν καταπαύσω τὸν λόγον. Μέμνημαι καὶ ἄλλοτέ ποτε κατηχηκέναι παραινέσας ὑμῖν ἐν αὐταῖς πέντε τῆς ἑβδομάδος ἡμέραις τῆς ἁγίας νηστείας (8) μονο-

(8) Græci, non modo Dominicis non jejunant, ut mos Ecclesiæ habet, sed nec Sabbatis. Quo fit ut quinque tantum dies hebdomadis jejunio concedant. Carpit autem paulo post Latinos Græcus schismaticus, et hostis Latini nominis. Habent Græci duas Quadragesimas; alteram quoque ita dictam, verno tempore, ante Pascha, de quo hoc loco Germanus. Constat septem septimanis; ut numerus Quadragesimæ compleatur, quia Sabbatis similiter ut diebus Dominicis non jejunant Græci. Inchoatur dies lunæ; Dominica proxime sequens est prima Dominica Quadragesimæ, Orthodoxiæ nomen adepta. Tertia est: τῆς σταυροπροσκυνήσεως, *Adorationis crucis;* sexta, Palmarum : pridie celebratur resuscitatio Lazari. Dominicam Palmarum sequitur magna hebdomas, quæ est septima Quadragesimæ; primam septimam Quadragesimæ antecedit Κυριακὴ τυρινὴ, seu τῆς τυροφάγου, ab esu

φαγίαν ἀσπάζεσθαι καθ' ὥραν ἐννάτην · καὶ νῦν αὖθις περὶ τούτου τὴν ὑμετέραν ἀγάπην παρακαλῶ. Τοῦτο γάρ ἐστι νηστεία, ἡ περὶ τὸ βραδύτερον τῆς ἡμέρας μετρία τροφή. Εἰ δ' οὐχ οὕτω ποιεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὴν συνήθη πάλιν ὥραν ἐσθίεις, νηστείας τοῦτο κατάλυσις, οὐχὶ σύστασις, κἂν τῶν εὐτελῶν ἡ τράπεζα εἴη, καὶ τῶν ἀπερίττων. Οὐδὲ γὰρ ὅτι ἀπέχεις κρεῶν, ἤδη καὶ νηστείαν ἄγεις · μὴ ἀπατῶ, ἀλλὰ δεῖ σε τὴν γαστέρα πρὸ τῆς ὥρας εἰς βρῶσιν ὀργῶσιν ἐπέχειν. Δοῦλος εἶ τοῦ Χριστοῦ. Πρότερόν σου τὸν Δεσπότην θεράπευσον · παράστηθι προσευχόμενος · ὃς αὐτῷ φαγεῖν τὴν φροντίδα τῆς σῆς σωτηρίας · ταύτης γὰρ σφόδρα πεινᾷ. Εἶθ' οὕτω τράπηθι πρὸς τὴν τῆς σῆς γαστρὸς ἐπιμέλειαν. Εἰ δὲ ταύτην τοῦ σοῦ Δεσπότου προτιμοτέραν ἡγῇ, οὐκ εἶ Χριστόδουλος, ἀλλὰ κοιλιόδουλος. Καὶ τοῦτο πάντοτε μὲν ποιεῖν ὀφείλομεν, εἴτουν προτιμᾶσθαι τὴν θείαν παράστασιν, καὶ δοξολογίαν τῆς σωματικῆς τροφῆς · ἀλλ' ὅτι ἀσθενεῖς ἐσμεν, μᾶλλον δὲ ῥᾳθυμοι καὶ νωχελεῖς. Κἂν γοῦν ἐν ταῖς νηστίμοις ταύταις ἡμέραις τοῦτο ποιήσωμεν, καὶ στήσομεν τὸ καθ' ἡμῶν ὄνειδος τῶν Λατίνων, ὃ περὶ τῆς διφαγίας ἡμῖν ἐπάγουσιν, ἅπαξ τῆς ἡμέρας καὶ βραδύτερον ἐσθίοντες.

A moneo. In hoc enim consistit jejunium ut serius in die cibus, isque mediocris sumatur. Quod si non ita agis, sed consueta hora manducas, non est hoc jejunii observatio, sed dissolutio; etiamsi mensa cibis tenuibus et minime superfluis sit exstructa. Non enim hoc ipso, quod carnibus abstines, jejunium observas : ne fallaris, sed oportet te ventrem ante horam præfinitam cibos appetentem continere. Servus Domini es. Prius Dominum tuum cura. Vaca orationi. Appone illi curam salutis tuæ quasi comedendam. Hanc enim esuriens quærit. Quo facto ad curam ventris tui convertere. Quod si hunc Domino tuo præponis, haud Christi famulus, sed mancipium ventris appellandus eris. Et hoc quidem semper facere debemus, nempe divinum cultum et B venerationem corporali nutrimento præferre; sed infirmi sumus, vel potius ignavi, desides et tardi. Si igitur his jejunii diebus hoc fecerimus, Latinorum adversus nos probrum de duplici cibi sumptione cohibebimus et evitabimus, si nimirum semel quotidie et serius comedamus.

Ἀλλ' ἐκεῖνοί φασιν · Εἰ καὶ βραδύτερον πρὸς τροφὴν τρέπονται, ἀλλὰ καὶ βραδύτερον τῆς τραπέζης ἀνιστάντες, λιπαρώτερον τὸ ἑστιατόριον ἔχοντες, φύρδην ὁμοῦ ἰχθύας, λάχανα, ὅσπρια ἐλαίῳ λιπαινόμενα καθ' ἑκάστην κατακόρως ἐσθίοντες, ὥστε σχολῇ γ' ἂν περὶ τὸ τῆς αὔριον βραδύτερον τὰ βεβρωμένα πρὸς πέψιν ἐλθεῖν. Ἔπεχε τὴν γλῶτταν, ἄνθρωπε, C πρὸς τοὺς λόγους, ὡς καὶ πρὸς τὴν βρῶσιν τὸ στόμα, καὶ ὁ μὴ ἐσθίων σὺ τὸν ἐσθίοντα μὴ κρίνε. Πλὴν ἐγὼ οὐ λέγω σοι, Ὅλην τὴν κατάστασιν ζήλωσον τῆς Λατινικῆς νηστείας, ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτῇ ὁπωσοῦν θεωρούμενον ἀγαθόν. Οἶδε γὰρ πολλάκις ὁ νουνεχὴς οὐ μικρὰν ὠφέλειαν ἐκπορίζεσθαι τοῦ ἐχθροῦ τε καὶ βλαπτικοῦ. Ὅταν οὖν ἡμῖν ὁ Κύριος παραγγέλλει, « Γίνεσθε, λέγων, φρόνιμοι ὡς οἱ ὄφεις, καὶ ἀκέραιοι ὡς περιστεραί, » οὐχὶ τὸ ἰοβόλον καὶ ἀναιρετικὸν τοῦ ὄφεως ἐκμιμεῖσθαι ἡμᾶς συμβουλεύει, οὐδὲ τὸ ἄνουν

Sed aiunt: Licet serius cibum sumant, at serius quoque ex mensa surgunt, lautius instructo et præparato convivii loco, promiscue simul, pisces, olera, legumina oleo pinguefacta, in dies singulos, usque ad satietatem comedunt, ut vix usque ad eamdem crastini diei tardiorem horam, omnia, quæ vocarunt, digerere possint. Contine linguam, o homo, ad hæc verba, sicut et os ad cibum, et tu qui non manducas, manducantem ne sperne. At ego te hortor, non ut totam Latini jejunii formam et rationem secteris, sed ut qualequale, quod in ea apparet, bonum amplectaris. Prudens enim et intelligens novit non modicum ex eo etiam, quod inimicum et noxium est, utilitatem reportare. Quando igitur Dominus nos monet: « Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ [a], » non vult, ut morem serpentis,

[a] Matth. x, 16.

casei, respondetque nostræ Quinquagesimæ. Dominica quæ hanc antecedit, respondetque nostræ Sexagesimæ, vocatur a Græcis Κυριακὴ τῆς ἀποκρέου, seu ἀπόκρεω, quasi dicas, *Carnisprivii*; et tam hæc, D quam prior illa Dominicæ appellatio desumpta est ab hebdomade Dominicam antecedente, quarum una dicitur τυροφάγος, altera ἀπόκρεως · utraque nomen suum Dominicæ, tanquam termino suo tribuit. Alterum jejunium quadragesimale observant Græci ante Natalem Domini; illudque inchoant 14 Novembris, ut docet Balsamon in Scholiis super interrogationes quorumdam monachorum, quæ habentur post commentarium illius in Photii *Nomocanonem*. Idem constat ex Typico sancti Sabæ, cap. 14. Nec introductum est hoc jejunium ab apostolis, ut jejunium magnæ Quadragesimæ; quod ex canone 69 apostolorum manifestum evadit, ubi unius tantum Quadragesimæ fit mentio; sed successu temporis consuetudine receptum est. Nec omnes æqualiter obligat toto illo 40 dierum numero; ait enim Balsamon satis esse si quis jejunet septem dies ante Natalem, et hoc necessario ac-

ciendum esse, sive a laicis, sive a monachis : *Et qui non ita facit ab orthodoxorum communione separabitur*, ait Balsamon. At monachis ex statutis suorum ordinum jejunandum esse ait a 14 Novembris : *Quia hoc est canonicum et salutare; sicut et laici, qui sua sponte ita jejunant, laude et gratiarum actione digni habebuntur*. De hac Quadragesima loquitur Curopalata lib. *De off. aulæ Constantinop.* cum ait, ad mensam imperatoris protopapam accedere, καὶ ποιεῖν εὐχὴν τῆς βασιλικῆς τραπέζης, διὰ τὸ τὴν τεσσαρακοστὴν παρελθεῖν· *Quod Quadragesima prætierierit*. In quæ verba Calvinianus scholiastes : *Græci jejunium quadragesimale ante* γενέθλια Χριστοῦ, *id est, in Adventu, celebraverunt*; explicandum erat, quale hoc jejunium fuerit, quando inchoari consuetum : num in Adventu, an ante Adventum, num solum et unicum, et id genus alia, ne quis ex verbis tam generalibus, vel scholiastæ errasse crederet, vel ipsemet errandi occasionem abriperet, existimans vernum quadraginta dierum jejunium Græcis fuisse ignotum.

quem habet, venena spargendi et interficiendi, vel ut insipientiam columbæ imitemur; sed ut serpentis instar curam et solertiam capitis custodiendi ostendamus. Id enim unum elaborat serpens, ut præ reliquo corporis tractu, caput illæsum conservet. A columba autem mutuari nos cupit animum malitiæ expertem, et ut eos, qui nos injuria afficiunt, toleremus, neque vindictam exspetamus, privata enim pullis suis sustinet, neque ob id domo excedit: et hæc tantum ad imitationem proponenda, alia omnia procul abjicienda sunt. Hoc et tu fac; idque quod in Latinis jejuniis inesse cernitur bonum, quod est, tardius cibum sumere, uberiorem illis relinque.

A τῆς περιστερᾶς, ἀλλ' ἐκ μὲν τοῦ ὄφεως τὸ περὶ τὴν ἰδίαν κεφαλὴν προφυλακτικόν τε καὶ προμηθὲς ἐπιδείκνυσθαι· σπουδὴ γὰρ τῷ ὄφει τὴν κεφαλὴν πρὸ παντὸς τοῦ ὁλκοῦ ἀνεπιβούλευτον διατηρεῖν· ἐκ δὲ τῆς περιστερᾶς τὸ ἄκακον, καὶ τὸ ἀνέχεσθαι τῶν ἀδικούντων, καὶ μὴ ἀμύνασθαι· ἀφαιρουμένη γὰρ τὰ νεόττια στέργει τὴν ὀδικίαν, τῆς οἰκίας οὐκ ἐξισταμένη· καὶ ταῦτα μόνα ζηλοῦν, τὰ δ' ἄλλα πόρρω που ἀπορρίπτειν. Τοῦτο καὶ σὺ ποίησον· καὶ τὸ εὑρισκόμενον ἐν τοῖς Λατίνοις καλόν, τὸ δέ ἐστι τὸ βραδύτερον ἐσθίειν, ζήλωσον· τὸ δὲ πολυφαγεῖν ἔασον παρ' ἐκείνοις.

Si dicas: A fame superor et esuriens manducare cogor, præsertim cum alias venter mala bestia sit, et nescia curari; audi quid respondeam. Idcirco tempus hoc jejunii, dilecte, et est et dicitur, ut esuriamus. Et qui famem fugit, is fugit et jejunium, et satietatem sequitur. At satietas et jejunium ita sibi adversantur, sicut aqua et ignis. Quando autem esuris, in mentem revoca et reputa paradisi delicias, et eorum quæ istic sunt bonorum fruitionem, futuramque gloriam, et aperi os tuum, et imple Davidicis cantibus, et libere ad Christum dicito: « Ego vero in justitia apparebo conspectui tuo, satiabor cum apparuerit mihi gloria tua [65], » cum veneris cum sanctis angelis tuis reddere unicuique secundum opera sua. Summa orationis sit: Per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnum cœlorum, cum « angusta et arcta sit via, quæ ducit ad vitam, lata vero et spatiosa, quæ ducit ad perditionem [66]. » Si ad vitam æternam pervenire velis, amplectere ea, quæ sensum affligunt et contristant. Alia enim via in eam ingredi non licet, si autem fugiendo id, quod asperum et laboriosum, declinaveris ad id, quod spatiosum est, noveris finem hujusmodi viæ esse ignem inextinctum, et vermem irrequietum. Ecce testificatus tibi sum, et ostendi duas istas vias, et utriusque exitus. Gradere quacunque voles. Hoc unum te ignorare nolo, licet quis centum sæcula in hoc mundo affligatur, id totum nihil esse ad cruciatus vel unius diei, qui sunt in gehenna. Utinam vero nobis contingat per pusillas tribulationes, et mediocres ærumnas malorumque perpessiones æternam invenire in cœlis requiem, gratia et humanitate Domini Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi; ipsi gloria cum Patre principio carente, et cum sancto et vere vivificante Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

Εἰ δὲ λέγεις, Ἀλλὰ νικῶμαι ὑπὸ τῆς πείνης, καὶ πεινῶν ἐσθίειν καταναγκάζομαι· ἄλλως γὰρ τὸ δεινὸν θηρίον, ἡ κοιλία, οὐχ ἡμεροῦται· ἐμοῦ ἀποκρινομένου σοι ἄκουε. Διὰ τοῦτο, ἀγαπητέ, ὁ καιρὸς οὗτος νηστιμος λέγεται καὶ ἔστιν, ἵνα πεινῶμεν. Ὁ δὲ φεύγων τὴν πεῖναν φεύγει καὶ τὴν νηστείαν καὶ τὸν κόρον μεταδιώκει· κόρος δὲ καὶ νηστεία οὕτως ἐναντία, ὡς ὕδωρ καὶ πῦρ. Ὅταν δὲ πεινᾷς, ἀναλογίζου τὴν τοῦ παραδείσου τρυφὴν, καὶ τὴν τῶν ἐκεῖ ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν, καὶ τὴν μέλλουσαν δόξαν, καὶ ἄνοιξόν σου τὸ στόμα, καὶ πλήρωσον ᾀσμάτων Δαυϊδικῶν, καὶ εἰπὲ πρὸς τὸν Χριστὸν μετὰ παῤῥησίας· « Ἐγὼ δὲ ἐν δικαιοσύνῃ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ σου, χορτασθήσομαι ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τὴν δόξαν σου, » ὅταν ἔλθῃς μετὰ ἁγίων ἀγγέλων ἀποδοῦναι ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. Κεφάλαιον τοῦ λόγου· Διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐπεὶ « στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς, ἡ ἀπάγουσα πρὸς τὴν ζωὴν, πλατεῖα δὲ καὶ εὐρύχωρος ἡ φέρουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν. » Ἐὰν θέλῃς καταντῆσαι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν, κατάδεξαι τὰ θλιβερὰ καὶ λυποῦντα τὴν αἴσθησιν· ἀλλαχόθεν γὰρ εἰς ταύτην ἐπενεχθῆναι ἀδύνατον. Ἐὰν δὲ φεύγων τὸ τραχὺ καὶ ἐπίπονον πρὸς τὴν εὐρύχωρον παρεκνεύῃς, γίνωσκε, ὅτι τὸ τέλος τῆς τοιαύτης ὁδοῦ πῦρ ἐστιν ἄσβεστον, καὶ σκώληξ ἀκοίμητος. Ἰδοὺ διεμαρτυράμην καὶ ὑπέδειξά σοι τὰς δύο ὁδοὺς, καὶ τὰ ἀμφοτέρων καταντήματα· ἣν ἂν θέλῃς βάδιζε. Ἓν δὲ τοῦτο θέλω εἰδέναι σε, ὅτι, κἂν ὅλους ἑκατὸν χρόνους κακοπαθήσῃ τις ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, οὐδέν ἐστι πρὸς μίαν ἡμέραν τοῦ ἐν τῇ γεέννῃ βασανισμοῦ. Γένοιτο δὲ ἡμῖν καὶ διὰ μικρῶν τινων θλίψεων καὶ μετρίας τῆς κακουχίας αἰωνίαν εὑρέσθαι ἀνάπαυσιν ἐν τοῖς οὐρανοῖς χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἀληθῶς ζωοποιῷ Πνεύματι νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

V.

In divini corporis Domini ac Salvatoris nostri Jesu Christi sepulturam, in die Magni Sabbati.

Ε'.

Εἰς τὴν θεόσωμον ταφὴν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου.

(Exstat inter homilias Germani I, Patrologiæ tom. XCVIII, col. 243.)

[65] Psal. xvi, 15. [66] Matth. vii, 14.

MONITUM.

Sermonem sequentem e Monachiensis bibliothecæ codice primus Græce edidit novaque versione donavit Ant. Ballerini, S. J., in opere cui titulus : *Sylloge monumentorum ad mysterium conceptionis immaculatæ Virginis Deiparæ illustrandum*. Romæ 1856. Tom. II, pag. 293. In Præfatione, quam editor inscribit *De Germani homiliis in Deiparæ Annuntiationem*, ac veluti appendicem præbet alterius Dissertationis *De Germanie homiliis in SS. Deiparam*, orationi *in Præsentationem* præfixæ, evincit, e duabus, quæ hujus argumenti feruntur, Germani homiliis, alteram quidem, a Combefisio Græce et Latine editam, senioris esse Germani (*Patr. t. XCVIII, col.* 319) ; præsentem vero recentioris esse Germani II, qui titulum Constantinopolitani episcopi tenens in urbe Nicæna sedem habuit, quo tempore urbs regia Constantinopolis a Latinis occupabatur.

A

Γ'.

Εἰς τὸν Εὐαγγελισμον.

Α'. Ἐπ' ὄρος ὑψηλὸν ἀνάβηθι, ὁ εὐαγγελιζόμενος Σιών· ὕψωσον τῇ ἰσχύϊ τὴν φωνήν σου ὁ εὐαγγελιζόμενος Ἰερουσαλήμ. Ἐκ τῆς κατηνθρακωμένης τοῦ Ἡσαΐου γλώττης τῷ τοῦ θείου ἀνθρακος γεύματι δανειστέον τὸ προοίμιον, ὥσπερ ἀπὸ γείτονος γειτων μεταλαμβάνει πυρός. Ἀγχιθυροῦσι γὰρ τὰ τῆς νέας χάριτος τοῖς παλαιοῖς, καὶ φῶς ἐν ἐξ ἀμφοτέρων ἀνάπτεται· καὶ λύχνος γίνεται τοῖς ποσὶ τῶν τρεχόντων εἰς τὴν τῆς ἀληθείας ἀνεύρεσιν.

Ἀνωφορείσθω τοίνυν ὁ λόγος οὕτω πεπυρωμένος πρὸς τὸ τῆς ἡμέρας ὕψος μετάρσιον· καὶ συνιπτάσθω Γαβριὴλ τῷ πυριμόρφῳ ἀγγέλῳ. Τοῦτον γὰρ B ὁ προφητικὸς λόγος πρὸς τὰ τῇ πανυπεράγνου Παρθένου εὐαγγέλια συντονώτερον κατεπείγει· τὴν δὲ εἰς Ἰερουσαλὴμ καὶ Σιὼν ἡ προφητικὴ διόπτρα προέβλεψε, τὸ μὲν ὡς πόλιν τεῦ Βασιλέως τοῦ μεγάλου, περὶ ἧς κυρίως *δεδοξασμένα λελάληται*· τὸ δ' ὅτι πρὸς *κατοικίαν ἑαυτοῦ* τὴν ὑψηλὴν ταύτην Σιὼν *ᾑρετίσατο*.

Β'. Τὸ δὲ συναγόμενον ὡς ὑπερφυές. Τῷ οὐρανοβάμονι γὰρ τούτῳ τῷ τοῦ Θεοῦ πρωταγγέλῳ προδήλως ὁ λόγος διακελεύεται, ὡς ἀπὸ πεδινοῦ τινος ἔχοντι καὶ ἀγχωμάλου, ἀνατρέχειν εἰς ὕψος, καὶ τὴν φωνὴν ἰσχυρῶς ἀνυψοῦν.

Ἔστι γὰρ, ἔστιν ὡς ἀληθῶς ἡ Παρθένος τῶν οὐ- C ρανίων ἀψίδων ὑψηλοτέρα, καὶ τῶν θεοειδῶν ἀγγέλων θεοειδεστέρα· κἂν περί που βαδίζῃ τῆς Γαλι-

VI.

In Annuntiationem.

I. *Super montem excelsum ascende, tu qui evangelizas Sion ; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem* (1). Ab Isaiæ lingua e divini carbonis tactu ignita (2) dicendi proœmium mutuandum fuit, non secus ac vicinus a vicino petere ignem solet. Et proxima sane veteribus illis sunt quæ spectant ad novam gratiam, et utraque ad accendendam conspirant unam facem, quæ lucerna fit pedibus eorum (3), qui ad inveniendam veritatem properant.

Hoc itaque incensa igne ad excelsam hujus diei sublimitatem sese attollat oratio, et cum angelo Gabriele adinstar flammæ rutilante (4) simul advolet. Hunc enim ad nuntium felix Virgini illi supra captum purissimæ (5) deferendum propheticus sermo vehementius provocat ; eam vero in Jerusalem et Sion a longe prophetica dioptra prospiciebat, sive tanquam civitatem magni Regis, de qua (6) proprie *gloriosa dicta sunt*, sive tanquam excelsam hanc Sion, quam *in suam* ipsius *habitationem Deus elegit* (7).

II. Quod vero conficitur, quam sublime supra naturæ fines eminet ! Illi enim inter angelos Dei principi, qui per cœlos graditur, quasi ex humili atque ima regione proficiscatur, (propheticus) sermo manifeste indicit, ut in altum ascendat, ac vocem vehementer attollat.

Est enim Virgo, est omnino cœlorum verticibus sublimior, ac præ angelis divina forma præstantibus, Deo longe similior (8), etsi in angulo quodam

(1) Isa. XL, 9. Cum Græca SS. Bibliorum exemplaria constanter hic legant, ἐπὶ ὄρος ὑψηλὸν.., patet, mendoso codice usum esse Nicodemum monachum, qui (*Heortodrom.* pag. 208) initium hujus homiliæ refert hisce verbis : Ἐπὶ ὄρος ὑψηλοῦ....

(2) Isa. VI, 6-7. *Et volavit ad me unus de seraphim, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulerat de altari : et tetigit os meum.*

(3) Psal. CXVIII, 105.

(4) Adeo non Græcis modo, sed et Syris, Coptis, Armenis consuetum fuit cœlestibus spiritibus quamdam veluti formam igneam tribuere, ut ad eos indicandos non raro absoluta voce *ignei* seu *flammei* utantur. Neque admodum repugnandum, si quis hunc morem contendat deductum esse ex Psalmis verbis (Psal. CIII, 4) : *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem*, seu, ut Græci legunt, πῦρ φλέγον, seu πυρὸς φλόγα, seu πῦρ λάμπον, seu πυρίνην φλόγα, vel φλογερὸν πῦρ. Conf. Joan. Lorinum in h. l.

(5) Vide singulare studium exquisitissima usurpandi vocabula ad singularem Deiparæ puritatem denotandam : alias autem innuimus (*in not. ad* § VI *Orat. Isidori Thessal.* part. I, pag. 423*), vix aliam vocem proferri posse, qua puritas et intensive et extensive summa significetur.

(6) Psal. LXXXVII, 3.

(7) Psal. CXXXI, 13.

(8) Postulat contextus, ut sanctæ Virginis eminentia atque expressissima cum Deo similitudo non ad divinæ maternitatis honorem, sed ad prærogativas animæ insitas referatur : his ergo anima ejus

* Tom. CXXXVI. initio.

Galilææ versetur (Galilæa autem, vi vocis spectata, humilem locum significat), atque, ut humana fert conditio, vitæ hujus vallem perambulet, etsi paupere fabri tecto in Nazareth se contineat.

III. Qua quidem in re magnum prætera latet mysterium; et quod utique etiam in proverbio est, e domo præsto est testimonium (9). Nam paterfamilias, et ars fabrilis, quam ipse exercet, compendiario totum oculis mysterium subjiciunt. Et sane vel ipse rex David testatur, *Verbo Domini cœlos firmatos esse* (10); Verbum porro subsistens (11) intellige et supersubstantiale, qui non modo hæc cœli convexa, sed et universas, quæ hoc omnia circumcingente ambitu continentur, creaturas earumque ordinem firmavit. Nunc autem hic advenit ad collapsum Davidis tabernaculum rursus erigendum, ac jucundius (12) restaurandum. Defecerant jam principes e tribu Juda; Davidis quoque regnum dissolutum erat, et simul tabernaculum ejus corruerat. Ast hodie *in domo David cornu salutis erigitur* (14); siquidem e familia David suam Josephus ducit originem. Cornu autem nostræ salutis est Christus, qui cum et *Patris dilectus sit Filius* (15), filius unicornium appellatus est, canente Psalmista: *Et dilectus quemadmodum filius unicornium* (16). Nam ipse et in cœlis ut unigenitus ex solo Patre natus effulsit, et in terris e sola matre ortus est in tempore, ipse, inquam, qui et *expectatio gentium* (17) vocatus fuit. Hoc itaque tabernaculum rursus ædificat, æternam suam ipsius deitatem quamdam veluti basim ac fundamentum inconcussum supponens, et super hanc illud exstruens ac firmans, quod (sancto) Spiritu operante assumpsit. Et hac quidem ratione regnum statuit sempiternum: nam *regni ejus non erit finis* (18).

IV. Hæc et per prophetas prædicta sunt. Cum enim ista et ille polliceretur, qui fallere nescius est: *Post hæc*, inquit, *revertar, et reædificabo tabernaculum David, quod decidit, et diruta ejus reædificabo, et erigam illud, ut requirant cæteri hominum Dominum, et omnes gentes, super quas invocatum est nomen meum super eos* (19). Hic porro et tanquam *lapis angularis* (20) Judæos cum gentibus conjungit; *ac pacem se annuntiare profi-*

λαίας, εἰς καταχυλιστὴν δὲ ἡ Γαλιλαία μεταγλωττίζεται, καὶ τὴν τοῦ βίου κοιλάδα πατῇ ἀνθρωποπρεπῶς, κἂν ἐπὶ τῆς Ναζαρὲτ τῷ πενιχρῷ τοῦ τέκτονος συγκλείηται οἰκήματι.

Γ'. Ἐν ᾧ δὴ καὶ τὸ μέγα μυστήριον ἐνθαλαμεύεται· καὶ ἀφ' ἑστίας ὁ μάρτυς, ὅ δήπου καὶ λέγεται. Ὁ γὰρ οἰκοδεσπότης καὶ τὸ τούτου τεχνούργημα τὸ πᾶν ἐν ὀλίγῳ διαγράφει μυστήριον. *Τῷ λόγῳ μὲν οὖν Κυρίου ἐστερεῶσθαι τοὺς οὐρανούς*, καὶ ὁ βασιλεὺς Δαυὶδ μαρτυρεῖ· ὁ δὲ λόγος ἐνούσιος καὶ ὑπερούσιος· καὶ οὐ τὸν ὄροφον τοῦτον ἐστερέωσε μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν τὴν ἐντὸς τῆς παντοστεγοῦς σφαίρας ἐμπεριειλημμένην σύστασίν τε καὶ σύγκρισιν. Ἥκει δὲ νῦν τὴν πεπτωκυῖαν τοῦ Δαυὶδ σκηνὴν ἀναστήσων, καὶ ἀνανεώσων ἐπιτερπέστερον. Ἐκλελοίπασιν οἱ ἐκ τῆς Ἰούδα φυλῆς ἄρχοντες· συνδιαλέλυται καὶ ἡ βασιλεία Δαυὶδ, καὶ ἡ τούτου σκηνὴ κατηρείπωται. *Ἐγείρεται δὲ κέρας σωτηρίας σήμερον ἐν οἴκῳ Δαυὶδ*, εἴτουν τοῦ ἐκ φυλῆς Δαυὶδ γενεαλογουμένου Ἰωσήφ. Κέρας δὲ σωτηρίας ἡμῶν ὁ Χριστὸς, ὃς καὶ *ἠγαπημένος ὢν Υἱὸς τοῦ Πατρὸς*, υἱὸς μονοκερώτων ὠνόμασται *καὶ ὁ ἠγαπημένος*, ᾄδοντος τοῦ ψαλμοῦ, *ὡς υἱὸς μονοκερώτων*. Καὶ ἄνω γὰρ μονογενῶς ἐκ μόνου προεξηύγασε τοῦ Πατρὸς, καὶ κάτω προσφάτως ὁ αὐτὸς ἐκ μόνης μητρὸς ἀνατέταλκεν· ὁ αὐτὸς δὲ καὶ *προσδοκία ἐθνῶν* προηγόρευται. Ἀνοικοδομεῖ τοίνυν τὴν σκηνὴν ταύτην, οἷόν τινα βάσιν καὶ θέμεθλον ἄρραγῆ τὴν ἑαυτοῦ ἀΐδιον ὑποστήσας θεότητα· καὶ ταύτῃ ἐποικοδομήσας καὶ ἐπιστηρίξας τὸ πρόσλημμα τῇ ἀρχιτεκτονίᾳ τοῦ Πνεύματος (13), οὕτως ἀπαθανατίζει τὴν βασιλείαν· *τῆς γὰρ βασιλείας αὐτοῦ οὐκ ἔστι τέλος*.

Δ'. Ταῦτα καὶ διὰ τῶν προφητῶν προλελάληται. Καὶ ὁ ἐπαγγειλάμενος ἀψευδής· *Μετὰ ταῦτα* γάρ, φησὶν, *ἀναστρέψω, καὶ ἀνοικοδομήσω τὴν σκηνὴν Δαυὶδ τὴν πεπτωκυῖαν, καὶ κατεσκαμμένα αὐτῆς ἀνοικοδομήσω, καὶ ἀνορθώσω αὐτήν, ὅπως ἂν ἐκζητήσωσιν οἱ κατάλοιποι τῶν ἀνθρώπων τὸν Κύριον, καὶ πάντα τὰ ἔθνη, ἐφ' οὓς ἐπικέκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς*. Ἐνταῦθα δὲ καὶ ὡς *ἀκρογωνιαῖος λίθος* Ἰουδαίους συνάπτει

splendoribus etiam antequam ab angelo salutaretur, enitebat, ut angelis eminentior, sanctior, purior, pulchrior prædicanda foret.

(9) Haud eodem plane sensu, uti patet, Auctor usurpat adagium, ἀφ' ἑστίας ὁ μάρτυς, ac veteres Græci dicere consueverunt, οἴκοθεν ὁ μάρτυς. Hoc enim postremum in testem quadrat, cui, tanquam suspecto, vix ulla fides haberi possit: id autem prorsus alienum est a scopo Germani. Putaverim itaque, *testem domesticum* hic appellari Davidem, e cujus progenie sancta Virgo exorta est. Testatur autem David, in fabrili arte Josephi prostare mysterii typum, quatenus Dei Verbum exhibet veluti hujus universi artificem, qui dein ad collapsum tabernaculum restaurandum manum admovet.

(10) Psal. xxxii, 6. *Verbo Domini cœli firmati sunt.*

(11) Ἐνούσιος, cui opponitur λόγος προφορικὸς et ἀνούσιος. Ea de re Cyrillus (lib. v *in Joan.*, cap. v, v. 29): Οὐκ ἔστιν ἀνυπόστατος, ὥσπερ ἀνθρώπινος λόγος, ἀλλ' ἐνούσιός τε καὶ ζῶν, ὡς ἰδίαν ἔχων ἐν Πατρὶ καὶ μετὰ Πατρὸς τὴν ὕπαρξιν· *Non caret subsistentia, ut humanum verbum, sed subsistens est ac vivens, ut qui propriam in Patre et cum Patre essistentiam habet.*

(12) Nisi forte pro ἐπιτερπέστερον (*jucundius*), legendum sit ἐπιπρεπέστερον (*magnificentius*), prout res malle videtur.

(13) Cod. particulam καὶ bis repetit.

(14) Luc. i, 69.

(15) Luc. iii, 22.

(16) Psal. xxviii. 6.

(17) Gen. xlix, 10.

(18) Luc. i, 33.

(19) Act. xv, 15, 16 ex Amos ix, 11, 12.

(20) Isa. xxviii, 16: Eph. ii, 20: I Petr. ii, 6.

τοῖς ἔθνεσι, καὶ τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγὺς ἐπαγγέλλεται εἰρήνην εὐαγγελίζεσθαι· καὶ οὐ μόνον ἐπὶ θρόνου Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ κατὰ σάρκα ἐνιδρύεται, ἀλλὰ καὶ βασιλεύει ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ἔθνη. Πότε δὲ, τὸ ἐπαγόμενον τῆς προφητείας δηλοῖ. Εἰπὼν γάρ· Ὁ Θεὸς ἐβασίλευσεν ἐπὶ τὰ ἔθνη, ἐπήγαγεν· Ὁ Θεὸς κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. Ἡ δέ ἐστιν ἡ Παρθένος, καθ' ἣν ἐνθρονισθεὶς διὰ τῆς ἐξ αὐτῆς σαρκώσεως, τῆς τῶν ἐθνῶν βασιλεύσας πανσπερμίας, ὑπήκοα ταῦτα παραστησάμενος ἑαυτῷ.

Οὕτω μὲν οὖν νομισθεὶς Πατὴρ τοῦ ἐπὶ γῆς ὀφθέντος Θεοῦ, τὴν βουλὴν προεσχημάτισε τῷ σφετέρῳ ἐπιτηδεύματι τῆς κοινῆς τοῦ γένους ἡμῶν ἀναπλάσεως. Καὶ ἡ Παρθένος δὲ ἀξιόχρεως διάκονος εἰς τὴν ταύτης ἀνοικοδόμησιν, οὐκ ἔξωθεν, ἀλλ' ἀφ' ἑαυτῆς χορηγοῦσα τὸς πανάγνους ὕλας καὶ τῷ ἀΰλῳ ἐπιτηδείας, ἐξ ὧν ἡ ξῶσα σοφία τοῦ Θεοῦ τὸν οἶκον ἑαυτῇ ᾠκοδόμησεν, ἐρηρεισμένον στύλοις ἑπτά· τοσαυτάριθμα γὰρ τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα· ἐκ Πνεύματος δὲ ἁγίου καὶ ἡ σύμπηξις τοῦ προσλήμματος (21).

Ε'. Ἀλλὰ πῶς ἂν ὁ ἐμὸς λόγος, χαμερπὴς ὢν καὶ διανοίας ἄγγελος χαμαιζήλου, ἐπὶ τηλικοῦτον ὕψος ἐπιτολμήσειεν, ὡς θεοειδεῖ συμπτερύξασθαι πρωταγγέλῳ, καὶ πρὸς ὄρος τοῦτο φθάσαι τὸ θεοβάδιστον, ὡς πρὶν Μωσῆς ἐπὶ τὸ Σινά; Εἰ γὰρ καὶ ἡμεῖς κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ταύτην ἡμέραν τὸ τῆς νηστείας ἀνύομεν τεσσαρακονθήμερον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν ἐκείνου φέρομεν κάθαρσιν· ὅτι μηδὲ κατ' ἐκεῖνον ἡμεῖς νηστευταὶ, καὶ οὐδὲν τῶν θαυμαστωσάντων ἐκεῖνον πλουτοῦμεν, ὅτι μὴ τὴν βραδυγλωσσίαν μόνην καὶ τὸ ἰσχνόφωνον. Ἢ πῶς ἂν ἀπρόσκοπα τὴν ἐπὶ τὴν Ναζαρὲτ βαδίσωμεν φέρουσαν, εἰ μὴ Θεὸς ἐξαποστελεῖ τὸν ἄγγελον αὐτοῦ πρὸ προσώπου τοῦ Λόγου, καὶ τὴν ὁδὸν ἔμπροσθεν αὐτοῦ κατασκευάσει εὐδιάβατον; Ὑπὸ τοίνυν προηγῷ τῷ φωτοειδεῖ τούτῳ ἀρχαγγέλῳ ἀγόμενοι, εὖ οἶδα, κατευθυνθησόμεθα εἰς ὁδὸν εἰρήνης. Ὡραῖοι γὰρ εἰσιν οἱ πόδες αὐτοῦ εὐαγγελιζομένου τῇ παρθένῳ εἰρήνην καὶ ἀγαθά· Χριστὸς δέ ἐστιν ἡ εἰρήνη ἡμῶν. Ἥκει γὰρ τὰ διεστῶτα συνάψαι, καὶ τὰ διαμαχόμενα εἰρηνεῦσαι, ἀγαθὰ, τὰ ἐκ τῆς εἰρήνης ταύτης ἁψιλῶς τῷ κόσμῳ πηγάσαντα τῇ τῆς Θεομήτορος μεσιτείᾳ.

A *tetur tum iis qui longe tum iis qui prope sunt* (21*), neque solum *sedet in throno David patris ejus* (22) secundum carnem, sed etiam *regnat Deus super gentes* (23). Quando autem (hæc futura sint), declarat, quod in ipso vaticinio additur. Cum enim dixisset : *Regnavit Deus super gentes*, protinus subdidit : *Deus sedet super sedem sanctam suam* (24). Hæc autem sedes est Virgo, in qua per carnem ex ipsa assumptam veluti in throno sedens, cum variarum mentium universitatem sibi obsequentem effecisset, super omnes regnavit.

Sic igitur ille, qui Dei in terra apparentis pater putabatur (25-26), ejusdem de universo nostro genere restaurando consilium arte sua fabrili in antecessum adumbravit. Virgo autem dignissima insuper B hujus reædificationis cooperatrix fuit, non aliunde, sed ex semetipsa plane immaculatam ac (Deo) materiæ experti congruentem materiam suppeditans, e qua vivens *Dei sapientia ædificavit sibi domum, columnis septem innixam* (27) ; totidem enim numero sunt charismata (sancti) Spiritus ; idem autem Spiritus et assumptæ carni formam indidit.

V. Verum quomodo oratio mea, humi repens ac mentis humo defixæ interpres, ad tantam sese efferre celsitudinem audeat, ut simul cum angelorum principe, Dei speciem habente, alas explicet, et ad hunc montem, in quo Deus deambulat, non secus ac olim Moyses in montem Sina, subito ascendat ? Licet enim nos quoque quadraginta dierum jejunium præsenti hac die absolvamus (28), C non eamdem tamen ac ille puritatem consecuti sumus ; quoniam neque jejunium nostrum cum jejunio illius comparandum est, neque, præter unam linguæ tarditatem exilitatemque vocis, quidquam eorum possidemus, quæ illum admirabilem effecerunt. Aut quomodo inoffenso pede viam, quæ ducit ad Nazareth, teremus, nisi Deus miserit angelum suum ante faciem Verbi (29), et facilem ante eum viam paraverit ? Hunc porro refulgentem archangelum cum ducem habeamus, *in viam pacis*, certe scio, *dirigemur* (30). *Speciosi* enim *sunt ejus pedes evangelizantis puritatemque* (Virgini) (31) *pacem et bona* (32) ; *pax* vero *nostra Christus est* (33). Advenit enim, ut dissita conjungat, ac pugnantia ad pa- D cem componat, quæ quidem bona ex hujusmodi pace profluentia, mediatrice Dei Matre, uberrime in universam terram effusa sunt.

(21) Cod. προσλήματος.

(21*) Isa. LVII, 19.

(22) Psal. CXXXI, 11 ; Isa. IX, 7 ; Jerem. XXXVI, 30.

(23) Psal. XLVI, 9.

(24) Ibid. sec. LXX, qui legunt ἐβασίλευσεν (*regnavit*), ubi Vulgatus habet *regnabit*.

(25-26) Luc. III, 33 : *Putabatur filius Joseph*.

(27) Prov. IX, 1. Quod dicitur *vivens sapientia* (σοφία ζῶσα), palam facit, sermonem esse de sapientia *subsistente*, videlicet de Filio Dei. Hinc ut paulo ante vidimus, *viventem* (ζῶντα) Cyrillus dicit Λόγον (*Verbum*), ut *subsistentem* fateatur.

(28) Hinc patet, homiliam habitam esse postremo jejunii quadragesimalis die ; annus autem, quo Pascha sequenti die 26 Martii recurrebat, sub Germano II reperitur 1228.

(29) Malach. III, 1 ; Luc. VII, 27 ; Marc. I, 2. Quod de incarnato Dei Verbo scriptum est, non sine aliquo abusu ad sermonem suum auctor transferre videtur.

(30) Luc. I, 79.

(31) Videa Deiparam indicatam absoluta appellatione τῆς πανάγνου, quod significat ἁγνὴν κατὰ πᾶν, ac proinde *omni ex parte puram* antonomastice compellatam.

(32) Rom. X, 15 ; Isa. LII, 7 ; Nahum. I, 15.

(33) Ephes. II, 14.

VI. Salutaris itaque ex natura sua est pax, quæ est a Deo, et imperturbatæ beatæque vitæ conciliatrix et custos, et semper bona, sibique perpetuo constans, undique turbulentis dissidiis, ac levi etiam scissioni omnino inaccessa. Quæ vero inter homines pax est, atque e terrenis enascitur animorum consensio, haud semper est bona : quin imo fit ut quandoque scelesta exsistat, et cum illorum, qui pacem eam habent, studiis componitur, bello ipso infestior reperiatur ; quemadmodum e contrario plus pacis inest interdum in ipso bello, plusque salutis in discordia, quam in ea quæ humana paritur voluntate, concordia.

VII. Pacem habuit prima parens mea in paradiso cum serpente, et convenerunt simul ad colloquendum hinc amans recti natura, inde osor humani generis animus, Satanas. Et erat illa quidem sincere agens in simplicitate sua ; iste vero indutus amictu fraudulentiæ erat, cujus exterior quidem species fulgorem æqualitatis cum Deo ac splendidissima quæque callide proponebat ; quod vero interius abscondebatur, ad vulpinos tantum dolos tendebat, subducebatque paulatim in deceptionem, atque ad leonem, vulpina pelle indutum, prædæ inhiantem pertrahebat.

Ex hoc colloquio atque unione *concipiebatur dolor, et*, vulnere divinæ legi per exitialem ligni esum inflicto, *pariebatur peccatum* (34); *peccatum vero genera*vit *mortem* (35), crudelem viperam, quæ primam matrem occidit.

Rex autem pacis inter hominem ac serpentem *inimicitiam ponit* (36), bellumque implacabile in omnia sæcula duraturum. *Ipse*, inquit (37), *observabit caput tuum, tuque observabis calcaneum illius;* id est, jugis inter utrumque et ab initio ad finem usque erit pugna, quandoquidem homo primæ illius fraudis laqueum memoriæ defixum semper retinebit, et cladem rependere, teque ultionis ac pœnæ timore terrere conabitur. Erit enim, erit, quando tu, spiritualis serpens, calcaneum hominis observabis. Nam postremis illis diebus inexpugnabilis ipsi *potestas calcandi supra serpentes ac scorpiones* (40), tuamque omnem, inimice, potentiam proterendi tribuetur.

VIII. Et hæ quidem mihi in Eden (obvenerunt) antiquissimæ clades ; sed e Nazareth omne per mulierem, quidquid est boni dimanat. Ad hanc advolat angelus pacis, mysticæ unionis nuntium allaturus. Nam cum serpenti olim præbuissemus aures, contumaces in Creatorem fueramus, et ad apostatam deficientes, eramus a Rege divulsi. Maledicta fuit Eva, repleta autem fuit gratia Maria ; radix acerba, sed fructus melle dulcior (41) : radix in

Ϛ'. Ἔστι μὲν οὖν ἡ ἐκ Θεοῦ εἰρήνη σωτήριος φύσει, καὶ τῆς ἀστασιάστου καὶ μακαρίας διαγωγῆς ἐπιστάτης καὶ ἔφορος, πάντοτε ἀγαθή, ἀεὶ ὡσαύτως ἔχουσα, πάντη πάντως ἀνεπίδεκτος θορυβοποιοῦ διχονοίας καὶ σκινδαλμοῦ. Ἡ δὲ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις εἰρήνη, καὶ ἡ χαμαὶ ἐρχομένη ὁμόνοια, οὐ πάντοτε ἀγαθή · ἀλλ' ἔστιν ὅτε καὶ πονηρεύεται, καὶ πολεμιωτέρα πολέμου εὑρίσκεται τῶν εἰρηνευόντων συνδιατιθεμένη τῇ προαιρέσει · ὥσπερ αὖ τοὐναντίον καὶ πόλεμός ποτε εἰρήνης εἰρηνικώτερος, καὶ τῆς κατὰ γνώμην συνεχείας σωτηριωδεστέρα ἡ διέχεια.

Ζ'. Εἰρήνευσεν ἡ προμήτωρ μου ἐν παραδείσῳ μετὰ τοῦ ὄφεως, καὶ εἰς ὁμιλίαν συνῆλθον ἥ τε φιλάγαθος φύσις καὶ ἡ μισάνθρωπος προαίρεσις, ὁ Σατάν. Καὶ ἦν ἡ μὲν γυμνὴ τῇ ἁπλότητι, ὁ δὲ τὴν διπλοΐδα περιβεβλημένος τῆς δολιότητος, ἧς τὸ μὲν ἐκτὸς καὶ ὑπόψιον τὸ στιλπνὸν τῆς ἰσοθείας καὶ φωτοειδὲς ὑπεφάνταζε, τὸ δ' ἔνδον καὶ ὑποκρυπτόμενον μόνον ὑπῆρχεν ἀλωπεκῆ, καὶ ὑπέκλεπτε πρὸς ἀπάτην, καὶ τῷ τὴν ἀλωπεκῆν ὑποδυομένῳ λέοντι, μαινομένῳ εἰς βρῶσιν, ὑπέσυρεν.

Ἐκ ταύτης τῆς ὁμιλίας καὶ τῆς ἑνώσεως *συνελαμβάνετο πόνος, καὶ ἐτίκτετο ἀνομία*, τοῦ θείου νόμου παρεκτρωθέντος τῇ δηλητηριώδει βρώσει τοῦ ξύλου · *ἡ δὲ ἀνομία θάνατον ἀπεγέννησε*, τὴν πικρὰν ἐχιδναν τὴν τῆς προμήτορος ἀναιρέτιν.

Τίθησιν ὁ βασιλεὺς τῆς εἰρήνης ἔχθραν ἀνὰ μέσον ἀνθρώπου καὶ ὄφεως, καὶ πόλεμον ἀκατάλλακτον τῷ παντὶ αἰῶνι παρεκτεινόμενον. *Αὐτός σου τηρήσει*, φησὶν, *κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ πτέρναν* · εἴτουν ἐν ἀμφοτέροις διηνεκίζον ἔσται τὸ μάχιμον καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους · ἐπὰν (38) ὁ μὲν ἄνθρωπος τῆς πρώτης ἐκείνης ἐξαπάτης (39) ἀείμνηστον ἕξει τὸν δόλον, καὶ πειρῶτο τὴν ἧττάν ἀναμαχέσασθαι, σὲ δὲ φοβεῖσθαι τὴν ἄμυναν καὶ τὸ ἀντίποινον. Ἔσται γὰρ, ἔσται, ὅταν σὺ, ὁ νοούμενος ὄφις, τὴν τοῦ ἀνθρώπου πτέρναν τηρήσεις. Ἐφ' ἡμερῶν γὰρ τῶν ἐσχάτων δοθήσεταί οἱ ἄμαχος *ἐξουσία τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφεων καὶ σκορπίων*, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμίν σου, ἐχθρέ.

Η'. Τοιαῦτά μοι κατὰ τὴν Ἐδὲμ ἀρχαιότατα πτώματα · ἐκ δὲ τῆς Ναζαρὲτ πᾶν, εἴ τι ἀγαθὸν, διὰ γυναικὸς ἐκπηγάζεται. Εἰρήνης ἐπ' αὐτὴν ἐφίπταται ἄγγελος, τὰ τῆς μυστικῆς ἑνώσεως εἰσηγούμενος μήνυτρα. Τῷ γὰρ ὄφει πάλαι πεισθέντες ἠπειθήσαμεν τῷ δημιουργῷ, καὶ προσρυέντες τῷ ἀποστάτῃ, τοῦ βασιλέως ἀπερράγημεν. Κεκατήραται ἡ Εὔα, κεχαρίτωται δὲ ἡ Μαριάμ · ἡ ῥίζα πικρὰ, ὁ δὲ καρπὸς γλυκύτερος μέλιτος · ἡ ῥίζα τῇ

(34) Psal. vii, 15.
(35) Jac. i, 15.
(36) Gen. iii, 15.
(37) Ibid.
(38) Vigerus, nemine diffidente, tradit, particulam ἐπὰν tantum de tempore usurpari : at palam est, alio sensu hic eam adhiberi.
(39) Cod. ἐξ ἀπάτης.
(40) Luc. x, 19.
(41) Iste ergo fructus, Maria scilicet, particeps

γῇ κατορώρυκται πρὸς φθορὰν, ὁ καρπὸς τὴν γῆν ὑπερίπταται τῇ ἐξ ἁγιότητος ἀφθαρσίᾳ· ὅπου γὰρ ἡ ἁγιωσύνη, ἐκεῖσε καὶ τὸ ἀκήρατον· ὅπου φρόνημα κοιλαινόμενον, οἷον ἐκ μετριοφροσύνης, καὶ ταπεινούμενον, ἐκεῖ ὁ ἐπουράνιος ὄμβρος κατιὼν ἐλλιμνάζεται. Ὄφεως ἐπαγγελλομένου τῇ προμήτορι θέωσιν, τῷ λόγῳ εὐθὺς ἐπεπήδησεν· οὐρανοβάμονος ἀρχαγγέλου εὐαγγελιζομένου, Θεοῦ μητέρα γενέσθαι τὴν Μαριὰμ, αὐτὴ καθυποστέλλεται, καὶ διευλαβεῖται, καὶ τὰ εὐαγγέλια πολυπραγμονεῖ. Οὕτω τὸ εὔκολον τῆς γυναικείας φύσεως ὑπερανέβη. Οὕτως ἦν πάντοθεν κατεσφραγισμένη τοῦ μεγάλου βασιλέως ἡ πύλη.

A terra ad corruptionem sepulta est; fructus terram supervolat in sanctitatis incorruptibilitate; ubi enim sanctitas, ibi est et integritas; ubi animi sensus, quantum per modestiam sui opinionem licet, se deprimit ac humiliat, illic cœlestis imber delabens stagnat. Cum serpens primæ parenti divinitatem polliceretur, exsiliens illa verbum arripuit; (contra) dum archangelus per æthera gradiens Mariæ denuntiat, ipsam electam in Dei matrem esse, semet hæc colligit, sibi sollicite cavet, et quæ nuntiantur, diligenter perscrutatur. Sic a muliebris generis facilitate se longe extulit! Sic obfirmata undequaque erat magni Regis porta!

Θ'. Κατωκάρα, φησὶ, τὰ δένδρα βιοῦν, καὶ τὰς ῥίζας ἔχειν ὡς κεφαλὰς, κἀκεῖθεν βδάλλοντα τὴν ὑγρότητα περὶ τοὺς καρποὺς διασωληνίζειν καὶ ἀνασύρειν μετέωρον. Οἱ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀρχηγοὶ πρὸς γῆν ἐπὶ κεφαλὴν κατωρύγησαν, καὶ σκώληκες ῥιζωρύχοι τὰς ῥίζας ταύτας κατεβοσκήθησαν. Τὸ δὲ τελευταῖον καὶ ὁ καρπὸς ἀφθαρσίας ἐμπέπλησται, καὶ μεταγγίζει ταύτην κἀπὶ τὰς ῥίζας ἐνηλλαγμένως τῇ τάξει τῆς φύσεως· καὶ ἀναγεννᾷ τὸ γέννημα τοὺς γεννήτορας· ζωογονεῖ τὰ νεκρωθέντα, καὶ γλυκαίνει τὰ ἔμπικρα. Ὡς γὰρ ὑπερκειμένη καθ' ὑπεροχὴν ὑπερβολικὴν τῆς συγγενοῦς φύσεως ἐξ ἀγνείας καὶ καθαρότητος καὶ κορυφαία, οἷον ὑπερδρυμένη καταβαίνοντα οὐρανόθεν τὸν θεῖον ὑετὸν πρώτη καθυπεδέξατο· κατέβη γὰρ, ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, ἐπὶ τὴν ὑπέραγνον ταύτην καὶ πανυπεραμώμητον Μαριὰμ, ὡς ἂν τὴν γῆς ξηρασίαν μυστικωτέραις θεραπεύσειε ταῖς ἀρδείαις. Χρόνος μὲν ἐτρίβη μακρὸς, ἐξ ὅτου (46) *ταῖς νεφέλαις ταῖς προφητικαῖς ἐντελλάμενος ἔχει, τοῦ μὴ βρέξαι ὑετὸν ἐπὶ τῆς γῆς*, ἵνα μὴ ἐπὶ μᾶλλον ἡ τοῦ ἀμπελῶνος ὑλομανήσειεν ἀκανθηφορία. Νῦν δ' ἀλλ' ἐπεὶ εὕρηται κρίνον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, ὑπὲρ χιόνα λευκὸν, ὑπὲρ μῦρον εὐῶδες, στιλπνότητα ἠμφιεσμένον παρθενικὴν, ἡ *καλλονὴ*, φημὶ, τοῦ *Ἰακὼβ*, κάτεισιν ἐπ' αὐτὴν ὁ ἐπουράνιος ὄμβρος;

IX. Aiunt, arbores capite inverso virere, ac radices pro capite tenere, inde autem (a sepulto capite) sugentes humorem per canaliculos transmittere ac sursum attrahere ad fructus producendos. Generis nostri auctores primi in caput humo defossi erant, ac radicum arrosores teredines hasce radices depascebantur. Verum hic tandem fructus incorruptionis munere ditatus est, et, inverso naturæ ordine, hanc in radices quoque incorruptionem transfundit (42); et quod genitum est generatores suos regenerat (43), quæ demortua erant, ad vitam parit (44), et quæ amara, dulcia efficit. Supereminentissima enim prærogativa propter innocentiam et puritatem (45) super cognatam naturam elevata et coryphæa constituta, tanquam sublimissimum locum tenens divinum e cœlo defluentem imbrem *prima* in se excepit: *Descendit*, enim, *sicut pluvia in vellus* (47), scilicet in purissimam hanc ac supra captum ex omni parte immaculatam Mariam (48), ut ariditati, qua omnis terra squalebat, per mysticas irrigationes præsens remedium afferret. Longum sane tempus effluxerat, ex quo secundum prophetas *mandaverat nubibus ne pluerent imbrem super terram* (49), ne vepres videlicet ac spinæ amplius in vinea succrescerent. At vero postquam in medio spinarum nunc lilium inventum est (50), nive can-

non fuit acerbitatis illius et corruptionis, quæ radicem infecerat. Si enim lingas, sermonem esse de dulcedine, quæ acerbitati ejusdem fructus succeserit, jam nulla Evam inter ac Mariam oppositio intercederet: nam tenemus omnes, etiam Evam divinæ gratiæ ope a peccato mundatam fuisse, atque adeo etiam Evam hoc sensu, acerbitate exuta, dulcem fructum evasisse.

(42) Audis Germanum proclamantem, Mariam fructum exstitisse, qui non modo corruptionem non contraxit, sed e corruptione radicem liberavit.

(43) Gemina habes in oratione Isidori Thessalonicensis in Nativ. Deiparæ, ubi (§ IX) de Anna et de Adam scribit: *Anna, mater veneranda, cum generaret, filia sua indigebat ut regenerareturneque ipsa solum.... sed et progenitor opus habuit, ut ipsam* (*Mariam*) *veluti matrem nancisceretur*. Porro cum sermo sit de generatione spirituali, qua indigent quotquot in Adam perierunt, plane liquet, non posse eadem ruina interemptam eam haberi, quæ regenerationis interemptorum est causa.

(44) Deipara ergo inter demortuos non censetur: mortui autem quinam hic intelliguntur, nisi, ut diximus, quicunque peccati originalis labe infecti sunt?

(45) Puritas, quæ Mariam supra universum hominum genus elevabat, ratione habita contextus, ea est, qua a communi omnium squalore sejungebatur. Atqui communis ille squalor nihil est aliud, quam primævum vitium ab Adam in posteros propagatum. Apertissime ergo Deipara a lapsorum hominum sensu sejuncta describitur.

(46) Cod. ἐξότου.

(47) Psal. LXXI, 6.

(48) Ut puritatem auctor designet, propter quam in Dei matrem ac salutis humanæ mediatricem electa est Maria, hanc ὑπέραγνον, atque πανυπεραμώμητον appellat; quibus sane vocibus quod summum excogitari potest puritatis, exprimitur.

(49) Isa. v, 6.

(50) Ecce tibi tristissimam illam penes Patres imaginem, qua universam Adæ progeniem ceu dumetum exhibent sentibus horrens, sanctam vero Virginem unicum inter tot spinas lilium. Ratio autem oppositionis satis evincit, privilegium illud Virginis hic designari, vi cujus a reliquis omnibus secernitur, immunitatem nempe ab eo originis reatu, qui solus omnibus est communis. Neque prætereas, quam accurate ac vigilanter hoc Virginis privilegium designet Germanus. Postquam enim

didius, unguentis suaveolentius, ac virgineo indutum splendore (*species*, inquam, (51) *Jacob*), cœlestis in illam ac vivificans imber descendit. Quænam huic mysterio inest significatio? Quænam hæc humilitas in sublime evehens? Aut qualis hæc celsitudo humillima?

A καὶ ζωοποιός. Τίς ἡ τοῦ μυστηρίου δύναμις τούτου; Τί τὸ βάθος τὸ ὑψοποιόν; Τί τὸ ὕψος τὸ ταπεινόν;

X. Israelitico olim populo necessaria fuit legum constitutio, quæ eorum ruditati prospiceret, eosque compelleret ad timorem Domini, qui ipsos plasmaverat et mira prorsus ratione servaverat. Repente ac specie nunquam visa intuentibusque terrifica in monte Sina se sistit legislator. Personabant enim omnia magnis tubarum clangoribus : densa montem undequaque involvebat caligo : tubarum clangori respondebat ex adverso turbo horrendum stridens, et quæcunque circumstabant, multiplicis plena erant terroris. Ejusmodi scilicet terriculamentis Judæi animis puerascentes indigebant.

Ι'. Ἐδέησε νομοθεσίας ποτὲ τοῖς Ἰσραηλίταις, ἐπανορθουμένης τὴν ἀπαιδευσίαν αὐτῶν, καὶ εἰς φόβον συνωθούσης τοῦ πλάσαντος καὶ σώσαντος σωτηρίαν παράδοξον. Ἐφίσταται ὁ νομοθέτης τῷ ὄρει Σινᾷ ἐμφανείᾳ ξένῃ καὶ τῶν θεωμένων καταπληκτικῇ. Σάλπιγγες γὰρ ἦχουν μέγα· γνόφος βαθὺς τὸ ὄρος περιεκέχυτο· θύελλά τις σφοδρὰ φοβερὸν ἀντήχει ταῖς σάλπιγξι, καὶ πλήρη τὰ ἐκεῖσε ποικίλων ἐκδειματώσεων· ἔχρηζον γὰρ τοιούτων φοβήτρων οἱ νηπιόφρονες Ἰουδαῖοι.

Quid porro post hæc sequitur? Lex tabulis insculpitur, quæ nempe tacite innuerent cor subditorum lapideum, durumque adeo, ut neque perpetuo manantibus divinæ providentiæ guttis ullatenus excavatum, neque vel paululum fecundatum ex ipsis unquam fuerit. Et sane statim ac misericorditer cum illis actum est, miserationis imbrem repellente duritie, gratia incassum decidit. Cum enim Moyses præceptor e monte, ubi edoctus fuerat, jam descenderet, tabellasque in manibus ferret, quibus elementa legis insculpta fuerant, atque has hominibus illis puerilem mentem gerentibus in manus traditurus esset; isti, *cum jam manducassent et bibissent, surrexerunt ludere* (55), præceptorem ac præcepta ridentes. Quapropter divinorum interpres gravissimo dolore simul et indignatione percitus, tabellas quidem in terram projecit, easque contrivit, ebriis se præstare abnuens præceptorem ; discipulis autem ludendi studiosis congruam sane adhibet disciplinam, non quidem virgam aliquam ullatenus quærens; quid enim hæc cum lapideo ac durissimo eorum corde profuissent? Sed quoniam lapis ferro contunditur, sic ista demum erudiendi methodo utitur, ac ferri locum tenuerunt pugiones (56).

Τὰ δὲ μετὰ τοῦτο οἷα; Λογογραφεῖται ὁ νόμος ἐπὶ πλακῶν ὑπαινισσομένων τὸ τῶν ἀκροατῶν λιθοκάρδιον οὕτω; ἀπόκροτον, ὡς οὐδέποτε κοιλανθησόμενον ταῖς ἐνδελεχούσαις ῥανίσι τῆς θείας ἐπισκοπῆς, μηδὲ (52) λιπανθησόμενον ἐξ αὐτῶν· ἅμα γὰρ ἠλέηνται, καὶ ἡ χάρις ἐξέῤῥευσε τῆς ἀντιτυπίας ἀποπτυσάσης τὸν τοῦ ἐλέους ὑετόν. Ἤδη γὰρ τοῦ διδασκάλου (53) κατιόντος, καὶ τὰς πινακίδας ἐπὶ χειρῶν φέροντος, αἷς τὰ τοῦ νόμου στοιχεῖα ἐγκεχάραχται, καὶ μέλλοντος ἐγχειρίζειν ταύτας τοῖς νηπιόφροσιν, ἐκεῖνοι *φαγόντες καὶ πιόντες ἀνέστησαν παίζειν* κατορχούμενοι καὶ διδασκάλου καὶ μαθημάτων. Ἐφ' οἷς ὁ μυσταγωγὸς, περιπαθές τι βαρυθυμήσας, τὰς μὲν πινακίδας ἔβαλε κατὰ γῆς, καὶ συνέτριψε, μεθύοντας διδάσκειν ἀπαγορεύσας· τοῖς γε μὴν φιλοπαίγμοσι μαθηταῖς τὴν παιδείαν ἐπάγει προσήκουσαν· ῥάβδου μὲν οὐδὲν ὡς (54) τὸ παράπαν τινὸς δεηθείς· τί γὰρ ταῦτα πρὸς τὴν λιθοκαρδίαν ἐκείνων καὶ τὸ ἀνένδοτον; Ἀλλ' ἐπεὶ λίθος σιδήρῳ συντρίβεται, οὕτω μεθοδεύει τὴν παίδευσιν, καὶ ἦσαν αἱ παραξυφίδες ὁ σίδηρος.

XI. Porro antiqua ista, utut plena terrore ac severitate, propter vecordiam tamen illius populi cervicis durissimæ, et propter duritiem cordis illorum, nihil eorum quæ sperari possent obtinebant.

ΙΑ'. Τὰ μὲν παλαιὰ τοιαῦτα, φοβερὰ μὲν καὶ ἀπότομα, ἥνυον δὲ τῶν ἐλπιζομένων οὐδὲν διὰ τὴν ἀναλγησίαν τοῦ σκληροτραχήλου λαοῦ καὶ τὸ τῆς καρδίας ἀπόκροτον.

At posterior, quæ hodie celebratur, descensio priori illa multo est admirabilior. Pacifica enim et tumultus expers adeo fuit, ut descendisse Deum

Δευτέρα καταβασις σήμερον πολὺ τῆς προτέρας παραδοξοτέρα. Εἰρηνικὴ γὰρ καὶ ἀθόρυβος, ὡς καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν λειτουργοὺς καὶ παραστάτας τοῦ

Mariam lilium dixit, hinc quidem illud nive quoque candidius, ad excludendam scilicet cujusvis nævi vel levissimam suspicionem, prædicat ac suaveolentissimum, inde vero virgineo præterea decore nitens idem celebrat, quo innuat, purissimum illum candorem, cujus gratia lilii nomen Mariæ competit, alium a virginitatis candore intelligendum esse.

(51) Psal. xlvi, 5.

(52) Cod. μὴ-δέ.

(53) Cod. διδασκαλίου, quæ vox sane Græca est, sed ad rem non pertinet.

(54) De mendo, quod hoc loco occurrit in codice, placet ea subjicere, quæ vir clarissimus Georgius Krabinger in exemplari ad me transmisso adnotavit: « Codex (inquit) in clausula lineæ habet ὡς et initio sequentis male τὸς pro τως. Scribi potius debebat ὡς et supra lineam οὕτως, ita ut vera lectio sit ὡς, et οὕτως tanquam glossa voculæ ὡς compareat; nam οὐδὲν ὡς pro οὐδὲν οὕτως (ut apud Thucydidem et Platonem οὐδὲ ὡς, μηδὲ ὡς, καὶ ὡς) poni solet. Vid. *Astius* ad Platonis Protagoram, p. 148, in Plat. Opp. tom. X.

(55) Exod. xxxii, 6.

(56) Exod. xxxii, 26, 27 : *Congregatique sunt ad eum (Moysem) omnes filii Levi : quibus ait : Hæc dicit Dominus Deus Israel : Ponat vir gladium super femur suum : ite et redite de porta usque ad portam per medium castrorum, et occidat unusquisque fratrem et amicum et proximum suum.*

θρόνου τὸν κατερχόμενον Θεὸν διαλαθεῖν, μήτοιγε A
ἀνθρώπους μόνον· καὶ ἵνα τὸ τῆς Γραφῆς ἐρῶ, ὡς
ὑετὸς ἐπὶ πόκον κάτεισιν ἀψοφητί, καὶ ἀνεπαι-
σθήτως καὶ αὐτοῖς τοῖς πλησίον κατὰ συγγένειαν
Ἰσραηλίταις· Ἡμεῖς γὰρ, φησὶν, οἴδαμεν, ὅτι
Μωσεῖ λελάληκεν ὁ Θεός· τοῦτον δὲ οὐκ οἴδα-
μεν. πόθεν ἐστί. Πολλάκις γὰρ σκληρότης καρδίας
ἡπαλύνθη λόγοις ἡμέροις, καὶ σχολαιοτέρα βάδισις
καὶ ἀτάραχος τὸν ἀτίθασσον θῆρα ἐζώγρησεν.

nedum homines solum, sed et angelos latuerit *qui* circa ipsum ministerium obeunt, ac throno ejus assistunt, et ut Scripturarum effatum usurpem, *descendit sicut pluvia in vellus* (57), sine strepitu et clam iis quoque Israelitis, qui viciniores ipsi secundum cognationem erant. *Nos scimus*, inquit (58), *quia Moysi locutus est Deus : hunc autem nescimus, unde sit.* Videlicet contumacia cordium sæpe mansuetis verbis mollitur, ac lentior tranquillusque incessus vel indomitas feras sæpe vivas cepit.

ΙΒ'. Ἔχω μὲν οὖν καὶ ἑτέρως μεθοδεῦσαι τὸν λό-
γον, καὶ τὰ κατὰ τὸν πόκον ὑφηλολογῆσαι διεξο-
δικώτερον. Οἶδα γὰρ τοὺς τοῦ γένους προπάτορας,
δερματίνους χιτῶνας ἠμφιεσμένους, καὶ ξηροὺς καὶ
ἀλίβαντας διὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς νεκρώσεως, τῆς B
εὐυδρίας ἐξοριζομένους τοῦ παραδείσου. Ἐκείνων
θυγάτηρ, ὡς ἄνθρωπος, ἡ Παρθένος, πλὴν ὅτι λεπτὰ
γνωρίσματα περιφέρει τῆς ἐκείνων ζωῆς, θνητὸν
μὲν περικειμένη τὸ σῶμα, καὶ φθαρτῷ συναναστρε-
φομένη, τὰ δ' ἄλλα λίαν ὑπέρτερα καὶ θειότερα.
Τοὺς γὰρ ἀῤῥαβῶνας τῆς ἀφθαρσίας προεμνη-
στεύετο, καὶ ἀνθρώποις συνδιαιτωμένη πρὸς ἀγγε-
λικὴν αὐλίαν ἀνέβαινε, καὶ κλίμαξ οὐρανομήκης
ἐπεγινώσκετο, ἧς ἡ κεφαλὴ ἀφικνεῖτο εἰς τὸν οὐρα-
νὸν, τὰ ἐκεῖσε κάλλη διανοουμένη καὶ θεωμένη, εἰ
τι κατὰ γῆν τὴν βάσιν ἤρεισε, καὶ ἐστήριζε τῷ
τῆς οὐσίας κατωβρίθει. Ἐπὶ ταύτην ἀνέβαινον καὶ
κατέβαινον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ· ἀνέβαινον τῇ κατὰ
φύσιν τῆς ἀῦλίας ὑπεροχῇ· κατέβαινον ὑπὸ τῆς
παρθενικῆς ἠττώμενα καθαρότητος· καὶ ὁ Κύριος C
ἐπεστήριχτο ἐπ' αὐτήν.

XII. Enimvero et alia mihi se offert ratio disserendi, et copioslori enarratione ea, quæ ad vellus hoc spectant, celebrandi. Et sane compertum nobis est, primos generis nostri parentes, tunicis indutos pelliceis, ac propter mortis sententiam terrore prostratos ac veluti exanimes, a paradisi deliciis expulsos fuisse. Virgo autem, eorum filia utpote homo, si quasdam levioris momenti excipias proprietates cum eorum vita communes, quod nempe mortalem hanc carnis sarcinam gereret, et corruptibili cum corpore viveret (59), quoad reliqua longe illis sublimior erat ac divinior. Incorruptibilitatis enim arrhas sibi comparabat, et inter homines vivens ad materiæ expertem conditionem angelicam assurgebat, ac cernebatur ceu scala quædam celsissima, cujus summitas ad cœlos usque pertingeret (60), quæ illic portenta sunt considerans atque contemplans (quanquam basim firmaret in terra), nec terrenæ substantiæ pondere ad hæc infirma deprimebatur. Juxta ipsam ascendebant et descendebant Dei angeli ; ascendebant nimirum præstantia quadam conditionis omni materia ex natura sua carentis ; descendebant autem virginea illius puritate victi ; eidem vero Dominus ipse innitebatur.

Βαβαὶ τῶν χαρίτων! Βαβαὶ τοῦ τῆς Παρθένου
ἀξιώματος! Πάντα δεύτερα τῆς δόξης αὐτῆς· πάντα
μειονεκτούμενα, κἂν τὰ φρικωδέστατα ἐξαπτέρυγα
διενθυμηθῇς· ἡ γὰρ λαβὶς, ὁ τύπος αὐτῆς, εὐλα-
βῶς τοῖς ἐξαπτερύγοις τούτοις κατέχεται· κἂν τὰ
πολυόμματα Χερουβὶμ ἐρεῖς, ἃ καὶ εἰς θρόνους ὁ
θεῖος θεαματίζεται Ἰεζεκιὴλ, ἐφ' ὧν πτερυσσόμε-
νον εἰσάγει τὸν Ὕψιστον, καὶ ἐπὶ τροχῶν ἐφιπτά-
μενον· ἐκινεῖτο μὲν γὰρ ἀπ' αἰῶνος, τῇ ἐμφύτῳ
χρηστότητι, ἐπὶ τὸ μυστήριον τῆς ἐνανθρωπήσεως,
καὶ τὴν πρὸς ἀνθρώπους φανέρωσιν· οὔπω δὲ D
προσῆκων ἐνειστήκει καιρὸς, ὃν ἡ ὑπεράπειρος τῶν
κριμάτων αὐτοῦ ἐπεγίνωσκεν ἄβυσσος. Ὁ μέντοι
πατριαρχικὸς νοῦς ἐκεῖνος καὶ τὸν Θεὸν ὁρῶν, ἐστη-
ριγμένον ἐπὶ τὴν Παρθένον ὁρᾷ. Ὅτε γὰρ εὕρηται

Oh quantum gratiarum cumulum! Oh quantam Virginis dignitatem! Omnia gloriæ ejusdem cedunt; omnia sunt inferiora, vel si animo cogites tremendissimos illos (Seraphim) sex alas habentes (61); reverenter enim hi forcipem, quæ erat illius typus (62), apprehendunt; aut etiam si in medium proferas plenos oculis Cherubim (63), quos divinus Ezechiel repræsentat ceu thronos, supra quos exhibet Altissimum alas agitantem, et supra rotas volitantem (64), siquidem a sæculo insita sibi bonitate ad incarnationis mysterium complendum, et ad manifestandum se hominibus ferebatur; at nondum opportunum tempus advenerat, quod imperscrutabilis judiciorum ejus abyssus noverat. Illud sane (mysterium), ac Deum in spiritu pa-

(57) Psal. LXXI, 6.

(58) Joan. IX, 29.

(59) Numquid non se clare prodit hoc etiam loco doctrina veterum Græcorum de conditione Mariæ, communis lapsis hominibus probri expertis? Sane nisi filiam fatearis illius reatus exsortem, qui primos parentes e felici statu in abyssum miserrimum deturbavit, inanis est oppositio, quam filiam inter ac parentes auctor instituit.

(60) Gen. XXVIII, 12, 13: *Viditque (Jacob) in somnis scalam stantem super terram, et cacumen illius tangens cœlum; angelos quoque Dei ascendentes et descendentes per eam, et Dominum innixum scalæ.* Inspice porro, quomodo hinc auctor occasionem arripiat, puritatem Virginis præ angelorum puritate celebrandi : quod quidem encomium abs re esset, si olim Virgo peccati deformitate fœdata fuisset.

(61) Isa. VI, 2 : *Seraphim stabant super illud : sex alæ uni, et sex alæ alteri.*

(62) Consuetum scilicet SS. Patribus fuit, ut forcipem, qua Seraphim calculum sumpsit de altari, habeant uti sanctæ Virginis typum.

(63) Ezech. X, 12 : *Et omne corpus..., et colla, et manus, et pennæ... plena erant oculis.*

(64) Ezech. X, 28, 29.

triarcha (Jacob) videns, Virgini innixum Deum conspicit (65). Quando enim dignum imcomprehensibilis Deitatis inventum est domicilium (66), tunc *consilium antiquum ac verum* (67) finem attigit, atque in opus deductum est; et puro Virginis sinu, prout infantes solent, incomprehensibile fertur Patris Verbum. Adamiticæ massæ ex sancta hac et superimmaculata terra desumptæ atque efformatæ secundum hypostasim conjunctus.

τῆς ἀστέκτου θεότητος δοχεῖον ἐπάξιον, τότε καὶ ἡ *ἀρχαία βουλὴ καὶ ἀληθινὴ* τὸ πέρας εἴληφε, καὶ εἰς πρᾶξιν ἐκβέβηκε· καὶ ἐπιστηρίζεται βρεφοπρεπῶς ὁ τοῦ Πατρὸς ἀπερίγραπτος Λόγος τῇ καθαρᾷ τῆς Παρθένου νηδύι (68), καθ' ὑπόστασιν ἑνωθεὶς τῷ Ἀδαμιαίῳ φυράματι ἐκ γῆς ταύτης ὑποστάντι τῆς ἁγίας καὶ ὑπεραμώμου.

XIII. Omnia itaque, quæ ad eam attinent, divinæ majestati congrua, omnia magno digna mysterio (69); verumtamen (jam enim priorem sententiam resumit oratio) nec Evæ se secundum naturam filiam esse diffitebatur, neque omnino tunicas illas pelliceas respuebat, Limus (70) enim, quo constabat, eamdem illi cum aliis naturam inesse fidem faciebat; neque tamen pellium crassities in ipsa locum habebat, hujus nempe vitæ tumultus ac importunæ curæ, quæ mortalem hanc vitam comitari solent. A tertio enim ætatis suæ anno Deo consecrata est; a tertio ætatis anno angelus mensam ipsi instruens, victum suppeditabat; a tertio ætatis anno non a popularibus modo turbis, sed ab ipsa quoque paterna domo abstinebat.

ΙΓ'. Πάντα μὲν οὖν τὰ κατ' αὐτὴν θεοπρεπῆ καὶ τοῦ μεγάλου μυστηρίου ἐπάξια· ἤδη γὰρ καὶ πάλιν ὁ λόγος ἀντέχεται τοῦ προτέρου νοήματος· καὶ ὅμως τὸ κατὰ φύσιν εἶναι θυγάτηρ τῆς Εὔας οὐκ ἀπηρνεῖτο· οὐδὲ τοὺς δερματίνους ὁλοτελῶς ἀπεσείετο χιτῶνας· ὑποχίκους γὰρ ἐμαρτύρει τὸ συγγενές· παχύτης μὲν δερμάτων οὐκ ἦν ἐν αὐτῇ, εἴτουν τύρβαι βιωτικαὶ καὶ ἄκαιροι μέριμναι τῷ θνητῷ τούτῳ βίῳ συνεζευγμέναι. Ἀπὸ γὰρ τριετίας τῷ Θεῷ ἀνετέθη· ἀπὸ τριετίας ἄγγελος τραπεζοκόμος τὰ τῆς τροφῆς διηκόνει· ἀπὸ τριετίας ἐπελάθετο τῆς λαώδους ὀχλήσεως καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρικοῦ.

Quod quidem ita faciendum esse, præsignificatum jam fuerat. Nam rubus ille (71) flamma undique correptus, qui subobscura ac levis erat Virginis figura, haud tulit, ut pastor Moyses propius progressus accederet; quia nimirum pedes aliis circumvestiverat pellibus, quibus naturali plantarum pelli prospiceret, ne forte nudus pes incedens a terræ asperitate doleret. Haud aliter enimvero opus esse dixerim, ut quisquis vias Domini terere aggreditur, a terrenarum rerum affectu spirituales pedes expeditos servet, neque hujus vitæ sollicitudinibus implicari se sinat.

Σημεῖον δέ· ἡ γὰρ πυρένδυτος βάτος, τύπος οὖσα ταύτης σκιώδης καὶ ἄνυδρος, τὸν προβατέα Μωϋσῆν οὐκ ἐδέχετο πλησιάζειν ἐπιβαλόμενον· διὰ τὰ ἐπὶ τῶν ποδῶν ἀσκητὰ δέρματα, οἷς τὰς συμφύτους τῶν πελμάτων ἐπιδερμίδας ἐφύλαττεν, ἵνα μὴ ταῖς ἀμέσοις ἐπιβολαῖς τῇ τραχύτητι τῆς γῆς κατατρίβοιντο. Χρῆναι γάρ φημι τὸν τὰς ὁδοὺς Κυρίου πορεύεσθαι ἀπαρχόμενον, ἀδέτους τοὺς νοουμένους πόδας διαφυλάττειν ἐκ τῆς ἐμπαθοῦς προσπαθείας τῶν κάτω, καὶ ἀπροσκολλήτως ἔχειν τοῖς βιωτικοῖς τυρβασμοῖς.

Talis nimirum fuit anima innocentissima undequaque immaculatæ Mariæ; quin imo et super hæc omnia longe sese extulit. Sanctior enim quibusvis sanctis, et præ omnibus Deo charis charissima ipsa Deo exstitit. Ac propterea unigenitus in ipsam descendit Verbum, *sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidium stillans super terram* (72), squalentem terram commune habuerit.

Τοιαύτη τις ἦν ἡ πάναγνος τῆς παναχράντου Μαρίας ψυχή· μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ ταῦτα. Ἁγιωτέρα γὰρ τῶν ἁγίων, καὶ τῶν φιλοθέων φιλοθεωτέρα. Διὸ καὶ, ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, ὁ Μονογενὴς ἐπ' αὐτὴν καταβέβηκε Λόγος, καὶ ὡσεὶ σταγὼν ἡ στάζουσα ἐπὶ τὴν γῆν, τὴν αὐχμηρὰν καὶ γηΐνην φύσιν ἡμῶν ἱλαρῶς ἐπάρδων, καὶ πρὸς καρποφορίαν ἡμέραν

(65) Gen. XXVIII, 13.

(66) Nondum scilicet inventum fuerat dignum tremendæ Deitatis domicilium, quia quotquot exorti fuerant ex Adam filii, ad unum omnes paterna labe jurpes erant ac Deo invisi. Dignum propterea Dei domicilium Maria fuit, quia ab illa labe immunis servata est. Vide quæ gemina habet Isidorus Thessalonic. *Hom. in Deip Nativ.* § *VI*, *part.* I, *pag.* 213, 214.

(67) Isa. XXV, 1, *secundum* LXX; nam Vulgatus habet, *cogitationes fideles, antiquas.*

(68) Cod. νηδείαι.

(69) Quisnam, quæso, sciscitanti de ratione conceptionis, quæ et Dei Genitrici congrua et digna tanto mysterio haberi queat, quis, inquam, respondendo affirmare audeat, ejusmodi conceptionem eam esse, quæ filios iræ mundo profert? Ergo si quæcunque ad Virginem spectant, ea divinæ majestati congrua fuerunt, ac digna incarnationis Dominicæ mysterio, sane et conceptio Virginis ea fuerit oportet, quæ cum reatu filiorum iræ nihil

(70) Græce habes ὑποχίκους, vocem scilicet lexicographis incompertam, ac mendi plane suspectam. Haud tamen obscure contextus vocem postulat quidpiam significantem, e quo evincatur Virginis natura cum aliis hominibus communis. Et ejusmodi sane est *terrena substantia*, in quem sensum pertrahi utcunque possent nonnullæ voces Græcæ, quæ aliquo modo ad formam vocis ὑποχίκους accedunt. At viderint ea de re sapientiores.

(71) Licet prodigium rubi, flammis correpti neque tamen combusti, a Patribus habeatur uti figura miraculi, quo Virgini Dei Genitrici sua servata est integritas, unde illud in sacris officiis: *Rubum, quem viderat Moyses incombustum, conservatam agnovimus tuam laudabilem virginitatem*; auctor tamen, uti ex sequentibus patet, ad summam illam potius puritatem spectat, quæ Verbum Dei ad se attraxit.

(72) Psal. LXXI, 6. Etiam Complutensis editio, et Aldina cum ea, habent στανών ὡς στάζουσα pro

διανιστῶν. Ἀυαλέα γὰρ γέγονε καὶ τέφρας αὐχμωδεστέρα, ἐξ ὅτου (73), ὡς ἀστραπὴ πρηστηριώδης, ὁ Σατανᾶς πεσὼν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καιρίως ταύτην βαλὼν, κατηθάλωσε, καὶ ἄνικμον ἀπειργάσατο καὶ πρὸς καρποφορίαν θείων ἔργων ἀδέξιον. Ἀνατελεῖ, φησὶν, ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης, ἕως οὗ ἀνταναιρεθῇ ἡ σελήνη. Ἐπεξερχέσθω γὰρ ὁ λόγος καὶ τοῖς ἐξῆς τοῦ ψαλμοῦ, καὶ καθ' ὁδὸν προερχέσθω ἐπὶ τὴν τῶν κρυπτομένων σαφήνειαν. Ἤδη γὰρ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης ἀνατέλλειν ἀπαρχομένου, τὰ ἐν τῷ σκιώδει τοῦ γράμματος συγκρυπτόμενα εἰς φῶς ἐξαγέσθωσαν.

A renamque naturam nostram copiose irrigavit, atque ad suaves fructus ubertim ferendos excitavit. Squalida enim, et cineribus ipsis siccior evaserat, ex quo Satanas, ceu fulgur comburens e cœlo lapsus, cum lethaliter ipsam sauciasset, omnem ei virorem abstulit, aridamque et ad divinorum operum producendos fructus ineptam reddidit. *Orietur*, inquit (74), *in diebus ejus justitia et abundantia pacis, donec auferatur luna*. Par enim fuerit, ut et quæ reliqua sunt hujus Psalmi, oratio persequatur, rectaque via ad eorum quæ in eo lateant, explanationem progrediatur. Cum enim illucescere sol justitiæ jam incipiat, consonum fuerit, ut quæ occultantur umbra litteræ, in lucem apertam edu-

B cantur.

ΙΔ'. Ἀλλ' ὦ, τίνες οἱ κατόπιν ἡμῶν ἀρτίως βαῦζοντες, καὶ θροῦν μέγαν καὶ τάραχον ἀνεγείροντες, καὶ κατὰ τοῦ λόγου βρύχοντες τοὺς κυνόδοντας (75); Ἰουδαῖοι πάντως εἰσὶ, τὸ φιλοτάραχον φῦλον καὶ κραυγάζον· ὧν καρποφόρημα κραυγὴ ἀντὶ σταφυλῆς, φάναι καθ' Ἡσαΐαν.

XIV. Verum oh, quinam sunt, qui nobis a tergo nunc latrant, magnumque strepitum ac tumultum excitant, et caninis dentibus in sermonem (nostrum) frendent? Prorsus Judæi sunt, turbulentum clamosumque genus; quorum fructificatio, ut cum Isaia loquar (78), pro uva clamor.

Τί οὖν ποιήσομεν; Ἐάσομεν ταῖς ὀλακαῖς διαῤῥήγνυσθαι, μηδεμίαν ἐπιστροφὴν τῶν πεφλυαρημένων αὐτοῖς ποιούμενοι; Ἢ ἐπιστραφέντες ὀλίγ' ἄττα (76) λιθίδια τοῦ ἀναιδοῦς αὐτῶν καταχοντίσομεν στόματος; Δοκεῖ μοι τὸ δεύτερον ἰσχυρότερον. Κἂν γὰρ ἐπιδράμωσι διαῤῥιπτουμένοις τοῖς λίθοις ἐπιχανόντες τούτοις, ὡς σύνηθες· ἀλλ' οὐχὶ καὶ διαμασσήσασθαι ἂν δυνηθεῖεν, τὸ στερρὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας αὐχοῦντα;. Ἀλήθεια δὲ ὁ Χριστὸς, ὁ τοὺς τῶν ἁμαρτωλῶν συντρίβων ὀδόντας, ἵνα μὴ τὸν τῆς πίστεως ἄρτον ἀδίκως διαλυμαίνωνται (77).

XV. Porro, quid post me clamas, Judæe, effrons ac contentiose homuncio? Si quid habes, quod regeras, dicito. *Ad Solomonem*, inquit, *hæc dicta referuntur, et hoc verbum bonum e corde eructat David successori* (81) *regni ejus, qui ex utero ipsius egressus est* (82); *non autem, prouti tu Christianus contendis, sermonem de Christo instituit*. Sine, quæso, o inepte nugarum venditor, rectum suum tramitem prosequatur oratio, neve eam ad te ipsum nitaris divertere. Neque enim nunc tempus est contentionis forensis, sed hymnos alternis choris canendi. Domi-

C nus enim meus e cœlo *venit* in terram, *non ut judicet mundum, sed ut mundum vivificet* (83). Verumtamen ne properandi cursum sollicitos nos ideo fingere videamur, quod nobis non suppetant quæ contra reponamus, summatim, quoad licuerit, rem perstringentes, inscitiam tuam convincemus.

IΕ'. Ἀλλὰ τί κράζεις ὄπισθέν μου, ἀναιδὲς ἀνθρώπιον καὶ φιλοτάραχον, Ἰουδαῖε; Εἰ ἔχεις ἀποκρίσεως λόγον, εἰπέ. Εἰς Σολομῶντα, φησὶν, ἀποτείνονται ταῦτα τὰ ῥήματα, καὶ λόγον τοῦτον ἀγαθὸν ἐκ τῆς καρδίας ἐρεύγεται ὁ Δαυὶδ τῷ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ γεγεννημένῳ διαδόχῳ τῆς βασιλείας, ἀλλ' οὐχ, ὡς σὺ λέγεις ὁ Χριστιανὸς, περὶ τοῦ Χριστοῦ τὸν λόγον ποιεῖται. Ἔα, ματαιολόγε καὶ φλύαρε, κατ' εὐθυωρίαν προτρέχειν τὸν λόγον, καὶ μὴ ἀντιπερίσπα πρὸς ἑαυτόν. Οὐ γάρ ἐστιν ἄρτι δικανικῆς ἀντιστασίας καιρὸς, ἀλλὰ ψαλμῳδικῆς ἀντιφωνίας; χορός. Ἥκει γὰρ οὐρανόθεν ὁ ἐμὸς Δεσπότης ἐπὶ τὴν γῆν, οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον. Ὅμως, ἵνα μὴ δόξωμεν δι' ἀπορίαν ἀντιλογίας τὸ τῆς πορείας προφασίζεσθαι σύντονον, ὡς οἷόν τε συνεπτυγμένως, τὴν σὴν ἐλέγξομεν ἄνοιαν.

XVI. Iste Psalmus (84) de eo, quem celebrandum sumit, pacifico (85) (id enim significat *Salomon*),

D

ΙϚ'. Ὁ ψαλμὸς οὗτος τρία ταῦτα τὰ μέγιστα εἰσηγεῖται περὶ τοῦ ἐν αὐτῷ διειλημμένου εἰρηνικοῦ,

στα γόνες στάζουσαι, quod non modo in reliquis Græcis editionibus, sed et in textu Hebraico ac Vulgata legimus.

(73) Cod. ἐξότου.
(74) Psal. LXXI, 7.
(75) Cod. κυνίδοντας.
(76) Cod. ὀλιγάττα.
(77) Cod. διαλυμαίνονται.
(78) Isa. V, 4, 7.
(79) I Joan. V, 6.
(80) Psal. III, 8.
(81) Psal. XLIV, 1.
(82) II Reg. VII, 12.
(83) Joan. XII, 47.
(84) Scilicet Psalmus LXXI.
(85) Notissimum est *Salomon* שלמה reddi *pacificum*; quocirca cum Psalmus inscribatur *in Salomonem*, jure inquit auctor, de *Pacifico* eum Psal-

tria hæc, eaque potissima, proponit; sunt vero ista : prænuntiati illius e cœlo descensio, et hæc pacifica sane et sine strepitu. *Descendet*, inquit (86), *sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidium stillans super terram*. Et hoc quidem primum est; alterum vero, dominatio ac potestas plenissima in universam terram ac postremos ejus terminos. Subdit enim : *Et dominabitur a mari usque ad mare, et a fluminibus* (88) *usque ad terminos orbis terarum* (89), scilicet ab oriente usque ad occidentem ac per circuitum. Tertium est, quod nullum ipse exsistendi initium, neque ullum finem prorsus agnoscebat. Nam et in hanc sententiam inducunt Psalmi dicta.

XVII. Porro Salomon neque exstitit, antequam ipsum partu Bersabee eniteretur, neque e cœlis descendit. Quod enim nondum exsistit, nec substantia constat, id profecto neque ascendit, neque descendit. Sed neque ullo pacto Salomoni congruit illud : *Sicut pluvia in vellus*. Nam quæ facta fuerunt adversus fratrem Adoniam, ejus in regnum ingressum tumultu ac consternatione impleverunt. Memorare autem parco, eum fraterno sanguine, quod scelerum omnium teterrimum est, (thronum) contaminasse, et alterum post Cain propter regnum temporale fratricidam reperiri.

Neque rursus universi, qua late patet, terrarum orbis imperium obtinuit; sed ditionis ejus terminos circumscribentia duo hinc inde flumina intra se concludebant, Euphrates videlicet et Nilus, quæ uti opinor, Judaici regni instabilitatem et celerrimam horum finium mutationem subobscure indicabant. Porro juxta ac Danieli ostensum fuit (91), regnum Christi nullum finem habiturum est.

XVIII. Quod si Salomonem præexstitisse neque tu ipse admittis, neque asseris, eum e cœlo descendisse, et tamen perverse dicta (Psaltis) interpretaris, atque ea quæ prolata sunt de exsistentia, accipis de præscientia, adeo ut contendas Salomonem in incomprehensibili ac divina cognitione exstitisse, et ab eo qui cuncta novit antequam fiant (92), et cognitum et prædestinatum in regem fuisse; iterum ipse sciscitor : Quomodo potuit id descendere, quod non exsistebat? Cæterum scias velim, te demum ea de Salomone tradere, quæ quispiam vel de rana aut culice affirmabit. Quoniam vel rana quæpiam atque iste etiam culex infinitam atque ad universa se porrigentem divinæ naturæ scientiam non effugit. Nam cuncta cognomum esse. Hæc autem appellatio si regi Salomoni convenit, a fortiori competit Christo, de quo Isaias (IX, 6) : *Vocabitur nomen ejus..., Pater futuri sæculi, Princeps pacis*. Hinc illæ voces, quibus nascentem Dominum collaudat Ecclesia : *Rex pacificus magnificatus est, cujus vultum desiderat universa terra*.

(86) Psal. LXXI, 6.

(87) Cod. στάζουσι.

(88) Ista lectio *a fluminibus*, non modo a Vulgata Latina discedit et a veritate Hebraica, sed etiam a communi LXX versione, quæ habet ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ : consentientes tamen habet editiones tum Complutensem tum Aldinam, quæ cum auctore legunt, ἀπὸ τῶν ποταμῶν

(89) Psal. LXXI, 8.

(90) Cod. χείρηστον.

(91) Dan. VII, 14 : *Potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur; et regnum ejus, quod non corrumpetur*. Et rursus (ibid. V, 27) : *Cujus regnum, regnum sempiternum est*.

(92) Dan. XIII, 42.

A τοῦτο γὰρ ὁ *Σαλομών*· καί εἰσι ταῦτα· ἡ ἐξ οὐρανοῦ κατάβασις τοῦ προφητευομένου, καὶ αὐτὴ εἰρηναία καὶ ἀθόρυβος. *Καταβήσεται* γάρ, φησίν, *ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγὼν ἡ στάζουσα* (87) *ἐπὶ τὴν γῆν*. Καὶ τοῦτο μὲν πρῶτον· δεύτερον δὲ ἡ πρὸς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην καὶ τὰ πέρατα ταύτης κατακυρίευσις· καὶ κράτος τὸ παντεξούσιον. Ἐπάγει γάρ· *Καὶ κατακυριεύσει ἀπὸ θαλάσσης ἕως θαλάσσης, καὶ ἀπὸ ποταμῶν ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης*, ὅπερ ἐστὶν, ἀπὸ ἀνατολῶν ἕως δυσμῶν καὶ τῶν κυκλόθεν. Τρίτον, ὅτι ἄναρχός ἐστιν ἡ τούτου ὕπαρξις, καὶ παντελῶς ἀτελεύτητος. Εἰς τοῦτο γὰρ ἐννοίας φέρει τὰ ψαλμικὰ ῥήματα.

B ΙΖ'. Σολομὼν δὲ οὔτε πρὸ τοῦ τὰς ὠδῖνας λῦσαι τῆς Βηρσαβεὲ προῦπῆρχεν, οὔτ' ἄνωθεν καταβέβηκε. Τὸ γὰρ μήπω ὄν, μηδὲ οὐσιωμένον, οὔτ' ἄνεισιν, οὔτε κάτεισιν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ, ὡς ὑετὸς ἐπὶ *πόκον*, ἀκολουθίαν ἔχει πρὸς Σολομῶντά τινα. Τὰ γὰρ κατὰ τὸν ἀδελφὸν Ἀδωνίαν τὴν βάσιν εὐθὺς τῆς βασιλείας ἐκείνου θορύβου καὶ ταραχῆς ὑπανέπλησε. Φείδομαι δὲ εἰπεῖν, ὅτι καὶ ἀδελφικὸς κατέχρανεν αἵμασι, τὸ πάντων χείριστον (90) ἐγκλημάτων, καὶ μετὰ Κάϊν δεύτερος οὗτος ἀδελφοκτόνος εὑρίσκεται διὰ τὴν πρόσκαιρον βασιλείαν.

Οὔτε τοῦ οἰκουμενικοῦ παντὸς; κατεκράτησεν ἐξαπλώματος· ἀλλὰ τὰ ὅρια τῆς ἐξουσίας αὐτοῦ ἑκατέρωθεν περισχόντες δύο ποταμοὶ συνέκλειον ἐνδοθεν, Εὐφράτης οὗτοι καὶ Νεῖλος, τὸ ἄστατον, οἶμαι, τῆς Ἰουδαϊκῆς βασιλείας καὶ ὀξύτερον παρερχόμενον ῥεύματος τῶν ὁρίων τούτων ὑποδηλούντων. Τῆς γὰρ τοῦ Χριστοῦ βασιλείας, κατὰ τὴν ὅρασιν Δανιὴλ, τέλος οὐκ ἔσται.

D ΙΗ'. Εἰ δὲ τὸ προϋπάρχειν τὸν Σολομῶντα καὶ αὐτὸς οὐ δέχῃ, οὐδ' ἄνωθεν λέγεις καταβεβηκέναι, παρεξηγῇ δὲ τὰ ῥητὰ, καὶ τὴν πρόγνωσιν ἀνθ' ὑπάρξεως ἐκλαμβάνεις, καὶ ἐν τῇ ἀκαταλήπτῳ καὶ θείᾳ γνώσει τὸν Σολομῶντα ὑπάρχειν διισχυρίζῃ, καὶ ὑπὸ τοῦ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν εἰδότος ἐγνωσμένον εἶναι, καὶ εἰς βασιλέα ἐψηφισμένον· πάλιν αὐτὸς ἐρωτῶ· Πῶς τὸ μὴ ἐν ὑποστάσει ὂν καταβέβηκε; Πλὴν ἴσθι, ἐκεῖνα περὶ Σολομῶντος ἀποφαινόμενος, ὅσα ἄν τις ἐρεῖ περὶ βατράχου καὶ κώνωπος. Ὅτι ὁ δεῖνα ὁ βάτραχος καὶ οὗτος ὁ κώνωψ τὴν ἀπεριόριστον γνῶσιν καὶ περιδραχτικὴν τοῦ παντὸς τῆς θείας οὐ διέφυγε φύσεως. Οἶδε γὰρ τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, καὶ *ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα* παλαμηφορεῖται τῆς γῆς, καὶ τὰ

ἐντὸς τῆς παλάμης ὀξέως ὁρᾷ, κἂν τῶν ἄγαν εἴη λεπτεπιλέπτων, κἂν τῶν μήπω παρενηνεγμένων.

ΙΘ'. Μέγα δέ σοι, ὅτι καὶ εἰς βασιλέα κέχρισται τοῦ Ἰσραήλ. Μείζων ἂν εἴη τούτου ὁ Σαούλ· ὅτι καὶ κατὰ θείαν κέχρισται ψῆφον· καὶ ὁ χρίστης πολυθρύλητος τὰ εἰς ἁγιωσύνην, Σαμουὴλ γάρ· καὶ ὅτι πρῶτος βασιλεὺς καὶ ἀρχὴ πάντων τῶν μετ' αὐτόν. Καὶ οὔτε εἰδωλολατρήσας εὑρίσκεται, οὔτ' ἀλλοφύλοις συμφθαρεὶς γυναιξὶν, ὧν τὰς ἐπιμιξίας ὁ Θεὸς ἀπηγόρευσεν. Ἀλλ' ὅτιπερ ἐν πολλοῖς παρήκοος ὤφθη τῶν τοῦ παντοκράτορος προσταγμάτων, εἰς τὴν τῶν κατακεκριμένων μοῖραν ὠθέλισται, καὶ πικρῷ θανάτῳ τὸν βίον κατέστρεψε, καὶ ὠφέληται οὐδὲν ἀφ' ὧν ὁ Θεὸς δι' οἰκείαν συμπάθειαν αὐτῷ ἐχαρίσατο· μᾶλλον δὲ καὶ καταδίκῃ καθυποβέβληται τῇ ἐσχάτῃ, ὅτι τὸν εὐεργέτην ἐξώργισεν, ἀντὶ ἀγαθῶν κακοῖς ἀμειψάμενος.

nium damnationem propterea provolutus est, suum ad indignationem concitavit.

Κ'. Πάλιν οὖν ἐρωτῶ σε, καὶ πάλιν μοι ἀποκρίθητι· Ἐν τίνι τῶν τοῦ Σολομῶντος μεγαλαυχεῖς, καὶ ὑπὲρ τίνος πολλοῖς ἐπαίνοις αὐτὸν καταντλεῖς; Ὅτι, φησὶ, σοφώτερος τῶν τε πρὸ αὐτοῦ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν βασιλέων φανερῶς μεμαρτύρηται· καὶ δόξης ὑψώματος καὶ πλούτου ὀγκώματος βασιλικῷ τῷ πήχει τοὺς ἄλλους νενίκηκεν.

Εἰπὲ οὖν μοι, πρὸς τοῦ σοῦ Σολομῶντος· Θεὸς τοῦ χρήματος τούτου δοτὴρ τῷ ἀνθρώπῳ, ἢ συχνῶν ἱδρώτων καὶ μακρῶν πονημάτων τῆς ἀρετῆς ἔπαθλον ἔλαβεν; Οὔ, φησὶ· πῶς γάρ, δωδεκαέτης που τῆς βασιλείας δραξάμενος; Θεία δὲ ἡ χάρις, καὶ τὸ δῶρον θεόπεμπτον.

Σύμφημί σοι κἀγώ· καὶ προσκυνῶ τὸν δοτῆρα, καὶ τὸ δῶρον ἀσπάζομαι. Ἀποδέδειχται οὖν, ὡς ἡ σοφία, ἡ δόξα, ὁ πλοῦτος, ὁ τῆς κατασχέσεως πλατυσμὸς θεοδώρητά ἐστι φιλοτιμήματα. Ναὶ, ἢ τί φῄς; Καὶ πάνυ γε. Οἷς δὲ *πολὺ πιστεύεται, καὶ πολὺ ἀπαιτηθήσεται· καὶ οἱ δυνατοὶ δυνατῶς ἐτασθήσονται*. Τίθεμαι· αὐτοῦ γάρ ἐστιν ἡ ἀπόφασις Σολομῶντος. Ὁ γοῦν τοσούτων καὶ τηλικούτων ἀπολαύσας θείων χαρίτων διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα, μακαριστῷ τέλει τὸν βίον ἐσφράγισε καὶ ἀξίῳ τῆς δεδωρημένης τούτῳ σοφίας; ἢ ἐπὶ κεφαλὴν εἰς βάραθρον ἀσεβείας κατεκυλίσθη, καὶ ἐβεβήλωσε τὰ ἅγια ταῦτα δωρήματα;

Τί σιωπᾷς, Ἰουδαῖε; Ἐπέλιπέ σε λόγος τῆς ἀποκρίσεως οὕτω ταχέως; Ἐγώ σου τῇ ἀπορίᾳ βοηθήσω, τὸν θεσπέσιον Ἰεζεκιὴλ παραγαγὼν, μᾶλλον δὲ τοῦ ἐν αὐτῷ λελαληκότος Θεοῦ, δεηθεὶς, ἵνα τὴν διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ ἀπόφασιν πάλιν ἀποφανῇται (96). *Ἐν τῷ*

(93) Psal. xciv, 4.
(94) Luc. xii, 48.

scit antequam fiant, et *in manu ejus omnes fines terræ* (93) sustinentur, et quæ constricta cujusvis manu abdantur, acute perspicit, etsi minutissima sint, etsi necdum in luce prolata.

XIX. At magnum quid tibi videtur, quod in regem Israel (Salomon) unctus sit. Atqui potior in Saule hæc prærogativa videri posset; tum quia nutu divino unctus fuit; tum quia qui eum unxit, celeberrimus erat sanctitate; nam unxit eum Samuel; tum quia inter reges primus fuit, et cunctorum, qui post ipsum fuerunt, exorsus; sed neque uspiam deprehenditur in idololatriam lapsus, neque ab alienigenis, quarum Deus consuetudinem interdixerat, feminis corruptus. Attamen cum Omnipotentis mandatis pluries se male obsequentem exhibuisset, in reproborum sortem deputatus est, et vitam acerba morte absolvit; et nihil ei profuerunt beneficia, quibus illum Deus ex benignitate sua sponte cumulaverat, imo vero in gravissimam om-

quod, mala pro bonis rependens, benefactorem

XX. Rursum itaque te interrogo, ac mihi rursum responde: Quamobrem ex omnibus, quæ ad Salomonem spectant, tantopere te jactas? Qua de causa tam multis eum laudibus obruis? Quia, inquit, universis regibus, qui eum seu præcesserunt seu subsecuti sunt, sapientiorem illum fuisse, omnibus exploratissimum est: et quia gloriæ sublimitate et opum superbia regio cubito reliquos superavit.

Dic ergo mihi, gratuitone, quod ad tuum Salomonem attinet, Deus homini cuncta hæc tam ampla dono dedit, an vero tanquam sudorum jugiter manantium, diuturnorumque laborum justam mercedem iste ea retulit? Nequaquam, inquit; quomodo enim puer duodennis regnum uspiam obtinuisset? Hoc sane beneficium fuit divinum, ac donum cœlitus collatum.

Ego quoque tecum sentio, et largitorem adoro, donumque ipsum exosculor. Compertum est igitur, sapientiam, gloriam, divitias ac possessionum amplitudinem totidem gratuita divinæ munificentiæ munera exstitisse. Faterisne ita prorsus esse? Fateor enimvero. Porro *quibus multum concreditum est, multum requiretur ab eis* (94); et *potentes potenter tormenta patientur* (95). Certum id habeo; est enim sententia ipsius Salomonis. Hic igitur, qui tot tantisque e Dei bonitate cœlestibus muneribus cumulatus est, num exitu admodum beato ac digno sapientia sibi donata vitam coronavit? An non potius in impietatis barathrum usque ad caput devolutus est, ac divina illa munera profanavit?

Quid taces, o Judæe? Adeone cito nullum tibi suppetit responsum? Suppetias hærenti egomet feram, divinitus doctum Ezechielem in medium producens, seu potius Deum ipsum, qui per eum locutus est, deprecans, ut sententiam per Ezechielem

(95) Sap. vi, 7.
(96) Cod. ἀποφανεῖται.

latam rursus ipse edoceat : *Si conversus justus a justitiis fuerit, et fecerit iniquitatem, in peccatis suis morietur, et non erunt in memoria justitiæ ejus, quas fecit* (1). Quandoquidem igitur eo impietatis adversus Altissimum in his provectus est Salomon, ut abierit post Astarten et Chamos aliaque ejusmodi exsecranda idola atque abominationes ; id vero propheticum Davidis et perspicacissimum oculum non effugit, atque adeo multo minus latuit præscientiam illius, qui *incerta et occulta sapientiæ suæ Davidi manifestaverat* (2) : quomodo fieri potuit, ut adeo sublimia ac prorsus divina de Salomone prædicaverit, homine scilicet fratricida, idololatra, mulierum voluptatumque cupidine tam facile ad insaniam percito ?

A ἀπόστραφῆναι (97) δίκαιον ἀπὸ τῶν δικαιοσυνῶν (98) αὐτοῦ, καὶ ποιήσει παράπτωμα, ἐν ταῖς ἁμαρτίαις αὐτοῦ ἀποθανεῖται, καὶ (99) οὐ μὴ μνησθῶσιν αἱ δικαιοσύναι αὐτοῦ, ἃς ἐποίησεν. Ἐπεὶ οὖν ταῦθ' οὕτω καὶ ἠσέβησε Σολομὼν εἰς τὸν Ὕψιστον, πορευθεὶς ὀπίσω τῆς Ἀστάρτης καὶ τοῦ Χαμὼς καὶ ἑτέρων τοιούτων βδελυγμάτων τε καὶ προσοχθισμάτων· τοῦτο δὲ τὴν προφητικὴν τοῦ Δαυὶδ οὐ διέφυγεν ὀξυδέρκειαν, μᾶλλον μὲν οὖν τὸ προγνωστικὸν τοῦ τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς ἰδίας σοφίας ἀποκαλύψαντος τῷ Δαυίδ· πῶς ἔμελλε τὰ ὑψηλὰ ταῦτα καὶ θεοπρεπῆ περὶ Σολομῶντος προαγορεῦσαι, τοῦ ἀδελφοκτόνου, τοῦ εἰδωλολάτρου, τοῦ κεπφωθέντος ὀπίσω γυναικείας φιληδονίας;

Credisne, Deum per Davidem locutum fuisse ? Omnino, inquit. Eorum igitur, quæ sequuntur, professionem anticipato præmisisti. Quid, inquis, illud est ? Nimirum ante solem et lunam præcognita Deo fuisse, quæ ad eum (Salomonem) spectabant ; et non quidem partim cognita, partim incognita, sed perspecta plane omnia tum mala tum bona (Deo fuisse). Quo igitur pacto Davidi per Spiritum suum magna illa, quæque Deum decent, de eo inspirasset, quem noverat, more juvencæ, ut Ephraim, insaniturum ? Sane id summe

B Πιστεύεις, ὅτι ὁ Θεὸς λελάληκεν ἐν Δαυίδ ; Ἐκ παντὸς, φησίν. Τὸ δ' ἐφεξῆς προφθάσας αὐτὸς ὡμολόγησας. Ὁποῖον, φῄς ; Ὅτι πρὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἐν γνώσει ἐκείνοτο τὰ κατ' αὐτὸν τῷ Θεῷ· οὐ τὰ μὲν, τὰ δ' οὔ, ἀλλ' ἅπαντα πονηρά τε καὶ ἀγαθά. Πῶς οὖν τὰ μεγάλα ταῦτα καὶ Θεῷ πρέποντα διὰ τοῦ ἰδίου Πνεύματος ἔμελλεν ἐμπνεῖν τῷ Δαυὶδ, εἰδὼς αὐτὸν παροιστρήσοντα, ὡς δάμαλιν κατὰ τὸν Ἐφραΐμ ; Βλασφημίας τοῦτο ἐσχάτης· τρίποιτο δὲ ἡ βλασφημία ἐπὶ τὴν σὴν κεφαλήν.

blasphemum : in caput tuum blasphemia ista vertatur.

Quem itaque locum hic habet insulse a te memorata præscientia ? Dictum est enim non modo eum exstitisse ante solem et ante lunam ; sed et illud additur : *Permanebit cum sole* (5), et illud : *Donec auferatur luna* (6). Stat sane præscientia, si illud quod prævisum est, impletum fuerit ; et suum, quod ad id spectat, exitum sortitur. At vero ille, de quo prophetavit hæc David cum sole et luna permanet ; et nunc quidem Salomon non exsistit, ac thronus regni ejus eversus prorsus evanuit ; sol autem et luna consuetos sibi cursus adhuc perficiunt. Quærite igitur, et eum invenietis, qui permanet cum sole, simulque ante solem exsistentiam habet. Et cum inveneritis, *accedite ad eum, et illuminamini, et facies vestræ non confundentur* (7).

C Ποῦ τοίνυν χώραν ἐνταῦθα ἔχει ἡ ἀγνοήτως εἰρημένη σοι πρόγνωσις ; Οὐ γὰρ μόνον πρὸ τοῦ ἡλίου εἴρηται καὶ τῆς σελήνης, ἀλλὰ καὶ τὸ, *συμπαραμενεῖ τῷ ἡλίῳ*, καὶ τὸ, *ἕως οὗ ἀρταραιρεθῇ ἡ σελήνη*. Ἵσταται γὰρ ἡ πρόγνωσις, τοῦ προεγνωσμένου πεπληρωμένου· καὶ τό γε ἧκον εἰς τοῦτο τέλος λαμβάνει. Ὁ δὲ, περὶ οὗ τῷ Δαυὶδ πεπροφήτευται ταῦτα, συνδιαιωνίζεται τῷ ἡλίῳ καὶ τῇ σελήνῃ· καὶ Σολομὼν μὲν νῦν οὐκ ἔστι, καὶ ὁ θρόνος τῆς βασιλείας αὐτοῦ καταῤῥαγεὶς ἠφανίσθη· ὁ δὲ ἥλιος καὶ σελήνη τοὺς οἰκείους δρόμους ἀνύουσι. Ζητήσατε οὖν, καὶ εὑρήσετε (3) τὸν συμπαραμένοντα τῷ ἡλίῳ καὶ πρὸ τοῦ ἡλίου τὴν ὕπαρξιν ἔχοντα. Καὶ εὑρόντες, *προσέλθετε πρὸς αὐτὸν, καὶ φωτίσθητε, καὶ τὰ πρόσωπα ὑμῶν οὐ μὴ καταισχυνθῇ*.

Quem ante solem et lunam exsistentem invenietis, hunc et ante omnia sæcula exsistentem invenietis.

XXI. Esto, inquit, de Christo ea prædicta fuisse. Si Christus solari cursui commensurabitur, ergo deficiente sole, deficiet pariter qui cum eo permanet Christus.

D ΚΑ'. Ἔστω, φησὶ, περὶ τοῦ Χριστοῦ προειρῆσθαι τὸν λόγον. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς τῷ ἡλιακῷ συμμετρηθήσεται δρόμῳ, ἡλίου ἐκλείψαντος συνεκλείψει καὶ τὸ συμπαραμόνιμον τοῦ Χριστοῦ.

Obmutesce, os blasphemum. Virtus Christi sempiterna (est) et indeficiens. Nam si (de illo) dictum est etiam : *ante solem*, jam temporaneæ eximitur exsistentiæ.

Φιμώθητι, βλάσφημον στόμα. Ἄϊδιον τὸ τοῦ Χριστοῦ κράτος καὶ ἀτελεύτητον. Εἰ γὰρ καὶ εἴρηται, *πρὸ τοῦ ἡλίου*, τὴν χρονικὴν ὕπαρξιν διαφεύγει.

Deinde vero, tu quoque mihi responde : quo-

Ἔπειτα καὶ αὐτὸς ἀπόκριναί μοι· πῶς νοεῖ, τὸ,

(97) Discedit auctor a communi Græca lectione (Ezech. III, 20) ἀποστρέφειν.

(98) Ita cum communiori LXX lectione : codex tamen Alex. habet τῆς δικαιοσύνης.

(99) Græca lectio communis habet διότι, non vero καί.

(1) Ezech. III, 20.

(2) Psal. L, 5.

(3) Cod. εὑρήσεται.

(4) Osee X, 11 : *Ephraim vitula docta diligere triturare.*

(5) Psal. LXXI, 5.

(6) Ibid. 7.

(7) Psal. XXXIII, 6

Πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι, καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν οἰκουμένην καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ; Ἆρ' οὖν ὁ Θεὸς τοῖς οἰκείοις πνήμασι σύγχρονος ἢ καὶ ὀλίγον τι πρόχρονος, ἐπειδήπερ εἴρηται, πρὸ τοῦ ὄρη γενηθῆναι καὶ πλασθῆναι τὴν γῆν, τοῦτον τὴν ὕπαρξιν ἔχειν; Οὐχί, φησί· προτεθὲν δὲ ὅμως τὸ, ἀπ' αἰῶνος, τὴν πεπλανημένην διάνοιαν ἀνωρθώσατο· εἴρηται γὰρ οὕτως· Καὶ ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ.

Ἐπαινῶ σε τῆς ἀποκρίσεως, εἰ καὶ τῆς ὑποκρίσεως προσοχθίζομαι. Τὰ συνῳδὰ γὰρ καὶ ἰσοδύναμα ἰρὶν ἤδη μου ἐρχομένου (9), δέδοικα, μὴ ἀποδὺς ταχὺς εὐθὺς, καὶ πρὸς ἀδιανοήτους πάλιν χωρήσῃς μωρολογίας. Ὅμως αὐτὸ, φησὶ, τὸ πρᾶγμα φανεῖ.

Εἴρηκας, ὅτι τὸ, ἀπ' αἰῶνος, προκείμενον τὸ ἄναρχον διατρανοῖ τοῦ Θεοῦ. Πρόσσχες οὖν μοι λοιπὸν, ὅτι κάνταῦθα τῷ, πρὸ τῆς σελήνης, προστεθὲν τὸ γενεὰς γενεῶν, τὸ ἴσον ἄναρχον ὑπεσήμανε, καὶ ἔστιν ἰσοδύναμον τῷ ἀπ' αἰῶνος.

ΚΒ'. Εἰ δὲ καὶ ἔτι τρανοτέρας χρῄζεις τῆς ἐπιλύσεως, τὴν αὐτὴν Δαυϊδικὴν λύραν ἐμμελεστέρως κινήσομεν, εἴπερ μὴ καὶ πρὸς ταύτην ὄνος φανεῖς ὑρας ἀκούων, τὸ παροιμιῳδούμενον. Βασιλεύσει Κύριος εἰς τὸν αἰῶνα, ὁ Θεός σου, Σιὼν, εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Τί τούτου σαφέστερον; Δέδεικται γὰρ, ὅτι ταυτόν ἐστι τῷ εἰς τὸν αἰῶνα τὸ εἰς γενεὰν καὶ μὴν ἐκεῖσε πλέον εἴρηται. Πληθυντικῶς γὰρ τὸ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν, τοῦτ' ἔστι πρὸ τῶν αἰώνων. Ἐνταῦθα δὲ γενεὰν εἴρηκε καὶ γενεάν. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης φησί· Κύριε, τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ τὸ μνημόσυνόν σου εἰς γενεὰν καὶ γενεάν. Διὰ πάντων τούτων ἑνὸς δηλουμένου, τοῦ τὸν Θεὸν ἄναρχον εἶναι καὶ ἀτελεύτητον, ἀλλ' οὐχὶ τῷ αἰῶνι τούτῳ ταῖς ὑποχρονίοις γενεαῖς συμπαρεκτεινόμενον· ἐξ ὧν καὶ τὸ τῆς αὐτῆς εἶναι διανοίας συνίσταται, τὸ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν.

quæ cum tempore defluunt, quasi coextendi. Ex quibus exsurgit, etiam illud, *ante lunam generationes generationum*, eamdem prorsus continere sententiam.

Τὸ δὲ προϋπάρχον τῶν ποιημάτων πάντων οὐ ποίημα· εἰ δὲ οὐ ποίημα, ἄκτιστον· τὸ δὲ ἄκτιστον, ὁμολογουμένως ἄχρονον· τὸ δὲ ἄχρονον, ἀτελεύτητον· τὸ δὲ κατὰ φύσιν ἀτελεύτητον, καὶ ἄναρχον. Συνῆκται τοιγαροῦν ὡς ὁ πρὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν διαμένων καὶ ἀναρχός ἐστι τὴν ἀπὸ χρόνου ἀρχὴν, καὶ ἀτελεύτητος.

nam per generationes generationum permanet, et carere, ac nullum nosse finem.

A modo illud intelligis : *Priusquam montes fierent, aut formaretur terra et orbis, et a sæculo et usque in sæculum tu es* (8)? Num igitur Deus operibus suis coævus aut paulo anterior pronuntiabitur, propterea quod dictum est, eum exsistentiam habere, *priusquam montes fierent aut formaretur terra*? Nequaquam, inquit : verumtamen illud *a sæculo*, quod præmittitur, sententiam forte errantem corrigit : sic enim ibi legitur : *Et a sæculo et usque in sæculum tu es*.

Laudo responsum tuum, etsi ægre feram simulationem. Vereor enim, ne si consimilia quædam et æquipollentia dicere jam aggrediar, protinus resiliens effugias, et rursus ad insulsas ineptias revertaris. Id vero, inquit, facta demonstrabunt.

Dixisti illud *a sæculo*, quod adjungitur, perspicue evincere, Deum principio carere. Igitur mihi et reliquum concede, nimirum illud *generationes generationum* (10), quod ibi sequitur illud *ante lunam*, pari ratione significare *expertem principii*, idemque valere atque illud, *a sæculo*.

XXII. Quod si evidentiorem præterea cupis explicationem, eamdem Davidis lyram (nisi tamen etiam ad hanc, ex veteri proverbio, apparebis lyram audiens asinus) diligentius pulsabimus : *Regnabit*, inquit (11), *Dominus in sæculum, Deus tuus, Sion, in generationem et generationem*. Quid hoc manifestius, quid hoc præclarius? Evidentissime enim constat, idem prorsus valere *in generationem* atque *in sæculum*; quin imo ibi plus aliquod dictum invenitur. Illud enim, quod per numerum pluralem dicitur, *ante lunam generationes generationum*, idem est ac *ante sæcula*. Hic vero dixit, *generationem et generationem*. Et rursus inquit idem propheta : *Domine, nomen tuum in æternum, et memoriale tuum in generationem et generationem* (12). Ex his omnibus illud unum perspicue evincitur, Deum principio æque ac fine carere, non autem ipsum huic sæculo et generationibus

Porro quod præexsistit universis quæ facta sunt, haud factum ipsum est : si autem non factum, est increatum ; increatum vero in confesso est temporis esse expers ; quod autem est extra tempus, non novit finem ; et quod ex natura sua non novit finem, neque principium ullum habet. Exploratum est igitur, eum qui ante solem et lunam principio, quod spectat ad initium temporis (13),

(8) Psal. LXXXIX, 2.

(9) Quispiam forte suspicabitur, legendum potius ἀρχομένου.

(10) Psal. LXXI, 5.

(11) Psal. CXLV, 10, sec. LXX, qui habent εἰς τὸν αἰῶνα, ubi Vulgatus legit, *in sæcula*.

(12) Psal. CXXXIV. Auctor in principio secundi hemistichii eum communiori lectione Græca habet particulam καὶ, ubi Vulgatus Latinus repetit vocem, *Domine*. Neque tamen Latina lectio penitus Græcis incomperta fuit; nam suffragatur ei Alexandrinus codex, qui ibidem repetit. Κύριε.

(13) Cum sermo sit de Filio Dei, scite Germanus eum ἄναρχον non infinite, sed quadantenus, id est, κατὰ τὴν ἀπὸ χρόνου ἀρχὴν, appellat, ubi ἄναρχος idem valet ac ἀΐδιος. Hæc sententia et vetustioribus Patribus familiaris fuit ; e quibus S. Gregorius Nazianz. sic breviter ac dilucide, suo sensu Filius

Posuisti, o Judæe, custodiam ori tuo, et faciem tuam obscuro pudoris velo abscondisti, dum magna hæc luminaria tibi suum ipsorum conditorem clare manifestant (14).

A Ἔθου τῷ στόματί σου φυλακὴν, Ἰουδαῖε, καὶ τὸ πρόσωπόν σου αἰσχύνης σκοτομήνῃ περιεκάλυψας, τῶν φωστήρων τῶν μεγάλων τούτων τὸν ἑαυτῶν δηλοποιησάντων σοι ποιητήν.

XXIII. Quod si rursus supercilium vel ipso templi pinnaculo altius præ fastu attollens, ad jactantiam Salomonem ejusdem templi exstructorem sermoni velis subinferre (enarrans) quomodo impensissimum studium ad Dei gloriam contulerit, eximia nempe arte Dei tabernaculum varie auri gemmarumque splendore exornans, nihil non molitus, quod intuentium oculos delectaret, et manuum hominum operibus Deo lætitiam afferre se posse existimans, cum ipsemet Dei opus reliquis omnibus præcellens foret, ac sciret, Deum et *cœlos involere* (17), omnemque terram palmo metiri ;

ΚΓ'. Ἢ καὶ πάλιν τὴν ὀφρὺν αἴρεις ὑψηλοτέραν τοῦ ἱεροῦ, τὸν οἰκοδόμον τοῦδε Σολομῶντα εἰς καύχημα τῷ λόγῳ παρεισκυλῶν· ὅπως τε σπουδὴν ὑπέρθερμον κατεβάλλετο εἰς δόξαν Θεοῦ, ποικίλλων τὸ τοῦ Θεοῦ σκήνωμα καλλιτεχνίαις, εὐχροίαις χρυσοῦ, εὐχροίαις λίθων, ἀνθρωπίνων ὄψεων θέλγητρα πάντα ἐπιτεχνώμενος, καὶ χειρῶν ἀνθρωπίνων ἔργοις τὸν Θεὸν ἡδύνειν οἰόμενος, αὐτὸς ἔργον ὢν τοῦ Θεοῦ τὸ πάντων ἐξαίρετον, καὶ Θεὸν εἰδὼς τὸν οὐρανὸν πληροῦντα, καὶ τὴν γῆν πᾶσαν μετριῶντα (15) τῇ σπιθαμῇ (16).

B

Hæc si fastuose forte jactes, Cyrus Persarum rex, vir licet idololatra (18) et incircumcisus, vanum fastum tuum comprimet. Hic siquidem templum a Salomone exædificatum, diruptum deinde ac funditus eversum, ingentibus auri ponderibus et animo maxime alacri, hic, inquam, multo post tempore denuo et erexit atque instauravit, populumque e captivitate in suam patriam restituit. *Sustinuistis* enim *qui simul contristaretur, et non fuit ; et qui consolaretur* (20), et ex tribubus vestræ gentis *nemo unus inventus est :* hic vero, vir alienigena, beneficum se vobis ac redemptorem præbuit.

Ἐὰν ἐπὶ τούτοις κομπάζῃς, Κῦρος ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς τὸ φρύαγμα κατασβέσει σου, ἄνθρωπος εἰδωλολάτρης καὶ ἀπερίτμητος. Τὸ γὰρ ὑπὸ Σολομῶντος ἀνεγερθὲν ἱερὸν, κατερειπωθὲν καὶ ἀφανισθὲν εἰς τὸ παντελὲς, βαρυταλάντοις ὁλκαῖς χρυσίου καὶ ψυχῇ θερμοτάτῃ, οὗτος μακροῖς ὕστερον χρόνοις ἐξανέστησέ τε καὶ ἀνενεώσατο, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ λαοῦ τῇ οἰκείᾳ πατρίδι ἀποκατέστησεν. Ὑπεμείνατε γὰρ συλλυπούμενον, καὶ οὐκ ἦν· ἠρξε· καὶ τὸν παρακαλοῦντα, καὶ οὐκ εὕρετο ἐν οὐδεμιᾷ τῶν τοῦ ἡμετέρου γένους φυλῶν· ὁ δὲ ἀλλογενὴς οὗτος ἄνθρωπος εὐεργέτης ὑμῖν ἐγνωρίσθη καὶ λυτρωτής.

XXIV. Et sane per eam Ecclesiam, quæ est ex gentibus, filii quoque Israel quotidie ad pristinam paradisi hæreditatem vocantur et introducuntur. Ac templum animatum, quod Nabuzardan (21), accendens cupiditatum flammam animas dire fœdantem, incendio absumpserat, Verbum, omnium conditor atque artifex, renovat, et jucundissime exornat, illud in semetipso excitans purissimum, sanctissimum, fulgentissimum. Ecquid enim aliud *est* templum hoc excitasse, quam deificatione (22) factum fuisse Deum et divinam gloriam participasse? Quæ autem (huic templo exædificando) purissimam materiam suppeditat, præstantissimum

C ΚΔ'. Διὰ τῆς ἐξ ἐθνῶν γὰρ Ἐκκλησίας καὶ οἱ τοῦ Ἰσραὴλ παῖδες πρὸς τὴν προτέραν κληρονομίαν τοῦ παραδείσου τὸ καθ' ἡμέραν προσκαλοῦνται καὶ εἰσοικίζονται. Καὶ τὸν ναὸν τὸν ἔμψυχον, ὃν ὁ Ναβουζαρδὰν ἐνεπύρισε, τὴν ψυχόλεθρον (19) ἐκκαύσας κάμινον τῶν παθῶν, ὁ τοῦ παντὸς ἀρχιτέκτων Λόγος καὶ παντεχνήμων ἀνανεοῖ καὶ ἐπιτερπέστατα καθωραΐζει, ἐν ἑαυτῷ ὑποστήσας πανάχραντον, πανάγιον, πανυπέρφωτον. Καὶ τί γὰρ ἕτερον, ἢ τῇ θεώσει θεὸν καὶ τῶν θείων αὐχημάτων μετεσχηκότα καὶ γεγονότα, ὅπερ τὸ ὑποστῆσαι; Ἡ δὲ χορηγὸς τῶν πανάγνων τούτων ὑλῶν, τὸ τῆς γυναικείας φύσεως ἐξοχώτατον καύχημα, τὴν τῶν οὐρανίων ἀγγέλων ὑπέρ-

ἄναρχος dicendus sit aut non dicendus, tradit (orat. 39, § 12) : Πατὴρ ὁ Πατὴρ, καὶ ἄναρχος· οὐ γὰρ ἐκ τινός. Υἱὸς ὁ Υἱὸς, καὶ οὐκ ἄναρχος· ἐκ τοῦ Πατρὸς γάρ· εἰ δὲ τὴν ἀπὸ χρόνου λαμβάνοις ἀρχὴν, καὶ ἄναρχος· ποιητὴς γὰρ χρόνων οὐχ ὑπὸ χρόνον· *Pater Pater est, et principii expers ; neque enim ex ullo est. Filius Filius est, ac non principii expers; ex Patre siquidem. Quod si temporis principium accipis, etiam principio caret; neque enim temporum effector tempori subest.* His gemina prope ad verbum legere est in ejusdem Gregorii orat. 20, al. 29, § 7.

D (17) Jerem. XXIII, 24 : *Numquid cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus?*

(18) Utique idolorum cultui addictus fuerat Cyrus ; at non æque certum est, idololatram eum permansisse, aut talem adhuc fuisse, cum templum Hierosolymitanum reædificandum jussit.

(19) Cod. ψυχόλυθρον.

(20) Psal. LXVIII, 21.

(21) Quemadmodum Cyrus, qui restaurandum curavit templum Domini, habitus est a SS. Patribus ceu typus Christi Salvatoris ; ita Nabuzardan, qui (IV Reg. XXV, 8 seqq. ; et Jerem. LII, 12 seqq.) templum atque urbem Jerusalem incenderat et destruxerat, habitus est ut typus diaboli, qui humanum genus impulit in ruinam.

(22) Deificatio (θέωσις) dicitur tum ea, qua natura Christi humana assumpta fuit in unitatem personæ, tum ea, qua homines, in filios Dei adoptati, divinæ illuminationis participes fiunt.

(14) Luminaria auctor dicit *solem et lunam*, de quibus in Psalmi loco, de quo disserit, sermo est.

(15) Cod. μετριοῦντα, quod μετριῶντα a μετριάω emendandum censui : at aliter Græca versio loci Isaiæ, e quo sententia desumpta est (Isa. XL, 12) : Τίς ἐμέτρησε... τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν ὁρακί;

(16) Cod. σπηθαμῇ, scilicet consueto iotacismi vitio.

λαμπρον καθαρότητα κάτω βάλλουσα (23), κατὰ σύγκρισιν ὡς ὑπεροχαῖς ἀσυγκρίτοις αὐτὴν ὑπερβάλλουσα.

ΚΕ'. Τὸν ναὸν τοῦτον καὶ αὐτὸς Σολομὼν προβλεπτικοῖς ὄμμασιν ἐθεάσατο, καὶ τὸ μέλλον ὡς ἐνεργούμενον κατενόησεν, *Ἡ σοφία*, λέγων, *ᾠκοδόμησεν ἑαυτῇ οἶκον*, καὶ ὑπήρεισε *στύλους ἑπτά· ἔσφαξε τὰ ἑαυτῆς θύματα*, οὐχ οἷα τῷ ὑπ' αὐτοῦ ᾠκοδομημένῳ ναῷ προσεφέροντο, τὰ κνίσσης καὶ καπνοῦ τοῦ ναοῦ τὸν χῶρον ἀποπληροῦντα· ἀλλ' οἷα; *Ἔλθετε*, φησὶ, *φάγετε τὸν ἐμὸν ἄρτον, καὶ πίετε οἶνον, ὃν κεκέρακα ὑμῖν*. Τοιαύτη γὰρ ἡ κατὰ Χριστὸν θεόδεκτος καὶ ἀναίμακτος ἱερουργία. *Ἀπολίπετε* (27), φησὶν, *ἀφροσύνην, καὶ ζήσεσθε*. Ἀφροσύνη γὰρ ὄντως τὸ οἴεσθαι χαίρειν τὸν Θεὸν θύμασιν ἀλόγων καὶ καπνῷ καὶ κνίσσῃ καὶ τοῖς τοιούτοις. *Μὴ γὰρ*, φησὶ, *φάγομαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίομαι; Καὶ τίς ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν;*

ΚϚ'. Πῶς δὲ, Ἰουδαῖε, τῷ Σολομῶντι ἐναρμοσθήσεται τὸ· *Ἔσται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας;* καὶ τὸ· *Πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτόν;* Εἰ εὐλογημένος ὁ Σολομὼν, ὁ θεόπτης ἐρωτάσθω Μωσῆς. *Ἐπικατάρατος ἄνθρωπος, ὅστις ποιήσει γλυπτὸν καὶ χωνευτὸν, βδέλυγμα Κυρίῳ, ἔργον χειρῶν τεχνίτου*. Εἰ γοῦν ἀλώσιμος τῷ ἐγκλήματι τούτῳ Σολομὼν, πῶς εὐλογημένος ἔσται ὁ ἐπικατάρατος; Πῶς δὲ πάντα τὰ ἔθνη μακαριοῦσιν αὐτὸν, ὡς ἡμεῖ, γε τέως, ἡ ἐξ ἐθνῶν Ἐκκλησία, τὸ τοῦ Χριστοῦ καὶ εὐλογοῦμεν καὶ μακαρίζομεν ὄνομα, ὅτι αὐτὸς ἡμᾶς ἐῤῥύσατο τῆς τῶν δαιμόνων ἀπάτης; *Ἀπέστειλε γὰρ*, φησὶν, *ὁ Θεὸς τὸν λόγον αὐτοῦ, καὶ ἐῤῥύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν* καὶ τῶν τῆς ἀσεβείας ἐπιτηδευμάτων. Οἱ δὲ τῆς καλλίστης ταύτης ἠξιωμένοι ἀπολυτρώσεως; πῶς ἂν μακαρίσωμεν, ἢ πῶς εὐλογήσωμεν Σολομῶντα, τῷ κατ' αὐτὸν ὑποδείγματι τὴν εἰδωλολατρείαν ἐπιβεβαιοῦντα, καὶ ὀπίσω τῶν ψευδωνύμων θεῶν πορεύεσθαι ἀντικρὺς εἰσηγούμενον;

sane muliebris generi ornamentum, ipsorum quoque cœlestium spirituum nitentissimam obscurat puritatem (24), utpote quæ, comparatione instituta, istam immenso superat intervallo.

XXV. Hoc porro templum et ipse Salomon propheticis oculis conspexit, et futurum velut jam ædificatum contemplatus est, ubi inquit : *Sapientia ædificavit sibi domum*, et suffulsit *columnas septem; immolavit victimas suas* (25) ; non quales in templo, quod ille (Salomon) exstruxit, offerebantur, quæ nidore et fumo templi ambitum replebant ; quales igitur ? *Venite*, inquit (26), *comedite panem meum, et bibite vinum, quod miscui vobis*. Hujusmodi est enim secundum Christum Deo acceptabile et incruentum sacrificium (28) : *Relinquite*, inquit (29), *insipientiam, et vivetis*. Prorsus enim insipientia est existimare, Deum brutorum animantium victimis, et fumo et nidore atque his similibus oblectari. *Numquid enim*, inquit (30), *manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Ecquis ista e manibus vestris exquisivit ?*

XXVI. Præterea quanam, o Judæe, ratione Salomoni conveniet illa : *Erit nomen ejus benedictum in sæcula* (31) ? Quomodo et ea : *Omnes gentes illum beatum prædicabunt* (32) ? Moyses, qui Deum vidit, ipse interrogetur, num benedictus sit Salomon. *Maledictus*, hic inquit, (33) *homo quicunque fecerit sculptile, et conflatile, abominationem Domino, opus manuum artificis*. Si itaque Solomon hujus criminis reus convincitur, quomodo habebitur benedictus, qui maledictus deprehenditur ? Quomodo insuper omnes gentes beatum illum prædicabunt, siculi interim nos utique Ecclesia e gentibus collecta nomen Christi et benedicimus et beatum prædicamus, quoniam a dæmoniorum errore ipse nos eripuit? *Misit enim*, inquit (34), Deus *Verbum suum, et eripuit eos de interitionibus eorum*, et a studio impietatis. Nos autem, qui eximia hac redemptione digni habiti sumus, quomodo beatum jactabimus, et quomodo benedictionibus Salomonem cumulabimus, qui exemplo suo idololatriam confirmabat, et post falsos decs abire aperte docebat ?

(23) Nisi quis malit legendum unica voce καταβάλλουσα.

(24) Si nitentissimam angelorum puritatem tam longe excedit Virginis Deiparæ puritas, ut eam plane obscuret, quis suspicari potest, Virginis animam aliquando tenebris ac fœditate peccati obvolutam? Hæc vero diligentius in Germano advertenda. Cum enim disertissime deinceps originalem hanc Deiparæ puritatem profiteatur, hinc sensus istarum quoque sententiarum luculentior evadit.

(25) Prov. IX, 1. Germanus cum LXX habet ὑπήρεισε, *suffulsit* : Aquila tamen et Symmachus verterunt ἐλατόμησε, *excidit*, uti et Vulgatus Latinus legit.

(26) Prov. IX, 5. Auctor habet ἔλθετε (*venite*), sed communis LXX lectio est, ἔλθατε.

(27) Apud LXX legitur ἀπολείπετε.

(28) Disertissimum habes testimonium fidei nostræ de incruento altaris sacrificio.

(29) Prov. IX, 6. Lectio hujus loci, quam Germanus exhibet, consentit cum Complutensi editione, quæ pariter habet, ἀπολείπετε ἀφροσύνην, καὶ ζήσεσθε, et sic utraque suffragatur Vulgatæ Latinæ editioni, *relinquite infantiam, et vivite*. Communior Græcorum lectio habet, Ἀπολείπετε ἀφροσύνην, ἵνα εἰς αἰῶνα βασιλεύσητε. Aldina autem editio utrumque sensum sic jungit : Καὶ ζήσεσθε εἰς τὸν αἰῶνα, βασιλεύσητε.

(30) Psal. XLIX, 13. LXX tamen habent φάγομαι... πίομαι.

(31) Psal. LXXI, 17. Germanus cum Aldina editione, Ἔσται τὸ ὄνομα... communior tamen Græca lectio, cum Vulgata Latina consentiens, habet : ἔστω τὸ ὄνομα κ. τ. λ.

(32) Ibid. Paulo aliter Vulgata Latina : *Omnes gentes magnificabunt eum*.

(33) Deut. XXVII, 15. Auctor cum cod. Alexandrino et editione Complutensi habet τεχνίτου pro τεχνιτῶν, uti communior fert Græca lectio Latinæ Vulgatæ consentiens.

(34) Psal. CVI, 20.

Quod vero benedicendum et adorandum inter omnes gentes sit nomen Christi, auctor nobis est altisonus Isaias, seu ille potius, qui Isaiæ prophetica inspiravit oracula, sic omnino aperte pronuntians : *Vocabitur servis meis nomen novum, cui benedicetur in terra; laudabunt enim Deum verum* (35). Populus enim Dei non amplius Jacob (appellatur), non amplius Joseph aut Ephraim ; vetera illa et obsoleta sunt nomina ; sed novo vocatur nomine (36), quoniam et testamentum novum est, et novus populus. Quodnam vero istud ? Christianus, et a Christo hoc nomine cognominatus, vere nomen suum gerit. Quicunque autem benedicit eum, qui vere nomine suo sic appellatur, (eo ipso) Deum verum benedicit, scilicet Christum, a quo Christianus nomen sortitur.

Age itaque, et exinde sta mecum, atque ambo simul Christum verum Deum adoremus ; et fac nobiscum signeris (37) lumine vultus illius ac novi Testamenti sanguine, sicque mortis auctorem et tenebrarum principem effugias.

XXVII. At scriptum est, inquit, quod *Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis* (38). Et hoc oraculum profecto Salomon operibus implevit, utpote qui sapientibus rectisque judiciis lites dirempserit, et irruentes hostes per circuitum sibi subjecerit,

At vero, quomodo, o sacrilege, tacuisti quod sequitur ? Quomodo, fili ministerii, quod merito nocti comparatur, lunam abscondisti, ut thesaurum veritatis suffurari posses ? Quodnam vero hoc furtum ? Hoc nempe : *donec auferatur luna.* Verum cum lumine veritatis dubitationibus tuis occurram.

Scriptum est (nam et ego consimilia quædam tibi narrabo) quod *Suscitavit Dominus satan Salomoni Ader Idumæum, et Esrom et Barameeth, et Andraezer ; et convenerunt adversus eum ; et erat dux agminis, et occupavit Damasec : eratque satan Israeli cunctis diebus Salomonis* (39). Satan porro dicit hic hostem et oppugnatorem.

Sed dicam tibi etiam de justitia Salomonis, seu potius non ego, sed Regnorum liber ista enarrat : *Et locutus est populus ad regem Roboam, dicentes : Pater tuus durissimum jugum imposuit nobis* (pater autem Roboam fuit Salomon). *Tu itaque nunc imminue paululum de imperio patris tui durissimo et gravissimo jugo, quod ipse imposuit nobis* (40). Audisne gratiarum actiones, quas Salomon recipit pro sua erga populum justitia ? Adeo ut ipsa quoque populi defectio ad Samariam, et ad vitulos (42)

(35) Isa. LXV, 15, sec. LXX; nam Vulgatus Latinus paulo aliter : *Servos suos vocabit nomine alio ; in quo qui benedictus est super terram, benedicetur in Deo, amen.*

(36) Referri huc possunt quæ leguntur Isa. LXII, 2, 12.

(37) Psal. IV, 7.

(38) Psal. LXXI, 7.

Ὅτι δὲ τὸ τοῦ Χριστοῦ ὄνομα εὐλογητόν ἐστι καὶ προσκυνητὸν ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἔχομεν τὸν Ἡσαΐαν συνήγορον μεγαλοφωνότατον, μᾶλλον δὲ τὸν αὐτῷ τὰ τῆς προφητείας ἐμπνεύσαντα, καὶ οὕτως διαῤῥήδην ἀποφηνάμενον· *Τοῖς δουλεύουσί μοι κληθήσεται ὄνομα καινὸν, ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς· εὐλογήσουσι γὰρ τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν.* Οὐκ ἔτι γὰρ τοῦ Θεοῦ λαὸς Ἰακὼβ, οὐκ ἔτι Ἰωσὴφ καὶ Ἐφραΐμ, τὰ παλαιὰ ταῦτα καὶ ἀπηρχαιωμένα ὀνόματα· ἀλλὰ καινὸν ὄνομα, ἐπεὶ καὶ καινὴ διαθήκη καὶ καινὸς λαός. Καὶ ποῖον τοῦτο ; Τὸ Χριστιανὸς, καὶ ὁ ἀπὸ Χριστοῦ παρωνομασμένος ὀνόματι τούτῳ φερωνυμεῖται. Καὶ ὁ τὸν οὕτω φερωνυμούμενον εὐλογῶν εὐλογεῖ τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινὸν, τοῦτ' ἔστι Χριστὸν, ἀφ' οὗ ὁ Χριστιανὸς παρωνόμασται.

Δεῦρ' ἴθι, καὶ στῆθι λοιπὸν μετ' ἐμοῦ, καὶ προσκυνήσωμεν ἅμφω Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεὸν· καὶ σημειώθητι μεθ' ἡμῶν τῷ φωτὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ, καὶ τῷ αἵματι τῆς νέας Διαθήκης, καὶ διαφύγῃς τὸν ὀλεθρεύοντα καὶ τοῦ σκότους τὸν ἄρχοντα.

ΚΖ'. Ἀλλὰ γέγραπται, φησὶν, ὡς *ἀνατελεῖ ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη καὶ πλῆθος εἰρήνης.* Καὶ ἐπὶ τῶν ἔργων ὁ Σολομὼν τὸν λόγον ἐπλήρωσε, σοφαῖς εὐθυδικίαις τὰς ἀντιδικίας διαλύσας καὶ τῶν κύκλῳ συνεπιτιθεμένων κατακυριεύσας ἐχθρῶν.

Ἀλλὰ πῶς, ἱερόσυλε, τὸ ἑξῆς ὑπεκράτησας ; Πῶς, ὦ υἱὲ τῆς νυκτὶ παρωμοιωμένης λατρείας, τὴν ἀλήθειαν ὑπέκρυψας, ἵνα ὑποκλέψῃς τὸ χρῆμα τῆς ἀληθείας ; Καὶ τί τὸ κλέμμα ; Τὸ, *ἕως οὗ ἀπαραιρεθῇ ἡ σελήνη.* Ὅμως ἀπαντήσω σου μετὰ τῆς ἀληθείας φωτὸς τοῖς προβλήμασι.

Γέγραπται, κἀγὼ γάρ σοι τὰ ἴσα ἐρῶ, ὅτι *Ἤγειρε Κύριος σατὰν τῷ Σαλομὼν τὸν Ἄδερ τὸν Ἰδουμαῖον, καὶ τὸν Ἐσρὼμ, καὶ τὸν Βαραμεὲθ, καὶ τὸν Ἀνδραέζερ· καὶ συνηθροίσθησαν ἐπ' αὐτῷ· καὶ ἦν ἀρχὼν συστρέμματος, καὶ προκατελάβετο τὴν Δαμασέκ· καὶ ἦν σατὰν τῷ Ἰσραὴλ πάσας τὰς ἡμέρας Σαλομών.* Σατὰν δὲ τὸν ἀντικείμενόν φησι καὶ πολέμιον.

Ἐρῶ δέ σοι καὶ περὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Σαλομών· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ἡ τῶν Βασιλειῶν βίβλος· *Καὶ ἐλάλησεν ὁ λαὸς πρὸς τὸν βασιλέα Ῥοβοὰμ, λέγοντες· Ὁ πατήρ σου ἐβάρυνε τὸν κλοιὸν ἡμῶν· πατὴρ δὲ τοῦ Ῥοβοὰμ Σολομών. Καὶ σὺ νῦν κούφισον ἀπὸ τῆς δουλείας τοῦ πατρός σου τῆς σκληρᾶς, καὶ ἀπὸ τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ τοῦ βαρέος, οὗ ἔδωκεν ἡμῖν.* Ἀκούεις τῆς εὐχαριστίας (41), ἧς εὐχαριστεῖται ὁ Σολομὼν περὶ τῆς εἰς τὸν λαὸν αὐτοῦ δικαιοσύνης ; Ὥστε καὶ ἡ ἀποστασία

(39) III Reg. XI, 14, sec. LXX versionem, a qua valde hic differt Vulgata Latina, adeo ut nonnulla, quæ apud LXX hoc 14 versiculo continentur, in Vulgata legantur vv. 23 et 25.

(40) III Reg. XII, 3-4 sec. LXX.

(41) Cod. εὐχαριστείας.

(42) Vitulos aureos auctor innuit a Jeroboam erectos. Vide III Reg. XII, 28-32.

τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ πρὸς τὴν Σαμάρειαν καὶ τὰς ἁμάλεις αὐτοῦ μετανάστευσις (43) αἰτίαν ἔχουσι τὴν τοῦ Σολομῶντος ἐπήρειαν.

ΚΗ'. Οὐδὲ τὸ, *ἕως οὗ ἁρταραιρεθήσεται ἡ σελήνη*, κοινωνίαν ἔχει τινὰ πρὸς Σολομῶντα. Νῦν γὰρ καὶ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη, ὡς ἀρχῆθεν ἐτάχθησαν, τὸν οἰκεῖον διελαύνουσι δρόμον, καὶ ὑπηρετοῦσι τοῦ δημιουργήσαντος τῷ κελεύσματι· ἡ δὲ τοῦ Σολομῶντος δόξα εἰς χοῦν κατεσκήνωσε.

Χριστὸς δὲ φιλανθρωπευσάμενος τοῦ *κατασκηνῶσαι δόξαν ἐν τῇ γῇ ἡμῶν*, ὅπερ ἐστὶ, τὸ τὴν γηΐνην σάρκα τῇ θεώσει Θεὸν ἀπεργάσασθαι, βασιλεύει ἀθάνατα. Εἰρήνη δὲ ἐπὶ τὸν Ἰσραὴλ οὐδαμῶς. Πανταχόθεν γὰρ ἐλαύνεται, λιθολευστεῖται, ῥαβδίζεται, ὡς κόσμου δυσωδέστατον μίασμα. Μόνος Χριστὸς αἰώνιος βασιλεὺς, καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ὅριον. Ἠσάϊου καὶ τοῦτο, οὐκ ἐμὸν, ὅπερ ἐστὶν, ὡς οὔτε ἀρχὴν ἔχει, οὔτε τέλος. Τὸ δὲ ἄναρχον καὶ ἀτελεύτητον μόνου Θεοῦ, καὶ τῆς ἀκτίστου ἴδιον φύσεως.

ΚΘ'. Ὥσπερ καὶ ἡ δικαιοσύνη Χριστοῦ ὑπὲρ πᾶσαν ἀνθρώπων δικαιοσύνην. Οὐ γὰρ περὶ διανομὴν καθέλκεται πραγμάτων φθειρομένων, καὶ τῷ βίῳ τούτῳ καταλιμπανομένων, καὶ παιζόντων τοὺς ἔχοντας, ἐν τῷ ἄλλοτε ἀλλαχοῦ μεταπίπτειν καὶ φέρεσθαι· ἀλλ' ὁποία; Ὡς λίαν ὑψηλὴ, καὶ περὶ τὸν ἄνθρωπον καμπτομένη, δι' ὃν ὁ σύμπας κόσμος καὶ τὰ ἐν κόσμῳ.

Ἐπειδὴ γὰρ ἐκλέλεκται τῷ Θεῷ ἐκ πάντων τῶν τηνικάδε ἀνθρώπων ὁ θεοφιλὴς καὶ μακάριος Ἀβραὰμ, ὅτι τὸν Θεὸν ὑπὲρ ἑαυτὸν ἠγάπησε, καὶ οὐ μόνον πατρίδα καὶ συγγένειαν καταλελοιπὼς καὶ πάντα τὰ κτήματα, μετανάστης ἐπὶ τὴν ἀλλοτρίαν ἐχώρει, καὶ ὁπῇποτε ὁ ἄγων ἐκέλευεν, ἤγετο· ἀλλ' οὐδὲ τοῦ μονογενοῦς καὶ κληρονόμου ἐφείσατο δι' αὐτόν· ἐπήγγελται τῷ πατριάρχῃ ὁ Θεὸς, ὅσα δῆτα ἐπήγγελται, σπέρματος πληθυσμὸν, καὶ γῆς πλατυσμόν· καὶ, ἵνα μὴ μέγαν κινῶ τὸν ἀνάγυρον, διέβη τὰ τῆς εὐλογίας καὶ ἅπαν τὸ σπέρμα τοῦ Ἀβραάμ.

Ἀλλ' οὐ πατρῷζον ἐδείχθη τὸ σπέρμα ποτέ· ἀλλὰ τὴν ἐκ διαμέτρου ἐναντιουμένην οἱ Ἀβραμιαῖοι ἐβάδισαν, καὶ γεγόνασι τῶν ἐθνικῶν ἀσεβέστεροι. Κεφάλαιον τῆς ἀσεβείας ἐκείνων, ὅτι *ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας τοῖς δαιμονίοις*. Οὕτω τὴν θεοφιλεστάτην θυσίαν τὴν ἐπὶ τῷ μονογε-

A suos conversio nullam præter iniquas Salomonis vexationes causam habuerit.

XXVIII. Sed nec quidquam cum Salomone commune habet et illud, *donec auferatur lura*. Hucusque enim tum sol tum luna cursum suum, prout constitutum ipsis ab initio fuit, perficiunt, et Conditoris sui nutui obsequuntur; at Salomonis gloria in pulverem abiit.

Christus vero, qui ob suam in homines charitatem voluit ut *inhabitaret gloria in terra nostra* (44), hoc est, ut per unionem cum Deo terrestris caro nostra Deus fieret, Christus, inquam, regnat in æternum. Adde, quod Israelitica gens et nuspiam
B pace fruatur. Ubique enim terrarum vexatur, lapidibus petitur, cæditur virgis, tanquam pestilentissima mundi labes. Solus Christus rex est æternus, et pacis per ipsum partæ nullus est finis. Atque hoc etiam, Christum nempe neque initium habere neque finem, non meum est, sed Isaiæ prophetæ. Initio autem ac fine carere solius Dei est, naturæ videlicet increatæ proprium.

XXIX. Atque eadem pariter ratione etiam justitia Christi humanam omnem justitiam longe prætergreditur. Non enim exhauritur in tribuendis bonis, quæ corruptibilia ex natura sua sunt, et cum præsenti vita amittuntur, dumque huc illuc decidunt et transferuntur, possessores suos illudunt; verum qualis ea est? Perquam altissima, et curam gerens hominis, propter quem et totus mundus, et quæ sunt in mundo, condita fuerunt.

C Et vero postquam Abraham, vir Deo charus ac beatus ex omnibus, qui per eam ætatem vivebant, electus a Deo est, quippe qui Deum magis quam semet dilexit, et non modo patriam et cognationem ac possessiones omnes relinquens, peregrinus venit in terram alienam, et quocunque jussit ille, qui eum regebat, alacriter sese contulit; sed propter Deum ipsum neque unigenito atque hæredi suo pepercit; vicissim patriarchæ Deus promisit, quæcunque demum promisit, innumeram scilicet posteritatem ac terram late possidendam, atque, ne plura congerens tædio sim (45), benedictio in universæ Abrahæ posteritatem transiit.

D Verum posteri ejus haudquaquam paternos mores in semetipsis aliquando expresserunt; imo vero viam diametro oppositam terebant, et filii Abrahæ vel ipsos ethnicos impietate prætergressi sunt. Caput autem impietatis eorum fuit, quod *filios suos et filias immolaverunt dæmoniis* (46). Sic

(43) Nisi quis malit mendose positum μετανάστευσις pro μετανάστασις, addenda erit lexicis græcitatis serioris et hæc vox quasi a μεταναστεύω.

(44) Psal. LXXXIV, 10.

(45) Germani verba, ἵνα μὴ μέγαν κινῶ τὸν ἀνάγυρον, adagium continent Græcis familiare, de quo Suidas (ad v. κινεῖς): Κινεῖς τὸν ἀνάγυρον· ἐπὶ τῶν ἐπισπωμένων ἑαυτοῖς τὰ κακά: *Moves anagyrum: de illis dicitur, qui mala in suum caput attrahunt.* Et hoc sensu idem adagium referunt et explicant Erasmus (Opp. tom. II, p. 52) et Henr. Stephanus (*Thesaur.* Vol. V, ad V. ἀνάγυρις). At hic sensus, uti patet, ad rem non facit. Itaque cum Suidas addat: Ἔστι δὲ φυτὸν ὁ ἀνάγυρος δυσῶδες τρέφόμενον, *Anagyrus autem est planta, quæ si teratur, malum spirat odorem*; putaverim adagium latiori sensu a Germano usurpatum de iis qui utcunque alicui rei diutius insistendo molesti evadunt.

(46) Psal. CV, 37.

gratissimum Deo sacrificium, quod in unigenito Abrahæ perfectum fuerat, imitati sunt isti perperam ex Abrahæ lumbis et progeniti et progressi ! *Infensus igitur fuit Deus generationi huic et dixit : Semper hi errant corde* (47). Cæterum ethnicorum permistæ multitudinis nulla tunc ratio habita fuerat. Et vero cum *idem Deus esset Judæorum et gentium* (48), utpote communis utrorumque creator et conditor, et omnes opera manuum ejus essent ; at gentibus neque legem (scriptam) dederat, neque prophetas ad eos miserat, neque vi miraculorum ad se attrahere illos voluit. Æquum igitur Deus censuit, hos quoque atque eorum res providentia sua visitare, et experientia probare, an gentes divinis mandatis obsequentes se præberent. Et rursus tamen memor promissionum, quibus se erga patriarchas obstrinxerat, et *semen Abrahæ (apprehendit)* (49), et inter Judæos versatus est, licet nosset, se ab illis haud receptum iri. Factus est homo : conspiciendum se præbuit : *cum hominibus conversatus est* (50) ; beneficia sua instar fluenti effudit in Judææ totius conspectu. Ast illi, quasi gravissimam injuriam passi, livore in eum exarserunt, et non secus ac fragranti unguento scarabæi solent, salutaribus aquis exstincti sunt. Tradiderunt, crucifixerunt, morti addixerunt benefactorem suum. Hæc longanimitatis fuerunt : quæ vero potestatis, e mortuis resurgit : per apostolos suos ad gentes transmigrat : effunditur in universam terram *aqua saliens in vitam æternam* (51) ; et *quemadmodum desiderat cerva ad fontes aquarum* (52), ad undas Siloe leniter fluentes avidiori siti (gentes) desideraverunt : et *repleta est universa terra scientia Domini* (53). Hoc disposuit Dei justitia. Nam longe alia hominum perquam iniquissimorum sententia est. Decernunt hi scilicet, e multis fratribus eum solum dignum esse, ut a Patre honoribus cumuletur, qui et contumax, et duræ cervicis, et parricida fuit ; reliquos vero, qui nullius iniquitatis rei deprehenduntur, imo ad mortem usque Patri obsequi parati sunt, ab hæreditate paterna excludendos esse. Porro si hoc est iniquum, uti profecto iniquissimum est, igitur quod inveniri unquam poterit. Et ejusmodi quidem fuit justitia, quæ per eos dies orta est (54), quando in terris versabatur Salomon meus ; atque eadem de causa jam antea ab alio propheta (55) hic appellatus est *sol justitiæ*.

XXX. Quid adhuc (postulas) ? Salomoni (inquit) divinitus collata sapientia fuit.

Esto ; sed et terrestris paradisus a Deo plantatus fuit, et paradisi divinitus plantati habitator Adam ipse quoque a Deo conditus est : ipse quoque divinitus sapientia ditatus fuit, idque testantur aptissimæ significationes nominum, quæ sane

νεῖ τοῦ Ἀβραὰμ ἐμιμήσαντο οἱ κακῶς καὶ φῦντες καὶ ἀνατραφέντες ἐξ ὀσφύος Ἀβραάμ. *Προσώχθισεν οὖν ὁ Θεὸς τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ, καὶ εἶπεν* · Ἀεὶ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ. Τῆς δ' ἐθνικῆς πανσπερμίας τότε λόγος οὐδείς. Καὶ μὴν κοινὸς ὁ Θεὸς καὶ Ἰουδαίων καὶ ἐθνῶν, ὡς πλάστης καὶ δημιουργός, καὶ πάντες ἔργα χειρῶν αὐτοῦ, καὶ οὔτε νόμον τοῖς ἔθνεσιν ἔδωκεν, οὔτε προφήτας ἐξαπέστειλεν εἰς αὐτούς, οὔτε τῇ τῶν θαυμάτων ἀνάγκῃ ἠθέλησεν ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι. Ἐδικαίωσεν οὖν σκοπῇ ἐπισκέψασθαι καὶ τὰ κατ' αὐτούς, καὶ γνῶναι τῇ πείρᾳ, εἰ πειθηνίως ἔχει τὰ ἔθνη πρὸς τὰ θεῖα κελεύσματα. Πλὴν καὶ πάλιν μνημονεύων τῆς πρὸς τοὺς πατριάρχας ἐπαγγελίας, καὶ τοῦ *σπέρματος Ἀβραὰμ* ἐπιλαμβάνεται, καὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπιφοιτᾷ, καὶ ταῦτ' εἰδώς, ὡς οὐ παραδέξονται. Ἐνηνθρώπησεν · ἐφάνη · *ἀνθρώποις συναναστράφη* · ποταμηδὸν τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ ἐπὶ πρόσωπον τῆς Ἰουδαίας ἐξέχεεν. Οἱ δέ, ὡς τὰ μέγιστα ἠδικημένοι, τῷ φθόνῳ ἐνεπυρίζοντο · καὶ τῷ ὕδατι, ὡς μύρῳ οἱ κάνθαροι, ἀπεπνίγοντο. Προὔδωκαν, ἐσταύρωσαν, ἐθανατώσαν τὸν ἴδιον εὐεργέτην. Ταῦτα τὰ τῆς μακροθυμίας · τὰ δὲ τῆς ἐξουσίας, ἀνίσταται νεκρῶν · μεταβαίνει διὰ τῶν ἀποστόλων ἐπὶ τὰ ἔθνη · κενοῦται πρὸς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ *εἰς ζωὴν αἰώνιον ἁλλόμενον ὕδωρ* · τὰ δὲ *ὃν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων*, πρὸς τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ τὸ ἡσύχῃ ῥέον διψητικώτερον ἐπεπόθησαν · καὶ *ἐπλήσθη ἡ σύμπασα γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον*. Τοῦτο ἡ δικαιοσύνη Θεοῦ. Ἐπὶ τὸ ἕτερον τῶν λίαν ἀδικωτάτων ἐστὶν, τὸ πολλῶν ὄντων ἀδελφῶν τὸν σκληροτράχηλον μόνον καὶ πατραλοίαν καὶ ἀπειθῆ ἀξιοῦν τιμᾶσθαι παρὰ τοῦ πατρός · τὸν δὲ μηδὲν ἠδικηκότας, ἀλλ' ἑτοίμως ἔχοντας μέχρι θανάτου πείθεσθαι τῷ πατρὶ, τῆς κληρονομίας ἐκβάλλεσθαι. Εἰ τοῦτο ἄδικον, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, τὸ τούτῳ ἀντικείμενον δίκαιον, καὶ μείζονα ταύτης τῆς δικαιοσύνης οὐδεὶς ἂν εὑρήσει ποτέ. Τοιαύτην ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς κατὰ γῆν διατριβῆς τοῦ ἐμοῦ Σολομῶντος δικαιοσύνη ἀνέτειλεν · οὗτος καὶ *δικαιοσύνης ἥλιος* ὑφ' ἑτέρου προφήτου προηγορεύθη τῆς αὐτῆς ἕνεκα διανοίας.

Α'. Τί ἔτι ; Θεόσδοτος ἡ σοφία τοῦ Σολομῶντος.

Ἀλλὰ καὶ ὁ παράδεισος θεοφύτευτος, καὶ τοῦ θεοφυτεύτου τούτου ἐνδιαιτητὴς (56) ὁ Ἀδὰμ, καὶ οὗτος θεόκτιστος · καὶ οὗτος θεόσοφος, καὶ μαρτυροῦσιν αἱ κατάλληλοι σημασίαι τῶν κλήσεων, ἅσπερ ἅπασι τοῖς ζώοις ἐν παραδείσῳ προσήρμοσεν. Ἀλλ' εἰ καὶ

(47) Psal. xciv, 19, sec. LXX.
(48) Rom. iii, 29.
(49) Heb. ii, 16.
(50) Bar. iii, 38, sed apud LXX, v. 37.
(51) Joan. iv, 4.
(52) Psal. xlii, 1, sec. LXX.
(53) Isa. xi, 9.
(54) Isa. xlv, 8.
(55) Malach. iv, 1 : *Et orietur vobis, timentibus nomen meum, sol justitiæ.*
(56) Cod. ἐνδιατητητής.

τὰ πρῶτα μακαριστέα, τά γε μὴν δεύτερα ταλανιστέα, καὶ τὰ τῆς εὐλογίας μετεστράφησαν εἰς κατάραν διὰ τὸν ὄφιν καὶ τὴν γυναῖκα. Ὁ μὲν γὰρ εἰσηγήσατο τὴν πολυθεΐαν· *Ἔσεσθε* γάρ, φησίν, *ὡς θεοί*· ἡ δὲ τῶν εἰσηγήσεων διάκονος πρὸς ἄνδρα γεγένηται. Καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν ἐπιγείων ἁπάντων, γυμνὸς, αἰχμάλωτος, ἄθλιος, τοῦ παραδείσου ὑπερορίζεται. A ipse in paradiso universis animantibus convenienter imposuit. Verum si prima hæc uti fortunata laudanda sunt, enimvero ut valde ærumnosa deploranda sunt posteriora, ac benedictionis illius conditio in maledictionem propter serpentem atque mulierem conversa est. Nam serpens quidem deorum invexit multitudinem, quoniam dixit : *Eritis sicut dii* (57) ; mulier autem malorum (serpentis) consiliorum administra apud virum facta est. Hinc rex ille universorum, quæ erant super terram, nudus, captivus, miserabilis e paradiso expellitur.

Μὴ τὸ κατὰ τὸν Σολομῶντα δρᾶμα τῆς κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀπάτης ἀπέοικε ; Μὴ τὰ κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀκατάλληλα πρὸς τὸν Σολομῶντα ; Τῶν θείων χαρισμάτων πλήρεις ἀμφότεροι· γυνὴ καὶ ὄφις καὶ πολυθεΐα ἀναλλοτριοῦσι τοῦ Θεοῦ τοὺς (58) ἡμετέρους προπάτορας· ταυτοπαθεῖ τοῖς προπάτορσι καὶ ὁ ἀπόγονος καὶ ὑπὸ τῶν ὁμοίων ἁλίσκεται. Ἐπὶ κἀντεῦθα συμβουλὴ γυναικῶν, καὶ πρὸς πολυθεΐαν παρεκτροπή· καὶ οὐδὲ ὄφις ἄπεστι κακοσύμβουλος. Τοῦτο οἶδεν ὁ πεπονθώς· ἐκείνου γὰρ λόγος τὸ, *Καθαιροῦντα φραγμὸν δήξεται ὄφις* · εἰς φραγμὸν δέ μοι ὁ τὰς ἐπὶ ταῖς ἀλλοφύλοις ἐπιμιξίας ἀποτειχίζων νόμος ἐξείληπται· καὶ τὴν ἀπάτην ταύτην ὁ νοητὸς γεγέννηκεν ὄφις. B Numquid non Adæ ruinæ par invenitur Salomonis tragœdia ? Numquid non simillimi Adæ ac Salomonis casus ? Ambo divinis muneribus cumulati : mulier et serpens et deorum multitudo nostros a Deo primos parentes alienant : eadem, quæ primis parentibus, et nepoti obveniunt mala, iisdemque laqueis hic prehenditur. Nam etiam hic suasiones mulierum, et ad polytheismum conversio ; et ne serpens quidem deest mali auctor consilii. Id sensit et ille, qui horum malorum particeps fuit ; ipsius enim vox illa est : *Qui dissipat sepem, mordebit eum coluber* (59). Sepes autem hic, mea quidem sententia, pro lege accipitur, quæ instar muri a permistione cum mulieribus alienigenis arcebat ; et hanc quoque ruinam spiritalis serpens peperit.

ΛΑ'. Ταῦτά σοι τῷ πεπλανημένῳ Ἰουδαίῳ καὶ σκληρογνώμονι ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα. Οὐδὲ γὰρ συγχωρεῖ ταῖς ἀντιῤῥήσεσιν ἐμπλατύνεσθαι ἡ ἐνεστῶσα πανήγυρις. Δικανικοῦ γὰρ τὸ σφοδρύνεσθαι κατὰ τῶν ἀντιλεγόντων, καὶ ταῖς ἀντιθέσεσιν ἀντιπαρατάττεσθαι. Πανηγυριστοῦ δὲ τὸ ῥυθμίζειν τὸ ἐπιθυμοῦν τῆς ψυχῆς ταῖς εἰρηνικαῖς καταστάσεσι, κἀπὶ τὸ ἀτάραχον καὶ ἀθόλωτον κατάστημα τῆς καρδίας τὴν ἑορτιον ἡδονὴν θαλαμεύειν ἀστενοχώρητον. Ἀλλ' οὗτοι μὲν οἱ χριστομάχοι θῆρες οἰχέσθωσαν, καὶ κατησχυμένοι φευγέτωσαν· *Καὶ γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκότος καὶ ὀλίσθημα· καὶ ἄγγελος Κυρίου καταδιωκέτω αὐτούς*, ὁ τὰ εὐαγγέλια κομίζων τῇ Ἀειπαρθένῳ· ἡμῶν δὲ οὗτος προπορευέσθω, καὶ εἰς αἰσιον τέλος τὸν λόγον ἀγέτω· εἶεν. C XXXI. Atque hæc pauca e multis tibi, o Judæe, aberranti et in errore pervicaciter perseveranti dicta fuerint. Neque enim longioribus refutationibus insistere, quæ nunc celebratur festivitas, patitur. Et causidici quidem fuerit, adversus contradicentes vehementius contendere, atque objecta refellere. Panegyrim vero celebrantis magis munus est animi motus ad tranquillum ordinem componere, et exinde in corda, quæ serena ac tranquilla pace fruantur, jucundissimam inducere festivitatis voluptatem. Sed abeant sane belluæ istæ Christo infensæ, et pudore suffusi discedant ; *Fiatque via illorum tenebræ, et lubricum : et persequatur eos angelus Domini* (61), qui felix nuntium ad perpetuam illam Virginem defert : ipse autem nobis præeat, et orationem nostram ad felicem exitum perducat. Ac de his hactenus.

ΛΒ'. Ἀλλ' ὁρῶ προφητικὸν χορὸν ὁμοθυμαδὸν τῇ πανηγύρει συντρέχοντα γεγανωμένῳ προσώπῳ καὶ μειδιῶντι, καὶ βίβλους ὑπαγκάλους βαστάζοντα, καὶ ἑτοίμως ἔχοντα τῷ ἐσφραγισμένῳ τοῦ Θεοῦ βιβλίῳ ἀπὸ βίβλου προσομιλεῖν. Χοραρχεῖ δὲ τῆς πανηγύρεως ὁ Μωϋσῆς, οὐκ ἔτι μογιλαλῶν (60), ὥσπερ τὸ πρότερον, ὡς ἐν τῇ γλώσσῃ βαστάζων τὸ βαρὺ φορτίον τοῦ νόμου, ἀλλὰ τετρανωμένῃ γλώττῃ φθεγγόμενος. Φθέγγεται δὲ τί ; *Παρελθὼν ὄψομαι τὸ ὅραμα τὸ μέγα τοῦτο, τί ὅτι οὐ κατακαίεται ἡ βάτος*, καὶ ταῦτα τὸ πῦρ τὸ ἐπτόμενον τῶν ὀρέων καὶ D XXXII. At ecce universum chorum prophetarum video, ad hanc celebritatem læto ac subridenti vultu una simul omnes accurrentes, libros ulnis gestantes, paratosque obsignatum illum Dei librum (sc. sanctam Virginem) e suis voluminibus alloqui. In hac porro celebritate primas agit partes Moyses, non amplius, ut olim, ore blæso, quippe qui in lingua grave legis onus ferebat, sed expeditissime loquens. Quid porro clamat ? *Transiens videbo visionem hanc magnam, quare rubus non comburatur* (62), idque, licet in semetipsa illum gerat

(57) Gen. III, 5.
(58) Cod. τῆς.
(59) Eccle. X, 8.
(60) Cod. μογγιλαλῶν.
(61) Psal. XXXIV, 6. Fortasse Germanus non vitio codicis, quem manu terebat, sed ratione syntaxeos posuit καταδιωκέτω pro καταδιώκων, prouti consone cum Latina Vulgata habet et Græca LXX versio.
(62) Exod. III, 3

ignem *qui tangit montes et fumigant* (64). Nam cæterum haud timeo illud : *Ne appropies huc* (65). Corporeum enim calceamentum, quo medio cœlestis anima terræ insistit, jamdiu tum dimisi. Insuper ignis iste haud *ignis consumens est* (66), sed suaviter illuminans et exhilarans : *Neque enim venit, ut judicet mundum, sed ut mundo salutem ferat* (67). Rursus video Deum *inclinantem cœlos et descendentem* (68) in montem sanctum, qui universæ terræ supereminet, et nihil nisi cœleste sapit (69). Video *terram promissionis lacte et melle* remissionis *manantem* (70). Pro vetere illa mihi horrisona voce, dulcissimam nunc exaudio : audivi olim : *Ascende in hunc montem, et morere ibi* (71) ; et cum ascendissem, statim inde ad inferos descendi : nunc vero per hunc inambulantis Dei ac miræ celsitudinis montem ad cœlestem vitam et immediatam Dei visionem evehor.

XXXIII. Una vero cum Moyse prodit in conspectum et frater (Aaron) nuceam virgam (72) manu tenens, eamque ob oculos Virgini ponens, ut ne cogitationibus ipsa incerta fluctuet, neve hæsitans ad archangelum respondeat : *Quomodo fiet istud mihi, quoniam virum non cognosco* (73) ?

Ecce enim et puellæ cognatus rex David, propheticum agmen perrumpens, in medium prosilit, ac lyram pulsans virginei cordis conturbationem leniter sedat : *Audi, filia*, inquit (74), *et vide*. Audi angelum ; cerne virgam non irrigatam et plane aridam, utpote omni humore carentem, quomodo (tamen) germinat, quomodo fert fructus, quomodo suave olet, tantummodo ut tui supra naturæ ordinem partus figuram præsignet. Ne turberis ad Gabrielis dictum ; verissimum illud est, licet naturæ fines prætergrediens : *In duobus vel tribus testibus stabit omne verbum* (75). Partum tuum admirandum, qui verbis Gabrielis annuntiatur, cœli insuper enarrant. Inde enim adest archangelus ; adest præterea *testis in cœlo fidelis* (76), qui promisit, *de fructu ventris mei positurum se esse super sedem meam* (77), et *thronum meum sicut dies cœli* (78) jugiter servaturum, atque ad ejusdem cœli celsitudinem evecturum, adeo ut non terrestris modo, sed et cœlestis, non ad tempus tantummodo, sed et in æternum sit duraturus.

XXXIV. Et hæc quidem David. Sed et venerandi patriarchæ, qui primam honoris sedem obtinent, divina prorsus de partu tuo prædicant ac festantur. Et hinc quidem Abraham in exiguo et concinno ta-

A *καχνίζονται* (63), φέρουσα ἐν ἑαυτῇ. Καὶ ἄλλως γὰρ τὸ *Μὴ ἐγγίσῃς ὧδε*, οὐ δέδοικα. Τότε γὰρ σωματικὸν ὑπόδημα, ᾧ μέσῳ ἡ οὐράνιος ψυχὴ προσδιατρίβει τῇ γῇ, φθάσας ἀπελυσάμην. Καὶ τὸ πῦρ δὲ τοῦτο οὐ *πῦρ ἐστι καταναλίσκον*, ἀλλ' ἡμερον φωτίζον καὶ ἱλαρόν. *Οὐ γὰρ ἦλθεν, ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἵνα σώσῃ τὸν κόσμον*. Πάλιν ὁρῶ Θεὸν *οὐρανοὺς κλίνοντα*, καὶ εἰς τὸ ἅγιον *κατερχόμενον* ὄρος, τὸ πάσης τῆς γῆς ὑπερκείμενον καὶ μόνα φρονοῦν τὰ οὐράνια · ὁρῶ *τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, τὴν γάλα καὶ μέλι τῆς ἀφέσεως ῥέουσαν*. Ἀντὶ τῆς προτέρας δυσηχοῦς μοι ἐκείνης φωνῆς, τῆς γλυκυτάτης ἐπακροῶμαι · ἤκουσα πάλαι · *Ἀνάβηθι εἰς τόδε τὸ ὄρος, καὶ τελεύτα ἐκεῖ* · καὶ ἀναβὰς, εὐθὺς ἐκεῖθεν κατέβην ἐπὶ τὸν Ἅδην · νῦν δὲ

B διὰ τοῦ θεοβαδίστου τούτου ὄρους καὶ ὑπερυψήλου πρὸς τὴν οὐράνιον ἀνυψοῦμαι ζωὴν καὶ τὴν ἄμεσον θεοπτίαν.

ΛΓ'. Τῷ Μωσεῖ τούτῳ καὶ ὁ ἀδελφὸς συνεισέρχεται, τὴν καρυΐνην ῥάβδον βαστάζων, καὶ ὑποδεικνὺς κατ' ὀφθαλμοὺς τῇ Παρθένῳ, ἵν' ἔχοι τοὺς λογισμοὺς ὑποστηρίζειν ἐν ταύτῃ, καὶ μὴ ἀπορῶσα λέγοι πρὸς τὸν πρωτάγγελον · *Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω ;*

Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ συγγενὴς τῆς κόρης βασιλεὺς, ὁ Δαυὶδ, τὸ προφητικὸν σύστημα διακόψας, ἐπὶ τὸ μέσον ἐξάλλεται, τὴν λύραν κινῶν, καὶ κατευνάζων τῆς παρθενικῆς *καρδίας* τὸν θόρυβον · *Ἄκουσον, θύγατερ, καὶ ἴδε*. Ἄκουσον τοῦ ἀγγέλου · ἴδε τὴν

C ῥάβδον τὴν ἀπότιστον, τὴν κατεξηραμένην, ὡς ἰχμάδος πάσης χηρεύουσαν, πῶς βλαστάνει, πῶς καρποφορεῖ, πῶς εὐωδιάζει, ἵνα μόνον τὴν ὑπερφυῆ σου προχαράξειε κυοφορίαν. Μὴ διαταραχθῇς πρὸς τὸ ῥῆμα τοῦ Γαβριὴλ · παναληθὲς γὰρ, εἰ καὶ ὑπερφυές · *Ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων πᾶν ῥῆμα σταθήσεται*. Τὸν δὲ σὸν παράδοξον τόκον, τὸν ὑπὸ τοῦ ῥήματος Γαβριὴλ μηνυόμενον, οὐρανοὶ διηγοῦνται. Ἐκεῖθεν γὰρ ὁ ἀρχάγγελος, καὶ *ὁ μάρτυς ἐν οὐρανῷ πιστὸς*, ὃς *ἐκ καρποῦ τῆς κοιλίας μου θήσειν ἐπὶ τοῦ θρόνου μου* ἐπηγγείλατο, καὶ *τὸν θρόνον μου*

D *ταῖς ἡμέραις* συμπαρεκτεῖναι *τοῦ οὐρανοῦ* καὶ τῷ ὕψει τούτου συμπαρυψῶσαι, ἵνα μὴ μόνον εἴη ἐπίγειος, ἀλλὰ καὶ οὐράνιος, μὴ πρόσκαιρος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀτελεύτητος.

ΛΔ'. Καὶ ὁ μὲν Δαυὶδ ταῦτα. Οἱ δὲ πατριάρχαι σεμνοὶ, σεμνῶς προκαθήμενοι, τὰ θεοπρεπῆ τῷ σῷ τόκῳ προσμαρτυροῦσιν. Ὁ μὲν ἐν βραχυδιαστάτῳ σκηνῇ καὶ εὐπεριγράπτῳ εἰσοικίζων τὸν ἀπερίγρα-

(63) Cod. καταπνίζονται.
(64) Psal. CIII, 32.
(65) Exod. III, 5.
(66) Deut. IV, 24; Hebr. XII, 29.
(67) Joan. XII, 47.
(68) Psal. XVII, 10.
(69) Audis, Virginem Deiparam sancto monti comparari, qui non modo universæ terræ supereminet, sed nihil terram sapit.
(70) Deut. XXXI, 20. Frequenter porro SS. Patres sanctæ Deiparæ symbolum habuere terram promissionis.
(71) Deut. XXXII, 49.
(72) Virga Aaron, quæ non irrigata floruit, SS. Patribus fuit typus Deiparæ, quæ sine tactu pudoris inventa est mater Salvatoris.
(73) Luc. I, 34.
(74) Psal. XLIV, 11.
(75) Deut. XVII, 6; I Tim. V, 19.
(76) Psal. LXXXVIII, 38.
(77) Psal. CXXXI, 11.
(78) Psal. LXXXVIII, 30.

πτον, ὁ Ἀβραάμ· ὁ δ' ἐκ τοῦ λίθου *τέκνον Ἀβραὰμ* A bernaculo eum excipiens, qui nullis finibus circumscribitur (79) : inde vero Isaac *suscitatus de lapide filius Abrahæ* (80) ; lapideus enim Saræ uterus erat, et ad liberos gignendos clausus.

ἐγειρόμενος, ὁ Ἰσαάκ· λιθώδης γὰρ ἡ τῆς Σάρρας νηδὺς, καὶ πρὸς παιδογονίαν ἀνύπειχτος.

Ὁ τρίτος δὲ ὁ Ἰακὼβ χριστὸν ἐλαίῳ ἀναδείκνυσι λίθον, καὶ οἶκον ὀνομάζει Θεοῦ· τῷ λίθῳ τούτῳ τὴν κεφαλὴν ὁ ἀληθὴς Ἰσραὴλ ὑπανέπαυσε, τὸν ἐκ τῆς ὁδοιπορίας παρεμυθούμενος κόπον, μονονουχὶ κράζοντος τοῦ λίθου τούτου προϋπακούσας· *Δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς· ὁ δὲ Λίθος ἦν ὁ Χριστός.* Εἰ δὲ ὁ Ἰακὼβ οὗτος καὶ Ἰσραὴλ κέκληται, ὁ Ἰσραὴλ δὲ νοῦς ὁρῶν Θεὸν διηρμήνευται, ἔσται ὁ λίθος οὗτος τὴν κεφαλὴν, ἤ, σαφέστερον φάναι, τὸ ἡγεμονικὸν τῆς ψυχῆς ὑπανέχων τῶν αὐτοῦ θεραπόντων, καὶ τῇ γῆς ἐκμετεωρίζων ἐν τῷ γήϊνον μηδὲν, μηδὲ χαμαίζηλον ἐν κόσμῳ φρονεῖν ὑποτίθεσθαι.

Tertius autem se sistens Jacob, lapidem oleo inunctum ostendit, domumque Dei nominat (81) : super hunc lapidem caput reclinavit verus Israel, a labore itineris semet reficiens, quasi in antecessum, clamante hoc ipso lapide, illud audierit : *Venite ad me omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (82) ; *lapis autem erat Christus* (83). Porro si Jacob iste recepit nomen Israelis, Israel vero, vi vocis, est *mens Deum videns* ; lapis erit iste, qui caput, seu, ut clarius dicamus, mentem servorum suorum suffulciat, et sursum e terra elevet, dum nihil terrestre, abjectum nihil in mundo eos sapere docet.

Καὶ μάρτυς ἡ κλίμαξ τῆς ἀναβάσεως, ἐκ γῆς ἀφικνουμένη πρὸς οὐρανόν. Ἐπεστήριχτο δὲ ταύτῃ Θεὸς, ᾧ καὶ τὴν κεφαλὴν κάτω ὑπήρειδεν ὁ Ἰακώβ· ἵνα τὴν διὰ μέσης τῆς νοητῆς κλίμακος, τῆς Παρθένου, ἄῤῥητον ἕνωσιν τῆς τε θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως ὑποτυπώσειεν· ὁ αὐτὸς γὰρ καὶ εἷς, καὶ κάτω ἔσται καὶ ἄνω, τὸ ἀπερίγραπτον ἔχων θεότητι, τὸ δὲ περίγραπτον ἀνθρωπότητι.

Testis est et scala ascensionis, quæ e terra ad cœlum usque pertingit (84). Hujus autem summitati innitebatur Deus, qui tamen etiam Jacobi caput inferius sustinebat, ut divinæ scilicet et humanæ naturæ ineffabilem unitionem mediante spirituali hac scala, nempe Virgine, typice designaret : unus enim idemque erit et in terra, et in cœlo, e divinitate habens quod sit immensus, ex humanitate vero quod loco circumscribatur.

ΑΕ'. Ταῦτα μὲν οὖν οἱ τρεῖς πατριάρχαι συμμαρτυροῦσιν. Ἐμοὶ δὲ καὶ πάλιν παῤῥησιαζέσθω Δαυὶδ, καὶ τῆς κινύρας (85) διπλασιαζέτω τὰ κρούματα. *Τοῦ ποταμοῦ, φησὶ, τὰ ὁρμήματα εὐφραίνουσι τὴν πόλιν τοῦ Θεοῦ.* Εἰς *ποταμὸν* δὲ *εἰρήνης* ὁ Ἡσαΐας τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου προεθεάσατο σάρκωσιν, οὗ τὰ ὁρμήματα καὶ ἡ ἐξ ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας κίνησις εἰς τὴν παράδοξον ἐνανθρώπησιν εὐφραίνουσι τοῦ Θεοῦ *τὴν πόλιν* τὴν ἔμψυχον. Ταύτης γάρ ἐστιν ἡ φωνὴ, ἡ, *Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τὸν Κύριον*, λέγουσα, *καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρί μου.*

XXXV. Hæc utique tres illi patriarchæ testantur. At mihi vel iterum David eloquatur, modulosque citharæ suæ ingeminet : *Fluminis impetus*, inquit, *lætificant civitatem Dei* (86). Porro in symbolo *fluminis pacis* prævidit (87) Isaias incarnationem Dei Verbi, cujus impetus, immensæ scilicet in homines charitatis ad nostram naturam ineffabiliter assumendam impulsus, animatam *Dei civitatem* (88) lætificant. Hujus enim est vox illa, inquiens : *Magnificat anima mea Dominum, et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo* (89).

Φέρε δὲ, καὶ τὸ χύμα τῆς Σολομωντείου σοφίας μετοχετευτέον πρὸς τὰ τοῦ εἰρηνικοῦ ὁρμήματα ποταμοῦ, τοῦ ἐπικλύζοντος δόξαν ἔθνεσι, καὶ νάματα ναμάτων τὰ ᾄσματα τῶν ᾀσμάτων δεικνύσθωσαν. *Ἰδοὺ εἶ καλὴ ἡ πλησίον μου, καὶ μῶμος οὐκ ἔστιν ἐν σοί.* Τοῦ ἀθανάτου νυμφίου τὰ ῥήματα, συμμαρτυροῦντα τῇ νύμφῃ Μαριὰμ, τὸ πάντων κτιστῶν ὑπερκεῖσθαι, καὶ δι' ὑπερβολὴν καθαρότητος τῷ ἀκτίστῳ προσεγγίζειν ἐν φύσει κτιστῇ.

Sed agedum, et effluvium quoque sapientiæ Salomonis derivetur ad impetus pacifici illius fluminis, quod exundans in gentes gloriam effundit, et Cantica canticorum semet præbeant fluenta fluentorum : *Ecce tu pulchra es, amica mea, et macula non est in te* (90). Immortalis Sponsi ista sunt verba, quæ testimonium de Sponsa Maria ferunt, eam scilicet universis creaturis supereminere, et utut inter creatas res censeatur, suæ tamen puritatis præcellentia (91) ad eum, qui est increatus, accedere.

(79) Gen. XVIII. Abrahami tabernaculum typus fuit Virginis Deiparæ, quæ immensi Dei hospitium facta est.
(80) Matth. III, 9.
(81) Gen. XXXV, 14, 15.
(82) Matth. XI, 28.
(83) I Cor. X, 4.
(84) Gen. XXVIII, 12.
(85) Cod. κινύρας.
(86) Psal. XLV, 5 sec. LXX.
(87) Isa. XLVIII, 18 : *Utinam attendisses mandata mea ! facta fuisset sicut flumen pax tua, et justitia tua sicut gurges maris.*
(88) Vide sanctam Deiparam symbolo expressam civitatis Dei, de qua in Psalmo XLV.
(89) Luc. I, 47.
(90) Cant. I, 14, et IV, 7.
(91) Eximium habes puritatis Deiparæ encomium, qua scilicet et omnibus antecellat creaturis, atque ad divinam puritatem, quantum creaturæ fas est, accedat. Atqui utrinque necessario profluit, ejusmodi puritatem nedum fœdissima aliqua labe turpatam, sed ne levi quidem nævo obnubilatam haberi posse.

XXXVI. Cum itaque ad Sponsum, qui ex natura sua imperscrutabilis est sanctitatis abyssus, Sponsam accedere, præstantissimum quid sit omnem mensuram excedens, continenter hujus accessus encomium oratione prosequitur; et iterum : *Surge, inquit, propera, amica mea, formosa mea, columba mea : ecce enim hiems transiit, imber abiit, recessit sibi ; flores apparuerunt in terra, tempus putationis advenit, vox turturis audita est in terra nostra* (94). Hæ Canticorum figuræ et adumbrationes obvio quidem sensu veris adventum et primi apud Judæos mensis initium significant : quo tempore omnium mater (terra) frigoris soluta vinculis, et ipsa fœturam absolvit, omnigenasque herbas progignit. Dei autem Mater et vere sancta terra, ac sola non accepto semine fetum progerminat nullo humano opere excultum, atque implementum accipiunt illa Isaiæ oracula : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ascendet* (96).

XXXVII. Verni itaque temporis venustatem, velut exsistentiæ suæ fundamentum, in ipsis rerum initiis invenit prima naturæ humanæ plasmatio; et vernum hunc ornatum invenit modo naturæ nostræ regeneratio et renovatio mundi. Et sane alicubi sacrarum Scripturarum dictum est, quod *vidit Dominus Deus terram, et erat corrupta ; quippe omnis caro corruperat viam suam super terram* (98), *et terra repleta erat iniquitate* (99). Ad hanc igitur iniquitatem sistendam aperiuntur cataractæ cœli (1), et omnes fontes abyssi, et horrida fit e diluvio facies terræ, ac pristinæ elegantiæ loco ad integrum annum facies terræ aquis inundatur, simulque cum iis omnibus, quæ ex ipsa assurgunt, affligitur, insuetamque hanc hiemem subit. Verum quid eadem rursus dicit Scriptura? *Factum est sexcentesimo primo anno vitæ Noe, primo mense, prima die mensis, defecerant aquæ a facie terræ, et aperuit Noe operculum arcæ, quod fecerat, et vidit quod defecisset aqua a facie terræ* (2). Videsne, quomodo et secundi mundi exordium a primo veris tempore incipit? Omnia ex æquo vetera illa ad præsentem spectant solemnitatem, qua et divini vultus aversio, et iræ ejusdem profunda hiems finem sumunt : tum vero terram salutari visitatione Deus lustrare, et isto vere ceu florida corona ipsam exornare incipit, et ejus sulcos bonitatis suæ muneribus inebriare. Sed et David vernantem prope dixerim vultum explicans, ac vocem citharæ sono conjungens, huic terræ renovationi congrua sic canit : *Dominus dabit benignitatem, et terra nostra dabit fructum suum* (3).

(92) Cod. καλαί.
(93) Excidit e cod. μου.
(94) Cant. II, 10-12 sec. LXX.
(95) Lect. cum. ἔφθακε.
(96) Isa. XI, 1 sec. LXX, qui legunt *de radice*, ubi Vulgata Latina habet, *de radice ejus*.

ΑΖ'. Ὡς τοίνυν ὑπερβολικῶς ἐξαίρετον ὂν τὸ πλησιάζειν τῷ νυμφίῳ τὴν νύμφην, κατὰ φύσιν ὄντι ἀπείρῳ ἀβύσσῳ τῆς ἁγιότητος, ἐνδελεχέστερον τοῖς λόγοις ἐπισυνείρει τοῦ πλησιασμοῦ τὸ ἐγκώμιον· καὶ, Ἀνάστα, ἐλθέ, ἡ πλησίον μου, πάλιν φησὶ, καλή (92) μου περιστερά μου (93)· ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρῆλθεν· ὁ ὑετὸς ἀπῆλθεν· ἐπορεύθη ἑαυτῷ· τὰ ἄνθη ὤφθη ἐν τῇ γῇ· καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθασε (95)· φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν. Ταῦτα τὰ ἁσματικὰ προβλήματα καὶ αἰνίγματα, κατὰ μὲν τὴν πρόχειρον ἔννοιαν, τὴν τοῦ ἔαρος δηλοῦσιν ἐπιδημίαν, καὶ τὴν τοῦ πρώτου παρὰ Ἰουδαίοις μηνὸς ἐπιφάνειαν· καθ' ἣν ἡ παμμήτωρ, τῶν τοῦ κρύους ἀπολυθεῖσα δεσμῶν, λύει καὶ αὐτὴ τὰς ὠδῖνας, καὶ ἀπογεννᾷ τὸ παμβότανον. Ἡ δὲ Θεομήτωρ, καὶ ἁγία ὄντως γῆ, καὶ ἄσπορος μόνη τὴν ἀνήροτον ἀναβλαστάνει κυοφορίαν· καὶ τὰ τῆς προφητείας Ἡσαΐου πέρας ἀπολαμβάνει· Ἐξελεύσεται ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐκ τῆς ῥίζης ἀναβήσεται.

ΑΖ'. Εὗρε μὲν οὖν κατ' ἀρχὰς ἡ πρώτη πλάσις τῆς ἀνθρωπότητος τῆς κατ' αὐτὴν ὑποστάσεως θίμεθλον, τὴν ἐαρινὴν εὐκοσμίαν· εὑρίσκει δὲ ταύτην ἀρτίως καὶ ἡ παλιγγενεσία τῆς ἡμῶν φύσεως, καὶ τοῦ κόσμου ἡ ἀνανέωσις. Εἴρηται μέν που τῷ γράμματι τῷ ἱερῷ, ὡς Εἶδε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν γῆν, καὶ ἦν κατεφθαρμένη· ὅτι κατέφθειρε πᾶσα σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐπλήσθη ἡ γῆ ἀδικίας. Κατὰ ταύτης τοίνυν τῆς ἀδικίας ἀνοίγονται αἱ καταράκται τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσαι αἱ πηγαὶ τῆς ἀβύσσου, καὶ ἀχρειοῦται τῆς γῆς τὸ πρόσωπον ἐκ τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ ἀντὶ τῆς προτέρας εὐχροίας ὑδεριᾷ εἰς ὅλον ἐνιαυτόν· καὶ συμπάσχει παντὶ τῷ ἐξ αὐτῆς ἀναστήματι, καὶ τὸν ἀσυνήθη τοῦτον χειμῶνα ὑφίσταται. Ἀλλὰ τί πάλιν τὸ αὐτό φησι γράμμα; Ἐγένετο ἐν τῷ ἑνὶ καὶ ἑξακοσιοστῷ ἔτει ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Νῶε, ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ, μιᾷ τοῦ μηνὸς, ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ἀπεκάλυψε Νῶε τὴν στέγην τῆς κιβωτοῦ, ἣν ἐποίησε, καὶ εἶδεν, ὅτ' ἐξέλιπε τὸ ὕδωρ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Ὁρᾷς, ὅπως καὶ ἡ τοῦ δευτέρου κόσμου ἀρχὴ τοῦ πρωτοκαιρίου ἔαρος ἐξάρχεται; Ὁμῶς (97) ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ παλαιὰ πρὸς τὴν ἐνεστῶσαν βλέπουσιν ἑορτήν· καθ' ἣν τὰ μὲν τῆς ἀποστροφῆς τοῦ θείου προσώπου, καὶ ὁ βαρὺς χειμὼν τῆς τούτου ὀργῆς τέλος λαμβάνει· ἄρχεται δὲ τὴν γῆν ἐπισκέπτεσθαι σωτήριον ἐπισκοπὴν, καὶ τῷ ἀνθεινῷ στεφάνῳ τῷ ἔαρι καταστέφειν αὐτὴν, καὶ μεθύειν τὰς αὔλακας ταῖς τῆς χρηστότητος δωρεαῖς. Ἐνεαρίζων δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ, καὶ τῇ ἀνακαινίσει τῆς γῆς τὰ πρόσφορα ψαλτῳδῶν· Ὁ Κύριος δώσει χρηστότητα, ἐπᾴδει, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δώσει τὸν καρπὸν αὐτῆς.

(97) Cod. ὅμως.
(98) Gen. VI, 12.
(99) Ibid. 11.
(1) Gen. VIII, 11.
(2) Gen. VIII, 13 sec. LXX.
(3) Psal. LXXXIV, 13.

ΛΗ'. Ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ ἵσταται τῆς μακρᾶς περιπλανήσεως καὶ ξένης κυμαγωγίας ἡ κοσμικὴ κιβωτὸς, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον τέλεον ἐκλιμπάνει. Ἀποκαλύπτεται τὰ συγκεκαλυμμένα μυστήρια τῆς ἀρχαίας βουλῆς τῆς ὄντως ἀληθινῆς· ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἐπιλάμπει τῷ κόσμῳ· καὶ φῶς μέγα ἰδεῖν οἱ χρονίως ἐν σκότει καθήμενοι καὶ σκιᾷ τοῦ θανάτου καταξιοῦνται, καὶ τὸ στερεὸν τῆς πνευματικῆς καταστάσεως τοῦ ἐνύγρου καὶ πλαδαροῦ βίου ἀντιλαμβάνουσι. Περιστερὰ μὲν οὖν ἐκεῖσε ἄγγελος τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ κατακλυσμοῦ· ἧτις χειμῶνος ἐκείνου ἔτι ἐπικρατοῦντος οὐκ ἐπαῤῥησιάζετο· ἐπεὶ δὲ παρῆλθεν οὗτος, ἐξῆλθεν ἐκείνη. Καὶ ὑπὲρ χόνα δὲ λευκὴ ἐκ τοῦ κατὰ ψυχὴν φωτισμοῦ ἡ πάναγνος καὶ λογικὴ περιστερὰ, τοῦ νοητοῦ κατακλυσμοῦ ὑποῤῥεύσαντος, τῷ κόσμῳ ἐνεφανίσθη. Διά τοι τοῦτο, *Ἐλθὲ, ἡ πλησίον μου*, λέγει ὁ νυμφίος, *καλή μου περιστερά· ὅτι ἰδοὺ ὁ χειμὼν παρῆλθεν, ὁ ὑετὸς ἀπῆλθε*. Περιστερὰν δὲ *τὴν κεχαριτωμένην* ἡ ᾠσματίζουσα ὀνομάζει, καὶ διὰ τὸ ὅλην ἐκ' ὅλου πρὸς τὸ πνευματικὸν μετερῥυθμίσθαι καὶ οἱονεὶ πεποιῶσθαι· ἀλλὰ καὶ ὅτι τὴν παῦλαν τοῦ τῆς πλάνης χειμῶνος τοῖς ἀνθρώποις ἐμήνυσε, καὶ *τὸν χρισθέντα τῷ ἐλαίῳ τῆς ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους αὐτοῦ τῷ κόσμῳ ὑπέδειξε*. Καὶ πάλαι μὲν ἐλέγετο πρὸς τοῦ Θεοῦ, ἐξοργιζομένου κατὰ τῶν ἁμαρτωλῶν, ὡς *Οὐ μὴ μείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐπ' αὐτοὺς, διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας*· τοῦ Πνεύματος γοῦν ἐξοικισθέντος ἐκεῖθεν τοῦ ζωοποιοῦ, ὁ νεκροποιὸς κατακλυσμὸς ἐπενήνεκται. Ἐνταῦθα τί; *Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις τοῦ Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι* τῇ πανυπεραμωμήτῳ, ἔλεγεν ὁ ἀρχάγγελος.

ΛΘ'. Ἀλλ' ἐπιπλεκέσθω καὶ τὰ ἑξῆς τοῦ Ἄσματος τῇ τοῦ λόγου ὑφῇ· *Καιρὸς τῆς τομῆς ἔφθασε· φωνὴ τῆς τρυγόνος ἠκούσθη ἐν τῇ γῇ ἡμῶν*. Ἐν τούτοις ὁ προδραμὼν τοῦ παρθενικοῦ τόκου, τῆς στείρας βλαστὸς, παρεμφαίνεται. Καὶ γὰρ καὶ εὐάγγελος ἄγγελος· ἐπισυνείρει ἀμφότερα. Εἰπὼν γὰρ πρὸς τὴν Παρθένον· *Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ*· ἐπισυνῆψε τούτοις εὐθὺς τὴν προδρομικὴν σύλληψιν· *Καὶ ἰδοὺ Ἐλισάβετ, ἡ συγγενής σου, εἰπὼν, καὶ αὐτὴ συνείληφυῖα υἱὸν ἐν γήρει αὐτῆς*. Οὗτός ἐστιν ἡ τρυγὼν ἡ φιλέρημος· οὗτος τὴν τομὴν ἐγγίσαι διαμαρτύρεται, ὅπου φησί· *Ἤδη δὲ καὶ ἀξίνη πρὸς τὴν ῥίζαν τῶν δένδρων κεῖται.*

A XXXVIII. Jam circumferri tandiu huc illuc ac funesta procella jactari cessat arca mundi, et instabiles (4) aquas omnino deserit. Jam revelantur abscondita antiqui illius et sane veri consilii (5) mysteria : mundo illucescit Sol justitiæ (6) : et qui diu in tenebris et in umbra mortis sedebant, digni facti sunt, ut magnam lucem videant (7), et pro fluctuanti illa et flaccida vita soliditatem spiritalis mansionis adipiscuntur. Ibi itaque recedentis diluvii nuntia (apparet) columba ; quæ quidem dum adhuc procella obtineret, prodire nequaquam audebat : prodit vero, postquam diluvium cessavit. Sed et cum deflueret spiritale diluvium, candidior nive ob animæ splendorem, purissima ac rationalis columba (8) mundo apparuit. Ac propterea dicit Sponsus (9) : *Veni, amica mea, pulchra mea, columba mea : ecce enim hiems transiit, imber abiit.* Nomine autem columbæ vox Canticorum *gratia plenam* (10) appellat, tum quia tota et semper ad normam Spiritus semetipsam expresserat, eamque normam quamdam veluti naturam induerat ; tum etiam quia finem hiemis errorum annuntiavit hominibus, atque *unctum oleo exsultationis præ participibus suis* (11) mundo ostendit. Et olim quidem a Deo, adversus peccatores irato, dictum, fuit : *Non permanebit Spiritus meus in ipsis, propterea quod caro sunt* (12); proinde cum vivificans Spiritus inde recessisset, mortiferum inductum est diluvium. Hic autem quid? *Spiritus sanctus*, inquit archangelus, *superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (13), quæ præ omnibus creatis prorsus es immaculata.

B

C XXXIX. Verum et quæ sequuntur in Cantico, orationis texturæ inserantur : *Tempus putationis advenit ; vox turturis audita est in terra nostra* (14). In his germen quoque sterilis, præcursor virginei partus, simul exprimitur. Et sane angelus, faustus ille nuntius, utrumque simul connectit. Nam postquam Virgini dixit : *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ; ideoque quod nascetur sanctum vocabitur Filius Dei* (15); continuo præcursoris conceptionem his adjunxit, inquiens : *Et ecce Elisabeth cognata tua et ipsa concepit filium in senectute sua* (16). Hic est turtur solitudinis amicus : hic tempus putationis appropinquasse testatur, ubi ait : *Jam enim securis ad radicem arborum posita est* (17). Postquam enim

(4) De voce ἀνυπόστατον ita Henric. Stephanus : *Hieronymus enarrans, quod Græci Bibliorum interpretes reddiderunt* ὕδωρ ἀνυπόστατον, verbum, *inquit*, apud Græcos ambiguum est, et potest sonare, quod non subsistat, et quod intolerabile sit.

(5) Isa. XXV, 1 sec. LXX.

(6) Malach. IV, 2.

(7) Isa. IX, 2, et Matth. IV, 16.

(8) Spirituale diluvium est ruina in universum genus per Adam inducta. Porro res ipsa postulat, ne eo diluvio periisse putetur columba illa purissima, quæ nuntia communis salutis apparet.

(9) Cant. II, 10. Hoc etiam loco Germanus omittit μου, quod ex communi vers. LXX adjungitur

D voci περιστερά.

(10) Vide Deiparam antonomastice τῆς κεχαριτωμένης, *gratia plenæ*, appellatione designatam.

(11) Psal. XLIV, 8.

(12) Gen. VI, 3 sec. vers. LXX, cujus tamen Vulgata editio paulo aliter habet, μὴ καταμείνῃ.... ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις : voces autem εἰς τὸν αἰῶνα etiam in edit. Aldin. desunt.

(13) Luc. I, 35.

(14) Cant. II, 12.

(15) Luc. I, 35.

(16) Ibid. 36.

(17) Luc. III, 9.

liems pertransiit, et vivificus Sol justitiæ resplenduit, flosque e radice Jesse germinavit, plane oportet, ut quæcunque arbores, hujus solis radiis circumfotæ, in pristina sterilitate, nullum frugiferæ vitæ succum promittentes, perseverant, jam excidantur, et in ignem conjiciantur, et comburantur (19). Namque æquissimum et id ita judicavit Sol justitiæ : *Ut quid enim*, inquit, *etiam terram occupat* (20)?

XL. Quanta vero mihi exemplorum copia suppetit, quibus veluti coloribus hodiernæ festivitatis mysterium pridem jam ad vivum designatum reperitur! Mensis iste, principium mensium et totius annui orbis caput, ipse est, qui in Ægypto Israelem vidit tum in mediis calamitatibus intuentem suave libertatis lumen, tum exemptum per sanguinem ab angelo exterminatore ; cujus rei testis erat sacer paschalis ritus. Verum illi temporaria servitute, atque laboriosis ærumnis, quæ saltem per mortem cessant, ea occasione liberati fuerunt. At illi, qui ab Adam vel usque ad hunc Christi adventum vitam finierunt, tyrannidem sane acerbiorem, in tenebricosas inferorum sedes descendentes passi sunt. Et certe aptius his, qui vinculis mortis atque inferorum captivi detinebantur, convenerit quæ in Psalmis dicta sunt : *Et clamaverunt* (inquit) *ad Dominum, cum tribularentur, et de necessitatibus eorum liberavit eos. Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum* (21). Nemo quippe alius de morte tropæum erexit, et naturam a corruptione liberavit, nisi Patris subsistens et coæternum Verbum, qui secundum paternum beneplacitum ecce advenit, ut incarnatus ex virgineo sanguine sit *primogenitus in multis fratribus* (22), et cognatos suos invisat. Manifeste enim compertum est, Dominum e tribu Judæ ortum esse. Erit autem, quando propter fratrum invidiam in Ægyptum, in tenebrosa nempe inferni regna, descendet.

XLI. Quin etiam vidit hic (primus mensis) opere completum (23) tabernaculum illud vectile, cujus princeps artifex (fuit) Beseleel, nulli utique subnixum fundamento, intus vero nihil continens, nisi figuras veri tabernaculi, et animatæ illius vere *sanctificationis Arcæ*, de qua etiam cantatum in Psalmis fuit : *Deus in medio ejus, et non commovebitur* (24). Tum dedicatio (tabernaculi) hoc ipso mense ab Israelitis celebrata est (25). Adeo nempe dignum maxima cura Domino Deo visum est divinum illud ac magnum mysterium, quod hodierna die perficitur, ac propterea variis ante symbolis descriptum fuit.

XLII. Nunc etiam *Sapientiæ Dei* domus con-

A Δεῖ γὰρ, ἐπειδὴ ὁ χειμὼν παρῆλθε, καὶ ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ζωογόνος (18) ἐπέλαμψε, καὶ τὸ ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαὶ ἄνθος ἐβλάστησεν, ὅσα τῶν δένδρων, μετὰ τὴν ἐκ τοῦ ἡλίου περίθαλψιν, ἐπὶ τῆς πρώτης μένουσιν ἀκαρπίας, μηδεμίαν ἱκμάδα τῆς εὐζωΐας ἐπαγγελλόμενα, ἐκκόπτεσθαι, καὶ εἰς πῦρ βάλλεσθαι, καὶ καίεσθαι. Δίκαιον γὰρ καὶ τοῦτο οὕτω τῆς δικαιοσύνης ὁ ἥλιος κέκρικεν· Ἵνα τί γὰρ, φησὶ, καὶ γῆν καταργεῖ;

Μ'. Ὢ πόσων μοι τῶν παραδειγμάτων, ὡς χρωμάτων τὸ δαψιλὲς, δι' ὧν τὸ τῆς παρούσης ἑορτῆς προεζωγραφεῖτο μυστήριον! Ἡ πρωτομηνίτις αὕτη κορυφαία, καὶ παντὸς τοῦ χρονικοῦ κυκλοφορήματος ἔξαρχος, καὶ τὸν τληπαθέστατον κατ' Αἴγυπτον Ἰσραὴλ εἶδεν ἰδόντα φῶς γλυκὺ τῆς ἐλευθερίας, καὶ φυγόντα B δι' αἵματος τὸν ὀλοθρεύοντα ἄγγελον· μαρτύριον δὲ τούτου τοῦ Πάσχα ἡ τελετή. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν προσκαίρου δουλείας, καὶ ἐργομοχθίας θανάτῳ ἀναπαυομένης, κατ' ἐκεῖνο καιροῦ ἀπελύοντο· οἱ δὲ ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως καὶ εἰς αὐτὴν τὴν παρουσίαν Χριστοῦ τὸ ζῆν καταλύσαντες, τὴν πικροτέραν ὑφίσταντο τυραννίδα, ἐπὶ τὴν σκοτεινὴν παροικίαν καταβάντες τοῦ ᾅδου. Καὶ τὰ ἐν Ψαλμοῖς εἰρημένα τοῖς τῷ θανάτῳ καὶ τῷ ᾅδῃ τυραννουμένοις μᾶλλον ἁρμόσειεν· Ἐκέκραξαν, φησὶ, πρὸς τὸν Κύριον ἐν τῷ θλίβεσθαι αὐτούς, καὶ ἐκ τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἔσωσεν αὐτούς. Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς· καὶ ἐῤῥύσατο αὐτοὺς ἐκ τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. Οὐδεὶς γὰρ ἕτερος κατὰ θανάτου τρόπαιον ἔστησε, καὶ C τῆς διαφθορᾶς τὴν φύσιν ἀπήλλαξεν, εἰ μὴ ὁ τοῦ Πατρὸς ἐνυπόστατος Λόγος καὶ συνίδιος, ὃς κατ' εὐδοκίαν ἰδοὺ πατρικὴν ἀφικνεῖται, ἵνα γένηται *πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς* διὰ τῆς ἐκ παρθενικῶν αἱμάτων σαρκώσεως, καὶ τοὺς συγγενεῖς ἐπισκέψηται. Πρόδηλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰούδα ὁ Κύριος ἀνατέταλκεν. Ἔσται δὲ, ὅτε φθονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν εἰς Αἴγυπτον καταβήσεται, καὶ τὰ σκοτεινὰ τοῦ ᾅδου βασίλεια.

ΜΑ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν σκηνὴν ἐκείνην τὴν μεταφόρητον, ἧς ἀρχιδομήτωρ Βεσελεὴλ, τὴν θεμελίους μὲν οὐκ ἔχουσαν, τύπους δὲ μόνον ἔνδοθεν περικλείουσαν τῆς ἀληθινῆς σκηνῆς, καὶ ἐμψύχου, περὶ ἧς καὶ ἐψαλτῴδηται, Ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ αὐτῆς, καὶ οὐ σαλευθήσεται, τῆς ὄντως κιβωτοῦ τοῦ D ἁγιάσματος, ὁ μὴ οὗτος τὴν πῆξιν λαβοῦσαν τεθέαται. Καὶ τὰ ἐγκαίνια τοῖς Ἰσραηλίταις ἐν τούτῳ πεπανηγύρισται. Οὕτω μεγίστης φροντίδος ἠξίωτο τῷ Δεσπότῃ Θεῷ τὸ τελούμενον σήμερον θεοπρεπὲς καὶ μέγα μυστήριον· καὶ παρὰ τοῦτο ποικίλοις προχαράγμασι προϊστόρηται.

ΜΒ'. Πήγνυται καὶ νῦν τῇ *Σοφίᾳ* τοῦ Θεοῦ ἀθε-

(18) ζωογόνον.
(19) Luc. III, 9.
(20) Luc. XIII, 7.
(21) Psal. CVI, 20 et 28.
(22) Rom. VIII, 29.
(23) Exod. XL, 2 et 15 : *Mense primo, prima die mensis, erige tabernaculum testimonii... Igitur primo mense anni secundi, prima die mensis, collocatum est tabernaculum.*
(24) Psal. XLV, 6. Particulam *et*, quæ et a Vulgata Latina, et a communi Græca LXX lectione abest, retinent tamen cum Germano editiones Aldina et Complutensis.
(25) Conf. Exod. XL.

μελίωτος οἶκος τά γε εἰς ἀνδρικὴν συνεργίαν καὶ φύσεως ἀκολουθίαν. Ἐνταῦθα γὰρ ὁ ἐνοικός ἐστι τοῦ οἴκου θεμέλιος· καὶ ἐπὶ τῷ οἰκοδόμῳ παραδόξως ὁ οἶκος ἐστήρικται. Ἡ αὐτὴ γὰρ τοῦ Λόγου ὑπόστασις καὶ θεμέλιός ἐστι τῷ οἴκῳ· τὸ γὰρ πρόσλημμα θεοῦπόστατον, καὶ αὐτὸς αὐτῷ ἐνοικεῖ, ἵν' εἰ τῶν ἐν τῷ ἑνὶ Χριστῷ δύο φύσεων τὸ διάφορον πρόδηλον· ἐπείπερ ἄλλο τὸ ἐνοικοῦν τι (26), καὶ ἄλλο τὸ ἐνοικούμενον. Κατὰ ταύτην οὖν τὴν διάνοιαν εἰρῆσθαι καὶ τὸ τοῖς Ψαλμοῖς ἐμφερόμενον· *Ἔσται στήριγμα ἐν τῇ γῇ ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων*, αὐτὸς εὐθυδίδως, ὡς οἶμαι, νενόηκα. Στήριγμα γὰρ καὶ ὑπόστασις ὁ Μονογενὴς γεγονὼς τῇ γηΐνῃ σαρκὶ, ἣν ἐκ τῆς Παρθένου προσείληφεν, ὑπερύψωσε ταύτην· καὶ σαρκοφόρος ἐπ' ἄκρων τῶν ὀρέων δοξάζεται, τοῖς χερουβικοῖς ἐποχούμενος νώτοις θεοπρεπῶς· εἰς ὄρη γὰρ πολλαχοῦ οἱ ἄγγελοι ἐκλαμβάνονται. Τετραχῶς δέ ποτε τοῦ δωδεκαφύλου τῶν Ἰουδαίων εὐτάκτως διαιρεθέντος, καὶ προηγουμένης (28) τῆς κιβωτοῦ, ἕτερον ἐκ τούτου μυστήριον προεσημαίνετο· ὡς τῇ ἐκ πανάγνων παρθενικῶν αἱμάτων θεοῦποστάτῳ σκηνῇ κάμψουσι γόνυ τὰ οὐράνια, καὶ οἱ ἐπὶ γῆς ἄνθρωποι εἰς Ἕλληνας καὶ Ἰουδαίους διῃρημένοι (29), καὶ αὐτὰ δήπου τὰ καταχθόνια.

A struitur, eaque, quod ad humanam cooperationem et ordinem naturæ spectat, carens fundamentis. Hic enim inhabitator ipse est habitationis fundamentum; et modo plane mirabili domus super ipsum ædificatorem suum cernitur fundata. Quæ enim Verbi est hypostasis, eadem et domui est fundamentum; quoniam illud, quod assumptum est, in Deo subsistentiam habet, ac Deus in eo inhabitat; adeo ut duarum, quæ in uno Christo sunt, naturarum discrimen manifeste appareat: quoniam aliud sane est, quod inhabitat in aliquo, aliud vero, quod inhabitatur (27). Recte igitur, ut mihi videtur, in eamdem sententiam dici et illud ipse censui, quod continetur in Psalmis: *Erit firmamentum in terra super summis montium* (30). B Unigenitus enim fundamentum et hypostasis factus terrestri carni, quam ex Virgine assumpsit, hanc exaltavit; et humanam gerens carnem, glorificatur super summis montium, cherubicis scilicet, prout Deum decet, invectus humeris, cum angeli frequenter montium nomine accipiantur. Sed et aliud mysterium in eo præsignabatur, quod aliquando duodecim Judæorum tribus pulchro ordine quadrifariam distributæ sint, arca vero præcedet (31); præsignabatur nempe futurum, ut tabernaculo, ex purissimo sanguine Virginis ædificato et in Deo subsistentiam habente, tum cœlestium tum terrestrium, hominum nempe, qui distinguebantur in Judæos et Græcos, et ipsorum utique inferorum genua flecterentur.

ΜΓ'. Ἄλις λοιπὸν τῶν σκιωδῶν ὑποδειγμάτων καὶ τυπικῶν· ἄλις τῶν Δαυϊδείων ψαλτῳδημάτων καὶ τῶν Σολομωντείων ᾀσμάτων. Ἰτέον ἐπ' ἐκεῖνα τοιγὰρ, ἃ *πολλοὶ προφῆται καὶ βασιλεῖς ἐπεθύμησαν ἰδεῖν, καὶ οὐκ εἶδον*.

XLIII. Cæterum jam satis symbolorum typorumque adumbrationibus persequendis immorati sumus; satis ex multiplicibus variisque prophetarum oraculis attulimus. Satis Davidicorum psalmorum, et Salomonis canticorum delibavimus. Ad illa itaque pergendum, quæ *multi prophetæ et reges cupierunt videre, et non viderunt* (32). C

Ὁ παριστάμενος ἄνω μετὰ δέους τῷ παντοκράτορι γυναικὶ παρίσταται σήμερον μετὰ πλείστης τῆς εὐλαβείας· πρὸς ταύτης ὁ πυρίμορφος ἀναστράπτεται· ὁ ἄϋλος τὴν ἔνυλον δέδοικε. Ζαχαρίας ὁ ἀρχιερεὺς ἔτι τῆς ἀμφιβολίας ἐπιτίμια καρτερεῖ τὴν ἀφωνίαν, τὴν κώφευσιν. Οἶδε τοῦτο ἡ Παρθένος ἡ συγγενής· καὶ εἰδυῖα, ὅμως ἀντιλέγει τῷ ἀρχαγγέλῳ. *Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;* Ὁ δὲ οὐκ ἐπιτιμᾷ· ἀλλὰ τὸ ἀμφισβητήσιμον διαλύει, μεθ' οἵας ἄν τις φαίη δουλικῆς συστολῆς. Οὐ γὰρ μόνου τοῦ ἀρχιερέως μείζονα ταύτην ἐγίνωσκεν, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις τῶν ἁγίων ἱλαστηρίου, ἔνθα ὁ ἀρχιερεὺς θυμιῶν πεπήρωται τὰ αἰσθητήρια, ἵνα μὴ πρὸς τὰ κατ' αἴσθησιν ἔχων τὸν νοῦν τοῖς ὑπὲρ κατάληψιν ἀπιστῇ. Ἡ δὲ Παρθένος τὰ ὑπὸ τὴν αἴσθησιν διαβεβηκότα εἶχε τὸν νοῦν, καὶ μετὰ τῶν ἀΰλων νόων Θεῷ παριστάμενον. Οἶδε τοῦτο καὶ

Ille qui in cœlis cum timore astat coram Omnipotente, maxima cum reverentia hodie astat coram muliere; ab hujus splendore, utut ignea ipse fulgens forma, percellitur; materiæ expers corpore constantem veretur. Summus sacerdos Zacharias adhuc diffidentiæ suæ pœnam mutus, elinguis luit. Non nescit id cognata Virgo; cumque id noverit, archangelo tamen illud objicit: *Quomodo erit mihi istud, quoniam virum non cognosco* (33)? Ast hic non pœnam intentat, sed cum ea demissione, qua servulus uteretur, propositam dubitationem solvit. D Hanc quippe noverat non modo summo sacerdoti præcellere, sed vel ipsi, quod in Sanctis sanctorum latebat, propitiatorio, ubi sacerdos, dum thymiama adoleret, exstasi a sensibus abstractus est, ne scilicet sensibilibus mentem adhibens, ab iis credendis, quæ mentis captum superarent, avocaretur.

(26) Cod. ἐνοικοῦντι.

(27) Adverte discrimen Nestorianam inter et catholicam sententiam. Utrisque enim, Catholicis ac Nestorianis, familiare fuit hanc imaginem usurpare, et in Christo Domino habitaculum simul et inhabitantem contueri. At Nestoriani, dum in habitaculo et habitante *alium et alium* vident, duas in Christo personas impie distinguunt: Catholici vero, dum mere *aliud et aliud* dicunt inhabitatorem et habitaculum, duas naturas, servata personæ unitate, profitentur.

(28) Cod. προηγουμένου, sed mendose, nam (*Num.* x, 35) Scriptura testatur, arcam præivisse.

(29) Cod. διῃρημένον.

(30) Psal. LXXI, 16.

(31) Num. x, 33.

(32) Luc. x, 24.

(33) Luc. I, 34.

At Virgo mentem supra omnia, quæ sensus afficiant, longe evectam, et simul cum incorporeis mentibus Deo astantem gerebat. Perspexit id et Gabriel; quodque contra sibi responsum fuerat, non sane ex incredulitate, sed ex diligenti cautela, quæ purissimam deceret Virginem, profectum videbat. Propterea neque ad pœnas intentandas movetur.

A ὁ Γαβριὴλ, καὶ τὴν ἀντιλογίαν οὐκ ἐξ ἀπιστίας, ἀλλ' ἐξ ἀσφαλείας πανάγνῳ προσηκούσης Παρθένῳ, ἐγίνωσκε προελθεῖν. Διὸ οὐδ' ἐκφέρεται πρὸς τὴν ἐπιτίμησιν.

XLIV. Agedum igitur, cum principe hoc psalte, cum archangelo, festivis vocibus ad Virginem clamemus, dicentes: *Ave, gratia plena, Dominus tecum* (34). Nunc enim Deus cum hominibus reconciliatur. Dixit alicubi, quisquis ille est, Israelitis: *Iniquitates vestræ diviserunt inter me et vos* (35); at postquam dignum gloria sua habitaculum te reperit, vetustum divortium aufert, et versatur tecum, et per te ad omnes, quibuscum communem habes naturam, accedit. Ne, quæso, dicas, o super omnes purissimâ: *Quomodo hoc erit mihi, quoniam virum non cognosco?* Propterea enim id erit, quoniam virum non cognoscis. Propterea in te, volumine scilicet adhuc integro, inscribetur subsistens Patris Verbum, quia virilis consuetudinis atramento es inaccessa. E terra virgine Dei manibus plasmatus est ab initio Adam; nunc autem Adæ illius plasmator ex te (39) oritur novus Adam, ut veterem illum jacentem erigat, et corruptione resolutum refingat.

Κδ'. Ἄγε οὖν ὑπὸ πρωτοψάλτῃ τρύτῳ, τῷ πρωταγγέλῳ, τὴν χαρμόσυνον φωνὴν ἀλαλάξωμεν τῇ Παρθένῳ· *Χαῖρε, κεχαριτωμένη, ὁ Κύριος*, λέγοντες, *μετὰ σοῦ*. Νῦν γὰρ καταλλάσσεται Θεὸς μετ' ἀνθρώπων. Ὅστις ἔφη που πρὸς τοὺς ἐξ Ἰσραήλ· *Αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν διιστῶσιν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ ὑμῶν*· ἀλλ' ἐπεὶ σὲ κατοικητήριον ἄξιον τῆς ἑαυτοῦ δόξης ἐφεύρηκε, τὴν παλαιὰν διάστασιν καταλύει, καὶ γίνεται μετὰ σοῦ, καὶ διὰ σοῦ πρὸς ἅπαντα τὰ συγγενές σοι. Μὴ λέγε, ὦ πανυπέραγνε· *Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;* Διὰ τοῦτο γὰρ ἔσται, ὅτι ἄνδρα οὐ γινώσκεις. Διὰ τοῦτο ἐγγραφήσεταί σοι τῷ καινῷ τόμῳ τοῦ Πατρὸς ὁ ἐνυπόστατος Λόγος, ὅτι μέλανος ἀνεπίδεκτος εἶ τῆς ἀνδρικῆς συνουσίας. Ἐκ Παρθένου γῆς ἐπλάσθη πρώτου Θεοῦ χερσὶν ὁ Ἀδάμ· καὶ νῦν ὁ τοῦ Ἀδὰμ πλάστης, νέος Ἀδάμ, ἐκ σοῦ γίνεται, κείμενον ἀναστήσων τὸν παλαιὸν, καὶ ἀναπλάσων διαλυθέντα.

Quomodo fiet istud mihi, quoniam virum non cognosco? Hoc solum dicis? At præstantiora silentio premis, o quæ gloria cœlis es sublimior, terrestris vero modesta tui opinione. Haud magnum in te illud est, quod virum non cognoscas, sed potius quod mentem, supra modum omnem purissimam, imperviam habeas vel minimo motionis inordinatæ minusve decentis vestigio (40). Paradisus es a Deo plantatus, et ex quo (41) genitalibus naturæ legibus tibi propriis sata fuisti, Deus mandavit Cherubim, ut et *gladium flammeum atque versatilem* in orbem circum te rotarent, neque undequaque inaccessam fraudulenti serpentis insidiis servarent.

Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Τοῦτο μόνον λέγεις; Τὸ δὲ μεῖζον παρυποκρατεῖς, ὦ ὑπερουρανία τῇ δόξῃ, καὶ χθονία τῇ μετριοφροσύνῃ. Οὐ μέγα σοι, ὅτι ἄνδρα οὐ γινώσκεις, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ ὑπερηγνισμένος (36) σου νοῦς ἄθικτος ἔχει (37) προσβολῆς ἐπιμώμου (38) καὶ ἀπρεποῦς. Παράδεισος εἶ θεοφύτευτος· καὶ ἐξ ὅτου τοῖς σοῖς πεφυτούργησαι φυτοσπόροις φύσεως νόμοις, τὰ Χερουβὶμ ἔταξεν ὁ Θεὸς, καὶ *τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην* κυκλόθεν σου στρέφεσθαι, καὶ πάντοθεν ἀνεπιβούλευτον συντηρεῖν ἐκ τοῦ δολιόφρονος ὄφεως.

XLV. *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (43). Cum Eva, paradisum inhabitans, huc illuc vagaretur, tortuosus ad eam spiritus, sinuosis utens serpentis flexibus, accessit. In te vero rectus et sanctus superveniet Spiritus: quoniam, ut vox tibi Canticorum concinit (44), *rectitudo dilexit te.*

ΜΕ'. *Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ*, καὶ *δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι.* Ὅτε τῷ παραδείσῳ ἐνοικοῦσα ἡ Εὔα ἐστρέφετο, τὸ στρεβλὸν ἐπ' αὐτὴν ἐλήλυθε πνεῦμα τὰς τοῦ ὄφεως ὑπολοξώσεις οἰκειωσάμενον. Ἐπὶ δὲ σὲ Πνεῦμα εὐθὲς (42) καὶ ἅγιον ἐπελεύσεται· ἐπειδὴ καὶ ἡ *εὐθύτης ἠγάπησέ σε*, ὡς ἡ ἀσματικὴ μελῳδεῖ σοι φθογγή.

(34) Luc. I, 28.
(35) Isa. LIX, 2. *Iniquitates vestræ diviserunt inter vos et Deum vestrum.*
(36) Cod. ὑπερηγνύσμενος.
(37) Cod. ἔγνη.
(38) Cod. ἐπὶ μώμου.
(39) Ecce Virginem Deiparam comparatam habes terræ illi, quæ maledictionem nesciebat.
(40) Cernis Mariam a pugna illa exemptam, quæ originalis peccati est consectarium.
(41) Perspicua juxta atque eleganti imagine oculis subjicitur originalis innocentia Deiparæ. Est enim sermo de primo exsistendi initio, cum creari anima illa sanctissima non potuerit antequam secundum naturæ leges generaretur; non prius vero genita exhibetur, quam Deus cherubim illam custodiendam tradiderit, ne ullus ad eam aditus antiquo serpenti pateret. Neque advertere omittas, quomodo hoc Virginis privilegium commemoraturus, de ejusdem conceptione auctor loquatur. Ita enim eam fatetur genitam secundum naturæ leges, ut tamen aliquid, quod ad eam solam pertineat, intercessisse subindicet, inquiens, τοῖς σοῖς... φύσεως νόμοις. Et lex sane naturæ obtinuit, quia consueto naturæ ordine concepta est: singulare vero illud fuit, quod *parens Anna*, ut cum Niceta Paphlagone loquar (Hom. in Nativ. Deip. *Auct.* Combefis. vol. III, pag. 437) *in se ipsa malitiæ vitiique torrentem stiterit*; atque adeo, cherubico flammeo gladio serpentem arcente, ex polluta radice impollutus fructus progerminavit.
(42) Apud LXX εὐθὴς pro εὐθές.
(43) Luc. I, 35.
(44) Cant. I, 3 sec. LXX; nam Latina Vulgata, *Recti diligunt te.*

καὶ δύναμις τοῦ Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· ἥτις A ἐστὶν ὁ τοῦ Ὑψίστου Υἱός. Δαυὶδ μὲν οὖν ὁ βασιλεὺς Ἰουδαίων, *Ποῦ*, φησὶ, *πορευθῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω;* πρὸς τὸν Πατέρα τὸν λόγον ποιούμενος, οὗ πρόσωπον ὁ Υἱός, καὶ ἀπαράλλακτος χαρακτήρ· ὁ γὰρ ἑωρακὼς τὸν Υἱὸν ἑώρακε τὸν Πατέρα· καὶ τούτοις τοῖς λόγοις τὸ τῆς Τριάδος ἐκφαίνει μυστήριον. Ἄνθρωπος δὲ ὤν, καὶ *στραφεὶς εἰς ταλαιπωρίαν ἐν τῷ ἐμπαγῆναι* τούτῳ τῆς ἁμαρτίας *τὴν ἄκανθαν*, φοβούμενος τὴν Δεσποτικὴν ἐπεξέλευσιν, δρασμὸν μελετᾷ· καὶ ὑποσκάζων ἔτι τὸν πόδα τῇ πληγῇ τῆς ἀκάνθης, ἀπορεῖ, ποῦ ποτ' ἂν καὶ ἀποδράσοι καὶ τὸν ἀλάθητον λήσεται ὀφθαλμόν. Ὁ μὲν Δαυὶδ ταῦτα· ἡ δ' ἐκ Δαυὶδ Παρθένος, μυσταγωγοῦντος τοῦ ἀρχαγγέλου, τὸ ὑπερουράνιον μάθημα ἐκμανθά- B νει τῆς μιᾶς ἐν Τριάδι θεότητος, Πνεῦμα ἅγιον καὶ δύναμιν τοῦ Ὑψίστου, ἐξ οὗτινος Ὑψίστου ἡ δύναμις καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προαιωνίως ὑπέστησαν. Πλὴν οὐχὶ δρασμὸν διανοεῖται καὶ αὕτη· ἀλλά τί φησι πρὸς τὸν μηνυτήν; *Ἰδοὺ ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ῥῆμά σου.* Οὐκ ἀγνοῶ, φησὶ, τὴν πάλαι προωρισμένην ἐπὶ γῆς κατάβασιν τοῦ Θεοῦ. Οἱ γὰρ προφῆται, χεῖλος ὥσπερ ἐν γεγονότες, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ μέλλειν ἐκ γυναικὸς σεσαρκῶσθαι πολυτρόπως ἐκήρυξαν· καὶ χαίρω τῇ σωτηρίᾳ τῶν ὁμογενῶν, καὶ προσκυνῶ τὸν Ὕψιστον, τὸν διὰ τῆς ἐμῆς ταπεινώσεως εὐδοκήσαντα τὴν φθονηθεῖσαν φύσιν ἀφθόνου χάριτος καταξιῶσαι, καὶ μεσῖτίν με δεῖξαι τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας καὶ θεώσεως. C

Et virtus Altissimi obumbrabit tibi : quæ virtus plane Filius est Altissimi. Et sane, Judæorum rex David, *Quo*, inquit (45), *ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam ?* Patrem scilicet alloquitur, cujus facies et per omnia similis imago est Filius; qui enim vidi Filium, vidit Patrem (46); et sic Trinitatis mysterium in illis verbis ostendit. Cum porro homo (hic) esset, et *conversus in ærumna, dum configitur* ipsi peccati *spina* (47), timens ultionem Domini, fugam meditatur; et e spinæ vulnere adhuc pede claudicans, hæret incertus, quo tandem et aufugiat et lateat oculum, quem nihil latet. Ita quidem David: at Virgo e Davide exorta, archangelo sublimia edocente, supercœleste unius in Trinitate Deitatis mysterium (et ipsa) discit, nempe Spiritum sanctum, et Virtutem Altissimi, e quo Altissimo Virtus (Filius) et Spiritus sanctus (48) ante omnia sæcula subsistentiam habuerunt. Verumtamen nequaquam et ipsa fugam cogitat, sed quid nuntio reponit ? *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum* (49). Non ignoro, inquit, jam præstitutum ab antiquo fuisse, ut Deus in terram descenderet. Prophetæ enim veluti uno labio loquentes, Dei Verbum carnem e muliere assumpturum multifariam prænuntiaverunt; lætor autem de eorum salute, qui communem mecum habent naturam, Altissimumque adoro, cui per humilitatem meam complacuit, naturam, invidia perditam, uberrima gratia dignam efficere, meque salutis, imo et deificationis mundo conciliandæ mediatricem constituere.

ΜΖ'. Ἐγὼ δ' ἀλλ' ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενος, καὶ ὑπ' ἐκπλήξεως ἔνθους γεγενημένος διαπρύσιον ἀνακράζω· *Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· σφόδρα ἐβαθύνθησαν οἱ διαλογισμοί σου.* Ἀνὴρ ἄφρων, Ἰουδαῖος, *οὐ γνώσεται*, καὶ *ἀσύνετος*, Νεστόριος, *οὐ συνήσει ταῦτα.* Καὶ ὄντως τὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου μυστήριον πρὸ τῆς καταβολῆς τοῦ κόσμου προώρισται· καὶ, ὡς ἐν πίνακι ἀθλίῳ, τῷ θείῳ ἀρχιστρατήγῳ διὰ τοῦ Πνεύματος προεζωγράφηται. Τὸ γὰρ Γαβριὴλ ἐξ Ἑβραΐδος εἰς Ἑλλάδα μεταφερόμενον γλῶτταν *θεανδρικῶς* διερμηνεύεται, τοῦτ' ἔστιν *ἄγγελος θεανδρικός.* Διὰ τοῦτο καὶ πρέσβυς (51) τῆς πρὸς ἀνθρώπους καταλλαγῆς τοῦ Θεοῦ ὁ Γαβριὴλ κεχειροτόνηται ἀπ' D αὐτῆς τῆς κλήσεως, ὥσπερ ὑπὸ σημείων βασιλικῶν τὸν σκοπὸν παριστάνων τοῦ ἀποστείλαντος βασιλέως, ὅτις τέ ἐστι, καὶ ὅ τι βούλεται.

XLVI. Ego vero oratione mea huc appellens, atque exstasi quadam divina præstupore correptus, ad vehementer exclamandum feror : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! Nimis profundæ factæ sunt cogitationes tuæ ! Vir insipiens*, Judæus, *non cognoscet, et stultus*, Nestorius, *non intelliget hæc* (50). Et vere incarnationis Verbi Dei mysterium ante mundi constitutionem prædestinatum fuit; atque in divino illo exercitus duce, velut in tabula quadam incorporea, antea per Spiritum ad vivum fuit expressum. Vox enim Gabriel, ex Hebræa in Græcam linguam conversa *theandricum* quid sonat, id est *angelus theandricus*. Idcirco Gabriel vel ex ipso nomine designatus apparet reconciliationis Dei cum hominibus internuntius, non secus ac si quis regis, qui eum miserit, consilium in regiis insignibus præferat, et quisnam nempe sit, et quid velit.

Βούλεται δὲ συνελθεῖν τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἕνωσιν· οὐχ, ὡς ἄν τις εἴπῃ αἱρετικὸς, φιλικήν τε καὶ σχετικὴν καὶ κατὰ μόνην ταυτοβουλίαν συνερχόμενος·

Vult porro (rex) arctam cum hominibus conjunctionem inire, non quidem, ut hæreticus quispiam forte diceret, et amicitia solum et habitu, et vo-

(45) Psal. CXXXVII, 7.
(46) Joan. XIV, 9. *Qui videt me, videt et Patrem.*
(47) Psal. XXXI, 4 sec. LXX : Ἐστράφην εἰς ταλαιπωρίαν ἐν τῷ ἐμπαγῆναι ἄκανθαν.
(48) Habes hic mancam fidei confessionem, quæ Spiritus sancti, æque ac Filii, originem a solo Patre revocavit. Nil mirum cum noverimus hoc quoque doctrinæ caput in causa fuisse, quod legatis a Gregorio IX missis ad extorres Græcos Ecclesiæ reconciliandos Germanus cum suis obstiterit. Vid. Raynald. ad an. 1233 n. 6 et 13.
(49) Luc. I, 38.
(50) Psal. XCI, 6, 7.
(51) Cod. πρέσβις.

luntatis tantummodo consensione semet cum illis conjungens ; sed summam (inire vult) unionem, et quamdam sine confusione permistionem, atque in unam hypostasim concursum : adeo ut propter personæ identitatem, ea quæ uniuntur, uno eodemque nomine appellentur, et unica adoratione propter personæ unitatem honorentur, etsi quæ uniuntur, quoad naturam, neque discrimen amittant, neque duplicitatem recusent.

A ἀλλὰ πρὸς ἕνωσιν ἄκραν καὶ κρᾶσιν ἀσύγχυτον καὶ τὴν εἰς μίαν ὑπόστασιν συνδρομήν· ὡς καὶ ἐνὶ ὀνόματι τὰ ἡνωμένα καλεῖσθαι διὰ τὸ ὁμοϋπόστατον, καὶ μιᾷ προσκυνήσει τιμᾶσθαι διὰ τὸ τοῦ προσώπου μοναδικὸν, εἰ καὶ τὰ ἡνωμένα τῆς κατὰ φύσιν διαφορᾶς οὐκ ἐξέστησαν καὶ τὸ δυαδικὸν οὐκ ἠρνήσαντο.

Consimilem huic dignitatem tu quoque, o Christiane, participas, si tamen huic appellationi et obsequium per opera erga Altissimum, et mandatorum ipsius custodiam præterea adjicias. Tunc enim et ipse theandricus minister et astator regis Christi proprie vocaberis. Nam si Christus Deus homo est, ergo Christianus ipsi administrans theandricus appellabitur, non secus ac *regius* dicitur regis administer. Videsne, ad qualem et quam sublimem dignitatem nos Verbum evexit? et quomodo ipsi archangelo nos per nominis communionem conjunxit (52)?

Τοῦ ἴσου ἀξιώματος καὶ σὺ μετέχεις, Χριστιανέ, εἰ καὶ τῇ κλήσει ταύτῃ προσθήσεις καὶ τὸ διὰ τῶν ἔργων θεραπεύειν τὸν Ὕψιστον, καὶ τοῖς αὐτοῦ κελεύσμασι πείθεσθαι. Τότε γὰρ καὶ αὐτὸς θεανδρικὸς ὑπηρέτης κυρίως κληθήσῃ, καὶ παραστάτης τοῦ σοῦ Δεσπότου Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς θεάνθρωπος, καὶ ὁ Χριστιανὸς θεράπων θεανδρικὸς, ὡς ὁ τοῦ βασιλέως ὑπηρέτης *βασιλικὸς* ὀνομάζεται. Ὁρᾷς, εἰς οἷον ἀξίωμα φέρων ἡμᾶς ὁ λόγος ἀνήγαγε; καὶ ὅπως τῷ ἀρχαγγέλῳ τούτῳ καθ' ὁμωνυμίαν συνῆψε;

XLVII. Immensi hujus beneficii conciliatrix nobis illa est (Virgo), quæ cœlos sublimitate superat. Et quid dico, pari cum angelis honore per eam nos dignos effectos fuisse, quando humanam substantiam, quæ ex ipsa est, subsistentem (in) Deo Verbo, in eodem throno cum Patre et Spiritu sancto sedentem, et a cunctis angelorum ordinibus glorificatam atque adoratam cerno? Namque unico Christo, qui Deus est et homo, perfectus quoad utramque naturam exsistens, simul cum Patre et sancto Spiritu honores divini deferuntur.

MZ'. Τοῦ ὑπερμεγέθους τούτου εὐεργετήματος πρόξενος ἡμῖν ἡ ὑψηλοτέρα τῶν οὐρανῶν. Καὶ τί λέγω ἀγγελικῆς ἰσοτιμίας ἀξιωθῆναι διὰ ταύτης ἡμᾶς, εἰδὼς τὴν ἐξ αὐτῆς ὑποστᾶσαν τῷ Θεῷ Λόγῳ ἀνθρωπίνην οὐσίαν, σύνθρονον Πατρί τε καὶ Πνεύματι, καὶ ὑπὸ πάσης ταγματαρχίας ἀγγελικῆς δοξαζομένην τε καὶ προσκυνουμένην; Τῷ ἑνὶ γὰρ Χριστῷ προσφέρεται ἡ λατρεία μετὰ Πατρός τε καὶ Πνεύματος, ὅδε ἐστὶ Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, ἐν ἀμφοτέροις τὸ κατὰ φύσιν τέλειον ἔχων.

XLVIII. Ast tu, o homo, quæ per primum hominem es e terra ; et simul, o Deipara, quæ per secundum hominem es itidem e cœlo ! O filia patris mortalis, et Mater Filii immortalis ! O quæ Deum corpore induisti, eos vero, qui constant corpore, in Deos evexisti ! O universi hominum generis salus communis ! O indissolubile cœlestium cum terrestribus vinculum, quæ Deum cum ministrantibus angelis in terram attraxisti, et homines cum congenita sibi terra ad cœlos elevasti ! O sola e sæculo et proprie Dei Genitrix ! Hac enim appellatione velut quodam Dominæ sigillo et aureo et honorificentissimo sermonem meum obsigno. Hoc nomen et ore et corde et anima tota amplector : et utinam hoc idem tum etiam in ore habens deprehendar, cum instans vitæ finis ad postremos ducendos spiritus me adiget ! Firmiter enim credo, crudeles humanoque generi infensos aeris exactores illud formidaturos, ac transitum ab exactione liberum mihi permissuros. Hoc ipsum tuum Dei Genitricis nomen sit mihi ultimus linguæ loquentis motus, ut illud velut olivæ ramum in ore ferens, instar columbæ avolem, et in salutari paradisi arca requiescam (54). Vehementissime enim

MH'. Ἀλλ', ὦ ἄνθρωπε, διὰ τὸν πρῶτον ἄνθρωπον ἐκ γῆς· καὶ, ὦ θεοποιὲ, διὰ τὸν δεύτερον καὶ ἐξ οὐρανοῦ ! Θύγατερ τοῦ θνητοῦ, καὶ μῆτερ τοῦ ἀθανάτου ! Ὦ Θεὸν σωματώσασα, καὶ τοὺς ἐνσωμάτους θεώσασα ! Ὦ κοινὴ σωτηρία τοῦ τῶν ἀνθρώπων πληρώματος ! Ὦ σύνδεσμε ἄρρηκτε τῶν ὑπερκοσμίων τε καὶ ἐγκοσμίων ! Θεὸν μετὰ τῶν ὑπηρετούντων ἀγγέλων εἰς γῆν ἀγαγοῦσα, καὶ ἀνθρώπους μετὰ τῆς συμφύτου γῆς εἰς οὐρανοὺς ἀνυψώσασα ! Ὦ μόνη ἐξ αἰῶνος καὶ κυρίως Θεομῆτορ ! Ταύτῃ γὰρ τῇ κλήσει, ὡς σφραγῖδι δεσποινικῇ ἐπισφραγίζω τὸν λόγον μου τῇ χρυσῇ τε καὶ ὑπερτίμῳ· ἣν καὶ στόματι καὶ καρδίᾳ καὶ ψυχῇ κατασπάζομαι· ὡς εἴθε ταύτην ἐπὶ γλώττης φορῶν εὑρεθείην, καὶ ὅτε τὰς ὑστάτας πνοὰς πνέειν με τὸ τέλος τῆς ζωῆς ἀπαιτήσεται (53). Πεπίστευκα γὰρ ὡς αἰδεσθήσονται ταύτην τοῦ ἀέρος οἱ πράκτορες οἱ πικροὶ καὶ μισάνθρωποι, καί μοι τῆς διαβάσεως ἀφορολογήτου παραχωρήσουσιν. Αὕτη μοι ἔστω ἡ σὴ θεοτόκειος κλῆσις ἔλλογον γλώττης κίνημα τελευταῖον, ἵν' ὡς κάρφος ἐλαίας ταύτην ἐπὶ στόματος φέρων πετασθήσομαι, καὶ καταπαύσω δίκην περιστερᾶς εἰς τὴν τοῦ παραδείσου σωστικὴν κιβωτόν. Φιλυποστροφῶ γὰρ σφόδρα σφόδρα : ἐκεῖθεν γὰρ ὁ τοῦ

(52) Communem cum Gabriele archangelo appellationem ex Germani sententia sortimur, quia vi nominis Gabriel dicit *theandricum;* theandrici autem et nos merito nuncupamur, utpote administri famulantes Christo, qui θεάνδρος seu θεάνθρωπος, Deus et homo est.

(53) Cod. ἀπαιτήσετε.

(54) Psal. LIV, 7.

πρώτου κόσμου Πατὴρ ἀποστῆναί με ἠνάγκασε, καὶ πρὸς τὸν ἔνυγρον τοῦτον βίον φέρεσθαι προετρέψατο.

A illuc remeare cupio; quoniam inde avolare me pristini mundi pater coegit (55), perque hanc vitam fluctibus diluvii demersam jactandum tradidit.

ΜΘ'. Ναὶ δή, κοσμοσώτειρα κιβωτέ, κύρωσόν μου τὴν δέησιν, καὶ τὸν πενιχρόν μου τοῦτον λόγον καὶ οὐτιδανὸν πρόσδεξαι. Καὶ ὡς νεφέλη κούφη καὶ φωτεινὴ *ἐπισκίασον ἐπὶ τὴν κεφαλήν μου ἐν ἡμέρᾳ πολέμου*. Πολλοὶ γάρ εἰσιν οἱ ἀφ' ὕψους με πολεμοῦντες, καὶ πυρφόροις βάλλοντες βέλεσιν. *Ἔπαρον τὰς χεῖράς σου ἐπὶ τὰς ἐπάρσεις* καὶ ὑπερηφανίας *αὐτῶν*, καὶ σύντριψον ἐν τάχει τούτους ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν. Εἰ δὲ καὶ χοῦς τίς ἐστιν ἐν τοῖς ποσὶν ἡμῶν, ἐκ τῶν ἐπιτηρούντων τὰς πτέρνας ὄφεων ἐπιτριβείς, *λειξάτωσαν τοῦτον αὐτοὶ ἐν τῷ ἐπιστρέψαι τὸν πόνον αὐτῶν εἰς τὴν κεφαλὴν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ κορυφὴν αὐτῶν τὴν ἀδικίαν κατα-* B *βῆναι*.

XLIX. Tu itaque, o arca mundi servatrix, preces meas, obsecro, ratas habe, et meum hunc misellum ac nullius pretii sermonem excipe. Ac velut levis ac lucida nubes (56), *obumbra caput meum in die belli* (57). Multi enim sunt, qui ab alto me oppugnant, et sagittis ignitis jaculantur. *Leva manus tuas in superbias* tumoremque *eorum* (58), et cito contere eos sub pedibus nostris. Quod si pedibus nostris etiamnum pulvis aliquis per serpentes calcaneo insidiantes (59) injectus, adhæret: hunc *ipsi lingant* (60), cum *convertetur dolor eorum in caput illorum, et in verticem ipsorum iniquitas eorum descendet* (61).

Ν'. Ἱλέωσον ἡμῖν τὸν ἐκ σοῦ γεννηθέντα Θεόν· χρεωλυσίαν τῶν ὀφλημάτων αἴτησαι παρ' αὐτοῦ. Ὁρᾷς, ὅσον τὸ κατάχρεων ἡμῶν· ἐγχειρίζομέν σοι λοιπὸν τὸ χειρόγραφον· μὴ πρὸς τὸν ὄγκον ἀπίδῃς αὐτοῦ, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ὀφλημάτων. Ὡς γὰρ ὁ χρόνος ἡμῶν εὐπερίληπτός ἐστι καὶ ἡ κατὰ γῆν διατριβή, οὕτω καὶ τὰ χρέα ἀπεριόριστα. Κἂν τὸ δυσαρίθμητον ἔχουσι παρ' ἡμῖν, ἡ δὲ τοῦ σοῦ Υἱοῦ ἀγαθότης οὔθ' ὑπ' ἀρχὴν πίπτει, οὔτε τέλει περιορίζεται· *Μὴ κατὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν ποιησάτω ἡμῖν, μηδὲ κατὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν ἀνταποδότω ἡμῖν. Καὶ γὰρ κατὰ τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ τῆς* C *γῆς ἐκραταίωσε τὸ ἔλεος αὐτοῦ ἐπὶ τὸ βρότειον πλήρωμα, κλίνας οὐρανούς*, καὶ καταβὰς ἐπὶ γῆν διὰ φιλανθρωπίας ὑπεράπειρον ἄβυσσον. *Καθ' ὅσον* (62) *ἀπέχουσιν ἀνατολαὶ ἀπὸ δυσμῶν, ἐμάκρυνεν ἀφ' ἡμῶν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, ἀνατολὴ* μὲν ἀείφωτος καὶ ὢν καὶ ὀνομαζόμενος· *δύναι* δὲ δι' εὐσπλαγχνίαν (63) ἀνείκαστον ἐπὶ τὴν σκοτίαν (64) τοῦ καθ' ἡμᾶς βίου καὶ τοῦ σαρκίου· εἰ καὶ *οὐ κατέλαβεν αὐτὸν ἡ σκοτία*· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ διεσκέδασε τὸ ζοφῶδες καὶ μετεστοιχείωσε πρὸς τὸ φωτοειδές. Λοιπὸν ὀλίγα τὰ τραύματα τὰ ἡμέτερα πρὸς τὴν ἀπεριόριστον ἔμπλαστρον, ἣν τῷ παντὶ συνεξέτεινεν, ἵνα θεραπεύσῃ τὰ πάντα. Ἔγκειται δὲ τῇ ἐμπλάστρῳ τὸ δραστικώτατον φάρμακον, τὸ αἷμα αὐτοῦ τὸ θεόῤῥυτον, καταναλίσκον τῶν ἡμετέ- D ρων τραυμάτων τὴν κακοήθειαν, ὡς καὶ τὰς οὐλὰς ἐξαλείφειν, καὶ πρὸς τὴν προτέραν ὑγείαν (68*) ἀποκαθιστᾷν.

L. Redde nobis propitium Deum, qui ex te natus est; exora ab ipso debitorum nostrorum remissionem. Vides, quam ingens sit debitum nostrum: hoc unum nobis superest, ut chirographum tibi in manus tradamus: ne, quæso, propter ejus pondus et propter debitorum cumulum oculos tuos avertas: sicut enim exiguum nobis tempus, ac breve reliquum est præsentis vitæ spatium, sic immensa quoque sunt debita nostra. Quanquam ista a nobis vix numerari possint, at Filii tui clementia quemadmodum expers est principii, sic nullis finibus circumscribitur. *Non secundum peccata nostra* faciat nobis, *neque secundum iniquitates nostras* retribuat *nobis* (65). *Quoniam secundum altitudinem cœli a terra corroboravit misericordiam suam super universum mortalium genus*, propter immensam amoris sui erga homines abyssum *cœlos inclinans* et in terram descendens (66). *Quantum distat ortus ab occidente, longe fecit a nobis iniquitates nostras* (67), *oriens* quidem semper lumine splendidus et exsistens et appellatus; *occidens* vero propter inæstimabilis misericordiæ suæ viscera ad vitæ nostræ et ad humanæ carnis tenebras se demittens. Quanquam *tenebræ eum non comprehenderunt* (68); quinimo et quidquid tenebricosum erat, dispulit et in lucidum transformavit. Cæterum levia censeri possunt vulnera nostra, si cum illo infinitæ virtutis pharmaco comparentur, quod omnibus ex æquo porrexit, ut omnia sanaret. Inest enim huic pharmaco efficacissimæ virtutis elementum, ejus

(55) Mundi pristini, id est corrupti qui redemptionem antecedit, pater est Adam, qui totum genus humanum quodam veluti diluvio demersit. Cum vero paulo post Maria designetur ceu arca Noetica, hinc plane concludas licet, hoc symbolum, quo sæpius penes Patres Deipara celebratur, ad prærogativam quoque devitatæ ab ea communis ruinæ denotandam spectare.
(56) Isa. XIX, 1.
(57) Psal. CXXXIX, 8.
(58) Psal. LXXIII, 3.
(59) Gen. III, 15.
(60) Psal. LXXI, Καὶ οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ χοῦν λείξουσι:

Et inimici ejus terram lingent. Eamdem sententiam legere est Isa. XLIX, 23, et Mich. VII, 17.
(61) Psal. VII, 17.
(62) Cod. καθόσον.
(63) Cod. ἐσπλαγχνίαν.
(64) Cod. σκοτείαν.
(65) Psal. CII, 10, 11.
(66) Psal. XVIII, 10.
(67) Psal. CII, 12.
(68) Joan. I, 5.
(68*) Ita cod. cum dialecto vulgari, ut Hedericus censet, pro ὑγίειαν.

nempe sanguis divinitus fluens, qui vulnerum nostrorum ita malignitatem absumit, ut ipsis quoque cicatrices abstergeat et in pristinam sanitatem integram restituat.

LI. Tu itaque (o Deipara), sume chirographum, A quo tam multa debita nostra continentur, et illud dilacera immaculatis illis tuis manibus, quibus uti mater eum, qui portat in manu sua universum mundum, gestasti; hac enim de causa enim gestasti, quo scilicet humano generi debita solverentur. Etiam nobis igitur Deum ex te natum propitium redde, ipsumque a veteri (quo tibi obstrictus tenetur) debito libera. Fenoris enim, quod ipsa universorum Domino commodasti (69), carnis scilicet hypostatice a Deo assumptæ, rationem ipse habet, et gratiam tibi gratiis omnibus potiorem debet, quod hoc idem fenus, purum prorsus supra quam dici possit, et omni auro splendidius ac sincerius sonans, et dignum, quo ipse uteretur, ei servaveris. Quod quidem nos contrectare digni B facti sumus inter sacra mysteria, ac veluti collybistæ mysticæ ac sanctæ mensæ minutas in partes tribuimus, et per gratiam ipsius pauperes spiritu ab antiquis debitis, uti credimus, liberos dimittimus.

Introduc, o Domina universorum, in cœleste regnum omnes qui tibi se dedunt, teque vere ac proprie Dei Genitricem credunt, et corda hac fide sanctificant, et linguam hac voce purificant, quique auxilio tuo gloriantur, ac spei anchoram tuæ meditationi adnectunt post Deum, quem in Patre et Filio et sancto Spiritu adoramus et glorificamus; cui soli latriæ cultum deferimus, et quem solum omnium nostrum conditorem novimus, et a quo creata omnia pendent, ut consistant et conserventur; soli increatæ ac sempiternæ naturæ, cui decet omnis gloria, honor et adoratio, decusque ac magnificentia nunc et in infinita sæcula sæculorum. Amen. C

ΝΑ'. Ὅθεν λαβοῦσα τὸ πολύστιχον χειρόγραφον τῶν ἡμετέρων χρεῶν, διάῤῥηξον ταῖς σαῖς πανάγνοις χερσὶν, αἷς τὸν ἐν χειρὶ αὐτοῦ τὸν κόσμον βαστάζοντα ὡς μήτηρ ἐβάστασας· ἐβάστασας δὲ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην τῆς τῶν ἀνθρώπων χρεωλυσίας. Πλέωσον οὖν καὶ ἡμῖν τὸν ἐκ σοῦ τεχθέντα Θεόν, καὶ τῆς πολυχρονίου ἀπάλλαξον ὀφειλῆς. Αἰδεῖται γὰρ τὸ χρέος, ὅπερ αὐτὴ τῷ τοῦ παντὸς Δεσπότῃ δεδάνεικας, τὴν σάρκα λέγω τὴν θεοῦπόστατον· καὶ χάριν σοι ὀφεῖλει πασῶν χαρίτων τὴν μείζονα, ὅτι τὸ δάνειον τοῦτο πανυπερκάθαρον διετήρησας, καὶ χρυσίου παντὸς ἡλιοειδέστερόν τε καὶ ὀβρυζότερον καὶ ἄξιον τῆς αὐτοῦ χρήσεως. Ὅπερ μεταχειρίζεσθαι ἀξιωθέντες ἡμεῖς ἱερουργικῶς, κατακερματίζομεν οἱ τραπεζῖται τῆς μυστικῆς καὶ ἁγίας τραπέζης, καὶ τοὺς πτωχοὺς τῷ πνεύματι πολυχρονίων λυτρούμεθα τῶν ὀφειλῶν διὰ τῆς αὐτοῦ χάριτος, ὡς πιστεύομεν.

Πάντας εἰσάγαγε πρὸς τὴν οὐράνιον βασιλείαν, ἡ Δέσποινα τῶν ἁπάντων, τοὺς ὁμολογοῦντάς σε καὶ φρονοῦντας κυρίως καὶ ἀληθῶς Θεοτόκον, καὶ καρδίαν ἁγιάζοντας τῷ φρονήματι, καὶ γλῶσσαν ἁγίζοντας τῷ φωνήματι, κἀπὶ ταῖς σαῖς ἀντιλήψεσι καυχωμένους, καὶ τὴν ἄγκυραν τῆς ἐλπίδος τῆς σῆς ἐξάψαντας μεσιτείας, μετὰ Θεὸν τὸν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ ἁγίῳ Πνεύματι προσκυνούμενόν τε καὶ δοξαζόμενον· ᾧ μόνῳ λατρεύομεν, καὶ ὃν μόνον δημιουργὸν ἡμῶν ἐπιστάμεθα, καὶ οὗ τὰ κτίσματα πάντα ἐξέχεται πρὸς συνοχήν τε καὶ σύστασιν, τῇ μόνῃ ἀκτίστῳ φύσει καὶ προανάρχῳ, ᾗ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, μεγαλωσύνη τε καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

VII.

In sanctorum Innocentium occisionem, et in initium sancti Evangelii secundum Marcum. Lecta Dominica ante Lumina.

Ζ'.

Εἰς τὴν σφαγὴν τῶν ἁγίων νηπίων, καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ κατὰ Μάρκον ἁγίου Εὐαγγελίου. Ἀναγινωσκομένη Κυριακῇ πρὸ τῶν Φώτων.

(Inter Homilias variorum Patrum ed. Hœschelius. Augustæ Vindelic. 1586, 4°.)

I. « Quis Deus præter Deum nostrum, Deus ille D qui præcingit me virtute et instruit pedes meos tanquam cervorum, et in excelsa statuens me[1] ? » Rursum David orationi præcurrat cum solito derachordo et suavi melodia animam meam remissam et dormientem quasi inungens ad doctrinæ stadium eamque ad Dei laudes excitans, qui me virtute præcingit scientiæ, sterilemque meam mentem inhabitare facit in sacra hac domo, matrem filiorum lætantem; ipsis inde genitis doctrinæ sermonibus. Non enim meus est ille fructus, sed totus a gratia Dei procedit; non quod sim ego illa dignus, sed quod dilectus est Deo populus meus; et propter nos me roborat et dat verbum in apertione

Α'. « Τίς Θεὸς πλὴν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, ὁ Θεὸς ὁ περιζωννύων με δύναμιν, ὁ καταρτιζόμενος τοὺς πόδας μου ὡσεὶ ἐλάφου, καὶ ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ ἱστῶν με; » Πάλιν ὁ Δαυὶδ προτρεχέτω τοῦ λόγου μετὰ τῆς συνήθους κινύρας καὶ τῶν ἡδυφθόγγων μελουργιῶν ἐπαλείφων ὥσπερ τὸ τῆς ψυχῆς ἀνειμένον καὶ καθυπτιάζον πρὸς τὸ στάδιον τῆς διδασκαλίας καὶ πρὸς δοξολογίαν διερεθίζον Θεοῦ, τοῦ περιζωννύντος με δύναμιν γνώσεως, κατοικίζοντος τὴν στείραν μου διάνοιαν ἐν οἴκῳ τούτῳ ἱερῷ, μητέρα ἐπὶ τέκνοις εὐφραινομένην, τοῖς αὐτόθεν ἀποτικτομένοις λόγοις διδακτικοῖς. Οὐ γὰρ ἐμὸν τοῦτο κατόρθωμα, ἀλλ' ὅλον τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· οὐχ ὅτι ἄξιος ταύτης ἐγὼ, ἀλλ' ὅτι ἀγαπητὸς ὁ ἐμὸς λαὸς τῷ Θεῷ, καὶ δι' ἡμᾶς ἐμὲ δυναμοῖ, καὶ

[1] Psal. xvii, 32 34.

(69) Conf. I Reg. ii, 20.

δίδωσι λόγον ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματος, καὶ μοῦ κατ- A
αρτίζει τοὺς πόδας εὐαγγελιζομένου εἰρήνην καὶ
ἀγαθά· καὶ ἐπὶ τὸ ὑψηλὸν τοῦτο ἱστᾷ ξυλολόφιον
κήρυκα εὐσεβείας καὶ διδάσκαλον ἀρετῆς. Καὶ πάλιν
αὐτὸς ὡς σημαία ἐπὶ βουνοῦ, καὶ ὡς ἱστὸς ἐπ' ὄρους,
συναθροίζων τὸ ἱερὸν στρατολόγιον. Οὐ γὰρ ἂν τολ-
μήσω εἰπεῖν ὅτι ὡς πόλις ἐπάνω ὄρους, καὶ ὡς λύ-
χνος ἐπὶ λυχνίας· ταῦτα γὰρ τῶν ἀναβάσεις ταῖς
σφῶν καρδίαις τιθεμένων, καὶ τὰς τῶν ἀναβαθμῶν
ψαλλόντων ᾠδάς, ὧν καὶ τὸ φῶς τῶν ἔργων ἔμπρο-
σθεν τῶν ἀνθρώπων λάμπει, κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον.
Φέρε τοίνυν ἐξ ἑορτῆς μετελευσώμεθα εἰς ἑορτὴν τῆς
παρῳχημένης τὴν μέλλουσαν, ἐκ τῆς Δεσποτικῆς
κατὰ σάρκα γεννήσεως ἐπὶ τὴν τῶν δούλων ἡμῶν
ἀναγέννησιν· ἐκ τοῦ ἀστέρος πρὸς τὸν μέγαν λύχνον,
τοῦ προδρόμου τῶν ἀστρολατρῶν ἐπὶ τὸν πρόδρο- B
μον τοῦ Ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, οὐ τριττὰ προσφέ-
ροντες δῶρα, πίστιν δὲ μᾶλλον τὴν εἰς Πατέρα καὶ
Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἣν ἐπισφραγίζει τὸ βάπτισμα.
Μετ' ἀγγέλων ἐδοξάσαμεν πρότριτα τὴν ἐνανθρώ-
πησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὑπὲρ ἀγγέλους ἐδοξάσθημεν διὰ
ταύτην· « Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐπελάβετο, καθὼς ἂν ὁ
Παῦλος ἐρεῖ· ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ, ὅθεν κατὰ
πάντα ἡμῖν ὡμοιώθη χωρὶς ἁμαρτίας. » Μετὰ ποιμέ-
νων περιελάμφθημεν τῇ δόξῃ τοῦ γεννηθέντος, καὶ
ὑπὲρ ποιμένας τὸ ἀφάνταστον τῆς σαρκώσεως ἐπ-
εγνώκειμεν οὐκ ὀφθαλμοῖς μόνον παραλαβόντες κεί-
μενον ἐν φάτνῃ τῇ μυστικῇ, ἀλλὰ καὶ στόματι δια-
ψηλαφήσαντες τὸν οὐράνιον ἄρτον εἰς βεβαιοτέραν
τὴν πίστωσιν. Ὀφθαλμοὶ μὲν γὰρ ὠτίων πιστότεροι, C
ὀφθαλμῶν δὲ ἁφὴ βεβαιότερα, στόμα δὲ καὶ ἀμφο-
τέρων πιστότερον.

Β'. Πάντων οὖν τῶν ἐν Βηθλεὲμ ἱεροπρεπῶς τελε-
σθέντων χαρμονικῶν ὄντων καὶ τερπωλῆς ἐμφορη-
τικῶν διαβαινούσης εἰς τὴν ψυχήν, ἓν ἦν τὸ ἀνιάσαν
καὶ συγχέαν τὰς διανοίας τῶν φιλοχρίστων, ἡ τῆς
ἀπειροκάκου νεολαίας ἀναίρεσις, ὁ θερισμὸς τῆς ἀώ-
ρου χλόης καὶ ἀρτιφυοῦς. Πλὴν καὶ τότε τοῖς μὲν
θερίζουσι μᾶλλον ἐπεδακρύσαμεν, τοῖς δὲ θεριζομέ-
νοις ἐφηδύνθημεν δράγμασιν· ὅτι ἐν μαλακῇ τῇ πόᾳ
καὶ νεοθαλεῖ ἀδρὸν τὸν στάχυν ἀποδεδώκασιν, ἀπο-
θηκῶν τῶν ἄνω ἐπάξιον. Καὶ οὐκ εἴπομεν, Εὐλογία
Κυρίου ἐπὶ τοὺς θερίζοντας· ἀλλὰ τὴν εὐφορίαν τῶν
δραγμάτων ἐμακαρίσαμεν. Γί γὰρ καὶ παραπλη-
σίως τοῖς ἐπὶ τῶν ὠμάτων ἐσχήκασι τὸ εὐμάραντον, D
ἐν ὀλίγῳ ἀνθήσαντά τε καὶ ἀπανθήσαντα· ἀλλὰ τὸν
κόλπον ἐπλήρωσαν τοῦ Ἀβραὰμ τοῦ τὰ τοιαῦτα συλ-
λέξαντος δράγματα καὶ συγκλείσαντος. Ἀλλὰ Ἔλαθεν
ἑαυτὸν ὁ μεμηνὼς Ἡρῴδης καὶ ἔκνους, ὁ τῷ ὄντι
δερμάτινος. Εἰς τοῦτο γὰρ ἡ κλῆσις αὐτοῦ μετ-
εγλώττιστται. Ἔλαβε τὸ ἡρυθροδανωμένον ἐκεῖνο
δέρμα ἐξ ἀθώων αἱμάτων, τὸ συντελοῦν εἰς τὰ σκη-
νώματα τῆς Κηδάρ, ἔνθα ὁ τοῦ σκότους ἄρχων καὶ
ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνος ἐπαναπαύεται. Καί γε τῆς
ἐλπίδος ἐσφάλη, καὶ ὑπὲρ ἑνὸς διδιὼς βασιλέως,
πολλοὺς αὐτὸς ἀπετέλεσεν, οὓς τὴν ἐξ αἱμάτων ἡμ-
φίασε πορφυρίδα. Οἱ δὲ συμβασιλεύουσι τῷ ἀθανάτῳ

oris mei, et erigit pedes meos ad evangelizandum pacem et bona; et me super hanc excelsam cathedram statuit pietatis præconem et virtutis magistrum. Et rursum ipse tanquam vexillum in colle et tanquam malus in monte, congregans sacrum exercitum. Non enim audebo dicere me esse tanquam urbem supra montem aut tanquam lampadem supra candelabrum : hæc enim eorum sunt qui in vestris cordibus progressus statuere, et graduum psallentium cantus posuere, quorum lux ex operibus coram hominibus lucet, secundum Evangelium. Eia igitur e festo transeamus ad festum, ex celebrato ad futurum, ex Domini secundum carnem generatione ad nostram servorum regenerationem; ex stella ad magnam lampadem, ex stellarum adoratorum itinere ad totius justitiæ Solis progressum, non tria afferentes dona, sed potius fidem in Patrem et Filium et Spiritum sanctum quam consignat baptisma. Triduo ante cum angelis glorificavimus Dei incarnationem, ac per eam super angelos sumus glorificati. « Non enim angelos suscepit, ut inquit Paulus, sed semen Abrahæ, unde in omnibus nobis similis factus est absque peccato [1]. » Cum pastoribus gloria nati Salvatoris splendide circumdati sumus, et magis quam pastores quod in incarnatione invisibile erat cognovimus, non oculis modo eum qui in mystico stabulo jacebat percipientes, sed et ore contrectantes cœlestem panem in firmiorem fidem. Oculi enim auribus fideliores sunt, oculis autem tactus sincerior, os vero et ambobus fidelius.

II. Omnia igitur quæ Bethleem divine peracta sunt, jucunda sunt plenaque lætitia quæ mentem penetrat; unum autem fuit quod Christianorum animas mœrore afficit ac turbat, innocentium parvulorum ablatio, immaturæ et recentis herbæ messis. Quanquam et tunc metentibus potius illacrymavimus, demessis autem lætati sumus manipulis. In tenera enim et florente herba plenam spicam tradiderunt, horreis cœlestibus dignam. Et non diximus : Benedictio Domini super metentes; sed manipulorum ubertatem beatam diximus. Etsi enim quemadmodum et ii qui in domibus sunt marcescere possent, brevi florentes ac deflorentes : sed sinum Abrahæ impleverunt, qui tales congregavit et conclusit manipulos. Sed seipsum latuit furens Herodes et demens ac revera coriaceus. Sic enim ejus nomen interpretati sunt. Accepit illud rubrum corium innocenti sanguine effectum, pertinens ad tabernacula Cedar, ubi princeps tenebrarum et qui ab initio homicida est, requiescit. Sed sua cum spes fefellit, et unius causa timens regis, multos ipse interfecit, quos sanguinea induit purpura. Illi cum immortali rege regnant atque in æternum vivunt. Insecutores autem, propter suas adversus innocentes injurias, occidentur; et zelus perdet impios,

[1] Hebr. II, 16.

ut optime dicit Salomon [3]; violenta etenim morte crudelem et homicidam animam erupit impius postea. Et ut largius in scena eum cohibeam, coriaceus ille uter et vetus tempore ac malitia, ut novum vinum, recenter effusum infantium sanguinem accipiens, discissus est ac distractus, et postquam has immaturas uvas comedit, ipsius immanitatem subiere proprii filii, ab ipso interfecti, ut narrat Josephus. Videbatur enim furens ille ac in Deum pugnans Hebræorum dementiæ præludere, rex malorum subjectorum, ac illud omnino vociferare de innocentibus, quod postea sub eo constitutus populus de Christo : « Sanguis eorum super nos et super filios nostros [4]; » sic rabidus ille ac insatiabilis lupus, assuetus in teneros agnos irruere, et in proprios catulos quasi furens rabie excanduit. Sed gratias Deo qui injustos non sinit justitiæ manus diutius effugere, sed glorificatur in Pharaone, et in iis qui, quemadmodum ille, contumaces sunt et divina mandata contemnunt et humilem plebem despiciunt. Sed et nunc audire mihi videor Deum dicentem : « Loquere filiis novi Israel, et parent se non ex Ægypto ad mare Rubrum, sed ex sanguinis purpura quæ novum Pharaonem et puerorum occisorum perdidit (innocentis enim sanguinis effusio mors est ei qui eum effudit), ad pulchrum Jordanem, facilem illam et laboris expertem purificationem. Dum enim tria sunt quæ purificant eos qui procedunt ad ablutionem et abstersionem veterum macularum, nempe baptisma, lacrymæ et per sanguinem martyrium, ostendit incarnatus Deus ab initio sui adventus has sacras oblationes victimasque, accipiens excelsiorem esse eam quæ per sanguinem est, purificationem, non modo quia secundis maculis non inquinatur, sed quia et lacrymis ipsis perseverantior est. Purificatio enim per baptismum alia est, cum gratiæ et Spiritus sancti muneris sit. Charitatis autem in Deum immensæ manifestissimum testimonium non aliud tantum est quantum pro eo qui nos diligit proprii sanguinis effusio. « Majorem enim hac dilectionem nemo habet quam ut si quis animam suam ponat pro amicis suis [5]; » si pro amicis vero, quanto magis pro Domino ac Creatore? Sanguis enim ardentem dilectionem indicat; lacrymæ autem, ut solet fieri, ob pœnarum timorem effunduntur. Paucorum enim et virtute perfectorum est ex dilectione lacrymas effundere; qui Dei desiderio flagrant, quorumque animæ quam citissime cum dilecto conversari et uniri peroptant. Qualis erat ille dulce sonans protopsaltes, citharæ chordas scite contrectans et cantum blandum accinens et amore plenum. « Quando veniam, ait, et apparebo ante faciem Dei? Factæ sunt mihi lacrymæ meæ panes die ac nocte; dum dicitur mihi quotidie : Ubi est Deus tuus [6]? » Perinde ac si quidam obtrectatores venerandæ ac sapienti uxori, quæ modo sponsi societatem gustavit, ab-

βασιλεῖ καὶ συζῶσιν αἰώνια. Οἱ δὲ διῶκται, ἀνθ' ὧν ἠδίκουν νηπίους, φονευθήσονται· καὶ ἐτασμὸς ὀλέσαι τοὺς ἀσεβεῖς, ἐπικαίρως φάναι τὸ Σολομώντειον βιαίῳ καὶ γὰρ θανάτῳ τὴν ἀνήμερον καὶ μιαφόνον ψυχὴν ἐξέῤῥηξεν ὁ ἀνόσιος ὕστερον. Καὶ, ἵνα πλατύτερον κωμῳδήσω τὸν τῆς τραγῳδίας ταύτης δραματουργὸν, ὁ δερμάτινος ἐκεῖνος ἀσκὸς, καὶ παλαὸς τῷ χρόνῳ καὶ τῇ κακίᾳ, ὡς οἶνον νέον τὸ νεοθλιβὲς τῶν νεογνῶν δεξάμενος αἷμα διέσχισται καὶ διέῤῥηκται, καὶ ὄμφακας τούτους φαγόντος αὐτοῦ, τὰ ἴδια τέκνα αἱμωδίαν ὑπέστησαν, ὑπ' αὐτοῦ καὶ ταῦτα ἀναιρεθέντα, καθὼς Ἰώσηππος ἱστορεῖ. Ἔοικε γὰρ ὁ ἐκμανὴς ἐκεῖνος καὶ θεομάχος προλαμβάνειν τὴν τῶν Ἑβραίων ἀπόνοιαν, ὁ βασιλεὺς τῶν κακῶς βασιλευομένων, κἀκεῖνο φθέγγεσθαι ἄντικρυς περὶ τῶν βρεφῶν, ὅπερ ὕστερον ὁ ὑπ' αὐτὸν λαὸς περὶ τοῦ Χριστοῦ, « Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν· » οὕτως ὁ λυσσώδης ἐκεῖνος καὶ ἄπληστος λύκος ἐνεθισθεὶς ἀπαλοῖς ἀρνίοις ἐπιπηδᾷ, καὶ τοῖς οἰκείοις λυκιδέσιν ὠ, μεμηνὼς ἐπελύττησεν. Ἀλλὰ χάρις τῷ Θεῷ, τῷ μὴ συγχωροῦντι τοὺς ἀδικοῦντας τὰς τῆς δίκης χεῖρας ἀποδιδράσκειν ἐπὶ πολὺ, ἀλλ' ἐνδοξαζομένῳ ἐν Φαραὼ, καὶ εἴ τις κατ' ἐκεῖνον σκληροκάρδιος, καὶ θείων κατολιγωρῶν κελευσμάτων, καὶ κατοφρυώμενος λαοῦ ταπεινοῦ. Ἀλλ' ἐπαΐειν ἄρτι δοκῶ λέγοντος τοῦ Θεοῦ· Λάλησον τοῖς υἱοῖς τοῦ νέου Ἰσραὴλ, καὶ ἀναζευξάτωσαν, οὐκ ἐξ Αἰγύπτου πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν αἱμάτων ἐρυθρᾶς ἥτις τὸν νέον Φαραὼ καὶ παιδοκτόνον ἐξώλεσεν (ἀθώου γὰρ αἵματος χύσις θάνατος τῷ ἐκχέαντι) πρὸς τὸν κάλλιον Ἰορδάνην, τὴν ἄπονον κάθαρσιν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἄμοχθον. Τριῶν γὰρ ὄντων καθαρτηρίων τῶν διαβιβαζόντων εἰς τὴν ἔκπλευσιν, καὶ τὰ ἐπιτρίμματα τῶν παλαιῶν μολυσμῶν τέλεον ἀπονιπτόντων, βαπτίσματος, δακρύων, καὶ τοῦ δι' αἵματος μαρτυρίου, ἔδειξεν ὁ ἐνανθρωπήσας Θεὸς ἐκ προοιμίων αὐτῶν τῆς αὐτοῦ παρουσίας προσδεξάμενος τὰ ἱερὰ ταῦτα προσθύματα καὶ προσφάγια τὸ δι' αἵματος εἶναι τὸ ὑπεροχικώτερον, οὐ μόνον ὅτι δευτέροις ῥύποις οὐ μολύνεται, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν δακρύων αὐτῶν πολλοῖς τοῖς μετοῖς ἐπιμονώτερον. Τὸ γὰρ διὰ βαπτίσματος καθαρτήσιον ἄλλως ἔχει, ὅλον τῆς χάριτος ὂν καὶ τῆς δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Ἀγάπης δὲ ἀκραιφνοῦς τῆς πρὸς Θεὸν τεκμήριον ἐκδηλότατον, οὐχ ἕτερόν τι οὕτως ὡς τὸ ὑπὲρ τοῦ ἀγαπῶντος τοῦ ἰδίου αἵματος ἀφειδῆσαι. « Μείζονα γὰρ ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῇ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ· » εἰ δὲ φίλων, πολλῷ μᾶλλον Δεσπότου καὶ Ποιητοῦ. Τὸ μὲν γὰρ αἷμα, ἀγάπης ἐνθέρμου δηλωτικὸν, τὸ δὲ δάκρυον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διὰ τὸν φόβον τῆς τιμωρίας· ὀλίγων γὰρ καὶ τούτων τῶν τελειοτάτην τὴν ἀρετὴν τὸ ἐξ ἀγάπης δακρύειν, καὶ πόθου τοῦ πρὸς Θεὸν, ὀριγνωμένης τῆς ψυχῆς τῷ ποθουμένῳ τάχιον προσομιλῆσαι καὶ προσενωθῆναι τῷ ἐρωμένῳ. Οἷος ἦν ἐκεῖνος ὁ καλλικλαδὸς πρωτοψάλτης εὐφυῶς ἐπαφώμενος τῆς νευρᾶς τῆς κινυ-

[3] Prov. VI, 34. [4] Matth. XXVII 25. [5] Joan. XV, 13. [6] Psal. XLI, 2, 3.

ρας, καί τι προσεπάδων ἐπαγωγὸν καὶ ἐράσμιον, « Πότε ἥξω, λέγων, καὶ ὀφθήσομαι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ; Ἐγενήθη τὰ δάκρυά μου ἐμοὶ ἄρτος ἡμέρας τε καὶ νυκτὸς, ἐν τῷ λέγεσθαί μοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν· Ποῦ ἐστιν ὁ Θεός σου; » Ὥσπερ εἴ τινες τῶν βασκάνων σεμνοτάτῃ τινὶ καὶ σώφρονι νύμφῃ, ἄρτι γευσαμένῃ τῆς τοῦ νυμφίου ὁμιλίας, διαστάντος ἐκείνου ἐπὶ μικρὸν ἐπεμβαίνοντες ἔλεγον· Ποῦ ἐστιν ὁ ἐραστής σου; ᾤχετο καταλιπών σε μεμονωμένην. Ὅτι μὲν οὖν οὐ πρόκειται ἄρτι τῷ λόγῳ τὸ μαρτυρικοὺς ἀγῶνας ἐγκωμάζειν, ἀλλὰ τὴν χάριν τοῦ βαπτίσματος ἐκθειάζειν· ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ τὰ ὁρμήματα, τὴν ὁρμὴν τοῦ λόγου κινήσωμεν, καὶ τὸ τῶν νηπίων ἀδίκημα τρόπον ἕτερον διεκδικούμενον κατοψώμεθα. Ἡ γὰρ Ἰορδάνειος χύσις εἰς μυστικὴν ἀποτελεῖται γαστέρα, καὶ διὰ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος μαιεύσεως πολυτεχνίαν ὁμοῦ καὶ καλλιτεχνίαν προφέρει.

A sente paululum temporis conjuge, dicant : Ubi est amator tuus? Abiit relinquens te. Quoniam autem non suscepimus martyrum agones verbis celebrare, sed baptismi gratiam laudibus efferre, ad flumen nostros cursus, nostrum ardorem dirigamus, et infantium injuriam alio modo vindicatam exquiramus. Jordanica enim ablutio in mysticum sinum perficitur, et sancti Spiritus operatione multiplicem pulchrumque partum profert.

Γ'. Καὶ τῇ μὲν Βηθλεὲμ ἀτεκνουμένῃ βαρυηχὲς τὸ τραγῴδημα ὁ πολύδακρυς Ἱερεμίας ἐπέπλεκε, « φωνὴν ἐν Ῥαμᾶ λέγων ἀκουτισθῆναι, καὶ θρῆνον καὶ ὀδυρμὸν πολύν. » Ἐπὶ δὲ τῆς πνευματικῆς ταύτης εὐτέκνου γονῆς ὁ μεγαλοφωνότατος Ἡσαΐας τὰ γενέθλια μελῳδήματα χαρμόσυνα ἐξυφαίνει· « Εὐφράνθητι, στεῖρα, ἡ οὐ τίκτουσα, ῥῆξον καὶ βόησον ἡ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. » Ὦ τῆς παγκοσμίου χορείας! ὦ τῆς μεγαλοφωνίας τῶν κηρύκων τοῦ μυστηρίου, πανταχόθεν μοι καταυλοῦνται τὰ ὦτα· ἐξ οὐρανοῦ, ἐξ ἀνύδρου ἐρήμου, ἐξ ὑδάτων αὐτῶν. Οὐρανόθεν ὁ Πατὴρ τῶν φώτων βοᾷ· « Οὗτός ἐστιν Υἱὸς ὁ ἀγαπητός μου, ἐν ᾧ ηὐδόκησα· » ἐπὶ γῆς « Φωνὴ βοῶντος· ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου· » ἐξ ὑδάτων, « Ἐπῆραν οἱ ποταμοὶ φωνὰς αὐτῶν, ἀροῦσιν οἱ ποταμοὶ, ἐπιτρίψεις αὐτῶν ἀπὸ φωνῶν ὑδάτων πολλῶν. » Ἐπὶ τρισὶ τούτοις μάρτυσιν ὁ ἐπιφανεὶς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ θεάνθρωπος τοῦ κόσμου μαρτυρεῖται δεσπότης καὶ ποιητής· καὶ ὁ τὰ πάντα πληρῶν κατὰ κύκλον δοκεῖ περιοδεύειν τὸν κόσμον· ἵνα τὸν ἐξ οὐρανοῦ πεσόντα ἐωσφόρον, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν ἐξαλείφειν καυχώμενον πάντοθεν ἐκδιώξῃ, τὴν αὐτοῦ καθελὼν τυραννίδα. Ὅρα γὰρ, ἐξ οὐρανοῦ κατῆλθεν ὁ Κύριος, ἐπὶ γῆς σαρκοφόρος ἐτέχθη, ἐν ὕδασιν ἐπιβαίνει, ἐξ ὑδάτων ἀνερχομένῳ οἱ οὐρανοὶ πάλιν αὐτῷ ὑπανοίγονται, ἀπεκδεχόμενοι τὸν οὐράνιον μετὰ τῆς γηΐνης σαρκὸς ἀνελευσόμενον, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρώσαντα. Ὃν γὰρ τρόπον ἀγαθός τις ποιμὴν καὶ κηδεμονικὸς προβάτου ἀπολωλότος καὶ τῶν συννόμων μεμακρυσμένου κατ' ἴχνια τούτου ἑπόμενος πρόεισι, φιλοπραγμονῶν τὰς ὁπλὰς, κἂν εἰς φάραγγα φέρῃ τὰ ἴχνη, κάτεισιν, ἐρευνῶν κἂν εἰς σπήλαιον εἰσδύνῃ, συνεισδύνει, κἂν δι' ὕδατος ἐπορεύθη, ἀκολουθῶν διαβαίνει μέχρις ἂν τὸ πεπλανημένον καταλάβῃ, καὶ καταλαβὼν ἐπὶ τῶν ὤμων βαστάσῃ καὶ συναγελάσῃ τοῖς εὐπλανέσιν· οὕτω δὴ καὶ ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, ὁ τιθεὶς τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων, τοῦ ἀνθρώπου καταπεσόντος ἐξ ὕψους τῆς ἀρχαίας εὐκλείας, εἰς γῆν πορευθέντος, δι' ὕδατος κατακλυσθέντος καὶ εἰς ἐσχάτην παρασυρέντος ἀπώλειαν, διὰ τῆς αὐτῆς τῷ πεπλανημένῳ ἔρχεται ἀτραποῦ ἑκουσίως καὶ ἀναμαρτήτως· ἐξ ὕψους

III. Et quidem Bethleem filiis orbatæ lamentabilem tragœdiam lacrymosus Jeremias contexuit : « Vox in Rhama audita est, inquit, et ploratus et ululatus multus [7]. » De spirituali autem illa et fecunda generatione eloquentissimus Isaias natalia cantica lætitiaque plena connectit : « Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpe et clama, quæ non parturis; quia multi filii desertæ magis quam ejus quæ habet virum [8]. » O universalem saltationem! O mysterii præconum eloquentiam! Undique mihi aures personant : e cœlo, ex inaquosa solitudine, ex aquis ipsis. E cœlo hominum Pater clamat : « Hic sit Filius meus dilectus, in quo bene complacui [9]; » in terra : « Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini [10]; » ex aquis : « Elevaverunt flumina vocem suam, elevabunt flumina fluctus suos a vocibus aquarum multarum [11]. » A tribus his testibus monstratus in Jordane Deus homo declaratur mundi Dominus et conditor. Et qui omnia replet, per circuitum videtur mundum obire; ut eum qui e cœlo decidit, luciferum, terramque et mare se deleturum jactitantem undique expellat, ejus destruens tyrannidem. Vide enim, e cœlo descendit Dominus, carne indutus natus est, in aquis incedit, ex aquis egresso cœli rursum illi aperiuntur, accepturi cœlestem cum terrestri carne rediturum, postquam nostræ naturæ damna reparaverit. Quemadmodum enim bonus pastor et misericors, si ovis perdita sit et longe ab aliis erraverit, ejus vestigia sequens, procedit ungulas observans, et si in præcipitium ducant vestigia, descendit investigans; et si in speluncam introierit, intrat et ipse; et si per aquas incesserit, transit et ipse aquam, donec errantem receperit receptamque in humeris portet congregetque cæteris feliciter vagantibus; ita sane et bonus Pastor qui animam suam pro ovibus ponit, homine a pristinæ gloriæ summitate dejecto in terram, per aquas inundantes incedente et ad extremam miseriam adducto, eadem semita ac homo errabundus, libenter et absque peccato venit. De excelso in terram venit, speluncam ingreditur, errantem inquirens; præsepe scrutatur propter eum qui jumentis comparatus est; in aquam descendit fluvialem

[7] Jerem. xxxi, 15. [8] Isa. liv, 1. [9] Matth. iii, 17; xvii, 5. [10] Isa. xl, 3; Matth. iii, 3. [11] Psal. xcii, 3.

propter eam ovem quæ aquis submersa est. Invenit quod erraverat, et statim cœlestes januæ aperiuntur, imo vero, ut Scripturæ verbo utar [13], patefactæ sunt cataractæ cœli, unde et prius eruperunt inundantes pluviæ, et hominem per aquas salvatum, qui prius per aquas perierat, suscipiunt, non autem per aquas tantum, sed et per divinum Spiritum. Atque id per ingeniosam consequentiam. Audiit enim ante diluvii immissionem hominum genus : « Non remanebit Spiritus meus in illis hominibus, quia caro sunt [14]; » unde et postquam Spiritus ille, tanquam columba, evolavit (non enim tantam corruptorum hominum pestilentiam sustinebat), spiritus procellæ ejus in locum adductus est, et per aquas destructio; atque ita Deo odibile scelus hominum diluvio perditorum erat, ut renasceretur pro aquæ natura. Non enim tunc Spiritus Dei super aquas ferebatur. Dum enim adhuc aquæ tumescerent, cadaveraque, ut verisimile est, innatarent, corvus quidem ex ea quæ omnia continebat, arca evolans, redire noluit, mortuis corporibus insidens, et corruptis gaudens, symbolum effectum dæmonis qui hominum casibus lætatur, sanguine gaudet nobisque jacentibus irridet. Columba autem non reperiens ubi pedes sisteret, ad eum qui miserat rediit. Sanctus enim Spiritus non habitabit in corpore peccatis serviente. Columba porro solet adhiberi ut Spiritus sancti symbolum. Ita res se tunc habebant, et vitalis aqua hominibus perniciem attulit. Nunc autem, secunda, ut aiunt, navigatio, et puppim nostræ naturæ impellens substantia ab eo qui nobis invigilat nostraque curat, refluens venit et via viæ priori contraria incedit. Ex aquis in Spiritum, a Spiritu in cœlum, et desideratam deificationem. Quam intempestive olim invadere conata mulier, extensione dexteræ, perdidit et quæ in manibus habebat, et cum Deus fieri tentaret homo, parum abfuit quin et homo esse desineret. Homo enim constat anima et corpore; quem mortis gladius scindit, unionemque dissolvit, quacum solvitur et appellatio, et terra solummodo nominatur. Ait enim : « Terra es, et in terram reverteris [15]. » Cum enim uno impetu et confestim in cœlum ascendere cogitaret, fraude seductus lapsus est, et decidit, et tanquam gleba ruptus est super terram, et in infernum dissipata ossa ejus. Accinat enim David suum [16] primo homni dejecto opportunum epitaphium. Oportebat autem non ita, sed quodam ordine et consequentia eum ascensionem suam curare, excellenti humilitate tanquam duce utentem.

γῆς ἐρράγη ἐπὶ τῆς, γῆς διεσκορπίσθη τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ χῃ κειμένῳ τὸν ἐπιτάφιον πρόσφορον· ἔδει δὲ οὐχ οὕτως, μελετῆσαι ὁδηγῷ ἀρίστῃ ταπεινοφροσύνῃ χρώμενον.

IV. Sed agedum et conabimur explicationem aggredi verborum Evangelii quæ hodie legenda sunt. Quæ quidem divinissimum Marcum extollunt, par-

κάτεισιν, ἐπὶ γῆς ἔρχεται, σπήλαιον εἰσέρχεται, τὸ πεπλανημένον ἀναζητῶν, τὰς φάτνας διερευνᾷ διὰ τὸν παραβληθέντα τοῖς κτήνεσιν· εἰς ὕδωρ καταβαίνει ποτάμιον διὰ τὸ κατακλυσθὲν τοῖς ὕδασι πρόβατον· εὑρίσκει τὸ πλανηθὲν, καὶ εὐθὺς αἱ οὐράνιαι πτύχες ἀναζυγοῦνται, μᾶλλον δὲ φάναι τὸ τῆς Γραφῆς, ἀνοίγονται οἱ καταῤῥάκται τοῦ οὐρανοῦ, ὅθεν καὶ ὁ κατακλύσας ὑετὸς πρότερον κατεῤῥάγη, καὶ δι' ὕδατος σωζόμενον, τὸν ἐξ ὕδατος ἀπολωλότα πρώην ἄνθρωπον ὑποδέχονται, πλὴν οὐ δι' ὕδατος μόνον, ἀλλὰ καὶ Πνεύματος θείου. Καὶ τοῦτο κατ' ἀκολουθίαν εὐμήχανον· ἦχουσε γὰρ πρὸ τῆς ἐπιφορᾶς τοῦ κατακλυσμοῦ τὸν ἀνθρώπινον ὡς « Οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ Πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκα· » ὅθεν καὶ τοῦ Πνεύματος τότε δίκην περιστερᾶς ἀποπτάντος (οὐκ ἔφερε γὰρ τὴν τοσήνδε τῶν ἀκαθαρσιῶν δυσωδίαν) πνεῦμα καταιγίδος ἀντεπηνέχθη, καὶ ἡ ἐξ ὑδάτων πανωλεθρία καὶ οὕτω θεοστυγὲς τὸ μῦσος ἦν τῶν κατακλυσθέντων ἀνθρώπων ὡς ἀναβλαστῆναι τοῦτο καὶ τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος. Οὐ γὰρ ἐπεφέρετο τότε Πνεῦμα Θεοῦ ἐπάνω τοῦ ὕδατος· τεκμήριον δὲ, καὶ γὰρ ἐπὶ τούτου ἐπικυμαίνοντος καὶ τῶν πτωμάτων ὡς εἰκὸς ἐπινηχομένων, ὁ μὲν κόραξ ἀποπτερυξάμενος τῆς παντοδέγμονος κιβωτοῦ τὴν ὑποστροφὴν ἀπηνήνατο, ἐφιζάνων τοῖς νεκροῖς σώμασι καὶ τοῖς θνησιμαίοις ἐπεντρυφῶν, σύμβολον ὢν τοῦ χαίροντος τοῖς ἀνθρωπίνοις πτώμασι δαίμονος καὶ αἱμοχαροῦς καὶ ἐπιγελῶντος κειμένοις ἡμῖν· ἡ γε μὴν περιστερὰ μὴ εὑροῦσα τοῖς ποσὶν αὐτῆς ἀνάπαυσιν παλίμπτερος ἀνυποστρέφει τῷ ἀποστείλαντι. Πνεῦμα γὰρ ἅγιον οὐ κατοικήσει ἐν σώματι κατάχρεῳ ἁμαρτίαις· ἐπίσης συμβολογραφεῖν οἶδε περιστερὰ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἦν μὲν ταῦτα τὸ τηνικάδε, καὶ τὸ ζωτικὸν ὕδωρ ὀλέθριον γέγονε τοῖς ἀνθρώποις. Τὰ νῦν δὲ δεύτερος, φασὶ, πλοῦς, καὶ πρύμναν κρουσαμένη τῆς ἡμῶν φύσεως ἡ ὑπόστασις παρὰ τοῦ συμφερόντος καὶ κυβερνῶντος τὰ καθ' ἡμᾶς ἀνάῤῥους ἧκει κατὰ τὴν ἐναντίαν τῇ προτέρᾳ καταβάσει πορεύεται, ἐξ ὕδατος εἰς τὸ Πνεῦμα ἀπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ἐπιθυμουμένην θέωσιν. Ἧς ἀκαίρως πρώην ἐπιδράξασθαι πειραθεῖσα τῇ ἐκτάσει τῆς δεξιᾶς ἀπώλεσε καὶ τὰ ἐν χερσὶ, καὶ Θεὸς γενέσθαι προσδοκήσας ὁ ἄνθρωπος κεκινδύνευκε μηδ' ἄνθρωπος εἶναι. Ἄνθρωπος γὰρ τὸ σύνθετον ἐκ ψυχῆς τε καὶ σώματος· τὸν δὲ τὸ τοῦ θανάτου ξίφος διχοτομεῖ, καὶ τὴν συμπλοκὴν ἀναλύει, καὶ ἡ κλῆσις συναναλύεται, καὶ γῇ ὀνομάζεται μόνον. « Γῆ γὰρ εἶ, φησὶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. » Ἐπεὶ γὰρ ἐνὶ πηδήματι κἂν ἀθρόον πρὸς οὐρανὸν ἀναβῆναι ᾤετο· τῇ ἀπάτῃ συναρπαγεὶς ὀλισθήσας κατέπεσε, καὶ ὡσεὶ πάχος παρὰ τὸν βᾶθυν. Ἐπιψαλλέτω γὰρ ὁ Δαβὶδ τῷ γενέρ-

Δ'. Ἀλλὰ φέρε καὶ πειρασόμεθα τῇ ἐξηγήσει ἐπιβαλέσθαι τῶν τοῦ Εὐαγγελίου ῥημάτων τῶν σήμερον ἀναγνωσθησομένων. Τὰ δὲ συγγραφέα τὸν θειότατον

[13] Gen. VII, 11. [14] Gen. VI, 3. [15] Gen. III, 19. [16] Psal. LIII, 6.

Μάρκον αὐχοῦσι, μικρὸν μὲν ὄντα πρώην ἐν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ (τῆς γὰρ τῶν ἑβδομήκοντα συναυλίας ὁ ἀνὴρ), ἀλλ' ὅτι αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐποίησαν ὄργανον σωτηρίας, καὶ οἱ δάκτυλοι αὐτοῦ ἡρμόσαντο τὸ τῆς βασιλείας γράψαντες Εὐαγγέλιον· εἰς μέγιστον κλέος ἐπήρθη καὶ πρὸς ἰσοτιμίαν ἀνέβη τῶν κορυφαίων· εὐηγγελίσατο γὰρ δικαιοσύνην ἐν Ἐκκλησίᾳ μεγάλῃ πάσης τῆς οἰκουμένης, καὶ εἰς πᾶσαν γὰρ τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτοῦ. Καὶ ἐνίων μὲν τῶν ἐν τοῖς δώδεκα τὰ ὀνόματα τάχ' ἂν τοῖς πολλοῖς ἄγνωστα· τοῦ δὲ ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομα ἐν πάσῃ τῇ γῇ, καὶ ἐν ὑψηλῷ τῷ κηρύγματι ὁ εὐαγγελιστὴς τῷ Εὐαγγελίῳ συμμεγαληγορεῖται καὶ συνεκφωνεῖται τρανῶς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐκκλησίας ὀκρίβαντος. Κἂν εἰς τὴν βαρβαρικὴν ἐκκλησίαν εἰσέλθῃς, Χριστιανικὴν δ' ὅμως, τῶν μὲν εὐαγγελικῶν ῥημάτων ἐστήξῃ ἀσύνετος διὰ τὸ ἀλλόγλωττον· ὁ Μάρκος δὲ ἀπαραποίητος εἰσδύσεταί σου τὰς ἀκοάς, καὶ ἀνάγνωσιν εὐαγγελικῶν ῥημάτων τεκμήραιο καὶ δοξάσεις τὸν Κύριον. Οὗτος τοίνυν ὁ τηλικοῦτος εὐαγγελιστής, ὁ τὴν φράσιν ἐπίτομος, τὴν δὲ γνῶσιν πλατύς, ἀρχὴν τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου ποιεῖται τὴν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ φανέρωσιν τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Πρότερον οὖν ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς, ὅπερ τινὶ τῶν τοῦ Εὐαγγελίου σοφωτάτων ἐξηγητῶν χαριέντως νενόηταί τε καὶ γέγραπται. Τῆς τῶν εὐαγγελιστῶν ἕνεκα τετρακτύος ὁ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ, φησὶ, καθήμενος Θεὸς, ἃ τετράπρόσωπα ἡ Γραφὴ λέγει, παρέδωκεν ἡμῖν τετράμορφον τὸ Εὐαγγέλιον, ἐν ἑνὶ πνεύματι συνεχόμενον. Ὥσπερ οὖν τῶν Χερουβὶμ ἕκαστον ἓν μὲν πρόσωπον εἶχεν ὅμοιον λέοντι, ἕτερον δὲ ἀνθρώπῳ, καὶ ἕτερον ἀετῷ, καὶ ἕτερον μόσχῳ· οὕτω καὶ ἡ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος πραγματεία. Καὶ τὸ μὲν κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον ἔχει λέοντος πρόσωπον, βασιλικὸν γὰρ ὁ λέων καὶ ἡγεμονικόν· ὁμοίως οὖν καὶ ὁ Ἰωάννης ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ καὶ δεσποτικοῦ ἀξιώματος τῆς θεότητος τοῦ Λόγου ἤρξατο, εἰπών· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος· » τὸ δὲ κατὰ Ματθαῖον ἀνθρωπόμορφον· ἀπὸ γὰρ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως καὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου ἤρξατο. Τὸ δὲ κατὰ Μάρκον ἀετῷ παρεικαζόμενον· ἀπὸ γὰρ τῆς προφητείας ἤρξατο Ἰωάννου· ἡ δὲ προφητεία, χάρις προορατικὴ οὖσα, ὀξέως τὰ πόρρω βλέπουσα ἀετός ἐστι· ὀξυδερκέστατος γὰρ ὁ ἀετός. Μόσχῳ δὲ ὅμοιον τὸ κατὰ Λουκᾶν, διότι ἀπὸ τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας τοῦ Ζαχαρίου ἤρξατο ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ θυμιῶντος· καὶ μόσχος δὲ ἦν ὁ θυόμενος, τότε. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω κατ' ἀστείαν τινὰ τὴν ἐπιβολὴν ὑφολογεῖται. Τῶν τριῶν τοίνυν παρεισθέντων προσώπων ὁ ἀετὸς ἄρτι παῤῥησιαζέσθω, τὸ κατ' αὐτὸν λύσας πτερὸν, καὶ ἐφιπτάσθω ἡμῖν τοῖς νεοσσοῖς αὐτοῦ· διὰ γὰρ τοῦ Εὐαγγελίου τοῖς ἀποστόλοις ἡμεῖς γεγεννήμεθα. Καὶ διεὶς τὰς πτέρυγας αὐτοῦ ἐπισκιαζέτω διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ Πνεύματος· καὶ ὀξυδερκείας μεταδιδότω εἰς τὸ κατοπτεῦσαι τὰ ἐν τῷ βάθει τῶν θείων λόγων ἐγκεκρυμμένα νοήματα. Ἐπαινῶ μὲν τὸν ἀετὸν τὸ κατὰ Μάρκον παρεικάσαντα Εὐαγ-

A vum prius inter fratres Christi (ex septuaginta enim discipulis erat), sed ejus manus salutis instrumentum confecere et digiti ejus ordinavere scribentes Evangelium regni. Ad maximam gloriam elatus est et usque ad coryphæorum honorem ascendit. Evangelizavit enim justitiam in magna totius orbis Ecclesia et in omnem terram exivit sonus ejus. Et quorumdam quidem ex duodecim nomina multis forte sunt ignota; hujus autem mirabile est nomen in universa terra, et excelso præconio evangelista una cum Evangelio clare magnificatur et proclamatur in sacro Ecclesiæ suggestu. Et si in barbarorum ecclesiam intres, Christianam tamen, fieri potest ut evangelicas voces non intelligas propter linguæ diversitatem; Marcus autem non adulteratus tuas
B aures penetrabit, et evangelicorum verborum lectionem meditaberis et laudabis Dominum. Hic igitur tantus evangelista dictione brevis, scientia autem latus, initium sui Evangelii facit Filii Dei in Jordane manifestationem. Prius igitur vobis dicam quod ab uno ex sapientissimis Evangelii interpretibus excogitatum et scriptum est de quatuor evangelistarum numero: Qui super cherubim, inquit, sedet Deus, quibus quatuor vultus Scriptura tribuit, tradidit nobis quadruplici facie Evangelium, in uno spiritu comprehensum. Quemadmodum enim cherubim unumquodque unam quidem faciem habebat leoni similem, aliam vero homini, et tertiam aquilæ, et quartam vitulo; ita et evangelici præconii actio.
C Et quidem Evangelium secundum Joannem habet leonis faciem; animal enim regium est et imperatorium leo; similiter igitur et Joannes a regia et Dominica divinitatis dignitate sermonem cepit, dicens: « In principio erat Verbum, et Deus erat Verbum [14]. » Evangelium autem secundum Matthæum faciem hominis habet: a nativitate enim secundum carnem et Verbi incarnatione narrationem incipit. Evangelium vero secundum Marcum aquilæ comparatur; a Joannis enim prophetia incepit; prophetia porro, cum res prævideat, rapide ea quæ longe sunt prospiciens, aquila est; acutissime enim videt aquila. Vitulo simile est Evangelium secundum Lucam, eo quod incipiat a sacerdotali Zachariæ dignitate pro peccatis populi sacrificium offerentis;
D et tunc temporis vitulus immolabatur. Et hæc quidem eleganti conceptu celebrat. Tribus igitur aliis vultibus omissis, aquila jam eloquatur alas solvens et nobis suis pullis supervolitet, per Evangelium enim ab apostolis geniti sumus; et alas suas extendens nos obumbret per Spiritum qui in ipsa est; et participes nos faciat sui acuminis ut possimus intueri ea quæ in divinorum sermonum profunditate abscondita sunt. Laudo quidem eam Evangelii secundum Marcum cum aquila comparationem. Accurata enim est comparatio non modo propter Joannis prophetiam, sed quia sermonis facies statim Jordanem aspicit, ubi sol justitiæ recens oritur.

[14] Joan. I, 1.

Aquila autem sola ex omnibus animalibus potest intentis oculis et absque dolore solis radios intueri. Ostendit evangelica aquila et in flumine Jordane celebratum divinum mysterium. Quemadmodum enim humana facies Evangelii secundum Matthæum festivitatis mysterium designavit, ita et Evangelii secundum Marcum aquila mysterium revelat divini baptismatis quo renovatur, ut aquilæ, veteris Adami juventus, abluta hodie in Jordane et eam quæ ex transgressione prodierat, corruptionem excutiens. Et aliunde aquila sola inter volucres ex aquis generationem habuit Creatoris mandato; et hoc secundum Marcum Evangelium a divino baptismate incipit, et in altum conscendens in cœlo requiescit, Dominicæ assumptionis modum edocens, volatumque concludens per Salvatoris Christi ad Deum et Patrem ascensionem. Ac nisi longior videri deberem, in medium quoque afferrem aetitem lapidem mire aquilæ huic in pullos utilem. Petrus autem hanc faciem aquilæ præbens Evangelium plurimum juvit dictando, bene ad volandum movens historiam ad hunc salutarem conatum. Sed hæc ambitiosius dicta sunt, cum erectus mihi sermo sit ad magnam hanc aquilam. Hujus igitur initium est evolvendum abundantius. Initium corporis cujuslibet omnino est caput. Caput autem evangelicæ hujus narrationis est Christus, etsi caput in modum servi ante Baptistam inclinet.

A γέλιον· εὐστοχος γὰρ ἡ παρεικασία οὐ μόνον διὰ τὴν προφητείαν Ἰωάννου, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ πρόσωπον εὐθὺς τοῦ λόγου κατευθὺ τοῦ Ἰορδάνου ὁρᾷ, ὅπου ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἄρτι ἀνίσχει· ἀετοῦ δὲ μόνον τῶν ἁπάντων ζώων τὸ ἐπεντρανίζειν ἀσκαρδαμυκτὶ καὶ δίχα καταμύσεως τοῖς ἡλιακοῖς ἀκτινοβολήμασι. Δηλοῖ δὲ ὁ εὐαγγελικὸς ἀετὸς καὶ τὸ ἐν Ἰορδάνῃ τῷ ποταμῷ ἱερουργούμενον θεῖον μυστήριον. Ὡς γὰρ τὸ ἀνθρωπόμορφον τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου τὸ τῆς ἑορτῆς μυστήριον ὑπεσήμαινε, τοῦ Θεοῦ λέγω τὴν ἐνανθρώπησιν· οὕτω καὶ ὁ κατὰ Μάρκον ἀετὸς τὴν τελετὴν ὑπεμφαίνει τοῦ θείου βαπτίσματος, δι' οὗ ἀνακαινίζεται ὡς ἀετοῦ ἡ νεότης τοῦ παλαιοῦ Ἀδάμ, λουομένη σήμερον ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, καὶ τὴν ἐκ παραβάσεως ἀποσειομένη φθοράν. Καὶ ἄλλως δὲ B ὁ ἀετὸς οἷα δὴ πτηνὸν ἐξ ὑδάτων ἔσχε τὴν γένεσιν κελεύσματι δημιουργικῷ· καὶ τὸ κατὰ Μάρκον τουτὶ Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ θείου βαπτίσματος ἄρχεται, καὶ προϊὸν εἰς τὸ ὕψος καταλήγει τοῦ οὐρανοῦ, τῆς δεσποτικῆς ἀναλήψεως ἐκδιδάσκον τὸν τρόπον, καὶ συμπεραῖνον τὴν πτῆσιν τῇ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Πατέρα ἀναβάσει τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Εἰ δὲ μὴ περιεργότερος ἔμελλον δόξαι πλέον τοῦ δέοντος, καὶ τὸν ἀετίτην λίθον εἰς μέσον ἂν παρήγαγον ἐπιεικῶς τῇ πτηνῷ τούτῳ πρὸς τοὺς τόκους συμφέροντα. Πέτρος δὲ τῷ ἀετομόρφῳ τούτῳ Εὐαγγελίῳ τὸ πλεῖστον συνεβάλετο, ὑπαγορευτὴς αὐτοῦ γεγονώς, εὖ ἀναπρώσας τὸν συγγραφέα πρὸς τὴν σωτηριώδη ταύτην ἐγχείρησιν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν φιλοτιμότερον ξείρηται συμμετωρισθέντος μοι τοῦ λόγου τῷ μεγάλῳ τούτῳ ἀετῷ. Τὴν ἀρχὴν τοίνυν τούτου περιεργαστέον ἐξηγητικώτερον. Ἀρχὴ δὲ σώματος πάντη πάντως ἡ κεφαλή. Κεφαλὴ δὲ τῆς εὐαγγελικῆς ταυτησὶ πραγματείας Χριστός, κἂν τὴν κεφαλὴν δουλικῶς ὑποκλίνῃ τῷ Βαπτιστῇ.

V. « Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei, ut C scriptum est in prophetis: Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto: Parate viam Domini [47], » et reliqua. Granum frumenti in terræ sinu absconditum et solutum principium fit abundantis messis et spicam profert multis pro uno granis refertam. Veteri lege nimium arcta jam cessante et soluta (omnes enim prophetæ et lex usque ad Joannem prophetaverunt), initium quoddam alterum et altera germinatio inde apparet, vita secundum Christum et Evangelium regni. Quemadmodum igitur in terram injectum frumentum finis quidem est spicarum unde ortum est, initium autem fit aliarum quæ inde nasci debent spicarum; sic et tibi baptisma et Præcursor venit ut sit quidem D finis legis et prophetarum sigillum concludens, principium autem et radix Novi Testamenti et gratiæ plenitudinis. Et postquam principium illud et semen corruptum est, ille qui semen Abrahæ suscepit Dominus, spicam emisit vitæ, evangelicum dico præconium, unde conficitur purus angelorum panis, panis quidem, sed immaterialis, per eum qui in ignis figura sponte descendit, sanctissimum Spiritum; panem angelorum dico, angelicam vitam

Ε'. « Ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ· Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, » καὶ τὰ ἑξῆς. Ὁ κόκκος τοῦ σίτου, ἐγκαταχρυβεὶς ταῖς λαγόσι τῆς γῆς καὶ λυόμενος, ἀρχὴ γίνεται πολυφόρου σιτοδοσίας, καὶ στάχυν προφέρει πολλοῖς ἀνθ' ἑνὸς βρίθοντα κόκκοις. Τοῦ τοίνυν παλαιοῦ νόμου καὶ λίαν ἐστενωμένου ἤδη λήγοντος καὶ λυομένου (πάντες γὰρ οἱ προφῆται καὶ ὁ νόμος ἕως Ἰωάννου προεφήτευσαν) ἀρχή τις ἑτέρα καὶ βλάστη ἐκεῖθεν προφαίνεται ἡ κατὰ Χριστὸν πολιτεία καὶ τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας. Ὥσπερ τοίνυν ὁ καταβαλλόμενος ἐν τῇ γῇ σῖτος τέλος μὲν τῶν σταχύων ὅθεν ἐξέφυ, ἀρχὴ δὲ γίνεται αὖθις τῶν ἐξ αὐτοῦ ἀναφυησομένων ἀσταχύων ἑτέρων· οὕτω σοι συνῆλθε κἀπὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ Προδρόμου, ὡς εἶναι αὐτὸν πέρας μὲν τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐπισφράγισμα, ἀρχὴν δὲ καὶ ῥίζαν τῆς Νέας Διαθήκης καὶ τοῦ τῆς χάριτος πληρώματος· καὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ σπέρματος τούτου φθινόντων ὁ τοῦ σπέρματος Ἀβραὰμ ἐπιλαβόμενος Κύριος, τὸν στάχυν ἐξήνθησε τῆς ζωῆς, τὸ εὐαγγελικὸν φημι κήρυγμα. Ὅθεν ἀστοποιεῖται ὁ καθαρὸς τῶν ἀγγέλων

[47] Marc. I, 1.

ἄρτος, καὶ ἄρτος καὶ ἄῦλος; διὰ τοῦ ἐν εἴδει πυρὸς αὐτεξουσίως κατελήλυθότος Πνεύματος παναγίου· ἄρτον δὲ ἀγγέλων φημὶ τὸν ἀγγελικὸν βίον καὶ τὴν φιλάρετον διαγωγήν, ἣν καὶ ὁ Θεὸς πεινᾷ, καὶ τοῖς μὴ παρέχουσιν ἐπεμβριμώμενος. « Ἐπείνασα, » λέγει, « καὶ οὐκ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν. » Πεινᾷ γὰρ πάντοτε τὴν σωτηρίαν ἡμῶν. Ἡ δὲ σωτηρία βίος ἐστὶ καθαρὸς καὶ ἡ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπη. Ὅπερ οὖν ἔλεγον, σπόρου τύπον ἐπεῖχε τὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ κήρυγμα καὶ τὸ βάπτισμα. Καὶ αὐτοῦ λυθέντος καὶ ὑποῤῥεύσαντος, ἐξήνθησεν ὁ τῆς χάριτος ἄσταχυς. Καὶ τοίνυν τὴν ἑαυτοῦ μὲν μείωσιν ὁ Βαπτιστὴς συνορῶν, προκοπὴν δὲ καὶ αὔξησιν τοῦ τῆς χάριτος στάχυος, ἐδόα παῤῥησίᾳ πρὸς τοὺς συνιόντας, « Ἐμὲ δεῖ ἐλαττοῦσθαι, ἐκεῖνον δὲ αὐξάνειν, » περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων, οὐκ ἀλγυνόμενος ἐπὶ τούτου, ἀλλ' ἀγαλλιώμενος· ἦ τε γὰρ φθίσις τούτου καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου φύσις εἵτουν βλάστησις εἰς ἓν συνέβαινον καὶ συνέτρεχον, τὸ συνθεῖναι τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἄλλως δὲ τὸ τοῦ νόμου ἐστενωμένον κόκκου λόγον ἐπεῖχε διὰ τὸ τοῦ ἔθνους τοῦ ὑπὸ τὸν νόμον μονοειδές· γνωστὸς γὰρ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ὁ Θεὸς, καὶ οὐ περαιτέρω· ἡ δὲ χάρις τὴν τῶν ἐθνῶν συνήγαγε πανσπερμίαν καὶ εἰς ἑκατὸν καὶ εἰς ἑξήκοντα καὶ εἰς τριάκοντα ἐμφορία [εὐφορία] τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς πράξεων ἐπληθύνθη. Οὕτως ἀρχὴ τοῦ Εὐαγγελίου Χριστοῦ ἡ τοῦ Ἰωάννου πρὸς τοὺς ἀνθρώπους φανέρωσις. Διὸ καί φησι, « Ὅς γέγραπται ἐν τοῖς προφήταις· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. » Ὢ; ἐκ τοῦ Πατρός ἐστιν ὁ λόγος πρὸς τὸν ἐξ αὐτοῦ Μονογενῆ λελεγμένος, καὶ ἄγγελον ὀνομάζων τὸν ἀγγελόβιον Ἰωάννην, ἵνα μὴ μόνον τῆς ἐκ Παρθένου γεννήσεως ἄγγελος προτρέχῃ ὁ Γαβριὴλ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν Ἰορδάνῃ ἀναγεννήσεως, ἣν ὑπὲρ ἐμοῦ ἀνεγεννήθη (ἐμὴ γὰρ ἡ τοῦ Χριστοῦ ἀναγέννησις), ἄγγελος ὁ Ἰωάννης προεισάγηται. Ἀλλὰ τότε μὲν ἄῦλος καὶ ἀόρατος διὰ τὸ ἔτι κεκρύφθαι τὴν τῆς σαρκώσεως οἰκονομίαν, καὶ πλὴν τῆς Παρθένου ἄγνωστον εἶναι πᾶσι τοῦ μυστηρίου τὴν δύναμιν· τὰ νῦν δὲ ὁ ἔνσαρκος ἄγγελος τῆς τοῦ Δεσπότου παρουσίας προτρέχει, χάριτος μὲν ἀγγελικῆς ἔμπλεως, φωνὴν δὲ ἀφιεὶς γέμουσαν παῤῥησίας. Βροντὴν ἄλλην φαίη τις ἂν τοὺς κεντροφόρους σκορπίους καταπτήσσουσαν, καὶ ἰοβόλους ὄφεις φυβοῦσαν, καὶ μόνον οὐχὶ δύνειν ὑπὸ γῆν εὐχομένους τῷ φόβῳ. Τί γὰρ ἕτερον βούλεται τὸ γεννήματα ἐχιδνῶν τούτους ὀνομαζομένους σιγᾷν καὶ ἀνέχεσθαι τῶν αὐστηρῶν τουτωνὶ ῥημάτων, καὶ ἐνεοὺς ἑστηκέναι ὡς ἐμβροντήτους; Ἔνσαρκος οὖν ἄγγελος, μᾶλλον δὲ ἀγγελόβιος ἄνθρωπος τῆς θεοφανείας προτρέχει Χριστοῦ, ἀλλ' οὐχὶ ἄῦλος καὶ ἀσώματος πολλῶν ἕνεκεν τρόπων. Ἔδει γὰρ ἀντιμέτωπον ἱστάμενον τοῖς Ἰουδαίοις λέγειν τε καὶ ἀκούειν καὶ οἷον δακτυλοδεικτοῦντα ὑποδεικνύειν τοῖς ἀγνοοῦσι τὸν φανέντα Χριστόν. Εἰ δὲ φύσει ἄγγελος ἦν ὁ τὰ τοιαῦτα τελέσων, ἔπαθον ἂν καὶ τότε τὸ τοῦ Μανωὲ οἱ ὁρῶντες, « Ἀπολώλαμεν, » λέγοντες, « Θεὸν ἑωρά-

et virtutis amicam conversationem, quam et Deus esurit, et non eam præstantes valde increpat : « Esurivi, inquit, et non dedistis mihi manducare [18]. » Esurit enim omnino nostram salutem ; salus autem vita pura est et in proximum dilectio. Quemadmodum igitur dixi, seminantis typum præbuit Joannis Baptistæ præconium et baptisma. Quo soluto et subterlapso, efloruit gratiæ spica. Et propriam quidem diminutionem conspiciens Baptista, progressum autem et incrementum gratiæ illius spicæ, sincere ad eos qui se adibant clamabat : « Me oportet minui, illum autem crescere [19], » de Christo dicens, non de hoc contristatus, sed lætatus. Hujus enim corruptio et Evangelii seminatio et germinatio in unum coibant et concurrebant, hominis nempe concinnationem. Et aliunde legis coarctatio granum unum emittebat propter unitatem gentis quæ sub lege erat : « Notus enim in Judæa Deus [20], » neque ultra. Gratia vero gentium omnimodum semen congregavit et in centum et in sexaginta et in triginta bonorum ejus actuum productio multiplicata est. Ita initium Evangelii Christi est Joannis ad homines revelatio. Ideo et inquit : « Ut scriptum est in prophetis : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam qui præparabit viam tuam ante te. » Ut ex Patre venit vox ad Unigenitum directa, angelum nominans hunc qui vitam angelorum ducit Joannem, ne solummodo nativitati ex Virgine præcurrat Gabriel, sed hujus in Jordane regenerationis, qua pro me regeneratus est (mea enim est Christi regeneratio), angelus Joannes adduceretur. Sed tunc quidem immaterialis et invisibilis, quia adhuc abscondebatur incarnationis œconomia, ac nemini nisi Virgini nota erat hujus vis mysterii. Nunc autem indutus carne angelus Domini præsentiæ præcurrit, gratia angelica plenus, vocem autem sinceritate plenam emittens. Diceres tonitru scorpiones stimulum gerentes stupore percellens venenatosque serpentes terrore implens tanto ut fere sub terram descendere cupiant. Quid enim sibi vult illud, quod genimina viperarum nominati silent et austera hæc verba retinent, et stupefacti stant, quasi fulmine percussi ? Indutus igitur carne angelus, imo vero vitam angelorum ducens homo Christi Dei manifestationi præcurrit, sed non immaterialis et incorporeus, multas ob rationes. Oportebat enim coram Judæis stantem dicere et audire et tanquam digito eis indicare ac ostendere Christum manifestatum quem ignorabant. Si enim natura fuisset angelus, qui eum vidissent, id passi essent quod Manue, dicentes : « Perimus, Deum vidimus [21], » formam hanc insuetam non ferentes. Sed et quia ad baptismatis ministerium necesse erat ut ille assumeretur, necesse erat ut manibus Dominum tractaret, humilitatisque exemplar eo ipso baptismate præberetur, Domini capite inclinato, tacto et ad aquas descen-

[18] Matth. xxv, 42. [19] Joan. III, 30. [20] Psal. LXXV, 2. [21] Judic. XIII, 21.

dente. Arrogantium enim et ostentatorum Hebræorum erat illud : « Noli me tangere [11], » quod et iis Isaias [12] exprobrat dicens : « Væ iis qui dicunt : Longe a me, noli me tangere, mundus enim sum. » Omnium autem rationum solidissima hæc est : Cum deberet revelatus Deus vitam in terris degere angelos plane decentem et edocere jejunium, indesinentes preces, humi cubationem, extremam paupertatem, sinceritatem in veritate adversus potentes usque ad mortem propugnanda, peccato resistentiam, hæc autem impossibilia viderentur et impraticabilia audientibus : hanc enim viventem et divine descriptam vitæ imaginem introduxit Christus ex omnibus qui modo dicta sunt coloribus conflatam ac juxta accuratam formam depictam; quam ut imitarentur, eos qui vellent incitavit. Licet enim, dummodo velint. Una enim est natura apud omnes, et omnium horum capax est, si ei vis adhibeatur. Propter hæc omnia per hominem, non autem per angelum facta est Christi adventus manifestatio. Inhærendum igitur nostro proposito.

A κμεν, » τὸ τῆς μορφῆς μὴ φέροντες ἐξαλλον. Ἀλλ' ὅτι καὶ πρὸς λειτουργίαν τοῦ βαπτίσματος ἔδει τοῦτον παραληφθῆναι, ἔδει χειραπτηθῆναι παρ' αὐτοῦ τὸν Δεσπότην, ἔδει τοῦ τῆς ταπεινώσεως τύπου ἐξ αὐτοῦ τοῦ βαπτίσματος ὑποδειχθέντος διὰ τῆς ὑποκλίσεως τῆς Δεσποτικῆς κεφαλῆς ἁπτομένην καὶ καταβιβάζουσαν ἐπὶ τὰ ὕδατα. Τῶν γὰρ οἰημάτων τούτων καὶ ἀλαζόνων Ἑβραίων ἦν τὸ, « Μή μου ἅπτου · » ὃ καὶ ὁ Ἡσαΐας τούτων κατηγορεῖ λέγων · « Οὐαὶ οἱ λέγοντες, Πόρρω ἀπ' ἐμοῦ, μή μου ἅπτου, καθαρὸς γάρ εἰμι. » Τὸ δὲ κεφαλαιωδέστερον τῶν ἄλλων αἴτιον τοῦτό ἐστιν · Ἔπρεπε μελλενὸ ἐπιφανεὶς Θεὸς πολιτείαν ἐπὶ γῆς εἰσάγειν ἀγγέλοις πρέπουσαν ἀντικρυς καὶ διδάσκειν νηστείαν, ἀδιάλειπτον προσευχὴν, χαμευνίαν, ἰσχάτην ἀκτημοσύνην, παῤῥησίαν ὑπὲρ τῆς B ἀληθείας πρὸς τοὺς ἐν ὑπεροχῇ μέχρι θανάτου, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀντικατάστασιν, ταῦτα δὲ ἀδύνατα τοῖς ἀκούουσιν ἐδόκει καὶ ἀκατόρθωτα · τὴν ζῶσαν ταύτην εἰκόνα καὶ θεόγραφον ὁ Χριστὸς εἰσήγαγεν ἐν τῷ βίῳ, ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω εἰρημένων συγκειμένην χρωμάτων, καὶ πρὸς ἀκριβῆ τὴν μόρφωσιν ἐζωγραφημένην, καὶ μεταγράφειν ἐκεῖθεν τοὺς βουλομένους; ἀνῆκεν · ἔξεστι γὰρ, ἐὰν μόνον βουληθῶσι. Μία γὰρ ἡ φύσις ἐν πᾶσι καὶ πάντων τούτων χωρητική, ἐὰν βιάζηται. Διὰ ταῦτα πάντα δι' ἀνθρώπου, καὶ οὐ δι' ἀγγέλου, ἡ φανέρωσις τῆς παρουσίας ἐγένετο τοῦ Χριστοῦ. Ἀνθεκτέον οὖν πάλιν τοῦ προκειμένου.

VI. « Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam qui præparabit viam tuam ante te. » Ita major omnibus prophetis est Joannes, et tanto, quanto major est homine angelus. Maximus igitur inter prophetas et Ezechiel; atque hujus viri magnificentia exhibetur ei qui ejus librum tractat, oculisque mentis terribiles illas visiones intuetur. Hoc quidem ministro et propheta usus Dominus Sabaoth ut Judæis suam voluntatem intimet : « Fili hominis, inquit, mittam ego te ad domum Israel exacerbantis me [13]. » Joannem autem non ita advocat. Sed quomodo? « Ecce mitto angelum meum » Deinde quid? Angelus quidem nominatur : num autem eorum est qui longe sunt a Domini facie (etenim propter divinam qua gaudent familiaritatem longe distantium cohors, ut aiunt, magis proprium angelorum nomen sortita est)? Minime. Illud enim : « ante faciem tuam, » significat, prope faciem tuam; « qui præparabit viam tuam ante te : » hominum animas disponet ad tuam cognitionem, scandalorum lapides longe disjiciet, verretque eas pœnitentiæ prædicatione, abluet introductorio baptismate; et si pali quidem emergant e terra, et infructuosæ arbores inutiliter solum occupent, prope est securis, et tam prope ut jam ad radicem mittatur. Et propter hæc omnia faciles vias faciet ante præsentiam tuam.

Γ'. « Ἰδοὺ, ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου σου, ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου. » Οὕτως μείζων πάντων τῶν προφητῶν ὁ Ἰωάννης, καὶ τοσοῦτο μείζων, ὅσον ἄγγελος ἀνθρώπου. Μέγιστος μὲν οὖν ἐν προφήταις καὶ Ἰεζεκιήλ· καὶ μάθοι ἄν τις τὸ τοῦ ἀνδρὸς μεγαλεῖον ἐν τῇ κατ' αὐτὸν παρακύψας βίβλῳ, καὶ νοὸς ὄμμασι τὰς φρικώδεις ἐκείνας ὁράσεις ἰδών. Τούτῳ δὴ ὁ βασιλεὺς Σαβαὼθ ὑπηρέτῃ καὶ λειτουργῷ χρώμενος εἰς τὸ γνωρίσαι τοῖς Ἰουδαίοις τὸ ἑαυτοῦ βούλημα, « Υἱὲ ἀνθρώπου, φησὶν, ἐξαποστελῶ ἐγώ σε πρὸς τὸν οἶκον Ἰσραὴλ τοῦ παραπικραίνοντος. » Τὸν Ἰωάννην δὲ οὐχ οὕτω καλεῖ. Ἀλλὰ πῶς; « Ἰδοὺ, ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου. » Εἶτα τί; Ἄγγελος μὲν ὀνομάζεται · ἔστι δὲ ἆρα τῶν ἀφισταμένων πορρωτέρω τοῦ δεσποτικοῦ προσώπου (καὶ γὰρ κατεγγὺς θείας οἰκειώσεως διισταμένων, οἷόν φασι τὸ τάγμα τὸ ἰδικώτερον τὴν ἀγγελωνυμίαν λαχών); Οὔμενουν. Τὸ γὰρ, « πρὸ προσώπου σου, » τοῦτο δηλοῖ, τὸ ἐγγὺς τοῦ προσώπου σου· « ὃς κατασκευάσει τὴν ὁδόν σου ἔμπροσθέν σου, » προετοιμάσει τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς εἰς τὴν σὴν ἐπίγνωσιν· τοὺς τῶν προσκομμάτων λίθους διαῤῥίψει μακράν· σαρώσει ταύτας τῷ τῆς μετανοίας κηρύγματι, ἐκπλυνεῖ τῷ εἰσαγωγικῷ βαπτίσματι· κἂν σκόλοπές τινες τῆς γῆς ἀνακύπτωσι καὶ ἄκαρπα δένδρα καταργῶσι τὸν τόπον, ἡ ἀξίνη ἐγγὺς, καὶ τοσοῦτον, ὡς καὶ τῆς ῥίζης ἅπτεσθαι ἤδη· καὶ διὰ τούτων πάντων λείας τὰς ὁδοὺς ποιήσει τῆς παρουσίας σου.

« Vox clamantis in deserto : Parate viam Domini. » Angelus et vocis repressio Joannis prænuntiavit conceptionem. Natus deinde qui conceptus

Z'. « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. » Ἄγγελος καὶ φωνῆς ἐποχὴ τὴν Ἰωάννου προεδήλωσε σύλληψιν. Εἶτα γεννηθεὶς ὁ

[11] Joan. xx, 17. [12] Imo Thren. iv, 15. [13] Ezech. ii, 3.

συνειλημμένος καὶ μικρὸν φανεὶς ἀπεκρύβη, καὶ ἐπ' ὅλην τριακονταετίαν πατρώζων ἦν τὰ εἰς ἀφωνίαν, οὐ κωλυομένης τῆς φύσεως ἐκ πάθους τινός, ἀλλ' ὡς μὴ ὄντος τοῦ ἀκροωμένου ἀνθρώπου· ὃ δὲ ὁμιλεῖ, τῷ Θεῷ ὁμιλεῖ, ὃς καὶ σιωπώντων ἀκούει. Οὗτος τοίνυν ἄγγελος καὶ φωνὴ ἐν παρουσίᾳ τοῦ Χριστοῦ ἀναφαίνεται· ἄγγελος, διὰ τὸν Κύριον Σαβαὼθ ἐλθόντα πληρῶσαι τὴν γῆν ὡς καὶ τὸν οὐρανὸν τῆς ἑαυτοῦ δόξης· φωνή, διὰ τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ τὸν πρὸς τὸν Θεὸν ὄντα καὶ Θεόν. Τοῦτο δὲ παραδραμεῖν ὑμᾶς οὐ βούλομαι ὅτι δύο προφητείας ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὡς μίαν, παρέθηκε. Τοῦτο δέ ἐστι κατ' ἐξαίρετον συντομίας τοῦ Μάρκου. Τὸ μὲν γὰρ, « Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω τὸν ἄγγελόν μου πρὸ προσώπου, » τῆς Μαλαχίου ἐστὶ προφητείας, ὃς ἑρμηνεύεται ἄγγελος· τὸ δὲ, « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, » τοῦ μεγαλοφωνοτάτου Ἡσαΐου προσφορήτατα εἰρημένον· « Φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ, Ἑτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου. » Ἔρημος δ' ἂν εἴη καὶ ἡ τῆς Ἰουδαίας ἅπασα χώρα καὶ ἡ τῶν πόλεων ταύτης μητρόπολις Ἱερουσαλὴμ καὶ κατὰ τὸ ἐνεστὼς καὶ τὸ μέλλον· κατὰ τὸ ἐνεστὼς μὲν, ὅτι καρπὸς δικαιοσύνης οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς, γῆ δὲ ἦσαν ἄβατος καὶ ἄνυδρος. Ταύτῃ τοι καὶ ὁ Ἰωάννης τὴν ἀκαρπίαν αὐτῶν διορθούμενος ἔλεγε· « Ποιήσατε καρποὺς ἀξίους τῆς μετανοίας. » Αἱ δὲ ψυχαὶ αὐτῶν ἐρημικαὶ ἄβατοί τε τῇ θεογνωσίᾳ καὶ ἄνυδροι ἀπὸ τῶν προφητικῶν νεφελῶν· ἐντέταλται γὰρ αὐταῖς παρὰ Θεοῦ τὸ μὴ βρέχειν ἐπ' αὐτούς. Καὶ παντελῶς τὸ τῆς προφητείας ἤργησε χάρισμα. Δαβὶδ δὲ, ᾧ τὰ ἄδηλα καὶ τὰ κρύφια τῆς σοφίας αὐτοῦ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε, τὴν ἐναλλαγὴν τῶν πραγμάτων ἐπὶ τὸ κρεῖττον (ὃ καὶ σεισμὸς παρὰ τῇ Γραφῇ ὀνομάζεται) καὶ τὴν τῆς ἀβάτου ταύτης ἐρήμου ἐξημέρωσιν καὶ διόρθωσιν προεξυμνῶν ἔψαλλεν· « Ὁ Θεὸς, ἐν τῷ διαβαίνειν σε ἐν τῇ ἐρήμῳ γῇ ἐσείσθη. Καὶ γὰρ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν ἀπὸ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦ Σινᾶ. Βροχὴν ἐκούσιον ἀφορίσεις, ὁ Θεὸς, τῇ κληρονομίᾳ σου, καὶ ἠσθένησε· σὺ δὲ κατηρτίσω αὐτήν. » Ἐκδηλότατα οὖν τὴν τοῦ Υἱοῦ παρουσίαν καὶ τὴν τοῦ νόμου πρὸς τὴν χάριν μετάθεσιν ἡ προφητεία δηλοῖ, κατ' εὐδοκίαν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐν τῷ Σινᾶ τελεσιουργηθεῖσαν. Θεὸν δὲ τοῦ Σινᾶ τὸν Πατέρα ἐκάλεσε διὰ τὴν ἐκεῖσε νομοδοσίαν. Τὴν γε μὴν δεδωρημένην παρὰ τοῦ Υἱοῦ δαψίλειαν τῶν θείων δωρεῶν καὶ τὸ τῆς χάριτος Εὐαγγέλιον, βροχὴν ἐκούσιον, ἀφωρισμένην τῇ κληρονομίᾳ αὐτοῦ τῇ ἐξ ἐθνῶν ἐκκλησίᾳ, ὁ Δαβὶδ, ὡς ἐγὼ οἶμαι, κατονομάζει· ἡ γὰρ παλαιὰ νομοθεσία οὐ καθ' ἐκούσιον οὐδὲ κατὰ προηγουμένην εὐδοκίαν ἐκτέθειται, ἀλλὰ κατὰ συγκατάβασιν, ὥσπερ ἂν εἰ καὶ πατὴρ προσπαίζει τοῖς τέκνοις, ἀνθέλκων αὐτὰ τῶν βλαβερῶν ἀθυρμάτων καὶ τῆς μετὰ τῶν ἐξωλεστάτων συνδιατριβῆς. Τί γὰρ ἔδει τῷ Θεῷ τῆς πολλῆς κρεωμαγειρίας καὶ τῆς ἐντεῦθεν κνίσσης; ἧς τὸ ἀηδὲς καὶ τὸ δυσπρόσιτον καὶ ἄνθρωποι ἀποστέργουσιν. Ὅτι δὲ ἀκούσιος, αὐτὸς ὁ πρὸς τοῦτο συγκαταβὰς ὕστερον τὸ οἰκεῖον ἀνεκάλυψε βούλημα, « Τίς ἐξεζήτησε ταῦτα, » λέγων, « ἐκ τῶν

A fuerat et paululum visus se abscondit et ad usque triginta annos patris silentium imitatus est; non quod impediebatur quodam morbo naturæ, sed quod non erant homines qui audirent. Cum Deo autem conversabatur, qui et tacentes audit. Ille igitur angelus et illa vox in Christi præsentia revelatur. Angelus, quia Dominus Sabaoth venerat implere terram et cœlum sua gloria; vox, propter vocem Dei ad eum qui erat Deus et homo. Hoc autem vos præterire nolo, duas prophetias ut unam tradidisse prophetam; quod ex solita Marci brevitate procedit. Illud enim : « Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, » e Malachiæ prophetia sumitur, qui angelus interpretatur. Id autem : « Vox clamantis in deserto, » convenientissime ab B eloquentissimo Isaia dictum est : « Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini. » Desertum fuerit omnis Judææ regio et ejus urbium metropolis Jerusalem et in præsenti et in futuro. Præsenti quidem tempore, quia justitiæ fructus apud eos non erat. Terra enim erant invia et inaquosa [33]. Ideo et Joannes sterilitatem eorum corrigens dicebat : « Facite fructus dignos pœnitentiæ [34]. » Animæ autem eorum desertæ et Dei cognitioni inviæ et nubibus propheticis inaquosæ. Mandavit enim illis Deus ne pluerent super eos. Atque omnino prophetiæ gratia cessavit. David cui obscura et abscondita sapientiæ suæ revelavit Deus, conversionem in melius (terræmotus enim in Scriptura nominatur) C et hujus invii deserti fecunditatem et correctionem prophetans cecinit : « Cum Deus pertransiret in deserto, terra mota est. Etenim cœli distillaverunt a facie Dei Sinai. Pluviam voluntariam segregabis. Deus, hæreditati tuæ, et infirmata est; tu vero perfecisti eam [35]. » Manifestissime igitur Filii præsentiam et legis ad gratiam transitum prophetia ostendit, secundum Dei Sinai benevolentiam perfectum. Deum autem Sinai Patrem appellavit propter legem in hoc monte datam; donatam autem a Filio abundantiam divinorum munerum et gratiæ Evangelium, pluviam voluntariam, segregatam ejus hæreditati, gentium ecclesiæ, David, ut opinor, nominavit. Vetus enim lex non secundum voluntatem, neque secundum præcipuam benevolentiam D exposita est; sed secundum accommodationem, quemadmodum pater cum filiis ludit, retrahens eos a periculosis ludis et perditorum societate. Quid enim Deo opus erat carnium mactatione et adipe inde provenienti? quam etiam ut injucundam et odibilem homines aspernantur. Quod autem id invitus fecerit, ipse qui ad id se accommodabat, propriam deinde manifestavit voluntatem. « Quis exquisivit, inquit, hæc de manibus vestris [36]? » Et David : « Hostiam et oblationem noluisti [37]. » Non modo autem propter bonorum actuum absentiam deserta Judæa nominata est, sed et propter futurum excidium et vastationem. Id enim et ipsa ve-

[33] Gen. I, 2. [34] Luc. III, 8. [35] Psal. LXVII, 8, 9, 10. [36] Isa. I, 12. [37] Psal. XXXVIII, 7.

ritas Christus prædixit : « Ecce relinquitur domus vestra deserta [30]. » Et dum esset in cruce et passione et descenderet ad inferos, terra mota est, et petræ scissæ sunt, et cœli distillaverunt lacrymas pro rore.

A χειρῶν ὑμῶν; » Καὶ ὁ Δαβὶδ, « Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας. » Οὐ μόνον δὲ διὰ τὴν ἀκαρπίαν τῶν ἐναρέτων πράξεων ἔρημος ἡ Ἰουδαία ὠνομάσθη, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν χρόνιον καταστροφὴν καὶ ἐκπόρθησιν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡ αὐτοαλήθεια προεῖπε Χριστός·

« Ἰδοὺ ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος. » Καὶ ἐν τῷ διαβαίνειν ἐκ τοῦ τε διὰ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους καὶ καταβαίνειν πρὸς ᾅδην, γῆ ἐσείσθη, καὶ πέτραι διερράγησαν, καὶ οἱ οὐρανοὶ ἔσταξαν δάκρυον ἀντὶ δρόσου.

VIII. « Rectas facite semitas ejus. » Si enim rejecerint similitudinem cum genitis viperis, et qui decepit, serpentis vias omiserint, rectas semitas facient. Sic enim iis transgressiones corrigere licebit, et eos quæ in Cantico laudatur justitia amabit, et regenerationem quæ per baptismum est obtinebunt, et Patris cœlestis vere filii erunt. Si vero in priore via permanserint rursumque inveterationis et claudicationis incessum, tanquam perversi et depravati filii, serpentium more circumvolvunt, pectore et ventre incedentes, cupiditatibus et heluatione fruentes, futuram iram non effugient : furor enim illis, ut ait David, secundum similitudinem serpentis qui ab initio homicida est ; ventris autem cupiditate et cetaceos ventres supergrediuntur: domos enim viduarum comederunt, et orphanorum miseriis lætati sunt immisericordes.

Η'. « Εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους αὐτοῦ. » Ἐὰν γὰρ τὴν πρὸς τὰς γεγεννηκυίας ἐχίδνας ὁμοιότητα διαπτύσαιεν καὶ τοῦ ἀπατήσαντος ὄφεως ἐκκλίνωσι τὰς ὁδούς, εὐθείας τὰς τρίβους ποιήσουσιν. Οὕτω γὰρ αὐτοῖς καὶ τὰ διαβήματα κατευθυνθῆναι προσέσται, καὶ ἡ ἐν τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι εὐθύτης αὐτοὺς ἀγαπήσει, καὶ τῆς διὰ βαπτίσματος νεοποιήσεως ἐπιτεύξονται, καὶ τέκνα γνήσια τοῦ ἐπουρανίου Πατρὸς ἔσονται. Εἰ δ' ἐπὶ τῆς προτέρας μενοῦσι, καὶ αὖθις παλαιώσεως καὶ χωλάνσεως, ὡς ἀλλότριοι υἱοὶ καὶ ὡς γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη, ὀφιωδῶς ἑλίξουσι τὴν πορείαν, ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορευόμενοι, θυμῷ καὶ γαστριμαργίᾳ χαίροντες· ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς οὐ διαφευξοῦνται· ὁ μὲν γὰρ θυμὸς αὐτοῖς, καθὼς φησιν ὁ Δαβὶδ, κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφεως τοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἀνθρωποκτόνου· τῇ δὲ κοιλιομανίᾳ καὶ κητώσι πάσας γαστέρας ὑπερπεπαίκασι. Τὰς γὰρ οἰκίας τῶν χηρῶν κατεσθίοντες ἦσαν, καὶ ταῖς τῶν ὀρφανῶν συμφοραῖς ἐντρυφῶντες οἱ ἀνελεήμονες.

IX. « Venit Joannes baptizans in deserto et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. Et accedebant ad eum omnis Judææ regio et Jerosolymitani, et baptizabantur omnes in Jordane, confitentes peccata sua [31]. » Rursum Marcus per breviorem viam procedit, et distantia colligit et in unam vallem derivare videtur duo baptismata, et pari efficacia introductorium et perfectum ostendere. Forsan aliquis credet Evangelistam dicere Joannis baptismum peccatorum remissionem præstare. Sed non ita est, non ita. Tantæ enim fons gratiæ solus est Domini baptismus. Verba autem sic cohærent : « Venit Joannes baptizans in deserto. » Et hic distinctionem interjice, lector, tanquam baptismati Joannis solidum murum opponas illudque a Dominico baptismate sejungas. Deinde dicit : « Et prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum; » quod est Christi baptisma. Et patet aliunde ; illic enim dictum est, Baptizans, id est actum baptizandi operans ; hic vero ubi remissio est peccatorum, Prædicans, ut de futuro altero baptismate, cujus præco erat, non operator. Præparatio enim erat Joannis baptisma Dominici baptismatis et ut quædam præcursio; ut non modo vox præcurreret Verbo, sed et baptismati baptisma.

Θ'. « Ἐγένετο Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Καὶ ἐξεπορεύοντο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώρα καὶ οἱ Ἱεροσολυμῖται, καὶ ἐβαπτίζοντο πάντες ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. » Πάλιν ὁ Μάρκος τὴν ἐπιτομωτέραν βαδίζει καὶ τὰ διεστηκότα συνάπτει, καὶ εἰς μίαν μισγάγκειαν δοκεῖ μετοχετεύειν τὰ δύο βαπτίσματα, καὶ ἰσοδύναμον φαίνειν τὸ εἰσαγωγικὸν τῷ τελειωτικῷ· ἴσως γάρ τις οἰηθήσεται λέγειν τὸν εὐαγγελιστὴν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν παρέχειν τὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν. Τῆς γὰρ τοιαύτης πηγαστικὸν χάριτος, μόνον τὸ Δεσποτικόν. Ἔχει δὲ οὕτως ἡ τοῦ λόγου ἀκολουθία· « Ἐγένετο ὁ Ἰωάννης βαπτίζων ἐν τῇ ἐρήμῳ· » καὶ στίξον ὧδε, ὁ ἀναγινώσκων, τὴν στιγμὴν ὡς ἔρυμα κραταιὸν τῷ τοῦ Ἰωάννου ἐπιστήσας βαπτίσματι, καὶ ἀποτειχίσας τοῦ Δεσποτικοῦ· εἶτα λέγει, « Καὶ κηρύσσων βάπτισμα μετανοίας εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, » ὅ ἐστι τὸ τοῦ Χριστοῦ. Δῆλον δὲ καὶ ἄλλως, ὅτι ἐκεῖ μὲν εἴρηται τὸ βαπτίζων, τουτέστιν, ἐνεργῶν τὸ βαπτίζειν, ἐνταῦθα δὲ ὅπου ἡ τῶν ἁμαρτιῶν ἄφεσις τὸ κηρύσσων ὡς ἐπὶ μέλλοντος ἑτέρου βαπτίσματος, οὗ κῆρυξ ἦν, οὐχὶ τελεστής. Προετοιμασία γὰρ ἦν καὶ προπαρασκευὴ τὸ τοῦ Ἰωάννου βάπτισμα πρὸς τὸ Δεσποτικὸν καὶ οἷόν τις προοδοποίησις· ἵνα μὴ μόνον φωνὴ προτρέχῃ τοῦ Λόγου, ἀλλὰ καὶ βαπτίσματος βάπτισμα.

X. « Erat autem Joannes vestitus pilis cameli et zona pellicea circa lumbos ejus [32]. » Volebam bene cinctum illum et instructum viatorem paululum

Ι'. « Ἦν δὲ ὁ Ἰωάννης ἐνδεδυμένος τρίχας καμήλου καὶ ζώνην δερματίνην περὶ τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ. » Ἐβουλόμην τὸν εὔζωνον τοῦτον καὶ εὐσταλῆ ὁδοιπό-

[30] Luc. XIII, 35. [31] Marc. I, 4, 5. [32] Ibid. 6.

ρον τῆς στενῆς τε καὶ τεθλιμμένης μικρὸν ἐπισχεῖν καὶ τὸ αὐτοῦ περιεργάσασθαι ἔνδυμα, καὶ τὸν ἱστουργήσαντα ἐκζητῆσαι καὶ διὰ τί τριχῶν καμήλου ἐξυφάνθη ζώου ἀκαθάρτου, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐρίου προβατικοῦ, ἢ μηλωτῆς ὁλοκλήρου, οἷον ἦν καὶ τὸ τοῦ Θεσβῆθεν Ἠλιοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ διακορεῖς ὁρῶμεν τοῦ λόγου γεγονότας ὑμᾶς καὶ πρὸς τὸ μῆκος τῆς διδασκαλίας ἐλιγγιάσαντας, ἐνταῦθα ὅπου τὸ ἀσκητικὸν ἔνδυμα τοῦ Ἰωάννου, τὴν ὑφὴν διαπερανοῦμεν τοῦ λόγου. Καὶ οὐχ ὑπωπτεύσαμεν εἰς νοῦν ὑμᾶς συμβαλεῖν ὡς ἐξ ἀπορίας ἀνερμήνευτον τὸ τοῦ Ἰωάννου παρεδράμομεν ἔνδυμα, μόνα τὰ τοῖς πᾶσιν εὐληπτα διαλύειν δεδυνημένοι, καὶ χαριεντιζομένους λέγειν, ὅτι Τὴν κάμηλον κατέπιες, τοὺς τῆς ἀναγωγῆς περὶ αὐτῆς μὴ προενεγκὼν τοῦ στόματος λόγους, διῦλισας δὲ τὰ κατὰ κώνωπας σμικροπρεπῆ καὶ εὐνόητα νοήματα· οὕμενουν οὕτω ταχύποπτος ἐγὼ καὶ εὐσκανδάλιστος ὡς εἰς νοῦν τοῦτο περιαγαγεῖν. Πέποιθα δὲ ὡς ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις χαρίσαιτο ἡμῖν ἰσχὺν γνώσεως, καὶ λόγων εὔροιαν εἰς ὠφέλειαν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ τὰς Γραφικὰς ἀπορίας ὑμῖν διαλύσομεν ὅσαι πέως διέφυγον τοὺς θεοπνεύστους Πατέρας καὶ διδασκάλους· μόνον μὴ διαλιμπάνητε πάσαις ταῖς κυριωνύμοις τῶν ἡμερῶν ἐνταῦθα ἐκκλησιαζόμενοι καὶ ἐν οἴκῳ τούτῳ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας αὐλιζόμενοι καὶ τῶν θυμάτων αὐτῆς κατατρυφῶντες, καὶ τοῦ κρατῆρος ἐκπίνοντες. Καὶ γὰρ μεθ' ὑψηλοῦ τοῦ κηρύγματος ὁ ἀχρεῖος αὐτῆς δοῦλος ἐγὼ καθ' ἑκάστην Κυριακὴν συγκαλέσω ὑμᾶς ἐπὶ τὴν ἑστίασιν. Καὶ δοίη Κύριος ὁ Θεὸς ὑμᾶς σὺν ἐμοὶ δαιτυμόνας γενέσθαι τῆς οὐρανίου καὶ ἀδιαδόχου τραπέζης καὶ τῆς βασιλείας ἀξιωθῆναι τῶν οὐρανῶν· ἧς γένοιτο πάντας ὑμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῆς μιᾶς Θεότητός τε καὶ βασιλείας, ᾗ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις νῦν καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας. Ἀμήν.

A in hac arcta et constricta via tardare ejusque vestimentum observare, et eum qui illud contexuerat interrogare, cur ex pilis cameli contextum erat, animalis immundi, nec potius ex lana ovina, aut integra ovina pelle, quemadmodum erat Thesbitæ Eliæ vestis. Sed quoniam videmus vos nostris verbis satiatos, et hujus prædicationis extensione fatigatos, hic ubi de ascetico Joannis vestimento agitur, sermonis ordini finem imponemus. Neque nobis suspicio est vos in mentem vobis injicere nos ex indigentia non explicatum Joannis vestimentum prætermisisse, tanquam ea tantum quæ ab omnibus facile capiuntur, interpretari possimus; neque irridentes dicere : Camelum deglutiisti, nullum ea de re institutionis verbum ore proferens, despumasti autem sordida, ut culices, et faciles cogitatu sensus; non adeo male suspicor, nec tam facile scandalizor ut id in animum inducam. Spero imo fore ut Dei gratia largiatur nobis vim cognoscendi et eloquendi facultatem in vestræ charitatis utilitatem, et Scripturæ difficultates vobis solvemus, quæ usque modo a Deo inspiratos Patres et magistros latuerunt. Tantum ne cessetis omnibus Dominicis diebus huc convenire, et in hacce sapientiæ Dei domo commorari, et ejus victimis delectari ejusque poculum bibere. Ego enim excelso præconio inutilis ejus servus singulis Dominicis ad convivium vos congregabo. Det autem Dominus vos mecum cœlestis et æternæ mensæ convivas fieri et regni cœlorum dignos esse; quod utinam omnes vos assequamini gratia et bonitate Patris et Filii et Spiritus sancti, quibus una Divinitas et unum regnum, cui convenit omnis gloria, honor et adoratio nunc et in infinita sæcula. Amen.

B

C

Germani decreta quædam synodalia vide in tomo CXIX, col. 795 sqq.

ANNO DOMINI MCCXLVIII

MANUEL II CP. PATRIARCHA

Pater Le Quien in *Orientis Christiani* tom. I, p. 280, huic Manueli decreta tribuit quæ Leunclavius Manueli Charitopulo ascribit.

ANNO DOMINI MCCLVIII.

MICHAELIS CHUMNI

THESSALONICENSIS METROPOLITÆ

DE GRADIBUS COGNATIONUM.

Vide tom. CXIX, col. 1298.

ANNO DOMINI MCCLIX.

THEODORUS DUCAS LASCARIS

—

NOTITIA.

(Ex Leonis Allatii Diatriba *De Theodoris* ap. Maium in *Bibl. nov. PP.* tom. VI, ii, p. 190.)

—

Theodori Ducæ Lascaris imperatoris non minima laus est, quod in minime pacatis reipublicæ rebus, sed plurimum turbulentis, tempus quod illi supererat ex publicis negotiis excussum studiis et scriptioni tribuebat : ideoque varia sui ingenii monumenta, quæ doctissimis quibusque admirationi sunt, posteris reliquit (1). Excusus est illius canon paracleticus in sanctissimam Virginem, quo illius opem temporibus difficillimis et calamitosissimis implorat, elegantissime scriptus post Paracleticem librum Græcorum ecclesiasticum. A Ludovico Maraccio de Græco Latine redditum dabit in suis Cæsaribus seu imperatoribus Marianis φιλοπαρθενώτατος Hippolytus Marraccius, dicti Ludovici frater. Ejusdem *de communione naturali* libros sex primus in linguam Latinam vertit Claudius Aubertus triacurianus Gallus, qui denique Calviniana ejurata hæresi, Divione catholice obiit, Basileæ apud Episcopium 1571, in 8. Exemplar Græcum Joannes Sambucus Joanni Leunclavio transmiserat. Habentur etiam manuscripti Græce in bibliotheca regia Scoriaci et in Vaticana. Incipiunt : Ἐκ πολλῶν μὲν πραγμάτων καὶ ἄλλων γνόντες οἱ ἄνθρωποι.

Ejusdem habentur ibidem manuscripta ἐγκώμια εἰς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα, εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἀλαμανῶν καὶ ἄλλα. *Laudationes in patrem, in regem Alemanorum, et alia.* Item canones εἰς τὴν Θεοτόκον εὐχαὶ, καὶ ἄλλα πλεῖστα. *In Deiparam preces, et alia plurima.* Nec non Περὶ Χριστιανικῆς θεολογίας λόγοι ἑπτά. *De Christiana theologia libri septem.* Quos eosdem esse puto cum iis qui in Vaticana sunt num. 1113 ; etsi non sunt integri, deest etenim primus et pars secundi. Tertius est, ὅτι τὸ ἓν ἐστι τρία, *unum esse tria.* P. Ὥσπερ δὲ τὸ ἓν ἐστὶν ἓν, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἓν ἐστὶ τρία. Quartus, Περὶ θεωνυμίας, *de divinis nominibus.* P. Ἐπεὶ δὲ τὸ Θεῖον μετὰ τῶν ἄλλων πολυωνύμως καὶ ὀνομάζεται. Quintus, περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος, *de sancta Trinitate.* P. Ἔστι μὲν οὖν Θεὸς τρισυπόστατος, ἀρχὴ τῶν ὄντων τε καὶ ὑπὲρ τὸ ὄν. Sextus, κατὰ Λατίνων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *adversus Latinos de processione Spiritus sancti.* P. Δεῖ μὲν δὴ τὴν φύσιν τῶν ὄντων ἐν τοῖς ἰδίοις ἐπεκτείνεσθαι πράγμασιν. Septimus item : Κατὰ Λατίνων περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, *contra Latinos de processione Spiritus sancti.* P. Ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ Θεοῦ ἰσχὺς ἐκπορευομένη τῆς δημιουργικῆς τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ δομήσεως τελειώσας.

(1) Theodori hujus imp. magister fuit magnus ille Nicephorus Blemmida, cujus monitoriam orationem Ὁποῖον δεῖ εἶναι τὸν βασιλέα, *qualem oporteat esse regem* (cum ejusdem paraphrasi) ad regium discipulum scriptam vulgavimus nos in secundo volumine *Scriptorum veterum.* Vitam autem resque gestas præclari hujus imperatoris scribit luculenter Ephræmius chronographus. Ibi v. 9279, dicitur Theodorus ἔδρις σοφίας παντοδαπῆς καὶ λόγων, *omnimoda sapientia doctrinisque instructus.* MAI.

Ejusdem ολιγιστικῆς ψυχῶν ὑποτυπώσεως βιβλία τρία μεθ' ἑρμηνείας, *gubernatricis animarum hypotyposeos libri tres cum expositione.* Puto tamen titulum mendosum, et quod Leonis imperatoris est, Theodoro tribui. Ejusdem ἐγκώμιον εἰς τὸν ἅγιον μάρτυρα Τρύφωνα, *laudatio in sanctum martyrem Tryphonem.* In Vaticana. Ejusdem εἰς τὸν εὐαγγελισμὸν τῆς Θεοτόκου, καὶ περὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *in annuntiationem Deiparæ, et de incarnatione Domini nostri Jesu Christi.* P. Noῦς μέντοι γε βροτῶν, καὶ διάνοια τῷ καθ' ἡμᾶς μιγνύμενά τε καὶ χωριζόμενα. Scoriaci et in Vaticana. Ejusdem χαιρετισμὸς εἰς τὴν Θεοτόκον, κανὼν ψαλλόμενος εἰς τὴν θαυματουργοῦσαν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἐν ᾠδαῖς ϛ'. Ἕτερος κανὼν ψαλλόμενος εἰς τὸν ἀκάθιστον ὕμνον τῆς Θεοτόκου, *salutatio in Deiparam, canon qui concinitur in imaginem Deiparæ miraculis conspicuam, odis octo. Canon qui canitur in acathisto.* Ejusdem *de processione Spiritus sancti contra Latinos*, περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος κατὰ Λατίνων, Scoriaci in regia. Legitur præterea ejusdem in bibliothecis Italicis χαιρετισμὸς εἰς τὴν ὑπεραγίαν Θεοτόκον, *salutatio in sanctissimam Deiparam.* P. Χαῖρε, ἱλαστήριον ψυχῶν, παρθενομῆτορ, χαρὰν ἡ κυήσασα.

NOTITIA ALTERA.

(Cave ad an. 1255.)

—

Theodorus Lascaris, junior, *Ducas* etiam dictus, ortu Nicænus, Theodori senioris, qui capta a Latinis Constantinopoli imperii sedem Nicæam transtulerat, ex Irene filia nepos, Joannis Ducæ Irenes conjugis et Theodori successoris filius natu major, patri in imperio successit an. 1255. Rem adversus Bulgaros, Thessalos, aliosque imperii hostes fere per triennium feliciter egit, verum infirma valetudine morbisque fractus, habitum monachalem induit, et in Sydandronum monasterium, ut nos docet Dorotheus Monembasiensis (*a*) (in Magnesia id situm erat) secessit, ibique breve quod vitæ remansit, tempus consummandæ pœnitentiæ et otio pio ac litterario consecravit. Regnavit annos 3, defunctus anno 1259, ætatis 36. Princeps omnino eruditus, meliori sorte sæculoque dignus. Certe summum ejus tum in pietatem, tum in rem litterariam studium ex ipsius nummis imperiique insignibus luculenter constat, in quibus dextra crucem, sinistra volumen tenens describitur. Vid. el. et litteris non minus quam dignitate illustrem D. du Fresne *Famil. Byzant.* pag 223. Scripsit jam monachus ad Joannem episcopum Coronensem prolixum satis *tractatum adversus Latinos de processione Spiritus sancti.* Exstat ms., sed mendose exaratus, et in fine mutilus in bibliotheca coll. Gonv. et Cai Cantab. Titulum et prologum, quos in usum meum descripsit D. Whartonus, Græce hic subjungam : *Θεοδώρου μοναχοῦ τοῦ Λάσκαρι Λόγος ἀπολογητικὸς πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Κορώνης κατὰ τῶν Ἰταλῶν, ἤγουν κατὰ τῶν Λατίνων περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου.* Ἐπειδὴ ἐρώτησιν ὑπελάβετο ἡ βασιλεία μου πρὸς σέ, ὦ ἱερώτατε ἐπίσκοπε Κορώνης, ἀπολογήσασθαι τῇ βασιλείᾳ μου, ὅπως ἡ ἁγιωτάτη τοῦ Θεοῦ μεγάλη Ἐκκλησία, ἡ πρεσβυτέρα Ῥώμη δογματίζει περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ ἀπολογίαν ἔθου παρὰ τὴν βασιλείαν μου, ὅτε ἡ ἁγιωτάτη τοῦ Θεοῦ μεγάλη Ἐκκλησία οὕτως σούεται [συνίεται] περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὡς οὐ μόναν ἐκ τοῦ Πατρὸς ἔχει τὴν ἐκπόρευσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, ἀπολογεῖται σοι ἡ βασιλεία μου ὅτι ἡ καθ' ἡμᾶς ἁγιωτάτη τοῦ Θεοῦ μεγάλη Ἐκκλησία, καθὼς μέλλεις γνωρίσαι ἐκ τῶν κατωτέρω ῥηθησομένων ἐγγράφων, μαρτυριῶν καὶ ῥήσεων εὐαγγελικῶν, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ μόνου ἐκπορεύεσθαι δογματίζει, ἐκ τοῦ Υἱοῦ δὲ οὐκ ἐκπορεύεσθαι μὲν φαμέν, διὰ τοῦ Υἱοῦ δὲ χορηγεῖσθαι ἡμῖν πρὸς κάθαρσιν καὶ ἁγιασμόν, καὶ πιστεύομεν, καὶ δοξάζομεν· ἃς δὴ χρήσεις ἀναλεξαμένη ἡ βασιλεία μου συντόμως, τῇ σῇ παρατίθησιν ἱερότητι. Ἄρχεται δὲ ἐκ τῆς αὐτοαληθείας αὐτῆς· καλὸν γὰρ ἐκ Θεοῦ τ' ἄρχεσθαι, καὶ εἰς Θεὸν ἀναπαύεσθαι· « Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ Παράκλητος, ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν. » Pergit deinceps illustrissimus auctor varia sacræ Scripturæ loca plurimaque SS. Patrum testimonia proferre, quæ quidem acute satis urgere solet. (*De aliis Ducæ scriptis vide notitiam Allatii, supra.*)

(*a*) Συνοψ. διαφορ. Ἱστορ. P. φκε'.

DE SEQUENTE OPUSCULO MONITUM.

(Mai, Bibl. nov. Patrum, VI, II, 258.)

—

Suprascriptis episcoporum Heracleæ et Tarsi commentariis, breve aliud regii auctoris longe recentius proxime subteximus, hanc præcipue ob causam, quia ejusmodi scriptum est, ut nonnisi græce exhibendum

videatur; quia nominibus scilicet præsertim compositis totum constat, quæ latine expressa non elegantiam tantummodo, verum etiam vim sæpe suam viderentur amittere aut infringere (a). Locutus est Allatius in præcedente dissertatione n. CXXXII de inedito opere Theodori junioris Ducæ Lascaris imp., id est de ejus theologiæ Christianæ libris septem; qui tamen reapse octo sunt, ut idem Allatius in opere de consensu col. 722 correctius scripsit. Dixit etiam de codice Vat. 1113, quem ego nuper observans, satis lacerum comperi et madore corruptum. Porro hujus regii theologi (qui imperavit Nicææ ab anno 1255 ad 1259) unum saltem ex octo libris edere constitui, qui præ cæteris conspicuus sanusque in codice est; et qui hanc certe utilitatem præbet, ut Pollucis Onomasticon ac Dionysium De divinis nominibus, et græca generatim lexica, permultis vocabulis locupletet, quæ grammatici curiose adnotabunt. Titulus universi operis est : Τοῦ σοφωτάτου βασιλέως κυροῦ Θεοδώρου Δούκα τοῦ Λάσκαρι Χριστιανικῆς θεολογίας λόγοι ὀκτώ. Quarti autem libri ille est titulus, quem in nostra editione mox proferimus.

(a) Prologum tamen Latine vertimus. EDIT. PATR.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΔΟΥΚΑ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΙ

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΠΕΡΙ ΘΕΩΝΥΜΙΑΣ.

REGIS DOCTISSIMI

DOMINI THEODORI DUCÆ

SERMO QUARTUS DE NOMINIBUS DIVINIS.

Numen divinum cum diversis, tum non explicitis nominibus appellatur; quod quidem illius majestati et naturæ mysticæ ac celsitudini proprium est. Ea enim res ad omnia quæ sunt spectat, nec tamen eorum quæ sunt, in numero est. Oportet igitur nos de ejus nominibus pro virili parte disserere, non ad unguem vero, hoc enim fieri non potest; nec prius dicta repetenda sunt, quod fastidiosum foret; nec diversimode, sed secundum ejus præscriptum ac voluntatem. Igitur ex operibus ejus divinis Dei qualitates abstrahamus. Omne enim quod fit in mundo a Deo venit, et quidquid de Deo venit, miraculum est; omne autem mirum divino honore afficiatur necesse est. Magnum igitur Deum secundum manifestationes ejus nominabimus, non tamen e nominibus naturam monstrantes, aut ex innominato vim prædicando, sed mera nomina exponentes, id tantum agentes ut eum, cum Paulo apostolo, omnium Dominum ac nemini subjectum declaremus.

Igitur centum, imo mille aut potius innumerabilia nomina philosophiæ strenuus discipulus

A Ἐπεὶ δὲ τὸ Θεῖον μετὰ τῶν ἄλλων πολυωνύμως καὶ ἀνωνύμως ὀνομάζεται· τοῦτο γὰρ τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος καὶ τῆς ὑπερφυοῦς κρυφιομυστίας καὶ τῆς ὑπερφεροῦς τε λαμπρότητος, ἐπειδὴ μετέχει πάντων τῶν ὄντων, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ἐστίν· ἀνάγκη πᾶσα καὶ περὶ τῶν αὐτοῦ ὀνομάτων διαλαβεῖν ἡμᾶς ὅσον γε δυνατὸν, οὐ πάντη δὲ πάντων, τοῦτο γὰρ καὶ ἀδύνατον· οὐδαμῶς δὲ τῶν μηδενός, τοῦτο γὰρ ὀκνηρόν· ἀλλὰ τὸ μὲν ὡς, τὸ δ' ὡς οὔ· κατὰ τὴν ἐκείνου πρόσταξίν τε καὶ θέλησιν· διὸ καὶ τὰς ἐκ τῶν ἐνεργημάτων ἐκείνου θεοσημιῶν ἐνεργείας ἀναλαβόμενος· πᾶν γὰρ τὸ γινόμενον κατὰ κόσμον θεόθεν ἐστί· καὶ πᾶν τὸ θεόθεν, θαῦμά ἐστι· καὶ πᾶν θαῦμα θεοδόξαστον ὑπάρχει τε καὶ σεβάσμιον· τὸν μέγαν Θεὸν καὶ σεβάσμιον ἐκ τῆς τῶν ἐνεργημάτων τούτου θεοσημίας ὀνομάσομεν ὡσεὶ δύναμις, οὐ δεικνύντες ἐκ τῶν ὀνομάτων τὴν φύσιν, οὐχὶ κηρύττοντες ἐκ τοῦ ἀνωνύμου τὴν δύναμιν, ἀλλ' εἰπόντες τὰ ὀνόματα, ἔξω τῶν ὀνομάτων καταλιμπάνομεν· καὶ συστέλλομεν ἐν ταῖς λέξεσιν ἕδραν συνεκτικὴν

B τοῦ παντὸς αὐτὸν, ὡς ἀποφαινόμενοι πάντα ἐν πᾶσι, κατὰ τὸν Παῦλον, ὄντα τὸν Κύριον, καὶ οὐδὲν τῶν ὄντων ὑπάρχον.

Διὸ ἑκατοντάδας τε καὶ χιλιοντάδας, ἢ καὶ μυριάκις μυριάδων περιουσίας ὀνομασμοὺς εὕρῃ τις φι-

λομνήμων καὶ πεπαιδευμένος φιλοσοφίᾳ, εἴπερ ἐπιστατικῶς τὰ ἐν κόσμῳ ἐξερευνήσει ἐνεργήματα· ἐγὼ δὲ εἴτε μὲν ἐρευνήσας εὑρήσω, εἴτε δὲ κατὰ τὴν ἐκείνου δύναμιν ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου, κατὰ τὸν Παῦλον τὰ ὡς εἰκὸς ἐρεύξομαι εὐσεβῶς, οὐ τῷ ἀριθμῷ μεγαλύνω τὴν εὕρεσιν, οὔτε μὲν τῷ ἐλλιπεῖ δειλιάσω, καὶ τὸν ὄκνον ἄξω ἐμπόδιον, ἀλλὰ τὴν ἀγαθὴν καὶ μεσαιτάτην ὁδὸν βαδίσας, ὡς δεῖ, κατὰ τὴν ἐνοῦσάν μοι χάριν τὴν ἐξ ἐκείνου, ὡσεὶ δύναμις, ἐκ πάσης γραφικῆς πηγῆς τῆς ἐντός τε καὶ τῆς ἐκτὸς, ἢ καὶ τὰ πλείω ἐπιστήμῃ εὐσεβῶς συντιθέμενος, τὰς ῥανίδας σπόγγῳ Πνεύματος θείου ἀνιμησάμενος, κατασταλάξω διὰ γλώττης τὸ γλύκιον· καὶ ὀνοματοθετήσω τὸν ἀθεώρητον, τὸν πάντη ξένον ἀνθρωπίνῳ τῷ λογισμῷ, τὸν ἀνίδεον τῇ αἰσθήσει, τὸν ἀνενόητον φύσει, τὸν ὑπερφυῆ, τὸν ὑπέρθεον· καὶ τοῦτο πάντως εἰς τὸν αὐτοῦ δοξασμόν· ἐντεῦθεν τὴν μὲν τόλμαν ἀμβλύνας διὰ τοῦ θάρρους, τὸ δὲ θάρρος πρακινήσας τῇ προαιρέσει περὶ θεωνυμίας οὕτω βοῶ, τὸν τῆς εὐσεβείας καρπὸν τοῖς εὐσεβέσιν ὡς ἀρίστην πανδαισίαν προθέμενος. Διὰ τοῦτο μὴ τῇ λέξει μόνον ὁ ἀναγινώσκων τοῦ νοὸς ἀργήσει τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐρευνάτω τὸ βάθος, ἢ καὶ ἐξηγείσθω τὸ κατὰ δύναμιν· ἔχει δὲ ἡ τῶν ὀνομάτων σημασία ἑτέραν τινὰ θειοτάτην· οὐ γὰρ ἁπλῶς καὶ τυχόντως τὰ ὀνόματα ἔγκεινται, ἀλλ' ἐνεργείας ὑποδηλοῦσιν ὑποδεικτικὰς τῆς θείας μεγαλειότητος· διὰ τοῦτο φιλευσεβείᾳ πολλῇ τὸ σύνταγμα θέμενοι, πρὸς τοὺς ἐπιστήμονας καὶ φιλοθέους τὴν κρίσιν ἐπανατείναντες τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἱκετικῶς προσκαλούμενοι, μετὰ θάρρους καὶ προθυμίας οὕτως ἀπαρχόμεθα.

A enumerabit, mundanas actuvitates recensendo. Equidem aut cum illius facultate aut in oris apertione, sicut Paulus, laudes meritas pronuntiabo, et impedimentis evitatis mediam, ideoque bonam viam sequar, secundum inhabitantem gratiam, et sacra Scriptura duce et scientia auspice, rorem et guttas Spiritus divini ope per linguam distillabo, et vocabo eum qui invisibilis est et intellectui humano inaccessum, a sensibus alienum, supranaturalem, vere Deum, idque unice ad ejus gloriam; et sic divinorum nominum celsitudine fisus vocem meam tollo, et pietatis fructum piis dapes lautas offero. Hanc ob causam qui legit, non solum ingenii acumen augebit, at rei profunditatem scrutetur et secundum vires exponat. Sed nominum illorum significatus aliam etiam vim habet. Non enim fortuito imposita sunt, sed qualitates divinæ majestati inhærentes indicant. Hinc opus nostrum, maxima cum pietate inchoatum, hominibus piis ac studiosis oblaturi, Spiritus sancti auxilio ac gratia rite invocatis cum fiducia hunc in modum exordimur.

Ὁ Θεός· ὁ οἰκτίρμων· ὁ τοὺς οἰκτίρμονας ἀγαπῶν· ὁ πατὴρ τῶν οἰκτιρμῶν· ὁ φιλόκαλος· ὁ φιλάγαθος· ὁ φιλόσπλαγχνος· ὁ καλός· ὁ ἀγαθός· ὁ εὔσπλαγχνος· ὁ ἐλεῶν· ὁ ἐλεοποιός· ὁ ἐλεοδοχεύς· ὁ χορηγὸς τοῦ ἐλέους· ὁ ἐλεῶν τοὺς ἀξίους· καθ' ὃν ὁ Ἔλεος· δι' ὃν ὁ Ἔλεος· δι' οὗ ὁ Ἔλεος· ἐν ᾧ ὁ Ἔλεος· ὁ δίκαιος· ὁ δικαιοδότης· ὁ δικάζων· ὁ δίκας ἄγων· ὁ καταδίκας ἐπάγων· ὁ φωτεινός· ὁ φωτοδότης· ὁ φωτοποιός· ὁ φωτάρχης· ὁ φωταυγαστής· ὁ τῶν φώτων παραγωγεύς· ὁ τηλεφανής· ὁ πρύτανις· ὁ προνομεύς· ὁ ταμίας τῶν ἀγαθῶν δωρημάτων· ὁ ἀνίκητος· ὁ νικητικός· ὁ νικοποιός· ὁ νικάρχης· ὁ νικοδέσποτος· ὁ τῆς δόξης δεσπότης· ὁ κύριος τῶν κυριευόντων· ὁ βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων· ὁ Θεὸς τῶν νομιζομένων θεῶν· ὁ Ἔλεγχος τῶν δοκήσει· ὁ συνίστωρ τῆς ἀληθείας· ὁ κριτὴς ὁ ἀπροσωπόληπτος· τὸ βῆμα τὸ ἀδέκαστον· ὁ ἀλάθητος ὀφθαλμός· τὸ πανδερκὲς ὄμμα· ὁ ὤν· ὁ ἄναρχος· ὁ ἀναίτιος· ὁ ἀθεώρητος· ὁ ὑψιστος· ὁ ἀκατάληπτος· ὁ ἀπερίγραπτος· ὁ ἄγνωστος· ὁ ἀσαφής· ὁ σκότος ἔχων περικύκλῳ αὐτοῦ· τὸ τῆς ἀγαθωσύνης βάθος· ἡ πηγὴ τῶν δωρημάτων· ἡ αὐτοζωή· ἡ ζωή· δι' ὃν αἱ ζωαί· δι' οὗ αἱ ζωαί· εἰς ὃν τὰ πάντα· ὁ ἀμετάπτωτος φύσει· ὁ ἄτρεπτος τῇ οὐσίᾳ· ὁ ἀναλλοίωτος φύσει· ὁ αὐτάρκης· ὁ τέλειος· ὁ τελεταρχικός· ὁ ὑπερούσιος· ὁ ὑπέρθεος· ὁ ὑπεράγαθος· ὁ ὑπέρφωτος· ὁ τηλεπρεπής· ὁ ζωοφόρος· ὁ ἐντελής· ὁ πλάστης· ὁ δημιουργός· ὁ γλυκὺς δεσπότης· ὁ πωλοδομήτωρ· ὁ ὑψιμέδων· ὁ ξένιος· ὁ ἱκανός· ὁ μέγας· ὁ ἰσχυρός· ὁ ἰσχυροποιός· ὁ ἀθάνατος· ὁ τῶν ὄντων παραγωγεύς· ὁ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἴδους ἑνοποιός· τὸ ἀρχέγονον φάος· ἡ πηγὴ τῆς ἀγαθωσύνης· ἡ πλημμύρα τῶν δωρημάτων· ὁ ποταμὸς τῆς εὐφροσύνης· ὁ βοῦς ὁ ἀένναος τῆς εὐεργεσίας· ἡ ἀκτὶς ἡ ἐκτὸς ἀντανακλήσεως θέλγουσα· ἡ σταγὼν τῆς ἀγαλλιάσεως· τὸ πέλαγος τῆς μακροθυμίας· ὁ μακρόθυμος· ὁ πραΰς· ὁ ἀνεξίκακος· ὁ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις ἀνθρώπων· ὁ πρωταίτιος· ἡ λάμψις ἡ ἄσκιος· ὁ προνοητής· ὁ ἔφορος· ὁ κυβερνήτης· ὁ λιμὴν τῶν χειμαζομένων· ἡ γαλήνη τῶν κλυδωνιζομένων· ἡ ἀναψυχὴ τῶν ὀδυνομένων· ἡ ἐπιστροφὴ τῶν ἁμαρτανόντων· ὁ ἄδυτος ἥλιος· ἡ λαμπὰς ἡ ἄσβεστος· ὁ διδοὺς φῶς τοῖς ἐν σκότει· τὸ ἀνέσπερον σέλας· ὁ γαληνός· ὁ γαληνοποιός· ἡ παγκρατὴς παλάμη· ὁ παιδαγωγὸς τῶν αἰσθήσεων· ἡ βακτηρία τῆς ἀσθενείας τῆς φύσεως· τῆς ἀρετῆς ὁ διδάσκαλος· τῆς κακίας ὁ ἔλεγχος· ὁ νομοθέτης· ὁ νομοδότης· ὁ νομοφύλαξ· ὁ σεβαστός· ὁ σεβάζων· ὁ σεβάσμιος· ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς· ἡ ἀνεκλάλητος θυμηδία· ὁ τῶν κρυπτῶν γνώστης· τῆς διανοίας ὁ ἔλεγχος· ὁ ἀσώτους ἀνακαλούμενος· ὁ παιδεύων καὶ μὴ θανατῶν· ὁ κατάγων εἰς ᾅδου καὶ ἀνάγων· ὁ δεσμεύων ἐν ἀσθενείᾳ· ὁ ἀπολύων ἐν δυναστείᾳ· ὁ τροπαιοφόρος· ὁ τροπαιοῦχος· ὁ διοσημίας ποιῶν· ὁ θαυμαστός· ὁ τιμῶν τοὺς ἀξίους· ὁ ἰατρὸς τῶν ψυχῶν καὶ τῶν σωμάτων ἡμῶν· ὁ παντεχοῦ παρών· ὁ τὰ πάντα πληρῶν· ὁ θησαυρὸς τῶν ἀγαθῶν· ὁ ζωῆς χορηγός· ἡ γέννησις τῶν ἰδεῶν· ὁ ἄποσος· ὁ ἀσχημάτιστος· ὁ ἀνίδεος· ὁ ἐγγὺς τῇ δυνάμει· ὁ πόῤῥω διὰ τὴν φύσιν· ὁ μόνος ἁγνός· ὁ ἁγνίζων· ὁ μόνος καθαρός· ὁ τοὺς καθαροὺς προσιέμενος· τὸ καθαρτικὸν πῦρ· ἡ φλὸξ ἡ ἄστεκτος· τὸ ὕδωρ τὸ καθαῖρον τοὺς μολυσμούς· τὸ ἀκρότατον ἐφετόν· ὁ παντουργός· ἡ ῥίζα πάσης ὀντότητος· τὸ ἀθεώρητον ὕψος· τὸ ἀμέτρητον βάθος· ὁ ἀναφής· ὁ πηγαστικός· ὁ λόγου παραίτιος·

ὁ τοὺς σοφοὺς ἐν σοφίᾳ δρασσόμενος· ἡ ἀρχὴ τῆς σοφίας· τῶν δογμάτων ἡ πέτρα· ὁ παντάναξ· ὁ παντόπτης· ὁ παντεργάτης· ὁ παντοδύναμος· ἡ τῶν ἀπεγνωσμένων ἐλπίς· ἡ τῶν πεπτωκότων ἀνάστασις· ὁ βοτάνας ποικίλας χρώμασιν· ὁ τὰ ὄρη στήσας βαθμῷ· ὁ παναίτιος· ὁ ἀρίζηλος· ὁ ἀριδείκετος· ὁ μεγαλεῖος· ὁ ὁριστόβουλος· ὁ ἀσύμβουλος· ὁ πηγὰς ἐχέων· ὁ λίμνας ἀναδιδούς· ὁ κυριοκράτωρ· ὁ τὸν ἄκτιστον ἔχων λόγον· ὁ κηδεμών· ὁ κοσμορύστης· ὁ ψυχοτρόφος· ὁ ψυχοτερπής· ὁ λογοτερπής· ὁ φιλολόγος· ὁ φιλολόγιος· ὁ φιλαλήθης· ὁ αὐτοφυής· ὁ πανυπέρσοφος· ὁ μωρελεήμων· ὁ πονηρομανής· ὁ ἀρκτοπόλιος· ὁ ἀνταρκτικοπολόστροφος· ὁ μεσημβρινόσκιος· ὁ ἐωανατολεύς· ὁ βλεπομενοζώδιος· ὁ μὴ ὁρωμενοζωδιοστροφεύς· ὁ νηνεμοποιός· ὁ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ συντετριμμένους βραχίονας ἀναλούμενος· ὁ φυτεύσας παράδεισον· ὁ ἀνδρειονύκτης· ὁ δίκης ἐξεστώτης· ἡ γενικὴ πηγὴ τῶν καλῶν· ἡ ἰδικὴ πάντων πρόνοια· καὶ κοινὴ πάντων πρόνοια· ὁ μόνος ὑπάρχειν οὐσιωδῶς βασιλεύς· ὁ κατὰ πάντα πολύς· ὁ τοῖς ὑπερφυέσι βασιλικὸς θησαυρὸς δωρήμασιν· ὁ ἀῤῥήτως ξυναγαγὼν τὰ πόῤῥω τῷ ἐναντίῳ· ὁ μίξας καιροῖς ἰδίοις τὰ ἄμικτα· ὁ τὰ ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τέλους ῥιπὴ τοῦ κόσμου εἰδώς· ὁ ταχτικὸς· ταγός· ὁ τῆς φερεσβίου οἰακοστρόφος· ὁ τυφωνοκωλυμίας· ὁ τρίκυμιοθραύστης· ὁ ἰώμενος· ὁ ἐπισκεπτόμενος· ὁ φαραυγής· ὁ αἰωνάρχης· ὁ χρονάρχης· ὁ μηνάρχης· ὁ ἡμεράρχης· ὁ ὡράρχης· ὁ ἀγαθεργάτης· ὁ ἀγαθεργοδότης· ὁ καινεργάτης· ὁ παραδοξοποιός· ὁ τερατουργός· ὁ ποιῶν θαυμάσια μόνος· ὁ δημιουργός· ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμενικός· ὁ φύσει βασιλεύς· ὁ ἀτυτίστος· ὁ ἀπαράλληλος· ὁ δυσάργητος· ὁ ἀόργητος· ὁ ἄφθονος· ὁ ἄχολος· ὁ πολὺς ὄντως· ὁ ἄπειρος· ὁ πλήσσων τοὺς δαίμονας· ὁ μαστίζων τοὺς ἄφρονας· ὁ πλάσας κατὰ μόνας τὰς καρδίας ἡμῶν· ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς· ὁ πειράζων τοὺς ἐκλεκτούς· ὁ δοκιμάζων τοὺς ἁγίους αὐτοῦ· ὁ ἔχων θρόνον τὸν οὐρανόν· ὁ ὑποπόδιον κεκτημένος τὴν γῆν· ὁ δόμασι μεγαλοπρεπής· ὁ πᾶσιν ὀνομαστός· ὁ εὐσυμπάθητος· ὁ περὶ τὰς ἀπειλὰς φοβερός· ὁ περὶ τὸν οἶκτον δαψιλής· ὁ ἐνέδραις ἄθικτος· τὸ ἐκδειματοῦν πῦρ· ἡ τῶν ἐν συμφοραῖς παραμυθία· ὁ ἕτοιμος δεομένοις· ὁ ἐκτείνων τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέῤῥιν· ὁ στεγάζων ἐν ὕδασι τὰ ὑπερῷα αὐτοῦ· ὁ τιθεὶς νέφει τὴν ὑπόβασιν αὐτοῦ· ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων· ὁ παντεπόπτης· ὁ καινοτομῶν τὰς φύσεις· ὁ ὁβριμοεργός· ὁ ἴφθιμος· ὁ ἀστεροποιητής· ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης· ὁ πάντων προμηθούμενος· ὁ πάντων κηδόμενος· ὁ ὑπερένδοξος· ὁ εὐλογητός· ὁ σθεναρόχειρ· ὁ βριαρόχειρ· ὁ τοῖς χερουβὶμ ἀθεώρητος· ὁ τοῖς σεραφὶμ ἀπρόσιτος· ἡ δυναμοδύναμις τῶν δυνάμεων· ὁ ἀπειράκις ἄπειρος· ὁ παλαιὸς ἡμερῶν· ἡ ἑτοιμασία τῶν θρόνων· ἡ κυριότης τῶν κυριοτήτων· ὁ ἄναξ ἀνάκτων· ὁ ἀμόλυντος· ὁ ὀροφουργὸς οὐρανίας ἀψίδος· ὁ κλείων τοὺς χασματίας· ὁ πέμπων ὦστας· ὁ διαστέλλων κλείστας· ὁ ζώντων ὅρος ζωῆς· ὁ ζωῆς καὶ θανάτου γνώστης διέσεως· ὁ χύσας τὸν ἀριθμόν· ὁ εἰκονιζόμενος ἐν μονάδι· ὁ πάντων ἁρμονικός· ἡ ἁρμονία

A παντός· ὁ ἀπαλινώδητος· ὁ εὐθύδικος· ὁ εὐθυδικόφρων· ὁ μεμψίμορος· ὁ μὴ ὀνειδίζων· ὁ πρᾶος ἔλεγχος· ὁ ἀστασίαστος· ὁ ἀνεπιβούλευτος· ὁ ἀτάραχος· ὁ ἁπλοῦς· ὁ ἀτύπωτος· ἡ ἑνὰς ἡ ἑνοποιὸς ἁπάσης μονάδος· ὁ νοῦς ὁ ἀνόητος· ὁ λόγος ὁ ἄῤῥητος· ὁ κατὰ μηδὲν τῶν ὄντων ὤν· ὁ πάντων ἐξῃρημένος· ὁ ἄβατος· ὁ θεαρχικός· ὁ ἀναμορφωτὴς τῶν ἀπολισθησάντων τῆς θεοειδείας· ἡ συνετικὴ ἀγαθότης· ὁ ἀνετερείωτος· ὁ ἀγήρως· ὁ ἀγαπητός· ὁ ἐν αὔρᾳ λεπτῇ· ὁ ὑπερφανής· ὁ ἑτερώνυμος· ὁ λαμπτὴρ τῶν ψυχῶν· ὁ σοφόδωρος· ὁ ἀνίδεος· ὁ ἰδεάρχης· ὁ παντεπίσκοπος· ὁ ἀγαθάρχης· ὁ ζωογόνος· ὁ ζωοτρόφος· ὁ εὐθυβολογνώμων· ἡ βάσις τῶν ὄντων· ἡ στάσις τῶν κινουμένων· ἡ ἀρχὴ τῶν αἰώνων· τὸ μέτρον τῶν αἰώνων· ἡ χρόνων ὀντότης· ὁ

B αἰὼν τῶν ὄντων· ὁ χρόνος τῶν γινομένων· ἡ γένεσις τῶν ὀπωσοῦν γινομένων· ὁ αἰὼν τῶν αἰώνων· ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων· ὁ προών· ὁ ὑπερών· ὁ μὴ τῷ μὲν ὤν, τόδε δὲ μὴ ὤν· ὁ μὴ πῇ μὲν ὤν, πῇ δὲ μὴ ὤν· ὁ πολύσχημος· ὁ πολυειδής· ὁ πάνσχημος· ὁ πανίδεος· ὁ ἄμορφος· ὁ ἀκαλλής· τὸ τέλος πάντων· τὸ τέρας πάντων· ἡ ἀπειρία· ὁ ἀπειροδύναμος· ὁ ὑπὲρ πᾶσαν ἀπειρίαν· ὁ ἐπὶ πάντα προϊὼν καὶ μένων ἐφ' ἑαυτοῦ· ὁ ἑστώς· ὁ κινούμενος· ὁ μήτε ἑστώς· ὁ μήτε κινούμενος· ὁ μὴ ἀρχὴν ἔχων· ὁ μὴ μέσην ἔχων· ὁ μὴ τελευτὴν ἔχων· ὁ γνώστης· ὁ πάσης αἰσθήσεως ὑπεριδρυμένος· ὁ αὐτοτελής· ὁ ἐνταῖος πολλαπλασιασμός· ὁ ἴσος· ὁ πολυώνυμος· ὁ πᾶσιν ἐπέραστος· ὁ πολιός· ὁ νέος· ἡ αὐτοειρήνη·

C ὁ νοήσει αὐτεπάγγελτος· ὁ στιγμάρχης· ὁ τοῦ νῦν ἄρχων· ὁ τοῦ παρῳχηκότος δεσπότης· ὁ τοῦ ἐνεστῶτος βασιλεύς· ὁ τοῦ μέλλοντος κύριος· ὁ φθεγγαῖτιος· ὁ νικητὴς πάντων· ἡ στάσις ἁπάντων· ὁ ὑπερυπέροπλος· ὁ ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος· ὁ τεκτὼν οὐρανοῦ καὶ γῆς· ὁ πάντων δομήτωρ· ὁ τὴν πραότητα ἀσπαζόμενος· ὁ συντρίβων πολέμους ἐν ἰσχυρῷ βραχίονι· ὁ ἄϋλος· ὁ ἀνίδεος· ὁ προνοητικός· ὁ ἀσώματος· ὁ ἀλάθητος· ὁ ἀπεριδριστος· ὁ ἀνεξερεύνητος· ὁ ἀνεξιχνίαστος· ὁ ἄχρονος· ὁ ἀμιγής· ἡ ταχύτης· τὸ αὐτότακτος· ὁ ὑπερφυής· ὁ βασιλεὺς τῶν ἀγγέλων· ὁ τοῖς δαίμοσι φοβερός· ὁ φρικτὸς νοηθῆναι· ὁ ἱερός· ὁ θεῖος· ὁ ἱεροτελεστής· ὁ ποδηγός· ὁ δημαγωγός· ὁ ἄνω· ὁ κάτω· ὁ μέσος· ὁ περὶ ὅλου· ὁ δοξαζόμενος· ὁ ὑμνούμενος· ὁ τοὺς

D ὕμνους δεχόμενος· ὁ χρησμοδότης· ὁ καρδιογνώστης· ὁ καρδιεταστής· ὁ χρησμοτελεστής· ὁ ψυχοσώστης· ὁ θυμοκράτωρ· ὁ ὀμφοδότης· ὁ ἄποινος· ὁ ἀκατηγόρητος· ὁ ἀτελεύτητος· ὁ μὴ ἔχων πρός τι ἀντιστροφήν· ὁ μὴ πρός τι λεγόμενος· ὁ ἀκάματος· ὁ ἀόριστος· ὁ ἀτλαντικός· ὁ ὑπεραιθέριος· ὁ ὀμβροποιός· ὁ σκηπτεργάτης· ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· ὁ στερεῶν βροντήν· ὁ κτίζων πνεῦμα· ὁ ἐξαπλῶν ἀέρα· ὁ χθονιδραστής· ὁ ὥραις ἀσύγκριτος· ὁ βροντάντιπνος· ὁ ἀστραποποιός· ὁ κλωθοφόρος· ὁ ὑπὲρ τὴν εἱμαρμένην ποιῶν· ὁ τύχης ἀνώτερος· ὁ νεμέσεως αἴτιος· ὁ λάχεσι πρυτανεύων· ὁ ὢν κοινὸς πᾶσιν· ὁ ἄλλος ἐν καθεκάστοις· ἡ γέφυρα τῶν ἄνω καὶ κάτω· ὁ δεσμὸς τῶν δίχα φρονεόντων· ὁ τῶν πόῤῥω συναγτικής· ὁ

χέρας τῶν παρὰ φύσιν· ἡ διάβασις τῶν μετατιθεμένων τῷ βίῳ· ὁ γνώμων τῆς ἀληθείας· ὁ κανὼν τῆς εὐθύτητος· ἡ στάθμη ἡ ἀπαρέγκλιτος· τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα· ὁ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα· ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς· ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσιν· ὁ χλόην τῇ δουλείᾳ τῶν ἀνθρώπων· ὁ ἀπτόμενος τῶν ὀρέων καὶ καπνίζοντας· ὁ διδοὺς πάσῃ σαρκὶ τροφήν· ὁ σιτοδότης· ὁ νομοδοτήσας τὸν Ἰσραήλ· ὁ ὑπέρθεος· ὁ κλῆρος τῶν φοβουμένων αὐτόν· ἡ αἰωνία ζωή· ὁ ἄσυλος θησαυρός· ὁ ἐπιστήμων· ὁ προτρέπων προφήτας· ὁ τελειῶν ἱερεῖς· ὁ ἱερωσύνην νομοθετήσας· ὁ θυσίας ἀναλαμβάνων· ὁ γινώσκων τὰ πάντα ὡς οὐδεὶς ἕν· ὁ ἀνάγων ὕδωρ ἐν ταῖς νεφέλαις· ὁ τὰς ἐπάρσεις τῆς πολυφλοίσβου συντρίβων ἐν ἑαυτῷ· ὁ περιτειχίζων τὴν θάλασσαν ψάμμῳ· ὁ θυμόδοξος· ὁ θυμοδόξαστος· ὁ κυδοφόρος· ὁ ἀκέστωρ· ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου· ὁ φῶς οἰκῶν· ὁ ἀπρόσιτος· ὁ γεωργὸς τῶν φρενῶν· ὁ ἀΐδιος· ὁ ἀνώλεθρος· ὁ ἀπροσκορής· ὁ ἀνενδεής· ὁ ἀνυπέρβλητος· ὁ ἀσύγκριτος· ὁ ἀσύναπτος· ὁ ἀκαταμάχητος· ὁ προνομεύς· ὁ τὰ λειτουργικὰ κτίζων πνεύματα· ὁ ἀδωροδόκητος· ὁ ἀπροσωπόληπτος· ὁ λυτρωτὴς τοῦ κόσμου· ὁ βυθὸς τῆς σοφίας· ὁ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν· ἡ ἐλπὶς πάντων τῶν περάτων τῆς γῆς· ὁ μετρῶν τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ· ὁ δρακὶ κατέχων τὴν γῆν· ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς· ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου· ὁ προμηθεύς· ὁ καταλαμπτίφρων· ὁ ἀμόλυντος· ὁ ἄσπιλος· ὁ ἀπαθής· ὁ σκεπαστής· ὁ βοηθός· ὁ ἐνοποιός· ὁ μόνος λυτρωτής· ὁ ὑπεράρχιος· ὁ ἀκίνητος πρὸς κακίαν· ὁ αἰνετός· ὁ ὑπερυφούμενος· ὁ λύχνος τοῦ φωτός· ὁ πλαστουργός· ὁ φρουρός· ὁ προστάτης· ὁ φύλαξ· ὁ συνουσιοουσιωτής· ὁ φίλιος· ὁ νικαγωγεύς· ὁ λαμπαδιανάπτης· ὁ τεινοδοκίδας· ὁ βοθυνοποιός· ὁ πιθιοδείκτης· ὁ κεντροπήκτης· ὁ σφαιρεργατής· ὁ ἡλιοκινήτωρ· ὁ μηναυγαστής· ὁ πλανήτων ὁδοποιός· ὁ ζῶν· ὁ ἀεὶ ζῶν· ὁ ποιητὴς τῶν ἀγγέλων· ὁ ζωοαφανοληγοτροπεύς· ὁ ἠλδανοχεύς (*ita cod.*)· ὁ χθονερπιτονεμετεργάτης· ὁ ἀνώνυμος· ὁ πολυώνυμος· ὁ παντώνυμος· ὁ ἔποχος (*ita cod.*) σωφροσύνης· ὁ ἀνόμοιος· ὁ ζωννύων τοῖς βασιλεῦσιν ἰσχύν· ὁ ὑπερκέραυνος· ὁ θέτιν κρίνων· ὁ ἀνδρομέδων· ὁ ὅσιος· ὁ ζηλωτής· ὁ Σαβαώθ· ὁ ἀπαραλόγιστος· ὁ μὴ ἔχων ἀναλογίαν· ὁ ἑτεροιότητοι ποιητικός· ὁ εἷς ἐν τῇ φύσει· ὁ εἷς ἐν τῇ βασιλείᾳ· ὁ εἷς ἐν τῇ δεσποτείᾳ· ὁ εἷς ἐν τῇ κυριότητι· ὁ εἷς ἐν τῇ δυνάμει· ὁ μόνος πλούσιος· ὁ μόνος ἀγαθοδότης· ὁ Ὑλύμπιος· ὁ χθόνιος· ὁ ὑφηγητὴς τῶν διόντων· ὁ κραταιός· ὁ τερπικέραυνος· ὁ νεφεληγερέτης· ὁ ὑψιβρεμέτης· ὁ ὑπέρτατα δώματα ναίων· ὁ σεισίχθων· ὁ ἀσκληπιαρχός· ὁ θαρσοποιός· ὁ μειλίχιος· ὁ προσηνής· ὁ τόμουρος· ὁ εἰρηνοποιός· ὁ εἰρηνάρχης· ὁ εἰρηνώνυμος· ἡ αὐτοπάγη· ὁ ἀμβροσιοδότης· ὁ τοῦ νέκταρος παροχεύς· ὁ κοσμήσας τὸν οὐρανόν· ὁ κατάγων ὑετούς· ὁ ταπεινοὺς ὑψῶν· ὁ συντρίβων τοὺς ἐπηρμένους· ὁ ἀνυψῶν κέρας τῶν χρηστῶν αὐτοῦ· ὁ βασιλεῖς κρατύνων· τὸ καταναλίσκον πῦρ ἁμαρτίας· τὸ ἀνύστακτον ὄμμα· ὁ τὴν ταπείνωσιν προσιέμενος· ὁ ἀντιτάσσων τοῖς ὑπερηφάνοις· ὁ καταβράσσων τοὺς ἀλαζόνας· ὁ πᾶσι χέων τὸν ἔλεον· ὁ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς βρέχων· ὁ ἀνατέλλων τὸν ἥλιον ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους· ὁ πάντα ποιῶν καὶ μετασκευάζων· ὁ τὰς φύσεις ἀλλοιῶν· ὁ εἰδὼς τὰ πάντα καὶ πρὸ γενέσεως· τὸ τῆς εὐσπλαγχνίας ἀνεξιχνίαστον πέλαγος· ἡ θάλασσα τῶν ἀγαθῶν· ἡ πλημμύρα τῶν καλῶν· ὁ τῶν ἐσθλῶν πρύτανις· ὁ μόνος φοβερός· ὁ ἔχων θρόνον τὸν οὐρανόν· ὁ ὑποπόδιον αὐχῶν τὴν γῆν· ὁ χαλινῶν ψάμμῳ τὴν θάλασσαν· ὁ τὴν ἀγριότητα τοῦ πόντου ἀναχαιτίζων· ὁ λειοκύμονα ταύτην ἀπεργαζόμενος· ὁ τὸ εὐπλοεῖν ταῖς νυυσὶ παρεχόμενος· ὁ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν· ἡ μάχαιρα τῆς κακίας· ἡ ἀξίνη τῆς ἀδικίας· ἡ βομφαία τοῦ σατάν· ἡ σπάθη τῆς πονηρίας· ἡ τῆς δολιότητος θραῦσις· ὁ τὴν διαβολὴν μισῶν· ὁ ποιητὴς τῶν ὁρατῶν· ὁ πλάστης τῶν νοητῶν· ὁ παραγωγεὺς τῶν αἰσθητῶν· ὁ δημιουργὸς τῶν μὴ φαινομένων· ὁ κτίστης τῶν ἀΰλων· ὁ συνοχεὺς τῶν ἐνύλων· ὁ ἐσθλός· ἡ αὐτοαγαθότης· ὁ ἐλεήμων· ὁ ἐλεουργός· ὁ αὐτόνυκτος· ὁ οἰκτείρων· ὁ μεθ' ἡδονῆς ἐλέῳ χρῶν· ὁ τοὺς δικάζοντας δικάζων· ὁ τοὺς ἐλεοῦντας ἐλεῶν· ὁ τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπῶν· ὁ τῶν μελλόντων γνώστης· ὁ ἁπλώσας αἰθέρα· ὁ τὸ ἀρχέγονον διατμήξας φῶς· ὁ φωτοειδής· ὁ τῶν φώτων δοτήρ· ὁ χειρὶ κατέχων πᾶσαν ζωήν· ὁ τὸ ἔαρ κοσμήσας· ὁ τοῦ θέρους παραγωγεύς· ὁ τὸ φθινόπωρον τεκτηνάμενος· ὁ τῷ χειμῶνι ἀφορίσας τὸ ψῦχος· ὁ χειμάρρους ἀνατέλλων· ὁ ποταμοὺς ξηραίνων· ὁ κυκλοφορῶν τοὺς ἀστέρας· ὁ ἀήττητος· ὁ ἀπολέμητος· ὁ ἄψαυστος· ὁ ἀμερής· ὁ ἀμερίστως πάντα ὁρῶν· ὁ χαροποιός· ὁ θυμηδιοδότης· ὁ σοφριοδότης· ὁ νημερτής· ὁ ὕπατος· ὁ παντόφυλαξ· ὁ παντοθρέμμων· ὁ πάντα ὡς ἐν βλέπων· ὁ ἀδέκαστος· ὁ πνοοκράτωρ· ὁ ὑγειοδότης· ὁ ἀδιάβλητος· ὁ ἀπαθής· ὁ ἀνείκαστος ἐν ἀγαθότητι· ὁ αὐτονοῦς· ἡ αὐτογνῶσις· ἡ αὐτονόησις· ἡ αὐτοτελειότης· ὁ τὰ ἀσθενῆ ἐνδυναμῶν· ἡ μεγαλόβρυτος δύναμις· ὁ βροτουργός· τὸ βῆμα τὸ ἀλάθητον· ὁ ἀμεγέθης· τὸ μὴ ἰσόῤῥοπον μέγεθος· ἡ ἐνὰς ἡ ἑνοποιὸς τῶν ἑνάδων· ὁ πάντων ἐντός· ὁ νοσοφθόρος· ἡ τρυτάνη τῆς θέμιδος· ὁ χιονοβλήτης· ὁ γιγαντοῤῥοίστης· ὁ ἄαπτος· ὁ ἀπροσπέλαστος· ὁ ἀκήρατος· ἐν ᾧ ζωαί· ἡ αὐτοπνοή· δι' ὃν αἱ πνοαί· δι' οὗ αἱ πνοαί· ἐξ οὗ αἱ πνοαί· ὁ ἄπλητος· ὁ ὢν εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.

ΚΑΝΩΝ ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΟΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΓΙΑΝ ΘΕΟΤΟΚΟΝ

ΠΟΙΗΜΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΔΟΥΚΑ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΕΩΣ.

—

CANON EXHORTATORIUS

AD SANCTISSIMAM DEIPARAM,

OPUS

DOMINI THEOD. DUCÆ LASCARIS.

Ex Paraclelice Græcorum cum interpretstione nostra. Aliam versionem ediderat P. Raynaudus S. J. Opp. tom. VII, ab Hippolyto Maraccio acceptam, qui eam e Græco codice Leonis Allatii per fratrem suum Ludovicum Maraccium fieri curaverat. At omnino abludit a textu Græco Paraclelices.

—

1. *Hirmus.*

Pharaonem aurigam virga Mosis vi miraculosa diebus illis submersit. Postquam enim mare in crucis formam divisisset, Israelitas ex Ægypto migrantes, pedibusque iter facientes salvavit; qui Deo hymnum cecinerunt.

Adversitatum impetus animam meam humilem vexant; calamitatum nubes cor meum obscurant. Tu autem, Mater Dei, quæ lucem divinam atque æternam genuisti, illustra me lumine salutis.

Ex angustiis vitæ et tribulationibus ab inimicis illatis forti tuo brachio, o immaculata, liberatus, misericordiam tuam infinitam et erga me charitatem carmine celebro.

Igitur fiducia plenus in gremium tuum confugio, et apud te consolationem quærens adsum et humi prostratus, o Domina, lacrimabundus ac gemebundus precor ne me miserum spernas, tu qui Christianorum es refugium.

Absit ut magnalia tua silentio præteream. Nisi enim tu, Virgo, apud Filium tuum divinum causam meam egisses, quis me e tanta malorum voragine liberasset?

Eripe nos, servos tuos, o Deipara, e periculis. Secundum Deum enim ad te ut murum inexpugnabilem confugimus.

Respice, illustrissima Deipara, pro misericordia tua, ad miserias quibus corpus meum vexatur, et animæ doloribus medere.

α'. *Ὁ εἱρμός.*

Ἁρματηλάτην Φαραὼ ἐβύθισε τερατουργοῦσά ποτε Μωσαϊκὴ ῥάβδος, σταυροτύπως πλήξασα, καὶ διελοῦσα θάλασσαν, Ἰσραὴλ δὲ φυγάδα, πεζὸν ὁδίτην διέσωσεν, ᾄσμα τῷ Θεῷ ἀναμέλποντα.

Τῶν λυπηρῶν ἐπαγωγαί χειμάζουσι τὴν ταπεινήν μου ψυχήν, καὶ συμφορῶν νέφη τὴν ἐμὴν κλύπτουσι καρδίαν, θεονύμφευτε, ἀλλ' ἡ φῶς τετοκυῖα, τὸ θεῖον καὶ προαιώνιον, λάμψον μοι τὸ φῶς τὸ χαρμόσυνον.

Ἐξ ἀμετρήτων ἀναγκῶν καὶ θλίψεων, καὶ ἐξ ἐχθρῶν δυσμενῶν, καὶ συμφορῶν βίου, λυτρωθεῖς, πανάχραντε, τῇ κραταιᾷ δυνάμει σου, ἀνυμνῶ, μεγαλύνω τὴν ἄμετρόν σου συμπάθειαν, καὶ τὴν εἰς ἐμέ σου παράκλησιν.

Νῦν πεποιθὼς, ἐπὶ τὴν σὴν κατέφυγον ἀντίληψιν κραταιὰν καὶ πρὸς τὴν σκέπην ὁλοψύχως ἔδραμον, καὶ γόνυ κλίνω, Δέσποινα, καὶ θρηνῶ καὶ στενάζω, μή με παρίδῃς τὸν ἄθλιον, τῶν Χριστιανῶν καταφύγιον.

Οὐ σιωπήσω τοῦ βοᾷν τρανώτατα τὰ μεγαλεῖα τὰ σά· εἰ μὴ γὰρ σὺ, Κόρη, πάντοτε προΐστασο, ὑπὲρ ἐμοῦ πρεσβεύουσα τῷ Υἱῷ καὶ Θεῷ σου, τίς ἐκ τοσούτου με κλύδωνος καὶ δεινῶν κινδύνων ἐῤῥύσατο;

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντως μετὰ Θεὸν, εἰς σὲ καταφεύγομεν ὡς ἄῤῥηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν.

Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν, καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος.

γ'. Ὁ εἱρμός.

Οὐρανίας ἀψίδος ὁροφουργὲ Χριστὲ καὶ Ἐκκλησίας δομῆτορ, σύ με στερέωσον, ἐν τῇ ἀγάπῃ τῇ σῇ, τῶν ἐφετῶν ἡ ἀκρότης, τῶν πιστῶν τὸ στήριγμα, μόνε φιλάνθρωπε.

Τροπάριον.

Ἀπορρήξας ἐκ πάντων, ὀδυνηρῶς κράζω σοι πρόφθασον, θερμὴ προστασία, καὶ σὴν βοήθειαν δός μοι τῷ δούλῳ σου, τῷ ταπεινῷ καὶ ἀθλίῳ, τῷ τὴν σὴν ἀντίληψιν ἐπιζητοῦντι θερμῶς.

Ἐθαυμάστωσας ὄντως νῦν ἐπ' ἐμοί, Δέσποινα, τὰς εὐεργεσίας σου, Κόρη, καὶ τὰ ἐλέη σου, ὅθεν δοξάζω σε, καὶ ἀνυμνῶ καὶ γεραίρω τὴν πολλὴν καὶ ἄμετρον κηδεμονίαν σου.

Καταιγίς με χειμάζει τῶν συμφορῶν, Δέσποινα, καὶ τῶν λυπηρῶν τρικυμίαι καταποντίζουσιν· ἀλλὰ προφθάσασα χεῖρά μοι δὸς βοηθείας, ἡ θερμὴ ἀντίληψις καὶ προστασία μου.

Ἀληθῆ Θεοτόκον ὁμολογῶ, Δέσποινα, σὲ τὴν τοῦ θανάτου τὸ κράτος ἐξαφανίσασαν, ὡς καὶ φυσίζωος ἐκ τῶν δεσμῶν τῶν τοῦ ᾅδου πρὸς ζωὴν ἀνήγαγες εἰς γῆν με ῥεύσαντα.

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντες μετὰ Θεὸν εἰς σὲ καταφεύγομεν ὡς ἄῤῥηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν.

Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν καὶ ἴασον τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος.

δ'. Ὁ εἱρμός.

Σύ μου, Χριστὲ, Κύριός μου καὶ δύναμις, σὺ Θεὲ, σύ μου ἀγαλλίαμα, ὁ περὶ κυρίους κόλπους μὴ λιπὼν καὶ τὴν ἡμετέραν πτωχείαν ἐπισκεψάμενος, διὸ σὺν τῷ προφήτῃ Ἀββακούμ σοι κραυγάζω, Τῇ δυνάμει σου δόξα, φιλάνθρωπε.

Τροπάριον.

Καὶ ποῦ λοιπὸν ἄλλην εὑρήσω ἀντίληψιν; ποῦ προσφύγω; ποῦ δὲ καὶ σωθήσομαι; τίνα θερμὴν ἕξω βοηθὸν θλίψεσι τοῦ βίου καὶ ζάλαις, οἴμοι! κλυδωνίζομαι; Εἰς σὲ μόνην ἐλπίζω, καὶ θα�ῤῥῶ, καὶ καυχῶμαι, καὶ προστρέχω τῇ σκέπῃ σου, σῶσόν με.

Τὸν ποταμὸν τὸν γλυκερὸν τοῦ ἐλέου σου, τὸν πλουσίαις δωρεαῖς δροσίσαντα τὴν παναθλίαν καὶ ταπεινὴν, πάναγνε, ψυχήν μου, τῶν συμφορῶν καὶ τῶν θλίψεων καμίνῳ φλογισθεῖσαν, μεγαλύνω, κηρύττω καὶ προστρέχω τῇ σκέπῃ σου, σῶσόν με.

Σὲ τὴν ἁγνὴν, σὲ τὴν Παρθένον καὶ ἄσπιλον, μόνην φέρω, τεῖχος ἀπροσμάχητον, καταφυγὴν, σκέπην κραταιὰν, ὅπλισμα σωτηρίας, μή με παρίδῃς τὸν ἄσωτον, ἐλπὶς ἀπελπισμένων, ἀσθενῶν συμμαχία, θλιβομένων χαρὰ καὶ ἀντίληψις.

Πῶς ἐξειπεῖν σου κατ' ἀξίαν δυνήσομαι τοὺς ἀμέλους οἰκτιρμοὺς, ὦ Δέσποινα, τοὺς τὴν ἐμὴν πάντοτε ψυχὴν δεινῶς θλιβομένην ὡς ὕδωρ περιχυκλώσαντας; Ἀλλ' ὦ τῆς σῆς προνοίας καὶ τῆς εὐεργεσίας, ἧς ἀφρόνως ὁ τάλας ἀπώλεσα.

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντες μετὰ Θεὸν εἰς σὲ καταφεύγομεν ὡς ἄῤῥηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν.

Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ

3. *Hirmus.*

Apsidis cœlestis constructor, et Ecclesiæ moderator, Christe, tu me firma in amore tuo, summum animæ desiderium, fidelium fulcrum et adminiculum, Deus misericors.

Troparium.

Ab omni malo, præsidio tuo benigno, me eripe, et auxilium fer servo tuo humili et infortunato, qui salutis spem in te uno ponit.

Miram te mihi præstitisti, Domina, Virgo, in beneficiis quæ in me contulisti; quare magnificentiam tuam laudibus atque hymnis celebrare nunquam desisto.

Tempestates, Domina, in me irruunt, et ærumnarum gurges me devorat; sed tu manum mihi auxiliatricem porrige, præsidium et adjutrix mea.

Veram te Deiparam confiteor, quæ mortis imperium abolevisti, et quæ vi tua vivifica ex inferni vinculis ad vitam hac in terra me revocasti.

Eripe nos servos tuos, o Deipara, e periculis. Secundum Deum enim ad te ut murum inexpugnabilem et adjutricem confugimus.

Respice, illustrissima Deipara, pro misericordia tua, ad miserias quibus corpus meum tribulatur, et animæ doloribus medica adsis.

4. *Hirmus.*

Christe, Domine et Deus, exsultatio mea, qui pro divina tua misericordia paupertatem meam respexisti: ergo cum Ambacum exclamo: Virtuti tuæ gloria, misericors!

Troparium.

Ubi tandem aliud inveniam refugium? quo confugiam? ubinam salvus ero? quodnam auxilium in vitæ ærumnis et tribulationibus habebo? Tibi soli confido; in te glorior; sub alas tuas confugio. Serva me!

Dulce flumen misericordiæ tuæ, quod animam meam ærumnosam ac humilem beneficiis recreavit; animam dico in malorum ac tribulationum camino purificatam; te magnifico, te carminibus celebro. Salva me!

Te Virginem sanctam, immaculatam solam habeo, murum inexpugnabilem, refugium salutis; ne te avertas a me misero, hominum desperantium spes et propugnaculum, ægrorum gaudium et consolatio.

Quomodo, o Domina, misericordias tuas pro dignitate prædicabo, quæ animam meam undique vexatam, ut aquæ insulam, circumdederunt? O sollicitudines, o beneficia, quorum ego miser jacturam feci!

Eripe nos servos tuos, o Deipara, e periculis. Secundum Deum enim ad te ut murum inexpugnabilem confugimus.

Respice, illustrissima Deipara, pro misericordia

tua, ad miserias quibus corpus meum vexatur, et animæ doloribus medere.

5. *Hirmus.*

Cur me a vultu tuo rejecisti, Lumen inaccessum? Tenebræ diræ me circumdant miserum. Sed ad me convertere, quæso, et vias meas secundum lumen mandatorum tuorum dirige.

Troparium.

Grato ex animo ad te clamo: Ave, Virgo Mater, salve, sponsa Dei; salve, refugium divinum; salve, velum et murus inaccessus; ave, præses, salvatrix eorum qui cum fide ad te confugiunt.

Qui me odio habent, tela, enses et fossas in vanum apparant, ut miserum meum corpus dilacerent et in ima terræ deprimant. Tu autem ex eorum insidiis me libera.

Quodnam grati animi donum tibi offeram pro donis quæ infinita tua magnificentia in me contulit? Age, misericordiam tuam in me ineffabilem sine me prædicare et carmine celebrare.

Libera nos servos tuos, Deipara, e periculis. Tu enim, secundum Deum, murus noster æneus et refugium exsistis.

Respice, clarissima Deipara, pro clementia tua, ad ærumnas quibus corpus meum tribulatur, et animæ doloribus remedium affer.

6. *Hirmus.*

Precationes effundo erga Dominum eique tribulationes meas aperio; ærumnis enim satiata est anima mea, et vita mea morti appropinquat, et jam precor, sicut Jonas: A malo, Domine, me delibera!

Troparium.

Calamitatum nubes animam meam miseram et cor obscuraverunt, et tenebris replent. Sed tu, Virgo, quæ lumen inaccessum genuisti, vocationis tuæ divinæ instigatione hæc longe fuga.

Te in miseriis consolatricem et morborum medicam cognovi; te mortis destructricem et vitæ fluvium inexhaustum, et in omni tribulatione promptam et efficacem novi consolatricem.

Misericordiæ tuæ abyssum et miraculorum, quæ innumera perpetras, charitatisque in me inexhaustæ fontem non sileo, Domina, imo una cum omnibus prædico et alta voce annuntio.

Vitæ ærumnæ me undique circumdederunt, ut apes alveare, o Virgo, et miseriæ tela cor meum vulnerant. Sed te auxiliatricem et liberatricem obviam habeo.

Libera nos servos tuos, o Deipara, e periculis. Secundum Deum enim ad te ut murum inexpugnabilem et præsidem confugimus.

Respice, inclytissima Deipara, pro clementia tua, ad miserias quibus corpus meum vexatur, et animæ dolenti medere.

τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν, καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος.

ε'. *Ὁ εἱρμος.*

Ἵνα τί με ἀπώσω ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, τὸ φῶς, τὸ ἄδυτον; καὶ ἐκάλυψέ με τὸ ἀλλότριον σκότος τὸν δείλαιον, ἀλλ' ἐπίστρεψόν με, καὶ πρὸς τὸ φῶς τῶν ἐντολῶν σου τὰς ὁδούς μου κατεύθυνον, δέομαι.

Τροπάριον.

Εὐχαρίστως βοῶ σοι, χαῖρε, Μητροπάρθενε, χαῖρε, θεόνυμφε, χαῖρε, θεία σκέπη. χαῖρε, ὅπλον καὶ τεῖχος ἀπόρθητον, χαῖρε, προστασία καὶ βοηθὴ καὶ σωτηρία τῶν εἰς σὲ προστρεχόντων ἐκ πίστεως.

Οἱ μισοῦντες με μάτην βέλεμνα καὶ ξίφη καὶ λάκκον ἡτοίμασαν, καὶ ἐπιζητοῦσι τὸ πανάθλιον σῶμα σπαράξαι μου, καὶ καταβιβάσαι πρὸς γῆν, ἀγνὴ, ἐπιζητοῦσιν, ἀλλ' ἐκ τούτων προφθάσασα σῶσόν με.

Τί σοι δῶρον προσάξω τῆς εὐχαριστίας ἀνθ' ὧνπερ ἀπέλαυσα τῶν σῶν δωρημάτων, καὶ τῆς σῆς ἀμετρήτου χρηστότητος; Τοιγαροῦν δοξάζω, ὑμνολογῶ καὶ μεγάλυνω σου τὴν ἄφατον πρός με συμπάθειαν.

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντως μετὰ Θεὸν εἰς σὲ καταφεύγομεν ὡς ἄῤῥηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν.

Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν, καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος.

ς'. *Ὁ εἱρμός.*

Τὴν δέησιν ἐκχέω πρὸς Κύριον καὶ αὐτῷ ἀπαγγελῶ μου τὰς θλίψεις, ὅτι κακῶν ἡ ψυχή μου ἐπλήσθη, καὶ ἡ ζωή μου τῷ ᾅδῃ προσήγγισε, καὶ δέομαι ὡς Ἰωνᾶς, Ἐκ φθορᾶς, ὦ Θεὲ, μὲ ἀνάγαγε.

Τροπάριον.

Τὰ νέφη τῶν λυπηρῶν ἐκάλυψαν τὴν ἀθλίαν μου ψυχὴν καὶ καρδίαν, καὶ σκοτασμὸν ἐμποιοῦσί μοι, Κόρη· ἀλλ' ἡ γεννήσασα φῶς τὸ ἀπρόσιτον, ἀπέλασον ταῦτα μακρὰν τῇ ἐμπνεύσει τῆς θείας πρεσβείας σου.

Παράκλησιν ἐν ταῖς θλίψεσιν οἶδα καὶ τῶν νόσων ἰατρόν σε γινώσκω, καὶ παντελῆ συντριμμὸν τοῦ θανάτου καὶ ποταμὸν τῆς ζωῆς ἀνεξάντλητον, καὶ πάντων τῶν ἐν συμφοραῖς ταχινὴν καὶ ὀξεῖαν ἀντίληψιν.

Οὐ κρύπτω σου τὸν βυθὸν τοῦ ἐλέους καὶ τὴν βρύσιν τῶν ἀπείρων θαυμάτων καὶ τὴν πηγὴν τὴν ἀένναον ὄντως τῆς πρὸς ἐμὲ συμπαθείας σου, Δέσποινα, ἀλλ' ἅπασιν ὁμολογῶ καὶ βοῶ καὶ κηρύττω καὶ φθέγγομαι.

Ἐκύκλωσαν αἱ τοῦ βίου με ζάλαι, ὥσπερ μέλισσαι κηρίον, Παρθένε, καὶ τὴν ἐμὴν κατασχοῦσαι καρδίαν, κατατιτρώσκουσι βέλη τῶν θλίψεων· ἀλλ' εὕρηκά σε βοηθὸν καὶ διώκτην καὶ ῥύστην, πανάχραντε.

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντες μετὰ Θεὸν εἰς σὲ καταφεύγομεν ὡς ἄῤῥηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν.

Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν, καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος.

ζ'. Ὁ εἱρμός.

Παῖδες Ἑβραίων ἐν καμίνῳ κατεπάτησαν τὴν φλόγα θαρσαλέως, καὶ εἰς δρόσον τὸ πῦρ μετέβαλον, βοῶντες, Εὐλογητὸς εἶ, Κύριε ὁ Θεὸς εἰς τοὺς αἰῶνας!

Τροπάριον.

Φῶς ἡ τεκοῦσα Θεοτόκε σκοτισθέντα με νυκτὶ ἁμαρτημάτων, φωταγώγησον σὺ, φωτὸς οὖσα δοχεῖον, τὸ καθαρὸν καὶ ἄμωμον, ἵνα πόθῳ σε δοξάζω.

Σκέπη γενοῦ καὶ προστασία καὶ ἀντίληψις καὶ καύχημα, Παρθένε, γυμνωθέντι μοι νῦν ἁπάσης βοηθείας, ἀβοηθήτων δύναμις καὶ ἐλπὶς ἀπελπισμένων.

Ὅλῃ ψυχῇ καὶ διανοίᾳ καὶ καρδίᾳ σε καὶ χείλεσι δοξάζω, ἀπολαύσας τῶν σῶν μεγάλων χαρισμάτων, ἀλλ' ὦ τῆς σῆς χρηστότητος καὶ ἀπείρων σου θαυμάτων!

Βλέψον ἐλέῳ ὄμματί σου, καὶ ἐπίσκεψαι τὴν κάκωσιν ἣν ἔχω, καὶ δεινῶν συμφορῶν, καὶ βλάβης καὶ κινδύνων καὶ πειρασμῶν με λύτρωσαι ἀμετρήτῳ σου ἐλέει.

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντως μετὰ Θεὸν εἰς σὲ καταφεύγομεν ὡς ἄῤῥηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν.

Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν, καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος.

η'. Ὁ εἱρμός.

Τὸν ἐν ὄρει ἁγίῳ δοξασθέντα καὶ ἐν βάτῳ τόκον τῆς Ἀειπαρθένου τῷ Μωϋσῇ μυστήριον γνωρίσαντα Κύριον ὑμνεῖτε καὶ ὑπερυψοῦτε, εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Τροπάριον.

Διὰ σπλάγχνα ἐλέους σου, Παρθένε, μὴ παρίδῃς σεμνὴ πονουμένον με σάλῳ βιωτικῶν κυμάτων, ἀλλὰ δίδου μοι χεῖρα βοηθείας καταπονουμένῳ κακώσεσι τοῦ βίου.

Περιστάσεις καὶ θλίψεις καὶ ἀνάγκαι εὗρόσάν με, Ἁγνή, καὶ συμφοραὶ τοῦ βίου καὶ πειρασμοί με πάντοθεν ἐκύκλωσαν, ἀλλὰ πρόστηθί μοι καὶ ἀντιλαβοῦ μου τῇ κραταιᾷ σου σκέπῃ.

Ἐν ταῖς ζάλαις ἐφεῦρόν σε λιμένα, ἐν ταῖς λύπαις χαρὰν καὶ εὐφροσύνην, καὶ ἐν ταῖς νόσοις ταχεινὴν βοήθειαν, καὶ ἐν τοῖς κινδύνοις ῥύστιν καὶ προστάτιν ἐν τοῖς πειρατηρίοις.

Χαῖρε, θρόνε πυρίμορφε Κυρίου, χαῖρε χρυσῆ λυχνία, λαμπὰς ἄσβεστε, χαῖρε τῶν παρθένων δόξα καὶ μητέρων ὡράϊσμα καὶ κλέος.

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντες μετὰ Θεὸν, εἰς σὲ καταφεύγομεν ὡς ἄῤῥηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν

Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κακωσιν, καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος.

θ'. Ὁ εἱρμός.

Ἐξέστη ἐπὶ τοῦτο ὁ οὐρανὸς, καὶ τῆς γῆς κατεπλάγη τὰ πέρατα, ὅτι Θεὸς ὤφθη τοῖς ἀνθρώποις ωματι·ῶς, καὶ ἡ γαστήρ σου γέγονεν εὐρυχωροτέρα

7. *Hirmus.*

Hebræorum filii in fornace flammam strenue exstinxerunt, et ignem ipsum in rorem transmutarunt, clamantes: Benedictus es, Domine Deus, in sæcula!

Troparium.

Deipara, quæ lumen procreasti, nocte me peccatorum circumfusum illumina, quæ lucis es conservatrix pura et immaculata, ut ex intimo te corde glorificem.

Præside mihi, Virgo consolatrix, qui omni auxilio destitutus sum; tu enim potentia tua egenorum auxiliatrix es et spes eorum qui jam de omnibus desperaverunt.

Ego omni ex corde ac mente et labiis te magnifico, cujus magnis donis fruor: o benignitatem tuam, o innumerabilium miraculorum quæ tu penetras, numerum indefinitum!

Respice oculo propitio miserum, in quo sum, statum, et pro infinita tua misericordia e miseriis, periculis ac tentationibus me eripe.

Erue nos, servos tuos, o Deipara, e periculis; quia secundum Deum, ad te ut murum inconcussum confugimus.

Respice, clarissima Deipara, pro misericordia tua, ad ærumnas quæ corpus meum obruunt, et animæ dolorosæ succurre.

8. *Hirmus.*

Dominum, qui in monte sancto et in rubo Moysi Virginis partum mysticum indicavit, laudate et superexaltate in sæcula.

Troparium.

Ob misericordiæ quæ habes viscera, ne me undarum maris hujus vitæ immersum deseras, sed manum mihi auxiliatricem porrige ærumnis vitæ tribulato.

Miseriæ et calamitates et rerum angustiæ, o Virgo sancta, me invaserunt; ærumnæ autem vitæ ac tentationes me undique obruerunt; tu igitur mihi cum brachio tuo forti auxiliabunda adsis.

In tempestatibus tu mihi portus, in tristitia tu gaudium et lætitia ades; in morbis tu mihi promptam fers opem, e periculis me eripis; in tentationibus tu mihi liberatrix assistis.

Ave, throne Ignite Domini: ave luminare aureum, lampas inexstincta; ave, virginum gloria, matrum illustratio!

Eripe nos, servos tuos, e periculis; qui secundum Deum ad te ut murum inconcussum et munimen confugimus.

Respice misericorditer, illustrissima Deipara, ad morbos corporis mei, et animæ dolorosæ auxilium feras.

9. *Hirmus.*

Cœlum obstupuit, terræ termini tremuerunt, quia Deus hominibus secundum carnem apparuit; venter autem tuus amplior quam ipsum cœlum est

factus. Hanc ob causam angelorum et hominum chori te magnificant.

Troparium.

Ad quam, quæso, aliam me convertam, sanctissima? quo confugiam ut salvus fiam? quo proficiscar! Quam consolationem, quam auxiliatricem reperiam? In te unam spero, de te sola glorior, et ad te cum fiducia confugio.

Nemo sane, o Sponsa Dei, magnalia tua et abyssum imperscrutabilem miraculorum tuorum enarraverit, ob quæ ardenter te venerantur et omnes ut veram Dei Genitricem adorant. In hymnis gratiarum referendarum officium implentibus misericordiam infinitam celebro, et magnam tuam virtutem et beneficia in me tua omnibus prædico et ex mente, corde, animo et voce annuntio.

Suscipe preces meas humillimas, et clamori meo aures præbe, et lacrymas vide et quæ te precor annue; omnipotens enim es ut Domini omnipotentis Mater, dummodo humilitatem meam respexeris.

Libera nos, servos tuos, o Deipara, e periculis. Secundum Deum enim ad te ut murum inexpugnabilem et antistitam confugimus.

Respice, illustrissima Dei Genitrix, pro clementia tua ad miserias, quibus corpus meum vexatur, et animæ tribulatæ doloribus remedium affer.

A τῶν οὐρανῶν· διό σε, Θεοτόκε, ἀγγέλων καὶ ἀνθρώπων ταξιαρχίαι μεγαλύνουσιν.

Τροπάριον.

Πρὸς τίνα καταφύγω ἄλλην, Ἁγνή; ποῦ προσδράμω λοιπὸν καὶ σωθήσομαι; ποῦ παρευθῶ; ποίαν δὲ ἐφεύρω καταφυγὴν, ποίαν θερμὴν ἀντίληψιν, ποίαν ἐν ταῖς θλίψεσι βοηθόν; εἰς σὲ μόνην ἐλπίζω, εἰς σὲ μόνην καυχῶμαι, καὶ ἐπὶ σὲ θαῤῥῶν κατέφυγον.

Οὐκ ἔστιν ἀριθμήσασθαι δυνατὸν, μεγαλεῖα τὰ σὰ Θεονύμφευτε, καὶ τὸν βυθὸν τὸν ἀνεξερεύνητον ἐξεπεῖν τῶν ὑπὲρ νοῦν θαυμάτων σου, τῶν τετελεσμένων διηνεκῶς τοῖς πόθῳ σε τιμῶσι, καὶ πίστει προσχυνοῦσιν ὡς ἀληθῆ Θεοῦ λοχεύτριαν.

B Ἐν ὕμνοις εὐχαρίστοις δοξολογῶ, καὶ γεραίρω τὸ ἄμετρον ἔλεος, καὶ τὴν πολλὴν δύναμίν σου πᾶσιν ὁμολογῶ, καὶ τὰς εὐεργεσίας σου ἃς ὑπερεκένωσας εἰς ἐμὲ, κηρύττω, μεγαλύνω ψυχῇ τε καὶ καρδίᾳ καὶ λογισμῷ καὶ γλώσσῃ πάντοτε.

Τὴν δέησίν μου δέξαι τὴν πενιχρὰν, καὶ κλαυθμὸν μὴ παρίδῃς, καὶ δάκρυα καὶ στεναγμὸν, ἀλλ' ἀντιλαβοῦ μου ὡς ἀγαθὴ, καὶ τὰς αἰτήσεις πλήρωσον· δύνασαι γὰρ πάντα ὡς πανσθενοῦς Δεσπότου Θεοῦ μήτηρ, εἰ νεύσεις ἔτι μόνον πρὸς τὴν ἐμὴν οἰκτρὰν ταπείνωσιν.

Διάσωσον ἀπὸ κινδύνων τοὺς δούλους σου, Θεοτόκε, ὅτι πάντως μετὰ Θεὸν εἰς σὲ καταφεύγομεν ὡς ἄῤῥηκτον τεῖχος καὶ προστασίαν.

C Ἐπίβλεψον ἐν εὐμενείᾳ, πανύμνητε Θεοτόκε, ἐπὶ τὴν ἐμὴν χαλεπὴν τοῦ σώματος κάκωσιν, καὶ ἴασαι τῆς ψυχῆς μου τὸ ἄλγος.

Theodori librum de communicatione naturali ex mss. producimus in Addendis

---

ANNO DOMINI MCCLXI

METHODIUS MONACHUS

NOTITIA

(Angelo Mai, Script. vet. tom. III, p. 246.)

Dum Ephræmii Catalogum patriarcharum Byzantinorum Latinum facerem typisque excuderem, multa mihi in Vaticanis codicibus scripta prædictorum patriarcharum occurrebant luce sæpe digna, et quæ singulorum præsulum temporumque historiam augebant, resque apprime ecclesiasticas illustrabant. Ac tantum sane numerum in manibus habeo epistolarum, sermonum, decretorum, tractatuum, synodorum, ut peculiaris ex his scriptis tomus in hac mea collectione conficiendus postea videatur. Nunc, his omnibus prætermissis, unum delegi Methodii monachi libellum ineditum, quo nullum fere vidi aptius ad Byzantinæ sedis vicissitudines varias oculis subjiciendas. Scribendi autem opusculi hæc causa fuit: Michael VIII imperator Palæologus anno Christi 1261, post recuperatum Latinis ejectis Constantinopolim, Joannem III Ducænum Lascarim, qui pupillus a patre relictus in Michaelis veluti tutela adolescebat, cumque ipso postea regnaturus erat, immani scelere excæcavit, atque ita omni spe regni proturbavit. Rei atrocitatem tulit ægerrime Arsenius patriarcha Byzantinus; eoque processit, ut imperatorem Michaelem ab ecclesiastica communione removerit: qui mox culpam suam, ut par erat, profitens, canonicam absolutionem implorabat. Quam ubi parum credulus patriarcha indignabundusque negavit, coacta episcoporum synodo dedit operam Michael, ut Arsenius

sede depelleretur, eique Germanus III substitueretur. Rem plenius cognoscere licet ex Arsenii testamento, quod Cotelerius Monum. eccl. Gr. *t. II p.* 168, *vulgavit. Germano item Josephi abbatis artificiis expulso, Josephus ipse patriarchalem sedem, adnitente Cæsare, obtinuit. Interim Byzantina Ecclesia gravi schismate aboravit, dum alii Arsenio ut inique exauctorato studerent; alii, ut fit, Josephum patriarcham novellum sectarentur. Hoc animorum fervente æstu, atque in his ecclesiasticis motibus, Methodius monachus, ut schismati (quod sane pessimum Ecclesiæ malum est) obviam iret, libellum scribendum censuit, quo demonstraret Byzantinam Ecclesiam, quanquam sæpe a præpotentia Cæsarum (de qua legendus est Lequinius* Or. Ch. *t. I, disserl. præv. cap.* 17) *contra æquissimas et sanctissimas canonum normas, pastores invita accepisset, nihilo tamen minus perpetuo cavisse, ne schisma in populo fieret; dummodo hi præsules orthodoxam fidem retinerent. In hoc scilicet vertitur totius summa opusculi; cujus notitiam seu titulum tradidit olim Allatius in Diatribe de Methodiis, p.* 383, *neque tamen ubinam id latitaret nobis indicavit: mihi vero in Vaticanis codicibus deprehensum est, et typis dignum atque utile visum. Etsi enim idem argumentum anonymus alius auctor versavit, quem e codice Barocciano anno* 1691 *vulgavit Oxonii Humphredus Hodius* (a), *Baroccianum tamen opusculum et brevius est, et ab hoc Vaticano satis diversum, ut legens comperi.*

(a) Opusculi ab Humfredo editi titulus hic est : *Anglicani novi schismatis redargutio seu tractatus ex historiis ecclesiasticis, quo ostenditur, episcopos, injuste licet depositos, orthodoxi successoris communionem nunquam refugisse.* Edit.

DE SCHISMATE VITANDO

LIBELLUS.

ΜΕΘΟΔΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ Συλλογὴ ἐκ διαφόρων συνοπτικῶν βιβλίων, ὅτι οὐ δεῖ σχίζεσθαι τοὺς λαοὺς ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων ὀρθοδόξων ὄντων, εἰ κατά τινα ἐγκληματικὴν περίστασιν ἡ χειροτονία αὐτῶν προβῇ.

METHODII MONACHI ex diversis libris synopticis Sylloge, qua demonstratur haud oportere populos ab orthodoxis episcopis semet sejungere, quanquam ex aliqua criminosa ratione electio eorum processerit.

α'. Ἱστέον ὡς παραιτησαμένου μεγάλου Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀναχωρήσαντος, Νεκτάριος πατριάρχης χειροτονήται, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ μέγας Χρυσόστομος· τούτου ἐκβληθέντος ἀδίκως, Ἀρσάκιος ὁ τοῦ εἰρημένου Νεκταρίου ἀδελφὸς εἰς τὸν θρόνον ἀνήχθη παρὰ πᾶσαν κανονικὴν παρατήρησιν· οὐ μόνον διὰ τὴν τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἄδικον ἔξορίαν, ἀλλ' ὅτι, ὡς λέγεται, καὶ ζηλοτυπούμενος πρὸς τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ Νεκταρίου, ὤμοσεν αὐτῷ τὸν τῆς βασιλίδος θρόνον μηδέποτε καταδέξασθαι. Μετὰ τοῦτον ἀνάγεται Ἀττικὸς εἰς τὸν θρόνον, ἔτι τοῦ Χρυσοστόμου ζῶντος· εἴκοσι γὰρ οὗτος ἐπιζήσας χρόνους τῷ θρόνῳ, θνήσκει. Ἐλύθη δὲ τὰ σχίσματα τῆς Ἐκκλησίας ἔτι ζῶντος Ἀττικοῦ, τῷ συντάξαι αὐτὸν τὸν θεῖον Χρυσόστομον μετὰ τῶν ὀρθοδόξων πατριαρχῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς διπτύχοις. Μετὰ Ἀττικὸν Σισίνιος· μετὰ τοῦτον Νεστόριος. Τούτου καθαιρεθέντος ἐν τῇ τρίτῃ συνόδῳ, Μαξιμιανὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως χειροτονεῖται ἐπίσκοπος. Τούτου τελευτήσαντος, ὁ ἱερὸς ἐκ Κυζίκου μετατίθεται Πρόκλος εἰς Κωνσταντινούπολιν εἰδήσει καὶ συναινέσει τοῦ τηνικαῦτα Ῥώμης ἀρχιερέως, ὡς ὁ Ζωναρᾶς ἱστορεῖ ἐν τῷ Χρονικῷ αὐτοῦ (1)· καὶ ἀλλαχοῦ δὲ φέρεται. Ὁ δὲ θεῖος Πρό-

1. Postquam magnus Gregorius Theologus Constantinopolitanam sedem abs se abdicatam dimisit, creatus est patriarcha Nectarius; et post hunc Chrysostomus; quo inique expulso, Arsacius prædicti Nectarii frater ad sedem evectus est, sane contra omnem canonicam regulam; non solum ob injustum Chrysostomi exsilium, verum etiam quia, ut traditum est, sollicito ob æmulationem fratri Nectario juraverat Arsacius, nunquam se regiæ urbis infulas fore recepturum. Arsacio successit, superstite adhuc Chrysostomo, Atticus, qui nonnisi post vicesimum episcopatus annum mortuus est. Ecclesiæ vero schisma sublatum est, cum nondum exstincto Attico divi Chrysostomi nomen in sacra Diptycha relatum fuit. Attico successit Sisinius, huic Nestorius: quo decretis tertiæ synodi deposito, Maximianus Constantinopoleos fit episcopus. Atque hoc mortuo, transfertur Cyzico Constantinopolim sanctus Proclus, sciente et comprobante qui per illud tempus erat Romæ hierarcha, ut et Zonaras in Chronico narrat, et aliunde etiam compertum est. Porro divus Proclus cum sancto Proclo Alexandrino communicabat; neque is tantummodo, verum etiam præcessor ejus Maximianus, nec non

(1) Lib. XIII, 22. Notitiæ tamen hujus partem aliunde sumit Methodius, ut ipsemet innuit; nam Zonaras de Romani pontificis suffragio nihil dicit.

Sisinius et Atticus. Nemini enim adversabantur sive Cyrillus sive reliqui patriarchæ propter vel sedis translationem, vel alienam a summo jure canonico electionem. Neque vero episcoporum horum ordinationes a quopiam repudiabantur. Qui enim id fieri poterat, prædictis summatibus consentientibus?

2. Quod vero res ita se habuerit, cum aliunde constat, tum etiam ex epistola ad Nestorium sancti Cœlestini papæ Romani palam fit, quæ incipit : « Aliquantis diebus vitæ nostræ. » Et paulo post : « Sanctæ recordationis Atticus catholicæ magister (2) fidei, et vere beato Joanni etiam ad ista successor. » Et multis interjectis : « Cur tamen ea quæ adversus hos tunc sunt acta, quæruntur, cum certum sit illinc ad nos a catholico episcopo Attico tunc commentarios esse directos? » Idem ad clerum Constantinopoleos, atque ad tunc versantes ibidem, episcopos, presbyteros diaconosque scribens contra Nestorium, sic loquitur : « Nam ut a recentioribus inchoemus, quid non animos vestros magisterium edocuit sanctæ recordationis Joannis episcopi, cujus oratio catholicam astruens fidem toto orbe diffusa est? qui nusquam per doctrinam suam defuit, quia ubicunque lectus est, prædicavit. Illius diligenti prudentiæ constantia celebrata successit. Rexit enim sanctæ recordationis episcopus Atticus Christianum populum decessoris exemplo, et sacrilegos persecutus est hæreticorum furores. » Cyrillus item in sua ad Nestorium epistola ait : « Testor, vivente adhuc beatæ recordationis Attico, scripsisse me de sancta et consubstantiali Trinitate libellum. » Sic ergo isti se gesserunt locutique sunt.

3. Quis vero ignorat, quod jam ego dicturus sum, nempe illorum qui injustissimam scelestissimamque magni Chrysostomi depositionem curaverunt, principem fuisse Alexandrinum Theophilum, proximos autem huic Severianum Gabalitanum, et Berrhoensem Acacium? Attamen hi post Chrysostomi obitum, quanquam apud Innocentium papam postulati fuerunt, tamen neque depositi sunt neque increpiti; quia pœnas propter Chrysostomum de ipsis sumendas Dei judicio papa permisit. Ipsum vero Theophilum quis a propria communione removit, qui omnium Chrysostomi calamitatum verbo operaque auctor fuit propter invidiam adversus hunc susceptam? Sane et in Patrum Vitis sic legimus: « Dixit sanctus Theophilus episcopus Alexandriæ. » Quod autem hos Ecclesia in venerabilium habeat patriarcharum atque pastorum numero, testimo-

(2) In Appendice prima ad jur. civ. Vat., p. 144, jam demonstravi, textum genuinum epistolæ hujus in codice antiquo Bobiensi habere *amator* pro *magister*. Hic tamen sequi debeo Methodii lectionem διδάσκαλος, cujusmodi est in vulgatis Græcis editionibus.

A κλο; κοινωνικὸς ἦν τῷ ἁγίῳ Πρόκλῳ τῷ Ἀλεξανδρείας· οὐ μόνον δ' οὗτος, ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Μαξιμιανὸς, καὶ δὴ καὶ Σισίνιος, καὶ Ἀττικός. Πρὸς οὐδένα καὶ γὰρ διεφέροντο οὔτε Κύριλλος, οὔτε οἱ λοιποὶ πατριάρχαι ἕνεκα τῆς μεταθέσεως καὶ τῶν παρὰ τὴν κανόνων ἀκρίβειαν χειροτονιῶν. Ἀλλ' οὐδὲ αἱ τούτων χειροτονίαι ἄδεκτοί τινι ἐγεγόνεισαν· πῶς γὰρ, αὐτῶν ἐπαινουμένων;

β'. Καὶ ὅτι ἀληθὴς ὁ λόγος, δῆλον μὲν ἐξ ἄλλων, δῆλον δὲ ἐκ τῆς πρὸς Νεστόριον ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Κελεστίνου, πάππα Ῥώμης, ἧς ἡ ἀρχή· « Ἐφ' ἡμέρας τινὰς τῆς ζωῆς ἡμῶν· » καὶ μετ' ὀλίγα· « Αὐτίκα ὁ τῆς ἁγίας μνήμης Ἀττικὸς, ὁ διδάσκαλος τῆς καθολικῆς πίστεως, καὶ ἀληθῶς τοῦ μακαρίου Ἰωάννου καὶ εἰς ταῦτα διάδοχος· » καὶ μετὰ πολλά· B « Ὅμως διὰ τί τὰ κατ' ἐκείνων πεπραγμένα ζητεῖται, ὁπότε δῆλόν ἐστιν ὅτι ἐκεῖθεν πρὸς ἡμᾶς παρὰ τοῦ τότε ἐπισκόπου τοῦ καθολικοῦ Ἀττικοῦ τὰ ὑπομνήματα ἀπεστάλη; » Ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὸν κλῆρον Κωνσταντινουπόλεως γράφων καὶ εἰς τοὺς αὐτόθι τότε διάγοντας ἐπισκόπους, πρεσβυτέρους καὶ διακόνους κατὰ Νεστορίου, τάδε φησίν· « Ἵνα γὰρ ἀπὸ τῶν Νεαρῶν ἀρξώμεθα, τί οὐκ ἐνέβαλεν ἡμῶν ταῖς ψυχαῖς; ἡ παίδευσις τοῦ τῆς ἁγίας μνήμης Ἰωάννου ἐπισκόπου; οὗ λόγος εἰς πάντα τὸν κόσμον ἐξῆχθη, οἰκοδομῶν τὴν καθολικὴν πίστιν· ὃς οὐδαμοῦ κατὰ τὴν διδασκαλίαν ἀπῆν· ὅπου γὰρ δήποτε ἀνεγνώσθη, ἐκήρυξε. Τὴν δὲ ἐκείνου ἐπιμελῆ σύνεσιν στερρότης; διαβεβοημένη διεδέξατο· ἐκυδέρνησε γὰρ ὁ τῆς ἁγίας μνήμης ἐπίσκοπος; Ἀττικὸς τὸν Χριστιανικὸν C λαὸν τῷ τοῦ προηγησαμένου ὑποδείγματι, καὶ ἐδίωξε τὰς ἱεροσύλους τῶν αἱρετικῶν μανίας. » Καὶ Κύριλλος ἐν τῇ πρὸς Νεστόριον λέγει· « Ἐπ' ἀληθείᾳ δὲ λέγω ὅτι καὶ περιόντος ἔτι τοῦ τῆς μακαρίας μνήμης Ἀττικοῦ συντέθειταί μοι βίβλος περὶ τῆς ἁγίας καὶ ὁμοουσίου Τριάδος. » Καὶ οὗτοι μὲν ταῦτα.

γ'. Ἐκεῖνο δὲ τί; οὐκ οἶδεν ὅ τι φημί; τῶν τὴν ἀδικωτάτην καὶ παρανομωτάτην τοῦ μεγάλου Χρυσοστόμου καθαίρεσιν ἐργασαμένων πρῶτος μὲν ἦν αἴτιος ὁ Ἀλεξανδρείας Θεόφιλος· μετ' αὐτὸν δὲ ὁ Γαβάλων Σευηριανὸς, καὶ ὁ Βερρόης Ἀκάκιος. Ἀλλ' ὅμως οὗτοι μετὰ τὴν τοῦ Χρυσοστόμου κοίμησιν ἐμφανισθέντες Ἰνοκεντίῳ τῷ πάπᾳ, οὔτε καθῃρέθησαν, οὔτ' ἐπετιμήθησαν, τὴν ἀπ' αὐτῶν τοῦ Χρυσοστόμου ἐκδίκησιν τῷ Θεῷ τοῦ πάππα ἀναθε- D μένου (3). Αὐτὸν δὲ τὸν Θεόφιλον τίς ἀπεδάλετο; τὸν πάντων τῶν κατὰ τοῦ Χρυσοστόμου κακῶν αἴτιον (4) καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ γεγενημένον διὰ τὸν πρὸς αὐτὸν φθόνον· ὁπότε καὶ εἰς τὰ Πατερικὰ ἀναγινώσκομεν οὕτως· « Εἶπεν ὁ ἅγιος Θεόφιλος ἐπίσκοπος Ἀλεξανδρείας. » Ὅτι δὲ ἅγιοι τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσὶν οἱ προειρημένοι καὶ ἀρχιερεῖς καὶ ποιμένες, ἀναγινώσκομεν καὶ εἰς τὰ συναξάρια ἐκκλησιῶν οὕτως· « Τῇ ἐνδε-

(3) Ergo falsa narrare videtur Nicephorus Callistus *Hist.* XIII, 34, apud quem Innocentius Theophilum anathemate percutit. Reapse illa Innocentii epistola a Callisto relata inter spurias ponitur.

(4) Non legitur ob rasuram αἴτιον.

κάτῃ τοῦ Ὀκτωβρίου μνήμη τῶν ἐν ἁγίοις Πατέρων ἡμῶν ἀρχιεπισκόπων Κωνσταντινουπόλεως, Νεκταρίου, Ἀρσακίου, Ἀττικοῦ, καὶ Σισινίου. » Τροπαρίου ἦχος δ'· « Ὦ θεοφόροι κυβερνῆται λαῶν, τῶν ὅλων κυβερνήτῃ Θεῷ ἐκτενῶς πρεσβεύσατε, ἱεραρχικῶς ὁδηγοῦντες καὶ νῦν τὴν πολιτείαν ὑμῶν ἄνωθεν· εἰρήνην αἰτήσασθε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν. »

A nium dant ecclesiarum synaxaria, in quibus sic legimus : « Octobris die undecima, commemoratio sanctorum Patrum nostrorum Constantinopoleos antistitum, Nectarii, Arsacii, Attici atque Sisinii. » Item troparium tono quarto : « O divi gubernatores populorum, apud communem gubernatorem Deum estote intercessores, pro vestro officio nunc etiam gregem vestrum cœlitus dirigentes : pacem animabus nostris postulate. »

δ'. Μετὰ Πρόκλον ὁ μέγας Φλαβιανὸς, ὁ τὸν ἀρχιμανδρίτην καθελὼν Εὐτυχῆ, τῆς Βυζαντίδος κατέστη ἐπίσκοπος· οὗ καθαιρεθέντος ἐν Ἐφέσῳ γενομένῃ ληστρικῇ συνόδῳ, ἐπειδὴ καθεῖλε τὸν Εὐτυχῆ ὁμόφρονα Διοσκόρῳ ὄντα, καὶ φονευθέντος, λὰξ ἐναλαμένου αὐτῷ Διοσκόρου, ἢ ὡς ἕτεροι λέγουσι, Βαρσουμᾶ παρειληφότος αὐτὸν εἰς ὑπερορίαν, καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν σφαγῆναι αὐτὸν παρασκευάσαντος, Ἀνατόλιος ἀντ' αὐτοῦ εἰς τὸν αὐτοῦ θρόνον ἀνήχθη πρὸς Διοσκόρου· ὃς καὶ αἱρετικὸς ἦν, ὡς εἴρηται, καὶ φόνου αἴτιος τῷ ἁγίῳ γέγονε Φλαβιανῷ. Τούτου ἐν τῇ τετάρτῃ συνόδῳ καθαιρεθέντος, οὔτε Ἰουβενάλιος ὁ Ἱεροσολύμων, οὔτε τις ἄλλος τῶν συμπραξάντων ἐν Ἐφέσῳ Διοσκόρῳ ἐν τῇ ἀδίκῳ μὲν καθαιρέσει τοῦ ἁγίου Φλαβιανοῦ, Ἀνατολίου δὲ οὐκ ἀνεπιλήπτῳ προβιβασίᾳ, κατεκρίθη ἢ ἐπετιμήθη τὸ σύνολον· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς Ἀνατόλιος, οὕτως, ὡς εἴρηται, χειροτονηθείς. Μαρτυρεῖ τοῦτο καὶ ἡ πρὸς τὸν βασιλέα Μαρκιανὸν ἐπιστολὴ τοῦ πάππα Λέοντος, γραφεῖσα διὰ τὴν τότε γεγονυῖαν παρακίνησιν τῶν ἐνοριῶν· φησὶ γὰρ ἐν αὐτῇ ὁ πάππας Λέων οὕτως· « Διὰ δὲ τὸ προστεθῆναι αὐτὸν, ἤγουν τὸν Ἀνατόλιον, τῇ ὀρθοδόξῳ πίστει, εἰάσαμεν τὰ περὶ τῆς χειροτονίας αὐτοῦ ἀνεξέταστα. Ἀρκεσθήτω οὖν ἐν τούτῳ, καὶ περαιτέρω μὴ προβαινέτω. »

B Barsuma in exsilium compulsus, atque inter eundum a sicariis interfici jussus. Tum Anatolius in Flaviani sedem a Dioscoro substituitur, homine, ut dixi, hæretico, et qui sancto Flaviano necem attulerat. Etsi autem Dioscorus a quarta synodo depositus fuit, attamen neque Juvenalis Hierosolymitanus, neque alius quisquam ex iis qui Dioscoro ad injustam sancti Flaviani depositionem, culpabilemque Anatolii promotionem, Ephesi faverant, nemo, inquam, vel damnatus est vel omnino objurgatus; ne ipse quidem ea, quam diximus, ratione ordinatus Anatolius. Testatur hoc epistola quoque Leonis papæ ad Marcianum imperatorem scripta de diœcesium per illud tempus commotione, ubi hæc leguntur : « Quoniam vero ipse (nempe Anatolius) orthodoxam fidem amplexus est, de ordinatione ejus quæstionem instituere prætermisimus. In hoc ergo rerum statu maneat, neque ulterius quidquam moliatur. »

C

ε'. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἴσως ἄν τις ἐρῇ τῶν σήμερον πάντα ῥᾳδίως φθεγγομένων, προφάσει τοῦ κυροῦ Ἀρσενίου ἐκείνου (5), οἵ γε καὶ ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα πηδῶντες πᾶσαν τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν διέφθειραν, καὶ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἀνεστάτωσαν ὅσον τὸ κατ' αὐτοὺς, καὶ πάσας ἀγυιὰς καὶ οἰκίας ἐμφιλονείκων καὶ μαχίμων συζητήσεων καθεκάστην ἀναπιμπλῶντες· ὧν οἱ πλείους οὐδὲ εἰδέναι δύνανται περὶ ὧν οὕτω μάχονται· ὅτι τί ταῦτα; ἄλλων ἀδικουμένων, ἄλλοι τὰς τῆς δίκης ἐξῆγον ψήφους (6)· οὐκοῦν ὅτι ἢ ὀλίγον ἢ οὐδὲν αὐτοῖς ἐμελε· καθὼς εὕρισκον τοὺς καιροὺς, τάχα δὲ καὶ τὰ πράγματα ἔκρινον· τῆς οἰκείας ἐπιτιμίας ἐπιμονὴν, καὶ δὴ καὶ τὸν πρός τινων ἔπαινον ἑαυτοῖς οὕτω περιποιούμενοι. Καὶ περὶ τῶν εἰρημένων τάχ' ἄν τις ταῦτα ἐρῇ· περὶ δὲ τοῦ τῆς οἰκουμένης λαμπτῆρος Ἰωάννου τοῦ τὴν γλῶτταν χρυσοῦ τί ὄν τις καὶ εἴποι; Οὐχὶ αὐτός ἐστιν ὁ φθονηθείς; οὐχὶ αὐτός ἐστιν ὁ ἀδικηθείς; Ἀλλ' ὅμως στάθμη τῆς ἀληθείας ὤν, τὴν μὲν ἀδικίαν ἣν ἔπαθε, τῷ Θεῷ ἀνέθετο, τῷ κρῖναι μέλλοντι πᾶσαν τὴν γῆν· αὐτὸς δὲ, ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τοῦ μὴ σχισθῆναι φροντίζων τὸ

5. Verum ad hæc fortasse respondebit aliquis eorum qui tam intemperanter nunc obloquuntur, dominum illum Arsenium obtentui sumentes : qui omnem egressi modestiæ limitem, universam Dei Ecclesiam pessum dederunt, quinque totum quoque terrarum orbem, quantum in ipsis est, permiscuerunt; qui fora omnia domosque contentiosis pugnacibusque quæstionibus quotidie oneraut, quin tamen plerique eorum id, pro quo depugnant, intelligere queant ; hi, inquam, dicent : Quorsus hæc? alii nunc sunt qui injuriam pertulerunt, alii item qui pœnæ sententiam scripserunt : res autem parum vel nihil horum intererat : pro re nata judicarunt : fortasse etiam hoc judicio æquitatis famam stabiliendam sibi putarunt, seque alicubi laudem consecuturos existimarunt. Sane in prædicto negotio sic quispiam loquatur. Verum enimvero de mundi luce Joanne, lingua aurea prædito, quis ita dicere ausit? Nonne ipse invidiæ atque injuriarum tela perpetiebatur? nihilo tamen minus, cum esset veritatis exploratissimæ exemplar, inflictam sibi injuriam Deo permittebat, qui universi orbis judex

D

(5) De Arsenio et schismate ob ejus depositionem coorto dixi in prævia notitia opusculi.

(6) Intelligit judices qui Arsenium patriarchatu exauctoraverunt.

turus est: deque Ecclesiæ pace sollicitus, cavensque ne Christi corpus laceraretur, interrogatus a quadraginta suarum partium episcopis, quidnam eis in tanta injuriarum nequitia contemptuque canonum agendum suaderet, respondit orans simul atque adhortans, communicarent cum adversariis suis, ne schismatis rei fierent. Reatum porro haud in eos contulit qui se inique et præter canones condemnaverant, verum his veluti ascripsit, qui sibi favebant sanctis episcopis, nisi cum cæteris communicarent concordiamque servarent, videlicet, quia adversarii pariter orthodoxiam retinebant. Idem sanctæ quoque Olympiadi in allocutione, quam templo egressurus atque in exsilium profecturus habuit, hæc ait: « Fieri non potest, ut Ecclesia Dei sic viduata permaneat. Si quis ergo ordinatus fuerit, ei tanquam patri subeste, neque secus ac mihi caput docile inclinate. » Hæc legentibus Chrysostomi Vitam explorata sunt. Sed de ea re hactenus.

A σῶμα Χριστοῦ, τοῖς μετ' αὐτοῦ οὖσι τεσσαράκοντα ἐπισκόποις ἐρωτήσασι, περὶ τοῦ τί χρὴ ποιῆσαι αὐτοὺς ἐν τοῖς οὕτω κατ' αὐτοῦ πραχθεῖσιν ἀθέσμως, καὶ παρὰ πᾶσαν κανονικὴν διάταξιν, ἀπεκρίνατο, παρακαλῶν ἅμα καὶ προτρεπόμενος, Κοινωνήσατε, φησὶν, αὐτοῖς, ἵνα μὴ αἴτιοι σχισμάτων ἦτε σθε· καὶ τὴν αἰτίαν οὐ τοῖς ἀδίκως καὶ παρὰ κανόνας αὐτὸν κατακρίνασιν ἐπέγραψεν, ἀλλὰ τοῖς οὖσι μετ' αὐτοῦ καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἁγίοις ἀρχιερεῦσιν, ἂν μὴ ἐκείνοις συνέλθωσι καὶ συγκοινωνήσωσι. Καὶ πρόδηλον πάντως διὰ τὸ κἀκείνους τῆς ὀρθοδοξίας ἀντιποιεῖσθαι. Ὁ αὐτὸς καὶ πρὸς τὰς περὶ τὴν ἁγίαν Ὀλυμπιάδα ἤδη τοῦ νεὼ ἐξερχόμενος καὶ πρὸς ἐξορίαν ἀποπεμπόμενος οὕτω φησίν· « Ἀδύνατον οὕτως εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ. Εἴ τις οὖν προβῇ, ὡς πατρὶ B αὐτῷ ὑποτάγητε, καὶ ὡς ἐμοὶ τὴν κεφαλὴν ὑποκλίνατε. » Ταῦτα οἱ ἀναγινώσκοντες τὸν αὐτοῦ βίον ἴσασι (7). Καὶ περὶ μὲν τούτων ἅλις.

6. Imperator Anastasius, prout in Sabæ magni Vita descriptum est, Euthymio sede dejecto, qui Acephalorum hæresim, cujus ipse studiosus erat, non recipiebat, Macedonium huic substituit, quem consectaneum suum judicabat. Sed quia orthodoxus vir apparuit, ipse quidem confestim sede atque urbe pellitur; ordinatur autem Timotheus: qui pariter brevi expellitur ab impio Cæsare, quia orthodoxus deprehensus est. Atque hi fortunam ejusmodi experti sunt. Interim vero sanctæ urbis patriarcha sanctus Helias, his auditis, angebatur C quidem animo propter injustam prædictorum patriarcharum depositionem; nihilo tamen minus communicabat cum nuper electo post præcessoris expulsionem, quoniam uterque orthodoxus erat. Quin adeo ab hujusce hæreseos viribus divus quoque hic Helias propria sede detractus in vincula conjectus est: ipsi autem substitutus Joannes qui hæresi consentiebat, et ab imperatoris sententia non discedebat. Verumtamen hic Joannes divi Sabæ familiaris amicusque erat; cujus obtemperans admonitionibus ab hæretica sententia sectaque statim recessit, fidemque Heliæ sanctorumque Patrum Sabæ ac Theodosii toto animo amplexus est.

ς'. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀναστάσιος, ὡς ἐν τῷ τοῦ μεγάλου Σάβα ἀναγέγραπται βίῳ, τὸν Εὐθύμιον (8) τοῦ θρόνου καταγαγὼν, τὴν τῶν Ἀκεφάλων μὴ παραδεχόμενον αἵρεσιν, τὸν Μακεδόνιον ἀντ' αὐτοῦ χειροτονηθῆναι παρεσκεύασεν, ὁμόφρονα αὐτοῦ τοῦτον εἶναι οἰόμενος. Ἐπεὶ δὲ ὀρθόδοξος ἦν ὁ ἀνὴρ, αὐτὸς μὲν αὐτίκα τοῦ χρόνου καὶ τῆς πόλεως ἐξορίζεται· Τιμόθεος δὲ ἀντ' αὐτοῦ προβάλλεται· ἀλλὰ τάχιον καὶ οὗτος ἐξοστρακίζεται παρὰ τοῦ δυσσεβοῦς βασιλέως· ὀρθόδοξος γὰρ εἶναι εὑρηται. Καὶ οὗτοι μὲν οὕτως· ὁ δὲ τῆς ἁγίας πόλεως ἀρχιερεὺς, ὁ ἅγιος Ἠλίας, ταῦτα ἀκούων ἠχθετο μὲν, φησὶ, τὴν ψυχὴν, τὴν δίκην ἀποδεχόμενος τῶν εἰρημένων ἀρχιερέων ἐκβολήν· ἐδέχετο μέντοι τὸν χειροτονούμενον μετὰ τὸν πρὸ αὐτοῦ ἐκβληθέντα, τῷ καὶ αὐτὸν ὀρθόδοξον εἶναι, ὡς καὶ τὸν πρότερον. Ταύτης τῆς αἱρέσεως ἕνεκα καὶ ὁ θεῖος οὗτος Ἠλίας τοῦ οἰκείου καταβασθεὶς θρόνου, εἰς φυλακὴν κατεκλείσθη· ἀντ' αὐτοῦ δὲ προεβλήθη Ἰωάννης, συνθέμενος τῇ αἱρέσει, καὶ σύμφρων γενόμενος τῷ βασιλεῖ. Οὗτος ὁ Ἰωάννης συνήθης ἦν καὶ φίλος Σάβᾳ τῷ θείῳ· οὗ καὶ τὰς ὑποθήκας δεξάμενος, τοῦ αἱρετικοῦ μὲν φρονήματος καὶ σεβάσματος ἑαυτὸν συντόμως ἀπέστησε· τῇ Ἠλίου δὲ πίστει καὶ τῶν θείων Πατέρων Σάβα καὶ Θεοδοσίου ὅλον ἑαυτὸν ὅλῃ ψυχῇ ἐδεδώκει.

7. Etenim cum aliquando imperiali mandato D cunctus de more populus, monachorumque innumera multitudo in sancti protomartyris templo coivisset; tanquam si patriarcha Joannes anathema iis dicturus esset qui synodum quartam admitterent, Severum Acephalum repudiarent; id enim se facturum promiserat ministris regiis Joannes; am-

ζ'. Καὶ δὴ ἐν μιᾷ προσταγῇ βασιλικῇ συνήθως πᾶς ὁ λαὸς καὶ τῶν μοναχῶν πλῆθη ἄπειρα ἐν τῷ τοῦ ἁγίου Στεφάνου τοῦ πρώτου ἐν μάρτυσιν ἱερῷ σηκῷ ἠθροίστο, ὡς μέλλοντος δῆθεν ἀναθεματίσαι τοῦ πατριάρχου Ἰωάννου τοὺς τὴν τετάρτην σύνοδον δεχομένους, Σεβῆρον δὲ τὸν Ἀκέφαλον μὴ παραδεχομένους· τοῦτο γὰρ ἦν ἤδη ποιῆσαι τοῖς τοῦ βασιλέως ὁ

(7) Intellige Palladii Dialogum de Vita S. Joannis Chrysostomi ed. Montf. tom. XIII, cujus videsis pag. 28 et 36. Cæterum Palladius ait, Chrysostomum præcepisse Olympiadi ut subesset futuro post se episcopo, ita tamen si ille consensu omnium electus esset, et reluctans nedum ambiens. Καὶ ὃς ἂν ἄκων ἀχθῇ ἐπὶ τὴν χειροτονίαν, μὴ ἀμβιτεύσας τὸ πρᾶγμα, κατὰ συναίνεσιν τῶν πάντων. Quas recipiendi episcopi conditiones nescio cur Methodius retinuerit. Palladii locum recitat etiam Baronius tom. VI, ad an. 404, n. XLI.

(8) Cum Methodio scribit *Euthymium* etiam anonymus Baroccianus; sed dicendum esse *Euphemium*, prorsus constat ex historia; et sic recte habet etiam Ephræmius v. 1060 et 9756.

Ἰωάννης ὑποσχεθείς· ἀνήχθη οὖν ὁ αὐτὸς ἐπὶ τοῦ ἀμβωνος· σὺν αὐτῷ δὲ καὶ Σάβας καὶ Θεοδόσιος οἱ τῶν μοναχῶν ἔξαρχοι, καὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως πρόμαχοι· ἐστήτην οὖν ἄμφω τοῦ πατριάρχου παρ' ἑκάτερα. Παρῆν δὲ τῷ νεῷ καὶ τοῦ βασιλέως ἀνεψιὸς Ὑπατικὸς τῆς αἰχμαλωσίας τότ' ἐπανασωθείς. Ἐφεύσατο τὰς ὑποσχέσεις ὁ Ἰωάννης ἃς πρὸς Ἀναστάσιον ἐποιήσατο ταῖς ὑποθημοσύναις Θεοδοσίου καὶ Σάβα· ἐξεφώνησε καλῶς ποιῶν τὸ ἀνάθεμα κατὰ τῶν μὴ δεχομένων τὴν τετάρτην οἰκουμενικὴν σύνοδον μετὰ τῶν πρὸ αὐτῆς τριῶν· ἀπεβάλετο Σεβῆρον, ἀπεβάλετο Ἀκεφάλους, καὶ πάντας ἁπλῶς τοὺς τὰ τῶν αἱρετικῶν φρονοῦντας. Ἠσχύνθησαν οἱ τὰ τοῦ βασιλέως φρονοῦντες καὶ τῷ θείῳ παρόντες νεῴ· ἠνδρίσθησαν οἱ ὀρθόδοξοι, καὶ τῷ πατριάρχῃ αὐτίκα πανδημεὶ προσετέθησαν, τῆς μὴ κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας χειροτονίας αὐτοῦ μὴ φροντίσαντες. Ἦν οὖν, φησίν, ἔκτοτε Σάβας ὁ μακαρίτης καὶ Θεοδόσιος τὸ σέβας ἀπονέμοντες καὶ τὴν τιμὴν τῷ πατριάρχῃ Ἰωάννῃ μὲν ἐν τῷ θρόνῳ καθεζομένῳ ὡς ὀρθοδόξῳ γεγονότι, Ἠλίᾳ δὲ πάλιν ὡσαύτως κατακλείστῳ ὄντι ἐν φυλακῇ τῆς ὀρθῆς ἕνεκα πίστεως, τὸν ἱερὸν πάντως Ἠλίαν ἐκμιμησάμενοι· οὕτω γὰρ αὐτὸς πρότερον πρὸς Κωνσταντινουπόλεως Εὐθυμίου (9) τε καὶ Μακεδόνιον, καὶ τὸν ἀπὸ σχολαστικῶν Ἀντιοχείας ὄντα ἀποκρισιάριον καὶ πρὸς τούτοις διετέθη Τιμόθεον (10).

η'. Ἀλλὰ καὶ Ἰουστινιανὸς ὁ βασιλεὺς τὸν ἅγιον Εὐτύχιον τοῦ θρόνου καταγαγὼν, ἐξόριστον ἐποιήσατο ἐν τῇ εἰς τὴν Ἀμάσειαν αὐτοῦ μονῇ· καὶ εἰς τὸν αὐτοῦ δὲ θρόνον ἀνήγαγεν Ἰωάννην· ὃς καὶ αὐτὸς δεκτὸς τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐστὶν, ὀρθόδοξος ὤν. Ἀλλὰ καὶ Ἀνθίμου τοῦ ἐκ Τραπεζοῦντος μετατεθέντος εἰς τὸν τῆς βασιλίδος θρόνον παρὰ τοῦ βασιλέως, εἶτα καθαιρεθέντος πρὸς τοῦ πάππα Ἀγαπητοῦ διὰ τὸ μὴ θέλειν αὐτὸν μεταβαλεῖν τὴν αἵρεσιν, Μηνᾶς ὁ θεῖος κεχειροτόνηται· οἱ δὲ παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντες ἐδέχθησαν, τὴν αἵρεσιν ἀποθέμενοι· τὰ Σευήρου γὰρ ἦν φρονῶν ὁ Ἄνθιμος. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡ τῶν Μονοθελητῶν κακίστη αἵρεσις ἐπεκράτησε, τίς μετὰ ταῦτα τῶν ἐξ αὐτῶν χειροτονίαν δεξαμένων οὐκ ἐδέχθη ἐν τῇ ἕκτῃ συνόδῳ, ἧς ἡγοῦντο Ἀγάθων πάππας Ῥώμης, Γεώργιος Κωνσταντινουπόλεως, καὶ Θεοφάνης Ἀντιοχείας, μόνον εἰ τὴν αἵρεσιν ἀνεθεμάτισε, καὶ τῇ ὀρθοδόξῳ προσετέθη πίστει; Ἀλλὰ καὶ Ἰουστινιανὸς ὁ Ῥινότμητος Κάλλιστον (11) μὲν τὸν ἁγιώτατον Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον ἀδίκως καθεῖλε τοῦ θρόνου, καὶ τῆς πόλεως ἐξόριστον εἶ; τὴν πρεσβυτέραν Ῥώμην πρότερον ἀποτυφλώσα; τέθεικε· τὸν δὲ ἐγκλειστον Κῦρον ἐκ τῆς πόλεως Ἀμάστριδος ἐνεγκὼν, εἰς τὸν ἐκείνου θρόνον ἀνῆξεν, ἐπειδὴ προεῖπεν αὐτῷ τὴν εἰς τὴν πόλιν πάλιν ἐπάνοδον, καὶ τὴν τῆς βασιλείας αὖθις ἀνάληψιν. Φιλιππικὸς δὲ ὁ καὶ Βαρδάνης τῆς βασιλείας τετυχηκὼς, καὶ τὴν ἕκτην οἰκουμενικὴν σύνοδον ἀκυρώσας, ὡς ἔδοξε, σύνοδον ἀθροίσας ὁ μάταιος κατ' αὐ-

(9) Nempe *Euphemium*, ut jam dixi.

(10) Hic tamen Timotheus creditur fuisse hæreticus.

A bonem patriarchæ conscendit, cum eoque Sabas ac Theodosius monachorum summates fideique orthodoxæ propugnatores, qui ex utroque latere patriarchæ astiterunt. Aderat in templo nepos quoque imperatoris Hypaticus captivitate nuper redux. Tum vero fefellit prorsus Joannes promissam Anastasio fidem, consilii Theodosii obtemperans atque Sabæ. Etenim sublata voce anathema egregie dixit iis qui œcumenicam quartam synodum cum prioribus tribus non reciperent; Severum, Acephalosque, atque omnes omnino hæreticos exsecratus est. Tum enimvero pudore suffusi sunt quotquot regiarum partium studiosi in templo aderant; orthodoxi autem fiduciam receperunt, et patriarchæ omnes adhæserunt, insuper habentes quod præter B canones sacros ordinatus fuisset. Ex eo igitur tempore beatus Sabas ac Theodosius honorem venerationemque patriarchæ Joanni exhibebant sedem occupanti, quia jam orthodoxus erat: simulque Heliæ qui rectæ fidei gratia carcere tenebatur. Qua in re ipsum prorsus sanctum Heliam imitabantur: sic enim et ipse superiore tempore cum Constantinopolitanis Euthymio Macedonioque se gesserat; postea vero cum Timotheo, scholastico olim Antiocheno et apocrisiario, æque communicaverat.

8. Justinianus quoque imperator sanctum Eutychium sede dejectum ad Amaseæ monasterium C relegavit, eique Joannem subrogavit; quem item Ecclesia, quia orthodoxus erat, admisit; prætereaque Anthimum e Trapezuntis Ecclesia ad regiæ urbis insulas translatum ab eodem imperatore. Et quanquam deinde Anthimus ab Agapeto papa depositus fuit, propterea quod hæresim retineret, divusque Mennas subrogatus; ordinati tamen ab Anthimo sacri viri, ad communionem admissi sunt quotquot hæretico errori valedixerunt: Severi enim hæresim fovebat Anthimus. Postquam vero Monothelitarum pessima hæresis exorta est, quemnam ab his ordinatum sexta synodus non admisit (cui cæteroqui præerant Agatho Romanus papa, Georgius Constantinopolitanus, ac Theophanes Antiochenus) si modo hæresim ejuravit, orthodoxamque D fidem professus est? Item Rhinotmetus Justinianus Callistum sanctissimum Constantinopoleos episcopum injuste depulit sede, regiaque urbe fugatum et exæcatum ad veterem Romam ablegavit: Cyrum autem monachum inclusum, ex Amastride urbe accitum, in prædicti statione collocavit, quia prædixerat ipsi reditum in regiam urbem, atque imperii recuperationem. Philippicus vero Bardanes imperium adeptus, et sextam synodum antiquavit, ut ipse putabat, celebrato stulte adversus eam concilio (id enim se facturum promiserat Callistratici cœnobii monacho qui ei imperium ominatus fue-

(11) Imo hic dicitur *Callinicus* ab Ephræmio, anonymo Barocciano, aliisque.

rai); et patriarcha exauctorato. Joannem consectaneum suum elegit, qui fervidus nefariæ Monothelitarum hæreseos amator erat. Artemius autem, qui et Anastasius dicebatur, cum regium sceptrum affectavisset, Cyzico transtulit ad regiæ urbis sedem sanctum Germanum, Joanne ejecto, qui adversus sacram sextam synodum, ut dixi, furebat.

A τῆς (τοῦτο γὰρ ἦν ὑποσχεθεὶς τῷ ἐν τῇ τοῦ Καλλιστράτου μονῇ ὄντι ἐγκλείστῳ, ὅτε αὐτῷ τὴν βασιλείαν ἐχρησμοδότησε), τὸν μὲν πατριάρχην ἐξώθησεν, Ἰωάννην δὲ ὁμόδοξον αὐτῷ προεβάλετο, διάπυρον ὄντα τῆς τῶν Μονοθελητῶν δεινῆς αἱρέσεως ἐραστήν. Ἀρτέμιος δὲ ὁ καὶ Ἀναστάσιος λεγόμενος, τῶν σκήπτρων τῆς βασιλείας ἐραστὴς γενόμενος, ἀπὸ Κυζίκου πρὸς τὸν τῆς βασιλευούσης θρόνον τὸν ἅγιον Γερμανὸν μετέθηκε, κατασπάσας τὸν Ἰωάννην, τὸν κατὰ τῆς ἱερᾶς ἕκτης συνόδου, ὡς εἴρηται, λυτήσαντα.

9. Ex quo autem arcanis Dei judiciis Leo Isauricus imperii habenas corripuit, postque nonum regni sui annum iconomachiam commovit, is sanctum quidem Germanum, objurgationum ejus impatiens, extorrem fecit, sedemque metropoleos Anastasio concessit. Jam quinquaginta et septem annorum intervallo, quo iconomachia debacchata est, complurium, ut necesse erat, hujus metropoleos patriarcharum successio fuit: donec ætate patriarchæ Tarasii, regnantibus Irene magna cum filio Constantino, septima synodus coaluit; cujus tamen jussu nemo depositus est, qui ab Iconomachis ordinationem accepisset, si modo sectam ejuravit; exceptis hæreseos auctoribus et antesignanis, vel si quis ad finem usque pertinaciam retinuit. Sed ecce, post religiosissimum Curopalatam imperatorem, Leo Armenius occupata tyrannide, consopitam iconomachiam suscitavit, sanctumque Nicephorum erepto pedo in exsilium pepulit. Leoni successit Michael Balbus, huic filius Theophilus. Cunctis autem sex et viginti annis, quibus hi hæretici tyrannidem exercuerunt, nemo fere orthodoxus exstitit patriarcha. Verumtamen post Theophili obitum magna Theodora patriarcham fecit Methodium sanctissimum; qui quidem, suffragatore inter cæteros consiliique auctore magno ascetico Joannicio, ut in hujus Vita legere est, cunctos ab hæresi resipiscentes in communionem recepit.

B θ'. Ἐπεὶ δὲ κρίμασιν οἷς οἶδε Θεὸς, Λέων ὁ Ἴσαυρος τῆς βασιλείας ἐγκατέστη κύριος, καὶ μετὰ χρόνον ἔνατον τῆς βασιλείας τὴν εἰκονομαχίαν ἐκίνησε, τὸν μὲν ἅγιον Γερμανὸν ἐξόριστον ἐποιήσατο, μὴ φέρων τοὺς παρ' αὐτοῦ ἐλέγχους· Ἀναστασίῳ δὲ τὸν τῆς πόλεως ἐνεχείρισε θρόνον· καὶ τῆς εἰκονομαχίας ταύτης πεντήκοντα καὶ ἑπτὰ διαμεινάσης ἐνιαυτοὺς, πλείους, ὡς εἰκὸς, κατὰ διαδοχὴν ἐγίνοντο πατριάρχαι τῆς πόλεως ταύτης· ὕστερον δὲ ἐπὶ ἡμερῶν μὲν Ταρασίου πατριάρχου, βασιλέων δὲ Εἰρήνης τῆς μεγάλης καὶ Κωνσταντίνου τοῦ ταύτης υἱοῦ, ἡ ἑβδόμη συνεκροτήθη σύνοδος· καὶ οὐδεὶς ἀπόβλητος γέγονεν ὡς παρὰ τῶν Εἰκονομάχων τὴν χειροτονίαν δεξάμενος, μόνον εἰ τὴν αἵρεσιν ταύτην ἀπεβάλετο· πλὴν τῶν πρωταιτίων καὶ ἀρχηγῶν τῆς αἱρέσεως, καὶ εἴ τίς που διέμεινεν εἰς τέλος ἀνένδοτος. Πάλιν δὲ ὕστερον μετὰ τὸν Κουροπαλάτην εὐσεβέστατον βασιλέα Λέων ὁ Ἀρμένιος, τὴν βασιλείαν τυραννικῶς C δεξάμενος, τὴν εἰκονομαχίαν παυθεῖσαν ἤδη ἀνήγειρε· καὶ τὸν ἅγιον Νικηφόρον τοῦ θρόνου καταγῶν, ἐξώρισε. Τοῦτον διεδέξατο Μιχαὴλ ὁ Τραυλὸς, καὶ ὁ τούτου υἱὸς Θεόφιλος. Ἐν ὅλοις δὲ εἴκοσι καὶ ἓξ ἔτεσιν, οἷς οἱ ῥηθέντες ἤδη αἱρετικοὶ τυραννήσαντες ἀναγράφονται, οὐδεὶς σχεδὸν διαμεμένηκεν ἀρχιερεὺς ὀρθόδοξος. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον Θεοφίλου τὸν ἀγιώτατον Μεθόδιον πατριάρχην ἡ μεγάλη Θεοδώρα ἀποκατέστησεν (12)· ὃς πάντας ἐδέξατο συνιέσει καὶ συμβουλῇ καὶ τοῦ μεγάλου ἐν ἀσκηταῖς Ἰωαννικίου, ὡς ἴσμεν ἐκ τῶν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ περὶ τούτων φερομένων, ὅσοι δηλαδὴ αἱρεσιν ἐξωμόσαντο.

10. Nunc animum attende ad ea quoque scandala quæ Ecclesiæ propter improbissimum contumacemque Josephum, ipsius Ecclesiæ œconomum, acciderunt, Tarasii et Nicephori patriarcharum sanctissimorum, nec non Theodori Studitæ, temporibus. Hic enim Josephus, cum Constantinus magnæ Irenes filius repudiata uxore adulterinam aliam per nefas toro reciperet, Josephus, inquam, nuptiis benedixit contra sancti Tarasii vetitum: a quo Josephus improbus excommunicatus est, non tamen in perpetuum: etenim invitus licet planeque nolens Tarasius coactus est illum rursus in communionem recipere a Constantino imperatore; qui impiam iconomachiam feliciter compressam, suscitaturum se sceleste minabatur, nisi qui benedixerat nuptiis suis Josephum patriarcha recipe-

D ι'. Ζήτησον καὶ τὰ περὶ τὸν παρανομώτατον καὶ ἀφηνιαστὴν Ἰωσὴφ, τὸν τῆς Ἐκκλησίας τότε οἰκονόμον, γεγενημένα σκάνδαλα ἐν τῇ ἐφημερίᾳ Ταρασίου καὶ Νικηφόρου τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν, καὶ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου καὶ ὁμολογητοῦ· ἐπειδὴ ἐκεῖνος τὸν τῆς μεγάλης Εἰρήνης υἱὸν Κωνσταντῖνον ἐκβαλόντα τὴν οἰκείαν γαμετὴν, καὶ ἄλλην μοιχικῶς ἐπεισαγαγόντα τῇ σφετέρᾳ κοίτῃ παρανόμως εὐλόγησεν, ἀπειπαμένου τούτου Ταρασίου τοῦ ἱεροῦ· ὃς, καὶ καθαιρέσει τὸν ἄθεσμον ὑποβαλὼν Ἰωσὴφ, οὐ μόνον εἰς τέλος οὐκ ἴσχυσεν, ἀλλὰ καὶ εἰς κοινωνίαν αὖθις τοιοῦτον ἐδέξατο· ἄκων μὲν πάντως καὶ μὴ βουλόμενος· πλὴν ἐδέξατο βιασθεὶς πρὸς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου, ἀνεγεῖραι ἀπειλουμένου κακῶς τὴν ἤδη καλῶς παυθεῖσαν δυσσεβῆ εἰκονομαχίαν, εἰ εἰς τέλος ἄδεκτος μείνῃ τῷ πατριάρχῃ ὁ

(12) Hunc locum de Michaele, Theophilo et Theodora, citat ex Methodio ms. Allatius *Contra Creyghi.* p. 344.

συλογήσας αὐτὸν, ὡς εἴρηται, Ἰωσὴφ· τοῦτον ὕστερον καὶ Νικηφόρος ὁ πατριάρχης καὶ ὁμολογητὴς κατεδέξατο, καταναγκασθεὶς παρὰ Νικηφόρου τοῦ ἀπὸ γενικῶν ἁρπάσαντος τὴν βασιλείαν βιαίως, καὶ τὴν μακαρίαν Εἰρήνην ἐξώσαντος. Ἐπεὶ δὲ εἰς τὸν κατὰ τῶν Βουλγάρων πέπτωκε πόλεμον αἰσχρῶς ὁ Νικηφόρος, καὶ ἡ βασιλεία εἰς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Σταυράκιον μεταβέβηκε, θανόντος καὶ τούτου μετὰ δύο μόνους τῆς ἀρχῆς μῆνας, ὁ Κουροπαλάτης Μιχαὴλ τῶν σκήπτρων ἐγκρατὴς γίνεται· καὶ Ἰωσὴφ ὑπεραξίως, ὡς ἄν τις ἐκ περιχαρείας εἴποι, καθαιρεῖται παρὰ τοῦ ἱεροῦ Νικηφόρου τοῦ πατριάρχου.

ια'. Οὗ γεγονότος, εἰς κοινωνίαν ὁ θεῖος συνῆλθε τῇ Ἐκκλησίᾳ Θεόδωρος· καὶ τῷ πατριάρχῃ ἀξίως τῇ ἑαυτοῦ καὶ γνώσει καὶ ἀρετῇ ποιῶν ἤνωτο, ὡς ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ἀναγέγραπται, καὶ ἔν τινι τῶν αὐτοῦ ἐπιστολῶν φέρεται· φησὶ γὰρ ὁ τὸν βίον αὐτοῦ συγγραψάμενος οὕτως· « Μετὰ τὸ ἐπανελθεῖν τὸν θεῖον Θεόδωρον καὶ τὸν πατριάρχην Νικηφόρον ἐκ τῆς ἐξορίας, τὸν φίλειρν καὶ φιλόνεικον τρόπον ἀπορρίψάμενος· ὁ Θεόδωρος, ὅλως μετὰ τοῦ πατριάρχου ἦν ὁμόφρων, ὁμόστεγος, ὁμοδίαιτος, καὶ πολλαῖς αὐτὸν ταῖς εὐφημίαις ἔστερφε. » Τοῖς εἰρημένοις συνᾴδει καὶ τὰ τοῦ μεγάλου ἐν ὁμολογηταῖς πατριάρχου Μεθοδίου· φησὶ γὰρ οὕτος ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Σακκουδιανοὺς καὶ Βοσκητιανοὺς ἔτι μὴ συνερχομένους τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ἀποσχιζομένους αὐτῆς· « Ὁ γὰρ μακάριος Πατὴρ ὑμῶν Θεόδωρος, εἰ μὴ πρότερον ἀπεβάλετο ἃ εἶπε πάντα καὶ ἔγραψε κατὰ τῶν ἁγίων πατριαρχῶν Ταρασίου καὶ Νικηφόρου, οὐκ ἂν εἰς κοινωνίαν τοῦτον ἐδεχόμεθα. » Ταύτην δὲ τὴν ἐπιστολὴν ὁ βουλόμενος ἰδεῖν ζητησάτω ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἡμῶν Νικῶνος (13). Ὁ μέντοι μέγας Μεθόδιος τέσσαρας ἐπιζήσας τῷ θρόνῳ χρόνους, ὁσίως καὶ εὐσεβῶς ἀπαίρει τῶν τῇδε.

ιβ'. Καὶ τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου πατριάρχου ἀναδειχθέντος, Βάρδας ὁ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ θεῖος, Καῖ-

A ret : quem ipsum postea Nicephorus quoque patriarcha et confessor admisit, coactus videlicet a Nicephoro generali qui explosa beata Irene imperium vi usurpavit. Postquam autem in prælio adversus Bulgaros Nicephorus fœde cecidit, regnumque ad ejus filium Stauracium devenit, qui mensibus haud plus duobus dominatus obiit, Michael Curopalates sceptro potitur ; moxque Josephus dignissime, ut lætanter dicere licet, a divo Nicephoro patriarcha excommunicatus est.

11. Post id factum ad Ecclesiæ communionem rediit divus Theodorus, qui etiam patriarchæ pro sua sapientia ac virtute reconciliatus est, prout in B ipsius Vita narratur, necnon in quadam epistola ejusdem scribitur. Ait vero Vitæ auctor : « Postquam divus Theodorus ac Nicephorus patriarcha ab exsilio in patriam redierunt, omni acerbitate inimicitiaque abjecta Theodorus totum se in patriarchæ familiaritatem tradidit, sententia, tecto, mensa communi utens, multisque eum laudibus ornans. » Prædictis consonat magnus quoque confessor patriarcha Methodius. Ait enim in quadam ad Saccudianos Boscetianosque scripta epistola, qui nondum Ecclesiæ reconciliati erant, sed in schismate permanebant : « Nisi enim vester beatus Pater Theodorus cuncta improbasset, quæ in sanctos patriarchas dicto scriptove jecerat Tarasium C atque Nicephorum, nunquam eum ad communionem recepissemus. » Jam hæc epistolam siquis avet inspicere, in sancti nostri Patris Niconis libro quærat. Porro magnus Methodius quatuor in pontificatu exactis annis pie sancteque vitam clausit.

12. Mox sancto ad patriarchatum evecto Ignatio, Bardas Michaelis imperatoris avunculus atque Cæ-

(13) Epistolam hanc in Niconis inedito opere alii quærant. Ego quidem eam lego in perdocto quodam prolixoque Græci auctoris tractatu nondum typis impresso, sed, ut reor, in hac mea Collectione postea vulgando, in quo rursus luculenter demonstratur ex ecclesiastica Historia, scriptis Patrum, synodorumque decretis, quantopere a schismate cavendum sit. En autem Methodii patriarchæ epistolam, sive potius duarum epistolarum excerpium:

Ἀναγνωσθήτω ἐνταῦθα καὶ ὅσα ὁ μέγας ἐν ὁμολογηταῖς καὶ πατριάρχαις Μεθόδιος πρὸς τοὺς στουδίτας μοναχοὺς εἶπεν, ἀποσχιζομένους τῆς Ἐκκλησίας διὰ τὰ συγγεγραμμένα τῷ Πατρὶ αὐτῶν τῷ ἁγίῳ Θεοδώρῳ τῷ στουδίτῃ κατὰ τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν Ταρασίου καὶ Νικηφόρου· ἃ δὲ εἶπεν, εἰσὶ ταῦτα·

« Εἰ μὴ ἀναθεματίσοιτε τὰ γεγραμμένα κατὰ Νικηφόρου τοῦ πανοσίου καὶ Ταρασίου τοῦ τρισολβίου βιβλία, ἢ σήμερον ἔμπροσθεν τῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, ἢ εἰς ὡρισμένην ἡμέραν ἐλθόντων αὐτῶν πρὸς τῇ ὑμετέρᾳ μονῇ καὶ ἀκροωμένων, καὶ θείητε τὸν ἐν αὐτοῖς ὅρον καίειν τε καὶ ἀναθεματίζειν αὐτὰ, καθὼς ἀπολογούμενοι ἐν ταῖς περὶ τῆς Ἐκκλησίας διοικήσεως γεγραφήκαμεν, γνῶτε, ὁδελφοὶ, ὅτι ὑμᾶς τε αὐτοὺς τοὺς περιεχομένους αὐτῶν οὐχ ἁπλῶς ἀναθεματίσομεν, ἀλλὰ αἰσχροτέρως καὶ

D ταθεματίσομεν· ὁ γὰρ μακάριος ἡγούμενος ὑμῶν καὶ διδάσκαλος, τὸ πέρας τῆς αὐτοῦ βιοτῆς αἴσιον καὶ σὺν ἡμῖν ὑπάρχων λειτουργήσας, ἔργῳ τοὺς ἰδίους λόγους ἠθέτησεν· ἐπεὶ οὐκ ἂν ποτ' ἐγένετο μεθ' ἡμῶν, εἰ τὰ γραφέντα αὐτῷ καθ' ἡμῶν ἔφερεν ἐν τῇ διανοίᾳ ἑαυτοῦ. »

Ἀναγνωσθήτωσαν καὶ ταῦτα ὅσα ὁ αὐτὸς μέγας ἐν πατριάρχαις Μεθόδιος ἐν ἐπιστολαῖς κατὰ τῶν αὐτῶν στουδιωτῶν δικαιότατον ἀπεφήνατο, ἵνα γνῶτε, κ. τ. λ.

Πρὸς οὖν τοὺς στουδιώτας τούτους ῥητέον ταῦτα· καὶ κἂν μὴ πάρεισιν, ἀκουσάτωσαν ὅτι εἰ μὴ ἀναθεματίσαιεν τὰ κατὰ Νικηφόρου καὶ Ταρασίου τῶν παναγιωτάτων συγγεγραμμένα τῷ Πατρὶ αὐτῶν, οὐ κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον μὴ γένοιτο. Particulam quandam hujus epistolæ recitavit jam Allatius in dissert. de Methodiis p. 377.

In codicis autem margine sic rei historia scribitur : Χρὴ εἰδέναι ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ Στουδίτου μετὰ τὴν τοῦ ἁγίου ἐκείνου κοίμησιν μὴ θέλοντες ὑποτάσσεσθαι τῇ καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλὰ τῷ οἰκείῳ θελήματι περιάγεσθαι, τὰς πρώτας ἐκείνας κατηγορίας λαβόντες εἰς ἀφορμὴν, διερράγησαν πάλιν καὶ ἀπέσχισαν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας· καθ' ὧν καὶ ὁ ἅγιος Μεθόδιος κινηθεὶς, συνοδικῶς τὸ ἀνάθεμα ἐξεφώνησεν.

sar, nurum suam flagitiose deperiens, uxori propriæ misso repudio, cum incestum amorem illum a sancto Ignatio omittere juberetur, ob vitandas objurgationes atque ex his consequentem infamiam (nam etiam ecclesia secluserat eum patriarcha) sede Ignatium deturbavit, abutens scilicet Michaelis levitate, ad explendam suam cupiditatem. Quo expulso, studio quidem consilioque Bardæ, Michaelis autem auctoritate, collocatur in sede Photius. Verumtamen Macedo Basilius Michaele interempto ad regnum connisus, Photium exauctoravit, Ignatiumque restituit. Causa vero rei fuisse traditur, quod Photius, misso nuntio, sacræ mensæ communione Basilio interdixerat, manum adhuc cruentam gerenti Michaelis cæde. Sed enim Ignatio mortuo, rursus ad Photium dignitas ab eodem imperatore defertur : cujus filius Leo philosophi nomine clarus Photium denuo sede removit; timens, ut aiunt, ne Santarenum defenderet in causa calumniæ, quam ille olim contra se apud patrem imperatorem struxerat. Hoc enim obvertebatur Leonis menti nuper regnum adepti. Ergo Stephanum fratrem suum vi regia patriarcham creavit. Atqui nemo ex his patriarchis repudiatus fuit ; sed admissi omnes atque in honore habiti apud fidelium Ecclesiam fuerunt et adhuc sunt atque existimantur. Idque fit palam ex libro synodico, ubi hæc habentur : « Ignatii, Photii, Stephani, atque Antonii sanctissimorum patriarcharum æterna memoria sit. » Et rursus : « Anathema iis, quæ dicta scriptave fuerunt adversus sanctissimos patriarchas Ignatium atque Photium. »

σαρ ὢν, καὶ τῇ σφετέρᾳ πανασελγῶς συμφθειρόμενος νύμφῃ, τὴν ἰδίαν ἀναιτίως ἀποπεμψάμενος γαμετὴν, ἐπεὶ ἀποστῆσαι ἑαυτὸν τῆς μυσαρᾶς ταύτης μίξεως πρὸς τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου κατηναγκάζετο, θέλων ἐκφυγεῖν τοὺς ἐλέγχους καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐπιτριβομένην αὐτῷ αἰσχύνην ἀποβαλέσθαι (ἀπεῖρξε γὰρ αὐτὸν καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὁ πατριάρχης), τοῦ θρόνου κατάγει αὐτὸν, καὶ τῇ ἐξορίᾳ δίδωσι, τῇ τοῦ Μιχαὴλ κουφότητι χρησάμενος εἰς τὴν τοῦ ἰδίου θελήματος ἀποπλήρωσιν. Τούτου δὲ ἐκβληθέντος, σπουδῇ μὲν καὶ συναινέσει τοῦ Βάρδα, προβλήτι δὲ τοῦ Μιχαὴλ εἰς τὸν θρόνον ἀνάγεται Φώτιος. Ἐπὶ δὲ Βασίλειος ὁ Μακεδὼν, τὸν Μιχαὴλ ἀποκτείνας, κατέσχε τὴν βασιλείαν, τὸν Φώτιον μὲν τοῦ θρόνου κατάγει, τὸν δὲ ἅγιον Ἰγνάτιον αὖθις ἀνάγει. Ἡ δὲ αἰτία, φασὶν, ὅτι πέμψας αὐτὸν Φώτιος, τῆς ζωοποιοῦ κοινωνίας οὐ μετεδίδου αὐτῷ, ᾐμαγμένην ἔτι ἔχοντι τὴν χεῖρα τῷ τοῦ Μιχαὴλ φόνῳ. Ἀλλὰ τοῦ Ἰγνατίου τὸν βίον ἀπολιπόντος, αὖθις εἰς τὸν θρόνον ἀνήχθη Φώτιος παρὰ τοῦ αὐτοῦ βασιλέως· οὗ ὁ υἱὸς Λέων, ὁ πολὺς τὴν φιλοσοφίαν, τὸν Φώτιον αὖθις τοῦ θρόνου παρακεκινηκὼς (δείσας, ὥς φασι, μὴ οὐκ ἐάσῃ ἀμύνασθαι Σανταβαρηνὸν τῆς εἰς τὸν πατέρα καὶ βασιλέα διαβολῆς κατ' αὐτοῦ ἕνεκα· τοῦτο γὰρ ὁ Λέων αὐτάρχης ἤδη ἀναδειχθεὶς κατὰ νοῦν ἔστρεφε), Στέφανον τὸν ἴδιον ἀδελφὸν καθιστᾷ πατριάρχην ἐξουσιαστικῶς. Καὶ τούτων πάντων οὐδεὶς ἀπέβλητος γέγονεν· ἀλλ' ἕλοι δεκτοί καὶ σεβάσμιοι τῇ τῶν πιστῶν Ἐκκλησίᾳ καὶ εἰσὶ καὶ γνωρίζονται. Καὶ τοῦτο δῆλον ἐκ τοῦ συνοδικοῦ (14)· γέγραπται γὰρ ἐν αὐτῷ οὕτω ταῦτα· « Ἰγνατίου, Φωτίου, Στεφάνου, καὶ Ἀντωνίου τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν αἰωνία ἡ μνήμη· » καὶ πάλιν· « Τὰ λαληθέντα καὶ γραφέντα κατὰ Ἰγνατίου καὶ Φωτίου τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν ἀνάθεμα. »

13. Ego vero cum synodici mentionem fecerim, addam et alia verba, quorum pene oblitus eram. Sic enim ibidem præterea legitur : « Tarasii et Nicephori sanctissimorum patrum æterna memoria sit. » Rursusque : « Iis quæ dicta scriptave fuerunt adversus laudabiles patriarchas Tarasium atque Nicephorum, anathema. » Videte rectum Deoque gratum sanctæ et catholicæ Ecclesiæ judicium, sanctorum Evangelii præconum apostolorum, sanctorumque Patrum nostrorum, vos, inquam, qui generali orthodoxorum cœtui resistitis. Exhorrescite, oro, in quantum malorum barathrum per discordiam vestram ruatis, emendationique curam impendite. Nam prædicti omnes, quibus sacer honor habetur, quoniam homines erant, humani aliquid passi sunt : nostis enim quibus invicem verbis atque scriptis adversati sint : quia videlicet probabiles in speriem causas controversiarum nacti erant et suum quisque persequi jus credebant : quod ipsum vestri quoque nonnulli homines nuperis temporibus egisse videntur. Etenim quæ multi faciunt, ex iis qui vestrum summæ rectitudinis studium simulant, silentio magis commendare oportet

ιγ'. Ἐγὼ δὲ τοῦ συνοδικοῦ ἀρτίως ἐπιμνησθείς, καὶ ὧν ἤδη ἐπιλέλησμαι ἐμνημόνευσα· φέρεται γὰρ ἐν αὐτῷ τάδε· « Ταρασίου καὶ Νικηφόρου τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν αἰωνία μνήμη· » καὶ αὖθις· « Τὰ λαληθέντα καὶ γραφέντα κατὰ τῶν δοκίμων πατριαρχῶν Ταρασίου καὶ Νικηφόρου ἀνάθεμα. » Ὁρᾶτε τὴν ὀρθὴν καὶ τῷ Θεῷ εὐαπόδεκτον κρίσιν τῆς ἁγίας καὶ καθολικῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἱεροκηρύκων ἁγίων ἀποστόλων, καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων ἡμῶν, οἱ νῦν ἀντιλέγοντες τῷ κοινῷ τῶν ὀρθοδόξων πληρώματι. Φρίξατε, παρακαλῶ, ἐννοήσαντες ἧ κακοῦ φέρεσθε, καὶ πρὸς διόρθωσιν ἑαυτῶν ἐπάχθητε· οἱ γὰρ εἰρημένοι μικρὸν ἀνωτέρω πάντες ἅγιοι, οὗτοι πάντες ἄνθρωποι ὄντες ἔπαθόν τι ἀνθρώπινον· καὶ οἴδατε πάντες ὅσα καὶ εἶπον καὶ ἔγραψαν ἄλλοι κατ' ἄλλων· ἐπειδὴ εὐλόγοις δῆθεν ἐνέπεσον ἀφορμαῖς, καὶ τῆς ἀκριβείας ἀντιποιεῖσθαι ἐνόμισαν· ὅπερ καί τινες ἐξ ὑμῶν κατὰ τοὺς ἄρτι χρόνους παθεῖν ἔδοξαν. Τὰ γὰρ τῶν πολλῶν ἃ καὶ πράττουσι καὶ διδάσκουσιν οἱ τὴν ὑμετέραν δῆθεν ὑπὲρ τῆς ἀκριβείας εὐλάβειαν ὑποκρινόμενοι, σιωπῇ μᾶλλον προσήκει δοῦναι ἢ γραφῇ· τὰ γὰρ κρυφῇ, φησὶν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, γινόμενα ὑπό τινων αἰσχρόν ἐστι

(14) De synodico legi solito quotannis Constantinopoli et in cuncta Græcia loquitur Allatius *Contra Greyghtonum* p. 533.

καὶ λέγειν. Ἀλλὰ τὰ τῶν τοιούτων οἱ καὶ ἡμῖν ὑποστρέψαντες ἀπὸ τῆς καθ' ὑμᾶς πλάνης ἐκδιηγοῦνται, κατανύξει πολλῇ καὶ δάκρυσι ποιούμενοι τὴν ἐξομολόγησιν· ἐγὼ δὲ ὅπερ ἔλεγον, ἀνθρώπινόν τι παθόντες οἱ εἰρημένοι ἅγιοι, εἶπον καὶ ἔγραψαν ἃ ἔγραψαν. Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἔνθεος κρίσις τὰ μὲν εἰρημένα καὶ γεγραμμένα ἐν τῷ τῆς φιλονεικίας καιρῷ καὶ πάθει τῷ ἀναθέματι συνοδικῶς καθυπέβαλε· τοὺς δ' εἰπόντας καὶ γράψαντας πάντας ἀσπασίως ἐδέξατο· καὶ τὸ, Αἰωνία ἡ μνήμη, περὶ πάντων ἐπίσης ἀναφωνεῖ.

A quam scriptis. Nam quæ in occulto, inquit divus apostolus, a nonnullis fiunt, ea dicta quoque turpia sunt. Sed enim hæc vestrarum partium homines maxime norunt, qui deinde a vestro errore resipiscentes, nobis patefecerunt, non sine multo dolore ac lacrymis rem confitentes. Age vero, quod jam dixi, venerabiles illi viri lingua et scriptis intemperanter sane usi sunt : divinum autem Ecclesiæ judicium, quidquid inimicitiarum tempore et æstu dictum scriptumve fuit, anathemate synodali perculit : verborum vero scriptorumque auctores peramanter omnes recepit, æternæque memoriæ honorem cunctis æque per sacrum ritum acclamat.

ιδ'. Τί ἐντεῦθεν ἡμᾶς ἐκπαιδεύουσα; Ὅτι τοι κρεῖσσόν ἐστιν ἡ ὁμόνοια καὶ εἰρήνη τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν, ἀστασιάστως καὶ ὁμονοητικῶς τηρουμένη μετὰ φόβου Θεοῦ καὶ ἀγάπης, ἢ τῷ τὴν ἀκρίβειαν δοκεῖν διώκειν, καὶ τὸ καλὸν σχίζειν σῶμα τῆς Ἐκκλησίας Χριστοῦ· « Ἐν τούτῳ γάρ, » φησὶ καὶ ὁ Κύριος, « γνώσονται, ὅτι μαθηταί μού ἐστε, » οὐχὶ τῷ τῆς ἀκριβείας δοκεῖν ἐξέχεσθαι, ἀλλ' « ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. » Ὁ γοῦν δι' ἀκρίβειαν δῆθεν κανόνος τινὸς ταραχὰς ποιῶν, στάσεις κινῶν, καὶ τὸ σῶμα σχίζων τῆς Ἐκκλησίας, ὀρθοδοξίᾳ τῆς εὐσεβείας συντηρουμένης, ὁ τοιοῦτος, εἰ καὶ ἀπὸ εὐλαβείας κινεῖσθαι οἴεται, λέληθεν ἑαυτὸν (εἰρήσεται γὰρ, εἰ καὶ ἐπαχθὲς) λύκος ὢν ἔξωθεν μὲν ἐν δορᾷ προβάτων ἐρχόμενος, ἔσωθεν δὲ γέμων δόλου καὶ ἁρπαγῆς. Καὶ μὴ καθ' ἡμῶν ἀγανακτήσῃς ἀκούων· οὐδὲ γὰρ ἡμέτερος οὗτος ὁ λόγος, ἀλλὰ τῆς πᾶσαν τὴν ὑφήλιον αὐγαζούσης καὶ λόγῳ καὶ βίῳ σεπτῆς ξυνωρίδος, Ἰγνατίου τοῦ θεοφόρου, φημὶ, καὶ Ἰωάννου τοῦ χρυσορρήμονος· ὁ μὲν γάρ, « Ὁ τοιοῦτος, » φησὶ, « λύκος σοι ἅρπαξ ἔστω, πρεβάτου φθορὰν ἐν προβάτου δορᾷ κατεργαζόμενος· ὃν μηδὲ μαρτυρίου αἷμα πλῦναι ἰσχύσειν τρανῶς ἀποφαίνεται· » ὁ δὲ τὴν γλῶτταν χρυσοῦς καὶ τῶν αἱρετικὰ φρονούντων δόγματα χείρονα τὸν τὴν Ἐκκλησίαν σχίζοντα εἶναι διαμαρτύρεται· καὶ οὐχ ἁπλῶς χείρονα, ἀλλὰ καὶ μετὰ πλείστης ὅσης τῆς ἐπιτάσεως πολλῷ μᾶλλον χείρω φησιν (15). Ἄλλος δέ τις τῶν ἁγίων, « Ὁ σχίζων τὴν Ἐκκλησίαν, » φησὶ, « δηλονότι ὀρθοδοξίας οὔσης, ταυτὸν ποιεῖ τοῖς λόγχῃ διατρήσασιν ἐν τῷ πάθει τὸ τοῦ Κυρίου σῶμα. » Ὁπηνίκα δέ τις ἐπικρατεῖ αἵρεσις, τηνικαῦτα ὁ ἀντιλέγων οὐ σχίσμα παρεισάγει τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἀλλ' ἀπὸ σχισμάτων αὐτὴν λυτροῦται· ὡς που τοῖς ἱεροῖς καὶ θείοις κανόσιν εὐστόχως εἴρηται. Ἀλλ' ἐπανιτέον ὅθεν ἐξέβημεν, καὶ τὰ ὁμοια τοῖς ἤδη ῥηθεῖσι προσθετέον τῷ λόγῳ.

14. Quid autem hinc docemur? Nempe rectius fieri si consensio et pax inter orthodoxos Christianos firmiter concorditerque cum Dei timore et charitate servetur, quam si, dum jus summum videmur persequi, formosum Ecclesiæ Christianæ corpus discerpamus. « In hoc enim, » inquit Dominus, « cognoscet mundus quod discipuli mei estis, (non si summo juri mordicus adhæseritis, verum) si invicem dilexeritis. » Qui igitur ob alicujus tutelam canonis turbas ciet seditionesque commovet, atque Ecclesiæ corpus discindit, (si modo ea fidei puritatem retineat), hic, inquam, quantumvis se religione permotum autumet, nescit tamen (fremat quisque licet, dicam quod sentio), nescit, inquam, se lupum esse ovis pelle contectum, rapinaque et dolo concretum. Neque vero mihi quisquam succenseat; non enim meus hic sermo est, sed duorum qui terram universam verbo ac moribus illustravere virorum, Ignatii, inquam, theophori et Joannis Chrysostomi. Ait enim dissertis verbis Ignatius : « Hic tibi lupi instar rapacis sit, qui gregi exitium sub ovis pelle molitur. Hunc ne martyrii quidem sanguis mundabit. » Chrysostomus autem hominem qui schisma in Ecclesia facit, pejorem hæretico esse testatur; neque tantummodo pejorem dicit, verum cum summa emphasi multo pejorem esse pronuntiat. Alius vero sanctus vir quidam : « Qui Ecclesiam, inquit (dummodo sit orthodoxa), scindit, eodem se obstringit scelere, atque illi olim qui Dominicum corpus lancea transfoderunt. » Verumtamen si qua hæresis forte inciderit, tunc demum is qui adversatur, haud schisma in Ecclesiam invehit, sed hanc a schismate prohibet; veluti in sacris divinisque canonibus sapienter animadversum est. Sed illuc, unde discessimus, redeundum est, et susceptæ materiæ tenor continuandus.

ιε'. Ἀέων ὁ Σοφὸς, οὗ καὶ πρότερον ἐμνήσθην, Νικόλαον τὸν Μυστικὸν τοῦ θρόνου ἀδίκως ἐξώσας, ὅτι μὴ παραχωρῶν ἦν αὐτῷ τὴν τετραγαμίαν, Εὐθύμιον τὸν σύγκελλον πατριάρχην ἀνέδειξεν. Ἀλλ' ὅτε μὲν ὁ Ἀέων οὗτος ἀπέβιω, Ἀλέξανδρος δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ τὴν βασίλειον ἀρχὴν ᾠκειώσατο ἑαυτῷ, τὸν

15. Leo Sapiens, quem jam antea commemoravi, Nicolao Mystico per vim injustam depulso, quia nuptias ei quartas non annuebat, Euthymium syncellum patriarcham fecit. Sed enim mortuo Leone, Alexander frater ejus, imperio ad se translato, Euthymium deposuit, propriæque sedi restituit Nico-

(15) Utrumque dictum tam Ignatii quam Chrysostomi exstat in hujus postremi homilia XI in epist. ad Ephes. Porro Ignatii dictum citat etiam Joannes Antiochenus apud Cotelerium Monum. Eccl. Gr. t. I, pag. 176., ut jam observavit Grabius.

lum. Jam hos ambos Ecclesia recepit, quia scilicet orthodoxi erant, et quia sacras leges protegebant : nam et Euthymius plurimum laborasse dicitur ne quartas nuptias Leo imperator lata lege sanciret : quod reapse impetravit. Sed ad recentiores jam accedamus. Manuel imperator Comnenus sanctum patriarcham Cosmam cognomento Atticum injuste sede detraxit, alio substituto ; quam rem sacri canones vetant. Sed tamen Ecclesia hunc quoque recepit, neque ordinatos ab eo repudiavit. Quod vero prædictus Cosmas patriarcha multa erga Deum fiducia polleret, hinc innotuit : mœrens enim Ecclesiæ malis, quam regnantium tyrannide oppressam videbat, jam sede decessurus, Augustæ uterum imprecatione conclusit, ne masculam prolem unquam pareret. Tum Contostephanus tempori velificans, cum dominæ astaret, manum intendit ut patriarcham alapa percuteret : prohibitus tamen a præsentibus est. Tum patriarcha conversus, Sinite hunc, inquit ; paulo post enim Petream suam excipiet ; id quod reapse accidit. Brevi enim elapso tempore bello Corcyræo Contostephanus periit, 'apide ictus a nescio quo de superiore urbis muro ; quo ictu vitam fœde misereque amisit, prout patriarcha prædixerat. Augustæ quoque uterus masculo fructu expers fuit, post patriarchæ quam diximus imprecationem. Etsi enim natus est Manuelli filius Alexius, haud ex illo tamen, sed ex Maria Latina, susceptus fuit.

A μὲν Εὐθύμιον τοῦ θρόνου καθεῖλε, Νικόλαον δὲ αὖθις τῷ οἰκείῳ θρόνῳ ἀποκατέστησεν. Οὗτοι δὲ καὶ ἀμφότεροι δεκτοὶ πάντως τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰσὶν, ὡς ὀρθόδοξοι ὄντες, καὶ ὑπὲρ τῶν θείων νόμων ἠγωνισμένοι· καὶ γὰρ καὶ τὸν Εὐθύμιον πολλὰ φασιν ἀγωνίσασθαι κωλῦσαι τὸν βασιλέα Λέοντα μὴ νόμον τὴν τετραγαμίαν γράψαι καὶ καταλεῖψαι. Καὶ δὴ καὶ ἐκώλυσεν. Ἐλθωμεν δὲ ἐπὶ τῶν νεωτέρων. Ὁ ἐκ Κομνηνῶν βασιλεὺς Μανουὴλ, τὸν ἅγιον ἐν πατριάρχαις Κοσμᾶν τὸν Ἀττικὸν ἀδίκως τοῦ θρόνου καταγαγὼν, ἕτερον ἀνῆξεν· ὅπερ τοῖς κανόσι τοῖς ἱεροῖς οὐ δοκεῖ. Ἀλλ' ὅμως Ἐκκλησία καὶ τοῦτον ἐδέξατο· καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ χειροτονηθέντας οὐκ ἀπεβάλετο. Ὅτι δὲ πολλὴν τὴν παῤῥησίαν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐπλούτει ὁ εἰρημένος Κοσμᾶς ὁ πατριάρχης, ἐντεῦθεν δῆλον· φασὶ γὰρ

B ὅτι ὑπεραλγήσας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς κατ' αὐτῆς δυναστείας τῶν οὐκ εὐαγῶς τῇ βασιλείᾳ χρωμένων, μέλλων ἤδη ἐξέρχεσθαι, τὴν Αὐγοῦσταν κατὰ γαστρὸς σφραγίσας, ἐπετίμησε μηκέτι τεκεῖν παῖδα ἄῤῥενα. Ὁ δὲ Κοντοστέφανος, τῷ καιρῷ χαριζόμενος, ἐπεὶ παρεστὼς ἦν τῇ δεσποίνῃ, ἐξέτεινε τὴν χεῖρα ῥαπίσαι τὸν πατριάρχην· ἀλλ' ἐκωλύθη πρὸς τῶν συμπαρεστώτων. Ὁ γοῦν πατριάρχης ἐπιστραφεὶς, Ἄφετε αὐτὸν, ἔφη, μετ' οὐ πολὺ τὴν οἰκείαν Πετρέαν ληψόμενον· ὃ καὶ γέγονεν (16)· ὀλίγου γὰρ διελθόντος καιροῦ, πίπτει ὁ Κοντοστέφανος εἰς τὸν κατὰ Κέρκυραν πόλεμον, λίθῳ βληθεὶς πρός τινος τῶν τοῦ ἄστεος ἄνωθεν· ὑφ' οὗ λίθου καὶ τὴν ψυχὴν αἰσχρῶς ἀπέβαλε καὶ ἐλεεινῶς, κατὰ τὴν τοῦ πατρ-

Nonne hunc ut imbecillum, anno uno exacto, removens, Leontium patriarcham fecit, quem etiam Marianum vocitavit, testans, hunc sibi a Deipara ostensum cum mandato, ut dejecto Niceta Leontium in sede poneret ? Nonne postea Leontium exauctoravit, affirmans pariter, id sibi a Deipara imperatum, et Dositheum Hierosolymitanum Constantinopolim transtulit patriarcham ? Obloquente autem magnopere ob hanc rem populo, nonne etiam Dositheus sede excidit, alio substituto ? Quinque igitur patriarchas Byzantina in urbe intra novennium constituit Isaacius, quanto scilicet tempore ipse regnavit ; rationem quidem vel canonicas causas nullas secutus, sed propria tantum voluntate et arbitrio illum ejiciens, hunc oggerens. Et tamen horum neminem, vel eos qui ab his sunt ordinati, Ecclesia exclusit : quodque festivius fuit, vel potius turpius, omnes hi regnante Isaacio vivebant,

ἀρχου πρόῤῥησιν· ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς Αὐγούστης γαστὴρ ἄκαρπος ἐξ ἀῤῥενικῆς γονῆς ἔμεινε, τὴν παρ' αὐτοῦ ἐπιτίμησιν, ὡς εἴρηται, δεξαμένη· εἰ γὰρ καὶ γέγονε τῷ Μανουὴλ υἱὸς Ἀλέξιος, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῆς εἰρημένης αὐτὸν ἐγείνατο, ἀλλ' ἀπὸ Μαρίας τῆς ἐκ Λατίνων.

16. Quid vero Isaacius Angelus ? Nonne præter C omnem justam causam titulumve canonicum, Camatero deposito, Nicetam sacellarium obtrusit ?

ις'. Τί δὲ καὶ Ἰσαάκιος ὁ Ἄγγελος (17) ; οὐ χωρὶς πάσης αἰτίας εὐλόγου καὶ κανονικῆς αἰτίας τὸν Καματηρὸν τοῦ θρόνου παρακινήσας, Νικήταν τὸν σκελλάριον ἔθετο ; Οὐχὶ τοῦτον αὖθις ὡς ἀφελῆ μετ' ἐνιαυτὸν ἕνα καταγαγὼν, τὸν θεοτοκίτην Λεόντιον πατριάρχην πεποίηκεν ; ὃν καὶ θεοτοκίτην ἐκάλεσε, διαβεβαιούμενος τὴν Θεοτόκον ἐμφανισθῆναί οἱ, καὶ προστάξαι Νικήταν μὲν καθελεῖν, Λεόντιον δὲ ἀντ' αὐτοῦ τῷ θρόνῳ ἐγκαταστῆσαι ; Οὐχὶ αὖθις τὸν μὲν Λεόντιον τοῦ θρόνου ἐξέωσε, τῆς Θεοτόκου αὐτῷ καὶ πάλιν τοῦτο ποιῆσαι διαταξαμένης ; Ἰσχυριζόμενος, τὸν Ἱεροσολύμων δὲ Δοσίθεον τῆς Κωνσταντίνου ἱεράρχην ἀπέδειξεν ; Ἐπεὶ δὲ ὁ γογγυσμὸς πολὺς περὶ τούτου γεγένηται, οὐχὶ καὶ Δοσίθεος, τούτου ἕνεκα τοῦ θρόνου ἀποπεσών, ἕτερος προεβλήθη ;

D Πέντε γοῦν οὕτω πατριάρχας τῆς Κωνσταντίνου ὁ Ἰσαάκιος κατέστησεν ἐν χρόνοις ἐννέα, οὓς καὶ ἦν βασιλεύσας αὐτός· λόγῳ μὲν καὶ κανονικοῖς ἐγκλήμασιν οὐδαμῶς, ἁπλῶς δὲ οἰκείῳ θελήματι καὶ ὁρέξει, τὸν μὲν κατάγων, τὸν δ' ἀνάγων. Καὶ ὅμως οὐδεὶς τούτων, ἢ τῶν δι' αὐτῶν χειροτονηθέντων

(16) Hæc erant apud Ephræmium v. 10165 seqq. absque notitia tamen quod Contostephanus perierit bello Corcyræo.

(17) Hunc locum de Isaacii Angeli promotionibus seu potius perturbationibus ecclesiasticis profert ex Methodio nostro Allatius *Contra Creygh.* exerc. xvii, p. 330. Rem narrat etiam Ephræmius v. 6010 sqq.

δόκτος τῇ Ἐκκλησίᾳ γεγένηται. Τὸ δὲ δὴ ἀστειότερον, μᾶλλον δὲ ἀτιμότερον, ὅτι πάντες ἔζων ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰσαακίου, διὰ τὸ ὀλιγοχρόνιον τάχα ἐν τῇ ἀρχῇ αὐτὸν γεγενῆσθαι. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἐπὶ τοσοῦτον. Ὧδε δὲ καὶ ταῦτα προστίθημι.

A propter brevem imperii ejus periodum. Sed de his hactenus. Nunc alia subtexere placet.

ιζ'. Μάξιμος ὁ τῶν Ἱεροσολύμων ἱερὸς πρόεδρος καὶ ὁμολογητής, ἐπειδὴ σύνοδον συνήθροισε τοπικὴν, καὶ τὸν μέγαν Ἀθανάσιον εἰς κοινωνίαν ἐδέξατο ἐξ Ἀντιοχείας ἐρχόμενον, καὶ τὴν ἑαυτοῦ πόλιν καταλαβεῖν σπεύδοντα, δεξάμενον ἤδη ἐν Ἀντιοχείᾳ πρὸς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίου τὴν τοῦ οἰκείου θρόνου ἐκχώρησιν, διαβολαῖς τοῦ Καισαρείας Παλαιστίνης Εὐσεβίου (18), τοῦ οἰκείου θρόνου ἐκπεπτωκὼς, ἀνάγεται εἰς αὐτὸν σπουδῇ τοῦ αὐτοῦ Καισαρείας, Κύριλλος ὁ θαυμάσιος, ὃς καὶ τῆς Ἀρείου αἱρέσεως τὸ πρότερον διάπυρος ἐραστὴς ἦν. Καὶ τοῦτο δῆλον καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πολλῶν, οὐχ ἧττον δὲ καὶ τοῦ Μάξιμον μὲν τὸ ὁμοούσιον πρεσβεύοντα τοῦ θρόνου ἐκπεσεῖν, Κύριλλον δὲ πρὸς Ἀρειανῶν ἀντὶ Μαξίμου καταστῆναι πρόεδρον τῆς ἁγίας Σιών. Λέγει δὲ ὁ Νύσσης θεῖος Γρηγόριος ἐν τῷ εἰς τὴν ἀνακομιδὴν Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος λόγῳ (19) οὕτως· « Ἦν δὲ ὁ Κύριλλος ἐκ μεταμελείας τῷ *ὁμοουσίῳ* προσθέμενος. » Οὗτος καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ συνόδῳ παρὴν ὑπὲρ τοῦ ὀρθοῦ ἀγωνιζόμενος δόγματος· καὶ συγγράμματα δὲ πλεῖστα καὶ πάσης ὠφελείας γέμοντα τῇ τῶν ὀρθοδόξων καταλέλοιπεν Ἐκκλησίᾳ. Οὗτος οὐ μόνον οὐκ ἀπόβλητος γέγονε τῷ ἐπιβῆναι τοῦ θρόνου, ἔτι ζῶντος τοῦ ἱεροῦ Μαξίμου καὶ ἐν ἐξορίᾳ ὑπὲρ τοῦ ὀρθοῦ διάγοντος λόγου, ἀλλὰ καὶ ἐπαινετὸς πάνυ καὶ ἀπόδεκτος· ἕνα γὰρ τῶν ἁγίων ἡ Ἐκκλησία καὶ τοῦτον πλουτοῦσα σεμνύνεται.

17. Hierosolymorum patriarcha et confessor Maximus, postquam, congregata Palæstina synodo, magnum Athanasium Antiochia profectum atque ad suam urbem accedentem in communionem accepit, qui jam decretum Constantii imperatoris nactus erat Antiochiæ, quo sede sua deponebatur, propter Eusebii Cæsariensis in Palæstina episcopi calumnias, ipse quoque Maximus sede sua detrahitur; habetque successorem, adnitente eodem Cæsariensi, Cyrillum illum mirificum, qui antea fervidus Arii assecla fuerat: quæ res cum aliunde constat, tum inde etiam, quod Maximus homousianus honore excidit, Cyrillus autem ab Arianis ad sanctæ urbis pontificatum promotus est pro Maximo. Porro divus Gregorius Nyssenus in oratione de reliquiarum Stephani protomartyris translatione, sic ait: « Cyrillus post resipiscentiam vocabulum *homousion* admittebat. » Hic secundæ etiam præsens synodo pro recto dogmate pugnavit: et plurima atque utilissima scripta orthodoxæ Ecclesiæ reliquit. Jam vero hic Cyrillus non solum Ecclesia ejectus non est, propterea quod sedem occupavisset, vivente adhuc Maximo et recti dogmatis causa exsulante, verum etiam laudatissimus fuit atque pergratus: namque et hunc in sanctorum numero Ecclesia recensere gloriatur.

ιη'. Τί δὲ καὶ Μελέτιος ὁ μέγας ἐν ὁμολογηταῖς; οὐ Σεβαστείας καὶ Βερροίας τῆς κατὰ Συρίαν, καὶ τελευταῖον Ἀντιοχείας τῆς μεγάλης τὸν θρόνον πιστεύεται πρὸς Ἀρειανῶν; οὐ συμπράκτωρ αὐτοῖς καὶ συναγωνιστὴς ἦν, καὶ τὰ δοκοῦντα αὐτοῖς κρατύνειν ἠπείγετο, οἷς καὶ τὸν ὑψηλὸν τοῦτον θρόνον δίκαιος ἐκρίθη λαβεῖν; Καὶ γάρ τινες τοῦ ὑμετέρου φρονήματός ποτε εἰς λόγους ἐλθόντες ἐμοὶ, διαβεβαιούμενοι ἔφασκον μεθ' ὅσης ἂν τις εἴποι τῆς ἀπονοίας, ὅτι Μελέτιον τὸν Ἀντιοχείας, Γερμανὸν τὸν ὁμολογητὴν, καὶ Πρόκλον τὸν ἐκ Κυζίκου μετατεθέντα εἰς πόλιν τὴν βασιλεύουσαν, καὶ σὺν τούτοις Γρηγόριον τὸν Θεολόγον φωνὴν, μετὰ διακρίσεως κατὰ χάριν δεχόμεθα, ἀλλ' οὐχ ὡς γνησίως ἀρχιερατεύσαντας. Ἆρ' οὖν τοῦτο δοκεῖ καὶ πᾶσιν ὑμῖν; Ἢ τοὺς εἰπόντας δυσσεβῶς ταῦτα καὶ ὑμῶν ὁπόσοι τὰ θεῖά ἐστε εὐλαβέστεροι, καταπτύετε, ὡς ἡμεῖς, τὸ σέβας; τοὺς ἁγίους προνέμοντες οὐ κατ' οἰκείαν χάριν οὐδὲ διάκρισιν, ἀλλ' ὡς γνησίοις τῆς ἀληθείας προστάταις, καὶ νομίμως τὴν Ἐκκλησίαν ἱερατεύσασιν; Ἀλλ' ὅπερ μὲν πρὸς τοῦθ' ὑμεῖς ἔχειν βούλεσθε, αὐτοὶ ἂν εἰδῆτε· ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησία (20) γνησίους προστάτας καὶ διδασκάλους καὶ προμάχους

18. Quid porro magnus inter confessores Meletius? Nonne Sebastiæ, et mox Berrhœæ Syræ, postremo Antiochiæ magnæ sacras infulas ab Arianis accepit? nonne his ipse favebat navabatque operam? nonne horum placita firmare satagebat, quorum favore pontificatus apicem adeptus erat? Verumtamen quidam vestræ sectæ homines mecum colloquentes summa cum stultitia affirmabant, se quidem Meletium Antiochiæ episcopum, Germanum confessorem, Proclum Cyzico translatum Constantinopolim, simulque Gregorium Theologum, exceptione quadam et quasi gratiose episcopos agnoscere, non tamen ut genuinos præsules. Itane vos cuncti reapse judicatis, an potius eos qui sic irreligiose loquuntur, vos quoque quotquot pii estis, pari nobiscum contemptu aversamini; sanctos autem hos homines veneratione prosequimini, non exceptione quadam et quasi gratiose, sed ut veros reapse veritatis patronos, legitimosque Ecclesiæ ministros? Verumtamen quid hac in re agere velitis, ipsi demum constituite. Dei quidem Ecclesia prædictos viros ceu genuinos antistites, rectæ nostræ fidei magistros ac defensores ubique præ-

(18) Imo *Acacii*. Anonymus vero Baroccianus episcopi Cæsariensis nomen reticet.

(19) In sanctum Stephanum duæ exstant laudationes Nysseni: una in priscis editionibus, altera ex codice Vaticano a cl. Zacagnio edita. Neutra tamen loquitur de translatione reliquiarum ejus: quare nec verba a Methodio citata in iis leguntur. Superest ergo ut tertia Nysseni oratio de S. Stephano detegatur.

(20) Deest Ἐκκλησία in codice.

dicat, eisque gloriatur; atque ita vincit omnem hæresim, et horum freta magisterio atque exemplis malitiam illorum aversatur ac procul abjicit, qui sub religionis obtentu fidelium corpus nituntur discindere

19. Divus certe Chrysostomus de Meletii Antiocheni episcopi sacris manibus primo quidem regenerationis sacrum lavacrum, postea diaconatus quoque accepit ordinem, quanquam probe sciebat, magnum Eustathium in exsilio inter plurimas miserias versari, rectæ fidei causa. Is etiam utrumque laudationibus exornavit, Meletium, inquam, atque Eustathium, rixarum indecentium stultarumque contentionum amatores præclare contemnens, nec non excogitatas ab hominibus appellationes contra decorum atque officium. Quippe illi Meletianos appellabant adversarios suos; hi rursus Eustathianos illos vocitabant. Quæ flagitia doctissimus quoque sacræ rei Basilius jampridem detestans, flagitiosos miserabatur. Quare et ad magnum Athanasium sic scribebat : « Antiochiæ morbus magno medico indiget : ejus enim Ecclesiæ etsi vitalia sana sunt, vultus tamen laceratur. » Idem in alia epistola ait : « Ego Meletium non ignoro : usa est enim communione ejus Ecclesia mea, et adhuc utitur, et cum Domini gratia deinceps utetur. » Et in alia : « Si omnes, omissis contentionibus, homini Dei Meletio adhærerent. » Adhuc in alia : « Illa Ecclesiæ membra esse judicamus, quæ cum homine Dei Meletio cohærent. » Et rursus : « Oportet omnes ad hominem Dei Meletium se adjungere. » Reprehensus autem a nescio quo, ita se defendit : « Ego Antiochiæ episcopum novi neminem nisi Meletium. » Neque omnino sic dixit, quod Eustathium rejiceret, sed ut eos refelleret confunderetque qui Meletium non recipiebant : simul etiam, quia is interim Ecclesiam tenebat regebatque, dum Eustathius in exsilio otiari cogebatur. Fortasse etiam his verbis dolorem Arianis inurere voluit.

20. Hoc, inquam, saltem exemplum spectare vos oporteret, neque tanto inconsiderantia repudiare sanctissimum Josephum, præclarum religionis nostræ ducem, sacrumque nostrum patriarcham. Et alium quemdam per epistolam admonens magnus Basilius, hortatur ut, omissa schismatum discordia, Meletium sequatur. Sed cur plura dicam? Nonne hic magnus Basilius presbyteratus ordinem a Meletio suscepit? Legite Socratis ecclesiasticam Historiam, itemque magni Basilii Vitam ab Amphilochio Iconiensi scriptam, ut rem cognoscatis. In Vita quoque sancti Antonii scribitur : « Fide autem admirabilis erat Antonius et prorsus orthodoxus :

τοῦ ὀρθοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς πίστεως λόγου πανταχοῦ τούτους προβαλλομένη σεμνύνεται, καὶ νικᾷ πᾶσαν αἵρεσιν καὶ πᾶσαν κακόνοιαν τῶν ἐν προσχήματι εὐλαβείας κατατέμνειν τὸ τῶν πιστῶν σῶμα σπουδὴν τιθεμένων, ταῖς τούτων διδαχαῖς τε καὶ πράξεσιν ἀποτρεπομένη καὶ πόρρω βάλλουσα.

ιθ'. Ὁ μέντοι γε θεῖος Χρυσόστομος ταῖς Μελετίου τοῦ Ἀντιοχείας χερσὶν ἱεραῖς πρότερον μὲν τὸ τῆς παλιγγενεσίας θεῖον λουτρὸν, ὕστερον δὲ τὴν τῆς διακονίας χειροτονίαν ἱερῶς δέχεται· καὶ ταῦτα εἰδὼς τὸν μέγαν Εὐστάθιον ἐν ἐξορίᾳ πλείσταις ὅσαις κακώσεσι προσπαλαίοντα τῆς ὀρθῆς ἕνεκα πίστεως, ὃς καὶ ἀμφοτέρους ἐγκωμίοις ἐτίμησε, Μελέτιον δηλαδὴ καὶ Εὐστάθιον, τοὺς ἐρεσχελίας ἀσίμους καὶ ματαίας ἐνστάσεις χαίρειν ἐθέλοντας θεορρόνως ἀπορριψάμενος σὺν ταῖς ἐξ ἀνθρώπων ἐπωνυμίαις, ἃς σφίσιν ἔθεντο, ὡς μὴ ὄφελον· οἱ μὲν γὰρ Μελετιανοὺς τοὺς ἀντιδιατιθεμένους ὠνόμαζον· τούτους δ' αὖθις ἐκεῖνοι Εὐσταθιανοὺς ἐκάλουν· ταῦτα δὴ καὶ ὁ πολὺς τὰ θεῖα Βασίλειος πρότερον μυσαττόμενος, τοὺς πάσχοντας κατηλέει· διὸ καὶ πρὸς τὸν μέγαν ἔγραφεν Ἀθανάσιον οὕτως· « Τὰ γὰρ τῆς Ἀντιοχείας ἀῤῥωστήματα μεγάλου τινὸς ἰατροῦ δέονται· ἥτις περὶ τὰ καίρια ὑγιαίνουσα, περὶ τὰ πρόσωπα σχίζεται. » Ὁ αὐτὸς καὶ ἐν ἄλλῃ φησὶ τῶν ἐπιστολῶν· « Ἐγὼ δὲ Μελέτιον οὐκ ἀγνοῶ, ἀλλ' ἔσχεν αὐτὸν ἡ ἐμὴ Ἐκκλησία, καὶ ἔχει κοινωνικὸν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἑξῆς ἕξει χάριτι τοῦ Κυρίου· » καὶ ἐν ἄλλῃ· « Εἰ τὸ φιλόνεικον ἀφέμενοι πάντες προστιθεῖεν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ Μελετίῳ· » καὶ ἐν ἄλλῃ· « Μέρος Ἐκκλησίας ἐκεῖνο κρίνομεν, τὸ προσκείμενον τῷ ἀνθρώπῳ τοῦ Θεοῦ Μελετίῳ. » Ἐγκαλούμενος δὲ πρός τινος, ἀπολογεῖται καὶ φησιν· « Οὐκ οἶδα ἐπίσκοπον Ἀντιοχείας ἕτερον εἰ μὴ Μελέτιον (21). » Καὶ πάντως οὐκ ἀποβαλλόμενος τὸν Εὐστάθιον τοῦτο εἴρηκεν, ἀλλὰ προτρεπόμενος καὶ ἐντρέπων τοὺς μὴ παραδεχομένους Μελέτιον· ἅμα δὲ καὶ ὡς τούτου τὴν Ἐκκλησίαν τέως κατέχοντος καὶ ἰθύνοντος, Εὐσταθίου ἀργοῦντος ἐν ἐξορίᾳ· ἔτι δὲ ἄγχων τοὺς ἐξ Ἀρείου τῷ ῥήματι.

κ'. Ὁ δὴ, καὶ εἰ μή τι ἄλλο, ἀλλὰ κἂν τοῦτο δεῖ σκοπεῖν καὶ ὑμᾶς· καὶ μὴ ἀποπέμπεσθαι οὕτως ἀκρίτως τὸν τῆς ἡμετέρας καλῶς προϊστάμενον εὐσεβείας ἁγιώτατον Ἰωσὴφ, τὸν ἱερὸν ἡμῶν πατριάρχην. Καὶ ἄλλῳ δέ τινι παραινῶν δι' ἐπιστολῆς ὁ μέγας Βασίλειος, ἀφέμενον τὴν τῶν σχισμάτων ἔριν προστεθῆναι Μελετίῳ παρακελεύεται. Καὶ τί δεῖ πλειόνων ἡμῖν; Οὐχὶ αὐτὸς οὗτος ὁ μέγας Βασίλειος παρὰ τοῦ Μελετίου τὴν τῶν πρεσβυτέρων (22) χειροτονίαν ἐδέξατο; Ἀνάγνωτε τὴν τοῦ Σωκράτους ἐκκλησιαστικὴν Ἱστορίαν, καὶ Ἀμφιλοχίου τοῦ Ἰκονίου εἰς τὸν Βίον τοῦ μεγάλου Βασιλείου, καὶ γνῶτε· γράφει καὶ εἰς τὸν Βίον τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου· « Τῇ

(21) Aliter mox divus Antonius, cui Hieronymus noster consonat in Epistola ad Damasum : *Non novi Vitalem, Meletium respuo, ignoro Paulinum.* Consule Catalogum episcoporum Antiochenorum in Collect. Vat. t. I, part. II, p. 15. Hæc est nimirum episcopalium schismatum natura ut veritas rectumque jus ægre dignoscatur, nec nisi sere tempore inclarescat, quod idcirco Pindarus ait *omnium rerum sapientissimum.*

(22) Imo diaconum factum a Meletio Basilium dicit Socrates lib. IV, 26, ut certe in editionibus legitur.

πίστει δὲ θαυμαστὸς ἦν ὁ Ἀντώνιος καὶ εὐσεβής· οὔτε γὰρ τοῖς Μελετιανοῖς τοῖς σχισματικοῖς ποτε ἐκοινώνησεν, εἰδὼς αὐτῶν τὴν πονηρίαν καὶ τὴν ἀποστασίαν, οὔτε Μανιχαίοις, ἢ ἄλλοις τισὶν αἱρετικοῖς ὡμίλει φιλονείκως, ἢ μόνον ἄχρι νουθεσίας. » Καὶ μετά τινα νουθετῶν τοῖς μαθηταῖς τὰ τελευταῖα ἤδη, ἐνετέλλετο αὐτοῖς μὴ ἐγγίζειν Μελετιανοῖς σχισματικοῖς· « Οἴδατε γάρ, » φησὶν, « αὐτῶν τὴν πονηρίαν καὶ βέβηλον αἵρεσιν· μήτε κοινωνίαν ἔχειν πρὸς τοὺς Ἀρειανούς· » καὶ μετά τινα, « Μνημονεύετε, » φησὶν, « ὧν ἠκούσατε παρ' ἐμοῦ παραινέσεων· καὶ μηδεμία κοινωνία ἔστω ὑμῖν πρὸς τοὺς σχισματικοὺς Μελετιανοὺς, μήθ' ὅλως πρὸς τοὺς αἱρετικοὺς Ἀρειανούς (23)· οἴδατε γάρ, » φησὶ, « πῶς κἀγὼ τούτους ἐξετρεπόμην. » Διδάχθητε καὶ παρὰ τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου ὅτι ἔξω τῆς Ἐκκλησίας ἐστὲ ὑμεῖς οἱ σχισματικοί· καὶ οὐκ ἔστι δίκαιον δέχεσθαι παρ' ἡμῶν εἰς κοινωνίαν ὑμᾶς, ἂν μὴ γνησίως μετανοήσητε, καὶ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας γένησθε διὰ μετανοίας, καθὼς καὶ τοῖς ἱεροῖς κανόσι δοκεῖ. Ἅμα δὲ σημειώσασθε καὶ ὅτι τοὺς Μελετιανοὺς, σχισματικοὺς ὄντας, αἱρετικοὺς ἐκάλεσεν· « Οἴδατε γάρ, » φησὶν, « αὐτῶν τὴν πονηρὰν καὶ βέβηλον αἵρεσιν. » Οὕτω καὶ ὁ Ἀπόστολος *αἱρέσεις* τὰ σχίσματα ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους καλεῖ, κ. τ. λ. (24).

nam neque cum Meletianis schismaticis communicavit unquam, quorum noverat improbitatem et apostasiam, neque cum Manichæis, neque cum aliis quibusvis hæreticis partium amore versabatur, nisi forte aliquando commonendi causa. » Et paulo infra ait biographus : « Cum suprema monita discipulis daret, mandabat ipsis ne cum Meletianis schismaticis versarentur : Nostis enim, inquit, illorum improbitatem profanamque hæresim. Item ne cum Arianis communicarent. » Rursumque paulo post : « Mementote, inquit, quas audistis a me, admonitionum : nullaque vobis cum Meletianis schismaticis communio sit, neque omnino cum Arianis hæreticis ; scitis enim quomodo et ego ejusmodi consortia vitaverim. » A sancto ergo Antonio cognoscite extra Ecclesiam vos esse, o schismatici ; neque vos oportere a nobis recipi, nisi sincera pœnitentia tangamini, fiatisque Ecclesiæ filii per conversionem, velut sacri quoque decernunt canones. Illud etiam animadvertite, quod nempe Meletianos Antonius hæreticos appellavit dicens : « Nostis enim illorum improbam profanamque hæresim. » Sic etiam Apostolus *hæreseos* nomine schismata indigitat in Epistola ad Corinthios, etc.

(23) Idcirco cum Arianis Meletiani conjunguntur, quia Meletius ab Arianis promotus fuerat, ut ait, præter Methodium, etiam Hieronymus in Chronico. Cæteroquin si magnus Athanasius (præter Basilium) cum Meletio communicare optabat, ut ex Basilii epistolis noscimus, id prorsus Meletium ab Arianismo liberare videtur. Et quidem delusos fuisse Arianos, qui Meletium consentire secum putabant, ait auctor Catalogi episcoporum retro citatus.

(24) Hactenus Methodius visus mihi est utilis propter ea quæ ex ecclesiastica sedium orientalium historia delibavit. Reliqua erant in codice usque ad opusculi finem perpauca.

ANNO DOMINI MCCLXII

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΛΕΓΟΝΤΩΝ

ΟΤΙ ΧΡΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ ΕΥΧΕΛΑΙΟΝ ΠΟΙΕΙΝ ΕΝ ΝΕΚΡΩ.

NICEPHORI II

CP. PATRIARCHÆ *

CONTRA EOS QUI DICUNT MORTUOS SACRO OLEO UNGENDOS ESSE.

(Mai, Nova Bibl. PP., tom. IV, p. 61, in not.)

Οὐκ οἶδα ποίαν ἀβελτηρίαν καὶ ἀτασθαλίαν μεστὴν περιπίπτουσί τινες ἱερεῖς ἐν πολλοῖς τόποις, ὡς ἔμαθον παρὰ τῶν εἰδότων. Λέγουσι γὰρ, ὅτι μετὰ τὸ θανεῖν πολλοὺς, ποιοῦσι τούτοις εὐχέλαιον, καὶ

Pravæ nescio cui consuetudini et stoliditate plenæ in multis locis adhærent sacerdotes quidam, ut ab oculatis testibus audivi. Aiunt enim eos defunctis oleum sanctum admovere et corpus mortuum

* De eo Mich. Lequien, *Orient. Christ.* tom. I, 281.

inungere. O perversa doctrina! oculi omnino non videntes! Sancta enim et œcumenica synodus prima hoc fieri edixit erga eos qui anima et corpore infirmantur, secundum Apostoli præceptum : « Infirmatur quis in vobis? Inducat presbyteros Ecclesiæ, et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini. Et oratio fidei salvabit infirmum et alleviabit eum Dominus; et si in peccatis sit, remittentur ei [1]. » Vides mandatum? Disce modum et irrationabiliter agere noli. Similiter et Pater noster, Arsenium dico Constantini egregiæ urbis patriarcham, cæremoniam hanc per septem ministros fieri jussit etiamsi episcopi sint vel metropolitæ; et ideo preces ipse aliquando præstitit. Vide precum adhibitarum mentem, et disce quod ignorabas. Rursus eis dico : Ait Dominus noster : « Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum [2]. » Et iterum ipse Dominus noster et Deus in Evangelio secundum Lucam cum de eo loquitur qui in latrones inciderat, ejus vulnera oleo et vino fota fuisse ait. Hæc ergo ad vivos spectant, non ad mortuos. Tu vero qui hoc facere præsumis, animi nescio qua insatiabilitate laboras. Dico igitur : Nemo hoc facere audebit; sin, ut transgressor prædictorum habebitur. Quod si mihi dicas, hoc ut opus pium erga mortuos fieri; apage! Ex eleemosynis enim et quæ a Christianis fiunt mortuorum commemorationibus fructum spiritualem apud Deum animæ percipiunt; tu autem corpus mortuum inungens et dicens : Commoretur Spiritus tuus in servo tuo ut reliquum tempus in mandatis tuis perseveret; et rursus : Leva eum ex doloris lecto et a stramento afflictionis; cum hæc profers, quod agis non intelligis. Sed finem dicendi facimus allato ex Salomone testimonio : « In viro intelligenti sermo simplex et brevis solerti et prompto auditui sufficit. »

A συναλείφουσι τὸ τεθνηκὸς σῶμα. Ὢ γνῶσις νενοθευμένη, καὶ ὀφθαλμοὶ παντελῶς οὐχ ὁρῶντες! Καὶ γὰρ τοῦτο ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ σύνοδος ἡ πρώτη ἐνομοθέτησεν, ἐπὶ ζῶντας νοσοῦντας ψυχῇ καὶ σώματι, τὴν ἀφορμὴν λαβόντας ὑπὸ τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητόν· λέγει δέ· « Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; Προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς Ἐκκλησίας, καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείφοντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου· καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἐγερεῖ αὐτὸν ὁ Κύριος· κἂν ἁμαρτίας ᾖ πεποιηκώς, ἀφεθήσεται αὐτῷ. » Ὁρᾷς τὸ ῥῆμα; γνῶθι τὸν τρόπον, καὶ μὴ ἀνοήτως τὸ πρᾶγμα ποιῶν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Πατὴρ ἡμῶν, Ἀρσένιον λέγω τὸν πατριάρχην τῆς καλλιπόλεως Κωνσταντίνου, τὴν ἀκολουθίαν ταύτην ἐνομοθέτησε γίνεσθαι δι' ἑπτὰ ἱερέων, κἂν B ἐπίσκοποι ὦσι, κἂν μητροπολῖται· διὸ καὶ ἐν ἑαυτῷ τὰς εὐχὰς αὐτὸς ὁ ῥηθεὶς πεποιηκώς. Καὶ ὅρα τὸν νοῦν τῶν πεποιημένων εὐχῶν, γνῶθι ὁ μὴ εἰδώς. Καὶ πάλιν πρὸς τούτοις ἐρῶ· φησὶ γὰρ ὁ ἡμέτερος Κύριος· « Ὅπου εἰσὶ δύο ἢ τρεῖς ἐν τῷ ἐμῷ ὀνόματι, ἐκεῖ καὶ ἐγώ εἰμι. » Καὶ πάλιν αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν καὶ Θεὸς ἐν τῷ κατὰ Λουκᾶν ἁγίῳ Εὐαγγελίῳ λέγει περὶ τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς λῃστὰς καὶ τραυματισθέντος, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον. Καὶ ταῦτα ἐπὶ ζώντων νενομοθέτηνται, οὐχὶ ἐπὶ τεθνεώτων. Σὺ δὲ ὁ τοῦτο τολμήσας οἵος ποιεῖν, οὐκ οἶδα ποίας ἀκορέστου γνώμης νενοσηκώς. Διὸ λέγω· Μηδεὶς τολμήσει τοῦτο ποιεῖν, καὶ ὁ παραβάτης τῶν λαληθέντων κριθήσεται. Εἰ δέ γε τοῦτο φήσεις μοι, ὅτι ἐλεημοσύνης ἔργον τῷ τεθνηκότι γίνεται, εἰ τοῦτο C ποιήσεις, μὴ γένοιτο. Καὶ γὰρ ἡ ἐλεημοσύνη, καὶ αἱ μνῆμαι τῶν Χριστιανῶν, αἳ γίνονται ἀεὶ παρ' ἡμῶν, πνευματικὸν τὸν καρπὸν ἐπιδέχονται αἱ ψυχαὶ παρὰ τῷ Θεῷ· σὺ δὲ τὸ τεθνηκὸς σῶμα ἐπισφραγίζων καὶ λέγων· Τῷ Πνεύματί σου σκήνωσον ἐπὶ τὸν δοῦλόν σου, ὅπως τὸν ὑπόλοιπον χρόνον ἐν τοῖς δικαιώμασί σου πορεύηται· καὶ πάλιν· Ἔξεγειρον αὐτὸν ἀπὸ κλίνης ὀδυνηρᾶς, καὶ ἀπὸ στρωμνῆς κακώσεως· ὅταν ταῦτα ἐπιφωνεῖς, οὐ γινώσκεις τὸν νοῦν τοῦ πράγματος. Τοίνυν τῷ λόγῳ τὸ τέλος δῶμεν, καὶ τοῦ Σολομῶντος ῥητοῦ μνήμην ποιήσωμεν, ὅτι Τῷ ἔχοντι σύνεσιν αὐτάρκης καὶ εἰς λόγος πρὸς ἀκοὴν εὐθεῖαν καὶ συνετωτάτην ὑπάρχει.

[1] Jac. v, 14. [2] Matth. xviii, 20.

ANNO DOMINI MCCLXX.

CONSTANTINUS ACROPOLITA.

NOTITIA.

(Cave ad an. 1270; Fabric. Harl. t. VII.)

Constantinus Acropolita, magnus logotheta, νέος Μεταφράστης, sive *Metaphrastes junior* dictus, in aula Constantinop. vir summus, claruit, imperante Michaele Palæologo, circa an. 1270. Causam Græ-

corum adversus Latinos fovebat maxime, contra quos plures de processione Spiritus sancti tractatus reliquit. Duos in scriptis Græcorum laudatos se vidisse refert L. Allatius *De Consens. Orient. et Occident.* lib. II, cap. 15, num. XIV, col 780. Unum, cujus illud principium, Ἄνδρες Ῥωμαῖοι, alterum, cujus illud, Ἐμνήσθην καὶ ἄλλου λόγου τῶν ἀντιλεγόντων ἡμῖν. Quorum, inquit, frusta, eaque satis polita, in codicibus mss. reperiuntur. Qua occasione, quo animo logothetæ nostri commentarium una cum propriis comburendum igni obtulit Theodorus Muzalo, in eadem dignitate successor et protovestiarius plene te docebit Pachymeres lib. VII, cap. 8. Scripsit etiam Constantinus *Orationem* in sanctam martyrem Theodosiam, patria Constantinopolitanam, quæ sub Leone Isauro pro cultu sacrarum imaginum Constantinopoli passa est. Cujus hoc initium, Γυναῖκα μὲν ἀνδρείαν ποῦ τις ἂν καὶ ὅπως εὕροι ὁ σοφὸ ἠπόρησε Σολομών, καὶ μάλα γε εἰκότως ἠπόρησε. Ἱερὸ γὰρ τῆς χάριτος, etc. Hanc orationem etiam in suum indicem retulit L. Allatius *De script. Simeon.* pag. 84, qui et alibi quædam ex ea profert. *adver Hotting.* p. 200. Exstat ms. in biblioth. Vindob. cod. theol. Lambec. CXI, Nessel. CCLXXIX, num. XVII, f. 217, iterumque *cod. histor.* CXV, num. II, fol. 73, pag. 2. Confer. Lambec. *Comment.* lib. IV, pag. 63. Exstant et aliæ ejus historici argumenti orationes; nempe in *S. martyrem Neophytum.* Princ.: Παραδόξων πραγμάτων δυσπαράδεκτος ἡ διήγησις, ἀλλ' οὐ τοῖς τοῦ ἡμετέρου καὶ θείου πληρώματος, apud L. Allat. *De script. Simeon.*, pag. 105. *In S. Theodorum Tyronem.* Princ. Σὺ μὲν, ὦ ἀγαθὲ τοῦ ὑπεραγάθου δοῦλε θεοῦ. *Ibidem* pag. 109. *In S. Joannem Damascenum.* Princ.: Τῷ Ἰωάννῃ τὸν λόγον τῷ ἐκ Δαμασκοῦ τὰ ἐγκώμια, *ibidem* pag. 112. Hunc sermonem a se descriptum, Lutetiam ad J. Aubertum, in futurum novæ editionis Damasceni ornamentum (*a*), se ms. misisse testis est idem Allatius *in catal. Oper. S. Damasc.* ad calc. *Symmict.* num. 28, p. 450. Ex eo quædam profert in *Consens. de purgat.* p. 761. CAVE.

Ex orationibus Constantini Acropolitæ in sanctos, quas mss. memorant Allatius De Simeonum scriptis, p. 84, et Caveus parte altera Hist. litterariæ scriptorum eccles. ad a. C. 1270, illa in *martyrem Theodosiam*, Græce ex ms. Vaticano cum Dan. Cardoni S. J. versione exstat in Actis Sanctorum tom. VII Maii, p. 69 — 86; et altera *in S. Joannem Damascenum*, itidem e ms. Vaticano Græce cum versione J. Francisci de Rubeis, ICti Romani, tom. II Maii, pag. 731 — 760. FABR. Vindobonæ in cod. CXI, n. 17, et cod. XXXV, n. 2, est Τοῦ σοφωτάτου μεγάλου λογοθέτου κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Ἀκροπολίτου *oratio in S. martyrem Theodosiam*, quæ sub imp. Leone Isauro pro cultu sacrarum imaginum passa est. De priore cod. vide Lambec. comm. IV, p. 140, ubi Kollarius verba Lambecii ex indice pag. 526 repetit. Lambec. vero, Meminit, ait, hujus Constantini Acropolitæ Joannes Cantacuzenus, Historiæ Byzantinæ lib. I, cap. 14, ubi refert, eum fuisse unum ex imp. Andronici senioris assessoribus in judicio contra nepotem ipsius, Andronicum secundum s. juniorem. Ipsa Cantacuzeni verba sunt hæc: Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ὁ Ἀκροπολίτης ἦν Κωνσταντῖνος, μέγας λογοθέτης ὢν καὶ αὐτός. De posteriore cod. vide Lambec. VIII, pag. 789, ibique Kollar. — Paris. in bibl. publ. est in cod. MCCXII Const. Acrop. homilia in Theodosiam martyrem. — In cod. CMLXXVI, n. 14, in laudem Constantini M. et Helenæ ejus matris. — In cod. eod. in n. 13, in laudem Georgii martyris. — Mediolani in bibl. Ambros. Const. Acropol., sermones et epistolæ, teste Montfauc. in *B. biblioth. mss.* I, p. 495, A. Inter epistolas Georgii Cyprii sunt quædam ad Constantinum et Georgium Acropolitas, in cod. Vindob. Cæsareo LXXVII. V. Lambec. Comm. VIII, p. 1068 sq., 1077 sqq. HARL.

(*a*) Omissus est in editione Mich. Lequien.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΚΥΡΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ

ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΙΩΑΝΝΗΝ

ΤΟΝ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΝ.

SAPIENTISSIMI DOMNI

CONSTANTINI LOGOTHETÆ

ACROPOLITÆ

SERMO IN S. JOANNEM DAMASCENUM.

(Ex ms. bibliothecæ Vaticanæ Interprete Joanne Francisco de Rubeis Jurisconsulto Romano. Acta SS. Bolland. ad diem 6 Mail.)

Benedic, Domine.

1. Joanni orationem! Damasceno encomia! Quo igitur pacto in ipso limine non torpebo, et priusquam ad certamen exuar non aufugiam? Ad immittendam in inexpletum sapientiæ profundum vastumque sermonum pelagus orationis naviculam impetum arripui; et quomodo non cum horrore navigationem aggrediar? ingressus vero, quomodo non subito repletus terrore, neglectis gubernaculis depositoque ulterius progrediendi conatu, non protinus ad regressionem convertar? Fateor equidem quod non satis mature consideravi magnitudinem argumenti, neque ut sic dixerim substiti, speculando quo me propositum meum proveheret. Circumdedit me fluctuum inter se collisorum æstus, et tanquam in tempestate conturbatæ menti offusa est caligo; ideoque ab ipsis carceribus, ut proverbio dicitur, me subiit pœnitentia, seu potius in ipsa navis solutione anchoram tollendo fatiscens, penitus defeci atque ambiguus substiti, incertus quomodo gubernarem aut quo mentis dirigerem intentionem. Magnum est profecto, quod faciendum suscepi: verum, sicut in maximis quandoque tempestatibus, fax opportune elata apparuit, et faustus quidam splendor pertransiit, qui illuminato mentis oculo et mentem implevit fiducia, et universum gubernandi modum indicavit, ac bonam quodammodo spem felicis in portum appulsus ostendit. Qualis vero splendor? aut quæ fax? Beati hujus divinique et mundum illustrantis luminaris ra-

Δέσποτα, εὐλόγησον.

α'. Τῷ Ἰωάννῃ τὸν λόγον! τῷ ἐκ Δαμασκοῦ τὰ ἐγκώμια! Πῶς δὲ ἆρα μὴ εὐθὺς ἀποκνήσω, καὶ πρὶν ἢ πρὸς τὸν ἆθλον ἀποδύσασθαι διαδράσω; Τῷ τῆς σοφίας ἁπλέτῳ βυθῷ, τῷ τῶν λόγων ἀχανεῖ πελάγει, τὸ τοῦ λόγου ἐπαφεῖναι παρωρμήθην ἀκάτιον· καὶ πῶς ἂν οὐ φρίκης τὸν πλοῦν εἰσίω; καὶ εἰσιὼν, πῶς οὐχὶ δειλίας παραυτὰ πληρωθείς, καὶ τῶν οἰάκων ἔνθεν ὀλιγωρήσας, καὶ τῶν πρόσω μεθέμενος, καθάπερ πρὸς τὴν ἀναγωγὴν ἀναπέσοιμι; Οὐκ ἔφθην τὸ τῆς ὑποθέσεως συννοησάμενος μέγεθος, οὐδ' ἔστην, ἵν' οὕτω φαίην, ἀποσκοπεύσων, ὅπη με προάγει τὰ τῆς προθέσεως· καὶ οἱονεί με κυμάτων ἐμβολὴ περιεκύκησεν ἀλλεπάλληλος, καὶ ὡς ἐν ζάλῃ διατετάραγμαι, καὶ τὰς φρένας σκοτοδινίᾳ συγκέχυμαι. Ἐξ οὗν ἀφετηρίας αὐτῆς, τὸ τοῦ λόγου, μετέγνωκα· μᾶλλον δὲ ἅμα τῷ ἀνελέσθαι πρὸς ἀπόπλουν ἄγκυραν, ἀπείρηκά τε, καὶ παντελῶς ἀπηγόρευκα, καὶ γέγονα ἐν ἀπόρῳ, ὅπως τε κυβερνήσαιμι καὶ κατὰ τί τῆς ψυχῆς διαθύναιμι βούλημα, τὸ μέγα δηλαδὴ τοῦθ' ὅρμημα καὶ ἐγχείρημα. Ἀλλὰ παρευθὺς ὡς ἂν ἐπὶ τῶν μεγίστων κλυδώνων πυρσὸς ἔφανε, καὶ αἰσία τις αἴγλη διῆξεν· ἡ καὶ περιαυγάσασά μοι τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα, τὸν νοῦν θάρσους τε ἐνέπλησε, καὶ τὴν διόλου κυβέρνησιν ὑπεσήμηνε, καί πως δὴ χρηστὴν ἐλπίδα δεξιᾶς ὑπέτεινε καθορμήσεως. Τίς δὲ ἡ αἴγλη καὶ ὁ πυρσός; Ἡ τοῦ μακαρίου τοῦδε τοῦ θείου καὶ κοσμολαμποῦς φωστῆρος, προσβολὴ καὶ ἐπίφαυσις. Ὡς γὰρ δὴ τῶν μνημονικῶν μοι ἐξανασχὼν τοῖς λογιστικοῖς ἐναπήστραψεν, ὅση τε

εὐθὺς αὐτῷ παρὰ τῷ Θεῷ παῤῥησία παρέστησε, καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἰσχὺν διεδήλωσε· καὶ ὅπως ἐν ἀπόροις δοῦναι πόρον ἱκανός ἐστιν, ἅτε ἐγγὺς ὢν τοῦ Θεοῦ, καὶ θεῖος ὅλος γενόμενος, τοῦ ἐν ἀμηχάνοις δεικνύντος τὴν δυναστείαν ἀεὶ, καὶ τερατουργοῦντος μόνῳ νεύματι τὰ παράδοξα.

A dius atque exortus. Hic enim statim atque confirmata memoria mentem ad ratiocinandum illuminavit, manifestavit etiam quanta apud Dominum valeat gratia; simulque ostendit quomodo per invia possit mihi viam aperire Deo proximus ac veluti deificatus; Deo, inquam, qui suam in arduis implicatisque negotiis libenter ostentat potentiam, et solo nutu patrat miracula, opinionem omnem excedentia.

β'. Ἀπαίρω τὸ λοιπὸν μετ' αἰσίων, ὅ φασι, συμβόλων, καὶ σὺν λαμπροῖς ἀνάγομαι τοῖς κελεύμασι· πέποιθα καὶ γὰρ, ὡς ὁ μέγας οὗτος, περὶ οὗ τὸν λόγον πεποίημαι, καὶ ὃν νῦν ὑπόθεσιν λαμπρὰν τοῦ λόγου προβέβλημαι, τῷ λόγῳ ἢ αὐτολόγῳ, τῇ σοφίᾳ Θεοῦ καὶ αὐτοσοφίᾳ, παρεστηκὼς τῇ μακαρίᾳ τε καὶ αὐταγάθῳ Τριάδι συνὼν, ᾗ καὶ περιὼν ἀκραιφνῶς ἐλάτρευσε, καὶ ὡς ἐφικτὸν ἐμιμήσατο· οὐχ B ὅπως ἀνέξεται τὸ κατ' ἐμὴν εἰσφέροντος δύναμιν, ἀλλὰ καὶ ἐπαρήξει, καὶ χεῖρα βοηθείας ὀρέξει, καὶ τῷ λόγῳ τὴν εὐδρομίαν παρέξεται, καὶ ὁλοσχερῶς, ἵν' οὕτως εἴπω, τῆς ἐγχειρήσεώς μοι συναντιλήψεται. Ἄγε δὴ, ὦ μέγα τῆς ἀληθείας φωστὴρ, καὶ πυρσὲ θεογνωσίας, ἐπίφαινε, καὶ διίθυνέ μοι τὸν λόγον, καὶ πρὸς τὸ δέον κατεύθυνε· ἔμοιγε δ' ἐντεῦθεν ἀρκτέον ἤδη τοῦ ἐγχειρήματος, τὸν σὸν ἐπικαλεσαμένῳ Θεὸν, ὡς ἂν δὴ κἀμὲ, σῆς εἵνεκα καὶ τοῦτο δόξης, παρὰ προσδοκίαν πᾶσαν σοφίσειε, καὶ συχνοῖς σε τιμήσας ἄλλοις, καὶ τῷ ἐπ' ἐμοὶ οὐχ ἥκιστα διάρῃ τερατουργήματι. Ἀλλ' εἰ μὴ προὔλαβόν τινες τοῖς ὁμοίως σοι τὴν κατὰ Θεὸν διαπρέψασι πολιτείαν, καὶ τῆς τῶν χθονίων ὑπεραρθεῖσι ζωῆς ἔτι ὑπὲρ γῆς C οὔσι, καταλιποῦσι τὴν γῆν, καὶ ἀγγέλοις μετὰ τοῦ πηλοῦ καταστᾶσιν αὐτόχρημα, ἑτέραν ἐπιφημίσαι πατρίδα, ἄλλην τε φρατρίαν ἐναπογράψαι, καὶ ἁπλῶς ἄλλοθεν ἐκείνοις ἀνομολογῆσαι τὴν γένεσιν· αὐτὸς ἂν ἐγὼ πρῶτος ἐπὶ σοὶ ταῦθ' ἐθάῤῥησα, καὶ πατρίδα σὴν τὸν οὐράνιον ἀνεῖπον χῶρον, καὶ φυλέτας ὄντως καὶ φράτορας τοὺς θείους νόας, τὰς ὑπερτέρας φύσεις καὶ ἀνωτέρας τῆς ὕλης καὶ τῶν ἐντεῦθεν ὑψηλοτέρας παθῶν· καὶ τάχ' ἂν εὐστόχως ταῦτ' εἰπεῖν ἀπεθάῤῥησα, καὶ ἐπεφήμισα τὰ καθήκοντα. Ἐπεὶ δὲ φθάσαντες ἐπ' ἄλλοις ἄλλοι τὴν ἀρετὴν ὁμοτίμοις ταῦτά πως εἰρηκότες τυγχάνουσιν, ἑτέραν ἔγωγε βαδιοῦμαι, τὴν τετριμμένην ταύτην καὶ πρόχειρον, ἡ πρὸς τὴν τοῦ ἐγκωμιαζομένου γενεαλογίαν προάγει τὸν λόγον, κἂν τῶν ἄνωθεν καὶ πρὸ αὐτοῦ ἀρχομένη, εἰς αὐτόν τε τὸν εἰς ἔπαινον προσκείμενον D κάτεισιν.

2. Faustis ergo auspiciis solvo, et claris in altum provehor plausibus: confido etenim quod magnus hic vir, de quo sermonem instituni, quemque nunc mihi proposui in nobile orationis argumentum, subsistenti in se Verbo increatæque Dei sapientiæ adstans, et cum beata ac per seipsam bona Trinitate conversans, cui dum viveret sincere servivit ejus quoad licuit imitator, non tantum tolerabit quod pro mea tenuitate offero, verum etiam adjuvabit et auxiliarem dexteram porriget, felicemque cursum præbebit sermoni, et mecum, ut ita dicam, suscipiet conatum effectui mancipandum. Age ergo, magna fax veritatis et luminare cognitionis Dei, appare, meamque orationem rege, et quo decet flecte. Hinc meus jam incipiendus est labor: Deo tamen prius invocato, ut me, gloriæ tuæ causa, supra spem omnem, edoceat sapientiam; aliisque frequentibus in te collatis honoribus adjiciat istud, quod ostendes in me adjuvando, miraculum. Equidem licet ante me alii nonnulli iis, qui divinam sicut tu conversationem excoluerunt, et supra humanæ vitæ normam elevati terrena deseruerunt adhuc in mundo viventes, tanquam angeli cum luto compacti; licet, inquam, alii nonnulli haud præsumpsissent patriam istiusmodi hominibus aliam ascribere, aliam nuncupare civitatem, ipsosque aliunde natos profiteri, primus id de te auderem, et cœlum patriam tuam esse assererem, contribulesque ac cives tuos divinas istic mentes præstantioresque naturas, materia et perturbationibus nostris superiores; atque hoc faciens forte attingerem scopum, certe non nisi veritati congrua prædicarem. Quoniam tamen prævenientes me alii, de aliis tibi in virtutis honore similibus ita sunt locuti; per diversam ego viam progrediar, scilicet per tritam vulgo expeditamque, quæ ad ejus qui commendatur genealogiam perducit, atque a majoribus ipsumque prægressis incipiens, in ejus, quem sibi proposuit, laudes descendit.

γ'. Ἐξ ἑῴας οὖν ὁ θεολαμπὴς φωσφόρος ἀνέτειλεν, ὅθεν καὶ ὁ Σωτὴρ ἐνανθρωπήσας, ὁ νοητὸς καὶ ὑπέρχρονος ἐπέφανεν ἥλιος, κἀκεῖθεν δὴ τὰ πέρατα τοῖς αὐτοῦ θεοπνεύστοις λόγοις οἷά τισιν ἀκτῖσι κατηύγασε, καὶ τὸν τῆς πλάνης ζόφον ἀπήλασε, θεογνωσίας τε τὸ φῶς ἐξεδίσκευσε, καὶ τὴν εἰς οὐρανοὺς ἡμῖν ἀνάγουσαν ἐφανέρωσεν. Ἔδει γὰρ, καὶ καλῶς ἔδει, τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐκ τῶν ἑῴων τοῖς ἀνθρώποις ἀναφανέντος μερῶν, καὶ πρὸς σωτηρίαν καθοδηγήσαντος (ἐπειδή πως περιτραπῆναι καὶ αὖθις ἐμελλε τὸ εὐμετάβολον τῶν ἀνθρώπων φῦλον, ὡς καὶ προκόψαι τὰ μεγάλα, καὶ τῆς εὐθείας καὶ

3. Ab Oriente exortus est hic lucifer, divino effulgens lumine, unde etiam Salvator humanam indutus carnem, veluti sol mente perceptibilis temporaque excedens apparuit, exinde terminos mundi suis divinis sermonibus veluti radiis quibusdam illustrans, et abacta erroris caligine, luminosum cognitionis divinæ orbem explicans, ac viam in cœlum tendentem manifestans nobis. Decebat enim, et plane decebat, ut cum divinum Verbum ab Orientalibus plagis apparuisset, ad viam salutis sese ducem præbens (quoniam rursus subversi oebebat hominum genus mutabilitati obnoxium, ita ut ma-

gnis licet evectum profectibus a regio tamen re- A
etoque tramite haud parum deflecteret), decebat, inquam, hunc erroris expertem theologum, quasi divinum lumen indidem consurgere, nosque successive deducere per iter, infallibilis veritatis splendoribus illustratum, per rectam scilicet verorum dogmatum confessionem, qua ad eam perveniremus sortem, quæ supra cœlos nos manet, atque ad sublimiores illas divinioresque mansiones, quas ante tempus, futuris sub tempore, universi opifex præparavit, intendens ut ad easdem pertingeret lubrica et versatilis natura humana. Quomodo autem a recto tramite cito aberraverit, et ad perniciem festinaverit per intemperantiam, suo in loco mea explicavit narratio; seu potius, quando B
istuc pervenerit, deplorabit; nostramque ut par est lugens infirmitatem, gravem et assiduum contra nos Satanæ incursum lamentabitur : nunc vero redeundum nobis in materiam est, et quæ beati concernunt originem, quæque ipsam præcedunt, jam sunt enarranda.

4. Ab Oriente ergo, ut supra dixi, magnus hic vir et plane cœlestis apparuit : in vicinioribus paradiso plagis et voluptatis horto propinquioribus divina hæc planta germinavit : ex auroræ cubili surrexit nobilis iste inter Orientis, addam etiam et Occidentis, Boreæque et Noti atque universi mediterranei incolas; ut qui neminem non antecessit vera ingenitaque nobilitate. Quomodo autem et unde, significabo. Natus est Damasci, celebri C
supra modum civitate, quam inter primas urbes numerari nescio quis non audiverit; quique ea visa non ante rem aliam omnem, dignam auditu velit de ea narrationem instituere, descriptionemque contexere, iis etiam, qui ipsam prius nunquam viderint, admirabilem. Quid enim in hac urbe invenies, quod non suscipias? situmne? et qualis talem nacta est positionem? quam sic venustant flumina, prata ornant, montes muniunt, condecorant planities; quæ pecoribus referta atque ubertim ea alens et hinc affluentiam habens rerum, optima est nutrix juventutis : quam is, de quo loquimur, pacem ipsam diserte nominavit. Sed D
quamvis ea talis esset, totque afflueret bonis, et propter ista sic etiam ab illo laudaretur, nulla tamen re alia permisit deinceps gloriari ipsam natus in ea, qui alios, ex aliis natos locis, antecellens et supra modum celebris factus effecit ut a se solo celebraretur, tanquam parvarum et obscurarum urbium alias una foret. Cognomentum enim ab ea sortitus Joannes, continuo egregium quid visus est; domesticisque ac peregrinis incomparabilis demonstratus, atque hinc longe lateque celeberrimus, effecit ut nunquam laudari posset ipse, quin

βασιλικῆς ἐξολισθῆσαι μακρὰν), ἐκεῖθέν ποθεν καὶ τὸν ἀσφαλῆ τουτονὶ θεολόγον φωστῆρά τινα θεσπέσιον ἀνασχεῖν, καὶ διαδεῖξαι τὴν ἁπλανῆ ταῖς τῆς ἀληθείας φωταυγείαις ἡμῖν κατὰ Θεὸν δηλαδὴ πορείαν, εἶτ' οὖν ὀρθὴν τῶν ἀληθινῶν δογμάτων ὁμολογίαν, ᾗ πρὸς τὴν ἄνω λῆξιν ἐπανάγειν ἡμᾶς ἔχει, τὰς οὐρανίους καὶ θειοτέρας δῆπου μονάς, ἃς πρὸ τοῦ χρόνου τοῖς ὑπὸ χρόνον ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς κατεσκεύασεν, ἐφ' οἷς καὶ ἡμελλε προσκόψειν τὸ εὐόλισθον τῶν ἀνθρώπων φῦλον καὶ εὐπερίτρεπτον. Ὅπως τε τοῦ ὀρθοῦ παρεσφάλη κατὰ βραχὺ, καὶ πρὸς τὴν ἀπώλειαν ἀκρατῶς καὶ πάλιν ὑπήγετο, λόγος κατὰ καιρὸν διηγήσεται, ἢ μᾶλλον ἐκεῖσέ πη γενόμενος ἀπυκλαύσεται, καὶ τὴν ἡμετέραν ὡς εἰκὸς θρηνήσει ἀσθένειαν· οὐχ ἥκιστα δ' ἂν καὶ τὴν βαρεῖαν καθ' ἡμῶν ἀεὶ τοῦ Σατὰν ἐπίθεσιν ἀποδύραιτο· νυνὶ δὲ καὶ αὖθις ἐπανιτέον, καὶ τὰ τῆς γενέσεως, τά τε πρὸ τῆς γενέσεως διηγητέον τοῦ μάκαρος.

δ'. Ἀπὸ Θαιμὰν (1), ὡς ἔφθην εἰπὼν, ὁ μέγας οὗτος ἀνεφάνη καὶ οὐράνιος, ἀληθῶς ἄνθρωπος· ἐκ τῶν ἐγγυτέρων παραδείσου καὶ τῇ θείᾳ πλησιαιτέρων Ἐδὲμ τὸ θεῖον ἐβλάστησε τόδε φυτόν· ἐκ τῶν ἑῴων ἀνέσχε μερῶν ὁ εὐγενὴς τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν, προσθείην δ' ἂν καὶ τῶν ἐκ δυσμῶν, καὶ βορρᾶ καὶ νότου καὶ μεσογείου πάσης· τίνα καὶ γὰρ τῇ κατ' ἀλήθειαν εὐγενείᾳ οὐχ ὑπερῆλασεν; Ὡς ἂν δὲ καὶ ὅθεν παραδηλώσαιμι. Ἐκ τῆς περιωνύμου γέγονε Δαμασκοῦ, ἣν οὐκ οἶδ' ὅστις οὐκ ἐν ταῖς πρώταις τυγχάνειν ἠκουσε πόλεων, καὶ ἣν πᾶς τις ἰδὼν οὐκ ἔστιν ὅπως οὐ πρὸ παντὸς ἂν ἄλλου ἀξιάκουστον ποιοῖτο διήγημα, κἂν τοῖς μὴ πεφθακόσι θεάσασθαι θαυμάσιον περιλάλημα. Τί καὶ γάρ τις τῆς πόλεως οὐ θαυμάσειε; τὴν θέσιν; καὶ ποία τοιαύτης ἔτυχε θέσεως; ἣν ποταμοὶ κοσμοῦσι, καὶ λειμῶνες καθωραΐζουσιν, ὄρη τε ἀσφαλίζουσι, καὶ πεδιάδες καλλύνουσιν· ἡ πλήθουσα θρεμμάτων, ὡς ἀφθόνως ἐκτρέφουσα, κἀντεῦθεν ἀνενδεῶς ἔχουσα, καὶ ἀγαθὴ κουροτρόφος καθέστηκεν, ὁποίαν τε τὴν εἰρήνην αὐτὴν ὁ φάμενος ἐγνωμάτευσεν (2). Ἀλλὰ καίπερ τοιαύτην οὖσαν αὐτὴν, καὶ τοσούτοις εὐθηνοῦσαν τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ οὕτω μέχρι γε καὶ αὐτοῦ, ἐκ τῶν τοιούτων περιαδομένην ἁπανταχῆ, ἐξ οὐδέ τινος ἄλλου σεμνύνεσθαι παρακεχωρήκει (ὁ ἐξ αὐτῆς [3]) γενόμενος· ἀλλ' ὡς ἄν τινα τῶν φαύλων τε καὶ ἀσήμων τοὺς ἐξ ἑτέρων γενομένους ὑπερβαλὼν καὶ περιώνυμος καταστὰς, ἐξ αὐτοῦ καὶ μόνου περιθρυλλεῖσθαι πεποίηκε. Τὴν γάρ τοι κλῆσιν ἐξ αὐτῆς εἰληχὼς, τάχα γε ὡς ἐξαίρετόν τι χρῆμα φανεὶς, καὶ πρός τε οἰκείους πρός τ' ἀλλοτρίους ἀναδειχθεὶς ἀπαράμιλλος, κἀντεῦθεν δὲ γεγονὼς περιδόητος, οὐκ ἔστιν ὅπη τὸ κατ' αὐτὴν οὐχὶ καὶ ταύτην περι-

(1) Themanitis regio Arabiæ hic antonomastice pro toto Oriente, adeoque et pro Syria accipitur, in qua Damascus Joannis patria.

(2) Si recte sensum capio, ipse Joannes intelligitur : sed velim discere quo operum suorum loco ita Damascum appellet.

(3) Hoc modo supplendum censui, expuncto εἰς αὖθις quod sc. in ms. legebatur ἐξ οὐδέ τινος εἰς αὖθις ἄλλου.

λαλεῖσθαι προὐξένησε, καὶ πρὸς τοῦτον οἷον ἀντονομάζεσθαι, ἢ κἀκ τούτου ἐπονομάζεσθαι. Ἅμα γάρ τις καὶ ἀκούσειεν, ἐξότε ὁ οὗτος γέγονε, Δαμασκὸν τὸν πολὺν καὶ τὰ θεῖα καὶ τὰ ἀνθρώπινα Ἰωάννην ὥσπερ συνήκουσε· μέγιστόν τε εὐθὺς ἐξ ἀμφοτέρων αἰσθόμενος φαντάζεται μετ' ἐκπλήξεως, κἀντεῦθεν ἀνασπεμπάζων τῷ λογισμῷ οὐ μετρίου τοῦ θάμβους ἐμπίπλαται.

ε'. Ἀλλ' εἰς ἑαυτοὺς ἐντεῦθεν οἱ γεγεννηκότες μεθέλκονται, καί πως δὴ μὴ παριδεῖν ἀνιστορῆσαι τὰ κατ' αὐτοὺς ἐκβιάζονται· οὐδὲ γὰρ οὐχ οὕτω ταῦτα μικρὰ, ὡς παραδρομῆς ἀξιωθῆναι καὶ παραλείψεως, ἀλλὰ καὶ λίαν περιφανῆ τε καὶ ἀξιάγαστα, καὶ συγγραφῆς ἀκριβοῦς καὶ μνήμης ἀλληλοδιαδόχου δεόμενα· τά τε γὰρ κατὰ κόσμον, καὶ οἷς ἐπικεχήνασιν ἄνθρωποι, καὶ διάσημοι καὶ περίβλεπτοι, καὶ κατὰ Θεὸν οὐχ ἧττον περιφανεῖς καὶ θαυμάσιοι. Ἄνωθεν γὰρ καὶ ἐκ προγόνων τὴν εἰς Χριστὸν πίστιν οἱονεί τινα κλῆρον ἐκ διαδοχῆς ἕλκοντες, τῷ πρὸς αὐτὴν ζήλῳ μακρῷ τοῖς πρὸ αὐτῶν ὑπερήλασαν· καὶ γὰρ τοῖς μέχρις αὐτῶν, καθά τις ἡ πίστις συγκρυπτομένη σπινθὴρ, πυρσὸς ἐν αὐτοῖς τε καὶ ἐξ αὐτῶν ἀνήφθη, ἐμφανὴς καὶ διάδηλος. Ὡς γὰρ δὴ κρίμασιν ἀκαταλήπτοις Θεοῦ τὰ ἑῷα μικροῦ πάντα τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς κατέδραμόν τε καὶ ἐληΐσαντο, καὶ τὰς ἐκεῖσε πόλεις οἱ τῆς δούλης Ἄγαρ ἀπόγονοι παρεστήσαντο, καὶ ἡ ῥάβδος τῶν ἁμαρτωλῶν κατὰ τοῦ κλήρου τῶν δικαίων ἀφεθεῖσα ἢ πάντως γε τῶν καλῶς ἐγνωκότων Θεὸν καὶ μόνῳ λατρευόντων αὐτῷ τὰ πάντα σχεδὸν κατηλόησεν, ἢ μᾶλλον ὡσεὶ χνοῦν ἀπελίκμησεν· ὑπὸ τοῖς ἀσεβέσι, φεῦ συμφορᾶς! καὶ ἡ καλὴ γέγονε Δαμασκός. Τῶν οὖν ἐν αὐτῇ πάντων, τῶν μὲν μικρὸν ἀντισχόντων, τῶν δὲ ἐκ πρώτης τὴν εὐσέβειαν ἀπομοσαμένων, ἐνίων δὲ καὶ τηρησάντων (πάνυ δὲ τούτων βραχέων) τὸ σέβας διὰ τέλους ἀμόλυντον, καὶ οἱ τοῦ μεγάλου τούτου τῆς εὐσεβείας διδασκάλου καὶ κήρυκος πρόγονοι, στερρῶς τε ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἀντέστησαν, καὶ διὰ βίου τὴν πίστιν ἐφύλαξαν, καὶ καθαροὶ καθαρὰν τοῖς ἐξ αὐτῶν ἐνεπίστευσαν, καὶ οἱ ἀπ' αὐτῶν ὡσαύτως καὶ μετ' αὐτοὺς κατὰ διαδοχὴν ποιοῦντες ἐτύγχανον, καὶ οἷον ὀχετὸς ἦσαν ῥεύματος καθαροῦ διὰ βορβόρου τῶν ἀσεβῶν ῥέοντες, καὶ δι' ὕλυος ὡς περὶ τῶν ἐν τοῖς βαρβάροις ἐναγισμάτων διῆσαν, τῇ τῶν ἀρετῶν οὑτωσί πως εἰπεῖν πυκνότητι διηθούμενοι.

ς'. Οὕτω μὲν οὖν ἐκ διαδοχῆς οἱ τοῦ ἁγίου γεννήτορες εὐσεβεῖς καὶ τὸν κατ' ἀρετὴν βίον ἐπιφανεῖς. Μὴ γὰρ δὴ δεξώμεθά τινας, ἑτεροῖα περὶ αὐτῶν ἱστορηκότας, ἀπερισκέπτως, οἶμαι, τὰ κατ' αὐτοὺς ἀκηκοότας, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας καὶ τῶν ἁγίων προγόνων μὴ διηκριβωκότας (καὶ γὰρ ἀληθῶς ἅγιοι, μέσον ἀσεβῶν εἰλικρινῆ τὴν πίστιν τηρήσαντες, τῶν ἁγίων τε φυτοσπόρων), τοῦ ἁγιωτάτου τοῦδε καὶ θειοτάτου καταψευδομένους ἀνδρὸς, καὶ οἷον ὑπὲρ αὐτοῦ τοὺς ἐξ ὧν προελήλυθε στηλιτεύοντας· ἀλλ' εὐσεβεῖς μὲν οἱ γεννάρχαι τῷ μάκαρι, ὡς ἡ ἀληθὴς ἀνέκαθεν ἱστορία παρέδωκεν· εὐσεβεῖς δ' οἱ

A etiam ejus patria laudaretur, et quasi pro ipso nominaretur aut cognominaretur ex ipso. Ex illo sane tempore quo natus ibi Joannes est, simul ac nominari aliquis audit Damascum, divinis humanisque rebus insignem, etiam ipsius nomen audit, et utrinque grande quidpiam atque admirabile sibi repræsentans, suamque cogitationem supra se reflectens ratiocinando, stupore prorsus ineffabili completur.

5. Verum nos hinc ad se genitores trahunt, et ne res suas taciti prætereamus cogunt : non enim ita parvæ hæ sunt, ut transcursu atque omissione censeri possint dignæ; sed valde conspicuæ ac mirabiles accuratam scriptionem memoriamque ordi-
B natam merentur : fortunæ siquidem bonis, et his quibus homines inhiant commodis præclare fulti, nihilo minus insignes fuerunt divinis animi dotibus. Jam pridem enim fidem in Christum, velut hæreditatem quamdam a majoribus per manus traditam tenentes, longe auteiverunt decessores suos, quodam zeli impetu ulterius elati. Scilicet ad ipsorum usque ætatem fides, in hominibus parvæ adinstar scintillæ delitescens, in ipsis atque ex ipsis accensa est ad modum facis luculentæ. Cum enim occultis Dei judiciis omnes fere Orientis partes, Romano imperio subditas, posteri ancillæ Agar suis excursionibus vastarent ac depopularentur, etiam subjugarent civitates plerasque, et
C virga peccatorum contra justorum sortem immissa, eorum qui recte Deum noverant eique soli serviebant omnia diriperet, vel potius excuteret velut pulverem; pulchra quoque Damascus (heu calamitas!) sub impiorum illorum potestatem devenit. Ex omnibus itaque illius incolis, aliquibus nonnihil reluctantibus, quibusdam Dei cultum ab initio ejurantibus, nonnullis vero (qui valde pauci erant) impollutam usque ad finem servantibus religionem, majores magni hujus magistri atque præconis fidei intrepide constanterque pro eadem sese opposuerunt, et tota vita sua custodiverunt illam, puri puram suis tradentes posteris; quod eorum quoque descendentes successive faciendo,
D erant veluti rivus mundissimi fluenti; et lutum impietatis permeantes profanationes barbaricas veluti limum transibant; virtutum, ut sic dixerim, densitate eos impermistos transmittente.

6. Hoc igitur pacto, veluti per successionem, hujus beati viri parentes vita omnino religiosa et præstanti virtute emicuerunt. Nec enim recipiendos putamus eos qui diversa quædam de ipsis narrarunt, eo quod res eorum indiscriminatim audiverint, ut existimo, neque de exquirenda accuratius veritate auditorum solliciti fuerint. Sancti namque atque ex sanctis prognati fuisse credi debent, qui in medio impiorum constituti fidem intemeratam servare potuerunt. Sanctissimo igitur ac divinissimo viro calumniam impingunt, et veluti ex ipsius odio illos, a quibus processit, su-

gillant : quandoquidem vir beatus et majores habuerit sanctos, et parentes quoad vixerunt sectatores pietatis ; idque cum publicas essent dignitates nacti, et multa apud Persas potentia præditi, utpote cum præfectis eorum dominantes et curam urbis partientes, universa ferme Damasco sub patris Mansuris ditione constituta. Sub barbaris namque, sicut jam dixi, geniti majores sese aptaverant tempori : et licet a vera religione non recederent, appellationibus tamen nominum et amictuum speciebus, barbari (ut sic dixerim) et Persæ fuerant facti.

7. Vocabatur itaque pater ejus Mansur, Persico vocabulo, et in maximo apud Persas honore positus circumfluebat divitiis, atque indutus gloria ambiebatur a frequenti comitatu. Indigentibus interim suppeditabat pecunias, ferebat injuriam patientibus opem et redimebat captivos ab exsecrabili Persarum superstitione simul et a gehenna, ipsos alioqui manente, vindicans in futurum. Non autem hoc faciebat perfunctorie, vel sicut sors tulerat, eorum peragebat negotium, satis habens redemisse eos atque de cætero neglectos dimittens : sed maxima circa eos utebatur providentia, iterumque et iterum iis assistens, omnes insimul ac seorsim singulos curabat. Imprimis namque eorum contegebat nuditatem, et imbecillitatem corporum diligenti competentis victus ratione fovebat, congruo deinde numero dierum ipsis velut dominis suis intendens, et quidquid ad eorum commodum pertineret studiose complens : postquam ab ærumnis suæ captivitatis exemptos sufficienterque recreatos videbat ad pristinam rediisse valetudinem, jubebat benevole, utrum mallent, edicere, manere cum ipso vel redire ad propria. Quicunque igitur ad reditum in patriam propendebat, sufficientia sibi sumebat viatica et inter felicis itineris vota dimittebatur : quibus vero nihil erat potius quam cum eo versari in suburbanis agris quos possidebat plurimos, iis sufficientem largeque abundantem ibidem subministrabat victum, delicias eisdem exhibens nullo ipsorum labore quæsitas. Talis erat vita genitorum Joannis, talis virtus eorum : sic vacantes Deo ac puro ejus famulatui, annos suos cum omni honestate emetiebantur, semper illum habentes præ oculis, et sua omnia ipsi consecrantes, cui totum ferebant acceptum, et propter quem fortunas omnes promptissime communicabant poscentibus.

8. Quid autem bonus remunerator Deus? Magna extremis reservans temporibus, magnum quid largius eis fuit. Etenim diuturna laborantes sterilitate et sobolem jam diu desperantes, parentes effecit, et quidem masculæ prolis parentes, talisque filii quem simul cum Gratiis natum quis dixerit, eo quod non solum illos a præteritæ infecun-

(4) Videtur auctor, veluti ex sui temporis usu, honorationi Persarum appellatione Saracenos dignari, ut qui jam inde ab anno 628, extincto Chosroe et filiis ejus, imperium Orientis ereptum Persis tenuerunt.

πατέρες, καὶ ἀρετῆς διὰ πάσης ἀντιποιούμενοι βιοτῆς, καὶ ταῦτα δημοσίων ἀρχῶν ἐπειλημμένοι, καὶ τὰ μεγάλα παρὰ Πέρσαις δυνάμενοι, ἅτε καὶ παραδυναστεύοντες τῷ Περσάρχῃ καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ φροντίδας συμμεριζόμενοι, πᾶσάν τε σχεδὸν εἶχε τὴν Δαμασκὸν ὁ πατὴρ Μανσοὺρ ὑπ' αὐτόν. Ὑπὸ γὰρ τοῖς βαρβάροις, ὡς ἔφθην εἰπὼν, γεγονότες οἱ πρόγονοι, καὶ χρόνους αὐτοῖς συναμείψαντες, εἰ καὶ μὴ τὴν θρησκείαν μεταπεπτώκεσαν· ἀλλ' οὖν ἐν κλήσεσιν ὀνομάτων, ἐν ἀναβολῶν σχήμασιν ἐβαρβάρισαν, ἵν' οὕτως εἴποιμι, καὶ ἐπέρσισαν.

ζ'. Ἐκαλεῖτο γοῦν Μανσοὺρ ὁ πατὴρ Περσικώτερον, καὶ πλεῖστα παρὰ Πέρσαις (4) ἐτιμᾶτο· πλούτῳ τε περιερρεῖτο, καὶ δόξαν ἐνεδιδύσκετο, καὶ ὑπὸ συχνῶν πάνυ περιεβέβλητο, δεομένοις ἐπαρκῶν, ἀδικουμένοις βοηθῶν, αἰχμαλώτους ὠνούμενος, καὶ τῆς ἀναγοῦς θρησκείας Περσῶν καὶ σύναμα τῆς περιμενούσης ἔνθα γεέννης ῥυόμενος. Οὐκ ἄλλως δὲ ἐξωνεῖτο, καὶ ὡς ἔτυχεν ἐποιεῖτο τὰ κατ' αὐτούς, ἀπαμελήτους ἔπειτα ταριεὶς καὶ περὶ ἐλαχίστου τιθέμενος, ἀλλὰ σὺν πάνυ γε πολλῇ τῇ προνοίᾳ εἰσαῦθίς τε αὐτοῖς ἐφιστάμενος, καὶ ἀθρόους ὁμοῦ πάντας καὶ ἰδίᾳ καὶ καθ' ἕνα ἐπισκεπτόμενος. Τὰ πρῶτα καὶ γὰρ τὴν τῆς αἰχμαλωσίας ἐκείνης περιέστελλε γύμνωσιν, καὶ τῷ τῆς διαίτης ἐπιμελεῖ ἀνελάμβανεν· ἱκαναῖς δ' ἡμέραις οἱονεί τισι δεσπόταις προσανέχων αὐτοῖς, καὶ πᾶν ὅπερ εἰς θεραπείαν συντεῖνον ᾔδει διὰ σπουδῆς ποιούμενος ἐκπληροῦν, ἐπειδὰν ᾔδει καὶ ἔβλεπε, τῆς ἐκ τῆς λεηλασίας τέλεον τληπαθείας ἀπαλλαγέντας καὶ ἱκανῶς ἀναῤῥωσθέντας, πρός τε τὴν ἑαυτοῦ ἕκαστον ἐπανεληλυθότας ὑγίειαν, τὸ πρὸς βούλησιν ἐξαγορεύειν δεξιαῖς ἀνέπειθεν ἐρωτήσεσιν. Ὅς οὖν ᾔρεῖτο συνεῖναι συνῆν· ὃς δὲ τὴν πρὸς τοὺς οἰκείους προὐθυμεῖτο δῆπουθεν στείλασθαι, ἐφόδιά τε ἐλάμβανεν αὐτάρκως, καὶ εὐχαῖς εὐοδίοις συνεξέπεμπετο· ἔστι δὲ καὶ οἷς πρὸ παντὸς ἄλλου τοῦτοί στέρξασιν ἐν προαστείοις, ἐν ἀγροῖς (πλεῖστοι γὰρ αὐτῷ προσόντες ἐτύγχανον) ἄνετον τὴν δίαιταν ἐδίδου καὶ ἄφθονον, καὶ τρυφὴν ἐκεῖσε παρεῖχεν ἀμοχθον καὶ ἀνήροτον. Τοιοῦτος τῶν γεγεννηκότων ὁ βίος, τοιαύτη ἐκείνων ἡ ἀρετή· οὕτω τε τῷ Θεῷ λατρεύοντες καθαρῶς τὴν ζωὴν καλῶς ἐξεμέτρησαν, Θεὸν ἀεὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχοντες, καὶ Θεῷ τὰ κατ' αὐτοὺς ἀναρτῶντες, καὶ τούτῳ πᾶν ἀνατιθέντες, καὶ δι' αὐτὸν προχείρως ἄγαν τὰ προσόντα τοῖς βουλομένοις παρέχοντες.

η'. Τί γοῦν ὁ ἀγαθὸς μισθαποδότης Θεός; Μεγάλα ἐπ' ἐσχάτων ταμιεύων, μεγάλῳ κάνταῦθα τούτους δεδώρηται. Καὶ γὰρ τέθεικε πατέρας, μακροὺς ἤδη χρόνους τὴν ἀπαιδίαν δυστυχοῦντας, καὶ τὴν τέκνωσιν τὸ παντελὲς ἀπελπίσαντας· καὶ πατέρα ἄῤῥενός τε παιδὸς, καὶ αὐτόθεν εὐθὺς συγγεννηθέντος (εἶπεν ἄν τις) ταῖς Χάρισιν· οὐχ ὅτι γοῦν τῆς προτέρας

ἐπὶ τῇ στειρώσει λύπης ἀφαιρεῖται, ἀλλὰ καὶ πλείστης ἥδη τῆς εὐθυμίας ἐμπέπλησι, τῇ τοῦ γεγεννημένου ἐξ αὐτῆς προόδου καλλονῇ τε καὶ ὡραιότητι, τὸ τοῦ ἤθους ἐς νέωτα κόσμιόν τε καὶ χαρίεν δοὺς αὐτοῖς προφοιβάζεσθαι. Ἐκ τοιούτων ὁ μέγας οὗτος γεγέννηται, ἐκ τοιαύτης ὁ θεῖος καρπὸς τῆς ῥίζης τετελεσφόρηται, ἐκ τοσούτων τὴν ἀρετὴν ὁ ταύτην ἀπαράμιλλος προελήλυθεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ προελήλυθε, παραυτὰ τῷ βαπτίσματι καθαγνίζεται. Ὦ ζήλου γονέων! ὦ πίστεως ἀκραιφνοῦς! ὦ διαπύρου φίλτρου πρὸς Κύριον! Οὐκ ἔτρεσαν τὸν ἀσεβῆ δεσπότην, οὐ τοὺς ἐν τέλει καὶ συνάρχους ἔπτηξαν, οὐ δήμου ἀλογίαν, οὐκ ἔθνους ἀπόνοιαν ἐδείλίασαν· οὐ δόξης ἐφρόντισαν, οὐ χρημάτων, οὐκ ὄλβου πολυειδοῦς, οὐδενὸς ἁπλῶς τῶν τοῖς πολλοῖς περὶ πολλοῦ τυγχανόντων τούτοις ἀμωσγέπως ἐμέλησεν· ἀλλὰ τῶν πάντων ἡ στέρησις ὡς οὐδὲν ὑπερεωράτο, καὶ μόνος ὁ τοῦ Θεοῦ πόθος προετιμᾶτο, καὶ λαμπρῶς προετίθετο. Οὐδὲν οὖν ὅπερ ὑπέθραξαν ἀναβολήν τινα καὶ ὑπέρθεσιν ἐμπεποίηκεν· ἀλλ' ἐξ αὐτῆς αὐτὸν ἡγίασαν τῆς γενέσεως ἀναφανδόν, οὐχ ὡς οἱ πρὸ αὐτῶν λάθρα τοῦτο διεργασάμενοι, ἔμοιγε δοκεῖν, καὶ ἄνωθεν εἰς τοῦτο κατεπειγόμενοι. Ὃν γὰρ προέγνωκεν ὁ Θεὸς, καὶ πρὸς τὸν τῆς ἑαυτοῦ πόρρωθεν ἀφώρισεν Ἐκκλησίας καταρτισμὸν, οὐκ ἠνέσχετ' ἂν δὴ αὐτίκα τῷ προελθεῖν καθαγνισθῆναι, καὶ ἅμα τῷ ἀναπνεῦσαι ἀναγεννηθῆναί τε καὶ ἀναπλασθῆναι τὴν κρείττω τε καὶ θειοτέραν ἀναγέννησιν καὶ ἀνάπλασιν.

θ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν βρεφικὴν παραμείψας, ὡραῖος ὢν ἐτύγχανε καὶ παιδεύσεως, οὐκ ἀπεῖδον οἱ σεμνοὶ γεννήτορες καὶ θεσπέσιοι εἰς παιδοτρίβας σωματικοὺς, ὡς ἂν ὁ παῖς αὐτοῖς εὐφυῶς ἀσκήσειε τόξον μεταχειρίζεσθαι, καὶ καθάπαξ περὶ μάχας καὶ πολέμους εὐδοκιμεῖν· ἀλλ' οὐδὲ τοὺς ἐπὶ τοῖς γυμνικοῖς γυμνάσοντας ἀγῶσιν ἐζήτησαν, ὡς ἂν δὴ πυγμὴν παιδοτριβηθείη διαγωνίζεσθαι, κούφως τε θέειν τὸν δίαυλον, καὶ δισκεύειν εὐχερῶς, καὶ δόλιχον ἅλλεσθαι, ἢ καὶ πάλῃ τοὺς εἰς χεῖρας ἰόντας δεξιῶς καταβάλλειν καὶ νικηφόρος ἀνίστασθαι· ἀλλ' ἐζητεῖτο παιδευτὴς ἀξιόχρεως, ὃς ἂν εἰδείη ῥυθμίσασθαι ψυχὴν, κοσμῆσαι σῶμα, καὶ Θεῷ παραστῆσαι, καὶ ἁπλῶς ἀντὶ χθονίου καταστῆσαι ἀγγελικόν τινα καὶ οὐράνιον. Ἐζητεῖτο μὲν ἄξιος παιδευτής· ἀλλ' οὔ μενοῦν οὐχ εὑρίσκετο· ἦν γὰρ καὶ παντελῶς ἄπορον ἐν βαρβάροις τὸν Ἕλληνα διηκριβωκότα λόγον εὑρεῖν, καὶ μέσον ἀσεβῶν ἀνδρὶ κατὰ Θεὸν ζῶντι περιτυχεῖν, καὶ ἱκανῷ γε πρὸς ἐπὶ τοῦτοις ἦθος ἀνθρώπου πρὸς τὸ κρεῖττον καὶ θειότερον ἀγαγεῖν. Ἦν οὖν ὁ πατὴρ ἐν ἀπορίᾳ (τούτῳ γὰρ μᾶλλον ἢ περὶ τοῦδε φροντὶς ἐνέκειτο), καὶ οὕτω πάντοθεν ἀνεζήτει, ἅτε ἐπὶ πάσης ἰσχύων τῆς ἀρχῆς μεγάλα Περσῶν, καὶ πανταχόθι ταύτης περιφοιτῶν, καὶ τὸν τοιοῦτον ἀνιχνεύων ὅθεν ἂν καὶ θηράσαιτο. Θεὸς δὲ ἄρα, ὁ διὰ τῶν ἐναντίων τὰ ἐναντία οἰκονομῶν καὶ λόγοις ἀπορρήτοις διεξάγων τὰ καθ' ἡμᾶς ἄνωθεν, καὶ τὰ περὶ τούτου σοφῶς διετίθει, καὶ πόρρωθεν συνήλαυνε τὸν κατὰ πρόθεσιν, καὶ μακρόθεν προσῆγε τὸν κατὰ βού-

ditatis mœstitia liberavit, verum etiam jucunditate quam maxima implevit, insignem ab ipsius uteri egressu formam vultus atque elegantiam præferens, unde eis dabatur occasio, augurandi bene de ea qua adultior complendus esset, morum gratia ac venustate. Ita genitus, lustralibus mox undis per baptismum purgatur. O fides genitorum! o sincerus zelus! o amor fervens erga Dominum! Non timuerunt impium præsidem, non magistratus aut eorum ministros formidarunt, non irrationabilem vulgi dementiam, non gentis vecordiam exhorruerunt: non gloriæ, non pecuniarum, non multiplicis in speciem beatitudinis rationem habuerunt, nullum denique earum rerum respectum, quæ apud plerosque in magno sunt pretio: sed bonorum omnium privatio contemnebatur, ut nihili damnum: et solum placendi Deo desiderium cunctis rebus præferebatur. Nullam igitur consiliis suis moram dilationemve interponentes, sanctificaverunt puerum statim ac natus fuit; non sicuti alii ante ipsos clanculum id facientes, sed propalam, idque superno (ut mihi quidem videtur) instinctu moti. Quem enim Deus prænoverat atque a longo temporum intervallo ad suæ Ecclesiæ reparationem destinaverat, non tolerasset non statim ut prodiit sanctificari, et simul atque spirare cœpit non regenerari præstantiori quodam generationis modo.

9. Postquam infantilem prætergressus ætatem Joannes, institutioni cœpit maturus videri, honesti ejus admirandique parentes non rexpexerunt ad corporalium exercitationum magistros, quorum cura filius suus scite tractaret arcum et bellicæ gloriæ conquirendæ aptaretur, decertare inter pugiles discens, aut stadium levi pede percurrere, disco ludere, saltare agiliter, conserere manus, adversarium supplantare atque prosternere: sed quærebatur pædagogus idoneus, qui sciret animum excolere, ornare corpus, et utrumque admovere Deo, atque ex terreno homine angelicum quiddam et cœleste formare. Magister quærebatur vere profuturus, sed qualem inveniendi spes nulla apparebat: prorsus enim difficile erat reperire aliquem inter barbaros Græci peritum sermonis, et in medio impiorum nancisci virum, qui secundum Deum vivens sufficeret homini ad meliora perducendo. Pater igitur (quem acrius hæc torquebat cura) hærebat ambiguus, et omnes imperii Persici, in quo poterat plurimum, partes lustrans, indagabat num alicubi ejusmodi hominem venari posset. Deus interim, qui sæpe ex contrariis contraria procurat et res humanas rationibus occultis ab alto temperat, etiam negotium istud disponebat sapienter, atque jam pridem e longinquis mundi partibus accersebat virum, juxta intentionem mentis ejus: arte enim quadam recessus in speciem contrarii usus, providerat quo modo ei [illegible]

tur id quod tantopere desiderabat: quisnam autem fuerit hic modus, audite.

10. Posteri ancillæ Agar, qui liberæ Saræ nomen sibi nescio quo jure usurpaverunt, quique servi exsistentes, tanquam servæ filii et servilia cogitare soliti, semper circa dominos pravæ mentis, et animi erga heros improbi apparuerunt, non satis habuerunt in Romano imperio occupasse pleraque Orientis loca, et dominorum sceptra vehementer imminuisse, sed reliquis etiam partibus inhiantes, consilium iniverunt insulares atque maritimas urbes et regiones invadere. Classe igitur delati percurrebant littoreas civitates, et incolarum accolarumque multos vivos capiebant, quorum alios quidem perimebant gladio, quam plurimos vero subjiciendos pretio crudelissime distrahebant. Posquam autem (heu calamitatem!) malis tantis ex animi sententia patratis, redierunt ad sua, cum immensa quam adduxerant turba, quia vendere omnes non poterant (nam plurimi cum essent, magno tamen pretio taxabantur), simul universos decreverunt jugulandos. Fortassis autem hoc consilii sumebant, quia eos magistro suo exsecrabilissimo Mahometh malebant sacrificare, contra fas quidem naturæ acturi, aliquam tamen etiam in hoc rationem sequentes: siquidem ille diaboli ab initio homicidæ discipulus imitatorque dum viveret, lætabatur cædibus permisitque occidere, aut potius præcepto inter posteros inviolabili demandavit; quemadmodum aliud quoque scelus omne incunctanter docuit perpetrare.

11. Igitur ad cædem et sacrificium adducebantur myriades integræ, interque eos velut unus de vulgo æstimabatur quidam, ad eadem cum cæteris ferenda damnatus, qui unus dici poterat pretiosus mundi thesaurus et dignum terrarum orbis ornamentum, ille, inquam, qui secundum Deum se ornaverat Cosmas, vir et externa sapientia insignis, et ea quæ domestica est nobis incomparabilis: qui cum a mundo recessisset, inter homines ex Dei consilio viventes conscriptus, non solum cum ipsis cito venit in vitæ morumque societatem, eorumque virtutes perfecte æquavit; verum etiam longo ipsos præcelluit intervallo, propositus cunctis ut conversationis perfectioris idea atque irreprehensibilis regula. At non hoc uno fuit contentus, neque satis habuit tantum seipsum dirigere ac propriam vitam juxta Dei voluntatem componere; sed vitæ communis homines circumiens, eosdem curare et ad Deum studuit promovere: ut, si fieri posset, abduceret eos ab indulgentiori et affectibus mancipata ac brutali conversatione, atque ad honestum et ornatum vivendi genus traduceret, quale revera hominem condecet. Denique suo egrediens monasterio, et ab Italia (unde erat oriundus) recedens atque ulteriores regiones ex ordine pertransiens, et per viam cunctos instruens ad saniorem vitæ formam, cum pervenisset ubi piratæ facturi erant

A λησιν, καὶ τρόποις διωκονόμει παραχωρήσεως ἐπευδοκῆσαι τουτῳ τὰ πρὸς ἔφεσιν· καὶ οἷος ὁ τρόπος, ἀκούσατε.

ι'. Οἱ τῆς δούλης Ἄγαρ ἀπόγονοι, καὶ τὴν ἐκ τῆς ἐλευθέρας Σάρρας οὐκ οἶδ' ὅπως (ἐπωνυμίαν) σφετερισάμενοι, δοῦλοί τε ὄντες ὡς ἐκ δούλων τυγχάνοντες καὶ τὰ τῶν δούλων φρονεῖν ἔχοντες, καὶ αἰεί πως περὶ τοὺς κυρίους δύσνοι πεφηνότες καὶ πρὸς τοὺς δεσπότας κακοί, οὐκ ἀρκετὸν ἐνόμισαν τῆς ἡμετέρας τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς τῶν πρὸς ἕω τὰ πλεῖστα κατασχόντες, καὶ τὰ τῶν δεσποτῶν οὐ μετρίως σκῆπτρα μειώσαντες· ἀλλ' ἤδη καὶ κατὰ τῶν λοιπῶν μερῶν ἐμελέτησαν, τῶν ἐναλίων καὶ παραλίων κατεπιχειρῆσαι πόλεων καὶ κωμῶν ἐβουλεύσαντο. Νεναυστοληκότες οὖν κατέτρεχον τὰ B παράλια, καὶ πολλοὺς μὲν ἐζώγρουν, συχνοὺς δὲ ξίφους ἔργον ἐτίθουν, πλείστους δὲ καὶ ἀπεμπόλουν τιμιουλκοῦντες ἀσυμπαθέστατα. Ἐπεὶ δέ ποτε, βαβαὶ συμφορᾶς ἐκείνης! τὰ δεινὰ ταῦτα κατὰ θυμὸν ἐκτελέσαντες, καὶ νόστου μνησάμενοι, πλείστους ὅτι τοὺς ξυλληφθέντας ἀνήγαγον, πάντας ἀποδόσθαι μὴ ἔχοντες, πολλῶν τε ὄντων καὶ πολλοῦ τιμωμένων, σφαγῇ συλλήβδην παραδοῦναι βεβούλευνται· τάχα γε τῷ σφετέρῳ αὐτῶν διδασκάλῳ, τῷ ἐναγεστάτῳ Μωάμεθ, προσαγηοχέναι προελόμενοι θύματα· καὶ εἰκότως ἄρα, εἰ καὶ παρὰ τὸ εἰκὸς τῆς φύσεως ἐβουλεύσαντο· τοῦ γὰρ ἀνθρωποκτόνου Σατὰν μύστης ὢν ἐκεῖνος καὶ μιμητής, φόνοις τε περιὼν ἐγαννύσκετο, καὶ τὸ φονεύειν ἐνδέδωκεν, ἢ μᾶλλον, ὥς τι C τῶν ἀμεταθέτων ἐντέταλται, ὥσπερ δὴ καὶ πᾶν ἕτερον ἐναγὲς ἀπαραβάτως δεδίδαχεν ἐκτελεῖν.

ια'. Ἀπῆγον οὖν μυριοστὰς ὅλας, ἐφ' ᾧ γε σφαγιάσαι καὶ θυσίαν θεῖναι τῷ Σατανᾷ· ἀλλὰ συνῆν ἐκείνοις, καὶ τῶν πολλῶν εἷς ἐνενόμιστο καὶ τὰ αὐτὰ συγκαταδεδίκαστο, κόσμου θησαυρὸς ἀξιόχρεως καὶ οἰκουμένης ἄξιον ἀληθῶς ἐγκαλλώπισμα, ἐκεῖνος οὗτος ὁ κατὰ Θεὸν ἑαυτὸν κεσμήσας Κωσμᾶς, ἀνὴρ τὴν ἐκτὸς σοφίαν πολὺς καὶ τὴν ἐντὸς καὶ ἡμετέραν ἀξύμβλητος· ὃς ἀποκεχωρηκὼς κόσμου καὶ συγκαταλεγεὶς ἀνδράσι ζῶσι κατὰ Θεὸν ἐν μετρίῳ πάνυ τῷ χρόνῳ οὐχ ὅτι γε σφίσι συνημιλλήθη καὶ ἀκριβῶς τὴν ἀρετὴν ἐξισώθη, ἀλλὰ πολλῷ τινι τῷ μέτρῳ καὶ ὑπερβέβληκε, καὶ τύπος οἷον τοῦ κατ' ἀρετὴν D ἐγκατέστη βίου καὶ κανὼν ἀπαρέγκλητος. Ἀλλ' οὐκ ἠγάπησε τούτῳ, οὐδ' ἀρκετὸν ἐνόμισε τὸ μόνον ἑαυτὸν ῥυθμίσαι καὶ ζῆν ἀπευθῦναι κατὰ Θεόν· ἀλλ' ἤδη καὶ τοὺς ἐν βίῳ περινοστῶν ἐπισκέπτεσθαι ἤθελεν, ὡς ἄν, εἰ οἷόν τε, τῆς ἐμπαθεστέρας πάντας καὶ κτηνώδους ζωῆς ἀπαλλάξειε, καὶ πρὸς εὐπρέπειαν μεταγάγοι, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπῳ καθήκουσαν. Ἀμέλει τοι καὶ τῆς μονῆς ἀπάρας, καὶ τῆς τῶν Ἰταλῶν ἐξορμήσας, ὅθεν ποθὲν καὶ γεγένητο, καὶ τὰ ἐφεξῆς ἅπαντα διιών, τάχα δὲ καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον μεταγαγών, ὅπηπερ οἱ πειραταὶ ἐπεισφρῆσαι ἤμελλον (χριμάτων ἀκαταληψίας Θεοῦ) πρόβλαβε γεγονώς, καὶ ξυνεζλήπται. Συναπήγετο γοῦν συσφαγῆναι συνεκλεγείς· ἀλλ' οὐκ ἐτάραττε τουτονὶ θάνατος, οὐχ ἡ ἐπ' ἀλλοδαπῆς, τό γε δὴ τοῖς πᾶσιν

ἀπευκταιότατον, τελευτή· ἐνὶ δὲ καὶ μόνῳ πάνυ λίαν λελύπητο, καὶ δι' ἓν ἐπαθαίνετο, καὶ ὑπὲρ τὸ δέον (εἴ γε δέον εἰπεῖν) ἐδυσχέραινέ τε καὶ ἐχαλέπαινε (φιλαγάθως πάντως, οὐ φιλοτίμως), ἀλλ' εἶχεν ἐν ἀποῤῥήτῳ, πρὸς ὃν οὐκ ἔχων εἰπεῖν.

A exsrensionem, ex incomprehensibili Dei judicio in eorum incidit manus, et captus fuit. Simul itaque abductus, nunc inter jugulatos assistebat; non tamen eum conturbabat mors præsens, eamque perægre subeundi necessitas, quæ solet imprimis formidanda videri: sed una re solum valde tristabatur et commovebatur, ac pene ultra quam decebat ferebat moleste (probitatis tamen potius quam ambitionis studio sese affligens, id ipsum autem in pectoris arcano fovebat, quia cui aperiret non habebat.

ιβ'. Ὡς δὲ δὴ καὶ συναπήγοντο τὴν ἐπὶ θανάτῳ οἱ συγκατάσχετοι, καὶ τοῖς ἐκείνου ποσὶν ἄλλος ἄλλον προσλαμβάνειν ἔσπευδον ἐπικυλινδούμενοι, καὶ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας δυσωποῦντες ἕκαστος συχνὰ τῶν ποδῶν κατέῤῥαινον δάκρυα, ἰδόντες οἱ βάρβαροι τὴν πρὸς ἐκεῖνον πάντων ἐκείνων αἰδῶ, καὶ ἅμα τὴν διάπυρον αἴτησιν ἥτις ἀδιάπτωτον ὥσπερ τὴν ἐλπίδα σφῶν ὑπενέφαινε, σεμνὸν καὶ ἄλλως τὸ εἶδος ἐρῶντες, κἂν τοῦ ἤθους κατανοοῦντες σεβάσμιον· τίς τε εἴη προήχθησαν ἐρέσθαι, καὶ ὅθεν ἰσχήκει τὴν γένεσιν, καὶ ὅτι γε τούτῳ τὸ ἐπιτήδευμα, κλῆσίν τε πρὸς τούτοις, καὶ ὑπὲρ τίνος (καὶ αὐτὸς τοῖς ἄλλοις ἐπίσης [ἔχων] τὸ ἐξ ἀνθρώπων γενέσθαι) οὕτως ἀπὸ ψυχῆς ποιούμενος φαίνεται, τὸν μονάδα βίον ἅπαξ ἑλόμενος (ἐκ γὰρ τῆς ἀναβολῆς συνιέντες εἶχον τὴν πολιτείαν) καὶ βιωτικὸν ἅπαν ἀπεστραφὼς, μόνης δὲ τῆς ἐκεῖθεν λήξεως ἐφιέμενος, κἀκεῖ γενέσθαι περὶ πλείστου πάνυ τιθέμενος· οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἐλάνθανε τοὺς ἀλιτηρίους ἐκείνους, ὁποία κατὰ εὐσεβῶν ἡ πρόθεσις μοναστῶν, καὶ ὅ τι γε σφίσι τὸ διὰ παντὸς σκοπούμενον καὶ ζητούμενον, ὑπὸ χεῖρά τε πολλοὺς πολλάκις συλλαβόντας, καὶ τότε δὴ συχνοὺς πάνυ κατασχόντας, καὶ παιδιᾶς χάριν (τάχα δὲ καὶ τῶν ἡμετέρων εἰρωνείας) τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνετάζοντας. Καὶ ὃς δὴ βαθὺ στενάξας καὶ μύχιον· Καὶ ἄλλως μὲν ἐχρῆν ἀπαραμύθητα λυπεῖσθαι, τοὺς ὁμοεθνεῖς τούτους βλέποντι καὶ ὁμόφρονας βοσκημάτων δίκην ἀπαγομένους πρὸς τὴν σφαγήν· καὶ ὑμᾶς τῇ ἀπωλείᾳ σφῶν ἐπιχαίροντας, ἀνθρώπους ὄντας καὶ ἡμῖν ἐξίσης Θεοῦ τυγχάνοντας πλάσματα· εἰ καὶ τὴν θρησκείαν ἀντιδιῄρησθε, ὑποβολαῖς ὄντως τοῦ ἀρχεκάκου σατὰν, ὃς πάλαι μὲν ἡμᾶς ἀπατήσας, τοῦ Θεοῦ τε διέστηκε, καὶ τῆς θείας τρυφῆς ἐξωστράκισε, καὶ εἰς τὸν κλυθμῶνος τόνδε χῶρον κατῴκισεν· οὐ παύεται δὲ καὶ νῦν εἰσέτι, φύσει ἡ πονηρὰ καὶ χαιρέκακος, καὶ ἀλλήλων διασκηνῶν καὶ ἀπομακρύνων Θεοῦ ταῖς πολυπλόκοις αὐτοῦ μαγγανείαις καὶ τοῖς δεινοῖς ἄγαν σοφίσμασιν. Ἀλλ' ἔστι μοι πρὸς τούτοις καὶ ἕτερον, λίαν ἀποκναῖον καὶ ἀνιῶν ἀπαράκλητα· διὰ πάσης καὶ γὰρ παιδείας ἐληλυθὼς, καὶ σοφίας ἐς ἄκρον ἐληλακὼς, μέρος τε αὐτῆς μηδὲν λελοιπὼς ἀνεξέταστον, οὐδενί πως ἄχρι δὴ καὶ τῆς τήμερον τοῦ τοιούτου θησαυροῦ μεταδέδωκα, καὶ δέδοικα ἐπ' ἐσχάτων ὁ μέλεος τὸ παρὰ τοῦ ἐμπεπιστευκότος κατάκριμα

B

C

D

12. Cum ergo concaptivi ejus per viam supplici rapiebantur ad mortem, videre erat illos confertim ad pedes ejus provolvi, eosque humectare lacrymis et ut saluti singulorum consuleret pro se orare unumquemque. Quorum erga ipsum reverentiam precandique instantiam, indicem fiduciæ ac spei immobilis, quam in ipso repositam habebant, considerantes barbari, et cæteroqui gravem specie ac moribus venerabilem conspicientes, cœperunt interrogare eum, quis esset, unde natus, quod ei studium, quod nomen foret; et qua de causa (cum ipse quoque similem aliis haberet originem ex hominibus) ita præter naturam agere videretur, monastica vita in perpetuum electa (ex amictu namque agnoscebant ejus professionem), ut a sæcularibus rebus aversus, solam quæ in religiosorum claustris est quietem desideraret, illic esse quam maximi faciens. Neque enim nefarios illos latebat monachorum institutum, et quem scopum considerationibus ac meditationibus suis haberent propositum; ut qui eorum multos sæpe fecerant captivos, et tunc eorum plures tenebant; curiositatis gratia, forte etiam nostra ridendi studio, res illorum soliti explorare. Ille vero, profundo arcanoque suspirio edito, Me quidem, inquit, oportebat inconsolabiter tristari, intuentem contribules hosce et unanimes meos, pecudum more ad lanienam protractos, vos autem eorum pernicie gaudentes, cum sitis homines et æquali nobiscum sorte creaturæ Dei, quanquam religione dissideatis a nobis, opera auctoris malorum diaboli, qui jam pridem genus humanum decipiens ipsum sejunxit a Deo et a paradisi deliciis exterminavit, atque in hanc luctus regionem transtulit; non autem desistit etiam nunc ejus pessima indoles ac malis gaudens ab invicem nos disjungere fallacibus suis præstigiis, et dolosis illusionibus magis magisque elongare a Deo. Verumtamen aliud quiddam est, multo dignum mœrore, quod me affligit inconsolabiliter, videlicet quod disciplinarum omnium emensus stadium et sapientiæ fastigium consecutus, nullam ejus partem dimittendo quam non sim perscrutatus, nemini ad hunc usque diem de hoc thesauro communicavi; et ab eo, qui hæc mihi tradidit, metuo socordiæ ad extremum damnari.

ιγ'. Ἀκούει τὸν λόγον ὁ τοῦ Ἰωάννου πατὴρ· συμπαρωμάρτει καὶ γὰρ, ἐφ' ᾧ γε ἐκθέσθαι τοὺς κατασχέτους πάνυ δεξιῶς συνωθῶν, καὶ ὅτι συχνοὺς ὑφαιρούμενος. Ἐγγιστά που τοίνυν ἐκείνου γενόμενος, ἠρέμα καὶ σὺν αἰδοῖ ἐπανήρετο· Ἀληθῶς ἄρα

13. Audiit hunc sermonem pater Joannis: sequebatur enim, dextere satagens, ut ex iis qui detinebantur differrentur multi, nec paucos exitio subtrahens. Quam proxime itaque accedens ad eum, sensim et reverenter interrogavit, dicens:

Verene, ut dixisti, tantum in te bonum occultatum est? Ille autem, effusis ad hæc lacrymis eodemque animi sensu motus, eadem iterum affirmavit, et quæcunque noverat distinctiori enumeratione percurrens, singula distinctius diffusiusque explicabat. Dicebat ergo quomodo numerorum rationes et cohærentiarum proprietates pulchre calleret; et plani ac solidi perimetros ac diametros atque figuras edoctum sese, etiam laudatissimam astrologicæ compositionis scientiam tenere, ac veluti constitutum in cœlo dimensum esse motus corporum æthereorum; sapientiæ quoque sublimioris sacris initiatum se; quodque (ut uno dicam verbo) possideret aliquid inter humana pretiosissimum, bonum profecto, quale nunquam huc aut venit aut veniet, sicut quidam e veteribus sapientibus dixit. Et tamen in neminem incidi, inquit, quocum hæc possem communicare. Ad quæ ille: Scito quod ego implebo desiderium animi tui, neque abire te sinam tali laborantem egestate et confectum dolore, partim quia pro tibi creditis examen formidans, pœnam times, partim quia periculum est ne ignotus hinc exeas, et in oblivionis profundo occulteris, eo quod nullos post te relinquas filios, acquisitos per magisterium, qui longe præstantiores ad futuram memoriam quam naturales esse videntur, et, sicut audio, diutius vivunt quam geniti secundum carnem. Sunt enim mihi filii, forma præstantes, filii maturi, filii capaces disciplinarum quas enumerasti, velut receptacula purissima et amplissimi alvei, sed adhuc inanes, defectu talia largientis et quasi per rivum infundentis. Hos ego tibi adoptandos tradam: tuum erit eas quas dixisti disciplinas ipsis tradendo eosdem quodammodo regenerare.

14. Hæc cum dixisset, festinanter abit ad Persarum principem, quæ sibi cum Cosma intercessissent denuntians, eumque petit dari sibi, et cujus rei gratia id petat, manifestat. Ut vero assensum ejus obtinuit (multa enim apud ipsum gratia et auctoritate valebat), non minori gaudio quam Cosmas perfusus, domum eum perducit. Quomodo autem inter varia humanitatis officia ipsum exceperit, et quam jucunde complexus fuerit, longiori verborum circuitu prolixius explicare superfluum puto. Cæterum cum super omnes domesticos eum constituisset, et sicut alterum se coli a cunctis jussisset, tradens ei filios suos, ipsius quasi filios efficit. Isti erant, Joannes, splendidum nostræ orationis argumentum; et ille qui ante ipsum, defectu prolis naturalis, fuerat adoptatus a Mansure, admirabilis, inquam, suoque ut nomine sic et moribus Cosmas; de quo quid velut in transitu dixerim? quandoquidem si quis res ejus susceperit ex proposito recensendas, vix eas prout dignum est exsequeretur. Accepit ergo puerorum sibi commissorum par divinus pædotriba, tanquam pullorum generosorum domitor, exercendum ad

A τοι, καὶ ὡς ἔφησθα, τοσοῦτον ἐγκατακέκρυπται ἀγαθὸν, καὶ οὕτω χρῆμα τοῦ παντὸς ἄξιον ἐναπόκειται; Καὶ ὃς δακρύσας καὶ τὴν ψυχὴν αὐτὴν πεπονθὼς, τὰ αὐτὰ καὶ αὖθις εἰρήκει· πλατύτερόν τι διεξῇει τὰ τῆς παιδεύσεως, καὶ τὰ ἐξακριβωθέντα παραγεγυμνώκει λεπτότερον. Φησὶ γοῦν ὡς λόγους τε ἀριθμῶν, καὶ ἀναλογίας ἁρμονιῶν καλῶς ἄγαν ἠκριβωκὼς, τῶν ἐπιπέδων καὶ στερρῶν περιμέτρους καὶ διαμέτρους, καὶ σχήματα, καὶ αὐτῆς γε τῆς πολυθρυλλήτου τῶν ἀστέρων συντάξεως τὴν πολυύμνητον ἐπιστήμην συνειλοχὼς, καὶ ὡς ἐν οὐρανῷ γεγονὼς καὶ τῶν αἰθερίων σωμάτων τὴν κίνησιν ἀναμετρησάμενος, τά τε τῆς ὑπερτέρας σοφίας μυηθεὶς ὄργια, καὶ (ὡς ἔπος εἰπεῖν) τὸ τιμιώτατον
B τῶν ἐν ἀνθρώποις κτῆμα κτησάμενος, λόγους δηλαδὴ καὶ σοφίαν (χρῆμα, ὦ οὗτος, οἷον οὔτε ἦκεν ἐνθάδε, οὔτε μὴν ἥξει τῶν χρόνων ποτὲ, ὡς καὶ τῶν πάλαι τις σοφῶν ἰσχυρίσατο) οὐδενὶ τυχὼν ὅτῳ τούτου μετέδωκα. Καὶ ὃς· Ἀλλ' ἐγώ τοι, τοῦτ' ἴσθι, ἐκπλήσω τὸ καταθύμιον, καὶ οὐχ οὕτως ἀπελθεῖν ἐάσω καταδεᾶ καὶ περίλυπον, τοῦτο μὲν, οἷς τὴν ὑπὲρ τοῦ ἐμπεπιστευμένου δίκην ὑποπτεύεις, καὶ τὴν εὐθύνην ἐπιλογίζῃ καὶ δέδιας, τοῦτο δ', οἷς ἀνώνυμος οἴχεσθαι κινδυνεύεις καὶ λήθης ἐναποκρυβῆναι βυθοῖς, μὴ παῖδας ἄτε καταλελοιπὼς τῷ βίῳ διὰ παιδεύσεως, πολλῷ τινι τῶν ἐκ σαρκὸς πρὸς τὴν ἐσαῦθις μνήμην κρείττονας πεφηνότας, καὶ μονιμωτέρους, ὡς ἀκούσας ἔχω, μακρῷ τῶν ἐξ αἵματος. Εἰσὶ γάρ
C μοι παῖδες, παῖδες ὡραῖοι, παῖδες καλοὶ, παῖδες παιδευμάτων οἵων ἀπηριθμήσω καθαρὰ πάνυ δοχεῖα καὶ εὐρεῖαι δήπου δεξαμεναὶ, κενοὶ δὲ εἰσέτι, χήτει τοῦ τῶν τοιούτων μεταδώσοντος καὶ οἷον ὀχετηγήσοντος, καθεστήκατον. Τούτους, γίνωσκε, τοῦ λοιποῦ παῖδας ἔγωγε θήσω σοι· σοὶ δ' ἂν τὸ ἐντεῦθεν εἴη ὅσοις τε καὶ οἷοις εἰρήκεις ἀναγεννῆσαι παιδεύμασι.

ιδ'. Ταῦτ' εἰπὼν, σπουδῇ παρὰ τὸν Περσάρχην ἄπεισι, καὶ τὰ κατὰ τὸν Κοσμᾶν ἀπαγγέλλει, καὶ αἰτεῖται, καὶ ὅτου γε χάριν διασαφεῖ. Ὡς δὲ δὴ καὶ εἵληφε τὸ ἐνδόσιμον (πάνυ γὰρ ἠῦχει πολὺ παρ' αὐτῷ τὸ αἰδέσιμον), οὐχ ἧττον αὐτὸς χαίρων ἢ χαίροντα ἐκεῖνον οἰκαδε ἀπάγει λαβών. Ὅπως μὲν οὖν ἐφιλοφρονήσατο, καὶ οἷοις τὴν πρώτην ἐδεξιώσατο, περιττὸν ἴσως μακρηγορεῖν. Πλὴν ἀλλ' ἐπὶ πᾶσι τοῖς
D αὐτοῦ καταστήσας, καὶ ἄλλον ἑαυτὸν ἅπασιν ἐπιτεταχως, τοὺς αὐτοῦ παῖδας ἐγχειρίζει, παῖδας αὐτοὺς εἰσποιήσας αὐτῷ. Οὗτοι, Ἰωάννης, ἡ λαμπρὰ τῶν ἡμετέρων λόγων ὑπόθεσις, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ τεθεὶς εἰς υἱὸν γνησίου στερήσει γεννήματος, ὁ θαυμάσιος κλῆσίν τε καὶ τρόπον Κοσμᾶς· περὶ οὗ νῦ περ ἂν καὶ φαίην, οὕτως ἐκ παρέργου εἰδώς; ὡς εἰ καὶ προὔργου τις τὰ κατὰ τοῦτον ποιήσαιτο, μόλις ἂν τῶν πρὸς ἀξίαν ἐφίκοιτο. Πλὴν ἀλλ' ἐγχειρίζεται τὴν ἱερὰν ξυνωρίδα ὁ θεῖος ἐκεῖνος παιδοτρίβης ἢ γυμναστὴς, ἥδιστα δ' ἂν φαίην, καὶ ἱερὸς μοσχοδάμνης, ὅπως ἂν πρὸς τὴν τῆς οἰκουμένης δήπουθεν νέωσιν, καὶ τὴν τῶν θείων δογμάτων διασπορὰν ἐγγυμνάσειε. Περὶ μὲν δὴ τοῦ θείου λέγειν Κοσμᾷ τό γε νῦν εἶναι ἀναβολῇ παραπέμπω καὶ

ὑπερτίθεμαι· ἃς γὰρ περὶ τοῦ ἑνὸς πρὸς ἀξίαν λέγειν οὐκ ἔχω, τί ποτ' ἂν γενοίμην καὶ τοῖς τοῦ ἑτέρου φιλοχωρήσας; ὅλως τε καὶ τῆς παροιμίας ἀκηκοὼς πρὸς δύο μὴ ἀποδύεσθαι, τὰ κατὰ τοῦτον παρίημι· δυσχεραίνων μὲν οἷς οὐκ ἐξισχύω ἅμα καὶ ἀμφοῖν ἐπιβαλέσθαι, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς ἀμφιλαφῶς δράξασθαι, καὶ ἑνὶ τούτῳ λόγῳ τὰ ἑκατέρου διεξιέναι πλεονεκτήματα, ἢ μᾶλλον τὰ θεῖα τούτων ἔργα καὶ κατορθώματα· οὐκ ἔχων δ' ὅ τι καὶ δράσαιμι, πρὸς τὰ τοῦ Ἰωάννου καὶ πάλιν ἐπάνειμι, ἀγωνιῶν τε καὶ πνευστιῶν, καὶ ὅλος τῷ ἱδρῶτι διάβροχος, ὡσάν τις τῶν διωδευκότων μακρὰν, καὶ μακροτέραν ἀφορώντων τὴν εἰς τὸ ἔμπροσθεν.

A universi orbis culturam et ecclesiasticorum dogmatum sementem. Ego autem de eximio Cosma in præsentiarum dicere omitto, differens eum et in aliud tempus rejiciens. Qui enim de uno pro dignitate dicere non valeo, qualisnam exsisterem, in alterius actionibus ad placitum immoratus? cum cæteroquin proverbium audierim, Adversum duos ne exuitor. Ea igitur quæ ad Cosmam spectant prætereo; ægro quidem animo ferens quod simul ambobus nequeam intendere, et res ab eis gestas utraque (ut dicitur) manu complecti, unaque oratione enarrare prærogativas utriusque, aut potius divina opera actaque egregia. Cum itaque ad id agendum sim impotens, revertor ad Joannem, animo ad defectionem usque laborans, atque anhelitum ægre ducens, et totus sudore madidus, velut eorum aliquis qui longam emensi viam, longiorem ante conspectum habent.

ιε'. Ἀλλ' ἐπεὶ τοίνυν ὁ Ἰωάννης ἀξίου τοῦ παιδευτοῦ, τοῦ Θεοῦ καλῶς προνοησαμένου, τετύχηκεν, ὕδωρ, ὅ φασι, καταπρανοῦς τῷ τῆς φορᾶς ἀκατασχέτῳ διεδείχθη, ἢ πῦρ ἐν καλάμῃ τῷ τῶν μαθημάτων δραστικῷ τε καὶ περιληπτικῷ, ἢ εἴ τι ἂν εἴη ἄλλο τῶν ὀξέως ἀπτομένων ἢ προβαινόντων, καὶ σχεδὸν ὑπερεκπιπτόντων τὴν αἴσθησιν· μᾶλλον δὲ καὶ τὰ τῆς παροιμίας νενίκηκε, καὶ ὑπερβαλλόντως τὰ καθ' ὑπερβολὴν λεγόμενα παρελήλυθεν, ἅπινθ' ὁμοῦ παρελθὼν τὰ ταχύτατα, παραδραμὼν καὶ πτηνῶν αὐτῶν τὴν ὠκύτητα, καὶ χαμερπῆ τινα καὶ δυσκίνητα φαίνεσθαι ἀφεὶς, συγκρινόμενα· ἀλλ' ὃ δή μοι ἔπεισιν ἐπὶ τούτοις ἐρῶ. Ἐρῶ γοῦν ὡς ὅσην τὴν ταχύτητα ὁ νοῦς αὐτόθεν αὐχεῖ, μᾶλλον δ' ὁπόσην τὴν ἀεικινησίαν πλουτεῖ, ὡς ἀπ' ἄκρων ἀθρόον εἰς ἄκρα διικνεῖσθαι, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκ τῶν τῇδε καὶ κάτωθεν ἀνατρέχειν τὸν οὐρανὸν, καὶ ὑπὲρ ἐκείνου δ' ἐνίοτε γίνεσθαι, τοσαύτην ὁ αὐτόχρημα νοῦς Ἰωάννης, ὥσπερ μὴ ἐπιπροσθούμενος σώματι μηδὲ σαρκὶ παραποδιζόμενος, περὶ τὰς τῶν μαθημάτων ἀναλήψεις εὐδρομίαν ηὗχει καὶ συντονίαν, ἀπροσπταίστως, ἀπαραποδίστως, ἀθρόον ὁμοῦ διὼν σύμπαντα καὶ εἰς βάθος τῶν νοημάτων κατανοῶν ἕκαστον. Καί μοι δοκεῖν οὐκ ἀπεικότως ἂν εἰ τοῦτον Πλάτων τεθέατο, τὴν μάθησιν ἀνάμνησιν ἐδογμάτισε, καὶ ἴσως ἂν ἐδέχθη καὶ πιθανώτερος ἔδοξε· παρῆκε δ' ἂν ἐπὶ τούτῳ τὰ φαῦλα καὶ μικρὰ παραδείγματα, τοῦ ἐλαίου δηλαδὴ τὸ ἄψοφόν τε καὶ εὔδρομον, καὶ ἄλλ' ἄττα τούτοις παρόμοια, παιδαρίων μικροφυΐαν πάνυ μικροφυῶς παριστάνοντα.

B 15. Postquam ergo Joannes dignum se præceptorem, Deo id procurante, nactus est; aquæ, ut dicitur, per declive fluenti apparuit similis irrevocabili impetu et celeri comprehensione disciplinarum; aut sicut ignis in stipula, aut si quid est aliud eorum, quæ progredientia celeriter, ad metam suam pertingunt celerrime, oculorumque aciem ferme prævertunt. Qui etiam superavit ea quæ in exemplum velocitatis populari sermone usurpantur, et quæ hyperbolice adducuntur antecessit, omnes insimul artes citissime emensus, ipsasque prævertens volucres, atque efficiens, ut collatæ secum, animalia quædam tardigrada aut humi repentia possent videri. Dixerim ergo quod quanta celeritate gloriatur spiritus, quantaque pollet agilitate, ut ab extremis ad extrema subito impetu transeat, et in cœlum ipsum ab inferioribus hisce partibus recurrens, interdum super illud constituatur; tanta etiam Joannes, qui erat veluti purus spiritus, non obtenebratus corpore neque implicitus vinculis carnis, gloriari poterat cursus felicitate contentioneque circa liberalium artium disciplinam, nusquam labens, nusquam offendens, sed omnia continuo impetu pertransiens, et usque ad profundum quarumcunque notitiarum mente pervadens. Non incongrue igitur, si hunc vidisset Plato, doctrinam esse reminiscentiam definivisset, et fortasse meruisset probari, magis verosimile quid loqui visus, quam si proposuisset quædam ignobilia parvaque exempla, puta silentem ac fa- C cilem olei fluentis cursum, et reliqua his similia, infantulorum tenue ingenium valde exiliter exprimentia. D

ις'. Τήν τε καὶ γὰρ ἐγκύκλιον παίδευσιν ἅπασαν ἀχρόνως σχεδὸν ἠκριβώσατο· ἐν ἀκαρεῖ γὰρ καὶ μετρίῳ πάνυ τῷ χρόνῳ πρὸς Ἑλληνισμόν τε τὴν γλῶτταν ἐρρύθμισε, καὶ συχνὴν ἱστορίαν ἐνθένδε συνειλήχως τὰς φρένας πεπύκνωτο· μύθους δὲ καὶ λόγους πλασμάτων ἀναλεξάμενος, φλυαρίας μὲν Ἑλληνικῆς κατεγνώκει, προσφυῶς δ' ἐντεῦθεν ἀλληγορεῖν θαυμασίως ἄγαν ἐξήσκηται, ἔνθεν δὲ καὶ πρὸς ὑποδοχὴν εὐτρεπὴς μειζόνων γεγένηται, ὑψηλοτέρων, λέγω, μαθημάτων καὶ καταλήψεων. Τοίνυν καὶ

16. Universum namque orbem litterarium fere sine temporis spatio absolvit, et quasi momentaneo, certe perquam brevi temporis impendio ad Græci sermonis usum conformavit linguam; multamque cognitionem hinc adeptus, ea mentem instruxit: lectis vero fabulis figmentisque, Græcas quidem nugas damnavit, in allegorica tamen locutione apparuit vel exinde mirabiliter exercitatus, atque ad susceptionem majorum idoneus, ad sublimiorum dico disciplinarum speculationumque

comprehensionem. In divisione itaque earum partium, quas ignem spirans facultas complectitur, perbene versatus, inspectis orationum ideis ac methodis, collegit ex iis obiter multiplicem inventionum copiam affluentiamque, velut mercator sedulus, qui ad alium tendens locum in quo magnum sperat lucrum facere, sicubi per viam quid offenderit: neutiquam contemnendum, non recusat ejus causa tantillum ibi commorari. Ita ergo etiam Joannes, rhetoricam rhetoricæque methodos quoquo modo mercatus, continuo ad philosophiam accurrit. Et primum quidem hujus primordia, rationalem scilicet facultatem exacte perdiscit, figuras resolutionesque syllogismorum explorat, propositionum affluentiam et promptum usum colligit; atque enuntiativæ orationis naturam speculatus, demonstrationem aggreditur, velut ratiocinii regulam et perpendicularem normam veritatis, aut potius ut scalam quamdam introducentem ad naturalium rerum investigationem, quæque ad contemplationem evehit mentem, ad sublimiorem scilicet aliam præstantioremque supernaturalium rerum indaginem. Loquacitatem vero quæ cum ipsa et post ipsam discitur (ita namque veterum non nemo dialecticam nominavit, quæ primam philosophiæ partem mire excolit et omnium artium est ministra, earumque tradit ac declarat principia et axiomata : ad omne siquidem quod perquiratur aut accidat opportunas etiam ipsa vias aperit), dialecticam, dico, facultatem ecquis diligentius quam ille, aut sicut ille perdidicit? quis tanta perspicacitate ingenii in ea versatus est? Nullus sane cum eo disceptavit, quin e vestigio cœpti pœnitens se ipsum condemnarit temeritatis. Expeditius enim aliquis Cretæ Labyrinthum, aut Cædam Lacedæmoniorum effugisset, quam elenchorum ipsius evasisset retia, si semel iis esset irretitus.

17. Ast quando ad investiganda naturalium rerum arcana processit, Stagiritæ discipulis superior apparuit : non enim solum videbatur naturæ peritus arbiter, verum optimus explorator rationum, juxta quas naturæ rerum fuerint ordinatæ. Quare ipsius Aristotelis, et omnium quotquot ante et post illum de natura deque naturalibus rebus disseruerunt examinator sedulus, aut etiam explanator tutissimus habitus est. Animæ vero immortalitatem non ambigue ex ambiguis illius argumentis credidit; neque ex altiloquis, ut non dicam fabulosis commentis Platonis, erronea quædam circa illam sophismata fuit amplexus, per incorporationes quasdam et transformationes totam de

διαιρέσει τῶν τῆς πυριπνόου (5) κεφαλαίων ἐγγυμνασάμενος, λόγων τε ἰδέας καὶ μεθόδους διασκεψάμενος, κἀντεῦθεν συχνὴν εὐπορίαν καὶ ἄφθονον εὕρεσιν παροδικῶς συλλεξάμενος, ὥσπερ ἄν τις μεγαλέμπορος ἄλλοθί που τὸν σκοπὸν ἔχων καὶ τὸ μέγα ἐκεῖθεν κέρδος ἀπεκδεχόμενος, μεταξύ που τῆς πορείας τῶν τινι μὴ εὐκαταφρονήτων περιτυχὼν, βραχύ τι διατρίψας προσεπικερδᾶναι μὴ κατοκνήσειεν· ὡς δὲ καὶ οὗτος ῥητορικὴν καὶ τὰς τῆς ῥητορικῆς μεθόδους ἀμηγέπως ἐμπορευσάμενος, τὸ τάχος πρὸς φιλοσοφίαν ἀπέδραμε. Καὶ πρῶτα μὲν τὰ προτέλεια ταύτης τὴν λογικὴν πραγματείαν ἐξακριβοῦται, σχήματά τε καὶ ἀναλύσεις συλλογισμῶν σκέπτεται, καὶ προτάσεων χορηγίαν συλλέγει· καὶ καθάπαξ τὸν ἀποφαντικὸν λόγον ἐκμελετήσας τὴν ἀπόδειξιν ἐγχειρίζεται, κανόνα λόγων καὶ στάθμην ἀληθείας, ἤ καὶ ἀναγωγόν τινα πρὸς τὰ φυσικὰ κλίμακα· ἄττα δὴ πρὸς θεωρίαν μεταβιβάζει, ὑψηλοτέραν ἄλλην καὶ κρείττονα, τὴν τῶν ὑπὲρ φύσιν λέγω καὶ θειοτέρων ἐξέτασιν. Τὴν δὲ δὴ σὺν ταύτῃ καὶ μετ' αὐτὴν, τὴν ἀδολεσχίαν λέγω (οὕτω γάρ τις τῶν πάλαι τὴν διαλεκτικὴν κατωνόμασεν, ἣ φιλοσοφίαν τὴν πρώτην ὑποκρίνεται δεξιώτατα, τὴν ἁπάσας τέχναις καὶ ἐπιστήμαις πρεσβεύουσαν, καὶ τὰς ἀρχάς τε παρέχουσαν, καὶ διασαφοῦσαν τὰ ἀξιώματα), τὴν οὖν ἐκείνην ἄντικρυς εἰκονίζουσαν (πρὸς γὰρ ἅπαν τὸ ζητούμενον ἢ προβαλλόμενον εὐχερῶς καὶ αὐτὴ τοὺς λόγους ἐπάγει, εὐλόγους ἅμα καὶ ἁρμόζοντας κεκτημένη πρὸς ἕκαστον) τίς ὑπὲρ ἐκείνον ἢ κατ' ἐκεῖνον ἠκρίβωσε, καὶ οὕτωσὶ μετ' ἀγχινοίας ἐχρήσατο; Οὐδεὶς ἂν εἰς λόγους ἐλθὼν ἐκείνῳ, μὴ παραυτὰ μετέγνω, καὶ τῆς προπετείας ἑαυτὸν κατεμέμψατο. Εὐχερέστερον ἄν τις τὸν ἐν Κρήτῃ λαβύρινθον, ἢ τὸν παρὰ Λακεδαιμονίοις Καιάδαν (6) ἐξέφυγεν, ἢ τὰς ἐκείνου τῶν λόγων ἄρκυς διέδρασεν, εἴ γέ οἱ τοιούτου ποτὲ καὶ ἐδέησεν.

ιζ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ φύσεως ἐξετάζειν ἤδη προὴγετο, ὑπὲρ τῶν ἐκ Σταγείρας ἐδείκνυτο· οὐ γὰρ δὴ μόνον δεξιός τις τῆς φύσεως ἐπιγνώμων ἐφαίνετο, ἀλλὰ καὶ τῶν λόγων ἀκριβωτὴς ἄριστος καθ' οὓς οὕτω πως τετάχαται τὰ τῆς φύσεως· ἔνθεν καὶ αὐτοῦ τε Ἀριστοτέλους καὶ τῶν ὅσοι πρὸ ἐκείνου καὶ μετ' ἐκεῖνον περί τε φύσεως καὶ φυσικῶν διεσκέψαντο, ἀκριβὴς ἄγαν ἀνεδείχθη διαιτητὴς, κἀπὶ τὸ ἀληθὲς διορθωτὴς ἀσφαλέστατος. Τὴν δὲ τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν οὐκ ἀμφιβόλως ἐξ ἀμφιβόλων τῶν ἐκείνου λόγων ὑπείληφεν· ἀλλ' οὐδ' ἐκ τῶν τοῦ Πλάτωνος ὑψηγοριῶν, ἐῶ δ' εἰπεῖν μυθολογιῶν, σεσοφισμένα τε καὶ πεπλανημένα περὶ ψυχῆς δοξάσας, μετενσωματώσεις τινὰς ἢ μεταμφιάσεις ταύτης τὸ σύνολον

(5) Τὴν πυριπνοον hic pro *rhetorica* usurpari, ut quæ animos dicendo inflammet, patet ex sequentibus; ne quis autem de hujus lectionis sinceritate scrupulus cuiquam incideret, operæ pretium censuit Possinus noster ipsum archetypon codicem inspicere.

(6) Notus passim Cretensium labyrinthus, Lacedæmoniorum Cædas non item. Fuit autem hæc, ut ex Strabone, Thucydide et Pausania colligitur, « custodia publica, in quam malefici conjiciebantur; » addit Strabo, apud Persas sic dictum « æ'ificium plenum cineribus, » et alibi memini legisse me quidpiam de supplicio per cineres, cui destinatus illis ex improviso involvebatur suffocandus, quod forte occasionem præbere possit suspicandi, ex καίω *uro*, et ᾅδης *infernus* etymologiam petendam esse. Ms. Vatic. καάδαν habet.

παρεδέξατο· ἀλλ' ἀληθῶς καὶ ἀναμφηρίστως ἀθάνατον ἐπιγνοὺς, ἀθάνατα πρὸς τοῦ δεδημιουργηκότος ἢ δοξασθήσεσθαι ἢ κολασθήσεσθαι, ὅπως ἄρα τῇ σαρκὶ συμβιώσειε, καὶ κατεῖληφε καὶ δεδίδαχε· καὶ γινομένην εὐθὺς, ἑνί τε καὶ ἅπαξ ἐπέπειστο συνδεῖσθαι παχυλῷ σώματι, ὃ καὶ αὖθις ἀναλήψεται, πλὴν λεπτότερον καὶ θειότερον. Ἀλλ' ἐντεῦθεν ὁδῷ προϊὼν, καὶ τοῖς ὑψηλοτέροις προσβαίνει μαθήμασιν, ὡς θεωρεῖν λόγους τε καὶ ἀναλογίας, ἁρμονίας τε συζητεῖν, καὶ ἀνερευνᾶν σχήματα καὶ κινήσεις ἄστέρων, καὶ συνόδους πλανήτων ἐξακριβοῦν, σχηματισμοὺς (ἐφ' οἷς δὴ καὶ ὡς ἀληθῶς τις ἀπόγειος καὶ ἀντικρυς οὐράνιος; ἄνθρωπος ἀναπέφανται) Εὐκλείδας ὑπεραντίσας, Πτολεμαίους ὑπερβαλὼν, τοὺς πρὸ τούτων Χαλδαίους παῖδας ὥσπερ ἀποφήνας καὶ τὴν ἐπιστήμην ἡμιτελεῖς.

A anima doctrinam suscipiens : sed vere atque indubitanter intelligens ipsam esse immortalem, a conditore Deo etiam in æternum aut glorificatum aut punitum iri, juxta vitam in corpore actam, et cognovit et docuit; persuasumque habuit, statim atque creata foret, semel eam colligari uni materiali corpori, quod rursus esset assumptura subtilius divinius que. Hinc vero progrediens ad sublimiores disciplinas, accessit ad speculandas astrorum rationes proportionesque, eorumque inter se congruentias conquirendas et investigandas figuras : propter quorum notitiam terrigena quispiam possit, velut ex opposito, dici homo cœlestis. Properavit etiam ad planetarum progressus figurationesque eorum et transfigurationes varias indagandas, Euclidas in hoc genere antecellens, Ptolemæos exsuperans, et qui illis antiquiores fuere Chaldæos, quasi pueros semiperfectos scientia fuisse demonstrans.

B

ιη'. Ἀλλ' ὃ μικροῦ τε παρέδραμε. Τοῖς γὰρ ἠσικοῖς ἐντυχὼν τῶν παλαιτέρων συντάγμασιν, ὅσα ὁ ἐκ Σταγείρας, ὁπόσα ὁ ἐκ Χαιρωνείας (7), καί γε ὁ σεμνότητι παρ' Ἕλλησι διαβόητος Πλάτων συνέθετο, οὐκ ἀπερισκέπτως τοῖς δεδομένοις ἑαυτὸν ἐμπαρέσχετο· ἀλλ' ἐξ ἅμα πάντων, ἃ μὲν ἐνέκρινε ταῖς τῆς καρδίας πλαξὶν ἐνεχάραξεν, ἃ δ' ἐλληνικῆς διέκρινεν ἐμπαθείας ἢ προσπαθείας, ἀρίστως ἀποκρίνας, ἐκθύμως ἀπέστερξεν. Ἀμέλει τοι καὶ τὴν Πλάτωνος κοινογαμίαν, εἰ δὲ βούλει, τὴν Κράτητος (8) ὡς κυνώδη βιοτὴν ἐπιλογισάμενος κἀκ ψυχῆς αὐτῆς ἐποῦσιν, ἐς Κυνόσαργες (9), τό τε ἐκείνων εἰπεῖν, C ἀπεπέμψατο· τόν τε Ἀριστοτέλη τοῦ γάμου μὴ κακίσας, ἀλλ' ὑπερφρονήσας, ὑπέρτερά τε φρονήσας καὶ ἐνθεώτερα, τὸν ἄσπιλον αἱρεῖται βίον καὶ κρείττονα. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ γέγονε κρείττονος τῆς ἡλικίας καὶ πρὸς γάμους πρός τε τῶν γεγεννηκότων αὐτῶν ἐβιάζετο, καὶ πρός τ' ἄλλων συχνῶν ἐν τέλει ὄντα καὶ μεγάλων ἐφείλκετο, καθάπερ τις ἀπαθὴς φύσις καὶ πάντα πρὸς τὰ τῇδε ἀπόστροφος, ἀκλινὴς ἄγαν ἦν καὶ ἀνένδοτος, ἄλλοθί που τὸν σκοπὸν ἔχων καὶ ἀλλαχοῦ μεταθεῖναι διανοούμενος τὸ πολίτευμα· ὅπη γε καὶ Παῦλος ὁ μέγας εἶχε τὴν πρόθεσιν, Ἰωάννης τε καὶ Ἰωάννης, ὅ τε σκιρτήσας πρὸ τῆς γεννήσεως καὶ τὸν Δεσπότην προσκυνήσας μὴ θεασάμενος, καὶ ὁ ἐπὶ τῷ τοῦ Κυρίου στήθει ἀνακεισῶν κἀκεῖθεν τὰ τῆς θεολογίας ἁρυσάμενος νάματα.

18. Verum illud parum abfuit quin me præteriret. Cum in veterum commentarios de morali philosophia incidisset, quos Stagirita et Chæronensis ac gravitate morum apud Græcos commendatissimus Plato composuit; non semetipsum omnibus incircumspecte tradidit, quæ ab iis memoriæ fuerunt tradita, sed inter ea optime discernens, quæ bona judicabat imprimebat cordis tabulis, quæ vero ad licentiam videndi gentilem et cupiditatum illecebras putavit pertinere omnino respuit. Sic communionem uxorum, a Platone adinventam, et a Cratete institutam communis vitæ societatem, caninam reputans atque ex animo detestans, sectatores ipsorum in malam crucem amandabat : Aristotelis vero de conjugio opinionem non improbans, sed excelsius ea aliquid sapiens, sublimioraque et diviniora cogitans, incontaminatam longeque præstantiorem conjugali vitam prælegit. Ut enim provectioris evasit ætatis, compellebatur quidem a genitoribus ipsis ad nuptias, atque ab aliis, et his quidem multis positisque in dignitate, eodem pertrahebatur : sed veluti impassibilis quædam natura, a terrenis rebus omnino aversus, ad eas inflecti recusabat obstinate, utpote alibi suum habens scopum, eoque studium suum transferre cogitans, quo magnus Paulus suum intendit propositum, unusque et alter Joannes, is scilicet qui in utero matris ante nativitatem exsilivit, et quem necdum viderat Dominum adoravit; et ille qui supra ejusdem Domini pectus recubuit, hauriens inde theologiæ fontem.

ιθ'. Καὶ δὴ λοιπὸν οὕτως ἑαυτὸν ἐρρύθμισε, τάς τε D τῆς ψυχῆς δυνάμεις ἐκόσμησε, καὶ τῷ νῷ καλῶς καθυπέταξεν, ὡς θείαν ὄντως ἁρμονίαν ἐμφαίνεσθαι τούτῳ, καὶ ἀγγελικὴν ὡς ἀληθῶς σεμνοπρέπειαν. Ὅθεν δὴ καὶ οὐ μόνον τοῖς γεννήτορσιν ἐράσμιος ὁμοῦ καὶ τίμιος ἦν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἄλλοις, καὶ αὐ-

19. Deinceps autem taliter concinnavit seipsum animique potentias ita adornavit ac mentis imperio subordinavit, ut in eo reipsa apparerent divina quædam harmonia et decor morum angelicus gravitasque : quapropter non solum erat charus atque amabilis genitoribus, sed et aliis omnibus ip-

(7) Plutarchum intellige, Chæroneiæ in Bœotia natum.

(8) Crates Thebanus, Diogenis Cynici discipulus, qui nihil possidere sapientem voluit.

(9) *Ad canem album*, verbatim diceretur : erat autem Κυνόσαργες Athenis dictum gymnasium, in quo procul a pudice natis remoti, exercebantur nothi ac spurii.

sisque heterodoxis multum venerabilis. Postquam vero pater ex hac vita egressus transiit ad aliam, suffectus statim filius paternam assumpsit dignitatem, atque inter proceres fuit ascriptus. Invitus tamen. A pueris enim et ab initio cogitaverat semetipsum Deo consecrare eique soli vivere, Samuelis exemplum non solum sequens, sed etiam in hoc fortasse superans, eo quod ex seipso hoc elegit, non autem a parentibus, sicut ipse, promissus Deo et exhibitus fuit. Verumtamen supposuit humeros curæ civilium rerum, qui spiritualibus adhærebat ex animo. Sed oh ! quam dextre, quam prudenter et consulte creditum sibi munus administrabat ! Diffundebatur ergo per omnium ora admiratio ejus, sed præcipue ab ipso urbis præfecto honorabatur, post quem erat immediate primus ac velut collega dignitatis. Atque hinc ordimur majora dicere, exantlatos nempe in causa Dei labores quæque pro veritate sustinuit certamina admiratione quam maxima digna.

20. Sed quando huc devenit oratio, ageaum nostras lamentemur calamitates, et humanam lugentes imbecillitatem, faciamus spectabile inveteratum adversus nos odium auctoris malorum, atque de iis quæ ab ipso passi sumus et patimur, ut par est, conqueramur. Bene eatenus habebant se nostra, et res Christiana florebat, prævalente ubique orthodoxa fide, omniaque universim optimo erant in statu, adeo ut cœlestis quædam, ut sic dixerim, regio videretur esse orbis terrarum, quia rebus nostris præsens aderat Deus, seque adversus contraria nobis præbebat curatorem. Verum malignis ac fascinantibus oculis aspexit nos, qui jam pridem nobis invidit Satan, atque | (ut gentiles loquuntur) gravi Saturnalique aspectu nos intuitus est. Modum igitur acer ille atque ad malefaciendum industrius adinvenit, quo non solum repelleremur a gubernatione et visitatione divina, sed ipsum Deum nobis efficeremus inimicum, et ad summam contra nos iracundiam concitaremus. Quoniam autem plerumque consuevit impetum in homines non facere nisi per medium, quemadmodum olim in protoplastos per serpentem, rursus quemdam sibi invenit pravum moribus, varium mente, refertum improbitate, conglomeratis fraudulentiis contortisque in orbem commotis serpentem, iracundiæ vero impetu et intolerandi furoris vehementia belluam, ac congrua sui nominis appellatione leonem, Leonem, inquam, ex Isauris apostatam, qui primum domino suo imperatorique acceptus, potentiam ejus atque imperium supplantavit, non generosa quadam strenuitate usus (ne quis hoc putet), sed dolis et fraudibus : vafrities siquidem haud raro peragit magna quædam, et

τοῖς δὲ τοῖς ἑτεροδόξοις σφόδρα λίαν αἰδέσιμος. Τοίνυν καὶ τελευτᾷ τὸν βίον ὁ πατὴρ, καὶ πρὸς τὰ ἐκεῖσε μεθίσταται. Ἐγκρίνεται δ' οὗτος εὐθὺς, καὶ τὴν πατρικὴν ἀξίαν ἀναλαμβάνει, καὶ τοῖς λογάσι συγκαταλέγεται· ἄκων μέν· ἀλλὰ γὰρ ἐκ παίδων καὶ ἐξ ἀρχῆς εἰς νοῦν ἔστρεφεν ἑαυτὸν τῷ Θεῷ καθοσιῶσαι καὶ δοτὸς; αὐτῷ χρηματίσαι, πρὸς τὸν μέγαν ὄντως καὶ οὗτος ἀπευθυνόμενος Σαμουήλ· ὅτι δ' αὐτόθεν αὐτὸς τοῦθ' εἵλετο, καὶ μὴ πρὸς τῶν γεννητόρων ὑποσχεθεὶς δέδοτο, τάχα γε καὶ ὑπερτιθέμενος. Πλὴν ἀλλὰ τὴν τῶν πολιτικῶν ἐπωμίσατο φροντίδα ὁ τῶν πνευματικῶν ἁπτὴξ ἀντεχόμενος. Τί γοῦν; ὡς δεξιῶς, ὡς νουνεχῶς, ὡς εὐεπηβόλως τὰ ἐγκεχειρισμένα διῳκονόμει ! Καὶ πρὸς μὲν ἁπάντων ἄλλων περιελαλεῖτο καὶ ἐθαυμάζετο, πρὸς δὲ τοῦ κρατοῦντος αὐτοῦ τὰ πρῶτά τε ἐτιμᾶτο, καὶ μετ' αὐτὸν ἦν εὐθὺς, καὶ σύναρχος ἐνενόμιστο. Ἑνὸν ἰδοὺ λέγειν τὰ μείζω καὶ τιμιώτερα, τὰ κατὰ Θεὸν τούτου παλαίσματα, καὶ τὰ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀξιάγαστα ἀγωνίσματα.

κ'. Ἀλλ' ἐπείπερ ἐνθαδὶ τοῦ λόγου γεγένημαι, ἄγε δὴ τὰ ἡμέτερα θρηνήσω πάθη, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἀποκλαύσωμαι, τήν τε παλαιὰν πρὸς ἡμᾶς τοῦ ἀρχεκάκου θριαμβεύσω δυσμένειαν, καὶ ὡς εἰκὸς ἀποδύρωμαι ὑπὲρ ὧν πρὸς αὐτοῦ πεπόνθαμέν τε καὶ πάσχομεν. Εἶχε μὲν τέως εὖ τὰ ἡμέτερα, καὶ τὰ τῶν Χριστιανῶν ἤνθει· τὰ γὰρ τῆς ὀρθοδοξίας ἐκράτει, καὶ τὸ πᾶν ἁπλῶς καλῶς εἶχε, καὶ κοσμίως ὡς ἀληθῶς ἐσταλτο, καὶ ἵν' οὕτω φαίην, οὐράνιός τις χῶρος τόπος ἦν ὁ περίγειος, καὶ θεὸς τοῖς ἡμετέροις ἐπεχωρίαζε, καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς ὡς εἰπεῖν ἐπετρόπευεν. Ἀλλ' ἐπεὶδε βάσκανον ὁ ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς φθονερῶς ἡμῖν ἐποφθαλμίζων σατὴν, καὶ (ὃ φασιν οἱ ἐκτὸς) τελχινῶδες καὶ κρόνιον ἐνιτένισε· τρόπον οὖν ἀνευρίσκει ὁποῖος ἐκεῖνος ῥᾳδιουργῆσαι δεινὸς, καὶ πρὸς τὸ κακὸν πολυμήχανος· ᾧ γε οὐχ ὅπως ἂν κατοστρακισθῶμεν τῆς θείας ἐπισκοπῆς τε καὶ κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐκπολεμήσωμεν καὶ Θεὸν, καὶ τὰ ἔσχατα καθ' ἡμῶν ὀργισθῆναι διαρθίσωμεν. Ἐπεὶ δ' ὡς τὰ πολλὰ διὰ μέσου προσβάλλειν ἡμῖν εἰώθειν (ὡς καὶ ἐπὶ κατὰ πρωτοπλάστων πάλαι διὰ τοῦ ὄφεως), εὑρίσκει καὶ αὖθις τὸν σκολιὸν τοὺς τρόπους, τὸν ποικίλον τὴν γνώμην, τὸν πονηρίας ἀνάπλεων, τὸν ἄντικρυς ὄφιν τοῖς σκαιωρήμασι, τὸν συνεσπειραμένον τε καὶ περιεστραμμένον τοῖς σκέμμασιν, ἢ μᾶλλον τὸν ἀνήμερον φερωνύμως; θῆρα, τὸν αὐτόχρημα λέοντα, τὸν ἄστεκτον τὴν ὁρμὴν, τὸν ἀνύποιστον τὴν ὀργὴν, τὸν τὴν κακίαν ἀφόρητον. Λέων οὗτος ὁ ἐξ Ἰσαύρων, ὁ ἀποστάτης τὰ μὲν πρῶτα τοῦ δεσπότου καὶ βασιλέως γενόμενος (10), καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ὑφελόμενος, οὐκ ἀνδρίᾳ (μὴ οἰηθείη τις τοῦτό ποτε), μηχαναῖς δὲ καὶ δόλοις ὑποσπασάμενος· οὐ μικρὰ γὰρ πολλάκις καὶ πανοῦργος ἤνυσε τρόπος, καὶ τὰ

(10) Theodosius Adramyttenus hic esset intelligendus, qui Anastasio deposito suffectus an. 715 Leoni cessit imperium : verum non a Theodosio, sed ab Anastasio præfecturam Orientis assecutus erat Leo ; Theodosium vero nunquam agnovit imperatorem, sed mox ut electum audivit contra eum fœdus cum Artabasso Armeniæ prætore iniit. Factus autem imperator non statim, ut infra dici videtur, sed anno regni sui nono primum cœpit insanire contra sanctas imagines.

μέγιστα ἔστιν ὅτε ἦθος ἐπίκλοπον ἐξετέλεσε, καὶ ἃ γενναία ποτὲ χεὶρ σὺν μακρῷ τῷ πόνῳ οὐκ ἴσχυσε παραστήσασθαι, ἐκ τοῦ ῥᾴστου δόλος κατέστρεψεν. Οὔκουν δὴ θαυμαστὸν εἰ καὶ οὗτος κατὰ τοῦ εὐσεβοῦς μεμελετηκὼς αὐτοκράτορος καὶ ἐπαναστάσει ἐπικεχειρηκώς, τάχα γε τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ καταστοχασάμενος (δι' ἣν καὶ πρὸς τὴν βασιλείαν ἐνεκρίθη ὁ πάντ' ἐκεῖνος καλὸς Θεοδόσιος) τοῦ κατὰ βούλησιν οὐκ ἀπέτυχεν· εἰσὶ γὰρ οἳ φασιν ὡς καὶ ἐκ μαντείας καὶ ἀπορρήτοτέρων μυήσεων καὶ τελετῶν ἀθέσμων ἐκ πολλοῦ πρὸς τοῦτοι διηρέθιστο. Πλὴν ἀλλ' ὁ μὲν τῶν σκήπτρων ἀφέμενος, καὶ ὑποχωρήσας τῶν βασιλείων (ὡς μὴ ὤφελον) τοῖς τῆς Ἐκκλησίας φέρων ἑαυτὸν ἐγκατέλεξεν· ὁ δ' ἐπεὶ τοῦ κράτους ἐπελήφθη, κατὰ τῶν θείων, φεῦ! εἰκόνων λελύττηκε, ταυτὸν δ' εἰπεῖν καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἀνασχόμενος μὴ τὰ ὑπεσχημένα τοῖς μάντεσιν ἐκπλῆσαι, καὶ τὸ χρέος σφίσιν ἀποτίσαι τῆς τῶν προφοιβασμάτων ἐκβάσεως.

κα'. Ἐγείρει τοίνυν μέγαν κατὰ Θεοῦ πόλεμον, ἀχρειοῦνται τὰ τεμένη καὶ τοὺς νεὼς διεγείρεται, τά τε θεῖα καὶ τίμια ἐκτυπώματα διαξέειν τε καὶ ἀπαλείφειν ἐπαίρεται, καὶ ἁπλῶς ἀμορφοῖ ἢ μᾶλλον καταστρέφει τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ, ἣν αὐτὸς ἐνανθρωπήσας ἐθεμελίωσε, καὶ θεόπνευστοι τούτου περιεστοίχισαν κήρυκες, μάρτυρές τε θεῖοι τοῖς αἵμασι φοινίξαντες κατηγλάϊσαν, καὶ θεοφόροι Πατέρες πρὸς ἀσφάλειαν διωρόφωσαν (τί πολλὰ λέγειν;) ἣν αὐτὸς ὁ Θεὸς καὶ Πατὴρ παλαμηφορεῖ, τῷ τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου ἐξωνησάμενος αἵματι, τό τε θεῖον Πνεῦμα συνέχει, Πνεῦμα τὸ Πατρὸς καὶ Λόγου μονογενοῦς, Πνεῦμα τὸ ἐκ Πατρὸς ἀῤῥήτως ἐκπορευόμενον, ὡς ὑπὲρ λόγον καὶ ὁ Λόγος τοῦ αὐτοῦ γεννᾶται Πατρός. Κατὰ τοιαύτης Ἐκκλησίας, ὦ τόλμης παραβόλου! ὦ θράσους ἀλογίστου! ὁμόσε ὁ ἀλιτήριος ἐκεῖνος κεχώρηκε, τοσούτου κατετόλμηκε πράγματος· ἀλλά, φεῦ κριμάτων Θεοῦ! εἰς πέρας τὸ πρὸς βούλησιν ἤγαγε, καὶ τὸ κατὰ θυμὸν ἐξετέλεσε. Τοιοῦτόν τι καὶ γὰρ τὸ ἡμέτερον, ἀνέμου πεδίον, ὅ φασιν, ἢ κάλαμος πρὸς αὔραν στρεφόμενος καὶ μεταστρεφόμενος, λύγος τε ἄγαν λεπτὸς καὶ ἀκρόῤῥιζος, πρὸς ὅστις ἂν καὶ τύχοι βιαζόμενος, ἀγόμενός τε καὶ μεταγόμενος. Οὐ κατηγορῶ πάντων, τῶν πλειόνων δὲ καταφέρομαι συνήγορος ἐπικαίρως, καὶ τοῦ τῶν παλαιτέρων προσλαμβάνων ἀπόφθεγμα. Εἶδον γὰρ, εἶδον, ὡς μὴ ὤφελον, τοιαῦτα κἀγὼ, καὶ ὁμοίοις καιροῖς, βαβαὶ τῆς συμφορᾶς! περιέτυχον· τοιαύτῃ τε σκοτομήνῃ ἐγκύρσας, μεγάλα προσκέκρουκα, καὶ ἀνίατα μικροῦ τετραυμάτισμαι (11). Ἀλλ' ἐμὲ μὲν

grandia patrat fraudulentia; quæque manus robusta diuturno labore non valuit edomare, quandoque facillime expugnat astutia. Non igitur mirum, si etiam ipse, contra pium Cæsarem impia meditatus eumque rebellando aggressus, ac forte ipsa illa ejus bonitate confisus, propter quam ad imperium evectus fuerat, non est frustratus suæ voluntatis proposito. Sunt autem qui dicant occultioribus sortilegiis divinationibusque superstitiosis ac nefariis præstigiis jam pridem ad hoc fuisse invitatum. Et ille quidem, præclarus scilicet Theodosius, abdicato sceptro imperium dimittens (quod utinam non contigisset!) ecclesiasticis ministeriis semetipsum dedicavit; Leo vero postquam accepit regnum, furere, eheu! adversus sacras imagines cœpit, sive, quod eodem recidit, adversus Deum, ne non adimplevisse diceretur quod vatibus suis promiserat, sed debitum fideliter persolvisse quod sub conditione eventus successuri contraxerat.

21. Magnum igitur bellum contra Deum excitat, inutilia faciens templa et loca sacra subvertens, simulque ad divinas imagines abolendas et comburendas tota vi consurgens, deformem omnino reddit, potius dixerim, subruit Dei Ecclesiam, quam ipse assumpta humanitate fundavit, quam præcones ejus divinitus afflati circummunierunt, quam martyres cruore suo purpuratam illustraverunt, quam sancti Patres tanquam turribus ad securitatem comparatis vallarunt, quam denique Deus ipse et Pater in palma manus suæ gerit, Filii et Verbi sui sanguine redemptam, et divinus Spiritus ex Patre indicibiliter procedens, sicut et Verbum modo quodam a nulla ratione comprehendendo ex eodem Patre generatur. Contra hanc Ecclesiam, o grandem audaciam! o temerariam præsumptionem! perniciosus ille pedem extulit; et tantum facinus molitus, o Dei judicia! ad finem quod volebat perduxit, quidquid animo volutarat adimplens. Erant ergo res nostræ quasi campus, ut ajunt, ventorum, vel arundo ad auram versa inversaque, aut virgultum tenue levibus ac brevibus innixum radicibus, et quocunque libuerit cuivis ductile et flecti facile. Equidem non omnes accuso, sed potius plerisque advocatum me opportunum offero, sicut unus ex antiquioribus dixit. Vidi etenim, vidi (quod utinam non vidissem!) etiam ego talia et in similia tempora, pro dolor! incidi, atque in noctem hujusmodi tenebris obvolutam incurrens graviter offendi, immedicabilibus pene vul-

(11) Videtur infelix schismaticus dolere, vel quod non satis constans fuerit in tuendo schismate sub imperio Michaelis, qui unionem cum Ecclesia Romana fecerat, eique se opponentes removebat ab officiis, sicut et hunc Constantinum, « quem educarat apud se informarique optimis artibus curarat, privavit propterea loco gratiæ, quem prius habuerat et a sua familiaritate removit, » uti scribit Pachymeres part. I, l. VI, c. 27. Si tamen ille sic castigatus vel modicum remisit de pertinacia, Michaele sesquianno post mortuo, rediit ad vomitum an. 1282, sub Andronico, a quo denique

factus est logotheta circa annum 1294. Vel (quod potius crediderim) dolet ob eam divisionem, qua sub Andronico schismatici ipsi divisi fuerunt in Josephitas et Arsenianos, quorum hi severius, isti benignius agi volebant cum iis qui unioni Romanæ (quam utrique detestabantur) renuntiarant; de quibus idem Pachymeres parte II, lib. I, cap. 21 et 22. Sed et alia deinceps schismata plura exstiterunt Constantinopoli, per justam Dei retributionem, ut nec unionem haberent inter se qui nolebant habere cum Romana Ecclesia.

neribus confossus, Sed oro ut animorum et corporum curator Deus medeatur mihi, istorumque verberum livores aboleat benignus medicus nostræque infirmitatis misericors reparator. Sed agedum ad propria revertatur oratio et superioribus rursum insistat.

A ὁ τῶν ψυχῶν ἰατρὸς καὶ τῶν σωμάτων ἰάσαιτο, καὶ τὰς τῶν μωλώπων ἐκείνων οὐλὰς ἀπαλείψειεν ὁ φιλάνθρωπος ἀκέστωρ, καὶ τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας οἰκτίρμων θεραπευτής. Ὁ δὲ λόγος, ἄγε, τῶν προτέρων ἐχέσθω, καὶ ἐπειλήφθω αὖθις τῶν ἄνωθεν.

22. Subversi fuimus a malo, malum in res humanas divinasque usurpante imperium : qui vero hæc restaurans ad pristinam reduceret integritatem inveniebatur nemo, omnia autem ad impossibilitatem desperationemque extremam reciderant : nam magnus Joannes, qui tam densam impietatis dominatricis noctem poterat illuminare, absens in Perside vivebat Damasci ; et qui vere noster erat rerumque nostrarum etiam exinde provisor circumspectissimus, in aliena commorabatur regione. Quid ergo ? an suæ istic studens utilitati, res quæ hic erant, publicas neglexit ? Minime vero. Sicut enim loci alicujus indigena et amator in alieno constitutus solo, ibique negotiis suis curandis intendens, sicubi intellexerit res patriæ præter animi sui votum agi, etiam e longinquo iisdem consulit studiose, non sine conturbatione atque anxietate propria : sic quoque vir hic divinus, animo quidem consternatus est statim atque id contigit et internis motibus conturbatus, tamen Domini sui hæreditatem anxie curans, consuluit populo Christiano, et frequentium epistolarum scriptione curavit ubique omnibus notum facere errorem, manifestare corruptelam. et in demisso ad animarum perniciem hamo occultatam escam sub conspectum adducere. Forte etiam præsens intervenire voluit iis quæ hic agebantur, et nostris calamitatibus coram opitulari, ipsum Cæsarem redarguendo juxta consuetum sibi zelum, multa loquendi libertate prædituni ; zelum, inquam, igneum pro Deo, Eliæ instar ; et posita juxta Psalmistam [1] iniquitate ejus in conspectu ejus, coercere impetum multitudinis imperitæ, et quatenus posset ipsam erudire. Verumtamen absens (ubi autem et quomodo diximus supra) istiusmodi propositum non poterat facile exsecutioni mandare ; aliis ergo modis debitum Deo obsequium persolvere cupiens, quaquaversum suas direxit epistolas, quibus monebat ritus priores capessere et patriis legibus ac religionibus inhærere. Has autem epistolas ad eos qui hic degebant mittens multas ac fere innumerabiles (quamvis eas conarentur occultas habere qui recipiebant) non potuit evitare, quo minus venirent in notitiam imperatoris, ejusque furorem adversus sapientem scribam suscitarent et contra generosum palæstritam incenderent, suaderentque fraudulentis dolis eum adoriri : quod quemodo actum sit, licet breviter explicare cœperimus, nunc iterum dicemus distinctius.

B

C

D

κβ'. Ἀνετράπη μὲν ὑπὸ τοῦ κακοῦ κακῶς βασιλεύσαντος τὰ θεῖά τε καὶ ἡμέτερα· ὁ δ' ἀναστήσων ἦν οὐδείς· πάντα δ' ἐν ἀμηχάνῳ καθειστήκει, καὶ ἐν ἀπόρῳ τὰ τοῦ πράγματος κατηντήκει, καὶ τὰ τῆς διορθώσεως ἁπαξαπλῶς ἀπηγορεύετο. Ὁ γὰρ τῆς ἀσεβείας φωστὴρ, ὁ μέγας Ἰωάννης, ἐν Δαμασκῷ καὶ Περσίδι διῆγε, καὶ ἐπ' ἀλλοδαπῆς ἐτύγχανεν ὢν ὁ ἡμέδαπος ἀληθῶς, καὶ τῶν ἡμετέρων κἀκεῖθεν κηδεμὼν προμηθέστατος. Ἀλλὰ τί γοῦν; τὸ καθ' αὑτὸν ἐκεῖ στέρξας, τῶν τῇδε καὶ κοινῶν κατημέλησε; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Ὡς γάρ τις αὐτόχθων τε καὶ φιλόπατρις, ἐπ' ἀλλοτρίας γενόμενος, καὶ τῶν ἰδίων αὖθις φροντίζων, εἴ πως δὴ τὰ ἐν τῇ πατρίδι μὴ ὡς βουλητὸν ἔχειν ἀκούσειε (κἂν παρὰ τὴν καρδίαν πάθοι, καὶ σκέψει τῶν λογισμῶν ἐνδοίη), κἀκ τῆς ἀλλοδαπῆς τε καὶ πρόρρωθεν περὶ τῶν ἐν τοῖς ἰδίοις ἂν διασκέψατο· ὡς δὲ καὶ ὁ θεῖος οὗτος ἀνὴρ βάλλεται τὴν καρδίαν αὐτίκα τῷ συμβάντι, παθαίνεται τὴν ψυχὴν, κήδεται τοῦ θείου λάχους, προνοεῖται τοῦ Χριστωνύμου λαοῦ, καὶ συχνοῖς πάνυ τοῖς γράμμασι πᾶσι πανταχῇ τὰ τῆς πλάνης ἀναγνωρίζει, καὶ τὰ τῆς λύμης διασαφεῖ, τό γε ἐγκεκρυμμένον δέλεαρ τῷ καθιεμένῳ κατὰ τῶν ψυχῶν ἀγκίστρῳ πᾶσιν ὑπ' ὄψιν ἄγει καὶ διάδηλον τίθησι. Τάχα δ' ἂν καὶ τοῖς ἐνθαδὶ προὐτεθύμητο, ὡς καὶ παράνομον διελέγξαι βασιλέα, κατὰ τὸν πολὺν τὴν παῤῥησίαν καὶ τὸν ὑπὲρ Θεοῦ ζῆλον ἐμπύρινον Ἠλίου· καὶ παραστήσας τούτῳ, κατὰ τὸν Ψαλμῳδὸν, τὴν ἀνομίαν αὐτοῦ κατὰ πρόσωπον, λαόν τε ἀσύνετον νουθετῆσαι, καὶ ὡς ἐνὸν παιδαγωγῆσαι καὶ διορθώσασθαι. Ἀλλ' ἀπὼν (ὅπη δὲ καὶ ὅπως προδεδηλώκαμεν) οὐκ εὐμεταχείριστον εἶχε τὸ κατὰ πρόθεσιν. Τούτου γοῦν ἕνεκα τρόποις ἄλλοις ἀποπλῆσαι Θεῷ τὰ τῆς ὀφειλῆς διεσπούδακεν· ἀμέλει καὶ γραφὰς ἁπανταχῇ πέπομφεν, ἀντιποιεῖσθαί τε τῶν προτέρων ἐπιταττούσας ἠθῶν, καὶ τῶν πατρικῶν θεσμῶν καὶ θείων ἐξέχεσθαι· ἃ δὴ καὶ πάνυ πολλὰς τοῖς ἐνταῦθα διέσπειρεν, ἀφειδῶς πάνυ καταπυκνώσας, καὶ δαψιλῶς ἄγαν διασκορπίσας τοσαύτας. Καὶ γὰρ, ὡς καὶ κρυπτόντων τῶν ἀναλαμβανόντων, καὶ διὰ πολλοῦ τὸ λαθεῖν τιθεμένων, (συμβαίνει) γνωσθῆναί τε τῷ βασιλεῖ καὶ κατὰ τοῦ σοφοῦ γραμματέως ἐκμῆναι, καὶ κατὰ τοῦ γενναίου ἀλείπτου διανάψαι, καὶ δολεροῖς ἀναπεῖσαι κατεπιχειρῆσαι τοῖς τρόποις· ὁποῖον δήπερ ἐκεῖνον, εἰ καὶ διὰ βραχέων, δεδηλωκότες πεφθάκαμεν.

23. Erat is, ut dixi, Leo Isauricus, belluinus ille quidem et iracundiæ modum nullum ponens, non tamen usque adeo leoninus, ut palam auferet

κγ'. Θηριώδης μὲν γὰρ, καὶ τὴν ὀργὴν ἀκατάσχετος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τἆλλα λεοντώδης κἀκ τοῦ φανεροῦ τὴν μάχην κατατολμῶν, ὁ Ἴσαυρος ὢν ἐτύγχανε

[1] Psal. LXXXIX 8.

Λέων· ὀλόπεχο, δὲ κεύθων ἦν τρόπους, καὶ ὡς ἀληθῶς ὑπὸ λεοντῇ τῇ βασιλικῇ καὶ φρικαλέᾳ στολῇ τὴν δολερόν τε καὶ ἄτιμον ἀλωπεχῆν περιέστελλε. Αὐτῇ γοῦν κατὰ τοῦ ἁγίου, εἰ οἷόν τε διαχρήσασθαι ἐκμανείς, ἢ μᾶλλον διασπάσαι, καὶ ὠμότατα τὴν γένυν ἐμβάψαι τῷ αἵματι, καὶ θηρὸς δίκην τὸν πρᾶον καταβροχθίσασθαι· οὐκ ἔχων δ' ὅ τι καὶ δράσειεν, ἐπὶ τὴν συνήθη κακουργίαν χωρεῖ. Καὶ γοῦν συνάγει τοὺς ὑπογραμματεῖς, πάντας τε γραμματεῖς, καὶ Φαρισαϊκῶς κατὰ τῆς ἀληθείας τραχηλιάσαντας, εἴπέ τις ἂν ἐκείνους, καὶ τῆς κακίας ἀκριβεστάτους γραφεῖς· καὶ δὴ σὺν τοῖς ἁλιμοῖς ἐκείνοις σκέπτεται βουλευταῖς, καὶ κατὰ τῆς χάριτος Υἱοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Κυρίου βουλεύεται, ὡς Ἡρῴδης ἄλλος καὶ αὐτὸς ἐκμανείς· πλὴν ἕνα καὶ τέλειον σφαδάζει τοῦτον διαχειρίσασθαι, πλείστους ἄλλους περιδὼν νηπιώδεις ἅτε κρίνας καὶ ἀτελεῖς. Ἕνα καὶ γὰρ τοῦτον πάντων ἐκείνων ἀλείπτην ἐγνώκει, καὶ πρὸς ἑνὸς ᾔδει τὴν μάχην δέσαντι παράταχτον ἐσχηκώς. Μανθάνει μέντοι παρὰ πάντων ἐπίσης τὸ κατὰ πάντων περὶ λόγους αὐτοῦ κράτος, τὴν ἐν λόγοις διαῤῥήδην ἀνωμολογηκότων ἰσχὺν, καὶ τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα διὰ λόγου πάλην κοινῇ ἀπειρηκότων φωνῇ· καὶ μηδ' ἂν ποτε ἐκ τοῦ φανεροῦ κατισχύσειν διισχυρισαμένων τὰ ἐκείνου ἀναλῦσαι συγγράμματα, πανταχῇ τε διασπαρέντα, καὶ πολλῆς ὅτι τῆς πειθοῦς (οὐ γὰρ ἀληθείας ἤθελον λέγειν) πλήρη τυγχάνοντα.

A prodire ad pugnam; sed vulpini moris multum quoque habens, sub regia ac leonina et terribili specie vulpinam vilemque et fraudulentam occultabat mentem. Furit ergo contra sanctum, occidere eum, si possit, aut verius laniare cupiens cruentasque maxillas sanguine ejus tingere, et mansuetissimum virum ferino more quam crudelissime devorare: sed non inveniens quomodo id perficeret, ad familiarem sibi vafritiem convertitur. Coactis undequaque subnotariis notariisque, Pharisaice contra veritatem insurgere audentibus, quos aliquis haud inepte dixerit iniquitatis expertissimos scribas; cum perditis illis consiliariis, contra gratiam Filii Dei et Christum Domini deliberationem instituit, tanquam Herodes alter etiam ipse insaniens: multosque despiciens, veluti parvulos atque imbelles, angitur animo, ut unum illum, virum utique perfectum, interficiat. Unum siquidem illum noverat cæterorum omnium esse instructorem ad luctam, et cum uno sibi congrediendum sciebat ad pugnam paratissimo. Intelligebat enim ex concordi omnium relatione vim atque potentiam sermonum ejus contra universos, qui palam omnes confitebantur, quod non auderent cum homine congredi disputando, desperabant autem quod ejus scripta possent abolere, utpote jam ubique dispersa, multumque persuasionis (nec enim volebant dicere veritatis) habentia.

κδ'. Τότε δὴ λοιπὸν τύραννος, ὡς πάντων ἀπειρήκει, ἐν ἑαυτοῦ γίνεται, καὶ τοῖς οἰκείοις ἐπιτρέπει λογισμοῖς τὰ τῆς σκέψεως· καὶ ἀθρεῖτε πορισμωτάτης πρὸς τὸ κακὸν φύσεως ἐπινόημα ὡς ἀληθῶς εὕρεμα. Προστάττει ζητῆσαι τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ μίαν, καὶ διὰ πλείστου ὡς εὑρεθῆναι ποιήσασθαι, ἰδίαν δὲ αὐτῷ διαχαραχθεῖσαν χερσίν. Καὶ γοῦν οἱ ἀνθρώπῳ ἐκείνοι καὶ μὴ Θεῷ ἀρέσκειν διὰ σπουδῆς ἔχοντες, ὧν καὶ τὰ ὀστᾶ διεσκόρπισεν ὁ Θεὸς, καὶ ὧν μετ' ἦχου τὸ μνημόσυνον ὤλετο, ἐζητήκασιν, εὑρήκασι, δρομαῖοι προσενηνόχασιν. Ὁ δ' ὥσπερ ἑρμαίου λαβόμενος, τῶν τινι ταῦτα δεξιῶν. Εἴ γε, φησὶ, δυνηθείης ἀπομιμήσασθαι τὴν ἰδίαν τῆς τοῦ ἐν τῇ Δαμάσκῳ Ἰωάννου γραφῆς (Ἰωάννου λέγω τοῦ τοῦ Μανσοὺρ, ὃν δεινὸν κἀκεῖθεν ἦσθα τῶν ἡμετέρων ἐχθρὸν καὶ πολέμιον) καὶ τὸν τῶν γραμμάτων τύπον ἐξακριβώσασθαι, μεγάλην εἰσομαί σοι τὴν χάριν, καὶ μεγίστων ἀξιώσω τῶν ἀμοιβῶν. Ἀκούει τῶν λόγων ὁ δεξιὸς τὴν κακίαν ὑπογραφεὺς, καὶ ὑπισχνεῖται τὴν μεταχείρισιν, καὶ οὕτω πως εὐστόχως ἐκπληροῖ τὸ πρὸς βούλησιν, ὡς οὐχ ὅτι πρὸς ἄλλους διαλαβεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ γε τῷ ἀγχινουστάτῳ καὶ πρὸς παντὸς οὐτινοσοῦν ὀξυτάτῳ κατάληψιν τὰ τῆς σκαιωρίας ἀμωσγέπως ἀγνοηθῆναι, καὶ τὰ τῆς κακουργίας παραδραμεῖν· καὶ τοσοῦτον, ὡς τὰ μὲν χαρακτῆρος ἀμφισβητεῖν καὶ τῶν γραμμάτων ὡς ἰδίων ἀντιποιεῖσθαι, τὰ δ' ἐμπεριειλημμένα σφίσιν ὡς οὐκ ἴδια παρακρούεσθαι. Καὶ γὰρ πέπλασται τῷ δεινῷ τυράννῳ ἐπιστολῆς ἔκδοσις, δῆθεν ἐκ τοῦ Ἰωάννου πρὸς Αὔγουστον, καὶ συντέθειται ᾧ εὐφυεῖ

B

C

24. Tunc tyrannus aliis diffusus omnibus atque in seipsum conversus, cognitionem propriis committit cogitationibus, et ingenii ad malum vaferrimi machinamentum vere diabolicum reperit. Imperat epistolarum Joannis unam aliquam requiri, studio quantocunque adhibito, sed epistolam autographam: ministri vero ejus, qui non Deo sed homini placere nitebantur, quorum ossa dispersit Deus et quorum memoria cum sonitu periit, perquisiverunt, invenerunt, cursimque attulerunt ad eum, tanquam ad magnum quoddam inexspectatumque lucrum gaudentem: qui accersito ad se viro cuidam industrio, Si characterem, inquit, Joannis apud Damascum degentis, Joannis dico filii Mansur, quem gravem infestumque rerum nostrarum hostem etiam inde patimur, sicuti nosti, potueris imitari ejusque simillimum exemplar conficere, magnam a me inibis gratiam et grandi præmio remuneraberis. Audit hæc dexter ad nequitiam scriba, et falsificandam Joannis manum pollicetur, deinde quod erat pollicitus tam scite explet ad imperatoris voluntatem, ut non solum alios latere suppositio posset, sed etiam ipsummet Joannem, licet ad cujusvis rei comprehensionem acerrimum, sic fingere valeret fraus occulta et maleficus astus, ut, quod ad characteris proprii formam attinet, litteras pro suis deberet agnoscere, quæ vero iis continebantur ut non sua repudiare. Conficta siquidem fuit epistola, velut ab ipso ad Augustum scripta, sicut solers ille scriptor acceperat in mandatis,

secundum propositi in autographo characteris si militudinem et diabolicam tam scribentis quam jubentis industriam; et ad Persarum præfectum missa : cum hac vero missa est etiam alia de Joanne. Quæ autem ab hoc, velut ad Cæsarem missa epistola, suggerebantur, hæc erant quoad sensum; neque enim verba referre ipsa possim, partim oblitus eorum, quæ non credebam memoriam nostram mereri, partim dedignatus tam exsecrabilem imposturam. Sensus ergo talis quadamtenus erat.

A γραμματεῖ πρὸς ἰδέαν, ὡς ἐπετάχθη, γραφῆς, πρὸς γραμμάτων ὁμοίωσιν, πρὸς δαιμονίαν ἀκρίβειαν κατ' ἀμφότερα, καὶ ἀπέσταλται τῷ Περσάρχῃ, καὶ ἑτέρα περὶ αὐτοῦ συνεπέσταλται. Ἅ τοίνυν τῆς ὡς ἐκ τοῦ Ἰωάννου πρὸς τὸν βασιλέα ἐπιστολῆς τὰ δηλούμενα ἦν, ταῦτά γε ἦν· πλὴν οὐκ ἐπὶ λέξεως εἴποιμι, ἐπιλέλησμαι γάρ· ἐπεί πως (12) οὐδ' ἐδικαίωσά μοι ἐναποθέσθαι τῷ μνήμονι, ἀπαξιώσας ὁμοῦ καὶ τοῦ πλάσματος καὶ τοῦ σκευωρήματος βδελυξάμενος. Εἶχον δὲ ἄρα οὐτωσί πως αὐτά.

25. Servile collum etiam e longinquo submitto tibi, Cæsar, tuorumque pedum extremitates amplector. Equidem, ut a Christo denominationem habens, tibi, ut Christianorum ubique degentium præsidi manifestare debeo, quæ pertinent ad impiissimos Saracenos; quemadmodum scilicet ea se nunc habeant, et qualia ipsis acciderint, quoque malorum processerint furiosi illi. Sciat igitur majestas tua, ipsos omnino destitui militaribus copiis (divisi enim inter se sunt, mutuoque ab invicem atteruntur conflictu) atque adeo superatu faciles esse cuicunque volenti : meam insuper patriam, urbem antiquam et claram, quæ a fundamentis multo jam tempore subruta jacet, et in miseriarum plenitudinem dejecta est, nullo pariter negotio subjugabilem apparere. Ne cunctetis igitur, ter maxime imperator, sed præsens assistens solum te videndum præbe, atque ad ea quæ hic geruntur improvisus accede : brevi enim ac sine certamine Damascum, famæ celebritate notissimam, sub tuam rediges potestatem, et magna gloria acquisita redibis : me siquidem in multis adjutorem reperies, utpote potentem in Perside et rerum summam quocunque libuerit ducentem ac traducentem. Et hæc quidem aut hujusmodi alia figmento isto continebantur : quæ vero ab imperatore ad Persarum præfectum addebatur epistola in hunc fere modum conscripta erat.

κε'. Δούλειον αὐχένα καὶ πόρρωθεν ὑποκλίνω σοι, βασιλεῦ, καὶ σοὶ τοὺς ὡραίους προσπτύσσομαι πόδας, ὁ ἀπὸ Χριστοῦ παρωνομασμένος ἐγὼ τῷ τῶν Χριστωνύμων ὁπηδήποτ' ἂν καὶ εὑρίσκοιντο διάγοντες ἄρχοντι, καὶ διασαφῶ τὰ τῶν ἀσεβεστάτων Ἀγαρηνῶν, ὅπως τε τὰ νῦν ἔχουσι, καὶ ὁποῖα δήπου τὰ κατὰ τούτους συμπέπτωκε, καὶ οἱ κακῶν οἱ δυσμενεῖς ἐληλάκασιν. Ἴστω σου τὸ κράτος τὰ τῆς στρατιᾶς παντελῶς ἐξηπορηκότας (πρός τε γὰρ ἀλλήλους διῄρηνται (13), καὶ ὑπ' ἀλλήλων ἐκδαπανῶνται), ἔνθεν καὶ εὐεπιχειρήτους ᾧπερ ἂν καὶ εἴη βουλομένῳ τυγχάνοντας· προσεπιτούτοις δὲ καὶ τὴν ἐμὴν πατρίδα, τὴν ἀρχαίαν πόλιν καὶ περιώνυμον, ἀτημέλητον ἐκ μακροῦ τε οὖσαν καὶ ἐς τὸ παντελὲς ἤδη καταβληθεῖσαν καὶ εὐάλωτον πεφηνυῖαν καὶ λίαν εὐεπιχείρητον. Μὴ γοῦν ἐπιπλέον ἀναβαλοῦ, τρισμέγιστε βασιλεῦ· ἀλλ' ἐπίστηθι, ἐπιφάνηθι μόνον, παραγενοῦ τοῖς τῇδε· διὰ βραχέος γὰρ καὶ ἀκονιτὶ τὴν Δαμασκὸν παραστήσῃ τὴν πολυθρύλλητον, καὶ μέγα κλέος ἐπαναζεύξεις ἀράμενος· εὑρήσεις γὰρ ἐμὲ οὐκ ἐπὶ μικροῖς πάντως συνέριθον, μεγάλα ἐπὶ τῇ Περσίδι πάσῃ δυνάμενον, καὶ τὸ πᾶν ὅπη τε καὶ ὅπως μοι βουλητὸν καὶ ἄγοντα καὶ μετάγοντα. Καὶ ταῦτα μὲν ἡ τοιαῦτα δὴ τὰ τοῦ πλάσματος· ἃ δὲ ἐκ τοῦ βασιλέως πρὸς τὸν Περσάρχην διεσήμαινεν ἐπιστόλιον ταῦτά γε ἦν τοιαῦτ' ἄττα κἀκεῖνα τὴν ἔκθεσιν ἔχοντα.

26. Admodum inclyte ac nobiliter nate et præpotens Persarum præfecte, bene valeas, et quæ ad tuam attinent potentiam ac dignitatem ce lant prospere, meæque dominationi denuntieris plena felicitate frui, atque de magnitudine nostra idem intelligas. Nosti quam ego sim in fœderibus et pactis conventis nulli obnoxius mutabilitati : tempus enim, magnus (ut quidam dixit) magister rerum, nihil non detegit atque revelat. Tuorum interim subditorum quidam, improbitate gaudens, inimicus pacis, et hostis virtutis, convellere nititur fœdera inter nos jam olim sancita, et jusju-

κς'. Μεγακλεὲς, ὑψιγενὲς, κρατάρχα Περσῶν, εἰῆς ὑγιείας ἔχων καλῶς. Τὰ τῆς ἐξουσίας εὖ σοι διέποιτο, κάμοῦ τῷ κράτει παντοίας τῆς εὐθυμίας ἐπαπολαύων ἀγγέλοιο εὖ ἔχοντα· καὶ τὰ κατὰ τὴν ἐμὴν μάθοις μεγαλειότητα. Οἶσθα οἷος ἐγὼ τὰς σπονδὰς ἀσφαλῆς καὶ οἷος τὰς συμβάσεις ἀμεταμέλητος· ὁ γάρ τοι χρόνος μέγας (ὥς τις ἔφη) πάντων διδάσκαλος, καὶ οὐδὲν ὅπερ οὐκ ἀνακαλύπτειν ἔχει, καὶ παρεγυμνοῦν εἰς ἀλήθειαν. Τῶν μέντοι τις ὑπὸ σοὶ, χαιρέκακος ὄντως καὶ τῆς εἰρήνης πολέμιος καὶ τῷ ἀγαθῷ δυσμενὴς, συγχέαι τὰς ἀνέκαθεν ἡμῖν πειρᾶται σπονδὰς, καὶ τοὺς ὅρκους παραλῦσαι διερε-

(12) Videtur præsumere, quod textus epistolæ in Vita expressæ sit originalis, hoc autem ex illa Vita adeo non intelligitur, ut potius contrarium dici existimem.

(13) Anno Christi 730, motæ a Leone persecutionis quarto, Masalmas, Saracenici exercitus veteranus et plurimis victoriis illustris ductor, « in Turcorum terras expeditionem suscepit, conserto-que prælio plures utrinque cecidere, Masalmas autem in fugam actus est. » Et rursum anno 732, « in Turciam exercitum induxit : cumque jam Caspias portas attigisset, metu correptus retro concessit, » sicuti scribit Theophanes ad annos Leonis 13 et 15, , quæ sane non male conveniunt cum chronologia alibi a nobis deducta.

θίζει οὕσπερ ἀλλήλοις ἐκ μακροῦ συνεθέμεθα (14), καὶ κατεπιχειρῆσαί σου τῆς χώρας παραβιάζεται, ἐφ' ᾧ καὶ οὐ μικρὰ συνάρασθαί μοι κατεπαγγέλλεται. Ἀλλ' ἔγωγε, φιλίας οὐδὲν ἀκραιφνοῦς λογιζόμενος ἰσοστάσιον, περιφρονῶ τοὺς λόγους, καὶ τὰς τούτου ξυμβουλὰς ἀπαναίνομαι. Πόσον γὰρ ἂν καὶ εἴη μοι τὸ ἐντεῦθεν κέρδος, ὑπὲρ τοῦ τῶν συνθηκῶν ἀλογήσαιμι, καὶ τὸν φίλιον παροργίσαιμι; Ὅστις καὶ ὢν καὶ τυγχάνει ὁ ταῦτά γε μεταχειριζόμενος, ὃ φασιν, αὐτὸς δείξει· τὸ γὰρ δὴ πρός με γράμμα σαφῶς γνωριεῖ, ἰδίαν αὐτῷ χεροῖν συντεθέν. Ταῦτα τὰ τοῦ βασιλέως ἀρχικὰ καὶ κοινωφελῆ βουλεύματα καὶ διανοήματα· ταῦτα ἡ ἀλουργὶς αὐτὸν ἐξεπαίδευσεν· οὕτω τὰ τῆς περιόπτου καὶ τιμιωτάτης ἀξίας διάσημα σύμβολα καὶ περίβλεπτα μήτε πανούργως ἀνίει μηδοτιοῦν ἀνέχεσθαι φθέγγεσθαι, μήτε δολερῶς τὸ παράπαν μεταχειρίζεσθαι.

κζ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἀνελάβετο τὰς γραφὰς ὁ βάρβαρος ἐκεῖνος τύραννος, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς ἀνελέξατο, οὐδὲν (15) .... ἀλλ' ἦ βάρβαρος εὐθὺς ὤν, ἀπερίσκεπτος τὴν ὁρμὴν καὶ τὸ ὅλον φάναι παράβολος, αὐτίκα τὸ ἐπελθεῖν ἀληθῆ τὰ δεδηλωμένα παραδεξάμενος. Ὡς γὰρ δὴ καὶ μετακαλέσαιτο τὸν Ἰωάννην, καὶ εἰ τὰς ἐπιστολὰς ἐγχειρίσειε, τίνα τε ταῦτ' ἔστιν, ἔροιτο, ὁ δ' ἐκ τοῦ εὐθέως μὲν οὐκ εἶχεν ἀνανεῦσαι, μηδὲ τὰ τοῦ γράμματος ἀπομόσασθαι (τοιοῦτος καὶ γὰρ ἐτύγχανεν ὢν ἀκριβὴς ἄγαν, οὐ προπετὴς καὶ τὴν συναρπαγὴν διαφυγγάνων ἐφ' ἅπαντι), συνειδέναι δὲ αὐτῷ τοιόνδε τι μετακεχειρισμένῳ θαῤῥαλέως ἀπέφασκε· μὴ δοὺς ἀναβολὴ τὰ τῆς σκέψεως, μὴ καιρὸν ἐφεὶς ἐξετάσεως, ὡς ἂν ἐπὶ τῶν ὁμολογουμένως κατακρίτων καὶ πάσαις καταδεδικασμένων, τὴν τιμωρίαν ἀνηλεῶς ἀποφαίνεται. Καὶ γοῦν τὴν τῆς δεξιᾶς ἀφαίρεσιν ὁ τέως δεξιὸς τὰ πάνθ' ὑπηρέτης καταδεδίκασται, οὐχ ἧττον εὐλόγως ἢ φιλανθρώπως, ὡς ὁ ἀπηνὴς καὶ τὰ πάντα παράλογος ᾤετο· τὴν γάρ τοι καθυπηρετήσασαν ἐστερηκὼς καὶ τὴν τοῦ ἔργου κατατολμήσασαν ἀποκεκοφὼς, οὔτ' αὐτὸν ἐκεῖνον τοιαῦτ' ἀφῆκεν εἰσέτι διαπράττεσθαι δύνασθαι, οὔθ' ἕτερόν ποτε κατεπιχειρῆσαι τῶν ὁμοίων ἐς ὕστερον.

κη'. Οὐ μέντοι γε μέχρι τούτου σταίη τὰ τῆς ὀργῆς, οὐδ' εἰς τόδε τὸ δεινὸν λήξειεν· ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς χλευασμὸν τοῦ ἐαλωκότος ὅθεν ἐπὶ τοιούτου, τοῦτο δὲ καὶ τῶν ἑτέρων σωφρονισμὸν, τοῖς ὁμοίοις ὡς ἂν γε μὴ περιπέσοιεν, ἅμα δὲ καὶ ἐξ ἄκρας ὀργῆς τε καὶ μίσους ἐπιγενομένου ἀνθ' ἧς τέως στοργῆς τε καὶ εὐμενείας ἐκέκτητο πρὸς αὐτὸν (οὕτω καὶ γὰρ εἰώθαμεν ἄνθρωποι, οὓς πρὸ μικροῦ ποθοῦντες ἥμεν, εἴ γέ τι μικρὸν ἀμηγέπου προσκρούσειαν

A randum dissolvere quo nos ad invicem pridem obstrinximus, urgendo ut regionem tuam subjugare coner, atque auxilium ad hoc non modicum mihi se laturum pollicendo. Verum ego sinceræ amicitiæ nihil comparabile esse existimans, hujusmodi suggestiones atque consilia abominor · quod enim tam magnum lucrum mihi posset alicunde emergere, propter quod fœdus violem et amicum provocem ad iracundiam? Cæterum quis talium machinator sit, ipse (quod aiunt) prodet : idlenim manifestum facit epistola, ipsius propria exarata manu. Hæc nempe sunt imperatorio apice digna et in commune utilia cogitata ; sic eum sua docuit purpura ; ita sublimis illius honoratissimæque dignitatis insignia non patiebantur valre dissimulantem aut omnino reticere quidpiam, aut agere fraudulenter.

27. Postquam tales scripturas accepit barbarus iisque contenta perlustravit oculis, inhumanus jam antea cum esset et inconsiderato impetu ferri in iracundiam solitus præcepsque ad quidlibet effutiendum ; vera esse mox credidit quæ significabantur sibi. Accersitum ergo Joannem cum interrogasset, utrum ipse eas scripsisset epistolas et quid hæc sibi vellent ; cumque ille, ut in re improvisa non auderet suam esse scripturam abnuere (erat enim perquam circumspectus in verbis cautusque, ne qua in iis sibi obreperet falsitas), fidenter tamen inficiaretur, se talis ullius facinoris habere conscientiam, vel quidpiam ejusmodi tractavisse, tyrannus neque moram disquisitioni indulgens, neque tempus examini, tanquam in re proprii oris confessione comperta et undequaque certissima, decernit supplicium. Ita ad dexteræ manus abscissionem dexter per omnia minister damnatur ; idque (ut crudelis ille ac prorsus irrationalis existimabat) non minus merito quam clementer : dexteræ siquidem ministerio privatum, et, qua facinus fuerat ausus, parte multatum, impotentem reddebat ad simile quidpiam moliendum patrandumve deinceps.

28. Non tamen hic stetit effrænis iracundiæ impetus ; sed addidit aliud, partim ad contumeliam ejus qui fuerat in delicto comprehensus, partim ad aliorum ne in talia unquam prolaberentur exemplum, eodem etiam facto suæ obsecutus gravissimæ iræ odioque, succedenti in locum prioris amoris ac benevolentiæ. Sic enim ferme comparati sumus, ut quibus paulo ante afficiebamur tenerius, si quid offenderint quoquo modo, magis

(14) Hyperbolice id accipiendum, sive cum respectu ad tractatus pridem initos, sed sæpius violatos, per irruptiones iteratas Saracenorum in Romanum imperium. Nam idem Theophanes testatur, quod prædictus Masalmas, anno Leonis 10 « Cæsaream Cappadociæ armis aggressus, eam occupavit » et rursum anno 14 « Romanam ditionem armis infestavit, atque in Cappadocia Charsiani castrum sibi dolo subjecit » et rursum anno 16 « Mavias filius Isam bellum Romaniæ intulit, penetrataque cum armato milite Paphlagonia, multa captivorum præda ditatus in patriam rediit ; » atque ita deinceps singulis fere annis, quandiu vixit Leo, modo Mavias, modo Suliman, filii ejusdem Isam, provincias has aut illas ingressi leguntur ; dum ille orthodoxis imaginum cultoribus vexandis intendit.

(15) Videtur versus vel saltem verba aliquot excidisse.

etiam aversemur : et quod heri impensius amabamus, hodie, si tegula intercidat, ut proverbio dicitur, oderimus ac reprobemus. His ergo de causis rescissam dextram jubet præfectus tolli in altum ac medio foro suspendi ad spectaculum omnium. Nec mora, suspenditur dextera, dextera utique Domini, dextera præstantiori glorificanda virtute, dextera quæ confregit inimicos, auctores scilicet ac repertores imposturæ, quæ et magnitudine suæ gloriæ contrivit adversarios : adversarii autem erant innovatores divinarum ac patriarum traditionum, improbitatis pugiles generosi, eorumque instructores dæmones, qui nos jam inde a principio oderant. Detriumphatur dextera etiam a remotissimis partibus virtutem operata, quæ novum simul ac veterem Israelem, hunc tempore, illum revelatione perfectiori ac cognitione divinitori sic dictum, contra inimicos vehementer corroboravit. Porro statim atque in omnium conspectum dextera illa venit, omnes simul et crediderunt culpam et pœnam agnoverunt, noti et ignoti, domestici et alieni, bene ac male affecti (quamvis promptum esset suspicari aliquem viro per omnia honesto ac probo inimicum), quasi a natura sit insitum seu potius a consuetudine prava inolitum plerisque, mala etiam de optimis facile credere. Aliqui enim aut potius plerique, eos a quibus nec in minimo quidem læsi sunt, hoc ipso quod vel tantillum præcellant, oderunt et aversantur, contra creatorem eorum Deum agentes impudenter, ipsiusque magnificentiam ægris oculis intuentes.

σειαν, τὰ μέγιστ' αἴφνης ὀπεχθανόμεθα· καὶ οἱ τῇ A
χθὲς ἐρωτικῶς περὶ τόδε τι διακείμενοι, τήμερον
ὀστράκου, τὸ τοῦ λόγου, μεταπεσόντος, μισοῦμέν τε
καὶ κακίζομεν)· τούτων μὲν οὖν χάριν καὶ διὰ
ταῦτα ἐπ' ἀγορᾶς μέσης τὴν ἐκκοπεῖσαν αἰωρηθῆναι
διακελεύεται. Τοιγάρ τοι καὶ πρὸς θέαν πάντων ἡ
δεξιὰ κρέμαται, δεξιὰ ὡς ἀληθῶς Κυρίου, δεξιὰ
δεδοξασμένη ἐν ἰσχύϊ, τῇ θειοτέρᾳ δηλονότι καὶ
κρείττονι, δεξιὰ ἡ θραύσασα ἐχθροὺς, τοὺς προστά-
τας δηλαδὴ καὶ εὑρετὰς τῆς εὑρέσεως, καὶ τῷ πλή-
θει τῆς δόξης τοὺς ὑπεναντίους συντρίψασα· (τίς ἡ
δόξα, ἡ παρὰ Θεοῦ σύναρσις;) ὑπεναντίοι δὲ ἄρα
οἱ κενοτόμοι ἐκεῖνοι τῶν θείων καὶ πατρικῶν παρα-
δόσεων, οἱ γενναῖοι τῆς κακίας ὑπασπισταὶ, καὶ οἱ
ἀλεῖπται τουτωνὶ δαίμονες, οἱ ἀρχῆθεν ἡμῖν δυσμε-
νεῖς καὶ πολέμιοι. Τεθριάμβευται δεξιὰ, ἡ ποιήσασα B
κάκ τῶν ἀπωτάτω καὶ πόρρωθεν δύναμιν, καὶ τὸν
πρόσφατον ὁμοῦ καὶ πρεσβύτατον Ἰσραὴλ, τὸ μὲν
τῷ χρόνῳ, τὸ δ' ἀποκαλύψει τελεωτέρᾳ καὶ ἐπιγνώ-
σει θειοτέρᾳ καὶ κρείττονι, τὰ μεγάλα κατ' ἐχθρῶν
ἐνισχύσασα. Ἀλλ' ἐπεὶ γοῦν εἰς θέαν ἦκε πᾶσι, καὶ
πάντες τὴν καταδίκην καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπέγνωσαν,
συνήθεις, ἀγνῶτες, οἰκεῖοι, ἀλλότριοι, ἐπιτήδειοι,
δυσμενεῖς, εἴγε καὶ ὑπολειπτέον εἶναί τινα τὸν
ἐχθραίνοντα τῷ τὰ πάντα καλῷ, τῷ πρὸς πάντας
χρηστῷ. Πεφυκὸς δὲ ἄρα ξυμβαίνει· καὶ γὰρ τῇ
ἡμετέρᾳ τουτοῖ φύσει, μᾶλλον δὲ καὶ εἴωθεν ὡς τὰ
πολλὰ ἐπιγίνεσθαι. Ἔνιοι καὶ γὰρ, μᾶλλον δ' ἵν'
οὕτω φαίην οἱ πλείους, καὶ τοῖς μὴ ἠδικηκόσιν οὐδὲν,
εἴγε μόνον ἐκεῖνοι σφῶν ὑπερφέροιεν, τούτου δὲ C
μόνου καὶ οὐκ ἄλλου μισοῦσι, καὶ ἐκθύμως αὐτοὺς
ἀποστρέφονται, πρὸς τὸν πλάστην ὄντως ἀπαναισχυντοῦντες Θεὸν, καὶ τὴν φιλοτιμίαν τούτου μὴ
στέγοντες.

29. Ut ut sit, per omnium ora divulgata fuit et culpa et pœna, ita volente Deo, per quem denuo facienda erant magna et antiquis illis non absimilia miracula; si non mediante Moyse, Josue, Elia, aut aliquo prophetarum ac divinorum istorum virorum, certe immediate, per non indignum si quis alius, neque invitum. Referantur igitur et conferantur inter se, et præponantur etiam hodierna veteribus. Postquam detumuerat furor barbari, mittens aliquem Joannes reposcit manum, prælexendo doloris vehementiam, et cruciatus acerbitatem supplicationi alias non excusabili; allegandoque rationem verosimilem, quod nunquam mitigandus esset pœnæ sensus, quandiu suspensa manus maneret. Nec pluribus opus fuit ad cicurandum ferinum tyranni animum, et eum qui implacabilis videbatur componendum. Ita enim sese habet homo, iracundiæ succumbens fera efficitur ex homine, sumpta autem ut voluit vindicta mansuescit, et ex fera rursus transformatur in hominem. Indulgetur ergo Joanni, ut dexteram recipiat; mox autem et recepta fuit, et admota parti unde fuerat abscissa, est eidem adunata. Quid vero hic justius admirabitur aliquis? vel potius quomodo exæquabit sermone rei factæ dignitatem? Utrum deinde obstupescet prius, an fidem Joannis, an vero potentiam

κθ'. Πλὴν ἀλλὰ πᾶσι καὶ τὰ τῆς καταδίκης, καὶ
τὰ τῆς χλεύης ἐπέγνωσται, προνοίᾳ πάντως Θεοῦ,
παρ' οὗ δὴ τὰ μεγάλα καὶ κατὰ τὰ πρὶν ἐκεῖνα
θαυματοποιηθῆναι καὶ αὖθις αὖ ἤμελλεν· εἰ δὲ μὴ
δι' ἀξίου τοῦ μέσου Μωσέως, ἢ Ἰησοῦ, ἢ μὴν Ἠλιοῦ,
ἢ τῶν τινος ἑτέρου προφητῶν καὶ θείων ἀνδρῶν,
ἀμέσως δὲ ἐπ' ἀξίῳ ἑτερός τις ᾧ γε ἂν καὶ εἴη βου-
λομένῳ. Καὶ λεγέτω καὶ συναγέτω τὸ ὑπερβάλλον,
καὶ ὑπερτιθέτω καὶ τῶν νῦν ὁμοῦ καὶ τῶν πώποτε.
Ὡς γὰρ δὴ τῷ βαρβάρῳ λήξειαν οἱ θυμοὶ, πέμψας
ὁ Ἰωάννης, αἰτεῖται τὴν χεῖρα, τὸ περιαλγὲς δῆθεν
σχηματισάμενος, καὶ τὸ τῆς ὀδύνης εἰς δυσωπήσιν D
ἀφόρητον προβαλλόμενος, λόγους τε εὐλόγους προφα-
σισάμενος, ὡς ἕς τ' ἂν ἡ χεὶρ ἀπῃωρημένη τε εἴη
τὰ τοῦ ἄλγους; οὐχὶ λωφήσειεν. Ἐπὶ τούτοις καὶ
ἱλαρύνει τὸν ἄγριον, καὶ τὸν ἀμείλικτον μειλίσσει.
Τοιοῦτόν τι καὶ γὰρ ἄνθρωπος· ὀργίζεται συμπεσὼν
οὕτω, καὶ θηρίον ἐξ ἀνθρώπου καθίσταται· ἡμεροῦ-
ται τὸ κατ' ὄρεξιν ἐκπλήσας, καὶ εἰς ἄνθρωπον ἐκ
θηρίου πάλιν μεταπεποίηται. Τοίνυν δὴ καὶ ἐνδίδοται
τούτῳ τῆς δεξιᾶς ἡ ἀνάληψις· παραυτὰ γοῦν καὶ
ἀνείληπται, καὶ ὅθεν ἐκκέκοπτο καὶ ἐπιτέθειται,
καὶ περιήρμοσται. Ἀλλὰ τί γέ τις ἐντεῦθεν ἂν καὶ
θαυμάσειε; μᾶλλον δὲ, πῶς; ὁ λόγος πρὸς ἀξίαν δι-
ηγήσαιτο τὰ τοῦ πράγματος; Πότερα γὰρ τοῦ ἀνδρὸς
τὴν πίστιν ἀγάσεται, ἢ τὴν τῆς Παναγίου δύναμιν

ἐκπλαγήσεται τῆς ἀειπαρθένου καὶ Θεομήτορος; Ποῖόν τε τούτων τοῦ ἑτέρου προθεὶς, ἐνθεώτερον θιασεύσειεν; ἢ ὁπηνόστι καὶ ἄμφω συλλήψοιτο, καὶ δι' ἄμφω περικροτήσειε, καὶ ὡς εἰκὸς ἄμφω ἐνθεάσειε;

λ'. Τὸ γάρ τοι εὐκτήριον εἰσιὼν, καὶ τῆς σεπτῆς ἐμπροσθεν εἰκόνος τῆς Δεσποίνης καὶ Θεομήτορος καταβαλὼν ἑαυτὸν, καὶ ἐφ' ἱκανὸν τῷ ἐδάφει προσφὺς, μετὰ δὲ καὶ συχνὰ ταῖς κατὰ γῆς ὁλοψύχοις καταφοραῖς προσαρράξας τὴν κεφαλὴν, τὴν ἐκκοπεῖσαν ἀνανεύσας ὑπέδειξε· καὶ ὡς ἐκείνῃ αὐτῇ παρούσῃ τῇ Παναγίᾳ ἐπεφώνησέ τε καὶ τὴν θεραπείαν ἐζήτησε, δάκρυα θερμὰ καταχέων, καὶ ὅτου χάριν ὑποσταίη τὴν τιμωρίαν ὑπομιμνήσκων. Ὑπὲρ τῆς σῆς, λέγων, εἰκόνος, καὶ τοῦ μονογενοῦς σου Υἱοῦ, τῶν εὐηρεστηκότων τε διαφόρως αὐτῷ, πρὸς τοῦ τῆς ἀληθείας ἐχθροῦ τὰ τοῦ δράματος ἐσκαιώρηται, καὶ τὰ τῆς σκηνῆς καθυποκέκριταί μου καὶ πεπλαστούργηται· ὅθεν δὴ καὶ μετὰ θάρρους ἀντιβολῶ, ἐπάκουσόν μου, καὶ τὴν χεῖρα σώαν αὖθις κατάστησον· ἵνα σοι τὰ τῆς θαυματουργίας καλλιγραφήσω παράδοξα, καὶ μελῳδήσω καὶ ἀναμέλψωμαι τὴν πολλὴν πρὸς Θεὸν παῤῥησίαν σου, καὶ τὴν διηνεκῆ πρὸς αὐτὸν ἡμῶν ἔντευξιν. Μαρτυροῦμαί τε διαπρυσίως ἅπασι πανταχῇ τὴν ἀλήθειαν, ὑπὲρ ἧς πέπονθα, καὶ δι' ἣν τὴν δεξιὰν κεκολόβωμαι. Ναὶ, τοῦ εὐσπλάγχνου καὶ τοῦ συμπαθοῦς μῆτερ συμπαθὴς καὶ φιλεύσπλαγχνε· ναὶ, τοῦ παντοδυνάμου θεοῦ γεννήτρια, ὃς μόνῃ βουλήσει τὸ πᾶν τόδε παρήγαγε, καὶ τὸν κόσμον διιθύνει τῷ νεύματι· ἔπιδε ἵλεων πρὸς σοῦ τὸ ἱκετήριον, πρόσδεξαι τὴν δέησιν, καὶ εἰς πέρας ἄγαγέ μοι τὴν αἴτησιν.

λα'. Ταῦτα δὲ καὶ πλέω τούτων εἰπὼν, μικρόν τι τῶν ὀδυνῶν ἀνεθεὶς, ὕπνωσε· καὶ (ὦ θαυμασίων Θεοῦ! ὦ μητρὸς παῤῥησίας! ὦ πόσην ταύτην ἡ Πάναγνος πρὸς τὸν Υἱὸν πλουτεῖ καὶ Θεὸν, οἵαν τε ἐκεῖθεν ἔχει τὴν δύναμιν!) ἐπιφαίνεται τούτῳ καθεύδοντι, καὶ ὡς ἐγρηγορότι ζῶσα ὥσπερ ἡ εἰκὼν διαλέγεται. Σώαν γοῦν ποιεῖσθαι τὴν δεξιὰν ὑπισχνεῖται· Πλὴν τὰ τῆς ἐγγύης, φησὶ, μέμνησο· καὶ τοὐντεῦθεν τῇ χειρὶ χρῆσαι πρὸς ἃ δὴ καὶ εἴρηκας. Κόσμησον ὡς ἐνὸν τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ, δι' ἣν κενώσας ἑαυτὸν τέλειος Θεὸς ὢν καὶ τέλειος ἄνθρωπος ἐξ ἐμοῦ τε καὶ δι' ἐμοῦ . . . . αὐτὸ σὺ καλῶς ἂν ἐκφήνειας, ὡς καὶ τἄλλα δὴ τῶν ἀπορῥήτων ὑποθυμοσύνῃ τοῦ σοφίσοντος Πνεύματος· σέμνυνον τὴν Ἐκκλησίαν, ὑπὲρ ἧς τὸ ἑαυτοῦ αἷμα ἐξέχεεν ὁ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ ἐπιβεβηκὼς, καὶ ὃν τὰ Σεραφὶμ πέφρικε, καὶ ᾧ πᾶσα σὺν δέει ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων παρέστηκε δύναμις. Καὶ ὃς, Ἐγὼ μὲν οὐδέν τι προθυμίας ἐλλείποιμι· σὺ δ' ἄλλ' ἀντιλαμβάνου μου, Δέσποινα· ὑπὲρ τὴν ἐμὴν γὰρ ὁμολογῶ τοὐπίταγμα δύναμιν, ὑπὲρ τὴν ἐμὴν ἰσχὺν τὸ ἐγχείρημα. Ἐπὶ τούτοις διύπνισται, ἐπὶ τούτοις σώαν τὴν δεξιὰν εὗρηκεν. Οὐ γοῦν εἶχεν ὅ τι καὶ γένοιτο, τοῦτο μὲν εὐφραινόμενος, καὶ ἄλλος ἐξ ἄλλου τῇ τερατουργίᾳ γινόμενος. Ἐκεῖ τις ἂν καλῶς ἐπήνεγκε τὸ τοῦ Ψαλμῳδοῦ, τὸ « Ἐσπέρας ὠλόλυσθη κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωῒ ἀγαλλίασις. » Ἀνθ' ὧν γὰρ ἐσπέρας ὠλόλυζον,

A semper virginis Deiparæ Mariæ? Quodnam horum denique majoribus præconiis efferet, aut quomodo utrumque simul comprehendet, utrumque ut par est celebrabit?

30. Oratorium namque domesticum ingressus Joannes, cum ante venerandam imaginem Deiparæ angelorumque reginæ prostravisset sese, et pavimento adhærens crebris capitis allisionibus intimum animi sensum esset testatus, rescissam protendit dexteram et velut a præsenti medelam magno clamore deposcens, ac profusis cum lacrymis irrogati sibi supplicii causam commemorans, Propter tuam, inquit, imaginem ac Filii tui, et eorum, qui multifariam ei placuerunt, icones, inimici veritatis B hoc drama subornarunt, et totam hanc scenam contra me composuerunt : itaque fidenter peto, ut me exaudias, et manum salvam mihi reddas, ut valeam miraculi tanti laudem ascribere tibi, ac celebrare magnificeque extollere gratiam, qua vales apud Deum, et assiduam tuam deprecationem pro nobis. Testabor autem omnibus manifeste ipsam pro qua passus sum veritatem, et propter quam truncata mihi dextera fuit. Eia, pii ac misericordis Domini mater pia atque misericors : eia, omnipotentis Dei genitrix, ejus, in quam, Dei, qui sola voluntate cuncta produxit et nutu regit universum mundum : et quoniam propitiabilis est supplicatio tua, orationem meam excipe et petitioni meæ largire effectum. C

31. Hæc atque his plura cum dixisset, dolore nonnihil se remittente obdormivit : et (o mirabilem Deum! o potentiam apud eumdem! et apud Filium auctoritatem!) apparet dormienti Sanctissima, ac velut vigilanti non secus ac si viveret ex imagine colloquens, sanam quidem dexteram ei se facturam pollicetur; Verum, inquit, tu vicissim recordare sponsionis : et ad ea quæ dixisti imposterum manu eadem utere. Exorna ut poteris Ecclesiam Christi, propter quam semetipsum exinanivit, cumque perfectus esset Deus, perfectus etiam homo ex me atque per me apparuit : quod D vide ut pulchre exponas, uti et cætera ineffabilia mysteria ex suggestione Spiritus, sapientiam tibi præbituri. Exorna Ecclesiam propter quam sanguinem suum fudit, qui super Cherubim ambulat, quem tremunt Seraphim, cui virtus universa angelorum atque archangelorum multo cum metu assistit. Ad hæc Joannes : Nihil equidem, quod in me erit prætermittam : sed tu, Domina, succurre mihi : fateor enim supra vires meas esse, quod imperas quodque ego conabor. Tunc evigilans salvam sibi dexteram suam esse invenit, nec habuit mentem in potestate, partim quidem præ gaudio, partim ex admiratione, et ex alio in alium affectum propter miraculi magnitudinem distractus est. Atque hic opportune quis istud Psalmistæ usurpaverit : « Ad

vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia [9].) Ea enim pro quibus familiares atque vicini omnis conditionis et ætatis ejularant, gemuerant, suspiraverant vesperi, mox atque illuxit agebant contraria omnia, exsultantes, gratulantes, jubilantes communi cunctis gaudio cum præter exspectationem viderent dexteram salvam, adhærentem brachio, atque ad quidlibet habilem.

32. Neque porro intra parietes domesticos hic plausus, vel penes solos familiares hæsit notitia rei gestæ : sed longe lateque procurrit fama ; quidam etiam festinaverunt præfecto suo nuntiare (ex Agarenis hi erant, erga nos semper malevoli propter detestabilem suam sectam) quod salvus sit Joannes, ac membris integer gaudeat gratuleturque sibi, et veluti laureatus quidam pæana concinat, palamque exsultet. Ille vero continuo accersens sanctum, quid sibi factum esset jubet veraciter explicare, extrema quæque comminatus, nisi ut acta erant omnia loqueretur. Divinus autem Joannes, tanquam seipso jam melior, ut qui ad meliora vocabatur a Deo et exhinc majora suscepturus erat, nihil veritus, non iram quam paulo ante expertus fuerat, non furorem ejus intolerabilem, non terribiliorem sententiam, libera voce et animo confidenti, Ne existimes, inquit, quod vel donis vel dolis evaserim pœnam, aut alio aliquo modo me eidem subtraxerim ; multo minus quod humana arte vel pharmacorum virtute sectionem curaverim : sed omnino crede quod et passus sum quidquid jussisti, et a solo Deo medelam sim consecutus, membrorumque integritatem salvam quemadmodum potes intueri. Atque hæc dicens ambas manus extendit, atque in altera demonstravit circumductam lineam, quæ perquam manifestam faciebat sectionem factam, et restaurationem secutam.

33. Ad hæc obstupefactus barbarus, Vere, inquit, innocens eras, Joannes ; et nos quidem fraus decepit, tu vero contra omnem justitiam damnatus ac passus es : sed deinceps majoribus apud me honoribus extolleris, et supra cæteros constitutus subditis meis universis eris illustrior. Joannes vero in terram se prosternens, et lacrymis calentibus profluens, Absit, inquit, ut amplius in mundo maneam, a solo Deo extractus ex iis ærumnis, quas proferre solet hæc terrestris habitatio, seu potius pratum noxarum, sicut externorum sapientum nonnemo dixit, vel, ut consueto nobis vocabulo utar, vallis lacrymarum. At præfectus, Nunquam ego tibi, Joannes, concedam. Hic autem, Caput, inquit, si velis, aufer : nam paratus sum mille potius, si possibile sit, mortes obire, quam ex eo quod nunc cœpi proposito excidere. Ille tamen manebat immotus, nec minus Joannes suam urgebat petitionem, a sententia neutiquam revocabilis. Grave ergo inter utrumque

[9] Psal. xxix, 6.

A ὥμωζον, ὠλοφύροντο πρόσπολοί τε καὶ περίοικοι, ἡλικία καὶ τύχη διάφορος, πρωΐας εὐθὺς ἀντεπῆει γεγηθέναι τε καὶ σκιρτᾶν, καὶ λαμπρῶς ὁμοῦ πάντας ἀγάλλεσθαι, ὑγιᾶ παρὰ προσδοκίαν ἅπασαν κατιδόντας καὶ ἐμπεφυκυῖαν αὖθις τὴν χεῖρα, καὶ ἐνεργὸν πρὸς ὅ γε αὐτῷ βουλητόν.

λβ'. Οὐ μέχρι δὲ τῶν κατ' οἶκον κρότος, οὐδ' εἰς τοὺς οἰκείους ὁ λόγος διέμεινεν· ἀλλὰ διέδραμεν ἡ φήμη κἀν τοῖς κυκλόσε κἀν τοῖς πόρρωθι· τοίνυν καὶ φθάνουσί τινες τῷ σφετέρῳ προσαγγείλαντες ἄρχοντι (τῶν Ἀγαρηνῶν ἦσαν οὗτοι, τῶν δυσμενῶν ἡμῖν καὶ πολεμίων ἐκ τοῦ ἐναγεστάτου θρησκεύματος) ὅτι τε σῶς ὁ Ἰωάννης μένει, καὶ τὰ μέλη ἀδιαλώβητος, καὶ ὅτι χαίρει, καὶ ὅτι περικροτεῖ, καί
B τις στεφανίτης καθαπερεὶ παιανίζει, καὶ λαμπρῶς γέγηθε. Καὶ ὃς παραυτὰ τὸν ἅγιον μεταστέλλεται· καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ἐξειπεῖν διακελεύεται πρὸς ἀλήθειαν, τὰ ἔσχατα ἐπαπειλησάμενος, εἰ μὴ ἂν ὡς ἐσχήκεσαν παραστήσειε. Καὶ γοῦν ὁ θεῖος Ἰωάννης, κρείττων ὥσπερ αὐτοῦ γεγονὼς, ὅτι πως ἤδη καὶ πρὸς κρείττονα μετεκαλεῖτο πρὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς μείζονα τοὐντεῦθεν ἀνελαμβάνετο, μηδὲν ὑποτρέσας, μὴ τὴν πρὸ βραχέος ὀργὴν, μὴ τὸν ἄστεκτον ἐκεῖνον θυμὸν, μὴ τὴν φρικαλέαν ἀπόφασιν, πεπαῤῥησιασμένῃ γλώττῃ καὶ ἀπτοήτῳ τῆς ψυχῆς παραστήματι, Μὴ οἶου με, φησὶ, δώροις τισὶν ἢ δόλοις τὴν τιμωρίαν ὑπαλύξαι, ἢ ἄλλῳ τῳ τῶν ἁπάντων τρόπῳ διεκφυγεῖν, μήτε μὴν ἀνθρώπου τέχνῃ καὶ φαρμάκων ἐπιθέσει τὴν διαρτίαν ἀπολαβεῖν· ἀλλ' ἴσθι σα-
C φῶς καὶ πεπονθότα ὅ γε δὴ καὶ προστέταχας καὶ πρὸς Θεοῦ μόνου τὴν ἴασιν ἐσχηκότα, καὶ ὥσπερ δὴ καὶ ὁρᾷς ἔχεις, ἀνελλιπῆ γεγονότα τὴν ὁλομέλειαν. Ἐκτείνας ἐπὶ τοῖσδε τῷ χειρὶ, καὶ τὴν ἐπὶ θάτερα περικυκλοῦσαν δείξας γραμμὴν, ἣ τήν τε διακοπὴν καὶ τὴν μετὰ τοῦτο ἐφαρμογὴν, πάνυ καθαρῶς ὑπεδείκνυεν.

λγ'. Ἐφ' οἷς καὶ καταπλαγέντα τὸν βάρβαρον, Ὄντως ἀνεύθυνος ἦσθα, φάναι· καὶ δόλος μὲν ἡμᾶς ἐξηπάτησε, παρὰ δὲ πάντα δίκαιον λόγον αὐτὸς, Ἰωάννη, καὶ κατεδικάσθης καὶ πέπονθας. Ἀλλ' ἴσθι μειζόνων ἀξιωθησόμενος πρὸς ἐμοῦ τὸ μετὰ τοῦτο τιμῶν, ὑπὲρ τοὺς ἄλλους τε ταξόμενος, καὶ τῶν ὑπ' ἐμοὶ τοῦ λοιποῦ καταστησόμενος ἁπάντων περιφανέστατος. Ὁ δὲ πρηνὴς αὐτίκα πεσὼν, δάκρυά τε
D θερμὰ καταχέων, Μή μοι γένοιτο καὶ εἰσέτι τῷ κόσμῳ περιπολεῖν, ὑπὸ Θεοῦ μόνου ῥυσθέντι ὧν ἐπιφέρειν εἰώθειν ὁ περίγειος οὗτος τόπος δεινῶν, ὁ τῆς ἄτης λειμὼν (ὡς τῶν τις θυραίων σοφῶν ἐγνωμάτευσεν) ἢ καθ' ἡμᾶς ἐρεῖν, ἡ κοιλὰς τοῦ κλαυθμῶνος. Ὁ δ' ὑπολαβὼν, Ἀλλ' οὐκ ἐνδώσω σοι, Ἰωάννη, τοῦτό ποτε. Καὶ ὅς· Ἄφελέ μοι καὶ τῆς κεφαλῆς, εἰ βούλει· καὶ γὰρ, εἰ οἷόν τε, μυρίους ἕτοιμός εἰμι θανάτους ἀποθανεῖν, ἢ τὸ ἀπὸ τοῦδε τοῦ κατὰ βούλησιν ἐκπεσεῖν. Κἀκεῖνος αὖθις ἀκλινὴς διέμενε καὶ ἀνένδοτος· ὡς δὲ καὶ οὗτος τὴν αἴτησιν ἰσχυρὸς, καὶ τὴν πρόθεσιν ἀμετάθετος. Καρτερὸς γοῦν ὥσπερ

συνέστη σφίσιν ἀγών, καὶ ἰσχυρά τις ἐκείνοιν διαμάχη συμπέπτωκεν· ἑκάτερος γὰρ θατέρῳ μηδ' ἂν πῶς ποτε ὑπεῖξαι ἀπισχυρίζετο, καὶ ὅλῃ ἀντέπιπτεν ἰσχύϊ, καὶ ἐκθύμως ἐπὶ τῷδε διηγωνίζετο. Ἀλλὰ νενίκηκεν Ἰωάννης τῇ συνάρσει τοῦ κρείττονος· ἥττηται δ' ὁ παλαμναῖος ἐκεῖνος καὶ βάρβαρος τύραννος, καὶ συνήττηνται οἱ ἀόρατοι ἀλείπταί τε καὶ συνασπισταὶ, οἱ τοῖς ἀγαθοῖς ἡμῶν ἀεὶ βασκαίνοντες ἔργοις τε καὶ βουλεύμασι δαίμονες.

λδ'. Τί γοῦν καὶ ποιεῖ, ἐπείπερ, Ὅ τι ἂν σοι καὶ εἴη βουλομένῳ, ἄγε δὴ ἐκπέρανον, ἤκουσε; πῶς τε τὰ κατ' αὐτὸν διατίθεται; Ὁ πιστὸς μὲν οἰκονόμος καὶ φρόνιμος, ἐξότε καὶ οἰκονομεῖν ἀνεδέξατο, τότε δὲ συνεφαπτομένου Θεοῦ καὶ συνετώτερα βουλευσάμενος, ἅπαντα μὲν τὸν πλοῦτον τοῖς δεομένοις διένειμεν, ἀγροὺς δὲ καὶ τὴν κτῆσιν ἄλλην τοῖς προσήκουσιν ἀπεκλήρωσεν· ἐπεὶ δὲ σοφῶς τὰ κατ' αὐτὸν διέθετο, εἰλωτικὴν ἀναβολὴν περιθέμενος, πρὸς τὴν ἀγαθὴν ἀπαίρει πορείαν, τὸ μὲν φαινόμενον πενιχρὸς, πρὸς δὲ τὴν τοῦ ἐριτίμου μαργαρίτου ἐξώνησιν πλοῦτον βαρὺν τὴν ἀρετὴν ἐπαγόμενος. Καὶ γοῦν τὴν Ἱερουσαλὴμ καταλαμβάνει, ἵνα τε τὸ σωτήριον ἐξετελέσθη μυστήριον, κἀκεῖσε σεπτῶς τῷ Θεῷ καὶ Δεσπότῃ τὴν προσκύνησιν ἀφοσιωσάμενος, παρὰ τὴν τοῦ μεγάλου Σάβα μονὴν ἄπεισι, Σάβα τοῦ τὴν ἀρετὴν περιβοήτου καὶ τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν περιθρυλλήτου, Σάβα τοῦ λαμπρότητι βίου τὴν ὑφ' ἥλιον καταυγάσαντος, ὃν εἴπερ τις ἂν φαίη τύπον τοῦ μοναδικοῦ βίου ἄνωθεν τοῖς ἐν γῇ καταπεμφθῆναι, εὖ οἶδα, τῆς ἀληθείας οὐχ ἁμαρτήσεται. Παρὰ γοῦν τὴν ἐκείνου φοιτᾷ· λαύρας τὰς τοιαύτας μονὰς καλεῖν εἰώθασιν οἱ πολλοί. Ὡς οὖν παρ' αὐτῇ γένοιτο, καὶ τῷ τῶν ἐν αὐτῇ προεστῶτι εἰς ὄψιν ἔλθοι, πεσὼν πρὸ τῶν ἐκείνου ποδῶν, τῷ παρὰ τῷ Εὐαγγελίῳ ἑαυτὸν ἀπολωλότι προβάτῳ προσείκαζεν, ἁφαρπάσαι τε τοῦ νοητοῦ κατεδυσώπει θηρὸς, καὶ τῇ ἰδίᾳ ἐνσηκάσαι μάνδρᾳ πάνυ λιπαρῶς καθικέτευε, μηδὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς οὐρανοὺς ἄραι τολμῶν, ὡς ὁ τῷ Σωτῆρι παραβολικῶς ἐπεισκυκληθεὶς τελώνης, καὶ πρὸς μετανοίας σχεδιασθεὶς ὄντως ὑπογραμμὸν, καὶ ἀτρεπτοῦς τύπον ἐξαγορεύσεως· καὶ ταῦτά γέ τις, ὁ ἐξ ὀνύχων ἀπαλῶν καθαρὸς καὶ ἀπὸ γενέσεως. Ὦ καρδίας συντετριμμένης! ὦ πνεύματος τεταπεινωμένου! ὦ ψυχῆς Θεὸν ὁρώσης, Θεὸν φανταζομένης ἀεί! ὦ ψυχῆς τὴν ἀνείκαστον Θεοῦ δόξαν ἀναπολούσης διὰ παντὸς, καὶ μόνα τὰ ἐκείνου διανοουμένης διηνεκῶς, καὶ ἀμέσως ἀμέσῳ νοῒ συναπτομένης τῷ πρώτῳ νῷ καὶ νῦν ἐνσωμάτων καὶ ἀσωμάτων δημιουργῷ! Ὦ ψυχῆς ἐς τηλικοῦτον διαρθείσης ἐξ ἀρετῆς, καὶ εἰς τοσοῦτον ὑποπιπτούσης ἐκ ταπεινώσεως, καὶ ὡς τὸ μηδὲν ἑαυτὴν ἀχρειούσης, θριαμβευούσης τε καὶ στηλιτευούσης ὥσπερ ἐξαμαρτοῦσαν ἀνήκεστα!

λε'. Πλὴν ἀλλὰ τῇ τοῦ μεγάλου Σάβα μονῇ ὁ μέγας Ἰωάννης προσεληλύθει, ὁ ὅσον οὐδέπω συχνοὺς ὑπερβαλέσθαι μέλλων καὶ τῶν μεγάλων εἰς ἀρετήν. Καὶ γοῦν ὁ τῷ τότε τῆς μονῆς προστατῶν τοὺς προὔχοντας τῶν μοναχῶν μεταπέμπεται· καὶ πρῶτα μὲν τῷ πρὸ τῶν ἄλλων καὶ εἰσιόντι καὶ στάντι τὴν τοῦ νεή-

certamen ac veluti colluctatio pertinax fuit, cum unus alterum niteretur viribus omnibus superare, totoque robore velut irruere, planeque ex animo ad hoc incumberet. Sed victoria penes Joannem, utpote causa meliorem, stetit : victus est autem sanguinarius ille barbarusque tyrannus, et cum eo invisibiles luctatores atque adjutores ipsius dæmones, qui bonis nostris operibus atque consiliis perpetuo invident.

34. Quid ergo fecit aut quomodo res disposuit, postquam audivit, Quidquid placuerit, age, exsequere? Fidelis ille et prudens dispensator, jam inde ab eo tempore quo sui ipse juris potuit res proprias ordinare, tunc autem adjuvante ipsum Deo utiliora etiam consilia capiens, pecuniam quidem omnem distribuit pauperibus, agros vero et reliquas possessiones inter propinquos divisit. Cum autem sic omnia prudenter ordinasset, servilem indutus habitum, in bonam sese viam dedit, externa quidem specie pauper, sed ad emendam pretiosam margaritam multas opes, virtutem scilicet, secum efferens. Ingreditur ergo Hierosolymam, ut ibidem salutis nostræ mysterium susciperet; Deoque ac Domino suo reverenter adorato sanctificatus, ad magni Sabæ monasterium abit. Sabæ inquam illius, virtute celeberrimi et conversatione nominatissimi : Sabæ, totam quæ sub sole est terram vitæ suæ claritate illustrantis, quam quidem ejus vitam aliquis dixerit in exemplum monasticæ professionis de cœlo missam esse hominibus super terra commorantibus, cumque hoc dixerit, nihil præter veritatem dixerit certo scio. Ut autem ad illius monasterium (lauras plerique solent istiusmodi loca nominare) atque inconspectum abbatis venit, ad ejus pedes procidens, similem sese exhibuit oviilli in evangelio perditæ, supplicans ut spirituale ostium apprehendere sibi liceret, et in illius proprium ovile recipi; interim vero nec oculos audebat levare in cœlum, sicut ille in parabolis a Salvatore memoratus publicanus, propositusque in exemplum pœnitentiæ atque sinceræ confessionis; idque cum a teneris, uti dicitur, unguiculis ipsaque nativitate puras fuerit. O cor contritum! o spiritum humiliatum! o animam Deum videntem, Deum semper cogitantem! o animam divinæ gloriæ semper intentam, eaque sola spectantem quæ illuc conducunt, mentique illi primæ ac mentium corporearum æque ac incorporearum opifici immediatius inhærentem! o animam tam excelsa virtute evectam, tam profunda humilitate depressam, ut se quasi inutilem ad omnia existimans de seipsa triumpharit, seque ut gravissimorum peccatorum ream traduxerit!

35. Ergo in magni Sabæ lauram magnus Joannes receptus est, quasi qui necdum multos eosque in virtute præstantes superasset. Monasterii autem præfectus monachorum præcipuos accersit : ac primo quidem ei, qui ante alios ingressus astabat, curam injungit novitii, quem ei monstrabat, ge-

rendam. Ille vero tanquam attonitus, uti vultu ipso monstrabat, ministerium hoc recusavit suscipere, postquam se utcunque collegisset, hoc solum effatus : Tibi nunc, Pater, videor inobediens esse, nihil tale, sicut nosti unquam passus, ex quo me tibi regendum commisi, sed neque alias idem commissurus : nunc autem causam intellige et ignosce. Ego a longo jam tempore novi celeberrimum hunc virum : ejus enim laudes manifesta vulgavit fama, tanquam facundia et vita clarissimi : quapropter vereor ejus curam suscipere, Pater reverende, imparem eidem me judicans. Ad alium deinde se convertit abbas, et hic similiter sese excusat; indeque ad tertium, qui æque toto nisu resilit : prout etiam alii aliique fecerunt, quos abbas appellabat, æque eos inveniens impersuasibiles ex formidine prænotata. Ut enim verbo absolvam, omnes illi venerabiles senes, licet a plurimis annis monasticam vitam professi, ejusque officia omnia perspecta habentes, in hoc conspirabant, ut magisterium sibi propositum declinarent.

36. Post omnes denique vir ille divinus, tanquam istos despiciens, accersivit alium, ætate provectiorem, fortassis et virtute, simplicitate vero morum Abrahamium senem, multum etiam Jacobi præferentem sinceritate sua, vereque antiqui moris hominem. Huic institutionem Joannis commendat, huic præcipit ipsum deducere per viam Nazarenæ secundum Deum conversationis. Cum ergo ille Joannem perquam libenter accepisset, manu prehensum in suam deducens cellulam, ipse quidem revertebatur gaudens velut grande lucrum adeptus, Joannes vero ineffabili repletus erat lætitia ac si ipsum paradisum ingrederetur. Nam et huic beato dabatur præceptum : sed præceptum haudquaquam ex levioribus, quale imperfecto alicui proponeretur. Siquidem mandabat senex voluntati propriæ omnino nihil indulgere, neque facere quidpiam quo per se inclinabatur; sed ea solum quæ imperarentur conatu omni ad finem perducere perfecteque implere : Deum assidue habere præ oculis, et cum eo versari continuo ac pro delictis deprecari, crebro genua flectendo et ferventes lacrymas effundendo. Nihil enim, fili, inquiebat, sic acceptum habet aut pluris facit Dominus quam spiritum humiliatum et cor contritum. Atque hæc quidem ipso in limine præcipiens ac veluti fundamentum jaciens, ostendebat quasi primordia quædam : quæ autem ad animam transformandam in melius atque perfectius coaptandam faciunt, nec non ad potentiarum ejus perpurgationem evectionemque, quæ demum oratio possit digne exsequi? Incipit autem a cognitivis facultatibus, ut appetitivas etiam animalesque poten-

(16) Quæ hæc pars tertia hominis? Corpus, nisi fallor, ad quod spectant quinque sensus externi, subjecti appetitui ac voluntati, quam concipio velut alteram hominis partem, sitam in anima partim, partim in corpore : cui denique superstet ratio sive intellectus, totus spiritualis, eoque pars prima et dignissima hominis.

A λυδος ἐφορείαν, δείξας αὐτὸν, ἀνατίθησι. Καὶ ὃς καθάπερ εἴ τις ἔκπληκτος, ὡς δεδήλωκεν ἐκ τοῦ σχήματος, τὴν λειτουργίαν ἀπαγορεύει, τοῦτο μόνον εἰπὼν, ὀψέ ποτε ἀνειληφὼς ἑαυτὸν μόλις· Σοὶ, Πάτερ, νῦν ἀνήκοος ἀναφαίνομαι, ἐξότου τοι καὶ ἐνεχείρισα ἐμαυτὸν, μήπω γε, ὡς οἶσθα, τοιοῦτ' πεπονθὼς, ἀλλὰ μηδ' εἰς αὖθις εἶθε ποτέ· τὸ δ' αἴτιον τοῦτό γε, οὐκ ἄλλο, καὶ σύγγνωθι. Ἐκ μακροῦ τὸν ἄνδρα περιβόητον ἔγνωκα· ἡ γάρ μοι φήμη τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβέστατα διετράνωσε, καὶ λόγῳ τε καὶ βίῳ τῶν περιφανεστάτων παρίστησεν, ἐφ' ᾧ καὶ δέδοικα τὴν ἐπιστασίαν, ὑπὲρ ἐμὲ κρίνων. Ἤτερ θεσπίσιε. Ἐπὶ τὸν μετ' ἐκεῖνον τρέπει τὸν λόγον· κἀκεῖνος τῷ πρὸ αὐτοῦ συνάδει τὴν ἀπαγόρευσιν. Ἐπὶ τὸν ἕτερον, καὶ οὐδ' οὗτος συντίθεται· ἐπὶ τὸν μετ' αὐτὸν, καὶ
B ὅλῳ κἀκεῖνος ὑποχωρεῖ τῷ ποδί· ἐπ' ἄλλον οὖν μετ' ἄλλον ἐστρέφετο, καὶ ὁμοίως τὴν ἐκ τῆς δειλίας ἀπείθειαν περιετύγχανε· συνελόντι γὰρ φάναι, ὁμογνωμονήσαντες ὁμοῦ πάντες οἱ γηραλέοι ἐκεῖνοι καὶ σεβάσμιοι ἄνθρωποι, καὶ τὸν μονάδα βίον ἀνηρημένοι ἐξ ἄγαν μακρῶν τῶν ἐνιαυτῶν, τήν τε πολιτείαν ὑπερηρμένοι, καὶ ἀκριβεῖς τῆς μοναχικῆς ἐπιστήμονες, τὴν τῆς προστασίας παραίτησιν ὡμοφώνησαν.

λς'. Μεταστέλλεται μετ' αὐτοὺς ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ, πάντας ὥσπερ ἐκείνους περιιδὼν, ἕτερον τὴν ἡλικίαν προήκοντα, τάχα δὲ καὶ τὴν ἀρετὴν ὑπερβαίνοντα, τῇ δὲ τοῦ ἤθους ἁπλότητι Ἀβραμιαῖον ἀντικρὺς γέροντα, πολὺ κατὰ τὸν Ἰακὼβ αὐχοῦντα τὸ ἄπλαστον, καὶ ἀρχαῖον ὡς ἀληθῶς ἄνθρωπον.
C Τούτῳ τὴν ἡγεμονίαν ἐπιτρέπει, τούτῳ τὴν ὁδηγίαν τῆς Ναζωραϊκῆς καὶ κατὰ Θεὸν πολιτείας ἀνατιθεῖ. Καὶ ὃς εὐθύμως ἄγαν τῆς χειρὸς τὸν Ἰωάννην λαβόμενος, ἄπεισι παρὰ τὸν οἰκίσκον τὸν ἴδιον· ὁ μὲν καθά τινος ἐρμαίου τυχὼν, ἐπαναστρέφας περιχαρὴς, ὁ δ' ὥσπερ ἑαυτὸν τὸν παράδεισον εἰσιὼν, ἡδονῆς ἀῤῥήτου πλησθείς. Καὶ δὴ τῷ μακαρίῳ δίδοται ἐντολὴ, καὶ ἡ ἐντολὴ οὐχ ὡς πρὸς ἀτελῆ τῶν ἐλαφροτέρων τις ἦν. Ἐπισκήπτει γὰρ ὁ γέρων τῷ ἰδίῳ
D μηδόλως στέργειν βουλήματι, μηδ' ἐκτελεῖν τι τοπαράπαν αὐθέκαστον· ἀλλ' ὅσπερ ἂν προσταγείη μόνον, καὶ τοῦτο ἰσχὺς ὅση πέρατι διδόναι καὶ καλῷ; ἐκπληροῦν, ἀεί τε τὸν Θεὸν ἔχειν πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ Θεῷ διηνεκῶς ἐντυγχάνειν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἁμπλακημάτων ἐκλιπαρεῖν, συγνὰ γονυπετοῦντα καὶ δάκρυα θερμὰ καταχέοντα. Οὐδὲν γὰρ, ἔφασκε, τέκνον, οὕτω προσίεται, καὶ περὶ πλείονος τίθεται, ὡς πνεῦμα τεταπεινωμένον καὶ καρδίαν συντετριμμένην ὁ Κύριος. Καὶ ταῦτα μὲν ἐξ αὐτῆς ὑπετίθει, καὶ οἷόν τι βάθρον ὑπέβαλεν, ἢ καί τινα προτέλεια παρεδείκνυεν· ἃ δὲ μεταποιεῖν κρειττόνως οἶδε ψυχὴν, καὶ πρὸς τελεωτέραν συμβάλλεται μεταῤῥύθμισιν, τῶν αὐτῆς τε δυνάμεων κάθαρσιν καὶ ἀνάβασιν, τίς ἂν παραστῆσαι λόγος ἐξίκοιτο; Ἀπὸ μὲν γὰρ τῶν γνωστικῶν ἄρχεται, ὡς ἂν δὴ καὶ τὰς ὀρεκτικάς τε καὶ ζωτικὰς, καὶ σὺν ταύταις τὰς ὑπ' αὐτὰς, τὰς τῆς τρίτης λέγω μοίρας καὶ χείρονος (16), μεταθείη

πρὸς τὸ κρεῖττον, καὶ μεταβάλοι πρὸς τὸ θειότερον.

λζ'. Ἀλλὰ μὴ θαυμάσῃ τις ὅπως ἄρα καὶ ἐπαιδαγώγει τὸν τέλειον, καὶ τὸν ἄκρον κατήρτιζεν· εἰ γὰρ καὶ μέγας αὐτόθεν ὁ Ἰωάννης ἐτύγχανεν ὤν, σοφίᾳ πεπυκνωμένος, καὶ ἀρετῇ κεκοσμημένος, καὶ ὑψηλὸς ἀμφοῖν καὶ θεσπέσιος· ἀλλ' ἔστι τις καὶ ἐπίδοσις τοῦ καλοῦ, καὶ τοῦ τελείου πέφυκε τελειώτερον, καὶ τοῦ διασήμου περιφανέστερον. Οὐκ ἀπεικὸς δὲ καὶ τὸν ἁπλοϊκὸν γέροντα, τῶν πρὸ τοῦ μὴ συνέντα, ὡς μὴ ἀκριβωσάμενόν πως ἢ καὶ παντελῶς ἀλογήσαντα, ὡς τῶν τινα παιδοτριβεῖν ἀτελῶν, καὶ κατὰ μικρὸν οἷον ἐνάγειν πρὸς τελειότητα. Κολάζει τοίνυν τὴν αἴσθησιν, μήθ' ὁρᾷν περιέργως, μήτ' ἀκούειν ἐνηδόνως, ὅτι μὴ περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἐγκελευσάμενος, μηδὲ λιχνεύεσθαί πως περὶ τὴν γεῦσιν ὥστε δὴ καθηδύνεσθαι· ἀλλ' ὅσον γε ἀποζῆν τρέφεσθαι, μεμνημένον τῆς παραβάσεως, καὶ τῆς ἐκεῖθεν διὰ τὴν λιχνείαν τῶν καλλίστων ἐκπτώσεως, τῆς ἀκράτου δήπουθεν ἐκείνης τρυφῆς, καὶ τῆς ἀφράστου γε ἡδονῆς· πρὸς δὲ τάσιν χειρὸς συστέλλειν παράλογον, καὶ ἀφῆς κατέχειν τὸ ἄνετον, εἰς νοῦν διηνεκῶς ἄγοντα τὸ ἐκ τοῦ τολμηρῶς ἅψασθαι τῶν προπατόρων ὀλίσθημα· ἀνθέων τε καὶ μύρων ὀδμὰς ἀποπέμπεσθαι, μονονοὺ διαπαντὸς τῶν ἐν Ἐδὲμ ὀσφραινόμενον, κἀκείνων ἐπιτυχεῖν ἐφιέμενον.

λη'. Καὶ ταυτὶ μὲν περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητηρίων ὁ σεμνὸς ἐκεῖνος γέρων καὶ πρακτικῆς φιλοσοφίας ἐπηβολώτατος τῷ τὰ πάντα μὲν εὐηκόῳ, κἀκ τούτου ἀμαθίας ἄκρας ὑποκριτῇ, τῇ δ' ἀληθείᾳ θεωρίας ὁμοῦ τελείας καὶ πράξεως ἐπιμελητῇ, σοφώτατα ἐπέσκηψε μαθητῇ· περὶ δὲ φανταστικοῦ τε καὶ φαντασίας τοῦ παθητικοῦ δῆτα νοῦς ὁποῖα; Ὡς λίαν θαυμαστὰ, καὶ μόνης τῆς τοῦ μεγάλου γλώττης δεόμενα, τοῦ πρακτικωτάτου καὶ θεωρητικωτάτου, καὶ τῇ κατ' ἄμφω φιλοσοφίᾳ λαμπρῶς ὑπερβαλόντος καὶ τοὺς νῦν ὁμοῦ καὶ τοὺς πώποτε· Μηδέν τι συνόλως τῶν γηΐνων καὶ ὑλωδῶν παρηγγύησεν ἀναματτεσθαι· εἴ τι δέ πως καὶ ἐναπολέλειπταί οἱ ἀναπολούμενον, ἀποβαλεῖν τὸ τάχος καὶ διακρούσασθαι (τοῦτο γὰρ τῆς τῶν χθονιωτέρων φαντασίας καὶ πάθος καὶ σύστασις, καὶ τῆς κατ' αὐτὴν ἐνεργείας τοῦτ' αὖθις διάλυσις)· μόνα δὲ φαντάζεσθαι τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς, κἀκεῖνα ὄντως ὄντα δοξάζειν ὡς ἀδιάπτωτα, κἀκείνων ἐξαρτᾶν τὴν διάνοιαν, κἀκείνων ἐπιστηρίζεσθαι· ἵν' ὅπως ἐκ τοῦ δυνάμει νοῦν πεφηνέναι ἐνεργείᾳ ταύτῃ νοῦν ἀποφήνειε· τὸν δ' αὖ ἐνεργείᾳ νοῦν ἐνεργέστερον μακρῷ καὶ θειότερον, ὡς τὸν νοητὸν, ἀμέσως ἀντιλαμβάνεσθαι, μηδέ τινι τῶν ὑποδεεστέρων δυνάμεων κατασπώμενον, τὰς δ' ὑπ' αὐτῷ πάσας ἀνάγοντα, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἕλκοντα, καὶ δι' αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ πρὸς Θεὸν μεταφέροντα.

λθ'. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ καλὸς γέρων ὑπέθηκε νου-

tias, quæque his subjectæ sunt spectantque ad tertiam deterioremque hominis partem, parti subjiciat meliori atque ad diviniora transferat.

37. Atque hic fortasse mirabitur aliquis, quomodo perfectum jam virum docere præsumpserit senex, et jam summum perficere adhuc magis; etenim per seipsum magnus erat Joannes utpote plenus sapientia, ornatus virtute et utrinque venerabilis quam qui maxime. Verumtamen adjici semper aliquid potest ad bonum, et perfecto perfectius, præclaro præclarius invenitur. Non igitur incongruum fuit quod simplex hic senex, ignarus præteritorum (ut qui ea nec scrutatus erat fortasse nec scire curaverat) instituerit eum, velut ex imperfectioribus aliquem, paulatim ad virtutis perfectionem inducendo. Castigat itaque sensus ejus, ut assuescat neque superfluum videre quidpiam, nec deliciosum audire, nisi Dei vel rerum divinarum causa, neque gulæ aliquid indulgere per gustum voluptatis ergo: sed solum comedere quod ad tuendam vitam sit satis, memorem antiquæ transgressionis, et quomodo per gulam maximis bonis olim exciderimus, cogitantem etiam sinceras alterius vitæ delicias ineffabilesque voluptates. Vetabat quoque vel manum extendere inconsiderate vel aliquid molle contingere, præ oculis habentem ruinam protoplastorum ex audaciori contactu natam. Florum deinde atque unguentorum odores jubebat ablegare, sola mente semper olfacientem paradisi fragrantiam, atque hac frui unice cupientem.

38. Et hæc quidem circa sensus eorumque organa venerabilis ille senex et philosophiæ practicæ scientissimus docebat discipulum ad omnia obsequentissimum, et dum summam ignorantiam simulat, actionis æque ac speculationis perfectionem sedula meditatione consecutum sapientissime docebat. Quæ autem circa phantasiam phantasiæque obnoxias animi passiones præcipiebat, qualia demum erant? Vere admiranda, quæque ut explicari possint, egeant ipsa magni illius viri lingua, utpote in praxi ac theoria summi, in eaque quæ ex his duobus exsurgit philosophia præcellentis manifeste cunctis, qui eo tempore aut etiam aliquando exstiterunt. Imperabat scilicet, terrenarum atque materialium rerum nulli omnino adverteret animum, siquid vero ejusmodi reliquum ei esset, id continuo enectum ejiceret atque exturbaret (in hoc enim consistit passio phantasiæ, circa res magis terrenas versantis, et hoc virtutem eidem adversantem dissolvit), sola autem ea cogitando volveret, quæ supra nos sunt et quæ vere subsistunt, ut quæ excidere nequeant, magni faceret: ad ea sola mentem attolleret, ad ea omnia jubebat: ut qui per virtutem factus esse spiritus videbatur, ipsam quoque operationem spiritualem monstraret, animumque ad perfectionem evectum immediate susciperet, efficaciorem multo atque diviniorem, utpote intellectualem, neque ulli interiorum facultatum obnoxium, sed has omnes elevantem atque trahentem ad se, et per se ac secum transferentem ad Deum.

39. Talia venerandus ille senex prudenter atque

cordate suggerebat injungebatque suo per gratiam filio, licet sapientia cano et prudentia seni, qui alioqui etiam a puero virtutem sibi veluti collactaneam et ubique familiarem habuerat. Insuper, ne se omnino aliquid esse putaret seque propter eloquentiæ cultum extolleret, vetabat illius ullam sive magnam sive parvam rationem habere, sed foras excludere simul ac semel quidquid didicerat externum atque ipsam etiam memoriam quantum posset eliminare jubebat: neque solum non permittebat aliquid numerose componere, vel encomiis historiisve scribendis vacare, sed neque epistolam mittere notorum alicui. Scio equidem hæc spiritualia parvi facienda ab imperitis, quasi qui de mysteriis disciplinæ arcanæ loquor apud nondum initiatos; eo quod non sint apti ad cognoscendum, quantam habeat voluptatem, quantumque faciat animum dilatari perfecta expressio cogitationum suarum et conceptuum mentis accurata manifestatio. Sed quid dicerent illi, quando audirent quod etiam præscribatur silentium et omnimoda linguæ compressio imperetur, ita ut nec gry proferre discipulus audeat, nisi cum a magistro jussus ex divinis libris aliquid legerit ad Deum propitiandum confitendumque?

40. Quid vero innocens ille et Deo tota mente affixus, cujus cor rectitudinem semper dilexit, quomodo in istis se habet? Num labascit, tantum pondus præceptorum dedignans? aut sublevari petit, ne scilicet in principio prægravatus succumbat? Longe istud a Joanne. Libenter cuncta in humeros suscipit, et viam hanc quæ ducit ad Deum generose ingreditur, seu potius ad vitæ monasticæ stadium alacriter percurrendum exnitur, et non solum ad quintuplum, sed ad decies millecuplum certamen inungitur. Sed forte suscepit generose, quod non tulit fortiter; aut ingressus intrepide, non certavit constanter? Absit hoc omnino, absit. Non tamen velut victor aliquis in Olympiacis, Nemeis, vel Isthmicis viliter coronatus apparuit, aut ut unus eorum qui in Panathenæis prævaluerunt corona oleagina magnifice revinctus comas, aut pineam quatiens, eoque vehementer intumescens, vel sacris quibusdam pomis (profanis potius dixerim) gloriosus, ridentibus quidem illum sapientioribus, pueris vero applaudentibus et succinentibus in scena theatris; aut sicuti sors tulerit inunctus et brevi admodum tempore laudatus, idque solis forsitan promiscuæ conditionis turbis ac vili plebecula: sed exiit cœlitus coronatus, angelis et angelicis hominibus cum admiratione circumstipantibus, spectaculum vere factus, uti loquitur Paulus [a], et angelis et hominibus, visibilemque atque invisibilem naturam obstupefaciens.

[a] 1 Cor. IV, 9.

νεχῶς καὶ ἐπίσκηψεν ἐμβριθῶς τῷ κατὰ χάριν υἱῷ, τῷ πολιῷ μὲν τὴν σοφίαν καὶ πρεσβύτῃ τὴν φρόνησιν· εἰ καὶ ἄλλως ἐκ παιδὸς σύντροφον εἶχε τὴν ἀρετὴν καὶ δι' ὅλου συνδίαιτον. Προσεπιτοῦτοις, μή τί πως οἴεσθαι τοπαράπαν τυγχάνειν, ἢ γοῦν τινος ἐκ τῆς τῶν λόγων ὑπερφέρειν παιδεύσεως, μέγα τε ἢ μικρὸν μὴ φρονεῖν ἐπὶ λόγοις τὸ σύνολον, ἀλλ' ἀποθέσθαι καθάπαξ λόγον τὸν θύραθεν, καὶ πάντα τρόπον ἀποπέμπεσθαι τοῦτον τῆς μνήμης· καὶ οὐχ ὅπως λόγους πλατυκῶς [πλαστικῶς] συντιθέναι, καὶ ἐγκωμίοις ἢ καὶ ἱστορίαις ἐπιχειρεῖν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν συνήθων ἐπιστέλλειν τινί. Οἶδα μὲν οὖν ὡς μικρὰ ταῦτα νομισθεῖεν τοῖς ἀμυήτοις τὰ λογικὰ καὶ τὰ τῆς παιδείας ἀτελέστοις οὕτωσί πως ἐρεῖν ὄργια, ἔνθεν καὶ οὐκ ἱκανοῖς διαγνῶναι οἷόν τινα τὴν ἡδονὴν ἔχει καὶ ὁποῖον τῆς καρδίας ἐμποιεῖ πλατυσμὸν ἡ τῶν διανοημάτων εὔστοχος ἔκφανσις καὶ τῶν νοημάτων ἀκριβὴς ἀνακάλυψις· ἀλλὰ τί ἂν οἱ τοιοῦτοι καὶ φαῖεν ἀκούσαντες, ὡς καὶ σιωπὴν ἐπισκήψει, καὶ τελέαν τῆς γλώττης κατοχὴν ἐπιτάξειεν, ὡς μηδὲ γρῦ, τὸ τοῦ λόγου, τολμᾷν φθέγγεσθαι, ἐκτὸς εἰ μὴ πρὸς αὐτὸν προστατόμενος τῶν θειοτέρων ἀναλέγοιτό τινα βίβλων πρὸς ἐξιλασμὸν Θεοῦ καὶ ἀνθομολόγησιν;

μ'. Τί τοίνυν ὁ πραΰς; τί τοίνυν ὁ ἄκακος καὶ τῷ Θεῷ διόλου κολλώμενος, οὗπερ εὐθύτητας ἠγάπησεν ἡ καρδία, πῶς ἐπὶ τουτοισὶ διατίθεται; Μῶν ὀκλάζει τῷ τοσούτῳ βάρει δυσανασχετήσας τῶν ἐντολῶν; ἢ μὴν ἐπελαφρίσαι ζητεῖ, ὡς ἂν μὴ ἐκ πρώτης βαρηθεὶς ἀναπέσῃ; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ· εὐθύμως γὰρ τὰς ἐντολὰς ἐπωμίζεται, καὶ γενναίως τὴν πρὸς Θεὸν ταύτην ἄγουσαν εἴσεισιν, εὐθαρσῶς δὲ μᾶλλον εἰπεῖν πρὸς τὸ τῆς μοναδικῆς στάδιον ἀποδύεται, καὶ οὐχ ὅτι γε εἰς πένταθλον ἐπαλείφεται, ἀλλ' ἀληθῶς εἰπεῖν εἰς μυριάθλον (17). Ἆρ' οὖν ὑποδέχεται μὲν θαρσαλέως, οὐ φέρει δὲ καρτερῶς· ἢ εἴσεισι μὲν ἀπτοήτως, οὐ στερρῶς δὲ ἐπαγωνίζεται; Οὐκ ἔστι τοῦτο εἰπεῖν, οὐκ ἔστιν. Ἀμέλει τοι καὶ οὐκ ὡς Ὀλυμπιάσιν, ἢ ἐν Νεμέᾳ, ἢ Ἰσθμοῖ νενικηκὼς στεφανίτης μικροπρεπὴς ἀναδείκνυται, ἢ καὶ τῶν τις κεκρατηκότων τὰ Παναθήναια στεφάνῳ τάχα τῷ ἐκ κοτίνης μέγα κομῶν ἢ ἀνασοβῶν τὸν ἐκ πίτυος καὶ τὰ μέγιστα ἐπιβρενθυόμενος, ἢ γοῦν ἱεροῖς τισι μήλοις, μᾶλλον δ' ἀνιέροις, περιθρυλλούμενος, ὑπὸ μὲν νουνεχεστέρων οὐχ ἧττον ἐμπαιζόμενος ἢ θριαμβευόμενος, ὑπὸ δὲ παιδισκαρίων περιβοώμενος, καὶ τοῖς ἐκ τῆς σκηνῆς συριττόμενος ἢ καὶ τῷ ἐκ τῆς μοίρας ἀληλιμμένος, καὶ βραχὺ τῷ χρόνῳ περιλαλούμενος, μόνος γε τάχα τοῖς τῆς χυδαίας τύχης καὶ σύρφακος· ἀλλ' ἔξεισι στεφανίτης οὐράνιος, ἀγγέλοις τε καὶ ἰσαγγέλοις ἀνδράσι περιστοιχιζόμενός τε καὶ θαυμαζόμενος, θέατρον ἀληθῶς καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, γενόμενος· ἐκπλήττων δηλονότι καὶ τὴν ὁρατὴν φύσιν καὶ τὴν ἀόρατον.

(17) Festus: « Pentathlum antiqui quinquertium dixerunt: id autem genus exercitationis ex his quinque artibus constabat, jactu disci, cursu, saltu, jaculatione, luctatione. »

μα'. Ἀλλ' ἐπεὶ γοῦν ἐπὶ πᾶσιν οὕτωσὶ τέλειον ὁ ἐμβριθὴς ἐκεῖνος ἐπιστάτης διέγνωκε, τὴν ταπείνωσιν ὑψηλὸν, τὴν ὑπακοὴν εὔεικτον, τῆς ἀρετῆς ἐργάτην ἀκαταγώνιστον, καὶ καθάπαξ τοῖς ὅλοις ἀνυδεκτόν· ἄλλον τρόπον ἀποπειράσασθαι ἔσχεπται, καὶ ἑτέρως δοκιμάσαι τοῦτον βεβούλευται, ἵνα πως εἰδείη, κἂν τοῖς γνωστοῖς καὶ συνήθεσιν ὅπως ἂν τὸ μέτριον τηρῆσαι δυνηθείη καὶ ἄτυφον. Ὅτι τοίνυν συχνὰς σπυρίδας συναγαγὼν, τὰς μὲν ἐγχειρίζει, τὰς δ' ἐπωμίζει, Εἰς Δαμασκὸν πάσας, εἰπὼν, ἔκθου, μετακόμισον, καὶ τοσούτου γε ἑκάστην ἀποκήρυξον, ὑπερεκτιμᾷ δὲ τὰ εὐτελῆ ἐξεπίτηδες, δοκιμάζων κἂν τούτῳ τὴν μαθητὴν, καὶ πρὸς τελείαν γυμνάζων τοῦτον ὑπακοήν. Τί τοίνυν ὁ τὴν ἀρετὴν ἄκρος, τὴν δ' ὑπακοὴν ἀπαράμιλλος; Ἆρ' ἀναβάλλεται; μῶν ἀποδυσπετεῖ; ἤ τινα γοῦν δυσαρεστίας ἔμφασιν ὑποδείκνυται, ὥς τις ἂν οὐχ ὅτι τῶν κατ' αὐτὸν μεγίστων τὰ θεῖα καὶ μεγάλων τἀνθρώπινα, ἀλλὰ καὶ τῶν θατέρῳ ὁποτέρῳ γε τούτων καὶ φαίης ἐπιφανῶν; Καὶ πῶς; Ὡς ἐπ' εὐεργεσίᾳ καλούμενος, προθύμως ἄγαν ἐξῆει, καὶ σὺν σπουδῇ τῆς ὁδοιπορίας ἥψατο, ὡς ἂν εἰ πρὸς λαμπρὰν ἀπήγετο τὴν ἀνάδειξιν, καὶ εἰς θρίαμβον μετεκαλεῖτο παγκόσμιον. Ἐπειδὴ δὲ καὶ εἰσῆλθε τὴν Δαμασκὸν, πενιχρὸς, πιναρὸς, μηδενὸς ἐκ τῆς ἀναβολῆς ἄξιος, ὁ τέως πλείστου τοῖς πᾶσι καὶ τιμώμενος καὶ περιβλεπόμενος, καὶ παρὰ τὴν ἀγορὰν γένοιτο, ἐγκαλλωπίσματι καθαπερεὶ περιτιθέμενος τὰς σπυρίδας, ἀπεμπολεῖν τε ἀνεβόησε, καὶ ὅσου γε ἀποδίδωσιν ἑκάστην προσεπεδήλωσεν· ἦν δὲ, ὡς ἐκ τοῦ συνήθους πᾶς τις ἂν τῶν ἐγχωρίων ἐπέκρινε, πλεῖον τὸ τίμημα καθ' ὑπερβολὴν ἀπιτῶν χλεύης τοῖς πρατυχοῦσιν ἀφορμὴ καὶ γέλωτος γίνεται. Ὁ μὲν οὖν, Τί ληρεῖς, ἔφασκεν, ἄνθρωπε; ὁ δὲ, Παραπαίεις, καὶ τὰς φρένας ἐγκέκοψαι· ἄλλος δ' ἄλλο τι ἐπετώθαζεν ἄλλοθεν· ἔνιοι δέ οἱ καὶ κονδύλους ἐνέτεινον, καὶ κατὰ κόρρης ἐνέπαιζον, εἰωθὸς ὂν τοῖς ἀγοραίοις τοῦτο καὶ ξύγκλυσι· τῶν εὐηθεστέρων κατειρωνεύεσθαι, καταμωκᾶσθαί τε τῶν παρατετραμένων τὸ φρόνημα, καὶ τῶν οὕτω λεγομένων κρονολήρων, τῶν παρασεσαλευμένων δηλαδὴ κατεπαίρεσθαι, τῷ τε τῆς ψυχῆς ἀλογωτέρῳ ἐπιδιαχεῖσθαί σφισι, καὶ οὐχ ὅτι γε μυσὶ καὶ νεύροις ἐκλύεσθαι καὶ ἄτακτά πως ἐπικαγχάζειν, ὡς ἀπονίζειν καὶ δάκρυα· ἀλλ' ἐπαφιέναι τούτοις καὶ χεῖρας, καὶ ῥαπίζειν ἀνέτως, καὶ ἁπλῶς τὴν ἀποτυχίαν διαπαίζειν τῆς φύσεως; ἤ τὴν τῆς διοργανώσεως, εἴγε δὴ καὶ τοῦτο τύχοι συμπεσὸν, ἀμβλωσιν.

μβ'. Ἐφ' ἱκανὸν μὲν οὖν ὁ σπουδαιότατος ἐνεπαίζετο, καὶ ὁ τὰ πάντα κόσμιος ἔνθεν κἀκεῖθεν διωθεῖτό τε καὶ ἀπωθεῖτο καὶ παραλόγως ὠστίζετο, μᾶλλον δ' αὐτὸς τὸν ἀόρατον ἐμάστιζε δυσμενῆ· ὁ μὲν γὰρ τοῦ Δεσπότου τραχηλιάσας ἐλεεινῶς πέπτωκεν· ὁ δ' οὕτωσὶ μετριάσας καὶ εἰς τοσόνδε ταπεινώσας αὐτὸν εἰς οὐρανοὺς αὐτοὺς πέφθακε, θαῦμα καὶ αὐτοῖς ἀγγέλοις γενόμενος. Ἀλλ' ὀψὲ δήποτε τῶν πάλαι τις οἰκετῶν, ἐνιδὼν τούτῳ περιεργότερον, καὶ τὰς ὄψεις ἐρείσας ἐπιμονώτερον, τοῦτον ἐκεῖνον

41. Cum ergo gravis ille magister cognovit Joannem humilitate sublimem, obedientia morigerum, virtutis exercitatione infatigabilem, omnique ex parte probatum, adinvenit modum alium quo eum tentaret: aliter enim adhuc probandum censuit, ut videret, utrum et quomodo etiam inter notos familiaresque posset eamdem modestiæ mediocritatem tenere. Sportulas itaque multas colligens, easque partim humeris ejus imponens, partim in manus tradens, Damascum ferre omnes jussit: Tanto, inquiens, venales offeres, — idque aucto immodice rerum tam vilium pretio, ut vel sic experiretur discipulum suum atque ad consummatam obedientiam exerceret. Quid porro Joannes, virtute summus, obedientia incomparabilis? An cunctatus est vel affectus tædio, aut aliquod displicentiæ signum ostendit, ut alius forsan faceret minus quam ille in rebus divinis humanisque magnus, aut etiam alterutris duntaxat illustris? Quomodo autem? Tanquam vocatus ad beneficium recipiendum exivit quam promptissime, et magno cum studio in viam se dedit, velut si mitteretur ad illustrem sui ostentationem atque ad triumphum pulcherrimum invitaretur. Ingressus vero Damascum, pauper, obsoletus et, quantum ex habitu dignosci poterat, omnino contemptibilis, qui pridem ab omnibus honorabatur et circumspiciebatur, mox ut forum intravit, sportis tanquam ornamento insigni circumcinctus, convocavit turbam, et quanti venderet singulas indicavit: erat autem, quemadmodum incolarum quilibet judicabant, præter morem exorbitans pretium, cujus petitio advenientibus omnibus risus et cachinni occasionem præbebat. Igitur, Quid deliras? o homo, inquiebat unus; alius, Nugaris et mente captus videris; tertius aliud quidpiam ei objiciebat; nec deerant qui colaphos ei infligerent, aut in faciem cæderent; quemadmodum fieri assolet in promiscua fori plebe, ut rideantur stolidi, et cerebro læsi ludibrio habeantur. Ita contra jam pridem stultos atque deliros insurgitur passim; et judicii imbecillitas, naturali nervorum musculorumque dissolutioni imputanda, tribuitur ipsis sæpe cum risu tam effuso, ut lacrymæ ab oculis exprimantur: quin etiam contingit ut talibus injiciantur manus, raptenturque inclementer, et ludibrium de se præbeat naturalis organizationis infelicitas, vel cæcutientium oculorum caligo, si hæc quoque eis acciderit.

42. Ludificabatur ergo satis diu vir gravissimus, et qui per omnia decorus erat, impellebatur hinc inde ac repellebatur, et præter rationem cædebatur, seu potius cædebat ipse hostem invisibilem: hic enim contra Dominum extollendo cervicem miserabiliter corruit, ipse vero sic modeste humiliterque se gerens, usque in cœlum extollebatur, factus etiam angelis admirabilis. Tandem vero antiquorum ejus famulorum quispiam, curiosius cum intuitus, et oculos in eumdem constanter de-

figens, cognovit ipsum esse, cujus famulitio fuerat ascriptus. Mox autem in mentem recurrerunt opes et gloria viri pristina, fors etiam benignitas ac mansuetudo erga famulos obversabatur animo; eumque egere reapse suspicabatur, et ei, qui in adversam, ut ajunt, fortunam impegerat, bene velle incipiebat. Bonus ergo ille famulus, bona etiam cogitans (solent enim dominis suis, ut dicitur, servi esse similes) indiscriminatim numeravit, quantum pro sportis exigebatur : et veluti de contractu sibi gratulatus, a negotio importuno eum subtraxit, qui ut procul a curis sæcularibus viveret, negotia omnia abdicaverat. Sic qui antea plurimis stipabatur equitibus, nunc solus Damasco egrediens, retro unde venerat rediit : neque enim regressus fuisset, nisi mandato expleto, quamvis contigisset ei immorari diutius : et potius circuisset tota vita sua inter ludibria exprobrantium, quod viles reculas tam charo exponeret, quam Patris sui spiritualis præceptum non esset executus : rediit autem tropæis gravis, quæ superbo hosti generose obluctando detraxerat.

43. Sed excipit nos aliud, non dixerim de peccato tropæum, verum ex parva quadam occasione ingens facinus. Beato viro vicini habitabant fratres duo, fraterna inter se charitate conjuncti; nec enim minus sibi conjungebantur spiritus eorum ex propositi similitudine quam corpora ex natura. Horum alter sublatus e vivis alterum pene mortuum reliquit : nam is calamitate ista prorsus victus, non admittebat consolatores, non recipiebat hortatores; sed cuicunque rationi aures penitus occluserat. Post alios ergo plures, ad eum quoque accessit illa compassione plenissima anima, Joannes, vultu hilaris, sermone suavis, et utroque venerabilis, conabaturque mœrorem eximere. Quid autem non excogitavit quo ejus animum ad se revocaret? quid non contulit ex sacris Scripturis quo passionem consolando leniret? Omnem, uti dicitur, lapidem movit; sed nihilo plus proficiebat, quam statuæ colloquens vel adamantem terens. Tandem tamen (nam etiam gutta cadens assidue petram excavat) rediit utcunque ad sese monachus, sibique ac sensui restitutus, Siquidem, inquit, consolari me velis, age, compone melos aliquod, quod memetipsum succinendo dolores infortunii mei leniam, qui in animam meam incurrentes, intellectum conturbant, et cor meum quodammodo depascuntur.

44. Cui Joannes, Et qua, inquit, ratione fieri poterit, ut Patris mandatum transgrediar, absolute jubentis abstinere a quocunque ejusmodi cogitatu vel opere? Levis, respondet alter, hæc inobedientiæ culpa, respectu utilitatis e converso provenientis : animam enim mœrentem consolaberis, seu potius retinebis deficientem, ac pene jam egressam

ἔγνωκεν εἶναι, οὗ τέως τοῖς προσπίπτουσι συντέτακτο. Παραυτὰ γοῦν καὶ πλούτου ἀνεμιμνήσκετο, καὶ δόξαν ἀνελογίζετο, τάχα δ' ἂν καὶ τὴν πρὸς τὸ εἰλωτικὸν εὐμένειαν· αὐτοῦ καὶ γαλήνιον παρεισεκύκλει τῷ λογισμῷ, καὶ χρῆναι πάντως ἐπελογίζετο καὶ ἐναντία γε, ὅ φασι, περιτυχόντι τῷ δαίμονι εὐνοεῖν. Χρηστὰ γοῦν οὕτως ὁ χρηστὸς ἐκεῖνος τοῖς τρόποις οἰκέτης ἐννοηθεὶς (εἴωθε καὶ γὰρ τοῖς ἄρχουσιν, ὡς φασι, συνεξομοιοῦσθαι τὸ ὑποχείριον) ἀδιακρίτως ὁπόσον ἐπὶ ταῖς σπυρίσιν ἀπητεῖτο καταβαλόμενος, καὶ ἐπευχαριστήσας ὥσπερ τοῦ συναλλάγματος, μόλις ἀπήλλαξε πραγμάτων τὸν ὑπὲρ τοῦ ἀπραγμόνως ζῆσαι πλεῖστα πάνυ τῶν πραγμάτων ἀποβαλόμενον. Καὶ γοῦν ὁ πρὸ τοῦ πλείστοις ὅτι τοῖς ἱππόταις παραπεμπόμενος, μονώτατος τὴν Δάμασκον ἐξιὼν, παλίνορσος βαδίζων ἀνέζευξεν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἐπανῆλθε μὴ τὸ κατ' ἐντολὴν ἐκπλήσας, κἂν οὕτω γε τυχὸν εἰς μακρὸν ἄγαν ὑπερημέρησε· θᾶττον γὰρ ἂν περιιὼν καὶ παιζόμενος οὑτωσὶ πολλοῦ τὰ φαυλότατα ἐκτιθέμενος τὴν ζωὴν ἐξεμέτρησεν, ἢ τοῦ πνευματικοῦ Πατρὸς ἀτελῆ παρῆκε τὴν ἐντολήν· πλὴν ἀλλ' ἐπανῆκε τροπαιοφόρος καὶ ὑπέροφρυν γενναίως καταπαλαίσας ἀντίπαλον.

μγ'. Ἀλλ' ἐκδέχεται ἡμᾶς ἕτερον, οὐκ ἂν εἴποιμι ἀποπτώματος τρόπαιον, ἀλλ' ἐκ μικροῦ τινος τοῦ συμβάματος μέγα λίαν ἀρίστευμα. Μοναχώ τινε τῷ μακαρίῳ μὲν ἀγχιθύρῳ ἐτυγχανέτην ὄντε, ἀδελφὼ δὲ ἥστην ἀλλήλοιν, καὶ ἐφρονείτην ἀδελφικά· οὐχ ἧττον γὰρ ἐκ προαιρέσεως συνηπτέσθην τῷ πνεύματι ἢ τοῖς σώμασιν ἀπὸ φύσεως. Τούτων ἕτερος ἐξ ἀνθρώπων γενόμενος, μικροῦ νεκρὸν κατέλιπε θάτερον· τῇ γὰρ συμφορᾷ κατάκρας ἐκεῖνος ἐαλωκὼς παρακλήτορας οὐ προσίετο, παραινέτας οὐ παρεδέχετο, καθάπαξ δὲ πρὸς πάντα λόγον τὴν ἀκοὴν ἀπεκέκλειστο. Ἀλλὰ πρόσεισι τούτῳ μετὰ συχνοὺς ἄλλους καὶ ἡ συμπαθεστάτη ψυχὴ, ὁ γλυκὺς Ἰωάννης, ὁ καὶ τὴν ὄψιν ἡδὺς, καὶ τὸν λόγον πραΰς, καὶ ἐπιεικῶς αἰδέσιμος κατ' ἀμφότερα, καὶ δὴ ἐπειρᾶτο τῆς ἀκηδίας ἀναλαμβάνειν, τί μὲν μὴ ἀνευρίσκων παρ' ἑαυτοῦ ἱκανὸν παρακαλέσαι ψυχήν; τί δὲ μὴ παρὰ τῶν Γραφῶν ἐπισυνείρων πρὸς τὸ κατασχεῖν τὸ πάθος παραμυθήσασθαι; Πάντα κάλων, ὅ φασιν, ἐπὶ τὸ ἀνύσαι κεκίνηκεν· ἀλλ' ἦν ὥσπερ ἀνδριάντι προσομιλῶν ἢ περιξέων ἀδάμαντα. Ἀνανήφει μόγις ὁ μοναχὸς (κοιλαίνει γὰρ ἐνδελεχὴς καὶ πέτραν ῥανὶς), καὶ ἐν ἑαυτῷ γίνεται, καὶ εἰς συναίσθησιν ἔρχεται· καὶ γοῦν, Εἴ με βούλει παρακληθῆναι, φησὶ, καὶ εὐθυμότερον ἐθέλεις θεάσασθαι, ἄγε σύνθες τι, καὶ μελῴδησον, ᾧπερ ἂν ἐμαυτὸν κατεπάδων τὰ ἐκ τῆς συμφορᾶς πάθη κοιμίζοιμι, ἄττα μοι τὴν ψυχὴν ἐκβαίνει, καὶ δεινῶς ταράττει τὸν λογισμὸν, καὶ τὴν καρδίαν ὥσπερ καταβαρδάπτει μου.

μδ'. Καὶ ὅς, Καὶ πῶς ἂν τὴν πατρικὴν ἐντολὴν περιίδοιμι, ἁπαξαπλῶς ἐπισκήψασαν ἀποστρέφεσθαι ἅπαν γε τοιοῦτον καὶ μελέτημα καὶ ἐνέργημα; Ὁ δὲ, Μικρὸν ἴσθι τὸ τῆς παρακοῆς ταύτης ἁμπλάκημα πρὸς τὸ ἐκ τῆς ὑπακοῆς τῆσδε κατόρθωμα· ψυχὴν οὐκ ὀδυνωμένην παρακαλέσεις, ἢ μᾶλλον ἐκλείπουσαν ἐφέξεις, καὶ μικροῦ δεῖν ἀποιχομένην

συντηρήσεις, ἢ καὶ ἐπανασώσεις τῷ σώματι. Ὁ δὲ Ἰωάννης καὶ αὖθις ἀνένευε, καὶ αὖθις αὐτὴν ἐντολὴν προεβάλλετο· ὁ δὲ πολὺς καὶ πάλιν ἐνέκειτο, καὶ φορτικώτερος ὑπετίθετο, λιπαρῶν, ἀναγκάζων, μειλίσσων, ἐκβιαζόμενος, τί μὲν οὐ λέγων, τί δὲ μὴ πράττων τῶν ὅσα δυσωπεῖν οἶδεν ἄνθρωπον; ἀκριβεστάτην ἐν ἑαυτῷ τὴν τῶν Λιτῶν (18) εἰκόνα διετύπου· καὶ ὁποίας ὁ προσωποποιήσας ταύτας ἐνέγραψε, τοιαύτας ἐκεῖνος ἀντικρυς ἐξεικόνιζεν· εἰ πέ τις ἂν, εἰ παρέτυχεν, ὡς ἄριστος ὄντως τῶν τῆς ῥαψῳδίας οὗτος ὑποκριτής. Ὁ δ' ἀκαμπὴς καὶ οὕτως ἦν, καὶ ἀνένδοτος διέμενεν εἰς τὸ παντελὲς, τῆς ἐντολῆς ἀεὶ μεμνημένος καὶ προτείνων διαπαντὸς εἰς παραίτησιν, καὶ μὴ ἄν γε τῷ τρόπῳ ἀπισχυριζόμενος ἀθετῆσαι, ὡς ἐνθένδε τὴν σωτηρίαν ἀπεκδεχόμενος. Καὶ ὃς, ἔκφρων μὲν ἄλλως τῷ πάθει γενόμενος, ἐπὶ δὲ τῷ ζητουμένῳ καὶ λίαν ἐμφρόνως διασκεπτόμενος, νουνεχῶς ἁπάντων καὶ δεμιλῶν συνετώτατα, Ὑφέξεις, φαίη, τῆς ἐμῆς ἀκηδίας ἐν καιρῷ κρίσεως τὸ κατάκριμα· οἶσθα δὲ ὁπόσα τοὺς ἀκηδιῶντας οἱ Πατέρες καταδικάζουσιν· οὐδὲν γὰρ τῶν ὅσα πλάζεται παρ' ἀνθρώποις ἱκανὸν τυγχάνει μοι πρὸς παράκλησιν, οὐκ ἔντευξις, οὐχ ὑποθήκη, οὐ προστάττων πατὴρ, οὐ παραμυθούμενος ἐπιτήδειος, οὐ φίλος ὁρώμενος, οὐ συγγενὴς ἐφιστάμενος, συνελὼν εἰπω τῶν ἁπάντων οὐδέν· πάντα γὰρ ἐξίσης ἀπέστραμμαι, πάλαι μὲν ἀποταξάμενος, νυνὶ δ' ἀληθῶς βδελυξάμενος. Ἄγε γοῦν, Πάτερ σεβάσμιε, διὰ λόγου μοι προσενέγκαι φάρμακον τῇ δεμιωτάτῃ σου γραφίδι· ἔμπλαστρόν τινα θεραπευτικὴν ἐπισκεύασον, ἥτις ἀνακαλέσεται πρὸς ὑγίειαν, καί μοι τὴν ψυχὴν παρακαθέξει τῷ σώματι, λειποθυμοῦντι, καὶ μικροῦ δεῖν ἐν ῥισὶν αὐτὴν φέροντι, καὶ ὥσπερ ἐξαποπνέοντι. Ἴσθι γὰρ, ἴσθι ὡς ἐν ἀπορρήτῳ τὰ τοῦ πράγματος κείσεται, καὶ οὐδοπωσοῦν ποτε φωραθεὶς τῷ γέροντι· διὰ γὰρ φροντίδος ἂν ἔχοιμι, καὶ προορώμενος ἀεὶ, περικαλύπτοιμι τὸ συντεθὲν καὶ συστέλλοιμι.

μ'. Πείθει τούτοις τὸν συμπαθῆ, μειλίσσει τὸν οἰκοθεν εὐειπτον, ἐφέλκεται πρὸς ὃ καὶ βεβούληται τοῖς πᾶσι τό γε εἰς αὐτὸν ἦκον εὐέντευκτόν τε καὶ εὐμετάφορον. Συντίθησι τοίνυν τροπάριον (19), οὕτω γὰρ ταχθὲν ἐκείνῳ τὰ τοιάδε καλεῖν, οὐκ ἄλλως δέον εἰπεῖν· τροπάριον, οὐ πολύστιχον μὲν, πολυδύναμον δὲ· ὃ δὴ καὶ ἐμμελέστατα μελῳδεῖ, τὴν πρώτην ὄντως ἁρμονίαν ἁρμοσάμενος· (βούλει πυθέσθαι) καὶ ὅ, Πάντα ματαιότης τὰ ἀνθρώπινα, ὅσα οὐχ ὑπάρχει μετὰ θάνατον. Οὐ παραμένει ὁ πλοῦτος, οὐ συνοδεύει ἡ δόξα· ἐπελθὼν γὰρ ὁ θάνατος, ταῦτα

conservabis vel etiam corpori suo restitues. Abnuebat nihilominus Joannes et iterum prætendebat datum sibi præceptum; nec instabat minus alter, graviterque incumbebat supplicando, cogendo, blandiendo, nihil non faciendo, quo persuaderi homini posse credebat genuinam ipsarummet Litaniarum seu precum imaginem in se exprimens qualescunque repræsentavit jis qui primus deas fecit, tales assimilavit, ut dici po set tanquam ipsemet optimus poenitatis imitator. Verum ad hæc etiam obfirmatus Joannes persistebat immotus, semper memor præcepti, ipsumque in excusationem prætendens, quod nulla ratione posset infringere, quia per illud salvandum se sperabat. Sed alter, et jam ante mentis impos præ dolore, et tunc in unum quod quærebat toto incumbens ingenio, prudenter omnino ac sapienter, Reddenda tibi erit, inquit, in die judicii ratio hujus mei mœroris : scis autem quomodo condemnentur a Patribus, qui mœrentes afficiunt injuria. Quidquid hactenus adhiberi ab hominibus potuit, nihil ad solatium meum valuit, non deprecatio, non pollicitatio, non præcipiens pater, non familiaris consolans, non amicus invisens, non cognatus præsens, ut uno dicam verbo, nihil omnino : omnia enim æqualiter aversor, quæ et jam pridem dimisi et nunc plane abominor. Eia ergo, Pater reverende, stylo tuo elegantissimo applica mihi sermonis pharmacum, velut emplastrum quoddam salutare, quo sanitatem recipiam et anima retineatur in corpore jam deficiente, ipsamque, ut ita dixerim, in naribus habente, tantumque non exspirante. Scias autem, et certo scias, fore ut res tota occulta maneat, neque unquam ad notitiam senis deferatur : hoc enim mihi curæ imprimis erit, semper provisuro, ut quod compositum fuerit occultum et arcanum habeam.

45. His vincit hominem misericordem, demulcet sua natura flexibilem, et ad quod vult, trahit per se ducibilem. Componit ergo Joannes troparium, sic enim istiusmodi solent nec aliter debent appellari : troparium paucorum versuum, sed multæ energiæ plenum, quod etiam suavissime canit, secundum harmoniæ vere primæ tenorem : estque (si lubet audire) hujusmodi : Humana omnia vanitas, quæ post mortem non exsistunt. Non permanent opes, non comitatur gloria, subsequens enim mors omnia ista fecit evanescere. Quapropter immortali

(18) Litas, id est, preces primus in dearum numerum rejulit Homerus, cujus etiam poemata distinguuntur in *Rhapsodias*, quas Latine *libros* dicimus.

(19) De *troparii*s, quæ Latine *versiculos* vocare possis, ita scribit Zonaras ad Canonem anastasimum Damasceni, Τροπάρια λέγονται, ὡς πρὸς τοὺς εἱρμοὺς τρεπόμενα, καὶ τὴν ἀναφορὰν τοῦ μέλους πρὸς ἐκείνους ποιούμενα, ἢ καὶ ὡς τρέποντα τὴν φωνὴν τῶν ᾀδόντων πρὸς τὸ μέλος καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν εἱρμῶν· εἰ μὴ γὰρ πρὸς ἐκείνους ὁ τῶν αὐτὰ ψαλλόντων φθόγγος εὐθύνοιτο, οὐκ εὔρυθμον ἔσται τὸ μέλος οὐδὲ ἐναρμόνιον, οὐδὲ μέλος λέγοιτο, ἀλλ' ἀπηχὲς καὶ ἀνάρμοστον καὶ ἄῤῥυθμον φώνημα· « Troparia dicuntur quia se convertunt ad tracum, et cantus mutationem ad illud faciunt, seu vertunt quodammodo ad tonum modulationemque tractuum : nisi enim cum illis concordet tonus, ipsa troparia canentium non dicentur esse melos, sed confusus, incompositus et inconcinnus clamor ».

jam Christo clamemus : Requiem dona translatis hinc illuc, ubi omnium salus est. O quantæ sapientiæ plenæ sunt hæ paucæ syllabæ! paucæ, inquam, syllabæ respectu amplissimi quem continent sensus : qualem philosophiæ latitudinem, hoc definitu ac memoratu facile dictum! Universim ostendit, planeque demonstrat, et absolute concludit, nihili faciendam vitam, nihili præsentia hæc æstimanda esse. Similia dixisset etiam is, qui omnium sapientissimus declaratus est Salomon, et dixisset ei, quam cœlitus adeptus est, sapientiæ consona : dicta autem, ut admiranda, fuissent usum proverbii sortita, non tamen prorsus consona verbis ejus vitæque dixisset, motus reverentia doni exinde, sicut ipse testatur, procedentis, ut taceam passionum omnium humanarum, potius dixerim irrationabilium compressionem. Beatus hic certe et vere perfectus homo fuit, qui sibi omnino conscius erat, collateralem Deo sapientiam non quidem petiisse palam, sed vere accepisse, etsi non propalaret quomodo eam receperit, utpote jactantiam oris usquequaque declinans; quam id tamen verum esset sermone simul et opere declarans. Prorsus enim aversus a mundo et omni affectu irrationali superior, atque, ut verbo absolvam, æque faciendo ac speculando philosophari edoctus, omnia simul contemnebat et nihili faciebat omnia : quippe qui temporalia et terrena cuncta potius non esse quam esse credebat; atque illius præcipui boni duntaxat cupiditate flagrabat, quod supra nos est atque ineffabile, et per quod universa quæ sunt suam habent vel accipiunt essentiam.

46. Sed, o repentinum casum! aut potius, euge præclaram beati nostri exinde probationem! qua manifestius debebat monstrari, quam subditus et quam promptus esset ad Patris sui spiritualis mandatum, quantamque obedientiam ei deferret. Canenti præter exspectationem supervenit senex, verba audit, rem intelligit, indignatur ut contemptus. Ingreditur ergo ira tumens et plenus furore ac veluti meram bilem spirans : neque intueri eum voluit, sed plane aversans serioque repellens, vix demum verbo, eoque acerbitate pleno, dignatur mœrentem : Ita, o miser, præcepti oblitus es? Hæccine promisisti? Hæccine elegisti, quando renuntians mundo, cogente nemine accessisti ad nos? Non meministi, quot quantisque rejicientibus te, eo forsitan quod morum tuorum pravitatem intractabilitatemque introspicerent, solus ego te (quod utinam non fecissem!) susceperim in discipulum, mea te instructione dignatus? non sane in spes ejusmodi ac talem finem : non profecto, per ipsam vitæ monasticæ regulam : non, per ordinem illum pulcherrimum, quem a principio observarunt, qui vere solitudinem elegerunt : non, per speciosissimam clarissimamque nigredinem habitus, venerabili Pachomio de cœlis monstrati : sed ut te prout oportet corrigerem, et omnem qua inflaris

πάντα ἐξηφάνισε. Διὸ Χριστῷ τῷ ἀθανάτῳ βοήσωμεν· Τοὺς μεταστάντας ἐξ ἡμῶν ἀνάπαυσον, ἔνθα πάντων ἐστὶν ἡ σωτηρία. Ὢ πόσης τοῦτο γέμει φιλοσοφίας τὸ βραχυσύλλαβον! βραχυσύλλαβον γὰρ, πρὸς ἣν παριστάνει πλατυκῶς ἔννοιαν· ὦ πόσην σοφίας αὐχεῖ μεγαλόνοιαν τὸ εὐόριστον τοῦτο καὶ εὐμνημόνευτον! Γενικῶς ἀποφαίνεται, ὁλικῶς ὑποδείκνυσι, σεμνῶς ἀναγκάζει μηδὲν ἡγεῖσθαι τὸν βίον, μηδὲν τὰ παρόντα λογίζεσθαι. Εἶπέ που τῶν αὐτοῦ λόγων καὶ Σολομὼν παραπλήσια, ὁ πάντων μετὰ πάντων μεμαρτυρημένος σοφώτατος· καὶ εἶπε μὲν ἄξια τῆς ἄνωθεν ἐσχήκει σοφίας, καὶ ἐγνωμοδότησεν ὡς θαυμάσια· ἀλλ' οὔμενουν διαπαντὸς συνῳδὰ τοῖς λόγοις καὶ τὰ τῆς διαγωγῆς ἐπεδείξατο· αἰδοῖ γὰρ τῆς ἐκεῖθεν ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος μεμαρτύρηκε δωρεᾶς, παρίημι λέγειν παθῶν ἀνθρωπίνων ἢ μᾶλλον ἀλογωτέρων κατάσχεσιν. Ὁ δέ γε μακάριος οὗτος καὶ τέλειος ἀληθῶς ἄνθρωπος, ὅτι καὶ διὰ πάντων ὁμολογῶν διετέλεσεν ἑαυτῷ, ὁ τὴν πάρεδρον Θεῷ σοφίαν οὐκ αἰτήσας μὲν φανερῶς, εἰληφὼς δ' ἀληθῶς, εἰ καὶ μὴ ἐξεῖπεν, ὡς εἴληφε, πάντη πως ἐκκλίνων προλεσθαι μεγαλορρημοσύνην τοῦ στόματος, καὶ λόγοις ὅπως ἀληθείας ἔχει καὶ στάσεως ἐγνωμάτευσε, καὶ ἔργοις αὐτοῖς διεχλεύασε, καθάπαξ τοῦτον ἀποστραφεὶς, καὶ παντὸς ἀλογωτέρου πάθους ἀνώτερος φυλαχθείς· ἁπλῶς τε εἰπεῖν κατάλληλα τῇ θεωρίᾳ τὰ περὶ τὴν πρᾶξιν ἐφιλοσόφησεν, ἅπανθ' ὁμοῦ περιφρονήσας καὶ τοῦ μηδενὸς ἀξιώσας, ὡς οὐκ ὂν μᾶλλον ἢ ὂν λογισάμενος ἅπαν ὁμοῦ χθόνιόν τε καὶ χρόνιον, οὐδὲ μόνου καὶ κυρίως ὄντος τοῦ ὑπὲρ ἡμᾶς ἐκείνου καὶ ἀπορρήτου, παρ' οὗ πᾶν ἐσχήκει ἢ λαμβάνει τὴν ὄντωσιν, διάπυρον τὴν ἔφεσιν ἐσχηκώς.

μς'. Ἀλλ' ὦ περιπτώματος αἰφνιδίου! ἢ μᾶλλον εὖγε τῆς ἐνθένδε λαμπρᾶς δοκιμασίας τοῦ μάκαρος! δι' ἧς ἔτι μᾶλλον ἐμφανίσαι τὸ εὐπειθὲς ἡμελλε καὶ εὐήκοον ὁπόσον εἰς τὸν πνευματικὸν ηὔχει Πατέρα, καὶ οἷαν ἐκέκτητο τὴν ὑποταγήν. Ἐφίσταταί οἱ παρὰ προσδοκίαν μελῳδοῦντι ὁ γέρων, ἀκούει τῶν λόγων, συνίησι τοῦ ἔργου, ἐκβαίνεται περιφρονηθείς. Εἴσεισι γοῦν γέμων θυμοῦ καὶ πλήρης ὀρτῆς, χόλον ὥσπερ ἀποπνέων, καὶ μηδ' ἐνιδεῖν ὅλως ἐθέλων, ἀλλὰ τελέως ἀποστρεφόμενος, κἀκ ψυχῆς τοῦτον ἀποποιούμενος· ὀψὲ δέ ποτε καὶ μόγις λόγου καὶ λόγου μεστοῦ πικρίας ἠξίωσεν· Οὕτως, ἄθλιε, τῆς ἐντολῆς ἐπελάθου; Ταῦθ' ὑπέσχου; Ταῦτα προείλου ὅτε τοῦ κόσμου ἀποκεχώρηκας, καὶ παρ' ἡμᾶς ἀναγκάσαντος μηδενὸς γέγονας; Οὐκ οἶσθα ἐφ' ὅτῳ σε προσείληφα, δεῖλαιε; Οὐ μέμνησαι πόσων σε καὶ εἰῶν οὐ προσδεχομένων, τὸ τοῦ τρόπου τάχα κατοπτευσάντων σκαιὸν καὶ δυσάγωγον, μόνος ἐγὼ προσηκάμην, ὡς εἶθε μὴ ὤφελον, καὶ μαθητείας ἠξίωσα, οὐκ ἐπὶ τοιαύταις ταῖς ἐλπίσιν, οὐκ ἐπὶ τοιούτῳ, οὐ μὰ τοὺς τῶν μοναχῶν ἱερωτάτους θεσμοὺς, οὐ μὰ τὴν συντηρηθεῖσαν ἀρχῆθεν εὐταξίαν, τοῖς πρὸς ἀλήθειαν τὸν μονάδα βίον ἀνελομένοις, καὶ τὴν κατὰ Θεὸν πολιτείαν ἀσπασομένοις, οὐ μὰ τὴν ὁραθεῖσαν ἄνωθεν Παχωμίῳ τῷ θεσπεσίῳ (20)

(20) S. Pachomii prolixa et antiquissima Acta damus 14 Maii, ubi num. 15 refertur regula,

φαιδροτάτην ταύτην καὶ λαμπροτάτην μελανειμόνησιν· ἀλλ' ἴν' ὡς δέον σε καταρτίσαιμι, καί σε φυσιοῦσαν καθυποτάξας ἅπασαν οἴησιν, ἀπροσκόπτως τὴν πρὸς σωτηρίαν διαβαίνειν καθοδηγήσαιμι. Νῦν δ' ἀλλ' ἔλαθον ἐμαυτὸν ἀποσμήχων Αἰθίοπα, ἢ καρκίνον βαδίζειν ὀρθὰ μεταμανθάνειν ἐκδιαζόμενος, ἢ ξύλον σκαμβὸν ἀπευθῦναι πειρώμενος, ἢ εἴ τί γε ἄλλο τῶν αὐτόθεν δυσμεταβλήτων, καὶ ἀπὸ φύσεως μεταποιῆσαι κατεπειγόμενος. Ἔνθεν ἂν καὶ εἰς παραβολὴν γενοίμην, καὶ ἡ παροιμία καθηκόντως ἐπιῤῥηθείη μοι, ἣν κατὰ τῶν ἀφρόνως τι καὶ μάτην μεταχειριζομένων ἐπιφέρειν οἴδασιν οἱ πολλοί· καὶ γὰρ ἀνηνύτοις ἐπιχεχείρηκα, καὶ ἐπὶ ματαίοις ἐσπούδακα, καὶ ἀληθῶς κεφ' ὑδάτων γράφειν τεθέληκα. Ἀλλ' ἔξελθε τὸ τάχος, ἀπ' ἐμοῦ γενοῦ, καὶ τῆς σῆς ὀπίσω πονηρᾶς διανοίας πορεύθητι.

μζ'. Ὁ δ' ἀπαράκλητα ἰθρήνει πεσών, καὶ τὴν αἰτίαν τε ἐξηγόρευε, καὶ πλείστα ὑπὲρ συγγνώμης ἐδέετο. Ὁ δ' αὖ γέρων σοβαρὸς ἵστατο, σκληρούς κατατείνων τοὺς λόγους, μᾶλλον δὲ μακρούς ἐπισυνείρων τοὺς χλευασμούς· τέλος τῆς χειρὸς τόνδε λαβόμενος, Οὐδὲν τὸ ἀπὸ τοῦδε σοί τε κἀμοὶ κοινὸν, ἔφησεν, ἄνθρωπε· ὅπη γοῦν σοι καὶ βουλητὸν, ἄπιθι. Ἔξεισι ἐπὶ τούτοις. Ἀλλὰ τίς ἂν ἐντεῦθεν ἐκφράσειε τὰ δάκρυα, τὸν κοπετὸν, τὴν κατήφειαν, τὸ τῆς ψυχῆς πάθος, τὴν τοῦ σώματος τῆξιν, τὸ ἀφόρητον πένθος, τὸ ἀπαράκλητον ἄλγος; Οὐχ οὕτω πάλαι πέπονθεν ὁ Ἀδὰμ τῆς Ἐδὲμ ἐξωσθείς, ὥς γε οὗτος ὁ μὴ ματαίᾳ κατ' ἐκεῖνον ἐλπίδι κλαπείς, ἀλλὰ συμπαθείᾳ τῇ πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὑπαχθείς, καὶ τῆς τοῦ πατρὸς ἑστίας ὑπὲρ φιλαδελφίας ἀπελαθείς. Ἀλλὰ μόλις εἰς νοῦν ἔπεισιν (εὑρετικὸν γὰρ ἡ ἀνάγκη, καί πως δὴ τὸ βιαζόμενον πολυμήχανον) ὡς, εἰ τοὺς προὔχοντας τῶν μοναχῶν προσιὼν καταδυσωπήσειε, καὶ πρέσβεσι σφίσιν ἀποχρήσαιτο πρὸς τὸν γέροντα, ἱκέτας τε αἰδεσίμους προβάλοιτο, ἴλεων αὖθις ἂν ἑαυτῷ θείη, καὶ τῆς προτέρας μαθητείας καταξιωθείη, καὶ τῆς ἐντεῦθεν σωτηρίας οὐκ ἀστοχήσειε.

μη'. Τοῦτο δὴ καὶ ποιεῖ· καὶ ἀπίασιν οἱ σεμνοὶ καὶ θεσπέσιοι γέροντες, ὡς ἂν δὴ τὸν παιδευτὴν τῷ μαθητῇ καταλλάξειαν, καὶ τὸν υἱὸν ἐπαναγάγοιεν τῷ πατρί. Ἀλλ' εὑρήκεσαν καὶ ἀδάμαντος ἐκεῖνον σκληρότερον· οὐδὲν γὰρ ὅ τι καὶ παρεδέχετο, οὐδενί πως διεμαλίσσετο. Ὡς δὲ σφοδρῶς ἐνέκειντο, καὶ βαρυτάταις αὐτὸν ὑπὲρ τῆς ἀσυμπαθείας ταῖς ἐπιτιμίαις ἀπεδείκνυον ἐνεχόμενον καὶ μείζοσιν ἢπερ ἐκ τῆς παρηκοΐας [παρακοῆς] ἐκεῖνον (ἐξὸν γὰρ, ἔφασκον, [δευτέρᾳ] ἐντολῇ τὸ τοῦ μαθητοῦ διορθώσασθαι πταῖμα ἐσχάτης ἁμαρτίας, μήτε μὴν μετανοοῦντα προσίεσθαι, μήτε τὴν ὑπὲρ τοῦ ἐπικλήματος εὐθύνην παραγυμνοῦν), οὗτος ὑπολαβὼν, Ἀλλ' εἰ παριδεῖν ἐθέλει τὴν τῆς πρώτης παράβασιν ἐντολῆς, τῆς δευτέρας δεῦρο δὴ γενέσθω ταύτης ἐκπληρωτής. Ὅλην τὴν λαῦραν περιελθέτω, καὶ τὰ τῶν οἰκιδίων, ἃ δὴ καλοῦμεν σωτήρια (21), σαρωσάτω τὰ λύματα.

A tui æstimationem sumigens, per viam salutis sine offendiculo transeundam deducerem. Nunc autem deceptum me video lavando Æthiopem, et cancrum docendo recti gressus rationem, ac lignum tortum erigendo, aut si quid aliud difficile mutatur, contra naturam tentando. Quapropter in derisum factus sum, quadratque in me proverbium, quo plerique utuntur contra eos qui aliquid imprudenter ac stulte aggressi sunt : etenim cœpi facere, quæ perfici non poterant, et super aquas scribere volui. Nunc ergo exi statim, discede a me, vade post perversam cogitationem tuam.

47. Joannes vero prostratus humi flebat inconsolabiliter, causam exponens multumque pro venia exoranda supplicans. Econtra senex stabat rigidus, B increpantia verba in longum protrahens, seu potius prolixas invectivas colligens : denique manu eum apprehendens, Nihil, inquit, ex nunc tibi ac mihi commune sit, o homo ; quo voles abito. Egreditur ergo : verum quis valeat explicare ejus lacrymas, planctum, gemitum, afflictionem animi, emaciationem corporis, doloris intolerabilis et inconsolabilis tristitiæ acerbitatem? Non sic olim e paradiso ejectus Adam luxit, quemadmodum hic, non vana ut ille spe deceptus, sed affectu fraternæ commiserationis supplantatus, et charitatis causa domo paterna expulsus. Ut vero aliquantulum in se rediit (industria autem res est necessitas, et quisquis C vim patitur, multum contra molitur), Quid si, inquit apud se, primoribus monachorum supplex fiam, iisque ut legatis ad senem deprecatoribus utar, ut me priori disciplinæ dignetur, neque repellat a salute, quam inde exspecto?

48. Dictum, factum. Abeunt venerandi illi et sancti senes, ut discipulum magistro reconcilient, filium reducant ad patrem. Sed adamante reperiunt duriorem illum, nihil enim suscipiebat neque se patiebatur emolliri. Cum tamen instarent vehementius, ostenderentque quod graviores pro sua inclementia daturus esset pœnas, quam pro inobedientia alter, Licebat enim, inquiebant, iterato præcepto corrigere in discipulo quantumcunque gravis D delicti lapsum ; neque convenit non admittere pœnitentem, ac ne satisfactionem quidem quam pro culpa vellet explicare ; reposuit ille : Si primi præcepti transgressionem dissimulare me vult, age, secundum adimpleat. Circumeat lauram totam et latrinarum sordes expurget. Hoc audito illi averterunt vultus, discesserunt que pudore prægravati, cum ex una quidem parte considerarent viri vene-

eidem præscripta ab angelo, in qua fit mentio melotes albæ, lebitonis seu superpellicii linei, et cuculli : cujus licet non explicetur color, nigrum tamen hunc fuisse facile quivis credet

(21) Ad verbum, *ædicularum*, quas *sellas* appellamus, ita, ad hujusmodi necessitatem honestiori vocabulo explicandam, variæ apud nos gentes utuntur voce *sedis* ; Suidas autem, quæ hic neutraliter σωτήρια, feminine scribit σωτηρίας, vulque dici ut σέλλας, σελλάδας, ἕδρας.

rabilis honestatem, ex altera vero obscœnitatem sordium cogitarent.

49. Quid porro Joannes? Vidit revertentes illos (ex quo enim ingressi erant, lætum aliquid ab iis se auditurum præstolans, ferventi ad Deum deprecationi instabat) et accedeus interrogat, quid velit Pater, et quid pro defecto fieri jubeat. At illi primo non audebant rem eloqui, reverebantur enim virum ob generis in eo claritatem, nec minus ob virtutis excellentiam. Ut ergo vidit nihil se interrogando proficere, ad eorum sese prosternens pedes, magna voce, Edicite, inquit, Patres, quid velit Pater meus : ecce enim paratum me ad mandatum explendum et quidquid voluerit exsecutioni mandandum. Tunc rem, ut erat, exposuerunt, avertentes vultum et prout decebat erubescentes. Ast o cor contritum! o spiritum humiliatum! propter quæ non solum non despexit illum Deum aut salute qualicunque dignatus est, sed omnino magnifice et splendide eumdem excepit, admirandis omnino præmiis ipsum cumulans. Etenim vix audierat verbum, cum mox apprehensis manu scopis et cophinum humero suscipiens abivit, velut qui animo, Deum ubique præsentem vidente, et statim mandatum capessente, non secus quam de antiquo Israelis populo confitebatur David, hæc Psalmi verba opportune concineret, Avertit ab oneribus dorsum ejus[3], a gravioribus utique et magis pudendis sarcinis; et manus ejus in cophino servierunt. Ferens igitur necessaria ad sordium exportationem instrumenta, non scopis solum, sed etiam manibus easdem in cophinum collegit.

50. Audiit hæc senex, statimque emollitus, in occursum ejus velociter egreditur, colloque infusus deosculatur frequenter, alloquitur dulciter, et dicta retractans appellat filium obedientiæ, divinumque hominem nuncupat; seipsum vero beatum prædicat, partim quia præfectus fuerat tantæ virtutis viro, tam magno, tam perfecto, tam incomparabili; partim quod submotis aliis ejusmodi munus ipse esset sortitus. Denique amplexibus ejus hinc unque satiatus, ingreditur cellam, læva quidem manu dexteram ejus tenens, dextero vero brachio dorsum ejus circumdans; atque ex eo tempore illo utitur, non ut magister discipulo, neque ut filio pater, sed tanquam nobiliorum naturarum uni cum verecundia accedebat, vehementer ipsum honorans, et sicut conveniebat colens.

51. Quoniam vero non expediebat lucernam abscondi sub modio (neque enim parva hæc calamitas erat fideli populo, profundis in tenebris oberranti, et graviter valde prolabenti), nec æquum erat omnino obstrui fontem (dum plebs Christiana

[3] Psal. LXXX, 7.

A Τοῦθ' ὡς ἤκουσαν, ἀπεστράφησαν τὰς ὄψεις· καὶ οὐχ ἧττον μετ' αἰσχύνης ἢ βάρους ἀπῆεσαν, τό τε τοῦ ἀνδρὸς σεμνὸν καὶ περίδοξον ἀναλογιζόμενοι, καὶ τὸ τῶν ῥυπασμάτων ἄγος διενθυμούμενοι.

μθ'. Ἀλλὰ τί περ ὁ Ἰωάννης; Ὁρᾷ τούτους ὑποστρέψαντας (ἦν γὰρ, ἐξ ὅτε καὶ εἰσῆεσαν, πυθέσθαι τι χρηστὸν ἐκδεχόμενος, καὶ θερμῶς ὑπὲρ τοῦδε τὸν Θεὸν δυσωπῶν)· τοίνυν καὶ προσιὼν εὐθὺς ἐρωτᾷ, τί τε ὁ Πατὴρ ἐθέλει, καὶ ὅ τι γε ὑπὲρ τοῦ ἀμπλακήματος διαπράξασθαι βούλεται. Οἱ δὲ τὴν μὲν πρώτην ἐξειπεῖν οὐκ ἠνείχοντο· ἠσχύνοντο γὰρ τὸν ἄνδρα τῆς τε ἐκ τοῦ γένους περιφανείας καὶ τῆς ἐξ ἀρετῆς οὐχ ἧττον σεμνότητος. Ὡς δ' οὐκ ἀνίει ἀνερωτῶν, πρὸ τῶν ποδῶν τε πεσὼν, Ἐξείπατέ μοι, B Πατέρες. ἐβόα, ἐξείπατε τί περ ὁ ἐμὸς θέλει Πατήρ· ἕτοιμος γὰρ ἐκπληρῶσαι τούτῳ τὸ θελητὸν, καὶ εἰς πέρας ἀγαγεῖν τὸ πρὸς βούλησιν. Μόγις δὴ τότε τὰ τῆς ἐπιτιμίας ὡς εἶχεν ἐξαγορεύουσι, τὰς ὄψεις ἀποστραφέντες, καὶ τὰ εἰκότα ἐρυθριάσαντες. Ἀλλ' ὦ καρδίας ἐκείνης συντετριμμένης! ὦ τεταπεινωμένου πνεύματος! οἷς καὶ οὐχ ὅτι γε Θεὸς τοῦτον οὐκ ἐξουδένωσεν ἡ σωτηρίας ψιλῆς κατηξίωσεν, ἀλλὰ καὶ λαμπρὸς ἄγαν προσήκατο, καὶ μεγαλοπρεπῶς προσεδέξατο, καὶ θαυμαστοῖς οἷοις ἠμείψατο γέρασιν. Οὐκ ἔφθη γὰρ ἀκούσας, καὶ λαβὼν μετὰ χεῖρας τὸ πτύον καὶ ἐπωμισάμενος κόφινον, ὡσὰν δὴ καὶ ἐπὶ τῷ διαπαντὸς τούτῳ Θεὸν ὁρῶντι καὶ αὐτόχρημα καταστάντι νοῖ, οὐχ ἧττον αὖθις ἢ ἐπὶ τῷ πάλαι Ἰσραὴλ ἀνθομολογοῦτο Δαβὶδ καὶ εὐκαιρότατα ψαλμῳδοίη, ὡς Ἀπέστησεν ἀπὸ ἄρσεων τὸν νῶτον αὐτοῦ, C μοχθηροτέρων τε καὶ αἰσχροτέρων δηλαδὴ βασταγμάτων, καὶ ὡς αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐν τῷ κοφίνῳ ἐδούλευσαν. Διαγκαλισάμενος οὖν τὰ πρὸς ἐκφόρησιν ὄργανα, τῷ πτύῳ δὲ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ χερσὶν αὐταῖς διεχειρίζετο τὰ μολύσματα, καὶ πληρῶν τὸν κόφινον ἀνετίθετο.

ν'. Τοῦτ' ἀκουσθὲν ὁ γέρων μειλίσσεται, καὶ δρομαῖος ἐφίσταται, καὶ περιφὺς τῷ τραχήλῳ, περιεπτύσσετο συχνὰ, προσωμίλει ἡδέα· παλινῳδίαν τε ἄγων, τέκνον ὑπακοῆς ἀπεκάλει, καὶ θεῖον κατωνόμαζεν ἄνθρωπον· πλεῖστά τε ἑαυτὸν ἐμακάριζεν, οἷς ὅτι τοιούτῳ τὴν ἀρετὴν ἐπεστάτησεν, οὕτω μεγάλῳ, οὕτω τελείῳ, οὕτω τοῖς ὅλοις ἀπαραμίλλῳ, καὶ οἷς δὴ τοὺς λοιποὺς παραγκωνισάμενος, τὴν ἡγεμονίαν αὐτοῖς ἐκληρώσατο. Ἐπεὶ δ' αὐτάρκως ἔσχε τῶν ἀσπασμῶν, εἴσεισι τὴν οἰκίαν, τῇ λαιᾷ μὲν τῆς δεξιᾶς D ἐχόμενος, θατέρᾳ δὲ τῶν νώτων αὐτὸν διαγκαλιζόμενος, καὶ τὸ ἐξ ἐκείνου οὔθ' ὡς μαθητῇ παιδευτῆς, οὔθ' ὡς πατὴρ τέκνῳ χρώμενος ἦν, ὥ; τινι δὲ τῶν κρειττόνων φύσεων προσανεῖχε καὶ δι' αἰδοῦς ἦγε, καὶ τὰ μεγάλα ἐτίμα, καὶ ὡς εἰκὸς ἐσεβάζετο.

να'. Ἐπεὶ δ' οὐκ ἐχρῆν ἐπιπλέον τὸν λύχνον ὑποκεκρύφθαι τὸν μέδιμνον (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ μετρία πως ἐντεῦθεν ἦν ἡ ζημία τῷ εὐσεβεῖ καὶ θείῳ σχοινίσματι, ὡς ἐν βαθεῖ τῷ σκότῳ πλανωμένῳ καὶ δεινὰ πάνυ προσπταίοντι) μήτε μὴν διαπαντὸς τὴν πηγὴν

ἀνεκόπτεσθαι δίκαιον ἐτύγχανεν ὄν, τοῦ λαοῦ δίψει θείων λειποψυχοῦντος ῥημάτων, καὶ τὰ ἔσχατα μικροῦ πνέοντός τε καὶ κινδυνεύοντος, πῶς καὶ τίνα τρόπον ὅ τε λύχνος παῤῥησιάζεται, καὶ τὸ ἄφθονον τῆς θείας ταύτης ἀναστομοῦται ῥεῦμα πηγῆς, τό τε Χριστώνυμον καταρδεύει λάχος, καὶ τὸ θεῖον ἀναζωπυρεῖ πλήρωμα, Θεῷ τῷ σοφῷ τῶν ἡμετέρων προνοητῇ, καὶ τὰ κατὰ τοῦτο διῳκονόμηται. Θεὸς γὰρ αὖθις παῤῥησιάζεται, πλὴν οὐχ ὡς τῷ Ἀβραὰμ ἐν τῇ σκηνῇ κατὰ πάροδον ἐπιφαίνεται, οὐδ' ὡς τῷ ἐγγόνῳ Ἰακὼβ διὰ πάλης τε καὶ νίκης διασημαίνεται, πάλης ἐκείνης, ἣ τὸ μέγα προδιετύπου τῆς κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας μυστήριον· τὴν κένωσίν φημι καὶ τὴν πρόσληψιν, καὶ τὴν τοῦ προσληφθέντος ἐξ αὐτῆς προσλήψεως θέωσιν. Τοῦτο γὰρ οἶμαι τὸ τὸν Ἰσραὴλ ἐκνικηθῆναι προϋπέφαινε, τὸ τὴν ἡμετέραν ἐπ' ἐσχάτων φύσιν, τὴν τέως ἰσχυρὰν τὴν ἁμαρτίαν καὶ ἀκατάθετον, ξυμπλακῆναι Θεῷ, εἴτουν προσληφθῆναι καὶ τοσοῦτον ἐξ οὗπερ ἦν πεσεῖν, εἴτουν μεταπεσεῖν, ὡς οὐχ ὅτι γε ἁγιασθῆναι (ἀλλ' ὦ φρικτοῦ μυστηρίου! ὦ τεραστίου καὶ νοῦν καταπλήττοντος, καὶ λόγον συστέλλοντος!) καὶ θεωθῆναι, καὶ ὑπὸ πάσης προσκυνηθῆναι τῆς κτίσεως. Πλὴν οὐχ οὕτω γε Θεὸς καὶ αὖθις παῤῥησιάζεται (ταῦτα γὰρ ἄλλου τύπου, καὶ οἰκονομίας μείζονος προχαράγματα) νυνὶ δὲ διὰ τῆς αὐτοῦ πανάγνου μητρὸς, τῆς θείας καὶ ἀχειροτεύκτου σκηνῆς, ἐξ ἧς προελθὼν κατηγωνίσατο τὸν ἐχθρὸν, διαγγέλλει τὸ βουλητόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξ αὐτῆς τε καὶ δι' αὐτῆς ἐνανθρωπήσας τῇ κοινῇ τῶν ἀνθρώπων προσωμίλησε φύσει, διὰ ταύτης καὶ νῦν αὖθις, ἣν ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων καὶ πασῶν δυνάμεων προτετίμηκε, καὶ ὁμιλεῖ καὶ διασαφεῖ τὰ πρὸς βούλησιν.

νβ'. Μιᾷ γοῦν τῶν νυκτῶν ἐπιφαίνεται τῷ πρεσβύτῃ ἡ πάναγνος αὐτὴ Θεοτόκος, καὶ, Τί, φησὶ, τοῦτο ποιεῖς; ἵνα τί τε πηγὴν ἀναῤῥάττεις θείων πολυχεύμονα λόγων, καὶ φωστῆρα περικαλύπτεις καὶ, συσκιάζεις τὸ φῶς, καὶ νύκτα μεσημβρίας ποιεῖς; Ἄφες τὸν Ἰωάννην κοσμῆσαι λόγοις τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ. Ἄφες στηρίξαι ταύτην τοῖς ὀρθοῖς δόγμασιν. Ἄφες ἀναλῦσαι τὰ τῶν σοφιστῶν τῆς κακίας περίεργα καὶ γριφώδη προβλήματα. Ἄφες διελέγξαι τὰς ἀπάτας τούτων καὶ τὰ σοφίσματα. Περίπλεως οὖν τρόμου καὶ φρίκης ὁ μοναχὸς ἀφυπνίζεται, καὶ τὸν Ἰωάννην μετακαλεῖται, καὶ, Ὦ, φησὶν, ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ, ἄγε τὸ ἀπὸ τοῦδε τὴν θοθεῖσάν σοι χάριν πρὸς τοῦ κρείττονος παῤῥησίασον, ἐν ἰσχύϊ τὴν φωνὴν ὕψωσον, φθέγξαι ῥήματα θεῖα, καὶ σύνθες λόγους σοφίας πλήρεις τῆς ἄνωθεν· ὦπταί μοι γὰρ ἡ τοῦ ἡμετέρου σώτειρα γένους, ἡ πάναγνος Μαριὰμ, οἵᾳ τε πρὸ τοῦ διεκώλυον χαλεπαίνουσα, καὶ ἀνεῖναι τοῦ λοιποῦ σφοδρῶς κατεπείγουσα. Τοίνυν μοι καὶ τῆς εἰσέτι κατασχέσεως σύγγνωθι· σύγγνωθι τῆς ἀφελείας τῷ γέροντι. Καὶ ὁ μὴ μέγα φρονήσας, μηδέ τι παρηλλαγμένον ὅλως ἐπιθειξάμενος, ἀλλ' ἐπὶ ταυτοῦ μένων, καὶ τὴν σύντροφον διατηρῶν μετριότητα, τήν τε ἀντισυγχώρησιν ἅμα καὶ τὴν εὐχὴν ἀπῄτει πρὸς τὴν ἐγχείρησιν.

νγ'. Τίνα δὲ ἄρα τοὐντεῦθεν ἐξέθετο, καὶ ὁποῖά

A verborum divinorum siti fatiscit, et extreme palpitans ægre spiritum ducit) age videmus qua ratione producta lucerna sit, et fluente copiosi fontis hujus reserato irrigata hæreditas Christianorum, et divina plenitudo restaurata, Deo rebus nostris sapienter providente, et circa id satagente. Iterum enim libere egit Deus : non tamen sicuti Abrahamo tanquam in transitu apparuit intra tabernaculum neque sicuti nepoti ejus Jacobo per luctam et pugnam se manifestavit, illam, inquam, luctam, quæ communis nostræ salutis magnum præfigurabat mysterium, exinanitionem scilicet et susceptionem, atque ejus qui susceptus fuerat ex ipsa susceptione deificationem. In quo sane natura nostra, ut existimo, extremis hisce temporibus visa est Israelem superavisse, quod eatenus incommutabiliter ac firmiter peccato inhærens, congressa cum Deo sit atque ab eo assumpta, atque ex eo ipso per quod labi ac relabi debuerat, non solum sanctificata, (o tremendum mysterium! o prodigium obstupescere faciens animam rationemque transcendens!) sed etiam deificata et ab omnibus creaturis adorata. Non tamen, ut dixi, ad eumdem modum nunc libere egit (istæ enim figuræ erant alterius rei altioris que providentiæ), nunc autem per suam purissimam matrem, illud scilicet divinum et non manufactum tabernaculum, ex quo prodiens inimicum superaverat, voluntatem suam significavit. Quoniam enim ex ipsa et per ipsam factus homo cum hominibus dignatus est conversari ; per eamdem, quam supra angelos archangelosque et omnes virtutes honoravit, locutus est et manifestavit quæ volebat.

52. Ergo nocte quadam apparuit seni Deipara et, Cur, inquit, hoc facis ? Quare obstruis fontem, divinis sermonibus copiose scatentem, et luminare abscondis, ac lucem obumbrans, noctem effingis in meridie ? Permitte Joannem exornare verbis Ecclesiam Dei ; permitte ut rectis eam dogmatibus stabiliat, permitte ut dissolvat perplexas intricatasque pessimorum sophistarum objectiones, permitte ut eorum sophismata et fraudes redarguat. Ad hæc timore ac tremore impletus monachus expergiscitur. Joannem advocat, et, Eia, inquit, vir Dei, data tibi ad meliora gratia libere ex nunc utere, exalta in fortitudine vocem, loquere verba divina, et compone sermones delapsa ex alto sapientia plenos : apparuit enim mihi generis nostri salvatrix, intemerata virgo Maria, succensens mihi quia te impedivi, severeque injungens, ut tuo te arbitrio sinam agere. Ignosce igitur quod te cohibuerim, ignosce senili simplicitati. Econtra Joannes, non elatus animo, neque ullam omnino in se mutationem ostendens, sed in eodem statu permanens, atque familiarem sibi modestiam retinens, ipse potius ignosci sibi petiit, et pro se ut oraret ad rem aggrediendam supplicavit.

53. Qualia vero exinde composuerit et quæ scri-

pserit, longi temporis prolixique sermonis opus foret exponere : igitur neque omnia neque ordine suo dicam, sed pauca admodum, quæ mihi in mentem venient, indicabo : partim ut iis, qui ipsa jam antea noverunt, memoriam renovem ; partim ut nota faciam iis, qui eorum cognitionem necdum sunt assecuti. Exornavit ego primum concinnis suis melodiis præclaram Salvatoris resurrectionem, idque non simpliciter sed multifarie ac diversimode, inventione variarum cantionum, alternaque earumdem inter se mirabiliter connexarum vicissitudine. Sed et pro reliquis festis, quibus religiosa plebs congregatur, unum aliquod sibi proponens eorum mysteriorum, quæ Dominus ac redemptor noster homo factus complevit, plurima eaque pulcherrima composuit. Deinde etiam sanctorum memorias similiter honestavit, ita ut tantum non omnes ad similem zelum evehat, atque ad ipsam eorum imitationem disponat ; facit enim ad exemplum martyrum generosos, quicunque ad concinendos martyrum hymnos accesserint, et ad omne, quod terrenum vel carnale est, sic affectos, quemadmodum ii qui istis superiores sancte vixerunt, quandocunque laudatorias de iis componit odas qui vitam sic egerunt : eosque suis glorificans cantibus alios ex aliis, canentes dico et audientes, simul omnes ad meliora ac diviniora transfert. Illa porro, quæ aliter diffuse exposuit, quis valeat sigillatim numerare ?

54. Cæterum ut hæc aliaque dimittam, quomodo præteribo encomiasticos sermones, quibus venerandæ festivitates circumsonant, quique ad diviniorem vere melioremque choream invitant ? quomodo transiliam fontem scientiæ inde emanantis, ut non saltem in transitu exinde hauriam ? ut ad reliquæ festivitatis cursum robustior evadam, quando me deficere in stadio sensero ac desperare coronam. Cum enim illius memini, evagantem foras mentem continuo revoco ; cum ejus memini, vere magis rationalis videor, ipsa ratione prudentius uti valens ; cum ejus memini, repente invenior esse solidus præ aliis cunctis theologis et multo illis intelligentior. Oh quot mysteriorum notitiam brevi temporis spatio mihi sentio infundi ! ad quantam evehor magnanimitatem ! Calco humana, scindo aerem humidiorem hunc et circumfusum terræ, quin et alterum puriorem transcendo, et tantum non procurro ultra æthera atque ad tertium cœlum pertingo, et quæ non licet loqui, effari doceor, plenus enthusiasmo multumque meipso melior ; parum enim abest quin illius causa in cœlum ascendam totusque divinus fiam et plane spiritualis, atque intelligendi facultate æqualis angelo factus videor. Disco quæ ad immateriales substantias pertinent, et quomodo novenarius chorus ad trinarium reducatur, prout ordinatus est, cognosco et admiror : insonant mihi ineffabiles eorum doxologiæ, et pene compellor una cum iis diversimode canere atque laudare

γε συνεγράψατο, μακροῦ πάντως τοῦ χρόνου καὶ τοῦ λόγου δεόμενα · οὐχ ἅπαντα μὲν κατὰ ῥυθμὸν εἴποιμεν, ὀλίγα δὲ λίαν, καὶ ὅσα νῦν ἡμῖν εἰς μνήμην ἥκει δηλώσομεν, τοῦτο μὲν τοὺς φθάσαντας ἐπελθεῖν ἀναμιμνήσκοντες, τοῦτο δὲ καὶ τοῖς μήπω περιτυχοῦσι γνωρίζοντες. Κοσμεῖ μὲν οὖν τὰ πρῶτα τοῖς στιχηροῖς αὐτοῦ μελῳδήμασι τὴν τοῦ Σωτῆρος φαιδρὰν ἐξανάστασιν · καὶ οὐχ ἁπλῶς οὕτω κοσμεῖ, πολυειδῶς δὲ καὶ ποικίλως, μελῶν τε διαφόροις εὑρέσεσι καὶ θαυμαστῶς οἵως ἐναλλαττομέναις ἐγγύτησι· κἀν ταῖς λοιπαῖς δὲ τῶν πανηγύρεων, ἐφ' αἷς ὁ εὐσεβὴς λεὼς ἐνθεάζομεν, ἔν τι πάντως προτιθέντες τῶν ὅσαπερ ὁ Δεσπότης καὶ Ῥύστης ἐνανθρωπήσας διατετέλεκε, καὶ τὰ εἰκότα ἐπαγαλλόμενοι, κάλλιστά τε καὶ πλεῖστα ξυνέθετο. Πρὸς δὲ καὶ μνήμας ἁγίων τοῖς ὁμοίοις λαμπρῶς κατεκόσμησε · μόνον οὖν οὐκ ἐπαίρει πάντας πρὸς ζῆλον τὸν ὅμοιον, καὶ ὑπαλείφει πρὸς τὴν αὐτὴν μίμησιν · καὶ γάρ πως ἀνδρείους τίθησι κατὰ μάρτυρας, εἴ τῳ ἂν τύχοι τῶν μαρτύρων συνείρων τὸν ὑμνητήριον · καὶ πρὸς ἅπαν δὲ προσπαθεῖ σαρκικόν τε καὶ γήϊνον, κατὰ τοὺς ὁσίως καὶ ὑπὲρ τὰ τῇδε βιώσαντας, εἴ τινι πάλιν τῶν οὑτωσὶ ζησάντων τοὺς αἰνετηρίους εἴη συνθέμενος · καὶ καθωραΐσας τοῖς ᾄσμασιν, ἄλλους ἁπλῶς ἐξ ἄλλων τούς τ' ᾄδοντας, τούς τ' ἀκροωμένους, μεταποιεῖ, καὶ σύναμα πάντας πρὸς τὸ κρεῖττον καὶ θειότερον μεταστοιχειοῖ. Ἃ δ' εἰς πλάτος ἄλλως ἐξέθετο, τί, ἂν κατὰ μέρος ἀπαριθμήσαιτο ;

νδ'. Ἐάσω τἄλλα. (Ἀλλὰ πῶς) παρήσω τοὺς ἐγκωμιαστικοὺς τοὺς τὰς σεβασμίους ἑορτὰς περικροτοῦντας, οἳ δὴ πρὸς χορείαν μετακαλοῦνται θειοτέραν ὄντως καὶ κρείττονα ; τὴν δὲ πηγὴν πῶς ἆρα παραδραμοῦμαι τῆς γνώσεως ; ἢ πῶς οὐχὶ καὶ ἐκ παρόδου ταύτης ἀρύσομαι ; ἵνα πως πρὸς τὸν ἑφεξῆς δρόμον ἀκμαιότερος γένωμαι, λειποψυχῶν ἰδοὺ ἀπογινώσκω τὸν δίαυλον, καὶ ἀπαγορεύων τὸν στέφανον. Ἀλλὰ γὰρ ἐμνήσθην ἐκείνης, καὶ νοῦν παραυτὰ τὸν θύραθεν συναγήοχα · ἐμνήσθην ἐκείνης, καὶ τῷ ὄντι λογικώτερος ἀναδέδειγμαι, χρῆσθαι συνετώτερον τῷ λόγῳ δυνάμενος · ἐμνήσθην ἐκείνης, καὶ, τὸ μεῖζον πάντων, ἀσφαλὴς θεολόγος παρευθὺς εὕρημαι, καὶ νοερώτερος δή πως γεγένημαι. Ὢ πόσων ἐν ἀκαρεῖ μυστηρίων ἠξιώθην ! ὡ εἰς οἵαν κατήντηκα μεγαλόνοιαν · ὑπερπηδῶ τὰ ἀνθρώπινα, διασχίζω τὸν ἀέρα τουτονὶ τὸν ὑγρότερον καὶ περίγειον, ὑπερβαίνω τῶν καθαρωτέρων, ὑπὲρ τὸν αἰθέρα θέω μικροῦ, καὶ εἰς τρίτον οὐρανὸν φθάνω, καὶ ἃ οὐκ ἔξὸν λαλῆσαι γλώσσῃ μυοῦμαι, καὶ ἐνθουσιασμοῦ πληροῦμαι, καὶ μακρῷ κρειττων ἐμαυτοῦ γίνομαι · μόνον γὰρ οὐκ ἐν οὐρανῷ διὰ ταύτης ἀνέρχομαι, καὶ θεῖος ὅλος καθίσταμαι, καὶ νοῦς ἀντικρυς χρηματίζω, καὶ ἰσάγγελος τὴν κατάληψιν ἀναδείκνυμαι. Μανθάνω τὰ τῶν ἀΰλων ὡς παρῆκται δυνάμεων · τὸν ἐννεαδικὸν δ' ἀκόσμων, τὸν εἰς τριαδικὸν συναγόμενον, μόνον οὐχ ὡς διατέταχται, καὶ γινώσκω καὶ ὑπεράγαμαι · ἐνηχοῦμαι τὰς ἀπορρήτους ἐκείνων δοξολογίας, καί πως δὴ συνεπαίρομαι τὴν ἁπλῆν Τριάδα καὶ ὄντως μοναδικὴν διαφόρως ἀνυμνεῖν καὶ γεραίρειν πολυειδῶς. Ἐνοσοῦ-

μαι τὰς τρεῖς τῆς ὑπερφυοῦς οὐσίας καὶ ὑπερουσίου φύσεως ὑποστατικὰς ἰδιότητας, πρὸς δὲ, ὥσπερ δὴ ταύτην καὶ μίαν οὐσίαν τῶν τριῶν καταλαμβάνω προσώπων, οὕτω καὶ μίαν ἐξουσίαν ἐπιγινώσκω καὶ δύναμιν· ὅθεν καὶ ἕνα καὶ ἀληθῆ ταύτην Θεὸν, καὶ μόνον τῶν ὄντων τριττῶς ἀπερίγραπτον καὶ ἀληθῶς ἀκατάληπτον τὸ θαυμάσιον καὶ καταλαμβάνω καὶ σέβομαι. Οὐ γοῦν φθάνω διαιρῶν εἰς τρία, καὶ συνάπτω πρὸς ἕν, τὸ μὲν τοῖς χαρακτῆρσι, τὸ δὲ τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ μοναρχίᾳ, τῇ ὁμοουσιότητι, ἔτι τε πρὸς τὸ πρῶτον αἴτιον τῶν ἐκ τοῦ πρώτου καὶ αἰτιατῶν συμφυΐᾳ καὶ ἀπαραλλάκτῳ ταυτότητι, οὕτως ἐπαίρομαι, οὕτω κουφίζομαι, οὕτω θαυμασίως ἀνάγομαι, καὶ ὅλως τῶν ἐνταῦθα μετεωρίζομαι· καὶ θειότερος ἀποκαθίσταμαι καὶ φαιδρότερος.

νε'. Μῦθος μὲν γάρ τις καὶ ποιητικὴ τερατεία, μᾶλλον δὲ γραώδης ἀνάπλασις, ὅτι καὶ ἐξίσης ἃ μὲν τὰ βρεφύλλια, οἱ δὲ τοὺς νηπιώδεις ψυχαγωγεῖν ἔχουσι τοῖς καινοτέροις ἀκούσμασι· μῦθος οὖν, τὸν ἥλιον ἐς Ὠκεανὸν κατάγειν, κἀκεῖθεν λελουμένον ἀνάγειν λαμπρότερον. Πλὴν ἔστι μῦθος, πάλαι μὲν ὀρυλλούμενος, νῦν δὲ διαπαιζόμενος· τῆς δέ γε ζωηρρύτου ταύτης πηγῆς, μᾶλλον δὲ τοῦ ἁπλέτου τοῦδε τῶν λόγων πελάγους, καὶ ἀδιεξιτήτου τῆς σοφίας βάθους, οὐκ ἔστιν ὃς ἂν εἰ καί τι μικρὸν ἀποστίλβοι, ἀστερίσκος εἴ γε τύχοι ὢν ἀφανὴς, καὶ οὐχ ὅτι κατὰ τὸν μέγαν τοῦτον ἥλιον ἀκτινοβολῶν, καὶ τὰ πέρατα διαυγάζων, ὡς ἀπ' ἄκρων φθάνων εἰς ἄκρα, καὶ πάνθ' ὁμοῦ τῆς αἴγλης πληρῶν· ὁποῖοί τινες οἱ πρὸ τούτου καὶ μετὰ τοῦτον ἐκλάμψαντες φωστῆρες παγκόσμιοι, τὴν οἰκουμένην λαμπρύναντες, Βασλειόν φημι καὶ Γρηγόριον τοὺς ἀκλονήτους τῆς εὐσεβείας προβόλους, τοὺς στερρροὺς τῆς Ἐκκλησίας θεμέθλους, τὰς ἀῤῥαγεστάτας βάσεις τῆς πίστεως (ταῦτα γὰρ οὗτοι πάντα δεόντως ἀκούοιεν, τάχα δὲ καὶ τὰ ὑπὲρ ταῦτα καθηκόντως ἄγαν κατονομάζοιντο)· πρὸς δὲ τούτοις καὶ μετὰ τούτων Ἰωάννην τὸν τὴν γλῶτταν χρυσοῦν, τὸν ὁμώνυμον τουτῳῖ καὶ ὁμότροπον, καὶ τοῖς πᾶσι πάντη κατάλληλον· οὐ δὲ γὰρ ἂν φαίην ἐφάμιλλον ἢ συνάμιλλον, ἀλλ' ὄντως ἀκριβὲς ἀπεικόνισμα, ὡς πρὸς εὐφυὲς ἐκεῖνον ἀρχέτυπον, καὶ διαγινώσκω τοῦτον καὶ ἀποφαίνομαι. Πλὴν ἀλλ' οὐκ ἀῤῥυσάμενον [ἐῤῥιζωμένον], καὶ τῶν τινα καθ' ἡμᾶς τῶν ἀμυδρῶς δῆτα πεφωτισμένων, καὶ ἀκτῖνος ὥσπερ ἀποπάλσει διηυγασμένων, ὅλον ἀνελθεῖν φωτεινότατον, καὶ ὅλον φαιδρότατον, καὶ ὅλον θεοειδέστατον;

νς'. Τί μοι λέγειν λοιπόν; ὡς παρεῖται Σταγειρίτης μετὰ τῆς γριφώδους τεχνολογίας καὶ τῆς πολυσχιδοῦς περὶ φύσεως καὶ φυσικῶν ἀρχῶν ἐκθέσεως; ὡς παρῶπται μετὰ τῆς ὑψηγορίας (ὀκνῶ γὰρ φάναι θεολογίας) καὶ τῶν οὐκ ἀσφαλῶν περὶ ψυχῆς γνωματευμάτων, ἢ τερατευμάτων μᾶλλον εἰπεῖν, ὁ πολὺς Ἀθηναίοις Πλάτων καὶ τοῖς Ἕλλησι διαβόητος; ὡς ὁ λοιπὸς τῶν φιλοσόφων ὅμιλος ἐκείνοις δοξῶν, μᾶλλον δ' ἐναντίων, κατέγνωσται; Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐατέον, εἰ καὶ μεγάλα ἅττα τυγχάνει, καὶ ἀληθῶς

A simplicem ac vere unicam Trinitatem. Intelligo supremæ essentiæ ac supersubstantialis naturæ hypostaticas proprietates, imo ipsam unam trium personarum essentiam quodammodo comprehendo, sic unam potentiam potestatemque cognosco : quo fit ut ipsam intelligam adoremque unum ac verum Deum, solumque inter omnia quæ exsistunt tripliciter indefinibilem ac prorsus incomprehensum. Cum igitur in tres divido et in unum conjungo, tres in proprietatibus, unum potentia, auctoritate, consubstantialitate, et ea quæ est causatorum omnium cum prima causâ dependentia, indissolubilique ipsius identitate ; sic extollor, tam levis fio, tam mirabiliter sursum agor, ut ex iis quæ istic sunt totus suspendar, atque inde divinior splendidiorque mihi ipsi restituar.

B

55. Fabula est figmentumque poeticum, seu potius anile commentum, quo æqualiter hinc quidem infantuli, inde pueruli consueverunt oblectari, novitatibus audiendis gaudentes ; fabula est, inquam, qua dicitur sol in oceanum mergi, ibique ablutus illustrior resurgere. Ut tamen hæc sit fabula, olim celebrata, nunc explodenda : qui vivifluo isti fonti, aut potius inenavigabili sermonum pelago et impenetrabili sapientiæ profundo se immerserit, fieri non potest, quantumcunque parum ipse scintillet, tanquam exigua atque inconspicua stellula, quin instar magni hujus solis radios suos diffundat atque extrema quæque collustret, tanquam a summis ad summa procurrens et splendore suo simul omnia replens : quales nonnulli ante et post ipsum quoque effulserunt, velut pulcherrima luminaria, universum terrarum orbem illuminantia. Basilium atque Gregorium intelligo, inconcussa pietatis antemuralia, firma Ecclesiæ fundamenta, integerrimas fidei bases ; ita siquidem ipsos nuncupabimus non incongrue, quin et eminentioribus cognomentis appellari possint ; cum illis vero atque post illos Joannem, aureum illud os, huic nostro cognominem ac moribus similem eique comparandum ; neque enim ausim dicere æqualem vel coæqualem ; sed vere accuratum exemplar, velut ad archetypi elegantis formam expressum, agnosco illum atque demonstro. Verumtamen nunquid sine fundamento quis dixerit, aliquem nostri temporis modice duntaxat, illuminatum et velut radii unius evibratione coruscantem, non posse fieri totum clarissimum, totum splendidissimum, totum deiformem ?

C

D

56. Nunc vero quid attinet dicere, quomodo præ Joanne contemnendus sit Stagirita cum sua ænigmatica disserendi arte atque multiplici expositione naturæ et naturalium principiorum ? quod parvi faciendus sit cum sua grandiloquentia (non enim ausim dicere theologiam) cumque sua male fundata, aut, ut verius loquar, monstrosa de animabus sententia ille apud Athenienses et Græcos cæteros nominatissimus Plato ? quod despicabilis fuerit tota philosophorum turba, eadem cum illis seu

potius contraria sentiens? Prætermittenda namque hæc mihi sunt omnia, quamvis magnifica et consideratione dignissima; iterumque dicendum de libertate beati, qua pro pietate decertavit, et zelo quem habuit instar Phinees contra fornicantes in suis adinventionibus sive temerariis ausis, et imprudenter agentes contra immaculatas venerandasque imagines. Imagines (vah audaciam!) quas in memoriam incarnati Salvatoris, et eorum qui pro ipso decertaverunt aut alias religiose juxta legem Christi vixerunt sanctorum, jam inde a principio prædicatæ fidei efformare didicit universitas Christianorum. Quamvis minime præsens, eminus tamen emisit jacula contra improbos, qui opinione ac fœdo ratiocinio suo conspurcaverunt aut etiam omnino aboleverunt sancta: et epistola sua, veluti hasta bene collimata, confixit filium Leonis, ejus qui primus a veritate exciderat, de quo etiam jam ante dixi, pauca ex multis circa eum in historiam relatis seligens: nunc autem nominandus est mihi (velle enim vos credo) is, qui ex eo natus, secundum ejus exemplum regnavit. Constantinus hic fuit, qui nihilominus, quin etiam multo magis quam ille, insanivit, animo utique impudentissimo et homo stercoreus; de quo non possum, imo abominor enarrare, quid ei, nescio qua ratione, in baptismo contigit, contra rectam doctrinam aut potius contra ipsum baptisma, in præsagium, sive, ut verius dixerim, in manifestam futuri eventus præmotionem.

57. Hic ubi ad virilem pervenit ætatem, quod utinam non fuisset! quid non admisit sceleris? quid turpidinis non patravit? Fœdius quam pater suus inquinavit Dei populum. Sed o solertissimum consilium sancti! o plagam opportunissimo tempore inflictam! Phinees quidem Israelitam in sua observavit nequitia, et hastam intorsit, atque propalavit peccatum, et cæteros eo exemplo emendavit: sed uno solum in loco repressit crimen, solosque præsentes avertit a scelere. Joannes vero vehementer zelosus pro Deo, et supra nos intelligens, ac circa nos satagens jaculatus est quidem, et una cum peccato peccatorem confodit; sed statim id fecit ubique notum, et momento pene temporis omnes sustulit iniquos, litteris ipsis revelans scelus ubique locorum in conspectu omnium, et de impietate triumphans. Macte tuo isto in Dei causa zelo, martyr incruente! Macte ferventi tuo erga eumdem amore! Macte animi tui ad pietatis defensionem fiducia! Macte illustri tua intrepidaque constantia in prædicanda veritate!

58. Quid autem? an erga Deum resque divinas ita affectus hic fuit, et Deus eum non promovit, atque ad maxima quæque suscepit? Igitur quomodo cum eo egerit Deus, disce; et quomodo eum susceperit, audi. Suggerit Hierosolymorum antistiti, tunc obtinenti thronum fratris Domini, Jacobi scilicet fervidi illius magistri atque præconis veritatis (quomodo autem suggesserit taceo, quia invisibiliter per internam Spiritus motionem id factum)

A ἀξιάγαστα. Ἄγε δὲ καὶ αὖθις τὴν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας παῤῥησίαν τοῦ μάκαρος ἀναλάβωμεν, καὶ τὸν ζῆλον ὃν κατὰ τὸν Φινεὲς ἔσχηκε, κατὰ τῶν ἐκπορνευσάντων ἐν τοῖς σφετέροις αὐτῶν διανοήμασιν, εἶτ' οὖν τολμήμασι, καὶ αἰσχρῶς ἄγαν ἀπερυθριασάντων κατὰ τῶν ἀχράντων καὶ σεβασμίων εἰκόνων (ἀβάλε τόλμης!) ἃ εἰς ἀνάμνησιν τῆς ὑπὲρ ἡμῶν τοῦ Σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως, καὶ τῶν ὑπὲρ ταύτης διαθλησάντων ἢ καὶ σεμνῶς ἄλλως καὶ κατὰ Χριστὸν ζησάντων ἁγίων, ἄνωθεν εὐθὺς καὶ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ κηρύγματος τὸ Χριστώνυμον ἀνατυποῦν παρειλήφαμεν πλήρωμα. Καὶ γὰρ ἀκοντίζει, εἰ καὶ μὴ παρὼν, ἀλλὰ πόῤῥωθεν, κατὰ τῶν ἀκολάστων γνώμῃ καὶ αἰσχρῷ λογισμῷ βεβηλωσάντων ἢ καὶ παντελῶς διαγραψάντων τὰ ἅγια· βάλλει, καθά τινι δόρατι, B εὐστόχῳ λίαν ἐπιστολῇ, τὸν τοῦ πρώτως τῆς ἀληθείας ἐξολισθήσαντος Λέοντος ἔγγονον, περὶ τοῦ δὴ καὶ ἔφθην προειρηκὼς μέτρι' ἄττα, καὶ ἐκ πολλῶν ὀλίγα τῶν ἀνιστορημένων περὶ ἐκείνου ἀναλεξάμενος· γνωρίσω δ' οὖν ὑμῖν καὶ τὸ ἐξ ἐκείνου, κατ' ἐκεῖνον (βούλεσθε γὰρ ἴσως) δεδηλωκὼς ἐξ ὀνόματος. Κωνσταντῖνος οὗτος, ὃς οὐχ ἧττον, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον, κατὰ τῆς εὐσεβείας λελύττηκεν, ἡ δυσωδεστάτη ψυχή, ὁ κοπρόφυρτος ἄνθρωπος. Οὐκ ἀνέχομαι, ἢ μᾶλλον βδελύττομαι τὸν ἐν τῷ βαπτίσματι κατὰ τοῦ ὀρθοῦ δόγματος, μᾶλλον δὲ κατ' αὐτοῦ τοῦ βαπτίσματος, οὐκ οἶδ' ὅπως, ἐπισυμβάντα τούτῳ, πρὸς φοβασμὸν ἢ, ἀληθέστερον εἰπεῖν, σαφῆ τοῦ γενησομένου προδήλωσιν, εἰς ἐπήκοον ἐξεπεῖν.

C νζ'. Οὗτος εἰς ἄνδρας ἐλθὼν, ὡς εἶθε μὴ ὤφελε, τί μὲν τῶν ἀθέσμων οὐκ ἔπραξε; τί δὲ τῶν αἰσχρῶν οὐκ ἐποίησε; Χεῖρον τοῦ γεγεννηκότος τὸ τοῦ Θεοῦ ἔθνος ἐμίανεν. Ἀλλ' εὖγε εὐστοχωτάτης τοῦ ἁγίου βουλῆς! εὖγε καιριωτάτης πληγῆς! Φινεὲς μὲν γὰρ τὸν Ἰσραηλίτην τῇ κακίᾳ συνδιετήρησε, καὶ ἀνετείνετο δόρυ, καὶ ἐστηλίτευσε τὸ ἁμάρτημα, καὶ τὸ ἀπ' ἐκείνου τοὺς λοιποὺς ἐσωφρόνισε· πλὴν ἐφ' ἑνὶ τὸ τόπῳ ἀνέσχηκε, καὶ μόνους τοὺς παρατυχόντας τῆς ἁμαρτίας ἀνακεχαίτισεν· ὁ δὲ τὸν ὑπὲρ Θεοῦ ζῆλον οὗτος πολὺς, ὁ τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς συνετὸς, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς νουνεχὴς, κατηκόντισε μὲν, καὶ τῷ κακῷ τὴν κακίαν συνεξεκέντησεν· ἀπανταχῇ δ' ἀθρόον ἀνέδειξε, καὶ ἐν ἀκαρεῖ τοῦ χρόνου πάντας συνέστειλεν, γράμμασι τοῖς αὐτοῖς πᾶσι πανταχῇ τὴν ἁμαρτίαν D ἀνακαλύψας, καὶ θριαμβεύσας τὸ παρανόμημα. Εὖγέ σοι τοῦ κατὰ Θεὸν ζήλου, μάρτυς ὄντως ἀναίμακτε! Εὖγε τοῦ διαπόρου πρὸς τὸν Θεὸν φίλτρου! Εὖγε τῆς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας παῤῥησίας! Ὑπέρευγέ σοι τοῦ περιφανοῦς καὶ ἐξ ἀτρέστου τῆς ψυχῆς παραστήματος ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κηρύγματος!

νη'. Ἀλλὰ τί γοῦν οὗτος μὲν οὕτω πρός τε Θεὸν καὶ τὰ ὑπὲρ Θεοῦ, Θεὸς δ' οὐ προσίετο, ἢ οὐκ ἐν τοῖς μάλιστα προσεδέχετο; καὶ ὅπως τοῦτον εἶχε Θεὸς, μάνθανε, καὶ ὅπως προσελάμβανεν ἄκουε. Ὑποβάλλει τῷ τῶν Ἱεροσολύμων προστατοῦντι καὶ τὸν θρόνον κατ' ἐκεῖνο καιροῦ τοῦ Ἀδελφοθέου διέποντι, Ἰακώβου λέγω τοῦ διαπρυσίου τῆς ἀληθείας διδασκάλου καὶ κήρυκος (τὸ δ' ὅπως ὑποβάλλει παρίημι, ἀῤῥάτως γὰρ καὶ δι' ἐπιπνοίας τοῦ Πνεύματος)

πρεσβυτέροις τοῦτον συγκαταλέξαι, καὶ τῶν κάτω θύτην μυστηρίων ἐκτελέσαι τὸν τῶν ἄνω καὶ οὐρανίων ἐπάξιον. Καὶ ὃς χρίει τὸ τάχος μεταπεμψάμενος, καὶ τοῖς ἱεροθύταις συντάττει, ὡς ἂν δὴ τὸ μέγα θῦμα καλλιεροίη Χριστὸν, τὸ τυθὲν μὲν ἅπαξ, θυόμενον δ' εἰσαιεὶ, ὑπὲρ τῶν ἅπαξ μὲν πεπτωκότων, καθ' ἑκάστην δὲ διασαλευομένων ἡμῶν. Τί δὲ Θεὸς μὲν οὕτω πως ἔχρισε, καὶ οὕτως ἀνέδειξεν, ὁποῖόν τε εἶχε καὶ τοῖς πόρρωθεν διεδήλωσεν; ὁ δ' ὀλιγώρησεν, ἢ καθυφῆκεν, ἢ τῆς κατ' ἀρετὴν συντονίας ὅλως ἠμέλησεν; Οὔμενουν οὐδαμῶς, μακρῷ γὰρ πλείων ἐντεῦθεν τὴν προθυμίαν ἐφάνη, καὶ πολλῷ τινι θερμότερος τὸν τοῦ σώματος ὑπωπτασμὸν ἀνεδείχθη, τήν τε ταπείνωσιν ὑψηλότερος, καὶ πρὸς πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν ἀκμαιότερος. Ὡς γὰρ ἄν τις τῶν τὰ τῇδε περιπολούντων ἀρχεῖα, μείζονος ἐπιβὰς ἀξίας, ἐνεργέστερος κατασταίη καὶ προθυμότερος, εἴπερ εὐλόγοις πρὸς τοῦ τετιμηκότος ἐγκριθείη, καὶ αὐτός γε πρὸς αὐτὴν ἐπιλογίσαιτό οἱ τὸ ὀφειλόμενον, καὶ τὸ δίκαιον ἐπικρίνειεν· ὡς δὴ καὶ οὗτος, πρὸς τοῦ ἄνω Βασιλέως, τοῦ μόνου ἀγαθοῦ, τοῦ μόνου ἀληθῆτου Δεσπότου, τὸ τῆς ἱερωσύνης δεδεγμένος ἀξίωμα, τὸ μέγιστον ἀξιωμάτων καὶ τιμιώτατον, καὶ μόνοις τοῖς κατὰ τὸν μέγαν τοῦτον πρὸς ἀλήθειαν καταλαμβανόμενόν τε καὶ συντηρούμενον, εὐθυμότερόν τε τῆς λειτουργίας ἐπείληπτο, καὶ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν συντονώτερον διεγήγερτο. Ἀλλ' ἐπείπερ οὕτω γενναίως, οὐχ ὅτι πρὸς πένταθλον, ἀλλ' εἰς μυρίαθλον (ὡς καὶ φάμενός ἔφθην) ἀποδυσάμενος, θαυμαστὰ οἷα ἐπιδείξαιτο· καὶ ὅτι γε πλείστην ἐμβάλοι τῷ θεάτρῳ τὴν ἔκπληξιν· ἦσαν δὲ ἄρα τὸ θέατρον θεῖοί τε πληροῦντες ἄγγελοι, οἵ καὶ τῶν ἀγώνων ἦσαν τοῦτον ὑπεραγάμενοι· καὶ δαίμονες περιτρέχοντες, οἱ καὶ ἀντικαθιστάμενοι τούτῳ, καὶ πολυτρόπως ἀντεπιόντες, καὶ πολυμηχάνως ἀντεγειρόμενοι, οὓς καὶ οὐχ ἧττον εὐτέχνως ἢ γενναίως κατηγωνίσατο.

ϑ'. Ἐπεὶ δ' οὖν οὕτω ταῦτα διήνυτο, ἀγέραστον δ' ἐπιπλέον καταλιπεῖν οὐκ ἦν τάχα πρὸς τοῦ στεφοδότου Θεοῦ, ὃν καὶ ἀγωνοθέτην προὔστήσατο, καὶ πρὸς ὃν ἀρχῆθεν ὁρμῶν, ἑαυτοῦ τε ὁσημέραι πλείων ἐγένετο, τοῖς ἄθλοις ἀκμαιότερον ἐπετείνετο, τέλος δὲ καὶ τὰ μεγάλα διεπράξατο καὶ κατώρθωσε. Τί τὸ ἐντεῦθεν καὶ γίνεται; Τῶν μακρῶν ἀναλαβεῖν ἐθέλει πάνων Θεὸς, καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν λογάσι συγκαταλέξαι, καὶ τῶν καρτερῶν ἀγώνων διαναπαῦσαι, τοῦτο δὲ καὶ πεποίηκε. Τοίνυν καὶ ἐπιτρέπει τοῖς τῶν ἀγώνων θεαταῖς ἀγγέλοις ἢ ἀγασταῖς, καὶ οἱ λαμπρὰν λαμπρῶς τὴν μακαρίαν ἀνειληφότες τοῦδε ψυχὴν, ἐς οὐρανοὺς ἀναφέρουσι, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ψυχαῖς σεπτῶς ἄγαν συγκατατάττουσιν. Ἀλλ' ἴσως οὐ μικρά τις ἂν ἀμφισβήτησις τοῖς τῶν ἁγίων ἐκεῖ συνεπεπτώκει χοροῖς, ὅπη τε ὁ θεῖος ἀνὴρ οὗτος τετάξεται, ἴσως δ' ἂν καὶ ποίου προσταίη χοροῦ τῶν περὶ Θεόν. Ἡ μὲν γὰρ ἱερὰ τῶν μαρτύρων πληθὺς εἰς ἑαυτοὺς ἂν μετεκαλοῦντο, ἐπειδὴ καὶ λαμπρῶς ἄγαν οὗτος ἀνωμολόγηκε τὴν ἀλήθειαν, καὶ μικροῦ δεῖν τὰ ἔσχατα πέπονθε, κἂν εἰς μετριώτερον οἱ θυμοὶ τῷ τυράννῳ λωφήσειαν, καὶ ἀφαιρεθείη μόνης τῆς δεξιᾶς, τόχα

A suggerit, inquam, ut presbyteris ascribat Joannem, et supernis atque cœlestibus mysteriis dignatum ordinet ad ea quæ in terris geruntur. Ille ergo mox accersitum inungit, et inter sacerdotes collocat, ut magnam hostiam, Christum ipsum nempe, rite consacret, quæ semel immolata immolatur quotidie pro nobis, semel quidem lapsis, quotidie vero impelli ad lapsum solitis. Quem vero sic unxit et sic evexit Deus, quantique faceret etiam longe positis demonstravit; an deinceps negligentius egit, remisitque industriam et circa virtutis exercitationem elanguit? Minime vero: sed exhinc majorem multo animi alacritatem adhibere visus est; in subjugando corpore ferventior, in se humiliando sublimior, atque ad omnem aliam virtutem robustior. B Sicut enim eorum aliquis qui versantur in palatio, si ad majorem ascenderit dignitatem, promptiorem se ad obsequia exhibet, ut ab eo qui ipsum honoravit judicetur id meritus, secum ipse rationem iniens quo pacto debitum suum juste exsolvat: ita etiam Joannes, a rege regum, solo bono ac solo vero domino nostro, sacerdotii donatus honore, omnium honorum maximo et venerabilissimo, et a solis ipsi revera similibus suscipiendo gerendoque, promptius capessivit ministerium sacrum, atque ad virtutis cultum vigilantior exsurrexit. Postquam autem sese tam generose, non ad pentathlum (ut superius dictum est), sed ad myriathlon præparavit, quam maxime admiranda patravit facinora, totumque in sui admirationem theatrum C rapuit: theatrum vero implebant angelici spiritus, ejusmodi certaminibus plus quam dici possit oblectari soliti: diaboli autem circumcursabant, ipsi resistentes ac multipliciter repugnantes, variis ex adverso machinis adhibitis, quos ille nihilo minus industrie generoseque pugnando superavit.

59. Talibus perfunctum, non erat par, relinqui irremuneratum a Deo, quem sibi proposuerat agonothetam, et in quem jam inde a principio intentus, seipso quotidie fiebat major, et ad pugnas fortior procedebat, maxima denique opera ad finem perducens. Quid igitur? Prolixos ejus labores suscipere voluit Deus, eumque sanctis suis associare, a certaminibus generosis deinceps quieturum, sicut et fecit. Imperat ergo spectatoribus ac laudatoribus facinorum ejus angelis, ut beatam illius animam ac virtutibus splendidam splendide accipiant deferantque in cœlum. Hic vero non mediocris forsitan exstitit concertatio inter choros sanctorum, ubinam divinus vir iste locaretur, et cui nam eorum, qui Deo assistunt, ordini præficeretur. Etenim multitudo martyrum ipsum invitabat ad se, quia præclare fuerat veritatem confessus et tantum non extrema perpessus; quamvis, emollita ad mediocritatem tyranni iracundia, sola fuerit dextera privatus: qui verosimiliter idcirco differebatur, superna quadam providentia, ne ante tempus cito auferretur vir tam insignis, et ætas

nostra privaretur sermonibus, quos componens Ecclesiam Christi velut de novo fundaret et mirabiliter adornaret : ut non dicam, tanquam exile nimis, quod opes et generis claritatem abdicarit, quod jam inde a puero amorem sæculi a se removerit, quod simul omnia transitoria nihili æstimarit. Qui vero aliter quam fuso sanguine stabilivèrunt Ecclesiam, ad se illum traducebant, de eoque jure meritissimo gloriabantur, ut qui circa religionem plurima scripserat docueratque. Illi porro, qui fluxam hanc nostram solutamque vivendi rationem dimiserunt, solitariam austerioremque amplexi, nunquid ejus societate ornari etiam ipsi desiderabant, idque optima ex causa? Quis enim magis illo sæculum et quidquid in sæculo est aversatus est, et plura ac majora despexit, nihilique omnino æstimavit, quidquid plerique hominum maximi faciunt, atque in sola cruce vixit, nudus omnino Christum secutus.

60. Existimo autem quod etiam is, qui tonitrui filius cognominatus est, propter suam grandiloquentiam et verendam omnino theologiam, non solum judicavit ipsum secum sociisque suis apostolis collocari debere; sed id etiam reipsa effecerit, rationes ad id perquam justas adducens, et propemodum æqualem sibi Joannem contestatus. Nunquid enim studiosissimum hunc virum juxta secum esse theologum demonstravit? nunquid virginem? nunquid mysteriorum a sæculo abditorum præconem, et eorum quæ postremis temporibus circa nos agentur fervorem prædicatorem? Quod si non recubuit supra pectus Domini, acquievit tamen verbis Domini, atque exinde etiam ipse tanquam e fonte inexhausto copiosam hausit sapientiam. Si purissima Dei Mater ei commendata non est (hæc enim ut aliis temporibus agerentur, magna atque inscrutabili Dei providentia constitutum fuit, nec ejus fuerunt sæculi, cujus noster sanctus), commendatam tamen sibi habuit ejus causam, et ipsammet in suis numerans exornavit; neque solum ipse multa eam est reverentia prosecutus, sed etiam hunc affectum ingessit omnibus. Si ei non contigit sub cruce consistere, crucem tamen adamavit et quoad vixit præ oculis habuit, Jesum mortis damnatum intuens, et nudum in ea pendentem Salvatorem cum memoria passionis ejus, et communis salvationis per eum patratæ, unde excitabatur ad corpus magis subigendum subjiciendumque spiritui. Cæterum, uti soli Deo Deumque circumstantibus notum est, an iste cum sociis sive alius ex divino choro, eum sibi vindicare cupiens, prærogativam tulerit a totius causæ diribitore Deo, ita ex iis quæ diximus quæque multo plura prætermisimus manifestum atque certissimum est, quod a Deo collocatus sit inter eos qui proximi sibi assistunt.

61. Nunc age chorus omnis justorum, oremus et

γε ἄνωθεν ἐπισχεθέντος, ὡς μὴ ἂν ἐξ ἀνθρώπων πρὸ ὥρας καλὸν γένοιτο, καὶ στερηθείη λόγων ὁ βίος, οὓς ἤμελε συνθεὶς εἰς νέωτα στηρίξαι τε καλῶς τὴν Ἐκκλησίαν Χριστοῦ καὶ κατακοσμῆσαι θαυμασιώτατα. Μικρὸν γὰρ πρὸς τάδε πλούτου τε μνημονεύειν. καὶ περιφανείας λέγειν ἀφαίρεσιν, ὅτι καὶ ἀποστόργως πρὸς τὰ τῇδε ἐκ παιδὸς εὐθὺς εἶχε, καὶ ἁπαξάπαντα τοῦ μηδενὸς ἠξίου. Οἵ τε δὴ ἄλλως τὴν Ἐκκλησίαν στηρίξαντες πρὸς ἑαυτοὺς ἂν μεθίστων, καὶ τὰ εἰκότα ἐπεσεμνύνοντο πάνυ γε ὡς πλεῖστα περὶ εὐσεβείας καὶ συγγραψάμενον καὶ διδάξαντα. Τί δὲ καὶ οἱ τὸν ὑγρὸν καὶ λελυμένον τὸν ἡμέτερον τουτονὶ βίον ἀποστέρξαντες, τὸν δ' ἐρημικὸν ἑλόμενοι καὶ τραχύτερον; οὐκ ἂν δὴ ἐγκαλλωπισθῆναι καὶ οὗτοι συνταχθέντι σφίσιν ἡσπάσαντο; Καὶ μάλα ἂν εἰκότως· τίς καὶ γὰρ τοῦδε μᾶλλον τὸν βίον καὶ τὰ τοῦ βίου ἀπέστραπται, καὶ πλείω καὶ μείζω περιεώρακε, καὶ ἁπλῶς τοῦ μηδενὸς διακέκρικεν ἄξια τὰ τοῖς πολλοῖς τιμώμενα τοῦ παντὸς, καὶ μόνῳ συνέζηκε τῷ σταυρῷ, γυμνὸς ἁπάντων κατηκολουθηκὼς τῷ Χριστῷ;

ξ'. Οἶμαι δ' ὡς καὶ αὐτὸς ὁ βροντῆς υἱὸς μετονομασθεὶς διὰ τὴν ὑψηγορίαν πάντως καὶ τὴν φρικτὴν θεολογίαν οὐχ ὅπως ἂν ἑαυτῷ καὶ τοῖς κατ' αὐτόν τε καὶ σὺν αὐτῷ συγκαταλεγῆναι χρῆναι τοῦτον ἐπέκρινεν· ἀλλὰ καὶ δι' ἔργου ἂν ἐπεποιήκει, καὶ λόγους εὐλόγους ἐπενηνόχει, καὶ μικροῦ ἐπεμαρτύρατο τὴν ἰσότητα. Ἦ γὰρ οὐ δεόντως ἀκριβῆ καὶ τοῦτον ὡς ἑαυτὸν θεολόγον παρέστησεν; οὐ παρθένον; οὐ τῶν πρὸ αἰώνων μυστηρίων ἐκφάντορα, καὶ τῶν ἐπ ἐσχάτων καὶ δι' ἡμᾶς διαπρύσιον ὡς ἀληθῶς κήρυκα; Εἰ δὲ καὶ μὴ ἐπὶ τὸ τοῦ Κυρίου στῆθος ἀναπεσὼν ἔτυχεν, ἀλλὰ τοῖς τοῦ Κυρίου λόγοις ἀνεπαύσατο, κἀκεῖθεν δὴ καὶ οὗτος ὡς ἐξ ἀκενώτου πηγῆς δαψιλῶς ἄγαν τὴν σοφίαν ἠρύσατο· εἰ μὴ τὴν πάναγνον ἐνεχειρίσθη καὶ Θεομήτορα (ἐπ' ἄλλοις γὰρ διοικονομηθῆναι ταῦτα τοῖς χρόνοις πρὸς τῆς μεγάλης καὶ ἀκαταλήπτου Προνοίας ἀφώριστο, καὶ οὐ του κατὰ τὸν μέγαν τοῦτον ἦσαν καιροῦ), ἀλλ' οὖν καὶ ἀνελάβετο τὰ ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ ὥσπερ ταύτην ἰδιοποιησάμενος κατεκόσμησε· καὶ οὐχ ὅτι γε πολλὴν ἐπὶ ταύτῃ τὴν αἰδὼ συνετήρησεν, ἀλλὰ καὶ πᾶσιν ἄλλοις ἐνέβαλε· κἂν εἰ μὴ παρέτυχε τῷ σταυρῷ, ἀλλ' ἠσπάσατο τὸν σταυρὸν, καὶ παρ' ὅλον τὸν αὐτοῦ βίον μόνον οὐ παρίστατο δι' ἀναπολήσεως· καὶ κατεψηφισμένον ἑώρα τὸν Ἰησοῦν καὶ γυμνὸν ἐπὶ τούτου τὸν Σωτῆρα κρεμάμενον, καὶ τὸ πάθος συνενόει, καὶ τὴν κοινὴν σωτηρίαν ἀνελογίζετο, ὅθεν δὴ καὶ ἐπὶ μᾶλλον τὴν σάρκα τε ταπεινοῦν καὶ τὸ πνεῦμα συστέλλειν ἐπῄρετο. Πλὴν ἀλλ' εἴθ' οὗτος καὶ οἱ σὺν τούτῳ, εἴτε μὴν ἄλλος, εἴθ' ἕτερος θείου τοῦτον προαγορεύσας χοροῦ, παρὰ διαιτητῇ Θεῷ τὴν νικῶσαν ἠνέγκατο, μόνῳ ἂν Θεῷ καὶ τοῖς περὶ Θεὸν εἴη γνωστόν· ὅτι δὲ καὶ παρὰ Θεῷ καὶ ἐν τοῖς μάλιστα τῶν περὶ Θεὸν τέτακται, ἐξ ὧν τε εἰρήκειμεν καὶ ἐξ ὧν πάνυ ὀλίγων παρελίπομεν, εὔδηλόν τε καὶ γνωριμώτατον.

ξα'. Τοίνυν δεῦτε δὴ, χορὸς εὐσεβῶν, δυσωπήσω-

μεν καὶ θερμῶς αὐτὸν ἱκετεύσωμεν μεμνῆσθαι ἡμῶν πρὸς Θεὸν καὶ ὑπερεντυγχάνειν τούτῳ διηνεκῶς τοῦ κοινοῦ τε ἅμα καὶ τῆς Ἐκκλησίας πληρώματος· ὃ καὶ νῦν οὐχ ἧττον ἢ τούτου περιόντος ὁ ἀρχέκακος διενοχλεῖ σατανᾶς, καὶ ἰδίᾳ ὑπεργορεῖν τοῦ καθ' ἑκαστα· ὡς καταρτίσαι μὲν πάντως κοινῇ εἰς τὴν κατὰ Θεὸν ὁμόνοιάν τε καὶ σύμπνοιαν, ῥυθμίσαι δὲ καὶ ἕνα καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον διαλῦσαί τε τὴν ἐπέχουσαν τὸ πᾶν τόδε σκοτόμαιναν, καὶ διεσκεδάσαι τὴν καταιγίδα, καὶ τὸ δεινὸν καταστορέσαι τῆς Ἐκκλησίας κλυδώνιον, καὶ ἰδίᾳ δ' αὖ καὶ καθ' ἕνα πρὸς εὔδιον καὶ σωτήριον διιθύναι λιμένα, τὰ τῶν ἐμπαθῶν λογισμῶν κατευνάσαντα κύματα, τὰς βιωτικὰς δῆτα μερίμνας, τὰς ἀγρίας τῆς ψυχῆς λαίλαπας, ὑφ' ὧν ὁ κυβερνήτης νοῦς περιτρέπεται, καὶ οἰάκων ἄκων μεθίεται τῆς ἐπιστατικῆς τῶν ψυχικῶν δυνάμεως, καὶ ναυτιᾷ, καὶ ἰλιγγιᾷ, καὶ καθάπαξ ἐξαπορεῖ, καὶ ταῖς ὑπ' αὐτὸν δυνάμεσι συγκαταβαπτίζεται, καὶ βυθῷ ἀπωλείας συγχαταδύεται· ἃς σύμπλους μὲν ἔλαχε καὶ πρὸς ἐμπορείαν συνερίθους γαλήνιον, συνναυαγήσας δέ πως καὶ συμπεριτραπείς, ἀπόλυσί τε καὶ συναπόλλυται.

ξβ'. Ἀλλὰ δεόμεθά σου, μάκαρ, καὶ πρόσου τὸν ἱκέσιον· καὶ νῦν μὲν αὐτόθεν τὰ καθ' ἡμᾶς ἴθυνε, καὶ πρὸς σωτηρίαν καθοδήγει, καὶ τῆς θείας Ἐδὲμ κατασκήνωσιν, εἰς δὲ αὖθις καὶ μετὰ τὴν ἀνάλυσιν πρόστηθι θερμῶς, ὡς ἄν γε τῆς αἰωνίου μὴ ἀστοχήσαιμεν ἀπολαύσεως, καὶ τῆς ἀκηράτου τρυφῆς μὴ ἐκπέσοιμεν. Κἀμοὶ λιπαρῷ σύγγνωθι, καὶ τῆς ἐγχειρήσεως ἵλαθι· οὐδὲ γὰρ ἐξ αὐθαδείας ἢ πρὸς ἐπίδειξιν, ἀλλ' ἐκ πολλῆς, ὡς οἶσθα, τῆς εὐνοίας καὶ εἰλικρινοῦς τοῦ φίλτρου, ἣν παιδόθεν ἔσχον πρὸς σὲ καὶ τὰ σὰ συγγράμματα καὶ πονήματα, τοῖς περὶ σοῦ τε λόγοις ἐπεβαλόμην, καὶ τοῦ κατὰ δύναμιν οὐχ ὑστέρησα. Ναὶ σύγγνωθί μοι, καὶ δέξαι τόνδε τὸν λόγον εὐφημητήριόν τε ἅμα καὶ ἱκετήριον, καὶ περίεπε μὲν τῇδε καὶ τὰ εἰκότα κατάρτιζε, ἐν λόγοις, ἐν πράξεσιν, ἐν διανοήμασιν, ἐν βουλεύμασιν, ἐπὶ πᾶσί μοι καθάπαξ συνιστάμενός τε καὶ συναιρόμενος· μετὰ δὲ τὴν ἐνθένδε καὶ ἐξ ἀνθρώπων μετάστασιν ἀντιλήπτωρ θερμὸς ἐπιφάνηθι, καὶ δεξιὸς πρὸς Θεὸν ὑπερήγορος· ὡς ἂν μὴ τῆς κρείττονος γενοίμην λήξεως ἔκπτωτος, καταδικασθεὶς ἐκ τῶν πράξεων, ἀλλὰ συνταχθείην τοῖς τῷ θεανθρώπῳ Λόγῳ παραστησομένοις ἐκ δεξιῶν, καὶ τῆς μακαρίας ἐκείνης φωνῆς ἀκούσαιμι, καταξιούσης τῆς παρὰ τοῦ ἀνάρχου Πατρὸς κυρωθείσης ἄνωθεν εὐλογίας, καὶ μεταδιδούσης τῆς ἀλήκτου μακαριότητος, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ αὐτοῦ τε τοῦ ἀγεννήτου Πατρὸς, καὶ τοῦ συναϊδίου Υἱοῦ, καὶ τοῦ παναγίου καὶ ἀγαθοῦ καὶ ζωοποιοῦ Πνεύματος, τῆς μιᾶς ἐξουσίας, τῆς μιᾶς βασιλείας, τῆς μιᾶς καὶ φύσεως καὶ θεότητος, ᾗ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ferventer supplicemus illi, ut velit nostrum meminisse apud Deum, eumque perpetuo interpellare pro universa multitudine Ecclesiæ, quam non minus hoc, quam quo ipse vivebat tempore, auctor malorum satanas infestat, et singulis quod maxime convenit impetrare patrocinando; ut omnes quidem communiter stabiliamus in vera secundum Deum animorum concordia, singuli vero sigillatim liberemur ab ea, quæ universum nunc occupat, caligine; ut dissipetur tempestas et gravis Ecclesiæ jactatio conquiescat, atque ita omnes et singuli ad quietum salutis portum dirigamur, componendo fluctus perturbatarum cogitationum et sæculi curas, quibus, tanquam sævis animæ procellis, mens gubernatrix circumagitur, et invita quoque dimovetur a gubernaculo præsidentis circa res spirituales potentiæ, tanquam nausea vertigineque et deliquio laborans, simul cum subjectis sibi potentiis submergenda et profundo perditionis involvenda; iis, inquam potentiis, quas socias navigationis et tranquillæ negotiationis participes futuras mens accepit, naufragium autem quomodocunque patiens atque subversa, perdit, et una cum ipsis perditur.

62. Ego vero, o beate, oro te, supplicem tuum suscipe: et nunc quidem mei curam assumens res meas ad salutem cœlestisque paradisi habitationem perducas, postquam vero fuerit anima soluta corpore ardenter insta, ne æterna privatus requie, excidam sincera voluptate. Ignosce etiam infelici mihi, et huic conatui propitius esto. Non enim ex arrogantia ad ostentationem, sed multa, ut nosti, devotione sinceroque amore, quem a pueritia habui erga te et tuas compositiones lucubrationesque, ad hanc de re orationem scribendam me ingessi, nihil quod potui prætermittens. Ea ergo condona mihi, et hunc laudatorium simul deprecatoriumque sermonem suscipe; atque in hac quidem vita me reforma in omnibus verbis, operibus, cogitationibus atque consiliis adjutor atque opitulator, postquam autem e vivis translatus hinc fuero, ostende te mihi susceptorem et opportunum advocatum apud Deum, ut meliori sorte non excidam ex operibus meis damnatus, sed cum iis collocer, qui incarnato Verbo a dexteris stabunt, felicemque illam vocem audiam, quæ dignum facit hominem benedictione jam olim ab æterno Patre decreta, eumque ad perennem beatitudinem transfert, gratia et beneficio ipsius ingeniti Patris et cœterni Filii sanctissimique et optimi atque vivifici Spiritus, unius essentiæ, unius potentiæ, unius auctoritatis, unius naturæ ac deitatis, quam decet omnis gloria, honor, et adoratio, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

DE SANCTA THEODOSIA

MARTYRE CP.

COMMENTARIUS PRÆVIUS,

Auctore Godefrido Henschensio in Actis SS. Bolland. Maii t. VI, die 29.

Causa et series martyrii ex mss. Synaxariis : encomium a Constantino Logotheta scriptum : hujus ætas et dignitas.

1. Decimum Leonis Isaurici annum funestavit sacrarum imaginum abolitio, quam pridem ille animo decretam meditans, effectui tandem mancipavit, amoto sanctissimo Germano patriarcha, et in ejus locum substituto impio Anastasio. Mox enim atque idolum istud suum supra thronum Ecclesiæ collocavit, illarum removendarum initium fecit a vestibulo palatii, quod ab ænea Christi statua ibidem collocata nomen acceperat, ut Χαλκῆ diceretur. Vestibulum istud, teste Codino libro *De originibus CP.* magnus Constantinus fundarat, in eaque statuam prædictam erexerat, « quæ ibi stetit annos quadringentos et quindecim ; cujus virtute mulier, sanguinis profluvio laborans, sanata fuerat, et multa alia facta erant miracula : » adeoque posita illa esset anno 315. Sed decepit Codinum supputatio sua, vel librarii in numeris transcribendis errarunt ; constat enim quod ante annum 328 Constantinus non applicuerit animum Constantinopoli ædificandæ.

2. Ad rem ipsam quod attinet, testem de ea habemus, qui tunc vivebat, Stephanum Magnæ ecclesiæ Constantinopolitanæ diaconum, in Vita S. Stephani Junioris, memorabile martyrium ea occasione passi, danda a nobis XXVIII Novembris, unde hæc accipe : « In his per potestatem agens hæreseos tyrannus, tentavit continuo Dominicam « bristi Dei nostri imaginem, supra regias fores positam, eo loco quæ ab ipsa dicitur Sancta Chalce demoliri et igni tradere : quod et fecit. In ipsa autem demolitione zelo corroboratæ quædam mulieres venerandæ generose insurrexerunt : apprehensisque scalis demolitorem sacræ imaginis spatharium devolverunt in terram, eumque carpentes tradiderunt morti ; nulla deinde interposita mora procurrentes, invaserunt patriarchalem domum, lapidibus impetentes impium Anastasium, vociferantesque. « O caput impurissimum ! « o inimice veritatis ! Ideone præsulatum arripuisti, ut sacrosanctas statuas everteres ? » Quam contumeliam non ferens profanus ille, fuga sese subduxit e conspectu religiosarum mulierum ; atque ad tyrannum sese recipiens, effecit ut illæ omnes morti traderentur. »

3. Hæc ille, quæ pene iisdem verbis legere est in ea quam Metaphrastes scripsit, ejusdem S. Stephani Junioris Vita, quamque invenire est apud Lipomanum et Surium, nec non inter Opera S. Joannis Damasceni, propter vicinitatem argumenti de cultu imaginum, ab eodem S. Joanne egregiis orationibus propugnato. Ex dictis autem facile est corrigere Theophanem, de tentata Dominicæ imaginis subversione, imo et perfecta, agentem uno anno citius quam de S. Germani depositione et Anastasii intrusione. Interim ei credere possumus dictarum mulierum supplicio non ita repressum esse zelum orthodoxorum, quin viri plures, muliebri stimulati exemplo, conati sint ab eadem imagine arcere injuriam, vel factam ulcisci ; verequæ addiderit, quod « Constantinopolitanus populus, ob novam istam doctrinam maximo dolore percitus, tum ipsum Leonem statuit invadere, tum multos ex imperatoris famulitio, qui ab ærea porta Domini imaginem deturbabant, neci dedit : quo factum est ut in multos, pietatis ergo, membrorum mutilatione, verberibus, exsiliis, damnis illatis animadversum fuerit. »

4. Sed quantumcunque animose egerint viri, egregii tamen conatus initium feminis ascribi debet : imprimis autem earum duci sanctæ, de qua agere instituimus, Theodosiæ : cujus nomen et vitam mortemque ut non ignoraremus, effecit religiosa Constantinopolitanorum civium pietas, qui crudeli lanienæ subtractum corpus, tum quidem pie condiderunt, postea autem, reddita Ecclesiæ pace, extulerunt religiosius, fortassis in eo ipso, ubi sanctimonialis vixerat, cœnobio. Quoniam autem diem, quo mactata crudeliter fuerat, adduxerat in oblivionem sævæ persecutionis diuturnitas et taciturnitas scriptorum, placuit assumere hunc diem 19 Maii quo Orientalis omnis Ecclesia celeberrimo cultu prosequitur S. Theodosiam, martyrem Cæsareæ in Palæstina, de qua nos egimus die 2 Aprilis.

5. Ita nomen ejus inscriptum reperitur Menæis excusis, quæ fere sequitur Maximus Cytheræus ἐν βίοις Ἁγίων, ubi post encomium prædictæ antiquæ Theodosiæ additur memoria sanctæ hosiomartyris Theodosiæ Constantinopolitanæ, cum al-

lusione ad arietinum cornu, quo cervix ei confracta est, per hujusmodi distichon :

Κέρας κριοῦ κτεῖνάν σε, Θεοδοσία.
Ὤφθη νέον σοι τῆς Ἀμαλθείας κέρας.

Alterum Amaltheæ visum est, Theodosia, cornu Hoc tibi, quo Christo victima pulchra cadis.

6. Eadem memoria, cum simili distichо reperitur in ms. Synaxario Chifletiano : ubi insuper hoc de vita, martyrio et cultu ejus elogium additur, quod ex ipso collatum cum textu Synaxarii Claromontani ad 18 Julii, sic sonat : Αὕτη ἦν ἐν τοῖς χρόνοις Θεοδοσίου [τοῦ Ἀτραμυτηνοῦ] γονέων εὐσεβῶν θυγάτηρ, ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· καὶ γενομένης ἐπταέτους ὁ πατὴρ ἐτελεύτησεν, ἡ δὲ μήτηρ λαβοῦσα τὴν παῖδα ἀπέκειρεν ἔν τινι τῶν ἐν Βυζαντίῳ μοναστηρίων· εἶτα καὶ ἡ μήτηρ τελευτᾷ, καταλείψασα τῇ Μακαρίᾳ τὴν ὅλην περιουσίαν αὐτῆς. Ἡ δὲ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου τρεῖς ἁγίας εἰκόνας κατασκευάσασα [τοῦ Χριστοῦ], τῆς Θεοτόκου, καὶ τῆς ἁγίας Ἀναστασίας, τὰ λοιπὰ διένειμε τοῖς πτωχοῖς [καὶ ὀρφάνοις]. Μετὰ δέ τινα χρόνον Λέοντος τοῦ δυσσεβοῦς τῆς βασιλείας ὀραξαμένου, ὡς τοῦ εὐσεβεστάτου Θεοδοσίου ὑποχωρήσαντος, διὰ τὸ μὴ πείθεσθαι τοῖς ἀσεβέσιν αὐτοῦ δόγμασι τὸν μέγαν ἐν πατριάρχαις Γερμανὸν [τοῦτον μετὰ ῥοπάλων καὶ ξιφῶν τοῦ πατριαρχείου κατήνεγκε] · ἀλλὰ καὶ τὴν ἁγίαν καὶ Δεσποτικὴν εἰκόνα Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, τὴν [ἱδρυμένην] ὑπεράνω τῶν πυλῶν, ἐν αἷσπερ [διὰ τὸν χαρακτῆρα] ἡ ἁγία Χαλκῆ λέγεται, ἔσπευδεν ὁ θηριώνυμος κατενεγκεῖν καὶ πυρὶ παραδοῦναι. Καὶ ἐν ᾧ ταῦτα ἐτελεῖτο, καὶ ὁ σπαθάριος ἦν ἐπὶ τῆς κλίμακος [μετὰ τῆς ἀξίνης], βουλόμενος τὴν [ἁγίαν] εἰκόνα καταβαλεῖν, εὐθὺς ἡ μακαρία Θεοδοσία μεθ' ἑτέρων γυναικῶν εὐσεβῶν, τῆς κλίμακος ὀραξάμεναι, καὶ τὸν σπαθάριον τῇ γῇ προσρίψασαι, τῷ θανάτῳ παρέδωκαν· καὶ καταλαβοῦσαι τὸ πατριαρχεῖον, ἐλιθοβόλουν τὸν δυσσεβῆ Ἀναστάσιον τὸν πατριάρχην. Παραυτίκα οὖν αἱ μὲν λοιπαὶ τῶν γυναικῶν ἀπεκεφαλίσθησαν, τὴν δὲ ἁγίαν ὠμός τις καὶ ἀπάνθρωπος ἕλκων δήμιος πρὸς τὸν Βοῦν, λαβὼν κέρας κριοῦ, καὶ μανιωδῶς κατὰ τὸν αὐχένα ἐλάσας, τὸν τοῦ μαρτυρίου στέφανον αὐτῇ προὐξένησε. Περὶ δὲ τῶν ἀπείρων θαυμάτων, τῶν καθ' ἑκάστην δι' αὐτῆς ἐνεργουμένων, ἔξεστι πάντι τῷ βουλομένῳ μανθάνειν. Τελεῖται δὲ ἡ αὐτῆς σύναξις ἐν τῇ μονῇ τοῦ Διοκράτους, ἔνθα κεῖται τὸ ἅγιον αὐτῆς λείψανον. Hæc ibi ; verbis quæ [ ] inclusi e Claromontano sumptis, ubi finis etiam sic diversus reperitur : Λαβὼν κέρας ἀπέσφαξεν αὐτήν. Οὕτως οὖν καλῶς ἀγωνισάμεναι εἰς χεῖρας Θεοῦ τὰ πνεύματα ἑαυτῶν παρέθεντο. Τελεῖται δὲ ἡ ταύτης σύναξις, ἐν τῇ ἁγίᾳ μονῇ τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ Εὐεργέτου.

7. « Fuit hæc in diebus Theodosii [Adramyteni] piorum parentum filia ex urbe Constantinopoli, quæ cum septennis facta amisisset patrem, mater accepit filiam, et in uno monasteriorum Byzantiorum attondit ; deinde obiit etiam ipsa, relinquens filiæ suam omnem substantiam. Hæc ex auro argenteoque tres sibi imagines comparavit, [Christi scilicet], Deiparæque sanctissimæ, et S. Anastasiæ, cætera distribuit in panperes. Post aliquod vero tempus, cum impius Leo arripuisset imperium, piissimo Theodosio sese subducente ; magnum patriarcham Germanum, eo quod noluit impio ejus dogmati adhærere, [cum gladiis et fustibus e patriarchio] expulit, et sanctam atque Dominicam imaginem Domini nostri, supra portam quæ, [ab ipso simulacro, sancta] Ænea dicitur, collocatam, conatus est dejicere efferus atque igni tradere. Cum autem hoc ageretur, et spatharius [cum securi] jam esset in scalis, volens sacram effigiem amoliri ; continuo S. Theodosia aliaque piæ mulieres arripuere scalas, et dejectum in terras spatharium neci dederunt ; incurrentesque in patriarchium, Anastasium pseudo-patriarcham cœperunt lapidare. Statim igitur reliquæ quidem mulieres capite plexæ sunt, Sanctam vero crudelis quidam atque inhumanus carnifex trahens ad locum Bovis dictum, et cornu arietis rapiens, illud in cervicem furibundus impegit, eique martyrii coronam attulit. De infinitis porro miraculis, quæ quotidie per ipsam fiunt, cuivis scire volenti promptum est discere : agitur autem illius festivitas in monasterio Diocratis, ubi sancta ejus lipsana requiescunt. »

8. Eadem, sed ad 18 Julii, quando forte aliqua elevati translative corporis memoria agitur, habentur in ms. Synaxario Claromontano, aliisque mss. in bibliotheca Ambrosiana Mediolani, et Ducali Sabaudica Taurini repertis : sed in Ambrosiano codice, pro tempore Theodosii Adramyteni, qui Leoni imperium cessit, notatur tempus Constantini Copronymi, per manifestum errorem : et monasterium, quod alibi *Diocratis*, istic *Dexiocratis* appellatur. Sic autem revera appellandum docet Codinus, ex quo Cangius in sua *Constantinopoli Christiana* asserit, Dexiocratem hunc patricium fuisse, et sub Theodosio Juniore floruisse, et ecclesiam una cum gerocomio ipsi addito de suo nomine appellasse. In Claromontano autem, omissa miraculorum aut reliquiarum mentione, hæc ponitur clausula : « Accipiens cornu mactavit eam. Sic igitur pulchre decertantes, animas in Dei manus tradiderunt : illius vero festivitas agitur in sancto monasterio Salvatoris Christi, dicti Benefici. » Cangius in sua *Constantinopoli Christiana* de hoc monasterio fuse agit, docetque haud procul a Blachernis juxta littus fuisse : cum quo videtur facere quod sequitur Encomium, dum num. 34 ait, propelittus sedisse contractum quemdam, indeque sublatum humeris esse ad tumbam Sanctæ, ubi curatus est. Fortasse sociarum mulierum corpora sepulta in Dexiocratis monasterio fuerant ; et propter communem earum cum Theodosia passionem, hujus quoque festivitas ibidem agi ibidemque corpus requiescere censetur.

9. Prætactum miraculum, aliaque deinceps in Encomio narrata, sæculo primum XII exeunte aut

XIV inchoato patrata sunt: ante quæ tempora oporteret pridem accidisse illa, quorum mentio fit in Synaxariis, et antiquiora aliqua ipsius Sanctæ exstitisse acta unde accepta sint Synaxariorum mss. elogia: quæ Acta modo non inveniantur. Utrorumque jacturam utcunque supplebit Τοῦ σοφωτάτου μεγάλου Λογοθέτου κυροῦ Κωνσταντίνου, τοῦ Ἀκροπολίτου, λόγος εἰς τὴν ἁγίαν ὁσιομάρτυρα Θεοδοσίαν: « Sapientissimi et magni logothetæ, domni Constantini Acropolitæ, sermo in sanctam hosiomartyrem Theodosiam: » descriptus ex codice Vaticano. Constantinus iste, propinquas sepulcro Sanctæ ædes habitans, magnisque ab eà tam in sua quam in generi sui persona affectus beneficiis, hanc illius laudationem publice recitandam composuit, qualem invenimus in ms. Vaticano. Intelligimus autem Viennæ quoque in Cæsarea bibliotheca exstare, et hic primum Græco-Latinam exhibemus: sed antea quærimus, quis Constantinus iste fuerit, et quo tempore vixerit. Ad hoc indagandum ipse nobis suggerit, generum sibi fuisse filium principis Cholcorum, eumdemque nepotem defuncti imperatoris ex filia, regnantis sorore; quæ Constantinopolitanæ historiæ periti facile intelligunt ad Michaelis Palæologi, filiique ejus Andronici senioris tempora sic aptari, ut ad nulla alia æque possint accommodari. Cœpit autem imperare Michael anno 1260; et filium Andronicum, conjugio Annæ filiæ regis Pannoniæ junctum, ascivit imperii sui consortem anno 1272, ipse autem obiit sub finem an. 1281. Ejus ac filii res gestas accuratis commentariis prosecutus est Georgius Pachymeres, non ita pridem Latinitate donatus a nostro Petro Possino, et Græco-Latine editus Romæ magnificentissimis ac plane regiis typis Barberinis. Ex eo discimus, quod filiæ Michaeli fuerint tres, etiam nominatæ a Christodulo in epistola prævia ad historiam Joannis Cantacuzeni, Irene scilicet, Eudocia, et Anna. Irene nupsit Asano Juniori, Bulgariæ regi; Eudocia, principi Lazorum collocata, marito mortuo in monasterium sese recepit; Anna, filio cralis seu regis Serviæ desponsa quidem, sed conjuncta nunquam, anno 1278 Michaeli consanguineo suo nubens, attulit ei titulum despotæ: et huic potuit datus esse principatus Colchorum, ut ex eo matrimonio natus filius potuerit, circa annum 1295, ducere uxorem filiam Constantini logothetæ, de quo nobis in præsentiarum est quæstio.

10. Leo Allatius, in sua de Georgiis Diatriba, edita post Georgii Acropolitæ historiam, inter legatos a Michaele missos ad Gregorium X, anno 1273, nominatum inveniens apud Pachymerem lib. V, cap. 17, « ex senatorio ordine, primum magnum logothetam Acropolitam, » dubitat, locusne hic intelligendus sit de prædicto Georgio, (quem etiam magni logothetæ functum officio constat), an de « Constantino, cujus complures orationes in sanctorum festivitates tempus non invidit: » in Diatriba autem de Simeonem scriptis, præter hanc de S. Theodosia, tres earum a se conspectas numerat, « in S. Neophytum, in S. Theodorum Tironem, et in S. Joannem Damascenum. » Sed dubium ipse suum solvere videtur Allatius, quando ex Pachymere prælaudato allegat locum, ubi dicitur Andronicus Palæologus, post obitum patris, « ante alios usus Muzalone Theodoro, quem illius pater in magni logothetæ Acropolitæ demortui locum subrogarat: » utique Georgii: nam Constantinus noster vixit cum Andronico, uti jam supra dictum est.

11. Quin imo Georgii illius filius fuisse Constantinus, plane colligitur ex lib. VI, cap. 26, ubi narratur, quomodo Michael Constantinum Acropolitam, « quem a patre magno logotheta acceptum educarat apud se, informarique optimis artibus curarat, » propter pertinaciam in schismate, « privarit loco gratiæ quem prius habuerat, et a sua familiaritate removerit: » quod factum antepenultimo imperii anno. Verum cito apud filium Andronicum recuperavit Constantinus, quod apud Michaelem amiserat: uti et Theodorus, ob eamdem causam gradu logothetæ motus: qui cum eumdem ab Andronico recepisset, in ipso perseveravit, protovestiarii titulo insuper auctus, usque ad an. 1294, quo obiit; et in ipso logothetæ munere successorem habuit prædictum Gregorii filium Constantinum, imperatoria mox affinitate, uti supra diximus, honoratum. Quandiu hic postea vixerit non reperio: unum verosimiliter videor posse dicere, Encomium S. Theodosiæ ab eo scriptum fuisse ante annum 1306, alioqui non omisisset celeberrimum istud miraculum quod lib. V, *de Andronico*, cap. 32, narrat Pachymeres quodque eodem contigit anno. Est autem « magni logothetæ officium proprium, ut ait Codinus libro *de Officiis*, mandata regia et aureas bullas ad reges, sultanos, satrapas expedire: » isque ab eodem Codino numeratur in ordine officialium Palatinorum duodecimus. Nec aliud præterea notandum circa hæc occurrit, quam Acropolitæ appellationem non fuisse patriæ, sed familiæ cognomentum: cum satis certum videatur, tam Georgium quam ejus filium Constantinum Constantinopolitanos fuisse: alia autem gentilium ejusmodi cognominum sæculis illis usitatorum exempla, quæ nequaquam credi possint patriam, uti alias viderentur, notare, vide apud Leonem Allatium, in præcitata de Georgiis Diatriba ubi de Acropolita agit.

12. Hactenus de auctore et tempore scripti Encomii. De loco martyrii a S. Theodosia tolerati verbum unum hic præmittendum superest. Constantinus num. 29 in macello pertractam sanctam ait: Synaxaria, utique ex antiquioribus Actis, πρὸς τὸν Βοῦν, *ad Bovem*. Hic locus an olim, vel saltem Constantini ævo, macellum sibi adjunctum habuerit, eaque occasione mactatorum animalium cor-

nua ibidem ad manum essent; an vero id Constantinus per conjectandi licentiam ita scripserit, non divino : de Bove scio ex Joanne Tzetze inter fora publica nominatum fuisse, Βοὸς ἀγορὰν, ἤτοι Βοῦν τὸν τόπον, *Bovis forum, seu locum qui Bos dicitur* : ex Codino vero *De originibus*, eum fuisse non valde remotum a palatio : siquidem inter quatuor porticus, quibus urbem ornavit Eubulus, duas numerat, « a Chalce per Milium et Forum usque ad Taurum et Bovem et Hexakyonium ductas : » postea vero de statuis agens : « In loco, inquit, nuncupato Bove, maxima erat fornax, Bovis caput habens, in qua malefici puniebantur : quare etiam Julianus multos Christianos in ea combussit. Erat vero fornax illa in figuram bovis conformata spectaculum longe maximum.... et mansit usque ad Phocam, sed Heraclius eam conflavit, follium (æreæ monetæ genus erat) cudendorum causa. » Torsit hic locus Codini interpretem Joannem Leunclavium, quod pro, ἐχωνεύθη *conflatus est*, in ms. legebatur, ἐφονεύθη *mactatus est* : quæ si metaphora non est bovi æneo aptata, sphalma est librariorum : ille autem eo non animadverso ita vertit, « Integra autem permansit fornax illa usque ad tempora Phocæ tyranni, qui ultimus omnium ab Heraclio in eo combustus. » Hoc e Phocæ morte nemo hactenus somniavit, neque vel per umbram extundi ex hisce verbis potest ἦν δὲ ἡ κάμινος ἕως Φωκᾶ · ἀλλὰ ὑπὸ Ἡρακλείου ἐφονεύθη λόγῳ φολέων, unde vides quam parum possimus interpretibus nimium in opere festinantibus fidere. Est tamen verum, quod in Chronico Constantinopolitano, Alexandrino perperam dicto, pag. 876 legatur, Phocæ cujusdam et Leonis Sacellarii corpora, trunca et diu raptata, ad Bovem delata tandem et concremata fuisse. Plura de Bove apud Cangium vide in *Constantinopoli Christiana* lib. I, cap. 24. ubi de foris publicis num. XI multa lectu et scitu dignissima invenies.

ΤΟΥ ΣΟΦΩΤΑΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ

ΚΥΡΟΥ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΟΥ ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΓΙΑΝ ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΡΑ

ΘΕΟΔΟΣΙΑΝ.

—

SAPIENTISSIMI MAGNI LOGOTHETÆ

DOMINI

CONSTANTINI ACROPOLITÆ

SERMO IN SANCTAM MARTYREM

THEODOSIAM.

(*Ex codice Vaticano* 800, *fol.* 91 ; *interprete R. P. Daniele Cardono, S. J.*)

—

PROLOGUS.

α'. Γυναῖκα μὲν ἀνδρείαν τοῦ τις ἂν καὶ ὅπως εὕροι, ὁ σοφὸς ἠπόρησε Σολομών. Καὶ μάλα γε εἰκότως ἠπόρησε. Πρὸ γὰρ τῆς χάριτος ἀσθενοῦς καθάπαξ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πεφηνυίας διὰ τὴν τοῦ δυσμενοῦς ἡμῖν ἐξαπάτην σατὰν, καὶ τὴν τῆς δεσποτικῆς παράβασιν ἐντολῆς, τοσαύτης ἦν ἀνδρανέστερον, ἐξ ἀκολουθίας ἐξίτηλον. Ἀφ' οὗ δὲ Θεὸς γέγονεν

1. Mulierem fortem ubi quis terrarum et qua ratione facile posset reperire, non parum addubitabat sapientissimus Salomon. Neque id sane immerito. Ante enim quam uberiore divinæ gratiæ copia cœlitus nobis uti esset concessum, et quo tempore natura humana, tum ob nunquam non infesti nobis sataux insignes fraudes, tum ob mandatorum divi-

norum prævaricationem continuam, suis admodum viribus erat defecta; nil profecto mirum, si in majorem semper imbecillitatem delapsa, magis etiam quotidie magisque corrumperetur. At vero postquam hominis naturam Deus assumere, eamque miserabiliter sane habitam rursum erigere, quin etiam eum, quem ut infestum, sic longe quoque nobis esse valentiorem tristi experimento sentiebamus, graviter vulnerare non dubitavit; omnesque, communi ac sufficiente adversus dæmonem gratia instructi, victoriam sperare potuimus, tum sane non viri modo, qui robustiorem sortiti sunt indolem, eamdem præclare demonstrare sunt aggressi, etiam supra naturæ limites sese efferentes, verum imbecillioris quoque sexus virgines quædam et matronæ exstitere illustres, quæ adversus eos, quorum vires nostris longe sunt superiores, animo plus quam muliebri decertare non fuerunt veritæ, angelicam, si verum dicamus, in terra vitam ducentes, et veluti ex alto despicientes quæcunque in orbe hoc non sunt, sed videntur magni facienda: animæ profecto seipsis altiores effectæ, quæ cum corpora sua ubique circumferrent, sic tamen quasi extra corpora, absque ulla eorum cura, versabantur. Earum igitur, quas modo dicebam, mulierum non paucæ, post ingens illud ac sacro quodam horrore plenissimum Dei ac Salvatoris nostri, carnem nostram suscipientis, arcanum, ingentes ad virtutum quantumvis arduarum exercitationem subeundam animos, et virile quoddam mentis robur ac propositum in iis certaminibus ostenderunt, quæ pro Christo et exemplo Christi sustinuere. Verum illa quæ laudanda hodie nobis est proposita, et velut pulcherrimum quoddam donum a Deo mortalibus concessa, non a rei veritate alienum sortita est nomen, Theodosia, interque alias virgines sanctissimas ferventissimæ fidei prærogativa insignis, et inter martyres celeberrima, cum iis omnibus quæ ante ipsam exstiterunt pulchre contendit de victoria. Harum enim aliis nihil admodum de gloria concessisse, alias etiam non sine præclara sua laude visa est superasse; cunctis vero, quæ ipsam aut secutæ jam fuerunt aut porro sequentur, præses certaminum fortissima, et inexpugnabilis facta est propugnatrix; partim ad fortiter certandum impellens verbis et pulchras in pugnam vires sufficiens; partim ad propius cum hoste congrediendum fortiterque pro Deo audendum, rebus instruens et sermonibus incitans, atque etiamnum certantes ipsa pro cujusque meritis auxilio suo fovens ac protegens; nisi dicere malis scintillæ cujusdam rationem habuisse Theodosiam. Quod si dicas, vivam intellige pietatis ac religionis scintillam, aud sordido illo repertam cinere, quo universa Ecclesiæ facies, veluti caliginosa quadam nocte, id temporis obtegebatur: quæ quidem paullum prius delitescens, at dein repente excitata, in flammam erupit clarissimam, ut ea duce quotquot non omnino cæcutiebant, in rectum pulcherrimæ salutis tramitem ultro reducerentur. Sed de his modo satis: ideo autem ea præmittenda duxi, ut operis suscepti adjutor mihi Deus adsit. Nunc igitur B. martyris in certaminibus fortitudinem, et in arena pro Deo suo gloriose depugnantis constantiam exhibeamus.

A ἄνθρωπος, καὶ τὴν πεπτωκυῖαν ἀνώρθωτε, καὶ τὸν τέως καθ' ἡμῶν ἰσχύοντα καταβέβληκε, καὶ χάριτι κατ' αὐτοῦ κοινῇ πάντες τὴν νικῶσαν ἐλάχομεν, οὐχ ὅτι γε ἄνδρες κρείττους ἀνεδείχθησαν φύσεως καὶ ὑπὲρ φύσιν ἠρίστευσαν, ἀλλ' ἤδη καὶ γυναῖκες ὑπερφυεῖς τινες ἀνεφάνησαν, καὶ τοῖς ὑπὲρ ἡμᾶς ἡμιλλήθησαν ἀγγελικῶς ἐπὶ γῆς, ταῖς ἀληθείαις πολιτευσάμεναι, καὶ τῶν τῇδε καὶ γεηρῶν ὅσα δὴ καὶ ὑπέρτερα φύσεις ὑπεριδοῦσαι, καὶ ὡς ἀσώματοι τὸ σῶμα περιφρονήσασαι. Συχναὶ μὲν οὖν γυναικῶν, μετὰ τὸ μέγα καὶ φρικτὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος μυστήριον ἀνδρεῖον πρὸς τοὺς κατ' ἀρετὴν ἄθλους ἐνεδείξαντο φρόνημα, γενναῖόν τε ψυχῆς πρὸς τοὺς ὑπὲρ Χριστοῦ καὶ κατὰ Χριστὸν ἀγῶνας παράστημα· ἡ δὲ νῦν ἡμῖν ἥδη προδεδιλημένη πρὸς εὐ- B φημίας ὑπόθεσιν, τὸ φερωνύμως θεόσδοτον ἀγαθὸν, Θεοδοσία, ἡ ἐν ὁσίαις πυρίπιστος, καὶ ἐν μάρτυσι περιβόητος, ταῖς μὲν τῶν πρὸ αὐτῆς ἡμιλλήθη, τῶν δ' οὐ πάμπαν ἀπελείφθη, τὰς δὲ λαμπρῶς ὑπερῆλατε, τῶν δὲ μεθ' ἑαυτὴν ἁπασῶν πρόβολός τις ἄτρεστος ὡς ἀληθῶς ἀνεδείχθη καὶ ἀκαταγώνιστος πρόμαχος· τοῦτο μὲν νουθετοῦσα καὶ καλῶς καταρτίζουσα, τοῦτο δὲ ὑπαλείφουσα, καὶ πρὸς τοὺς κατὰ Θεὸν ἀγῶνας ἐπαίρουσα, καὶ τἀληθὲς ὑπερασπίζουσα, ἢ μᾶλλον σπινθήρ τις εὐσεβείας εὑρέθη ὡς ἐν σποδιᾷ τῇ τότε κατεχούσῃ σκοτομήνῃ τῆς Ἐκκλησίας τὸ πλήρωμα· ὃς πρὸς μὲν μικρὸν, ὅ τι δ' ἔλαθεν, ἠμύθη δ' εὐθὺς, εἰς πυρσὸν καὶ τοὺς μὴ τυφλώττοντας ἐκοντὶ κινῶν ἠγήκει πρὸς τὰ σωτήρια. Ἀλλὰ τού- C των μὲν ἄλις· τὸ δ' εἰωθὸς προσφθεγξαμένῳ καὶ νῦν, ὡς εἴη μοι τοῦ προκειμένου συλλήπτωρ Θεὸς, ἐγχειρητέον ἄγε τοῖς τῆς μαχαρίας ἀγῶσι, καὶ τοῖς κατὰ Θεὸν ταύτῃ; ἐπιβλητέον παλαίσμασιν.

CAPUT I.

S. Theodosiæ natales, adolescentia, vita monastica.

2 Atque ut inde initium ducamus sermonis unde ars dicendi (quæ et ipsa positis a natura sanctionibus religiose obsequitur) incipiendum esse præscribit, ex iis quæ in terra sunt posita, et ex quibus principium omnes ducimus; a loco, inquam, et aliis nascendi adjunctis, principium quoque faciemus dicendi. Nativitatis igitur locum nacta

β'. Ἀλλ' ἵν' ἀρξώμεθα, ὅθεν ποθὲν ἡ τέχνη, τοῖς D τῆς φύσεως τάχα κατακολουθοῦσα θεσμοῖς, παρέδωκεν ἄρχεσθαι, ἐκ τῶν κάτω καὶ καθ' ἡμᾶς, ὅθεν καὶ τὴν ἀρχὴν πάντες ἔχομεν, τῆς γενέσεως τὴν ἀπαρχὴν ποιησόμεθα. Ταύτῃ πατρὶς μὲν ἡ Κωνσταντίνου, τὸ περιλάλητον Αὐσόνων βασίλειον, τὸ παλαιὸν τῆς οἰκουμένης ἀρχεῖον, τὸ μέχρι περάτων τῆς γῆς διά-

δόητον ὄνομα, ἦν, μυρίοι; καθ' αὐτὴν εὐθηνουμένην ἀγαθοῖς, οὐδὲν οὕτως ἐκόσμησε καὶ εἰς τὸ διηνεκὲς ἔχει κοσμεῖν, ὡς ὁ ταύτης πολιστής τε καὶ πολιοῦχος, Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, τοῖς κατὰ Θεὸν ἀριστεύμασιν ἡ τῶν κατὰ Χριστὸν ὡς ἀληθῶς βασιλέων βάσις, τὸ τῆς εὐσεβείας ἔρεισμα, τὸ τῆς πίστεως στήριγμα, ὁ μετὰ τοὺς ἀποστόλους ἀπόστολος. Τοιαύτης ἡ μακαρία πατρίδος ἔτυχε, τοιούτῳ πολιστῇ καὶ πολιούχῳ σεμνύνεσθαι ἔλαχεν· ἐρῶ δὲ, καὶ τάχα γε εἰκότως ἐρῶ, τοιοῦτον ἔσχε τὸν πρόγονον, τοιούτῳ διδασκάλῳ, τοιούτῳ γε ὁδηγῷ πρὸς τὴν ὀρθὴν περὶ Θεοῦ δόξαν ἐχρήσατο.

A est Theodosia, ipsam magni Constantini urbem decantatam adeo Ausoniorum imperatorum sedem regiam, universi quondam orbis complexum imperium, cujus ad quatuor mundi partes extremas fama nomenque inclytum pervasit; [quam innumeris abundantem bonis, nihil ita ad posteros ornavit, aut unquam est exornaturum, quam ipse qui eam condidit, et præsentia sua præsidioque fulcivit, magnus Constantinus, pulcher is in Dei causa laboribus ad finem perductis nitidissimus, et reguni omnium Christianorum longe primus, firmum religionis ac pietatis fulcrum, fidei nostræ sanctissimæ propugnaculum sane validum, ac post præcipuos illos apostolos ipse quoque dicendus apostolus. Tali itaque natali solo virgo ista beata prodiit, tali civitatis suæ patrie gavisa est principe et inclaruit patrono. Dicam equidem, et quod res est dicam; eumdem illum, quem modo descripsi, ipsa habuit progenitorem, eumdem instituendæ vitæ præceptorem, eumdem ad veram, quæ in Deo et a Deo est, ad gloriam ductorem.

γ'. Ἀλλὰ ποθεῖ τις ἴσως μαθεῖν καὶ ὁποίων ἠὐμοιρήκει τῶν ἀρχηγετῶν τῆς γενέσεως, καὶ ὁποῖοί περ οὗτοι τὰ πρὸς Θεὸν ὄντες ἐτύγχανον; Εὐσεβέστατοι, καὶ φιλόθεοι, καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ ἀκριβεῖς φύλακες. Τί δεῖ πολλὰ λέγειν; ἐῶ γὰρ ὡς ἐκόμων πλούτῳ, καὶ δόξης ἀπήλαυον· ἐν βραχεῖ δέ φημι, γεννήτορες τοιούτου τῷ ὄντι γεννήματος ἀξιόχρεῳ. Ἀλλ' οὔπω τελείας γέγονεν ἡλικίας, καὶ ἀπορφάνισται τοῦ πατρὸς, ἑπταέτης ἔτι τυγχάνουσα, καὶ πολλῆς ἔτι δεομένη τῆς προμηθείας, ὡς ἀμέμπτως τὸ ζῆν ἐκμετρήσειε, καὶ τῶν παγίδων ἀνωτέρα γενομένη τοῦ δυσμενοῦς, ὡς τῷ Θεῷ βουλητὸν τὸν τοῦ βίου δρόμον ἀνύσειεν· ἀλλὰ ταύτης οὔμενουν οὐκ ἠμοίρησεν. Ὁ γὰρ εἰδὼς τὰ πάντα πρὸ τῆς τούτων γενέσεως, ὁ ἀφορίζων ἐκ κοιλιῶν μητρικῶν ἄνδρας τε καὶ γυναῖκας ὁμοῦ, καὶ ἐκλογὴν ἀεὶ περιποιούμενος ἑαυτῷ, καὶ τῆς μακαρίας ταύτης, ὅσα καὶ πατὴρ, προὐνοήσατο. Ἅμα τε γὰρ ὁ πατὴρ τὸν βίον μετήλλαξε, καὶ ἅμα γε ἡ μήτηρ κόσμῳ καὶ τοῖς ἐν κόσμῳ χαίρειν εἰποῦσα, ἑαυτὴν καὶ τὴν ἐαυτῆς παῖδα σεμνείῳ τε περιέκλεισε, καὶ σεμνῶς βιοῦν προὐξένησεν ἐκπαιδεύεσθαι.

B 3. Estne autem qui illud quoque cognoscere fortassis desiderat, quales Theodosia quantosque felici sorte nacta sit parentes? Ita profecto habeat, supremam illos Dei majestatem præcipuo quodam cultu et amore fuisse prosecutos, tum vero summa accuratione universa ejusdem Dei mandata semper implevisse. Quid opus pluribus? Quantis circumfluxerint divitiis, quantaque gloria, silentio præterco; breviter pronuntio, parentem utrumque habuit Theodosia, prole tam sancta tamque illustri dignissimam. Ipsa autem, cum tenera adhuc virguncula septimum ætatis suæ annum nondum esset prætergressa, cumque ad hoc ut sine reprehensione vitam hanc mortalem decurreret, et cacodæmonis insidiis facta superior, illud vivendi C institutum, quod Deo potissimum esset visum, arriperet, patris etiamnum consilio et providentia indigere videretur, eodem orbata fuit. Sed nec ita necessariis ad instituendam recte vitam præsidiis fuit destituta. Idem quippe ille qui omnia nostra, diu etiam ante quam lucem hanc ingrediamur, cognoscit; qui nobis deinde obventura, ab eo jam tum tempore quo materno adhuc utero coercemur, pro sapientia sua optime disponit; et quos vult præcipua quadam cura, sive e maribus sive e feminis, fovendos eligit; hic, inquam, paternam suam providentiam erga tenellam adhuc virginem desiderari non est passus. Simul enim parens Theodosiæ vitam hanc cum morte seu meliori potius vita commutavit, simul et mater caducis mundi rebus, mundoque ipsi nuntium remittens secretæ ac religiosæ domus septis seipsam filiamque inclusit, ubi ad vitam præclare ducendam pulcherrimis eam præceptis curavit imbui.

δ'. Τρεῖς τε γὰρ ὅλους ἐνιαυτοὺς αὐτῇ συνασκήσασα, καὶ πᾶν εἴ τι συμπραξαμένη καλὸν καὶ θεάρεστον, κατέλυσε τὸν βίον, κἀκ τῶν γηΐνων μετέστη πρὸς τὰ οὐράνια, πλοῦτον ὁρατὸν αὐτῇ καταλιποῦσα, ὅσος γε ὑπελείφθη καὶ μήπω δ' ἀδοθεὶς ἔφθη τοῖς πένησι, καὶ πρός γε τὸν κρείττω καὶ ἀληθέστατον, ὃς καὶ περιοῦσι σύνεστι, καὶ μεθισταμένοις συνάπεισιν, ὃς οὐχὶ κατὰ τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ τυφλώττει, ἀλλὰ καὶ λίαν ὀξυδορκεῖ, καὶ τὸ δὴ μεῖζον πρὸς τὴν κατὰ Θεὸν πορείαν καθοδηγεῖ, καὶ πρὸς τὴν εἰς οὐρανοὺς ἄγουσαν, ἀπρόσκοπτα βαδίζειν ποιεῖ. Τί γοῦν ἡ μακαρία; πῶς τοῖ, διαφόροις αὐτοῖς κλήροις ἐχρήσατο; μῶν ὡς ἀτελὴς; μῶν ὡς ἀνῆλιξ; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Τὸν μὲν γὰρ φθειρόμενον πλοῦτον παρ-

4. Tribus omnino annis una cum filia traductis in loco illo et exercitatione, nihil quod laude dignum aut Deo placitum cognosceret omittens, pia Theodosiæ mater vivendi finem fecit, et terreno relicto domicilio in cœlestem sese habitationem transtulit. Tantum vero earum quæ hic videntur filiæ suæ reliquit divitiarum, quantum a piis in egenos elargitionibus ipsi superfuit: illas videlicet meliores ac veriores rata esse opes, quæ et hic viventibus nunquam non adsunt, et hinc emigrantes possessores suos minime deserunt; quæ eos, qui ipsis potiuntur, non secundum id quod habent nominis, excæcare, sed ad acutissime videndum oculos aperire ipsis possunt et solent; quæ deni-

que ut plurimum suos ad Deum amatores recto tramite perducunt, et, cum ipsissimam in cœlos viam absque errore demonstrent, in eosdem quoque sine impedimento ullo ut perveniatur efficiunt. Quid igitur B. Theodosia? Qua, putatis, ratione divitiis, parentum morte sibi relictis usa est? an imperfecte? an sine fructu? Minime vero. Dona quippe corruptioni et amissioni obnoxia in pauperes distribuit omnia, tantum sibi imagines coemendas necessarium fore arbitrabatur, Domini ac Salvatoris nostri Jesu Christi, purissimæ Dei Parentis alteram, unam insuper sanctæ martyris Anastasiæ, tot Dei causa labores perpessæ, populus Christianus cognominare solet Veneficiorum-dissolutricem (1).

A αὐτὰ σκορπίζει τοῖς πένησι, τοσοῦτον παρ' ἑαυτῇ κατασχοῦσα, ὁπόσον εἰς θείους ἀποχρήσειν τύπους ἐνόμισε. Δι' οὗ καὶ τρεῖς εἰκόνας ἐκτήσατο, τὴν τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὴν τῆς πανάγνου τοῦδε Μητρὸς καὶ πρός γε τὴν τῆς πολυάθλου μάρτυρος Ἀναστασίας, ἣν ἐκ τῆς δοθείσης ταύτῃ περὶ αὐτὰ χάριτος Φαρμακολυτρίαν ὁ Χριστώνυμος κατονομάζειν οἶδε λεώς.

duntaxat ex eis reservans, quantum ad sacras ex quibus tres sibi præcipue comparavit, primam

5. Atque hæc sunt quæ de iis quas dixi divitiis Theodosia sibi facienda, et mente concepit, et reipsa exsecuta est. Bonis vero iis quæ vere sunt, nec B falsa nomenclatura dicuntur bona, quomodo animum intenderit, quisquam ne interrogat? Sapienter profecto, nec aliter quam illis uti par est. Non enim differendum sibi amplius existimavit quin, secundum altissimæ perfectissimæque sapientiæ placita, iis sese omnibus quæ ad mundum spectant bonis exspoliaret, ut plura et meliora deinde consequeretur. Cum vero curam omnem et sollicitudinem non necessariam abjiciens, sic quasi ad perfectam jam pervenisset ætatem, et ad summum prudentiæ omnis vocata esset apicem, a continuo ad virtutem conatu ita non recessit, ut potius a pulcherrimis ejusdem initiis et ipsa sumens initium, ad summum tandem perfectionis culmen C pertigerit. Nihil interim in virtutum cursu nacta impedimenti, nec circa postrema vitæ suæ tempora iis quæ ante egerat maculam ullam inferri passa, quæ multis jam tum putabatur ad summa quæque curriculo pervenisse, magnum nihil de se sibi persuasit; quin potius secundum id quod a Domino inculcari probe noverat, famulam se ducebat inutilem; et veluti nihil omnino quod ad profectum suum faceret peregisset, miseram se et bonorum operum inopem reputabat; nec non, secundum divinam et salutarem Pauli admonitionem, quæ retro erant obliviscens, ad anteriora se extendebat; abstinentiaque corpus suum emacerans, et nunquam non vigiliis se exercens, atque assiduas Deo preces offerens, continenter proficiebat in melius.

ε'. Ἀλλ' οὕτω μὲν περὶ τούτου διενοήθη καὶ διεπράξατο. Περὶ δὲ τοῦ λοιποῦ πλούτου, τοῦ ὡς ἀληθῶς πλούτου, καὶ μὴ διαψευδομένου τὴν κλῆσιν, πῶς, ἆρα ζητεῖ τις, ἐσκέψατο; Λίαν συνετῶς, καὶ ὡς οὐκ ἄλλως; ἐχρῆν. Οὐδὲ γὰρ ἠνέσχετο μὴ παραυτὰ φιλοσοφῆσαι τελεώτερόν τε καὶ ὑψηλότερον, καὶ ἀποστέρξαι μὲν τὰ τῇδε, περὶ δὲ πλείστου τὰ ἐκεῖσε ποιήσασθαι. Ἀμέλει τοι καὶ ὡσεὶ τελείας οὖσα τῆς ἡλικίας, καὶ ὡς εἰς ἄκρον ἐληλακυῖα φρονήσεως, τῆς κατ' ἀρετὴν συντονίας οὐ καθυφῆκεν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀρχοειδεστάτων ἀρξαμένη, τῶν ἀκροτάτων μέχρι ἀφίκετο, οὐδὲν οὐδόλως παραποδισθεῖσα. Οὐδ' ὅ καὶ τελείου κατὰ καιροὺς ἔσφηλε περὶ τὰ μέσα· καὶ ἃ δὴ τοῖς πολλοῖς ὑπὲρ τὰ ἄκρα νενόμισται φθάσασα, μεῖζόν τι περὶ ἑαυτῆς ἐφαντάσθη· ἀλλὰ κατὰ τὴν δεσποτικὴν διὰ παντὸς προσταγὴν ἀχρεία ἑαυτὴν δούλην ἐνόμιζε, καὶ ὡς οὐδὲν οὐδαμῶς τῶν ὀφειλομένων ἐκπλήσασαν ἐταλάνιζε· κατά τε τὴν τοῦ μακαρίου Παύλου θείαν καὶ σωτήριον ὑποθήκην, ἐπιλανθανομένη τῶν ὀπισθεν, ἐπεκτείνεσθαι τοῖς ἔμπροσθεν ἔσπευδεν, ἐγκρατείᾳ τὸ σῶμα μαραίνουσα, ἀγρυπνίαις ἀδιαλείπτως ἐμμένουσα, διηνεκεῖ τὰς πρὸς Θεὸν ἱκετηρίας ποιουμένη, καὶ ὅλη καθάπαξ γινομένη τοῦ κρείττονος.

6. Ad Deum igitur et divina quod attinet, dicta jam ratione erat operosa atque assidua. Cum iis autem virginibus quæ in eodem monasterio sacris cum ipsa exercitationibus vacabant, Deus immortalis! quo modo se gerebat? quo modo conversabatur? quo modo reliquas omnes de sua spiritualium D donorum copia reddebat participes? Insuper illarum pluribus habebat se inferiorem; neque id solum, sed quasi rerum bonarum incuria, et ad omnia foret inutilis, ac divinorum mandatorum nullum non negligeret, cum ingenuo quodam pudore ultro accedebat universas, propterea quod in sanctæ cum Deo conversationis studio ab omnibus se

ς'. Ἀλλὰ τὰ μὲν πρὸς τὸ Θεῖον καὶ τὰ θεῖα οὕτως ἦν ἐνεργής, οὕτως ἦν σύντονος· πρὸς δὲ τὰς συνασκουμένας αὐτῇ μοναχὰς, ὅπως εἶχεν; ὅπως διέκειτο; Ἆρά γε ἐκ τοῦ ὑπερέχοντος ὠμίλει; ἆρά γε ὑπερετίθη σφῶν ἕν τισιν ἑαυτήν; Οὐμενοῦν οὐδαμῶς. Ὡς γάρ τις ἀμελὴς, ὡς τῶν ἐπηγγελμένων ἐκπληροῦσα μηδὲν, μετ' αἰδοῦς ἁπάσας προσῄει, ὅτε δήποτε τῶν πρὸς Θεὸν ἐντεύξεων ἦγε σχολὴν, καὶ πάσας ἑαυτῆς ὑπερφέρειν ἡγεῖτο, καὶ ἠὐδαιμόνιζε. Τὸ δὲ μεῖζον, οὕτω φρονοῦσα, οὕτω διαλογιζομένη περὶ τῶν ἀδελφῶν, οὐδὲ μιᾷ τούτων ἐφρόνησε, πρὸς οὐδεμίαν ἐζηλοτύπησεν· ἀλλ' ἠγάπα πάσας καὶ ἔστεργε· καὶ ὥσπερ τις ἀρτιπαγὴς, ὡς τῆς κατὰ

(1) S. Anastasia cognomento φαρμακολύτρια colitur hoc nomine a Græcis 22 Decembris, quæ an distinguenda sit a Romana istius appellationis Probi uxore, nobilissima martyre sub Diocletiano, videbimus, si non ante, certe ad 25 Decembris. Codinus *de Originibus* ait templum illi ædificatum eo in loco, ubi fuerat domus cujusdam patricii, cognomento Pharmaci: quæ an sit prima occasio cognominis, aut ipsam contra pharmaca, id est venefica, invocandi, alias quæri poterit.

Θεὸν πορείας ἀήθης, ἐζήτει παρ' ἑκάστης ποδηγεῖσθαι, καὶ πρὸς ἀρετὴν παρ' ἑκάστῃ ἰθύνεσθαι. Οὕτω τε πνεῦμα τεταπεινωμένον, καὶ καρδίαν συντετριμμένην ἐκέκτητο, ἃ μὴ ἐξουθενεῖν τὸν Θεὸν φθάνει μεμαρτυρηκὼς ὁ Δαυΐδ.

A superari arbitrabatur, miseram sese et infelicem appellans. Quodque longe est majus, cum tanta ei inesset prudentia, tamque præclara agendi ratio, inter ejusdem contubernii sodales, nulla elatioris animi edebat signa, nullam suarum sodalium invidia prosequebatur, sed amore cunctas et benevolentia complectebatur singulari. Non aliter quoque quam si in divino obsequio fuisset novitia, et methodi ad Deum appropinquandi ignara aut insueta, a singulis petebat instrui, et in rectam virtutis semitam, si forte aberrare contingeret reduci. Ita spiritum ipsa habebat humiliatum, et cor contritum, quæ duo despicere Deus nequaquam solet, quemadmodum sanctus testatur David.

ζ'. Ἀμέλει τοι τῷ θυμικῷ ἔχουσα ἐφ' οὐκ τῆς ψυχῆς ὅτῳπερ ἂν χρήσαιτο, ὅλον κατὰ τοῦ ἀρχεκάκου τὸν θυμὸν ἐξέχεε σατανᾶ, πόῤῥωθεν αὐτὸν ἀπερύκουσα, πορῤῥωθεν ἐκδιώκουσα, καὶ μὴ παραχωροῦσα τὸ παράπαν προσεγγίσαι, μηδ', ὅ φασιν, ἐξ ἀγχωμάλου συμπλέκεσθαι. Οὐ γὰρ ὅτι γε πρὸς βολαῖς ἀκροβολίζειν οὐκ ἐνεδίδου τὸν πολυμήχανον, οὐδ' εἰς πάλην ὅλως ἀνίει χωρεῖν καὶ ξυμπλέκεσθαι· ἀλλ' εὖ μάλα πόῤῥωθεν εἶργε, καὶ ὡσεί τις ἄριστος στρατηγὸς, ὡσεί τις δεξιὸς ἀνταγωνιστὴς, ἐκ τῶν ἀπωτάτων κατηγωνίζετο φθάνουσα. Μηδενὶ δ' ἀσχολουμένη τῶν ἐνταυθοῖ, μηδενὸς ἐπιστρεφομένη τῶν κόσμου τερπνῶν, ὅλον τὸ ἐπιθυμητικὸν ἀνέτεινε πρὸς Θεὸν, καὶ τῆς αὐτοῦ κατάκρας ἀγάπης ἐάλωκεν, ὅλῃ Θεοῦ καὶ τῶν θείων ἐμειρομένη ψυχῇ. Οὕτως ἐκ πρώτης, ὅ φασιν, ἡ μακαρία τριχὸς, πᾶσα μὲν καὶ ἐντολὴν ἐπλήρου Δεσποτικὴν, μέχρι κεραίας καὶ ἑνὸς ἰῶτα, τὰ τοῦ θείου νόμου φυλάττειν, ὡς αὐτὸς ὑπέθετο, σπεύδουσα. Ἀλλὰ τὸ μεῖζον, ἀλλὰ τὸ μέγιστον, ἐρῶν ἔρχομαι.

B 7. Omnem animi fastum et motum vehementiorem plane exuerat, cum nihil accideret quod virginem sanctam ad iracundiam posset provocare; illud solum retinuerat zeli et animositatis, quod in dæmonem effundere non sine gloria posset. Longe igitur illum a se abigere, longe fugientem persequi, neque omnino appropinquandi, aut ex æquo, quod aiunt, congrediendi secum occasionem permittere. Non enim adversus hostis vaferrimi impetus vel eminus suas experiri volebat vires, nec in palæstram omnino sustinebat descendere et cominus cum eo congredi, sed meliori longe consilio procul illum a se jubens facessere, egregii prorsus militis et antagonistæ partes omnes implebat, dum e longinquo et quasi fugiens inimicum suum caute impeteret. Nulli earum rerum quas hic miramur intenta, nullis mundi hujus voluptatibus irretita, omnia sua vota desideriaque C in unum Deum defigere fuit solita: illius unius capiebatur amore, toto animo diu noctuque Deo ac rebus divinis intendens. Ita primis, quod aiunt, unguiculis virgo ista beatissima præscriptas a Deo hominibus vivendi leges implebat omnes, id sollicite curans, ut ne punctum quidem unum unusve apex divinæ legis custoditus elaberetur, quemadmodum ipsemet Dominus id faciendum constituit. Sed nunc majus quiddam, imo maximum, aggredior dicere.

CAPUT II.

Leo Isauricus, imagines aboliturus, Gymnasium publicum cum magistris sibi adversantibus incendio perdit.

η'. Ἦν μὲν οὕτως ἡ μακαρία διάγουσα ἀρετῆς ἐπιμελομένη, ἑαυτὴν τῇ μονῇ περικλείουσα, καὶ μόνῳ Θεῷ διὰ παντὸς προσανέχουσα. Ἀλλ' ἴως τὰ καθ' ἡμᾶς εἶχε καλῶς, καὶ περὶ Θεοῦ καὶ τῶν θείων φρονοῦντες ἦμεν ῥᾴθ, τὸ εἰς κληρονομίαν ἰδιωθὲν αὐτῷ σχοίνισμα, ὁ νέος Ἰσραὴλ, ὁ περιούσιος λαὸς καὶ ἐξαίρετος. Ἐπεὶ δ' ὁ ἄνωθεν βασκαίνων ἡμῖν πολλαῖς πολλάκις καθ' ἡμῶν ἐχρήσατο μηχαναῖς (οὐδὲν δ' ὅ τι καὶ ἤνυσε), κἀντεῦθεν ἐξηπορήθη καὶ ἠμηχάνησε, πάντα μὲν, ὅ φασι, κάλων κινήσας, κατὰ τῆς Ἐκκλησίας Θεοῦ, μηδὲν δ' ἐκπλῆσαι δυνηθεὶς τῶν πρὸς βούλησιν, ἀλλὰ καὶ πλατὺν ὀφλήσας κατάγελων, ὅλως ἑαυτῷ γίνεται καὶ καινότερόν τι τεχνάζεται. Οὐ γάρ τι τῶν θείων παραποιῆσαι δογμάτων ἐπαίρει· διὰ γὰρ πάντων ἐπιχειρήσας, διὰ πάντων καὶ ἀποκέκρουσται. Τί οὖν ὁ σκαιωρεῖ; τί μηχανᾶται ὁ πολυμήχανος; Τὰς θείας εἰκόνας, τὰ ἱερὰ καὶ πάνσεπτα ἐκτυπώματα, ἐκ μέσου, ὡς ἱκανοῖς ταῦτ' ἐνεργῆσαι διέγνωκε, ποιήσασθαι ὑποτίθεται· καὶ ἡ ὑποθήκη, τὸ δοκοῦν, δεξιὰ, δεξιὰ δ' ὁποίαν ἐκκλίνειν ὡς δοκοῦσαν, ἀλλὰ μὴ οὖσαν, καὶ

D 8. Hanc pulcherrimam sane vivendi rationem tenebat Theodosia, virtutis studio continenter intendens, virginum sacrarum cœnobio clausa, et mente in Deum semper erecta. Notum autem est, quomodo cum omnia nostra salva adhuc essent et incolumia, et de Deo divinisque rebus recte omnes sentiremus, eramus populus eximius et electus, qui velut novus Israel, ipsi proprie obtigimus in funiculum hæreditatis suæ. At postquam e cœlo pulsus superbiæ spiritus suam in homines invidiam in apertum cœpit proferre, multis ac variis frequenter machinis animos nostros oppugnare est aggressus. Ut vero adversus illos parum valuit, et hac ex parte proficiendi quidpiam spem omnem machinasque abjecit inutiles, alia deinde ratione omnia susdeque, ut dicimus, vertere, et ipsam Dei Ecclesiam aggredi instituit. Cumque rursum nihil eorum quæ singulatim conceperat efficere valuisset, quin etiam effuso risu meruisset excipi, ad suas se aries totum convertit, ac novum plane consilium excogitare cœpit. Non enim

unum quodpiam divinorum dogmatum suspicioni falsitatis obnoxium reddere est aggressus, sed adversus cuncta simul insurgens, in ea rabiem suam omnem conatus est effundere. Quid igitur mali molitus est? quas machinationes adhibuit pessimus genius? Venerandas Dei divorumque imagines, sacras illas et omni honore dignissimas effigies, utpote quas pluribus non parum ad recte agendum prodesse judicabat, statuit e medio sibi esse tollendas. Et via quidem ad hoc tetendit, recta in speciem: sed recta, qualem declinandam monuit sapiens Salomon, utpote quæ talis videatur, sed non sit, verum ad sequiora ducat. Suggerit, ipsas æstimandas esse idola, et omne circa eas studium, veteris esse erroris atque antiquæ superstitionis evanidum vestigium, inter Christianos relictum. Vah audaciam pessimi dæmonis, et impiam stultitiam! vah insanas molitiones! Modo scilicet hanc, modo illam perdendi homines rationem init: a dextris et a sinistris miseros impetit, ambidexter ad inferendum nocumentum.

A πάντα φέρουσαν ἐπαρίστερα, ὁ σοφὸς ὑπέθετο Σολομών. Εἴδωλα νομίζειν ὑπέβαλε, καὶ τὴν περὶ ταῦτα σπουδὴν τῆς παλαιᾶς εἶναι πλάνης, καὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης τερθρείας ἀπᾷδον πάντη πεφηνέναι Χριστιανοῖς λείψανον. Βαβαὶ τῆς τόλμης! βαβαὶ τῆς σκαιότητος! φεῦ τῶν μηχανῶν τοῦ ἀλάστορος! Νῦν μὲν οὕτως, νῦν δ' ἑτέρως ἐπιχειρεῖ, κἂν τῶν δεξιῶν βάλλει, κἂν τῶν ἀριστερῶν, ὁ περὶ τὸ κακουργεῖν ὁμφοτερόδεξιος.

9. Quinam autem fuere quos judicavit idoneos aut quibus usus rei est administris, quando Dei permissu regnum sibi erat vindicaturus? Leo is fuit ab Isauria dictus, sævissima absque dubio bellua, eademque indomita: qui contra Domini gregem continuo infremere aggressus, in eum non aliter B quam carnivora quædam fera insiluit. Quemadmodum et is qui per antiphrasim vocatus fuit Anastasius; quippe post B. Germanum in Dei Ecclesiam magno ejusdem malo introductus, mortem non paucis et interitum attulit. Sed qua tandem ratione pro rei dignitate, quæcunque id temporis misera acciderunt atque acerba, verbis efferam? episcoporum exilia, comprehensiones sacerdotum, virorum principum calamitates simul et ignominias, sanctorum hominum et virginum sacrarum e monasteriis violentas detrusiones, et publice constitutas earumdem proscriptiones, vexationes non ferendas, vincula, cruciatus, violenter allatas mortes, et pejora mortibus tormenta? Verum ut sanctæ hujus virginis illustrem prorsus ac intrepidam magnitudinem animi clarius in medium adducam, unum quodpiam crudelitatis regiæ exemplum proferam, reliqua iis quibus lubitum fuerit inspicienda penitius relinquens.

θ'. Τίνες δ' οὗς καὶ ἐνέκρινε, καὶ τίσιν ὑπηρέταις ἐπὶ τούτοις ἐχρήσατο; Ὅ τε δὴ τὴν βασιλείαν Θεοῦ παραχωρήσει σφετερισάμενος, Λέων ὁ ἐξ Ἰσαύρων, ὁ ἄγριος αὐτόχρημα θὴρ καὶ ἀτίθασσος, ὃς κατὰ τῆς ποίμνης εὐθὺς Θεοῦ δεινὸν ἐβρυχήσατο, καὶ κατὰ μέσης αὐτῆς καθά τις ὠμηστὴς ἥλατο· καὶ ὁ κατ' ἀντίφρασιν Ἀναστάσιος, ὁ μετὰ τὸν μακάριον Γερμανὸν ἐπὶ κακῷ τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐπεισφρήσας Θεοῦ, καὶ πολλοῖς ὅτι θανάτου καὶ ἀπωλείας γενόμενος αἴτιος. Ἀλλὰ πῶς ἂν πρὸς ἀξίαν ἐκτραγῳδήσαιμι τὰ τότε δεινά; τὰς τῶν ἀρχιερέων ὑπερορίας; τὰς τῶν ἱερέων καθαιρέσεις; τὰς τῶν ἐν τέλει ζημίας ἅμα καὶ ἀτιμίας; τὰς τῶν ὁσίων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ἔκ τε τῶν ἀσκητηρίων ἀπελάσεις καὶ ἐπὶ πλατειῶν δημεύσεις; τὰς ἀνυποίστους τούτων κολάσεις; τὰ δεσμά; τὰς στρεβλώσεις; τοὺς βιαίους θανάτους; τὰ χείρω θανάτου βασανιστήρια; Ἀλλ' ἵνα μᾶλλον τὸ τῆς μακαρίας γενναῖον καὶ ἄτρεστον παραστήσαιμι φρόνημα, ἔν τι τῆς βασιλικῆς ἀπηνείας, τἄλλα τοῖς βουλομένοις ἔνθεν ἀφεὶς συνορᾷν, διηγήσομαι.

10. Superiorum regum temporibus, cum qui C regnorum moderabantur habenas, eo quod gerebant nomine sese haud ostendebant indignos, subjectamque sibi ditionem ex æquo justoque administrabant fulciebantque, rerum nonnisi honestarum amore ac prosecutione exornantes principatum suum, et quidquid eumdem ad posteriores illustriorem poterat reddere magno studio promoventes ad incrementum. Horum, inquam, regum temporibus plura tradentis disciplinis loca exædificata sunt, quæ certa quadam ratione sejuncta erant ab invicem, eademque conjuncta; sejuncta quidem locis et ædificiis, at vero mutua quadam conjunctione et communi porticu in unum veluti ædificium coalescenti; ita ut, quamvis exterioris formæ varietate et numero distinguerentur, non plures tamen, D sed una duntaxat domus dici posset. In his porro ædificiis, quæ duodecim omnino censebantur, nunquam non collocati erant præceptores, atque inter eos unus aliquis, qui alios omnes cunctarum disciplinarum peritia superaret. Illic, ut omni scientia-

ι'. Πρὸς τῶν ἄνω βασιλέων, οἳ καὶ τὴν κλῆσιν ἠλήθευσαν, ὡς ἐνὸν διὰ βίου συνέχοντές τε καὶ στηρίζοντες τὸ ὑπήκοον, καὶ τῇ φιλοκαλίᾳ τὴν ἀρχὴν κατεκόσμησαν, ἅπαν ὅ ταύτην εὐκλεεστέραν καθίστησι, διὰ σπουδῆς αὔξειν ποιούμενοι· πρὸς οὓς τῶν μεγαλουργῶν ἐκείνων ἀνδρῶν διδασκαλεῖα ἐν ταύτῃ δὴ τῇ μεγαλοπόλει δεδόμηται, διῃρημένα πως καὶ συνημμένα τυγχάνοντα· διῃρημένα μὲν τοῖς οἰκήμασι, τῇ δ' ἀλληλουχίᾳ καὶ τῷ κοινῷ περιβόλῳ εἰς ἓν δήπουθεν συναγόμενα, ὡς ἕνα γε δοκεῖν οἶκον τοῖς ἔξωθεν ποικίλον καὶ πολύφορον· καὶ διδάσκαλοι ἐπ' αὐτοῖς, ὅσα δὴ ταῦτα δυοκαίδεκα δ' ἦν, εἷς ἀεὶ καθιδρύοντο, καὶ ἐπὶ τούτων ὁ τῶν ὅλων κατὰ πᾶν εἶδος παιδεία ὑπερφέρων, καὶ ταῖς ἐστιστήμαις ἐπισημότερος, ὃς καὶ οἰκουμενικὸς διδάσκαλος ἦκουε· ταύτην γὰρ τὴν τιμὴν πρὸς τοῦ βασιλέως ἐλάμβανε, καὶ τὴν ἐφορείαν μυσταγωγῶν ὁμοῦ καὶ μυστῶν ἐπετέτραπτο. Ἦν μὲν οὖν οὕτω τοῦτο διενεργούμενον ἄνωθεν, καὶ ὁ λόγος ἔνθεν εἶχεν αὐξάνεσθαι, καὶ τὸ κατὰ φύσιν ἀνθρώπῳ πρὸς τοῦ αὐτολόγου, πρὸς τῆς αὐτοσοφίας αὐτῆς τῆς γενέσεως ἐγκατα-

σπαρὶν, καὶ ὃ δυνάμει πᾶσι κοινῶς ἔνεστι, πρὸς τὴν κατ' ἐπιτηδειότητα ἐπήρετο κίνησιν, καὶ πολλοῖς εἰς ἐνέργειαν, εἰ καὶ μὴ πᾶσι προήγετο, τῇ τε διοικεῖν εἰδυίᾳ φιλοσοφίᾳ, καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον τὰ καθ' ἡμᾶς μεταφέρειν καὶ ὑψηλότερον, καὶ βασιλεία πεπαιδαγώγητο, καὶ πολιτεία κατήρτιστο, καὶ τὸ δημῶδες καὶ ὡς ἐπίπαν ἀστάθμητον, ὡς ἐνὸν ἐρρύθμιστο καὶ συνέστalto.

A rum genere cæteros inter plane eminebat, universalis quoque magister appellari solitus erat: ut autem isto nomine honoris causa vocaretur, ab ipso videlicet rege acceperat, et tam in eos qui sacris initiandi, quam qui iis initiati jam erant, auctoritatem suam exercere poterat. Res autem sic erant dispositæ ab initio, ut ibi ratiocinandi augeretur facultas; et quod homini ex quo in mundum gignitur a natura communiter insitum est, ut intellectu discurrere atque sapere per seipsum valeat, ad congruum, prout opus foret, motum excitaretur; multisque, si non omnibus, daretur commoditas recte philosophandi; adeo ut et imperium istic erudiretur, et civilis status ordinaretur, ipsaque etiam plebs, quamvis inconsiderata et vaga, qua fieri potest ordinaretur componereturque.

ια'. Ἦν μὲν οὖν ἐκ μακροῦ τοῦθ' οὕτως ἔχον· κατ' ἐκεῖνο δέ γε καιροῦ ἄνδρες ἀριπρεπεῖς καὶ διάσημοι τοὺς παρὰ τὰς σπουδὰς θρόνους ἐπὶ κόσμῳ σφῶν ἔλαχον, καὶ μᾶλλον ὁ τῶν ἄλλων πρωτεύων, καὶ τὴν τιμὴν ὕπατος. Οὐ γὰρ δὴ τὰ ἐκτὸς οὗτοι καὶ θύραθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔνδον καὶ θεῖα φιλοσοφεῖν ἤθελον. Ἀμέλει τοι καὶ θεῖα ἤσκηντο δόγματα, καὶ παραδόσεις ἐκκλησιαστικὰς ἠκριβώκεσαν· εἶχοντό τε τούτων καὶ περιεῖχοντο, κἀπὶ ταύταις πάντας συντηρεῖν ἔργον πεποίηντο, ὅθεν καὶ διὰ τιμῆς πάσης, διὰ πολλοῦ τε σεβάσματος εἶχον σφᾶς ἅπαντες. Οὗ δὴ βασιλεὺς εἵνεκα τούτους πρὸ πάντων ἄλλων ὁμόφρονάς τε καὶ ὁμογνώμονας σχεῖν ἐπειράσατο, ἐνόμισε γὰρ ὡς, εἴπερ ὁμοδόξους αὐτοὺς κτήσαιτο καὶ ἕξει σχεδὸν πάντας ὁμοφρονας. Ἀλλ' οὐκ ἴσχυσεν οὐδένα σφῶν μεταστῆσαι, οὐ πρῶτον, οὐκ ἔσχατον, οὐ μέσον· πᾶσι μὲν γὰρ ἐπὶ τῷδε τρόποις ἐχρήσατο, οὐδὲν δ' ὅ τι καὶ ἤνυσε. Τὰ μὲν γὰρ πρῶτα μετὰ πολλῆς ὅτι πραότητος τὰ τῆς γνώμης ἐξήγγελλε, καὶ οἱ σύμφρονας σχεῖν ἤθελεν· ὡς δ' ἐλέγχοντας εἶδεν αὐτοῦ τὴν ἀπόνοιαν, καὶ μηδ' ἄν, εἴ τι καὶ γένοιτο, τὴν τῶν ἁγίων εἰκόνων διισχυριζομένους ἀθετῆσαι προσκύνησιν, πρὸς ἀπειλὰς καὶ ὕβρεις ἐχώρησεν.

B 11. Hac igitur, quam dixi, ratione res sese habebant antiquitus. Iisdem vero temporibus viri insignes prorsus atque præclari eas quæ per studia honoris causa obtinentur sedes in maximum sui accipiebant ornamentum, potissimum autem is qui reliquis omnibus et erat et habebatur præstantior, quique consulari præfulgebat dignitate. Non enim externam solum et sæcularem philosophiam illi, sed interiorem quoque religionis nostræ tractabant, seque cum otio divinis dogmatibus exercebant, et magna cum diligentia traditiones scrutabantur ecclesiasticas. His ipsi intendebant, harum studio toti occupabantur, nullaque earum ut negligeretur suis curis suaque vigilantia efficiebant; unde et illud consequebatur, ut secundum C omnes honestatis ac religionis leges vitam ducerent. Tales cum essent, nihil prius habuit imperator quam ut eos in suam sententiam pertraheret; ita sibi scilicet fore persuadens, ut si viros illos impietati suæ haberet consentientes, aliorum quoque animos facili negotio expugnaret. At vero eorum nullum, non primum, non infimum, non medium a sana doctrina rectoque vivendi instituto deducere valuit; et quamvis modos omnes viasque tentasset, nihil tamen omnino effecit. Principio quippe cum omni mansuetudine et modestia suam illis mentem renuntiari fecit, quod illos opinionis suæ socios ac suffragatores habere plurimum desideraret. Verum ut ab eis suam amentiam acriter incusari perspexit, neque, quacunque demum fortuna periculove proposito, adduci viros posse ut sanctarum cultum imaginum ac venerationem rejiciendam diceren', ad minas et contumelias conversus est.

ιβ'. Ὡς δ' οὐδὲ οὕτω μετέπεισθε, πάντων ἀπογνοὺς ἄλλων, ὅλος τῆς ἀπηνείας ἑαυτοῦ γίνεται· ὅθεν καὶ χώραν δοὺς αὐτοῖς σκέψεως, πέμπει τοὺς αὐτοῖς οἰκήμασι καταύσαντας. Καὶ οἱ τὴν ὥραν τηρήσαντες ὅτε καὶ οἱ πρὸς τὸν κοινὸν ἁπάντων δυνάστην ἀντιβαίνοντες ὕπνον, ἡττῶνται τούτου καὶ ἀνακλίνονται, ἄλλος ἄλλοθεν περιελθόντες, πῦρ ὑπανάπτουσι, καὶ τὸ τῆς σοφίας ὡς ἀληθῶς ἐνδιαίτημα τῇ φλογὶ πανταχόθεν περιλαμβάνουσι, καὶ πᾶσαν τοῖς ἔνδον ἀποκλείουσιν ἔξοδον. Ἐν οὖν πάνυ βραχεῖ τῷ παμφάγῳ πάντες πυρὶ αὐταῖς βίβλοις, αὐταῖς οἰκίαις κατανάλωνται. Ὦ πάθους, ὦ ζημίας! ἦν ὑποσταίη μὲν τὸ δοκοῦν ἡ Κωνσταντίνου, ταῖς δ' ἀληθείαις γένος ἅπαν Ῥωμαίων, καὶ οἱ τὴν σοφίαν ζητοῦντες ἀνέκαθεν Ἕλληνες, ὥσπερ καὶ ὁ θεῖος Παῦλος διεμαρτύρατο. Οὐ γὰρ ὅτι γε τοιούτων ἀνδρῶν ἐστέρηται, ἀλλὰ καὶ σοφῶν ἀνδρῶν συγγραμμάτων πλείσ ων τε καὶ καλλίστων

D 12. Cumque hoc etiam modo apud viros fortes nihil proficeret, et aliud nihil quo eos cogeret superesse animadverteret; suæ se ferocitati abripiendum totum tradidit; concessoque ipsis deliberandi spatio, submisit qui ædibus eorum flammas injicerent. Hi opportunum maxime observantes tempus, cum sapientissimi homines, qui ad multum noctis adversus omnium domitorem somnum fortiter pugnare soliti erant, eidem etiam succumbere essent coacti, et cubitum tantisper se contulissent; alii alias ædium partes circumeuntes ignem spargere, verissimumque sapientiæ ipsius hospitium flammis undique involvere cœperunt; omnem intus manentibus exitum præcludentes. Modico igitur spatio temporis omnes devorantibus cuncta flammis hausti atque absumpti sunt, una cum libris atque ipsis ædibus. O cladem, o afflictionem!

quam sustinuisse videtur urbs Constantinopolitana, revera autem natio Romana sustinuit universa, ipsique etiam gentiles, quotquot, teste Paulo, sapientiam ab initio quæsiverunt. Non enim talium virorum duntaxat facta est jactura, verum etiam plurium ac pulcherrimorum librorum, quos sapientissimi homines conscripserunt (2). Sed huc deveni, dicere volens unum nostri Imperatoris facinus, ac veluti proœmium ejus quæ secutura esset calamitatis; cætera si quis cognoscere cupiat, ipsam quæ de illis conscripta est, historiam consulat (3).

A συναπεστέρηται. Ἀλλὰ τούτῳ μὲν, ὡς ἔφθην, εἰπὼν ἔν τι τῶν τοῦ βασιλέως καθ' ἡμῶν ἔργων, ἓν τι τῶν τότε δεινῶν, καὶ τῆς μελλούσης ὡς εἰπεῖν κακίας προοίμιον· τὰ λοιπὰ δ' εἰ βούλοιτό τις μαθεῖν, τῇ περὶ αὐτῶν Ἱστορίᾳ περιτυχέτω.

CAPUT III.

Spatharum, Christi imaginem dejecturum, præcipitat Theodosia, et fidei suæ rationem tyranno reddit.

13. Cum igitur tam gravia tamque intolerabilia supplicia inferrentur sacras imagines venerantibus, illæ autem abolerentur, et funditus, ut sic loquar, exstirparentur, spathariorum aliquis etiam contra Salvatoris Christi divinam effigiem, stantem in ea porta quæ Ænea dicitur, suum est aggressus furorem exercere, eamque in terram prosternere. Hoc autem ut beatæ Theodosiæ est renuntiatum, Phinees mox illam zelus et Eliæ invasit. Plures deinde religiosas matronas, quæ mundum mundique ornamenta omnia a se removerant, toto animo soli adhærentes Deo, socias sibi adjungens, sancto quodam furore ad hominem virgo fertur. Ex eorum hic erat ordine, qui gladio, non securi, instructi regem stipant, qui ordo est ordine satellitum, uti indicat nomenclatio (4), posterior; regem autem custodit, et a tergo subsequens atque ab imperatore nusquam discedens, regium noctu conclave servat, principemque in publicum prodeuntem cingit. Contra hujusmodi hominem, generoso plane atque intrepido animo, virgo progreditur.

ιγ'. Ἀλλ' οὖν οὕτω δεινῶν οὔτω; ἀνυποίστων ἐπαγομένων κατὰ τῶν τὰς ἱερὰς εἰκόνας προσκυνούντων τιμωμένων, ἀμαυρουμένων δὲ τῶν θείων ἐκτυπωμάτων, καὶ ὡς εἰπεῖν κατερειπωθέντων πάντων ἀπανταχῇ, τῶν τις σπαθαρίων, καὶ κατὰ τῆς θείας εἰκόνος τοῦ F Σωτῆρος Χριστοῦ, τῆς ἱσταμένης ἐπὶ τῆς οὕτω καλουμένης Χαλκῆς, ὥρμησεν ἀπελθεῖν, ἐφ' ᾧ γε ταύτην καταβαλεῖν. Ἀλλ' ἀνηγγέλη τοῦτο τῇ μακαρίᾳ, καὶ ἡ ζῆλον παραυτὰ Φινεὲς, ζῆλον ἀνέλαβεν Ἠλιοῦ· τῷ τοι καὶ γυναῖκας, κόσμου καὶ τῶν κοσμικῶν ἀποῤῥαγείσας ὁλοσχερῶς καὶ προσκολληθείσας ὅλας Θεῷ, μεθ' ἑαυτῆς λαμβάνει, καὶ ὅλῳ κατὰ τοῦ σπαθαρίου κινεῖται θυμῷ. Τάγμα τοῦτο τῶν περὶ τὸν βασιλέα σπαθηφόρων, οὐ πελεκυφόρων, ὡς καὶ ἡ κλῆσις δηλοῖ, δευτερεῖα μὲν φέρον τῶν ἐπωμίους ἀνεχόντων τοὺς πελέκεις, συντηροῦν δὲ σφίσι τὰ τῶν βασιλέων ὀπίσθια, συμπαραμένον τοῖς ἀνακτόροις, καὶ τοὺς βασιλείους νυκτὸς θαλάμους περιπολοῦν, κἂν ταῖς πρόδοις τὸν βασιλέα περικυκλοῦν. Κατὰ δὴ τούτου γενναίῳ πάνυ καὶ ἀπτοήτῳ βαίνει φρο- B νήματι.

14. Quibus autem illa sermonibus audientium mentes, ut zelum Dei conciperent, excitabat? quibus Deum ipsum verbis alloquebatur, ut justam ejus adversus homines iram placaret? quam generosos comitantibus se sororibus indebat spiritus, et ad pulchrum pro veritate certamen subeundum quam fortiter animabat? Sic enimvero secum ipsa cogitabat, sic ratiocinabatur: Oportebat equidem eam me, quam ultro suscepi, rationem vivendi sartam tectam conservare. Hoc enim coram Deo et hominibus facturam me proposui, ad hoc sacramento me obstrinxi, cum Deo solo et mecum ut versarer, reliquorum autem hominum societatem effugere conatu omni contenderem. Postquam autem generis humani osor acerrimus, et nullo non

ιδ'. Τί μὲν οὐ διαλογιζομένη τῶν πρὸς τὸν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ ζῆλον ἐπειρόντων; τί δὲ τῶν πρὸς δυσώπησιν ἱκανῶν οὐ διαλεγομένη Θεῷ; τί δὲ οὐ νουθετοῦσα ταῖς σὺν αὐτῇ καὶ περὶ αὐτὴν ἀδελφαῖς, καὶ πρὸς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἆθλον ἁλείφουσα; Πρὸς μὲν γὰρ ἑαυτὴν τοιαῦτα δή τινα διενοεῖτο καὶ διεσκέπτετο· Ἔδει μὲν δν εἱλόμην βίον τηρῆσαι διὰ παντός· τοῦτο γὰρ προὐθέμην, τοῦτ' ἐπηγγειλάμην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων ἐπίπροσθεν, ἐμαυτῇ μόνῃ προσλαλεῖν καὶ Θεῷ, ἀλλ' οὐδ' ἐπιστρέφεσθαι μηδενός· ἐπεὶ δ' ὁ βασκαίνων ἡμῖν ἄνωθεν καὶ καθ' ἡμῶν τεχταίνων ἀεὶ τὴν Ἐκκλησίαν Θεοῦ διετάραξε, καὶ δεινὸν ἐπήγειρεν αὐτῇ κλύδωνα· ἄγε δὴ C προϊτέον, τὴν ἡσυχίαν παρορατέον, ψυχῆς ἀφειδητέον ἅμα καὶ σώματος, ὑπὲρ τοῦ προαγαγόντος

(2) Theophanes ad annum Leonis 10, animadversum in eos præcipue ait, qui sanctitate et doctrina clarebant: adeo ut scholæ una cum sacra doctrina exciderint, quæ a sæculo S. Constantini Magni usque de ea tempora floruerant. Græce σβεσθῆναι, exstinguerentur. Profecto (nisi scholæ istæ extra communem civium habitationem fuerint positæ) vix est credibile, ædibus fuisse subjectas flammas, cum viciniæ totius manifesto periculo.

(3) Nullam de hoc argumento historiam singularem nunc novimus, nec alibi citatam reperimus: mirum autem foret eam auctoris ætate exstitisse, nunc ignorari; quare ad Theophanis chronographiam aut simile aliquod opus lectorem hic remitti existimo.

(4) Securigeri scilicet præcedebant, sequebantur spatharii. Sed quomodo in ordine stipatorum regiorum secundum locum tenuisse spatharios indicat ἡ κλῆσις? Suspicor non tam nomen indicari, cui ejusmodi notio haudquaquam per se conjuncta est, quam matriculam palatii, seu nomenclaturam officiorum, qualis passim in manibus erat, indicabatque officii cujusque ordinem, observandum quoties in publicum progrediebatur imperator, in iis quos προκένσους vocabant, nos processiones dicerenus.

ἡμᾶς καὶ προνοουμένου τῶν καθ' ἡμᾶς, καὶ τὰς τῶν πρακτέων ἐπ' ἐσχάτων ἀμοιβὰς ἡμῖν ταμιεύοντος. Δεῖ μὲν οὖν καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς ἐπιβουλὴν ἀμύνασθαι, καὶ τὴν ἐπὶ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ ἐπιχειρουμένην ταραχὴν ἀποκρούσασθαι· καὶ τὴν μὲ

quid aliud est quam pietatem, quam religionem omnem evertere funditus, et universum Incarnationis divinæ mysterium inane reddere atque nullum? At faciamus parvi quod conantur. Quanti tamen illud faciendum sit quod vel mediocre quidpiam de lege divina et mandatis infringatur, Salvator noster ac Dominus in sacrosanctis Evangeliis docuit, viam perfectionis unius jota uniusque apicis rigore circumscribens. Jam vero quam gloriosum erit, si divinarum legum ne minimam quidem partem infringere sustineamus. Illustres quondam Machabæi, nec non beatissima illorum mater, præsentes assistunt : quale illi exemplum observandæ legis similiter certaturis reliquerunt? Porcinas carnes solum ut gustarent, a tyranno compulsi, non modo ei non obediverunt, sed innumeros quoque propterea cruciatus sustinuerunt : igniique ac ferro traditi et quantumcunque gravia tolerantes tormenta, ineoncussi perseverarunt. Nunc igitur et nos, illustre adeo exemplum mente animoque versantes, ad pulchrum pro religione certamen subeundum fidenter accinctæ nos conferamus, et festinemus spatharium istum, qui impuras manus in divinam Salvatoris nostri imaginem parat injicere, cohibere a scelere.

A καὶ μικρόν τι νόμου παραβῆναι καὶ ἐντολῆς, ὁ Σωτὴρ ἡμῶν καὶ Δεσπότης ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐδίδαξεν, εἰς ἓν ἰῶτα καὶ μίαν κεραίαν τὸ τέλειον περιγραφώς· ἡλίκην τε φέρει τὴν εὔκλειαν τὸ μὴ ἀθετῆσαι τῶν τεθεσπισμένων βραχύ, οἱ γενναῖοι πάλαι Μακκαβαῖοι, καὶ πρός γε ἡ μακαρία τούτων μήτηρ, παρέστησαν, καί πως ὑπόδειγμα τοῖς ἐσαῦθις ἀκριβοῦς φυλακῆς τῶν νομίμων καταλελοίπεσαν· ὑείου κρέως ἀπογεῦσαι μόνον ἀναγκαζόμενοι, σῦμενουν οὐ κατένευσαν, ἀλλὰ καὶ μυρίας ὑπὲρ τοῦδε βασάνους ὑπέστησαν· καὶ πυρὶ γὰρ καὶ σιδήρῳ παραδοθέντες, καὶ πᾶν ὑπενεγκόντες δεινόν, διέμειναν ἀπερίτρεπτοι. Τοῦτο δὴ ἐν νῷ βαλλόμεναι καὶ ἡμεῖς, ἄγε πρὸς τὸν ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἆθλον μετὰ θάρσους ἀποδυσώμεθα, σπεύσωμεν φθάσαι τὸν κατεπιχειρῆσαι βουλόμενον τῆς θείας τοῦ Σωτῆρος εἰκόνος σπαθάριον.

18. Hæc illa, et confestim ad Chalcen accedit : et (o insignem animi fiduciam !) mox ut fuit in loco, a nemine mortalium prohiberi se passa, quin et fidenti vultu cunctos præsentes intuita, scalas ipsa omnium prima arripit, ac sodalibus, idem ut ipsæ faciant, fortiter imperat. Qui igitur in scalarum summitate jam fere consistebat impius, sacram effigiem antequam corriperet, iis excussus, in profundum inferni corruit : dejectus est enim : et qui paulo ante insolenter se jactans, os suum in cœlum aperire, et cœlis omnibus Excelsiorem impetere blasphema lingua fuerat ausus, miserandum ante oculos omnium cadaver jacuit, sepulturæ etiam honore privatus. Repentina quippe hominis nefarii punitio omnes qui spectaculo interfuere, attonitos reddidit, atque alium alio fecit abscedere ; ita B. Theodosiæ et cunctis quæ cum ipsa erant virginibus, domum se tutis referre licuit.

ιη'. Ταῦτ' ἔφη, καὶ ᾗ τάχος παρὰ τὴν Χαλκῆν γέγονεν. Ἀλλ' ὦ γενναίου ψυχῆς παραστήματος ! αὐτίκα τῷ παραγενέσθαι, μηδ' ἑνὸς ἐπιστραφεῖσα, πάντας ὁμοῦ παραβλέψασα, τῆς κλίμακος δράττεται, καὶ ταῖς σὺν αὐτῇ συνεπιλαβέσθαι οἱ διακελεύεται. Καὶ γοῦν ὁ μετέωρος τολμητὴς, πρὶν ἤ τι τῆς θείας εἰκόνος λωβήσασθαι, εἰς ᾅδου βάραθρον κατενήνεκται· πίπτει καὶ γὰρ, καὶ ὁ πέως γαυριῶν, καὶ τὸ στόμα εἰς οὐρανὸν θέμενος, καὶ τὸν ὑπερουράνιον ἄντικρυς βλασφημῶν, πτῶμα δύστηνον γέγονε, μηδ' ἐκφορᾶς ἀξιούμενος· ὁ γὰρ ἀπρόοπτος θάνατος τοὺς περὶ αὐτὸν διεθόρησε, καὶ ἄλλον ἀλλαχοῦ διεσκέδασε, τήν τε μακαρίαν καὶ τὰς σὺν αὐτῇ πάσας ἐλευθέρως ἀνῆκε τὴν ἐπ' οἶκου πορεύεσθαι.

19. Verum quod factum fuerat, latere minime potuit ferocissimum regem, qui magna mox rabie in sacras Deo virgines concitatus, infrenduit. Quidquid igitur habebat supercilii, ut ita dicam, in unum congregans : Per caput, inquit, meum (hic scilicet regibus pridem usitatus jurandi mos est) haud equidem credam ex vobis aliquem amare me, si vel una quæpiam e facinorosis istis mulieribus manus meas effugiat, aut non omnes continuo, ex abditis suarum ædium in publicum protractæ, audaciæ tantæ pœnas persolvant. Hæc vix edixerat imperator, cum e ministris ejus plurimi, per alia alii urbis loca dispersi, religiosarum virginum domos et urbis totius monasteria perscrutari sunt aggressi; requirentes quidem et alias omnes, quæcunque injicere in spatharium manus fuerant ausæ, sed beatam Theodosiam cumprimis comprehendere cupientes. Non enim mediocria quædam aut vulgaria adversus illam meditari suis visus fuerat rex, quam omnium primam facinus fuisse aggressam didicerat, et rei totius exstitisse causam.

ιθ'. Ἀλλ' ἤσθετο τοῦ γενομένου ὁ θηριώνυμος βασιλεὺς, καὶ μέγα τι καὶ ἄγριον κατ' αὐτῶν εὐθὺς ἐβρυχήσατο. Συναγηοχὼς γὰρ, ἵν' οὕτω φαίην, τὸ ἐπισκύνιον, Οὐ μὰ τὴν ἐμὴν, εἶρηκε, κεφαλὴν (τοῦτο δὴ τὸ εἰς ὅρκον τοῖς βασιλεῦσιν ὡς ἐπὶ πολὺ προφερόμενον), οὔ τινά με φιλεῖν ὑμῶν ἡγήσομαι, εἰ τῶν τις κακούργων τουτωνὶ γυναίων χεῖρας τὰς ἐμὰς διαφύγοι, καὶ μὴ διὰ τάχους ἐκ τῶν σκοτίων σφῶν οἰκημάτων συναθροισθεῖσαι, δίκας τοῦ τολμήματος τίσειαν. Ταῦτ' ἔφη, καὶ οἱ παρευθὺς, ἄλλος ἀλλαχοῦ, διαμερισθέντες, τὰ τῆς πόλεως σεμνεῖά τε καὶ φροντιστήρια διειλήφεσαν, ἀναζητοῦντες μὲν καὶ τὰς ἄλλας, ὅσαι γε τοῦ σπαθαρίου κατεπεχείρησαν, πρὸ δ' ἁπάντων τὴν μακαρίαν ταύτην Θεοδοσίαν· οὐκ ὀλίγα καὶ γὰρ ἰδιαίτατα φθαίη σφίσι περὶ αὐτῆς ἐπισκήψας ὁ βασιλεὺς, πρωτουργὸν ἅτε μεμαθηκὼς καὶ τὸ πᾶν δι' αὐτῆς γενέσθαι διεγνωκώς. Καὶ δὴ ταύτας συλλέξαντες, εἰς ἓν ἁπάσας συνήθροισαν· σὺν δ' ἁπάσαις τὴν ὑπὲρ ἁπάσας καὶ ἡλίου δικην ἀστέρας τὰς ἄλλας ὑπεραυγάζουσαν μέσον αὐτῶν ἔστησαν, καὶ τῷ βασιλεῖ συμπαρέστησαν

Comprehensas ergo omnes in publicum pariter protrahunt : sed et cum omnibus eam quoque, quæ præcellens omnibus, uti sol præ stellis, alias superabat fulgore, ipsarum in medio, coram imperatore constituunt.

κ'. Ὁ δὲ καὶ πρὸς μὲν τὰς ἄλλας βλοσυρὸν ἔβλεψε, καὶ, Ἵνα τί, φησὶ, δύστηνα γύναια, εἰς τοσοῦτον ἥκετε τόλμης, ὡς καὶ προσταγῆς ἐμῆς ἀλογῆσαι, καὶ τὸν ἐμὸν σπαθάριον οὐχ ὅτι γε τοῦ ἔργου παραποδίσαι, ἀλλὰ καὶ βιαίῳ θανάτῳ παραπέμψαι; Πρὸς δὲ τὴν μακαρίαν ταύτην Θεοδοσίαν ἐπιστραφείς, Οὐκ ἔλαθές μοι, κακοῦργον, ἔφη, καὶ μιαρώτατον γύναιον· οὐκ ἠγνόησά σου τὸ ἀλόγιστον θράσος, οὐ τὴν παράβολον τόλμαν, οὐχ ὃ περὶ τὸν σπαθάριον ἔδρασας, καὶ ὡς ἀνεῖλες τῷ ἐμῷ προστάγματι ὑπηρετούμενον. Ἐμοιγε ἀντῆρας, κατ' ἐμοῦ τὰς χεῖρας ἐκίνησας· τοιγάρτοι διαναστὰς ἔγωγε, τὰς ὑπὲρ ἐμαυτοῦ δίκας ἀπαιτήσω, καὶ δικαίως ὅτι λήψομαι, καὶ τὰ εἰκότα σε τὴν ἀλάστορα τίσομαι, ὡς μὴ τὸν βουλόμενον τῶν βασιλευόντων εἰς νέωτα κατεπαίρεσθαι, μηδ' οὕτω κατὰ τῆς ἀρχῆς αὐθαδιάζεσθαι. Ἀλλ' ἔνεστι μεταβουλευσαμένῃ καὶ πεισθείσῃ συμβουλεύοντι πλέον, ἢ ὡς βασιλεῖ σοι προστάσσοντι, περισωθῆναι μὲν τῇδε καὶ διαβιῶσαι περιφανέστατα, ἐκεῖ δὲ γενομένῃ τῆς μακαρίας ἐκείνης τυχεῖν λήξεως.

20. Ille vero, in alias quidem omnes torvum intuens, Ut quid, ait, infelices mulierculæ, eo processistis audaciæ, ut non mea modo mandata contemnere, sed meum quoque spatharium ab eorumdem mandatorum exsecutione prohibere, neque id solum, verum funesta etiam morte delere non sitis veritæ? Ad beatam deinde Theodosiam conversus : Non, inquiebat, latere me potuisti, facinorosa et mulierum omnium pessima : non mihi fuit ignota tua illa infrænata jactantia, non audacia insignis. Novi profecto quidquid adversus satellitem meum, te hortatrice ac duce, gestum fuerit, et qua ratione ministrum regiis obtemperantem mandatis interimere minime dubitaveris. Mihi cum eo modo ausa es adversari, tuas contra meipsum manus a te compulsas fuisse ignorare non potes. Nunc igitur haud sane injusto adversum te furore consurgens, pro sceleris magnitudine pœnas reposcam; nec minus juste reipsa sumam supplicium simul et vindictam, ut nemo regiis sese jussis imposterum opponere, aliave ratione audeat contra principem efferre. Potes tamen (si vis mutare mentem, et suadenti, aut potius, ut regem decet, imperanti parere) hic quidem salvari et splendidissime vivere, in altero autem sæculo beata perfrui requie.

κα'. Ἀλλὰ πῶς ἂν ἀξίως παραστήσαιμι λόγῳ τὴν μετὰ πολλῆς ὅτι συνέσεως τῆς Μάρτυρος ἀπόκρισιν πρὸς τὸν τύραννον; ποίαν λόγου πεπλουτηκὼς δύναμιν; ἢ μᾶλλον ποίαν εἰληχὼς ἐπίπνοιαν ἄνωθεν, δι' ἧς αὕτη καὶ σοφῶς ἀπεκρίνατο, καὶ νουνεχῶς ἐπεστόμισε τὸν βλοσυρὸν τὴν ὀφρὺν, τὸν τὴν γλῶτταν πολὺν, τὸν ἄντικρυς καταπιεῖν αὐτὴν βρενθυόμενον κατὰ τὸν ἐνοικοῦντά οἱ, τὸν τὴν γῆν καὶ θάλασσαν ἐξαλείφειν ἐπαιρόμενον, ὡς ἐνόν μοι ταῦτα διεννοήσασθαι; καὶ ὡς ἐξ εἰκότων ἐρῶ. Ἔγωγε, φησὶ, βασιλεῦ, ἐκ παιδὸς εὐθὺς τὴν ἡσυχίαν ἐπόθησα, καὶ τὴν ἐμὴν σωτηρίαν ἐζήτησα, καὶ οὐδέν με τῶν τοῦ κόσμου τερπνῶν, Θεοῦ συναραμένου, τῆς προθέσεως μεταστῆσαι κατίσχυσε· καὶ νῦν ἴσθι τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης τῶν ἁπάντων οὐδὲν ἀποστήσειν. Ὅ γοῦν ἂν εἴη σοι βουλομένῳ, μὴ κατοκνήσας, ἄγε δὴ πέρανον· σάρκες ἰδοὺ ξαίνειν αὐτὰς πρόσταττε, ἁρμονίας μελῶν διασπᾶν, ὀστᾶ συνθλάττειν, κεφαλῇ τὴν τομὴν ἐπενεγκεῖν· ἐν βραχεῖ φημι, τῆς ἐνθάδε ζωῆς στέρησον, ὡς ἄν με θᾶττον τῇ αἰωνίῳ καὶ κρείττονι παραπέμψειας.

21. Qua nunc ego dicendi facultate sapientissimam martyris ad tyrannum responsionem in medium proferam? qua verborum ac sententiarum copia instructus, vel potius qua de cœlo inspiratione commotus? per qualem scilicet ipsa et prudenter respondit, et obmutescere fecit illum, supercilio ferocem et ore turgidum; illum, instar dæmonis se inhabitantis, frendentem ex adverso ad deglutiendam ipsam, terramque et mare se posse abolere præsumentem; quomodo talia mihi credam comprehensibilia esse, aut ea convenienter valebo eloqui? Ego, respondit Theodosia, jam inde a prima ætate quietioris et ab omni hominum strepitu remotioris vitæ desiderio accensa fui, o imperator, nec minus consequendæ salutis meæ studiosa; sed nec ex iis quidquam, quæ mundus in bonis suis gaudiisque habet, a suscepto consilio revocare me, Deo bene propitio, valuit. Nunc quoque hoc tibi est sciendum, e rebus omnibus nullam reperiri, quæ a Dei charitate possit me modo ullo abducere. Si igitur ita tibi videtur, age, nulla interposita mora, necem affer : exhibeo corpus meum ad supplicia : verberibus illud jube discerpi, membrorum quoque omnium compagem dissolvi, constringi ossa; capitis abscissionem impera, atque, ut breviter dicam, vitæ hujus usura privari me jube, ut citius ad immortalem melioremque vitam per te transmittar.

κβ'. Τούτοις ὁ τύραννος ἐξαπορηθείς, καὶ πρὸς τὰς λοιπὰς τὸν λόγον τρεψάμενος, Ἀλλ' ὑμεῖς γε, φησὶ, μὴ τῇ ματαιόφρονι ταύτῃ κατακολουθήσητε, μηδ' ἐς τοσοῦτον μανίας ἔλθητε, ὡς καὶ τῶν ἐνταῦθα ἡδέων στερηθῆναι, καὶ τῶν ἐκεῖσε οὐχ ἧττον, εἰ μὴ μᾶλλον, ἀμοιρῆσαι τερπνῶν, καὶ πρός γε καταδικασθῆναι θάνατον τὸν ἀθάνατον. Αἱ δὲ, ὡς καλῆς διδασκάλου καλαὶ τῷ ὄντι μαθήτριαι, Μὴ γένοιτο

22. Hoc responso ad summam consilii inopiam adductus tyrannus, virgines alias hoc iterum sermone compellat : Vos certe nolite insanæ huic mulieri pertinaciter adhærere, eoque dementiæ progredi, ut vos et iis quæ hic sunt bonis orbas esse, et quæ in altera vita reperiuntur, paribus certe, si non majoribus, voluptatibus privari, quin etiam ad mortem condemnari æternam, pa-

tianini. Illæ autem, quemadmodum egregiæ magistræ discipulas decebat non minus egregias: Absit, inquiunt, ut cum divinitus inspirata matre ac magistra nostra non eadem sentiamus, ut tuis morem geramus blanditiis, ut minis terreamur. Hujus nos instituta ac mores sequimur, ab hac ne separemur, cum obsecratione petimus. Quæcunque igitur ab ea tibi dicta sunt, eadem a nobis dicta tibi putato. Ingenti ad hæc verba furore impletus tyrannus: Insanas, exclamat, mulieres e conspectu meo quantocius abripite, aut potius, ut merentur crudeli morte perimite, ut si quæ istius adhuc fortassis sunt dementiæ, similia perpetrare exhorrescant.

A ἡμᾶς, φασὶ, τῇ θεοπνεύστῳ ἡμῶν ἐναντία φρονῆσαι μυσταγωγῷ, μὴ ταῖς σαῖς ὑπεῖξαι θωπείαις, μὴ θροηθῆναι ταῖς ἀπειλαῖς. Ταύτης ἐσμὲν ὀπαδοὶ, ταύτῃ καὶ συνταγῆναι ποιούμεθα δι' εὐχῆς· ἃ γοῦν παρὰ ταύτης ἀκήκοας, ταῦτ' ἀντικρυς καὶ παρ' ἡμῶν ἀκηκοὼς γίνωσκε. Θυμοῦ πληθεὶς ἐπὶ τούτοις ὁ τύραννος, Μεταστήσατε, φησὶ, τὰς ἀπονενοημένας ἐξ ἐμοῦ διὰ ταχέος, ἢ μᾶλλον ἐκ τοῦ βίου τὰ κάκιστα ποιήσατε γύναια, βιαίῳ θανάτῳ παράδοτε ὡς ἂν αἱ τῆς αὐτῆς ἀπονοίας μὴ τοῦ λοιποῦ κατατολμῶεν τὰ παραπλήσια.

CAPUT IV.

S. Theodosiæ post sociarum necem crudele martyrium et gloria in cœlis.

23. Talia cum dixisset tyrannus, continuo ministri ejus, tanquam ignis ligna corripiens, sanctam auferunt a conspectu ipsius; et cæteras pariter cum ea abducunt, trahunt per crines, maxillas percutiunt, per plateas raptant insolenter. Atque has quidem absque mora crudeliter trucidant, venerandasque revera victimas, religionis causa mactatas, Numini supremo sistunt homines nefarii, postremæ condemnationis in ultimo mundi tempore, non sine insigni suo pudore, futuri rei: beatam vero Theodosiam, de qua plurimus regi fuerat sermo, ad alteram servantes quæstionem, iterum cum ea loqui cœperunt, et quamobrem pertinaciter adeo iis quæ imperabantur contradiceret, pecunctari.

B κγ'. Καὶ ὁ μὲν ταῦτ' ἔφη. Οἱ δ' εὐθὺς, πῦρ ὕλης ὥσπερ δραξάμενον, τήν τε ἁγίαν μεθιστᾶσι καὶ τὰς σὺν αὐτῇ συναπάγουσι, τῶν τριχῶν ἑλκοντες, κατὰ παρειῶν τύπτοντες, διὰ πλατειῶν σύροντες. Ἀλλὰ τὰς μὲν ἄλλας εὐθὺς σφάττουσι, καὶ θύματα τούτας τίμια τῷ ὄντι γε καὶ σεβάσμια προσήνεγκαν τῷ Θεῷ οἱ τῆς ἐσχάτης πρὸς τῇ ἀνυπερβλήτῳ αἰσχύνῃ καταδίκης ἐπ' ἐσχάτῳ καὶ ὑπεύθυνοι· τὴν δέ γε μακαρίαν ταύτην Θεοδοσίαν, ἧς πέρι καὶ τῷ βασιλεῖ λόγος ὅτι πολὺς ἦν, εἰς δευτέραν ἐταμίευσαν τὴν ἐξέτασιν, καὶ εἰς λόγους αὖθις ἦλθον αὐτῇ, καὶ ὑπὲρ ὅτου τοσαύτην ποιεῖται τὴν ἔνστασιν πυνθάνεσθαι ἤθελον.

24. At vero beata martyr, summa sapientia summaque animi fortitudine ita eos est allocuta: Ego quoque id, o boni, ex vobis quæro, quid tandem esse possit in causa, cur ad cruciatus et mortem me designetis? An propterea quod religiose venerari studuerim ejus imaginem, qui cum Deus esset, propter me natus est homo, similis mei? aut ejus qui Deum et hominem absque ulla virginitatis suæ labe peperit? aut eorum qui Salvatoris adventum mundo universo annuntiarunt? aut denique eorum qui suum pro Christi doctrina fuderunt sanguinem, quique alia etiam ratione divinam sibi amicitiam conciliare sunt conati? Quomodo vero non optima cum ratione stultam me dicerent et insanam, si vestra profecto deliria ego etiam delirare in animum inducerem? aut ab iis persuaderi mihi sinerem, qui ad absurda adeo pertrahere me conantur? Id autem qua tandem ratione valeam tolerare, quod sacræ et venerandæ habeantur? Idola certe novimus esse simulacra præsentatarum figmenta: quorum prototypa cum aut pretii, consequens est, ut ipsæ imagines nihilo

C κδ'. Καὶ ἡμάλα συνετῶς, μάλα γενναίως πρὸς αὐτοὺς, ἔφησεν· Ἀλλ' ὑμεῖς γε, ὦ λῷστοι, πυνθάνομαι, τίνος με εἵνεκα καταδικάζετε θάνατον; ὅτι προσκυνεῖν ἐθέλω τὴν εἰκόνα τοῦ δι' ἐμὲ κατ' ἐμὲ γεγονότος Θεοῦ; πρὸς δέ γε τῆς ἀχράντως τοῦτον τεκούσης; τῶν κηρυξάντων αὐτὸν ἐν ταῖς πέρασι; τῶν ὑπεραθλησάντων αὐτοῦ; τῶν ἄλλως εὐαρεστησάντων αὐτῷ; Καὶ πῶς οὐκ ἔξω γενοίμην νοῦ καὶ φρενῶν, τοῖς αὐτόχρημα παραπλῆξιν ὑμῖν συμφρονήσασα, ἢ καὶ καθάπαξ πεισθεῖσα τοιαῦτα καταγνάζουσι; Πῶς δ' ἀνασχοίμην, τὰς θείας καὶ σεπτὰς εἰκόνας χλευαζόντων ὑμῶν, καὶ καλούντων αὐτὰς εἴδωλα; Τὰ γὰρ εἴδωλα ἀνυποστάτων καὶ ψιλῇ διατυπουμένων ἐπινοίᾳ πλάσματά τε καὶ εἰκάσματα διεγνώκαμεν, οὐδ' ἀληθῆ τὰ πρωτότυπα D καὶ τίμια καθ' αὑτὰ καὶ σεβάσμια, τῆς αὐτῆς καὶ αἱ εἰκόνες ἐκ τοῦ εἰκότος τιμῆς καθεστήκασιν ἄξια.

imagines odio vobis sint et ludibrio, et pro idolis rerum non subsistentium, et solerti industria reverа non sint, neque per sese æstimationis ullius majori veneratione sint dignæ.

25. Ut igitur verbis nihil contra eam effici posse cognoverunt, quam tanta animi firmitate respondentem, tamque sapienter errores confutantem audiverant, immaniter eam cædere cœperunt; quodque oratione persuadere non valuerant, verberum atrocitate extorquere sunt aggressi. Sed quod intenderant non modo non sunt consecuti,

κε'. Ὡς εὖν ἔγνωσαν οὐ λόγοις πεῖσαι ταύτην δυνάμενοι, οὕτω τοι στερρῶς ἀποκρινομένην ὁρῶντες καὶ συνετῶς αὐτὴν περιτρέπουσαν, ἀνηλεῶς μαστίζειν προήχθησαν, καὶ ὃ μὴ φθαῖεν δυνηθέντες πειθοῖ, βίᾳ κατισχύσαι διενοήθησαν. Ἀλλ' ἀπέτυχον οὗ σκοποῦ, ἀλλὰ διήμαρτον τῆς ἐλπίδος· πρὸς μὲν γὰρ μικρὸν αὐτὴ θέλξασα, βροτῶν ἀφρονεστάτους,

κατὰ τὸν εἰπόντα, διήλεγξεν. Οἱ μὲν γὰρ τοὺς τύπτοντας ἐπέστησαν καὶ τὰς μάστιγας διηυτρέπισαν· ἡ δ' οὐδένα λόγον σφῶν ποιησαμένη, ὡς εἰς λόγους αὖθις ἔγνω χωρεῖν μέλλοντας, Ὃ βούλεσθε, φησὶν, μὴ μέλλετε διαπράττεσθαι. Ἴστε τῆς, ἧς ἔχομαι γνώμης, ἐκστησομένην οὐδέποτε· οὐ γάρ μέ τις πτοήσει τῶν ἀποκτεῖναι μὲν τὸ σῶμα δυναμένων, λυμήνασθαι δὲ μηδοπωσοῦν ἰσχυόντων μου τῇ ψυχῇ, ὡς ὁ καὶ ψυχὴν πρὸς τῷ σώματι δυνάμενος ἀπολέσαι, ἅτε δημιουργὸς ὢν ἀμφοῖν καὶ δεσπότης ὑπέθετο.

κϛ'. Πῶς οἴεσθε ταῦτ' ἀκούσαντες διατέθησαν; Πῶς οἱ τὴν ὀργὴν ἐκ τοῦ βασιλείου κράτους αὐχοῦντες τὴν τοσαύτην σφῶν περιφρόνησιν ἤνεγκαν; Βέλει καθά τινι τὴν καρδίαν ἐβλήθησαν· τοίνυν καὶ συνεχύθησαν τῷ θυμῷ, καὶ ἐκμανεῖς ἐγεγόνεισαν, κἀκ τοῦ ἔργου τοῦτο παρέστησαν· οὐ γὰρ ὅτι γυνὴ, οὐδ' ὅτι τὸν βίον ὁσίως τε καὶ ἀμέμπτως διήνυσεν, εἰς νοῦν ὅλως ἔβαλον, ἀλλ' ὡσεί τινα λῃστὴν, ὡσεί τινα κακοῦργον, ἢ καί τι τῶν ἐξωλεστάτων ἄλλως γυναίων ῥιπτοῦσι κατὰ γῆς, μαστίζουσιν ἀπηνῶς. Ἀλλ' οἱ μὲν ἔτυπτον, καὶ ὅση γε ἰσχὺς ἔτυπτον, ἡ δ' εἰς οὐρανὸν τὸν νοῦν ἀνατείνασα, καὶ ὅλη γενομένη τοῦ κρείττονος, εὖγε τοῦ θάρσους! εὖγε τῆς εἰς Θεὸν πεποιθήσεως! ὑπέρευγε ταύτῃ τῆς γενναιότητος! ὑπέψαλλε κειμένη· Κύριος στερέωμά μου καὶ καταφυγή μου, καὶ ῥύστης μου· ὁ Θεός μου βοηθός μου, κέρας σωτηρίας μου, καὶ ἀντιλήπτωρ μου, ὃν ἐπικαλουμένη σωθήσομαι. Καὶ τεῖχος ἐν αὐτῷ ὑπερβήσομαι, τὸ τῆς κακοδοξίας τοῦτο διάφραγμα, ὃ διατειχίζει μὲν Θεοῦ, διατειχίζει δὲ καὶ τῆς ἀφράστου ἐκείνης καὶ ἀλήκτου μακαριότητος.

In ipso transgrediar murum; murum, inquam, eterna ineffabilique in cœlis beatitudine.

κζ'. Ἦν οὖν ἰδεῖν αἱμάτων ἐκ διαφόρων τοῦ σώματος μερῶν προχεομένους κρουνοὺς, ἔδαφος φοινισσόμενον, κέρματα σαρκῶν ἄλλοθεν ἄλλα διασκιδνάμενα, σῶμα καθάπαξ κατεξανθὲν, σῶμα κατειλημμένον, καὶ πρὸ τῆς φθορᾶς μικροῦ φάναι διαφθαρὲν, ψυχὴν, δ' ἀπαθῆ, καὶ ὄντως οὐρανοδάμονα· τὴν γάρ τοι κεφαλὴν ἡ μακαρία διάρασα, Τύπτετε ὡς ἰσχὺς ὑμῖν ἔφη, τύπτετε· ἐμὲ γὰρ, εὖ ἴστε, τῆς προθέσεως οὐδόλως ἐκστήσετε, οὐδὲ τοῖς ὑμετέροις θελήμασιν ὑποκλῖναι δυνήσεσθε. Ἆρ' οὐκ ἐμφιλοσοφώτατα τὸ τοῦ Ἀναξάρχου διενοήσατο; ἆρ' οὐ κρεῖττον ἐκείνου, τοῦ ἐπὶ γενναιότητι διαβοήτου, τοῦ τὴν σοφίαν πολυθρυλλήτου τὸ σῶμα περιπεφρόνηκεν; Εἰ γὰρ καὶ μὴ θύλακον ἔφησεν, ἀλλ' ἐνόμισε καὶ τοῦ μηδενὸς ἐτίμησε, κρεῖττον ὄντως ἐκείνου καὶ ἐφιλοσόφησε καὶ ἠνδρίσατο. Ὁ μὲν γὰρ ἐπ' ὀλίγον ἐμαστίχθη, καὶ ὡς ἐνθεάτρῳ τοῖς παρατυχοῦσιν ἐμφανίζεσθαι ἤθελε, καὶ τὴν παρ' ἀνθρώπων δόξαν ἐκαρτέρει θηρώμενος, οἵ τε γὰρ ὁρῶντες στιζόμενον, καὶ ταῖς στίξεσιν οὐ κατακαμπτόμενον ἐτεθήπεσαν,

A verum etiam omni prorsus excidernnt spe, quæ paululum eos decipiens, probavit esse, ut ait ille, stultissimos virorum. Illi enim verberantes instruebant et dirigebant ictus: ipsa vero nihili eos faciens, ut vidit a verberibus ad verba rursum devenire paratos: Quod, inquit, facere vultis incunctanter peragite. Nostis me ab ea quam nunc habeo mente discessuram nunquam. Nec sane quisquam me terruerit eorum, qui corpus quidem istud occidere possunt, animæ autem meæ molestiam ullam afferre non possunt, quemadmodum potest is qui animam una perdere valet cum corpore, quia tam hujus quam illius factor est et creator.

B 26. Qua ratione affectos fuisse putatis hæc audientes? quo modo tantum sui ipsorum contemptum excepisse eos, qui ob datam sibi a crudeli imperatore potestatem, tollebant supercilium? Transfigebatur cor eorum velut jaculo quodam, et toti confundebantur præ furore, efficiebanturque rabidi, et per iracundiam agebant omnia. Non enim omnino in mentem sibi venire patiebantur, aut quod mulier esset, aut quod adeo religiose inculpateque vixisset; sed, veluti maleficam et feminarum omnium ultimam nequissimamque, solo afflixerunt et inclementer flagellarunt. Verberabant illi, et verberabant viribus totis; ipsa vero mente in cœlum defixa, et majora melioraque omnia cogitans (o insignem animi fortitudinem! o præclaram in Deum fiduciam! o nunquam satis laudandam generositatem!) in terram licet prostrata, C hæc e Psalmis suaviter concinebat: Dominus firmamentum meum et refugium meum, et liberator meus. Deus meus, auxiliator meus, cornu salutis meæ, et susceptor meus, quem invocans salva ero. perversitatis hujus, quæ separat a Deo atque ab

27. Cernere igitur erat rivos quasi sanguinis e variis virginei corpusculi partibus profluentes, solum purpuratum, carnium frusta alio alia loco sparsa, corpus prorsus lacerum, corpus dissolutum, et ante mortem quasi præmortuum, cum anima interim perturbationis expers in ipso quodammodo cœlo versari videretur. Etenim sublato aliquantisper capite: Verberate, inquiebat, quantum potestis, D quin etiam cunctas in verba afferte vires; nostis enim, a pristina mentis sententia nullo me modo dimovendam; nec vestris unquam desideriis me subjicere poteritis. Nonne ergo quod in Anaxarcho (6) philosopho fuit præclarissimum insigniter tenuit? nonne melius quam ille, ob nobilitatem celebris, et ob sapientiam clarissimus, corpus suum contempsit? Si enim, femina exsistens, molle nihil, nihil sensit aut dixit femineum, nec reverita est quemquam; sublimius profecto quam ille philosophata est, et generosius egit. Hic videlicet exiguo solum tempore verberibus contusus, spectatoribus

(6) Anaxarchi Abderitæ, cum jussu Nicocreontis Cyprii tyranni in saxeo mortario contunderetur, ea vox laudatur a Laertio, Ciceronе, Valerio: « Tunde, tunde Anaxarchi follem, Anaxarchum enim non tundis. »

gestiit quemadmodum in theatro conspicuus esset; et hoc unum tantummodo laudem consectatus, fortiter fecit; cum scilicet præsentes obstupescerent hominem, sub ipsa contusione ne quidem sese torquentem in latus, ipsique qui eum contundebant commotis animis eumdem demirarentur. Beatam vero hanc, tam qui cædebant, quam qui cæsam spectabant, non modo non miserabantur, sed infensissimo quoque prosequebantur odio, et dementiam ei objectabant, propter quam eam putabant infelicem.

A καὶ οἱ μαστίζοντες παραυτὰ μεταβληθέντες ἐθαύμαζον· τὴν δέ γε μακαρίαν ταύτην οἱ τύπτοντες σύναμα καὶ οἱ τυπτομένην θεώμενοι οὐχ ὅτι γε οὐκ ἠλέουν, ἀλλὰ καὶ ἐμίσουν ἐκ ψυχῆς, καὶ ἐλοιδοροῦντο ταύτῃ τῆς ἀπονοίας, καὶ ἐταλάνιζον.

28. Revera post illam Dei supra naturam omnem positi incarnationem, iis quoque qui sub natura sunt supra naturam agere multa et pati concessum fuit. Neque id immerito; quippe natura omni superior, naturæque effector Deus, et præter naturæ leges natus homo multaque supra ejus vires efficere valens, naturæ quoque dedit nonnulla supra vires perpeti, quemadmodum in hac beata fecit. Quo enim modo valeret femina, imbecillis sexu, pœnitentiis exhausta, corpore verberibus sic laceratо, atque, ut ita dicam, discerpto, talia inter medios cruciatus sentire et profari? Equidem sic existimo, divinam Theodosiam, Machabæorum exemplo, corporearum omnium affectionum dominam constituisse rationem, vere invictam, vere insuperabilem. Cæterum, ut tam fortiter tamque constanter cruciatus peracerbos ab ea sustineri viderunt qui eos inferebant, partim quidem quod a femina victos seipsos erubescerent, partim contra suam ipsorum pravitatem agentes, et in rabiem quodammodo acti, quod tunc unum superesset, in carcerem amandatam carceralibus tradunt ærumnis, ita eam fatigare volentes, et regiæ tandem subjicere voluntati.

κη'. Ὄντως μετὰ τὴν τοῦ ὑπερφυοῦς Θεοῦ ἐνανθρώπησιν καρτερεῖν τὰ ὑπὲρ φύσιν τοῖς ὑπὸ φύσιν κεχάρισται, καὶ κατὰ λόγον ὄντως. Ὁ γὰρ ὑπὲρ φύσιν Θεὸς, καὶ τῆς φύσεως δημιουργὸς ὑπὲρ φύσιν τε γεγονὼς, καὶ τὰ ὑπὲρ φύσιν ἐνηργηκώς, φέρειν τῇ φύσει τὰ ὑπὲρ αὐτὴν ἐχαρίσατο, B ὁποῖά γε κἂν τῇ μακαρίᾳ ταύτῃ τετέλεσται· καὶ πῶς γὰρ ἄλλως ἴσχυσεν ἂν γύναιον ἁπαλὸν τῇ φύσει, ἐκτακὲν τῇ ἀσκήσει, τὰς σάρκας οὕτω κατατιτρωθὲν, καὶ ὡς εἰπεῖν διασπαραχθὲν, τοιαῦτα φιλοσοφεῖν ἐν τοῖς πάθεσιν; Ὄντως αὐτοκράτορα τῶν παθῶν τὸν λογισμὸν κατὰ τοὺς πάλαι Μακκαβαίους παρέστησεν, ὄντως ἀήττητον, ὄντως ἀκαταγώνιστον. Πλὴν ἀλλ' ὡς εἶδον οὕτω γενναίως τὰς βασάνους, οὕτω καρτερῶς φέρουσαν, τοῦτο μὲν γυναικὸς ἡττώμενοι καὶ τὴν ἧτταν ἐπαισχυνόμενοι, τοῦτο δὲ τῆς σφῶν κακοδοξίας ἀντιποιούμενοι καὶ οἷον ἐκθηριούμενοι, τό γε νῦν εἶναι φρουρᾷ παραπέμπουσι, καὶ τοῖς τῆς φρουρᾶς παραδιδοῦσι, δεινοῖς, κάμψαι ταύτην οὕτω βουλόμενοι, καὶ τῷ βασιλείῳ καθυποτάξαι βουλήματι.

29. Non paucis deinde elapsis diebus, cum de ea iterum periculum facerent, eamdemque sicut ante persistere invenirent, ac ejusdem cognoscerent manere sententiæ, mortem ejus decernunt. Mox alii manibus eam accipientes, alii per capitis velum trahentes, aliis alii corporis membris eam raptantes, velut pecus quoddam, ducebant ad lanienam innocentem Dei buculam, ejusdem stabuli et pascui consortem, neque ab eis divelli unquam se passam. Non deerant interim qui eam percuterent, et inclementer verberarent; nam cæteros qui eam convitiis, e pleno (ut dicitur) plaustro petitis, onerabant omitto dicere. Postquam autem eo venerunt, ubi decreverant finem facere iis quæ intendebant (decreverant autem id facere in macello (7), ut tanquam ovis jugularetur aut veluti jumentum mactaretur tam ad contumeliam ipsius, quam ad aliorum idem cum ipsa sentientium irrisionem); postquam, ut dixi, pervenere quo volebant, carnificum nonnemo novum quiddam et insolitum excogitavit: illam enim quæ capitis abscissione aut machæræ impulsu peragitur, mortem acerbam quidem accidere, attamen tolerabilem arbitrabatur. Arrepto itaque quod in via publica forte offerebatur cornu (8) virginem sanctam

κθ'. Ὡ δὲ τῶν ἡμερῶν ὀλίγαι παρελήλυθεσαν, καὶ πεῖραν αὐτῆς ποιησάμενοι ἐπεὶ τὴν αὐτὴν αὖθις εὗρον, τὴν αὐτὴν αὖθις ἀνέγνωσαν, καταδικάζουσιν αὐτῆς θάνατον. Ἔνθεν τοι καὶ οἱ μὲν τῶν χειρῶν ταύτης λαβόμενοι, οἱ δὲ τῆς κεφαλῆς καλύπτρας ἁρπάσαντες, ἄλλοι δ' ἄλλου μέρους τοῦ σώματος εἶλκον, καὶ ὡς βόσκημα ἦγον ἐπὶ σφαγὴν τὴν ἀπειράκακον ὡς ἀληθῶς Θεοῦ δάμαλιν, καὶ τῆς αὐτῆς νομῆς τε καὶ μάνδρας ἀντεχομένην, καὶ μὴ μεταστῆναι τὸ παράπαν αὐτῆς ἀνεχομένην. Εἰσὶ δ' οἳ ἔτυπτον ἐν τῷ μεταξὺ, καὶ ἀνηλεῶς ἔτυπτον· τοὺς γὰρ ὕβρεσι πλύνοντας καὶ ὡς ἐξ ἀμάξης, ὅ φασι, διαλοιδορουμένους παρίημι. Ἀλλ' ἐπείπερ ἔφθασαν ὅποι δὴ τέλος δοῦναι προὔκειτο, τοῖς κατὰ σκοπὸν (ἐν μακέλλῳ δ' αὐτοῖς προὔκειτο, ἵν' ὡς ἀμνάδα παραδῶσι σφαγῇ, καὶ ὡς ἕν τι τῶν κτηνῶν κτείνωσιν, ἅμα μὲν εἰς χλεύην τῆς μακαρίας, ἅμα δὲ καὶ τῶν ὁμοφρόνων ταύτῃ κατάγελων), ἀλλ' ὡς ὅποι δὴ καὶ βούλοιντο παραγένοιντο τῶν τις δημίων καινότερόν τι διενοήσατο· τὴν μὲν γὰρ διὰ τοῦ ξίφους τομὴν, πικρὰν μὲν καὶ ἄλλως ὀδυνηρὰν, ἀλλ' οὖν φορητὸν δή πως ἡγήσατο, καὶ τὴν διὰ μαχαίρας ὡσαύτως. Κέρας οὖν τῶν παρευρεθέντων λαβὼν, εἰς γῆν τε τὴν Ἁγίαν καταβαλὼν, καὶ τῆς κόμης πρὸς ἑαυτὸν ἀνακλάσας, διὰ τοῦ γαργαρεῶνος ὠθεῖ, καὶ

C D

(7) De loco supra jam actum est. Μάκελλον autem, Latina licet vox sit, etiam Paulus dixit, I Cor. x, 25. Μακελλεῖον alii; hinc λεωμακέλλιον, Macellum publicum apud Cedrenum.

(8) Arietinum cornu fuisse indicat auctor distichi in Synaxariis.

σπονδύλους τούτῳ διιστεμών, πικρότατα τῆς τοῦ πνοῆς αὐτὴν ἀφαιρεῖται σύναμα καὶ τῆς ζωῆς. deinde occurrunt vertebris, acerbissimo cum doloris sensu spiritum martyri vitamque ademit.

A prosternit solo; et crinibus eam corripiens, magna vi in jugulum (9) cornu impellit, et diffractis quæ

λ'. Καὶ οἱ μὲν οὕτω τὰ κατὰ θυμὸν ἔπλησαν· ἡ δὲ εὐθὺς τῶν κατ' ἔφεσιν ἔτυχε· παραπομποὺς γὰρ ἀγγέλους εὑρήκει καὶ προπομποὺς, οἳ καὶ προηγοῦντο ταύτης, καὶ μετ' εὐφημίας παρέπεμπον, καὶ εἰς οὐρανὸν ἐκ γῆς μετεβίβαζον. Τάχα δ' ἂν ἀναγομένη τοιαῦτα τὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας μετὰ παῤῥησίας ἐφθέγγετο, Ὑψώθη κέρας μου ἐν Θεῷ μου. Ἐν γὰρ αὐτῷ τοὺς ἐμοὺς ἐχθροὺς ἐκεράτισα, καὶ νῦν ἰδοὺ πρὸς αὐτὸν ἄπειμι, αὐτὸν ἀμέσως τὸν δι' ἐμὲ γεγονότα κατ' ἐμὲ προσκυνήσουσα, τῆς Θεομήτορος θείας ἀπαπολαύσουσα, τὰς διὰ Χριστὸν ἀθλησάσας, τὰς βιωσάσας ἄλλως κατὰ Χριστὸν ἀσπασομένη, καὶ τῆς σφῶν ὁμιλίας κατατρυφήσουσα, εἴπω συνελοῦσα, τῶν τέως μοι προσκυνητῶν τύπων ὀφομένη νῦν ἀπέρχομαι τὰ πρωτότυπα· ἀπὸ γοῦν ἐμοῦ οἱ πονηρευόμενοι πάντες ἀπόστητε. Ἀλλ' ἡ μὲν οὕτως εἶχεν, οὕτως ἀνήρχετο· οἱ δέ γε ταύτης προπορευόμενοι, παρεπόμενοί τε καὶ συνεπόμενοι τί ἂν ἐποίουν, καὶ ὅπως διέκειντο; Εἰ γὰρ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ὡς ὁ Κύριος αὐτὸς εἴρηκε, χαίροντες, πόσης ἂν ἐπὶ τῇ ἐκ παιδὸς εὐθὺς εὐαρεστησάσῃ τῶν τούτου θεσμῶν χαρᾷ τε καὶ θυμηδίᾳ ἐπλήσθησαν;

30. Atque hi quidem ea qua dictum est ratione furorem suum expleverunt; Theodosia vero votis ac desideriis suis omnino potita est. Cœlestium quippe geniorum præcedentium subsequentiumque comitatu stipata, non sine insigni laudum præconio, e terris in cœlum deducta fuit. Dum autem ascenderet, poterat ad principatus et potestates sic fidenter loqui: Exaltatum est cornu meum in Deo meo; illo quippe propitio, inimicos meos ventilavi cornu; et ecce nunc ad eum proficiscor, ipsummet qui pro me factus est homo, velamine amoto adoratura, et Matris ejus sanctissimæ fruitura conspectu, ac salutatura cæteras quæ vel pro Christo passæ sunt vel secundum ejus præ B cepta vixere, et ex earum conversatione non exiguum captura gaudium. Abeo, inquiebat, earum imaginum, quas religioso semper cultu venerata sum, ipsamet conspectura prototypa. Discedite a me igitur omnes qui operamini iniquitatem. Hoc itaque modo Theodosiæ res sese habuere, hac ratione in cœlos evasit. Nunc autem, qui illam præcedebant, qui comitabantur, quique subsequebantur angeli, quid fecisse aut quibus incessisse modis arbitramur? Etenim si super uno peccatore pœnitentiam agente, quemadmodum ipsemet Dominus testatus est, tantum ipsis sit gaudium, quanta eos lætitia, quanto gaudio dicemus fuisse repletos, ob eam quæ a primis vitæ suæ annis ei placuit per mandatorum ejus observationem?

λα'. Ἐγωγε οἶμαι ὡς οὐχ ἧττον ἢ ὅτε τὴν τῆς πρωτομάρτυρος παρέπεμπον Θέκλης ψυχὴν, καὶ ἐκρότουν καὶ ἔχαιρον, καὶ τὸν ἄνθρωπον ὑπὲρ ἀνθρώπων γενόμενον ὕμνουν τε καὶ ἐδόξαζον. Ἡ μὲν γὰρ τῷ εἰς τρίτον οὐρανὸν ἀνελθόντι Παύλῳ, καὶ τὰ ἄῤῥητα μυηθέντι κατηκολούθησε, διά τε πολλῆς ὅτι μυσταγωγίας πρὸς τὸ τοῦ μαρτυρίου στάδιον ἀπεδύσατο· ἡ δ' οὐχ ὅπως διδασκάλῳ κατὰ Παῦλον ἐχρήσατο, ἀλλὰ οὐδὲ τῶν πολὺ μετ' ἐκεῖνον· τὸ δέ γε μεῖζον, ὅτι καὶ συχνοῖς ἄγαν τῶν ὁμογνωμόνων δῆθεν πρὸς τοὐναντίον μεθελκομένη, τοῦ ὀρθοῦ περιέσχετο, καὶ ὑπερθανεῖν αὐτοῦ εἵλετο. Καὶ ἡ μὲν ἐπὶ πράγματι τὴν ἔνστασιν ἐνεδείξατο, παρ' ἅπαντι ὡμολογημένῳ, τελείῳ τε ἅμα καὶ ἀτελεῖ· ἡ δ' ἐπ' ἀμφιβαλλομένῳ συχνοῖς, ἀτελέσι, λέγω, οἳ καὶ πλείους, ὥς φασι, καὶ πολλὰς ὅτι τὰς ἀντιλογίας εὑρίσκουσιν, ὤφθη τε ἀπερίτρεπτος, καὶ τὰ παραπλήσια ἐνστᾶσα τῇ πρωτομάρτυρι τὰ ἴσα διεκαρτέρησε. Πόσον δ' ἂν ἡγήσαντο ὅτι καὶ συνάθλους πλείστας πεποίηκε, καὶ πρὸς τὸν αὐτὸν ὑπὲρ Θεοῦ ζῆλον ἐπῆρε, καὶ τῆς ἄνω βασιλείας κληρονόμους κατέστησεν; Ἀλλ' ἄγγελοι μὲν οὕτωσί πως ἔχαιρον, ὁσίων τε δῆμοι καὶ μαρτύρων ἄλλοθεν ἄλλοι προσυπαντῶντες, ὡς τὸ εἰκὸς, ἐδεξιοῦντο τὴν ὁσίαν ἅμα καὶ μάρτυρα, καὶ τῆς σφετέρας μοίρας ἑκάτεροι ποιῆσαι ταύτην ἐπόθουν καὶ ἰδιώσασθαι· Θεὸς

31. Ad me quod attinet, non minori illam plausu lætitiaque exceptam, nec pauciores laudum ac gratiarum hymnos Deo propter hominem humanato decantatos fuisse arbitror, quam tunc cum protomartyris Theclæ (10) animam deduxere angeli. Illa quidem Paulo in tertium usque cœlum rapto, et arcana non revelanda edocto, discipula adhæsit, a C quo cum non pauca de rebus cœlestibus didicisset, ad martyrii stadium alacriter decurrendum egregie profecto fuit instructa. Quid autem Theodosia? Non Paulum, Paulive similem, aut etiam eorum unum qui diu sane post Pauli tempora vixerunt, præceptorem nacta est: sed quod pluris faciendum, cum plurimi Christianorum (11) palam in contrariam partem traherent, rectam tamen viam tenuit, et pro veritate mori elegit. Illa constantiam tenuit super re, imperfectis æque ac perfectis indubitata; Theodosia, pro ea quæ a multis vocabatur in con D troversiam, ab imperfectis scilicet, qui multas et magnas in contrarium rationes inveperant, ut aiebant, mansit inconcussa; in cæteris vero pari cum protomartyre perseverantia nihil quam illa minus egit fortiter. Illud porro quanti faciendum est, quod plures ejusdem certaminis effecerit socias, quas ad similem zelum pro Deo excitavit, snoque exemplo in cœlestis regni hæreditatem immisit? Hoc ergo

(9) Melius forte Ambrosianum Synaxarium κατὰ αὐχένα in cervice: quis enim nescit vertebras in cervice, non in gutture esse?

(10) S. Thecla, discipula S. Pauli, colitur 23 Septembris.

(11) Quia τῶν ὁμογνωμόνων, *ejusdem sententiæ*, de fide circa Christum duntaxat intelligi hic debet, *Christianorum* verti.

modo lætabantur angeli, sanctorum vero et martyrum turmæ, aliæ aliunde progredientes obviam, sanctæ simul ac martyri occurrebant, ut par erat, et suæ quique parti cupiebant propriam vindicare. Deus autem, cujus ope et cujus causa certaverat, eum utrisque conversans fecit ut cum utrisque præmio perfrueretur æterno.

A δ' ὑπὲρ οὗ καὶ δι' ὃν ἠγωνίσατο διαιτήσας ἀμφοῖν, τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀμφοῖν συναπολαύειν ἐνδέδωκεν.

CAPUT V.

Miracula ad S. Theodosiæ invocationem patrata, ubi Auctor de se et suis.

32. Atque hujusmodi ferme fuere ea quæ Sanctæ in cœlo contigerunt, prout congrue conjectare licet; nos vero qui in terra positi sacras ejus reliquias feliciter possidemus, quid tandem facere, aut qua ratione affectos esse oporteat, considerabimus, præsertim cum tot ejus admiranda opera nullo non die experiamur, videamusque homines, corporis usu viribusque destitutos, hactenus membrorum suorum rectam consequi conformationem; surdos ac mutos, recuperato aurium et linguæ usu, ob insignia adeo miracula gaudio exsultare, et Deo, qui tanta erga homines operatur, gratias exhibere; et illam propter cujus merita tantum beneficiorum accipimus, quæque tanta in cœlo gloria, tanta in terris potestate pollet, debitis honorum et laudum titulis, ut par est, prosequi. Multa sunt quidem quæ Sancta quotidie facit admiranda, sed quæ ipsis hisce oculis videre meruí, non possum non enarrare.

λβ'. Ἐν μὲν οὐρανῷ τοιαῦτά τοι τῇ Μακαρίᾳ τῇδε συνήντηκεν, ὅσα γε ἐκ τῶν εἰκότων ἔστι στοχάσασθαι· τοὺς δ' ἐπὶ γῆς εὑρισκομένους ἡμᾶς καὶ τὸ ἱερὸν αὐτῆς κατέχοντας λείψανον τί ποιεῖν ἄρα χρὴ, καὶ ὅπως δεῖ διακεῖσθαι, σκοπήσωμεν, καὶ ταῦθ' ὁσημέραι τῶν θαυμάτων αὐτῆς ἀπολαβόντας, τοὺς τέως παρειμένους τὴν ὁλομέλειαν τῆς σφῶν διαρτίας ὁρῶντας αὖθις αὖ ἀπολαβόντας, κωφοὺς καὶ ἀλάλους, φωνοῦντάς τε καὶ ἀκούοντας ἐφηδύνεσθαι, B πάντως ταῖς θαυματουργίαις εὐχαριστεῖν τῷ ἐφ' ἡμῶν τοιαῦτα διενεργοῦντι Θεῷ, καὶ τὴν δι' ἧς ταῦτ' ἐνεργούμεθα τὴν δεδοξασμένην ταύτην ἐν οὐρανοῖς, καὶ οὕτω μεγάλα ἰσχύουσαν ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ εἰκότα καὶ γεραίρειν καὶ εὐφημεῖν. Πλεῖστα μὲν οὖν ἡ Ἁγία ὁσημέραι τερατουργεῖ· ἀλλ' οὕπερ αὐτόπτης ἐγενόμην οὐκ ἀνήσω μὴ διηγήσασθαι.

33. Puer quidam erat ætate ad pubertatis annos jam progressus, ex eorum pagorum uno aliquo, qui in Phrygia ad fluvium Rhyndacum (12) sunt, oriundus, sed a patrio solo peregrinus. Hic, quod dictu abominabile, vagorum Agarenorum impietatem sectabatur, et Constantinopolim adveniens, hac illac per civitatem oberrabat. Ecce autem, o rabiem dæmonis, omnium contra nos malorum auctoris! die quadam impletur tenebris et vertigine. Meridianum scilicet erat tempus, quando etiam David ait non habitantibus in adjutorio Altissimi, et in Dei tabernaculo non commorantibus, dæmoniacas imaginationes ingruere. Cum igitur sic agitaretur, et ratio ei non parum esset conturbata, derepente etiam contortis ita repertus fuit genibus, ut tibiæ femoribus adhærerent, et abortivis illis haud dissimilis appareret, quos ad prætereuntium concitandam commiserationem plateis expositos frequenter conspicimus; quin etiam apoplecticus totus erat, nec plane intelligere poterat D quid pateretur. Cum autem natura cogeret ad ea quibus assuevit, tunc satis cognoscens quid mali esset (reptilis enim factus erat, qui eatenus solebat pedibus incedere) manibus æque ac pedibus utens, supra sua se genua non promovebat, sed protrahebat, eatenus saltem rationis compos, ut victum quæreret mendicato. Sic hac illacque repentem seque volutantem (nec enim aliter poterat) ad meas quoque æedes eum contigit devenire, mihique in conspectum venire, non gressu debilem, non claudicantem, sed manifeste repentem et gradientem supra pectus ac ventrem, secundum veterem maledictionem serpentis.

λγ'. Παιδίον τὴν ἡλικίαν ἤδη πρόσηβον ὄν, πατρὶς τῷδε τῶν περὶ τὸν Ῥυνδακὸν ποταμὸν μία κωμῶν, τῆς προενεγκούσης μεταναστὰν, τὸ δ' ὅπως λέγειν οὐ φορητὸν, ἀσεβῶν τὰ κύκλῳ καταδραμόντων Ἀγαρηνῶν, καὶ παρὰ τὴν Κωνσταντίνου γενόμενον, τῇδε κἀκεῖσε τῆς πόλεως ἀλώμενον ἦν. Ἀλλ' ὦ τῆς ἀνέκαθεν τοῦ ἀρχεκάκου πρὸς ἡμᾶς δυσμενείας! σκότου καὶ δίνης μιᾶς πληροῦται τῶν ἡμερῶν. Μεσημβρίας ἦν ὁ καιρὸς, ὅτε δὴ καὶ ὁ θεῖος ἔφη Δαυὶδ τοῖς μὴ κατοικοῦσιν ἐν βοηθείᾳ τοῦ Ὑψίστου, μηδ' ἐν τῇ σκέπῃ τοῦ Θεοῦ αὐλιζομένοις, τὰ δαιμονιώδη συμπίπτειν φαντάσματα· παθὼν οὖν οὕτω καὶ τὸν λογισμὸν οὐκ ἐπ' ὀλίγον συνταραχθέν, τὰς ἰγνύας συνεστραμμένας αἴφνης ἔχον εὑρέθη, τοῖς μηροῖς τὰς κνήμας συμπεφυκυίας, ὁποῖα τῶν ἐκ γενετῆς ἀμβλωμάτων συχνὰ παρὰ τὰς πλατείας τῆς πόλεως ἐρρίπτε, τὸν τῶν παριόντων ἔλεον ἐκδεχόμενα· ἀλλ' ἦν ὡς ἐπίπαν ἀπόπληκτον τὸ παιδάριον, καὶ μηδ' ὅ τι πεπόνθει, συνιέναι τὸ παράπαν δυνάμενον. Ἐπεὶ δ' ἡ φύσις πρὸς ἅπερ εἴωθε κατηνάγκασε, τότ' ἔγνωκεν ἀκριβῶς οὗ κακοῦ γέγονεν (ἑρπυστικὸν γὰρ κατέστη τὸ τέως βαδιστικὸν) χερσὶ μὲν οἷα καὶ ποσὶ χρώμενον, τοῖς δὲ γόνασιν οὐχ ὅπως γε προβαῖνον, ἀλλὰ συρόμενον, νοῦν οὕτως ἔχων ἐπιπολὺ, τὰ πρὸς χρείας ἐξ αἰτήσεως ποριζόμενον, ἕρπον τε τῇδε κἀκεῖσε καὶ κυλινδούμενον. Ἠτοιαύτη γε μὴν ἅλη τούτου καὶ παρὰ τὴν ἐμὴν οἰκίαν γενέσθαι πεποίηκε, καί μοι πρὸς ὄψιν ἦλθεν, οὐ χωλεῦον, οὐκ ὀκλάζον, ἀλλὰ σαφῶς ἕρπον, γάπτι τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ κατὰ τὴν παλαιὰν ἐκείνην κατάραν τοῦ ὄφεως πορευόμενον.

(12) Rhyndacus fluvius Mysiæ (Phrygiæ majoris ea pars est) in Propontidem influit ad cognominem sibi urbem. Sunt qui credant Plinio Lycum dici.

λδ'. Ἀλλ' οὐ πάνυ γε συχναὶ παρῆλθον τῶν ἡμερῶν, καὶ βαδίζων αὖθις πρὸς ἡμᾶς ὁ παῖς γέγονε, βαίων ἀπρόσκοπτα, ἐπί τε τοῖν ποδοῖν ἀμφοῖν ὀκηριπτόμενος, καὶ ἱστάμενος ὄρθιος, ὡς γε δὴ πάντες οἱ διὰ πλάσεως εὖ ἔχοντες, τέρας τοῦτο τοῖς προϊοῦσιν ἅπασιν ἔδοξε, καὶ ἄλλος ἄλλον εὐθὺς μετεκαλεῖτο. καὶ ἕτερος ἑτέρου περὶ αὐτῷ ἐπυνθάνετο, Οὐχ οὗτος ἐκεῖνος, λέγων, ὁ πρὸ μικροῦ μεταφορητός; Οὐχ οὗτος ὁ χθὲς ἔχων καὶ πρότριτα συγκεκαμμένα τὰ γόνατα; Καὶ ἐπὶ πολύ πως διηπορούμεθα, εἰ ἐπαληθεύοντά εἰσιν ἡμῖν τὰ τῆς ὄψεως, ἕως αὐτὸς ἔγωγε ἐγγύτερον ἀγαγὼν ὅπως τε ἠρόμην, καὶ πότε ὑγιεῖς οὕτω τοὺς πόδας ἐγένετο. Καὶ ὅς, Ἐξῆλθον, ἔφη, τῶν ἐνταυθοῖ, παρὰ τὸν αἰγιαλὸν γέγονα, ὡς τῶν παριόντων αἰτοίμην ὡς τοῦ παρ' αὐτῶν ἐλέους τυγχάνοιμι· ἀλλά τις τῶν ὁδιτῶν (οὐκ οἶδ' ὅπως τις, οὐ γὰρ ἑώρακα πρότερον, οὐ μετὰ ταῦτα τοῦτον τεθέαμαι) καινότερον ἐπ' ἐμοὶ πεποίηκεν ἔλεον, ἅρας με· καὶ γὰρ ἐπωμάδιον παρὰ τὴν Ἁγίαν φέρων κατέθετο· οὕτω γὰρ καλεῖσθαι τὴν μακαρίαν ταύτην Θεοδοσίαν ἡ τῶν θαυμάτων συνέχεια παρά γε τῇ μεγαλοπόλει ταύτῃ πεποίηκεν, οἶμαι δὲ καὶ τῶν πόλεων πανταχῇ· πανταχῇ γὰρ ἐξαπλοῖ τὴν χάριν· ὅτι καὶ πανταχόθεν ξυῤῥέοντες οἱ κακῶς ἔχοντες τῶν ἰάσεων ἐπανίασιν ἀπολαβόντες.

λε'. Τοίνυν καὶ ἀνωνύμως οὕτω τὸ παιδάριον ἀπεκάλεσεν. Καὶ δή με ὑποθεὶς, ἔφη, τῇ ταύτης σορῷ, ἐλαίῳ τε χρίσας τῆς ἐπηωρημένης φωταγωγοῦ ἐξιὼν εὔχετο. Ἐγὼ δ' ἐναπολειφθεὶς ἐν ἀμηχάνῳ γεγένημαι· οὐ γὰρ προβαίνειν ὅλως, οὐ μεταβαίνειν ἠδυνάμην, ἀλλ' ὡς τι παρεῤῥίμμην ἄχθος καὶ τῶν πρὸς χρείαν ἐστερούμην ὁ δείλαιος. Τρεῖς τῶν ἡμερῶν παρεῤῥύησαν, καί μοι ζάλη τις περὶ τὸν λογισμὸν γέγονεν, οὐχ οἵαπερ ἐκείνη ἡ πρὸ μικροῦ ξυμπεσοῦσα, καὶ τὰ γόνατα παραρθρώσασα, φρίκην μοι καὶ μόνης ἀπὸ μνήμης ἐκείνης ποιεῖ, γαλήνην δὲ τὴν καρδίαν πληροῦσα, καὶ πρὸς τὸ εὔθυμον μεταβάλλουσα· ὅθεν καὶ ὡς ἐν ὕπνῳ πεπεδημένος εἶναι δόξας, ὑγιὴς ἀναθορῶν εὕρημαι, ἑστην τε ἐπὶ πόδας, καὶ προέδην ἐπὶ μακρὸν, ἐν ἑαυτῷ τε γενόμενος, καὶ ὅθεν ἥκέ μοι σύνιδών ἡ βοήθεια, τῇ τῆς Ἁγίας προσδεδραμήκειν σορῷ, καὶ τῇ ταύτης περιφὺς εἰκόνι, καὶ συχνὰ ταύτην περιπτυξάμενος, ἐξῆλθον, ὡς ὁρᾶτε, τοῦ ἐπ' ἐμοὶ δοξάζων θαυματουργήματος· καὶ νῦν ἡμέραι τέτταρες ἤδη ἐξ οὗ τὴν πόλιν περινοστῶ, ἐλευθέως· ὅποι καὶ βούλομαι πορευόμενος.

λς'. Ἀλλὰ μηδὲ τὰ ἐμὰ ὅτιπερ ἐμὰ παραλειπτέον ἐμοὶ, ὡς μὴ καὶ αὐτὰ λήθης παραπεμφθείεν ῥοῇ, κἀγὼ μέμψει δικαίᾳ καθυποβληθείην ἀχαριστίας, μηδὲ λόγῳ ψιλῷ παραδοῦναι προθυμηθείς, ἅπερ εὖ τοῖς ἔργοις ἔφθην παθών· περὶ δὲ τοῦ δευτέρου τὸν λόγον ποιήσομαι πρότερον. Γαμβρὸς ἐμὸς ἐπὶ θυγατρὶ τῶν εὐγενῶν οὗτος καὶ περιβλέπτων, ἀδελφι-

A 34. Non multi inde effluxerant dies, cum rursus ad ædes nostras idem se adolescens contulit, absque omni impedimento omnique incommodo progrediens, utroque firmiter consistens pede, et corpore in altum erecto, quemadmodum solent ii quibus omni ex parte absoluta membrorum omnium conformatio obtigit. Prodigium hoc omnibus qui aderant non mediocre visum est: ac alii confestim alios, ut fit, advocantes, super adolescente illo multa ex invicem sciscitabantur. Nonne, inquiebant, ille hic est, qui non a multo tempore huc ad nos fuit delatus? Nonne idem ipse ab heri et nudiustertius contracta habebat genua? Multum igitur dubitabamus, num vera essent quæ videbamus oculis; donec ego ipse propius ad eum accedens B percunctari cœpi, qua tandem ratione, quove tempore pedum sanitatem consecutus esset. At ille, Non ita pridem, inquit, hinc ad littus egressus sum, ut a prætereuntibus eleemosynæ aliquid rogando consequerer; cum ecce e transeuntibus unus quisquam (nec enim quis fuerit scio, qui ante nunquam hominem videram, et deinde non conspexi amplius) insolitam mihi eleemosynam contulit, dum arreptum me atque in humeros suos sublatum, deposuit apud Sanctam: hoc quippe nomine beatam Theodosiam appellari, in hac magna civitate fecit miraculorum multitudo: existimo autem sic etiam in aliis ubique urbibus nominari; ubique enim gratiam divinitus sibi collatam explicat; quare etiam undique confluunt male habentes, et discedunt sanitatis restitutione consecuti.

33. Itaque Sanctam quoque puer iste vocans C absque proprio nomine, Super hujus, inquit, tumulum me ponens ille, et desuper appensæ lampadis oleo inungens, oravit et abiit. Ego vero derelictus, quid agerem nesciebam: nam neque progredi neque digredi inde poteram, sed inutilis instar ponderis remanebam, omnibus ad vitam necessariis rebus destitutus miser. Tres abierant dies, cum mihi quædam mentis concussio accidit, non qualis ante exiguum tempus superveniens mihi genua contraxit, et vel sola recordatione sui horrorem mihi incutit; sed animum implens tranquillitate, optimeque componens, unde, veluti si somnianti tantum oblatum fuisset pedum impedimentum, ita me sanum exsiliens reperi, stetique in pedes erectus et modicum progressus sum. Tum vero in meipsum regressus, et unde auxilium mihi D venisset intelligens, ad Sanctæ sepulcrum cucurri; et sacræ ejus imagini affusus, cum illam complexu frequenti strinxissem, exivi, ut videtis, miraculum in me factum celebrans. Quartus vero nunc dies est, ex quo urbem hanc omnem sanus obambulo, et quocunque locorum fuerit libitum absque impedimento pergo.

36 Sed quæ mea sunt, tanquam si mea non essent, prætereire non debeo; ne si profundo ea silentio obruam, ingratitudinis notæ subjiciar, quod nec sermone quidem exili dignatus ea fuerim, in quibus opere benefico præventus sum cum essem infirmus. Quod autem posterius accidit, de eo prius sermonem instituam. Gener mihi per

fil am est nobilis atque illustris, utpote nepos ejus qui modo pie imperium moderatur; illius vero filius, qui ex legitima parentum, avorum, et proavorum successione Colchidis principatum hæreditate tenuit; quam enim hic imperatoris defuncti filiam matrimonii lege sibi conjunxit, hujus quo de loquor mater exstitit. Hunc cum sub vesperam ex aula imperatoria domum se cum suis referret, cupido subiit equo se exercendi, in eoque non nihil se exhilarandi, quemadmodum frequenter solent ætatis istius juvenes, in prima præsertim pubertate, qualis ipse erat. Eos autem qui circa ipsum erant, et multo magnoque conatu dissuadere id conabantur, intempestivum esse suggerentes, contemnens, in sententia omnino permansit; hoc tantum illis imperans, ut sues, qui propter viam publicam pascebantur, abigerent. Fecerunt illi ut jussi erant: ipse vero multimodis equum tentans ferebatur, donec scilicet sues abactæ, ter quaterve redeuntes, sub ipsis equi pedibus volutari cœperunt, eumque impedire. Equus enim, quoties sub pedibus ejus versabantur sues, veluti de industria id agentes, cadens simul assurgensque, tandem ita concidit, ut resurgere nequiret; sessor autem excussus tanquam e funda, statim humi jacuit pronus juxta equum, parum admodum distans a mortuo, nisi quod tenuis quidem arteriæ pulsus, a medicis deprehensus, eum adhuc in vivis numerandum suggerebat.

37. Non longe a palatio hæc acciderunt, eo scilicet loco, qui Stagnum rotundum dicitur. Sed, quemadmodum ea solent quæ fama feruntur, repente ubique vulgatum fuit, obiisse ex infelici equitatione juvenem. Tum vero alii, O infelicem, exclamant, casum! o infortunium! alii, Quam, inquiunt, subito id accidit! quam inexspectato corruit! Ad me quoque e vestigio quidam accurrit, lacrymarum plenus, et cupiens quidem id quod acciderat renuntiare, sed voce non continuis minus singultibus quam multo anhelitu impedita, ex sola demissi in terram vultus mœstitia, et commiserationis quem demonstrabat affectu, triste mihi quidpiam videbatur significare. Atque ego non parum animo commotus, Cui, inquam, meorum et quid tandem infortunii accidit? Tuus, respondit, gener equo ferebatur, cum quo pariter in terram corruit; ac etiamnum infelix jacet absque loquela et sensu. Iis narratis egredior domo: neque aliud audire per viam mihi contigit, quam, O quomodo id intelliget, quomodo videbit socer ejus! Hac illac gemitus et manuum complosiones audiebantur; cum ego ad locum ubi jacebat perveniens, manumque apprehendens et brachia circumdans, Quid pateris, aiebam, quid doles, charissime fili? age indica: ipse vero nihil magis audiebat quæ dicebam quam si exanimis omnino fuisset.

38. Jamque nox illa præterierat, nihil omittentibus medicis eorum quæ hac occasione, ut fiant, ars medica præscribit: utriusque manus apertæ sunt venæ, alia tentata remedia omnia, omnia

A δοῦς γὰρ τοῦ νῦν εὐσεβῶς ἡμῶν βασιλεύοντος, παῖς δὲ τοῦ τὴν τῆς Κολχίδος ἀρχὴν ἔκ τε πατέρων, πάππων, καὶ ἐππάππων κληρωσαμένου· τούτῳ γὰρ ἡ τοῦ προβεβασιλευκότος θυγάτηρ γάμου νόμῳ συναφθεῖσα, μήτηρ τοῦδε γεγένηται· οὗτος δὴ πρὸς ἑσπέραν τῶν ἀνακτόρων ἐξῄει, καὶ τὴν ἐπ' οἴκου σὺν τοῖς περὶ αὐτὸν ἐπορεύετο· οἷα δὲ τὰ τῶν νέων ἔτι τὴν ἡλικίαν, καὶ μάλιστα τῶν ἐφήβων, ὁποῖος οὗτος ἐτύγχανεν ὤν, ἱππηλατῆσαί οἱ ἐπῆλθεν, ἐφ' ᾧ γε διαχυθῆναι μικρόν. Τοὺς οὖν ἀμφ' αὐτὸν συχνὰ καὶ ταῦτα κωλύοντας, καὶ τὴν ἀωρίαν προϊσχομένους περιιδὼν, ὅλως τοῦ πρὸς θέλησιν γέγονε, τοῦτο μόνον σφίσιν ἐγκελευσάμενος, Ἅπιτε, τοὺς σῦας ἀπώσατε· τῆς γὰρ λεωφόρου πλησίον ἦσαν οὗτοι νεμόμενοι. Καὶ οἱ μὲν ὡς προσετάγησαν πεποιήκεσαν· B ὁ δ' εὐθὺς συχνὰ μυωπίζων ἐφέρετο, ἀλλ' ἐφέρετο ἕως οἱ ἀπελθόντες δίς τε συστραφέντες καὶ τρὶς, τοῖς τοῦ ἵππου ποσὶν ὤφθησαν κυλινδούμενοί τε καὶ συμποδίζοντες. Ὅ τε γὰρ ἵππος ὁσάκις οἱ σῦες περιεσκέλιζον, ἔργον ὥσπερ τοῦτο ποιούμενοι, πίπτων ἅμα καὶ ἐγειρόμενος, τέλος εἰπεῖν, ἀνήγρετα πέπτωκε· καὶ ὁ ἀναβάτης ἐκτιναχθεὶς, καὶ ὥσπερ ἀποτρενδονηθεὶς, εὕρηται κείμενος παρευθὺς, ἄγχιστά που τοῦ ἵππου πρηνής, μηδὲν ὅλως νεκροῦ διενηνοχὼς, πλὴν ὅσον σφυγμὸς ἀμυδρὸς, καὶ πνεῦμα τοῖς περιεργαζομένοις λεπτὸν, τοῖς περιοῦσιν ἔτι συγκαταλέγειν τοῦτον ὑπέβαλεν.

λζ'. Οὐκ ἄπο ταὐτὰ τῶν ἀνακτόρων ξυμβέβηκε· C τόπος γάρ ἐν ᾧ οὕτως πως Γυρολίμνη καλούμενος. Ἀλλ' οἷα δὴ τὰ τῆς φήμης, ἐν ἀκαρεῖ διαπεφήμισται πανταχῇ, ὡς τέθνηκεν ὁ δεῖνα ἱππηλατῶν. Καὶ οἱ μὲν, Ὦ τοῦ συμβάματος! ὦ τῆς δεινῆς ταύτης, ἔλεγον, συμφορᾶς! οἱ δ', Ὦ οἷον αἴφνης γέγονεν! ὦ οἷον ἀπροσδοκήτως συνέπεσε! Καί μοί τις ἐφίσταται δακρύων ὑπόπλεος, θέλων μὲν ἀγγεῖλαι τὸ γεγονὸς, τὴν δὲ φωνὴν οὐχ ἧττον τοῖς στεναγμοῖς ἢ τοῖς ἄσθμασιν ἐγκοπτόμενος, ἐκ μόνης τῆς τοῦ προσώπου κατηφείας, καὶ τῆς πρός με συμπαθείας, ἣν ὑπενέφαινεν ἐμὴν γνωρίζων τὴν συμφορὰν ἔμοιγε. Κἀγὼ διαταραχθεὶς, Τίνι τῶν ἐμῶν συνέπεσε τὸ δεινὸν, καὶ τί περ ὃ πέπονθε; διεπυνθανόμην εὐθύς. Καὶ ὅς, Ὁ σὸς ἱππηλάτει γαμβρὸς, καί οἱ συμπέπτωκεν ὁ ἵππος, καὶ εἰς ἔτι κεῖται, μηδέν τι λέγων, μηδενὸς αἰσθανόμενος. Ἐξῄειν αὐτίκα τοῦ διηγουμένου, καί μοι παρὰ τὴν ὁδὸν οὐδὲν, ἀλλ' ἢ τοῦτο μόνον ἠκούετο, Ὦ οἷον ἀκούσεται; ὦ οἷον ὁ κηδεστὴς τοῦδε θεάσεται; Στεναγμοί τε τῇδε κἀκεῖσε, καὶ χειρῶν πάταγοι. Ἀλλ' ἐπέστην οὗπερ ἦν κείμενος, καὶ λαβόμενος τῆς χειρὸς, καὶ περιθεὶς αὐτὸν ταῖς ἀγκάλαις, Τί πάσχεις; ἔφην, τί ὀδυνᾷ; δήλωσόν μοι, παῖ φίλτατε. Ὁ δ' οὐδέν τι κρεῖττον ἀψύχου τῶν λεγομένων ἦν ἐπαΐων.

λη'. Παρῆλθεν ἡ νὺξ ἐκείνη τῶν Ἀσκληπιαδῶν οὐδὲν οὐδαμῶς παριέντων, ὅσαπερ ἐπὶ τοῖσδε πράττειν ἡ τέχνη παρεγγυᾷ, φλέβας δηλαδὴ τεμνόντων ἀμφοτέρων χειρῶν, καὶ βοηθούντων ἄλλοθεν ἄλλως,

κάτω τὰ ἄνω κινούντων, ὅ φασιν οὗτοι, καὶ πάντα τρόπον μηχανωμένων ὡς εἰς αἴσθησιν ἀγαγεῖν. Ὁ δ' οὐδὲν ἄμεινον εἶχεν, ἀλλ' ὁμοίως ἀναισθητῶν ἦν. Παρεῤῥύη καὶ τὸ τῆς διαδεξαμένης ἡμέρας διάστημα, καὶ οὗτος ὁ αὐτὸς ἦν. Ὀψὲ δὲ καὶ πρὸς ἑσπέραν ἐφθέγξατο βιαιόν τι καὶ ἀδιάρθρωτον, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν παρεφθέγξατο. Καὶ τοῦ λοιποῦ παρακεκομμένα λαλῶν ἦν, ἄλλα μὲν ἐρωτώμενος, ἄλλα δ' ἀποκρινόμενος, πλειστάκις τῆς ἡμέρας παραφρονῶν, καὶ οὐχ ἥκιστα τῆς νυκτὸς, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δ' ἐκεῖνο φθεγγόμενος, μηδὲν δ' ὅ τι καὶ παριστάνων, μηδὲ δηλοποιῶν, μεταξύ τε βοῶν γεγονὼς, καὶ ὡς πεπονθώς τι τῶν ἀνηκέστων, μέγα κράζων αἴφνης καὶ ὀδυρόμενος.

A mota sus deque, ut dicunt, et nihil non adhibitum operæ, ut sensibus redderetur adolescens: qui nihilo tamen melius inde habuit, sed eadem prorsus ratione jacebat sensus omnis expers. Præteriit quoque ea quæ noctem jam dictam subsecuta erat dies, atque ille in eodem usque statu permanere visus; cum ecce sub vesperam quasdam, quasi coactas, nec distinctas satis voces, seu potius deliramenta, proferre cœpit; deinceps vero concisa quædam loquebatur, aliud quam quod interrogabatur respondens. Diurnis ut plurimum horis, maxime vero nocturnis, modo hoc, modo illud dicens, nihil certi indicare aut exprimere manifesto videbat. Clamores subinde edebat ingentes, quasi intolerabile quiddam cogeretur perferre, ac vehe-
B menter sane lamentabatur.

λθ'. Ἠσχάλλομεν οὖν, ὡς τὸ εἰκὸς, ἐδυσφοροῦμεν οἱ κηδεσταί· δέος γὰρ ἡμῖν ἐπῆει μὴ μείνῃ διὰ παντὸς οὕτω παραληρῶν, καὶ τὰς φρένας εἴη διὰ βίου παράκοπος. Οὐ γὰρ δή πως εἰς ἀγαθὸν καὶ τῶν χοίρων ἐξελαμβάνομεν, τοὺς ἐξαιτησαμένους τὸν Κύριον ἐμβληθῆναι χοίροις διενθυμούμενοι, τοὺς ἡμῖν ἀρχῆθεν ἐπιβουλεύοντας δαίμονας, καὶ μάλιστα μαθόντες ὡς διωχθέντες ὑπέστρεψαν οἱ χοῖροι, καὶ ὡς οὐχ ἅπαξ εἰσιόντες τε καὶ ἐξιόντες, προσβάλλοντες ὥσπερεὶ καὶ ἠττώμενοι, τελευταῖον θρασύτερον ἐπιτεθέντες κατέβαλον. Ὅ τι δ' οὐ πόῤῥω τῆς ἀληθείας ἐστοχαζόμεθα, αὐτὸς ὁ ταῦτα παθὼν μετὰ τὴν τοῦ πάθους ἀπαλλαγὴν σαφῶς ἡμῖν διεδήλωσεν. Εἴρηκε καὶ γὰρ ὡς ἔδοξεν ἄνδρα ὁρᾷν, μέ-
C λανα τὴν χροιὰν, ἄγριον τὴν ὄψιν, ὑπερμεγέθη τὸ σῶμα, σχοίνοις περισχημένους τοὺς σῦας ἑφέλκοντα τοῖς τοῦ ἵππου ποσίν· ἐκφεύγειν τε τούτους βιαζομένους, πρὸς δὲ βίαν ἀπαγομένους, ἕως συμποδισθέντος πεσὼν, οὐ μέμνηται ὅ τι καὶ πέπονθεν.

39. Nos interim, qui curam ejus gerebamus, graviter, ut par erat, angebamur: metus quippe nobis incutiebatur, ne perpetuo delirus, aut tota vita impos mentis perseveraret. Sed nec boni quidquam ominabamur ex porcis: illos enim cogitabamus dæmones, qui et olim a Domino id petierunt, ut in porcos immitterentur, et a principio insidiari nobis non cessant; maxime cum audiremus, quomodo depulsi a via, in eamdem rediissent; idque non simpliciter egrediendo redeundoque, sed tanquam assilientes cedentesque, ac denique audacius incurrentes, juvenem subvertissent. Quod vero haud longe a rei veritate conjectura nostra abesset, ipsemet qui hæc patiebatur, postquam a malo suo liberatus deinde fuit, planissime declaravit. Asseruit quippe, visum sibi fuisse virum, atro colore, severo vultu, corporis magnitudine inusitata, qui funibus constrictos porcos sub ipsos equi pedes adigebat. Porcos autem fugere primum compulsos, alia deinde vi in equum denuo immissos, donec sic impedito collapsus, pateretur ea quorum amplius non meminit.

μ'. Ἐφ' ἱκαναῖς οὖν ἦμεν οὕτω διαπορούμενοι, ὅπως τοῦ ἀνυποίστου πάθους αὐτὸν ἀπαλλάξαιμεν, ὅπως ἑαυτοὺς τῆς ἐπὶ τῷδε φροντίδος τε καὶ λύπης ἐλευθερώσαιμεν. Ἀλλ' εἰς νοῦν μόγις ἐβάλομεν τὰ τῇ Ἁγίᾳ καθεκάστην τερατουργούμενα, καὶ ὡς ἐκ ζάλης εἰς λιμένα παραυτὰ καθωρμίσθημεν, καὶ πρὸς τὸ εὐθυμότερον εὐθὺς ἐπανῆειμεν, καὶ ὥσπερ
D ἑαυτῶν ἐγεγόνειμεν, οἱ πρὸ μικροῦ σχεδὸν ἐξεστηκότες, καί τινα τρόπον τῷ πεπονθότι συμπάσχοντες. Πάντων οὖν ἄλλων αὐτίκα ἠλογηκότες παρά γε τῇ σορῷ τῆς Ἁγίας γινόμεθα, καὶ ῥιπτοῦμεν ἐπ' ἐδάφους αὐτόν· καὶ ὁ νεωκόρος τῆς κιβωτοῦ τὸν ἱερὸν ἐξενεγκὼν θησαυρὸν, τὸν ζῶντα ταῖς ἐνεργείαις ὄντως νεκρὸν, ὅλῳ ἐπιστηρίζει τῷ σώματι, κεφαλῆς αὐτῆς ἁπαρξάμενος, χρίει τε λαβὼν ἔλαιον τῆς φωταγωγοῦ σταυροειδῶς τῷδε τὸ πρόσωπον, καὶ πρός γε στέρνα τε καὶ μετάφρενα. Καὶ (ὦ θαυμασίων Θεοῦ! ὦ δόξης, ἧς ἀπῆλαυσαν ψυχαὶ μετὰ σωμάτων ὑπεραθλήσασαι τοῦ Θεοῦ, ψυχαὶ κατὰ Θεὸν τοῖς σώμασι συμβιώσασαι) ὡς οὐδὲν πεπονθὼς, ὡς οὔ ποτέ τι παραπεσὼν, ἐξῆει ῥώμης εὖ ἔχων καὶ τῶν

40. Non igitur absque ratione angebamur, quomodo e tam grandi malo eximeremus adolescentem, et nos ipsos mœrore et sollicitudine liberaremus. Vix autem ea quæ S. Theodosia quotidie patrat admiranda, cœperamus mente revolvere, cum ecce quasi ex tempestate delati in portum, animos continuo majores sumpsimus, et nobis veluti derepente sumus redditi, qui paulo ante consilii inopes extra nos ipsos versabamur, et iisdem quodammodo, quibus adolescens, excruciabamur doloribus. Omnia igitur alia seponentes, ad Sanctæ sepulcrum pergimus, ipsumque in templi pavimento collocamus. Tum ædituus sacrum e lipsanotheca thesaurum promere, iisque hominis, spirantis quidem, sed quem ob virium naturalium defectum internortuum æstimasses, totum corpus signare, initium a capite ducens, oleoque e lampade accepto in modum crucis vultum, pectus, ac dorsum jacentis oblinere. Ecce autem (o admiranda Dei opera! o gloriæ insignis magnitudinem, qua in cœlo perfruuntur animæ, quæ Dei causa in corporibus cer-

taverunt, animæ quæ secundum Deum vixerunt cum corporibus) quasi nihil unquam mali perpessus, neque aliquid præter rationem locutus, integris corporis ac mentis facultatibus exivit, expedite loquens, et ea quæ loquebatur intelligens. Omitto dicere quantum ex eo tempore profecerit, non minus quod ego profecto singulari cuipiam Dei erga illum habere mihi posse videor.

A φρενῶν ἀπρόσκοπτα ὁμιλῶν, καὶ τῶν λεγομένων ἐν συνέσει γινόμενος. Ἐῶ γὰρ ὡς καὶ προκόπτει τὸ ἀπὸ τοῦδε οὐχ ἧττον ἢ τῇ ἡλικίᾳ ψυχικοῖ τε καὶ σωματικοῖς προτερήμασιν· ὃ θείᾳ σαφῶς ἐπισκοπῆς ἤγημαι, ὃ μεῖζονος θαυματουργίας λογίζομαι. providentiæ attribuere, nec minoris miraculi loco

41. Sed neque aliud, quod eadem Sancta admirandum mihi beneficium præstitit, silentio duxi prætermittendum. Ante non exiguum tempus crus mihi fuit valde affectum ex vulnere quod recalcitrans equus impegerat, nec magni sub initium esse videbatur momenti. Postquam autem quatuor omnino elapsi erant dies, doloribus oppressus sum non ferendis, non ea solum qua læsus eram corporis parte, sed ima etiam pedis planta, digitis, talo. Pessime igitur mihi diu erat : cumque dolor ille nonnihil leniretur, claudicabam tamen vehementer, nec sine magna molestia affecto crure niti poteram. Duos in isto cruciatu annos exegeram, nullo mali quod patiebar levamine, annisque deinceps singulis, quemadmodum certi quidem morbi certis recurrere solent temporibus, pedum quoque meorum dolor increscebat. Ac rursum haud ita multum post temporis, anni unius spatio bis terve idem me tenebat malum. Metus erat, ne crescente ætate incrementum pariter dolores acciperent. (Fit enim ex immoderato quodam vitæ amore, ut omnes passim homines, ac ego imprimis, multos hic nobis polliceamur annos, idque præsertim, si mei adinstar vanis mundi hujus rebus, et sensus nostros nimium ad se rapientibus, addictus sit.) Metus igitur mihi erat, ne manibus pedibusque ac toto etiam corpore paralysi dissolutis, affixus omnino lecto hærerem. Ipsi insuper medicorum præstantissimi, qui moribus et ætate et consuetudine propiores mihi erant, non exiguo tenebantur metu, cum nullus artis medicæ conatus adversum mala mea quidquam valeret efficere.

μα'. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐπ' ἐμοὶ παραδραμοῦμαι τῆς Ἁγίας τεράστιον. Ἐπλήγην πόδα τὸν δεξιὸν πρὸ χρόνων ὅτι συχνῶν· ἡ δὲ πληγὴ, ἵππος ἐπὶ κνήμης λὰξ ἔτυψεν, ὃ πρὸς τὸ παρὸν εὐπεριφρόνητον ἔδοξεν. ἀλλά μοι μετὰ τὴν τετάρτην ὁδύναι γεγόνεισαν οὐδοπωσοῦν φορηταί, οὐκ ἐφ' ᾧ γε ἐπεπλήγην μέρει, ἀλλ' ἐπὶ σφυροῖς, ἐπὶ δακτύλοις, ἐφ' ὅλῳ τῷ ταρσῷ καὶ τῷ πέλματι. Ἦν οὖν πονήρως ἔχων ἐφ' ἱκαναῖς, καὶ τοῦ πάθους λωφήσαντος, χωλεύων αὖθις ἐπὶ πολὺ, καὶ οὐκ εὖ ἐπιστηριζόμενος τῷ πεπονθότι ποδί. Δύο τῶν ἐνιαυτῶν παρερρύησαν, καὶ πόδα τὸν αὐτὸν ἤλγησα, καὶ τοῦ λοιποῦ μοι κατ' ἔτος ὥς τι τῶν ἐκ περιόδου ξυναντᾷν εἰωθότων νοσημάτων τὸ τῶν ποδῶν ἄλγος ἀνέκηπτε. Μετὰ δὲ χρόνους οὐ πάνυ πολλοὺς δὴ, τοῦ ἔτους ξυνέδαινέ μοι τὸ πάθος καὶ τρίς. Καί μοι δέος εἰσῆλθεν ἔνθεν, μή πως προϊόντος τοῦ χρόνου καὶ τοῦ κακοῦ (ἐκ γὰρ φιλοζωΐας, οἶμαι, πᾶς τις ὡς κἀγὼ φαντάζεται τὸ μακρόβιον, καὶ μᾶλλον εἰ κατ' ἐμὲ προστετηκὼς εἴη τοῖς γηΐνοις τοῖσδε καὶ κηλοῦσι τὴν αἴσθησιν)· φόβος οὖν μοι γεγένει μὴ χεῖράς τε παρελυθείην καὶ πόδας, ἅ καὶ τὸ σύμπαν ἐξαρθρωθείην, καὶ καπάπαξ κατασταίην κλινοπετής. Ἐπὶ δὲ μᾶλλον ἐφόβουν οἱ τῶν ἰατρῶν δοκιμώτεροι, ξυνήθεις ὄντες ἐμοὶ καὶ ἡλικιῶται, μηδέν πως ἰσχύειν πρὸς τὴν νόσον τὴν τέχνην ἰσχυριζόμενοι.

43. Qualia igitur possum me credis, cum inde vetarer exspectare meliora, unde certo mihi adfuturi auxilii spes omnis fuerat? Jam animos abjeceram, et quod consequens est, inerter languebam; quando, secundum Davidicam doctrinam, memor fui Dei, et repente delectatus sum; In ipso quippe, aiebam, etsi validissimus sit quo laboro morbus et omni medentium arte superior, attamen potentia illius virtute domabitur. Simul enim atque firmiter credere et sperare in ipsum statuimus, continuo quæ fieri posse non videbantur, Deo fiunt possibilia, nec est quidquam quod divinam ejus potentiam superet. In memoriam quoque revocare cœpi, quomodo purissima Dei Mater, rerum nostrarum quotidie haud parum satagens, divinam pro omnibus misericordiam implorare non cesset. Sanctos quoque illos cogitavi ac sanctas, quibus ab altissimo in cœlis Deo tantum hic gratiæ fuit concessum, ut insanabiles curare morbos et malis immedicabilibus mederi possent: Demetrium dico, illum inter martyres celeberrimum, nec non magnum

μβ'. Τί γοῦν ἐπεπόνθειν, ὅθεν μοι δι' ἐλπίδος ἦν ἡ βοήθεια, λαβὼν ἐκεῖθεν τὴν ἀπαγόρευσιν; Ἀθυμίᾳ κατεσχέθην, καὶ ὡς τὸ εἰκὸς ἠκηδίασα· ἀλλ' ἐμνήσθην κατὰ τὴν Δαυϊδικὴν εἰσήγησιν τοῦ Θεοῦ, καὶ θυμηδίας ἐπλήσθην εὐθύς. Ἐν γὰρ αὐτῷ, καὶ γὰρ ἔφην, εἰ καὶ ἡ νόσος ἰσχυρὰ καὶ τὴν τέχνην νικᾷ, ἀλλ' ἡττήσεται τῆς κραταιᾶς ἰσχύος Θεοῦ· ὡς γὰρ πεπιστεύκαμεν, καὶ τὰ ἀδύνατα Θεῷ δυνατά, καὶ οὐδὲν ὅ τι τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ὑπερκείσεται. Καί γε ἐνενοησάμην, ὅπως τε ἡ πάναγνος αὐτοῦ Μήτηρ καὶ νῦν τε καὶ καθέκαστα ἡμῶν κηδομένη, πάντων ὑπερεντυγχάνει διηνεκῶς. Ἁγίους τε καὶ ἁγίας ἀνελογισάμην, οἷς καὶ τῇδε χάρις ὅτι μεγίστη πρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς δοξάσαντος δίδοται, ὡς καὶ θεραπεύειν ἀνήκεστα καὶ ἰᾶσθαι ἀνίατα δύνασθαι· Δημήτριόν φημι τὸν ἐν μάρτυσι διαβόητον, τὸν ἱεράρχην μέγαν Νικόλαον, Εὔπλον τὸν πολύτλαν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου τῷ ὄντι διάκονον· ἐπὶ δὲ τούτοις καὶ μετὰ τούτων τὴν ὁσίαν ταύτην καὶ μάρτυρα, ἧς ἐν γειτόνων ὢν τῇ σορῷ, τάς τε ὁσημέρας καὶ ὁσῶρας θαυματουργίας ἐπὶ τοιοῖσδέ τισιν ἐπυνθανόμην τε-

λουμένα; καὶ χείροτ. Τοῖς οὖν ἰατροῖς αὐτίκα χαίρειν καὶ αὐτοῖς φαρμάκοις εἰπὼν τούτους μόνους προὐστησάμην τῆς νόσου θεραπευτάς.

A episcopum Nicolaum, et Euplum (13) tot tamque acerba quondam Dei causa perpessum, ac sacri Evangelii verissimum diaconum. Præter hos et cum hisce sanctam illam martyrem, a cujus tumulo haud longe commorabar, quæque perpetuis ac admirandis non modo in dies, verum etiam in horas operibus, non mei tantum similes morbos, sed longe etiam graviores depellere potest, in auxilium vocavi. Medicorum itaque et pharmacorum ope valere jussa, hosce solum morbo curatores proponebam.

μγ'. Πῶς τοίνυν παραστήσω, πῶς τὸν ἔλεον, ὃν ἐνεδείξατό μοι τῷ ἀχρείῳ τούτου δούλῳ Θεὸς διὰ τῶν εὑηρεστηκότων αὐτῷ, διὰ βραχέος ἐρῶ; Χρόνοις ἐν ὀλίγοις ἐξαρθρωθῆναι προσδόκιμος ὢν, πλείστους ἤδη παρήμειψα, καὶ διαρτίας εὖ ἔχων μελῶν, καὶ βαδίζω. ὡς ὅτε ἦν εἰκοσιέτης ἐβάδιζον. καί μοι ἐλευθέρως αἱ χεῖρες, ὅποι τε βουλητὸν ἐμοὶ, καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα κινεῖ, φέρονταί τε καὶ μεταφέρονται. Τοιαῦθ' ὁρῶμεν τῇ Ἁγίᾳ τελούμενα, τοιαῦθ' ὁσημέραι τερατουργούμενα. Τί γοῦν δὴ τὰ πάλαι καταλέγειν, ἢ παραδιδόναι τὰ ἐφ' ἡμῶν συγγραφῇ; μηδεμίαν σφῶν λαμβανόντων διέχειαν, κυμάτων τε δίκην ἕτερον ἑτέρου καταλαμβάνοντος· καὶ γάρ πως παραπλήσιον ἂν παθεῖν δόξειεν ὁ ταῦτα συγγράφειν πειρώμενος τοῖς ἐπ' ἀφροσύνῃ διαβοήτοις ἐκείνοις, ὧν οἱ μὲν ἀριθμεῖν προήχθησαν κύματα, οἱ δ' ἀστέρας, οἱ δ' ἄλλῳ τινὶ τῶν ἀδυνάτων ἐπιχειρήσαντες, ἐνεπαίχθησαν.

43. Nunc vero qua ratione edisseram quæ acta sunt? quo modo misericordiam, quam mihi, servo suo inutili, per sanctos suos Deus præstitit, breviter potero explicare? Ille ego, qui paulo ante membris omnibus per paralysin videbar dissolvendus, jam plures transegi annos, et toto corpore firma compage utens, sic incedo ut incedebam cum viginti duntaxat annorum essem: manus quoque mihi feruntur libere et transferuntur, quocunque animo collibitum est, aut vitalis spiritus impellit. Tanta videmus fieri a Sancta et quotidie admirabiliter perfici. Sed quid attinet vetera commemorare, aut ea quæ in nobis nunc contingunt scripto tradere: cum nullam ipsa sibi cessationem indulgeant, sed uti fluctus fluctum, sic aliud alterum consequendo excipiat? Etenim qui illa omnia scriptione vellet complecti, iis mihi non videtur futurus absimilis, quorum alii fluctus maris, stellas alii numerare, nonnulli aliud nescio quid ex iis quæ fieri nequeunt non sine stultitia perficere aggressi, omnibus se ridendos præbuerunt.

EPILOGUS.

μδ'. Ἀλλ' ὅπερ ἔφην, τί γε δέον ἡμᾶς ποιεῖν τοιαῦθ' ὁρῶντας, τοιούτων παρ' αὐτῆς ἀπολαύοντας; Χαίρειν μὲν χαρὰν ἔνθεον, πρέσβιν δὲ ποιεῖσθαι πρὸς Κύριον, καὶ δεξιοῦσθαι μὲν εἰς δύναμιν ἕκαστον, προστάτιν δ' ἀφιλονείκως ἰδιοῦσθαι πάντα καὶ σφετερίζεσθαι. Καὶ μάλα γὰρ εἰκότως· ἵνα γὰρ ἐάσω τὰ κρείττω καὶ ὑψηλότερα, ὧν παρ' αὐτῆς ἢ δι' αὐτῆς ἀπελαύομεν, ὑπὲρ ἡμῶν εἰς ἄῖδιον τυγχανούσης Θεῷ, καὶ ἐξιλεουμένης συχνὰ πλημμελοῦσι καὶ παροργίζουσιν. Ἀλλ' εἴπερ ἰατρὸν ἀνιάτων νοσημάτων μόνον ηὐχοῦμεν αὐτὴν, πόσους ἐχρῆν αὐτῇ καταβάλλεσθαι τοὺς μισθούς; πόσης γε τιμῆς ἀξιοῦν; Ἐπεὶ δὲ καὶ σωμάτων νόσους ἰᾶται, καὶ ψυχῶν θεραπεύει νοσήματα, ἄγε δὴ ὡς ἰσχὺς ἕκαστος ἀποτινύτω μετ' εὐγνωμοσύνης τὸ ὀφλημα, καὶ πρὸς ἅπαν πάθος ἐπικεκλήσθω καὶ νόσημα.

44. Verum, quod jam ante quoque dicebam, quid nos tandem par est facere, qui tanta videmus, tanta accepimus per Sanctam beneficia? Lætitia utique maxima exsultare, mediatricem adhibere apud Dominum, cum gratiarum actione excipere singula, patronam in omnibus sine cunctatione accersere et nobis vindicare debemus; idque magna cum ratione. Nam ut optima quæque et præstantissima, quæ ab ea et per eam accepimus, omittam proferre; assiduis illa Deum supplicationibus fatigat nostra causa, nostrique eam magna capit miseratio, qui multis adeo delictis divinam majestatem ad irascendum nobis provocamus. Quod si medicam ejus solius manum in morbis gravissimis et imploremus et sentiamus, quantam illi putatis mercedem esse reddendam? Cum autem non corporum tantum medeatur infirmitatibus, sed animorum quoque morbos tollere non cesset, ea, pro suis quisque viribus debitum cum gratitudine persolvat, et ipsam adversus mala omnia morbosque invocet.

με'. Ὃ δὴ κἀγὼ ποιεῖν εἰωθὼς, οὐκ ἐάσω μὴ ποιῆσαι καὶ νῦν εἰς ἐπήκοον· ἀλλ' ὑπὲρ ἐμοῦ τε τὴν ἱκετηρίαν καὶ τῶν ἐμῶν θέμενος, τύπον ὡσπερεὶ δώσω τὰ παραπλήσια λιπαρεῖν, καὶ τὰ αὐτὰ δήπουθεν τὴν Ἁγίαν δυσωπεῖν· Ἣ καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἐκ παιδὸς παραθεμένη Θεῷ, καὶ σῶμα μὲν ἀσκήσει χρονίᾳ τήξασα, ψυχὴν δὲ τῶν ἐνταῦθα καὶ πρὸ διαλύσεως μεταστήσασα, καὶ τέλος ἄμφω προεμένη, καὶ τοῦ μηδενὸς ἄξια κρίνασα, ὑπὲρ τοῦ

45. Quod cum ego nunquam non facere sim solitus, nunc quoque non omittam id ipsum agere: sed pro me meisque supplicationes instituens, aliis quoque formam præscribam similia pro se obsecrandi, eademque flagitandi a Sancta: O quæ a primis ætatis tuæ annis corpusculum tuum Deo voluisti esse sacrum, et hoc quidem extenuavisti exercitatione diuturna; animum autem, ante etiam quam ex hac vita migraret, a rebus omnibus crea-

(13) Coluntur S. Demetrius 8 Octobris, S. Nicolaus 11 Novembris, S. Euplus 12 Augusti.

tis alienissimum habuisti; ac demum tam hunc quam illud generose contempsisti ac parvi fecisti, illius videlicet causa, quem ex tota anima totaque mente desiderabas; mentem, oro, animamque nostram ab omni labe puram nunc quoque, cum in cœlo exsistis, conserva; cogitationem omnem perversam arcens ab animis nostris mentesque in Deum transferens, atque (ut breviter omnia complectar) universam vitæ nostræ ac sermonis rationem secundum beneplacitum divinum dirige. Misericordem Deum nobis redde placatum, ut recte et absque offendiculo vitæ nostræ cursum instituamus, ab omni labis periculo remoti, cunctisque malis superiores; ex hac autem vita abeuntibus nobis patrocinare ferventer, supplica instanter, deprecare operose, ut severo exempti judicio, divinæ illius ac ineffabilis beatitatis partem aliquam capiamus: quod nobis omnibus contingat, per gratiam et benignitatem Dei ac Salvatoris nostri Jesu Christi, cui omnis gloria, honor, et adoratio debetur, cum eo qui principio caret Patre, et sancto ejusdem naturæ Spiritu, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

A ἐξ ὅλης σοι ψυχῆς, ἐξ ὅλης σοι διανοίας πεποθημένου Θεοῦ· βλάβης ἡμῖν ἁπάσης καὶ ἄμφω πρὸς τὸ παρὸν ἀνώτερα διατήρει, ἅπαν διανόημα πονηρὸν τῶν ψυχῶν ἀπελαύνουσα, καὶ τὸν νοῦν ἡμῶν πρὸς Θεὸν ἀεὶ μεταφέρουσα· καὶ τὸ σύμπαν εἰπεῖν, βίον τε καὶ λόγον ἡμῖν πρὸς τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν ἴθυνε, καὶ τὸν συμπαθῆ Θεὸν ἐξιλεοῦ, ὡς εὐμαρῶς τε καὶ ἀπροσκόπως τὴν τοῦ βίου τρίβον ὁδεύοιμεν, πάσης περιστάσεως ἐξαιρούμενοι, καὶ δεινοῦ παντὸς ἀνώτεροι συντηρούμενοι· τῶν δ' ἐνταῦθα μεταστάντων πρόστηθι, θερμῶς πρόστηθι, ἱκέτευσον λιπαρῶς, δυσώπησον ἐκτενῶς, ὡς τῆς καταδίκης ῥυσθείημεν, καὶ τῆς θείας ἐκείνης καὶ ἀῤῥάστου μακαριότητος τύχοιμεν, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς τυχεῖν χάριτι καὶ B φιλανθρωπίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάρχῳ αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ καὶ ὁμοφυεῖ αὐτοῦ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ANNO DOMINI MCCLXXIII.

ARSENIUS AUTORIANUS*

CP. PATRIARCHA

—

ANACREONTICON IN DOMINICAM RESURRECTIONIS.

MONITUM.

(Matranga, Anecdota Græca, t. II.)

—

Arsenii Archiepiscopi anacreonticon εἰς τὴν λαμπρὰν Κυριακὴν (*in Dominicam Resurrectionis*) vidi in cod. Vat. 208, versusque cum non invenustos, imo elegantes et poeticam quamdam suavitatem olentes invenissem, statim in meis adversariis retuli, et typothetæ tradidi. Arsenius, de quo nihil comperitur præterquam quod Allatii notitia mox in notis alleganda, fortasse est Corcyræ archiepiscopus, cujus orationes adhuc ineditas, in laudem S. Barbaræ et S. Andreæ apostoli (*a*) a cl. Andrea Mustoxydio exoptatas, e membranis XI et XII sæculi nuper exscripsi; alteram scilicet e cod. Vat. 679, alteram e cod. Vallicelliano 34 B, quam bibl. præfectus Rev. A. Theinerus mira liberalitate, ut viris doctis mos est, mihi obtulit. Præmissa exhortatione ad tam præclarum festum celebrandum, Arsenius veris descriptionem poetice persequitur, quæ maximam carminis partem occupat; dein laudes SS. Triadi tribuuntur, et S. Georgius, loci protector ubi Arsenius morabatur, veluti intercessor apud martyras adhibetur. Quapropter est qui opinatur nostrum *Arsenium Monembasiæ fuisse archiepiscopum, qui Venetiis septuagenarius* 1535 *decessit* (*b*), *et in S. Georgii ecclesia tumulatus est*, quamvis ex ejusdem ecclesiæ annalibus constet, Kal. Novembr. anni 1539 sub Marci Samariarii Zacynthii præfectura primum ejusdem lapidem solemni ritu benedictum, ac 24 annis post absolutam fuisse. Mihi vero styli puritatem in ode sæpe consideranti videtur auctor XVI sæculo longe vetustior.

(*a*) Edere proposuerat L. Allatius in *Symmictis* lib. V, 108.
(*b*) Cf. Ch. F. Boerneri *De doct. hom. Græc.* etc., p. 155. Lips. 1740.

* Vide Cotelerii notam ad Arsenii Testamentum, infra.

ΑΡΣΕΝΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΣΤΙΧΟΙ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΑΜΠΡΑΝ ΚΥΡΙΑΚΗΝ.

—

ARSENII ARCHIEPISCOPI

VERSUS

IN DOMINICAM RESURRECTIONIS.

—

Ἴτε μοι ξύμπαντες παῖδες,
ἴτε φιλτάτη χορεία,
ἴτε μουσόθρεπτα τέκνα,
γλυκερὰν ὄπα λαλεῦντες,
λιγυρὸν μέλος φωνεῦντες,
ὕμνον προσφέρωμεν πάντες
βασιλεῖ καὶ κτίστῃ πάντων,
βασιλίῃ ὡρῶν ἐπέστη.
Ἄγε σαλπίσωμεν πάντες,
ἄγε φορμήσωμεν ἆσμα,
ἄγε τερπνῶς μελαδοῦντες
Θεὸν ὑμνήσωμεν πάντες·
κατέλιπε γὰρ τὸν τάφον,
συνέτριψε κλεῖθρα πάντα
ζοφεροῦ πικροῦ θανάτου,
δύναμιν θ' Ἅδου παμφάγου,
ψυχὰς ἀνέστησε πάσας,
ἄμαχον κράτος δεικνύων.
Πᾶσα σκιρτᾷ νῦν ἡ κτίσις,
τὸν ὑψωθέντα δοξάζει,
Θεὸν ὑμνεῖ πᾶσα φύσις
ἀγαθῶν ὥσπερ δοτῆρα,
τὸν ἀναστάντα γεραίρει.
Τίς ἂν ἀξίως λαλήσῃ,
τίς ἂν ἀξίως ὑμνήσῃ,
ἅπερ ἀνθρώποις παρέσχεν
ὁ βασιλεὺς τῶν αἰώνων,
ὁ μόνος κτίστης ἁπάντων,
ὁ φανότατος· φωσφόρος;
νέφεσι γὰρ οὐ ζοφοῦται,
καθαρὰν ἁπλοῖ λαμπάδα,
καταφαιδρύνεται πάντα
ἁπλέτῳ φάει καὶ κάλλει.
Ἀγλαὸς κύκλος σελήνης,
χορὸς ἀστέρων αἰγλήεις,
καταφωτίζει τὴν νύκτα
ἁπλέτοις λαμπηδουχίαις·
κατίδοις ἄνω τὴν Ἄρκτον,
μεγάλην τε καὶ τὴν ἥττω,
στέφανον τῆς Ἀριάδνης,
ζωδιακὸν κύκλον ἴδοις
καθαρὸν σὺν τοῖς ζωδίοις·
βορινὸν κύκλον κατίδοις,
θερινὸν σὺν τούτῳ πάλιν.
Μετὰ ταῦτα δ' αὖ κατόψει
κύκλον τῆς ἰσημερίας,
μετὰ τοῦτον δ' αὖ τοὺς ἄλλους
χαριέντως νῦν κατίδοις·
Θεὸν ἐντεῦθεν ὑμνήσεις,
ἀγαθὸν τοιοῦτον κτίστην.
Ἴδε λοιπὸν τὰ τῆς γαίας,
χαρὰν ἀμύθητον λάβε,
Θεὸν ἀνύμνει πρεπόμως
νῦν φυτὰ ξύμπαντα θάλλει,
ἀγέλαι πτηνῶν σκιρτῶσιν
ἐπὶ τοῖς δένδροις φωνεῦσαι,
τὸν ὁδοιπόρον κηλεῦσαι,
Θεὸν ἁπάντων ὑμνεῦσαι·
τίς ἂν ἀξίως ὑμνήσῃ;
τίς ἂν ἀξίως λαλήσῃ;
κελαδοῦσι νῦν τὰ πάντα,
γλύκιον μέλος φωνοῦσι,
ψυχὰς εὐφραίνουσι πάντων
Λογικοὶ νέοι μοι δεῦτε,
ἔαρος καιρὸς, σκιρτᾶτε.
ἐλύθη γὰρ ἡ παχύτης
νεφελῶν εἴαρος ὥρῃ,
παγετὸς μακρὰν ἠλάθη,
ἀπεδιώχθη τὸ ψύχος,
τὰ σκυθρωπὰ παρῳχήκει,
καθαρὰ τανῦν αἰθρία.
Λογικοὶ νέοι μοι δεῦτε,
ἔαρος καιρὸς, σκιρτᾶτε·
Ζεφύρου πνοαὶ γλυκεῖαι,
ποταμοὶ νάουσιν ἅρτι

Accedite ad me, omnes filii, accedite, chori charissimi, adeste, pueri Musis nutriti, dulcem vocem proferentes, suavem cantum miscentes, hymnum cuncti offeramus Regi omniumque creatori. Adest temporum regina. Age, buccinemus cuncti, age cantum modulemur, age dulce intonantes Deum laudemus omnes: reliquit enim sepulcrum, claves omnes fregit tenebrosæ et acerbæ mortis, vimque inferni cuncta devorantis; omnes resuscitavit animas, invictam potentiam suam ostendens. Nunc exsultat omnis creatura, exaltatum celebrat, Deum laudat universa natura, tanquam bonorum largitorem eum qui resurrexit veneratur. Quis digne prædicaverit, quis digne laudaverit quæ hominibus præbuit Rex sæculorum, solus universi creator, Lucifer splendidissimus? Nubibus enim non obscuratur, puram diffundit lucem; omnia ingenti lumine et pulchritudine ornat. Lucidus lunæ orbis, splendidus stellarum chorus, admirabili noctem illuminat claritate: videre licet in alto Arctum majorem ac minorem, Ariadnes coronam, zodiacum conspicies purum cum signis, septentrionalem aspicies orbem et simul meridionalem. Deinde intueberis æquinoctii orbem, post hunc autem cæteros magna cum voluptate videbis. Illinc Deum laudabis optimum talem creatorem. Præterea aspice terrena, ineffabili fruere gaudio, Deum toto animo celebra. Nunc omnes plantæ vigent, avium turbæ in arboribus canentes exsultant, viatorem delectant, Deum universi hymnis extollunt. Quis autem digne laudaverit? quis digne prædicaverit? Omnia nunc hymnis resonant, dulces cantus modulantur, omnium animos lætitia replent. Adeste, juvenes prudentes. Veris tempus advenit, jubilate. Nubium densitas soluta est veris amœnitate, glacies longe discessit, frigus abiit, tristitia disparuit, serenum adspicitur cœlum. Adeste, juvenes prudentes. Veris tempus advenit, jubilate. Zephyri lenes spirant; fluvii placide volvunt undas limpidas; oves jam in littore secure lasciviunt, agni cum matribus per virides saliunt campos. Adeste, juvenes prudentes. Veris tempus advenit, jubilate. Jam avis purpurea canit, vernale carmen modulatur, ad amœnos fluvios, in umbrosis platanis re-

καθαρὸν πῶμα συμμέτρως
πρόβατα τανῦν σκιρτῶσι
κροκάλῃσι χαριέντως·
ἀρνία σκαίρει μητράσι
χλοεραῖς ἀρούραις ἄρτι·
Λογικοὶ νέοι μοι δεῦτε,
ἔαρος καιρὸς, σκιρτᾶτε·
ὁ αἶμων ἤδη τυρίσδει,
ἐαρινὸν ἄσμα μέλπει,
θαλεροῖς ἐπὶ ῥείθροις,
σκιεραῖς ἐπὶ πλατάνοις
ἀνάπαυσιν εὐτρεπίζει·
χελιδὼν ἄρτι Τηρῆος
καταλαλεῖ τοῦ φθορῆος·
τὸν Ἴτυν ζητεῖ δὲ πάλιν
κασιγνήτη ταύτῃ σφόδρα·
ὁ Πὰν τῆς Ἠχοῦς ἐράει,
ὁ Κύκλωψ τῆς Γαλατείας,
Ἀδώνιδος Ἀφροδίτη.
Λογικοὶ νέοι μοι δεῦτε,
ἔαρος καιρὸς, σκιρτᾶτε·
γεράνων ἐσμὸς κλαγγάζει·
λιγέως ἄδει καὶ κύκνος
πτερὸν ἀνεὶς τῷ Ζεφύρῳ·
κωκκύζει τανῦν ὁ κόκκυξ
ἐν δρεσιν ἠλιβατοῖς,
λιγυρῶς ἄδει καὶ κίττα
τὸ μιμηλὸν τοῦτο ζῶον·
καμαροφάγα νῦν πάντα,
κοτινοτράγοι σὺν τούτοις
καταφωνοῦσι κοιλάδας.
Λογικοὶ νέοι μοι δεῦτε,
ἔαρος καιρὸς, σκιρτᾶτε·
κύματα θαλάσσης ἄρτι,
πραέως λίαν κινοῦνται·
δρεσι καὶ γὰρ τὸ πρώην
ἀβάτοις παρωμοιοῦντο·
ἱστία τοίνυν πετάσας,
ὁ θέλων πλέειν θαλάσσῃ,
μακρὰν ἀπαίρει πρὸς κέρδος
ἀναπέμπει καὶ δελφίνων
ἀγέλη καὶ τῶν πομπίλων.
Τὰ ῥόδα νῦν ἀνακύπτει
χαροπῶς ἐκ τῶν καλύκων,
τὰ βάτα νῦν ἀναθάλλει·
ὑάκινθος σὺν ναρκίσσῳ
χαροπὸν χρῆμα τυγχάνει·
μέλισσα τῶν σίμβλων ἤδη
ἀπαναστᾶσα προθύμως,
περιβόμβοι τὰς κοιλάδας·
συλᾷ τὰ ἄνθη τῶν δένδρων,
τίθεται ταῦτα τοῖς σίμβλοις,
πονέει γλυκεῖαν ἔνθεν
χαριεστάτην τε βρῶσιν.
Λογικοὶ νέοι μοι δεῦτε,
ἔαρος καιρὸς, σκιρτᾶτε·
Τριὰς, ἀμέριστε φύσις,
ἀκατανόητον βάθος,
ἀδιήγητόν τε κράτος,
κόρον οὐκ ἔχον τε κάλλος,
Θεὲ παντάναξ καὶ κτίστα,
Πατρὸς ἀπαύγασμα, δόξα,
ὁ δοτὴρ ἀγαθῶν πάντων,
παροχεὺς ὁ τῆς σοφίας,
παρέχοις αὐτὸς τὴν γνῶσιν
ὑψόθεν τοῖς μικροῖς λάτραις,
ἵνα τὴν σὴν ἐξουσίαν,
ἀγαθωσύνην τε πᾶσαν
συνίωμεν ἐκ κτισμάτων·
κλέος ἀγλαῶν μαρτύρων,
προσάγομέν σοι μεσίτην
Γεώργιον, τὸν προστάτην
διατριβῆς Ἀρσενίου.

creationem quærit. Jam hirundo contra Tereum corruptorem queritur, soror autem Itym sollicite quærit. Echo amatur a Pane, Galatea a Cyclope, Venus ab Adonide. Adeste, juvenes prudentes. Veris tempus advenit, jubilate. Cœtus gruum vocem emittit acutam, dulce canit etiam cygnus, alam versus Zephyrum replicans. Cucullus vociferatur in arduis montibus; suaviter cantat etiam cilla, avis illa imitandi facultate conspicua. Omnes aves quæ plantis olivisque nutriuntur, jam cantu valles replent. Adeste, juvenes prudentes. Veris tempus advenit, jubilate. Jam fluctus maris motu placidissimo feruntur, cum nuper adhuc montibus altissimis exæquarentur, et qui mare transfretare conatur, velis expansis nunc longe discedit ad lucrum faciendum; delphinorum quoque et phocarum cœtus sursum emergit. Nunc rosæ — dulce aspectu—e calicibus prodeunt, et frutices vernales efflorescunt; hyacinthus cum narciso pulchritudine oculos demulcent. Apis cellam cum impetu relinquens valles circumvolitat, arborum flores exsugit, succum ad cellas comportat, dulcem ac jucundum inde cibum efficiens. Adeste, juvenes prudentes. Veris tempus advenit, jubilate. O Trinitas, natura indivisa, profunditas incomprehensibilis, potentia inenarrabilis, pulchritudo inexhausta, Deus omnipotens ac Creator, Patris splendor, gloria, omnium bonorum largitor, sapientiæ procurator, concede humilibus servis intelligentiam cœlestem, ut potentiam tuam omnemque benignitatem e creaturis intelligamus. Celeberrimum inter sanctos martyres offerimus tibi tanquam mediatorem Georgium, studiorum Arsenii patronum.

ARSENII PATRIARCHÆ

PRIVILEGIUM PRO MONASTERIO SS. DEIPARÆ MACRINITISSO.

(Pasini codices Taurinenses, tom. I.)

Hypomnema patriarchæ domni Arsenii.

Summum malum est negligentia, multorumque causa malorum, sed qualia exinde proveniant, fortibus viris satis notum est: et revera nihil unquam boni ex desidia atque inertia profluxit. Hoc autem et sapientes olim effati sunt, et ipsæ res neglectæ clamant perspicue. Quod dicimus, aperte videre est in iis, quibus debita cura deest; nihil in illis neque exquisitum ad considerationem, neque circumscriptum simpliciter sensu deprehenditur. Res igitur ita se habet, atque operis dilatorem cum damnis luc-

A Ὑπόμνημα τοῦ πατριάρχου κυροῦ Ἀρσενίου.

Κακὸν ἡ ἀμέλεια καὶ πολλῶν αἰτία κακῶν. Ἀλλ' οἷα τὰ ταύτης ἐκφόρια, οὐκ ἀγεννέσιν ἱστορεῖται· καὶ ὡς ἀληθῶς οὐδέν τι χρηστὸν ἐκ τοῦ καταῤῥᾳθυμεῖν, τοῦτο δὲ καὶ σοφοῖς μὲν διείληπται, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ τῶν πραγμάτων ἠμελημένα βοῶσι διάτορον. Πάρεστιν ἐν αὐτοῖς τοῖς φροντίδος ἐκτὸς καθορᾶν ἐναργῶς τὸ λεγόμενον. Οὐ περινενοημένον τι πρὸς καταμάθησιν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ περιεσκεμμένον ἁπλῶς τῇ αἰσθήσει καταλαμβάνεται. Τοῦτο μὲν οὖν τοιοῦτον. Καὶ τὸ τὸν ἀμβολιεργὸν ἄτησι παλαίειν

σοφοῦ τῶν παλαιῶν γνωμάτευμα. Εἰ δὲ καὶ σπουδῆς παρούσης, καὶ μελέτης ἐμμερίμνου καὶ συνεχοῦς ὑπὲρ τοῦ κατορθωθῆναί τι τῶν ἐπαινετῶν, τὸ δ' οὐδ' οὕτως εὐχερῶς εἰς ἔργον προβαίνει, καὶ εἴ πού τι καὶ ἀντιβαῖνον εἴη, πολλῶν καὶ σθεναρῶν συμπράξεως δεῖται πρὸς τελεσφόρησιν· πολλῷ δὲ μᾶλλον κἀντεῦθεν, οὗ τῶν κακῶν ἐκκυλίει τὰ τῆς ἀναβολῆς, διαδραμεῖται. Ἀλλὰ τῇ μὲν ἡμῶν μετριότητι περὶ τούτων οὕτω διαλαβεῖν εὐστόχως ἐγένετο· πράγμασι δ' αὐτοῖς ἔγνω ταῦτα τοιαῦτα. Ἡ κατὰ τὴν ἐνορίαν Δημητριάδος ἡ ἐπὶ σταυροπηγίῳ μὲν πατριαρχικῷ καταπηχθεῖσα μονὴ, ἐπ' ὀνόματι δὲ δομηθεῖσα τῆς πανάγνου Θεομήτορος καὶ τῆς Μακρινιτίσσης ἐπιλεγομένη, ἔμαθεν αὐτὴ, ἐδάη, εἰς ἐπιστήμην ἦλθεν ἀκριβῆ. Ὡς, εἰ μικρόν τι ἐνέδωκεν, εἰ βραχύ τι ἀνέπεσεν, εἰ πρὸς ὀλίγον ὄκνος αὐτὴν ὑπέδραμε, κίνδυνος καὶ πτῶσις περὶ αὐτήν. Καὶ ἐκ τοῦ πατριαρχικὴν ἀνυψοῦσθαι ταύτην, ὡς ἔστι καὶ ἀναγορεύεσθαι, μεταλλαγὴ τὴν ἐπισκοπικὴν τοῦ Δημητριάδος κλῆσιν ὀνοματίζουσα. Τίνα γὰρ καὶ ὅσα οἱ κατὰ καιροὺς ἀρχιερεῖς Δημητριάδος ὑπὲρ τοῦ ταύτην τὴν μονὴν σφετερίσασθαι ἠγωνίσαντο, καθάπαξ λίχνον ὀφθαλμὸν ἐπέβαλον ἐπ' αὐτὴν; καὶ οὔμενουν οὐδαμῶς ἠνείχοντο, μὴ περιβοήτου τοιούτου καλοῦ καλεῖσθαι μέτοχοι· εἶδον ὕψος καὶ σεμνώματος μέγεθος, ἠττηθέντες παντοίων οἴησιν, πάντα κινοῦντες τρόπον εἴ πως εὕροιεν τὸ ποθούμενον. Ἀλλ' εἰς μάτην αὐτοῖς ὁ πόνος, παρὰ φαῦλον τὰ διαβούλια, οὐδὲν τῆς κενοσπουδίας αὐτῶν ἀπώναντο, εἰ μὴ καὶ μᾶλλον ἀσφαλέστερα τὰ τῆς μονῆς ἔθεντο. Οἷς γὰρ ἡ μονὴ διενέξεις ἐκ τοῦ μέρους τῆς ἐπισκοπῆς Δημητριάδος ἔσχε καὶ πράγματα, τούτοις λαμπρῶς καὶ ἀναντιῤῥήτως πατριαρχικὴ ἀνεφάνη. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν διαναστᾶσα, πατριαρχικοῖς τε κατωχυρώθη ὑπομνήμασι τῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν τοῦ τε κυροῦ Γερμανοῦ, καὶ τοῦ κυροῦ Μανουὴλ. Καὶ πρὸ τῶν ὑπομνημάτων δὲ τούτων κατεξέτασιν ἀπειλήφει τοῦ μακαρίτου ἐκείνου δεσπότου κυροῦ Μανουὴλ, φέρουσαν ἐπιγραφὰς καὶ ἄλλων μὲν ἀρχιερέων, καὶ αὐτοῦ δὲ τοῦ Δημητριάδος Νικολάου τοῦ Βλαττῆ, τοῦ πρώτου; ὑπὲρ τῆς μονῆς ἀμφιβαλόντος. Καὶ παρίστησιν ἀριδήλως αὕτη ἡ κατεξέτασις ὡς ἡ μονὴ τῆς Μακρινιτίσσης πατριαρχικὴ καὶ ὁ Δημητριάδος ἀμέτοχος ὑπὲρ αὐτῆς διενίστατο. Ναὶ μὴν καὶ ὁ Δημητριάδος ἐπισκοπεύσας μετὰ τὸν Βλαττῆν Νεόφυτος δήλωσιν ἔγγραφον ἐξέθετο καὶ αὐτὸς, καὶ ὅπως ὁ Δημητριάδος οὐ μετέχει εἰς τὴν μονὴν ταύτην τῆς Μακρινιτίσσης, διασαφεῖ, ἀναφανδὸν πατριαρχικὴν εἶναι ταύτην ὁμολογῶν. Καὶ ἔξεστι τῷ βουλομένῳ καθέκαστα τῶν δικαιωμάτων ἀναλέγεσθαι, καὶ τὴν τούτων ἀναγνωρίζειν δύναμιν, καὶ γνωρίζειν ὅπως ἡ μονὴ πατριαρχικὴ, καὶ οὐδεμίαν μετοχὴν ὁ Δημητριάδος ἐν αὐτῇ κέκτηται· οὐ μόνον δὲ ἐν αὐτῇ, ἀλλ' οὔτε ἐν τῷ παραλαυρίῳ αὐτῆς τῷ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ὁσίου Ὀνουφρίου. Ὅτι γὰρ καὶ ὁ ὅσιος Ὀνούφριος πατριαρχικὸν, τὸ γράμμα διατρανοῖ τοῦ τῷ τότε καιρῷ τὰ πατριαρχικὰ ἐκεῖσε διέποντος δίκαια Ἰωάννου διακόνου τοῦ Ἀττικοῦ, τὸ διά τινα τοῦ Δημη-

tari, veteris sapientis sententia est. Nam si et præsens studium, et sollicita cura atque assidua ad quidpiam laudabile feliciter gerendum adhibeatur; hoc neque tam facile in opus deducitur, et siculi aliquid adversetur, multorum ac fortium virorum ministerio opus est, ut perducatur ad finem, multo autem magis, si cæteris, quibus res involuta est, malis cunctatio addatur. Sed nostræ quidem moderationi de his ista disserere visum est opportunum, reque ipsa novimus hæc talia esse. Monasterium prope territorium Demetriadis sub ditione patriarchali situm, sub nomine castissimæ Dei Matris, et Macrinitissum dictum, hæc sane didicit, novitque atque accurata peritia percepit. Cum enim modicum remisisset, et paululum desidia torperet, atque inertia ipsum comprehendisset, lapsus periculum statim illi imminuit, atque transmutatio ex patriarchali ditione, sub qua proclamatum erat, in episcopalem Demetriadis denominationem. Quot enim, et quibus modis Demetriadis episcopi, suis quisque temporibus, monasterium hoc usurpare tentarunt, avidosque in ipsum oculos injecerunt? imo vero ægre ferebant, se non esse præclari hujus boni participes; noverant altitudinem, atque venerationis magnitudinem, minuentes omnium existimationem, omnemque moventes lapidem, ut aliquo modo voti compotes fierent. Sed in vanum ipsis cecidit labor, atque in pejus versa sunt consilia, nihilque inane studium ipsis profuit, præterquamquod res monasterii certas magis et stabiles effecerunt. Quibus enim modis monasterium, facultates et bona ex parte episcopatus Demetriados habuit, his patenter, ac sine ulla contradictione patriarchale apparuit, atque hinc excitatum, patriarchalibus hypomnematis sanctorum Patrum domni Germani, et domni Manuelis confirmatum est, et ante hujusmodi hypomnemata recognitionem recepit beati despotæ domini Manuelis ferentem inscriptionem aliorum episcoporum, ipsiusque episcopi Demetriadis Nicolai Blattæ, qui primum de hoc monasterio dubitavit. Ipsaque recognitio præclare adprobat, monasterium Macrinitissum patriarchale habendum, atque Demetriadis episcopum nullam monasterii hujus Macrinitissi participationem habere. Imo vero et ipse Blattæ successor in episcopatu Neophytus declarationem scriptam dedit, atque Demetriadis episcopum nullam monasterii hujus Macrinitissi participationeu habere demonstrat, palam aperteque patriarchale illud esse pronuntians. Licet porro cuilibet volenti singula instrumenta perlegere, eorumque vim deprehendere, ac nosse, quomodo monasterium patriarchale sit, nullamque illius participationem habeat Demetriadis episcopus: non solum autem illius, sed neque ædiculæ ipsi adjunctæ sub nomine sancti Onuphrii. Quod enim et sancti Onuphrii ædicula patriarchalis sit, perspicue manifestat charta Joannis diaconi Attici, eo tempore patriarchalia jura administrantis, facta occasione molestiæ cujusdam illatæ a Demetriadis

episcopo, quæ idcirco refertur in dictis patriarchalibus hypomnematis. Ac simpliciter, quod vere patriarchalia sint tam monasterium Macrinitissum, quam hujus hospitium sanctus Onuphrius, nulla est dubitatio, sed clarum est atque in confesso. Similiterque indubitata multisque instrumentis confirmata hac re, rursus magis confirmantur, quæ ad monasterium et adjunctam ædiculam pertinent. Non igitur amplius differre voluit, ardentissimum erga hæc amorem nutriens, animo magis adhuc, quam corpore, nobilissimus Comnenus dominus Nicolaus Maliasinus moderationis nostræ dilectissimus filius. Hic enim cum laudabilem zelum a patre suo beato Comneno domino Constantino Maliasino derivarit, toto animo totaque mente monasterii hujus Macrinitissi, et hospitii ejusdem utilitatem anhelat; ardet omnino pro confirmatione et beneficio eorum, tranquillitatem atque omnimodam illorum libertatem desiderat, omnemque laborem in hoc opus confert: quoniam memoratus ejus pater beatus ille multum laboravit, et plurimam adhibuit curam ad monasterium confirmandum, ut simpliciter dicam, quale modo est (sed licet hoc nosse, atque perspicere in patriarchalibus relatum hypomnematis). Hic igitur vere religiosi patris religiosus filius, divinis omnino intentus, paternamque curam in iis, quæ ad Deum spectant, æmulari summopere studens, quales non adhibuit preces apud moderationem meam, quotve postulationibus exorare non destitit non solum, ut præberem monasterio huic meum hypomnema, sed et præfecti electionem et ordinem, valde deprecatus est et maximo ardoris fervorisque impetu obsecrabat, impenseque rogabat supplicationis finem videre. Et hic quidem summum erga Deum amorem hoc modo ostendit; moderatio autem mea optimo proposito benigne annuens, piumque hujus viri votum adimplens, præsens omnimodæ immunitatis hypomnema exhibet, virtute cujus, et Spiritus sancti gratia, definit, omnino liberum esse dictum monasterium Macrinitissum, ipsiusque hospitium sanctum Onuphrium, utpote quæ patriarchalia modo sunt, ac semper erunt, et nominabuntur, secundum ea, quibus instructa sunt, diplomata atque patriarchalia hypomnemata sanctorum patriarcharum antecessorum meorum. Nullus igitur omnium ordinum, sive ecclesiasticus, sive laicus, sive senator, sive specialis quæpiam persona audeat unquam jus aliquod in iis revocare: sed neque qui pro tempore fuerit Demetriadis episcopus, rationem habeat aut jus quodpiam in dictum monasterium, vel sanctum Onuphrium. Speciali enim ratione illum excludit moderatio mea, utpote qui turbarum causa in monasterio esse soleat. Hæc ita definit moderatio mea, et intemerata in perpetuum servare cupiens, excommunicationem infligit a vivifica Trinitate adversus eos, qui abrogare tentaverint quidpiam eorum quæ definita sunt; et excommunicatione damnati,

A τριάδος παρενόχλησιν γεγονὸς, καὶ ἐμφέρεται περὶ τούτου καὶ ἐν τοῖς διειλημμένοις πατριαρχικοῖς ὑπομνήμασι. Καὶ ἁπλῶς ὅτι πατριαρχικὰ καὶ τὸ τῆς Μακρινιτίσσης μοναστήριον, καὶ τὸ τούτου μετόχιον ὁ ὅσιος Ὀνούφριος οὐδεμία ἀμφιβολία, ἀλλὰ φανερὸν καὶ ὁμολογούμενον. Ὅμως δ' οὖν καὶ οὕτως ἀναμφιβόλου καὶ πολλοῖς ἐν δικαιώμασι βεβαίου τοῦ πράγματος, οὐδ' αὖθις μὴ καὶ πλεῖον ἐνστηρίξαι τὰ τῆς μονῆς καὶ τοῦ παραλαυρίου αὐτῆς τούτου. Οὐκουν οὐδοπωσοῦν διανεβάλετο ὁ ὑπὲρ τούτων διάπυρον φίλτρον τρέφων, ὁ καὶ ψυχὴν οὐχ ἧττον ἢ κατὰ σῶμα εἰ μὴ καὶ μᾶλλον εὐγενέστατος ὁ Κομνηνὸς κυρὸς Νικόλαος ὁ Μαλιασηνὸς, τὸ τῆς ἡμῶν μετριότητος ἀγαπητὸν τέκνον. Οὗτος γὰρ, ἐπαινετὸν ζῆλον ἀναλαβὼν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ μακαρίτου ἐκείνου Κομνηνοῦ κυροῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μαλιασηνοῦ, ὅλῃ ψυχῇ καὶ γνώμῃ ὅλῃ πνέει ὑπὲρ τῆς μονῆς ταύτης τῆς Μακρινιτίσσης καὶ τοῦ μετοχίου αὐτῆς· σπεύδει ὑπὲρ συστάσεως αὐτῶν καὶ ἐπιδόσεως, καὶ τὸ ἀπαρενόχλητον καὶ ἀδιάσειστον τούτων ποθεῖ, καὶ πάντα πόνον ὑπὲρ τούτου ὑφίσταται. Ἐπεί τοί γε καὶ ὁ μνημονευθεὶς τούτου πατὴρ ὁ μακαρίτης ἐκεῖνος πάμπολλα κεκοπίακεν ὑπὲρ τοῦ τὴν μονὴν καταστῆσαι, ἁπλῶς φάναι, εἰς ὃ ἐστιν. Ἀλλ' ἐξὸν τοῦτο γνωσθῆναι ἐν τοῖς πατριαρχικοῖς ἐμφερόμενον ὑπομνήμασιν. Οὗτος δ' οὖν ὁ ἐν ἔργοις θεαρέστου πατρὸς θεάρεστος υἱὸς, ὁ θεάρεστα καὶ βουλευόμενος καὶ διαπραττόμενος, καὶ σπεύδων μὴ ἀπολεῖψαι τῆς πατρικῆς σπουδῆς ἐν τοῖ; Θεῷ διαB φέρουσι, ποῖα τὴν ἡμῶν οὐ παρεκλήτευσε μητριότητα; πόσα οὐ καθικέτευσεν; Οὐ περὶ τοῦ ἐπορεχθῆναι μόνον τῇ μονῇ ταύτῃ καὶ ἡμεδαπὸν ὑπόμνημα, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τοῦ ἡγουμένου ἐκλογῆς καὶ τάξεως πολὺν παρεξέτεινε τὸν ἱκέσιον μετὰ θερμῆς καὶ ζεούσης ὁρμῆς ἠντιβόλει, ἐξελιπάρει, πέρας τῆς ἱκεσίας ἰδεῖν. Ἀλλ' οὗτος μὲν τοιαῦτα τὴν εἰς Θεὸν ἀγάπην δεικνὺς τὴν αὐτοῦ. Ἡ δὲ μετριότης ἡμῶν τῆς ἀγαθῆς προθέσεως ἀποδεξαμένη τὸν ἄνδρα καὶ τὴν αὐτοῦ θεάρεστον ἱκεσίαν πληροῦσα, τὸ παρὸν τῆς καθολικῆς ἐλευθερίας ἐκτίθησιν ὑπόμνημα, δι' οὗ καὶ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι διορίζεται παντάπασιν ἐλευθέραν εἶναι τήν τε ῥηθεῖσαν τῆς Μακρινιτίσσης μονὴν, καὶ τὸ ταύτης μετόχιον τὸν ἅγιον Ὀνούφριον ὡς πατριαρχικὰ καὶ ὄντα καὶ ἐσαεὶ ἐσόμενά τε καὶ D ὀνομασθησόμενα κατὰ τὰ προσόντα αὐτοῖς δικαιώματα καὶ τὰ πατριαρχικὰ ὑπομνήματα τῶν πρὸ ἡμῶν ἁγιωτάτων πατριαρχῶν. Οὐδεὶς οὖν τῶν ἁπάντων εἴτε ἐκκλησιαστικὸς, ἢ δημοσιακὸς, ἢ συγκλητικὸς, ἢ ἰδιωτικὸν πρόσωπον τολμήσει πώποτε δίκαιόν τι ἀνακαλέσασθαι ἐν αὐτοῖς. Ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ κατὰ καιροὺς Δημητριάδος ἐπίσκοπος λόγον ἕξει ἢ δικαιολογίαν τινὰ εἰς τὴν ῥηθεῖσαν μονὴν ἢ εἰς τὸν ἅγιον Ὀνούφριον. Ἰδικωτέρῳ καὶ γὰρ λόγῳ ἀποπέμπεται ἡ μετριότης ἡμῶν τοῦτον, ὡς αὐτόν ποτε τῶν ὀχλήσεων αἴτιον τῇ μονῇ. Ταῦτα οὕτω διορίζεται ἡ μετριότης ἡμῶν· καὶ ἀπαράβατα διατηρεῖσθαι βουλομένη εἰς διηνέκειαν, ἀφορισμὸν ἐπισείει τὸν ἀπὸ τῆς ζωαρχικῆς Τριάδος κατὰ τῶν ἀθετησόντων τι τῶν διωρισμένων. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἁλίσκονται τῷ ἀφο-

ρισμῷ οἱ ἀθετῆσαί τι τῶν ἐντεταλμένων πειραθησόμενοι, ἴστωσαν τοῦτο αὐτοί· ἡ δὲ μετριότης ἡμῶν καὶ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἐν τῇ μονῇ τῆς Μακρινιτίσσης προεστῶτος ταῦτα διατυποῖ. Ὁπόταν ἡγούμενος τῶν χρεῶν λειτουργήσας πρὸς Κύριον ἐκδημήσῃ, γινέσθω ἐκλογὴ προεστῶτος ὑπὸ πάντων τῶν ἀδελφῶν μετ' εἰδήσεως καὶ τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς τούτου τοῦ εὐγενεστάτου Κομνηνοῦ κυροῦ Νικολάου Μαλιασηνοῦ, τοῦ πλεῖστον ὅσον πνευματικὸν κεκτημένου ἔρωτα πρὸς τὴν μονὴν ταύτην καὶ τὰ αὐτῇ διαφέροντα. Οὕτω γὰρ βούλεται ἡ μετριότης ἡμῶν, ἵνα καὶ μετ' αὐτοῦ γίνηται ἡ τοῦ ἡγουμένου ἐκλογή. Εἰς αὐτὸν γὰρ καὶ εἰς τοὺς ἀδελφοὺς ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ μονῇ ἀνατίθησι τὰ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγουμένου ἡ μετριότης ἡμῶν. Καὶ χωρὶς εἰδήσεως καὶ ἀρεσκείας καὶ τούτου οὐ θέλομεν γίνεσθαι τὴν ἐκλογήν· ἀλλ' οἱ μοναχοὶ πάντες καὶ ὁ Κομνηνὸς οὗτος ποιείτωσαν τὴν ἐκλογήν. Ὃν δ' ἂν κοινῶς ἀρεσθέντες ἐκλέξωνται, εἰ μὲν τύχῃ ἐν τοῖς ἐκεῖσε διάγων ὁ τῶν πατριαρχικῶν δικαίων ἔξαρχος, σφραγιζέτω αὐτὸν προεστῶτα κατὰ τὸ ἀνέκαθεν ἐκκλησιαστικὸν ἔθος· εἰ δ' οὐ τύχῃ τότε εἶναι τὸν πατριαρχικὸν ἔξαρχον ἐν τοῖς μέρεσιν, ὁ ἐκλεγεὶς εἰς προστασίαν παρὰ τῶν μοναχῶν πάντων καὶ τοῦ Κομνηνοῦ τούτου, ὡς διατετύπωται, ἐπικρατείτω αὐτὸς οὕτω πάντα τὰ τῆς μονῆς καὶ τὴν μονήν, καὶ διεξαγέτω πάντα ὡς προεστὼς μέχρι καιροῦ τῆς ἐνδημίας τοῦ πατριαρχικοῦ ἐξάρχου, οὕτως ὡς ἔμελλε διεξάγειν καῦτα καὶ σφραγισθεί. Ἀλλ' ὅτε ἐνδημήσει ὁ ἔξαρχος, σφραγιζέσθω παρὰ τοῦ ἐξάρχου. Ἁπλῶς γάρ ὑπ' οὐδενὸς ἑτέρου σφραγισθήσεται ὁ τῆς Μακρινιτίσσης ἡγούμενος, εἰ μὴ παρὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, ἢ μὴν τοῦ ἐξάρχου αὐτῆς. Ἀνηνέχθη δὲ καὶ περὶ τοῦ καταταχθῆναι εἰς παραλαύριον τῆς Μακρινιτίσσης, τὴν κατὰ τὴν ἐνορίαν τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκοπῆς Βελεστίνου διακειμένην μονὴν τῆς πανάγνου Θεοτόκου τὴν ἐπὶ σταυροπηγίῳ μὲν ταύτης τῆς ἐπισκοπῆς Βελεστίνου, δεδομημένην, τοῦ κυροῦ Ἱλαρίωνος δὲ λεγομένην. Ἐπεὶ τοίνυν τοῖς ἔχουσι αὐτὴν θελητόν ἐστι μετόχιον ὑποθεῖναι αὐτὴν εἰς τὴν μονὴν τῆς Μακρινιτίσσης, διορίζεται καὶ τοῦτο ἡ μετριότης ἡμῶν οὕτω γενέσθαι, καὶ καταταχθῆναι ταύτην τὴν μονὴν τοῦ κυροῦ Ἱλαρίωνος μετόχιον τῆς Μακρινιτίσσης. Κανονικὸν γὰρ καὶ τοῦτο καὶ δίκαιον. Πλὴν ὁ ἐπίσκοπος οὐ ἐπὶ σταυροπηγίῳ ἡ μονὴ, ἐχέτω ἐν αὐτῇ τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ καὶ τὸ ὀφειλόμενον αὐτῷ κανονικόν. Ἐφ' ἅπασιν οὖν τούτοις ἐγεγόνει τῇ διειλημμένῃ μονῇ τῆς Μακρινιτίσσης καὶ πᾶσι τοῖς αὐτῇ διαφέρουσι τὸ παρὸν ὑπόμνημα τῆς ἡμῶν μετριότητος εἰς διηνεκῆ ἀσφάλειαν. Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τῆς πέντε καὶ δεκάτης ἐπινεμήσεως τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ἑπτακοσιοστοῦ ἑξηκοστοῦ πέμπτου ἔτους. Ἐν ᾧ καὶ τῇ αὐτοχείρῳ ὑπογραφῇ ὑποσημηναμένη ἡ μετριότης ἡμῶν, καὶ τὴν συνήθη βοῦλλαν κάτωθεν ἀπηώρησεν.

A qui præceptorum aliquid abrogare auserint, maneant in eo statu. Moderatio autem mea circa ordinem atque electionem præfecti monasterii Macrinitissi hæc præscribit. Cum præfectus debitum Deo reddens mortuus fuerit, fiat præfecti electio ab omnibus fratribus, sciente religioso viro hoc nobilissimo Comneno domno Nicolao Maliasino, qui plurimo atque spirituali amore monasterium et quæ ad ipsum spectant, amplectitur. Ita enim præcipit moderatio mea, ut ipso participe fiat præfecti electio. In ipsum enim et fratres omnes monasterii transfert jus eligendi præfecti moderatio mea, et absque illius scientia et placito nolumus fieri electionem. Sed monachi omnes et Comnenus hic electionem facere debent. Cum autem quis communi consensu electus fuerit, si quidem contingat ibi diversari patriarchalium jurium exarchum, cruce insigniatur ab eo præfectus secundum antiquam ecclesiasticam consuetudinem. Si autem fortassis absit ab iis partibus patriarchicus exarchus, monachorum omnium et Comneni consensu electus antistes, sicut prælimitum est, obtineat ipse omnia, quæ ad monasterium spectant una cum monasterio ipso, et administret omnia tanquam præfectus usque ad reditum patriarchalis exarchi, eo prorsus modo, quo deinceps administraturus est, cum cruce insignitus fuerit. Cum vero redierit exarchus, tum ab eo cruce insigniatur: a nullo enim alio Macrinitissi præfectus crucem recipere potest, præterquam a moderatione mea, vel illius exarcho. Propositum est autem, ut in hospitium Macrinitissi redigatur monasterium sanctissimæ Deiparæ situm prope territorium sanctissimi episcopatus Belestini, sub ditione quidem hujus Belestini episcopi ædificatum, dictumque domni Hilarionis. Quoniam igitur illius possessores in hospitium Macrinitissi redigere ipsum intendunt, hoc etiam exsecutioni mandari decernit moderatio mea, et redigi hoc monasterium domni Hilarionis in hospitium Macrinitissi: hoc enim legitimum et justum est; sed episcopus, sub cujus ditione monasterium est, accipiat ab ipso pensionem debitumque tributum. Propterea igitur dicto monasterio Macrinitisso et omnibus ad ipsum spectantibus præsens hypomnema moderationis meæ impertior ad perpetuam firmitatem. Mense Octobri decimæ quintæ indictionis, anni 6765 (Christi 1257), quod quidem hypomnema propria manu subscribentes subsignavimus, et consuetam bullam inferius suspendimus.

Στίχοι ὡς ἐκ προσώπου τοῦ κτήτορος.

Ἐμοὶ μοναὶ τρεῖς ἅμα συντεταγμέναι
Καὶ ταῖς μεγίσταις κλήσεσι κεκλημέναι.
Ἡ μὲν γάρ ἐστιν ἐκ Χριστοῦ τοῦ Λατόμου,
Ἡ δ' ἐκ πανάγνου καὶ καθαρᾶς Παρθένου,
Τρίτη δ' ἐφεξῆς αὖθις ὠνομασμένη

Versus tanquam ex persona conditoris.

Tria mihi monasteria simul constructa,
Atque præclaris nominibus nuncupata.
Unum quidem est Christi Latomi.
Alterum castissimæ puræque Virginis,
Tertium autem rursus insignitum

Nomine Prædursoris Novæ Petræ.
Sed jam pro his ex cœlestibus sedibus
Validum mihi auxilium præbe, Dei Verbum,
Meæque conjugi, charissimoque filio.
Quæcunque enim a me gesta sunt,
In hunc finem collimant, atque hoc consequi solum mihi curæ est.
Dum intercedentem habeo optimam Virginem
A prompto auxilio solam,
Maximusque affulget luminis tui splendor,
Hæc vota facile consequi speraverim.

A Ἐκ Πρωδρόμου τοῦ πάνυ τῆς Νέας Πέτρας.
Ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἐκ μονῶν οὐρανίων
Λίαν ἐμοὶ πάρασχε, τοῦ Θεοῦ Λόγε,
Τῇ συζύγῳ τε καὶ τέκνῳ πεφιλμένῳ.
Ἐμοὶ γὰρ ἅπαν ἐνθαδὶ πεπραγμένον
Εἰς τοῦτο τείνει, καὶ τυχεῖν ζητῶ μόνον.

Ἔχω μεσῖτιν ἀγαθὴν τὴν Παρθένον
Τὴν ὀξυτάτην εἰς ἐπίσκεψιν μόνην,
Καὶ τὸν μέγιστον ἅμα τοῦ φωτὸς λύχνον·
Καὶ ῥᾷον ἂν τύχοιμι καὶ τῶν ἐλπίδων.

ΔΙΑΘΗΚΗ

ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΑΡΣΕΝΙΟΥ (1) ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ,

—

TESTAMENTUM

SANCTISSIMI ARSENII ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLIS NOVÆ ROMÆ ET ŒCUMENICI PATRIARCHÆ.

(Apud Cotelerium in Monumentis Ecclesiæ Græcæ, tom. II.)

—

I. Vocalissimum Prophetam-Regem, ac Dei patrem Davidem quotidie audio, dicentem: « Homo, sicut fœnum dies ejus: tanquam flos agri, sic efflorebit[1]. » Et: « Homo vanitati similis factus est; dies ejus sicut umbra prætereunt[2]. » Quibus nihil aliud significat quam humanæ naturæ celerem defectionem citamque mortem. Audio pariter sapientissimum Salomonem eadem pronuntiantem, ipsique concinentem, per hæc verba: « Vanitas vanitatum, omnia vanitas. » Quandoquidem igitur omnia vana sunt, nihilque e rebus præsentibus firmum est, nihil corporeorum vel corpori adjacentium permanens, anima vero materia caret ac mortem non patitur; oportet ut cuncti sollicitudinem omnem curamque in ea et in rebus ad illam pertinentibus impendant, necnon continue mortis horam mente gerant, nec unquam intermittant memoriam obitus.

B Α'. Τοῦ μεγαλοφωνοτάτου προφητάνακτος καὶ θεοπάτορος Δαβὶδ καθεκάστην ἐπακροώμενος· « Ἄνθρωποι ὡσεὶ χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ· ὡσεὶ ἄνθος τοῦ ἀγροῦ, οὕτως ἐξανθήσει·» καὶ, « Ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμοιώθη, αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιὰ παράγουσιν·» οὐδὲν ἄλλο δηλοῦντος ἢ τὸ ταχυμάραντον καὶ ὠκύμορον τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως· καὶ τοῦ πανσόφου Σολομῶντος τὰ αὐτὰ τούτῳ φθεγγομένου καὶ συνᾴδοντος ἐν τῷ, « Ματαιότης ματαιοτήτων (2), τὰ πάντα ματαιότης·» ἐπεὶ οὖν τὰ πάντα μάταια, καὶ οὐδὲν βέβαιον τῶν παρόντων οὐδὲ μόνιμον τῶν σωματικῶν καὶ περὶ τὸ σῶμα, ἡ ψυχὴ δὲ καὶ ἄϋλον καὶ ἀθάνατον· χρὴ πᾶσι τὴν ἅπασαν αὐτῶν μέριμναν καὶ φροντίδα πρὸς αὐτὴν καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἀναλίσκειν, καὶ διηνεκῶς τὴν τοῦ θανάτου ὥραν κατὰ νοῦν τίθεσθαι, καὶ οὕπω τῆς τούτου μνήμης ἔξω φέρεσθαι.

[1] Psal. CII, 15. [2] Psal. CXLIII, 4.

(1) Arsenii Autoriani CP. patriarchæ res, quæque ad Testamentum hoc spectant, traduntur ab historicis Byzantinis, Pharitze, Acropolita, Gregora, Duca, et Pachymere. Videndus etiam Leo Allatius *De Methodiis*, p. 383, 384, ubi de Methodio monacho (*a*), et schismate Arseniano seu Arseniatarum. In Catalogo episcoporum Byzantii, Græco-Romani Juris, p. 304, ὁ ἅγιος Ἀρσένιος ὁ Αὐτωρειανός, et quinquaginta ante eum annis patriarchatum tenuerat Michael Autorianus, ex eadem, ut videtur, Autorianorum gente.

(2) Ματαιότης ματαιοτήτων. Eccl. I, 2. Observatio S. Augustini lib. I *Retractationum*, cap. 7, variam lectionem *vanitantium* seu *vanitantum* originem ducere a Latinis codicibus minus veris, cum Græce habeatur *vanitatum*, eatenus vera est, ut fieri potuerit, quædam exemplaria Græca habuisse ματαιούντων, e quo *vanitantium*. Certe in antiqua versione opusculorum Eusebii ad finem lib. VII, *vanitantium* invenio, quamvis idem Eusebius *Præp. evang.* lib. XI, cap. 7, ponat ματαιοτήτων. Quid quod vox Hebraica verti potest *vanitatum* et *vanorum* indeque *vanitantium*?

(*a*) Cujus opus edidimus supra in hoc volumine.

Β'. Διά τοι τοῦτο κἀγὼ ὁ παρὰ τοῦ πρώτου ποιμένος κρίμασιν ἰδίας εὐσπλαγχνίας ἐγχειρισθεὶς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς οἴακας τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἵνα τὸ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ σχοίνισμα ὅπερ ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς τῷ ἰδίῳ αἵματι ἐξηγόρασεν, εἰσάγω πρὸς νομὰς τῶν αὐτοῦ ἐντολῶν ὡς ἐνεστηκυίας ἤδη τῆς ἐξοδίου μου, τὴν τελευταίαν μου βούλησιν παραδηλῶ τοῖς πᾶσιν, ἵνα γνῶσι τὰ κατ' ἐμὲ ὅτι οὐδόλως συνήργησα ἢ ἐνέδωκα μικρόν τι εἰς τὰς προγεγονυίας ἐπιορκίας καὶ παρανομίας. Μαρτύρομαι Θεὸν, μαρτύρομαι τοὺς ἐκλεκτοὺς καὶ ἁγίους ἀγγέλους. A

II. Idcirco ego qui a primo pastore, judiciis misericordiæ ejus, in manus accepi patriarchicæ sedis ecclesiastica gubernacula, ut hæreditatis ipsius funiculum, quem bonus Pastor redemit proprio sanguine, inducerem in pascua mandatorum illius, jam instante die exitus mei, supremam meam voluntatem cunctis patefacio, ut cognoscant res meas; quod nullatenus cooperatus fuerim, aut vel minimum consenserim perjuriis ac sceleribus quæ præcesserunt. Deum testor, testor electos et sanctos angelos.

Γ'. Ὁμολογῶ οὖν, ποίμνιον τοῦ Θεοῦ καὶ κατὰ πραχώρησιν τούτου ἐμὸν, πιστεύειν με οὕτω, καθὼς οἱ κοσμοσώτηρες καὶ θεῖοι μαθηταὶ τοῦ Κυρίου μου παρέδωκαν, καθὼς οἱ ἅγιοι Πατέρες καὶ διδάσκαλοί τε τῆς οἰκουμένης ἐδογμάτισαν, καὶ καθὼς αἱ ἅγιαι καὶ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι ἑπτὰ ἐβεβαίωσαν. Καὶ οὓς μὲν οὗτοι ἀπεκήρυξαν καὶ ἀνεθεμάτισαν, καὶ ἀποκηρύττω καὶ ἀναθεματίζω· οὓς δὲ πάλιν ἐδέξαντο, καὶ δέχομαι καὶ προσκυνῶ. Μετὰ δέ γε ταῦτα ἀκούσατέ μου. Οὐ γὰρ ὡς καυχώμενος ταῦτα φθέγγομαι, ἀλλ' ὡς ἀληθεύων ὅτι ἐπικαθίσας τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, οὐκ ἐνέδωκα ὕπνον τοῖς ἐμοῖς ὀφθαλμοῖς, οὐδὲ τοῖς βλεφάροις μου νυσταγμόν· οἰχέσθω φθόνος ἐλέγχων τὴν ἀνομίαν καὶ ἀδικίαν· οὐκ ἐνέδωκα ὅλως, οὐ κατημέλησα τοῦ ἰδίου ποιμνίου, οὐκ ἐπυσάμην νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπεραγωνιζόμενος τούτου. B

III. Igitur confiteor, o Dei ovile, exque ipsius concessione meum, ita me credere, sicut mundi servatores ac divini discipuli Domini mei tradiderunt, sicut sancti Patres et orbis magistri docuerunt, sicut confirmarunt sanctæ et œcumenicæ synodi septem. Quos illi abjecerunt et anathematizarunt, etiam abjicio ac anathematizo: quos vero receperunt, recipio atque veneror. Post hæc, audite me. Non enim ista loquor, gloriabundus, sed vera prædicans. Quandiu consedi in patriarchali throno, non dedi somnum oculis meis, nec palpebris meis dormitationem [a]: recedat invidia redarguens improbitatem et injustitiam: nequaquam cessi, non neglexi gregem meum non cessavi nocte ac die pro illo decertare.

Δ'. Ἴσασιν οἱ μεμυημένοι (3), ὅσους ἀγῶνας ἠγωνισάμην ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ ἐν βασιλεῦσιν ἀοιδίμου καὶ εὐσεβεστάτου κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Λάσκαρι. Οὐχ ὑπὲρ εὐσεβείας δὲ ἦν ὁ ἀγὼν, ὡς ἀσεβῶν κατὰ τί ὁ εὐσεβέστατος, ἀλλ' ὑπὲρ χηρῶν, ὑπὲρ ὀρφανῶν, ὑπὲρ ἀδικουμένων. Ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ἐλειτούργησε τὸ χρεὼν ἐν μετανοίᾳ ὑπερβαλούσῃ καὶ ἐξομολογήσει θερμῇ, καὶ τὸν αὐτοῦ παῖδα κληρονόμον τῆς βασιλείας καὶ αὐτοῦ διάδοχον κατέλιπε, καὶ ἅπαντες τούτῳ ὤμοσαν, ὡς καὶ προγενέστερον τούτῳ ὁμόσαντες, καὶ ἀρχιερεῖς καὶ σύγκλητος· καὶ ἅπας στρατὸς καὶ ἅπας δῆμος. Περιέχουσαν δὲ κεφαλὴν λείποντός μου τὸν Παλαιολόγον πεποίηκασιν οἵ τε ἀρχιερεῖς καὶ ἡ σύγκλητος· διὰ τὸ τοῦ βασιλέως ἄνηβον· καὶ κεφαλὴν αὐτὸν εὗρον, ἐκ τῆς Νικαίας πρὸς τὴν βασίλειαν ἐλθών. Καὶ ὅρκοις φρικωδεστάτοις αὐτὸς ἑαυτὸν κατησφάλισε, καὶ τόμοι σὺν τοῖς ὅρκοις, ἐγένοντο. Οὐ πολὺ δὲ τὸ ἐν μέσῳ, καὶ δεσπότην αὐτὸν οἱ καὶ κεφαλὴν ποιησάμενοι ἀποκατέστησαν. Καὶ πάλιν τόμοι, καὶ πάλιν ὅρκοι, καὶ τῶν προτέρων φρικωδέστεροι. Μετὰ δέ γε ταύτην (4) καὶ τὴν τῶν κοκκίνων ἔνδυσιν ἐνέδυσαν, βίαν καὶ τῶν προτέρων βιαιοτέραν πρὸς μὲ ἐνδειξάμενοι. C D

IV. Sciunt rerum periti, quot agones decertaverim sub imperio celebris inter imperatores piissimique domini Theodori Lascaris. Non pietatis causa erat certamen, quasi piissimus in aliquo a pietate descisceret; sed pro viduis, orphanis, injuriam passis. Postquam vero ille debitum naturæ reddidit cum summa pœnitentia et confessione fervida, filiumque suum hæredem imperii suumque successorem dereliquit, cuncti huic dixerunt sacramentum, sicut antea illi juraverant: nempe pontifices, senatus, omnis exercitus, universus populus. Caput autem supra cæteros, absente me, constituerunt Palæologum, cum pontifices tum senatus, ob imperatoris ætatem impuberem: eumque caput factum reperi, quando e Nicæa veni in regiam. Ille juramentis maxime horrendis munivit se ac fidem dedit, et tomi cum sacramentis scripti sunt. Non multo interjecto tempore, qui caput designarant, dominum eumdem ereaverunt. Tunc iterum libelli, iterum juramenta eaque prioribus terribiliora. Deinde vero etiam purpura induerunt, cum majorem quam antea vim mihi intulissent.

Ε'. Μαρτύρομαι πάντας τοὺς εἰδότας τὴν ὑπεράπειρον ἐκείνην βίαν, καὶ τὴν τῶν φρικτῶν συνθηκῶν καὶ ὅρκων ἀσφάλειαν. Εἰ δέ γε οὗτοι ἀναισθη-

V. Testor quotquot noverunt immensam illam vim, et horribilium pactorum sacramenterumque cautionem. Quod si illi sensum amiserunt, seu ma-

[a] Psal. CXXXI, 4.

(3) Οἱ μεμυημένοι. Gregorius Nyssenus homil. 5 *in Ecclesiastem*, p. 589 C, Ὁ ἐν παντὶ καὶ ἐν πᾶσι μεμυημένος Παῦλος. Rescribe cum codice Regio 1797, μεμυημένος. Ponito etiam in Paraphrasi Pachymeræ cap. 9, *De cœlesti hierarchia* n. 2, μυοῦνται τὰ θεῖα.

(4) Μετὰ δέ γε ταύτην. Intelligo ἡμέραν.

gis voluntaria malitia veritati testimonium non dicunt, testor, Isaiæ instar [a], cœlum et terram, quomodo restiterim, quomodo contenderim; quo pacto iterum ille juramentorum confirmationem ad me et ad pontifices fecerit. Nam ita juravit : « *Si voluero noxii quidquam facere, sive per me, sive per alium, in dominum meum, hæredem successoremque imperii, sim segregatus a vivifica et consubstantiali Trinitate, atque traditus diabolo.* » Cum hoc jurejurando, etiam aliud factum est erga omnem populum, pontifices, sacerdotes, optimates, milites, denique homines privatos, ut, quem e duobus imperatoribus videret populus in alterius insidias declinare, si insidiator quidem occidisset insidiis appetitum, ut cuncti congregarentur, atque illum etiam interficerent; proclamarent vero in imperatorem quem vellent è senatu : si vero inaniter caderent insidiæ, populus eum qui insidiator visus fuisset comprehenderet, ac morti traderet, haberetque imperatorem illum cui insidiæ structæ essent : quod si non ita ageret populus, ipsi quoque essent excommunicati atque anathematizati.

VI. His ipse juramentis alligavit se omnemque plebem. Nec multo elapso tempore, jam ad coronæ impositionem compulit me. Qua ratione enumerare possim multiplicem quam sustinui tyrannidem? infinitas illas violentias, noctu, per diem, a pontificibus, optimatibus, sacerdotibus, monachis, hagioritis, solitariis, et ut semel dicam, ab omnibus fere in dignitate, sacerdotio, vita privata constitutis? Sed nec mulieres hujusmodi violentiæ expertes remanserunt. Testimonium mihi dabunt omnes veritati innutriti, quanta ad Syrrhea, Lupadium, Prusam passus fuerim. Ubi autem non invenerunt me suæ voluntati obtemperantem; quadraginta pontifices, et amplius, sua mihi scripta tradiderunt, in propria capita habere se professi sacramentorum violationem, et coronarem Palæologum primum : quod erat nefas. Hoc enim fuit sacramentum atque sacramentorum maxime horrendum ac formidabile, ut haberet Calo-

[a] Isa. I, 2.

A τοῦσιν, ἢ μᾶλλον ἐθελοκακοῦντες τὴν ἀλήθειαν οὐ μαρτυροῦσι, μαρτύρομαι, κατὰ τὸν ἅγιον Ἡσαΐαν, οὐρανόν τε καὶ γῆν, πῶς ἀντέστην, πῶς ἠγωνισάμην, πῶς οὗτος καὶ πάλιν τὴν τῶν ὅρκων βεβαίωσιν πρὸς μὲ καὶ πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς ἐποίησεν. Οὕτω γὰρ ὤμοσεν· « Εἰ βουληθῶ τι κακωτικὸν ἐργάσασθαι, εἴτε δι' ἐμοῦ εἴτε δι' ἑτέρου, εἰς τὸν αὐθέντην μου καὶ κληρονόμον καὶ διάδοχον τῆς βασιλείας, ἵνα εἰμὶ ἀφωρισμένος ἀπὸ τῆς ζωαρχικῆς καὶ ὁμοουσίου Τριάδος, καὶ παραδεδομένος τῷ διαβόλῳ. » Σὺν τούτῳ τῷ ὅρκῳ καὶ ἕτερος γέγονεν ὅρκος πρὸς ἅπαντα τὸν λαὸν, ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς, μεγιστᾶνας, στρατευομένους καὶ ἰδιώτας· ὄντινα ἀπὸ τῶν δύο βασιλέων ἴδοι ὁ λαὸς ἐκκλίναντα εἰς ἐπιβουλὴν τοῦ ἑτέρου, εἰ μὲν φονεύσει τὸν ἐπιβουλευθέντα ὁ ἐπίβουλος, ἵνα B σωρεύωνται ἅπαντες, καὶ φονεύωσι καὶ τοῦτον· ἀναγορεύωσι δὲ ἐκ τῆς συγκλήτου βασιλέα ὃν καὶ θέλουσιν· εἰ δὲ ματαία φανῇ ἡ ἐπιβουλὴ, ἵνα κρατῇ ὁ λαὸς τὸν φανέντα ἐπίβουλον, καὶ φονεύῃ τοῦτον, καὶ ἔχῃ καὶ τὸν ἐπιβουλευθέντα βασιλέα· εἰ δὲ οὐ ποιήσει οὕτως ὁ λαὸς, ἵνα ὦσι καὶ αὐτοὶ ἀφωρισμένοι καὶ ἀνάθεματισμένοι.

Ϛ'. Τούτοις τοῖς ὅρκοις συνδεσμήσας αὐτὸς ἑαυτὸν, καὶ πάντα τὸν λαὸν. Καὶ καιρὸς οὐ πολὺς παρελθὼν, καὶ πρὸς τὴν στέψιν ἤδη κατέπειγέ με. Πῶς ἂν ἀπαριθμήσωμαι τὰς τυραννίδας ἃς ὑπέστην; πῶς τὰς ὑπεραπείρους βίας ἐκείνας, τὰς ἐν νυκτὶ, τὰς ἐν ἡμέρᾳ; πῶς τὰς τῶν ἀρχιερέων, τὰς τῶν μεγιστάνων, τὰς τῶν ἱερέων, τὰς τῶν μοναχῶν, τὰς τῶν C Ἁγιορειτῶν (5), τὰς τῶν ἡσυχαστῶν, καὶ ἁπαξαπλῶς εἰπεῖν, σχεδὸν πάντων τῶν ἐν τέλει καὶ τῶν ἐν ἱερωσύνῃ καὶ ἰδιωτείᾳ; Ἀλλ' οὐδὲ γυναῖκες ἄμοιροι τῆς τοιαύτης βίας ἐναπελείφθησαν. Μαρτυρήσουσί μοι οἱ τῆς ἀληθείας πάντες; σύντροφοι (6), ὅσα κατὰ τὰ Σύρρεα (7) καὶ τὸ Λουπάδην (8) καὶ τὴν Προῦσαν ὑπέστην. Ὡς δὲ οὐχ εὗρισκόν με τοῖς τούτων θελήμασι πειθόμενον, τεσσαράκοντα ἀρχιερεῖς καὶ πρὸς, τὰς ἑαυτῶν μοι γραφὰς ἐνεχείρισαν, ἔχειν φάσκοντες εἰς τὰς ἑαυτῶν κεφαλὰς τὴν τῶν ὅρκων παρατροπὴν, καὶ στέψαι τὸν Παλαιολόγον πρῶτον· ὅπερ ἦν ἀπώμοτον (9). Οὗτος γὰρ ἦν ὁ ὅρ-

(5) *Ἁγιορειτῶν vel Ἁγιορειτῶν*. Hagioritæ, monachi incolentes ἅγιον vel ἱερὸν ὄρος, montem sanctum et sacrum, montem Athos : ἅγιον ὄρος τοῦ Ἄθω. Victor papa tertius, lib. II *Dialogorum* non procul ab initio : *Postmodum vero in Græcia, in monte qui Hagionoros dicitur, aliquanto tempore mansit.* Hinc τόμος Ἁγιορειτικὸς, in fine synodi Palamitarum, Auctario III Combefisiano.

(6) *Σύντροφοι*. Dictionem Latinam fecit Tertullianus, *Adversus Valentinianos*, cap. 8 : *Interim in tricenario fecunditas tota deficit : castrata est vis et potestas et libido genitalis Æonum. Quasi non et numerorum tanta adhuc coagula superessent, et nulla alia de pædagogio nomina. Quare enim non et quinquaginta et centum procreantur? quare non et stercoriæ et syntrophi nominantur?* Quem locum frustra sollicitant viri docti, in voce *sterceiæ*, quæ per deridiculum facta est, ad designandos puerulos stercore inquinare se solitos, apteque cum syntrophis seu coalumnis conjungitur. Rigaltii vero *stercolæ* nutrices, quid ad Æonum prolem augendam faciunt? Quod si quid mutandum esset, libenter eos sequerer codices qui habent, *sterceæ*, a *stercus*, id est stercoreus, stercoratus. Atque in eam sententiam nunc pedibus discedo. D

(7) *Τὰ Σύρρεα*. Id est, si interpreteris, *Confluentia* : quo ex aquarum confluxu multa loca Latinum nomen gerunt.

(8) *Τὸ Λουπάδην*. Forte τὸ Λουπάδιν, pro Λουπάδιον. Urbs nota, quæ Λοπάδιον, Lopadium, Leopadium, Lupadium, Lupardum, Lupar, Lupadi, et Ulubat dicta reperitur.

(9) *Ἀπώμοτον*. Quid sit ἀπώμοτος, quid ἀνώμοτος et ἐνώμοτος, etiam tirones sciunt. Sed pauci forte extricabunt se ex istis Philonis libro *De somniis*, p. 1149 : Οὕτως ἡ δυστυχὴς (ψυχὴ) ἐξηνεμιώθη, ὡς καὶ ἐνόμοτον γενέσθαι περὶ τοῦ βεβαίως καὶ παγίως ταῦθ' ἑστάναι ἀψευδῶς ὑπέλαβεν. Equidem ego sic existimo, a viro incomparabili scriptum fuisse, ἐνώμοτον, et ἃ ψευδῶς, ad hunc sensum : *Sic infelix anima eventilata est, ut etiam jurejurando obstrinxerit se, quod firmiter et solide illa consistant, quæ falso existimarit.*

κος καὶ ὄρκων ὁ φρικωδέστατος καὶ φοβερώτατος· ἔχειν τὸν Καλοϊωάννην τὸν βασιλέα εἰς πάντα τὰ πρωτεῖα, καὶ εἰς τὴν στέψιν, καὶ εἰς τὴν εὐφήμην (10), καὶ εἰς τὴν προπομπήν, καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην τιμήν· τὸν δὲ Παλαιολόγον τὰ δευτερεῖα· καὶ ἔχειν αὐτοὺς τοὺς ἀρχιερεῖς ἐνοχεῖν καὶ συντηρεῖν καὶ φυλάσσειν τὸν κληρονόμον τῆς βασιλείας, καὶ μετὰ θάνατον τοῦ Παλαιολόγου ἐγχειρίζειν τούτῳ καὶ τὴν αὐτοῦ βασιλείαν.

Ζ'. Ὡς δὲ τῆς βασιλείας ἐπέβη, καὶ πλείονας ἀνομίας τῶν προτέρων εἶδον τοῦτον ἐργαζόμενον, καὶ ἔτι ἐργάσασθαι ἐκ τῶν φαινομένων πραγμάτων ὑπωπτεύετο, ἀγανακτήσας ὑπεχώρησα. Καὶ τὸν ἀπὸ Ἐφέσου ἐκεῖνον εἰς τὸν πατριαρχικὸν ἀνῆξε θρόνον. Ὡς δὲ ἡ τοῦ θανάτου δρεπάνη τοῦτον ἐξεθέρισε, καὶ πρὸς τὸ ἐκεῖθεν κριτήριον παρέπεμψεν ἀπολογησόμενον περὶ τῶν πραχτέων, πάλιν ἐμὲ ἀνεκαλέσατο. Ὡς δὲ τοῦ οἰκείου ἐπέβην θρόνου, ποία γραφικὴ ἐξήγησις παραστήσει τὰς ἐξ αὐτοῦ μοι συμπεσούσας βίας; Θέλων γὰρ ἵνα τὸν Καλοϊωάννην βασιλέα ἰδιωτίσῃ, καὶ μήτε εὐφήμην ἔχειν, μήτε μνημόσυνον, μήτε βασιλείας τι σημεῖον, τοὺς κακοὺς ποιμένας; καὶ τοὺς τῆς Ἐκκλησίας ἐχθροὺς μᾶλλον ἢ προστάτας συνεργοὺς εἰς τοῦτο ἐχρήσατο· ἤλπιζε δὲ κἀμὲ ἐντὸς τῶν οἰκείων αὐτοῦ ἀρκύων ἄξαι, διὰ τὸ προσταλαιπωρῆσαί με τῇ ἐξορίᾳ. Ὡς δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ εὐσπλαγχνία τῶν αὐτοῦ παγίδων ἐῤῥύσατό με, καὶ οὐδὲ κἂν τὸν τόμον ὃν οἱ κακοὶ καὶ πικροὶ ποιμένες ἐποίησαν ἀκοῦσαι ἠθέλησα, πόσας κακώσεις ἐμὲ ἐκάκωσε, καὶ πόσας με θλίψεις ἔθλιψεν, οἶδε ταῦτα ὁ πανδερκέστατος ὀφθαλμός. Ποτὲ μὲν ἔλεγέ μοι, Οὐκ ἀπέλθῃς εἰς τὴν Νίκαιαν, ἐπεὶ Κωνσταντινουπόλεως ἐχειροτονήθης· ποτὲ δὲ ἄλλα τῆς αὐτοῦ διπλόης ἄξια.

Η'. Ὡς δὲ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐκρατήθη, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀπηρχόμεθα, πῶς ὑμῖν παραστήσω τὰς κατὰ τὸ Σκουτάριν (11) ἐξ αὐτοῦ ἐπελθούσας μοι θλίψεις; πῶς τὰς βίας; βιάζων με ὀνομάσαι πατριάρχην τὸν ἀπὸ Ἐφέσου ἐκεῖνον, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ χειροτονηθέντας ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ διακόνους δέξασθαι· εἰ δὲ μή γε, κωλυτέα μοι ἦν ἡ Κωνσταντινουπόλεως εἴσοδος. Ὡς δὲ πειθήνιον οὐχ ἑώρα με· οὐδεὶς γὰρ τῶν παρ' ἐκείνου χειροτονηθέντων συνελειτούργησέ μοι, ἀλλ' ἀποτροπαίους καὶ βδελυκτούς, ὡς καὶ θέμις, τούτους εἶχον· ἀγανακτήσας παρεχώρησέ μοι τὴν εἴσοδον. Πάλιν δὲ σκαιωρίαι καὶ πάλιν ἄπειροι κακώσεις κατ' ἐμοῦ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει παρ' αὐτοῦ ἐγένοντο.

Θ'. Ὡς γὰρ τὸν αὐτοῦ αὐθέντην βασιλέα ἠθέλησε φονεῦσαι, ὡς μή τι κώλυμα φανείη ἐξ ἐμοῦ, αἱ σκαιωρίαι κατ' ἐμοῦ συνεπλάκησαν. Ὡς δὲ μάταια

A Joannes in omnibus primatum, in coronatione, laudatione, processu, et in omni alio honore, Palæologus vero secundum locum; utque ipsi pontifices foverent, tuerentur, conservarent, custodirent hæredem imperii, nec non post mortem Palæologi traderent ei ipsum quoque illius imperium.

VII. Postquam autem assumpsit imperium, animadvertique illum plura inique quam antea operari, et verisimile ex rebus ipsis fieri adhuc operaturum, præ indignatione recessi. Tunc Ephesinum illum ad patriarchalem evexit thronum. Quem cum mortis falx demessuisset, atque ad B tribunal alterius vitæ transmisisset, rationem de operibus redditurum, iterum revocavit me. Ubi vero proprium thronum conscendi, quænam scripta narratio exhibebit in quas per eum incurrerim difficultates? Volens enim imperatorem Calo-Joannem ad privatum statum redigere, et privare laudatione, monumento, omnique imperii nota; malis pastoribus et Ecclesiæ hostibus magis quam præsulibus et patronis in hoc adjutoribus usus est; sperabat autem etiam me intra suos casses inducere, quod in exsilio multas ærumnas pertulissem. Cum vero Dei misericordia me a laqueis ejus liberavit, et neque vel tomum quem pravi sævique pastores confecerant audire volui, quot malis me vexaverit, quantis calamitatibus afflixerit, novit qui omnia contuetur oculus. Aliquando C quidem aiebat mihi: Non abeas Nicæam qui Constantinopoleos ordinatus es; aliquando vero alia, digna ipsius versutia.

VIII. Cæterum recuperata Constantinopoli, nobisque eo profectis, quomodo vobis repræsentabo angustias quæ mihi ex eo ad Scutarium supervenerunt? quomodo vim? Urgebat ut Ephesinum illum nominarem patriarcham, atque susciperem ordinatos ab eo pontifices, sacerdotes, diaconos: sin minus, prohibendus mihi erat ingressus Constantinopolis. Videns autem me nequaquam morigerum; nullus enim eorum qui ab illo ordinati fuerant, mihi comministravit, sed pro D aversandis abominandisque, prout par erat, illos habui; indignatus concessit mihi ingressum. At Constantinopoli iterum doli, iterum innumeræ vexationes adversus me per eum processerunt.

IX. Quando enim dominum suum ac imperatorem voluit interficere, ne quod impedimentum ex me oriretur, fraudes adversus me concinnatæ

(10) *Εὐφήμην*. Est εὐφήμη, εὐφημισμός, εὐφημία τῶν ὀνομάτων, εὐφημία, et φήμη. Latine *laudatio*, et *laudes*, fausta acclamatio imperatoribus fieri solita. Unde εὐφημεῖν, ἐπευφημεῖν, ἐπευφημίζειν, *laudare*, *laudibus diffamare*, bene ac feliciter precari, faustis acclamationibus prosequi, acclamare in laudes imperatoris, *familare*. Item εὐφημεῖσθαι, εὐφημηθῆναι, acclamationibus salutari. Dicitur etiam τὸ πολυχρόνιον, τὰ πολυχρόνια, ἡ πολυχρόνησις, πολυχρονᾶσθαι, et πολυχρονεῖσθαι, πολυχρονίζειν, βοᾷν τὸ πολυχρόνιον. Quia *Multos annos*, *Ad multos annos*, εἰς πολλὰ ἔτη, πολλὰ τὰ ἔτη, inter laudes et acclamationes cæteras vociferari præcipue mos erat. Atque hæc pervulgata.

(11) *Τὸ Σκουτάριν*. Scutarium. Vide præ cæteris infinitæ lectionis et doctrinæ virum Carolum Fresnium Ad Villharduinum p. 286. Dorotheus Monemhasiensis in Synopsi historica, Σκούταρι.

sunt. Sed tunc omnia in vanum reciderunt. Postea oculos domini ac imperatoris sui cum effodisset, resque mihi nota facta esset, excommunicationi eum subjeci. Optaveram autem ut pœnitentiam ageret, multumque onus tributorum, vectigalium e commercio, aliarum iniquitatum, propter hujusmodi peccatum minueret, sicque venia donaretur. Verum quia pœnitentiam non ostendit, nec aliquam malorum minutionem, quinimo additamentum, ei non ignovi; sed post triennium, coram patriarchis, metropolitis, senatu et omni clero, illum ex ecclesia ejeci, tanquam indignum qui in eam ingrederetur. Ex eo tempore commenta adversus me, quæ commentus est sine accusatoribus, sine testibus, ex nudo duntaxat sermone. Hoc est, decrevi communione impertiri sultani pueros. Ecclesia me expulit; idque cum sacratissimus Pisidiæ metropolita scripto confessus fuisset, quod ipse illos baptizasset et communione donasset; ego vero per scriptum professus essem, me nullatenus id scire.

X. Porro post exsilium, mille mihi rursus intulit calumnias et ærumnas. Interdum quidem, quasi insidiatores excitassem qui eum occiderent. Quocirca mœcha synodus excommunicationis censuram in me emisit; ac ego ipsum me segregationi subdidi, si de quoquam ejusmodi essem conscius; sin minus, calumniæ auctores insidiarumque, iisque credulos excommunicavi et anathematizavi. Alio vero tempore Barangos Narmaram, locum exsilii mei, misit, custodituros me; tum innumerabilia mihi incommoda conciliavit. Omitto quæ ad Tricocciam pertinent, quem ad modum mihi eorum insultus imposuerit. Nam si quæcunque in me peregit, et adversus Ecclesiam Dei molitus est, referre contendero, enarrantem deficiet tempus. De multis vero pauca repræsentavi, propter sermonis satietatem et nimietatem, quæ nimirum inimica est auribus. Dicebam tamen, Ab hoc tempore satiatus amentia et tyrannide erga me servosque Dei, desinet, aget pœnitentiam, ut venia donari possit.

XI. Sed quoniam Ecclesiam Dei vertit in speluncam latronum, et lupanar; item quem prius excommunicaveram, in sede mea collocavit, necnon ad illam impietatem omnimodamque perfidiam qua Latini tenentur conatus est adducere Ecclesiam Dei, quæ immenso sanguine ante et post Christum ac per Christum magnam hostiam fuso collecta fuit; demum ingentem persecutionem contra eamdem Ecclesiam excitavit, post tot annos a persecutionibus: eapropter excommunicationem protendo, cui ipse subjecit se propria voluntate, pro-

πάντα τῷ τότε ἀπεφάνθησαν, καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ αὐθέντου καὶ βασιλέως αὐτοῦ ἐξώρυξε, καὶ γνωστόν μοι τοῦτο ἐγένετο, τῷ ἀφορισμῷ αὐτὸν καθυπέβαλον. Ἤθελον δὲ ἵνα μετάνοιαν ἐνδείξηται, καὶ τὴν πολλὴν βαρύτητα τῶν φόρων καὶ κουμερκίων καὶ ἑτέρων ἀδικιῶν διὰ τὴν τοιαύτην ἁμαρτίαν ἐκκόψηται, καὶ οὕτω συγχωρηθείη. Ὡς δὲ μετάνοιαν οὐκ ἐδείκνυεν, οὐδέ τινα ἐκκοπὴν τῶν κακῶν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον προσθήκην, οὐ συνεχώρησα αὐτῷ· ἀλλὰ μετὰ τριετίαν ἐνώπιον τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν μητροπολιτῶν καὶ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ αὐτοῦ κλήρου, ἐκ τῆς ἐκκλησίας τοῦτον ἐξέβαλον ὡς ἀνάξιον τῆς πρὸς αὐτὴν εἰσόδου. Ἔκτοτε αἱ σκαιωρίαι κατ' ἐμοῦ, ἃς δὴ καὶ ἐσκαιώρησεν ἄνευ κατηγόρων καὶ μαρτύρων, ἀπὸ ψιλοῦ μόνου λόγου. Τουτέστιν ὥρισα κοινωνῆσαι τοὺς τοῦ σουλτάνου παῖδας· τῆς Ἐκκλησίας με ἐξώθησε· καὶ ταῦτα τοῦ πανιερωτάτου μητροπολίτου Πισσιδίας ἐγγράφως ὁμολογήσαντος ὡς ἐκεῖνος καὶ ἐβάπτισε τούτους καὶ ἐκοινώνησε· κἀμοῦ τε ἐγγράφως ὁμολογήσαντος μὴ εἰδέναι με τὸ σύνολον τοῦτο.

Ι'. Μετὰ δὲ τὴν ἐξορίαν μυρίας καὶ πάλιν σκαιωρίας καὶ θλίψεις μοι ἐπήνεγκε· ποτὲ μὲν, ὡς ἐπιβούλους διεγείραντι τοῦ αὐτὸν φονεῦσαι· ὅθεν καὶ ἡ μοιχοσύνοδος ἀφορισμόν μοι ἐξαπέστειλε· κἀγὼ ὑπέβαλον ἐμαυτὸν εἰς ἀφορισμὸν, εἰ τοιοῦτόν τι σύνοιδα· εἰ δὲ μὴ, τοὺς σκαιωρήσαντας καὶ ἐπιβουλευσαμένους καὶ πιστεύσαντας καὶ ἀφώρισα καὶ ἀνεθεμάτισα· ἄλλοτε δὲ Βαράγγους (12) εἰς τὸν Ναρμαρὰν ὃν ἐξωρίσθην, ἀπέστειλε φυλάττοντάς με, καὶ μυρίας θλίψεις μοι προὐξένησεν. Ἐῶ γὰρ τὰ τῆς Τρικοκκίας (13), πῶς εἰς ἐμὲ καὶ τὴν ἐκείνων ἐπανάστασιν ἐπιτέθεικεν. Εἰ γὰρ πάντα ὅσα μοι πεποίηκε, καὶ ὅσα κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἐμηχανήσατο, ἀγωνίσωμαι ἀφηγήσασθαι, ἐπιλείψει με διηγούμενον ὁ χρόνος. Ἐκ τῶν πολλῶν δὲ ὀλίγα παρεδήλωσα διὰ τὸν τοῦ λόγου κόρον· ἐπειδὴ κόρος λόγου πολέμιος ἀκοαῖς. Ἔλεγον δὲ, ἀπό γε τοῦ νῦν κορεσθείς τῆς ἀπονοίας καὶ τυραννίδος τῆς πρὸς ἐμὲ καὶ τῶν τοῦ Θεοῦ δούλων, καὶ παύσεται καὶ μετανοήσει, καὶ συγγνώμης ἀξιωθείη.

ΙΑ'. Ἐπεὶ δὲ τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν σπήλαιον ἀπειργάσατο λῃστῶν, καὶ πορνεῖον· καὶ ὃν εἶχον προαφωρισμένον, εἰς τὸν θρόνον μου ἐκάθισε· καὶ εἰς ταύτην τὴν ἀσέβειαν καὶ παντελῆ ἀπιστίαν τὴν τῶν Λατίνων ἠγωνίσατο τὴν τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίαν ἄξαι, τὴν συνειλεγμένην μυρίοις αἵμασι τοῖς πρό γε Χριστοῦ καὶ μετὰ Χριστὸν καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου θύματος· καὶ μέγαν διωγμὸν κατ' αὐτῆς κεκίνηκε, παυθέντων τῶν διωγμῶν πρό χρόνων πολλῶν· καὶ ἐπιτείνω τὸν ἀφορισμὸν, ὃν αὐτὸς ἑαυτῷ ὑπέβαλε δι' οἰκείαν ὄρεξιν, δι' οἰκείαν ἀπόλαυσιν, δι' οἰκείαν

(12) *Βαράγγους*. Erant Barangi seu Varangi et Varingi, imperatorum Græcorum stipatores et satellites. De iis post Meursium, Fabrotum aliosque, docte ac diligenter, ut omnia, idem Fresnius noster, historiæ Byzantinæ illustrator præcipuus.

(13) *Τὰ τῆς Τρικοκκίας*. Expono de Tricoccia arce circa Nicæam, et Tricocciotis, Nicænosque montes incolentibus. Ii post excæcationem Joannis Lascaris, adversus Michaelem Palæologum arma ceperunt, ut refertur a Georgio Pachymere, lib. III, cap. 13, ubi Τρικοκκιώτας nominat. Τρικοκκίας autem arcis mentionem facit lib. XIII, cap. 33; quæ duo loca inter se collata Tricocciotarum nomen illustrant, hominibus insigniter litteratis obscurum.

δόξαν, καὶ τὸ ἀνάθεμα· καὶ παραδίδωμι τοῦτον τῷ σατανᾷ, καθὼς καὶ τὸ πρότερον αὐτὸς ἑαυτῷ διὰ τῶν ἐπιορκιῶν παραδέδωκε, καὶ νῦν διὰ τοῦ τῆς Ἐκκλησίας διωγμοῦ· καὶ τοὺς μὴ ἀρχιερεῖς τοὺς συγκατατεθέντας καὶ ὑπογράψαντας εἰς τὴν ἀσέβειαν, καὶ τοὺς ἄρχοντας τοὺς συνεργήσαντας, καὶ τοὺς ἱερεῖς, καὶ τοὺς εὐμοιροῦντας γνώσεως καὶ συγκατατεθέντας. Τὸν δὲ ἀγοραῖον λαὸν καὶ ἄμοιρον γνώσεως, καὶ μὴ εἰδότα δεξιὸν ἢ ἀριστερὸν, ὡς μαθητὴς τοῦ Κυρίου μου τοῦ πράου, λέγω αὐτῷ· « Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. »

A prio placito, propria sententia; protendo anathema, et illum trado Satanæ, sicut antea ipsum se per perjuria tradidit, nuncque tradit per Ecclesiæ persecutionem. Etiam Satanæ trado homines nequaquam pontifices habendos, qui consenserunt subscripseruntque impietati; pari modo proceres, qui dedere adminiculum; item sacerdotes, cunctosque conscios ac assensores. Quod vero spectat ad vulgarem populum, cognitionis expertem, nescientem quid dextrum sit vel sinistrum: tanquam discipulus mansueti Domini mei, dico huic: « Domine, ne statuas illis hoc peccatum [a]. »

ΙΒ'. Ἀφίημι καὶ τοῖς ἀδελφοῖς μου τοῖς συνεξορισθεῖσί μοι καὶ συμπαραμείνασι μετ' ἐμοῦ εἰς τὰς θλίψεις μου, εἴ τι ἄρα κέκτημαι. Καὶ ὁ μέλλων ὀχλῆσαί τινα τούτων, ὅστις ἄρα καὶ εἴη, ἵνα ἐνι ὑπὸ ἀνάθεματι, καὶ μετὰ τοῦ Ἰούδα ἡ μερὶς αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ βουληθεὶς μεταγράψαι μου τὴν τελευταίαν βούλησιν, καὶ διὰ λέξεων ἑτέρων τὸν νοῦν τὸν ἐγκείμενον πειραθῇ μεταλλάξαι, ὅστις ἄρα καὶ εἴη, εἴτε ἐκκλησιαστικὸς, εἴτε ἄρχων, εἴτε τῆς ἄλλης μοίρας, ἔστω καὶ οὗτος ὑπὸ τὸ ἀνάθεμα.

XII. Quidquid possideo, relinquo fratribus meis, qui mecum relegati fuerunt, mecumque permanserunt in calamitatibus meis. Et qui eorum quemquam vexare in animum induxerit, quicunque ille sit, anathemati subjiciatur, sitque pars ejus cum Juda. Sed et si quis supremam meam voluntatem describendo voluerit corrumpere, ac per alia verba insitum sensum commutare tentaverit, is. quilibet sit, seu ecclesiasticus, seu magistratus, sive alterius conditionis, sit pariter sub anathemate.

[a] Act. VII, 60.

ANNO DOMINI MCCXX-MCCLXXXII.

GEORGIUS ACROPOLITA

NOTITIA.

(Fabric. *Bibliotheca Græca* ed. Harles, t. VII).

Georgius Acropolita (proprium hoc familiæ (*a*), non patriæ nomen), pater fuit Constantini Acropolitæ (*b*), qui parentis exemplo magnus logotheta (*c*) in aula CPolitana, sed Mich. Palæologi grátia ob repudiatam Jo. Becci, patriarchæ, cum Latinis concordiam excidit, scriptis adversus Latinos, aliisque monumentis, quibus sanctorum memoriam (*d*) celebravit, *novique Metaphrastæ* nomen meruit, clarus (1). Quando autem a Volaterrano et Jo. Cuspiniano Acropolita citatur, pater Georgius intelligitur, quem Labbeus in *Protreptico ad Hist. Byz.*, p. 49, recte monuit, illum ipsum esse *Prætorem Græciæ*, Chronici a Theodoro Lascari exorsi et in recepta a Mich. Palæologo CPoli desinentis auctorem, quem testem subinde citat Jo. Leunclavius in *Pandectis Historiæ Turcicæ*; nam et Acropolitam Ephræmus in Chro-

(*a*) Vide Allatium *De Georgiis*, p. 355, et Hanckium, *De Byz. rerum scriptoribus*, lib. I. cap. 33, (Fabr.) Add. G. Cave *Hist. litt. SS. Eccl.*, tom. II, p. 312; C. Oudinus in *Comm. de SS. eccl.*, tom. III, p. 465, Hamberger Z. N., IV, p. 835 sqq., et Saxii *Onom.* II, p. 316. (Harl.)

(*b*) Pachymeres in *Mich. Palæologo* VI. 26. Confer Papebrochium, tom. VII, *Act. SS.* Mali, p. 68.

(*c*) Constantinum Acropolitam, perinde ut patrem Georgium, codices mss. magnum logothetam vocant, et ex illis Allatius, Lambecius [v. ad not. *d.*], Caveus, etc. Sed et Pachymeri, VII, 8, memoratur flammis traditum σύγγραμμα τοῦ παλαιοῦ μεγάλου λογοθέτου τοῦ Ἀκροπολίτου, *Senioris magni logothetæ*, ad distinctionem nempe Junioris magni logothetæ, Constantini Acropolitæ filii, de quo verba Pachymeræ perperam accipit Allatius, *De consensu*, p. 780. Quæ ipse rectius de patre intellexit, lib. *De Georgiis*, p. 358. Pachymeres, tom. I, lib. IV, c. 28, p. 213, de Georgio logotheta: Ὁ εἰς λογοθέτας μέγας καὶ σοφὸς τὰ μάλιστα, πλὴν κατημελημένως τῶν εἰς συνείδησιν ἐχων.

(*d*) Allatius *De Simeonum scriptis*, p. 109.

(1) Vide supra col. 809, ubi exstant Constantini Acropolitæ scripta quæ supersunt. Edit.

nico metrico (*a*) refert prætoria dignitate decoratum fuisse a Theodoro Lascari, imperatore, antequam rebus omnibus ab eo Orientem repetente, præponeretur : Πλὴν διαθεὶς εὖ τὰ κατὰ τὴν Ἑσπέραν ἀναξ μετὰ στρατιᾶς ἐκτρέχει πρὸς τὴν Ἕω, λιπὼν στρατηγοὺς, etc.

Πρὸς τοῖσδε Γεώργιον Ἀκροπολίτην
Ἀρχοντα πάντων καὶ πρόεδρον δεικνύει,
Πρόσθεν τιμήσας τῇ πραίτωρος ἀξίᾳ

His Acropolitem præficit Georgium,
Cunctisque summum principem dat quem prius
Prætoris ipse ad dignitatem evexerat.

Cum A. C. 1241 (*b*), obiret Irene, Theodori Lascaris filia, uxor Joannis Ducæ Vatatzæ, imperatoris, Georgius fuisse se ait annorum XXI (*c*). Natus ergo est a. 1220, ex illustri genere et imperatorem ipsum cognatione (*d*) attingens. Ex patria urbe CPoli, quam Latini tum obtinebant, missus deinde sexdecim (*e*) annorum adolescens et litterarum rudimenta edoctus Nicæam, ubi aulam habebat eo tempore Græcorumque imperium moderabatur jam dictus Ducas, qui Georgium rhetoricis, logicis et mathematicis disciplinis ab anno ætatis XVII (*f*) per septennium Theodoro Exapterygo et Nicephoro Blemmidæ imbuendum dedit. Inde in aulam iterum ascriptum, et eodem Duca charum habitum nec minus ab illo filioque Theodoro, (cujus tamen gravem indignationem (*g*) aliquando incurrit, non diu post reconciliatus), variis auctum honoribus, legationibus cum laude functum et ad magni logothetæ dignitatem evectum constat, quæ copiosius ab Allatio, Hanckio et Caveo exposita legi possunt. Nec tamen omittendum, quod A. C. 1274 a Michaele Palæologo missus ad concilium Lugdunense (*h*) imperatoris nomine schisma ejuravit, et in Latinorum dogmatibus nihil reprehendendum videri est confessus, multis Græcis et filio ipso Georgii, Constantino Acropolita, ægerrime hoc ferentibus. Denique, anno 1282, eodem quo, non diu post XI Dec., vivis exemptus Michael Palæologus est, obiit quoque Georgius, peracta legatione (*i*) ad Joannem, Bulgarorum principem, anno ætatis sexagesimo secundo, successoremque (*k*) in magni logothetæ munere nactus est Theodorum Muzalonem.

Exstat sub hujus Georgii nomine, quem Gregorius Cyprius (*l*) Aristotelem et Platonem ætatis suæ appellare non dubitat, *Historia Byzantina* hoc titulo : Χρονικὴν ὡς ἐν συνόψει τῶν ἐν ὑστέροις, *Epitome chronica, sive historia compendiaria de rebus proximæ ætatis*, sive narratio succincta *de iis quæ* (rebus per varios principatus divisis, vide cap. 37) *acciderunt a capta A. C. 1204 a Latinis CPoli, usque ad eamdem a. 1260 a Michaele Palæologo iterum recuperatam et Latino nomini ereptam.* Hanc Galatæ sive Peræ in bibliotheca Georgii Cantacuzeni repertam descripsit Theodosius Zygomala, Nauplius (*m*), cujus apographum Georgius Dousa, CPoli secum in Belgium attulit, eoque defuncto frater Theodorus Dousa (*n*) vulgavit cum versione sua Latina notisque; Lugd. Bat. ex officina Godfridi Basson, 1614, 8 ; recusam minus etiam emendate et sine notis Aureliæ et Coloniæ Allobrogum, sive Genevæ 1615, fol., cum Nicephoro Gregora et Laonico Chalcocondyla (*o*). Quamvis vero in locis obscuris Meursium se et Scriverium subinde consuluisse Dousa profiteatur (*p*), tamen non ita feliciter in illa

(*a*) Verba ejus edidit Allatius *De Psellis* §. 79.— (Vide tom. CXLII, col. 336 A). Adde Acropolitam ipsum infra c. 66 sqq. et 70 *Historiæ*.

(*b*) Cangius *Famil. Byz.*, pag. 223.

(*c*) Acropolita, cap 39 *Historiæ*.

(*d*) Id. c. 97 et 32, ubi γένος ejus περιφανές.

(*e*) Idem cap. 29, ubi omnino legendum non ἐνδεκαέτης, ut vult Allatius, sed ἐκκαιδεκαέτης, ut recte conjicit Hanckius, pag. 542 ; cujus sententiam firmat, quod se jam ἐγκυκλίου παιδεύσεως ἀπηλλαγμένον, et mox, postquam ad Joannem Ducam venit et ab eo erudiendus magistris traditus est, septemdecim annos natum Acropolita scribit.

(*f*) Acropolita, cap. 32.

(*g*) Id., cap. 63.

(*h*) Vide Acta concilii Lugd. sub Gregorio X, tomo III edit. Colon. 1618, part. II, p. 741 (tom. XI edit. Labbei, p. 957); Hanckium, p. 560 seq. ; Odoricum Raynaldum ad a. C. 1274, n. 18; Bzovium, n. 2, ubi male *Gregorius* Acropolita vocatur pro *Georgio*.

(*i*) Pachymeres in *Mich. Palæolog.* lib. VI, cap. 34 seq. ; Possinus ad Pachymerem, tom. II, pag. 516.

(*k*) Id. in Andronico Palæologo, libro et capite primo. (add. Lambec. Comm. de bibl. Cæs. VIII, p. 1078. HARL.)

(*l*) Gregorius Cyprius, patriarcha CPol., in Georgii logothetæ encomio : Λόγων δὲ σπέρματα καὶ σπινθῆρας, ὡς εἰπεῖν, μαθημάτων ἦν ὁρᾶν σωζόμενα οὐδαμοῦ ὅτι μὴ παρὰ τῷ Λογοθέτῃ, οὐ μέγα δ' εἰπεῖν καὶ καθ' ἡμᾶς Ἀριστοτέλει εἴτε καὶ Πλάτωνι, ἢ ὅπως ποτὲ τούτοις παραπλησίως τὸν ἄνδρα βούλοιτό τις καλεῖν, ἢ ἵνα διέλω σαφέστερον, ὃν Ἀριστοτέλη νομίζειν χρεὼν οὐδὲν ἐκείνου ἀπολειπόμενον, ὅταν τι δέῃ τῆς λογικῆς ἐπιστήμης ἢ τῆς τῶν φυσικῶν ἀποφήνασθαι, Πλάτωνα δὲ θεολογοῦντα καὶ κατὰ Μοῦσαν φθεγγόμενον Ἀττικήν.

(*m*) Qui multa misit scripsitque ad Martin. Crusium. V. hujus *Turco-Græciam*, lib. III, IV et sqq. HARL.

(*n*) Theodorus Beza dicitur esse editurus in bibl. Leid., pag. 219. HARL.

(*o*) In bibl. Uffenbachiana quondam fuit codex, præmissis Petri Scriverii carmine in commendationem operis Dousici, et Acropolitæ elogio, ex Gregorio Cyprio sumpto, apographum Georgii Dousæ, ex quo natam esse edit. Theodori Dousæ, L. B. 1614, 8, contendit docetque I. H. Maius, in Bibl. Uffenbach. mss., pag. 566. — Mediolani in Bibl. Ambros. est Georgii Acrop. *Historia de regno CPolitano*, sed num sit compendiaria, an uberior, non animadvertit Montfauc., in *B. biblioth. mss*, p. 497., A. — *Venetiis*, in B. Marc. cod. 403 ejusdem historia, fine mutila, nec in cat. codd. Gr., p. 196, discrimen quoddam significatur. (HARL.)

(*p*) In præfatione, quam, quia brevis est, hic subjicimus : « Quod de Africa olim, mallem hodie de Græcia diceretur, ut ea scilicet nobis aliquid novi subinde suppeditaret pareretque. Quod quidem te juxta mecum optare, qui tuus est erga litteras amor, lector candide, certo certius. Ecce igitur tibi sub hoc omine votoque historicum mediæ ætatis Græcum, nunquam ante hac editum,

editione versatus est, ut non gratulandum Acropolitæ sit, quod Leo Allatius codicem Vaticanum (*a*) ejusdem opusculi ms. Græcum sub titulo Ποίημα χρονικὸν ἡμιτελὲς nactus, illud emendavit et divisum in capita, novaque versione donatum in lucem iterum edidit Paris. 1651, fol., Dousæ notis ad calcem subjunctis (*b*). Observaverat autem jampridem Allatius in libro *De Psellis* (*c*), hoc non esse ipsam Acropolitæ historiam, sed tantum compendium ejus, nec ab auctore ipso (*d*), sed ab alio quodam, resectis, quæ illi parum necessaria visa fuere, concinnatum. Ipsum porro Acropolitæ opus ejusdem plane argumenti, sed pulchrius diffusiusque, inter codices mss. Chii (*e*) invenit ac descriptum Romam advexit, ejusque ope non modo Breviarii mutila hiulcaque et male ab exscriptoribus tractata correxit ad mentem auctoris, sed etiam historiam integram, Latina sua versione et notis historicis illustratam Græce et Latine typis regiis edidit, compendioque in Parisiensi, quam dixi, editione præmisit (1). Titulus est : Ἡ παροῦσα χρονικὴ συγγραφὴ τοῦ μεγάλου Λογοθέτου τοῦ Ἀκροπολίτου ἐστὶν, ὃς ἔκτισε καὶ τὸ μοναστήριον τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως. Περιέχει δὲ τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄχρι τῆς βασιλείας Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου. Acropolitam libenter sequuntur recentiores scriptores, etiam Nicephorus Gregoras, ut in notis, p. 227 et 239, idem observat, qui tamen p. 249 non diffitetur, pleraque exactius a Gregora tradi. Acropolitæ historia (an compendium ejus, non dixerim) ms. in bibl. Ambrosiana Mediolanensi, et in bibl. regis Christianissimi, num. 734. (Fabr.)

In diatriba *De Georgiis*, quæ Georgio Acropolitæ subjuncta est, hæc præterea ejus scripta ab Allatio commemorantur, p. 537. *Forma de Fide. De virtute et anima*, anno mundi 6771 (Christi 1263) ms. in bibl. Antonii Augustini, cod. 174.

Ἑρμηνεία τῶν θεολογικῶν ῥητῶν, *In theologi Nazianzeni sententias*. τοῦ τε ἑστι γὰρ τὸ ἓν στασιάζου πρὸς ἑαυτὸ, πολλὰ γίνεσθαι, *potest unum, si a seipso discedat, multa fieri*, καὶ τοῦ, μονὰς ἀπ' ἀρχῆς εἰς δυάδα κινηθεῖσα μέχρι τριάδος ἐστί. *Unitas a principio in binarium mota, in ternario consedit*. Incipit : Πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι τῶν φίλων, ὦ θειοτάτη καὶ σεβασμιωτάτη κεφαλὴ, εἰς λόγους ἐλθεῖν ἡμᾶς κατηνάγκασαν. Ms. in bibl. Palatina.

ex mea bibliotheca postliminio eductum. Repertum olim in Galata (Pera vulgo) redemptumque a Georgio Contacuzeno ex cujus libro apographum transcriptum fuit manu Theodosii Zygomalæ Nauplii ex petitione domini Georgii fratris mei P. M., qui auctorem illum inter alios Cpoli superioribus annis attulit. Ille cum a me exercitii gratia pro meis viribus Latine translatus esset, vix tamen videbatur idoneus qui per virorum ora oculosque volitaret. Versio rudis erat et nondum recognita ; exemplar (quo unico usi sumus) ita corruptum, tot lacunis et maculis oppletum, tam denique ab omni parte culpa amanuensis (qui et ipse corrupto exemplari usus erat) vitiosum, ut nihil minus quam historia aliqua inde elici posse videretur. Non mentior, lector : ad singula propemodum verba subsistendum mihi fuit et divinandum. Quid quæris amplius? fregi glaciem, quoad potui, auctorem lacerum mutilumque seposui, ut meliori tempori reservaretur. Sed cum J. Meursius et P. Scriverius, geminum et incomparabile sæculi nostri eruditorum jubar, operam suam in hoc auctore liberaliter offerentes, non esse procrastinandum dictitarent, accidit nescio quo modo ut hic liber una cum versione mea et notis nonnullis, e manibus mihi præreptus, quasi abortivus partus ante tempus nasceretur, ita tamen ut iidem illi quos dixi auctori huic corrigendo non parum lucis dederint, difficultates plurimas et inextricabiles errores explicuerint. Tu interim, amice lector, tantis difficultatibus consideratis, hunc laborem meum studiumque promovendæ rei historicæ ex æquitate metire, et hac ipsa diligentiam meam compensa, æqui bonique consulens primam hanc Georgii Logothetæ editionem : in magnis enim voluisse sat est : recogniturus eumdem, si Deo placet, aliquando, et luculentiorem, si vita supersit, producturus. Interim esto contentus hoc Catone, et vale. »

(*a*) An is est cod. Vaticanus, qui memoratur in Montfauc., *B. bibl. mms.* I, p. 6, B? — *Paris.*, in B. publ. cod. 3041, n. 5. (sec. Catal. codd. Paris); Georgii Acrop., *Hist. de iis quæ post urbem captam acciderunt*. — Venetiis, in cod. Naniano 154, n. 14, Georgii μεγάλου λογοθέτου, τοῦ Ἀκροπολίτου, ποίημα χρονικὸν ἡμιτελές. Strategopulus, codicis scriptor, in fine addit : Τὸ παρὸν εἰς γαλανὰ εὗρον παρὰ τῷ εὐγενεστάτῳ ἀρχοντι κυρίῳ Ἀντωνίῳ τῷ Καντακουζηνῷ, καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀντέγραψα μετὰ πάσης προθυμίας τοῦτο. Τῷ ἀπὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ἔτει ᾳφνς' ἰνμηνὶ Φευρουαρίῳ κη'. Teste auctore Catal. codd. Nanian. p. 347. Sed in primis notandus est codex Vindobon. Cæsar., cujus quidem meminit Nessel. in Catal. bibl. Cæsar. ms., n. 68, 2, part. v, pag. 134, sed diligentius intelligentiusque describit eum Kollarius in Supplem. ad Lambecii Commeat. p. 643, ubi numeratur codex 104. Ii quidem opus in illo codice caret auctoris nomine, et Tengnagel. tribuerat eum *Prætori Græciæ*, quem Leunclavius multis locis laudat in *Pandectæ Historiæ Turcicæ*, nec immerito. V. Fabric. initio hujus paragraphi. Est enim Georg. Acropolita, cujus integrum opus historicum continet hic codex, ex quo Allatii editio, vitiis laborans et in fine mutilus (desunt enim, vel incuria Allatii, vel potius operarum inertia, tria ultima capita, 86, 87, 88), mirifice potest emendari ac locupletari. (Harl).

(*b*) Inscripta est editio Γεωργίου —— Georgii Acropolitæ magni logothetæ Historia ; Joelis Chronographia compendiaria ; et Joannis Canani Narratio de bello CP., Leone Allatio interprete, cum ejusdem notis et Theodori Dousæ observationibus. Accessit Diatriba de *Georgiorum* scriptis. — Recusa est hæc edit. in corpore *Byzant. scriptor.* Venet. 1729, fol., tom. XII, part. III. (Harl.)

(*c*) P. 63 editionis a me curatæ, ubi in ima pagina typographus pro Paris. 1651, fol., per errorem posuit 1615.

(*d*) Acropolitæ ipsi tamen tribuit Allatius, p. 368, *De Georgiis*.

(*e*) Allatius, *De Georgiis*, p. 356.

(1) In hac nova Acropolitæ editione duplicem noluimus et eamdem fere, quæ in Parisiensi ingeritur, textus recensionem admittere, sed Allatianum exhibemus, Dousani (D) præcipuis varietatibus adnotatis. Edit. Patr.

Precationes XIII, quas Michaeli Palæologo, urbem Cpolin intranti, se composuisse narrat, c. 87 *Historiæ*, et *Oratio de recepta Cpoli*, cujus argumentum cap. 89 refert, interciderunt. Addantur :

Oratio in templum Dominicæ resurrectionis instauratum, in cod. 3088, publ. Paris. *Logothetæ dom. Georgii Acropolitæ iambici versus LXIII*, qui sunt Præfationis loco in Theodori Lascaris Epistolas. Tum Lascaris epistolæ 38, ad magnum philosophum *Dom. Georg. Acropolitam* ante Marcionis legationem ad Joannem Ducam, Florentiæ, in cod. Laurent. Medic. 35, plut. 59, quem copiose recenset Bandin. in cat. codd. Gr. II, p. 555 sq.

Ἐπιτάφιος τῷ ἀοιδίμῳ βασιλεῖ κυρῷ Ἰωάννῃ τῷ Δούκᾳ in cod. Naniano 281, n. 109. V. Catal. codd. Gr. Nan., pag. 474.

Περὶ σηροσκώληκος *Georgii Logothetæ* interpolator de se ipso : Παραβολαὶ κατὰ Μάρκον, Leidæ, in bibl. publ. inter codd. Vossian. Vide Catal. illius bibl., p. 402, n. 17.

Gregorii Nazianzeni orationes 16, cum perpetuis scholiis, in catenæ modum contextis, *Georgii Acropolitæ*, *Maximi confessoris et Basilii minimi*, Cæsareæ episcopi, in cod. Naniano, cod. 64. Vid. Catal. codd. Gr. Nan. pag. 114. Add. infra de Gregorio Nazianz. lib. v, cap. 13, vol. VII, p. 540 edit. vet. HARL.

Index episcoporum et aliorum quorumdam, in Acropolitæ Historia memoratorum.

(Numeris capita, non paginæ designantur.)

Acropolita de se cap. 27, 29, 32, 39, Τὸ γένος περιφανές, genus ejus illustre 32. Imperatori junctus affinitate, 79. Imperatoris, Joannis Vatatzæ, nomine epistolas scripsit et imperatorium sigillum impressit, 44, 49. Judex de Mich. Comneno, 50. In Theodori Junioris, quem in logica disciplina instituerat, indignationem incidit, 63. Ei reconciliatur, *ibid.* Prætor Occidentis constitutus, 66, 67, 68, 70. A Michaele perduelli captus, 72, 79, 83. Legatus ad Constantium, Bulgarorum principem, 84. Michaeli Comneno solemnium precum tredecim formulas componit post captam Cpolin, 87. Orationis de recepta Cpoli argumentum, 89. Duces exercituum nec omnino laudandos judicat, nec vituperandos, sed omnia Dei nutu fieri, 44, 46.

Andronicus Comnenus, Michaelis imp. filius, 89.

Andronicus Muzalo, magnus domesticus, 63.

Andronicus, Sardensis episcopus, 84.

Arsenius, e monacho una hebdomade diaconus, sacerdos et patriarcha, 53. Theodorum juniorem *ibid.*, et Mich. Comnenum coronat, 77. Depositus, 84. Nicephoro exstincto iterum restitutus, *ibid.* Sed Cpoli recepta absens, 88.

Aurea Bulla, a Joanne Duca imp. Melenicensibus data, 44. Alia firmandis Thessalonicensium privilegiis, 45.

Balduini imp. interfecti caput Joanni, Bulgarorum regi, pro poculo, 13. Regia insignia Cpoli capta, 86.

Constantinus Cabasilas, Achridis Bulgariæ archiepiscopus, 80.

Joannes Camaterus, patriarcha Cpol., cap. 6.

Canipanus δυσνούστατος κατὰ τὸν κωμικὸν (Aristoph.) εἰ καὶ μὴ κλεπτίστατος, 45.

Chrysopus, equi nomen, 61.

Constantinus, Mesopotamita, metropolita Thessalonicensis, 21.

Cosmidii monasterium prope Blachernas, 88.

Crux imperatoria a Bulgaris capta, 11.

Κύριε ἐλέησον, centies repetitum, 88.

Demetrius, Bulgariæ archiepiscopus, 21. Αὐτόνομος, *ibid.* [*Alius* Demetrius, Theodori filius, despota, cap. 45.]

Per duellum et ferrum candens purgatio, 50. Διὰ θανάτου ἔλεγχος per mortis intentatæ præsentem metum quæstio, *ibid.*

Ἐγκύκλιος παίδευσις, 29. Μαθημάτων καὶ ὑψηλοτέρα τῶν λόγων παίδευσις, 32.

Festum Transfigurationis Christi, 63.

Georgius Clida, Cyzici metropolita, 88.

Germanus patriarcha, 33, 42.

Gradibus ab Ecclesia prohibitis connubia imperatoribus permittuntur, 50.

Γράμματα ἐρωτικά, 68.

Hyacinthi monasterium, 10, 18, 42.

Imperatoriæ litteræ, rubro consignatæ, 26, 38. Imperator, scuto insidens, proclamatur, 53, 77.

Irene, imperatoris soror, in monastico habitu Eulogia, 86.

Joannes, Hierosolymorum rex, 27. Hunc octoginta annos natum et mole corporis viribusque insignem, vidit et miratus est Acropolita, *ibid.*

Joannicius, episcopus Philadelphiensis, 84.

Joannes Macrotes, quo ad epistolas magni momenti scribendas usus Joannes Vatatzes imp., 48. Judex de Mich. Comneno, 50.

Josephus Mesopotamita, grammaticus, 49.
Jurisjurandi formula, μὰ τοὺς λόγους, 63.
Manuel Lascaris, inter monachos Maximi nomen adscivit, 59. Protosebastus, 60.
Manuel, Thessalonicensis episc., 84.
Manuel, patriarcha, 18. Maximi successor, 19. Vere vir philosophus, *ibid.* Pietate insignis, licet litteras parum doctus et uxori junctus, 51. Mortuus paulo ante imperatorem Joannem Vatatzem, 53.
Methodius, monasterii Hyacinthi abbas, patriarcha per tres menses CPol., 42.
Mariæ Hodegetriæ imago, 88.
Michaelis archangeli templum, 22, 85.
Michael Auctorianus patriarcha, 19. Λόγοις τυγχάνων, καὶ πάσης γραφῆς ἔμπειρος τῆς τε ἡμετέρας καὶ τῆς θύραθεν, 6.
Michael Comnenus Palæologus purgationem per ferrum candens prudenter declinat, 50. Ejus epistola, 64. Scripto tomo a patriarcha et aliis episcopis ad imperium suscipiendum invitatur, 76. CPoli recepta patriarcham in thronum restituit, 89.
Morotheodorus, 7.
Joan. Muzalo, e mystico monachus, 40.
Georgius Muzalo, 75.
Andronicus Muzalo, 63.
Mitylenensis archiepiscopus, 74.
Nazaræi, pro monachis, 42.
Nicephorus Alyates, grammaticus, 49. Præfectus caniclei, 75, 79.
Nicephorus Blemmides, philosophus excellentissimus, in logicis Acropolitæ præceptor, 32. Præceptor etiam Theodori Junioris imp., patriarchatum CPol. respuit, 53. Ephesi versatus, 87.
Nicephorus, ex metropolita Ephesino patriarcha, 84. Non per annum integrum, *ibid.*
Nicephorus, Tarchoniata, magnus domesticus, 36, 40.
Nicolaus, medicus bonus, philosophiæ rudis, 39. Dignitate actuarius, sive medicus imperatoris, *ibid.*
Palmarum die triumphantis more urbem ingredi solitus imperator, 52.
Papa, 2, 14, 17.
Patriarchæ ab imperatoribus libenter ascisciuntur, qui desideriis eorum non refragentur, 42. Nec nimis sapiant, 53.
Pelagius, legatus, sive nuntius pontificis Rom., 17.
Joan. Petraliphas, magnus chartularius, sive cancellarius, 37, 40.
Phidias statuarius, 50.
Phocas, metropolita Philadelphiensis, 50.
Poeta (Homerus), 55, 63, 69.
Praxiteles statuarius, 50.
Proverbia : Ἐπὶ ξυροῦ *in acie novaculæ*, 9, 65. Ἐν στενῷ res in angustiis constitutæ, 59. Ἐπὶ κύδου, securæ, *ibid.* Στρεβλὸν ξύλον, οὔποτ' ὀρθὸν, καὶ ὁ Αἰθίωψ οὐκ οἶδεν λευκαίνεσθαι, 49. Σκηνὴ τοῦ δράματος εἰς τραγῳδίαν μεμορφωμένη, 63. Ἐκὼν ἄκων, 84. Φρόνημα καὶ εἶδος τυραννίδος ἄξιον, ὅ φησί τις τῶν παλαιῶν, 65. Φυζακινῆς ἐλάφου κραδίην ἔχων, 69. Διὰ μικρόν τι κέρδος τὸ φιλίας ἀπορρίπτων καὶ καταπατῶν κύπελλον, 70. Πᾶσαν μηχανὴν καὶ πάντα κάλων κινεῖν, 81. Τὸν περὶ ψυχῆς τρέχειν, 81.
Σωσάνδρων monasterium, 88.
Studii monasterium, 88.
Theodorus Junior imp., ἀετὸς ταχὺς a militibus appellatus, 58. Morti vicinus in pœnitentiæ fidem monachi induit habitum, 74.
Theodorus Exapterygus, Acropolitæ præceptor, in mathematicis non admodum præstans, in rhetoricis egregius, 32.
Theodorus Irenicus, cognomine Copas, patriarcha, 19.
Ad Theodorum Contostephanum instructio imp. Joannis Vatatzæ, scripto tradita, quomodo aciem adversus Latinos componere, quando et ubi confligere deberet, 48.
Trinobi episcopus αὐτονομίας jus et patriarchæ nomen sibi vindicat, 33.
Tzyrithon, magnus chartularius, 45.
Xerus, metropolita Naupacti, 49.

Acropolitæ ab Allatio subjicitur, p. 149 — 186 : ΙΩΗΛΟΥ *JOELIS Chronographia compendiaria* (1), res brevissime perstringens et successiones principum ab orbe condito usque ad captam a Latinis anno 1204 CPolin, circa quod tempus vixisse auctor ipse videtur, certe non diu post scripsisse (*a*). Post hanc chronographiam sequitur in eodem volumine pag. 187-199 Joannis Canani (*b*) Ἰωάννου τοῦ

(*a*) Conf. Cave *Hist. litt. SS. eccl.*, tom. II, p. 281. (HARL.)

(*b*) Vixit circ. a Chr. 1421. V. Saxii *Onom.* II, p. 407 sq. et qui ab eo laudantur (HARL.)

(1) Exstat tom. CXXXVIII. EDIT.

Κανανοῦ διήγησις περὶ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου κατὰ τὸ ,ςυιλ' ἔτος, ὅτε ὁ Ἀμουράτ Πεΐς πρέπεσε ταύτῃ μετὰ δυνάμεως βαρείας, καὶ παρολίγον ταύτην ἐκράτει, εἰ μὴ ἡ ὑπέραγνος Μήτηρ τοῦ Κυρίου ταύτην ἐφύλαξε· *Narratio de bello CPolitano anni ab orbe condito* 6930, *Christi* 1422, *cum Amurat Beis* (sive Amurates secundus, Turcarum imperator) *cum fortissimorum militum exercitu in eam irrupit, quam et expugnasset utique, nisi immaculatissima Dei Mater conservasset.* Ait autem Cananus, urbem conservatam esse mira S. Mariæ ope, quæ, violaceis amicta vestibus et super propugnacula deambulans, hostibus terrorem ac summam trepidationem incusserit. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐχθροὶ καὶ πολέμιοι ὑμῶν δέδωκαν μαρτυρίαν τοιαύτην, πάνυ ἐστὶν ἀληθέστατον τὸ θαῦμα τῆς Παναγίας. Ἔλεγε γὰρ ὁ Μηρσαΐτης ὁ πατριάρχης τῶν Τούρκων, ὅτι ἡ πόλις ἐκπρόκειτο παρ' ἡμῶν αἰχμαλωτισθῆναι, ὡς οἱ σοφοὶ τῆς Περσίας εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Μωάμεθ ἐψηφοφόρησαν περὶ τούτου, καὶ εὗρον ὅτι εἰς τὸ ἔτος καὶ τὸν μῆνα καὶ τὴν ἡμέραν (24 Augusti) ταύτης τῆς ὥρας ἡ πόλις παρ' ἡμῶν πρόκειται κρατηθῆναι, καὶ ἔμελλε τοῦτο γενέσθαι κατὰ τὴν δύναμιν τῶν ἀστέρων, καὶ τὴν τέχνην τῶν ἀστρονόμων, εἰ μὴ ἡ γυναῖκα ἐκείνη ἡ ὀξέα φοροῦσα καὶ περιπατοῦσα τοῦ κάστρου καὶ τῶν προμαχιόνων ἐπάνω ἀφόβως τοῦ πολεμου τὴν ὥραν ἐκείνη ἀντέπραξε τὰς δυνάμεις τῶν ἄστρων καὶ τὴν τέχνην τῶν ἀστρολόγων. Πλὴν οὐκ ἀπὸ γῆς, οὐδὲ ἐξ ἀνθρώπων τὴν δύναμιν εἶχεν, ἀλλ' ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἀοράτου δυνάμεως. Ὁμοίως καὶ τὰ στρατεύματα πάντα τῶν Τούρκων ἐσυνεμαρτύρουν ἐνόρκως τὸν Μηρσαΐτην ἐκεῖνον, καὶ ἐδιηγοῦντο πρὸς πάντας, ὅτι τοῦ πολέμου τὴν ὥραν, ὅταν μὲ θράσους καὶ ὁρμῆς ἀκρατήτου ἔφθασαν εἰς τὰ τείχη τοῦ κάστρου, ἵνα ἀναβῶσιν ἐπάνω, καὶ διώξωσι τοὺς Ῥωμαίους, καὶ τὴν πόλιν αἰχμαλωτίσουν, τότε εἶδον γυναῖκα ὀξέα ῥοῦχα φοροῦσαν, καὶ περιπατοῦσαν ἐπάνω τῶν προμαχιονίων τοῦ ἔξω κάστρου. Καὶ ταύτην ἰδόντες, σκότος καὶ τρόμος καὶ φόβος ἄφνω εἰς τὰς ψυχὰς εἰσῆλθε τῶν πάντων, καὶ πρὸς φυγὴν ἔβλεψαν, καὶ εἰς πόλεμον οὐδὲ ὅλως καὶ ἀπὸ δυνάμεώς τε καὶ τέχνης. Τῆς γυναικὸς γὰρ ἐκείνης ἔναβον τὴν δειλίαν, καὶ ἠλευθερώθη ἡ πόλις. *Cum vero hostes atque adversarii nostri hoc testimonio suo constabiliverint, multo verissimum est hoc sanctissimæ Virginis miraculum. Namque Mersaita, sive patriarcha* (*a*) *Turcarum, affirmabat, propositam tunc illis fuisse civitatem ad prædam, quemadmodum viri docti Persæ ætate Mahometi calculaverant, invenerantque hoc anno, mense, die, dieique hora urbem a nobis debellandam esse; et futurum id erat omnino astrorum vi et astronomorum artificio; sed mulierem illam, violaceis vestibus amictam, per castrum obambulantem, et super propugnacula intrepide, dum pugna inibatur, vim astrorum obtudisse, et astrologorum artificia: quamvis illa non a terra neque ex hominibus, sed e cœlo et invisibili potestate vim obtinebat. Similiter exercitus universi Turcarum jurejurando Mersaitæ dictum confirmabant, et omnibus narrabant, pugnæ hora, dum cum audacia et impetu, qui coerceri non poterat, ad muros castri pervenerant, ut ascenderent, Græcosque fugarent, urbemque caperent, vidisse mulierem, violaceis vestibus indutam, deambulantem super propugnacula exterioris castri; qua visa statim tenebris, procella, timore, ac tremore correptos omnes in fugam se et non ad bellum dedisse, et vi influxuque illius mulieris formidinem sibi immissam, et urbem liberatam.* Similiter traditum est, Heraclio imperitante CPolin precibus sanctissimæ Virginis liberatam ab obsidione Persarum, quo spectat scriptum Græce et Latine editum a Combefisio, tom. II *Auctarii novi*, pag. 803, Ἐν τοῖς Χρόνοις Ἡρακλείου Χοσρόης Σάρβαρον, etc. Sic Adolpho IV, comiti Holsatiæ, a. C. 1227, adversus Danos pugnanti, aiunt, visam in nubibus S. Mariam Magdalenam (*b*) amœno jubare protegentem ipsius copias, dextraque levata illis benedicentem, in hostes vero radios solares vehementius retorquentem. Sed et Zosimus, ethnicus scriptor, lib. v, cap. 6, scribit, Alaricum, ne Athenas cum exercitu occuparet, deterritum esse conspecta Minerva, armata obambulante urbis muros, et Achille, stante ante mœnia, additque causam illam servatæ civitatis neutiquam a se prætermittendam fuisse, utpote θεοπρεπῆ τινα οὖσαν, καὶ εἰς εὐσέβειαν τοὺς ἀκούοντας καλουμένην.

(*a*) Quem hodie *Moufftium* solent nuncupare, hunc *patriarcham Turcarum* vocat jetiam p. 192. Αὐτὸς δὲ ὁ μέγιστος καὶ πολὺς παρ' ἐκείνοις ὁ εὐγενὴς πατριάρχης, ὃν εἶχον προορατικὸν καὶ προφήτην τοὔνομα Μηρσαΐτης τῇ Περσικῇ διαλέκτῳ. Sæpius idem Cananus memorat Turcarum καλογέρους sive monachos, etiam uno nomine Τουρκοκαλογέρους. Similiter Chaliphas Turcarum Urspergensis appellat *papas et apostolicos suæ gentis.* Vicissim fuit, cui papa diceretur *Il Gran Turco dei Cristiani*, et Mahometis III legatus Leoninum, Galliæ regis ministrum, *magnum Vizirium* appellavit, ut refert Tan. Faber ad Longinum, p. 17.

(*b*) Vide Lambecium lib. II *Rerum Hamburgensium*, p. 41 seq. edit. primæ.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΑΚΡΟΠΟΛΙΤΟΥ*

ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ**

ΧΡΟΝΙΚΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ.

GEORGII ACROPOLITÆ

ANNALES

A CAPTA ANNO CHRISTI MCCIV A LATINIS CPOLI USQUE AD EAMDEM ANNO MCCLXI A MICHAELE PALÆOLOGO RECUPERATAM.

(Leone Allatio interprete.)

[P. 1] Τὸ τῆς ἱστορίας (1-3) χρήσιμον[1] καὶ πρὸ ἡμῶν οἱ συγγραψάμενοι διωρίσαντο, καὶ ἅπερ ἂν

1-3 Historiæ commoda, qui res gestas ante nos scripsere, oratione complexi sunt; alia nos ab

[1] Inscriptio: Πόνημα χρονικὸν ἡμιτελές D. ἡ παροῦσα χρονικὴ συγγραφὴ τοῦ μεγάλου λογοθέτου τοῦ Ἀκροπολίτου ἐστὶν, ὃς ἔκτισε καὶ τὸ μοναστήριον τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ ἀναστάσεως. Περιέχει δὲ τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἄχρι τῆς βασιλείας τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου A. Proœmium tale habet D: Τὸ τῆς ἱστορίας χρήσιμον καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν συγγραψάμενοι διωρίσαντο, καὶ ἅπερ αὐ-

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

* Plurima hic sunt, benevole lector, cum in sermone tum in argumento libri, quæ virum etiam πάνυ ἱστορα remorari possint, ex utriusque nimirum insolentia. Insolentes in sermone voces, res plurimum abstrusæ. Difficultatis illius in causa sunt antiquitas, novitas, peregrinitas. Quæ tria sermoni vitium, rei obscuritatem adferre solent. Sermoni vitium a vocibus vulgaribus et a sæculi phrasibus accedit; rem obscurat historiæ varietas, quæ et non parum hic distorta est et implexa. Sane accurationem temporum et rerum distinctionem desidero. Sed quemadmodum illo ævo omnium rerum et imperii confusio erat distractioque et quasi chaos quoddam nationum, ita etiam existimo hanc historiam. Quæ tamen ne semper cum tineis certaret et opimum pabulum blattis præberet, manum admovi extergendis illis sordibus et obscuritatibus explicandis. Quod si non omnia, quorum equidem imparem me fuisse libens profiteor, aliquid me tamen assecutum spero. Quæ me fefellerunt in tanta obscuritate, excusabit facile quisquis humanus est. Prodit itaque (quod felix faustumque sit et utile reipublicæ litterariæ) mea opera studioque nunc primum ex pulvere situque erutus et vindicatus Georgius Logothetes, auctor neutiquam aspernandus et meliore (Hercules!) fato dignissimus, qui rebus gestis quas memoriæ prodit non interfuit solummodo, sed plerumque et præfuit; quod non obscure alibi ipsemet indicat. Quid pluribus opus est? Quanti suo ævo habitus sit, ostendit qui eum propius novit, maximi nominis et dignitatis vir Gregorius Cyprius, præclaro illo et pene invidendo elogio, quod operi præfiximus (a), Ut taceam titulum logothetæ, quæ summa fuit apud Græcos imperatores dignitas; de qua mox infra quædam dicturi sumus. Dousa.

** Tit. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ]. Logothetes auctoris nomen proprium possit videri. Sed est officii palatini nomen; unde haud scio an nomen proprium, quamvis pereunte officio, in familia permanserit. Quæ autem fuerint logothetæ partes apud imperatorem, ex Curopalate seu Georgio Codino petas licebit, cujus exstat elegantissimus et accuratissimus de officiis palatii Cpolitani et Magnæ Ecclesiæ libellus. Vide et Joannis Meursii Glossarium Græco-barbarum, ex quo disces variis fuisse dignitatibus nomen hoc appositum. Erat e palatinis (ut ecclesiasticos præteream)

(1-3.) Veteres fere omnes ac recentiores historici id ex animo curarunt, ut ante alia lectoribus historiæ, et præcipue quam ipsi tum scriberent, utilitatem miro verborum apparatu proponentes, et quasi illice blanda æque ac impulsoria legentium animis pellectis, ad sui lectionem vehementius inflammarent: utilitate enim videntur omnia probare; ideoque non incongrue Ovidius, II de Ponto,

Ipse decor recti, facti si præmia desint,
Non movet; et gratis pœnitet esse probum.
Nil nisi quod prodest, charum est. En detrahe menti
Spem fructus avidæ, nemo petendus erit.
At reditus jam quisque suos amat, et sibi quid sit
Utile sollicitis computat articulis.

Idque cum alii fuse abundanterque peregerunt, ait hic auctor nollese nunc eadem iterare, ne videatur eamdem cantilenam canere. Nec alia ratione suum exorsus est historiam Polybius. Proœmium hoc inscio editum est a compilatore, licet fere omnia in eamdem sententiam efferantur, quem edidit Dousa, ut quilibet ex se animadvertet. Nos tamen codicem nacti absolutiorem, præfationem illam in compilatione exhibuimus, quam ex eo exscripsimus ferg eamdem cum hac nostra. Allatius.

(a) Exstat inter alia scripta Gregorii seu Georgii Cyprii tom. CXLI. Edit. Pata.

illis quæ ipsis in mentem venere non suggesserunt: quid enim post tot scriptores, qui totum quod in historia est bonum monumentis editis deman-

A ἐκείνοις ἐπῆλθεν εἰπεῖν, ταῦτ' ἂν καὶ ἡμεῖς ἐρεῖν ἔχομεν· τί γὰρ ἂν καὶ εὕροιμεν καινότερον νόημα τοσούτων ἱστορησάντων καὶ σύμπαν καλὸν τῆς ἱστο-

τοὺ ἐκεῖνοι εἶχον ἂν εἰπεῖν ἀπὸ τῶν πραχθέντων ἀναμαθόντες, ταῦτα ἡμεῖς νῦν προϊόντες ἐροῦμεν, τῶν ἱστοριῶν συγγραφαμένων ὡς ἐνὸν τὸν στῦλον ἐχόμενοι. καθὰ μηνηταὶ τοῦ καλοῦ τῆς ἱστορίας ἐθέλοντες ἐπακούειν. Καινοτέρων τοίνυν προκειμένων πραχθέντων πραγμάτων καὶ μήπω ἔτι οὐδενὶ συγγραφῇ παραδεδομένων καινότερον συμβαίνει πως γενέσθαι καὶ τὸ ὠφέλιμον· ἐκεῖνα γὰρ νῦν διηγησόμεθα ἃ χύδην καὶ πολυτρόπως πολλοὶ ἐσημείωσαν, ἐκλεξάμενοι καὶ ἀναμαθόντες τὴν ἀλήθειαν τῶν πεπραγμένων. Οἱ μὲν οὖν τῶν συγγραφέων αὐτῶν ἄλλην ἄλλος πεποίηται τὴν ἀρχήν, ἡ ἀπὸ τῆς γενέσεως τοῦ παντὸς ἀρξάμενοι, ἡ ἀπὸ ἀξιολόγου ἀρχῆς, ὡς Περσῶν, Ἑλλήνων, Ῥωμαίων ἢ καὶ ἄλλων, ἕκαστος πρὸς τὸν σκοπὸν ἑαυτοῦ τὸ οἰκεῖον ἐξυφαινόμενος σύγγραμμα. Ἡμῖν δ' οὐχ οὕτω τὰ τῆς συγγραφῆς ἡμῶν ἔσται, τοῦτο μὲν ὡς πολλοῖς συγγεγραμμένα, τοῦτο δὲ ὅτι καὶ πρὸς ἀλλήλους ἀντιλεγόμενα, μὴ καὶ ἡμεῖς ἀντιμάχης τυχόντες τὴν ἀλήθειαν ἀδικήσωμεν, ὡς οἱ παραχαράκται ἢ οἱ τὰ βασιλικὰ κέρματα λυμαινόμενοι. Οὔτε γοῦν ἀφανῆ τινα καὶ πολυχρόνια ἀσάφειαν ἔχοντα συγγράφειν ἐπιχειρήσομεν, οὔτε πρὸς χάριν ἢ ἀπέχθειαν ἢ φθόνον, ἢ ἄλλων τῶν συσκιαζόντων τὴν ἀλήθειαν καὶ πιθανῶς ἢ καὶ διαλεκτικῶς ἄλλα ἀντ' ἄλλων ἀναπλαττόντων, ἢ καὶ τὰ μὴ ὑπόρξαντα θαυμαστὰ μὲν ἀλλ' οὐ πιστὰ τῇ φύσει ἀναπλαττόντων, ἢ καὶ τὰ μικρὰ μεγαλυνόντων ἢ καὶ τὰ μεγάλα σμικρυνόντων τῇ πανδήμῳ ῥητορικῇ, ἀλλὰ φιλαλήθως τὰ ἐμφανῆ καὶ ἐπὶ τοῖς χρόνοις εἰπεῖν ἡμῶν πεπραγμένα, ἐξ ὧν ἄλλα μὲν ἀπὸ τῶν ἀκριβῶς εἰδότων ἠκούσαμεν καὶ πεπληροφορήμεθα, ἄλλα δὲ καὶ ἀπὸ σημειωμάτων τῶν σπουδαιοτέρων, ἄλλα δὲ καὶ εἴδομεν καὶ ἐνωτίσθημεν, νέα εἰπεῖν καὶ πρόσφατα, ἐν οἷς ἀληθεία γυμνῶς ἀναγράφεται, ὡς ἐπὶ στήλης ὁ ἀνδριὰς καὶ τὰ βασιλικὰ ἀπεικονίσματα τῆς μνήμης χάριν ἐπὶ στηλῶν ἢ ζωγραφούμενα ἢ πλαττόμενα ἢ ἐγγλυφόμενα, ἀνά τε τοὺς πολυανδρείους τόπους καὶ φόρους καὶ συνελεύσεις τετεχνουργημένα, ἀνεστηλωμένα τε καὶ ἰσχυρῶς ἐνιδρυμένα. Ἀρχὴ δὲ ἡμῖν γενέσθω τοῦ παρόντος συγγράμματος τῆς ἱστορίας ἄλωσις Ἀστίνων ἡ τῆς πασῶν μὲν πόλεων εὐτυχεστάτης, προκαθημένης καὶ βασιλίδος, τῆς Κωνσταντίνου (4), τοῦ Βύζαντος ποτέ, νῦν δὲ δυστυχεστάτης, ὡς ἐμφυλίοις

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

eam) ὁ λογοθέτης τοῦ γενικοῦ, id est ærarii. Erat et ὁ τῶν οἰκειακῶν, qui alias κουράτωρ. Erant præterea ὁ τοῦ δρόμου, τοῦ στρατιωτικοῦ, τῶν ἀγελῶν, τῶν σεκρέτων, qui postremus Niceteæ Choniatæ in Manuele Comneno, lib. VII, etiam κεγκελλάριος dicitur. Inter omnes autem excellebat ὁ μέγας λογοθέτης, ejusque munus circa mandata bullasque imperatoris et alia (quæ functio quæstoris est) occupari. Quæ cum singula diligentissime ab amico illo nostro præstantissimo explicata sint et notata, supervacuum esse duxi ea hic repetere, cum ad satietatem illinc haurire quisque possit. Quædam etiam haud protrita suppeditabit summus jureconsultus Jac. Cujacius ad lib. X Codicis Justinianei, tit. 30, qui est *De discussoribus*, id est, I. C. interprete, *logothetis*: et *discussores* ait esse veluti *cognitores et disceptatores rationum fiscalium ab aliis tractatarum* vel *etiam rationum publicarum*. Novella Valentiniani *De indulg. reliq.* refert *discussores in provincias plerumque proficisci ambitione et suffragio potius quam merito vel electione certa, et ingressos statim expetere cohortales atque etiam scholares*. Exhibet ibidem vir summus, leg. IV ex lib LVI *Basilicon*, quæ exsultabat. Cujus capita præcipua hæc sunt: *Non mitti in provincias discussorem sine auctoritate principis; discussis apocham sacram vel a discussore dari; sumptus solatiaque discussorem sive logothetem habere ex publico, nihil capere a collatoribus*. Discussor in Novella Valentiniani s. d., *inspector* vocatur; sed frequentius λογοθέτης dicitur. Procopius, lib. II *De bello Gothico*: Ἦν δὲ Ἀλέξανδρός τις ἐν Βυζαντίῳ τοῖς δημοσίοις ἐφεστὼς λογισμοῖς· λογοθέτην ἑλληνίζοντες τὴν τιμὴν ταύτην καλοῦσι Ῥωμαῖοι. In vetustis Glossariis *discussor* alias redditur πράκτωρ στρατιώτης, alias λογοθέτης. Quo autem munere ex iis omnibus noster Georgius functus sit, haud satis mihi hactenus compertum est. Quare illud in medium relinquo, erudito lectori investigandum. Discutiendum itidem doctioribus relinquo unde *Acropolites* dicatur. *Acropolis* Libyæ urbs et Ætoliæ apud Stephanum Ethnographum. Iberiæ Asiaticæ etiam urbs Dioni, lib. XXXVII, diversæ aliæ item *Acropoles*. *Acropolis* quoque arx Atheniensium: Athenæ enim in tres partes sive regiones distributæ olim et divisæ, *Acropolin*, *Astu* et *Piræum portum*. Illinc nonnemo fortassis satis putet constare auctorem hunc fuisse Athenis natum. Aliis aliter videbitur. Dousa.

(4) Τῆς Κωνσταντίνου. Cpolis et ab aliis scriptoribus, antequam caperetur a Latinis, id est Italis,

B Gallis et Belgis, πόλις πόλεων καὶ βασιλέων ἑστία, felix ante alias et regina urbium dicta est, nomenque propter excellentiam Urbis et Novæ Romæ meruit. Nam Byzantium vetus nomen nemo paulo humanior ignorat, situmque ejus, nempe ad Bosporum Thracium, imperii Occidentis quondam (et etiamnum hodie, si ita Turcorum tyrannidem nominare licuerit) caput. Hæc augusta et regia urbs, veteris Romæ (quæ et septicollis uti hæc ἑπτάλοφος Græcis) æmula, mundi miraculum, orbis epitome ac rerum domina, tum temporis in flore suo non immerito Martialis versibus compellari potuit:

Terrarum dea gentiumque Roma,
Cui par est nihil et nihil secundum.

C Enimvero hoc Judæus scriptor testatur, Benjamin (inquam) Tudelensis in *Itinerario* suo, ubi se Cpolim venisse et inter alia urbis admiranda vidisse Blachernas ad littus maris, opus imp. Emmanueli, scribit: *In eo*, inquit, *loco vidi res narratu incredibiles. Deferuntur enim in illud palatium quotannis tributa, quibus turres implentur coccinea purpureaque veste et auro, ita ut nullibi terrarum par structuræ atque divitiarum exemplum inveniri possit. Affirmatur autem ipsius solius civitatis vectigal, ex foris portu ac mercatorum tributo collectum, ad viginti millia aureorum in singulos dies accedere.* Vixit hic auctor ante 400 et quod excurrit annos. Nicetas Choniates non uno in loco nobilissimam hanc urbem mire prædicat, sortemque ejus jam a Latinis captæ deplorat: vide imprimis elogium urbis in Alexio Duca Murzuflo. Habet in κειμηλίοις suis Bonaventura Vulcanius V. C, optime de litteris Græcis meritus, Gregorii Cyprii patriarchæ Cpolitani descriptionem et encomium illius urbis, Emmanuelis præterea Chrysoloræ epistolas, quibus veterem et Novam Romam inter se accuratissime comparat. Exstantque vulgo Petri Gilliide topographia Cpoleos
D et de illius antiquitatibus doctissimi commentarii, uti et de Bosporo Thracio. Imaginem vero hujus amplissimæ civitatis videre qui volet, adeat is academiæ Lugduno-Batavæ bibliothecam, ubi Turcica Cpolis in tabula 11 circiter pedes oblonga manu Melchioris Lorichii felicissime delineata visitur. De eadem non panca etiam in epistolis et itinerariis suis memoriæ produnt amplissimus Augerius Busbequius et ornatissimus frater meus Georgius Dousa, qui omnis superioribus, dum vita Deusque sinebant, Cpoli cum esset, ex Georgii Cantacuzeni, viri

ρία; ἀποφηναμένων ἐν τοῖς σφετέροις συγγράμμασιν; τάχα δὲ, ὃ πλέον ἐκείνων ἐν τοῖς νῦν προκειμένοις ἡμῖν λέξειν ἄξιον. τοῦτό γε ἂν τῆς ἡμετέρας

A darunt, inauditum aut cuiquam novum afferemus? Verum quod in re proposita dictu dignum a nobis censetur, id scriptioni nostræ præponemus,

κακοῖς ἐντυχούσης καὶ πράγμασι γειτονικοῖς καθὰ εἰπεῖν κυκλομερῶς καὶ ἁπανταχόθεν πολιορκηθείσης, ἵνα τὴν ταύτης κάραν (5) εἴπω τὴν κομέσσαν καὶ χαρίτων συρμάδας τὰς παντοίας κλινοῦσι, καὶ διαμεριοῦνται

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

magni et imperatorio stemmate oriundi, bibliothecæ mss. codicibus sic satis instructæ servitute Georgium logothetam nostrum redemit; cujus primæ editioni, lector, si æquum te ac faventem sensero, communicabo tibi post non visas hactenus et a multis expetitas Joannis Zonaræ epistolas theologicas, rarum mihique charum opus. Quibus et alia fortasse succedent, reliqua mihi adhuc ex libris mss., quos secum P. M. frater meus Cpoli advexit. Cæterum viri illustris Hesychii Milesii elegantissimus libellus *De rebus patriis Cpoleos*, quem recens amicus noster Joannes Meursius Græce et Latine primus vulgavit notisque eruditissimis illustravit, non est sane prætereundus, quinimo ambabus manibus amplectendus. Videatur etiam hic eodem titulo conscriptum opusculum elegans Georgii Codini, origines Cpolitanas complectens, quod frater meus Georgius Heidelbergæ olim in linguam Latinam ex Græco transtulit, et postea ab amicis ibidem typis descriptum est, iterato deinde editum notisque eruditissimis auctum opera ejusdem Meursii. Dousa. — Cpolis laudes et encomia passim ubique prostant; in cujus laudibus Græci fere omnes et Byzantini præcipue multiloquaces merito habiti sunt, et garrisse adeo ut neque caput neque pes sermonis unquam comparuerit. In tantam urbis felicitatem addam et ego nonnulla, quæ quia non edita et rara, ideo gratiora curioso lectori accident. Aimonius Sophista Orat. Eucharist. in Julianum imperatorem inter alia: Σὲ δὲ οὐδὲ νῆσον, οὐδέ τινα πόλιν, ἃς οὕτω καλοῦσιν ἄνθρωποι, ἀλλ' ἤπειρον ὅλην ὀλίγου δεῖν πόλιν ποιήσασαν, τίς ποιητὴς ἢ λογοσυνθέτης; οὐκ ἂν εἰκότως ὑμνήσειεν; θαυμάζομέν σου καὶ τὰ λοιπὰ πάντα. Σὺ μὲν γὰρ Εὐρώπης ἀρχὴ, σὺ δὲ καὶ πέρας καθέστηκας, σὺ δὲ καὶ Ἀσίας τὴν ἴσην μοῖραν κεκλήρωσαι. Σοὶ μὲν Πόντου κύμασιν ἵσταται, ἐκ σοῦ δὲ Αἰγαῖος γεννᾶται. Σὸς δὲ καὶ γείτων ὁ μέγας Βόσπορος, πορθμὸς πάσης μὲν ποιήσεως πάντων δὲ λόγων ἀγώνισμα, ὥσπερ οἶμαι καὶ προμαντευόμενος ὡς καὶ διογενῶν βασιλέων φύσιν κόλπος τοῖς ἑαυτοῦ τιθηνήσαιτο· λέγεται γὰρ Ἰὼ τὴν Ἰνάχου κρίσει Διὸς εἰς βοῦν ἐκ παρθένου τὴν ἑαυτῆς φύσιν ἀμείψασαν νήξασθαί τε ταύτην τὴν θάλασσαν καὶ δοῦναι τῷ πορθμῷ κλῆσιν τῆς τότε τύχης τὸ σύμβολον. Τὸ δὲ σὸν μέγεθος ἢ κάλλος τίς ἂν ἢ μεγέθει λόγων ἢ κάλλει κατὰ τὴν ἀξίαν ὑμνήσειεν; Ἁρξαμένη γὰρ ἐκ μέσου, etc. Constantinus Porphyrogenneta orat. de translat. reliquiarum divi Joannis Chrysostomi: Καὶ καυχήσεως στέφανος τῆς ὑποδεξαμένης μεγαλοπόλεως. Οὐ γὰρ ἔδει τὴν τοσούτοις εὐθηνουμένην καλοῖς καὶ τοσούτοις ἐναλαΐζομένην ἀγάλμασιν ἀρετῆς οἷον ἐχρωτηριάσθαι περὶ τὸ καιριώτερον καὶ τὸν οἰκεῖον περιῃρῆσθαι κόσμον. Εἰ ναὶ τέκνα πολιτείας εὐγενοῦς τε καὶ φιλοσέμνου, τῆς εὐδαίμονος πόλεως εὐτυχέστατα θρέμματα τῆς τιμώσης τὰ τίμια λόγοις καὶ πανδήμοις ἑορταῖς τε καὶ πανηγύρεσιν. Constantinus Manasses lib. II *Odæporici*:

Ὦ γῆ Βυζαντὶς, ὦ πόλις τρισολβία,
Ὑφθαλμὲ τῆς γῆς, κόσμε τῆς οἰκουμένης,
Τηλαυγὲς ἄστρον, τοῦ κάτω κόσμου λύχνε,
Ἐκ σοὶ γεγοίμην καὶ κατατρυφήσαιμί σου.
Σὺ καὶ περιθάλποις με καὶ διεξάγοις
Καὶ μητρικῶν σῶν ἀγκαλῶν μὴ χωρίσαις.

Auctor Vitæ Joannis Acacii: Ἤνεγκε μὲν ἡ πασῶν πόλεων ἡγέμονὶς αὕτη, ἦγε τῷ πάσας μὲν παντοῦ τῆς παντοδαπῆς καλλονῶν εἴδεσιν ὑπεραίρειν πάντας εἰς εὐφημίαν κινεῖ, οὐδὲν δὲ ἧττον ἐξ ὧν ἠύμοίρησε μὲν τὴν ἀρχὴν οἰκιστὴν καὶ ἀργηγέτην τὸν ἀοίδιμον ἐν βασιλεῦσι, τὸν κορυφαῖον εὐσεβείας Ἕλλησι καὶ βαρβάροις καταβαλλόμενον ἐπιγράψασθαι, εὐμοίρησε δὲ τοῖς κορυφαίοις τῶν ἀποστόλων ὁρέξαι μὲν χεῖρα φιλόξενον, ὅλην δὲ οὐκ ἀγεννῆ τῷ θείῳ τεμεῖν κηρύγματι, ἐνταῦθα μάλιστα τοῦ Βυζαντίου, ἔνθ' ὁ νῦν ἐπαινούμενος τὸ στάδιον ἐαυτῷ τῶν ἄθλων ἐπῆξατο. Αὐγεῖ δ' ἐντεῦθεν μαρτύρων μήτηρ καὶ τροφὸς ὀνομάζεσθαι, ᾗ πᾶσα μὲν γῆ καὶ θάλασσα ὑπήκοος, πᾶσα δὲ ἤπειρος καὶ γῆ νησιῶτις πανταχόθεν ὡς ἀπὸ κύκλου ῥέπει πρὸς κέντρον βασιλείοις ἑπομένη νεύμασιν, ἀφ' ἧς σοφία καὶ δικαιοσύνη πᾶσα πάσας πηγάζει ψυχάς. Πάντων δὲ πρακτέων ἑσμὸς θεμιστεύεται, τὰ μὲν ἐς ψυχὴν ἐν θεοῦ μοίρᾳ, τὰ δ' ἐκτὸς ἐν τάξει πατρὸς εὐφυῶς τεταγμένης, καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν ἀντὶ κοινοῦ χρήματος ἅπασι τοῖς ὁμοπίστοις τελούσης. Ἦν εἴ τις ποιητῶν θαυμάζων ἐτύγχανεν, εἶτα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐγκωμίοις καὶ θεόδμητον ἐτόλμησε προσειπεῖν καθάπερ τὸ Ἴλιον διδομῆσθαι μυθεύεται, μόλις ἂν ἔτυχε τῆς ἀξίας, ἧς ἀγορᾶς τε καὶ μαρτύρων ἔττιας καὶ ναῶν κάλλη, καὶ περιβόλους, καὶ τ' ἄλλα τοῦ παντὸς εἴδη κόσμου καὶ μεγέθους ὑπό τε φύσεως καὶ τέχνης κεκοσμημένα, τίς ἂν ἐξῆς, εἰ μὴ στόματα δέκα καὶ γλώσσας καθ' Ὅμηρον ἐσχηκὼς, δύναιτο καταλέγειν; Ὅπως μὲν τὰ κατὰ τὴν χώραν γεωργίαις κοσμοίη, καὶ τῶν τε ὑπαρχόντων ἐπικαρπίας καὶ ἑτέρων κτῆσιν παντοδαπῶν διδοίη, ἐν ᾗ παίδων τροφαὶ καὶ παιδεία κατὰ νόμον Χριστιανοῖς πάτριον, καὶ ξένων ὑποδοχαὶ, καὶ θεραπεῖαι ἀνδρῶν εὐαγῶν κατὰ τὰς θαυμασίας μάλιστα διατάξεις τῶν ἱερῶν μαθητῶν, ἐν ᾗ παντοδαπαὶ δι' ἔτους τῶν ὡρῶν πρόσοδοι ἑορταί τε καὶ πανηγύρεις καὶ θυμηδίαι φέρουσαί τινα τοῖς πίνησι ψυχαγωγίαν. Ἔτι δ' ἐκκλησίαι καὶ νόμοι καὶ δικαστήρια, καὶ ὅσα δὴ καθ' ἕκαστον ἐν πόλεσιν ἑτέρας ἔστιν ἰδεῖν, ἐνταῦθα εὖροι τις πάνθ' ὁμοῦ τὰ πανταχοῦ γῆς σπάνια. Ὥστ' ἐοικέναι τήνδε τὴν πόλιν κοινῷ τινι τῆς γῆς ἐργαστηρίῳ, μᾶλλον δ' ἐνταῦθά ἐστι τὸ κοινὸν ἀνθρώπων ἐμπόριον καὶ ἡ κοινὴ τῶν ἐν γῇ φυομένων διοίκησις. Πρὸς ἣν ἄγεται πάνθ' ὅσα πολλαχόθεν ταῖς ὥραις φύεται, τὰ μὲν ἐκ γῆς πέραν ἠπείρου, τὰ δ' ἐκ θαλάττης, τὰ δ' ἐκ τῶν ἄνω καὶ κάτω Μυσῶν, τὰ δ' ἐκ τῆς Σκυθῶν ἐρημίας παραδόξως εἰπεῖν, καὶ Θεμισκύρας τοῦ τῶν Ἀμαζόνων πεδίου. Καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν πάντα πανταχόθεν, τὰ μὲν δὴ ὁλκάδων, τὰ δὲ δι' ὀχημάτων, τὰ δὲ τρόποις παντοδαποῖς, ὡς ζεῖς κοινὸν καταγώγιον συῤῥεῖ, ὥσπερ τοὺς ποταμοὺς ὁρῶμεν αὐτομάτως συνιόντας εἰς θάλατταν. Ἔνθ' ἰδεῖν ἔστιν, ὡς οὐκ ἄλλοθι τοὺς οὐχ ἧττον κτήμασιν ἐγγείοις ἢ ναυτικοῖς ἰσχύοντας. Τοῦ γε μὴν λιμένος θέσιν τε καὶ κάλλος καὶ μέγεθος, καὶ ὡς εὖ μὲν τῶν ὁρμων καὶ νεωρίων, εὖ δὲ νεωσοίκων ἔχει καὶ τῆς ἄλλης κατασκευῆς καὶ χρείας καὶ τῆς ἐξ ἄκρων εἰς ἄκρα διαβάσεως, ὥσθ' ὁλόκληρον ὡς ἀληθῶς θάλασσαν ἐξεῖναι, μὴ λιμένα καλεῖν, ἔνθ' εὐχερῆς μὲν ὁ ἔκπλους, εὐχερέστερος

(5) *Ἵνα τὴν ταύτης κάραν.* Hæc tota periodus luxata est et distorta: sensus quidem commodus inde elici potest, sed verba corrupta sunt. Cujus loci medicinam, ut et aliorum quamplurimorum in hoc libello, in aliud tempus differre et felicioribus ingeniis relinquere quam tricas nectere Pellenæ consultius putamus. Dousa.

rebus scilicet novis objectis nullique scriptorum enarratis novam quoque utilitatem nobis accedere, cum ea in cognitionem hominum veniant, quorum fluxo et popularis strepitus diffuso rumore veritati non recte consulitur. Qui itaque res nostras historia prosecuti sunt, alio atque alio initio facto rem inchoarunt : ex his enim nonnulli ab orbe ipso condito, alii a præclaro quopiam sive Persarum sive Græcorum sive Romanorum sive alterius nationis imperio exorsi, ad exitum sibi propositum scriptionem propriam direxerunt. Nos etiam nihilominus narrationem nostram prosequemur. Res quippe aetas earumque cursum ab orbe condito multi ac sæpe pertractarunt. Neque hic operæ pretium erit disserere quantum illi in rerum gestarum serie, regionum excidiis, urbium seditionibus, bellis commissis, captivitatibus, victoriis, cladibus et hujusce modi generis aliis asserendis inter se dissentiant. Cum enim varia sint ac multiplicia, adeo ut neque victoribus ipsis, ut ipse suspicor, innotescant, qui fieri potest ut incorruptam fidem nudamque veritatem ab historicis exspectemus ? Imo scriptori quæ fama plurimorum celebrantur assumenda sunt, ni veritatem, quemadmodum qui obolos frustulis depravant aut adulterant, contaminare velit. Non itaque gratia aut invidentia, non amore aut odio, sed cognitionis tantum causa, ut ne quæ a nonnullis gesta sunt, sive illa prava sive bona, memoria hominum dilapsa oblivione, quæ tempore

συγγραφῆς προβαλούμεθα. [P. 2] Τὸ δέ ἐστιν ὅτι καινοτέρων ἡμῖν προκειμένων πραγμάτων, ἃ μήπω τις γραφῇ παραδέδωκε, καινότερον συμβαίνει εἶναι καὶ τὸ ὠφέλιμον, ἐκείνων ἐν γνώσει τῶν ἀνθρώπων γεγενημένων ἅπερ ὁ χύδην ῥέων λόγος οὐκ ἀληθῶς ἀποφαίνεται. Οἱ μὲν οὖν τὰ καθ' ἡμᾶς ἱστορικῶς συγγραψάμενοι ἄλλην ἄλλος πεποίηνται τὴν ἀρχήν· οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως ἤρξαντο, οἱ δὲ ἐξ ὁξιολόγου τινὸς ἀρχῆς, ἢ Περσῶν ἢ Ἑλλήνων ἢ Ῥωμαίων ἢ ἄλλου οὐτινοσοῦν τῶν ἐθνῶν, ἕκαστος πρὸς τὸν ἑαυτοῦ σκοπὸν τὸ οἰκεῖον καταρτιζόμενος σύγγραμμα. Καὶ ἡμῖν οὐχ ἥκιστα οὕτω τὰ τῆς συγγραφῆς τελεσθήσεται. Τὰ μὲν γὰρ ἀπ' ἀρχῆς γεγενημένα τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως; πολλοῖς τε καὶ πολλάκις ἐξιστορήθη, οὐ χρὴ δὲ λέγειν καὶ ὡς πρὸς ἀλλήλους οἱ πλείους ἠναντιοφώνησαν τὰ τ' ν βασιλέων συγγράφοντες, ἀλλοιώσεις τε χωρῶν καὶ πόλεων στάσεις καὶ πολέμων συρρήξεις καὶ ἀνδραποδισμοὺς καὶ νίκας καὶ ἥττας καὶ ὅσα τοιαῦτα συμβαίνει τοῖς καθ' ἡμᾶς. Πολυσχιδῶν γὰρ τουτωνὶ τελούντων καὶ μηδὲ παρ' αὐτῶν ἴσως τῶν ἐνεργούντων γινωσκομένων, σχολῇ γ' ἂν τοῖς ἐξιστοροῦσι τοῦ ἀληθοῦς παντάπασι γενήσεται ἡ ἐπίτευξις. Ἐκ τοῦ μᾶλλον δὲ καὶ ὅσα τῇ κοινῇ φήμῃ γνωρίζεται, ταῦτα τὸν ἐξιστοροῦντα προσλήψεσθαι δέον, εἰ μὴ ἀδικεῖν οὗτος ἐθελήσειε τὴν ἀλήθειαν ὡς; οἱ τοὺς ὀβολοὺς κερματίοις ἐλλυμαινόμενοι ἢ καὶ παραχαράττειν βουλόμενοι. Οὔτε γοῦν πρὸς χάριν οὔτε πρὸς φθόνον ἀλλ' οὐδὲ πρὸς μῖσος ἢ καὶ πρὸς εὔνοιαν συγγρά-

τὸν ταύτης πλουτισμόν. Ἦν δὲ ἅλωσιν δουπήσασαν ταραχαῖς πολέμοις ἀνδροκτασίαις, αἰχμαλωσίαις καὶ ἐνωτισθεῖσαν ἀπανταχοῦ ἔθνεσιν ἅπασι καὶ σύμπασι φάναι, φήμη, ὡς θεά τις καθ' Ὅμηρον (6) καὶ αὐτή, καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους ἐρωτήματα τὰ συνήθη ἀνθρώπων καὶ διηγήματα ἐποίησε γνώριμον καὶ διάδηλον.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

ρέστερος δ' ὁ κατάπλους. Ἔνθα γαλήνην βαθεῖαν εὑρεῖν ἔστιν κἀν ταῖς θυέλλαις καὶ καταιγίσιν, ὅτε καὶ τὰ τῆς γῆς θεμέλια κλονεῖσθαι δοκεῖ. Ταῦθ' ἅπαξ πάντα κἀκ τοῦ παρήκοντος εἰπόντας ἑνίους ἀποχρώντως ἔχειν σφίσιν ἡγεῖσθαι ἀνδρῶν ἂν εἴη λίαν ῥαστωνευομένων πρὸς τὰ καλά. Ὡς ἐκ πάντων τῶν γε εἰρημένων συμβαίνειν τὴν βασιλίδα τήνδε τῶν πόλεων περιττῶς ἀμφοτέρωθεν κεκοσμῆσθαι, τοῦ τε λαχεῖν τῶν ἄλλων διαφερόντως ἐστίαν καὶ θῶκον τυγχάνειν βασίλειον καὶ νίκην ἀνελέσθαι κατὰ πασῶν, καὶ τοῦ διὰ πάσης τῆς τ' ἔνδον τῆς τ' ἐκτὸς ἀρίστης καὶ ἀλέκτου κατασκευῆς τε καὶ τῶν ἄλλων πλεονεκτημάτων ἐκνικῆσαι καλλίστην καὶ ἡγεμονικωτάτην εἶναι τῶν πόλεων ἁπασῶν. Τό ,ε μὴν πάνθ' ὑπεραίρον ἀπείροις μήκεσι πρόσχημα, καὶ ἡ κοινὴ τῶν εἰς Χριστιανοὺς τελούντων φιλοτιμία, ὀφθαλμοῖς τε κόρον οὐκ ἔχον θαῦμα, ὥστ' εἶναι τοῖς ὁρῶσι καὶ μόνον μείζοσιν εὐθὺς τὴν γνώμην ἐντεῦθεν γίγνεσθαι, ὁ νεὼς ἔστηκεν οὗτος μεσσηγὺς γαίης, ποιητὴς ἂν εἶπε, καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος, κατὰ τὴν Ὁμηρικὴν ἐπὶ γῆς μὲν βαίνουσαν εἰς δ' αἰθέρα φθάνουσαν ἔριν. Ἄτλας τις ἄλλος; ἐῶ, οὐκ οὐρανὸν κατὰ τὸν ἐσπέριον τὸ δοκοῦν ποιηταῖς κίονος ἀνέχων τρόπον, ἀλλὰ τὴν ὑπ' οὐρανὸν πρυτανεύων διὰ τῆς ἐνοικούσης αὐτῷ χάριτος καὶ δυνάμεως, ὡς ποὺ ὁ κατὰ Παλαιστίνην τὸ Ἰουδαίων φῦλον πρὶν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐκεῖ χάριν κατὰ θεοκτονίας μεταπεσεῖν ἔκτισεν. Ὃν πολλοὶ μὲν ὕμνησαν ἰδρύσεως καὶ μεγέθους καὶ κάλλους ἀρρήτως καὶ ὁλοκλήρως ἔχοντα, πολλοὶ δ' ἐθρήνησαν οὕτως αἴσχους καὶ πτώσεως, ὡς νῦν ὁρᾶται, φεῦ, ἔχοντα. Προλέγω δ' ὅτι καὶ πλείους ὑμνήσουσιν, ἡνίκα ἂν ὁ κόσμος αὐτῷ καὶ ἡ πρὶν ἀξία καὶ κατάστασις εὖ ποιοῦσ' ἐπανέλθῃ. Ὃν χωρὶς τῶν ἄλλων πολλῶν καὶ μεγάλων, τῶν τε λελεγμένων καὶ παρειμένων, μόνον εἰς εὔκλειαν ἐξαρκεῖν ἡγούμενος τῇ τῶν πόλεων βασιλίδι οὐκ ἀπὸ οἱμαί γε τῆς προσηκούσης δοκιμασίας ἐκπέσοιμι. Ἐνταῦθα φὼς καὶ τραφεὶς καὶ παιδευθεὶς ὁ τῷ ὄντι χρυσοῦς Ἰωάννης ἐς τοσοῦτον ἦλασεν ἀρετῆς. Tantam urbem neque ferro neque armis neque hostium vi et impetu ob sui magnitudinem, pulchritudinem cæterasque dotes oppugnari unquam posse existimabant. Eam ii et sæpius et adversariorum machinis et civilibus seditionibus mire oppressam, et paucos ante annos militi Italo prædam datam, ut ita dicam, vidisset Josephus Bryennius, qui sub Manuele vivebat, tamen æternam illi felicitatem exterorum hominum vi nunquam interrumpendam divino præsagio, quod utinam ita fuisset nec experientia eum mentitum fuisse demonstrasset, oratiuncula in D. Virginem eucharistica prædicere sibi autumat, quam in opere nostro de perpetuo utriusque Ecclesiæ Occidentalis atque Orientalis consensione editam legens. ALL.

(6) *Καθ' Ὅμηρον.* Cum hærerem ac dubitarem an hic locus in Homero exstaret, opportune subvenit ὁ θαυμάσιος Daniel Heinsius, nostrum et Musarum decus incomparabile, monuitque Hesiodi esse, *Ἔργων β'*, ipso fine :

Φήμη δ' οὔτις πάμπαν ἀπόλλυται, ἥν τινα πολ-
[*λοὶ*
Λαοὶ φημίζουσι. Θεὸς νύ τις ἐσσὶ καὶ αὐτή.

Ad cujus exemplum Famam etiam deam vocavit Virgilius, IV *Æneidos* :

Hanc passim dea fœda virum diffundit in ora. DOUSA.

ϕειν χρεών ἐστι τὸν συγγράφοντα, ἀλλ' ἱστορίας μόνον χάριν καὶ τοῦ μὴ λήθης βυθῷ, ἣν ὁ χρόνος ὁ δὲ γεννᾷν, παραδοθῆναι τὰ ὑπό τινων γεγενημένα, εἴτ' ἀγαθὰ εἴτε φαῦλα τυγχάνοιεν. Ἀρχὴ δὲ ἡμῖν γενέσθω ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἅλωσις, οὕτω τοι περιφανὴς καὶ γνώριμος οὖσα σύμπασιν ὡς μηδὲ ἓν εἶναι τῶν ἐθνῶν ὃ μὴ ταύτην ἐγνώρισεν.

A irrepit, obruantur, scribenda historia est. Narrationis nobis principium sit Cpolis expugnatio, urbis sane conspicuæ omnibusque notæ, et cujus nomen in humano genere nemo est qui non teneat.

β'. Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ [a] (7) ἀδελφοῦ τελοῦντος τοῦ προβεβασιλευκότος Ἰσαακίου, Ἀγγέλων καὶ ἀμφοῖν ὀνομαζομένων (8), τά τε τῶν Ῥωμαίων (9) τότε διιθύνοντος σκῆπτρα, οἱ ἐξ Ἰταλίας κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξεστράτευσαν. Ἡ δὲ αἰτία τοιάδε. Κατέβαλε μὲν (10) τῆς ἀρχῆς τὸν

6 2. Alexio Comneno, Isaacii, qui ante imperium rexerat, fratre, (utrique Angelo nomen fuit) Romani imperii sceptra tenente, Itali Cpolim ducto agmine invaserunt. Expeditionis causa hæc fuit: Alexius Isaacium fratrem imperio spoliatum obcæcat, indeque Romanorum dominatum occupat:

[a] τοῦ Ἀγγέλου τὰ D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(7) *Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ.* Res gestas Alexii et Isaacii Angelorum fratrum, et quomodo Isaacium Alexius imperio pepulerit obcæcaveritque, fuse prosequitur Choniata in Alexio et Isaacio, quem vide. ALL.

(8) *Ἀγγέλων καὶ ἀμφοῖν ὀνομαζομένων.* Hinc Ἀγγελώνυμοι κασίγνητοι, ἀδελφοὶ nuncupantur a Choniata lib. III in Alexio Comneno; et alibi sæpius Ἀγγελωνυμία. ALL.

(9) *Ῥωμαίων.* *Romanorum* appellatione accipit, quemadmodum et multi alii ejus ævi scriptores, Cpolitanos Græcos. Et *Romania* pro imperio Orientali in usu est, quia imperii caput Cpolis *Nova Roma* appellata est. Roma utique duplex statuitur in constitutionibus imperialibus, una vetus Italica, altera nova, id est Cpolis, quam veteris et antiquæ Romæ prærogativa lætari impp. voluerunt, l. VI C. *De sacrosanct. Eccles.*; l. XI C. *De episcop. et cler.*; l. IV. *De operib. public.*; l. ult. C. *In quib. caus. pign*; l. ult., *De temporibus in integ.* Zonaras aliique infiniti auctores cum νέαν Ῥώμην dicunt, Cpolim intelligunt. Quod notum est. DOUSA.

(10) *Κατέβαλε μέν.* Accidit id anno Domini 1195. Imperasse autem Isaacium Nicetas ait annos 9, menses 7. Post quem Orientis 58 imperator factus Cæsar Alexius III Angelus Pius Felix Augustus, qui imperavit annos 8, menses 3, dies 10. Venit in Italiam Alexius (puer forte duodecim annorum) imp., Isaaci Angeli, cæci et captivi ac imperio dejecti, filius, auxilii a Latinis sive Occidentalibus contra tyrannidem Alexii patrui petendi causa, anno 1201. Romanæ sedis tum pontifex erat summusque antistes Innocentius III. De tota hac re inter alios videndus Nicetas et Vincentius Bellovacensis, *Spec. histor.* lib. XXX, cap. 64, quo in loco Vincentius patrem pueri *Conrezae* prodigiose vocat, itemque cap. 90 et 91 *Thursath*, et cap. 101 *Thursac.* Peccavit nempe ipse aut librarii ejus propter imperitiam linguæ Græcæ vulgaris. Scribendum *Kur Isac*, Κῦρ Ἰσαάκ. Idem mendum est apud veterem chronographum regium, magistrum Rigordum Gothum, *De gestis Philippi Augusti Francorum regis*, ad annum 1201, ubi legitur *Conzerac.* Quin imo in ipsis epistolis Balduini imp. et H. comitis Sancti Pauli, apud Godefridum Colon. S. Pantaleonis monachum, ad annum 1201, ubi *Tirsachius* scriptum est. Non minus imperite apud Antoninum archiepisc. Florent. legitur vol. III, tit. 19, c. 2, § 1, *Chorean* pro κῦρ Ἄγγελος. Truncata hujuscemodi vocabula multa posterioribus Græcis usitata. Τὸ κῦρ pro κύριος aut κύριος, *dominus*, propriis nominibus præponi solitum, Martino Crusio in Turco-Græcia et Joanni Meursio in Glossario Græco barbaro notatum. Anthos, qui liber est linguæ vulgaris Græcæ: Ἐβασίλευσεν εἰς αὐτὸ τότε ὁ κῦρ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος. Sic κυρὰ pro κυρία, *domina*, dicebant. Atque hinc Jacobus Philippus Bergomas liberandus ab insigni hallucinatione, an mendo? Lib. XII *Chronici*, ubi de Montisferrati marchionatus primordiis circa annum 985 agit ejusque marchiones recenset, ait Emmanuelem Cpolitanum imp. Reinerio Montisferratensi uxorem dedisse filiam suam nomine *Curamariam*. Atqui Nicetæ lib. VI, scribitur Maria Emmanuelis F. collocata fuisse marchioni Montisferrati, imberbi adhuc adolescentulo, ipsa tricesimum ætatis annum jam egressa. Ergo *Curamaria* hæc est Κυρὰ Μαρία, *domina Maria*, unde ignobile et inauditum illud nomen detortum. Et quod monstrosius, ex hac *Curamaria* alii *Cunariam* fabricarunt pudendo errore. Sed hujuscemodi hallucinationibus plurimi neoterici vulgo implicantur, qui ad hoc exemplum castigandi sunt. Sed hæc obiter monuisse sufficiat. Ad historiam quod attinet, legendi præter Nicetam, Rigordum, Godefridum, S. Pantaleonis monachum Colon., in Annalibus ad annum 1203, quos dixi, ex recentioribus Blondus Flavius *Decad.* 2, lib. VI, et *De Gestis Venetorum*. M. Antonius Sabellicus, *Histor. Venet.* lib. VIII; Platina, in *Vita Innocentii III*: Paulus Æmilius, *Histor. Gal.* lib. VI; et Petrus Justinianus Venet. Multa ibi de navigatione Latinorum sive Occidentalium cum Alexio puero Cpolim versus, de Alexii impii fuga, de urbis expugnatione et Murzufli tyranni de Tauri columna præcipitatione, de obitu impp. Isaacii et filii Alexii, de imp. Balduino Flandro; quæ circa annum 1202 et 1204 peracta sunt. Expugnatam autem urbem invenio, ea parte qua regia est et templum S. Sophiæ, duabus navibus colligatis et ad murum admotis, *Paradiso* et *Peregrina* nominatis, apud Vincentium, lib. XXX, cap. 91, ex epistola (ut videtur) ipsius Balduini imp. Exstant quippe de hoc bello duæ epistolæ satis prolixæ apud Arnoldum Lubecensem Chron. Sclavor., lib. VI, cap. 19 et 20. Scribitur in una de prospera Cpolim navigatione, de imperatore superato, de imp. Isaacio custodia educto, de illustris filii ejus Alexii in ecclesia S. Sophiæ coronatione, de gratitudine ejus erga Latinos, et alia. Item in altera imp. Alexium perfidia Græcorum seductum, ne promissa faceret, a Murzuflo Duca necatum, et latera costasque ejus clava ferrea confractas esse; nec multo post dominum Isaacium, a quo filius dicebatur fuisse seductus, diem clausisse extremum, Murzuflum occupasse tyrannidem. Inde 5 Idus Apriles, sexta feria, Latinos navali prælio infeliciter cum Græcis dimicasse: sed pridie Idus, secunda feria post passionem Domini, consensis muris in urbem irruisse; imperatorem, qui non procul a muris steterit in tentoriis armatus, conspecto hoste statim fugisse; Latinos magna cæde facta urbem invasisse. Postridie Murzuflum iterum repugnantem victum esse; tum plenam victoriam Latinis obtigisse, et

sed Isaacii filius e priore illi uxore susceptus, tum primum e pueris excedens, facinus patratum in parentem ægre ferens, fugam meditatus Romam appulit, et ad pedes pontificis provolutus impenseque exorans acrius ad ulciscendas paternas injurias incumbebat. Sors tunc tulerat ut complures in Italiam, non ex Italia modo, sed ex ditione Gallica, aliique ex aliis locis (nec deerant Veneti) in unum convenirent, eo nomine ut Hierusalem, ubi Dominicum erat sepulcrum, suo accessu in libertatem vindicarent. Eos in eumdem locum coe-

A ἀδελφὸν Ἰσαάκιον ὁ προειρημένος Ἀλέξιος[3] καὶ εἰ τὰς ὄψεις ἐπήρωσε, καὶ ἦν τὸ ἀπὸ τοῦδε τῆς τῶν Ῥωμαίων κρατήσας ἀρχῆς[4]· ὑπῆρχε δὲ τῷ Ἰσαακίῳ υἱὸς ἐκ τῆς προτέρας αὐτοῦ γυναικὸς γεννηθείς, τὸν μείρακα ἤδη ἀμείβων[5], ὃς δυσανασχετήσας τῇ τοῦ πατρὸς παρθενίᾳ τὴν φυγήν τε μηχανησάμενος (11) ἐπὶ τὴν Ῥώμην χωρεῖ καὶ τῷ ταύτης ἀρχιερεῖ ἑαυτὸν προσρίπτει, λιπαρῶς τε τούτῳ προσκείμενος τὴν πατρικὴν ἐκδίκησιν ἐπεζήτει[6]. Ἐπεὶ δὲ τῷ τότε (12) τύχοι πλήθη πολλὰ εἰς ἓν συναγθῆναι τῶν Ἰταλῶν[7], οἱ μὲν[8] ἐξ αὐτῆς Ἰταλίας οἱ δὲ ἐκ

[3] ὁ προειρημένος Ἀλέξιος om. D. [4] καὶ ἦν— ἀρχῆς om. D. [5] ἐκ — ἀμείβων om. D. [6] προσρίπτει, πατρικὴν ἐκδίκησιν ἐπιζητῶν, omissis reliquis D. [7] τῶν Ἰταλῶν om. D. [8] ἕτεροι add. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

inæstimabilem prædam abactam equorum, auri, argenti, gemmarum et pretiosarum vestium. *Si inter singulos* (inquit) *victoriam partiamur, quilibet ex nostris non pauciores quam centum obsedit et vicit. Nobis non victoriam usurpamus : « A Domino est factum istud ; et est mirabile in oculis nostris. »* Addit a certis delectis die Dominica *Misericordias Domini* imperatorem electum esse, sequentique Dominica *Jubilate Deo* ingenti omnium applausu sublimatum. Ibidem hoc titulo usus, *Balduinus Dei gratia fidelissimus imperator Cpolitanus, a Deo coronatus, Romaniæ* (ita apud Arnoldum est legendum) *moderator et semper Augustus, Flandrensis et Hennegoviensis comes.* Has epistolas legere volenti in mundo est Arnoldus Lubecensis abbas, continuator Helmoldi Sclavorum chronographi, ipso lib. VI fine. Prior inscripta est *excellentissimo Dn. Othoni, Dei gratia Romanorum regi et semper Augusto* ; posterior inscribitur *universis Christi fidelibus, archiepiscopis, episcopis et abbatibus, primoribus, præpositis, decanis, cæterisque ecclesiarum prælatis ecclesiasticisque personis, baronibus, militibus, sartiantis omnique populo Christiano.* Atque eadem hæc repræsentatur etiam in Annalibus Godofridi monachi, ceu missa Adolfo Coloniensi archiepiscopo. Conferant quibus otium et lubido est, mutuaque opera eam restituant. Legitur ibidem et alia epistola, quam Henricus (qui aliis Hugo) Sancti Pauli comes Henrico duci de Lovanio, id est Brabantiæ, misit. Quam vide ; et plura si voles, adhibe Guntherum monachum cœnobii Parisiensis in Alsatia, qui historiam hanc captæ Cpoleos ex ore Martini abbatis sui, qui expugnationi et victoriæ interfuit, fuse descripsit, editam nuper ex membranis ab Henrico Canisio Noviomago I. C. antiquæ lectionis tomo V, part. II. Dousa.

(11) *Φυγήν τε μηχανησάμενος.* Alexius obcæcati Isaacii filius, ab Alexio patruo a custodia eductus, libertate et licentia utens, quidquid aliter narret Blondus Decad. II, lib. II, Alexium contra protostratorem exiturum ad Demœcraniam sequitur. Is, nec abnuente patruo, cum Pisano quodam de fuga consilio inito, ubi navigandi opportunitatem captasset, ad Hellesponti Adoniam fertur, et Athyræ commorans per scapham navis ad navem grandem pervehitur. Conatus in eo capiendo Alexii patrui frustra omnes fuere : nam ille coma in orbem rasa et Latina veste induta, et in turba magna obversans, inquisitores latuit. Choniata in *Alexio Comneno*, lib. III, p. 710, 12, Alexii in custodiendo Isaacio fratre excæcato negligentiam non sine periculo notat. Quid ergo negatur Blondus Histor. decad. II, libro VI? *Frater erat Alexius ætate minor, cum quo indulgentissime agebat, adeo ut nihil sibi ad summam administrationis præter imperatorium deesset nomen ; eumque a Turcis sua temeritate captum imperator magna vi pecuniæ impensa redemerat. Qui pessimo vir ingenio pessimum indulgentissimumque fratrem dolo captum excæcatamque*

B *trusit in carcerem, eademque impietate Alexium nepotem, Isach genitum, annos duodecim agentem, nisi fuga elapsus fuisset, excæcare aut interficere quæsivit.* Perductus in Siciliam Alexius puer a sorore Irene recipitur et Philippo marito commendatur, ut patri suo pro virili opem ferat simul et imperio et oculis privato, et fratrem quoque juvet exsulem et extorrem. Iis ille præmunitus litteris ad summum pontificem et regem Alemaniæ Philippum progreditur, a quibus classium præfectis, qui ad Palæstinam contendebant, commendatur, ut eum, si fieri posset, in patrium imperium restituerent. Et exceptus humanissime pepigit et sacramento firmavit ea se præbiturum quæ vix ad exitum perduci poterant : nam præter pecuniarum acervos auxilium contra Saracenos cum Romanis militibus et quinquaginta triremibus promisit, et Latinorum religionem amplexus privilegiorum Romani pontificis ejusque in Orientali imperio auctoritatis restitutionem pollicetur, *promittens*, verba

C sunt Innocentii papæ epistola ad Alexium imperatorem Cpolitanum, puer nempe Alexius, *quod tam in subsidium Terræ sanctæ quam in expensis et donatiris eis magnifice responderet, paratus etiam in omnibus et per omnia nostris stare mandatis, eo quod sacrosanctam Romanam Ecclesiam vellet juxta posse suum modis omnibus honorare, ac ea efficere quæ nostræ forent placita voluntati.* Sic ille Cpolim conducitur. Id cum rescisset Alexius patruus, ipse quoque legatos ad pontificem misit, qui proponerent, Christianorum exercitum in subsidium Terræ sanctæ destinasse suas regiones invadere et contra Christianos arma movere ; sui muneris esse ut eos a tali proposito revocaret, ne eorum manus Christianorum sanguine fœdarentur et Dei offensam incurrerent, ne Alexio filio Isaacii, qui contra imperium lapidem omnem movebat, opem præstaret, cum imperium illud non successione, sed electione confortaretur, et Alexius, prius quam pater ejus esset imperator,

D natus esset, nec poterat sibi in imperio jus aliquod vindicare. Quid ad hæc responderit summus pontifex, ex ejusdem litteris ad eumdem Alexium, quas perperam nonnulli ad Isaacium referunt, videri potest.

(12) *Ἐπεὶ δὲ τῷ τότε.* Classis Veneta ab Erico Dandulo Venetiarum duce, hominum omnium Græcis infensissimo, deducta. Ubertus Folieta, *Genuens. Hist.* lib. IV ; *Michael Palæologus sese navalibus opibus, quibus eo tempore omnino carebat, muniendum ratus adversus Venetos perpetuos Cæsarum Græcorum hostes, quorumque in Græcis expellendis magna pars operæ fuerat, quique complures urbes ac loca imperii tenebant, in opem Genuensem confugit.* Expeditionis socii adjunguntur Bonifacius marchio Montisferrati, Flandriæ comes Balduinus, comes Sancti Pauli Ericus, comes Pleæ Lodoicus, et alii complures, tradit Choniata, audaces bellatores et statura suis hastis propemodum pares. Navium toto triennio Venetiis fabricatarum, nec

τῆς τῶν Φράγκων [P. 3] ἀρχῆς, ἐκ δ' Ἐνετῶν ἕτεροι καὶ ἐξ ἄλλων ἄλλοι, καὶ ἡ πρόφασις εἰς ἐλευθερίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ ἀπελθεῖν, ὅπου ὁ κυριακὸς τυγχάνει τάφος, ἦν δὲ ὁ τούτους συναθροίσας[9] (13) ὁ ἀρχιερατικῶς τῆς πρεσβυτέρας προϊστάμενος Ῥώμης, ὃν, ὡς προειρήκειν, ὑπὲρ τῆς πατρικῆς ἀρχῆς ὁ τοῦ Ἰσαακίου ἐξελιπάρει υἱὸς, ταῖς παρακλήσεσι τοῦ παιδὸς δυσωπηθεὶς ὁ πάππας, μάλιστα[10] δὲ ταῖς ὑποσχέσεσιν (ἐτύγχανον γὰρ ἄδραι [14]), παραδίδωσι τὸν παῖδα τοῖς ἡγεμόσι τῶν στρατευμάτων, ὡς ἂν αὐτὸν τῆς προκειμένης ἐκνεύσαντες τῷ πατρικῷ ἐγκαταστήσαιεν[11] θρόνῳ, ἀναλώματά τε παρ' αὐτοῦ λάβοιεν ὁπόσα ἂν καθ' ὁδὸν ἀναλώσαιεν καὶ ὁπόσα περὶ τὴν Κωνσταντίνου βραδύναντες. Ἀνήχθησαν οὖν οὗτοι τριήρεσί τε καὶ ναυσὶ κοίλαις. Ἐπεὶ δὲ τῇ Κωνσταντίνου προσώκειλαν εὐτυχῶς ἐν πνεύμασι φοροῖς (15) πεποιημένοι τὴν ἄνοδον[12], γνωρίζουσι τοῖς ἐκεῖ[13] τὸν παῖδα, τὴν ἀδικίαν, τὰ διὰ ταῦτα τοῦ Ῥώμης ἐντάλματα. Μέχρι μὲν οὖν τινος λόγοι τε ἐξ ἀμφοτέρων[14] ἐγεγόνεισαν τῶν μερῶν καὶ μάχαι κατὰ χερσὸν (16) ἰσχυραὶ, ξυμβάσεις τε ἐκ πρεσβειῶν οὐδ' ὅλως συνέβαινον. Ἐπεὶ δὲ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος τοῖς τοιούτοις ἀπώκνησε πράγμασι, μάλιστα δέ γε ἀπείρηκε τοῖς ἐντὸς εἰς σύγχυσιν ἀποβλέπουσι καὶ νοσοῦσι τὸ ἄστατον, τὰ πάντα χαίρειν ἐάσας (17) φυγῇ ἐχρήσατο ἐκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ[15], τοῦτο δὴ[16] προσειπὼν, ὡς οἱ ἀκηκοότες ἔφασκον, τὸ « Δαβὶδ φυγὼν (18) ἐσώθη, » προσεπαγόμενός τε καὶ τὴν γυναῖκα (19) καὶ χρήματα τοῦ βασιλικοῦ ταμιείου ἱκανά.

A gerat, qui tunc tanquam summus sacerdos senioni Romæ præerat ; quem, uti dixeram, pro paterno imperio recuperando Isaacii filius supplici oratione exorabat. Adolescentis precibus, imo promissorum (neque enim exigua pollicitus fuerat) exspectatione motus copiarum ducibus juvenem committit, ut 7 eum de via decedentes paterno solio restituerent, sumptus sive in itinere sive apud Byzantios mora impensos ab ipso susciperent. Triremibus itaque et navibus conscensis, secundissime rapacibus ventis acti Cpolim perveniunt : ibi manifestant adolescentem, patrata scelera, unde enata jussa pontificis ante oculos omnium proponunt. Congressi sunt per breve tempus ; colloquia inter B ambas partes processerunt ; prœliis nec contemnendis ad urbem decernunt. Sed legationibus irritis gravius dissident. His imperator Alexius animum despondens, quin imo tractationibus civium confusis illis quidem ac lubricis diffidens, contemptis neglectisque omnibus fugam arripuit, sponte quidem, sed illubenti animo, cum illud enuntiasset, ut auriti testes referunt, « David fuga salutem sibi peperit, » una secum et uxore et ingenti pecuniarum vi ex imperatorio ærario averta.

[9] συναθροίσας. — [10] μάλιστα] ἀθροίσας ὁ πάππας, ὃς ταῖς παρακλήσεσι τοῦ παιδὸς καταδυσωπηθείς, μᾶλλον D. [11] καταστήσαιεν. D. [12] πεποιημένοι τὴν ἄνοδον om. D. [13] ἐκεῖσε D. [14] ἐξ ἀμφοτέρων post μάχαι, omissis τῶν μερῶν et κατὰ — συνέβαινον D. [15] ἐκὼν — θυμῷ om. D. [16] δὴ et mox ὡς — τὸ et προσεπαγόμενός — Κωνσταντίνου om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

non equitum, et militum numerum habes apud C eumdem Choniatam, Andream Dandolum *Hist. Venet.* lib. x, cap. 3 et alios. Plura ducum nomina apud Jacobum Meyerum in *Annal. Flandricis*, anno 1203. ALL.

(13) *Ὁ δὲ ὁ τούτους συναθροίσας.* Maligne admodum noster Acropolita causam Cpolitanæ expeditionis in Romanum pontificem, ut in eum Græcorum odia excitet, conjicit ; quam magis ingenue in Venetos et eorum ducem Dandulum, Græcis, ut diximus, infensissimos, alii referunt. Danduli machinas et artes, quibus classem illam instruxit, Choniata minutatim narrat. Alienum pontificis Innocentii animum ab ea expeditione, quam summis conatibus procurabat marchio Montisferrati Bonifacius, satis nobis indicant ejusdem Innocentii ad Alexium litteræ et auctor illius actorum : *Ipse vero, marchio, de Francia per Alemanniam transitum fecit, ubi cum Philippo duce Sueviæ, qui se regem gerebat, dicebatur habuisse tractatum,* D *ne Alexium sororium suum, filium videlicet Isaacii quondam Cpolitani imperatoris, cujus sororem ipse Philippus duxerat in uxorem, a fœdo captivitatis ergastulo fugientem reduci faceret Cpolim ab exercitu Christiano ad obtinendum imperium Romaniæ. De quo cum idem marchio ad summum pontificem accessisset, cœpit agere a remotis. Sed cum intellexisset ipsius animum ad hoc non esse directum, expeditis negotiis ad crucis officium pertinentibus ad propria remeavit.* Vide de hac eadem re Annales doctissimos Olerici Raynaldi ad annum 1203, qui pluribus Romanum pontificem a Græcorum calumnia liberat. ALL.

(14) *Ἐτύγχανον γὰρ ἄδραι.* Suntque in hanc maxime formam fœdera constituta : *Reductus in patriam Alexius, imperatorque aut solus aut cum patre, si superstes inveniretur, constitutus, Græcanicam Ecclesiam et religionem Romanæ Ecclesiæ aut catholico ritui subjiceret. Pro damnis insuper, quæ tam Venetis quam Francis ubique constitutis Emmanuel imperator pridem intulerat, triginta millia auri marchas dissolveret. Principibus vero expeditionis navali impensæ satisfaceret, in qua erant Venetis obligati.* Blondus *decad.* II, lib. VI ; et Sabellicus, *Ennead.* IX, lib. V : *Moverunt ducum animos pueri lacrymæ et tenera ætas, cui facile favor conciliatur, sed magis præmia quæ promittebantur : nam præter cætera spes prætendebatur fore ut si Alexius cum patre imperium recuperasset, Cpolitana Ecclesia Romanæ subjiceretur.* ALL.

(15) *Πνεύμασι φοροῖς.* Choniata p. 717, 15 ALL.

(16) *Μάχαι κατὰ χέρσον.* Vide Choniatam, ibidem. ALL.

(17) *Τὰ πάντα χαίρειν ἐάσας.* Nam post pugnam detrectatam, et malo genio in fugam impellente, in palatium reversus cum Irene filia et decem auri centenariis, cum alio ornatu imperatorio ex pretiosis gemmis et perspicuis margaritis, sub primam noctis vigiliam Debeltum contendit. Choniata, p. 723, 24. ALL.

(18) *Δαβὶδ φυγών.* Regum lib. I cap. XXVII : καὶ ἀπηγγέλη τῷ Σαοὺλ ὅτι διασέσωσται Δαβὶδ ἐκ Κεϊλά : *Nuntiatumque est Sauli quod fugisset David de Ceila et salvatus esset.* Et lib. II, cap. XV, fugit ab facie Absalomis, omnesque suos, quos Hierosolymis habebat, ut fugiant hortatur ; quo spectat inscriptio Psalmi III. DOUSA.

(19) *Τὴν γυναῖκα.* De uxore ne verbum quidem

3. Eo itaque Cpoli egresso legationem cives ad Italos mittunt, ut Isaacii filius Alexius, cujus causa, ut videbatur, ad arma profectum erat, invectus imperator acclamaretur. Quare adolescens, quibus se devinxerat deducentibus Italis, conditionibus introducitur, et uno omnium ore imperator salutatur. Erant interim cives cum Italis imagine tantum pacis et amicitiæ specie concordes, cum Itali promissa impensasque acrius reposcerent, cives earum summam subducta ratione immanem esse existimarent, minimeque se eam persolvere posse contenderent. Interea novæ turbæ Byzantii concitæ sunt. Pater enim Alexii Angelus Isaacius, licet ex urbe declinasset, adhuc in vivis, paululum antequam Byzantium caperetur, sententiam tulerat ut ex donariis sacris in unum collectis divenditisque Italis debitum primum reponeretur; si quod deesset, ex ærario, civiumque facultatibus persolveretur. Dum inter se dissident et hinc illinc que legati mittuntur, filius Isaacii Alexius ab Alexio Duca, ab hoc eodem Isaacii filio protovestiarii dignitate insignito, et a civibus, nescio quid illi vitio vertentibus, Murtzuphlo dicto, obtruncatur. Murtzuphlus postea imperator non dissentiente populo eligitur. Hinc magis ac magis Itali in furorem acti graves ac sempiternas inimicitias in Byzantinos susceperunt. Per idem tempus laudabili consilio a civibus deliberatum est: nam qui præerant et dignitatibus præfulgebant, decrevere ut Latini, qui

γ'. Ἐπεὶ γοῦν οὗτος ἐξῆλθε τῆς Κωνσταντίνου, πρεσβεύουσι πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς οἱ οἰκήτορες, ὡς ἂν ὁ τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος [17], δι' ὃν, ὡς ἐδόκει, τὸ μάχιμον ἦν [18], ἐντὸς εἰσαχθείη καὶ βασιλεὺς ἀναγορευθείη. Εἰσάγεται γοῦν εἰς τὴν πόλιν ὁ παῖς [19] ἐπὶ ταῖς προτέραις συνθήκαις, αἷς ὑπέσχετο τοῖς ἀναβιβάσασιν αὐτὸν Ἰταλοῖς, καὶ βασιλεὺς παρὰ παντὸς ἀναγορεύεται τοῦ λαοῦ. Ἦσαν οὖν τὸ ἀπὸ τοῦδε οἵ τε πολῖται οἵ τε Ἰταλοὶ τῷ δοκεῖν εἰρηνεύοντες [20], τῶν μὲν Ἰταλῶν ἀπαιτούντων [21] (20) τὰς ὑποσχέσεις καὶ τὰ ἀναλώματα, τῶν δὲ οἰκητόρων τῆς πόλεως ὑπὲρ ἀριθμὸν ἡγουμένων τὸ χρῆμα, καὶ διισχυριζομένων ὡς οὐκ ἂν ἔχοιεν τοσαῦτα τοῖς Ἰταλοῖς ἐπιδοῦναι. Συνέβη δὲ τῷ τότε καὶ γογγυσμὸν ἐν τῇ πόλει τούτου χάριν γενέσθαι· ὁ γὰρ πάτηρ Ἀλεξίου ὁ Ἄγγελος Ἰσαάκιος (ἔτι γὰρ περιῆν τῷ βίῳ, κἂν ἀπῆρε μετὰ μικρὸν [22]) μήπω ἀλούσης τῆς Κωνσταντίνου γνώμην δέδωκεν ὡς τῶν ἱερῶν κειμηλίων (21) συνάθροισιν γεγονέναι τὰ πρῶτα, ἐκεῖθέν τε ἄρξασθαι τοῦ πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς χρέους, τὸ δὲ ἐλλεῖπον ἐκ τῶν βασιλικῶν ταμιείων δοθῆναι καὶ τῶν οἰκητόρων τῆς πόλεως. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲ τῆς ἀμφισβητήσεως οὔσης καὶ ἐξ ἑκατέρων τῶν μερῶν ἀφικνουμένων [23] τῶν πρέσβεων, φονεύεται ὁ παῖς τοῦ Ἰσαακίου Ἀλέξιος παρ' Ἀλεξίου τοῦ Δούκα, ὃν πρωτοβεστιάριον (22) οὗτος τετίμηκεν, οἱ δὲ τῆς πόλεως εἴς τι τῶν αὐτοῦ ἐπιμεμφόμενοι Μούρτζουφλον ἐκάλουν. Ἀνηγορεύθη γοῦν παρὰ τῶν πολιτῶν ὁ ῥηθεὶς Ἀλέξιος Μούρτζουφλος (23) βασιλεύς. Τοῦ τοιούτου γοῦν

[17] Ἰσαακίου υἱὸς Ἀλέξιος D. [18] δι'—ἦν om. D. [19] ὁ παῖς et mox προτέραις om. D. [20] Ἦσαν — εἰρηνεύοντες om. D. [21] τὰς ὑποσχέσεις ἀπαιτούντων D. [22] ἔτι — μικρὸν om. D. [23] πρέσβεων ἀφικνουμένων D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

Choniata; tantum advectæ secum filiæ meminit, quam tacuit noster Acropolita. Unde vero hausit Blondus lib. VI, decad. II *Historiæ? ad eum tumultum in urbe concitum Alexius patricida territus, nocte concubia fugiens, ingentem thesaurum, quod postea rescitum est, apud Hirenem filiam virginem in monasterio defossum reliquit.* Et Sabellicus, Ennead. IX lib. V: *Venetis in muros accedentibus et in urbem irrupturis adversa vi Græci resistunt. Ægre urbs prima die est defensa. Nocte, quæ deinceps secuta est, Alexius imperator, desperatis rebus, uxore et liberis relictis, occulte fugam occupat, magno auri pondere apud Irenem filiam, unam ex sacris virginibus, humi defosso.* ALL.

(20) *Ἰταλῶν ἀπαιτούντων.* Postulabant enim auri centenarios quinquaginta statim numerandos, et adjiciebantur conditiones durissimæ, tolerabiles tamen nec omnium difficillimæ, quibus captivitatis periculum imminebat ac publicum exitium. ALL.

(21) *Τῶν ἱερῶν κειμηλίων.* Consilium Isaacii secutus est Alexius filius, sacrosancta profanans et templa invadens, ut nec sacris imaginibus parceret, quarum ornatum abreptum imaginibus ipsis humi projectis et sacra vasa ab iisdemmet templis rapta et conflata ut vulgare aurum et argentum hostibus dabat. Gentilium ea fuit opinio, ad conservandam rem publicam templa deorum nonnunquam denudare licere. Seneca, *Controv.* IV: *Pro re publica plerumque templa nudantur, et in usum stipendii dona conflantur.* Nerva ut impendia contraheret, sacrificia non pauca sustulit. Sed parum nobis quid gentiles senserint. Christiani Christianam, veram nempe doctrinam amplectimur, et denudationem templorum similem, si necessitas, quam leges præscribunt, defuerit, et auctoritas pontificis concedentis, detestamur. Græci licet suis semper et in omnibus supparasitarentur imperatoribus, rapinam hanc summis etiam maledictis, non sine indignatione lacessere. Nicetas de Isaacio Angelo et Alexio filio p. 729, 8. Quocum conferre juvabit quæ Anna Comnena narrat lib. VI: Οὐκ ἔλαθε δὲ τοῦτον — πρυτανεύσθαι παρεκελεύσατο. ALL.

(22) *Ὃν πρωτοβεστιάριον.* Choniata p. 745, 7. ALL. — De *protovestiarii* dignitate vide Glossarium Meursii in Βεστιάριον. Differebant autem dignitate et munere *protovestiarius* et *protovestiarites*, cujus infra auctor noster meminit. Vide ibi. Blondus *De gestis Venetorum* Alexium hunc non recte *protonotarium* facit. Quod tamen amanuensis aut librarii mendum videri potest, cum decad. II, lib. VI, aliter sit, et *protovestiarium* diserte legamus. DOUSA.

(23) Alexius cognominatus *Murtzuphlus* Græco vocabulo ob conjuncta et velut oculis imminentia supercilia. Nicetas in Isaacio Angelo et Alexio F: Μόνος δ' ἐκ πάντων ὁ Δούκας, Ἀλέξιος, ὃς ἐκ τοῦ συνεσπάσθαι τὰς ὀφρῦς καὶ οἷον τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐπικρέμασθαι πρὸς τῶν συνεφηβῶν ἐκαινόμαστο Μούρτζουφλος. Forte Μούρτυφλος. Varie autem hos

χάριν ἐπὶ πλέον μανέντες οἱ Ἰταλοὶ ἄσπονδον τὴν ἔχθραν κατὰ τῶν Κωνσταντινουπολιτῶν ἐποίησαν. Συνέβη δὲ καὶ ἕτερόν [P. 4] τι γενέσθαι τοῖς πολίταις βούλευμα ἐπαίνου ἄξιον (24). Τοὺς γὰρ Λατίνους, οὓς εἰκήτορας εἶχεν ἡ Κωνσταντίνου, οἱ προὔχοντες καὶ τῶν ἐν τέλει συνεβουλεύσαντο ἀποπέμψαι τῆς πόλεως, ὡς μὴ ἐπιβούλους αὐτοὺς ἐντὸς ἔχοιεν. Οἱ δὲ αὐτόμολοι πρὸς τοὺς πολεμίους χωροῦσι χιλιοστύες πολλαί, ὅρκοις ἀῤῥήκτοις τὸ [25] πρῶτον τοὺς πολίτας πληροφοροῦντες [26] μὴ ἄν ποτε μελετῆσαι κατ' αὐτῶν προδοσίαν, συναποθανεῖν δὲ εἰ συμβαίη αὐτοῖς ὡς ἰθαγενεῖς καὶ αὐτόχθονας. Καίτοι καὶ γυναῖκάς τε καὶ παιδία διδόντες ἐν ἀσφαλεστέροις ταῦτα [27] τόποις ἀπαγαγεῖν οὐκ ἔπεισαν. Ἐξελθόντες δὲ πολλὰ καὶ εἰδήμονες τῶν πραγμάτων.

A Cpoli veluti accolæ sedem posuerant, urbe pellerentur, ne Byzantini internis insidiis appeterentur. Illorum multa millia in hostes transfugiunt, licet prius fidem suam solemni jurejurando obligarent nunquam se in cives proditionem meditaturos, commorituros potius, si opus fuerit, veluti domesticos et indigenas : imo cum uxores ac filios traderent, ut securioribus locis custodirentur, non suasere. Ili urbe egressi, multi nimium rerumque periti, re et opera et consilio quam plurimum hostes juverunt.

δ'. Τεσσαράκοντα γοῦν παρῆλθον [27] ἡμέραι, καὶ ἑάλω (23) παρὰ τούτων ἡ Κωνσταντίνου, ἔτους μὲν ὄντος (26) ἀπὸ γενέσεως κόσμου ,ςψια' [28], ιβ' τοῦ Ἀπριλίου ἄγοντος· τῷ γὰρ ι' ἔτει Μαΐου ὄντος τῇ πόλει προσώρμησαν, ἐν ἕνδεκα δὲ μησὶ συνέβη γενέσθαι τὴν πόρθησιν. Καὶ ἡ μεγίστη καὶ περιφανεστάτη [29] πόλις ἑάλω, ἑνὸς, ὥς φασιν, ἢ καὶ δύο ἐπιπηδησάντων πρῶτον (27) τῷ τείχει ἀπὸ κλίμακος [30] εἰς ἱστὸν κειμένης μεγίστης κόίλης νηός. Ὅσα μὲν οὖν (28) συνέβη τῇ πόλει, μακροτέρων ἂν εἴη ταῦτα

B 4. Post quadraginta itaque dies exactos Cpolis ab istis expugnatur anno ab orbe condito 6711, duodecimo mensis Aprilis. Decimo namque anno mense Maio ad urbem applicant, et mense undecimo diripiunt. Sicque maxima urbium ac celeberrima capta est, uno aut altero, ut rumor increbuit, e scala malo navis maximæ adnexa in muros insilientibus. Quæ vero mala urbs subiit, prolixiorem poscunt orationem longeque sunt ab hoc argumento. Ad ea porro quisque animum defixerit

[25] οἱ — τὸ] καὶ τὸ D. [26] πληροφοροῦντας D. [27] διδόντες et ταῦτα om. D. [27] παρῆλθον γοῦν D.
[28] ἔτους — ,ςψια' om. D. [29] καὶ περιφανεστάτη om. D. [30] πρῶτον add. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

nomen apud historicos vulgo concipitur. In epistola C Balduini imp. apud Godefridum monachum *Morchusius*, apud Vincentium Bellovacensem *Morculphus* et *Marculphus*, et sic in Chronico Altissiodorensi. Blondo, *De gestis Venetorum*, est *Murtilus;* eidemque decad. II. lib. VI *Murtilus*, *vel, ut aliqui habent scriptores*, *Morchulfus;* Paulo Æmilio *Myrtius vel Murzuphlus*, Gunthero monacho in *Historia Cpolitana*, *Murtiphlo*, cum interpretamento *id est flos cordis*. Dousa.

(24). *Βούλευμα ἐπαίνου ἄξιον*. Cum pro his in apographo ipso in contextu legeretur ἀτόπημα, quod nos in versione secuti sumus, additumque in margine esset βούλευμα ἐπαίνου ἄξιον, quod videtur Græculi cujusdam sive hominis otiosi commentum, id ipsum perperam in contextum ab operis receptum est. Quod monitum volui, lector, nescius ne esses. Dousa.

(25). *Ἑάλω*. Ne tantopere decantatam Byzantii oppugnationem, expugnationem et excidium non sine tædio concinamus, vide auctores qui de ea scripsere, inter alios Nicetam, qui fuse et non sine lacrymis oculatus ipse testis prosequitur. Dorotheus Monembasiensis in *Synopsi Historiarum :* Καὶ τότε ἔστειλεν ὁ βασιλεὺς ἤτοι ὁ ῥῆγας τῆς Φράντζας γράμματα νὰ πᾶσιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ νὰ ἀφήσουν τὸ ταξίδι τῶν Ἱεροσολύμων. Καὶ ἔτζη ἐπῆγαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εὔγαλαν τὰ φουσάτα τῆς στερεᾶς, καὶ τὰ κάτεργα τῶν Βενετίκων τοῦ πιλάγου ἀπέξω ἀπὸ τὰ τοιχεῖα. Καὶ ἔδωκαν μέγαν πόλεμον καὶ φοβερὸν, καὶ μὲ ταῖς λουμπάρδαις ἔκαμαν χαλαστρίαις τὰ κάτεργα, καὶ ἐμπῆκαν οἱ Βενέτικοι εἰς τὴν πόλιν πρῶτα ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Καὶ τότε ἐμπῆκαν τὰ φουσάτα τὰ ἄλλα, καὶ ἔβαλαν παντιέρες ἤτοι φλάμπουρα εἰς τὰ τοιχεῖα, καὶ μὲ μεγάλαις χαραῖς ἔπαιξαν ταῖς τρουμπέταις καὶ τὰ ἄλλα παιγνίδια. Καὶ ὡς ἐχορίευσαν οἱ Φράγκοι τὴν πόλιν, ἐγύρευσαν τὸν βασιλέα καὶ δὲν τὸν ηὗραν. Nullæ hic ad oppugnandam Cpolim summi pontificis litteræ. Totum hoc negotium regis Franciæ fuit. Quomodo vero Veneti primi ante alios ingressi Byzantium dicuntur? Cum res civium apud summum patrem geretur vitaque eorum in dubio esset, pactionibus sæpe confusis, Venetiarum dux Ericus Dandulus cum imperatore de pace acturus triremi juxta Cosmedium appellit. Eodem et imperator equo advehitur. Dum de pace et conditionibus disputatur, Latinorum equestres copiæ ex superiore loco subito erumpentes laxis habenis imperatorem petunt, ut vix equo converso periculum effugerit et comitum ejus aliqui caperentur. Exinde maximæ hostiles naves, in quibus paratæ erant scalæ cæteraque instrumenta ad oppugnandum necessaria, recta ad mœnia accedunt et occupant. Ex Choniata. All.

D (26) *Ἔτους μὲν ὄντος*. Acropolita noster facit annum 6711 : namque decimo mensis Maii in urbem appulere, continuarunt obsidionem menses undecim, quare 11 mensis Aprilis urbem ingressi sunt. Nam si 58 annos eam tenuere Latini, et anno 6769 recuperarunt Græci, si demas occupatæ numerum, qui remanent erunt anni 6711. Choniata in die mensis concinit, in anno non item, tanquam qui anno uno auctior sit ; ait enim eam captam anno 6712. Ex quibus corrigendus est idem Choniata in Balduino : Δεκὰς μὲν οὖν ἐπὶ δυάδι τοῦ Ἀπριλλίου μηνὸς ἐνεστήκει, τῆς ἑβδόμης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ἑπτακοσιοστοῦ (legitur ὀκτακοσιοστοῦ) δωδεκάτου ἔτους, καὶ ἡ βασιλὶς πόλις πρὸς Λατίνων κεχείρωται. Et alio quoque loco : Πέμπτην ἄγοντος καὶ εἰκοστὴν τοῦ Μαρτίου μηνὸς τῆς τότε τρεχούσης ὀγδόης ἰνδικτιῶνος τοῦ ἑξακισχιλιοστοῦ ἑπτακοσιοστοῦ (legitur ὀκτακοσιοστοῦ) τρίτου καὶ δεκάτου ἔτους. All.

(27) *Ἀπὸ κλίμακος*. Choniata, p. 721, 21, et 753, 14. All.

(28) *Ὅσα μὲν οὖν*. Malorum, infortuniorum ac cædium, quibus in clade illa Cpolitana ac Orientalis imperii humanum genus, sed Græcorum potissimum

quæ in excidio ac direptione urbium accidunt, cædes hominum, mulierum captivitates, prædas, domorum effossiones, cætera omnia, quibus gladii scelere ac facinore in hostes desæviunt. Itali devicta urbe, veluti e loco superiori impetu facto, occidentis **10** oram omnem et orientis partem non minimam excurrere. Primum occidentis partes, fugientibus omnibus tanquam ira cœlitum invectum malum eos abigeret, in deditionem subigunt.

A ταῦτα λόγων καὶ οὐ πρὸς τὴν παροῦσαν ὑπόθεσιν· πάντως; δὲ νοεῖν ἔξεστι πᾶσιν ὁπόσα ταῖς αἰχμαλωτιζομέναις πόλεσιν ἐπιπέπτωκε πάθη, φόνοι ἀνδρῶν, γυναικῶν ἀνδραποδισμοί, σκυλεύσεις, οἰκιῶν κατασκάψεις, τἄλλά τε πάντα ὁπόσα μαχαίρας ἔργον (29) καθέστηκεν. Ἐπεὶ γοῦν ἐγκρατεῖς γεγόνασι τῆς πόλεως οἱ Ἰταλοὶ [31], ὡς ἐξ ὑπερδεξίων ὁρμώμενοι τήν τε δυσμὴν πᾶσαν κατέδραμον, ἀλλὰ δὴ καὶ τῆς ἑῴας μέρος οὐκ ἔλαττον. Ἡρῶτα μὲν οὖν χειροῦνται τὰ τῆς δυσμῆς, πάντων ὑποφευγόντων αὐτοὺς ὡς ὑπό τινος θεηλάτου ἐλαυνομένων πληγῆς.

5. Imperator Alexius Angelus, quem antea Cpoli declinasse commemoraveram, Philippopolim ve-

ε'. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς (30) Ἀλέξιος ὁ Ἄγγελος, ὃν ἀποδρᾶναι ὁ λόγος εἰρήκει τῆς Κωσταντίνου, ἐπὶ

[31] post Ἰταλοί D διὰ τὰς ἁμαρτίας, ὡς ἦσαν οἱ ἅγιοι τρεῖς παῖδές ποτε καὶ πᾶσα ἡ θεία Γραφή.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

afflictum est, post Dei omnia disponentis providentiam et in peccata hominum nunquam non sontium B sævientis humanitatem, causam Græci Latinis, quorum sæpius alios furorem et immanitatem experti fuerant, attribuunt, Latini Græcorum perfidiæ et apostolici culminis odio. Latinisne an Græcis fides in hoc negotio habenda est? Latini dicent sibi; nam Græci eloquentia omnia invertunt, homines fallaces et leves et ad nimiam assentationem eruditi, profitentes quemadmodum causa inferior dicendo fieri superior posset, otiosi, loquaces, contentionis cupidiores quam veritatis; quibus, ut fruiam, jusjurandum jocus est et testimonium ludus. Græci sibi fidem præstandam esse contendunt. Quæ ipsi de Latinis dicunt, ut fidem elevent, non hic congeram. Græcis de Latinis loquentibus fidem nullam esse asseverabunt Latini: contra Græci nullam Latinis de Græcis. Sic par pari redditur. Res itaque hæc in obscuro latebit, nec quisquam veritatem inveniet? minime vero. Recurrendum est ad communem judicem, qui momentis rationum ab C utrisque auditis sine partium amore aut odio pronuntiat. Is fuerit summus pontifex Innocentius, qui in re gravissima rationibus ponderatis, addito etiam spectatissimorum hominum consilio ad marchionem Montisferrati datis litteris ita deliberavit: *Vos nullam in Græcos jurisdictionem aut potestatem habentes a puritate voti vestri temere declinasse videmini, dum non contra Saracenos arma movistis, non intendentes ad recuperandam Jerusalem, sed Cpolim occupandam, terrenas opes cœlestibus divitiis præferendo. Illud quoque longe gravius reputatur, quod quidam nec religioni nec ætati nec sexui pepercerunt, sed fornicationes, adulteria et incestus in oculis omnium exercentes, non solum maritatas et viduas, sed etiam matronas, virgines Deoque dicatas exposuerunt spurcitiis garrionum. Nec imperiales suffecit divitias exhaurire ac diripere spolia majorum pariter et minorum, nisi ad ecclesiarum thesauros, et quod gravius est, ad ipsarum possessiones extendistis manus D vestras, tabulas argenteas de altaribus rapientes, et violatis sacrariis cruces, icones et reliquias asportantes, ut Græcorum ecclesia quantumcunque persecutionibus affligatur, ad obedientiam apostolicæ sedis redire contemnat, quæ in Latinis non nisi perditionis exempla et opera tenebrarum aspexit, ut jam merito illos abhorreat plusquam canes. Tu vero contra jurisdictionem et potestatem indebitam, vel potius usurpatam, apostolicæ sedis legati consilium allegasti, tanquam ex eo vobis licuerit cum præfato adolescente ad instituendum sibi Cpolitanum imperium proficisci,* etc. Ista vel similia ad alios eorum scribens summus pontifex repetit: *Ecce quod cum mœrore referimus et rubore, unde videbamur hactenus profecisse, deficimus, et angustamur, unde credebamus votissimum dilatari: quomodo enim Græcorum Ecclesia quantumcunque persecutionibus affligitur, ad unitatem ecclesiasticam et devotionem sedis apostolicæ revertetur, quæ in Latinis nonnisi perditionis exemplum et opera tenebrarum aspexit, ut jam merito illos abhorreat plusquam canes? Illi etenim qui non quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi quærere credebantur, gladios quos exerere debebant in paganos, Christianorum sanguine cruentantes, nec religioni nec ætati nec sexui pepercerunt, incestus, adulteria et fornicationes in oculis omnium exercentes, et tam matronas quam virgines etiam Deo dicatas exponentes spurcitiis garrionum. Nec suffecit eisdem imperiales divitias exhaurire ac diripere spolia principum et majorum, nisi ad thesauros ecclesiarum, et quod gravius est, ad ipsarum possessiones extenderent manus suas, tabellas argenteas etiam de altaribus rapientes et inter se confringentes in frusta, violantes sacraria et cruces et reliquias asportantes,* etc. Cum autem tabularum argenteārum mentionem fecerit Innocentius, non erit abs re, quod de tabula sive ara templi sanctæ Sophiæ comminiscitur Dorotheus Monembasiensis, ad posterorum memoriam recensere. Inter etiam alia sacra ac pretiosa donaria a Venetis aliisque erepta rem quoque commemorat hoc modo: Καὶ οὐ μόνον ταῦτα ἐπῆραν, ἀμὴ καὶ τὴν ὑπερθαύμαστον καὶ ἐξάκουστον ἁγίαν τράπεζαν τῆς αὐτῆς ἁγίας Σοφίας, τὴν πολύτιμον καὶ ὡραιοτάτην εὔγαλαν ἀπὸ τὸν ναὸν, καὶ τὴν ἔβαλαν εἰς τὸ καράβι. Καὶ καθὼς ἔχαμναν ἅρμενα καὶ ἐπήγεναν εἰς τὴν Βενετίαν, ὢ τοῦ θαύματος, πλησίον τῆς νήσου τοῦ μαρμαρᾶ ἄνοιξε τὸ καράβι, καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν θάλασσαν ἡ ἁγία τράπεζα, καὶ ἐβούλησεν, καὶ εἶναι ἐκεῖ ἕως τὴν σήμερον. Καὶ τοῦτο εἶναι φανερὸν, καὶ τὸ μαρτυροῦν οἱ πάντες, διότις ὅλο τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅταν χάμνῃ φουρτοῦνα, ἡ θάλασσα ὅλη χάμνῃ νύκτα φοβερὰν, εἰς δὲ τὸν τόπον, ὁποῦ εἶναι ἡ ἁγία αὐτὴ τράπεζα, εἶναι γαλήνην, καὶ δὲν ταράσσεται ἡ θάλασσα, καὶ ὑπηγένουν τινὲς ἐκεῖ μὲ περάματα, καὶ λαμβάνουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ἐκείνην, ὁποῦ εἶναι ἡ ἁγία τράπεζα, καὶ μυρίζει θαυμασιώτατα, μυρωδία ἀπὸ τὸ ἅγιον μύρον ὁποῦ ἔχει, καὶ τῶν ἄλλων χρωμάτων. See de hoc fides sit penes auctorem ALL.

(29) *Τἄλλα πάντα ὁπόσα μαχαίρας ἔργον.* Unde ergo habuit sua Blondus? *Sed dante ingenium necessitate, cives convocatos in solemnem pompam sacerdotes secuti sunt inermes, et crucibus iconisque ad fidem comparandam præmissis, tenentes murum armatos, veniam supplices oraverunt, qua facillime impetrata, portis undique patentibus, Latini nominis multitudo undique est ingressa. Quiete urbi data proceres in consilio decreverunt* etc. ALL.

(30) *Ὁ μὲν οὖν βασιλεύς.* Debellum fugisse tradit Choniata. ALL.

τὴν Φιλιππούπολιν ἀφικόμενος καὶ μὴ πρὸς τῶν οἰκητόρων δεχθεὶς ἐπὶ τὴν Μοσυνούπολιν ἀφικνεῖται, κἀκεῖσε τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο. Ἀλέξιος δὲ ὁ Δούκας (31), ὃς τὸν υἱὸν τοῦ Ἰσαακίου ἀπέκτεινε (32), βουλόμενος ἐκ κήδους αὐτῷ προσαρμόσασθαι ἅμα τε τὸν τοῦ Ἰσαακίου υἱὸν πεφόνευκε καὶ ἅμα τὴν τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου θυγατέρα Εὐδοκίαν προσηγάγετο εἰς γυναῖκα, ὑστάτην οὖσαν τῶν θυγατέρων ἐκείνου. Τρεῖς γὰρ (33) ὑπῆρχον αὐτῷ, καὶ ἡ μὲν πρώτη Εἰρήνη κατωνομάζετο, ἣν καὶ ἀνδρὶ συνέζευξεν Ἀλεξίῳ τῷ Παλαιολόγῳ, ὃν καὶ δεσπότην (34) τετίμηκεν· [P. 5] ἀλλὰ προῴχετο οὗτος τῆς Κωνσταντίνου ἀλώσεως. Ἡ δὲ δευτέρα ἐκαλεῖτο Ἄννα, εἰς ἣν Θεόδωρον τὸν Λάσκαριν ἐπεγάμβρευσεν. Ἡ δὲ τρίτη Εὐδοκία κατωνομάζετο, ἣν πρὸ καιροῦ ὁ πατὴρ αὐτῆς τῷ κράλῃ (35) Σερβίας συνέζευξεν. Ἐπί τινι

nicus nec ab accolis exceptus Mosynapolim confugit, ubi moras trahebat. At Ducas Alexius, qui filium Isaacii peremerat, illius affinitatem ambiens, statim atque Alexium jugulavit, imperatoris Alexii filiam Eudociam, filiarum illius postremam, sibi in matrimonio junxit. Tres etenim filias susceperat, quarum prima Irene Palæologo, qui despotæ dignitate honestatus ante direptionem urbis vitam finierat, collocatur; secunda Anna Theodoro Lascari desponsa; Eudociam tertiam impuberem adhuc nec maturam viro crali Serviæ nuptam dederat, quam ille, ut aiebat, nescio in quo deprehensam patri remisit, cum quo ætatem degebat. Eam Ducas Alexius, exclusa propria, uxorem duxit. Sed potitis Italis Byzantio inde secum inter alia uxorem deferens excessit, certiorque factus

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(31) *Ἀλέξιος δὲ ὁ Δούκας.* Πολυομίλητος ἐκ πρώτης τριχὸς, καὶ ῥυηφενὴς εἰς κοίτας δεικνύμενος, καὶ δύο κουριδίους ἁλόχους παρὰ δίκην ἀποπεμψάμενος, Choniata. ALL.

(32) Cum Nicolaum Canebum adolescentem seditiose Byzantii inaugurassent et Isaacius animam ageret, Alexius Bonifacium marchionem accersit, quibus visum est Latinas cohortes in palatium admittendas, quibus Canebus submoveretur. Id cum nuntiassent Ducæ Murtzuphlo, cum multis suis cognatis, et spadone fisco præfecto sibi conciliato, defectionem, quam jam animo fovebat, exclusit: namque intempesta nocte Alexium puerum adit, atque cognatos ejus, bipenniferos Barbaros, pluresque alios in foribus esse ad eum ob initam cum Latinis familiaritatem et amicitiam obtruncandum. Sic puerum territum complexus per portam plerisque ignotam in tentorium, quod in palatio habebat, quasi liberaturus perduxit, et compedibus injectis in teterrimum carcerem conjicit, et sibi insignia imperii sumit, nec non ab aliis imperator de more consalutatur; nec multo post a satellitibus suis Canabum captum custodiæ tradit. Alexio deinceps puero bis venenum propinavit, quod cum ille tum ætatis robore tum antidotis, quibus utebatur, vicisset, eum laqueo tandem præfocat, mense imperii sexto, die octavo. Blondus, *De gestis Venetorum: Et puerum Alexium, quem datum bis venenum non occiderat, eliso gutture manu propria necavit.* Sabellius, *Ennead.* IX, libro quinto: Murtzuphlus *est itaque, quod maxime optabat, consecutus, ut pars una multitudinis eum præfectum urbis, altera belli ducem, tertia imperatorem declararit. Ipse ab ea declaratione confestim satellitum propinquorumque caterva stipatus sese ex publico proripuit in Alexii domum, ac puerum, quem antea veneno petitum necare non potuit, eliso gutture propria necavit manu, homo tam perfidus quam ingratus; peperitque summum Isaacii beneficium summam ingratitudinem.* Hic, ut videtur, Sabellius Alexios confundit. Namque Alexius Murtzuphlus Alexium Isaacii filium neci adidit. Beneficia tamen Isaacii collata Alexio non Murtzuphlo fuere, sed Alexio fratri, quod et ipse Sabellius supra viderat, de Alexio puero Isaacii filio sermonem habens: *Qui Isaachium patrem, cujus beneficio magno auri pondere fuisset olim a Turcis redemptus, atque ita humane tractatus ut quamvis multo minor natu esset, vixerit tamen semper cum eo temperante ex æquo, subita vi oppressum privasset luminibus, privatum artissime vinxisset, vinctum in fœdum ac tetrum carcerem conjecisset.* Addit Baldinus, epist. ad Innocentium: *Nocte igitur insequenti dominum suum latenter laqueo suffocat in carcere, cum quo ipso die prandium sumpserat Judæ, et clavu ferrea, quam tenebat in manu, latera morientis et costas inaudita crudelitate confringit, casuque vitam, quam laqueo extorserat, confugit ereptam, ac imperiali sepultura concessa propalatum omnibus, scelus funeris honore dissimulat.* Scias quoque, lector, præter historici fidem a nonnullis notari Guntherum appellare Murciphlum tyrannum, cujus consilio Alexii pater antea obræcatus et in carcerem conjectus fuerat, eum eo tempore Murtzuphli nulla esset apud imperatorem auctoritas, et præcipui illius facinoris auctores censeantur Theodorus Brana, Georgius Palæologus, Joannes Petraliphas, Constantinus Raulus et Michael Cantacuzenus. ALL.

(33) *Τρεῖς γάρ.* Choniata, pag. 673, 17. Georgius Phranza lib. I, cap. 1, præter historiæ fidem duas Alexium Comnenum imperatorem filias generasse scribit, *quarum natu grandiorem Irenem vocabulo purpurea induere sandalia jussit, quod illam, et cui desponderetur, successores et hæredes post obitum suum fore constituisset*, etc.; exscripsit ex Gregora, lib. IV. Volaterannus, lib. XXIII, non minora turbat ab aliis scriptoribus dissentiens: *Alexius Murtzuphlus cognomento, ut est auctor Acropolita, filiam Annam Theodoro Lascari locavit; fugatusque deinde, uti diximus, a Gallis una cum conjuge Euphrosyna et genero fuit.* Acropolites, quem ipse laudat, non ait Alexii Murtzuphli filiam Annam Theodoro Lascari locatam, sed Alexii imperatoris Isaacii fratri filiam; nam agens de filiabus hujus Alexii, ἡ δὲ δευτέρα, scribit, ἐκαλεῖτο Ἄννα, εἰς ἣν Θεόδωρον τὸν Λάσκαριν ἐπεγάμβρευσεν. Nullusque est inter scriptores Græcos qui in hoc ab Acropolita dissentiat. Quis porro æquo animo ferret, dummodo in rebus Græcis omnino jejunus non sit, Euphrosynam uxorem ejusdem Alexii Angeli, Isaacii fratris, uxorem dici Murtzuphli, cujus Eudocia Alexii Angeli memoratur? ALL.

(34) *Despotæ* nomine, quod in hoc libello sæpius occurrit, in aula Cpolitana vocabantur filii, fratres, generi imperatoris, sebastocrator, Cæsar et patriarchæ. Sed κατὰ ἐξοχὴν ita dictus fuit imperii successor, filiorum natu maximus. Nonnunquam et aliis principibus amicitiæ aut affinitatis ergo deferebant. Quæ omnia accuratissime Meursius observavit in Glossario, Dousa.

(35). *Κράλης rex.* Idem quod Polonorum lingua *Crol.* Τὸν κράλην Σερβίας Nicephorus Gregoras non semel nominat; et ὁ κράλης Οὐγγρίας; in sanctione quodam patriarchæ anonymi apud Leunclavium, in *Jure Græco-Romano*; κράλαινα *regina* Gregoræ, lib. VII, et κραλίτζα in *Chronico Cpolitano* ms. apud Meursium. Nicetas in Alexio Comneno, lib. III,

Mosynupoli **11** imperatorem Alexium socerum immorari alacri ad eum animo festinat; qui multis aliis titulis, sed filiæ potissimum causa ab eodem abhorrebat : affinis nihilominus personam induens Alexium excipit, præparatoque lavacro ut una cum filia lavaret jussit, balneumque ingressum Alexium imperatoris Alexii administri impetu facto invadunt et luminibus spoliant. Traditum est ab oculatis testibus filiam ad balnei fores stantem patrem injuriis lacessere, contra eam a patre pro impudico atque flagitioso amore proscindi. Obcæcatus itaque Ducas Alexius apud Mosynupolim et loca vicina palans vagusque oberrabat : et imperator Alexius inde deflectens Thessalonicam contendit. Itali vero Cpoli excedentes, circaque Mosynupolim immorantes, compertum Alexium Murtzuphlum Cpolim avexere, scelusque quod in imperatoris Isaacii filium ediderat ulcisrentes auctores fuere ut præceps adigeretur : namque in columnam maximam, cui Tauro nomen est, sublatum egere præcipitem, et hic finis vitæ illius fuit. Sed imperator Alexius Thessalonicam venit.

A δὲ πάθει (36), ὡς ἔφασκον, ταύτην οὗτος φωράσας ἐπὶ τὸν πατέρα πάλιν ἐκπέμπει, καὶ ἔμενεν οὕτως. Ταύτην εἰλήφει ὁ εἰρημένος Δούκας Ἀλέξιος [31], τὴν οἰκείαν καταλιπὼν γαμετήν. Ὡς γοῦν παρὰ τῶν Ἰταλῶν ἐάλω ἡ Κωνσταντίνου, ἀπέδρα καὶ οὗτος ἐκεῖθεν (37), ἐπιφερόμενος καὶ τὴν σύζυγον Εὐδοκίαν. Μαθὼν δὲ ὡς ἐν Μοσυνουπόλει τὰς διατριβὰς ποιεῖται ὁ πενθερὸς αὐτοῦ βασιλεὺς Ἀλέξιος, θαρρούντως πρὸς αὐτὸν ἀπῆει. Ὁ δὲ τοῦτον πολλῶν τε ἄλλων χάριν καὶ οὐδὲν ἧττον τῆς θυγατρὸς ἐμυσάττετο. Κηδεστείας οὖν ὑποδὺς προσωπεῖον ὑποδέχεται τὸν Ἀλέξιον, λουτρόν τε εὐτρεπίσας ἅμα τῇ θυγατρὶ λουθῆναι τοῦτον προστέταχεν. Ἐντὸς οὖν τοῦ λουτῆρος (38) γενομένου τοῦ Ἀλεξίου ἐπεισπίπτουσιν ἀθρόως αὐτῷ οἱ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου ὑπηρέται [32], B κἀκεῖσε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ ἐξορύττουσιν. Ἔφασκον δὲ οἱ ξυντυχόντες ὡς ἡ θυγάτηρ ἐστῶσα πρὰ τὴν θύραν τοῦ λουτροῦ τὸν πατέρα ὕβρεσιν ἔπλυνε, κἀκεῖνος ταύτην τῆς ἀναιδείας καὶ τῆς ἀσελγοῦς ἀγαπήσεως ἐλοιδόρει. Τυφλὸς οὖν γεγονὼς ὁ δηλωθεὶς Δούκας Ἀλέξιος περὶ τὰ τῆς Μοσυνουπόλεως ἐπλανᾶτο μέρη, ἀλήτης διερχόμενος τὰ ἐκεῖσε. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀλέξιος ἀπάρας ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰ μέρη τῆς Θεσσαλονίκης ἐχώρει. Ἐπεὶ δὲ ἐξώρμησαν τῆς Κωνσταντίνου οἱ Ἰταλοὶ καὶ ἀπῆλθον περὶ τὴν Μοσυνούπολιν, εὑρόντες ἐκεῖσε τὸν Μούρτζουφλον εἰς τὴν Κωνσταντίνου ἀπήγαγον (39), τοῦ δὲ δηλωθέντος αὐτοῦ μιάσματος ἀμυνόμενοι, ὅπερ εἰς τὸν υἱὸν

[31] ὁ Μούρτζουφλος D. [32] γενομένου τοῦ λουτῆρος οἱ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου ἐπεισπίπτουσιν αὐτῷ ὑπηρέται D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

tertiam ejus filiam nomine Eudociam, ipso adhuc Andronicum fugiente et Palæstina apud Ismaelitas oberrante, ab Isaacio patruo (non patre, uti logotheta) Stephano filio Neemani Triballorum principi desponsam scribit. *Triballi* igitur et *Servii* iidem. *Serbi* Plinio sunt gentes circa Mæotim. Iidem cum *Sorabis* Ortelio videntur. *Serbi* Cedreno sunt circa Dalmatiam, quos dicit quoque *Scythas* vocari. *Serviam* Dardanos habitasse scribit Volaterranus et Cuspinianus. *Dardania* Ptolomæo, Orosio et aliis Europæ regio, quæ *Mysia mediterranea* vocatur in codice. Illyriæ pars est Æ iano in *Variis* et Nicolao apud Stobæum. Σερβία habet Sophianus *Tribalti* Mœsiæ inferioris populi sunt Plinio, Ptolemæo et Straboni, qui eos dicit ad insulam Danubii Peucen pertingere. Hos et *Scythas* quidam vocant. *Servii* dicuntur a Niceta; sed *Bulgares* a Laonico Chalcondyla, Sophiano, Lazio et aliis. De *Serviis* adi *Pandectas Turcicos* Leunclavii, cap. 37. Dousa.

C posset, ipsam Eudociam, ut dignitas ejus postulabat, Dyrrhachium perducendam curasse, patrem Alexium certiorem redditum, filiam lectica aliisque ornamentis muliebribus missis, in ædem sanctam recepisse. Hæc Byzantium reversa post captam urbem Alexio Murtzuphlo, qui duas uxores præter fas omne repudiarat, ut eam sibi adjungeret, nupserat; sed Murtzuphlo demum luminibus orbato, Larissæ in Thessalia Leoni Sguro in matrimonium a patre Alexio datur. Nota Triballorum principem dici a Choniata, quem noster Acropolita eralem Serviæ nuncupat. ALL.

(36) *Ἐπί τινι δὲ πάθει.* Rem prosequitur accuratius Niceta, lib. III *De Alexio Comneno*, tertiam filiam Eudociam, cum adhuc Andronicum fugeret et apud Ismaelitas et in Palæstina oberraret Alexius, Isaacium fratrem Stephano Neomanis filio, Triballorum principi despondisse, qui post exiguum tempus in Papyrio monte monachus fit; filium illius eodem nomine Stephanum, paterni principatus domina Eudocia declarata, eam sibi junxisse ex eaque filios suscepisse; postmodum divulso querimoniis amore, cum alter alteri incestuosos amores objiceret creverentque in dies dissidium, Stephanum, sive conflicto sive vere objecto adulterii crimine, Eudociam sola tenui interula, eaque undique præcisa, ut vix pudendas partes tegeret, ignominiose, quo libitum esset abire concessisse; fratrem Stephani Volscum ejus inhumanitate objurgata orasse ut deposita iracundia, et generis Eudociæ habita ratione, clementius ageret et famæ suæ consuleret, sed cum ingenium illius implacabile movere non

D (37) *Ἀπέδρα καὶ οὗτος ἐκεῖθεν.* Choniata præter Eudociam filiam imperatoris secum conductam, Euphrosynam quoque Alexii Angeli uxorem lembo impositam secum duxisse narrat in Murtzuphlo, cum duos menses et dies sexdecim imperasset. Sabellius, *Ennead.* IX, lib. V : *Alexius ubi urbem una ex parte captam videt, cum uxore ac pellicibus magnaque vi auri intempesta nocte Byzantium reliquit.* ALL.

(38) *Ἐντὸς οὖν τοῦ λουτῆρος.* Choniata causam se nescire ingenue fatetur. ALL.

(39) *Ἀλέξιον εἰς τὴν Κωνσταντίνου ἀπήγαγον.* Namque non multo post execrationem a Latinis Ducas comprehensus Byzantium reducitur, et in judicium adductus pro sui defensione afferebat se patriæ proditorem occidisse et pœnis commeritis afflixisse ; neque se unum id fecisse, sed reliquos illius cognatos. Verumtamen Latini, repudiatis omnibus, capitis hominem condemnant novo et inusitato supplicii genere : nam in altissimam columnam, quæ in Tauro est, perductum præcipitant. Is aliquandiu in pedes descendens, deinde in caput subversus et humi allisus miserabiliter interiit. Sic Choniata a nostro non dissidens. Paulo aliter narrat Dorotheus Monembasiensis : Οἱ δὲ Φράγγοι ἔτλαν μεγάλα χαρίσματα, ὅποιος τὸν παραδώσει τὸν βασιλέα, καὶ μετὰ χαρίσματα τὰ πολλὰ τὸν

Ἰσαακίου τοῦ βασιλέως εἰργάσατο, κρημνώδει θανάτῳ τοῦτον καταδικάζουσιν· εἰς γὰρ τὸν μέγιστον ἀνάξαντες κίονα, οὗ Ταῦρος (40) ἡ κλῆσις, κάτω βάλλουσι. Καὶ τοιοῦτον μὲν τὸ τέλος αὐτοῦ, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀλέξιος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀφίκετο[39] (41).

ς'. Τῆς οὖν πόλεως[38] κυριεύσαντες οἱ Ἰταλοὶ ἕδειαν δεδώκασι (42) τοῖς ταύτης οἰκήτορσι τοὺς θέλοντας μένειν τε καὶ ὑπὸ χεῖρα εἶναι αὐτῶν, τοὺς δὲ μὴ ἀκωλύτως ἀπέρχεσθαι ὅπη ἂν βούλοιντο. Ἐξήρχοντο τοίνυν οἱ μὲν φανερῶς, οἱ δὲ καὶ κρύφα, ὅσοι τῶν περιφανεστέρων ἐτύγχανον. Ὁ μὲν οὖν Λάσκαρις Θεόδωρος προεξελθεῖν πέφθακεν ἅμα τῇ γαμετῇ Ἄννῃ, ὃν γαμβρὸν ὁ λόγος (43) φθάσας ἐδήλωσε τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου τελεῖν, καὶ δεσπότην ὑπ' ἐκείνου τετιμημένον[39]. Ἀπελθὼν οὖν οὗτος μετὰ τῆς σφετέρας γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων (ὑπῆρχον γὰρ αὐτῷ θυγάτρια τρία, ὧν ἡ μὲν πρώτη Εἰρήνη, ἡ δὲ δευτέρα Μαρία, ἡ δὲ τρίτη Εὐδοκία κατωνομάζοντο) καὶ ἐπὶ τὴν Νίκαιαν πόλιν γενόμενος παρεκάλει τοὺς Νικαεῖς ἔσω τοῦτον τῆς πόλεως δέξασθαι καὶ ὡς κυρίῳ προσανέχειν αὐτῷ. Οἱ δὲ οὐκ ἐδέχοντο. Αἰπαρῶς γοῦν ὁ Λάσκαρις τούτοις προσκείμενος, καὶ κἂν τὴν γυναῖκα μόνην δέξασθαι ἐκδυσωπῶν, μόλις ἐς τοῦτο πειθηνίους ἐγνώρισεν[37]. Ἀφεὶς οὖν τὴν γυναῖκα οὐτοσὶ κατὰ [P. 6] Νίκαιαν[38] διήρχετο τὰ πέριξ Προύσης (44) τε καὶ τὰ περὶ αὐτήν, ὅπως τε ὑπὸ χεῖρα ταῦτα ποιήσαιτο καὶ ὡς βασιλεὺς ἀντὶ τοῦ πενθεροῦ Ἀλεξίου τούτων κατάρξειεν. Οὗ δὴ καὶ τετύχηκε· καὶ γὰρ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἐπὶ τὸν Περσάρχην (45) ἀφίκετο συνήθη τούτῳ τελοῦντα, καὶ συμμαχίαν προσείληφε, καὶ τὰ πρὸς σκοπὸν διεπράξατο. Δύο γοῦν παραδραμόντων ἐνιαυτῶν, καὶ

A **12** 6. Itali urbe potiti civibus potestatem fecere ut qui vellent manerent ac subdititii essent ; qui nollent, libere quo vellent proficiscerentur ; jamque qui ante alios eminebant, hi clam, alii palam, sese surripiebant. Theodorus Lascaris, quem imperatoris Alexii generum fuisse ab eodemque despotam declaratum supra oratio nostra narraverat, una cum uxore Anna et filiis (tres namque filiæ illi erant, primo Irene, altera Maria, tertia Eudocia) ante direptionem abscedens et circa Nicæam profectus, Nicænos exorabat ut semet intus reciperent sibique veluti domino obtemperarent. Cum non proficeret, acrius incumbens, et vel uxorem solum admitterent impense deprecans, vix tandem obtinuit. Quare Nicææ uxore relicta circa Prusam
B loca omnia excurrebat; eo animo ut illa sibi subjiceret et pro socero Alexio ipse veluti imperator res ageret ac ministraret. Nec spes eum fefellit : nam interim ad Persarum principem sibi amicitia devinctum profectus atque auxiliaribus copiis auctus, quæ jamdiu animo conceperat, perfecit. **13** Duobus itaque annis integris cum omnibus uti despota Lascaris agnosceretur, conventusque ex viris celeberrimis ac ecclesiæ primatibus Nicæam concurrentibus haberetur, illud inter eos agitatum est, qua ratione Theodorus, ad illa usque tempora despota imperator acclamaretur. Patriarcha non aderat :

[39] κρημν. — ἀφίκετο] ἐκ Ταύρου κρημνίζουσι τοῦ κίονος D. [38] Μοσυνουπόλεως D. [39] ἅμα τῇ γαμετῇ Ἄννῃ προεξελθεῖν πέφθακεν τῆς Κωνσταντίνου, δεσπότης ὑπ' ἐκείνου τετιμημένος D. [37] ἀπελθὼν τοίνυν μετὰ καὶ τῶν θυγατρίων Εἰρήνης Μαρίας καὶ Εὐδοκίας εἰς Νίκαιαν παρεκάλει τοὺς Νικαεῖς εἴσω τῆς πόλεως δέξασθαι τοῦτον. Οἱ δὲ οὐκ ἐδέχοντο· ὁ δὲ καὶ κἂν τὴν γυναῖκα δέξασθαι δυσωπῶν μόλις ἔπεισεν D [38] οὐτοσὶ κατὰ Νίκαιαν om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

προύδωκαν τῶν Φραγγῶν· καὶ αὐτοὶ ὡς ἤδραν τὸν βασιλέα, ἐχώρησαν πολλὰ, καὶ ἐδιελογίζουνταν τί θάνατον νὰ τὸν δώσουν, καὶ ἔτζη ἦσανε τοῦ Λέοντος τοῦ σοφοῦ οἱ χρησμοὶ, εἰς τὴν κολώναν τὴν γλυπτὴν, ὁποῦ εἶχε πολλὰς προφητείας περὶ τῆς βασιλίσσης τῶν πόλεων, καὶ κατὰ τὸν χρησμὸν ἐχρέμασαν αὐτὸν εἰς τὴν κολώναν, καὶ καθὼς ἔχαμεν αὐτὸς Ἀλεξίου τοῦ βασιλέως, ἔτζη καὶ χειρότερα ἔπαθεν. Et qui ab eo exscripsit Matthæus Cigala in *Synopsi historiæ*. Hunc imperasse Nicetas ait menses duos et dies sexdecim, ut verosimile est ; Monembasiensis et Cigala annos duos et dies viginti : Καὶ ἐβασίλευσε χρόνους δύο ἡμέρας εἴκοσι. Nescio tamen undenam hauserint hi nebulones. ALL.

(40) De Tauri columna, qua regione urbis fuerit, vide P. Gyllium, *De topographia Cpoleos*, lib. III, cap. 6. DOUSA.

(41) *Εἰς Θεσσαλονίκην ἀφίκετο*. Ex qua postea a marchione ad Halmyrum fortunæ suæ respondentem locum habitatum missus est. Choniata : Ὁ δὲ δὴ φυγὰς βασιλεὺς εἰς ὄψιν τῷ Μαρκεσίῳ ἐλθὼν, ἄρτου μετρητοῦ καὶ κοτύλης κεράσματος, τὰ τῆς βασιλείας ἀνταλλάττεται σύμβολα, καὶ εἰς χῶρον τῇ τύχῃ φερώνυμον, Ἅλμυρος ὁ χῶρος κικλήσκεται, τὰς διατριβὰς τελέσων ἐκπέμπεται διὰ Εὐφροσύνῃ τῇ ὁμευνέτιδι. Quod antea de Isaacio illius fratre dixerat jussu Alexii : Βίον ἀγρότην ἀντλοῦντα, οἴνῳ τε καὶ σίτῳ μετρητῷ, ὡς τὸν τυχόντα ἰδιώτην διαζῶντα. Addit Gregoras lib. I eumdem, dum in Thracia vagaretur, a Montisferrati marchione captum, et opibus quas secum ferebat spoliatum, nudumque dimissum, longo tempore circa Achaiam et Peloponnesum oberrasse : tandem Balduino a Bulgaris capto ab eodem marchione una cum conjuge ad Alemaniæ principem mittitur : Καὶ τὸν δυσπραγῆ ἐν βασιλεῦσιν Ἀλέξιον, καὶ τὴν τούτου σύνευνον Εὐφροσύνην διαποντίους τῷ τῶν Ἀλαμανῶν ἐξέπεμψεν ἄρχοντι. Φεῦ, φεῦ τοῦ καινοῦ τοὐδὲ καὶ ἀνηκούστου παρὰ Ῥωμαίοις ἀκούσματος, εἰπεῖν δὲ καὶ ἀθεάτου εἰς δεῦρο θεάματος. Vide quæ sequuntur de Alexio, cap. 8. Villarduinus ait una
D cum conjuge a marchione missum fuisse captivum ad Montemferratum ; in qua re narranda non omnes conveniunt. ALL.

(42) *Ἕδειαν δεδώκασι*. Non statim initio captivitatis urbis, sed post captum Balduinum, si Niceæ credimus, p. 834. ALL.

(43) *Ὁ λόγος*. Cap. 5. ALL.

(44) *Τὰ πέριξ Προύσης*. Paruere nempe tum temporis Theodoro Prusæi, Nicæenses, Lydi, Philomolpi, Smyrnæi, Ephesii et interjecta oppida ; qui etiam longis navibus fabricatis plerasque insulas postea subegit. Gregoras, p. 13, 14. ALL.

(45) *Τὸν Περσάρχην*. Iconii nempe Chaichosroem, cum quo pacem fecit, et socero illius Manueli Maurozomæ partem imperii concessit, Chonas scilicet Niceæ historici patriam, et quæ in Phrygia est Laodiceam, et alia loca quæ fluvius Mæander amfractu suo amplectitur, donec in mare immergatur. ALL.

Joannes quippe Camaterus, qui patriarchale solium Italis Byzantium expugnantibus honestabat, Didymotœchum abierat ibique commorabatur: accersitus a Lascari aliisque scripto etiam patriarchatui renuntians noluit accedere. Ideo in ejus locum Michael Auctorianus suffícitur, vir disertus litterarumque non nostrarum solum, sed exterarum etiam peritissimus. Is despotam Theodorum imperatorio diademate coronavit.

A ὡς δεσπότου παρὰ πάντων φημιζομένου τοῦ Λασκάριος, ἐπεὶ συνδρομὴ γέγονε κατὰ Νίκαιαν ἀπό τε περιφανῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν λογάδων τῆς ἐκκλησίας, σκέψις τούτων ἐγένετο ὅπως βασιλεὺς φημισθείη ὁ δεσπότης Θεόδωρος. Πατριάρχου (46) δὲ μὴ παρόντος ἐκεῖσε, — ὁ γὰρ Καματηρὸς Ἰωάννης (47), ὃς τὸν πατριαρχικὸν ἐκόσμει θρόνον ἡνίκα τῆς Κωνσταντίνου ἐκράτησαν Ἰταλοί, περὶ τὸ Διδυμότοιχον ἀπῆρε κἀκεῖσε τὰς διατριβὰς ἐπεποίητο, καὶ

διαμηνυθεὶς παρά τε τοῦ Λασκάριος καὶ τῶν λειπῶν ἀπηνήνατο τὴν πρὸς αὐτοὺς ἄφιξιν, ἔγγραφον τὴν παραίτησιν ποιησάμενος. Ψηφίζεται γοῦν πατριάρχης Μιχαὴλ ὁ Αὐτωρειανὸς (48), λόγιος τυγχάνων καὶ πάσης γραφῆς ἔμπειρος τῆς τε ἡμετέρας καὶ τῆς θύραθεν, ὃς καὶ τὸν δεσπότην (49) Θεόδωρον τῷ βασιλικῷ διαδήματι ἐταινίωσεν.

7. Hinc imperator Lascaris renuntiatus impensius ad res gerendas accingitur, bellisque se plurimis iisque ingentibus exercuit. Itali namque in orientem prætergressi potissimam illius partem debellaverunt, thema siquidem Opsicii et Ægæi necnon Atramytium ipsum Italis cesserat. Baris item et Aulonia, Pœmanenum, Lentiana ad Lopadium, et Bithyniæ omnia ad Nicomediam Italorum imperium subie-

Ζ'. Ἐντεῦθεν βασιλεὺς ὁ Λάσκαρις (50) ἀναγο
ρευθεὶς συντονώτερον ἐφήψατο τῶν πραγμάτων,
B μάχαις δὲ προσέκυρσεν οὐκ ὀλίγαις καὶ χαλεπαῖς. Οἵ τε γὰρ Ἰταλοὶ (51) κατὰ τὴν ἐφαν τὸν πόρον πεποιηκότες τὰ πλείω ταύτης ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποιήσαντο· τό τε γὰρ ἅπαν θέμα Ὀψικίου καὶ Αἰγαίου (52) καὶ αὐτὸ δὴ τὸ Ἀτραμύτιον τῶν Ἰταλῶν ἐγεγόνει, Βάρις (53) τε καὶ Αὐλωνία Ποιμανηνόν τε καὶ Λεν-

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(46) *Πατριάρχης*. Patriarchæ summa erat in Ecclesia Orientali dignitas, ut in Occidentali pontificis Romani. Vide Gl. Meursianum, nunquam sine laude nominandum, in πατριάρχης. Joannes vero hic Camaterus patriarcha Cp. ex diacono et chartulario factus est Alexio imp., præfuitque ad captam usque a Latinis urbem, annis 5, mensibus 8, diebus ". Post urbem captam Didymotœchum (oppidulum Thraciæ, in promontorio, ad Hebrum fluvium, qui illud ambit, situm, *Dimotuc* vulgo) secessit; ubi C cum supervixisset annos 2, menses 2, dies 14, diem suum obiit. Videatur Catalogus sive Notitia patriarcharum Cpolitanorum apud Leunclavium *Juris Græco Romani* lib. IV, et Nicetas, in Balduino Flandro. Dousa.

(47) *Καματηρὸς Ἰωάννης*. Hunc ante excisam Cpolim sua sponte urbe egressum Didymotœchum petiisse præter Acropolitam alii quoque narrant. Quid ergo nugatur Ephræmius Byzantinus, qui eum a Latinis tradit ejectum?

— *τούτου Σιφιλίνου*
Θανόντος, ἐγκαθίσταται θρόνῳ
Ὁ Καματηρὸς εὐσεβὴς Ἰωάννης.
Ἴδρις σοφίας πατροδαπῆς καὶ λόγων,
Ἐπιβολός τε δογμάτων τῶν ἐνθέων,
Ἐκκλησίας ὢν ἀσύλητος χαρτοφύλαξ.
Ἐφ' οὗ παρεστήσαντο Λατῖνοι πόλιν,
Ὃς ἐξελαθεὶς δυστυχῶς πρὸς Λατίνων
Θρόνου πατρίδος τῆς ἐμῆς Βυζαντίδος
Οἰκεῖ Διδυμότοιχον εἰς ὅσον φθάσας,
Ἔνθα θανὼν ἔλιπεν ἡλίου φάος.

De illius morte Niceta, p. 837, 2. All.

(48) *Μιχαὴλ ὁ Αὐτωριανός*. Onufrius Panvinius Historiarum pater in *Chronico ecclesiastico*, ad annum 1206 : *Michael IV Autorianus a Græcis in schismate post obitum Joannis Camateri, contra Thomam Maurocenum Venetum* (a Latinis electum) *99 Cpolitanus patriarcha creatus, sedit in Asia annos quinque, menses sex.* Scribendum tamen in logotheta Meursio nostro videtur ψ. δ. π. Μ. ὁ Σαυριανός. Ecce, inquit, in Notitia patriarcharum : Ἐπὶ ὁ πατριάρχης οὗτος (loquitur de Joanne Camatero, et ei Michaelem Saurianum statim subjicit) ἐν Διδυμοτείχῳ ἐτελεύτησεν· ἐχήρευεν ὁ θρόνος χρόνον ἕνα, μῆνας δέκα, εἶτα ἐγένετο πατριάρχης ὁ μέγας σακελλάριος, κῦρος Μιχαὴλ ὁ Σαυριανός, ἐν τῇ ἀνατολῇ προβληθεὶς παρὰ τοῦ βασιλέως κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Λασκάρη, καὶ ἐκάθισεν εἰς Νίκαιαν. Qui locus cum hoc logothetæ debet conferri. Dousa. — De hoc Michaele, quemadmodum et de aliis Nicænis patriarchis ad recuperatam a Græcis Cpolim, eximus in opere nostro de perpetua consensione utriusque Ecclesiæ tum Occidentalis tum Orientalis, lib II. All.

(49) *Ὃς καὶ τὸν δεσπότην*. Unde itaque habuit sua Monembasiensis? Ὡμοφώνησαν ὅλοι μίαν βουλὴν, καὶ ἐψήφισαν βασιλέα Θεόδωρον τὸν Λάσκαριν τὸν γέροντα, καὶ ἔτζη εὐτρέπισαν τὸν βασιλικὸν θρόνον, ὁποῦ τὸν ἐπῆραν ἀπὸ τὴν πόλιν, καὶ ὅλα τὰ βασιλικὰ φορέματα καὶ τὴν κορῶναν, καὶ παλλάτιον βασιλικὸν ἔκαμαν, καὶ εὐτρέπισαν αὐτό. Καὶ ἔτζη ἐπῆραν αὐτὸν τὸν ὑποψήφιον βασιλέα, καὶ ἐπῆγαν ἐν τῇ μητροπόλει Φιλαδελφίας, ὅτι ἔκαμαν τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως, καὶ ἐκεῖ ἐκαθέζετον. Καὶ ἐφόρισε δὲ τὴν βασιλικὴν κορῶναν καὶ τὰ βασιλικὰ φορέματα, καὶ ἐστέφθη ὑπ' αὐτὸν τὸν μητροπολίτην τῆς Φιλαδελφίας βασιλέας. All.

(50) *Ὁ Λάσκαρις*. Niceta, p. 828, 1. All.

(51) *Οἵ τε γὰρ Ἰταλοί*. Progressus Latinorum in Oriente adversus Græcos et in illis partibus propagatum imperium tum ab Erico Balduini fratre, tum a Petro Plancio fuse prosequitur Nicetas in Balduino, ex quo tibi pete, si libet. All.

(52) *Ψικίου καὶ Αἰγαίου*. Sic diserte codex ms. Lege Ὀψικίου, quemadmodum noster postea. Vel certe ψίκιον truncate dixerunt pro Ὄψικιον, ut μοῦλτον pro *tumultu*, et mula talia quæ passim in Glossario observavit doctissimus Meursius. Θέματος τοῦ Ὀψικίου meminit etiam Zonaras, *Annal.* tom. III in Constantino Copronymo : *Provincia Obsicii* vertit Hieronymus Wolfius. At θέμα (quod erudite, ut omnia, docet Meursius) primitus pro legione accipiebatur, quæ provinciæ alicui imposita. Hinc Glossarium vetus H. Stephani : *legio* τάξις, θέμα. Postea ipsæ provinciæ translato nomine ita appellari cœperunt, quod multis exemplis probat clarissimus glossographus. Quod autem θέμα Ὀψικίου, et quo mundi climate fuerit, dices ex Constantino Porphyrogenneta *Them. Oriem.* 4; quem aureolum libellum debemus V. C. Bonaventuræ Vulcanio, ut ejusdem auctoris *Occidentalia Themata* Frederico Morellio, regio apud Gallos interpreti. Dousa.

(53) Hæc Βάρις cum nuspiam terrarum mihi occurreret, corruptum esse vocabulum judicavi et

τιανὰ μέχρι τοῦ Λοπαδίου αὐτοῦ δεσπότας ἐγίνωσκον Ἰταλοὺς, ἀλλά γε δὴ καὶ τῆς Βιθυνίας πάντα μέχρι καὶ Νικομηδείας αὐτῆς. Ἐντεῦθεν ἐστενοῦτο πολὺ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος. Οὐδὲν δὲ ἧττον καὶ πρὸς τῶν Ῥωμαίων κατεβιάζετο. Ἐν γὰρ τῇ συγχύσει τῆς Κωνσταντίνου ἀλώσεως ἄλλοθεν ἄλλος ἡγεμόνες εἶναι τυχόντες ἢ καὶ οἱ τῶν ἄλλων προῦχοντες ὡς οἰκείαν ἀρχὴν τὴν ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποιοῦντο χώραν, ἢ ἐξ αὐτῶν εἰς τοῦτο ὁρμήσαντες ἢ καὶ παρὰ τῶν οἰκητόρων μεταληθέντες εἰς τὴν τῆς χώρας δεφένδευσιν. Αὐτίκα Θεόδωρός (54) τε, ὃν καὶ Μωροθεόδωρον ἐπεκάλουν, ἄρχων ἦν τῆς Φιλαδέλφου πόλεως. Ἕτερος δὲ Σάββας τοὐπίκλην τοῦ ἄστεως ἐδέσποζε τοῦ Σαμψὼν μετὰ καὶ τῶν πλησίον τυγχανόντων αὐτῷ. Παφλαγονίας δὲ πάσης (55) ἐγκρατὴς ἦν Δαβὶδ, ἀδελφὸς ὢν Ἀλεξίου τοῦ τῆς Τραπεζοῦντος κρατήσαντος, ὃς καὶ μέγας ὠνομάζετο Κομνηνὸς, οἱ τοῦ βασιλέως Ἀνδρονίκου ὑπῆρχον ἔγγονοι, Μανουὴλ τῷ τρύτου τεχθέντες υἱῷ. Διὰ ταῦτα ἐν πολλῇ στενοχωρίᾳ τὰ πράγματα ὑπῆρξε τῷ βασιλεῖ Θεοδώρῳ. [P. 7] Ἀλλὰ τὸν μὲν Μωροθεόδωρον καὶ τὸν Σάββαν εὐχερῶς μετῆλθεν, κἀντεῦθεν ἐδέσποζεν ἀδεῶς Κελβιανοῦ τε παντὸς, Μαιάνδρου, Φιλαδελφείας καὶ Νεοκάστρων.

runt. Quare imperator Theodorus in summas angustias adductus est. Nec minus a Græcis ipsis urgebatur. Enimvero in perturbatione 14 ac confusione Cpolitanæ direptionis hinc inde alius atque alius cum exercitus ducerent, sive etiam qui aliis præstarent, partem quam ipsi moderabantur, sive id ex semetipsis tentantes, sive ab accolis in locorum propugnationem accersiti, veluti dominatum proprium occupabant. Sic Theodorus cognomento Morotheodorus Philadelphiam dominatui suo subjecit. Alius item cognomento Sabbas Sampsonis urbem cum his quæ adjacebant tenuit. Paphlagoniam universam David Alexii Trapezuntis domini frater, qui et magnus Comnenus vocabatur, imperatoris Andronici nepos uterque ab illius filio prognatus, obtinuit. Propterea in maximis turbinibus ac fluctibus res imperatoris Theodori nutabant, qui primum quidem Morotheodorum et Sabbam facile oppressit, ideoque tuto et sine metu totius Celtiani Mæandri Philadelphiæ et Neocastrorum dominationem tenebat.

ηʹ. Ἀλλ' ἐνταῦθά μοι ὁ λόγος ἀναμενάτω· ἱστορῆσαι γὰρ βούλεται τὰ τῷ βασιλεῖ Ἀλεξίῳ συμβόντα, ἤδη δὲ καὶ τἄλλα τὰ ἐπὶ τῇ ἑσπέρᾳ γενέσθαι φθάσαντα. Ἀφίκετο μὲν, ὡς εἰρήκειν, εἰς Θεσσαλονίκην ὁ εἰρημένος βασιλεὺς Ἀλέξιος, καὶ ὑπεδέχθη παρὰ τῆς αὐτοῦ νύμφης, ἣ ἐξ Οὔγγρων μὲν ὥρμητο, ἐπεγαμβρεύθη δὲ τῷ βασιλεῖ Ἰσαακίῳ μετὰ τὴν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ τελευτὴν, ἣν καὶ ὡραίαν πάνυ τῷ εἶδει οἱ κατιδόντες ἔφασκον εἶναι. Τῶν γοῦν Ἰταλῶν εἰς πολυμέρειαν τὰ τῆς Ῥωμαΐδος κληρωσα-

8. Sed hic paululum coercenda oratio est : namque mihi in animo est, quæ imperatori Alexio contigere, necnon gesta in Occidente reliqua recensere. Appulerat imperator Alexius, uti supra memorati, Thessalonicam, exceptusque est a nuru, genere quidem Ungara, sed imperatori Isaacio post uxoris obitum desponsata, muliere specie nimium egregia ac decora, ut 15 qui illam viderant fassi sunt. Ab Italis itaque Romana ditione in plurimas partes ac homines divisa, Balduinus Flander

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

emendandum Βάρις τε; ad quam emendationem mihi Nicetas facem præluxit in Manuele Comneno, lib. II : Πόλις κατὰ τὴν τῶν Αἰγαιοπελαγιτῶν χώραν τετιχίζεται. Βάρη καὶ Αὐλωνία παρωνύμως ἔτι ὠνομασμένη. *Baris* ergo ad Ægæum pelagus urbs, quæ et *Aulonia*, circa Hellespontum alicubi. Dousa.

(54) *Θεόδωρος*. Theodorus cognomento Mangaphas, patria Philadelphiensis, ætate Isaacii Angeli Comneni regnum affectans, primum ejus urbis plebem audacissimam sibi conciliat et jurejurando astringit, Lydisque omnibus ad defectionem impulsis regium nomen usurpavit et argenteam monetam cum imagine sua percussit. Derisa initio defectio fuit. Cum postmodum angesceret, nihil cunctandum ratus Isaacius hominem Philadelphiæ obsidet. Cum diuturna obsidione urbem ad deditionem compellere non posset, paciscitur iis conditionibus ut Theodorus depositis regni insignibus, privatim agat civesque ei pareant ut prius, et obsidibus acceptis Byzantium revertitur. Non multo post Basilius Batatzes plurimos Mangaphæ conjuratos largitionibus corrupit, effecitque ut urbe pelleretur; qui ad Chaicosroem Iconii sultanum profugus auxilia contra Romanos non impetravit, obtinuit tamen ut Turci iberi, qui arcu et pharetra freti Romanos prædabantur, asciscerentur. Sic non parvis copiis contractis Phryges, Laodicenses nec non Colossenses innumeris cladibus affecit, mancipiis civium suorum et jumentis abductis, areis æstivo tempore incensis, et obviis quibusque hostilem in modum tractatis. Michaelis quoque archistrategi templum, opus maximum et celeberrimum, incendi passus est. Postmodum ad sultanum rediit : sed imperator largitionibus impetravit ut ille desertus a sultano ac proditus ad se mitteretur, ea tamen conditione ut defectionem nec capite nec mutilatione læsioneque ullius membri lueret. Qua de causa ad diuturnum carcerem est damnatus. Cum displicuisset sultani fratribus, qui regnum cum eo diviserant, quod hominem profugum et supplicem pecuniæ causa Romanorum imperatori prodidisset, iracundiam eorum placavit. Namque aiebat pacificationis ergo illum remisisse, non prodidisse; et hominem vagum in patriam restituisse, ut nec ipse alios nec ipsum alii prosequerentur. Hic Errico circa Adramytium agenti arma infert, et inexspectato superventu et multitudine primum quidem terrorem incutit, sed Errico, cum Martis aleæ tentanda videretur, ante alios et per mediam hostium aciem cum suis perrumpente dissipatur : nam Græci equites ad primam Latinorum impressionem et hastarum directionem concitatis equis fugientes, pedestres ordines hostibus trucidandos reliquerunt et spoliandos. Ex Niceta. ALL.

(55) *Παφλαγονίας δὲ πάσης*. David siquidem et Alexius fratres, Manuele Andronici tyranni Romanorum filio nati, alter Ponti Heracleam et Paphlagoniam occupaverat, alter Alexius Œnæum et Smopem urbes et Trapezuntem. Sed quomodo expeditionem Lascaris in Davidem Latinorum auxilio fultum susceperit eumque debellaverit, disces e Niceta in Balduino. ALL.

imperator eligitur, dux Venetiarum, cum ipse præsens adesset, despotæ dignitate insignitur et non perexiguam rerum accipit partem, ut scilicet rerum omnium quas Franci obtinuissent quartam ipse partem quartæque mediam haberet. Cum vero et marchio non parum in suppetiis afferendis adjuvisset, a Flandro rex Thessalonicæ fit, et sibi Mariam Ungaram, prius, ut jam diximus, imperatori Isaacio desponsatam, matrimonio jungit. Ab hac Alexius imperator excipitur, nec multo post novis rebus inhiare deprehensus urbe pellitur una cum uxore Eudociaque filia, quam Corinthum veniens Sguro illius regionis dynastæ in matrimonium copulat. Sgurus etenim post Byzantinum excidium solus rebellione facta Corintho et locis adjacentibus imperavit, quemadmodum alii aliis. Paululum autem ibidem commoratus, cum a nonnullis insidias

A μένων, καὶ τοῦ μὲν ἐκ Φλάντρας (56) ὡρμημένου Βαλδουΐνου βασιλέως ἀναγορευθέντος, τοῦ δὲ δουκὸς Βενετίας, ὃς καὶ αὐτοπροσώπως συνῆν, μερίδα οὐ σμικρὰν ἐσχηκότος καὶ δεσποτικῷ ἀξιώματι τιμηθέντος, ἔχειν τε ἐξ ὅλου, πρὸς τὸ ὅλον (57) ὃ τὸ τῶν Φράγκων ἐκτήσατο γένος, τὸ τέταρτον καὶ τοῦ τετάρτου τὸ ἥμισυ, ἐπειδὴ καὶ ὁ μαρκέσιος ἀξιόλογον μοῖραν τῇ συμμαχίᾳ ἦν ἐνεγκάμενος, ῥῆξ Θεσσαλονίκης (58) παρὰ τοῦ Φλάντρα τετίμητο, προσλαβόμενος καὶ γυναῖκα τὴν δηλωθεῖσαν Μαρίαν (59) τὴν ἐξ Οὐγγρίας πρότερον προσηρμοσμένην Ἰσαακίῳ τῷ βασιλεῖ. Ὑπὸ ταύτης, ὡς ἔφην, ὁ βασιλεὺς ὑπεδέχθη Ἀλέξιος. Μετὰ μικρὸν δὲ ψωραθεὶς τὰ ἐκεῖσε νεωτερίζεσθαι ἀπεδιώχθη σύναμα τῇ γυναικὶ καὶ τῇ θυγατρὶ Εὐδοκίᾳ, ἣν καὶ ἐς Κόρινθον (60)

B ἀφικόμενος τῷ ἐκεῖσε τῆς χώρας κατάρχοντι συνεζεύξατο Σγουρῷ [a] (61)· ἦν γὰρ καὶ ὁ Σγουρὸς

[a] τῷ Σγουρῷ συνέζευξε. Μικρὸν δὲ τοῖς, omissis reliquis, D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(56) *Τοῦ μὲν ἐκ Φλάντρας.* Capta Cpoli, cum designationem imperatoris suffragiis esse committendam decretum esset, ex Francis et Longobardis quinque, alii sex dicunt, ex Venetis totidem lectis judicibus, plurium suffragiis sors imperii Balduino Flandriæ comiti obtigit, quod plerique putant Dandoli fraude et solertia factum esse, qui cum ob ætatem excluderetur, imperium penes eum esse voluit qui hilarioribus esset moribus et ingenio minus ambitioso : sed quod potissimum fuit, ut privatus imperatoris designati principatus quam remotissimus esset e Venetorum ditione, ne si qua controversia cum illo incidisset, plures copias subito ex suo territorio arcessere aut Venetos fines commode invadere aut incursionibus vexare posset, quæ omnia in expedito esse Bonifacio marchioni ex Longobardia norat. Ilis Dandulus Bonifacium marchionem repulit, Balduinum prætulit, cujus ditionis limites tantum a Venetis distare noverat, quantum Venetiæ a Græcorum provinciis disterminarentur. Pactiones inter eos initas Innocentius non omnes laudavit, quasdam etiam reprobavit. Vide quoque Gregoram, lib. I. Hinc, lector, agnosces, quam insulsæ recentiores et infimi nominis scriptores, Dorotheus Monembasiensis et Matthæus Cigala, Venetis, inter quos synopses suas historiarum pessime concinnarunt et ediderunt, supparasitentur, qui scribunt Venetos imperium Cpolitanum tenuisse, λαβόντες τὴν βασιλείαν οἱ Βενέτικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, et quod insultus est, per annos quinquaginta sex vel, ut tradunt, sexaginta et menses octo, additis etiam diebus tredecim, gubernavisse : Ὥρισαν δὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Βενέτικοι χρόνους νς΄, ἄλλοι λέγουν ξ΄, μῆνας η΄ καὶ ἡμέρας ιγ΄, καὶ ὡς ἂν εἶχαν τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Βενέτικοι. ALL.

(57) *Τὰ ἐξ ὅλου πρὸς τὸ ὅλον.* Auctor Vitæ Innocentii : *Totum quidem habere, quod in civitate inventum fuerit, a quolibet duci debet et poni in commune eo loco quo fuerit ordinatum; de quo tamen habere nobis et hominibus Venetis tres partes debent solvi, pro illo habere quod Alexius quondam imperator vobis et nobis solvere tenebatur. Quartam vero partem nobis retinere debemus, donec fuerimus in ipsa solutione coæquales. Si autem aliquid residuum fuerit, debemus per medietatem inter vos et nos dividere, donec fueritis apacati. Si vero minus fuerit, ita quod non possit sufficere ad memoratum debitum persolvendum, undecunque fuerit prius habere acquisitum, ex eo debemus dictum ordinem observare, salvis tamen vitualibus, quæ debent observari et dividi tam vestris quam nostris æqualiter, ita quod utraque pars possit inde congrue sustentari. Quod autem residuum fuerit, partiri debet in alio habere juxta ordinem prænominatum. Vos etiam et homines Veneti libere et absolute absque omni controversia per totum imperium habere debetis omnes honorificentias et possessiones, quas quondam consuevistis habere tam in spiritualibus quam in temporalibus, et omnes rationes sive consuetudines, quæ sunt in scripto et sine scripto.* Ex pactis et conventionibus de præda dividenda. ALL.

(58) *Θεσσαλονίκης.* De Thessalonica Joannes Tzetzes Chil. 10, v. 175, Historia 316. Joannes Stauracius, *De miraculis S. Demetrii* : Θεσσαλονίκη πόλις δὲ αὕτη περιφανὴς καὶ λαμπρὰ, καὶ Μακεδόνων μὲν κορυφὴ, Θετταλίας δὲ πάσης ὑπεριδρυμένη καὶ ὑπερέχουσα, οἷς τε παντοδαπαῖς ὀλβίζεται χάρισι καὶ οἷς εἴδεσι καλῶν ἁπάντων ἐναγλαΐζεται. Eamdem in oculis curioso aspectu ponit Joannes Caminiata, non infimi temporis scriptor, *De excidio Thessalonicensi*, c. 4-6. ALL.

(59) *Τὴν δηλωθεῖσαν Μαρίαν.* Choniata in Balduino p. 792. ALL.

(60) *Ἦν καὶ εἰς Κόρινθον.* Alexius enim a septentrionalibus littoribus, ad quos fuerat a marchione transmissus, avulsus, in Thessalica Tempe pervenerat, ac filiam Eudoriam Sguro in matrimonium collocarat. Nicetas in Balduino. ALL.

(61) Sgurus Nauplio ortus vi magis quam voluntate popularium principatum jam tum a patre susceptum, non sine sanguine imperans. Turbulentis temporibus Argos dolo, Corinthum latrocinio cepit, et Athenas cum navibus et exercitu per Isthmum traducto adoritur. Illius conatus leni oratione Athenarum præsul Michael Choniata reprimere tentat, sed frustra. Tandem suorum saluti fortiter consulens militari prudentia grassatorem arcet. Sgurus iram suam in eam urbem exstimulat cujus arcem expugnare non potuit; quare villas incendit, greges armentaque rapit. Et post dies aliquot soluta obsidione Thebas oppugnat et capit; et Thermopylis superatis per Œtam montem descendens, Larissæ cum Alexio imperatore conjungitur. Cum postea marchio in Græciam transitum tentaret, ipse Thermopylarum angustias et imminentem eis montem, aliaque loca quæ Græciæ aditum intercludunt, custodiebat. Sed Græcorum ignavia in illis a marchione superatus locum

ουτος μετὰ τὴν τῆς Κωνσταντίνου ἅλωσιν νεωτερίσας καθ' ἑαυτὸν, καὶ Κορίνθου ἄρχων καὶ τῶν περὶ ταύτην χωρῶν, ὡς καὶ ἑτέρων ἕτεροι. Μικρὸν δὲ καὶ τοῖς ἐκεῖσε προσδιατρίψας, γνοὺς παρά τινων ὡς ἁλίσκεσθαι μέλλει, ἀπέδρα. Ἐκ Λογγιβαρδίας δέ τισι ξυντυχὼν ἁλίσκεται, πρὸς τὸν πρωτεξάδελφον αὐτοῦ Μιχαὴλ τὰς κινήσεις ποιούμενος· ἦν γὰρ οὗτος τότε μέρους τινὸς τῆς παλαιᾶς Ἠπείρου (62) κρατήσας καὶ πολλὰ τοῖς πρὸς τὰ ἑκεῖσε μέρη ἀφιγμένοις Ἰταλοῖς παρέχων πράγματα. Καὶ ἦν οὗτος ξυναστεύων τῆς τοιαύτης χώρας· Ἰωαννίνων γὰρ ἦρχε καὶ Ἄρτης καὶ μέχρι Ναυπάκτου. Ὡς οὖν ἐάλω παρὰ τῶν Λογγιβάρδων ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος, καὶ ἀπεμπολεῖται παρ' αὐτῶν σύναμα τῇ γυναικί. Μικρὸν δὲ μετὰ τοῦ Μιχαὴλ προσκαρτερήσας βούλεται πρὸς τὸν τοῦ Ἰκονίου σουλτάνον ἀπελθεῖν, ὃν Ἰαθατίνην (63) ὠνόμαζον. Ἦν γὰρ τούτῳ συνήθης· ὁ γὰρ εἰρημένος Ἰαθατίνης τὰς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ χεῖρας ἀποδρὰς Ἀζατίνου κατάρχοντος τῷ τότε τῶν Μουσουλμάνων, φυγὰς παρὰ τὴν Κωνσταντίνου ᾔρχετο, καὶ τῷ βασιλεῖ ὑποδέδεκται Ἀλεξίῳ, βαπτίζεταί τε παρ' αὐτοῦ καὶ υἱοθετεῖται [62]· ὃς καὶ τῷ βασιλεῖ Ἀλεξίῳ συναπέδρα ἀποδράντι τῆς Κωνσταντίνου [63]. Ἀλλ' [P. 8] οὕπω συχναὶ παρῆλθον ἡμέραι, καὶ ἀφικνεῖται πρὸς αὐτὸν ἀνὴρ κρύφα μηνύων αὐτῷ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ μόρον· ὃς καὶ ῥάκεσι πενιχροῖς ἐσταλμένος μετ' αὐτοῦ ἀφικνεῖται, καὶ τοῖς αὐτοῦ καταστὰς γνώριμος. Περσάρχης ἐπιφημίζεται. Οὗτος καὶ τῷ βασιλεῖ Θεοδώρῳ ἔν τισι καιροῖς στενοχωρηθέντι [64] χρήσιμος ἀνεφάνη, συμμαχίαν δοὺς καὶ τὰ εἰς εἰρήνην σπεισάμενος [65]· ὡς ἀδελφὴν γὰρ τὴν βασιλίδα Ἄνναν ὠνόμαζεν.

sibi parari audisset, sese subterduxit, et parvæ Longobardorum manui impingens, dum ad consobrinum Michaelem contendit, capitur. Michael quippe parti veteris Epiri tunc temporis dominabatur, Italis circa ea locâ excurrentibus **16** molestus operosusque. Hic, inquam, usquequaque Michael dominabatur, cum Joanninis et Artæ usque ad Naupactum imperaret. Captus itaque a Longobardis imperator Alexius pretioque redemptus, una cum conjuge ad sultanum Iconii Jathatinem sibi familiaritate notum proficisci deliberat: nmque Jathatines e fratris tunc Musulmanarum rerum moderatoris manibus fugiens profugus Cpolim appellit, exceptusque ab imperatore Alexio sacro initiatur lavacro filiusque adoptatur. Hic cum imperatore Alexio Cpoli fugiente una aufugit. Nec multo post vir quidam clam ad ipsum proficiscens fratris obitum nuntiat; qui vili in veste ac squallente cum nuntio iter ingreditur. Et a suis cognitus Persarum principatui præest, Theodoro imperatori belli discriminibus sæpe afflicto debilitatoque non modo auxiliaribus copiis, sed fœdere etiam pacto (Annam enim imperatricem sororem compellabat) apprime proficuus.

θ'. Πρὸς τοῦτον ἡ πᾶσα σπουδὴ τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου ἀφικέσθαι προσῆν· ἐδυσανασχέτει γὰρ ἐλθεῖν παρὰ τὸν βασιλέα καὶ γαμβρὸν Θεόδωρον [66]. Ἐφοδίοις γοῦν ἀπάρας τῆς τοῦ Μιχαὴλ γῆς καὶ φορῇ χρησάμενος πνεύματι τῇ τῆς Ἀττάλου προσώρμισεν. Ἀσμενέστατα γοῦν παρὰ τοῦ σουλτὰν προσδέδεκται. Ὁ βασιλεὺς δὲ Θεόδωρος διῆγεν ἐν τῇ Νικαίᾳ, καὶ πρεσβεία πρὸς τοῦ σουλτὰν (64) παρ' αὐτὸν ἀφικνεῖται τὴν τοῦ βασιλέως καὶ πενθεροῦ γνωρίζουσα ἄφιξιν, καὶ ὡς ἄδικος εἴη ξενικῆς ἐπειλημμένος ἀρχῆς. Ἐταράχθη (65) γοῦν ἐπὶ τοῖς λόγοις ὁ βασιλεὺς, καὶ δέος αὐτῷ ἐπεισῆλθε οὐχὶ σμικρόν· ὁ μὲν γὰρ σουλτὰν πρόφασιν εἶχε τὸν βασιλέα Ἀλέξιον, τῇ δὲ ἀληθείᾳ σκοπὸς ἦν αὐτῷ πᾶσαν τὴν Ῥωμαίων καταδραμεῖν καὶ καταληῖσασθαι ἢ καὶ ὑπὸ χεῖρα ποιήσασθαι, καὶ ἦν ἐπὶ ξυροῦ, ὅ φασι, τῷ βασιλεῖ Θεοδώρῳ τὰ πράγματα. Συναγαγὼν οὖν τοὺς αὐτοῦ ἐπειρᾶτο τούτων, εἴτε αὐτῷ προσανέχοντες ἂν εἶεν εἴτε τῷ πενθερῷ αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ

9. Ad hunc ut accederet sua studia convertit omnia Alexius imperator: ad imperatorem enim et generum Theodorum moleste accedebat. Commeatus itaque subvehens e ditione Michaelis solvit, et **17** ventis operam dantibus ad Attali urbem descendit, et quam cupidissime a sultano excipitur. Interim Nicææ Theodoro imperatori degenti a sultano legatio mittitur, quæ et imperatoris et soceri nuntiaret adventum, et quam injustus esset alieni principatus occupator. Conturbatus animo imperator nimis male timuit totus. Sultanus enim specie propugnandi Alexii, re autem ipsa Romanos agros omnes excurrere populabundus et ditioni Persicæ addere animum induxerat. Erantque res Theodori in angusto oppido coactæ, et ut aiunt in acie novaculæ. Quare convocatis suis omnibus explorabat, in suamne an in soceri imperatoris Alexii partem abituri essent? Illi omnes uno ore veluti ex tessera inclamare, aut una cum eo se vivere aut una mori

[62] φυγὰς — υἱοθ.] ἐς Ἀλέξιον ἦκε τοῦτον καὶ παρ' αὐτοῦ υἱοθ. D. [63] ἀποδράντι τῆς Κωνσταντίνου om. D. [64] ἐν-στενοχωρηθέντι om. D. [65] καὶ — σπεισάμενος om. D. [66] πρὸς — Θεόδωρον om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

cedere cogitur; et aliis etiam cladibus fractus cum Argos et finitima oppida occupata esse cerneret a marchione, in Acrocorintho veluti in antro et in spelunca se abdit, in arduo monte sito ac fere inexpugnabili, vir inhumanus ac efferus, cladibus urbium, hominum cædibus et populorum direptionibus summopere gaudens, qui nec patriæ suæ Nauplio pepercit, et Nicolaum Corinthiorum archiepiscopum, cum quo reconciliatus fuerat, inter epulas effossis oculis primum, postea de rupe præcipitavit.

(62) *Ἦν γὰρ οὗτος τότε μέρους τινὸς τῆς παλαιᾶς.* Blondus, *De gestis Venetorum*, ridicule satis, *pariter Goffredus de Villa, Gallicus, qui in Achaiæ principatu Dominico de la Dosa successerat, et Michael Comnenos Græcus nobilis cum Peloponeso, nunc Morea dicta, per fraudem Venetæ reipublicæ obedientiamque spoponderunt.* ALL.

(63) *Ἰαθατίνην.* Gregoras, lib. I, p. 17. ALL.

(64) *Πρεσβεία πρὸς τοῦ σουλτάν.* Gregoras ex Acropolita, sua habuit, p. 17. ALL.

(65) *Ἐταράχθη.* Gregoras, p. 17. ALL.

velle. Recollecto igitur animo subditorum vocibus imperator Nicæa exit, secum legatum sultani convehens, ocyusque approperans Philadelphiam occupat. Sultanus cum imperatore Alexio, quem veluti Romanorum escam secum conducebat, in Antiochiam irrupit. Est ea civitas Mæandro adjacens, illiusque potiundæ propositum erat. Hinc machinis adactis urbem premebat, **18** et tantum non ceperat. Quod pertimescens Theodorus (neque enim dubium erat quin ea subacta sultano nullum in posterum impedimentum foret, quo minus Romani imperii reliquum debellaret) et veluti in cubo belli exitu posito, sive ut verius dicam, Christi domini, cujus nomen veluti tesseram et signum pii nos circumferimus, præsidio nisus, propere celerat, prius commisso, ne quis attegias aut sarcinas vel quid simile prælio inutile præ necessariis tenui victu vestituque deferrent. Exercitus bina millia hominum non excedebat, quorum octingenti Itali, viri strenui et manu fortes, ut occasio palam fecit, reliqui Romani fuere.

Ἀλεξίῳ. Οἱ δὲ πανσυδὶ μιᾷ φωνῇ, ὡς ἐκ γνώμης μιᾶς, ἢ συζῆν αὐτῷ ἢ συναπολέσθαι εἰρήκεισαν. Θαρσαλέος γοῦν (66) ὁ βασιλεὺς τοῖς τῶν ὑπὸ χεῖρα λόγοις γενόμενος τῆς Νικαίας ἐξῆει, ἔχων καὶ τὸν τοῦ σουλτὰν πρέσβιν μεθ' ἑαυτοῦ. Ταχύτερον δὲ τῷ δρόμῳ χρησάμενος ἀφικνεῖται τῇ Φιλαδέλφου. Ὁ δὲ σουλτὰν ἐπάρας μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ὃν ὡς δέλεαρ ἐπεφέρετο βασιλέα Ἀλέξιον, τὴν ἔφοδον ἐν Ἀντιοχείᾳ πεποίηται· πόλις δὲ αὕτη χώρας προκαθημένη Μαιάνδρου (67). Κρατεῖν δέ οἱ ταύτης ἦν ὁ σκοπός. Διὰ ταῦτα καὶ ἐλεπόλεις ἐστήσατο καὶ ἐπόρθει τὴν πόλιν. Καὶ ἦν γε αὕτη ἐν χρῷ τοῦ ἁλῶναι. Ὁ δὴ καὶ δεδιὼς ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος (ἦν γὰρ καὶ ἀληθὲς ὡς εἰ ταύτης ἐκράτησεν ὁ σουλτὰν, οὐδὲν ἂν αὐτῷ ἐμποδὼν τοῦ μὴ πᾶσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων χειρώσασθαι) καὶ οἷον ἐπὶ κύβου τὸν πόλεμον θεὶς, ἢ μᾶλλον ἀληθῶς εἰπεῖν ἐπὶ τῷ Δεσπότῃ θαῤῥήσας Χριστῷ, οὗ τὴν κλῆσιν ὡς σύσσημόν τι ἢ σφραγῖδα οἱ εὐσεβεῖς ἐπιφέρομεν, ἐπισπεύδει τὸν δρόμον, παραγγείλας μηδένα ἢ σκευὴν φέρειν ἢ ἄχθος· ἢ ἕτερόν τι τῶν οὐ λυσιτελούντων ἐν τῷ πολέμῳ, ἄνευ μέντοι τῶν ἀναγκαίων, τροφῆς μικρᾶς καὶ ἐνδύματος. Ἦν δὲ ἅπαν (68) αὐτῷ τὸ στράτευμα εἰς δισχιλίους ἠριθμημένον, ὧν ὀκτακόσιοι μὲν Ἰταλοὶ, ἄνδρες γενναῖοι καὶ τὴν χεῖρα σθεναροὶ, ὡς ὁ [P. 9] καιρὸς ἔδειξε, Ῥωμαῖοι δὲ οἱ λοιποὶ ἐτύγχανον.

10. Prope itaque Antiochiam factus imperator Persam legatum, ut remearet ad dominum, dimittit. Ille sultano nuntiat imperatoris accessum, creditu omnino difficilem, adeo ut imperatorem jam adesse jureju ando confirmare necesse fuerit legatum. His auditis sultanus quam celerrime collectis copiis in aciem militem exit. Primum Itali sultani ordines nimium multos adoriuntur, ac manus validæ viriliorisque animi facinoribus effectis fere omnes occumbunt, cum multo plures ac multo numerosiores obtruncassent. Exsuperatis a Musulmano Italis nullo negotio Romanorum exercitus usus est, cujus potior pars fugiens terga vertere, **19** pauci se sistere pugnæ exitum exspectantes. Ubi sultanus pugnam indipiscitur, imperatorem vestigat. Hærentem illum atque attonitum quispiam monstrat. Sic celeritate qua poterat, corporis robore fidens in imperatorem rapitur. Se cognoscunt invicem, et primus sultanus clava caput imperatoris ferit. Ille plaga vertigine correptus equo (quippe equus etiam plaga, nescio an iterata, exsternitur) decidit; quo deturbatus et divino auxilio veluti

ι'. Ἐγγὺς που γοῦν γενόμενος (69) τῆς Ἀντιοχείας ὁ βασιλεὺς ἀφίησι τὸν πρέσβιν Πέρσην παρὰ τὸν σφέτερον ἀφικέσθαι δεσπότην· καὶ ὃς ἀπῆλθε καὶ μηνύει τῷ σουλτὰν τὴν τοῦ βασιλέως ἔφοδον, δύσπιστον ἐκείνῳ (70) πάνυ τυγχάνουσαν. Ὅρκοις γοῦν ἐβεβαίου ὁ πρέσβις ὡς ἐγγὺς ὁ βασιλεὺς πάρεστιν. Ταῦτα οὖν ἀκηκοὼς ὁ σουλτὰν (71), ὡς εἶχε τάχους, τὰς δυνάμεις συνάγει καὶ παρατάττεται πρὸς τὸν πόλεμον. Ἐμπίπτουσι γοῦν (72) ταῖς τοῦ σουλτὰν πρῶτον δυνάμεσιν Ἰταλοί. Ἀλλ' ἦν τὸ τῶν Μουσουλμάνων πλῆθος πολύ. Ἔργα δὲ κρατερᾷ χειρὸς ἐνδειξάμενοι καὶ γενναιοτέρας ψυχῆς σχεδὸν πίπτουσι πάντες, ἀπειροπλασίους ξίφους ἔργον ποιήσαντες. Τῶν γοῦν Ἰταλῶν οἱ Μουσουλμάνοι περιγενόμενοι ῥᾷον καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐκράτουν δυνάμεων· καὶ οἱ μὲν προτροπάδην ἔφευγον, ὀλίγοι δὲ ἐχαρτέρουν τὸ τέλος τῆς μάχης ἀποσκοπούμενοι. Τῆς μάχης οὖν ἐγκρατὴς γενόμενος (73) ὁ σουλτὰν ἐζήτει τὸν βασιλέα, καὶ δείκνυσί τις τοῦτον αὐτῷ ἐν ἀμηχανίᾳ γενόμενον. Ὡς εἶχε γοῦν τάχους, πρὸς τὸν βασιλέα ὁρμᾷ, τῇ τοῦ σώματος ἰσχύϊ θαῤῥῶν ἐπ' αὐτῷ. Ἔγνωσαν οὖν ἑκατέρους ἑκάτεροι [49]. Καὶ

[49] ἔγνωσαν — ἑκάτεροι om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(66) *Θαρσαλέως γοῦν.* Gregoras, p. 18. ALL.

(67) *Μαιάνδρου.* Anna Comnena, *Alexiados* lib. XIV : Ποταμὸς δὲ ὁ Μαίανδρος περὶ Φρυγίαν, σκολιώτατος ποταμῶν ἁπάντων, καὶ καμπὰς συνεχεῖς ποιούμενος.

(68) *Ἦν δὲ ἅπαν.* Gregoras, p. 18. ALL.

(69) *Ἐγγὺς που γοῦν γενόμενος.* Namque die tertio superat montis Olympi angustias, quæ in maximam porrectæ longitudinem Bithyniam et Phrygiam utramque disterminant, illa versus septentrionem declinante, his versus meridiem et austrum sitis; quo die undecimo cum pervenisset, Caystrum trajicit, tam longum iter tam brevi dierum intervallo emensus. ALL.

(70) *Δύσπιστον ἐκείνῳ.* Gregoras, p. 18. ALL.

(71) *Ὁ σουλτάν.* Gregoras, p. 19. ALL.

(72) *Ἐμπίπτουσι γοῦν.* Gregoras p. 19. Rarum fortitudinis, rarum virtutis bellicæ exemplum! o animos æternitate dignos, quam sibi ipsi sua morte peperere! o corpora cedro digna! o plagas illas stellis ipsis illustriores! ὦ τῆς φύσεως περισσότεροι! mori potuerunt, vinci aut pedem referre non potuerunt. ALL.

(73) Gregoras, p. 20. ALL.

ὁ μὲν σουλτὰν κορύνῃ κατὰ κεφαλῆς πλήττει τὸν βασιλέα, καὶ πίπτει τοῦ ἵππου· ἦν γὰρ τῇ βολῇ σκοτοδινιάσας. Συνεμποδίσθη γὰρ, ὥς φασι, τῇ βολῇ καὶ ὁ ἵππος, οὐκ οἶδ' εἰ καὶ τούτου δευτέραν παρὰ τοῦ σουλτὰν λαβόντος πληγήν. Ἔξω δ' οὖν τοῦ ἵππου ὁ βασιλεὺς γενόμενος καὶ οἷον ῥωσθεὶς ὑπὸ θειοτέρας δυνάμεως, ἐπὶ πόδας σταθεὶς τὴν σπάθην ἐξάγει τοῦ κουλεοῦ, καὶ τοῦ σουλτὰν ἐνθένδε στραφέντος καὶ ὑβριστικῶς ἐπειπόντος, « Λάβετε τουτονί, » πλήττει τοὺς ὀπισθίους πόδας τῆς τοῦ σουλτὰν ἵππου ὁ βασιλεύς· θηλείας δὲ ἐπωχεῖτο καὶ ὑπερμεγέθους. Ὡς ἐκ πύργου γοῦν ὁ σουλτὰν καταβάλλεται, καί οἱ αἰφνηδὸν (74) ἡ κεφαλὴ ἀποτέμνεται, μήτε τοῦ βασιλέως γνόντος μήθ' ἑτέρου τῶν συμπαρόντων τῷ βασιλεῖ παρὰ τοῦ κεκαρατόμηται. Νικᾷ γοῦν ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς τὸ πλεῖστον ἐξηττημένος· οὐδὲ γὰρ εἶχεν ἐπὶ τὰ πρόσω χωρεῖν μετὰ μετρίων ἐλλελειμμένος. Τοῦτο τοῖς Ῥωμαίοις (75) ἀναψυχῆς ἐγένετο πρόφασις· σπονδὰς γὰρ ἐντεῦθεν ἀῤῥήκτους οἱ Μουσουλμάνοι μετὰ Ῥωμαίων ἐποίησαν. Ἐντεῦθεν τῆς ἑκεῖσε μάχης ἐκεχειρίαν ἔσχεν ὁ βασιλεύς, τοῖς δ' Ἰταλῶν πολέμοις ἐσχόλαζεν. Προσελάβετο δὲ (76) μάχῃ εὐρὼν καὶ τὰ εἰκότα τιμήσας, ἀπήγαγέ τε εἰς Νίκαιαν, καὶ τῶν βασιλικῶν παρασήμων ἐκδύσας ἐν τῇ τοῦ Ἰακίνθου μονῇ διάγειν ἐκέλευσεν, ἔνθα καὶ θνήσκει· ἡ γὰρ σύζυγος αὐτοῦ Εὐφροσύνη (77) ἐν τῇ τῆς Ἄρτης ἐτελεύτησε χώρᾳ, ἔνθα καὶ ὁ νεκρὸς αὐτῆς κατετέθη.

ια'. Περιεγένετο δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος καὶ τοῦ τῆς Παφλαγονίας (78) κρατοῦντος Δαυὶδ, καὶ Ἡράκλειαν παρεστήσατο καὶ Ἄμαστριν καὶ τὴν πᾶσαν πέριξ χώραν καὶ τὰ πολίχνια. Πάλιν δέ μοι τὰ τῆς ἱστορίας βούλεται τὰ ἐν τῇ ἑσπέρᾳ ξυμβάντα συγγράψασθαι. [P. 10] Ἵνα δέ μοι ἡ ἱστορία τοῖς πᾶσιν εὔγνωστος εἴη, δέον ὁλίγ' ἄττα προεξειπεῖν.

Τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου τῆς Κωνσταντίνου (79)

A fultus, erectus strictoque gladio sultani inde reversi, injurioseque conclamantis «Capite hunc,» posteriores equæ, qua immani ille vehebatur, pedes cædit. Indeque tanquam e turri dejecti sultani caput humeris avellitur: a quonam vero abscissum sit, neque imperator ipse neque ex iis qui aderant quispiam perspexit. Potissima itaque sui parte devictus, cum ultra progredi cum millibus haud posset, imperator devicit. Hinc relaxatis animis Romani respirarunt. Perpetuo namque Musulmani cum Romanis, nunquam rescindendo amicitiæ fœdere sociati sunt; quo a Persicis pugnis liber imperator Italorum præliis animum advertebat. Comprehendit et socerum Alexium in acie, quem debito honore B affectum Nicæam conduxit, insignibusque imperatoriis **20** spoliatum in Hyacinthi monasterium relegavit, ubi et diem suum obiit. Conjux illius Euphrosyne in Arta urbe, in qua et sepulta est, vita excessit.

11 Profligavit deinceps imperator Theodorus et Davidem Paphlagoniæ dominum, et in potestatem redigit Heracleam, Amastrim, loca in eis atque oppidula omnia. Rursum cursus orationis id postulat ut quæ gesta sunt in occidente enarrem: ut vero historia omnibus perspicua sit, pauca quidem C prædicenda sunt.

Cum imperator Isaacius rem regeret Cpoli-

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(74) *Καὶ οἱ αἰφνηδόν*. Gregoras tamen, p. 21, ait caput sultani amputasse Theodorum, idque hasta in altum elatum barbaris exercitibus ostendisse. ALL.

(75) *Τοῦτο τοῖς Ῥωμαίοις*. Gregoras, p. 21. ALL.

(76) *Προσελάβετο δέ*. Gregoras, p. 21. ALL.

(77) *Εὐφροσύνη*. Erat virili animo mulier, ab ipsa natura dicendi suavitate et lepore ornata, ad præsentia optime administranda et ad futura providentia solertissima, aliis rebus teterrima pestis: præter enim exquisitum ornatum et luxum regium, et in mutando recepto statu et rebus novandis, quibus maritum superabat, ingenio impudicitiæ probro atque infamia maritum dehonestabat. D Hæc itaque limites transiliens et superiorum Augustarum instituta contemnens imperium in duos principatus divisit: neque enim imperator quidquid erat libitum mandabat, sed illa etiam pari auctoritate quæ visa erant peragebat, imo aliquando pro sua libidine illius jussis intercedebat. In legationibus audiendis duo pretiosa solia conjungebantur, et illa marito cum magno splendore ac pileo gemmis et perspicuis margaritis ornato assidebat, et torques pretiosissimos de collo suspendebat. Aliquando etiam in aliis palatiis sejuncti per vices adorabantur, subditis ab imperatore ad illam salutandam transeuntibus et genua submissius flectentibus. Nonnulli etiam imperatoris consanguinei, qui summos magistratus gerebant, imperatricis splendidas et altas lecticas tanquam mancipia subibant. Ex Choniata in Alexio Comneno. lib. I. ALL.

(78) *Τοῦ τῆς Παφλαγονίας*. Vide supra c. 7. ALL.

(79) *Ἰσαακίου τοῦ Κωνσταντίνου*. Hic, defuncta uxore, Belæ Ungariæ regis filiam nondum annos decem natam per legatos ambit. Sumptus nuptiarum, ne fisci pecunia in simili celebritate minueretur, ab urbibus et provinciis affatim exigit: sed Anchialo finitimas præsertim afflixit et Hæmi montis accolas, οἱ Μυσοὶ πρότερον ὠνομάζοντο, νυνὶ δὲ Βλάχοι κικλήσκονται, ait Choniata. Hi prius etiam Romanis infensi, per causam abacti pecoris et alias vexationes aperte deficiunt. Auctores defectionis fuere Petrus et Alanus fratres. Ne tamen sine causa res novas moliri viderentur, apud Cupressos imperatorem adeunt, rogantque ut legionibus Romanis aversarentur, et prædium exigui reditus in Hæmo monte sibi assignaretur. Re non impetrata, ut contempti, defectionem domum reversi minantur, et potissimum Asanus homo audacior, qui eo ipso tempore ob impudentiam Joannis sebastocratoris jussu colaphis impingitur. Contumeliis etiam irritati homines isti nefarii gravissimum in Romanos incendium suscitarunt. Bulgari rei difficultate perterriti ab eo conatu abhorrebant. Hinc fratres, ut popularibus metum adimerent, sub Demetrii martyris nomine templum ædificant, in quo multos coegerunt qui dæmoniacos exquisite exprimerent, et furore acti proloquerentur libertatem Bulgaris Deum concedere, Christi martyrem Demetrium neglecta Thessalonica et Romanorum consuetudine ad ipsos pervenisse, adjuturum ad opus. Tum ac si majori spiritu inflarentur exagitarenturque, majoribus

tanam, uxore demortua, quam supra diximus. Ungaram Ungarorum principis filiam uxorem duxit. Cum appararet nuptias easque regias, magnificis quoque sumptibus decorare decrevit. Hinc ex universa Romanorum ditione pecudes, sues ac boves congregabantur. Sed cum harum rerum Bulgaria omnium feracissima sit, plurima quoque ab ea deposcebantur. Bulgari et antea quidem inimici Romanis, illisque multorum bellorum, captivitatum, excidiorum urbium et aliorum sexcentorum infortuniorum per annos plures causa, tandem ab imperatore Basilio, quem non aliam ob causam Bulgaroctonum dictum fama atque **21** auditione accepimus, debellati ad imperatoris usque Isaacii tempora Romanis tributa pendebant. Tum ob ea quæ memoravimus rebellionem moliuntur, et ab Asano nescio quo suasore atque impulsore, omnibus quæ intra Hæmum ad Histrum usque excurrunt in potestatem redactis, regio occupatur. Eo res Romana quam maxime afflicta est : Bulgari namque cum Scythæ mutuas operas tradidissent, multis malis Romanos vexarunt. Propterea indignatus imperator Isaacius in unum collectis copiis adversus eos aciem ducit, et maritima prætergressus atque per Mesembriam civitatem iter faciens Hæmum ingreditur. Asanus cum exercitu in oppidulo cui nomen Strinabo immoratur ; et imperator Alexius tentoriis fixis Bulgaros obsidet. Sed ab illis eluditur. Unus enim ex illis transfugam simulans imperatori Scytharum irruptionem denuntiat. Imperator conturbatus nuntio, licet die sequenti oppidulum subacturus esset, loco cedit, nec eam quam inierat redit viam, sed delusus a Bulgaro breviorem nec inconsultus aggreditur. Progredientem itaque et in angusta semita laborantem Bulgari aggrediuntur, militem fundunt, apparatumque omnem bellicum deprædantur, ipsam etiam imperatoris supellectilem diripiunt. Ex Romanis plures cæsi sunt; qui cum imperatore evaserant **22** pauci admodum fuere et prorsus nudi. Hac victoria, præda spoliisque Romanorum Bulgari nimis et insolenter animos sublevarunt : quippe ex ipsis imperatoriis insignibus pretiosiora conquisierant, et præter ea regias pyramidas, phialas celebres, pecuniæ vim immensam, ipsam etiam imperatoriam crucem, quam sacerdos

A κατάρχοντος, καὶ τῆς γαμετῆς θανούσης αὐτοῦ, ἠγάγετο εἰς γυναῖκα τὴν ἣν προειρήκειν, ἐξ Οὐγγρίας ὡρμημένην, θυγατέρα οὖσαν τοῦ τῶν Οὐγγρων ἄρχοντος. Ἐπεὶ δὲ ἔμελλε τὸν γάμον ποιεῖν καὶ ὑπῆρχεν οὗτος βασιλικὸς, ἀξιόλογα ἔδει γενέσθαι τούτου τὰ ἀναλώματα. Ἐντεῦθεν ἐξ ἁπάσης τῆς Ῥωμαίων ἐπαρχίας πρόβατά τε καὶ χοῖροι καὶ βόες συνήγοντο. Ἐπεὶ δὲ πλείω τῶν ἄλλων ἡ Βουλγάρων τρέφει ταῦτα, καὶ πλείω παρὰ ταύτης ἀπῃτοῦντο. Τὸ δὲ Βουλγάρων φῦλον (80) ἐκσπονδον μὲν τὰ πρῶτα Ῥωμαίοις τελοῦν καὶ πολέμων πολλῶν πρόξενον γεγονὸς αὐτοῖς; ἀνδραποδισμῶν τε καὶ ἁλώσεων (81) πόλεων καὶ μυρίων ἄλλων δεινῶν, καὶ ταῦτα ἐν πολλοῖς τοῖς ἔτεσιν, ὕστατα παρὰ τοῦ βασιλέως Βασιλείου (82) χειροῦται, ὃν διὰ ταῦτα Βουλγαροκτόνον ἡ φήμη
B ἐκάλεσε. Μέχρι γοῦν τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου ὑπόφορον τὸ γένος ἐτέλει Ῥωμαίοις, διὰ δὲ τὴν τοιαύτην πρόφασιν μεμελέτηκεν ἀνταρσίαν, καὶ ἀνίσταταί τις Ἀσὰν (83) τυραννομα καὶ βασιλεύει τῆς χώρας, ἅπαντα τὰ ἐντὸς τοῦ Αἵμου μέχρι καὶ τοῦ Ἴστρου ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος. Ἐκ τούτου οὐκ ὀλίγα πράγματα Ῥωμαίοις ξυνέβη· ἔχοντες γὰρ οἱ Βούλγαροι τὸ Σκυθικὸν σύμμαχον πολλὰ ἐποίουν τῇ Ῥωμαίων δεινά. Τῷ τοι καὶ ὁ βασιλεὺς ἀγανακτήσας Ἰσαάκιος, τὸ τῶν Ῥωμαίων ἅπαν συναγαγὼν εἰς ἓν στράτευμα, κατ' αὐτῶν ἐχώρει. Τὴν γοῦν παράλιον παριὼν καὶ διὰ τῆς Μεσημβρίας πόλεως τὴν ὁδοῦν ποιησάμενος ἔσω τοῦ Αἵμου γίνεται. Ὁ δὲ Ἀσὰν
C μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματος ἐντὸς τοῦ πολιχνίου οὗ δὴ τὸ ὄνομα Στρίναβος εἰσέρχεται, ἔνθα καὶ τὰς σκηνὰς ποιησάμενος ὁ βασιλεὺς Ἰσαάκιος τοὺς Βουλγάρους ἐπολιόρκει. Καταστρατηγεῖται δὲ παρ' αὐτῶν· τῶν τις Βουλγάρων γὰρ προσωπεῖον ὑπενδὺς φυγάδος ἀφικνεῖται παρὰ τὸν βασιλέα καὶ μηνύει αὐτῷ Σκυθῶν ἔφοδον, ὁ δὲ βασιλεὺς τῷ λόγῳ θρηθεὶς, καὶ ταῦτα τὴν ἐπιοῦσαν τὸ πολίχνιον χειρώσασθαι μέλλων, ἀπανίσταται τοῦ τόπου. Οὐκ ἐξῆλθεν οὖν τὴν ἣν ἐπῆλθεν ὁδὸν, ἀλλ' ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ Βουλγάρου τὴν ταχυτέραν τάχα διεξιέναι βεβούλευται. Ἐπεισπίπτουσιν οὖν αὐτῷ διερχομένῳ οἱ Βούλγαροι ἐπί τινι στενωπῷ γενομένῳ, καὶ καταλύουσι τὸ ὑπ' αὐτὸν ἅπαν στράτευμα, καὶ σκυλεύουσι πᾶσαν τὴν τῆς στρατιᾶς ἀποσκευὴν, ἀλλὰ δὴ καὶ τὴν τοῦ βασιλέως αὐτοῦ. Πίπτουσι δὲ πολλοὶ τῶν
D Ῥωμαίων. Οἱ δὲ διασωθέντες μετὰ τοῦ βασιλέως;

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

vocibus clamitarent jam armis Romanos invadendos, captos omnes ad unum inclementer occidendos. pace et pretio repudiatis. His tota gens concitata ad arma cucurrit, et ex initio defectionis, quæ auspicata fuerunt, animis magnis constabiliuntur, Deum libertati suæ favere. ALL.

(80) *Τὸ δὲ Βουλγάρων φῦλον*. Gregoras, lib. II, p. 26. ALL.

(81) *Ἀνδραποδισμῶν τε καὶ ἁλώσεων*. Quæ mala Bulgari in Græcos et eorum regiones intulerint variis excursionibus, aliis atque aliis ducibus, et vastitatem provinciarum, fuse narrant omnes Græcorum historiæ, donec a Basilio Bulgaroctono tandem fusi ac debellati sunt, unde illi nomen Bulgaroctono fuit. ALL.

(82) De Basilio Bulgaroctono præter nostrum Acropolitam agit Gregoras, libro secundo ; Zonaras, Cedrenus, Joannes Tzetzes in Chiliad.; reliqui fere omnes historici Græci. De ejus cadavere et sepultura Georgius Pachymeres, lib. I, p. 124. Porro Basilium in eodem templo sepultum tradit Cedrenus : Ταφῆναι δὲ παρεκάλεσε τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν, ὃν καὶ διάδοχον κατέλιπε τῆς ἀρχῆς, ἐν τῷ κατὰ τὸ Ἑβδομον ναῷ τοῦ εὐαγγελίστου καὶ θεολόγου. Ὃ δὴ γέγονεν. ALL.

(83) *Ἀσάν*. Defectionem Bulgarorum, expeditionem in eos Isaacii imperatoris admodum infelicem, et damna illata Romanis fuse prosequitur Choniata. ALL.

γυμνοί τε ἦσαν καὶ ὀλίγοι πάνυ. Ἐντεῦθεν ἐφυσιώθη τὸ τῶν Βουλγάρων φῦλον, λείαν πολλὴν ἐκ τῶν Ῥωμαίων κερδῆσαν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐκ τῶν βασιλικῶν παρασήμων τὰ τιμιώτερα. [P. 11] Τάς τε γὰρ τοῦ βασιλέως πυραμίδας (84) ἀνελάδοντο καὶ φιάλας τῶν ἐπισήμων καὶ χρῆμα εἰς πλῆθος καὶ αὐτὸν δὴ τὸν βασιλικὸν σταυρόν (85)· τῶν τινὸς γὰρ αὐτὸν ἱερέων ῥίψαντος μετὰ μικρὸν ἐφεῦρον ἐν τῷ ποταμῷ, ἐκ χρυσοῦ μὲν κατεσκευασμένον, φέροντα δὲ μέσον ἐκ τοῦ ἁγίου ξύλου, ἐν ᾧπερ ὁ Δεσπότης προσηλώθη Χριστὸς, εἰς σταυροῦ σχῆμα τετυπωμένον, θήκας δὲ μικρὰς παμπόλλας ἔχοντα, ἐν οἷς λειψανά τε πρόσεστι τῶν περιφανεστέρων μαρτύρων, τῆς Θεομήτορος τὸ γάλα καὶ μέρος τι τῆς ζώνης αὐτῆς (86) καὶ ἄλλα πλεῖστα, ὁπόσα τῶν εὐαγῶν καθειστήκει [46]. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰσαάκιος εἰς τὴν Κωνσταντίνου οἷον φυγὰς [47] ᾤχετο.

A abjecerat, non multo post in flumine offendunt, ex auro compactam, in medio ex sacrosancto ligno, cui Christus Dominus affixus pependerat, in modum crucis efformato complectentem, nec non parvas et plurimas theeas habentem, in quibus celebriorum martyrum reliquiæ, Deiparæ lac, zonæ ejusdem pars, et reliqua multa, quæ sanctis loculis asservantur, continebantur. Imperator ergo Isaacius Cpolim fugiens se recepit.

[46] καὶ ἄλλα — καθειστήκει om. D. [47] οἷον φυγὰς om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(84) *Πυραμὶς* erat pileus acuminatus instar pyramidis, Orientalium principum gestamen; cujus postea iterum Georgius meminit: Καὶ τὰ μὲν ἐρυθρὰ πέδιλα ἀπεδάλλετο, καὶ τὴν περιμάργαρον πυραμίδα, ἃ βασιλικὰ σύμβολα. Hoc. adhibito in consilium viro consultissimo ac Byzantinarum rerum peritissimo J. Meursio, didici ex duobus illis auctoris nostri locis. Idemque docetur in Glossario Græco-barbaro iteratæ editionis, iisdem firmatum exemplis. Quibus tertium adde ex Niceta in Andronico Comneno, lib. II: Τρέπεται πρὸς φυγὴν, καὶ τὸ φοινικοδαφὲς πέδιλον τοῦ ποδὸς ἀφελιξάμενος, καὶ τὸ ἀρχαῖον αὐτῷ περιφύλαγμα τὸν σταυρὸν ὁ θεοβλαβὴς ἀποτραγηλισάμενος ἐκεῖ που, καὶ πῖλον βαρβαρικὸν τῇ κεφαλῇ περ θέμενος, ὃς ἐξ ὀξὺ λήγων πυραμίδι εἴκασται, τὴν βασιλικὴν εἴσεισιν αὖθις τριήρη. Vocat barbaricum pileum acuminatum et fastigiatum in metam instar pyramidis. Non absimile genus pilei, aut idem forte, videtur fuisse τοῦφα, cujus meminit in Basilio Porphyrogenito Zonaras, *Annal.* tom. III, quem triumphantem incessisse vult ornatum recta tiara aut tupha, τιάρᾳ ταινιωθεὶς ὀρθίᾳ, ἣν τοῦφαν καλεῖ ὁ δημώδης. Subdit: *A typho nimirum et superbia quam in animis gestantium excitat.* Quæ originatio utcunque nonnemini placitura sit fortassis, mihi certe displicet. Apage, apage nugas nugacissimas. Sed et *tufæ* inter signa muta militaria, qualia sunt aquilæ, dracones, vexilla, flamulæ, etc., de quibus Vegetius, lib. III, C. V, in emendata V. C. Petri Scriverii editione. Henricus Huntindoniensis, *Hist. Anglor.* lib. 2: *Ubique ante regem* (Edwinum) *vexilla gestabantur; nec non per plateas illud genus vexilli quod Romani* tuffam *vocant, Angeli* tuf *appellant, ante eum ubilibet ferri solebat.* Idem habetur in Venerabilis Bedæ *Hist.* lib. II, c. 16, unde manifesto desumpsisse videtur Huntindoniensis iste Henricus. Dousa.

B Cæsar Baronius, ecclesiasticorum Annalium scriptor nobilis, anno 325, quo optimus imperator significare voluit orbem a Christo crucis virtute triumphatum esse. Exemplum Constantini globum cruciferum manu tenentis secuti sunt reliqui imperatores. Vide passim nummos. Sed imperatores non modo in globo imperatorio ferebant crucem, sed et solam absque globo. Quod varia auctorum loca, statuæ et nummi probant. Et Græci, quando cum hostibus confligendum erat, signum crucis secum in aciem efferre et hostibus invictissimi propugnaculi vice objicere solebant. Etiam Bulgarorum regi prodeunti in hostem crucem prælatam Cedrenus auctor est. Conradus a Liechtenau abbas Uspergensis in Chron. anno 1101: *Referebat mihi venerabilis abbas Gerardus, qui tunc crucem Dominicam semper lateri regis contiguus præferebat.* Sed loquitur hic de Christianorum bello adversus Mahometanos. Guilielmus C Tyrius, lib. XXI, cap. 21 et 22, et lib XXII. cap. 21, docebit principes proprium quemdam habuisse sacerdotem, qui in expeditionibus ex officio crucis signum ferret quem ille *vivificæ crucis bajulum* appellat. Iste est *primarius sacerdos palatii* Cedreno in Constantino Leonis F. Et hoc signum crucis pretiosius, majoreque cultu, honore ac reverentia suspiciebatur et religiosius observabatur, si inclusas haberet primæ crucis particulas. Nam S. crucis lignum per partes (ut ait D. Cyrillus Hierosolymitanus episcopus, Catech. IV, 10 et 13) de monte Calvariæ sparsum est ac totum terrarum orbem replevit. Ejuscemodi cruces non paucæ passim occurrent antiquorum monumenta evolventi. Tale hoc fuisse mihi persuadeo quod auctor noster τὸν βασιλικὸν σταυρὸν appellat, salvo tamen cujusvis judicio. Vide Jacobum Gretserum S. J. theologum, qui hoc omne crucis negotium exactissime atque uberrime tribus tomis persequitur. Quibus lectis opinioni meæ subscribere ac calculum adjicere lectorem candidum D nulla erit invidia. Dousa.

(85) *Τὸν βασιλικὸν σταυρόν.* Intelligit (quod etiam a Meursio habeo) crucem sphæræ terrestri impositam, quam sinistra manu imperator gestabat. Qua re id nimirum innuebat imperator, fidei in Christum crucifixum beneficio orbis terrarum imperium se potitum esse. Primusque ita in Augustæone effingi se Justinianus curavit post ædificatum augustissimum S. Sophiæ templum; et ab illo mox reliqui imperatores. Refert Codinus in *Originibus Cpolitanis*, et Suidas v. Ἰουστινιανός. Hæc Meursii nostri conjectura est, cujus mantissam vide ad librum De *Luxu Romanorum*, cap. 8; de globo imperatorio Isidorus *Originum* lib. XVII qui ejus usum atque originem ad Augustum refert his verbis: *Pilam in signa constituisse fertur Augustus propter nationes sibi cuncto orbe subjectas, ut magis* (legendum puto *imagine*) *figuram orbis ostenderet.* Huic pilæ Constantinus Magnus imp. crucem addidit, teste Nicephoro, lib. VII, cap. 49, et aliis. Videndus amplissimus

(86) *Ζώνης αὐτῆς.* Ad zonam Virginis Deiparæ quod attinet, ejus quoque καταθέσια Græci celebrabant prid. Kal. Septembres. Menologium clare in mense Augusto: Εἰς τὴν λα' τὰ καταθέσια τῆς τιμίας ζώνης τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου. Et in Novella Manuelis Comneni de feriis: Καὶ ἡ λα' τοῦ Αὐγούστου διὰ τὴν τῆς τιμίας ζώνης τῆς ἀχράντου Θεοτόκου κατάθεσιν· suggessit amicissimus mihi Meursius Menologium Græcorum ex bibliotheca et interpretatione Guilielmi Sirleti cardinalis, Aug. die 31: *Commemoratio pretiosæ zonæ sanctissimæ Dei parentis Mariæ, repositæ in venerabili ejus æde, cum zona ipsa relata est ab episcopatu Zetæ sub Justiniano imp. et factum miraculum per impositionem pretiosæ zonæ super reginam Zoem, conjugem Leonis imp.* Dousa.

12. Hinc detrimentis noxisque non paucis Romanos Bulgari affecerunt. Sed et imperatore Isaacio a fratre Alexio obcæcato, eoque Romani imperii habenas moderante, multis prœliis versus Philippopolim Beroemque, ubi protostrator Camytzes depugnans a Bulgaris captus est, Joanne Asani fratre tunc dominante, Romanos Bulgari vexarunt. Asanus enim duos habuit fratres: uni nomen fuit Petro, alteri Joanni. Joannes penes illum residebat, **23** Petro partem e dominio avulsam commisit, ut regeret. Tum magnam Peristhlabam et Probatum et loca adjacentia frater Asanus Petro, ut jure suo ac nutu gubernaret, elargitur. Sic factum est ut ad hunc diem ea loca Petri regio cognominentur. Per integros novem annos cum Asanus regie admodum rem Bulgarorum gessisset, a consobrino suo Ivango, qui se postmodum illico in fugam dederat, jugulatur. Hæres fuit imperii Joannes ipsius frater: rennere namque Bulgari Petro provinciam dominandi tradere.

ιβ'. Ἐντεῦθεν οὐκ ὀλίγα πράγματα Ῥωμαίοις ἐκ Βουλγάρων ὑπῆρχεν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ βασιλέως Ἰσαακίου ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀλεξίου τυφλωθέντος, καὶ αὐτοῦ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν (87) σκήπτρων ἐπιτελημμένου, πόλεμοι πάμπολλοι τοῖς Ῥωμαίοις παρὰ τῶν Βουλγάρων ἐγένοντο περὶ τὰ μέρη τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ Βερόης [48], ἔνθα καὶ ὁ πρωτοστράτωρ (88) Καμύτζης ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἐάλω μαχόμενος, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀσὰν Ἰωάννου τότε κατάρχοντος. Ὁ γὰρ δηλωθεὶς Ἀσὰν δύο ἔσχεν ἀδελφούς, ὧν ὁ μὲν Πέτρος ἐκαλεῖτο, ὁ δὲ Ἰωάννης· καὶ τὸν μὲν Ἰωάννην εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ, τὸν δὲ Πέτρον (89) τιμήμά τι κόψας τῆς αὐτοῦ ἐπαρχίας ἄρχειν ἐκείνου διεκελεύσατο, ἥ τε μεγάλη Περισθλάβα (90) καὶ ἡ Προβάτους καὶ τὰ περὶ αὐτὰ τῷ Πέτρῳ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἀσὰν ὡς οἰκεῖος κλῆρος δεδώρητο, ὅθεν καὶ μέχρι τοῦ νῦν τὰ τοιαῦτα τοῦ Πέτρου ὀνομάζεται χώρα [49]. Ἐννέα γοῦν ἐνιαυτοὺς διανύσας ὁ Ἀσὰν βασιλικῶν κατάρχων τοῦ Βουλγαρικοῦ γένους φονεύεται παρὰ τοῦ πρωτεξαδέλφου αὐτοῦ Ἰβάγγου (91), ὃς καὶ παραυτίκα ἀπέδρα, βασιλεύει δὲ τοῦ γένους [50] ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ (92) Ἰωάννης [51], μὴ θελησάντων τῶν Βουλγάρων εἰς βασιλείαν τὸν Πέτρον ἀναγαγεῖν· καὶ ὁ τοῦ Ἀσὰν δὲ υἱὸς Ἰωάννης ἔτι ἀφῆλιξ ὑπῆρχεν.

13. Joannes itaque Asani filius tenera adhuc ætate rex Bulgaris constitutus multa in Romanos mala ingessit, et in Italos etiam ipsos, prospere et fortunate: erat enim, cum Cpolis direpta est, Bulgarorum rex. Quando itaque Itali universam Macedoniam subegerunt, res eorum, qui primus Cpoli

ιγ'. Οὗτος οὖν ὁ Ἰωάννης βασιλεὺς Βουλγάρων ὀνομασθεὶς πολλῶν τε τοῖς Ῥωμαίοις αἴτιος (93) ἐγεγόνει κακῶν, εὐτυχῶς ἰδὲ καὶ τοῖς Ἰταλοῖς αὐτοῖς. Ἦν γὰρ οὗτος βασιλεὺς Βουλγάρων, ὁπότε ἡ Κωνσταντίνου ἐάλω. Ὡς γοῦν οἱ Ἰταλοὶ πᾶσαν τὴν τῆς Μακεδονίας (94) χώραν ὑφ' ἑαυτοὺς ἐποιήσαντο, βα-

[48] ὑπῆρχεν — Βερόης] καὶ τοῦ Ἀλεξίου βασιλεύσαντος πόλεμοι αὐτῷ ἐκ τούτων πολλοὶ περὶ Βέρροιαν D. [49] ἥ τε — χώρα om. D. [50] βασ. — γένους om. D. [51] καὶ βασιλεύει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, ἀφηλικος ὄντος τοῦ τοῦ Ἀσὰν υἱοῦ Ἰωάννου D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(87) *Αὐτοῦ δὲ τῶν Ῥωμαϊκῶν.* Namque Græcorum imperium non minora infortunia sub Alexio sustinuit quam antea sub Isaacio sustinuerat, quæ narrat Choniata in Alexio. ALL.

(88) Quæ sit *protostratoris* dignitas, quod munus, unde melius liquidiusque constare possit, nullum luculentiorem auctorem quam amicum nostrum Joannem Meursium tibi nominare possum. Videatur ejus Glossarium, an thesaurum dicam? in Πρωτοστράτωρ. DOUSA.

(89) *Τὸν δὲ Πέτρον.* Petrus præterea auream corollam capiti imposuit et pedibus coccineos calceos induxit, ut imperialibus insignibus popularibus suis spectabilior ac dignior appareret. ALL.

(90) *Περισθλάβα.* Anna Comnena, *Alexiad.* lib. VII: Πόλις δὲ αὕτη περιφανὴς περὶ τὸν Ἴστρον διακειμένη, ποτὲ μὲν οὐτ' ὄνομα τοῦτο ἔχουσα βαρβαρικὸν, ἀλλ' Ἑλληνίζουσα ἀπὸ τῆς προσηγορίας μεγάλη πόλις καὶ οὖσα καὶ λεγομένη· ἀφ' οὗ δὲ Μόκρος ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου γενόμενοι, καὶ προσέτι Σαμουὴλ ὁ τελευταῖος τῆς Βουλγαρικῆς δυναστείας, καθάπερ Σεδεκίας τῶν Ἰουδαίων, τῆς ἐσπέρας κατέδραμον, σύνθετον ἐκτήσατο τὴν προσηγορίαν ἀπό τε τῆς Ἑλληνικῆς σημασίας, μεγάλη ἐπονομαζομένη καὶ τὴν ἀπὸ τῶν Σθλαβογενῶν ἐπισυρομένη τάξιν μεγάλη Περισθλάβα πανταχόθεν τούτοις φημιζομένη. ALL.

(91) Non *Ibanus*, sed *Ibancus*, Ἰβαγκός apud Nicetam semper, et quodam loco Ἰβαγχὸς ὄνομα τῷδε, σημαίνει δὲ ἡ λέξις τὸν Ἰωάννην. Rectius arbitror *Ibanus* sive *Ivanus*, id est *Ivan*, *Iwan*, *Johan*. DOUSA. — Ibancus (sic Joannes a Blachis dicitur) natura et moribus Asano similis et intima familiaritate conjunctus clam cum uxore Asani sorore consuescebat. Id ubi comperisset Asanus, principio uxorem accusare et propter facinoris dissimulationem capitis damnare. Sed verbis uxoris deterritus iram a muliere in Ibancum transfert, eumque statim intempesta nocte ad se accersit. Ibancus accessum differi, Asanus sollicitat. Tandem causa cur vocaretur Ibancus cognita, gladio sub veste occultato accinctus ingreditur. Asanus nihil moderati in eum cogitans, ad primum ejus aspectum efferatus, ensem quærit. Ibancus facinus occupat et ense in inguine infixo Asanum occidit. Inde elapsus statim ad conscios se confert, et cæde indicata cum eis consilium defectionis init. ALL.

(92) *Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ.* Petrus post necem Asani non multum summa rerum potitus est; qui nec morte naturali, sed miserabiliter a quodam populari confossus vitam finit, et principatus Bulgarorum ad Joannem tertium fratrem transit. Ita Choniata. Acropolita tamen hic noster aliter. Joannes non parvo tempore apud Romanos obses fuerat, cum imperator Isaacius secundum Mysis arma retulisset: sed fuga elapsus domum redierat. Gregoras: Ὁ γάρ τοι τοῦ πρώτου Ἀσὰν ἀδελφὸς καὶ διάδοχος Ἰωάννης. ALL.

(93) *Πολλῶν τε τοῖς Ῥωμαίοις αἴτιος.* Asano et Petro fratribus spoliandis infestandisque Græcis immanior; cujus res gestas videre est in Choniata. ALL.

(94) *Τῆς Μακεδονίας.* Quomodo Itali Macedoniam et Græciam reliquam sibi subegerint, narrat Choniata in Balduino. ALL.

σιλικῶς τοῦ πρώτως ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει κατάρξαντος Βαλδουΐνου τὰ κατ' αὐτοὺς διευθύνοντος, καὶ πρὸς τὴν πόλιν Ἀδριανοῦ (95) διεμηνύσαντο ὅπως ὑπ' αὐτοὺς γένηται· ὁ γὰρ βασιλεὺς Βουλγάρων Ἰωάννης προὔλαβε χειρώσασθαι τὴν Φιλιππούπολιν (96) καὶ ἀνδραποδισμὸν μέγαν τῶν Ῥωμαίων ἐκεῖθεν ποιήσασθαι. Μὴ βουληθέντων δὲ τῶν Ἀδριανουπολιτῶν ὑπὸ χεῖρα γενέσθαι τῶν Ἰταλῶν, ἐκστρατεύουσιν οἱ Ἰταλοὶ κατ' αὐτῶν [93], αὐτοῦ τε τοῦ βασιλέως Βαλδουΐνου συνόντος αὐτοῖς καὶ τοῦ τὸν τόπον τοῦ δουκὸς ἐπέχοντος Βενετίας ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει. Εἰς στενοχωρίαν γοῦν οὐ μικρὰν ἐλθόντες οἱ τῆς Ἀδριανοῦ οἰκήτορες ἀποστέλλουσι πρὸς τὸν βασιλέα τῶν Βουλγάρων Ἰωάννην, [P. 12] ἵνα συνάρηται τούτοις καὶ τοῦ ἐπηρμένου κινδύνου ῥύσηται [94]. Ὁ δὲ ἀσμένως δέχεται τοῦτο, καὶ Σκύθας μεθ' ἑαυτοῦ προσλαβόμενος, ἐπεὶ φανερῶς οὐκ εἶχε τοῖς Λατίνοις μαχέσασθαι [95], περιγενέσθαι βεβούλευται μηχαναῖς [96]. Καὶ ὁ μὲν ἔκειτο μακράν που τῆς Ἀδριανουπόλεως, ἐκπέμπει δὲ κατὰ τῶν Ἰταλῶν τοὺς Σκύθας τῇ Σκυθικῇ στρατείᾳ χρήσασθαι κατ' αὐτῶν [96]. Ἰταλοῖς μὲν οὖν ἔθος ἐφ' ἵπποις ὑψαύχεσιν ἐποχεῖσθαι καταφράκτοις τε δι' ὅλου εἶναι τοῖς [97] ὅπλοις τοῦ σώματος, κἀντεῦθεν δυσκινήτως κατὰ τῶν ἐναντίων ὁρμῶσι [98]· Σκύθαι δὲ κουφότερον (97) ὡπλισμένοι ἐλευθερώτερον ἐπιπηδῶσι τοῖς ἐναντίοις. Οὗ μὴ ξυνιέντες οἱ Ἰταλοὶ παρὰ τῶν Σκυθῶν καταστρατηγοῦνται, ὥστε καὶ αὐτὸν τὸν βασιλέα Βαλδουΐνον (98)

A imperium tenuit, regie administrante Balduino, pro deditione Adrianopolitas sollicitant: namque rex Bulgarorum Joannes Philippopolim magna Romanorum clade præda ditatus præripuerat. Cum Italorum jugum Adrianopolitæ detrectassent, Itali 24 in eos copias, quibus Balduinus imperator et vices ducis Venetiarum Byzantii gerens præsto aderant, educunt; quare Adrianopolitæ in summas angustias adducti ad regem Bulgarorum Joannem, ut suppetias ferret et a scopulo in tranquillum deduceret, viros delegant. Postulatis ille oblectatus, sociosque sibi Scythas asciscens, cum palam in acie adversus Latinos prodire non posset, ex insidiis eos opprimere statuit. Ipse quidem longe Adrianopoli aberat, Scythas vero in Italos mittit, ut Scythico bellandi

B modo eos aggrederentur. Italis in more est equis ferocitate exsultantibus vehi, munirique armis circumquaque toto corpore, ideoque segnes ac tardos in hostes ferri. Verum Scythæ, cum levius armentur, liberius adversarios impetunt. Illud ignorantes Itali a Scythis præter opinionem dolis opprimuntur. Balduinus imperator captus et vinculis gravis ad Bulgarorum regem Joannem adducitur; illius caput abscissum, sordibusque internis expurgatum et ornamentis undique circumseptum, poculi loco barbaro inservisse fama est. Adrianopolitæ non statim rem perceperant: nam urbe egressi castris adsultassent Italorum 25 ac bona diripuissent. Be-

[93] αὐτοῦ — Κωνσταντινουπόλει om. D. [94] καὶ — ῥύσηται om. D. [95] ἐπεὶ — μαχέσασθαι om. D. [96] μηχαναῖς Λατίνων περιγενέσθαι σπεύδει D. [96] τῇ — αὐτῶν om. D. [97] τε τοῖς om. D [98] τοῦ — ὁρμῶσι om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(95) *Τὴν πόλιν Ἀδριανοῦ.* Adrianopolis obsidionem et Joannis machinas prolixius narrat Choniata in Balduino. De hac urbe auctor Vitæ Athanasii patriarchæ Constantinopolitani: Οὗτος ὁ μέγας τὴν ἀρετὴν καὶ σχεδὸν παντὶ τῷ κόσμῳ διαδήτος Ἀθανάσιος πατρίδα μὲν ἔσχε τὸν Ὀδρυσὸν πόλιν ἀρχαίαν τε καὶ ἐπιφανῆ, οὐ μόνον παντοίοις βρίθουσαν τοῖς ἔξωθεν ἀγαθοῖς, ἀλλὰ καὶ πάσαις ἀρεταῖς κομῶσαν καὶ πάσης ἀγαθῆς παιδείας ὑπερέχουσαν ἐργαστήριον, ἐξ Ὀρέστου μὲν τοῦ πρώτως αὐτὴν ἀνεγείραντες κληθεῖσαν Ὀρεστιάδα, ἐξ Αἴλιου δὲ τοῦ Ἀδριανοῦ τοῦ πολλοῖς ὕστερον χρόνοις πλατύναντος καὶ κοσμήσαντος κλουμένην Ἀδριανούπολιν, ἥτις ὅσοις περιῤῥεῖται παντοίοις πάντοθεν ἀγαθοῖς καὶ ποταμοῖς πρὸς τούτοις ἀένναα ῥέουσιν, ἔξεστι τῷ βουλομένῳ καταμαθεῖν ἐκεῖ δὴ καὶ φοιτήσαντι. De eadem Joannes Tzetzes Chiliad. 8, versu 951. ALL.

(96) *Τὴν Φιλιππούπολιν.* Choniata in Balduino Flandro, p. 829. ALL. — In hoc ἀνδραποδισμῷ τῶν Ῥωμαίων et miserabili direptione urbis Philippopolis (quæ ab Alexandri Magni patre nomen accepit et incunabula) antiqui scriptores cum Logotheta consentiunt. Inter cæteros testis αὐτόπτης Godefridus Ville-Harduinus, mareschallus Campaniæ, V. N: ait enim Joannem Asanum pulso Reinerio (an Renato) de Utrecht, qui ejus urbis principatum a Balduino imperatore acceperat, ipsam hanc urbem contra fidem datam funditus evertisse, inque incolas plusquam barbarica rabie sæviisse, interemptis crudeliter archiepiscopo proceribusque, ac cæteris in servitutem abductis. DOUSA.

(97) *Κουφότερον.* Choniata, p. 812. ALL.

(98) *Βαλδουΐνον.* Choniata, p. 814. Sic vin-

C culis oneratus longo tempore Ternobi fuit. Cum autem Aspietas ad Latinos defecisset, Joannes vir astutus et dolore in dies ingravescente pene in rabiem actus, Balduino educto e carcere pedes a genibus et manus a brachiis securi amputari, deinde ipsum in vallem præcipitari jubet; ubi tertio demum die esca volucrum miserabiliter exspiravit. Hinc patet quantum fallantur ii qui Balduinum fatali morte decessisse aut in bello interfectum tradunt. Et quantum garrit Dorotheus Monembasiensis, qui eum in Oriente post tredecim annos cum pugnaret adversus Theodorum Lascarim defunctum scribit: Καὶ ἐσύναξαν φούσατα πολλὰ, καὶ ἐπῆρεν αὐτὰ ὁ βασιλεὺς ὁ Βαλδουΐνος, καὶ ἐπέρασεν εἰς τὴν ἀνατολὴν, καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν Φιλαδέλφειαν, καὶ ἐπολέμα μετὰ τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων, καὶ ἐμάχετον δεκατρεῖς χρόνους, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν, καὶ τινὲς μὲν λέγουν ὅτι ἀπέθανε τὸν κοινὸν θάνατον, ἄλλοι δὲ λέγουν ὅτι εἰς τὸν θάνατον ἐσκοτώθη. Sabellius quoque

D de ejus morte varia tradit, lib. VI, Ennead. IX: *Balduinus, qui post Byzantium a Gallis et Venetis captam fuerat imperator declaratus, intra annum quo fuit imperio potitus vita decessit. Sunt qui scribunt ad Hadrianopolim victum in hostium potestatem venisse atque in vinculis morte consumptum, alii Byzantii aiunt fato defunctum.* Addit Choniata lectissimos Latinorum equites et hastis vibrandis celebres eo in conflictu cecidisse, et Plecæ comitem Lodoicum; callidissimum malum et omnium Romanarum cladium primum auctorem, Venetiarum ducem Dandulum, clade exercitus ex fugientibus cognita, statim conversis frenis in castra properasse et Byzantium rediisse, intestinis fuga tot parasangarum ruptis et scroto in immensum tumefacto.

liquiæ Italorum in tentoriis, clarissimis luminibus accensis, quasi adessent, media nocte pedem Cpolim referunt. Eo mane cognito ab Adrianopolitanis, quæ in tentoriis remanserant, prædatum itum est. Rex Bulgarorum Adrianopolitarum promissionibus fretus, urbem sibi subjicere avens iter arripit: illi se dedere recusarunt. Sed dolo rex Bulgarorum indignatus ad eos obsidendos animum advertit. Verum apparandis obsidionibus Bulgari omnino inepti sunt; neque enim admovendarum machinarum ar-

ὑπ' αὐτῶν ἁλῶναι καὶ δέσμιον ἀπαχθῆναι πρὸς τὸν βασιλέα Βουλγάρων Ἰωάννην, οὔπερ, ὥς φασι, καὶ τὴν κεφαλὴν μετὰ τὴν σφαγὴν εἰς κύπελλον χρηματίσαι τῷ βαρβάρῳ, τῶν ἐντὸς ταύτης πάντων κεκαθαρμένην [59] καὶ κόσμῳ περιπυκασθεῖσαν κύκλωθεν. Οἱ μὲν οὖν Ἀδριανουπολῖται ἐκ τοῦ παραυτίκα τὸ γεγονὸς οὐκ ἐγνώρισαν· εἰ γὰρ ᾔδεισαν, ἐξῆσαν ἂν τῆς πόλεως καὶ [60] λείαν αὐτῶν ἐπεποιήκεισαν τὰς Ἰταλικὰς σκηνάς. Οἱ γοῦν ἀπολειφθέντες (99) Ἰταλοὶ φῶτα (1) λαμπρὰ [61] ἐν ταῖς σφετέραις ἀνάψαντες

[59] τῶν — κεκαθαρμένην om. D. [60] ἐξῆσαν — καὶ om. D. [61] ταῖς σκηναῖς ἄψαντες καὶ μέσον νυκτῶν ὄραντες περὶ D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

Gregoras, lib. I, p. 15, 21. Ephræmius Byzantius in Chronico:

Ὁ δ' ἀσμένως δέδεκτο πρεσβείας λόγους,
Καὶ συμμαχικὴν Σκυθικὸν λαβὼν στίφος,
Ἐπεισπεπτωκὼς Ἰταλῶν στρατῷ λάθρα
Τοῦτον τροποῦται καὶ νικᾷ κατὰ κράτος.
Ζωγρεῖ τε καὶ σφῶν κράτωρα Βαλδουῖνον,
Κομῶντα πολλαῖς ἀρετῶν νεαρίαν,
Μάλιστα πασῶν σωφροσύνῃ καὶ δίκῃ.
Ὃς φθὰς προϊστόρησεν ἀνόπιν λόγος·
Ὄνπερ καθείρξας μακρὰν ἐν τῷ Τρινόβῳ,
Δράσας τε δεινὰ μυρία κακοτρόπως,
Πέρας καθυπέβαλεν οἰκτρῷ θανάτῳ
Κατ' ἠλιβάτων κατακρημνίσας τόπων.

Quemadmodum itaque nomen Danduli apud Græcos inauspicatum atque infame habitum est, ita Baldoini, quamvis eorumdem hostis, gloriosum; cujus etiam vires atque imperium ob amissam libertatem oderant, mores atque ingenium exosculabantur. Græcorum de eo præconia digna quæ lapidi sepulcrali incidantur hic ascribam. Choniata p. 790. Ephræmius in Chronico:

Ἐκ τε Φραγγίσκων Βερετίκων Λωμπάρδων
Ἐπιλεγέντες εὐγενεῖς ψηφηφόροι
Εἰς ἄνακτα χρίουσι τῆς Κωνσταντίνου
Βαλδουῖνον κόμητα χώρας τῆς Φλάντρας,
Νεαρίαν κάλλιστον, ὡραῖον φύσει,
Φιλευσεβῆ τε καὶ φιλόχριστον λίαν,
Πραΰν, ἱλαρόν, σωφρονέστατον μάλα,
Μερίδα καὶ μέλλοντι διδόντα βίῳ,
Πολλῶν ταμεῖον ἀρετῶν θεοδότων,
Μάλιστ' ἐραστὴν σωφροσύνης καὶ δίκης.
Ὃς εἶχε δὴς κήρυκα τῆς ἑβδομάδος
Τορὸν βοῶντα μὴ καθεύδειν μηδένα
Τῶν βασιλείων ἔνδοθεν καθ' ἑσπέραν,
Μηδὲν νομίμῳ γυναικὶ συνημμένον,
Πόρνῃ δ' ἀθέσμως συμβιοῦν ᾠρημένον.
Ἦρ καὶ φύλαξ νόμων τε δίκης τ' ἐννόμου,
Γυναικὶ προσσχεῖν οὐ θελήσας οὐδ' ὅλως,
Μηδ' ἂν μέχρι βλέμματος ἐμπαθῆ θέαν,
Ὅσον περ ἁπῆν τῆς συρεύρου τὸν χρόνον.

[ALL.

— Nota fatum Balduini imp. A Scythis captus vivusque in hostium potestatem venit, ac primo Joanni Bulgarorum regi, mox carceri traditus, modico tempore post miserabili exitu periit, circa annum 1205. Fuitque Constantinopoli interregnum anni unius et mensium quatuor, morte imperatoris non prius explorata, quæ ita contigit teste Niceta. Captus diu Ternobi fuit: cum autem Aspietes ad Latinos defecisset, Joannes rex propterea vehementissime exacerbatus æstuansque ira, et dolore in dies ingravescente pene in rabiem actus, Balduino educto e carcere pedes ipsi manusque amputari, deinde truncum in profundam vallem præcipitari jubet, ubi tertio demum die esca volucrum miserabiliter exspiravit. Hæc Nicetas. Alii in carcere membratim dissectum tradunt, quod uxori Joannis regis matrimonii imperiique sui consortium, si ope ejus liberaretur, obtulisse per illam procacem rejectamque falso accusaretur. Matthæus Paris non Bulgariæ reginam, sed puellam quamdam nobilem fuisse dicit, ut infra videbimus. Quibus pro corollario addit noster logotheta, quod ab aliis prætermissum est, Barbarum capiti illius in conviviis illusisse, cranio videlicet maximi principis poculi vice abusum. Neque tamen hoc ipsum categorice astruit: ait enim ὡς φασί. Utcunque tamen hoc in medium relinquendum sit, de nece ipsius Balduini ne dubitatur quidem. Quid igitur sibi volunt illi qui eum post longam peregrinationem et captivitatem carcere eductum sospitem ac incolumem in patriam rediisse volunt? Scio repertum fuisse quemdam Balduino non absimilem qui se imperatorem et comitem Flandriæ Hannoniæque mentiretur. Nullo namque non tempore inventi sunt qui infimo loco nati mendacio se conati sunt clarissimis inserere familiis. Hoc exemplo Pseudo-Balduini, quia nobile est, non gravabor hic, tamen etsi paulo longiuscula sit historia, fide veterum chronographorum ascribere. Darem primum locum Alberto abbati Stadensi, qui circa illa tempora vixit. Cui succederet deinde Godefridus sancti Pantaleonis monachus Coloniensis in diligentissimis, quos nuper Marquardi Freheri beneficio accepimus, annalibus sub gestis anni 1225. Possem et alios his adjungere, præclaros quidem et fide dignos, sed stili infaceti homines. Sed horum sordibus omissis audiamus potius sæculi nostri

Florem illibatum populi suadæque medullam,

Justum Lipsium. Is in *Monitis et exemplis politicis*, lib. II, c. 5, num. 8, rem narrat. Nonnihil fidei tenebrioni isti ac impostori dedisse videtur Matthæus Paris. scriptor ejus temporis, in Historia majore, ad annum 1225. Adde auctarium Aquicinctinum ad Sigeberti Gemblacensis Chronicon, nuper ab Alberto Miræo canonico Antverpiensi publicatum. Jacobus Meyerus, Joannis Iperii (qui anno 1294 vivere desiit) Chronico aliisque vetustissimis Flandriæ monumentis et annalibus inspectis, interceptusne sit Balduinus in prælio an occisus parum constare scribit, nunquam posthac inventum. De nebulone Balduinum mentiente vide ipsum ad annum 1225. Christianus Massæus, in Chronico, ad annum 1201, captum Adrianopoli imperatorem ab adversariis et abductum in Syriam tradit. Ita variant auctores. DOUSA.

(99) *Οἱ γοῦν ἀπολειφθέντες.* Choniata, p. 814, 11. ALL.

(1) *Φῶτα* hic superfluum possit videri, et e glossula in contextum irrepsisse; cujus sententiæ auctorem habeo Meursium, ex cujus Glossario hæc, quæ unice huc faciunt, deprompta sunt: Τὸ λαμπρὸν, *ignis*. Constantinus, in *Tacticis*: Θέλων μετακινῆσαι ἐκ τοῦ ἁπλήκτου αὐτοῦ ἐποίησε τοῦτο οὕτω, καὶ ἦψε λαμπρὰ πολλά. Glossæ Græco-Barbaræ: Τόπος ὅπου ἅπτουσι λαμπρὸν ἤτοι πῦρ. Pro eodem τολλαμ-

σκηναῖς, καὶ ὑποψίαν δόντες τοῖς πολίταις ὡς πάρεισι, μέσων νυκτῶν φυγάδες ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου χωροῦσι. Πρωΐας γοῦν γνόντες τοῦτο οἱ τῆς Ἀδριανοῦ οἰκήτορες τὰ ἐλλελειμμένα ταῖς σκηναῖς ἐλῃΐσαντο. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Βουλγάρων κατὰ τὰ ὑπεσχημένα τοῖς Ἀδριανουπολίταις ἐγκρατὴς γενέσθαι τῆς σφῶν πόλεως ὥρμησεν· οἱ δὲ ἀπηνήναντο τοῦτο. Δυσανασχετήσας οὖν ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς τῇ ἀπάτῃ πολιορκῆσαι τούτους ἠθέλησεν. Ἀλλ' ἀφυεῖς παντελῶς εἰς πολιορκίαν οἱ Βούλγαροι· οὔτε γὰρ ἐλεπόλεις οἶδασι στῆσαι, οὐθ' ἕτερόν τι τῶν δυναμένων πορθῆσαι διανοήσασθαι. Ἀπάρας γοῦν ἐκεῖθεν ὁ βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων, μὴ ἔχων τὸ ἐμποδὼν (2) ὡς τῶν Ἰταλῶν αὐτοῦ καταπορθηθέντων τὸ ἔσχατον, ἑτέρου δὲ μὴ ὄντος τοῦ ἀνθισταμένου, πᾶσαν κατατρέχει Μακεδονίαν. Λείαν οὖν παμπόλλην ἐποιήσατο, αὐτάνδρους τὰς πόλεις ἀνδραποδισάμενος καὶ τέλεον κατασκάψας αὐτάς. Τὸ δέ οἱ διανόημα ἦν, ὡς μήποτε Ῥωμαίους ἀνάκλησιν σχεῖν, τῶν σφετέρων ἐπιδράξασθαι πόλεων. Κατέσκαψε γοῦν ἐκ βάθρων αὐτῶν (3) τὴν Φιλιππούπολιν, θαυμαστὴν [a] ἄγαν οὖσαν, ἥτις παρὰ τῷ Ἔβρῳ κεῖται, εἶτα τὰς ἄλλας πάσας πόλεις, τὴν Ἡράκλειαν, τὸ Πάνιον, τὴν Ῥαιδεστὸν, Χαριούπολιν, Τραϊανούπολιν, Μάκρην, Κλαυδιούπολιν, Μοσυνούπολιν, Περιθεώριον καὶ ἄλλας πολλάς, ἃς ἀριθμεῖν οὐ χρεών. Τὸν δὲ λαὸν ἀπάρας ἐκεῖθεν περὶ τὰς παραῤῥοίας καθίζει τοῦ Ἴστρου, ἐκ τῶν ἰδίων ἠνδραποδισμένων κωμῶν καὶ πόλεων τὰς κλήσεις ἐπιθεὶς ταῖς οἰκήσεσιν. Ἀντάμυναν οὖν, ὡς ἔφασκεν, ἐποιεῖτο τῶν ὧν εἰργάσατο πρὸς Βουλγάρους κακῶν ὁ βασιλεὺς Βασίλειος, [P.13] καὶ καλεῖσθαι μὲν ἔλεγεν ἐκεῖνον Βουλγαροκτόνον (4), Ῥωμαιοκτόνον δὲ ὠνόμαζεν ἑαυτόν. Μέχρι γοῦν καταντήσας καὶ αὐτῆς (5) τῆς Θεσσαλονίκης ἐκεῖσε θνήσκει πλευρίτιδι νόσῳ κατασχεθείς, ὡς δέ τινες ἔλεγον ὅτι ἐκ θεομηνίας αὐτῷ ὁ θάνατος γέγονεν· ἔδοξε γὰρ αὐτῷ (6) καθ' ὕπνους ἔνοπλον ἄνδρα ἐπιστῆναι αὐτῷ καὶ δόρατι πλῆξαί οἱ τὴν πλευράν. Ἦν γὰρ καὶ ἀληθῶς ὡς οὐδέποτε τῇ Ῥωμαίων τοσαῦτα παρά του ξυνέβη

A tem callent, neque quippiam aliud capiendis urbibus opportunum moliri possunt. Propterea inde discedens, cum nullus illi se opponeret, Italis ab eo penitus debellatis, universam Macedoniam excurrit, præda ingenti locupletatus, urbes cum ipsis habitatoribus spolians funditusque evertens, eo animo ut si quando Romani infortunio desæviente respirassent, propria oppida recuperare nequirent. Quare e fundamentis sustulit Philippopolim, præclaram nimium atque egregiam urbem, quæ Hebro adjacet, alias deinceps **26** universas, Heracleiam, Panium, Rædestum, Chariupolim, Trajanupolim, Macrem, Claudiupolim, Mosynupolim, Peritheorion, aliasque quamplurimas, quas enumerare operæ pretium non est. Multitudinem abigens circa Istri fluenta collocat, et ex jam direptis oppidis et urbibus nomina propriis coloniis imponit, damna, ut ipse dictitabat, compensans, quibus imperator Basilius Bulgaros afflixerat, eumque fatebatur dici Bulgaroctonum, se vero Romæoctonum indigitabat. Is usque Thessalonicam perveniens laterali morbo vitam finit, vel ut alii asserebant, ira Numinis tristi morte multatus est. Somniavit enim ab armato sibi adstante hasta latus confodi: nemo enim, nec mentior, e memoria hominum tot ac iste calamitatibus Romanos afflixit, adeo ut a cane nomen illi impositum sit, et Scylo-Joannes ab omnibus compellaretur. Cum enim Scythas sibi devinxisset affinitate cum illis contracta, et mores sibi vindicaret ob ferociorem naturam immaniores, cædibus Romanorum admodum delectabatur. Hoc satis functo sororis illius filius Phrorilas nomine, Scythide avia in matrimonium ducta, regnum Bulgarorum occupat. Filius vero Asani Joannes clam ereptus, ut diximus, ad Scythas asportatur. **27** Et hæc quidem de Bulgaris: reliqua oratio, quibus gesta sunt temporibus, enodabit.

[a] θαυμαστὴν — κεῖται om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

πρόν (quod est τὸ λαμπρόν) exstat in Turco-Græcia Crusii. Sed de voce plus satis. Simile autem stratagema legitur apud Livium XXI, 32, Annibalis, cum superato Pyrenæo saltu ad Alpes pervenisset et montanos Gallos debellaret. Leguntur apud eumdem hujuscemodi stratagemata alia, ignibus in castris etiam vacuis accensis ad fallendos hostes. Nam ad ignem nocturnæ in castris vigiliæ agebantur; cujus rei crebra mentio passim in lectione veterum occurrit: Horat. *Od.* 10, lib. I; Virgil. II *Æneid.*; Stat. Papin. *Thebaid.*, lib. IV, lib. VIII et lib. XII; Propert. *Eleg.* 4, lib. IV; Tacitus aliique historici. Vide Homerum sub finem VIII *Iliad.* Nocturnum signum castrense ignis, diurnum fumus. Notavit Scholiastes Homeri ad *Iliad.* XVIII; pyrasque incensas lego ad speciem majoris exercitus apud Nicetam in Alexio Comneno Porphyrogenito; sed et in militia ignium alius usus, nempe pro litteris; quod elegantissimus Lipsius observavit, *De milit. Roman.* lib. V, dialog. Dousa.

(2) *Μὴ ἔχων τὸ ἐμποδών.* Gregoras, lib. I, p. 16. Vide etiam Choniatam in Balduino. All.

(3) *Ἐκ βάθρων αὐτήν.* Anna Comnena, *Alexiad.* lib. XIV. All.

(4) *Βουλγαροκτόνον.* De bello Bulgarico et Basilii imp. triumpho circa annum 1016 consulendus Zonaras, *Annal.* tom. III, in Basilio Porphyrogenito. Meminit et Nicephorus Gregoras. Dousa.

(5) *Καταντήσας καὶ αὐτῆς.* Minutatim omnia refert Choniata in Historia, et Joannes Stauracius, *De miraculis S. Demetrii martyris.* All.

(6) *Ἔδοξε γὰρ αὐτῷ.* Hunc fuisse S. Demetrium martyrem Thessalonicensium patronum refert Joannes Stauracius, *De miraculis S. Demetrii:* Τότε δὴ τότε ἀωρὶ τῶν νυκτῶν εἰς τέλος θεὸς τὴν ἑαυτοῦ τῆς ἐκδικήσεως ῥομφαίαν ἐσπίλωσε καὶ ὑπέθηξεν ὡς ἐν θηγάνῃ τῷ ζήλῳ τοῦ μάρτυρος. Καὶ αἴφνης ὁ ἄγρυπνος τῷ ὄντι φύλαξ καὶ πολιοῦχος ἡμῶν καὶ μέγας τοῦ μεγάλου βασιλέως στρατιώτης Δημήτριος ἐφ' ἵππου λευκοῦ τῷ Βουλγαράναντι φαίνεται, καὶ καιρίαν ἀκοντίζει παραχρῆμα τὸν ἅθλιον. Ὁ δὲ μέγα παραυτίκα ἀνακραγὼν κατεβοᾶτο τοῦ ἀρχιστρατήγου τῆς στρατιᾶς στρατοῦ Μαναστρᾶ ὡς δῆθεν τρωθεὶς ὑπ' αὐτοῦ· τοῦτον γὰρ ἐδόκει ὁρᾶν ἱππαζόμενον, ὥπερ εὐγενεῖ καὶ λευκῷ ἵππῳ ἱππάζετο, τῆς σκηνῆς ἔνδον γενόμενον, καὶ λόγχην ἣν περιέφερε τῇ καρδίᾳ τούτου ἐμβάψαντα. Καὶ αὖθις κατεβοᾶτο τούτου καὶ πολλάκις, ὡς καὶ αὐτὸν ταῖς

κακὰ [65], ὡς καὶ ὄνομα τεθῆναι τουτῳ ἐκ κυνὸς την ἐπίκλησιν ἔχον [66]· Σκυλοϊωάννης καὶ γὰρ ἐπεκλήθη τοῖς πᾶσι. Τὸ γὰρ τῶν Σκυθῶν γένος ἰδιοποιησάμενος καὶ κοινωνήσας αὐτοῖς συγγενείας καὶ τρόπου μετασχὼν ἐκ φύσεως θηριωδεστέρου, φόνοις ἐνετρύφα Ῥωμαίων. Ὡς γοῦν οὕτοσὶ ἐτεθνήκει, ὁ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ παῖς Βορίλας τοὔνομα, τὴν Σκυθίδα θείαν γαμετὴν εἰληφὼς, τῆς ἀρχῆς τῶν Βουλγάρων γέγονεν ἐγκρατής. Τὸν δὲ τοῦ Ἀσὰν παῖδα Ἰωάννην [68] ἀφήλικα ὄντα ἔτι κρύφα τις λαβὼν, ὡς εἰρήκειμεν, ἐπὶ τοὺς Σκύθας κεχώρηκεν. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ περὶ Βουλγάρων· ὁ λόγος δὲ μετὰ ταῦτα τοῖς ἰδίοις ἐξιστορήσει καιροῖς [69].

14. Michaeli porro, quem Epiro imperasse et partem aliquam dominii Romani obtinuisse supra enuntiavimus, tres fuere fratres, Constantinus Theodorus et Manuel. Theodorus cum Theodoro Lascari imperatore vivebat, illi, quemadmodum et reliqui Romanorum morigerans atque obsequiosus. Propterea Theodorum imperatorem Michael deprecatur ut eum ad se mitteret, quod nullum genuinum filium adultum possideret (quem enim susceperat Michael, ex pellice erat, de quo infra dicemus), et mortem intempestam pertimesceret, et alios fratres ineptos ad dominandum judicaret. Theodorum imperator fratri Michaeli dimittit, cum prius jusjurandum fidelitatis in semet et in successores suos Romanorum imperatores exegisset. Sic dimissus cum fratre Michaele in communitate vitæ atque victus erat. Non multo post a servo Michael noctu in lectulo una cum uxore cubans (Romæo nomen erat parricidæ) interimitur. Quare Theodorus frater in dominatu, secum habens Constantinum et Manuelem fratres, succedit. Cum vero ad principatum incumberet, **28** imperii sui jura nimium extendit: namque ex Italis non parvam, ex Bulgaris vero multam regionem suæ ditioni adjecit, sibique Thessaliam, Achridam, Prilapum, Albanum et Dyrrhachium ipsum subegit; ubi Petrum cum ingenti militum vi ex Italia venientem, et quasi Cpolim iter intenderet, a summo pontifice electum, de-

ιθ'. Ὁ δὲ Μιχαὴλ (7), ὃν ἱστορήσας ὁ λόγος πέφθακε τῆς Ἠπείρου κατάρξαι καί τινος μέρους τῆς χώρας Ῥωμαίων, τρεῖς [67] κασιγνήτους ἐκέκτητο, τὸν Κωνσταντῖνον, τὸν Θεόδωρον καὶ τὸν Μανουήλ, ὧν ὁ μὲν Θεόδωρος τῷ βασιλεῖ Ῥωμαίων συνῆν Θεοδώρῳ τῷ Λάσκαρι, ὑπηρετῶν αὐτῷ ὡς καὶ οἱ λοιποὶ τῶν Ῥωμαίων. Διὰ τοῦτο παρακαλεῖ τὸν βασιλέα Θεόδωρον ὁ Μιχαὴλ, ἵνα τοῦτον πρὸς αὐτὸν ἐκπέμψῃ διὰ τὸ μὴ ἔτι ἔχειν παῖδα εἰς ἥβην [68] ἐλθόντα, ἀλλ' οὐδὲ γνήσιον (ὁ γὰρ αὐτῷ γεννηθεὶς Μιχαὴλ ἐκ παλλακῆς ἐκείνῳ γεγένητο, περὶ οὗ ἐροῦμεν ἐν τοῖς μετέπειτα [69]), καὶ τοῦ θανάτου δὲ δεδιέναι τὸ ἄωρον· τοὺς γὰρ λοιποὺς τῶν ἀδελφῶν ἀφυεῖς ἐγίνωσκεν εἰς ἀρχήν. Τοῦτον δὲ τὸν Θεόδωρον ὁ βασιλεὺς πέμπει τῷ ἀδελφῷ Μιχαὴλ, ὅρκοις πρῶτον ἐμπεδωσάμενος πίστιν δουλείας εἰς τοῦτον φυλάττειν καὶ εἰς τοὺς μετ' αὐτὸν [70] Ῥωμαίων κατάρξοντας. Ὃς καὶ ἀφικόμενος συνῆν τῷ ἀδελφῷ Μιχαὴλ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ φονεύεται παρά του τῶν ὑπηρετῶν ὁ Μιχαὴλ νύκτωρ ἐπὶ τῆς κλίνης συγκαθεύδων τῇ γυναικί [71]· Ῥωμαῖος δὲ ἦν τῷ φονευτῇ τοὔνομα. Ἐπιλαμβάνεται γοῦν τῆς ἐξουσίας ἐκείνου ὁ ἀδελφὸς Θεόδωρος, ἔχων καὶ τοὺς ἀδελφοὺς Κωνσταντῖνον καὶ Μανουήλ. Ἄρξαι δὲ βουληθεὶς πάνυ ἐπηύξησε τὴν αὐτοῦ ἀρχὴν (8)· ἔκ τε γὰρ τῶν Ἰταλῶν οὐκ ὀλίγην χώραν ἐκτήσατο, κἀκ τῶν Βουλγάρων πολλήν· τήν τε γὰρ Θεσσαλίαν [72] ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο Ἀχρίδα τε καὶ Πρίλαπον Ἀλβανόν τε καὶ αὐτὸ τὸ Δυρράχιον, ἔνθα

[65] ἦν — κακὰ om. D. [66] τὴν ἐπίκλησιν ἔχον om. D. [68] Ἰωάννου D. [69] καὶ— καιροῖς om. D. [67] Μιχαὴλ δὲ, ὃν τῆς Ἠπείρου κατάρξαι εἰρήκαμεν, τρεῖς D. [68] ἔχειν ἔτι παῖδα ἐνῆδον E. [69] περὶ — μετέπειτα om. D. [70] αὐτοῦ D, omissis Ῥωμαίων κατάρξοντας. [71] νύκτωρ — γυναικὶ om. D. [72] προσεκτήσατο γὰρ οὐκ ὀλίγην χώραν ἔκ τε Ἰταλῶν καὶ Βουλγάρων, καὶ τὴν Θεσσαλίαν D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

κραυγαις θορυβηθέντα καὶ ἀναπηδήσαντα τῆς στρωμνῆς (ἐν γειτόνων γὰρ ἦν αὐτῷ ἡ σκηνὴ) εἰσελθεῖν καὶ ἰδεῖν καὶ φανῆναι, καὶ ἀκοῦσαι ὡς Σύ με πρὸ βραχέος ἐφιππος τῷ λευκῷ σου ἵππῳ γενόμενος ἐνταῦθα κατέσφαξας δόρατι. Καὶ τὸν γενέσθαι περιδεᾶ, καὶ εἰπεῖν, « Μὴ σύ γε, βασιλεῦ· συμπάθησον, οἰκτειρον. Οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστι. Φάσμα σοι γέγονεν, οὐκ ἀλήθεια. » Ἐκεῖνος εἰς βάθος δεξάμενος τὴν πληγὴν ἐστροβεῖτο δεινῶς, ἐκέκραγε καὶ ἀνωλόλυξε. Νύσσεται οὖν τὴν κοιλίαν εὐθὺς, καὶ ῥοῦν ἱκανὸν ἀκραιφνεστάτου αἵματος κάτωθεν ἀπορρεῖ, ὅπως ἂν βιαφῇ ὁ ποῦς σοι, Δημήτριε, αἵματι τῶν ἐχθρῶν σου ὑπὲρ τῆς σῆς τῆσδε πόλεως. Καὶ ἄρχεται ἤδη λειποψυχεῖν. Ταῦτα ἰδὼν ὁ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ ἀρχιστράτηγος Μαναστρᾶς, ἢ τάχους εἶχεν, ὕπτιον τοῦτον ἐπιδιβάσας προτροπάδην φεύγει, καὶ κλέπτων τὴν σωτηρίαν μεθ' ὅσου τάχους ὑποχωρεῖ, καὶ μετ' αὐτοῦ καὶ σὺν αὐτῷ ἅπαν ἐκεῖνο τὸ μυριοπληθὲς στρατολογικὸν, οὕτω ταχέως ὡς εἰ καὶ Βορεάδαι τινὲς κατὰ τοὺς θρυλλομένους τούτους ἐδίωκον· φόβος γὰρ αὐτοῖς καὶ τρόμος ἐπῆλθε κατά τινα ξένην ἀντιπερίστασιν. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ εἰς μακρὸν τοῦτῳ τὸ ζῆν, ἀλλ' αὐθημερὸν πρὸς ἡλίου δυσμὰς κατὰ τὸ ἐν ταῖς ἱστορίαις ζῶον μονήμερον θνήσκει βιαίως οὕτως ὁ ἄθλιος τῆς οἰκείας κακίας καὶ ματαιότητος δρεψάμενος τοὺς καρπούς, μέχρις αὐτοῦ τρυγίου τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐκπιὼν καὶ τὸ τῆς ὀργῆς Κυρίου ποτήριον, καὶ μεμεθυσμένου θείου ξυροῦ εἰς πεῖραν ἐλθών. Ἐπεστράφη γὰρ ὁ πόνος αὐτοῦ εἰς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ κορυφὴν μὲν ἡ ἀδικία αὐτοῦ κατέβη, εἰς βόθρον δ' ὃν εἰργάσατο πέπτωκε, καὶ μία μαρτυρικὴ βοὴ εἰς ἐκδίκησιν ἦρκεσε τῶν πολλῶν ἐκείνου κακῶν, καὶ αἷμα ἐξέχεε δίκαιον τῶν ἐγκάτων αὐτοῦ πολλῶν αἱμάτων ἀδίκων ἀντίποινον. In codice Vaticano 163 in margine historiæ Choniatæ legitur: Οὗτός ἐστιν ὁ ἀσεβὴς Σκυλοϊωάννης ἐπικληθεὶς ὕστερον, ὃν ἀνεῖλεν ὁ μέγας Δημήτριος προδήλως κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης ἐπιστρατεύσαντα, ὡς ἐν τοῖς ἐκείνου θαύμασιν ἀναγέγραπται. Et infra: Ἀσεβέστατε ἀνθρώπων Σκυλοϊωάννη Βούλγαρε, καὶ ποῖος θὴρ ἀγριώτατος; τοιαῦτα εἰργάσατο; Μὴ εὗροι ἡ μιαρά σου ψυχὴ τὴν τυχοῦσαν ἄνεσίν ποτε. ALL.

(7) *Ὁ δὲ Μιχαήλ.* Causas quoque addit Gregoras lib. 1, p. 13. ALL.

(8) *Ἐπηύξησε τὴν αὐτοῦ ἀρχήν.* Gregoras, l'b. 2, p. 25. ALL.

καὶ Πέτρον (9) μετὰ μεγίστης στρατιᾶς ἐξ Ἰταλίας ὁρμώμενον καὶ ὡς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν πεποιημένον τὴν ὁδὸν, ἀνηγορευμένον πρὸς τοῦ πάππα (10) καὶ βασιλέα, αὐτοῦ που γεγενημένον προχειρωσάμενόν τε καὶ αὐτὸ τὸ Δυρράχιον γενναίως κατετροπώσατο. [P. 14] Ὁ μὲν οὖν ῥηθεὶς Πέτρος γαμβρὸς ὑπῆρχεν ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ πρώτως βασιλεύσαντος ἐκ τοῦ Λατίνων μέρους Βαλδουΐνου καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν Ἐρρῆ, ἐκαλεῖτο δὲ ἡ αὐτῶν ἀδελφὴ Ἰολέντα, ἐξ ἧς παῖδες τῷ Πέτρῳ γεγένηνται τρεῖς, ὅ τε Φίλιππος, ὁ Ῥομπέρτος καὶ ὁ Βαλδουΐνος [73], ὧν ὁ μὲν Ῥομπέρτος καὶ ὁ Βαλδουΐνος τῆς Κωνσταντίνου βεβασιλεύκασι, τοῦ πρώτου αὐτῶν ἀδελφοῦ τοῦ Φιλίππου τῷ ἀδελφῷ Ῥομπέρτῳ τῆς βασιλείας παραχωρήσαντος. Ὑπῆρχον δέ σφισι καὶ ἀδελφαὶ, ὧν μία Μαρία ἦν, ᾗ συνεζύγη ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος. Ὁ μὲν οὖν δηλωθεὶς Θεόδωρος [74], καθὼς εἰρήκειν, τὸ οἰκεῖον παραλαβὼν στράτευμα ἀντιτάττεται τῷ Πέτρῳ μικρὸν ὑπερπηδήσαντι τὸ Δυρράχιον καὶ ἐν ταῖς τοῦ Ἀλβανοῦ δυσχωρίαις γεγενημένῳ. Νικῶσι γοῦν κατὰ κράτος [75] οἱ τοῦ Κομνηνοῦ Θεοδώρου τὸ τῶν Λατίνων στράτευμα, ὡς πάντας ἅρδην δεσμώτας ποιῆσαι σὺν πᾶσι σκεύεσι, καὶ αὐτὸν δὲ τὸν βασιλέα Πέτρον ἔργον μαχαίρας γενέσθαι (11). Τοῦτο δὴ τότε μέγα τοῖς Ῥωμαίοις ἐγεγόνει βοήθημα.

claratumque circa eadem loca imperatorem, Dyrrhachio præoccupato fortiter in fugam vertit. Petrus sororem primi ex Latinis Balduini et successoris illius Erici sibi matrimonio junxerat. Sorori nomen Jolentæ fuit, ex qua tres Petrus susceperat filios, Philippum, Robertum et Balduinum, quorum Robertus et Balduinus, cum primus eorum frater Philippus Roberto administrandi imperii potestatem fecisset, Cpolis regionem tenuerunt. Ex eorum sororibus Maria Theodoro imperatori copulatur. Porro, quem supra innuimus, Theodorus, exercitu coacto, Petro paululum Dyrrhachium prætergresso et inter Albani angustias adducto sese opponit. Ibi Theodori Comneni milites Latinorum copias strenue fundunt, oppressis universis, 29 adeo ut omnes comprehensos vinculis alligarint, impedimenta abripuerint, ipsumque etiam imperatorem Petrum gladio peremerint. Hac victoria res Romana haud minimum sublevata est.

[73] καὶ προχειρωσάμενον τὸ Δυρράχιον, ἐκ τοῦ Λατίνων μέρους Βαλδουΐνου καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν Ἐρρῆ γενναίως κατετροπώσατο. Γαμβρὸς δ' ἦν ὁ Πέτρος Βαλδουΐνου ἐπ ἀδελφῇ Ἰολέντᾳ, ἐξ ἧς παῖδες αὐτῷ Φίλιππος, Ῥομπέρτος καὶ Βαλδουΐνος D. [74] ὁ δὲ τῆς Ἠπείρου Θεόδωρος τὸ D. [75] κατὰ κράτος om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(9) *Ἔνθα καὶ Πέτρον*. Anno 1216 Honorio III pontif. Rom. Petrus hic Cortenæus ex comite Antisiodorensi factus imperator Cpolitanus, eadem hac pagina dicitur in prælio confossus occubuisse. At Antonius Bonfinius (*Rer. Ungar.*. Decad. II lib. VII) tradit ipsum in Theodori Dyrrhachini tyranni carcere diem suum obiisse, Iole interim sive Iolanta imperium ejus administrante. Alii in Thessaliæ saltibus præter jurisjurandi religionem et fidem interceptum scribunt, et toto biennio in tetro squalidoque carcere fatigatum ac pene enectum tandem obtruncatum esse anno 1221. Dousa.

(10) *Ἀνηγορευμένον πρὸς τοῦ πάππα*. Latini scriptores rem aliter narrant, ferunt siquidem defuncto Henrico imperium ab iis qui Cpoli erant delatum fuisse Andreæ Ungariæ regi vel socero illius comiti Petro Antisiodorensi, de quo statim Andreas pontificem Honorium III certiorem reddidit. Petrus tamen potioribus suffragiis vocatus e Galliis Romam cum uxore et filiis et alio comitatu advolat, et ab Honorio diademate cingitur in ecclesia S. Laurentii extra muros, ne quid juris Orientale imperium in Occidentale comparasse videretur, et ne Cpolitani patriarchæ juribus inungendi Orientis imperatoris detractum videretur. Honorius epistola ad patriarcham Cpolitanum : *Nos autem licet id pluries denegassemus eisdem, ne quis posset quemvis de superfluo suspicari, quod in Ecclesiæ Cpolitanæ præjudicium faceremus, quia timebatur a multis ne, si sic a nobis confusus abscederet, non solum sibi sed universo imperio grave dispendium immineret, condescendentes tandem ipsos sine tuo vel alterius præjudicio vel contemptu in ecclesia B. Laurentii foris muros urbis duximus solemniter coronandos.* Et ut major auctoritas negotio accederet, comitem illi dedit Joannem Columnam tit. S. Praxedis. All.

(11) *Ἔργον μαχαίρας γενέσθαι*. Hoc quoque aliter narrant scriptores Latini, qui scribunt non armis, sed proditione et perfidia a Theodoro Comneno captum; nam cum in via fœdus cum Theodoro iniisset, invitatur a Theodoro, et in convivio tum ipse tum legatus capiuntur, reliquis fugatis aut prostratis, et carceri mancipantur. Leguntur ad eumdem Theodorum Honorii epistolæ, quibus cum tanti facinoris accusat, hortaturque ut legatum sedis apostolicæ et Petrum eximat vinculis et solutos abire sinat; et ni pareat, minas gravissimas incutit. Et liberasse postmodum legatum pontificium compertum est. De Petro quid actum sit, silent historici. Dubium itaque est an in vinculis e vivis excesserit an libertati restitutus fuerit. Certe imperio redditus non est. Richardus de Sancto Germano in Chronico, nunc primum a doctissimo Ferdinando Ughello in *Italiæ sacræ* tom. III edito, anno 1217 : *Petrus Altisiodorensis comes in Cpolis imperatorem electus est. Romam veniens cum consorte sua ab Honorio papa apud S. Laurentium extra muros urbis in imperatorem et imperatricem coronantur. Qui regnum intrantes et se Brundusium conferentes cum honesto militari exercitu, ibi dominum Joannem de Columna card. in Cpol. legatum venturum exspectant, cum quo infausto satis omine navigio transfretantes ad portum Dyrrhachii pervenerunt. Qui pravo ducti consilio, imperatrice eos per mare præeunte ad civitatem Byzantium, obsidere, et expugnare prævideruntDyrrhachium, et cum parum proficerent ....., ab obsidione civitatis ipsius digressi sunt. Qui errantes per devia et condensa silvarum a Græcis intercepti sunt, de quibus nonnulli in ore gladii perierunt, nonnulli vero capti sunt et carcerali squalore una cum ipso imperatore consumpti. Ipse etiam cardinalis captus est et detentus.* Hic miscet omnia et turbat Blondus *De gestis Venetorum: Joannes nunc imperator Venetis promiserat, si ab eis quia Cpoli detulerunt cum habito a pontifice exercitu Cpolim deportaretur, Dyrrhachium eis recuperare, quam urbem Theodorus Epirotes furto dolisque surripuerat. Debellaturus autem Dyrrhachium imperator hinc Iolem uxorem, inde cardinalem Columnam Cpolim jussit accedere, inchoataque est obsidio, et oppugnationes per dies fere singulos intentatæ. Sed urbem veteri muro, quem Venetus instaurasset, munitam Theodorus milite abundans ex Epiro fideli facile defensabat, adeo ut imperator*

15. Verum rursus oratio in Theodorum Lascarim imperatorem deflectit. Huic ex Anna uxore, ut dixi, filiæ natæ sunt tres, Irene, Maria et Eudocia. Mariam secundam Ungariæ regis Hierosolymis per illius ditionem revertentis filio nuptum dederat, primam Irenem Andronico Palæologo, quem et despotæ dignitate insigniverat, uxorem locarat: nec multo post Palæologus despota morte obit, et imperator eam Joanni Ducæ, Batatzæ cognomine, qui e Didymoteecho ortum duxerat et hinc protovestiarii officium administrabat, despondit. Imperatrix Anna antea vitam finierat. Hinc ex Armeniis uxorem accipit imperator, cui deinceps subiratus in Ciliciam illius patriam remittit, et cum sorore Italorum principis (Roberto, ut innui, nomen erat, et Erico patruo successerat) nuptias facit. Per Ericum res Romana et Theodorus imperator multum detrimenti cepit: cum enim esset fortis et ad **30** pugnandum præceps et audax, videretque Romanos depressos, et potissimum postquam sultanum imperator Theodorus leto dedit: tunc enim Italum

ιε'. Ἀλλ' ὁ λόγος μοι καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν βασιλέα Θεόδωρον τὸν Λάσκαριν ἐφορμᾷ. Οὗτος γὰρ ἐκ τῆς αὐτοῦ γαμετῆς Ἄννης, ὡς ἔφην, τρεῖς ἐποιήσατο θυγατέρας, Εἰρήνην, Μαρίαν καὶ Εὐδοκίαν. Τὴν γοῦν Μαρίαν τὴν δευτέραν τῶν αὐτοῦ θυγατέρων τῷ ῥηγὶ Οὐγγρίας διερχομένῳ τὴν αὐτοῦ χώραν ἐκ τῶν Ἱεροσολύμων εἰς κῆδος ἐπὶ τῷ υἱῷ παραδίδωσι (12), τὴν δὲ πρώτην αὐτοῦ θυγατέρα τὴν Εἰρήνην (13) ἀνδρὶ συζεύγνυσι τῷ Παλαιολόγῳ Ἀνδρονίκῳ, ὃν καὶ δεσπότην τετίμηκε. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ὁ δεσπότης Παλαιολόγος θνήσκει [76], καὶ προσλαμβάνεται ὁ βασιλεὺς εἰς γαμβρὸν Ἰωάννην τὸν Δούκαν, οὗ Βατάτζης (14) τὸ ἐπίκλην, καὶ ἐκ Διδυμοτείχου ἦν ὡρμημένος, τὸ τοῦ πρωτοβεστιαρίτου [77] διενεργῶν ὀφφίκιον. Ἡ μὲν οὖν βασιλὶς Ἄννα ἔφθη πρὸ καιροῦ τελευτῆσαι, ἠγάγετο [78] δὲ ἐξ Ἀρμενίων (15) γυναῖκα ὁ βασιλεύς. Δυσαρεστήσας δὲ πρὸς αὐτὴν ἐπὶ τὴν ἰδίαν πατρίδα τὴν Κιλικίαν [79] ἐκπέμπει, ἐπιφέρει δὲ αὐτῷ γαμετὴν τὴν τοῦ βασιλεύοντος τῶν Ἰταλῶν ἀδελφήν, ὃς Ῥομπέρτος, ὡς ἔφην, ἐκέκλητο καὶ τὸν θεῖον Ἐρῆν διεδέξατο. Οὗτος καὶ γὰρ ὁ

[76] ὡς μέν τινες ἔφασκον ἐξ ἐρωτικῶν διαθέσεων add. D. [77] τοὐπίπλην, ἐκ Διδυμοτείχου δὲ πρωτοβεστιάριον ὄντα D. [78] βασίλισσα Ἄννα προτετελευτήκει, ἠγετο D. [79] τὴν Κιλικίαν om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

potiri desperans sibi constituerit abeundum. Et quia mediterraneas Macedoniæ urbes invisendi desiderio teneretur, petitam inter solvendam obsidionem a Theodoro fidei publicæ securitatem accepit. Secundum quam scripto sibi datam ad Aretæ amnis portum extensionem in Macedoniæ littora primam fecit. Inde ad nemorosa Tempe delatus, cum ad montium saltus pervenisset, in silvis tectorum structas a Theodoro duce insidias incidit, et abductus in teterrimum carcerem est conjectus. Primum hic Joannem Hierosolymorum regem cum Petro Altissiodorensi confundit. Res Petri, et quidquid Petro acciderat, Joanni tribuit. Iole fuit uxor Petri, non Joannis, soror Balduini primi. Theodorus Michaelis frater eidem Michaeli in principatu successit, quem armis et virtute bellica auctiorem reddidit. Iole tantum navigio Byzantium transfretavit: cardinalis Columna ejusdem Petri uti laborum comes, ita et carceris fuit. Leguntur etiamnum litteræ Honorii III ad eumdem Theodorum et alios, quibus sollicitat sub pœnis etiam gravissimis Theodorum ut apostolicæ sedis legatum e custodia dimittat, alios ut factam injuriam vindicent et liberationem procurent. Ut dicta aliorum historicorum præteream, qui nec bello pugnasse cum Theodoro Petrum et legatum affirmant, sed exoratos a Theodoro, etiam promissis expensis ad ipsum Byzantium, per illius ditionem iter arripuisse et in convivio captos carceri fuisse mancipatos, reliqua multitudine, quam secum ducebant, profligata. Chronicon Fossæ novæ, Jordanus, Ricardus de S. Germano, et alii. Liberet in his fidem suam Blondus, si potest, si vult sibi fidem in aliis haberi. Raphael quoque Volaterranus Theodorum hunc Epiri principem, qui Petro Altissiodorensi insidias struxit, cum Theodoro Lascari Græcorum imperatore confundit; narratque Petrum non carceri mancipatum, sed ab eodem in convivio obtruncatum. Sabellius, Ennead. IX, lib. v: Petrus Altissiodorensis ab Honorio pontifice *imperatoriis insignibus ornatus cum Joanne Columna supremi ordinis antistite retro abiit: pittebatur is in Pannoniam ad arma in Turcos comparanda. Ubi vero Brundusium ventum est, imperator Venetis navibus cum uxore et liberis exceptus in Dalmatiam transmittit, Joanne antistite ad comparandum bellum præmisso. Ipse conatus est Dyrrhachium Theodoro, qui Epirum obtinebat, adimere. Gerebat ipse pro imperatore Græciæ, Veneti aliquando antea instauraverant, illa ex improviso suo insederat præsidio. Veneto itaque nomini gratificaturus imperator, tum quia imperii æmulum infense oderat, aliquando Dyrrhachium frustra oppugnavit. Theodorus interim pacis studium assimulans. Antisiodorensi insinuatus, ex hoste brevi fit hospes. Imperatorem itaque comiter invitatum medio convivio obtruncat, neque fœdus nuper ictum neque hospitalia jura reveritus. Alii circa nemorosæ Thessaliæ loca, quæ Tempe vocant, insidiis a Theodoro exceptum scribunt, atque in potestatem redactum in vinculis asservatum.* ALL.

(12) *Ἐπὶ τῷ υἱῷ παραδίδωσι.* Belæ 4 ejus nominis Ungariæ regi, Andreæ 2, cui ex Hierosolymitana expeditione cognomen *Hierosolymitani* adhæsit cujusque hic mentio fit, filio uxor fuit Maria, testantibus Ungarorum annalibus, quam imperatoris Græcorum filiam fuisse affirmant; Anton. Bonfinius, decad. II, lib. VII. Qui nomen patris exprimeret, præter Eliam Reusnerum, vidi neminem. Hic in Genealogico dicit fuisse Emmanuelis imp. filiam; in quo fallitur. Ex Logotheta Mariam (Belæ 4, ut opinor, conjugem) clare Theodori Lascaris fuisse filiam discimus. Quare castigandus hic ejus error, aliorumque fortassis, qui ipsum sequuntur aut quos ipse duces habet. DOUSA.

(13) *Ἄννην.* Εἰρήνην scribendum statim præcedentia et mox sequentia satis manifesto tendunt, ut pluribus opus non sit ad vulgatam scripturam redarguendam ac convincendam. DOUSA.

(14) *Ἰωάννην τὸν Δοῦκα τοῦ Βατάτζη.* Joannes Baptista Egnatius, Cuspinianus et alii hunc Joannem, *Ducam Batatzem* cognomento, corrupte Joannem *Diplobatazium* vocant. DOUSA.

(15) *Ἠγάγετο δὲ ἐξ Ἀρμενίων* hujus Gregoras non meminit, qui scribit demortua prima uxore secundam duxisse sororem Roberti imperatoris CPolitani, p. 21, 20. ALL.

Ἐρῆς πολλὰ πράγματα παρέσχε Ῥωμαίοις καὶ αὐτῷ τῷ βασιλεῖ Θεοδώρῳ. Ἀνδρεῖος γὰρ ὢν, περὶ μάχας ὀξύῤῥοπος, καὶ τεταπεινωμένα τὰ τῶν Ῥωμαίων ὁρῶν, καὶ μάλιστα ἐξ [80] ὅτου τὸν σουλτὰν πεφόνευκεν ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος· τότε γὰρ τὸ ἐκ Φράγκων προσὸν αὐτῷ ἀπολώλεκε στράτευμα, ἐν ᾧ καὶ τὰς πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς τεθαῤῥηκὼς ἦν μάχας. Οὓς καὶ ὁ βασιλεὺς Ἐρῆς ἐδεδίει· πολλοὶ γὰρ ἦσαν ὀνομαστοὶ ἀπό τε γένους ἀπό τε μὴν τῆς προσούσης ἐκείνοις ἀνδρίας. Διὰ ταῦτα, ὥς φασί τινες, καὶ τὴν τοῦ βασιλέως νίκην ἀκηκοὼς ὁ Ἐρῆς, «Νενίκηται,» ἔφη, «ὁ Λάσκαρις, οὐ νενίκηκεν.» [P.15] Ἵνα γοῦν μὴ πολὺν κατατείνω λόγον τῆς ἱστορίας, τοῦτ' ἂν μόνον εἰπὼν τὸ πᾶν παραστήσαιμι· μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Νυμφαίου (16) τὰς σκηνὰς ὁ Ἐρῆς ἐπήξατο, κατ' ἐρημίαν πολλὴν, οὐδενὸς κωλύοντος [81]. Ἐκεῖθέν τε ὑποστρέψας τὸ μὲν τοῖς κρατηθεῖσι κορεσθεὶς, τὸ δὲ καὶ ἐκχειρίαν ἐθελήσας λαβεῖν (οὐ γὰρ ἄγαν χαρτερικὸν τὸ Λατινικὸν φῦλον ἐν ταῖς μάχαις καθέστηκεν [82]), εἰς ξυμβάσεις ἦλθε μετὰ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου. Καὶ συνεφωνήθη τὰ μὲν τοῦ Κιμινᾶ πάντα (οὕτω γὰρ τὸ ὄρος καλεῖται τὸ ἐγγὺς τῆς Ἀχυράους τυγχάνον) μετὰ καὶ αὐτῆς τῆς Ἀχυράους παρὰ τοῦ τῶν Φράγκων γένους δεσπόζεσθαι, τὸν δὲ Κάλαμον (κώμη δέ ἐστιν ὁ Κάλαμος, ἐξ οὗ τὸ τῶν Νεοκάστρων (17) ἄρχεται θέμα) μένειν ἄοικον, τὰ δὲ ἐντεῦθεν παρὰ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου δεσπόζεσθαι· Νεόκαστρα δὲ ταῦτα ἦν καὶ Κελβιανὸν Χλιαρά τε καὶ Πέργαμος καὶ τὰ πλαγίως ἐγκείμενα, Μαγίδιά τε καὶ Ὀψίκια (18). Ὑπῆρχε δὲ καὶ ἄλλη χώρα [83] τῷ βασιλεῖ Θεοδώρῳ ἡ ἀπὸ τοῦ Λοπαδίου ἀρχομένη, καὶ Προῦσαν περιλαμβάνουσα καὶ Νίκαιαν. Καὶ οὕτω μὲν ξυνέβη τῷ βασιλεῖ Θεοδώρῳ τὰ πράγματα [84].

ις'. Ὁ δὲ εἰρημένος Ἐρῆς (19), εἰ καὶ Φράγκος τὸ γένος ἐτύγχανεν, ἀλλ' οὖν τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἰθαγενέσι τῆς Κωνσταντίνου ἱλαρώτερον προσεφέρετο, καὶ πολλοὺς εἶχε τοὺς μὲν τοῖς μεγάλοις τούτου συντεταγμένους, τοὺς δὲ τοῖς στρατιώταις, τὸ δὲ κοινὸν πλῆθος ὡς οἰκεῖον (20) περιεῖπε λαόν. Καὶ γὰρ περιγενόμενος τῶν Ῥωμαϊκῶν ἀστέων Λεντιανῶν τε καὶ Ποιμανηνοῦ, καὶ ἄνδρας τὸν Ἄρην πνέοντας καὶ ἔργα ψυχῆς γενναίας ἐνδειξαμένους ὡς ἔρμαιόν τι ἐδέξατο ἐφευρών. Ἐν γὰρ τὸ τῶν Λεαντίνων ἄστυ ὥστε καὶ σήτει φαγεῖν κατηνάγκασεν (21)

A militem, quo fultus cum suæ nationis hominibus audacter bellum conserebat, et quem imperator Ericus metuebat quod in eo et genere nobiles et irato sibi ingenio viribus valentes conspicerentur, perdidit. Præterea, ut quidem memorant, de imperatoris victoria certior factus, «Lascaris,» exclamat, «victus est, non vicit.» Sed ne diutius orationem protraham, vel hoc solo res conspicua erit. Nymphæum usque, cum nullus adversaretur, castra posuit Ericus, indeque rediens, partim præda parta opimus ac saturus, partim a laboribus feriari optans (neque enim in sustinendis bellorum certaminibus Latina natio perdurat), cum imperatore Theodoro fœdus iniit; concordatumque est

B Cimeni (sic enim mons Achirao adjacens appellatur) universa et ipsam Achiraum a Latinis possideri, Calamum vero (id oppidum est, ex quo Neocastrorum thema initium sumit) inhabitatum deseri; quæ sequerentur sub arbitrio esse imperatoris Theodori: ea erant Neocastra, Celbianum, Chliara, Pergamus, et quæ a latere erant Magidia et Opsicia. Præter hæc alius etiam regionis imperator Theodorus **31** dominabatur, quæ a Lopadio principium habens Prusam Nicæamque suo ambitu continet. Et sic Theodoro imperatori res cesserant.

C 16. Sed Ericus licet Italus genere, Romanos tamen et Byzantinos indigenas placidius sedatiusque amplectebatur, et ex illis plures inter primates collocaverat, alios inter militem adnumeraverat, plebem vero veluti proprium populum fovebat. Etenim Romanis urbibus Lentianis ac Pœmaneno expugnantis, viros in illis Martem spirantes et editis facinoribus singulares præter spem inventos in lucro deputavit. Nam Lentianis non modo custodes aquarum penuria afflixit, verum et famis adeo excruciavit ut scutorum nec non sagulorum pelles

[80] βασιλέως Ἰταλῶν Ῥομπέρτου ἀδελφήν. Καὶ τὸν θεῖον γὰρ Ἐρῆν ὁ Ῥόμπερτος διεδέξατο πολλὰ Ῥωμαίους ἠττήσαντα, μάλιστα δὲ ἐξ D. [81] κατ' —κωλύοντος om. D. [82] τὸ μὲν — καθέστηκεν om. D. [83] τὰ δ' ἐντεῦθεν τάδε, Νεόκαστρα, Κελβιανὸν, Χλιαρά τε καὶ Πέργαμος καὶ τὰ πλαγίως ἐγκείμενα Μαλδία τε καὶ Ὀψίκια παρὰ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου δεσπόζεσθαι. Ὑπῆρχε δὲ τούτῳ καὶ ἄλλη χώρα ἡ D. [84] καὶ οὕτω — πράγματα om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(16) *Μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Νυμφαίου.* Multa de expeditionibus Latinorum in Oriente narrat Choniata in Balduino. ALL.

(17) *Νεοκάστρων.* Anna Comnena, lib. XIV. ALL.

(18) *Μολδία, καὶ Ὀψίκια.* De themate *Obsequii* supra quædam attulimus in notis, Μολδία videtur *Moldavia*. DOUSA.

(19) *Ἐρῆς.* Baldnini frater post mortem Baldnini tenuit et gubernavit imperium Cpolitanum annum unum et menses quatuor absque imperatorio titulo; nemini enim, ita referente Niceta, p. 847, popularium suorum regni inaugurationem condonare voluerunt, nisi Balduini morte explorata, quod summopere laudans Choniata in suos Græcos invehitur. ALL.

(20) *Τὸ δὲ κοινὸν πλῆθος ὡς οἰκεῖον.* Ephræmius in Chronico:

Μεθ' ὃν κατάρχει Λαστίνων τῶν ἐν πόλει
Κλῆσιν Ἐρῆς σύναιμος ὢν Βαλδουΐνου,
Ἀνὴρ ἱλαρός, εὐμενὴς ὑπηκόοις,
Πρὸς δὲ στρατηγὸς εὐσθενὴς, τολμητίας,
Ὀξύῤῥοπός τε πρὸς μάχας ἀντιπάλων,
Καὶ στρατιώτας γεννάδας, ῥωμαλέους,
Ἑλληνας ἄνδρας συντεταγμένους ἄγων,
Ἐπίλεκτον φάλαγγα καὶ νικηφόρον. ALL.

(21) *Ἐν γὰρ τὸ τῶν Λεαντίνων ἄστυ ὥστε καὶ σήτει φαγεῖν κατηνάγκασεν.* Corruptus locus. Sensum qualemcunque expressimus. In quo tamen nobismet ipsis non satisfecimus. Neque etiam amicis. Quorum princeps Dusarumque ac Mu arum amor, Petrus Scriverius, aliud suspicatus latere

comedere compulsi sint. Murum etiam machinis admotis solo æquatum, ideoque vaste ac profunde hiantem unus post alium incendio ligna supergerens per quadraginta dies defenderunt. Tandem urbe perdomita, nullus ex defensoribus præter germanum imperatoris fratrem, et qui exercitui præerat Dermocaitem, et Palæologum Andronicum, cui Irenem filiam imperator, ut antea diximus, collocaverat, pretio redemptus est. Quin omnibus Ericus in unum convocatis et in turmas ac cohortes dissipatis, ducibus **32** ex eodem genere assignatis, omnium principatum Theophilopulo Georgio commisit, et orientalium partium custodiam demandavit.

A τὰ ἀπὸ τῶν ἀσπίδων καὶ ἐφεστρίδων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τεῖχος οὐ μικροδιάστατον ταῖς ἐλεπόλεσι καταπεσὸν, μετὰ μεγίστης πυρκαϊᾶς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐφύλαττον τοῦτο, ἀμοιβαδὸν τῇ πυρκαϊᾷ προσεπισωρεύοντες ξύλα. Κρατηθέντος γοῦν τοῦ ἄστεως οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν ἀπολέλυται εἰ μὴ μόνος ὁ τοῦ βασιλέως αὐτάδελφος καὶ ὁ εἰς ἡγεμόνα τοῦ στρατεύματος τεταγμένος Δερμοκαΐτης καὶ ὁ Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος, ὃν, ὡς ὁ λόγος πέφθακε δηλῶσαι, καὶ εἰς τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Εἰρήνην γαμβρὸν ὁ βασιλεὺς προσελάβετο. Πάντας δὲ τοὺς ἄλλους ὁ Ἐρρῆς συλλεξάμενος καὶ κατὰ ἴλας συντάξας, καὶ ὁμογενεῖς αὐτοῖς παραδοὺς ἡγεμόνας, ὑπερέχειν δὲ πάντων τὸν Θεοφιλόπουλον Γεώργιον παρασκευάσας, τὴν τῶν ἀνατολικῶν μερῶν φυλακὴν αὐτοῖς ἐνεπίστευσε.

17. Sub hoc Byzantii imperante ad reginam urbium a summo pontifice præsul (ipsi legatum indigitant) Pelagius nomine papæ prærogativas omnes referens ablegatur: namque calceos rubros

B ιζ'. Τουτοῦ δὲ τοῦ Ἐρρῆ τῆς Κωνσταντίνου κατάρχοντος ἀπεστάλη παρὰ τοῦ πάππα πρὸς τὴν βασιλίδα τῶν πόλεων ἀρχιερεὺς, ὃν καὶ λεγάτον αὐτοί φασι, τοὔνομα Πελάγιον (22), ἅπαντα τὰ προ-

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

adhibuit familiarissimum sibi communemque amicum nostrum Danielem Heinsium; cui viro quid Græcæ, quid Latinæ debeant litteræ, limatissimi ejus ingenii immortales fœtus summorumque ac eruditissimorum hominum de illo judicia abunde testantur, et sentiet maximo cum emolumento posteritas. Is conjectura ex tempore nata, et divina prorsus (ita me Deus amet) divinatione, depravatissimum hunc locum ita interpolandum dixit: Ἐν γὰρ τῷ τῶν Λεαντίνων ἄστει οὐ μόνον σπάνις ὕδατος τοὺς φυλάσσοντας ἐξέκαυσε, λιμός τε, ὥστε σκυτοφαγεῖν κατηνάγκασεν ἀπὸ ἀσπίδων καὶ ἐφεστρίδων αὐτῶν. Hoc est: *In Leantinorum quippe oppido haud tantum aquæ penuria præsidiarios urgebat ac fames, adeo ut clypeorum et sagorum coria manderent, verum etiam*, etc., vel ad verbum *adeo ut clypeis ac sagis coria manducare cogerentur*. De cujus lectionis veritate ne dubita. Dousa.

(22) *Πελάγιον*. Fuit hic Pelagius episcopus cardinalis Albanus, legatus in Syria et Ægypto, ubi obiit, sub Honorio III pontif. Rom. presbyter cardinalis tituli sive ecclesiæ S. Praxedis. Vide Onufrium Panvinium et Alfonsum Ciacconium in pontificum et cardinalium historia. Jacobus de Vitriaco Acconensis circa illa tempora episcopus in epistola ad Lotharingos suos. de captione Damiatæ: *Igitur nonis Novembris, Salvatore mundi regnante, domino Petro Albanensi episcopo apostolicæ sedis legato solemniter vigilante, anno gratiæ* 1219 *capta est Damiata*. Petrum hunc eumdem cum Pelagio credere quid vetat? An non et sic rescribendum? Pelagii Albanensis episcopi ac legati diserte meminit in eadem historia Oliverius scholasticus Coloniensis epist. ad Engelbertum archiepisc. Colon. et Matthæus Paris Anglus in historia majore ad annum 1219. Aliique scriptores consentiunt, tam veteres quam recentes; ex quorum numero videantur Paulus Æmilius, *Histor. Gallor.* lib. VI, et Ubbo Emmius, *Rer. Frisicar.* lib. VIII, recentes quidem ambo sed elegantes et accurati scriptores. Verum Ubbo noster variare auctores in pontificii legati nomine adnotat, quosdam Pelagium, quosdam Columnam ingerentes, Blondus, *Histor.* decad. II, lib. VII; Bonfinius, *Rer. Ungar.* decad. II, lib. VII, et alii cardinalem Columnam hic agnoscunt. Cuspinianus (Platinam in Vita Honorii III secutus) in Petro Antisiodorensi imp. Cpolitano: *Est tum Joannes cardinalis de Columna legatus declaratus (ab Honorio pontifice) ad Asiæ res reformandas, cum copiis ab Innocentio excitatis*. De Pelagio anonymus *Historiæ orientalis* et *Captæ Damiatæ* scriptor apud Vincent. Bellovacens., *Spec. Histor.*, lib. XXXI, cap. 138: *Damiata multis laboribus capta et per annum vel amplius a nostris possessa, postmodum Pelagio cardinali et legato Templariis et Hospitalariis totoque exercitu Christianorum, excepto rege Hierusalem Joanne, qui ob quamdam discordiam inter ipsum et legatum motam ab exercitu recessit, a Soldano per infortunium captis et graviter afflictis, reddita est paganis*. Discordiæ hujus fomitem an fontem, nisi fallor, satis liquere existimo ex historia Pauli Æmilii, quem vide loco supra citato; et ex eo Meyer. ad annum 1221. Dousa. — Pelagius cardinalis Albanensis episcopus legatus ab Innocentio III Cpolim mittitur, summa auctoritate instructus, ut Græcos, qui Latinis parebant, a schismate abduceret atque ad Ecclesiæ sinum revocaret. Narrat hoc idem Sabellicus, Ennead. IX, lib. V: *Henricus imperator Christianæ pietatis observantissimus se adjutorem præbuit Romani pontificis, legato ad hoc Byzantium misso, ut Græcos subigeret ad Romanæ Ecclesiæ ritum suscipiendum. Vix ea res moveri cœpta est, cum seditio ingens civitatem invasit, Græcis reclamantibus imperatoris officium esse arma curare, non sacra; satis superque a se datum, qui suam passi essent Ecclesiam Romanæ subjectam renuntiari. Henricus relictis cum sua pertinacia Græcis ad imperii constitutionem convertitur*. Id tamen non Græcorum pertinacia, sed legati imprudentia et nimio in rebus exsequendis ardore factum esse, colligi potest ex aliis quoque hujusce Pelagii actionibus. Nam *plerique omnes*, ut narrat Spondanus anno 1221, num. 19, *Damiatæ amissionis dedecus in Pelagium rejiciunt, qui contra omnium militarium ducum sententiam, ipse earum rerum inexpertus, alienissimo tempore vi censurarum adversus sultanum castra movere inconsulte coegerit, et tantum non ignavissimæ morti vel turpissimæ servituti florentissimum Christianorum exercitum objecerit, quo vel tum universam Syriam et Palæstinam, et commodiori tempore etiam Ægyptum et Babylonem totumque Orientem subjugare facillimum fuisset*. Nec minus hac sua legatione asperius functum fuisse, adeoque neque apud imperatorem, neque apud Græcos aliquid profecisse tradit idem Spondanus anno 1213 num. 24. All.

νόμια τοῦ πάππα φέροντα· ἐρυθροβαφῇ (23) καὶ γὰρ ὑπεδέδετο πέδιλα, ἐκ τῆς αὐτῆς δὲ [P. 16] χροιᾶς καὶ τὰ ἐνδύματα εἶχε, καὶ ἡ ἐφεστρὶς δὲ τοῦ ἵππου καὶ τὰ χαλινὰ τῷ τοιούτῳ ἐδάπτοντο χρώματι. Ἤθους δὲ τυχὼν ἀγριωτέρου καὶ ἀλαζονείᾳ χρώμενος πολλὰ δεινὰ ἐνεδείξατο ἐπὶ τοῖς τῆς Κωνσταντίνου οἰκήτορσι. Καὶ ἡ σκῆψις ὡς εὔλογος· ἠνάγκαζε καὶ γὰρ τοὺς πάντας τῇ τῆς πρεσβυτέρας Ῥώμης ὑποκύψαι ὑποταγῇ. Ἐντεῦθεν καθείργνυντο μοναχοί, ἱερεῖς ἐδεσμοῦντο, καὶ ναὸς ἅπας ἐκέκλειστο. Καὶ ἦν ἐν αὐτῷ δυοῖν θάτερον, ἢ ὁμολογῆσαι τὸν πάππαν πρῶτον ἀρχιερέα (24) καὶ τούτου τὴν μνήμην ἐν ἱεροτελεστίαις ποιεῖν (25), ἢ θάνατον εἶναι τῷ μὴ διαπραξαμένῳ τοῦτο τὸ ἐπιτίμιον. Τοῦτο εἰς βαρυθυμίαν ἦγε τοὺς οἰκήτορας τῆς Κωνσταντίνου, καὶ μάλιστα τῶν ἄλλων τοὺς προὔχοντας, οἳ καὶ πρὸς τὸν βασιλέα Ἐρρῆν ἀφιγμένοι, « Ἡμεῖς μέν, » ἔφασαν, « ἄλλου γεγονότες γένους, καὶ ἄλλον ἀρχιερέα ἔχοντες, ἑαυτοὺς τῷ κράτει σου ὑπετάξαμεν ὥστε σωματικῶς κατάρχειν ἡμῶν, οὐ μήν γε ψυχικῶς καὶ πνευματικῶς. Σοῦ μὲν γὰρ ἐν πολέμῳ ὑπερμαχεῖσθαι τῶν ἀναγκαίων, τῶν δ' ἡμετέρων ἐκστῆναι σεβασμάτων καὶ θρησκευμάτων τῶν ἀδυνάτων πάντη καθέστηκεν. Ἤ γοῦν λῦσον ἡμῖν τὰ ἐπελθόντα δεινά, ἢ ἄφες ὡς ἐλευθέρους ἐν τοῖς ἰδιογενέσιν ἀφῖχθαι, » Ταῦτ' εἶπον, κἀκεῖνος μὴ βουλόμενος ἐν στερήσει γενέσθαι τοσούτων καλῶν κἀγαθῶν ἀνθρώπων, καὶ ἄκοντος τοῦ εἰρημένου λεγάτου τούς

A induebat, neque diversicoloribus indumentis amiciebatur, quinimo equi sagulum et frænæ eodem inficiebantur veneno. Et cum moribus esset immanioribus, fastus ac insolentiæ plenus, nimium in Byzantinos sæviit. Et propositum a ratione aberrare non videbatur : omnes enim, ut veteri Romæ colla subjicerent, compellebat. Hinc monachi in carcerem impingi, sacerdotes in vincula, et templa omnia occludi, nec præter hæc duo tertium statui : etenim vel papam primum omnium pontificem faterentur, illiusque inter sacrorum solemnia memoriam facerent, vel qui id abnuissent, morte penderent pœnam. Hoc Byzantii accolæ, et inter eos primas obtinentes, angi excruciarique animo et ad

B Ericum imperatorem profecti, « Nos, » inquiunt, « alio genere orti aliumque habentes pontificem nosmet imperio tuo et potestati subjecimus, ita ut in corpora, non in animum et spiritum dominareris. Namque in tui defensionem, dum bellum geritur, **33** arma capere necesse est : at nostris ritibus et cæremoniis ut cedamus fieri omnino nequit. Aut itaque nos ab urgenti discrimine libera, aut tanquam liberis ad indigenas additionem dato. » Sic locuti. Ille cum tot probis optimisque viris privari nollet, etiam invito legato templa reseravit, vinculis custodiisque monachos ac sacerdotes liberavit, et tempestatem, qua tunc Byzantium jactabatur, sedavit. Multi vero ex monachis, antequam hæc

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(23). *Ἐρυθροβαφῇ*. Ex rerum Latinarum ignoratione factum est ut Acropolita, quod ex more illius gentis esset, ad fastum et insolentiam traheret. Quis enim nescit rubra indumenta et reliqua cardinalium supellectilis rubro colore inficI. Non tamen inde sequitur, quicunque apud eam nationem rubris utuntur vestibus, cardinales esse, ut nugacissime argutatur Zacharias Gergenus in sua Catechesi, qui cum vidisset papam in sede deferri ab hominibus rubris amictis vestibus, inconsiderate et plane ridicule enuntiavit *papam cardinalium quatuor humeris subvehi satellitio stipatum*, τὸν βαστάζουσι τέσσαρες καρδινάλεις μὲ δορυφόρους. ALL.

(24). *Τὸν πάπαν πρῶτον ἀρχιερέα*. Nempe jam olim de primatu contentio fuit inter Romanum pontificem et patriarcham Cpolitanum ; quam decidit Justinianus et Romæ Cpolim subjecit. Patet ex Novella 131. Fecit idem Phocas rogante Bonifacio pontifice ; de quo Paulus Warnefridus, *De Gest. Longobard.* lib. IV, cap. 37. Romanusque pontifex semper primatum asserere studuit, reclamante licet et multum repugnante patriarcha, donec sub Balduino Flandro capta urbe fugatoque patriarcha Græco, Venetoque Thoma Mauroceno (primo ex Latinis patriarcha) electo, *Orientalis Ecclesia, cujus olim metropolis erat Cpolis, cum imperatore et universo imperio ejus capiti suo Romano pontifici, sicut fuit antiquitus renodata, Romanæ Ecclesiæ sese esse filiam recognosceret ; ipse etiam patriarcha huic aspirans operi, et applaudens, se dignitatis suæ pallium a summo Romano pontifice recepturum promitteret.* Verba sunt Henrici (qui Meyero est Hugo) comitis de Sancto Paulo, ex epistola scripta Cpoli, quam annalibus suis inserit Godefridus monachus ; qui exstat Rerum Germanicarum tomo Freheriano primo. Hæc acciderunt anno 1203. Sed statim, ut videtur, dissiluit hæc concordia, jugumque Occidentale detrectarunt

C Orientales. Quo nomine hæc ad ipsos a pontifice Romano videtur instituta legatio, de qua insignis Logothetæ locus. Sed Pelagius legatus surdis cecinit, favente Cpolitanis imperatore Henrico Balduini fratre. Quanquam anno 1215, tempore Concilii Romani, *Orientalis Ecclesia, quod antea inauditum fuit, se subditam Romanæ Ecclesiæ exhibuit. Nam Cpoli duo in patriarcham electi Romam venerunt, quos ambos papa consilio cardinalium deposuit, et tertium substituit et investivit et ad eadem propriam remisit.* Refert idem monachus in *Annalibus*. DOUSA.

(25). *Τούτου τὴν μνήμην ἐν ἱεροτελεστίαις ἐκφωνεῖν*. Hæc de re, nempe ut in sacris hymnodiis Græcorum papæ Romani mentio fieret et memoria coleretur, diuturna, ut et de primatu (de quo jam diximus), contentio fuit inter Ecclesiam

D Romanam et Cpolitanam, duravitque ea ad tempora Michaelis Palæologi, sub quo composita controversia illa unitaque Ecclesiæ, etsi neque ista unio perseveravit. Hæc tria tum paciscebantur, primo ut a Cpolitanis in hymnodiis papæ Romani cum quatuor patriarchis mentio fieret, secundo ut liceret cuivis Romam veterem tanquam majus tribunal provocare, tertio ut papæ Romano in omnibus deferretur principatus. Auctores Nicephorus Gregoras Histor. Byzant. lib. 5, Georgius Phranza Chronici Orientalis lib. 1, cap. 6, Georgius Pachymerius in Excerptis Histor. lib 5, aliique. Sed non steterunt postea hoc pacto Græci, et pontificis memoriam dedignati sunt : idcirco monet Palæologos in epistola cardinalis Bessarion, inculcatque τὸ μνημόσυνον τοῦ πάππα. Vide erudissimum Meursium in Glossario voce πατριάρχης, et in notis ad epistolam illam Bessarionis Græco-barbaram, una cum illustris Hesychii opusculis nuper editam et doctissime explicatam. DOUSA.

gererentur, Cpoli excedentes ad imperatorem Theodorum commigrarunt, quibus illius mandato monasteria ad habitandum assignata sunt. Et sacerdotes Nicæam petentes, partim patriarchali clero adnumerati, partim locis sacris oblectati, liberè vitam traduxere. Et hæc quidem hoc modo ab imperatore Cpolitano Erico gesta sunt.

A τε ναοὺς ἀνέῳξε, καὶ τοὺς ὅσοι ταῖς εἰρκταῖ ἦσαν κατισχημένοι μοναχούς τε καὶ ἱερεῖς ἀπολέλυκε, καὶ τὸν κατασχόντα τότε τὴν Κωνσταντίνου κλύδωνα κατεστόρεσε [85]. Πολλοὶ δὲ τῶν μοναχῶν (26) προεξιόντες τῆς Κωνσταντίνου τῷ βασιλεῖ Θεοδώρῳ προσῆλθον, καὶ αὐτοῖς προστάξει τούτου μοναὶ πρὸς καταμονὴν ἐπιδέδονται. Καὶ πρεσβύτεροι δὲ πρὸς τὴν Νίκαιαν ἀπιόντες οἱ μὲν τῷ πατριαρχικῷ κλήρῳ συγκατελέγησαν, οἱ δὲ θείοις ἐνασμενίσαντες τοῖς σηκοῖς ἐλευθέρως ἐδίωσαν. Καὶ οὕτω μὲν ἐγεγόνει ταῦτα παρὰ τοῦ τότε βασιλεύοντος τῆς Κωνσταντίνου Ἐρρῆ-

18. Erico fato functo frater illius Robertus mollius negotiis incumbebat. Hujus soror imperatori nupserat. Paucis elapsis annis cum Cpolitanus imperator Robertus uxori non esset obnoxius, imperator impium facinus patrare sibi in animo proposuit, studens eum Eudociæ filiæ alligare sibique generum assumere. Hinc dissidia inter Manuelem tunc temporis patriarcham **34** atque imperatorem suborta sunt, cum neutiquam adeo infandis nuptiis consensum ille præstaret. Verum imperator, quod optabat, præstare non potuit. Nondum enim illa Cpolim transmissa, dum apparerent nuptias, vitam finit, generi suo Joanni Ducæ imperio relicto: nullum enim habebat puberem filium, namque bini ex imperatrice Anna suscepti ante obierant, et ex Armenia filius unicus erat octennis, cum pater illius et imperator vita defecit. Quod itaque ille masculo filio eoque pubere destitueretur, filiæ suæ maritus imperii hæres fit.

B

ιη'. Τούτου δὲ τελευτήσαντος (27) ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ῥομπέρτος (28) μαλακώτερον ἐχρᾶτο τοῖς πράγμασι. Τούτου τὴν ἀδελφὴν εἰς γαμετὴν εἰλήφει ὁ βασιλεύς. Οὐ πολλοὶ παρῆλθον ἐνιαυτοί, καὶ ἐπεὶ ὁ τῆς Κωνσταντινουπόλεως βασιλεὺς Ῥομπέρτος οὐκ ἔφθασε συζυγῆναι γυναικί, παράνομόν τι πρᾶγμα βεβούλευται ὁ βασιλεὺς διαπράξασθαι· ἐπὶ γὰρ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Εὐδοκίᾳ προσλαβέσθαι τουτονὶ γαμβρὸν ᾑρετίσατο. Ἔνθεν τοι καὶ ἔρις ἐκ τοῦ τότε πατριαρχοῦντος Μανουὴλ τῷ βασιλεῖ ξυμβεβήκει, μηδ' ὅλως τῇ τοιαύτῃ ἀθεσμογαμίᾳ συγκατανεύοντος. Ἀλλ' οὐκ ἔφθασεν ὁ βασιλεὺς τέρματι δοῦναι τὸ θέλημα· μὴπω γὰρ στείλας ταύτην εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὡς ἠύτρέπιζε, καταλύει τὸν βίον, τὴν βασιλείαν καταλιπὼν τῷ γαμβρῷ αὐτοῦ Ἰωάννῃ τῷ Δούκᾳ. Οὐ γὰρ εἶχεν ἄῤῥενα παῖδα [P. 17] εἰς ἥβην ἐλθόντα· οὓς γὰρ δύο ἐκ τῆς βασιλίδος Ἄννης ἔσχηκεν ἄῤῥενας παῖδας, τεθνάναι προὔφθασαν, ἐκ δὲ τῆς ἐξ Ἀρμενίων ὡρμημένης ἓν παιδίον ἄῤῥενα πεποίηκεν (29),

[85] καὶ τὸν -- κατεστόρεσε om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(26) De monachis et hieromonachis distincte suis locis notavit ederumata quædam idem doctissimus amicus noster in Glossario. Vide in ἱερομόναχος et μοναχός. Dousa.

C Elige utrum malis. Sane evidentissimus error (Scriverii verba sunt) in loco tam conspicuo tolerari non debet. Dousa. — Videtur Robertus hic in imperio administrando fuisse tenerior, amoribusque et otio indulsisse. Cui opinioni Paulus Æmilius subscribit, lib. VII, ubi verba ejus sic habent: *Robertus Altissiodorensis Græcorum Augustus virginem nobilitatis Byzantiæ formosissimam, sed quæ desponsa jam fuerat Burgundioni cuidam juveni florentissimo, sibi matrimonio consociavit, matre puellæ auctore, lætaque his multo splendidioribus nuptiis. Lætitia in necem vertit. Burgundio injuria magis irritatus quam Cæsaris nomine deterritus, manu coacta in domum socrus irruptione facta, novam nuptam auribus desectis, truncis naribus deformavit, anum mari proximo mersit*, etc. Tragicum hoc exemplum etiam Joan. Baptista Egnatius, Cuspinianus aliique commemorant, ita ut videatur Robertus fuisse Veneris quam Martis studiosior. Sane hoc loco noster paucis ejus indolem moresque denotat quasi degenerantis a virtute majorum. Balduinus I ita se gessit, ut ipsis ab hostibus Latini nominis præclarissime laudatus sit. Nam hunc Nicetas ita commendat: *Vir erat pius et modestus, ne impudico quidem aspectu mulierem intuitus, quamdiu ab sua conjuge abfuerat* (in hac parte vel ipsi Scipioni præferendus). *Vacabat divinis laudibus, necessitatibus conflictantes subleeabat. Suæ sententiæ adversantes æquo animo audiebat. Et quod maximum est, bis qualibet hebdomade vesperi proclamari jubebat ne quis in suo palatio cubaret, qui alienam mulierem attigisset.* Rebus humanis valedixisse perhibetur Robertus anno 1228, imperii annis 7 vixdum expletis. Dousa.

(27) *Τούτου δὲ τελευτήσαντος.* Henrico succedit Robertus, vir non adeo fortis et acris et magni animi dux. Ephræmius in Chronico

Τούτων κατάρχει Ῥομπέρτος Ῥυζαντίδος
Πράγμασι κοινοῖς μαλακῶς κεχρημένος
Μετ' Ἐρρῆν κατάρξαντα τὸν τεθνηκότα
Ἄρειον ἄνδρα καὶ πάνυ ῥωμαλέον. All.

(28) *Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ῥομπέρτος.* Quod auctor hic dicit Robertum Henrici fratrem fuisse, id vero falsissimum est. Imo nepos fuit ex Jolanta sive Yolanthide, sorore ipsius (filiam quoque perperam vocat Jo. Baptista Egnatius et Cuspinianus) nupta Petro Cortenæo comiti Auxerræ sive Antisiodorensi, qui et ipse imperator fuit et cui successit Robertus. Aliud egit itaque Logotheta, si ita scripsit. Nam supra disertis verbis dixit Petrum ex Jolanta Balduini sorore propagasse Philippum, Robertum et Balduinum, Robertumque ac Balduinum ipsi in imperio successisse, cedente ultro Philippo maximo natu. Aberravit igitur hic ejus mens, an manus? Nisi culpa hæc rejicienda sit in librarios; de quo me amicus meus summus, antiquitatis illustrandæ et historiæ vindicandæ studiosissimus, Petrus Scriverius submonuit, nempe hic scribendum ὁ ἀδελφιδοῦς αὐτοῦ, id est nepos ex fratre vel sorore, vel forte ὁ ἀδελφόπαις pro eodem. Vide Eustathium Pollucem aliosque lexicographos. Constantinus Manasses in opere historico versibus politicis concepto vocat Justinum τὸν ἀδελφόπαιδα Justiniani:

D

Ἔνθεν τοι μέλλων τελευτᾶν καὶ γῆθεν μεταβαίνειν]
Ἐπὶ τὸν ἀδελφόπαιδα βλέπει τὸν Ἰουστινιανόν.

(29) Nota Acropolitam unum filium masculum octennem Theodoro tribuere ex Armenia uxore susceptum, Gregoram p. 24 nullum illum habuisse asserere. All.

ὑπὲρ ὀκταετὲς ἦν ἡνίκα ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ αὐτοῦ ἐτεθνήκει. Διὰ τὸ ἀμοιρεῖν γοῦν αὐτὸν ἄῤῥενος ἐνήβου γονῆς ὁ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ τῆς βασιλείας κληρονομεῖ. Ἦν δὲ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος ὁ Λάσκαρις, ὁπότε τὸ τέλος ἔσχε τοῦ βίου, τῶν μὲν τεσσαράκοντα πέντε ἐτῶν ὑπερέκεινα, ἐλάττων δὲ τῶν πεντήκοντα, βασιλεύσας ἐκ τούτων ἔτη ιη' (30). Ἦν δὲ τὸ σῶμα μικρὸς, οὐκ ἄγαν δὲ, μελάγχρους ἐφ' ἱκανὸν, καθειμένον ἔχων τὸ γένειον καὶ περὶ τὸ ἄκρον σχιζόμενον, ἐπ' ὀλίγον ἑτερόφθαλμος, πρὸς τὰς μάχας ὀξὺς, θυμοῦ τε (31) καὶ ἀφροδισίων ἡττώμενος, ἐλευθεριώτερος ἐν ταῖς δωρεαῖς· οἷς γὰρ ἂν βούλοιτο, πολὺ τὸ χρυσίον ἐδίδοτο, ὡς ἐν ἀκαρεῖ τούτους πλουτεῖν. Τεταλαιπώρηκε δὲ πάμπολλα ἐν ταῖς μάχαις ταῖς τε πρὸς Ἰταλοὺς καὶ τοὺς Πέρσας. A Imperator Theodorus Lascaris annos quinque et quadraginta et amplius, minor quinquaginta natus excessit, e vita, decem et octo regnavit, corpore, sed non nimium, pusillus, moderate nigricante promissa barba, sed quæ in extremis scinderetur, variis, sed parumper, oculis, præceps in prœlia, iræ ac Veneris impatiens, in muneribus munificentior: quibus enim illi collubitum erat, ingens auri vis donabatur, ut statim opulenti evaderent. Pugnis adversus Italos et Persas quammaxime conflictatus, prima tamen Romani imperii ipse fundamenta jecit, cui a Romanis quammaximæ **35** gratiæ habendæ sunt. Sepultus fuit in Hyacinthi monasterio, ubi et imperator Alexius positus fuerat et imperatrix Anna thalami consors.

Ἀρχὴ γοῦν οὗτος ἐγεγόνει τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς, ᾧ καὶ πολλὴν χάριν ὀφλειν τοῖς Ῥωμαίοις πάνυ ἐδέον καθέστηκεν. Κατετέθη δὲ ὁ νεκρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ τοῦ Ὑακίνθου μονῇ, ἔνθα καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος τέθαπται καὶ ἡ βασιλὶς Ἄννα ἡ τούτου σύζυγος.

ιθ'. Καθὼς γοῦν εἰρήκειν, μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ ἐπιλαμβάνεται τῶν Ῥωμαϊκῶν σκήπτρων Ἰωάννης ὁ Δούκας ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ, στεφθεὶς παρὰ τοῦ πατριάρχου Μανουὴλ (32), ὃς τὸν Μάξιμον διεδέξατο. Μετὰ γὰρ τὴν τελευτὴν τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ ὁ Εἰρηνικὸς Θεόδωρος τῷ πατριαρχικῷ ἐνίδρυται θρόνῳ, ὃς καὶ Κωπᾶς (33) ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐκαλεῖτο, μετὰ δὲ ἐνιαυτοὺς ἓξ (34) ἐκείνου τὸν βίον ἀπολιπόντος ὁ μοναχὸς Μάξιμος (35) εἰς τὸν πατριαρχικὸν ἀνάγεται θρόνον, θεραπεύων τὴν γυναικωνίτιδα καὶ ὑπὸ ταύτης ἀντιθεραπευόμενος· οὐδὲν γὰρ ἄλλο ἦν τὸ εἰς ταύτην ἀναβιβάσαν αὐτὸν τὴν περιωπήν. Ἐπιβιοὺς δὲ μῆνας ἓξ (36) τελευτᾷ, καὶ ὁ Μανουὴλ (37) εἰς τὸν πατριαρχικὸν ἀνάγεται θρόνον, φιλόσοφος, ὡς ἐδόκει, ὢν καὶ ὑπὸ πολλῶν κατονομαζόμενος. B 19. Quemadmodum ergo dixi, post illius obitum Romani imperii gubernacula Joannes Ducas gener illius suscipit, a Manuele patriarcha, qui Maximo successerat, coronatus. Namque post patriarchæ Michaelis excessum Irenicus Theodorus, cui a plerisque Copæ nomen inditum fuerat, in patriarcham eligitur; post annos sex eo demortuo Maximus monachus patriarchale solium ascendit, gynæceio palpans ac supparasitans, et vice versa ex eo assentationes et blanditias aucupans: neque enim aliud cum in tam sublime culmen evexerat. Sed post menses sex moritur, et Manuel in patriarchali solio collocatur, vere vir philosophus, ut apparebat, et a multis eo nomine honestatus.

κ'. Ἐπ δὲ τὰ Βουλγάρων καὶ αὖθις ὁ λόγος ἀναχωρεῖ. Ὁ πρῶτος βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων Ἀσὰν δύο ἔσχεν υἱοὺς, τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἀλέξανδρον. Τοῦ γοῦν εἰρημένου Βορίλα (38) βασιλικῶς τῶν Βουλγάρων κατάρχοντος (39), ὁ τοῦ Ἀσὰν υἱὸς Ἰωάννης φυγαδείᾳ χρησάμενος ἐπὶ τὰ τῶν Ῥώσων χωρεῖ, ἐκεῖσέ τε χρόνον ἐφ' ἱκανὸν διαμείνας, καί τινας τῶν συγκλύδων Ῥώσων σὺν ἑαυτῷ περιαγαγὼν, τὴν πατρικὴν ἀνακαλεῖται κληρονομίαν καὶ πολεμεῖ τῷ Βορίλᾳ καὶ νικᾷ τοῦτον, καὶ χώρας οὐκ ὀλίγης ἐγκρατὴς γίνεται. Ὁ δὲ Βορίλας ἔνδον εἰσέρχεται τοῦ Τρινόβου, καὶ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτεσι τειχήρης πολιορκεῖται. Ἐπεὶ δὲ ἀπέκαμον οἱ συνόντες αὐτῷ, τῷ Ἀσὰν Ἰωάννῃ προσέρχονται. Φεύγων δὲ ἁλίσκεται ὁ Βορίλας καὶ παρὰ τοῦ Ἰωάννου τυφλοῦται, καὶ οὕτως C 20. Sed ad res Bulgaricas redeamus. Primus Bulgarorum rex Asanus duos habuit filios, Joannem et Alexandrum. Itaque Borila, cujus supra mentionem fecimus, regie Bulgaris imperante, Asani filius Joannes fuga se abripiens in Rusos confugit, ibique per tempus aliquod commoratus, et convenarum Rusorum nonnullis in unum congestis, paternam hæreditatem reposcit, **36** et in Borilam arma suscipit, et vincit, dominusque fit non exiguæ regionis. Borilas Trinobum ingressus septem annos obsidionem sustinet; et cum socii defatigati succumberent, ad Asani Joannem deficiunt. Borilas inde inter fugiendum deprehensus ab Joanne oculis læditur, sicque universa ditione Bulgarorum Joannes potitur. Et hæc quidem de Bulgaris. D

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(30) *Ἔτη ιη'*. Gregoras, p. 24. ALL.

(31) *Ἱερὶ τὰς μάχας ὀξὺς θυμοῦ τε*. Gregoras, lib. II, p. 24. ALL.

(32) De hisce patriarchis, Manuele, Maximo, Michaele, Theodoro, Cpolitanis, Nicææ tamen sedentibus, diximus nonnulla in opere nostro de perpetua utriusque Ecclesiæ, Occidentalis et Orientalis, consensione, ex quo lector petat, si libet. ALL.

(33) *Κωπᾶς*. In Notitia patriarcharum Κουπᾶς dicitur. DOUSA.

(34) *Μετ' ἐνιαυτοὺς ἓξ*. Notitia patriarcharum tradit vixisse tantum ann. 1 mens. 4 dies 3. DOUSA.

(35) *Μάξιμος μοναχός*. Hic antea præerat monasterio τῶν Ἀκοιμήτων, ut est in Notitia patriarcharum. DOUSA.

(36) *Μῆνας ἓξ*. Notitia patriarcharum tradit menses 8. DOUSA.

(37) *Ὁ Μανουήλ*. Hic est Manuel Charitopulus in Notitia patriarcharum. DOUSA.

(38) *Βορίλα*. Dixit supra ut occupaverit Bulgarorum imperium, c. 13. ALL.

(39) De fuga Joannis Asani filii supra agit Acropolita c. 12 et 13. ALL.

γκρατὴς τῆς τῶν [P. 18] Βουλγάρων ἀπάσης ὁ Ἰωάννης γεγένηται. Καὶ τὰ μὲν ἐν τοῖς Βουλγάροις τοσαῦτα [85].

21. Comnenus interim Theodorus, cujus paulo ante meminimus, proprium ordinem dedignatus et quæ sunt imperii occupans, postquam Thessalonicam in potestatem recepit, non minimam Romanæ ditionis partem, ex ea quæ suberat Italis et a Bulgaris intercipiebatur, sibi vindicat, purpureaque chlamyde induitur, et rubris calceis convestitur, oblucante illi in hoc quam strenuissime Constantino Mesopotamita metropolita Thessalonicensi, quem diris malis et calamitosis exsiliis canonica statuta propugnantem insectatus misere afflixit. Sed Bulgariæ archiepiscopus Demetrius, tanquam qui, ut ipse A κα'. Ὁ δὲ Κομνηνὸς Θεόδωρος, ὃν πρὸ μικροῦ ὁ λόγος ἱστόρησεν, μὴ θέλων μένειν ἐν τῇ οἰκείᾳ τάξει, ἀλλὰ τὰ τῆς βασιλείας σφετερισάμενος, ἐπειδὴ τῆς Θεσσαλονίκης γέγονεν ἐγκρατὴς πολλήν τε χώραν τῆς Ῥωμαΐδος ἐκ τῆς κεκρατημένης παρὰ τῶν Ἰταλῶν ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, ἔτι δὲ καὶ τῆς παρὰ τῶν Βουλγάρων κεχειρωμένης, πορφυρίδα τε ὑπενδύεται (40) καὶ ἐρυθρὰ περιβάλλεται πέδιλα, ἀντιστάντος αὐτῷ ἐπὶ τούτῳ στερρότατα τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου τοῦ Μεσοποταμίτου (41), ὃν καὶ πολλαῖς κακουχίαις καὶ ἐξορίαις διὰ ταῦτα ὑπέβαλε τῶν κανονικῶν ἐθῶν ἀντεχόμενον. Ὁ δὲ

[85] Καὶ — τοσαῦτα om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(40). De purpureis imperatorum calceis vide quæ Meursius fuse in Glossario, in τζάγγαι. Meminerunt passim Nicetas et Cantacuzenus. Vide et Zonaram in Nicephoro Botaniata et Alexio Comneno. Ex Procopii loco, quem vir clarissimus in Glossario adducit, videmus eos ad genua usque pertigisse. Hinc Ville-Harduinus : *Morchuſles caucha les heuses vermoilles.* Et quemadmodum idem amicus ille noster ibidem docet ex Joanne Curopalate in Tzimisce, habebant quoque jus hujusmodi calceorum reges Bulgariæ, qui videntur imperatores appellati fuisse. Quo nomine ac titulo Asanum Bulgarum cohonestat Hungariæ rex Andreas 2, cognomento Hierosolymitanus, in epistola ad Honorium III pontif. Rom. : *Hujus intentionis studio, ut securum peregrinationis, divino fulti consilio, pararemus transitum, filiam* (Mariam) *Comnini Theodori Lascari filio nostro* (Belæ 2) *duximus in uxorem. Eodem etiam animo inter Azen Bulgariæ imperatorem, mediante nostra filia, matrimonium celebravimus.* Cujus loci me commonefecit Scriverius noster, ut et notæ sequentis, logothetam nempe nostrum Bulgarum semper βασιλέα nominare, pari titulo cum imperatoribus Cpolitanis, cum abstineat in aliarum regionum dominis, nec alio nomine quam regis aut principis dignetur. Τῆς Οὐγγρίας ῥῆξ, Σικελίας ῥῆξ, Ἀχαΐας πρίγγεψ. Joannem etiam τὸν ῥῆγα vocat, cum Hierosolymorum, uti et nos eum vulgo vocamus, regem intelligeret. Quippe vocabulo βασιλεύς quidam amplius et majus significare voluit quam nos voce *rex* significare consuevimus. Et quanquam Græci regem βασιλέα dicunt, nihilominus eodem vocabulo imperatorem etiam Romanum et Augustum exprimunt ; vix unus et alter veterum αὐτοκράτορα appellant. Quamobrem quoties in hac historia vox βασιλεύς de Bulgarorum rege et Græcorum principe occurrit (occurrit autem passim), non *rex*, sed *imperator* reddenda est. In quo (fatendum est) negligentiores quam par erat fuimus. Sane Bulgarus βασιλεύς appellatus jam ab antiquo et Nicephori Phocæ tempore : constat ex Luitprandi legatione ad illum ipsum imperatorem instituta circa annum 968 : *Cum*, inquit, *Christophori filium Petrus Bulgarorum basileus conjugem duceret.* Notanda quoque quæ ibidem leguntur : *De imperiali vestro nomine magna sumus contentione fatigati : ipse enim vos non imperatorem, id est* βασιλέα *sua lingua, sed ob indignationem* ῥῆγα, *id est regem, nostra vocabat. Cui cum dicerem, quod significatur idem esse, quamvis quod significat diversum.* Vide præterea Glossarium Meursii in βασιλεύς et ῥῆξ. Dousa.

(41) *Κωνσταντίνου τοῦ Μεσοποταμίτου.* Fuit hujus apud Isaacium Angelum imperatorem summa familiaritas. Choniata p. 591. Alexio vero illius fratri et ante principatum invisus et post eum parum gratus, quod plurima in Romana re publica B movisset et omnia conturbasset, artibus tamen Euphrosynes Alexii uxoris Alexio reconciliatus, summa rerum ad illam devoluta, cæterorum auctoritas et cognatorum quoque imperatoris potentia elanguit ; et qui dudum ab imperatore pro nihilo putabatur, nunc omnia poterat, et erat unus instar omnium ; unus omnia recte statuere, unus omnium moribus se accommodare, omnia omnibus pro dignitate posse tribuere existimabatur, et ab imperatoris latere non discedebat. Qui vero potentia exciderant, ægre ferebant, tum cognati imperatricis, Andronicus Contostephanus, cui Irene illius filia nupserat, et frater illius Basilius Camaterus ; qui bilem suam contra imperatricem evomuerunt, et imperatori ad Occidentem abituro plura referunt : se plus Alexium diligere, e cujus salute propria quoque salus pendebat, quam Euphrosynem citra ullam verecundiam in turpissima facinora delabentem et adulteriis thalamum inquinantem. Nam cum quo impudenter C concumbit, eum etiam ad imperium evectum velle. Quare potentia mulieris restringenda, amator e medio tollendus, ne posthac simile piaculum admittatur. Dictis indignatur graviter imperator, et post Batatzii adolescentis cædem, regiis spoliatam vestibus in Nemetarium, muliebre monasterium circa Ponti fauces situm, imperatricem abduci jubet. Post sex menses Euphrosyne delatorum novis conatibus et Constantini Mesopotamitæ artibus revocata, majorem quam antea potentiam obtinuit, et maritum a se abalienatum miris blanditiis reconciliavit. Constantinus vero Mesopotamita illius ætatis vertumnus et homo callidissimus et versutissimus ob dominæ reditum magis ac magis insolescebat, cum posset omnia apud imperatorem. Hinc caniclei officium, quod ab Isaacio obtinuerat ac rursus offerebatur, ut suo fastigio inferius renuit, sed ex lectore diaconum se creari voluit, ut dignitates etiam ecclesiasticas contrectaret. Simulat deinde se imperatori non amplius operam navaturum : neque enim permittere canones eumdem et Deo sacra facere et civilibus negotiis implicari. Quare cogitur patriarcha Xiphilinus ut Mesopotamitæ, simul et Deo et imperatori, et templo et palatio sine fraude canonum inservire liceat, privilegio concedat. Nec multo post Thessalonicæ pontifex designatur. Verumtamen cum cupiditati suæ nullum modum statueret, sed vellet læva templum, dextera palatium tenere, fratres suos tanquam clavos et vectes inserebat, ac potius velut anaures de utraque imperatoris auricula suspendebat, ut si quando ecclesiasticis conventibus interesset, nullum dictum aut factum ignoraret, nec quisquam locum suum se imprudente occuparet. Thessalonicam profectus et vix solio collocatus summa cum festinatione Byzantium rediit, et vix

Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος Δημήτριος (42), τὸ βασιλικὸν περιδιδύσκει τοῦτον διάδημα (43), ὡς ἔφασκεν, αὐτόνομος (44) ὢν καὶ μηδενὶ εὐθύνας ὀφείλων δοῦναι, καὶ διὰ ταῦτα ἐξουσίαν ἔχειν βασιλέας χρίειν [86], οὓς τε ἂν καὶ ὅπου καὶ ὅτε βούλοιτο. Βασιλεὺς οὖν ἀναγορευθεὶς ὁ Θεόδωρος βασιλικῶς ἐχρᾶτο τοῖς πράγμασι, δεσπότας τε προὐβάλλετο καὶ σεβαστοκράτορας μεγάλους τε δομεστίκους (45) καὶ πρωτοβεστιαρίους καὶ τὴν λοιπὴν πᾶσαν τάξιν βασιλικήν. Ἀφωῦς δὲ ἔχων περὶ τοὺς τῆς βασιλείας θεσμοὺς Βουλγαρικώτερον ἢ μᾶλλον βαρβαρικώτερον ταῖς ὑποθέσεσι προσεφέρετο, οὐ τάξιν γινώσκων οὐδὲ κατάστασιν οὐδὲ ὅσα ἐν τοῖς βασιλείοις ἀρχαῖα ἔθιμα καθεστήκασιν [87]. Οὗτος οὐ μικρῶς τῷ βασιλεῖ ἀντεφέρετο Ἰωάννῃ. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἠξίου αὐτὸν τῶν δευτερείων μετέχειν τῆς βασιλείας καὶ τῆς χώρας αὐτοῦ ἐγκρατῆ εἶναι καὶ κατ' οὐδὲν ἄλλο ὑπείκειν αὐτῷ [88], ὁ δὲ ἀντέβαινε στερεώτερον.

κβ'. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς (46) Ἰωάννης ἄρτι τῶν σκήπτρων ἐπειλημμένος, καὶ κομιδῇ ἐν στενῷ οὖσαν τὴν τῶν Ῥωμαίων τεθεαμένος ἀρχήν, οὐκ ἀνασχόμενος ἐν πολλοστοῖς βασιλεύειν, δύο παραδραμόντων ἐνιαυτῶν [89] μάχην ποιεῖται μετὰ τῶν Ἰταλῶν. Καὶ συνάγεται στράτευμα Λατινικὸν ἀξιόμαχον, οὗ προὐμάχοντο οἱ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου αὐτάδελφοι, οἱ σεβαστοκράτορες (47) Ἀλέξιός τε καὶ Ἰσαάκιος· οὗτοι καὶ γὰρ ἅμα τῷ τὸν βασιλέα αὐτῶν ἀδελφὸν θανεῖν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Εὐδοξίαν λαβόντες ἀποδρᾶναι πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐβουλεύσαντο,

A fatebatur, sui juris esset neminique sui facti rationem reddere teneretur, ideoque in ejus potestate esse, quoslibet et ubicunque et quandocunque illi libitum fuisset, reges ungere, regio eum diademate coronat. Theodorus ergo imperator acclamatus, uti imperatoribus moris est, res disponebat, despotas, **37** sebastocratoras, magnos domesticos, protovestiarios creabat, et reliquum universum imperatorium ordinem pro nutu dispensabat. Cum vero inepte circa imperatoria jura stultus esset, Bulgarico magis sive potius barbarico more neque ordinem servans neque decorem, et si quæ alia sunt in imperatoria aula veneranda decreta negligens, negotiis incumbebat. Hic non parum Joanni imperatori adversabatur. Quare eum imperator, ut B secundas imperii sibi haberet suoque uteretur dominatu, in nullo sibi obnoxius concedebat. Ipse firmius ac validius reluctari.

22. Joannes ergo imperator tum primum sceptris obtentis, et Romanorum imperium in angustum adductum conspiciens, nec sustinens cum multis aliis imperare, post elapsos duos annos bellum cum Italis suscipit, et exercitum ex Latinis fortissimum atque amplissimum conflat, quem Theodori imperatoris fratres germani sebastocratores Alexius atque Isaacius deducebant. His enim, statim atque imperator eorum frater mortem oppetiit, illius filia Eudocia surrepta Cpolim secedere in animo fuit. Sed spe frustrati fugiunt. Ergo apud Pœmanenum,

[86] τοῦτο ἔχειν ἐξουσίαν βασιλέα στέφειν D, omissis οὓς — βούλοιτο. [87] οὐ — καθεστήκασιν om. D. [88] καὶ — αὐτῷ om. D. [89] οὐκ — ἐνιαυτῶν om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

solio collocatus summa cum festinatione Byzantium C redit, et uno digito regebat omnia. Sed his cum fieret omnibus exosus, aulicorum criminationibus apud imperatorem impetitus de fastigio illo rerum deturbatur; nec exutitur tantum palatio, sed pontificatu etiam dejicitur, et qui malis artibus ad primarias functiones ecclesiasticas usurpandas perveneral, primariorum conatibus de solio dejicitur. Et hoc modo Mesopotamita Constantinus et duo ejus fratres ab administratione rei publicæ et Ecclesiæ removentur, et alii succedunt. ALL.

(42) Δημήτριος. Hunc archiepiscopum Jacobum vocat Pachymerium, *Histor.* lib. II. ALL.

(43) *Τὸ βασιλικὸν περιτίθησι σχῆμα καὶ διάδημα.* Prætor honorem illum de quo jam verba fecimus, quod Bulgarorum princeps βασιλεύς appelletur, legati quoque ejus omnium gentium legatis præponebantur; quod ex Luitprando liquet. Cujus totum ea de re locum hic ascribam: *Cumque indignans abire vellem, Leo curopalates imperatoris frater et protoasecretis Simeon pone me sequuntur, hæc latrantes: cum Christophori filiam Petrum Bulgarorum basileus conjugem duceret, symphona, id est, consonantia scripta juramento firmata sunt, ut omnium gentium apostolis, id est nuntiis, penes nos Bulgarorum apostoli præponantur, honorentur, diligantur.* Præterea Bulgariæ archiepiscopus αὐτοκέφαλος supremum in ecclesias suas jus habebat, neque patriarchæ Cpolitano aut ulli alii subjectus erat. Fidem faciunt Theophylactus in epistol. et Balsamon in Privileg. patriarch. Vide Meursii Glossarium in αὐτοκέφαλος. Hactenus de privilegiis Bulgarorum. DOUSA.

(44) Αὐτόνομος. De autonomia archiepiscopi Bulgariæ plura diximus in syntagmate nostro de perpetua utriusque Ecclesiæ, Occidentalis et Orientalis, consensione, lib. I. ALL.

(45) *Σεβαστοκράτορας μεγάλους τε δομεστίκους.* De his dignitatibus consule Glossarium Meursii in σεβαστοκράτωρ et δομέστικος. DOUSA.

(46) *Ὁ μὲν οὖν βασιλεύς.* Hinc pelluntur ineptiæ pene aniles Volaterrani, quas ille maximas agit lib. XXIII: Joannes Batatzes *apud Zacynthum imperii titulum extra patriam annos triginta quatuor tenuit. Huic filius Theodorus Lascaris nomen ari materni referens fuit. Quem Joannes e vita decedens Michaeli Palæologo, viro in armis strenuo, quo duce et administratore utebatur, commendavit. Ille expulsis Latinis, pupilloque luminibus orbato et in carcerem conjecto, imperium sibi per nefas vindicavit.* Batatzes Nicææ imperium tenuit et administravit, non Zacynthi, quem oculis suis, dum imperio potiretur, vidit, nec intueri licuit. Nunquam Batatzes Michaeli Palæologo Theodorum commendavit, neque Theodorus filium Joannem, sed Theodorus moriens filium suum Joannem Georgio Muzaloni et Arsenio patriarchæ. Obtruncato deinde Muzalone filius Theodori Joannes ab Arsenio et universo senatu Michaeli Palæologo commendatus est. Falsum est præterea Batatzem Michaele Palæologo duce et administratore usum fuisse, quod verissimum fuerit de Andronico Palæologo Michaelis patre. Qui tandem luminibus orbatus est a Palæologo, non fuit ipse Theodorus, sed filius Theodori Joannes, quo ille pupillo decesserat. Hunccine hominem tantis delectatum esse nugis in paucissimis verbis? ALL.

(47) *Οἱ σεβαστοκράτορες.* Historiam fuse prosequitur Gregoras, p. 25. ALL.

ubi et cœlestium virtutum militiæ duci Michaeli templum positum est, commisso prœlio, vi armisque superat imperator marte ambiguo, primum quidem potiori Romanorum parte debellata, sed imperatore deinceps cum paucis admodum insignem victoriam adepto. Ipse etenim hastam contorsit, hostem confodit, et magnas cogitationes in bello, quod et antiquioribus minime ignotum fuerat, commonstravit. Victoria hæc mirum est quantum res Romanas sublevaverit, Italas imminuerit ac depresserit. Italorum enim præstantissimos quosque viros in eo conflictu cepit, fratres itidem Lascarides, quos criminis convictos luminibus spoliavit. Alii gladio internecati sunt; qui vero pugnæ non affuere timore perciti hæsere. Itali etiam eo temporis Serrarum castellum prementes, ubi suos debellatos esse agnoverunt, Serris liberis derelictis fuga sibi consuluerunt, cum parum abfuisset quin ab ipsis expugnarentur. Exinde res Itala hinc atque illinc per Orientem ac Occidentem divulsa, et valentiores nacta adversarios imperatorem Joannem et Theodorum Comnenum, ipsum etiam imperatorem vocitatum, cadere cœperat. Statim itaque Joannes imperator dicto in loco Italis expugnatis ab illis Romanorum oppida oppressa obsidione tentare, et auxilio **39** opeque destituta expugnare: paululum enim qui in oppidis erant, obsistere; sed cum diturnioribus et potissimum intempestivis (neque enim vere aut autumno aut æstate, sed hieme media irruptiones faciebat, adnovebat machinas et propugnacula dejiciebat) obsidionibus urgeret, qui in illis erant, defatigati ea, jurejurando vitam redimentes, dedere, plerique etiam ex his pugna periclitantes oppressi, tanquam captivi mancipati. Sic ab imperatore Pœmanenum, Lentiana, Charioros, Berbeniacum expugnata sunt. Joannes ergo imperator undique bellum in Latinos commovens triremes compegit, pergitque in Hellespontum, ubi Holco nomen est, quibus molestus erat atque negotiosus in occasum irrepens, fortunas uniuscujusque et bona depopulans. Inter ea et Madytarum urbem et Calliupolim et oram maritimam Italis tributariam deprædatur.

A ἀλλὰ τοῦ μὲν σκοποῦ αὐτῶν ἥμαρτον, ἐκεῖνοι δὲ ὁραπέται ᾖχοντο. Τῆς μάχης οὖν συρραγείσης ἐν τοῖς μέρεσι τοῦ Ποιμανηνοῦ, ὅπου καὶ ὁ ναὸς τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν ἄνω δυνάμεων ἐγκαθίδρυται Μιχαήλ (48), νικᾷ κατὰ κράτος ὁ βασιλεὺς, τῶν μὲν πλείστων Ῥωμαίων σχεδὸν ἐξηττημένων τὸ πρῶτον, αὐτοῦ δὲ τοῦ βασιλέως μετ' ὀλίγων πάνυ τὴν νίκην [P. 19] πᾶσαν ἐξειργασμένου· αὐτός τε γὰρ δόρατις ἤψατο καὶ πολέμιον ἔβαλε καὶ ἀνδρεῖον ἐν ἐκείνῳ τῷ πολέμῳ τὸ φρόνημα ἐνεδείξατο, οὐδὲ τοῖς πρὸ τοῦ ἀγνοουμένοις. Ἡ τοιαύτη νίκη εἰς μεγίστην αὔξησιν ἐγεγόνει τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς, τῶν Ἰταλῶν δὲ συστολὴν καὶ κατάπτωσιν. Τοὺς μὲν γὰρ ζωγρίας τοὺς κρείττους αὐτῶν ἐν τῷ τοιούτῳ πολέμῳ ὁ βασιλεὺς κατέσχεν, ἀλλὰ δὴ καὶ τοὺς αὐταδέλφους
B Λασκάριας, οὓς τυφλοῖ ἐπαιτίους εὑρών· ἄλλοι δὲ ξίφους ἔργον ἐγένοντο· οἱ δὲ μὴ συνόντες τῷ πολέμῳ δειλίᾳ κάτοχοι ἐγεγόνεισαν. Καὶ μέρος δὲ τῶν Ἰταλῶν τὸ Σερρῶν κάστρον τῷ τότε πολιορκοῦν ὑπὸ τοῦ Κομνηνοῦ Θεοδώρου δεσποζόμενον, ἐπεὶ τὴν τῶν οἰκείων τοιαύτην ἐπέγνωκεν ἧτταν, ἀπέδρα ἐλευθέρας τὰς Σέρρας καταλιπών· ἐς μικρὸν γὰρ αὐτῷ κομιδῇ τοῦ ἁλῶναι ἦλθον [a]. Ἐντεῦθεν τὰ τῶν Ἰταλῶν ἔνθεν κἀκεῖθεν διαιρούμενα κατά τε τὴν ἕω καὶ τὴν ἑσπέραν, καὶ ἰσχυροῖς ἀντιπάλοις προσπαίοντα, τῷ τε βασιλεῖ Ἰωάννῃ καὶ τῷ Κομνηνῷ Θεοδώρῳ, βασιλεῖ φημιζομένῳ καὶ τουτῳΐ, ἀπήρχοντο κατα-
C πίπτειν. Αὐτίκα γοῦν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπειδὴ τοὺς Ἰταλοὺς ἐν τῷ εἰρημένῳ τόπῳ καταλελύκει [b], τὰ ὑπ' ἐκείνων κρατούμενα τῶν Ῥωμαίων ἐπολιόρκει φρούρια, καὶ ἤλπισε ταῦτα μηδενὸς τελοῦντος τοῦ βοηθήσοντος. Μέχρι μὲν γάρ τινος οἱ ἐν τοῖς φρουρίοις ἀντεῖχοντο [c]· ὡς δὲ χρονιωτέρους ἐποίει τὰς πολιορκίας ὁ βασιλεὺς, μάλιστα δὲ καὶ παρακαιρίους [d] (οὐ γὰρ ἐν ἔαρι ἢ θέρει ἢ μετοπώρῳ, ἀλλ' ἐν μέσῳ χειμῶνος τὰς ἐφόδους ἐποιεῖτο), ἐλεπόλεις τε συνίστα καὶ τὰς ἐπάλξεις κατέβαλλεν, ἀποκάμνοντες οἱ ἐντὸς τὰ μὲν προὐδίδουν ὅρκοις τὴν ζωὴν ἐξωνούμενοι, ἐκ δὲ τῶν ἐπιπτον μάχῃ καὶ καθείργνυντο ὡς δεσμῶται. Ἑάλω γοῦν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ποιμανηνὸν, Λεντιανὰ, Χαρίορος, Βερβενίακον. Ὁ γοῦν βασιλεὺς Ἰωάννης παντοίως τοῖς Λατίνοις μα-
χόμενος [e] τριήρεις τε κατεσκεύασε (49), καὶ περὶ τὸν

[a] ἐλευθέρας — ἦλθον om. D. [b] ἐπειδὴ — καταλελύκει om. D. [c] μηδενὸς — ἀντεῖχοντο om. D. [d] ὁ — παρακαιρίους om. D. [e] παντοίως — μαχόμενος om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(48) Michael hic archistrategus, cui in Pœmaneno a Joanne Batatze Græcorum imp. templum exstructum dicit Logotheta, est Michael archangelus, cujus apud Græcos multa veneratio est magnoque in honore ejus memoria. Hunc τοῦ ἀρχιστρατήγου nomine afficiunt Græci quasi principem angelorum et cœlestis militiæ ducem. Michael Glycas *Annal.* part. IV : *Quoniam imp. Basilius Michaelem illum temulentum interfecerat, placandi Dei causa multis per urbem locis noras ædes Michaeli principi copiarum cœlestium duci exstruxit.* Emmanuel imp. Novella de feriis : *Feriamur*, inquit, *sexta Septembris*, ὅτι ἐν αὐτῇ τὸ ἐν Χώναις τοῦ ἀρχιστρατήγου Μιχαὴλ θαῦμα τερατουργεῖται, *quia illa die commemoratio agitur miraculi, quod a Michaele archistratego Chonis patratum est.* Vide *Menologia Græcorum* D hoc die et octavo Novembris. Hujus festivitatis cur : Ili tum Zonaras tom. III *Annal.* meminit in Isaacio Comneno. Templorum numini ejus dedicatorum et Michaelis nomine nuncupatorum cum alii multi tum Cedrenus in Basilio Macedone meminit, monasterii τοῦ ἀρχιστρατήγου ad Bosporum alicubi Nicephorus Gregoras, lib. V, cap. 1. Videndus et Nicetas, lib. VII *De imp. Manuelis gestis*, item lib. III *Vitæ imp. Isaacii Angeli* aliique passim. Fuit et inter imperatoris flammeola, Codino curopalata teste, unum archistrategi nomine dictum, ab imagine videlicet τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν ἄνω τάξεων Μιχαὴλ. Vide, et interpretem corrige. Dousa.

(49) *Τριήρεις τε κατεσκεύασε.* Hæc ipsius narrat Gregoras, p. 28. ALL.

Ἑλλήσποντον ταύτας ἔστησεν ἐν τόπῳ ὃς Ὅλκος ὀνομάζεται [98], καὶ ἦν πολλὰ παρέχων αὐτοῖς πράγματα, κατὰ δύσιν ὁρμώμενος καὶ λείαν τὰ ἐκείνων ποιούμενος, πορθῶν τε τὸ τῶν Μαδύτων ἄστυ καὶ τὴν Καλλιούπολιν καὶ τὰ παραιγιάλια πάντα τοῖς Ἰταλοῖς ὑπόφορα ὄντα.

κγ'. Ἐν τούτοισι δὲ ὄντος τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, καὶ ἀκρατῶς μαχομένου τοῖς Ἰταλοῖς κατά τε χέρσον καὶ θάλασσαν, σκευωρεῖται τούτῳ ἐπιβουλή. Ὁ δὲ ταύτην συστησάμενος πρωτεξάδελφος ἦν τοῦ βασιλέως ὁ Νεστόγγος Ἀνδρόνικος. Οὗτοσὶ δὲ καὶ τὴν τῆς συγγενείας σχέσιν παρ' οὐδὲν θέμενος καὶ τὸν τῆς φιλίας ἀπορρήξας δεσμὸν ἀνταρσίαν κατὰ τοῦ πρωτεξαδέλφου βασιλέως βεβούλευται [99], ἔχων συνεργὸν εἰς τοῦτο τὸν ἀδελφὸν Ἰσαάκιον καὶ ἑτέρους τῶν ἐπιφανῶν οὐκ ὀλίγους, τόν τε Φλαμοῦλιον, ὃν μέγαν ἑταιρειάρχην [P. 20] ὁ βασιλεὺς τετίμηκεν, τὸν Ταρχανειώτην Συναδηνὸν, τὸν ἐπ' ἀδελφῇ τούτου γαμβρὸν Στασηνὸν, τὸν Μακρηνὸν καὶ ἄλλους εἰς πλῆθος τὸν ἀριθμὸν [97.98]. Ἐγένετο δὲ ἡ ἐπιβουλὴ πολυήμερος. Ἐν τῇ Λαμψάκῳ δὲ διάγων ὁ βασιλεὺς μανθάνει ταῦτα. Πυρὶ οὖν τὰς τριήρεις καταναλώσας, ἵνα μὴ τοῖς Ἰταλοῖς ὑπὸ χεῖρα γένοιντο, καὶ προὐργιαίτερον τὸν ἔσωθεν πόλεμον κρίνας τοῦ ἔξωθεν, ἀπάρας ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Ἀχυράους ἀφίκετο, κἀκεῖθεν τὴν ἐξέτασιν τῆς ἐπιβουλῆς ἐποιήσατο. Καὶ ἦσαν οἱ συνωμόται πάντες ταῖς δίκαις ὑπεύθυνοι. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς φιλανθρωπότερον τοῖς νόμοις ἐχρήσατο, καὶ τὸν μὲν Νεστόγγον Ἰσαάκιον τυφλώσει καταδικάζει καὶ χειροκοπίᾳ, ὡσαύτως καὶ τὸν Μακρηνόν· ἐξελήλεγκτο γὰρ ὡς πολλάκις ἐφώρμησε, κατὰ νῶτον τυγχάνων τοῦ βασιλέως, ἑφελκύσαι τὴν σπάθην καὶ καταῤῥάξαι καιρίαν. Καὶ ἄλλους δέ τινας μικραῖς ποιναῖς καθυπέβαλεν, τοὺς δὲ πλείστους ἀφῆκεν εἱρκταῖς μέχρι τινὸς περικλείσας, καὶ αὐτὸν δὴ τὸν πρωτουργὸν τῆς ἐπιβουλῆς, τὸν καὶ βασιλείας ἐφιέμενον, τὸν Νεστόγγου Ἀνδρόνικον [99] ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Μαγνησίας συνέκλεισεν. Τοσοῦτον ἡ τῆς ἀγάπης σχέσις τὸν βασιλέα τοῦ κακοποιῆσαι τοῦτον ἐκώλυσεν [1]. Ὃς καὶ μετ ὀλίγον ἀπέδρα, ὡς μέν τινες ἔφασκον, θελήσει τοῦ βασιλέως ἐλευθεριώτερον βαίνειν τοῦτον παρακελευσαμένου καὶ οἷον κλέψαι τοῦτον τὴν σωτηρίαν βουλευσαμένου. Ὃς καὶ νυκτὸς φυγὼν ἐπὶ τὰ τῶν Μουσουλμάνων ἐφώρμησε, καὶ διῆγεν ἐκεῖσε μέχρι [2] τῆς αὐτοῦ τελευτῆς. Ἐντεῦθεν ὁ βασιλεὺς προσεκτικώτερον ἐχρᾶτο τοῖς πράγμασι, καὶ τῆς προτέρας ἐλευθεριότητος οὐκ ἀντεποιεῖτο [3], φύλακάς τε περὶ αὐτὸν ἔστησε καὶ φρουροὺς νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν τοῖς ἐκείνου προσέχοντας [4]. Μάλιστα δὲ περὶ ταῦτα συνέτεινεν ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, ἀῤῥενωπότερον τὸ ἦθος ἔχουσα καὶ τοῖς πᾶσι βασιλικώτερον ἐντυγχάνουσα.

Εἰς συνθήκας δὲ θελήσαντες ἐλθεῖν οἱ Ἰταλοὶ ἀπέλυσαν [5] πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὸ τῶν Πηγῶν ἄστυ. Καὶ οὕτω δὴ μετ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης εἰρήνευσεν, πάντων τῶν πρὸς νότον ὑποχωρησάντων αὐτῷ Λατίνων, ἔτι δὲ κρατούντων πρὸς Βορρᾶν τὰ πλησίον ὄντα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῇ τοῦ Νικομήδους πόλει ἐγγίζοντα.

23. Cum hæc ageret imperator Joannes, acribusque Italos præliis terra marique divexaret, insidiæ vitæ illius parantur. Facinoris auctor erat Nestongus Andronicus imperatoris consobrinus. Is artissimæ affinitatis conjunctione neglecta spretisque amicitiæ juribus in consobrinum suum imperatorem conjurat, conjurationis consorte fratre Isaacio et non paucis ex proceribus. **40** Nec deerant sceleris participes Phlamulius magni hetæriarchæ dignitate beneficio imperatoris condecoratus, Synadenus Tarchaniota, sororis illius maritus, Stasenus, Macrenus aliique quamplurimi. Cum vero per multos dies conjuratio protraheretur, Lampsaci degens imperator conatus conspirantium rescivit, et triremibus ne ab Italis occuparentur concrematis, bello domestico magis quam externo invigilandum ratus, inde digressus Achiraum proficiscitur, ibique quæstionem, ut consortes sceleris indicarentur, habet: et conjurati omnes convicti condemnatique sunt. Attamen imperator humaniorem se præbens Nestongum Isaacium lumine et manu mutilat, Macrenum quoque: sæpius enim cum a tergo imperatoris esset, et gladium stringere et vulnus infligere letale tentasse deprehensus est. Alios itidem mitioribus pœnis multavit, plurimos ad tempus detrusit in carceres, et ipsum conspirationis auctorem et imperium affectantem Nestongum Andronicum Magnesiæ in arcem relegavit. Sic amoris illecebræ ab illis maleficiendo imperatorem abstraxere. Nestongus paulo post aufugit, ut quidam tradunt, annuente imperatore, qui illum liberius vagari posse præceperat, ut quodam modo salutem suffuratus esse videretur. Noctu ille in fugam conjectus Musulmanos convenit, inter **41** quos ad extremum vitæ exitum ætatem duxit. Hinc imperator attentius rebus advertere; omnibus ad se adeundi facultatem, qua prius utebantur liberiore, coercere; custodes ac vigiles, qui noctu interdiuque se ac rationes suas defenderent, addere. Sed omnium maxime imperatrix Irene, moribus ac ingenio mascula, et cum omnibus magis regie quam par erat conversans, ad conservandum eum incumbere.

Itali interim cum imperatore concordiam confirmare volentes castro Pegarum cessere; sicque cum eis Joannes imperator pacem composuit, cum ad Austrum omnibus renuntiassent, sed adhuc, quæ circa Boream affinia Cpoli erant urbique Nicomediensi proxima, retinerent.

[98] ἐν — ὀνομάζεται om. D. [99] οὗτοσὶ — βεβούλευται om. D. [97.98] τόν τε — ἀριθμόν om. D. [99] τὸν Νεστόγγου Ἀνδρόνικον om. D. [1] τοσοῦτον — ἐκώλυσεν om. D. [2] ὃς καὶ ὕστερον ἀπέδρα περὶ Μουσουλμάνους καὶ ἦν ἐκεῖ μέχρι D. [3] καὶ — ἀντεποιεῖτο om. D. [4] νύκτωρ — προσέχοντας om. D. [5] δ' ἐθελήσαντες οἱ Ἰταλοὶ συνελθεῖν D.

24. Contigit etiam illud prius. Adrianopolitani cives legationem ad imperatorem obeunt, ut exercitu ad eos convecto servitute Italica liberet. Ille Isem protostratora cum copiis misit; militiæ consors erat Joannes Camytzes. Hi Hellesponto adnavigato per Macedoniam iter facientes Adrianopolim veniunt, urbemque ingressi stativa habuere. Certa vero spes imperatori Joanni inhæserat reliquorum etiam adjacentium locorum dominatum habiturum. Verum Theodorus Comnenus, de quo nos supra diximus, vicinis **42** omnibus potitus præter Rhodopes montem, cui et Achrido nomen est, et in eo oppida, et Melenium, quibus Sthlavus Asani regis affinis et ab imperatore Cpolitano Erico, cujus filiam e pellice susceptam sibi matrimonio junxerat, despotæ munere decoratus dominabatur. Sthlavus hic, ut seriem orationis paulum abrumpam, castro Melenico potitus, valido illo quidem et hostibus inexpugnabili, suo ipse jure utebatur, nemini vicinorum principum obnoxius; quandoque enim Italis, affinitate cum eis coactus, auxilio erat, quandoque Bulgaris generis fretus conjunctione, quandoque etiam Theodoro Comneno, nemini unquam se neque subdens, neque pacem conciliatam vere servans, neque assensus sustinens. Illi, post elatam uxorem, Petraliphæ Theodori Comneni uxoris fratris filia nupserat, de qua infra dicetur. Præter itaque urbes Sthlavo tributarias, reliqua omnia Theodoro Comneno subdebantur. Et cum Mosynupolis, Xanthia, Gratianus sub eo essent, Stagiræ monte, quem Macrem vulgus nominat, decurso, Hebri ex ea parte omnia aperta atque incustodita nec castello ullo munita excurrens, et Didymotœchum **43** appellens, non multos post dies rex eorum acclamatur. Et Adrianopolim usque perveniens, in ea dictum Isem protostratora et Camytzem cum imperatoriis copiis reperit, et fallacibus ac captiosis sermonibus cives

κδ'. Συνέβη δέ τι πρὸ αὐτοῦ καὶ τοιοῦτον. Οἱ γὰρ τῆς Ἀδριανουπόλεως οἰκήτορες πρεσβείαν πρὸς τὸν βασιλέα ἐστείλαντο, ὅπως ἀποστείλῃ πρὸς αὐτοὺς στράτευμα καὶ τῆς Ἰταλῶν ἐλευθερώσῃ χειρός. Ὁ δὲ τὸν πρωτοστράτορα Ἴσῆν, στράτευμα δοὺς αὐτῷ, ἐξαπέστειλεν. Συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Καμύτζης Ἰωάννης. Οἳ καὶ διαπεράσαντες τὸν Ἑλλήσποντον καὶ διὰ τῆς Μακεδονίας διελθόντες εἰς Ἀδριανούπολιν ἀφίκοντο, ἐντὸς δὲ γενόμενοι τῆς πόλεως διῆγον ἐκεῖσε. Ἐλπὶς δὴ ἦν τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ διὰ ταῦτα καὶ τῶν πέριξ ἐγκρατῆ γενέσθαι. Ἀλλ' ὁ Κομνηνὸς Θεόδωρος, [P 21] ὃν φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν, τῶν ἐγγὺς πάντων γενόμενος ἐγκρατής, ἄνευ μέντοι τοῦ τῆς Ῥοδόπης ὄρους, ὅπερ καὶ Ἀρχιδὼς ὠνόμασται, καὶ τῶν ἐν τούτῳ ἄστεων καὶ τοῦ Μελενίκου· τούτων γὰρ ἦρχεν ὁ Σθλάβος, προσγενὴς ὢν τοῦ βασιλέως Ἀσὰν καὶ δεσπότης τετιμημένος ὑπὸ τοῦ βασιλέως Κωνσταντινουπόλεως Ἐρρῆ, οὗ καὶ τὴν θυγατέρα ἐκ παλλακῆς αὐτῷ γεγενημένην ἠγάγετο εἰς γυναῖκα. Οὗτος δὴ ὁ Σθλάβος, ἵνα μικρόν τι τὸν εἰρμὸν τοῦ λόγου διέλωμαι [a], φρούριον τὸν Μελένικον εὑρὼν ὀχυρὸν καὶ σχεδὸν πᾶσιν ἐναντιουμένοις ἀνάλωτον [b] αὐτοκρατὴς ἦν, μηδενὶ τῶν πέριξ ἀρχόντων ὑποπεσών. Ἐνίοτε μὲν γὰρ Ἰταλοῖς ὑπῆρχε σύμμαχος ἐκ κήδους αὐτοῖς συναγόμενος, ἐνίοτε δὲ Βουλγάροις ἐκ συγγενείας ὁμορρονῶν, ἐνίοτε δὲ τῷ Κομνηνῷ Θεοδώρῳ· καὶ ἦν οὐδέποτέ τινι οὔτε ὑποτασσόμενος οὔτε εἰς ἀληθῆ πίστιν καὶ ὁμορροσύνην ἐρχόμενος [c]. Τούτῳ συνεζύγη μετὰ θάνατον τῆς αὐτοῦ γαμετῆς ἡ τοῦ Πετραλίφα (50) θυγάτηρ τοῦ γυναικαδέλφου τοῦ Κομνηνοῦ Θεοδώρου, περὶ ἧς παρακατιὼν ὁ λόγος ἐρεῖ. Ἄνευ μέντοι, καθὼς εἰρήκειν, τῶν ὑποπιπτουσῶν τῷ τοιούτῳ Σθλάβῳ χωρῶν τὰ πάντα ὑπὸ τὸν Κομνηνὸν ἐγεγόνει Θεόδωρον [d]. Ἐπεὶ γοῦν Μοσυνούπολις καὶ Ξάνθεια καὶ ἡ Γρατζιανὰ [10] καὶ αὐτὴ ὑπὸ τοῦτον ἐτέλει, τὸ τῆς Σταγείρας (51) ὑπερβὰς ὄρος, ὃ δὴ Μάκρην ὀνομάζουσιν οἱ πολλοί, τὰ ἐκεῖ-

[a] ἵνα — διέλωμαι om. D. [b] καὶ — ἀνάλωτον om. D. [c] καὶ ἦν — ἐρχόμενος om. D. [d] περὶ — Θεόδωρον om. D. [10] Γρατζιάνους αὐτὴ D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(50) *Πετραλίφα*. Meminit quatuor fratrum Petralipharum, oriundorum ex Francorum gente, Niceas sub Manuele Comneno libro II. DOUSA.

(51) *Σταγείρας*. Choniata Isaacii Angeli lib. III. Urbium ac regionum nomina in alia mutata certum est et indubitatum apud omnes. Plurima alii suis notis vel commentariis adnotarunt. Nos in eruditorum gratiam, eorumque potissimum qui recentiorum Græcorum historias legunt, exscribemus hic schedulam nobis Venetiis ex ms. Græco codice per virum fide, doctrina, officio et religione præstantissimum, Angelicum Aprosium Vintimilliam, transmissam, ut scias cui debeas hoc, qualecunque sit, eruditionis munusculum: Περὶ ἐπωνυμίας πόλεων καὶ τόπων. Ἀμαὶ πόλις ἡ νῦν Χρυσούπολις. Ἀπία ἡ νῦν Κορώνη. Ἀπολλωνία ἡ νῦν Ἱερισσός, ἥτις καὶ Ὄλυνθος ἐλέγετο. Ἄργος Θετταλικὸν ἡ νῦν Λάρισσα. Ἀσία ἡ Ἔφεσος. Πτολεμαΐς ἡ Φιλαδέλφεια. Ἀχαΐα ἡ νῦν Πάτρα. Βοιωτία ἡ νῦν Λιβαδία. Βεριούπολις ἡ νῦν Στρούμιτζα. Βελεντιούπολις τὸ νῦν Βελεβούσιον. Ἑλισσὸν ὁ Ἐλασσών. Ἐπίδαμνος τὸ νῦν Δυρράχιον. Εὐρώπη ἡ δύσις πᾶσα. Ἡράκλεια ἡ νῦν Πελαγωνία. Θεούπολις ἡ νῦν Προῦσα. Θέρμη ἡ Θεσσαλονίκη, καὶ Ἡμαθία. Ἰλλυριοὶ οἱ Ἀλβανῖται. Ἰλλυρικὸν τὸ νῦν Κάνικον καὶ ἡ Σερβία. Κετταῖοι οἱ νῦν Μακεδόνες. Κιλικία ἡ Ἀρμενία Κίλιξ ὁ Ἀρμένιος. Κολοσσαὶ αἱ Χῶναι. Ὄδρυσος καὶ Ὀρεστία ἡ νῦν Ἀδριανούπολις. Ὀρθαγορία ἡ νῦν Μάκρη. Ὀλυμπία ἐν Ἀρκαδίᾳ. Πήδασος ἡ νῦν Μεθώνη, ἧς πλησίον Χερρόνησος, ἥτις καλεῖται Πύλος, ἡ πατρὶς Νέστορος, νῦν Ἀβαρῖνος. Πύδνα τὸ Κίτρος. Ποτίδαια ἡ νῦν Κασσάνδρεια, ἤτοι ἡ Βέρροια. Ῥοδόπη ἡ Φιλιππούπολις. Σίρμιον ἡ νῦν Σύγγρια, πρώην δὲ Γήπεδον. Φωτικὴ ἡ νῦν Βελᾶ. Ἑλλὰς ἡ νῦν ὀνομαζομένη Πελοπόννησος. Εὔβοια ἡ Εὔριπος. Adde etiam ex Anna Comnena Μονόλυκο; ποταμὸς ὁ νῦν Βαρηνός. Αἰχνῖτις λίμνη ἡ νῦν Ἀχρίς. Τέμπη αἱ νῦν Κλεισοῦραι. Κρηνίδες ἡ νῦν Φιλιππούπολις. Τριβαλλοὶ οἱ νῦν Σέρβοι. Choniata Κολωνία ἡ νῦν Τάξαρα. Σαρδικὴ ἡ νῦν Τριαδίτζα. Ἰόππη ἡ νῦν Ἀκέ. Joanne Stauracio ὄρος τὸ Ἄθως τὸ νῦν Ἅγιον ὄρος. Joanne Tzetze Μαίανες οἱ νῦν Βούλγαροι. Pachymerio Τοχάριοι οἱ νῦν Ἀτάριοι. Joanne Lydo Ἀνακτορία ἡ νῦν Μῶλητος. Ὑποπλάκιος Θῆβαι τὸ νῦν Ἀτραμμύτιον. Georgio Acropolita Εὔρος ὁ νῦν Μαρίτζα. Ναξειὸς ποταμὸς ὁ νῦν Βαρδάριος. Nicephoro Gregora Ταινάρια ἄκρα ἡ νῦν Μαΐνη. ALL.

Θεν τοῦ Ἕβρου κατέδραμεν, ἅπετα εὑρὼν πάντα καὶ μηδενὶ φρουρίῳ περιφραγνύμενα. Ἔνθεν τοι [11] καὶ περὶ Διδυμότειχον γεγονὼς ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ βασιλεὺς ἐπεφημίζετο τούτων. Ἀφικόμενος δὲ καὶ ἐπὶ τὴν Ἀδριανούπολιν εὗρεν ἐντὸς τὸν ὁηλωθέντα Ἰσῆν τὸν πρωτοστράτορα καὶ τὸν Καμύτζην μετὰ τοῦ στρατεύματος τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ἀπατηλοῖς δὲ λόγοις [12] τοὺς οἰκήτορας ὑπελθὼν, ὡς πλουτίσειε τούτους ἄκρως καὶ τῶν ἄλλων Ῥωμαίων ὑπερυψώσειεν, πείθει τὸ μὲν τοῦ βασιλέως ἐξαγαγεῖν στράτευμα ἔξω, αὐτὸν δὲ εἰσαγαγεῖν. Ἐξάγεται οὖν ὁ πρωτοστράτωρ Ἰσῆς καὶ ὁ Καμύτζης μετὰ τοῦ συνόντος τούτοις στρατεύματος, ἐπὶ ἔρκοις τοῦ μή τινα παθεῖν τούτων δεινόν τι. Ἐξελθόντες οὖν ὁ μὲν πρωτοστράτωρ οὐδὲ ὅλως τὸν Κομνηνὸν Θεόδωρον τεθέαται (τοῦτο γὰρ δὴ αὐτοῖς συμπεφώνηται), ὁ δὲ Καμύτζης συντυχὼν αὐτῷ οὐκ ἀπέβη τοῦ ἵππου οὐδὲ ὡς βασιλεῖ προσεκύνησεν. Εἰς δ βαρυθυμήσας ὁ Κομνηνὸς Θεόδωρος (ἐβούλετο γὰρ ὡς βασιλέα ἐκεῖνον πάντας ἔχειν Ῥωμαίους, ἐπείπερ καὶ ὡς βασιλεὺς ἐφημίζετο) ὕβρεις τε κατέχεε τοῦ ἀνδρὸς καὶ [13] μικροῦ ἂν καὶ πληγὰς ἐπέθετο. Τοῦτο τῷ Καμύτζῃ ἀφορμὴ ἐγεγόνει πρὸς τὸν βασιλέα τιμῆς· ὡς γὰρ αὖθις τὸν Ἑλλήσποντον διεπέρασαν καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἀφίκοντο, μέγας ἑταιρειάρχης (52) διὰ ταῦτα ὁ Καμύτζης [14] τετίμηται. Ὁ Κομνηνὸς οὖν Θεόδωρος ἐγκρατὴς [15] καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως γεγονὼς πολλὰ παρέσχε [P. 22] τοῖς Ἰταλοῖς πράγματα. Κατέδραμε γὰρ πάντα τὰ ὑπ' ἐκείνων κρατούμενα, καὶ μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς Βιζύης γενόμενος τὸ ἔξω κατέσχε τοῦ ἄστεως, καὶ λείαν πολλὴν ἐκεῖθεν ἐποιήσατο [16], καὶ μέχρι καὶ τῶν πυλῶν τῆς Κωνσταντίνου (53) κατήντησε, καὶ πτοίαν πολλὴν τοῖς Λατίνοις ἐνέβαλε [17]. Τότε δὴ καὶ ὁ Ἀσὰλ Δεκαὲ, ὃς τῇ θυγατρὶ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου τοῦ Λασκάρεως συνεζύγη [18], ὑπό τινος τῶν τοῦ Κομνηνοῦ Θεοδώρου δόρατι ἐπλήγη τὸν τράχηλον. Καὶ ἦν ὡς ἔδοξε τὰ τῆς βολῆς ἐκείνῳ θανάσιμα, ἀλλ' ὑπό του τῶν ἰατρῶν τεθεράπευται. Ἦν δὲ τὸ ἀπὸ τοῦδε τραχυτέρα αὐτοῦ ἡ φωνὴ καὶ οὐκ εὐχερῶς οἱ τοῦ τραχήλου στρεφόμενοι σπόνδυλοι.

A decipiens, opibus nempe, fortunis, dignitatibus aliisque Romanos cæteros quam maxime sui causa superaturos, persuadet imperatoris militem ejicere, suum admittere. Quare protostrator Ises atque Camytzes cum exercitu pelluntur, cum cives se prius jurejurando alligassent nemini damnum illaturos. Pulsi, protostrator Comnenum Theodorum ne vidit quidem (namque ita convenerunt), Camytzes cum illi occurrisset, neque equo descendit neque uti decet imperatorem adoravit. Quare ira incitatus Theodorus (volebat enim se ab omnibus Romanis imperatorem agnosci, cum et imperator diceretur) gravissimis injuriis virum cumulat, parumque abfuit quin etiam plagas infligeret. Hoc Camytzæ, ut ab imperatore honores consequeretur, in causa fuit: B nam ut rursum Hellesponto prælerlapso ad imperatorem accessere, magnus hetæriarcha non aliam ob causam Camytzes efficitur. Comnenus itaque Theodorus Adrianopoli occupata non minimum res Italas turbavit: quæ 44 enim illi tenebant, omnia adortus et Byzantium ipsam usque profectus, quidquid extra urbem erat, pro arbitrio duxit, et opima præda auctus ad fores Byziæ, ingente Latinis timore injecto, pervenit. Tunc temporis et Aseldecae, filiæ imperatoris Theodori Lascaris maritus, ab iis qui cum Comneno Theodoro erant hasta jugulum feritur, vulnusque lethale indicatum a perito tandem medico sanatur. Exhinc postea erat vox asperior, nec colli vertebræ, ut antea, flexu faciles.

κε'. Οὕτως οὖν ἐπαυξήσας τοῖς πράγμασιν ὁ Κομνηνὸς Θεόδωρος ἐπειδὴ ὁμορῶν ἐγεγόνει τοῖς Βουλγάροις [19], εἰς σπονδάς τε συνῆλθε τῷ τῶν Βουλγάρων βασιλεῖ Ἰωάννῃ τῷ Ἀσὰν, ὃν φθάσας ὁ λόγος εἴρηκε μετὰ τὸν Βορίλαν βασιλεῦσαι τῆς τῶν Βουλγάρων, καὶ συγγένειαν μετὰ τούτου πεποίηκε [20] προσλαβόμενος ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ τούτου Μανουὴλ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ Μαρίαν, ἥτις ἐκ παλλακῆς ἐκείνῳ γενέννηται [21]. Ὁ μὲν οὖν Ἄγγελος (54) Θεόδωρος τὰς μετὰ τοῦ Ἀσὰν Ἰωάννου σπονδὰς διαλύσας, οἷα ἐκεῖνος ἀνὴρ θρασύτερος καὶ ἀτακτότερον φερόμενος οὐ μόνον ἐν βασιλείοις, ἀλλὰ καὶ ἐν πᾶσιν ἁπλῶς τοῖς πολιτικοῖς, καὶ θαμὰ παραβαίνων τοὺς ὅρκους καὶ πιρασπονδῶν τοῖς ἐν γειτόνων, κατὰ Βουλγάρων χωρεῖ, πολλὴν συναθροίσας τὴν στρατιὰν ἔκ τε Ῥω-

25. Sic ergo rebus prospere gestis Theodorus C Comnenus, cum suo imperio fines iidem essent ac Bulgaris, fœdus cum Bulgarorum rege Joanne Asano, qui, ut dixi, post Borilam Bulgaris præerat, init; illiusque filia Maria ex pellice suscepta fratri suo Manueli desponsata affinitate conjungitur. Sed enim Angelus Theodorus cum Asano Joanne conditionibus ac pactionibus perturbatis, cum audacior esset, atque inordinatius non solum in regia, sed in aliis negotiis civilibus sese immisceret, sæpeque jusjurandum 45 negligeret fidemque violaret, in affines Bulgaros pedem movet, et ex Romanis atque Italis ingentem militem exaggerat, et Adrianopolim prætergressus in superiorem partem Hebri agmine ducto cum Bulgaris poscebat, sed exitium sibi

[11] καὶ — τοι om. D. [12] Ἀδριανοῦ, καὶ εὑρὼν τὸ στράτευμα τοῦ βασιλέως Ἰωάννου, καὶ ἀπατηλοῖς λόγοις D. [13] Θεόδωρος — ἀνδρὸς καὶ om. D. [14] ἐπέθετο τούτῳ. Διὸ ἐτιμήθη παρὰ τοῦ βασιλέως μέγας ἑταιρειάρχης ὁ Καμύτζης D. [15] ὁ οὖν Κομνηνὸς γεγονὼς καὶ τῆς Ἀδριανοῦ ἐγκρατὴς D. [16] καὶ λείαν — ἐποιήσατο om. D. [17] καὶ — ἐνέβαλε om. D. [18] Δεκαὲ τῆς θυγατρὸς τοῦ Λασκάρεω Θεοδώρου σύζυγος D. [19] ἐπειδὴ — Βουλγάροις om. D [20] ὃν — πεποίηκε om. D. [21] ἥτις — γεγέννηται om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(52) *Μέγας ἑταιρειάρχης*. De hac dignitate vide Glossarium Meursii in ἑταιρεία καὶ ἑταιρειάρχης. Dousa.

(53) *Μέχρι καὶ τῶν πυλῶν τῆς* K. Gregoras, p. 27 et 28. All.

(54) *Ὁ μὲν οὖν Ἄγγελος*. Brevius Gregoras p. 28. All.

quærens, acie confligere. Videbatur enim sibi Bulgaros timore percitos nequaquam vel solum sui exercitus impetum sustinere. At non sic Bulgari, sed Asanus Joannes perfidia ac fœdere ab Angelo Theodoro fracto potius quam propriis viribus fretus, parva sibi auxiliari manu e Scythis conducta, ne numero quidem millenis, confidentius in conflictum agebatur, signo etiam militari, ut a nonnullis memoriæ proditum est, jurejurando Theodori scripto appenso. Et forte circa locum Hebro proximum, quem Clocotinitzam appellant, milites adversis signis irruunt, et ut verbo singula exprimam, debellatur a Bulgaris et Scythis Theodorus, et ab hostibus una cum eo non pauci illius affines et dignitate conspicui et illustres viri, eorum supellectile a Bulgaris depopulata, capiuntur. Asanus cum multitudine capta humanius se gerens potiorem copiarum partem, et eos **46** præcipue qui humili loco nati convenerant, liberat inque eorum oppida ac urbes dimittit, seu ex humanitati id gereret, seu ut hac ratione utilia sibi comparans et commodis suis apta disponeret : eorum namque dominium sibi defectionis tempus circumspectans moliebatur. Votique compos effectus est : quippe quos ipse persequebatur, Marte incruento colla omnes subdebant. Illi etiam se submisit Adrianopolis, non multo post Didymoteichum, Bolerum totum, deinceps Serræ, Pelagonia, Prilapus et loca contermina. Magnam item Blachiam excurrit Elbanumque occupat et usque Illyrium rapinis omnia vastat. Cum vero quæ sibi animo proposuerat majori ex parte complesset disposuissetque pro arbitrio, patrias repetiit sedes, et castellis nonnullis in custodiam ac dominium Romanorum relictis, plerisque sibi reservatis, milites in illis ac duces quæstoresque, qui vectigalia et tributa exigerent, constituit; indicatusque est ab omnibus tunc temporis admirabilis et tuto fortunatus; neque enim in domesticos gladio sæviit, neque Romanorum se cædibus polluit, ut qui ante eum Bulgaris dominabantur sueverant. Hinc non a Bulgaris modo, sed Romanis aliisque gentibus charus ac intimus habebatur.

μαίων συγκεκροτημένην καὶ Ἰταλῶν [32]. Παραμείψας οὖν τὴν Ἀδριανοῦ ἐπὶ τὰ ἄνω τοῦ Ἕβρου τὴν πορείαν ἐποιεῖτο, ζητῶν μετὰ Βουλγάρων συῤῥῆξαι πόλεμον. Ἐζήτει δὲ ἄρα τὸν αὐτοῦ ὄλεθρον [33]. Ἐδόκει καὶ γὰρ ὡς οὐδ' ὅλως οἱ Βούλγαροι ὑποπτήξαντες τὴν ὁρμὴν καὶ μόνην τῆς [34] στρατιᾶς αὐτοῦ ὑποσταίεν. Οὐχ οὕτω δὲ καὶ οἱ Βούλγαροι [35], ἀλλ' ὁ Ἀσὰν Ἰωάννης ταῖς ἐπιορκίαις καὶ ταῖς παρασπονδήσεσι τοῦ Ἀγγέλου Θεοδώρου μᾶλλον τεθαῤῥηκὼς ἢ ταῖς σφετέραις δυνάμεσιν. ὀλίγον τι συμμαχικὸν ἀπὸ Σκυθῶν εἰληφὼς, οὐκ εἰς χιλίους μετρούμενον, θαῤῥαλεώτερον εἰς τὴν μάχην ἐφέρετο, ὥς φασί τινες, καὶ τῇ σημαίᾳ τὸν ἔγγραφον ὅρκον (55) τοῦ Θεοδώρου ἀπαιωρήσας. Καὶ δὴ περί που τὸν παρέβριον τόπον (Κλοκοτινίτζαν αὐτὸν ὀνομάζουσι) ξυμβάλλουσι τὰ στρατεύματα, καὶ ὡς ἐν μικρῷ τὸ πᾶν παραστῆσαι, κατὰ κράτος [36] νικᾶται παρὰ τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σκυθῶν ὁ [37] Θεόδωρος, καὶ συλλαμβάνεται μὲν παρὰ τῶν πολεμίων οὗτος, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ τῶν προσγενῶν [38] αὐτοῦ καὶ τῶν ἐν τέλει τε καὶ λογάδων, καὶ τὰ ἐκείνων πάντα λεία τοῖς Βουλγάροις ἐγένετο. Φιλανθρωποτέρως δὲ περὶ τὸ ἀλωτὸν πλῆθος [39] ὁ Ἀσὰν διατεθεὶς τοὺς πλείους τῶν στρατευμάτων, καὶ μάλιστα τοὺς χυδαιοτέρους καὶ σύγκλυδας [40], ἐλευθεροῖ καὶ πρὸς τὰς ἑαυτῶν ἀποπέμπει κώμας τε καὶ πόλεις [41], τάχα μὲν τὸ φιλάνθρωπον ἐνδεικνύμενος, τάχα δὲ καὶ τὸ συμφέρον [P. 23] τούτῳ πραγματευόμενος· ἐβούλετο καὶ γὰρ δεσπόσαι τῶν τοιούτων, τῆς Ῥωμαΐκης ἀρχῆς ἀποσπάσας [42]. Οὗ καὶ τετύχηκεν· ἐπεὶ καὶ γὰρ κατ' αὐτῶν κατόπιν ἐχώρει, πάντα ἀναιμωτὶ τούτῳ ὑπέπιπτον, καὶ γίνεται μὲν ὑπ' αὐτὸν ἡ Ἀδριανοῦ, ἐκ τοῦ σχεδὸν δὲ καὶ τὸ Διδυμότοιχον, εἶτα Βολερὸν ἅπαν, Σέρραι, Πελαγονία καὶ Πρίλαπος καὶ τὰ πέριξ τούτων. Κατέδραμε δὲ καὶ τῆς μεγάλης Βλαχίας (56), ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἐλβάνου κατακυριεύει, καὶ μέχρι τοῦ Ἰλλυρικοῦ τὰς λείας ποιεῖ. Ἐπεὶ δὲ τὸ πολὺ τοῦ βουλεύματος κατειργάσατο καὶ ὡς ἠγάπα τὰ καθ' αὐτὸν διέθετο, εἰς τοὺς οἰκείους ἐπανέζευξε τόπους, τινὰ μὲν τῶν φρουρίων καταλελοιπὼς ὑπὸ Ῥωμαίων δεσπόζεσθαι, τὰ πλείω δὲ ὑφ' ἑαυτὸν ποιησάμενος, στρατιώτας ἐν τούτοις τάξας καὶ στρατηγοὺς καὶ τοὺς εἰσπράττοντας τὰ δημόσια φορολογήματα [43]. Ἔδοξε γοῦν τοῖς πᾶσι τότε καὶ θαυμαστὸς καὶ μακάριος· οὐ γὰρ ἐχρᾶτο μαχαίραις ἐν τοῖς οἰκείοις, οὐδ' ἐχαίνετο φόνοις Ῥωμαϊκοῖς, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ τῶν Βουλγάρων [44]. Ἔνθεν τοι καὶ οὐ μόνον παρὰ Βουλγάροις, ἀλλὰ καὶ [45] παρὰ Ῥωμαίοις ἐφιλεῖτο (57) καὶ ἑτέρων ἐθνῶν [46].

[32] πολλὴν — Ἰταλῶν om. D. [33] ἐζήτει — ὄλεθρον om. D. [34] καὶ ἐδόκει ὡς οἱ Βούλγαροι ὑποπτήξαντες οὐδὲ τὴν ὁρμὴν τῆς D. [35] οὐχ—Βούλγαροι om. D. [36] ὡς—κράτος om. D. [37] παρὰ— ὁ] ὁ Ἄγγελος νέος D. [38] καὶ συλλ.—προσγενῶν] ὃς συλλαμβάνεται καὶ οὐκ ὀλίγοι τῶν συγγενῶν D. [39] περὶ— πλῆθος om. D. [40] καὶ μάλιστα—σύγκλυδας om. D. [41] καὶ πρὸς—πόλεις om. D. [42] τῆς — ἀποσπάσας om. D. [43] καὶ τοὺς—φορολογήματα om. D. [44] Ῥωμαϊκοῖς—Βουλγάρων om. D. [45] οὐ — καὶ om. D. [46] καὶ ἑτέρων ἐθνῶν om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(55) *Τῇ σημαίᾳ τὸν ἔγγραφον ὅρκον.* Pleraque similia exempla apud alios historicos invenies, quibus cognoscitur rem male cessisse perjuris : neque enim fidem frangit homini, qui jurejurando fœdus et pacta constabilita amolitur, sed Deo, qui has injurias pulchre ulciscitur. Cf. Nicephorus patriarcha, in *Breviario historico*, p. 24 D ed. Lupar., de Justiniano filio Constantini. ALL.

(56) *Τῆς μεγάλης Βλαχίας* (*a*). Thessaliæ nempe montana, quæ magna Blachia dicebantur. Nicetas in Balduino, p. 841. Hinc illius regionis asseclæ Μεγαλοβλαχῖται vocantur a Pachymerio, lib. I, cap. 30. ALL.

(57) *Παρὰ Ῥωμαίων ἐφιλεῖτο.* Hinc plures ejusdem laudes et præconia apud Græcos posteriores. ALL.

(*a*) Cf. Bandur. animadvers. in Constantini Porphyrog. *De Them.* l. I, p. 10 in tomo nostro CXII.

κς'. Ἐπεὶ γοῦν, ὡς ὁ λόγος ἱστόρησεν, ὁ Ἄγγελος Θεόδωρος λάφυρον ἐγεγόνει μετὰ καὶ λοιπῶν προσηκόντων τῷ γένει ἐκκρίτων ἀνδρῶν τῷ Ἀσάν, ἐφρουρεῖτο μὲν παρ' αὐτοῦ, ἐφιλοφρονεῖτο δὲ τὰ πολλά. Καὶ τοῦτο ἦν ἐπὶ πολύ· ἐπεὶ δὲ εἰς τὰ οἴκοι νεωτερισμοῖς χρᾶσθαι [37] πεφώραται (58), ἐκτυφλοῖ αὐτὸν ὁ Ἀσάν. Ὁ μὲν οὖν ἀδελφὸς αὐτοῦ Μανουὴλ ὁ Ἄγγελος, ὃς δεσποτικῷ ἀξιώματι παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ ἐτετίμητο, φυγῇ χρησάμενος ἡνίκα τὸ Ῥωμαϊκὸν ἐπετρέπετο στράτευμα [38], ἐπὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἀπῆει καὶ δεσπότης ὠνομάζετο, ταύτης τε κυριεύων καὶ τῶν περὶ αὐτὴν, ἐρυθροῖς δὲ γράμμασι τὰς αὐτοῦ γραφὰς ἐπεκύρου [39]. Πρὸς ὃν καὶ ἀπέσκωψέ τις τῶν πρέσβεων παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἀποσταλείς, ὡς Εἰς σὲ μᾶλλον ἁρμόσει τὸ εἰς Χριστὸν ψαλτῳδούμενον, σὲ τὸν βασιλέα καὶ δεσπότην. Καὶ ἦν μὲν τὸ ἀπὸ τοῦδε ὁ Ἄγγελος Μανουὴλ τῶν ἐναπολειφθεισῶν πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη χωρῶν καὶ πόλεων ἐγκρατής, μὴ παρὰ τῶν Βουλγάρων τὸ σύνολον ἐνοχλούμενος, ἐπεὶ τῇ ἐκ παλλακίδος τοῦ Ἀσὰν συνεκοιτάζετο θυγατρί.

κζ'. Ἀλλὰ ἐπὶ τοὺς ἐν τῇ Κωνσταντίνου Λατίνους ἐλθέτω καὶ αὖθις ὁ τῆς ἱστορίας εἰρμός. Οἱ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπειδὴ, ὡς προειρήκαμεν, ὁ Ῥομπέρτος, ὃν ὡς βασιλέα ὁ λόγος ἔχειν τούτους ἱστόρησε [40], τὸν Εὔριπον καταλαβὼν τετελεύτηκεν, ἐναπελείφθη δὲ ὁ ἀδελφὸς (59) αὐτοῦ Βαλδουῖνος ἔτι ἀφῆλιξ ὤν, στέλλουσι πρεσβείαν πρὸς Ἰωάννην τὸν ὀνομαζόμενον Ἱεροσολύμων ῥῆγα [41], φήμην τε πολλὴν αὐξοῦντα περὶ τὰς στρατιωτικὰς μεθόδους βριαρόν [P. 24] τε χεῖρα καὶ τῷ μεγέθει τοὺς κατ' αὐτὸν ὑπερβάλλοντα, ὡς ἄν γε ἀφίκοιτο πρὸς αὐτοὺς καὶ βασιλεὺς Κωνσταντινουπόλεως· φημισθείη καὶ ἄρξοι ὡς αὐτοκράτωρ τῶν εἰς αὐτὴν [42], ἐπιγαμβρεύσοι δὲ ἑαυτῷ καὶ τὸν ὃν εἶχεν εἰς τὴν κληρονομίαν, ὡς ᾤοντο, Βαλδουῖνον (ὑπῆρχε γὰρ τῷ ῥηγὶ καὶ θυγάτριον), μετὰ δὲ τὴν τοῦ ῥηγὸς ἀποβίωσιν βασιλεύσοι τούτων ὁ Βαλδουῖνος, αὐξὴν προσδεδεγμένος τῆς ἡλικίας, ἐπεὶ καὶ ὁ ῥὴξ ἔξωρος ἄγαν ἦν, περί που τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη ἢ καὶ πλείω τούτων διαβιώσας [43]. Ὡς καὶ αὐτὸς τοῦτον εἶδον, ὑπερεξεπλάγην τὸ τοῦ ἀνδρὸς μῆκος ἐν πάσῃ διαπλάσει τοὺς ἄλλους ὑπερβάλλοντος πολὺ κατά γε μῆκος καὶ πλάτος. Ξυνέθετο γοῦν ὁ ῥὴξ (60) τῇ πρεσβείᾳ, καὶ [44]

47 26. Theodorus Angelus, ut dixi, una cum aliis affinibus et viris illustribus ab Asano spolium factus in custodiam conjicitur; cui Asanus prolixe ac benigne et ad multum tempus favebat. Sed cum domi novis rebus inhiare deprehendisset, lumine privat. Frater illius Manuel Angelus, despotæ dignitate a fratre cohonestatus, fugam meditatus, cum Romanus miles terga verteret, Thessalonicam reversus despota vocabatur, illius et locorum adjacentium dominus, scriptionesque suas purpureis characteribus consignabat. In quem et Joannis imperatoris legatus non inurbana dicacitate jactavit, in eum scilicet magis aptari posse quod de Christo in Psalmis legitur, « te regem et despotam. » Et ex eo tempore Angelus Manuel reliquorum in occidentali plaga oppidorum ac urbium dominus habebatur, a Bulgaris nulla molestia lacessitus, dum ejus matrimonium cum Asani filia vigeret.

27. Verum in Byzantinos Italos rursus orationis seriem convertamus. Cpolitani, cum, ut ante narravimus, Robertus, quem veluti imperatorem venerabantur, Euripum profectus exspirasset et frater ejus Balduinus puer 48 adhuc ac impubes remansisset, ad Joannem Hierosolymorum regem militari prudentia, ut tunc fama ferebat, singularem, manu validum multumque inter suos specie corporis eminentem, legatos destinant, ut ad illos concederet et Cpolis imperator acclamaretur, res in ea uti imperator obtineret, nec non filiam, quam ipse susceperat, Balduino, sicuti ipsi existimabant, imperii hæredi, qui tamen post eum ætate jam matura ac integra imperaret, in matrimonium collocaret. Ætas regis nimium processerat circa annos octoginta vel ultra nati, quemadmodum et ipse eum vidi, et admiratus sum viri undequaque exactam molem: humanæ enim magnitudinis modum longitudine ac latitudine plus nimio excesserat. Rex legatis animum advertit, iterque per mare ingressus Cpolim venit: neque enim multitudo, qua sibi intum iter terrestre faceret, suppetebat. Cum Cpolim penetrasset, neque egredi neque primus pugnam tentare

[37] Ἐπεὶ — χρᾶσθαι.] Ἐφρουρεῖτο οὖν ὁ Ἄγγελος Θεόδωρος παρὰ τοῦ Ἀσὰν φιλοφρόνως. Καὶ ἐπεὶ νεωτερίζων D. [38] Ἡνίκα — στράτευμα om. D. [39] ὀνομαζόμενος ἐρυθροῖς γράμμασι D. [40] Ἀλλὰ — ἱστόρησε] ὁ δὲ Ῥομπέρτος ὁ τῆς Κωνσταντίνου βασιλεύς D. [41] ῥῆγα τῶν Ἱεροσολύμων D, omissis φήμην — ὑπερβάλλοντα. [42] καὶ — αὐτήν om. D. [43] ἐπιγαμβρεύσας δὲ τοῦτον αὐτῷ, εἶχε γὰρ θυγάτρια, καὶ ἵνα μετὰ τὴν τούτου ἀποβίωσιν βασιλεύσῃ πάλιν αὐτός. Ἦν γὰρ ὁ ῥὴξ οὗτος περί που τὰ ὀγδοήκοντα καὶ πρὸς ἔτη καὶ ὑπερόριος D. [44] ὡς — πρεσβείᾳ καὶ om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(58) *Νεωτερισμοῖς χρᾶσθαι πεφώραται.* Acropolita non statim post pugnam excæcatum fuisse a Bulgaro Theodorum, sed domi postquam illum excepisset humanissime, cum Theodorus post etiam accepta beneficia res innovare deprehensus esset. Gregoras, l. I, rem videtur aliter narrare. Et Richardus e sancto Germano in Chronico: *Eodem mense Aprili in Græcorum imperio factum est prælium inter Græcos, in quo Comnenus captus est et utroque lumine orbatus.* ALL.

(59) *Ὁ ἀδελφός.* Balduinum fratrem Roberti facit Acropolita, Matthæus Parisius in *Histor. Anglie.*, filium. In eo concordant eum fuisse puerum nec ferendo oneri parem. Sic quoque historici Latini. ALL.

(60) *Συνέθετο γοῦν ὁ ῥήξ.* Richardus a S. Germano in Chronico: Anno 1231 *rex quondam Hierosolymitanus apud Reate ad papam vadit, de cujus assensu obtinet ut cum filio imperatoris Cpolitani de filia sua contrahat, et ipse sit curator impe-*

audebat : sat enim illi comperta erat Joannis imperatoris rei militaris summa prudentia et in conflictu cum hostibus ingenium supra cæteros solertissimum. Quare semet ipsum aggressionis illius incusabat, **49** et quod manus operi injecisset ; et male eos asserere contendebat, si ipsi tamen ita sentirent neque ipsum propter propria commoda proritarent, eum ad loca accessurum fuisse, quæ dominus illorum ac imperator administrare nesciret : namque apprime callebat, dictoque firmabat, etiamsi decies tot loca ad regendum Joanni imperatori suppeterent, optime eum illa agere, moderari tuerique ab hostibus scire. Sive etenim horum causa, sive etiam quod Cpolitanis luxuriari deliciis ac bonis animum implere vellet, duos in ea annos exegit. Tandem triremibus apparatis et collectis, uti poterat, copiis, in orientem progreditur et apud Lampsacum portum capit, Joanne imperatore a bello cum Cæsare Gabala, quem propter motam seditionem debellaverat, gesto continenter regresso.

A καταλαμβάνει τὴν Κωνσταντίνου, τὴν πορείαν διὰ θαλάττης πεποιηκώς· οὐδὲ γὰρ εἶχε λαὸν ἀξιόχρεων, ὡς ἂν γε πεζοπορήσειεν. Ἐπεὶ δὲ καταλάβοι τὴν Κωνσταντίνου, οὐκ εὐχερῶς εἶχεν ἐξιέναι καὶ μάχης κατάρξαι· καὶ γὰρ ἐπέγνω τὸν [48] βασιλέα Ἰωάννην στρατηγικώτατόν τε ὄντα καὶ ταῖς ἐχθρῶν μάχαις εὐμεθοδώτατον [49]. Ἐμέμφετο γοῦν ἑαυτὸν τῆς ἐγχειρήσεως, καὶ ὅτι πρώτως τοῦ ἔργου ἐπεβάλετο, καὶ κακῶς ἔφασκε τοὺς λέγοντας, εἴγε καὶ οὕτως ὑπελάμβανον καὶ οὐκ ἠρέθιζον αὐτὸν διὰ τὸ σφίσι συμφέρον, ὡς καταλάβοι ἂν εἰς χώρους ὧν οὐκ ἐπίσταται ἄρχειν ὁ ἐπ' αὐτοῖς βασιλεύων· καλῶς γὰρ ἐγνώκει καὶ ἔλεγεν ὡς εἰ δέκα τοσοῦτοι χῶροι τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ πρὸς δεσποτείαν ὑπῆρχον, καλῶς ἠπίστατο τούτων κατάρχειν καὶ βασιλεύειν καὶ διασώζειν ἐκ τῶν ἐχθρῶν. Εἴτε γοῦν διὰ ταῦτα, εἴτε καὶ τρυφῆσαι εἰς ἄκρον ἐν τοῖς τῆς Κωνσταντίνου βεβουλημένος καλοῖς, δύο ἐνιαυτοὺς [47] (61) ἐντὸς αὐτῆς διήνυσε. Μόγις γοῦν τριήρεις οἰκονομήσας καὶ στράτευμα συναθροίσας, ὅσον εἶχε πρὸς δύναμιν [48], κατὰ [48*] τῆς ἓω ἐχώρησε, καὶ περὶ τὸ τῆς Λαμψάκου Ἰωάννου ἐκ τῆς κατὰ τοῦ Καίσαρος Γαβαλᾶ μάχης

B

28. Imperator in Stadiæ partibus tabernaculis positis, Androvicum Palæologum magnum domesticum, de quo supra diximus, copiis ac ducibus traditis in insulam Rhodum cum triremibus, quæ satis essent, et aliis navibus dimittit, ut validius rebellem invaderet et militiæ quas noverat artibus opprimeret. Hæc cum ita perfecta essent, resque contra Cæsarem pro sententia imperatoris Joannis C successisset, nec non relatum illi fuisset regem **50** Cpoli egredi eo animo ut Lampsacum appelleret ibique adversus Romanos confligeret, cum his quos secum habebat imperator admodum paucos (potissima namque exercitus pars prœlio ac tempestate hiberna afflicta domum remeaverat), Lampsacum petit et apud Sigrenem castra metatur.

κη'. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς περὶ τὰ τῆς Σταδίας κέρη τὰς σκηνώσεις ποιούμενος τῷ Παλαιολόγῳ Ἀνδρονίκῳ, ὃν μέγαν δομέστικον εἶχε, περὶ οὗ καὶ μικρὸν πρόσθεν εἰρήκειν [49], τὰ στρατεύματα καὶ τοὺς στρατηγοὺς [50] παραδοὺς, καὶ ἐπὶ τὴν νῆσον Ῥόδον τριήρεσιν ἱκαναῖς καὶ λοιπαῖς ἐξαποστείλας [51] ναυσὶν, εἴ πως βριαρώτερον ἐπιτεθείη τῷ ἀποστάτῃ καὶ καταβλάψειεν [51*] οἷς οἶδε λόγοις τῆς στρατηγίας, ἐπειδὴ ταῦτα οὕτω συμβαίη καὶ κατὰ σκοπὸν Ἰωάννῃ τῷ βασιλεῖ τὰ περὶ τὸν Καίσαρα γένοιτο, ἀκούσας δὲ καὶ ὡς ὁ ῥῆξ ἐξῄει τῆς Κωνσταντίνου καὶ βουλὴν ἔχοι προσοκεῖλαι τῇ Λαμψάκῳ κἀκεῖ ἐξελθεῖν καὶ Ῥωμαίοις πολεμῆσαι μεθ' ὧν ἔτυχε διάγειν ὁ βασιλεὺς [P. 25] (ὀλίγοι δὲ ἦσαν οὗτοι, ἐπεὶ τὸ πολὺ τῆς στρατιᾶς τῇ μάχῃ καὶ τῇ ὥρᾳ τοῦ χειμῶνος ταλαιπωρηκὸς ἐπὶ τὰ οἶκοι ἐφέρετο [52]), χωρεῖ πρὸς τὴν Λάμψακον, καὶ τοῖς τῆς Σιγρηνῆς μέρεσι τὰς σκηνὰς πήγνυσι.

29. Tunc temporis et ipse a parentibus sedecim annos natus et ex encyclia, quam vulgus grammaticam vocat, litteratura instructus ad imperatorem mittor. Pater etiam e Latinorum manibus se surripere decreverat, licet ab illis et sumptuosis impensis et officiis et beneficiis, quibus eum prolixe

κθ'. Τότε καὶ αὐτὸς πρὸς τῶν γονέων ἐκ τῆς Κωνσταντίνου ἀπεστάλην τῷ βασιλεῖ ἐκκαιδεκαέτης ὢν καὶ νῦν τῆς ἐγκυκλίου (62) ἀπηλλαγμένος παιδεύσεως, ἣν γραμματικὴν κατονομάζουσιν οἱ πολλοί. Ἐδούλετο δέ μοι καὶ ὁ πατὴρ λάθρα τῆς τῶν Λατίνων ἀπολισθῆσαι χειρός· ἰσχυρῶς γὰο παρ' αὐτῶν

[47] κατ. οὖν τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ ῥῆξ, καὶ μὴ ἔχων λαὸν ἀξιόμαχον οὐκ εὐχερῶς εἶχεν ἐξιέναι, ἐπιγνοὺς τὸν D. [48] τε et καὶ — εὐμεθοδώτατον om. D. [49] δὲ τῆς ἐγχειρήσεως ἑαυτὸν καὶ κακῶς ἔφασκε νοεῖν τοὺς λέγοντας αὐτὸν τῷ βασιλεῖ ἀντιφέρεσθαι. Δύο οὖν ἐνιαυτοὺς D. [48] συναθροίσας — δύναμιν om. D. [48*] τὴν D. [49] περὶ — εἰρήκειν om. D. [50] καὶ τοὺς στρατηγοὺς om. D. [51] τριήρεσι καὶ ναυσὶ στείλας D. [51*] βρ. τὸν ἀποστάτην κατ. D. [52] οἷς — ἐφέρετο] καὶ ἐπεὶ ταῦτα κατὰ σκοπὸν συνέβη τῷ βασιλεῖ D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

rii, donec in majori constitutus ætate perveniat ad legitimam. Mare apud Venetias intrans vadit collato exercitu Cpolim. ALL.

(61) *Δύο ἐνιαυτούς.* Hoc duorum annorum intervallo Joannem regem in Galliis exercitum comparasse et in Italiam se ad pontificem contulisse licate, tandem Venetiis copias imposuisse navibus et Cpolim applicuisse, scribit Gregorius Nonus in Regestis. ALL. D

(62) *Τῆς ἐγκυκλίου.* Anna Comnena, lib. v *Histor.* Τοῖς πρωϊσταμένοις τὴν ἐγκύκλιον παιδεύεσθαι παιδείαν, εἰ ταῦτα δὲ λέγω ἀχθομένη διὰ τὴν παντελῆ τῆς ἐγκυκλίου παιδεύσεως ἀμέλειαν. Encycliam eruditionem improprie hic Grammaticam intelligit noster Acropolita, licet alii aliter exponant. Cf. Tzetzes Chiliad. 2, v. 522. ALL.

ἐκεκράτητο ταῖς τῶν ἀναλωμάτων ἁψιλείαις καὶ ταῖς σφῶν δεξιώσεσι, καὶ τὸ πολλὴν ἔχειν περὶ αὐτὸν ὑπηρεσίαν τέκνα τε θεράποντάς τε καὶ θεραπαινίδας οὐκ ὀλίγον ἐποίει τούτῳ τὸ ἐμποδών. Ἀλλ' ἦν αὐτῷ κατὰ νοῦν τῷ τότε, καθὼς ἂν ἄρα δυνάμεως σχοίη, εἰ δεήσει, παρακινδυνεῦσαι πρὸς τὴν ἐξέλευσιν καὶ ἀποπλῆσαι τὸ σπουδαζόμενον. Διά τοι τοῦτο κἀμὲ πρὸς τὸν κρατοῦντα προπέπομφε. Κεκώλυκε δὲ τοῦτον νόσος βαρεῖα· ἡμιθνὴς γὰρ σχεδὸν καὶ ἡμίξηρος γεγονὼς, περὶ δύο που ἔτη τῇ κλίνῃ προσπεπατταλευμένος, ἀπέλιπε τοῦ βίου, αὐτὸς δὲ ἐναπελείφθη τοῖς ἀνακτόροις προμηθείας βασιλικῆς ἀξιούμενος.

λ'. Ὡς γοῦν ἔφημεν, καταλαβὼν ὁ ῥὴξ Ἰωάννης, ὁ καὶ βασιλεὺς Κωνσταντινουπόλεως φημιζόμενος, τὴν Λάμψακον περὶ τὸν οὕτω πως ὀνομαζόμενον τόπον Ὁλκὸν τὰς νῆας τούτου καθώρμισεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐπεὶ μὴ εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ στρατὸν ἀξιόμαχον κωλῦσαι τούτῳ τὴν ἔξοδον δι' ἃς εἰρήκειν αἰτίας [53a], μεθόδοις στρατηγικαῖς μεθ' ὧν εἶχεν ὀλίγων τὰς τῶν πολεμίων κινήσεις ἐκώλυεν. Ἐξῆλθον γοῦν οἱ Λατῖνοι καὶ ὁ τούτων ῥὴξ Ἰωάννης, καὶ ἐβάδισαν μὲν τόπους τινὰς παραιγιαλίους. Οὐδὲ γὰρ ἠδύναντο μακρότερον τῶν νηῶν αὐτῶν ἀποστῆναι· ὁ γὰρ ἀντιστρατηγῶν αὐτοῖς βασιλεὺς ἐπηκολούθει καὶ ὑπῆρχε δεινὸς μετὰ μικρᾶς πάνυ δυνάμεως ἀναχαιτίσαι τοὺς ἐναντίους [53]. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς περὶ τὰς τῶν βουνῶν ὑπωρείας ἐποιεῖτο τὰς πορείας, περὶ δὲ τὰς ἠϊόνας οἱ Ἰταλοί. Ὀλίγον οὖν χρόνον διαβιβάσαντες ἐν τῇ τοῦ βασιλέως παραιγιαλίᾳ χώρᾳ (οὔπω γὰρ παρέβραμον τέτταρες μῆνες) καὶ ὀλίγον τόπον πατήσαντες (ἀπὸ γὰρ τῆς Λαμψάκου μέχρι καὶ τῶν Κεγχριῶν [54] ἀφίκοντο), μικρὸν ἢ μηδὲν λυμήναντες (προὔφθασε γὰρ ὁ βασιλεὺς τὰ χρειώδη πάντα τοῖς ὑψηλοτέροις τόποις διασώσασθαι), ἐπὶ τὸ τῶν Πηγῶν ἐχώρησαν ἄστυ, ἓν μόνον φρούριον χειρωσάμενοι, ὃ Κεραμιδᾶς ὀνομάζεται, περί που τοὺς βουνοὺς διακείμενον τῆς Κυζίκου. Εἶχον δὲ καὶ τὰς ναῦς αὐτῶν ἑτοίμους εἰς τὴν Κωνσταντίνου παλινοστῆσαι. Καὶ ᾤχοντο ἂν αἰσχύνης καὶ ζημίας πεπληρωμένοι, εἰ μὴ τοῦ τῶν Πηγῶν ἄστεως περιεγένοντο τῇ κλοπῇ· ἀνὴρ γάρ τις δεινὸς ἀναβιβάσασθαι πρὸς ἀκρωνυχίας πετρῶν [P. 26] ὁδὸν ἐφεῦρε, δι' ἧς ὡπλισμένους Λατίνους [55] εἰς τὴν ἀκρόπολιν νυκτὸς ἀνεβίβασεν, οἳ καὶ τοῖς φύλαξιν αἴφνης ἐπεισπεσόντες αὐτούς τε ἐφόνευσαν καὶ εἷλον τὸ ἄστυ. Τοῦτο πρὸς βραχὺ μὲν εἰς δειλίαν Ῥωμαίους ἐνέβαλε· πλήρης γὰρ ἦν ἡ πόλις ἀνδρῶν καλῶν τε κἀγαθῶν κἀκ τῶν περιφανεστέρων ἐν στρατιώταις [56]. Ἀλλ' ἡ τοῦ βασιλέως περὶ τὰ τοιαῦτα οἰκονομία καὶ στρατηγικωτάτη δεινότης τὴν τῶν Ῥωμαίων δειλίαν τότε ἀπετινάξατο, καὶ εἰς πτοίαν μᾶλλον τοὺς Λατίνους ἐνέβαλε, καὶ τῆς τε φυσικῆς ῥοπῆς καὶ τῆς ὁρμῆς ἀνέστειλε. Καὶ ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Κωνσταντίνου.

λα'. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης, οἷα ἐκεῖνος δεινὸς ἐφευρεῖν μεθόδους ἐν περιστάσεσι σῶσαί τε

A admodum prosequebantur, delineretur, nec leve esset domesticæ supellectilis amplitudo, filii, famuli, famulæque impedimentum : in ea nihilominus persistabat sententia, si quando facultas esset, etiam vires exserturum et exitum tentaturum et concepta vota obiturum, ideoque me ad imperatorem præmiserat. Sed morbus gravis conatus intercepit : namque pene semivivus et media sui parte fere exsiccatus, annosque circiter duos lecto detentus, tandem vitam amisit. Ipse vero in aula imperatorio sumptu necessariis providebar.

30. Rex enim Joannes, ut dictum est, qui item Cpolitanus imperator acclamabatur, Lampsacum
B appulsus in locum Holcum dictum naves suas **51** subduxit. Joannes autem imperator, cum ad resistendum ac descensum impediendum ob jam dictas causas copias non haberet, militaribus artibus cum exigno milite hostium motus reprimebat. Descenderunt Latini et eorum rex Joannes, perque loca quædam maritima iter intendebant, cum a navigiis discedere procul non auderent : nam eos adversis copiis imperator sequebatur, ingenio promptus et acer, qui cum parva etiam manu hostium impetus propulsaret. Imperator per radices montium, Itali per littora iter habebant. Parum itaque in ora maritima imperatori subjecta commorati (neque enim quatuor menses exegerant)
C nec multo calcato solo, cum a Lampsaco Cenchrias usque ne minimo quidem damno illato processissent (namque imperator eminentioribus locis necessaria quæque antea conducta in custodiam tradiderat), ad Pegarum oppidum deflexere, unico tantum castello, cui Ceramidæ nomen est, circa Cyzici colles sito, devicto. Naves vero promptas, quibus se Cpolim reducerent, habebant, et remeassent utique probris ac damnis pleni, ni furto Pegarum oppidum expugnassent. Vir enim quidam saxorum prærupta scandere dexter ac solers viam invenit, per quam noctu **52** in arcem armatos Italos introduxit, qui improvisa irruptione custodibus contrucidatis oppidum occuparunt. Hoc Romanis non parum timoris incussit : urbs enim
D ea viris probis ac bonis et inter milites celebrioribus abundabat. Verum imperatoris circa hæc prudentia et plusquam militaris calliditas Romanorum quidem metum excussit, Latinis vero majorem formidinem injecit, et quos ipsi impetus ex præda facta sumpsere inhibuit. Quare cum parum aut nihil, ut dictum est, profecissent, Cpolim reverterunt.

ἀλώσεως τῶν κατασχεθέντων γεγενημένης σφίσιν, μικρὸν, ὡς ἔφημεν, ἢ οὐδὲν εἰργασμένοι [57].

31. Imperator Joannes impendentibus periculis et rebus in extremum adductis discrimen succur-

[53a] κωλῦσαι — αἰτίας om. D. [53] καὶ — ἐναντίους om. D. [54] ἄχρις καὶ τῶν Κεγχρέων D. [55] ὡπλ. ἀνθρώπους Λατ. D. [56] κἀκ — στρατιώταις om. D. [57] καὶ εἰς — εἰργασμένοι om. D.

rere perspicax et acutus, ut suos tueri ac servare posset, quod et magis dignum consideratione erat, et hostes infirmare, et per hæc duo propria constabiliret, ut ambo perficeret, modum invenit. Ex imperatrice Irene filium susceperat, cui ab imperatore Theodoro Lascari patruo nomen dederat, undecim jam annos eo temporis natum. Asanus item filiolam habuit Helenam nomine, ab Ungara ortam, novennem. Imperator ad Asanum Bulgarorum principem oratores mittit, ut sponsaliorum inter **53** pueros et inter se affinitatis mentione inducta de mutuo auxilio mutuisque inter se tradendis operis sermonem consererent. Asanus legationem approbat; pacta conventa conficiuntur et jurejurando confirmantur.

32. Tunc mihi mathematum et sublimioris disciplinæ amore excito, omnibus valere jussis, una cum aliis adolescentibus, ita annuente imperatore atque Exapterygo Theodoro informante, logicæ scientiæ aditus foresque aperiuntur. Cum ante imperatorem convenissemus, in me oratione conversa imperator dixit: « Hos Nicæa desumptos præceptori tradidi: tibi e domu mea accepto, ut una cum his instruereris, facultatem feci. Ostende itaque te vere e mea domu egressum fuisse, sicque mathematis incumbe: militarem enim vitam secuto, quot ex liberalitate imperatoris stipendia constitui poterunt, tot tibi aut non multo plura propter familiæ claritudinem supererunt. At ubi philosophiæ insinuatus frugiferis opibus te impleveris, magnos honores ac dignitates tibi comparabis. Namque inter homines maxime omnium conspicui præcellunt imperator atque philosophus. » Hac ratione aula egressus præceptori me dedidi annos septem et decem natum. Verumtamen Exapterygus in mathematis non admodum præstabat, sed multum dicendo valuit, utpote rhetoricis studiis eximie institutus et ad eloquendum composite usu atque ingenio comparatus, ideoque nomen illius celeberrimum **54** fuit. Eo demortuo, postquam nobis poematum ambages explicasset et orationis conficiendæ artem tradidisset, ad Blemmidem Nicephorum, quo neminem in philosophicis disciplinis præstantiorem novimus, me ipsum contuli, et qui-

A τὸ οἰκεῖον, ὑπὲρ οὗ καὶ πλείονος ἐδεῖτο λόγου [88], ἀναχαιτίσαι τε καὶ τὸ ὑπεναντίον, ὡς ἂν δι' ἀμφοῖν τὰ οἰκεῖα κρατύνοιτο, εὑρίσκει τρόπον ἀποπληρωτικὸν τοῖν δυοῖν. Ἐγεννήθη γὰρ αὐτῷ (63) υἱὸς ἐκ τῆς βασιλίδος Εἰρήνης, ᾧ καὶ κλῆσις τοῦ πάππου καὶ βασιλέως Θεοδώρου τοῦ Λασκάριος ἐπετέθειτο [89]. ἐνδέκατον δέ οἱ ἔτος τότε ἦνύετο. Καὶ ὁ Ἀσὰν δὲ θυγάτριον ἔσχεν, Ἑλένη αὐτῇ τοὔνομα, παρὰ τῆς ἐξ Οὔγγρων γαμηθείσης αὐτῷ· ἔννατον καὶ ταύτῃ ἔτος ἦν. Πρεσβείαν γοῦν στέλλει ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸν Βουλγάρων ἄρχοντα Ἀσάν, καὶ μνηστείας τῶν παίδων μνημονεύει καὶ τῆς ἀμφοῖν ἀγχιστείας καὶ τοῦ δι' ἀλλήλους συνασπισμοῦ τε καὶ συγχροτήσεως [90]. Καὶ δέχεται ὁ Ἀσὰν τὴν πρεσβείαν, καὶ πληροῦνται αἱ συμφωνίαι. Καὶ ἐπὶ τούτοις καὶ ὅρκοι

B προῤῥήθησαν [91].

λβ'. Τότε γοῦν καὶ αὐτὸς ἔρωτι τῶν μαθημάτων ἁλοὺς καὶ τῆς ὑψηλοτέρας τῶν λόγων παιδεύσεως, τοῖς πᾶσι χαίρειν εἰπών, θελήματι τοῦ κρατοῦντος μετὰ καὶ ἑτέρων μειράκων εἰς τὰς τῶν λογικῶν παιδευμάτων θύρας παρήγγισα. Παιδευτὴς δὲ ἦν ἡμῖν ὁ Ἐξαπτέρυγος Θεόδωρος (64). Ἐπεὶ δὲ ἔμπροσθεν τοῦ βασιλέως συνήλθομεν, πρός με τείνας τὸν λόγον ὁ βασιλεὺς εἰρήκει, ὡς Τούτους μὲν ἐκ Νικαίας λαβὼν τῷ διδασκαλείῳ παρέδωκα, σὲ δὲ τοῦ ἐμοῦ ἐκβαλὼν οἴκου τουτοισὶ συναφῆκα διδάσκεσθαι. Δεῖξον οὖν ὡς ἀληθῶς τῆς ἐμῆς οἰκίας ἐξῇεις, καὶ οὑτωσὶ τῶν μαθημάτων ἀντιποιήθητι. Στρατιώτης μὲν γὰρ τὸ ἐπιτήδευμα γεγονὼς ὁπόσα ἂν ἔσχες τὰ

C τοῦ σιτηρεσίου παρὰ τῆς βασιλικῆς δεξιώσεως, τοσαῦτα ἂν ἴσως ἢ καὶ ὀλίγον πλείω σοι διὰ τὸ τοῦ γένους περιφανὲς ἔσται. Ἐμπλεως δὲ φιλοσοφίας φανεὶς μεγάλων ἀξιωθήσῃ τῶν τιμῶν τε καὶ τῶν γερῶν· μόνοι γὰρ ἁπάντων ἀνθρώπων ὀνομαστότατοι βασιλεὺς καὶ φιλόσοφος. Οὕτω μὲν τῶν ἀνακτόρων ὑποχωρήσας ὡς διδασκάλου φέριων ἐνέβαλον ἑαυτὸν, ἑπταεκαιδέκατον ἔτος ἄγων. Ἦν δὲ οὗτος, ὡς ἔφην, ὁ Ἐξαπτέρυγος, ἀνὴρ οὐ πάνυ μὲν ἐπιστήμων ἐν τοῖς μαθήμασιν, [P. 27] ἀγαθὸς δὲ φράζειν, οἷα ῥητορικῆς κατάκρως ἐνδιατρίψας λόγοις καὶ τὸ ἐξαγγέλλειν εὐφυῶς μεμελετηκὼς καὶ πολλοῦ διὰ τοῦτο ἠξιωμένος ὀνόματος. Ἐκείνου δὲ τελευτήσαντος μετὰ τὴν εἰς ἡμᾶς τῶν ποιημάτων σαφήνειαν καὶ τὴν τῆς τῶν λόγων τέχνης διδασκαλίαν, παρὰ

D τὸν Βλεμμίδην Νικηφόρον (65), ὃν τότε πάντες οἱ-

[88] ὑπὲρ — λόγου om. D. [89] κλῆσιν τοῦ πάππου Θεοδώρου ἐπεθέτετο D. [90] ἔννατον — συγχροτήσεως] στέλλει οὖν πρὸς τοῦτον ὁ βασιλεὺς ὑπὲρ μνηστείας τῶν παίδων D. [91] καὶ πλ. — προῤῥήθησαν om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(63) *Ἐγεννήθη γὰρ αὐτῷ.* Eadem prosequitur Gregoras, p. 29. Cætera conveniunt. Intersunt tamen inter Gregoram et Acropolitam: nam in Gregora legati ex Bulgaris veniunt, in Acropolita ab imperatore mittuntur; in Gregora filia Bulgari Helena decennis est, in Acropolita novennis. ALL.

(64) *Θεόδωρος.* Legi nescio quid hujus Theodori, sed memoria non suggerit quodnam illud fuerit: ad res tamen mathematicas spectasse suspicor. ALL.

(65) De Blemmide pluribus alibi egimus. Edita sunt illius Philosophica et Logica, et orationes duæ de processione Spiritus sancti per me in Latinum versæ. Multo plura sunt in bibliothecis. Penes me sunt ejusdem oratio, ὁποῖον δεῖ εἶναι τὸν βασιλέα, et historia de sancto Paulo et aliis Patribus, qui in Latro monte solitariam vitam egerunt, elegantissime et ad antiquum succum conscripta. In Vaticana legitur ejusdem: Λόγος ὃς ἐπεστάλη τῷ βασιλεῖ, βασιλικὸς κληθεὶς ἀνδριάς· ἔστι δὲ καὶ μοναστικὸς καὶ παντὶ σπουδαίῳ λυσιτελής. Principium: Νόμος ἀρχῆθεν συμβαίνων τοῖς πράγμασι τοὺς ὑπηκόους εἰσφέρειν τῷ βασιλεῖ. ALL.

δαμεν τελειώτερον τῶν ἄλλων ἐν ταῖς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμαις, ἐφοίτησά τε αὐτὸς καὶ ὅσοι σὺν ἐμοὶ ἐτελοῦντο τὰ λογικά. Καὶ ὁ περὶ ἡμῶν λόγος μέχρι τοσούτου νυνί· ἐσαῦθις δὲ ὅπη παρείκοι τῇ ἱστορίᾳ παρεμβληθήσεται [65].

λγ'. Ἐπεὶ δέ, ὡς προειρήκειν, καὶ ἀμφοῖν τοῖν βασιλέοιν αἱ σπονδαὶ τῆς συμβιβάσεως γένοιντο, τῷ τε βασιλεῖ φημι Ἰωάννῃ τῷ Δούκᾳ καὶ τῷ κρατοῦντι τῶν Βουλγάρων Ἀσὰν Ἰωάννῃ, προκατέλαβε μὲν ὁ βασιλεὺς [66] τὴν Λάμψακον, καὶ διαπεραιοῦται μετὰ τῶν οἰκείων δυνάμεων εἰς Καλλιούπολιν, καὶ πολεμεῖ τὸ ἄστυ, ἐλεπόλεις στήσας, καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ χειροῦται τοῦτο, τῆς τῶν Βενετίκων διασώσας τοῦτο χειρός [67]. Μετὰ τοῦτο καταλαμβάνει τὴν Καλλιούπολιν καὶ ὁ Ἀσὰν σὺν τῇ οἰκείᾳ γαμετῇ τῇ ἐξ Οὔγγρων Μαρίᾳ [68] καὶ τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ [69], καὶ συνέρχεται εἰς Καλλιούπολιν [70] τῷ βασιλεῖ, καὶ τὰ εἰς φιλίαν ἀμφότεροι διαπράττονται. Οὗτος μὲν οὖν οὐ διεπέρασε τὸν Ἑλλήσποντον, ἀλλ' ἔμεινεν ἐν τοῖς τῆς Καλλιουπόλεως μέρεσιν [71]. ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης τὴν αὐτοῦ σύζυγον σὺν τῇ θυγατρὶ Ἑλένῃ λαβὼν [72] διαπεραιοῦται εἰς Λάμψακον, ἔνθα ἦν ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, καὶ πληροῦσι τὴν τῶν παίδων [73] συνάφειαν, τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τὰ τῆς ἱερολογίας [74] τελέσαντος. Τότε καὶ ὁ Τρινόβου ἀρχιερεὺς (66) ὑπὸ τὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τελῶν αὐτονομίᾳ τετίμηται καὶ πατριάρχης ἀναγορεύεσθαι κέχριται βασιλικῷ καὶ συνοδικῷ τῷ θεσπίσματι [75], χάριτας τῶν προὐγόντων ἀποτινύντων τῷ Βουλγάρων ἄρχοντι Ἀσὰν τοῦ κήδους ἕνεκα καὶ τῆς φιλίας [76]. Ἐπεὶ γοῦν ὅσα ἐς τὰ τοιαῦτα φέρει πεπλήρωται, ἡ μὲν βασιλὶς Εἰρήνη τὸν υἱὸν μετὰ τῆς νύμφης λαβοῦσα τοῖς ἑῴοις συνδιῃτᾶτο χώροις, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ τοῦ [77] Ἀσὰν σύζυγος ἐν τοῖς οἰκείοις τόποις ὑπέστρεψεν, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης καὶ ὁ Ἀσὰν τὰς οἰκείας δυνάμεις προσειληφότες καὶ ἄμφω τὴν δυτικὴν (67) κατέδραμον χώραν, ὁπόση ἦν τοῖς Λατίνοις δουλεύουσα. Καὶ λείαν μὲν πολλὴν ἐποιήσαντο [78] καὶ Σκυθῶν ἐρημίαν (τὸ τῆς παροιμίας [79] εἰπεῖν) τὴν ἅπασαν ἀπειργάσαντο, σφίσι δὲ αὐτοῖς κατὰ τοὺς ὅρκους [80] τὰ ἄστη καὶ τὴν χώραν διεμερίσαντο. Καὶ Καλλιούπολις μὲν, ἐπεὶ καὶ πρὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ Ἀσὰν παρὰ τοῦ βασιλέως [81] ἑάλω, ὑπὸ τὸν βασιλέα ἐγένετο, ὁμοίως καὶ Μάδυτα καὶ πᾶσα ἡ ὀνομαζομένη Χερρόνησος.

A cunque una mecum logicis speculationibus attendebant. Et de me ipso hæc in præsenti satis dicta sint : in posterum vero reliqua, ubi sese tulerit occasio, historiæ inserentur.

33. Cum itaque, ut prædixeram, ambo Joannes Ducas imperator et Asanus Joannes Bulgarorum rex in unum fœdere icto convenissent, imperator Lampsacum præoccupat, et copiis Calliupolim trajicit, adactisque machinis castellum invadit, et non multo post e Venetorum manibus recuperat. Post hæc Asanus cum uxore Maria Ungara et filia Helena Calliupolim venit, ubi cum imperatore sermonem conserit : ibidemque amicitiam uterque confirmant. Hic Hellespontum non trajecit, sed in B Calliupolis partibus remansit. Joannes imperator cum uxore et filia Helena Lampsacum, ubi erat Irene imperatrix, remeat. Et puerorum nuptias apparant, cum Germanus patriarcha **55** inter rem divinam nuptiarum cæremonias absolvisset. Tunc et Trinobi præsul Cpolitano obnoxius imperatorio ac synodico decreto, ut Asano Bulgarorum principi affinitatis et amicitiæ causa gratificarentur, suo jure vivere et patriarchæ nomine condecorari obtinuit. His ergo ac similibus expletis imperatrix Irene cum filio ac sponsa in orientalibus locis versabatur, Asani uxor in sedes suas reversa est. Joannes deinceps imperator et Asanus conductis copiis uterque occiduam plagam, quæ Latinis serviebat, excurrerunt, ingentique inde præda deportata Scythicam solitudinem, ut proverbio utar, universam effecerunt, urbibus ac regione, ut jurejurando convenerant, sibi divisis. Calliupolis cum ante adventum Asani expugnata fuisset, sub imperatoris potestate venit. Simili ratione et Madyta, et omnis cui Chersoneso nomen est. Habebat prætera imperator et Cisi castrum, et ad fluvium qui Maritza a multis vocatur fines extendit. Potitus est ad hæc et monte Gano, in quo oppidulum exstruxit, cuius in custodiam misit Nicolaum Coterizem, virum plurimis præliis exercitum, in quibus adeo præstiterat ut **56** apud omnes illud vulgatum fuerit, neminem neque ante eum neque post eum fuisse qui tot ac tanta facinora vel atten-

[65] Τότε— παρεμβληθήσεται om. D. [66] δὲ—εἰς] δ' αἱ σπονδαὶ ἐγένοντο, διαπεραιοῦται ἐκ Λαμψάκου μετὰ τῶν οἰκείων ὁ βασιλεὺς εἰς D. [67] ἀνασώσας χειρός D. [68] τῇ ἐξ Οὔγγρων Μαρίᾳ om. D. [69] Ἑλένῃ om. D. [70] εἰς Καλλιούπολιν om. D. [71] οὗτος—μέρεσιν om. D. [72] ὁ οὖν Ἀσὰν τὴν αὐτοῦ γαμετὴν καὶ τὸ θυγάτριον λαβὼν D. [73] πληροῦται τὰ τοῦ κήδους τῶν παίδων D. [74] ἱεροτελεστίας D. [75] τετίμηται βασιλικῷ καὶ συνοδικῷ ψηφίσματι D. [76] χάριτας — φιλίας om. D. [77] διῃτᾶτο χωρίοις, ἡ δὲ τοῦ D. [78] καὶ λείαν — ἐποιήσαντο om. D. [79] τὸ τῆς παροιμίας] ὡς ἔπος D. [80] κατὰ τοὺς ὅρκους om. D. [81] παρὰ τοῦ βασιλέως om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(66) *Ὁ Τρινόβου ἀρχιερεύς.* Acropolita ὑπὸ τὸν Κωνσταντινουπόλεως τελῶν, Gregoras τῷ τέως ὑπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς πρώτης τελῶν Ἰουστινιανῆς. Et consentit Ephræmius in Chronico :

Τῷ τηνικαῦτα ποιμενάρχης Τρινόβου,
Τῷ Βουλγαρίας ὑποκείμενος θρόνῳ,
Οὐκ οἶδ' ὅπως κέκριτο συνόδου κρίσει
Θεσπίσματί τε τοῦ κρατοῦντος Αὐσόνων
Τιμὴν πατριάρχου γε καὶ κλῆσιν ἔχειν,
Κήδους τινόντων τῶν κρατούντων οἱ χάριν.

Acropolita memoriæ lapsu vel parum rebus ecclesiasticis intentus hæc de Ternobi episcopo scripsit. De Ternobi autonomia nos etiam alibi. Ternobum porro omnium Hæmi urbium munitissimam et præstantissimam dicit Chouiata, in montis vertice sitam, firmis circumdatam mœnibus. ALL.

(67) *Τὴν δυτικήν.* Gregoras, p. 30. ALL.

tarit felicius vel prosperius gesserit, ut inde Latinis qui in Tzurulo erant negotia facesseret. Asanus dictorum locorum partes superiores ad Aquilonem tenuit. Et ad ipsos usque Cpolis muros Joanne rege in illis adsidente et intuente uterque perveniens ingentem timorem Latinis injecere, resque eorum in extremum discrimen deduxere. Porro cum autumnus præteriisset ac hiems instaret, Joannes imperator atque Asanus postquam inter se de gerendis deliberassent, Asanus quidem domum revertitur, imperator in Orientem transfertur.

A Εἶχε δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ τοῦ Κισσοῦ φρούριον, καὶ μέχρι ποταμοῦ ὃν Μαρίτζαν ὁ πολὺς μετονομάζει λαὸς τὰ [99] σύνορα ἔθετο. Ἐκράτησε δὲ καὶ τοῦ ὄρους τοῦ Γάνου, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδείματο καὶ πολίχνιον, ἔνθα καὶ τὸν Κοτέρτζην Νικόλαον φυλάττειν [P. 28] ἐξέπεμψε καὶ πράγματα παρέχειν Λατίνοις τοῖς ἐν τῇ Τζουρουλῷ, ἄνδρα πολλοῖς κατεξητασμένον πολέμοις, καὶ ἐς τοσοῦτον εὐδοκιμήσαντα ὡς πάντας τοιαύτην δόξαν περὶ τούτου σχεῖν, μήτε πρὸ αὐτοῦ μήτε μὴν μετ' αὐτὸν ἄλλον φανῆναι τοιούτοις ἔργοις ἐγχειρηκότα ἢ τοσαῦτα κατωρθωκότα [100]. Ὁ δὲ Ἀσὰν τὰ ὑπεράνω τῶν εἰρημένων χώρων καὶ πρὸς Βοῤῥᾶν νεύοντα ὑφ' ἑαυτὸν ἔσχεν. Μέχρι μὲν οὖν καὶ αὐτῶν τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντίνου καὶ ἀμφότεροι κατηντήκεσαν, τοῦ ῥηγὸς Ἰωάννου ἐπ' αὐτῶν καθεζομένου καὶ καθορῶντος, καὶ πτοίαν πολλὴν τοῖς Λατίνοις ἐνέβαλον, καὶ ἐν στενῷ κομιδῇ τὰ κατ' αὐτοὺς ἔθεντο. Ἐπεὶ δὲ ὁ τοῦ μετοπώρου παρεῤῥύη καιρὸς καὶ [101] ὁ χειμὼν ἤγγιζεν, ἀλλήλοις συνταξάμενοι ὅ τε βασιλεὺς Ἰωάννης καὶ ὁ Ἀσὰν ὁ μὲν εἰς τὴν οἰκείαν χώραν τῶν Βουλγάρων χωρεῖ, ὁ δὲ βασιλεὺς ἐς τὴν ἕω διαπερᾷ [102].

34. Cujus filius Theodorus cum adhuc immatura esset ætate, utpote qui annum undecimum, ut diximus, non excederet cum reginam Helenam duceret, integer ab imperatrice Irene una cum puella conservabatur : colebantur enim ab ea pueri atque informabantur, tanquam quæ ingenium ac naturam optimam nacta in omne bonum animum inclinaret. Igitur Latinorum res nimium in angustum deductæ, duorum etiam imperatorum affinitate in extremum fastus ille depressus est. Rex interim Joannes cum non diu vixisset, **57** ex hominibus sublatus genero suo Balduino Cpolitanum imperium hæreditarium reliquit. Asanus pactorum quæ cum Joanne imperatore sanxerat pertæsus, quanam ratione filiam a marito Theodoro imperatore avelleret et alii collocaret quærebat : Romanorum namque in meliora progressum formidabat, gentis ipse Romanis obnoxiæ occupator. Meditatur itaque causam, justam illam quidem atque conspicuam, ut videbatur, licet expertos rerumque guaros consilium hominis non præteriret. Mittit ad imperatorem atque imperatricem legatos, qui referrent se cum uxore, dum Adrianopolim venisset, filiolam intueri velle et paterna necessitudine amplecti exoscularique, aliaque, uti par esse videbitur, explere, rursumque se eam ad socrum et consortem thalami remissurum. Joannes imperator et imperatrix Irene, etsi fabulam ad amussim callerent et plane technas ac machinas cognoscerent, mittunt nihilominus ad Asanum filiam hoc enuntiatu, « si ille filiam retinuisset et a legitimo conjuge separasset, esse Deum, qui omnia conspicit, pœnamque

B λδ'. Ἐπεὶ δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος ἀφῆλιξ ἐτύγχανεν ὤν, ἐνδέκατον γὰρ διήνυεν ἔτος, ὥσπερ ἔφημεν (68), ἡνίκα τῇ βασιλίδι Ἑλένῃ ἐς συνουσίαν ἔμενον ἀτελῆ. Ἀνήγοντο δὲ παρὰ τῆς βασιλίδος Εἰρήνης καὶ ἐπαιδεύοντο, οἷα ἐκείνη φύσεως ἀγαθῆς τυχοῦσα καὶ πρὸς ἅπαν καλὸν ἐπινεύουσα. Τὰ μὲν οὖν τῶν Λατίνων πράγματα συνεστάλη τε τότε πολὺ, καὶ τῷ κῆδει τῶν δύο αὐτοκρατόρων εἰς ταπεινὸν ἄγαν καταπεπτώκει τὸ φρόνημα [103]. Ὁ δὲ ῥῆξ Ἰωάννης μικρὸν ἐπιβιώσας ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, τὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξουσίαν τῷ αὐτοῦ γαμβρῷ τῷ Βαλδουΐνῳ ὡς κλῆρον καταλιπών. Ὁ δέ γε Ἀσὰν μετάμελος ἐπὶ ταῖς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου συνθήκαις, ὡς ἐφάνη, γενόμενος τρόπον ἐζήτει ὅπως ἂν τὴν θυγατέρα ἀποσπάσῃ τοῦ συζύγου βασιλέως C τοῦ Θεοδώρου καὶ ἑτέρῳ ταύτην κηδεύσῃ· τῶν γὰρ Ῥωμαίων ἐδεδίει πάνυ τὴν ἐς τὰ βελτίω [104] προκοπὴν, ἔθνους ἄρχων ὑποτεταγμένου πάλαι Ῥωμαίοις [105]. Σκήπτεται γοῦν αἰτίαν, ὡς ἐδόκει μὲν, εὔλογον, κἂν οὐκ ἐλάνθανε τοὺς ἐπισταμένους τὰ πράγματα [106], καὶ ἀποστέλλει πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα καὶ τὴν [107] βασιλίδα, ὡς ἐπεὶ πλησιάσειε τῇ Ἀδριανοῦ [108] βούλεται αὐτός τε καὶ ἡ σύζυγος τὸ θυγάτριον ἰδεῖν καὶ πατρικῶς περιπτύξασθαι καὶ τὰ εἰκότα πληρῶσαι καὶ αὖθις ἀποπέμψαι πρὸς τὸν πενθερὸν καὶ σύζυγον [109]. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, καίτοι γε ἀκριβῶς εἰδότες τὸ δρᾶμα καὶ καθαρῶς ἐπιγνόντες [110] τὴν σκευωρίαν, ὅμως πέμπουσι πρὸς τὸν Ἀσὰν τὴν θυγατέρα, ταῦτ' εἰρηκότες ὡς εἰ τὴν θυγατέρα κατάσχοι καὶ τοῦ νομίμως D συζευχθέντος ἀποστερήσειεν [111], ἔστι Θεὸς ὁ τὰ πάντα ἐφορῶν καὶ τιμωρίαν ἐπάγων [P. 29] τοῖς τοὺς ὅρ-

[99] μέχρι τοῦ ποταμοῦ Μαρίτζας τὰ D. [100] κατωρθωκότα] τοῦτο δὲ τὸ τῆς Τζουρουλῶ οὐ μετὰ πολὺν χρόνον ὑπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἑάλω δυνάμεων D. [101] ὁ — καὶ om. D. [102] συνταξάμενοι ὁ μὲν Ἀσὰν εἰς τὰ οἴκοι, ὁ δὲ βασιλεὺς εἰς ἕω διεπέρασεν D. [103] Ἐπεὶ — φρόνημα om. D. [104] τῷ γαμβρῷ Βαλδουΐνῳ τὴν Κωνσταντίνου ὡς D. [105] ταῖς συνθήκαις τοῦ βασιλέως φανεὶς τρόπον ἐζήτει δι' οὗ τὸ θυγάτριον τοῦ συζύγου ἀποσπάσῃ. Τῶν D. [106] ἐς τὰ βελτίω om. D. [107] ἔθνους — Ῥωμαίοις om. D. [108] ὡς — πράγματα om. D. [109] στέλλει πρὸς τὴν D. [110] Ἀδριανουπόλει D. [111] καὶ τὰ — σύζυγον om. D. [112] οἱ οὖν βασιλεῖς καίτοι ἐπιγνόντες D. [113] καὶ — ἀποστερήσειεν om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(68). Ἔφημεν. Cap. 31. All.

κους παραβαίνουσι καὶ τὰς συνθήκας, ἃς ἐπὶ Θεῷ μάρτυρι συνεστήσαντο, διαλύουσιν. Ὁ μὲν οὖν Βούλγαρος [96] τὴν θυγατέρα λαβὼν ᾤχετο, τοὺς ἑπομένους αὐτῇ πάντας ὀπισθορμήτους ποιήσας, καὶ τὸν Αἶμον διαβὰς ἐχώρει ἐπὶ τὸν Τρίνοβον, κλαιούσης μὲν τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς καὶ ὀλοφυρομένης, καὶ πενθερᾷ καὶ βασιλίδος Εἰρήνης καὶ τοῦ συζύγου λίαν ἐποδυρομένης τὸν χωρισμὸν [97], ὅτε φασὶ τὸν Ἀσὰν προσλαβόμενον αὐτὴν τῆς αὐτοῦ ἐφεστρίδος ἔμπροσθεν ἐπικαθίσαι καὶ [98] τύψαι κατὰ κόρρης τοῖς δακτύλοις, καὶ ἐπαπειλῆσαι δεινῶς, εἰ μὴ σιγῇ φέρει ὅσα οἱ διὰ βουλῆς ἐστιν ἐπ' αὐτῇ διαπράξασθαι [99].

A jurisjurandi et fœderum sub teste Deo Initorum violatoribus infligit. » Sed Bulgarus recepta filia abiit, omnibus eam sequentibus recessim 58 cedere coactis, ac Hæmum prætergressus Trinobum contendebat. Cum illacrymaretur filia ejularetque, seque a socro, imperatrice Irene, atque conjuge separatam esse anxie ac nimium indoleret, fama est Asanum eam ante sui equi sagulum collocasse, digitisque in faciem percussisse, minatum acriter, ni silentio raptum ferret, se in eam omnia quæ illi probro essent exsecuturum.

λε'. Κατ' ἐκεῖνο καιροῦ καὶ τὸ τῶν Σκυθῶν (69) γένος, τῶν Ταρτάρων (70) καταδραμόντων αὐτῶν, ὁπόσοι τὸ ξίφος ἐκείνων ἐξέφυγον, ἀσκοῖς τὸν Ἴστρον διαπεράσαντες τέκνοι [100] ἅμα καὶ γυναιξὶ, καὶ ἀκόντων Βουλγάρων (πολλαὶ γὰρ ὑπῆρχον χιλιοστύες) τοὺς τῆς Μακεδονίας χώρους κατέλαβον, οἱ μὲν περὶ τὸν Ἕβρον καὶ τὰ ἐκεῖσε πεδία τὰς νομὰς ποιούμενοι, οἱ δὲ περὶ τὰ κατωτέρω μέρη καὶ τὸν ποταμὸν ὃν ἡ χύδην ῥέουσα γλῶττα, καθάπερ ἔφημεν, Μαρίτζαν κατονομάζει. Καὶ γὰρ ἔστιν ὡς ἀληθῶς Ἕβρος μέχρι καὶ τῆς Αἴμου (a) τὰς ἐκδρομὰς ποιούμενος, κἀκεῖθεν ἐπὶ τὸ Αἰγαῖον ἐκρέων πέλαγος· ὅτι δὲ συμβάλλουσι τούτῳ καὶ ἕτεροι ποταμοὶ καὶ μείζω ποιοῦσιν, ἐναλλάττει τοῖς παροικοῦσι καὶ τοὔνομα [101]. Ἐλήϊζον οὖν τὰ ἐν Μακεδονίᾳ πάντα, καὶ ὡς ἐν ὀλίγῳ ἔρημα πάντα τῶν οἰκητόρων ἐποίησαν, καὶ Σκυθῶν ἐρημίαν (τὸ τῆς παροιμίας ἐρεῖν) ἀπειργάσαντο [1], καὶ πολιχνίων δὲ ὁπόσα ὑπῆρχον εὐχείρωτα πολέμῳ περιεγένοντο. Καὶ ἐφονεύοντο μὲν πολλοὶ, ἐσκυλεύοντο δὲ πάντες καὶ ἠχμαλωτίζοντο καὶ ἀπημπολοῦντο ἐν τοῖς μείζοσιν ἄστεσιν, οἷον τῇ [2] Ἀδρια-

35. Per idem tempus Scytharum gens ab excursionibus, latrociniis ac Tartarorum cædibus reliqua, cum filiis et uxoribus, Bulgaris licet reclamantibus, cum innumera esset multitudo, utribus Istro superato, Macedoniæ loca occeparunt : alii circa Hebrum et æquatas agri planities victus sibi suppeditant, alii in loca inferiora, et fluvium quem communis lingua, ut diximus, Maritzam vocare solet, deferuntur. Hebrus namque re et nomine usque Hæmum excurrit, indeque in Ægæum pelagus influit. Quod vero in eum alii fluvii ingrediuntur et auctiorem reddunt, nomina accolarum, uti sese offerunt, induit. Diripuere itaque omnia quæ in Macedonia erant, adeo ut minimo tempore universa cultoribus spoliata desolaretur, et Scytharum 59 solitudo, ut proverbio dicitur, efficeretur. Oppidulis item captu facilibus bello non sine multorum strage politi sunt : rapinis ac populationibus omnia vastata ; viri in servitutem abacti in majoribus urbibus, Adrianopoli, Didymoteucho, Bizya, Callipoli, et si quæ alia erat morarum

[96] ἔσται Θεὸς τιμωρός. Καὶ ὁ Βούλγαρος D. [97] καὶ πενθερᾷς — χωρισμόν om. D. [98] τῆς — καὶ om. D. [99] εἰ — διαπράξασθαι om. D. [100] διαπεράσαντες καὶ τὸν Αἶμον ὑπερπηδήσαντες τέκνοις D. [101] περὶ τὸν Ἕβρον — τοὔνομα] περὶ τὴν Μαρίτζαν D. [1] καὶ ὡς — ἀπειργάσαντο om. D. [2] τοῖς — τῇ om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(69) *Σκυθῶν.* Cum Joannes Ducas rerum potiretur, maxima Scytharum multitudo ab Hyperboreis effusa ad Caspium mare descendit, et eorum duce Sitziscane defuncto filii ejus Chalaus et Telepuges exercitus dividunt. Chalaus Caspium et Iaxartem fluvium ad Septemtrionem relinquens per inferiorem Asiam descendit : Telepuges limitibus imperii sui constitutis meridiem versus Caucasi cacuminibus et deinceps mari Caspio, per Massagetarum et Sauromatarum regionem proficiscitur, subigitque gentes omnes quæ Mæotidem paludem et Tanaim accolebant. Deinde Tanai superato adversus Europæas gentes multas ac varias et ex iisdem Scythis ortas impetum facit, quæ impressione illa perterritæ mutandas sibi sedes censuerunt : neque enim illis satis fiduciæ ad resistendum erat, sed omnes et gentes et urbes trepidabant et velut spicæ in area terebantur. Unde et hi Scythico bello desperato pellibus palea plenis pro ratibus usi cum uxoribus et liberis Istrum transierunt, nec brevi tempore in Thracia oberrarunt, idoneam sibi coloniam quærentes, decem millibus haud pauciores. Ex Gregora. ALL.

(70) De Tartarorum colluvie et barbarie variæ scripserunt, Haithonus Armenius, in *Orientali Historia* ; Marcus Paulus Venetus, in *Itinerario* ; Alexander Gagninus, in *Sarmatia Europæa*, et complures alii. Omnium luculentissime Vincentius Bellovacensis, in *Spec. Histor.* lib. XXXI et XXXII ex Simone de Sancto Quintino et Joanne de Planocarpi ; quædam etiam ex Historia Tartarorum. Hos Vincentii auctores secutum video Ant. Bonfinium *Rer. Ungar.* decad. II, lib. VIII, ubi statim in initio de mirandis Tartarorum moribus nonnulla præmittit, Ungarorum gesta cum ipsis bella post commemoraturus. Illic vide, si fortasse ulla tibi libido est cognoscendi bipedes nequissimos, homines, ut ita dicam, non homines, aut potius magna parte belluas, si vera sunt quæ de iis vulgo traduntur ab illis qui aut ipsi gentem viderunt, aut a fide dignis ea quæ referunt accepere. DOUSA.

(a) Legendum est τῆς Αἴνου. Hebrus enim non ad Hæmum fluit, sed ab eo descendit, labiturque usque ad Ænum urbem mari Ægeo appositam, et juxta eam in mare exit. Cf. Frid. Tafel in *Dissertatione de Thessalonica ejusque agro*, Berolini 1839, p. 301. EDIT.

tutiorum strue circumdata aut habitantium multitudine circumsepta, divenditi sunt.

36. Cum hæc ita succederent, Latini quoque perpetuo in nos odio ac furore inflammati, et propter quam in eos Joannes imperator et Asanus irruptionem fecerant, et urbium ac oppidorum privationem magis ac magis infensi, nostra aggrediendi nosque opprimendi occasionem quærebant, et ad vires amissas instaurandas satis illud peropportunum visum est. Primum sibi Asanum conciliant, cum quo pacem componunt; deinceps Scythas barbaros, errones, peregrinos et advenas munusculis exiguis, sed uberioribus promissionibus illectos sibi adsciscunt, agendorumque sibi socios allegant. Hinc magnis ex Scythis et Bulgaris auxiliaribus copiis recollectis Itali una omnes simul adversus Joannem imperatorem aciem instruunt. Et cum prope Tzurulense **60** castrum esset, vires ad id oppugnandum convertunt, eodem Asano præsente cum tot millenis Scytharum et Bulgarorum et Italicis machinis. Tzuruli custodia Nicephoro Tarchaniotæ, qui e mensa tunc erat imperatoris, postmodum magnus domesticus creatus est, magni domestici Palæologi gener, cum primum illius filiam Mariam sibi nuptiis adjunxisset, ab imperatore Joanne demandata fuerat. Erat Tarchaniota miles præstans et optimus dux, et divini præsidii sæpissime particeps, ut exitu fineque rerum patenter innotuit: namque eum plèrique aspirante magis fortuna res absolvere quam robore et militari peritia hostes superare existimabant. Postquam castrum a milite circumseptum est, arietes tormentaque Italis adfuere multa et valida, quibus non hoc solum sed altiores etiam muros et ingentiores urbes quassatas diruissent. Tunc cogitationes magnas et in bellicis disponendis industriam una cum sociis, qui e mensa erat, dilucide satis demonstravit. Verum totum id divinæ opi tribuendum est. Nam Tarchaniota in externas machinas alias ipse machinabatur, et tantæ copiarum multitudini robur ac animum, quæ in immensa militum multitudine reperiri possent, opposuit. Hæc anxium ac sollicitum habebant Joannem imperatorem, non tantum de castro pertimescentem, sed tanquam summo ingenio et prudentia bellica præditum **61** suspicantem, si castrum ab hostibus caperetur, quæcunque ipse in occidente possideret, pessum

A νουπόλει, τῷ Διδυμοτοίχῳ [3], τῇ Βιζύῃ, τῇ Καλλιουπόλει καὶ εἴ τι ἄλλο ἦν τείχεσιν ἐρυμνοτέροις ὠχυρωμένον καὶ τῷ πλήθει τῶν οἰκούντων ἠσφαλισμένον [4].

λς'. Ἐπεὶ γοῦν οὕτω ταῦτα συνέβη, τὸ τῶν Λατίνων γένος ἀεὶ καθ' ἡμῶν μανίαν τρέφοντες, καὶ χεῖρον δὲ διατεθέντες διὰ τὴν πρὸ μικροῦ γενομένην σφίσι παρά τε τοῦ βασιλέως Ἰωάννου καὶ τοῦ Ἀσὰν ἔφοδον καὶ τῶν χωρῶν καὶ τῶν πολιχνίων αὐτῶν στέρησιν, καιρὸν ἐζήτουν ἐπιχειρήσασθαι καθ' ἡμῶν, εὑρόντες τῷ τότε δυνάμενον, ὡς ᾤοντο, τὴν ἧτταν τούτοις ἀνακαλέσασθαι. Καὶ πρῶτα μὲν τὸν Ἀσὰν ὑποποιοῦνται, καὶ τούτῳ τὰ πρὸς εἰρήνην [5] σπένδονται· ἔπειτα δὲ σὺν αὐτῷ καὶ τοὺς Σκύθας, βαρβάρους ἄνδρας ἀλήτας τε καὶ ἐπήλυδας, μικροῖς τισι τοῖς B χαρίσμασι, μακροτέραις δέ γε ταῖς ὑποσχέσεσιν [6] εἰς ἑαυτοὺς ἕλκουσι καὶ συμπράκτορας τῶν ἔργων ποιοῦσι. Καὶ δὴ συμμαχίαν τοσαύτην ἔκ τε Σκυθῶν καὶ Βουλγάρων [7] συνηθροικότες οἱ Ἰταλοὶ ὁμόσε κατὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου χωροῦσιν. [P. 30] Ἐπεὶ δὲ σφίσιν ἐκ τοῦ σχεδὸν τὸ τῆς Τζουρουλοῦ [8] ἄστυ ἐτύγχανε, κατ' ἐκείνου τὴν μάχην ἱστῶσι, παρόντος αὐτοπροσώπως [9] καὶ τοῦ Ἀσὰν μετὰ τοσούτων χιλιοστύων, τῶν Σκυθικῶν καὶ τῶν Βουλγαρικῶν στρατευμάτων, καὶ τῶν Ἰταλικῶν μηχανημάτων. Ἦν δὲ τῆς Τζουρουλοῦ [10] τὴν φρουρὰν παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου προσδεδεγμένος ὁ Ταρχανειώτης Νικηφόρος, ὅς [11] ἐπὶ τῆς τραπέζης (71) τοῦ βασιλέως ὑπῆρχε τότε, μέγας δὲ δομέστικος τετίμηται ὕστερον [12], γαμβρὸς δὲ ἦν τοῦ μεγάλου δομεστίκου τοῦ Παλαιολόγου ἐπὶ τῇ πρώτῃ αὐτοῦ θυγατρὶ Μαρίᾳ. Ἦν δὲ ὁ C Ταρχανειώτης καὶ στρατιώτης καλὸς καὶ ἀγαθὸς στρατηγὸς [13], καὶ πολλῆς ἐπαπολαύων τῆς παρὰ Θεοῦ ἀντιλήψεως, καθὼς καὶ μέχρι τέλους ἐπέγνωσται μάλιστα· καὶ γὰρ ἐδόκει τοῖς πολλοῖς εὐτυχίᾳ κατορθούμενος τὰ πολλὰ ἢ εὐανδρίᾳ καὶ στρατηγίᾳ τῶν ἐναντίων περιγενόμενος [14]. Ἐπεὶ δὲ τῷ ἄστει παρεκαθίσαντο, μηχανήματά τε καὶ ἑλέπολεις τοῖς Ἰταλοῖς ἐγεγόνεισαν πολλαί τε καὶ ἰσχυραί, ὡς μὴ μόνον τηλικοῦδε ἄστεως περιγενέσθαι ἰσχύουσαι, ἀλλὰ καὶ ὑψηλοτέρων τειχῶν καὶ εὐμεγεθεστέρων πόλεων, τότε τὸ γενναῖον φρόνημα καὶ τὴν στρατηγικὴν μεθοδείαν μετὰ τῶν σὺν αὐτῷ ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης λαμπρῶς ἐνεδείξατο. Ἦν δὲ τὸ ὅλον τῆς τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψεως (72)· ἀντεμηχανᾶτο γὰρ ἔνδον ὁ Ταρχανειώτης τοῖς ἔξωθεν μηχανήμασιν, καὶ τῇ τοσαύτῃ πληθύϊ τῆς στρατιᾶς ἀντεπεξῆγε τὸ ἀνδρικὸν ἐν πολλοστοῖς ἄγαν τοῖς στρατιώταις [15]. Ἐν ἀμηχανίᾳ δὲ ἦν ὁ βα-

D

[3] τῷ Διδυμοτοίχῳ om. D. [4] καὶ εἴ — ἠσφαλισμένον] καὶ τοῖς μείζοσιν ἄστεσιν D. [5] τὰ πρὸς εἰρήνην om. D. [6] μείζοσι δ' ὑποσχέσεσιν D. [7] ἐκ — Βουλγάρων om. D. [8] Τζουρουλὼ D. [9] αὐτοπροσώπως om. D. [10] ἐφρούρει δὲ τὴν Τζουρουλὼ ὁ D. [11] ὅς] ὁ D, omissis τοῦ βασιλέως ὑπῆρχε. [12] μέγας — ὕστερον] καὶ ὕστερον μέγας δομέστικος D. [13] καὶ ἀγαθὸς στρατηγὸς om. D. [14] καθὼς — περιγενόμενος om. D. [15] ἀντεπεξῆγε — στρατιώταις om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(71) *Ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης*. Dignitas in Byzantinorum imperatorum aula non postremo loco habita est, ut apud Curopalatem legimus. Witichindo est *mensæ minister*, aliis *dapifer*. Quem dapiferatus honorem seu præfecturam mensæ jam tum sub Constantino Magno ita distributis officiis institutam et Russiæ principi assignatam, ut alia aliis, testatur Nicephorus Gregoras, lib. VII, cap. 8. Vide V. C. Marquardi Freheri *Origines Palatinas*, parte I, cap. 15 renovatæ editionis, et Meursii Gloss. in Δομέστικος. DOUSA.

(72) *Τῆς τοῦ Θεοῦ ἀντιλήψεως*. Non arma, sed Dei gratia est quæ pugnat. Gregoras, p. 83, de Alexio Strategopulo. ALL.

σιλεὺς Ἰωάννης, οὐ τοσοῦτον τῶν ἐν τῷ ἄστει ὑπεραγωνιῶν, ἀλλ' [16] εἰδὼς, οἷα ἐχέφρων καὶ συνετὸς τὰ πολέμια [17], ὡς εἰ τὸ ἄστυ παρὰ τῶν ἐναντίων [18] ἁλῴη, φροῦδα πάντα τὰ ἐν τῇ δύσει τούτῳ τυγχάνοντα γένοιντο. Τέως οὖν ἡγάπα μᾶλλον ἐν τούτῳ ἐπιτηδεῖσθαι τοὺς πολεμίους καὶ τὸ πολὺ τῆς ῥύμης σφίσιν ἐναποκόπτεσθαι· ἔμελε γὰρ αὐτῷ μᾶλλον τὰ ἐν τῇ ἕῳ, ὧν ἐλευθέρων ὑπαρχόντων τῆς μάχης πλεῖον αὐτῷ τὸ τῆς εὐφροσύνης ὑπῆν. Πολιορκουμένου γοῦν τοῦ ἄστεως Τζουρουλοῦ αἴφνης ἐπῆει μήνυμα τῷ Ἀσὰν ὡς ἡ σύζυγος αὐτοῦ ἡ ἐξ Οὔγγρων ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, τετελεύτηκε δὲ κατὰ ταυτὸ καὶ παιδίον αὐτοῦ καὶ ὁ Τρινόβου ἐπίσκοπος. Θεομηνίαν γοῦν ἡγησάμενος ταῦτα πυρὶ ἀφανίζει τὰς ἑλεπόλεις, καὶ ὡς εἶχε δρόμου ἐπὶ τὸν Τρίνοβον ἵκετο. Μόνοι γοῦν ἀπολελειμμένοι οἱ Ἰταλοὶ, ἐπεὶ μὴ ἀποχρώντως εἶχον εἰς τὴν τοῦ ἄστεως πολιόρκησιν, κἀκεῖνοι τὴν κατ' αὐτῶν μάχην λελοιπότες ἐς τὴν Κωνσταντίνου ᾤχοντο. Ἠλευθέρωτο γοῦν τὸ ἄστυ τῆς τῶν ἐναντίων πολιορκίας, καὶ συνηλευθέρωτο καὶ ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης Ταρχανειώτης, Νικηφόρος ἐν τούτοις κατὰ τὴν κλῆσιν ἀναφανείς [19]. Ὁ μὲν οὖν Ἀσὰν, ἐπειδὴ τούτῳ τὰ προῤῥηθέντα ξυμβέβηκε λυπηρὰ [20], εὐσεβῶς καὶ μάλα οἰηθεὶς ὡς διὰ τὰς παραβασίας τῶν ὅρκων ὧν μετὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ξυνέθετο [P. 31] καὶ τὸ ἀποσπάσαι τὴν θυγατέρα τοῦ συζύγου Θεοδώρου ταυτὶ γένοιντο, μετάμελος ἐπὶ τούτοις γενόμενος πρέσβεις ἐξαπεστάλκει πρὸς τὸν βασιλέα, ἑαυτόν τε ἐξουθενῶν τῆς κακίστης πράξεως καὶ τὰς συνθήκας ἀνακαλούμενος [21] καὶ συγγνώμην τῶν πεπραγμένων αἰτούμενος [22]. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, οἷα ἐκεῖνοι πρὸς τὰ εὐσεβέστερα καὶ θειότερα [23] ἀπονεύοντες, δέχονταί τε τὴν πρεσβείαν, καὶ οὐδὲ εἰς μακροὺς ἐλθόντες λόγους τούς τε ὅρκους καὶ αὖθις πεδοῦσι [24] καὶ τὴν νύμφην Ἑλένην ἀνακαλοῦνται. Ἀποστέλλεται γοῦν αὖτη πρός τε τὸν πενθερὸν καὶ τὸν σύζυγον, καὶ εἰρήνη πάλιν μέσον Ῥωμαίων τε καὶ Βουλγάρων [25].

λζ'. Ὁ μὲν οὖν τῆς ἱστορίας δρόμος ἐφ' ἑτέραν τρέπεται τὴν ὁδὸν καὶ τὰ περὶ τῶν ἐν τῇ Κωνσταντίνου διασαφήσει· πολυσχιδῶς γὰρ τότε τῶν πραγμάτων κεκινημένων διὰ τὸ πολυαρχίαν ἐν πᾶσι γενέσθαι, ποικίλως δεῖ καὶ τὰ τοῦ λόγου συστρέφεσθαι. Ὁ μὲν οὖν Βαλδουῖνος, ὃν ὁ λόγος βασιλεῦσαι τῆς Κωνσταντίνου προείρηκεν [26], ἀπειρηκὼς ἐν ταῖς πρὸς Ῥωμαίους μάχαις, μᾶλλον δὲ τῇ πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην ἐναντιότητι (ἐς μικρὸν γὰρ τὰ ἐκείνου παρὰ τούτου συνέσταλται [27]), πρὸς τὸν τῶν Φράγκων ἀποδεδημήκει ῥῆγα, προσῳκειωμένον τούτῳ καθ' αἷμα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὡς ξυμφυλέτην ἄγαν τε Ῥωμαίοις ἐχθρὸν καὶ βοηθεῖν διὰ ταῦτα ἕτοιμον [28], καὶ συμμαχίαν ζητεῖ ἀξιόλογον, καὶ ἐπιτυγχάνει τοῦ [29] σκοποῦ· καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ ἑξήκοντα χιλιάδες συνηθροίσθησαν Φράγκων, ἵν' ὅπως κατὰ Ῥωμαίων χωρήσωσιν [30]. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν αὐτοῖς εὔδρομος διὰ νηῶν ἡ ὁδὸς, τῆς ἀναγωγῆς προσαπαιτούσης πλείω ἢ κατὰ δύναμιν τὸν μισθὸν [31], διὰ τῆς χέρσου τὴν πορείαν ποιοῦνται. Καὶ δὴ τὰς ἄνω παραμείψαντες Γαλλίας

itura. Delectabatur interim in eo expugnando adversarios retardari, eorumque potissimam impetus partem confringi: nam orientalibus rebus potius animum advertebat, quas cum a bello immunes conspiceret, magis animo gestiebat. Dum obsidetur Tzuruli castrum, Asano derepente nuntiatur uxorem Ungaram in vivis esse desiisse, eodem momento et filiolum ipsius et Trinobi episcopum obiisse. Ideo Numinis iram ratus tormenta igne concremat, et quam citissime Trinobum redit. Igitur soli Itali cum ad obsidendum castrum ex se non sufficerent, quam in Romanos constituerant pugnam dirimentes, Cpolim revertuntur, et arx illa ab hostium obsidione liberatur. Qui e mensa erat Tarchaniota Nicephorus in his victoriam, quod utique suum nomen inferi, adeptus. Asanus ergo post dicta adversa ac infortunata pie admodum concipiens propter violatum jusjurandum, quod imperatori Joanni dederat, et filiam a thalami consorte Theodoro raptam hæc fieri, pœnitentia ductus caduceatores mittit ad imperatorem, semet ipsum sceleris accusans et pacta conventa reposcens, deprecansque 62 sibi veniam flagitiorum. Joannes imperator Ireneque imperatrix, tanquam qui in magis pia ac magis divina prospicerent, legatos excipiunt, nec verbis rem prolatando rursum jusjurandum comprobant, sponsamque Helenam repetunt, quæ ad socrum et conjugem redit, et pax iterum inter Romanos et Bulgaros peragitur.

37. Sed historiæ series alio deflectit, et quæ Cpoli agebantur narrare gestit: namque cum tunc temporis ob varios ubique principatus in multas etiam partes res divisæ agiterentur, varie etiam orationis corpus conformandum est. Balduinus, quem supra oratio nostra Cpoli imperasse demonstraverat, ob conflictus erga Romanos et potissimum propter sui adversarium Joannem imperatorem, qui in angustum dominatum illius contraxerat, diffidens ac plane desperans, ad Francorum regem sibi affinitate conjunctum et ejusdem generis et Romanis infensissimum, ideoque suppetias ferre paratum, proficiscitur, operamque illius nec contemnendam poscit. Fit voti compos, et intra breve tempus Francorum sexaginta millia, ut in Romanos arma caperent, lecta sunt. Et cum navigiis via difficilis esset (largiorem enim 63 quam ipsi possent facere impensam similis navigatio postulabat), terrestri itinere viam ineunt, superioresque Gallias trajicientes percursaque Italia per radices Alpium

[16] οὐ — ἀλλ' om. D. [17] οἷα — πολέμια om. D. [18] παρὰ τῶν ἐναντίων om. D. [19] Νικηφόρος — ἀναφανείς om. D. [20] ἐπειδὴ — λυπηρὰ om. D. [21] καὶ τῆς κακίστης πράξεως τὴν ἧτταν ἀνακαλούμενος D. [22] καὶ συγγν. — αἰτούμενος om. D. [23] οἱ οὖν βασιλεῖς πρὸς τὰ θειότερα D. [24] καὶ — πεδοῦσι om. D. [25] νύμφην αὖθις ἀνακαλοῦνται, καὶ στέλλεται αὐτοῖς, καὶ εἰρήνη γίνεται μέσον αὐτῶν D. [26] Ὁ μὲν οὖν — προείρηκεν] ὁ δὲ Βαλδουῖνος D. [27] μᾶλλον — συνέσταλται om. D. [28] οὐ — ἕτοιμον om. D. [29] συμμαχίας ζητήσας ἔτυχε τοῦ D. [30] ἵν' — χωρήσωσιν om. D. [31] τῆς—μισθὸν om. D.

Ostricium proficiscuntur, et per Ungariam commigrantes Istrum tranant, et Bulgaris immiscentur, omnibus tanquam amicis et affinibus usi ; qui et propter semetipsos, nec minus in nos odium amicissime a locorum dominis excipiebantur. Bulgari fœderibus cum Romanis spretis facultatem Francis fecere per montana sua transeundi, quasi vi atque factione coacti dedissent. Sic Tzuruli arx a Latinis oppugnantibus cum Scytharum auxiliaribus copiis rursum expugnatur. Tunc eam custodiebat Joannes Petraliphas magni cancellarii dignitate a Joanne imperatore decoratus, vir maximis corporis viribus et a puero militaribus negotiis exercitus : verum Latinarum copiarum abundantia et innumera Scytharum vis tormentorumque spissum ac validum Italis deditionem paravit. Tradunt nonnulli clam aliquos defectionem meditatos, ideoque improvisum expugnationis pertimuisse. Latini itaque Tzurulum repere, et in ea Romanos comprehensos cum Petralipha **64** vinculis alligatos et Cpolim deductos familiaribus vendiderunt. Dum obsideretur ab Italis Tzurulus, Joannes imperator multis triremibus fabricatis et exercitu non exiguo secum conducto Italos aggrediebatur. A Nicomedia discedens et Characem prætergressus Dacibyzam præter exspectationem oppugnatam occupavit. Præterea et Niceliati castellum in suam potestatem redegit. Infortunatus nihilominus in triremibus fuit, cum qui in illis confligebant bello essent inexperti atque insueti, et Isphreus Armenius classi præesset, circa res militares ultra quam par erat segnior. Ante eum Manuel Contophreus, vir manu potens, terra marique Martem spirans, triremium erat gubernator : sed cum ante paucos dies de classe audacior illius cum imperatore congressio fuisset (namque dixerat Italicis triremibus nunquam nostras, licet multo plures fuissent, cum ipse ambarum facultates optime nosceret, obviare vel obsistere posse), præfectura spoliatus est, quam in se Isphreus receperat, valde miseranda victoria superatus : cum enim triginta triremes conduceret, a tredecim debellatus est, totque de suis quot erant hostium amisit : singulæ enim singulas cum ipsis hominibus et armis spolium **65** retulerunt. Et hæc quidem ita se habuere. Imperator vero Joannes rursus cum Asano pacem sanxit, et affinitate ambo vinciebantur. Asanus quamvis cum jurejurando fœdera composita non nimis anxie observaret, tanquam qui vel minimo emolumento sibi proposito jura violaret, in aperto et simulate amicitiam colebat, et quæ amicorum erant exsequebatur.

καὶ διελθόντες τὴν Ἰταλίαν διὰ τῶν ὑπωρειῶν τῶν Ἄλπεων εἰς τὸ Ὀστρίκιον ἀφίκοντο, καὶ τὴν Οὐγγρίαν παραγγείλαντες διαπερῶσι τὸν Ἴστρον, καὶ τῇ Βουλγάρων προσέσχον, πᾶσι μὲν ὡς φίλοις καὶ συγγενέσι καθ' ὁδὸν χρώμενοι, καὶ διὰ σφᾶς μὲν αὐτούς, οὐχ ἧττον δὲ καὶ διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἔχθραν ἐφιλοφρονοῦντο παρὰ τῶν κατὰ τόπους κρατούντων τὰ μάλιστα. Οἱ μὲν οὖν Βούλγαροι τὰς μετὰ Ῥωμαίων σπονδὰς παρεωρακότες ἄδειαν τοῖς Φράγκοις δεδώκασι διὰ τῶν ὅρων αὐτῶν [33] διελθεῖν, τῷ δοκεῖν ὑπ' αὐτῶν βιασθέντες τὴν ἐκβολήν [33]. Τὸ μὲν οὖν ἄστυ τῆς Τζουρουλοῦ καὶ αὖθις ἑάλω ἐκστρατευσάντων κατ' αὐτῶν τῶν Λατίνων καὶ συμμαχούντων τούτοις καὶ τῶν Σκυθῶν [34], εἰς φυλακὴν δὲ ἦν τότε ὁ Πετραλίφας Ἰωάννης, ὃς [35] μέγας χαρτουλάριος (73) πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην τετίμητο, ἀνὴρ γενναῖος τὴν χεῖρα καὶ πολεμικοῖς πράγμασι κατεξητασμένος παιδόθεν [36] · τὸ δὲ τῆς Λατινικῆς δυνάμεως περιὸν καὶ τὸ ἀπειροπληθὲς τῶν Σκυθῶν καὶ τὸ τῶν ἐλεπόλεων συχνόν τε καὶ καρτερὸν [P. 32] παραδοῦναι τοῦτον τὸ ἄστυ τοῖς Ἰταλοῖς πεποιήκεσαν. Φασὶ δέ τινες καὶ προδοσίαν μελετῆσαί τινας κρύφα, κἀντεῦθεν πτοηθῆναι τὸ ἀπρόοπτον τῆς ἁλώσεως [37]. Οἱ μὲν οὖν Λατῖνοι τὴν Τζουρουλὴν ἐχειρώσαντο, καὶ τοὺς ἐν ταύτῃ Ῥωμαίους σύναμα τῷ Πετραλίφᾳ δεσμώτας ἤγαγον εἰς τὴν Κωνσταντίνου, καὶ πρὸς τοὺς οἰκείους αὐτοὺς ἀπημπόλησαν. Τοῦ δὲ ἄστεως τῆς Τζουρουλοῦ πολιορκουμένου παρ' Ἰταλῶν, ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης τριήρεις ἱκανὰς συσκευασάμενος καὶ στράτευμα οὐκ ὀλίγον μεθ' ἑαυτοῦ προσλαβὼν κατὰ τῶν Ἰταλῶν ἐπεχείρει. Ἀπὸ μὲν οὖν τῆς Νικομηδείας ἀπάρας καὶ παραμείψας τὸν χάρακα ἐπόρθησε τὴν Δακίβυζαν πρὸ καιροῦ, καὶ κατέσχε ταύτην, προσέτι δὲ καὶ τὸ τοῦ Νικητιάτου φρούριον, καὶ ὑφ' ἑαυτὸν καὶ τοῦτο πεποίηκεν. Ἐδυστύχησε δὲ τῷ τότε ἐν ταῖς τριήρεσιν ἀπειροπολέμων ὄντων τῶν ἐν αὐταῖς μαχομένων, καὶ τοῦ Ἰσφρὲ τοῦ Ἀρμενίου εἰς τάξιν ἡγεμόνος ἐν τούτοις τυγχάνοντος καὶ ὀκνηροτέρου τελοῦντος περὶ τὰ μάχιμα. Προῦπῆρχε δὲ τὴν τῶν τριήρεων στρατηγίαν ὁ Κοντοφρὲ Μανουὴλ περιεζωσμένος, ἀνὴρ γενναῖος τὴν χεῖρα καὶ Ἄρην πνέων κατά τε θάλατταν καὶ ξηράν. Ἀλλὰ πρό τινων ἡμερῶν θρασυτέρας τὰς διαλέξεις περὶ τοῦ ναυτικοῦ πρὸς τὸν βασιλέα ποιησάμενος (εἰρήκει καὶ γὰρ ὡς οὐκ ἂν ἀντωπήσειαν ταῖς Ἰταλικαῖς τριήρεσιν αἱ ἡμέτεραι, κἂν πολλαπλασιάζοιντο πρὸς αὐτούς, ἀκριβῶς τὰ περὶ ἀμφοῖν ἐπιστάμενος [38]) παρεστάλη τῆς ἡγεμονίας, καὶ Ἰσφρὲ αὐτὴν διεδέξατο, καὶ ἠττήθη ἧτταν σφόδρα δεινήν [39]. Τριάκοντα γὰρ ἐξάρχων τριήρεων ὑπὸ τρισκαίδεκα ἐκνενίκηται, καὶ τοσαύτας ἀπώλεσεν ὁπόσαι ἦσαν τῶν ἐναντίων · ἑκάστη γὰρ τούτων μίαν ἐκέρδησε λάφυρον αὐτοῖς ἀνδράσι καὶ ὅπλοις. Καὶ ταῦτα μὲν ἔσχεν οὕτως [40], ὁ

[33] διὰ — αὐτῶν om. D. [33] τῷ — ἐκβολήν om. D. [34] ἐκστρατ. — Σκυθῶν om. D. [35] ὃς] ὁ D, omissis πρὸς — τετίμητο. Τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ? [36] γενναῖος — παιδόθεν] ἀνδρεῖος D. [37] καὶ — ἁλώσεως] ὡς καὶ διὰ ὑποψίαν προδόσεως D. [38] κἂν — ἐπιστάμενος] καὶ D. [39] ἧτταν οφόδρα δεινήν om. D. [40] ἑκαστη — οὕτως om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(73) *Ὁ μέγας χαρτουλάριος*. De hac dignitate consulatur Glossarium Meursii. Dousa.

δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης καὶ αὖθις μετὰ τοῦ βασιλέως Ἀσὰν εἰρήνην εἶχε, καὶ τῇ συγγενείᾳ. καὶ ἄμφω συνεδέδεντο, οὐκ ἀκριβῶς μὲν τοῦ Ἀσὰν τὰς ἐνόρκους συμφωνίας φυλάττοντος· ἔστι γὰρ ὅτε [41] διὰ μικρὸν κέρδος παρεσπόνδει (74). Τέως ἐν τῷ φανερῷ καὶ πλατυκῶς ἔστεργε τὴν ἀγάπην καὶ τὰ τῶν φίλων ἐποίει [42].

λη'. Ὁ μὲν οὖν Ἀσὰν Ἰωάννης τῆς συζύγου στερηθείς, ἣν ἐξ Οὐγγρίας εἶναι ὁ λόγος φθάσας ἱστόρησεν, ἠγάγετο εἰς γυναῖκα τὴν θυγατέρα τοῦ Ἀγγέλου Θεοδώρου τὴν Εἰρήνην, καλὴν τὸ εἶδος καὶ εὐμεγέθη [43], μηδὲ τὸ τοῦ αὐταδέλφου τοῦ πατρὸς αὐτῆς κῆδος ὑπιδών, ὅτιπερ τῇ ἐκ παλλακίδος αὐτοῦ θυγατρὶ συνηνυάζετο. Ἦσαν δὲ τῷ Ἀγγέλῳ Θεοδώρῳ παῖδες ἄῤῥενες δύο [44], Ἰωάννης καὶ Δημήτριος, καὶ θήλειαι δύο, ἡ Ἄννα καὶ ἡ ῥηθεῖσα Εἰρήνη [45], μεθ' ἧς ὁ Ἀσὰν παῖδας γεγέννηκε τρεῖς, τὸν Μιχαὴλ, τὴν Θεοδώραν καὶ τὴν Μαρίαν. Ἀπελύθη γοῦν τῶν δεσμῶν διά τοι τοῦτο ὁ Ἄγγελος Θεόδωρος [P. 33] καὶ συναινέσει τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ Ἀσὰν ἐγκρατὴς γενέσθαι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ πάσης ἧς πρότερον ἦρχε χώρας ἠθέλησε. Καὶ δή τινας ὀλίγους παρὰ τοῦ Ἀσὰν προσλαβόμενος, ἐπεὶ φανερῶς κινῆσαι μάχην κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μανουὴλ οὐκ ἠδύνατο, κρύφα μηχανᾶται τὴν εἰς Θεσσαλονίκην εἴσοδον, εὐτελῆ τινα ἀμφιασάμενος ῥάκια καὶ τὴν εἴσοδον ὑποκλέψας τῆς πόλεως. Ἐπεὶ δὲ εἰσῆλθε καί τισιν ἐπεγνώσθη τοῖς οἷς ἐβούλετο, οὓς ὅτε εὐτύχει ἐφίλει τε καὶ εὐηργέτει, μεθ' ὧν καὶ τεθάῤῥηκε τὴν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σκῆψιν, οὐ πολλοῦ δεηθεὶς τοῦ χρόνου ἐγκρατὴς τε αὖθις τῆς Θεσσαλονίκης ἐγένετο καὶ τῶν πέριξ πόλεων καὶ χωρῶν. Βασιλεὺς δὲ ὀνομάζεσθαι οὐκ ἠθέλησε διὰ τὸ τῶν ὀφθαλμῶν πάθος, τὸν δὲ υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην βασιλέα ὠνόμασε, καὶ ἐρυθροῖς πεδίλοις τοὺς πόδας ἐκείνου ὑπέδησε, καὶ τοιούτοις γράμμασιν ὑπογράφειν διώρισεν, αὐτόν τε διέπειν τὰ κοινὰ καὶ διεξάγειν τὰ τοῦ υἱοῦ. Τὸν δ' ἀδελφὸν Μανουὴλ τῆς ἀρχῆς ἐκβαλὼν, καὶ ἐμβαλὼν ἔν τινι τριήρει, περὶ τὴν Ἀττάλου ἐξώρισε, τὴν δὲ σύζυγον αὐτοῦ πρὸς τὸν πατέρα Ἀσὰν ἐξέπεμψεν. Ὁ δὲ Ἀσὰν τὸν πενθερὸν μᾶλλον [46] ἐφίλει Θεόδωρον ἢ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ Μανουήλ· ὑπερηγάπα γὰρ τὴν σύζυγον Εἰρήνην, οὐχ ἧττον ἢ Ἀντώνιος τὴν Κλεοπάτραν [47]. Ὁ μὲν οὖν Μανουὴλ τῇ Ἀττάλου προσοχείλας παρὰ προσδοκίαν τοὺς ἐξ Ἄγαρ εὗρε [48] φιλανθρωπίᾳ μᾶλλον πρὸς αὐτὸν χρησαμένους· ἐπεὶ γὰρ εἰρήκει πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην τυγχάνειν αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν, παρεχώρησαν τούτῳ τὴν δίοδον, ἐφοδιασάμενοι προσηκόντως. Ἐκεῖθεν πρὸς τὸν βασιλέα ἀφίκετο οὗτος, καὶ ὁ βασιλεὺς ἀσμένως τε τοῦτον ἐδέξατο καὶ ὡς προσφιλοτιμούμενον τῷ γένει καὶ ὡς πάλαι δεσπότην ὠνομασμένον, δοὺς δὲ αὐτῷ χρῆμα καὶ τριήρεις ἓξ ἐπὶ τὴν μεγάλην Βλαχίαν ἀφῆκεν, ὅρκους παρ' αὐτοῦ λαβὼν φρικώδεις, οἷος ἐκεῖνος συνέσεως καὶ ἀγχινοίας πλήρης ὤν [49]. Καταλαβὼν οὖν τὸν τῆς Δημητριάδος νῶρον ὁ Μανουὴλ,

38. Hic ergo uxore, quam Ungaram fuisse prænarravimus, privatus filiam Angeli Theodori Irenem, forma conspicuam et corpore proceram, fratris paterni consanguinitatem, qui cum filia sua e pellice suscepta cubabat, haud reveritus, sibi matrimonio jungit. Erant Theodoro Angelo filii masculi duo, Joannes et Demetrius, et duæ fœminæ, Anna et dicta Irene; quacum Asanus filios habuit tres Michaelem, Theodoram, Mariam. Propterea vinculis solutus Angelus Theodorus, ita genero ejus Asano annuente, Thessalonicæ et universæ regionis, cui ipse prius imperabat, imperium recuperare animum induxit, paucisque ab Asano acceptis, cum palam in fratrem Manuelem arma capere non posset, clam ingressum Thessalonicæ molitur. Sic sordidis pannis vestitus urbem furtive ingreditur. Cum vero quibus concupierat, illis scilicet quos ipse in rebus prosperis sibi et amore et beneficio **68** devinxerat, innotuit, adversus fratrem consilia aperit, neque diu post rursus et Thessalonicam et adjacentia loca et urbes sub dominium ditionemque suam facit. Is propter oculorum imminutionem imperatoris nomen recusat, eo tamen Joannem filium cohonestat, et purpureis calceis pedes illius circumvestit, neque dissimilibus litteris subscribere jussit; sibi vero summam omnium rerum ac filii temperationem reservavit; fratrem Manuelem abrogato imperio in triremem impositum Attaliam ablegavit, conjugem ad Asanum patrem remisit. Asanus Theodoro socero quam genero Manueli addictior erat: non minus enim ipse amore conjugis Irenæ quam Antonius Cleopatræ corripiebatur. Manuel itaque Attaliam appellens ab Agarenis, quod ipse nusquam speraverat, humanissime officiosissimeque excipitur: nam dicenti se ad Joannem imperatorem contendere commeatu, uti par erat, subministrato transitum dedere. Indeque imperatorem conveniens, et uti genere conjunctus et despota jam olim electus ab imperatore lubenti animo visitur; cui cum et pecunias et triremes sex tradidisset, in magnam Blachiam, prius ab illo jurejurando formidabili sane, tanquam qui et prudentia ac solertia excelleret, accepto, direxit. Ubi Demetriadem Manuel appulisset et amicis **67** ac familiaribus ad hos litteris datis suum significasset adventum, alios promissionibus demulsisset, nullo negotio copias collegit, Pharsalosque et Larissam et Platamonem sibi comparavit, convenitque cum fratribus

[41] οὐκ — ὅτε] ἀλλ' ὁ Ἀσὰν ἔστιν ὅτε καὶ D. [42] τέως — ἐποίει om. D. [43] καλὴν — εὐμεγέθη om. D. [44] ἄῤῥενες δύο om D. [45] θήλειαι Ἄννα τε καὶ Εἰρήνη D. [46] πενθερὸν αὐτοῦ μᾶλλον D. [47] ὑπερηγάπα — Κλεοπάτραν om. D. [48] τοῖς ἐξ Ἄγαρ ἐνέτυχε D. [49] φρικώδεις — ὤν om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(74) *Παρεσπόνδει.* Cf. Anna Comnena, lib. VII. ALL.

Theodoro et Constantino. Nam Constantinus, ut diximus, despota, quæ commemoravimus, dominabatur, Theodorus erat Joannis, qui Thessalonicæ acclamabatur, pater. Cum convenissent, ambo fratres Manueli suadent ut conditiones et pactiones, quas cum imperatore Joanne inierat, perturbaret. Ille volens nolens, ut qui interfuerant et rerum harum periti asserebant, consilio eorum acquievit; indeque inter eos amicitia ac familiaritate intercedente, divisis urbibus contenti, cum Latinis, qui in Euripo atque Peloponeso erant, fœdere jungebantur.

A κἀκεῖθεν [80] τοῖς μὲν τῶν οἰκείων γραφαῖς τὴν αὐτοῦ παρασημάνας ἔφοδον, τοὺς δὲ ὑποθέλξας ταῖς ὑποσχέσεσιν, οὐ διὰ πολλῶν συνηθροίκει περὶ αὐτὸν στράτευμα, ἦρξέ τε Φαρσάλων καὶ Λαρίσσης καὶ Πλαταμῶνος καὶ τῶν περὶ ταῦτα. Εἶτα δὲ σπονδὰς ποιησάμενος [81] συνῆλθε τούτου τοῖς ἀδελφοῖς, τῷ τε Κωνσταντίνῳ καὶ Θεοδώρῳ· ὁ μὲν γὰρ Κωνσταντῖνος δεσπότης [82], ὡς ἔφημεν, ὧν ἦρχεν [83] ὧν εἰρήκειμεν ἄρχειν, ὁ δὲ Θεόδωρος ἦν ὁ τοῦ φημιζομένου ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἰωάννου πατήρ. Ἐπεὶ δὲ συνῆεσαν, πείθουσι καὶ ἄμφω τὼ ἀδελφὼ τὸν Μανουὴλ τῶν σπονδῶν ἐκστῆναι τῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην. Ὁ δὲ ἐκὼν ἀέκων, ὡς ἔφασκον οἱ παρατυχόντες καὶ περὶ τῶν τοιούτων εἰδότες, συνῆνεσεν αὐτῶν τοῖς βουλεύμασι, [P. 34] καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε ὑπῆρχον συνδεδεμένοι, ταῖς σφετέραις χώραις ταῖς μεμερισμέναις αὐτοῖς ἀρκούμενοι, καὶ μετὰ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ Εὐρίπῳ Λατίνων συμβάσεις ἔχοντες εἰρηνικάς.

59. Nec diu post Manuel, cum pactorum, quæ cum imperatore Joanne pepigerat, violationis prius eum pœnitnisset, ex hominum vita migravit. Imperatrix etiam Irene, mulier prudens ac digna imperio, multumque dignitatis ac magnificentiæ præ se ferens, ex hac turba et colluvione decessit. Ea sermonibus delectabatur et sapientum congressibus, quos maximi faciebat, non sine gaudio attendebat, ut hinc manifeste percipitur. Nam cum sol cancrum peragrans meridie defecisset, ipseque casu in regiam accessissem **68** (loca vero Periclystra dicta imperator cum imperatrice incolebat), defectus causam a me poposcit. Ipse tum primum philosophiæ arcanis a sapiente Blemmida imbutus accurate rem non poteram explicare, ex memetipso tamen, quod par erat, decernens lunæ interpositionem adumbrati solis causam esse enuntio, viderique solem deficere re vera lumine non spoliatum, sed potius lunæ defectum esse, dum in umbram terræ incidit, quandoquidem illa solis splendore renideat. Sed cum oratio in longum protraheretur, dicta refellebat Nicolaus medicus, vir nullatenus in philosophia versatus, arte vero quam ipse profitebatur eximius, et ea præcipue quæ experientia comparetur, imperatrici summopere charus, et actuarius dignitate. Cum ille itaque opponeret, ipse vero magis ac magis garrulus blaterarem, inter disserendum me imperatrix μωρὸν quasi puerum compellavit; postmodum ac si indecore fecisset, ad imperatorem conversa, « Indecenter itaque feci, » ait, « dum hunc μωρὸν nuncupavi. » Et imperator, « Non novum illud est, » inquit: « adolescentulus namque est. » Tunc quippe eram unum et viginti annos natus; ideoque similis appellatio haud dedecebat. Et imperatrix,

B λθ'. Οὐ πολὺς παρεῤῥύη χρόνος, καὶ ὁ Μανουὴλ ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, μετάμελος, ὡς ἔλεγον, τῶν παραβάσεων τῶν πρὸς τὸν βασιλέα γενόμενος. Θνήσκει (75) δὲ καὶ ἡ βασιλὶς Εἰρήνη, γυνὴ σωφρονική τε καὶ ἀρχική (76) καὶ πολὺ τὸ μεγαλεῖον ἐπιδεικνυμένη τὸ βασίλειον. Ἔχαιρε δὲ καὶ λόγοις καὶ σοφῶν ἠκροᾶτο μεθ' ἡδονῆς. Ἐτίμα δὲ τούτους ὑπερβαλλόντως, ὡς ἔστιν ἐκ τούτου γνῶναι. Καὶ γὰρ ἐκλείψεως γενομένης ἡλίου τὸν καρκίνον διοδεύοντος περὶ μεσημβρίαν, ἐπείπερ αὐτὸς οὕτω συμβὰν ἐν τοῖς βασιλείοις ἀπῆλθον (ἐσκηνοῦτο δὲ περὶ τοὺς τόπους οὓς ὀνομάζουσι Περίκλυστρα σὺν τῇ βασιλίδι ὁ βασιλεὺς), ἠρώτησέ με τὴν τῆς ἐκλείψεως αἰτίαν. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀκριβῶς οὐκ εἶχον ἐρεῖν (ἄρτι καὶ γὰρ τῶν τῆς φιλοσοφίας ἠψάμην ὀργίων παρὰ τοῦ σοφοῦ C Βλεμμίδου διδασκόμενος), ὅμως μέντοι παρ' αὐτοῦ τῷ τότε ὅσον ἦν εἰκὸς ἐπιγνοὺς τήν τε τῆς σελήνης ἐπιπρόσθησιν αἰτίαν τῆς ἐπισκιάσεως ἔλεγον εἶναι, καὶ δοκεῖν μὲν ἐκλείπειν τὸν ἥλιον, οὐκ ἀληθῆ δὲ εἶναι τὴν τῆς φάσεως στέρησιν, μᾶλλον μέντοι τοῦτο τὴν σελήνην πάσχειν, ἐπὰν τῷ σκιάσματι ἐμπέσῃ τῷ τῆς γῆς, διὰ τὸ ἐξ ἡλίου τὸ φέγγος αὐγεῖν. Ἐπεὶ δὲ ὁ λόγος ἐπὶ μήκιστον παρετείνετο, ἀντέλεγε δὲ τοῖς λεγομένοις ὁ ἰατρὸς Νικόλαος, ἀνὴρ ἥκιστα μὲν φιλοσοφίας μετασχών, ἄκρος δὲ τὴν οἰκείαν τέχνην καὶ μάλιστα τὴν διὰ πείρας γινωσκομένην (πάνυ δὲ οὗτος ἠγαπᾶτο τῇ βασιλίδι, ἀκτουαρίου δὲ εἶχε τιμήν) — ἐπεὶ γοῦν ἀντέλεγεν οὗτος, αὐτὸς δὲ πλέον ἐστωμυλλόμην, ἐν τῷ μεταξὺ τῶν λεγομένων ἐπεκάλεσέ με ἡ βασιλὶς μωρὸν, εἶτα δή, ὡς πέρ τι οὐ προσῆκον ἐργασαμένη, πρὸς τὸν βασιλέα στραφεῖσα, D « Ἀπρεπῶς ἄρα εἰρήκειν, » ἔφη, « καλέσασα τοῦτον μωρόν (77). » Καὶ ὁ βασιλεύς, « Οὐ καινόν· μειράκιον γάρ ἐστιν. » Εἴκοσι γὰρ σὺν ἑνὶ τότε ὑπῆρχον ἐτῶν, καὶ οὐ πάμπαν ἀπᾴδει τούτου τὸ πρόσρημα.

[80] οὖν τὴν Δημητριάδα κἀκεῖθεν D. [81] καὶ τῶν — ποιησάμενος add. D. [82] Κωνσταντῖνος ὥστε μὴ δεσπ. D. [83] ἦρχεν — usque ad καλούμενος (*col.* 1074 B 16) om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(75) *Θνήσκει.* Mortis causam, quam hic tacuit Acropolita, narrat Gregoras p. 44. ALL.

(76) *Σωφρονική τε καὶ ἀρχική.* Irenes et Joannis Ducæ pietatem aliaque ad pios usus opera prosequitur Gregoras ibidem. De hac eadem Pachymerius in Historia. ALL.

(77). *Καλέσασα τοῦτον μωρόν.* Anna Comnena, *Histor.* lib. VII: Καὶ ἡ θατέρου ἄτερον οὐκ ἐλάνθανε σχέσις. Καὶ εἰς ἔργον οὕπω τὰ τῆς γνώμης ἀπέβαινεν, ἔνθεν τοι καὶ μωρὸν καλέσας αὐτὸν ἐπυνθάνετο λέγων, Τί ὧδε ποιήσων ἥκεις; ALL.

Ἀλλ' ἡ βασιλίς, « Οὐ χρεών, » φησί, « τὸν φιλοσόφους λόγους προφέροντα οὕτωσί γε προσαγορευθῆναι παρ' ἡμῶν. » Ταῦτ' εἶπον, ὡς ἂν παραστήσαιμι ὅπως τε αὐτὴ ἐφίλει τοὺς λόγους καὶ τοὺς λόγους εἰδότας τούτους ἐτίμα. Θνήσκει μὲν, ὡς ἔφην, ἡ βασιλὶς αὕτη, οἶμαι δὲ καὶ τὴν τοῦ ἡλίου ἔκλειψιν τὸν ταύτης προσημαίναι θάνατον. Καὶ κομήτης δὲ πρὸ μηνῶν ἓξ περὶ τὸ μέρος ἀνεφάνη τοῦ Βορρᾶ· ἦν δὲ πωγωνίας, καὶ διήρκεσε μῆνας τρεῖς, οὐχ ἑνὶ τόπῳ ἀλλ' ἐν διαφόροις φαινόμενος. Μετὰ βραχὺ δὲ καὶ ὁ Βουλγάρων ἄρχων Ἀσὰν ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, ἀνὴρ ἐν βαρβάροις ἄριστος [P. 35] ἀναφανείς, οὐκ ἐν τοῖς οἰκείοις μόνον, ἀλλά γε δὴ καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις· ἐχρήσατο καὶ γὰρ φιλανθρωπότερον τοῖς προσερχομένοις αὐτῷ ἐπήλυσι, καὶ μάλιστα τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ φιλοτίμως αὐτοῖς παρεῖχε τὰ σιτηρέσια. Ἐπεὶ οὖν αὐτὸς ἐτεθνήκει, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὃν Καλλιμάνον ὠνόμαζον, ἐκ τῆς ἐξ Οὔγγρων τούτῳ γεγεννημένος τὴν ἀρχὴν ἀνεδέξατο. Ἦν δὲ τῷ τοιούτῳ Καλλιμάνῳ καὶ αὐτοκασιγνήτη, ἧς τοὔνομα Θάμαρ. Ἐκ δὲ τῆς τοῦ Ἀγγέλου θυγατρὸς τῷ Ἀσὰν τρεῖς παῖδες γεγεννηνται, ἄῤῥην ὁ Μιχαὴλ, αἱ θήλειαι, ὡς εἰρήκειμεν, ἡ Μαρία καὶ ἡ Ἄννα. Ὁ μὲν οὖν Καλλιμάνος τὴν πατρικὴν ἀρχὴν ἀναζωσάμενος καὶ τὰς μετὰ τοῦ βασιλέως; Ἰωάννου σπονδὰς ἀνενεώσατο, καὶ εἶχον εἰρήνην ἐν τοῖς τοιούτοις τὰ πράγματα. Τοῦ δὲ Μανουὴλ τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου τετελευτηκότος τὴν κρατουμένην παρ' αὐτοῦ χώραν ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ κατέσχε καὶ τῇ αὐτοῦ προσήρμοσε χώρᾳ· καὶ ἦσαν αὖθις εἰρηνεύοντες ὅ τε Θεόδωρος Ἄγγελος, τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰωάννην ἔχων ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ τοῖς περὶ αὐτὴν βασιλικῶς φημιζόμενον, καὶ ὁ θεῖος αὐτοῦ Κωνσταντῖνος δεσπότης καὶ οὗτος καλούμενος, καὶ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Μιχαὴλ [87].

A « At minime opus est philosophicos sermones pertractantem sic a nobis compellari. » Hæc ideo effatus sum, ut quantam ipsa sermonibus afficeretur et sermonum similium gnaros honoraret, eluceat. Moritur ergo, ut dixi, hæc imperatrix, existimoque **69** solis defectum illius mortem prænuntiasse. Cometa etiam, ex eorum specie quos barbatos dicimus, ante sex menses in Borealem plagam apparuit, suffecitque menses tres non uno in loco, sed alio atque alio divagatus. Nec multo post Bulgarorum princeps Asanus vita excessit, vir inter barbaros optimus, nec propriis modo sed alienis etiam optime usus : humaniorem etenim eum advenis ad eum concurrentibus, et potissimum Romanis, quibus magnifice stipendia numerabat, se B præbuit. Eo vita functo Callimanus ejus ex Ungara filius in dominatu succedit. Callimano soror erat, cui Thamari nomen. Ex filia vero Angeli Asanus tres filios susceperat, Michaelem masculum, ut diximus, Mariam et Annam fœminas. Callimanus paternum regnum capessens fœdera cum Joanne imperatore renovat. Sicque placida in pace omnia quiescebant. Manuele porro Theodori fratre exstincto loca ab eo obtenta Michael nepos occupavit suisque conjunxit. Rursumque Theodorus Angelus, cum filius Joannes Thessalonicæ et adjacentibus locis imperator acclamaretur, et patruus illius Constantinus, despota et ipse vocitatus, et nepos ipsius Michael inter se pacem agebant.

μ'. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐπειδὴ ὁ Βούλγαρος Ἀσὰν [88] ἐκποδὼν ἐγένετο καὶ μειράκιον ἦρχε τῆς τῶν Βουλγάρων, ἀδείας δραξάμενος ἐπεχείρησε τὴν βασιλικὴν καταλῦσαι κλῆσιν τὴν ἐπιφημιζομένην τῷ Ἰωάννῃ τῷ υἱῷ τοῦ Ἀγγέλου. Καὶ πρῶτον μηνύμασιν ὑποποιεῖται τὸν αὐτοῦ πατέρα Θεόδωρον. Καὶ δῆτα οἷος ἐκεῖνος ἀπροόπτως ἐπιχειρων ἐν τοῖς πράγμασι, μηδέν τι τῶν συμβησομένων ὑπιδὼν [89] προσέρχεται τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ, καὶ ὑποδέχεται αὐτὸν οὗτος ἀσμένως καὶ τετίμηκε, θεῖόν τε τοῦτον ἀποκαλῶν κἀν τῇ αὐτοῦ συγκαθίζων τραπέζῃ καὶ τῶν λοιπῶν φιλοφρονημάτων μεταδιδούς. Ἐπεὶ δὲ τοῦτον ἐν χεροῖν ἔσχεν ὁ βασιλεὺς, ἔτυχε δὲ καὶ ταῖς αὐτοῦ δυνάμεσι ταῖς Ῥωμαϊκαῖς στράτευμα ἀξιόμαχον προστεθὲν ἐκ Σκυθῶν (τούτους γὰρ πρὸ βραχέος (78) [87] δώροις τε καὶ δεξιώσεσι ποικίλαις ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης χειροήθεις τε πεποίηκεν ἐξ [88] ἀγριωτέρου τοῦ ἤθους, καὶ τῆς Μακεδόνων ἀπέσπασε καὶ πρὸς τὰ τῆς ἕω [89] διεπέρασε μέρη), τούτοις μᾶλλον θαῤῥήσας, καὶ μηδέν τι δεινὸν ἐκ Βουλγάρων προσδοκῶν, τὸ μὲν διὰ τὰς γεγενημένας σπονδὰς, τὸ δὲ καὶ διὰ τὸ ὑπὸ μειρακίου τὰ τῶν Βουλγάρων διεξάγεσθαι,

C 40. Imperator ergo Joannes, Asano Bulgaro de medio sublato et puero **70** Bulgariæ imperante, occasione arrepta appellationem imperatoriam, qua Joannes Angeli filius gestiebat, debere sibi in animo proponens, primum Theodorum illius patrem nuntio seductum sibi conciliat, qui tanquam tunc recens res aggressus, nihil eorum quæ contingere poterant suspicatus, ad Joannem imperatorem se confert. Imperator eum excipit lubentissime, honoribus afficit, patruumque vocans mensa ac reliquis humanitatis officiis communicavit. Postquam eum in potestate habuit, et non contemnendus esset e Scythis exercitus, quos non multos ante dies muneribus variisque beneficiis sibi devinctos D atque ex immanioribus moribus et Macedonia distractos in orientalem oram deduxerat, satis animo certo et confirmato nihil sibi incommodi a Bulgaris pertimescens, partim propter pacta cum eis inita, partim quod res Bulgarorum a puero regerentur, ex Oriente solvens, præternavigato Hellesponto, secum una et Romanarum copiarum et Scytharum auxiliis advectis adversus Joannem

[87] Μανουὴλ D. [88] Ἀσὰν om. D. [89] καὶ δῆτα — ὑπιδὼν] ὁ δὲ D. [87] πρὸ βραχέος om. D. [88] χειροήθεις πεποίηκεν ὁ βασιλεὺς ἐξ D. [89] πρὸς τὴν ἕω D, omisso μέρη.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(78) *Τούτους γὰρ πρὸ βραχέος*. Gregoras, p. 57, brevissime. ALL.

Thessalonicæ imperatoris sibi nomen vindicantem aciem instruit. Et cum Thraciæ ac Macedoniæ oppida superasset, Christopolim et Strymonem præteriens Rentinæ castello a nonnullis Joannis **71** militibus custodito applicat, qui nec imperatoris Joannis comparatos exercitus intuiti, castello neglecto in fugam sese conjicientes, cursim Thessalonicam petunt. Qui cum imperatore erant, viris bellatoribus vacuum castellum occupant et in custodiam tradunt. Imperator recollecto exercitu prope Thessalonicam stadia circiter octo castra ponit; nomen loco Provatæ hortus. Cum illi neque tormenta neque arietes, quibus tantam urbem oppugnaret et prælio sibi assereret, suppeterent, milite, sed præcipue Scythico, excurrebat, omniaque circum loca depopulabatur. Erant cum eo triremes, quibus præerat Manuel Contophreus. Viri illustres imperatorem sequebantur Demetrius Tornices, qui summam rerum publicarum administrabat et negotiis intererat, Andronicus Palæologus magnus domesticus, copiarum gubernator, aliique multo plures duces militibus præfecti, Raulus Alexius protovestiarius, qui e mensa erat, Nicephorus Tarchaniota, Contostephanus protosebastus, Petraliphas magnus chartularius, aliique celebrium non pauci. Sed Joannes imperator urbi adsidens agenda omnia in civitatem moliebatur; nec **72** cives desponderant animum, sed foribus egressi excursionibus imperatorios divexabant. Nec multos post dies Tachariorum natio in Musulmanos invadens prœlio cum illis dimicat et fugat; de quo imperator ab imperatore Theodoro filio, quem in Pegarum partibus una cum Joanne Muzalone mystico quidem, dum cum laicis connumeraretur, sed tum monacho, homine navo, industrio, experientissimo et rebus imperatoriis administrandis ante alios excellentissimo, et Michaele Libadario magno hetæriarcha, reliquerat, certior fit. Id ubi persensisset imperator, ut silentio scientes tenerent et ne cui rem communicarent jubet. Interim cum Joanne, qui Thessalonicæ erat, fœdus ferit, cum pro eo Theodorus Angelus Joannis pater legatus accessisset. Inter dies quadraginta sanctiones factæ sunt et jusjurandum finem habuit: namque rubri calcei dimissi et unionibus interstincta pyramis, super quam lapis rubeus emicabat, quæ imperatorum insignia sunt; ab imperatore postea despotæ

A ἀπάρας τῆς ἔω ὁ βασιλεὺς καὶ διαπεραιωθεὶς τὸν Ἑλλήσποντον, τὰς ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων δυνάμεις καὶ τὰς ἐκ τῶν Σκυθῶν μεθ' ἑαυτοῦ ἔχων χωρεῖ κατὰ τοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ φημιζομένου βασιλεύειν Ἰωάννου. Ἐπεὶ [60] δὲ παρῆλθε τὰ τῆς Θράκης καὶ Μακεδονίας χωρία, ἤδη δὲ καὶ τὴν Χριστούπολιν παρήμειψε καὶ τὸν Στρυμόνα, τῷ φρουρίῳ τῆς Ῥεντίνης [P. 36] προσέσχεν ὑπό τινων τηρουμένῳ τῶν Ἰωάννου, οἳ καὶ πρὸ τοῦ τὰ στρατεύματα τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἰδεῖν καταλιπόντες τὸ φρούριον, φυγῇ χρησάμενοι, δρομαῖοι τὴν Θεσσαλονίκην εἰσῆεσαν. Ἔρημον δὲ ἀνδρῶν πολεμιστῶν εὑρόντες οἱ τοῦ βασιλέως κατέσχον αὐτὸ καὶ φυλακὴν ἐγκατέστησαν. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὴν στρατιὰν συλλεξάμενος ἅπασαν [61]
B ἐγγύς που τῆς Θεσσαλονίκης ὡσεὶ σταδίους ὀκτὼ τὴν σκηνὴν πήγνυσι· κῆπος τοῦ Προβατᾶ ἡ κλῆσις τοῦ τόπου [61]. Ἐλεπόλεις μὲν καὶ μηχανήματα οὐκ ἦν αὐτῷ εὐχερὲς κατὰ τῆς τοσαύτης πόλεως στῆσαι κἀντεῦθεν μετὰ μάχης τοιᾶσδε χειρώσασθαι [62], ἐκδρομὰς δὲ ἐποίει διὰ τῶν στρατευμάτων καὶ τὰ πέριξ πάντα ἐλήΐζε, καὶ μάλιστα διὰ τῶν Σκυθῶν· πάντα γοῦν λείαν ἐποίουν [63]. Εἶχε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τριήρεις, ὧν ἦρχεν ὁ Κοντοφρὲ Μανουήλ. Ἐκκριτοι δὲ τῷ βασιλεῖ παρεῖποντο ἄνδρες ὁ Τορνίκης Δημήτριος τὰ κοινὰ διέπων καὶ μεσιτεύων ταῖς ὑποθέσεσιν [64],
C Ἀνδρόνικος ὁ Παλαιολόγος [65], ὃς τὴν τοῦ μεγάλου δομεστίκου περιεζώννυτο δύναμιν, τὰ τῶν στρατευμάτων διεξάγων πράγματα, καὶ ἄλλοι πλείους εἰς ἡγεμόνας ἀποτεταγμένοι, ὅ τε Ῥαοὺλ Ἀλέξιος πρωτοβεστιάριος ὤν, ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης Νικηφόρος ὁ Ταρχανειώτης, ὁ Κοντοστέφανος ὁ τὴν πρωτοσεβαστοῦ (79) ἔχων ἀξίαν, ὁ Πετραλίφας μέγας χαρτουλάριος ὠνομασμένος, καὶ ἄλλοι τῶν ἐπιφανῶν οὐκ ὀλίγοι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης παρακαθήμενος [66],
D ὅσα ἦν εἰκὸς ποιεῖν, ἐποίει κατὰ τῆς πόλεως. Οὐδὲ οἱ ἐντὸς ἀπώκνουν ἐργάζεσθαι, ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐκδρομὰς τῶν πυλῶν ἐξιόντες κατὰ τῶν τοῦ βασιλέως [66] ἐποίουν. Οὐ συχναὶ παρῆλθον [67] ἡμέραι, καὶ τὸ τῶν Ταχάρων ἔθνος κατὰ τῶν Μουσουλμάνων χωρῆσαν καὶ πόλεμον κατ' αὐτῶν συῤῥῆξαν νενίκηκε. Καὶ ὁ λόγος φθάνει πρὸς τὸν βασιλέα διαμηνυθεὶς [68] παρὰ τοῦ υἱέως αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου· τοῦτον γὰρ καταλελοίπει περὶ τὰ μέρη τῶν Πηγῶν διατρίβειν, ἀφεὶς μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν Μουζάλωνα Ἰωάννην, μυστικὸν μὲν ὄντα ὅτε τοῖς κοσμικοῖς συνετάττετο, τότε δὲ μοναχὸς ἦν, ἀνὴρ ὀξύνους καὶ δραστήριος καὶ βασιλικοῖς τῶν ἄλλων πλέον ἐμπρέπων πράγμασι, καὶ

[60] ἐπεὶ δὲ παρῆλθε — ἅπασαν om. D. [61] ἐγγύς — τόπου] καὶ πήγνυσι τὴν σκηνὴν κατὰ τὸν κῆπον τοῦ Προβατᾶ, ὡσεὶ σταδίους ὀκτὼ ἀπέχοντα τῆς Θεσσαλονίκης D. [62] διὰ μάχης πειρᾶται χειρ. D. [63] καὶ μάλιστα — ἐποίουν om. D. [64] καὶ — ὑποθέσεσιν om. D. [65] ὁ Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος μέγας δομέστικος ὤν, ὁ ἐπὶ τῆς τραπέζης Νικηφόρος Ταρχανιώτης, ὁ πρωτοσέβαστος Κοντοστέφανος, ὁ πρωτοβεστιάριος Ἀλέξιος ὁ Ῥαοὺλ, ὁ Πετραλίφας μέγας χαρτουλάριος καὶ ἄλλοι. Ὁ D. [66] Ἰωάννης παρακαθήμενος om. D. [66] κατὰ — βασιλέως om. D. [67] συχναὶ δὲ π. D. [68] διαμηνυθεὶς παρὰ — ἦσθετο] ὁ δὲ D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(79) *Ὁ πρωτοσέβαστος.* Adi Glossarium Meursii in hac voce: facies operæ pretium. Reliqua autem quæ hic commemorantur dignitatum nomina et functiones idem amicus noster longe doctissimus suis locis accuratissime explicat. Quem virum quotiescunque nomino, si eum debito honore encomiisque ab exquisita et excellenti eruditione repetitis non afficiam, scito quia illa nomen ipsum præfert causam esse. Dousa.

τὸν Ἀιδαδάριον Μιχαὴλ μέγαν ἑταιρειάρχην ὄντα. Ὡς γοῦν τῆς φήμης ὁ βασιλεὺς ἤσθετο, σιωπὴν παραγγείλας τοὺς εἰδότας ἄγειν καὶ μηδενὶ περὶ τούτου κοινωνεῖν [69], εἰς συμβάσεις μετὰ τοῦ ἐντὸς Ἰωάννου χωρεῖ, πρέσβιν ἐν τούτοις λαβὼν τὸν πατέρα Ἰωάννου τὸν Ἄγγελον Θεόδωρον. Πληρουμένων γοῦν ἡμερῶν τεσσαράκοντα ἐγένοντο αἱ σπονδαὶ καὶ οἱ ὅρκοι προέδησαν· τὰ μὲν γὰρ ἐρυθρὰ πέδιλα (80) καὶ λίθος ὑπερκάθηται κόκκινος, βασιλικὰ ταῦτα τικῷ ἀξιώματι, καὶ εὔνους ἀνεφάνη τῷ βασιλεῖ. νοστεῖ πρὸς τὴν ἕω, καταλιπὼν δεσπότην τὸν βασιλέα δώροις εἰκόσι δεξιωσάμενος, καὶ πάντας τοὺς ὑπ' δὲ μετ' αὐτοῦ καὶ τὸν πατέρα τούτου Θεόδωρον.

μα'. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης κατειλήφει τὴν ἕω. Τὴν γοῦν χειμερινὴν τότε παραμείψας ὥραν ἐν τῷ Νυμφαίῳ, ὡς ἔθος ἦν αὐτῷ, ἀπάρας ἐκεῖθεν ἐπὶ τὴν Λάμψακον ᾔει, κἀκεῖσε τὸ θέρος διαβιβάσας καὶ τὴν τῆς ὀπώρας ὥραν, ἐπεὶ ὁ χειμὼν ἤρξατο, τοῦ χώρου μεταβὰς ἐπὶ τὰ τῶν Πηγῶν ἐχώρει μέρη [70]. Μεγίστου δὲ χειμῶνος πεπείραται καθ' ὁδὸν, ἀρξαμένου μὲν ἐπεὶ ὁ βασιλεὺς εἰς τὴν Σιγρηνὴν ἐσκήνωσεν, ἡμέρας δὲ δύο τῇ δριμύτητι τούτου καὶ τῇ σφοδροτάτῃ φορᾷ τῆς χιόνος τεταλαιπώρηκεν, μέχρις ἂν κατηντήκει εἰς τὸ τῶν Πηγῶν ἄστυ. Πολλοὶ γοῦν καθ' ὁδὸν ἐτεθνήκεισαν καὶ πολλαί· μέχρι γοῦν τριακοσίων, ὡς οἱ ἀριθμήσαντες [71] ἔφασκον, ὑπὸ τῆς χιόνος κατεχώσθησαν, μὴ δυνάμενοι ἀντωπῆσαι τῇ τοῦ πνεύματος φορᾷ. Οὐδεὶς γοῦν τῶν ἰδόντων ἔλεγε γινώσκειν γεγενῆσθαί ποτε τοιοῦτον [72] χειμῶνα. Ἦγε δὲ τῷ τότε ὀκτωκαιδεκάτην μὴν ὁ Δεκέμβριος, ἔτος δὲ ἦν ἐπὶ τῷ ἑξακισχιλιοστῷ καὶ ἑπτακοσιοστῷ τὸ τεσσαρακοστὸν οἶμαι πρῶτον [73]. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἐν τῷ τῶν Πηγῶν ἄστει διημερεύσας μέχρις ἂν τὸ πολὺ τοῦ χειμῶνος λωφήσῃ, ἐξιὼν ἐκεῖθεν εἰς τὸ Νύμφαιον ἀπῆει, καὶ ἦν ἐκεῖσε μέχρι καὶ τῆς τοῦ ἔαρος ἐπιλάμψεως. Ἐπεὶ γοῦν, ὡς εἰρήκειμεν, ἡ [74] τῶν Μουσουλμάνων παρὰ τῶν Ταχαρίων (81) κατα-

A dignitate condecoratur, cujus et amicitiam coluit. His completis imperator in Orientem remeat, cum fecisset ut imperator despota esset et servus; quem jurejurando, uti moris erat, obstrinxerat muneribusque pro dignitate 73 affecerat, et cæteros alios illi subjectos pecunia donaverat. Cum eo etiam patrem Theodorum reliquit.

(80) ὀπεδάλλετο καὶ τὴν περιμάργαρον πυραμίδα, εἰς ἣν σύμβολα, τετίμηται δὲ πρὸς τοῦ βασιλέως τῷ δεσποτικῷ ἀξιώματι, καὶ εὔνους ἀνεφάνη τῷ βασιλεῖ. Ταῦτα δὲ διαπραξάμενος [P. 37] ὁ βασιλεὺς παλιν καὶ ὑποχείριον, ὅρκοις συνδήσας τοῖς εἰωθόσι καὶ ἐκεῖνον φιλοφρονησάμενος χρήμασι. Καταλελοίπει

41. Igitur imperator Joannes, cum se in Orientem recepisset, Nymphæi hiemat. Inde discedens Lampsacum venit, ubi æstate atque autumno transactis, initio hiemis, dimisso loco, Pegas contendit, quando et inter ambulandum sævientis hiemis vim atram excepit, cum castra Sigrene locasset, exorsam, et per duos dies illius frigore ac glomeratæ nivis turbinibus afflictus, donec ad Pegarum arcem pervenit. Plures eo in itinere virilis et muliebris sexus exanimati sunt : ad trecenta namque, ut qui rationem supputarunt retulerunt, hominum mortuorum capita, nivali eo tumulo contecta, consita sunt, quando ventorum rabie ne intueri quidem alter alterum poterant, omnesque qui malo interfuere contestati sunt similem se hiemis horrorem nunquam alias persensisse. Decima octava tum mensis Decembris dies numerabatur; annus 6741, ut mea fert sententia. Imperator in Pegarum urbe donec hiemis sævitia molliretur commoratus, inde exiens Nymphæum appellit, ibique ad vernum tempus permansit. Musulmanorum itaque exercitu dissipato, ut diximus, a Tachariis, quibus sultanus Iathatines præerat, sultani 74 Azatini filius, qui ex bono in principem

[69] τοὺς — κοινωνεῖν om. D. [70] κἀκεῖσε — μέρη] καὶ τὸ ἐπιὸν ἔτος περὶ Πηγὰς χωρεῖ D. [71] οἱ ἀριθμήσαντες om. D. [72] τοιοῦτον γινώσκειν D, omissis γεγενῆσθαί ποτε. [73] ἦγε — πρῶτον om. D. [74] καὶ ἦν — ἡ] ὡς οὖν ἡ D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(80) De purpureis imperatorum crepidis, an ocreis? supra egimus; item de tiara et pileo ad exemplum pyramidis in altum surgente et acuminato. De quo nunc audiendus Nicephorus Gregoras sub finem Historiæ suæ, in Nænia : *De capitis porro tegumento, apud superiores imperatores moris erat ut ætate provectiores aulici proceres pileis turbinatis* (καλύπτραις πυραμίδος ἐχούσαις σχῆμα) *serico tectis uterentur, pro dignitate cujusque.* Atque hæc imperii symbola haberi subdit logotheta. Quod et insinuat Joannes Cantacuzenus, *Histor. Rom. sive Byzantinæ* lib. I, cap. 3, ubi pileum istum συνεκδύχικῶς lapidem appellat, cum in apice pilei lapis visendæ magnitudinis ac incomparabilis pretii spectaretur. Græce est : τὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς λίθον, et lib. IV, cap. 37 : λίθῳ κεκοσμημένος πίλος, notante V. C. Jacobo Pontano S. J., cui illum auctorem præstantissimum, hactenus ignotum, luce nuper donatum, ut et Georgii Phranzæ Chronicon, debemus. Sed Latine tantum, quod unice dolemus. De sandaliis imperatoriis idem Cantacuzenus, lib. II, cap. 14, et lib. III cap. 27. Videndus etiam Leunclavius in *Pandecte Historiæ Turciæ*. Prætor Græciæ historicus, quem sæpe vir magnus producit, ait *recepta Cpoli venisse in manus Græcorum imperatoria Balduini II symbola, quæ quidem hæc fuerint,* καλύπτρα *formæ Latinis usitatæ et unionibus distincta, cum lapillo rubri coloris in vertice capitis* (ejus hic meminit Logotheta), *calceamenta cocco tincta, gladius vagina de coccinei coloris serico facta vestitus.* Conjunge hæc cum iis quæ a nobis supra de pileo et calceis rubris annotata sunt. Dousa.

(81) *Παρὰ τῶν Ταχαρίων.* Chalaus Sitziscanis filius, ut supra diximus, superatis Tanaidis fontibus Europam devastavit. Alter Sitziscanis filius Telepuges Caspiis angustiis superatis, Sogdiana a tergo relicta, Bactrianis et Oxosogdo flumine ad radices magnorum montium progressus cum exercitu hibernat. Montes quod una continenti serie cohærent, unum veluti montem conflant, et Taurus dicitur, qui Asiam universam mediam dividit, incipiens ab occasu proxime Ægæum mare, et Asiam secans ad subsolanum ventum, juxta Oceanum sese terminans. Vere maximorum gregum aut armentorum instar montium cacumina superant, et populos subjectos invadunt, et Indiam penetrant, quanta in

malum degenerarat : potibus namque, libidinibus monstruosis exsecrandisque amoribus furens, perpetuo cum homuncionibus et rationis et naturæ humanæ penitus ignaris consuescebat, parenti suo dissimilis, qui libidinibus, non ita tamen, parebat ; quare et melius progenitoribus ipse suis aciem struebat, erga imperatorem benevole affectus. Verum quibus iste delectabatur, iisdem saturitate non fraudata adjutus est ; qui cum se vellet in pugna Tacharica experiri, debellatur. Et pene rebus aversis legatos ad imperatorem Joannem mittit, consilium præsentissimum petens, quanam tandem ipse ratione hostem repelleret et paululum a malis sublevaretur, id scilicet dictitans utrisque salutare esse : Musulmanis enim a tacharis prostratis, in Romanas civitates aditus liberi ac sine impedimento, quod et verissimum erat, hostibus, cum eos reprimere non possis, patebunt. Porro imperator Joannes, utpote in rebus similibus sagax et prudens, legationem libens accipit, et concordiam cum sultano conglutinat, ut sic adversarios repellerent : nam his duabus maximis potentiis consociatis verosimile fuerit hostem metum concipere, si dum contra unum invehuntur, derepente contra duos se arma sumpsisse deprehendant. Propter hæc itaque in unum **75** animis coaluere, amboque, cum Joannes imperator tum sultanus Iathatinas, apud Tripolim, quam Mæander præterfluit, ponte a sultani sociis extemporali lignis exstructo, ut facilior transeuntibus pateret aditus, semet humanissime excipiunt, aliique alios magnates ac proceres ; et pactis, quibus antea obstringebantur, sanctius confirmatis, ut simul una ambo hostes prœlio lacesserent, abiere, Joannes Philadelphiam petens, sultanus Iconium, ubi regia illius erat. Et tunc quidem uterque tranquilla pace usus est. Nam Tacharorum exercitus suis se finibus continuit, nec præscriptos, uti moris erat, transcendit, cum rebus domesticis incumberet.

A λέλυται στρατιὰ, σουλτάνος δὲ ἦρχεν αὐτῶν οὗ κλῆσις [73] Ἰαθατίνης, υἱὸς τοῦ σουλτὰν Ἀζατίνη [74], φαῦλος ἐξ ἀγαθοῦ ἀρχὸς γεγονὼς, — πότοις γὰρ ἔχαιρε καὶ ἀσελγείαις καὶ κοίταις ἀλλοκότοις τε καὶ ἀτόποις, καὶ συνῆν ἀεὶ ἀνθρωπίσκοις οὐκέτι λόγον εἰδόσιν οὐδ' ἀνθρωπίνην φύσιν τὸ σύνολον. Ὁ πατὴρ δὲ αὐτοῦ οὐ τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ἠττᾶτο μὲν, οὐ σφόδρα δὲ, τῶν ἀσελγειῶν· διὸ καὶ βέλτιον τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐστρατήγει, καὶ φιλίως πρὸς τὸν βασιλέα διέκειτο. Ἀλλ' οὗτός οἷς ἔχαιρε, πλησμίως τούτων ἀπώνατο [77]. Πεπείραται γοῦν μάχης Ταχαρικῆς καὶ ἥττηται. Ἐν στενῷ γοῦν τῶν πραγμάτων κομιδῇ γεγονὼς, πρέσβεις [78] ἐκπέμπει πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην, βουλῆς τε ἀξιῶν ἀρίστης ἐξ αὐτοῦ τυχεῖν, ὡς ὃν ἀποτρέψοιτο [79] τὸν ἀντίπαλον καὶ μικρὸν κουφισθείη τοῦ βάρους αὐτοῦ [80], σωτήριῶδες τοῦτο φάσκων τυγχάνειν [81] ἀμφοῖν (82)· τοῦ γὰρ γένους τῶν Μουσουλμάνων παρὰ τῶν Ταχάρων ἀπολωλότος ἄνετος λείπεται τοῖς ἐναντίοις ἡ κατὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν χωρῶν ἔφοδος. Καὶ ἦν τοῦτο πάνυ γε ἀληθές [83]. Ὁ γοῦν Ἰωάννης [83], οἷα ἐκεῖνος δεινὸς ἐν τοῖς τοιούτοις πράγμασιν, ἀποδέχεται [P. 38] ἄσμενος [84] τὴν πρεσβείαν, καὶ εἰς ἕνωσιν συνελθεῖν ἠρετίσατο τῷ σουλτὰν, ὡς ἂν τοῦτο τοῖς ἐναντίοις εἰς ἀποτροπὴν γένοιτο· ἡνωμένων γὰρ τῶν τοιούτων δύο μεγίστων ἀρχῶν εἰκὸς πτοίαν γενέσθαι τοῖς πολεμίοις, πρὸς ἕνα μὲν ἔχουσι τὸν σκοπὸν, πρὸς δύο δὲ ἀθρόον εὑρισκομένοις [85]. Καὶ γοῦν ἐπὶ τοῖς τοιούτοις συσκευασάμενοι [86] συνηλθέτην καὶ ἄμφω, ὅ τε βασιλεὺς Ἰωάννης [87] καὶ ὁ σουλτὰν Ἰαθατίνης, ἐν τῷ ἄστει τῆς Τριπόλεως, ὅπου καὶ ὁ Μαίανδρος ῥεῖ ποταμός. Γέφυραν γοῦν ἐξ αὐτοσχεδίου ἐκ ξύλων οἱ τοῦ σουλτὰν ἐργασάμενοι εὐχερῆ τοῖς βουλομένοις πεποιήκασι τὴν περαίωσιν. Ἀλλήλους γοῦν οἱ ἀρχοὶ φιλοφρόνως δεξιωσάμενοι, ἔτι δὲ καὶ τοὺς ὑφ' ἑκάτερον ἑκάτεροι προὔχοντας, καὶ συνθήκας ἃς καὶ πρὸ τοῦ εἶχον κρειττόνως βεβαιωσάμενοι, ὡς ἂν μάχοιντο συνημμένως τοῖς ἐναντίοις [88], διελύθησαν, ὁ μὲν βασιλεὺς ὑποστρέψας εἰς τὴν Φιλαδέλφου, ὁ δὲ σουλτὰν εἰς τὴν Ἰκονιέων, ἔνθα ἦν καὶ τὰ βασίλεια. Τότε μὲν καὶ ἐν ἀμφοῖν τὰ τῆς μάχης ἠρέμησαν. Καὶ γὰρ ἡ τῶν Ταχάρων στρατιὰ καθ' ἑαυτῶν ἔμενε, καὶ οὐ κεκίνητο ὡς ἔθος· ἐν τοῖς ἑαυτῶν καὶ γὰρ ἠσχολοῦντο πράγμασιν [89].

[73] οὗ κλῆσις om. D. [74] υἱὸς Ἀζατίνου D. [77] ὁ — ἀπώνατο om. D. [78] ἐν — πρέσβεις] πρέσβεις οὖν D. [79] ὡς ἀποτρέψαιτο D. [80] τοῦ βάρους αὐτοῦ om. D. [81] φάσκων τυγχάνειν] τυγχάνον D. [83] καὶ — ἀληθές om. D. [83] γοῦν βασιλεὺς Ἰωάννης D, omissis οἷα — πράγμασιν. [84] ἄσμενος om. D. [85] καὶ εἰς — εὑρισκομένοις om. D. [86] γοῦν — συσκευασάμενοι om. D. [87] Ἰωάννης et mox Ἰαθατίνης om. D. [88] γέφυραν — ἐναντίοις] εἶτα D. [89] ὁ μὲν — πράγμασιν] ἠρέμησαν δὲ καὶ οἱ Τάχαροι D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

utraque Indi ripa patet ; qua subacta in Arachosiam et Carmaniam iter converiunt, et gentibus illis facile devictis ad Chaldæos et Arabes perveniunt. Deinde ad Babylonios et Assyrios transgressi Mesopotamiam occupant, et loci amœnitate allecti errores finiunt. Tertio anno Jaxarte fluvio trajecto Asiam inferiorem sibi vindicant, nec tum quieverunt, sed tribuni alio atque alio missi Persas primum et Parthos et Medos subigunt, deinde Armeniam majorem ascendentes Colchidem et finitimam illi Iberiam excurrunt. Prædia postmodum amœnissima, et delicatissimi agri, quibus illi summopere delectati sunt, effecere ut, quam animo jam possidebant, Asiam interiorem

D excurrerent, et imperii sui limites littoribus maris terminarent. Gentibus tamen, quas inviserant, annua tributa imposuerunt, et pro sua libidine quidvis in illas decernunt. Tandem Assyriorum, Persarum et Chaldæorum moribus exculti, patrio numinis cultu contempto ad eorum religionem inclinarunt, illorumque mores et instituta rebus in omnibus secuti sunt. Hi Musulmanos, quos alii Turcas vocant, eo tempore pugnis et excursionibus assiduis acriter hostiliterque divexabant. ALL.

(82) *Σωτηριῶδες τοῦτο φάμενος τυγχάνειν ἀμφοῖν.* Gregoras p. 41. ALL.

μβ'. Μετ'[90] οὐ πολὺ δὲ καὶ ὃν προειρήκειμεν Ἰωάννην τὸν δεσπότην γεγενημένον παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τὸ χρεὼν εἰλήφει. Ὑπῆρχε δὲ αὐτῷ ἀδελφὸς Δημήτριος, ὃς μεταστειλάμενος πρεσβείαν εἰς τὸν βασιλέα τοῦ τε δεσποτικοῦ ἀξιώματος ἐκεκληρονομήκει τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ δεσπόζειν πάντων τῶν ὑπ' ἐκεῖνον προστέτακται. Ἀλλ' ἦν οὗτος οὐκ ἀδελφὰ φρονῶν Ἰωάννῃ τῷ ἀδελφῷ, ἀλλὰ πολλῷ τῷ μέτρῳ διέζευκτο. Ἐκείνου μὲν γὰρ εὐσεβείᾳ καὶ εὐλαβείᾳ καὶ σωφροσύνῃ χαίροντος — καὶ γὰρ ἔλεγον οἱ τὰ αὐτοῦ εἰδότες μὴ ἂν ποτε ἀπολειφθῆναι μηδεμιᾶς ἡμέρας τοῦ ἔτους τοῦ μὴ τῆς θείας ἱεροτελεστίας ἐπακροάσασθαι, εἰ μή τις ἐκώλυε νόσος. Προσεῖχε δὲ πανυχίοις εὐχαῖς, καὶ τὰς καθ' ὥραν ὑμνῳδίας ὁσημέραι ἐπλήρου. Ὡμίλει δὲ καὶ διηνεκῶς Ναζηραίοις, καὶ ἦν αὐτῷ διὰ σπουδάσματος ὅτι πλείστου τοῦ μονήρους βίου τυχεῖν καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἡσυχίας ἐν πείρᾳ γενέσθαι, ἢ κἂν προφιλῶς διακεῖσθαι τοῖς οὕτως ἔχουσιν. Ὁ δὲ ἀδελφὸς Δημήτριος ἐξ ἐναντίας εἶχε τοῦ τρόπου. Μειρακίοις γὰρ ἀβελτέροις ὡμίλει, καὶ τούτοις τε πλεῖστα συνήσθετο καὶ τοῖς ἀφροδισίοις ἡσέλγαινε καὶ παρὰ ταῖς ὑπὸ ζυγὸν ἐφοίτα, ὥστε ποτὲ καὶ σύμπτωμα συνέβη τούτῳ δεινόν· ἐκ γὰρ[91] θυρίδος τοῦ ἀνδρὸς τῆς μοιχευομένης ἀθρόον[92] ἐπεισελθόντος βουληθεὶς ἀποδρᾶναι, ὡς ἐξ ὑπερῳήλου τοῦ τόπου[93] πεσὼν, τὸν γλουτὸν ἐπλήγη, ἱκανὰς δὲ ἡμέρας νοσηλευθεὶς λάθη μὲν, ὑπέσκαζε δὲ τῶν ποδῶν θάτερον καὶ οὐκ ἐβημάτιζεν ὁμαλῶς[94]. Ἀλλ' οὗτος οὐκ εἰς μακρὰν ἀπώνατο τῆς ἀρχῆς. [P. 39] Ὁ γὰρ βασιλεὺς Ἰωάννης[95] ἀδείας ὁραξάμενος τῷ τότε[96] καιροῦ, ἐπείπερ, ὡς ἔφημεν, τὸ τῶν Ταχαρίων γένος ἐνησχολεῖτο ἑτέροις ἔθνεσι, καταλιπὸν τὴν πρὸς τοῦ σουλτὰν τοῦ Ἰκονίου μάχην (τῷ γὰρ Βαβυλωνίῳ καὶ τοῖς περιξ τούτου τὰ τῆς μάχης ἐπῆγεν, ὃν Χαλιφᾶν εἰώθασι καλεῖν τὰ τῶν Μουσουλμάνων φῦλα), θέρους ὥρας γενομένης διαπεραιοῦται τὸν Ἑλλήσποντον, καταλιπὼν εἰς τὴν ἑῴαν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Θεόδωρον. Ἔτυχε μὲν πρὸ καιροῦ τὸν πατριάρχην Γέρμανὸν τὰ τῇδε καταλιπόντα πρὸς τὰς θείας ἀπᾶραι σκηνὰς, καλῶς καὶ ὁσίως βιώσαντα καὶ καλῶς τὴν αὐτοῦ ποιμάναντα ποίμνην· ἐγένετο δὲ μετ' αὐτὸν Μεθόδιός τις καλούμενος μοναχὸς, ἡγούμενος ὢν τῆς κατὰ Νίκαιαν Ὑακίνθου μονῆς, ἀνὴρ αὐχῶν μὲν εἰδέναι πολλὰ, ὀλίγων δὲ ἴδρις ὤν. Ἀλλ' οὗτος τρεῖς καὶ μόνους μῆνας ἐπαπολαύσας τοῦ θρόνου τετελεύτη-

42. Paulo post Joannes, quem diximus ab imperatore Joanne despotam factum, spiritum exhausit, fraterque illius Demetrius legatis ad imperatorem missis, ut in despotæ dignitate fratri succederet omniaque illius sibi sub potestate vindicaret, impetravit. Verum hic non modo Joanni fratri non exæquatus est, sed longo intervallo ab eo degeneravit, ille siquidem, cum pietate, religione et castitate summe delectaretur (ut enim illi qui optime virum noverant referebant, nullo is unquam anni die a sacro audiendo nisi mala valetudine **76** discruciatus abstinuit), precibus ad Deum effundendis perpetuo pernoctabat, laudesque divinas certis diei horis ascriptas quotidie celebrabat; quinimo continuo cum Nazaræis versabatur, volebatque quammaxime vitæ solitariæ nomina dare et manantem inde tranquillitatem experiri, vel saltem sic affectorum amicissimo commercio uti. At frater Demetrius in fraternæ vitæ contraria studia trahebatur, tanquam qui stolidis adolescentulis consuesceret, quibus potissimum gaudebat, et dediti corporis obsequio vinceretur, alienasque permoleret uxores. Hinc aliquando non mediocre infortunium invenit; nam cum constupratæ mulieris vir per fenestram ex improviso domum esset ingressus, ille fuga sibi consulens alto ex loco præcipitatus clunem læsit, et cum diu ægrotasset, sanatus quidem est, sed altero pede claudicans non recta incedebat. At hic non multum imperio potitus est. Nam Joannes imperator tunc temporis occasione arrepta, quod, ut diximus, natio Tacharorum cum allis nationibus contendebat, cum sultano pugna postposita, quando Babylonico, quem Musulmani Caliphan solent appellare, et illi proximis bellum inferret, ineunte æstate Hellespontum tranat filio suo Theodoro **77** in Oriente relicto. Ante hæc tempora Germanus patriarcha rebus terrenis dimissis in beatorum sedes avocatur, postquam probe sancteque vixisset, probeque suas oves pavisset. Post eum monarchus quidam Methodius nomine, Hyacinthi, quod Nicææ est, monasterii præses, vir quidem dicto suo tenus cautus ac sapiens, revera tamen paucorum sciens, tres tantum menses throno potitus obiit, et Ecclesia vidua pontifice suo carebat. Cum enim Joannes imperator in his expediendis non esset admodum promptus,

[90] Μετ'— usque ad ἡσέλγαινε (B 7)] Ὁ δὲ Ἰωάννης ὁ Ἄγγελος ὁ δεσπότης Θεσσαλονίκης τὸ χρεὼν ἐλειτούργησε. Καὶ ἀδελφὸς αὐτοῦ Δημήτριος πέμψας τὸ δεσποτικὸν ἐκ βασιλέως εἰλήφει ἀξίωμα. Ἐγένετο δὲ ἐξώλης D. [91] ὥστε — ἐκ γὰρ] ὃς ἐκ D. [92] ἀθρόον om. D. [93] ὡς — τόπου] καὶ D. [94] καὶ — ὁμαλῶς om. D. [95] Ἰωάννης om. D. [96] τῷ τότε — *usque ad* τὸ ποίμνιον] (*col.* 1082 A 8) τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ τῶν τῇδε ἀπάραντος, καὶ Μεθοδίου (83) τινὸς μοναχοῦ, ἡγουμένου τῆς Ὑακίνθου, πατριαρχεύσαντος καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας τετελευτηκότος, καὶ τότε χηρευούσης τῆς ἐκκλησίας D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(83) *Τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ καὶ Μεθοδίου.* Etiam Onuphrius Panvinius in *Chronico* Germani patriarchæ successorem facit Methodium hoc nomine II. Nicephorus Gregoras tamen, lib. III, cap. 1 et 2, Germanum habuisse successorem scribit Arsenium monachum, illum ipsum puta, cujus Logotheta infra meminit et Manuelem Arsenium vocat, monachum Apollonia accersitum, unoque die diaconum, sacerdotem ac patriarcham factum. Idem in Notitia patriarcharum, quantum colligere possum (nam ea post Manuelem Charitopulum philosophum lacera est et interrupta), Arsenius Autorianus appellatur. Sedit Germanus in throno juxta Onuphrium annos 17 menses 6. Catalogus ms. patriarcharum a Gretsero citatus annos tantum 17 habet. Dousa.

non ita facile poterat e re nata dignum tali solio, vel potius qui illi probaretur, invenire. Principes enim in hæc munera viros, qui quod illis placitum est faciant nec suis desideriis adversentur, asciscunt. Igitur multum præterierat tempus, nec aderat qui oves gubernaret.

43. Porro Joannes imperator, ut diximus, in oppositam e regione continentem atque occiduam, ut urbes in ea ac oppida resque in illis visitaret, iter instituit: nam ad oppidum cui nomen Zichnæ est, prope Serras, omnibus dominabatur. Tunc Bulgarorum Asani filius Callimanus duo et decem annos natus principatum tenebat. Cum ad loca Cissi imperator processisset, ibidem commoratus die postero iter continuat, et ad flumen Hebrum, prope Beris monasterium defluentem et ab indigenis Maritzam vocatum, pervenit. **78** In medio fluminis constitutus imperator (equo enim aquas, quando æstas præcipitabatur, nam vicesima septima aut octava erat mensis Septembris, permeabat) litteris a rerum summam Achridæ gubernante ad se datis certior fit Callimanum Bulgarorum principem vitam finisse, nonnullorum sententia naturali morbo, aliorum ab adversariis ad hoc clam parato pharmaco exstinctum. At hic sive hac sive alia ratione ex hominibus sublatus est. Nec rumor a veritate aberat: crebris enim nuntiis id asseverabatur. Hæc ubi rescisset imperator, iter prosequitur, et Christopolim prætergressus quam celeriter Philippos attingit, ibidemque cum primoribus suis consilium init, an irrumpendum esset in Bulgaros, abripiendumque aliquid quod ab ipsis occupabatur, et an facili negotio posset a nobis Serrarum oppidum expugnari. Quidam imperatori adversus Bulgaros bellum dissuadebant. Non habere eum militem, cum non ad confligendum sed sua solummodo visitatum venerit, tanto prælio parem. Serrarum arcem primum aggrediendam, cum e planitie emineret, inexpugnabilem esse, nec posse tantillo exercitu circumsepi. Tormenta **79** in eam ut adigerentur fieri omnino non posse. Aggredi vero et arce tentata repelli Romanorum robori ac virtuti, cujus adeo præclara fama in omnes pervasit, probro esse. Bulgaros quiescentes ad prælia concitare minime conducere. Hæc regem ab oppugnatione retrahentes adducebant in medium. Palæologus Andronicus, quem ante magnum domesticum fuisse significavimus, hisce contraria imperatori consulebat. Tentandam esse Serrarum arcem; ea potitis multum

κεν. Ἐστέρετο γοῦν ἀρχιερέως ἡ Ἐκκλησία. Ὁ γὰρ βασιλεὺς Ἰωάννης, ἐν τοῖς τοιούτοις μὴ πρόχειρος ὤν, οὐκ εὐχερῶς εἶχεν ἐκ τοῦ προχείρου τὸν ἄξιον ἐφευρεῖν, ἢ μᾶλλον τὸν ἐκείνῳ ἀρέσοντα· μάλιστα γὰρ οἱ κρατοῦντες τοὺς πρὸς ἀρέσκειαν ἐν τούτοις προσίενται, ὡς ἂν μή τινας ἔχοιεν ἀντερίζοντας τοῖς βουλήμασι. Παρερρύη γοῦν χρόνος συχνός, καὶ οὐκ ἦν ὁ διεξάγων τὸ ποίμνιον.

μγ'. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης, ὡς ἔφημεν, εἰς τὴν ἀντιπέραν καὶ δυτικὴν ἐποιεῖτο τὸν βάδον χάριν τοῦ τὰς ἐκεῖσε χώρας καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς κατοπτεύσασθαι ἄστη· καὶ μέχρι γὰρ τοῦ οὕτω πως ἐπονομαζομένου ἄστεως Ζίχνα, ἐγγύς που ὄντος Σερρῶν, ἁπάντων ἐδέσποζεν. Ἦρχε μὲν τότε Βουλγάρων [97] ὁ τοῦ Ἀσὰν υἱὸς Καλλιμάνος, δωδεκαέτης ὤν. Ἐπεὶ γοῦν ἐπὶ τὰ μέρη τοῦ Κισσοῦ ὁ βασιλεὺς ἐγένετο, κἀκεῖσε διημερεύσας τὴν ἐπαύριον τῆς πορείας εἶχετο, ἐπεφθάκει δὲ ἐπὶ τὸν ποταμὸν ὃν Ἕβρον καλοῦσι, πλησίον [98] τῆς μονῆς τοῦ Βηρὸς (84) ὀνομαζομένης [99] ποιούμενον τὰς ῥοάς, Μαρίτζαν δὲ καλούμενον χωριτικῇ διαλέκτῳ [1]. Κατὰ δὲ τὸ μέσον τοῦ ποταμοῦ γενομένου τοῦ βασιλέως (ποσὶ γὰρ ἵππων ὑπῆρχε βατός, ἐπείπερ θέρους τέλος ἐτύγχανεν· φθίνοντος γὰρ τρίτῃ ἢ καὶ τετάρτῃ Σεπτεμβρίου ἦν) μήνυμα διακεκόμισται σεσημασμένον γραφῇ σταλείσῃ παρὰ τοῦ τὴν δημόσιον τῆς Ἀχριδοῦ κρατοῦντος ἀρχήν, ὡς [2] ὁ Καλλιμάνος ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων [3] τὸν βίοτον ἐξεμέτρησεν, ὡς τινὲς μὲν ἔφασκον, φυσικῇ νόσῳ τοῦτο παθών, οἱ δ' ἄλλως ἔλεγον, ὡς ἐναντιόφροσι τούτου πόματι κρύφα ἐσκευασμένῳ πρὸς μόρον διέφθαρται. Ἀλλ' οὗτος μὲν εἴθ' οὕτως εἴτ' ἄλλως ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, καὶ ἦν ὁ λόγος ἀληθείας ἐχόμενος· συνεχέσι γὰρ διεβεβαιοῦτο μηνύμασιν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ταῦτα μαθὼν [4] τοῦ πρόσω εἶχετο, καὶ τέλος φθάνει τὴν Φιλίππου, παραμείψας τὴν Χριστούπολιν [5], κἀκεῖσε σκέψιν ἐποιεῖτο μετὰ τῶν μετ' αὐτοῦ λογάδων [6] εἰ δεῖ προσβαλεῖν τοῖς τῶν Βουλγάρων [P. 40] καὶ χειρώσασθαί τινα τῶν παρ' αὐτοῖς κρατουμένων [7], καὶ εἰ εὐχερές ἐστιν ἁλῶναι ἡμῖν τὸ τῶν Σερρῶν ἄστυ. Καὶ τινὲς μὲν ἀπηγόρευον [8] τῷ βασιλεῖ τὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων μάχην· οὐ γὰρ ἀξιόμαχον ἔλεγον ἄγειν στρατὸν, ἐπεὶ μηδὲ πρὸς μάχην πύτρέπιστο, ἀλλὰ κατὰ μόνην θέαν τῶν αὐτοῦ ἐποιεῖτο τὴν κίνησιν. Τὸ δὲ τῶν Σερρῶν ἄστυ, ᾧ πρώτως προσβαλεῖν ἔδει, ἄμαχον μέν ἐστιν ἐκ τοῦ ὑπερκεῖσθαι τῆς γῆς, κυκλωθῆναι δὲ τοσούτῳ στρατεύματι οὐκέτι ῥᾴδιόν ἐστιν. Ἐλεπόλεις δὲ στῆσαι κατ' αὐτοῦ τῶν ἀμηχάνων καθέστηκεν. Προσβαλεῖν δὲ καὶ μετὰ πεῖραν ἀναχρουσθῆναι αἰδὼς μὲν ὑπάρχει τῷ κράτει τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς (φήμη γὰρ αὐτῆς ἐπὶ τοῖς τοιού-

[97] ὁ δὲ βασιλεὺς εἰς τὴν ἀντιπέραν ἐποιεῖτο τὸν βάδον ἕως τοῦ Ζίχνα ἄστεως. Ἦρχε μὲν οὖν Βουλγάρων D. [98] καὶ πέφθακε περὶ τὸν Εὖρον τὸν πλ. D. [99] ὀνομαζομένης om. D. [1] χωριτικῇ διαλέκτῳ om. D. [2] κατὰ δὲ τὸ — ὡς] καὶ ἐκεῖ δέχεται ἀναφορὰν παρὰ τοῦ τῆς Ἀχρείδων δημοσίαν κρατοῦντος ὡς D. [3] ὁ τῶν — ἄρχων om. D. [4] ὡς τινὲς — μαθὼν] καὶ τάχος D. [5] παραμείψας τὴν Χριστούπολιν om. D. [6] μετὰ — λογάδων om. D. [7] καὶ — κρατουμένων om. D. [8] ἀπηγόρευον *usque ad* ἀποτρέποντες (*col.* 1085 A 6) | ἀπέτρεπον τοῦτο D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(84) *Τῆς μονῆς τοῦ Βηρός.* Choniata, p. 595. ALL.

τοις πάνυ πολλὴ), καὶ τὸ πρὸς μάχην παροτρῦναι Βουλγάρους ἐφησυχάζοντας οὐκέτι συμφέρει. Ταῦτα συνεβούλευον οἱ τὸν βασιλέα τῆς ἐγχειρήσεως ἀποτρέποντες. Ὁ δὲ Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος, ὃν μέγαν δομέστικον ὁ λόγος μοι προϊστόρησε, τὰ ἐναντία μᾶλλον τῷ βασιλεῖ συνεβούλευε. Καὶ ἀποπειρᾶσθαι χρὴ τοῦ ἄστεως τῶν Σερρῶν [9]. Καὶ εἰ μὲν κρατήσομεν τούτου, κέρδος ἐσχήκαμεν οὐ μικρὸν, καὶ μᾶλλον τὰ τῶν Βουλγάρων ταπεινωθήσονται, καὶ τὴν τῆς ἀγάπης πρεσβείαν εὐχερέστερον δέξαιντο, ἐπεὶ καὶ ἐκποδὼν αὐτῶν ὁ δεσπότης, μέλλει δὲ καὶ ἄλλο βρέφος ἄρξαι τῶν Βουλγάρων ὁ ἐκ τῆς Εἰρήνης τῆς τοῦ Ἀγγέλου Θεοδώρου τῷ Ἀσὰν γεννηθεὶς Μιχαήλ. Εἰ δὲ μὴ περιγενέσθαι ἡμᾶς συμβαίη τοῦ ἄστεως, τί τὸ ζημίαν ἐπάγον τῇ τῶν Ῥωμαίων ἀρχῇ; λαβόντες γὰρ διάπειραν ἡρεμήσομεν, καὶ πάλιν διαπρεσβεύσομεν πρὸς Βουλγάρους, κἀκεῖνοι ἀσμένως τὴν πρεσβείαν δέξαιντο ὑπὸ βρέφους ἀρχόμενοι, ὃ τὰ πρὸς μάχην οὐκ οἶδεν. Ἕκαστος δὲ τὰ τῆς εἰρήνης φιλεῖ, τῆς ἀναπαύσεως στοχαζόμενος. [10] Ἔδοξε τῷ βασιλεῖ ἄριστα βεβουλεῦσθαι τὸν μέγαν δομέστικον, καὶ γοῦν τῆς πρὸς τὰς Σέρρας φερούσης, ὡς εἶχεν, ἤψατο. Σχεδὸν δ' ἐκεῖσε γενόμενος ἐπήξατό τε τὰς σκηνὰς καὶ κατ' αὐτῶν ἐστρατοπεδεύσατο, οὔκουν μὲν δι' ἀξιομάχου στρατοῦ (οὐ γὰρ ἠμοίρει τοσούτου τότε, καθὼς εἰρήκαμεν), στρατηγίᾳ δὲ καὶ μεθοδεύμασιν ἐπειρᾶτο τοῦ ἄστεως. Ἐπεὶ δ' αἱ Σέρραι πάλαι μὲν ὑπῆρχε πόλις μεγίστη, ὁ δὲ Βούλγαρος Ἰωάννης μετὰ τῶν λοιπῶν Μακεδονικῶν πόλεων καὶ ταύτην πολιορκήσας κατήρειφεν, ὡς κώμη τότε ἐτύγχανε, τῆς ἀκροπόλεως μόνης περιττετειχισμένης καὶ ἠὐτρεπισμένης δέξασθαι πόλεμον, ἧς φύλαξ ἦν ἀνὴρ Βούλγαρος Δραγωτᾶς (85) τὴν κλῆσιν, ἐς Μελενίκου τὰς οἰκήσεις ποιούμενος. Ἐπεὶ γοῦν ἡ κάτω πόλις Σερρῶν ἀτείχιστος ἦν (λίθοις καὶ γὰρ μόνοις, ἀσθέστου δίχα, καὶ μὴ ἀνηγμένοις εἰς ὕψος τὰ τεθραυσμένα τάχα περιεφράγνυτο), τοὺς ἐπὶ μισθῷ τοῖς στρατιώταις δουλεύοντας, οὓς καὶ Τζουλούκωνας ἡ χυδαία γλῶττα κατονομάζει, [P. 41] συναθροίσας ὁ βασιλεὺς κρατῆσαι ταύτης ἠρέθισεν, ἐπεὶ τῶν ἀναγκαίων ἐσπάνιζον, οἵ καὶ οἴκοθεν ἐκινοῦντο πρὸς τὸ εὐπορῆσαι τῶν χρειωδῶν. Ὁρῶντες δὲ καὶ τὴν χώραν εὐεπίβατον, τὰ τόξα λαβόντες, ἔτι δὲ καὶ σπάθας, καί τινας σανίδας ἐξαυτοσχεδιάσαντες ὡς ἀσπίδας, καὶ ταύτας προβεβλημένοι, τὸ ἀρεῖκὸν ἀλαλάξαντες χωροῦσι κατὰ τῆς χώρας αὐτοδοεὶ, καὶ ἐν οὐ πολλαῖς ὥραις ἐντὸς ἐγένοντο. Σκυλεύουσι γοῦν τὰ παρευρεθέντα. Οἱ δέ γε ἐντὸς, ὅσοι μὴ ἐπεφοβάκεισαν

A inde utilitatis futurum, rebus Bulgarorum magis ac magis afflictis, qui ista ratione legationem pro pace ineunda expeditius admittient, cum a nullo regantur, et infantis Michaelis ex Irene Angeli Theodori filia Asano suscepti dominationem subituri. Quod si castrum ita ferente fortuna nobis non cesserit, quid inde Romanorum imperio incommodi impendet? Rem experti cessabimus, rursumque viros ad Bulgaros legabimus, qui ab infante, ne nomine quidem pugnæ conscio, gubernati lubentissime legatis animum advertent. Quilibet vero quietis commoda sibi repræsentans pacem exoptat. Optime omnium magnum domesticum consuluisse imperatori **80** visum est, et ad Serras iter, unt potuit, ingreditur, proximeque accedens tentoriis

B structis castra metatur, non exercitus viribus fidens, quem exiguum ac pusillum fuisse diximus. Hinc militaribus artibus ac insidiis urbem aggreditur. Serræ antiquo ævo civitas maxima, postmodum a Joanne Bulgaro una cum aliis Macedonicis urbibus obsidione septa soloque æquata, tunc veluti vicus apertus prostabat, arce tantum muris circumsepta, sicque accommodata ut bellum posset excipere. Illius custodiæ vir Bulgarus Dragotas nomine, Melenici sedem habens, invigilabat. Cum ergo Serrarum urbs inferior absque mœnibus esset, quippe quæ saxis tantum absque calce, nec iis in altitudinem sublatis, in locis murorum quassatis disjectisque cingebatur, mercede conductos mili-

C tum famulos, quos Tzucalonas vulgus lingua propria nominat, in unum exaggerans imperator ad eam occupandam, cum necessariis destituerentur, quique domo egressi fuerant ut sibi futura usui subministrarent, incitavit. Hi cum locum aditu facilem vidissent, acceptis sagittis et ensibus, et nonnullis tabulis in modum scuti ex tempore, quibus corpus defenderent, detornatis, classicum concinentes in urbem ipso clamore irrumpunt, et non post multas horas introeunt, obvia quæque rapiunt. Ex civibus, quicunque in arcem non convolarunt, supplices ad imperatorem **81** egrediuntur. Arcis præfectus Dragotas, homo Bulgarus, et per multum tempus ad tuendas ac defendendas arces plane ineptus, ubi audilt inferiorem urbem captam nec non domini sui

D obitum, ita favente fortuna, non diu sustinens, imperatori de arce dedenda significat. Et sic arx illico imperatorem recognovit. Dragotas purpurea chlæna auro contexta amicitur, et staterum aureorum vim non contemnendam accipit. Proin magnificas admo-

[9] ὁ δὲ Παλαιολόγος ὁ μέγας δομέστικος καὶ ἀποπειρᾶσθαι Σερρῶν ἔφη D. omissis καὶ εἰ — Μιχαήλ. [10] Τοῦ δὲ δεξάμενος ὁ βασιλεὺς τὴν βουλὴν εἰς τὰς Σέρρας ἀφίκετο. Εὗρεν οὖν τὴν μὲν πόλιν διερρημμένην, τὴν δ' ἀκρόπολιν τετειχισμένην, καὶ φύλακα ἐπ' αὐτῇ Δραγωτᾶν τινα. Τοὺς Τζουλούκανας οὖν ἀθροίσας ὁ βασιλεὺς κρατῆσαι ταύτης ἠρέθισε, οἱ τὰ τόξα λαβόντες καὶ σανίδας αὐτοσχεδιάσαντες ὡς ἀσπίδας ἐν οὐ πολλῷ κρατῆσαι ταύτης ἴσχυσαν, καὶ σκυλεύουσι τὰ παρευρημένα. Ὅσοι δ' ἴσχυσαν τῶν ἐντὸς, ἵκέται πρὸς τὸν βασιλέα ἦκον. Καὶ ὁ Δραγωτᾶς διαπρεσβεύεται πρὸς τὸν βασιλέα, καὶ χρήσιμα καὶ ἐσθῆτας δεξάμενος τὸ ἄστυ δέδωκεν. Ὑπέσχετο δὲ δοῦναι καὶ Μελένικον D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(85) *Δραγωτᾶν*. Ita ms. exemplar. Malim tamen quemadmodum post sequitur, ut sit ὁ Δραγωτᾶς. *Dragotes* sive *Dragutes* nomen proprium viri etiam aliis occurrit. Dousa.

dum maximeque veras de Melenico promissiones imperatori fecit.

εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀναδραμεῖν, ἱκέται πρὸς τὸν βασιλέα ἐξῆεσαν. Ἐπεὶ δ' ὁ κρατῶν τοῦ ἄστεος Δραγωτᾶς τὴν κάτω χώραν εἶδεν ἁλοῦσαν, ἀνὴρ Βούλγαρος καὶ ἥκιστα πεπαιδευμένος ἄστη χρονίως διαφυλάττειν, μαθὼν δὲ καὶ τὸν τοῦ δεσπότου αὐτοῦ θάνατον, τύχῃ ἀγαθῇ οὐ διὰ μακροῦ καρτερήσας διαπρεσβεύεται πρὸς τὸν βασιλέα. Καὶ τὸ μὲν ἄστυ εὐθὺς τὸν βασιλέα ἐφήμιζεν· ἁλουργὸν οὖν χλαῖναν ὁ Δραγωτᾶς χρυσίῳ συνυφασμένην ἐνεδέδυτο, καὶ στατήρων πλῆθος χρυσῶν ἐδέδεκτο. Ὑποσχέσεις γοῦν ὑπὲρ τοῦ Μελενίκου μάλα λαμπρὰς πρὸς τὸν βασιλέα ἐπεποίητο, ὑπεράγαν ἀληθεῖς.

44. His omnibus ab imperatore Dragotas acceptis, et quasi esca aliis expositus, discessit, atque Melenicum veniens omnia ad accolas refert, eosque ut imperatori se dedant, non hæc in aperto edisserens, sed clam cum plurimis sermonem communicans, adhortatur. Cum autem, qui oppidum gubernabat, Nicolaus Litoboes ægrotus lecto pedum doloribus teneretur, libere omnes arbitratu suo res quas ipsi vellent agebant. Inter hos Nicolaus Manclavites ex nobilioribus unus Melenici incolis, vir audax et pro re nata, uti tempus daret, varie se effingendi sagax ac perspicax, quæ a Dragota moliebantur **82** deprehensis, ac cognito se posse imperatori promissa perficere si multitudinis potiorem partem in sententiam suam traxisset, ab occultis colloquiis sese retrahens palam omnibus utilia edixit, « Pueri Callimani, » inquiens, « principatu iniqua perpessi sumus, ea tamen spe, nos, si puer in virum evasisset, tantæ tolerantiæ præmia recepturos, postquam ille ætatem illam, quæ virum probum a malo secernere potest, attigisset. Sed cum id adversa fortuna amiserimus, et infantulus alius ad regendos Bulgaros præponatur, omni stulto stultiores essemus, si aliis rursum infortuniis nosmetipsos dederimus, tanquam qui in omne ævum absque principe, re omnium perniciosissima, vivere vellemus. Sed quando Romanorum imperator ad nos accessit, nos illi fido domino et virum probum ac malum optime cognoscenti tradere debemus. Ipse jus ab antiquo in nos obtinet, locus siquidem hic noster imperii Romani est. Bulgari vero alienis avaritia raptis Melenicum quoque occuparunt. Nos omnes ex Philippopoli orti primordia quoque generis liquido ducimus ex Romanis. Quinimo et Romanorum imperator, licet Bulgari essemus, jus tamen in nos habet: filius quippe illius et imperator Theodorus cum Asano Bulgarorum principe affinitate conjungitur, et nunc regis Asani filia domina a Romanis nuncupatur et est. His itaque omnibus verba luculenta **83** in pauca conferentes ad eum recurrere debemus, colla illi nostra servitute constituta addicere. Sapientum namque regum ac

μδ'. Πάντα γοῦν[11] ταῦτα πρὸς τοῦ βασιλέως λαβὼν ὁ Δραγωτᾶς, καὶ ὡς δέλεαρ ὑποβεβλημένος, ἀπῆει. Ἐπεὶ δὲ φθάσει ἐς Μελένικον, πάντα προὔπτα τοῖς ἐποίκοις ποιεῖται, καὶ σφᾶς αὐτοὺς διεγείρει προδοῦναι τὸ ἄστυ τῷ βασιλεῖ, ἐν τῷ φανερῷ μὲν οὐ ταῦτα λέγων, κρύφα δὲ τοῖς πλείστοις περὶ τούτου κοινολογούμενος. Ἐπεὶ δὲ ὁ τὴν ἡγεμονίαν διέπων τοῦ ἄστεως ὁ Λιτοβόης Νικόλαος (86) κατάνοσος ἦν καὶ τῇ κλίνῃ ταῖς τῶν ποδῶν ἀλγηδόσι προσπεπαταλευμένος, ἐλευθέρως εἶχον οἱ πάντες διαπράττεσθαι σφίσι τὰ βουλητά. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ Μαγκλαβίτης Νικόλαος εἷς ἦν τῶν ἐπιφανεστέρων ἐν τοῖς τοῦ Μελενίκου οἰκήτορσιν, ἀνὴρ δραστήριος καὶ δεινὸς καιρικαῖς περιπετείαις συμμεταβάλλεσθαι, τὰ τοῦ Δραγωτᾶ φωράσας καὶ γνοὺς ὡς δυνηθείη ἂν τὰ ὑπεσχημένα τῷ βασιλεῖ διαπράξασθαι, τοῦ πλήθους τὸ πλεῖον ὑπαγαγών, τοῦ κρύφα λέγειν ἀποστὰς ἐς τὸ φανερὸν τοῖς πᾶσιν ὑπέθετο τὰ συνοίσοντα, εἰρηκώς, ὡς « Ἡμῖν μὲν ἐγένετο προσταλαιπωρῆσαι τῇ τοῦ παιδὸς τοῦ Καλλιμάνου ἀρχῇ, καὶ ἦν πρὸς ἐλπίδος ἀνδρωθῆναί τε τοῦτον καὶ πρὸς αὐτοῦ τὰς ἀμοιβὰς τῆς κακοπαθείας ἀντιλαβεῖν εἰς ἡλικίαν ἐλθόντος, ὅτε διακρῖναι δύναιτο ἂν τις ἀπὸ φαύλου ἄνδρα καλόν. Ἐπεὶ δὲ τούτου κακούργῳ τύχῃ ἡμάρτομεν, πρόκειται δὲ ἡμῖν βρεφύλλιον ἄλλο εἰς τὴν τῶν Βουλγάρων ἀρχήν, παντὸς ἂν ἀνοηταίνοντος χείρους φανείημεν, εἰ πάλιν πρὸς δυσπραγίας ἄλλας ἐπιδοίημεν αὐτοὺς, ἀδέσποτοι τὸν πάντα βίον διατελεῖν αἱρούμενοι, ὑφ' οὗ πολλά τε καὶ μείζω τὰ δεινὰ φύεται. Ἀλλ' ἐπεὶ ὁ βασιλεὺς ἡμῖν ὁ τῶν Ῥωμαίων προσήγγισεν, [P. 42] δεῖ αὐτῷ ἑαυτοὺς ἐγχειρίσασθαι, δεσπότῃ πιστῷ καὶ εἰδότι ἄνδρα ἠδὲ κακὸν ἠδὲ καὶ ἐσθλὸν, καὶ δίκαιον ἐν ἡμῖν ἔκπαλαι σχόντι. Ὅ τε γὰρ ἡμέτερος χῶρος τῇ τῶν Ῥωμαίων προσήκει ἀρχῇ· πλεονεκτικώτερον γὰρ οἱ Βούλγαροι τοῖς πράγμασι χρησάμενοι καὶ τοῦ Μελενίκου γενόμενοι ἐγκρατεῖς, ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ Φιλιππουπόλεως ὁρμώμεθα, καθαροὶ τὸ γένος Ῥωμαῖοι. Ἄλλως τε καὶ ὁ τῶν Ῥωμαίων βασιλεὺς ἀληθῶς καὶ ἐν ἡμῖν δικαιοῦται, καὶ εἰ Βουλγάροις προσήκοιμεν· ὁ γὰρ υἱὸς τούτου καὶ βασιλεὺς Θεόδωρος τῷ βασιλεῖ τῶν Βουλγάρων τῷ Ἀσὰν κεχήδευτο, καὶ νῦν ἡ τοῦ βασιλέως;

[11] Hujus capitis loco hæc habet D: καὶ εὑρὼν τὸν μὲν τοῦ ἄστεος ἔφορον Λιτόβοον κλινήρη, τὸν δὲ Μαγκλαβίτην Νικόλαον . . . . . Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἐσκηνοῦτο περὶ τὴν Βαλαβίσδαν τόπον, καὶ οἱ Μελενικιῶται ἀφικόμενοι τὸ ἄστυ τούτῳ παρέσχον. Ἐκράτησε δὲ ὁ βασιλεὺς καὶ Στενιμάχου καὶ Τζεπαίνης καὶ τῶν τῆς Ῥοδόπης πολιχνίων καὶ κωμοπόλεων, καὶ ὅρον τὸν Εὔρον πεποίητο. Κατέσχε δὲ καὶ ἐκ τῶν πρὸς Βορρᾶν Στούμπιόν τε καὶ Χυττοδὸν καὶ Βελεβούσδιον Σκόπιά τε καὶ Βελεσσὸν καὶ τὰ μέχρι Πριλάπου καὶ Πελαγονίας χωρία, Νευστάπολίν τε καὶ Πρόσακον, καὶ σπονδάς τε ἐκ Βουλγάρων δεξάμενος, ὡς μέχρι τούτων στῇ, ἀνέσχεν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(86) *Ὁ Λιτοβόης Νικόλαος.* Choniata, p. 564, meminit cujusdam Litoboes militis in exercitu Ducæ sebastocratoris, qui ex barbarica cohorte ducem nactus alia via sine ulla noxa Ducam servavit in clade Isaacii a Blachis accepta. ALL.

τοῦ Ἀσὰν θυγάτηρ ἡ σύζυγος τοῦ τοιούτου βασιλέως A senum jugum suave est, multoque levius quam infantium. » His sine ullo labore ac molestia omnibus suasit ut imperatoris partes sequerentur. Quare ex civibus nonnullos clam quidem, ut videre erat, sed plurimis tamen cognitos legant, et in fœdus cum imperatore coeunt. Et bulla aurea, qua res gestæ describebantur, per eosdem legatos imperatoris jussu ad Melenici defertur cives, qui una omnes simul, sive ex primoribus sive militiæ ascriptis sive celebrioribus sive etiam habitatoribus, in unum conspirantes ad imperatorem apud Labisdam (locum sic appellant) commoraniem viri compti ac nobiles et ex solo aspectu venerandi ac honoribus digni supra quingentos festinant. Ut ipse eos vidi, ita locutus sum : « Quænam nobis armorum fulgura viros subegit, aut quot equitum phalanges toi devicerunt? sed melioris præsidio facillime et quæ vix unquam vinci poterant debellantur. Hinc verissimum est Pauli apostoli dictum, non esse currentis neque persequentis, sed illius cui Deus beneplacito suo concesserit. » Propterea duces exercituum neque laudandi neque vituperandi sunt. Multi namque diligenter ac prudenter certantes dum animosius 84 rem peragunt, parum aut nihil profecerunt, plerique etiam operam et oleum ut plurimum perdiderunt: alii secunda freti fortuna segniter se in rebus agendis occupantes, ingentia tropæa consecuti sunt, uti tunc imperatori Joanni accidit, qui nulla mora multarum urbium multorumque oppidorum absque ullo prœlio, absque ullius cæde, sine effusione sanguinis, sine gladii in corpus humanum sævitia, sed placite ac quiete et sine sudore, ac si in hæreditatem paternam immitteretur, dominationem adeptus est. Stenimachus enim et Tzepæna, et quotquot Rhodopes monti oppidula cujusque adjacent, tributaria habuit, et imperatoris ac Bulgarorum fines Hebrus fluvius terminavit. In Boreali plaga Stumpium, Chotobos, castra munitione valida, et Belebudii locus imperatori cesserant, nec non Scopia et Belesus cæteraque usque Prilapum et Pelagonios agros; item Neustapolis et Prosacus sese subjecerant. Et super his Bulgarorum rex et imperator sic convenerant, ut imperator scilicet his et solis contentus nihil ulterius attentaret. Et hæc quidem ita peracta sunt. Ipse in scribendis epistolis operam navabam singulis urbibus ac oppidis captis scribens et imperatorium sigillum imprimens. Namque id moris erat Romanorum imperatoribus per litteras longe distantibus egregie a se gesta significare, voluptatemque illis, quam ipsi experirentur, conciliare.

δέσποινα παρὰ Ῥωμαίοις καὶ ἔστι καὶ ὀνομάζεται. Τούτων οὖν ἁπάντων χάριν τὰ πολλὰ τῶν λεγομένων καταλιπόντας ἐπ' αὐτὸν χρὴ ἰέναι καὶ τοὺς αὐχένας ὑποκλῖναι τῷ τῆς δουλείας ζυγῷ· χρηστὸς γὰρ ὁ ζυγὸς τῶν φρονίμων βασιλέων καὶ γηραιῶν, καὶ πολλῷ κουφότερος τῶν ἔτι διατελούντων ἐν μείραξι. » Ταῦτ' εἰρηκὼς πέπεικε πάντας ἁμογητὶ καὶ πολλῶν ἄτερ πραγμάτων γενέσθαι τοῦ βασιλέως. Καὶ δὴ πρέσβεις τινὰς τῶν συνεποίχων στείλαντες, τάχα μὲν κρύφ᾽, μᾶλλον δὲ γινωσκομένους τοῖς πλείοσι, συμβάσεις μετὰ τοῦ βασιλέως πεποίηνται. Χρυσόβουλλος γοῦν τῷ βασιλεῖ τῶν ἠτημένων σφίσι περιληπτικὸς γεγενημένος καὶ δεδομένος τοῖς πρέσβεσι τοῖς τοῦ Μελενίκου ἀποσταλῆναι προσετετάχει οἰκήτορσι. Καὶ οἱ μετ' οὐ πολὺ ὁμοθυμαδὸν πάντες συνειλεγμένοι, B ὅσοι τε τῶν προὐχόντων, ὅσοι τῶν ἐν στρατείᾳ κατειλεγμένων, καὶ ὅσοι κρείττους ἄλλοι τῶν οἰκητόρων, πρὸς τὸν βασιλέα ἀφίκοντο, σκηνούμενον περὶ τόπον Λαβίσδαν οὕτω πως ὀνομαζόμενον, ἄνδρες εὐσταλεῖς τε καὶ ἔντιμοι κἀκ μόνης θέας αἰδοῦς καὶ τιμῆς ἄξιοι, ὑπὲρ πεντακοσίους τυγχάνοντες· οὓς αὐτὸς εἰρήκειν ἰδών, « Ποία ὁπλομαχία ἡμῖν αὐτοὺς παρεστήσατο; ἢ πόσαι φάλαγγες ἱππέων τῶν τοιούτων περιεγένοντο; ἀλλ' ἓν τῷ κρείττονι ῥᾷστα καὶ τὰ μικροῦ δεῖν ἀνεπιχείρητα. Κἀντεῦθεν δῆλον ὡς ἀληθές ἐστι τὸ τῷ ἀποστόλῳ Παύλῳ εἰρημένον, « Οὐ τοῦ τρέχοντος, οὐδὲ τοῦ διώκοντος, ἀλλὰ τοῦ εὐδοκοῦντος Θεοῦ. » Τῷ τοι καὶ τὸν στρατηγὸν οὐ δεῖ πάμπαν ἐπαινεῖν οὔτε μὴν ψέγειν. Πολλὰ γάρ τινες διαγω- C νισάμενοι σπουδαίως τε καὶ συντόνως, δραστικώτερον τοῖς παροῦσι χρησάμενοι, μικρὸν ἢ οὐδὲν κατωρθώσαντο, ἔνιοι δὲ καὶ ἐσφάλοντο πλεῖστα. Ἕτεροι δὲ δεξιᾷ; ηὐμοιρηκότες τύχης, ἀμελετήτως ἐπὶ τὰ ἔργα χωροῦντες μεγάλων τροπαίων γεγόνασιν αὐτουργοί, οἷόν τι ξυνέβη τῷ τότε καὶ τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ. Πολλῶν γὰρ ἀστέων καὶ χώρων πολλῶν ἐγεγόνει δεσπότης ἐν ἀκαρεῖ, μή τινος πολέμου γεγενημένου, μηδέ τινος πεσόντος ἐν μάχῃ, μηδὲ χυθέντος αἵματος, μηδὲ ξίφους κατορχησαμένου σώματος, ἀλλ' ἡμέρως καὶ γαληνῶς ὥσπερ τινὸς κλήρου πατρόθεν τούτῳ προσήκοντος ἀνιδρωτὶ τῶν τοιούτων ἁπάντων κατῆρξε. [P. 43] Στενίμαχος γὰρ καὶ Τζέπαινα, καὶ ὅσα ἦν τῷ τῆς Ῥοδόπης ὄρει (87) παρακείμενα πολίχνιά τε καὶ κωμοπόλεις, ὑπόφορα D τούτῳ γεγένηνται. Καὶ ὄρος αὐτῷ τε καὶ τοῖς Βουλγάροις Ἔβρος ἦν ποταμός. Ἐκ δὲ τοῦ πρὸς Βορρᾶν μέρους Στούμπιόν τε καὶ Χοτοβὸς ὀχυρὰ ἄττα φρούρια καὶ χῶρος ὁ Βελεβουδίου ὑπὸ τὸν βασιλέα ἦν, Σκοπιά τε καὶ Βελεσὸς καὶ μέχρι Πριλάπου καὶ τῶν Πελαγονίας χωρίων, Νευστάπολίς τε καὶ Πρόσακος, τὰ πάντα ὑπῆρξε τῷ βασιλεῖ ὑποχείρια. Καὶ σπουδαὶ ἐπὶ τούτοις τῶν Βουλγάρων τῷ βασιλεῖ ἐγεγόνεισαν, τοῖς τοιούτοις καὶ μόνοις ἀρκεῖσθαι τοῦτον καὶ μὴ περαιτέρω κατεπεμβαίνειν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἔσχε τὸν τρόπον, ἐγὼ δὲ αὐτὸς ἐν τοῖς ἐπιστολιμαίοις τῶν λόγων ὑπούργουν, ἑκάστῳ τῶν ἁλισκομένων ἀστέων τε καὶ χωρῶν καὶ γραφὴν ἐγχαράττων βασιλικήν· ἔθος γὰρ τοῦτο παλαιὸν τοῖ βασιλεῦσι Ῥωμαίων, δῆλα τοῖς μακρόθεν διὰ γραμ-

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(87) *Τῷ τῆς Ῥοδόπης ὄρει.* Anna Comnena, lib. XIV : Κατὰ γραμμὴν παράλληλον κεῖται τῷ Αἵμῳ. ALL.

μάτων ποιεῖν τὰ σφῶν αὐτῶν κατορθώματα καὶ πρὸς ἡδονὴν ἐπεγείρειν, ἢ δὴ καὶ οὗτοι διὰ τῶν ἔργων μεταλαγχάνουσιν.

85 45. Cum itaque hæc ab imperatore sic essent peracta, quibus magnam ille lætitiam nec minorem Romani omnes conceperant, tanquam qui inde magnum in imperio progressum et amplitudinem virium auspicarentur, de reditu et in Orientem abitione cogitari cœptum est : tempus enim id præ-tolabatur, cum October effluxisset et medius jam November excurreret. Verum rumor nescio quis probus et apprime utilis impetum cohibebat. Thessalonica enim, ut supra narravimus, Theodori filium Demetrium despotam agnoscebat cognominabatque, cum eo honore ab imperatore insigniretur. Sed cum, ut ante diximus, puer sceleribus illaquearetur, rebusque iudicris puerorumque nugamentis, non virorum prudentium colloquiis nec justæ rei publicæ administrationi ac regimini incumberet, insidiis a nonnullis appetitur, quorum præcipui et notiores fuere Spartenus, Campanus, Iatropulus, Cutzulatus, insigniores Michael Lascaris et Tzyritho magni chartularii dignitate **86** ab imperatore condecoratus ; reliquos conspirationis socios nondum novimus : ita una cum multitudine coiere, ut inauditi ignotique pluribus remanserint. Unum ex his Campanum insidiarum instructissimum ad imperatorem Joannem ablegant, quasi ille negotiationis causa proficisceretur, re vera tamen ut bullam auream impetraret, qua antiqua Thessalonicensium jura ac privilegia comprobarentur et libertas civibus assereretur. Imperator in vota eorum concedens pro sententia omnia exsequitur : munerum etiam inter consilii adjutores distribuendorum promissionibus rem sollicitat, et scripto se obligat. His ita tuto dispositis Melenico egredienti Thessalonicam contendebat, prius ad Demetrium viris delegatis, ut ille, si pacta servare vellet, ad se proficisceretur et debitum exsolveret. Sic enim ille convenerat, jureque se jurando obstrinxerat. Ille (neque enim ex se aliquid sapere poterat) insidiatoribus pro consiliariis usus domi mansit : vocationem etenim imperatoris **87** in eum fraudulenta esse consilia affirmabant. Qui cum ineptus esset nec animi

A

B

C

μέ'. Ἐπεὶ [13] γοῦν οὕτω ταῦτα διεπράχθη τῷ βασιλεῖ, πολλῆς μὲν ἡδονῆς αἴτια τούτῳ γεγενημένα, οὐχ ἧττον δὲ καὶ πᾶσι Ῥωμαίοις αὔξησίν τινα κατιδοῦσι τοῦ κράτους καὶ πλατυσμὸν τῆς ἀρχῆς, ἦν μὲν πρὸς βουλήσεως τῷ βασιλεῖ μνήσασθαι νόστου καὶ πρὸς τὴν ἔω ἐπαναζεῦξαι (καὶ γὰρ καὶ ὁ καιρὸς τοῦτο ἀπῄτει· μὴν γὰρ παρερρύη Ὀκτώβριος, καὶ περί που τὰ μέσα τούτου διήρχετο ὁ Νοέμβριος), ἀλλά τις λόγος χρηστὸς καὶ πάνυ ὠφέλιμος ἐνεπόδιζε τὴν ὁρμήν. Ἡ γὰρ Θεσσαλονίκη, καθάπερ προϊστορήσαμεν, τὸν τοῦ Θεοδώρου υἱὸν τὸν Δημήτριον ἐγνώριζέ τε δεσπότην καὶ κατωνόμαζε· δεσπότης γὰρ ἦν καὶ πρὸς τοῦ βασιλέως τετιμημένος. Ἐπεὶ δ', ὡς προπεφθάκαμεν περὶ τούτου ἐρεῖν, ἀτάσθαλον ἦν τὸ μειράκιον καὶ παιδιαῖς ἐνσχολάζειν προσῆκον καὶ μειρακίων ἀθύρμασι, μήτι γε ἀνδρῶν προϊστασθαι συνετῶν καὶ πολιτείας κατάρχειν καὶ νομίμως ἐπιστατεῖν, ἐπιβουλὴν κατ' αὐτοῦ τινες ἐξαρτύουσιν, ὧν οἱ ὀνομαστοί τε καὶ γνώριμοι Σπαρτηνὸς ἦσαν καὶ Καμπανός, ὁ Ἰατρόπουλός τε καὶ ὁ Κουτζουλάτος, οἱ δὲ τῶν ἐπισήμων ὅ τε Μιχαὴλ ὁ Λάσκαρις καὶ ὁ Τζυρίθων, ὃν καὶ μέγαν χαρτουλάριον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης τετίμηκεν. Ἄλλοι δὲ οἱ τοῦ σκέμματος κοινωνοὶ οὕπω δῆλοι ὡς αὐτοὶ σφίσι τοῦ πράγματος σὺν τῷ πλήθει γεγόνασιν, ἀλλ' ἔμειναν ἀκατάγνωστοι τοῖς πλείοσιν. Ἕνα γοῦν τούτων τῶν εἰρημένων τὸν Καμπανὸν οἱ πάντες συσκευασάμενοι εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην ἐκπέμπουσιν πραγματείας μὲν προφάσεως χάριν, τῇ δὲ ἀληθείᾳ κοινοῦ χρυσοβούλλου ἐπευμοιρῆσαι, τῶν ἀνέκαθεν προσαρμοσάντων Θεσσαλονίκῃ ἐθίμων τε καὶ δικαίων περιεκτικοῦ καὶ τῆς σφῶν ἐλευθερίας παρεκτικοῦ. [P. 44] Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς πάντα τε τούτοις κατὰ σκοπὸν ἐπεπράχει, καὶ δωρεῶν ὑποσχέσεις τοῖς ὑπηρετήσουσι τῇ πράξει καὶ ἐγγράφους τίθησι. Ταῦτα δὴ ἐς τὸ ἀσφαλὲς οἰκονομήσας ὁ βασιλεὺς ἀπάρας τῶν Μελενίκου χωρίων περὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἐφέρετο, πρότερον ἐξαποστείλας πρέσβεις ἐς τὸν Δημήτριον, ὡς ἂν κατὰ τὰς αὐτοῦ ὑποθήκας ἀφίκοιτο εἰς αὐτὸν καὶ ἀφοσιώσοι τὸ ὄφλημα· οὕτω γὰρ συνέθετο καὶ κατώμοσεν. Ὁ δὲ (οὐδὲ γὰρ εἶχε νοεῖν

[13] Επει *usque ad* χωρεῖ (*col.* 1096 B 3.)] Hæc ita contrahit D : Ἱκετο δὲ τῷ βασιλεῖ ἀγγελία ὡς ἐπιβουλήν τινες τῶν Θετταλῶν κατὰ τοῦ δεσπότου Δημητρίου ἱστῶσιν, ὧν οἱ ὀνομαστοὶ Σπαρτηνὸς ἦσαν καὶ Καμπανὸς Ἰατρόπουλός τε καὶ ὁ Κουτζολάτος, οἱ δὲ τῶν ἐπισήμων Μιχαὴλ ὁ Λάσκαρις καὶ ὁ Τζιρίθων. Ἕνα γοῦν τούτων τὸν Καμπανὸν εἰς τὸν βασιλέα ἔπεμψαν, καὶ ὁ βασιλεὺς τὰ κατὰ σκοπὸν τούτοις ἐπεπράχει δι' ἐγγράφου χρυσοβουλλίου, καὶ ἀπάρας Μελενίκου περὶ Θεσσαλονίκην ἐφέρετο, πρέσβεις πρὸς Δημήτριον πέμψας, ὡς ἂν κατὰ τὰς αὐτοῦ ὑποθήκας ἀφίκοιτο εἰς αὐτόν. Ὁ δὲ (οὐδὲ γὰρ εἶχε νοεῖν) οἶκοι κατέμεινεν ἐκ τῶν συμβούλων πεισθείς. Συνέβη δέ τι ὅπερ ὡς ἡδυσμά τι παραστήσω. Τὸν Καμπανὸν (εἷς δ' οὗτος τῶν συνιστόρων τοῦ δόλου) ἀπήγγειλάν τινες κατὰ Δημητρίου φρονεῖν, καὶ ὃς παρέστη τῷ Δημητρίῳ καὶ ἀπηλέγχετο καὶ ἦν πρὸς τῇ τοιαύτῃ ἐξετάσει. Ὁ γοῦν Σπαρτηνὸς συμμύστης ὢν τούτῳ τάχος ἐκεῖσε φέρεται, καὶ, « Τί, » φησι, « περὶ τοῦδε τοῦ ἀλιτηρίου κατηγοροῦσί τινες, δέσποτα ; ὃς εἰ ἀλῷ τοιοῦτος, πολλῶν θανάτων κριθείη ἂν ἄξιος. » Καὶ ὁ Δημήτριος (ἐθάρρει γὰρ μάλα τούτῳ ὡς πιστῷ), « Προδότην τοῦτόν φασιν εἶναι, Σπαρτηνέ. » Ὁ δὲ παίει τὸν Καμπανὸν λαβόμενος τούτου τῆς γένυος. « Ἐγώ, » φησίν, « αὐτὸν ἐν τοῖς οἴκοι ἀπαγαγὼν, δέσποτα, ἐτασμοῖς ἐκπέσας πάντα τοῦτον καταναγκάσω ἔκφορα ποιῆσαι. » Ταῦτ' εἶπε, καὶ ὡς εἶχε τάχους ἐς τὴν οἰκίαν ἀπῆει. Τὸν μὲν οὖν Καμπανὸν τὸ ἀπὸ τοῦδε κλίνη εἶχεν, ἀσκὸν δὲ διαφυσήσας ὁ Σπαρτηνὸς καὶ δεσμεύσας καὶ ἐπαιωρήσας ἔτυπτεν ὡς Καμπανὸν, ἀποκαλύψαι δεῖθεν τὰ κρύφα. Ἀσκὸς δὲ ἦν, οὐ Καμπανὸς ὁ τυπτόμενος. Εἶτα ἀφίκετο ὡς εἶχε ποδῶν ὁ Σπαρτηνὸς πρὸς Δημήτριον, καὶ οἱ φησίν· « Ὅρκῳ σε πιστώσω τὸ πρᾶγμα, μὰ τὸν σὸν καὶ ἡμῶν ἁπάντων Δημήτριον, τὸν κηδεμόνα Θεσσαλονίκης καὶ πολιοῦχον. Τοιοῦτός ἐστιν ὁ Καμπανὸς ὁποῖος ὁ Σπαρτηνὸς, καὶ οὕτω διάκειται περὶ σὲ καθὰ καὶ ὁ Σπαρτηνὸς, ὃν ἀνθρώπων ἁπάντων πλέον σε φιλοῦντα ἐπέγνωκας. » Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπὶ Θεσσαλονίκης χωρεῖ.

οἰκοθεν) τοῖς ἐπιβούλοις συμβούλοις χρώμενος οἴκοι καταμένειν ἐπείθετο· σκευωρίαν γὰρ ἔφασκον εἶναι κατ'αὐτοῦ τὴν τοῦ βασιλέως μετάκλησιν, κοῦφος δὲ ὢν οὗτος τὰς φρένας τοῖς αὐτῶν λόγοις συνεφέρετο, ὅποι καὶ νεύοιεν. Ξυνέδη δὲ κἀν τούτοις ὅπερ ὡς ἡδυσμά τι παραθήσω τοῖς λόγοις. Τὸν Καμπανὸν (ἕνα καὶ τοῦτον τῶν συνιστόρων τοῦ δόλου προείπομεν εἶναι) τὰ οὐχ ὑπὲρ Δημητρίου φρονοῦντα ἀπήγγειλάν τινες, ἐπεὶ καὶ ἐκ βασιλέως ἐπανέζευξεν. Καὶ ὃς παρέστη τῷ Δημητρίῳ, καὶ κατηγορεῖτο πρὸς τῶν ἀληθῆ κατ' αὐτοῦ φασκόντων, ὡς ῥᾳδιουργεῖ κρύφα καὶ ἀποπειρᾶται τοῦ λαοῦ, καὶ γραφαὶ πρὸς αὐτοῦ τῷ βασιλεῖ πέμπονται καὶ λόγοι μυστηριώδεις διαμηνύονται. Καὶ ἦν πρὸς τῇ τοιαύτῃ ἐξετάσει ὁ Καμπανός. Ὁ γοῦν Σπαρτηνὸς συμμύστης ὢν τῶν πραττομένων, περὶ τῶν τοιούτων μεμαθηκὼς, τάχος ἐκεῖσε φέρεται, καὶ ὡς εἶχεν ἄσθματος καὶ σπουδῆς, « Τί, » φησὶ, « περὶ τοῦδε τοῦ ἀλιτηρίου κατηγοροῦσί τινες, δέσποτα, ὃς εἰ ἀλῴη τοιοῦτος, πολλῶν θανάτων κριθείη ἂν ἄξιος; » Καὶ ὁ Δημήτριος (ἐθάῤῥει γὰρ μάλα τούτῳ ὡς πιστῷ, καὶ πάνυ τοῦτον δυσνούστατον κατὰ τὴν κωμικὸν (88), εἰ καὶ μὴ κλεπτίστατον, ἡγεῖτο), « Προδότην τοῦτον, Σπαρτηνὲ, φασὶν εἶναι οἱ τοῦτον διώκοντες. » Ὁ δὲ παίει τὸν Καμπανὸν κατὰ τῆς σιαγόνος τῷ καρπῷ, σφόδρα χρησάμενος τῇ βολῇ, καὶ λαβόμενος τούτου τῆς γένυος, « Ἐγὼ, » φησὶν, (89) « αὐτὸν ἐν τοῖς οἴκοι ἀπαγαγὼν, δέσποτα, ἐτασμοῖς ἐκπνεύσας τὸ πρῶτον, πάντα τοῦτον καταναγκάσω ἔκφορα ποιῆσαι τὰ κρύβδην τούτοις ῥᾳδιουργούμενα. » Ταῦτ' εἶπε, καὶ ὡς εἶχε τάχους ἐς τὴν οἰκίαν ἀπῆει. Τὸν μὲν οὖν Καμπανὸν τὸ ἀπὸ τοῦδε κλίνη εἶχε καὶ στιβὰς ὑψηλὴ πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ τὰ ἐς τρυφὴν μᾶλλον ἐφευρημένα, οἷς καὶ μᾶλλον χαίρουσιν ἄνθρωποι οἱ τοιαῦτα μεμελετηκότες διαπράττεσθαι πράγματα. Ὡς δὲ καί τινες ἔφασαν, ἀσκὸν διαφορήσας (90) ὁ Σπαρτηνὸς καὶ πληρώσας τοῦ πνεύματος, εἶτα καὶ δεσμεύσας ὡς ἐντὸς ἅπαν ἐναπειλῆφθαι πνεῦμα μή τινος οὔσης τούτῳ τῆς ἐκροῆς, ἀπαωρήσας ἔτυπτε ῥάβδοις γυμνὰς, ἃς καὶ χρόνος καὶ νηστεία ἐσχάτως ἐξέτηξεν, ἐκλάσθη ὅλως καὶ τὴν ψυχὴν ἔπαθε, μηδὲ προσσχεῖν ὅλως μηδὲ ψαῦσαι ταύταις τὸ καθόλου τολμήσας, πολλοῦ γε καὶ ὃν χερσὶν αἴκισε· ἢ μάστιξιν. Ὅθεν καὶ σοφόν τι ἐν ἑαυτῷ βουλευσάμενος, ὡς ἂν καὶ τὸ παρὰ βασιλέως δόξῃ ἀφοσιοῦν καὶ τοὺς συνόντας λάθοι, ὡς τετυφὼς εἴη τὸν ἄγιον, προβάτου δορὰν ἐναγκὼν καὶ ταύτην ἐπὶ τῶν ὤμων θεὶς τοῦ ἀνδρὸς, κατὰ ἐκείνης, ὡς εἶχε, τὴν τῶν μαστίγων ποιεῖται καταφοράν, τὸ μόνος καταλειφθῆναι μετὰ μόνου προοικονομησάμενος διὰ τὴν περὶ τὸν ἄνδρα, φησὶν, αἰδῶ καὶ τὴν τῶν σαρκῶν ἕκτηξιν. Ἵνα δὲ καὶ ῥανίδας ὑποδεικνύειν ἔχῃ τοῦ ἀπὸ τῶν πληγῶν αἵματος, αὐτὸς ἐκεῖνος, ὦ γνώμης εὐγνώμονος, τὸν οἰκεῖον αἱμάσσει βραχίονα σιδηρίῳ ἐκκεντήσας, καὶ τὸ ἐκεῖθεν ῥεῦσαν τὴν μάστιγα ἐπιβάψας, οὕτω ταύτην ἐξελθὼν δείκνυσι σαρκὶ φοινιχθεῖσαν καὶ αἵματι, αὐτὸς δῆθεν ἀσθμαίνων καὶ ὑποκρινόμενος τὸν κατάκοπον, καὶ εὐλογηθεὶς παρὰ τοῦ ὁσίου ὁ θεοφιλὴς οὗτος, καὶ εὐχαῖς ταῖς αὐτοῦ προπεμφθεὶς ὁδοῦ εἶχετο, μισθὸν οὕτως ὑπερφυᾶ καλλίστου ἔργου δεξάμενος. ALL.

compos, eorum sermonibus, quocunque illum traxissent, agebatur. Accidit etiam, quod condimenti loco orationi meæ interponam. Campanum, unum ex conspirantibus, ut supra diximus, non a Demetrio, sed ab adversario stare, cum ex imperatore rediisset, non nemo renuntiavit. Judicio penes Demetrium sistitur, et accusatur ab iis qui vera referebant, eum clam in principem machinari seducereque populum; litteras ad imperatorem scriptitare, quibus arcana imperii revelaret. Et simili quæstioni Campanus supponebatur. Spartenus machinationis consors, ubi id rescivisset, quam citissime eo advolat, et utut potuit, anhelans, « Cujus causa, » inquit, « despota, scelestus iste in jus rapitur, qui si similium criminum convincatur, næ ille et jure merito multis mortibus condemnabitur? » Et Demetrius illi tanquam fidei spectatæ viro confidens, cum eum sibi amicissimum, etsi non furacissimum, ut Comici verbis utar, existimaret, « Qui hunc accusant, proditorem esse, Spartane, fatentur, » ipse pugno, eoque vehementissimo, Campani maxillam contundit, arreptaque illius barba, « Ego, » inquit, « despota, domum conductum tormentis primum adhibitis, quæcunque ipse sive conscii occulte pertentarunt, eogam confiteri. » Dixit, et qua potuit celeritate domum abiit. Campanus itaque ex illo in lecto pulcherrimo ac magnifico stragulo inter plumas 88 quiescebat; et quæcunque ad augendum luxum et sese oblectandum viri hisce rebus perditi ingenii acumine comparare nituntur, large effuseque illi subministrabantur. Sermo et ille nonnullorum fuit Spartenum utrem inflasse implevisseque flatu, dein illigasse, ne flatus in eo intertlusus aliqua ex parte effluereat; eum appensum flagellis, ac si Campanum quateret, ut quæ sciret indicaret, cædebat. Verum non Campano, sed utri ictus illi incutiebantur. Tandem cum hora, quæ pro habenda quæstione, et ad ea revelanda quæ etiam in occultissimis abdita latebant, plus satis

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(88) *Κατὰ τὸν κωμικόν*. Chremylus ad Carionem servum in *Pluto* apud Aristophanem : Ἀλλ' οὔ σε κρύψω· τῶν ἐμῶν γὰρ οἰκετῶν πιστότατον ἡγοῦμαί σε καὶ κλεπτίστατον. ALL.

(89) *Ἐγὼ, φησὶν*. Eodem astu Juvenius Celsus promeritas pœnas, quod adversus Domitianum conjurasset, effugit. Vide Dionem in Domitiano. ALL.

(90) *Ἀσκὸν διαφορήσας*. Simile quid legi in Vita S. Theodori Studitæ a Nicæta Alexii filio perpetratum, tanti patris infortuniorum miserto. Ea verba : Ἔγνω καὶ ταύτην τοῦ δικαίου τὴν παῤῥησίαν ὁ βασιλεὺς καὶ τὸ ἐν ἅπασιν ἀταπείνωτον. Ἀμέλει καὶ αὐτὸν πάλιν ὡς εἶχεν ὁρμῆς τὸν Νικήταν πρὸς τὸν ἅγιον πέμπει, πληγὰς νῦν σφοδροτάτας ἐντεῖναι αὐτῷ παρακελευσάμενος καὶ κατὰ μέρη καὶ μέλη ταῖς μάστιξι διαξᾶναι καὶ ὅλον αἰκισμῶν θεῖναι ὑπόπλεων. Οὗ καὶ τὸν ὅσιον καταλαβόντος, ὅτου τε ἦκοι χάριν ἀναγγείλαντος, ὁ δὲ τοῦτον ἅμα τῷ λόγῳ τὸν χιτῶνα σὺν εὐθυμίᾳ ψυχῆς ἀποδυόμενον καὶ τὰς σάρκας πρὸς τὸ μαστίζεσθαι εὐτρεπίζοντα. « Τοῦτο γάρ μοι, » φησὶν, « ἐκ πολλοῦ καὶ ἐφετὸν καὶ προσδόκιμον. » Ἀλλ' ὁ συμπαθὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ καὶ αὐτόχρημα ἐλεήμων, ὡς μόνον ἴδοι τὰς τιμίας ἐκείνας

esse poterat, effluxisset, Spartenus velocius ad Demetrium pervolat, et infit, « Rem tibi sacramento corroboro per tuum et nostrum omnium dominum Demetrium Thessalonices curatorem ac moderatorem, » quo sane sacramento apud Thessalonicenses nil solemnius, nil sanctius excogitari potuit, « non alius a Sparteno Campanus est, qui æque ac Spartenus, quo nullum inter mortales reliquos tui studiosiorem cognoscis, in te animo affectus est. » Sic Spartenus scelus alias detegendum provide exhausit et quæstioni finem fecit. Igitur imperator Joannes una cum milite primo diluculo Thessalonicam appellit, ibique castra ponit : nam obsidione eam cingere, cum ad obsidendum necessaria minime suppeterent, non poterat. Caduceatoribus porro Demetrium, ut ipse juratus **89** imperatori fuerat, ad se accersit, emporiumque poscebat extra Thessalonicam, in quo milites, quæ sibi usui essent, pretio coemerent. Ille a consultorum insidiis sibi non præcavens, dictis eorum obsecundans, nihil ex his quæ imperator indixerat exsecutus est. Paucissimos post dies parva militum manus apud pusillam urbis portam et mare spectantem adsidens, custodiensque ne quis ex urbe ex improviso irrepens militem læderet, oborto inde clamore portam ab iis qui intus erant apertam fuisse, clamorem insequitur, et universus exercitus post eam armatus cum imperatore confestim Thessalonicam ingressus omnia occupant. Imperator in porta urbis quæ in orientem vergit, stetit. Aderat et Demetrii soror Irene, Bulgarorum Asani uxor, supplex, genibus nixa et lacrymabunda, exorans ne frater oculis obcæcaretur. Demetrius in arcem prius sese receperat. Soror, spondente ac jurejurando promittente imperatore oculos eum non amissurum, fratrem adolescentis ætatem maturam admodum præ se ferentem, sed adhuc imberbem, forma et specie egregium, ad imperatorem detulit. Eam honore ornavit imperator : ut enim illa equo descendit, imperator etiam a proprio vehiculo exsiliens, pedes **90** cum ea stetit. Thessalonica hac ratione sub imperatoris Joannis ditione facta est, imo potius sub tutela Romanorum acquievit : illius etenim domini Romanis contraria sentiebant.

A δόσις τάγα τὸν Καμπανὸν ἐτάζων ἀποκαλύψαι τὰ κρύφια. Ἄσκὸς δὲ ἦν, οὐ Καμπανός, ὁ τυπτόμενος. Ἐπεὶ δὲ ἡ ἀρκοῦσα ὥρα παρῆει καὶ [P. 45] ἄξιον ἐτασμὸν δεδυνημένη ποιήσασθαι καὶ ἔκπυστον θεῖναι καὶ τὸ ἐν μυχοῖς βαθυτάτοις ἐγκείμενον ἄῤῥητον, ὡς εἶχε ποδῶν ὁ Σπαρτηνὸς ἀφίκετο πρὸς τὸν Δημήτριον, καί οἱ φησι· « Δέσποτα, ὄρκῳ σε πιστώσω τὸ πρᾶγμα. Μὰ τὸν σὸν καὶ ἡμῶν ἁπάντων δεσπότην Δημήτριον, τὸν κηδεμόνα τῆς Θεσσαλονίκης καὶ πολιοῦχον (91) » (οὗτος δὲ ὁ ὅρκος παρὰ Θεσσαλονικεῦσι πλέον τῶν ἄλλων ὅρκων ἰσχύει), « τοιοῦτός ἐστιν ὁ Καμπανὸς ὁποῖός ἐστιν ὁ Σπαρτηνός, καὶ οὕτως διάκειται περὶ σὲ καθάπερ δὴ καὶ ὁ Σπαρτηνός, ὃν ἀνθρώπων ἁπάντων πλέον σε φιλοῦντα ἐπέγνωκας. » Οὕτως ὁ Σπαρτηνὸς τὴν μέλλουσαν φωραθῆναι ῥᾳδιουργίαν οἰκονομικῶς διεσκέδασεν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπάρας τὰ στρατεύματα ἐπὶ τὴν Θεσσαλονίκην ἐξ ὀρθοῦ χωρεῖ, καὶ περὶ ταύτην ἐστρατοπεδεύσατο. Πολιορκῆσαι μὲν γὰρ οὐκ ἦν αὐτῷ (οὐ γὰρ ἀρκούσας εἶχε τὰς ἐπὶ τούτῳ δυνάμεις [13]), πρεσβείας δὲ ἐποίει, καὶ ἐζήτει ἐξελθεῖν πρὸς αὐτὸν τὸν Δημήτριον, καθὼς ἦν ὠμοσμένον αὐτῷ, ἔτι δὲ ποιῆσαι καὶ ἀγορὰν ἔξω τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, ὡς ἂν ἔχοιεν ὠνεῖσθαι τὰ χρειώδη τὰ στρατεύματα. Ὁ δὲ τοῖς ἐπιβούλοις συμβούλοις χρώμενος οὐδέν τι τῶν τοιούτων ποιῆσαι παρεχωρεῖτο. Πάνυ δὲ ὀλίγων ἡμερῶν παραδραμουσῶν ὀλίγου τινὸς στρατεύματος πλησίον ἱσταμένου τῆς μικρᾶς πύλης τῆς παρὰ τῇ θαλάσσῃ [καὶ ἐπονομαζομένης [14]] διὰ τὸ μὴ ἀπροόπτως ἐξελθεῖν τινας τῶν τῆς πόλεως καί τινας λυμαίνεσθαι τῶν ἐκ τοῦ στρατοῦ, ἐξαπίνης ἐκ ταύτης ἐγεγόνει βοὴ ὡς ἠνοικται ἡ πύλη παρά τινος τῶν ἐντὸς, καὶ τῇ βοῇ συνείπετο ἡ παραφυλάττουσα δύναμις, καὶ σύμπαν δὲ τὸ στράτευμα ὁπλισθὲν μετὰ τοῦ κρατοῦντος ἐφοίτα. Καὶ ἐν ἀκαρεῖ πάντας εἶχεν ἡ Θεσσαλονίκη τοὺς τοῦ βασιλέως ἐντός. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔστη παρὰ τὴν πρὸς ἀνατολὰς βλέπουσαν πύλην τῆς πόλεως, καὶ ἡ τοῦ Δημητρίου ἀδελφὴ Εἰρήνη, ἡ τοῦ Βουλγάρων Ἀσὰν γαμετὴ, γονυπετοῦσα καὶ ποτνιωμένη μὴ παθεῖν τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς τῶν ὀφθαλμῶν στέρησιν. Ὁ δὲ Δημήτριος ἔφθη εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀναβάς. Ἐγγύας δὲ ἐνωμότους πρὸς τοῦ βασιλέως λαβοῦσα ὡς οὐκ ἀπολέσει οὗτος τοὺς ὀφθαλμοὺς [15], ἀπῆει τε παρὰ τὸν ἀδελφὸν καὶ πρὸς τὸν βασιλέα τοῦτον ἐξήγαγεν· ἦν δὲ φέρων οὗτος τὴν ἡλικίαν τοῦ μείρακος, προσεχῶς εἰς αὐτὴν παραγγείλας καὶ μήπω γνοάζων τὸ γένειον, ὡραῖος δὲ τὸ εἶδος καὶ τὴν φυήν. Τετίμηκε δὲ ταύτην ὁ βασιλεύς· [16] ὡς γὰρ ἀπέβη αὐτὴ τοῦ ἵππου, τηνικαῦτα καὶ ὁ βασιλεὺς τοῦ οἰκείου ὀχήματος ἀποβὰς πεζὸς ἔστηκε σὺν αὐτῇ [17]. Ἡ μὲν οὖν πόλις Θεσσαλονίκη οὕτως ὑπὸ τὸν βασιλέα γέγονεν Ἰωάννην, μᾶλλον δὲ ὑπὸ Ῥωμαίους· οἱ γὰρ αὐτὴν κρατοῦντες ἐναντιόφρονες Ῥωμαίοις ἐτέλουν [18].

[13] οὐ — δυνάμεις om. D. [14] καὶ ἐπονομαζομένης om. [15] ὡς — ὀφθαλμούς om. D. [16] ante ὡς — D : οἷα ἐκείνης σχηματιζόμενος τὴν ταπείνωσιν. [17] τοῦ οἰκείου — αὐτῇ om. D. [18] μᾶλλον — ἐτέλουν om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(91) Quomodo S. Demetrius sit Thessalonicæ κηδεμὼν et πολιοῦχος, inter alios pluribus explicuit Joannes Stauracius de miraculis S. Demetrii. Et Nicolaus patriarcha monodia de excidio Thessalonicensi : Ποῦ μοι, Δημήτριε μάρτυς, ἡ ἀήττητος συμμαχία; πῶς τὴν σὴν πόλιν ὑπερεῖδες πορθουμένην; πῶς ὑπὸ σοὶ πολιούχῳ ἡ ἐχθροῖς ἄβατος, ἀφ' οὗ χρόνου ταύτην ἥλιος ἐθεάσατο, τοσούτων κακῶν εἰς πεῖραν ἐγένετο; πῶς τῆς τῶν δυσσεβούντων ὀφρύος ἡνέσχου κατορχουμένης τῆς ἱερᾶς προστασίας; πῶς ὑπέμεινας ταῦτα καὶ διεκαρτέρησας; ALL.

μς'. Ὀλίγας[19] δὲ πάνυ ἡμέρας ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ προσκαρτερήσας [P. 46] ὁ βασιλεὺς (κατήπειγε γὰρ αὐτὸν ὁ τοῦ χειμῶνος καιρός· Δεκέβριος γὰρ ἐτύγχανε μήν), ἀφεὶς ἐν αὐτῇ τὸν μέγαν δομέστικον τὸν Κομνηνὸν Ἀνδρόνικον τὸν Παλαιολόγον, οὗ πολλάκις ἐμνήσθημεν, τὰ πρῶτα φέροντα τῶν ἐν στρατηγίαις τεταγμένων, ἄνδρα συνετώτατον καὶ πραότατον καὶ εὖ εἰδότα καὶ μάχην ὁπλίσαι καὶ διευθῦναι λαὸν καὶ ἐν πολεμικοῖς καὶ εἰρηνικοῖς τοῖς καιροῖς, νικητὴς ἐπανέζευξεν εἰς τὴν ἕω, θαυμαζόμενος[20] ὑπὸ πάντων καὶ κλειζόμενος τῆς ταχινῆς οὕτω καὶ μεγίστης νίκης, οὐχ ὑπὸ τῶν οἰκείων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν ἀλλοτρίων· ὑπὲρ φυσικὴν γὰρ τάξιν ἔδοξε τὸ κατόρθωμα καὶ τῶν τροπαίων τὸ ἀλλεπάλληλον, καὶ Θεοῦ μᾶλλον προνοίᾳ ἢ στρατηγικαῖς μεθόδοις ταῦτ' διαπράξασθαι. Καταλέλοιπε δὲ καὶ εἰς τε τοῦ Μελενίκου καὶ τὴν τῶν Σερρῶν καὶ τῶν περὶ αὐτὰς φυλακὴν τὸν τοῦ εἰρημένου μεγάλου δομεστίκου πρῶτον υἱὸν τὸν Κομνηνὸν Μιχαήλ, ὃν μετὰ χρόνους τινὰς ἡ τῶν Ῥωμαίων βασιλεία πεπλούτηκεν εἰς εὐτυχίαν (92) ταύτης καὶ εὐδοξίαν, ἄλλον τε ἀλλαχοῦ ἐπαφῆκεν εἰς ἀσφάλειαν τῶν χωρῶν τε καὶ πόλεων, ἐπάνω δὲ πάντων τὸν μέγαν δομέστικον, ὡς ἂν ὑπείκοιντο πάντες αὐτῷ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις τε καὶ πραττομένοις. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς εἰς τὰ τῆς ἕω μέρη διαπεράσας διῆγε[21], καὶ τὸν Δημήτριον, ὃν τῆς Θεσσαλονικέων ἀρχῆς καθεῖλεν, ἐν τῷ φρουρίῳ καθείρξας τῶν Λεντιανῶν ἐτήρει[22]. Ὁ δὲ μέγας δομέστικος ὀλίγον ἐπιβιοὺς χρόνον καὶ καλῶς διαπρέψας ἐν τῇ τούτου ἀρχῇ, νοσήσας καὶ τὴν τρίχα ἀποχαρεὶς τὸ βιοῦν ἐξεμέτρησεν. Ἀπεστάλη[23] δὲ ἀντ' αὐτοῦ Θεόδωρος ὁ Φιλῆς ἀντ' αὐτοῦ διέπειν τὰ τῆς ἀρχῆς[24]. Ἐπεὶ δὲ ὑπὸ τὸν βασιλέα ἐγεγόνει Θεσσαλονίκη καὶ Βέρροια, τὰ ἐκεῖθεν αὐτῶν καὶ πρὸς δυσμὰς ἀπὸ τοῦ Πλαταμῶνος ἀρχόμενα ὑπὸ τὸν δεσπότην Μιχαὴλ ἐτέλουν, ἔτι τε τὰ περὶ Πελαγονίαν καὶ Ἀχρίδα καὶ Πρίλαπον. Τοὺς δὲ Βοδηνοὺς καὶ Σταρίδολα Στρόβον τε καὶ τὰ περὶ ταῦτα ὁ τοῦ Δημητρίου πατὴρ, τοῦ Μιχαὴλ δὲ θεῖος ὁ Ἄγγελος κατεῖχε Θεόδωρος[25].

μζ'. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἐν τοῖς τοῦ Νυμφαίου παραχειμάσας, ἦρος φανέντος, ὥσπερ εἰώθει, ἐξῆει ἐκεῖθεν, ἐκεχειρίαν (93) δὲ ἐξ ἁπάντων ἔχων τοῖς πλησιάζουσιν ἄστεσι τῆς Κωνσταντίνου καὶ παρὰ Λατίνων κεκρατημένοις[26], τῇ Τζουρουλῷ φημι καὶ τῇ Βιζύῃ, ἐπιθέσθαι τεθέληκεν· ἑώρα[27] γὰρ πάνυ τὰ τῶν Λατίνων ἠσθενημένα. Διαπεραιωθεὶς γοῦν τὸν Ἑλλήσποντον ἐν τῇ Τζουρουλῷ τὸ πρῶτον ἀφίκετο. Ἦν δὲ ἐντὸς τοῦ ἄστεως ἡ τοῦ βασιλέως

43. Nec multum Thessalonicæ commoratus imperator (hiberna namque tempestate Decembre mense exhorrescente pellebatur), in ea magnum domesticum Comnenum Andronicum Palæologum, cujus sæpius meminimus, inter viros militia celebres primas ferentem, prudentissimum et quam maxime mansuetum, aciei instruendæ et digerendi militem optime guarum, et belli pacisque artibus clarum, relinquens, victor triumphans in Orientem reversus est, ab omnibus laudibus encomiisque ob celerem ac maximam victoriam, non a suis modo, sed externis etiam, condecoratus. Supra enim naturæ captum facinus et tropæorum crebritas divina potius providentia quam militaribus artibus patrata fuisse visa sunt. Præterea Melenicum Serras ac loca adjacentia in fidem ac clientelam Michaelis Comneni, dicti magni domestici primi filii, quem post annos non multos Romanorum imperium non sine et fortunarum et gloriæ incremento sui administratorem agnovit, contulit. Nec non arcibus tuendis ac defendendis urbibus alium atque alium imposuit, quibus 91 magnum domesticum, ut illius imperia æque ac subditi capesserent, præcepta sarta tecta haberent, rebus gerendis obsecundarent, præfecit. Ergo imperator regressus in Oriente degebat. Demetrium a Thessalonicensium dominatu exturbatum et in arce Lentiana occlusum in custodiam misit. Magnus interim domesticus non diu vita protracta, sed qui non sine nominis et gloriæ fama in administratione se gesserat, in morbum incidens capillis detonsis vitam finiit; in cujus locum suffectus est Theodorus Philes, qui loco illius imperium regeret. Subacta Thessalonica ac Berrœa, quæ inde extendebantur loca ad occasum ab usque Platamone, et quæcunque ad Pelagoniam, Achridam et Prilapum attinebant, sub Michaele despota erant, Bodeni, Staridola, Strobus et circa ea loca sub Demetrii fratre. Michaelem patruus Angelus Theodorus penes se habebat.

47. Imperator cum Nymphæi hibernasset, ineunte vere, suo more faciens, inde egressus, cum undique pactæ indutiæ cessationem belli fecissent, proxima Cpoli oppida et a Latinis possessa, Tzurulum scilicet et Bizyam, bello aggredi instituit: nam collapsas Latinorum vires animadverterat. Quare tranato Hellesponto apud Tzurulum primo sedem locat. Erat eo in 92 oppido Eudocia soror uxoris imperatoris, quam sibi Aseldecae, ita impera-

[19] Ὀλίγας *usque ad* τοῖς καιροῖς (*lin.* 10)]. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀφεὶς τὸν μέγαν δομέστικον τὸν Παλαιολόγον D. [20] θαυμαζόμενος *usque ad* εὐδοξίαν (B 6)]. ἀφεὶς καὶ εἰς Μελένικον καὶ Σέρρας καὶ τὰ περὶ αὐτὰ τὸν τοῦ μεγάλου δομεστίκου υἱὸν Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον. [21] ἐπάνω—διῆγε om. D. [22] ἐφρούρει D. [23] τοῦ δὲ μεγάλου δομεστίκου νοσήσαντος καὶ ἀποχαρέντος ἐστάλη D. [24] ἀντ' — ἀρχῆς om. D. [25] τοῦ Μιχ. — Θεόδωρος om. D. [26] ὥσπερ — κεκρατημένοις om. D. [27] ἑώρα *usque ad* ἀφίκετο (D 4)] καὶ πρῶτον ἀφίκετο ἐν τῇ Τζουρουλῷ D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(92) *Πεπλούτηκεν εἰς εὐτυχίαν.* Hoc maxime improbatum est a Ge. Phranza, lib. I, c. 5 : *Hoc maxime modo imperium ad Michaelem ex Palæologis imperatoribus primum pervenit, quod utinam ne unquam pervenisset.* ALL.

(93) *Ἐκεχειρίαν.* Cf. Joannes Tzetzes, chil. II,

trice Irene et genero et imperatore annuente, in matrimonium conjunxerat. Aseldecae quippe imperatoris invasione comperta non diu in oppido moratus, præsidiis loco firmato, profugerat, consortem suam Eudociam ibidem relinquens, ratus imperatorem propter propinquam cognationem oppidum neutiquam oppeliturum. Verum ille hujusmodi rationibus posthabitis oppidum cinxit, tormenta admovit et machinas, quibus propugnacula disjiceret, et post dies non multos occupavit. Uxoris suæ sororem unico cum equo, quo vehi posset, Cpolim transmisit; reliquos, qui in arcis custodia erant, pedites dimisit. Imo et Bizya oppidum incitato milite non multo post cepit dominatuique suo subegit.

A γυναικαδέλφη Εὐδοκία, ἣν ὁ [92] Ἀσὲλ Δεκαὲ εἰς γυναῖκα ἠγάγετο τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς βασιλίδος Εἰρήνης καὶ τοῦ γαμβροῦ καὶ βασιλέως θελήματι. Ὁ μὲν οὖν Ἀσὲλ Δεκαὲ οὐκ ἐχαρτέρησεν ἐν τῷ ἄστει· [P. 47] τὴν γὰρ τοῦ βασιλέως ἐπεγνωκὼς ἐφοδον ἐκεῖνος μὲν ἐξῆλθε, τὴν δὲ σύζυγον αὐτοῦ Εὐδοκίαν εἶασεν ἐν τῷ ἄστει, φυλακὴν ἱκανὴν συνεπιστήσας αὐτῷ· ἔδοξε γὰρ αὐτῷ ὡς διὰ τὴν αὐτοῦ γυναικαδέλφην οὐκ ἂν βουληθείη ὁ βασιλεὺς πορθῆσαι τὸ ἄστυ [93]. Ἐκεῖνος δὲ [93] τὰ πολλὰ παρορῶν τῶν τοιούτων παρεκάθισε τῷ ἄστει, καὶ ἐλεπόλεις ἔστησε καὶ μηχανήματα καταβλητικὰ τῶν ἐπάλξεων, καὶ διὰ μετρίων πάνυ τῶν [94] ἡμερῶν ἐχειρώσατο, καὶ τὴν μὲν αὐτοῦ [95] γυναικαδέλφην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐξαπέστειλεν, ἵνα ἵππον αὐτῇ δοὺς ἓν' ἐποχῆται, πάντας δὲ τοὺς εἰς φυλακὴν τοῦ ἄστεως ὄντας πεζοὺς ἀπέλυσεν. Ἀλλὰ [96] καὶ τὸ τῆς Βιζύης ἄστυ στρατιὰν ἐκπέμψας διὰ βραχέος κεχείρωκεν, καὶ συνήγαγε καὶ τοῦτο τῇ τούτου ἐπικρατείᾳ [97].

48. Circa hæc tempora Rhodi insulæ castrum a Januensibus nocturno dolo occupatur. Præfectus enim Joannes Gabalas, Cæsaris Leonis Gabalæ frater, post obitum fratris insulam cum imperio obtinens, una cum imperatore **93** circa Nicomediam degente adversus incursantes e Cpoli Latinos processerat. Statim itaque imperatoris mandato Joannes Cantacuzenus pincerna, eo tempore ducalem Thracesiorum principatum administrans, mittitur, in eamque ingressus cum paucis admodum copiis arma movet, oppidaque in ea Phileremum ac Lietum occupat, et utui poterat, cum Januensibus confligebat. Cum vero justum ad opus exercitum imperator transportasset, ille prope castrum tentoriis collocatis Januenses, sed nullo damno, obsidebat: namque alimentis abundabant, tanquam qui Rhodiorum domibus, bonis ad vitam sustinendam exuberantibus, expilatis necessaria sibi omnia ad vitam comparaverant. Cum eorum quoque uxoribus, nisi effœta jam ætate aut specie indecora quæpiam fuisset, quas oppido ejecerant, consuescebant. Et continua sane nec interrupta Cantacuzeni obsidione, beneque instructis machinis et opportunis dimicationibus, Rhodiense castrum sub ditione Romanorum **94** venisset, nisi quid tale obtigisset. Achaiæ et Peloponnesi princeps

B μὴ'. Κατὰ τοὺς καιροὺς [98] τούτους ἑάλω καὶ τὸ ἄστυ τῆς νήσου Ῥόδου ὑπὸ Γενουϊτῶν νυκτὸς ἐν κλοπῇ. Ὁ γὰρ κρατῶν αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Γαβαλᾶς (94), ὁ τοῦ Καίσαρος Λέοντος τοῦ Γαβαλᾶ ἀδελφὸς, ὁ καὶ μετὰ θάνατον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τῆς νήσου δεσπόζων, ἀποδεδημήκει μετὰ τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὡρμημένων Λατίνων, περὶ τὰ μέρη Νικομηδείας διάγοντος. Εὐθὺς οὖν βασιλικῇ προσταγῇ στέλλεται ὁ ἐπὶ τοῦ κεράσματος Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς (οὗτος γὰρ ἔτυχε τῷ τότε τὴν δουκικὴν τῶν Θρᾳκησίων ἀνεζωσμένος ἀρχὴν), καὶ εἰσῆλθεν ἐντὸς τῆς νήσου μετὰ μετρίων τινῶν δυναμένων ὅπλα κινεῖν, καὶ φθάνει κατασχεῖν τὰ ἐν αὐτῇ φρούρια, τά τε ἐπονομαζόμενα Φιλέρτμον καὶ Λιῆτὸν τὸ ἕτερον. Ἐμάχετο οὖν ὡς εἶχε δυνάμεως τοῖς Γενουϊταις. Ἐπεὶ δὲ ἀξιόμαχος παρὰ τοῦ κρατοῦντος ἀπεστάλη τούτῳ στρατὸς, ἐγγὺς που τοῦ ἄστεως πηξάμενος τὰς σκηνὰς ἐπολιόρκει τοὺς ἐντὸς Γενουϊτας, οὐ κατέβλαπτε δὲ αὐτούς· τροφῶν γὰρ ηὐπόρουν διαρκῶν. Τὰς γὰρ τῶν Ῥοδίων οἰκίας πλήρεις εὑρόντες τῶν ζωαρκῶν, οὐδενὸς τῶν ἀναγκαίων ἐσπάνιζον. Συνεκοιτάζοντο δὲ καὶ ταῖς τούτων γυναιξὶν, εἰ μή τινα ἔξωρον οὖσαν ἢ τὸ εἶδος οὐκ ἀγαθὴν ἀπήλασαν ἔξω. Καὶ τάχος μὲν ἂν τὸ τῆς Ῥόδου ἄστυ ὑπὸ Ῥωμαίους ἐγένετο τῇ συνεχεῖ πολιορκίᾳ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ ταῖς εὐμηχάνοις τού-

[92] ἦν δὲ ἐκεῖσε ἡ τοῦ Ἀσελδεκαὲ γυνὴ, ἀδελφὴ τῆς βασιλίδος Εἰρήνης, Εὐδοκία. ὁ — D. [93] ἐν — ἄστυ om. D. [93] ἐκεῖνος δὲ] ὁ δὲ βασιλεὺς D. omissis τὰ — τοιούτων. [94] πάνυ τῶν om. D. [95] ἐχειρώσατο τοῦτο καὶ τὴν αὐτοῦ. D. [96] ἀπέστειλε, καὶ τοὺς σὺν αὐτῇ. ἀλλὰ — D. [97] καὶ — ἐπικρατείᾳ om. D.

[98] Caput 48 tale præbet D: Τότε καὶ τὸ ἄστυ ἰσχυρὸν Ῥόδου ἑάλω ὑπὸ Γενουϊτῶν κλοπῇ. Ὁ γὰρ κρατῶν αὐτὸ Ἰωάνης ὁ Γαβαλὰς ὁ τοῦ Καίσαρος ἀδελφὸς ἀποδεδημήκει μετὰ τοῦ βασιλέως περὶ Νικομήδειαν διάγοντος. Εὐθὺς οὖν βασιλικῇ προσταγῇ στέλλεται ὁ ἐπὶ τοῦ κεράσματος Ἰωαννης ὁ Καντακουζηνὸς τὴν Θρᾳκησίων ἐξωσμένος ἀρχὴν, καὶ εἰσῆλθε τὴν νῆσον, καὶ κατέσχε φρούριον ταύτης ὀνομαζόμενον Φιλέρμον, καὶ ἐμάχετο Γενουΐταις. Εγγὺς δὲ τοῦ ἄστεως πηξάμενος τὰς σκηνὰς ἐπολιόρκει τοὺς Γενουΐτας. Καὶ τάχος μὲν ἂν τὸ τῆς Ῥόδου ἄστυ ὑπὸ Ῥωμαίων ἐγένετο. Εἰ μὴ ὁ τῆς Ἀχαΐας καὶ Πέλοπος πρίγγιψ Βαλδουΐνος εἰς Συρίαν ἐπάγων συμμαχίαν καὶ ὁπλίτας εἶχεν ἱππότας κἀκεῖθεν ὁπλιτῶν συνθήκας μετὰ Γενουϊτῶν ἐποίησε καὶ ἀφῆκεν αὐτοῖς ἄνδρας ἑκατὸν, ὁ τοὺς Ῥωμαίους ἔπεισεν ὑποχωρῆσαι εἰς τὸ Φιλέρμον. Ἐξήρχοντο οὖν οἱ τοῦ πρίγγιπος ἱππεῖς, καὶ τὴν χώραν ἐληΐζοντο, καὶ σπάνιν τῶν ἀναγκαίων Ῥωμαίοις ἐποίουν. Ὁ μὲν αὐτὸ Ἰωάνης ὁ Γαβαλὰς ὁ τοῦ Καίσαρος ἀδελφὸς ἀποδεδημήκει μετὰ τοῦ βασιλέως περὶ Νικομήδειαν διάγοντος. Εὐθὺς οὖν βασιλικῇ προσταγῇ στέλλεται ὁ ἐπὶ τοῦ κεράσματος Ἰωαννης ὁ Καντακουζηνὸς τὴν Θρᾳκησίων ἐξωσμένος ἀρχὴν, καὶ εἰσῆλθε τὴν νῆσον, καὶ κατέσχε φρούριον ταύτης ὀνομαζόμενον Φιλέρμον, καὶ ἐμάχετο Γενουΐταις. Εγγὺς δὲ τοῦ ἄστεως πηξάμενος τὰς σκηνὰς ἐπολιόρκει τοὺς Γενουΐτας. Καὶ τάχος μὲν ἂν τὸ τῆς Ῥόδου ἄστυ ὑπὸ Ῥωμαίων ἐγένετο. Εἰ μὴ ὁ τῆς Ἀχαΐας καὶ Πέλοπος πρίγγιψ Βαλδουΐνος εἰς Συρίαν ἐπάγων συμμαχίαν καὶ ὁπλίτας εἶχεν ἱππότας κἀκεῖθεν ὁπλιτῶν συνθήκας μετὰ Γενουϊτῶν ἐποίησε καὶ ἀφῆκεν αὐτοῖς ἄνδρας ἑκατὸν, ὁ τοὺς Ῥωμαίους ἔπεισεν ὑποχωρῆσαι εἰς τὸ Φιλέρμον. Ἐξήρχοντο οὖν οἱ τοῦ πρίγγιπος ἱππεῖς, καὶ τὴν χώραν ἐληΐζοντο, καὶ σπάνιν τῶν ἀναγκαίων Ῥωμαίοις ἐποίουν. Ὁ μὲν βασιλεὺς Ἰωάννης τὸ Νύμφαιον καταλαβὼν, καὶ στόλον συσκευασάμενος καὶ τριακοσίους ἱππεῖς, καὶ δοὺς αὐτοῖς στρατηγὸν τὸν Κοντοστέφανον, τὸν πρωτοσεβαστὸν Θεόδωρον ἐξαπέστειλεν· οἱ τῇ νήσῳ ἐπιόντες καὶ τοὺς Λατίνους ἔξω καταλαβόντες ἄρδην πάντας σπάθης ἔργον ἐποίησαν. Οἱ δὲ Γενουΐται παρέδωκαν τὸ ἄστυ καὶ αὐτοὶ πρὸς βασιλέα ἀφίκοντο.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

v. 58, de significatione hujus nominis. ALL.

(94) *Ὁ Γαβαλᾶς*. Repugnante licet scripto codice legendum ὁ Γλάβας, uti mox infra diserte perscriptum est. DOUSA.

του ὁπλομαχίας, εἰ μή τι ξυνέβη τοιοῦτον. Ὡς γὰρ A ὁ τῆς Ἀχαΐας καὶ Πελοποννήσου πρίγκηψ Βιλαρδουΐν εἰς τὴν Συρίαν ἀνήγετο, συμμαχίαν ἐπάγων τοῖς εἰς Συρίαν ἀφικομένοις Φράγκοις, κἀν ταῖς τριήρεσιν αὐτοῦ ὁπλίτας εἶχεν ἱππότας, προσώκειλε δὲ τῇ νήσῳ Ῥόδῳ, καὶ συνθήκην μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ Γενουϊτῶν ἐποιήσατο, καὶ καταλέλοιπε παρ' αὐτοῖς ἄνδρας εὐγενεῖς καὶ ἀγαθοὺς ἱππεῖς πλείους τῶν ἑκατόν. Τοῦτο τοὺς Ῥωμαίων ὑποχωρῆσαι τῆς πολιορκίας τοῦ ἄστεως κατηνάγκασε καὶ εἰς τὴν Φιλέρημον ἐγχωρεῖν. Οἱ μὲν οὖν καταλελειμμένοι παρὰ τοῦ πρίγκιπος ἱππεῖς καταλιμπάνοντες τοὺς πεζοὺς Γενουΐτας περὶ τὸ ἄστυ ἐξήρχοντο, καὶ τὴν [P 48] πᾶσαν χώραν ἐλήϊζον. Τὰ μὲν οὖν χρειώδη ἑαυτοῖς περιεποιοῦντο, σπάνις δὲ τῶν ἀναγκαίων τοῖς Ῥωμαίοις ἐκ τούτου ξυνέβη γίνεσθαι, ἐφ' ᾧ τυγχάνειν B δρόμωνας καὶ ἕτερα ξύλα τοῖς Γενουΐταις πειρατικά. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Ἰωάννης τὸ Νύμφαιον καταλαβών, καὶ στόλον συσκευασάμενος ἀξιόλογον ἐν τῇ Σμύρνῃ, ἱππαγωγούς (95) τε τριήρεις οἰκονομήσας ὡς μέχρι καὶ τῶν τριακοσίων ἵππων ἐπιφέρεσθαι, καὶ εἰς στρατηγὸν αὐτοῖς ἀποτάξας τὸν Κοντοστέφανον Θεόδωρον τὴν τοῦ πρωτοσεβαστοῦ ἀξίαν διέποντα, καὶ ὅπως μέλλει τὰ τῆς μάχης καταρτίσαι τε καὶ συντάξαι, ποῦ τε καὶ ὅτε, ἐγγράφως αὐτῷ παραδοὺς ἐξαπέστειλεν, ἐπευξάμενος τούτῳ τε καὶ τοῖς μετὰ τούτου τὰ λῷονα. Ὁ μὲν οὖν πρωτοσεβαστὸς Θεόδωρος ταῖς τριήρεσιν ἀναχθεὶς καὶ εἰς τὴν νῆσον ἀφιγμένος Ῥόδον, πάντα τε ὡς ὁ βασιλεὺς προσέταξε διαταξάμενος, τοὺς Λατίνους κατετροπώσατο· ἔξω γὰρ λῃζομένοις ἐντυχόντες τοῖς Λατίνοις C οἱ τοῦ βασιλέως ἄρδην πάντας σπάθης ἔργον πεποίηνται, τοῦ ἐπὶ τοῦ κεράσματος Ἰωάννου τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐπισκηψαμένου μηδενὸς αὐτῶν φείσασθαι. Οἱ μὲν οὖν Φράγκοι οἱ ἱππεῖς βασιλικῇ εὐβουλίᾳ οὕτως ἀπώλοντο, οἱ πεζοὶ δὲ Γενουῖται ἐναπολειφθέντες τῷ ἄστει τῆς Ῥόδου κατεῖχον αὐτὸ τοῖς ἔξω μαχόμενοι. Ἐπεὶ δὲ οὐ δυνάμεως εἶχον εἰς μακρὸν ἀντέχειν, εἰς ξυμβάσεις ξυνῆλθον, καὶ παρέδωκαν μὲν τὸ ἄστυ τοῖς Ῥωμαίοις, αὐτοὶ δὲ πρὸς τὸν βασιλέα ἀφίκοντο καὶ κατὰ τὰς γεγονυίας τούτοις συνθήκας τῆς βασιλικῆς εὐμενείας ἀπήλαυσαν. Καὶ οὕτω δὴ καὶ αὖθις ἡ νῆσος Ῥόδος ὑπὸ Ῥωμαίους ἐγένετο. Καὶ ταῦτα μὲν ξυμβέβηκεν οὕτως.

A Villarduinus in Syriam contendens ad Francos, qui in ea erant, copias auxiliares trajiciebat, armatosque in triremibus etiam equites deportabat. Hic Rhodum appellens, cum Januensibus pactione inita, equites fortes atque ingenuos centum et amplius illis concessit, qui Romanos ab obsidione licet invitos dimovere et Phileremum repulerunt. Illi a principe equites relicti, pedites Januenses in castro secludentes, exsilientes rapinis omnia vastabant, sibique alimenta subministrabant. Hinc Romani rerum inopia laborare, eoque potissimum quod dromonibus aliisque Januensium navigiis piraticis infestarentur. Sed Joannes imperator Nymphæum pergens, Smyrnæ classe valida adornata et hippagogis triremibus ad trecentos etiam transportandos equos aptissime compactis, ductorem B classis Theodorum Contostephanum, protosebasti dignitate insignitum, delectum, apprimeque quanam ratione aciem instruere ac componere, quo in loco et quando deberet, etiam scriptione instructum, dimittit, bona illi sociisque ac fausta deprecatus. Protosebastus Theodorus triremibus in altum devectus et Rhodum veniens, et uti præceperat imperator rebus dispositis, Latinos fugat, Romanis siquidem Latini omnia diripientes obviam facti ad internecionem cæsi sunt, cum pincerna **95** Joannes Cantacuzenus id imperasset ut nemini parcerent. Sic Franci equites sapienti imperatoris consilio trucidati sunt. Januenses pedites, qui in castro Rhodio remanserant, adversus oppugnatores C bellum gerentes illud defendebant. Cum deinceps pugnam diutius sustinere nequirent, pacto castrum dedidere Romanis, ipsi vero ad imperatorem accedentes, ut pactione firmatum fuerat, imperatoriæ mansuetudinis participes effecti sunt. Sic rursum Rhodus insula in ditionem Romanorum venit. Et hæc quidem ita peracta sunt.

μθ'. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς [36] Ἰωάννης μετὰ τοῦ

49. Porro Joannes imperator cum despota

[36] D: Ὁ δὲ βασιλεὺς μετὰ τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ συνθήκας ἐποίησε καὶ εἰς κήδους κοινωνίαν συνῆλθε, τὸν υἱὸν τούτου τὸν Νικηφόρον γαμβρὸν λαβὼν ἐπὶ τῇ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ θυγατρὶ Μαρίᾳ, καὶ περὶ Ἠηγὰς τὴν μνηστείαν ποιεῖ. Ἀλλὰ τὸ τῆς παροιμίας κἀπὶ τῷ Μιχαὴλ ἐπαληθεῦον ἦν· στρεβλὸν ξύλον οὐδέποτ' ὀρθὸν, καὶ Αἰθίοψ οὐκ οἶδε λευκαίνεσθαι. Εἶτα εἰς ἀποστασίαν ἐχώρησεν ὁ Μιχαὴλ, τῷ θείῳ αὐτοῦ Θεοδώρῳ συμβούλῳ χρησάμενος. Ὁ γνοὺς ὁ βασιλεὺς διαπεραιοῦται τὸν Ἑλλήσποντον, καὶ καταλαβὼν Θεσσαλονίκην ἐν τοῖς Βοδηνοῖς ἐστρατοπεδεύσατο. Ἀπέδρα δ' ἐκεῖθεν ὁ Ἄγγελος Θεόδωρος. Εἰς δὲ πολιορκίαν Βοδηνῶν καταστὰς τὸ ἄστυ παρεστήσατο. Καὶ ἐν λίμνῃ Ὀστροβῷ παραστρατοπεδεύσας πέμπει τὸν Κομνηνὸν Ἀλέξιον Στρατηγόπουλον, Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον, τὸν Μακρηνὸν Ἰωάννην, τὸν Τύραννον Γουδέλων, ἵνα λῃζοιντο τὰ τοῦ Μιχαήλ. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐκεῖ σκηνῶν ἠθύμει ὅτι μὴ ἄξιόν τι εἰργάσατο. Τὴν δὲ τῶν χρειωδῶν σπάνιν ἡμιόνοις καὶ καμήλοις ἐκ Βερροίας ἐθεράπευεν. Ἦκε δ' αὐτῷ πρόσφυξ ὁ Γλαβᾶς Ἰωάννης ἐκ Καστορίας, καὶ συνεχῶς ὁ Πετραλίφας Θεόδωρος ὁ γυναικάδελφος τοῦ Μιχαὴλ, ὃς ἐπεὶ προσέλθοι τῷ βασιλεῖ, αἱ δεσβόλεις ἡ τε μικρὰ καὶ μεγάλη τοῦ βασιλέως ἐγένοντο. Καὶ ὁ ἀπὸ Ἀλβάνου Γουλάμος μετὰ στρατοῦ πρὸς Καστορίαν διάγων, σύζυγον ἔχων καὶ τὴν αὐτοῦ ἀνεψιὰν τῆς βασιλίδος Εἰρήνης πρωτεξαδέλφης αὐτῆς θυγατέρα, προσῆει τῷ βασιλεῖ. Ὁ δὲ Μιχαὴλ ἐν στενῷ ὁρῶν τὰ

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(95) Ἱππαγωγούς. Joannes Tzetzes, chil. VI, v. 329. Suidas: Ἱππαγωγὸς ναῦς ἡ τοὺς ἵππους καὶ τοὺς ἄνδρας ἄγουσα. Ἱππηγὸς dicitur a Polybio. Idem in ῥῦμα. Ex hoc monstrum facit Sabellius *Hippagenes*, Ennead. IX, lib. V: *Quæ habuit centum viginti arcilia: sic enim dicunt Veneti navigia ad convehendum equos; Græci Hippagones vocant.* ALL.

Michaele fœdus init, et affinitatis cognatione conjungitur. Namque Michaelis filio Nicephoro filii sui imperatoris Theodori filiam Mariam matrimonio copulat, uxorque illius Theodora Nicephorum una secum in Orientem asportat, et circa Pegarum loca imperatorem degentem alloquitur. Sic filiorum sponsalia constituta sunt. Dein Theodora cum filio, non sine debitis humanitatis officiis ab imperatore **96** utrique exhibitis, ad maritum Michaelem domum revertitur. Attamen proverbio vulgatum in Michaelem quoque nec incompte locum habere compertum est : lignum curvum nunquam rectum, nec Æthiops albescere scit ; quippe ab imperatore, consilio patrui sui Angeli Theodori usus, defecit. Quod cum intellexisset imperator, et eorum conspirationem rescivisset, sibique post Cpolim captam nullos alios præter hos adversarios infensos existimaret, et pace Musulmanica frueretur, et conatus Bulgarorum quiescerent, pro dignitate rei, et ut ita dicam, apparatu regio, militiis omnibus uti parerat compositis Hellespontum transit, secum plerisque militum ducibus conductis. Inter eos accensebantur Nicephorus Tarchaniota mensæ præfectus et vices magni domestici gerens, cujus moribus imperator, sibi amore conjunctissimum judicans, acquiescebat, vir in exercendis militiæ numeris, ut experimento postea deprensum est, præstantissimus. Ille se Thessalonicam contulit, **97** inde collatis signis apud Bodenos castra locavit. Verum Angelus Theodorus Bodenis prius emergens nepotem suum Michaelem despotam adit. Imperator nihilominus obsidione cingit Bodenos, nec multum post tempus castrum in ditionem recipit. Hinc abscedens in loco quodam Ostrobi lacui proximo tabernacula figit, indeque duces militum Alexium Strategopulum, Michaelem Palæologum magni domestici filium, Joannem Macrenum, Gudelem tyrannum, aliosque in Michaelis despotæ loca subjecta mittit, ut fortunas uniuscujusque diriperent, et sicubi exercitum illius offenderent, pugna in eum inveherentur, et si sese offerret occasio, arcem etiam expugnarent. Sic illi exhauriebant omnia ac depopulabantur et ante imperatoris tentorium deferebant. Imperator in Ostrobi locis remanserat, affligebaturque animo, quod nihil dignum ipse exspectatione hominum peregisset. Neque minus exercitus ægre ferebat, quippe tempestate hiberna discruciatus magis ac magis necessariorum inopia laborabat. Imperator incommodo providit : mulis etenim camelisque Bericæa necessaria convehebantur. Sic imperatori affecto præter exspectationem Castoria transfuga Chavas occurrit, et non multo post Theodorus

A δεσπότου (96) Μιχαὴλ συνθήκας τε πεποίηκε καὶ εἰς κήδους κοινωνίαν συνῆλθε· τὸν γὰρ τοῦ Μιχαὴλ υἱὸν Νικηφόρον ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ βασιλέως Θεοδώρου τῇ Μαρίᾳ γαμβρὸν ἠγάγετο. Καὶ ἡ τούτου γαμετὴ Θεοδώρα τὸν Νικηφόρον μεθ' ἑαυτῆς λαβοῦσα εἰς τὴν ἕω διαπεραιοῦται, καὶ περὶ τὰ μέρη τῶν Πηγῶν τῷ βασιλεῖ διάγοντι ἐντυγχάνει, καὶ ἡ τῶν παίδων μνηστεία γεγένηται. Καὶ ἡ Θεοδώρα αὖθις τὸν αὐτῆς υἱὸν λαβοῦσα οἴκαδε ὑπεχώρησε παρὰ τὸν αὐτῆς σύζυγον Μιχαήλ, προσηκόντως φιλοφρονηθέντες παρὰ τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ τὸ τῆς παροιμίας κἀπὶ τῷ Μιχαὴλ ἐπαληθεύειν ἐφαίνετο· στρεβλὸν ξύλον οὔποτ' ὀρθὸν, καὶ ὁ Αἰθίοψ οὐκ οἶδε λευκαίνεσθαι. Εἰς ἀποστασίαν γὰρ τοῦ βασιλέως ἐφώρμησε, συμβούλῳ περὶ τὴν σκῆψιν τῷ θείῳ αὐ-
B τοῦ τῷ Ἀγγέλῳ Θεοδώρῳ χρησάμενος. Ὁ γοῦν βασιλεὺς Ἰωάννης ταῦτα γνοὺς καὶ τὴν αὐτῶν συνωμοσίαν μεμαθηκὼς, οὐκ ἄλλους οἰόμενος ἐναντίους εἶναι μετὰ τῆς Κωνσταντίνου ἄλωσιν ἀλλ' ἢ τούτους, ἐπειδὴ καὶ ἐχειρίσαν ἦγεν ἀπὸ τοῦ μέρους τῶν Μουσουλμάνων, ἠρέμουν [P. 49] δὲ καὶ τὰ ἐκ τῶν Βουλγάρων, ἀξιομάχως καὶ ὡς εἰπεῖν βασιλικῶς παρασκευασάμενος, καὶ τὰς δυνάμεις ἁπάσας ὡς ἔδει συντάξας, διαπεραιοῦται τὸν Ἑλλήσποντον, πολλοὺς μὲν καὶ ἄλλους ἔχων στρατηγοὺς, τὸν δὲ Ταρχανειώτην Νικηφόρον τὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτοῦ οἷον τὰ τοῦ μεγάλου δομεστίκου διεκπληροῦντα. Ἐπανεπαύετο δὲ τοῖς αὐτοῦ ἤθεσι, καὶ εὖνουν αὐτὸν ἐλογίζετο κἀν ταῖς στρατηγίαις, ὡς ἡ πεῖρα μεμαρτύρηκε, δεξιώτατον. Καταλαβὼν γοῦν τὴν Θεσσαλο-
C νίκην κἀκεῖθεν τὰς δυνάμεις ἁπάρας ἐν τοῖς Βοδηνοῖς ἐστρατοπεδεύσατο. Πέφθακε δὲ ὁ Ἄγγελος Θεόδωρος ἐξ αὐτῶν ἀποδρᾶναι καὶ εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ τὸν δεσπότην Μιχαὴλ ἀπελθεῖν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς εἰς πολιορκίαν τῶν Βοδηνῶν καταστὰς ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ τὸ τῶν Βοδηνῶν παρεστήσατο ἄστυ. Κἀκεῖθεν ἁπάρας ἔν τινι τόπῳ τῇ τοῦ Ὀστροβοῦ ἐγγίζοντι λίμνῃ ἐπῆξατο τὰς σκηνάς. Καὶ ἐξαπο-
D στέλλει στρατηγοὺς κατὰ τῶν χώρων τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ τόν τε Στρατηγόπουλον Ἀλέξιον, τὸν Παλαιολόγον Μιχαὴλ τὸν τοῦ μεγάλου δομεστίκου υἱὸν, καὶ τὸν Μακρηνὸν Ἰωάννην, τὸν τύραννον Γουδέλην καὶ ἑτέρους, ἵνα τε ληΐζοιντο τὰ πέριξ, καί που εἰ τύχοιεν καὶ στρατεύματα αὐτοῦ, εἰς μάχην κατ' αὐτοῦ χωρήσαιεν, καὶ εἴπερ εὐχέρειαν σχοῖεν, καὶ ἄστυ πορθήσαιεν. Καὶ οὕτως μὲν ἐκεῖνοι ἐποίουν, καὶ προῆγον τῆς τοῦ βασιλέως σκηνῆς ἔμπροσθεν· ὁ δὲ βασιλεὺς προσεκαρτέρει τοῖς τοῦ Ὀστροβοῦ τόποις, καὶ ἐθαρρύνετο ἐφ' ᾧ μὴ πέφθακεν ἄξιόν τι ἐργάσασθαι. Ἠγανάκτει δὲ καὶ τὸ στράτευμα· ὁ καιρὸς γὰρ ἦν χειμέριος, ἐσπάνιζον δὲ καὶ τῶν χρειωδῶν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς τὸ τοιοῦτον τεθεράπευκεν· ἀπὸ Βερροίας γὰρ ἡμιόνοις καὶ καμήλοις τὰ χρειώδη

περὶ αὐτὸν πρισβείαν πρὸς τὸν βασιλέα ἐστείλατο, καὶ ἀπέλυσε πρὸς τὸν βασιλέα ὁ Μιχαὴλ Πρίλαπον καὶ Βελεσὸν καὶ τὸ ἐν τῷ Ἀλβάνῳ φρούριον τὰς Κρόας. Καὶ προέδησαν παρὰ τοῦ βασιλέως ἔγγραφοι ὅρκοι, καὶ δεσπότην τὸν αὐτοῦ υἱὸν τιμήσας ὁ βασιλεὺς· διὰ τὴν ἐγγόνην. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐν Βοδηνοῖς παραχειμάσας μετὰ μετρίου στρατεύματος ἀπῆλθεν εἰς Ἀχρίδα· καὶ εἰς Δεάβολιν καὶ Καστορίαν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(96) *Μετὰ τοῦ δεσπότου.* Exactius Gregoras, p. 47-49. ALL.

διεκόμιζεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Οὕτωσὶ δὲ διατεθειμένου τοῦ βασιλέως παρ' ἐλπίδας ἐπιφοιτᾷ τῷ βασιλεῖ πρόσφυξ ἀπὸ Καστορίας Γλαβᾶς, καὶ συνεχῶς ὁ Πετραλίφας Θεόδωρος ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς τοῦ Τορνίκη Δημητρίου τοῦ Κομνηνοῦ, ὃς τὰ κοινὰ διέπων ἦν τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ, παρ' αὐτοῦ πάνυ φιλούμενος καὶ τιμώμενος· ἀδελφὸν γὰρ αὐτὸν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀπεκάλει. Ἐξ ἀνθρώπων οὖν πρὸ καιροῦ γέγονεν. Οἰκονόμος οὖν τῶν κοινῶν οὐκ ἦν ἐν τιμῇ καὶ ὀφφικίου ὀνόματι γνωριζόμενος, τοῖς τυχοῦσι δὲ ἐχρᾶτο εἰς ὑπηρεσίαν ὁ βασιλεὺς καὶ γραμματικοῖς ἀνωνύμοις, τῷ Μεσοποταμίτῃ Ἰωσὴφ καὶ τῷ ἐξυπηρετήσαντι αὐτῷ Νικηφόρῳ τῷ Ἀλυάττῃ, ἐν δὲ τοῖς ἐλλογιμωτέροις γράμμασι καὶ ἀξίοις σπουδῆς τῷ Μακρωτῷ Ἰωάννῃ καὶ ἐμοί. Ὁ μὲν οὖν ῥηθεὶς Πετραλίφας τοῦ Μιχαὴλ γυναικάδελφος ὤν, ἐπεὶ προσέλθοι τῷ βασιλεῖ, πολλῆς [P. 50] εὐθυμίας αὐτόν τε τὸν βασιλέα καὶ τὰ στρατεύματα ἔπλησεν· εὐθὺς γὰρ ἡ Καστορία καὶ ἡ περὶ αὐτὴν ἅπασα χώρα προσερρύη τῷ βασιλεῖ, καὶ αἱ Δεαβόλεις δὲ, ἥ τε μικρὰ καὶ μεγάλη, τοῦ βασιλέως ἐγένοντο. Καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀλβάνου ὁ Γουλάμος, ἐπεὶ πρὸς τὰ τῆς Καστορίας συνδιῆγε μετὰ τοῦ ἐξ Ἀλβάνου στρατοῦ μέρη, σύζυγον ἔχων τῆς βασιλίδος Εἰρήνης αὐτανεψιὰν πρωτεξαδέλφης αὐτῆς θυγατέρα, λόγοις μειλιχίοις καὶ γράμμασιν ὑποσχέσεων τῶν ὑπὸ τοῦ βασιλέως θελχθεὶς προσῆει τῷ βασιλεῖ. Φιλοφρόνως γοῦν τοὺς τοιούτους πάντας ὁ βασιλεὺς δεξάμενος πρεπόντως ἐφιλοτιμήσατο. Ταῦτα γνοὺς Μιχαὴλ ὁ δεσπότης, καὶ ἐν στενῷ κομιδῇ βλέπων τὰ περὶ αὐτὸν τυγχάνοντα πράγματα, κατὰ ῥοῦν δὲ χωροῦντα τῷ βασιλεῖ, πρεσβείαν πρὸς τὸν βασιλέα ἐστείλατο διά τε τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου τοῦ Ξηροῦ καὶ τοῦ ἐπ' ἀδελφῇ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ Μαλιασηνοῦ καὶ τοῦ Λαμπέτου, οἳ καὶ εἰς λόγους συνελθόντες τῷ βασιλεῖ ξυμβάσεις πεποίηνται. Καὶ ἀπέλυσε μὲν πρὸς τὸν βασιλέα ὁ Μιχαὴλ τὸ ἄστυ τὸν Πρίλαπον καὶ τὸν Βελεσὸν καὶ τὸ ἐν τῷ Ἀλβάνῳ φρούριον τὰς Κρόας, καὶ προέβησαν πρὸς τοῦ βασιλέως ἔγγραφοι ὅρκοι, καὶ ἀπεστάλησαν πρὸς αὐτὸν καὶ πρέσβεις, ὅ τε Φιλαδελφίας Φωκᾶς καὶ ὁ τῆς αὐλῆς πριμικήριος Ἰσαάκιος ὁ Δούκας, ὃν καὶ Μούρτζουφλον ἀπεκάλουν, καὶ ὁ Γαλέας Μιχαὴλ καὶ αὐτὸς ἐγώ. Ἀπῇειμεν οὖν πρὸς τὸν Μιχαὴλ, καὶ εὕρομεν τοῦτον ἐν τῇ Λαρίσσῃ, καὶ πεπληρώκαμεν τὰς σπονδὰς, καὶ λαβόντες τὸν υἱὸν αὐτοῦ Νικηφόρον, ὃν καὶ δεσπότην ὁ βασιλεὺς διὰ τὴν αὐτοῦ ἐγγόνην τετίμηκεν, ἀλλὰ μὴν καὶ τὸν τοῦ Μιχαὴλ θεῖον τὸν Ἄγγελον Θεόδωρον δεσμώτην, πρὸς τὸν βασιλέα ἐπανεζεύξαμεν ἐν τοῖς Βοδηνοῖς σκηνούμενον. Καὶ οὕτω μὲν ἐγεγόνει ταῦτα, καὶ εἰς τοιοῦτο τέλος κατηντήκει τὰ πράγματα. Παραχειμάσας οὖν (97) ἐν τοῖς Βοδηνοῖς ὁ βασιλεὺς ἦρος ὥρᾳ, ἐπεὶ καὶ τὴν ἀναστάσιμον ἑωρτάκει ἡμέραν, τὰ στρατόπεδα αὐτοῦ που καταλελοιπὼς καὶ εἰς ἡγεμόνα αὐτῶν τάξας τόν τε πρωτοϐεστιάριον Ἀλέξιον τὸν Ῥαοὺλ, γαμβρὸν ὄντα ἐπ'

A Petraliphas, qui conduxerat filiam Demetrii Tornicii Comneni, cui summa rerum publicarum ab imperatore Joanne commissa fuerat, cum eum summopere et diligeret et in honore haberet : eum enim in literis **98** fratrem vocabat. Ilic multum ante hæc tempora vita functus est ; ideoque nemo in ea dignitate atque officio, qui publica scilicet administraret, agnoscebatur, sed imperator quibuscunque et ut sors tulerat, grammaticisque minime notis, Josepho Mesopotamita illiusque administro Nicephoro Alyate, sed in spectabiliioribus litteris studioque et diligentia dignis Joannis Macroti et meo ministerio utebatur. Petraliphas ergo, uxoris Michaelis frater, obviam imperatori factus multo cum gaudio, ingenti etiam lætitia B agmina cumulavit. Statim enim Castoria et circumjacentia loca imperatori se submisere. Deabolis item magna et parva in potestate illius venere. Et ex Albano Gulamus, una cum exercitu, quem Albano conduxerat, in Castoriæ partibus degens, Irenæ imperatricis nepti, consobrinæ illius filiæ, matrimonio copulatus, oratione placida et miti, nec non litteris ac promissis imperatoriis illectus, imperatori se dederat. Amice humaneque hos omnes exceptos imperator, uti par erat, muneribus etiam cumulavit. Certior de his factus Michael despota, cernens res suas in extrema fortuna laborare, imperatoris prospere cuncta ac secundo vento procedere, legatos ad imperatorem misit C Xerum metropolitam Naupacti, Maliassenum sororis suæ generum, et Lampetem, qui convenientes imperatorem fœdus faciunt. Et Michael quidem imperatori castrum Prilapi et Belesum et in Albano oppidum **99** Croas dedidit. Fœdus etiam per imperatorem jurejurando scriptis consignato firmatum est ; et ad eum missi legati Phocas Philadelphiensis, Isaacius Ducas aulæ primicerius, quem et Murtzuphlum cognominabant, Michael Hyaleas et ego ipse ad Michaelem accessimus Larissæ commorantem, et pacta complevimus. Et cum filium illius Nicephori, quem propter suam neptem imperator despoinæ munere decoraverat, accepissemus, nec non Michaelis patruum Angelum Theodorum vinculis alligatum, ad imperatorem D apud Bodenos degentem remigravimus. Et hæc ita peracta sunt, talemque finem res habuere. Cum Bodenis imperator hiemasset, vere, resurrectionis diebus festis celebratis, exercitibus ibidem relictis, et ductoribus eorum protovestiario Alexio, Raulo neptis marito et Comneno Michaele Palæologo constitutis, cum parvo agmine ad urbes jam rerens Romano imperio additas revisendas iter ingreditur, et primum Achridam petit, inde Deabolim proficiscitur, ex qua Castoriam pervenit, et autumno agminibus compositis viam ad Orientem meditatur.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(97) *Παραχειμάσας οὖν*. Gregoras, p. 19, ait reditum parasse, quod ibi nollet hibernare.

ἀδελφόπαιδι τοῦ βασιλέως, καὶ τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον, μετὰ μετρίου στρατεύματος εἰς θέαν τῶν προσφάτως ἐπιγεγενημένων τούτῳ χώρων ἀφίκετο. Καὶ ἀπῆλθε μὲν εἰς Ἀχρίδα, ἐπιδιεθημήκει δὲ ἐς Δεάβολιν κἀκεῖθεν εἰς Καστορίαν. Καὶ τῇ τῆς ὁπώρας ὥρᾳ συσκευασάμενος τὰ στρατεύματα τῆς εἰς ἔω φερούσης ἐφήψατο.

50. Hinc Thessalonicam prætergressus emensusque Bisaltiam apud Philippos non levi ex causa, ut sibi videbatur, castra metatus est. Nam e Melenico Nicolaus Manclavites imperatori adhuc apud Bodenos commoranti **100** Michaelem Palæologum, dicti magni domestici filium, accusavit: sed cum talium perscrutatio, dum educendi exercitus pugnæque conferendæ tempus instaret, minime opportuna videretur, *in* opportunius tempus rem visum est imperatori differre. Tunc itaque de iis quæstionem habendam censuit. Quare senatum continuo convocat, judices decer-

ν'. Παραμείψας [97] οὖν τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βισαλτίαν, διαβὰς ἐς Φιλίππους ἐπήξατο (98) τὴν σκηνὴν λόγου πέρι, ὡς ἐδόκει τούτῳ, οὐχὶ σμικροῦ. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ Μελενίκου Μαγκλαβίτης Νικόλαος (99) κατεῖπε πρὸς τὸν βασιλέα (1) τοῦ Παλαιολόγου Μιχαὴλ [P. 51] τοῦ προῤῥηθέντος υἱοῦ τοῦ μεγάλου δομεστίκου, ὅτε ἦν ἐν τοῖς Βοδηνοῖς. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἦν καιρὸς τοιούτων πραγμάτων ἐρεύνης, ἀλλ' ἐκστρατείας καὶ μάχης, ἐταμιεύετο τῷ βασιλεῖ τὰ τῆς ὑποθέσεως ἕως ὥραν εὔθετον. Τότε γοῦν εἰς ἐξέτασιν τῶν τοιούτων ἐγεγόνει ὁ βασιλεὺς, καὶ δικαστήριον

[97] D. Καὶ παραμείψας Θεσσαλονίκην, καὶ Βισαλτίαν εἰς Φιλίππους ἐπήξατο τὴν σκηνήν. Ὁ γὰρ Μαγκλαβίτης Νικόλαος κατεῖπε Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, ὃν καὶ ἤθελεν ἐξετάσαι ὁ βασιλεύς. Ἐτασθέντων οὖν τῶν εἰρημένων ὁ μὲν ἤλεγχε τὸν εἰπόντα, ὁ δὲ ὡμολόγει εἰπεῖν ἀλλ' οὐκ εἰδῆσει τοῦ Παλαιολόγου Μιχαήλ. Καὶ ὀπλισθέντες καὶ ξυμβαλόντες ἥττηται ὁ κατηγορούμενος, καὶ συλληφθεὶς ζωὸς αὖθις ἠρνεῖτο, κατεκρίθη θανεῖν, καὶ αὖθις μεθ' ὅρκων τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ ἔλεγε μὴ εἰδέναι. Ἡ οὖν ἐξέτασις πρὸς τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ, καὶ ἡ διὰ μύδρου ἀπόδειξις (2). Ὁ δὲ, Εἰ μὲν κατηγορεῖ μού τις, πρὸς ἐκεῖνον ἂν ἐμαχεσάμην, τὸ δὲ μύδρου κρατῆσαι τερατουργοῦ τινος, οἷος ἦν Φειδίας καὶ Πραξιτέλης (3). Ὁ δὲ Φιλαδέλφου Φωκᾶς συνεβούλευσε τούτῳ τὸ τοιοῦτον. Ὁ δὲ « Οὐκ οἶδ' ὅπως τὸ τοιοῦτον κέκληται ἅγιον » ἔφη, « ἀλλ' ἐγὼ ἁμαρτωλός εἰμι ἄνθρωπος, καὶ τερατουργεῖν τοιαῦτα οὐ δύναμαι. Εἰ δέ μοι συμβουλεύῃ μητροπολίτης ὢν καὶ Θεοῦ ἄνθρωπος τοῦτ' διαπράξασθαι, ἔνδυσαι μὲν αὐτὸς τὴν ἱεράν σου στολὴν, εἶτα ταῖς σαῖς χερσὶν ἐκπύρωσόν μοι τὸν σίδηρον, καὶ ταύταις ἐπίθες τῇ χειρί μου τοῦτον. Καὶ εἰ οὕτω γένηται, τεθάρρηκα τῷ Δεσπότῃ μου Χριστῷ ὡς τὴν μὲν ἁμαρτίαν μου παροράσεται, θαυματουργήσει δὲ τὴν ἀλήθειαν. » Καὶ ὁ μητροπολίτης « Οὐκ ἔστι τοῦτο τῆς ἡμετέρας καὶ Ῥωμαϊκῆς κατασκέσεως, οὐδὲ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, βαρβαρικῇ δὲ παραδόσει παρῆκται. » Καὶ ὃς « Εἰ μὲν ἐκ βαρβάρων γεγένημαι, βαρβαρικῶς ἐκτισάμην τὴν δίκην μου. » Καὶ ὁ μητροπολίτης πρὸς τὸν βασιλέα ἐλθὼν ταῦτ' εἶπε. Καὶ ὁ βασιλεὺς « Αἶ τὸ ἐλεεινὸν οἷας δόξης ἐξέπεσε.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(98) *Ἐς Φιλίππους ἐπήξατο.* Gregoras, p. 49. Et mirum sane Gregoram judicium adeo celebre, quo forte Græcia et dignitate personarum et probationum veritate et judicum frequentia nullum vidit illustrius, adeo obtruncasse deartuasseque ut neque pes neque caput in eo appareat. Ge. Phranza temere confundit omnia, qui judicium hoc sub Batacio factum sub Theodoro illius filio ponit : *Quæ res eum in suspicionem captati imperii, cui per id tempus Theodorus Lascaris Junior præsidebat, per calumniam vocavit.* Secundo, quæstioni præfuisse, cujus tum apud imperatorem plurimum valebat auctoritas, Arsenium patriarcham cum aliis judicibus. Et tamen Arsenius post illud judicium ex Apolloniade accitus in patriarchatum evectus est. Tertio, episcopus, qui illi suadet ut consilii sui conscios ediceret, etiam jurejurando promittit illos solos ex legibus pœnas daturos, Michaelem ab omni supplicio immunem ac liberum abiturum. Et hoc fuit præter sententiam imperatoris ; et episcopus promittit nunquam postea observanda. Quarto, probationem ferri candentis Michael ad probandam suam innocentiam poscit : *Quodsi hoc non est satis, obsecro te, domine, hoc mihi da, ferrum in camini flammas conjectum et etiam atque etiam vehementerque candens manibus complectar, prunasque in sinum immittens, sperans Deum, qui tres pueros in camino ignis liberavit, et oculum illum omnia contuentem semperque vigilem, qui scrutatur renes et corda, quique novit nec cogitasse nec concepisse me de quibus interroges, illæsum, si ei placuerit, ab adustione servaturum.* Hoc vero merum mendacium est ; semper enim ab hujusmodi ferri candentis experimento abhorruit, palamque edixit se ut Romanum legibus Romanis, non barbaris, quando ille mos Barbarorum erat, judicandum esse. Quinto, ineptissime ab episcopo deterretur Michael ab illa probatione, cum episcopus ille ad eam suaderet, qui comperta postea Michaelis mente verba illa protulit. Cum itaque omnia confundat et mutilet pro libidine Phranza, nos eo neglecto ex aliis scriptoribus rem adeo singularem illustrabimus. Henricus quoque Spondanus, in Continuatione *Annalium* miro anachronismo, ut semper solet, hoc idem judicium sub Theodoro ponit, sub quo affectasse imperium Michaelem Palæologum scribit. ALL.

(99) *Νικόλαος.* Nicolai hujus quoque mentio fit supra loco nimisquam corrupto. Μαγκλαβίτης nihil aliud est quam custos ad aulæ januam, clava armatus, quam μαγκλάβιον *maniclarium* appellabant. Vide Glossarium Meursii in μαγκλάβιον et μαγκλαβίτης. DOUSA.

(1) *Κατεῖπε πρὸς τὸν βασιλέα.* Sæpe alias etiam in suspicionem affectati imperii sub hoc Batacio venisse Michaelem Palæologum habeo ex Ge. Pachymere, lib. I, cap. 7, qui ibidem exponit quomodo Batacius securitatem sibi parabat. ALL.

(2) *Ἡ διὰ μύδρου ἀπόδειξις.* Ferri candentis experimentum ad innocentiæ probationem nota etiam Græcis ea tempestate in usu fuisse. Georgius Pachymerius, lib. I *Historiæ Græcæ* testatur *se adolescente nonnullos massam ferream candentem manibus citra noxam sustulisse, atque ita innocentiam suam per miraculum testatam reddidisse.* Et diu post hæc tempora adhuc *ferrum ignitum ab illæsa muliere contrectatum* scribit Cantacuzenus, *Histor. Byzant.* lib. III, cap. 27. DOUSA.

(3) *Φειδίας καὶ Πραξιτέλης.* Novum mihi hoc semper visum fuit Phidiam Praxitelemque, duos nobilissimos statuarios ac cælatores, magorum ac præstigiatorum loco haberi. Si non negatur Græculos, profecto velim doceri quid sibi velit et quo alludat auctor. DOUSA.

ἔστησε καὶ κριτὰς ἐκάθισε καὶ λαμπρὸν κριτήριον A nit, et judicium celebre constituit. Causa hæc erat. συνεκρότησεν. Ἡ δ' ὑπόθεσις ἦν τοιαύτη. Ἐπεὶ ἐτελεύτησεν ὁ Τορνίκης Δημήτριος, ἔτι δὲ περιῆν ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁ μέγας δομέστικος, ὁ δὲ τούτου υἱὸς Μιχαὴλ ἐς Μελένικον καὶ Σέρρας, ὃς καὶ μαθὼν τὸν τοῦ Τορνίκη θάνατον ἐδυσφόρησε καὶ σκυθρωπὸς τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐπεφαίνετο· ἦν γὰρ ὁ Τορνίκης σύζυγον ἔχων τοῦ μεγάλου δομεστίκου πρωτεξαδέλφην. Οἷα γοῦν φιλεῖ ἐπὶ τοῖς τοιούτοις γίνεσθαι, ἠρώτηκε τις τῶν ἐκ Μελενίκου τοὔνομα... θατέρου τινα καλούμενον... ὅτου χάριν σκυθρωπάζει ὁ Κομνηνὸς Μιχαήλ. Ὁ δὲ (καὶ γὰρ ἠπίστατο τὴν αἰτίαν), « Ὁ Τορνίκης, » ἔφη, « Δημήτριος τέθνηκεν. Ἦν δὲ προσγενὴς αὐτοῦ καὶ οἰκονόμος τῶν κοινῶν. Καὶ τούτου γοῦν χάριν κἀκείνου λελύπηται. » Ὁ δὲ, « Οὔ μοι B δοκεῖ, » φησίν· « οὐδὲ γὰρ διὰ Τορνίκην οὕτως ἂν ἠδημόνει καὶ ἤσχαλλεν. Ἀλλ' ὡς ἔοικεν, ἐπὶ τῷ κρείττονι ἐκείνου τοῦτο συμβέβηκε. Καὶ εἰ τοῦτο, φεῦ ἡμῖν· ἐν γὰρ ταραχαῖς καὶ ὀχλήσεσιν αὖθις γενήσονται τὰ ἡμέτερα, κατεστορεσμένα νῦν καλῶς καὶ εἰς ἀταραξίαν ἐληλυθότα. » Ἡ δ' οὗτος, « Ἀλλ', ὦ φίλος, καὶ εἰ τοιοῦτον ξυνέβη, καὶ οὕτω δὴ οὐ κακῶς τὰ καθ' ἡμᾶς ἕξουσι. Καὶ γὰρ ὁ μέγας δομέστικος ἐν Θεσσαλονίκῃ διάγει ἡγεμονεύων αὐτῆς, καὶ οὑτοσὶ δὲ ὁ Κομνηνὸς Μιχαὴλ ὁ τούτου υἱὸς τὴν τῶν ἡμετέρων χώρων διεξάγει κηδεμονίαν. Ὑπὸ τοιούτων γοῦν μεγίστων ἀνδρῶν διακυβερνώμενοι οὐκ ἂν ποτε κοσμικὸν κλυδώνιον ἴδοιμεν, ἄλλως τε καὶ ἡ τοῦ Βουλγάρου Καλλιμάνου ἀδελφὴ (4) Θάμαρ, ἄζυξ ἔτι τελοῦσα, εἰς γάμου κοινωνίαν ξυνέλθῃ τῷ C Κομνηνῷ Μιχαὴλ, καὶ γενήσονται σποῖδαι μέσον τε ἡμῶν καὶ Βουλγάρων. » Ταῦτα δὴ λελάληνται παρ' αὐτῶν, μηδὲν εἰδότος τοῦ Κομνηνοῦ Μιχαήλ. Θάτερος οὖν τοῖν δυοῖν ἐπελθὼν πρὸς τὸν εἰρημένον Μαγκλαβίτην ἀνήγγειλεν αὐτῷ τὰ τοιαῦτα, ὁ δὲ ἀνήνεγκε τῷ βασιλεῖ. Κατασχεθέντες οὖν καὶ ἄμφω ἠρώτηνται περὶ τῶν λελεγμένων. Ὁ μὲν οὖν κατηγόρει, θάτερος δὲ ὑπεραπελογεῖτο. Ἔφησεν οὖν, ὡς Ἀληθῶς μὲν οὑτοσὶ εἰρήκει, παρ' ἐμοῦ γὰρ ἀκήκοεν· ἀλλ' οὐκ εἰδήσει μοι εἰρηται τοῦ Κομνηνοῦ, ἀλλ' ἐξ ἑαυτοῦ τοὺς λόγους τούτους προήνεγκα. Ἠναγκάζετο γοῦν περὶ τούτου· ὁ δὲ ἠρνεῖτο καθάπαξ μὴ εἰδέναι τι περὶ τούτου τὸ σύνολον τὸν Κομνηνὸν Μιχαήλ. Ἐντεῦθεν ηὐτρέπιστο τούτοις στρατιωτική τις ἀπόδειξις, ἐπεὶ μὴ ὑπῆρχον οἱ μαρτυροῦντες, ἡ διὰ μάχης D διάπειρα (5). Ὡπλίσθησαν οὖν καὶ ἄμφω, εἰσῆλθον εἰς τὸ στάδιον, ξυνέβαλον ἀλλήλοις, [P. 52] καὶ νενίκηται ὁ κατηγορούμενος, ἀπερρίφη τε τοῦ ἵππου, καὶ τὴν νικῶσαν ὁ κατήγορος ἔσχηκεν. Συλληφθεὶς οὖν ζωὸς (οὐδὲ γὰρ καιρίαν τέτρωται) καὶ αὖθις ἠρώτηται, ὡς ἂν καθομολογήσειε τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δὲ τοῦ προτέρου λόγου ἀντείχετο, καὶ μηδ' ὅλως εἰδέναι τι τὸν Κομνηνὸν διεμαρτύρετο Μιχαήλ. Ἐπεὶ δὲ διὰ

Cum Demetrius Tornicius vitam finisset, esset que Thessalonicæ magnus domesticus, filius vero illius Michael Melenici et Serris, Michael comperta Tornicii morte, ægre rem tulit, tristisque ac vultu turbationem præ se ferens alloquentibus videbatur. Tornicius enim magni domestici consobrinam matrimonio sibi junxerat. Ut in his fieri amat, e Melenico quispiam, alium quidem nomine..... interrogavit « quanam de causa 101 Michael Comnenus sese animi tristis angeret. » Ille (namque causam optime callebat), « Tornicius, » ait, « Demetrius fato functus est, qui eum propinqua cognatione contingebat et res publicas administrabat, propterea morte illius tristis est. » Alius, « Non hoc mihi ita se habere videtur : neque enim propter Tornicium ita doleret affligereturque. Sed ut apparet, id in melius illi contigit. Quodsi hoc fuerit, væ nobis : rursus enim res nostræ perturbatæ in magna confusione motuque erunt, quæ nunc sedatæ ac optime tranquillatæ cernuntur. » Tunc alius respondit, « Sed, o carum caput, licet tamen id acciderit, non ideo res nostræ male se habebunt. Namque magnus domesticus Thessalonicæ degens illam moderatur. Et hic ipse Comnenus Michael, illius filius, nostris urbibus operam præstat. Ab his itaque viris, iisque maximis, dum gubernamur, nunquam aliqua tempestate jactari poterimus. Præterea Callimani Bulgari soror Thamar, nulli nupta, matrimonio Michaeli Comneno jungetur. Et sic inter nos ac Bulgaros pax conciliabitur. » Hæc ab illis inscio Michaele Comneno dicta sunt. At unus ex his Manclavitæ colloquia inter se inita refert : ille imperatori denuntiat. Comprehensus uterque de iis quæ dixerant interrogantur. Et unus quidem accusabat, alius respondebat « accusatorem vera enuntiare : a me enim audiit. Verum ea inscio 102 Comneno effatus sum, cum ex memetipso verba illa protulerim. Cogebatur ille ut hoc indicaret. Verum ille negabat aliquid omnino de eo Michaelem scire Comnenum. Hinc militaris probatio, cum testimonia aliorum desiderarentur, præparatur, per pugnæ scilicet experimentum. Ambo itaque armantur, in stadium intrant, confligunt invicem, et accusatus vincitur, qui equo dejectus victoriam accusatori concessit. Idem vivus comprehensus (neque enim letali vulnere vocem amiserat) iterum interrogatur, ut rem fateretur. Ille primum sermonem obstinate continuabat, et nihil horum Michaelem Comnenum tenere contestabatur. Cum vero atrocioribus tormentis veritatem extorquendam esse statuisset imperator, quemadmodum ille accuratiora vitæ examina poscebat, quæstionem homini, quæ per

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(4) *Καλλιμάνου ἀδελφή*. Pachymerius, ut supra, non hasce cum Thamare Callimani sororis nuptias, sed cum filia Michaelis despotæ secreta sponsalia suspicionem affectati imperii movisse tradit. ALL.

(5) De purgationibus per monomachiam et ferrum candens vide doctissimas et eruditissimas Martini Delrii dissertationes, et Sixtum Senensem, *Biblioth.* lib. II, in fine. Sunt a sacris canonibus damnatæ et interdictæ sub pœnis gravissimis. ALL.

mortem infertur, instituit. Manus retro condemnati alligatæ fuerunt, ut ense perirei, oculi linteo involucro operiuntur. Sic enim condemnati solent constrni et ictum necis excipere. His ita peractis, et vinctus, ut cervicem ad caput amputandum reclinaret jussus, denuo de iis quæ in quæstione erant exposcitur. Ille jurejurando etiam sacrosancto confirmavit nihil ullatenus horum conscium esse Michaelem Comnenum. Qui postmodum, licet non reus fuit, in carcerem tamen abductus est, compedibus ac vinculis constrictus. **103** Universa tandem quæstio in Michaelem Comnenum conversa est, et judices ad id destinati illi dicebant: « Quando de te sermones quidem haud comprobati referuntur a te illos mirando aliquo facinore refellendos esse necessum est, id autem erit per ferrum candens purgatio. » Tum ille veritate ipsa fretus: « Si quis esset, » dicebat, « qui me accusaret, eum eo utique contenderem, ostenderemque eum mentiri. At vero cum accusator nullus sit, de quo judicor? Porro si me mira vultis conficere, ego sane is non sum qui miracula facere possim. Ferrum candens in manus vivi hominis cadens nescio quanam illud ratione manus non comburat, nisi ille a Phidia vel Praxitele e saxo excisus vel ex ære conflatus sit. » Hæc ille, et admodum hercle juste dicebat. Verum enimvero cum et Philadelphiensis metropolita Phocas rebus interesset, unice imperatori dilectus multisque humanitatis officiis acceptus, quod non virtute ac merito, sed impudentia assecutus fuerat. Namque cum aliquando de rebus publicis nescio quid percunctaretur, libere sententiam suam ostendit, et, « O imperator, » inquit, « quamobrem in præsenti nos consulis, cum ipse semper per te, quod tibi visum fuerit, peragas? » Dixerat hæc, et moleste sane tulerat imperator, quandoquidem eos qui adstabant sic eum allocutum ferunt: « An potuit a metropolita afferri quid audacius? et vos tolerastis. » Post brevem horam in eum suavissime effusus beneficia contulit, et honores consiliumque ab eo in negotiis secularibus capiebat. Quare tum **104** etiam imperator tanquam ministro usus est, qui seorsim ab aliis Comnenum Michaelem, cum et ipse sermones audirem, in hunc fere modum alloquitur: « Nobilis quidem cum ipse sis et ex nobilibus prognatus, ea et animo concipere et re præstare debes quæ nec a fide tua nec ab existimatione nec denique a cognatione tua aliena judicantur. Sed enim cum testes ad te convincendum non adsint, operæ pretium erit te ferro candenti veritatem designare. » Ille magno ac virili animo, et quemadmodum pi-

A πλείονος βασάνου ἔδοξεν ἐπιγνῶναι τὸν βασιλέα τὴν ἀληθῆ, οἷος ἐκεῖνος τὰς ἐξετάσεις ἀκριβεστέρας ποιούμενος, τὸν διὰ θανάτου ἐπήγαγε τῷ ἀνδρὶ ἔλεγχον. Ἐδέδεντο γοῦν αἱ χεῖρες ὄπισθεν τοῦ καταδικασθέντος ξίφους ἔργον γενέσθαι, οἱ δ' ὀφθαλμοὶ λινῷ ὑφάσματι ἐκαλύφθησαν· οὕτω γὰρ εἴωθε τοὺς κατακρίτους διασκευάζεσθαι καὶ τὴν πληγὴν λαμβάνειν τῆς ἀναιρέσεως. Ὡς γοῦν καὶ ταῦτα οὕτως γένοιτο, καὶ ὁ δεσμώτης κλῖναι τὸν αὐχένα προστέτακται ἵνα δέξηται τῆς κάρας τὴν ἐκτομήν, καὶ πάλιν περὶ τῶν ζητουμένων ἠρώτηται, ὁ δὲ μεθ' ὅρκων φρικτῶν ἐβεβαιώσατο μηδέν τι ὅλως συνειδέναι ἐπὶ τούτοις τὸν Κομνηνὸν Μιχαήλ, ἐκεῖνος μὲν τὴν πρὸς θάνατον εἰάθη ὁδεῦσαι, τὴν δὲ πρὸς εἱρκτὴν ἐβάδισε, καὶ εἶχον αὐτὸν κλοιοὶ καὶ καθείρξεις. Ἡ ἐξέτασις δὲ πᾶσα
B πρὸς τὸν Κομνηνὸν κατήντηκε Μιχαήλ, καὶ δὴ ἔφασκον αὐτῷ οἱ τάχα κρίνειν τοῦτον λαχόντες, ὡς Ἐπὶ περὶ συῦ ἀπειρημένοι τινὲς λελάληνται λόγοι, δεῖ σε διά τινος θαυματοποιίας τούτους ἀποσκευάσασθαι. Τὸ δὲ ἦν ἡ διὰ μύδρου ἀπόδειξις (6). Ὁ δὲ (καὶ γὰρ εἶχεν βοηθοῦσαν αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν), « Εἰ μέν τις ἦν, » ἔλεγεν, « ὁ κατ' ἐμοῦ τι κατηγορῶν, πρὸς ἐκεῖνον ἂν ἐμαχεσάμην καὶ ἀπέδειξα ψεύδεσθαι· κατηγόρου δὲ μὴ παρόντος ὑπὲρ τίνος κρίνομαι; εἰ δὲ θαυματουργῆσαί με θέλετε, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ εἰμὶ τοιοῦτος ὥστε καὶ τερατοποιίας ἐργάζεσθαι. Σίδηρος δὲ πεπυραχτωμένος, εἰ ἐν χερὶ ἀνθρώπου ζωοῦ οὗτος ἐμπέσοι, οὐκ οἶδα πῶς ἂν οὐ καύσειεν αὐτήν, εἰ μή
C πού τις ἔξεσται τῷ Φειδίᾳ ἐκ λίθου ἢ τῷ Πραξιτέλει, ἢ καὶ ἀπὸ χαλκοῦ εἴργασται. » Ταῦτ' ἔλεγε, καὶ μάλα νὴ τὴν Θέμιν δικαίως. Ἐπεὶ δὲ καὶ ὁ τῆς Φιλαδελφέων (7) μητροπολίτης Φωκᾶς συμπαρῆν τοῖς γενομένοις, φιλούμενος πρὸς τοῦ βασιλέως καὶ πάνυ φιλοφρονούμενος, — πέπονθε δὲ τοῦτο οὐκ ἐξ ἀρετῆς, ἀλλ' ἐξ ἀναιδείας. Καὶ γάρ ποτε τοῦ βασιλέως πυθομένου περί τινος τῶν κοινῶν πραγμάτων, ἐπερρησιάσατο καὶ, « Ὦ βασιλεῦ, » ἔφη, « τίνος χάριν ἀρτίως ἡμᾶς ἐρωτᾷς, αὐτὸς ἀεὶ ἐξ ἑαυτοῦ τὰ δοκοῦντά σοι διαπρατόμενος; ; » Ταῦτ' εἶπε, καὶ τότε μὲν ὁ βασιλεὺς ἐσχετλίασεν, καί γε εἰρήκει πρὸς τοὺς συμπαρισταμένους, « Τί οὕτω θρασύτερον ὁ μητροπολίτης εἴρηκεν, ὑμεῖς δὲ ἠνέσχεσθε; » μετὰ βραχὺ δὲ φιλοφρόνως τοῦτον ἐδεξιώσατο καὶ ἐνίμα καὶ
D σύμβουλον εἶχεν ἐν ταῖς κοσμικαῖς ὑποθέσεσιν. Ὑποδρηστῆρι γοῦν καὶ τότε ἐχρήσατο τούτῳ ὁ βασιλεύς. [P. 53] Καί γε καταμόνας τὸν Κομνηνὸν παραλαβὼν Μιχαήλ, κάμοῦ τῶν λόγων ἀκροωμένου, ταῦτ' εἶπεν, ὡς « Εὐγενὴς μὲν ἀνὴρ σὺ καὶ ἐξ εὐγενῶν γεγένησαι. Δεῖ οὖν σε τὸ δέον ὑπὲρ τῆς σῆς ὑπολήψεώς τε καὶ πίστεως καὶ παντός σοι τοῦ γένους καὶ νοῆσαι καὶ διαπράξασθαι. Ἐπεὶ δὲ οὐκ ἔλεγχος παρὰ μαρτύρων

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(6) *Ἡ διὰ μύδρου ἀπόδειξις.* Mirum quid in hoc ipso genere de muliere adultera sed pœnitente, et episcopo Didymotichensi commemorat Joannes Cantacuzenus, *Histor.* lib. III, cap. 27. Addam ipso tempore Lascarium hanc purgationem ferri candentis maxime fuisse in usu, ut oculatus testis refert Pachymerius lib. I, p. 33. Et nota καὶ εἶδεν ὁ γράφων ἠδῶν τῷ τότε ὑποστάντας τινὰς τοιαῦτα, πλὴν ἀλωβήτως ἀπαλλάξαντας τὸ θαυμάσιον. Pyræ eversæ probationem in homicidio apud Cyprios lego apud Theodorum Prodromum de Rhodanthes et Dosiclii amoribus lib. I. ALL.

(7) *Ὁ τῆς Φιλαδελφέων.* Hic est Phocas Philadelphiensis episcopus, quem cum Arsenio patriarcha videtur confundere Phranza. ALL.

ἐν σοὶ, δεῖ σε τῷ μύδρῳ τὴν ἀλήθειαν παραστήσασθαι. » Καὶ ὃς μάλα γενναίως καὶ ἀνδρικῶς, καὶ ὡς ἄν τινα οἱ γραφεῖς ἐν μάχῃ ἄτρεστον διαγράψαιεν, « Οὐκ οἶδ' ὅπως τὸ τοιοῦτον κέκληται ἄγιον, ὦ δέσποτα, » ἔφη. « Ἀλλ' ἐγὼ μὲν ἁμαρτωλός εἰμι ἄνθρωπος, καὶ τερατουργεῖν τοιαῦτα οὐ δύναμαι. Εἰ δέ μοι συμβουλεύῃ, μητροπολίτης ὢν καὶ Θεοῦ ἄνθρωπος, τοῦτ' διαπράξασθαι, ἔνδυσαι μὲν αὐτὸς τὴν ἱεράν σου πᾶσαν στολὴν, καθὼς εἴωθας ἐν τῷ θείῳ εἰσέρχεσθαι βήματι καὶ ἐντυγχάνειν Θεῷ, εἶτα δὴ ταῖς σαῖς χερσὶν ἐκπύρωσόν μοι τὸν σίδηρον, αἷς τοῦ θείου ἐφάπτῃ θύματος, τοῦ σώματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ ὑπὲρ παντὸς τοῦ κόσμου τεθυμένου καὶ ἀεὶ θυομένου παρ' ὑμῶν τῶν ἱερέων τε καὶ ἱεραρχῶν, καὶ ταύταις δὴ ταῖς ἱεραῖς σου χερσὶν ἐπίθες τῇ χειρί μου τὸν σίδηρον, καὶ τεθάρρηκα εἰς τὸν Δεσπότην Χριστὸν ὡς πᾶσαν μὲν οὖτος ἁμαρτίαν μου παροράσεται, θαυματουργήσει δὲ τὴν ἀλήθειαν. » Καὶ ὁ μὲν Κομνηνὸς Μιχαὴλ οὕτως εἴρηκεν· ὁ δὲ μητροπολίτης, « Ὦ καλὲ νεανία, » ἔφη, « τοῦτο οὐκ ἔστι τῆς ἡμετέρας καὶ Ῥωμαϊκῆς κατασάσεως, ἀλλ' οὔτε τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, οὔτε μὴν ἐκ τῶν νόμων οὔτε δὴ πρότερον ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ θείων κανόνων παρείληπται. Βαρβαρικὸς δὲ ὁ τρόπος καὶ ἀγνὼς ἐν ἡμῖν, προσταγῇ δὲ μόνον ἐνεργεῖται βασιλικῇ. » Καὶ ὅς, « Ὦ μέγιστε ἱεράρχα Θεοῦ, εἰ μὲν καὶ αὐτὸς ἐκ βαρβάρων γεγένημαι καὶ βαρβαρικοῖς τοῖς ἤθεσιν ἀνατέθραμμαι ἢ καὶ νόμοις τουτοισὶν ἐκπεπαίδευμαι, καὶ βαρβαρικῶς ἐκτισαίμην τὴν δίκην μου. Εἰ δὲ Ῥωμαίων, καὶ ἐκ Ῥωμαίων, κατὰ νόμους Ῥωμαϊκοὺς καὶ παραδόσεις ἐγγράφους ἡ κρίσις τερματισθήτω μοι. » Ἐκεῖνος μὲν οὖν τοῖς λόγοις οἷον τοῦ νεανίου ἐκπεπληγμένος (εἰκοστὸν γὰρ καὶ ἕβδομον διήνυεν ἔτος ὁ Κομνηνὸς Μιχαὴλ) καὶ τῷ μὴ ἐν συμφοραῖς τούτου ὄντος τὸ εὐγενὲς τοῦ φρονήματος καταπίπτειν μηδὲ τὸ τῶν νοημάτων χαλᾷν εὐεπήβολον, πρὸς τὸν βασιλέα ἐλθὼν ὅσα μὲν οὖν εἶπεν ἐκεῖνος αὐτὸς οὐκ οἶδα, πάντως δὲ ταῦτ' ἔμελλε λέξαι ὅσα τε καὶ οἷα ἤκουσεν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς διάπειραν πολλὴν πεποιηκὼς οὐχ εὗρε κατά τι τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ ὑπ' αἰτίαν ὄντα, καὶ ταῦτα καὶ τὸν ἀναίτιον εἰς αἰτίαν ἄγων τῇ βίᾳ ἢ τῶν λόγων ἢ τῶν μαστίγων. Πάντες γὰρ ἀπεφαίνοντο οἵ τε τῶν Λατίνων οἵ τε τῶν Ῥωμαίων, καὶ μάλιστα τῶν Λατίνων, ἐπεί γε οὗτοι ἐλευθερώτερον χρῶνται τῇ γλώττῃ πρὸς τοὺς δεσπότας, ἀθῶον εἶναι ἐπὶ πᾶσι τὸν Κομνηνὸν Μιχαήλ. Ἤκουσα δὲ καὶ αὐτὸς ἐπὶ τῇ κρίσει παρὼν, [P. 54] καὶ σὺν ἐμοὶ ὁ Μακρωτὸς Ἰωάννης, τάχα καὶ ἡμεῖς συναριθμούμενοι τοῖς κρίνουσι πρὸς τοῦ βασιλέως, ὡς ξύλων ἄν τινες μηδὲν διαφέροντες ἐνταῦθ' ἵστανται. Ἐβούλετο γὰρ πάντας κατ' αὐτοῦ συμψηφίζεσθαι. Ἡμῖν δὲ οὐκ ἦν λόγος, ἄνευ λόγου τοῦ Μιχαὴλ Κομνηνοῦ κρινομένου. Ἐφιλεῖτο γὰρ (φίλη γε ἡ ἀλήθεια) οὐ πρὸς ἡμῶν καὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς παντὸς τῶν ἐν τέλει τῶν τε στρατηγῶν τῶν τε στρατιωτῶν καὶ αὐτῶν τῶν τῆς ξύγκλυδος· τοῖς τε γὰρ νεάζουσιν ἡδὺς ἦν καὶ προσηνὴς ὁμιλῶν καὶ χαρίεις ἐν λόγοις καὶ ἐν ἐπιτηδεύμασι δεξιώτατος,

A ctores inter pugnandum imperterritum hominem depinxissent, firmus ac stabilis, « Sacrum hoc, » inquit, « domine, quonam vocetur nomine, non novi. Ipse ego peccator sum, nec ejuscemodi admiranda efficere possum. Si vero tu mihi, qui metropolita es et homo divinus, ut id expleam adhortaris, age tu ipse sacrarum vestium apparatu integro te circumvesti, quemadmodum Sancta sanctorum ingredi soles et Deum alloqui; dein tuis manibus, quibus tangis sacrosanctum sacrificium, corpus Domini nostri Jesu Christi, qui pro orbe universo oblatus est continuoque a vobis sacerdotibus et præsulibus offertur, ferrum mihi inflamma, et iisdem sacris tuis manibus ferrum acceptum manui meæ impone. Sic enim in Domino meo Christo confido, omnia eum mea delicta dissimulaturum veritatemque non sine miraculo patefacturum. » Hæc Comnenus Michael dixerat. Et metropolita, « O bone juvenis, » inquit, « hoc neque nostri neque Romani instituti neque ecclesiasticæ traditionis. Imo neque ex legibus, neque prius e sacris ac divinis canonibus desumptum est. **105** Sed barbaricus est iste modus, nobisque minime notus, qui jussu tantum imperatorio fit. » Et ille, « O maxime Dei antistes, si ex barbaris ipse genus ducerem et barbaricis moribus enutritus aut similibus legibus instructus fuissem, barbarico etiam modo pœnas luerem. Sed si Romanus et ex Romanis, Romanis legibus et scriptis traditionibus judicium terminetur. » Ille itaque juvenis sermonibus quasi attonitus (Michael namque Comnenus septimum tunc et vigesimum annum agebat), et quod in infortunii nihil de generosis cogitationibus demitteret nec sententiarum ingeniosum ac dextrum laxaret, ad imperatorem accurrit, et quænam ipse dixerit nescio, attamen illum quæcunque audierat, nec alia dixisse judico. Igitur imperator post varia multaque experimenta nullius criminis aut facti reum Michaelem Comnenum deprehendit, eoque potissimum, quod innocentem et sermonum et flagellorum vi reum perageret. Omnes enim sive Latini sive Romani, sed maxime Latini, qui ore liberiore adversum dominos loquuntur, Michaelem Comnenum omnium plane insontem judicabant. Ego etiam qui judicio interfueram, et una mecum Joannes Macrotus, uterque ab imperatore inter judices annumerati, nonnullos nihil a lignis distantes ibidem interesse audivi. Namque ille volebat ut omnes simul in eum sententiam ferrent. Sed nos his neque attendebamus neque advertebamus animum, cum Comnenus Michael absque **106** ulla ratione in judicium vocaretur. Diligebatur etenim, ita me amet veritas, non a nobis modo, sed ab unoquoque dignitate præfulgente, ductoribus copiarum, militibus, convenis; cum junioribus dulcis, usu facilis, eloquio suavis, ad agenda tractandaque negotia incredibilis, senibus et sermone et prudentia senex habebatur, cujus impendio consuetudine illi oblectabantur. Hæc tamen ita annuente Numine in eum

patrata sunt, quandoquidem, cum ad imperatorium culmen attollere decrevisset eum, et tormentorum igne et experimentorum conflatorio probavit, ne in solium evectus calumniis et accusationibus ex facili crederet, neque eo in loco constitutus, quo quidquid libuerit agere posset, plus justo celerius decerneret ac determinaret. Verum enimvero in aliis etiam, ut subsequens oratio indicabit, Numini probatus est. In extremo negotio imperator, quod etiam ipse auditione acceperam, enuntiarat, « Væ misero tibi, quanam gloria cecidisti ! » Id porro erat, imperatorem fixius animo agitasse neptem, primam filiam filii sui imperatoris Theodori, Irenen, quæ ipsi Michaelis secundi consobrini sui filia erat, Michaeli Comneno in matrimonium collocare. Quod et in imperatore Joanne aliisque pluribus factum est. Et his affinia non alia ratione evenire consuevere : licet enim ab Ecclesia prohibeantur, attamen publicæ gubernationis causa atque commodi imperatoribus permittuntur.

τοῖς τε γέρουσι γηραιὸς ἐδόκει τὸν λόγον τε καὶ τὴν σύνεσιν, καὶ ἀσπάσιος αὐτοῖς ἐνομίζετο. Καὶ ταῦτ' οὖν, ὡς οἶμαι, γέγονεν ἐπ' αὐτῷ δοκιμασίᾳ τοῦ κρείττονος. Ἐπεὶ γὰρ εἰς τὴν βασίλειον ἔμελλε θεὸς ἀναβιβάσαι τοῦτον περιωπὴν, τῷ τῶν βασάνων πυρὶ καὶ τῷ διαπείρας χωνευτηρίῳ δεδοκίμακεν, ἵνα μὴ εἰς τὸν βασίλειον ἀναβὰς θρόνον ῥᾷον ἔχοι πιστεύειν διαβολαῖς καὶ συκοφαντίαις, μήτε θᾶττον τὰς ἀποφάσεις ποιεῖν ἐπ' ἐξουσίᾳ τοῦ πράττειν τὰ βουλητέα γεγενημένος. Οὐ μὴν καὶ ἐν ἄλλοις κατεξήτασεν, ὡς προῖὼν ὁ λόγος δηλώσει. Ἐπὶ δὲ τέλει τῆς ὑποθέσεως ταυτησὶ ἦν ὁ βασιλεὺς εἰρηκὼς, κἀμοῦ τῶν λόγων ἀκροωμένου, « Αἲ ἐλεεινὸν, οἵας δόξης ἐξέπεσες. » Τὸ δὲ ἦν ὅτι περ πρὸς βουλήσεως ἦν τῷ βασιλεῖ τὴν ἐγγόνην αὐτοῦ, τὴν πρώτην θυγατέρα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου τὴν Εἰρήνην, ἐπιδοῦναι τῷ Κομνηνῷ Μιχαὴλ εἰς ὁμόκοιτιν. Ἦν δὲ αὕτη πρὸς τὸν Μιχαὴλ ἀνεψιὰ δευτερεξαδέλφου θυγάτηρ. Ἀλλὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ ἐγένετο καὶ ἐν πλείοσιν ἄλλοις, καὶ εἴωθε τὰ τοιαῦτα οὕτω πως συμβαίνειν· κἂν γὰρ τῇ Ἐκκλησίᾳ κεκώλυται, ἀλλὰ τοῖς βασιλεῦσιν ἐφεῖται τῆς κοινῆς προμηθείας χάριν καὶ τοῦ συμφέροντος.

51. **107** Igitur imperator, modo quo diximus quæstioni fine imposito, in Orientem progreditur, et Michaelem Comnenum suspectum habebat. Quando vero et generis claritudo et cum ipso conjunctio, necnon cum magnatibus affinitas non permittebant imperatori ut res ab eo gestas haberet contemptui, mittit eum ad Manuelem, qui ea tempestate patriarchatus gubernaculis assidebat, virum pietate insignem et vitæ instituto, licet uxorem duxisset, venerandum, literas tamen haud doctum, cum nec eorum sententiam quæ ipse percurrerat caperet ; quem scripto imperator compellat ut pœnis quoque exactis Michaelem Comnenum increparet, jureque jurando fidem illius alligaret, nullas eum imposterum adversus imperatorem insidias moliturum, sed fidum ac incorruptum in dominum amoris obsequium exhibiturum. Ubi ea res sic evenit, imperator Comnenum in gratiam recipit, illique fratris sui sebastocratoris Isaacii Ducæ neptem Theodoram nuptum dedit quam unicam pater illius, sebastocratoris filius Joannes, in adolescentia fato functus, reliquerat. Obiit equidem ille uxore Eudocia Angeli Joannis filia vidua, pupilla vero filia Theodora, quæ jam tum non infelicibus avibus Comneno Michaeli juncta fuerat, relicta, mater siquidem illius Eudocia, licet florente juventa fervida, **108** viro carere maluit ac virtutem sectari, Deo freta, cui se fortunasque suas devoverat. Hinc Deus virtutem matrimonio compensavit. Et hæc quidem ita se habuere.

[P. 55] Γέγονε ταῦτα, καὶ ὁ βασιλεὺς τὸν Κομνηνὸν ἀνεδέξατο Μιχαὴλ, καὶ ζεύγνυσιν αὐτῷ εἰς γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰσαακίου τοῦ Δούκα ἐγγόνην τὴν Θεοδώραν, ἣν μόνην ὁ πατὴρ αὐτῆς καταλελοιπὼς ὁ τοῦ σεβαστοκράτορος υἱὸς Ἰωάννης ἔτι ἐν μείραξιν ὢν τὸ χρεὼν ἐξεμέτρησε, χήραν μὲν τὴν αὐτοῦ γαμετὴν Εὐδοκίαν ἀφεὶς, τὴν τοῦ Ἀγγέλου Ἰωάννου θυγατέρα, ὀρφανὴν δὲ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα Θεοδώραν, ἥτις εὐτυχῶς τῷ Κομνηνῷ τότε συνέζευκτο Μιχαήλ. Ἡ γὰρ μήτηρ αὐτῆς Εὐδοκία καίτοι γε νέα οὖσα πάνυ τὴν χηρείαν φέρειν ἠσπάσατο, ἀρετὴν δὲ ἑλέσθαι καὶ καθάπερ προσανέχειν θεῷ. Διὰ ταῦτα καὶ ἀντιμισθίαν ἀντιλαμβάνει πρὸς θεῷ τὸ κῆδος. Καὶ ταῦτα μὲν ἔσχεν οὕτως.

[38] D : Καὶ εἰς ἓω διαπερασιοῦται, καὶ συζεύγνυσι τῷ Μιχαὴλ τῷ Κομνηνῷ εἰς γυναῖκα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰσαακίου ἐγγόνην τὴν Θεοδώραν, ἣν μόνην ὁ πατὴρ Ἰωάννης κατέλιπεν σὺν τῇ αὐτῆς μητρὶ Εὐδοκίᾳ τῇ τοῦ Ἀγγέλου Ἰωάννου συνοῦσαν, τῇ θείᾳ τῶν στρατηγουπούλων.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(8) *Ὁ Μανουήλ.* Non ergo Arsenius, ut Phranza. Gregoras : Ὅμως ἔδοξεν ὅρκοις αὐτὸν βεβαιώσαντα, etc. Verba habes superiori capite. Sed magis incte et accurate Pachymerius, p. 22. ALL.

νβ'. Ὁ δὲ βασιλεὺς [9] τὰ τῆς ἕω μέρη κατειλη- A φὼς καὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου παρῳχηκότος αὖθις ἐπὶ τὴν προκαθημένην τῶν Βιθυνῶν πόλιν ἀφίκετο Νίκαιαν. Καιρὸς ἦν περὶ τὰ τοῦ χειμῶνος τέλη, καὶ φθίνων ἐτύγχανε Φεβρουάριος. Καὶ ὁ βασιλεὺς (9) ἐπὶ τῆς κλίνης ἑσπέρας καθήμενος (παρέδραμε δὲ καὶ μέρος τι τῆς νυκτὸς), ἄφνης γεγονὼς ἄφωνος (10), πρηνὴς ἐπὶ τῆς κλίνης πεσὼν ἦν τὸ ἀπὸ τοῦδε ἄναυδος τὸ καθόλου. Χεῖρες δὲ ἰατρῶν ὑπούργουν ἐν τούτῳ, καὶ ἀμυχὰς ἐν τοῖς ποσὶν ἐποίουν, καὶ ἐφόλβιον (11) ταῖς ἀμυχαῖς ἐνέβαλλον, καὶ ἄλλ' ἄττα ἔπραττον, ὁπόσα ἡ τέχνη ἐδίδασκεν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ὅλην τε ταύτην τὴν νύκτα καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἡμέραν καὶ αὖθις τὴν ἑτέραν νύκτα ἀκίνητος ἔκειτο· ἀποπληξία γὰρ ἦν ἡ νόσος, καὶ οὕτω βαρεῖα ὥστε διαρκέσαι τοσοῦτον εἰς ἀκινησίαν καὶ ἀφωνίαν. Μόγις οὖν ἀνέπνευσε καὶ εἰς ἑαυτὸν ἦλθεν. Ἠλλοιωμένος δὴ ἦν τὸ χρῶμα. Ἔσπευσε γοῦν καταλαβεῖν τὸ Νύμφαιον, φθάσας τε πρὸ τῆς βαϊοφόρου Κυριακῆς, καθ' ἣν εἴωθε θριαμβεύειν ὁ βασιλεύς. Ἐπιτείνας οὖν τὴν ὁδὸν ἀφίκετο εἰς τὸ Νύμφαιον, κἀκεῖσε τὸν κατὰ τὴν βαϊοφόρον θρίαμβον ἐξετέλεσε καὶ τὴν ἀναστάσιμον ἐωρτάκει ἡμέραν. Καὶ τὰ ἀπὸ τοῦδε τοῖς τοιούτοις ἐπεχωρίαζε (12) μέρεσι, τῇ κατασχούσῃ τοῦτον νόσῳ κατὰ διαστήματα ἡμερῶν τρυχόμενός τε καὶ πιεζόμενος. Ποτὲ μὲν γὰρ ἐν τῷ παλατίῳ διάγων εὐθὺς ἐπὶ κλίνης ἔπιπτεν ἄφωνος, ποτὲ δὲ ἐφ' ἵππου βαίνων καὶ ὁδὸν βαδίζων ὑπὸ τῆς νόσου ἐγίνετο κάτοχος, καὶ οἱ συμπαρόντες κατεῖχόν τε καὶ πρὸς ὥραν παρεφύλαττον, ὥστε μὴ γνωρίζεσθαι

52. Imperator cum in Orientem secessisset, anno elapso rursum ad reginam Bithynorum urbem Nicæam pervenit. Hiemis extremum erat, exitusque Februario impendebat, cum imperator vesperi lecto assidens, exigua **109** noctis parte procedente, ex improviso vocem emittit: hinc pronum effusum loquela penitus destituerat. Medici curationem ejus recipere, pedes scarificare, scarificationibus ephelbium imponere, aliaque remedia, quæ ars dictat, malo invenire. Verum imperator tota ea nocte et die subsequente, et quæ mox advenerat, alia nocte motus expers jacuit: morbus enim erat nervorum resolutio, adeoque gravis ut tanto tempore et motu et voce stupens atque attonitus privaretur. Tandem aliquando respiravit et in semet, colore tamen deperdito, rediit. Nymphæum ergo quam celerrime, et ante Dominicam palmarum, qua triumphare ille sueverat, advehi curat, et accelerato itinere Nymphæum appellit, in quo die Palmarum triumphum egit et Resurrectionis diem celebravit; indeque assiduo loca illa frequentabat, morbo per intervalla dierum ingruente jactatus conflictatusque. Quandoque enim in palatio degens subito in lectum amissa voce procumbebat; quandoque equitans inter ambulandum a morbo corripiebatur. Et qui aderant, sustinebant et ad tempus custodiebant, ne pluribus innotesceret. Dein sui compos per otium in aulam revertebatur. Quandoque etiam clanculum in sellula per regiam a familiaribus deducebatur. Sed cum morbus invalesceret, corpus impe- B

[9] D: Εἰς ἐπιὸν περὶ τὴν Νίκαιαν ἀφίκετο, ἔνθα περὶ τὸν Φευρουάριον ἐπὶ κλίνης τὸ πλέον τῆς νυκτὸς καθήμενος καὶ πρηνὴς ἐπὶ κλίνης πεσὼν ἦν ἄναυδος. Οἱ δὲ ἰατροὶ ἀμυχὰς τοῖς ποσὶν ἐποίουν, καὶ ἐφόλκιον ταῖς ἀμυχαῖς ἐνέβαλον. Ἀλλὰ ταύτην τὴν νύκτα καὶ τὸ ἐπιὸν ἡμερονύκτιον ἀκίνητος ἔκειτο· ἀποπληξία γὰρ ἦν ἡ νόσος. Μόλις γοῦν ἀνέπνευσεν ἠλλοιωμένος τὸ χρῶμα, καὶ ἔσπευσε καταλαβεῖν τὸ Νύμφαιον πρὸ τῆς βαϊοφόρου κυριακῆς, καθ' ἣν εἴωθε θριαμβεύειν. Καὶ ἐκεῖ καὶ τὴν Ἀναστάσιμον διῆλθε, καὶ τὸ ἀπὸ τοῦδε τοῖς τοιούτοις ἐπεχωρίαζε μέρεσι, τῇ κατασχούσῃ τοῦτον νόσῳ κατὰ διάστημα ἡμερῶν πιεζόμενος. Ποτὲ μὲν γὰρ ἐπὶ κλίνης ἔπιπτεν ἄφωνος, ποτὲ δὲ ὁδὸν βαδίζων ἐφίππος ὑπὸ τῆς νόσου ἐγίνετο κάτοχος, καὶ οἱ συμπαρόντες κατεῖχον καὶ παρεφύλαττον, καὶ ἐπὰν εἰς λογισμὸν ἦκε σχολῇ πρὸς τὰ βασίλεια ὑπανέστρεφεν. Ἐνίοτε δὲ καὶ φοράδην ἠγετο. Ἐπεὶ δὲ ἡ νόσος ἐπηύξανε καὶ τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως κατέπιπτε, συνεχέστερον γὰρ ἐγίνετο τοῦτο, καὶ ἡ ἀτροφία τοῦτον ἐπίεζε, καὶ ἀφίκετο εἰς Σμύρνην, ὡς τῷ ἐκεῖσε προσκυνήσῃ Χριστῷ καὶ διὰ παρακλήσεων ἕλεων αὐτὸν ἀπεργάσοιτο. Καὶ ἀπελθὼν ἀνακωχὴν οὐχ εὗρεν. Ἀλλ' ἐν τοῖς Περικλύστροις τόποις σκηνούμενος, ἃ εἰσιν ἐγγὺς Σμύρνης, χείρονος τοῦ πάθους ἐπῆσθετο. Καὶ καταλαμβάνει τὸ Νύμφαιον, καὶ ἐν τοῖς ἐγγὺς τῆς χώρας βασιλείοις κήποις τὰς σκηνὰς ἐπήξατο. Ἔνθα καὶ τὸ χρεὼν ἐλειτούργησεν, ἑξήκοντα δύο ἐτῶν ὢν, ἐξ ὧν τριακοντατρεῖς βεβασίλευκεν καλῶς καὶ ἀγαθῶς. Πρᾶος γὰρ ἦν καὶ πρὸς τὸ φιλανθρωπότερον ἀεὶ ἀπονεύων, πρὸς πάντας φιλόδωρος, μᾶλλον δὲ πρὸς τοὺς μήκοθεν. Ἐρώτων δὲ θήλεων ἥττατο, ἐξ ὅτου ἡ σύζυγος αὐτοῦ Εἰρήνη ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο, μάλιστα δὲ τῆς ἐξ Ἰταλίας Μαρκεσίνης, ὡς καὶ πέδιλα ὑποδεδέσθαι ταύτῃ δοῦναι κοκκοβαφῆ καὶ ἐφεστρίδας καὶ χαλινὰ, ἐπεσθαί τε αὐτῇ πλείους ἢ τῇ κυρίως δεσποίνῃ, ἄλλα τε πολλὰ ἐποίει ταῖς ἐκείνης δουλεύων ὀρέξεσι. Καρτερικὸς δ' ἦν ταῖς μάχαις, καὶ τοῖς μὲν κατὰ συστάδην πολέμοις οὐκ ἔχαιρε, τὸ ἀλλοπρόσαλλον τοῦ Ἄρεως δειλιῶν, τῇ καρτερίᾳ δὲ χρώμενος, καὶ ἐνεαρίζων εἰς τὴν ἐναντίων καὶ τὴν θέρους ὥραν διαβιβάζων, ἔτι δὲ καὶ τὴν φθίνουσαν, ἐνίοτε δὲ καὶ παραχειμάζων τὴν νικῶσαν ἐλάμβανεν. Ἦν δὲ εὐσεβέστατος καὶ φιλόπτωχος, φιλοδίκαιός τε καὶ φιλόχριστος, τὴν βασιλείαν τῷ υἱῷ Θεοδώρῳ καταλιπὼν ἐτῶν ὄντι λγ'· τοσοῦτος γὰρ ἦν ὁ χρόνος αὐτῷ ὅσος ὁ τῆς πατρικῆς βασιλείας ἐτύγχανεν· σχεδὸν γὰρ τῇ πατρικῇ ἀναῤῥήσει καὶ γέννησις ἐκείνου συνέδραμεν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(9) *Καὶ ὁ βασιλεύς.* Gregoras, p. 49. ALL.

(10) *Γεγονὼς ἄφωνος.* Gregoras, p. 50. ALL.

(11) *Ἐφόλβιον.* Corrigendum censet Meursius φόλβιον, barbara et peregrina voce, herbam significante. De qua sic in Glossario: Φόλβιον *herbæ genus.* Demetrius Cpol. *Hieracosophii* lib. II, cap. 1: Φολβίου βοτάνης, κόστου, σμύρνης ἀῤῥενικῆς, στάχους Ἰνδικοῦ. Occurrit illic pluries. Videturque *betta* esse, quæ Italis *foglia molla.* Scriverio vero nostro aliter videtur, qui legendum putat, levissima mutatione β in κ, ἐφόλκιον, ut dicat medicos scarificationem cucurbitularum pedibus adhibuisse. et ἐφόλκιον sive attractorium quoddam medicamentum scarificationi injecisse et applicasse ad eliciendum sanguinem, cui rei εὐφόρβιον aptum etc. Dioscorides Asclepiadesque alii videntor. De morbo autem imp. Jo. Ducæ Batatzis Nicephorus Gregoras, lib. II, cap. ult. DOUSA.

(12) *Τοῖς τοιούτοις ἐπεχωρίαζε.* Gregoras, p. 50. ALL.

ratoris in pejus ruebat, cum solito longe frequentius malo divexaretur carnesque absumerentur, **110** quod deterius habebat et ali non poterat. Cum ergo medicorum ingenium de restituenda valetudine desperasset, ut respirare ipse paululum posset, Smyrnam iter meditatur, ut Christum, qui in ea insigniter colitur, adoraret precibusque effusis sibi propitium in tanto infortunio redigeret. Accessit, omnia, uti instituerat, perfecit, nec tamen ex morbo convaluit. Porro in Periclystris commorans (locus is est prope Smyrnam, quod undique aquarum copia circumfluatur, sic dictus) majori sive potius atrociori malo oppressus, inde discedens, cum gravissime corpore urgeretur, Nymphæum proficiscitur, nec regias ibidem domos invisit, sed in hortis regiis prope urbem imperatoria finxit tentoria; ubi et diem suum obiit extremum tertio calendas Novembris, sexaginta et duos annos natus, ut qui illius res exactius possidebant dixere. Ex his triginta tres probe integreque regnaverat. Leni animo fuit, semperque se humaniorem præbebat. Familiares parcius munerabatur: exteros, eosque qui tanquam legati ad eum venissent, magnificentioribus largitionibus, ut ab eis laudaretur, afficiebat. Amoribus muliebribus, postquam ejus uxor Irene imperatrix ex hac vita excesserat, et potissimum Marcesinæ, quæ ex Italia venerat, Annæ quidem imperatricis ex Alemania uxoris pedissequa, sed quæ postea in amore æmula fuerat, deditus. E cujus amore ita **111** ipse pendebat ut illi coccineos calceos gestare permiserit et sagum et frænum non alterius coloris indulserit, plures illi famulos quam veræ dominæ donaverit, aliaque quamplurima libidinibus illius deserviens præstiterit. Fuit illi animus belli ingens ac tolerans. Consertis prœliis, variam Martis sortem extimescens, et in illis conserendis incertum animo agitans, minime delectabatur, sed fortitudine ac patientia, et verno

A τοῖς πολλοῖς. Ἐπὰν δὲ εἰς λογισμὸν ἐπανῆκε, σχολῇ πρὸς τὰ βασίλεια ἐπανέστρεφεν, ἐνίοτε δὲ καὶ φορᾶδην ἐπὶ θρόνου ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὑπὸ τῶν οἰκείων ἤγετο. Ἐπεὶ δὲ ἡ νόσος ἐπηύξανε, τὸ σῶμα τοῦ βασιλέως κατέπιπτε· συνεχέστερον γὰρ ἥρξατο πάνυ τούτῳ γίνεσθαι. Σύντηξις γοῦν ἦν αὐτῷ τῶν σαρκικῶν, [P. 56] καὶ τὸ δεινότερον ἡ ἀτροφία τοῦτον ἐπίεζεν. Ἐπεὶ οὖν χεῖρες ἰατρῶν εἰς τὴν νόσον ἀπέκαμον, παραμυθίαν βουλόμενος μικρὰν ἐφευρεῖν ἠθέλησεν εἰς τὴν Σμύρνην ἀπελθεῖν, ὅπως τῷ ἐκεῖσε προσκυνήσῃ Χριστῷ (13) παράκλησίν τε ποιήσοι καὶ πλεῖον αὐτὸν ἀπεργάσοιτο. Ἀφικόμενος οὖν ταῦτα μὲν διεπράξατο, ἀναχωχὴν δὲ τοῦ πάθους οὐχ εὗρεν, ἀλλ' ἐν τοῖς Περικλύστροις σκηνούμενος (τόπος δέ ἐστιν οὗτος ἐγγὺς που τῆς Σμύρνης, διὰ τὸ πολλοῖς
B τοῖς ὕδασι περικλύζεσθαι οὕτω πως κατονομαζόμενος), μείζονος ἢ μᾶλλον χείρονος τοῦ πάθους ἐπῆσθετο. Ἐκεῖθεν οὖν ἀπάρας πονήρως λίαν ἔχων τοῦ σώματος καταλαμβάνει τὸ Νύμφαιον. Καὶ ἐν μὲν τοῖς βασιλικοῖς οὐκ ἀπῆλθεν οἰκήμασιν, ἐν δὲ τοῖς ἐγγὺς που τῆς χώρας βασιλείοις κήποις τὰς ἀνακτορικὰς σκηνὰς ἐνιδρύσατο. Ἔνθα καὶ τὸ χρεὼν ἐλειτούργησε τρίτῃ καλανδῶν Νοεμβρίου, ἑξήκοντα καὶ δύο (14), ὡς οἱ τὰ περὶ αὐτοῦ ἀκριβέστερον εἰδότες ἔφασκον, ἔτη βιώσας, ἐξ ὧν τριάκοντα καὶ τρεῖς βεβασίλευκε καλῶς τε καὶ ἀγαθῶς. Πρᾶος γὰρ ἦν καὶ πρὸς τὸ φιλανθρωπότερον ἀεὶ ἀπονεύων. Δωρεαῖς μὲν πρὸς τοὺς αὐτοῦ ἧττον ἐχρᾶτο, πρὸς δὲ τοὺς ξένους, καὶ μᾶλλον τοὺς ὡς πρέσβεις ἀφικομένους, δαψιλεστέ-
C ραν (15) τὴν χεῖρα προὔτεινεν, ἵν' ὑπ' αὐτῶν ἐπαινοῖτο. Ἐρώτων δὲ θήλεων ἥττατο, ἐξ ὅτου ἡ σύζυγος αὐτοῦ καὶ βασιλὶς Εἰρήνη ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο. Μάλιστα δὲ τῆς ἐξ Ἰταλίας ἐλθούσης ὡς θεραπαινίδος μὲν τῆς ἐξ Ἀλαμάνων συζύγου βασιλίδος Ἄννης (16), ἀντιζήλου δὲ ταύτης γεγενημένης Μαρκεσίνης (17) τε ὀνομαζομένης τοῦ ἔρωτος ἥττητο, καὶ ἐς τοσοῦτον τῆς ἀγάπης αὐτῆς ἐξεκρέματο ὡς καὶ πέδιλα ὑποδεδέσθαι δοῦναι ταύτῃ κοκκοβαφῆ καὶ ἐφεστρί-

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(13) *Τῷ ἐκεῖσε προσκυνήσῃ Χριστῷ.* In hac ægritudine Joannis pietatem et nummorum in pauperes profusionem fuse enarrat Georgius Pachymerius (p. 70), qui a Christianis principibus omnino audiendus est. ALL.

(14) *Ἑξήκοντα καὶ δύο.* Gregoras, p. 50. Et nota annos vitæ illius Acropolitam numerare sexaginta duos, Gregoram sexaginta: in annis imperii conveniunt, cum uterque tres et triginta imperii numeret. ALL.

(15) *Δαψιλεστέραν.* Admirabitur non nemo quanam ratione ejusmodi imperatores, qui paulo ante reliquam regiam supellectilem hostibus cesserant et omnia sua amiserant, extorres, et non sine continuis illisque immensis sumptibus, nunc cum Bulgaris, nunc cum Latinis, nunc cum Christianorum hostibus, et quod majus cuipiam videri poterit, cum Græcis ipsis belligerantes, tot recolligere pecunias potuerint, ut larga etiam manu largitionibus et retributionibus, non familiaribus modo sed exteris, supra etiam imperatorum consuetudinem effusissimis providerint. Cessabit omnino admiratio, si revocentur in memoriam quæ Pachymerius de ærario Joannis et Theodori scribit, p. 68. ALL.

(16) *Ἄννης.* Mortua namque Irene Annam Alemannam, Manfredi Siciliæ regis sororem, uxorem duxit. Gregoras, p. 45 et 91. Pachymerius, lib. III, p. 181, et infra p. 185. Hujus Annæ postea imperium adeptus Michael Palæologus maxime cupiens fuit. Itaque inflammatus libidine ferebatur, ut neque pudor neque pietas neque hominum fama a cupiditate
D illa revocarint. Mulieris castimoniam et artes et ipsius imperatoris conatus Pachymerius, lib. III, p. 181, expressit. ALL.

(17) *Μαρκεσίνης.* Rem fusius pertractat Gregoras, p. 49. Quæ Gregoras de Nicephoro Blemmyda et exclusa Marcesina ab ecclesia tradit, videtur hausisse ex epistola encyclica ejusdem Nicephori, quæ quia adhuc inedita est, quod sciam ipse, et digna sit quæ ob pietatem et summum in Christianam religionem zelum teratur omnium manibus, hic exscribam Græce; quæ est: Νικηφόρου μοναστοῦ, κ. τ. λ. *Vide tomum* CXLI *in Nicephoro Blemmyda.* Spondanus anno 1225, num. 16 mira oscitantia Nicephorum a Blemmyda dividit: *Cum pellex ejus quædam, quæ majori pompa quam ipsa Augusta incedere consueverat, ab ingressu templi Blemmydæ prohibita ab ejus abbate Nicephoro magnæ virtutis atque auctoritatis viro,* etc. Sane hic abbas Nicephorus a Blemmyda dejectus non est. ALL.

δας τοιαύτας καὶ χαλινὰ, ἔπεσθαί τε αὐτῇ πλείους ἢ τῇ κυρίως δεσποίνῃ, ἄλλα τε πολλὰ ἐποίει ταῖς ἐκείνης δουλεύων ὀρέξεσι. Καρτερικὸς δὲ ἦν οὗτος ἐν ταῖς μάχαις ὁ βασιλεὺς, καὶ τοῖς μὲν κατὰ συστάδην πολέμοις οὐκ ἔχαιρε, τὸ ἀλλοπρόσαλλον τοῦ Ἄρεως δειλιῶν καὶ τὸ παρὰ ταῦτα ἄδηλον ὑπολογιζόμενος· τῇ καρτερίᾳ δὲ χρώμενος, καὶ ἐνεαρίζων μὲν εἰς τὴν τῶν ἐναντίων γῆν καὶ τὴν θέρους ὥραν διαβιβάζων, ἔτι δὲ καὶ τὴν φθίνουσαν ὀπώραν διανύων, ἐνίοτε δὲ καὶ παραχειμάζων τὴν νικῶσαν ἐλάμβανεν, ἀποκαμνόντων τῶν ἐναντίων τῇ τοῦ βασιλέως ἐνστάσει τε καὶ ὑπομονῇ. Ἐτεθνήκει μὲν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης τῷ υἱῷ αὐτοῦ Θεοδώρῳ τὴν βασιλείαν καταλελοιπὼς, τριάκοντα καὶ τρία ἔτη διανύοντι. Τοσοῦτος γὰρ ὁ χρόνος αὐτῷ ὁπόσος τῆς πατρικῆς βασιλείας ἐτύγχανε· σχεδὸν γὰρ τῇ πατρικῇ ἀναῤῥήσει καὶ ἡ γέννησις ἐκείνου ξυνέδραμεν.

A tempore in hostium locis degens et æstate trajiciens nec non et senescentes fructus expectans, quandoque etiam hibernans victoriam reportabat, imperatoris constantia ac patientia fatigatis hostibus. Moritur imperator Joannes imperio filio suo Theodoro tres et triginta annos agenti relicto : tot enim ætatis illius anni quot et paterni imperii erant : cum paternam enim acclamatione forte et natales illius concurrerant.

νγ'. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς[49] μὲν Θεόδωρος τῶν βασιλείων ἐπείληπτο θρόνων. Τὴν νενομισμένην γοῦν ὁσίαν ἀποδοὺς [P. 57] τῷ βασιλεῖ καὶ πατρὶ, καὶ καθεσθεὶς ἐπ' ἀσπίδος ὡς ἔθος, καὶ ὑπὸ πάντων φημισθεὶς αὐτοκράτωρ (18), τοῦ Νυμφαίου ἀπάρας ἐπὶ τὴν Φιλαδέλφου ἀφίκετο. Μεγίστη δὲ αὕτη πόλις καὶ πολυάνθρωπος καὶ ὁπλίζεσθαι δεδυνημένους οἰκήτορας ἔχουσα, καὶ μάλιστα τοξείαν ἀσκοῦντας· ἀγχιτερμονοῦσα δὲ τοῖς Περσικοῖς ὁρίοις ἀεὶ διαμάχεσθαι τοῖς ὑπεναντίοις τούτους ποιεῖ καὶ ἐθάδας πολέμων ἐργάζεται. Ἐκεῖσε οὖν δισκαρτερήσας μικρὸν καὶ ὅσον πρεσβεῖαν στεῖλαι πρὸς τὸν σουλτὰν, ἐπὶ τὰ Βιθυνῶν κεχώρηκε μέρη καὶ τὴν τῆς χώρας ταύτης προκαθημένην πόλιν τὴν Νίκαιαν. Ἐπεὶ δὲ ἐχήρευε τοῦ πατριαρχοῦντος (19) ἡ Ἐκκλησία (πέφθακε γὰρ ὁ πατριάρχης Μανουὴλ μικρόν τι τοῦ βασιλέως Ἰωάννου προτελευτῆσαι), ἔδει δὲ πρῶτον πατριάρχην προβληθῆναι, ἵν' ἐπὶ τῷ βασιλεῖ τὴν στεφηφορίαν ἐν τῷ ἱερῷ τελεσιουργήσῃ τεμένει, ἐζητεῖτο μὲν ὁ ἄξιος τοῦ τοιούτου θρόνου, ἡ δόξα δὲ τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῷ Βλεμμίδῃ (20) ἐτύγχανε Νικηφόρῳ, τῷ ἐμῷ διδασκάλῳ τῶν τῆς φιλοσοφίας λόγων τε καὶ δογμάτων, ἀνδρὶ ἐκ νεότητος τὸν ζυγὸν ἁραμένῳ τοῦ μονήρους βίου καὶ περιβοήτῳ τυγχάνοντι καὶ περὶ λόγον καὶ ἀρετὴν, κἂν ἐνίων ὁ φθόνος, καὶ μάλιστα τῶν προὐχόντων, οὐ μόνον οὐκ ἐκφανῆ τοῦτῳ τὰ τῆς ἀρετῆς ἐποίει, ἀλλὰ καὶ κακίας τινὰς αὐτῷ προσεκόλλα. Οὗτος οὖν πρὸς τὸν βασιλέα Θεόδωρον φιλίως διέκειτο καὶ παρ' αὐτοῦ ἐφιλεῖτο· τῶν γὰρ λόγων, ἐν οἷς τὰ πολλὰ ἐπεγάννυτο, διδάσκαλον καὶ αὐτὸν ἐπεγράφετο· σοφὸς γὰρ ἦν εἰς ἄκρον ταῖς ἀληθείαις ὁ βασιλεύς. Ὁ δὲ ὀκνηρότερος περὶ τὸ πρᾶγμα ἐτύγχα-

53. Igitur imperator Theodorus imperii habenis susceptis, justisque imperatori et patri, uti fieri amat, factis, et super scutum assidens, uti moris est, ab omnibus imperator acclamatus, Nymphæo discedens Philadelphiam commeat, urbem ingentem et frequentem populis oppidanisque arma **112** sumere et maxime sagittis adversarium configere professis. Ea cum in finitimum agrum Persicum extendatur, bella cum hostibus continuo exercens gentem belli studiis asperrimam alit. Ibi paucis diebus, quibus legationem ad sultanum miserat, commoratus ad Bithynorum oras et ad primam illius regionis urbem Nicæam secessit. Sed cum patriarchæ orba Ecclesia foret (nam paulo antequam Joannes imperator moreretur, patriarcha Manuel vitam finierat), nec absque patriarcha imperatoris coronatio in sacro templo confici posset, dignus ea provincia et honore conquirebatur. Plurimorum suffragiis in Nicephorum Blemmidam, præceptorem meum et philosophicorum sermonum ac dogmatum institutorem, virum et litteris et virtute perquam celebrem, et qui juvenis adhuc atque tenella ætate jugum monasticæ vitæ tulerat, respiciebant, licet nonnullorum, et maxime primatum, invidentia non modo tantæ virtutis lumen occuluerat, sed et vitia quædam homini appinxerat. Hunc imperator Theodorus diligebat, cui jucundissimus erat, quippe qui sermonum, quibus summopere delectabatur, magistrum cum sibi adsciverat: sapientiæ enim culmen et re vera attigerat imperator. Ille ad tantam rem segnior esse, et imperator etiam ipse non impense nimis urgere, cui magis volupe erat ab eo similem

[49] D : Ὃς τὴν νενομισμένην ὁσίαν ἀποδοὺς τῷ πατρὶ καὶ ἐπ' ἀσπίδος φημισθεὶς, τοῦ Νυμφαίου ἀπάρας πρὸς τὴν Φιλαδέλφου ἀφίκετο. Καὶ ἐκεῖσε διακαρτερήσας μικρὸν καὶ περὶ τὴν Βιθυνῶν χωρεῖ. Καὶ ἐπεὶ ἐχήρευεν ἡ Ἐκκλησία (προτέθνηκε γὰρ τοῦ βασιλέως ὁ πατριάρχης Μανουὴλ), Ἀρσενίου τινα μοναχὸν ἐξ Ἀπολλωνιάδος λίμνης μεταπεμψάμενος χειροτονεῖ πατριάρχην, ὃς καὶ μονημέρως διάκονος καὶ ἱερεὺς καὶ πατριάρχης τετέλεστο. Καὶ παρ' αὐτοῦ στεφθεὶς ἔξεισιν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(18) *Φημισθεὶς αὐτοκράτωρ.* Quamvis enim imperium jure hæreditario ad Theodorum Lascarim veniret, quia is a patre vivente non appellatus fuerat imperator, eo defuncto communi totius exercitus consensu ac nobilium omnium ac procerum concursu imperator salutatur : constabat enim Joannem nemini omnium nisi filio imperium relinquere voluisse, quod et pius esset in liberos et nemini alteri id destinaret. Quare autem filium vivens nullo modo designare voluerit, pluribus prosequitur Gregoras, lib. III, qui subdit : Ἀνηγόρευτο δ' ὕστερον παρ' ἐχόντων τῶν ὑπηκόων ἁπάντων καθεσθεὶς ἐπ' ἀσπίδος κατὰ τὸ ἐν τούτοις ἐπικρατοῦν ἔθος. ALL.

(16) *Ἐχήρευε τοῦ πατριαρχοῦντος.* Gregoras, p. 55. ALL.

(20) *Πολλοῖς ἐπὶ τῷ Βλεμμύδῃ.* Gregoras, p. 55. Acropolita Manuelem vocat patriarcham demortuum, Gregoras Germanum : sed de his nos alibi egimus. ALL.

dignitatem non recipi. Reges scilicet eos qui patriarchatui **113** præsint moribus ac ingenio abjectiores moderatioresque, ut facilius eorum nutibus veluti jussis succumbant, peroptant, quod rusticioribus, cum sermonibus fidere nequeant, potissimum accidit: qui vero sapientiæ operam navant, rigidiores videntur et illorum jussibus adversantur. Propterea imperator Theodorus illius mente sensuque leviter degustato ad alios se convertit, et cum plures non satisfacerent, monachum quemdam ex Apolloniadis lacu, præter paucas litteras cæterorum inscientem (solum enim rudimenta grammatices attigerat), nullis sacris ordinibus insignitum, Arsenium nomine, accersitum quam celerrime missis hominibus conduxit: nec ille renuit. Et Nicæa exire festinans præsulibus, ut quamprimum eum patriarcham efficerent, imperat. Illi audientes per unam hebdomadam diaconum, sacerdotem et patriarcham consecrant.

A νεν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς αὐτὸς μαλακώτερον αὐτοῦ ἐπειρᾶτο· μᾶλλον γὰρ πρὸς βουλήσεως ἦν αὐτῷ τὴν προστασίαν μὴ καταδέξεσθαι. Ταπεινοτέρους γὰρ καὶ μετρίους εἶναι τὸ φρόνημα τοὺς πατριαρχεύοντας οἱ κρατοῦντες ἐθέλουσι, καὶ προσπίπτειν εὐχερῶς τοῖς σφῶν αὐτῶν βουλήμασιν ὡς προστάγμασιν. Τοῦτο δὲ μᾶλλον οἱ ἀγροικότεροι πάσχουσιν· οὐδὲ γὰρ ἔχουσι τοῖς λόγοις θαῤῥεῖν, οἱ δὲ περὶ λόγους ἀκαμπέστεροι φαίνενται καὶ τοῖς ἐκείνων ὁρισμοῖς ἀντιπίπτουσιν. Ὁ γοῦν βασιλεὺς Θεόδωρος διὰ ταῦτα μικράν τινα πεῖραν λαβὼν τοῦ ἀνδρὸς ἐφ' ἑτέρους ἐτράπετο. Καὶ ἐπεὶ δυσαρεστῶν ἐτύγχανεν ἐν πολλοῖς, μοναχόν τινα (21) εἶναι μαθὼν ἐν τῇ τῆς Ἀπολλωνιάδος λίμνῃ ὀλίγων γραμμάτων πεῖραν ἔχοντα (μόνον καὶ γὰρ ἐφήψατο τῆς γραμματικῆς παιδείας), ἀνίερον τελοῦντα καὶ Ἀρσένιον ὀνομαζόμενον, ὡς εἶχε τάχους, στέλλει τοὺς αὐτὸν ἄξοντας. Καὶ ὃς ἀφίκετο. Ἐπεὶ δὲ τὴν ἀπὸ τῆς Νικαίας ἔξοδον ἔσπευδε, διὰ τάχους τοῖς ἀρχιερεῦσι προστάττει χειροτονῆσαι [P. 58] πατριάρχην αὐτὸν ὁ βασιλεὺς, οἳ καὶ οὕτως διεπράξαντο, ἐν μιᾷ ἑβδομάδι (22) διάκονον καὶ ἱερέα καὶ πατριάρχην αὐτὸν ἐκτελέσαντες.

54. Causa vero exitum Nicæa sollicitandi ea fuit. Bulgarorum princeps Michael, uxoris Theodori imperatoris frater, socero illius Joanni Asano ex Angeli Theodori filia susceptus, Joannis imperatoris obitu nuntiato, cum occiduas partes imperatoriis copiis nudas orbasque conspiceret, animoque **114** agitasset regionem et in ea oppida ab imperatore Joanne Bulgaris surrepta ad Bulgarorum rursus dominatum, quod jam diu Bulgarorum cordi inhæserat, revocare, rem pro tempore opportunam, ut sibi videbatur, ratus, Hæmo prodiens transnatatoque Hebro paucissimo tempore multarum regionum potitus est, multaque oppida nullo cum labore sibi devinxit, Bulgari siquidem habitatores externorum jugo dejecto generis consortibus accurrebant. Arces solo Romanorum præsidio munitæ cum ad repellendos hostium impetus non sufficerent, in potestatem Bulgarorum nullo negotio ceciderunt, partim timore perculsis et deditionem arcium pro salute et domum abitione prodentibus, partim repentinæ Bulgarorum irruptioni, cum obviam ire non possent, aufugientibus easque custodibus vacuas deserentibus, aliis etiam temporis longinquitate defessis, cum præter modum custodiæ terminus illis protraheretur. Pleræque etiam arcium imperfectæ, viris et reliquis necessariis parum munitæ, præda hostibus patuerunt. E vestigio itaque expugnatæ sunt Stenimachus, Peristitza, Cryzimus,

νδ'. Ἡ δὲ αἰτία [41] τοῦ ἐπισπεύδειν τὴν ἀπὸ τῆς Νικαίας ἔξοδον ἦν αὕτη. Ὁ Βουλγαράρχης Μιχαὴλ, ὃς γυναικάδελφος τοῦ βασιλέως ἐτύγχανε Θεοδώρου, τῷ πενθερῷ αὐτοῦ τῷ Ἀσὰν Ἰωάννῃ ἐκ τῆς τοῦ Ἀγγέλου Θεοδώρου θυγατρὸς γενηθεὶς, τὸν τοῦ βασιλέως Ἰωάννου πυθόμενος θάνατον, ἐπεὶ τὰ δυτικὰ μέρη γυμνὰ στρατευμάτων ἐώρα Ῥωμαϊκῶν, βουληθεὶς τὴν ἀφῃρημένην πρὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου χώραν ἐκ Βουλγάρων καὶ τὰ ἐν τούτοις ἄστη πρὸς Βουλγαρικὴν ἀρχὴν καὶ αὖθις ἀναλαβέσθαι (τοῦτο γὰρ ἐκ μακροῦ τοῖς Βουλγάροις ὠδίνετο) καὶ τὸν καιρὸν, ὡς ἐδόκει, κατιδὼν ἐπιτήδειον, ἐξορμήσας (23) τοῦ Αἵμου καὶ τὸν Ἔβρον διαπεράσας ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ πολλήν τε χώραν ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο πολλά τε ἄστη σὺν οὐδενὶ παρεστήσατο πόνῳ. Βούλγαροι γὰρ τυγχάνοντες οἱ οἰκήτορες τοῖς ὁμοφύλοις προσέτρεχον, τὸν ζυγὸν τῶν ἀλλογλώσσων ἀποσειόμενοι. Τὰ δὲ ἄστη μετὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ μόνων ἀπολελειμμένα φυλάξεων, οὐκ ἀξίων τοιούτοις καιροῖς ἀντιμάχεσθαι, εὐχείρωτα τοῖς Βουλγάροις ὑπῆρχε, τῶν μὲν πτοίᾳ ταραττομένων καὶ προδιδόντων τὰ ἄστη καὶ λαμβανόντων τὴν πρὸς τὰ οἰκεῖ ἐλευθερίαν, τῶν δὲ πρὸς τὴν ἐξαπίνης γεγενημένην τῶν Βουλγάρων ἔφοδον μηδὲν ἐχόντων ἐκ τοῦ προχείρου νοῆσαι λυσιτελοῦν, ἀποδιδρασκόντων καὶ ταῦτα ἔρημα τῶν φυλαττόντων ἀπολιμπανόντων, ἄλλων δὲ ἴσως καὶ χρόνῳ ἀποκαμόντων, παραταθέντος αὐτοῖς παρὰ τὸ μέτρον τοῦ χρόνου τῆς φυλα-

[41] D: Ὁ γὰρ Βουλγαράρχης Μιχαὴλ, ὁ τούτου γυναικάδελφος, τὸν τοῦ βασιλέως Ἰωάννου πυθόμενος θάνατον, ἐπὶ τὰ δυτικὰ μέρη γυμνὰ στρατευμάτων ἐώρα, βουληθεὶς τὰ ἀφῃρημένα ἐκ τούτων ἄστη ἀναλαβέσθαι, τὸν Εὖρον διαπεράσας πολλὰ ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο. Μετατέθη μὲν οὖν ὁ Στενίμαχος, Περιστίτζα, Κριτζιμὸς, Τζέπαινα καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀχριδῷ ξύμπαντα πλὴν Μνιάκου· τοῦτο γὰρ καὶ μόνον ὑπὸ Ῥωμαίων πεφύλακτο. Οὔστρα δὲ καὶ Περπεράκιον καὶ Κρυβοὺς καὶ τὸ παρακείμενον τῇ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ κεκλημένον Ἐφραὶμ τοῖς Βουλγάροις κεχείρωτο. Τούτου χάριν ἔσπευδε.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(21) *Μοναχόν τινα.* Gregoras, p. 55. ALL.

(22) *Ἐν μιᾷ ἑβδομάδι.* Hîjus ordinationem per hebdomadam absolutam, uti non ita usitatam in ea Ecclesia, narrat Acropolita, de qua nos egimus in tractatu *De ordinationibus Græcorum.* ALL.

(23) *Ἐξορμήσας.* Gregoras, lib. III, p. 53. ALL.

κῆς. Τὰ πλείω δὲ τῶν ἄστεων καὶ ἀπεριποίητα ἦν καὶ τῶν χρειωδῶν ὅπλων ἄμοιρα. Κατεσχέθη μὲν οὖν ἐκτοῦ παραυτίκα Στενίμαχος, Πριστίτζα, Κρυτζιμὸς, Τζέπαινα καὶ τὰ ἐν τῇ Ἀχριδῷ ξύμπαντα πλὴν Μνειάκου· τοῦτο γὰρ καὶ μόνον ὑπὸ Ῥωμαίων πεφύλακται. Οὔστρα δὲ καὶ Περπερακιον καὶ Κρυβοῦς καὶ τὸ παρακείμενον τῇ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ κεκλημένον Ἐφραὶμ τοῖς Βουλγάροις κεχείρωται. Τούτων οὕτω γεγενημένων καὶ τῶν ἐν δυσμαῖς Ῥωμαϊκῶν κλονουμένων πραγμάτων, τῆς φήμης μέχρι καὶ ἐς βασιλέως ἐπιδρομούσης καὶ πλειόνων προσδοκίαν κακῶν τῶν προσόντων φαντασίαν παρεχομένης, οἱ περὶ τὰ βασίλεια οὐ μικρῶς ἐταράχθησαν· ἠπίσταντο γὰρ ὡς τὰ πλείω τῶν δυτικῶν μερῶν Βουλγάροις οἰκοῦνται, καὶ ἀποστατήσουσι πάλαι Ῥωμαίων, προσφάτως δὲ χειρωθεῖσι τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ, καὶ οὔπω πῆξιν τῆς χειρώσεως λαβούσης, ἔχθραν δὲ ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους ἐνδομυχοῦσι.

A Tzepæna et Achridis præter Mniacum, quod vel solum Romanis devotum perseveraverat, omnia. Præterea Ustra, Perperacium, Cribus et quod Adrianopoli adjacet, Ephrem, Bulgaris cessere. Hæc ubi ita facta sunt, et in occiduis partibus rebus Romanorum in discrimen adactis, cum fama ad imperatoris etiam aures pervolasset, **115** et præsentibus malis atrociora inde ventura repræsentasset, qui in aula erant, nimis conturbati sunt, quippe qui scirent potissimam Occidentis partem in Bulgaros esse propensam, tanquam quæ a Romanis jampridem defecisset, et recenter a Joanne imperatore debellata nondum solida ac firma in dominio constaret, sed continua in Romanos odia clanculum exerceret.

νε'. Διὰ ταῦτα [a] καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἠδημόνει τοῖς πράγμασιν, εἰ οὕτω κατ' ἀρχὰς τῆς ἐξουσίας [P. 59] αὐτοῦ δυστυχῶς πράττει. Συναθροίσας οὖν τοὺς ἐν τέλει καὶ τοὺς εἰς στρατηγοὺς τεταγμένους, σὺν οἷς καὶ οἱ πρὸς πάππου αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου ὑπῆρχον αὐτῷ θεῖοι, ὅ τε Μανουὴλ καὶ ὁ Μιχαὴλ, ἐβουλεύσατο τί ἂν ἔχοι πρὸς τὰ γεγενημένα διαπράττεσθαι. Οἱ μὲν οὖν πλείους διαπερᾶσαι τὸν βασιλέα τὸν Ἑλλήσποντον δέον ἔλεγον εἶναι καὶ στῆσαι τὴν τῶν Βουλγάρων φοράν. Τοῦτο δὲ τοῖς τοῦ κρατοῦντος θείοις τοῖς προειρημένοις οὐκ ἤρεσκεν, οἷς καὶ προσεῖχε μᾶλλον ὁ βασιλεὺς, πολλῶν ἕνεκα. Ἥ τε γὰρ γνησιότης τοῦ γένους ἠνάγκαζε καὶ τὸ τῆς ἡλικίας γηραιὸν παρεβίαζεν, οὐχ ἧττον δὲ πρὸς τοῦτο καὶ τὸ πολλῶν πραγμάτων ἔδρις αὐτοὺς γίνεσθαι παρέπειθε· φυγάδες γὰρ οὗτοι γεγονότες τῆς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου διακρατήσεως πολλοῖς προσωμίλησαν δεσπόταις καὶ εἰς διαφόρους περιεπλανήθησαν τόπους, κἀντεῦθεν, κατὰ τὴν ποίησιν, εἶδον ἄστεα καὶ νόον ἔγνωσαν. Καὶ ἦσαν μὲν ὡς ἀληθῶς οὗτοι νοήμονες, οὐκ ὀρθὰ δὲ ἐφρόνουν τοῖς τῶν Ῥωμαίων πράγμασιν, αἰτίαν ἔχοντες τὸ παρευδοκιμηθῆναι τὰ πρῶτα παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ βασιλέως, μηδενὸς αὐτῶν εἰς ἀξίαν ἀνηγμένου βασιλέως ἀδελφοῖς διαπρέπουσαν. Εἶτα καὶ παρὰ τοῦ γαμβροῦ καὶ βασιλέως καὶ φυγαδίαι τῆς Ῥωμαίων γεγενημένοι πρὸς αὐτοὺς ἐδυσμέναινον. Καὶ ταῦτα μὲν ἴσως ἐρεῖ τις αἴτια εἶναι, τὸ δὲ ἀληθὲς τὰ τῶν ἀνθρώπων ἤθη ἀδέβαια ὄντα καὶ ἄστατα τοιούτους τυγχάνειν ἐποίουν. Καὶ ταῦτα μὲν οὐ διελάνθανεν οὐδὲ τὸν βασιλέα Θεόδωρον· τέως οὖν ὡς οἰκείους τοῦ αἵματος καὶ τὸ τιμᾷν αὐτοὺς διὰ παντὸς προελόμενος ἐχρᾶτο πρὸς συμβουλάς. Ὑπετίθεντο γοῦν οὗτοι ὡς οὐ χρεὼν τὸν βασιλέα διαπερᾶσαι πρὸς τὴν δυσμὴν, ὅτι τε κακῶς πράττει τὰ τοιαῦτα μέρη, καὶ ὡς νοσεῖ σχεδὸν ἀθεράπευτα, στράτευμά τε μὴ ἔχειν τὸν βασιλέα προσῆκον πράξει βασιλικῇ· ὁ γὰρ χειμὼν ἐκώλυε τὴν συνάθροισιν τῶν δυνάμεων. Καὶ

B 55. Propterea imperator etiam ipse rebus anxie æstuabat, si tam misere potestatis illius initio haberentur. Illis ergo qui dignitate fulgebant, et exercituum ductoribus, inter quos et ex avo imperatore Theodoro patrui Manuel et Michael adveherant, convocatis, consilium init, quid sibi, ut malo occurreret, agendum esset. Potior eorum pars in eam ivit sententiam, ut imperator Hellesponto superato impetum Bulgarorum comprimeret. Sed hoc principis patruis, quos supra nominavi, haud arridebat, quibus animum potius adverterat imperator multis de causis. Affinitas quippe generis et veneranda senectus compellebat; neque minus ad id conferebat rerum multarum experientia. Hi namque Joannis imperatoris tempore e solo patrio exsules C multorum principum familiaritate usi sunt et diversa in loca aberrarunt, hincque, **116** ut poeta cecinit, viderunt urbes et mores hominum cognoverunt. Illi licet, ut verum fatear, pleno pectore saperent, non recte tamen Romanorum rebus consulebant, quod primum a fratre et imperatore neglecti nullo digni habiti fuissent munere, quod fratres imperatoris condeceret; dein per generum et imperatorem ab solo patrio extorres, ab eis totos se abalienaverant. Et has quidem causas Romanis illos inimicissimos reddidisse aliquis forte diceret: nobis satis cognitum mores hominum incertos atque instabiles in hujusmodi eos deduxisse simultates, quæ neque imperatorem Theodorum latebant. Nihilominus eos, tanquam sanguine conjunctos, et quod perpetuo eos D honoribus condecorare proposuerat, consiliis adhibebat. Proponebant itaque illi non esse operæ pretium imperatorem in occasum progredi, quod eæ partes male afflictarentur et absque remedio vehementer laborarent. Copias esse imperatoris exiles ac tenues nec regio apparatu suppares, cum tempus hibernum impedimento esset ne cogerentur in unum. Præterea imperatorem, si loco moveatur ne-

[a] D : Βουλὴν οὖν ποιησάμενος, οἱ μὲν πλείους διαπεράσαι αὐτὸν τὸν Ἑλλήσποντον δέον ἔλεγον. Οἱ δὲ πρὸς πάππου αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου Μανουὴλ καὶ Μιχαὴλ οἱ Λασκάριες, οἷς προσεῖχε μᾶλλον τῇ τε γνησιότητι καὶ τῷ γήρει, οὐ χρεὼν διαπερᾶσαι τὸν βασιλέα ἐδούλευον. Ἡ τῶν πλειόνων γοῦν ἴσχυσε βουλή.

que nomine suo neque exspectatione hominum dignum quippiam conficiat, non tantum hostibus ablata confirmare, sed et reliqua summo adversariorum incremento rerumque Romanarum imminutione disperdere ac dissipare. Et hæc quidem isti. Verum Georgius Muzalo apprime illi carus, qui magni domestici munere fungebatur, imperatorium progressum non **117** consulere modo, sed etiam cogere, ne quæ in occasu erant, vel major eorum pars, in inimicorum potestatem venirent. Alii etiam non pauci viri celebres in magni domestici sententiam ierant. Igitur prælatum est plurimorum consilium. Maxime vero imperatoris ingens cupido ac animi ardor, ad itionem impense exagitatus, obvios quosque promptosque, pusillum sane exercitum, eosque qui inter ambulandum occurrebant, alios etiam qui a via non aberant, armis tamen equisque cæteros consequi valentes collegit, quos secum portans Hellespontum trajicit, magno domestico in Oriente relicto.

A τὸ ἐπιδημῆσαι κατὰ χώραν τὸν βασιλέα καὶ μὴ ἄξιον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ καὶ τῆς φήμης ἐργάσασθαι οὐ τῶν ἀφῃρημένων καὶ μόνον βεβαίωσιν ἐν τοῖς ἐχθροῖς ποιεῖται, ἀλλὰ καὶ τῶν περιλελειμμένων ἀφαίρεσιν αὔξην τε τῶν ὑπεναντίων πολλῷ μείζονα, ὡς καὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν πραγμάτων ἐλάττωσιν οὐ σμικράν. Ταῦτα μὲν οὗτοι, ὁ δὲ τὰ πλεῖστα πεποθημένος αὐτῷ Μουζάλων Γεώργιος, τὴν τοῦ μεγάλου δομεστίκου δύναμιν περιεζωσμένος, τὴν βασιλικὴν περαίωσιν συνεβούλευε καὶ ταύτην κατήπειγε, μὴ λάθῃ τὰ πάντα τῶν ἐν δυσμῇ ἢ τὰ πλείω ταῖς τῶν ἐχθρῶν χερσὶν ἁλωθῆναι. Καὶ ἄλλοι δὲ τῶν ἐπιφανῶν οὐκ ὀλίγοι τῇ τοῦ μεγάλου δομεστίκου συνῄνουν βουλῇ. [P. 60] Ἡ τῶν πλειόνων γοῦν ἴσχυσε βουλή, μάλιστα δὲ τοῦ βασιλέως τὸ πρόθυμον καὶ ὁ τῆς καρ-
B δίας αὐτοῦ ζῆλος ἐκκαὴς γεγονὼς πρὸς τὴν κίνησιν. Καὶ προσλαβόμενος τοὺς ὅσοι συνακολουθεῖν ἔτυχον, εἰς μέτριον ἀριθμουμένους στράτευμα, καὶ τοὺς καθ' ὁδὸν ξυντυγχάνοντας, καὶ τοὺς ἐγγύτερον τῆς φερούσης ὄντας καὶ δυναμένους αὐτοῖς ὅπλοις καὶ ἵπποις ἐφέψεσθαι, διαπεραιοῦται τὸν Ἑλλήσποντον, καταλιπὼν εἰς τὴν ἕω τὸν μέγαν δομέστικον.

56. Hinc festinans Adrianopolim venit, ibique unico die commoratus postero die egreditur. Interim ex Bulgarorum speculatoribus unus imperatorem intuitus Adrianopoli exsilientem citato cursu ad Bulgarum fertur (ille etenim circa Hebrum castra posuerat) et rem aperit, imperatorisque in eum **118** celerem irruptionem exponit, atque jurejurando confirmabat semet oculis propriis imperatorem pontem fluminis Hebri urbi proximum pertranseuntem conspexisse. Hoc quidem Bulgaros turbavit, non ita tamen ut loco, in quo castra fixerant, se moverent; quem retinebant mordicus, quousque accuratius pleniusque de his quæ rumor attulerat certiores fierent. Sed nec imperatorem Bulgarorum tentoria fugiebant, cum locum in quo exercitus erat addidicisset. Igitur celerius iter ingredi, equorum gressus properos urgere, summisque votis exoptare Bulgaris copiis occurrere. Sic ergo irruente forte fortuna ab instituto abducitur. Qui enim Romanis copiis præibant, in Bulgarici exercitus custodes incidunt, quorum plerosque ense trucidant, alios vivos capiunt, inter eos et cui summa belli credita fuerat. Cæteri fuga sibi consulentes summa nocte in Bulgaricum exercitum revertuntur, nuntiantque omnia, et jam imminere imperatorem contendunt. Quare uti quisque Bulgarorum potuit, eorumque princeps in equum insiliens, in interiora Bulgariæ regionis loca sese reci-

νς'. Ἐντεῦθεν [53], ὡς εἶχε τάχους, τὴν Ἀδριανούπολιν πέφθακε. Μίαν δὲ καὶ μόνην ἡμέραν διακαρτερήσας ἐν ταύτῃ ἐξῆλθεν ἐς νέωτα. Καί τις τῶν ἐκ Βουλγάρων κατοπτήρων τὸν βασιλέα τεθεαμένος τῆς Ἀδριανοῦ ἐξερχόμενον δρομαῖος ἐπὶ τὸν Βούλγαρον ἵκετο (περὶ τὸν Ἕβρον καὶ γὰρ οὗτος ἐστρατοπεδεύετο) καὶ τὸ δρᾶμα διασαφεῖ καὶ τὴν τοῦ βασιλέως ἐξαγγέλλει κατ' αὐτοῦ ταχεῖαν ἔφοδον, καὶ ὅρκοις
C ἐβεβαιοῦτο ἢ μὴν ὀφθαλμοῖς τεθεᾶσθαι τὸν βασιλέα τὴν πρὸς τῇ πόλει τυγχάνουσαν τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου γέφυραν διαβαίνοντα. Τοῦτο συνέχει μὲν τοὺς περὶ τὸν Βούλγαρον, οὐ μὴν τοῦ τόπου καθ' ὃν ἔλαχον στρατοπεδεύειν ἀπέστησαν, ἀλλ' ἔμενον ἐκεῖσε μέχρις ἂν γνοῖεν τὰ τῆς φήμης ἀκριβέστερόν τε καὶ καθαρώτερον. Ἀλλ' οὐδὲ τὸν βασιλέα ἡ τοῦ Βουλγάρου κατασκήνωσις λέληθεν, ἀλλ' ἐμεμαθήκει τὸν τόπον ὅπου δὴ στρατόπεδον εἶχεν. Ταχύτερον γοὖν τὴν πορείαν ἐποιεῖτο καὶ τῶν ἵππων τὰς κινήσεις ἐπέτεινε, καὶ ηὔχετο τῷ Βουλγαρικῷ ξυντυχεῖν στρατεύματι. Οὕτω γοῦν ἔχων ὁρμήματος ἐκ τινος συμβάματος ἐσφάλη τυχηρῶς τοῦ βουλεύματος. Οἱ γὰρ προάγοντες τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων τοῖς εἰς
D φυλακὴν προτεταγμένοις τοῦ Βουλγαρικοῦ στρατοπέδου συμπεπτώκασι, καὶ πολλοὺς μὲν ζίφους ἔργον πεποίηνται, ἄλλους δὲ ζωγρίας εἷλον, σὺν αὐτοῖς δὲ καὶ τὸν τὴν ἡγεμονίαν τῆς στρατείας ἔχοντα. Οἱ δὲ ἕτεροι φυγῇ χρησάμενοι νυκτὸς βαθείας εἰς τὸ Βουλγαρικὸν ἀπέδρασαν στράτευμα, καὶ διηγοῦντο

[53] D: Ὡς εἶχεν οὖν τάχους, τὴν Ἀδριανοῦ πέφθακεν. Κἀκεῖθεν ἑξεισι, καί τις τῶν Βουλγάρων κατοπτὴρ τὸν βασιλέα τῆς Ἀδριανοῦ ἐξιόντα τεθεαμένος δρομαῖος πρὸς τὸν Βουλγαράρχην ἀφίκετο περὶ τὸν Εὖρον σκηνοῦντα, καὶ τὸ δρᾶμα διασαφεῖ ὅρκοις, ἰδεῖν τὸν βασιλέα τὴν πρὸς τῇ πόλει τυγχάνουσαν τοῦ ποταμοῦ Εὖρου γέφυραν διαβαίνοντα. Γνοὺς δὲ ὁ βασιλεὺς τὴν τῶν Βουλγάρων κατασκήνωσιν ἐπέτεινε τὴν ὁδόν. Καὶ οἱ προάγοντες τοὺς φύλακας Βουλγάρων ξίφει καὶ ζωγρίᾳ ἑλόντες, ἐκ τινος φυγάδος διαμαθόντες, πάντες ἔφυγον τούτων πρὸς τὰ ἐνδότερα, κατεδρύπτοντο δὲ τοῖς συνηρεφέσι τῶν δένδρων. Ἑωθεν δὲ τὸν τόπον ἔρημον φθάσας ὁ βασιλεὺς λελύπηται, οὐκ εἶχε δ' ὅ τι καὶ δράσειε. Περὶ δὲ τὴν Βερβόην γωρεῖ, καὶ αὐτοβοεὶ τὸ φρούριον εἷλε. Καὶ τάχ' ἂν περὶ τὸν Αἷμον αὐτὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ φρούρια ἐκεχωρήκει, εἰ μὴ χειμὼν ἐκώλυσεν αὐτὸν μέγας· πολλὴ γὰρ χιὼν τῆς γῆς τὸ πρόσωπον ἐπηλύγασεν. Ἡμέρας γοῦν ἓξ διακαρτερήσας ὁ βασιλεύς, λείαν τὰ Βερβόης ποιησάμενος, εἰς τὴν Ἀδριανοῦ ὑπέστρεψεν.

τὰ πάντα, καὶ τὸ πλησίον αὐτῶν ἤδη τυγχάνειν τὸν βασιλέα διισχυρίζοντο. Ὡς ἔτυχε γοῦν ἕκαστος τῶν Βουλγάρων καὶ αὐτὸς ὁ τούτων ἄρχων, ἐπιβὰς τοῦ ἵππου, ἐπὶ τὰ ἐνδότερα τῶν Βουλγαρικῶν ἐφέρετο χώρων. Κατεδρύπτοντο δὲ τούτων τοῖς τῶν δένδρων κλάδοις τὰ πρόσωπα, συνηρεφέσι τούτοις ἐμπίπτοντα· ὃ δὴ καὶ αὐτὸς ὁ Βούλγαρος πέπονθεν. Ἔνιοι δὲ αὐτῶν καὶ γυμνοῖς ἐφεστρίδων εἰς τὴν ὀχείαν τοῖς ἵπποις ἐχρήσαντο. Οὕτω γοῦν διαδράντες τὴν Ῥωμαϊκὴν ἀπέφυγον σπάθην. Ἕωθεν δὲ τὸν τόπον φθάσας ὁ βασιλεὺς καὶ ἔρημον στρατεύματος Βουλγαρικοῦ κατιδὼν λελύπητο· μὲν, οὐκ εἶχε δὲ ὅ τι καὶ δράσειε. Βουλὴν δὲ ποιησάμενος ἐπὶ τὴν Βερόην χωρεῖ, κἀκεῖσε δὲ ἀφιγμένος αὐτοβοεὶ τὸ φρούριον εἷλεν· [P. 61] ἅπαν γὰρ τὸ τεῖχος αὐτοῦ κατηρείπωτο καὶ διεξόδους εἶχε πολλὰς, καταβεβλημένον καὶ τοῦτο παρὰ τῶν Βουλγάρων σὺν τοῖς λοιποῖς τῶν Ῥωμαϊκῶν ἄστεων, εἰ καὶ κάμαξι καὶ τοῖς ἐξ ἁμαξῶν ξύλοις ἐδόκουν αὐτὸ κατοχυρώσασθαι οἱ οἰκήτορες. Τροφῶν γοῦν ηὐμοίρησε τὰ στρατεύματα, αὐτοί τε καὶ οἱ τούτων ἵπποι· ἐπέπληστο γὰρ χορτασμάτων τὸ ἄστυ. Καὶ τάχ' ἂν καὶ προσωτέρω ἂν ἐκεχωρήκει ὁ βασιλεὺς καὶ ἐπὶ τὸν Αἷμον αὐτὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ τυγχάνοντα φρούρια τὴν ἔφοδον ἐπεποίητο (πτοίαν γὰρ οὐ μικρὰν τοῖς Βουλγάροις ἐνέβαλεν), εἰ μὴ χειμὼν βαρύτατος αἴφνης ἐπεισπεσὼν ἐκώλυσεν αὐτὸν τῆς ὁρμῆς· πολλὴ γὰρ χιὼν τῆς γῆς τὸ πρόσωπον ἐπηλύγασε, καὶ τὸ ἐπὶ ξένης καὶ πολεμίας τὰ Ῥωμαϊκὰ χρονίζειν στρατεύματα οὐ καλὸν ἐδόκει τοῖς ξυμβουλεύουσιν. Ἡμέρας οὖν ἓξ ἐκεῖσε διακαρτερήσας ὁ βασιλεὺς, ἐπεὶ εἶχέ τι ἕτερον δρᾶσαι, λείαν τὰ Βερόης ἅπαντα ποιησάμενος, ἄνδρας, γυναῖκας, νήπια, πρόβατα, βόας καὶ σύμπαν ἄλλο κινεῖσθαι δυνάμενον, εἰς τὴν Ἀδριανοῦ τὴν ὑπὸ στροφὴν ἐποιήσατο.

νζ'. Ἐκεῖθεν [a] οὖν ἐπιλεξάμενος ἀξιόλογον στράτευμα περὶ τὰ ἐν Ἀχριδῷ φρούρια ἐπεπόμφει τὰ πρὸ μικροῦ τοῖς Βουλγάροις κεχειρωμένα, εἴ πως καὶ αὖθις τῇ τῶν Ῥωμαίων ὑπαχθεῖεν ἀρχῇ. Ἐν αὐτοῖς γοῦν ἀφιγμένοι σὺν τοῖς στρατεύμασιν οἱ τῶν Ῥωμαίων ἡγήτορες μηχανήμασί τε καὶ ἑλεπόλεσι ῥᾷον τῶν φρουρίων περιεγένοντο· οἱ Βούλγαροι καὶ γὰρ θᾶττον τῶν ἐν ἄστεσι φυλακῶν ἀπαλλάττονται, εἰ πολεμίους ὁρῷεν καὶ μαχιμωτέροις συμπλακεῖεν τοῖς πράγμασιν. Ἐν οὐ πολλῷ γοῦν τὰ πλείω αὐτῶν ἐχειρώσαντο. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς τὸν περὶ αὐτὸν συναθροίσας λαὸν ἐπὶ τὰ ἐν Ῥοδόπῃ ἄστη κεχώρηκε. Καὶ εἷλε μὲν Περιστίτζαν τοῖς μηχανήμασι, καὶ μετ' αὐτὴν τὸν Στενίμαχον, καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν Κρυτζιμὸν, ὀχυρώματα ταῦτα πάντα καὶ εἰς πρόσωπον κείμενα τοῦ τῆς Ῥοδόπης ὄρους καὶ τὰ ὀπίσω πάντα φυλάττοντα. Ἀφίκετο δὲ καὶ εἰς Τζέπαιναν ἐν ἀκμῇ χειμῶνος· ἡ δὲ τοῦ τόπου δυσχωρία καὶ τὸ ψυχρὸν τοῦ καιροῦ οὐδὲ μικρόν τι εἴασεν ἐν ταύτῃ προσκαρτερῆσαι. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἔαρ ἐπέλαμψεν, προστάγματα πρὸς τὸν Στρατηγόπουλον Ἀλέξιον καὶ Τορνίκην

A pere, et cum per loca arboribus frequentibus consita abigerentur, arborum ramis facies, quod et Bulgarus passus est, dilacerari; nonnulli etiam ex ipsis sagis omissis equis calcar addere, qui sic in fugam dati Romanorum ictus declinarunt. Mane cum locum occupasset imperator **119** et militaribus copiis vacuum comperisset, indoluit sane, sed præstare aliquid haud potuit. Tamen consilio inito Beroem proficiscitur, primoque appulsu oppidum cepit. Nam murus undique lacer corruerat multisque patebat hiatibus, cum hoc quoque cum reliquis Romanorum oppidis a Bulgaro solo æquatum fuisset, licet perticis et lignis ex plaustris accolæ illud munisse viderentur. Cibis itaque et equi et milites cumulate abundarunt: oppidum etenim pabulorum
B omnium abundantia circumfluebat. Fortasse etiam imperator ulterius processisset, et circa Hæmum et in eo sita oppida incursionem fecisset (timorem enim, nec eum pusillum, Bulgaris incusserat), nisi tempestas asperrima ex improviso irrumpens impetum ardoremque restinxisset. Ingens etenim nix infusa terræ faciem obtexit, et in aliena ac hostili terra exercitus Romanos diutius immorari non æqui consultores laudabant. Sex itaque dies ibi imperator commoratus, cum nihil supperet agendum, omnia Beroes, viros, mulieres, infantes, pecudes, boves, et quidquid loco moveri poterat, depopulatus, Adrianopolim repetit.

C 57. Ibique recollecto non contemnendo exercitu ad Achridæ oppida, quæ paulo ante Bulgari subegerant, si forte rursum ditioni Romanorum redderentur, **120** transmittit. Duces Romani cum copiis advecti tormentis ac machinis facili negotio loca expugnant. Bulgari enim vel solo hostium conspectu et bellicarum rerum conflictu, arcium custodia neglecta, fugam arripiunt. Quare parvo tempore potissima quæque eorum occupata sunt. Imperator etiam milite proprio coacto ad Rodopeia oppida gradum facit, cepitque machinis adactis Peristitzam, postea Stenimachum, tandem Crytzimum, propugnacula omnia in faciem Rodopes montis sita, quæ retro posita custodiunt. Tzepænam quoque profectus est ipso vigore hiemis. Verum loci asperD ritas ac temporis rigor neque minimum in ea morari concessit. Sed ubi ver appetebat, ad Strategopulum Alexium et Constantinum Tornicem, cui magni primicerii dignitatem imperator Joannes crediderat, apud Serras exsistentes et exercitu potentes, mandatorum libellum dedit, ut in unum

[a] D : Κἀκεῖθεν ἐπιλεξάμενος στράτευμα περὶ τὰ ἐν Ἀχριδῷ φρούρια ἐπεπόμφει τὰ κρατηθέντα ὑπὸ Βουλγάρων εἴ πως καὶ αὖθις τῇ τῶν Ῥωμαίων ὑπαχθεῖεν ἀρχῇ. Ἐκεῖσε οὖν ἀφιγμένοι οἱ τῶν Ῥωμαίων ἡγήτορες ῥᾷον τῶν φρουρίων περιεγένοντο τῶν πλείστων. Ἐπεὶ δὲ τὸ ἔαρ ἐπέλαμψε, προστάγματα ἦκον πρὸς τὸν Στρατηγόπουλον Ἀλέξιον ἐν Σέρραις, ἵνα κατὰ Τζεπαίνης ἀφίκοιντο. Ὃ καὶ ἐποίησαν. Ἀλλὰ μήτε πολεμίοις ἀξίοις ἐγκύρσαντες, κτύπος ἦχων κερατίνων διαθρηθέντες ἀκόσμως ἐχρήσαντο τῇ ψυχῇ, πᾶσαν ἀποσκευὴν καὶ τοὺς πλείους τῶν ἵππων τοῖς Βουλγάροις ἀπολιπόντες.

universo milite collecto Tzepænam progrederentur. Quod et exsecuti sunt. Sed in eo conatu mali copiarum ductores esse deprehenduntur : nam cum neque in hostiles copias incidissent neque viros eos cum quibus arma conserere debebant, tantum sonis et strepitibus auditis corneisque fragoribus haustis, turpiter sese conjecerunt **121** in fugam, apparatu omni bellico et ex equis plurimis Bulgarorum pastoribus ac porcariis derelictis. Hac illi ratione fugitantes, equis armisque destituti, rursum Serras pervenere. Propterea imperator ira furoreque percitus imperavit eisdem ut modo, quo recesserant, conflictum eumdem atque pugnam exciperent. At illi tanto conatui pares non erant. μὲν οὖν βασιλεὺς διὰ ταῦτα θυμοῦ μὲν ἐπέπληστο, ἔχοιεν, ἐπὶ τὴν αὐτὴν καὶ αὖθις μάχην χωρῆσαι · οἱ

58. Hæc cum ita evenissent, gravius quippiam supervenit, quod ingentem adversus Romanos noxam minabatur. Nam Melenicciotici exercitus præfectus, cui Dragotæ nomen fuit, et natura quidem uti Bulgarus Romanis infensus, et præter innatum odium propter Joannem imperatorem magis ac magis alienus : namque ingentia ab eo sperans, et quæ ab imperatore Joanne acceperat, multa licet atque magnifica, haud tanti æstimans palam defectionem meditatur. Et jam omnibus e Melenico militibus coactis aliisque, **122** nec non etiam ex circumjacentibus locis plurimis, Melenici mœnia circumvenit et obsidione cingit et oppugnare totis viribus contendit. Arcis custodia demandata erat Nestongo Theodoro et Angelo Joanni, ad defendendum oppida hostesque debellandos aptissimis. Oppidani licet necessariis rebus abundarent, aquæ tamen inopia laborabant, æstivo tempore præ cæteris ad tolerandum maxime arduum ac difficillimum. Illi (neque enim prorsus aqua defecerat) fortiter adversariis resistere, sagittis ferire, lapidum jactu incessere, et omnium armorum genere impetum sustinere. Horum certior factus imperator ægre animo angi, et cogitatione optima usus, celeritate qua potuit militiis in unum coactis, die duodecimo, tam brevi temporis spatio tantum iter

Κωνσταντῖνον, ὃν μέγαν πριμμικήριον ὁ βασιλεὺς τετίμηκεν Ἰωάννης, ἐξέπεμψεν, ἐν ταῖς Σέρραις ὄντας καὶ τὸ στρατόπεδον ἔχοντας, ἵνα τὴν στρατιὰν πᾶσαν συναγαγόντες κατὰ τῆς Τζεπαΐνης ἀφίκοιντο. Τοῦτο δὴ καὶ ἐποίησαν· κακοὶ δὲ ἐφάνησαν ἐν τούτῳ τῷ ἐπιχειρήματι στρατηγοί· μήτε γὰρ πολεμίων ἐγκύρσαντες στρατιαῖς μήτε ἀνδράσιν ἀξίοις τούτοις μαχέσασθαι, κτύπων δὲ καὶ μόνων καὶ ψόφων ἀκηκοότες καὶ ἤχων κερατίνων ἀκροασάμενοι, ἀκόσμως ἐχρήσαντο τῇ φυγῇ, [P. 62] πᾶσαν ἀποσκευὴν καὶ τοὺς πλείους τῶν ἵππων τοῖς ποιμέσι καὶ συβώταις τῶν Βουλγάρων καταλιπόντες. Οὕτω μὲν οὖν ἐκεῖνοι φυγαδίαι γεγονότες τὰς Σέρρας καὶ αὖθις κατέλαβον, ἵππων καὶ ὅπλων γυμνοὶ τυγχάνοντες. Ὁ καὶ προσέταττεν ἐξ ὀργῆς αὐτοὺς ἐκείνους, ὅπως ἂν οἱ δὲ ἀδυνάτως εἶχον τῆς πράξεως.

νη'. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα[66] οὕτω ξυνέβη, ξυνεπεπτώκει καί τι τῶν βαρυτέρων, καὶ πολλὴν τὴν κατὰ τῶν Ῥωμαίων βλάβην ἐπαπειλοῦν. Ὁ γὰρ τοῦ Μελενικιωτικοῦ πρωτοπράχων στρατεύματος, Δραγωτᾶς τοὔνομα, καὶ φύσει μὲν ὡς Βούλγαρος δύσνοιαν τρέφων κατὰ Ῥωμαίων, ἔτι δὲ πλέον φέρων τοῦ φυσικοῦ διὰ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ἀπέχθειαν (ἦλπισε γὰρ ἐξ αὐτοῦ μεγάλων τυχεῖν· οὐδὲ γὰρ ἔκρινεν ἄξια τὰ παρὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ἐκείνῳ κεχορηγημένα, καὶ ταῦτα πολλὰ γεγενημένα), ἀποστασίαν φανερὰν μεμελέτηκεν. Καὶ δὴ πάντας τοὺς ἐν Μελενίκῳ (24) συναγαγὼν στρατιώτας τε καὶ λοιποὺς, ἔτι δὲ καὶ ἄλλους παμπόλλους ἐκ τῶν πέριξ χωρῶν, παρεκάθισε τοῦ Μελενίκου τὸ ἄστυ καὶ ἐπολιόρκει τοῦτο καὶ ἐφιλονίκει πορθεῖν. Ἦσαν δὲ ἐν τούτῳ τῷ ἄστει προτεταγμένοι τῶν φυλασσόντων ὅ τε Νεστόγγος Θεόδωρος καὶ ὁ Ἄγγελος Ἰωάννης, καὶ ἀμφότεροι δεξιοὶ ἄστυ φυλάξαι καὶ πολεμίους ἐκτρέψασθαι. Ἐστενοχώρει δὲ τοὺς ἔνδον τοῦ ἄστεως οὐδὲν ἄλλο (καὶ γὰρ ἠθμοίρουν τῶν χρειωδῶν) ἀλλ' ἢ ἡ τοῦ ὕδατος ἔνδεια· ἐν ὥρᾳ θέρους, τὸ ἀναγκαιότατον τῶν ἄλλων κἀν τῇ σπάνει βαρύτατον. Οἱ δὲ (καὶ γὰρ οὐ πάντη τοῦτους τὸ ὕδωρ ἐξέλιπε) καρτερῶς τοῖς ἐναντίοις ἀνθίσταντο καὶ ὀϊστοῖς ἔβαλλον καὶ λίθοις ἐτίτρωσκον καὶ πᾶσιν ἄλλοις ὅπλοις ἐμάχοντο. Τούτων ἐν ἀκροάσει γεγενημένος ὁ βασιλεὺς δυσφόρως τὴν ἀκοὴν ἤνεγκε, βουλὴν δὲ βου-

[66] D: Καὶ ὁ τοῦ Μελενικιωτικοῦ δὲ προεξάρχων στρατεύματος Δραγωτᾶς τοὔνομα ἀποστασίαν φανερὰν μεμελέτηκεν, καὶ συναγαγὼν στρατιὰν πλείστην παρεκάθισε Μελένικον. Ἐφύλαττον δὲ τοῦτον ὁ Νεστόγγος Θεόδωρος καὶ ὁ Ἄγγελος Ἰωάννης, οἵ καὶ γενναίως ἀντεῖχον. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἰς Σέρρας ἀφίκετο, καὶ ἐπεὶ ἐκπέπυστο τὴν τοῦ Ῥουπελίου δυσχωρίαν, καθ' ἣν ὁ ποταμὸς Στρύμων ῥεῖ, Βουλγαρικῇ φυλάττεσθαι στρατιᾷ, οἵ καὶ πύλας ἐν αὐταῖς κατεσκεύασαν, σπουδῇ περὶ τὸν ἐκεῖσε χῶρον ἀφίκετο. Ἀποκόψας οὖν στρατιὰν πειζαιτέρων ὑπὲρ κεφαλῆς τῶν Βουλγάρων βαδίζειν εἰς τὸ ὄρος προστέταχεν, ἱππεῦσι δὲ κατ' εὐθὺ τῶν πυλῶν τὴν μάχην ποιεῖν ἐκέλευσεν. Καὶ ἐπεὶ κατεῖδον οἱ Βούλγαροι ἐκ μὲν ἄνωθεν ὀϊστοὺς βάλλοντας, κατεναντίον δὲ σταδαίαν οὖσαν τὴν μάχην, εἰς φυγὴν ἐτράποντο. Καὶ τὸ βασιλικὸν ἐφείπετο στράτευμα, καὶ πολλοὺς σπάθῃς ἔργον ἐποίησαν. Οἱ δὲ λοιποὶ τὴν τοῦ βασιλέως ἔφοδον τοῖς Βουλγάροις ἀπήγγειλαν, οἵ καὶ διαταραχθέντες ὡς εἶχον ἕκαστος ἔφυγον. Ἐπειδὴ δὲ νὺξ ἦν ἀσέληνος τῇ φυγῇ καὶ δυσχερὴς ὁ τόπος, ἔνιοι μὲν ἔπιπτον τῶν ἵππων, ἕτεροι δ' αὐτοὺς κατεπάτουν, ἄλλοι τῶν ἐφεστρίδων ἀπεσφενδονῶντο κατὰ χρημνῶν, ὡς ὀλίγους διασωθῆναι εἰς τὴν Βουλγάρων. Καὶ ὁ Δραγωτὸς δὲ ἵππων ποσὶν ἅπαν τὸ σῶμα συντέθλαστο, καὶ τριταῖος τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἐξεφύσησεν. Ὁ γοῦν βασιλεὺς τὸ ἄστυ καταλαβὼν ἀσπάσιος ὤφθη.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(24) Est Μελένικος civitas non longe a Thessalonica. Georgius Cedrenus in Basilio Bulgaroctono, qui circa annum 1010 imperavit, dicit imperatorem ἐλθεῖν εἰς τὰ Ζαγόρια, ἔνθα τὸ λίαν ὀχυρώτατον ἵδρυται φρούριον ὁ Μελένικος, *venisse ad Zagoria, ubi in longe munitissimum castellum nomine Melenicum confugerunt Bulgari, in saxo situm ac præcipitiis ac vallibus altissimis undique cinctum.* Ζαγορὰ ἡ Μυσία *Mysia*, ubi Hæmus mons, ut est apud Nicetam. Dousa.

λευσάμενος τὴν ἀρίστην, ὡς εἶχε τάχους, ἅπαν ξυ- A emensus, tantoque exercitu stataria sueto pugna,
αγηοχὼς τὸ στρατόπεδον δωδεκαταῖος τὰς Σέρρας armis circumquaque munito, equis onerariis pro-
πέφθακεν, ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τοσαύτην διανύσας ὁδὸν viso, omni alio apparatu atque ornatu visendo fir-
καὶ τοσοῦτον ἐπαγόμενος στράτευμα, ταῖς κατὰ mato obvallatoque instructus, Serras advenit;
συστάδην εἰθισμένον μάχαις, ὅπλοις κατάφρακτον atque ibi cum pernoctasset, postero die summo
καὶ ἵπποις φορταγωγοῖς διοικούμενον καὶ πάσαις mane recensitis copiis pedites ac sagittarios præire
ἄλλαις ἀποσκευαῖς συγχροτούμενον καὶ περιφραγνύ- jussit, cum accepisset difficilem Ropelii transitum,
μενον. Ἐπεὶ δὲ μέχρι Σερρῶν κατηντήκει, αὐτόθι per quem flumen Strymo duobus occlusus montibus
διανυκτερεύσας, ἅμα πρωῒ τὰ στρατεύματα συντα- præterfluit, adeo ut vix per viam currus præterire',
ξάμενος καὶ τοὺς πεζαιτέρους καὶ τοξοφόρους ἔμ- flumine transitum quam angustissimum efficiente,
προσθεν βαίνειν ἐγκελευσάμενος, ἐπείπερ ἐπέπυστο ideoque, l cum Clisuras vulgus appellavit, a Bulgaro
τὴν τοῦ Ῥοπελίου δυσχωρίαν, καθ' ἣν ὁ ποταμὸς milite, equitibus **123** quidem haud multis, peditibus plurimis, custodiri. Bulgari enim palis lorisque
Στρυμὼν ῥεῖ δυσὶ συγκλειόμενος ὄρεσιν ὡς μόγις præmunitas fores in illis aperuerant, ut expugnari
ἅμαξαν διὰ ταύτης ἔρχεσθαι, τοῦ ποταμοῦ στενωτά- quidem et difficultate loci et per ipsos ex arte reliB
την ἀπεργαζομένου τὴν δίοδον (κλεισούρας τοὺς τοι- qua munitione absoluta minime posset. Hoc ita se
habere ubi rescivit imperator, iter ad locum accelerούτους τόπους ὁ πολὺς κατονομάζει λαός), Βουλγα- avit, et rem veram esse quam audiverat comperit.
ρικῇ φυλάττεσθαι στρατιᾷ ἱππέων μὲν ὀλίγων [P. 63], Expeditam itaque exercitu, quæ sufficere videbatur,
πεζῶν δὲ πολλῶν (οἱ γὰρ Βούλγαροι καὶ πύλας ἐν cohortem separatam supra Bulgarorum capita monαὐταῖς κατεσκεύασαν μοχλοῖς καὶ κλείθροις ἠσφα- tem ascendere præcepit, ut a superioribus ac opλισμένας, ὡς ἅμαχα τούτοις ἐξ ἀμφοτέρων τυγχά- portunioribus locis Bulgaros in humilioribus repenνειν, τῆς τε δυσκολίας τοῦ τόπου καὶ τῆς γεγενημέ- tes ferirent. Dicto citius audiunt: namque mons
νης παρ' αὐτῶν προμηθείας τῆς λοιπῆς ὀχυρώσεως), ille frequentibus arboribus consitus viam peditibus
ἐπεὶ ταῦτα οὕτως ἔχειν ἐμεμαθήκει ὁ βασιλεύς, sternebat. Equitibus adversum portas pugnam conσπουδῇ ἐπὶ τὸν ἐκεῖσε τόπον ἀφῖκτο. Εὗρε δὲ τὰ ἐν serere mandat. Verum ubi Bulgari ex collium emiαὐτῷ καθάπερ ἐπέπυστο. Ἀποκόψας οὖν τῆς τῶν nentiori facie spicula mitti atque stataria pugna ex
πεζαιτέρων στρατιᾶς ὅσον ἦν εἰκὸς σύνταγμα, ὑπὲρ adverso urgeri sese deprehendunt, resque suas in
κεφαλῆς τῶν Βουλγάρων βαδίζειν εἰς τὸ ὄρος προ- extrema fortuna collocatas conspiciunt, in fugam se
τέταχεν, ὡς ἂν ἐξ ὑπερδεξίων τοὺς Βουλγάρους βάλ- dedunt. Imperatoriæ cohortes insecutæ quamplurimos contrucidarunt. Reliqui cursu in tentoriis Bulλοιεν ἐξ ὑψηλοτέρων τῶν τόπων ἐν τοῖς χθαμαλοῖς C garicis saluti consulere, imperatoris res gestas et
ἐκείνους τυγχάνοντας. Οἱ δὲ θᾶττον ἐποίουν τὰ προ- quæ ipsi passi fuissent enuntiare. Qui improviso
σταττόμενα· ἦν γὰρ τὸ ὄρος δένδροις μὲν συνηρεφὲς, nuntio et repentinis calamitatibus conturbati, uti poβάσιμον δὲ ποσὶ πεζαιτέρων. Ἱππεῦσι δὲ κατευθὺ terat quilibet, in oblatum sibi equum conscendens
τῶν πυλῶν τὴν μάχην ποιεῖν ἐκέλευσεν. Ἐπεὶ γοῦν fugit; et cum fugæ tempore luna sileret, locus difκατεῖδον οἱ Βούλγαροι ἄνωθεν μὲν ἐκ τῶν βουνῶν ficilis, nec viæ essent in promptu, **124** alii equis decidere, alii eos pedibus conculcatos interimere, alii
ἑστοῖς ἑαυτοὺς βαλλομένους, σταδιαίαν τὴν μάχην e sagis per præcipitia ejaculari, alii alio malo vitam
κεκτημένους κατεναντίον, καὶ ἐν στενῷ κομιδῇ τὰ misere amittere, adeo ut ex illis pauci incolumes ad
καθ' αὐτοὺς καθορῶντες εἰς φυγὴν ἐτράποντο, καὶ Bulgaros regressi fuerint. Per id etiam tempus Draτὸ βασιλικὸν αὐτοῖς ἐφείπετο στράτευμα. Πολλοὺς gotas Bulgarorum ductor, defectionis auctor, equoοὖν ἐκεῖθεν σπάθης ἔργον πεποίηνται. Οἱ δὲ ἄλλοι rum pedibus corpus totum dilaceratus tertio die leto
μέχρι καὶ τῶν Βουλγαρικῶν στρατευμάτων διασω- malo emoritur. Imperator ea nocte in oppidum appelθέντες ἀπέδρασαν, καὶ τὰ περὶ τοῦ βασιλέως τού- D lens custodes alloquitur, qui eum libentissime excitους ἀπήγγειλαν, καὶ ὅσα δὴ ἐπεπόνθεισαν. Οἱ δὲ τῷ pere, dein plausu et acclamationibus ingentique præἀθρόῳ διαταραχθέντες τῆς ἀκοῆς, καὶ ὡς αἴφνης conio consalutare et celerem aquilam compellare.
εὐτοῖς ἐπεισπέπτωκε τὰ δεινὰ, ἕκαστος, ὡς εἶχεν, ἵππου τοῦ ἐφευρεθέντος αὐτῷ σχεδὸν ἐπιβάς, φεύγειν ὥρμησαν. Ἐπεὶ δὲ καὶ νὺξ ὑπῆρχεν ἀσέληνος καθ' ἣν ἡ φυγὴ, καὶ δυτχερὴς ὁ τόπος καὶ τὰ τῶν ὁδῶν δυσδιάγνωστα, ἔπιπτον μὲν ἐξ ἵππων ἔνιοι, ἕτεροι δὲ αὐτοὺς κατεπάτουν καὶ ἔφθειραν, καὶ ἄλλοι μὲν τῶν ἐφεστρίδων ἀπεσφενδονοῦντο κατὰ χρημνῶν, ἄλλοι δὲ ἄλλως τέλος δύστηνον ἀπελάμβανον, ὡς ὀλίγους ἐξ αὐτῶν διασωθέντας ἐς τὴν Βουλγάρων χωρῆσαι. Τότε δὴ καὶ προϊστάμενος αὐτῶν Δραγωτᾶς ὁ καὶ προεξάρχων τῆς ἀπιστίας ἵππων πεσὼν ἅπαν τὸ σῶμα συντέθλασται, καὶ τριταῖος τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ἐξεφύσησεν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τῆς νυκτὸς ἐκείνης τὸ ἄστυ καταλαβὼν τοῖς ἐκεῖσε φυλάττουσι ξυνωμίλησε, κἀκείνοι ἀσπασίως τε τὸν αὐτοκράτορα ὑπεδέξαντο καὶ κρότοις ἐπῆνουν καὶ εὐφήμοις λόγοις ἐκύδαινον καὶ ἀετὸν ταχὺν κατωνόμαζον.

νθ'. Τὰ ἐκεῖσε [46] οὖν, ὡς ἦν εἰκὸς, οἰκονομήσας ὁ 59. Rebus itaque, uti par erat, dispositis impera-

[46] D: Καὶ ἀπάρας ἐκεῖθεν εἰς Θεσσαλονίκην ἀφῖκετο. Κἀκεῖθεν τὸν Βαρδάριον διαπεράσας καὶ τὰ Βοδηνὰ παραμείψας ἐνόσησε νόσημα ἐδριπόν. Διακαρτερήσας δ' ἐκεῖθεν μικρὸν περὶ τὸν Πρίλαπον ὥρμησεν. Ἐκεῖθεν εἰς Βελεσὸν ἐχώρει, καὶ ἅμα τῷ φθάσαι ἐκεῖσε οἱ φύλακες τούτου ὅρκους λαβόντες ἐξέ-

tor, nec non eorum qui defecerant uxoribus ac filiis oppido in exsilium missis, et universa eorum supellectile fisco addicta, Melenico discedens Thessalonicam advehitur. Inde Bardarium transiens atque Bodena trajiciens castra collocat, quando **125** et morbo hedrico laboravit. Morbus hic per milites etiam divagatus est. Ibi itaque tantum ut malo mederetur cunctatus Prilapum petiit, ubi decenter rebus constructis, machinis comparatis, tormentisque quas helepoles vocant cum vehiculis circumlatis Belesum adproperat, ut oppidum obsidione ex hostium manibus ereptum sibi vindicaret. Illi vel sola imperatoris irruptione attoniti, cum neque tormentorum applicationem sustinuissent, de pace pactiones faciunt, ut scilicet nulla eis inferretur noxa, sed cum armis et supellectile ipsis exitus pateret liber civitatis. Pactis sacramento ab imperatore confirmatis Beleso egrediuntur. Quos ubi conspexit plures numero, cum quingenti numerarentur, ingenti corpore conspicuos formaque egregios, facti eum cœperat pœnitere, quando tot ac tales in inimicorum se protruderent loca, Romanis hostes futuri. Sed jurejurando obstrictus libertatem, quam promiserat, concessit. Inde cum toto exercitu exiens per Neustapolim iter arripit, loca arida et habitationum vacua et multitudini copiarum impervia. Exercitus itaque panis inopia per plures dies laboravit, et major equorum pars per duos dies aquam non degustaverat. Nos Strumitzæ oppidum prætergressi et per Melenici loca gradientes rursus Serras devenimus, ubi litteris **126** ex Oriente acceptis ab amico magno domestico Muzalone datis, quibus certior imperator redditur a Tachariis Musulmanos perturbari, omni festinatione properans diurna itinera longiora habere, ast ubi ad Hebrum, quem plebeius sermo Maritzam nuncupat, ventum est, res in Oriente non ita geri percipiens, celeritatem itineris moratus tardius ac per otium intendere, et imperatoribus solitas mansiones conficere. Recta vero e via ad orientem deflectens Didymotœchum indeque Adrianopolim transfertur. Verum castella et oppida ab hostibus occupata, duobus exceptis, omnia imperator recuperarat, quorum alterum valde exiguum in collibus Achridæ situm, Patmon nomine, nullo deinceps negotio a Philantropeno Alexio Duca, in custodiam Achridanæ regionis ab imperatore relicto, expugnatum est; alterum Tzepænæ firmissime septum munitumque in ipso maximorum montium Hæmi Rhodopesque, inter quos Hebrus fluvius præterfluit, con-

A βασιλεὺς, καὶ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας τῶν ἀπιστησάντων ἐξορίσας τοῦ ἄστεως, πάντα δὲ τὰ αὐτῶν χρήματα δημοσιευθῆναι κελεύσας, ἀπάρας τοῦ Μελενίκου ἐς τὴν Θεσσαλονίκην ἀφίκετο, κἀκεῖθεν τὸν Βαρδάριον διαπεράσας καὶ τὰ Βοδηνὰ παραμείψας ὀλίγον ἐκεῖσε τὰς σκηνὰς ἔπηξεν. Ἐνόσησε δὲ νόσημα ἑδρικόν· τοῦτο δὲ καὶ ἐπιδήμιον τοῖς ἐκεῖσε στρατεύμασιν ἐγεγόνει. Διακαρτερήσας οὖν ἐκεῖσε μικρὸν ὅσον ῥαῖσαι τὴν νόσον, [P. 64] ἐπὶ τὸν Πρίλαπον ὥρμησεν. Ἐκεῖσε οὖν προσηκόντως συσκευασάμενος καὶ μηχανήματα προσλαβόμενος, καὶ ἁμάξαις τὰς ἑλεπόλεις συγκομισάμενος, ἐς τὸν Βελεσὸν ἐχώρει πολιορκῆσαι καὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν χειρὸς ἐξελεῖν. Οἱ δὲ καὶ μόνον τῇ τοῦ βασιλέως ἐφόδῳ καταβροντηθέντες καὶ μηδὲ ἀναμείναντες ἀναστῆναι μηχάνημα, εἰς συνθήκας ἐλθόντες ἐφ' ᾧ μηδέν τι παθεῖν δεινὸν, αὐτοῖς δὲ ὅπλοις καὶ πράγμασιν τοῦ ἄστεως ἐξελθεῖν, τοὺς ὅρκους πρὸς τοῦ βασιλέως λαβόντες ἐξήεσαν τοῦ φρουρίου. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐπεὶπερ αὐτοὺς ἐθεάσατο παμπόλλους μὲν τὸν ἀριθμὸν (εἰς γὰρ πεντακοσίους ἠρίθμηντο), εὐμεγέθη δὲ κεκτημένους τὰ σώματα καὶ ἀγαθοὺς τὰς μορφὰς, ἐπὶ τῇ πράξει μεταμελέληται, εἰ τοσούτους καὶ τοιούτους ἐάσει πρὸς τὴν τῶν ἐχθρῶν ἀφικέσθαι καὶ ἐναντίους γενέσθαι Ῥωμαίοις. Ὑπὸ δὲ τῶν ὅρκων ἀναγκασθεὶς ἀπέλυσε σφᾶς αὐτοὺς τὴν ἐλευθερίαν. Ἐκεῖθεν οὖν μετὰ πάσης τῆς στρατιᾶς ὁρμήσας διὰ τῆς Νευσταπόλεως τὴν πορείαν ἐποιεῖτο. Ἄνυδρος δέ ἐστιν ὁ τόπος καὶ ἄνοικος καὶ πλήθει στρατευμάτων δυσβάδιστος. Ἄρτου γοῦν ἐν ἐνδείᾳ ἐν οὐ μετρίαις ἡμέραις διῆγεν ἡ στρατιὰ, καὶ ὑσὶν ἡμέραις οἱ πλείους τῶν ἵππων ὑπῆρξαν ἄγευστοι ὕδατος. Τὸ γοῦν τῆς Στρουμμίτζης παραμείψαντες ἄστυ, καὶ διὰ τῶν τοῦ Μελενίκου χώρων βαδίσαντες, ἐς τὰς Σέρρας καὶ αὖθις ἀπῆειμεν. Ἔνθα καὶ γραφὰς ὁ αὐτοκράτωρ δεξάμενος ἐκ τῶν τῆς ἀνατολῆς μερῶν πρὸς τοῦ προσφιλοῦς αὐτοῦ πεμφθείσας μεγάλου δομεστίκου τοῦ Μουζάλωνος, ὡς τὰ τῶν Μουσουλμάνων πρὸς τῶν Ταχαρίων κυμαίνεται, ἐπέτεινε τὴν ὁδὸν καὶ μακροτέρας τὰς ἡμερησίους ἐποιεῖτο πορείας. Ἐπεὶ δὲ τὸν Ἕβρον ἐπεφθάκει, ὃν καὶ Μαρίτζαν ὁ χυδαῖος κατονομάζει λαὸς, καὶ μὴ οὕτως ἔχειν τὰ ἐν τῇ ἕῳ μεμαθηκὼς πράγματα, τῆς ταχυτῆτος ἀνιεὶς σχολαιότερον ἐπορεύετο καὶ τοὺς συνήθεις βασιλικοὺς ἐποιεῖτο σταθμούς. Παρακλίνας δὲ τῆς πρὸς ἕω κατ' εὐθεῖαν ἐς τὸ Διδυμότοιχον ἀφίκετο, κἀκεῖθεν ἐς τὴν Ἀδριανοῦ. Καὶ ἐπεὶ μηδὲν ἐναπολέλειπτο τῶν παρὰ τῶν Βουλγάρων κατασχεθέντων φρουρίων καὶ ἄστεων, πάντα ὁ βασιλεὺς ἐχειρώσατο, πλὴν δυοῖν, ἑνὸς μὲν φρουρίου πάνυ σμικροτάτου ἐν τοῖς βουνοῖς κειμέ-

σαν. Κἀκεῖθεν διὰ τῆς Νευσταπόλεως τὴν πορείαν ἐποιεῖτο. Τὸ γοῦν τῆς Στρουμίτζης παραμείψαντες ἄστυ ἐς Σέρρας ἀπῆεσαν, οὗ καὶ γραφὰς ἐδέξατο ὁ βασιλεὺς πρὸς τοῦ Μουζάλωνος, ὡς τὰ τῶν Ταχαρίων αὖθις κυμαίνεται. Ἀπάρας ἐκεῖθεν εἰς Ἀδρισνοῦ μολεῖ. Καὶ ἐπεὶ μηδὲν τῶν περὶ Βουλγάρων κρατηθέντων ἐναπολέλειπτο, πάρεξ φρουρίων σμικροτάτων Ἀχριδοῦ καὶ Πάτμου καλουμένων, ἃ καὶ εὐχερῶς πάνυ ὁ Φιλανθρωπηνὸς εἶλεν Ἀλέξιος, καὶ ἄστεως ἄλλου Τζεπαίνης, μᾶλλον ἐδυσφόρει ὁ βασιλεύς. Διὸ καὶ τῆς Ἀδριανοῦ ἀπάρας κατὰ Τζεπαίνης χωρεῖ. Καὶ χειμὼν μέγας γέγονεν, χιόνι τε πολλῇ τῆς γῆς ἐπηλυγάσας τὸ πρόσωπον κατὰ τόπον ὃν Μακρολιβάδα φασὶ σκηνοῦντι τῷ βασιλεῖ. Ἐκεῖθεν ὅ ἄρας ἐς Στενίμαχον ἵκετο, καὶ κατευθὺ Τζεπαίνης ἐχώρει, καὶ περὶ Βατκούνιον. Καὶ ἀπεστάλκει κατοπτεῦσαι τὸν τόπον, εἰ εὐχερεστέραν τὴν εἰς αὐτὸν πορείαν σχοίη. Τέως ἦκεν ἐκεῖσε, καὶ ἰδὼν τὸ φρούριον δυσάλωτον καὶ τὸν χειμῶνα βαρὺν, τὴν μὲν στρατιὰν ἐς τὸ πεδίον ἀνῆκεν, μόνος δὲ μετὰ τριῶν οὐράγει.

νου τῆς Ἀχριδοῦ καὶ καλουμένου Πάτμον, ὃ καὶ εὐ- A
χερῶς πάνυ ὁ Φιλανθρωπηνὸς Ἀλέξιος εἶλεν ὁ Δούκας, καταλειφθεὶς πρὸς τοῦ βασιλέως εἰς φυλακὴν τῶν ἐν Ἀχριδῷ, καὶ ἄστεως ἄλλου Τζεπαίνης ὠνομασμένου, λίαν τυγχάνοντος ἐχυροῦ καὶ περὶ τὴν ξυμβολὴν τελοῦντος τῶν δύο μεγίστων ὀρῶν, τοῦ τε Αἵμου καὶ τῆς Ῥοδόπης, καθ' ὧν μέσον ὁ Ἕβρος ῥεῖ ποταμὸς, ἐν δεινῷ μὲν ἐποιεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ ὅτι μὴ καὶ αὐτῶν ὡς τῶν ἑτέρων ἐκράτησεν, ἀλλ' ἔτι τῆς χειρὸς αὐτοῦ [P. 65] κρείττω φανέντα ἔξω τυγχάνουσιν, μάλιστα δὲ ὑπὲρ τῆς Τζεπαίνης ἐδυσφόρει τὰ μέγιστα. Ἔσπευσε μὲν οὖν καὶ κατὰ ταύτης στρατεῦσαι καὶ ὡς εἶχεν ἰσχύος ἀποπειρᾶσθαι. Ἡ μὲν οὖν ὥρα τοῦ θέρους ἤδη παρῆει, καὶ τὸ μετόπωρον ἐγγὺς ἦν καὶ τοῦτο παραδραμεῖν. Ὁ δὲ B
μηδέν τι τοῦ καιροῦ φροντίσας, μηδὲ τὸ τοῦ χειμῶνος δυσωπήσας δριμὺ (ἑνὸς γὰρ καὶ μόνου τοῦ τὸ οἰκεῖον ἀποπλῆσαι βούλημα ἐστοχάζετο), τὴν στρατιὰν πᾶσαν ἐκ τῆς Ἀδριανοῦ κινήσας, ἁμάξας τε παμπόλλας συλλεγῆναι προστάξας ἀπὸ πανταχόθεν τῆς τῶν Μακεδόνων χώρας, τὰς μὲν ἐπὶ τῷ τὰ μηχανήματα καὶ τὰς ἑλεπόλεις φέρειν, τὰς δὲ ἐπὶ τῷ διακομίζειν τὰ ζωαρκῆ τοῦ στρατεύματος, καὶ συναθροισθῆναι κελεύσας πληθὺν πεζῶν ἀνδρῶν τοξοτῶν καὶ κορυνοφόρων οὐκ εὐαρίθμητον, ἐπεὶ πάντα καλῶς αὐτῷ καὶ ὡς ἔδοξε κατηρτίσατο, τῆς Ἀδριανοῦ ἀπάρας κατὰ τῆς Τζεπαίνης ἐχώρει. Τέτταρας δὲ σταθμοὺς παρήμειψεν ὁ στρατὸς, καὶ κατὰ τὸν τόπον ὃν Μακρολιβάδα κατονομάζουσιν ἐτητύμως πρὸς τὸ σχῆμα τὴν κλῆσιν οἱ πρώτως ἰδόντες θέμε- C
νοι, δεινὸς συμπίπτει σφίσι χειμών. Ἐξ ἑσπέρας οὖν ἀρξάμενος, διʼ ὅλης τῆς νυκτὸς τὴν σφοδρότητα τοῦ ψύχους καὶ τοῦ ἀνέμου προσεπιτείνας τὸ βίαιον, πολλῇ τε χιόνι τῆς γῆς ἐπηλυγάσας τὴν ἐπιφάνειαν, ἕωθεν τῷ βασιλεῖ πολλὴν προὐξένησε τὴν δυσχέρειαν. Ὅ τε γὰρ τόπος ἄοικος ἦν, καὶ ἐγγύτερον ἐτύγχανον οἱ πολέμιοι, καὶ ἡ προσδοκωμένη σπάνις τῶν ἀναγκαίων οὐχ ἧττον τὴν ψυχὴν ἐπίεζε· τοῦτο γὰρ καὶ μᾶλλον δεινότερον καθέστηκεν ἐν στρατεύμασιν. Ἐς τοσαύτην γοῦν τὴν δυσφορίαν συνελαθεὶς τοὺς ἡγεμόνας συνηθροίκει τῶν στρατευμάτων, οὐ τῶν Ῥωμαϊκῶν μόνον, ἀλλὰ ἤδη καὶ τῶν ἐξ ἐθνους Λατίνων τε καὶ Σκυθῶν, καὶ τούτους τί δεῖ ποιεῖν ἠρωτήκει. Πάντες γοῦν σχεδὸν ἐβουλεύσαντο ἐς τὴν Ἀδριανοῦ D
τὴν ὑποστροφὴν ποιήσασθαι. Ὁ δὲ τὴν μὲν βουλὴν αὐτῶν οὐκ ἀπέπεμψεν, ἀλλὰ πρὸς αὐτοὺς εἰρήκει ὡς « Ἡμεῖς μὲν ὅπερ κρεῖττον καὶ συμφέρον ἔδοξε καλῶς ἐβουλεύσασθε· εἰ δὲ καὶ αὐτὸς ἕτερόν τι σὺν Θεῷ νοήσαιμι, οὐκ ἂν δέξησθε τοῦτο ὡς ἀπὸ δεσπότου νουνεχοῦς εἰρημένον καὶ ὑμῶν ὡς δέον προνοουμένου; » Ξυνέφησαν ἅπαντες, ὡς « Ὅπερ ἂν τῷ σῷ δόξειε κράτει, στερκτὸν αὐτὸ καὶ ἀσπαστὸν λογισαίμεθα. » Τούτους μὲν οὖν πάντας ἀπέλυσεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὰς σφετέρας ἀπιέναι σκηνὰς ἐφʼ ᾧ καὶ τροφῇ διὰ τὸν χειμῶνα χρήσασθαι, αὐτὸς δὲ εἰς τὸν αὐτοῦ κοιτῶνα εἰσιὼν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἐβουλεύετο τί μᾶλλον χρὴ ποιεῖν. Τινὲς μὲν τὴν τῶν ἔξωθεν βουλευσαμένων βουλὴν εἰς ἔργον ἐβούλοντο θεῖναι, ἕτεροι δὲ, οἳ καὶ τὸ κρεῖττον διανοηθῆναι τῷ βασιλεῖ διακέ-

cursu. Imperator, quod non horum, sicuti cæterorum, potitus fuisset, quæ, uti potiora, subdi nequiverant, ægre angi, sed Tzepænæ potissimum exagitari atque animo discruciari. Quare in eam expeditionem maturavit, viresque voluit experiri suas, si quid proficerent. Elapsa jam æstate, extremi sub casum autumni, neque tempestatis **127** neque hiberni temporis asperitate deterritus (id enim sibi tantum, rem suo modo et more facere, proposuerat), motis Adrianopoli cohortibus universis vehicula pleraque ex Macedonum regione, hæc ad machinas et arietes transportandos, illa ad militiæ idonea victuique necessaria devehenda, undique cogi jubet. Dein peditum, sagittariorum, clavigerorum innumera multitudine conducta, cum opportunissime parata esse omnia æstimasset, Adrianopoli discedens Tzepænam ferebatur. Mansiones quatuor miles emensus in locum, cui ex forma ab hominibus, qui primum conspexerant, apposite nomen Macrolibada inditum fuit, advehitur. Ibi fœda tempestas cœlo dejecta, quæ a vespere coorta per totam noctem frigoris vim et ventorum procellas intense continuans, multaque nive terræ faciem inasperans, mane imperatori atrox negotium facessit. Locus enim erat habitatorum vacuus; hostes instabant proximi, et de qua timebat, necessariorum inopia, quod in exercitu omnium pessimum accidit, non minimum animum excruciabat. Tantis difficultatibus conflictatos copiarum, non Romanorum modo, sed ex aliis gentibus Latinorum ac Scytharum duces advocat, deque agendis consulit. Omnes fere in id convenerunt ut Adrianopolim remearent. Imperator haud spreta eorum sententia infert : « Vos quidem quod et melius utiliusque fore judicastis, recte **128** probeque consuluistis. Verum si quippiam etiam ipse, Deo auspice, excogitarim, an non illud, veluti a prudente domino, eoque qui de vobis, uti addecet, providet, prolatum æquo animo accipietis? » Omnes acclamarant : « Quidquid fuerit majestati tuæ visum, acceptum et universis complacitum erit. » Sic eos ad propria tentoria, ut corpus cibo propter hiemem relicerent, mandat : ipse in cubiculum suum introiens, cum iis qui circa eum aderant, quid facto opus esset consulere. Quidam consilium, quod foris dederant, opere præstandum esse contendere; alii, quorum meliora judicia censuerat imperator, adversari : « Iter enim, aiebant, « retro nos ad Adrianopolim ducens exæquat illud quod ante ad Stenimachi oppidum fert, et quemadmodum ibi necessariorum copia, sic et Stenimachi affluit. Ubi ita egerimus neque timore, quem ex hostibus conceperimus, neque tempestatis asperitate retro cogi judicabimur. » Dictum approbaverat imperator. Et cum acris hiems mitesceret nivisque impetus stetisset, postero die receptui signum dari jussit. Inde copiarum cohortes desumens Stenimachum contendit, et cum ibidem exercitum exsaturasset, recta Tzepænam iter dirigit, pervenitque tandem

in oppidum Vatcunium, quod per plures dies maximo exercitui abunde effuseque posset alimenta suppeditare. Ex eo patruum suum Manuelem Lascarim, **129** qui monachis nomine dato nomen sibi Maximi assumpserat, et Allagii præfectum Constantinum Margaritem locum invisere misit, referreque si quis ad eum aditus militi facilis pateret. Isti oculati, omnibus loci partibus perpensis, ascensum facilem esse nuntiant, et maxime Constantinus Margarites, licet alii, qui loca optime noverant, contradicerent. Illius sermonibus fretus imperator cum universo exercitu ascensum tentat. Locus erat præruptus et ascensu arduus : glacies per universam viam conglomerata et levitate lubrica gressui properanti obstabat; spissæ arbores ac foliis densæ culmen occuparant. Cohortes tota ea nocte focis accensis calefieri : plerorumque enim famuli cum attegiis dominos comperire non poterant. Omnesque parum abfuit quin fletum indesinentem et absque mœstitudine flerent : nam fumus e rogis densitate arborum interceptus, cum in aere liber evagari nequiret, infra referebatur, oculosque ad extorsionem usque lacrymarum lædebat. Hoc ipsum imperator quoque expertus est. Verum, ut nox præteriit et dies cœpit, oppidum obsideri haud facile posse cognoscens, militem in planitiem descendere jussit. Illi descenderunt. Imperator custos post eos cum exigua militum, quibus corporis custodia demandata erat, eorumque juvenum, manu remanserat; dein et ipse, quemadmodum et reliqui, pedes (neque enim erat equo insidentem per collis prærupta iter agere) in campum devenit.

A κριται, τοὐναντίον εἰρήκασιν. Ἔφησαν καὶ γὰρ, « Ὅση μὲν ἡμῖν ὁδός ἐστιν ὄπισθεν εἰς τὴν Ἀδριανοῦ, τοσαύτη [P. 66] καὶ ἔμπροσθεν εἰς τὸ τοῦ Στενιμάχου ἄστυ καθέστηκε· καὶ ὥσπερ ἐκεῖ τῶν χρεωδῶν ἐμοιρήσαμεν ἔχομεν, οὕτω δὴ καὶ εἰς τὸν Στενίμαχον. Οὕτω πράξαντες οὐ δόξαιμεν τοῖς πολεμίοις οὔτε δειλίᾳ τῇ πρὸς αὐτοὺς οὔτε μὴν τῇ τοῦ χειμῶνος δυσχερείᾳ τὴν ὑποστροφὴν ποιήσασθαι. » Ἀρεστὸν γοῦν ἔδοξε τῷ βασιλεῖ, καὶ ἅπαξ τῆς δριμύτητος καὶ ὁ χειμὼν ἔληγε καὶ ἡ τῆς χιόνος ἔστη φορὰ, τὴν ἐπιοῦσαν τὸ ἀνακλητικὸν ἠχῆσαι προσέταξεν. Ἐκεῖθεν οὖν τὰς συντάξεις τῶν στρατευμάτων λαβὼν ἀπῆρεν εἰς τὸν Στενίμαχον. Κἀντεῦθεν οὖν τὸ σύμπαν ἐνσιτίσασθαι κελεύσας στράτευμα κατευθὺ τῆς Τζεπαίνης ἐχώρει. Κατηντήκει γοῦν ἐς πόλιν ἐπικεκλημένην Βατκούνιον, ἱκανὰς ἡμέρας μεγίστῃ ἐξαρκέσαι δυναμένην εἰς ζωάρκειαν στρατιᾷ. Ἐκεῖθεν οὖν ἀπεστάλκει τὸν θεῖον αὐτοῦ τὸν Λάσκαριν Μανουὴλ, μοναχὸν ὄντα καὶ Μάξιμον ὀνομαζόμενον, καὶ τὸν τοῦ ἀλλαγίου αὐτοῦ ἄρχοντα τὸν Μαργαρίτην Κωνσταντῖνον, κατοπτεῦσαι τὸν τόπον, καὶ εἰ εὐχερεστέραν τὴν πρὸς αὐτὸν πορείαν σχοίη τὸ στράτευμα. Οἱ δὲ ἀπιόντες καὶ τὰ περὶ τὸν τόπον κατασκοπήσαντες εὐχερῆ τυγχάνειν τὴν ἄνοδον τῷ βασιλεῖ κατήγγελλον, καὶ μάλιστα ὁ Μαργαρίτης Κωνσταντῖνος, καίτοι γε πολλῶν τῶν εἰδότων ἀντιλεγόντων. Τοῖς γοῦν τούτου λόγοις πεισθεὶς ὁ βασιλεὺς μετὰ πάσης τῆς στρατιᾶς ἀνῆει. Καὶ ἦν μὲν πάντη ἀνάντης ὁ χῶρος τὴν ἄνοδον, καὶ παγετὸς τὴν ὁδὸν πᾶσαν πολύτρόπός τε καὶ λεῖος βαδίσαι δυσχερεστέραν ἐποίει, συνηρεφῆ τε καὶ λάσια δένδρα περὶ τὴν ἀκρώρειαν. ἦν. Ἡ μὲν οὖν στρατιὰ τὴν νύκτα πᾶσαν ἐκείνην πυρκαϊὰς ἀνάψαντες ἐθερμαίνοντο· τῶν γὰρ πλειόνων οἱ ὑπηρέται μετὰ τῶν σκηνῶν αὐτῶν οὐκ ἠδυνήθησαν τοὺς σφῶν κυρίους εὑρεῖν. Ἔκλαιον δὲ μικροῦ δεῖν κλαυθμὸν ἄπαυστον, εἰ καὶ ἄλυπον· ὁ γὰρ ἐκ τῶν πυρκαϊῶν καπνὸς ὑπὸ τῆς τῶν δένδρων πυκνότητος συνεχόμενος, καὶ διέξοδον εἰς ἐλεύθερον ἀέρα μὴ εὑρίσκειν δυνάμενος, κάτω ὑπενόστει καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς εἱ: ἄκρον ἔδακνε καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐκπιέζειν κατηνάγκαζε δάκρυον. Τοῦτο καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπεπόνθει. Ὡς δὲ ἡ νὺξ παρῆει καὶ ἡμέρα ἐπέλαμψεν, ἀνεπιχείρητον εἰς πολιορκίαι εἶναι τὸ ἄστυ γνωρίσας κατιέναι προσετετάχει ἐς τὸ πεδίον τὴν στρατιάν. Καὶ οἱ μὲν ἀπῆσαν, ὁ δὲ φύλαξ ὄπισθεν μετὰ μετρίων ἐναπελείφθη στρατιωτῶν, καὶ τούτων περιαυτῶν τε καὶ νεωτέρων. Κατόπισθεν δὲ καὶ αὐτὸς κατῆει πεζὸς, ὡς καὶ οἱ λοιποί· οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν ἱππότην βαδίσαι περὶ τὸ κάταντες τοῦ βουνοῦ.

B C

60. **130** Ibique per duos dies cunctatus et Batcunium depopulatus, rursus Adrianopolim indeque Didymotœchum repetit. Ubi exercitus ductores eligit

ξ'. Ἐκεῖσε γοῦν [67] ἡμέρας διανύσας δύο, καὶ λείαν τὴν κώμην πεποιηκὼς τὸ Βατκούνιον (25), ἐς τὴν Ἀδριανοῦ καὶ αὖθις ὑπέστρεψε, κἀκεῖθεν εἰς τὸ D

[67] D : Ἐκεῖ δὲ δύο ἀνύσας ἡμέρας, καὶ λείαν τὴν πόλιν πεποιηκὼς τὸ Βατκούνιον, ἐς Ἀδριανοῦ ἦκεν, κἀκεῖθεν ἐς Διδυμότειχον. Καὶ διαπεραιωθεὶς τὸν Ἑλλήσποντον περὶ τὴν Λάμψακον σκηνοῖ, καὶ Γεώργιον τὸν Μουζάλωνα πρωτοσεβαστὸν καὶ πρωτοβεστιάριον (26) καὶ μέγαν στρατοπεδάρχην (26*) ποιεῖ, τὸν δὲ αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἀνδρόνικον μέγαν δομέστικον, τὸν δὲ Ἄγγελον Ἰωάννην πρωτοστράτορα, πρωτοβεστιαρίτην (27) δὲ τὸν Καρυανίτην πεποίηκεν. Αὐτοῦ δὲ τὰς ἑορτὰς τῶν Χριστουγέννων καὶ φώτων διαβιβάσας εἰσῆει τὸ Νύμφαιον.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(25) *Βατκούνιον*. Nicetas Βακτούνιον scribit Dousa.

(26) *Πρωτοσέβαστον καὶ πρωτοβεστιάριον*. De his dignitatibus consulendum esse Glossarium Meursii supra monuimus. Dousa.

(26*) *Μέγαν στρατοπεδάρχην*. Quantæ dignitatis fuerit *magnus stratopedarcha*, ostendit idem Meursius in exactissimo opere. Item quis *magnus domesticus* et *protostrator*, quæ officii nomina mox subsequuntur, nullibi melius quam ibi disces. Dousa.

(27) *Πρωτοβεστιαρίτην*. Differebant dignitate et munere ὁ πρωτοβεστιάριος et ὁ πρωτοβεστιαρίτης. Clarum, ecce, ex hoc loco, et adnotatum jam ante ex Codino V. C. Joanni Meursio. Vide Glossarium in βεστιάριον. Dousa.

Διδυμότειχον. Αὐτόθι γοῦν εἰς ἡγεμόνας τάξας τόν τε Λασκάριν Μανουὴλ, ὃν καὶ πρωτοσεβαστὸν ἐπωνόμασεν, [P. 67] ἀνθρώπιον ἀφελέστατον, κακῶς εἰδὸς στρατηγεῖν, καὶ τὸν Μαργαρίτην Κωνσταντῖνον, ὃν προφθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν, ἄνδρα ἄγροικον καὶ ἐξ ἀγροίκων γεγεννημένον, μάζῃ καὶ πιτύροις ἀνατεθραμμένον καὶ λαρυγγίζειν μόνον εἰδότα. Ἐκ Νεοκάστρων δὲ οὗτος ὥρμητο, καὶ ἐτέλει τὰ πρῶτα ἐν τῇ τοῦ θέματος τουτοῦ στρατιᾷ, εἶτα καὶ τζαούσιος γέγονεν, δόξαν δὲ παρασχὼν τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ ὡς ἐντρεχής ἐστι καὶ ὑπηρετεῖν ἱκανὸς ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἐκεῖθεν ἐκβαλὼν τζαούσιον τῆς αὐτοῦ πεποίηκε τάξεως, εἶτα αὐτῷ καὶ τὸ μέγας προσέθετο. Ὁ δὲ βασιλεὺς Θεόδωρος ἄρχοντα τῆς αὐτοῦ κατωνόμακε τάξεως, οὕπω μέχρις αὐτοῦ τὸ τοιοῦτον ἔν τινι γεγονός. Ὁ δὲ καὶ τὸ μέγας προσέγραφε τῷ ὀνόματι. Τούτους εἰς φυλακὴν τῆς χώρας εἶασε, καὶ ἑτέρους ἡγεμόνας οὐκ ὀλίγους. Καταλελοίπει δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ἀξιόλογον στράτευμα, προσετετάχει δὲ αὐτοῖς μηδ' ὅλως ἐς μάχην ἐγκαταστῆναι τοῖς πολεμίοις, εἴπερ κατὰ τούτων ὁρμήσαιεν Σκύθας προσλαβόντες εἰς συμμαχίαν· τοῦτο γὰρ ἡ φήμη προὔλεγε. Καὶ εἰς σκύλευσιν δὲ εἰ κινηθεῖεν τῆς χώρας, αὐτοὺς ἀτρεμεῖν, ἐκ τε τοῦ Διδυμοτείχου τὴν ἀσφάλειαν ἔχοντας (ἐχυρὸν γὰρ τὸ ἄστυ) καὶ ἐκ τοῦ ποταμοῦ Ἕβρου (μέσον γὰρ αὐτῶν στρατοπεδεύειν τούτους ἐκέλευσεν), εἰ μή που ὀλίγη τις κατὰ τῆς χώρας ἐπεισφρήσειε στρατιά· κατὰ ταύτης γὰρ ποιήσασθαι θαῤῥοῦντως τὴν ἔφοδον. Οὕτωσὶ γοῦν ταῦτα πάντα καταρτίσας ὁ βασιλεὺς, τὸν Ἑλλήσποντον διαπεραιωθεὶς περὶ τὴν Λάμψακον τὴν σκηνὴν ἔπηξε. Κἀκεῖσε τοὺς αὐτοῦ ὀφφικίοις τετίμηκε καὶ ἀξιώμασι, καὶ τὸν μὲν Μουζάλωνα Γεώργιον τὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους τούτῳ φιλούμενον, ὄντα μέγαν δομέστικον, πρωτοσεβαστόν τε καὶ πρωτοβεστιάριον καὶ μέγαν στρατοπεδάρχην τετίμηκε, τὸν δὲ αὐτοῦ ἀδελφὸν Ἀνδρόνικον πρωτοβεστιαρίτην ὄντα μέγαν δομέστικον κατωνόμασε, τὸν δὲ Ἄγγελον Ἰωάννην μέγαν πριμμικήριον τελοῦντα τετίμηκε πρωτοστράτωρα, πρωτοβεστιαρίτην δὲ τὸν Καρυανίτην τετίμηκεν. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτως· διεξῄσει δὲ τὰ περὶ τούτων ὁ τῆς ἱστορίας λόγος, ἵνα τὰ μετὰ ταῦτα σαφέστερον ἀπαγγείλῃ. Ἐν τῇ Λαμψάκῳ γοῦν μικρὸν διὰ ταῦτα προσκαρτερήσας ὁ αὐτοκράτωρ, καὶ τὰς τοῦ Χριστοῦ πανηγύρεις τῆς τε γέννας καὶ τῶν φώτων ἀποπληρώσας, διὰ μετρίων πάνυ τῶν ἡμερῶν ἐπεφθάκει τὸ Νύμφαιον.

A Manuelem Lascarim, quem et protosebastum cognominavit, homuncionem ineptissimum, militiæque inexpertum, et Constantinum Margaritem, cujus supra meminimus, rudem ac silvestrem virum et ex silvestribus prognatum, hordeaceo furfuraceoque pane enutritum, verbaque solum gula præclusa male enuntiantem ac distorquentem. Is ex Neocastris originem duxerat, et in eo themate primum militiæ operam navavit; dein tzausius factus est. Deinceps imperatori Joanni acer et ministrandi in aula peropportunus judicatus, qui eum inde amotum cohortis suæ tzausium præfecit, et Magnum ipsi postea apposuit. Ac imperator Theodorus suæ cohortis archontem, ad illa usque tempora nemini concessum, appellavit. Ille nomini Magnum præscribebat. B Iis aliisque multis ducibus custodiam regionis tradidit, et militem rei supparem assignavit, illis conditionibus, ne ipsi hostium pugnam, si cum Scythis illi auxiliariis (id namque fama prævulgatum fuerat) in eos impetum facerent, adverso Marte sustinerent. Quod si illi regionem direptum ivissent, **131** ipsi Didymotœchi præsidio firmissimo fulti quiescerent: oppidum enim flumine quoque Hebro munitum erat. Eosdem inter ea loca castra ponere præceperat, ni exiguus admodum miles in regionem irrumperet: tum enim fidenter arma moverent. Iis præscriptis imperator Hellespontum transfretans apud Lampsacum tentorium figit, ubi suos officiis ac dignitatibus auxit. Georgium Muzalonem, tantopere sibi ante alios dilectum, tunc C magnum domesticum, protosebasti et protovestiarii magnique stratopedarchæ munere decoravit; fratrem illius Andronicum protovestiaritem magni domestici, Joannem Angelum magnum primicerium protostratoris, Caryanitem protovestiaritæ titulo insignivit. Et hæc ita fuere. Oratio porro res eorum digerit ut futura magis dilucide enuntiet. Lampsaci paucis tempestatibus imperator commoratus, et Christi diebus solemnibus natalitiis ac luminibus celebratis, post non multos dies Nymphæum ingreditur, ibique hibernat.

ξα'. Ἐκεῖσε γοῦν [28] παραχειμάσας, ἐπεὶ τὸ ἔαρ ἐπέλαμψε, πολλὴν συλλεξάμενος στρατιὰν (28), — οὐ

61. Sed vere jam appetente exercitu ingenti D conflato, neque enim eos tantum qui inter milites

[28] D: Ἔαρος δ' ἐπιόντος κατευθὺ τῆς δυσμῆς ἐχώρει, ἐλπίζων τοὺς περὶ τὸ Διδυμότειχον καταλελειμμένους σώους εὑρεῖν. Ἀλλὰ τούτους κακοδουλία ἔσφαλεν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων μακρότερον διάγειν τὸν βασιλέα ἐγίνωσκεν, Σκυθικὸν στράτευμα εἰς σφετέραν συμμαχίαν προσκλεσάμενος κατὰ Μακεδονίαν ἐκπέμπει· ἠριθμήντο δὲ περὶ που τὰς τέσσαρας χιλιάδας, οἳ τὴν Ἀδριανοῦ παραμείψαντες τὰ περὶ τὸν ποταμὸν Ῥηγίνα ἐληΐζοντο καὶ τὰ περὶ τὸ Διδυμότειχον. Οἱ δὲ ἐκεῖσε στρατάρχαι τῶν βασιλικῶν ἐπιλεξαμένοι προστάξεων κατὰ τούτων ἐξώρμησαν. Καὶ ἦσαν ὅπλοις κατάφρακτοι, οἳ δὲ Σκύθαι κοῦροι ὁπλῖται καὶ τόξοις χρώμενοι. Μακρόθεν οὖν οὗτοι βέλεσι Ῥωμαίους ἐβαλλον, καὶ πεζοὺς τοὺς ἱππότας ὁᾳδίως ἐποίουν, καὶ τέλος τρέπουσιν. Ὁ μὲν οὖν Λάσκαρις ταχύτατον ἔχων τὸν ἵππον φυγὰς εἰς Ἀδριανοῦ ὤχετο, ὁ δὲ Μαργαρίτης ἁλώ, καὶ ἄλλοι πλεῖστοι, οὓς καὶ ἀπεμπόλησαν Βουλγάροις. Ὁ δὴ μαθὼν ὁ βασιλεὺς ἔσπευσε διὰ τάχους περὶ τὸν τοῦ Βουλγαροφύγου χώραν ἐλθεῖν. Ὡς δ' οἱ Βούλγαροι τὴν βασιλικὴν ἔγνωσαν ἔφοδον, ἔφυγον, ὡς εἶχον ποδῶν. Οἱ πλείους δὲ τούτων περὶ τὰ μέρη Βιζύης ξίφους ἔργον ἐγένοντο. Περὶ τὸν ποταμὸν οὖν Ῥηγίνα τὴν σκηνὴν ἔπηξεν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(28) *Πολλὴν συλλεξάμενος στρατιάν.* Gregoras, lib. III, p. 56. ALL.

censebantur, sed eos præterea qui nunquam inter militares copias fuerunt asserti, sequi voluit : namque confestim, qui in venationibus **132** capiendis feris, cervis et porcis, nec non accipitrum aucupio Imperatoribus inserviebant, universis penitus inter milites conscriptis, ingens militum vis exaggerata est. Imperatoris quoque studia animos, ut quid solito cumulatius deferrent, concitabant. Hac ratione universas copias conflavit. Et cum Persarum principem Tachariorum molestia liberum legatis missis cognovisset, recta ex Oriente in Occidentem graditur. Namque cum Persarchæ res esse in tuto collocatas et sine discrimine apprehendisset, nihil de suo apud Orientem imperio hostile timebat. Igitur majore quam unquam vel pater illius Joannes vel ipse antea comparasset, exercitu instructo, ad transfretandum Hellespontum Lampsacum proficiscitur, etiam quos Didymotœchi reliquerat incolumes, uti illis mandaverat, offendere, illisque maximum exercitum majorem facere sperans. At illos ducum perversa consilia, prudentiæ et fidelitatis vacua, attriverant, quandoquidem Bulgarorum princeps longius **133** abesse imperatorem cognoscens, auxiliariam Scytharum sibi manum adscitam ad bona oppugnanda timoremque Romanis incutiendum in Macedoniæ loca amandat. Eorum numerus non ultra quatuor millia, ut rerum gnari Scythæ referebant, fuit ; nonnulli plures, alii pauciores affirmabant. Scythæ Adrianopolim prætercurrentes, quæ circum flumen cui nomen Reginæ est, et circum Didymotœchum oppida omnia prædis ac rapinis vastabant. Exercitui apud Didymotœchum præfecti, neglectis imperatoriis mandatis arma sumentes, in Scythas ruunt. Romani pro more suo gravi armatura præcincti erant, Scythæ levi et sagittarii. Quare de longinquo isti jaculis Romanos incessere, equos sauciare, et gravi casu ex equitibus pedites facere, tandem fugare. Itaque Manuel Lascaris equo velocissimo, quem Chrysopedem dicebat, fuga sese Adrianopolim intrusit. Constantinus Margarites et cum eo plures alii cohortium capita Bulgaris ac Scythis venundata capta sunt. De his certior factus imperator indoluit, maturiusque in Bulgarophygi locum festinavit, et gressum intendens festinationem acceleravit. Sed speculatoribus Scytharum exercitum prope esse denuntiantibus, ubi eos palantes audivit, eo universum exercitum movet, et uno die quadringentas **134** et amplius mansiones permensus est. Attamen in eos non incidit; celere

A γὰρ μόνον τοὺς τεταγμένους ὁπαδεῖν προσέτατεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς μηδ' ὅλως ἐν τάξει ποτὲ τελοῦντας τῆς στρατιᾶς. Αὐτίκα γὰρ τοὺς ἐξυπηρετοῦντας τοῖς βασιλεῦσιν ἐν θήραις [ταῖς τῶν θηρῶν ἄγραις] ἐλάφων τε καὶ [P. 68] χοίρων, καὶ τοὺς δι' ἱεράκων θηρεύοντας, πάντας ἁπαξαπλῶς στρατιωτικοῖς συντέταχε τάγμασι. Καὶ ἦν τὸ συνηγμένον πλῆθος πολὺ, καὶ ἡ τοῦ κρατοῦντος δὲ ἀρχὴ ἠνάγκαζε τοὺς πλείους τῶν εἰωθότων φέρειν τι περιττότερον. Οὕτω γοῦν πᾶσαν συναγηοχήκει τὴν στρατιάν. Ὡς δὲ καὶ τὸν Περσάρχην (29) μὴ πράγματα ἔχειν παρὰ τῶν Ταχαρίων πρεσβεῖαν ἐξαποστείλας ἐμεμαθήκει, κατευθὺ πρὸς τὴν δυσμὴν ἐκ τῆς ἕω ἐχώρει· καλῶς γὰρ ἔχειν τὸν Περσάρχην τῶν ἐκείνου πραγμάτων οἰόμενος καὶ ἀσφαλῶς μένειν, οὐδ' ὅλως περὶ τῇ αὐτοῦ

B κατὰ τὴν ἕω ἐδείδει ἀρχῇ. Τὴν πᾶσαν γοῦν συνηθροικὼς στρατιὰν μείζονα τῶν ποτε παρά τε τοῦ πατρὸς αὐτοῦ βασιλέως καὶ τούτου συνειλεγμένων εἰς τὸ διαπεραιωθῆναι τὸν Ἑλλήσποντον ἀφίκετο εἰς τὴν Λάμψακον, ἐλπίσας καὶ τοὺς κατὰ τὸ Διδυμότοιχον καταλελειμμένους σώους τε εὑρεῖν κατὰ τὰ προστεταγμένα τούτοις καὶ οὐ μικρὰν προσθήκην τῇ ὁμῷ' αὐτὸν στρατιᾷ ἐμποιήσασθαι. Τοὺς δὲ κακοβουλίᾳ καὶ τὸ παρακοῦσαι τῆς βασιλικῆς κελεύσεως ἔσφηλεν. Ἐπεὶ γὰρ ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων μακρότερον διάγειν τὸν βασιλέα ἐγίνωσκε, Σκυθικὸν στράτευμα εἰς σφετέραν συμμαχίαν προσκαλεσάμενος κατὰ τῶν τῆς Μακεδονίας χώρων ἐκπέμπει κέρδους τε χάριν καὶ τῆς πρὸς Ῥωμαίους τινὸς ἐκ-

C φοβήσεως. Ἠρίθμηντο δὲ περί που τὰς τέσσαρας χιλιάδας, ὡς οἱ εἰδότες ἔφασκον Σκύθαι. Τινὲς μὲν οὖν καὶ πλείους, οἱ δὲ καὶ ἐλάττους ἔλεγον. Οἱ μὲν οὖν Σκύθαι τὴν Ἀδριανοῦ παραμείψαντες τὰ περὶ τὸν ποταμὸν οὗ Ῥηγίνα τοὔνομα λείαν ἐποιοῦντο, καὶ τὰ πέριξ τοῦ Διδυμοτοίχου χωρία ἐσκύλευον. Οἱ δὲ προλελεγμένοι στρατάρχαι τοῦ εἰς τὸ Διδυμότοιχον καταλελειμμένου στρατεύματος, τῶν βασιλικῶν ἐπιλελησμένοι προστάξεων, καθοπλισθέντες κατὰ τῶν Σκυθῶν ἐφώρμησαν. Οἱ μὲν οὖν Ῥωμαῖοι, οἷα ἔθος αὐτοῖς, δυσαχθέσιν ὅπλοις κατάφρακτοι ἦσαν, οἱ δὲ Σκύθαι κοῦφοι ὁπλῖται (30) καὶ τόξοις χρώμενοι. Μακρόθεν οὖν οὗτοι τοῖς βέλεσι τοὺς Ῥωμαίους ἔβαλλον καὶ τοὺς ἵππους ἐτίτρωσκον καὶ πεζοὺς τοὺς ἱππότας ῥᾳδίως ἐποίουν, καὶ τέλος τρέπουσιν. Ὁ

D μὲν οὖν Μανουὴλ ὁ Λάσκαρις ταχύτατον ἔχων τὸν ἵππον, ὃν καὶ Χρυσοπόδην ἐκάλεσε, φυγᾷ; εἰς τὴν Ἀδριανοῦ ᾤχετο· ὁ δὲ Μαργαρίτης Κωνσταντῖνος ἐάλω, καὶ ἄλλοι πολλοὶ μετ' αὐτοῦ τῶν εἰς κεφαλὰς τεταγμένων τῆς στρατιᾶς, οὓς καὶ ἀπημπόλησαν

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(29) *Τὸν Περσάρχην*. Gregoras, p. 56, ait fœdus cum Turcis, quod pater percusserat, renovasse. ALL.

(30) *Καὶ ἦσαν ὁπλοις κατάφρακτοι, οἱ δὲ Σκύθαι κοῦφοι ὁπλῖται*. Romanos milites induxit etiam supra gravi armatura munitos et propterea inhabiles, contra Scythas levibus armis expeditos succinctosque, ubi Balduinum a Scythico equitatu circumventum captumque scribit. Herodianus, lib. VII, in expeditione quadam Maximini adversus Germanos, hoc eodem pene cum militiæ genere usum tradit : Μάλιστα δὲ οἱ ἀκοντισταὶ καὶ οἱ τοξόται πρὸς τὰς Γερμανῶν μάχας ἐπιτήδειοι δοκοῦσιν, ἐπιτρέχοντές τε αὐτοῖς κούφως οὐ προσδοκῶσι καὶ ἀναχωροῦντες ῥᾳδίως : *Caterum jaculatores sagittariique gerendo adversus Germanos bello magnopere idonei videntur, siquidem expediti hostem opprimunt incautum, facileque rursus in tutum se recipiunt*. Jaculatores hos domo Mauros, Osrhoenos, Armenios que et Parthos fuisse, ibidem auctor innuit. Eodem militiæ seu malitiæ genere Balduinus imperator a Scythico equitatu circumventus oppressusque videtur. DOUSA.

τοῖς Βουλγάροις οἱ Σκύθαι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς τὰ περὶ τούτου μαθὼν ἡνιάθη, ἔσπευσε δὲ διὰ τάχους ἐπὶ τὸν τοῦ Βουλγαροφύγου χῶρον ἐλθεῖν, καὶ ἐπιτείνας τὸν δρόμον ὀξυτέραν ἐποίει τὴν κίνησιν. Ἐπεὶ δὲ καὶ οἱ πευστῆρες ἔφασκον ἐγγὺς τυγχάνειν τὸ Σκυθικὸν στράτευμα, ἔνθα αὐτοὺς περιπολεῖν ἔλεγον, ἐκεῖσε καὶ πᾶσαν ἐκίνει τὴν στρατιάν. Καὶ ἡμέρας μὲν μιᾶς πλείους τῶν τετρακοσίων διεξῆει [P. 69] σταθμούς, οὐκ ἐνέκυρσε δὲ τούτοις· ἐμεμαθήκεσαν γὰρ (31) καὶ οὗτοι τὴν ταχεῖαν τοῦ βασιλέως ἔφοδον, καὶ ὡς εἶχον ποδῶν ἔφυγον, καὶ πλείους δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ περιφανέστεροι τοῦ ἔθνους περί που τὰ μέρη τῆς Βιζύης ξίφους ἔργον ἐγένοντο. Ἀποτυχὼν γοῦν τῆς ἐγχειρήσεως ταύτης ὁ βασιλεὺς περὶ τὸν ποταμὸν ὃς Ῥηγίνα καλεῖται τὴν σκηνὴν ἔπηξε, καὶ πᾶσαν ἐκεῖσε συνῆξε τὴν στρατιὰν εἰς πλῆθος οὖσαν πολύ.

A enim adventu imperatoris cognito, citato cursu fugam arripuerunt, et plerique eorum et nationis celebriores circum Bizyæ loca trucidati sunt. Spe frustratus imperator ad fluvium cui Reginæ nomen castra metatur, ibique universum cogit exercitum, insolentem sane atque amplissimum.

ξβ'. Ὁ μὲν τῶν [49] Βουλγάρων (32) ἀρχών, ἐπειδὴ μὴ διαπράξασθαί τι κατὰ Ῥωμαίων ἐδεδύνητο τοῦ βασιλέως ἐπιδεδημηκότος μετὰ τοσούτων στρατευμάτων ἐν τῇ δυσμῇ καὶ πεπλησιακότος τῇ ἑαυτοῦ, εἰς σπονδὰς ἐτράπετο, καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ τὸν Ῥῶσον Οὖρον, τοῦ ῥηγὸς Οὐγγρίας ἐπὶ θυγατρὶ τελοῦντα γαμβρὸν, μεσιτεῦσαι τὰ εἰς εἰρήνην βεβούλευται. Καὶ πρῶτα μὲν ἔστειλε πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα προοικονομήσοντας τὴν εἰς αὐτὸν τοῦ Οὖρου ἄφιξιν ἔξω πτοίας τε εἶναι καὶ ἐντίμως πρὸς τοῦ βασιλέως δεχθῆναι. Καὶ γέγονε ταῦτα, καὶ ὁ Οὖρος εἰς τὸν βασιλέα ἀφίκετο. Ἐδέχθη γοῦν παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἀσμένως τε καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης φιλοτιμήσεως καὶ οὗτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, καὶ τὴν εἰρήνην πεποίηκεν ἐπομοσάμενος δικαίῳ τε αὐτοῦ καὶ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ τῶν Βουλγάρων ἄρχοντος, ἀπολυθῆναι μὲν πρὸς αὐτὸν βασιλέα τὸ τῆς Τζεπσίνης ἄστυ (τοῦτο γὰρ καὶ μόνον παρὰ τῶν Βουλγάρων κατείχετο ἀφ' ὧν ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ἐκράτει), εἰρήνην τε πρὸς τοὺς Βουλγάρους ἔχειν τὸν βασιλέα, καὶ ἑκάτερα τὰ μέρη τοῖς παλαιτέροις ὁρίοις ἀρκεῖσθαι. Ἐπεὶ γοῦν οὑτωσὶ ταυτὶ κατὰ γνώμην τετέλεσται τῷ κρατοῦντι, ὁ μὲν Οὖρος τοὺς τῆς ἀποχωρήσεως ἐξειπὼν λόγους ἐξῆει βασιλικῶν χαρισμάτων τυχὼν (τὰ δ' ἦσαν εἰς εἴκοσι χιλιάδας ἀπαριθμούμενα ἁπάντων συνεισαγομένων εἰδῶν, ἵππων τε καὶ ὑφασμάτων καὶ λοιπῶν), ὁ δὲ βασιλεὺς διεχαρτέρει ἐν τῷ τῆς Ῥηγίνης τόπῳ, τὴν τῆς Τζεπαίνης περιμένων ἀπόλυσιν.

62. Bulgarorum interim princeps, ubi adversum Romanos imperatoris cum tam ubere milite in Occidentem accessu illiusque vicinitate proficere quicquam non posset, amicitiam et fœdus petiit, et Rosum Urum socrum, Ungariæ regis generum, cujus arbitratu communibus negotiis consuleretur, destinat. Primum tamen legati ad imperatorem præmissi, profectionem ad eum Uri, ut absque timore esset, quin etiam ut ille honorifice exciperetur, præparant. Et profecto ita se res habuit, et Urus ad imperatorem se contulit. Ipse, et alii qui cum eo accesserant, lubentissime et debitis honoribus ab imperatore afficiuntur; quare suo et generi Bulgarorum principis jure 135 etiam jurejurando pacem firmavit, ea conditione ut Tzepænæ oppidum solum ex iis, quæ sub ditione Joannis imperatoris erant, a Bulgaris tum occupatum imperatori restitueretur, imperator vice versa amicitiam et pacem cum Bulgaris continuaret, et uterque antiquis confinium terminis contineretur. Ubi res pro arbitratu imperatoris successit, Urus de reditu sermone collato egreditur imperatoriis muneribus auctus. Eorum ad viginti millia, si donariorum omne genus, equorum item ac textilium et aliorum, in unum conferas, summa ascendit. Imperator Tzepænæ restitutionem exspectans Reginæ cunctabatur.

ξγ'. Συμβέβηκε [50] δέ τι ἐν τούτοις τῷ τότε πρᾶγμα θαυμάσιον, μνήμης καὶ ἱστορίας ἄξιον. Ἡμέρα ἦν τῶν ἐπιφανῶν τε καὶ ἑορτασίμων καθ' ἣν τὴν τοῦ Χριστοῦ μεταμόρφωσιν οἱ εὐσεβεῖς ἑορτάζομεν· καὶ ἐπεὶ ἔδει καὶ ἀμφὶ τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν, ὡς τὸ εἰωθὸς, παρεῖναι τὸν βασιλέα, εἰς ἀρίαν ὁ τοῦ ἀρίστου παρετάθη καιρός. Ἠριστήσαμεν γοῦν καὶ αὐτοὶ, καὶ μικρόν τι καθευδήσαντες, ἀνηγέρθημεν· ἤδη δὲ ὁ ἥλιος τῷ ὁρίζοντι προσήγγιζε τῆς δυσμῆς. Ἔθος δὲ ὑπῆρχε τῷ βασιλεῖ περὶ δείλην ἑσπέραν

63. Per id tempus res quidem dictu mira contigit, digna quæ hominum memoriæ et historicis monumentis commendetur. Dies erat solemnis et ex celebrioribus, quo Christi transfigurationem pii nos celebramus; et cum sacro audiendo, ut moris erat, imperator adesse deberet, in diei vesperam prandium dilatum est. Prandimus et ipsi, paulisper obdormimus, dein somno experrecti assurgimus, cum sol se in occasum præcipitaret. Soleverat imperator nimis sero inequitans universum circumire

[49] D: Ὁ γοῦν τῶν Βουλγάρων ἄρχων πτοίᾳ ληφθεὶς εἰς σπονδὰς ἐτράπετο, καὶ τὸν πενθερὸν αὐτοῦ τὸν Ῥῶσον Οὖρον, τοῦ ῥηγὸς Οὐγγρίας ἐπὶ θυγατρὶ τελοῦντα γαμβρὸν, μεσιτεῦσαι τὰς ἐς εἰρήνην βεβούλευται. Καὶ ὁ Οὖρος εἰς τὸν βασιλέα ἀφίκετο, καὶ ἐδέχθη προσηκόντως, καὶ τὴν εἰρήνην πεποίηκεν, καὶ ὤμοσεν ἀπολυθῆναι τὴν Τζέπαιναν καὶ ἑκάτερα τὰ μέρη τοῖς παλαιτέροις ὁρίοις ἀρκεῖσθαι. Καὶ ἐς εἴκοσι χιλιάδας βασιλικῶν χαρισμάτων ὁ Οὖρος τυχὼν ἐξῆει. Ὁ δὲ βασιλεὺς διεχαρτέρει τὴν τῆς Τζεπαίνης περιμένων ἀπόλυσιν. [50] Συμβέβηκε *usque ad* σκοποῦ (*col.* 1152 D 4) om. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(31) *Ἐμεμαθήκεσαν γάρ.* Gregoras, p. 56. ALL.
(32) *Ὁ μὲν τῶν Βουλγάρων.* Gregoras, p. 56. ALL.

exercitum, in cujus confine æquum et paululum e planitie assurgentem locum ascendere, indeque universum exercitum lustrare, quem « urbem se moventem cæterasque alias Romanas urbes tutantem » nominabat; hocque ita patrabat continuo, **136** et licet vesperugo in occasum sese immergeret, ipse nihilominus id idem neque segnis præstabat. Castrorum intervallum quadraginta stadia, nisi etiam plura addere velimus, exæquabat. Ego itaque, Deo tunc mihi irato, imperatoris nimium amans ac stolidus, ubi imperatorem equo vehi accepi, in mulam propere saliens contento cursu sequebar, temporis inopportunum, quod utique debebam, minime conspicatus. Imperator equo vectus cursum rapere. Mox me subsequentem conspiciens cursui imparem, suspicatus, si longius ipse processisset, non secuturum, dixit, « Cave, cursum contineas, sequere tamen commodius. » Ille in sueta sibi loca advehitur; proceres ac viri illustres itineris comites, quibuscum et ipse conveneram, undique eum constipantes adstant. Tunc imperator, « Cognovistine », inquit, « quæ nobis nuper nuntiata sunt? » Nos, « Minime, imperator, » diximus. Et imperator: « Quidam ante paucissimum tempus adveniens, quod sane nobis displicet, nuntiavit, Rosum Urum nobis fucum fecisse. Lucri enim causa huc veniens pacem et amicitiam, quam inter nos et Bulgaros meditatus est, fefellit et pejeravit. Quæcunque ergo attentavit, fucus fuere atque fallacia. Nec male compta illi responsio ad jus deerit violandum, Bulgarorum nempe principem, ejus generum, pacem hujuscemodi conditionibus conflatam non recipere. Quid vobis videtur? Verumne est hoc, an verbum a mendace confictum? » Et nos, « Neutiquam, » dicimus, « sermo verus esse videtur: omnino namque falsus **137** est atque incertus. Namque Rosus Urus non pro se ipso modo, sed et pro genero suo Bulgarorum principe juravit. At quonam modo id fieri potest, hominem Christianum tali e perjurio dedecorasse?» Et imperator: « Pecuniarum fortassis aviditas in simile eum flagitium conduxit. Et nos neque Bulgarorum amicitia fruimur, et tantam nummorum vim incassum projecimus. » « Non est, » subdimus nos, « non est hoc veritati consonum, imperator. » Et imperator ad me potissimum conversus: « Tu vero quid ad hæc ais? » Tum ipse: « Non aliter de his judico: aliorum approbo sententiam, fraudemque esse quam maximam potius quam veritatem, quod circumfertur, existimo. Verum si, quod etiam aliquando in nonnullis accidere solet, Urus sacramentum violavit, nobis, ut ipse opinabatur, imponens, attamen Numen ipse sibi iratum, nos vero id pro nobis ipsis veritate justitiaque ipsa decertans

A ἐποχεῖσθαι καὶ σύμπαν διέρχεσθαι τὸ στρατόπεδον, καὶ ἀμφὶ τὸ τούτου τέρμα εἰς τόπον ἀγχώμαλόν πως τελοῦντα καὶ μικρὸν ὑπερανεστηκότα τῆς πεδιάδος ἀνέρχεσθαι, [P. 70] καὶ τὴν ὅλην καθορᾷν στρατιάν, ἣν καὶ πόλιν κινουμένην (33) ὠνόμαζε, πάσας τὰς Ῥωμαϊκὰς ἄλλας πόλεις φυλάττουσαν. Τοῦτο δὲ οὕτως ἐποίει διηνεκῶς, καὶ ὁ φωσφόρος δὲ εἴπερ τὸν δυτικὸν εἰσδῦναι ὁρίζοντα ἔμελλεν, οὐ κατώκνει τοῦτο ἐργάζεσθαι. Τὸ δὲ τοῦ στρατοπέδου διάστημα ἀμφὶ που τὰ τεσσαράκοντα στάδια ἦν, εἰ μή γε καὶ πρός.

B Ἐγωγε οὖν οὐκ ἀγαθῇ τότε τύχῃ χρησάμενος ὁ φιλοβασιλεύς τε καὶ μάταιος, πεπυσμένος ἱππότην εἶναι τὸν βασιλέα, τῆς ἡμιόνου ὡς εἶχον τάχους ἐπιβὰς δρομαῖος ἐφειπόμην αὐτῷ, οὐ τὸ τῆς ὥρας ἄωρον κατοπτεύσας, ὅπερ ἔδει. Ἐφ' ἵππου δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπιβὰς ταχύτερον ἐπορεύετο, ὡς δὲ εἶδέ με κατόπιν αὐτοῦ μὴ δυνάμενον ἐκείνῳ συνέπεσθαι, ὑπολαβὼν μή πως μακρύνας οὐχ ἕψομαι, εἰρήκει μοι, « Μὴ δλως ἀπολειφθῇς, ἀλλὰ καὶ σχολαιότερον ἔρχου. » Ἀπῆει γοῦν εἰς τὸν συνήθη τόπον, καὶ σὺν αὐτῷ οἱ ἀμφ' αὐτὸν λογάδες συνέστησαν, καὶ αὐτὸς σφίσι συνῆλθον ἑπόμενος, καὶ περιέστημεν κατὰ κύκλον πάντες. Καὶ ὁ βασιλεύς, « Μεμαθήκατε, » φησί, « τῶν προσφάτως ἀπηγγελμένων ἡμῖν; » καὶ ἡμεῖς, « Οὔκουν, ὦ βασιλεῦ. » Καὶ ὁ βασιλεύς, « Ἄνθρωπός τις πρό τινος βραχείας ὥρας ἐλθὼν ἀπήγγειλέ τι τῶν ἀδουλήτων. Τὸ δ' ἦν ὡς ὁ Ῥῶσος Οὖρος ἡμᾶς ἐξηπάτηκε· χάριν γὰρ κέρδους ἐνταυθὶ ἀφιγμένος τὴν μεσιτείαν τῆς εἰρήνης ἐψεύσατο καὶ ἐπίορκον ὤμοσε.

C Φενάκη γοῦν ὑπῆρχε τὰ πάντα ἐκεῖνα ὅσα πεποίηκε, καὶ ἀπολογίαν εὐάφορμον ἔχει, ὡς φασι, πρὸς τὴν τῶν ὅρκων διάλυσιν, ὅτι περ ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων ὁ τούτου γαμβρὸς τὴν ἐπὶ συμφωνίαις τοιαύταις εἰρήνην οὐ καταδέχεται. Τί οὖν ὑμῖν δοκεῖ; ἆρ' ἀληθές ἐστι τοῦτο, ἢ ῥῆμα πεπλασμένον πρὸς ψευδολόγου; » Καὶ ἡμεῖς, « Οὐδ' ὅλως δοκεῖ πως, » ἔφαμεν, « ἀληθείας τὸν λόγον ἔχεσθαι. Πάνυ γὰρ τυγχάνει οὗτος ψευδὴς καὶ ἀβέβαιος, ὅτι περ ὁ Ῥῶσος Οὖρος οὐ μόνον ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ τοῦ τῶν Βουλγάρων ἄρχοντος ἐπωμόσατο. Πῶς οὖν ἐστι πιφυκὼς ἄνθρωπον ὄντα Χριστιανὸν ἐπιορκίᾳ τοιαύτῃ περιπεσεῖν; » Καὶ ὁ βασιλεύς, « Ἡ τῶν χρημάτων ἴσως ἐπιθυμία παρέπεισεν ἂν αὐτὸν εἰς τοιαύτην ἐξολισθῆσαι κακίαν. Καὶ ἡμεῖς οὐ μόνον

D τὴν τῶν Βουλγάρων ἀγάπην οὐκ ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ τοσαῦτα ἐπὶ κενῆς κατηναλώκαμεν χρήματα. » « Οὐμενοῦν, » ἡμεῖς ἔφημεν, « ἀληθῶς τοῦτ' ἀθέστηκε, βασιλεῦ. » Καὶ ὁ βασιλεὺς ἰδίᾳ καὶ πρὸς ἐμέ, « Σὺ δὲ τί φάσκεις πρὸς ταῦτα; » Καὶ αὐτός, « Οὕτωσί πως ἐν τούτοις ὡς καὶ οἱ ἄλλοι διάκειμαι, καὶ ἐπὶ πολὺ μᾶλλον ψεύδεσθαι τὸ λελεγμένον ἢ ἀληθεύειν οἶομαι. Εἰ δὲ, οἷα συμβαίνει ποτὲ καὶ ἐν ἐνίοις, καὶ ὁ Οὖρος οὕτοσὶ τοὺς ὅρκους ἠθετηκέναι βεβούλευται, [P. 71] δόξας ἡμᾶς ἐξηπατηκέναι, ἀλλ' ἔξει

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(33) *Πόλιν κινουμένην*. Et ante Theodorum Anna Comnena, *Alexiad.* lib. XIII: Καὶ ἦν φοβερὸν θέαμα ἐκεῖνο τὸ σύνταγμα καθάπερ τι πόλεως τεῖχος ἀλλήλοις συνηρμοσμένοι. Lib. XV: Καὶ εἶπες ἂν ἰδὼν πόλιν τινὰ ἔμψυχον πεπυργωμένην πορεύεσθαι κατὰ τὴν εἰρημένην ἐκείνην κινουμένην σύνταξιν. ALL.

μὲν οὗτος τὸ θεῖον καθ' ἑαυτοῦ πολέμιον, ἡμεῖς δὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου ὑπερμαχόμενον.» Ταῦτ' εἴπομεν, καὶ ὁ βασιλεὺς τοῖς λελεγμένοις συνήνεσε. Καὶ ὑποστρέφειν πρὸς τὰς σκηνὰς ἐφωρμήκαμεν· νὺξ γὰρ ἤδη. Ἀλλ' ἡ σελήνη πανσέληνος οὖσα φῶς ἡμῖν παρεῖχεν ὁρᾶν. Καὶ ὁ βασιλεὺς διερχόμενος, « Τί ὑμῖν δοκεῖ περὶ τῶν λελεγμένων; » αὖθις ἠρώτα. Καὶ ἡμεῖς, « Ψευδὲς τοῦτο, ὦ βασιλεῦ. » Τοῦτο δὲ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δὶς ἢ καὶ τρὶς, ἀλλὰ καὶ πολλάκις πυθόμενος ἦν. Καὶ ἡμεῖς τὰς ἀποκρίσεις ἐξ ἴσου πρὸς τὰς πεύσεις πεποιηκότες ἐσιωπῶμεν. Ὁ δὲ καὶ πάλιν ἠρώτα. Ἐπεὶ δὲ τοὺς ἄλλους σιγῶντας ἑώρα, πρός με τὸν λόγον ἀποστρέψας ἠρώτησε, « Σὺ δὲ τί φῃς πρὸς ταῦτα; » τὴν τοῦ ὑφρικίου κλῆσιν προσθείς. « Ἡ τοιαύτη ὑπόθεσις σοὶ ἁρμόττει, καὶ ὡς σὴ καθέστηκε μάλιστα. » Ταυτὶ δὲ ἔλεγε πρόφασιν ὀργῆς ζητῶν ἐφευρεῖν. Ἦν δ' ἐγὼ, « Τίνος χάριν ἐστὶν ἐμή; εἰ γὰρ μὴ καλῶς πεποίηκα τὰς γραφὰς καὶ τοὺς ὅρκους τετέλεκα, μηδὲ προσηκόντως αὐτόν τε καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτὸν ᾠκονόμηκα, σφάλμα τοῦτο ἐμὸν καὶ πταῖσμα μακρόν. Εἰ δὲ πρεπόντως ταῦτα γεγένηται καὶ ὡς οὐκ ἄλλως ἐχρῆν, τί πρὸς ἐμὲ τὰ πρ' ἐκείνου πρὸς ἀνατροπὴν τῶν γεγενημένων τελούμενα; » Καὶ ὁ βασιλεὺς οὐκ οἶδ' ὅπως (τὴν γὰρ αἰτίαν εἰρήκειν) πάλιν λέγει, « Τί φῃς περὶ τῶν τοιούτων; » Καὶ αὐτὸς, « Πολλάκις εἰρήκειν, ὦ βασιλεῦ, ὡς ἐπὶ πλέον μοι δοκεῖ τὸ εἰρημένον ψευδὲς, ἐπ' ἔλαττον δὲ ἀληθές. Τὸ δὲ ἐπὶ τοῖς ἀδήλοις ἀκριβῶς ἀποφαίνεσθαι οὔ μοι δοκεῖ ῥᾴον εἶναι. » Ἡ δ' ἐκεῖνος, « Ἐν τοῖς ἀδήλοις ἐστὶ χάρις βεβαίως καὶ ἀληθῶς ἀποφαίνεσθαι· ἐπὶ γὰρ τοῖς δήλοις καὶ οἱ ἀεἰδαροι λέγουσιν. » Ἦν δ' ἐγὼ, « Ἰδοὺ μετὰ τῶν ἀεἰδάρων καὶ ἡμεῖς συντετάγμεθα. » Καὶ ὁ βασιλεὺς χόλου πλησθείς, « Σὺ πάντοτε ἦσθα » ἔφη « μωρὸς, καὶ ἀρτίως πάλιν μωρός. » Καὶ αὐτὸς οὐδέν τι πλέον μὰ τοὺς λόγους ἀνταπεκρίθην, ἀλλ' ἦ, « Ἐγὼ μέν εἰμι μωρὸς, καὶ ἵνα σιωπῶ, οἱ δὲ φρονοῦντες λαλείτωσαν. » Ταῦτ' εἶπον, καὶ ὀργῆς ὁ βασιλεὺς ἁπλέτου πλησθεὶς ἑλκῦσαι μὲν ὥρμησε τὴν σπάθην τοῦ κουλεοῦ, τῆς κώπης ἐπιλαβόμενος. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν κατέσχε· μικρὸν γὰρ ταύτην ἀπογυμνώσας πάλιν εἰσῆξε· τῷ μεγάλῳ δὲ δομεστίκῳ αὐτοῦ τῷ Μουζάλωνι Ἀνδρονίκῳ καταβαλεῖν με τοῦ ἵππου προσέταξεν. Καὶ ὃς ἠρέμα πως ἔφη, « Ἔκστηθι τῆς ἐφεστρίδος. » Καὶ αὐτὸς ἀπέβην τῆς ἡμιόνου. Ὁ δὲ χρηστότατος περὶ ἡμᾶς βασιλεὺς τοὺς πολλὰ πρὸς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ δι' αὐτὸν πεπονθότας, ὡς ἐν πολλῷ πλήθει καὶ πολλάκις διαπρυσίῳ ἔλεξε τῇ φωνῇ, ὡς « Πολλῶν μοι αἴτιος ἀγαθῶν οὗτος· ὁ ἄνθρωπος γέγονε, » περὶ τῆς λογικῆς; φάσκων παιδείας, [P. 72] « καὶ πολλῶν ὀφειλέτης τούτῳ τυγχάνω, » δυοῖν κορυνοφόροιν προσέταξεν τύπτειν με, χθιζὰ καὶ πρὸ τρίτης τούτους χειροτονήσας, ὡς εἴκοσι τέσσαρας πάντας τὸν ἀριθμὸν, οὐκ οἶδ' εἰ μὴ δι' ἐμὲ, ἵν' εἴη καὶ σκηνὴ τοῦ δράματος εἰς τραγῳδίαν μεμορφωμένη. Καὶ οἱ μὲν ἔτυπτον, ἐγὼ δὲ σιγῇ τὰς τύψεις ἐλάμβανον. Ὃ καὶ μᾶλλον τοῦτον ἐξέμαινεν, ὅτι μηδ' ὅλως πρὸς δεήσεις κάμπτομαι καὶ πληττόμενος. Ἐπεὶ δὲ πολλὰς κατὰ παντὸς ἐδεξάμην τοῦ σώματος,

A habebimus. » Hæc imperator effata approbavit, et quisque nostrum ad tentoria progredi cœperat : namque nox omnia occupaverat, licet luna plena lumine collustraret. Imperator dein præteriens, rursum nos sollicitare, « quid nobis de prædictis videretur. » Et nos : « Mendacium hoc est, imperator. » Et hoc non bis aut ter, sed sæpissime interrogabat. Et nos porro responsionibus interrogationibus ex æquo satisfacientes tacebamus. Ille rursum compellare. **138** Sed cæteros obmutescentes intuitus ad me convertens orationem infit : « Tu porro quid ad hæc dicis? » et nomini officium addidit. « Hoc negotium ad te spectat, et tua potissimum interest. » Hæc autem irascendi sibi causam procurans dicebat. Tum ego : « Quanam causa mea B interest? Si fideliter scripturas non exsecutus sum, nec jusjurandum persolvi, neque uti par erat illud et quæ circa illud pertractari solent disposui, error hic quidem meus et imprudens culpa fuerit. Verum si hæc uti decuit, et ratione, qua nihil melius, absoluta sunt, quomodo, quæ ille ad evertendum quæ confecta sunt meditatur, mea poterunt interesse? » Et imperator rursum nescio quomodo (namque causam exposui) denuo profert : « Quid ipse de his sentis? » Tum ego : « At sæpius effatus sum plus in se mendacii quam veritatis, quod circumfertur, in se continere; et in dubiis exquisite sententiam ferre, non ita facile mihi videtur. » Respondit ille : « Sed in dubiis vere ac C firmiter enuntiare, id prudentis est : de manifestis quippe et asini pronuntiaverint. » Tum ego : « Jam et nos inter asinos collocamur. » Et imperator ira inflammatus, « Tu semper, » ait, « haud sanus ineptis, et nunc quoque ineptis. » Ipse, nec aliud, ita me sermones ament, respondi : « At ego quidem ineptio, ideoque silentium est mihi; qui sapiunt ipsi loquantur. » Dixeram. Imperator incredibili atque atroci percitus iracundia, ensis capulo manu compresso, vagina detegere tentat. Sed motum temperat, et quem paululum retexerat ensem, vaginæ **139** reddit. Dein magno domestico Andronico Muzaloni me de equo dejicere imperat. Ille voce submissa, « Secede, » ait, « sago. » Ego mula descendi. Tunc optimus erga nos imperator, nos qui D multa a patre suo sui gratia aspera perpessi eramus, ut palam sæpeque multis audientibus clarissima voce testatus est virum hunc, me nempe intelligens, bona sibi plurima apportasse pro disciplina logica, qua eum institueram, nec non et alia non exigua se debere confessus, duobus clavigeris heri aut nudius tertius, nescio an propter me, ut dramatis scena in tragœdiam ad amussim converteretur, electis, et eorum numero ad viginti quatuor ascendente, verberibus appetere jussit. Illi itaque verberare, ego silentio verbera excipere. Id magis in furorem agebat imperatorem, quod nec verberibus cæsus ad supplicationes effunderer. Ubi vero frequentium verberum ictibus universum corpus fœdaverant, vix tandem ego voce debili ac

submissa, « Christe rex », inquam, « quot morbis afflictatus sum, quare eorum nullo vitam amisi, sed ad has me tempestates servasti? » His dictis imperator nonnihil, ut videbatur, veritus secessit, cum uni ex iis qui ipsum sequebantur dixisset : « Duc tecum ipsum. » Ille equo advehens interrogat quo abituri simus. Ego : « Præi ; quocunque lubentia trahit, sequar. » Rursus ille interrogans urgere, quando et ipse respondi : « Iter nobis ad Bardariotas, ubi magis expeditum ineundum est. » Res ita gesta est, et ad Bardariotarum tentoria convenimus. Ubi me eorum primicerius **140** conspexit, non sine admiratione percunctatur quænam me occasio in ejus tentorium conduceret. Tum ego, « Ut tantillum placide quiescam », aio. Paululum inibi commoror : jam enim et primicerius de me cognoverat omnia. Neque in multum cunctatus imperator ad tentorium me meum conferre præcepit ; suspicatus vero ne molestia conflictatus fuga me subducerem, aliqua militum manu tentorium circumsepsit, et sic clanculum me custodiri mandavit. In meum advectus tentorium quiete ætatem agebam, neque in aulam vadens, neque familiares neque amicos alloquens, sed libris tantum incumbens, eorumque lectione me delectans, ciboque me opportune reficiens. Plerique itaque dies cum hoc vitæ meæ moderamine prætergressi sunt. Et imperator ingenium meum durum ac implacabile videns ægre ferebat. Augustus totus effluxerat, neque ego de sententia mihi proposita aliquid movi. Interim præsules non pauci advenere imperatoris jussu, ut ipse cognoveram, licet ipsi id occultare studerent, nutu proprio processisse asseverantes, amicitiæ et bonæ erga me dispositionis gratia ingenue suadentes ut asperitate mentis aliquantulum mollita ad imperatorem accederem rursumque illi me sub servitutis subderem jugo. Illis tamen cohortationibus ad id ipse adduci non potui. Dicebam enim, sive imperator in me optima quæque munificæ admodum, quæ nullus ex imperatoribus, qui ante eum imperio præfuere, **141** administrorum cuipiam dedit, contulerit, sive pessima et atrocissima, quibus alius omnibus flagitiis inquinatissimos unquam divexavit, in me attentaverit, sive hac sive illa ratione, nullo me modo illi inservi turum. Ego itaque neque de sententia neque de proposito dimoveri potui. Cum September appeteret, despotæ Michaelis conjux Theodora cum filio suo Nicephoro ad absolvendas nuptias, uti Joannes imperator, imperantis pater, ante paucos annos convenerat, ad imperatorem proficiscitur.

A μόγις ἰσχνῇ καὶ ἠρεμαίᾳ φωνῇ, « Ὦ Χριστὲ βασιλεῦ, » ἔφην, « πόσας νενόσηκα νόσους, καὶ διὰ τί ἐν οὐδεμιᾷ τούτων κατέλυσα τὴν ζωὴν, ἀλλ' ἐν τοιούτοις με καιροῖς ἐταμίευες; » Ταῦτ' εἶπον, καὶ ὁ βασιλεὺς οἷον αἰδεσθεὶς ἀπηλλάγη. Ἑνὶ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ εἰρηκὼς, « Λάβε τοῦτον αὐτός. » Καὶ ὃς ἐφιππόν με λαβὼν ἠρώτα ποῦ ἂν καὶ ἀπέλθοιμεν. Ἐγὼ δὲ, « Ὅπου ἂν αὐτὸς βούλει, ἐφέπομαι. » Καὶ πάλιν οὗτος διὰ τῶν ἐρωτήσεων κατηνάγκαζε. Τότε γοῦν καὶ αὐτὸς πρὸς τοῦτον ἀντέφην, ὡς Δεῖ ἡμᾶς τὴν πρὸς τοὺς Βαρδαριώτας βαδίσαι· τοῦτο γάρ μοι δοκεῖ καὶ μᾶλλον συμφέρον σοι. Καὶ γέγονεν οὕτως, καὶ ἐς τῶν Βαρδαριωτῶν ἀφῆειμεν τὰς σκηνάς. Ἰδὼν δέ με ὁ αὐτῶν πριμμικήριος θαυμάσας ἠρώτα τί ἂν βουλόμενος ἐπὶ τὴν αὐτοῦ σκηνὴν ἀφικόμην.

B Καὶ ἔγωγε, « Μικρᾶς, » ἔφην, « ἀναπαύσεως χάριν. » Βραχὺ γοῦν τι προσεκαρτέρησα τοῖς ἐκεῖσε· ἦν γὰρ καὶ ὁ πριμμικήριος ἐμεμαθήκει τὰ κατ' ἐμέ. Ὁ δὲ βασιλεὺς οὐδ' εἰς πολὺ μελλήσας διεμηνύσατο εἰς τὴν σκηνὴν ἀφικέσθαι με. Δεδιὼς δὲ μή πως τῇ λύπῃ κατασχεθεὶς φυγῇ χρήσωμαι, προσέταξε μοῖράν τινα στρατιωτικὴν περιστοιχίσαι μου τὴν σκηνὴν καὶ λεληθότως φυλάττειν με. Ἐγὼ μὲν οὖν εἰς τὴν οἰκείαν ἀφιγμένος σκηνὴν ἡσύχως ἐν αὐτῇ τὸν καιρὸν διεβίβαζον, οὐκ ἐν ἀνακτόροις βαδίζων, οὐδέ τινι τῶν ἐπιτηδείων καὶ συνήθων προσομιλῶν, ἀλλ' ἢ ταῖς βίβλοις προσανέχων καὶ ἀναγνώσει χρώμενος· καὶ τροφῆς μεταλαμβάνων κατὰ καιρόν. Ἱκαναὶ γοῦν ἡμέραι οὑτωσί πως μου ἔχοντος παρῳχήκεσαν, καὶ

C ὁ βασιλεὺς ἠγανάκτει τὸ σκληρόν μου καθορῶν τοῦ φρονήματος. Παρῆει γοῦν ὅλος ὁ Αὔγουστος, καὶ οὐδ' ὅλως ἐνδοῦναι εἶχον τῆς ἧς ἕστερξα γνώμης μικρόν. Πολλοὶ γοῦν τῶν ἀρχιερέων ἀφίκοντο πρὸς ἐμὲ, βασιλικῇ μὲν, ὡς ἠπιστάμην, τῇ προσταγῇ, εἰ καὶ ἐκεῖνοι λανθάνειν ἤθελον, οἴκοθεν λέγοντες ἀφικέσθαι πρὸς ἐμὲ φιλίας χάριν καὶ χρηστῆς διαθέσεως· πολλά τε λέγοντες τὸ ἀπόκροτον καταλιπεῖν με τῆς γνώμης καὶ τῷ βασιλεῖ ξυνελθεῖν καὶ αὖθις αὐτῷ πρὸς τὸν τῆς δουλείας συνελαθῆναι ζυγὸν, οὐχ εὕρισκον ὅλως πειθήνιον· ἔφασκον γὰρ ὡς εἴπερ μοι τὰ χρηστότατα ὁ βασιλεὺς ἐπιδείξαιτο, [P. 73] ὁποῖα οὐδεὶς τῶν βεβασιλευκότων ἐπί τινι τῶν ὑπηρετησάντων αὐτῷ ἐπιδέδειχεν, ἢ τὰ χείριστα καὶ κάκιστα ἐν ἐμοὶ κατεργάσαιτο, οἷα οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἐπὶ

D κακίᾳ περιβοήτων ἐν οὐδενὶ τῶν ἁπάντων πεποίηκεν, οὔθ' οὕτως οὔτ' ἐκεῖνος τῷ βασιλεῖ κατά τι δουλεύσαιμι. Ἐγὼ μὲν οὖν οὕτως εἶχον γνώμης καὶ ἀμεταθέτου σκοποῦ. Ἐπεὶ δὲ [81] καὶ ὁ Σεπτέμβριος ἐφειστήκει μὴν (34), καὶ ἡ τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ σύζυγος Θεοδώρα παρὰ τὸν βασιλέα ἀφίκετο μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Νικηφόρου τὸ πρὸς τὸν βασιλέα κῆδος

[81] ἐπεὶ δὲ *usque ad* ξυνῆλθεν *lin.* 17 *col. seq.*] Ἀφίκετο δὲ καὶ ἡ τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ γυνὴ Θεοδώρα μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Νικηφόρου τὸ πρὸς τὸν βασιλέα κῆδος ἀποπληρώσοντες. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς ἔσπευδε τὴν Θεσσαλονίκην ταταλαβεῖν, συνεῖποντο δὲ τούτῳ καὶ ἡ τοῦ δεσπότου γυνὴ μετὰ τοῦ υἱοῦ, καὶ καθ' ὁδὸν τὰς συμβάσεις ἐποίουν, καὶ συμπεφώνηκε καὶ ἀκουσα δοῦναι πρὸς τὸν βασιλέα τὰ Σέρβια καὶ τὸ Δυρράχιον. Ἐπὶ τούτοις καὶ ὅρκοι προύβησαν καὶ ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν Μιχαὴλ, καὶ ὃς ἐκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ ξυνῆλθεν. D.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(34) Ὁ Σεπτέμβριος ἐφειστήκει μήν. Gregoras. p. 57. All.

ἀποπληρώσοντες, ὅπερ ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ τοῦ βασιλεύοντος πατὴρ πρὸ χρόνων τινῶν συμπεφώνηκεν, ὁ μὲν βασιλεὺς ἔσπευδε τὴν Θεσσαλονίκην καταλαβεῖν, ἔνθα καὶ τοὺς γάμους ποιῆσαι βεβούληται. Καὶ δή περ ἀπάρας ἐξ οὗπερ ἔκειτο τόπου τῆς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην φερούσης ἥπτετο· καθ' ὁδὸν δὲ μετὰ τῆς τοῦ δεσπότου συζύγου τὰς συμβιβάσεις ἐποίει. Ἡ μὲν οὖν τοῦ δεσπότου σύζυγος Θεοδώρα καὶ ἄκουσα τοῖς τοῦ βασιλέως λόγοις συνήρχετο· ἐντὸς γὰρ τῶν ἐκείνου χειρῶν οὖσα, καὶ μικροῦ δεῖν ὡς ἐν εἱρκτῇ τυγχάνουσα, οὐκ εἶχέ τι ἄλλο δρᾶσαι. Συμπεφώνηκε γοῦν δοῦναι πρὸς τὸν βασιλέα τὸ κάστρον τὰ Σέρβια καὶ σὺν αὐτῷ καὶ τὸ Δυρράχιον. Ἐπὶ τούτοις καὶ ὅρκοι ἐγγράφως προέβησαν καὶ ἀπεστάλησαν πρὸς τὸν δεσπότην Μιχαήλ. Ὁ δὲ, ὃ φησιν ἡ ποίησις, ἑκὼν ἀέκοντί γε θυμῷ τοῖς ὠμοσμένοις ξυνῆλθεν· ἠύχετο [52] γὰρ ἐλευθερωθῆναι καὶ παρ' αὐτὸν γενέσθαι καὶ τὸν υἱὸν καὶ τὴν σύζυγον. Ἐν τοῖς τοιούτοις τῶν λόγων ὁ βασιλεὺς κἀμὲ τῆς ἧς εἶχον ἐκμοχλεύσας στερρότητος ἐχειρώσατο. Ἐξαποστείλας γὰρ τὸν πρὸς πάππου αὐτοῦ θεῖον τὸν Λάσκαριν Μανουὴλ καὶ τὸν πρωτοβεστιάριον τὸν Μουζάλωνα Γεώργιον Ἰλαροῖς καὶ ἁπλοΐς τισιν ἐχρήσατο λόγοις καί με εἶλε, καὶ πρὸς αὐτὸν οἱ ἀποσταλέντες ἀπήγαγον. Καὶ γοῦν προσιὼν τῷ βασιλεῖ, καὶ ὡς ἔθος κλίνας τὴν κεφαλὴν, μακρότερον ἔστην. Καὶ ὁ βασιλεὺς, « Οὐκ οἶδας, ὅπη εἰώθεις ἵστασθαι; τὸν τόπον σου γινώσκεις, καὶ πρόσιθι. » Τῇ προσταγῇ γοῦν ὑπείξας τοῦ βασιλέως ἀπελθὼν ἔστην ἐκ πλαγίου αὐτοῦ, καθὼς περ εἶχον καὶ ἔθος. Τότε γοῦν μοι ὁ βασιλεὺς τὰς τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ ὑποθέσεις πάσας ἀνεκοινώσατο, καὶ ἐξ ἀρχῆς ὅπως προέβησαν διηγήσατο. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τοῖς τοῦ Λαγγαδᾶ (τόπος δέ ἐστιν οὗτος ἐγγὺς τῆς Θεσσαλονίκης) ἐγένετο.

A Imperator ad urbem Thessalonicam, in qua nuptias adornare decreverat, properavit, jamque loco abierat. Discedens Thessalonicense iter ingreditur, et inter eundum pactiones cum despotæ uxore adibat. Despotæ uxor Theodora licet invita cum imperatore concordabat, quippe quæ in manibus ejus cum esset, tantum non carceri mancipata, aliud agere nequibat. Convenit itaque Serbia castrum et cum eo Dyrrachium imperatori cedere. Et hæc jurejurando, quod scripto consignatum est, fuerunt stabilita et ad Michaelem despotam transmissa. Ille, quod poeta retulit, luberti illubentique animo juratis consensum præstitit : **142** namque uxorem et filium liberari et ad se venire summopere exoptabat. Inter hæc imperator me quoque B ex pertinacia, quæ mihi insederat, summotum expugnat. Patruo enim ex avo Manuele Lascari et protovestiario Georgio Muzalone ad me transmissis, lætisque ac placidis sermonibus captum, ad eum, qui missi fuerant, conducunt. Ipse ad imperatorem veniens et pro more caput inclinans, diutius stans hærebam. Et imperator : « An non tenes ubi stare solebas? Locum tuum agnoscis; eum petito. » Jussis imperatoriis audiens abii, et e latere, quemadmodum prius sueveram, steti. Tum mihi Michaelis despotæ negotia communicat, et a principio omnia dilucide narrat. Et hæc quidem apud Langadam locum prope Thessalonicam gesta sunt.

ξδ'. Ἐπεὶ δ' [53] ὁ βασιλεὺς τὴν Θεσσαλονίκην κατεῖληφε, τοὺς ἐπὶ τῇ θυγατρὶ Μαρίᾳ γάμους μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ Νικηφόρου, ὃν καὶ δεσπότην τετίμηκεν, ἐκπεπλήρωκεν. Ἐν τούτοις δὲ ὄντος τοῦ βασιλέως γραφή τις πρὸς αὐτὸν ἐξεπέμφθη παρὰ τῶν ἐν τοῖς τῆς Βιθυνίας μέρεσιν ὄντων καὶ εἰς φυλακὴν εἶναι τοῦ τόπου προστεταγμένων, ὡς ὁ Μιχαὴλ Κομνηνὸς (35) Παλαιολόγος, [P. 74] ὃν καὶ μέγαν κονοσταῦλον (36) πρὸς τοῦ βασιλέως Ἰωάννου ὁ λόγος φθάσας τετιμῆσθαι δεδήλωκε καὶ τὴν τῆς ἁπάσης ταύτης χώρας ἡγεμονίαν ἐμπεπιστεῦσθαι, φυγὰς ᾤχετο καὶ ἐπὶ τὸν τῶν Μουσουλμάνων ἀπῆει χῶρον. Ἐταράχθη (37) γοῦν ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεὺς οὐ μικρῶς, καί με προσκαλεσάμενος, « Ἔγνως, » ἔφη, « τί γέγονεν; » Καὶ αὐτὸς, « Οὐδαμῶς, » ἔφην, « ὦ βασιλεῦ· τί δέ ἐστι τὸ προσφάτως γεγενημένον; » Ὁ δέ φησιν, « Ὁ μέγας κονοσταῦλος

C 64. Ubi Thessalonicam ventum est, nuptias filiæ suæ Mariæ cum filio Michaelis despotæ Nicephoro, quem et despotæ munere insignivit, adornat. Interea qui Bithyniæ partes tutabantur, quique in semet locorum custodiam receperant, litteris datis imperatori significant, Michaelem Comnenum Palæologum, magni stabuli comitis a Joanne imperatore, ut supra narratum **143** est, titulo condecoratum, et cui universæ illius regionis præfectura fuerat demandata, ad Musulmanos confugisse. Quare anxius imperator animo non leviter æstuare. Et me accito, « Tenesne, » ait, « quod gestum est? » Et ipse, « Nequaquam », aio, « imperator. Quid autem recens accidit? » Ille subdit : « Magnus comes stabuli fuga se surripuit, et ad D Musulmanos venit. Quid de hoc animus suggerit? An ex Musulmanis exercitu conducto in nostras

[52] ἠύχετο *usque ad* ἐγένετο *(in fine* §[1]) om. D. [53] D : Ἐπεὶ δὲ ὁ βασιλεὺς τὴν Θεσσαλονίκην κατέλαβε, τοὺς γάμους πληροῖ, καὶ δεσπότην τὸν Νικηφόρον τετίμηκεν. Ἦκε δ' αὐτῷ γραφὴ ὡς ὁ Παλαιολόγος Μιχαὴλ ὁ μέγας κονοσταῦλος τὴν Βιθυνίαν διέπων φυγὰς ᾤχετο περὶ τὴν τῶν Μουσουλμάνων, καὶ ἐταράχθη ἐπὶ τούτοις ὁ βασιλεύς.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(35) *Ὁ Μιχαὴλ ὁ Κομνηνός*. Gregoras, p. 57. ALL.

(36) *Ὁ μέγας Κονόσταλος. Magnus comes stabuli.* Κόντος (Italorum *conto*, et *comte* Gallorum) *comes*, σταῦλον et σταῦλος, sive στάβλος Græco-Barbaris *stabulum*. Est igitur Κοντοσταῦλος sive Κονοσταῦλος (ita melius quam Κονόσταλος) qui Italis *contostabile*, Gallis *connestable*. Ὁ μέγας Κονοσταῦλος non postrema dignitas in palatio Græco fuit. Consule Meursium in Glossario. DOUSA.

(37) *Ἐταράχθη*. Gregoras, p. 57. ALL.

irrumpet ille provincias? » « Neutiquam mihi videtur, o imperator, eum tale quid acturum : illius enim sensum ego et erga Romanos propensum animum pulchre calleo. » Et imperator : « Quamnam ergo ob causam fugitivus abiit? » « Quod, » inquam, « ut tu bene nosti, imperator, non semel aut bis, sed sæpius atque sæpius atrocissima minabaris, in eumque iracundia concitatus, plurimis audientibus, te illi oculos effossurum jactabas. De his ille certior factus, cum a multis quidquid inter loquendum diceretur perdisceret, angebatur animo pœnasque exhorrescebat; tandem saluti suæ fuga consuluit. » « Et propter quid, » infit imperator, « in ditione nostra moratus non est, licet mala hæc subiturus fuisset, in alieno solo felicitati in materno infortunium præferens? » « Dedecet hoc humanum animum, o imperator; dura siquidem atque aspera perpeti noxisque variis afflictari nonnulli ingenio validiori ac **144** ferociori et in humanæ vitæ casibus, ut ita dicam, obdurato, sustinebunt : sed vitæ ipsius discrimen et præcipuarum corporis partium imminutionem, dum quis sibi timet, haud videtur fieri posse ut patienter ferat, sed pro vitæ periculo currens, quantum in se est, molesta ac noxia subterfugit. » Illis dictis siluimus. Et post breve spatium, « Quid autem, » ait imperator, « existimas eum facturum? » Ipse respondi : « Suspicor eum non diu apud Persarum principem commoratum missurum, ut a majestate tua commissorum veniam consequatur, tanquam qui speret etiam in hoc negotio auxiliarem operam dicti principis non defuturam, et in veritatis confirmationem sacramentum etiam exposcet, sine quo, ut opinor, neutiquam ad te veniet. » Propter hæc imperator turbatus, rebus in incertis ac dubiis agitatus; post paucos dies a cohortium Bithynicarum et Mesothyniæ præsidibus epistolæ ad imperatorem datæ sunt; quæ erant epistolæ magni comitis stabuli de negotiis pertractantes in hunc fere modum, ad unumquemque illorum scriptæ : « Ego quidem imperatorium timorem animo volutans, hærensque ne quam subirem noxam, fugam arripui. Vos caute ac fortiter rerum militarium commissarum vobis curam agite. Custodiæ urbium ac oppidorum in tuto sint, universæque regionis defensio ac propugnaculum, uti moris est, procedat; et quemadmodum mecum, ita et rursum vos gerite. » Subscriptio magnum comitem **145** stabuli connotabat. Illis imperator litteris inspectis animum nimio gaudio exhilaratus sermonibus meis fidem adhibuit.

ἀπέδρα καὶ ἐπὶ τὰ τῶν Μουσουλμάνων κεχώρηκε. Τί γοῦν ἄρα περὶ τοῦ τοιούτου διανοῇ; μῶν πρὸς Μουσουλμάνων προσλαβόμενος στράτευμα καθ' ἡμετέρας χωρήσει χώρας; » « Οὐδαμῶς μοι δοκεῖ τοιοῦτον, ὦ βασιλεῦ, » ἔφην « αὐτὸν διαπράξασθαι· τὴν γὰρ γνώμην τοῦ ἀνδρὸς ἐπέγνων, καὶ τὸ τοῦ φρονήματος ἐπίσταμαι φιλορώμαιον. » Καὶ ὁ βασιλεύς, « Τίνος οὖν χάριν φυγὰς τῶν ἡμετέρων ἐγένετο; » « Ὅτι περ (38), » ἔφην, « ὡς οἶσθα, ὦ βασιλεῦ, οὐχ ἅπαξ οὐδὲ δίς, ἀλλὰ καὶ μυριάκις ἠπείλεις αὐτῷ τὰ δεινότατα καὶ ὠργίζου κατ' αὐτοῦ χαλεπῶς, καὶ ἐν πλήθει παρόντι πολλῶν ἔφασκες ἐκπέμψαι καὶ ἐξορύξαι οἱ τοὺς ὀφθαλμούς. Ταῦτα ἐκεῖνος ἐμάνθανε (39) καὶ παρὰ πολλῶν τῶν λεγομένων ἤκουε, καὶ ἐδέδικνετο τὴν ψυχὴν καὶ ἐδειλία τὴν τιμωρίαν καὶ ἀποφυγεῖν ἐπέσπευσε τὴν ποινήν. » « Καὶ διὰ τί, » ἔφη ὁ βασιλεύς, « οὐκ ἐν τοῖς ἡμετέροις προσεκαρτέρει καὶ εἰ παθεῖν ἔμελλε τὰ δεινὰ ταῦτα, τῆς ἐπὶ τῇ ἀλλοδαπῇ εὐπραγίας τὴν ἐν τοῖς ἰθαγενέσι προτιμῶν δυσπραγίαν; » « Οὐκ ἔστι τοῦτο ψυχῆς ἀνθρωπίνης, ὦ βασιλεῦ. Δεινὰ μὲν γὰρ παθεῖν καὶ περιπεσεῖν συμφοραῖς ἔνιοι ἂν ἱκανοὶ φανῶσι, στερροτέρου γεγενημένοι φρονήματος καὶ οἷον εἰπεῖν ἀπροσπαθοῦς ἐν τοῖς τοῦ βίου πράγμασιν· τὸ δὲ περὶ αὐτῇ τῇ ζωῇ δεδιέναι καὶ ἀκρωτηριασμὸν τῶν καιριωτέρων σωματικῶν μερῶν προσδοκᾶν, οὐμενοῦν δοκεῖν τινα ἐν τούτοις προσκαρτερεῖν, ἀλλὰ τὸν περὶ ψυχῆς τρέχων ἀποφυγγάνει τῶν δεινῶν ὅση δύναμις. » Ταῦτ' εἰπόντες σεσιωπήκαμεν. Καὶ μετὰ βραχύ, « Τί δὲ οἴει, » ὁ βασιλεὺς ἔφη, « τοῦτον ποιῆσαι; » Ἐγὼ δὲ ἔφην ὡς « Μικρὸν ὑπολαμβάνω παρὰ τὸν Περσάρχην προσκαρτερήσας ἀπουσιάσειν συμπαθείας πρὸς τοῦ σοῦ κράτους ἀξιωθῆναι, ἔχων καὶ τὸν Περσάρχην ἐπὶ τῇ ὑποθέσει μεσολαβοῦντα, ζητήσει δέ σε ὅρκον εἰς τὴν τῆς ἀληθείας βεβαίωσιν, οὗ ἄνευ οὐκέτι μοι δοκεῖ παρὰ σὲ ἀφικέσθαι. » Ἐν τούτοις ἦν τεταραγμένος ὁ βασιλεὺς, ἐν ἀμφιβόλοις τυγχάνων τοῖς πράγμασιν. Ὡς δὲ μετ' ὀλίγας τινὰς ἡμέρας γραφαὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἐπέμφθησαν πρὸς τῶν στρατηγούντων ἐν Βιθυνίᾳ καὶ Μεσοθυνίᾳ, αἱ δὲ γραφαὶ τοῦ μεγάλου κονοσταύλου ἐτύγχανον πρὸς αὐτοὺς περιλήψεως ἔχουσαι οὕτως (πρὸς ἓν δὲ ἕκαστον τῶν τοιούτων ἐγεγραφήκει) ὡς Ἐγὼ μὲν τὸν ἐκ τοῦ βασιλέως φόβον [P. 75] ἐν τῇ καρδίᾳ μου ἔχων, καὶ δεδιὼς μή τί που πάθω δεινὸν, φυγῇ ἐχρησάμην· ὑμεῖς δὲ φρονίμως καὶ ἀνδρικῶς τῶν στρατιωτικῶν ἐγχειρισθέντων ὑμῖν πραγμάτων ἀνέχεσθε, καὶ αἱ φυλακαὶ τῶν πολιχνίων καὶ ἄστεων ἀσφαλεῖς ἔστωσαν, καὶ ἡ τῆς ἁπάσης χώρας προσοχὴ καὶ συντήρησις παρ' ὑμῶν ὡς ἔθος γενέσθω, καὶ καθὼς ἐπράττετε μετ' ἐμοῦ, καὶ αὖθις ποιεῖτε. Καὶ ἡ ἐπιγραφὴ τὸν μέγαν κονοσταῦλον ἐσήμαινε. Ταύτας ὁ βασιλεὺς θεασάμενος τὰς γραφὰς ἱλαρῶς διετέθη πρὸς τὴν ὑπόθεσιν καὶ τοῖς λόγοις μου ἐμπεπίστευκεν.

65. Sed dum huc oratio perducta est, in historia ξε'. Ἐνταῦθα δὲ [61] τοῦ λόγου γενόμενοι τὰ τῆς

[61] D : Ἐπεὶ δὲ ὁ Παλαιολόγος ἐν τοῖς οἴκοις τῶν Τουρκομάνων ἀφίκετο, τούτῳ ὡς ἑρμαίῳ ἐντυχών

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(38) *Ὅτι περ.* Gregoras, p. 57. Nec diversa sunt quæ Phranza commemorat. ALL.

(39) *Ταῦτα ἐκεῖνος ἐμάνθανε.* Pachymeres, lib. I, c. 9. ALL.

ἱστορίας, ὡς δέον ἐστὶν, ἐμπλατύνωμεν· πολλῶν γὰρ λόγων ἄξια τὰ ἐν τῇ φυγῇ γεγενημένα τοῦ Κομνηνοῦ Μιχαὴλ ἐγεγόνει. Ἐπεὶ γὰρ οὗτος ἐν τοῖς οἰκήμασι τῶν Τουρκομάνων ἀφίκετο (ἔθνος δὲ τοῦτο τοῖς ἄκροις ὁρίοις τῶν Περσῶν ἐφεδρεῦον καὶ ἀσπόνδῳ μίσει κατὰ Ῥωμαίων χρώμενον καὶ ἁρπαγαῖς ταῖς ἐκ τούτων χαῖρον καὶ τοῖς ἐκ πολέμων σκύλοις ἐπευφραινόμενον, καὶ τότε δὴ μᾶλλον ὁπότε τὰ τῶν Περσῶν ἐκυμαίνετο καὶ ταῖς ἐκ τῶν Ταχαρίων ἐφόδοις συνεταράττετο), τῷ Κομνηνῷ Μιχαὴλ ὡς ἑρμαίῳ ἐντυχόντες τινὶ, καὶ λίχνον ὄμμα τοῖς αὐτοῦ ἐπιβαλόντες πράγμασι, πάντα τὰ αὐτοῦ διηρπάκασι, χρυσὸν, ἄργυρον, ἵππους, ὑφάσματα καὶ αὐτὰ δὴ τὰ ἐνδύματα οἷς οἱ αὐτοῦ ἐνεδέδυντο. Διαμερίσαντες δὲ καὶ πάντας τοὺς ἑπομένους αὐτῷ, ἕκαστος τὸν κατισχημένον εἰς οἰκείαν δουλείαν ἠγάγετο. Ὁ δὲ Κομνηνὸς Μιχαὴλ μόγις χεῖρας τούτων διεκφυγὼν καὶ Θεοῦ προνοίᾳ διασωθεὶς γυμνὸς ἁπάντων παρὰ τὸν Περσάρχην ἀφίκετο. Ὁ δὲ οὐ κατὰ νέηλυν φυγάδα τοῦτον ἐδέξατο (40), ἀλλ' ἀσμένως λίαν προσήκατο. Τό τε γὰρ εὐγενὲς τοῦ ἀνδρὸς ἐμεμαθήκει, καὶ πάντες οἱ μετὰ τοῦ Περσάρχου μεγιστᾶνες τελοῦντες τὸ εἶδος αὐτοῦ καὶ τὸ φρόνημα τεθαυμάκασι, καὶ ὃ φησί τις τῶν παλαιῶν, τυραννίδος ἄξιον ἔκριναν. Εἰς ὀλίγους γὰρ αὐτῷ ξυνιόντες λόγους ἐκ βραχέων τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐπεγνώκεισαν σταθηρότητα· τήν τε γὰρ αὐτοῦ στρατιωτικὴν ἐτεκμήραντο τέχνην καὶ τὴν ἐν τοῖς πολέμοις ἀκρίβειαν, καὶ ὡς οὐκ ἀδαὴς ἂν εἴη τῶν προσηκόντων ἐν μάχαις. Χάριν μὲν οὖν τῶν ἐσκυλευμένων αὐτοῦ πραγμάτων καὶ τῶν διαμεμερισμένων ὑπηρετῶν γραφαὶ τοῦ σουλτάνου, εἰ καὶ εἰς μάτην, γεγένηνται, ἵν' ἐπισυναχθεῖεν τὰ πάντα καὶ πάντες καὶ ἐπικομισθεῖεν αὐτῷ. Ἐπεὶ δὲ ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς τὰ τῆς μάχης σφίσιν ἐφίστατο, — οἵ τε γὰρ Ταχάριοι τὰ πλείω τῆς χώρας τῶν Μουσουλμάνων ληϊσάμενοι περὶ τὰ Ἄξαρα ἐστρατοπεδεύσαντο, πᾶσα δὲ ἀνάγκη ἦν καὶ πρὸς μάχην τοὺς Πέρσας ἀντιστῆναι τοῖς Ταχαρίοις. Τὸν μὲν οὖν Κομνηνὸν [P. 76] Μιχαὴλ εἰς ἡγεμόνα (41) τῶν Χριστιανῶν στρατευμάτων οἱ Πέρσαι εἶναι διετάξαντο. Ὁ δὲ ἐπεὶ ἐν ἀλλοδαπῇ ἐτύγχανεν ὤν, συμμαχεῖν μὲν Μουσουλμάνοις ἀπευκταῖον ἡγεῖτο, μή ποτε, ὡς ἔφασκεν οὗτος, ἐν μάχῃ πεσὼν τὸ εὐσεβὲς αἷμα αἵμασι συναναχραθείη ἀνοσίοις καὶ ἀσεβέσι, χάριτι δὲ θείᾳ ἀναῤῥωσθεὶς καὶ γενναῖον ἀναλαβὼν φρόνημα πρὸς τὴν μάχην ἐξώρμησε. Τὸ μὲν οὖν

A enarranda, uti par est, uberius progrediamur: digna enim consideratione sunt quæ inter fugiendum Michaeli Comneno accidere, quando hic ad Turcomanorum sedes pervenit. Gens ista in extremis Persarum confinibus assidet, odio adversus Romanos inexorabili atque inexpiabili furens, et rapinis eorum et bellicis spoliis admodum gaudens gestiensque. Ili tunc temporis potissimum, cum Persarum res titubaret et Tachariorum irruptionibus afflictaretur, in Michaelem Comnenum obvium velut in thesaurum quemdam incidentes, et oculos avaros in illius suppellectilem conjicientes, universa illius prædam agunt, aurum, argentum, equos, textilia, ipsas etiam vestes, quibus qui cum eo erant **146** induebantur. Socios quoque illius divisos quisque
B suos in propriam servitutem adduxit. Michael servatus, spoliatus omnibus ad Persarum principem confertur, qui eum non tanquam transfugam advenam excepit, sed quam humanissime hominem amplexus est (viri namque nobilitatem perceperat), et omnes regni proceres forma illius et cogitationibus obstupescentes, quod antiquorum nescio quis dixerat, dignum imperio judicarunt: paululum etenim cum eo congressi ex modico illius effatu constantes ac firmos hominis mores assecuti sunt, unde illius in arte militari industriam et in rebus bellicis sagacitatem, nec non in conflictibus experientiam opportunam conjectura etiam prospexere. Igitur pro rapta supellectile divisisque famulis recuperandis litteras, etsi frustra, sultanus
C dederat, ut omnia in unum recollecta ipsi remitterentur. Verum cum in extremo discrimine res bellica et, quod aiunt, in novaculæ acie versaretur (Tacharii quippe plerumque Musulmanicæ ditionis occupatum expilaverant et apud Axara castra locaverant), impellenteque necessitate Persæ ad pugnam cum Tachariis instaurandam urgerentur, Michaelem Comnenum Christianis cohortibus præsidere decrevere. Ille extorris et in aliena terra oberrans auxilio suo Musulmanis subvenire nefas esse ducebat, ne inter pugnandum, ut ille asseverabat, piorum **147** sanguis impiis ac sceleratis sanguinibus immisceretur. Sed enim divino præsidio fretus, et mentem induens generosam, pugnam committit. Pars itaque exercitus, quæ sub Michaele Comneno arma movebat, adversos sibi Tacharios

τες τὰ αὐτοῦ διηρπάκασιν. Οὗτος δὲ μόγις διεκφυγὼν γυμνὸς περὶ τὸν Περσάρχην ἀφίκετο. Ὁ δὲ ἀσμένως τοῦτον προσήκατο, καὶ γραφαὶ στέλλονται ἵνα τὰ ἐσκυλευμένα ἐξ αὐτοῦ ἐπικομισθεῖεν αὐτῷ. Ἐπεὶ δ' οἱ Ταχάριοι τὰ πλείω τῶν Μουσουλμάνων ἐληΐζοντο καὶ περὶ τὰ Ἄξαρα ἐστρατοπεδεύσαντο, ὁ Κομνηνὸς Μιχαὴλ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ῥωμαϊκῶν εἰληφὼς στρατιῶν καὶ χάριτι θείᾳ ἀναῤῥωσθεὶς πρὸς μάχην ἐξώρμησε, καὶ τοὺς Ταχαρίους νενίκηκε, πρῶτος τὸν πρῶτον τούτων βαλών. Καί τις Ἀμυραχούρης τὸ ὑπ' αὐτὸν συλλαβὼν στράτευμα τοῖς Ταχαρίοις προσώρμησε, κἀντεῦθεν οἱ διώκοντες ἔφευγον. Ἔπιπτον γοῦν Πέρσαι συχνοί. Μέχρι μὲν οὖν μακρῶν διαστημάτων τὴν δίωξιν οἱ νενικηκότες πεποίηνται. Ὁ γοῦν Κομνηνὸς, Μιχαὴλ συμβὰν οὕτω τῷ μεγίστῳ στρατοπεδάρχῃ τῶν Περσικῶν στρατευμάτων, ὃν πεκλάρπακιν οἴδασι Πέρσαι καλεῖν, ξυνῆει καθ' ὁδὸν, καὶ ἐπορεύοντο πλείους ἡμέρας ἑπομένων τῶν πολεμίων. Ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ λεγομένου πεκλάρπακι οἰκία περὶ τὴν Καστάμονάν ἦν, ἐκεῖσε ἐγεγόνεισαν. Τὸ δὲ τῶν Ταχαρίων γένος πᾶσαν τὴν ὑπὸ τοὺς Μουσουλμάνους κατέδραμε χώραν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(40) *Τοῦτον ἐδέξατο.* Gregoras, lib. III, p. 58. Pachymerius, p. 25. ALL.

(41) *Τὸν Κομνηνὸν εἰς ἡγεμόνα.* Gregoras, p. 58. Ex Gregora sua habuit Phranza, lib. I, c. 2. ALL.

vi pulsos devicit, a Michaele ipso primum exercitus hostilis ductore ad mammas vulnerato, qui, ut harum rerum periti affirmarunt, ex eo vulnere non diu post animam efflavit. Debellati itaque ex ea parte, cui Comnenus præerat, Tacharii jam fuga terga vertebant. At vir quidam inter Persas celebris dignitate Amyrachures, maximæ apud Persas existimationis, quam multo abhinc tempore in suam gentem parum fidus proditionem conceperat, tunc exclusit, et cum universo milite suo Tachariis adhæsit. Hinc contraria cerni: namque paulo ante victores sese in pedes conjicere tergaque hostibus ad lacerandum dare. Itaque Persæ Tachariorum jaculis dilaniati frequentes cadere, quos per longa spatia victores subsecuti sunt. Michael Comnenus, cum ita sors tulisset, maximo Persicorum exercituum stratopedarchæ, quem Pelarpacim Persæ vocant, socius in itinere conjungitur. Sic per plurimos dies procedentes cum adversariis continuo subsequentibus singulis horis pugnam conserebant, et ad Peclarpacis habitationem quæ Castamone erat, gressum accelerarunt. Tunc Tacharii universam Musulmanorum regionem hostiliter percurrunt. At de his narratio hoc in loco **148** pedem sistat, et de prioribus verba faciat, ut recto ordine continuatio historiæ procedat.

μέρος τοῦ στρατεύματος τὸ παρὰ τοῦ Μιχαὴλ Κομνηνοῦ τεταγμένον τοὺς ἀντιτεταγμένους αὐτῷ Ταχαρίους κατὰ κράτος νενίκηκε, τοῦ Μιχαὴλ αὐτοῦ πρώτως δόρατι παρὰ μαζὸν βαλόντος τὸν τοῦ στρατεύματος προηγούμενον, ὃς, καθάπερ ἔφησαν οἱ γινώσκοντες, μετὰ μικρὸν ἐκ τῆς βολῆς ἐτεθνήκει. Καὶ ἦσαν μὲν ἐκ τοῦ κρατουμένου μέρους τοῦ Κομνηνοῦ ἐκνενικημένοι οἱ Ταχάριοι, καὶ πρὸς φυγὴν ἤδη ἐχώρουν· ἀνὴρ δέ τις (42) τῶν ἐν Πέρσαις περιωνύμων, τὴν ἀξίαν ἀμυραχούρης (μέγα δὲ τοῦτο παρὰ Πέρσαις), ἀπιστίαν περὶ τὸ αὐτοῦ γένος ἐγκυμονῶν, ἐκ μακροῦ τότε ταύτην ἐξώδινε, καὶ τὸ ὑφ' αὑτὸν ἅπαν συλλαβὼν στράτευμα τοῖς Ταχαρίοις προσώρμηκε. Καὶ τὸ ἐντεῦθεν τἀναντία ἦν ἰδεῖν· οἱ γὰρ πρὸ μικροῦ διώκοντες ἔφευγον καὶ νῶτα ἐδίδουν τοῖς ἐναντίοις πλήττεσθαι. Ἔπιπτον γοῦν οἱ Πέρσαι συχνοὶ τοῖς τῶν Ταχαρίων πληττόμενοι βέλεσι. Μέχρι μὲν οὖν μακρῶν διαστημάτων τὴν δίωξιν οἱ νενικηκότες πεποίηνται. Ὁ γοῦν Κομνηνὸς Μιχαὴλ συμβὰν οὕτω τῷ μεγίστῳ στρατοπεδάρχῃ τῶν Περσικῶν στρατευμάτων, ὃν πελλάρπαχιν (43) οἴδασιν οἱ Πέρσαι καλεῖν, ξυνῆει κατὰ τὴν ὁδὸν, καὶ ἐπορεύοντο πάνυ πλείους ἡμέρας ἑφεπόμενοι ἑαυτοῖς τοὺς πολεμίους ἔχοντες καὶ καθ' ὥραν μαχόμενοι. Ἐπεὶ δὲ ἡ τοῦ λελεγμένου οἰκία πελλάρπακι περὶ τὴν Καστάμονάν ἐτύγχανεν οὖσα, ἐκεῖσε σπεύσαντες ἐγεγόνεισαν. Τὸ δὲ Ταχαρίων γένος πᾶσαν τὴν ὑπὸ τοὺς Μουσουλμάνους κατέδραμε χώραν. Ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ὁ περὶ τούτων λόγος ἀναμενάτω, ἐχέσθω δὲ τῶν προτέρων, ἵνα καὶ καθ' εἱρμὸν τὰ τῆς ἱστορίας πρᾴῃσιν.

66. Igitur imperator Theodorus de rebus in Musulmanorum ditione gestis certior factus, magis suis quam illis animum advertens, ingens inde Romanis regionibus imminere periculum suspicatus, in Orientem quam celerrime pedem retulit, cum universis Romanorum copiis iter ad ea loca ingressus. Thessalonicæ vero et in aliis Occidentis partibus in custodiam reliquit avunculum Michaelem Lascarim, consignata illi exigua nec ampla Paphlagonum manu, et ex Scythis non ultra trecentis. Prilapi et vicinorum exercituum Scuterium, Xyleam dictum, digno ædepol cognomine; Belesi tractusque circa ipsum Calampacem Theodorum, quem tatam aulæ nuncupabant, Constantinum Chabaronem Albano præfecit: me prætorem creatum omnibus hisce præesse jussit, non alio, ni fallor, scopo quam ut longiori ab eo discessu præteritorum ma-

ξς'. Ὁ μὲν οὖν [49] βασιλεὺς Θεόδωρος ἐπεὶ περὶ τῶν γεγενημένων ἐν τῇ τῶν Μουσουλμάνων ἐπύθετο χώρᾳ, οὐ περὶ τούτων μᾶλλον ἔχων φροντίδα ἢ περὶ τῶν αὐτοῦ (κίνδυνον γὰρ οὐ μικρὸν ἐπισυμβαίνειν τοῖς Ῥωμαίοις ὑπετόπασε χώροις) ἔσπευσε πρὸς τὴν ἕω παλινοστῆσαι. Καὶ δὴ πᾶσαν τὴν Ῥωμαϊκὴν στρατιὰν μεθ' ἑαυτοῦ προσλαβὼν τῆς πρὸς τὴν ἑω φερούσης ἐφήπτετο. Καταλελοίπει δὲ ἔν τε τῇ Θεσσαλονίκῃ καὶ τοῖς κατὰ δυσμὴν μέρεσιν ὡς πρὸς φύλαξιν δῆθεν τῆς χώρας τὸν πρὸς πάππου θεῖον αὐτοῦ τὸν Λάσκαριν Μιχαὴλ, μικρόν τι καὶ εὐσύνοπτον ἐκ Παφλαγόνων στράτευμα ἐπιδοὺς αὐτῷ κἀκ τοῦ Σκυθικοῦ ὅσον εἰς τριακοσίους ἠριθμημένον, τοῦ δὲ Πριλάπου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων τὸν ὃν εἶχε Σκουτέριον Ξυλέαν ὠνομασμένον, φερωνύμως τὴν κλῆσιν [P. 77] νὴ τὴν Θέμιν ἔχοντα, εἰ δὲ τὸν Βελεσὸν καὶ τὰ περὶ αὐτὸν τὸν Καλαμ-

[49] D: Ὁ δὲ βασιλεὺς Θεόδωρος ἐπεὶ περὶ τῶν γεγενημένων ἐπύθετο, ἔσπευσε πρὸς τὴν ἕω παλινοστῆσαι, ἀφεὶς ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ τοῖς κατὰ δυσμὴν μέρεσιν εἰς φύλαξιν τὸν πρὸς πάππου θεῖον αὐτοῦ τὸν Λάσκαριν Μιχαὴλ μετὰ μικροῦ στρατεύματος, ὅσον εἰς τριακοσίους ἠριθμημένου, τοῦ δὲ Πριλάπου καὶ τῶν περὶ αὐτὸν στρατευμάτων τὸν ὃν εἶχε Σκουτέριον Ξυλέαν ὠνομασμένον, εἰς δὲ τὸν Βελεσὸν καὶ τὰ περὶ αὐτὸν τὸν Καλαμπάκι Θεόδωρον, ὃν καὶ τατᾶν τῆς αὐλῆς κατωνόμαζον, τὸν δὲ Χαβάρωνα Κωνσταντῖνον εἰς ἡγεμονίαν τοῦ Ἀλβανου, ἐμὲ δὲ πάντων προΐστασθαι.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(42) Ἀνὴρ δέ τις. Gregoras, p. 39. ALL.

(43) Πελλάρπαχις est *Beglerbegus* apud Turcas (quos hic Persas vocat logotheta), dignitatis nomen satis notum. *Beglerbegi* significat ἄρχοντες ἀρχόντων, *domini dominorum*; et ipsi *Bassæ* appellati. In ms. Chronico Cpolitano apud Meursium Μπεγλερπεῖς scribitur; et sæpe ibi occurrit. V. de Glossarium. Prætor Græciæ historicus, Leunclavio sæpius laudatus, Πελλάρπαχις scribit, et dicit *Beglerbegorum officium respondere dignitati vel officio maximi stratopedarchæ* (idem hic innuit logotheta), quem nunc *generalem campi* vocare solemus. Vide incomparabilis viri *Pandectæ Histor. Turc.*, cap 14, ubi et *emires* exponit. DOUSA.

πάχην Θεόδωρον, ὃν καὶ ταπᾶν τῇ αὐλῇ (44) κατωνόμαζον· τὸν δὲ Χαβάρωνα Κωνσταντῖνον εἰς ἡγεμονίαν τοῦ Ἀλβάνου κατέστησεν. Ἐμὲ δὲ πραίτορα χειροτονήσας πάντων αὐτῶν ἀφῆκε προϊστασθαι. Τοῦτο δὲ, ὡς οἶμαι, πεποίηκεν, ἵνα τῇ ἐξ αὐτοῦ μακροτέρᾳ ἀποδημίᾳ εἰς λήθην ὧν ἐπεπόνθειν γενοίμην. Οὐδὲ γὰρ εἶδέ μέ ποτε μετὰ τὰς πληγὰς ἐλευθεριάσαντα καὶ λόγοις χαρωποτέροις, ὡς εἰώθειν πρὸς αὐτὸν χρήσασθαι. Ἵνα γοῦν τῇ χρονίᾳ ταύτῃ διατριβῇ τῆς ψυχῆς ἡ σκυθρωπότης διαλυθείη μοι, πέπραχε τοῦτο. Τάχα δὲ καὶ ὡς δυσχεραίνων ἦν τὴν ξυναυλίαν μου βαρυνόμενος· προσέκρουον γὰρ αὐτῷ πολλάκις ἐφ' οἷς ἦξιον οὐ κατὰ τὸν δίκαιον λόγον διαπράττεσθαι θέλοντα.

A lorum obliviscerer. Namque post plagas acceptas **149** nunquam me liberius dicere quæ sentirem, nunquam verbis hilarioribus more meo uti conspexerat. Ut ergo longa ista mora mœrorem e pectore demerem, id egerat; fortasse etiam mei contubernii, quod fastidiebat, tædio. Sæpe enim in iis quæ ille contra jus fasque intendebat, ipse adversabar.

ξζ'. Ὁ μὲν οὖν [46] βασιλεὺς πρὸς τὴν Ἕω ἀπῄει, ἐγὼ δὲ κατελελείμμην τοῖς ἐν δυσμῇ. Τῆς γοῦν Θεσσαλονίκης ἐξιὼν ἀφικόμην ἐπὶ τὴν Βέρροιαν· ἐκεῖσε γὰρ ὑπῆρχον καὶ οἱ τοῦ πάππα πρέσβεις, οὓς ἀπεκβαλεῖν βασιλικῷ προστάγματι ἔμελλον. Κἀκεῖσε μικρὸν προσκαρτερήσας διὰ τὴν τῶν πρέσβεων ἀπεκβολὴν καὶ δι' ἑτέρας τινὰς ὑποθέσεις, ἐκεῖθεν ἐξιὼν τῆς πρὸς τὸ Ἄλβανον φερούσης ἠπτόμην. Καὶ δὴ τὰ Σέρβια παρελθὼν καὶ παραμείψας τὴν Καστορίαν καὶ τὰ περὶ τὴν Ἀχρίδα παραγγείλας ἀφικόμην ἐπὶ τὸ Ἄλβανον, κἀκ τούτου μετὰ τῶν τῆς χώρας ἐκκρίτων κατείληφα τὸ Δυρράχιον. Κἀκεῖσε διακαρτερήσας ἡμέρας ὀκτὼ ἐξῆειν πάντα τὰ καθ' ὁδὸν οἰκονομήσας καὶ καταρτίσας ὡς ἔμοιγε δέον ἐδόκει, κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοῦ Δυρραχίου (45). Ἐξορμήσας γοῦν τοῦ Δυρραχίου καὶ διελθὼν τὰ τῆς Χουναβίας, καὶ τὸ ὄρος ὑπερβὰς ὃ δὴ Κακὴν Πέτραν κατονομάζουσιν, εἰς τὰ περὶ τὴν Μάτην ἀπῄειν, κἀντεῦθεν ἐπὶ τὴν Δέρβην ἀφῖγμαι. Πᾶσι δὲ τοῖς καθ' ὁδὸν ξυντυχὼν τοῖς ἀμφὶ τὰ ἄστη καὶ τοῖς ἀμφὶ τὰ τοπικὰ στρατεύματα καὶ τοῖς τὰ δημόσια διενεργουμένοις πράγματα, διὰ τῆς Κυτζάβεως παριὼν ἐπὶ τὸν Πρίλαπον ἐγενόμην. Ταύτην γοῦν τὴν πορείαν τὴν ἐκ Θεσσαλονίκης μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ Πριλάπου διὰ τριῶν πεποίηκα τῶν μηνῶν χειμῶνος ὥρᾳ. Δεκέβριος γὰρ ἦν ὁπότε τῆς Βέρροιας ἐξώρμων, καὶ τὸ Φεβρουαρίου τέλος ἐπὶ τὸν Πρίλαπον εἶχέ με.

67. Imperator itaque in Orientem processit, ego in occiduis partibus restiti. Egressus Thessalonica Berrœam proficiscor, ubi et papæ legati immorabantur, quos imperatorio mandato dimissurus eram. Ibi propter legatorum dimissionem aliaque nonnulla negotia paululum cunctatus, dein discedens Albani viam ingredior, et Serviis a tergo relictis, et Castoriam prætergressus, nec non Achrida elapsus, Albanum convenio, indeque cum nobilioribus urbis accolis Dyrrachium peto; ubi per dies octo rebus inter eundum peropportune præparatis adornatisque, ut mihi commodius videbatur, Dyrrachiique negotiis compositis, in viam deducor, et Chunavia emensa, et montem quam Malam Petram cognominant permeans, Matem progredior, indeque Derbem appello, cum universis qui in itinere obviam facti sunt, quique vel oppida vel privatos exercitus vel publicarum etiam rerum summam **150** peragerent, sermonem conserens; et per Cytzabim transiens Prilapum contendi. Iter hoc Thessalonica cœptum ad Prilapum usque per tres menses tempestate hiberna perfeci. Decembri namque Berrœa egredior, et Februario exeunte Prilapum appello.

ξη'. Ἐκεῖσε γοῦν ἀφιγμένου μου φήμη πάμπαν δεινὴ τοῖς ὠσὶν ἐπεισέφρησε. Τὰ δὲ τῆς φήμης, ὅτι περ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἀλβάνου πρὸς τοῦ βασιλέως λαβὼν ὁ Χαβάρων Κωνσταντῖνος πρὸς τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ ἐάλω μηχαναῖς τῆς γυναικαδέλφης αὐτοῦ Μαρίας, ἥτις προεῖχε μὲν ἄνδρα Σφραντζῆν τοὐπίκλην, τότε δὲ ὑπῆρχε χήρα· δόλοις γὰρ αὐτὴ τὸν Χαβάρωνα μετελθοῦσα, καὶ γράμμασιν ἐρωτικοῖς δελεάσασα τούτου τὸ φρόνημα (κουφότερος γὰρ [P. 78] οὗτος περὶ τὰ τοιαῦτα τυγχάνων ἦν, εἰ καὶ ἄλλως καλὸς ἐτύγχανε στρατιώτης), ταῖς πάγαις

68. Ubi eo venissem, vox quædam, sed nimis dira ad aures nostras advolat. Rumor erat Chabaronem Constantinum, cui Albani præfectura ab imperatore commissa fuerat, a Michaele despota, uxoris illius sororis Mariæ, quæ prius viro Sphrantzæ cognomine nupserat, sed tum vidua ætatem agebat, insidiis circumventum captum fuisse. Illa etenim dolis subductum et litteris amatoriis insidiose compulsum (namque in his erat ille levior, licet miles præsans atque egregius) retibus illa suis intercipit. Hinc palam Michael defectionem

[46] D duorum capitum loco (67 et 68): Καὶ διελθὼν τὰ τῆς Χουναβίας καὶ τὸ ὄρος τὴν κακὴν Πέτραν, τὴν Μάτην, τὴν Δέβρην, τὴν Κύτζαβιν, εἰς Πρίλαπον ἦλθον. Εἶτα τὴν Ἀλβανίαν κατέλαβον. Ἤλθον εἰς Ἀχρίδαν, τὴν Πρέσπαν, τὸν Σιδηρόκαστρον, καὶ τῷ Πριλάπῳ προσέσχον.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(44) *Ὁ ταπᾶς τῆς αὐλῆς* nomen dignitatis in aula Cpolitana, cujus meminit Codinus, de vestimentis ejus et ornatu. Sed nullum munus suo tempore fuisse scribit. Non satis liquet an hujus Tatæ mentio fiat in depravata veteri inscriptione Græca, quam hæc nobis meditantibus suggessit multijugæ lectionis vir mihique amicissimus Petrus Scriverius: ΕΤΕΙΜΗΣΑΝ. ΤΑΤΑ. Ν. ΟΙ. ΓΟΝΕΙΕ. ΒΑΤΑΚΗΣ. ΚΑΙ ΑΠΟΦΗ. Κ-ΓΥΝΒΑΒΕΙΣ. ΜΝΗΜΗΣ ΧΑΡΙΝ. Exstat in *Caraler* in Galatia, producitque ex schedis Busbequianis V. C. et de republica litteraria optime meritus Janus Gruterus, *Inscription.* p. 1128. Dousa.

(45) *Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοῦ Δυρραχίου.* Cf. Anna Comnena, *Alexiad.* lib. XII et XIII. All.

fecit. Ego itaque Prilapi degens, ut primum flagitium audivi, qua potui diligentia litteras, quibus quæ erenerant indico, ad Michaelem Lascarim mitto, cui et Pelagoniam accessum, ut eo profectus et ambo in unum coeuntes, de rebus quæ præ manibus erant, consilium iniremus. Ambo ergo Pelagoniam progredimur. Nobiscum Scuterius Xyleas advenerat: **151** eum enim militiam doctum vel saltem Romanorum partium fautorem existimabamus, quandoquidem et imperator Theodorus non aliter de eo sentiebat; nam militarem ille experientiam præ se ferebat, ostentabatque se erga imperatorem reliquosque Romanos qua maxima benevolentia affici. Convenimus; deliberavimus Michaelem Lascarim cum universa militum manu, Romanorum nempe ac Scytharrum, ex Berœæ locis, ubi castra metabatur, deflectere et Pelagoniam advehi in eaque tentoria locare. Eodem modo Scuterium Xyleam cum suo exercitu, multitudine longe ampliore, Michaeli Lascari conjungi et circa Pelagoniæ loca castra ponere. Locus ad Michaelis despotæ ac Servorum (hi enim etiam cum despota Michaele fœdus inierant) impetum comprimendum satis idoneus atque opportunus, ut accepimus, erat. Illis decreta se completuros pollicitis relictis, ipse cum decenti famulitio atque servitio Achridam venio, si forte potuissem res Albanitarum corrigere. Albanum præmiseram imperatoriæ mensæ præfectum Isaacium Nestongum, cum illi antea, quidquid agendum esset circa administrationem, in mandatis pro more dedissem: nutu namque meo similia peragi injunctum fuerat; ministros item et publica procurantes, nec non ductores exercituum præfectosque urbium, utcunque mihi libuisset permutari. Satius itaque duxi Albanum **152** abire ad loci emendationem, nec non et cognoscendum quid mensæ imperatoriæ præfectus præstitisset. Præfectum mensæ, uti potui, Albano eduxi: gens enim Albanitarum conjurationem inierant et cum defectore Michaele despota conspirarant. Cum turbata omnia comperissem, Debris discedens (namque plures ibi dies quam opus esset perstiteram) undique me hostibus ambientibus, armata manu Achridam haud multo cum famulatu profectus sum. Ibique oppidi custodiam mensæ præfecto committens, et Prespam præteriens et quod vulgo Siderocastrum dicitur, Prilapum perveni, et tunc me veluti in portum tranquillum et tutum invectum esse rebar. Mihi nihilo minus, aliisque qui ex nostris ibidem agebant, contraria evenere. Oppidorum enim ac castellorum adjacentium Michael defector potitus, uno et solo Prilapo destituebatur; ideoque quam cupidissime ad illud occupandum festinabat: eo quippe subacto, sine ullo incommodo tutoque circum circa alia poterat expugnare. Neque diu post nos quoque defector Michael cum suo exer-

A ταύτης ἀλώσιμος ἐγεγόνει. Τοὐντεῦθεν εἰς ἀποστασίαν (46) φανερὰν ὁ Μιχαὴλ ἐξωρμήκει. Ἔγωγε μὲν οὖν διάγων περὶ τὸν Πρίλαπον περὶ τοῦ γεγενημένου δράματος ἐπεπύσμην. Ὡς εἶχον γοῦν σπουδῆς πρὸς τὸν Λάσκαριν Μιχαὴλ ἐπιστολὴν ἐπεπόμφειν, τὰ ξυμβεβηκότα τούτῳ διὰ ταύτης δηλοποιῶν, καὶ ἐπὶ τὴν Πελαγονίαν ἀφῖχθαι τοῦτον γεγράφηκα, ὡς ἂν καὶ αὐτὸς ἀφιγμένος ἐκεῖσε καὶ ἅμφω εἰς ἓν γεγονότες περὶ τῶν ἀνὰ χεῖρας ἡμῖν πραγμάτων τὴν ξυμβουλὴν ποιησαίμεθα. Ξυνήλθομεν γοῦν καὶ ἅμφω ἐν τῇ Πελαγονίᾳ, καὶ μεθ' ἡμῶν καὶ ὁ Ξυλέας Σκουτέριος. Ὑπελαμβάνομεν γὰρ αὐτὸν ἀνθρωπον στρατιωτικὸν εἶναι ἢ κἂν ῥωμαιόφρονα· καὶ γὰρ καὶ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος πολλὴν περὶ αὐτοῦ εἶχεν ὑπόληψιν, στρατηγικήν τε αὐτὸν αὐχεῖν ἐμπειρίαν
B καὶ περὶ αὐτὸν καὶ τὰ τῶν Ῥωμαίων εὔνοιαν κεκτῆσθαι τὴν ἀκροτάτην. Ἐπεὶ οὖν ξυνήειμεν, ἐβουλευσάμεθα οὕτωσι, τὸν μὲν Λάσκαριν Μιχαὴλ λαβεῖν τὸ ὑπ' αὐτὸν ἅπαν στρατόπεδον, τό τε Ῥωμαϊκὸν καὶ τὸ Σκυθικόν, καὶ ἀποχωρῆσαι τῶν περὶ τὴν Βέρροιαν χώρων (ἐκεῖσε καὶ γὰρ ἐποιεῖτο τὰς σκηνὰς) καὶ ἐπὶ τὴν Πελαγονίαν ὁρμῆσαι κἀκεῖσε στρατοπεδεῦσαι. Ὡσαύτως καὶ ὁ Ξυλέας Σκουτέριος ἵνα λάβῃ τὸ ὑπ' αὐτὸν ἅπαν στρατιωτικὸν σύνταγμα (ἐκεῖνο γὰρ μᾶλλον εἰς πλῆθος ἠρίθμητο) καὶ συνέλθοι τῷ Λάσκαρι Μιχαὴλ, καὶ ἡνωμένος ἐν τοῖς περὶ τὴν Πελαγονίαν μέρεσι στρατοπεδεύσασθαι. Ἐν ἐπικαίρῳ γὰρ ἦν ὁ τόπος ἐπὶ τὴν τοῦ δεσπότου Μιχαὴλ καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Σέρβων, ὡς ἐπυθόμεθα ὅτι
C καὶ οὗτοι συμφώνους λόγους πρὸς τὸν δεσπότην Μιχαὴλ ἐπεποίηντο. Ἐκείνους μὲν οὖν ἐκπληρῶσαι τὰ βεβουλευμένα ὑπεσχημένους κατέλιπον, ἐγὼ δὲ μετὰ τῆς προσηκούσης ὑπηρεσίας μου τὴν Ἀχρίδα κατέλαβον, εἴ πως ἂν δυνηθείην τὰ τῶν Ἀλβανιτῶν διορθώσασθαι. Προὔλαβον δὲ ἐξαποστεῖλαι ἐπὶ τὸ Ἄλβανον τὸν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς τραπέζης Ἰσαάκιον τὸν Νεστόγγον, ἔνταλμα δοὺς αὐτῷ κατ' ἔθος περιλαμβάνον τῆς ἡγεμονίας περίληψιν. Ὡριστό μοι καὶ γὰρ ἐπ' ἀδείας ἔχειν με τοιαῦτα ποιεῖν, ἐνεργοῦντας καὶ δημόσια διαπραττομένους καὶ στρατευμάτων προϊσταμένους καὶ χωρῶν ἡγεμονίαν κεκτημένους ἀνταλλάττειν ὡς ἂν βουλοίμην. Εἰλόμην οὖν ἀπελθεῖν ἐπὶ τὸ Ἄλβανον καὶ τῆς τῆς χώρας ἕνεκεν διορθώσεως καὶ τοῦ μαθεῖν μέ τι ἂν ὁ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς τραπέζης
D πεποίηκεν. Ἀπελθὼν γοῦν τὸν μὲν ἐπὶ τῆς τραπέζης, καθὼς ἂν εἶχον ἰσχύος, τοῦ Ἀλβάνου ἐξήγαγον. Προύφθασαν γὰρ τὸ τῶν Ἀλβανιτῶν ἔθνος, καὶ τὰ τῆς ἀνταρσίας ἐκπεπληρώκασιν· ἅπαντες γὰρ ξυνῆλθον τῷ ἀποστάτῃ δεσπότῃ Μιχαήλ. Ἐπεὶ γοῦν αὐτὸς ἐώρων τὰ πάντα κυκώμενα, ἐκ τῶν Δεβρῶν ἀπάρας (πλείους γὰρ ἐκεῖσε ἡμέρας ἢ ἔδει διήνυσα· [P. 79] κύκλῳ γὰρ εἶχον τοὺς πολεμίους) μετὰ μετρίων τινῶν ἀνδρῶν τῶν ἐξυπηρετούντων μοι μεθ' ὅλων κατειληφα τὴν Ἀχρίδα. Κἀκεῖσε γοῦν τὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης εἰς φυλακὴν τοῦ κάστρου ἀφεὶς, διαβὰς τὴν Πρέσπαν καὶ τὸ οὕτω πως ἐπονομαζόμενον

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(46) *Τοὐντεῦθεν εἰς ἀποστασίαν.* Gregoras, lib. III, p. 56, jejune admodum. Fusius Pachymeres, lib. I, c. 30. ALL.

Σιδηρόκαστρον, τῷ Πριλάπῳ προσέσχον, καὶ οἷον ἐδόκουν ὡς εἰς λιμένα τινὰ προσοκεῖλαί με ἄκλυστον. Ὑπῆρξε δὲ ἐμοὶ καὶ τοῖς ἐκεῖσε οὖσιν ἡμετέροις τὰ ἐναντία. Τῶν γὰρ πέριξ χωρῶν καὶ κάστρων ὁ ἀντάρτης ἐπιῤῥαξάμενος Μιχαὴλ ἑνὸς καὶ μόνου τοῦ Πριλάπου ἐλείπετο, καὶ ἔσπευδεν, ὅσον ἦν αὐτῷ δυνατὸν, ὑφ' ἑαυτὸν ποιῆσαι τὸν Πρίλαπον· οὕτω γὰρ ἦν ἐξὸν αὐτῷ καὶ ἀσφαλῶς τῶν πέριξ κρατεῖν. Ἐπῆλθε γοῦν καὶ ἡμῖν μετ' οὐ πολὺ τὸ πρῶτον ὁ ἀποστάτης Μιχαὴλ μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν στρατεύματος ἅπαντος, καὶ ἀπεπειράσατο στρατιωτικαῖς μεχειρωθῆναι. Ἐθάῤῥει δὲ οὗτος μᾶλλον ταῖς τῶν οἰκητόρων ἐπιβουλαῖς. Τῷ τότε μὲν οὖν ἀπεκρούσθη, καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ λαβὼν ἐπανέζευξε καὶ τοῖς γύρωθεν τόποις περιεπόλευεν, ἡμεῖς δὲ ἐγκλεισάμενοι τῷ τοῦ Πριλάπου ἄστει καὶ ὡς ἐν εἱρκτῇ καθειργμένοι γεγόναμεν. Καὶ τὰ μὲν ἐν ἡμῖν οὕτω ξυνέβη, ὁ δὲ τῆς ἱστορίας λόγος τῶν ἐπὶ τὴν ἑῴαν γεγενημένων ἐχέσθω.

A citu universo aggreditur, et militaribus artibus oppidum attentat. Erat illud munitum et aggressu difficile, quamvis ille in oppidanorum insidiis spem hærentius fixerat. Attamen tunc ille repulsus est, qui recollecto exercitu regreditur et in circumstantibus locis oberrat. Nos Prilapi occlusi, ac si in carcere **153** circumventi essemus, astringebamur. Et res nostra ita se habebat. Orationis porro series, unde digressa est, in Orientem revertatur.

ξθ'. Ὁ μὲν οὖν [87] βασιλεὺς διαπεραιωθεὶς τὸν Ἑλλήσποντον, ὡς εἶχε τάχους ἐπὶ τοὺς τῆς Λυδίας τόπους κεχώρηκε, καὶ περὶ τὰς Σάρδεις τὰς σκηνὰς ἔπηξεν. Ὁ δὲ Περσάρχης σουλτάνος φυζακινῆς ἐλάφου κραδίην ἔχων, εἶπεν ἂν ποιητὴς, τὴν χώραν τούτου καταλιπὼν, ἐπείπερ καὶ τὸ τούτου στράτευμα καταλέλυται, φυγὰς πρὸς τὸν βασιλέα χωρεῖ. Ὁ δὲ ἐδέξατο τοῦτον, καὶ δωρήμασιν αὐτόν τε καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτὸν φιλοτίμως ἐδεξιώσατο, καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν ἐπαναζεῦξαι τούτους πεποίηκε, δοὺς αὐτοῖς στράτευμα μέτριον· εἰς τετρακοσίους γὰρ καὶ μόνον ἠριθμητο. Ἡγεμόνα δὲ τοῦ στρατεύματος τὸν Ἰσαάκιον Δούκαν κατέστησεν, ὃν καὶ Μούρτζουφλον ἐπωνόμαζον, τῷ γένει τούτου τοὐπίκλην ἐπιθέντων τινῶν τῶν παίζειν εἰωθότων περὶ τὰς κλήσεις, πριμμικήριον τότε τῆς βασιλικῆς αὐλῆς τελοῦντα. Ὁ δὲ Περσάρχης ἀντίχαριν ἀντιδοῦναι θέλων τῷ βασιλεῖ τὸ ἄστυ τῆς Λαοδικείας ἀπεχαρίσατο, καὶ εἰσῆλθεν ἐν αὐτῷ καὶ Ῥωμαϊκὴ φυλακή. Ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον τοῦτο προσεχαρτέρησε, καὶ πάλιν ὑπὸ τοὺς Μουσουλμάνους τὸ ἄστυ τοῦτο γεγένηται· οὐδὲ γὰρ ἦν δυνατὸν ὑπὸ Ῥωμαίων φυλάττεσθαι. Ὁ μὲν οὖν σουλτάνος ἐπεὶ μὴ ἐξίσχυε τοῖς Ταχαρίοις ἀνθίστασθαι, μετὰ τῶν αὐτοῦ λογάδων βουλευσάμενος εἰς ξυμβιβάσεις καὶ συμφωνίας τοῖς Ταχαρίοις ξυνῆλθε, καὶ ὑπόφοροι τούτοις ἐγένοντο, καὶ ἔκτοτε τυγχάνουσιν σφίσιν αὐτοῖς οἱ Μουσουλμάνοι [P. 80] φορολογούμενοι. Ὁ δὲ Κομνηνὸς (47) Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος, οὗ πολλάκις ἐμνησθημεν, ὅρκον πρὸς τοῦ βασιλέως λαβὼν εἰς ἀσφάλειαν πρὸς αὐτὸν ἐπανέζευξε καὶ τοῖς οἰκείοις αὖθις ἀποκατέστη καὶ τῶν ἰδίων ἀπήλαυσεν.

B 69. Imperator Hellespontum transmittens quam celerrime ad Lydiæ loca devenit, et apud Sardes castra posuit. Persarum princeps sultanus timidi cervi cor habens, ut poeta loqueretur, propria deserens, quando illius exercitus attritus erat, fugitivus imperatorem convenit. Ille virum amplexatus, muneribusque eumdem et socios ditatos honorifice ac humanissime pertractavit, et in regionem propriam remisit, pusilla etiam militum manu concessa (nam quadringenti numero omnes erant), et exercitus ductorem instituit Isaacium Ducam, Murtzuphlum cognominatum, quod illius generi nonnulli, qui in similibus imponendis ludere solent, cognomen esse addiderant, tum imperatoriæ aulæ primicerium. Persarum princeps, par pari dare hostimentum cupiens, imperatori Laodiceam urbem donavit, ingressoque est in eam Romanorum, quæ paulum perduravit, custodia, urbe rursus a Musulmanis **154** occupata; neque enim fieri poterat ut a Romanis custodiretur. Sultanus ad resistendum Tachariis impar, cum proceribus consilio inito, pacem et fœdus a Tachariis accipit seseque illis subdit; et ex eo tributa Musulmani Tachariis persolvunt. Interim Michael Comnenus Palæologus, cujus sæpius meminimus, jurejurando ab imperatore ut tutus ageret susceptio, redit, propriisque redditus bona sua recuperat.

C

D

ο'. Οὕπω πάνυ [88.89] πολλαὶ παρῆλθον ἡμέραι, καὶ ἐπεὶ τὰ περὶ δυσμὴν πρατόμενα λίαν ἐπιγνώκει ὁ

70. Inter paucos dies, ubi res quæ in Occidente gerebantur quam maxime manifestas habuit impe-

[87] D: Ὁ δὲ βασιλεὺς διαπεραιωθεὶς τὸν Ἑλλήσποντον, ὡς εἶχε τάχους ἐπὶ τοὺς τῆς Λυδίας τόπους κεχώρηκε καὶ περὶ τὰς Σάρδεις τὰς σκηνὰς ἔπηξεν. Ὁ δὲ σουλτάνος τὴν αὐτοῦ χώραν καταλιπὼν φυγὰς πρὸς τὸν βασιλέα ᾠχετο. Ὁ δὲ δώροις τοῦτον ἐδεξιώσατο, καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ ἐπαναζεῦξαι πεποίηκε, δοὺς αὐτῷ καὶ στρατὸν τετρακοσίων ἐπιλέκτων, στήσας αὐτοῖς ἡγεμόνα Ἰσαάκιον Δούκαν τὸν Μούρτζουφλον. Ὁ δὲ Περσάρχης τὸ ἄστυ τῆς Λαοδικείας τῷ βασιλεῖ ἐχαρίσατο· ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον ἦν Ῥωμαίων. Ὁ μὲν οὖν σουλτάνος ἐπεὶ μὴ ἐξίσχυε τοῖς Ταχαρίοις ἀνθίστασθαι, εἰς συμβάσεις αὐτοῖς συνῆλθεν ὑπὸ τέλει φόρων, ἐξ οὗ ἕως νῦν φορολογοῦνται. Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ὅρκον παρὰ τοῦ βασιλέως λαβὼν πρὸς αὐτὸν ἐπανέζευξε. [88.89] D: Καὶ στέλλεται τοῦτον κατὰ τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ μετὰ στρατεύματος. Ὁ δὲ διαβὰς τὸν Βαρδάριον, ὃν οἱ παλαιοὶ Ναξεὶν ὀνομάζουσι, καὶ τῷ Λάσκαρι Μιχαὴλ ἑνωθεὶς τὴν Βέρροιαν εἵλητο. Οἱ δὲ Σέρβοι τὴν Κύτζαβον παραμείψαντες τὰ πέριξ Πριλάπου ἐσκύλευον. Ὁ δὲ Σκουτέριος ἐμπλαχεὶς τούτοις ἀσύντακτος ἥττηται.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(47) *Ὁ δὲ Κομνηνός*. Gregoras, p. 56. Ex Gregora sua hausit Phranza, lib. 1, c. 2. Cf. Pachymeres, lib. 1, c. 9, p. 25. ALL

rator, et pleraque a Michaele defectore occupari, transmittendusque esset rei militaris peritia præditus cum exercitu, qui adversariorum impetum sustineret, dictum Michaelem Comnenum elegit, illique exercitum ex Macedonibus collectum tradidit, numero hominum haud amplum, viribus infirmum plane atque inutilem. Ipse neque contra obniti neque jussa exuere idoneum ratus, cum pusillo et viribus imbecillo exercitu sese Thessalonicam confert. Inde Bardarium, quem antiqui Naxium appellabant, transvectus, et cum Michaele Lascari copulatus, cumque eo consilio inito, Berrœam irrumpunt, non quod eam aggredi vellent (neque enim id poterant), sed ut circa eam loca prædam militibus darent. Et sane maximos **155** quæstus prædasque fecerunt. Nam animalium multitudinem non facili negotio numerandam milites adduxerunt. Interim dum isti in agro fertili præda onerantur, Servorum princeps defectoris Michaelis perfidiam edoctus, genere quidem fœdifrago et semper in beneficos et liberales ingrato et inhumano, et parvi emolumenti gratia amicitiæ poculum, ut dicitur, conculcante, exercitu mille hominum coacto Romanam ditionem infestat. Hi itaque Citzabim prætergressi Prilapi adjacentem regionem prædatum ibant. Porro Scuterius Xyleas cum suo milite, licet oppido appropinquasset, Servos omnia vastantes atque igne corrumpentes conspiciens, vir belli expers et qui præliarem experientiam ne per somnium quidem degustarat (neque enim speculatores longe dimiserat, ut per eos hostium irruptionem atque insidias cognosceret), neque copias disponere edoctus, unumquemque, quo animus ferret, in Servos impetum facere concessit. Quare perturbato ordine, pauci ipsi Servis numerosioribus occursantes capi, quorum alii ensibus obtruncati, alii vivi vinculis colligati deduci. Ipse quoque Scuterius Xyleas cum reliqua militum manu in Servos irruens fugatur, et montibus ac collibus prærüptisque locis emensis, vix tandem salutem consequitur. Et hoc modo exercitus, qui Prilapi erat, dissipatur. Nos porro in Prilapi oppido concludimur et carceri, ut ita dicam, mancipamur.

156 71. Qui vero cum Michaele Comneno

A βασιλεὺς καὶ τὰ πλεῖω πρὸς τοῦ ἀντάρτου Μιχαὴλ ἁλισκόμενα, καὶ ἔδει στρατηγὸν ἄνδρα μετὰ στρατεύματος εἰς ἀντιπαράταξιν στεῖλαι, τὸν εἰρημένον Κομνηνὸν Μιχαὴλ ἐξελέξατο, δοὺς αὐτῷ καὶ στράτευμα (48) ἐκ Μακεδονίας, πάνυ τε τῷ ποσῷ ὀλίγον καὶ ἀνωφελέστατον τῇ ποιότητι. Ὁ δὲ (καὶ γὰρ οὐκ εἶχεν ἀντιλέγειν τοῖς αὐτῷ προσταττομένοις) λαβὼν τὸ σμικροπρεπὲς ἐκεῖνο καὶ ἀπόλεμον στράτευμα τὴν Θεσσαλονίκην καταλαμβάνει, κἀκεῖθεν διαβὰς τὸν Βαρδάριον, ὃν οἱ παλαιοὶ Ναξιὸν ὀνομάζουσι (49), καὶ τῷ Λάσκαρι Μιχαὴλ ἑνωθείς, καὶ ἅμφω βουλὴν ποιησάμενοι κατὰ τῆς Βερροίας ὡρμήκασιν, οὐχ ἵνα μαχέσωνται ταύτῃ (οὐδὲ γὰρ ἐξῆν αὐτοῖς τοιοῦτόν τι διαπράττεσθαι), ἀλλ' ἵνα λείαν τὰ περὶ ταύτην ποιήσωνται. Καὶ ἐσκύλευσαν πολλά· ζώων γὰρ πλη-

B θὺν οὐκ εὐχερῶς ἀριθμουμένην οἱ ἀμφ' αὐτοὺς ἐλήϊσαντο. Ἐν οἷς δὲ οὗτοι ταῦτα ἐποίουν, ὁ τῶν Σέρβων ἄρχων τὴν τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ ἀνταρσίαν μαθών, γένος ἔκσπονδον καὶ μηδέποτε εἰδὸς χάριν τοῖς εἰς αὐτὸ ἐπιδειξαμένοις χρηστὸν, ἀλλὰ διὰ μικρόν τι κέρδος τὸ φιλίας ἀπορρῖπτον καὶ καταπατοῦν κύπελλον, στράτευμα συναθροίσας ὡς εἰς χιλίους ἠριθμημένον κατὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν ἐκπέμψε χώρων. Οὗτοι μὲν οὖν τὴν Κύτζαβιν παραμείψαντες τὰ πέριξ τοῦ Πριλάπου ἐσκύλευον. Ὁ δὲ Σκουτέριος (50) Ξυλέας μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματος ἐγγύς που τοῦ ἄστεως κείμενος, ὡς εἶδε τὸ τῶν Σέρβων στράτευμα τὴν χώραν λῃζον καὶ πυρὰ πανταχοῦ ἀναπτόμενα, ἄνθρωπος ἀδαὴς τὰ πολεμικὰ καὶ μηδ' ὅλως ἐμπειρίαν ἔχων στρατιωτικὴν (οὔτε γὰρ σκοποὺς εἶχε μακρὰν, ὥστε πόῤῥωθεν μαθεῖν τὴν τῶν πολεμίων ἔφοδον, οὔτε συνάξαι στράτευμα ἐπεγνώκει) ἀπέλυσεν ἕκαστον κατὰ τῶν Σέρβων ὁρμᾷν ὡς ἐβούλετο. Διαλυθέντες γοῦν τῆς συντάξεως· καὶ ὀλίγοι τοῖς Σέρβοις πλείοσιν οὖσιν ἡλίσκοντο συμπλεκόμενοι. Καὶ οἱ μὲν ἔργον μαχαίρας ἐγένοντο, οἱ δὲ ἐζωγροῦντο καὶ δεσμῶται ἀπήγοντο. Ὕστερον δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Ξυλέας Σκουτέριος μετὰ τῶν ἐναπολειφθέντων στρατιωτῶν κατὰ τῶν Σέρβων ὁρμήσας μόγις που διεσώθη, ὄρη διελθὼν καὶ βουνοὺς καὶ χρημνώδεις τόπους ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν διωκόμενος. Οὕτω μὲν οὖν τὸ ἐν τῷ Πριλάπῳ κατελέλυται στράτευμα, καὶ ἡμεῖς ἐγκεκλεισμένοι τῷ τοῦ Πριλάπου ἄστει καὶ οἷον ἐγκαθειργμένοι γεγόναμεν.

D οα'. [P. 81] Οἱ δὲ [b] περὶ τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ

[b] D : Καὶ ὁ ἀποστάτης Μιχαὴλ στρατιὰν ἐκπέμψας, στρατηγὸν ἐπιστήσας αὐτοῖς τὸν νόθον υἱὸν αὐτοῦ Θεόδωρον, τοὺς ὄντας ἐκεῖσε ἐν ἀκαρεῖ ἐτρέψατο. Ὁ γοῦν ὁ Παλαιολόγος Μιχαὴλ κατ' αὐτῶν ὁρμᾷ, καὶ

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(48) *Τοὺς αὐτῷ καὶ στράτευμα.* Pachymeres, lib. I, c. 10. p. 26. ALL.

(49) *Ἀξιόν*, non Ἀξειὸν, neque Ναξειὸν scribendum nota ex Joannis Tzetzæ chil. 10. ALL. — *Ναξειὸν ὀνομάζουσι.* Certa est et liquida emendatio nostri Meursii, qui legendum monuit Ἀξειόν. Nam veteribus Bardarius fluvius Ἀξιός dicebatur. Testis Zonaras, *Annal.* tom. III in Basilio Porphyrogenito. De Axio fluvio Nicetas, lib. III, De rebus gestis Isaacii Angeli, et multa Nicephorus Gregoras, lib. VIII. Hunc Joannes Tzetzes, ut est apud Ortelium in *Thesauro geographico*, *Bardare*, Sophianus *Vardati* vocat. Corrigendus in hac re insignis Theophylacti locus in Epist. : Θάτερον δὲ τὸ τοῦ γείτονος ποταμοῦ, ὃν ἡ παλαιὰ μὲν καὶ Ἑλληνὶς Ἀξιὸν, ἡ νέα δὲ καὶ βάρβαρος ὀνομάζει Βαρδάριον. Peiperam in ms. ὀνομάζει Βαραουάριον. Quod observatum quoque sagacissimo Meursio. Vide Glossarium in Βαρδαριῶται. Dousa.

(50) *Ὁ δὲ Σκουτέριος.* Quid ? an *Scuteris* hic nomen proprium, an scribendum Σκουτέρης; Σκουτέρης sive Σκουτέριος officii nomen. Ferebat scutum ac labarum imperatoris, Codino teste. Quem vide, ut et Meursii Glossarium in hac voce et in διβέλλιον. Marchionis dignitatem habuisse docet Gregoras, lib. VII. Meminit ejusdam *Glabæ Scuteri* Cantacuzenus, lib. III, cap. 69. Dousa.

τὸν Παλαιολόγον καὶ οἱ περὶ τὸν Λάσκαριν Μιχαὴλ τοιάδε πεπόνθασιν. Ἐπεὶ τὴν λείαν ἐν τῇ Βερροίᾳ πεποίηνται, περὶ τὸν ἐν Βοδηνοῖς χῶρον ἐσκήνωσαν, ὁμαλόν τε ὄντα καὶ εἰς τροφὴν ἵππων χρήσιμον. Ὁ ἀποστάτης δὲ Μιχαὴλ ὁ δεσπότης τὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος ἀκριβῶς ἐγνωκὼς, καὶ εἰς ὁπόσον τοῦτο ἠρίθμηται καὶ ὡς πλὴν ὀλίγων τὸ πᾶν ἐστιν ἀνωφελὲς καὶ ἀχρήσιμον, ἐκλογὴν ποιησάμενος ἀπὸ παντὸς αὐτοῦ τοῦ στρατεύματος καὶ οἷον ἐξ ἁπάντων τοὺς κρείττους χωρίσας καὶ ὡς εἰς πεντακοσίους αὐτοὺς ἀριθμήσας, καὶ στρατηγὸν χειροτονήσας τὸν νόθον αὐτοῦ υἱὸν τὸν Θεόδωρον (51), κατὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στρατεύματος πέπομφεν. Ἔτυχε δὲ τῷ τότε καὶ ὁ Λαμπαρδᾶς Μανουὴλ μετὰ στρατεύματος συρφετώδους καὶ ξύγκλυδος πρὸς τοῦ βασιλέως ἀποσταλεὶς τοῖς προσοῦσιν ἡγεμόσι συγκῦρσαι, καὶ κατεμέμφετο αὐτοὺς ὡς προλαβόντας καὶ τὴν λείαν ἐργασαμένους, κἀκεῖνον δὲ ἄμοιρον γενέσθαι τοῦ κέρδους. Ἐν οἷς γοῦν τὰ τοιαῦτα συνωμίλουν οἱ τοῦ στρατεύματος ἡγεμόνες, τὸ ὑπὸ τὸν Λαμπαρδᾶν Μανουὴλ συρφετῶδες στράτευμα, ὧν οἱ πλείους ἐπωχοῦντο φορβάδι καὶ εἶχον αὐτὰς τὰ χρειώδη πεφορτισμένας, μὴ τῶν ἄλλων ἡγεμόνων εἰδότων εἶχοντο τῆς ὁδοῦ τῆς παραμειβούσης τὸ ἄστυ τῶν Βοδηνῶν, ἵνα πρότερον τῶν ἄλλων διελθόντες λείαν καὶ οὗτοι ποιήσαιντο. Ξυνηντήκει γοῦν αὐτοῖς ἐν τῇ κλείσει τῶν ἐν τοῖς Βοδηνοῖς ὀρῶν τὸ ἀποσταλὲν πρὸς τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ στράτευμα πρὸς τὴν τῶν Ῥωμαίων καταπολέμησιν. Ἄνδρες γοῦν στρατιῶται γενναῖοι ὑψαύχεσιν ἵπποις ἐποχούμενοι καὶ τοῖς ὅπλοις κατάφρακτοι ἀνθρωπίσκοις ξυντυχόντες ἀόπλοις καὶ ἀγεννέσι καὶ θηλείαις ἵπποις ἐφεζομένοις ἐν ἀχαρεῖ πάντας ἐτρέψαντο τούτους. Φυγάδες γοῦν ἔνιοι ἐκ τούτων γεγενημένοι καὶ πρὸς τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ ἀφιγμένοι ἀπήγγειλαν αὐτῷ τὰ ξυμβάντα. Ὁ δὲ οὐκ ἐθροήθη τῷ αἰφνιδίῳ, ἰσχυρὸς δὲ ὢν τὴν χεῖρα καὶ τὴν γνώμην ἀνδρεῖος καὶ τὰ μάχιμα ἔμπειρος (πολλοῖς γὰρ καὶ πρότερον τοῖς πολεμικοῖς ἐγγεγύμναστο) ὁπλισθεὶς καὶ δόρυ λαβὼν καὶ τὸ στρατιωτικὸν, ὅπερ ἦν ὑπὸ τὸν Λάσκαριν Μιχαὴλ ἐκ Παφλαγονίας ὡρμημένον καὶ εἰς πεντήκοντα ἄνδρας ἠριθμημένον (ἐκεῖνο καὶ γὰρ μόνον ἐτύγχανε τῶν ἄλλων κρεῖττον καὶ πολεμῆσαι δυνάμενον), κατὰ τῶν ἐναντίων ὁρμᾷ. Ὁ δὲ Λάσκαρις Μιχαὴλ, ὡς εἰώθει, οὐ θώρακα ἀλλὰ θωρακίδιον ὑπενδυθείς, ὡς ἂν ἔχοι ῥᾳδίως φεύγειν, ἐκ πλαγίου τῆς μάχης ἦν καὶ ἐσκόπει τὸ γενησόμενον. Ὁ μὲν οὖν Κομνηνὸς Μιχαὴλ τῷ πρώτως ἐρχομένῳ ξυνανταῖς βάλλει τῷ δόρατι καὶ ῥίπτει τῆς ἐφεστρίδος· ἦν δὲ ὁ ῥηθεὶς τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ νόθος υἱὸς Θεόδωρος. Τοῦ πτώματος γοῦν ἀναστὰς οὗτος προσέδραμε τῷ Κομνηνῷ Μιχαὴλ, [P. 83] καὶ ἐδυσώπει

Paleologo et Michaele Lascari erant, talia tulerunt. Berroæ omnia deprædati apud Bodenos castra locant, planitiem fertilem alendisque equis apprime idoneam. Michael despota defector Romanum militem, quantus esset, et illius numerum plane callens, ex illisque præter paucos reliquos omnes neque usui neque ulli bono esse, ex universo suo exercitu electis et ex cunctis probatioribus secretis quingentis numero, filio suo spurio Theodoro ductore constituto in Romanas cohortes immittit. Ea etiam tempestate Manuel Lampardas cum tumultuario ac collectitio exercitu ab imperatore, ut cum aliis ducibus aggregaretur, mittitur. Sed enim ipse ægre ferebat eos prædam præripuisse, semet lucri experiem labori superesse. Interim dum hæc inter se conferunt copiarum ductores, viles abjectæque Manuelis Lampardæ cohortes, ex quibus plerique gregalibus equis rerum necessariarum onustis vehebantur, inscitis aliis ducibus iter, quod ultra Bodenorum oppidum extendebatur, continuant, ut aliis anteversis ipsi quoque prædam præoccuparent. Illis obviam fit in Bodenorum **157** montium claustris Michaelis defectoris agmen ad oppugnandos Romanos transmissum. Milites ergo fortes ac strenui, superbis equis vecti et armis undique septi, homunciones inermes ac putidos, equulis insidentes, nulla mora omnes terga vertere coegere. Ex his nonnulli, qui sibi fuga consuluerant, ad Michaelem Comnenum concedentes, quæcunque acciderant enarrant. Ille re insolita atque improvisa minime consternatus, vir manu validus, natura fortis, militiæ magna scientia et animo ingenti celebris, tanquam qui et antea prœliis consueverat, armatus, hasta arrepta, et agmine, quod Michael Lascaris e Paphlagonia duxerat, quinquaginta tantum hominum conducto (illud namque solum pugnam sustinere uti cæteris præstantius poterat) in hostes arma movet. Lascaris Michael pro suo more non lorica, sed loricula circumdatus, ut expeditius in fugam sese conjiceret, e latere pugnæ eventum observat. At Comnenus Michael primo hostium obviam factus hasta percussum sagulo pellit. Erat is quem diximus, Michaelis defectoris filius spurius Theodorus, qui lapsu sublevatus Michaeli Comneno supplicatum venit, multisque verbis ne neci traderetur efflagitabat. Eum Michael neque cognoscebat, neque quis esset sciebat; quare Turcæ cuidam traditus occiditur. Dein Paphlagones pugnæ comites cum reliquis confligentes **158** alius alium trucidabant: tandemque pugna extrema Michaelis defectoris milites fugæ se dedere, Michaelis Comneni viginti et

τῷ στρατηγῷ τοῦ ἀποστάτου Θεοδώρῳ συῤῥήξας βάλλει τοῦτον τοῦ ἵππου καὶ ἱκέτην ὑπὲρ τοῦ μὴ θανεῖν δέχεται. Παραδίδωσιν οὖν τοῦτον Τούρκῳ τινὶ, καὶ ὃς πεφόνευκε τοῦτον. Καὶ ἐτρέψαντο τοὺς τοῦ ἀποστάτου. Εἶτα ἀφίκοντο πρὸς τὸν Ἱρίλαπον, καὶ ὀλίγας ἡμέρας προσμείναντες ὑπέστρεψαν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(51) Θεόδωρος. Pachymeres, p. 26. vocat Manuelem. ALL.

amplius ex electioribus adversariis vivis captis, et pluribus aliis obtruncatis, finem conatui fecere. Namque cum essent admodum pauci, aliis militibus, qui ante eos prælio se immiscuerant, ruptis ac dissipatis, ut ante narravimus, persequi minime poterant. Et sic illis misere ac infeliciter, quemadmodum et iis qui apud Prilapum ceciderunt, res evenit. Postmodum Michael Comnenus, Michael Lascaris et cæteri ductores cohortium a nobis compulsi et ad Prilapum accersiti, ut consilii causa accederent, volentes nolentes concedunt. Et per paucos dies nobiscum morati, cum vires ad cominus et aperto Marte Michaelem defectorem oppugnandum non suppeterent, relictis nobis revertuntur. Accolarum enim perfidiam animadverterunt, et eorum, quibus custodia tradita erat, leve atque inconstans prudenter cauteque ingenium subodorati sunt. Quare ipse cum iis qui in oppidi custodia erant (namque sic mandaverat imperator), Prilapi permansi.

A μὴ φονευθῆναι. Ἠγνόει δὲ τοῦτον ὁ Κομνηνὸς, καὶ ὅστις ἦν οὐκ ἠπίστατο. Παραδίδωσι γοῦν αὐτὸν Τούρκῳ τινὶ, καὶ ὃς πεφόνευκε τοῦτον. Εἶτα ξυμπλακέντες οἱ σὺν αὐτῷ Παφλαγόνες τοῖς λοιποῖς ἄλλος ἄλλον ἔβαλλε, καὶ τὸ τοῦ πολέμου τέλος εἰς τροπὴν μὲν οἱ τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ ἀπεῖδον, οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ πλείους ἢ εἴκοσι τῶν ἐκκρίτων ζωγρήσαντες καὶ πολλοὺς ἄλλους ξίφους ἔργον ποιήσαντες ἔστησαν· οὐδὲ γὰρ εἶχον διώκειν πάνυ ὀλίγοι τυγχάνοντες, προδιεφθαρμένων καὶ διαλελυμένων τῶν προαπερχομένων στρατιωτῶν, ὡς εἰρήκειμεν. Οὕτω μὲν οὖν καὶ αὐτοῖς δυστυχῶς ξυνέβη τὰ πράγματα κατ' ἴσον τοῖς περὶ τὸν Πρίλαπον. Ὁ μὲν οὖν Κομνηνὸς Μιχαὴλ καὶ ὁ Λάσκαρις Μιχαὴλ καὶ οἱ ἀμφ' αὐτοὺς ἡγεμόνες τυγχάνοντες τοῦ στρατεύματος, ἐπεὶ παρ' ἡμῶν ἠναγκάζοντο καταλαβεῖν εἰς τὸν Πρίλαπον καὶ ἡμῖν ξυντυχεῖν, ἐκόντες ἄκοντες ἀφίκοντο παρ' ἡμᾶς, καὶ ὀλίγας ἡμέρας προσκαρτερήσαντες μεθ' ἡμῶν, ἐπεὶ μὴ εἶχεν δυνάμεως συστάδην ξυνελθεῖν καὶ τὸν ἀποστάτην μαχέσασθαι Μιχαὴλ, ἀφέντες ἡμᾶς ὑπέστρεψαν καὶ τὸ ἀμφίβολον τῶν εἰς φύλαξιν αὐτοῦ τεταγμένων τὸ ἐν Πριλάπῳ μετὰ τῶν ὄντων εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ ἄστεως· τήν τε γὰρ ἀπιστίαν τῶν οἰκητόρων διενοήσαντο, νουνεχῶς ἐτεκμήραντο. Ἐναπελείφθην γοῦν καὶ αὐτὸς ἐν Πριλάπῳ μετὰ τῶν ὄντων εἰς τὴν φυλακὴν τοῦ ἄστεως· οὕτω καὶ γὰρ ὁ κρατῶν μοι προστέταχεν.

B

72. Michael defector altera vice nos adoritur, et cum in tuto sua vidisset (cognoverat enim imperatorias copias neque ad malum propulsandum neque ad resistendum idoneas), oppidum obsidione cinxit et aptavit arietes. **159** Oppidani, et qui cum nobis erant, una cum eo sentiebant. Igitur primum pertentat, et universum militem armatum oppido applicat, ad hoc sagittariis ac funditoribus quam optimis usus; scalas item advehit, ut illis muros ascenderet. Sed tunc quidem rejecti sunt, et ex illis plerique saxis telisque obruti ex hominum vita migrarunt. Et sic per dies nonnullos quievere, rursumque ab oppidanis et nostris comitati rursus in oppidum vehementius irrumpunt, et pari ratione rejiciuntur: neque enim aliquid profecere suo potius quam aliorum incommodo. Et tertium quoque vis illa mali incaluit, tertiumque restincta est. Hostis igitur finem turbandi facit, et quieta mente constitit, et appropinquare non audebat, tanquam qui majoribus quam inferret malis affligeretur. Verumtamen qui defectionem meditabantur, in commotione pugnæ consilia magis se tuto exsequi posse existimabant. Mirum vero id audituris videbitur, si unius, non plures quam quadraginta famulos habentis, fide sola et veritate freti hominis vi compescerentur. Cum ergo pugna ac prælio infanda consilia malorum machinatores exsequi non possent, scelus in tranquillitate nec alia fraude moliuntur. Agmen enim, cui ad tutandum oppidum in urbe domilicium erat, vitæ sustentandæ causa propugnaculis eductum ad granaria transmittunt. Hæc præmeditati, cum

οβ'. Ἐπῆλθε [61] γοῦν τὸ δεύτερον καθ' ἡμῶν ὁ, ἀποστάτης Μιχαὴλ, καὶ ἐπεὶ ἐχειρίαν εἶχεν (ἐπέγνω γὰρ ὡς αἱ βασιλικαὶ δυνάμεις ἀδυνατοῦσι τοῦτον ἀντιστάδην μαχέσασθαι), περιεστοίχισε τὸ ἄστυ φρουρᾷ καὶ ἐλεπόλεις ἵστα. Ἦσαν δὲ οἱ ἐντὸς καὶ οἱ σὺν ἡμῖν τὰ αὐτοῦ φρονοῦντες. Πρῶτον γοῦν πεποίηκεν ἀπόπειραν, καὶ ὁπλίσας τὸ σύμπαν αὐτοῦ στράτευμα τῷ ἄστει προσέβαλε, τοξόταις καὶ σφενδονήταις εὐστόχοις χρησάμενος. Καὶ κλίμακας ἔφερον, ὡς ἂν διὰ τῶν κλιμάκων ἐπὶ τὸ ἄστυ ἀναβῥιχήσαιντο. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐτράπησαν, καὶ πλείους ἐξ αὐτῶν ἔργον φόνου γεγένηνται, λίθοις βεβλημένοι καὶ ὀϊστοῖς. Καὶ μέχρι μὲν ἡμερῶν τινων ἡσύχασαν, καὶ πάλιν οἱ ἐντὸς καὶ ἡμέτεροι τούτους ἐκίνησαν, καὶ αὖθις προσβολὴ σφοδροτέρα ἐπὶ τὸ ἄστυ, καὶ ἡ ἀπόκρουσις ὁμοία· οὐδὲ γὰρ ἠδυνήθησάν τι ποιῆσαι, μᾶλλον πεπονθότες ἢ πράξαντες. Μέχρι καὶ τρίτου προσέβαλε τὸ δεινὸν, καὶ τὰ ὅμοια ἐπ' ἴσης γεγένηται. Ἠρέμησαν γοῦν οἱ ἐναντίοι καὶ ἐν ἡσυχίᾳ προσεφίζανον. Οὐδὲ γὰρ ἐτόλμων προσεγγίσαι· μᾶλλον γὰρ ἔπασχον ἐγγίσαντες ἢ ἐποίουν. Οἱ μὲν οὖν τὴν ἀπιστίαν νοσοῦντες ἐδόκουν ἐν τῇ κινήσει τῆς μάχης ὡς τὰ ἑαυτῶν βουλήματα κατορθώσαιντο· [P. 85] θαῦμα δὲ ἂν εἴη τοῖς ἀκούουσιν, εἰ ἑνὸς ἀνδρὸς ἥττηντο οὐ πλείους τῶν τετταράκοντα ὑπηρέτας ἔχοντος καὶ μόνῃ τῇ πίστει καὶ τῇ ἀληθείᾳ τεθαῤῥηκότος. Ὡς γοῦν ἀδυνάτως εἶχον μάχῃ καὶ κυδοιμῷ τὰ διαβούλια οἱ καθ' ἡμῶν φρονοῦντες τὰ σφῶν κατορθώσασθαι, ἐν ἡσυχίᾳ μεμελετήκασι τὸ δεινὸν καὶ σκῆψιν ποιησάμενοι τὴν τοῦ εἰς φυλακὴν τοῦ ἄστεως συντεταγμένου στρατεύματος ζωαρκείας χάριν διοίκησιν, ἐξάγουσιν αὐτὴν τῶν ἐπάλξεων καὶ ἐπὶ τὰ

C

D

[61] D: Καὶ ἐπεὶ ἐχειρίαν εἶχε, περιεστοίχισε τὸ ἄστυ καὶ ἐλεπόλεις συνίστα καὶ κλίμακας ἔφερεν, ὡς ἂν διὰ τούτων περὶ τὸ ἄστυ ἀναβῥιχήσαιντο. Ἀλλὰ τότε μὲν τραπέντες πλεῖστοι ἔργον φόνου γεγόνεισαν. Αὖθις δὲ προσβολὴ περισσοτέρα περὶ τὸ ἄστυ, καὶ ἡ ἀπόκρουσις ὁμοία. Ὡσαύτως καὶ ἡ τρίτη. Εἶτα ἠρέμα παρεχάθηντο, καὶ οὕτως εἶλε τὸν Πρίλαπον.

σιτοφυλάκια ἀπάγουσιν. Ἐξ ἐρήμης γοῦν ἀνοίγουσι τὰς πύλας οἱ ταῦτα προμελετήσαντες. Καὶ ἑάλω οὕτω τὸ τοῦ Πριλάπου ἄστυ, οὐ πολεμίων ἀρετῇ, οὐκ ἀνοχυρότητι τόπου, ἀλλὰ τῇ τῶν φυλάκων ἀβελτηρίᾳ καὶ ἀπιστίᾳ. Καὶ ἡμεῖς συνεάλωμεν καὶ δεσμῶται γεγόναμεν. Οὐδὲ γὰρ ὤνησεν ἡμᾶς τὸ τῆς ἀκροπόλεως φρούριον· πέτρα γὰρ ἦν, καὶ ἁλιτὴ δεκαβάθμῳ κλίμακι, εἴπερ ἐπῆσάν τινες πολεμήσοντες. Ἐν ᾗ καὶ νυκτὸς οἱ τἀναντία φρονήσαντες ἡμέτεροι ἐφορμῆσαι καθ' ἡμῶν ἠβουλήθησαν ὡς ἡμᾶς τε ἀποκτενεῖν καὶ τὰ ἡμῶν ξυλλαβεῖν. Ἐπεὶ δὲ αὐτὸς ταυτὶ ἐπεγνώκειν, τότε μὲν ἑαυτοὺς ἐφυλαξάμεθα καθὼς ἦν ἡμῖν δυνατὸν, ἐπιλαμψάσης δὲ ἡμέρας τῷ ἀποστάτῃ Μιχαὴλ εἰς ξυμφωνίας ξυνῆλθον. Κἀκεῖνος μὲν πρὸς ἡμᾶς δέδωκεν ὅρκους ἐλευθέρους μὲν κακῶν καὶ μετὰ τῶν σφετέρων πραγμάτων παρὰ τοῦ μέρους αὐτοῦ εἰς τὴν χώραν διασωθῆναι τοῦ βασιλέως, ἡμεῖς δὲ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο πρὸς αὐτὸν ἀπολελύκαμεν φρούριον. Ἀλλ' ἦσαν οἱ ὅρκοι τούτου ψευδεῖς· ἐπίορκον γὰρ ὠμωμόκει. Ἔσχεν οὖν ἡμᾶς ἐν δεσμοῖς καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν μεταβιβαζομένους πεδήτας.

abesset 160 exercitus, portas aperiunt. Sicque Prilapi oppidum non virtute hostium, non loci imbecillitate, sed custodum socordia ac perfidia captum est, et nos una cum eo, et vinculis tradimur; quibus nec arcis castellum profuit: saxum namque erat, et expugnatu facillimum, si quis decem graduum scala illud adortus fuisset. In quod noctu, qui ex nostris adversus nos hostilia induerant, ad nos interimendos nostraque rapienda ingruere animum induxerant. Hæc edocti tum, uti vires concesserant, nos custodivimus. Sed ubi dies cœpit, cum Michaele defectore ad pactiones venio. Ille etiam jurejurando se obligaverat nos a noxa immunes et cum re familiari pro viribus salvos atque incolumes imperatoriæ ditioni redditurum. Sic nos pusillum illud castrum dedidimus. Verumtamen jusjurandum cum ille nefarie jurasset, frustra fuit, quandoquidem ille nos vinculis colligatos de loco in locum transportabat.

Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Θεόδωρος περὶ τούτων ἀκηκοὼς ὑπετόπασε μὲν περὶ ἐμοῦ οὐ καλῶς, ἀνθρωπίνοις δὲ λογισμοῖς ἐπόμενος ὑπετόπασεν. Ὡς γὰρ ἐμεμαθήκει τοὺς κρείττους τῶν στρατηγούντων ἐν τῇ δυσμῇ, ἐν οἷς ἐθάρρει καὶ τὰ πολλὰ, ὑπὸ τὸν ἀποστάτην Μιχαὴλ γεγενῆσθαι, τοὺς μὲν καὶ πρὸ τῶν κατασχέσεων τῶν φρουρίων, ἤγουν τὸν Σκουτέριον Συλέαν, τὸν Ῥαματᾶν Μανουὴλ, τὸν Πουλάχαν καὶ ἄλλους ἐνίους τῶν σὺν αὐτοῖς, αὖθις δὲ καὶ μετὰ τὰς κατασχέσεις, εἶτ' οὖν τὸν ἐπὶ τῆς τραπέζης Ἰσαάκιον τὸν Νεστόγγον, ὃν αὐτὸς εἰς φυλακὴν, καθὰ προϊστορήκειν, ἀποκατέστησα τῆς Ἀχρίδος, καὶ ἄλλους οὐκ ὀλίγους τῶν γνωρίμων τε καὶ ὀνομαστῶν ὑπὸ τὸν ἀποστάτην ἑκόντας τελέσαι, ἐδεδίει καὶ περὶ ἐμοὶ, μή ποτε καὶ αὐτὸς πάθω τὰ ὅμοια· ἐθρᾶττε καὶ γὰρ τὸν αὐτοῦ λογισμὸν τὸ ἐξ ὑπογυίου συμβὰν ἐμοὶ παρ' αὐτοῦ. Οἱ δὲ τὰ κατ' ἐμὲ ἀκριβέστερον ἐπιγνόντες διισχυρίζοντο μὴ ἂν ποτε τοιοῦτον φανῆναί με. Ἐπεὶ δὲ χρόνος παρεῤῥύη συχνὸς, καὶ τῶν ἐπερχομένων δεσμώτην ἐμάνθανεν εἶναί με καὶ εἱρκτῇ περικλείεσθαι ποδοκάκαις τε καὶ χειροπέδαις συνέχεσθαι, [P. 84] ἠγάπα τε τὴν πρᾶξιν καί μοι προσφιλέστερον διετέθειτο, ὁρισμοὺς δὲ ἐποιήκει κτημάτων πέρι τῶν ἐμῶν, μηδένα τολμῆσαι πόδα τε βαλεῖν ἐν αὐτοῖς καὶ ζημίαν ἐπεμβαλεῖν. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως ἔσχε, τῷ δὲ βασιλεῖ Θεοδώρῳ ξυνέβη οὕτω τὰ πράγματα.

Igitur imperator Theodorus, de his certior redditus, de me quidem haud ingenue suspicatus est, suspicatus est tamen humanis considerationibus ductus. Namque ut audiit ductorum celebriores, quibus quam maxime fidebat, in Occidente Michaeli defectori cessisse, partim antequam oppida expugnarentur, uti Scuterium Xyleam, Manuelem Ramatam, Pulacham aliosque nonnullos, partim post occupatas urbes, veluti mensæ præfectum 161 Isaacium Nestongum, cui ipse, ut antea narravi, Achridæ custodiam demandaveram, aliosque non paucos ex maxime notis atque nobilibus voluntarie se defectori subdidisse, de me quoque timebat, ne quid patrarem simile: anxie enim illius animum turbabat, quod nuper ipse in me perpetraverat. Attamen de me rebusque meis enucleatius edocti me nusquam talem futurum contendebant. Post tempus non modicum ex internuntiis me vinculis addictum occludi carcere, compedibus pedes, capulis manus astringi recognoscens, facinus laudare, humanius in me affici, deque rebus meis, ne aliquis in eas intrudereturn damnumque inferret, decreta evulgare. Et hæc quidem sic se habuere. Imperatori vero Theodoro res ita evenere.

ογ'. Ὁ μὲν οὖν [68] τῶν Βουλγάρων ἀρχὼν, ὁ γυναικάδελφος αὐτοῦ Μιχαὴλ, ὃς πολλὴν τὴν ἔχθραν κατά τε αὐτοῦ τοῦ γαμβροῦ καὶ βασιλέως καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐξέτρεφε, πρὸς τοῦ πρωτεξαδέλφου αὐτοῦ

73. Bulgarorum princeps, uxoris illius frater Michael, qui simultates et inimicitias, easque non leves, et in generum et in imperatorem et rem denique Romanam gerebat, a consobrino suo Callimano,

[68] D: Ὁ δὲ τῶν Βουλγάρων ἄρχων, γυναικάδελφος τοῦ αὐτοῦ Μιχαὴλ, ἔχθραν μὲν εἶχε κατὰ Ῥωμαίων, ἀλλὰ πρὸς τοῦ πρωτεξαδέλφου αὐτοῦ Καλλιμάνου καιρίαν πληγὴς ἐτεθνήκει. Ὁ δὲ Καλλιμάνος τὴν ἐκείνου λαβὼν γαμετὴν τὴν Βουλγάρων ἀρχὴν ἐσφετερίζετο. Ἀλλ' ὁ Ῥῶσος Οὖρος μετὰ στρατευμάτων ἐπελθὼν τῷ Τρινόβῳ τὴν θυγατέρα τούτου, τὴν τοῦ Μιχαὴλ σύζυγον, εἵλῃφεν· ὁ γὰρ Καλλιμάχος προπεφόνευτο. Ἐπεὶ δ' ἔρημος ἐναπελείφθη κληρονόμου ἡ τῶν Βουλγάρων ἀρχὴ, οἱ προὔχοντες τὸν Τοίχου υἱὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὸ ἄρχειν αὐτῶν ἀνεδέξαντο. Ἵνα δὲ καὶ εὐπρόσωπος αὐτῷ ἡ ἀρχὴ γένοιτο καὶ δόξειεν ἀπὸ κληρονομίας κρατεῖν, πρὸς τὸν βασιλέα Θεόδωρον πρεσβείαν πεπόμφασιν, ἵνα τὴν πρώτην αὐτοῦ θυγατέρα Εἰρήνην συζεύξῃ τῷ τοῦ Τοίχου, ἐγγόνῃ οὖσαν τοῦ Ἀσάν. Ἐχώρισαν οὖν τὴν ἣν εἶχε γυναῖκα, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἀπέστειλαν. Οὕτω γοῦν ἠρέμησαν τὰ τῶν Βουλγάρων.

consciis nonnullis **162** Trinobi civibus, extra dictam urbem degens, letali vulnere accepto illico exspiraverat. Qui cum jugulaverat Callimanus, illius uxore ducta Bulgarorum principatum sibi quodammodo vindicasse visus est. Sed Rosus Urus cum exercitu Trinobum aggressus, filiam hujus Michaelis consortem recuperat : quidam enim Callimanum ex loco in locum aberrantem antea trucidarant. Cum vero hærede legitimo Bulgarorum principatus destitueretur, proceres in consilium conveniunt, eligunt que Tœchi filium Constantinum, ut sibi ipsis imperet; et ut speciosas regnandi causas haberet ac hæreditario jure regnum possidere videretur, legatos ad imperatorem Theodorum misere, ut filiam suam majorem cui nomen Irene erat, in matrimonium Constantino Tœchi concederet, quæ illi legitime copularetur, tanquam quæ esset Asani Joannis, qui antea Bulgaris imperarat, neptis, ideoque ad talem dominatum pertineret. Sed quando Tœchi Constantinus alio eoque legitimo matrimonio vinciretur, uxorem a viro separatam ad imperatorem Theodorum deducunt. Sic se res Bulgarorum habebant, sic Theodorus imperator pacem recuperat : sic etiam tranquillitatem uterque aucupatur.

A Καλλιμάνου καιρίαν πληγὴν εἰδήσει καί τινων οἰκητόρων Τρινόβου, ἔξω που τοῦ τοιούτου διάγων ἄστεως εὐθὺς ἐτεθνήκει. Ὁ δὲ φονεύσας αὐτὸν Καλλιμάνος τὴν ἐκείνου λαβὼν γαμετὴν ἔδοξε τὴν τῶν Βουλγάρων ἀρχὴν σφετερίσασθαι. Ἀλλ' ὁ Ῥῶσος Οὖρος μετὰ στρατευμάτων ἐπελθὼν τῷ Τρινόβῳ τὴν θυγατέρα τούτου τὴν τοῦ Μιχαὴλ σύζυγον εἵλησε· τὸν γὰρ Καλλιμάνον προὔλαβόν τινες πεφονευκέναι ἐκ τόπου εἰς τόπον φεύγοντα. Ἐπεὶ δὲ ἔρημος ἐναπελείφθη (52) κληρονόμου γνησίου ἡ τῶν Βουλγάρων ἀρχή, ξυνιόντες οἱ προὔχοντες εἰς βουλὴν τὸν τοῦ Τοίχου υἱὸν Κωνσταντῖνον εἰς τὸ ἄρχειν αὐτῶν ἀναδέξασθαι ἐβουλεύσαντο. Ἵνα δὲ καὶ εὐπρόσωπος (53) αὐτῷ ἡ ἀρχὴ γένοιτο, καὶ ὡς ἄν γε δόξειεν ἀπὸ κληρονομίας κρατεῖν, πρὸς τὸν βασιλέα Θεόδωρον πρεσβείαν πεπόμφασιν, ἵνα τὴν αὐτοῦ θυγατέρα τὴν πρώτην, ἥτις καὶ Εἰρήνη κατωνομάζετο, εἰς συζυγίαν τῷ τοῦ Τοίχου Κωνσταντίνῳ ἐκπέμψειεν καὶ συζευχθῇ νομίμως αὐτῷ, ἐγγόνη οὖσα τοῦ προκατάρξαντος Βουλγάρων τοῦ Ἀσὰν Ἰωάννου καὶ προσήκουσα τῇ τοιαύτῃ ἀρχῇ. Ἐπεὶ δὲ ἔτυχε τὸν Τοίχου Κωνσταντῖνον γυναῖκα νόμιμον ἔχειν, χωρισμὸν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς πεποιήκασι, καὶ τὴν γυναῖκα πρὸς τὸν βασιλέα Θεόδωρον ἔστειλαν. Οὕτω μὲν οὖν ἔσχε τὰ τῶν Βουλγάρων, εἰρήνην, καὶ ἠρέμησαν ἐν ἀμφοτέροις τὰ πράγματα.

B

74. Post hæc Theodorum imperatorem morbus gravis invasit. Morbo medicinam facere medici non poterant; frustraque remedia omnia, quæ **163** malo succurrere posse videbantur, tentata sunt. Longo itaque tempore noxa conflictatus, et corpus omne exsiccatus, prope finem in animo suo dedit pœnitentiæ locum, et monasticum habitum induens, quemadmodum res illius sedulo ac curiose intuiti mihi narrarunt, confessionem peccatorum animo

οδ'. Μετὰ δὲ ταῦτα [63] νόσῳ (54) δεινῇ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος περιπέπτωκεν. Ἀπέκαμον οὖν ἐν ταύτῃ καὶ ἰατρῶν χεῖρες, καὶ πᾶσά τις ἄλλη θεραπεία ἀπείρηκεν. Ἐν οὐκ ὀλίγῳ γοῦν χρόνῳ τῇ νόσῳ κατεξετασθεὶς καὶ τὸ σῶμα ἅπαν κατασκελετευθείς, ἐν τῷ τέλει λόγον μετανοίας ἐν ἑαυτῷ προσλαβὼν τὸ μοναδικὸν (55) ὑπεισήει σχῆμα. Ὡς δὲ οἱ τὰ κατ' αὐτὸν ἀκριβῶς τεθεαμένοι μοι διηγήσαντο, καὶ ἐξομολόγησιν ἐπεποιήκει (56) ψυχῆς ἀξίαν γενναίας καὶ

C

[63] D : Μετὰ δὲ ταῦτα νόσῳ δεινῇ ὁ βασιλεὺς περιπέπτωκεν. Ἀπέκαμον οὖν ἐν ταύτῃ καὶ ἰατρῶν χεῖρες. Ἐν οὐκ ὀλίγῳ γοῦν χρόνῳ τῇ νόσῳ κατεξετασθεὶς καὶ τὸ σῶμα ὅλον κατασκελετευθεὶς τὸ μοναδικὸν ὑπεισήει σχῆμα, καὶ ἐξομολόγησιν ἐπεποιήκει ψυχῆς γενναίας καὶ μεγαλόφρονος, τὴν εὐαγγελικὴν μιμησάμενος πόρνην, τὸν τῆς Μιτυλήνης ἀρχιερατικῶς προϊστάμενον εἰς τὴν τῶν αὐτοῦ σφαλμάτων ἐξαγορίαν μεταχαλεσάμενος, καὶ ἔμπροσθεν τῶν αὐτοῦ ποδῶν πίπτει πρὸς τοῦδαφος, καὶ δακρύων ῥεύμασι τὴν γῆν ἔπλυνεν, ἐν ᾗ κατέκειτο, ὡς καὶ πηλὸν γενέσθαι ἐκ τούτων, καὶ τὸ « Ἐγκατέλιπόν σε, Χριστὲ » συχνῶς ἐπεφώνει, τοῖς τῆς ἐξαγορίας λόγοις τοῦτο συμπεριπλέκων. Ἐκεῖνος μὲν οὖν οὕτω βιώσας καὶ μήπω ὅλους τέσσαρας ἐνιαυτοὺς αὐτοκρατορήσας· κατὰ τὸν Νοέμβριον γὰρ ἄρξας ἐν Αὐγούστῳ μηνὶ τὸ τέλος ἔσχηκε τῆς ζωῆς. Ὁ μὲν οὖν νεκρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ τῶν Σωσάνδρων ἀπεκομίσθη μονῇ, καὶ ἐτάφη ἐκεῖσε ὅπου καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ αὐτοῦ. Τετελευτηκὼς δὲ τρία καταλελοίπει παιδία, ἐν μὲν ἄρρεν τοὔνομα Ἰωάννην, θήλεα δὲ δύο, τὴν Θεοδώραν καὶ Εὐδοκίαν. Τὰς ἑτέρας γὰρ δύο αὐτοῦ θυγατέρας ἀνδράσι συνέζευξεν, τὴν Εἰρήνην τῷ τοῦ Τοίχου υἱῷ, τὴν δὲ Μαρίαν τῷ τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ υἱῷ Νικηφόρῳ, ἥτις καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ πενθεροῦ ἀποστάσεως τὸ κοινὸν ἀπέδοτο χρέος.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(52) *Ἐπεὶ δὲ ἐναπελείφθη.* Gregoras, p. 60. ALL.

(53) *Ἵνα δὲ καὶ εὐπρόσωπος.* Gregoras, p. 61. Et notâ, quam Acropolita imperatoris filiam vocat Irenem Constantino Tœcho nuptam, a Gregora vocari, non sine memoriæ lapsu, Theodoram; quod etiam infra inculcat, p. 63. Namque Theodora, quemadmodum et Eudocia, innuptæ remanserant. Nota etiam Pachymerium, *Histor.* lib. I, 35, tres tantum illi filias tribuisse. ALL.

(54) *Νόσῳ.* Gregoras, p. 61. Morbi illius naturam exprimit Pachymerius, lib. I. ALL.

(55) *Τὸ μοναδικόν.* Paulo ante obitum, ut scribit Gregoras, p. 61. Nec dissentit Phranza, lib. I, cap. 3, ut alii viri principes et imperatores, et ex vulgo quicunque in ea natione pietatem cultumque divinum colere videri volunt, imminente morte facere suevere. Paulum enim antequam vita excedant, quare vero id agant, fuse alibi diximus, monachorum habitum induunt. Ungantur itaque Theodorus Monembasiensis et ejus stolidissimus exscriptor Matthæus Cigala, qui aiunt eum in Sosandrorum monasterio monachum factum pie admodum vixisse tandemque mortem obiisse : Καὶ βασιλεύει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεόδωρος χρόνους δ'. Καὶ εἶδε τὸν κόσμον καὶ τὰ τοῦ κόσμου, ὅτι εἶναι μάταια, καὶ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ εἶναι αἰώνιος. Ἄφησε τὴν βασιλείαν καὶ ὑπῆγεν εἰς τὴν μονὴν τῶν Σωσάνδρων, καὶ ἔγινε καλόγηρος, καὶ εὐαρέστησε τῷ Θεῷ διὰ τῆς ταπεινώσεως. Καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν. ALL.

(56) *Ἐξομολόγησιν ἐπεποιήκει.* Gregoras brevius, p. 61. ALL.

μεγαλόφρονος. Τὴν γὰρ εὐαγγελικὴν μιμησάμενος πόρνην (57), τὸν τῆς Μιτυλήνης ἀρχιερατικῶς προϊστάμενον εἰς τὴν τῶν αὐτοῦ σφαλμάτων ἐξαγορείαν μεταπαλεσάμενος ἔμπροσθεν τῶν αὐτοῦ ποδῶν πίπτει πρὸς τοὔδαφος, καὶ δακρύων ἁπλέτοις ῥεύμασι τὴν γῆν ἐν ᾗ κατέκειτο ἔπλυνεν, ὥστε καὶ πηλὸν γεγενῆσθαι ἐκ τούτων, καθὼς οἱ κατιδόντες ταῦτα σαφῶς [P. 85] ἡμῖν παρεστήσαντο, καὶ τὸ « Ἐγκατέλιπόν σε, Χριστέ, » συχνῶς ἐπεφώνει, τοῖς τῆς ἐξαγορείας λόγοις τοῦτο συμπαραπλέκιων. Ἐκεῖνος μὲν οὖν οὕτω βιώσας (58) καὶ μήπω ὅλους τέτταρας ἐνιαυτοὺς αὐτοκρατορήσας· κατὰ Νοέμβριον γὰρ ἄρξας, ἐν Αὐγούστῳ μηνὶ τὸ τέλος ἔσχηκε τῆς ζωῆς. Ὁ μὲν οὖν νεκρὸς αὐτοῦ ἐν τῇ τῶν Σωσάνδρων ἀπεκομίσθη μονῇ (59), καὶ ἐτάφη ἐκεῖσε ὅπου καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ αὐτοῦ. Τετελευτηκὼς δὲ ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος τρία κατελελοίπει παιδία, ἐν μὲν ἄῤῥεν τοὔνομα Ἰωάννην, δύο δὲ θήλεα, τήν τε Θεοδώραν καὶ Εὐδοκίαν. Τὰς γὰρ ἑτέρας δύο αὐτοῦ θυγατέρας ἀνδράσι πρὸ τούτου συνέζευξε, τὴν μὲν πρώτην τὴν καὶ Εἰρήνην καλουμένην τῷ τοῦ Τοίχου υἱῷ, καθάπερ ἔφημεν, Κωνσταντίνῳ, τὴν δὲ ἑτέραν τὴν καὶ Μαρίαν ὠνομασμένην τῷ τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ υἱῷ Νικηφόρῳ, ἥτις καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ πενθεροῦ ἀποστασίας τὸ κοινὸν ἀπέδοτο χρέος, ὡς μέν τινες ἔφασκον, ὑπὸ τοῦ συζύγου Νικηφόρου τυφθεῖσα πολλὰς, ὡς δὲ ἕνιοι ἔλεγον, φυσικῷ περιπεσοῦσα νοσήματι.

ϛ'. Ὁ μὲν οὖν [a] υἱὸς τοῦ βασιλέως Θεοδώρου ὁ Ἰωάννης πάνυ ἀφῆλιξ ἐτύγχανεν ὢν ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς τοῦ βασιλέως καὶ πατρός· οὔπω γὰρ τελείων ἐνιαυτῶν ὑπῆρχεν ὀκτώ (60). Ὁ δὲ πατὴρ

A generoso ac magnifico dignam absolvit; quippe evangelicam æmulatus meretricem, Mitylenensem archiepiscopum pro delictorum confessione accersens, ante illius pedes in solum obvolutus lacrymarum indesinenter fluentium rivis terram, in qua jacebat, conspersit, adeo ut ex illis lutum concinnatum sit. Sic qui illa conspexere plane nobis affirmarunt; et sæpe illud, « Deserui te, Christe, » inter confessionis verba immiscens inclamabat. Ita ille ætate peracta, nondum quatuor integros annos imperio potitus mortem obit: principium enim regnandi Novembrem, Augustum finem vitæ fecit. Cadaver illius in Sosandrorum **164** monasterium delatum, ubi imperator et pater illius antea humatum est. Fato functus imperator Theodorus tres reliquerat filios,

B masculum unum nomine Joannem, feminas duas Theodoram et Eudociam. Namque alias duas, antequam ipse mortem obiret, viris nuptum dederat, primam, cui et Irene nomen erat, Constantino Tœchi filio, ut diximus, alteram Mariam nuncupatam defectoris Michaelis filio Nicephoro; quæ tempore defectionis soceri de medio excessit, ut quidam asserebant, a marito Nicephoro multis verberibus coercita, ut vero alii, naturali morbo exstincta.

75. Theodori imperatoris filius Joannes in obitu imperatoris patris puer impubes erat et adhuc tenellus, octo annos neque eos integros natus. Ideoque pater illius ac imperator testamentum

[a] D : Ἦν δὲ ὁ υἱὸς αὐτοῦ οὔπω τελείων ἐτῶν ὀκτώ. Ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ διαθήκην πεποίηκε τάχα μὲν ὡς ἐπὶ τῷ παιδὶ, τῇ δ' ἀληθείᾳ ἐπὶ τῷ πρωτοβεστιαρίῳ αὐτοῦ τῷ Μουζάλωνι Γεωργίῳ· τοῦτον γὰρ διετίθετο τὸ κράτος ἔχειν, μέχρις ἂν ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς εἰς ἥβην τελείαν ἀφίκοιτο. Καὶ προὔδησαν ἐπὶ τούτοις προστάξει τοῦ βασιλέως ὅρκοι παρὰ τῶν ἐντυχόντων τῷ τότε. Ἀλλ' οὔπω τριταῖος ἦν ἐν τάφῳ ὁ τοῦ βασιλέως νεκρὸς, καὶ ὡς ἀπὸ κοινοῦ συνθήματος συνδραμόντες πάντες οἱ ἐκεῖσε (στράτευμα δὲ ἦν ἱκανὸν) καὶ οἱ πρὸς βασιλέως κεκακωμένοι ἄνδρες εὐγενεῖς, ὁ Στρατηγόπουλος· Ἀλέξιος, οὗ τὸν υἱὸν τετύφλωκεν, ὁ Τορνίκης Κωνσταντῖνος, ὃν εἶχε δέσμιον, ὁ Φιλῆς Θεόδωρος, ὃν τετύφλωκεν, ὁ Ζαγαρομίτης Γεώργιος, ὃν ἐκράτει, οἱ τέσσαρες υἱοὶ τοῦ πρωτοβεστιαρίου τοῦ Ῥαοὺλ καὶ αὐτοὶ καθειργμένοι, Νικηφόρος ὁ Ἀλυάτης, οὗ τὴν γλῶσσαν ἐξέτεμεν, αὐτοβοεὶ πρὸς τὴν Σωσάνδρων μονὴν κατὰ τοῦ ἐπιτρόπου πρωτοβεστιαρίου καὶ τῶν αὐτοδέλφων αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ βήματος ξίφους ἔργον τούτους ἐποίησαν, καὶ τὸν βασιλέα ἔσκωπτον ὅτι ἀνδραρίῳ οὐτιδανῷ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν ἐνεπίστευσεν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(57) *Τὴν εὐαγγελικὴν μιμησάμενος πόρνην.* Lucas evangelista, c. VII, v. 37 : Καὶ ἰδοὺ, γυνὴ ἐν τῇ πόλει ἥτις ἦν ἁμαρτωλός, etc., *peccatricem* appellans prostitutæ pudicitiæ mulierem. Cujus resipiscentia in exemplum passim adducitur. Hæc γυνὴ ἁμαρτωλὸς est Maria Magdalene, soror Lazari. Vide Cæsaris Baronii *Annal. ecclesiast.*, ad annum Christi 32. n. 16 et seqq. Dousa.

(58) *Ἐκεῖνος μὲν οὖν οὕτω βιώσας.* Mores Theodori tanquam illi infensus tacet Acropolita. Audiamus, si placet, ex Pachymere, p. 36. All.

(59) *Τῇ τῶν Σωσάνδρων μονῇ.* Monasterium hoc Sosandrorum Magnesiæ Deiparæ virginis nomine ipse imp. Joannes exstrui fecit, teste Gregora, lib. II, cap. 11; eumdemque sepultum inibi dicit cap. ult. ejusdem libri. Dousa.

(60) Acropolita octo annos nondum absolutos, Gregoras sex annos natum refert, p. 62. Phranza Gregoram sequitur. Pachymerius, lib. I, p. 35, novennem facit. Hinc erroris arguitur Flavius Blondus, qui duos Theodoro filios dat, eorumque tutorem Michaelem Palæologum ab eodem constitutum refert, lib. VIII, Decad. II Hist. *Et forte tunc accidit Theodorum Vattari* (Batatzium vel Batacium vel Vatacium dicere debuit) *Græcorum, ut appellabant, imperatorem mori, duobus filiis superstitibus, quibus pueris Michaelem Palæologum sibi affinitate conjunctum testamento dederat tutorem.* Et infra : *Michael Palæologus tutor crudelissimus pueros fidei suæ sub affini nomine ab eo, qui eum extulerat, commendatos, cum interfecisset, imperium assumpsit.* In his postremis verbis alius Flavii error prehenditur : Michael enim filium unicum Theodori Joannem excæcatum occlusumque in Nicetiatorum castro custodiisque circummunitum magna diligentia asservavit. Pachymerius, lib. III, p. 191. Vide de hoc eodem Joanne occæcato Gregoram, lib. IV, Phranz., lib. I, c. 5, et alios. Imo Joannes hic Theodori filius, qui interfectus a Michaele asseritur, post Michaelem ipsum superfuit; eumque post Michaelis obitum Andronicus F. imperans sua præsentia honoravit, beneficiis ac muneribus cumulavit, pro paterno scelere exoravit, et veniam impetravit. Pachymeres, de Andron. Michaelis F., p. 103. Blondum sequitur Sabellicus Ennead. IX, lib. VI : *Reliquerat Theodorus Michaelem cognomento Palæologum filiis tutorem, fecitque ea res fiaem Balduino et Venetis futuræ pacis, si*

fecerat, ut quidem videbatur, pro **165** filio, re autem vera pro Georgio Muzalone protovestiario. Hunc enim testamento Romanarum rerum omnium moderatorem ac dominum instituerat, ita ut penes eum Romani imperii totius esset summa, quoadusque imperatoris filius ad perfectam ætatem pervenisset. Mandata imperatoris eorum qui tunc aderant jurejurando confirmata sunt. Sed nondum tertius dies, postquam imperatoris cadaver tumulo conditum est, decurrerat, et tanquam ex composito quicunque illic comperiebantur Romani, cum ibidem non exigua militum manus commeasset, concurrentes, necnon qui ab imperatore noxa atque incommodis attriti fuerunt nobiles et primæ conditionis homines, inter eos et Strategopulus Alexius, cujus filium Constantinum oculis spoliaverat, ipsum carceri constrinxerat; Constantinus Tornices magnus ab imperatore Joanne primicerius constitutus, sed ab ejus filio privatus; Theodorus Philes obcæcatus et ipse; et Zagarommata Georgius, quem imperator Joannes protovestiaritem crearat, filius vero illius paracœmomenon elegerat, sed quem non diu post dignitate illa exuerat; Nicephorus Alyattes, paulo ante præfectus canicleii factus, postmodum nullam ob causam ab imperatore lingua imminutus, officio etiam absolutus; et plerique alii viri opportuni ac celebres cum militibus confusi festinanter ad Sosandrorum monasterium, ubi protovestiarius sede locata justa demortui imperatoris faciebat, properant, **166** et adversum protovestiarium ac tutorem illiusque fratres non sine clamore irrumpunt. Quare proto-

A τούτου καὶ βασιλεὺς διαθήκην πεποίηκε, τάχα μὲν ὡς ἐπὶ τῷ παιδί, τῇ δ' ἀληθείᾳ ἐπὶ τῷ πρωτοβεστιαρίῳ τῷ Μουζάλωνι Γεωργίῳ (61)· τοῦτον γὰρ ἡ διαθήκη ἐποίει (62) τῶν Ῥωμαϊκῶν ἁπάντων πραγμάτων κύριον, ὥστε τὸ κράτος ἔχειν ἁπάσης τῆς τῶν Ῥωμαίων ἀρχῆς, μέχρις ἂν ὁ τοῦ βασιλέως υἱὸς εἰς τελείαν τὴν ἡλικίαν ἀφίκοιτο. Καὶ προῦβησαν ἐπὶ τούτοις προστάξει τοῦ βασιλέως καὶ ὅρκοι (63) παρὰ τῶν ἐντυχόντων τῷ τότε. Ἀλλ' οὔπω τριταῖος (64) ἦν ἐν τάφῳ κείμενος ὁ τοῦ βασιλέως νεκρός, καὶ ὡς ἀπὸ κοινοῦ συνθήματος συνδραμόντες πάντες (65) οἱ ἐφευρεθέντες ἐκεῖσε Ῥωμαῖοι — στράτευμα δὲ ἦν ἱκανὸν συνηγμένον ἐκεῖσε, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ οἱ πρὸς τοῦ βασιλέως κεκακωμένοι (66) ἄνδρες εὐγενεῖς καὶ τῆς πρώτης τυγχάνοντες τάξεως, ὧν εἷς μὲν ὑπῆρ-

B χεν ὁ Στρατηγόπουλος Ἀλέξιος, οὗ τὸν υἱὸν Κωνσταντῖνον τετύφλωκεν, αὐτὸν δὲ καθεῖρξεν, ὁ Τορνίκης τε Κωνσταντῖνος, ὃν μέγαν πριμμικήριον ὁ βασιλεὺς Ἰωάννης εἶχε καὶ πρὸς τοῦ βασιλέως υἱοῦ καθωσίωτο, ὁ Φιλῆς Θεόδωρος τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ αὐτὸς ἐξορῳρυγμένος, καὶ ὁ Ζαγαρομμάτης Γεώργιος, ὃν πρωτοβεστιαρίτην μὲν ὁ βασιλεὺς ὠνόμασεν Ἰωάννης, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ παρακοιμῶμενον πρῶτον τιμήσας μετὰ βραχὺ καθωσίωσε, Νικηφόρος τε ὁ Ἀλυάττης, ὃν πρὸ βραχέος ἐπὶ τοῦ κανικλείου τετιμηκὼς ὕστερον τὴν γλῶτταν ἐπ' οὐδεμιᾷ αἰτίᾳ ὁ [P. 86] βασιλεὺς ἐκτεμὼν καθωσίωσεν, ἄλλοι τε πολλοὶ τῶν χρησίμων καὶ ὀνομαστῶν ἀνδρῶν, οἳ τοῖς στρατιώταις ξυνιόντες καὶ ἅμα συνδραμόντες καὶ

C ἐπὶ τῇ τῶν Σωσάνδρων συνανιόντες μονῇ κατὰ τοῦ πρωτοβεστιαρίου καὶ ἐπιτρόπου καὶ τῶν αὐταδέλφων αὐτοῦ αὐτοβοεὶ (67) ἐφώρμησαν· ἐκεῖσε γὰρ εἶχε

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

tutoris nomine contentus esset Palæologus. Sed homo vehementi spiritu multaque prudentia non solum Balduini opes fregit, sed evertit etiam fundit us. ALL.

(61) *Μουζάλωνι Γεωργίῳ.* Erat is non claro genere ortus, sed ob cognitionem rerum et ad omnia aptitudinem atque morum urbanitatem a puero in aulam imperatoriam ascitus, ut cum multis æqualibus Theodoro imperatori collusor esset; qui ita se ad mores illius accommodavit, ut unus illi esset omnia faciens dicensque quidquid imperatori gratum erat. Amor eorum crescente ætate concrevit adeo, ut apud eum jam imperatorem principem et auctoritatis et gratiæ locum obtineret, solertissimus conjector, quod illi placeret, dexter negotiorum administrator et fidus arcanorum particeps; quas ob res celeriter protovestiarii dignitate ornatus uxorem ex imperatoria familia duxit. Ex Gregora. Vide etiam Pachymerium *Historiarum* libro primo. Quibus notabis monstrum et ἀντιστορησίαν Sabellici, *Ennead.* IX, lib. VI: *Sunt qui Gregorium Imisolum tutorem a Theodoro relictum scribant, quem sacris operantem Palæologus interfecerat, recepta ad se puerorum tutela, quos pari injuria ac nescio an majore etiam sustulit.* Georgius in *Gregorium* evasit, Muzalon in *Imisolum*, obtruncatus ab exercitu et populo in *interfectum a Palæologo*, puer unicus in *pueros*, obcæcatus in *sublatum*. Quid de reliquis exspectandum est? ALL.

(62) *Τοῦτον γὰρ ἡ διαθήκη ἐποίει.* Gregoras, p. 62, Georgio addit secundum curatorem Arsenium patriarcham, quem tacuit Acropolita. Neque diver us est Phranza. ALL.

(63) *Καὶ ὅρκοι.* Gregoras, p. 63. ALL.

(64) *Οὔπω τριταῖος.* Gregoras, Pachymerius et Phranza tradunt fuisse perpetratum die nono, et forte omnes vera nuntiant. Neque enim statim atque moritur imperator, sepulturæ traditur. Quare sex primis diebus funus illius curatum est, elatum, propositum populo, terræ tandem traditum, nono vero die ab illius obitu, tertio ab illius sepultura, Muzalones obtruncarunt. ALL.

(65) *Συνδραμόντες πάντες.* Solemnitas exsequiarum et frequens omnium concursus non merebatur tam indignum spectaculum. Convenerant enim in templum patriarcha cum clero universo, matronæ, omnes nobiles, ut de more lugerent et memoriam imperatoris celebrarent. Aderant omnes principes, plebeii quoque non deerant, confluxerat omnis exercitus, non eadem omnes sententia, alii luctum præferentes, alii necem spirantes, et quod sane atrocius est, dum hymni concinerentur, vel ut Acropolita dicit, dum sacrosanctæ missæ sacrificium offerretur et cultus divinus perageretur. Gregoras, p. 65. Similia sunt quæ narrat Phranza. ALL.

(66) *Οἱ πρὸς τοῦ βασιλέως κεκακωμένοι.* Pachym., p. 23, 24, 64, 65. ALL.

(67) *Καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ αὐτοβοεί.* Gregoras, p. 66. Scriba hic ob similitudinem obtruncatus, ut id quoque obiter advertam, Theophylactus nuncupabatur, eratque affinis Georgii Pachymerii historici. Audiamus ab ipso libro primo, p. 59. ALL.

τὴν σκηνὴν ὁ πρωτοβεστιάριος, καὶ τὴν ὁσίαν τοῦ τεθνηκότος βασιλέως ἐπλήρου. Γνοὺς οὖν ὁ πρωτοβεστιάριος τὴν ἔφοδον τοῦ λαοῦ ὥρμησε τοῦ ναοῦ ἐξιέναι· ἔνδον γὰρ ἦν τῆς θείας μυσταγωγίας τελουμένης ἐπακροώμενος. Ἀλλά τινες τῶν τῆς βουλῆς ἐκείνης συμπαρόντες αὐτῷ, δείσαντες μὴ ἐξιὼν καὶ ἐποχηθεὶς ἐντρέψῃ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐφελκύσηται τὸν λαὸν κἀντεῦθεν καὶ αὐτοὶ φωραθεῖεν, πρὸς ὁρκωμοσίας ἑτέρας (68) ἐχώρουν. Ἤδη γὰρ τοῦ βασιλέως πρὸς τὰς ἐσχάτας ὄντος ἀναπνοὰς Θεοδώρου, καὶ τῆς διαθήκης εἰς ἐπήκοον πάντων ἀναγνωσθείσης αὐτοῦ, ὁμνύουσιν ἅπαντες τὰ διατεταγμένα τῷ βασιλεῖ φυλάξαι ἀπαραποίητα. Εἶτα καὶ μετὰ τὸ ἀποδιῶναι πάλιν ὁμνύουσιν ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς. Τρίτον οὖν ἤδη διὰ τὰ προειρημένα ὅρκοις καὶ συνθήκαις ἐμπεδωθέντες πείθουσι τὸν πρωτοβεστιάριον συνίστασθαι τοῦ ναοῦ, σύναμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἀνδρονίκῳ, τὴν τοῦ μεγάλου δομεστίκου ἀξίαν τετιμημένῳ, καὶ τῷ πρώτῳ αὐτοῦ ἀδελφῷ, ὃς καὶ πρωτοκυνηγὸς τετίμητο. Ὡς δὲ τὸ πλῆθος εἶδον γυμνοῖς τοῖς ξίφεσι κατ' αὐτῶν χωροῦντας, ἐντὸς εἰσῆσαν τοῦ ἱεροῦ βήματος (69), καὶ τὴν παναγῆ περιπτυξάμενοι τράπεζαν ἐκεῖσε ζίφους ἔργον γεγένηνται, μηδὲ μετὰ τὸν φόνον οἶκτον λαβόντων τῶν φονευτῶν· τοιοῦτον γὰρ τὸν θυμὸν (70) ὁ λαὸς ἅπας ἐνεδείξατο κατ' αὐτῶν, ὥστε καὶ μεληδὸν διατεμόντες αὐτὸν, μᾶλλον δὲ κατὰ ἄρθρα, ἤ καὶ σμικρὰ τῶν σαρκῶν διελόντες τεμάχια ἕκαστος τὸ οἰκεῖον τμῆμα κρατῶν τῆς ἐπιθυμίας ἐνεφορήθησαν. Καὶ ταῦτα μὲν τοιοῦτον ἔσχε τὸν τρόπον.

A vestiarius cognita multitudinis irruptione templo, in quo divinæ mystagogiæ sacrum audiebat, egredi conatur. Sed quidam consilii ac facinoris fautores, qui cum eo erant, timentes ne suo exitu equo insidens multitudinis animos illectos sibi consociaret, indeque ipsorum perfidia propalaretur, ad novum jusjurandum adiguntur. Nam cum Theodorus imperator extremum spiritum ageret et illius testamentum omnibus audientibus percurreretur, universi sese jurejurando ad omnia imperatoris mandata sine ulla immutatione conservanda constrinxerant. Præterea postquam animam efflavit, pro iisdem sacramentum iterarunt. Tertium propter jam dicta novo jurejurando et pactionibus astricti protovestiario suadent, ut una cum fratre suo Andronico, magni domestici munere insignito, et majore alio fratre, qui protocynegus erat, mordicus templo adhæresceret. Sed multitudinem strictis ensibus adversum se irruentem intuiti sese in sacrarium conferunt, et immaculatam amplexati mensam obtruncantur, cum neque post necem parricidarum animos ad misericordiam allexissent. Tantoque populus furore insaniit, ut eo membratim diviso sive potius in articulos aut minutissimas carnis particulas discerpto, quicunque proprium frustum manu tenens pro libidine exsaturati sint. Et hæc quidem sic evenere.

οϛ'. Οἱ δὲ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ πλήθους [68] οἵ τε τῶν ἐν τέλει καὶ οἱ τῶν στρατιωτικῶν ταγμάτων σὺν τοῖς καὶ τοῦ ἱεροῦ καταλόγου (συμπαρῆν γὰρ αὐτοῖς καὶ ὁ πατριάρχης (71) καὶ τῶν ἐπιφανεστέρων ἀρχιερέων τινὲς) σκέψιν ἐπεποίηντο περὶ τῶν κοινῶν

167 76. Verum ex Romano populo tum in dignitate constituti tum militarium cohortium ductores, et cum eis sacri senatus principes, quibuscum una et patriarcha et celebriorum archiepiscoporum plerique, de rebus publicis consultarunt,

[68] D: Καὶ οὕτω συνελθόντες ἅμα τῷ ἱερῷ καταλόγῳ καὶ τῷ πατριάρχῃ σκέψιν ἔθεντο τὸ τίς ἂν εἴη ἄξιος περὶ τὴν κοινῶν πραγμάτων διοίκησιν. Ἠρωτοῦντο γοῦν οἱ Ῥωμαῖοι, εἶτα Λατῖνοι, εἶτα Σκύθαι, καὶ πάντες τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ τὸν Παλαιολόγον ἐπέλεγον καὶ τοῦ παιδὸς ἐπίτροπον εἶναι καὶ τῶν κοινῶν διοικητήν. Καὶ ὡς ἐν ὀλίγῳ ταινίᾳ δεσποτικῇ αὐτὸν ἀνεδοῦσι, καὶ μετὰ μικρὸν εἰς βασίλειον ἀνήχθη περιωπήν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(68) *Πρὸς ὁρκωμοσίας ἑτέρας.* Certe si usquam alias, hoc certe ævi Græcis hisce jusjurandum ludus est, et jurare sæpius pejerare fuerit; juraruut siquidem proceres concetis verbis ex sententia imperatoris, antequam ille moreretur, se omnia ad amussim servaturos quæ ille in testamento præscripserat; deinde statim post ejus obitum pejerant. Nam cum se cognosceret ob rerum novitatem proceribus invisum Muzalon, qui dignitatis illius fastigium ægre ferebant, cum multi essent ad quos simul et tutela pueri et imperii administratio magis pertineret, convocatis omnibus in curiam submisse eis collocutus, haud obstare subintulit se tum imperii administratione tum tutela pueri cessurum. Proceres simul velut ex composito id recusarunt, jusque jurandum priore sanctius datur tum a nobilibus tum a plebe militari; sibique et familiæ suæ quilibet exitium imprecantur, ni quod jurassent sancte servassent, ac Muzalonis tutelam, imperatoris vero filio imperium insidiarum expers et inviolatum ad omnem posteritatem tuerentur. Cum deinceps exercitus in ecclesiam rueret et timore percitus Muzalo elabi conaretur, iidem omnes simul, ne ille egrediens templo saluti suæ provideret, denuo jusjurandum adjecerunt, velle se omnia tuta quæ imperator præceperat, et cordi sibi esse æque ac propriam Muzalonis vitam. Illine non semel sed sæpius se religione obstrinxerant: et tamen cum res ipsa cogeret, sive vindictæ studio sive odio sive neglectu, utinam non impulsu et adhortationibus jura divina atque humana violantes, necibus Muzalonum manus dedere. Vide quæ de his sacramentis et exsecrationibus præter Acropolitam referunt Gregoras, Phranza et Pachymerius. ALL.

(69) *Τοῦ ἱεροῦ βήματος.* Quid fuerit βῆμα, vide Glossarium Meursii in πρόθεσις. DOUSA. — Gregoras, lib. III, p. 65. Paria sunt quæ nobis dat Phranza; sed hujusce rei tragœdiam multo melius ac fusius prosequitur Pachymerius, lib. I, p. 55. ALL.

(70) *Τοιοῦτον γὰρ τὸν θυμόν.* Causas tanti odii recenset Pachymerius, lib. I, p. 54. ALL.

(71) Trucidatis jam Muzalonibus, et inepto ad imperandum Joanne immatura adhuc ætate, quæritur ab omnibus qui imperium regat, nutantem principatum sustentet, nec oneri cedat; nec aptior indicatur Michaele Palæologo. Vide Gregoram et Phranzam. Pachymerius quoque hisce fusius rem prosequitur. ALL.

quisnam earum administrationem in se suscipere dignus atque idoneus haberetur et aliis melius imperio consulere posset. Haud enim conveniens esse existimarunt, Romanum imperium, majestate ac dignitate tantum, a puerulo, qui vel fructibus allici poterat vel talis adhuc luderet, gubernari: sed necessarium esse judicarunt eum clavum tanti imperii tenere et gubernacula rei publicæ tractare, qui tutam a naufragio navim adversariorum ventorum vi impetitam, variorum fluctuum strepitu turbatam ac fere obrutam, et ut verbo expediam, ingenti tempestate periclitantem, ideoque gubernatore generoso atque accommodo ad eam ab imminentibus opprimentibusque miseriis conservandam indigentem, conservare posset. Statim enim Persarum confinia ab irruptione adversus Persas concurrentium Tachariorum, cum non adhuc stabili amicitia firmarentur neque ad certam pactionem ac concordiam convenissent, notabilius turbabantur; et in Occidente ad Naxium flumen, quem plebs Bardarium vocat, defector Michael omnia occupaverat, et in ea regione oppidula et castra sibi addixerat, adeo ut ea **168** sine ullo metu teneret et discrimine potiretur. Præterea et alia suspicio plurimos, sed prudentes potissimum, angebat, defectoris Michaelis inquam generi. Namque Manfredo Siciliæ regi, ut prænarravimus, filiam Helenam matrimonio conjunxerat, et aliam affinitatem ex filia sua Anna cum Achaiæ principe contraxerat, quin etiam Cpoli Latina gens Romanis adeo inimica, quam Balduinus sustinebat, inserat. Hac ratione Romanorum imperium graviter ægrum vehementerque undique laborans qui probe regeret, proceres investigare, omnium nihilominus oculi in Michaelem Comnenum, cujus sæpe meminimus, ferri. Verum cum de hoc populus etiam expostulandus esset, ut cujusnam ille sententiæ esset ipsi experirentur, et in quem magis animis propenderet cognoscerent, interrogationes secundum genera et ordines institutæ sunt. Et primum quidem Romani sciscitantur. Illi universi confertim, unoque ore, non alium præter Michaelem

πραγμάτων, τίς ἂν εἴη ἄξιος τὴν τούτων οἰκονομίαν λαβεῖν καὶ κρειττόνως τῶν ἄλλων διευθετήσασθαι. Οὐ γὰρ προσῆκον (72) ἔκριναν τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴν τοσαύτην οὖσαν ὑπὸ βρεφυλλίου ὁπωριζομένου ἢ καὶ ἀστραγαλίζοντος διευθύνεσθαι, ἀλλ' ἔκριναν χρεὼν εἶναι τὸν δυνάμενον τὴν τῶν Ῥωμαίων σώζειν ὁλκάδα (73) ἐπὶ τῶν οἰάκων καθῆσθαι βασιλείων, πολλῶν μὲν ἐναντίων πνευμάτων [P. 87] καταπνεόντων αὐτῇ, ἀλλεπαλλήλων δὲ κυμάτων καταβομβούντων καὶ ταραττόντων, καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν ἐπὶ μεγάλου τυγχάνουσαν κλύδωνος, καὶ κυβερνήτου δεδεημένην γενναίου πρὸς τὸ ὑπεράνω γενέσθαι τῶν ἐπελθόντων ταύτῃ δεινῶν. Αὐτίκα γὰρ τὰ μὲν ὁμοροῦντα τοῖς Πέρσαις ταῖς ἐφόδοις ἐθορυβοῦντο ὑπὸ τῶν ἐπερχομένων κατὰ Περσῶν Ταχαρίων· οὔπω γὰρ εἰς τελείαν εἰρήνην ἀποκατέστησαν, οὐδὲ εἰς ξυμβιβάσεις καὶ συμφωνίας βεβαίας ξυνῆλθον. Καὶ τὰ ἐν δυσμῇ μέχρι καὶ αὐτοῦ τοῦ ποταμοῦ Ναξιοῦ, ὃν καὶ Βαρδάριον ὁ πολὺς καλεῖ λαός, ὁ ἀποστάτης Μιχαὴλ ὑφ' ἑαυτὸν ἐποιήσατο, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ πολίχνιά τε καὶ φρούρια παρεστήσατο, καὶ ἀφόβως τούτων ἦρχε καὶ ἀκινδύνως ἐδέσποζεν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἑτέρα τις προσδοκία τοὺς πολλοὺς, μᾶλλον δὲ τοὺς ἐχέφρονας ἔθραττε, τὰς ἐπιγαμβρίας φημὶ τοῦ ἀποστάτου Μιχαήλ· τόν τε γὰρ ῥῆγα Σικελίας Μαφρὲ, καθὼς προειρήκαμεν, τῇ ἑαυτοῦ θυγατρὶ Ἑλένῃ συνέζευξε, καὶ κῆδος δὲ ἄλλο ἐπὶ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Ἄννῃ μετὰ τοῦ τῆς Ἀχαΐας πρίγκιπος ἐπεποίητο. Ἦν δὲ καὶ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει τὸ τῶν Λατίνων γένος, ἐχθρὸν καὶ αὐτὸ τυγχάνον Ῥωμαίοις, ἐν οἷς καὶ βασιλεύων ὁ Βαλδουῖνος ἐτύγχανεν. Οὕτω μὲν οὖν τῶν πραγμάτων δυσχερῶς εἶχεν ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ, ἐζήτουν δὲ ἄρα οἱ προὔχοντες τὸν καλῶς αὐτῶν προστησόμενον. Ξυμπάντων δὲ οἱ ὀφθαλμοὶ (74) πρὸς τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ ἀφεώρων, οὗ πολλάκις ὁ λόγος ἀπεμνημόνευσεν. Ἐπειδὴ δὲ ἔδει καὶ ἐρωτήσεις γενέσθαι πρὸς τὸν λαὸν, ἵνα σχολὴν σφῶν αὐτῶν ἀπόπειραν τῆς βουλήσεως καὶ γνοῖεν ἑκάστου πρὸς ὃν ἔχει οὗτος ῥοπὴν, αἱ πεύσεις κατὰ γένη καὶ κατὰ τάξεις ἐγένοντο. Καὶ πρῶτον μὲν ἠρωτῶντο οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ ἁπαξάπαντες ὁμοθυμαδὸν ὡς ἐξ ἑνὸς στόματος τὸν Κομνηνὸν Μιχαὴλ ἐθέλειν εἶναι ἔλεγον

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(72) *Οὐ γὰρ προσῆκον.* De his omnibus vide Gregoram, lib. III, et qui Gregoram exscribit, Phranzam, lib. I, c. 3. ALL.

(73) *Ὁλκάδα.* Navis optime confertur cum republica seu imperio, gubernator cum principe, curæ, turbæ, negotia, seditiones, tempora dubia cum marinis fluctibus, cives cum vectoribus. Theophylactus Simocatta *Mauric. hist.*, lib. I, c. 1 : Χαλινοῦ λόγῳ τὴν ἐξουσίαν, φιλοσοφίᾳ τὸ κράτος οἰάκιζε. Cicero epist. ad Q. Cornificium : *Quamobrem, mi Quinte, conscende nobiscum et quidem ad puppim. Una navis est jam bonorum omnium, quam quidem nos damus operam ut tutam teneamus : utinam prospero cursu. Sed quocunque venti erunt, ars nostra certa non deerit.* Et in Sextiana : *Navis reipublicæ fluitans in alto tempestatibus seditionum et discordiarum.* Et in Pisonem : *Qui maximis turbinibus ac fluctibus reipublicæ navim gubernassem.* Choricius Sophista oratione peracta in Procopium Gazæum : Ὅμως ἀπῆλθεν ὁ Δημοσθένης, καὶ προσέτι βιαίῳ θανάτῳ, καὶ τὴν Ἀθηναίων τύχην σαλευομένην καταλιπὼν δίκην νεὼς περικλυζομένης ἀνέμων τε βίᾳ καὶ συγχύσει κυμάτων. Ὁ δὲ φὴν ἐνεγκοῦσαν ἀφῆκεν εἰς ἀσφαλῆ τε καὶ μέγαν ὁρμιζομένην λιμένα τὸν ἱερέα. Sed omnium optime atque elegantissime turbas ac seditiones reipublicæ expressit Alcæus : Τὸ μὲν γὰρ ἔνθεν κῦμα κυλίνδεται, τὸ δ' ἔνθεν. Ἄμμες δ' ἂν τὸ μέσσον ναῒ φορήμεθα σὺν μελαίνᾳ χειμῶνι μοχθεῦντες μεγάλῳ κλίων. Πὲρ μὲν γὰρ ἄντλος ἱστοπέδαν ἔχει, λαῖφος δὲ πᾶν ζάδηλον ἦδη, καὶ λακίδες μεγάλαι κατ' αὐτό. Χαλᾶσι δ' ἄγκυραι. (Alcæi fragmentum dedi ab Hermanno Elem. doctr. metr. p. 688.) ALL.

(74) *Συμπάντων δὲ οἱ ὀφθαλμοί.* Gregoras, p. 70. Artes etiam ipsius ad occupandum imperium (neque enim so'i aliorum lubentiæ rem commisisset) fusius exprimit Pachymerius, lib. I. ALL.

τῶν Ῥωμαϊκῶν πραγμάτων κηδεμόνα καὶ φροντιστὴν καὶ ὡς οἰκεῖον δεσπότην ἔχειν αὐτόν. Καὶ τὸ Λατινικὸν δὲ φῦλον ἐρωτηθὲν οὐ πολλῆς ἐδεήθη τῆς ἀποκρίσεως, ἀλλ' εὐθὺς τὸν Κομνηνὸν Παλαιολόγον τὸν Μιχαὴλ ἐζήτουν καὶ οὗτοι ἀρχηγὸν ἁπάντων τελεῖν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὸ Σκυθικὸν ἤροντο γένος, οὐ βαρβαρικῶς ἀπεκρίνοντο, ἀλλὰ καὶ λίαν Ἑλληνικῶς τε καὶ συνετῶς, καὶ οὐ κρεῖττονα ἄλλον εἰδέναι διισχυρίζοντο εἰς τὸ ἄρχειν ἁπάντων τοῦ Κομνηνοῦ Μιχαήλ. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ ἱερὸς κατάλογος, ἐπεὶ τὸν Κομνηνὸν ἐώρα Μιχαὴλ πρὸς τὸ ἀντιλαβέσθαι τῶν Ῥωμαϊκῶν πραγμάτων οὐ μικρῶς δυσχεραίνοντα, ἀλλ' οἷον κατοκνοῦντα καὶ ἀναβαλλόμενον τὴν ἐγχείρησιν καὶ τάχα καὶ ὡς αἰτίαν τιθέντα τὸν πρὸ βραχέος προβάντα ὅρκον ἐπὶ τῷ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου παιδὶ, οὐ μόνον ἀγράφως αὐτῷ συνεχώρουν τῆς πράξεως, [P. 88] ἀλλὰ καὶ ἔγγραφον ἐξέθεντο τόμον, ἐν ᾧ σὺν τῷ πατριάρχῃ οἱ ἀρχιερεῖς πάντες ὑπογεγράφασι, διαλαμβάνοντα ὡς οὐ μόνον ἐν τῷ ἀδεκάστῳ βήματι τοῦ Χριστοῦ οὐχ ὑφέξει λόγους τοῦ πράγματος, ἀλλὰ καὶ στέφανοι θειότεροι τούτῳ πλακήσονται ἕνεκα τοῦ εἰς σωτηρίαν ἐληλυθέναι τοῦτον τοῦ χριστωνύμου λαοῦ. Οὕτω μὲν τὸν τοῦ Κομνηνοῦ Μιχαὴλ λογισμὸν ἀποτινάξαι τὴν δειλίαν φρονίμως, καὶ ὡς δέον ἦν, ἀπειργάσαντο.

A Comnenum Romanarum rerum tutorem ac curatorem, et eum veluti dominum proprium agnoscere se velle fatebantur. Cum ex Latina natione quæreretur, non multa exspectatione opus fuit, tanquam quæ subito Michaelem Palæologum omnium summum principem postulavit. Cum Scythurum quoque genus percontarentur, non barbare sed Græce admodum prudenterque respondit, et Michaele Comneno præstantiorem, cui summa imperii dedi deberet, se tenere 169 neminem contendebant. Quin imo sacer senatus Michaelem Comnenum multo nisu rerum Romanarum administrationem detrectantem, procrastinantem atque deludere provinciam conantem, et forte etiam non multum ante tempus de Theodori imperatoris filio B sacramentum causantem, patriarcha et cæteri omnes præsules non tantum voce, sed scripto etiam tomo, in quo ea continebantur, tantum abesse ut pro tali conatu apud justum judicem Christum rationem redderet, ut coronis divinioribus potius coronandus esset, quod in salutem Christiani populi accessisset, suadebant, atque facultatem similia in se recipiendi concedebant. Sicque ut Comnenus Michael metum animo pelleret, prudenter sane, et uti necesse erat, effecerunt.

οζ'. Καὶ οὕτω μὲν [66] καὶ ὁ Κομνηνὸς Μιχαὴλ τὸν ἀγῶνα τῆς βασιλείου αὐλῆς ὑπειστέδυ. Καὶ πρῶτα μὲν (75) ἐν τῷ δεσποτικῷ τοῦτον ἀνήγαγον ἀξιώματι, καὶ ταινίαν δεσποτικὴν τῇ τούτου περιτιθέασι κεφαλῇ. Μικρόν τι πάνυ (76) χρονικὸν παρῆλθε διάστημα, καὶ ἑκὼν ἄκων εἰς τὴν βασίλειον ἀνήχθη περιωπὴν, πολλὰ πρὸς τῶν προὐχόντων ἐκβιασθείς, καὶ οἷς τὰ κοινὰ τῶν πραγμάτων ἔμελε· καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς βασιλικῆς ἀσπίδος οἱ τῶν ἐν τέλει καὶ οἱ ἄλλοι τῶν στρατευμάτων κρείττους ὄντες καθίσαντες βασιλικῶς ἐπευφήμησαν. Ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ βασιλικῷ διαδήματι τοῦτον στεφθῆναι, ἐπὶ τὴν προκαθημένην πόλιν τῶν Βιθυνῶν ἀφίκετο Νίκαιαν, ἔνθα παρὰ τοῦ πατριάρχου (77) Ἀρσενίου τὸ βασιλικὸν ἐταινιώθη διάδημα. Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τῶν τοῦ βασιλέως Θεοδώρου ἐκκρίτων δοκούντων εἶναι καὶ μεγιστάνων ὁ Καρυανίτης (78), ὃν καὶ πρωτοβεστιαρίτην ἐκεῖνος προέ-

77. Ita Michael Comnenus imperatorii dominatus certamen adiit. Et primum quidem eum despotica dignitate exornant: mox tænia etiam despotica caput coronant. Nec multum temporis processit, et ipse volens nolens, 170 vi ab eminentioribus, C et quibus res publicæ curæ erant, adactus ad imperatorium culmen ascendit. Etenim imperatorio scuto, qui in dignitate, et alii cohortium celebriores, collocatum acclamationibus prosequuntur, et imperatorio diademate coronandus ad reginam Bithynarum urbium Nicæam proficiscitur, in qua a patriarcha Arsenio corona imperii decoratur. Quando vero ex iis qui apud Theodorum imperatorem selectiores esse ac præcipui videbantur, Caryanites protovestiarii dignitate ab eo decoratus reliquus erat, qui jam dictorum protovestiarii et fratrum illius necem patraverat et tunc temporis

[66] D : Ἐπεὶ δ' ἀπὸ τῶν μεγιστάνων ὁ Καρυανίτης ἦν, ὃς καὶ φόνον κατεψηφίσατο τῶν Μουζαλωνων, τοῦτον ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ, ἵνα μήτι νεωτερίσῃ, ἐν εἱρκτῇ ἔθετο. Ὁ δὲ ἀποδρὰς περὶ τὰ τῶν Περσῶν ὤχετο. κατασχεθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Τουρκομάνων πεφόνευται. Ἐναπολέλειπτο δὲ ἀπὸ τῶν περιωνύμων ὁ Ἄγγελος Ἰωάννης ὁ πρωτοστράτωρ, ὃς κατὰ τὴν δυσμὴν ἦν. Τοῦτον πέμψας ὁ βασιλεὺς ἤθελεν ἀγαγεῖν, καθ' ὁδὸν δὲ βέλει τρωθεὶς ἐτεθνήκει. Ὁ γὰρ βασιλεὺς τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ μέγαν χειροτονήσας δομέστικον, καὶ τὰ στρατεύματα παραδοὺς αὐτῷ, εἰς δῦσιν ἐκπέπομφε κατὰ τοῦ ἀποστάτου Μιχαήλ. Ὡς δ' ἀνηγορεύθη, σεβαστοκράτορα εἶναι τοῦτον πέπομφεν. Συνῆν δὲ αὐτῷ καὶ Στρατηγόπουλος Ἀλέξιος καὶ ὁ πρωτοβεστιάριος Ῥαοὺλ Ἰωάννης. Τετίμηκε δὲ καὶ τὸν Στρατηγόπουλον μέγαν δομέστικον, καὶ τὸν ἐξ ἑτέρας μητρὸς αὐτάδελφον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον Καίσαρα τετίμηκε καὶ εἰς τὰ τῆς Παφλαγονίας ἔστειλε μέρη.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(75) *Καὶ πρῶτα μέν.* Gregoras, p. 71. Ex Gregora sua descripsit Phranza. Pachymerius nihilominus primum eum ad magni ducæ officium evectum tradit, lib. 1, p. 67. Quomodo postea ex magno duca despotæ dignitatem induerit, et tum adversorum tum favorabilium procerum sententias et concertationes in pleno senatu, ubi interveneral et patriarcha et clerus, fusissime prosequitur Pachymerius, lib. 1, c. 29. ALL.

(76) *Μικρόν τι πάνυ.* Gregoras, p. 78. Similia habent Phranza, c. 4; Pachymerius, p. 97. ALL.

(77) *Ἔνθα παρὰ τοῦ πατριάρχου.* Acropolita plurima in hoc negotio silentio prætermittit, ne invidiam suo conflet Palæologo. Ea tamen ex aliis subministrantur, Gregora, p. 78. Nec diversa sunt quæ scribit Phranza.

(78) *Ὁ Καρυανίτης.* Pachymerius, p. 63. Reliquos, si sibi adversari poterant vel suis comitibus impedimento esse, ut de medio tulerit, habeto tibi ex Pachymere, p. 80. ALL.

Romanam militiam gubernabat, ne quid novi attentaret, in carcerem a Michaele imperatore intruditur. Ille fuga sese surripiens ad Persas commeat, sed a quibusdam Turcomanis interceptus rebus spoliatur et ipse de medio tollitur. E principibus etiam et magni nominis viris Joannes Angelus, munere protostrator, in Occidente ætatem agebat, non exiguæ militiæ partis præfectus. Hunc post protovestiarium imperator diligebat Theodorus, illique in honoribus aliisque omnibus plane secundas tribuebat. Eum ut ad se duceret, quosdam e familiaribus imperator miserat : sed inter eundum metu obrutus exspiravit. Hi itaque inter eos qui in dignitatibus erant et præcipui apud eum habebantur, primas sine controversia ferebant. Cæteri **171** leves homunculi, nulla consideratione digni, ideoque tanquam nullius sortis homines negleximus. Igitur imperator Michael antequam regio more coronaretur, fratrem germanum suum Joannem Comnenum magnum domesticum constitutum Romanis illi concreditis agminibus in occiduas partes adversus Michaelem defectorem dimittit, et illi Alexium Strategopulum, Joannem Raulum, primum protovestiarii Raulis filium, aliosque militiam doctos et cum adversario congredi, uti par est, gnaros socios adjungit. Michael ipse imperator acclamatus fratrem suum germanum Joannem Comnenum sebastocratorem fecit, et ad eum in occiduis morantem dignitatis insignia transmisit. Strategopulum Alexium magnum domesticum creavit, et alterum fratrem Constantinum, ex alia ortum matre, Cæsaris munere decoratum in Paphlagoniam amandavit, ut urbes in ea, exercitum oppidaque inviseret.

78. Sed cum regendi potestatem sibi asseruisset, omnes ex quacunque causa ab imperatore Theodoro custodiæ mancipatos aut quomodolibet neglectos **172** liberavit et revocavit et munificentioribus donis cohonestavit, et ut rem in pauca conferam, erga omnes dominatione splendidius usus est, et large effuseque pecunias distribuit. Tum Romanorum multitudinem, cujuscunque illa ordinis, cujuscunque generis aut instituti fuisset, multa exsultare lætitia et rebus secundis gaudere, intue-

A

B

C

D

θαλεν, ἐπώζετο, ὃς καὶ τῶν προειρημένων τοῦ τε πρωτοβεστιαρίου καὶ τῶν αὐταδέλφων αὐτοῦ φόνον εἰργάσατο (ἐκεῖνος καὶ γὰρ τῷ τότε τὴν Ῥωμαϊκὴν στρατιὰν ἐπεκράτει), τοῦτον ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ, ἵνα μή τι νεωτερίσῃ, ἐν εἱρκτῇ ἔθετο. Ὁ δὲ ἀποδρὰς ἐπὶ τὰ τῶν Περσῶν ᾤχετο, ὑπό τινων δὲ Τουρκομάνων κατασχεθεὶς ἐσκύλευται· μὲν τὰ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς δὲ πεφόνευται. Ἐναπολέλειπται δὲ ἀπὸ τῶν μεγάλων καὶ περιωνύμων ὁ Ἄγγελος Ἰωάννης, ὃς καὶ πρωτοστράτωρ ἦν καὶ κατὰ τὴν δυσμὴν διῆγεν, ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν οὐ σμικράν τινα μοῖραν τῆς στρατιᾶς. Τοῦτον μετὰ τὸν πρωτοβεστιάριον ὁ βασιλεὺς ἐφίλει Θεόδωρος, κἀν ταῖς τιμαῖς καὶ πᾶσιν ἄλλοις ἁπλῶς τὰ δευτερεῖα ἔφερεν· εἰς ὃν ὁ βασιλεὺς ἀπέστειλέ τινας τῶν αὐτοῦ εἰς αὐτὸν ἀγαγεῖν, καθ' ὁδὸν δὲ δειλίας οὗτος βέλει τρωθεὶς ἐτεθνήκει. Οὗτοι μὲν οὖν ἦσαν οἱ πρόκριτοι τῶν ἐκείνου καὶ οἱ πρώτιστοι τῶν ἐν ἀξιώμασιν, οἱ δ' ἄλλοι ἀνθρώπια ὑπῆρχον οὐ πολλοῦ λόγου ἄξια· διὰ ταῦτα καὶ ὡς καταπεφρονημένοι παρείθησαν. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς Μιχαὴλ πρὸ τοῦ βασιλικῶς στεφθῆναι τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ Ἰωάννην τὸν Κομνηνὸν, μέγαν χειροτονήσας δομέστικον καὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ τούτῳ παραδοὺς στρατεύματα, εἰς τὰ δυτικὰ μέρη κατὰ τοῦ ἀποστάτου [P. 89] Μιχαὴλ ἐκπέπομφε. Συνεξαπέστειλε δὲ αὐτῷ καὶ τὸν Στρατηγόπουλον Ἀλέξιον καὶ τὸν Ῥαοὺλ Ἰωάννην τὸν τοῦ πρωτοβεστιαρίου Ῥαοὺλ πρῶτον υἱὸν, σὺν τοῖς δὲ καὶ ἄλλους στρατηγεῖν εἰδότας καὶ μάχαις ὡς δέον συμπλέκεσθαι. Ἐπεὶ δὲ ἀνηγορεύθη καὶ βασιλεὺς ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ, τὸν μὲν αὐτάδελφον αὐτοῦ τὸν Κομνηνὸν Ἰωάννην σεβαστοκράτορα τετίμηκεν, ἐξαποστείλας αὐτῷ ἐν τῇ δυσμῇ ὄντι τὰ τοῦ ἀξιώματος σύσσημα, τὸν δὲ Στρατηγόπουλον Ἀλέξιον μέγαν ἐτετιμήκει δομέστικον, τὸν δὲ αὐτάδελφον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον ἐξ ἑτέρας ὄντα τούτῳ μητρὸς τῷ τοῦ Καίσαρος τετίμηκεν ἀξιώματι καὶ εἰς τὰ τῆς Παφλαγονίας ἔστειλε μέρη, τὰς ἐκεῖσε πόλεις καὶ τὸν στρατὸν ἐπιοκεψόμενον καὶ τὰ φρούρια.

οη'. Ἐπεὶ οὖν [67] ἐγκρατὴς τῶν βασιλικῶν σκήπτρων ὁ Κομνηνὸς γεγένηται Μιχαὴλ, πάντας μὲν τοὺς ἐξ ὁποιασδή τινος αἰτίας κατασχέτους ὄντας ὑπὸ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου ἢ καὶ ἄλλως παρεωραμένους ἀνερρύσατό τε καὶ ἀνεκαλέσατο, καὶ δωρήμασιν ἀδροτέροις τούτους ἐδεξιώσατο. Ἀλλὰ καὶ ἁπλῶς πρὸς πάντας φιλοτιμότερον ἐχρήσατο τῇ ἀρχῇ, ἀφειδῶς ἐπιχέων τούτοις τὰ χρήματα. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸ τῶν Ῥωμαίων πλῆθος, κἂν οἱουδή τινος ἔτυχε τάγματος κἂν οἱασδή τινος τύχης καὶ ἐπιτηδεύματος οἱου-

[67] D : Καὶ ἦν χαρὰ ὡς ἐκ σκοτομήνης εἰς φέγγος ἢ ἐκ κλύδωνος εἰς γαλήνην ἢ ἐκ χειμῶνος εἰς ἔαρ ἢ ἐκ λαίλαπος εἰς νηνεμίαν ἢ ἐξ ἀθυμίας εἰς ἡδονήν. Οἱ δ' ἐν πόλει Λατῖνοι καὶ ὁ ἐν αὐτῇ βασιλεύων πρεσβείαν ἔστειλαν πρὸς τὸν βασιλέα ἀπὸ Θεσσαλονίκης ποιούμενοι ζήτησιν, ἵνα δοίη ταῦτ' αὐτοῖς καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην χώραν ἕως τῆς Κωνσταντίνου. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἀστειότερον πρὸς σφᾶς ἀπελογήσατο, ὡς Ἐν Θεσσαλονίκῃ ὁ ἐμὸς πατὴρ ἡγεμονεύων ἐτεθνήκει· ὡς οὖν πατρίδος θέλω ἄρχειν αὐτῆς. Ταῦτ' ἀκηκοότες οἱ πρέσβεις ὑποκνηστιῶσαν ἔσχον τὴν ἀκοήν, καὶ, « Παραχώρησον ἡμῖν ἐκ τῶν Σερρῶν, » αὐτῷ ἔφησαν. Καὶ ὅς, « Ἐκεῖ πρῶτον ἡγεμονεύειν ἠρξάμην, καὶ οὐ χρεὼν ταύτην καταλιπεῖν με. » Οἱ δὲ, « Καὶ δὸς ἡμῖν ἐκ τοῦ Βολεροῦ τὰ μέχρις ἡμῶν. » Καὶ ὅς, « Πολλάκις, » φησὶν, « ἐκεῖσε ἐθήρευσα, καὶ οὔ μοι κέκριται ἄξιον ἀφεῖναι τοῦτον τὸν χῶρον. » « Τί οὖν ἡμῖν δίδως ; » οἱ πρέσβεις ἀντέφησαν. « Ἐγὼ μὲν, » ἔφη, « οὐδέν. Ἀλλ' εἴπερ τὴν ἐξ ἐμοῦ λαβεῖν θέλετε εἰρήνην, ἐθέλω τοὺς ἐν Κωνσταντίνου Λατίνους πρὸς τὴν Ῥωμαίων τελεῖν ἀρχὴν μερίδα μὲν ἐκ τοῦ κομερκίου ἡμίσειαν, κἀκ τοῦ χρυσοψητείου (79) ὡσαύτως. Εἰ δ' οὖν, ἀλλ' ἔστω μάχη. »

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(79) *Χρυσεψητεῖον* sive *χρυσοεψητεῖον*, fornax in qua aurum coquitur et conflatur. Suidas. Χρυσοεψητεῖον, ἔνθα χωνεύουσι καὶ ἑψουσι τὸν χρυσόν. Dousa.

δή τινος, πολλῆς τῆς ἡδονῆς ἐμφορούμενον καὶ ἐπιχαΐρον τοῖς πράγμασιν. Ὥσπερ γάρ τις ἐκ σκοτομήνης βαθείας (80) εἰς καθαρώτατον ἡλίου φέγγος ἐπέλθῃ ἢ καὶ ἀπὸ κλύδωνος εἰς γαλήνην ἢ ἐκ χειμῶνος εἰς ἔαρ ἢ εἰς νηνεμίαν ἐκ λαίλαπος, κἀκ τῆς πολλῆς ἀνίας μεταμειφθείη εἰς ἡδονήν, οὕτως ἅπαντες ἐπεγάνυντο καὶ ἐσκίρτων ὑφ' ἡδονῆς, τῆς προτέρας ἐπιλελησμένοι ἀλγεινοτέρας καὶ πικρᾶς διαγωγῆς. Οἱ μὲν οὖν ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει Λατῖνοι (81) καὶ ὁ ἐν αὐτοῖς τάχα βασιλεύων Βαλδουῖνος πρεσβείαν ἔστειλαν πρὸς τὸν βασιλέα, ὑπέρογκά τινα ζητοῦντες καὶ ἀτόπων ὄντα ἐγγύς· καταφρονητικῶς γὰρ διατεθέντες πρὸς τὸν βασιλέα ὡς νῦν τῆς ἀρχῆς ἀψάμενον βαρείας τὰς ζητήσεις ἐποίουν. Καὶ πρῶτον μὲν ἤρξαντο ἀπὸ τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης ποιεῖσθαι τὴν ζήτησιν, ἵνα παράσχῃ ταύτην τοῦτοις ὁ βασιλεὺς καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην χώραν ἄχρι καὶ τῆς Κωνσταντίνου αὐτῆς. Ὁ δὲ βασιλεὺς τῶν τοιούτων ἀκροασάμενος ἀστειότερον πρὸς σφᾶς αὐτοὺς τὸν ἀπόλογον ἐποιήσατο, ὡς· « Ἡ πόλις αὕτη πατρίς μου οἱονεὶ τυγχάνει· ἐκεῖσε γὰρ ὁ ἐμὸς πατὴρ ἠγεμόνευεν, ὃν καὶ ὑμεῖς οἴδατε τὸν μέγαν δομέστικον. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ οὗτος τὸ ζῆν ἐξεμέτρησεν, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκεῖσε τέθαπται. Πῶς οὖν δέον ἐστὶ ταύτην τὴν πόλιν ἔξω τῆς ἐμῆς τυγχάνειν ἀρχῆς; » Ταῦτα ἀκηκοότες οἱ πρέσβεις ὑποκνηστιῶσαν ἔσχον τὴν ἀκοήν, [P. 90] ὡς τάχα τινὰ τῶν ζητουμένων παράσχῃ τούτοις ὁ βασιλεύς, καὶ μεταβαλόντες τὸν λόγον, « Οὐκοῦν, » ἔφησαν, « ὦ βασιλεῦ, παραχώρησον ἡμῖν ἐκ τῶν Σερρῶν αὐτῶν κατασχεῖν τὰ λοιπά. » Καὶ ὁ βασιλεύς, « Οὐδ' αὐτήν μοι προσήκουσαν ποιεῖσθε τὴν ζήτησιν. Πρώτως γὰρ ἐν αὐτῇ πρὸς τοῦ μακαρίτου βασιλέως τοῦ θείου μου ἠγεμονεύειν χώρας ἠρξάμην, καὶ πρώτως ἐν αὐτῇ ἐστρατήγησα, καὶ φιλῶ τὸν τόπον ὡς σύνηθες ἔδαφος. Οὐ χρεὼν γοῦν οὐδὲ ταύτην τὴν πόλιν καταλιπεῖν. » Εὐχερῶς γοῦν οἱ πρέσβεις ἐκ τόπου μετεπήδων εἰς τόπον, καὶ μηδὲν ἔχοντες, εἰ καί τι λάβοιεν, ἀγαπᾶν ὡς κερδήσαντες, καὶ, « Ὦ βασιλεῦ, » ἀντεῖπον, « καὶ δὸς ἡμῖν ἐκ τοῦ Βολεροῦ τὰ μέχρις ἡμῶν. » Καὶ ὁ βασιλεύς, « Ἐν τούτοις τοῖς τόποις πολλάκις ἐθήρευσα, καὶ σχεδὸν τὸ καλῶς χρᾶσθαι ταῖς θήραις ἐν τούτῳ μεμάθηκα, καὶ οὔ μοι κέκριται ἄξιον τοῦτον ἀφεῖναι τὸν χῶρον, ἔνθα καὶ πάλιν ἀγαπῶ θηρεύειν καὶ ἄγραις ζώων ἐφήδεσθαι. » Τί γοῦν ἡμῖν δίδως; » ἀντέφησαν οἱ πρέσβεις τῷ βασιλεῖ. « Ἐγὼ μέν, » ἔφη ὁ βασιλεύς, « οὐδέν. Ἀλλ' εἴπερ ἐθέλετε τὴν ἐξ ἐμοῦ εἰρήνην λαβεῖν (καλῶς γάρ με ἐπίστασθε, καὶ τὴν ἐξ ἐμοῦ μάχην ξυνίετε, ἡνίκα τὴν ἡγεμονίαν Βιθυνίας καὶ Ταρσίας εἶχον, ὅπως ὑμῖν οἶδα μαχέσασθαι), ἐθέλω τοὺς ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει Λατίνους πρὸς τὴν τῶν Ῥωμαίων τελεῖν ἀρχὴν μερίδα μὲν τὴν ἐκ τοῦ κομμερκίου (82) αὐτῶν, τὴν ἀνάλογον ὡσαύτως εἴσοδον. Εἰ ταῦτά μοι παρασχεῖν ὑποσχοίητε, εἰς εἰρήνην συνέρχομαι. Εἰ δ' οὖν, ἀλλ'

ri omnes poterant. Quemadmodum enim, dum quis e densissimis tenebris in purissimum solis jubar emergens, aut e tempestate in tranquilla aut ex hieme in vernum aut ex procella in quieta accesserit, aut etiam ingentem mœrorem in gaudium transmutaverit, lætitia differtur, ita omnes voluptate quadam perfundi et gaudio cumulari atque exsilire, miserrima deterrimaque prioris vitæ ratione e pectore oculisque amota. Latini, qui CPoli erant, et Balduinus illorum moderator ad imperatorem legatos prætumida quædam et pene absurda quæritantes miserunt. Contemptius namque erga imperatorem, tanquam qui tum primum imperium assumpserat, affecti, immoderatis postulationibus urgebant; et ab ipsa Thessalonica initium facientes, ut eam sibi et reliquam omnem regionem CPolim usque imperator concederet, poscebant. His auditis imperator responsum lepidum sane neque invenustum dedit. Eam scilicet urbem sui patriam **173** quodammodo esse; in ea patrem suum, quem ipsi optime noverant, magnum domesticum principatum obtinuisse, in ea vitæ finem fecisse, in eaque cadaver illius sepulturæ mandatum. Quomodo itaque ea urbs extra potestatem meam fuerit? Audiunt legati: adhuc tamen pruritu aurium aliqua concessurum imperatorem sperabant, et mutata oratione, « Igitur, » aiunt, « imperator, concede nobis ab Serris ipsis reliqua possidere. » Et imperator: « Neque juste neque decenter hæc postulatis. Primum enim in ea a beatæ memoriæ imperatore patruo meo loci dominatum habui, illic dominationis meæ exordia, illic militiæ prima incunabula; et loco tanquam familiari solo delector. Haud itaque erit operæ pretium illum amittere. » Legati de loco in locum facili negotio sermonem convertere, et cum nihil haberent, si quid impetrassent, eo contentos esse, ac si victoriam fuissent consecuti. Et, « O imperator » excipiunt, « saltem nobis e Bolero ad nostra permitte. » Tum imperator, « Illis in locis sæpissime venationi operam dedi, et venationibus non male uti in illis apprehendi. Indignum itaque videtur locis illis renuntiare, ubi rursus venationi incumbere gestio et ferarum capturis animum oblectare. » « Quid igitur nobis donas? » legati imperatori responderunt. « Ego quidem, » infit imperator, « nihil. Sed si pacem ex me habere concupiscitis (bene namque me nostis, et quid pugnando valeam; jamque satis didicistis cum Bithyniæ **174** Tarsiæque rerum potirer, quanam ipse ratione bello confligam), volo Latinos, qui CPoli sunt, Romano imperio eam ex tributo partem persolvant quæ introitibus proportione respondeat. Hæc si præstare annueritis, pacem compono; sin minus, pugnam edico, quæ Deo au-

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(80) *Ἐκ σκοτομήνης βαθείας*. Pachymerius, p. 97. ALL.

(81) *Οἱ μὲν γὰρ ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει Λατῖνοι*. Pachymerius, p. 106. ALL.

(82) *Τῶν κομερκίων*. *Commerciorum*. Vox Latina tota κομέρκιον sive κομμέρκιον, *commercium*. Vide Glossarium Meursii. DOUSA.

spice, ut ita dicam, multo Romanis utilior erit. » His Latinorum legati confusi Cpolim infecto negotio remeant.

A ἔστω μάχη, ἥτις σὺν Θεῷ φάναι μᾶλλον λυσιτελήσει Ῥωμαίοις. » Οὕτω καταισχυνθέντες οἱ τῶν Λατίνων πρέσβεις ἄπρακτοι πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπενόστουν.

79. Ad Michaelem etiam defectorem legatum imperator Theodorum Philem, ab imperatore Theodoro luminibus orbatum, mittit. Legatio lenis erat, tanquam quæ ex pertinentibus ad se urbibus ac oppidis pleraque cederet ; quæ defectori imperator, eum secum concilians permittebat, parva vero admodum repetebat, quæ haud decorum videbatur ab eo negligi. Sed durus atque inexorabilis defector oblatis sermonibusque magis induruit ; qui non modo legationi locum non dederat, sed in responsionibus etiam indecore admodum se gesserat. Inflaverat namque animos non solum cum Siciliæ B rege Manfredo, sed etiam cum Gulielmo Achaiæ principe contracta affinitas : jam enim et hoc quoque matrimonium absolverat. Hinc horrendum turgere et **175** satis tumide ratiocinari. Propterea Theodorus Philes sermonibus illius cordi suo dolens, et illius responsis animo discruciatus, ad imperatorem regreditur, illud defectori fassus : « Te stulte agere sat novi, ideoque loqueris indecora. Sed scias velim te quam citissime robur imperatorium ac Romanam virtutem experturum ; et duceris, dum nulli usui erit, pœnitentia. » His dictis ad regem revertitur, stultitiæ non modicæ Michaelem incusans, quod ne leve quidem imperatoris postulatum expleverit, vel saltem Constantinum Chabaronem, et me, qui hæc scribo, servitute liberaverit, enm C tanquam qui cum imperatore enutritus fuisset, sæpeque militaribus industriis concertasset, me vero veluti affinitate cum imperatore conjunctum, quando et uxor lacrymabili gemitu ad pedes imperatoris provolveretur. Sed præcipue quod imperator ab imperatore Theodoro missus plerosque bello apud Bodenos confecto viros, quorum aliqui sanguine conjuncti erant cum defectore, alii ex exercitu magis spectabiles et genere illustriores, e carcere liberasset. Et hoc modo legatio ad defectorem transmissa se habuit. Imperator præterea ad Manfredum Siciliæ regem, defectoris generum, ob eamdem causam Nicephorum Alyatem canicleo præfectum legatum misit, ab eoque per duos fere annos detentum. D Et quanam ille ratione ex iis quæ quam cupidissime expetebat imperator, semel Michaeli defectori colligatus, et potiora ac utiliora animo **176** sibi fingens, efficeret? Porro imperator et ad Achaiæ prin-

ΝΘ'. Καὶ[88] πρὸς τὸν ἀποστάτην δὲ Μιχαὴλ ἐστείλατο πρεσβείαν ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦ Φιλῆ Θεοδώρου τοῦ πρὸς τοῦ βασιλέως Θεοδώρου τετυφλωμένου. Καὶ ἡ πρεσβεία πραεῖα καὶ πολλὰ ὑπενδιδοῦσα τῶν προεχόντων ἄστεων καὶ χωρῶν· παρεχώρει γὰρ τῷ ἀποστάτῃ ὁ βασιλεὺς, πρὸς ἀγάπην ἐφέλκιον αὐτόν. Ὀλίγα δὲ ἄττα ἀνεκαλεῖτο, καὶ οἷα οὐκ ἦν εἰκὸς παριδεῖν. Ἀλλ' ἦν ὁ ἀποστάτης πρὸς τὰς ἀκροάσεις σκληρὸς καὶ πρὸς τοὺς λόγους ἀπόκροτος· οὐ μόνον γὰρ τὴν πρεσβείαν οὐ κατεδέξατο, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀποκρίσεις οὐ προσηκούσας ἐποιεῖτο. Ἔφυσα γὰρ αὐτὸν οὐ μόνον τὸ ἐπὶ τῷ ῥηγὶ τῆς Σικελίας τῷ Μαφρὲ (85) κῆδος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπὶ τῷ πρίγκιπι (84) τῆς Ἀχαΐας τῷ Γουλιέλμῳ· ἤδη γὰρ καὶ τὴν τοιαύτην ἀγχιστείαν πεπλήρωκεν. Ἐντεῦθεν μεγάλα τε ἐρρύηκε καὶ ὑπέρογκα διελέγετο. Ἔνθεν τοι καὶ ὁ Φιλῆς Θεόδωρος πολλὰ τοῖς λόγοις ἀνιαθεὶς καὶ βαρυνθεὶς ταῖς ἀποκρίσεσι πρὸς τὸν [P. 91] βασιλέα ὑπέστρεφε, τοῦτο πρὸς τὸν ἀποστάτην εἰπών· « Οἶδα μὲν ὡς ἀνοηταίνεις, καὶ διὰ τοῦτο φθέγγῃ τὰ μὴ προσήκοντα. Ἀλλ' ἴσθ' ὡς τάχος πειραθήσῃ βασιλικῆς ἰσχύος καὶ Ῥωμαϊκῆς δυνάμεως, καὶ γενήσῃ μεταμελὴς, ὅτε οὐδέν σοι τὸ ὄφελος. » Ταῦτ' εἰπὼν πρὸς τὸν βασιλέα ἀφίκετο, πολλὴν καταγνοὺς τοῦ Μιχαὴλ ἀβελτηρίαν, ὅτι μηδὲ μικράν τινα ἠβουλήθη βασιλέως ἀξίωσιν ἀποπλήσασθαι, μηδὲ τὸν Χαβάρωνα Κωνσταντῖνον ἀπολῦσαι καὶ ἐμὲ αὐτὸν τὸν ξυγγράφοντα, τὸν μὲν ὡς συνανατεθραμμένον τῷ βασιλεῖ καὶ πολλάκις συνημιλλημένον στρατιωτικοῖς ἐπιτηδεύμασιν, ἐμὲ δὲ ὡς εἰς κῆδος τῷ βασιλεῖ ξυνελθόντα καὶ τῆς συζύγου γοερὸν ἀναβοῶσης, τῶν ποδῶν προκυλινδουμένης τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ταῦτα πλείους τῶν εἴκοσι τῆς εἱρκτῆς λελυκότος τοῦ βασιλέως, οἳς ἐν τῷ κατὰ τὰ Βοδηνὰ πολέμῳ ζωγρίας ὁ βασιλεὺς εἵλετο πρὸς τοῦ βασιλέως Θεοδώρου ἀποσταλείς, ὧν ἔνιοι καὶ προσγενεῖς ὑπῆρχον τῷ ἀποστάτῃ, οἱ δ' ἄλλοι χρείττους τε ἐν στρατιᾷ καὶ τῶν ἐκ γένους περιφανῶν. Οὕτω μὲν τὰ τῆς πρεσβείας προέβη τῇ πρὸς τὸν ἀποστάτην· ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ πρὸς τὸν ῥῆγα τῆς Σικελίας τὸν Μαφρὲ τὸν τοῦ ἀποστάτου γαμβρὸν πρεσβείαν ἔστειλε διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου (85) Νικηφόρου τοῦ Ἀλυάττου, ὃν καὶ κατέῤῥεμεθ' ἑαυτοῦ ἐγγύς που δύο ἐτῶν· πῶς γὰρ ἂν εἴχε καὶ πληρῶσαί τι τῶν βασιλέως βουλημάτων καθάπαξ τῷ ἀποστάτῃ Μιχαὴλ συνδεθεὶς καὶ εἰς φαντασίαν

[88] D : Καὶ πρὸς τὸν ἀποστάτην δὲ Μιχαὴλ ἐστείλατο πρεσβείαν διὰ τοῦ Φιλῆ Θεοδώρου, πολλὰ ὑπενδιδοὺς τῶν προσηκόντων ἄστεων καὶ χωρῶν. Ἀλλ' ἦν πρὸς τὰς ἀποκρίσεις σκληρός· ἐφύσα γὰρ αὐτὸν οὐ μόνον τὸ τῷ ῥηγὶ Σικελίας Μαμφρὲ κῆδος, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπὶ τῷ πρίγγιπι Ἀχαΐας τῷ Γουλιέλμῳ. Ὁ δὲ βασιλεὺς πρὸς τὸν ῥῆγα Σικελίας τὸν Μαμφρὲ τὸν τοῦ ἀποστάτου γαμβρὸν πρέσβεις ἔστειλε διὰ τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου Νικηφόρου τοῦ Ἀλυάττου, ὃν καὶ κατεῖχε μεθ' ἑαυτοῦ ἐγγύς που δύο ἐτῶν. Καὶ πρὸς τὸν πρίγγιπα Ἀχαΐας διεπρεσβεύσατο· ἀλλ' οὐδὲ οὗτος εἶξε.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(83) *Τῷ ῥηγὶ τῆς Σικελίας τῷ Μαφρέ.* Gregoras, lib. III, p. 71. Pachymerius, p. 82. ALL.

(84) *Τῷ Πρίγγιπι.* Rerum pura puta vox Latina, Πρίγκιψ sive Πρίγγεψ, *princeps*. Τῶν Φράγγων ῥήξ, *Francorum rex*, etc. DOUSA.

(85) *Κανικλείου. Canicliei* præfectura erat magni valde dignitas Cpoli. Vide omnino Meursii Glossarium, et adhibe Cantacuzenum, lib. I, cap. 14 ; et lib. IV, cap. 40. DOUSA.

μείζονος κέρδους (86) κρατηθείς; Ὁ δὲ βασιλεὺς πρὸς τὸν πρίγκιπα Ἀχαΐας διεπρεσβεύσατο· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος τῷ κήδει τῷ πρὸς τὸν ἀποστάτην τεθαρρηκὼς, καὶ πολλὰ ἐκ τούτου προσγενήσεσθαι αὐτῷ προσδοκῶν, εἰς οὐδὲν τοὺς λόγους ἐτίθετο.

A cipem legat: sed ille quoque propter affinitatem cum Michaele initam spei bonæ plenus, et ex ea multa sibi commoda promittens atque exspectans, sermones ac postulata imperatoris contempsit.

π'. Ὁ μὲν οὖν [69] βασιλεὺς, ὡς προέφημεν, τὸν αὐτάδελφον (87) αὐτοῦ σεβαστοκράτορα ἐν τῇ δυσμῇ κατὰ τοῦ ἀποστάτου ἐκπέμψας, καὶ τούτῳ τὰς δυνάμεις ἐγχειρίσας καὶ τοὺς αὐτῶν στρατηγοὺς, προσέταξε κατευθὺ τὴν πορείαν ποιήσασθαι, μέχρις ἂν τῷ τοῦ ἀποστάτου ἐντύχῃ στρατεύματι. Ὁ μὲν οὖν σεβαστοκράτωρ (88) Ἰωάννης κατὰ τὸ προσταχθὲν ἐποίει, ὁ δὲ ἀποστάτης Μιχαὴλ μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ καὶ τῶν οἰκείων περὶ τὰ τῆς Καστορίας μέρη ἐστρατοπέδευεν. Ἄφνω δὲ ἐπῆλθε τούτῳ βοὴ ὡς τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα τὰ τῶν Βοδηνῶν τέμπη διαβάντα κατ' αὐτὸν χωροῦσιν. Οἱ μὲν οὖν (89) ἀκούσαντες τῆς φωνῆς καὶ πτοίαν οὐ μικρὰν ἐν ψυχῇ λαβόντες πρὸς δρασμὸν αὐτοί τε ὥρμησαν καὶ πάντας τοὺς ἑαυτῶν ἐκίνησαν. [P. 92] Ἐπεὶ δὲ ἦν νὺξ καὶ οὐχ ἑώρα τις ὅπη φέρεται, πολλοὶ γεγόνασιν,

80. Igitur imperator, ut prænarravimus, consobrinum suum sebastocratorem in Occidentem adversus Michaelem defectorem misit, et copiis illi cum eorum ducibus concreditis recta iter ingredi jubet, quoad usque defectoris exercitui occurreret. Sebastocrator Joannes dicto audiens recta proficiscitur: per ea tempora Michael defector cum uxore atque familiaribus in Castoriæ partibus castra locaverat. Illinc subito rumor occupat Romanas copias Bodenorum Tempe prætergressas in eam penetrare. Qui B vocem audierant, metu non parvo in animo concepto in fugam sese ipsi conjicere, aliosque omnes in eamdem ciere, et cum nox esset tenebrisque omnia obducerentur, quo pedem quisque moveret incompertum habere; hinc plurimi via æque ac 177 ense vitam dispergere. Theodorus etiam Petra-

[69] D: Τὸν δὲ ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν σεβαστοκράτορα κατὰ τοῦ ἀποστάτου ἐκπέμψας προσέταξε κατευθὺ τὴν πορείαν ποιήσασθαι, μέχρις ἂν τῷ τοῦ ἀποστάτου ἐντύχοι στρατεύματι. Ὁ δὲ ἀποστάτης περὶ τὰ τῆς Καστορίας μέχρι ἐστρατοπέδευεν. Ἄφνω δ' ἐπῆλθε τούτῳ βοὴ ὡς τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα τὰ τῶν Βοδηνῶν Τέμπη διαβάντα κατ' αὐτὸν χωροῦσι. Καὶ πτοίᾳ ληφθεὶς ᾤχετο, πολλοὶ δὲ καθ' ὁδὸν ἐσίνοντο. Καὶ ὁ Πετραλίφας δὲ Θεόδωρος, ὁ αὐτοκασίγνητος τῆς τοῦ ἀποστάτου συζύγου, τόπῳ ἐντυχὼν κρημνώδει σὺν τῷ ἵππῳ ἀπώλετο. Συνεστάλησαν οὖν μέχρι τῶν Πηρηναίων ὀρῶν, ἃ δὴ διορίζει τήν τε παλαιάν τε καὶ νέαν Ἤπειρον τῆς Ἑλληνίδος καὶ ἡμετέρας γῆς. Ἐπεὶ δ' οὕτω συνέβη, ἄδειαν ὁ σεβαστοκράτωρ δραξάμενος κατὰ τῶν ἄστεων ὥρμησεν. Εἷλεν οὖν Ἀχρίδα, Δεάβολιν. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ περὶ τούτων χώρα, εἴτ' οὖν Πρέσπα, Πελαγωνία, Σωσκὸς, Μωλισκὸς, ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐγεγόνεισαν ἐπικράτειαν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(86) *Μείζονος κέρδους*. Gregoras, p. 72. ALL.

(87) *Τὸν αὐτάδελφον*. Gregoras, p. 72. Hinc colligitur Michaeli Palæologo duos fuisse fratres, quamvis non ex eadem matre, Joannem et Constantinum. Pachymerius: Ὁ μέντοι γε μέγας κονοσταῦλος τοὺς ἀδελφοὺς ἐπιστήσας νέους ὄντας καὶ συνετοὺς, ὧν ἅτερος μὲν Ἰωάννης, ὁ δὲ δεύτερος μετ' ἐκεῖνον ὁ Κωνσταντῖνος ἐλέγοντο, ὀφφικίοις οὕπω σεμνυνομένους τὰς πρεπούσας ἑαυτῷ φυλακὰς καθίστη. ALL.

(88) *Ὁ μὲν οὖν σεβαστοκράτωρ*. Plura de his vide apud Gregoram, lib. III, c. ult. ALL.

(89) *Οἱ μὲν οὖν*. Hostes Græcis ipsis longe plures erant. Hinc ad militares artes animus advertitur. Nam Græci propius hostem castris metis mittunt hominem idoneum, qui hostiles exercitus concitet et conturbet. Is noctu veluti transfuga cum Michaele Ætoliæ principe congreditur. Nuntiat illi magnum periculum impendere. Illius generos Achaiæ et Peloponnesi principem et Siciliæ regem D clam per legatos pacem Græcis largitionibus obtulisse. Si salus sua sibi curæ esset, antequam illa concordia iniretur, sibi prospiceret. Michael paucis suorum re indicata ante solis ortum fugit, eumque alii atque alii sequuntur: ita Michaelis milites omnes in fugam se vertere. Mane socii fuga Michaelis cognita, cum causam consequi non possent et valde imminutum suorum numerum cernerent, in fugam se vertunt, se a Michaele proditos esse rati; quos ita turbatos aggressi Græci maxima ex parte cædunt, cæteros paucis exceptis vivos capiunt, inter quos Peloponnesi et Achaiæ princeps fuit. Aliam hujusce victoriæ causam narrat Pachymerius, p. 84, principem scilicet et illius equitum proceres Joannis filii Michaelis uxoris amore captos animoque obsequentes vi[illegible] inferre pudicitiæ illius in animo habuisse. Res Joanni displicet, et arumnam gravem C repellere minatur. Equites ridere et verbis etiam lacessere non desinunt. Sic Joannes principem trahit ad pugnam; dum pugnatur inter eos, a Græcis victoria stetit. Siciliæ rex cum paucis suorum clam effugit. Jacobus Pontanus, not. in c. 4, lib. I Phranzæ, mirum in modum in his nominibus sese implicat. Exsolvamus eum. *Ubi asteriscum reposui, scriptum est in Græco* τὸν τῆς Σικελίας ῥῆγα Μαφρέ *Siciliæ regem Manfredum. Sequitur continenter* καὶ τὸν τῆς Πελοποννήσου καὶ Ἀχαΐας πρίγκιπα *et Peloponesi atque Achaiæ principem.* Demendus est asteriscus, et verba ita ut jacent in textu reponenda, si veritatem historiæ volumus. Similia Gregoræ verba supra posuimus cap. 79, Sequitur Pontanus: *Manfredus, Friderici secundi ex pellice filius et Siciliæ rex, quomodo potuit esse gener despoiæ Epiri et a Michaele Palæologo capi, quem Carolus Galliæ rex in prælio interfecit, ut narrat Thomas Fazellus, Rerum Sicularum decad.* XII, *lib.* VIII, *equidem non video.* Viderunt qui rem accuratius examinarunt. An ita arduum fuerit despotam Epiri Manfredo Siciliæ regi et Peloponnesi et Achaiæ principi Gulielmo filias suas collocasse in matrimonium? Et tamen collocavit, si Acropolitæ, Gregoræ, Phranzæ fides adhibenda est, et sane adhiberi debet. Adde etiam Pachymerio, p. 82. En itaque quomodo Manfredus Siciliæ rex et Peloponnesi princeps generi Michaelis fuere. Sed Manfredus interfectus fuit a Carolo. Quid tum? Non potuit antequam interficeretur, uxorem ducere et gener Michaelis esse? Narret quidquid velit Fazellus, oculatis ipse testibus magis credo. Addit Pontanus, omnino fugit ratio protovestiarium, et alium nominare voluit aut debuit. Sed hoc probandum erat, et ratio pro protovestiario stat, nec alium nominare voluit aut debuit, si mentis non desipiebat. ALL.

liphas, uxoris Michaelis defectoris frater, audentius equum calcans ubi loca prærupta obviam facta sunt, ipse et equus præcipitati vitam posuere. Fugatique sunt ad proprios confinium terminos, sive montes Pyrenæos, qui veterem et novam Epirum a nostra Græcaque regione disterminant. Cum hæc ita evenissent, occasione sumpta sebastocrator auxiliarium cohortium præsidio regionem vacuam deprehendens, in oppida quæ in ea erant, impetum facit. Et primum quidem Achridam, quam Bulgariæ archiepiscopatum esse norunt omnes, secum una et illius archiepiscopum Constantinum Cabasilam ducens, contendit. Cabasilas porro ab imperatore Theodoro erat sejunctus, tanquam qui suspectus illi foret non æquo in imperium animo esse. Namque fratres illius germani Joannes et Theodorus cum Michaele defectore vitam agebant, Theodorus inter illius proceres connumeratus, Joannes fere rerum universarum, publicarum nempe ac domesticarum, dominatum pro nutu agens ferensque. Ob hæc, ut diximus, Theodorus imperator non admodum archiepiscopo fidebat. Verumenimvero Michael imperator magis libere ac ingenue res pertractans, et Numini maximam ab ipso gestorum partem aut cuncta ascribens, archiepiscopo, qui tum sebastocratorem sequebatur, potestatem ad sua revertendi fecit. Itaque cum Achridam pervenissent, ut diximus, sebastocrator militares machinas **178** in eos movere, archiepiscopus sermone alliciendos esse existimare. Nec multum post tempus Achrida potiti sunt. In ea rebus sebastocrator recto compositis Deabolim petit, cujus arcem omnibus machinis sibi adsciscere constituerat; quare tormenta admovit, arietes instruxit, machinas omnis generis applicuit, et frequentibus irruptionibus infestans modis omnibus sibi oppidum expugnandum proposuerat. Et sane eum spes non fefellit: multis enim oppidanis occisis, non paucis vero telorum ictibus confossis, reliqui demissis animis (natura quippe ad tutandas urbes occidua natio mollior exsistit) Deabolim non contemnendum oppidum sebastocratori dediderunt; et universa circa ea oppida regio, necnon Prespa, Pelagonia, Soscus, Molyscus sub potestate Romanarum virium redactæ Romanis obnoxiæ factæ sunt. Occidentalium quippe partium incolæ ita nati sunt ut omnibus præpotentibus facili negotio succumbant. Hinc neces cladesque evitant, facultatibus suis majori ex parte consulunt. Et hæc quidem appetente vere gesta sunt.

ὥσπερ τινὸς ξίφους, ἰδοῦ ἔργον. Καὶ ὁ Πετραλίφας δὲ Θεόδωρος ὁ αὐτοκασίγνητος τῆς τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ συζύγου, θρασυτέρου ἐπιβὰς ἵππου, ἐπεὶ ἐνέτυχε κρημνώδει τόπῳ, αὐτός τε καὶ ὁ ἵππος καταβέβληνται, καὶ ἄμφω ἀπώλοντο. Συνεστάλησαν οὖν μέχρι τῶν οἰκείων ὅρων, εἴτ' οὖν τῶν Πυρρηναίων ὀρῶν, ἃ δὴ διορίζει τὴν παλαιάν τε καὶ νέαν Ἤπειρον τῆς Ἑλληνίδος καὶ ἡμετέρας γῆς. Ἐπεὶ δὲ ταῦτα οὕτως ἐπὶ τούτοις ξυνέβη, ἀδείας ὁ σεβαστοκράτωρ δραξάμενος, ἔρημον εὑρὼν τῆς ἐπικουρούσης τὴν χώραν δυνάμεως, κατὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἄστεων τὰς ὁρμὰς ἐποιεῖτο. Καὶ πρῶτον μὲν ἀφῆει ἐπὶ τὴν Ἀχρίδα, ἣν καὶ ἀρχιεπισκοπὴν Βουλγαρίας οἱ πάντες οἴδασιν, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον ταύτης τὸν Καβασίλαν Κωνσταντῖνον, ὃς ἦν πρὸς τοῦ βασιλέως Θεοδώρου κατισχημένος. Ὑφωρᾶτο γὰρ ὑπ' αὐτοῦ μὴ ὀρθὸς εἶναι περὶ τὴν ἀρχὴν τὴν βασίλειον· οἵ τε γὰρ αὐτάδελφοι αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἀποστάτου ἐτύγχανον Μιχαὴλ, ὅ τε Ἰωάννης καὶ Θεόδωρος, καὶ ὁ μὲν Θεόδωρος συνηριθμεῖτο τοῖς ἐν αὐτῷ προὔχουσιν, ὁ δὲ Ἰωάννης σχεδὸν τῶν αὐτοῦ πραγμάτων τὴν δεσποτείαν ἔφερε, τά τε κοινὰ διέπων καὶ τὰ κατ' οἶκον. Διὰ ταῦτα, ὡς ἔφημεν, οὐκ ἐθάρρει ὁ βασιλεὺς Θεόδωρος τῷ ἀρχιερεῖ. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς Μιχαὴλ ἐλευθερώτερον τοῖς πράγμασι χρώμενος, καὶ Θεῷ τὸ πλεῖον τῶν πραττομένων αὐτῷ ἀναρτῶν, ἐλευθερίαν τῷ ἀρχιεπισκόπῳ δέδωκεν εἰς τὴν αὐτοῦ ἀφικέσθαι, καὶ συνεῖπετο οὗτος τῷ σεβαστοκράτορι. Ἐπελθόντες οὖν εἰς τὴν Ἀχρίδα, ὡς ἔφημεν, ὁ μὲν σεβαστοκράτωρ τὰς πολεμικὰς μηχανὰς κατ' αὐτῶν ἐκίνει, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος λόγοις ὑπενδοῦναι ὑπεῖλήφει. Ἐν οὐ πολλῷ γοῦν χρόνῳ ἑάλω (90) πρὸς αὐτῶν ἡ Ἀχρίς. Ἐπὶ δὲ τὰ ἐκεῖσε καλῶς ὁ σεβαστοκράτωρ διέθετο, ἐπὶ τὴν Δεάβολιν ὥρμησεν, καὶ τὸ τῆς Δεαβόλεως ἄστυ μηχανήμασι παντοίοις παραστήσασθαι ἐβεβούλευτο. Καὶ ἔταξε ταῦτα καὶ ἐλεπόλεις ἔστησε, καὶ μηχανὰς παντοίας πεποίηκε, καὶ συνεχεῖς ἐφόδους διεπράττετο, καὶ παντοίως τὴν τοῦ ἄστεως ἅλωσιν γεγενῆσθαι προεῖλετο. Καὶ μὴν καὶ κατὰ σκοπὸν αὐτῷ προέβη τὸ πρᾶγμα· πολλῶν γὰρ τῶν ἐντὸς πεφονευμένων τοῦ ἄστεως, οὐκ ὀλίγων δὲ καὶ ταῖς βολαῖς ταῖς ἐκ τῶν ὀϊστῶν πεπληγμένων, οἱ ἄλλοι μαλακισθέντες (φύσει γὰρ ὑπάρχει τὸ δυτικὸν γένος πρὸς φυλάξεις ἄστεων μαλθακώτερον) καὶ τὸ τοιοῦτον ἄστυ τὸ τῆς Δεαβόλεως τῷ σεβαστοκράτορι ἐνεχείρισαν. Καὶ πᾶσα δὲ ἡ πέριξ τῶν τοιούτων ἄστεων χώρα, εἴ' οὖν Πρέσπα, Πελαγονία, Σωσκὸς, Μολυσκὸς, ὑπὸ τὴν ἐπικράτειαν τῶν Ῥωμαϊκῶν [P. 93] δυνάμεων ἐγεγόνεισαν καὶ ὑπετάττοντο τούτοις. Τοιοῦτοι γάρ εἰσιν οἱ τῶν δυτικῶν οἰκήτορες, ῥᾳδίως πᾶσι τοῖς δυνατεύουσιν ὑποπίπτοντες. Ἐντεῦθεν τοὺς ὀλέθρους ἀποφυγγάνουσι καὶ τὰ πλείω τῶν σφετέρων περιουσιῶν διασώζουσι. Καὶ ταῦτα μὲν ὑπῆρξεν ἔαρος ἐνισταμένου.

81. Verum defector Michael in extremum discri- πα'. Ὁ δὲ ἀποστάτης [70] Μιχαὴλ ἐπείπερ ἐώρα

[70] D : Ὁ δ' ἀποστάτης πάντα κάλων κινήσας τοὺς οἰκείους συνέλεξε, καὶ συμμαχίαν παρὰ τοῦ ῥηγὸς τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ προσελάβετο εἰς ἱππότας τετρακοσίους. Ἕτερος δὲ τούτου γαμβρὸς ὁ Ἀχαΐας πρίγκιψ τὴν πᾶσαν αὐτοῦ στρατιὰν συλλεξάμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ πενθερὸν συμμαχίαν πεποίητο, ἄγων πλῆθος ἱππέων τε καὶ πεζῶν. Συνήθροιστο γοῦν παμπληθὴς στρατιὰ, καὶ

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(90) Ἑάλω. Pachymerius, lib. II, p. 106. All.

ἤδη ὡς οὐκ εἰς καλὸν ἀποβῆναι μέλλει τούτῳ τὰ πράγματα, ἀντιστῆναι ταῖς βασιλικαῖς δυνάμεσιν ἐβεβούλευτο, καὶ πᾶσαν μηχανὴν καὶ πάντα κάλων, τὸ τῆς παροιμίας, κεκίνηκε. Καὶ τοὺς μὲν οἰκείους ἁπαξαπλῶς συλλέγδην πάντας συνήθροισε, συμμαχίαν δὲ οὐ σμικρὰν παρὰ τοῦ ῥηγὸς Σικελίας τοῦ γαμβροῦ αὐτοῦ προσελάβετο· ἀπηρίθμηντο γὰρ οὗτοι εἰς τετρακοσίους ἱππότας (91), ὅπλοις ἐχυροῖς καταφράκτους καὶ ὑψαύχεσιν ἵπποις καὶ ἀγερώχοις ἐποχουμένους, ἕκαστος τούτων ἐκ τοῦ σφετέρου γένους ἐκκρίτων τυγχάνοντες. Ἄτερος δὲ τούτου γαμβρὸς ὁ Ἀχαΐας πρίγκιψ τὴν πᾶσαν αὐτοῦ στρατιὰν (92) συλλεξάμενος δι' ἑαυτοῦ τὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ πενθερὸν συμμαχίαν πεποίηκεν. Ἦγε δὲ οὗτος ἀπειροπληθὲς τὸ ὁπλιτικόν· ἐκ τε γὰρ τοῦ Φραγκικοῦ γένους ἐτύγχανε καὶ ἐκ τῶν οἰκητόρων Ῥωμαίων Ἀχαΐας τε καὶ Πελοποννήσου, ὧν οὗτος ἦρχεν· οἱ πλείους δὲ τοῦ τῶν Λατίνων ὑπῆρχον γένους. Συνήθροι στο γοῦν παμπληθὴς στρατιὰ, καὶ κατὰ τοῦ αὐταδέλφου τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου τὴν ὁρμὴν ἐποιοῦντο. Ὁ δὲ (καὶ γὰρ εἶχε τὰς συμβουλὰς ἀγαθὰς ἐκ τοῦ αὐταδέλφου καὶ βασιλέως) στρατηγικῶς τοὺς ἀντιπάλους μετήρχετο. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ μετὰ τῶν καταφράκτων καὶ θώραξι κεχρημένων δυνάμεων τὰ ἐχυρώτερα τῶν τόπων ἐκράτει, τοῖς δὲ ἐλαφροτέροις τῶν ὁπλιτῶν, καὶ οἷς τὸ κινεῖσθαι ῥᾷον ὡς κουφοτέροις, τὴν κατὰ τὰς πεδιάδας μάχην πεποιῆσθαι πρὸς τοὺς ἀντιπάλους προστέταχεν. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ μὲν ἐκ Σκυθῶν, οἱ δὲ ἐκ Τούρκων, πολλοὶ δὲ καὶ ἐκ τῶν Ῥωμαϊκῶν φύλων, οἷς καὶ μᾶλλον ἡ τοξεία τὸ ἐπιτήδευμα. Οὗτοι μὲν οὖν τοῖς ἐναντίοις προσβάλλοντες μακρόθεν τοῖς βέλεσιν ἔπληττον. Ἤρξαντο μὲν οὖν ἐκ τοῦ τόπου οὗ Βορίλα Λόγγος τοὔνομα ξυμπίπτειν τοῖς ἐναντίοις. Οὔτε γοῦν ἡμέρας ἀνέτως βαδίζειν αὐτοῖς παρεχώρουν οὔτε νυκτὸς ἠρεμεῖν. Συνερρήγνυντο γὰρ αὐτοῖς ἡμέρας μὲν ἐν

men res suas jam prorumpere conspicatus, imperatorils viribus obviam ire instituens, machinam **179** omnem omnemque funem, ut proverbio fertur, movit; et proprium quidem militem plane universum in unum coegit, addidit auxiliares copias, easque non contemnendas, generi sui regis Siciliæ, quæ ad quadringentos equites armis fortibus circummunitos ac superbientibus et magnanimis equis insidentes (ex his singuli inter suos præcipui erant) numerabantur. Alius etiam illius gener Achaiæ princeps universo exercitu collecto per semetipsum socero **180** auxilium tulit. Hic armatum agmen atque innumerabile e natione Francica et Romanis Achaiæ et Peloponnesi, quibus ipse imperabat, incolis, licet potissimam illius partem miles Latinus compleret, lectum ducebat. Amplissimo itaque exercitu comparato adversus Joannem sebastocratorem imperatoris fratrem bellum apparabat; qui fratris sui imperatoris proficuis monitis ac consiliis innixus, militari calliditate adversarios eludebat; cum milite quippe undequaque armato et thorace communito loca magis ardua detinebat: at leviori armatura indutum, et qui veluti agilior quocunque vellet expeditius se moveret, in planitie et agris cum hostibus confligere jusserat. Pars eorum Scythæ, alii Turcæ, plerique etiam e Romana gente, quibus sagittandi peritia inerat. Hi cum hostibus manus conserentes eminus telis ferire, et e loco, cui Borilæ Longo nomen est, adversarios urgere; quibus neque per diem iter sine molestia conficere, neque noctu quiescere concedebatur. Namque interdiu, dum equi aquatum ducerentur, confligere, si quis ad potandum equum longius processisset. Illis etiam inter eundum congredi, et plaustris jumentisque onerariis propinquantes, res quas illi conducerent, nec custodibus renuentibus, rapere. Atque

κατὰ τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰωάννου τὴν ὁρμὴν ἐποιοῦντο. Ὁ δὲ στρατηγικῶς τοὺς ἀντιπάλους μετήρχετο. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ μετὰ τῶν καταφράκτων καὶ θώραξι κεχρημένων δυνάμεων τὰ ἐχυρώτατα τῶν τόπων ἐκράτει, τοὺς δ' ἐλαφροτέρους κατὰ τῆς πεδιάδος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους ἀνθίστασθαι προστετάχει. Καὶ οὗτοι οἱ μὲν ἐκ Σκυθῶν, οἱ δὲ ἐκ Τούρκων, ἕτεροι δὲ ἐκ Ῥωμαίων, οἷς μᾶλλον ἡ τοξεία τὸ ἐπιτήδευμα, οἳ καὶ μακρόθεν τούτους τοῖς βέλεσιν ἔπληττον. Ἤρξαντο μὲν οὖν ἐκ τόπου οὗ Βορίλα Λόγγος τὸ ὄνομα, καὶ οὐθ' ἡμέρας ἀνέτους βαδίζειν αὐτοὺς παρεχώρουν οὔτε νυκτός· συνερρήγνυντο γὰρ αὐτοῖς ἡμέρας μὲν ἐν τοῖς τῶν ἵππων ποτοῖς. Συνέπιπτον δὲ τούτοις καὶ καθ' ὁδὸν, καὶ ταῖς ἁμάξαις καὶ τοῖς φορταγωγοῖς ὑποζυγίοις πρόσπελάζοντες ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς φορτίων ἐσκύλευον ὑποχωρούντων τῶν φυλασσόντων. Τοῦτο δὲ πολλάκις πεποιηκότες εἰς θάρσος κατὰ τῶν ἐναντίων οὐ μέτριον ἐληλάκασιν, ὥστε καὶ χερσὶ χεῖρας ἐμβαλεῖν κἀξ αὐτῶν σκυλεύειν τὰ προστυχόντα. Οὕτω τὸ τοῦ ἀντάρτου Μιχαὴλ συνέσταλται στράτευμα, βία καὶ μόγις Στανὸν καὶ Σωστὸν καὶ Μωλυσκὸν παραμείψαντες· ἔσπευδε γὰρ ἐς τὸ τοῦ Πριλάπου ἄστυ γενέσθαι, ὅπως αὐτὸ διασώσειαν. Ἐκεῖ δὲ γεγονότες, ἐς οἰκείαν ἕκαστος διασκεδασθέντες βουλὴν βεβούλευται τὸν περὶ ψυχῆς τρέχειν. Καὶ ὁ μὲν ἀποστάτης μετὰ τοῦ υἱοῦ Νικηφόρου καί τινων νυκτὸς ἐποχηθέντες ἀπέδρασαν, ὡς δ' ἔγνωστο τοῖς λοιποῖς, καὶ αὐτοὶ πρὸς φυγὴν ἐτράποντο. Τὸ μὲν οὖν Ῥωμαϊκὸν στράτευμα καὶ ὁ νόθος υἱὸς Ἰωάννης τοῦ ἀποστάτου τῷ σεβαστοκράτορι Ἰωάννῃ προσῆλθον καὶ τῷ βασιλεῖ τοὺς ὅρκους ἀπέδοντο, ὁ δὲ πρίγγιψ Ἀχαΐας καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἄλλος ἀλλαχοῦ διεσπάρησαν. Καὶ ὁ μὲν πρίγγιψ κατὰ τὴν Καστορίαν ἑάλω ὑπ' ἀχυρματιᾷ τινι κρυβεὶς κἀκ τῶν ὁδόντων γνωρισθείς, (εἶχε γὰρ τοὺς ἐμπροσθίους εὐμεγέθεις), καὶ δέσμιος ἀπήχθη τῷ βασιλεῖ. Οἱ δὲ κρείττους τῶν πραγμάτων αὐτοῦ καὶ προσγενεῖς, οἵ τε Ἀσελδετουσὶ, ὁ τῆς Καρυταίνης Ἰοφρὲ καὶ ἄλλοι τῶν ὀνομαστῶν, οἱ μὲν κατὰ τὸν Πλατσμῶνα, οἱ δὲ κατ' ἄλλο μέρος ἑάλωσαν. Καὶ τὸ συμμαχικὸν στράτευμα τὸ ἐκ τοῦ ῥηγὸς Σικελίας σταλὲν ὑπὸ τεσσάρων κατεσχέθησαν, ὧν μὲν εἷς ἦν ὁ μέγας· δομέστικος ὁ Στρατηγόπουλος, ὁ Ῥιμψᾶς Νικηφόρος, οἱ δὲ δύο τῶν ἀνωνύμων. Καὶ τούτους ὡς δεσμώτας πρὸς βασιλέα ἐπέμψαν.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(91) In equitum numero multum inter se distant Acropolita et Pachymerius. Acropolita non ultra quingentos agnoscit, Pachymerius ad tria millia extendit. ALL.

(92) *Τὴν πᾶσαν αὐτοῦ στρατιάν*. Pachymerius Τὸν δέ γε πρίγκιπα ὅλον εἶχε σὺν τοῖς στρατεύμασιν. ALL.

id ubi sæpius perpetrarunt, animis adversus hostes ingentibus resumptis, re ad mucrones et manus adducta, obvia quæque ex illis prædari. Igitur defectoris Michaelis exercitus hac quoque ratione attritus est, timoreque non modico lacessitus de salute propria desperaverat. Vi tandem et maximo suorum incommodo Stanum, Soscum ac Molyscum penetrantes (nam illis in animo erat ad Prilapi oppidum, ut illi suppetias ferrent, proficisci), ubi ad ea loca pervenere, propriæ quilibet opinioni servientes, extrema quæque tentare, et pro anima, ut dicitur, currere pro viribus instituerunt. Interea defector Michael et filius Nicephorus cum nonnullis, sed valde paucis, quibuscum consilia sua et actiones communicare sueverat, noctu equis invecti viasque bene instructi sese repente abripiunt. Mane ubi dies processit, milites Michaelis fugam cognoscentes una et ipsi in fugam impelluntur. Romanum agmen, et qui illud ducebant præstantiores, et defectoris spurius filius Joannes sebastocratori Joanni accurrentes se dedunt, et imperatori fidem sacramento obligant. Princeps vero Achaiæ sociique alius alio dispersi sunt. Princeps apud Castoriam capitur sub palearum acervo absconditus, sed ex dentibus a quodam milite cognitus (namque dentes interiores ingenti magnitudine prominebant) et colligatus ad imperatorem advehitur. Agminum nobiliores affinesque Aseldetusi et Caritaniæ **182** Jophredus aliique illustrium plures, Platamone alioque in loco capti vinctique ad imperatorem conducuntur. Auxiliaris item manus a Manfredo Siciliæ rege defectori transmissa, ad quadringentos, ut diximus, numerata, cum armis et equis a quatuor hominibus, magno nempe domestico Alexio Strategopulo, Nicephoro Rimpsa, qui Turca origine, Christianis nomen dederat, quorum fidem ingenuissime coluit, et aliis duobus, quorum nomina tempus nobis invidit, debellata est. Et hi quoque constricti vinculis ad imperatorem transportantur. Hac victoria nostri imperatoriis consiliis potiti sunt, adeo ut fama illius ad ultima quæque orbis terrarum penetrarit : neque enim tales victorias plures sol vidit. Tunc porro oppida omnia et regionem universam nostri subegerunt.

181 A τοῖς τῶν ἵππων πότοις, εἴ πού τις μακρότερον ἀπῆκε τὸν ἵππον ποτίσαι. Συνέπιπτον δὲ τούτοις καὶ καθ' ὁδὸν, καὶ ταῖς ἁμάξαις καὶ τοῖς φορταγωγοῖς ὑποζυγίοις προσπελάζοντες ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς φορτίων ἐσκύλευον ὑποχωρούντων τῶν φυλαττόντων. Τοῦτο δὲ πολλάκις πεποιηκότες εἰς θάρσος κατὰ τῶν ἐναντίων οὐ μέτριον ἐληλάκασιν, ὥστε καὶ χερσὶ χεῖρας ἐμβάλλειν κἀξ αὐτῶν σκυλεύειν τὰ προστυχόντα. Τὸ μὲν οὖν τοῦ ἀντάρτου Μιχαὴλ κἀκ τούτου συνέστηται [P. 94] στράτευμα καὶ εἰς πτοίαν οὐ μικρὰν κατηντήκει· σχεδὸν γὰρ πᾶσαν σωτηρίαν ἀπηγορεύκει. Βίᾳ γοῦν καὶ μόγις Στανὸν καὶ Σωσκὸν καὶ Μολυσκὸν παραμείψαντες (σκοπὸς γὰρ ἦν αὐτοῖς εἰς τὸ τοῦ Πριλάπου ἄστυ γενέσθαι, ὅπως αὐτὸ διασώσειαν) ἐκεῖσε γεγονότες εἰς οἰκείαν ἕκαστος διασκεδασθέντες βουλὴν B τὸν περὶ ψυχῆς τρέχειν, ὅπως ἂν εἶχεν ἰσχύος, βιβούλευται. Καὶ ὁ μὲν ἀποστάτης Μιχαὴλ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Νικηφόρου καί τινων ἄλλων μετρίων ἀνδρῶν, οἷς καὶ εἴωθεν ἐμπιστεύειν τὰς αὐτοῦ πράξεις, νυκτὸς τοῖς ἵπποις ἐποχηθέντες ἀπέδρασαν, καλῶς τὰ τῶν ὁδῶν ἐπιστάμενοι. Ἕωθεν δὲ (93) ἡμέρας ἤδη γεγενημένης, ὡς οἱ τῶν στρατευμάτων ἐγνώκασι τὸν Μιχαὴλ ἀποδράντα, ἤδη καὶ αὐτοὶ πρὸς φυγὴν ἐτράποντο. Τὸ μὲν οὖν Ῥωμαϊκὸν στράτευμα καὶ οἱ κρείττους τῶν ἐπικρατούντων αὐτὸ καὶ ὁ νόθος τοῦ ἀποστάτου υἱὸς (94) Ἰωάννης τῷ σεβαστοκράτορι Ἰωάννῃ προσῆλθον καὶ χεῖρας αὐτῷ δεδώκασι καὶ τῷ βασιλεῖ τοὺς ὅρκους ἀπέδοντο, ὁ δὲ πρίγκιψ Ἀχαΐας (95) καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ ἄλλος ἀλλαχοῦ διεσπάρησαν. Καὶ ὁ μὲν πρίγκιψ κατὰ τὴν Καστορίαν ἑάλω, ὑπὸ ἀχυρμιᾷ τινι κρυβεὶς κἀκ τῶν ὁδόντων τῶν τινι στρατιωτῶν γνωρισθείς (εἶχε γὰρ τοὺς ἐμπροσθίους εὐμεγέθεις καὶ προβεβλημένους τῶν φατνωμάτων), καὶ δέσμιος ἀπήχθη τῷ βασιλεῖ· οἱ δὲ κρείττους τῶν ταγμάτων αὐτοῦ καὶ προσγενεῖς, ὅ τε Ἀσὰλ Δετοῦσι, ὁ τῆς Καριτανίας, Ἰοφρὲ καὶ ἄλλοι τῶν ὀνομαστῶν πλείους, οἱ μὲν κατὰ τὸν Πλαταμῶνα, οἱ δὲ κατὰ ἄλλο μέρος ἑάλωσαν, καὶ δεσμῶται τῷ βασιλεῖ συναπήχθησαν. Καὶ τὸ συμμαχικὸν δὲ στράτευμα τὸ ἐκ τοῦ ῥηγὸς Σικελίας, τοῦ Μαφρὶ τῷ ἀποστάτῃ ἀποσταλέν, ὡς εἰρήκειμεν, ἠριθμημένον, αὐτοῖς ὅπλοις, αὐτοῖς ἵπποις ὑπὸ τεττάρων ἀνδρῶν κατεσχέθησαν, ἀφ' ὧν ὁ μὲν εἷς ἦν ὁ μέγας δομέστικος ὁ Στρατηγόπουλος C Ἀλέξιος, ἄτερος δὲ ὁ Ῥιμψᾶς Νικηφόρος ἐκ Τούρκων ἕλκων τὸ γένος, ὀρθότατος δὲ γεγενημένος Χριστιανός· οἱ δὲ δύο τῶν ἀνωνύμων ὑπῆρχον. Καὶ τούτους γοῦν δεσμώτας πρὸς τὸν βασιλέα ἐξέπεμψαν. Τοιαύτην γοῦν νίκην οἱ τῶν ἡμετέρων ταῖς βασιλικαῖς συμβουλαῖς κατωρθώσαντο ὥστε τὴν αὐτῆς φήμην εἰς πάντα τῆς γῆς περιτέναι τὰ πέρατα· ὀλίγας γὰρ τοιαύτας νίκας εἶδεν ὁ ἥλιος. Τηνικαῦτα γοῦν πάντα τε τὰ ἄστη καὶ πᾶσαν χώραν ὑφ' ἑαυτοὺς πεποίηνται οἱ ἡμέτεροι.

82. Postmodum Joannes sebastocrator Thessa- D πβ'. Ὁ μὲν οὖν [71] σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης τὴν

[71] D : Ὁ μὲν οὖν σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης, τὴν Θετταλίαν παραμείψας περὶ τὴν νέαν Πάτραν ἐστρατοπεδεύσατο, ὁ δὲ Στρατηγόπουλος σὺν ἑτέροις τὰ Πηριναῖα ὑπερβάντες ὄρη καὶ καταλιπόντες ἐν τοῖς Ἰωαννίνοις στράτευμα εἰς τοῦτον εἰς πολιορκίαν περὶ τὴν Ἄρταν ἦκον. Κατέλιπον δὲ τὸν ἐκεῖσε λαὸν οὐκέτι εὐ-

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(93) *Ἕωθεν δέ.* Gregoras, p. 74. ALL.

(94) *Ὁ μὲν οὖν νόθος υἱός.* De hoc Joanne Pachymerii verba supra adduximus. ALL.

(95) *Ὁ δὲ πρίγκιψ Ἀχαΐας.* Quomodo postea occupata Cpoli a Græcis dimissus fuerit, refert Pachymerius, p. 86. Gregoras, lib. IV, p. 97, tres tantum urbes recenset. ALL.

Θετταλίαν παραμείψας, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἄστη τε καὶ φρούρια ὀχυρωσάμενος, περὶ τὴν νέαν Πάτραν ἐστρατοπεδεύσατο, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν νόθον υἱὸν τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ Ἰωάννην. Ὁ δὲ μέγας δομέστικος ὁ Στρατηγόπουλος Ἀλέξιος καὶ [P. 95] ὁ Ῥαοὺλ Ἰωάννης τὰ Πυρρηναῖα ὑπερβάντες ὄρη ἐπὶ τὴν Ἄρταν ἐχώρουν, καταλιπόντες ἐν τοῖς Ἰωαννίνοις στράτευμα μερικὸν εἰς πολιορκίαν τοῦ ἄστεως. Κατέλαβον οὖν οὗτοι τὴν Ἄρταν, κἀκεῖσε γοῦν καὶ αὐτὸς τούτοις ξυντετυχήκειν, οἷς καὶ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας συνομιλήσας κἄτα δὴ συνταξάμενος τῆς Ἄρτης ἐξῆειν, καταλιπὼν τὸν ἐκεῖσε λαὸν οὐκέτι εὐνοϊκῶς πρὸς τοὺς ἡμετέρους διακείμενον· οὐ γὰρ καλῶς οἱ τῶν στρατευμάτων τούτοις ἐχρήσαντο. Διὰ ταῦτα καὶ ἡ περιφανεστάτη ἐκείνη νίκη τοῖς Ῥωμαίοις ἐπιλάμψασα ἐν οὐ πολλῷ τῷ χρόνῳ πρὸς τοὐναντίον κεχώρηκεν. Ἀπῄειν οὖν ἐξ ὀρθοῦ πρὸς τὸν σεβαστοκράτορα Ἰωάννην τὸν τοῦ βασιλέως αὐτάδελφον περὶ τὴν νέαν Πάτραν διάγοντα, καί τινας ἡμέρας μετ' αὐτοῦ διαχαρτερήσας τῆς πρὸς τὸν βασιλέα φερούσης ἤψάμην. Ὁ μὲν οὖν νόθος υἱὸς τοῦ ἀποστάτου Μιχαὴλ Ἰωάννης τῷ σεβαστοκράτορι ξυνὼν ἀποστασίαν μετὰ καὶ ἄλλων τινῶν ἐμελέτα· καὶ ἐπεὶ ὁ σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης κατὰ τῶν Λατίνων κεχώρηκε καὶ τὴν Λεβαδίαν παραμείψας τὰς Θήβας ἐσκύλευε, τὴν ἣν ὤδινεν οὗτος ἀπιστίαν εἰς προῦπτον προὔφηνε, καὶ μετὰ καὶ ἄλλων τινῶν ἀποδρὰς ἐπὶ τὸν ἀποστάτην Μιχαὴλ τὸν πατέρα αὐτοῦ ἀπῄει. Ἐκεῖνος μὲν οὖν τῷ ἀθρόῳ τοῦ πράγματος ταραχθεὶς οὐκ εἶχεν ὅπη γῆς σταίη, ἀλλ' ἐν πλοιαρίοις ἐμβάντες αὐτός τε καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Νικηφόρος καὶ ἡ σύζυγος τούτου καί τινες τῶν αὐτοῦ τὰς διατριβὰς ἐν τῇ θαλάττῃ ἐποίουν, τάς τε νήσους τὰς πέριξ καταγώγιον εἶχον, Λευκάδα δηλαδὴ καὶ τὰς τῶν Κεφαλήνων. Ἀλλ' ἐπεὶ ὁ τούτου νόθος υἱὸς Ἰωάννης πρὸς αὐτὸν ἀπῄει, καθὰ δεδήλωται, ἀνερρώσθη τῆς ῥᾳθυμίας, καὶ τὸν ὄχνον ἀποσεισάμενος ἐπὶ τὴν Ἄρταν ἐβάδιζε. Κἀκεῖσε δὴ ἀφιγμένος, ἐπεὶ τοὺς πάντας οἰκήτορας προσκειμένους εὗρεν αὐτῷ, εἶχε δὲ καὶ τὸ τῆς Βονδίτζης ἄστυ παρὰ τοῦ μέρους τούτου κρατούμενον, συναγαγὼν τοὺς ἐκεῖσε εὑρισκομένους τοὺς ἡμετέρους τῶν ὁρίων τῆς Ἄρτης ἐξήλασεν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς πολιορκοῦντας τὰ Ἰωάννινα μαχρὰν τῶν Ἰωαννίνων πεποίηκεν. Οὕτω μὲν οὖν ἀρχὴν κακῶν τὰ τῶν Ῥωμαίων εἵληχε πράγματα, καὶ τὰ καλῶς ταῖς βασιλικαῖς συμβουλίαις γεγενημένα ταῖς τῶν στρατηγούντων ἀνηκοΐαις καὶ ἀταξίαις εἰς τὸ μηδὲν σχεδὸν ἢ καὶ πάνυ σμικρὸν κατηντήκασιν. Ὁ μὲν οὖν αὐτάδελφος τοῦ βασιλέως ὁ

liam prætergressus, et in ea oppidis ac castellis communitis, ad novam Patram, una secum spurium **183** Michaelis defectoris filium deferens, locat tentoria. Magnus domesticus Alexius Strategopulus et Joannes Raulus Pyrenæos montes transeuntes, Artam properant, Joanninis militum manu ad obsidendum oppidum relicta. Artam itaque hi penetrarunt. In ea cum illis ipse quoque in colloquium veni, et paucos dies quotidianis congressibus versatus rebusque dispositis Arta egredior, cum multitudo illa non bene erga nostros afficeretur : milites enim non æquos se illis præbuerant. Ideoque victoria illa, quæ Romanis illuxerat, omnium ore concelebrata, non diu post in contrarium dilapsa est. Ipse recta via ad Joannem sebastocratorem imperatoris fratrem, apud novam Patram agentem, profectus, et nonnullos dies cum eo moratus, iter ad imperatorem ingredior. Filius spurius defectoris Michaelis Joannes sebastocratori adsidens cum quibusdam aliis defectionem meditabatur; et dum sebastocrator Joannes adversus Latinos progressus præterita Lebadia Thebas prædaretur, quam secum conceperat, palam defectionem parturit, et cum quibusdam sceleris consciis fuga arrepta ad defectorem Michaelem patrem proficiscitur. Ille re improvisa turbatus, ubi pedem figeret, nescire. Sed naviculas ipse et filius **184** Nicephorus et uxor et ex familiaribus quidam conscendentes in mari moras trahere, et circa insulas, Leucada nempe et Cephalenem, divertere. Sed quando illius filius spurius Joannes ad eum, ut innuimus, accessit, exuta socordia segnitieque deposita animos assumens Artam contendere. Eo appulsus cives universos in se propensos comperiens (sub ditione quoque sua ad illum diem Bonditzæ oppidum remanserat), quos ibi offendit, simul collectis, nostros de finibus Artæ expellit, et Joannina obsidentes longius ab obsidione removet. Sic denuo Romana res affligi cœpit, et quæ imperatoriis adhortationibus prospere gesta fuerant, ducum inobedientia ac socordia in nihilum fere aut satis parum redacta sunt. Interim imperatoris frater Joannes sebastocrator et socer illius Tornicius Constantinus pugna dimissa ad imperatorem Lampsaci eo tempore moras trahentem remeant. Imperator sebastocratorem Joannem despotarum dignitate adornavit ob victoriam partam remunerans, et ut ea dignitate personis, quibuscum bella gesserat, despota cum despotis confligens exæquaret. Soccrum vero illius Constantinum Tornicium, magnum

νοϊκῶς περὶ αὐτοὺς ἔχοντα· οὐ γὰρ καλῶς ἐχρήσαντο τούτοις. Διὰ ταῦτα καὶ ἡ περιφανεστάτη ἐκείνη νίκη πρὸς τοὐναντίον κεχώρηκεν. Ὁ δὲ νόθος υἱὸς τοῦ Μιχαὴλ Ἰωάννης κατὰ τῶν Λατίνων κεχώρηκε, καὶ τὴν Λεβαδίαν παραμείψας τὰς Θήβας ἐσκύλευσε, τὴν δ' ἣν ὤδινεν ἀπιστίαν εἰς προῦπτον ἐξύφηνε, καὶ μετ' ἄλλων ἀποδρὰς πρὸς τὸν ἀποστάτην πατέρα ἦκε, μεθ' οὗ πλοιαρίοις ἐμβάντες τὰς διατριβὰς ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐποίουν. Ὅμως ἀνερρώσθη, καὶ περὶ Ἄρταν ἀφιγμένος, ἐπεὶ τοὺς πάντας οἰκήτορας προσκειμένους εὗρεν αὐτῷ, εἶδε δὲ καὶ τὸ τῆς Βονδίτζης ἄστυ παρὰ τοῦ μέρους τούτου κρατούμενον, συναγαγὼν πάντας τοὺς ἡμετέρους τῆς Ἄρτης ἐξήλασεν. Ἀλλὰ καὶ τοὺς πολιορκοῦντας τὰ Ἰωάννινα. Ὁ μὲν οὖν σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης καὶ Τορνίκιος ὁ πενθερὸς αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐπανῆεσαν· ὃν καὶ τῷ τῶν δεσποτῶν τετίμηκεν ἀξιώματι, τὸν δὲ Τορνίκιον τῷ τῶν σεβαστοκρατόρων, καὶ τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον σεβαστοκράτορα κατωνόμασεν. Ἀλλὰ καὶ τὸν Στρατηγόπουλον Ἀλέξιον δι' ἐπιστολῆς τετίμηκε Καίσαρα.

primicerium, sebastocratoris munere insignivit. Sed et fratrem illius germanum Constantinum ex Cæsare sebastocratorem indigitavit. Et in his **185** sebastocratores differebant : nam imperatoris frater in ceruleis calceis aquilas auro contextas deferebat, Tornicius nudo hisce insignibus calceo utebatur. Quinimo et Alexium Strategopulum, magnum domesticum antea condecoratum, per epistolam Cæsarem instituit, missilem illi dignitatem elargitus. Et hæc quidem ita evenere.

A σεβαστοκράτωρ Ἰωάννης καὶ ὁ πενθερὸς αὐτοῦ ὁ Τορνίκιος Κωνσταντῖνος τῆς μάχης ἐξιόντες εἰς τὸν αὐτοκράτορα ἐπανέζευξαν περὶ τὴν Λάμψακον ὄντα καὶ τὰς διατριβὰς ἐκεῖσε ποιούμενον. Τὸν μὲν οὖν σεβαστοκράτορα (96) Ἰωάννην ὁ βασιλεὺς τῷ τῶν δεσποτῶν τετίμηκεν ἀξιώματι, ἀντίχαριν οἷον τῆς νίκης τούτῳ διδοὺς, καὶ ἵνα τοῖς μαχομένοις τούτῳ προσώποις [P. 96] ἀντισταθμίζοιτο, δεσπότης πρὸς δεσπότας μαχόμενος· τὸν δὲ πενθερὸν αὐτοῦ τὸν Τορνίκιον Κωνσταντῖνον μέγαν πριμμικήριον ὄντα τῷ τῶν σεβαστοκρατόρων τετίμηκεν ἀξιώματι. Ἀλλὰ καὶ τὸν αὐτάδελφον αὐτοῦ Κωνσταντῖνον ἐκ Καισάρων σεβαστοκράτορα κατωνόμασεν. Ἐν τούτοις δὲ τὰ τῶν σεβαστοκρατόρων διέφερον, ἐν οἷς ὁ μὲν αὐτάδελφος τοῦ βασιλέως τοῖς κυανοῖς πεδίλοις ἐγκεκολλημένους εἶχε καὶ χρυσοῦφεῖς ἀετοὺς, ὁ δὲ Τορνίκιος γυμνὰ τούτων τὰ πέδιλα ὑπεδέδετο. Ἀλλὰ καὶ τὸν Στρατηγόπουλον Ἀλέξιον μέγαν δομέστικον ἀντοκράτωρ τετιμηκὼς δι' ἐπιστολῆς τετίμηκε Καίσαρα, διαπόμπιμον αὐτῷ τὴν τιμὴν χαρισάμενος. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω ξυνέβη.

83. Imperator cum Lampsaci hibernasset, appetente vere Cpolim commeat : namque quam cupidissime appetebat, omnesque suos eo referebat conatus, ut Latinorum e manu in libertatem Cpolim vindicaret. Hinc profectus est adversus Cpolim, non copiis fretus (neque enim tantum exercitum, qui similem civitatem obsidione posset cingere secum ducebat), sed consobrini sui, cui nomen erat Aseli, sermonibus deceptus. Ille etenim mala fraude imperatorem eludebat, se inquiens penes urbis mœnia ædem habere, portasque in sua potestate esse, per quas imperatoris copias intra urbem sine strepitu et sine pugna quiret intromittere. His sermonibus sibi in dicendo fidem conciliabat. Affinitas enim et muneribus ac honoribus eum auctum fuisse, et adversus Achaiæ principem pugna multa incommoda passum, multis bonis ac **186** gratiis affluenter abundasse tunc, cum imperatori ea promissa dederat aliaque ab imperatore ipse receperat, hominem vera dicere suadebant.' Igitur his fidens imperator in Cpolim arma movet, et ex adverso Borealis cornu urbis in loco Galata vocato castra metatur. Et, ut quidem videbatur, Galatæ oppidum oppugnabat, re tamen vera clanculum per internuntios Aselem sollicitabat ut fidem solveret suam. Ille ad lucrum, non ad veritatem inhians, fallacibus ac captiosis responsionibus alia atque alia confingens, rem protrahebat. Verumtamen cum tempus diutinum procederet ipseque nihil efficeret, imo etiam armatis cohortibus noctuque progressis illius ad domum appropinquasset (id enim ille, ut fieret, denuntiarat), tum mendacio fallere et vera confundere palam deprehenditur. Et cum ipse responsionem, qua objectis fieri satis posset, haud haberet, crimen in urbis principem

B πγ'. Ὁ δὲ βασιλεὺς [72] παραχειμάσας ἐν τῇ Λαμψάκῳ, ἔαρος ἐπιλάμψαντος κατὰ τῆς Κωνσταντίνου κεχώρηκεν· ἅπασα γὰρ ἦν αὐτῷ σπουδὴ καὶ ἅπασκοπὸς τῆς τῶν Λατίνων χειρὸς ἀναῤῥύσασθαι. Ἐπῆλθε γοῦν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οὐ τοῖς στρατεύμασι τεθαῤῥηκὼς (οὐδὲ γὰρ ἦγεν ἀξιόμαχον στρατιὰν εἰς τοιαύτης πόλεως πολιόρκησιν), ἀλλὰ λόγοις τοῖς τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ, οὗ τὸ ὄνομα Ἀσὴλ, ἐξηπατημένος· ἠπάτα καὶ γὰρ τὸν βασιλέα, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ τείχει τῆς πόλεως τὴν οἰκίαν ἔχει καὶ πύλας ἔχει παρ' αὐτοῦ δεσποζομένας, δι' ὧν δύναιτ' ἂν τὰ τοῦ βασιλέως στρατεύματα ἔνδον τῆς πόλεως ἀψοφητὶ καὶ δίχα μάχης εἰσαγαγεῖν. Καὶ ἐπιστεύετο λέγων ταῦτα· τό τε γὰρ συγγενὲς φαντασίαν ἐδίδου τοῦ ἀληθεύειν τὸν ἄνθρωπον, καὶ τὸ πλειόνων δωρημάτων τε καὶ τιμῶν [τε] ὑποσχέσεις ἐνωμότους λαβόντα Φράγκων... ἐν τῇ τοῦ πρίγκιπος Ἀχαΐας μάχῃ, καὶ προσδοκήσας δεινὰ μάλιστα ἠμοιρήκει πολλῶν ἀγαθῶν, ὅτε καὶ τὰς τοιαύτας ὑποσχέσεις τῷ βασιλεῖ δέδωκε καὶ τὰς πρὸς αὐτὸν ἀντεδέξατο. Τούτοις οὖν, ὡς ἔφημεν, ἐλπίσας ὁ βασιλεὺς κατὰ τῆς Κωνσταντίνου ἐπῄει, καὶ ἀντιπέραν τοῦ βορείου (97) κέρως τῆς πόλεως ἐν τῷ τόπῳ τοῦ Γαλατᾶ κατονομαζομένῳ ἐστρατοπεδεύσατο, καὶ τῷ μὲν δοκεῖν τὸ τοῦ Γαλατᾶ ἐμάχετο φρούριον, τῇ δ' ἀληθείᾳ κρύφα πρὸς τὸν Ἀσὴλ ἔπεμπεν ὅπως τὰς ὑποσχέσεις πληρώσειεν. Ὁ δὲ πρὸς κέρδος ἐώρᾳ, οὐ πρὸς ἀλήθειαν· ψευδεῖς γοῦν ἐποιεῖτο τὰς ἀποκρίσεις, ἄλλα ἐπ' ἄλλοις προφασιζόμενος. Ἐπεὶ γοῦν ἱκανὸς παρερρύη χρόνος καὶ οὐδὲν ἤνυεν, ἀλλὰ καὶ τῆς στρατιᾶς ὁπλισθείσης καὶ νυκτὸς ἀπιούσης καὶ τῇ οἰκίᾳ τούτου προσεγγισάσης (τοῦτο γὰρ ἐκεῖνος γενέσθαι διεμηνύσατο), τότε ψεύδεσθαι πεφώραται φανερῶς. Καὶ ἐπεὶ οὐκ εἶχέ τινα εὔλογον ἀπολογίαν ποιήσασθαι, τὴν αἰτίαν εἰς τὸν ἄρχοντα τῆς πόλεως

[72] D : Ὁ δὲ βασιλεὺς ἔαρος ἐπιλάμψαντος κατὰ τῆς Κωνσταντίνου κεχώρηκεν. Ἐπῆλθε γοῦν κατ' αὐτῆς τῷ ἐξαδέλφῳ αὐτοῦ Ἀσὴλ ἐξηπατημένος ὑπισχνουμένου ταύτην παραδοῦναι αὐτῷ, καὶ ἐν τῷ Γαλατᾷ ἐστρατοπεδεύσατο, καὶ τὸ τοῦ Γαλατᾶ ἐμάχετο φρούριον. Ἀπιόντι οὖν ἐκεῖθεν πρέσβεις ἐκ Λατίνων ἦκον περὶ ἀγάπης, καὶ γέγονε χρόνον ἕνα.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(96) *Τὸν μὲν οὖν σεβαστοκράτορα.* Gregoras, p. 79. ALL.

(97) *Ἀντιπέραν τοῦ βορείου.* Gregoras, p. 80. De hac re pluribus agit Pachymeres, lib. II, c. 19. ALL.

ἔθετο· « Ὑπετόπασε » [P. 97] γὰρ εἰρηκεν, « οὗτος ὡς οὐ καλόν ἐστι τὰς κλεῖς με τῶν τῆς πόλεως κατέχειν πυλῶν, καὶ διὰ ταῦτα εἵληφε ταύτας αὐτὸς, καὶ διὰ τοῦτο ἔγωγε περὶ τὸ ἔργον ἀδυνατῶ. » Ἐπεὶ οὖν καθαρῶς τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἀπάτην ἐπεγνώκει ὁ βασιλεὺς, ἐξῄει τοῦ τόπου. Καθ' ὁδὸν δὲ τρεῖς πρέσβεις εἰρήνην αἰτοῦντας πρὸς τὸν βασιλέα οἱ Λατῖνοι πεπόμφασιν. Ὁ δὲ βασιλεὺς πεποίηκε ταύτην, εἰς ἐνιαυτὸν δὲ καὶ μόνον ἕνα, ἐν στενῷ κομιδῇ ἐπισφίγξας τούτοις τὰ πράγματα.

A referebat: « Neque enim decorum illi videbatur penes me, » aiebat ille, « claves urbis esse, ideoque eas abstulit, et ego opus perficere nequeo. » Sic fraude hominis plane detecta imperator loco egreditur. In itinere tres legati a Latinis ad imperatorem missi pacem petunt: quam illis imperator non uno amplius anno concessit, cum res eorum in extremum jam discrimen adduxisset.

πδ'. Διαπεράσας γοῦν[73] ὁ βασιλεὺς τὸν Ἑλλήσποντον τὰ τῶν Πηγῶν κατέλαβε μέρη, κἀκεῖσε τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο. Ἐπεὶ δὲ ὁ τοῦ θέρους παρῆει καιρὸς, ἀλλά γε δὴ καὶ ὁ τῆς ὀπώρας ἐρρύη, τῶν τοιούτων ἀπάρας χώρων πρὸς τὴν ἐξ ἔθους (98) τοῖς βασιλεῦσιν οὖσαν ἀνάπαυσιν, ἐξ ὅτου τῆς Κωνσταντίνου γεγόνασιν ὑπερόριοι, κατηντήκει τὸ Νύμφαιον. Ἐμὲ δὲ πρὸς τὸν ἄρχοντα τῶν Βουλγάρων Κωνσταντῖνον πρέσβυν ἐκπέπομφεν. Ἀπῆειν γοῦν πρὸς αὐτὸν, καὶ διεβίβασα μετ' αὐτοῦ ἡμέρας τινάς· ἔτυχον γὰρ τότε καὶ ἑορτάσιμοι τοῦ Χριστοῦ ἡμέραι, ἥ τε τῶν γενεθλίων καὶ ἡ τοῦ βαπτίσματος, ᾗ οἱ τῶν Βουλγάρων ἄρχοντες λαμπρύνονται μάλιστα, καὶ ἐβούλετο ὁ τῶν Βουλγάρων ἄρχων τότε Κωνσταντῖνος σφίσιν αὐτοῖς συνεῖναί κἀμὲ καὶ θεατὴν γενέσθαι τῶν τελουμένων. Τὰ προστεταγμένα μοι γοῦν πληρώσας τοῦ Τρινόβου ἐξῆειν, καὶ πρὸς τὸν βασιλέα ἀπῄειν ἐν τῷ Νυμφαίῳ διάγοντα. Ἐκεῖσε γοῦν ὁ βασιλεὺς παρεχείμασε, καὶ ἐπιλάμψαντος ἔαρος τοῦ Νυμφαίου ἐξῄει, τὴν λαμπρὰν τῆς ἀναστάσεως τοῦ κυρίου ἡμέραν προεορτάσας ἐν τῷ Νυμφαίῳ. Ἡμέρας δέ τινας ἐν τοῖς Φλεβίοις διαβιβάσας, ἐπὶ τόπον οὕτω πως ἐπονομαζόμενον Κλυζομένην ἀπελθὼν ἐπήξατο τὰς σκηνάς. Ἐκεῖσε καὶ γὰρ εἰώθασιν οἱ βασιλεῖς τοῦ Νυμφαίου ἐξιόντες χρονοτριβεῖν καὶ τὸ πλέον τοῦ ἐαρινοῦ παραμείβειν καιροῦ· ὅ τε γὰρ τόπος πεδιὰς ἅπας καὶ χόρτον προβεβλημένη πολλοῖς ἀρκοῦντα τοῖς ἵπποις, κατάῤῥυτος δὲ τυγχάνει καὶ ὕδασιν, ἐγγὺς δὲ αὐτοῦ κώμας ἔχει πολλὰς καὶ πόλεις, ἐξ ὧν δαψιλῆ καθειστήκει τὰ ζωαρκῆ. Ἐκεῖσε γὰρ ὄντος τοῦ βασιλέως καὶ ὁ σεβαστοκράτωρ ὁ Τορνίκιος ἐκ τῆς Νικαέων ἐπιδεδήμηκε, καὶ δι' ὄχλου τῇ βασιλεῖ γέγονε διὰ τὸν προπατριαρχεύσαντα Ἀρσένιον. Ὁ γὰρ πατριαρχικὸς ἐχήρευε θρόνος, τοῦ πατριαρχεύσαντος Νικηφόρου, ὃς ἀπὸ τῆς Ἐφέσου εἰς τὸν πατριαρχικὸν μετετέθη θρόνον, ἁπάραντος τῶν ἐνθένδε πρὸς τὰ οὐράνια, μηδὲ εἰς ὅλον σχεδὸν ἐνιαυτὸν τοῦ πατριαρχικοῦ ἀπολαύσαντος θρόνου. Ὁ δὲ Ἀρσένιος οὗτος ἦν προβεβλημένος εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον πρὸς τοῦ βασιλέως Θεοδώρου, ἀνὴρ καὶ εἰς λόγον καὶ εἰς πρᾶξιν πανευφυέστατος (99), καὶ λόγον μάλιστα τὸν

84. Igitur imperator Hellespontum trans abiit, et Pegarum partes, ubi **187** moras trahebat, occupat. Cum vero æstas præterlapsa fuisset necnon autumni tempus excurrisset, inde discedens ad quietem imperatoribus de more, ex eo quo Cpoli extorres tempore oberrabant, destinatam, Nymphæum pervenit. Me porro ad Constantinum Bulgarorum principem legatum mittit. Abii, et cum eo per aliquos dies versatus sum. Namque ea tempestate festi dies Christi natalium ac baptismatis, quibus Bulgarorum principes magnificentiam ostentant, celebrabantur; ideoque Bulgarorum princeps Constantinus, ut cum eis tunc oculatus eorum quæ fiebant spectator adessem, cogebat. Mandata itaque mihi imposita exsecutus Trinobo exeo, et ad imperatorem tunc Nymphæi cunctantem, in quo et hibernaverat, me confero. Ineunte vere ille Nymphæo egreditur, prius ibidem læto ac splendido resurrectionis Dominicæ die concelebrato. Et dies aliquot Phlebiis egit; inde ad locum Clyzomenem dictum veniens tentoria collocat: namque ibi Nymphæo exeuntes tempus conterere et veris plerumque agere imperatores sueverant. Campus undique planitie excurrit, agro fertili atque herboso, qui plurimis equis **188** alendis sufficerit, aquis irriguo, et multorum vicorum ac urbium vicinitate, unde vitæ necessaria affluenter suppeditantur, peropportuno. In eo cum esset imperator, sebastocrator Tornicius Nicæa accedens pro expatriarcha Arsenio modeste imperatorem rogat, patriarchale siquidem solium Nicephoro patriarcha, qui in patriarchale culmen ex Ephesino metropolita ascenderat, ex terreno ad cœlestia promoto, cum nec integro anno patriarchatui præfuisset, sessore destituebatur. Arsenius ab imperatore Theodoro in patriarcham fuerat electus, vir et verbo et opere quam dexterrimus, et sermone præcipue, qui natura inditur: namque qui eruditione comparatur, parum omnino degustaverat. Etenim cum nonnulla ex encycliis philosophatus perdidicisset, ne horum penitus inexpertus haberetur, neque ea ignorare, quæ ipse negligere sibi in animo proposuerat, videretur,

[73] D: Ἦκεν οὖν εἰς Πηγὰς, εἶτα πρὸς Νύμφαιον ἦκε καὶ περὶ Κλαζομένην, οὗ ἦξε καὶ ὁ σεβαστοκράτωρ Τορνίκιος, καὶ δι' ὄχλου γέγονε τῷ βασιλεῖ διὰ τὸν πατριαρχεύσαντα Ἀρσένιον. ὁ γὰρ πατριαρχικὸς ἐχήρευε θρόνος, τοῦ πατριαρχεύσαντος Νικηφόρου, ὃς ἀπὸ τῆς Ἐφέσου εἰς τὸν πατριαρχικὸν μετετέθη θρόνον, ἁπάραντος τῶν ἐνθένδε μηδ' ὅλον ἐνιαυτὸν διαρχέσαντος. Ὁ δὲ Ἀρσένιος προεκλήθη ἀπὸ τοῦ βασιλέως Θεοδώρου, ὃς ἔχθραν ἔσχε κατὰ τοῦ βαφιλέως, καὶ ἀνήχθη αὖθις Ἀρσένιος.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(98) *Τὴν ἐξ ἔθους.* Gregoras, p. 81. ALL.

(99) *Πανευφυέστατος.* Gregoras Arsenium usu rerum et imperii administratione nec cum fossore quidem conferendum tradit, p. 66. ALL.

telo divini amoris corde sancius, rebus terrenis omnibus, a quibus se avelli ægre plerique sustinent, contemptis, monastico instituto nomen dederat. Hic imperatoria corona imperatorem condecoraverat : sed eum suis votis minime obtemperantem conspicatus, iniquior cum eo inimicitias exercuit. Neque ab eo abhorruerat Andronicus Sardensis et Manuel Thessalonicensis, cognomine Opsara. Sed Sardensis quando imperator Cpolim castra movit et prope eam sedem locavit, **189** ab Joannicio Philadelphiensi monastico pallio induitur : ille enim continuo, et non sine molestia imperatoris animum sollicitabat, ut proficiscendi sibi daretur facultas Paphlagoniam, unde ipse ortum ducebat ; sed imperator distorta hominis sensa apprime callens, ne in eas partes abiret, impediebat : animo enim proposuerat propter eas quas cum imperatore simultates exercebat, res Paphlagonum perturbare. Verum imperator æquissimo eum sermone lacessit : « Sardium, non Paphlagoniæ metropolitatum tenes : Sardium ideo partes invisendæ, quibus continuo consuescere debes, ibique immorando greges tibi commissos pascere. » Igitur ubi imperatorem inexorabilem vidit, cum quid ageret ipse nesciret, monasticum vitæ institutum complexus est. Thessalonicensis Manuel invitus Nicæa egressus in locis adjacentibus vitam ducebat. Arsenius item expatriarcha et ipse inde exiens in monasterium se intrusit. Hinc universi præsules Lampsacum convenientes suffragio omnium mandatoque imperatoris Ephesinum antistitem Nicephorum in patriarchale solium invehunt. Sed hic, ut jam dixi, neque per annum integrum cathedram moderatus e vivis excessit. Tunc sebastocrator Tornicius Arsenio impense deditus imperatorem urgebat, ut Arsenium iterum in patriarchalem sedem promoveret, et mira quædam ac portentosa Arsenii facinora in medium afferens continuo imperatorem ad molestiam usque exorabat, ut sibi minime æquum, **190** etiam invitus, in patriarcham eligeret. Sic imperator volens nolens, sebastocratoris consiliis loco dato, ad patriarchalem dignitatem Arsenium rursum evehit. Et hæc quidem de Arsenio ita se habuere.

ἐκ φύσεώς πως προβαλλόμενον· τοῦ γὰρ ἐκ παιδείας μικρόν τι μετέσχεν. [P. 98] Ὀλίγα γάρ τινι τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφήσας τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπείρως ἔχειν μηδὲ ἀγνοεῖν ὧν ὑπεριδεῖν ἐδοκίμασε, τῷ βέλει τοῦ πρὸς Θεὸν ἔρωτος τρωθεὶς τὴν ψυχήν, πᾶσι τοῖς κατὰ κόσμον, ὧν οὐκ εὐχερῶς ἔχουσιν οἱ πλείους ἀφίστασθαι, χαίρειν εἰπὼν τὸν μονήρη βίον προείλετο. Οὗτος τὴν αὐτοκρατορικὴν ἀπεπλήρου στεφηφορίαν τῷ βασιλεῖ· ἐπεὶ δ' οὐχ ἑώρα τοῦτον τοῖς ἑαυτοῦ θελήμασιν ὑπεικόμενον, δύσνους περὶ τοῦτον ἐγένετο, ἔχων ἑαυτῷ συνίστορας τὸν Σάρδεων Ἀνδρόνικον καὶ τὸν Θεσσαλονίκης Μανουὴλ τὸν καὶ Ὀψαρᾶν λεγόμενον. Ἀλλ' ὁ μὲν Σάρδεων, ὅτε ὁ βασιλεὺς (1) κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐστρατοπεδεύσατο καὶ ἐγγὺς ταύτης τὰς ἐπαύλεις ἐποιεῖτο, τότε τὰ τῶν μοναχῶν ἐνεδέδυτο ἄμφια ὑπὸ τοῦ Φιλαδελφίας Ἰωαννικίου. Ὡς γὰρ συχνῶς διηνώχλει τὸν βασιλέα ἐπιδημῆσαι τῇ Παφλαγόνων (ἐκεῖθεν καὶ γὰρ ὥρμητο), τὸ στρεβλόνουν τοῦ ἀνδρὸς ὁ βασιλεὺς ἐπιστάμενος οὐκ εἴα τοῦτον ἐπὶ τὰ ἐκεῖσε μέρη ἀφῖχθαι· σκοπὸς γὰρ ἦν αὐτῷ τὰ τῶν Παφλαγόνων πάντα διαταράξαι τῇ πρὸς τὸν βασιλέα δυσνοίᾳ. Ὁ βασιλεὺς δὲ δικαιότατον πρὸς τοῦτον ἐποίει τὸν λόγον, ὡς Μητροπολίτης χειροτονήσαι Σάρδεων, οὐκέτι γε μὴν Παφλαγονίας, καὶ δεῖ σε τοῖς τῶν Σάρδεων ἐμφιλοχωρεῖν μέρεσι κἀκεῖσε καὶ διατρίβειν καί σου ποιμαίνειν τὸ ποίμνιον. Ἐπεὶ οὖν ἐγνώκει ἀμετάπτωτον εἶναι τὸ βασιλικὸν βούλημα, μὴ ἔχων ὅ τι καὶ δράσειε, τὸν μονήρη βίον προείλετο. Ὁ δὲ Θεσσαλονίκης Μανουὴλ ἄκων ἐξιὼν τῆς Νικαίας περί που τὰ ἐγγὺς ἐκείνης διέτριβεν. Ὁ δὲ πατριαρχεύσας Ἀρσένιος καὶ αὐτὸς ἐξιὼν ἐκεῖθεν ἔν τινι σεμνείῳ ἑαυτὸν καθείρξας διῆγεν. Ἐντεῦθεν συνελθόντες πάντες οἱ ἀρχιερεῖς ἐπὶ τὴν Λάμψακον, ψήφῳ πάντων καὶ προσταγῇ βασιλέως ὁ τῆς Ἐφέσου πρόεδρος Νικηφόρος εἰς τὸν πατριαρχικὸν ἀνήχθη θρόνον. Ἀλλ' οὗτος, καθάπερ εἰρήκειν, μήπω ἐνιαυτίσας τὸ βιοῦν ἐξεμέτρησε. Τότε γοῦν ὁ σεβαστοκράτωρ Τορνίκιος, τῇ φιλίᾳ τοῦ Ἀρσενίου προσκείμενος, ἠνάγκαζε τὸν βασιλέα τὸν Ἀρσένιον εἰς τὸν πατριαρχικὸν καὶ αὖθις θρόνον ἀναγαγεῖν, θαύματά τινα καὶ τεράστια παρὰ τοῦ Ἀρσενίου ἐνεργούμενα διηγούμενος, καὶ πράγματα διηνεκῶς προὐξένει τῷ βασιλεῖ, πατριαρχεύειν τὸν δύσνουν αὐτῷ βιαζόμενος. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐκὼν ἄκων τῇ τοῦ σεβαστοκράτορος συμβουλῇ ξυντιθεὶς εἰς τὸν πατριαρχικὸν καὶ αὖθις θρόνον ἀνήγαγε τὸν Ἀρσένιον. Καὶ οὕτω μὲν τὰ ἐπὶ τῷ Ἀρσενίῳ.

83. Imperator Strategopulum Alexium Cæsarem [71] πε'. Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν Στρατηγόπουλον Ἀλέ-

[71] D : Ὁ δὲ βασιλεὺς τὸν Στρατηγόπουλον Καίσαρα πέμπει τοῖς ἑσπερίοις μέρεσι, παρήγγειλε δὲ τῆς Κωνσταντίνου ἀποπειράσασθαι. Ναῦς οὖν τότε μεγίστη ἐκ Βενετίας εἰς τὴν Κωνσταντίνου ἀφίκετο καὶ ποτεστάτος, ὃς παροτρύνας τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Λατίνους ἐν τριήρεσι καὶ πλοίοις καὶ λεμβαδίοις καὶ δρόμωσι κατὰ Δαφνουσίας χωρῆσαι. Καὶ γέγονεν οὕτως, καὶ κεκένωτο ἡ πόλις ἀνδρῶν τῷ βασιλεῖ ταύτῃ Βαλδουΐνῳ μετά τινων μετρίων φυλαττομένη. Αἴφνης οὖν Καῖσαρ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐπῆλθε, ἔχων καὶ ἄνδρας τινὰς ἐκεῖθεν ὄντας καὶ ἀκριβῶς εἰδότας τὰ κατ' αὐτήν. Καὶ μαθὼν ὁπῇ τινα περὶ τὰ τείχη χωροῦσαν εἰσιέναι ὁπλίτην ἐκεῖ ἦεν. Εἰσῆλθεν οὖν διὰ ταύτης ἀνήρ, καὶ ἕτερος, καὶ ἄλλος, καὶ καθεξῆς μέχρι τῶν ιε'. Ἔτι δὲ καὶ πλείους ἄλλοι εἰσιόντες εὗρον ἕνα περὶ τὰ τείχη φύλακα, ὃν ἀναβάντες ἔξω τῶν τειχῶν ἔρριψαν, καὶ πελέκεσι τὰς πύλας ἐκμοχλεύσαντες ἐλευθέραν τὴν εἰς αὐτὴν εἰσο-

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(1) Ἀλλ' ὁ μὲν Σάρδεων, ὅτε ὁ βασιλεύς. Hoc idem pluribus narrat Pachymeres, lib. II, c. 17. ALL.

ξιον τὸν Καίσαρα μετὰ στρατευμάτων τινῶν οἰκονομήσας ἐπὶ τοῖς δυτικοῖς ἐκπέμψε μέρεσι, τοῖς ἐκεῖσε οὖσι τῶν Ῥωμαίων ξυνελθεῖν εἰς μάχην, [P. 99] παραγγέλλας (2) ὡς ἐν τῷ διέρχεσθαι, ἐπεὶ τὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἐκεῖσε φερούσης πλησίον ὑπῆρχε τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἔφοδόν τινα κατὰ ταύτης ποιήσασθαι καὶ μέχρι τῶν πυλῶν αὐτῆς ἐπιδραμεῖν τὰ στρατεύματα, ὡς ἂν πτοία παρ' αὐτῶν τοῖς οὖσιν ἐντὸς Λατίνοις ἐγγένηται. Ἐγένετο δὲ τῷ τότε καί τι ξυμβῆναι προνοίᾳ Θεοῦ. Ἐπεὶ γὰρ ναῦς μεγίστη κοίλη Λατινικὴ ἐκ Βενετίας εἰς τὴν Κωνσταντίνου ἀφίκετο, καὶ νέος ἐν ταύτῃ ἐξουσιαστὴς παρεγένετο, ὃν καὶ ποτεστάτον (3) ἐπονομάζουσιν, ἀνὴρ, ὡς ἐφάνη, δραστήριος καὶ θρασύτερος εἰς τὰ μάχιμα, τοὺς ἐν τῇ Κωνσταντινουπόλει Λατίνους παροτρύνας εἰς μάχην, καὶ ξυμβουλεύσας ὡς δεῖ καὶ ἡμᾶς μὴ μόνον ἐντὸς ὄντας τῆς πόλεως τὴν πόλιν καὶ ἑαυτοὺς φυλάττειν, ἀλλὰ καὶ κατὰ Ῥωμαίων τι δρᾶν, ὡς ἂν μὴ πάντη καταφρονητικῶς ἐν τοῖς καθ' ἡμῶν διατίθωνται. Ἔπεισεν οὖν αὐτοὺς εἰσιόντας ἐν ὅσαις εἶχον τριήρεσι καὶ τισιν ἑτέροις πλοίοις, λεμβαδίοις οἷον καὶ δρόμωσι, κατὰ τῆς νήσου Δαφνουσίας (4) χωρῆσαι, εἴ πως δυνηθεῖεν αὐτὴν παραστήσασθαι καὶ σκύλων εὐμοιρῆσαι τῶν ἐξ αὐτῆς. Κεκένωται οὖν ἡ πόλις ἀνδρῶν, καὶ ἦν γυναιξὶ καὶ νηπίοις καὶ τῷ βασιλικῷς τάχα ταύτης κατάρχοντι Βαλδουΐνῳ μετά τινων μετρίων ἀνδρῶν διεξαγομένη καὶ τηρουμένη. Αἴφνης οὖν ὁ Στρατηγόπουλος Ἀλέξιος ὁ Καῖσαρ νυκτὸς ἐπιὼν τῇ Κωνσταντίνου προσήγγισεν. Ἐπεὶ δὲ μεθ' ἑαυτοῦ εἶχε καὶ ἄνδρας τινὰς ἐξωρμημένους (5) τῆς πόλεως καὶ

A copiis aliquibus fultum in occiduas partes mittit, ut cum Romani nominis hostibus confligeret, monens sub ipsa profectione, quando via, per quam esset incedendum, prope Cpolim erat, in eam irrumpere et ad portas ipsas conducere agmina, ut timor Latinis incuteretur. Evenit vero tunc temporis, ut tale quid, ita providente **191** Deo, contingeret. Navis maxima Latinorum Venetiis Cpolim appulit; cum eo juvenis auctoritate potens, quem illi potestatem vocant, accessit, vir, ut effectus comprobavit, factiosus et in pugnas audacior. Is Latinos, qui Cpoli erant, ad ineundam pugnam concitat, haud decorum esse dictitans, eos qui in urbe essent, urbem seque tutando tempus conterere, sed aliquid etiam adversus Romanos machinari debere, ne nos illi adeo contemptim conterant et pro nihilo ducant. Suasit itaque in triremes, quotquot haberent, aliaque navigia, lembadia nempe ac dromones, ingressos in Daphnusiam insulam pergere; quam si in potestatem redigere forte potuissent, næ illi spoliis locupletarentur. Urbs igitur hominibus vacua, mulieribus ac infantibus et forte tunc imperanti Balduino cum exigua aliorum manu gubernabatur et custodiebatur. Interea improviso Cæsar Alexius Strategopulus noctu adveniens in eam impetum fecit, et cum viros secum haberet nonnullos ex urbe fugitivos et rerum illius apprime gnaros, ex iisque sciscitans cognovisset foramen urbis muris inesse, per quod armatus miles introire posse', nulla mora operi incumbit. Et per illud quidam ingreditur, quem sequitur alius et iterum tertius,

δον ἐποίησαν τῷ στρατεύματι. Οἱ δ' ἐντὸς τῷ αἰφνιδίῳ κατασεισθέντες, ὡς εἶχον ἕκαστος, τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ἐπραγματεύοντο. Καὶ ὁ Βαλδουΐνος περὶ τὸ μέγα παλάτιον ἐχώρησεν. Οἱ δὲ περὶ Δαφνουσίαν ἀπιόντες Λατῖνοι καὶ ὁ ποτεστάτος, ἐπεὶ μὴ κατὰ αὐτῶν τι δρᾶσαι ἴσχυσαν, πρὸς τὴν πόλιν ἐπανεζεύγνυον· ἀντελάβετο γὰρ κἀκείνων θεός. Καὶ πλησιάσαντες εἰς τὴν πόλιν ὥρμησαν εἰσελθεῖν. Ἀλλὰ τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα τοῦτο γνόντες πῦρ ταῖς οἰκίαις τῶν Λατίνων ἐνέβαλον περὶ τὸν αἰγιαλὸν κειμένας, καὶ ἐνέπρησαν ταύτας, πρῶτα Βενετίκων, εἶτα τῶν ἄλλων γενῶν, ἃς Κάμπους ὠνόμαζον. Ὡς δ' εἶδον τοῦτο Λατῖνοι λαβόντες ἐντὸς τῶν τριήρεων ὅσους ἠδύναντο, καὶ μιᾶς εἰς τὸ μέγα παλάτιον χωρησάσης καὶ δεξαμένης τὸν Βαλδουΐνον, ὑπεχώρησαν. Οὕτω μὲν ἡ Κωνσταντινούπολις προνοίᾳ Θεοῦ ὑπὸ Ῥωμαίων ἐγένετο, Ἰουλίου ἄγοντος κε', οὔσης ἐπινεμήσεως δ', καὶ ἀπὸ γενέσεως κόσμου ἔτους ὄντος ,ςψξθ', ὑπὸ Λατίνων κρατηθεῖσα χρόνους πεντήκοντα ὀκτώ.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(2) *Παραγγέλλας*. Gregoras, p. 83. ALL.

(3) *Ποτέστας*. Vox mere Latina, *potestas*. Dignitatis genus, Italicum *podestà*. Sed et priscis Latinis nomen officii et magistratus. Juvenalis Satyr. 10 :

Prætextam sumere mavis,
An Fidenarum Gabiorumque esse potestas?

Suetonius in Claudio : *Atque etiam per provincias demandavit*. Apud alios scriptores Græco-Barbaros dicitur ποτεστάτος. Vide Glossarium Meursii. Quod et ipsum non multo post auctor noster usurpat. DOUSA.

(4) *Δαφνουσίας*. Gregoras, p. 85. Daphnusiæ meminit Nicephorus patriarcha Cpolitanus in Breviario historico (p. 44 A ed. Lupar.). In codicis antiquissimi margine, in quo erat Apoplus maris Euxini sine nomine auctoris, diversus ab eo qui est Arriani, adnotatum erat Ἀπολλωνία ἡ νῦν Δαφνουσία. ALL.

(5) *Ἄνδρας τινὰς ἐξωρμημένους*. Gregoras, p. 84. Rem distinctius narrat Pachymeres, lib. II, c. 27. Phranza aliter lib. I, c. 4. Vesane itaque nimis Sabellicus *Rerum Venet.* Decad. lib. X, in fidem Græcorum oblatrat, quam sine aperto mendacio lædere non potuit. Narrat siquidem quosdam Græcos, rerum præsentium pertæsos, cum Palæologo per fidos nuntios egisse ut certa noctis hora cum quibus sibi videretur copiis adesset : fore ut in urbem receptus sine ulla cæde rerum potiretur. Palæologum occasionem minime negligentem silentio noctis cum expeditissimis copiis ad urbem accessisse, quos per accessa ab hostibus loca, ne quid illi præsentire possent, mœnibus admotas, cæsis portarum vigilibus proditores in urbem sine alia majore cæde acceperunt. Balduinum et Pantaleonem Justinianum antistitem ad primum captæ urbis tumultum excitos, cum necessariis pretiosissimisque rebus, quas nocturna illa trepidatione exportare potuerunt, ad Euripum se trepide recepisse, ubi navem ingressos continua navigatione in Eubœam esse delatos. Et illi concors Blondus Flavius, lib. VIII, Decad. II : *Inita itaque conjuratione Palæologus de recipienda urbe per idoneos est admonitus. Classe igitur imperatoria, quæ omnes asportaverat Latinorum nervos in Ponticо jam agente, adveniens exercitu Palæologus, refracta a conjuratis*

et hac ratione quindecim et forte plures viri urbem ingrediuntur. In ipso muro quemdam, cui custodia demandata erat, compertum, muro consenso arreptum **192** pedibus extra muros projiciunt, alii strictis securibus et portarum vectibus disruptis in urbem introitum liberum exercitui aperiunt. Hac ratione Cæsar Strategopulus et cum eo Romani universi ac Scythæ (ex his enim copiæ conflatæ erant) urbem ingressi sunt. Cives re improvisa perculsi, ut quisque poterat, saluti suæ consulere. Hic quidam monasteria petere, et manasticum habitum, ut cladem evitarent, indnere. Mulieres in murorum foramina conjici, et in cellis obscuris reconditisque abscondi. Civitati imperans Balduinus in magnum advolare palatium. Qui vero Daphnusiam abierant Latini, et cum illis Potestas, eorum quæ gerebantur plane ignari, cum nihil adversum Daphnusiam perpetrare potuissent (opem enim illis tulerat Deus), retrogressi in urbem contendere et in supernarum virtutum principis Michaelis templum in Anaplo situm conveniunt, adhuc eorum quæ patrabantur nescii. Id Romanæ copiæ audientes, igne in Latinorum domos prope littus adjacentes immisso, eas corrumpunt, et ante alias Venetorum aliarumque deinceps nationum, quas Campos vocant. Latini incendiis urbem inflammari **193** conspicientes, genis manibus diverberatis, quotquot habere potuerunt ex suis in triremes et alia navigia assumptis, retro cessere. Et triremibus una in magnum palatium progressa Balduinum in maximo discrimine et extremo pene periculo, jam jamque vivum capiendum, recepit. Et ita ea res evenit, et Cpolis, ita Deo annuente, rursum sub potestate Romani imperatoris jure et merito venit, vigesima quinta mensis Julii, indictione quarta, anno ab orbe condito 6769, postquam hostes ea potiti fuissent annos quinquaginta octo.

A ἀκριβῶς εἰδότας τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ πυνθανόμενοι αὐτῶν ἐμεμαθήκει ὁπήν τινα (6) εἶναι περὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως δι' ἧς ἀνὴρ ὁπλίτης δύναιτ' ἂν ἐντὸς εἰσελθεῖν, μηδ' ὅλως μελλήσας τοῦ ἔργου εἴχετο. Καὶ εἰσῆλθε διὰ ταύτης (7) ἀνὴρ, καὶ ἐπηκολούθησεν αὐτῷ ἕτερος, εἶτα ἐκείνῳ ἄλλος, καὶ οὕτω μέχρι τῶν πεντεκαίδεκα, τάχα δὲ καὶ πλείους ἄνδρες ἐντὸς εἰσῆλθον τῆς πόλεως. Ἐπεὶ δὲ περὶ τὸ τεῖχος ἕνα εὗρον τὸν ἐμπεπιστευμένον τὴν φυλακὴν, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἀναβάντες καὶ τῶν ποδῶν λαβόντες ἔρριψαν ἔξω τῆς πόλεως. Οἱ δ' ἄλλοι ἀξίνας ἐγχειρισάμενοι καὶ τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν διαρρήξαντες ἐλευθέραν πεποίηνται τὴν εἰς τὴν πόλιν εἴσοδον τῷ στρατεύματι. Οὕτω μὲν οὖν ὁ Στρατηγόπουλος Καῖσαρ καὶ οἱ σὺν αὐτῷ πάντες Ῥωμαῖοι καὶ Σκύθαι (ἐκ τῶν
B τοιούτων καὶ γὰρ τὸ ὑπ' αὐτὸν συνεκεκρότητο στράτευμα) ἐντὸς τῆς πόλεως ἐγεγόνεισαν. Οἱ δ' ἐντὸς τῷ αἰφνιδίῳ κατασεισθέντες (8) τοῦ πράγματος, ὡς εἶχον ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ σωτηρίαν ἐπραγματεύετο. Καὶ οἱ μὲν ἐπὶ τὰ σεμνεῖα ἐβάδιζον καὶ μοναχικὰ ἐνεδέδυντο ἄμφια, ὅπως τὸν φόνον ἐκφύγοιεν, γυναῖκες δὲ εἰς ὀπὰς τοίχων συνεστέλλοντο καὶ εἰς στοὰς σκοτεινὰς καὶ ἀποκρύφους ἐκρύπτοντο. Ὁ δὲ τῆς πόλεως κατάρχων Βαλδουῖνος (9) ἐπὶ τὸ μέγα παλάτιον ὥρμησεν. Οἱ δὲ ἐπὶ τὴν Δαφνουσίαν ἀπιόντες Λατῖνοι καὶ ὁ μετ' αὐτῶν ποτεστάτος (10), μηδέν τι τῶν γινομένων γνωρίσαντες, ἐπεὶ μὴ κατὰ τῆς νήσου Δαφνουσίας [P. 100] ποιῆσαί τι ἴσχυσαν (ἀντελάβετο γὰρ ἐκείνων Θεὸς), παλίνδρομοι πρὸς τὴν
C πόλιν ἐπανεζεύγνυον. Μέχρι μὲν οὖν τοῦ ναοῦ τοῦ ἀρχιστρατήγου τῶν ἄνω δυνάμεων Μιχαὴλ ἐλθόντες, τοῦ περὶ τὸν ἐν Ἀνάπλῳ διακειμένου, οὐδέν τι ὅλως τῶν γεγενημένων ἐμεμαθήκεισαν· ἐκεῖσε δὲ ἀφιγμένοι καὶ ταῦτα μαθόντες εἰς τὴν πόλιν ὥρμησαν ἐπελθεῖν. Ἀλλὰ τὰ Ῥωμαϊκὰ στρατεύματα τοῦτο γνόντες πῦρ ταῖς οἰκίαις (11) τῶν Λατίνων ἐνέβαλον παρὰ τὸν αἰγιαλὸν κειμέναις, καὶ ἐνέπρησαν ταύτας,

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

porta, nocte concubia est admissus. Balduinus vero imperator et Pantaleo Justinianus patriarcha, navigio derepente cum suis omnibus et rapta supellectile ad Euripum sese profugi receperunt. Audiatur etiam denuo Sabellicus Ennead. IX, lib. VI: *Sed dum ille*, Balduinus, *extremam vim formidat, domestica opprimitur, urbs vacua a paucis Palæologo prodita* D *est. Et sunt qui dicunt eum abfuisse, cum hosti tradita est: sed sive adfuit, cum hostis in urbem receptus est, sive in castris fuit, satis constat, Byzantium proditione amissum.* Alexius Strategopulus et non Michael Palæologus Cpolim capit. Quomodo enim qui Nicææ et Peritheorii commorabatur, Cpolim capere potuit? et sane si per Græcos de recuperanda Cpoli fidem certam habuisset, gloriosam adeo provinciam non demandasset Alexio, sed ipse per se ad similem triumphum accessisset, ut fecerat anno superiori, quo verbis Aselis fretus exercitum in Galatam duxerat ad expugnandum illud oppidum, ut videbatur, re tamen vera, ut Byzantium occuparet, deceptus nihilominus promissis Aselis, re infecta, Nicæam revertitur. Adde eumdem Michaelem non misisse Alexium ad occupandam Cpolim, sed ad debellandum Michaelem defectorem, et cum prope Cpolim exercitus esset ducendus, dedisse in commissis Alexio non ut caperet, sed ut tantummodo pertentaret et Latinis timorem inculeret. Pachymeres, lib. II, p. 158. Quomodo postea Alexius urbem ceperit, fuse narrant eorum temporum σύγχρονοι scriptores, Acropolita, Pachymerius et forte Gregoras, quorum dicta præponenda sunt Sabellici et Blondi somniis. Balduinum cum rebus necessariis et pretiosissimis fuga ad Euripum appulisse, credat quicunque ejusdem atque Sabellicus et Blondus felieris cerebri est. Qui enim necessaria et pretiosissima deferre secum potuit, qui ornamenta imperii et dignitatis insignia et charissima quæque hostibus prædam reliquit? ALL.

(6) *Ὀπήν τινα.* Gregoras, p. 85. ALL.

(7) *Εἰσῆλθε διὰ ταύτης.* Gregoras, p. 85. ALL.

(8) *Οἱ δ' ἐντὸς τῷ αἰφνιδίῳ κατασεισθέντες.* Pachym. p. 147. ALL.

(9) *Βαλδουῖνος.* Pachymerius, p. 144. ALL.

(10) *Ποτεστάτος.* Pachymerius, p. 162. ALL. *Μηδέν τι τῶν γινομένων.* Gregoras, p. 86, dicit eodem die ad eos, qui Daphnusiam obsidebant, de capta Cpoli fama allatam. Nec videtur dissentire Pachymerius, p. 145. ALL.

(11) *Πῦρ ταῖς οἰκίαις.* Gregoras et Phranza statim in ipso ad urbem ingressu, antequam qui in Daphnusiam abierant reverterentur, Cæsarem Byzantium incendisse narrant, Acropolita post redi-

καὶ πρῶτα μὲν τὰς τῶν Βενετίκων, εἶτα τῶν ἄλλων γενῶν, ἃς καὶ Κάμπους (12) κατωνόμαζον. Ἐπεὶ δὲ εἶδον (13) τὴν πόλιν πυρπολουμένην οἱ τῶν Λατίνων, τὰς παρειὰς ταῖς χερσὶ τύψαντες, καὶ λαβόντες ὅσους ἠδύναντο ἐντὸς τῶν τριήρεων αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν πλοίων, ὑπανεχώρησαν, μιᾷ τριήρους (14) εἰς τὸ μέγα παλάτιον ἀπελθούσης καὶ ἀναδεξαμένης τὸν Βαλδουῖνον ἐν χρῷ τῆς ζωγρείας γενόμενον. Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω ξυνέβη (15), καὶ ἡ Κωνσταντίνου προνοίᾳ Θεοῦ καὶ αὖθις ὑπὸ χεῖρα τοῦ βασιλέως τῶν Ῥωμαίων ἐγένετο κατὰ λόγον δίκαιόν τε καὶ προσήκοντα, Ἰουλίου εἰκοστὴν καὶ πέμπτην ἄγοντος, οὔσης ἐπινεμήσεως τετάρτης, καὶ ἀπὸ γενέσεως κόσμου ἔτους ὄντος ϛψξθ', ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν κρατουμένη χρόνους πεντήκοντα καὶ ὀκτώ.

πϛ'. Περὶ γοῦν τὸ Μετεώριον τότε σκηνουμένου τοῦ βασιλέως, ἐξαπίνης φήμη τις νύκτωρ τὰς τῶν πολλῶν περιεβόμβησεν ἀκοάς. Ἡ δὲ φήμη (16) παρὰ παιδαρίου τινὸς αὐταδέλφης τοῦ βασιλέως τῆς ὀνομαζομένης μὲν Εἰρήνης, διὰ δὲ τοῦ μοναδικοῦ σχήματος μετονομασθείσης Εὐλογίας, ἐκ τῶν τῆς Βιθυνίας μερῶν παρ' αὐτὴν ἀφικομένου, ὃς καθ' ὁδὸν ἐμεμαθήκει παρά του τῶν Ῥωμαϊκῶν στρατευμάτων ἁλῶναι τὴν Κωνσταντίνου. Ὡς εἶχε γοῦν τάχους ἡ τοῦ βασιλέως αὐτοκασιγνήτη παρὰ τὸν βασιλέα ἀφιγμένη καταβαρθάνοντα τοῦτον εὗρε, καὶ ἠρέμα πως ἐκίνει αὐτὸν τῇ χειρί, ὅπως ἄν γε καὶ ἐγρηγορήσειεν, ἰσχυροτέρᾳ τῇ φωνῇ ὑπολέγουσα ὡς Κατέσχες, ὦ βασιλεῦ, τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ πολλάκις τοῦτο εἰρήκει, καὶ ὁ βασιλεὺς ἐπέμενε μηδέν τι πρὸς ταύτην ἀνταποχρινόμενος. Ὡς δὲ τὸν λόγον μετέβαλε καὶ εἰρήκει, « Ἀνάστηθι, βασιλεῦ· ὁ γὰρ Χριστὸς ἀπεχαρίσατό σοι τὴν Κωνσταντινούπολιν, » τῆς κλίνης ἀναστὰς καὶ τὰς χεῖρας εἰς οὐρανὸν ἀνατείνας, « Τοῦτον μέν, » ἔφη (17), « τὸν λόγον, ὦ ἀδελφή, καὶ αὐτὸς δέχομαι. Ὃν δὲ λόγον τὸ πρῶτον εἶπες, ὡς τῆς Κωνσταντίνου κεκράτηκα, οὐδαμῶς ἀποδέχομαι· πῶς γὰρ ἐκ τοῦ Μετεωρίου ἐγκρατὴς γενοίμην τῆς Κωνσταντίνου; ἀλλ' οὐδὲ στράτευμα κατ' αὐτῆς ἀξιόλογον πέπομφα. Τὸ δὲ ῥᾴω ταῦτα εἶναι Θεῷ καὶ αὐτὸς ξυνομολογῶ, καὶ θᾶττον ἂν τὰ μικροῦ καὶ ἀδύνατα τοῖς οἷς ἂν βούλοιτο παρασχεῖν καθέστηκε δυνατός. » Ταῦτ' εἰπὼν τοὺς ἐν τέλει [P. 101] πάντας ξυνήθροισε, καὶ ἐπυνθάνετο εἰ ἀληθῆ δοκεῖ σφίσιν αὐτοῖς τὰ παρὰ τῆς φήμης. Καὶ οἱ μὲν συνέθεντο τὰ τῶν λόγων ἐπαληθεύειν, καὶ μάλιστα οἷς ἡ τῶν Λατίνων ἔξοδος ἀκριβέστερον ἐπεγνώσθη· ἔνιοι δὲ τὸν λόγον ἦγον

A 86. Ea tempestate imperator castra Meteorii disposuerat, noctuque ex improviso rumor quidam inter multorum aures perstrepuit. Rumor a servulo quodam sororis imperatoris Irenes, sed propter monasticum habitum Eulogiæ nominatæ, e Bithyniæ partibus ad ipsam profecto, qui in itinere audierat a Romanis copiis captam esse Cpolim, sparsus fuerat. Illa propere imperatorem conveniens somno sopitum invenit; quare manu eum placide movere, et ut excitaret, altiore voce proloqui, « Tenes, o imperator, Cpolim. » Sæpius hoc repetiit: imperator immotus stans non respondebat. Verumtamen cum illa sermone mutato dixisset: « Surge, imperator: Christus tibi Cpolim 194 elargitus est, » lecto assurgens manibusque in cœlum extensis, « Hunc, » ait, « sermonem, soror, et ipse amplector, sed quem primum dixeras, me Cpoli potitum, nullo pacto excipio. Quanam enim ratione, qui Meteorii sum, Cpolim devicerim? qui nec tantas copias ad eam debellandam adornavi. Sed hæc Numini facillima esse et ipse fateor, citiusque ac commodius ea etiam, quæ fieri haud posse videntur, quibus ipse voluerit, concedere potens est. » Dixit, omnibusque qui ibi in dignitate erant convocatis, an vera ea esse illis viderentur quæ fama circumferrentur, interrogat. Quidam annuere, rumorem vera nuntiare, et potissimum ii quibus Latinorum exitus exquisitius compertus fuerat. Alii dubitare et in ambiguo ponere, qui divinæ judicia providentiæ non accurate tenerent, ratiocinantes rem e difficillimis esse et ex illis quæ non ita facili negotio peraguntur. In his sermonibus noctis spatium evigilatum est: ubi dies cœpit, spes omnes tenere ab exercitu, qui vera re-

B

C

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

tum Latinorum ex insula Daphnusia. Illi quatuor in locis urbem incensam, eamque flammis circumdatam; Acropolita ignem immissum in Latinorum ædes prope littus jacentes, quas Campos appellabant. Idque factum consilio cujusdam Joannis, qui fuerat famulus Balduini, tradit Pachymerius, p. 146. ALL.

(12) *Κάμπους*. G. Codinus in libello de rebus patriis Cpoleos, quem frater meus Georgius P. M. de Græco in Latinum transtulit, cujus statim in principio notarum meminimus, hic in fine nobis ad explicationem hujus loci præ cæteris advocandus est: Ποιήσας (inquit) οὖν ὁ αὐτὸς βασιλεὺς (Theodosius Junior) ἐκκλησίαν καὶ λιτὴν εἰς τὸν κάμπον τοῦ τριβουναλίου μετὰ τοῦ πατριάρχου Πρόκλου. His adde Diaconum: *Ut timentes Byzantii extra civitatem, in loco qui Campus dicitur, essent perseverantes*, et cætera, quæ in notis ad Codinum eximiæ eruditionis et diligentiæ vir Joannes Meursius adnotavit. DOUSA.

(13) *Ἐπεὶ δὲ εἶδον*. Gregoras, p. 86. ALL.

(14) *Μιᾶς τριήρους*. Gregoras, p. 86, scribit Balduinum cymba arrepta fuga salutem quæsisse. ALL.

(15) *Καὶ ταῦτα μὲν οὕτω ξυνέβη*. Phranza: *Tali modo urbs ampla illa et urbium imperatrix auxilio Dei omnipotentis et Cæsaris perilia solertiaque militari ab Italorum Latinorumve manibus vindicata, ad Romanos tandem post annorum novem et quinquaginta, mensium trium, dierum quatuor intervallum rediit*. Cum Acropolita consentit Pachymerius: Ἐν ὀκτὼ μόνοις πρὸς τοῖς πεντήκοντα ἔτεσι κατεχομένης τῆς πόλεως τοῖς ἐχθροῖς. ALL.

(16) *Ἡ δὲ φήμη*. Pachymerius, lib. II, c. 29. ALL.

(17) *Τοῦτον μὲν ἔφη*. Gregoras, p. 86. Et nota Gregoram hic dicere captam Cpolim a viris octingentis, cum supra dixisset eam captam a Cæsare, cum ne millenarium quidem exercitum adduceret, nec ullas machinas ad dejiciendos muros paratas haberet. Pachymeres, p. 151. Brevius hæc eadem Phranza. ALL.

ferret, adventurum. At illius etiam diei intervallum consumitur, et horum nihil annuntiatur. Anxii itaque omnes trahere cum animo suo et angi, et præcipue imperator. Verumtamen nocte ineunte bonus internuntius accessit, planeque facinus fatetur, Romanum militem cum Cæsare Strategopulo intus Byzantium sedem locasse, et cuncta modo quo evenerant narrat.

A ἐν ἀμφιβόλοις, οἷς οὐκ ἐν γνώσει τὰ τῆς ἄνω Προνοίας καθέστηκε κρίματα, ὑπολογιζόμενοι καὶ τὸ πρᾶγμα τῶν δυσχερεστάτων τε εἶναι καὶ μὴ ῥᾳδίως κατορθουμένων. Ἐν τοῖς τοιούτοις μὲν λόγοις τὸ τῆς νυκτὸς παρῆει διάστημα· ἐπεὶ δὲ ἡμέρα ἐπέφωσκεν, ἐλπὶς μὲν ἦν πᾶσι τὸν διακομίζοντα ἀληθῆ ἀφικέσθαι πρὸς τὸ στρατόπεδον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης παραδεδραμήκει διάστημα, καὶ οὐδεὶς τοιοῦτος ἀφίκετο. Ἠσχάλλον γοῦν αἱ τῶν ἁπάντων ψυχαὶ καὶ ἠδημόνουν, καὶ μάλιστά γε τοῦ βασιλέως. Ἀλλὰ νυκτὸς ἐπιούσης (18) ὁ τὴν ἀγαθὴν ἀγγελίαν διακομίζων ἐλήλυθεν καὶ σαφῶς εἰρήκει περὶ τοῦ ἔργου, ὅτιπερ τὰ τῶν Ῥωμαίων στρατεύματα μετὰ τοῦ Καίσαρος Στρατηγοπούλου ἐντὸς τῆς Κωνσταντίνου διάγουσιν. Καὶ πάντα ὡς ἔσχεν ἀπήγγειλεν.

87. Igitur imperator Meteorio exiens, mirandum in modum suo bono **195** gaudens, Cpolim celerrime festinabat, metuens ne Latini Dáphnusia revertentes et urbem introgressi pugna magna cum Romanis confligerent et numero superiores extra muros ejicerent. Sed hæc minime contigerunt, quippe qui re subita atque improvisa animos deturbati fugam præripuere, ut supra enarravimus. Imperator iter sollicitabat, et Calami colles emensus prope Achyraum castra posuit. Tunc Balduini Cpoli imperantis regia insignia allata sunt. Hæc autem erant operculum Latino more efformatum, unionibus interstinctum, in vertice saxulo rubeo renidens; cocco tincti calcei, et ensis ex serico rubro tegumentum indutus. Tunc multitudo etiam rem ita fuisse persuasa est, quandoquidem facinoris magnitudo ne temere adeo dictis fides adhiberetur efficiebat. Imperator loci mutationes longiores et velociores percurrens viam celeravit. Cpoli appropinquans animo agitare cœperat accessum ad urbem Deo magis conveniente quam regi instituere, et modum, quo id ita fieret, excogitavit: per sermones nempe qui gratias Deo referrent, et voces pro imperio, sacerdotio, urbe et cultoribus universis supplices. Sed precationum scriptorem conquirens philosophum Blemmidam ad opus decreverat. Verum vir ille longe aberat: Ephesi namque ætatem agebat. Quare **196** res nimis differri ac procrastinari videbatur, cum tamen imperator ingressum impense admodum acceleraret, propterea que animo angebatur. Sed ipse arduæ imperatori complanavi. Nam, « O imperator, » dixi, « si a sancto viro preces hasce conscribi exoptas, quid dicam ipse non habeo: si a quocunque, qui tamen scribere possit, voluntati tuæ satisfactum iri putas, ipse ego tibi quæ concupiscis efficiam et preces componam. » Id ut melius probatur imperatori, et ut ingressus celer esset, a me componendas aliis prætulit. Ipse statim opus aggredior. Et nondum integer dies et nox excurrerant, et tres

πζ'. Ἀπάρας γοῦν ὁ βασιλεὺς τοῦ Μετεωρίου μεθ' ἡδονῆς ὅτι πολλῆς τὴν Κωνσταντίνου φθάσαι (19) διὰ τάχους ἐπέσπευδε, δεδιὼς μήποτε ἐκ τῆς Δαφνουσίας οἱ Λατῖνοι ὑπονοστήσαντες καὶ τῆς πόλεως ἐντὸς γενόμενοι μάχην κατὰ Ῥωμαίων στήσαιεν κρατερὰν, καὶ πολλῷ πλείους τῶν Ῥωμαίων ὄντες τῶν τειχῶν ἔξω βάλλουσι. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν οἱ ξυνέβη, ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν τὸ ἀθρόον τὰς ψυχὰς κατασεισθέντες προὔλαβον ἀποδρᾶναι, καθὼς ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσεν, ὁ βασιλεὺς δὲ τὴν πορείαν ἐπέτεινεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοὺς τοῦ Καλάμου βουνοὺς παρημείψαμεν καὶ τῆς Ἀχυράους ἐγγὺς ὁ βασιλεὺς ἐπήξατο τὴν σκηνὴν, τότε δὴ καὶ τοῦ Βαλδουΐνου τοῦ τάχα (20) βασιλικῶς τῆς Κωνσταντίνου κατάρχοντος τὰ βασιλικὰ διεκομίσθησαν σύμβολα· ταῦτα δὲ ἦν καλύπτρα Λατινικὴ τὸ σχῆμα καὶ μαργάροις πεποικιλμένη καὶ ὑπὲρ κεφαλῆς λιθίῳ κοκκίνῳ, πέδιλά τε κοκκοβαφῆ, καὶ σπάθη σηρικὸν κοκκοβαφὲς ἐνδεδυμένη προκάλυμμα. Τότε δὴ καὶ ὁ πολὺς λεὼς τὰ τῆς ὑποθέσεως ἐπεπίστευτο· τὸ γὰρ μεγαλεῖον οὐκ εἶα τοῦ πράγματος εὐχερῶς πιστεύειν τοῖς λεγομένοις. Ἔσπευσεν οὖν ὁ βασιλεὺς πρὸς τὴν κίνησιν. Ταχυτέρας γοῦν καὶ μακροτέρας ἐποιεῖτο τὰς μεταβάσεις. Ἐγγίσαντι γοῦν τῇ Κωνσταντίνου τῷ βασιλεῖ κατὰ νοῦν ἐπῆει θεοπρεπεστέραν μᾶλλον ἢ βασιλικωτέραν τὴν εἰς τὴν Κωνσταντίνου ποιήσασθαι πάροδον. Καὶ τὸν τρόπον ἐσκέψατο, ὅπως ἂν γένοιτο ὁ δὴ διὰ λόγων εὐχαριστηρίων πρὸς τὸν Θεὸν καὶ φωνῶν εὐκτηρίων ὑπέρ τε βασιλείας καὶ ἱεραρχίας ὑπέρ τε τῆς πόλεως καὶ τῶν αὐτῆς οἰκητόρων καὶ τοῦ ταύτης πληρώματος. Ἐπεὶ δὲ ἐζήτει τὸν τὰς εὐχὰς συγγράψασθαι μέλλοντα, τὸν φιλόσοφον Βλεμμίδην πρὸς τοὔργον ἐπινύξαι βεβούλητο. Μακρὰν δὲ ἦν ὁ ἀνήρ· ἀμφὶ γὰρ τὴν Ἔφεσον τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο. Εἰς ἀργίαν [P. 102] δὲ τὰ τοῦ πράγματος ἔπιπτεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς μελλήσειν οὐκ ἤθελε πρὸς τὴν εἴσοδον. Ἐδυσχέραινε γοῦν ἐπὶ τούτοις. Ἀλλ' αὐτὸς τὸ δυσχερὲς διελυσάμην τῷ βασιλεῖ. « Εἰ μὲν » γὰρ, ἔφην, « ὦ βασιλεῦ, ὡς ἐξ ἁγίου ἀνδρὸς βούλει τὰς εὐχὰς, ἅσπερ ἐθέλεις, γενέσθαι σοι, οὐκ ἔχω λέγειν·

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(18) *Νυκτὸς ἐπιούσης.* Phranza: *Sed postquam nuntius alter etiam cum litteris a Cæsare ipso conscriptis supervenit, iis visis dubitationem a se amovit, Deoque gratias egit, et patriarcha totoque senatu assentientibus propter victoriam adeo admirabilem et facta Cæsaris ingentia, quibus Romanum imperium amplificasset.* Pachymeres, p. 152, ait eodem die, quo capta est Cpolis, allatas etiam fuisse litteras Cæsaris. ALL.

(19) *Τὴν Κωνσταντίνου φθάσαι.* Gregoras, p. 87; Pachymerius, lib. II, c. 31. ALL.

(20) *Τοῦ Βαλδουΐνου τοῦ τάχα.* Seriem imperatorum Latinorum in Byzantio disposuit Gregoras, p. 85 ima. ALL.

Εἰ δὲ ἐξ οἰουδήτινος, δυναμένου δὲ συγγράφειν προ- A et decem precationes conscribo, quamlibet proprio
έλοιτο τὴν βούλησιν ἐκπεπλῆσθαί σοι, ἰδοὺ σοι αὐτὸς argumento locupletem.
τὴν θέλησιν ἀποπλήσαιμι καὶ τὰς εὐχάς σοι συγγράψαιμι. » Ἔδοξε κρεῖττον τοῦτο τῷ βαστλεῖ, καὶ τῆς ταχινῆς εἰσόδου τὰς ὑπ' ἐμοῦ ποιηθησομένας προείλετο. Ἐγὼ μὲν οὖν εὐθὺς ἠψάμην τοῦ ἔργου, καὶ οὕπω ἡμέρα παρῆκει ὅλη καὶ νύξ, καὶ δέκα πρὸς ταῖς τρισὶ συνεγραψάμην εὐχάς, ἑκάστην οἰκεῖον ἔχουσαν τὸν σκοπόν.

πη'. Κατέλαβε (21) γοῦν ὁ αὐτοκράτωρ τὴν Κωνσταντίνου. Τεσσαρεσκαιδεκάτην ἦγε τότε ὁ Αὔγουστος. Εἰσελθεῖν γοῦν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οὐκ ἠθέλησε τὴν αὐτὴν ἡμέραν, ἀλλὰ τὰς σκηνὰς ἐν τῇ μονῇ τοῦ Κοσμιδίου ἐπήξατο, τῇ ἄγχι διακειμένῃ τῶν Βλαχερνῶν. Ἐκεῖσε γοῦν διανυκτερεύσας, ἑωθεν ἀναστὰς τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἴσοδον (22) ἀπειργάσατο τρόπον τοιοῦτον. Ἐπεὶ δὲ ὁ μὲν πατριάρχης Ἀρσένιος οὐ παρῆν, ἔδει δὲ ἄρα τῶν τινα ἀρχιερέων τὰς εὐχὰς εἰς ἐπήκοον ἐξειπεῖν, B ὁ τῆς Κυζίκου (23) μητροπολίτης Γεώργιος, ὃν καὶ Κλειδᾶν κατωνόμαζον, ἐπλήρου τὴν χρείαν, καὶ εἰς ἕνα τῶν πύργων τῶν τῆς Χρυσείας ἀναβὰς, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸ τῆς Θεοτόκου ἐκτύπωμα τὸ οὕτω πως ἐκ τῆς μονῆς παρωνομασμένον τῶν Ὁδηγῶν, εἰς ἐπήκοον ἁπάντων ἀπεστομάτισε τὰς εὐχάς. Ὁ μὲν οὖν αὐτοκράτωρ τὴν καλύπτραν ἀποβαλὼν καὶ γόνυ κλίνας ἔπεσε χαμαὶ, καὶ πάντες δὲ οἱ σὺν αὐτῷ ὄπισθεν αὐτοῦ ἐπὶ γόνυ κατέπεσον. Ἐπεὶ δὲ ἡ πρώτη τῶν εὐχῶν ἐκτετέλεσται καὶ ὁ διάκονος ἐσήμηνε τὴν ἀνέγερσιν, πάντες ἀναστάντες τὸ Κύριε ἐλέησον, εἰς ἑκατὸν ἀριθμήσαντες, ἐπεβόησαν. Καὶ τούτων τετελεσμένων πρὸς τοῦ ἀρχιερέως καὶ αὖθις ἑτέρα τις ἐξεφωνήθη εὐχή. Ὡς ἐν τῇ πρώτῃ γοῦν, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ γεγένηται, καὶ οὕτω πως διαπέπρακται C μέχρι καὶ συμπληρώσεως τῶν ὅλων εὐχῶν. Ἐπεὶ γοῦν οὑτωσί πως τὰ τῆς ἱεροπραξίας ταύτης γεγένηται, θεσπρεπῶς μᾶλλον ἢ βασιλικῶς τὴν τῆς Χρυσείας πύλην εἰσῆλθεν ὁ βασιλεύς· πεζὸς γὰρ ἐβάδιζε, προήρχετο δὲ τούτου τῆς Θεομήτορος (24) ἡ εἰκών. Μέχρι μὲν οὖν τῆς τοῦ Στουδίου μονῆς ἀπελθὼν, ἐκεῖσε τὴν εἰκόνα καταλιπὼν τῆς ὑπεράγνου Μητρὸς τοῦ Θεοῦ, ἐπιβὰς τοῦ ἵππου ἐπὶ τὸ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ ἁφίκετο τέμενος (25). Ἐκεῖσε γοῦν τῷ Δεσπότῃ Χριστῷ προσκυνήσας, καὶ τὰ εἰκότα τούτῳ εὐχαριστήσας, ἐπὶ τὸ μέγα κατηντήκει παλάτιον. Ἐν εὐφροσύνῃ γοῦν καὶ θυμηδίᾳ πολλῇ καὶ ἁπλέτῳ χαρᾷ τὸ Ῥωμαϊκὸν τῷ τότε γεγένηται πλήρωμα· οὐδεὶς γὰρ ἦν ὁ μὴ σκιρτῶν τε [P. 103] καὶ ἀγαλλόμενος καὶ μικροῦ δεῖν τῷ πράγματι D ἀπιστῶν διὰ τὸ ἀπροσδόκητον τοῦ ἔργου καὶ τὸ ὑπερβάλλον τῆς ἡδονῆς. Ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ τὸν πατριάρχην ἐντὸς γενέσθαι (26) τῆς Κωνσταντίνου,

88. Imperator decimo quarto Augusti die Cpolim pervenit; neque illo eodem die urbem introit, sed apud Cosmidii monasterium prope Blachernas tentoria locat. Ibi cum pernoctasset, postero die Cpolim hoc apparatu ingreditur. Et cum patriarcha Arsenio absente precationes illæ omnibus audientibus a præsule recitandæ essent, Cyzici metropolita Georgius, quem Clidam cognominabant, quæ necessaria erant supplevit: nam in unam ex aureæ portæ turribus ascendens, secumque Deiparæ imaginem ex monasterio Hodegorum gestans, omnibus audientibus precationes recitavit. Interim imperator capitis tegumento regio deposito flexisque genibus in terram provolvitur, **197** omnesque qui cum eo erant post eum in genua procumbunt. Sed precationum prima finita, diaconus indixit ut assurgerent. Omnes stantes, « Domine, miserere, » centies numerantes acclamarunt. His finitis a præsule rursus alia precatio enuntiatur. Itaque ut in prima, ita in secunda et in aliis factum est, et sic deinceps usque ad integram precationum omnium recitationem sacris precationibus cæremoniisque fine posito, Deo magis convenientius quam regi, portam auream imperator ingreditur: pedes imperator præeunte Dei Matris imagine proficiscebatur. Ad Studii monasterium ventum est. Eo in loco immaculatissimæ Dei Matris imagine relicta, equum conscendens ad sapientiæ Dei templum pervenit, et Christo Domino adorato, gratiisque uti par erat relatis, ad magnum palatium appellit. Exsultatione itaque et ingenti lætitia et inenarrabili gaudio Romanorum omnis sexus repletus gestiebat. Namque qui non saltaret vel ludibundus exsiliret nemo erat, tantæ rei assensum vix præstans propter improvisum opus et superaffluentem voluptatem. Quando vero et patriarchæ ingrediendum erat Cpolim post nonnullorum dierum excursum, sermonibus suasionibusque adductus introit imperator in sacram regiam, magnæ sapientiæ sacrarium, ad cathedram pontifici consignandam. **198** Cum imperatore omnes in dignitatibus constituti et patriciorum præcipui et plebs universa accurrerat. Ibi imperator manum patriarchæ continens, « Tene », inquit, « thronum tuum,

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(21) *Κατέλαβε γοῦν.* Pachymeres, p. 160. ALL.

(22) *Τὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν εἴσοδον.* Belle admodum hæc omnia Gregoras. ALL.

(23) *Ὁ τῆς Κυζίκου.* Pachymeres, p. 160. ALL.

(24) *Τούτου τῆς Θεομήτορος.* Pachymeres, lib. II, c. 31. Gregoras, lib. IV, p. 87. Idque ante Michaelem post Justinianum et Heraclium primus omnium imperatorum egerat Joannes Comnenus, si fides adhibenda est Joanni Cinnamo, *Histor.* lib. I. ALL.

(25) *Περὶ τὸ τῆς σοφίας τοῦ Θεοῦ ἁφίκετο τέμενος.* Multa de hoc templo a Justiniano exstructo dixere Græci et Latini, omnia tamen infra dignitatem: molimina enim omnium in dicendo opus superabat. Ipse Michaelis Pselli facundissimi scriptoris in idem templum terræmotu quassatum disjectumque monodiam adhuc ineditam, dignam tamen quæ legatur ab omnibus, dabimus, ut meus ms. codex tineis exesus madoreque lacerus suppeditabit. Non erit injucundus labor inter lacrymas. Εἰς τὴν τῆς ἁγίας Σοφίας σύμπτωσιν. Ἦν ἄρα κ. τ. λ. *Exstat inter Opera Pselli nostræ editionis. Vide tom.* CXXII.

(26) *Ἐπεὶ δὲ ἔδει καὶ τὸν πατριάρχην ἐντὸς γενέσθαι.* Gregoras, lib. IV, p. 88. ALL.

domine, et a qua tandiu aberrasti, cathedra fruere.» Sic etiam patriarchæ ab imperatore provisum.

ἀπῆλθεν ἀνάκτορον, τὸ τῆς μεγάλης σοφίας τέμενος, ἵν' ἐγχειρίσῃ τὴν καθέδραν τῷ ἀρχιερεῖ. Καὶ συνῆθροιστο μετὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἐν τέλει πάντες καὶ τῶν ἀρχόντων οἱ πρόκριτοι καὶ πᾶσα πληθύς. Ὁ βασιλεὺς δὲ τῆς χειρὸς τοῦ πατριάρχου ἐπιλαβόμενος, « Ἔχεις, » φησί, « τὸν θρόνον σου, δέσποτα, καὶ οὗ τινος ἐκ μακροῦ ἐστέρησαι. Νυνὶ τῆς καθέδρας ἀπόλαυε. » Καὶ οὕτω μὲν καὶ ἐπὶ τῷ πατριάρχῃ τὰ τοῦ βασιλέως ξυνέβη.

89. Ea tempestate accidit, quod non alienum a narratione mea esse ducens hic scripto consignabo. Orationem de recepta Cpoli composueram. Orationis argumentum, circa principium gratiæ Deo pro beneficentia erga Romanos et misericorde suo auxilio ac patrocinio redditæ : inerat et orationi præter imperatoris præconia ad eumdem gratiarum actio : sub calce adhortatio ut Andronicus Comnenus primus imperatoris filius cum imperatore et patre in administratione advocaretur. Hoc multos et potissimum dignitatibus præditos, quibus non ex sententia res successisset, fugiebat. At ex nostris, qui primas obtinebant, Joannes nempe despota imperatoris frater, et socer illius sebastocrator Tornicius (nam Cæsar Strategopulus, licet adesset, de his omnino nullam curam suscipiebat), propositum ignorantes et postulata problematis, imperatorem ad orationem audiendam compulere. Imperator ægre ferebat : jam enim sub meridie solis radii ingruebant, et prandii hora abierat.

A μετὰ παραδρομὴν τινων ἡμερῶν λόγοις καὶ τῇ παρὰ τούτων πειθοῖ εἰσῆλθε, καὶ ὁ βασιλεὺς εἰς τὸ ἱερὸν

πθ'. Ἐγένετο δὲ τότε καί τι τοιοῦτον, ὃ μὴ παραδοῦναι γραφῇ τῶν οὐ δεόντων ἐλογισάμην. Λόγον ἐπὶ τῇ ἀναῤῥύσει τῆς Κωνσταντίνου συνεγραφάμην. Καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ λόγου κατὰ τὰς ἀρχὰς εὐχαριστία ἦν πρὸς Θεὸν τῆς πρὸς Ῥωμαίους τούτου ἀγαθουργίας καὶ τῆς εὐσπλάγχνου κηδεμονίας καὶ ἀντιλήψεως, συνανεκεράννυτο δὲ τῷ λόγῳ καὶ εὐφημία πρὸς

B τὸν βασιλέα εὐχαριστήριος. Ἡ δὲ ἐπὶ τέλει τοῦ λόγου ἀξίωσις, συναναγορευθῆναι τῷ βασιλεῖ καὶ πατρὶ τὸν βασιλέως πρωτογενῆ παῖδα, τὸν Κομνηνὸν Ἀνδρόνικον. Τοῦτο ἐλάνθανε τοὺς πολλοὺς, καὶ μάλιστα τῶν ἐν τέλει, οἷς καὶ οὐ κατὰ γνώμην ὑπῆρχε τὸ πρᾶγμα. Οἱ μὲν προὔχοντες τῶν ἡμετέρων, ὅ τε δεσπότης Ἰωάννης ὁ τοῦ βασιλέως αὐτάδελφος καὶ ὁ πενθερὸς τούτου ὁ σεβαστοκράτωρ Τορνίκιος (ὁ γὰρ Καῖσαρ Στρατηγόπουλος, καὶ εἰ παρῆν ἐν τοῖς τοιούτοις, οὐδ' ὅλως εἶχε περὶ τούτων φροντίδα), τὸν σκοπὸν ἀγνοοῦντες καὶ τὴν ἀξίωσιν τοῦ προβλήματος ἠνάγκασαν τὸν βασιλέα ἐπ' ἀκροάσει γενέσθαι τοῦ λόγου. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐδυσχέραινεν· ἤδη γὰρ μεσημβρινὰς (27) τὰς ἀκτῖνας ὁ ἥλιος ἔβαλλε, καὶ ὁ τοῦ ἀρίστου παρῆει καιρός.

Theodori Dousæ et Leonis Allatii notæ.

(27) *Ἤδη γὰρ μεσημβρινάς.* Pachymerius, p. 161. ALL.

ADDENDA.

MONITUM.

Auctor sequentis Encomii simpliciter *Nicetas* ab editore vocatur, quin alio nomine distinguatur. Quia autem S. Michael patronus erat Chonæ, patriæ Nicetæ Acominati, et scribendi genus ad ætatem hujus Nicetæ facile refertur, ideo hoc opusculum operibus ejus accenseri posse censuimus, donec ex antiquis codicibus probari possit nos perperam aut merito id fecisse. EDIT.

ΝΙΚΗΤΑ

ΕΓΚΩΜΙΟΝ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΙΟΥΣ ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥΣ ΜΙΧΑΗΛ ΚΑΙ ΓΑΒΡΙΗΛ

—

NICETÆ

LAUDATIO SANCTORUM ARCHANGELORUM MICHAELIS ET GABRIELIS.

(Edidit et Latinitate donavit Petrus Possinus, Soc. Jesu. — Tolosæ 1637, in-12.)

—

Νικήτα δούλου Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ φιλοσόφου, ἐγκώμιον εἰς τοὺς ἁγίους ἀρχαγγέλους, Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ.

Nicetæ servi Jesu Christi, philosophi, laudatio sanctorum Archangelorum Michaëlis et Gabrielis. A

Μιχαὴλ ἐπαινῶν τὸν Γαβριὴλ ἐπαινέσομαι· ταυτὸν γὰρ Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ ἐπαινεῖν· ὅτι ὅλος ἐν ὅλῳ, ἑκάτερος ἐν ἑκατέρῳ, συμφωνίᾳ τε γνώμης, καὶ φύσεως καθέστηκεν ἰσοτιμίᾳ. Ἄμφω δὲ τούτους ἐπαινῶν, εἰς Θεὸν ἀνοίσω τὸν ἔπαινον· ὅτι πᾶσαν αὐτοὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ τῆς θεαρχίας δόξαν ἐν ἑαυτοῖς ἔχουσι συνειληφότες. Νεύματι γὰρ ἀχρόνῳ (1) πρῶτον ἅμα τοῖς νόοις ὅλοις ὁ νοῦς ὁ πρῶτος ὑποστήσας, πρώτους δὲ τούτους τῇ τάξει καταστῆναι βουληθείς, πῶς ἂν ἄλλως τῆς ὑπερεχούσης δόξης μετέδωκε καὶ λαμπρότητος ἢ καλλίστῃ καὶ ἀκροτάτῃ πρὸς αὐτὸν κεχρημένοις ὁμοιότητι; Ἐπεὶ δὲ τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον κατ' ἀναλογίαν τῆς ὁμοιότητος ἐνθεωρεῖται· εἴη ἂν ὁ τούτων ἔπαινος τοῦ ὡς ἐν ἐσόπτροις αὐτοῖς ἀκηλιδώτοις ἐνθεωρουμένου Θεοῦ. Θεὸν δὲ ἐπαινῶν Θεοῦ μοι δεῖ παρουσίας ὡς πνεύματος καὶ φωτὸς, τὸ μὲν, ἵνα λαμπρύνῃ καὶ καταφωτίζῃ τὸν ἡμέτερον νοῦν, καὶ τοῦτον θεωριῶν ἀκραιφνεστάτων ἀποτελῇ θεωρόν· τὸ πνεῦμα δὲ πάλιν, ἵν' ὥσπερ ὀργάνῳ τινὶ λογικῷ τῇ διανοίᾳ καὶ γλώσσῃ χρησάμενον, πρὸς ἀκριβῆ τῶν θεωρουμένων ἑρμηνείαν ταῖς πανσόφοις αὐτοῦ κατευθύνειν ἐμπνεύσεσιν. Ὅτινι μετὰ οὖν ὑπῆρξε πρὸς πᾶν ἀρετῆς εἶδος καταρτιζομένῳ καὶ κατορθουμένῳ χειραγωγηθῆναι μὲν διὰ βίου πρὸς θεωρίαν, ἐκ θεωρίας δὲ πρὸς θεωρίαν ὑψωθῆναι, καὶ ὅλου μὲν τοῦ βλεπομένου κόσμου, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ματαιότητος καὶ ἀκοσμίας ὑπεραναβῆναι, ἐντὸς δὲ τῆς ὑπερκοσμίου τῶν θείων

Michaelem laudans Gabrielem quoque laudabo: laudari quippe alter illorum nequit, ut laus etiam ad alterum eadem non pertineat: cum illos invicem consensio judiciorum et æqualitas naturæ mutuo vinculo conjunctionis intimæ copulet. Ambos porro hosce laudans Deum quoque communione ejus laudis amplectar: quod omnem isti magnificentiam divinæ gloriæ comprehensam in se repræsentent. Cum enim eos primum omnipotenti nutu ante omne tempus cum aliis simul intelligentiis princeps intelligentia condiderit eo consilio ut principatum a se una in omnes deinde reliquas obtinerent: non ornasset illos sane tanta gloria quanta ad tam excellentem dignitatem sustinendam opus est, nisi pulcherrimam in eis quamdam et perfectissimam sui similitudinem expressisset. Postquam autem simile in simili pro similitudinis ratione cernitur, laus utique quæ illis cunque tribuetur, Dei quoque, cujus illi speciem speculorum instar mundissimorum exprimunt, propria putabitur. Deum porro laudanti Dei mihi jam præsentia ipsius opus est, utpote et spiritus et luminis: lumine indigeo quo mens illustretur mea et purissimarum fiat contemplationum compos; rursus vero spiritu qui mente linguaque mea tanquam instrumentis utens ad liquidam contemplatione perceptarum rerum explicationem suis sapientissimis inspirationibus dirigat. Sane si quis B

(1) *Νεύματι γὰρ ἀχρόνῳ*, etc. Hinc intelligitur existimasse hunc auctorem angelos ante mundum et ante omne tempus conditos, qua in sententia plerique olim sanctorum fuerunt, et inter eos, quod Nicetam hunc opinor præcipue movit, sanctus Gregorius Nazianzenus, oratione 38. Illa tamen opinio minus hodie theologis probatur.

tuerit divina quadam manu ad omnem virtutis normam conformatus, ad unguem factus quidam, officiorum omnium diligentia exactus, qui ea sanctitate vitæ ad contemplationem manuductus, per ejus gradus ad eam se attollat denique arcem mentis ac consilii, ut illinc mundum omnem istum aspectabilem ejusque fallacias ac vanitates alte supergressus despiciat, admotus autem choris divinarum mentium familiaritatem cum tanta illarum sublimitate ac splendore beatissimam coram et cominus usurpet, macte is primum ista felicitate sit, et in complexu tantæ gloriæ gaudeat in sinu : tum hujus suæ tantæ lucis usuram aliquam recta sentiendo, qua sapienter excogitata pie et fructum ad voluptatem. Procul hinc autem se deficit : et aut se ad captandos cœlestium vocum sonos, modesti silentii quiete componat, si quem ea demissione in suam forte humilitatem queat rivulum derivare : sin ne hoc quidem exspectare sustinet, tum is arcanorum sermonum indignus conscientia, ut impurus prorsus ac profanus quidam habeatur.

A νόων θειότητος χρηματίσαι. Καὶ λαμπρυνέσθω μὲν οὗτος τὸν νοῦν ταῖς ὑπερφαεστάταις μαρμαρυγαῖς, ἐπιλαμπέτω δὲ καὶ ἄλλοις τὸν φωτισμόν· καὶ δόγμασι πανευσεβέσι καὶ νοήμασι πανευαγέσι τὴν ἱερὰν Ἐκκλησίαν καταγλαϊζέτω καὶ κατατερπέτω. Πόρρω δὲ τούτων ἐστηκέτω ὅστις τοιαύτης ἀπολείπεται μακαριότητος, καὶ ἢ τῶν ἄνωθεν μόνον ἀκροάσθω φωνῶν, εἴ τινος ἄρα συνέσεως μετέχοι, ἢ μηδὲ τούτων, ὡς πάντη βέβηλος καὶ μυστικῶν λογίων ἀνάξιος ἐλεγχέσθω.

Principium porro sermonis Deus is qui, ut cum Scriptura loquar, neque initium dierum, neque finem vitæ habet, sed ab omni æternitate in omnem perpetuitatem temporis semper est. Qui cum bonus sit, aut, ut propius rem verbo assequar, ipsa bonitas, et perennis bonitatis fons, utique non debuit in solitudine consenescere, aut bonitatis propriæ deliciis solus frui. Neque enim id natura boni patitur, se ut unum intueatur, neque ejus in quo inest utilitatis vim circumscribit suam beneficentia. Summum igitur bonum oportebat, ad se adducendis in seque colligendis rebus omnibus redundantiam profusionis suæ declarare, institutumque in eo naturæ tenere propriæ : cujus singularis unitas vim habet mirabilem in unum omnia conflandi. Ejus itaque conciliatione cœlum terræ conjunctum est. Cœlum, inquam, sive qui alio magis proprio appellandus est nomine universus ordo incorporearum mentium, ab antiquioribus theologis in tres hierarchias trifariam distributus est. Prima quidem omnium aliis ordine inferior ex sanctis angelis, tum ex sanctioribus Archangelis. Denique ex præstantioribus utrisque illis Principatibus concinna gradatione continuata serie constituitur. Altera vero hac proxime superior ex excelsis Potestatibus, excelsioribus Virtutibus, et utrisque istis prioribus dignitatis ordine Dominationibus inter se invicem ordinatis constat. Tertia demum quæ et omnium suprema triplici item ordine conficitur. Primum eorum divinorum spirituum qui appellantur Throni, diviniorum deinde Cherubim; postremo in toto isto genere divinissimorum Seraphim. Prima omnium proximam intimamque primariæ bonitatis participationem ducit : eaque perficitur. Tum hujus fulgurans radiis in alios deinceps subjectarum hierarchiarum ordines haustum ex

B Ἀρχὴ δὲ τοῦ λόγου Θεὸς, ὃς οὔτ' ἀρχὴν ἡμερῶν, οὔτε ζωῆς τέλος ἔχων, κατὰ τὴν Γραφήν· ὢν δὲ ἀεὶ, ἐπειδὴ ἀγαθὸς ἦν, ἢ τόγε ἀκριβὲς εἰπεῖν, αὐταγαθότης, καὶ ἀνέκλειπτος ἀγαθότητος πηγὴ, οὐκ ἔμελλεν ἄρα μονώτατος εἶναι, καὶ μόνος τῆς οἰκείας ἀγαθότητος κατατρυφᾷν· οὐκ ἴδιον γὰρ ἀγαθοῦ πρὸς ἑαυτὸν μόνον ἐπεστράφθαι· οὐ χρηστότητος τῷ ταύτην ἔχοντι μόνῳ περιγράφεσθαι. Τοιγαροῦν ἔδει πληθύνεσθαι τὸ ἀγαθὸν ἐν τῇ τῶν παραγομένων ἐν ἑαυτῷ πληθύϊ τῆς ἑνοποιοῦ τῶν ὅλων οὐδαμῶς ἐξιστάμενον ἑνότητος. Διὰ τοῦτο οὐρανὸς παρῆκται καὶ γῆ. Οὐρανὸς μὲν εἴτε κυριώτερον ὀνομαστέος ὁ σύμπας διάκοσμος τῶν ἀσωμάτων νόων. Ὃς δὴ καὶ παρὰ τοῖς τῶν θεολόγων πρεσβυτέροις τρισὶ διατέτακται τριαδικῶς ἱεραρχίαις· μία μὲν καὶ τῶν ἄλλων (2) τῇ τάξει καταδεεστέρα, τῇ ἐκ τῶν ἱερῶν C ἀγγέλων, καὶ τῶν ἱερωτέρων ἀρχαγγέλων, καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτοὺς ἀρχῶν ἐν ἁρμονίῳ στοίχῳ συνεστώσῃ· δευτέρα δὲ καὶ ὑπὲρ αὐτὴν τῇ ἐκ τῶν ὑψηλῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν ὑψηλοτέρων δυνάμεων, καὶ τῶν ὑπὲρ ἐκείνους κυριοτήτων τεταγμένων· τρίτη δὲ καὶ ἀνωτάτω πασῶν τῇ ἐκ τῶν θείων καλουμένων θρόνων καὶ τῶν θεοτέρων αὐτοῖς Χερουβὶμ, καὶ τῶν θειοτάτων πάσης τάξεως συγκεκροτημένῃ Σεραφίμ. Ἡ πρώτως μὲν καὶ ἀμέσως ὑπὸ τῆς ἀγαθαρχίας αὐτῆς ἀγαθυνομένη καταστράπτεται· πρὸς τὰς ὑποδεχυΐας δὲ τῶν τάξεων τὰς ἀκτινοειδεῖς διαπορθμεύει τῶν φωτισμῶν δωρεάς. Οὗτος μὲν ὁ ὄντως ὢν οὐρανὸς, οἷα θρόνος ὑπέρτατος τῷ Ὑψίστῳ κατεσκεύαται. Ἡ γῆ δὲ αὐτῷ ὑποπόδιον ἀνάλογον ὑποβέβληται τῷ θρόνῳ. Γῆν δέ φημι νῦν τῶν αἰσθητῶν σωμάτων τὴν διακόσμησιν, ἢ δεύτερος κόσμος ὑλικὸς καὶ ὁρώμενος καὶ ἔστι, καὶ ὠνόμασται. Ἀλλ' οὔτε νῦν περὶ τούτου διαληπτέον δὴ, οὔτε δὲ περὶ τοῦ νοητοῦ καὶ πρώτου κόσμου παντὸς φιλοσοφῆσαι καιρός· Μιχαὴλ δὲ καὶ Γαβριὴλ οἱ τρισμέγιστοι μεγαλοπρεπῆς ἡμῖν σήμερον ὑπόθεσις προβέβληται,

(2) *Μία μὲν τῶν ἄλλων. Μία* hoc loco primam valet : quod exemplis ex Hebræa Græcaque lingua ductis, multi astruunt. Mihi videtur etiam locutus ad hunc modum Catullus, epigr. 1 :

Jam tum cum ausus es unus Italorum
Omne ævum tribus explicare chartis, etc.

Quo loco, unus, videtur esse, *primus*.

οἱ τῆς ἀρχαγγελικῆς μὲν τάξεως ἰδιαιτέρως ταξάρχαι καὶ πάσης δὲ τῶν θείων ἀγγέλων πανάριστοι δημαγωγοὶ χοροστασίας, οἱ τοῦ νοητοῦ κόσμου παντὸς οἷά τινες ὀφθαλμοὶ θεοπτικώτατοι καὶ φωταυγέστατοι, προβεβλημένοι δι' ὧν ἐπὶ πᾶσαν ὁρᾷ Κύριος τὴν γῆν. Προαιρέσει γὰρ ἀγαθοτάτῃ, καὶ νοὸς ἀχράντοις ἐφέσεσι πρὸς τὴν θεαρχίαν μᾶλλον τῶν ἄλλων ἀνατεταμένοι, καὶ πρὸς τὴν δόξαν αὐτῆς ἐντονώτερον κεκινημένοι τῆς ἀνωτάτω παρ' αὐτῆς καταξιοῦνται τιμῆς, οἱ δυνατοὶ ἰσχὺι ποιῆσαι τὸ θέλημα τοῦ δυνατοῦ, οἱ συνετοὶ νοῆσαι τὸ βούλημα τοῦ συνετοῦ, μᾶλλον δὲ τοῦ καὶ δυνάμεως πάσης καὶ συνέσεως ὑπερέκεινα θεωρουμένου. Οὗτοι δὲ νῦν οἱ μεγαλώνυμοι, οἱ ἁγιώνυμοι, τῷ ἡμετέρῳ λόγῳ προκείμενοι σκοπὸς, αὐτοὶ ἂν καθηγήσαιντο πρὸς αὐτόν. Οὐ γὰρ πρὸς ἡμῶν τῆς τῶν θείων μεγαλοπρεπείας ἐφικνεῖσθαι οὐδ' ἐπαίνοις χαρίζεσθαι τοῖς ἀπείρῳ μέτρῳ σχεδὸν τὸν τῶν ἀνθρώπων ὑπεραναβεβηκόσι νοῦν. Ἀλλ' αὐτοῖς ἐκείνοις τοῦ νοῦ καὶ λόγου καθηγεμόσι κεχρημένοι οἰκείαν αὐτοῖς ἤδη τὴν αἴνεσιν, ὡς ἐφικτὸν, ἐξεργαζώμεθα· οὐ τὴν ἀγγελικὴν, ἥτις ποτέ ἐστι, φύσιν πολυπραγμονοῦντες, ἀνέφικτον γὰρ, ἀλλ' ἐκ τῆς ποικίλης ἐνεργείας ἡ διακονίας τὸν αἶνον ὑφαίνοντες τὰ περὶ τῆς αὐτῶν οὐσίας οὐκ ἀπεικὸς ἐστι τεκμαίρεσθαι, ἡ σύνδρομος ἐπὶ τούτων τυγχάνουσα τῇ ἐνεργείᾳ δι' αὐτῆς ἠρέμα καταθεωρεῖται.

Ὅτι μὲν οὖν ὁ Θεὸς ἀγέννητος καὶ ἀναίτιος, ὢν παντὸς αἰῶνος καὶ χρόνου καὶ πάσης δὲ κτίσεως ὁρωμένης αὐτός ἐστιν ἡ πρωτουργὸς αἰτία. Μιχαὴλ δὲ καὶ Γαβριὴλ στρατιάρχαι τῶν θείων ὑπ' αὐτοῦ κατέστησαν ἀγγέλων, οὐ μακρὰς ἐστιν ἀποδεικνύναι λόγοις, πίστει δὲ μόνῃ τῇ πάσης ἀποδείξεως ἐνεργεστέρᾳ καὶ βεβαιοτέρᾳ ταῦθ' ἑαυτοῖς ὑποτιθέμενοι, ἄνωθεν δὲ τῷ λόγῳ ταῖς ἱεραῖς ἑπομένως γραφαῖς διαλαμβάνοντες τὰς λειτουργίας αὐτῶν, εἶτ' οὖν ἐνεργείας

A ipso fonte lumen gratuita communicatione propagat. Cœlum hoc verum nimirum unum, ac tali dignum nomine, tanquam supremus quidam thronus Altissimo præparatus est. Terra vero tanquam scabellum aptum humilitate sua ad usum tam vilem, subjecta illi throno est. Terram autem nunc appello universitatem omnem sensibilium corporum; quæ secundus mundus materialis et aspectabilis et est et appellatur. Verum de hoc mundo capessenda modo nobis tractatio non est. Ne primum illum quidem intelligibilem, quam late patet, universum complecti disputatione vacat. Orationem quippe nostram omnem hodiernam hanc ad se jamdudum rapiunt Archangeli ter maximi Michael et Gabriel: argumentum dicendi magnificum in primis Archangelici ordinis individui duces et universi divinorum angelorum chori moderatores optimi. Mundique ejus omnis cujus animo cerni solo species potest velut duo quidam oculi lucidissimi, ad Dei usque visionem acres omnem in partem intenti: quibus orbem terrarum universum despicit Deus. Libera enim jam a principio ab ea constantissima electione animi et sinceræ mentis amoribus purissimis ad divinæ majestatis adorandam excellentiam promovendamque gloriam intentiore quam cæteri studio conversi, supremis honoribus ab ea merito dignantur. Illi potentes virtute ad faciendam voluntatem potentis. Illi sapientes ad intelligendum consilium sapientis: aut ejus potius quem qui contemplantur propius potentia sapientiaque omni superiorem vident esse. Illi magno sanctoque insignes nomine. Ipsi scopus orationis nostræ. Iidem, spero equidem, eam ad se dirigent ne aberret. Natura enim ac facultate nostra superius est quiddam, ad divinarum rerum magnificentiam aspirare: aut demereri nobisque obligare laudatione nostra supernas illas mentes, quarum est infinito quodam intervallo supra humanum caput elata præstantia. Sed ipsis illis cogitationis et orationis usi ducibus exacta ad eorum ductum et directa utraque, pro nostræ facultatis modulo potius quam pro illorum merito laudationem elaboremus. Quæ nulla quidem in subtili naturæ angelicæ disquisitione, qualis tandem sit, curiose conflictabitur, id enim frustra conaretur quidem, nisi si quid eorum ex variis operibus laude velut contexenda, ex vi quæ in iis cernitur ad cognitionem ejus quæ illam continet atque exserit naturæ niti paulatim suspicando atque æstimando potuerimus. Ac primum quidem summum illum neque parente genitum, neque effectum causa, aut e principio excitatum esse quoquam Deum: Auctorem vero ipsum atque effectorem tum ævi omnis ac temporis, tum universitatis omnis hujus mundi duplicis quique sensu oculorum quique cogitatione mentium percipitur. Porro Michaelem et Gabrielem cœlestis angelorum militiæ summos Imperatores ab ipso esse constitutos, verbis quidem et argumentis pluribus approbari nequit. Ac ne necesse quidem est, cum hæc omni demonstratione efficacior certiorque fides doceat. Cujus unius, ut par est, auctoritate persuasi, ejusque rei assensione constituta, cæteram sic demum instituamus considerationem ut a primo ipso repetitam capite per sacrorum consequenter commentariorum seriem omnem eorum functionis alicujus, aut efficientiæ memoriam persequamur.

Θεὸς ὢν ἀεὶ, κατὰ τὸ θεῖον λόγιον ἐκεῖνο, κάθηται ἐπὶ θρόνου ἁγίου αὐτοῦ. Ὅ τί ποτε δὴ τὴν καθέδραν ταύτην νοητέον; Οἶμαι δὲ τὴν ἀρρότως καὶ ἀμεταθέτως ἐπὶ τῆς οἰκείας αὐτοῦ δόξης ἵδρυσιν καὶ μονήν. Δεῖ τῷ ἐπὶ θρόνου δηλαδὴ καθημένῳ, οἷα δὴ βασιλεῖ μεγάλῳ, τοὺς δορυφόρους παρεστάναι. Δεῖ τῷ τῆς ὅλης κτίσεως δεσπόζοντι τὰ τῶν κτισμάτων κάλλιστα

B

C

D Deus æternus, juxta divinum illud oraculum, sedet super thronum sanctum suum. Quidnam hanc esse tandem sessionem arbitrabimur? Firmissimam opinor illam atque immutabilem una semper in sententia constantiam et moram. Jam super thronum sedenti oportet nempe tanquam magno Regi satellites apparere. Oportet creaturæ

uni omnium rerum Domino pulcherrimas earum quasque præsto semper et coram adstare. Quis igitur ad Altissimi thronum proxime excubat? Quis idoneus inventus est qui ad ejus sublimitate inaccessæ majestatis intimum ac familiare ministerium quotidianus adhiberetur? Michael hic nimirum et Gabriel est. Hi supremæ majestatis stipatores. Hi doctores sapientissimarum mentium. Et in arce quadam excellentiæ majori quam dici possit excessu celsitudinis supra omnem creatarum rerum apicem collocati. Hinc jam mundi conditor reliquum ad opus aggreditur. Creat cœlum et fundat terram. Lucis naturam promit, et tenebras discernit a lumine. Deinde firmamentum extendit, et abyssos aquarum, quas partim supra fundamentum suspendit, partim infra terræ superficies in cavernas et voragines rejicit. Plantarum deinde et animalium varias omne genus naturas et species, vel ex terra, vel ex aqua verbo excitat. Magna præterea luminaria astrorumque sparsam late multitudinem pulcherrimum orbi toto explicavit spectaculum, idemque sapientiæ ac potestatis suæ insigne monumentum. Quonam igitur officio conditori res conditæ gratiam rependant? Laudatione una ob tot perfecta opera, sacroque hymno mixto ex concentu omnium cum sanctissimarum mentium symphonia confuso. Quis autem hujus cantici modum et tonum præit? Quis ejus carminis quod in laudem majoris omni laude illis suo merito chori principibus angelici, illis

A προσεχῶς παρεστηκέναι. Τίς οὖν τῷ τοῦ Ὑψίστου παρεδρεύει θρόνῳ; Τίς τῶν πάντων ἐγγύτατα προσιὼν τῷ ἀπροσίτῳ θεοπρεπῶς τε λειτουργεῖν καὶ ἀεννάως διατέταται; Ἢ δῆλον ὅτι Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ, οἱ τῆς ὑπερτάτης μεγαλοσύνης δορυφόροι, οἱ μυσταγωγοὶ τῶν ὑπερσόφων νόων, καὶ τῆς ὅλης κτίσεως ἀφράστοις ὑπεροχαῖς ὑπερανῳκισμένοι. Ἅπτεται λοιπὸν ἐντεῦθεν τῆς τῶν γινομένων γενέσεως ὁ γενεσιουργός· ποιεῖ οὐρανὸν, καὶ θεμελιοῖ γῆν· παράγει φωτὸς οὐσίαν, καὶ σκότος διακρίνει φωτός. Εἶτα περιτείνει τὸ στερέωμα. Καὶ τὰς ἀβύσσους τῶν ὑδάτων, ἃς μὲν ὑπεράνω τοῦ στερεώματος μετεωρίζει, ἃς δὲ τοῖς κενεῶσιν ἐναποκρίνει τῆς γῆς. Ἔπειτα φυτῶν καὶ ζώων τὰς παντοδαπὰς οὐσίας καὶ μορφὰς λόγῳ τῆς γῆς καὶ τοῦ ὕδατος ἐξανα-

B δίδωσιν. Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, φωστήρων δὲ μεγέθη, καὶ ἀστέρων πλήθη τε κατ' οὐρανὸν καὶ κάλλη, πλήθει συνέσεως καὶ ἰσχύος ἐπορίσατο. Τίς οὖν ἡ παρ' αὐτῶν ἀμοιβὴ τῷ ποιητῇ; Αἴνεσις ἐπὶ τοῖς γινομένοις, καὶ ὕμνος ἱερὸς τοῖς πανιέροις συγκροτεῖται νόοις. Τίς κατάρχει τῆς τοιαύτης αἰνέσεως; τίς ὁ τὸν ἔνθεν ὕμνον τῷ ὑπερυμνήτῳ προοιμιαζόμενος; Οὐχ οἱ τῆς ἀγγελικῆς, ὡς εἰκὸς, καθηγούμενοι χοροστασίας; Οὐχ οἱ ὑπερφερεῖς διάκονοι τῆς θεαρχίας; Οὐχ οἱ πρώτως τῶν πρώτων ἐλλάμψεων ὑπερπλουτοῦμενοι, καὶ τῶν θείων εὐλόγως ὑμνήσεων πρῶτοι καθηγήσαντο; Ἀλλὰ μετενεκτέον λοιπὸν τὸν λόγον ὁδῷ βαδίζοντα πρὸς τὰ ἑξῆς.

Dei canitur, modulari occupat procœmia? An non præcellentibus Dei ministris, illis primarum illustrationum Dei participibus hoc tribuendum est ut in Dei concinendis laudibus musicæ omni modo rentur? Verum tamen reducamus in viam orationem, et sponte deinceps sua perrecturam ad reliqua dimittamus.

Homo igitur Dei manu ad auctoris imaginem C conformatus in paradiso Dei collocatus est. Inde illi ibidem edicitur quosque fructus fas sit carpere, quosque nefas attrectare. Quam ut ille legem infelici gustui posthabuit, eadem illi vindemia quæ prævaricationis uvam præcocem obtulerat, pœnam quoque præsentem exsilii ex loco amœnissimo tristissimi propinavit. Deinceps illi paradisus clauditur. Appositi clavis loco Cherubim, nec inermes, sed muniti gladio versatili et flammeo quem non alium fuisse ab eo quod laudamus equidem crediderim: ab hoc, inquam, præcellentissimo intelligentiarum pari virtutum cœlestium quasi fastigio et complemento. Cui ob scindendi quidem aciem et hostium conficiendorum vim romphææ nomen convenit. Natura vero quod sit ignea et materiæ deterioris noxiæque consumptrice aptissime illi adjunctum quoque quadrat flammeæ. Quæ quod dicitur versatilis, eo valere suspicor ut ad omnem cogitationis motum promptissima velocissimarum mentium alacritas, tum ad quemcunque nutum domini expeditissima facilitas et agilitas celerrima designetur. Quibus commendati dotibus Archangeli in eundem ordinem cum Cherubim ad portæ paradisi custodiam ascripti sunt, quo non tantum strenue perfun-

C Ἄνθρωπος τοίνυν χειρὶ Θεοῦ καὶ εἰκόνι μορφωθεὶς ἐν παραδείσῳ τέθειται Θεοῦ. Ἐκεῖθεν οὐτῷ λοιπὸν ἡ ἐντολὴ ὧν τε καρπῶν μεταληπτέον καὶ οὗ μὴ προσαπτέον. Ἐπεὶ δὲ ταύτην ἡδονῆς ἡμοίβετο πικρᾶς, καρπὸν παραβάσεως τοῦ παραδείσου τὴν ἔκριψιν ἐτρύγα. Κλείεται δὲ λοιπὸν ὁ παράδεισος· αὐτῷ. Κλεὶς δὲ τὰ Χερουβὶμ ἐτάγη οὐ μόνα, ἀλλὰ σὺν τῇ στρεφομένῃ, ἣν οὐκ ἄλλην οἶμαί τινα κυριώτερον νοεῖσθαι ἢ τὴν νῦν ὑποκειμένην εἰς ἔπαινον, τῶν οὐρανίων δυνάμεων τὴν κορωνίδα, τὴν ὑπερφερεστάτην τῶν νόων ξυνωρίδα. Ῥομφαία μὲν οὖν ὡς τμητικὴ λέγεται καὶ τῶν ἐναντίων διαιρετική· φλογίνη δὲ ὡς πυρίνην τὴν φύσιν καὶ τῆς χείρονος ὕλης καὶ μοχθηρᾶς ἐξανελωτική· στρεφομένη δὲ τυχὸν, ὡς ταχίστη, καὶ λίαν τὴν νοερὰν κίνησιν εὔστροφος

D πρὸς τὴν τοῦ Δεσποτικοῦ νεύματος περαίωσιν. Ἢ τοῖς Χερουβὶμ ἐκείνοις ὁμοταγῶς ἑστῶσα τὴν τοῦ παραδείσου θύραν ἐπιτηρεῖ, οἷς μὲν τὴν εἴσοδον ὑποχωροῦσα, ἢ ὁδοποιοῦσα, οἷς δηλαδὴ θεοειδὴς ὁ τρόπος κηλίδος τε πάσης καὶ ῥύπων τὸ βάθος σαρκικῶν καθηραμένοις· οἷς δὲ πάλιν φραγμὸς ἀδιέξοδος ἡ μάχαιρα δίστομος προσαπαντῶσα οἷς οὐκ ἐξὸν εἶναι τῶν ἀψαύστων ἐπιψαῦσαι. Ἐπεὶ δὲ μετὰ ταῦτα πᾶσα μὲν σὰρξ τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν προσώπῳ Θεοῦ κατέφθειρεν ἐπὶ τῆς γῆς, πᾶσα δὲ διάνοια κομιδῇ προσέκειτο τῇ πονηρίᾳ, οὐ δίκαιον ἔδοξεν ἔτι τὸ πνεῦμα

Θεοῦ μένειν ἐν αὐτοῖς. Ὅθεν τὴν ὅλην ἀθρόως κατα- A guntur munere, sed etiam sapienter. Sunt enim
λῦσαι γῆν, καὶ πᾶν δὲ τὸ ταύτης ἀνάστημα τοῦ Θεοῦ quibus aditum permittant, et viam faciant. Quo-
βουλομένου καταστρέψασθαι ἐν χειρὶ φασι τῶν ὑψη- rum videlicet divina quædam secta est et cœlestis
λῶν τούτων δυνάμεων, τοὺς τε τῶν οὐρανῶν κατα- institutio innocentis vitæ, labe segregata omni
ράκτας ἄνωθεν καταῤῥαγῆναι, τάς τε πηγὰς τῶν illisque adeo ipsis perpurgata sordibus quarum esse solet, in humilitate tardorum corporum tanquam in sentina locus proprius. Illis vero rursus vallum insuperabile moram objicit necessariam; vel si contra pergendi obstinent audaciam, anceps occurrens gladius periculum intentat præsens, quorum cupiditati ad carpendum lignum vetitum temere præcipiti juste aditus negatur. Ut autem omnis deinde caro in conspectu Dei viam suam corrupit super terram, omnisque cogitatio ad malum impetu ruebat, non est visum consentaneum tantam inter corruptelam Dei Spiritum in homine permanere. Unde cum illa Deo sederet sententia, terram delendam universam quanta est et omnem ejus superbiam obruendam, sublimium harum virtutum putatur usus ministerio ad cataractas cœlorum perfringendos desuper et ad abyssi fontes infra rumpendos. Ex quibus aquarum redundante copia cum exstincta esse omnis caro, unus justus cum familia eorumdem providentia servatus fuisse merito creditur. Inde de cœlo Dominus descendit in terram. Quis hic descensus autem ejus, cujus præsentia cœlum implet et terram? An novorum forte operum mox Scriptura nomine designatur? Descendit igitur edendorum super terram mirabilis effectio hoc a nunc hominum conspiratione temeraria ad conscendendum cœlum insanam turrim molientium linguam divisurus: nunc hospitalitatis Abrahæ capturus experimentum; tum igni et sulphure incestos consumpturus. Eunt illi comites Michael et Gabriel. Non ut Abramææ hospitalitatis illius inusitatæ atque ab hominum tum moribus peregrinantis fructum simul cum domino præsentis gaudii perciperent, sed ut ad omne signum divinæ voluntatis summam ubique ad quodvis obsequium opera navanda diligentiam repræsentarent. Gentes igitur in linguas et tribus illi dividunt: tum eisdem singulis curatores quosdam angelos et præsides præficiunt iidem. Jam ad eos servandos quos eximendos a communi clade Deus censuit quam seduli sunt? qua eos vi, qua cura, quam benefica protegunt, eripiunt, tutum in receptum denique perducunt? E contrario vero ut vastant, obruunt atque omni atrocitate in eos detonant quibus hoc meritum exitium justus supremi judicis calculus decreverat? Abraham exinde sanctificatus Deo est, ob quem et nepos ejus laudatur Israel.

Ἄλλοι μὲν οὖν τῶν θείων ἀγγέλων ἄλλων ἐθνῶν C Igitur alii quidem sancti angeli aliarum gentium
προστατεῖν κατακεκλήρωνται· οὗτοι δὲ ἄρχοντες καὶ sortiti præfecturam sunt. Istis autem extra sortem
προασπισταὶ τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς Θεοῦ διατετάχατο. Dei commendatione populi Israelitici regendi et
Ὅθεν τῷ Ἰσαὰκ ἡ γέννησις ξενοπρεπὴς· κατ' ἐπαγ- protegendi demandata est provincia. Unde Isaaci
γελίαν γάρ (3). Ξενοπρεπὴς δὲ θυσία μετὰ ταῦτα generatio mirabilis et inopinata, per repromissionem enim natus est, *eorum administrata esse prudentia putanda est.* Qui deinde Isaac cum altari esset inopinata victima impositus, voce prohibentis angeli paterni est gladii periculo subtractus. Quæ erant jam tum omnia ad sanctioris sacrificii figuram designata. Quomodo vero Jacob mirabilis illius cœlum terræ committentis scalæ ascendentiumque per eam angelorum aut descendentium incumbentisque illi Dei, rursus castrorum apparentium, tum luctæ cum divino viro quæ Israelis illi appellationem peperit: quo inquam ille modo

προσαγόμενος φωνῇ ἀγγέλου πατρῴας μαχαίρας
ἀπηλλάττετο, τύπος ἱερωτέρας παραλαμβανόμενος
ἱερουργίας. Πῶς δ' ἂν Ἰακὼβ τῆς οὐρανομήκους
κλίμακος ἐκείνης, καὶ τῶν ἀνιόντων καὶ κατιόντων
δι' αὐτῆς ἀγγέλων, ἢ τοῦ ἐπεστηριγμένου Θεοῦ ἐγε-
γόνει θεωρὸς, ἢ τῶν ὕστερον ὀφθεισῶν αὐτῷ παρεμ-
βολῶν, ἢ τῆς μετὰ τοῦ Θεανθρώπου πάλης, ἐξ οὗ
ἂν τῆς Ἰσραὴλ ἔτυχε προσηγορίας· πῶς ἂν τούτων
ἠξίωτο τῆς θεωρίας, εἰ μὴ τοῖς ἀρχαγγελικοῖς τού-
τοις νόοις κατηυθύνετο φρουρούμενος; Ὑφ' ὧν,
αἶομι, καὶ Ἰωσὴφ ὕστερον εἰς Αἴγυπτον ὁδηγηθῆναι, D

(3) Aliqua hic deesse videntur in Græcis quæ nos Latine supplevimus probabiliter.

tot esset taliumque rerum tam præclara specie visioneque dignatus, nisi harum archangelicarum mentium præsidio ubique et gubernatione uteretur. Quarum etiam deinde credo providentia ductum Joseph in Ægyptum ad ejus denique gentis emersisse principatum : quo et ad humanitatem, et ad religionem usus tum cognatos ad se omnes attraxit suos, tum alienos atque exteros ad ejusdem secum Dei cultum provocavit. Post hæc rursus eruit Dominus ex Ægyptiorum manibus Israelem, modo jam satis opinor noto omnibus. Disruptis enim aquis illis immensis gurgitis altissimi siccis populum pedibus vasto mari traduxit. Cujus ipsius fluctibus persequentem obruit ac perdidit Ægyptium. Servatum hinc populum admovit sacro monti. Ubi divinis eum vocibus et legibus cœlestibus erudivit. Atque hic in speciem soli Moyses et Aaron excipiendis Dei verbis portentisque procurandis Deo populoque ministerium navabant. Re autem vera Michael et Gabriel omnem illam ad sensus admirantis populi miraculorum pompam et oraculorum sonitum ex dignitate legislatoris Dei clam administrabant. Quod igitur illi præstare videbantur, hoc vere isti præstabant. Ac quemadmodum omnium auctor sapientia immediatis istis sui consilii administris utebatur : sic isti Mose et Aarone quasi secundarum partium fidelibus quibusdam ministris usi magnificas per ipsos illas et divinæ indices potentiæ prodigiorum mirabilium editiones ostentarunt. Neque id in monte tantum aut in deserto. Jesum enim postea ad promissam illi populo terram solita providentia prosecuti, præparantes ubique ac munientes viam et ad Dei requiem inducentes, fluvii refringunt impetum, muros sine machinis evertunt, dynastas ejus terræ diris et efficacibus exsecrationibus devovent. Hic Michael princeps exercitus Domini viri specie evaginatum manu tenentis gladium apparens, quis esset declaravit, et ut calceamenta solveret Josue præcepit : ea re significans si quid concretum erat atque hebes tardæ terrenæque cogitationis excutiendum esse omne per terram jam sanctam ingredienti. Iidem ambo postea ut sanctiorum quorumque judicum et regum gloriæ servirent vim elementis attulerunt. Cœlum cum sole et astris aliquando quidem stare coegerunt ad integram consumptionem impiorum. Nonnunquam vero cursus astrorum retorserunt omnium ad suos retro carceres reflexo impetu, ut eo prodigio vitæ promissum auctarium fideli regi confirmarent. Abstulerunt bella, a gentibus impiis tutati Israelem sunt. Satrapas multos et magnos ne signo quidem ad memoriam aut vestigio relicto ex terra exterminarunt. Nam si absque illis fuisset, potueratne cum trecentis Gedeon myriadas debellare? Et quod quæso tam ferreum corporis ac lacertorum robur Samsoni suffecisset : aut quæ tandem in hoc durare potuisset asini maxilla ut ita Philistinorum exercitibus

A καὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀρχῆς ἐπιλαβέσθαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν μὲν ὅλον ἐπισπᾶσθαι τὸ συγγενὲς, πρὸς τὴν κατ' αὐτὸν δὲ θεοσέβειαν καὶ τοὺς ἀλλοτρίους ἐγκαλεῖσθαι. Μετὰ ταῦτα πάλιν ἐξείλετο Κύριος τῆς Αἰγυπτιακῆς χειρὸς τὸν Ἰσραήλ. Πᾶσι δὲ δῆλος ἴσως ὁ τῆς ἐξόδου τρόπος. Ὕδωρ γὰρ ἀβύσσου μύρων ἀναῤῥήξας τὸν μὲν ἀβρόχοις διήγαγε ποσίν· ἐν αὐτῷ δὲ τὸν διώκτην Αἰγύπτιον ἐξώλεσεν. Εἰς ὄρος δὲ τὸν σεσωσμένον μετὰ ταῦτα προσαγαγὼν, θεσπεσίᾳ φωναῖς καὶ θεσμοῖς οὐρανίοις ἐπαιδαγώγησεν αὐτόν. Ἦν τοίνυν ἐκεῖ τὸ μὲν ὁρώμενον, Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν Θεοῦ ῥήμασι καὶ τέρασιν ὑπηρετούμενοι, τὸ νοούμενον δὲ Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ τῶν ἔργων Θεοῦ καὶ λογίων πανευαγῶς προεστηκότες. Ὅπερ οὖν ἐκεῖνα τοῖς ἄλλοις καθεωρῶντο, τοῦτο γοῦν οὗτοι τούτοις

B ἐχρημάτιζον. Καὶ ὥσπερ ἡ παντουργὸς σοφία ἐκείνοις τούτοις ἀμέσως τῆς ἰδίας ἐκέχρητο βουλῆς, οὕτως οὗτοι Μωσεῖ καὶ Ἀαρὼν ὅσα καὶ ὑπηρέτας χρώμενοι πιστοῖς, τὰς πανσθενεῖς ἐν αὐτοῖς ἐξεκάλυπτον θεσημείας. Ἀλλ' οὐκ ἐν μόνοις ἐκείνοις τὰς μεγαλουργίας ἐπεδείξαντο. Καὶ τοῦ Ἰησοῦ δὲ μετὰ ταῦτα πρὸς τὴν ἐπηγγελμένην τῷ λαῷ γῆν προπορευόμενοι, καὶ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ κατασκευάζοντες, καὶ πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ κατάπαυσιν εἰσάγοντες, ποταμοῦ φορὰν ἀνακόπτουσιν· τείχη δίχα μηχανημάτων κατασείουσιν· δυνάστας ἀναθεματίζουσι γῆς. Ἐκεῖ Μιχαὴλ ἀρχιστράτηγος Κυρίου καθὼς ἀνὴρ ἐσπασμένην χεῖρα κατέχων ῥομφαίαν ὀπταζόμενος ἑαυτὸν ὅστις εἴη παρέφηνεν, καὶ λύειν τὸ ὑπόδημα παρηγγύα τῷ Ἰησοῦ, καὶ μηδὲν παχὺ καὶ ἀναίσθητον τοῦ γηΐνου φρονήματος ἐπάγεσθαι, ὡς ἤδη τῆς ἁγίας ἐπιβατεύοντι

C γῆς. Ἔπειτα κριτῶν καὶ βασιλέων τοῖς εὐσεβεστέροις μεγαλύνοντες, τυραννοῦσι στοιχεῖα. Οὐρανὸν σὺν ἡλίῳ καὶ ἄστροις ποτὲ μὲν ἱστῶσιν εἰς συντέλειαν δυσμενῶν· ποτὲ δὲ παλίνορσον ἀναστρέφουσι τὸ πᾶν, πιστῷ βασιλεῖ ζωῆς πιστούμενοι προσθήκην. Ἀνταναιροῦσι πολέμους, περιποιοῦνται τὸν Ἰσραὴλ ἐθνῶν ἀσεβῶν, καὶ σατραπῶν πολλῶν καὶ μεγάλων μνημόσυνον ἐκ τῆς γῆς περιαιροῦσιν. Πῶς ἂν Γεδεὼν ἐν τριακοσίοις ἐκστράτει μυριάδων; Πῶς δὲ Σαμψὼν ἰσχὺϊ σώματος μόνῃ ἢ σιαγόνι ὄνου τῆς τῶν ἀλλοφύλων οὕτω κατέπαιζε δυνάμεως; Οὐκ ἂν ἦν μέγας παρὰ Κυρίῳ Σαμουήλ. Οὐκ ἂν ὁ Δαβὶδ τῶν πάντων ὑπερέσχεν ἐχθρῶν. Οὐκ ἂν οὐδ' αὐτὸς Ἠλίας

D πυρὸς φοβερώτερος τοῖς πυρίνοις ἔργοις καθεωράτο, καὶ πυρὸς ἅρματι πρὸς οὐρανοὺς ὀχούμενος ἀνείλητο. Οὐδ' ἄν τις ἄλλος τῶν ἐνθέων λόγιος καὶ ἔργος ἐπίσημος ἐγεγόνει προφητῶν, εἰ μὴ νοητῶς οἱ κράτιστοι τῶν νόων κηδεμόνες λαμπροὶ προεστηκότες, καὶ τῶν ὁδῶν αὐτῶν, καὶ τῶν ἔργων προηγούμενοι εἰς πᾶν θέλημα θεῖον κατηύθυναν αὐτούς. Ὑπ' αὐτοῖς καὶ τρεῖς νεανίαι φλογὸς καμίνου καιομένης ὡς παστάδος ἀλώβητοι κατεπιβαίνοντες, τὸν Σωτῆρα τοῖς ὕμνοις χορεύοντες ἐδεξιοῦντο. Ὑπ' αὐτοῖς, οἶμαι, καὶ Ἰωνᾶς μὲν ἀσινὴς τῶν ἁλίου σπλάγχνων ἐξέθορε θηρός. Δανιὴλ δὲ λεόντων δεινῶν βρυχωμένων διασῴζεται, καὶ Ἀμβακοὺμ μὲν ἐν ῥιπῇ βλέμματος ἐξ Ἱερουσαλὴμ εἰς Βαβυλῶνα τῷ ῥοίζῳ τούτων μετάρσιος ἤγετο δεῖπνον ἐπικομίζων τῷ Δανιήλ. Ὃν δὲ καὶ

τας αἰνιγματώδεις ὁράσεις τῶν ἐκδησομένων, ἐκεῖ συνετίζων ὁρᾶται Γαβριήλ. Ἐκ τῆς Βαβυλῶνος δὲ μετὰ ταῦτα δι' αὐτῶν Ἰσραὴλ πρὸς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀνεκομίζετο. Πλεονάκις οὖν, ἵν' εἴπω συνελών, τοῦ Θεοῦ μὲν ὀλιγωροῦντες, πρὸς θεοὺς δὲ αὐτομολοῦντες, τοῖς ἐχθροῖς ὑποπίπτοντες ἐπρονομεύοντο. Πλεονάκις δὲ τὴν θείαν ἐπικεκλημένοι ῥοπὴν, διὰ τῶν ὑψηλῶν τούτων καὶ λαμπρῶν ἀρχιστρατήγων τῆς χαλεπῆς μὲν τυραννίδος πολυτρόπως ἀπηλλάττοντο, ταῖς ἑαυτῶν δὲ χώραις, καὶ πόλεσι, καὶ τοῖς οἰκείοις ἀποκαθίσταντο θεσμοῖς. Οὕτω μὲν οἱ πανάγιοι τῆς παντουργοῦ σοφίας τῶν ἀρχαιοτέρων ἐπιτηδευμάτων ὑπουργοὶ καὶ διάκονοι καθειστήκεσαν δραστήριοι.

A illuderet? An non inde magnus erat Samuel coram Domino? Non indidem hostibus suis omnibus superior fuit David? Non ille ipse Elias suo ipso igne terribilior igneis operibus cernebatur? Qui et curru vehens igneo assumptus in cœlos est. Neque porro quisquam alius divinorum prophetarum doctrina rebusve gestis paulo exstitit illustrior cui non isti cœlestium spirituum præcipui, et duces fuerint itinerum, et adjutores operum, et omni cætera curatorum optimorum complexi providentia motum omnem et progressum quo suis ad assectandos divinæ voluntatis nutus occultis monitis et instinctibus direxerint. Ili tribus pueris in ardenti fornace flammas tanquam thalamum innoxie calcantibus hymnosque Servatori mixto plausu chorearum concinentibus auctores iidem et participes lætitiæ consertis hærentes manibus, voce motuque præibant. Quin ab eisdem puto factum ut ex marinæ ventre belluæ sine noxa Jonas exsiliret, utque inter leones horrendum rugientes integer sine damno servaretur Daniel, cui Abbacuc Babylonem Hierosolymis tanta via horum vi atque impetu nictu palpebræ correpta prandium tulit. Cui item ibidem obscuras futurarum rerum designationes visis perplexis adumbratas palam Gabriel edisserit. Age Babylone postea eisdem id agentibus Israel Jerusalem postliminio revertitur. Sæpius deinde, ut dicam compendio. Deo, miseri, contempto ad deos transfugæ victi ab hostibus captivi abducebantur. Sæpius vero divina invocata clementia, opera istorum sublimium cœlestis militiæ imperatorum servitute tyrannorum varie liberati suis terris atque urbibus legibusque reddebantur. Adeo se strenuos puri isti spiritus et a concretione materiæ longissime remoti ejus in procurationis functione præbuerunt cui præfecti fuerant, ut antiquioribus rerum parentis omnium sapientiæ studiis prompto ac fideli ministerio servirent.

Ἐπεὶ δὲ ὁ ἀσώματος, ὁ ἀόρατος, ὁ ὑπερούσιος οὐκ ἔτι μόνον εἶδος ἄϋλον πρὸς ὀλίγον ὁρώμενον καὶ θάττον ἀφιπτάμενον, ἀλλὰ δὴ καὶ ὕλην εἴς οὐσίαν τὴν ὑμετέραν καὶ μορφὴν ὑποδῦναι κατηξίωσε, Γαβριὴλ μὲν εὐθὺς τὸ μυστήριον μυσταγωγεῖται, εὐθὺς δὲ τῷ ἱερεῖ Ζαχαρίᾳ παραστὰς τὴν ἐκ τῆς στείρας αὐτῷ γέννησιν ἐκφαίνει τοῦ Βαπτιστοῦ. Εἶτα τῇ κεχαριτωμένῃ Παρθένῳ χαρὰν εὐαγγελίζεται. Ἐν ἁγίῳ δὲ Πνεύματι καὶ Ὑψίστου δυνάμει τὸν Υἱὸν Θεοῦ χρηματίζει τεκεῖν. Ἐπεὶ δὲ τῶν παρθενικῶν λαγόνων ἐν ὁμοιώματι βρέφους ὁ ὑπερούσιος ἐτέχθη, πᾶσα μὲν οὐρανία γηθομένη στρατιὰ τὸ ἱερὸν τῆς δοξολογίας αἰνεῖ μέλος. Μιχαὴλ δὲ καὶ Γαβριὴλ ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους τῷ σεσαρκωμένῳ παρεπόμενοι, καὶ τοῖς γονεῦσι τὸ δέον ὕπαρ εἰσηγούμενοι, καὶ μετὰ τὸν πειρασμὸν αὐτῷ διακονούμενοι, καὶ ἐν καιρῷ τοῦ πάθους τρόπον τινὰ συνεπισχύοντες· οὐ μόνον δὲ ἀλλὰ καὶ τῆς σαρκὸς διὰ σταυροῦ λυθέντι· καὶ γυμνῇ ψυχῇ πρὸς κευθμῶνας ἅιδου χωροῦντι προηγούμενοι, καὶ τοῦ σκότους μὲν τοὺς προστάτας καταῤῥάσσοντες, τὰς ἐν αὐτῷ κατειργμένας ψυχὰς ὡς πλάστῃ προσάγοντες, καὶ αὐτῷ νοερῶς προσαρμοζόμενοι· εἶτα τὴν ἐκ τάφου τριήμερον ἔγερσιν τοῖς ἀξίοις ἐμφανίσαντες, οὕτω δὴ πρὸς οὐρανοὺς ἀναβαίνοντι καὶ τὸν Πατέρα συνανιόντες τεθεώρηντο. Κάτωθεν μὲν οὖν τοῖς ἀποστόλοις ὡς ἄνδρες δύο λευχείμονες δι' ἀέρος ἐδείκνυντο πετόμενοι, καὶ τὴν τῆς δευτέρας ἐπιφανείας τρόπον τοῦ ἀναλαμβανομένου καταγγέλλοντες· ταῖς ὑπερτέραις δὲ τούτων δυνάμεσιν, Ἄρατε πύλας, ἐπεβόων· καὶ πύλαι αἰώνιοι, τὸ τάχος ἐπαιρόμεναι τῷ βασιλεῖ τῆς δόξης, ἐδοποιήσατε τὴν εἴσοδον. Ἀρ'

Quando vero incorporeus, invisibilis, supersubstantialis Deus non jam corpus aereum ad exigui temporis speciem deproperatum, mox avolaturum, sed terram adeo ipsam ac lutum, nostram, inquam, substantiam et formam induere dignatus est, ad intimam statim cognitionem mysterii totius Gabriel admittitur. Qui sacerdotio fungenti repente astans Zachariæ nasciturum ipsi aperit ex anu sterili Baptistam. Tum gratia plenæ Virgini bono nuntio insperatæ salutationis oblato, cætera negotiatione legationis suæ rem denique sic conficit, inter eos ut conveniat: in Spiritu sancto virtuteque Altissimi Virginem Dei Filium parituram. Ut vero jam in virgineis visceribus in similitudinem humani fœtus assumpto corpusculo supersubstantialis est genitus, universa quidem gratulans militia cœlestis sacrum glorificationis hymnum cecinit, at Michael et Gabriel a principio incarnatum assectati præsto semper adfuerunt, qua, pro necessitate rerum, opportuna parentibus objicientes somnia, qua post tentationem in deserto ministrantes, qua passionis tempore confortantes ac quodammodo collaborantes. Neque hoc solum, sed morte crucis corpore solutum, nudaque anima ad subterraneos inferorum penetrantem carceres apparitores isti præcesserunt. Qui etiam impressione subita perculsos tenebrarum principes afflixerunt. Tum ereptas ex eorum vinculis conditori animas adduxerunt, cæteraque sedulitate omni se suumque obsequium ad majestatis ejus pompam et voluntatis omne signum accommodarunt. Ex sepulcro deinde resurrectionem quæ tertia die contigit iis

quos dignandos tanto honore Deus voluit manifestata : sic demum ad cœlos et ad Patrem ascendentem comitari visi sunt. Tum ostenderunt se apostolis duorum virorum specie vestitu albo aperto aere devolantium, secundæ manifestationis ejus qui assumptus fuerat annuntiantes modum. At superioribus potestatibus, Attollite portas, inclamabant, et elevamini, portæ æternales, et introibit Rex gloriæ. Verum num dictis hactenus eorum ministerium circumscriptum est? Minime. Neque enim id cessabit a restitutione Unigeniti ad Patris sui dexteram, usque ad exspectatam consummationem, et eam quæ illo tempore futura est magnificam Filii gloriæ manifestationem. Quo tempore, extremo illo præconio faciendo, et vocalissima Dei jussu inflanda tuba cujus efficaci sono corruptibile ad incorruptibilitatem immutabitur, et creatura omnis surget et sistetur judicanda Creatori, sui ministerii diligentiam approbabunt.

A οὖν ἐνταῦθα τούτοις καὶ ἡ διακονία περιγέγραπται; Οὐδαμῶς. Οὐ γὰρ ἕως τῆς πρὸς τὸν γεννήτορα μόνον τοῦ γεννηθέντος ἀποκαταστάσεως, μέχρι δὲ τῆς προσδοκωμένης συντελείας, καὶ κατ' αὐτὴν δὲ τὴν μεγαλοπρεπῆ τῆς τοῦ Υἱοῦ δόξης ἐπιφάνειαν τὸ τῆς αὐτῶν λειτουργίας ἐπιφαίνοντες δραστήριον, σάλπιγξι μεγαλοφωνοτάταις κελεύσματι θείῳ σαλπιοῦσιν· οὕτως ὥστε τὸ φθαρτὸν μὲν ἀλλοιωθῆναι πρὸς ἀχραντίαν, πᾶν δὲ τὸ πλάσμα τῷ πλάστῃ πριθησόμενον ἀνίστασθαι.

Sed jampridem evagantem eo unde est digressa orationem revocemus. Nam postquam rerum omnium potestas Filio est tradita, per omnem quidem terram dispensationis ejus nuntius et Evangelii sermo instar sonitus tonitrui vocalissime pervasit. At spiritualium harum potestatum hoc agente Providentia ad amplitudinis speciem magnificam prodigiis commendatus confirmatusque est. Deserto enim Israele veteri quod is verbo sacræ fidei restitisset impie ; aut potius receptis in peculiare patrocinium illis omnibus quicunque ex eo populo se dociles ad pietatem præbuerunt, omnibus qui supra modum infrænes ac rebelles erant abjectis, sic demum sanctis divini verbi prædicatoribus ad conversionem gentium promovendam auxiliarem suam operam prolixam et assiduam repræsentarunt, eo successu ut celerrime universa terra cognitione Dei repleretur. Prius tamen ab iisdem istis, ut divina narrat Apocalypsis, draco niger apostata et usque ad repugnandum Deo contumax spiritus cum suis angelis debellatus est, et cœlestibus ejectus sedibus in abyssum ac Tartarum relegatus est. Hujus merito victoriæ conciliatum ipsis præsentis hujusce festi honorem puto. Propterea synaxim archangelorum hodie gratulatione tanta concursuque celebramus. Hoc illi decus meruerunt quo tempore ad divini nutum spiritus tanquam ad imperatoris signum concurrentes, et spiritali quodam impetu atque impressione in patrem malitiæ simul irrumpentes averterunt illum in finem : et juxta divinam Scripturam illudentes ei, sicut fulgur juxta visionem Jesu e cœlo præcipitem exturbarunt. Cæterum quænam sit inter mentes incorporeas belli pugnarumque ratio, ipsæ scilicet præclare noverint. Nos humilitatem cogitationum similitudine sublevantes ex ventorum conflictu vasto inter se cœlo deprælientium nescio quam ad usurpandam hujus luctæ speciem nitebamur. Ut igitur in ventis vehementior infirmiorem superat : sic archangelorum violenta quædam in draconem sustinendo imparem prævalens conspiratio in chaos et caliginem miserum difflavit.

B Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ὅθεν ὁ λόγος προεξέδραμε, πάλιν αὐτὸν ἐπαναχτέον. Ἐπεὶ γὰρ ἡ τῶν ὅλων ἐξουσία εἰς τὰς χεῖρας ὑπῆρχε τῷ Υἱῷ, εἰς πᾶσαν μὲν τὴν γῆν ὁ τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ λόγος ὡς φωνὴ βροντῆς ἐναρμονίως ἐξηχεῖτο· ὑπὸ τῶν νοερῶν δὲ τούτων δυνάμεων μεγαλυνόμενος ἐκραταιοῦτο. Τὸν πάλαι γὰρ Ἰσραὴλ ὅτι τῷ λόγῳ τῆς ἱερᾶς πίστεως ἀνιέρως ἀντεῖθετο καταλιπόντες· μᾶλλον δὲ τὸ μὲν ὅτον τοῦ ἔθνους εὐσεβὲς ἀνειληφότες, ὅσον δὲ κομιδῇ δυσήνιον ἐκρίψαντες, οὕτω τοῖς ἱεροῖς τοῦ Λόγου θεολόγοις εἰς τὴν τῶν ἐθνῶν περιποίησιν συνέδραμον, ὡς τάχιστα τὴν σύμπασαν γῆν τῆς ἐπιγνώσεως αὐτοῦ πληροῦσθαι. Πρότερον δὲ διὰ τούτων, ὡς αἱ θεῖαί φασιν ἀποκαλύψεις, ὁ δράκων ὁ μέλας, ὁ θεομάχος νοῦς καὶ ἀποστάτης, C ἅμα τοῖς αὐτοῦ καταπολεμηθεὶς ἀγγέλοις, καὶ τῶν οὐρανίων κατοικητηρίων ῥιφεὶς, ἄβυσσόν τε καὶ τάρταρον οἰκεῖν κατεδεδίκαστο. Τοῦτο καὶ τῆς παρούσης οἶμαι πρόξενον ἑορτῆς, τοῦτο καὶ σύναξιν τῶν ἀρχαγγέλων σήμερον πανηγυρίζομεν. Καθ' ὃν καιρὸν Πνεύματος θείου συνδραμόντες ῥοπῇ, καὶ νοητῶς τῷ τῆς κακίας συῤῥαγέντες πατρὶ ἐτρέψαντό τε τοῦτον εἰς τέλος καὶ κατὰ τὴν ἱερὰν Γραφὴν ἐγκαταπαίξαντες καὶ ὥσπερ ἀστραπὴν κατὰ τὴν τοῦ Ἰησοῦ θεωρίαν ἐξ οὐρανοῦ βάλλοντες ἐξέῤῥιψαν. Ἀλλὰ τίς ὁ τοῦ πολέμου τῶν ἀσωμάτων τρόπος, εἰδεῖεν ἂν ἐκεῖνοι σαφῶς. Εἰκάζομεν δὲ ἡμεῖς ταῖς τῶν ἀνέμων κατ' ἀλλήλων ἐμπτώσεσι τὴν τῶν νοητῶν ἐκείνων πνευμάτων παρωμοιῶσθαι πάλην. Ὥσπερ οὖν ἐν τούτοις τοῦ ἥττονος ὁ σφοδρότερος D ἐπικρατεῖ, οὕτως ἡ τῶν ἀρχαγγέλων βιαία κατὰ τοῦ δράκοντος ἐνισχύσασα πνοὴ τὸν μὲν εἰς χάος καὶ ζόφον ἐξέῤῥιψατο· αὐτοὶ δὲ τὴν ἐκείνου πτῶσιν ἑαυτῶν ἀσφάλειαν τιθέμενοι, ἕτερος πρὸ; τὸν ἕτερον ἐκέκραγον· Μήπως, φασὶ, διὰ τῆς αὐτῆς αἰτίας εἰς τὴν ὁμοίαν ὑπενεχθῶμεν ῥίψιν. Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς κροτήσωμεν σήμερον τὴν ἧτταν τοῦ δυσμενοῦς. Ἑορτάσωμεν τὴν ἐκ νοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὸ ὑψηλὸν εὐαγγέλιον, τοῦ Σατανᾶ πτῶσιν, καὶ τὴν λαμπρὰν τῶν ἀγγέλων νίκην φαιδρῶς πανηγυρίσαντες ἐπὶ τὰς ἐφεξῆς αὐτῶν ἀριστείας τὸν λόγον καταγάγωμεν.

Quem ejus illi casum suam ipsorum securitatem reputabant, sic se invicem commonentes : Ne forte ob eamdem culpam simile nos ipsi quoque aliquando in exsilium deportemur. Nos vero par-

tem etiam delibemus huic gaudii : et victum impium communi hodie plausu gratulemur. Casum Satanæ juxta divinum Evangelium de cœlo cadentis festa lætitia prosequamur gloriosamque victoriam angelorum hilaritate publica celebrantes ad cæteram rerum ab ipsis præclare gestarum percurrendam seriem orationem admittamus.

Διὰ τούτων ἀπόστολοι, μάρτυρες, ἱερέων τε καὶ ὁσίων κραταιούμενοι χοροὶ, οἱ μὲν τὸ κράτος καὶ θράσος τῆς ἀνέκαθεν ἀσεβείας ἐκριζοῦντες, τὸν εὐσεβῆ τοῦ Θεοῦ Λόγου λόγον ἐνεφύτευσαν τῇ γῇ· οἱ δὲ τυράννων μιαιφονίαις συμπλεκόμενοι καὶ μέχρις αἵματος τούτοις ἀντικαθιστάμενοι, τὰς ἐναγεῖς μὲν θυσίας τῶν δαιμονίων ἀντανεῖλον, αὐτοὶ δὲ θυσία ζῶσα δεκτὴ τῷ τῆς δόξης κεκάρπωνται Θεῷ. Καὶ ἱερεῖς μὲν Κυρίου δικαιοσύνην ἐνδυσάμενοι πᾶν μὲν ἅγος αἱρέσεων ἀπεσκοράκισαν, πᾶσαν δὲ θεολογίαν ἀμώμητον ἡμῖν ἐξέβλυσαν. Ὅμιλος δὲ τῶν ἀσκητῶν ἱερὸς, κατὰ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας ὁπλιζόμενοι, καὶ τούτῳ νόμῳ τροπούμενοι δικαιοσύνης, ἐν ὄρει Θεοῦ ἁγίῳ καταπαύουσι Σιών. Καὶ γὰρ πάντες μὲν οἱ ἱεροὶ νόες λειτουγικὰ πνεύματα κατὰ τὴν μέγαν Ἀπόστολον ὑπάρχοντες πρὸς τὴν τῶν σωζομένων ἐφ' ὅλην τὴν γῆν προχειρίζονται διακονίαν· Μιχαὴλ δὲ καὶ Γαβριὴλ τοσούτῳ πιστοτέραν καὶ ἐνεργεστέραν τὴν ἑαυτῶν λειτουργίαν ἀναφέρουσιν, ὅσῳ καὶ πάντων ὑπερκείμενοι σοφίας περιουσίᾳ καὶ λαμπρότητος, μᾶλλον προσηγγίκασι τῇ ὑπερουσιότητι. Διὰ παντὸς δὲ βλέπουσι, ὡς ὁ θεῖος φησι λόγος, τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ. Ὥσπερ οὖν αὐτὸς οὗτος ὁ θεάνθρωπος Χριστὸς Ἰησοῦς ἔχει μὲν ἐκ δεξιῶν, ἔχει δὲ καὶ ἐξ εὐωνύμων αὐτῷ συνεδριάζοντας, οἷς ἡ συνεδρία πρὸς τοῦ Πατρὸς δῆλον ὅτι προητοίμασται οὕτω, φημὶ, καὶ τῶν νοερῶν τούτων λειτουργῶν ὃν μὲν ἐκ δεξιῶν, ὃν δὲ καὶ ἐξ εὐωνύμων αὐτῷ παρεστῶτας ἐξ αἰῶνος παρεστήσατο. Δι' ὧν ὡς οἰκειοτάτων τοῖς ὅλοις ἐντελλόμενος τῶν ὅλων ὑπερφυέστατα κήδεται καὶ προμηθεῖται. Οὕτω τὰς πολυειδεῖς διακονίας, εἴτ' οὖν λειτουργίας τῶν ἀσωμάτων καταθεωρήσαντες, φέρε δὴ λοιπὸν τίς αὐτοῖς ἑφεξῆς ἡ πρὸς τὸν ὑπερούσιον ὁμοιότης, καὶ τίς ἡ διαφορὰ κατανοῶμεν, τῇ τῶν ὀνομάτων κοινωνίᾳ τὴν ἀνόμοιον αὐτῶν, ὡς ἂν εἴποι τις, ὁμοιότητα κατὰ φύσιν τεκμαιρόμενοι. Οὕτω γὰρ ἂν ἡ τούτων γνῶσις ἐναργεστέρα τῷ νῷ καταλειφθείη.

Ἔστι μὲν γὰρ οὐδὲν καθόλου τῶν ὄντων ἀκοινώνητον ὁλοτελῶς ἢ ἀδιάφορον πρὸς τὴν ὑπερούσιον οὐσιαρχίαν· πάντα δ' ὅσα τὸ εἶναι πρὸς αὐτῆς εἴληφε καὶ πρὸς κοινωνίας τισὶ πρὸς ταύτην κεκοινώνηται· καὶ διαφέρει διαφορᾷ δηλαδή. Ἀλλ' ἔστι μὲν οἷς ἡ κοινωνία πλεονάζουσα τὴν διαφορότητα μειοῖ· ἔστι δ' οἷς ἡ διαφορότης ὑπερβάλλουσα τὴν κοινωνίαν ἐλαττοῖ. Οἱ δὲ πλείστῃ μὲν πρὸς τὴν θεαρχίαν κέχρηνται τῇ ὁμοιότητι, διὸ καὶ ταῖς θεωνυμίαις σχεδὸν ἁπάσαις ἀξιοπρεπῶς κατακεκόσμηνται· ἐλάττω δὲ κέκτηνται τὴν ἑτερότητα. Σκεπτέον δὲ

Horum præsenti ope apostoli et martyres, pontificum sanctorumque reliquorum corroborati chori ; illi quidem, robore atque audacia superstitionis, quæ ex inferis emerserat, exstirpata, pietatis semen Dei Verbi verbum in terra severunt. Illi vero cum crudelitate tyrannorum cominus congressi et usque ad sanguinem eis resistentes profana quidem sacrificia dæmoniorum sustulerunt, ipsi vero vivens hostia et acceptabilis Deo gloriæ immolati sunt. At sacerdotes Dei justitiam induti, peste omni hæreseon procul a contagione sinceræ fidei exterminata, sacræ nobis doctrinæ explicationem sanam et irreprehensibilem profuderunt. Cœtus porro sacer Ascetarum adversus peccati legem armati, illamque lege justitiæ permutantes in monte Dei sancto Sion acquiescunt. Cæterum cum illæ omnes sanctæ mentes juxta magnum Apostolum administratorii sint spiritus, omniumque salus qui ubique terrarum hæreditatem capiunt salutis eorum ad ministerii providentiæque partem aliquam pertineat : tanto plus tamen hac in administranda spirituali præfectura fidelitatis industriæque laude Michael et Gabriel supra reliquos excellunt, quanto iisdem omnibus sapientia et nobilitate infra se relictis vicinius ad omnis perfectionis apicem divinitatem similitudo istos propior quam aliorum quemquam dignitasque admovet sublimior. Semper autem, ut divinum Verbum loquitur, vident faciem Dei. Quemadmodum igitur hic ipse Deus simul et homo Christus Jesus a dextris et a sinistris assidentes sibi habet aliquos : eos scilicet quibus tanti consessus honor paratus a Patre est : ita dico spiritualium horum ministrorum adstare ei semper a dextris alterum, alterum a sinistris ad hoc officium quotidianæ apparitionis aut assessus æternæ Dei voluntate electos et adhibitos. Quibus ut familiarissimis internuntiis ac procuratoribus ad omnia utens, universitatem rerum magnifica quadam planeque regia Providentiæ ratione moderatur. Sed jam incorporearum mentium functiones varias ac ministeria satis hactenus contemplati, age hinc deinceps quænam tandem sit illorum cum Deo similitudo, rursus quæ differentia, consideremus. Hancque in eo viam teneamus censeo, ut nominum indicio naturas indagantes attendamus ecqua et qualis inter eos qui communione continentur unius nominis, dissimilis, ut sic loquar, esse possit similitudo naturarum. Sic enim vim, ut opinor, hujus rei perspiciemus clarius.

Nihil prorsus est omnium quod supremo rerum omnium principio aut diversum ita sit ut non in aliquo conveniat; aut rursus ita geminum nullo ut in parte differat. Sic ista temperantur invicem. Est in omni Dei opere character certi lineamenti quod auctorem referat; sunt et insigues item ad discernendum notæ. Verum in quibusdam similitudo tam expressa cernitur differentiam ut omnem pene obruat : in quibusdam ita exstat differentia nullam ut relinquere similitudinis speciem videatur. Nostri autem archangeli prius ad

illud genus pertinent illustrissima Dei similitudine insigniti. Unde merito appellationibus quæ Deo conveniunt pene ornantur omnibus, differentia porro tenuissima dispares. Quod adeo sic demonstratur. Lux est Dominus, rationalis omnis et spiritualis naturæ illuminator. Lux vera quæ illuminat, juxta excelsam theologiam, omnem hominem venientem in hunc mundum. Lux item est Michael, lux Gabriel. Lux uterque pellucens et a Deo splendens. Lux corporeæ omnis repræsentationis expers. Lux non ex accidenti, sed natura fulgens; vivens eadem et divini luminis splendorem referens. Lux secunda, primæ lucis expressum et illustre simulacrum ad similitudinem primi genii splendoris resultans, lux radios ejaculans et fulguris ad modum subjectorum oculos perstringens. Rursus angelus Dominus magni annuntiator consilii. Angelus filius et nuntius paternæ benevolentiæ ac adversus homines amoris. Quid vero Michael et Gabriel? an non et ipsi angeli omnipotentis Domini? An non omnibus sibi naturæ ordine subjectis Dei gloriam annuntiant? An non in omnes gentes mandatum ipsi perferunt Domini? Spiritus est Deus spirans ubi vult et quando et quantum, omnem sensus et cogitationis aciem subtilitate substantiæ ac tenuitate fugiens. Ignis præterea Deus noster est, et ignis omnis malitiæ consumptor, animarumque expurgator omnium, cogitationum quoque omnium illuminator. Posthac et minister in terris visus est. « Ego enim, ait, in medio vestrum sum sicut qui ministrat. » Sed et ipse fecit angelos suos spiritus, leves, agiles, strenuos, et ministros suos flammam ignis, prunas immateriales, micantes, ad omnem vibrandi agendique efficacitatem celeres, purgativam quamdam vim spirantes. Tales sibi ministros et famulos elegit qui non mora et ærumna optatum denique perficiant, sed pernicissimo neque eo laborioso motu quidquid decrevit Deus fieri effectum cumulate repræsentent. Quod si omnes quotquot sunt ad sui similitudinem designavit angelos, multo nimirum potiori ratione existimandus est istos omnium præcipuos ad exactissimam sui ipsius imaginem elimasse. Spiritus ille princeps, immensus, incomprehensibilis, perspicacissimus. Mens omni mente major quæ mentes omnes et potentia produxit et intelligentia penetrat ac pervidet. Omnium tamen conatus ad se vicissim cognoscendam frustrans: quod longe facultatem cognoscendi omnem habitumque transcendat. Mentes isti quoque puræ sunt et liquidæ, et cogitationum bonarum procreatrices quæ naturas quidem omnes se inferiores clarissime cognoscunt. At ipsæ imitatione Dei cognitionem inferiorum mutuam fugiunt. Vita est Deus, vitæ sibi ipsi suæ principium et fons, vitam impertiens omnibus viventibus, ipse a nemine sumens. Quale

A οὗτος. Φῶς μὲν ὁ Κύριος πάσης φωτιστικὸς λογικῆς τῆς οὐσίας καὶ νοερᾶς. Φῶς ἀληθινὸν ὃ φωτίζει, κατὰ τὴν ὑψηλὴν θεολογίαν, πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον· φῶτα δὲ Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ διαυγῆ καὶ θεαυγῆ· φῶτα σωματικῆς ἐμφάσεως πάσης ἀμιγῆ καὶ λαμπρὰ τὴν φύσιν καὶ ζῶντα καὶ θεοειδῆ· φῶτα δεύτερα τοῦ πρώτου φωτὸς ἐναργῆ μιμήματα καθ' ὁμοιότητα τῆς πρωτουργοῦ διαλλόμενα λαμπρότητος, ἀκτινοβολοῦντα καὶ καταστράπτοντα τοὺς ὑποδεδηκότας. Ἄγγελος πάλιν ὁ Κύριος τῆς μεγάλης ἐξαγγελτικὸς βουλῆς, ἄγγελος τῆς πατρικῆς ὁ Υἱὸς εὐδοκίας καὶ φιλανθρωπίας. Τί δὲ Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ; Οὐκ ἄγγελοι Κυρίου παντοκράτορος; Οὐκ αὐτοὶ πρὸς πᾶν τὸ τὴν τάξιν ὑποδεδηκὸς τὴν δόξαν ἀναγγέλλουσι Θεοῦ; B Οὐκ αὐτοὶ πρὸς πάντα τὰ ἔθνη τὸ πρόσταγμα διαγγέλλουσι Κυρίου; Πνεῦμα ὁ Θεὸς, καὶ πνέων ὅπου θέλει, καὶ ἡνίκα, καὶ ὅσον, πᾶσαν αἴσθησιν ἢ νόησιν τῇ τῆς οὐσίας λεπτότητι διαδιδράσκων. Καὶ πῦρ δὲ ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ πῦρ κακίας μὲν ἐξαναλωτικὸν ἁπάσης, ψυχῶν δὲ πασῶν καθαρτήριον. Καὶ διάκονος ἐπὶ τῆς γῆς ὤφθη. « Ἐγὼ γὰρ, » φησὶν, « ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἐποίησε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα κοῦφα καὶ ἀεικίνητα, καὶ ἐνεργὰ, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγας, ἄνθρακας ἀΰλους, ἀκτινοειδεῖς καὶ δραστηρίους, καθαρτήριον πνέοντας ἐνέργειαν. Λειτουργοὺς δὲ καθίστησι καὶ διακόνους, οὐ χρόνῳ καὶ μόγῳ τὸ σπουδαζόμενον ἐπιτελοῦντας, ὀξυτάτῳ δὲ C καὶ ἀκαμάτῳ ῥοπῇ τὴν Δεσποτικὴν βουλὴν πληροφοροῦντας. Εἰ δὲ τοὺς ἄλλους, πολλῷ δήπου μᾶλλον τοὺς τῶν ὅλων ἀρχικωτάτους πρὸς ἐνεργεστάτην αὐτῷ παρήγαγεν ὁμοίωσιν. Νοῦς ὁ Κύριος ἅληπτος, ἀπερινόητος, εἰλικρινέστατος. Νοῦς ὑπέρνους, νόων μὲν παραγωγεὺς καὶ κατανοητικὸς ἁπάντων, ὑπ' οὐδενὸς δὲ νοούμενος ὡς ἔστιν, τῷ πᾶσαν νοητικὴν δύναμιν ἢ ἕξιν ὑπερεκπίπτειν. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι νόες εἰσὶ καθαροὶ καὶ εἰλικρινεῖς, καὶ ἀγαθῶν γεννήτορες ἐννοιῶν, καὶ πάσας μὲν τὰς ὑπ' αὐτοὺς οὐσίας ἀκριβέστατα κατανοοῦσιν· φεύγουσι δὲ καὶ αὐτοὶ θεομιμήτως τὴν τῶν ὑφειμένων κατανόησιν. Ζωὴ ὁ Θεὸς καὶ αὐτοζωὴ, ζωοῦσα μὲν ὅσα μετέχει ζωῆς, οὐ ζωουμένη δέ. Τί γὰρ ἂν καὶ εἴη τὸ τὴν πρώτην ζωὴν ζωῶσαν τὴν ἁπάσης ἀρχίζωον ζωῆς; ζωαὶ δὲ D εἰσὶν οὗτοι, καὶ προσφυῶς ἂν κληθεῖεν ὡς ἔγγιστα τῇ αὐτοζωῇ προσεσχηκότες, καὶ τῆς ἐκεῖθεν ἰούσης ὑπερεμπιπλάμενοι ζωοδωρίας. Καὶ τὴν αὐτὴν εἰκόνα μορφούμενοι τῆς ζωῆς, ἀκραιφνῆ ὁμοιώματα τῆς ζωαρχίας χρηματίζουσιν. Δύναμις ὁ Κύριος, καὶ ἐνέργεια, μᾶλλον δὲ αὐτοδύναμις καὶ αὐτενέργεια πάσης δυνάμεως δυναμωτικὸς, πάσης ἐνεργείας ἐνεργητικός· δύναμις δρῶσα μὲν τήν τε δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν· εἰς πάνθ' ὅσα μετέσχηκεν αὐτῆς, πάσχουσα δὲ ταῦτα τῶν πάντων ὑπ' οὐδενὸς, προκαταρκτικὴ (4) τῶν ὅλων ποιήσεων ὑπάρχουσα.

(4) *Προκαταρκτική. Αἰτίας προκαταρκτικὰς τῶν νόσων* eas appellant medicorum pueri quæ ab extrinseco incidunt. Nam eas quæ ex intima ratione temperamenti ac qualitatum corporis exsistunt, προηγουμένας iidem vocare consueverunt. Quæ ad hunc locum intelligendum nonnullum habent usum. Isthic enim προκαταρτικὴ δύναμις vis est aliud a se distinctum ab extrinseco efficiens.

Δυνάμεις εἰσὶ καὶ ἐνέργειαι Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ, δυνάμεις, οὐ ποιότητες ἀτελεῖς εἶτ' οὖν ἕξεις πρὸς ἐνέργειαν ὁδεύουσαι, ἀλλὰ δυνάμεις ζῶσαι καὶ τῇ οὐσίᾳ σύνδρομον ἔχουσαι καὶ τὴν ἐνέργειαν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ὑλικῶν σωμάτων καὶ φυσικῶν ἰδίᾳ μὲν ὁ τῆς οὐσίας καθ' ὃ ἐστιν ὁρᾶται λόγος, ἰδίᾳ δὲ ἡ ἔμφυτος δύναμις ἐπιτηδειότης, οὖσα πρὸς ἐνέργειαν καὶ παρὰ ταῦτα ἡ ἐνέργεια οἷον οὐσίας ἀποτέλεσμα τυγχάνουσα διὰ τῆς ἐνούσης αὐτῇ δυνάμεως, εἰς τελειότητα προσαγομένη. Ἐπὶ τῶν νοερῶν δὲ καὶ ἀΰλων οὐσιῶν αὐτὴ αὐτῆς ἡ οὐσία δύναμίς ἐστιν ἐνεργής. Καθ' ὃ γάρ εἰσι καὶ δύνανται· καὶ ἄενναον προῖᾶσι τὴν ἐνέργειαν· ὥστε δὴ καὶ οὗτοι πάντων ὑπερκείμενοι τῶν ὑποβεβηκότων δρῶσι μὲν περιουσίᾳ δυνάμεως θεοπρεπεῖς τῆς ὅλης ἐνεργείας, Ὑπ' αὐτῆς δὲ μόνης αὐτοὶ τῆς πρωτουργοῦ δυνάμεως εἶτ' οὖν αὐτενεργείας, ἐνεργοῦνται δυναμούμενοι. Ἅγιος ὄντως ἐκεῖνος καὶ μόνος ἀγαθὸς φύσει, ὃς πηγή τε καὶ ῥίζα παντὸς ἐστιν ἁγιασμοῦ καὶ ἀγαθότητος. Ἅγιοι δὲ καὶ ἀγαθοὶ καὶ οὗτοι. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀμεθέκτως καὶ ἀναιτίως, οἱ δὲ μεθεκτῶς καὶ μεταληπτικῶς τῷ πρὸς αὐτὸν τὴν οὐσίαν ᾠκειῶσθαι τῆς ἁγιότητος ὑπερπληρούμενοι καὶ ἀγαθότητος, οἷον αὐτόχρημα τὸ μετεχόμενον πεφύκασιν.

A enim illud tantum esse posset quod vitæ primigeniæ cujus ex origine vitæ omnis usura derivata est, causa atque auctor exstitisse vivendi jure diceretur? Vitæ isti quoque sunt, sicque merito vocentur, ut qui perenni vitæ fonti adhæreant perpetuo, affluentiumque illinc vitæ munerum copia redundent; Vitæ principis imagine in se ad vivum expressa ad naturæ præcellentis exactam similitudinem conformati. Potens efficaxque Deus est aut ipsa potius potestas et efficacitas a se utrumque habens, potestatem omnem corroborans, efficaciam acuens, utriusque auctor omnibus quæ illas cunque participant. Quorum nihil omnium quidquam simile patitur a quoquam, cum nulli non effectioni causa ipse extrinsecus succurrens adjutrixque adsit. Potestates et efficacitates item sunt B Michael et Gabriel. Potestates, non qualitates imperfectæ, aut habitus ad efficacitatem viam munientes: sed facultates vivæ quarum naturæ expeditissima semper agendi vis comes adhæret individua. Nam in materiatis quidem et naturalibus corporibus separatim naturæ ratio, separatim item insita spectatur vis: quæ habilitas est quædam ad facile operandum instruens, tum ipsa denique supervenit expedita proxime facultas, complementum quoddam substantiæ, quam virtutis ejus quæ in se est collatione perficit. Aliter porro se res habet in intellectualibus et expertibus materiæ naturis. Quibus ipsa sua facultatis vicem omnis sibi potestas et efficacitas expedita proxime substantia per se est. Per id enim ipsum possunt quo sunt: ac velut ex perenni fonte æternam inde fundunt efficacitatem; eorum ut omnis (longe nimirum supra causarum infimarum egenam et defatigationi finitimam agendi rationem) ex facultatis abundantia semper redundet operatio. Deo jam dignus efficiendi modus, quo nimirum ab uno hac illi omni ita prompta atque facili sunt ornati potestate. Qui item vere sanctus et solus bonus natura vere dicitur. Quippe sanctitatis et bonitatis omnis fons idem et radix est. Sancti quoque nostri isti simul et boni. At ille propria nullique causæ debita: isti aliunde ducta et participata bonitate, cujus hauriendæ copiosius sua naturalis cum ejus fonte Deo propinquitas magnam ipsis opportunitatem præbuit, ut non jam in illis communicata bonitas, sed ipsa adeo primigenia cernatur.

Ἔτι σοφία πρὸς τούτοις καὶ ἀλήθεια, δικαιοσύνη καὶ σωτηρία καὶ τὰ παραπλήσια πρὸς τῶν θεοσόφων λογίων ἡ θεαρχία προσηγόρευται. Τί δὲ Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ; οὐ σοφοὶ τὰ θεῖα; καὶ τῆς σοφίας τῆς ἄνωθεν τοῖς ἀξίοις διαπορθμευταί; Οὐκ ἀληθεῖς αὐτοὶ καὶ δίκαιοι παρὰ Θεῷ; ἀληθείας δὲ καὶ δικαιοσύνης ἡμῖν βραβευταί; οὐ σωτῆρες κόσμου μετά γε τὸν ὄντως Σωτῆρα πεφήνασι τοῖς σωζομένοις; Ἢ οὐχὶ τὰς τῶν πιστῶν προσευχὰς ὡς εὐώδες θυμίαμα προσάγουσι; Κυρίῳ, κἀκεῖθεν τῶν αἰτουμένων τὴν πλήρωσιν εἰς σωτηρίαν τοῖς εὐχομένοις ἐπιχορηγοῦσιν; Ἢ οὐχὶ καὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς ἐφορῶντες, οὐχ ἥκιστα δὲ τοὺς ἐν ναῷ τούτων ἁγίῳ προσκαρτεροῦντας ἐποπτεύοντες παντοδαπῶν τε νόσων, καὶ πάσης δαιμόνων ἐπηρείας, καὶ πάσης σωμάτων ἐξιῶνται λύμης τε καὶ φθορᾶς; Ὥσπερ γὰρ, εἰ μὴ τολμηρὸν εἰπεῖν, ὅσα κατὰ φύσιν ἐνορᾶται Θεῷ, ταῦτά γε κατὰ τὴν αὐτοῦ εἰσιν οὗτοι μετουσίαν, καὶ ὅσα δὲ πληροῖ οὐσιωδῶς ἐκείνη ἀδιαστάτως τῷ παντὶ παροῦσα, ταῦτα νοεραῖς οὖσαι πτήσεσιν ὡς ὑπόπτεροι νόες κατειλήφασιν· οὕτω καὶ πάνθ' ὅσα δύναται ποιεῖν ἐξ αὐτῆς ἐκείνη, ταῦτα καὶ τούτους τυχὸν ἐν ἐκείνῃ δύνασθαι ποιεῖν·

Ad hæc in divinis præterea oraculis sapientia, C veritas, justitia, salus, et si quid ejusmodi est aliud, Deus appellatur. Quid Michael et Gabriel? an non divinarum rerum præditi sapientia sunt? non ejusdem ad homines si qui tanto sunt digni munere institores velut quidam et interpretes? An non iidem veri et justi apud Deum? Nobis vero nonne illi veritatis et justitiæ præmia dividunt? Non mundi salvatores (secundo quidem loco post Salvatorem verum) salvatis se exhibent? et nunquid orationes fidelium tanquam odorem suave fragrantem Domino admovent? indidemque expetitarum rerum uberem copiam et votorum effecta ad salutem precantibus expediunt? an non in terras late omnes ex quadam velut specula beneficentissimæ providentiæ despectantes universum genus hominum, D et scilicet in eorum curam qui in sancto ipsorum templo religionis officiis constanti pietate repræsentandis perseveranter insistunt, peculiari studio vigilantes, ab morborum omni genere, tum a malorum dæmonum impressione noxia, corruptioneque omni ac pernicie corporum liberant? Quemadmodum enim, nisi id dici videatur audacius,

quæcunque in Deo naturaliter inesse cernuntur, eadem Dei ex ejusdem ipsi consuetudine in sese ducunt atque exprimunt, et quæcunque per se ipsam illa implet natura nullo interclusa locorum intervallo quominus universo præsens orbi sit, eadem illi spatia celerrimarum mentium intellectualibus obeunt volatibus : ita quæcunque per seipsam illa valet, eadem isti forte dici queant posse illius vi perficere, ut quibuscum suas Deus ipsas appellationes rebus utique non vacuas communicet. In omnibus vero, ut semel dicam, divinis proprietatibus quarum ipsi cum conditore rerum omnium communia obtinent nomina, hæc attendenda differentia : ut illi quidem hoc sit proprium a nullo accepisse quod sit esseque ita; atque eum exsistendi supra omnem longe naturam exsistentem obtinere ac tueri principatum, constitutione certissima, firmitate immutabili, stante semper et perdurante constantia, ut nulla illi participatio similitudinis proprietatis in excellentia summæ differentiam adimat. Hi vero non tantum quod omnino sunt, sed quod hujusmodi sunt. Eaque utuntur conditione ac felicitate naturæ illi debent conditori rerum omnium ad insignem quamdam atque expressam sui similitudinem opus suum elaborare cupienti. Enimvero a nullo ipse conditus, atque ut sic dicam ex seipso natus. Illi vero conditi et ejus vi atque efficientia ad hunc exsistendi vel honorem excitati vel fructum. Rursus ille quidem præit celerrima operatione mentis longeque occupat quocunque velocius intelligentiæ creatæ motu consilii omnis boni excogitationisque initia prævertere. Cæterum istos habet assectatores in isto cursu omnium proximos. Qui cognitorum quidem aliqua ipsi per se efficiunt : alia inferioribus potestatibus declarantes illarum ascito concursu et cooperatione perficiunt. Atque illi quidem, utpote Deo, summus religionis cultus adhibetur. Michael et Gabriel sua item observantia ac religiosa veneratione dignantur tanquam ministri ejus igneï, et intelligentiæ natura volucres fulmineæ quadam incitatione, aut divina potius rapiditate motus, omnem supremæ voluntatis nutum obsequio impigro prosequentes. Sed jam ad eorum præcellentem et divinam gloriam considerationem sermonemque vertere parantibus unde aut quæ tandem verba suppetant quæ cum rei exæquari dignitate possint ? Neque enim verbosis disputationibus, opinor, sed mente pura ac Dei Spiritu collustrata ad cognitionem pervenitur divinarum mentium ita perspicuam, ut earum vis omnis ac natura, sic tanquam in speculo, clare cernatur. Incumbendum nobis igitur actioni est et mandatorum observationi, cujus beneficio purificatio corpori, illustratio animæ, deificatio menti sacro quodam modo comparatur. Verumtamen ne contemplationem quidem, et eam quæ sermone atque oratione fit considerationem, negligamus, at eam sane quantum erit in nobis situm omni co-

A

B

C

D

οἷς καὶ ταῖς θεωνυμίαις αὐτῇ κοινωνεῖν. Ἐν πᾶσι δὲ, καθάπαξ εἰπεῖν, τοῖς θεοπρεπεστάτοις ἰδιώμασιν οἷς τῷ ποιητῇ κεκοινωνήκασιν οὕτω τὴν διαφορὰν θεωρητέον, ὥστε τῷ μὲν οὐκ ἔκ τινος εἶναι ἢ οὕτως εἶναι πάσης οὐσίας ὑπερουσίως ὑπεριδρυμένῳ καὶ ἀναλλοιώτως ἀεὶ ἑστῶτι κατὰ πᾶσαν ὑπερφυεστάτην ἰδιότητα· τοῖς δὲ οὐ τὸ εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ εἶναι τρόπος ἐξ αὐτοῦ πρὸς ὑπερφυῆ τοῦ ποιοῦντος ὁμοιότητα καθισταμένου τοῦ πεποιημένου. Καὶ γὰρ ὁ μὲν ἄκτιστος καὶ αὐτογένεθλος, ὡς ἄν τις εἴποι, οἱ δὲ κτιστοὶ καὶ ἐν ἐκείνῳ τὸ εἶναι λαχόντες. Πάλιν ὁ μὲν ἡγεῖται πάσης τε βουλῆς ἀγαθῆς καὶ ἐννοήματος· οἱ δὲ λίαν ὀξέως συνιοῦσιν ἑφεπόμενοι. Καὶ ἃ μὲν αὐτουργοῦσιν, ἃ δὲ ταῖς ὑφειμέναις δυνάμεσιν ἐκφαίνοντες ταῖς αὐταῖς συνδρομαῖς καὶ συνεργείαις, τὰ πάντα τελεσιουργοῦσιν. Καὶ ὁ μὲν ὡς Θεὸς θεραπεύεται καὶ λειτουργεῖται· Μιχαὴλ δὲ καὶ Γαβριὴλ οἷα δὴ λειτουργοὶ πύρινοι, ἢ νόες πτηνοὶ τὴν φύσιν καθεστῶτες ἐμπύρως ἢ θείως τοῖς θεαρχικωτάτοις θελήμασι διακονοῦσιν. Ἀλλὰ πῶς ἂν εὐεπηβόλως τὴν τούτων θειότητα καὶ δόξαν καταθεωροίημεν; Οὐδὲ γὰρ μακραῖς οἶμαι λόγων διεξόδοις, νῷ δὲ καθαρῷ καὶ Θεοῦ Πνεύματι πεφωτισμένῳ τὴν θεωρίαν τῶν θείων νόων ὡς ἐν ἐσόπτρῳ κατοπτεύεσθαι. Οὐκοῦν ἐπιμελητέον τῆς πράξεως, ἤτοι τῶν ἐντολῶν φυλακῆς, δι' ἧς τῇ σαρκὶ μὲν κάθαρσις, ἔλλαμψις δὲ τῇ ψυχῇ, καὶ τῷ νῷ θείωσις ἱερουργεῖται. Ἀλλὰ μηδὲ τῆς μετὰ λόγον θεωρίας ἀμελῶμεν· ἀντιποιητέον δὲ καὶ αὐτῆς ὅση δύναμις· εἴ γε δὴ μέλλοιμεν τῆς τῶν νόων ὄψεως μετρίως ἐπιβήσεσθαι. Ὁμοίως γὰρ ἀτελὲς καὶ πρᾶξις ἄλογος καὶ λόγος ἄπρακτος. Ἡ μὲν ἀμφίβολος καὶ στυγνὴ, τῆς τοῦ λόγου χάριτος ἀστοχοῦσα καὶ τοῦ φωτισμοῦ· ὁ λόγος δὲ πάλιν εἰκῇ ῥέων εἰς ἀέρα, καὶ τὸν ἐν αὐτῷ κομπάζοντα κενὸν ἀφιεὶς, εἴγε μὴ τῇ πράξει βεβαιωθεὶς ἀῤῥήτως ἐνιδρυθείη· οἷς δὲ τὰ θεωρητέα πρακτέα, καὶ τὰ πρακτέα γέγονε θεωρητέα τούτοις καὶ τὸ εἶναι τελείοις, καὶ ὁμιλεῖν ἀγγέλοις, καὶ τὰς νοερωτάτας αὐτῶν ἐνεργείας καὶ δόξας καταλάμπεσθαι. Διὰ τοῦτο περὶ τὸν λόγον φιλολογητέον, καὶ περὶ τὸν βίον φιλοπονητέον, καὶ τὸν μὲν τῇ μελέτῃ, τὸν δὲ τῇ ἀσκήσει κατορθωτέον ὅτι μάλιστα. Οὕτω γὰρ κατορθούμενοι καὶ τελειούμενοι, καὶ τούτοις οἷα δυσὶ πτέρυξι πτερούμενοι, καὶ γῆθεν ἐπαιρόμενοι, τὸν ὁρώμενον μὲν κόσμον ὑπεραναβαίημεν, τῷ νοητῷ δὲ καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἐστάσει κρείττονι προσηγγικότες τῶν τ' ἄλλων ἱερῶν νόων τῆς φωτοφανοῦς ἐμπλησθείημεν λαμπρότητος, καὶ πρὸ πάντων τῆς ἀρχαγγελικῆς ταύτης ἀκρότητος καὶ θειότητος. Δι' ὧν ἡρέμα καὶ ἡ θεαρχικωτάτη παραγυμνοῦται τριὰς, οἷς μὲν ἑαυτὴν ὡς ἐνὸν μυσταγωγοῦσα, οἷς δὲ μυσταγωγεῖν ἄλλους ὁρωμένη πάντας ἀγαθουργοῖς λάμψεσιν εὐεργετεῖ καὶ ἀγαθύνει. Ἀλλ' ὦ θεωροὶ καὶ λειτουργοὶ τῆς ἀκροτάτης καὶ πάντα νοῦν καὶ λόγον ὑπεραιρούσης ὑπερουσιότητος· ὦ πνεύματα θεῖα καὶ πύρινα καὶ νοερὰ, τῶν κοσμικῶν στοιχείων ἀῤῥαγέστατα στηρίγματα, τῶν τῆς πονηρίας πνευμάτων κραταιότατα συντρίμματα· τῶν σοφῶν οἱ σοφισταὶ, τῶν ἁγίων οἱ

πτερωταί· οἱ πάντων ὁμοῦ τῶν ἐθνῶν ἄριστοι προ- A natu capessamus, si quidem ad aliquam vel mediocrem intelligentiarum notitiam aspiremus. Similiter enim imperfecta sunt, actio infans, et otiosus sermo. Illa quidem perplexa et inconstans, tum tristis quædam, gratiæ ejus et lucis inops quæ doctrina et sermone continetur. Hic vero strepitu inutili per aerem fluens, et auctorem suum ejus ostentatione gloriantem inanem relinquens, nisi actione confirmatus solidam tum demum invictamque obtineat, ut jam optime fundatus in animo, firmitatem. Qui autem hæc conjungunt ita, ut nec contemplatio actionem desideret, nec ista vicissim illius consortio auxiliove destituatur, eisdem et perfectis esse datur, et familiariter angelis uti : tum facultates dotesque omnes illas subtilitate ac splendore suo sensuum frustrantes aciem soliusque mentis intuitum admittentes posse clarissime perspicere. Quare et in idonea paranda instruendaque doctrinæ ac sermonis copia contendendum est, et ad obtinendam perfectionem vitæ laborandum, faciendumque ut illam studio et meditatione, et istam religiosa mentis exercitatione quam diligentissime excolamus. Sic enim utrimque ornati omnibusque absoluti numeris, duabus hisce velut alis, terris evecti, mundum hunc quidem aspectabilem transcendemus, intelligibili vero admoti, imo ultra ipsum abstractione mentis haud paulo feliciori sursum provecti, cum aliarum sacrarum mentium lucidissimis splendoribus implebimur, tum vero præ cæteris archangelicam horum sublimitatem. divinitatemque mirabimur. Cujus visionis tanto fructui hæc accedet insuper utilitas, quod tali contemplatione exercitatis ac præparatis mentibus divinissima jam Trinitas manifestius ostenditur. quibusdam quantum humana capit imbellicitas se cognoscendam exhibens ; quibusdam etiam tantum hoc donum illo cumulans auctario, ut privato fructu multorum ad utilitatem propagato, arcanas illustrationes et mysteriorum sensus communicare aliis docendo posse concedat, ita neminem suæ benificentissimæ illuminationis expertem sinens, sed quamvis diversos omnes uno beneficio suæ manifestationis complectens et beans. At vos, o contemplatores et ministri supremæ omnemque mentem ac sermonem excedentis supersubstantialitatis. O Spiritus divini, ignei, intelligentes. Elementorum mundi firmamenta ac fundamenta solidissima Malignorum spirituum mallei validissimi Qui sapientes sapere docetis. Qui sanctis ut terris evolent pennas aptatis. O cunctarum simul gentium præsides optimi, et providentissimi curatores, plebis Angelorum tribuni, Archangelorum imperatores. Principes in Principatibus, potentes in Potestatibus, valentes in Virtutibus, dominantes in Dominationibus, Thronorum contubernales, sanctorum Cherubim familiares, et supremis omnium Seraphim æquales. O qui hymnum trisagium cum illis omnibus, vel præ illis omnibus, æternis et ter sanctissimis modulationibus omni sanctitate sanctiori Deo concinitis. Replete terram pace Dei, consensum verum et conspirantem in uno Dei colendi atque amandi ritu concordiam Ecclesiis o cœlo procurate. Rejectisque indignis e Christi corpore, in unum spiritum novumque unum hominem reliquorum Dei fidelium multitudinem reformate. Nobis vero præsentem quidem vitam in id quod rectum est dirigite, actionemque nostram omnem, et cogitationem, et locutionem ad amussim divini beneplaciti prorsus exigite. Tum ad extremum ærumnosa ista et misera defunctos vita ne nos funestis tenebrarum angelis magnum ad eorum gaudium relinquatis. Nequaquam, o divinissimi Michael et Gabriel, ne, inquam, ne, quæso vos, ne condonaveritis illis animam Dei laudes confessam, vos vero humiliter ac suppliciter deprecatam, sed tetros quidem dæmonas minaci atque iracundo fremitu rejicite, mihi vero salvatores este boni et invicti, tum ad supremum Deum admissionales mediatoresque longe optimi Christum. Neque prius desistite ab expediendo mihi ad eum aditu, quam me in ipsam Dei requiem induxeritis, et summi votorum omnium compotem factum supremo expetendorum et desideriorum fini ultimo summo bono me conjunxeritis in gloriam Patris, et Filii, et sancti Spiritus in sæcula sæculorum. Amen.

μηθεῖς καὶ κηδεμόνες· τῶν ἀγγέλων οἱ δημαγωγοί, τῶν ἀρχαγγέλων οἱ ἀρχηγοί, οἱ ἄρχοντες ἐν ταῖς ἀρχαῖς, καὶ ἐξουσιάζοντες ἐν ἐξουσίαις· οἱ δυνατοὶ μὲν ἐν ταῖς δυνάμεσι, κύριοι δὲ ἐν ταῖς κυριότησιν· οἱ τῶν θρόνων σύσκηνοι καὶ συνόμιλοι τῶν Χερουβὶμ καὶ ἰσοστάσιοι τῶν Σεραφίμ· ὦ τὸν τρισάγιον ὕμνον σὺν πᾶσιν αὐτοῖς ἢ πρὸ πάντων τρισαγίοις ἀεννάοις τῷ ὑπεραγίῳ προσᾴδοντες ὑμνολογίαις, εἰρήνης Θεοῦ πλήσατε τὴν γῆν. Ὁμόνοιαν ἀληθῆ, ὁμοφροσύνην θεοφιλῆ, ταῖς Ἐκκλησίαις ἄνωθεν βραβεύσατε· καὶ τοὺς ἀναξίου τοῦ σώματος περιελόντες Χριστοῦ εἰς ἓν πνεῦμα καὶ ἕνα καινὸν ἄνθρωπον τὸ πλήρωμα καταρτίσασθε Θεοῦ. Ἡμῖν δὲ τὸν μὲν παρόντα βίον κατευθύνοιτε πρὸς τὸ εὖ B θὲς, πρᾶξίν τε πᾶσαν καὶ λογισμὸν καὶ λόγον πρὸς εὐαρέστησιν συντείνοντες τοῦ Θεοῦ· μεθισταμένους δὲ τῆς πολυπαθοῦς ταύτης ζωῆς καὶ ὀχληρᾶς μὴ ἐᾶτε τοῖς ὀλεθρίοις τοῦ σκότους ἀγγέλοις χάρμα καταλίπητε. Μηδαμῶς, ὦ θειότατοι Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ, μὴ παραδῶτε ψυχὴν ἐξομολογουμένην Θεῷ καὶ προσαναχειμένην ὑμῖν, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐμβριμήματι θείῳ στερρῶς ἀποῤῥιψάμενοι, αὐτοὶ δέ μοι σωτῆρες ἀγαθοὶ καὶ ὑπέρμαχοι, καὶ πρὸς τὸν ὑπέρθεον εἰσαγωγοὶ καὶ μεσῖται πανάριστοι γεγενημένοι Χριστὸν, μὴ πρὶν ἀποστῆτε τὴν ὡς αὐτὸν ἄγουσαν εἴσοδον ἐξευμαρίζοντες ἄχρις ἂν εἰς αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τὴν κατάπαυσιν εἰσαγαγεῖν, καὶ τῷ τῶν ἐφετῶν ἀκροτάτῳ προσαρμόσαι εἰς δόξαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. C

MONITUM.

Ut fidem liberemus quam supra col. 361 dedimus, textum Græcum subjicimus *Monodiæ* quam in unanimem fratrem dixit Nicetas Acominatus, Atheniensis metropolita. Prodit ex codice Regio 1234 quem sic describit catalogus : « Codex bombycinus, olim Joannis Hautin, postea Baluzianus, quo continetur Nicetæ Choniatæ Acominati *Panoplia dogmatica* in plures tomos divisa, de quibus videndus clar. Bernardus D. Montfaucon *Palæogr.* p. 326. Hujusce operis publica luce dignissimi pars tantum Latine prodiit. Præmittuntur : 1° Michaelis Choniatæ Athenarum metropolitæ *Monodia* in fratris sui mortem. 2° Fragmentum e libro sancti Augustini qui *Speculum* inscribitur. Is codex Joannis Scutariotæ manu sæculo decimo quarto exaratus est. » Multis lacunis fœdatur ex eo ortis quod folia quædam, aliis propter chartæ inæqualitatem supereminentia, per manus codicem versantium partim contrita et lacerata fuerunt.

ΜΟΝΩΔΙΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΚΥΡΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΤΟΥ ΧΩΝΙΑΤΟΥ ΕΠΙ ΤΩ ΘΑΝΑΤΩ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΑΔΕΛΦΟΥ ΤΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ ΕΦΟΡΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΚΑΘΗΜΑΤΟΥ ΤΟΥ ΚΟΙΓ.....ΟΣ ΚΥΡΟΥ ΝΙΚΗΤΟΥ ΤΟΥ ΧΩΝΙΑΤΟΥ.

Ὦ πονηρᾶς ἀγγελίας! ὦ πικρᾶς ἀκοῆς! Ἦ; A ἀδοκήτως μοι ἐπεισπεσούσης, ὥτα μὲν ἀθρόως περιβομβηθέντα ἀμφότερα ἤχησε, καρδία δὲ δειλαία βέβληται μέση, ὀφθαλμοὶ δὲ τὸ ἐκεῖθεν ἀποθλιβὲν αἱματῶδες οἷμαι δάκρυα ἔστ... ὁποῖα καὶ τὰς αἱματοέσσας ψεκάδας ἡ ποίησις ἐτραγῴδησε. Θαῦμα δὲ ὅτι μὴ καὶ τῶν ἐμβροντήτων εἴτε μὴν..... πληκτῶν εἷς ἐγεγόνειν καὶ ὡς στήλη τις ἐπεπήγειν ἄφωνος ὅλως ἀναισθητῶν. Ἀλλ' ἔτι κινοῦμαι καὶ τ.... συμφορὰς ξυνι..... καὶ συμφρονήσας γοερὸν ἀναφθέγγομαι· ἦ τάχα καὶ τοῦτο τῆς τιμωροῦ δίκης κατ' ἐμοῦ μηχάνημα ἵνα μήποτε.... φρονεῖ λεληθημένος καὶ παρακοπεὶς τὴν αἴσθησιν ὡς ἀναλγῆ ἀπαθῶς ὑποίσω τὴν ἐσχάτην ταύτην ποινήν..... ἀρτίαν ἔχων τὴν γνώμην καὶ τῶν ἀνιαρῶν ἐπαίουσαν ὀδυνῶμαι πάσχων καὶ δριμύτερον βασανίζομαι. Ἀνάλγ... δὲ ἅπαν μὴ ἔχον τῶν λυπούντων συναίσθησιν. Καίτοι εἴς τινα στήλην μεταβαλὼν εἴτε λαίνην καὶ μυθικὴν καὶ κωφὰ ῥέουσαν δάκρυα, ἦ.... εἴτε γραφικὴν καὶ καλουμένην.... ἄλις ὁμωνύμως; ἢ φερωνύμως; ἐμοὶ τῷ μωραθέντι ἄλατι καὶ περὶ τοῦτο βλ..... ἔξω καὶ καταπεπατημένῳ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐδ' οὕτως; ἂν τῆς Ἀδραστείας τὴν Νέμεσιν διαπέφευγα διαρκεστέραν τίσι κ... ὑποσχὼν τοῦτ' αὐτὸ τὸ δι' αἰῶνος ἐκκεῖσθαι πᾶσιν ἐπὶ θεομηνίᾳ στηλιτευόμενος. Ἀλγεινότερα δ' ὅμως πολλῷ ἡ νῦν ποιναία..... δύη πρὸς ἦπαρ κεχώρηκε συνορῶντι σαφῶς; οἷος κακῶν κολοφὼν τῇ τλήμονι ψυχῇ μου ἐπεκώμασεν, οἷα συμφορῶν..... εἰσεφθάρη κορωνὶς, ἡλίκον ἐπηνέχθη δυσπραγίας; κεφάλαιόν τι τοῦ λοιποῦ ἄλγιον πείσομαι.

Ὦ μοι, ἀδελφὲ φίλ..... ὦ μοι, ὅτι διίσται ἀφ' ἡμῶν μήκιστα, καὶ οὐχ ὅσα χθὲς καὶ πρὸ τρίτου τὸ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Βιθυνίας χάσμα παλαιὸν, ἀλλὰ πολλῷ ἀχανέστερον καὶ πορρώτερον καὶ ὅσον Ἄβης χώρου ζώντων ἀποικίζεται. Φεῦ, ὅτι ἐστέλω ἐνθένδε ὑστάτην ταύτην ἀ..... δημίαν καὶ ᾗ οὐκ ἔστι δεῦρο ἐπάνοδος. Οὔκουν ἐλπὶς ὄψεσθαί σε τὰ φίλτατα τοῦ λοιποῦ ἢ παρ' αὐτῶν ὀφθήσεσθαί τη..... φιλτάτην κεφαλήν. Ἀλλὰ τίς ἂν μοι δοίη τὸν θάνατον ἀντὶ σοῦ; Τοῦτο δὲ ὅπερ ὁ θεῖος Δαυὶδ ηὔξατο, καὶ ταῦτα ἐπὶ παιδὶ..... ἐπαναστάντι αὐτῷ καὶ ζητοῦντι τὴν αὐτοῦ ψυχήν.

Εἰ δ' ἐκεῖνος τῆς οἰκείας ζωῆς ἐπόθει τοιοῦ... ..... θάνατον, πῶς οὐκ ἂν αὐτο.... εὐξαίμην ἀντὶ σοῦ χαίρων τεθνήξεσθαι ἀδελφοῦ φιλτάτου καὶ φιλαδελφοτάτου, ἤδη δὲ καὶ διὰ..... B ἀναχραθάτε σχέσει ἕτερα πολλαπλασίονι. Ἀπὸ τῶν αὐτῶν μὲν γὰρ πατρικῶν σπερμάτων καὶ μητρικῶν αἱμάτων γεγόναμεν..... πρεσβύτατος μὲν ἐγὼ καὶ πρῶτος τὴν πύλην διεληλυθὼς τῆς γενέσεως, ὡς εἶθε καὶ τὴν τῆς ἐξόδου διελήλυθα πρῶ..... μεῦ' ἑτέρως ὁμογνία καὶ πολλοστός. Κἀμὲ μὲν ὁ φιλόστοργος καὶ φιλόλογος πατὴρ ἐξ Ἀσίας εἰς τὸ Βυζάντιον κατέρωτα..... ἀπαγαγὼν ἤδη τῇ τῶν ἐφήβων ἡλικίᾳ πότερον βαίνοντα διατριβαῖς διδασκόν.... ν τήν τε γραμματικὴν π..... καὶ τὴν τοῦ ἐπικοῦ κύκλου χρηστομάθειαν περιδίδωμι, μετὰ δὲ συχνὸν χρόνον κἀκεῖνον ἐννεατῶν .. πεῦ ἡλικίας ἄγοντα χρόνον, ... ταῖς ἐμαῖς φέρων παρέθετο, ἐπισκήψας πάντα γενέσθαι οἱ καὶ πατὴρ καὶ τροφεὺς καὶ παιδαγωγὸς καὶ διδάσ..... C Ἃ δὴ πάντα καὶ γέγονα τάδελφῷ καὶ διὰ πασῶν τούτων σχέσεων ἀναχραθεὶς καὶ τὴν ἀδελφικὴν ὑπερ...

..είνας ταῖς τούτῳ . . . προσθήκαις εἰς ἀκροτάτην φιλαδελφίαν ἐλήλακα. Οὐχ ἧττον δὲ κἀκεῖνος εἰς τὴν αὐτὴν ὑπεροχὴν ἐπέδωκε τοῦ φιλ. . . . . ὅτι μὴ καὶ μάλιστα ὡς εὖ πάσχων πλέον ἢ δρῶν ἕως παρ' ἡμῖν ἐτρέφετο ἤθεσι καὶ μαθήμασιν ἐμπαιδοτριβούμενος.

Ἡνίκα. . . . ἡμᾶς μὲν εἶχον Ἀθῆναι, ἐκεῖνον δὲ μέγα δυνάμενον τὰ βασιλικὰ τηνικαῦτα καὶ τὴν τάξιν τοῦ εὖ ποιεῖν τε καὶ πάσχειν δ. . . . . ψάμεθα. Ἐκείνου μὲν γὰρ πολλὰ καὶ μεγάλα πολλάκις ἐγώ τε καὶ Ἀθῆναι οἴδαμεν ἀπονάμενοι· ἐκεῖνος δὲ ἡμ. . . . . οὐδὲ ἢ βαχύ.

Πλὴν καὶ οὕτως ὁ τῆς φιλαδελφίας σύνδεσμος ὑπέρτονος καὶ ἄρκτος ἀμφοῖν διεγένετο. Εἰ δὲ καὶ κοιν. . . . . ἐνίοτε, φιλητικὸν γὰρ καὶ ἐνοποιὸν τὸ συμπαθὲς, πάρεστιν ἐπιλογίζεσθαι οἷαν . . . . . ἀγάπης πεπορίσμεθα π. . . . . θεις οὐδέπω προσεταιρισάμενοι. Οὔτε . . . . εὑρίσκοντ. . . . . γημα. Μόνοι δὲ συνδιαφέροντες ἀλλήλοις ἡμῖν αὐτοῖς τὰ τῆς ξενιτείας ἀλγεινὰ καὶ τὴν ἐπ' ἀλλοδαπῆς παροικίαν . . . . . συνεικαμένης στέργοντες. Διὰ τὴν αὐτόθεν πολλῶν ἱδρώτων ἀντ- ἀλαττομένην παίδευσιν ἧς ταῖς τεχνολογίαις ἐμμελετῶν . . . .αζόμεθα. Ἐγὼ μὲν περὶ διδασκάλων καὶ πρὸς τὰ πρεσβύτερα τῶν μαθημάτων παραβαλ- λόμενος, ὁ δὲ παρ' ἐμοῦ καὶ καθόσον . . . . .κίας μέτρον ἐχώρει νεοττοτροφούμενος πρὸς τὸ τελεώτερον καὶ ἡρέμα ἥτερούμενος, ἕως διά τε τῶν ἐγκυκλίων καὶ τῆς σοφιστικῆς κουφισθεὶς οἷός τε ἦν κἀπὶ τὰ μετεωρότερα καὶ σεμνότερα θεωρήματα φέρεσθαι.

Ἀλλ' ἐπείπερ τῷδε τῆς ἡλικίας ἀφίκτο ἀνδρούμενος ἐν ᾧ καὶ τῶν τοῦ βίου ὁδῶν συχνῶν οὐσῶν ἔδει μίαν ἐγκρῖναι ἣν . . . . . αὐτῷ, ἐνταῦθα. . . ἀλλὰ πῶς ἂν ἀδακρυτὶ τῆς τότε καινοτομίας μνήμην ποιήσωμαι; ἡ πρώτη τῆς διαζεύξεως σχίζα τετόλμηται . . . ἡ ταυτογνώμων ἀδελφικῆς σχέσεως μονὰς διαιρεθεῖσαν καθ' αἵρεσιν βίου δυάζεσθαι. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἅτε περὶ τῶν γονέων ἐκ παιδὸς ὡς ἀπαρχὴ τῆς ἐκείνων τεκνογονίας τῷ ἱερῷ καθιερωθεὶς βήματι πρέπων ἦν ἰδιαστικῷ βίῳ καὶ ἀπράγμονι καὶ μίαν αἰτεῖσθαι περὶ Θεοῦ ἐπισκέπτεσθαι τὸν ἅγιον αὐτοῦ νεὼν καὶ οὐδενὶ προσανέχειν ἀνθρωπίνῳ πράγματι ὅτι μὴ σχολῇ καὶ βίβλοις χαρίζεσθαι. Ὁ δὲ πρὸς τοῦ μὲν σχολαστικοῦ καὶ ψιλὴν θεωρίαν τῶν ὄντων ἐπαγγελλομένου τὸν πρακτικευόμενον καὶ φιλόκοινον καὶ πλείονας ὑποβαλλόμενον ὕλας τοῦ φιλοσοφεῖν ἔμβια εἵλετο καὶ ἠσπάσατο. Ἵνα δὲ πρὸς ἔργου αὐτοῦ καὶ εὔοδα τὰ τῆς προθέσεως γένοιτο, παρεσκευάζετό τε καὶ προσφόρως ἐφωδιάζετο καὶ μὲν δὴ καὶ ὡς ὄργανά τινα εὐφυᾶ καὶ δεξιὰ πολιτείας μετακειρίστο ῥητορικήν τε καὶ νομοτρίβειαν, παρ' ἐμοῦ μὲν τὰ πρῶτα σοφοῖς τὰ πολιτικὰ καὶ πολυειδήμοσιν ἀνδράσι συνιστάμενος, μετὰ δὲ καὶ τύχῃ χρησάμενος. Ἡ δὲ τύχη ἐπεφύη τῷ νεοθαλῷ τὰς βασιλείας βλαστῷ ὡς σμίλαξ ἐπιπλεκομένη καὶ συμπνίγουσα γραφικῶς εἰπεῖν ἡ κατ' Ἀνδρόνικον τυραννὶς, καὶ δὴ τοῖς βασιλείοις εἰσφθαρεῖσα ὅτε καὶ ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς τοῖς βασιλικοῖς ὑπογραμματοῦσι συνετέτακτο, δεινὸν ἔπνει καὶ παντὸς θηρίου μισανθρωπότερον, καὶ ὡς λέαινα ἀρτιτόκος τὰς θηρευτικὰς κύνας βλοσυρώτερον ὑποβλέπεται, οὕτω κἀκείνη εἴ τι τῆς βασιλικῆς θεραπείας δεξιὸν ἦν καὶ πιστὸν, ὑφεωρᾶτο δὲ καὶ ἐν σπουδῇ πολλῇ εἶχεν ἐκποδὼν ποιήσασθαι. Τὸ μέντοι καὶ συχνοὺς ἐνί γέ τῳ τόπῳ διαλωβωμένη πεποίηκε.

Ταῦθ' ὁρῶν ὁ μισοτύραννος ἐκεῖνος ἢ γενικώτερον φάναι μισοπόνηρος θ. . . . . ἀνθρωποφάγῳ τυράννῳ ἢ ὑπουργεῖν ταῖς ἐκείνου μιαιφονίαις τὸ μὲν θρασύτερον, τὸ δὲ ἀσεβείας . . . . ὁμιζεν. Ἔγνω δὲ πόρρω Διὸς ἵστασθαι καὶ κεραυνόν.

Ἔνθεν τοι τὰ μὲν βασίλεια ὡς τυραννεῖα καὶ μηκέτι βατὰ τοῖς γε. . . . . σεβεῖν ἐθέλουσιν ἀντιπεριίσταται καὶ ἐπὶ τὴν τῶν νομικῶν δέλτων αὐτομολ. . . μελέτην καὶ ἐπιστήμην καὶ βασιλείων τυραννουμένων μουσεῖα νόμων καὶ ἀρχεῖα Θέμιδος ἀνταλλάττεται, καὶ δὴ τὰ ἐν διφθέραις δι' ἀναγνώσεως φιλοπόνως ἀναλεγόμενος . . . . .οῖς πλαξὶ τῆς ἑαυτοῦ καρδίας μεταγράφεται, καὶ κύρβις ἀποτελεῖται νομοθεσίας ζῶσα καὶ ἄξων ἔμψυχος. Εἶτα βασιλείας διαδεξαμένης . . . . .ὐ τυραννίδα ἐπάνεισι κἀ. . . . . τὰ βασίλεια. Χρῆμά τι πολιτοῦ ἄξιον καὶ συμβαῖνον ἐν νόμῳ πολιτείας ἐπιστασία τοσοῦτῳ, ... τῇ χθὲς τυραννίδι ἀντίξουν ἐδόκει καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον.

Τοῦτο καὶ ἄλλοτε ἄλλην ἀρχὴν κόσμου ἐξιοῦτο. Οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν Θράκῃ πόλεων ἁρμοστὴς καὶ τῶν ἐκεῖσε στρατιωτικῶν συντάξεων διανομεὺς ἐστέλλετο. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν μικρῷ ὕστερον. Ἡνίκα δὲ καὶ βίου ἀρχὴν καταβάλλεσθαι μεθ' ἡμῶν ἐσκέψατο, ἐπεὶ χρὴ, εὖ οἶδα, διατίθεσθαι καὶ καθ' ἑαυτὸν σπουδαῖον εἶναι καὶ ὡς ἔν τινι μικρᾷ πολιτείᾳ τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ ἐγγεγυμνασμένον τὸν μέλλοντα μεγάλῳ καὶ κοινοτέρῳ ἐνευ. . . . κιμῆσαι πολιτεύματι οἶκον πρώτιστα ἔγνω συστήσασθαι ἀγαγόμενος γυναῖκα τὴν περὶ Θεοῦ δεδομένην οἰκωφελῆ βοηθὸν. . . . . ζευγμένην εἰς ὁμοσαρκίαν παιδουργόν τε καὶ ἀδιάσπαστον, καὶ τὴν τούτου συμπεριφορὰν προῦργου ποιήσασθαι μὴ καὶ ποιμανῇ . . . . . κατὰ τὸ σοφὸν ἀπόφθεγμα. Ὡς οὖν οὐκ ἄδηλος ἦν τοῖς πολλοῖς τοῦτο προθέμενος, πῶς ἂν διηγησαίμην ὁπόσοι καὶ ὅπως; . . . . . ἡμῖν ἐσπουδάκασιν; οὐ τόσοι περὶ τὴν Πηνελόπην μνηστῆρες ἐκώμασαν, ὅσοι περὶ ἐκείνον σχεδόν τι συνέ. . . . . φαγωγοί. Οἱ μὲν θυγατέρας οὐδ' ἀδελφὰς μνηστεύοντες ἀμιλλώμενοι ἀλλήλοις καὶ φιλοτίμως ἀντεπιδεικνύμενοι, δι' ὧν ἕκαστος ἂν δυνηθείη τὸν περιμάχητον καὶ πολυέραστον νυμφι. . . . . περιφάνειαν ἢ κάλλους λαμπρότητα ἢ καὶ ἀμφότερα προὐβάλλοντο· οἱ δὲ φρενῶν ὀλκὴν βαρυτέραν ἀντε. . . . . ὡς κἀμοὶ πράγματα παρέχειν τὸν ἀδελφὸν ἐν ἀμφηρίστῳ γενόμενον καὶ τὴν κρίσιν ἀναπιθέμενον. Κἀκεῖνος δὲ πρὸ πάντων ἑλέσθαι φάσκοντα ὃ ἂν ἡμεῖς ἐγκρινοῦμεν καταγεύσαντες.

Ὦ ψυχῆς φιλαδέλφου καὶ πιστευούσης ἐμοὶ. . . . πάντα καὶ τοῦ ἡμετέρου ὅσα καὶ θείου ἐξηρτημένης βουλήματος· ἔνθα δὴ καὶ εὐαγέστατα διεδείχθη ὅπως τιμὸν θρέμ. . . . καὶ περὶ τὸ χρῆμα τῆς ἀρετῆς εἶχε. Καὶ ὡς οὐδὲν αὐτῷ ἐνόμιζεν ἐρασμιώτερον τῶν πάν-

των οὐδ. . . οὐ πλοῦτον, οὐδ' ἄλλος· οὐ γένος, οὐ δόξα, καὶ ταῦτ' ἐν ἡλικίᾳ τῶν τοιούτων ἀλωσίμῳ καὶ ἀγωγίμῳ περιθέρμων ἐρώτων φιλοκτημοσύνης τε καὶ εὐγενείας καὶ λαμπρῶν σωμάτων.

Πάντων γὰρ τῶν μνηστευόντων καὶ κατεγγυωμένων ὀλβιώτερος φερνὸς ὑπεριδὼν εὐγενεῖ καὶ μεγαλόφρονι λογισμῷ μόνης ἠττήθη τῆς καλοκαγαθίας τῶν ἀοιδίμων βελισσαριωτῶν, οὓς ἡ αὐτὴ διατριβὴ καὶ κοινωνία τῶν αὐτῶν διδασκάλων καὶ μαθημάτων συνψκειώσατο καὶ εἰς φίλους ἑταίρους ἐφήρμοσεν. Ἐκείνων γὰρ ἀδελφὴν περὶ μητρὶ ἀγαθῇ τρεφομένην καὶ θαλαμευομένην ἐνύμφευσα, ὁμοιος ὁμοίοις ἀνακραθεὶς οὐ τόσον κατὰ κῆδος ὅσ[ον] δι' ὁμοήθειαν. Ἀμέλει τοι ὡς ἀδελφοὶ ψυχαῖς, ὡς ἀδελφοὶ σώμασι, κατῴκουν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὁμέστιοι καὶ ἀπὸ τῆς αὐτῆς τραπέζης ὁσημέραι σιτούμενοι, χαίροντες τοῖς αὐτοῖ, ἀπεχθανόμενοι τοῖς αὐτοῖς, ἀπιόντες ἅμα εἰς δικασπολεῖα, εἰς ἱερὰ, εἰς πανηγύρεις, εἰς τὰ βασίλεια, κἀκεῖθεν αὖθις ἐπανιόντες οὐ καθ' ἕνα, ἀλλ' ὁμόστολον καὶ ὑπ' ἀλλήλων δορυφορούμενοι καὶ κοσμούμενοι, σύνδεσμος συγγενείας ζηλωτὸς καὶ μακαριστὸν ἀγχίστευμα ἐν τοῖς ἁπάντων στόμασι, καὶ παραδείγματα σωφροσύνης διαφανε. . . . προκείμενοι. Βίου μὲν ἀνυμεναίου καὶ ἄζυγος ἡ διαβόητος τῶν ἀδελφῶν ξυνωρίς· γάμου καὶ τιμίου ἐν πᾶσι καὶ κο. . . αμίαντου ὁ ἐκείνων κηδεστὴς, ἐμὸς δ' ἀδελφός. Οὕτως ἐς ἄκρον μυελὸν ψυχῆς συνταχέντες, ὡς ἔφη τις εἰς ἓν ἐκρα. . . σύνταγμα. Περὶ τοσοῦτον ἀχώριστον παρόσον βελισσαριῶται μὲν ὡς τὰ πολλὰ εἶσω τῆς μεγαλοπόλεως· τὰ πρόσφορα. . . εἶχον ἀξιώμασι, διεπολιτεύοντο. Ὁ δὲ ἐμὸς ἀδελφὸς καὶ εἰς ἐπαρχίας καὶ τὰς ἔξω πόλεις, ὡς εἴρηται, παρ' ἄλλοτε ἀλλ. . . . καὶ βασιλέων ἐστέλλετο. Δημόσι' ἅττα ἐπιτελέσων λειτουργήματα. Ὁ γάρ τοι φιλομετάβολος αἰὼν βασιλ. . . . . περιόντας τῆς ἀρχῆς παρέλυσε, καὶ παρὰ τῶν ἐχόντων ἁρπάσας τὰ σκῆπτρα ἑτέροις, καὶ παρ' αὐτῶν ἄλλοις. . . . . ἐνεχείρισε. Ἐμῷ ἀδελφῷ τὰ τῆς τιμῆς καὶ οἰκειώσεως ἡ συνεχὴς αὕτη τῶν βασιλέων διαδοχὴ διετήρησεν ἀδιάδοχα, μᾶλλον δὲ ἐξ ἧς ἀεὶ τοὺς πρὸ αὐτῶν τῇ περὶ ἐκείνων εὐνοίᾳ ὑπερβάλλειν ὥσπερ φιλονεικοῦντες, τὰ τῆς δόξης ἐπέτεινον. Τὸ π. . . . τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀνδρὸς δυσωπούμενοι, ἄλλως τε καὶ ὕφεσιν τῆς οἰκείας ἀρχῆς τὴν ὑφαίρεσιν τῆς ἐκείνου τιμῆς ἄριστα κρίνοντες. Ἡ... οἱ πολλοὶ τῶν ἀγεύστων δόξης καὶ ἀφανεστέραν τύχην λαχόντων καὶ οὗτοι περὶ τὰ θύρα; τῶν βασιλείων συνεθλί. . . . καὶ τοῦ παντὸς ἐτιμῶντο τὴν περὶ τῶν κρατούντων τιμὴν, ἣ δημοσίοις ἐπέτρεχον ὑπουργήμασιν ἔρωτι κερδῶν κάτοχοι. Ἀλ. . . . . ἄλλων φιλοκάλων ἀνδρῶν προσήγοντο μεγάλα χαριζομένων τοῖς βασιλεῦσι καὶ μνηστευόντων σφίσι πολλῷ τιμιωτερ. . . . ψηφολόγοι ἔμποροι πολυτίμους μαργαρίτας καὶ σμαράγδους καὶ λυχνίτας κομίζοντες, καὶ ἠξιοῦντο προεδρίας ἀξιωμάτων κ. . . ἢ παρ' αὐτῷ κοσμεῖσθαι ὧν καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν πείρᾳ καταμαθόντες οἱ βασιλεῖς, καὶ ὡς κερδῶν μὲν καὶ λ. . . . ὑπεροπτικώτεροί εἰσιν Ἀριστίδου, σωφρονέστεροι δὲ Ἱππολύτου, Βελλεροφόντου τε καὶ Ἰωσήφου, δικασταὶ δὲ ἀδίκαστοι καὶ μ. . . . νεμιμώτεροι, τά τ' ἔνδον τά τε θύραζε τοῖς ἀνδράσιν ἐπίστευον, ταμιείων μὲν καὶ χρυσώνων θύρας καὶ κοιτώνων ἀναπετάσαντες· καὶ τὰ φίλτατα ὡς οἰκειότατα ἐγχειρίσαντες· ἐν ὑπαίθρῳ καὶ κοινοτέρᾳ διοικήσει τῆς πόλεως λογοθέτας . . . . . τρόφους τε καὶ πολιτάρχας προχειριζόμενοι. Ὡς γὰρ βασίλειόν τινα κόσμον τὴν ἐκείνων ἀρετὴν περιετίθεσαν τῇ βα. . . . . τῶν πόλεων, καὶ μᾶλλον αὐτὴν δι' αὐτῶν ἢ ἐκείνους ἐσέμνυνον ἀξιώμασιν ἢ τἀληθέστερον φάναι οἷον τινας κοι. . . . . καὶ σ. . . . ρονιστὰς τῷ καθ' ἑαυτοὺς λαμπροτάτῳ βίῳ εἰς ἔννομ. . . πολιτείαν ἐπιστρέφοντας· ὁποία καὶ ἡ παλαιτάτη Ῥώμη τοὺς τιμητὰς ἦν . . . . . προὐβάλλετο, οἱ δὲ τῆς μεγαλοπόλεως ἐπισχήματ. . . μὲν ἔτι μενούσης καὶ τὸ κράτος αὐχούσης πάγκοινον ἀγαθὸν προὔκειτο καὶ πανσι . . . . . φυρον, εἴπω συνελὼν εὖ μὲν πράσσουσι εὐημερίας ἐρύματα. Ναυαγοῦσι δὲ κατὰ βίον πυρσοὶ καὶ λιμένες σωτήριοι.

Ὦ πῶς ἐπιτροχάδην τηλικαύτας ἀνδρῶν ἀρετὰς ἔπειμι καὶ παρίημι τὰ πλεῖστα, τὸ μὲν συγχεόμενος τῷ πάθει σφοδρυνομένῳ πλέον ἢ κατεπᾳδομένῳ καὶ κοιμιζομένῳ δι' ἀναμνήσεως ὧν εἶχον περιόντες ἀγαθῶν καὶ οἷς συναπῆλθον ἐρήμην καταλιπόντες τὴν καθ' ἡμᾶς γενεὰν, τὸ δέ τι ἀντιάσαιτο καὶ πεφυλαγμένος μή πού τις καὶ τὸν λόγον ἀγιάσαιτο ὡς τῇ ὑποθέσεως λαθόμενον καὶ μεῖζον τοῦ θυλάκου κατὰ τὴν παροιμί[αν] πεποιηκότα τοὔπι.... ἄμμα.

Ἐπεὶ δ' ἡ νέα Σιὼν κατὰ τὴν παλαιὰν ἐγκατα[λει]φθεῖσα..... καὶ ἐκπεπόρθηται καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ πληρώματος ὅσον λαθὸν ἢ ψιλωθὲν ἐξεπεπτώκει εἰς τὴν ἐν Βιθυνίᾳ Νίκαιαν μετῳκίσατο, κἀνταῦθα καὶ οὗτοι μεταναστεύουσιν οἱ χθὲς μετὰ χαιρόντων τῶν ἑαυτῶν πολιτῶν χαίροντες, σήμερον μετ' αὐτῶν κλαιόντων κλαίοντες οἱ αὐτοὶ, καὶ ὡς ἐν εὐδαιμονίᾳ κοσμήτορες ἦσαν τῆς πόλεως, οὕτως ἐν δυστυχεῖ ἀποικίᾳ περικλήτορες· οἷς τε γὰρ ἔλεγον καὶ οἷς φιλοσόφως ἔφερον αὐτοὶ καὶ μεγαλοψύχως, τὴν παίδευσιν οὐ μικρῶς ἐψυχαγώγουν καὶ πρὸς τὸ εὐθυμότερον τοὺς ὀλιγοδρανοῦντας μετερρύθμιζον.

Ὥσπερ ἆρα καὶ οἱ περὶ τὸν Ἰεζεκιὴλ τε καὶ Δανιὴλ τοὺς ἐκκαμόντας ἐν Βαβυλῶνι καὶ λέγοντας· Ξηρὰ γέγονε τὰ ὀστᾶ ἡμῶν· ἀπόλωλεν ἡ ἐλπὶς ἡμῶν ἀνεκτῶν τε ταῖς χρηστοτέραις προβάσεσι· ἕως μὲν ζῶντας τούτους εἶχον καὶ συλλυπουμένους καὶ παρακαλοῦντας εὕρισκον εὐφορώτερον εἶχον καὶ οὐ πάντη ἐκπεπτωκέναι τῆς ἐνεχαμένης ᾤοντο. Ὦ; ἂν τὰ καλλιστεῖα τῶν τῆς πόλεως ἀναθημάτων ἔτι αὐχοῦντες καὶ τὰ συνεκτικὰ τῆς πολιτείας κεφάλαια· οὐ τεῖχη γὰρ ἔφη τις ὀρθῶς ἔργα τεκτόνων, οὔτε οἰκί[αι] ὑψόφοροι καὶ στοαὶ καὶ ἀγοραὶ μὴ ὄντως εἰδοποιοῦσι πολ... ἀλλ' ἀνδρῶν καλοκαγαθία καὶ κοσμιότης καὶ θεοσέβεια οἷς ὁ κομῶν κἂν παρεπίδημος, κἂν ὑπὸ δρῦν σκηνοῖτο ξεναγὸς γίνηται κρείττονος φύσεως πόλεων ἁπασῶν ἀξιώτερος, ἵνα μὴ λέγω ὡς οὐδ' ὁ πᾶς κόσμος οὐδὲ ἀντάξιος.

Ἆλλ' δὴ πάντα ὡς εὐσεβοῦς συστατικὰ πόλεως ἐκεῖνοι παρόντες ἀνεπλήρουν καὶ μόνον βλεπόμενοι καὶ τοῦ τῆς πολίτας .....ἐμίμνησκον σχήματος ὡς ἔμ-

ψυχοι ἐκείνης θεσμοὶ καὶ οἷόν τις ἀκρόπολις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔτι σωζομένη ἀπόρθητος. Ἐπεὶ δὲ ἡ .....υμασία τῶν περὶ πᾶσι σεμνολογουμένων ἀδελφῶν δυὰς εἰς.... ἐν οὐρανοῖς μετεκλήθη πολίτευμα μικρῷ πρότερον, εἶτα καὶ ὁ .....υσὶν ἐκείνοις παρεζευγμένος ἐμὸς ἀδελφὸς τῷ κύκλῳ τῆς αὐτῆς γερουσίας ἐγγεγραμμένος συμπαρελήφθη καὶ εἰς τὴν αἰωνίαν μετετάξατο σύγκλητον, τότε δὴ ᾔσθοντο οἱ ἐν Νικαίᾳ μεγαλοπολῖται τῆς ἑαυτῆς ἀπαγωγῆς, τότε συμφρονήσαντες ἐπέγνωσαν ἑαυτοὺς γυμνοὺς τὴν καταστολὴν τῆς ἑαυτῶν δόξης ἀπαμφιασάμενοι, τότε φυγάδας καὶ μετανάστας ἀπολιτεύτους τε καὶ ὅλως ἀπόλιας ....θεν καὶ περιπαθέστερον ὠλοφύραντο ὡς τηνικαῦτα κατάκρας ἐαλωκυίας τῆς πόλεως καὶ τὰ τιμαλφέστατα τῶν αὐτῆς ἀποθέτων ....εσυλημένης καὶ τῶν ὀλβιωτάτων θησαυρισμάτων τελείαν πεπονθυίας λάπαξιν, φεῦ! οἷος Χριστιανικὴς πολιτείας σύνδεσμος ἐῤῥήκται .....λίκου πόλεως ἰμάντωσις πέπτωκε, οἷα συστοιχία ἀγαθῶν ἀνατέτραπται, οἷον καλοκαγαθίας ἔντριτον σχοινίον ἐπίτασις μὲν συμφορῶν οὐκ ἐῤῥιξε κατὰ τὸ σοφὸν ἀπόφθεγμα, οὔτε περιστάσεων βία διέσπακε, θάνατος δὲ τὴν χρυσέαν τῶν ἀνδρῶν τούτων σειρὰν ἀναλύων καὶ καθ' ἕνα ἐκτέμνων διέφθειρε, καὶ μὲν δὴ πρώτου οἰχομένου τοῦ πραοτάτου καὶ ἀγαθοῦ Μιχαὴλ τῆς εὐκόλου καὶ ἁπλουστάτης ἐκείνης ψυχῆς ὅσον καὶ οἷον ἡ ἀποικία τῆς μεγαλοπόλεως ἐκόφατο. Ἐψυχαγωγεῖτο δ' ὅμως ἔτι πλουτοῦσα τὸν πολυειδήμονα Ἰωάννην τὸν μέγαν... βουλῇ καὶ εὐσυνέσει πόλιν καὶ πολιτείας ἄριστης ἔμψυχον ἄγαλμα.

Ὡς δὲ καὶ τουτονὶ προτεθέντα τἀδελφῷ μεταμικρὸν ....μίωτο καὶ προσεπένθησεν ἐπὶ τῷ λοιπῷ καὶ τρίτῳ σεμνυνομεν... Νικήτᾳ τῷ τὰ ἐκείνων πάντα καλὰ συλλαβόντι ἑαυτῷ ἐμῷ ἀδελφῷ μετέωρος ταῖς ὑπολοίποις ἐλπίσιν ἐσάλευεν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τουτονὶ πρυσαπέβαλε τοῦσχατον ναυαγήσασα, νῦν ὑπ' ἀμέτρου. καταποθεῖσα λύπης πεπόντωται κατεδῦσα ὑπόβρυχα. Μέγα δὲ Ἀσίας ἐπ' αὐτῷ ἦρτο πένθος ...ἐπῆχησε δὲ γοερὸν Εὐρώπη συνανοιμώξασα ὡς τὴν κοινὴν ζημίαν ἐπύθετο. Εἰ δ' ἑκατέρων ἠπείρων ...λη τίς μοῖρα ὅσην ἡ πεῖρα τῆς σῆς καλοκαγαθίας ἔγευσας ἡ φήμη τὰ ὦτα περιεβόμβησας ....ωτὸν σὸν ὠλοφύραντο θάνατον, ὦ φιλτάτη καὶ ἱεροτάτη ψυχή, τί ποτ' ἂν ἡμεῖς οὐ πεισόμεθα καὶ ὁράσομεν σχετλιάζοντες, οἱ μετὰ παντοδαπῆς, ὡς εἰπομεν, σχέσεως τῇ καθ' αἷμα οἰκειώσει πιεζόμενοι ὡς ὁμόγυιοι ἔτι τε μυρίων περὶ σοῦ χαρίτων ἀπολελαυκότες εἰς πλήσμιον καὶ πρό γε τῆς σῆς ἀρετῆς φιλοτιμούμενοι καὶ μέγα ἐπὶ σοὶ φρονοῦντες καὶ σεμνυνόμενοι, εἶτα νῦν ἑαυτοὺς αἴφνης ἰδόντες τοῦ περὶ σοῦ ψιλωθέντος ἀπολαμπρύσματος γένος πολυσχιδὲς καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἀσίας καὶ καθ' Ἑλλ... κεχυμένον καὶ εἰς ὄνομα λαμπρὸν αἰρόμενον διὰ σοῦ καὶ ἐξευγενιζόμενον, οὓς ἔδει μὴ διεσπάρθαι νῦν καὶ κατ' οἶκον πενθεῖν ἰδίᾳ ἕκαστος, ἀλλ' εἰς ταυτὸ συνελιυθότας καὶ τὸν σὸν περιστάντας τύμβον, ὑπ' ἐμοὶ κορυφαίῳ δυστήνῳ καὶ θρήνων ἐξάρχοντι πολύκλαυτον ξυναυλ... καὶ οἰκροτατ... ἁρμόσασθαι καὶ μέγα πένθος ἐγεῖρσι καὶ οἷον ἡ περὶ τὸν Ἰωσὴφ παρεμβολὴ

A τὸν Ἰακὼβ ἐπένθησε θάπτουσα. Οὕτω γὰρ ἂν οὐ πάντη τοῦ κατ' ἀξίαν θρηνεῖν ἐνελίπομεν. Νῦν δ' ἐσκεδασμένοι, γυνὴ μὲν ἡ ἀξία σοῦ καὶ δικαία μετὰ σοῦ ἐξικέσθαι εἰς γῆρας τὸ ᾠδόμενον κορωνόδιον ἐν γωνίᾳ που ἐνδαπέδου μέσῃ χοροῦ, παίδων ἀφηλίκων καὶ ἀνήβων καθημένη μελανείμων τὴν ἑαυτῆς μὲν χηρείαν παίδων δὲ ὀρφανίαν ἐλεεινῶς ὀλοφύρεται. Τῶν δὲ προγενεστέρων παίδων ἄλλος ἔρρων ἀλλαχῇ καθ' ἑαυτὸν οἰμώζει καὶ μοναυλίαν κλαυθμυρίζεται. Τῶν δ' ἄλλως οἰκειουμένων καὶ καθ' αἷμα οἱ ἐν Ἀσίᾳ τὰ τῆς τραγῳδίας πρὸς τοὺς ἐν Ἑλλάδι διένειμαν.

Ἀδελφὸς δ' ἐγὼ πολυτλήμων καὶ πολύθρηνος χθὲς μὲν καὶ πρώην ἄλλου πένθους ἐποιούμην ὑποθέσεις ἐπί τε κοιναῖς καὶ ἰδίαις ἐμαυτῷ συμφοραῖς καὶ μάλιστα οἷς ὀλβιώτατον καὶ ὀνομαστότατον (ναὸν, ναὶ, ἅγιε δέσποτα, ὡς τρισόλβιον τοῦτο τὸ τῆς Θεομήτορος τέμενος καὶ τοιούτου προστάτου δι' αἰῶνος δεόμενον) ἱερὸν Ἀθήνῃσι πιστευθεὶς καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ προϊστάμενος θυσιαστηρίου πνευματικοῦ καὶ πιστὸν τὸν ὅτι καὶ πολυειδῆ προσισχομένου διηνεκῶς θείαν ἐνέργειαν εἶδον, οἵ μοι! ἱεροσυλούμενον καὶ ἀποκοσμούμενον. Ἐμὲ δὲ τὸν ἐκεῖσε πεφυτευμένον τὰ πρῶτα πρὸς δεκάδων ἐτῶν τριῶν καὶ ὑπερέκεινα ἐκ τῆς αὐλῆς Κυρίου ἀποσπώμενον ὡς αὐαλέον ἤδη καὶ ἄγονον παντὸς ἀγαθοῦ γεράνδρυον τῆς Ἰταλικῆς ἀέλλης σφοδρότερον ἐμπνευσάσης; μοι καὶ νῦν μὲν εἰς πολυῤῥοθίους ἀκτὰς ἢ περίῤῥυτον σκόπελον ἐλαυνόμενον, νῦν δ' ἐπὶ φάραγγα ὑπώρειον πρὸ τοῦ κοινοῦ κλύδωνος ἐξεβρασσόμην. Ἔνθα παρέριμμα μεταν
C άστου ἀπόκληρος, ἀνέορτος, ἄπολις, ἀγροιώτης ὡς ἐρημική τις ὀλολυγὼν ἐπίκλαυτον κατ' ἐμαυτὸν ᾄδων τἀμὰ καὶ κοινὰ κακά. Νῦν δ' ἀλλὰ τῶν τοιούτων ὡς οὐκέτι κλαυτέον μοι μόνον οὐκ ἐπιλέλησμαι.

Ὁ δὲ τῆς φιλτάτης κεφαλῆς θάνατος ἐκεῖνος τελευταῖος ἐπιπεπτωκὼς ὡς ἡ δεκάτη τῶν Αἰγυπτίων πληγὴ ἡ τῶν πρωτοτόκων ὄλεθρος πάντα κοπετὰ εἰς ἑαυτὸν ἐφειλκύσατο, πᾶσαν οἰμωγὴν, πᾶν γοερὸν μέλος, ὅλον καὶ σύμπαν δάκρυον. Ἔοικε γὰρ ἐκεῖνα μὲν προβαλέσθαι μοι ὁ ὁδοποιῶν τρίβον τῇ ὀργῇ αὐτοῦ οἷόν τινα κολαστέρων περιστατικὸν γυμνάσιον, μέγιστον δὲ ἀγῶνα τοῦτον ἐπενηνοχέναι καὶ ὕστατον καὶ οὐ τὸ παράπαν ἀκίνδυνον. Τ.... ἐκεῖνα ἀμυχαῖα καὶ οὐ πάνυ δυσούλωτά μοι τὰ πλήγματα τοῦ δε....
D καὶ τοῦ βάθους τῆς ψυχῆς καθικνούμενα ἢ τάχα μὲν πειρατέρων ἀνέβη κα... θεήμην ἐπισημαινόμενον ἐμπρησμὸν καὶ τῶν ὀμμάτων προκαλούμενο; δάκρυα καὶ πῦρ κατέφλεγεν ἐπ' ἐκείνῳ θλίψεων, νῦν δὲ τὰ καυστικὰ καὶ μονιμώτερα πυρὰ τῆς κολάσεως ἀνῆφθησαν ἄνθρακες οὓ ποτέ μοι δοκῶ σβεσθησόμενοι ἢ τοῦ.... ἐγκάρδιον αἷμα παυσόμενοι, ὥστε με αὐτὸ τὸ δάκρυον ἐπέλιπεν εἴτε περὶ τὸ ἀναλωθῆναι τοῖς φθάσασι κακοῖς τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ μου ὕδωρ ὑπεκρυὲν, εἴτε περὶ τὸν νῦν μᾶλλον πεπληγέναι ὡσεὶ χόρτον καὶ τελέως αὐανθῆναι τὴν πολυπαθεστάτην καρδίαν μου, κἀντεῦθεν μήτε δακρύων λιβάδας πενθίμων λόγων κρουνὸν ἐξ αὐτῆς ἀναδίδοσθαι ὅσον ἤθελε τὸ τοῦ πάθους μέγεθος καὶ παρ' οὗ τὸ ἐγκυμονούμενον ἄλγος τῇ ψυχῇ ἐκκενούμενον ῥᾴτερόν ποτε γίνοιτ' ἄν.

Ἀνάγκη τοίνυν ἀτέγκτοις ὀφθαλμοῖς καὶ στεναγμοῖς ἀλαλήτοις ἄχθος ὠδῖνος φέρειν ἀνέκφορον καὶ ᾧ συναποθανοῦμαι τὸ βραχυήμερον τῆς μογερᾶς βιοτῆς ἐξανύσας· ὑπόλει... καὶ κεῖσομαι οὐκ οἶδ' ὅποι βαράθρων γῆς ἢ κόλπων θαλάσσης ῥιφεὶς καὶ προτεθήσομαι τἀδελφῷ, ὁ γεραίτερος τῷ νεωτέρῳ, ὁ ἐσχατογέρων τῷ καθεστηκότι καὶ ὠμογέροντι.

Ἀνέφικτε καὶ ἀτέκμαρτε θεία πρόνοια, ἡ λόγοις ἀῤῥήτοις οἰακίζουσα θεῖά τε καὶ ἀνθρώπινα πράγματα πῶς τῷ τῶν σῶν κριμάτων ἀβύσσῳ ἐγκυδιστῆσαι; Ἐπινήξασθαι μὲν οὖν παρήσει τις νοῦς, κἂν εἴη φιλοσοφώτατον λύων σύνδεσμος καὶ ἀναγγέλλων κρατούμενα. Ἐκφέρομαι γὰρ περὶ τοῦ πάθους ἐρεθιζόμενος περὶ κεκινδυνευμένον τι καὶ προπετὲς φθέγξασθαι. Ἵνα τί ὁ μὲν πολιοχρόταφος καὶ ἄχθος ἀρούρης ἐτώσιον καὶ γῆρας; Ἕλκων βαρὺ καὶ ὅλον ὃ ψησιν ἕλκυς καὶ ἐφ' ὃ πᾶσαι τῆς φύσεως κῆρες συνέῤῥευσαν περιλείπομαι ἔτι δεῦρο..... γῆς ἀξύντ... τῷ παντὶ καὶ μηκέθ' ὡραῖον ἡλίῳ μαινόμενος; θέαμα. Ὃς δὲ οὕπω ἵκετο γήρως οὐδὲν δικαιότερος δ' ἦν ἐπιδιῶναι μακρότατα, ἅτε γυναικὸς καὶ τέκνων οὐκ ὀλίγων σωτὴρ καὶ γένους λαμπτὴρ καὶ μέγα ὄφελος κόσμῳ κἀμοὶ δόξης καὶ καυχήσεως στέφανος καὶ ζωῆς αὐτῆς συνοχεύς, οὕτος οὐ καθ' ὥραν, περιῤῥονῶν λέγω, προήρπαστο ἐπὶ ζημίαν, ἀλλοτρίων τε μυρίων καὶ τοσῶνδε προγενῶν. Οὐ γὰρ ἀλλότριον μόνον ἦν ἀγαθὸν ὡς ὁρίζονται οἱ σοφοὶ τὸν δίκαιον, ἀλλά γε δὴ καὶ ἡμέτερον.

Ποῦ ποτέ εἰσι νῦν ὅσοι τε οἰκεῖοι κατὰ γένος καὶ ὅσοι τὸ συγγενὲς προποιούμενοι, ἐκείνῳ προσήρχοντο καὶ περὶ βασιλέων ἐκείνου μεσ.... καὶ τὰς αἰτήσεις θᾶττον καὶ προῖκα δεχόμενοι οἴκαδε χαίροντες ἐπανῆεσαν; Καὶ πλείονας τῷ δι' οὗ ἢ παρ' ὧν εὖ πεπόνθασι ἥδεσαν χάριτος οἱ πλείους καὶ πάντες οὐδ' εἰς ὄψιν ἦκον ἐνίοτε.

Δεῦρ' ἴτε πάντες καὶ συνεφαψάμενοι τοῦ θρήνου καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἐγκώμια ταῖς ἐμαῖς οἰμωγαῖς συναρμόσατε, ἵνα τὴν τοῦ δικαίου τοῦδε μνήμην μετ' ἐγκωμίων ποιήσωμεν, καὶ μὴ μόνον δακρύσωμεν, ἀμφοτέροις γὰρ πρέπον, δικαίου γὰρ θάνατος μὲν δάκρυα προκαλεῖται καταλιπὼν περιαλγῆ μετάμελον, μνήμη δὲ περὶ τῶν ζηλουύντων ἀρετὴν ἐγκωμίοις συνδιαπλέ..... εἶδει σφόδρα παρθένος ἐκείνη ἦν.... μεγαλοπόλεως.... καὶ διαπαζομη πρὸς βίαν ἀπῆγε πολέμιος βάρβαρος . ...ότατος.... ἐκεῖνος διάπυρος ἐραστὴς ὡς εἶδεν, ὡς ᾤχτειρε τὴν τλήμονα παρεχρῆμα ἐπιδραμὼν ὡς Φινεὲς οὐκ εἶχε ἀμύνεσθαι καὶ..... αὐτῷ ζήλῳ παραθερμανθεὶς καὶ αὐτὸς, τῆς κόρης δ' ἀντιλαβόμενος οἰκείαν εἶηται ταύτην γαμετὴν, ἐκεκράγει καὶ ὡς συζύγου διαζευγνύμενος καὶ τὰ δεινότατα πάσχων ἐσχετλίαζε, καὶ οὐκ ἀνῆκε ταύτην ἁπλῶς ἀμφοτέραις κατέχων καὶ ἀνθέλκων καὶ πρὸς πολέμιον ἔρωτι μεθύοντι καὶ θυμῷ μαινόμενον παγκρατιαζόμενος ἕως τῶν βιαίων ἐκείνου χειρῶν τὴν παρθένον ἐξελὼν τῷ τεκόντι παρθένον ἐξεσωκε. Παρίτω νῦν κἀκείνη καὶ σὺν κωκυτῷ ἀνολολυξάτω καὶ ἀνακαλείσθω τὸν ὑπερμεμοχημένον αὐτῆς σωτῆρα, τὸν ῥύστην ἀπαγωγῆς καὶ προστάτου παρθενίας καὶ ἀφθορίας φύλακα. Ὦ μεγίστου τοῦδε καὶ ἀξυμβλήτου τοῖς παλαιοῖς ἀριστεύματος. Ἐῤῥύσατό ποτε καὶ Ἡρακλῆς Ἱπιόνην παραβεβλημένην ἀναλίῳ θηρὶ, ὡς δ' αὕτως καὶ Ἀνδρομέδαν Περσεύς. Ἀλλὰ ὡπλισμένοι καὶ σίδηρον προβεβλημένοι πρὸς τὰ κήτη παρεβάλλοντο, καὶ σφίσιν αὐτοῖς τὰς παρθένους ἐμνήστευον. Ὁ δὲ ψιλὸς ὁμόσε κεχώρηκεν ὡπλισμένῳ θηρίῳ καὶ ψεύδη ὅσα καὶ προβλήματα χρησάμενος ὁ ἀληθινὸς ὄντως καὶ ἀψευδὴς ἄνθρωπος οὗτος, ἀνέπαφον τὴν κόρην τῷ πατρὶ ἀνεσώσατο.

Συμεὼν δὲ καὶ Λευΐ τῶν βιασαμένων τὴν ἀδελφὴν ἀπήλλαξεν, ἀλλὰ μετὰ φθορὰν καὶ περιυβρισμένην ἤδη καὶ πόλις καὶ διὰ κύκλου ἀγκυλογνώμονος καὶ μετὰ μυρίων φόνων καὶ ὅλης πόλεως ὅλεθρον, ὥστε οὐδὲ παρεξετασταίον τούτους πρὸς τὸν ἐπαναγαγόντα τὴν ἀπαγομένην ῥήματι μόνῳ ἀναιμωτὶ καθαρὰν καὶ ἀνύβριστον. Ἰὼν μὲν οἶδα τοῦ Ἀβραὰμ τὸν καλὸν εἰσποιηθέντα διὰ τῆς πίστεως, ἀλλὰ θαρσήσας εἴποιμ' ἂν τῶν περὶ τὸν Ἀβραὰμ πατέρων μέγ' ἀμύμονα τοῦτον εἶναι, καθόσον Ἀβραὰμ μὲν πρὸς Φαραὼ πρότερον καὶ Ἀβιμελὲχ ὕστερον ἀδελφὴν οὐ γυναῖκα ἑαυτοῦ τὴν Σάῤῥαν ἔλεγεν· ὡς δὲ καὶ τὴν Ῥεβέκκαν ὁ Ἰσαὰκ δειματούμενος καὶ δειλαινόμενος γυναῖκα ἑαυτῶν καλεῖν μὴ δι' αὐτὰς καὶ τεθνήξονται, οὗτος δὲ τὴν παρθένον καὶ μήπω γυναῖκα ὠνόμαζεν ἑαυτοῦ καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπεσπᾶτο ἀντιποιούμενος, καὶ εἰ θανεῖν δεήσοι, μὴ ἀναινόμενος. Εἰ δὲ καὶ Δανιὴλ σώζει Σωσάνναν ἐπιμένων βιαίων ἐραστῶν τε καὶ παρανόμων δικαστῶν, ἀλλὰ καθῆστο δικαστὴς πρότερον καὶ διελάμβανεν ἀπ' ἀλλήλων τοὺς βιαστὰς καὶ ἀνὰ μέρος ἐπυνθάνετο καὶ τοῖς σφῶν αὐτῶν ῥήμασιν ἁλισκομένους ἐλέγχων λίθοις βάλλειν ἐκέλευε, καὶ οὕτω τὴν σώφρονα παρανόμου καταδίκης ἀπήλλαττε. Τὸ δ' ἐμὸν ὡράϊσμα ὁ καθ' ἡμᾶς τῶν ἐπιθυμιῶν οὗτος ἀνὴρ οὐ δικάζων ὡς Δανιὴλ, ἀλλὰ βίας μοιχικῆς γραφόμενος τὸν πολέμιον, οὐδὲ τὸν ἀδελφὸν βιαζομένης ὡς οἱ περὶ τὸν Ἀβραὰμ ὑποκρινόμενος, οὔτε μὴν ὡς Δαυῒδ ψευδόμενος τὸν ἐκβληπτον, ἀλλὰ τὸν ἄνδρα τῆς μήπω ἐγνωκυίας ἄνδρα σοφώτερον ἅμα καὶ ἀνδρικώτερον παρεκρούσατο τὸν ἐπηρεαστικὸν καὶ ἀπέωσεν. Οὕτω τῶν πάλαι ποτὲ σεμνότερα πολλῷ τὰ ἡμέτερα διηγήματα, καθότι κατὰ Χριστὸν καὶ τῆς νομικῆς δικαιοσύνης πολὺ περισσεύοντα. Ὡς γάρ τοι Χριστὸς ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἑαυτὸν παρέδωκε καίπερ μηδέπω οὔσης Ἐκκλησίας οὐδὲ νυμφευθείσης πω τῷ Χριστῷ, ἔτι γὰρ ἁμαρτωλῶν ὄντων ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε Χριστὸς, ὥς φησιν ὁ Ἀπόστολος, καὶ αὐτὴ δὲ ὡς ἔτι περικειμένη τὸ ἐξ ἀσεβείας αἶσχος, Μέλαινα, φησί που, εἰμὶ, θυγατέρες Ἱερουσαλὴμ, οὕτω καὶ ἐμοὶ ἀδελφὸς ὑπὲρ τῆς οὐκ οὔσης αὐτῷ γυναικὸς οὔτε μὴν ὅλως ἐσομένης τὸ καινότερον μόνον οὐ θανατῶν εἰ... ἐπέῤῥιψεν ἑαυτὸν κίνδυνον καὶ τῆς παιδὸς προσχήματι δόξας ἀν... ὤπτο πατὴρ πράγματι καὶ πατὴρ πολλῷ τοῦ τεκόντος φιλοστοργότερος καὶ σωστικώτερος. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τοῖς πολιορκηταῖς προέμενος ᾤχετο φεύγων, οὗτος δὲ πρὸς ὕβριν καὶ δουλείαν ἀπαγομένη παρέστη καὶ τῶν ἐσχάτων κακῶν παρακινδυνεύσας ἀπήλλαξεν.

Ὦ σοφώτατε ἀδελφὲ, ὄντως εἰς τὴν βασιλείαν τῶν

οὐρανῶν μεμαθήτευκας· ὅθεν καὶ ἡ γλῶσσά σου ταχεῖαν τῆς ἀπαγομένης ἐλευθερίαν ὡς γραμματέως ὀξυγράφησε κάλαμος, οὐ μὴν δὲ ἀλλὰ καὶ ὡς σπαρτίον κόκκινον χεῖλη σου· λόγῳ γὰρ συνεστραμμένῳ καὶ βραχεῖ καὶ ὑπὸ ζήλου πυρακτουμένου χεῖρας ξυνέδησαν βαρβάρου καὶ βίαιον ὅρμημα καὶ ἡ λαλιά σου ὡραία οὐκ ἀώρως τὸν ἄνδρα ψευσαμένη, ἀλλ' εἰς καιρὸν πλασαμένη καὶ παρανόμων γραψαμένη τὸν βίαιον. Ὦ πῶς ἠνέσχου ὁ μήπω πρότερον ψεύσασθαι; ἴσα γὰρ θανάτῳ τὸ ψεῦδος ἐστύγηκας. Ἡ δῆλον ὅτι ὡς εἶλου θανεῖν εἰ δεήσοι ἐπὶ σωτηρίᾳ κινδυνεύσεις ἀνθρώπου οὕτως ἠνέσχου καὶ ψεύσασθαι καὶ ψεύστης ὁ φιλαλήθης γενέσθαι καὶ οὔποτε τὰ χείλη μιάνας ψεύδεσι. Κατὰ ζῆλον δὲ Χριστοῦ καὶ τοῦτο διεπράξω δήπουθεν, ὃς ὑπὲρ ἡμῶν ἁμαρτία καὶ κατάρα γέγονεν, οὕτω τοῖς πᾶσι πάντ' ἐγίνετο, ἀπροστατεύτοις προστάτης, χήραις κηδεμὼν ὡς ἀνήρ, ὀρφανοῖς πατὴρ, πένησιν ἀδελφὸς, φίλοις ὡς φιλέταιρος πιστότατος, συγγενέσι φιλοικειότατος, τἀδελφῷ καθ' ὑπερβολὴν ὑπερβάλλουσαν φιλαδελφότητος. Οὔκουν ἐχρῆν ἡ γυναῖκα ἐκείνου χηρείαν, ἢ τέκνα ὀρφανίαν ἐν ἀκαιρίᾳ τοιᾷδε παθεῖν (ἔπεισι γάρ μοι καὶ αὖθις ληρεῖν), οὔτε τὸν ἀδελφὸν ἐμὲ καὶ τῆς παρ' ἐκείνου λοιπῆς ψυχαγωγίας ἐκπεσεῖν καὶ δυστηνοτέραν ἀντλεῖν βιοτὴν καὶ μογερωτέραν τοσούτῳ νῦν ὅσῳ περιὼν ἐκεῖνος ὑπλαφρον εἰργάζετο πρότερον. Εἰ γὰρ μὴ παρῆν καὶ συνῆν, ἀλλά γε καὶ μόνον ζῆν ἀρκούμενος ἀνέψυχεν ἐκεῖθεν ὥσπερ τινὰ ζωογόνον ἐπιπνέων αὔραν. Καὶ ὡς θεῖος Δαυὶδ ἀπαρνήνασθαί ποτέ φησι παρακληθῆναι τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, μεμνῆσθαι δὲ τοῦ Θεοῦ καὶ παραχρῆμα εὐφρανθῆναι· οὕτω καὶ αὐτὸς ἀχθέμενος τοῖς παροῦσιν ἀνιαροῖς, εἴ ποτέ τις ἐπέμφθη μοι ἀγγελία ὑφάπτουσα μνήμης ἀδελφικῆς ἐμπύρευμα, ἔτι τε ζῶν ἐκεῖνον καὶ εὖ πράττειν εὐαγγελιζομένη, θαυμασίαν τινὰ παραυτὰ παράκλησιν εὕρισκον. Εἰ δὲ καὶ γράμμα ποτὲ τῆς φιλτάτης ψυχῆς καὶ χειρὸς ἐδεδέγμην, τότε δὴ, τότε καὶ ὄψιν ἐκείνην ἡδίστην καὶ γλυκερὰν ὁμιλίαν ἐφανταζόμην καὶ ὅλην αὐτὴν τὴν αὐτάδελφον ὦμην κεφαλὴν ἀπέχειν καὶ περιπτύσσεσθαι, καί μου τὸ περικεχυμένον τῆς ψυχῆς θλίψει ὡς νέφος ὥσπερ τινὸς θαυμασίας αἰθρίας αἴφνης ῥαγείσης κατε... παρῴχετο, καὶ φῶς γλυκυθυμίας περιέλαμπε. Νῦν δὲ ἀλλ' ἐπὶ τῷ θανάτῳ ἐκείνου ὠδῖνες ᾅδου περικυκλοῦσί με, καὶ σκότος ἀθυμ.... βαθὺς καὶ θανάτου προβάλλει σκιὰ, ἐπείπερ ἔδυ καθάπαξ ὁ ἐμὸς ἐκεῖνος ἥλιος. Ὦ οἵαν ἀπεβαλλόμην ἱερὰν ἄγκυραν, ἢ πρότερον μὲν τὴν Ἀθήνῃσιν Ἐκκλησίαν οἰακίζοντι παρείχετο παντὸς περιεῖναι κλύδωνος· νῦν δὲ πολλοῖς φορουμένῳ κυμάτων διαύλοις καὶ ποντουμένῳ ἀνεῖχέ μοι τὴν ψυχὴν καὶ συνεῖχε τὸ ζῆν. Ἐκείνης γὰρ ἐκκρεμάμενος ἠνειχόμην ἐς δεῦρο τὸν παροιμιαζόμενον βίον ἀβίωτον καὶ τῷ θανάτῳ ὤκνουν ὑπακοῦσαι πάλαι καλούσῃ. Νῦν δ' ἐπείπερ ἐκείνη φροῦδη τί ἐμοὶ καὶ τὸ ζῆν τοῦτο, ἢ πῶς ἀναβλητέον ἔσται μοι τὸ μὴ οὐ καταδῦναι ἤδη πρὸς ᾅδην ἁπάσαις ὀδύναις ὑπέραντλον; εἰς τοῦτο γάρ μοι, ὡς ἔοικεν, ἡ δύσμορος ζωὴ παρατέτασται, ἵνα μακροτέρας ἐκτίσω δίκας καὶ διὰ πάντων διέξωμαι ἀλγεινῶν, κἀκ τοῦ ἐν Χριστοῦ χειρὶ τοῦ πλήρους οἴνου ἀκράτου κεράσματος πίωμαι πολλάκις ὡς πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς. Ἀλλ' ἐπεὶ νῦν καὶ τὸν τρυγίαν ἐκκενώθην, συνεκπέπωκα, ἤδη ἐς τὸ χρεὼν ἅπειμι διηντλημένως μὲν τὰ; ἐν σώματι θνητῷ δίκας ἁπάσας σχεδόν.

Οὐκ εὔθυμος μέντοι καὶ χαίρων μεταβαίνω, ἔνθεν δὲ ὡς τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ζῆν εἰς ἀγαθόν τι μεταβολὴν πάντως εὑρήσων· φοβεῖ γάρ με τὸ προσέρπον δέος ἕτερον, μὴ κἀκ... ἀπιὼν βαρυτέραις εὐθύναις ὑποκείσομαι, βίον βεβιωκὼς οὐκ ἀνέγκλητον. Καὶ δεινὸν μὲν καὶ τοῦτο, δεινότερον δὲ πολλῷ εἰ κἀκεῖ διαστήσομαι τἀδελφοῦ, ἀλλὰ μεγίστῳ καὶ χαλεπωτέρῳ χάσματι, ὃ μέσον ἐστήρικται τοῦ τε χώρου τῶν ἐν ᾅδῃ βασανιζομένων κατ' τῆς εὐδαίμονος τῶν μακαριστῶν ἀνδρῶν λήξεως, εἰς ἣν μετατάξασθαι τὸν ἀδελφὸν πεπίστευκα, εἰδὼς ὅπως μὲν εἰς ἀρχέτυπα παραδείγματα ἐκείνων τὸν ἑαυτοῦ βίον ἀπευθύνων διεκόσμησεν, ὅπως δὲ καὶ ἐν γῇ διατρίβων ἔτι, ἐκείνοις, ὡς ἔξὸν, ἰδίᾳ συνεῖναι καὶ συναγάλλεσθαι τὰ ὑπολείμματα ἁγίων σωμάτων ἐκείνων καὶ τὰ ἐκτυπώματα συλλέγων, συνοικιζόμενός τε καὶ ταῖς ἀνωτάτω τιμαῖς σεβόμενος· εἰς γὰρ οὐδεὶς ἦν ἁπάντων δικαίων τῶν ἐγγεγραμμένων ὅλῳ τῷ κύκλῳ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ, ὃς οὐ τῇ αὐτοῦ μνήμονι ἡμέρᾳ ἑορταστικῶς ἐκυδαίνετο ἰδίᾳ παρ' ἐκείνου θυσιάζοντος πνευματικῶς, καὶ γεραίροντος ὕμνοις καὶ παγκάρποις ὡραίων ἀπάργμασιν. Οὐ γὰρ ἠγάπα δημοσίᾳ πανηγυρίζων, εἰ μὴ καὶ ἐν τῇ κατ' οἶκον ἑαυτοῦ ἐκκλησίᾳ ἀφοσιοῖτο τῷ ἑκάστῳ τετιμημένῳ δικαίῳ, ὡς τὴν ἐνιαύσιον, ὡς φωνὴν ἀγαλλιᾶσθαι, καὶ σωτήριον ἐν τῇ σκηνῇ, καὶ τοῦ δικαίου ἐκείνου ψαλμικὸν διηνεκῶς ἐξακούεσθαι. Φίλος οὖν διὰ ταῦτα εὖ οἶδα παρὰ φίλους ἀφίκετο, καὶ εἰς τὰς αὐτὰς αὐτοῖς αἰωνίας σκηνὰς εἰσήλασε, καὶ συνεμφορεῖτο τῆς ἀπεράντου μακαριότητος. Ἐντυγχάνει δὲ δήπου καὶ περὶ ἡμῶν θαρσῶν, τά τε ἄλλα καὶ ὡς φιλάδελφος, οὕτως ὁ τοὺς ῥυπῶντας καθαίρων, ὡς πῦρ χωνευτήριον καὶ ὡς πόα πλυνόντων, καὶ ἡμῶν διὰ τῶν ἐνταῦθα πειρασμῶν, ὡς διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος ἀποσμήξῃ, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ἐξαγάγῃ ἀναψυχὴν, καὶ δικαιώσας διὰ τῆς Παρθένου δώσει κατοικεῖν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμασθῆναι αἰωνίως.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ
ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΙ
ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ
ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΛΟΓΟΙ ΕΞ.

—

THEODORI LASCARIS
FILII SUMMI JOANNIS DUCÆ
DE NATURALI COMMUNIONE
LIBRI SEX.

(Græca nunc primum prodeunt ex cod. ms. Reg. MMIV, de quo Catalogus : « Codex membranaceus in quo continentur Theodori Lascaris imp. de communicatione physica libri sex Græce nondum editi. Is codex sæculo XIII exaratus videtur. » Latine vertit et edidit Claudius Auberius sub hoc titulo : « Theodori Ducæ Lascaris, imp. Cæs. Joannis Aug. filii, De communicatione naturali libri VI, admiranda philosophia referti, nunc primum in lucem prolati et in Latinam linguam versi a Claudio Auberio, Triuncuriano, ex J. Sambuci V. C. bibliotheca. Basileæ anno 1561, in-8° (Bibl. imp. Paris. R. 1755).

—

HYPOTHESIS GENERALIS
SEX SERMONUM THEODORI DUCÆ
DE NATURALI COMMUNIONE
Confecta a Claudio Auberio Triuncuriano.

—

Res omnes uno quodam societatis vinculo continentur. Neque hoc de iis duntaxat rebus quæ sub sensum cadunt et ex elementis constant, verum etiam de intelligentiis seu mentibus, de animis, animorum potestatibus, de hominibus ipsis inter se, denique de omni liberalium ac ingenuarum scientiarum et artium doctrina dictum velim. Quod si quis genera rerum diligenter intueatur, nullo negotio id quod diximus deprehendet. Et ut ab iis rebus quæ sensus nostros non fugiunt, exordiamur, qui aliquam operam in philosophiæ studio posuerunt, norunt res omnes naturales natura contineri et uniri vi ejusdem, quæ quidem natura tanquam Dei optimi maximi ministra in rebus naturalibus principium est motus ac quietis. Est igitur natura in hoc mundo elementari tanquam centrum, in quo uniuntur omnia naturalia, non solum illa, quæ simplicia appellamus corpora, verum etiam composita et mixta, adeoque singularia ipsa : ut hoc modo verum sit quod veteres illi subobscure dixerunt : Unum esse multa et multa unum. Ac primum quidem orbes cœlestes hoc universum amplectuntur, suoque motu cient hæc inferiora. Sequuntur deinde quatuor elementa, quæ proportione amica inter se conspirant, eunt redeuntque in se, inter se et ex se mutuo oriuntur. Deinde ex quatuor elementis, reliqua componuntur, ac primum quæ mixta vocantur, ut lapides et metalla. Quatuor elementis respondent χυμοὶ in herbis et plantis, in corporibus animantium, atque adeo in præstantissimo corpore animato hominis quatuor humores, bilis flava, bilis

atra, sanguis et pituita, tanta est naturæ vis in rerum naturalium temperationibus. Sed jam ad secretiorem considerationem veniamus. Sunt in animantibus rationis expertibus tria : phantasia quædam, irarum ardor quidam, cupiditas quædam; in homine ratio quæ phantasiam nobilitat, deinde θυμὸς et ἐπιθυμία quæ duo eo sunt nobiliora quod rationem moderatricem et gubernatricem habeant. Tria hæc λόγος, θυμὸς et ἐπιθυμία, ut sunt animæ humanæ partes essentiales, intensionem et remissionem non suscipiunt. Nam ratione οὐσίας Socrates non est magis λογικὸς quam Plato, aut magis θυμικὸς, aut magis ἐπιθυμητικός. Sed ratione copulationis animæ et materiati corporis physici, organici, dicuntur hæ potestates qualitates non οὐσιώδεις, et proinde intensionem ac remissionem suscipiunt : adeo ut hic illo λογικώτερος, θυμικώτερος et ἐπιθυμικώτερος dicatur. Itaque bilis flavæ nimia copia hominem θυμικώτερον reddit. Pituita nimia hominem minus θυμικὸν, quam par est, efficit. Sanguinis abundantia hominem ἐπιθυμικώτερον, interdum etiam lætiorem reddit. Atra bilis hominem tristiorem efficit. Præterea λόγος præsertimque πρακτικὸς interveniente phantasia, utitur sensibus tanquam instrumentis. Idcirco ratione qualitatis et potestatis non οὐσιώδους recipit intensionem et remissionem, adeo ut unus altero λογικώτερος vel minus λογικὸς dicatur, interdum etiam idem seipso λογικώτερος dicitur, non ratione potestatis essentialis, sed propter meliorem corporis physici organici statum. Purgato enim cerebro, præsertim cum noxiis humoribus infestatur, aliquis ad ratiocinandum aptior reddi potest. Et quoniam quatuor humores in corporibus humanis plurimum possunt, ut patet, non immerito connectuntur conjugationes λόγου, θυμοῦ, ἐπιθυμίας, cum conjugationibus quatuor humorum, nempe bilis flavæ, bilis atræ, sanguinis ac pituitæ. Quas quidem conjugationes si quis diligenter pervestiget, nonaginta duas reperiet, etiam non annumerata simplici conjugatione, nec illa quæ simplici respondet. Nam septem aliæ conjugationes quæ in unitate sola intensionem ac remissionem suscipiunt, nullum aut perobscurum habent usum, quæ tamen si addantur simplici ac nonaginginta duabus, centum conjugationes constituent. Ex quibus intelligitur ratio συμπαθείας et ἀντιπαθείας hominum inter se, quæ ex animæ et corporis organici physici copulatione exsistit. Nemo vero putet nos tribuere causam omnis vitiositatis pravæ temperationi corporis organici physici. Nam quomodo τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ καταλαμβάνει, nunc non est nostrum ostendere. Ad supremam enim theologiam pertinet hæc tractatio. Cumque in republica fines præstantissimi sint τὰ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τέλη, sintque Ἀρχιτεκτονικοὶ imperatores, reges, principes et magistratus, videndum est imprimis et curandum, ut educatio, κοινωνία et vitæ ratio τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἀνδρῶν, ad ἀρχιτεκτονικὸν τέλος referatur. Qualis enim est ἡ σοφία inter omnes scientias, talis ἡ φρόνησις ἐν ταῖς πολιτικαῖς ἀρεταῖς. Et ut quædam scientiæ propter nobilitatem et accurationem magis accedunt ad sapientiam : ita quoque artes quædam et scientiæ, quarum usus in republica cernitur, magis accedunt πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, quales sunt ἡ στρατηγικὴ, ἡ ἰατρική. Nam, ut ait auctor noster, τρεῖς κοινωνίαι τῷ ἄρχοντι ἁρμοδιώτατοι, φιλοσοφία, στρατεία, ἰατρικὴ, μετὰ τῶν ἰδιωμάτων αὐτῶν. Idem paulo ante dixerat : Ὁ βασιλεὺς οὐ κοινωνεῖ τοῦ λιθοξόου, ἀλλ' ἀποδέχεται, ὥστε τὸ ἀποδέχεσθαί τινός ἐστι, καὶ οὐχ ὅλης τῆς κοινωνίας· ὅπου γὰρ τὸ κοινωνικὸν ὄνομα κεῖται, τῶν κοινωνούντων δηλοποιεῖ συμφωνίαν. Porro sapientia prudentiæ tanto præstat, quanto mens animæ. Idcirco etiam Aristoteles sexto De moribus divine dixit : Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ κυρία γέ ἐστι τῆς σοφίας οὐδὲ τοῦ βελτίονος μορίου, ὥσπερ οὐδὲ τῆς ὑγείας ἡ ἰατρική· οὐ γὰρ χρῆται αὐτῇ, ἀλλ' ὁρᾷ ὅπως γένηται. Deinde subjicit verissimam sententiam : Ἐκείνης οὖν ἕνεκα (nempe τῆς σοφίας) ἐπιτάττει, ἀλλ' οὐκ ἐκείνῃ. Postremo acutissime ludificatur illos, si qui forte reperiantur, qui temerario judicio prudentiam sapientiæ audeant anteferre : Ἔτι ὅμοιον, inquit, κἂν εἴτις τὴν πολιτικὴν φαίη ἄρχειν τῶν θεῶν, ὅτι ἐπιτάττει περὶ πάντα τὰ ἐν τῇ πόλει. Ex quibus intelligitur sapientiam esse reginam omnium scientiarum, omniumque artium, præsertim cum prudentia ipsa illius causa omnia administret. Idcirco dicebat Aristoteles, Εἰ δὴ θεῖον ὁ Νοῦς πρὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὁ κατὰ τὸν Νοῦν βίος πρὸς τὸν ἀνθρώπινον θεῖος. Verum tamen illud constat quod doctissimus M. Tullius dixit : Omnes artes, omnesque scientias, communi quodam societatis vinculo contineri. Ex quo exsistit κοινωνία sapientum inter se itemque ἐπιστημόνων, denique artificum, secundum illud quod est magis et minus. Nam reipublicæ gubernator potius communionem ac societatem inibit cum duce exercitus, vel cum medico quam cum cerdone. Et sapiens vir cum viro prudente potius communionem constituet, quam cum artifice. Eodem modo de reliquis judicandum est. Hactenus igitur de communione elementorum et rerum ex elementis compositarum atque adeo de communione hominum inter se. Quoniam autem rerum inter se communicatio maxime in figurarum coordinatione cernitur, sciendum est figuram orbicularem maxime accommodatam esse ad continendum et complectendum, quia nimirum ex omnibus figuris est capacissima, ἀκλινεστάτη καὶ μάλιστα τεταγμένη. Idcirco orbes cœlestes hanc figurationem obtinent. Secundum orbicularem constituimus quadratam figuram. In tertiis consistit triangulum æquilaterum. Quamobrem omnium mundanarum figurarum orbicularis longe est præstantissima propter eas causas quas attulimus, et propter alias plures quas Plato et Aristoteles afferunt. At in ortu rerum aliæ figuræ habent locum quia τὸ εὐθὺ τῇ γενέσει in primis convenit. Quia vero res omnes in orbiculari illa figuratione quodammodo suam perfectionem adipiscuntur, idcirco sic κατ' ἀνάκαμψιν τῆς γενέσεως elementa ipsa et res quæ ex ele-

mentis constant, figuræ illius orbicularis præstantiam imitari conantur. Superest, ut his diligenter consideratis, videamus, quibuscum societatem ineamus. Clamat sapientia : Fili mi, recede a malorum orbita, tere limina sapientum : et sapientissimus Paulus cum Menandro asserit, pravorum consuetudine bonos mores depravari ac corrumpi. Quamobrem illi qui in administranda republica sunt ἀρχιτεκτονικοὶ videant cum quibus communionem constituant, ne forte Nerones et Heliogabali evadant : ac verius sint monstra quam homines. Denique singuli homines in republica eadem hæc præcepta pro suo genere vitæ ac instituto diligenter observent, ut veram beatitatem tandem omnes assequamur.

SYNOPSIS

SEU REPETITÆ SIGILLATIM HYPOTHESES

SEX THEODORI DUCÆ SERMONUM

AUCTORE EODEM.

—

PRIMI SERMONIS.

In primo sermone ostendit omnia unum esse propter naturam, ac rursus singula dividi inter se, ac distribui in natura : nec ex naturalibus extra naturam esse quidquam. Ex quibus intelligitur naturam esse communem omnibus rebus naturalibus, et in ea generalem communicandi modum situm esse. Deinde intra naturam distributiones temperationum consistere, et per temperationes secundario modo res inter se communicare. Hi duo sunt modi nobis in primis observandi. Addit præterea per temperationes res non uniri absolute, sed secundum proprietates magis cognatas. Et quoniam, ut ait Socrates, Ὄμμα τῆς ψυχῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐπιτηδευμάτων ἀποτυφλούμενον καὶ κατορυττόμενον, ὑπὸ τῶν μαθημάτων μόνων ἀναζωπυρεῖσθαι καὶ ἀνεγείρεσθαι πέφυκε, idcirco ostendit in numeris ac figuris utrumque communicandi modum. Quemadmodum enim τὸ σημεῖον, referente Proclo, πάσης ἐξηγῆται σειρᾶς καὶ πάντα ἑνοῖ τὰ μεριστὰ καὶ συνέχει καὶ ὁρίζει τὰς προόδους αὐτῶν καὶ παράγει, καὶ περιλαμβάνει πανταχόθεν, ita etiam rerum naturalium omnes partes natura unit, continet et terminat. Et ut circulus πολυγωνίαν figurarum complectitur, ita etiam natura rerum naturalium multitudinem et varietatem continet.

SECUNDI SERMONIS.

In secundo sermone de elementorum communione agit, quam quidem communionem seu ἕνωσιν ejusmodi esse docet, ut sit ὅλη τοῖς ὅλοις δι' ὅλων καὶ οὐκ ἐν μέσῳ τινῶν. Ostendit etiam quomodo secundum rationes harmonicas elementa communicent inter se, nempe secundum duplam rationem, sesquialteram et sesquitertiam. Deinde transit ad temperationes, mistionesque illarum rerum quæ ex quatuor elementis constant. Ac primum agit de temperationibus quæ cernuntur in inanimatis, ut in metallis et in lapidibus. Deinde transit ad temperationes illarum rerum quæ partim animatæ partim inanimatæ videntur, cujusmodi sunt plantæ. Tertio ad temperationes, quæ in animalibus cernuntur, accedit.

TERTII SERMONIS.

Cum homo sit præstantissimum illud animal, in quod omnes communionis modos natura contulit, operæ pretium fuit de temperationibus hominum agere. Has igitur hoc in libro accuratissime pertractat; quas nonaginta duas esse asserit, præter simplicem et illam quæ simplici respondet. Galenus, lib. I *De temper.* sapienter monet, a bene temperata constitutione incipiendum esse, nisi quis velit in errorem induci. Nam si cum bene temperata alias temperationes comparaveris, nullo negotio quod in quavis excedat, deficiatve, reperies. Quare primo de illis quæ ut simpliciter temperatæ aut intemperatæ constitutiones considerantur, dicendum est. Simplex est illa, quæ neque intensionem neque remissionem habet, sed æqualiter habet illa septem A B C, præterea E F G H. Sed quoniam ejusmodi constitutio perfectissime æqualis vix reperitur, idcirco illa constitutio, quæ ad hanc perfectissime æqualem proxime accedet, erit in primis optabilis. Ille temperatissimus homo est, inquit Galenus, qui corporis habitu medius est inter gracilitatem, crassitudinem, duritiem, mollitiem, itemque calorem et frigus. Idem animo quoque me-

dius est inter audaciam et timorem, inter misericordiam et invidiam. Est etiam alacer, φιλόφιλος, humanus et prudens, et quoniam comparatio in his conjugationibus locum habet, circumspecte videndum est, quid cum quo conferamus.

QUARTI SERMONIS.

Quoniam ἐπιτάσεως καὶ ἀνέσεως vis permagnum habet usum in conjugationibus, uti supra demonstratum est, in hoc quarto sermone accuratissime probat ἐπίτασιν καὶ ἄνεσιν, hoc est intensionem ac remissionem esse τοῦ ποιοῦ, non autem οὐσίας καὶ τοῦ ποσοῦ. Ἐπιδέχεται δὲ, inquit Aristoteles, τὸ μᾶλλον καὶ τὸ ἧττον τὰ ποιά· λευκὸν γὰρ μᾶλλον καὶ ἧττον ἕτερον ἑτέρου λέγεται, etc. In hoc etiam sermone docet propter qualitatem res dici similes et dissimiles. Ὅμοια δὲ ἡ ἀνόμοια, inquit Aristoteles, κατὰ μόνας τὰς ποιότητας λέγεται· ὅμοιον γὰρ ἕτερον ἑτέρῳ κατ' ἄλλο οὐδὲν, ἀλλ' ἢ καθ' ὁποιόν ἐστι. Sed quorsum hæc? Nimirum ut sciamus intensionem ac remissionem, similitudinem ac dissimilitudinem habere locum in enumeratis conjugationibus, non ratione οὐσίας, sed ratione τοῦ ποιοῦ καὶ τῆς ποιότητος, quod etiam supra monuimus.

QUINTI SERMONIS.

In quinto sermone gravissime ac sapientissime disserit de hominum communionibus inter se. Convenit homini, inquit Galenus, ut sit sapientissimus. Alibi decet bene et æqualiter temperatum esse prudentem. Cum autem similitudo temperationum conjungat et consociet homines inter se, quo præstantior fuerit temperatio, ratione cujus similes inter se communicant homines, eo præstantior erit conjunctio seu consociatio. Porro hic rursus duo sunt communicandi modi nobis diligenter observandi. Unus est κατὰ τὴν σοφίαν, alter est κατὰ τὴν πολιτικὴν φρόνησιν. Discrimen hoc elicitur ex discrimine σοφίας καὶ φρονήσεως, quod quidem discrimen cum multis in locis, tum x, De moribus, ab Aristotele assignatur his verbis : Συνέζευκται δὲ καὶ ἡ φρόνησις τῇ τοῦ ἤθους ἀρετῇ, καὶ αὕτη τῇ φρονήσει, εἴπερ αἱ μὲν τῆς φρονήσεως ἀρχαὶ κατὰ τὰς ἠθικάς εἰσιν ἀρετὰς, τὸ δ' ὀρθὸν τῶν ἠθικῶν κατὰ τὴν φρόνησιν. Συνηρτημένει δ' αὗται τοῖς πάθεσι, καὶ περὶ τὸ σύνθετον ἂν εἶεν, αἱ δὲ τοῦ συνθέτου ἀρεταὶ ἀνθρωπικαὶ, καὶ ὁ βίος δὲ ὁ κατ' αὐτὰς καὶ ἡ εὐδαιμονία, ἡ δὲ τοῦ Νοῦ κεχωρισμένη. De communione politica idem Arist. lib. VIII De moribus, quo in loco τὰς πολιτικὰς κοινωνίας καθ' ἑκάστην τῶν πολιτειῶν elegantier expendit.

SEXTI SERMONIS.

In sexto comparat scientiam cum arte, et naturam cum temperatione, docetque artem ad scientiam perinde se habere atque temperationem ad naturam. Præterea monet naturam et scientiam esse conjungendas, ut scientia naturam quasi informet. Denique constituit τάξιν quandam, ex qua poterimus cognoscere illud quod est magis aut minus τεταγμένον, hoc est, magis aut minus secundum naturam et scientiam. Quod ut perficiat, utitur mathematicis figurarum comparationibus, docetque figuram sphæricam esse supra alias omnes τεταγμένην, deinde quadratam figuram, postremo triangulum æquilaterum. Quod igitur in mathematicis figuris sphærica figura, id est in rebus humanis sapientiæ et prudentiæ cum natura conjunctio, et quod in illis est quadrata figura, in his est scientiæ cum natura conjunctio. Postremo quod in illis æquilaterum triangulum, in his est artis cum temperationibus naturalibus conjunctio. De præstantia sphæricæ figuræ hæc Aristoteles, Περὶ οὐρανοῦ β'· Ἅπαν δὴ σχῆμα ἐπίπεδον ἢ εὐθύγραμμόν ἐστιν ἢ περιφερόγραμμον, καὶ τὸ μὲν εὐθύγραμμον ὑπὸ πλειόνων περιέχεται γραμμῶν, τὸ δὲ περιφερόγραμμον ὑπὸ μιᾶς. Ἔτεὶ δὲ πρότερον τῇ φύσει ἐν ἑκάστῳ γένει τὸ ἓν τῶν πολλῶν καὶ τὸ ἁπλοῦν τοῦ συνθέτου, πρῶτον ἂν εἴη τῶν ἐπιπέδων σχημάτων ὁ κύκλος, etc. Quod si quis auctoris nostri factum ausit reprehendere quod mathematica physicis admisceat, respondebit Proclus : Πρὸς δὲ τὴν φυσικὴν θεωρίαν τὰ μέγιστα συμβάλλεται ἡ μαθηματικὴ, τήν τε τῶν λόγων εὐταξίαν ἀναφαίνουσα καθ' ἣν δεδημιούργηται τὸ πᾶν, καὶ ἀναλογίαν τὴν πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ συνδήσασαν, ὥς πού φησιν Τιμαῖος, καὶ φίλα τὰ μαχόμενα, καὶ προσήγορα καὶ συμπαθῆ τὰ διεστῶτα ποιήσασα καὶ τὰ ἁπλᾶ καὶ πρωτουργὰ στοιχεῖα καὶ πάντη τῇ συμμετρίᾳ καὶ τῇ ἰσότητι συνεχόμενα δείξασα. Quæ porro in extremo libro dicuntur περὶ τοῦ τριγωνισμοῦ circuli, non possum adduci, ut credam illa esse nostri auctoris, cum quia sunt præter institutam disputationem addita, tum etiam quia sunt puerilia. Nam verba hæc, τὰ γοῦν ατ, τη, ηβ, βω, σχ, χα, τμήματα τὰ ἐκ τῆς κύκλου περιφερείας καὶ τῶν τριγώνων πλευρῶν γινόμενα, ἑστωσαν ἴσα τοῖς δυσὶ τριγώνοις τηδ' χωγ' quid aliud habent, quam αἴτημα λίαν εὐηθες, ut loquitur Aristoteles? Additur deinde ratio quæ ignavum ingenium arguit, δηλοῖ γὰρ αὐτὸ καὶ ἡ αἴσθησις, cum demonstratione opus fuerit. Quamobrem credo ego addita esse illa a Græculo quodam : quod etiam quilibet ex contextus serie nullo negotio conjicere potest.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΙ

ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ

ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

—

THEODORI LASCARIS

FILII SUMMI IMPERATORIS DOMINI JOANNIS DUCÆ

DE NATURALI COMMUNIONE

SERMO PRIMUS.

—

α'. Ἐκ πολλῶν μὲν πραγμάτων καὶ ἄλλως γνόντες οἱ ἄνθρωποι ὅτι τὸ φύσει κρεῖττον τοῦ θέσει, ὑπερέχει τε καὶ τοῦ τύχῃ, καὶ ἐξ αὐτῶν δὴ νοῆσαι δύνανται, ὧν ἐπείγομαι λέξαι νῦν, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ἔχειν εἴπῃ τις τοῦτ' αὐτὸ ἢ ὡς ἡ φυσικὴ ἀκολουθία καὶ ἀληθὴς παραστήσει τήμερον δι' ἐμοῦ. Ἔστι μὲν οὖν φύσις καὶ κίνησις ἐν τῇ φύσει, ὡσαύτως δ' ἔστι καὶ μερισμός· πρὸς γὰρ Ἀριστοτέλην καὶ Πυθαγόραν καὶ Ἑρμογένην καὶ Ὅμηρον κοινῶς ἡ διαίρεσις, ὥσπερ καὶ αἱ στιγμαὶ μετροῦνται στιγμαῖς, καὶ τοῖς ἀριθμοῖς ἀριθμοί. Τῇ μὲν γὰρ κινήσει εἰσὶ μέρη κινήσεως καὶ τοῖς μέρεσι διαφορὰ, καὶ οὐ θέσις ἐστὶν αὐτῶν ἡ ὀντότης, ἀλλὰ ποιότης ἡ κατὰ φύσιν, ὥσπερ οὐδὲ τῇ φύσει ἡ κίνησις, ἀλλὰ τὸ εἶναι ἀρχὴν μὲν κινήσεως, περιέχειν δὲ καὶ ἄρχειν καὶ αὐτῆς στάσεως· καὶ φύσις μὲν οὖν κινεῖ πάντα τὰ ἁπλῶς καὶ καθέκαστα, ἰδιότησι [καὶ] μερισμῷ συνάπτουσα θάτερα, οἷον ἂν ληφθῇ κατ' ἰδιότητα φυσικῶς μέρη, ὡς ἐν τῷ πυρὶ τὸ καυστικὸν καὶ φωτιστικὸν, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τὰ οἰκεῖα. Πότερον οὖν οὐκ ἀρχὴ τῶν ἐνύδρων· ἡ ἀρχὴ τῶν χερσαίων, οὔτε τῆς ἐκείνων κινήσεως; ἡ τῆς τούτων κινήσεως; καὶ πότερον οὐκ ἀρχὴ σχημάτων γραμμαὶ, οὐδ' ἀρχὴ σχήματα τῶν γραμμῶν, ἀλλὰ τῶν ἄμφω στιγμή; Εἰ δ' οὕτως ἐστὶν, ἆρα ἡ ἐκ τῆς φύσεως κίνησις ἐν γραμμαῖς καὶ σχήμασι στιγμή· οὐδὲ γὰρ εἴπῃ τις φύσιν σχημάτων αὐτὴν, ἀλλὰ κινηθεῖσαν ἐξ ἀρχῆς φυσικῆς. Τῶν ἄλλων οὖν ἁπάντων ὡσαύτως ἐχόντων καὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν τούτων οὐσῶν γνωρίμων, πολλῷ μᾶλλον τὸ κατὰ φύσιν, κρεῖττον ἡ φύσις ἧτις ὑπερέκεινα πάντων ἐστὶ, μὴ ἐντελῶς ὡς ἀρχὴ ποιεῖ, τὰ μετ' ἐκείνην ἡμῖν, ὅτι δὲ ἐνταῦθα καὶ κίνησις καὶ μερισμὸς εἰς διάφορα, πρόδηλον. Ἀριστοτέλην γὰρ καὶ Ὅμηρον διαστέλλει κατὰ τὴν ὥραν ἡ κίνησις· εἰ γὰρ ἡ α πρὸς τὴν γ διὰ τῆς β διέλθῃ, ὄντως ἐν συνεχεῖ κινήσει διέρχεται, καὶ διαστέλλεται τὸ λοιπὸν ἡ α στιγμὴ πρὸς τὴν γ παρὰ τῆς β, δι' ἧς κατὰ συνέχειαν τὸ συμφυὲς ἐστιν αὐταῖς· τοῦτο δὲ κίνησις

1. Cum ex multis aliis rebus intelligunt homines, illud quod natura est et constat, multo præstantius esse eo quod positione ac fortuna constat, tum ex iis quæ dicere aggredior, possunt animadvertere. Ac nemo sane hoc ipsum aliter se habere dixerit, quam quæ modo naturalis ac vera consecutio hodie per me manifestum exhibebit. Ac primum naturam dicimus esse et motum in natura, eodemque modo distributionem esse. Nam Aristoteles, Hermogenes, et Homerus inter se communi ratione dividuntur, quomodo etiam puncta punctis mensurantur et numeri numeris. Nam motui partes motus assignantur; et partibus discrimen, neque ipsa entitas, ut ita dicam, per quam hæ res sunt, est positio: cum positio sit qualitas quæ ex natura est: non secus atque id quod est natura ipsa, non dicimus esse motum, sed naturam dicimus esse principium motus et quietis; ita ut contineat se principatum gerat. Natura igitur movet omnia quæcunque sunt absolute, adeoque singularia ipsa, proprietatibus ac distributione connectens utraque. Ut si exempli gratia proprietatum partes sumantur; quales sunt in igni urendi et illustrandi proprietates: et in aliis quæ ipsorum propria sunt. Utrum igitur principium terrestrium non est principium aquatilium? Itemque utrum principium

καὶ ὠρικὴ ποσότης διὰ κινήσεως· διαφορὰ τοίνυν οὖν Ἀριστοτέλει καὶ Ὁμήρῳ κατὰ κίνησιν καιρικήν. Ἐν μὲν οὖν τῇ κινήσει συνέχειά τίς ἐστι μερισμῷ καθυποβαλλομένη ἢ χρόνου ἢ τρόπου ἢ ποιότητι τοῦ κινουμένου, οἷον ὡς νοῦ πρὸς πτηνόν. Ἐν δὲ τῇ φύσει μερισμοὶ κράσεων κατὰ τὸ ἄλλο τε καὶ ἀλλοῖον καὶ ἄλλως. Ἐν δὲ ταῖς κράσεσιν οὐ διαίρεσις μερισμὸς, ὡς ἐπὶ τῆς φύσεως ταῖς κράσεσιν ἡ διαίρεσις μερισμὸς, ἀλλ' ἕνωσις μερισμὸς, ὅ τισι φανῇ ὡς κτινόν· ὡς γὰρ μερισμὸς τῶν συνθέτων ἐκ τῶν ἁπλῶν ἡ τῶν μερικῶν ἕνωσις, οὕτω δὴ καὶ τῶν κράσεων ἕνωσις, διαίρεσις κράσεων. Ἐκεῖθεν γὰρ ἡ διαίρεσις κοινὸς μερισμὸς, ἐνταυθοῖ δὲ ἡ διαίρεσις ἕνωσις, ἐπειδὴ μερικῶν ὑποκειμένων ἐστὶ διαίρεσις. Ἀπὸ γὰρ τοῦ πρώτου στοιχείου *α* ἕως τοῦ ἐσχάτου ω μερίζων τις οὐχ ἑνοῖ τὰ μέρη τῇ διαιρέσει· ταῖς τρισὶ δὲ μερίσιν εἰ λάβοιμεν αὐτῶν μερισμὸν, μᾶλλον τῶν μερῶν ἕνωσιν λάβωμεν, ὥστε ἡ μὲν φύσει διαίρεσις ἕνωσις, ἡ δὲ κατὰ κρᾶσιν ἕνωσις μᾶλλον διαίρεσις. Κατὰ ταυτὸ γοῦν τὰ φύσει διαιρούμενα ἢ χρόνῳ ἢ τόπῳ ἢ ποιότητι, οὐ κατὰ φύσιν διαιροῦνται· φύσις γὰρ τοῖς πᾶσι κοινὴ, ἀλλὰ κατὰ μερισμὸν κράσεων, πλὴν ἀρχούσης τῆς φύσεως· συμβάλλονται γὰρ αἱ κράσεις ὡς μερικαὶ καθότι κράσεις κράσεσιν ἑτέραις, ἐπειδὴ καὶ αὗται μερικαὶ, οὐ μὴν δὲ κρᾶσις πᾶσα ἐν πάσῃ κράσει. Τὸ γὰρ μουσικὸν φυσικὸν, τὸ σκυτευτικὸν ἐν τῇ φύσει· ἔστω τοίνυν τὸ σκυτευτικὸν μουσικὸν, ἢ ὅτι ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως, ἡ ποίησις ἐκ τῆς φύσεως. Ἔστω τοίνυν Ἀριστοτέλης

A ὁ Ὅμηρος, ἢ ὅτι ἡ κίνησις. Ἐν τῇ φύσει ἡ στάσις τῆς φύσεως· ἔστω ἄρα ἡ στάσις κίνησις· ἔχει δὲ ἀδυνάτως εἶναι αὐτά· ἁπλῶς γὰρ αἱ κράσεις ἐνοῦσθαι ἄτοπον, ἰδίως δέ γε εὑρίσκεται· ἑνωτικὸν γὰρ ἐν ἑτέρου, τὸ λευκόν τε καὶ τὸ ξανθὸν, καὶ τὸ μουσικὸν συγγενὲς τοῦ ἀριθμητοῦ, καὶ τὸ φιλόσοφον τοῦ θεολογικοῦ, καὶ τὸ ποιητικὸν τοῦ ῥητορικοῦ, καὶ ἡ στάσις τοῦ σωφρονικοῦ, καὶ τοῦ ἀνδρικοῦ ἡ κίνησις, ὡσαύτως καὶ ὁ κναφεὺς τοῦ σκυτέως, καὶ ἄλλων ἄλλα, κατ' ἰδιότητα συγγενῆ.

β'. Δύο γοῦν οἱ ἑνωτικοὶ τρόποι· ὁ κατὰ φύσιν καὶ ὁ κατὰ κρᾶσιν. Κοινὸς οὖν πάντων ὁ εἷς· κοινωνοῦσι γὰρ πάντα, ὅταν εἰς τὴν ποιότητα ἀναχθῶσιν, ἢ εἰς τὴν οὐσίαν, ἢ εἰς τὸ εἶδος, ἢ εἰς τὴν ὕλην, ἢ εἰς τὴν

B φύσιν κυρίως τε καὶ καθολικῶς, ἀλλὰ μερικῶς καὶ ἰδίως καὶ οὐ καθότι ποιότης, ἢ καθότι οὐσία, ἢ καθότι εἶδος, ἢ καθότι ὕλη ἑνοῖ, ἀλλὰ καθότι τί τινι συμβάλλεται, καὶ τὰ στοιχεῖα καθότι τῆς φύσεως κοινωνοῦσι, καὶ τὸ ὕδωρ οὐ φθείρει τὸ πῦρ, οὔτε τὰ ἄλλα τὰ μὴ ὁμότροπα, ὅτι δὲ πυρὶ μερικῷ ἐκρεύσει ὕδωρ ἐν αὐτῷ μερικὸν χάρτα φθείρει αὐτό· τὰ γὰρ ἐναντία τοῖς ἐναντίοις φθείρονται, ἔστιν ὅπου δὲ καὶ τὰ φάρμακα κατ' ἰδιότητα σωμάτων καὶ κράσεων κοινωνεῖν τε καὶ ὠφελεῖν, ποῦ δὲ καὶ φθείρειν διὰ τὸ αὐτὸ ἐν ἐκείνοις ἀνοίκειον. Ὅμως καὶ ἐν μετάλλοις κοινωνία εὑρίσκεται, ἐν ἄλλοις δὲ καὶ διάστασις, κἀνὸν δὲ οὐκ ἦν, εἴπερ καὶ τὰ ἐν τῇ γραμμῇ σημεῖα οὐ πανταπασιν ἑνοῦνται κατὰ συνέχειαν· τὸ γὰρ πρῶτον τῷ τρίτῳ οὐχ ἑνοῦται εἰ μὴ διὰ τοῦ δευτέρου,

motus illorum non est principium motus horum? Præterea, utrum figurarum lineæ non sunt principium: neque figuræ linearum sunt principium? An potius linearum ac figurarum punctum est principium? Quod si ita est: utrum motus ille qui a natura in lineis ac figuris exsistit, est punctum? Nemo enim dixerit punctum esse figurarum naturam, sed potius a naturali principio motum habuisse. Cum igitur omnia alia eodem modo se habeant, et hæc principia sint omnibus nota, sane natura (cum sit eo quod est ex ipsa multo præstantior, quippe quæ præter omnia sit) non vulgari modo nobis illa quæ sunt infra se, tanquam principium et causa efficit. Quod autem in natura sit motus et distributio in ea quæ inter se differunt, D nemini est obscurum. Motus enim qui in hoc tempore conficitur distinguit Aristotelem et Homerum. Nam si motus *a* ad motum *c* per motum *b* perveniat, omnino continuata progressione motus conficitur. Et rursus punctum *a* distinguitur a puncto *c* per punctum *b*, per quod propter continuationem duo extrema inter se cohærent. Hoc autem est motus et horæ quantitas in motu. Quare discrimen intercedit inter Aristotelem et Homerum propter motum temporaneum. Est igitur in motu cohærentia quædam quæ subjicitur distinctioni, aut temporis, aut modi, aut ejus quod ex qualitate movetur, verbi gratia, ut si motum mentis cum motu alatilis conferas. In natura vero distributiones

C temperamentorum exsistunt ex eo quod est aliud, et ex eo quod est dissimile: itemque aliis modis. At in temperationibus divisio non est distributio (ut in natura illa temperationum divisio est distributio), sed distributio ipsa est communio, quod quibusdam tanquam absurdum videri possit. Ut enim singulorum seu particularium communio est distributio illorum compositorum quæ ex simplicibus constant, eodem modo communio temperationum est temperationum divisio. Illic enim divisio est communis distributio, hic vero ipsa divisio est communio, cum proprie subjectorum particularium sit divisio. Nam a primo elemento *α* usque ad extremum ω, qui distribuit, non unit partes dividendo; at si trium partium distributionem sumimus, potius partium unionem sumimus. Quare divisio illa quæ naturæ ratione constituitur est unio. At ipsa unio quæ fit secundum temperationem est potius divisio. Ex quo intelligitur illa quæ natura sunt et constant, cum dividuntur tempore, modo, aut qualitate, non dividi secundum naturam (nam omnibus natura communis est), sed secundum distributionem temperationum, natura tantum principatum gerente. Nam conferuntur temperationes ut particulares eo quod temperatio cum aliis temperationibus componitur, quandoquidem et ipsæ sunt particulares. Verum non omnis temperatio cum omni temperatione. Nam quod musicum est in natura, esset quoque coriarium in natura: esto igitur coriarium.

musicum; aut id quod est philosophia in natura, esto poesis in natura: esto igitur Aristoteles Homerus; aut quod est motus in natura, quies in natura, esto igitur quies motus. Hæc autem fieri nequeunt. Nam absolute temperationes uniri absurdum est. At secundum proprietates hoc fieri reperitur. Nam unum uniendi alterius vim habet, ut album et flavum, et quod est musicum est cognatum ei quod est numerabile, et philosophia theologiæ, et poetica arti dicendi, et tranquillitas temperantiæ, et fortitudini motus. Eodemque modo fullo coriario, et allis alia propter proprietatem sunt cognata.

2. Quare duo sunt modi uniendi, unus qui est secundum naturam, alter qui est secundum temperationem. Nam omnia communicant inter se cum revocantur, aut ad qualitatem, aut ad essentiam, aut ad formam, aut ad naturam, idque præcipue atque universe. At secundum proprietates alter est modus; neque enim hic unit naturaliter et universe, sed particulariter et proprie, neque quatenus qualitas, aut quatenus essentia, aut quatenus forma, aut quatenus materia unit, sed quatenus aliquid cum aliquo componitur. Quanquam etiam elementa ratione naturæ inter se communicant, et aqua non interimit ignem, nec interimit alia quæ non sunt ejusdem modi. Sed cum pars aquæ obruit partem ignis, tunc pars illa aquæ interimit partem illam ignis; contraria enim contrariis interimuntur. Fit etiam nonnunquam ut pharmaca propter proprietatem corporum et temperationum communicent inter se et prosint, nonnunquam etiam interimant propter diversam ipsorum inter se proprietatem. Similiter etiam in metallis communicatio reperitur, in aliis vero discrepantia. Quod certe non est novum, quandoquidem nec in linea puncta omnia omnibus punctis

uniuntur per continuationem. Nam | primum tertio non unitur, nisi per secundum; eodem modo etiam reliqua, ut etiam in solido, siquidem non secundum naturam duntaxat ipsius termini uniuntur, verum etiam secundum temperationem. Nam cubi continuatio, habita ratione superficierum, non est naturalis, sed beneficio numeri vincitur naturaliter.

3. Ponatur igitur senarius in cubo, eodem modo octonarius (1). Esto vero etiam punctum ad quod referantur omnes lineæ, tam quæ ab inclinationibus angulorum, quam quæ ab æqualibus lineis ducuntur. Ducatur ab *a* inclinationis angulo linea recta in *b* punctum, eodem modo aliæ rectæ lineæ ab aliis inclinationis angulis quæ sunt in superficie, nempe ab *c e f* in idem punctum *b*. Eadem ratione ducantur aliæ rectæ lineæ ab aliis cubi partibus in punctum *b*. Numerentur omnes lineæ et cum ipsis punctum etiam componatur, sane necessario circulum efficient. Rursus ducatur linea recta a linea *k* in punctum *b*. Eodem modo ducantur etiam aliæ rectæ lineæ a tribus lineis rectis quæ sunt in eadem parte, nempe ab *l m n* in punctum *b*. Consimiliter igitur a reliquis lineis reliquarum cubi partium lineæ rectæ ducantur in *b* punctum. Numerentur etiam hæ omnes et cum his punctum ponatur, necessario quoque circulum efficient. Cum igitur ab omnibus cubi partibus lineæ ductæ in *b* punctum referantur ad circularem numerationem, sequitur esse in cubo, propter numerum, naturalem partium continuationem. Secetur etiam cubus in superficies, et esto senarius plana superficies, multiplicetur que numerus, rursus qui inde factus est multiplicetur, tandem reperiemus ut numerus *a* ad *b* se habet, ita *b* ad *g* se habere. Comperimus igitur continuationem partium cubi referri ad

(1) Nempe sexies sex sexies, aut octies octo octies, ita ut senarius aut octonarius sit unus ex tribus numeris ex quibus senarius constat.

ὡσαύτως καὶ τὰ ἑξῆς, ἢ καὶ τῷ στερεῷ εἰ οὐ κατὰ φύσιν μόνον ἑνοῦνται τὰ αὐτοῦ πέρατα, ἀλλὰ καὶ κατὰ κρᾶσιν· ἡ γὰρ τοῦ κύβου συνέχεια κατὰ μὲν τὰς ἐπιφανείας οὐ φυσικὴ, κατ' ἀριθμὸν δὲ συνδέδεται φυσικῶς.

γ'. Τεθήτω γοῦν ἑξὰς ἐν αὐτῷ, ὡσαύτως καὶ ὀγδοὰς, ἔστω δὲ καὶ σημεῖον εἰς ὃ ἀφορῶσιν ἅπασαι αἱ γραμμαὶ, αἵ τε ἀπὸ τῶν κλίσεων, καὶ αἱ ἀπὸ τῶν ἴσων γραμμῶν· ἀχθήτω ἀπὸ τῆς *a* κλίσεως εὐθεῖα γραμμὴ εἰς τὸ *β* σημεῖον, ὡσαύτως καὶ ἑτέρα εὐθεῖα γραμμὴ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιφανείᾳ κλίσεων, ἤγουν τῆς *γ ε ζ* ἐπὶ τὸ αὐτὸ *β* σημεῖον· κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀχθήτωσαν καὶ ἐκ τῶν ἑτέρων τοῦ κύβου μερῶν εὐθεῖαι γραμμαὶ πρὸς τὸ β σημεῖον, ἀριθμηθήτωσαν αἱ γραμμαὶ πᾶσαι καὶ συντεθήτω ταύταις καὶ τὸ σημεῖον καὶ ποιήσουσι κύκλον ἐξανάγκης· πάλιν ἀχθήτω ἀπὸ τῆς *κ* γραμμῆς ἐπὶ τὸ *β* σημεῖον εὐθεῖα γραμμὴ, ὡσαύτως ἀχθήτωσαν καὶ ἕτεραι γραμμαὶ εὐθεῖαι ἀπὸ τῶν ἐν τῷ αὐτῷ μέρει εὐθειῶν γραμμῶν τριῶν τῆς *λ, μ, ν*, ἐπὶ τὸ *β* σημεῖον. Ὁμοίως γοῦν ἀχθήτωσαν καὶ ἐκ τῶν εἰς

A τὰ ἕτερα μέρη τοῦ κύβου εὐθειῶν γραμμῶν εὐθεῖαι γραμμαὶ ἐπὶ τὸ *β* σημεῖον, ἀριθμηθήτωσαν καὶ αὗται πᾶσαι καὶ συντεθήτω ταύταις καὶ τὸ σημεῖον, καὶ ποιήσουσιν ἐξ ἀνάγκης καὶ αὗται κύκλον. Ἐπεὶ δὲ ἐκ πάντων τῶν τοῦ κύβου μερῶν αἱ πρὸς τὸ *β* σημεῖον εὐθεῖαι γραμμαὶ σὺν τῷ σημείῳ εἰς ἀπαρίθμησιν κυκλικὴν ἀναφέρονται, ἔστιν ἄρα κατὰ ἀριθμὸν εἰς τὸν κύβον φυσικὴ συνέχεια τῶν μερῶν. Τμηθήτω γοῦν καὶ εἰς ἐπιφανείας ὁ κύβος, καὶ ἔστω ἑξὰς ἡ ἐπίπεδος ἐπιφάνεια, καὶ πολλαπλασιασθήτω ὁ ἀριθμὸς καὶ πάλιν πολλὰ πλασιασθήτω οὗτος, καὶ εὑρεθήσεται ὡς ὁ *a* πρὸς τὸν *β*, ὁ *β* πρὸς τὸν *γ*· εὑρίσκονται ἄρα καὶ κατ' ἐπιφανείας εἰς ἀπαρίθμησιν κυκλικὴν συνεχῆ τὰ μέρη αὐτοῦ. Ἐπεὶ

B δὲ αἱ κατὰ παντὸς μέρους αὐτοῦ ἁρμονίαι ἀριθμῷ εἰς κύκλον ἀνάγονται, ὁ δὲ κύκλος τῶν ἄλλων σχημάτων φυσικώτερος καὶ μονοειδέστερος καὶ οὐ μικτὸς καὶ ἁπλοῦς καὶ ἐκ μερῶν οὐ πολλῶν, ἀνάγκη πᾶσα κατ' ἀριθμὸν φυσικὴν νοεῖν τὴν τοῦ κύβου συνέχειαν, ἐπεὶ εἰς κύκλους ἀνάγεται.

δ'. Θεωρηθήτω γοῦν καὶ κατὰ συνεχεῖς ἐπιφανείας,

εἰ αὐταὶ πρὸς αὐτὰς ἀλλήλαις συνέχειαν ἔχουσι, καὶ ὁποίαν, καὶ πῶς. Ἔστω τοίνυν $a\,\beta\,\gamma\,\delta\,\varepsilon\,\zeta$ ὁ κύβος, ἁπλωθήτω ἡ a ἕως τῆς ἑκατέρας αὐτῆς β τε καὶ τῆς γ, καὶ ἡ δ πρὸς τὴν β τε καὶ τὴν γ, καὶ ἡ ε πρὸς τὴν $a\,\beta\,\gamma\,\delta$, καὶ ἡ ζ ὁμοίως πρὸς τὴν $a\,\beta\,\gamma\,\delta$· ἑνοῦνται γοῦν αὗται πρὸς τὰς κλίσεις, αἱ δὲ θέσεις καὶ ἑνώσεις αὐτῶν οὐ κυκλικαί, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἀριθμηθεισῶν γραμμῶν, ἀλλὰ γεγωνιωμέναι καὶ κλίσεις ἔχουσαι· ἡ Α γὰρ ὅλη ἕως ὅλης τῆς Β, καὶ αὖτη ἕως ὅλης τῆς Γ, καὶ αὖτη ἕως ὅλης τῆς Δ, καὶ ἡ Ε ἕως ὅλων τῶν Α Β Γ Δ, καὶ ἡ Ζ ὁμοίως ἕως ὅλων αὐτῶν Α Β Γ Δ. Φαίνεται γοῦν ἐκ τούτου ὅτι ἅπτονται μὲν, εἰς ἑαυτὰς δὲ διόλου οὐ στρέφονται κυκλικῶς εἴτουν φυσικῶς. Τμηθήτωσαν γοῦν αἱ ἐπιφάνειαι δι' ὅλου τοῦτου κύβου πάχους, καὶ συλληφθήτωσαν κατὰ τὸ ἀνάλογον ἐξίσου ὅλα τὰ τμήματα· ἐκτέθειται γοῦν ἡ Α διάμετρος τῇ Γ, καὶ ἡ Β τῇ Δ, καὶ ἡ Ε τῇ Ζ· ἔστω γοῦν ἡ μετὰ τὴν Α Η, καὶ ἡ μετὰ τὴν Γ Θ, καὶ ἡ μετὰ τὴν Β Ι, καὶ ἡ μετὰ τὴν Δ Κ, καὶ ἡ μετὰ τὴν Ε Λ, καὶ ἡ μετὰ τὴν Ζ Μ, καὶ πάλιν ἡ μετὰ τὴν Η Ν, καὶ ἡ μετὰ τὴν Θ Ξ, καὶ ἡ μετὰ τὴν Ι Ο, καὶ ἡ μετὰ τὴν Κ Π, καὶ ἡ μετὰ τὴν Λ Ρ, καὶ ἡ μετὰ τὴν Μ Σ· τεθήτω γοῦν ἡ a πρὸς τὴν β γ ἐπιφάνειαν, τετμήσθω δὲ ἐνδεκαμερῶς, ὡσαύτως καὶ ἡ δ πρὸς τὴν a γ ἐπιφάνειαν ἐνδεκαμερῶς ἑκατέρα τε καὶ ἑκατέρα, ὁμοίως τετμήσθω ἐνδεκαμερῶς, ἤγουν ἡ $a\,\beta\,\gamma\,\delta\,\varepsilon\,\zeta$, τετμήσθω δὲ ἐννεαμερῶς καὶ ἡ $\eta\,\theta\,\iota\,\varkappa\,\lambda\,\mu$, τετμήσθω δὲ ἑπταμερῶς καὶ ἡ $\nu\,\xi\,o\,\pi\,\rho\,\sigma$, καὶ ἐνωθήτωσαν αὖθις κατὰ τὸ ἀνάπαλιν ἡ $\nu : \sigma :: \xi : \rho :: o : \pi :: \eta : \mu :: \theta : \lambda :: \iota : \varkappa :: a : \gamma :: \beta : \delta :: \varepsilon : \zeta$, καὶ συνέστηκε πάλιν ὁ τρηθεὶς κύβος τεμνόμενος· ἄρα κύβος εὑρίσκεται καὶ συντιθέμενος καὶ ἑνούμενος, καὶ πάλιν κύβος εὑρίσκεται. Ὡς γὰρ ἡ $a\,\beta\,\gamma\,\delta\,\varepsilon\,\zeta$ πρὸς τὴν $\eta\,\theta\,\iota\,\varkappa\,\lambda\,\mu$, οὕτως ἡ $\eta\,\theta\,\iota\,\varkappa\,\lambda\,\mu$ πρὸς τὴν $\nu\,\xi\,o\,\pi\,\rho\,\sigma$, ἑκατέρα τῆς ἑκατέρας ὑπεροχὴν ἀνάλογον ἔχουσα. Εἰ δὲ καὶ εἰς πλείους τομὰς ἢ ἐλάττους κατὰ τὴν αὐτὴν ἀναλογίαν εἰς συνεχεῖς ἐπιφανείας τέμνειν τις τὸν κύβον πειράσεται, τὰ αὐτὰ καὶ οὕτος εὑρὼν, κύβον εἶναι ἐάσει αὐτόν.

ε'. Ἐδείχθη γοῦν καθὼς ἔδει ἐν τῷ κύβῳ διττὴ συνέχεια, ἡ κατὰ κύκλον καὶ ἡ ἐξάεδρος. Ἔστω γοῦν ἡ κατὰ κύκλον καὶ ἀριθμητὴ φυσικὴ, ἡ δὲ κατὰ τὸ ἄλλο σχῆμα κατὰ κρᾶσιν καὶ μίξιν· αἱ γὰρ κράσεις μικταὶ, τὰ δὲ γεγωνιωμένα σχήματα ἔμφασιν ἔχουσι μίξεως, διὰ τοῦτο τὸ τοῦ κύβου σχῆμα καθότι γεγωνιωμένον μικτόν. Εἰ δ' ὅτι καὶ τοῦτο τῆς φύσεως καὶ ὁ κύκλος τῆς φύσεως καὶ κοινωνεῖν κατ' αὐτὸ εἴπῃ δηλαδή τις, στέρξω αὐτό· ἐν γὰρ τῇ φύσει καθότι τῆς φύσεως ἑνοῦνται ἅπαντα, ὥσπερ καὶ εἰς τὸ σημεῖον αἱ ἀπὸ τῆς περιφερείας τοῦ κύκλου γραμμαὶ εἰσερχόμεναι.

numerationem circularem, etiam secundum superficies. Quoniam autem harmoniæ partium omnium cubi propter numerum ad circulum referuntur, circulus vero omnium aliarum figurarum est maxime naturalis maximeque uniformis, neque mixtus est, sed simplex et ex partibus non multis, est omnino necesse secundum numerum, naturalem intelligere cubi continuationem, quando nimirum ad circuli continuationem revocatur.

4. Jam vero consideremus etiam cubum secundum continuas superficies, an ipsæ inter se continuationem habeant, et qualem et quomodo. Esto igitur $a\,b\,c\,d\,e\,f$ cubus. Uniatur superficies a cum utraque, nempe b et c; item d cum b et e; item e cum $a\,b\,c\,d$, itemque f cum $a\,b\,c\,d\,e$. Uniuntur igitur in angulis inclinationum. Situs vero et copulationes ipsarum non sunt circulares, ut cum ad numerum lineas revocabamus, sed in angulos rediguntur et inclinationes habent. Nam tota a usque ad totam b pertingit, et hæc usque ad totam c, item hæc usque ad totam d, et e usque ad totas $a\,b\,c\,d$, item f usque ad totas $a\,b\,c\,d\,e$. Ex quo intelligitur ipsas se inter se tangere, sed hoc modo ad circularem conversionem et naturalem communionem non revocari. Secentur igitur superficies per totam cubi altitudinem, et colligantur, æquali proportione observata, omnes sectionis partes. Expositus est igitur et substratus diameter a ipsi c, et b ipsi d, et e ipsi f. Esto igitur post ipsam a altera h, post ipsam c altera k, post ipsam b altera i, post ipsam d altera l, post ipsam e altera m, post ipsam f altera n, rursus post ipsam h altera o, post ipsam i altera p, post ipsam k altera q, post ipsam l altera r, post ipsam m altera s, post ipsam n altera t. Apponatur igitur ipsa a superficiei $b\,c$; secetur vero in undecim partes. Eodem modo ipsa d superficiei $a\,c$ apponatur, et reliquarum quælibet altera alteri apposita similiter secetur in undecim partes, nempe $a\,b\,c\,d\,e\,f$. Deinde $h\,i\,k\,l\,m\,n$ secentur in novem partes. Postremo $o\,p\,q\,r\,s\,t$ secentur in septem partes ac de integro coagmententur ipsæ partes facto initio a postremis, contrario et inverso ordine. | $o.t.$ | $p.s.$ | $q.r.$ | $h.n.$ | $i.m.$ | $k.l.$ | $a.c.$ | $b,d.$ | $e.f.$ — Atque ita cubus sectus restitutus est. Cum igitur secatur, cubus reperitur, et cum componitur et coagmentatur, rursus cubus reperitur. Ut $a\,b\,c\,d\,e\,f$ se habet ad $h\,i\,k\,l\,m\,n$, sic $h\,i\,k\,l\,m\,n$ ad $o\,p\,q\,r\,s\,t$: sic ut altera pars alteri cum proportione excellat. Quod si quis in plures sectiones aut minores, observata eadem proportione, cubum secare in continuas superficies conabitur, hic iisdem repertis, ipsum sinet esse cubum.

5. Probavimus igitur, ut oportebat, in cubo duplicem esse continuationem, circularem unam, et alteram hexaedram. Esto igitur naturalis illa quæ est circularis et numerabilis, at illa quæ est secundum aliam figuram esto continuatio coagmentata et mixta. Nam temperationes sunt mixtæ. Porro figuræ angulis prædictæ mixtionis habent speciem. Quamobrem figura cubica, quatenus est angulis prædita, est mixta. Quod si quis dicat et hoc et circulum esse naturæ, ideoque inter se communicare, non rejiciam; nam in natura ut sunt naturæ, uniuntur omnia, quemadmodum in circulo omnes quæ

Δεῖ γοῦν κατὰ τούτους τοὺς λόγους νοεῖν ὅτι καὶ πᾶσα κρᾶσις οὕτως ἔχει πρὸς τὴν φύσιν μερικῶς ὅτι μικτή· ἡ φύσις γὰρ πάντων κατηγορεῖται, κρᾶσις δὲ ἐνοειδοῦς φύσεως οὔποτ' ἂν κατηγορηθῇ· ἔστω γὰρ ἀδιόριστος ἡ *a*, διωρισμέναι δέ γε ἡ *β γ δ* καὶ ἐφ' ἑξῆς πᾶσαι· ἡ γοῦν ἀδιόριστος *a* οὔποτ' ἂν τῇ *β γ δ* δώσει γνώμονας, αὗται δὲ γνωματεύσουσιν αὐτήν· παντὶ γὰρ σχήματι γνωματευομένῳ ὁ γνώμων περιέχεται· ἐν αὐτῷ τέμνει γὰρ καὶ διακρίνει. Ἡ φύσις ἄρα κατηγορηθήσεται πάσης κράσεως, καὶ δέξεται ἅπαντα τὰ κατὰ κρᾶσιν καθέκαστα καὶ ἀνάξει πρὸς ἑαυτὴν ὡς μήτηρ αὐτῶν. Ἔχει μὲν οὖν ταῦτα οὕτως καὶ καθὼς εἴρηται. Εὑρίσκεται δὲ, ὥσπερ εἴπομεν, ἐν τῇ κράσει καὶ τῇ φύσει καὶ ἄλλα τινὰ, ἃ καθ' ἃ κοινωνεῖν φαίνονται ὁμοίως καὶ διαστέλλεσθαι, ὥστε ποῖ μὲν ἑνοῦνται, ποῖ δὲ διαστέλλονται. Πότερον οὖν εὑρέθη καὶ καθ' ἕτερον τρόπον ἡ τῶν κράσεων πρὸς τὴν φύσιν κοινὴ ἕνωσις καὶ ἡ ἰδία διάκρισις οἷον ὡς ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν; Τὸ γὰρ τῶν ἀριθμῶν χύμα πηγὴ ἐγγίστων ἐστίν· ἔγγιστα δὲ καλῶ τὰς κράσεις καὶ τὰ καθέκαστα· πηγάζει γὰρ ἐξ αὐτοῦ τὰ ἔγγιστα· τὰ δὲ ἔγγιστα πρὸς ἑαυτὰ συστρέφονται καὶ διακέκριται ὡς μὲν ἐκ τοῦ γένους, ὡς δ' ἑνοῦνται κατὰ τὴν φυσικὴ[illegible]λις ἐκεῖνο ἀναγωγήν.

ς'. Ἐκκείσθω τοίνυν τὸ χύμα τῶν ἀριθμῶν. Τὰ εἰκοσιτέσσαρα στοιχεῖα νομιζέσθωσαν ὡς ἄπειρα. Τμηθήτωσαν γοῦν τὰ τρία τὸ *a β γ*. Εἰ μὲν οὖν κεῖται *a β γ* κεῖνται, χυματικῶς τῷ φυσικῷ, καὶ πάλιν τῶν ἀριθμῶν ἑνοῦνται χύματι καὶ οὐκ εἰσὶν ἔγγιστον· εἰ δὲ τὸ *a β*, ποῖ μὲν τὸ *a*, καὶ ποῖ τὸ *γ*, καὶ αὖθις τὸ *γ* ποῖ μὲν τὸ *β*, καὶ ποῖ τὸ *α*, σχηματισθῶσι καὶ ἐκκοπῶσι τοῦ τῶν ἀριθμῶν χύματος, καὶ γενήσονται τρίγωνος ἐπίπεδος ἀριθμὸς, ὡσαύτως καὶ τὰ τέσσαρα καὶ ἄλλος πᾶς ἀριθμὸς ὁπόταν ἐκκοπῇ τῶν ἁπλῶν καὶ φυσικῶν ἀριθμῶν ὡς καθέκαστόν τε καὶ κρᾶσις κληθήσεται ἔγγιστον, ἀναχθήσεται δὲ ὡς ἔχον μονάδας εἰς τὸ χύμα τῶν ἀριθμῶν, διακριθήσεται δὲ ἐκ τοῦ χύματος καὶ ἐκ τῶν ἄλλων σχημάτων ὡς στρέφον τὰ οἰκεῖα ἐν ἑαυτῷ μέρη καὶ ἐγγίζον θάτερον θατέρῳ καθ' ἕνωσιν. Ἔστι δὲ καὶ τοῖς ἐγγίστοις σχέσις ἰδία, οἵαπερ ἂν δὲ πᾶσι πάντα ἑνῶσθαι πέφυκεν, εἰ μὴ εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην πηγαίαν ἀναχθῶσι τοῦ χύματος, ἑνοῦνται δὲ καὶ μερικῶς οἷον ἡ τετρὰς εἰς τὴν ἑξακαιδεκάδα· ὁ γὰρ εἰς κύβον στερεωθεὶς ἀριθμὸς τετράδας φέρει ἐφ' ἑκατέροις τοῖς μέρεσιν· ἡ τριὰς εἰς τὴν τριάκοντα πεντάδα, τὸ γὰρ ταύτης ἐπίπεδον ὁ πεντεκαίδεκα, καὶ τὸ ὑπερβαῖνον ὁ δέκα, καὶ τὸ ὑπὲρ τούτων ὁ ἕξ, καὶ τὸ ἄνωθεν ὁ τρία, καὶ ἡ μονὰς ἄκρον καὶ κορυφή. Ὁ μὲν οὖν τετράγωνος εἰς τὸν κύβον σχετικῶς ἑνωθῇ, ὁ δὲ τρίγωνος εἰς τὴν πυραμοειδῆ, ὁ δὲ κυκλικὸς εἰς τὸν σφαιροειδῆ, καὶ

a circumferentia in punctum ducuntur lineæ. Intelligendum est igitur ex his quæ diximus, omnem temperationem ita se habere ad naturam, nempe particulariter, quia est mixta. Nam natura de omnibus dicitur. At temperatio de natura nunquam universe dicetur. Esto enim indefinita superficies *a*, definitæ vero *b c d*, certe indefinita *a* nunquam dabit gnomonas definitis *b c d*. Hæ vero illi gnomonas suppeditant. Nam omnis figura gnomone prædita gnomonem in se continet; secat enim et distinguit gnomon. Quare natura de omni temperatione dicetur, et suscipiet omnia secundum temperationem singularia, et revocabit ad se tanquam mater illorum. Ita est igitur quemadmodum dictum est. Sed reperiuntur etiam, quemadmodum diximus alia quædam quæ qua ratione communicant inter se, eadem etiam videntur distingui. Quare illo modo uniuntur, hoc autem modo distinguuntur. Utrum igitur reperta est etiam secundum alterum modum communis quædam temperationum cum natura copulatio, et propria etiam distinctio ut in numeris? Nam numerorum flumen fons est proximorum: proxima vero appello temperationes et singularia. Numerus enim ex seipso effundit proxima. Proxima vero in se inter se reciprocantur et distinguuntur. Ac distinguuntur quidem quia ex genere manant, uniuntur vero secundum naturalem ad illud revocationem.

6. Exponatur igitur flumen numerorum. Quatuor autem et viginti elementa sint illud flumen. Reputentur ut infinita. Secentur igitur tria *a b c*.

Si igitur considerentur *a b c* ut posita sicut in fluxa illa continuatione, uniuntur naturaliter et rursus ad numerorum flumen revocantur, et non sunt proximum quid. At si *a* assumpserit partim *b* partim etiam *c*, et rursus si *c* assumpserit partim quidem *b*, partim etiam *a*, atque hoc modo in figuram redigantur et decerpantur de numerorum perenni flumine, erunt triangulus planus numerus. Eodem modo quatuor et quilibet alius numerus cum excisus fuerit ab absolutis et naturalibus numeris, appellabitur proximum quid, nimirum singulare et temperatione præditum. Revocabitur autem ad flumen numerorum eo quod habeat unitates, sed secernetur ab ipso flumine et ab aliis figuris ut suas in seipso partes vertens, et hac copulatione unam partem alteri adjungens. Est autem proximis sua convenientia propria. Neque omnium rerum natura fert ut possint cum omnibus copulari: nisi ad primum illum perennem fluminis fontem revocentur. At uniuntur etiam particulariter. Ut quaternarius in sex denarium propagari potest, rursus in cubum. Nam numerus ex quaternario solide compactus in cubum, quaternarios habet in suis utrinque partibus. Ternarius item in quinque propagari potest, nam hujus planus numerus est 15 numerus: qui superior his est denarius; his etiam superior est senarius: supremus ternarius, unitas vero est cacumen et fastigium. Quadratus igitur in cubum uniatur propter habitudinem, triangulus vero in pyramidis similem numerum, circularis vero numerus in sphæræ si-

ἄλλος πᾶς εἰς τὸν πεφυκότα. Καὶ καθότι μὲν οὖν πάντες μονάσιν εἰσί τε καὶ γεννῶνται, ἔχουσιν εἰς τὸ τῶν ἀριθμῶν χύμα τὴν ἕνωσιν, ὅτι δὲ διακριθέντες ἄλλοι ἄλλοις ἑνοῦνται, καὶ ἄλλοις ἕτεροι, καὶ οὐ κοινωνοῦσινὡς τύχωσιν, ἀπ' ἀλλήλωνἐναργῶς διακέκριν-ται ταῦθ' ὅτι καὶ κατὰ φύσιν καὶ κρᾶσιν γίγνεται· εἰς γὰρ τὴν πρώτην ἐκείνην πηγὴν ἑνοῦνται ἅπαντα· διακρίνονται δὲ ἀπ' ἀλλήλων ὅταν ἐξ ἐκείνης ποικιλθῶσι καὶ σταλῶσι πρὸς μερισμόν.

ζ'. Ἡ μὲν οὖν τῇ φύσει συνοῦσα συναχτικὴ ἰσχὺς διήκει καὶ ἕως τῶν λεπτοτάτων τῶν κράσεων μερισμῶν, συνάγει δὲ πάλιν ὡς ἀρχικὴ τὰ μέρη εἰς τὸ καθόλου, ἡ καὶ ταῖς κράσεσιν οἰκεία ἰδότης ἑκατέρας ἀπ' ἀλλήλων μερίζει, ἑνοῖ δὲ κατ' ἰδιότητα μερικῶς. Ἔχουσι δὲ τὰ μερικὰ ἐν μερικοῖς πωλοτρόπως τὴν ἕνωσιν, ὥσπερ καὶ ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς* Ἀριστοτέλης μνήμην εἶναι ποιεῖ, καί γε ἁπλῆν ταύτην νομίζων, πολυπλόκους τὰς φαντασίας ὀνομάζει αὐτῆς. Εἰ μὲν οὖν τῇ ἁπλῇ ψυχῇ τὰς κινήσεις πολυπλόκους νοοῦμεν εἶναι, καὶ συμβάλλεσθαι μὲν ἄλλας πρὸς ἄλλας, ἑτέρας δὲ πρὸς ἑτέρας, καὶ οὐχ ἁπλῶς ὅτι πᾶς ἑαυτῆς ἑνοῦσθαι κοινῶς καί γε νοερᾶς οὔσης καὶ οὐ μικτῆς, πολλῷ μᾶλλον τὰς κράσεις δοξάσωμεν μὴ ἑνοῦσθαι κοινῶς, ἀλλ' ἰδίως, τὰς καὶ ὕλην ἐχούσας καὶ διόλου μικτὰς, κατὰ τὸ εἶναι κράσεις αὐτάς. Εἰ γὰρ καὶ κρᾶσις μὴ ἔχουσα εὐρεθῇ ὕλην, ἀλλ' οὖν καὶ αὐτὴ καθότι κράσεσι καὶ ἑτέραις δὲ μὴ συμβάλλεσθαι· περιόντι γὰρ θέσει καταγίνονται πράγματι, καίτοι διὰ τοῦτο κατὰ τὴν σχέσιν ἀφορῶσι τῆς οἰκείας ὁρμῆς· πολυμερῆ γὰρ τὰ κατὰ κρᾶσιν τελούμενα ὅτι αἱ κράσεις πολυμερεῖς κατ' ἐπισύνθεσιν· αἱ μὲν γὰρ ἑνοῦνται, αἱ δὲ ἀνοικειότητι διαστέλλονται· περὶ γὰρ τὴν εἰς κοινότητα ἰδιότητα οὐ λόγος αὐταῖς, ἀλλ' εἰς ἰδιότητα ὁ σκοπὸς ἐπεὶ καὶ οὐ καθότι ἐν ἑνὶ τέλει ἀφορῶσιν ὁμοῦ· ἔστι γὰρ ὅπου καὶ φαῦλα τέλη τελοῦσι μιγεῖσαι κράσεις, ἡ φύσις δὲ οὐδὲν εἰς αἰσχρὸν ἀφορῶσα τέλος ἐποίησε. Διὰ τοῦτο καὶ παρὰ φύσιν ἐκεῖνα κέκληται· τὸ δὲ πλεῖον μιγεῖσαι κράσεις αἴσια τέλη τελοῦσι, Παράδοξον δὲ δοκεῖται ταῖς κατ' ἰδιότητα κράσεσι μιγνυμέναις ἡ τῶν ἑτέρων κράσεων ἕνωσις· ἀφορᾷ γὰρ ἕκαστον εἰς τὴν τοῦ ἐγγίστου ἕνωσιν· συνάγονται γὰρ μᾶλλον τὰ ὅμοια ἢ τὰ ἀνόμοια, ὅτι τὸ συγγενὲς ἔλκει τὸ συγγενές. Πότερον οὖν ἁπλῶς ἡ φύσις ποιήσασα δηλαδὴ τὰς ἀρ-

milem numerum: et quilibet alius numerus in quem natura propagari et uniri potest. Et quoniam omnes ex unitatibus exsistunt et oriuntur, ideo omnium copulatio universalis ad numerorum flumen perenne revocatur. Eo autem quod separati alii ab aliis uniantur etiam alii cum aliis nec copulentur cum quibuslibet, a se inter se manifeste distincti sunt. Hoc autem ideo fit quod et secundum naturam et secundum temperationem uniantur; nam in primum illum fontem uniuntur omnia. Discernuntur vero inter se cum a fonte illo profecta varietatem acquirunt et in distributionem veniunt.

7. Vis igitur copulandi quæ perpetuo naturam comitatur, permeat distributionem etiam ad subtilissimas usque temperationes. Rursus autem ut princeps causa revocat partes ad unionem universalem. At vis proprietatis utriusque sigillatim partes inter se distinguit. Copulat autem particulariter secundum proprietatem. Particularia vero in particularibus variis modis habent copulationem ut etiam in libris *De anima* Aristoteles tradit. Et cum simplicem animam credat esse, tamen multiplicia ipsius visa commemorat. Si igitur simplici animæ multiplices motus inesse intelligimus, et alios cum aliis componi, et diversos cum diversis, neque simpliciter uniri, quamvis ipsa sit intelligens, nullamque admistionem ferat, multo magis existimare debemus temperationes illo communi modo non uniri, sed peculiari, cum præsertim et materiam habeant et penitus permistionem suscipiant eo quod sint temperationes. Nam etiamsi detur aliqua temperatio quæ materiam non habeat, verumtamen quia temperatio est, admistionem suscipit. Temperationum igitur natura fert, ut cum temperationibus copulentur, neque cum diversis componantur. Nam rei positæ exsistenti accidunt, licet etiam a re discedant pro ratione propensionis propriæ. Nam multiplicia sunt quæ per temperationem constituuntur, eo quod temperationes etiam sint multiplices, propter compositionis additionem. Aliæ igitur uniuntur, aliæ propter diversam proprietatem sejunguntur. Nam præter illam generalem uniendi rationem temperatio suam quæque proprietatem sequitur, cum non semper ad unum finem simul dirigantur temperationes. Fit enim sæpe ut temperationes permistæ effecta mala edant. At natura nunquam sibi proposuit turpe aliquid efficiendum. Idcirco illa præter naturam facta dicuntur. Sæpius vero temperationes permistæ prosperos successus habuerunt. Porro quod temperationes diversæ cum temperationibus secundum proprietatem mistis uniantur incredibile videtur. Nam unumquodque cum proximo copulari solet. Potius enim similia quam dissimilia conglutinantur, quia id quod est ejusdem generis attrahit etiam illud quod est ejusdem generis. Utrum igitur, cum natura principia simplicia constituisset, et ad mistionem secundum temperationem principia illa concurrissent, attraxerunt illud quod misceri potuit? Non enim illud quod nullum omnino habitum est consecutum turpissimum aliquid sibi proponit. Esset enim erratum ac probrum naturæ. Postquam igitur illud quod non erat esse cœpit et habitum adeptum est, statim diffusum in diversas partes varie permeat, atque idcirco aliis alia uniuntur et diversis diversa, non tamen cum omnibus omnia. Facultate igitur omnia sunt unum in natura, sed se-

χὶς, καὶ πρὸς μίξιν κατὰ κρᾶσιν ἐκεῖναι συνδραμοῦσαι ἠσπάσαντο τὸ μικτόν; Οὐδαμῶς γὰρ τὸ μηδαμῆ μηδαμῶς εἰς ἕξιν ἐλθὸν εἰς αἴσχιστον ἀφορᾷ· τοῦτο γὰρ ἀποτυχία καὶ ὕβρις τῆς φύσεως· ἐλθὸν γὰρ καὶ ὄντωθὲν τὸ μὴ ὄν, ἐν διαφόροις τε αὖθις μέρεσι μερισθὲν, ποικίλως ῥέπει, καὶ διὰ τοῦτο ἄλλοις ἑνοῦνται ἄλλα, καὶ ἑτέροις ἕτερα, καὶ οὐ πᾶσι τὰ πάντα. Δυνάμει γοῦν πάντα εἰσὶν ἓν ἐν τῇ φύσει, διακεχωρίκασι δὲ ἀπ' ἀλλήλων κατ' ἰδιότητα· αἱ γὰρ κράσεις πᾶσαι τῆς φύσεως· αὗται δὲ πρὸς αὐτὰς ἑνοῦνται καὶ διαθέουσι, καίτοι καὶ κατ' εἰσροὴν μίγνυνται, αἱ μὲν πρός τινος, αἱ δὲ διὰ τὸ ἀνοίκειον ἄλλως βαίνουσι. Τοῦτο δὲ ὁμολογουμένως καὶ οὐκ

A ἄλλως ἔχον ἐστί. Τοιαύτην γοῦν τάξιν πρὸς τὴν φύσιν αἱ κράσεις ἔχουσαι, μερίζονται μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἑνοῦνται δὲ εἰς αὐτὴν δυνάμει· πεφύκασι γὰρ αἱ μὲν τοιαῦται, διὸ καὶ κατ' ἰδιότητα ῥέπουσι καὶ μίξεις τελοῦσι, καὶ ἄλλως αἱ μὲν ὁρμῶσιν, ἄλλως δέ γε αἱ ἄλλαι, ἑκάστη κατὰ τὴν οἰκείαν ἰδιορυθμίαν, διὰ τοῦτο καὶ τὰ κατὰ τῶν οἰκείων αὐτῶν σκοπῶν γινόμενα οὐκ ἔχουσι τὸ πιστὸν, ἀλλὰ τὰ κατὰ φύσιν γινόμενα ἀξιόπιστά εἰσιν ἀεί· αἱ γὰρ κράσεις ἔστιν ὅπου καὶ παρὰ φύσιν ποιοῦσιν, ὡς ὀδεύουσαι θελητῶς καὶ κατ' ἄλλους πλείους τούτων τῶν λόγων λόγους, τὸ ἀναγκαῖον ἔχοντας, περὶ ὧν εἰς τὸ ἑξῆς εἴπωμεν.

prantur inter se secundum proprietatem. Nam omnes temperationes sunt naturæ, ipsæ autem inter B se uniuntur et irrepentes miscentur quædam cum quibusdam, aliæ vero propter diversam proprietatem diversum cursum tenent. Hoc ita esse, et non aliter, nemo inficiari potest. Cum igitur ea sit ratio temperationum cum natura comparatarum, fit ut separentur quidem a se inter se, facultate vero in natura uniantur. Nam talium temperationum natura hoc fert. Idcirco etiam secundum proprietatem influunt

et misliones efficiunt, atque alio modo hæ feruntur, alio etiam modo illæ secundum suam quæque propensionem. Idcirco illa quæ fiunt secundum proprium scopum non sunt credibilia, at illis quæ secundum naturam fiunt fides inprimis tribuitur. Temperationes autem nonnunquam præter naturam aliquid constituunt, perinde ac si arbitratu suo procederent, quod multis aliis rationibus probari potest, de quibus deinceps dicamus.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΙ

ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ

ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

—

THEODORI LASCARIS

FILII SUMMI IMPERATORIS DOMINI JOANNIS DUCÆ

DE COMMUNIONE NATURALI

SERMO SECUNDUS.

—

α'. Περιάγονται μὲν αἱ κράσεις ἐν ἰδιότησι, καθὼς D εἴπομεν, ἀφίστανται δὲ μετὰ τὸ προελθεῖν ταύτας

1. Circumferuntur quidem temperationes in proprietatibus, uti diximus, discedunt autem a se inter

ἐκ τῆς φύσεως ἀπ' ἀλλήλων. Ἐπεὶ δὲ τὰ διῃρημένα καὶ μάχονται, ἔστιν ὅπου δέ γε καὶ κοινωνοῦσι,

se, postquam a natura progressæ sunt. Quoniam autem nonnunquam pugnant inter se quæ divisa

συνέβη καὶ ταύταις οχίσις τε καὶ διάστασις. Πότερον οὖν ἐν τῷ ταύτας μερίζεσθαι συνεισῆλθε τῇ αὐτῶν διαιρέσει τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ χείριστον, τὸ μικτὸν καὶ τὸ στασιῶδες, ναχεῖνα τὸ ποικίλλον εἰσήγαγον; πεφύκασι γὰρ ποικίλλειν τὰ μέσα αἱ ἐναντιότητες, ὥσπερ καὶ ἐπὶ τῶν σχημάτων. Ἡ γὰρ διάστασις τῶν θείων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων οὖσα πολλὴ, αὐτὴν δὲ ἐπειδὴ διὰ μέσου τινὸς ἁρμοσθῆναι ὡς ὀπωσοῦν ἀρχὴν, τὸ μέσον τούτων ἕξις ἐποίκιλλε τετραμερῶς καὶ πολυμερῶς· ἡ γὰρ τοῦ τοιούτου στέρησις ἀγαθοῦ τὴν ἕξιν ἔφερεν, αὖτη δὲ τὴν ποικιλίαν, τὸ ποικίλον τὰ σχήματα, καὶ ταῦτα τὴν ἕνωσιν, ὥστε διὰ τοῦ μέσου τε καὶ ποικίλου τὰ διεστῶτα συνήλθοσαν. Τῆς μὲν οὖν ποικιλίας τούτων καὶ τῆς ἑνώσεως ἑτέρων λόγων λόγοι ἔχουσι τὴν ἀπόδειξιν, περὶ δὲ τῶν κράσεων ὁ νῦν σκοπὸς ἐφαρμόδιος.

β'. Διήρηνται γοῦν αἱ κράσεις ἀπὸ τῆς φύσεως τῷ τρόπῳ ὃν πρὶν εἴπομεν, αὗται δὲ μεμονωμένως οἰμῶσι καὶ μίγνυνται. Θεωρητέον γοῦν αὐτὰς καθ' αὐτὰς ὅπως εἰσί τε καὶ κοινωνοῦσι. Τοῦτο δὲ οὕτως ἂν εὑρεθῇ· ἐξετασθέντων τῶν στοιχείων τε καὶ τῆς φύσεως, καὶ ἡ μὲν οὖν φύσις κοινὴ πᾶσι καὶ πάντων κατηγορεῖται καὶ γνωματεύεται, καὶ κέντρον πανταχόσε εὑρίσκεται καὶ ἀρχὴ καὶ πηγὴ, καί τοι καὶ τῶν ἄκρων ὅλη διόλου ἐστὶ καὶ τῶν μεσοτήτων ὁμοίως

A καὶ πανταχοῦ καὶ οὐχ ὡς μερικὴ μερικοῖς, ἀλλ' ὡς πάντων κοινὴ, αἱ δὲ κράσεις ἐν μὲν τῇ φύσει ὡς καὶ τὰ στοιχεῖα, ἐπὰν δὲ ποικιλθῶσι ῥέπειν εἰς ὃ πεφύκασιν ἑκάστη, καθὼς προείρηται. Εἰσὶ δὲ καὶ κράσεις μὴ ὑλικαὶ, αἵτινες κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ αὗται κοινωνοῦσι τῆς φύσεως· εἰ γὰρ καὶ αὗται μὴ ὑλικαὶ, ἀλλ' οὖν ὅτι κράσεις; μικταὶ, καθὼς ἐν τῷ προτέρῳ εἴρηται λόγῳ· οἷον ὡς ἐπὶ τῶν μουσικῶν ἁρμονιῶν, ἐπὶ τῶν σχημάτων τῶν νοητῶν, ἐπὶ τῶν σχέσεων τῶν τε ἀριθμητικῶν καὶ τῶν ἄλλων ὧν εἴπομεν. Αἱ δ' ὑλικαὶ κράσεις καὶ αὗται τῇ ὁμοίᾳ τάξει κοινωνοῦσι τῆς φύσεως καὶ μερίζονται, τὰ δὲ στοιχεῖα οὐκ ἀλόγως κοινωνοῦσιν αὐτῆς, καὶ πρὸς ἑαυτὰ πηγὴ ὄντα, καί τοι τῶν κράσεων, ἀλλὰ καθ' ἁρμονικοὺς λόγους διπλασίονας, ἡμιολίους; τε καὶ
B ἐπιτρίτους· πάντα γὰρ τὰ καθ' αὐτὰ ἡνωμένα, καὶ μὴ δι' ἄλλων, κυκλικὴν τὴν συστροφὴν ἔχουσιν· ἥνωνται γὰρ καὶ τὰ τῶν σωμάτων μέρη καὶ μέλη, τά τε τῶν ἀψύχων καὶ τῶν ἐμψύχων, ἀλλ' οὐ καθ' αὐτὰ πρὸς αὐτὰ ὅλα τοῖς ὅλοις ἕνωσιν ἔχουσι, διὰ τῶν μέσων δὲ ἑνοῦνται τὰ παρεκάτερα, ἡ δὲ τῶν στοιχείων ἕνωσις οὐ τοιαύτη, ἀλλ' ὅλη τοῖς ὅλοις δι' ὅλων καὶ οὐκ ἐν μέσῳ τινῶν. Ἔστι δὲ καὶ τάξις ἐν αὐτοῖς κατά τε τὸ ἄνω καὶ τὸ κάτω, τὸ μᾶλλόν τε καὶ τὸ ἧττον, τὸ ποσὸν, τὸ κοῦφόν τε καὶ βαρὶ, καὶ κατὰ μὲν τὸ ἄνω καὶ κάτω, καὶ αὕτη δηλοῖ ἡ

sunt, interdum etiam conveniunt, ex eo fit ut convenientiam ac distantiam illis accidere animadvertamus. Utrum igitur cum dividerentur, una cum divi-
C sione ipsarum irrepserit bonum et malum, proclivitas ad mistionem, et proclivitas ad secessionem, ita ut varietatem induxerint? Nam contrarietates solent intermediis varietatem afferre, ut etiam fit in figuris. Cum enim distantia positionum et rerum humanarum (quæ magna est) intermedio quodam esset copulanda : harum intermedio varietatem quadruplicem adeoque multiplicem habilitas conciliavit. Nam talis boni privatio habilitatem attulit, habilitas vero varietatem; varietas autem figuras, et figuræ copulationem. Quamobrem quæ inter se multum distabant, intercedente aliquo medio et vario convenere. Rationes autem varietatis horum et copulationis alio in loco aliisque argumentis
D demonstrantur. Nunc vero tractationis ordo requirit ut, quemadmodum propositum est nobis, de temperationibus dicamus.

2. Distinctæ sunt igitur temperationes a natura modo quem ante diximus. Ipsæ autem solitariæ inferunt se et miscentur. Sunt igitur ipsæ per se seorsum considerandæ quo modo exsistant et copulentur. Hoc autem inveniri poterit si elementa et naturam perscrutati fuerimus. Ac natura quidem communiter et de omnibus dicitur, et quasi gnomonibus circumdatur et undequaque centrum esse reperitur, principium et fons, licet etiam tota per totas extremitates, medietates omnesque adeo partes se diffundat, neque ut particularis cum particularibus misceatur, sed ut omnium communis. Temperationes autem aliæ quidem sunt natura, ut etiam elementa. Postquam vero varietatem susceperunt, in illud influunt ad quod aptæ natæque sunt, quemadmodum ante dictum est. Sunt autem quædam temperationes non materiatæ quæ ex eadem ratione ipsæ quoque naturam participant. Quamvis enim sint materiei expertes, quia tamen sunt temperationes, sunt admistionis participes, ut etiam in priore sermone docuimus, cujusmodi sunt in musicis instrumentis, in figuris quæ sub intelligentiam cadunt, in comparationibus arithmeticis et aliis rebus quarum meminimus. Porro temperationes materiatæ etiam ipsæ eadem ratione cum natura communionem habent et dispartiuntur. At elementa non absque ratione participant illam, etiamsi sibi sint fons et origo temperationum; sed participant secundum harmonicas rationes, nempe duplas, sesquialteras et sesquitertias. Nam quæcunque per se uniuntur et non per alia, circularem conversionem habent. Unitæ enim sunt corporis partes, et membra tam animatorum quam inanimatorum, sed non ipsa per se tota cum totis unita sunt, sed intercedentibus mediis inter se unita sunt. At elementorum communio non est talis, sed tota totis per tota nullis intercedentibus mediis adunata sunt. Est etiam ordo in his secundum superiorem et inferiorem locum, id quod est magis et minus, secundum quantitatem, levitatem et gravitatem. Ac ordo quidem secundum superiorem et inferiorem locum manifeste cernitur. Nam ignis sursum fertur, huic subjicitur aer, aqua magis accedit ad ter-

ἐνάργεια· ἀνωφερὲς γὰρ τὸ πῦρ, ὑπὸ δὲ ὁ ἀὴρ, προσεχέστερον δὲ τὸ ὕδωρ τῇ γῇ· μέση ἡ γῆ. Πάντα καὶ γὰρ τὰ βάρη αὐτοφυῶς πρὸς τὸ κέντρον ὁρμᾷ· τὸ μᾶλλον δὲ καὶ τὸ ἧττον, οὕτως. Μᾶλλον ἐν γῇ ὕδωρ καὶ οὐ πῦρ, καὶ ἐν αἰθέρι ἀὴρ, καὶ οὐχὶ γῆ, καὶ ἐν ἀέρι ὕδωρ καὶ οὐχὶ γῆ, καὶ ἐν ὕδατι ἀὴρ καὶ οὐχὶ πῦρ. Ἔστι δὲ πᾶσι πάντα, οὐμενοῦν δὲ διὰ μέσου τινὸς, ἀλλ' αὐτὰ δι' ὅλων αὐτῶν, πλὴν κατὰ τὸ μᾶλλόν τε καὶ τὸ ἧττον, ποσότητι δὲ καθότι τὰ περιεχόμενα τῶν περιεχομένων ἐλάσσω, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ἀνάλογον στεγανότητα ἢ ὑγρότητα ἢ λειότητα ἢ μανότητα, ἢ λεπτότητα, κουφότητα ὡσαύτως τε καὶ βαρύτητα, καὶ τοῦτο γνωστὸν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐναργείας ἐστίν· οὐδὲ γὰρ εἰλικρινέστερον γνοίη γε ἄν πᾶς οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ νοῶν τοῦτ' αὐτὸ ἢ ἐξ αὐτῶν· ἔχει γὰρ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὴν τῶν ἑκατέρων εἰς ἑαυτὰ ἐνέργειαν εἰς τοὐμφανὲς τὰ ἑαυτῶν δεικνύοντα ἰδιώματα· τούτοις δὲ φύσις ἐστὶν ἀρχὴ, μερισμὸς δὲ ὑπάρχει αὐτῆς· οὕτω γὰρ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα τῇ ὁμοίᾳ ποικιλίᾳ ἐπακολουθεῖ. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἀποδεικτικώτερον περὶ φύσεως καὶ κράσεων χρὴ ἡμᾶς εἰπεῖν, οὐκ ἀναβαλλόμεθα, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν στοιχείων τε καὶ τῆς φύσεως ἀποδείξομεν διὰ τοῦ καταγραφέντος

A τουτουὶ κύκλου. Ἔστω τοίνυν ὁ κύκλος ἡ Α Β Γ Δ.

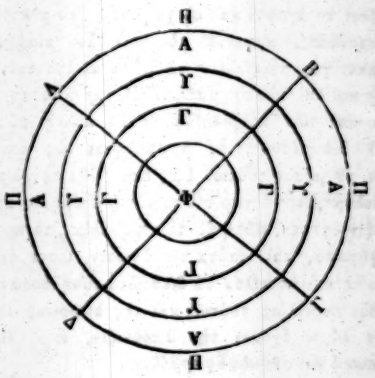

B

Δεῖ γοῦν ἀποδεῖξαι ἐν αὐτῷ τὴν τῆς φύσεως ἕνωσιν καὶ τῶν κράσεων διὰ τῶν στοιχείων τε καὶ τῆς φύσεως. Ἀχθήτω ἀπὸ τῆς Α διάμετρος περαιουμένη τῷ κέντρῳ κατὰ τὴν Γ, ὡσαύτως καὶ ἀπὸ τῆς Β ἀχθήτω περαιουμένη τῷ κέντρῳ κατὰ τὴν Δ· γεγράφθωσαν καὶ ἕτεροι τρεῖς κύκλοι· ἔνδον τοῦ Α Β Γ Δ

ram, media autem est terra; nam omnia quæ gravia sunt sua sponte ad centrum feruntur. At secundum id quod est magis et minus hoc modo. Magis in terra est aqua quam ignis, in æthere aer quam terra, in aere aqua, quam terra, in aqua potius aer, quam ignis. Sunt autem inter se omnibus omnia, verum non intercedente medio quodam, sed ipsa in ipsis totis, idque secundum id quod est magis et minus, secundum quantitatem, ut cum comprehensa comprehensis minora sunt secundum proportionem ejus, quæ est in corpore, soliditatis, aut humiditatis, aut mollitudinis, aut raritatis, aut etiam subtilitatis. Eodem modo secundum levitatem et gravitatem. Atque hoc ex ipsa evidentia cognosci potest. Nemo enim (cogitans ipse per se) hoc ipsum verius quam ex ipsis rebus cognoscere potest. Habent enim ipsa elementa utrorumque in se efficientiam, ita ut manifeste suas proprietates prodant. His autem natura principium est. Verum his etiam inest distributio. Nam cætera quæ sequuntur deinceps similem varietatem retinent. Sed quoniam oportet nos de natura et de temperationibus serm onem facientes afferre probationes evidentiores, sane differre nolumus. Ac ex ipsis elementis ipsaque adeo natura descripto hoc circulo quod volumus demonstrabimus. Esto circulus A B C D. Oportet igitur in hoc circulo naturæ et temperationum communionem tam in elementis quam in natura ostendere. Ducatur ab A diameter per centrum quæ terminetur in E. Eodem modo ducatur ex B per centrum altera, quæ terminetur in D. Describantur alii tres circuli intra circulum A B C D, qui quidem æquali spatio inter se distent. Quanto autem intervallo distent A et B, tanto etiam di-

sient C D. Scribatur in circuli centro littera U.

C

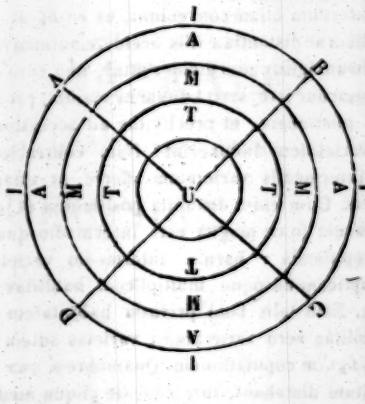

Tollatur M sector, et adæquetur ipsi T, et A ipsi M, et I ipsi A: comperiemus M duplum esse ipsius D I, et A ipsius M sesquialterum, et I ipsius A sesquitertium. Ponamus igitur T esse terram, M aquam, A aerem, I ignem. Cum igitur circuli quatuor sectiones cum N copulentur, et copulatio totius circulum efficiat, efficitur sane ut T M A I cum U copulatione naturali uniantur. Porro quia in tres partes et in triangula dividuntur, ac majores quidem partes in circumcurrentis lineæ modum inflexas, obliquas vero in rectum productas habent, ex eo temperationes a temperationibus revera separari videmus, non secus atque partes ipsas in sectores T M A I distributas varietate distingui cernimus. Nam generatis illa cum N convenientia, ad internos usque sectores tota penitus est figurata. Sed copulatio quæ est in N est individua, perinde ac si dixerim constare ex quatuor punctis quæ

κύκλου, ἐξίσου ἔχοντες τὴν διάτασιν, ὡς ὁ Α πρὸς τὸν Β τῇ διαστάσει, ὁ Γ πρὸς τὸν Δ. Ἐγκείσθω δὲ καὶ τῷ κέντρῳ τὸ Φ. Ἀχθήτω οὖν ὁ Υ τομεὺς καὶ ἐξισασθήτω τῷ Γ, καὶ ὁ Α τῷ Υ, καὶ ὁ Π τῷ Α, καὶ εὑρεθήσονται ὁ μὲν Υ τοῦ Γ διπλάσιος, ὁ δὲ Α τοῦ Υ ἡμιόλιος, ὁ δὲ Π τοῦ Α ἐπίτριτος. Τεθήτω γοῦν ὁ μὲν εἶναι γῆ, ὁ δὲ ὕδωρ, ὁ δὲ ἀήρ, ὁ δὲ πῦρ, τὸ δὲ Φ κέντρον καὶ φύσις. Εἰ γοῦν ὅτι αἱ κατὰ κύκλον τέσσαρες τομοὶ πρὸς τὸ Φ συνάπτονται, ἡ διόλου δὲ συναφὴ κύκλος ἐστίν, ἑνοῦνται ἄρα καθ' ἕνωσιν φυσικὴν ἡ Γ Υ Α Π πρὸς τὴν Φ· ὅτι δὲ τετραδικῶς μερίζονται ἢ τριγωνικῶς, ἢ τὰς μὲν μείζους περιφερῶς ἔχουσιν, εὐθείως δὲ τὰς πλαγίας, φαίνεται ὅτι καὶ κράσεις ὄντως χωρίζονται κράσεων, καθὼς καὶ τὰ εἰς τοὺς Γ Υ Α Π μέρη ποικίλλονται· ἡ γὰρ πρὸς τὸ Φ σχέσις καθολικὴ ἕως τῶν ἐνδοθεν τομέων ἐσχηματισμένη διόλου, ἡ δὲ ἐν τῷ Φ συναφὴ ἀμερής, ὡς ἂν εἴποιμι, ὅτι ἐστὶν οἷον ἐκ τεσσάρων σημείων ἁπτομένη τοῦ ἐν τῷ κέντρῳ Φ, ὥστε ἡ μὲν κύκλῳ καὶ ἡ πόρρω πρὸς τὸ Φ σχέσις ἐσχηματισμένη καὶ τίς, ἡ δὲ συναφὴ ἐπειδὴ ἐν στιγμοῖς ἀμερὴς καὶ ἀσύνθετος. Εὑρίσκεται γοῦν ὅτι ἐν τῷ Φ τὰ στοιχεῖα στηρίζονται καὶ λαμβάνουσι πόρρω τὴν σύνθεσιν κατὰ συζυγίας πρὸς τὰ τέλη αὐτῶν, ὡς αἱ ἐν τῷ κύκλῳ κείμεναι μοῖραι αἱ μείζονες πρὸς τὰς μείζονας, αἱ πλαγίαι πρὰς τὰς πλαγίας, καὶ οὕτως κραθεῖσαι αὗται αἱ εὐθεῖαι μετὰ τὴν τῶν περιφερῶν σχηματίζονται, ἑκάτερα πρὸς τὸ τῆς ἑκατέρας ἁρμόδιον κατὰ τὴν τῆς ἐπιστήμης ἀπόδειξιν. Τούτῳ δὴ τῷ τρόπῳ καὶ ταῦτα ὁμοίως ἑνοῦνταί τε καὶ ποικίλλονται.

A Ἔστι γοῦν συγγενὲς μᾶλλον τὸ ὕδωρ διὰ ταῦτα τῆς γῆς, καὶ οὐ τὸ πῦρ, ὡς καὶ ὁ ἀὴρ τοῦ πυρὸς μᾶλλον, καὶ οὐχ ἡ γῆ, καὶ τὸ ὕδωρ τοῦ ἀέρος, καὶ οὐ τοῦ πυρὸς, καὶ ὁ ἀὴρ τοῦ ὕδατος, καὶ οὐ τῆς γῆς, ὡς τὸ ἀνάλογον ἐν ταῖς τοῦ κύκλου δείκνυσι μοίραις. Κέντρον γὰρ πανταχοῦ τε καὶ ἐξ ἀνάγκης ἐστὶ τὸ Φ, ταῦτα δέ ἐστιν ἓν δι' ἄλλου καὶ ἐν ἑτέρῳ, καὶ γειτνιάζον πρὸς ἄλλο· κατὰ τὸ μᾶλλόν τε καὶ τὸ ἧττον, ὁμοῦ δὲ κατὰ τὴν τοῦ Φ ἕνωσιν συγγενῆ κοινῶς ἅπαντα κράσεις τε καὶ στοιχεῖα, κατὰ δὲ τὰς τομὰς καὶ τὰς θέσεις μερίζονται. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν σῶμα κεχωρισμένον ἐκ τῶν ἑτέρων σωμάτων καὶ εἰδοποιημένον καὶ μὴ ὡς ὕλη νοούμενον, ἀλλ' ἅμφω ὂν σὺν τῷ εἶδει· οὕτω γὰρ καί τι νομισθῇ, καὶ οὐχ ἁπλῶς ὕλη θεωρηθῇ· τὸ τριχῇ φέρει διαστατὸν, τοῦτο δὲ τριῶν δεῖται διαστάσεων, ὅπερ ἐξ ἀνάγκης ἀποτέλεσμά ἐστι τοῦ Γ Υ Α Π ἀναγκαίως, τὸ Υ τοῦ Γ εἶναι διπλάσιον, ἵνα προσλαμβάνοντα ταῦτα καὶ τὸ Α Π τελῶσιν ὁμοῦ τὰ καθέκαστα, καὶ πρῶτον μὲν οὖν σχῆμά ἐστι τὸ τρίγωνον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ δύο τῆς μονάδος διπλάσιος, ἡ δὲ μονάς τε καὶ ἡ δυὰς τριάδα τελοῦσιν, ἐκ τῆς τούτων συνθέσεως ἐξ ἀνάγκης ἐστὶν ἡ τριὰς, ἡ δὲ τριὰς ἔχει μῆκος, βάθος καὶ πλάτος· καὶ βάθος μὲν τὴν μονάδα πυθμένα οὖσαν παντὸς ἀριθμοῦ, μῆκος δὲ τὴν δυάδα· πρῶτος γὰρ καὶ ἑτερομήκης ἐστὶν ἡ δυάς· πλάτος δὲ ἑαυτήν· εἰς τοὐμφανὲς γὰρ φέρει τὰ σχήματα. Οὕτω γοῦν κατὰ λόγον (1) σπερματικὸν ἀναλογιζόμενον διπλάσιον καὶ τὸ ὕδωρ ἀναγκαίως τῆς γῆς διὰ ταῦτα ἐγένετο, καὶ ἐπετέθησαν θάτερα ὑποκεῖσθαι παντὶ στερεῷ τε (2) καὶ πάσῃ τῇ ἐπ' αὐ-

B

C

in U, quod est in centro, cohærent. Quare circularis illa atque e longinquo reducta convenientia cum N, est figurata et particularis. Copulatio vero quandoquidem in punctis consistit, est individua et simplex. Comperimus igitur elementa fundata esse ac fixa in centro N, ac in remotis etiam partibus admittere compositionem cum extremis suis secundum conjugationes, non aliter partes atque quæ in circulo assignantur majores cum majoribus, obliquæ cum obliquis, atque ita inter se simul temperatæ rectæ cum circularibus figurantur, inter se convenienter secundum scientiæ demonstrationem. Hoc igitur modo et hæc similiter inter se uniuntur ac varietatem acquirunt. Quare aqua magis cognata est terræ quam ignis, et acr igni magis quam terra, et aqua aeri magis quam igni, et aer aquæ magis quam terræ, quemadmodum proportio in circuli partibus ostendit. Semper enim ac necessario centrum est U. Illæ vero partes sunt unum per aliud et in altero, et appropinquant ad aliud secundum illud quod est magis ac minus, simul vero propter copulationem in ipso U omnia communi ratione sunt cognata. Temperationes vero ac elementa secundum sectiones et positiones distribuuntur. Quoniam autem omne corpus separatum ab aliis corporibus forma præditum est, nequeunt materia intelligitur, sed utrumque est cum forma (sic enim aliquid esse putabitur, et non absolute ut materia consideratum fuerit), hoc autem eget tribus intervallis qui necessario effectus est horum elementorum T M A I : ideo sane necesse est ut M ipsius T sit duplum, ut assumptis secum A I efficiant simul singularia. Ac prima quidem figura est triangulum. Quoniam autem duo sunt unitatis duplum, unitas vero et binarius numerus tria efficiunt, necessario ex harum compositione constat ternarius. Ternarius autem habet longitudinem, altitudinem et latitudinem. Ac altitudinem quidem habet unitatem quæ veluti fundamentum est cujuslibet numeri; longitudinem vero, binarium numerum (nam primus numerus ex altera parte longus est binarius); latitudinem vero seipsum. Nam in lucem profert figuras. Hoc igitur modo secundum rationem ad gignendum progredientem proportio aquæ cum terra comparatæ necessario dupli rationem obtinet, atque duo reliqua insuper addita sunt ut esset quod a natura substerneretur compositioni omnis solidi et corporis et omnis in ipso superficiei atque adeo

D

(1) Λόγος σπερματικὸς, ratio ad gignendum progrediens, quæ in progressione numerorum consideratur.
(2) Lego παντὶ στερεῷ τε καὶ σώματι καὶ πάσῃ τῇ ἐπ' αὐτῶν.

τῶν ἐπίφανείᾳ καὶ σώματι καὶ μήκει παντὶ παρὰ τῆς φύσεως. Διὰ τοῦτο τοίνυν τοῦ Γ τομέως ἐστὶν ὁ Υ διπλάσιος, ἓν δὲ καὶ δύο τρία, καὶ τὸ ὕδωρ ἄρα καὶ ἡ γῆ τρεῖς μερίδες εἰσὶν ἐξισούμεναι, ἐν αἷς πρὸς τὴν τοῦ σκοποῦ ἐντελέχειαν ἑνοῦνται καὶ ἡ Α Π, καὶ τελοῦσι τὰ ἐξ αὐτῶν. Πάλιν ἐπειδὴ ὡς ὑποδόθρα ταῦτα ἐτέθησαν καὶ ὡς ὕλη παχυτέρα, ἦ συν ἄγονται καὶ τὰ ἕτερα, ἀναγκαίως λέξαι κατεπειγό μεθα αὐτῶν τὴν συνάθροισιν, οὕτω γὰρ καὶ τὰς κράσεις, ἵνα νοήσωμεν πῶς ἔχουσι τὴν εἰς ἀλλήλας συγγένειαν.

γ'. Καὶ ὅτι μὲν οὖν τὸ Υ τοῦ Γ διπλάσιον, ἀλλὰ καὶ τὸ Α τοῦ Υ ἡμιόλιον, ὡσαύτως καὶ τὸ Π τοῦ Α ἐπίτριτον, ἀληθές· ἡ γὰρ καταγραφὴ τοῦ σχήματος καὶ ῥᾴδια καὶ ἀναγκαία καὶ οὐκ ἄλλως ἔχουσά ἐστιν, ἥτις κατὰ τὸ συνεχὲς ποσὸν καταμετρουμένη δεικνύειν δύναται τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν τῆς στοιχειακῆς ὕλης φέρειν εἰς ὄψιν ἀναλογίαν, τὴν περὶ τὸ ποσὸν, καὶ ὅτι ἀλληλουχία ὑπάρχει ἐν αὐτῷ. Ἐπεὶ δὲ καὶ ἐκ παραδειγμάτων ἐπὶ τὸ σαφέστερον δεῖ ἐπάγειν ἡμᾶς τὰ νοήματα, δείξομεν. Ἔστω δὲ τὸ παράδειγμα οὕτως· Ἤτω ὁ μὲν Γ τομεὺς πεντὰς, ὁ δὲ Υ δεκάς· περιέχεται γοῦν ὁ Γ ὑπὸ τὸν Υ· ἔστωσαν δὲ καὶ οἱ ἕτεροι τρεῖς Γ πεντάδες, οἱ δὲ Υ δεκάδες. Εἰ ἄρα διπλάσιος ὁ Υ τοῦ Γ, καὶ οἱ ἕτεροι Υ τῶν ἑτέρων Γ διπλάσιοι, εἰ δὲ τῶν ἄρα τεττάρων Γ τομέων τῶν συναπτομένων καὶ ποιούντων τὸν ἑσω κύκλον, διπλάσιοι οἱ Υ ὑπάρχουσι τομεῖς, καὶ ὁ ὑπὸ τοὺς Υ τομεῖς ἄρα κύκλος περιέχει τὸν ὑπὸ τοὺς Γ τομεῖς κύκλον κατὰ λόγον τὸν διπλασίονα, καὶ τὸ ὕδωρ ἄρα περιέχει πᾶσαν τὴν γῆν κατὰ λόγον τὸν διπλασίονα, ἐξογκοῦται τὸ λοιπὸν ὁ ὑπὸ τοὺς Υ τομεῖς κύκλος. Ἀναχθῶμεν γοῦν καὶ εἰς ἕτερον. Ἔστω τοίνυν καὶ ὁ Υ τομεὺς δεκὰς, ὁ δὲ Α πεντεκαιδεκὰς, περιέχεται γοῦν ὁ Υ ὑπὸ τὸν Α· ἔστωσαν δὲ καὶ οἱ ἕτεροι τρεῖς τομεῖς Υ δεκάδες, οἱ δὲ Α πεντεκαιδεκάδες. Εἰ ἄρα ἡμιόλιος Α τοῦ Υ, καὶ οἱ ἕτεροι Α τῶν Υ ἡμιόλιοι· εἰ δὲ τῶν ἄρα τεττάρων Υ τομέων τῶν συναπτομένων καὶ ποιούντων Υ κύκλον ἡμιόλιοι οἱ Α τομεῖς ὑπάρχουσι καὶ ὁ ὑπὸ τοὺς Α τομεῖς ἄρα κύκλος περιέχει τὸν ὑπὸ τοὺς Υ τομεῖς κύκλον κατὰ λόγον τὸν ἡμιόλιον, καὶ ὁ ἀὴρ ἄρα περιέχει τὸ ὕδωρ πᾶν κατὰ λόγον τὸν ἡμιόλιον· ἐξογκοῦται τοίνυν ἡ στοιχειακὴ ἁρμονία πότερον. Μεταβῶμεν καὶ πρὸς τὸν ἀέρα δικαίως· ἔστω γοῦν καὶ οὗτος ὁ Α τομεὺς, πεντεκαιδεκὰς, ὁ δὲ Π εἰκοσὰς, περιέχεται γοῦν ὁ Α ὑπὸ τοῦ Π· ἔστωσαν δὲ καὶ οἱ ἕτεροι τρεῖς τομεῖς Α πεντεκαιδεκάδες. Εἰ ἄρα ἐπίτριτος ὁ Π τοῦ Α, καὶ οἱ ἕτεροι Π τῶν Α ἐπίτριτοι· εἰ δὲ τῶν ἄρα τεττάρων Α τομέων τῶν συναπτομένων καὶ ποιούντων τὸν Α κύκλον ἐπίτριτοι οἱ Π τομεῖς ὑπάρχουσι, καὶ ὁ ὑπὸ τοὺς Π τομεῖς ἄρα κύκλος περιέχει τὸν ὑπὸ τοὺς Α τομεῖς κύκλον κατὰ λόγον ἐπίτριτον, καὶ τὸ πῦρ ἄρα περιέχει τὸν

longitudinis. Quamobrem sectoris T duplus est sector M. At unum et duo sunt tria. Quare aqua et terra sunt tres particulæ quæ exæquantur inter se, in quibus ad scopi actum et perfectionem A et I uniuntur, et quæ ex se fieri possunt, efficiunt. Rursus quoniam illa ut fundamenta posita sunt et ut materia rudior ac impolitior, qua etiam cætera congregantur, necessitate quasi compellente ad exponendam illorum collectionem et conciliationem nostra festinat oratio. Hac enim ratione intelligimus quo pacto temperationes inter se cognationem habeant.

3. Duplum igitur esse M ipsius T, et A ipsius T esse sesquialterum, et I esse sesquitertium ipsius A vere dicitur. Nam descriptio figuræ facilis est et necessaria neque aliter se habet, cujus secundum quantitatem continuam dimensio veritatem ostendere potest et ponere ob oculos elementaris materiæ proportionem (quæ in quantitate posita est) et in ipso quanto partium cohærentium. Quoniam autem adhibitis exemplis clarius explicare nos oportet, ostendemus. Esto vero exemplum hunc in modum. Sit sector T quinarius numerus, sector M denarius. Continetur igitur et coercetur sector T ipso M. Sint etiam alii tres T quinarii et alii tres M denarii, ergo si M sector est duplus ipsius T, alii etiam sectores M erunt dupli sectorum T. Si igitur quatuor sectorum T conjunctorum et interiorem circulum efficientium sectores M sunt dupli, circulus ergo qui ex sectoribus M constat, continet et coercet circulum qui ex sectoribus T constat secundum rationem duplam. Aqua ergo comprehendit suo ambitu totam terram secundum rationem duplam. Exinde molem acquirit circulus qui ex sectoribus T constat. Provehatur etiam consideratio hæc ad alterum circulum. Esto igitur sector M denarius, sector vero A quindenarius. Continetur igitur sector M sub sectore A. Sint etiam alii tres sectores M denarii, et alii tres quindenarii. Si igitur A sector sesquialter est ipsius sectoris M: alii quoque sectores A erunt sesquialteri sectorum M. Si igitur sectores A sunt sesquialteri quatuor sectorum M conjunctorum et circulum M efficientium, circulus ergo qui ex quatuor sectoribus A constat, comprehendit ambitu suo circulum qui ex sectoribus M constat secundum rationem sesquialteram. Aer ergo comprehendit suo ambitu universam aquam secundum rationem sesquialteram. Exinde igitur molem acquirit elementaris harmonia. Ordine jam transeamus ad aerem. Esto igitur etiam hic A sector, quindenarius, sector vero I vicenarius. Continetur igitur sector A sub sectore I. Sint etiam alii tres sectores A quindenarii. Si igitur sector I est sesquitertius sectoris A, alii quoque tres sectores I trium sectorum A sunt sesquitertii. Si ergo quatuor sectores I sunt sesquitertii quatuor sectorum A conjunctorum et circulum A efficientium; circulus quoque qui ex sectoribus I constat, comprehendit suo ambitu circulum qui ex sectoribus A

ἀέρα κατὰ λόγον ἐπίτριτον, καὶ ἐδείχθη ἄρα ἐν τῷ γραφέντι τουτῳὶ κύκλῳ ποσότης καὶ σχέσις ἡ τῶν στοιχείων καὶ ἡ πρὸς αὐτὰ καὶ τὰς κράσεις τῆς φύσεως ἕνωσις, δι' ὧν τὸ πᾶν ἔστη παρὰ τοῦ Δημιουργοῦ καὶ αὐτῶν καὶ τῆς φύσεως.

δ'. Ὅτι δέ τις τὸ Φ ἐν τῷ κέντρῳ ἐγκείμενον ὁρῶν μὴ ἀπατηθήτω ὅτι τῇ γεωδεστέρᾳ μοίρᾳ τῆς ὕλης τὴν φύσιν μᾶλλον ᾠκειωσάμεθα, νοείτω δὲ ὅτι τὴν τῶν ὅλων στοιχείων καὶ κράσεων μεσότητα αὐτῇ ἀφωσιωσάμεθα. Πανταχόσε καὶ γὰρ καὶ στοιχεῖα καὶ κράσεις καὶ φύσις. Ὅπου γὰρ φύσις, καὶ μέση, ὅπου δὲ στοιχεῖα καὶ κράσεις, ἐκεῖ καὶ φύσις, ὅπου κράσεις ἄρα καὶ στοιχεῖα, ἔστι καὶ μέση, ὅτι καὶ φύσις. Κοινωνοῦσι δὲ καὶ χωρίζονται ταῦτα πάντα ἀπ' ἀλλήλων, κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ τῇ οἰκείᾳ ἰδιορυθμίᾳ καὶ τῇ φυσικῇ ἰδιότητι, ὧν καὶ τοῖς εὖ φρονοῦσι περατουμένη ἡ γνῶσίς ἐστιν. Ὡσαύτως καὶ οὐκ ἐξέτασις τούτοις τῶν ὑποδιπλασίων καὶ διπλασίων καὶ ἡμιολίων καὶ ἐπιτρίτων ἀναλογιῶν ὅλως γενήσεται, ἀλλὰ κατὰ τὸ τῆς γῆς στεγανὸν ἄγαν τὸ ὕδωρ τὸν διπλάσιον λόγον ἔχειν νοήσουσι, διὰ τὴν ἄγαν ταύτης συμπίλησιν· τῇ ἀναλογίᾳ δὲ ὁμοίως καὶ τοῖς ἑτέροις ἀναλογισάμενοι, ὧς ἐστι τὸ ἀνάλογον, διοίσουσι καὶ οὐκ ἀπατηθῶσιν, ὡς οἱ πάντη ἀνεπιστήμονες.

ε'. Ἐπεὶ δὲ κἀκ τῆς φύσεως κἀκ τῶν στοιχείων ἡ μίξις ἔγνωσται, καὶ τὸ ποικίλον ἐφάνη, καὶ τὰ μέρη οὐ κοινῶς ὑπελείφθησαν, τὰ εὐθέα τε καὶ περιφερῆ, τὰ τὸ μικτὸν δηλοποιοῦντα εἰλικρινῶς, ἀλλ' ἓν ἕκαστον ποίᾳ τινὶ σχέσει πρὸς ἄλλο, ἄλλο τε πρὸς ἑκάτερον καθ' ἕνωσιν καὶ διάστασιν ὡς ἔχουσι ἀπεδείχθησαν, ἀχθήτω καὶ πρὸς τὰ μετὰ τὰ στοιχεῖα ὁ λόγος, ἤγουν ἐπὶ τὰς κράσεις. Καὶ γὰρ καὶ τοῖς στοιχείοις αὐτοῖς κρᾶσις προσάλληλα, καὶ τῇ φύσει, ἀπεδείχθη καθὼς ἐστιν, εἴτουν διπλῆ, κατά τε τὴν ἐν στοιχείοις καὶ τὴν ἐν κράσεσιν. Ἐπεὶ δὲ ἡ τῶν στοιχείων ἀπόδειξις τὸ ποικίλον καὶ τὸ ἀμφιῤῥεπὲς καὶ τὸ ἰδιόῤῥυθμον τούτων ἀπέδειξε, καὶ οὐκ ἂν ἄλλως ἔχειν αὐτὸν αὐτά τις εἴποι, εἰ μὴ φιλίας ἢ καὶ νίκης ἐστὶν, ἔγνωσται ἐναργῶς ἡ ἀλήθεια. Οὐ γὰρ ἔστι τι κατὰ κόσμον, ὅπερ οὐ τῶν τεττάρων. Εἰ δὲ τούτων ὡς ταῦτα ἔστιν· εἰ δ' ὡς ταῦτα ἔστιν, οὐχὶ ἐνιαῦθόν ἐστιν, ὅτι ταῦτα μικτὰ πρὸς αὐτά. Μηδεὶς δὲ νοῦν καὶ ψυχὴν ἢ τὰ ὅμοια σοφιζόμενος παραβάλλῃ τοῖς λεγομένοις, καὶ ἀπατῶν τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ ἑαυτόν· τὸ γὰρ λίχνον καὶ ἡ βασκανία κινεῖ εἰς τοὺς ἀναιδεῖς. Μικτὰ γοῦν τὰ πρῶτα καθεστηκότα καὶ τὰ δεύτερα, εἴτουν αἱ κράσεις μικταί, διπλῇ δὲ τοῖς μετὰ τὰ στοιχεῖα ἡ κρᾶσις, ὅτι ταῦτα διττὰ ἔμψυχά τε καὶ ἄψυχα, καὶ πάλιν πῶς ἔμψυχα

constat secundum rationem sesquitertiam. Ignis ergo comprehendit sub se aerem secundum rationem sesquitertiam. Ostensa est ergo in hoc descripto circulo elementorum quantitas et convenientia; itemque communio naturæ cum illis et cum temperationibus, quibus intercedentibus universum hoc ab Opifice summo, ab ipsis et a natura constructum est.

4. Sed ne forte quis errore capiatur videns U in centro positum, quod videlicet magis terrestri materiæ portioni naturam potius assignaverimus, sciat nos universorum elementorum et temperationum medietatem naturæ detulisse. Nam quoquoversum species, elementa, temperatio et natura rebus insunt. Ubi enim natura, ibi etiam est media; ubi vero elementa et temperationes, illic etiam natura. Quare ubicunque temperationes sunt et elementa, illic etiam interest media nec aliam ob causam quam quia est natura. Communicant autem hæc omnia inter se et separantur a se inter se, secundum id quod est magis et minus, itemque sua peculiari propensione et naturali proprietate, quarum quidem affectionum cognitio finita est sapientibus. Nec eodem semper modo investigare solent proportiones subduplas, duplas, sesquialteras et sesquitertias, sed pro magna terræ solididate aquam habere duplam rationem intelligunt propter nimiam illius constipationem. Consimiliter in aliis accurate proportionem perpendentes, quod revera convenienter respondet, assignabunt, nec in errorem incident, ut illi qui prorsus ignari sunt.

5. Quoniam autem ex natura et ex elementis mistio atque varietas cognita et manifesta nobis exstitit, et partes non generaliter subductæ sunt, rectæ nimirum et rotundæ quæ illud quod admistionem suscipere potest manifeste ostendunt, sed singillatim demonstravimus quali habilitate unumquodque ad aliud et aliud ad utrumque hoc et illud secundum copulationem et distantiam sit præditum, jam convertatur nostra oratio ad illa quæ elementa ipsa proxime sequuntur, nempe ad temperationes. Nam quæ sit temperatio elementorum inter se, et quo pacto ad communionem naturæ revocentur ostendimus. Nempe duplex est mistio, una quæ in elementis cernitur, altera quæ in temperationibus. Quoniam autem cum de elementis diceremus, varietatem et propensionem in utramque partem, et propriam constitutionem illorum demonstravimus, neque hoc inficiari quisquam possit nisi sectæ alicui addictus aut contentionis studio adductus, superest ut veritatem manifeste nobis cognitam esse fateamur. Nihil enim est in hoc mundo, quod non ex quatuor constet elementis. Quod si ex his constant quæ sunt in mundo, singula non aliter se habebunt atque ipsa elementa; quod si non aliter, nullum ex singulis compositionis et admistionis expers erit, cum elementa ipsa inter se mistionem suscipiant. Nemo vero illis quæ dicta sunt a nobis callide opponat mentis et animi copulationem, veritatem ipsam aut potius seipsum decipiens. Nam petulantia et livor impellunt impudentes. Admistionem igitur suscipiunt principia illa seu elementa, et secundo loco concreta, quod nihil aliud est dicere quam temperationes misceri posse (1). Est autem in iis quæ

(1) In Epicureos hoc dixit qui animum κρᾶσιν esse dicebant.

πῶς δ' ἄψυχα ἕτερα, καὶ τοῖς μὲν οὖν ἀψύχοις οἷον λίθοις τε καὶ μετάλλοις ἁπλοῦχῶς ἡ τῶν στοιχείων ἐστὶν ἕνωσις. Αὐτὰ γὰρ ἐκ τῶν στοιχείων, εἰ καὶ κρᾶσίς ἐστι καὶ τούτοις, ἐπὶ πλεῖον δὲ καὶ ἔλασσον· τὴν γὰρ τῶν μετάλλων καὶ λίθων τινὲς ἐξετάζοντες ἰδιότητα, ὀνησιμωτάτην ταύτην εὑρίσκουσι ἀντικειμένην ποῦ ψύχει, ποῦ θερμότητι, ποῦ δὲ ὠσαύτως καὶ συναρήγουσα, ὥστε καὶ ἐν τούτοις τοῖς ἀψύχοις ἡ ἐκ τῶν στοιχείων ἰσχὺς οὐ κοινῶς ἐστι πᾶσιν, ἀλλ ὡς πεφύκασιν· ἀναλυθέντα δὲ καὶ ταῦτα ἐπὶ τὰ πρότερα ἐν ἐκείνοις δεικνύουσι τὸ μικτόν. Ποῦ γὰρ πῦρ ἐν χαλκῷ; τῇ χωνείᾳ δὲ συχνῶς ἐμβαλλόμενος καὶ κατὰ μικρὸν ἐλαχίστοις σποδούμενος ψήγμασί που ἀναλύεται. Εἶπε δέ τις· Ἐν τῇ γῇ καὶ ὁ λίθος τῇ γῇ προσεχὴς, συγκρουόμενος δὲ ἀποστέλλει τὸ πῦρ· εἰ δ' ὁ λίθος τῆς γῆς καὶ ὁ χαλκὸς εἰς τὴν γῆν ἀναλύεται, ἔστι δὲ καὶ πῦρ ἐν τῇ γῇ, ἔκ τε τῆς τοῦ προσεχοῦς λίθου ἔκ τε ἑτέρων μετάλλων ἀποδείξεως ὁ χαλκὸς εἰς τὸ πῦρ καὶ τὴν γῆν καὶ τὰ συγγενῆ ἀναλύεται. Πολλά τις ἔχει λέγειν εἰς τὴν τῶν κράσεων ἀπόδειξιν, μικτὴν οὖσαν καὶ πολυμερῆ, ὠσαύτως καὶ πολυσύνθετον. Εἰ γὰρ τὸ πῦρ ἐν τοῖς λίθοις τε καὶ τῇ γῇ, ἔστι καὶ ἐν χαλκῷ· ἐκ τῆς γῆς γὰρ συνάγεται ὁ χαλκός· εἰς τὴν γῆν γοῦν ἀναλύ-

A μενος, εἰς τὰ συγγενῆ ἀναλύεται. Ἀθετητέον γοῦν τὰ τοιαῦτα, καὶ πρὸς τὰ ἄνω ἐπιμελητέον. Καὶ τοῖς μὲν οὖν μετάλλοις καὶ ἄλλοις τισὶν ἁπλουστέρα ἡ τῶν στοιχείων ἐστὶν ἕνωσις. Μηδεὶς δ' ἀμφισβητείτω εἶναι καὶ τούτοις κράσεις τε καὶ σχέσεις καὶ ἰδιότητας· οὔκουν δὲ ταῦτα μόνον πρὸς ἑαυτὰ, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῖς ἐμψύχοις, ὡς ἡ πεῖρα παρίστησιν. Ἔστι γοῦν καὶ τοῖς ἀψύχοις μετάλλοις καὶ λίθοις κρᾶσίς πως τε καὶ ἰδιότης· ἔνθα γὰρ κρᾶσις, καὶ ἰδιότης· οὐκ ἂν γὰρ τὰ κραθέντα ἐκράθησαν ἄν, εἰ μὴ πρότερον συνεισέρρευσαν τῇ ἰδιότητι εἰς ἑαυτά.

ς'. Καὶ περὶ μὲν τῶν μετάλλων καὶ λίθων ταῦτα, περὶ δὲ τῶν πῶς μὲν ἐμψύχων, πῶς δὲ ἀψύχων τὰ ἕτερα· τῶν ἀψύχων τε λέγω καὶ πως ἐμψύχων φυτῶν οὐ διίσταται ἡ τῶν στοιχείων ἑνότης· συ-

B υπάρχει γὰρ τούτοις ἡ ἑλκτικὴ καὶ αὐξητικὴ καὶ ἀλλοιωτικὴ καὶ καθεκτικὴ τε καὶ ἐκκριτικὴ δύναμις, ἥ τε θρεπτικὴ πρωτίστως, δι' ἧς καὶ τὰ τοιαῦτα τούτοις ἐγγίνεται, στερίσκονται δὲ τῆς αἰσθητικῆς. Τοῦτο δὲ πρόδηλον. Κρᾶσις δὲ καὶ αὐτοῖς· εἰ γὰρ μὴ κρᾶσις, ἀλλὰ πάντα εἰσὶ μονοειδῆ, οὐκ ἂν οἱ τούτων καρποὶ διαφόρως εἰς τοὺς χυμοὺς συνεβάλλοντο· ἐκ τῶν καρπῶν καὶ γὰρ γεννῶνται χυμοί. Εἰ δὲ μὴ κράσεις πανταχόσε τὰ σπόριμα κοινῶς ἐγ-

elementa sequuntur duplex temperatio, quòniam hæc quoque sunt duplicis generis. Sunt enim animata et inanimata. Et rursus alia partim animata, partim etiam inanimata. Ac in inanimatis quidem, ut in lapidibus et metallis, simpliciter cernitur elementorum communio. Hæc enim ex elementis constat quibus si temperatio inest, his etiam inerit, sed secundum id quod est plus et minus. Quidam enim investigantes metallorum et lapidum proprietatem commodissimam hanc deprehendunt quæ opposita est nonnunquam frigori, nonnunquam etiam illam quæ calori, interdum quoque eodem modo quæ frigus aut calorem adjuvat. Quare vis illa quæ ab elementis proficiscitur non in his omnibus inanimatis communiter inest, sed prout natura comparata sunt. Hæc vero dissoluta in priora, in illis ostendunt quod misceri potuit. Utrum enim ignis est in ære? Attamen cum crebro injicitur æs in fornacem, paulatim multis ramentis quasi in cineres convertitur, dissolvi contingit. Præterea in terra ignem esse dicere possit aliquis. Nam ex saxo quod proxime ad terræ naturam accedit, attritu ignis exprimitur. Si vero saxum quod maxime ad terræ naturam accedit atque etiam æs in terram dissolvitur, est vero ignis quoque in terra, sane ex demonstratione saxi (quod habet naturam terræ affinem) et aliorum metallorum intelligimus æs in ignem, terram et ejusdem generis alia dissolvi. Sed posset quis multa dicere in hanc sententiam de mistione temperationum quæ multiplex est et varie coagmentata. Nam si ignis est in saxis et in terra, est etiam in ære. Nam ex terra concretum est æs. Quare cum dissolvitur in terram, in cognata sibi dissolvitur. Hæc

igitur prætermittenda sunt, et ad altiora nostra diligentia revocanda est. Uniuntur itaque metalla, saxa, et alia quædam simpliciore illa elementorum copulatione. Nemini vero sit dubium quin his temperationes, habilitates et proprietates insint. Non ergo elementa inter se duntaxat copulantur, verum etiam in animatis, ut experientia probat. Est ergo in inanimatis etiam metallis et lapidibus temperatio atque proprietas. Ubi enim temperatio ibi etiam proprietas. Neque enim quæ inter se temperata sunt, temperari potuissent, nisi impellente proprietate in unum confluxissent.

6. Atque hæc quidem de metallis et lapidibus. De illis vero quæ partim animata sunt, partim inanimata, alia dicenda sunt. A plantis, inquam, quæ partim animatæ sunt partim inanimatæ, non est aliena elementorum communio. His enim simul inest vis et facultas attrahendi, augescendi, commutandi, retinendi et secernendi, in primisque vis medendi, per quam etiam talia his insunt. Carent autem vi et facultate sentiendi. Verum hoc perspicuum est et inter omnes constat. Porro temperatio quoque his inest. Nam si non inest ita ut omnia sint una eademque forma prædita, certe succorum diversitate fructus plantarum non distinguentur. Nam succi illi oriuntur ex fructibus. Quod si temperatio in omnes partes non diffunderetur, communi quadam ratione plantas sererent homines colerentque ac earumdem fructus meterent. Quis vero alius dixerit plantis ipsis non inesse temperationem, præterquam ille qui communi quadam ratione ubique plantas seri colique asserit? Hoc autem unum est ex illis quæ fieri nequeunt. Talis etiam

τουργοῦντο καὶ ἐκάρπευον, τις δ' ἄλλος εἴπῃ οὐχ ὅτι κρᾶσίς ἐστιν αὐτοῖς, εἰ μὴ ὁ κοινῶς φυτουργεῖσθαι ταῦτα λέγων πανταχόσε καὶ σπείρεσθαι; Τοῦτο δὲ τῶν ἀδυνάτων ἐστίν. Ἀθετεῖν δὲ καὶ τὴν τῶν Ἀσκληπιάδων τέχνην ὁ τοιοῦτος ὁρίζεται, ἣν καὶ φαρμάκων συνίστησι πλῆθος ἔκ τε τῶν φυομένων, ἔκ τε μετάλλων, ἔκ τε τῶν συγκιρνωμένων πολυειδῶν τε καὶ πολυσκευάστων διὰ τῆς αὐτῆς ἀποδείξεως. Ταῦτα γὰρ πάντα κράσεων διαφορὰς ἔχουσιν· οὕτω γὰρ καὶ οἱ παίοντες ἑκάστῃ νόσῳ τὸ πρὸς ἀντίστασιν τούτων εἰς ἀναίρεσιν ταύτης ἐπάγουσι, καὶ οὐ πᾶσαι τὰ πάντα καίτοι ὄντα διάφορα. Ἐξετάζουσι δὲ καὶ οἶνον πρὸς οἶνον καὶ πρὸς ἔλαιον ἔλαιον, καὶ πρὸς ὀπώραν ὀπώραν, καὶ καρπὸν πρὸς καρπὸν, καὶ ἐξετάσαντες αὖθις προσάγουσι τὸ κατάλληλον, καὶ τὸ ἀπροσφυὲς ἀποσείονται τῇ τῶν νόσῳ, πρὸς ἄλλην νόσον ἀφοσιοῦντες. Εἰ μὴ γοῦν κρᾶσις ἦν ἐν αὐτοῖς, οὐκ ἂν ὑπῆρχε καὶ ἰδιότης, εἰ δὲ μὴ ἰδιότης, οὐκ ἂν συνεδάλλοντο πῶς μὲν εἰς τινα, διόλου δέ γε εἰς ἄλλα, καὶ οὐκ εἶχον προσφυῶς πῶς μεν τισιν, ἄλλοις τε τελέως· τοῦτο δὲ ἄτοπον, εἰ καί τις περὶ τούτου ἀνθέξεται. Διὰ ταῦτα οἱ ἰατροὶ τὰ κατάλληλα πράττουσιν. Ἀλλ' ἔστι κρᾶσις καὶ ἰδιότης ἔν τε λίθοις, ἔν τε μετάλλοις, ἔν τε φυτοῖς· ἡ γὰρ ἰδιότης μίγνυσι τῇ κράσει κρᾶσιν καὶ χωρίζει κρᾶσιν ἐκ κράσεως· σὶ γὰρ κρᾶσεις ἐν τῇ φύσει, καὶ ὅτι ἐξ ἐκείνης κοινωνοῦσι καθὰ καὶ τὰ στοιχεῖα· ἡ ἰδιότης δὲ τὴν αὐτῶν εἰς μερισμὸν διαστέλλει κοινότητα· πολλὴ γὰρ ἡ ἰδιότης καὶ δυναμικωτάτη καὶ θαυμασία, καὶ οὐ μόνον τοὺς λίθους ἐκ τῶν μετάλλων, καὶ ἐκ τῶν ἑτέρων φυτὰ, καὶ ἐκ φυτῶν τὰ ζωόφυτα διαστέλλει, διά τε τὴν κρᾶσιν τὴν ἐν τῷ γένει ἑνὸς ἑκάστου οὗπερ εἰδός ἐστι καὶ τὴν αὐτοῦ συνοῦσαν ἰσχὺν εἰς τὸ διαιρεῖν, ἀλλὰ καὶ ἕως τοῦ ἐμψύχου διήκει ζώου καὶ λογικοῦ. Καὶ ὅτι μὲν οὖν καὶ τοῦτο καθότι ζῶν παραχωρεῖ συνιδιοῦσθαι τὰ τῶν ἄλλων ἰδιώματα, πρόδηλον, λογικὸν δὲ καίτοι ὂν τοῦτο, οὐ καινόν· τὸ δὲ καὶ αὐτὸ εἰς αὐτὸ διὰ ταύτης διαιρεῖσθαι καὶ ἑνοῦσθαι καινὸν, ὅπερ αὐτὴ ἰδιότης ἐργάζεται. Τὰ γὰρ τῶν στοιχείων μετὰ τὴν φύσιν εἰσὶν ἰδιώματα, τὰ δὲ τῶν κράσεων καὶ ἐν τοῖς στοιχείοις καὶ μετὰ τῶν στοιχείων, τὰ δὲ τῶν χυμῶν μετὰ τῶν κράσεων καὶ ἕως τῶν ζώων, ἡ ἰδιότης δέ γε πανταχοῦ. Ἰδιότης γὰρ κατὰ τὸ μᾶλλον ἥνωσε γῆν καὶ ὕδωρ, πῦρ καὶ ἀέρα, ὕδωρ τε καὶ ἀέρα ἢ γῆν καὶ ἀέρα, πῦρ τε καὶ ὕδωρ, ἅπερ ὅλα δι' ὅλων ἑνοῦνται, οὐ τινὸς διὰ μέσον ἀλλ' αὐτὰ δι' αὐτῶν καθ' αὑτὰ, κατὰ τὸ μᾶλλόν

constituit convellere Asclepiadarum artem quæ componit pharmacorum multitudinem ex plantis, ex metallis et ex multiformibus multipliciterque comparatis temperationibus inter se permistis per eamdem demonstrationem. Hæc enim omnia temperationibus differunt. Nam et hoc modo medici quod unicuique morbo obsistit ex illis selectum adhibent ut tollatur morbus. Non cuilibet morbo quælibet adhibent, quamvis temperatione differenti sint prædita. Nam qua re differat vinum a vino, oleum ab oleo, pomum a pomo, fructus a fructu diligenter investigant. Atque ita re diligenter expensa statim conveniens adhibent remedium, et quod non est aptum removent a præsenti morbo et alii morbo destinant. Quare si temperatio illis non inesset, neque etiam inesset proprietas. Quod si proprietas abesset, non possent prodesse aliquibus quidem aliquo modo, aliis vero penitus, nec apte congruenterque convenirent aliquibus quidem aliquo modo, aliis vero perfecte. Absurdum vero fuerit, si quis pertinacius hac de re contendere velit. Idcirco medici sæpe inter se certant et diverse miscent. Quidquid contra illa quæ diximus afferatur, est temperatio atque proprietas in lapidibus, metallis et plantis. Nam temperationem cum temperatione miscet proprietas, eademque separat temperationem a temperatione. Temperationes enim sunt in natura : quoniam participant illam communicantque, quemadmodum etiam elementa. Sed proprietas communitatem illam distrahit in partes. Magna enim est proprietatis vis et mirifica, quæ non solum lapides a metallis et plantas ab aliis, et a plantis illa quæ Græci ζωόφυτα appellant, separat per temperationem quæ est in uniuscujusque rei genere, cujus nimirum species est, et per vim illam quæ valet ad dividendum; verum etiam ideo magna vis proprietatis quod ad animatum etiam et rationis particeps animal pertineat. Ac illud quidem manifestum est per proprietatem effici ut aliorum proprietates copulentur, non quia sint animalia, cumque non sine ratione istud fiat, novum videri non potest. Verum ipsum in se dividi eadem vi et uniri, hoc demum novum est, quod tamen ea lem proprietas efficit et præstat. Nam proprietates elementorum sunt natura posteriores. At temperationum proprietates et in elementis et cum elementis sunt. Proprietates vero humorum sunt cum temperationibus atque adeo cum animalibus. Proprietas denique est ubique. Nam proprietas secundum id quod est magis copulabit terram et aquam, ignem et aerem, aquam et aerem, quæ quidem tota cum totis copulantur nullo intercedente medio, sed ipsa secum per se secundum id quod magis est et minus. Magna est igitur proprietatis vis et facultas. Hæc enim proprio modo per temperationes univit elementa cum animantibus, quandoquidem temperationes et elementa lapidibus, metallis, vellèribus et plantis insunt. Nam ubi est temperatio ibi etiam sunt elementa, quoniam in quo elementa in eo etiam sunt temperationes. Porro, uti diximus, duplex est temperatio ; una elementis inest, hæc enim in sese inter se suscipiunt admistionem, altera singulis quæ ex elementis constant, quia ipsa quoque singula ex elementis, intercedentibus temperationibus, sunt composita. Ipsa vero proprietas cum proprio et peculiari modo in animalibus elementa temperasset, in rerum naturam illa produxit, atque illis essentiam, materiam, inquam, dedit. Etenim aliis per temperationes veluti fons et origo elementa exsistunt. Nam tempera-

τε καὶ τὸ ἧττον. Πολλὴ γοῦν ἐστιν ἡ τῆς ἰδιότητος δύναμις· αὕτη γὰρ ἰδιοτύπως καὶ τοῖς ζώοις ἤνωσε τὰ στοιχεῖα διὰ τῶν κράσεων, ἐπειδὴ καὶ λίθοις καὶ μετάλλοις καὶ ἐρίοις καὶ φυτοῖς καὶ κράσεις καὶ στοιχεῖά εἰσιν· ὅπου γὰρ κράσεις καὶ στοιχεῖα, ὅτι ὅπου στοιχεῖα, καὶ κράσεις. Διττὴ δὲ ἡ κρᾶσις ἥ τε ἐν στοιχείοις· ταῦτα γὰρ καὶ μικτὰ εἰς ἑαυτά· καὶ ἡ ἐν τοῖς ἐκ τῶν στοιχείων καθεκάστοις, ὅτι καὶ ταῦτα ἐκ στοιχείων εἰσὶ διὰ τῶν κράσεων. Ἰδιοτρόπως δὲ διὰ τῶν χυμῶν τὰ στοιχεῖα κράσασα, τοῖς ζώοις ἡ ἰδιότης ἔφερε τὴν ὀντότητα ταύτην, τὴν δι' ὕλης φημί· τοῖς μὲν γὰρ ἑτέροις πηγὴ τὰ στοιχεῖά εἰσι διὰ τῶν κράσεων· κρᾶσις γὰρ διαστέλλει ἐν ἰδιότητι καὶ φάρμακον καὶ φυτὸν καὶ λίθον καὶ μέταλλον, ὅτι κοινῶς ἐκ στοιχείων. Εἰ δ' ἀναδράμῃς ὀπὸ τῆς φύσεως· ἰδιότης δὲ τοῖς ζώοις ἐκ στοιχείων γεννηθέντας χυμοὺς ἐνοῖ, καὶ τούτους οὐκ ἀμέσως, ἀλλ' ἐκ τροφῶν κατὰ κρᾶσιν ἐναργεστέραν καὶ, ὅσον τῶν ἀψύχων τῆς κράσεως, τιμιωτέραν. Δεῖ γὰρ οὕτως εἶναι ταῦτα, ὅτι ἡ φύσις ἁπλῆ ἐστι, θεωρουμένη μεμονωμένως, τὰ στοιχεῖα δὲ οὐ μικτὰ καθ' αὑτά, ὅμως δέ γε μικτά, ὅτι πρὸς αὐτά, ὡς εἴπομεν, μίγνυνται· αἱ δὲ κράσεις, καθότι οὐχ ὕλη, οὐδὲ μικταί, ὅτι δὲ ποιαί τινες ὑπάρχουσιν ἰδιότητες, καὶ σχέσεις κινούμεναι καὶ μιγνύουσαι τὰ ἕτερα τοιῶσδε ἢ τοιῶσδε, μικταὶ διὸ κατὰ πρῶτον καὶ ἁπλοϊκώτερον τρόπον· τά τε φυτὰ τά τε μέταλλα τά τε ἄλλα ἃ προείπομεν ἐκ φύσεως παρὰ τῶν στοιχείων διὰ τῶν κράσεων λαμβάνουσιν ὕπαρξιν, ὡς ἁπλούστερα τῶν ζώων κατὰ πολὺ, τοῖς δὲ ζώοις οὐχ οὕτως ὕπαρξις, ἀλλὰ φύσις μὲν κινεῖ τὰ στοιχεῖα, αὐτὰ δὲ τροφὰς, αἱ τροφαὶ δὲ χυμοὺς, ἐκ τροφῶν δὲ καὶ χυμῶν τὰ ζῶά ἐστι, κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐκ χυμῶν παρὰ τῶν στοιχείων, ἔπειτα δὲ ἐκ τροφῶν καὶ χυμῶν, πλὴν δὲ διὰ τῆς κράσεως. Οὐκ ἄν ποτε γάρ τις νοῦν ἔχων ἄτερ νοήσει τι κράσεως, τοίνυν οὖν τοῖς μὲν πρώτοις τὰ ἁπλούστερα προσεχῆ, τοῖς δὲ πόῤῥω διὰ τὴν τῶν κράσεων πλείονα ποικιλίαν, πορῤῥωτέρω εἰσὶ τὰ ἁπλᾶ. Καὶ γὰρ ἔδει ὅτι τοῦτο εἶναι τοιοῦτον· τὰ μὲν γὰρ μέταλλα, καὶ λίθοι, καὶ φυτὰ, καὶ λαχάνων ἐσμοὶ, καὶ χόρτων, καὶ ὅσων ἄν τις εἴπῃ ἀψύχων, ὑγρότητι, ψυχρότητι, ξηρότητι, μανότητι, εἰσί τε καὶ ἀλλοιοῦνται καὶ αὔξουσι καὶ μένουσι· ζῶα δὲ φύσις οὐκ ἀμέσως ἐκ πυρὸς καὶ ἀέρος καὶ ὕδατος καὶ γῆς διὰ τῶν κράσεων ἔκρασε καὶ ἐποίησεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν διὰ μέσον χυμῶν καὶ κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐκ χυμῶν, ἔπειτα δὲ συνίστησι ταῦτα διὰ χυμῶν καὶ τροφῶν καὶ πόῤῥω στοιχείων ὡς ἀρχῶν ὄντων. Ποῦ γὰρ ἐν σαρκὶ γῆ, ποῦ δὲ πῦρ, ποῦ δὲ ὕδωρ, ποῦ δὲ ἀὴρ, τῇ μὲν αἰσθήσει καὶ τῇ ποιότητι ἀφανῆ, τῇ δ' ἀληθείᾳ γνωστά· ἔστι γὰρ καὶ πῦρ καὶ ἀὴρ καὶ ὕδωρ καὶ γῆ ἐν αὐτῇ· λυθείσης γὰρ ταύτης, λύονται οἱ χυμοὶ, ὅπερ πρόδηλον· λυθέντες δὲ οἱ χυμοὶ, εἰς τὰ ἐξ ὧν συνάγονται σύγκεινται, ὥστε καὶ σαρκὸς οὔσης συνισταμένοις διὰ χυμῶν ἐκ πυρὸς καὶ γῆς καὶ ἀέρος καὶ ὕδατος, ὑπάρχει ἡ αὐτῆς ὕπαρξις, ἐξ ὧν εἰσι καὶ οἱ χυμοί.

ζ'. Ἐκ πυρὸς γοῦν καὶ ἀέρος καὶ ὕδατος καὶ γῆς ἡ φύσις διὰ χυμῶν τοῖς ζώοις τὴν ὕπαρξιν

tio per proprietatem distinguit ac separat pharmacum, plantam, lapidem et metallum, quia communiter ex elementis constant. Si vero digrederis a natura, proprietas in animantibus adunat procreatos ex elementis humores, idque non absque intermedio, sed secundum temperationem ex alimentis eo evidentiorem quo est præstantior temperatione illa quæ inanimatis inest. Ita esse omnino necesse est. Nam natura simplex est, ut quæ solitarie consideratur. Elementa vero per se admistionem non suscipiunt, verum possunt suscipere, quoniam secum inter se miscentur, ut diximus. Temperationes vero qua ratione non sunt materia, neque admistionem suscipere dicuntur, sed qua ratione sunt proprietates qualitate quadam præditæ et habilitates quæ impelluntur et miscent, alia hoc vel illo modo admistionem suscipere dicuntur. Quamobrem primo et simpliciore modo, plantæ, metalla, et alia quæ superius diximus, ex natura primum, deinde ex elementis per temperationes in rerum natura exsistunt, nimirum quia animantibus ista multo sunt simpliciora. Sed animalia non ita exsistunt. Etenim natura movet elementa, hæc autem alimenta movent, alimenta vero humores, ex alimentis demum et humoribus animalia constant. Principio quidem ex succis ab elementis, deinde ex alimentis et succis, sed per temperationem. Nemo enim mente præditus aliquid intelliget absque temperatione. Quamobrem primis quidem sunt conjunctiora et propria illa quæ sunt simpliciora, et a longinquioribus propter temperationum multiplicem varietatem magis remota sunt simplicia. Ut enim res exsisterent ita esse oportuit. Nam metalla, lapides, plantæ, olerum et graminum copia et quotquot inanimata possit aliquis recensere, humore, frigore, siccitate, raritate et exsistunt et immutantur et augescunt et consistunt. Natura vero non immediate ex igne, aere, aqua et terra, per temperationes animalia temperavit et conflavit, sed interpositis succis seu humoribus. Ac continuo quidem ex humoribus, deinde vero intervenientibus humoribus, alimentis, et longius remotis elementis tanquam principiis illa componit. Nam in carne partim terra, partim ignis, partim aqua, partim etiam aer inest, quæ quidem sunt obscura si ad sensum et qualitatem referas, sed si ad veritatem referas cognosci et deprehendi possunt. Quod enim in carne ignis, aer, aqua et terra insint, ex eo quod dissoluta carne dissolvuntur humores manifeste intelligitur. Humores vero dissoluti recolliguntur in illa ex quibus constant. Quare cum caro sit per humores conflata ex igne, terra, aere et aqua, exsistentia illius ex illis ex quibus humores sunt conflati constat.

7. Natura igitur pec humores ex igne, aere, aqua et terra ut animalia exsisterent effecit, temperationum autem proprietatibus varie temperata

δέδωκε, κράσεων δὲ ἰδιώμασι ποικίλως ἐκράθησαν. Ἐν γὰρ τῇ φύσει συνάγονται πάντα, ὡς ἐν κέντρῳ τε καὶ ἀρχῇ, μερίζονται δὲ ἀπ' ἀλλήλων διὰ τῶν κράσεων· οὕτω γὰρ καὶ διχόνοια τούτοις καὶ διάφορα τὰ ὁρμήματα· τὸ γὰρ μάχιμον, τὸ πλεονεκτικὸν, τὸ ἀκοινώνητον καὶ τὰ ἕτερα φύσεως, πῶς δοκεῖ ἡ ἐν αὐτῷ ἔχουσα καὶ συνάγουσα καὶ ἑνοῦσα πάντα μάχεσθαι καὶ πλεονεκτεῖν καὶ μὴ κοινωνεῖν προτρέπειν αὐτά; Ἀδύνατον· ἀλλὰ ταῦτα πάντα καὶ τὰ πλείω τούτων τῶν κράσεων· φύσις καὶ γὰρ οὐδὲν εἰς τέλος κακὸν ἐποίησε, πάντα δέ γε καὶ λίαν καλῶς εἰς τὸ εἶναι παρήγαγεν, ἐκ τῆς πρώτης καὶ κυρίας πάντων ἀρχῆς λαβοῦσα τὴν δύναμιν. Ἡ δὲ τῶν κράσεων ποικιλία, μιγεῖσα τῇ ἰδιότητι, πολλὰ τὰ μὴ ὁμότροπα ἔφερε· καινοτομίαι γὰρ ταῖς κράσεσι συνυπάρχουσιν ἄπειροι· ἄπειροι γὰρ αἱ κράσεις, καὶ καθὼς τὰ στοιχεῖα παρὰ τῆς φύσεως, ἄπειρα δὲ τὰ ἐκ τῶν στοιχείων, οὕτω δὴ καὶ κράσεις ἐν τοῖς στοιχείοις, ἄπειρα δὲ τὰ τῶν κράσεων ἰδιώματα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν μετάλλοις, καὶ ἐν λίθοις, καὶ ἐν φυτοῖς, καὶ τροφαῖς, καὶ ἐν χυμοῖς, καὶ ἐν ζώοις ἡ τῶν κράσεων ἀπειρία ἐστὶν, ἥτις καὶ ποικίλλει πολυμερῶς τά τε σώματα, τά τε ὁρμήματα, τά τε ἰδιώματα, τάς τε ἐνεργείας, τά τε νοήματα, τάς τε σχέσεις, τά τε σχήματα, τάς τε ῥοπὰς καὶ καθ' ἑξῆς ἅπαντα, καὶ συνάγει διὰ ταῦτα

A

B

C

D

τὸ ποικίλον, καὶ ἐξάγει τὸ ἑνιαῖον. Εἰ γὰρ ὡς ἐν τῇ φύσει, ὅτι τῆς φύσεως ἑνοῦνται, ἑνιαίως ἅπαντα ὑπῆρχον, καὶ ἐν ταῖς κράσεσι κατὰ φύσιν ἂν ἔπραττον, ὅτι δέ γε ποικίλλουσι ταῦτα κράσεις, πολλὰ συνεισάγονται ἄτοπα καὶ ἀπροσφυῆ, πολλὰ δέ γε καὶ ἀναγκαῖα καὶ προσφυῆ, ὥστε τὸ κατὰ φύσιν τελούμενον ἐκεῖνο καὶ ἀναγκαῖον, τὸ δὲ κατὰ κρᾶσιν διὰ τὸ ποικίλλον οὐκ ἀεὶ ἀναγκαῖον. Ἀλλ' ὅτε καὶ αὐτὴ ἡ κρᾶσις εἰλικρινὲς φυλάξει τὸ τέλος τοῦ πράγματος, εἰς ὃ ἀπιδοῦσα ἡ φύσις, τοῦτο γενέσθαι ἐκίνησεν αἴσια τέλη τελεῖ, ὅταν δὲ ταῖς ἰδιοτροπίαις ἀπίδῃ καὶ λάβῃ ἐκεῖθεν τὴν σχέσιν, παρεκκλίνει τοῦ δέοντος. Μηδεὶς δὲ ὑποτοπάσει ὅτι αἱ κράσεις οὐχὶ τῆς φύσεώς εἰσι (λέγομεν ὡς ἐν τῷ διέρχεσθαι τοὺς τῇδε λόγους)· τοῦτο γὰρ ἄτοπον· πῶς γὰρ οὐ παρὰ τῆς φύσεως τὰς κράσεις ἔχειν ὡρμήσαμεν ἂν εἰπεῖν τὴν ὀντότητα, τὰς μικτὰς μὴ ἐκ τῆς ἁπλῆς; Ἀπαγέτω ὁ οὕτως ἀπατηθεὶς τὸ ἀνεπιστημονικὸν καὶ ἐρευνάτω τὸ ἀληθές. Ἀλλ' εἰσὶ κράσεις, ἔστι δὲ καὶ φύσις, ὡσαύτως δὲ καὶ στοιχεῖα· κέντρον γὰρ καὶ ἀρχὴ φύσις ἁπανταχοῦ, ταῦτα δὲ πάντα περὶ αὐτὴν ὡς ἐν ἑνὶ ἡλίῳ ἀτμίδες ἐξ ὑγρότητος ἢ αὐχμοῦ ἀνερχόμεναι, κἀκεῖθεν αὖθις διαλυόμεναι, καὶ πρὸς μικρὸν συναγόμεναι, καὶ οὕτως πεμπόμεναι, καὶ ποιοῦσαι τοῦτο ἀεί. Αἱ κράσεις γὰρ σχέσεις καὶ ἰδιοτροπίαι εἰσί τινες,

sunt. Nam in natura omnia copulantur tanquam in centro ac principio, sed alia ab aliis separantur per temperationes. Hinc enim ingenii et propensionis in rebus diversitas. Nam quod in rebus est proclivitas ad discordiam, ad superiorum partium affectationem, ad distinctionem et alia similia, hoc certe naturæ non est tribuendum. Quo pacto, quæso, natura quæ in se comprehendit et colligit omnia et omnibus dat essentiam, videri possit impellere omnia ad discordiam, ad superiorum partium affectationem et disjunctionem? Hoc certe fieri nequit. Sed ista et istis plura alia temperationibus sunt tribuenda. Etenim natura proposito fine malo nihil unquam facere aggressa est, sed omnia pulchrius quam dici possit in lucem edidit, accepta nimirum facultate a primo illo et præcipuo rerum omnium principio. Temperationum autem varietas cum proprietate mista, non unius similisque modi res multas edidit. Nam temperationes secum trahunt semper infinitas rerum novarum molitiones. Sunt enim infinitæ temperationes. Et quemadmodum elementa a natura exsistunt, sed sunt infinita quæ ex elementis componuntur, ita etiam temperationes sunt in elementis, sed sunt infinitæ temperationum proprietates. Idcirco in metallis, lapidibus, plantis, alimentis, humoribus et animalibus infinitæ sunt temperationes quæ varietatem multiplicem afferunt corporibus, incitationibus voluntariis, proprietatibus, actionibus, apprehensionibus, habilitatibus, figuris, propensionibus, et reliquis omnibus. Quapropter temperationes varietatem in rerum naturam introducunt, et uniusmodi rerum constitutionem ejiciunt. Si enim ut in natura, cujus ratione res omnes naturales unico modo uniuntur, exsisterent, in temperationibus etiam secundum naturam agerent. Sed quia varietatem illis temperationes afferunt, idcirco multa introducuntur insolita et aliena, multa quoque necessaria et naturæ congruentia. Quare quidquid secundum naturam efficitur, illud etiam est necessarium; sed quod secundum temperationem efficitur, propter varietatem non est semper necessarium. Sed si ipsa temperatio sincerum rei finem servat, ad quem spectans natura ut res procrearetur, vim suam exprompsit, tunc felix rei exitus solet exsistere; sin ad suas proprietates se convertit, et illinc habilitatem accepit, tunc a recto deflectere solet. Nemo vero existimet in his explicandis nos dicere temperationes non esse naturæ. Hoc enim esset absurdum. Quomodo enim temperationes id quod sunt a natura habere negare possemus? perinde ac si diceremus temperationes quæ admistionem suscipiunt ex simplici non misceri. Qui hoc modo deceptus est abjiciat ignorantiam et scrutetur veritatem. Sed sunt temperationes, est etiam natura, consimiliter etiam sunt elementa. Natura enim centrum est et principium, quocumque te vertas, illa vero omnia sunt circa ipsam; non secus atque in uno sole radii qui ex humore, aut vapore, aut æstu exorti sursum versus tendunt et illinc rursus dissipantur, paulatimque colliguntur et rursus mittuntur atque semper hoc modo iterantur. Sunt enim quædam temperationes, habilitates et proprietates, per quas uniuntur omnia pro eo

δι' ὧν ἐνοῦνται πάντα κατὰ τὸ πεφυκός, καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ἐπεὶ δὲ φύσιν καὶ κράσεις πολλαχῶς καὶ πολυμερῶς ἐξετάσαντες, ἔν τε νοήμασιν, ἔν τε λόγοις, ἔν τε σχήμασιν, ἔν τε ἐπιστήμαις, ἔν τε στοιχείοις, ἔν τε λίθοις, ἔν τε μετάλλοις, ἔν τε φυτοῖς, ἔν τε τροφαῖς, ἔν τε χυμοῖς, ἔν τε ζώοις, καὶ εὑρόντες πανταχοῦ τὰ ἴσα ἰδιώματα ἃ προσάλληλα φέρουσιν, ἡ φύσις καὶ αἱ κράσεις, καὶ πῶς ποτε κοινωνοῦσι καὶ κατὰ τί καὶ ἐν τίνι, πῶς δὲ καὶ πότε καὶ κατὰ τί καὶ ἐν τίνι οὐ κοινωνοῦσιν, ὁμοίως ἐξίσου ἔν ὅλας νοήσαντες καὶ εὑρόντες, ἀναγκαῖόν ἐστιν ἐρευνῆσαι αὐτὰ καὶ εἰς τὸ ἔμψυχον ζῶον καὶ λογικόν. Εἰς τοῦτο γὰρ καὶ φύσις καὶ κρᾶσις ἥτις ἐξετάζεται σὺν τῇ φύσει. Οὕτως γὰρ ἂν ἐν τούτῳ

A νοήσωμεν, ἐμψύχῳ ὄντι καὶ λογικῷ, τὰ τῆς φύσεως καὶ τῶν κράσεων ἐκτελέσματα, καὶ διαστείλωμεν ἐκ τῶν κρειττόνων τὰ χείρονα, καὶ ἐκ τῶν φύσει τὰ τύχῃ, καὶ ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν τὰ μὴ τοιαῦτα, καὶ ἐκ τῶν φρονίμων τὰ ἀνόητα καὶ τὰ πονηρὰ, καὶ ἐκ τῶν ἀνδρικῶν τὰ ψοφοδεῆ καὶ τὰ τοῦ θράσους, καὶ ἐκ τῶν σωφρονικῶν τὰ τῆς ἀκολασίας καὶ ἠλιθιότητος, καὶ ἐκ τῶν δικαίων τὰ τῆς μειονεξίας καὶ πλεονεξίας, καὶ ἐκ τῆς ἀληθείας τὸ ψεῦδος, καὶ ἐκ τοῦ ὄντος τὸ δοκήσει, καὶ ἐκ πάντων τῶν καλῶν τὰ κακὰ, ὃ καὶ ποιήσωμεν ἐξετάσαντες εἰς ἐπιστήμην καὶ γνῶσιν πραγμάτων πολλῶν συναργούσης ἡμῖν τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ.

ac natura singulorum fert, atque hæc quidem hunc in modum habent. Quoniam autem multis modis multipliciterque investigavimus naturam et temperationes in mentis cogitatis, in rationibus, in figuris, in scientiis, in elementis, in lapidibus, in metallis, in plantis, in alimentis, in humoribus et in animalibus, reperimus autem ubique proprietates, quas conferunt sibi inter se natura et temperationes, consimiliterque consideravimus et animadvertimus quomodo et quando, secundum quid et in quo universa inter se communicent, et contra, quomodo et quando, secundum quid et in quo non communicent, necesse est considerationem et circumspectionem nostram ad animatum animal et rationis particeps transferre. Nam ad hoc spectat natura et temperatio quam cum natura perscrutamur. Hoc enim modo in hoc animali animato et

B rationis participe considerabimus naturæ et temperationum effectus, et distinguemus inter præstantiora et viliora, inter ea quæ sunt natura et illa quæ sunt fortuna, inter ea quæ ad scientiam pertinent et illa quæ non pertinent, inter actiones prudentum et actiones imprudentum ac improborum, inter actiones fortium virorum et actiones hominum timidorum et temerariorum, inter actiones temperantum, et actiones intemperantum ac stupidorum hominum, inter æquitatem et iniquitatem cum aliquis inique aut plus habet, aut minus habet, inter falsa et vera, inter illud quod re vera est, et illud quod aliquis opinatur esse cum non sit, inter bona et mala ; quod nos perficiemus perquirentes multarum rerum cognitionem et scientiam adjuvante nos Dei numine.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΙ

ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ

ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

—

THEODORI LASCARIS

FILII SUMMI IMPERATORIS DOMINI JOANNIS DUCÆ

DE NATURALI COMMUNIONE

SERMO TERTIUS.

—

α'. Ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ περὶ τῶν τοῦ ἀνθρώπου κοινωνιῶν τὸ ἀληθὲς δεῖξαι, ἐπειδὴ μέχρις αὐτοῦ ξύμπασαν τὴν ὑπὸ φύσιν ἐξητάσαμεν κοινωνίαν, τήν γε κατὰ φύσιν οὖσαν καὶ κράσεις. Ἔστι δὲ καὶ μάλιστα

D ἀναγκαῖον κατὰ συζυγίας δεῖξαι αὐτὸ, ἵνα πάσας τις ἔχων συνηθροισμένας ἐν τάξει, τῷ ἀληθεῖ σκοπῷ ἐπακολουθῇ· καὶ οὕτως ῥᾴστην ἕξει τὴν εἰς τὰ μετὰ ταῦτα ἐπακολουθοῦσαν τῶν νοημάτων κατάλη-

1. De communionis modis qui in homine considerari possunt quid sentiendum sit ostendere quoque nobis operæ pretium videtur. Quoniam autem hactenus universam communionem quæ est sub natura,

tam illam quæ secundum naturam est, quam quæ secundum temperationes, investigavimus, est autem in primis necessarium secundum conjugationes hoc ipsum demonstrare, ut quilibet simul ordine collo-

φιν δύσληπτον καὶ, συλλήβδην περιλαβὼν εἰπω, τὸν ὅλον τῆς πραγματείας σκοπὸν σπερματικῶς ἀναμηνομενεύει πρὸ τοῦ τέλους τῆς πραγματείας· ἔχει δὲ οὕτως πάντα. Ἑπτά τινων ὄντων τῶν ἐν ἡμῖν μερῶν ἐκ ψυχῆς δηλονότι καὶ ὕλης, οὐκ ἰσότητι πᾶσι ταῦτά εἰσιν, ἀλλ' ἔχοντα ἀνέσεις καὶ ἐπιτάσεις ἐν ἀτόμοις, αὐτὰ ἐν τρισὶ καὶ δέκα συζυγίαις μερίζονται, αἳ καὶ τοῖς μέρεσιν ἀριθμηθεῖσαι, ἐννενήκοντα πρὸς τῇ τριάδι γίγνονται· διαιροῦνται δὲ αὗται εἰς τέσσαρας τάξεις ἀνὰ τρεῖς οὖσαι μία ἑκάστη, ὧν μία μὲν ἁπλῆ, αἱ δ' ἄλλαι ἐλλείπουσί τε καὶ ἐπιτείνονται, καὶ τοῦτο δι' ὅλων αὐτῶν. Καὶ ἁπλῆ μὲν οὖν ἐστιν ἥτις καὶ μόνη ἐστὶν, ἡ ἐξίσου καὶ τὰ ἑπτὰ ἔχουσα, οἷον τὸ *a β γ*, καὶ αὖθις τὸ *ε ζ η θ*· ἐπίτασις γὰρ ἐν αὐτῇ οὐκ ἔστιν οὔτ' ἄνεσις, ταῖς δὲ μετὰ ταύτην πάσαις καὶ ἐπιτάσεις εὑρίσκονται καὶ ἀνέσεις. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς πλῆθος τῇ τῶν μεταθέσεων προχωρεῖ κοινωνίᾳ· ὅταν γὰρ ὁ καθαρμὸς ἐν ἰσότητι τὸ *a β γ* ἔχῃ καὶ τὸ *ε ζ η θ*, διπλασιασθῆναι οὐ δύνηται κατά γε ἰδιοτροπίαν τινὰ, εἰ μὴ ὅτι ὡς ἄτομον καὶ μονάς, καὶ ἄλλον καθαρμὸν ἕξει ὅμοιον, ὧν οὐκ ἔστι διαφορά. Ὅταν δὲ ὑφειμένον ἐν ἔχῃ τῶν γραφέντων στοιχείων ὁ ἕτερος, ἐξανάγκης πρόσω ἔχει τὰ ἕτερα, καὶ ἤδη διαφέρει καθαρμὸς τοῦ καθαρμοῦ, καὶ τούτου γινομένου, τοῦ μετατίθεσθαι καθ' ὑφέσεις τὰ στοιχεῖα καὶ ἐπιτάσεις, τρισκαίδεκα πᾶσαι γενήσονται συζυγίαι, ἐννενηκονταχῶς πρὸς τὰ δύο διαιρούμεναι, ἐκτὸς τῆς ἁπλῆς. Καὶ πρώτη μὲν οὖν πάντων ἐστὶν ἡ ἁπλῆ, εἶτα ὡς ἐν τάξει αἱ μετὰ ταύτην· δευτέρα δὲ τάξις τῶν συζυγιῶν ἡ τὰ τρία καὶ τρία ἔχουσα, τὰ μὲν *a β γ* πάντα, τῶν δὲ *ε ζ η θ* τὰ τρία, ὑφειμένου τοῦ ἑνὸς δηλονότι, ὧντινων *ε ζ η θ* τὴν ὕφεσιν ἐναλλὰξ θέμενος εὑρήσω τέτταρας συζυγίας *a β γ ε ζ η a β γ ζ η θ a β γ η θ ε a β γ ε θ ζ* αἱ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν, ἡ ἡ τρίτη πρὸς τὴν ὑστάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑστάτης χραθὲν ἄτομον πρὸς τὸ ἐκ τῆς πρώτης τε καὶ τῆς τρίτης, καὶ τοῦτο τῶν τεττάρων κοινόν. Μετὰ δὲ ταύτην τρίτη τάξις τῶν συζυγιῶν ἡ τὰ τρία καὶ δύο ἔχουσα, τὰ μὲν *a β γ* πάντα, τῶν δὲ *ε ζ η θ* τὰ δύο, τῶν δύο ὕφεσιν πασχόντων, ἅτινα διὰ τῆς μεταθέσεως ἐναλλὰξ ποιησάμενος εὑρήσω συζυγίαν θέσει τελείαν *a β γ ε ζ a β γ ζ η a β γ η θ a β γ θ ε a β γ ε η a β γ ζ θ* αἱ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν, ἡ ἡ τρίτη πρὸς τὴν ὑστάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑστάτης χραθὲν ἄτομον πρὸς τὸ ἐκ τῆς πρώτης τε καὶ τῶν ἑφεξῆς ἕως ταύτης, καὶ τοῦτο κοινὸν καὶ τῶν ἑξῆς. Μετὰ δὲ ταύτην τετάρτη τάξις τῶν συζυγιῶν ἡ τὰ τρία καὶ ἓν ἔχουσα, τὰ μὲν *a β γ* πάντα, τῶν δὲ *ε ζ η θ* τὸ ἓν τῶν τριῶν ὑφειμένων ἐναλλὰξ θέμενος εὑρήσω συζυγίας *a β γ ε a β γ ζ a β γ η a β γ θ*. Καὶ τρίτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ τὰ δύο καὶ δύο ἔχουσα, τὰ μὲν *a β γ* πάντα, τῶν δὲ *ε ζ η θ* τὰ δύο, τῶν δύο ὑφεσιν πασχόντων, ἅτινα διὰ τῆς μεταθέσεως ἐναλλὰξ ποιησάμενος εὑρήσω συζυγίαν θέσει τελείαν *a β γ ε ζ a β γ ζ η a β γ η θ a β γ θ ε a β γ ε η a β γ ζ θ* αἱ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν, ἡ ἡ τρίτη πρὸς τὴν ὑστάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑστάτης χραθὲν ἄτομον πρὸς τὸ ἐκ τῆς πρώτης τε καὶ τῶν ἑφεξῆς ἕως ταύτης, καὶ τοῦτο κοινὸν καὶ τῶν ἑξῆς. Μετὰ δὲ ταύτην τετάρτη τάξις τῶν συζυγιῶν ἡ τὰ τρία καὶ ἓν ἔχουσα, τὰ μὲν *a β γ* πάντα, τῶν δὲ *ε ζ η θ* τὸ ἓν τῶν τριῶν ὑφειμένων ἐναλλὰξ θέμενος εὑρήσω συζυγίας *a β γ ε a β γ ζ a β γ η a β γ θ*. Καὶ τρίτη μὲν οὖν ἐστὶν ἡ τὰ δύο καὶ δύο ἔχουσα, τὰ μὲν *a β γ* πάντα, τῶν δὲ *ε ζ η θ* τὰ δύο, τῶν δύο ὑφεσιν πασχόντων, ἅτινα διὰ τῆς μεταθέσεως ἐναλλὰξ ποιησάμενος εὑρήσω συζυγίαν θέσει τελείαν *a β γ ε ζ a β γ ζ η a β γ η θ a β γ θ ε a β γ ε η a β γ ζ θ* αἱ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν, ἡ ἡ τρίτη πρὸς τὴν ὑστάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑστάτης χραθὲν ἄτομον πρὸς τὸ ἐκ τῆς πρώτης τε καὶ τῶν ἑφεξῆς ἕως ταύτης, καὶ τοῦτο κοινὸν καὶ τῶν ἑξῆς. Μετὰ δὲ ταύτην τετάρτη τάξις τῶν συζυγιῶν ἡ τὰ τρία καὶ ἓν ἔχουσα, τὰ μὲν *a β γ* πάντα, τῶν δὲ *ε ζ η θ* τὸ ἓν τῶν τριῶν ὑφειμένων ἐναλλὰξ θέμενος εὑρήσω συζυγίας *a β γ ε a β γ ζ a β γ η a β γ θ*.

(1) Locus perobscurus propter confusionem duarum vocum, nempe συζυγίας καὶ τάξεως. Cæterum ut explicaremus retinuimus vocem τάξεως. Habita ratione τάξεως partes appellantur συζυγίαι; atque tredecim ordines respectu quatuor ordinum erunt potius συζυγίαι.

(2) Illic rursus conjugationes dicuntur respectu quatuor ordinum.

σιν παρχόντων, ἅτινα διὰ τῆς μεταθέσεως ἐναλλὰξ θεὶς εὑρήσω τέτταρας συζυγίας; *a β γ ε a β γ ζ a β γ η a β γ θ* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν, ἢ ἡ τρίτη πρὸς τὴν ὑστάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑστάτης κραθὲν ἄτομον πρὸς τὸ ἐκ τῆς πρώτης τε καὶ τῆς τρίτης, καὶ τοῦτο τῶν τεττάρων κοινόν. Μετὰ δὲ ταύτην τὴν τάξιν ἑτέρα τάξις τῶν συζυγιῶν, τρεῖς καὶ αὕτη ἔχουσα τάξεις, αἷς ἐστι τῶν τεσσάρων μὲν σὺν ὑφέσει ἐναλλαγὴ ἕως δυάδος, τῶν δὲ τριῶν ὕφεσις μὲν τοῦ ἑνὸ-, τῶν δὲ δύο ἐναλλαγὴ καὶ ἰσότης. Αἳ τάξεων τάξεις καὶ συζυγίαι, αἱ τὰ δύο μὲν ἐκ τριῶν ἔχουσαι, ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων -ὰ τέσσαρα, τὰ τρία, τὰ δύο, ἃς διὰ τῶν μεταθέσεων ἐναλλὰξ θέμενος εὑρήσω ἐν μιᾷ ἑκάστῃ τάξει ἑνδεκα συζυγίας, ὧν ἡ πρώτη τάξις τούτων, πέμπτη δὲ τῶν ὅλων, ἐστὶν ἡ *a β ε ζ η θ a β ε ζ η a β ε ζ θ a β η θ η a β ε ζ a β ζ η a β η θ a β θ ζ a β θ ε a β ε η* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν ὑστάτην, ἢ ἡ δευτέρα πρὸς τὴν δεκάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνδεκάτης κραθὲν ἄτομον ἀνάπαλιν ἕως τοῦ ἐκ τῆς πρώτης, τοῦτο δὲ κοινὸν καὶ τῶν ἕνδεκα. Μετὰ δὲ ταύτην ἡ ταύτης δευτέρα, ἕκτη δέ γε τῶν ὅλων, ἡ τῷ αὐτῷ καὶ αὐτὴ ἰδιώματι ἐκτὸς τῆς τῶν δύο με-

A ταθέσεως βαίνουσα *β γ ε ζ η θ β γ ε ζ η β γ ε ζ θ β γ ζ θ β γ η θ ε β γ ε ζ β γ ζ η β γ η θ β γ θ ζ β γ θ ε β γ ε η* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν ὑστάτην, ἢ ἡ δευτέρα πρὸς τὴν δεκάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνδεκάτης κραθὲν ἄτομον ἀνάπαλιν· ἕως τοῦ ἐκ τῆς πρώτης· τοῦτο δὲ κοινὸν καὶ τῶν ἕνδεκα. Μετὰ δὲ ταύτην ἡ πρὸς τὴν πρώτην αὐτὴς τρίτη, ἑβδόμη δέ γε τῶν ὅλων, ἡ τῷ αὐτῷ καὶ αὐτὴ ἰδιώματι βαίνουσα ἐκτὸς τῆς τῶν δύο μεταθέσεως; *a γ ε ζ η θ a γ ε ζ η a γ ε ζ θ a γ ζ η θ a γ η θ ε a γ ε ζ a γ ζ η a γ η θ a γ θ ζ a γ θ ε a γ ε η* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν ὑστάτην, ἢ ἡ δευτέρα πρὸς τὴν δεκάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνδεκάτης κραθὲν ἄτομον ἀνάπαλιν ἕως τοῦ ἐκ τῆς πρώτης, τοῦτο δὲ κοινὸν καὶ τῶν ἕνδεκα. Μετὰ δὲ ταύτην τὴν τάξιν ἑτέρα τάξις τῶν συζυγιῶν, τρεῖς καὶ αὐτὴ ἔχουσα τάξεις, αἷς ἐστι τῶν τεσσάρων μὲν σὺν ὑφέσει ἐναλλαγὴ ἕως δυάδος, τῶν δὲ τριῶν ὕφεσις, τῶν δύο, τοῦ ἑνὸς δέ γε ἐναλλαγή. Αἳ τάξεων τάξεις καὶ συζυγίαι αἱ τὸ ἓν μὲν ἐκ τῶν τριῶν ἔχουσαι, ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων τὰ τέσσαρα, τὰ τρία, τὰ δύο, ἃ; διὰ τῶν μεταθέσεων ἐναλλὰξ θεὶς εὑρήσω, ἐν μιᾷ ἑκάστῃ τάξει ἑνδεκα συζυ-

B

riam quatuor conjugationes | *a b c. e* | *a b c. f* | *a b c. g* | *a b c. h* | quæ transpositione differunt. Ut enim se habet prima ad secundam et tertia ad postremam, ita quod ex postrema temperatum est individuum ad illud quod ex prima et ex tertia. Atque hoc quatuor commune est. Hunc quartum consequitur alius ordo conjugationum qui etiam habet ipse tres ordines, in quibus quatuor permutantur et subtractione ad duo rediguntur; de tribus vero unum demitur, duo permutantur et æqualitatem retinent. Qui ordinum ordines et conjugationes exsistunt cum de tribus duo retinentur, et de quatuor, quatuor, tria, duo; quibus transpositis et permutatis in unoquoque ordine undecim conjugationes reperiam. Ac primus quidem ordo hujus generis est, sed universorum quintus *a b e f g h* | *a b e f g* | *a b e f h* | (1) *a b g h e* | *a b e f* | *a b f g* | *a b g h* | *a b f h* | *a b h e* | *a b e g*, quæ differunt transpositione. Ut enim prima se habet ad postremam et secunda ad decimam, ita etiam individuum illud quod ex undecima temperatum est usque ad illud quod est ex prima. Hoc autem commune est undecim. Secundus quidem ab hoc ordo sed universorum sextus deinde consequitur, qui eamdem quoque ipse permutationis proprietatem retinet excepta duorum de tribus transpositione, *b c. e f g h* | *b c. e f g* | *b c. e f h* | *b c. f g h* | *b c. g h e* | *b c. e f* | *b c. f g* | *b c. g h* | *b c. h f* | *b c. h e* | *b c. e g* | quæ differunt transpositione. Ut enim prima se habet ad postremam et secunda ad decimam, ita etiam contrario ordine individuum illud quod ex undecima temperatum est ad illud usque quod est ex prima. Hoc autem undecim commune est. Hunc consequitur primo hujus generis tertius, universorum septimus qui excepta duorum transpositione eamdem permutationis proprietatem retinet, *a c. e f g h* | *a c. e f g* | *a c. e f g* | *a c. f g h* | *a c. g h e* | *a c. g h e* | *a c. e f* | *a c. f g* | *a c g h* | *a c h e* | *a c. h e* | *a c. e g* | quæ transpositione differunt. Ut enim prima se habet ad postremam aut secunda ad decimam, ita etiam contra illud individuum quod ex undecima temperatum est ad illud usque quod est ex prima. Hoc autem undecim commune est. Hunc consequitur alius conjugationum ordo qui etiam ipse tres habet ordines in quibus quatuor permutantur et subtrahuntur usque ad duo, de tribus vero duo subtrahuntur et unum permutatur. Qui ordinum sunt ordines et conjugationes habentque de tribus unum, de quatuor vero, quatuor, tria, duo, quibus vicissim permutatis reperiam in unoquoque ordine undecim conjugationes. Qui quidem est primus ordo hujus generis, octavus vero universorum est, *a e f g h* | *a e f g* | *a f g h* | *a e f h* | *a g h e* | *a e f* | *a f g* | *a g h* | *a h f* | *a h e* | *a e g* | quæ differunt transpositione. Ut enim prima se habet ad postremam aut secunda ad decimam, ita contra illud individuum quod ex undecima temperatum est, ad illud usque quod est ex prima. Hoc autem commune etiam est undecim. Secundus ab hoc ordine consequitur ordo, universorum nonus, qui in progressu eamdem proprietatem retinet, excepta unius transpositione, *b e f g h* | *b e f g* | *b f g h* | *b g h e* | *b e f h* | *b e f* | *b f g* | *b g h* | *b h f* | *b h e* | *b e g* | quæ transpositione differunt. Ut enim se habet prima conjugatio ad postremam aut

C

D

(1) Hic in Græco desideratur *α β ζ η θ*, quare etiam addendum *a b f g h* ut sint undecim conjugationes.

γίας, ὧν ἡ πρώτη τάξις τούτων, ὀγδόη δὲ τῶν ὅλων, A ἔστιν ἡ *a ε ζ η θ a ε ζ η a ζ η θ a ε ζ θ a η θ ε a ε ζ a ζ η a η θ a θ ζ a θ ε a ε η* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρ'ς τὴν ὑστάτην, ἢ ἡ δευτέρα πρὸς τὴν δεκάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνδεκάτης κραθὲν ἄτομον ἀνάπαλιν ἕως τοῦ ἐκ τῆς πρώτης· τοῦτο δὲ κοινὸν καὶ τῶν ἕνδεκα. Μετὰ δὲ ταύτην ἡ ταύτης δευτέρα, ἐννάτη δέ γε τῶν ὅλων, ἡ τῷ αὐτῷ καὶ αὐτὴ ἰδιώματι βαίνουσα ἐκτὸς τῆς τοῦ ἑνὸς μεταθέσεως *β ε ζ η θ β ε ζ η β ζ η θ β η θ β θ ζ β θ ε β ε η* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν ὑστάτην, ἢ ἡ δευτέρα πρὸς τὴν δεκάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνδεκάτης κραθὲν ἄτομον ἀνάπαλιν ἕως τοῦ ἐκ τῆς πρώτης· τοῦτο δὲ κοινὸν καὶ τῶν ἕνδεκα. Μετὰ δὲ ταύτην ἡ πρὸς τὴν αὐτῆς τρίτη, δεκάτη δέ γε τῶν ὅλων, ἡ τῷ αὐτῷ καὶ αὐτὴ ἰδιώματι βαίνουσα ἐκτὸς τῆς τοῦ ἑνὸς μεταθέσεως *γ ε ζ η θ γ ε ζ η γ ζ η θ γ ε ζ θ γ η θ ε γ ε ζ γ ζ η γ η θ γ θ ζ γ θ ε γ ε η* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν ὑστάτην· ἢ ἡ δευτέρα πρὸς τὴν δεκάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ἐνδεκάτης κραθὲν ἄτομον ἀνάπαλιν ἕως τοῦ ἐκ τῆς πρώτης· τοῦτο δὲ κοινὸν καὶ τῶν ἕνδεκα. Μετὰ δὲ ταύτην τὴν τάξιν ἑτέρα τάξις τῶν συζυγιῶν, τρεῖς καὶ αὐτὴ ἔχουσα τάξεις, αἳς ἐστι τῶν τε τριῶν καὶ τῶν τεσσάρων ἐναλλαγὴ, ὕφεσις δὲ ἐκ μὲν τῶν τριῶν τῶν δύο, ἐκ δὲ τῶν τεσσάρων τῶν τριῶν. Αἱ τάξεων ταξεις καὶ συζυγίαι αἱ τὸ ἓν μὲν ἐκ τῶν τριῶν ἔχουσαι, ὡσαύτως καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων τὸ ἓν, ἃς διὰ τῶν μεταθέσεων ἐναλλὰξ θεὶς εὑρήσω ἐν μιᾷ ἑκάστῃ τάξει τέσσαρας συζυγία, ὧν ἡ πρώτη τάξις τούτων. ἐνδεκάτη δέ γε τῶν ὅλων, ἔστιν *a ε a ζ a η a θ* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν, ἢ ἡ τρίτη πρὸς τὴν ὑστάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑστάτης κραθὲν ἄτομον ἐν ἀναποδισμῷ ἕως τοῦ ἐκ τῆς πρώτης ἀτόμου κραθέντος· καὶ τοῦτο τῶν τεττάρων κοινόν. Μετὰ δὲ ταύτην ἡ πρὸς τὴν πρώτην ταύτης δευτέρα, δωδεκάτη δέ γε τῶν ὅλων, ἡ τῷ αὐτῷ καὶ αὐτὴ ἰδιώματι βαίνουσα, ἐναλλαγῇ τε καὶ μεταθέσει *β ε β ζ β η β θ* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν, ἢ ἡ τρίτη πρὸς τὴν ὑστάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑστάτης κραθὲν ἄτομον ἐν ἀναποδισμῷ ἕως τοῦ ἐκ τῆς πρώτης ἀτόμου κραθέντος· καὶ τοῦτο τῶν τεττάρων κοινόν. Μετὰ δὲ ταύτην ἡ πρὸς τὴν πρώτην αὐτῆς τρίτη, τρισκαιδεκάτη δὲ τῶν ὅλων καὶ ὑστάτη, ἡ τῷ αὐτῷ καὶ αὐτὴ ἰδιώματι βαίνουσα ἐναλλαγῇ τε καὶ μεταθέσει *γ ε γ ζ γ η γ θ* αἳ διαφέρουσι τῇ μεταθέσει. Καθὰ γὰρ ἡ πρώτη πρὸς τὴν δευτέραν, ἢ ἡ τρίτη πρὸς τὴν ὑστάτην, οὕτω δὴ καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑστάτης κραθὲν ἄτομον ἐν ἀναποδισμῷ ἕως· τοῦ ἐκ τῆς πρώτης ἀτόμου κραθέντος· καὶ τοῦτο τῶν τεττάρων κοινόν. Ἔχουσι τοίνυν οὖν ἕως δεῦρο τὸ τέρμα πᾶσαι αἱ τῶν τοῦ λογικοῦ ζώου μερῶν συζυγίαι, ἀναφαίνονται δὲ

secunda ad decimam, ita etiam contra illud individuum quod ex undecima temperatum est ad illud usque quod est ex prima conflatum. Hoc autem commune etiam est undecim. Tertius a secundo hujus generis ordo consequitur, universorum decimus qui in progressu eamdem proprietatem retinet, excepta unius transpositione : *c efgh | c efg | c fgh | c efh | c ghe | c ef | c fg | c gh | c hf | c he | c eg* quæ transpositione differunt. Ut enim prima conjugatio se habet ad ultimam aut secunda ad decimam, ita etiam contra illud individuum quod ex undecima temperatum est, ad illud usque quod ex prima conflatum est. Hoc autem commune est etiam undecim. Hunc ordinem consequitur alius conjugationum ordo, qui etiam ipse tres habet ordines in quibus tria et quatuor permutantur, ac de tribus quidem duo subtrahuntur. de quatuor vero tria. Qui sunt ordinum ordines et conjugationes habentque de tribus unum, eodemque modo de quatuor unum *a e | a f | a g | a h |* quæ transpositione differunt. Ut enim prima conjugatio se habet ad secundam, aut tertia ad postremam, ita etiam contrario ordine individuum illud quod ex postrema temperatum est, ad illud usque quod ex prima conflatum est. Atque hoc his quatuor commune est. Secundus ab hoc ordo consequitur, universorum duodecimus qui in progressu eamdem quoque retinet proprietatem tam in permutatione quam in C transpositione, *b e | b f | b g | b h |* quæ quidem conjugationes transpositione differunt. Ut enim prima se habet ad secundam aut tertia ad postremam, ita etiam retrogrado ordine individuum illud quod ex postrema temperatum est, ad illud usque individuum, quod est ex prima conflatum, atque hoc commune est his quatuor. Tertius deinde a primo hujus generis ordo consequitur, universorum decimus tertius et ultimus qui in progressu eamdem proprietatem retinet tam in permutatione quam in transpositione, *c e | c f | c g | c h |*. Quæ quidem conjugationes transpositione differunt. Ut enim prima se habet ad secundam, aut tertia ad postremam, ita etiam contrario ordine individuum illud quod ex postrema temperatum est in reversione (1) D se habet ad illud usque individuum quod ex prima temperatum est. Atque hoc quatuor commune est. Hactenus conjugationes partium animalis ratione præditi finem et terminum habent. Sed emerguut præter conjugationes nonaginta duas et simplicem septem aliæ conjugationes quæ quidem in unitate sola intensionem habent. Idcirco has cum aliis non numeravimus, quoniam ordo in istis erat ordinis perturbatio. Sunt autem hæ : *a*, cum intensione ; *b*, cum intensione ; *c*, cum intensione ; *e*, cum intensione ; *f*, cum intensione ; *g*, cum intensione ; *h*, cum intensione. Cum autem dico *cum intensione*, dico etiam *cum remissione*. Utraque

(1) Reditum a postrema ad primam appellat *reversionem*, perinde ac si a meta ad carceres revertereris.

τῶν ἐννενηκονταδύο καὶ τῆς ἁπλῆς ἐκτὸς συζυγιῶν ἑπτὰ ἕτεραι, αἵτινες ἔχουσι ἐν μονάδι μόνῃ ἐπίτασιν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τοῖς ἄλλαις ταύτας ἀπηριθμήσαμεν, ὅτι τάξις ἦν ἐν ταύταις ἡ ἀταξία· εἰσὶ δὲ αὗται ἡ κατ' ἐπίτασιν *α*, κατ' ἐπίτασιν *β*, κατ' ἐπίτασιν *γ*, κατ' ἐπίτασιν *ε*, κατ' ἐπίτασιν *ζ*, κατ' ἐπίτασιν *η*, κατ' ἐπίτασιν *θ*. Ὅταν δὲ λέγω κατ' ἐπίτασιν, λέγω καὶ τὸ κατ' ἄνεσιν· τῶν πρός τι γάρ εἰσι τὰ ἀμφότερα, ἅτινα ταῖς κυρίαις συναπαριθμούμενα τάξεσιν, ἑκατοντάδα τελοῦσι πάσας τὰς συζυγίας. Ἀλλὰ νῦν οὐ χρὴ λέγειν τοιαῦτα ἡμᾶς, ἑτέραν βαίνειν ὁρεγνιωμένους, σιωπῇ δὲ μᾶλλον ἑαυτοὺς διδόναι καὶ δεῖ, καὶ δίκαιον διακρίναντες πράττομεν τοῦτο, ὅτι τὸ ἐν ταύτῃ τῇ τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἰσχὺν συμβαλλόμενον τοσόνδε καὶ τοιόνδε ἐλέξαμεν, κἂν ταῖς συζυγίαις τῷ ἔκτῳ λόγῳ αὖ περὶ τῶν ἀντιβρόπων τοῖς πρώτοις τοῦτό γε εἴπωμεν, ἐκεῖθεν τὰς ἀφορμὰς εἰς τοὐμφανὲς ἄξαντες. Νῦν δὲ πρὸς τὸν σκοπὸν τρέχομεν λέξαι καθόσον δύναμις καὶ προαίρεσις.

β'. Εὑρήσει δ' οὐδεὶς ὑπὸ ταύτας ἢ ὑπὲρ ταύτας ἀριθμὸν ἕτερον ἐν αὐταῖς· αἱ γὰρ μεταθέσεις καὶ τῶν στοιχείων ἐναλλαγαὶ οὔτε τοῦ τελείου προέβησαν, οὔτε μὴν κατέλειψαν τὴν ἐντελέχειαν, ἀλλ' ὡς ὡρίσθησαν ἕως δεῦρο, τὸν σκοπὸν ἐντελεχῶς ἐτελείωσαν. Ἔστι δὲ αὗται κοιναὶ μὲν τὰ ἑπτὰ τάδε *α β γ* καὶ τὰ *ε ζ η θ* ἐξ ὧν καθ' ὑφέσεις καὶ ἐπιτάσεις αἱ δώδεκα συζυγίαι γίνονται, ἐκτὸς τῆς ἁπλῆς καὶ τῆς ἀντιβρόπου αὐτῇ, εἰς τέσσαρας μεριζόμεναι τάξεις, ἀνὰ τρεῖς ἔχουσαι αὗται συζυγίας· αἱ δὲ αὖθις εἰς πλείους μεριζόμεναι ἐννενήκοντα πρὸς ταῖς δυσὶ πᾶσαι γίνονται, ἐκτὸς τῆς ἁπλῆς καὶ τῆς ἀντιβρόπου αὐτῇ. Διαφορὰ γοῦν ταύτας διττὴ, κατ' ἐπίτασιν καὶ ἄνεσιν δηλαδὴ, καὶ ἡ μὲν τῶν ἑπτὰ πασχόντων τήν τε ἐπίτασιν καὶ ἄνεσιν τῇ μεταθέσει τε καὶ ἐναλλαγῇ ἐπισυνέβη, διὸ καὶ πλῆθος ἐποίησε καὶ τοῦτο πεπερασμένον. Ἐννενήκοντα γὰρ πρὸς ταῖς δυσὶ πᾶσαι αἱ συζυγίαι καὶ ἡ ἁπλῆ, ἡ δὲ οὐ πεπερασμένη μὲν ἔστι κατ' ἀριθμὸν, ἐντὸς καὶ γὰρ τῆς πεπερασμένης, ἀλλ' ἄπειρος μάλιστα· πεπέρασται δὲ ὅτι ἐντὸς τῆς πεπερασμένης ἔχει τὴν ἀπειρίαν. Ὁ γὰρ ἐκ τῶν ἐννενηκονταδύο Χριστοφόρος χρηστὸς ἔχει μὲν ἧττον καὶ μᾶλλον εἶναι χρηστὸς, οὐχὶ δὲ Εὐφημίδης εἶναι δεινὸς, ὅτι καὶ ὁ Εὐφημίδης ἧττον καὶ μᾶλλον ἔχει εἶναι δεινὸς, γενήσεται δὲ οὔποτ' ἂν Χριστοφόρος χρηστός· καὶ τοῦτο πᾶσι κοινόν. Ἡ μὲν οὖν μία διαφορὰ κατ' ἐπιστάσεις τε καὶ ἀνέσεις ἐστὶ, μέχρι τῶν ἐννενήκοντα πρὸς ταῖς δυσὶ καὶ τῆς ἁπλῆς, καὶ περαιτέρω βῆναι οὐκ ἦν· ἡ δ' ἑτέρα ἄπειρός ἐστι καὶ ἀναρίθμητος· πέφυκε γὰρ ἐπ' ἄπειρον εἶναι καθ' ὑφέσεις καὶ ἐπιτάσεις θυμικὸν τὸν βαρύτιμον ὃς ἔχει τινὰ συζυγίαν ἐπιτηδείαν ποιεῖν αὐτὸν θυμικὸν, καὶ ὅτι μὲν οὖν τὸν θυμικὸν θυμικὸν εἶναι μᾶλλον καὶ ἧττον ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀλλ' οὐ τὸ αὐτὸ καὶ ἓν ἄτομόν τις ὑπολάβῃ, ἀλλ' ὅσα ἂν τῆς αὐτῆς τῷ αὐτῷ συζυγίας ὑπάρχοντα ἢ ὡσαύτως ἄτομα. Ἄπειρος ἄρα καθ' ὑφέσεις καὶ ἐπιτάσεις θυμικὸς ὁ βαρύτιμος, καὶ ἀνιάδης ἐπιθυμητικὸς ἐπ' ἄπειρον εἶ-

enim vox relationem significat. Quæ si numerentur cum illis proprie dictis ordinibus, eentum omnino conjugationes constituunt. Sed de talibus nihil nunc nobis est dicendum, cum alia via incedere cupiamus. Estque satius in præsentia silentio hæc præterire. Et justa sane de causa facere nobis videmur, quod tot et talia selegerimus quæ in tanta naturalis scientiæ vi et copia inter se conferrentur. Ac comparationem quidem illam quæ in conjugationibus temperationum naturalium habet locum, sexto sermone persequemur, nunc vero ex illis quæ diximus occasionis commoditate captata et quasi in lucem educta de illis quæ primis illis respondent, hoc libro dicere pergamus. Jam vero ad scopum revertimur, ut quemadmodum constituimus, pro viribus nostris hanc disputationem absolvamus.

2. Neque vero reperire poterit aliquis supra aut infra illas quas enumeravimus, aliquem alium numerum in ipsis. Nam transpositiones et permutationes elementorum, neque extra perfectionem egressæ sunt, neque rursus a perfectione abfuerunt, sed ut definitæ fuerunt hactenus, perfectionem absolutionemque adeptæ sunt. Sunt autem ipsis communia quidem septem *a b c* et *e f g h*, ex quibus secundum remissiones et intensiones duodecim conjugationes exsistunt, excepta simplici et illa quæ ei respondet, in quatuor ordines distribuuntur; qui quidem ordines tres circiter numero habent conjugationes quæ rursus in plures distributæ nonaginta cum duabus omnes exsistunt, excepta simplici et illa quæ ei respondet. Duplex igitur in his est differentia. Una est septem illorum quibus accidit intensio et remissio propter transpositionem et permutationem; idcirco multitudinem effecit eamque finitam et terminatam. Nam omnes conjugationes sunt nonaginta duæ, præter simplicem. Altera vero differentia multitudinem numero non finitam effecit, quæ tamen intra finitam consistit, quamvis sit maxime infinita. Est autem finita, quoniam ipsius infinitas intra finitam multitudinem consistit. Nam, exempli gratia, ex nonaginta duabus conjugationibus proponatur aliquod individuum singulari temperatione præditum: sitque Christophorus probus: potest sane esse minus aut magis probus; annon etiam Euphemides acutus est quia est magis aut minus acutus et sagax? Nunquam vero fieri poterit ut Euphemides acutus sit, Christophorus probus. Atque hoc omnibus commune est. Una igitur differentia est secundum intensiones et remissiones ad duas et nonaginta usque conjugationes præter simplicem, neque ulterius progredi licuit. Altera vero est infinita et innumerabilis. Potest enim fieri ut sævus secundum remissiones et intensiones infinite sit iracundus, nempe ille qui consistit in aliqua conjugatione ad efficiendum iracundum accommodata. Quia vero diximus in illis iracundum necessario magis et minus iracundum esse, nemo putet unum

ναι πέφυκε μᾶλλον καὶ ἧττον, οὐ μὴν ὃτ τὸ αὐτοῦ ἄτομον ὑπολάβῃ τις, ἀλλὰ τὰ ἐκ τῆς αὐτὸν κρασάσης συζυγίας κραθέντα ἄτομα. Ὀνόμασται δὲ τὰ τῆς αὐτῆς συζυγίας τοῦ ἀνιάδου, καὶ τῆς αὐτῆς συζυγίας τοῦ βαρυτίμου ἄτομα ἐνικῶς εἰς τὰ τῶν ἑκατέρων ὀνόματα, ὅτι κοινῶς ἐκείνοις κατάλληλος ὁ τῆς οὐσίας αὐτῶν ἐστιν ὅρος, τῶν ἑκατέρων τῷ ἑκατέρῳ· πᾶς γὰρ θυμικὸς θυμικοῦ ὅρον δέξεται, καὶ πᾶς ἐπιθυμητικὸς ἐπιθυμητικοῦ, ἐπὰν τὸ θυμικὸς ἢ ἐπιθυμητικὸς τούτων ἕκαστος λέγηται. Εἰκότως οὖν ἄρα ἐνικῶς τοῖς ἑκατέροις τὰ πολλὰ ἐλέχθησαν. Ἔστι γοῦν ἄρα τῷ θυμικῷ βαρυτίμῳ καὶ τῷ ἐπιθυμητικῷ ἀνιάδῃ, καθὸ θυμικῷ καὶ ἐπιθυμητικῷ, ἐπίτασις ἀδιόριστός τε καὶ ἄγεσις, ὅτι αἱ κράσασαι αὐτοὺς συζυγίαι, καθὸ πεφύκασιν εἶναι καθ' ὑφέσεις καὶ ἐπιτάσεις, τὸ ἀδιόριστον ἔχουσιν, οὔτε δὲ ὁ βαρύτιμος ἀνιάδης γενήσεται, οὔτε δὲ ὁ ἀνιάδης βαρύτιμος πώποτε. Διὸ ἀνέσεις καὶ ἐπιτάσεις αἱ αὐτῶν δέχονται συζυγίας, ὅτι αἱ κράσασαι αὐτοὺς συζυγίαι ἀλλαγῆναι οὐ πέφυκε.

γ'. Δῆλον δὲ ταῖς πάσαις οἰκεῖον εἶναι αὐτὸ, ἐκ τῆς τῶν δύο τούτων λίαν ἐτάσεως· οὐ γὰρ ἔτι ταῖς πάσαις τὸ κατὰ πάντα κοινὸν, ἐπεὶ κοινωνοῦσί που, διαστέλλονται δέ γε καί που, ἐπειδὴ ἑπτὰ μέν εἰσι τὰ κράσαντα τὴν ἁπλῆν, τὰ δὲ τοσαῦτα ἐργασάμενα πάντως, οὐκ ἄλλα ἀλλ' ὅτι ἑπτά. Τί δὲ τὸ τῇ μιᾷ ποιῆσαν ἀλλοιώσεις πολλὰς, πάντως ἐναλλαγὴ καὶ διὰ τοῦτο ἐναλλαγῆναι, οὐ πεφύκασιν αὗται, ὅτι ἅπαξ ἐντελεχῶς μετηλλάγησαν; Ὁ ἄρα βαρύτιμος θυμικὸς καὶ ὁ ἀνιάδης ἐπιθυμητικὸς, ἐν τοῖς ὡς αὐτοῖς ὁμοίοις, ἐπιτάσεις δέχονται καὶ ἀνέσεις, καθὰ ποιότητι ἐπιθυμητικοί τε καὶ θυμικοί. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ αἱ αὐτοὺς συμπήξασαι συζυγίαι, ἀπείρους ἐν ἐπιτάσει τε καὶ ἀνέσει, θυμικοὺς καὶ ἐπιθυμητικοὺς ποιήσουσιν, ἐναλλάξουσι δὲ οὔποτ' ἄν. Καὶ ἀπ' ἀρχῆς γοῦν κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον αἵ τε συζυγίαι καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν ἄτομα ἕως τέλους ἐπιτάσεις δέξονται καὶ ἀνέσεις, πλὴν δέ γε τῶν οἰκείων ὅρων ἐντὸς, πότερον ἄπειροι θυμικοὶ, πλὴν θυμικοὶ καὶ ἄπειροι ἐπιθυμητικοὶ, πλὴν ἐπιθυμητικοὶ καὶ ἄπειροι φρόνιμοι, πλὴν φρόνιμοι, ὅτι ἐντὸς τῶν οἰκείων ὅρων πάντες θυμικοὶ καὶ ἐπιθυμητικοὶ καὶ φρόνιμοί εἰσιν. Αὗται γοῦν αἱ δύο διαφοραὶ, ἥ τε τὰς ἐνενήκοντα καὶ δύο ποιήσασαι συζυγίας καὶ τὴν ἁπλῆν, καὶ ἡ τὰς ἀπείρους ἀνέσεις καὶ ἐπιτάσεις ἔχουσα καὶ ταύτας τῶν συζυγιῶν ἐντός. Διὰ τοῦτο οὐκ ἄν τις ἐπιστήμῃ γενναίᾳ παραλογισθῇ διὰ τὴν ἐπίτασιν, ὥστε ἔχειν τὸν ἐν ὑφέσει θυμικὸν πρὸς τὸν ἐν ἐπιτάσει ἄλλον, ἀλλ' ἄλλον κρίνειν τὸν θυμικὸν τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, καὶ τοὔμπαλιν. Αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ πά-

idemque individuum esse magis et minus iracundum, sed quæcunque ad eamdem cum ipso conjugationem referuntur, aut eodem modo sunt individua. Quare sævus qui secundum remissiones et intensiones est iracundus, infinitus est; et sollicitus solet esse cupidus infinite magis et minus. Nemo vero hoc de uno eodemque individuo dictum putet, sed de omnibus individuis, quæ eadem conjugatione qua illud comprehenduntur. Porro nomine singularis numeri omnia illa individua appellantur, tam quæ eadem qua sollicitus, quam quæ eadem qua sævus conjugatione continentur, quoniam ipsis inter se utriusque conjugationis essentiæ finitio communis est. Omnis enim iracundus iracundi definitionem suscipiet, et omnis cupidus cupidi, quandoquidem horum singuli iracundi et cupidi dicuntur. Quare merito utriusque conjugationis multa individua suum nomen singulare obtinent. Est igitur iracundo, sævo et cupido sollicito, quatenus ille iracundus, hic sollicitus est, indefinita intensio et remissio, quia copulationes quæ ipsos temperant, quatenus possunt suscipere remissiones et intensiones, indefinitæ sunt et interminatæ. Neque vero sævus sollicitus, aut sollicitus sævus unquam esse poterit. Idcirco remissiones et intensiones suscipiuntur ab ipsorum conjugationibus, quoniam conjugationes ex quibus temperantur nullo modo permutari possunt.

3. Est autem perspicuum hoc omnium esse proprium conjugationum, ex accurata duorum istorum vestigatione. Neque enim inter omnes per omnia est communitas: quandoquidem partim communionem habent, partim etiam discrimen, quando etiam

septem sunt, quæ temperant simplicem conjugationem: tot autem sunt omnino quæ agunt et temperant, non alia quam septem. Quid autem illud est quod per unam conjugationem multas immutationes effecit? Nimirum est ipsa permutatio: idcirco ipsæ conjugationes amplius immutari non possunt, quia videlicet semel perfecte immutatæ sunt. Quare sævus qui est iracundus et sollicitus qui est cupidus in similibus consimiliter suscipient intensiones et remissiones, quatenus qualitate hac sunt præditi, ut sint iracundi et cupidi. Eadem ratione conjugationes ex quibus temperati sunt ipsi, infinitos et iracundos et cupidos efficient, secundum intensionem et remissionem. Nunquam autem accidet ipsis migratio ex conjugatione una in aliam. Eadem igitur ratione cum conjugationes tum individua ex illis conflata ad finem usque intensiones et remissiones suscipient, verumtamen intra suos fines et terminos consistent. Annon igitur infiniti sunt iracundi quatenus iracundi, et infiniti cupidi quatenus cupidi, et infiniti prudentes quatenus prudentes, non alii, quoniam intra suos fines et terminos consistunt omnes iracundi et cupidi et prudentes? Hæ sunt igitur duæ differentiæ, nempe una quæ duas et nonaginta effecit conjugationes atque etiam simplicem: altera quæ infinitas remissiones ac intensiones habet, easque intra conjugationes. Quare nemo cui nobile fuerit ingenium scientia in errorem induretur aut decipietur per intensionem ita ut remisse cupidum conferat cum alio qui cum intensione aliqua alia qualitate præditus est, sed per scientiam iracundum a cupido alium esse judicabit, et contra. Idem est observandum in omnibus conju-

σαις ταῖς συζυγίαις ἐστὶ καὶ τοῖς ἐξ αὐτῶν κραθησομένοις ἀτόμοις. Οὔτε γοῦν εὑρήσει πλὴν τούτων τις εἰ μὴ σοφίζεται, οὔτε μὴν ἐλάσσω, εἰ μὴ κεκολοβωμένην κέκτηται τὴν διάνοιαν· πᾶσαι δέ εἰσιν αὗται, καὶ περαιτέρω βεβηκέναι οὐ δύναται. Ἡ γοῦν *α β γ ε ζ η θ* κεράννυσι τὸν ἁπλοῦν, ἐπειδὴ ἁπλῆ· ἁπλῆν δὲ καὶ ἁπλοῦν ἐνταυθοῖ λέγω τὸν ἐντελῆ· αἱ δ' ἄλλαι, ἑκάστη πρὸς τὸ ἴδιον ἰδίωμα. Πάντες γοῦν εἰσιν ἄνθρωποι, ἐννενήκοντα πρὸς τοῖς δυσὶ, καὶ ὁ ἁπλοῦς, εἴτουν ὁ ἐντελὴς, καὶ οἱ τῆς ἀντιῤῥόπου ἑπτά. Πάντες δέ γε καὶ ὁ ἁπλοῦς ἄπειροι, οὐ κατὰ τὸ ἄλλο καὶ ἄλλο, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἄλλος τε καὶ ἀλλοῖος· τὸ ἄλλο γὰρ δηλοῖ τὴν οὐσίαν, τὸ ἄλλος τὸ ἄτομον, τὸ δέ γε ἀλλοῖον τὴν ἐπίτασίν τε καὶ ἄνεσιν. Ἀλλοῖοι γοῦν πάντες οἱ καθαρμοὶ, ὅσοι κατ' ἐπίτασίν τε καὶ ἄνεσιν ἐν τῷ τῶν ἑπτὰ ἵστανται ὅρῳ, τῶν *α β γ* δηλαδὴ *ε ζ η θ*. Ἄλλοι δέ γε ὅσοι ταῖς ἐκ μεταθέσεων καὶ ἐναλλαγῶν τῶν συζυγιῶν γίγνονται· ἀλλοῖοι δὲ ὅσοι μιᾷ ἑκάστῃ συζυγίᾳ ἐντὸς τῶν ὅρων αὐτῆς ἱστάμενοι κατ' ἐπίτασίν εἰσι καὶ ἄνεσιν. Ἔχει δὲ πλάτος αὐτὸ καὶ στενότητα. Μᾶλλον γὰρ καὶ ἧττον οὐ διακρίνει τις θυμικὸν, οὔτ' αὖ ἐπιθυμητικὸν, τοῦτο πλάτος ἐπειδὴ οὐ διώρισται, οὐχ ὡς ὅτι δὲ πᾶν πλάτος ἐστὶν ἀδιόριστον, ἀλλ' ὅτι ἀδιόριστον ποτὲ μὲν ἔχει καὶ πλάτος, ποτὲ δὲ καὶ πλάτος ἐστὶν, στενότητα δὲ ὅτι κἂν ἄνεσιν κἂν ἐπίτασιν τὸ *α* τῆς *β* συζυγίας πρὸς ἄλλο *α* τῆς αὐτῆς ἔχει οὐκ ἂν μὴ τῆς αὐτῆς *β* εἶναι τὸ *α* πέφυκε διὰ τὴν ἐπίτασιν καὶ τὴν ἄνεσιν. Πότερον διὰ ταῦτα ἐν ταῖς συζυγίαις δὴ ταύταις πᾶν ἄτομον περιγράφεται, καὶ πάντες ἄνθρωποι ἐννενήκοντα πρὸς τοῖς δυσίν εἰσι, καὶ ὁ ἁπλοῦς καὶ οἱ τῆς ἀντιῤῥόπου ἑπτὰ, κἂν ἐπίτασιν ἢ ἄνεσιν ταῖς οἰκείαις ἐπιδέχωνται συζυγίαις; ἄτομα δὲ αὐτῆς ἄπειρα, οὐχ ὡς ἐκτὸς ὄντα τῶν συζυγιῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἔνδον ἐν ἐκείνοις αὐτῶν ἐπίτασίν τε καὶ ἄνεσιν. Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος ἐνταυθοῖ λόγος· τὴν τῶν ἑπτὰ τοῦ λογικοῦ ζώου μερῶν κοινωνίαν ἐσπούδασε δεῖξαι, καὶ τοῦτο κατὰ τὸ παρέλκον κἂν ταῖς κοινωνίαις συμβάλλεται. Ἵνα δὲ καὶ πρὸς ὃ πέφυκε μίαν ἑκάστην συζυγίαν ποιεῖν ὃ ποιεῖ ἄτομον δείξωμεν, οὐκ ὀκνήσομεν, κἂν ᾖ φορτικὸν, καὶ τὸ μὲν ἐντὸς τῶν συζυγιῶν ἢ καὶ ἄλλως τῶν ἐπιστήμην ἐπισταμένων φυσιολογεῖν, οὐχ ὡς ἡμεῖς, ἀλλ' ὡς πέφυκε καὶ μάλιστα κρειττόνως οἱ πλείους. Συζυγίας δέ γε οὔποτ' ἂν ἑτέρας τούτων τις εὕρῃ, οὔτε ἐναλλαγῇ ἐνηλλάγησαν, ὅτι οὔτε μὴν μεταθέσει, ὅτι μετετέθησαν ἄριστα· ἀλλ' ἡμεῖς μὲν ἐνδεχομένως μιᾷ ἑκάστῃ ἄτομον ἐπεξέλθωμεν, φυσιολογοῦντες ἐνδεχομένως περὶ αὐτοῦ, καὶ οἷον προοδευσώμεθα τῶν βουλομένων εἰσέρχεσθαι ἐν αὐτῷ, κἂν ἐνδεχομένως δέ γε,

gationibus, et in individuis quæ ex illis temperantur. Neque igitur plures quisquam reperiet conjugationes, nisi captiose agat: neque rursus pauciores nisi manca et imperfecta cognitione præditus: cum nobis omnes sint numero comprehensæ, nec ulterius progredi liceat: nempe *a b c e f g h* temperant simplicem hominem, quandoquidem simplicem conjugationem constituunt. Simplicem autem hominem et simplicem conjugationem pro eodem usurpo, nempe pro perfecte temperato homine, seu perfecte temperata conjugatione. Aliarum vero conjugationum unaquæque suam habet proprietatem. Omnes igitur homines sunt nonaginta duo: et simplex nempe perfectus: itemque illi qui ex septem simplici conjugationi respondentibus temperantur. Porro omnes atque adeo simplex sunt infiniti, non secundum aliud atque aliud, sed quatenus alius quispiam est atque dissimilis: nam aliud essentiam significat, et aliud individuum: dissimile vero intensionem et remissionem. Omnes igitur aliusmodi purgationes, quæcunque secundum intensionem et remissionem sunt temperatæ, in termino septem consistunt: nempe *a b c e f g h*. Aliæ quidem sunt quotquot ex transpositionibus et permutationibus conjugationum constant. At dissimiles sunt quotquot in unaquaque conjugatione intra ipsius terminos consistunt habentque latitudinem et coarctationem. Nemo enim distinguit inter iracundum et cupidum secundum illud quod est magis et minus: quandoquidem hæc latitudo non est definita et certa. Non quod omnis latitudo sit indefinita, sed quia illud quod est indefinitum interdum etiam latitudinem habet; interdum vero est latitudo, coarctatur etiam, quia *a* secundæ conjugationis comparatum cum alio *a* ejusdem conjugationis tum remissionem tum etiam intensionem suscipit. Neque vero natura ita comparatum esset, nisi omnia individua *a* ejusdem conjugationis secundæ essent necessario propter videlicet intensionem et remissionem. Utrum igitur in his conjugationibus omne individuum includitur et comprehenditur? et omnes sunt nonaginta duo cum simplice et illis septem qui pari vi parique facultate conjugationi simplici respondent; utrum etiam intensionem et remissionem qualitates in suis quæque conjugationibus suscipiunt? uniuscujusque vero conjugationis individua sunt infinita; non quod sint extra ipsas conjugationes, sed propter intensionem et remissionem quarum utraque intra conjugationes ipsorum consistit? Hoc igitur nostro sermone septem partium animalis ratione præditi communionem conati sumus ostendere, cujus quidem doctrinæ usum in communionibus rerum naturalium longius latiusque diffusum habere possumus. Porro illud ad quod unaquæque conjugatio individuum quod facit facere solet, ostendere non gravabimur, etiamsi tractatio hæc negotii et molestiæ plena sit. Ac plures quidem alii in hac scientia exercitati potuissent melius non eo modo quo nos, sed quo pacto maxime oportuit intra ipsas conjugationes, aut aliter hæc omnia explicare et pertractare. At conjugationes alias præter illas nemo poterit reperire, quocunque modo immutet et transponat: quia perfectissime permutatæ et transpositæ sunt. Verum nos utcunque uniuscujusque conjugationis individuum explicemus, et hanc quoque

ὅτε δὲ καὶ χρειττόνως, μὴ μεμφθῶμεν παρά τινος ἐξετάσαντες. Οἶδασι γὰρ οἱ διερχόμενοι ἐπιστήμην πῶς δεῖ φυσιολογεῖν καὶ πῶς οἰκεινομεῖν τε καὶ συλλογίζεσθαι· διὸ πᾶσι μὲν καὶ πάντη καὶ κατὰ πάντα τῷ Σταγειρίτῃ πειθόμεθα, φυσιολογικῇ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπιβάλλομεν φειδοῖ τοῦ ἀνδρὸς, ἀναιροῦντες ταύτην τὴν δόξαν ἐκ ταύτης (1) τῶν χαρακτηρισμάτων. Οὐδὲ γὰρ, ἀνδρεῖος ὁ μεγάλα ἔχων τὰ ἀκρωτήρια, φάσκομεν, ἀλλὰ τὸν οὕτως ἡρμοσμένον ἢ οὕτως ταῖς συζυγίαις· ἐκεῖ γὰρ σχημάτων διαφορὰ, ἐνθαδὶ δὲ χυμῶν καὶ ψυχῆς μερῶν ἰδιώματα, καὶ διὰ τοῦτο τὸ συναγόμενον ὁποῖόν ἐστι καταληπτόν. Διὸ περὶ μὲν τῆς τῶν συζυγιῶν τάξεως καὶ εὑρέσεως καὶ θέσεως καὶ ἐναλλαγῆς ἀποδεικτικῶς εἰπόντες οὐκ ἂν ἐρυθριάσαιμεν πώποτε, ὅτιπερ εἰρήκαμεν κατὰ φύσιν, φυσιολογήσειν δὲ ταύταις κατ' ἄτομον, οὔτε μὴν ἀνασταλῶμέν ποτε οὔθ' ὑποσταλῶμεν αὐτῷ καὶ ἐπὶ τούτοις, οὔθ' ὑπὸ τὴν κάτω φορὰν ἀχθησόμεθα, ἀλλ' ἐνδεχομένως φυσιολογήσαντες ὡς εἰκὸς τὴν διάκρισιν τοῖς σοφοῖς ἀναθήσομεν, τοῖς δέ γε μεθ' ἡμᾶς ἀνερευνᾶν βουλομένοις τὰ ἐνδεχόμενα οὔτε ἡμεῖς κωλύσο-

A

B

C

D

μεν, οὔτε τὸ ἀναγκαῖον· οἱ δ' ὅτι οἱ μετὰ τούτους αὐτοῖς περὶ τὸ φυσιολογεῖν ἀναντιῤῥήτως φιλοτιμήσονται, διὸ ἣν ἐκεῖνοι πρὸς τοὺς ἔξης τὴν ἐν ταῖς γραφαῖς συγγνώμην ἐθέλουσιν, ἐξ αὐτῶν ἡμεῖς ἐξαιτούμεθα. Τοῦτο δὲ οὔτε δειλίᾳ ὡς πέφυκε γέγραφα, ὡς τὴν κατ' ἐμὲ γενεὰν ἐμὲ εἰδέναι μέχρι καὶ τῶν ἀῤῥήτων ἐντὸς τῆς φιλοσοφίας γιγνώσκειν ἀφιλονείκως, οὔτε τὸ κρυπτὸν εἴχόν τε καὶ κερδωτικὸν οἷα πάσχουσι οἱ πολλοὶ, τὴν συνείδησιν ἀπατῶντες καὶ γελαστοὶ γινόμενοι τῷ γελᾷν (2) καὶ ἐν εἰκείοι, ἀρκύσις ἀγχονιζόμενοι· ἀλλὰ φιλόσοφος ὢν καὶ τὸ ταπεινοῦσθαι γινώσκων καλὸν, καὶ τὸ μέτριον ἀρετὴν, καὶ τὰ μέσα ἀκρότητας, καὶ τὰς ἀκρότητας ἐν μεσότητι, καὶ πρὸς τούτοις καὶ ἐπὶ τούτοις ὅτι θνητὸς, ὅτι πρὸς συνδούλους βοῶ, ὅτι πρὸς ἐπιστήμονας διατίθεμαι, ὅτι εἷς καὶ μόνος ἐστὶν ὁ κυρίως καὶ ὄντως σοφὸς οὕτως δὴ λέγω, πᾶσαν δὲ τὴν γνώμην ἡμῶν τοῖς χρειττόνως εὑρίσκουσι προσκολλῶμεν. Τὴν χάριν δὲ τοῦ βιβλίου τῆς ἐπιστήμης δὴ ταύτης ἐξαυτῆς σὺν τῇ συγγνώμῃ αἰτούμεθα· ἴδιον γὰρ φιλοτιμεῖσθαι τοῖς ὁμοίοις οἱ ὅμοιοι δωρήματα τὰ κατάλληλα.

partem naturalis scientiæ levi brachio attingamus, et quasi præeamus illis qui hunc campum ingredi voluerint idque interdum leviore brachio, ut diximus, interdum etiam accuratius, ne forte in alicujus reprehensionem nostri perscrutandi studium incurrat. Nam qui philosophiam litteris persequuntur, norunt quo pacto in scientia naturali versari oporteat : quo pacto distribuere et colligendo concludere necesse sit. Idcirco in omnibus, omnino et secundum omnia Stagiritæ obtemperamus, nos quoque scientiæ naturalis studiosi rationes viri illius ad tenue et ad concisum elimatas fusius explicamus, elicientes hanc opinionem ex illa quæ per insignitas corporis notas colligitur. Neque enim dicimus hunc in modum : Fortis ille est qui magnas habet extremitates ; sed, Qui hoc vel illo modo secundum jugationes temperatus est. Nam ex insignitis corporis notis figurationum discrimen consideratur : hic autem humorum et partium animæ proprietates expenduntur. Quo fit ut illud quod ratione concluditur, facile intelligatur. Cum igitur de conjugationum ordine, inventione, collocatione et permutatione accurate diximus, nunquam erubescemus, quod convenienter naturæ principiis docuimus de temperationum conjugationibus, illud in individuis ipsis ostendere : neque hoc ipsum unquam renuemus neque subterfugiemus : neque vero ad infima quæque descendemus, sed postquam utcumque perscrutati fuerimus, accuratiorem dis-

quisitionem sapientibus relinquemus. Quod quominus faciant neque a nobis, neque a fato aliquo impedientur. Equidem hoc certo scio, fore ex posteris aliquos qui non contradicendi studio eamdem in hac philosophiæ parte operam ponant. Quare quam illi veniam a posteris suis libenter exspectabunt, hanc nos ab ipsis petimus. Neque vero ignaram et somniculosam operam in his conscribendis posuimus, et meum hoc sæculum testari potest res plerasque occultas et ab ipsa natura involutas mihi apertas et manifestas exsistere : quam sane cognitionem insolenter et intemperanter præ me ferre nolim. Neque hæc arcana mecum habui astute, ut solent multi qui conscientiam suam ipsi fallunt, ipsi se ridicule insanos ostentant, ac suis ipsi retibus suffocantur. Sed cum ego sim philosophus, sciamque modestiam esse cum honestate conjunctam et moderationem esse virtutem : itemque quæ sint media, quæque extrema in humanis actionibus : præterea cum sciam me mortalem esse mihique opem conservorum esse implorandam : me cum sapientibus versari, unum denique esse perfecte et vere sapientem : ideo in hanc sententiam sermonem meum concludo : ut nostram sententiam adjungamus sententiæ illorum qui meliora reperient. Gratiam vero propter doctrinam et sententiam nostram hoc libro comprehensam deposcimus. Est enim æquum ut similes a similibus mutua studiorum munera studiose exspectent.

—

Diagramma adjiciendum tertio sermoni Theodori Ducæ, in quo numerum conjugationum ob oculos ponere voluimus.

Ἡ ἁπλῆ καὶ πρώτη συζυγία.

α β γ. ε ζ η θ

Ἡ β' τάξις. 1 α β γ. ε ζ η

2 α β γ. ζ η θ
3 α β γ. η υ ζ
4 α β γ. ε θ ζ

(1) Ἀναιρεῖν δόξαν ἐκ δόξας, id est, *opinionem ex opinione elicere.*
(2) Lego γελαστοὶ τῶν γελαστῶν.

Ἡ γ' τάξις.
5 α β γ. ε ζ
6 α β γ. ζ η
7 α β γ. η θ
8 α β γ. θ ε
9 α β γ. ε ζ
10 α β γ. ζ θ.

Ἡ δ' τάξις.
11 α β γ. ε
12 α β γ. ζ
13 α β γ. η
14 α β γ. θ

Ἡ ε' τάξις καὶ πρώτη τῶν ἄλλων τάξεων.
15 α β. ε ζ η θ
16 α β. ε ζ η
17 α β. ε ζ θ
18 α β. ζ η θ
19 α β. η θ ε
20 α β. ε ζ
21 α β. ζ η
22 α β. η θ
23 α β. ζ θ
24 α β. θ ε
25 α β. ε η

Ἡ β' τάξις, β' τῶν ὅλων.
26 β γ. ε ζ η θ
27 β γ. ε ζ η
28 β γ. ε ζ θ
29 β γ. ζ η θ
30 β γ. η θ ε
31 β γ. ε ζ
32 β γ. ζ η
33 β γ. η θ
34 β γ. θ ζ
35 β γ. θ ε
36 β γ. ε η

Ἡ γ' μετὰ ταύτην, ἑβδόμη τῶν ὅλων.
37 α γ. ε ζ η θ
38 α γ. ε ζ η
39 α γ. ε ζ θ
40 α γ. ζ η θ
41 α γ. η θ ε
42 α γ. ε ζ
43 α γ. ζ η
44 α γ. η θ
45 α γ. θ ζ
46 α γ. θ ε
47 α γ. ε η

Ἡ α' τάξις τούτων, ὀγδόη των ὅλων.
48 α. ε ζ η θ
49 α. ε ζ η
50 α. ζ η θ
51 α. ε ζ θ
52 α. η θ ε
53 α. ε ζ
54 α. ζ η
55 α. η θ
56 α. θ ζ
57 α. θ ε
58 α. ε η

A *Ἡ β' τάξις τούτων, ἐννάτη τῶν ὅλων.*
59 β. ε ζ η θ
60 β. ε ζ η
61 β. ζ η θ
62 β. ε ζ θ
63 β. η θ ε
64 β. ε ζ
65 β. ζ η
66 β. η θ
67 β. θ ζ
68 β. θ ε
69 β. ε η

Ἡ γ' τούτων, δεκάτη τῶν ὅλων.
70 γ. ε ζ η θ
71 γ. ε ζ η
72 γ. ζ η θ
73 γ. ε ζ θ
74 γ. η θ ζ
75 γ. ε ζ
76 γ. ζ η
77 γ. η θ
78 γ. θ ζ
79 γ. θ ε
80 γ. ε η

Ἄλλη τάξις α', ἑνδεκάτη τῶν ὅλων.
81 α. ε
82 α. ζ
83 α. η
84 α. θ

Ἡ β' τούτων, δωδεκάτη τῶν ὅλων.
85 β. ε
86 β. ζ
87 β. η
88 β. θ

Ἡ γ' τούτων, τρισκαιδεκάτη τῶν ὅλων.
C 89 γ. ε
90 γ. ζ
91 γ. η
92 γ. θ

Ἑπτὰ ἕτεραι συζυγίαι αἵτινες ἔχουσιν ἐν μονάδι μόνῃ ἐπίτασιν ἢ ἄνεσιν.
ἡ κατ' ἐπίτασιν α
ἡ κατ' ἐπίτασιν β
ἡ κάτ' ἐπίτασιν γ
ἡ κατ' ἐπίτασιν ε
ἡ κατ' ἐπίτασιν ζ
ἡ κατ' ἐπίτασιν η
ἡ κατ' ἐπίτασιν θ

Significatio litterarum.
α, λόγος,
β, θυμὸς,
γ, ἐπιθυμία,
ε, αἷμα,
D ζ, χολὴ ξανθὴ,
η, χολὴ μέλαινα,
θ, φλέγμα.

(1) Hujus loci obscuritas illustrabitur hunc in modum: Cum fit distributio in quatuor ordines, tunc tredecim ordines respectu quatuor ordinum, non amplius ordines, sed συζυγίαι appellantur. Rursus cum fit distributio in nonaginta tres συζυγίας, tunc tredecim συζυγίαι non amplius συζυγίαι, sed τάξεις appellantur respectu nonaginta trium conjugationum. Cæterum, ut monet Galenus, cum conjugatione illa quæ est æqualis omni ex parte, estque intensionis ac remissionis expers, reliquas comparare debemus. Idque observandum in singulis ordinibus.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΙ

ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ

ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

—

THEODORI LASCARIS

FILII SUMMI IMPERATORIS DOMINI JOANNIS DUCÆ

DE NATURALI COMMUNIONE

SERMO QUARTUS.

—

α'. Τοσαυταχῶς οὖν τὰς ἐν ἀνθρώποις χυμῶν τε καὶ ψυχικῶν μερῶν κοινωνίας εὑρόντες γεγράφαμεν, ὡς ἔδει, ἐρευνήσαντες πρίν· οὐ περικλείομεν δὲ τὰ ἰδιώματα τῶν τε κατὰ λόγον ἐργαζομένων, τῶν τε κατὰ θυμὸν, τῶν τε κατ' ἐπιθυμίαν, καὶ τῶν ἑκάστῳ ἀφωτιωμένων χυμῶν ἐν ποσῷ· τοῦτο γὰρ οὐκ ἔχει τις χώραν εὑρεῖν, ἀλλὰ μόνον τὸν ἀριθμὸν, καὶ τὴν σχέσιν, καὶ τὴν ποιότητα ἀπεδείξαμεν. Τὸ γοῦν, πόσαι καὶ ὁποῖαι αἱ κοινωνίαι τῶν ἀμφοτέρων, ψυχῆς δηλαδὴ καὶ χυμῶν, ἐδείχθη, πόσον δὲ μία ἑκάστη ἔχει τὸ ποσὸν εὑρεθῆναι ἀδύνατον· ποσοῦ γὰρ οὐκ ἐπίτασις καὶ ἄνεσις, ἀλλ' ἴσον καὶ ἄνισον· οὗ σφάλλει δὲ τοῦτο τὴν ἐπιστήμην. Ἐπεὶ γοῦν αἱ κατ' ἀριθμὸν κοινωνίαι εἰσὶ δεδειγμέναι, ὡσαύτως καὶ μιᾶς ἑκάστης ἡ ἰδιότης· εἰ γὰρ καὶ τοῦ λογικοῦ λογικὸς ὑπερέχει, καὶ τοῦ θυμικοῦ θυμικὸς, καὶ τοῦ ἐπιθυμητικοῦ ἐπιθυμητικὸς, πλὴν καὶ οἱ ἀμφότεροι ἢ ἐπιθυμητικοὶ ἢ λογικοὶ ἢ θυμικοί εἰσι, κἂν εἷς τούτων ἔχῃ ὅσην ἂν ἔχῃ τὴν κατὰ τὸ κοινὸν ποιὸν ἐπίτασιν, ὁ κρίνων δὲ διὰ τοῦτο οὐ παρασφάλλει ὥστε ἐπιθυμητικὸν τὸν θυμικὸν

1. Tot numero humorum in hominibus et partium animi inventas a nobis communiones et investigatas prius, ut oportuit, tradidimus. Proprietatibus vero agentium tum ex ratione, tum ex irascente vi atque facultate, tum denique ex cupiditate itemque proprietatibus humorum unicuique assignatorum, certam ac definitam quantitatem non attribuimus. Hoc enim reperiri non potest : sed demonstravimus duntaxat numerum, habilitatem et qualitatem. Quot sunt igitur communiones utrorumque, nempe animi et humorum, a nobis ostensum est. Quantam autem quantitatem unaquæque communio habeat, definite nemo reperire potest. Nam quantitatis non est intensio et remissio, sed æqualitas et inæqualitas. Nemo vero hoc modo considerans a scientia aberrare potest. Quoniam igitur quot sint numero communiones ostensum est, eodem modo uniuscujusque communionis proprietas declarata est. Si enim rationis compos rationis compoti excellere potest, etiam iracundus iracundo, et cupidus cupido, ita tamen ut ambo sint aut cupidi aut rationis compotes, aut iracundi. Et quamvis unus habeat quantamcunque habere possit communis qualitatis intensionem : non tamen falletur qui ex illis quæ

λεσθαι, καθαρῶς δὲ διακρίνει τὸν ἐπιθυμητικὸν ἐκ τοῦ θυμικοῦ. Εἰ δὲ καὶ τὰ εἴδη τῶν καθεκάστων πλάτος ἔχει, ὥστε λέγεσθαι ἐν ἑκαστον εἶδος ποιότητι τὴν ἐπίτασιν κατὰ τὸ ἄπειρον, οὐκ ἄλλη κἀξ αὐτοῦ ἡ ἰδιότης γενήσεται, ἐσεῖται δὲ ἡ αὐτὴ, ἀποδειχθήσεται δ οὕτως καὶ τοῦτο, πρὸς τὸ δεῖξαι τούτῳ τῷ σχήματι, ὅτι τὸν θυμικὸν πρὸς θυμικὸν ἡ τῆς ποιότητος ἐπίτασις οὐκ ἄλλον τοῦ θυμικοῦ εἶναι τοῦτον ποιεῖ. Δεῖ γοῦν ἀποδεῖξαι ὅτι οὐκ ἄλλο καὶ ἄλλο ταῦτα διὰ τοῦ ποσοῦ τῷ ἴσῳ καὶ τῷ ἀνίσῳ.

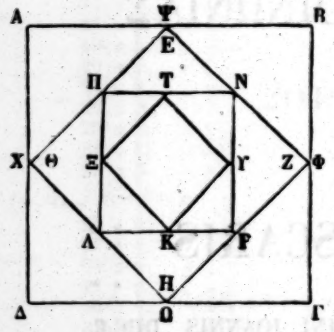

Ἔστω τοίνυν τὰ τοῦ σχήματος τετράγωνα ἡ Α Β Γ Δ τὸ μεῖζον τετράγωνον, ἡ δὲ Ε Ζ Η Θ τὸ ἔλασσον τετράγωνον· ἔστωσαν γοῦν ἡ Α Β Γ Δ στιγμαὶ ἐξ ὧν πρὸς ἑκατέρας τὴν Χ Φ Ψ Ω ἑνοῦνται· ἡ Α γοῦν τῇ Β καὶ αὐτὴ τῇ Γ καὶ αὐτὴ τῇ Δ, καὶ αὐτὴ Α· ἔστωσαν ἡ Ψ Φ Φ Ω Ω Χ Χ Ψ καὶ ποιήσουσι τὸ ἔλασσον τετράγωνον Ε Ζ Η Θ· ἔστωσαν γοῦν καὶ τὰ Ν Ρ Λ Π σημεῖα, μέσα τῶν Ε Ζ Η Θ σημείων, ὡς καὶ τὰ Ψ Φ Ω Χ τῶν Α Β Γ Δ σημείων· ὡς γοῦν ἡ Α πρὸς τὴν Β, ἡ Ε πρὸς τὴν Ζ, καὶ ὡς ἡ Β πρὸς τὴν Γ, ἡ Ζ πρὸς τὴν Η, καὶ ὡς ἡ Γ, πρὸς τὴν Δ, ἡ Η πρὸς τὴν Θ, καὶ ὡς ἡ Δ πρὸς τὴν Α, ἡ Θ πρὸς τὴν Ε, καὶ πάλιν ὡς τὸ ἐπιζευχθὲν Ψ Φ Β τρίγωνον πρὸς τὸ Ν Ζ Ρ τρίγωνον, οὕτως καὶ τὸ Ψ Χ Α τρίγωνον πρὸς τὸ Π Ε Ν τρίγωνον, καὶ ὡς τὸ Χ Ω Δ τρίγωνον πρὸς τὸ Λ Π Θ τρίγωνον, οὕτως καὶ τὸ Ω Φ Γ τρίγωνον πρὸς τὸ Λ Ρ Η τρίγωνον. Ὑπάρχει γοῦν τὸ Ψ Φ Β τρίγωνον ὅμοιον τῇ ποιότητι τῶν Ν Ρ Ζ τριγώνῳ, πλὴν δ' ἀλλ' οὐ τῷ ἴσῳ, καὶ καθεξῆς τὸ Ψ Χ Α τρίγωνον τῷ Π Ν Ε τριγώνῳ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ Χ Ω Δ τρίγωνον τῷ Λ Π Θ τριγώνῳ, καὶ τὸ Ω Φ Γ τρίγωνον τῷ Λ Ρ Η τριγώνῳ, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἐπιζευχθὲν Ν Ρ Λ Π τετετράγωνον, ἀγκείσθωσαν κατὰ τὴν τούτου τοῦ Ν Ρ Λ Π πρὸς τὰ Ψ Φ Ω Χ τάξιν, τὰ Τ Υ Κ Σ σημεῖα, ἐπιζεύχθωσαν δὲ καὶ ταῦτα τῷ Τ Υ Κ Σ καὶ ἐσεῖται καὶ ταῦτα ἴσα τὰ τρίγωνα· ὡς γοῦν τὸ Π Λ Θ τρί-

diximus, judicare voluerit; ita ut cupidum cum iracundo confundat, sed cupidum ab iracundo sincere vereque distinguat. Et quamvis individuorum formæ (1) latitudinem habeant adeo ut unaquæque forma intensionem in infinitum suscipere possit, tamen non ideo alia proprietas evadet, sed eadem manebit. Quod autem dicimus, hunc in modum demonstrabitur: Subjecta figura volumus ostendere intensionis qualitatem non efficere ut iracundus ab iracundo alius dici et definiri possit. Oportet igitur demonstrare per quantitatis æqualitatem et inæqualitatem hæc aliud atque aliud non evadere.

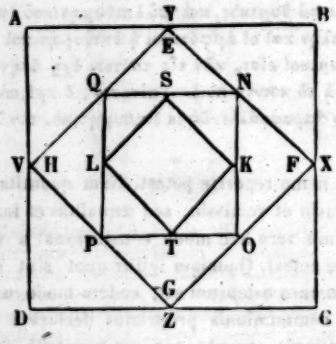

Ex quadrangulis igitur hujus figuræ esto majus quadrangulum A B C D; E F G H minus quadrangulum. Sint igitur A B C D puncta a quibus utrinque lineæ cum V X Y Z copulentur. Sint igitur æquales, linea quidem A lineæ B, et hæc lineæ C, et hæc lineæ D, et hæc lineæ A. Puncta igitur V X Y Z ponantur media inter A B C D, et conjungantur inter se Y X. XZ. ZV. VY efficientque minus quadrangulum E F G H. Sicut igitur N O P Q puncta media inter puncta E F G H, quemadmodum V X Y Z puncta erunt media inter puncta A B C D. Ut igitur linea A se habet ad lineam B, ita linea F ad lineam C; et ut linea C ad lineam D, ita linea G ad lineam H; et ut se habet linea D ad lineam A, ita linea H ad lineam E. Rursus ut se habet conjunctum triangulum Y X B ad triangulum N F O, ita triangulum Y V A ad triangulum Q E N. Et ut se habet triangulum Q H P, ita triangulum Z X C ad triangulum P O G. Est igitur triangulum Y X B qualitate simile triangulo U F O, sed non æquale. Deinde triangulum Y V A simile est triangulo QEN; itemque triangulum V Z D simile est triangulo L G H: denique triangulum Z X C simile est qualitate triangulo P O G. Rursus conjuncto quadrangulo N O P Q inscribantur puncta S T K L, eodem situ quo interjecta sunt puncta N O P Q, in quadrangulo Y X Z V. Connectantur etiam illa puncta STKL: erunt hæc quoque æqualia triangula. Ut igitur triangulum QPH se habet ad triangulum YVA, ita TLP ad QPH. Ut autem se habet triangulum POG ad triangulum VZD, ita etiam TKO ad triangulum POG. Et ut triangulum ONF se habet ad triangulum ZXC, ita quoque triangulum KNS ad triangulum NOF: Et ut triangulum NQE se habet ad XYV, ita etiam SQL se habet ad QNE. Ita ut utrumque utrimque ex inæqualitat e æqualiter excel-

(1) Non hic de formis essentialibus agitur, sed de formis qualitatum in individuis

γωνον πρὸς τὸ Ψ Χ Α, οὕτως καὶ τὸ Τ Σ Π πρὸς τὸ Α
Π Α Φ, ὡς δὲ τὸ Α Ρ Η τρίγωνον πρὸς τὸ Χ Ω Δ, οὕτως καὶ τὸ Σ Κ Λ πρὸς τὸ Α Ρ Η, καὶ ὡς τὸ Ρ Ν Ζ τρίγωνον πρὸς τὸ Ω Φ Γ, οὕτως καὶ τὸ Κ Υ Ρ πρὸς τὸ Ν Ρ Ζ, καὶ ὡς τὸ Ν Π Ε τρίγωνον πρὸς τὸ Φ Ψ Β, οὕτως καὶ τὸ Υ Τ Ν πρὸς τὸ Π Ν Ε, ἑκάτερον ἑκατέρου τὴν ὑπεροχὴν ἔχον ἴσην, κατὰ τὸ ἄνισον, καὶ τοῦτο κατὰ τὸ ἄπειρον, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ Α Β Γ Δ τετράγωνον πρὸς τὸ Ε Ζ Η Θ, οὕτως καὶ τὸ Ν Ρ Α Π πρὸς τὸ Τ Υ Κ Σ ἑκάτερον ἑκατέρου κατὰ τὸ ἄνισον ἐξίσου ὑπερέχον τε καὶ ὑπερεχόμενον· ὡς γὰρ τὸ Α Β Γ Δ πρὸς τὸ Ε Ζ Η Θ, οὕτως καὶ αὐτὸ πρὸς τὸ Ν Ρ Α Π, καὶ αὐτὸ, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, πρὸς τὸ Τ Υ Κ Σ· καὶ ἐπεὶ γοῦν τοῖς ἐπὶ τὰ ἄκρα σημείοις Α Β Γ Δ τὰ μέσα σημεῖα Ψ Φ Ω Χ ἐπιζευχθέντα, ἐξανάγκης ποιοῦσι τετράγωνον, καὶ τὰ μέσα τούτων, B
κατὰ τὴν αὐτὴν ποιότητα, ποιήσουσι τὸν Ρ Α Π, ὡσαύτως καὶ τὰ μέσα τούτων τὸ Τ Υ Κ Σ, ἀλλὰ καὶ τὰ Ψ Φ Β Φ Ω Γ Ω Χ Δ Χ Ψ Α τρίγωνα τὰ κατὰ Ψ Φ Ω Χ ἐνούμενα κατὰ τὰ μέσα σημεῖα Ν Ρ Α Π τὰ ἐγκείμενα πρὸς τὰς Ψ Φ Φ Ω Ω Χ Χ Ψ γραμμὰς ἐπιζευχθέντα κατὰ τὴν αὐτὴν καὶ ταῦτα ἀναλογίαν τῶν ἄνω κατὰ τὸ ἄνισον, ὅμοια δὲ ὑπάρξουσι τῇ ποιότητι καὶ τὰ μέσα τούτων ἄρα σημεῖα τὰ ἐγκείμενα ταῖς Ν Ρ Ρ Α Α Π Π Ν γραμμαῖς ἐπιζευχθέντα, ἀκολουθοῦντα ἀκολουθήσουσι τῇ ποσότητι, οὐκ ἐν ἀνέσει τοῖς προγενεστέροις, ἀλλὰ τῷ ἴσῳ καὶ τῷ

ἀνίσῳ, ὅμοια δὲ καὶ αὐτὰ ἐστίται τούτοις ποιότητι, ὥστε οὐκ ἄρα τὸ κατὰ τὸ μεῖζον τετράγωνον, ἢ τρίγωνον, ἢ ἕτερόν τι ποιότητος εἶδος, τοῦ ἐλάσσονος διαφέρει ποιότητι, ἀλλ' ἔστι ταυτὸν κατὰ τὴν ποιότητα, καὶ ἐπεὶ τὸ ἴσον καὶ ἄνισον, ὡς εἴρηται, τοῦ ποσοῦ οὐκ ἄλλην ποιεῖ τὴν ποιότητα, καὶ τὸ Α ἄρα Β Γ Δ ἐπιθυμητικὸν ἢ θυμικὸν ὅμοιόν ἐστι κατά γε ποιότητα τῷ Ψ Φ Ω Χ ἐπιθυμητικῷ ἢ θυμικῷ, καὶ τοῦτο τῷ Ν Ρ Α Π, καὶ τοῦτο τῷ Τ Υ Κ Σ, καὶ τὰ τρίγωνα κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ ὁ θυμικὸς καὶ ὁ ἐπιθυμητικὸς, ἄρα ὡσαύτως καὶ ὁ λογικὸς καὶ οἱ μικτοὶ καὶ οἱ πάντες κατὰ τὴν τάξιν αὐτῶν, καὶ ἐδείχθη ταῦτα καθὼς ἔδει δειχθῆναι παρὰ τοῦ ἡμετέρου λόγου. Δηλοῖ δὲ αὐτὴ ἡ ἀπόδειξις ὅτιπερ οὐδὲ μία συζυγία τῶν κοινωνῶν τῷ ἐπιστήμονι ἄλλη φανῇ, κατά γε τὸν τῆς ποιότητος λόγον, ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τὰ τρίγωνα καὶ τετράγωνα κἂν μείζω καὶ ἐλάττω ὦσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς γραμμὰς καὶ τὰς γωνίας καὶ τὰ ἐμβαδὰ κοινῶς ἔχουσιν ὅμοια πρὸς τὸ ἑκάστου ποσόν· μεῖζον γὰρ καὶ ἔλασσον τριγώνων οὐκ ἔχει διαφοράν, εἰ μὴ κατὰ τὰ τοῦ τριγώνου εἴδη, ἅτερ εἰ καὶ διαφέρει, διαφέρει τῷ ἑτεροειδεῖ, τὸ δὲ ὁμοειδὲς, εἴτε μεῖζον εἴτε ἔλαττον, οὐκ ἄλλο, καὶ θυμικὸς ἄρα, ἢ ἐπιθυμητικὸς, ἢ λογικὸς, ἢ φλεγματικὸς, ἢ αἱματικὸς, ἢ μελαγχολικὸς, ἢ ξανθοχολικὸς, ἢ καὶ τῶν μεμιγμένην ἐχόντων κάξ ἀμφοτέρων τὴν κρᾶσιν κατὰ τὰς πρὶν τῶν συζυγιῶν κοινωνίας σημειωθείσας, οὐ κατὰ τὸν τῆς ἐπιτάσεως;

lat, atque hoc in infinitum produci potest. Præterea ut quadrangulum A B C D se habet ad quadrangulum E F G H, ita quoque quadrangulum N O P Q ad S T K L. Ita ut utrumque utroque ex inæqualitate æqualiter majus sit et minus. Ut enim quadrangulum A B C D se habet ad quadrangulum E F G H, ita quoque ipsum ad quadrangulum NOPQ: et ipsum eadem ratione ad quadrangulum S T K L. Quoniam igitur media hæc puncta Y X Z V connexa cum punctis quæ sunt in extremitatibus, nempe cum A B C D, necessario efficiunt quadrangulum. Et rursus intermedia horum puncta ex eadem qualitate efficiunt quadrangulum N O P Q: eodem quoque modo horum intermedia puncta efficient quadrangulum S T K L, atque triangula Y X B: X Z C: Z V D: V Y A, quæ conjunguntur et uniuntur in Y X Z V circa puncta intermedia D
N O P Q, interjecta lineis Y X. X Z. Z V. V Y. cum sunt inter se connexa ex eadem proportione cum superioribus, quamvis inæqualia, similia sunt inter se qualitate. Ergo intermedia horum interjecta lineis N O. O P. P Q. Q N, connexa inter se similia erunt superioribus qualitate, sed proportione respondebunt illis ex quantitatis æqualitate et inæqualitate. Ex quibus intelligitur majus quadrangulum aut triangulum et quodvis aliud genus figuræ differre a minore si quantitatem species, sed si qualitatem, non differre. Et quoniam quantitatis æqualitas et inæqualitas aliam qualitatem figuræ non efficit, A B C D, quod est cupidum esse aut iracundum simile est in qualitate, huic nempe Y X Z V, quod

est etiam cupidum esse aut iracundum: et hoc C
ipsum huic, nempe N O P Q: rursus hoc ipsum huic S T K L. Eadem ratione qualitate triangula non differunt, sed quantitate. Eodem quoque modo rationis compotes et temperati qualibet temperatione homines eamdem rationem eumdemque ordinem servabunt. Hæc enim omnia nostro sermone demonstrata sunt ut oportuit demonstrari. Nostra autem hæc demonstratio declarat nullam conjugationem copulationum scientia investigari posse præter illas quas numeravimus, si qualitatis rationem species. Quamvis enim illa triangula et quadrangula majora et minora sunt, verumtamen suas lineas, suos angulos, sua denique spatia inter se similia habent, quacunque quantitate singula illorum sint prædita. Majus enim et minus triangulum non differunt inter se nisi ex trianguli forma, quæ si differunt, propter diversitatem formæ differunt: sed si similitudinem figuræ species, seu majus seu minus sit triangulum, aliud non erit. Iracundus ergo aut cupidus aut ratione præditus, aut pituitosus aut sanguineus, aut melancholicus, aut si qui habent mistam ex utrisque temperationem, ex descriptis supra conjugationum copulationibus. Exterius ordinis non erunt quam cujus sunt propter intensionis aut remissionis rationem, quoniam non sunt alii sed dissimiles. Omnes igitur ordines reperti sunt. Porro unusquisque ordo latitudinem habet ut accretionem et diminutionem suscipere possit. Nec iden alia communis qualitatis species seu aliud individuum evadet propter intensionem et remissionem.

ἡ ἀνέσεως λόγον ἑτέρας οὗπερ ἔστι φανῇ τάξεως ὅ τι ἔστιν· οὐκ ἄλλος γὰρ, ἀλλ' ἀλλοῖος. Πᾶσαι γοῦν αἱ τάξεις εὑρέθησαν. Ἔχει δὲ πλάτος ἑκάστη, ὥστε δέχεσθαι καὶ τὴν αὔξησιν καὶ τὴν ὑποβίβασιν, καὶ οὐκ ἂν ἄλλο τὸ τῆς κοινῆς ποιότητος εἴτε εἶδος, εἴτε ἄτομον γεννήσεται διὰ τὴν ἐπίτασιν ἢ τὴν ἄνεσιν. Ἡ γὰρ ἄνεσις καὶ ἐπίτασις οὐ ποσοῦ, ἀλλὰ ποιοῦ, τὸ δὲ ἄλλο οὐσίας, ἡ ἐπίτασις δὲ οὐκ οὐσίας, οὐδὲν ἄλλο λοιπὸν ἐπιτάσεως ὅτι καὶ ἡ ἐπίτασις ἐν οὐδεμιᾷ οὐσίᾳ· ἡ οὐσία δὲ ἐν παντὶ ἄλλῳ. Ἡ ἐπίτασις γοῦν ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ, καὶ τὸ Α ἄρα παντὶ τῷ Β, τὸ δὲ Γ οὐδενὶ, τῷ Β τὸ Α ἄρα, οὐδενὶ τὸ Γ, ὅτι καὶ τὸ Α Β Γ Δ πρὸς τὸ Ψ Φ Ω

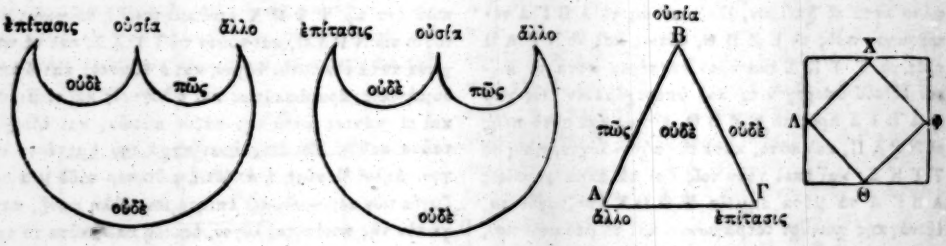

Χ οὐ τοῦ ποσοῦ ἐπιτάσει διαφέρει· ποσῷ γὰρ οὐκ ἐπίτασις, ἀλλὰ τὸ ἄνισον, ὅπερ οὐκ ἄλλο τοῦ Α τὸ Α ποιήσει, ὡς τὸν ἴσον ὁρισμόν· οὐδὲ γὰρ ἄλλον μὲν ὁ Α Β Γ κύκλος ὁρισμὸν δέξεται τοῦ Κ Λ Μ Ν Ξ· ἀμφοτέρων γὰρ εἷς ἐστι κοινός· σχῆμα γάρ ἐστιν ὁ κύκλος ἐπίπεδον ὑπὸ μιᾶς γραμμῆς περιεχόμενον, ἡ καλεῖται περιφέρεια, πρὸς ἣν ἀφ' ἑνὸς τοῦ ἐντὸς τοῦ σχήματος σημείου κειμένου, πᾶσαι αἱ προσπίπτουσαι εὐθεῖαι ἴσαι ἀλλήλαις εἰσίν. Εἴτε γοῦν τὸ Β τῷ Α ἴσον, εἴτε ἄνισον, τὸν αὐτὸν δέξεται ὅρον, ὧν δὲ ὁ ὅρος κοινὸς, κοινὸς καὶ ὁ τῆς οὐσίας ἐστὶ λόγος, καὶ τὸ τρίγωνον οὕτως καὶ τὸ πολύγωνον, καὶ ἐπὶ τοῦ ἀρτίου τοῦτο καὶ περιττοῦ. Εἰ δὲ καὶ χρυσῷ ἄργυρος ἑνωθείη, καὶ αὖθις, οὐ διαφορὰ τούτοις ἄλλη κἀκ τῆς ἑνώσεως γενήσεται, εἰ μὴ ἡ κατὰ ποιότητα. Ὁ μὲν γὰρ ἑνωθεὶς πρὸς τὸ λευκὸν ἔλθῃ, ὁ δὲ πρὸς τὸ πυρῶδες, οὐδεὶς δὲ τὴν ἑνοῦσαν ἀλλοιωθῇ πρὸς τῶν ἄλλων ἰσότητα ἢ ἀνισότητα· μενεῖ γὰρ ἑκάστῳ τὸ ἑκάστου ποσὸν, ὥστε οὐδεμία ἐπίτασις ἢ ἄνεσις τὸ ἄλλο φέρει τινὶ γενήσεσθαι οὗπερ ἐστίν· ἐκεῖ γὰρ σύνθεσις ποιοτήτων· διὰ τοῦτο οὐδὲ ἁπλοῦν, ἀλλὰ σύνθετον τὸ συνελθόν ἐστι, ποιότητι δὲ εἰκότως ἡ ἄνεσις καὶ ἡ ἐπίτασίς ἐστι, ποσοῦ δ' οὔ. Οὐκ ἄλλο γὰρ, ἀλλ' ἀλλοῖον ἐκεῖνο· οὔτε γὰρ χρυσὸς, οὔτε ἄργυρος μόνον μίγμα, ἀλλ' ἐξαπλάσιος ἄργυρος τῇ ἑνώσει τοῦ ἐξαπλασίου χρυσοῦ κατὰ μὲν τὸ ποιὸν ἀλλοιώσει τε καὶ ἀλλοιωθῇ, ποσῷ δ' οὔ. Διὰ τοῦτο οὐ τῷ ποσῷ, εἰ σκοπεῖ τις, ἴδῃ ἂν ποτε τὴν ἐπίτασιν ἢ τὴν ὕφεσιν, ἀλλ' ἐν τῷ ποιῷ. Δείξω δὲ τοῦτο οὕτως. Πρότασις· δεῖ γοῦν δεῖξαι ὅτι ἐν τῇ τῶν ποιοτήτων συνελεύσει, ἐπισυμβαίνει ἐπίτασις κατὰ τὸ ἀλλοῖον, οὐκ ἀεὶ δὲ, τὸ δὲ ποσὸν οὐκ ἔχει ἐπίτασιν. Ἔκθεσις· ἔστω τοίνυν τὸ Α Β Γ ποσὸν, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ Δ Μ Ν, δεῖ δὲ ἐν τοῖς ἀμφοτέροις σημείοις μὴ ὑπάρχειν

Nam intensio et remissio non sunt quantitatis sed qualitatis. Aliud autem ad essentiam pertinet, ad quam non pertinet intensio. Ex quo efficitur aliud nullo modo pertinere ad intensionem, quandoquidem in nulla essentia est intensio, at essentia est in omni alio, intensio ergo in nullo alio erit. Omni igitur B conveniet A; at nulli B C conveniet. Nulli ergo C conveniet A. Quandoquidem neque A B C D differt ab V X Y Z propter quantitatis intensionem; nam in quantitate non est intensio sed inæqualitas: quæ quidem inæqualitas aliud A ab A non efficiet cum eamdem definitionem habeat utrumque, ut neque circulus A B C definitionem aliam et diversam a definitione majoris circuli K L M N O suscipiet. Utriusque enim circuli una est definitio communis. Nam circulus est figura plana una linea comprehensa quæ circumferentia appellatur, ad quam omnes a centro figuræ ductæ lineæ rectæ æquales inter se sunt. Sive igitur B sit æquale ipsi A, sive inæquale, definitionem eamdem suscipiet. Quorum autem definitio communis est, ratio quoque essentiæ illorum est communis. Idem quoque observatur in triangulo, in multangulo: itemque in pari et impari. Quod si argentum cum auro uniatur, non alia exsistet differentia ex hac copulatione, quam illa quæ ex qualitate est. Aurum enim copulatum albedinem accepit, et argentum album flavum auri colorem. Neutrum vero, neque aurum neque argentum, quantitatem, quam habuit, ob aliorum æqualitatem et inæqualitatem cum alia commutavit; unicuique enim sua manet quantitas. Quare nulla intensio aut remissio efficit ut aliquid aliud sit quam quod est. Illic enim est qualitatum compositio. Idcirco quod ita copulatur non est simplex sed compositum. Porro merito remissio et intensio qualitatibus inesse dicuntur, quantitati vero inesse negantur. Nam quod intenditur et remittitur aliud non evadit, sed dissimile. Aliud quidem est sexcuplum argentum copulatum a sexcuplo auro copulato. Ac ex qualitate quidem mutabuntur et dissimilia evadent, sed ex quantitate nequaquam. Quare si quis diligenter consideret, nunquam animadvertet intensionem aut remissionem quantitati inesse, sed qualitati. Quod ita esse hunc in modum demonstrabo. Oportet igitur demonstrare in qualitatum

τινὰ δεῖξαι ἐπίτασιν καθὸ ποσά. Ἔστω γοῦν ὁρμὴ τις ἡ Α καὶ ἡ ἑτέρα Λ, αἱ δὲ πρὸς ταύτας Β καὶ Μ αὔξησις, καὶ ἡ Γ καὶ Ν ἐπίτασις· εἰ γοῦν τῇ αὐξήσει Β Μ ἡ Γ Ν ἐπίτασις, ἢ ὡς δεκάσι δεκάδες, ἢ ὡς μονάδες μονάσι, καὶ ἡ Β Μ τῆς Α Λ ἔσται ἐπίτασις, ἢ ὡς δεκάδες δεκάσιν, ἢ ὡς μονάδες μονάσι, τρία γοῦν εἰσι τὰ τεθέντα, ὁρμή, αὔξησις, ἐπίτασις· ἡ ὁρμὴ γοῦν ὡς μονάς, ἡ αὔξησις ὡς δυάς, ἡ ἐπίτασις ὡς τριάς· κατὰ γοῦν τὰς συνθέσεις καὶ τοὺς σπερματικοὺς λόγους, ἡ μὲν πρώτη, στιγμὴ καὶ δύναμις μήκους, ἡ δευτέρα, γραμμὴ καὶ δύναμις πλάτους, ἡ δὲ τρίτη, ἐπιφάνεια καὶ δύναμις βάθους. τὰ δὲ τρία δύναμις σώματος, τὸ δὲ σῶμα ποσοῦ, τὸ ποσὸν δὲ ἐν τοῖς τρισὶ περιάγεται, καὶ εἰ μὲν σῶμά πως ὑπερβῇ τοὺς ὅρους, εἰ καὶ ἄλλο

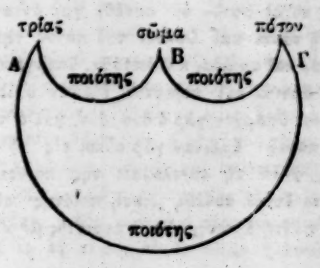

τοὐτῳ συνέλῃ, ἀδύνατον, εἰ δὲ ἀσώματον, ἡ ποιότητός ἐστι, καὶ οὐκ ἄλλο γενήσεται τὸ ἐπιταθὲν, ἀλλ' ἀλλοῖον ἡ μονάδων συνέλευσις, ἢ ἑνὸς καὶ ἑνὸς, καὶ εἰ μὲν ποιὸν, ὡς λευκότης καὶ μελανότης, ἢ γλυκύτης καὶ ἀλυκότης, οὐδὲ οὕτως ἐπιτεθῇ λευκότης, γὰρ λευκότητος λευκοτέρα οὐκ ἔστι, καὶ τὰ ἕτερα· ἐν ἀτόμῳ δὲ ἡ ποιότης ποιεῖ ἐπίτασιν· σταφυλὴ γὰρ ροιᾶς γλυκυτέρα, ἢ ροιὰ σταφυλῆς, ἢ λευκὸν τοῦ λευκοῦ· λευκὰ δὲ πάντως ὑπάρχει θάτερα. Ἡ γοῦν ἰσχὺς τῆς ποιότητος τὸ μὲν αὔξει κατὰ ποιότητα, τὸ δὲ ἐλαττοῖ, αὐτὴ δὲ ἡ γλυκύτης ἢ ἡ λευκότης οὔτε ἐπιτάττεται οὔτε ἐλαττοῦται, μένει δ' ἀεὶ ἡ αὐτή. Κατὰ τὸν αὐτὸν γοῦν καιρὸν οὔτε γλυκὺ καὶ μὴ γλυκὺ, οὔτε λευκὸν καὶ μὴ λευκὸν, τί φανήσεται πώποτε, κἂν ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλῳ τῷ ἐν ποιότητι δέχηται τὴν ἐπίτασιν καὶ ἄνεσιν· καὶ εἰ μὲν οὖν λευκὸν ἐνωθῇ καὶ μέλαν ὕφεσιν πάσχουσιν· ἀλλοιοῦνται γὰρ ταῖς ἀκρότησιν· αἱ ἐναντίαι γὰρ ποιότητες θραύουσι τὰς ἀκρότητας, εἰ μιχθῶσι, τὰ; ἑνούσας αὐταῖς, ἔσται δὲ τὸ μίγμα ἀλλοῖον καὶ οὐκ ἄλλο. Οὔτε γὰρ τὸ λευκὸν μὴ λευκὸν πάντη, οὔτε τὸ μέλαν πάντη οὐ μέλαν, ἀλλὰ πῶς μέλαν, πῶς δ' οὔ; καὶ τὸ ἕτερον, κατὰ τὸ αὐτὸ, οἷον τὸ τῆς σηπίας μέλαν καὶ τὸ ἄλευρον ἐνωθέντα, τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν τὸ ἐν αὐτοῖς ἀμειφθήσεται. Ἐπεὶ γάρ εἰσιν ἐναντία, καὶ τραπῶσι, καὶ τὸ μὲν ἐκ τοῦ ἐναντίου ὑποστήσεται ὕφεσιν τοῦ εἶναι λευκὸν, τὸ δὲ τοῦ εἶναι μέλαν, τῷ δὲ ἴσῳ καὶ τῷ ἀνίσῳ, οὐκ ἀμειφθήσεται, ὥστε τὸ μεδίμνου ποσὸν οὐκ εἰς κύλικος ἐλθεῖν, ἢ προσλαβεῖν θάτερον ἐκ θατέρου ὡς ὁπόσων τι, ἀλλὰ

compositione inesse intensionem ex alteratione, ut ita dicam: idque non semper; quantitati vero quatenus est quantitas intensionem nunquam accidere. Esto igitur *a b c* quantitas: similiter etiam *l m n* quantitas. Oportet ostendere in utriusque punctis, seu terminis non inesse intensionem quatenus quantitate sunt prædita. Esto igitur appetitio aliqua quæ sit *a*, et altera quæ sit *l*. Ad has appetitiones referantur *b* et *m* quæ sint accretio, itemque *c* et *n*, quæ sint intensio. In accretione igitur quæ est *b m* inest intensio quæ est *c n*, aut ut denarii numeri insunt denariis, aut ut unitates insunt unitatibus; et *b m* erit intensio hujus *a l*, idque eodem modo quo denarii insunt denariis, aut unitates insunt unitatibus. Hic ergo tria posita sunt, appetitio, accretio, intensio, ut ternarius numerus. Quare si compositionem spectes et rationes ad propagandum progredientes, primum locum obtinebit punctum, seu vis atque facultas ad longitudinem progrediens: secundum locum obtinebit linea, seu vis atque facultas ad latitudinem progrediens; tertium locum superficies obtinebit, seu vis atque facultas ad altitudinem progrediens. Porro hæc tria vim atque facultatem habent ad corpus constituendum, corpus autem ad quantitatem perfectam constituendam comparatum est; quantitas autem sub his tribus comprehenditur. Quod si sit aliqua res corpus, quo pacto extra hos terminos tres egredietur? Quod si dicas alterum corpus cum altero corpore uniri, hoc fieri nequit. Rursus si incorporeum aliquid accedere dicas, aut qualitas adveniet, atque hoc modo res intensa alia non evadet, sed dissimilis; aut unitates advenient, atque agglutinabuntur, nempe unitas una et altera unitas. Quæ quidem unitates si sint qualitates abstractæ, et uni altera addatur, ut albedo, nigredo, dulcedo, salsedo; neque hoc modo erit intensio qualitatis, nam albedo albedine non est magis alba. Idem de cæteris dicendum est. At qualitas in individuo intensionem efficit: Uva enim granato est dulcior; aut granatum uva est dulcius, itemque album albo est magis album, utraque vero omnino sunt alba. Quare vis qualitatis hoc quidem auget secundum quandam qualitatem, illud vero minuit. At ipsa dulcedo et albedo neque intenditur neque remittitur, sed eadem manet. Eodem igitur tempore nihil unquam dulce et non dulce, album et non album exsistere poterit, quamvis in alio atque alio suscipiat ex qualitate intensionem et remissionem. Quare si album et nigrum uniantur, id sine remissione fieri nequit; extremitates enim mutantur seu aliusmodi evadunt: nam in contrariarum qualitatum temperationibus et admistionibus extremitates ipsæ frangi solent. Erit autem mistio aliusmodi non alia. Neque enim album est quod omnino album non fuit, neque nigrum quod omnino nigrum non fuit, sed partim nigrum, partim non nigrum. Et quod est alterum eodem modo, veluti sepiæ nigredo et farina inter se copulata albedinem et nigredinem

μενεῖ ἓν ἕκαστον εἰς τὸ ὅσον ἂν ἐκ πρώτης τύχης ὑπάρχῃ ποσὸν, κἂν εἰς ἄλληλα περιχωρήσειεν. Ὡς γὰρ ὁ πέντε ἐκ τριάδος καὶ δυάδος ἐστὶν, ἀλλ' οὔτε γοῦν ὁ τρία τέσσαρα, οὔτε ὁ δύο τρία διὰ τὴν ἕνωσιν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἕνωσιν ὁ συνελθὼν ἀλλοῖος μὲν, οὐκ ἄλλῳ δὲ ποσῷ ὥρισται, ἢ τῷ τῶν συνελθόντων εἰς αὐτόν· οὔτε γὰρ ὁ τρία τέσσαρα, οὔτε ὁ δύο τρία· τοῦτο γὰρ εἰ δυνατὸν ὑπῆρχε γενέσθαι, ὑπῆρξεν ἂν ὁ πέντε ἑπτὰ, ὅπερ ἄτοπον· οὕτω καὶ ἐν λευκῷ καὶ μέλανι οὐ ποσότης, ἀλλὰ ποιότης ἔχει λαβεῖν τὴν ὕφεσιν ἢ τὴν ἐπίτασιν. Ἐπεὶ γὰρ καὶ αὐτὸς ὁ πέντε, εἰ καὶ κατὰ ποσὸν ὑποστῆναι ὕφεσιν πέφυκε, τὸ ἐλάχιστον τῇ αὐτῇ ἐγένετο ἣν ὑπέστη μονάδι· ἐλαττωθεὶς γὰρ ἕκαστος πάντως τῶν συνελθόντων γενήσεται ὁ τρία δύο, καὶ ὁ δύο ἕν, εἰ γοῦν κατ' ἐπίτασιν ὁ τρία τέσσαρα, καὶ ὁ δύο τρία ἔσται, καὶ ὁ συνελθὼν ἐκ τούτων πέντε ἑπτὰ, ὅπερ ἄτοπον, ὡσαύτως κατ' ἄνεσιν ἢ ὁ τρία δύο, καὶ ὁ δύο ἕν, καὶ ὁ συνελθὼν πέντε τρία· ἀδύνατα δὲ ταῦτα καὶ ἄτοπα. Εἰ δὲ ὁ τρία μὲν τέσσαρα, ὁ δὲ δύο ἕν, πεντὰς μὲν νομισθῇ, ἀλλοιωθῇ δὲ τὸ εἶδος· οὐδὲ γὰρ συνέλευσις μονάδος καὶ τετράδος ὁ πέντε, ἀλλὰ δυάδος καὶ τριάδος ἀληθῶς· οὐδὲ γὰρ ἀκραιφνὼς περιττὸς ἡ μονὰς, οὗτος δὲ περιττοῦ καὶ ἀρτίου ἐστί. Πρῶτον γὰρ οὕτως γένεσις· ἓν εἶτα δύο, A καὶ ἐξῆς τρία· τὸ ἓν γοῦν καὶ ἓν συντεθὲν δύο, ἄρτιον γοῦν τοῦτο, τὸ δὲ ἓν καὶ δύο τρία, περιττὸν, τὸ δὲ ἓν καὶ τρία τέσσαρα, ἄρτιον δεύτερον, τὸ δὲ ἓν καὶ τέσσαρα πέντε ἀρτιοπέριττον. Σκόπησον γοῦν ἐν πᾶσι τὸ ἄτοπον, εἰ μὲν ἡ μονὰς ἑτέραν λάβῃ μονάδα καὶ ἡ τετρὰς ἄλλην καὶ ἐπιταθῶσιν ἑξὰς ἡ πεντὰς, ἄτοπον· εἰ δὲ ἡ μὲν τετρὰς ὕφεσιν ἑνὸς πάθῃ, ἔσται τετρὰς ἡ πεντάς· οὐδὲ γὰρ ὕφεσιν ἡ μονὰς δέξαιτ' ἄν· τοῦτο γὰρ οὐ πεντάδα, ἀλλὰ πέντε ἀριθὸν ἀνέλυσεν ἂν εἰς οὐδὲν, καὶ τοῦτο ἄτοπον· εἰ δὲ ἡ μὲν μονὰς προσλάβῃ ἑτέραν μονάδα, ἡ δὲ τετρὰς μονάδος ὕφεσιν ὑποστῇ, τριὰς πάντως γενήσεται· πεντὰς γοῦν τότε οὐχ ὅτι ἐκ μονάδος καὶ τετράδος; ἀλλ' ἐκ δυάδος τε καὶ τριάδος, τοῦτο φυσικὸν.

B β'. Ὥστε τὸ μὲν ποιὸν ἐπίτασιν δέχεται καὶ ἄνεσιν, τὸ δὲ ποσὸν οὔ· συνέβη γὰρ ἐνταῦθα γενέσθαι τῇ τάσει καὶ ὑφέσει τοῦ ποσοῦ τὴν πεντάδα τετράδα, καὶ τριάδα, καὶ ἑπτάδα, ὅπερ ἀτοπώτατον· τὸ γὰρ ἄρτιον καὶ περιττὸν ἑνωθὲν οὐδὲν ἄτοπον ἐποίησεν· ὑπάρχει γὰρ ὁ δύο δύο, καὶ ὁ τρία τρία, τοῦτο ποσοῦ· ἔμειναν γὰρ οὗτοι εἰς τὸ ἴσον καὶ ἄνισον, ἀλλὰ τῇ συνελεύσει τῆς ποιότητος πρὸς ποιότητα ἑτέρα συνέβη μικτὴ ποιότης· οὔτε γὰρ ὁ ἄρτιος πάντη ἄρτιος, οὔτε ὁ περιττὸς μὴ καὶ ἄρτιος·

suam inter se contulerunt. Etenim quoniam sunt contraria, etiam frangentur, atque unum quidem ex contrariis aliquid de albedine remittet, alterum vero de nigredine. Sed ex æqualitate et inæqualitate non accidet illa commutatio, ut medimni quantitas non potest in quantitatem calicis transire aut unum alterius quantitatem assumere, sed unumquodque in ea quantitate manet, quam primo habuit, etiamsi inter se conjungantur; ut enim quinarius numerus constat ex ternario et binario, sed non ideo tria sunt quatuor, neque duo tria propter copulationem, contra vero qui conjungitur numerus post copulationem dissimilis quidem evadit, sed alia quantitate non definitur, quam copulatorum inter se numerorum quantitate. Neque enim tria sunt quatuor, neque duo tria, nam hoc fieri nequit; quinque enim essent septem, quod est absurdum: ita etiam in albo et nigro non quantitas, sed qualitas potest recipere remissionem et intensionem. Quandoquidem si numerus ipse quinarius ex parte quantitatis posset suscipere remissionem, eadem hac remissione, quam susciperet, minimum quid evaderet. Nam ex copulatis numeris quilibet numerus unitatum substractione minor factus, evaderet ex ternario binarius et ex binario unitas. Si igitur per intensionem tria evadant quatuor et duo tria, idem accidet numero ex his duobus quinque septem composito; quod est absurdum. Eodem modo per remissionem tria duo evaderent et duo unum; idem quoque accideret numero ex his duobus quinque tribus constituto, quæ quidem fieri nequeunt et sunt absurda. Quod si pro tribus quatuor et pro duobus unum, quinarius quidem numerus efficietur, sed forma commutata fuerit. Neque enim copulatio unitatis et quaternarii numeri proprie quinarium efficit, sed binarii et ternarii. Unitas enim revera non est numerus impar; quinarius autem ex impari et pari constat. Ita enim primum dicis, unum, deinde duo, deinde tria. Unum ergo cum uno compositum, duo sunt; estque hic numerus par: porro unum et duo, tria sunt. Estque hic numerus impar primus. Rursus unum et tria, sunt quatuor; estque hic numerus par secundus. Unum et quatuor quinque, qui debet esse impar secundus ex pari et impare constans. Considera igitur in omnibus quod sequitur absurdum. Si unitas alteram unitatem assumat et quaternarius alium numerum, et intendantur senarius aut quinarius numerus, absurdum fuerit. Rursus, si quaternarius unius remissionem suscipiat, quinarius erit quaternarius. Neque enim unitas remissionem suscipere poterit. Quod si fieri posset, non solum quinarius, verum etiam quilibet numerus in nihilum dissolveretur; quod etiam absurdum est. Quod si unitas alteram unitatem assumat, duo fient; et si quaternarius unitatis substractionem suscipiat, omnino ternarius numerus evadet. Constat igitur quinarius non ex unitate et quaternario, sed potius ex binario et ternario; idque secundum naturam.

C D 2. Ex quibus omnibus efficitur in qualitatem cadere intensionem et remissionem, in quantitatem vero nunquam. Posset enim, si hoc verum esset, per intensionem et remissionem quantitatis, quinarius esse quaternarius, ternarius et septenarius, quod longe absurdissimum est. Par quidem nu-

ὕφεσις γοῦν ἐνταῦθα τῶν ποιοτήτων καὶ ἀλλοίωσις, ἐκεῖ δὲ ποσόν, λαβὸν χώραν ἐπιτάσεως καὶ ἀνέσεως, πολλὰ ἔφερεν ἄτοπα· ἐποίησε γὰρ τὴν πεντάδα ἐπτάδα καὶ ἑξάδα καὶ τετράδα καὶ τριάδα, ὅπερ ἄτοπον καὶ σοφιστικόν. Τοῦτο τοίνυν δεῖ νοεῖν ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τῶν ῥηθέντων λευκοῦ καὶ μέλανος· τὰ μὲν ποιὰ ἀλλοιοῦνται, τὸ δὲ ποσὸν οὐδέποτε ἀλλοιοῦται· οὐδὲ γὰρ ἐπίτασις καὶ ἄνεσις ἐν ποσῷ, ἀλλ' ἴσον καὶ ἄνισον. Εἰ μὲν οὖν ὕλη τὰ πράγματα θεωροῦνται, τοῖς τρισὶ πέρασι τοῦ ποσοῦ περικλείεσθαι θεωροῦνται· οὐ γὰρ ἀμειφθείη τὸ τοῦ ἀλεύρου μεδίμνου ποσὸν εἰς τὸ τῆς σηπίας κυάθου μέλαν ποσόν, ἀμείψις δ' ἐγένετο τούτων, καὶ τῇ ἀμείψει συνέδη ὕφεσις, ἐν ἄλλῃ δὲ ποιότητι ποιότης ἐνωθεῖσα ἑτέρα ποιήσει ἐπίτασιν, οἷον ἄρτιος ὁ τέσσαρα, καὶ ὁ δύο, καὶ ὁ μὲν ἰσομερής, ὁ δὲ προμήκης. Ἄνισοι γοῦν καὶ εἰ ἐνωθῶσιν, ἀλλοίως γεννῶσι καὶ ὁ δύο καὶ ὁ τέσσαρα, καὶ ἀμειφθῇ μὲν ὁ ἰσομερὴς εἰς τὸν προμήκη, καὶ κατὰ μὲν τοῦτο ἀλλοῖος γενήσεται, προμήκης γάρ· κατὰ δὲ τὸ ἄρτιον, οὔτ' ἄλλος οὔτε ἀλλοῖος, ἄρτιοι γὰρ καὶ οἱ συνελθόντες καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν, ὥστε τὸ μὲν ποιὸν καὶ ἠλλοιώθη ἐνθαδὶ καὶ ἐπίτασιν ἔλαβε, τὸ δὲ ποσὸν οὐκ ἠλλοιώθη· πάντες γὰρ τὸ οἰκεῖον ποσὸν παρεφύλαξαν, ὁ δύο τὸ δύο, ὁ τέσσαρα τὸ τέσσαρα, καὶ ὁ ἓξ τὸ ἓξ εἶναι, τὸ δὲ ποιὸν ἠλλοιώθη καὶ ἐπετάθη· ὁ γὰρ προμήκης, λαβὼν τὸν ἰσομερῆ, ἤμειψεν αὐτὸν εἰς τὸ πρόμηκες, εἰ δὲ καὶ ὅτι ἡ *α β γ* τῆς *β γ* ἄνισος καὶ ἀλλοία εἴπῃ τις, ἴσως ἔσται οὐ διὰ τὴν ἐπίτασιν ἢ τὴν ἄνεσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον· τοῦτο γὰρ οὐ ποσοῦ, ἀλλὰ τοῦ πρός τι, ὡς καὶ Ἀριστοτέλης ἐν *Κατηγορίαις* φησίν. Οὔτε γὰρ, κατὰ τὸν αὐτοῦ λόγον, ἐπίτασις καὶ ἄνεσις τοῦ ποσοῦ ὅτι τῆς ποιότητος, οὔτε τὸ μέγα καὶ τὸ μικρὸν ὅτι τοῦ πρός τι, ἴδιον δὲ τοῦ ποσοῦ τὸ ἄνισον καὶ τὸ ἴσον, εὕρῃς δὲ καὶ ἐν ἄλλοις εἴτ' ἐπίτασιν εἴτ' ἄνεσιν τοῦ ποιοῦ, τοῦ ποσοῦ δὲ δεῖ τὸ ἴσον, τὸ ἄνισον, ὥστε ἄνισος καὶ ὁ ἓξ καὶ ὁ δέκα κατὰ τὸ ποσόν· ἀλλοῖος δὲ κατὰ τὸ ποιόν· καὶ ὁξώδους ποιότητος εἴδη πολλὰ ἂν εὕρῃς ἐπιτεταμένα καὶ ὑφειμένα τῷ ποιῷ, ποσῷ δ' οὔ, ἀλλ' ἴσα καὶ ἄνισα. Τίς δὲ τὰ μὴ ὁμοειδῆ συγκρίνει, ἀλλὰ τὰ ἑτεροειδῆ; Καὶ συκομορέα σμικρὰ λέγεται καὶ μεῖζον κλῆμα, ὥστε κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὸ αὐτὸ πρᾶγμα μέγα καὶ μικρὸν, καὶ ἐναντίον αὐτὸ εἰς ἑαυτὸ, ὅπερ τῶν ἀδυνάτων. Τὰ μὲν οὖν τῶν ἐν γεύσει τε καὶ ὁράσει, ἤγουν γλυκύτητος, ἀλυκότητος, θερμότητος, ψυχρότητος, λευκότητος οἷον καὶ μέλανος, ἀκοῆς τε καὶ ἀφῆς, τραχὺ καὶ λεῖον, καὶ τὰ ἐν ὀσφρήσει δυσώδη καὶ εὐώδη καὶ μέσα καὶ ἀναποδείκτως ἡ ἐνάργεια δηλοῖ ὅτι περ τοῦ ποιοῦ, ὁποίως δὲ καὶ τὰ τῶν χρω-

merus cum impari compositus nihil inusitatum constituit. Sic enim duo sunt semper duo ; et tria, tria ; quod est quantitatis proprium. Nam hi numeri permanserunt etiamsi æqualitatem et inæqualitatem susceperint. Sed cum qualitas cum qualitate copulatur, exsistit altera mista qualitas. Neque enim par numerus omni ex parte exsistit, neque impar qui non etiam aliqua ex parte par. Hic igitur est qualitatum remissio et commutatio. At illic quantitate intensionem et remissionem suscipiente, multa absurda exsistebant. Nam ex illa ratione quinarius erat septenarius, senarius, quaternarius, ternarius' quod est absurdum et sophisticum. Hoc igitur considerare nos oportet etiam in prædictis, albo scilicet et nigro. Nam qualitate prædita qualitatis commutationem suscipiunt. Quantitatis vero nulla potest esse ejusmodi commutatio, quandoquidem in quantitate intensio et remissio locum non habent, sed æquale et inæquale. Si igitur ex materia res naturales considerantur, his tribus quantitatis terminis circumscribi et concludi cernuntur. Neque enim commutari poterit medimni farinæ quantitas in cyathi nigrum sepiæ sanguinem continentis quantitatem, sed potuit in his qualitatis exsistere aliqua commutatio, quam quidem commutationem consecuta est remissio et intensio. Porro qualitas altera cum altera copulata intensionem efficiet, ut quatuor est numerus par, itemque duo. Atque ille quidem ex æqualibus partibus constat, hic vero altera parte est longior. Sunt igitur inæquales. Quod si duo hi numeri copulati fuerint, aliusmodi evadent. Copulabuntur enim binarius et quaternarius numerus. Ac numerus quidem ex æqualibus partibus constans in altera parte longiorem commutatus fuerit. Atque idcirco aliusmodi evadet, nempe altera parte longior. Sed si hos numeros quatenus sunt pares consideres, neque alii neque aliusmodi evadent. Nam qui copulati sunt inter se numeri sunt pares, et qui ex ipsis compositus est, est par. Quamobrem in his qualitas quidem commutata est et intensionem suscepit, quantitas vero non est commutata. Omnes enim suam quantitatem conservarunt, ita ut duo sint duo : quatuor, quatuor, et sex, sex. At qualitas commutata est et intensa. Nam altera parte longior assumptum numerum ex æqualibus partibus constantem, mutavit in altera parte longiorem numerum. Quod si quis dicat lineam *a b c* quia est inæqualis lineæ *b c* etiam fore fortasse dissimilem ; respondemus hoc non accidere aut propter intensionem aut remissionem, sed propter illud quod est majus et minus ; quod quidem non ad quantitatem, sed ad relationem pertinet quemadmodum etiam Aristoteles in Categoriis docet. Ut enim intensio et remissio non ratione quantitatis, sed ratione qualitatis rebus accidunt, ita etiam magnum et parvum non ratione quantitatis aut qualitatis, sed ratione relationis rebus accidunt. At quantitatis æquale et inæquale proprium est. In aliis quoque rebus animadvertere possis intensionem et remissionem esse qualitatis, æquale vero et inæquale semper ad quantitatem pertinere. Quare senarius et denarius numerus sunt inæquales ex quantitate, dissimiles vero sunt ex qualitate. Ac odoriferæ qualitatis multa genera reperire possis intensa et remissa ex qualitate, æqualia vero et inæqualia ex quantitate. Quis autem comparat inter se illa

μάτων. Οὐδεὶς γὰρ ἐρωτᾷ ἐν τῷ τριγώνῳ τῷ δείνῳ λευκῷ, πόσην ἂν ἔχῃ τὴν λευκότητα ἡ αὐτοῦ ἐπιφάνεια πρὸς τὸ δεῖνα· τὸ γὰρ ποσὸν ποσοῦ. Τὸ δὲ λευκοτέρα τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τριγώνου ἡ ἐπιφάνεια ἐπιτάσεως. Τῆς ποιότητος γοῦν ἡ ἐρώτησις· ἄνεσις γὰρ καὶ ἐπίτασις τοῦ ποιοῦ. Περὶ δὲ τῶν ἐν ἀριθμῷ ποιοτήτων εἴρηται.

γ'. Ἔγνωσται δὲ καὶ ποσοῦ τὸ ἴσον εἰς αὐτοὺς καὶ τὸ ἄνισον, ὡσαύτως καὶ τῶν ἐν τῷ στερεῷ, τῶν δὲ μονάδων καὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τῆς γραμμῆς τε καὶ ἐπιφανείας οὕτως γνωστὴ ἡ μὲν μονὰς καταχρηστικῶς λέγεται καὶ ἕν. Ἔστι δὲ κυρίως μονὰς ἡ νοητὴ καὶ ἐκτὸς ὕλης, ἧς οὐδεὶς ἂν ἐξετάσῃ ποσοῦν· ἄλλος γὰρ οὖσα, πῶς ἐν ἐκείνῃ ποσόν; Χῦμα γοῦν νοητὸν ἐκ ταύτης ἀπείρων μονάδων, σχέσεις δέ τινες καὶ συνδεσμοί, ἐξ ὧν τὸ διωρισμένον ποσὸν εὑρέθη τε καὶ διώρισται· ποσὸν μὲν ἐν ἀριθμοῖς διωρισμένον συνέβη, αἱ σχέσεις δὲ καὶ ἑνώσεις καὶ οἱ σχηματισμοὶ τοῦτο ἔδωκαν. Εὑρίσκεται δὲ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῦτο· αἱ μὲν γὰρ αἰσθηταὶ μονάδες ἄλλον ἔχουσι λόγον, αὗται δὲ ἄλλον· ἐν γὰρ ταῖς αἰσθηταῖς μονάσι καὶ ταῖς νοηταῖς καὶ κοινωνίᾳ καὶ διαφορὰ, ὅτι γὰρ ὁ τριάκοντα ἑξ τετράγωνος ἀριθμὸς καὶ ἐν ὕλῃ θεωρούμενος στερεός ἐστιν, ὡς καὶ ἐν μὴ ὕλῃ ἀληθές· ἔχουσι δὲ καὶ οἱ ἄμφω καὶ στιγμὴν καὶ γραμμὴν καὶ ἐπιφάνειαν καὶ στερεόν. Σκόπει δὲ τὸ διάφορον, ὅτι ὁ ἐν ὕλῃ θεωρούμενος καὶ ἀναλυόμενος τὰ τρία ἔχει τοῖς μέρεσιν· ἓν γὰρ τὸ ἐν αἰσθητοῖς ἡ μονὰς, τὸ δὲ ἕν ἔχει τὰ πέρατα τὸ $a\,\beta\,\gamma$, καὶ ὁμοῦ δὲ τοῖς μέρεσι συνελθὸν, ἔχει πάλιν τὸ $a\,\beta\,\gamma$, καὶ ἡ λαμβανομένη τούτου οἷον γραμμὴ ἔχει τὸ $a\,\beta\,\gamma$ ἐν τοῖς διωρισμένως κειμένοις σημείοις αὐτῆς, καὶ ἡ τεθεῖσα ἐπιφάνεια τὸν αὐτὸν τρόπον ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ σημείῳ ἔχει τὸ $a\,\beta\,\gamma$, καὶ ὅλον τὸ στερεὸν ἔχει τὸ $a\,\beta\,\gamma$· ἐπειδὴ γὰρ ἐν ὕλῃ μονὰς, ἓν ἐστιν, ὡς καὶ Θέων καὶ Πλάτων καὶ Πυθαγόρας βοῶσι. Τὸ δὲ ἓν ἔχει τὸ $a\,\beta\,\gamma$ εἶναι ὕλη, ἄρα μονὰς ἔχει τὸ $a\,\beta\,\gamma$, ταῦτα δὲ καὶ τῷ στερεῷ, καὶ τῇ ἐπιφανείᾳ, καὶ τῇ γραμμῇ, καὶ τῷ σημείῳ κοινά· οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ ταῦτα οὐδ' ὑπὸ ταῦτα, ἕτερα πέρατα κἂν ὅσον οἷόν τε ᾖ τὸ ποσὸν, τὸ δ' ἄλλο τούτου· ἐκεῖνα τὰ πάντα κοινὰ ἄτερ τοῦ ἐν μορίοις τοῖς ἐλαχίστοις διαφόρου. Πλάτος γὰρ καὶ μῆκος καὶ βάθος καὶ γραμμὴ καὶ ἐπιφάνεια, κοινὰ τῇ ὁμοιότητι. Τάξει δὲ πλὴν καὶ νοήσει, οὔθ' ὕλῃ δὲ, ἀλλ' οὐδ' ἀϋλίᾳ· τὸ μὲν γὰρ ἔνυλον, τὸ δὲ ἄϋλον, σημείῳ δὲ οὐ κοινὴ ἡ ὁμοιότης αὐτῶν· τοῦ μὲν γὰρ ἑνὸς τὸ σημεῖον ὡς ἓν ἔχει τὸ $a\,\beta\,\gamma$· ὑλικὸν γὰρ τὸ ἕν· τὸ δὲ ἀσώματον ὂν ἀδιάστατον πάντῃ, μονὰς δὲ τοῦτο· οὔτε γὰρ τῇ σχέσει ὅτε οὐ σὺν ἄλλοις ἀπαριθμεῖται τὸ $a\,\beta\,\gamma$ ἔχει, οὔτε ὡς τοῦ ἑτέρου τὸ

quæ non sunt ejusdem formæ, sed alterius ? Et sycomorea parva dicuntur, itemque palmes major dicitur. Quare eodem tempore eadem res magna erit et parva et sibi contraria ipsa, quod sane fieri nullo modo potest. Quæ igitur ad gustatum et visum pertinent, nempe dulcedo, salsedo, calor, frigus, albedo, nigredo ; itemque quæ ad auditum et tactum pertinent, asperum et leve ; denique quæ ad odoratum, graveolentia et beneolentia, et horum omnium media, evidentissime et procul omni dubio qualitates esse cernuntur et judicantur. Consimiliterque illa quæ ad colores pertinent. Nemo enim interrogat de hoc vel illo triangulo quantam albedinem ipsius superficies habeat cum hujus vel illius trianguli superficie comparata; nam quantum ad quantitatem pertinet. At cum hujus trianguli superficiem illius superficie magis albam esse dicimus, hoc ipsum est intensionis. De qualitate igitur interrogatio instituitur quia intensio et remissio sunt qualitatis. Atque hæc de qualitatibus quæ sunt in numeris dicta sunto.

3. Porro quantitatis æqualitas et inæqualitas in ipsis numeris perspicua est : eodemque modo in solidis alicujus numeris. Unitatum autem, unius, lineæ, et superficiei æqualitas et inæqualitas hunc in modum cognosci potest. Ac unitas quidem et unum non proprie usurpantur ut idem significent. Unitas autem proprie est illa, quæ sola mente percipi potest, estque extra materiam cujus quantitatem nemo possit pervestigare. Cum enim sit materiæ expers, quomodo suscipiet quantitatem ? Ergo flumen infinitarum unitatum, quod sola mente percipi potest, ab hac ipsa manans, habilitates quædam sunt et copulationes ex quibus discreta quantitas eruta est et expressa : nam quantitatem discretam in numeris inde habemus, quam habilitates, copulationes et figurationes propagarunt. In his enim discreta quantitas reperitur. Unitates enim quæ sub sensum cadunt aliam habent rationem. Hæ vero unitates quæ sola mente percipiuntur, aliam quoque habent rationem; nam in unitatibus tam quæ sub sensum cadunt quam quæ sub intellectum est communio et differentia. Verum enim est triginta sex, quadratum numerum, sive in materia consideretur sive extra materiam, esse solidum numerum. Atque ambo habent punctum, lineam, superficiem et soliditatem. Sed considera discrimen. Quod nimirum ille quadratus numerus, qui in materia consideratur et in materiam dissolvitur, tria habeat intervalla cum partibus materiatis; nam unitas est unum concretum quatenus unitas in rebus sub sensum cadentibus consideratur. Porro unum habet tres terminos seu tres fines *a*, *b*, *c*; atque hoc unum cum partibus concretum, habet rursus *a b c*. Et hujus unius concreti sumpta quælibet linea habet *a*, *b*, *c*; idque in punctis ipsis distincte positis. Et posita superficies eodem modo in unoquoque puncto habet *a*, *b*, *c*; et totum denique solidum habet *a*, *b*, *c*. Quoniam autem unitas est in materia, unum est concretum, ut Theon, Plato, et Pythagoras clare docent. Unum autem quia est materiatum habet *a*, *b*, *c*; unitas ergo concreta habet etiam *a*, *b*, *c*; atque hæc solidi superficiei, lineæ, et puncti sunt communia. Neque enim supra aut infra sunt alii termini, seu fines, quantumcunque et qualecunque sit ipsum quantum.

ἓν τὸ $a\ \beta\ \gamma$ ἓν ἐστι τούτων· ἄῦλον γάρ· ὥστε καὶ ἐν ἀριθμοῖς διὰ τουτο μία ἡ στέρησις τοῦ $a\ \beta\ \gamma$ τῆς πρώτης μονάδος διὰ τὸ ἄῦλον ᾗ οὐδὲ ἐπίτασις ἐπινοηθῇ, οὐδὲ ἄνεσις, πανταχόσε δὲ κοινὰ τὰ $a\ \beta\ \gamma$ εἰσι, κἂν τε ἐν ὕλῃ, κἂν τε ἐν ἀῦλίᾳ, δέχονται δὲ καὶ αὐτὰ οὐ κατὰ ποσὸν τὴν ἐπίτασιν ἢ τὴν ἄνεσιν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ποιὸν, ὡς καὶ κατὰ τὸ ποσὸν τὸ ἄνισον καὶ τὸ ἴσον, διὸ τοῦ μὲν ἐν ὕλῃ ἀριθμητοῦ ἑνὸς καὶ ἡ σύνθεσις καὶ ἡ διαίρεσις καὶ ὁ πολλαπλασιασμὸς καὶ τἆλλα ἰδιώματα, οὐ τὸ ἓν τῆς ὕλης ἀποστερεῖ. Ὅπου δ' ὕλη, ἐκεῖ καὶ τὸ $a\ \beta\ \gamma$, κἂν ἐν ὅλῳ, κἂν ἐν μορίῳ, τῇ δὲ μόνῃ μονάδι οὐκ ἔστι τὸ $a\ \beta\ \gamma$. Ἐπὰν δὲ πρὸς συνδυασμοὺς καὶ συνθέσεις κεκινῆσθαι νοῆται τὸ ἕν, τῷ συνελθόντι πάσχει καὶ αὐτὴ σχήματι πάθος, τὸ μετρεῖσθαι ποσῷ, καὶ νοεῖσθαι ποιῷ. Ὥστε οὔτε ἐν νοητῷ ἀριθμῷ, οὔτε ἐν αἰσθητῷ τῷ ποσῷ ἐπίτασις συμβαίνει καὶ ἄνεσις, ἀλλὰ τῷ ποιῷ· ἐπειδὴ καὶ θάτεροι ὑπὸ τῶν $a\ \beta\ \gamma$ περατοῦν-ται περάτων, κἂν ἐν ὅλοις, κἂν ἐν μορίοις, ἄτερ τῆς πρώτης καὶ ἀδιαστάτου μονάδος. Ἐν γὰρ τοῖς νοητοῖς ἀριθμοῖς καὶ a καὶ β καὶ γ, τὸ δ' αὐτὸ καὶ τοῖς αἰσθητοῖς ἄτερ τῆς ἀδιαστάτου ταύτης μονάδος, κἂν ὁ μὲν τῶν ἴσων ἄνισος κατ' ἐπίτασιν, ὁ δὲ τού-

A των κατ' ἄνεσιν· κοιναὶ γὰρ τὰ πέρατα, ἐπίτασις δὲ πρὸς ἀρτιοπέριττον ἀρτιοπερίττου, καὶ πρὸς περιττ-άρτιον περιτταρτίου, καὶ πρὸς ἄρτιον ἀρτίου, καὶ πρὸς ἀσύνθετον ἀσυνθέτου, καὶ κατὰ τοὺς ἄλλους. Τοῦτο δὲ οὐ ποσότητος, ἀλλὰ ποιότητος. Καὶ ταῦτα μὲν οὖν ἐστι τῶν ἀριθμῶν, τῶν τε ἐν ὕλῃ καὶ ἀῦλίᾳ, γραμμῆς δὲ καὶ ἐπιφανείας ταῦτα. Ἡ μὲν οὖν γραμμὴ ἄνισος τῇ ἐπιφανείᾳ κατὰ ποσὸν, ἄλλη δὲ καὶ ἀλλοία· ἀπολείπεται γὰρ τῶν τριῶν τὸ $\beta\ \gamma$, ᾗ δ' ἔχει τὸ $a\ \beta$, λείπεται δὲ τὸ γ, ὥστε ἡ μὲν ἐλάσσων, ἡ δὲ μείζων. Τεθήτωσαν γοῦν ἡ $a\ \beta\ \gamma\ \delta\ \varepsilon\ \zeta$ ἐπιφάνεια, ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ $a\ \beta\ \gamma\ \delta$ ἐπιφάνεια, τεθήτωσαν δὲ καὶ ἡ $a\ \beta\ \gamma$

B

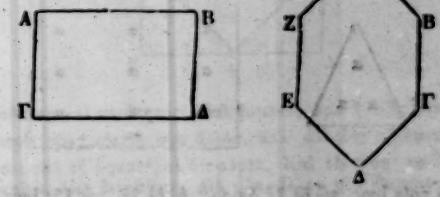

Atque alii quoque solido ab hoc illa omnia sunt communia excepto in partibus minimis discrimine; nam latitudo, longitudo, altitudo, linea, et superficies sunt similitudine communes. Sed si ordinem et intellectionem spectes, neque materiatæ sunt, neque prorsus materiei expertes. Hoc enim unum est materiatum, illud vero materiæ expers. At in puncto ipsorum non est communis similitudo. Nam ex punctis illa quæ sunt unius materiati, ut unum habent *a*, *b*, *c*, unum enim est materiatum. Quod vero est materiei expers non omnino caret intervallis. Hoc autem est unitas; neque enim per habilitatem habet *a*, *b*, *c*, aut ita, ut quando cum aliis numeratur habet *a*, *b*, *c*. Neque in his materiei expertibus ita unum est, ut est illud quod est alterius unum. Quare in numeris ideo privatio ipsius *a*, *b*, *c* duntaxat est primæ unitatis; quia hæc unitas materiei expers est. In qua quidem unitate simplici neque intensio neque remissio possit concipi. Verumtamen quocunque te vertas, sive in materia sive extra materiam, communia sunt *a b c*, atque intensionem et remissionem suscipiunt non ex quantitate, sed ex qualitate, ut etiam ex quantitate æquale et inæquale suscipiunt. Quamobrem compositio, divisio et aliæ proprietates unius in materia numerabilis, ipsum unum materia non spoliant, cum ubi est materia ibi etiam sit *a b c*; et in toto et in parte; at unitati duntaxat *a b c* non inest. Porro cum intelligitur unitas ut progrediens et sese promovens ad copulationes, tunc affectiones illas suscipit quas compositæ figuræ suscipere solent, nempe ut quantitate mensuretur et qualitate intelligatur. Quare neque in numero illo qui mente sola percipitur, neque in quantitate sub sensum cadente inest intensio et

C remissio, sed in qualitate: quandoquidem utrique numeri et hi qui sub sensum cadunt et illi qui mente percipiuntur terminis *a b c* circumscribuntur et terminantur tam ex toto quam ex parte, excepta prima scilicet omnis intervalli experte unitate. Quod si quis intensionem et remissionem ab æqualitate et inæqualitate non discernat, quo pacto diximus, eveniet ut de duobus æqualibus unus ex intensione sit inæqualis, alter vero ex remissione, Communes enim sunt termini. Nam ut etiam concedunt qui nostræ sententiam contrariam tuentur, est intensio in duobus numeris inter se comparatis, quorum uterque aut ex pari atque impari, aut ex impari ac pari constat, aut quorum uterque par est, aut uterque non compositus. Atqui hoc non est quantitatis, sed qualitatis. Atque hæc quidem pertinent ad numeros tam materiatos quam materiæ expertes, itemque ad lineam et ad superficiem. Esto igitur linea superficiei inæqualis ex

D quantitate. Nam aut demitur *a*, et tunc de tribus supersunt *b c*; aut demitur *c*, et tunc de tribus supersunt *a b*. Quare linea quidem est minor, superficies vero major, sunto igitur *a b c d e f* superficies, eodem modo *a b c d*.

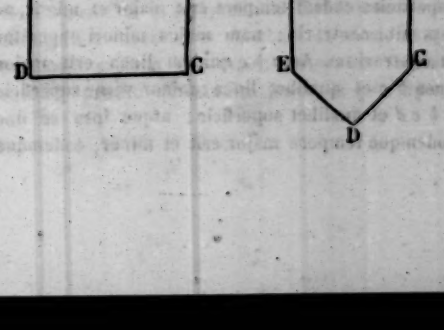

γραμμὴ, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ $\beta\,\gamma$. Προεδείχθη δὲ ὅτιπερ ἡ γραμμὴ λείπεται τῶν $\beta\,\gamma$, ἡ δὲ ἐπιφάνεια τοῦ ἑνὸς γ· μείζων γοῦν ἡ ἐπιφάνεια φύσει, ἔστι δὲ ἡ ἐλάττων γραμμὴ μείζων καὶ ἐλάττων, ὅπερ ἄτοπον. Ἡ γοῦν $a\,\beta\,\gamma$ μείζων τῆς $\beta\,\gamma$· ὀνομαζέσθω γοῦν *μείζων*· ἡ δὲ $a\,\beta\,\gamma\,\delta$ ἐλάσσων τῆς $a\,\beta\,\gamma\,\delta\,\varepsilon\,\zeta$· ὀνομαζέσθω γοῦν ἐκείνη *ἐλάσσων*, καὶ εὑρεθήσεται ἡ $a\,\beta\,\gamma$ ἐλάττων οὖσα καὶ μείζων ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ. Ἐπεὶ γὰρ ἡ ἐπιφάνεια μείζων γραμμῆς, ἔστι δὲ καὶ ταύτῃ τὸ ἴσον καὶ ἄνισον κατὰ τὸ ποσὸν, ἡ δὲ γραμμὴ ἐλάσσων, ὑπάρχει δὲ καὶ αὐτῇ τὸ ἴσον καὶ ἄνισον,. ὑπάρχει δὲ ἡ $a\,\beta\,\gamma$ πάσῃ γραμμῇ μείζων, ἡ δὲ $a\,\beta\,\gamma\,\delta$ ἐπιφάνεια πάσης ἐλάττων ἐπιφανείας, ἔστιν ἡ $a\,\beta\,\gamma\,\delta$ μείζων τῆς $a\,\beta\,\gamma$ καὶ ἐλάσσων τῆς $\sigma\,\beta\,\gamma\,\delta\,\varepsilon\,\zeta$, καὶ ἔσται ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ μείζων καὶ ἐλάττων καὶ ἐναντία αὐτὴ ἑαυτῇ. Τὸ γὰρ μεῖζον τῷ ἐλάττονι ἐναντίον ὡς ἀντικείμενον. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ $a\,\beta\,\gamma$ ἔσται μείζων τῆς $\beta\,\gamma$ καὶ πάσης γραμμῆς· τῆς δὲ $a\,\beta\,\gamma\,\delta$ ἐλάττων καὶ πάσης ἐπιφανείας· καὶ ἔσται αὐτὴ ἑαυτῆς ἐλάττων καὶ μείζων ἐν τῷ αὐτῷ καιρῷ, ὡσαύτως καὶ ἐναντία πρὸς ἑαυτήν· ἐναντίον γάρ ἐστι τὸ ἔλασσον τῷ μείζονι· ὅπερ ἄτοπον. Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστι τοῦτο. Πῶς γὰρ ἔχει χώραν, καὶ οὐδὲ ἐπίτασίς ἐστιν ἡ ἄνεσις ἐν ποσῷ; Τὰ γὰρ συγκρινόμενα ὀφείλει ἔχειν τὸ ὁμοειδές. Γραμμὴ γοῦν πρὸς γραμμὴν, καὶ ἐπιφάνεια πρὸς ἐπιφάνειαν, καὶ στερεὸν πρὸς στερεὸν συγκρινέσθωσαν· καὶ ἔστιν ἐν ἐκείνοις, εἰ συγκρίνοιντο τῷ ποσῷ, τὸ ἴσον καὶ ἄνισον, οὔκουν δ' ἐπίτασις οὔτ' ἄνεσις, οἷον ὡς ἐπὶ τῶν τῇδε σχημάτων· ποσῷ γὰρ ἴσα καὶ ἄνισα· ὁ γὰρ τρία

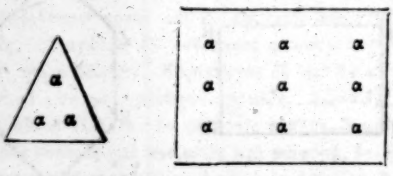

τῷ τρία ἴσος, τῷ δὲ ἓξ ἄνισος· ὁ δὲ ἓξ τῷ ἓξ ἴσος, τῷ δὲ ἐννέα ἄνισος, ἀλλὰ καὶ τῷ τρία· ὁ δὲ ἐννέα τῷ ἐννέα ἴσος, τῷ δὲ δέκα ἄνισος, ἀλλὰ καὶ τῷ ἓξ· ὁ δὲ δέκα τῷ δέκα ἴσος, τῷ ἐννέα δὲ ἄνισος, ἀλλὰ καὶ

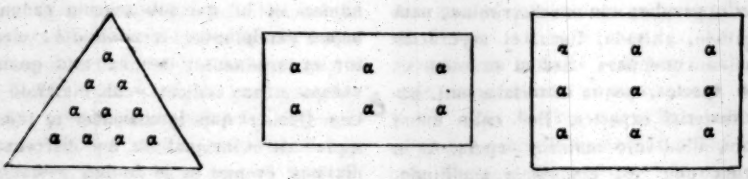

Esto *a e d* linea, itemque *b c*. Paulo ante demonstratum est duo abesse a linea, nempe latitudinem et altitudinem, unum vero a superficie, nempe altitudinem. Ex quo intelligimus natura superficiem linea majorem esse, lineam vero superficie minorem esse. Atqui eadem superficies major et minor esse reperietur, quod quidem absurdum est. Esto igitur *a b e* linea major minore *b c* appelleturque *major*. Et superficies *a b c d* minor superficie majore quæ est *a b c d e f*; dicatur ergo *minor*. Comperiemus unam eamdemque lineam *a b c* eodem tempore majorem et minorem esse. Quoniam superficies linea major est, et superficies superficiei æqualis aut inæqualis ex quantitate dari potest: præterea quoniam linea superficie minor est: et lineæ linea æqualis dari potest, est autem posita linea *a b e* qualibet linea major, et *a b c d* qualibet superficie minor. Superficies ergo *a b c d* erit major linea *a b e*, minor superficie *a b c d e f*. Atque una eademque superficies eodem tempore erit major et minor, ac ipsa sibi contraria; nam majus minori opponitur ut contrarium. Ac *a b c* quidem linea erit major linea *b c* et qualibet linea: minor vero superficie *a b c d* et qualibet superficie; atque ipsa se uno eodemque tempore major erit et minor, eodemque modo erit ipsa sibi contraria: nam minus est majori contrarium; quod quidem est absurdum. Sed sane hoc non potest esse. Quomodo enim admitti possit? Neque intensio et remissio est in quantitate; nam quæ comparantur inter se generis ejusdem inter se debent esse. Linea ergo cum linea, superficies cum superficie, solidum cum solido conferatur; in quibus omnibus si ex quantitate inter se comparentur inest æqualitas et inæqualitas, non autem intensio et remissio, ut exempli gratia videre est in his figuris quæ ex quantitate sunt æquales et inæquales; nam ternario ternarius numerus est æqualis, sed senario inæqualis: idem senarius senario est æqualis, sed novenario inæqualis atque etiam ternario. Idem novenarius novenario æqualis est, sed denario inæqualis atque etiam senario; idem denarius denario numero æqualis est, sed novenario inæqualis, atque etiam undecim numero; atque hoc in infinitum produci potest. Nam semper habita æqualis ratione inæquale dicitur. Et unum cum altero, ut magnum cum parvo potest conferri. Intensio vero et remissio in ipsis ratione qualitatis locum habent. Etenim hac ratione in superficie atque in linea locum habere videntur. Sunt autem aliud atque aliud ra-

τῷ ἑνδεκα. Καὶ τοῦτο κατὰ τὸ ἄπειρον. Τὸ ἄνισον γὰρ πρὸς ἴσον λέγεται· ἔστι δὲ κατὰ τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον λεγόμενον. Ἐπίτασις δὲ καὶ ἄνεσις φαίνεται τῆς ποιότητος ἐν, αὐτῆς καὶ γὰρ ἐπιφάνεια, ἐν δὲ γραμμῇ, ἄλλο δ' ἔστι καὶ ἄλλο, καὶ οὐκ ἀλλοία· ἢ γοῦν ἐξ τῆς τρία ἐπιτάσει τὸ ἀλλοῖον ἔχει, καὶ ἡ ἐννέα τῆς ἕξ, καὶ ἡ δέκα τῆς ἐννέα ἢ τῆς ἑνδεκα, ποιότητος δὲ τοῦτο, ἀλλὰ δὴ καὶ ἡ ἴση καὶ ἄνισος τῆς $a\,\beta\,\gamma$, τῆς $a\,\beta\,\gamma\,\delta$ καὶ $\beta\,\gamma$ ἡ $a\,\beta\,\gamma$ εὐθεῖα, ποιότητι δὲ ἀλλοία τῆς $a\,\beta$ ἢ τῆς $\frac{\beta}{\gamma}$ $\frac{}{\delta}$ ποιότητος. Γραμμῆς γὰρ τὸ εὐθὺ καὶ περιφερὲς, ἰδιαίτατον οὲ ταύτης τὸ ἁπλατές· ὃ οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ εὑρεθήσεται. Πέρατα δὲ τῆς μὲν ἐπιφανείας γραμμαί· εἴτουν τὸ $a\,\beta$, κἂν ἴση κἂν ἄνισος, κἂν μεῖζων κἂν ἐλάττων· γραμμῆς δὲ στιγμαί. Ὅλου δὲ τὸ $a\,\beta\,\gamma$, κἂν μεῖζων κἂν ἐλάττων. Ἴσοι γοῦν ὁ τρία καὶ ὁ τρία, ὁ ἕξ καὶ ὁ ἕξ, ὁ ἐννέα καὶ ὁ ἐννέα, ὁ δέκα καὶ ὁ δέκα· ἄνισοι δὲ πρὸς ἑκατέρους κατὰ τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον· ὅπερ ἐστὶν ἴσον καὶ ἄνισον. Καὶ αἱ γραμμαὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἴσαι καὶ ἄνισοι· κατὰ τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον, ὅπερ ἐστὶν ἴσον καὶ ἄνισον, ἀλλοία δὲ ποιότητος διαφορὰ ἐπιφάνεια, κατὰ ταυτὸ δὲ καὶ γραμμή. Ἐπεὶ γοῦν καὶ γραμμῇ καὶ ἐπιφανείᾳ, καὶ στερεῷ καὶ ἀριθμῷ αἰσθητῷ τε καὶ νοητῷ, ποιότητί θ' ὡσαύτως καὶ παντὶ πράγματι (ἐπακολουθεῖ γὰρ τούτοις καὶ κίνησις καὶ φωνὴ, ἰσότης μέντοι καὶ φωνὴ), ἰσότης μέντοι καὶ ἀνισότης κατὰ ποσὸν, ἐπί- A τασις δὲ καὶ ἄνεσις κατὰ ποιὸν, καὶ τοῦ μὲν τὸ ἄλλο, τοῦ δὲ τὸ ἀλλοῖον, οὔθ' ἕνωσις οὔτε αὐτοποσότης τῷ ποσῷ ἐπίτασιν δώῃ ἢ ἄνεσιν, οὔτε τὴν ποιότητα ἀποστερήσει ἐπιτάσεως καὶ ἀνέσεως, ὅπερ τοῦ ἀλλοίου ἐστὶ (1) : καὶ ἐπεὶ ἡ ἐπίτασις καὶ ἡ ἄνεσις οὐ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ τοῦ ἀλλοίου. Καὶ τὸ $a\,\beta\,\gamma\,\delta$ τετράγωνον οὐκ ἄρα ἄλλο τοῦ $\psi\,\varphi\,\omega\,\chi$ διαφέρει δὲ ποσῷ τῷ ἀνίσῳ, ποιῷ δὲ τῷ ἀλλοίῳ, εἴτουν τῇ ἐπιτάσει καὶ τῇ ἀνέσει, οὐκ ἄλλο γοῦν ἀλλ' ἀλλοῖον τοῦ μείζονος τὸ ἔλαττον, ὁμοειδὴς δὲ καὶ τῆς αὐτῆς

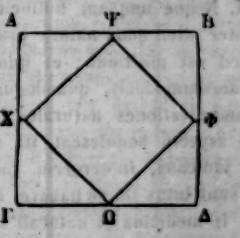

B οὐσίας καὶ ποιότητος. Καὶ θυμικὸς ἄρα ἡ πᾶς ἄλλος πρὸς τὸν ὁμοειδῆ οὐκ ἄλλος, ἀλλ' ἀλλοῖος τῇ ἐπιτάσει καὶ τῇ ὀφέσει, εἰ διαφέρει. Καὶ ἐδείχθη ταῦτα καθὼς ἔδει δειχθῆναι. Διὸ οὐκ ἄλλον τὸν θυμικὸν ἢ ἐπιθυμητικὸν ὁ κρίνων διακρινεῖ τοῦ ὁμοειδοῦς διὰ τὴν ἐκ ποιότητος ἄνεσιν ἢ ἐπίτασιν, εἰ τῷ ἐκ τοῦ ποσοῦ ἀπατηθῇ ἴσῳ καὶ ἀνίσῳ κατὰ τούτους τοὺς λόγους· ἔχει καὶ γὰρ ἀκριβῆ τὴν ἀπόδειξιν. Οὕτω;

tione quantitatis et non aliusmodi. Superficies igitur quæ sex in se complectitur additis tribus intenditur et commutatur : et quæ novem complectitur additis sex, intenditur et dissimilis evadit. Itemque quæ decem complectitur superficies additis novem aut undecim dissimilis evadit. Hoc autem est qualitatis. Atqui linea recta $a\,b\,c$ æqualis est et inæqualis lineis $a\,b\,c$, $a\,b\,c\,d$, $b\,c$; sed propter qualitatem est dissimilis. Nam lineæ hoc proprium est ut sit recta vel obliqua ; maxime vero proprium, ut sit latitudinis expers : quæ quidem proprietas in nulla alia re reperiri potest. Termini vero seu fines superficiei sunt lineæ ut, exempli gratia, linea $a\,b$, quamvis æquals aut inæqualis, major aut minor. Lineæ vero termini sunt puncta. Totius vero $a\,b\,c$, hoc est, tres di- D mensiones, sive totum illud majus, sive minus sit. Æqualia igitur sunt tria et tria, novem et novem, decem et decem ; inæquales autem sunt inter se ex majoris et minoris comparatione : quod proprie dicitur esse æquale et inæquale. Eadem ratione lineæ æquales et inæquales ex majoris et minoris comparatione dicuntur esse. Quæ quidem vera est æqualitatis et inæqualitatis ratio. Dissimilis vero dicitur superficies propter qualitatis differentiam. Eodemque modo linea. Quoniam igitur lineæ, superficiei, solido, numero sub sensum cadenti, itemque numero qui

C mente percipitur, qualitati quoque, atque adeo cuilibet rei inest æqualitas et inæqualitas ex quantitate, intensio vero et remissio ex qualitate. ac per illam quidem aliæ res dicuntur, per hanc autem dissimiles : certe neque unio, neque quantitas, quanto alicui intensionem et remissionem dabit : neque rursus qualitatem intensione et remissione privabit. Et quoniam intensio et remissio non aliud efficiunt, sed dissimilitudinem afferunt. Quadrangulum ergo $a\,b\,c\,d$ non erit aliud a quadrangulo $y\,x\,z\,v$. Differeni autem inter se ex quantitatis inæqualitate, et si qualitatem spectes ex dissimilitudine, hoc est ex intensione et remissione. Minus ergo triangulum non est aliud a majore, sed dissimile. Sunt autem unius formæ, unius essentiæ et qualitatis. Iracundus igitur et quilibet alius ratione alicujus qualitatis, quæ sit ejusdem speciei comparatus cum alio, non erit alius sed dissimilis propter intensionis et remissionis differentiam. Atque hæc demonstrata sunt ut oportuit demonstrari. Quamobrem non alium iracundum aut cupidum indicare debet aliquis eum qui magis aut minus est iracundus, magis aut minus cupidus, cum sint ejusdem speciei. Neque debet decipi quantitatis æqualitate et inæqualitate. Habet enim in his sermonibus accuratam demonstrationem. Atque hoc modo sapiens observabit naturales animalis ratione præditi communicationes, et quo ingenio

(1) Ὅπερ οὐ τοῦ ἀλλοίου ἔστι. Hoc videtur addititium.

γοῦν τὰς ἐν τῇ φύσει κοινωνίας τοῦ λογικοῦ ζώου ὁ ἐπιστήμων παρατηρῶν ἓν ἕκαστον γινώσκειν δύναται, καθὼς ἔχει φύσεως· καὶ οὐκ ἀπατηθῇ ἂν πώποτε, ἀλλὰ διακρινεῖ τὸ φύσει κρεῖττον καὶ τὸ θέσει καὶ ἐφαρμόσει ἑνὶ ἑκάστῳ τὸ κατάλληλον, ἐπειδὴ ἀποδεδειγμένας πάσας ἔχει τὰς κοινωνίας. Μηδεὶς δὲ μέχρι τῆς ὄψεως στήσει τὴν γνῶσιν, ὥστε ἐκτοῦ χρώματος τῶν καθεκάστων ἀπατᾶσθαι, καὶ τὰ ἐνδότερα οὕτως ἔχειν. Εἰσὶ γὰρ σημεῖα πολλὰ ἰατρικῇ καὶ φυσιολογικῇ δεδειγμένα, ἐξ ὧν δύναται νοεῖν τὰ τῶν ὑλικῶν διαθέσεων. Ὥσπερ γοῦν τινι Λυδικῷ λίθῳ τοῖσδε λόγοις, ἐξ ἐκείνων τὰ σημεῖα λαμβάνων, δοκιμαζέτω ὅπως ἀπελέγχῃ τὰ κρυπτόμενα, καὶ τὸ ὂν τοῦ μὴ ὄντος, καὶ ὅσα ἂν περιλήπται δι' ὅλων τῶν λόγων, δι' ἃ καὶ ὁ σκοπὸς εἰς ἄριστον τέλος ἐναρξάμενος λήξει δυνάμει τοῦ κρείττονος,

quaque indole unumquodque sit præditum, cognoscere poterit. Neque unquam hallucinabitur, sed distinguet inter illud quod natura præstantius est et illud quod est positione; et quod conveniet cuique rei accommodabit, quandoquidem demonstratas communicationes naturales habet. Nemo vero in solo aspectu acquiescat, ita ut ex colore singularium judicans, in errorem inducatur, putetque quæ sunt intus ita se habere. Exstant enim signa multa in medicina et naturali scientia commonstrata, ex quibus affectiones corporeas cognoscere possumus. Quoties igitur ex illis signis judicare volet aliquis, his nostris sermonibus tanquam Lydio lapide probet conjecturas suas, ut res occultas investigare et id quod non est, ab eo quod est distinguere possit. Denique notet diligenter quæ his sermonibus complexi sumus, quorum scopus, cum ad finem optimum tendat, felicem quoque et optimum exitum juvante Deo Optimo Maximo habiturus est.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΙ

ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ

ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ.

—

THEODORI LASCARIS

FILII SUMMI IMPERATORIS DOMINI JOANNIS DUCÆ

DE NATURALI COMMUNIONE

SERMO QUINTUS.

—

α'. Δύο εἰσὶ τὰ ζητούμενα εἰς ἐξέτασιν, τὸ φύσει τε καὶ θέσει· ἐν δὲ τούτων κοινὸν ἡ διαφορά. Πότερον οὖν ἀκριβῶς ἐπακολουθήσαντες τῇ ἐξετάσει μέχρι καὶ αὐτοῦ δὴ τοῦ λογικοῦ ζώου, ταῦτα κατην-

1. Duo sunt quæ nobis ad investigandum proposita fuerunt; nempe illud quod est natura et illud quod est positione: quorum duorum commune quiddam est, nempe differentia. Utrum igitur investigatio-

τήσαμεν ἐξετάσαντες, καὶ ἡ μὲν διαίρεσις τῶν κοινῶν τοσαυταχῶς εὐρεθεῖσα διεῖλε τῶν φύσει τὰ θέσει, τῇ δὲ τομῇ ἀναγκαίως συναναφανεῖσα ἡ διαφορὰ τὰ κρείττονα ἐναπέδειξεν. Ἔχει δὲ κρείττονα ἡ φύσις ὅσα κατὰ τὰς ἀρχὰς ἐπακολουθεῖ· λέγω δὲ ἀρχὰς τοὺς χυμοὺς καὶ τὰ μέρη τὰ τῆς ψυχῆς τοῦ λογικοῦ ζώου, ἐπειδὴ ἐκ τῶν τοιούτων σοφὸν ζῶον συνέστακεν ἄνθρωπος. Πότερον οὖν τὰ μὲν τὴν ἐν κοινότητι διαφορὰν ἔδειξαν, ἁπλάς τινας ὑποτιθέμενα κοινωνίας, καὶ ἐν ἐπιτομῇ τὸ διάφορον ἠθροισαν, σύμβολα θέμενα τὰς συζυγίας ἀμετακίνητα. Ἡ γὰρ καθόλου ἐστὶ καὶ φυσικὴ κοινωνία, καὶ εὐθὺς καὶ ἀγαθός ἐστιν ὁ συνεστακὼς ἐξ αὐτῆς, ἢ λείπεται τοῦ τελείου μέρος τι, καὶ ὁ ἐκ ταύτης λείποιτ' ἂν. ἡ μέση, καὶ ἀκολούθως, ἡ κατὰ τὸ τῆς ποιότητος μᾶλλον καὶ ἧττον, καὶ οἱ γεννώμενοι τῇ γενέσεως αἰτίᾳ ἐπακολουθήσωσι. Καὶ πρῶται μὲν οὖν αἰτίαι τῶν κοινωνιῶν, ὡς εἴρηται, ἐν ἀνθρώποις χυμοὶ καὶ θυμὸς, λόγος καὶ ἐπιθυμία, μετὰ δὲ ταύτας ἡ τῆς παιδείας. Ὥσπερ γὰρ ἐν ὕλῃ τὸ εἶδος, ἐν ἀνθρώποις παιδεία· ὥστε εἰ μὴ ἀκηκοέναι τινά τινος πάνυ καί γε φύσιν χρηστὴν ἔχοντα, οὐκ ἄν ποτε γνῶσιν εἰλῆχέναι τις εἴπῃ. Πολλοὶ δὲ καὶ τοῦτο πει-

A ράσαντες εὗρον. Ὥστε μεγάλως καὶ ἡ παιδεία εἰς τὴν τελειοποίησιν συμβάλλεται. Ἔστι δὲ καὶ ἡ παιδεία διάφορος· πᾶσα γὰρ μάθησις εἰς τὴν καθόλου ἀνάγεται, ποικίλλεται ἡ καθόλου δὲ διαφόρως, εἰς φιλοσοφίαν, εἰς στρατείαν, εἰς ναυτικὴν, εἰς ὑφαντικὴν, εἰς χρυσοποιητικὴν, εἰς ποιμενικὴν, εἰς ὑφαρτυτικὴν, εἰς τεκτονικὴν καὶ πλείω τούτων πολύ. Αἱ μὲν οὖν τῇ καθολικῇ κοινωνοῦσαι ὡς εἰκὸς ἄριστοι. Ἔστι δὲ αὕτη φιλοσοφία· γνῶσις γάρ ἐστι τῶν ὄντων ᾗ ὄντα ἐστὶν, ὡς εἰκὸς δὲ λέγω, οὐχ ὅτι τὸν σκυτέα φιλοσοφεῖν, ἀλλ' ὅτι κατὰ λόγον ἐργάζεσθαι τὰ ἃ κατασκευάζει πέδιλα· καὶ τὸν ὑφάντην καὶ τὸν ἀργυροκόπον πρὸς τὰς μεταχειρίσεις ἑνὸς ἑκάστου κατὰ τὸν τύπον αὐτόν. Λέγεται γὰρ καὶ σοφὸς ἀρχιτέκτων, οὐχ ὅτι δέ γε ὡς φιλοσοφῶν, B ἀλλ' ὡς ὅτι κατὰ λόγον τὸν πρῶνα καὶ τὸν πέλεκυν κινεῖ πρὸς τὰς οἰκοδομάς· ἀνάγονται γὰρ πᾶσαι πρὸς μίαν ἑκάστῳ αἱ τέχναι τῆς φιλοσοφίας ἰδίαν. Καὶ ὁ στρατηγὸς πολλῆς δεῖται φιλοσοφίας ἔν τε βουλαῖς, ἔν τε κρίσεσιν, ἔν τε παρατάξεσι καὶ σχηματισμοῖς πολέμου, καὶ ναυμαχίαις, καὶ πολιορκίαις, καὶ ἐν ἄλλαις πολλαῖς πράξεσι ῥηταῖς τ' ἀῤῥήτοις. Ἔχει γὰρ ἡ στρατιωτικὴ τὴν ὕλην τῶν ἐρ-

nem hanc accurate persecuti sumus, et omnia hæc perscrutati ad animal ratione præditum provecti sumus? Utrum etiam divisio communicationum in tot genera ab illis quæ sunt positione, illa quæ sunt natura, separavit? Utrum etiam illa quæ sunt præstantiora commonstravit differentia illa quæ una cum divisione statim exstitit? Habentur autem in rerum C natura præstantiora illa quæcunque proxime principia ipsa sequuntur. Principia vero dico humores et partes animæ illius quæ animal ratione præditum constituit, quandoquidem ex talibus constat sapiens illud animal, nempe homo. Utrum igitur a nobis demonstrata est in communitate rerum differentia positis quibusdam simplicibus communionibus? Utrum etiam differentia communicationum breviter et presse perstricta est ac comprehensa positis symbolis conjugationum immutabilibus? Vel enim est generalis et naturalis communio, atque ille qui ex hac constat, rectus est et probus, vel deest aliquid, quod ad perfectionem requiritur. Atque illi deerit aliquid qui ex hac communione D constitutus fuerit: vel est media, et proinde medii qui ex hac constituti fuerint. Vel definitur ampliore et minore qualitatis portione. Atque ex hac constituti constitutionis et ortus causam sequentur: ac primæ quidem causæ communionum, ut dictum est, in hominibus sunt humores, facultas irascens, ratio et cupiditas. Has consequitur eruditionis communio. Nam eruditio in hominibus id est quod in materia est forma; adeo ut qui etiam natura optima sit præditus, nisi doceatur, nunquam cognitionem aliquam sit consecuturus; id quod nemo non fatebitur. Multi vero hoc ita habere experti sunt. Quare eruditio ad perfectionem hominis maxime confert. Est autem eruditio multiplex:

omnis enim disciplina ad generalem revocatur. Varie autem et multipliciter distribuitur, in philosophiam, in imperatoriam, in nauticam, textoriam, aurificum artem, pastoritiam, culinariam, fabrilem, et in multo plures alias: quæ igitur cum generali illa sunt conjunctiores, merito habentur optimæ. Est autem illa philosophia prima, quæ est rerum, quatenus sunt, cognitio. Dico merito non quod existimem coriarium philosophari, sed quod oporteat coriarium, quæ conficit calceamenta, ex ratione conficere; itemque textorem et aurificem fungi suis muneribus et præstare ex forma artis suæ quæ debent præstare. Nam architectus quoque dicitur sapiens non quod philosophetur, sed quod ex ratione serram et securim movet ad ædificandum. Omnes enim artes ad unam singularem aliquam philosophiæ ideam referuntur. Et imperator exercitus non vulgari opus habet philosophia in deliberationibus et in judiciis, in ordinandis et instruendis copiis, in præliis navalibus, in obsidionibus aliisque actionibus vulgo notis et ignotis. Habet enim ars militaris silvam operum et subjecta indefinita. Hæc igitur omnia ad philosophiam revocantur; ipsa vero est tanquam eruditionis oculus et cacumen. Distincte igitur doceamus quænam natura constent et quæ positione; ex finibus autem hoc ipsum cognoscere poterimus. Fines etiam principium et causam indicant. Ut enim proportio partium circuli et comparatio cum elementis ostendit illud, quod natura constat, et illud quod positione, itemque proportio et comparatio humorum cum ipsis elementis illud idem ostendit: ita etiam communionum conjugationes ostendunt naturales animalis ratione præditi proprietates, et quomodo bonæ sunt et laudabiles,

γασιῶν καὶ τὰ ὑποκείμενα ἀόριστα. Πάντα γοῦν ταῦτα εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἀνάγονται· αὕτη δὲ παιδείας ἐστὶν οἷον ὀφθαλμὸς καὶ ἀκρωρία. Διαχωρίσωμεν γοῦν τινα τούτων καὶ τῶν ἄλλων φύσει καί τινα θέσει· εὑρεθήσεται δὲ τοῦτο ἐκ τῶν τελῶν· τὰ γὰρ τέλη δηλοποιεῖ τὴν ἀρχήν. Ὥσπερ γὰρ ἡ τοῦ κύκλου μερῶν ἀναλογία πρὸς τὰ στοιχεῖα τὸ φύσει δείκνυσι καὶ τὸ θέσει, καὶ ἡ πρὸς αὐτὰ τῶν χυμῶν ὁμοίως, καὶ αἱ συζυγίαι τῶν κοινωνιῶν, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον τὰ τοῦ λογικοῦ ζώου φυσικὰ ἰδιώματα, καὶ πῶς μὲν ἀγαθὰ πῶς δ' οὔ, ἅτινα μᾶλλον τοῦ θέσει ἢ τοῦ φύσει ἐστίν· οὕτω δὴ καὶ ἐν ἐπιστήμαις καὶ τέχναις ἀναφανῇ τὸ φύσει τε καὶ τὸ θέσει. Εἰ δέ τις ἀφορῶν ὅτι πάντα τῆς φύσεως, καὶ ὅτι πᾶσα τέχνη τῆς ἐπιστήμης, καὶ διὰ τοῦτο ἢ πάντα τῆς φύσεως, ἢ οὐδέν ἐστι φύσεως, καὶ ἢ πάντα τῆς ἐπιστήμης ἢ οὐδὲ ἕν ἐστιν ἐπιστήμης, πλανᾶται. Οὐδὲ γὰρ ἔξω τῆς φύσεως ἄλλην φύσιν σπεύδομεν δεῖξαι, ἀλλὰ τὰ μὴ κατὰ φύσιν γινόμενα, εἴτουν τὰ μὴ καλῶς καὶ εἰλικρινῶς, οἷον τὴν μάχαιραν ἡ φύσις εὗρέ τι πρᾶγμα, κινεῖ δέ τις αὐτὴν παραλόγως· ἆρ' οὖν ἀλόγως ἡ φύσις εὗρε τὴν μάχαιραν; Οὔκουν. Ἢ ὅτι τὸ ἐσθίειν τὰ ζῶα ἄριστον ἡ φύσις ἔδωκε δόμα· τὸ πρὸς κόρον ἐσθίειν εἰσάγει βλάβην· ἡ φύσις τὸ ἐσθίειν τοῖς ζώοις εἰς βλάβην ἔδωκε; Τοῦτο δὲ πῶς; Καὶ γὰρ συνιστάνει ἐξ οὐκ ὄντος ἡ φύσις σπεύδουσα πῶς τὸ πρὸς σύστασιν A φθαρτικὸν ἐποίησεν ἂν τοῦτο; Οὐ φύσεως δή. Ἐποίησε δὲ τὸ ἐσθίειν ἡ φύσις, οὐ φθαρτικὸν τῶν συνισταμένων διὰ τροφῆς, ἀλλὰ μᾶλλον συστατικόν. Πῶς δὲ πλεονεκτεῖ τοῖς φυσικοῖς ἰδιώμασίν τις χρᾶσις, καὶ εἰσάγει τὰ μὴ κατ' εὐθεῖαν γιγνόμενα, οἷον, ὅτι τὴν χεῖρα δακτύλους ἔχειν δεῖ φύσεως; ἐξ δὲ οὔ; Εἰσὶ δέ τινες χεῖρες καὶ ἑξαδάκτυλοι· καὶ τὸ μὲν ἔχειν τὴν χεῖρα δακτύλους, φύσεως· τὸ δὲ πλείους φύσεως μὲν, ἀποτυχούσης δὲ τοῦ σκοποῦ. Ἔχει διότι καὶ τὸ συμβεβηκός τινα δύναμιν. Ἆρ' οὖν τὰ ἐν τῇ φύσει ἀγαθά εἰσι καὶ μὴ ἀγαθά· καὶ τὰ μὲν ἀγαθά, ἴσα, τὰ δὲ μὴ ἀγαθὰ κατ' ἐλλείψεις ἐπισυμβαίνει τε καὶ πλεονασμούς.

β'. Πάντα μὲν οὖν ἀνάγονται εἰς τὴν φύσιν, καὶ πᾶσα μάθησις εἰς τὴν καθόλου παιδείαν, ἣς ἐστιν ἡ φιλοσοφία, οἷον ὀφθαλμὸς καὶ ἀκρώρεια. Πολλοὶ δὲ καὶ παραλόγως συλλογιζόμενοι ὑπολαμβάνουσι τὰ μὴ κατὰ φύσιν. Ἔστι δὲ αὐτοῖς τὸ συλλογίζεσθαι παραλόγως, ὅτι τὰ μὴ κατὰ φύσιν ὑπολαμβάνουσιν. Οὐκ ἔστι δὲ, κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον, οὐ τῆς φύσεως τὸ μὴ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ φύσεως μὲν, πλημμελούσης δὲ ἢ ἀπορούσης. Καὶ τὰ τῆς παιδείας ὡσαύτως. Ἐπεὶ γὰρ καί τινές φασι τὰς οἰκείας διακρίσεις εὐλογοῦντες, Ὀνόμος εἶπε, μηδὲ τὴν τοῦ νόμου βίβλον ἰδόντες, καὶ τὸ μὲν ἐξ ἐπιστήμης ὁρμᾷν, ἴσως ἂν, τούτοις ἐγγίνεται, τὸ δὲ μὴ κατὰ τοὺς ἐπιστήμης κανόνας φάσκειν, οὐ τελείας τῆς ἐπιστήμης. Τοῦτο δὲ B

quomodo etiam non bonæ, quæ item magis positione constant, quam natura : ita etiam in scientiis et artibus luculentum exsistit, quod natura constat et quod positione. Quod si quis animadvertens omnia esse naturæ et omnem artem revocari ad scientiam, et idcirco asserat omnia esse naturæ, aut nihil esse naturæ, itemque aut nihil esse scientiæ : longe fallitur. Neque enim extra naturam aliam naturam volumus, aut possumus ostendere, sed quæ ex natura non exsistunt dicimus illa esse adventitia, hoc est, quæ non præclare et sincere efficiuntur, ut, exempli gratia, natura per artem conformavit rem aliquam, ut gladium, quo aliquis utitur præter rationem, an idcirco natura præter rationem gladium invenisse dicetur? Non profecto. Aut quia sensum hunc optimum natura dedit animantibus, quod vesci oporteat : vesci autem ad satietatem est incommodum; an idcirco natura animantibus dedit ut incommode vescerentur? Etenim cum natura conformare constituit quod non erat, quo pacto ad conformationem, quod vim habet interimendi, pararet? Sed sane hoc non est naturæ. Contra vesci animalia voluit natura, non ut interimerentur animalia, quæ vescerentur, sed potius melius constituerentur et corroborarentur. Sed qui fit ut excessus sint nonnunquam ex perversa temperatione naturalium proprietatum, et multa non recte constituta et conformata in lucem edantur, ut, exempli gratia, hoc naturæ est ut manus quinque digitos, non sex C habeat? Sunt autem manus quædam quæ sex habent digitos, ac manum quidem sex habere digitos est naturæ, sed plures habere tunc contigit cum natura scopum non consequitur. Nam adventitia vis aliquando aliquid efficere potest. Sunt igitur in natura bona et non bona. Ac bona quidem sunt æqua, non bona vero ex defectu et abundantia solent exsistere.

2. Omnia igitur ad naturam revocantur, et omnis disciplina ad generalem eruditionem cujus philosophia est tanquam oculus et cacumen. Multi vero præter rationem colligentes existimant esse quædam non ex natura. Concludunt autem præter rationem cum aliqua non ex natura esse existimant, sed mea quidem sententia, quæ non sunt ex natura, D illa non sunt dicenda non esse naturæ, cum naturæ sint, sed abundantis, aut inopia laborantis. Idem judicandum est de illis quæ ad eruditionem pertinent. Quoniam enim quidam suas sententias proferunt et laudant, dicentes legem ita jubere aut dictare, cum tamen librum legis nunquam viderint, fieri potest ut initium quo incitantur ad dicendam sententiam a scientia proficiscatur : sed illud sentire et dicere non ex scientiæ regulis, non est hominis in scientia bene exercitati. Hoc autem usu venire multis animadvertimus, quorum nos miseret et eis idcirco parcimus. Hæc autem eo diximus, ut ostendamus nos nolle alteram quamdam naturam hoc nostro scripto proponere, cum naturam et quæ usu venire solent in natura ex temperationum pro-

πολλάκις συμβαίνειν εἴς τινα; εἴδομεν, οὓς φειδοὶ οἰκτιζόμεθα, διὰ τοῦτο οὐχ ἑτέραν φύσιν σπεύδοντες δεῖξαι, τουτονὶ τὸ σπούδασμα πονοῦμεν, ἀλλὰ τὴν φύσιν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ κατὰ κράσεων ἰδιότητας ἐπισυμβαίνοντα. Ἔστι δὲ πάντα ἐν τῇ φύσει, καὶ πᾶσα τέχνη ἐν ἐπιστήμῃ. Διαφέρει δὲ ἡ τιμῇ ἡ ποιότητι, ἡ συνηθείᾳ, ἢ ποσοῦ ἴσῳ καὶ τῷ ἀνίσῳ, ἢ ἀνέσει καὶ ἐπιτάσει, καὶ κατ' ἄλλους λόγους, οἷον τιμᾶται μὲν Κορίνθῳ τὸ μουσικὸν, Θετταλίᾳ δὲ τὸ ὑφαντικὸν, ἡ Νικαίᾳ τὸ φιλοσοφεῖν, Φιλαδελφείᾳ δὲ τὸ σκυτευτικόν. Τὰ μὲν οὖν ἀμφότερα παιδείας, μία δὲ ἑκάστη τίμιον οἴεται τὸ ὃ τιμᾷ. Ποιότητι δὲ, ὡς τὸ γλυκὺ ποιότητος, τὸ ἁλυκὸν ποιότητος. Λιχνεύεται δ' ἐν ἄλλοις τὸ μὴ τοῖς ἄλλοις ἑφετὸν ὄν. Ὑπάρχει δὲ τῆς ποιότητος ἅμφω, συνηθείᾳ δὲ, ὡς ὑφάντης μέρος ἱστουργημάτων ἐθίσας ὑφαίνειν, διαφέρει τοῦ ἕτερο, ὑφαίνοντος. Ἴσῳ δὲ καὶ ἀνίσῳ, ὡς Αἰγύπτῳ παντοδαπῶν πλῆθος καρπῶν, Κῷ δὲ πάντες καρποὶ μὲν, οὐκ ἐς τόσον δὲ κατά γε ποσὸν, πλὴν δὲ ἴσοι κἂν διαφέρῃ ἀνίσῳ καὶ ἴσῳ, ἐπιτάσει δὲ καὶ ἀνέσει, ὡς Ἀριστοτέλης φιλοσοφεῖ, ἀλλὰ καὶ Σιμπλίκιος. Ἔστι δὲ ἡ φιλοσοφία ποιότης, δέχεται δ' ἐπίτασιν καὶ ἄνεσιν, καὶ κατ' ἐπίτασίν τε καὶ ἄνεσιν. Ἆρα Ἀριστοτέλει καὶ Σιμπλικίῳ ἡ φιλοσοφία φιλοσοφεῖται. Πάντα μὲν οὖν διὰ ταῦτα φιλοσοφίας, καὶ πάντα στρατηγικῆς, καὶ πάντα ὑφαντικῆς, καὶ πάντα χρυ-

A σοχοείας, καὶ πάντα τεκτονικῆς, καὶ πάντα μιᾶς ἑκάστης οὕπερ ἔστιν ἐστίν. Ἔχει δὲ καὶ τὴν διαφορὰν κατὰ τὰς τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ κατηγοριῶν κοινωνίας καὶ διαστολάς· ἀνάγονται δὲ εἰς τὴν οὐσίαν, ὥσπερ ἅπασαι, οὕτω δὴ καὶ εἰς τὴν φύσιν τὰ ἐν τῇ φύσει, κἂν ἀποτυγχάνῃ τοῦ ὅλου, κἂν ἴσῳ πρὸς τὸ κατὰ φύσιν τρέχῃ ῥυθμῷ. Ὑπάρχει δὲ τὰ τέλη τούτων τὰ μὲν χρείττω, τὰ δὲ χείρω. Ὥστε οὐ κατὰ τὸ φύσει κρίνονται· εἰ γὰρ ἐκρίνοντο κατὰ φύσιν, ἐτιμᾶτο ἂν καὶ Θετταλίᾳ ὡς Κορίνθῳ τὸ μουσικόν· πᾶσαι γὰρ αἱ συμφωνίαι καὶ αἱ τάξεις μουσικῆς εἰσι θεωρίας. Συμβάλλεται δὲ συμφωνία καὶ τάξις ἀεὶ εἰς οἰκισμὸν πόλεών τε καὶ κόσμου· ἐπειδὴ πόλεων, ὑφαντικὸν δὲ οὐ συνίστησι πόλιν. Τὸ μὲν γὰρ ἀναιρεθὲν ἀφανίσει, τὸ δὲ ἀφανισθὲν, οὐκ ἀφανίσει ὅτι B αὐτὸ ἠφάνισται· ὥστε τὸ μὲν ἀναγκαῖον, τὸ δὲ χρήσιμον· φυσικώτερον δ' ἐστὶ τὸ ἀναγκαῖον ἀεί· φυσικώτερον ἄρα καὶ τὸ μουσικὸν τοῦ ὑφαντικοῦ. Εἰ δέ τι; οὐκ οἶδε, τί τάξις καὶ συμφωνία, ἐξεταζέτω τὰ περὶ τὴν ὑφαντικήν· εὑρήσει δὲ καὶ συμφωνίαν ἐν αὐτῇ οὖσαν καὶ τάξιν. Καὶ τοῦτο πρόδηλον. Οὐ μὴν δὲ, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰς οἰκοδομὰς κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Καὶ πανταχόσε τὸ δὲ τῆς τάξεως τιμιώτερον καὶ τῆς συμφωνίας, ὅτι καὶ αὐτὸν οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ σύμπαντα κόσμον, λέγω δὴ τῶν ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ πάντων τῶν ὑπ' αὐτῶν περιεχομένων καὶ

prietatibus, pertractare constituerimus. Sunt autem omnia in natura, et omnis ars sub scientia comprehenditur. Differunt autem inter se aut præstantia, aut qualitate aut consuetudine aut quantitatis æqualitate aut inæqualitate aut intensione aut remissione et aliis rationibus, ut Corinthi musica in pretio habetur, in Thessalia textoria, Nicææ philosophia, Philadelphiæ coriaria. Hæc omnia ad eruditionem referuntur, sed unaquæque civitas pretio dignum putat illud quod in pretio habet. Differunt etiam qualitate, ut id quod est dulce qualitatis est, et quod est salsum est quoque qualitatis. Sed fieri potest ut quod apud nonnullos in deliciis habetur, ab aliis non appetatur. Utrumque autem ad qualitatem refertur : consuetudine differunt ut textor qui solitus est partem pensi alicujus pertexere, differt ab eo qui alteram partem texere consuevit ; æqualitate et inæqualitate, ut apud Ægyptios est abundantia frugum omnis generis et fructuum, apud Coos vero sunt quidem omnis generis fruges et fructus, sed non tanta est copia quanta apud Ægyptios. Et quamvis similiter omnis generis fruges et fructus apud Coos habeantur, differunt tamen æqualitate et inæqualitate : præterea intensione et remissione, ut Aristoteles philosophatur, Simplicius quoque philosophatur. Est autem philosophia qualitas quæ suscipit intensionem et remissionem. Aristoteles ergo et Simplicius sunt philosophi et illo magis, hic minus philosophatur. Ex quibus intelligimus omnia illa referri et revocari ad philosophiam, quæ sunt philosophiæ : et omnia ad imperatoriam artem, quæ sunt imperatoriæ artis : et omnia ad

C textoriam artem, quæ sunt textoriæ ; et omnia illa ad aurificum artem, quæ sunt artis aurificum : itemque quæcunque sunt fabrilis artis, ad fabrilem artem : denique omnia ad unamquamque artem, ad quam pertinent, revocari. Differunt autem ex communionibus et distinctionibus categoriarum quæ in philosophia traduntur : sed ut omnes ad substantiam revocantur, ita etiam quæ sunt in natura, sive aberrent aliquando a toto, sive æquabili ad naturam concinnitate ferantur, ad naturam omnia revocantur. Porro rerum naturalium fines alii sunt præstantiores, alii vero inferiores. Quare non ubique homines ex eo quod est natura de rebus judicare solent; nam si judicarent, æque in Thessalia ac Corinthi musica coleretur: omnes enim concentus, omnesque ordinis rationes ad musicam tractationem pertinent. Concentus autem et ordo ad incolendas civitates, D atque adeo ad mundum universum incolendum semper confert, sed ars textoria civitatem non constituit : sublato enim concentu, nulla est civitas, quia sublatus est musicus concentus : sed hoc sublato, non necesse est, quia sublatum est, nullam esse civitatem. Est igitur musica necessaria, textoria vero utilis. Sed quod est necessarium, semper magis ad naturam accedit. Quare musica magis ad naturam accedit quam textoria. Quod si quis ignorat quid sit ordo et concentus, vel ipsam textoriam artem scrutetur ; comperiet enim hanc concentu et ordine carere non posse. Atque hoc omnibus manifestum est. Quin etiam ædificia et reliqua omnia eadem ratione consideret. Præterea ordo et concentus idcirco aliis excellunt quod ipsum præ-

συνημμένων εἰς μίαν συναρμογὴν συμφωνία καὶ τάξις κινεῖ καὶ συνέχει, καὶ τὸ πλεῖον, ὅτι καὶ τῷ σώματι συμφωνία ψυχῆς καὶ ὕλης, ἴσου καὶ ἀνίσου, λευκοῦ καὶ μέλανος, εὐθέος καὶ περιφεροῦς, ἐλαχίστου καὶ μείζονος, καὶ ἄλλων τινῶν συνδραμοῦσα τῇ τοιᾷδε τάξει Θεοῦ δημιουργία, κρατεῖ καὶ συνέχει κἂν διήρθρωσε πρῶτον καὶ ἔταξε, καίτοι καὶ τοῖς ὑλικοῖς μέρεσι χυμοῖς δὲ λέγω, ἀναλογία καὶ τάξις, ἀλλὰ δὴ τὸ θυμάσιον ὅτι καὶ αὐτοῖς δὴ τοῖς ψυχικοῖς μέρεσι, τάξις καὶ συμφωνία τοῦ μὴ κατεπαίρεσθαι τῶν ὅρων ἢ ἐλαττοῦσθαι ἢ διαλύεσθαι. A

γ'. Ὥστε οὐδὲν οὐ τῆς φύσεως, ἀλλὰ πάντα μὲν ἔχει πρὸς αὐτὴν, τὰ μὲν γνησιωτέρως τὴν σχέσιν, τὰ δὲ ποῤῥωτέρω. Ὑφαντικὴ γὰρ συμβάλλεται εἰς τὴν τῆς πολιτείας κοινωνίαν, πλὴν ἀλλ' οὐχ ὡς μουσική. Δεῖ δὲ μὴ ἀπατᾶσθαι τῷ ἔθει τινὰ καὶ τιμᾷν τὸ μὴ τίμιον. Ἐπειδὴ τῇ μουσικῇ τάξις καὶ συμφωνία, καὶ τὰ μὲν πάντα ἐν μουσικοῖς λόγοις ὑπάρχει ἐν οἷς καὶ τάξις καὶ συμφωνία· ὑφαντικὴ δὲ οὔτε μουσικὴν ὅλην ἔχει, οὔτε μὴν ἐν ὕλῃ ἐστίν· ὥστε φυσικωτέρα μὲν μουσική, ἐπειδὴ τὸ καθολικώτερον ὑπάρχει καὶ φυσικώτερον, τὸ δὲ φυσικώτερον ἐξανάγκης καὶ τιμιώτερον· ἡ μουσικὴ ἐπιστήμη ἄρα ταύτης διὰ ταῦτα τιμιωτέρα. Διὰ τοῦτο μὴ ἀπατάσθω B

lum, terram et mundum universum, hoc est rerum omnium quæ cœlo et terra comprehenduntur, concordiam atque convenientiam gignant et foveant. Inprimis vero quod in corpore sit concentus animæ et materiæ. Denique æqualis et inæqualis, albi et nigri, recti et orbicularis, minimi et majoris, quod etiam omnium aliarum rerum convenientiam efficax opera Dei cum ejusmodi ordine concurrens hodie etiam foveat et contineat, et in principio conformaverit et constituerit. Præterea etiam in ipsis materiatis partibus, nempe in humoribus est proportio et ordo. Sed hoc inprimis mirabile est in animi partibus ordinem inesse et concentum, ut extra terminos suos et fines non excedant aut decedant aut dissolvantur.

3. Quare nihil est quod ad naturam non referatur. Quamvis autem omnia natura ipsa contineat, sunt tamen quædam quæ magis genuinam ad naturam habent relationem, quædam etiam sunt quæ longius a natura distant. Textoria enim est alicujus usus in communi omnium societate, sed non tanti quanti est musica. Verum cavendum est ne per consuetudinem in errorem inducamur, et quod non est colendum, colamus. Quoniam enim ordo et concentus inest in musica, et omnia musicis rationibus continentur in quibus inest ordo et concentus; textoria autem neque musicam totam habet, neque in tota est musica, idcirco musica propius ad naturam accedit, quandoquidem musica est magis universalis et idinco diligentius colenda est, et majori in pretio habenda quam textoria. Quamobrem nemini imponat aut consuetudo aut relatio, aut aliæ rerum supra commemoratarum proprietates, aut denique proprietatum aliæ proprie- D

τις ἢ συνηθείᾳ ἢ σχέσει ἢ ταῖς ἑτέραις ἰδιοτροπίαις τῶν εἰρημένων, καὶ ἐν ἑτέροις τουτωνὶ τῶν ἰδιωμάτων ἰδιώμασιν. Ἔστι γὰρ διακεχωρισμένον τὸ φύσει τοῦ θέσει τε καὶ τοῦ κράσει. Ὑπάρχει γοῦν τίμιον Νικαίᾳ τὸ φιλόσοφον, Φιλαδελφείᾳ τὸ σκυτευτικόν. Καὶ ὅτι μὲν οὖν καὶ τὸ σκυτευτικὸν συνίστησι, πόλεως μέρος ἐστίν. Ἔστι δὲ πολλὴ τοῖν δυοῖν ἡ διαφορά· τὸ μὲν γὰρ διαιροῦν φύσεις καὶ ἑνοῦν, καὶ ὡς ὁπωσοῦν μὴ ἐόν τι μέρος ἀνεξερεύνητον, εὗρε καὶ τὴν σκυτευτικὴν, εὑρὸν δὲ φυσιοτροπίᾳ τῇ κατὰ λόγον διήρθρωσε τάξιν, σκυτευτικὴ δὲ οὔτε φυσιολογήσασα εὗρε τεκτονικὴν, οὔτε διελοῦσα χρυσοχοείαν· ἄμφω γὰρ φιλοσοφίας, καὶ οὐ σκυτευτικῆς. Ὥστε σκυτευτικῆς μὲν ἀφανισθείσης ἴσως, οὐκ ἂν ποτέ τις εἴπῃ ἐφθάρθαι τὰς πόλεις· φιλοσοφίᾳ δὲ κατὰ τὸ πάνυ μᾶλλον ἕψεται πάντων φθορά. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ταύτης φθορὰ τῶν πλειόνων ἐστὶ φθορὰ, ἀναγκαῖα ἑτέρα καὶ κρείττων ἐστί. C

δ'. Δεῖ γοῦν ἔθει μὴ ἀπατᾶσθαι· οὐδὲν γὰρ διέστειλε τὴν δόξαν τῶν πόλεών τι ἢ ἔθος, τὸ δεινὸν ἀρετῆς καὶ κακίας ὄργανον. Αἱ μὲν οὖν ἄμφω, φιλοσοφία καὶ σκυτευτικὴ, φύσεως, διαφέρει δὲ τῷ ἀναγκαίῳ καὶ τῷ μὴ ἀεὶ ἀναγκαίῳ. Ὅτι δὲ τιμᾶται τῇ μὲν τὸ (sic), τῇ δ' οὔ, συνηθείας· ἄμφω δὲ

tates. Est enim distinctum et separatum illud, quod natura constat ab eo, quod positione et temperatione constat. Nicææ igitur philosophia colitur, Philadelphiæ ars coriaria. Nam et coriaria quia partem civitatis aliquando constituit, civitatis pars dicetur. Est autem magna ambarum facultatum differentia: nam quod universam naturam permeat et copulat, ut cui nulla pars est naturæ, quæcunque tandem sit, impervestigabilis, artem coriariam reperit, inventam deinde naturali modo certa ratione conformavit et constituit. At ars coriaria, neque vi naturalis scientiæ fabrilem artem, neque vi distinctionis artem aurificum reperit; utraque enim est philosophiæ et non artis coriariæ. Quare sublata de medio coriaria, nemo fortasse dixerit, civitates interiisse; sed si philosophia tolleretur, potius omnino sequeretur omnium rerum interitus. Quoniam autem philosophiæ interitus plurium est interitus, philosophia est multo magis necessaria, multoque præstantior.

4. Cavendum igitur ne consuetudine decipiamur. Nulla enim alia res studia diversa, sententiasque diversas diversis civitatibus attulit, quam consuetudo quæ est virtutis et vitii efficacissimum instrumentum. Ambæ igitur, nempe philosophia et ars coriaria sunt naturæ, sed differunt eo quod illa sit necessaria, hæc vero non necessaria. Quod autem hæc alicubi colitur, illa vero alicubi non colitur, est consuetudinis; ambæ enim, nempe philosophia et ars coriaria sunt naturæ. Sed in civitatibus coluntur, prout interior incitatio et inclinatio est magis naturalis, aut a temperatione profecta. Natura enim omnes comparati sunt ad philosophiam aut ad coriariam artem. Sed fieri nequit,

τῆς φύσεως, κατὰ φυσικωτέραν ὁρμὴν δὲ καὶ κατακράσεως ὁρμὴν ταῖς πόλεσι τιμώμενα. Πεφύκασι γὰρ δυνάμει πάντες φιλοσσφοι ἢ πάντες σκυτεῖς, ἀδύνατον δὲ τὸ κατὰ ποιὰν οἱανδήτινα κρᾶσιν κραθὲν ῥᾳδίως ἀλλοιωθῆναι. Κατ' αὐτοὺς δὲ τοὺς λόγους καὶ στρατηγία καὶ ἐλαχίστη τέχνη ἄλλη ἡ σύγκρισις ἡ κατὰ χεῖρον οὖσα καὶ κρεῖττον, οἷον τὰς μὲν πόλεις καὶ τὰ ἔθνη τὸ στρατιωτικὸν φυλάττει, τὸ ποιμενικὸν δὲ οὐχ οὕτως. Πολλαὶ γὰρ μὴ κτηνοτροφοῦσαι ζῶσι καὶ μένουσιν· οὐδὲ μία δέ ἐστιν ἀστράτευτος, οἷον Μιλήσιοι οὐ βουκόλοι, ἔμπειροι δὲ ναυμαχίας, καὶ μυρίαι πόλεις ἕτεραι. Ὥστε σκόπησον ὁ διακρίνων. Ἡ μὲν γὰρ πλειόνων δεῖται λόγων φιλοσοφίας, καὶ πλειόνων ἐπιτυγχάνουσα εἴη ἂν οἷον καὶ φυσικωτέρα καὶ τιμιωτέρα πολλῶν διομένη φιλοσοφίας τρόπων καὶ πολλοὺς ἔχουσα, δεῖται δὲ καὶ ἡ ἄλλη, πλὴν ἀλλ' οὐχ οὕτως, ὥστε τὸ πρὸς τὴν ἐπιστήμην πλησιάζον πασῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν ὑπάρχει καὶ τιμιώτερον. Εἰ μὲν οὖν ἀνάξεις πάντα, εὑρήσεις ἂν ἐξετάσων εἰς τὴν καθόλου παιδείαν, ὡς εἴρηται, ἀναγόμενα.

ε'. Μάταιον δὲ ἓν ἕκαστον ἐξετάζειν, ἀλλ' ἐκ τινων πάντα νοεῖν. Ἴδῃς δὲ πάντα ἐπιστήμης ὄντα, τιμιώτερα, ἀτιμότερα, χείρω, κρείττω, καὶ κατὰ τὸ ἴσον καὶ τὸ ἄνισον, ἢ ἐπιτάσει καὶ ἀνέσει ἔχοντα

A τὴν διαφοράν, πάντα δὲ ἐπιστήμης· κοινωνεῖ γαρ εἰς τὴν παιδείαν ἅπασα τέχνη, ὡς ἔν τινι κέντρῳ κύκλου, εἰς ὃ πᾶσαι προπίπτουσιν αἱ ἐκ τῆς περιφερείας εἰσερχόμεναι εὐθεῖαι. Ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει πᾶσα κρᾶσις ἑνοῦται κράσει κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ οὐκ ἔστι τι τὸ μὴ φύσεως, καὶ οὐκ ἔστι τις τέχνη μὴ οὖσα παιδείας, ἔχει δὲ ὡς πᾶσα κρᾶσις κοινωνίαν καὶ διαστολὴν ἐκ κράσεων, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν τεχνῶν κοινωνίαι καὶ διαστολαί· μᾶλλον γὰρ ναυμαχικὸν συγγενὲς τοῦ ἱππικοῦ ἢ ὑφαντικόν, καὶ χαλκευτικῆς ἡ μεταλλικὴ ἢ ποιμενική, καὶ ἄλλων ἄλλαι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς φύσεως νοητέον, ὡς καὶ ἐν ταῖς τῶν χυμῶν μίξεσιν εἴρηται καὶ ταῖς τῶν στοιχείων. Ἔχει δὲ πᾶν ὅ τι τὸ φύσεως, ὡς εἴρηται, συμφωνίαν καὶ σχέσιν. Συμφωνία γὰρ καὶ σχέσις κόσμον καὶ πόλιν καὶ κώμην καὶ οἶκον συνέστησε. Καὶ αἱ μὲν κατὰ φυσικοὺς λόγους γιγνόμεναι συνάγουσι μέν τινα διῃρημένα, πλὴν ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς, οἷόν τις ἄρχων ἐρᾷ τῆς ποιμενικῆς· τοῦτο κρᾶσις· καὶ ὅτι μὲν ἡ φύσις ποιμενικὴ ἔδειξε, παρὰ τῆς παιδείας. Ἔστι τὸ μὲν ἐρώμενον φυσικὸν, οὐ φυσικῶς δὲ ὃ ἐρῶν ἐρᾷ· ἄρχοντι γὰρ τί κοινὸν ἡ ποιμενική; Ἐρᾷ δὲ καὶ φιλοσοφίας ἕτερος, τοῦτο φυσικὸν ὄντως, ἔστι δὲ καὶ κατὰ κρᾶσιν. Ἐκεῖ γὰρ κρᾶσις ἀρχικῆς καὶ ποιμενικῆς, ἐνθάδε δὲ ἀρχικῆς

ut quod aliqua temperatione præditum est, facile immutetur. Eodem modo ars imperatoria et minima ars conferuntur inter se, ex eo, quod hæc sit inferior, illa præstantior. Ut ars militaris civitates et gentes conservat, sed ars pastoritia non item; multæ enim civitates multæque nationes carent armentis et gregibus, cum tamen non careant rebus ad victum necessariis, ut vivere et in suo statu permanere possint. Sed militari arte nulla civitas carere potest: ut apud Milesios non sunt bubulci, qui tamen navalis militiæ sunt peritissimi. Ejusmodi infinitæ sunt civitates aliæ. Quamobrem distincte considera. Esse enim civitas ejusmodi potest, quæ pluribus philosophiæ institutis opus habeat et pluribus abundet: atque ejusmodi civitas quæ pluribus philosophiæ partibus opus habet, et pluribus abundat, magis ex legibus naturæ est constituta, ideoque præstantior. Esse etiam civitas alia ejusmodi potest, quæ philosophia quidem, sed non peræque atque illa superior opus habeat. Quare quod ad scientiam magis accedit omnium scientiarum, exsistit etiam præstantius. Quod si scruteris omnia, comperies ad generalem eruditionem, ut dictum est, esse revocanda.

5. Sed singula scrutari in præsentia supervacuum esset; ex quibusdam igitur intelligenda sunt reliqua omnia. Porro, illa omnia præstantiora esse comperies, quæ sunt scientiæ; comperies etiam multa esse scientia viliora, nonnulla nonnullis præstantiora et inferiora ex æqualitate et inæqualitate; intensione et remissione inter sé distincta. Quæ tamen omnia ad scientiam pertinent. Nam quodam communionis vinculo cum generali eru-

ditione conjungitur omnis ars, non secus atque in centro circuli conveniunt omnes lineæ rectæ quæ a circumcurrente linea ductæ sunt. Quinetiam omnis temperatio vi naturæ cum temperatione eadem ratione copulatur. Neque quidquam est, quod non sit naturæ, neque ulla est ars quæ non sit eruditionis. Et ut omnis temperatio communionem ac distinctionem ex temperationibus habet, ita etiam artes conjunguntur inter se et distinguuntur. Nam militiæ navalis ars arti tractandorum equorum magis est cognata quam ars textoria; et ars metallica ærariæ arti magis est cognata quam pastoritia, et aliis aliæ. Hoc autem etiam in natura considerandum est, ut in humorum et elementorum admistionibus dictum est. Cæterum quidquid est in natura habet concentum et relationem, quemadmodum dictum est; concentus enim et relatio mundum, civitatem, vicum et familiam constituit. Ac temperationes quidem quæ ex naturalibus rationibus exsistunt quædam invicem divisa copulant, sed sæpe non recte, veluti cum aliquis imperator artis pastoritiæ studiosus est: hoc enim est temperatio; ac illud quidem ab eruditione manavit quod natura artem pastoritiam hominibus commonstraverit. Quod igitur tale est, naturale quidem est; sed qui illo studio ducitur, naturam proxime non sequitur. Nam ars pastoritia in imperatore est aliquid sordidum. Alter vero philosophiæ studiosus est, atque hoc revera est naturale. Istud etiam ex temperatione exsistit. Illic enim est temperatio artis imperatoriæ et pastoritiæ, hic autem imperatoriæ et philosophicæ. Numquid igitur hoc quidem necessarium est, illud vero vile et

καὶ φιλοσοφίας. Πότερον οὖν τὸ μὲν ἀναγκαῖον, τὸ δὲ φαῦλον; Τοίγαρ τί συμβάλλεται ἀρχικῇ τὸ ποιμενικὸν; Διὰ τοῦτο καὶ τὸν σοφὸν Φίλωνά τινες ἔσκωψαν τοὺς ἀγαθοὺς ποιμένας ἀγαθοὺς εἶναι βασιλεῖς εἰπόντα. Φησὶ δὲ καὶ ὁ ποιητὴς ποιμένας λαοῦ τοὺς βασιλεῖς, οὐ φυσιολογικῶς δὲ καὶ ἀποδεικτικῶς, ἀλλὰ ῥητορικῶς καὶ οἷον ὑποθετικῶς καὶ τῇ ἀδείᾳ τῆς ποιήσεως· παράδειγμα γὰρ τοῦτο τίθησι, καὶ οὐχ ὡς ὅτι δεῖ ποιμένα εἶναι τὸν βασιλέα ποιμνίων, ἀλλ' ὅτι οἷον ποιμήν ἐστιν ὁ βασιλεύς. Τίθησι δὲ καὶ μάχας βατράχων καὶ μυῶν, ἡρώων ἀνδρῶν ὑπόδειγμα σαφηνίζων πρὸς τοὺς ὀλιγωτέρους. Νομιζέτω δέ τις τὸν Τρωξάρταον Ἀγαμέμνονα, τὸν δὲ φυσίγνατον Πρίαμον, τοῦτο τῶν ἀσθενῶν, ἔστι δὲ τῷ σοφῷ Ὁμήρῳ σκοπὸς ἐπαινεῖν ἀρετὴν, διὸ καὶ πᾶσαν γνῶσιν πρὸς τοῦτο διὰ τοῦτο αἰχμαλωτίζει. Ποιμὴν μὲν οὖν προβάτων ἢ ἑτέρων ἀγελῶν οὐδεὶς ἄρχων, κἂν ὅσους χόρτους ἀγέλος ἔχῃ· φιλόσοφος δὲ ὢν μακάριός ἐστι, κἂν οἴκου ψιλοῦ μόνον ἄρχῃ. Καὶ γὰρ οὐδεμία τίς ἐστι γνῶσις τῷ ἀληθεῖ διαδιδράσκουσα φιλοσόφῳ. Ὑπόδειγμα δὲ τὸ ῥηθὲν τοῦτο. Μετὰ δὲ τοῦτο μυριάττα ἐχόμενα τούτου πλὴν φυσικώτερα καὶ μὴ φυσικὰ, ἅτινα ἔν τισι κοινωνίαις ὑποπίπτει, ἐν τῷ ἄλλῳ καὶ τῷ ἀλλοίῳ· κἂν ἕτερα γὰρ, κἂν ἑτεροῖα, περὶ τὸ κέντρον συνάγονται ὃ ἐστιν ἡ καθόλου παιδεία.

ς'. Καὶ αἱ μὲν ἐπιστῆμαι καὶ τέχναι, οὕτως ὡς εἴρηται ἔχουσι, κἂν ὅσον τις φέρῃ δὲ τοῖς πράγμασί τινα ἑτέραν ἐξέτασιν, ἀλλ' ἀεὶ εὑρήσει κοινωνίας καὶ διαζύξεις, ταῖς τέχναις. Λέγω δὲ, ὡς τὰς εἰρημένας, εὑρήσει δ' ἀεὶ καὶ πάσας, κἂν κοινωνῇ, κἂν οὐ κοινωνῇ, μίαν ἑκάστην κοινωνοῦσαν ἑκάστῃ περὶ τὴν ἐπιστήμην· ἐκεῖθεν γάρ ἐστι πᾶσα οἱονεὶ ἡ παιδείας ἰδέα, καὶ αἱ κράσεις κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον· πᾶσαι γὰρ, ὡς εἴρηται, καὶ κοινωνοῦσι καὶ διαστέλλονται πρὸς αὐτάς. Περὶ δὲ τὴν φύσιν κοινὴ τῶν ὅλων ἐστὶν ἡ συνέλευσις ἥ ἐστι κοινωνία. Γίγνεται δὲ τοῦτο καὶ πόλει καὶ κόσμῳ καὶ κώμῃ καὶ οἴκῳ, ἀλλὰ δῆ καὶ ἀτόμῳ. Τριχῶς γὰρ κοινωνεῖ τὸ λογικὸν ζῶον, ἢ γὰρ κράσει ἢ φύσει ἢ παιδείᾳ. Καὶ τῆς μὲν φυσικῆς κοινωνία καὶ παιδεία ἐστὶ, τῇ δὲ κράσει οὐκ ἀεὶ παιδεία ἐστὶν, εἰ μὴ κατὰ τοὺς εἰρημένους λόγους, ὅτι πᾶσα ὀντότης φύσεως, κἂν ἀγαθὴ κἂν οὔ, καὶ πᾶσα τέχνη ἐπιστήμης ὡσαύτως, καὶ ὅτι ἐκεῖθεν ἔχει τὴν ἕνωσιν. Καὶ τῇ μὲν οὖν φυσικῇ κοινωνίᾳ, ὡς εἴρηται, πεπλεγμένη ἀεὶ καὶ παιδεία. Κοινωνεῖ γὰρ καὶ κλέπτης τὰ κλέπτη· τίς δὲ ἡ μεσολαβοῦσα παιδεία; Ἀλλὰ καὶ τέκτων τέκτονι, τοῦτο δὲ κράσεως, ὡς καὶ τὸ ἄνω. Διαφέρει δὲ ὅτι τὸ μέν τις φύσις καὶ τις παιδεία ἔκρασε, τὸ δὲ οὔτε φύσεως, οὔτε παιδείας. Οὐδὲ γὰρ μία φύσις, ἢ παιδεία

indignum? nam quid ad imperatoriam pastoritia confert? Idcirco quidam illudebant sapientem Philonem quod bonos pastores bonos reges esse dixisset. Et poeta reges populi pastores appellat, non ex naturali scientia et doctrina hoc proferens, sed rhetorice et veluti hypothetice, atque ex poetica licentia; hoc enim tanquam exemplum proponit, non quod oporteat regem esse gregis pastorem, sed quod rex sit veluti pastor. Proponit etiam ranarum et murium pugnas, heroum cum hominibus inferioribus pugnas ob oculos ponens. Fingat autem aliquis Troxartum esse Agamemnonem et Physignathum esse Priamum; quod quidem exemplum est imbecillorum hominum. Est autem sapienti Homero scopus propositus ut virtutem laudet, et idcirco omnem cognitionem ei subjicit. Nullus igitur imperator est pecudum aut ullius alterius gregis pastor, etiamsi quot herbas tot greges habeat; sed imperator ille qui est philosophus est beatus, etiamsi familiæ alicui duntaxat imperet. Nulla enim est cognitio quæ verum philosophum fugiat. Hoc autem satis perspicue illis quæ dicta sunt a nobis ostenditur. Consequuntur deinde innumera alia quæ partim ad naturam propius accedunt, partim longius remota sunt. Suscipiunt autem quasdam communionis rationes, ex quibus aliæ res atque dissimiles efficiuntur, sed sive sint aliæ sive dissimiles in centro omnes conveniunt, quod quidem centrum est universalis eruditio.

6. Ac scientiæ quidem et artes ita se habent uti diximus, et in quamcunque partem se vertat ille qui res naturales investigat, semper reperiet communiones et distinctiones in artibus. Dico autem comperturum illum omnes artes communionis vinculo connecti et ad scientiam revocari, sive inter ipsas sit proxima et necessaria communio, sive non sit, ut in superioribus diximus. Nam suprema illa scientia complectitur omnem eruditionis ideam, ut etiam natura complectitur temperationes ex eadem ratione. Omnes enim, ut dictum est, inter se communione conjunguntur aut distinguuntur inter se; sed ad naturam communiter universæ temperationes revocantur, quæ est ipsarum inter se communio. Hoc etiam in civitate, mundo, vico, familia, in individuo quolibet animadvertere possumus. Triplex enim communio in animali rationis participe cernitur, aut enim temperationis aut naturæ aut eruditionis. Ac in naturali quidem communione eruditio quoque inest, sed in temperatione non semper inest eruditio, nisi forte ex illis rationibus quas attulimus, nempe quod omnis entitas, ut ita dicam, sit naturæ, sive bona sit, sive non bona; et quod omnis ars ad scientiam referatur eodem modo, et quod ex illis communionem inter se constituant. Naturali ergo communioni semper annexa est eruditio, uti dictum est: sed temperationum communioni non semper annexa est eruditio. Nam fures duo inter se communione consociantur, quænam vero potest inter ipsos eruditionis intercedere communio? Præterea, faber cum fabro communionem init, atque hoc est temperationis, quemadmodum et illud superius. Differunt autem eo quod hoc natura quædam et eruditio quædam temperaverit, illud vero neque sit naturæ, neque eruditionis. Nulla

πρὸς φθορὰν συσκευάζει, εἰ μὴ παραλόγως ἀδικεῖται παρὰ τῶν ἀδικεῖν ἐθελόντων. Φυσικὴ δὲ κοινωνία παιδεία ἀεί, εἴτε μερικῶς, ὡς τοῖς τέκτοσιν, ἐπειδὴ καὶ μερικωτέρα ἐκεῖσε ἡ φυσικὴ σχέσις, εἴτε καθολικῶς, ὡς ἀγαθὸς προαιρέσει κοινωνεῖ παντὶ ἀγαθῷ· τοῦτο γὰρ παιδείας. Οὐ λέγομεν δὲ ὅτιπερ ὃς οὐκ οἶδε παιδείαν οὐ κοινωνεῖ οἷς κοινωνεῖ φιλοσόφως, ἀλλ' ὅτι ὁ καλῶς πράττων φιλοσοφεῖ. Τοῦτο δὲ τὸ καλῶς πράττειν τὸν στρατηγὸν, ἢ τὸν ἄρχοντα, ἢ τὸν τεχνίτην, ἢ τὸν φίλον φιλοσοφίας καὶ σοφίας ἐστί· ταῦτα γὰρ ἀπηχήματα οἷον τῆς πρώτης ἐστίν. Οὐδεμία γὰρ μάθησις, εἰ μὴ ἐκ προϋπαρχούσης γνώσεως, οὐδεμία δὲ γνῶσις ἀγαθὴ ἄτερ παιδείας τινὸς μέρους· πανταχόσε γάρ ἐστι καὶ γνῶσις καὶ παιδεία, ἔχουσι δὲ ἀλληλένδετον τὴν εἰς τὰ πράγματα κατάληψιν. Καὶ ποῦ μὲν ἔστι τὰ τῆς παιδείας γνωστὰ, ποῦ δὲ ἄγνωστα οἷον ὅτι στρατηγίαν τις παιδευόμενος ἀναγκαῖα καὶ ἐνδεχόμενα καὶ ψευδῆ παιδεύεται γινώσκειν, καὶ τὰ μὲν ὅπως ἐκφεύγειν τὰ δὲ γινώσκειν καὶ πράττειν, ἢ ὅτι οὕτως δεῖ πολιορκεῖν ἢ κατοχυροῦν τὰ φρούρια καὶ κατὰ τοὺς ἄλλους λόγους. Τοῦτο δὲ μέρος ἐστὶ φιλοσοφίας. Ἡ γὰρ φύσις τὴν ἐπιστήμην δι' ὅλου τοῦ λογικοῦ ζώου διέσπειρε, πῇ μὲν τεχνώσασα, πῇ δὲ δοῦσα δυνάμει, πῇ δὲ καὶ ἐντελεχῶς οὐ πᾶσαν, ἀλλὰ μέρος, πλὴν ἐξ ὅλης καὶ τοῦτο. Κἂν γοῦν καὶ ὁ στρατηγὸς οὐκ οἶδε τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' εἴπερ κατὰ τοὺς ἀληθεῖς πράττει τύπους, φιλοσοφεῖ κἂν ἀγνώστως· ἔστι δὲ τοῦτο θυμοσόφου ἀνδρὸς, αὐτοφυῶς τὸ καλὸν κἀγαθὸν γινώσκοντος. πλὴν δὲ καὶ ἀκούσματά τινα σχόντος, ἀδήλως μὲν εἰς τὸν νοῦν εἰσελθόντα. Πεφύκασι γάρ τινα εἰσέρχεσθαι φιλοσοφίας εἰς τὸν νοῦν λόγια, λεγόμενα μὲν ὡς τύχοιεν, δεχόμενα δὲ κἂν ἀτέχνως, ἀλλὰ φύσεως εἰλικρινείᾳ φυσικῶς. Δεκτικὸς γὰρ ὁ νοῦς, κἂν οὐ πρὸς αὐτὸν ἔχοντά τις τοῦτόν τι λέγῃ. Τὴν φυσικὴν γοῦν κοινωνίαν καὶ παιδεία οὐ λέλοιπε· τὴν κατὰ κρᾶσιν δὲ, ὁτὲ μὲν, ὁτὲ δ' οὔ. Κοινωνεῖ μὲν οὖν πᾶς παντὶ φυσικῶς τε καὶ κατὰ κρᾶσιν. Ἔστι δὲ καὶ ὅπου κατὰ κρᾶσιν, καί τι καταφύσιν, καὶ ὅπου κατὰ φύσιν καί τι κατὰ κρᾶσιν. Εὑρίσκεται δὲ ὅτι τοῦ μᾶλλον φυσικωτέραν ἔχοντος τὴν κοινωνίαν καὶ ἡ ἐνοῦσα κρᾶσις αὐτῷ ἔλλογος, τοῦ δὲ κατὰ κρᾶσιν μᾶλλόν καὶ ἡ οὖσα ἐκεῖσέ τις φυσικὴ δύναμις διαλελυμένη ἐστὶ καὶ ἀλλοῤῥεπής· καὶ τοῦτο γνώριμον. Ταῦτα δὲ δέονται ἑτέρας διασαφήσεως, ὥστε δεῖξαι κἀκ ταύτης, πῶς ἔστι τὸ κρεῖττον· ἔστι δὲ αὕτη.

enim natura aut eruditio aliquid ad interitum comparat, nisi forte præter rationem injuria afficitur ab illis qui injuriam inferre volunt. At in naturali communione semper inest eruditio, sive in parte, ut cum fabri inter se communionem constituunt (quandoquidem hæc naturalis relatio, quæ est inter fabros, est aliquando magis ; particularis) sive generaliter, ut cum aliquis de instituto bonus communionem constituit cum omni bono proboque viro. Hoc enim est eruditionis. Porro non negamus illum qui non est eruditus, participare eruditionem quam participat ex philosophia. Imo virum illum cujus actiones honestæ et præclaræ sunt philosophari asserimus ; nam ut imperator aut dux aut amicus omnia ex virtute et honestate agat, itemque artifex, istuc philosophiæ et sapientiæ est ; hæc enim sunt veluti primæ sapientiæ quædam relatæ imagines. Nulla enim disciplina est, quæ non ex præcedente cognitione exsistat. Porro, nulla cognitio bona quæ sit alicujus eruditionis expers ; nam longe lateque per omnia cognitio et eruditio diffunduntur. Et connexæ sunt inter se rerum cognitiones ac comprehensiones. Ac in quibusdam rebus cognosci possunt facile illa quæ sunt eruditionis, contra nonnunquam cognosci nequeunt : ut si quis eruditur in arte ducendi exercitum, ita eruditur ut discat necessaria, et illa quæ usu venire possunt, adeoque quæ falsa sunt in hac disciplina, hæc quidem ut vitet, illa vero ut cognoscat et exsequatur ; ut quod oporteat ita obsidere urbes, aut propugnacula munire et cætera ex iisdem rationibus. Hoc autem ad philosophiam ut pars refertur. Nam natura scientiam in toto animali rationis participe disseminavit, ita ut partim scientiam in homine fabricata sit, partim etiam vi et potestate dederit, si non absolute universum, at certe partem aliquam, quæ quidem pars de tota excisa est. Quamvis igitur dux exercitus scientiam ignoret, verumtamen ex veris informationibus agens philosophatur, etiamsi, ut dixi, nescius. Est autem hoc viri philosophi qui sua sponte quod honestum et bonum est cognoscit. Nec fieri posse negamus ut quædam auditione ita perceperit aliquis ut vix in animum suum irrepsisse illa persenserit ; possunt enim quædam philosophica præcepta in mentem influere, quæ temere quidem ab aliquo pronuntiata sunt, sed ab audiente etiamsi non de industria at naturæ bonitate suscepta sunt ; nam ex natura mens quidlibet suscipere potest, quamvis quæ pronuntiantur audientis et suscipientis causa non dicantur. Naturalem ergo communionem eruditio non deseruit. Communionem vero illam, quæ est ex temperatione interdum quidem, interdum vero non deseruit ; nam omnes communicant inter se ex natura et temperatione. Porro usu venit interdum, ut in quibus temperatio superiores partes obtinet, in illis locus aliquis naturæ relinquatur et in quibus superiores partes obtinet natura, in illis quoque temperationi locus aliquis relinquatur. Verum quo quis magis naturalem habet communionem, eo melius constitutam et compositam habet temperationem. Contra, quo magis ex temperatione communio constat eo magis vis naturalis atque facultas, qua præditta est, imbecilla et ad aliud, quam par est, proclivis est, quod etiam notum est. Sed hæc alia declaratione opus habent ut ostendamus etiam quo pacto ex hac communione constituatur aliquid præstantius. Declaratio autem hæc est.

ζ'. Ἀλέξανδρος μὲν Ἀριστοτέλει κοινωνεῖ, Ἑρμογένει δὲ Μάρκος· ἀμφότεροι τοῦν βασιλεῖς καὶ σοφοὶ, καὶ οἱ φίλοι, παιδείας μεστοὶ, διαφέρουσι δέ γε. Μηδεὶς δὲ ἀπατηθῇ μὴ παιδείας φίλους εἶναι τοὺς βασιλεῖς, κἂν ὁ μὲν τῆς ἀκροτάτης, ὁ δὲ τῆς πολὺ ταύτης ὑποδεεστέρας· εἰσὶ γὰρ ἄμφω φιλολόγοι καὶ φιλολόγιοι. προσκείσθω δὲ καὶ τὸ λόγιον· εἶχον γὰρ καὶ τοῦτο κατὰ πολὺ αὖτη ἡ κοινωνία φυσικὴ, ἔχει δὲ τὸ κρεῖττον ἡ ταύτης διαφορὰ κἀξ ἐπιτάσεως καὶ τοῦ ἑτεροίου. Ὁ μὲν γὰρ φιλόσοφος καὶ ῥήτωρ καὶ πᾶν ἄλλο, ὁ δὲ ῥήτωρ καὶ πολυΐστωρ. Ἐπίτασις γοῦν ἐν τῷ ἑνὶ, πολλὰ μέρη ἢ καὶ πάντα ἔχοντι, καὶ οἷον τὴν ὅλην τοιότητα, ἑτεροιότης δὲ, ὅτι καὶ τὰ μέρη ἀλλοῖα ὄντα ἔχει συναγαγὼν, ὑπάρχει δὲ καὶ Ἀλεξάνδρου ὑπηρεσία καὶ βασιλεία ῥήτορες καὶ Μάρκου φιλόσοφοι. Ἐρᾷ δὲ ὁ μὲν Ἀριστοτέλους, ὁ δὲ Ἑρμογένους ἀγαθοὶ γοῦν πάντες. Ἔχει δὲ ἡ ἀναλογία εἰς αὐτοὺς πολλὴν τὴν ἰσχύν· ὡς γὰρ φιλοσοφία ῥητορικῇ, Ἑρμογένει Ἀριστοτέλης, ὡς δ' Ἑρμογένει Ἀριστοτέλης, Ἀλέξανδρος Μάρκῳ· ὡς ἄρα φιλοσοφία ῥητορικῇ, Ἀλέξανδρος Μάρκῳ. Ἔστι μὲν οὖν ἡ διαφορὰ οὐκ ἄλλοις λόγοις, ἀλλ' ἀλλοίοις, ἐπειδὴ ποιότης τί; ἐστιν ἡ καθόλου ἐπιστήμη. Ἡ γοῦν ἐπίτασις καὶ ἄνεσις τὸ τιμιώτερον ἔφερε, πάντες δὲ καὶ πᾶσαι καλοκαγαθίας μεσταί. Ἔστι δὲ τούτοις ἡ κοινωνία καὶ κατὰ κρᾶσιν οἷον καὶ κατὰ φύσιν, ἐπειδὴ ὅτι καὶ οἱ πάντες παιδείας ὑπῆρχον κοινῶς ὅτι δὲ καὶ τῆς κρείττονος καὶ ὅσον τῆς κρείττονος καὶ φυσικωτέρας. Ὑπάρχει δὲ καὶ Τίτῳ Ἀπολλώνιος φίλος, Ἰάμβλιχος καὶ Πορφύριος, Νέρων δὲ καὶ αὐλητῆρες καὶ αὐλήτριαι. Καὶ ὅτι μὲν καὶ ἡ τῶν ἀνδρῶν φιλοσοφία τῆς φύσεως, καὶ ἡ ἐμπνευστὴ τέχνη τῆς φύσεώς ἐστι. Παράλογον δὲ ὁλικῶς κοινωνεῖν τὸν ἄρχοντα ταῖς ᾠδαῖς· ἐκλελυμένης γὰρ τοῦτο καὶ ἐκτεθηλυμένης ἐστὶ ψυχῆς· φίλους δ' ἔχειν τοὺς βασιλέας σοφοὺς, ἄριστον. Ὡ, γοῦν τὰ τῶν ἀνδρῶν τέλη πρὸς τὰ τῶν αὐλητριῶν καὶ αὐλητήρων, οὕτως καὶ οὗτοι πρὸς ταύτας· ὡς δὲ οὗτοι πρὸς ταύτας, καὶ Τίτος ὁ τῶν σοφῶν φίλος πρὸς τὸν γυναικωνιτικὸν Νέρωνα. Ὡς ἄρα φιλοσοφία πρὸς τὰ τῆς μουσικῆς ἀποπτώματα, οὕτω καὶ ὁ σοφὸς Τίτος πρὸς τὸν ἄσεμνον Νέρωνα. Φασί τινες δέ ποτε Τίτον ἀκοῦσαι, τούσδε τοὺς φιλοσόφους ἱστασθαι περὶ τὰς πύλας αὐτοῦ οὔσας ἐσαλισμένας βασιλικῶς, καὶ φάναι· Αἱ ἐμαὶ θύραι πᾶσι σοφοῖς ἀνεῳγμέναι εἰσὶ, τοῦ ἑνὸς περὶ τῶν δύο αὐτῶν μηνύσαντος καὶ εἰσελθεῖν αὐτοὺς εἰ ἀρεστὸν αὐτῷ ἐρωτήσαντος. Νέρων δὲ στεφόμενος ἀναιδῶς ἐπὶ τὸ θέατρον ἀσέμνως ἐλήρει. Αἱ τῶν κατ' ἐπιστήμην κοινωνίαι καὶ οἷον φυσικώτεραι· ἆρ' οὖν πολὺ τιμιώτεραι καὶ κρείττους τῶν κατὰ κρᾶσιν καὶ ἀλογωτέρων, ὡς καὶ τὸ τῶν ἀρχόντων ἔδειξε τέλος.

7. Alexander quidem cum Aristotele communionem constituit, et cum Hermogene Marcus; ambo igitur sunt reges et ambo sapientes; ambo illi reges eruditionis sunt studiosi et ambo sapientes, ac illi quidem cum quibus amicitiam constituunt, eruditione abundant, ita tamen ut unius eruditio ab alterius eruditione differat. Nemo vero errore deceptus neget reges esse eruditionis studiosos. Quamvis enim Alexander supremæ illius philosophiæ, Marcus autem eruditionis multo inferioris sit studiosus, ambo tamen meliorum litterarum et eloquentiæ sunt perquam studiosi. Addidimus ambos eloquentiæ quoque fuisse studiosos. Magnos enim in ea progressus fecerant. Atque hæc est naturalis communio, cujus differentia habet præstantiam et excellentiam ex intensione et dissimilitudinis ratione; nam unus philosophus est et rhetor et omniscius, alter vero est rhetor et multæ lectionis vir. Est igitur in uno intensio, quia philosophiæ multas partes, atque adeo omnes habet et quasi totam illam qualitatem induit. Præterea ex ratione dissimilitudinis discrimen assignatur, quod Aristoteles omnes philosophiæ partes easque varias et dissimiles simul collectas comprehensas habeat. Ac Alexander quidem infinitos pœne famulos habet et est rex, habet quoque philosophos. Marcus autem est similiter imperator et rhetores habet. Ille quidem Aristotelem amat, hic vero Hermogenem. Sunt igitur omnes hi inter se probi. Valet etiam propositio in his plurimum. Ut enim philosophia se habet ad artem dicendi, ita se habet Aristoteles ad Hermogenem et Alexander ad Marcum. Est igitur differentia non quod aliæ sint rationes, sed dissimiles, quandoquidem generalis scientia est qualitas quædam. Intensio ergo et remissio effecerunt ut aliquid præstantius exsisteret. Omnes autem illi, et omnes illæ scientiæ virtute et probitate abundant. Porro intercessit illis communio ex temperatione, quemadmodum etiam ex natura, quia omnes eruditi fuerunt; sed quatenus temperatio illorum ad præstantiorem eruditionem ferebatur, eo magis naturalis fuit. Consimiliter Titus Apollonium, Jamblichum et Porphyrium amavit, Nero vero tibicines et tibicinas. Et quia virorum philosophia ad naturam refertur, etiam ars inflandi tibias ad naturam refertur, sed hoc præter rationem ut imperator se totum cantilenis tradat, hoc enim dissoluti et effeminati est animi; sed reges sapientum virorum amantes esse, res est optima maximeque laudabilis. Ut igitur se habent virorum fines ad fines tibicinum et tibicinarum, ita quoque duo viri se habent ad tibicines et tibicinas; et ut viri se habent ad fines suos, ita etiam se habent Titus sapientum studiosus ad dissolutum et effeminatum Neronem; et ut philosophia se habet ad musices quisquilias, ita etiam sapiens Titus se habet ad illaudatum Nerorem. Porro cum renuntiatum esset Tito philosophos illos pro foribus stare (erant enim fores regio more occlusæ et obseratæ) uni philosophorum illorum indicanti, ut si placeret intromitterentur, Titum respondisse perhibent quidam; volo, inquit, meas fores omnibus philosophis esse apertas. At Nero impudenter corona redimitus in conspectu theatri turpiter saltavit. Annon igitur communiones quæ ex scientia exsistunt magis sunt naturales multoque majore in pretio habendæ? Annon

η'. Τὸ μὲν οὖν φύσει ἀεὶ τοῦ θέσει καὶ κρεῖττον καὶ τιμιώτερον, εἰ μή τις παραλογίζεται τὰ πράγματα, καὶ γένους ἢ πατρίδος ἢ τεκόντος εὐγενείᾳ ἀπατώμενος παραλόγους ποιεῖ τὰς κοινωνίας αὐτοῦ. Πᾶσι γὰρ τοῖς σοφοῖς καὶ τοῖς σοφῶς πράττουσιν ἀρεταὶ καὶ βίοι ἐξετάζονται, ἡ ἀληθὴς καὶ θεία εὐγένεια. Τὰ δ' ἄλλα θέσει καὶ πόρρω τοῦ φύσει ὄντα παραθεωροῦνται. Διδάσκουσι γὰρ καὶ οἱ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ βραβεῖα ποιοῦντες καὶ διδόντες τὴν νίκην, καὶ οἱ τὰ συμπόσια τελοῦντες τὴν νίκην. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἴσοι τῷ γένει εἴ τε οἱ ἀθλοῦντές εἰσιν, εἴτε οἱ πίνοντες, πρόδηλον· ἴσοι δὲ τῇ τιμῇ, ὥστε οὐδεὶς ἂν λήψηται τὸ γέρας, εἰ μὴ ὁ νικήσων καὶ μόνος κατά τε τὰ ἆθλα καὶ τὸν πότον. Κοινωνὸς δὲ τῶν ἀθλούντων ὁ κορυφαῖος, καὶ τῶν πινόντων ὁ αὐτῶν ἔφορος, ὡς ἔφορος καὶ γὰρ τούτων ἐστίν. Ἆρ' οὖν ἐνταῦθα καὶ κρᾶσις τε καὶ παιδεία, καὶ οὗ μὲν φυσικωτέρα ἡ νίκη, οὗ δὲ θέσει καὶ μόνον. Ταῖς ἀμφοτέραις δὲ κρᾶσίς ἐστι, καὶ τῇ μὲν μέθῃ τριβὴ ἀλογωτάτη, τῇ δὲ ἀθλήσει παιδεία τις· φύσιν γὰρ τὸ ἆθλον συνιστῶν φιλοτιμούμενος, τοῦτο συνίστησιν· ἐκεῖ γὰρ μάχης ἔργα, δίσκος, δίαυλος, πυγμή, πάλη καὶ ἅλμα, χρήσιμα πάντα, πολιτείᾳ καὶ κόσμῳ καὶ βίῳ ὠφέλιμα, κἂν εἴη ἐκ τῶν τοιούτων τις αὐτῷ ἡδονή. Ὁ δὲ Σαρδαναπάλειος καὶ Διονυσιακὸς ἔφορος μόνον τὴν ἄλογον ἡδονὴν βλέπων, εἰς οὐδὲν τέλος καταλήγει τὸ τούτου σπούδασμα· τιμᾷ δὲ ὁ μὲν τοὺς ἀθλοῦντας, ὁ δὲ τοὺς πίνοντας. τὸ μὲν πρῶτον φυσικώτερον, τὸ δ' ὕστατον ἀτιμότατον. Οὐκ ἔστιν ἄρα τοῦ θέσει τὸ φύσει κρεῖττον; Καὶ μήν, πᾶς εἴπῃ, ἔχει γὰρ πολλὴν τὴν ἀλήθειαν. Εἰσὶ δὲ καὶ ἄλλα τινά, πῶς μὲν ἐξεχόμενα τούτων, πῶς δὲ διαφέρονα, ἃ διὰ βραχέων εἴπομεν, οἷον ἐγγυτάτω τῆς πρώτης στρατηγίας· μετὰ δὲ ἰατρική, φιλάνθρωπος γὰρ καὶ αὐτή. Κοινὴ δὲ γεωργική. Καὶ τὴν μὲν γεωργικὴν, εἰ κατὰ τοὺς ἀληθεῖς τις ἴδῃ λόγους, μεστὴν εὑρήσει παιδείας. Μὴ σκόπει δὲ ὅτι οὐκ οἴδε τοὺς λόγους ὁ γεωργὸς, ἀλλὰ σκόπει ὅτι κατὰ λόγον ἡ τέχνη γίνεται. Ὥσπερ γὰρ καὶ κυβερνητικὴ ἐκ τῆς πρώτης ἔχει τὰ σημεῖα, οὐκ οἴδε δὲ ὅπως γίνοιντο ταῦτα ὁ κυβερνήτης, οὕτως καὶ ὁ γεωργὸς, ἐκ τῆς πρώτης ἔχων τὰς ὡς εἰκὸς πράξεις δεδιδαγμένος, πράττει μὴ ἐξετάζων· ἀποδεικτικοῖς γὰρ λόγοις καὶ ἀναγκαίοις ἡ πρώτη συνῆξε ταύτην τὴν τέχνην. Ἐπειδὴ τὸ πλῆθος αὐτὴν ἐργάζεσθαι ἔμελλεν ὁμολογούμενα δί τινα δόγματα παραδοῦσα τοῖς πρώτοις, πρὸς τοὺς ἐφεξῆς ταῦτα μεταδίδονται ἄχρι νῦν ἀδασανίστως καὶ ἀνεξετάστως. Μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ ποιητὴς Ἡσίοδος, ὅτι περ τῆς πρώτης ἡ γεωργική ἐστιν ὡς καὶ πᾶσαι· ἐξετάζει γὰρ καὶ καιροὺς καὶ τόπους καὶ λόγους καὶ πράγματα, καὶ ἐξετάσας οἷον παράδοσίν τινα ποιεῖται εὐγενεστέραν. Καὶ τοῦτο διὰ τὴν

A

B

C

D

sunt præstantiores communicationibus illis quæ ex temperatione, non ex ratione exsistunt, ut etiam duorum illorum imperatorum fines ostendunt?

8. Quod igitur natura constat semper est præstantius et dignius eo quod positione constat, nisi forte aliquis fucum rebus facere velit et generis, patriæ et parentum nobilitate deceptas, præter rationem communicare soleat; nam virtutes et vita honesta omnibus sapientibus et sapienter agentibus habentur et sunt vera ac divina nobilitas. Alia vero omnia negliguntur sapientibus, nulloque in pretio habentur, quæ nimirum positione constant, et ab eo quod natura constat longissime distant; nam qui certamina constituunt et præmia proponunt docent victoriam et qui in conviviis potando certant victoriam sibi proponunt. Quod autem non sint genere æquales tum exercitationis causa certantes, tum etiam potantes inter omnes constat: sed æquales sunt præmio quod nullus præmium accipiat, nisi solus ille qui victor fuerit, sive in certaminibus sive in compotationibus. Ac in certaminibus quidem qui princeps est communionem instituti cum certantibus init et cum potantibus ipsorum præses; nam illorum princeps est ut horum præses. Annon igitur hic est temperatio et eruditio? Et quo magis ad naturam accedit in certaminibus victoria eo præstantior. Quo autem magis constitutione constat illa in compotationibus victoria eo ignobilior. Porro in ambabus victoriis inest temperatio; ac in temulentia tempus præter omnem rationem ponitur, in certaminibus vero est quædam eruditio; nam qui præmium certaminis constituit naturali et laudabili studio ductus, illud constituit. Ibi enim disco, cursu, pugna et lucta omnes exercentur et in aliis rebus reipublicæ mundo atque vitæ utilibus ex quibus voluptas honesta quædam exsistit. At præses ille Sardanapalius et Bacchicus voluptatem rationis expertem duntaxat sibi proponens, ad nullum finem honestum et laudabilem pervenit. Ac ille quidem certantes honore afficit, hic vero potantes. Et illud quidem magis ad naturam accedit, istud vero postremum est turpissimum. Nunquid igitur quod natura constat est præstantius eo quod positione? Certe compellente veritate quilibet fatebitur. Sunt autem etiam alia quædam quæ partim cum his cohærent, partim ab iisdem differunt. Ut ars ducendi exercitum primæ architectonicæ est proxima. Deinde medicina. Nam hæc quoque homines plurimum juvat. Agricultura vero est communis. Ac si quis agriculturam ex veris rationibus consideret, plenam eruditionis esse comperiet. Nemo vero offendatur eo quod agricola rationes non novit; is potius artem agriculturæ ex ratione exsistere diligenter notet. Quemadmodum enim ars gubernandæ navis signorum cognitionem a prima accepit, quorum tamen rationem reddere nequit, ita etiam agricola a prima illa scientia, ut est necesse, doctrinam actionum accepit: agit autem rationes non investigans. Nam prima scientia certissimis et verissimis conclusionibus hanc artem confecit. Cum autem vulgus hanc artem exercere vellet, sententiæ quædam ab omnibus receptæ, ab illa prima scientia quasi per manus traditæ et ad posteros propagatæ sunt, quarum quidem sententiarum rationes nemo scrutatur. Testatur etiam Hesiodus poeta artem agriculturæ ut et omnes artes, a prima illa scientia manasse;

ὑπόθεσιν, καὶ περὶ μὲν ταύτης ἐς τόσον. Εἴπωμεν δὲ περὶ ὧν ὑπεσχέθημεν.

η'. Στρατηγία μὲν οὖν τέχνη καλὴ καὶ πρωτίστη, χρυσοχοϊκὴ δὲ περιττή. Κοινωνεῖ δὲ Κῦρος μὲν παιδείᾳ τῷ οἰκείῳ στρατεύματι διδάσκων αὐτὸ τὸ λιτὸν καὶ πρὸς περιττὰς ἀπέριττον χρήσεις. Κροῖσος δὲ Πακτωλοῦ ῥύσει πολὺν συναθροίσας χρυσὸν, ποιεῖται πρὸς χρυσοχόους τὰς κοινωνίας, διὰ τὸν μαχαρισμὸν, οὗπερ οὐκ ἠξιώθη κἂν παρὰ Σόλωνος, χρυσοῦς τινας τρίποδας κατασκευάζων καὶ πλίνθους. Κρᾶσις ἤδη τούτοις καὶ κοινωνία· καὶ ἡ μὲν φυσικωτέρα, ἡ δ' ἄλλη ἐς τόσον βασιλεῖ ἀπρεπής. Τὸ μὲν γὰρ διδάσκειν τὸ στράτευμα τὸν βασιλέα καρτερίας ὑπόδειγμα ἑαυτὸν δεικνύοντα φιλόσοφον. Βασιλέα γὰρ οὐ λαοῦ, ἀλλὰ σὺν τούτῳ καὶ τῶν παθῶν αὐτὸν δείκνυσιν· ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι βασιλεῖς παθῶν τοὺς ὑπὸ χεῖρα ποιεῖν ἐθέλει. Ὦ τοῦ μακαρισμοῦ! Τὸ δὲ τρίποδας κατασκευάζειν χρυσοῦς καὶ πλίνθους καὶ ὅλας λαμίας χρυσοῦ, ὑφασμάτων, μαργάρων ἐμπιπλᾷν, οὔτε ἑαυτὸν βασιλέα δείκνυσιν ὁ τοῦτο ποιῶν, οὔτε βασιλέας; ποεῖ τοὺς βασιλευομένους, πασῶν ἡδονῶν δέ γε καὶ μάλιστα δούλους. Ἴσθι δὲ καὶ τὸ τέλος τῶν ἀμφοτέρων, πιστὸν εἰς ἀπόδειξιν ὃ καὶ πρόδηλον. Ὁ μὲν γὰρ ἐκ μικροῦ μέγας διὰ τὸ ἕλλογον ἀπὸ περάτων ἕως περάτων· ὁ δὲ ἰδιώτης καὶ ἄχρυσος καὶ ἀπὸ περάτων καὶ περάτων ἕως στιγμῆς, ὥστε ἡ κατὰ φυσικωτέραν χρᾶσιν κοινωνία, καὶ μᾶλλον ἀγαθὴ τῆς μόνον κατὰ χρᾶσιν καὶ θέσιν. Ἴσοι γὰρ τῇ τιμῇ οὗτοι, ἐπεὶ βασιλεῖς, ἀλλ' ὁ μὲν μεγαλοφυὴς καὶ μεγαλοφυῶν κοινωνὸς, ὁ δὲ μικρόνους καὶ κωπηλικῶν κοινωνός· ὠνόμασται γάρ ποτε καὶ Τραϊανὸς πατὴρ διὰ τὸ ἀγαθὸν, Νέρων δὲ θηρίον, Ξέρξης δὲ κάπηλος, ὅτι ἄγαν ἐν τῷ τὰς φύσεις καπηλεύειν ἐθεοποίει αὐτὸν, πλατάνους κατασκευάζων χρυσᾶς εὐφυλλούσας, ἢ μᾶλλον σὺν αὐτῷ τάχιον φυλλορροούσας. Ὥστε αὐτὸ θέσει τινὰ τούτων ἢ ἑτέρων καί τι μυρίων ὄντων ἐδόξασε, κἂν ἐδοξάζετο θέσει, ἀλλὰ τὸ φύσει, ὅπερ καὶ τίμιον καὶ κυρίως καὶ ἰδιαίτατα τιμιώτατον. Ἐρᾷ δὲ καὶ βασιλέως ὑφάντης τοῦτο φυσικόν· ἀνάγεται γὰρ τὸ ἐλάχιστον πρὸς τὸ ὅλον, καὶ βασιλεὺς ἀποδέχεται λιθοξόον. Τοῦτο φιλάνθρωπον· φέρει γὰρ τὸ ὅλον τὰ μέρη. Σκόπησον δὲ ὅτι ἕλλογα ταῦτα· οὐκ εἶπον γὰρ ὅτι κοινωνεῖ βασιλέως ὑφάντης, ἀλλ' ὅτι ἐρᾷ, ἀλλ' οὐδὲ βασιλεὺς τοῦ λιθοξόου ἀλλ' ἀποδέχεται ὥστε τὸ ἀποδέχεσθαι, τινός ἐστι καὶ οὐχ ὅλης τῆς κοινωνίας. Ὅπου γὰρ τὸ κοινωνικὸν ὄνομα κεῖται, τὴν τῶν κοινωνούντων δηλοποιεῖ συμφωνίαν. Τοιοῦτος γάρ ἐστιν ἕκαστος οἷσπερ ἥδεται ξυνὼν, ὡς καὶ τὸ φίλος τί ἐστιν ἄλλος αὐτός· κοινωνεῖ μὲν γὰρ τοῖς ὁμοίοις, ἀποδέχεται δὲ καί ποτε τὰ μὴ ὅμοιά τις, οἷον ἵππον ἢ βοῦν ἢ κύνα. Οὐδεὶς γὰρ κοινωνεῖ ἵππῳ τινὶ, καὶ οὐδεὶς οὐ

nam tempora, locos, rationes, et res scrutatur, quibus investigatis doctrinam quamdam nobiliorem tradit. Hoc in præsentia exemplum proponere voluimus. Ac de agricultura quidem hactenus. Dicamus vero de illis, de quibus nos dicturos polliciti sumus.

8. Ars igitur ducendi exercitum honesta est et præclara, at ars aurificum est superflua. Porro Cyrus cum suo exercitu eruditionis ratione communicat, docens ipsam frugalitatem et in usu superfluo moderationem. Crœsus autem, ex Pactolo magna vi auri collecta, constituit communionem cum aurificibus, hoc modo beatum se fore existimans. Qua tamen beatitate, quam sperabat se consecuturum, a Solone dignus non est judicatus, cum tripodes quosdam aureos et lateres quoque aureos sibi conficiendos curaret. Est igitur in ambobus temperatio ac communicatio, ac una quidem magis ad naturam accedit, altera vero regem non decet. Est enim regis docere exercitum continentiam et abstinentiam, seipsum exhibens philosophum. Nam non solum populi regem sed etiam perturbationum se ostendit; ex quo fit ipsum velle quoque suos milites perturbationum reges efficere. O veram beatitatem! Atqui tripodes et lateres aureos facit, et conclavia ipsa omni ex parte auro, texturis et unionibus complet: non ipse se regem ostendit, neque qui hoc facit illos quos regit reges efficit, cum perturbationibus et voluptatibus turpissime serviant. Porro amborum finis facillime ostendi potest, et nemini est obscurus. Unus enim ex parvo magnus evasit, a fine usque ad finem, idque per prudentiam et sapientiam: alter vero a fine et fine usque ad punctum: idiota et auri expers evasit. Quare communio illa quæ est ex temperatione naturali, multo melior et præstantior est ea, quæ est ex temperatione et constitutione. Nam reges isti honore sunt æquales. Sed unus est magnanimus ac fortis, et magnanimorum ac fortium socius; alter vero est angusti animi et cauponum socius. Et Trajanus olim appellatus est pater propter bonitatem, Nero fera, Xerxes caupo, quoniam naturas rerum cauponando se Deo parem reddere volebat: cum platanos aureas sibi conficiendas curaret virentibus foliis, seu potius cum ipso fluxis. Quare illud, quod constitutione constat neutrum illorum regum, neque aliorum hominum quamvis infinitorum, quemquam gloriosum reddidit. Sed fac gloriosum reddi aliquem eo quod positione constat multo magis sane eo quod natura est et constat, quod non solum honore dignum est, sed etiam in primis longeque dignissimum. Textor autem amat regem: nimirum hoc est naturale, cum illud, quod est minimum, ad totum referatur. Rex quoque lapicidam suscipit, nimirum hoc humanum est. Nam totum partes suas non abjicit. Considera vero quam bene hæc cum ratione quadrent. Non dixi textorem communionem constituere cum rege, sed regem amari a textore. Neque rex lapicidam amore prosequitur, sed suscipit duntaxat. Quare suscipere est aliquo modo non penitus et omnino communicare. Ubi enim communionis nomen auditur, concentus inter communione junctos declaratur. Talis enim est unusquisque, quales sunt cum quibus versari li-

κοινωνεῖ ἀνθρώπῳ τινί· ἔστι δέ τινι μὴ κοινωνεῖν ἀνθρώπῳ τινί, ἀλλ' ἀποδέχεσθαι οἷόν τις στρατιώτης ἀποδέχεται ὑέλαφον, οὐ κοινωνεῖ δέ· στρατιώτῃ δέ τινι κοινωνεῖ, ἵππῳ δὲ, ἢ λίθῳ, ἢ μαργάρῳ, ἢ ἑτέρῳ τινὶ οὐ κοινωνεῖ, κοινωνεῖ δὲ καὶ ταῖς τροφαῖς διὰ τὴν σύστασιν. Τοῦτο δὲ κοινὸν μὲν, ἔχει δὲ καί τινα διαφοράν· ἄλλοι γὰρ ἄλλας, καὶ ἄλλα; ἕτεροι, οὐδεὶς δὲ οὐ κοινωνεῖ τροφῆς ἢ ἀποδέχεται. Ἐναργὲς δὲ καὶ ἐκ τῶν τροφῶν, ὅτι καὶ φύσις καὶ κρᾶσις, καὶ τιμιωτέρα ἡ φύσις τῆς κράσεως· εἰς τι γὰρ καὶ τροφαῖς ἡ διαφορὰ καὶ ἔν τισι, τὰς δὲ κοινὰς καὶ φυσικωτέρας οἱ μᾶλλον αἱροῦνται. Ἔχει μὲν οὖν κατὰ πάντα, ὡς ἐδείχθη, τὸ φύσει τοῦ θέσει τὴν ὑπεροχήν· κοινωνεῖ δὲ καὶ ἰατρῷ ὁ βασιλεὺς, τοῦτο φυσικὸν καὶ φιλάνθρωπον· τρεῖς γὰρ κοινωνίαι τῷ ἄρχοντι ἁρμοδιώτατοι, φιλοσοφία, στρατεία, ἰατρικὴ μετὰ τῶν ἰδιωμάτων αὐτῶν, καὶ τῆς μὲν μιᾶς, κοινῆς οὔσης καὶ διεπούσης πάντα πολλαχῶς, ὡς δεῖ κοινωνεῖν ταύτῃ, διασαφήσαντες εἴπομεν. Σωτήριος γὰρ ἐστι πασῶν καὶ πάντων αὕτη, καὶ διὰ τοῦτο δεῖ κοινωνεῖν ταύτῃ τὸν ἄρχοντα, ἐπειδὴ σωτὴρ καὶ ἐπιμελητὴς ψυχῶν καὶ σωμάτων ἐστὶ, τῶν δυοῖν ἐὲ, ὡς μετὰ ταύτην σωμάτων οὐσῶν σωτηρίων, ἐπὶ μείζονι καὶ ἐλάττονι τρόπῳ. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ ὅλου

A ζώου φύλαξ ἀνθρώπου, ἡ δὲ παρὰ μέρος. Ἰητρὸς γὰρ ἀνὴρ πολλῶν ἀντάξιος ἄλλων, περὶ δὲ στρατηγοῦ, εἷς μυρίοι, δηλονότι εἷς πάντες· οὐ γὰρ εἶπε μύριοι, ἀλλὰ μυρίοι, τοῦτο δὲ τὸ πάντες δηλοῖ. Πρώτη μὲν οὖν ἡ στρατιωτικὴ ἧς ἐστι καὶ ἐξ ἧς παρὰ τῆς πρώτης καὶ ὁ φύσει στρατηγὸς, δευτέραν δὲ κρίνομεν τὴν ἰατρικὴν, μετὰ δὲ ταύτας οὐ κοινωνεῖν δεῖν ταῖς ἄλλαις τὸν ἄρχοντα λέγομεν ἀλλ' οἰκονομεῖν, ἐπιτάσσων ὥσπερ ἐξ ἀκρωρείας τινὸς καθήμενος ὅπως κατ' ἐπιστήμην καὶ φύσιν τὸ πᾶν διέπηται, καὶ περὶ μὲν τοῦ πρώτου ταῦτα, τῶν δ' ἄλλων τὰ ἑπόμενα καὶ ὅσον τὰ ἕλλογα. Χρῄζει γὰρ καὶ ὁ ἐλάχιστος βάναυσός τινος λογικότητος. Ὅς γοῦν οὕτως, ὡς εἴρηται, βιοτεύει, μακάριος ὃς δ' οὐ φαῦλος. Ἐπεὶ δὲ πανταχόσε τὸ φύσει τοῦ θέσει κρεῖττον B εὑρέθη ἐκ πάντων τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ὄντων, μηδεὶς ἀπατάσθω τιμᾶν τὸ μὴ τίμιον ἢ κοινωνεῖν αὐτῷ· μία γάρ ἐστιν ἡ ἀληθὴς εὐγένεια καὶ τιμὴ ἐν ἐμψύχοις τε καὶ ἀψύχοις ἐν λογικοῖς καὶ ἀλόγοις καὶ πᾶσιν, ἡ φύσει εὐγένεια, καὶ μία κοινωνία ἡ κατὰ φύσιν καὶ ὅσον πρὸς ἐπιστήμην, αἱ δ' ἄλλαι οὐκ ἀγαθαί. Ταῦτα γοῦν ἐξετάσαντες, πρῶτον εἴπομεν ἃ καὶ κεφαλαιωδῶς ἀπάρτι ἐν ἕκτῳ λόγῳ δηλωποιήσαντες τὴν πραγματείαν ἐντελεχῶς ἀπολύσομεν.

bens solet : quid enim est aliud amicus quam alter ipse? Nam similes cum similibus societatem constituere solent. At suscipit non similia aliquando aliquis, ut equum, bovem, canem : nemo enim cum equo communionem instituit. Et nullus non communionem init cum aliquo homine. Usu autem venit aliquando, ut homo cum aliquo homine communionem non ineat, sed eum suscipiat, ut miles aliquis hyeldopsum suscipit, sed non communionem init : at cum milite aliquo communionem init, cum equo vero aut lapide, aut unione aut aliqua ejusmodi re non init communionem aut societatem. Præterea, cum alimentis communionem init propter corporis constitutionem, sed est aliquod discrimen. Alii enim alios sibi cibos optant. Nemo vero non participat alimentum, aut ipsum suscipit; atque ex alimentis intelligunt omnes esse naturam et temperationem : ac naturam quidem temperatione esse præstantiorem. Nam discrimen alimentorum ad aliquem finem spectat et in quibusdam consistit. Communia autem et magis ad naturam accedentia elementa sapientes sibi potius eligunt. Excellit igitur in omnibus illud quod natura est et præstat ei quod est positione. Porro, rex quoque cum medico communionem init. Tres enim sunt communicationes imperatori accommodatissimæ, philosophia, militia, medicina cum suis quæque proprietatibus. Ac nos quidem satis declaravimus quo pacto multis modis communionem illam et per omnia permeantem scientiam participare debeamus. Ipsa enim est omnium scientiarum et omnium hominum conservatrix, cujus compotem oportet esse imperatorem, quandoquidem animorum et corporum est servator et curator. Cum autem duæ sint

C artes, quæ cum illa suprema hominum corpora conservant, idque majore et minore modo : una quidem est custos totius hominis : altera vero ex parte. Nam, ut ait Homerus, vir medicus multis aliis præstat. Cum autem de duce exercitus agit. Unus, inquit, est instar innumerabilium, nimirum est unus omnes : neque enim dixit μύριοι, sed μυρίοι. Quod satis intelligitur ex eo quod dicit, omnes. Ars igitur militaris est prima quam deinde consequuntur reliquæ : et qui natura est dux : secundum vero ab illa medicinam esse judicamus cum aliis, quæ consequuntur communionem inire non debet imperator, sed illas regere tanquam ex arte quadam imperans, ut omnia ex scientia et natura efficiantur. Ac de prima quidem scientia hæc dicta sint. Aliæ vero consequuntur quo magis cum ratione conveniunt. Nam ars vel minima sedentaria rationis ope indiget. Qui igitur ita vivit (ut dictum est) beatus est : qui aliter, miser. Quoniam autem ex omnibus quæ in universo mundo D sunt illud quod natura constat præstantius esse, eo quod positione constat, compertum est : nemo in errorem inducatur ut colat illud, quod non est colendum, illudque participet. Una enim vera nobilitas est, verusque honor in animatis et inanimatis, in ratione præditis et rationis expertibus, nempe illa nobilitas quæ natura constat, et una communicatio est, nempe illa quæ ex natura est : idque quatenus ad scientiam requiritur, aliæ vero non sunt bonæ. Hæc igitur primum a nobis investigata attulimus quæ summatim in sexto sermone sequenti complexi, tractationem hanc omnibus numeris absolutam reddemus.

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΤΟΥ ΛΑΣΚΑΡΙ

ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΚΥΡΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ

ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΛΟΓΟΣ ΕΚΤΟΣ.

—

THEODORI LASCARIS

FILII SUMMI IMPERATORIS DOMINI JOANNIS DUCÆ

DE NATURALI COMMUNIONE

SERMO SEXTUS.

—

Ἀναγκαῖαι καὶ πρῶται πάντων φύσις καὶ ἐπιστήμη· τῇ μὲν γὰρ συνάγεται πᾶσα κρᾶσις, τῇ δὲ πᾶσα παιδεία· αἷς ἐστι τὸ φύσει τε καὶ τὸ θέσει. Λέγω δὲ φύσει πᾶν ὅ τι καλὸν, θέσει δὲ τὸ δεικτικὸν καλοῦ καὶ μὴ καλοῦ καὶ κακοῦ. Πότερον οὖν τὸ φύσει πολλαχῶς τοῦ θέσει ἀποδειχθὲν τιμιώτερον δηλοποιεῖν ὅτι καὶ τὸ κατ' ἐπιστήμην τοῦ κατὰ τέχνην ἐστὶ τιμιώτερον; Ὡς γὰρ εἰς φύσιν κρᾶσις, οὕτω δὴ καὶ εἰς ἐπιστήμην τέχνη, καὶ ὡς τιμιωτέρα κράσεως φύσις, οὕτω τιμιωτέρα τέχνης ἡ ἐπιστήμη· διὰ τοῦτο καὶ τὸ κατ' ἐπιστήμην γιγνόμενον τιμιώτερόν ἐστι τοῦ κατὰ τέχνην γιγνομένου, ὡς καὶ τὸ κατὰ φύσιν τοῦ κατὰ κρᾶσιν. Δεῖ γοῦν διὰ ταῦτα ἀρετῆς κοινωνεῖν· τοῦτο γὰρ μίγμα καὶ ἐπιστήμης καὶ φύσεως. Δεῖται γὰρ αὕτη τῶν ἀμφοτέρων· ὅσον γάρ τις εὖ γε φύσεως ὤν, εἰ μή τοι καὶ ἐπιστήμην ἢ μέρος καὶ οἷον ἀπήχημα ταύτης ἔχει, οὐκ ἂν ποτε ἀρετὴν ἐργάσεται ἀν, ὥσπερ οὐδὲ ὁ μόνον ἐπιστήμης ἀκούσας, οὐκ ἔχει δὲ φύσιν ἐργάσεται ἀγαθόν. Ἀδύνατον δὲ ἐπιστήμην εἰδέναι τινὰ καλῶς κἀγαθῶς, εἰ μὴ καὶ φύσιν ἔχει πάνυ χρηστήν. Ὑποβάθρα μὲν οὖν ἐστι φύσις καὶ οἷον ὕλη, ἐπιστήμη δὲ εἶδος οἷον καὶ ἔκφανσις. Ὥσπερ γὰρ καὶ λίθους ἀδιαφόρους τῷ σχήματι βλέπομεν καὶ εὖ γε μάλα ἑτέρους μονοειδῶς ἐσχηματισμένους, καὶ διακρίνομεν ὅπως ἐκεῖσε τὸ εἶδος τὴν ὕλην ἐμ . . . . . ἢ φυτὰ ἢ ἑτερά τινα, οὕτω δὴ καὶ τοὺς βίους διακρίνειν δυνάμεθα, εἴθ' οὕτως καὶ κοινωνεῖν τοῖς βιοῦσιν· εἰς γὰρ τὰ σφαιροειδῆ ἢ τετράγωνα σχήματα ἔχοντα νοοῦμεν ὅτι ἀγαθῶς ἐκεῖσε τὸ εἶδος

Omnium rerum maxime necessariæ et primæ sunt natura et scientia; ad illam enim omnis temperatio revocatur, ad hanc omnis eruditio: quibus deinde inest illud quod natura est et constat et quod positione. Quod natura constat illud appello, quodcunque honestum est et bonum. Quod positione constat illud appello, quod honestum et non honestum atque malum suscipere potest. Utrum igitur quod natura constat præstantius esse eo, quod positione multis modis demonstratum est? Quod si verum est manifestum erit, illud quod est ex scientia eo quod est ex arte, esse præstantius. Ut enim temperatio se habet ad naturam: ita quoque ars se habet ad scientiam. Et ut natura est temperatione præstantior, ita etiam scientia est arte præstantior. Quamobrem illud quod ex scientia efficitur præstantius est eo quod ex arte efficitur, ut etiam illud quod est ex natura præstantius est eo quod est ex temperatione. Quare oportet nos virtutis esse participes; hæc enim est naturæ et scientiæ admistio. Natura enim utraque, nempe virtute et scientia eget. Nam quo aliquis est natura feliciore, nisi scientiam aut scientiæ partem, aut ipsius scientiæ imaginem quamdam habeat, nihil unquam poterit ex virtute agere, ut etiam qui scientiam duntaxat percepit, nec habet naturam, boni nihil præstare potest. Fieri autem nequit ut aliquis bene et laudabiliter scientiam teneat, nisi natura omnino bona sit præditus. Natura igitur velut fundamentum et materia; scientia vero est forma et veluti patefactio. Ut enim lapides figura non differentes cernimus et alios artificiose et uniformiter figuratos, atque discernimus quo pacto illic forma materiam informavit, tum plantas, tum etiam quælibet alia, ita quoque vivendi genera discernere possumus: deinde cum hoc aut illo modo viventibus communionem habere. Cum enim animadvertimus formam illam de bonitate prædican-

ἐμόρφωσεν ἢ τὰ τρίγωνα, ἐξαίρετον δὲ τὸ πρῶτον καὶ οἷον ὅλην τὴν τοῦ εἴδους ἔχον ἰσχύν· ἐπειδὴ δὲ πᾶσα ἡ αὐτοῦ ἐπιφάνεια πρὸς τὸ κέντρον ἢ πρὸς ὄγκον ἐξίσου ἐκδέχεται λεῖψιν ἢ ἐπίτασιν, οὐκ ἄνισοι συμβῶσιν εὐθεῖαι αἱ πρὸς τὸ κέντρον ἐρχόμεναι, οὔτε μὴν αἱ πρὸς τὸν ὄγκον τεινόμεναι διὰ τὴν πρόσθεσιν ἢ τὴν λεῖψιν, ἀλλ' ἴσαι ἀλλήλαις μένουσιν. Ἀλλὰ καὶ πᾶσα διάμετρος περαιουμένη διὰ τοῦ κέντρου αὐτοῦ ἴση ταῖς πάσαις ἐστὶ, κἂν τοῦ ἐλάττονος, κἂν τοῦ μείζονος. Πρῶτος μὲν οὖν τὸ εἶδος κατὰ ποιὸν κρειττόνως τὴν σφαῖραν ἐμόρφωσε, δευτέρως δέ γε τὸ τετράγωνον, διαφέρει δὲ ὅτι τὸ μὲν ἀεὶ καὶ παντα-

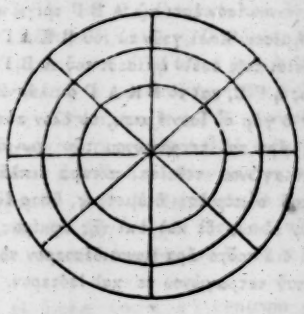

χόθεν, τάς τε διαμέτρους τὰς τε πρὸς τὸ κέντρον εἰσερχομένας γραμμὰς, διδλόν φέρει ἐξίσου, τὸ δὲ τὰ μὲν μέρη ἴσα ἔχει καὶ, εἰ τέμνοιτο, ἢ αὖξοιτο, ἴσα καὶ πάλιν ἔχει τὰ μέρη, πλὴν τὰς διαμέτρους ἀνίσους πρὸς τὸ κέντρον ἔχει τε καὶ ἴσους. Ἐπειδὴ γὰρ αἱ μὲν σχηματισθεῖσαι ἴσον αὐτὸ καὶ πάλιν ποιοῦσιν, αἱ δὲ τούτου διπλάσιον, δεῖξαι δὲ δεῖ οὕ-

B

C

D

τως αὐτὸ, ἔστω τὸ Α Β Γ Δ τετράγωνον, διάμετροι δὲ ἡ Β Γ Ν Ω τέμνουσι δὲ συζευγνύμεναι αὗται κατὰ τὸ κέντρον Χ τὸ ὅλον εἰς τε δύο τραπέζια καὶ τρίγωνα θ' ὡσαύτως δύο, ἐκβεβλήσθω ἡ Ν Α ἕως τῆς Σ· ἔστω δὲ ὡς ἡ Ν Α ἡ Α Σ· ἐκβεβλήσθω δὲ καὶ ἡ Ω Γ καὶ ἡ Γ Ψ ὡς ἡ Α Γ· ἀχθήτωσαν δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ κέντρου εὐθεῖαι πρὸς τὰ Θ Μ καὶ αὖθις ἐκβεβλήσθω

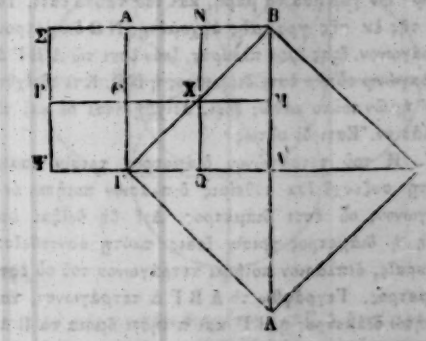

ἡ Θ ἕως τῆς Σ ὡς τὸ Θ καὶ τὸ κέντρον Χ ἀχθήτω δὲ καὶ ἡ Σ Ρ ἕως τῆς Ψ· καὶ ἔστι τὸ τῆς Ν Ω διαμέτρου, ἴσας ἔχον τετράγωνον τὰς πλευρὰς ἴσον τῷ Α Β Γ Δ τετραγώνῳ. Ὡς γὰρ μέσον τῆς Ν Ω τὸ Χ κέντρον, οὕτως δὴ καὶ τῆς Β Α μέσον τὸ Ν ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς Δ Γ τὸ Ω, ἀλλὰ καὶ τῆς Γ Α τὸ Θ καὶ τῆς Β Δ τὸ Μ. Ἐπεὶ δὲ τὸ Μ Χ διάστημα ἴσόν ἐστι τῷ Χ Θ καὶ τὸ Θ Ρ ἴσόν ἐστι τῷ Χ Μ τὰ δὲ τῷ αὐτῷ ἴσα καὶ ἀλλήλοις ἴσά ἐστι, καὶ τὰ ἄρα Μ Χ, Χ Θ, Θ Ρ, διαστήματα ἴσα ἀλλήλοις ἐστὶ, καὶ ἐπὶ τὸ Χ κέντρον

dam, informasse globosas, triangulares, et quadratas figuras, tum illud in mentem revocamus quod diximus. Est autem prima illa figura sphærica præstantissima, quæ veluti totam formæ vim obtinet. Quoniam enim tota ipsius superficies ad centrum, et ad molem est æqualiter composita et æqualiter suscipit subtractionem et additionem, sane rectæ lineæ, quæ ad centrum deferuntur, inæquales esse non poterunt, neque etiam illæ quæ ad molem tenduntur, sive addas sive adimas, sed æquales inter se manebunt. Quin etiam omnis diameter ducta per centrum ipsius, est æqualis omnibus diametris, tum in minore, tum etiam in majore globo. Primum igitur forma ex qualitate præstantius globum informavit. Secundo loco quadratum. Differunt autem inter se, quod sphæra omni ex parte diametros et ad centrum ductas lineas habeat æquales. Quadratum vero partes habet æquales et sive secetur sive accretionem suscipiat, æquales rursus habet partes exceptis diametris quos per centrum ductas partim æquales habet, partim inæquales, quandoquidem ex diametris quadratorum quædam in figuras redactæ æquale quadratum rursus efficiunt, aliæ vero duplum. Quod hoc modo demonstrandum est. Esto ABCD quadratum, diametri vero duo BC, NO quæ secent in centro P. Totum quadratum in duo trapesia eodem-

que modo in duo triangula. Linea autem NA producatur usque Q. Esto autem linea AQ [illegible],

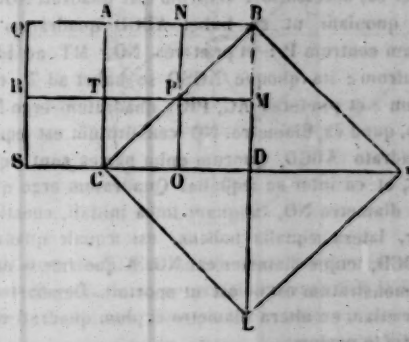

Producatur quoque linea OC usque ad S et esto linea CS ut linea OC. Præterea ducantur lineæ rectæ a centro ad T et M, ac rursus T producatur usque ad R : sitque centrum P ut centrum T; producatur etiam linea QR usque ad S : quadratum diametri NO latera æqualia habens erit æquale quadrato ABCD. Ut enim diametri NO centrum est P, ita etiam lineæ BA medium N : eodemque modo lineæ DC medium est O. Præterea lineæ CA medium est T, et lineæ BD medium est M. Quoniam autem intervallum quod est inter M et P æquale

ἐστὶ τοῦ Α Β Γ Δ τετραγώνου, οὗ διάμετροι αἱ Ν Ω Α
Μ Θ ἔστι δὲ διαστήματα ἴσα τῇ Μ Χ, Χ Θ, Θ Ρ
ἀναγκαίως καὶ τὸ Θ κέντρον ἐστὶ τοῦ Ν Ω Ψ Σ καὶ
ἐπεὶ ὡς πρὸς τὸ Χ τὸ Α Β Γ Δ ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ τὸ Ν
Ω, Ω Θ καὶ πρὸς τὸ Θ τὸ Ν Ω Ψ Σ, ἀλλὰ καὶ τὸ Α Γ
Χ Ρ, καὶ τὸ Ν Σ Ψ Ω, ἄρα τετράγωνον τὸ ἐκ τῆς Ν Ω
διαμέτρου συνεστακὸς, ἴσόν ἐστι τῷ Α Β Γ Δ τετρα-
γώνῳ· ὧν γὰρ ἴσα τὰ μέρη, καὶ ἴσά ταῦτά ἐστι. Τὸ
ἄρα τῆς ἐκ τῆς γραμμῆς ἀρχομένης Ν Ω διαμέτρου
τετράγωνον, ἴσας ἔχον πλευρὰς, ἴσόν ἐστι τῷ Α Β Γ Δ
τετραγώνῳ οὗπερ ἐστὶ διάμετρος ἡ Ν Ω. Καὶ ἐδείχθη
παρ' ἡμῶν τοῦτο καθὼς ἔδει. Δειχθήσεται δὲ καὶ τὸ
διπλάσιον. Ἔστι δὲ οὕτως·

β'. Ἡ τοῦ τετραγώνου διάμετρος τρισὶν ἴσαις
ταύτῃ συζευχθεῖσα εὐθείαις διπλάσιον ποιήσει τε-
τράγωνον, οὗ ἐστὶ διάμετρος. Δεῖ δὴ δεῖξαι ὅτι
αὐτὴ ἡ διάμετρος τρισὶν ἴσαις ταύτῃ συντεθεῖσα
πλευραῖς, διπλάσιον ποιήσει τετράγωνον τοῦ οὗ ἐστὶ
διάμετρος. Γεγράφθω τὸ Α Β Γ Δ τετράγωνον, καὶ
ἀχθήτω διάμετρος ἡ Β Γ καὶ ποιήσει ὁμοια τὰ Β Δ,
Γ Α, Β Γ. Ἤχθω ἀπὸ τῆς Β Γ διαμέτρου γραμμὴ
εὐθεῖα ἐπὶ τὴν Κ ἴση ταύτῃ, ὡσαύτως καὶ ἀπὸ τῆς
ἐπὶ τὴν Α ἴση ταύτῃ, ἀλλὰ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς Α ἐπὶ
τὴν Γ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, καὶ ἀπὸ τῆς Γ ἐπὶ τὴν
Β, τετμήσθω δὲ κατὰ διαμέτρου τὸ ἐκ τούτων τετρά-
γωνον· ἤχθω γοῦν ἀπὸ τῆς Β ἐπὶ τὴν Α διάμετρος,
ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς Γ ἐπὶ τὴν Κ αἱ τέμνουσι κατὰ τὸ Δ
κέντρον ἀλλήλας. Εἰ ἄρα Γ Β τῇ Β Κ ἴση ἐστὶν, ὑπ-
άρχει δὲ βάσις τοῦ Β Γ Δ τριγώνου, καὶ ἡ Β Κ βά-
σις ἐστὶ τοῦ Δ Κ Β τριγώνου, καὶ ἡ ἄρα Γ Δ πλευρὰ,
ἴση ἐστὶ τῇ Β Δ καὶ Κ Δ ἴση ἐστὶ τῇ Δ Β πλευρᾷ, καὶ
ἡ Β Δ ἴση ἐστὶ τῇ Γ Δ. Ὧν δὲ αἱ πλευραὶ ἴσαι, καὶ
αἱ βάσεις ἴσαι, ἴσαι καὶ αἱ γωνίαι· ὧν γὰρ ἴσα τὰ
μέρη, καὶ ταῦτα ἴσά ἐστι. Τῷ ἄρα Γ Β Δ τριγώνῳ
ἴσόν ἐστι τὸ Β Κ Δ τρίγωνον. Ἐπεὶ γοῦν τὸ Β Δ ἴσόν
ἐστι τῷ Γ Β Δ τριγώνῳ, ἔστι δὲ ἥμισυ τοῦ Α Β Γ Δ
τετραγώνου τοῦτο, καὶ τὸ Δ Β Γ τρίγωνον τοῦ Β Γ
Λ Κ τετραγώνου ἴσόν ἐστι τῷ Α Γ Β τριγώνῳ. Καὶ
ἐπεὶ τοῦ μὲν Β Κ Λ Γ τετραγώνου τὸ Κ Δ Β τρί-
γωνον τέταρτόν ἐστιν· ὑπάρχει δὲ ἴσον τῷ Β Γ Δ
τετραγώνῳ καὶ τὸ Δ Β Γ. Ἄρα τετάρτου τοῦ Β Κ Λ
Γ τετραγώνου ἴσόν ἐστι τῷ Α Β Γ τριγώνῳ τῷ τοῦ
Α Β Γ Δ ἡμίσει. Ἐπεὶ γοῦν τὰ τοῦ Β Κ Λ Γ δύο τέτα-
ρτα ἴσά εἰσι τοῖς δυσὶν ἡμίσεσι τοῦ Α Β Γ Δ οὗ ἐστι
διάμετρος ἡ Γ Β, καὶ τὸ Β Κ Λ Γ διπλάσιόν ἐστι τοῦ
Α Β Γ Δ· ὃ γὰρ οὗ ἴσον ἥμισυ, τὸ ὅλον αὐτοῦ διπλά-
σιον· ἡ ἄρα τοῦ τετραγώνου τῶν γωνιῶν διάμε-
τρος τετραγώνου τεθεῖσα πλευρὰ διπλάσιον αὐτὸ
ποιεῖ, τοῦ οὗπερ ἐστὶ διάμετρος, ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

γ'. Οὐχ οὕτως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς σφαίρας, ἀλλ' ἄλ-
λως, καὶ διὰ τοῦτο ἄρα μονοειδέστερον τὸ κυκλικὸν
σχῆμα τοῦ τετραγώνου τε καὶ ἰσότερον. Ἐκεῖ γὰρ

est intervallo quod est inter PT, erit quoque TR
æquale ipsi PM. Atqui quæ eidem sunt æqualia, illa C
sunt inter se æqualia. Quare intervalla MP, PT,
TR, æqualia inter se erunt. Et quoniam P est cen-
trum quadrati ABCD, cujus diametri sunt NO,
MT, sunt autem intervalla MP, PT, TR, æqualia
inter se, necessario T centrum erit quadrati NOSQ.
Et quoniam ut se habet ABCD quadratum ad
suum centrum P : et præterea NO, MT ad idem
centrum : ita quoque NOSQ se habet ad T, cen-
trum : et præterea AC, PR : quadratum ergo NQ,
SO, quod ex diametro NO constitutum est æquale
quadrato ABCD. Quorum enim partes sunt æqua-
les, et ea inter se æqualia. Quadratum ergo quod
ex diametro NO, tanquam linea initiali, constitui-
tur, latera æqualia habens, est æquale quadrato
ABCD, cujus diameter est NO. Atque hoc a nobis D
demonstratum est ut est ut oportuit. Demonstrabi-
tur etiam ex altera diametro duplum quadrati effici
hunc in modum.

2. Quadrati diameter tribus sibi æqualibus rectis copulata, efficiet quadrati, cujus est diameter duplum. Oportet autem demonstrare hanc ipsam diametrum hac ratione cum æqualibus sibi lateribus conjunctam, effecturam duplum quadrati illius cujus est diameter. Describatur A B C D quadratum. Ducatur diameter B C et efficiat similia B D C A. Ducatur ab eadem B C diametro linea recta in K quæ sit ipsi diametro æqualis. Eodem modo K in L quæ sit illi æqualis, præterea L in C eadem ratione, et a C in B; secetur vero diametris quadratum ex his constitutum. Ducatur igitur a B in L diameter : præterea A C in K quæ in centro D sese mutuo secent. Si igitur C B est æqualis lineæ B K, est autem ipsa basis trianguli B C D : est quoque B K basis trianguli D K B. Ergo latus C D est æquale lateri B D et latus K D est æquale lateri B D, et latus B D est æquale lateri C D. Quorum vero latera sunt æqualia et bases sunt æquales, anguli quoque sunt æquales. Quorum enim partes sunt æquales et illa quoque inter se sunt æqualia. Ergo triangulo C B D æquale est triangulum B K D. Quoniam igitur triangulum B K D est æquale triangulo C B D. Est autem dimidium quadrati A B C D. Triangulum quoque D B C quadrati B C L K est æquale triangulo A C B. Et quoniam quadrati quidem B C L K triangulum K D B tertia pars est, est autem æquale triangulo A B C D. Quarta pars ergo quadrati B K L C, quæ est D B C, est æqualis triangulo A B C, quod est dimidium quadrati A B C D. Quoniam igitur duæ quartæ partes quadrati B K L C, sunt æquales duabus dimidiis partibus quadrati A B C D cujus est diameter C B, colligitur B K L C esse duplum quadrati A B C D. Nam cujus dimidium est æquale alteri toti, totum illius dimidii est alterius duplum. Quare diameter angulorum quadrati facta quadrati latus duplum efficit illius cujus est diameter, quod oportuit demonstrare.

3. Sed in sphæra non ita, sed aliter se res habet: atque ideo figura circularis est magis uniformis et magis æqualis, quam triangulum. Nam in circulo

καὶ αἱ διάμετροι καὶ αἱ πρὸς τὸ κέντρον εὐθεῖαι καὶ ἡ ἐκ τοῦ κέντρου κἂν ἐλαττῶνται, κἂν αὔξῃ, ἀεὶ ἴσαι εἰσί, τὸ δὲ τετράγωνον κατὰ τὰς διαμέτρους οὐχ οὕτως ἔχει. Ἡ γὰρ ἐκ τῆς γραμμῆς ληφθεῖσα διάμετρος τεθεῖσα πλευρὰ ἴσον τῷ οὗ ἐστι διάμετρος ποιεῖ τετράγωνον, ἡ δὲ κυρίως διάμετρος ἡ ἐκ τῶν γωνιῶν ποιεῖ διπλάσιον. Εἶπω δὲ καὶ ἄλλο, ὅπως δείξω ὅτι τὸ εἶδος χρειττόνως τὸ κυκλικὸν εἰδοποίησε σχῆμα τοῦ τετραγώνου καὶ πάντων πρὸς τὸ δεῖξαι, ὅτι τὰ τοῦ κύκλου μέρη ἅπαντα ἴσα πρὸς τὸ κέντρον καὶ αὐτοῦ τετραγώνου· δεῖ δὲ τέμνειν διὰ τῶν διαμέτρων αὐτῶν καὶ δεῖξαι ὅτι ἴσα τὰ μέρη πάντα αὐτοῦ. Ἔστω ὁ Β Γ κύκλος, κέντρον δὲ τούτου τὸ Χ. Διαστήματα δὲ τὸ Α Γ Β Δ καὶ ἤχθω ἀπὸ τῆς Α περατουμένη εὐθεῖα ἐπὶ τὴν Γ διὰ τοῦ Χ, ὡσαύτως καὶ ἀπὸ τῆς Δ ἐπὶ τῆς Β αἵ εἰσι τοῦ Β Γ κύκλου διάμετροι. Κέντρῳ δὲ πάλιν τῷ Β, κύκλος γεγράφθω ὁ Ν Η, διάμετρος δὲ ἡ Χ Ν, ἑτέρα δὲ ἡ Φ Η. Ὡσαύτως δὲ κέντρῳ τῷ Δ κύκλος γεγράφθω ὁ Χ Θ, διάμετρος δὲ ἡ Λ Θ, ἑτέρα δὲ ἡ Ρ Χ. Καὶ αὖθις κέντρῳ τῷ Γ, κύκλος γεγράφθω ὁ Η Μ, διάμετρος δὲ ἡ Χ Μ, καὶ ἄλλη ἡ Θ Η. Καὶ πάλιν κέντρῳ τῷ Α, κύκλος γεγράφθω ὁ Φ Χ, διάμετρος δὲ ἡ Ε Χ, καὶ ἑτέρα ἡ Λ Φ. Λέγω γοῦν ὅτι τὰ τῶν τοῦ Β Γ κύκλου πέρατα διαμέτρων Β Γ Δ Α κέν-

A τρα ἐστὶ τῶν Φ Ν Η Η Μ Θ Θ Ρ Λ Λ Ε Φ κύκλων, καὶ ἁπάντων τούτων πέρας τὸ Χ Τὰ γοῦν τοῦ Β Γ

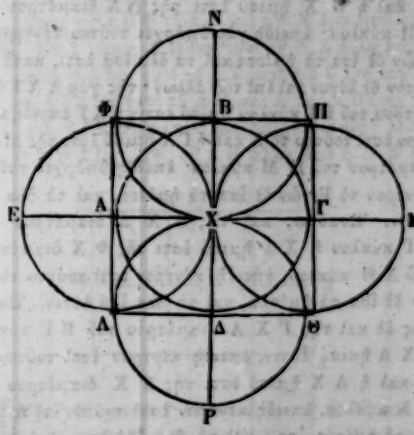

B κύκλου πέρατα τῶν διαμέτρων Β Γ Δ Α κέντρα ἐστὶ τῶν ἑτέρων κύκλων, τὸ δὲ Χ πέρας αὐτῶν. Ἐπεὶ δὲ πέρας τῶν Β Ρ Γ Δ Α κέντρων ἐστὶ τὸ Χ ὑπάρχει δὲ τὸ τῶν ἡμίσεων αὐτῶν διαμέτρων, ἀναγκαίως ὑπάρχει καὶ τὰ Ν Μ Ρ Ε πέρατα τῶν ἐκτὸς ἡμικυκλίων ἡμίσεια τῶν Ν Χ Μ Χ Ρ Χ διαμέτρων·

diametri et lineæ rectæ ad centrum ductæ, et quæ a centro ducuntur, sive minor sive major fiat circulus, semper sunt æquales. At quadratum ratione diametrorum non ita se habet. C Nam sumpta illa quæ est linearum ratione diameter et latus effecta æquale quadratum efficit ejus cujus est diameter. At quæ proprie dicitur diameter, nempe angulorum ratione dicta diameter efficit quadrati duplum. Dicamus etiam aliud ut ostendamus formam circularem præstantiorem esse quadrato et aliis quibuslibet figuris. Ad ostendendum omnes circuli partes æquales esse ad centrum non autem quadrati partes : oportet secare circulum diametris ipsis. Esto B C circulus, centrum vero hujus sit X. Intervalla vero sint A C B D. Ducatur linea ab A per X quæ terminetur in C: eodem modo a puncto D in punctum B ducatur altera linea, sintque ambæ diametri circuli B C. Rursus circum centrum B circulus describitur N K : sitque D una diameter X N, altera vero H K. Eodem modo circum centrum D describatur circulus X T : sitque una diameter L T, altera vero R X. Rursum circum centrum C circulus describatur KM, sitque diameter una X M, altera vero T K. Et rursus circum centrum A circulus describatur H X, sitque diameter una E X, altera vero L H. Dico igitur in circulo B C fines seu terminos diametrorum nempe B C D A esse centra circulorum H N K, K M T, T R L, L E H, et horum omnium centrum esse X. Extremitates ergo diametrorum quæ sunt B C D A in circulo B C, sunt aliorum circulorum centra.

Circulorum vero istorum omnium terminus est X. Quoniam autem terminus diametrorum B C, D A

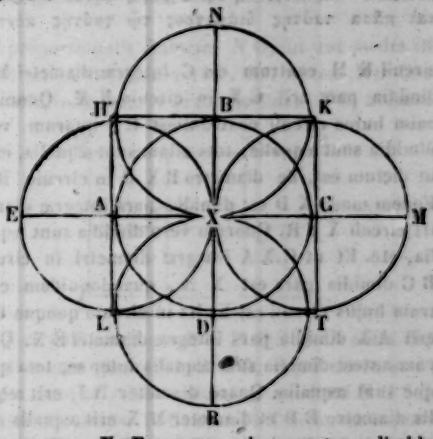

est centrum X. Est autem etiam centrum dimidiarum diametrorum, necessario quoque N M R E qui sunt termini seu extremitates exteriorum semicirculorum sunt dimidiæ partes diametrorum N X, M X, E X. Quoniam autem X B est dimidia diameter integræ diametri D X B, quandoquidem hujus centrum est X, B X quoque erit dimidia diameter integræ diametri N X, in circulo N H. Quoniam enim circuli A K centrum est B quorum vero dimidia sunt æqualia, tota inter se quoque sunt æqualia : sane diametri inter se erunt æquales (1). Eadem ratio est etiam aliarum diametrorum in aliis circulis. Nam diametri integræ X M dimidia pars est X E. Quoniam enim

(1) Locus in Græca mendosus est.

ἐπειδὴ δὲ τῆς τοῦ Β Ι κύκλου διαμέτρου Δ Χ Β Α ἡμισύ ἐστιν ἡ Χ Β ἐπειδὴ κέντρον ἐστὶ τούτου τὸ Χ, καὶ ἡ Β Χ ἡμισύ ἐστι τῆς Ν Χ διαμέτρου τοῦ Ν Η κύκλου· ἐπειδὴ γὰρ ὑπάρχει τούτου κέντρον τὸ Β ὧν δὲ ἴσα τὰ ἡμίσεα καὶ τὰ ὅλα ἴσά ἐστι, κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· τῆς γὰρ Α Χ Γ διαμέτρου τοῦ Β Γ κύκλου ἡμισύ ἐστιν ἡ Χ Γ ἐπειδὴ κέντρον ἐστὶ τούτου τὸ Χ, καὶ ἡ Γ Χ ἡμισύ ἐστι τῆς Μ Ι Χ διαμέτρου τοῦ Η Μ κύκλου· ἐπειδὴ ὑπάρχει τούτου κέντρον τὸ Γ· ὧν δὲ ἴσα τὰ ἡμίσεα, καὶ τὰ ὅλα ἴσα ἐστίν. Ὡσαύτως καὶ τῆς Β Χ Δ διαμέτρου τοῦ Β Γ κύκλου ἡ Χ Δ ἡμισύ ἐστι τῆς Φ Χ διαμέτρου τοῦ Χ Θ κύκλου, ἐπειδὴ κέντρον ἐστὶ τούτου τὸ Δ· ὧν δὲ ἴσα τὰ ἡμίσεα, καὶ τὰ ὅλα ἴσά ἐστιν. Ὡσαύτως δὲ καὶ τῆς Γ Χ Α διαμέτρου τοῦ Β Γ κύκλου ἡ Χ Α ἡμισύ ἐστιν, ἐπειδὴ κέντρον ἐστὶ τούτου τὸ Χ καὶ ἡ Α Χ ἡμισύ ἐστι τῆς Ε Χ διαμέτρου τοῦ Φ Χ κύκλου, ἐπειδὴ κέντρον ἐστὶ τούτου τὸ Α· ὧν δὲ τὰ ἡμίσεα ἴσα, καὶ τὰ ὅλα ἴσά ἐστι, καὶ ἡ ἄρα Ν Χ διάμετρος τῇ Β Δ ἴση ἐστὶ, καὶ ἡ Μ Χ τῇ Λ Γ ἀλλὰ καὶ ἡ Φ Χ τῇ Β Δ καὶ ἡ Ε Χ τῇ Α Γ καὶ ἑκατέρα τῇ ἑκατέρᾳ ἴσαί εἰσι· τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ἴσα, καὶ ἀλλήλοις ἴσά ἐστι, καὶ ὧν τὰ μέρη ἴσα, καὶ τὰ ὅλα ἴσά ἐστι. Καὶ τῶν ἄρα ἴσων διαμέτρων οἱ κύκλοι ἴσοί εἰσι, καὶ πάντα τὰ τοῦ κύκλου πέρατα ἴσά ἐστιν. Ἐπεὶ δὲ καὶ τὰ τῆς σφαίρας πέρατα δέχονται τοὺς αὐτοὺς κύκλους καὶ πέρατα, ὧν θάτερα θατέρους καὶ κατὰ τῆς σφαίρας μέρη πάντα ἴσά ἐστι, καὶ πᾶσα ταύτης διάμετρος τῷ ταύτης κέντρῳ

περαιουμένη· Ἀλλὰ καὶ ἣν συστήσεις σφαῖραν ἴση ἐστὶ τῇ ἧς ἐστι διάμετρος, καὶ ὃ σχῆμα ποιήσουσιν αἱ τῆς διαμέτρου εὐθεῖαι ταύτῃ ἴσόν ἐστι, καθὰ δὴ καὶ τοῦ κύκλου· συνέστησαν γὰρ αἱ Θ Γ Η Φ Β Η Λ Α Φ Θ Δ Λ τῶν κύκλων διάμετροι τὸ Φ Η Θ Λ τετράγωνον, τοῦτο δὲ ποιήσουσι καὶ αἱ τῆς σφαίρας διάμετροι ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

δ'. Τοῦτο δὲ οὐχ εὕρῃ τις εἰς πᾶσαν γραμμὴν καὶ τὸ μὴ τοῦ τετραγώνου τὰς διὰ τοῦ μέσου καὶ κέντρου ἠγμένας, καὶ αὖθις πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι οὔτε ἴσον τῷ τετραγώνῳ πᾶσα διάμετρος διὰ τοῦ κέντρου καὶ μέσου ἠγμένη, τὸ αὐτὸ ποιεῖ οὗ διάμετρος, οὔτε ἕτερον ἴσον καὶ τῷ αὐτῷ· δεῖ γοῦν ἀνίσους τὰς τοῦ τετραγώνου δεῖξαι διαμέτρους· καὶ τὰ ἐκ τούτων

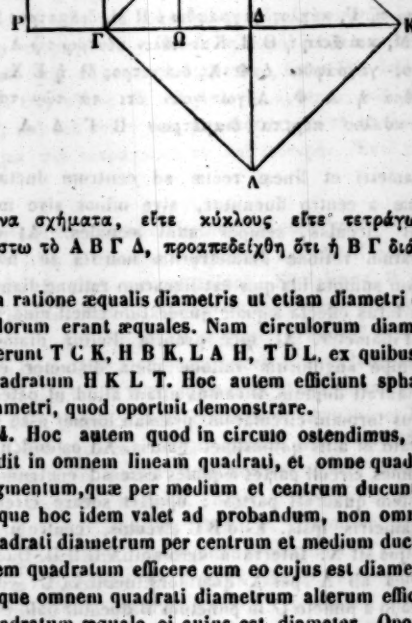

μενα σχήματα, εἴτε κύκλους εἴτε τετράγωνα. Ἔστω τὸ Α Β Γ Δ, προαπεδείχθη ὅτι ἡ Β Γ διάμε-

circuli K M centrum est C, integræ diametri M X dimidia pars erit C X in circulo K M. Quoniam enim hujus circuli centrum est C: quorum vero dimidia sunt æqualia, tota etiam sunt æqualia, etc., ut dictum est, de diametro B X D in circulo B C. Eodem modo X D est dimidia pars integræ diametri circuli X T R. Quorum vero dimidia sunt æqualia, etc. Et ut C X A integræ diametri in circulo B C dimidia pars est X A, quandoquidem centrum hujus circuli est X, ita in circulo quoque H X erit A X dimidia pars integræ diametri E X. Quorum autem dimidia sunt æqualia inter se, tota quoque sunt æqualia. Quare diameter N X erit æqualis diametro B D et diameter M X erit æqualis diametro A C. Præterea diameter R X erit æqualis diametro D B, et diameter E X similiter æqualis diametro A C, et singuli singulis æquales sunt. Quæ enim eidem sunt æqualia, inter se sunt æqualia. Et quorum partes sunt æquales, integra quoque inter se sunt æqualia. Circuli ergo æqualium diametrorum sunt æquales, et omnes circuli extremitates sunt inter se æquales. Quoniam autem sphæræ extremitates eosdem circulos capiunt, quorum singillatim partes inter se sunt æquales, eorum quoque omnes simul partes erunt æquales et quælibet hujus diameter illius centro terminabitur. Quin etiam si sphæram constituas, erat æqualis sphæræ, cujus diameter est æqualis, et quam figuram efficient rectæ diametri lineæ, ea ipsa figura erit ex

illa ratione æqualis diametris ut etiam diametri circulorum erant æquales. Nam circulorum diametri fuerunt T C K, H B K, L A H, T D L, ex quibus fit quadratum H K L T. Hoc autem efficiunt sphæræ diametri, quod oportuit demonstrare.

4. Hoc autem quod in circulo ostendimus, non cadit in omnem lineam quadrati, et omne quadrati segmentum, quæ per medium et centrum ducuntur. Atque hoc idem valet ad probandum, non omnem quadrati diametrum per centrum et medium ductam idem quadratum efficere cum eo cujus est diameter, neque omnem quadrati diametrum alterum efficere quadratum æquale ei cujus est diameter. Oportet

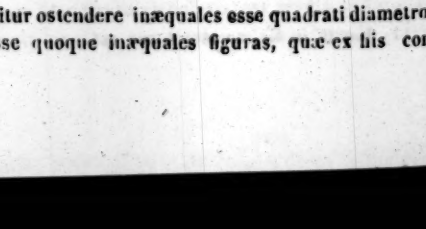

igitur ostendere inæquales esse quadrati diametros: esse quoque inæquales figuras, quæ ex his confi-

τρος συνέστησε τὸ Β Κ Λ Γ τετράγωνον, οὗ πλευρὰ γέγονεν. Ἔχει δὲ τὸ μὲν, Α Β Γ Δ δύο τρίγωνα τὰ Δ Β Γ τὸ δὲ Β Κ Λ Γ· τέσσαρα ἴσα τοῖς δυσὶ τὸ Δ Β Κ Δ Δ Κ Δ Γ Δ Δ Γ Β, οὗ δὲ τὰ τεταρδύο τοῖς τινος δυσὶν ἡμίσεσιν ἴσα, τὸ ὅλον διπλάσιόν ἐστιν αὐτοῦ, τοῦ Α Β Γ Δ· ἄρα τὸ Β Κ Λ Γ τετράγωνον διπλάσιόν ἐστιν. Ἡ ἄρα τοῦ τετραγώνου τῶν γωνιῶν διάμετρος διπλάσιον αὐτοῦ συνίστησιν ἀεὶ τετράγωνον, ὅπερ ἔδει δεῖξαι. Δεικνύειν δὲ δεῖ ὁμολογουμένως τὰ ἀποδειχθέντα. Δεῖ γοῦν δεῖξαι ὅτι καὶ ἡ Ν Ω διάμετρος τῶν εὐθειῶν τοῦ Α Β Δ τετραγώνου, τετραγώνου τε θεῖσα πλευρὰ ἴσον καὶ πάλιν αὐτὸ ποιεῖ οὗπερ ἐστὶ διάμετρος. Ἐπεὶ τοίνυν μέσον τῶν ἐφ' ἑκάτερον ἀνάλογόν ἐστι τὸ Ν τῆς Β Α πλευρᾶς, τοῦ Α Β Γ Δ τετραγώνου, ἔστι δὲ καὶ ἡ Ν Σ ἴση τῇ Α Β, ὡς ἀπεδείχθη, καὶ ἡ Α μέση ἀνάλογός ἐστι τῆς Σ Ν. Ἐπεὶ δὲ τῆς Ν διαμέτρου πέρας ἐστὶ τὸ Ω τοῦ Α Β Γ Δ τετραγώνου, ἔστι δὲ πέρατα τῆς Α Β πλευρᾶς ἡ Γ Δ, καὶ ἡ Ω μέση ἀνάλογός ἐστι τῇ Δ Γ. Καὶ ἐπεὶ δὲ ἡ Α γωνία μέση ἀνάλογός ἐστι τῇ Ν Σ πλευρᾷ, καὶ ἡ Γ γωνία μέση ἀνάλογός ἐστι τῇ Ω Ρ πλευρᾷ· τοῖς γὰρ ἴσοις ἴσα προστεθέντα, πάντα ἴσά ἐστιν· ἐπεὶ δὲ τῇ Ν Ω διαμέτρῳ μέση ἀνάλογός ἐστιν ἡ Χ ὡς τοῦ Α Β Γ Δ κέντρου, ὑπάρχει δὲ ἡ Ν Ω τῇ Α Β ἴση, ἀλλὰ δὴ καὶ τῇ Δ Γ ἀναγκαίως καὶ τὸ Θ κέντρῳ ἐστὶ τοῦ Ν Ω Γ Σ τετραγώνου, ἐπειδὴ τὸ Α μέση ἀνάλογός ἐστι τῇ Ν Σ πλευρᾷ. Ὡς γὰρ τοῦ Α Β Γ Δ τετραγώνου ἡ Ν Ω διάμετρος, ἧς

A κέντρον τὸ Χ οὕτως καὶ τοῦ Ν Ω Γ Σ τετραγώνου διάμετρος, ἧς ἐστι κέντρον τὸ Θ. Ὡς γὰρ ἡ Μ Θ τῇ Ω Ν ἴση, οὕτω καὶ ἡ Χ Ψ τῇ Δ Γ· καὶ ὡς ἡ Δ Γ τῇ Ν Σ ἴση, οὕτως καὶ ἡ Ω Φ τῇ Σ Ρ καὶ ἡ Χ Ψ ἄρα ὁμοίως τῇ Θ Μ. Ἐπεὶ γὰρ ἡ Α Β ἴση ἐστὶ τῇ Ν Σ ἀλλὰ καὶ τῇ Β Δ, καὶ ἡ Β Δ ἴση ἐστὶ τῇ Δ Γ, καὶ ἡ Δ Γ ἴση ἐστὶ τῇ Γ Α, καὶ ἡ Γ Α ἴση ἐστὶ τῇ Α Β, καὶ εἰ τῆς Α Β ἴσης πάσαις ἐστὶν ἡ Ν Σ ἴση πάσαις ἐστὶ ταῖς ἴσαις αὐτῇ. Πάλιν ἐπειδὴ ἡ Ν Σ ἴση ἐστὶ τῇ Α Β ἀλλὰ καὶ ἡ Σ Φ ἴση

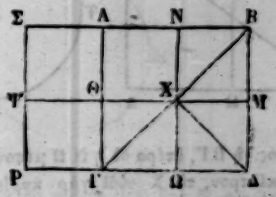

B

ἐστὶ τῇ Ρ Ω, καὶ ἡ Ρ Ω ἴση ἐστὶ τῇ Ω Ν, καὶ ἡ Ν Ω ἴση ἐστὶ τῇ Ν Σ εἰ τῆς Ν Σ ἴση ἐστὶ πάσαις, ἡ Α Β ἴση ἐστὶ ταῖς ἴσαις αὐτῇ. Καὶ ἐπεὶ αἱ τοῦ Α Β Γ Δ τετραγώνου πλευραὶ ἴσαί εἰσι ταῖς τοῦ Ν Σ Ρ Ω, καὶ ταῦτα ἰσά ἐστι. Τὰ γὰρ ἴσα τεθέντα ἴσοις, πάντα ἰσά ἐστι, καὶ ὧν ἴσα τὰ μέρη καὶ ταῦτα ἰσά ἐστι, καὶ αἱ διάμετροι αὐτῶν ἴσαί εἰσι καὶ τὰ κέντρα αὐτῶν ἴσους ἔχουσι τόπους, καὶ τὸ Χ ἄρα Θ εἰς ὃν εἰσι κέντρα, καὶ ταῦτα ἰσά ἐστιν. Ἡ ἄρα τοῦ τετραγώνου διάμετρος ἡ ἐκ τῆς πλευρᾶς, ἴσον τῷ οὗ ἦν τετραγώνου, ὅπερ ἔδει δεῖξαι· καὶ ἐπεὶ

ciuntur, sive sint circuli, sive quadrata. Esto A B C D quadratum, supra ostensum est B C diametrum constituisse B K L C quadratum, cujus latus ipsa diameter effecta est. Habet autem quadratum ABCD duo triangula, nempe D B C et A B C. At quadratum B K L C habet quatuor triangula æqualia, nempe D B K, D L K, D C L, D C B. Quorum duo sunt æqualia duobus illis quæ illud superius quadratum constituunt. Cujus vero quatuor partes sunt tantæ, ut harum duæ duabus dimidiis partibus alicujus sint æquales, certe totum illud est duplum hujus. Quare quadratum B K L C est duplum quadrati A B C D. Diameter ergo angulorum quadrati duplum ipsi s quadrati constituit quadratum, quod oportuit demonstrare. Oportet autem hoc ipsum ex confessis apertissime declarare. Demonstrandum est igitur quod diameter rectarum linearum N O, quadrati A B C D, si fiat latus quadratum æquale constituat ei quadrato, cujus est diameter. Quoniam autem N est medium utrinque proportionale lateris A B in quadrato A B C D. Est autem N Q æqualis lineæ A B, ut prius demonstratum est, sane A medium alterum proportionale erit lineæ Q N. Quoniam autem diametri N quadrati A B C D, terminus est O: sunt autem C D termini lateris A B, erit O similiter medium proportionale lateris D C. Et quoniam angulus medius A est proportionnalis lateris N Q, angulus quoque C erit medius proportionalis lateris O S. Æqualibus enim æqualia si addantur omnia sunt æqualia. Quoniam autem P est me-

C

D

dia proportionalis diametri N O, et est media illa quadrati A B C D centrum. Est autem N O linea æqualis lineæ A B, et præterea lineæ D C, necessa-

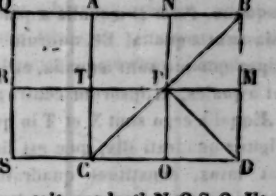

rio T centrum erit quadrati N O S Q. Ut enim N O est diameter quadrati A B C D, cujus centrum est P: ita quoque A C est diameter quadrati N O S Q, cujus centrum est T. Ut enim M T linea est æqualis lineæ N O, ita quoque P R est æqualis lineæ A C. Et ut A C est æqualis lineæ N Q: ita quoque linea OS est æqualis lineæ Q S. Linea ergo P R est æqualis lineæ T M. Cum enim linea A B sit æqualis lineæ N Q atque etiam lineæ B D, linea quoque B D erit æqualis lineæ D C, et linea D C æqualis lineæ C A, et linea C A æqualis lineæ A B. Quod si linea N Q lineæ A B est æqualis, æqualis est omnibus huic æqualibus. Rursus quoniam linea N G est æqualis lineæ A B; præterea linea Q S est æqualis lineæ S O, et S O æqualis est lineæ O N et linea O N æqualis est lineæ N Q: si linea A B æqualis est lineæ N Q, ut est, æqualis est quoque omnibus et æqualis omnibus ipsi æqualibus. Et quoniam latera quadrati A B C D sunt æqualia late-

γῶν ἡ κυρίως διάμετρος τοῦ τετραγώνου, ἡ ἐκ τῶν γωνιῶν διπλάσιον τούτου ποιεῖ, ἡ δὲ ἐκ τῆς πλευρᾶς ἴσον αὑτῷ, οὐκ ἄρα ἴσα πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ, ὅπερ ἔδει δεῖξαι· Δεῖ δὲ καὶ τὰς διαμέτρους αὐτοῦ κύκλου διαμέτρους θεῖναι καὶ δεῖξαι ὅτι ἀνίσους αὐτὰς

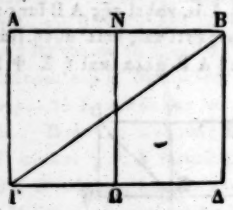

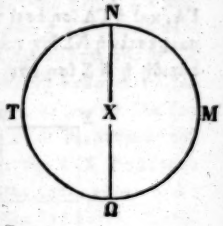

ρία διάμετος, ἡ Β Γ, ἑτέρα δὲ ἡ Ν Ω μέσον δὲ τούτων, καὶ οἷον κέντρον, τὸ Χ οὐδὲ γὰρ κυρίως κέντρον τοῦτο, ἀλλὰ μέσον, διαφέρει γὰρ τοῦ μέσου τὸ κέντρον κατὰ τὸν ἐμὸν λόγον, τὸ ὅτι αἱ πρὸς τὸ κέντρον προσπίπτουσαι εὐθεῖαι ἐκ τῆς περιμέτρου ἴσαι ἀλλήλαις εἰσὶ, τὸ δὲ μέσον τούτου, ὅτι πᾶσαι μὲν προσπίπτουσιν εἰς αὐτὸ, οὐ πᾶσαι δὲ ἀλλήλαις ἴσαι εἰσιν, ὥστε κυρίως κέντρον ἐπὶ τοῦ κύκλου καὶ τῆς σφαίρας ὀνομάζεσθαι λέγομεν· πᾶν γὰρ εἴ τι κέν-

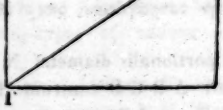

ribus quadrati N Q S O, ipsa etiam quadrata sunt inter se æqualia. Nam si æqualia æqualibus addantur, omnia sunt æqualia. Et quorum partes sunt æquales, ipsa quoque sunt æqualia, et ipsorum diametri sunt æquales, et ipsorum centra æqualia loca obtinent. Æqualia ergo sunt X et T in quibus centra sunt. Si igitur quadrati illa, quæ est linearum diameter, fiat latus, constituet quadratum alterum æquale ei cujus est diameter quod demonstrare oportuit. Quoniam igitur quæ proprie diameter appellatur, nempe illa quæ angulorum quadrati est diameter, duplum quadrati illius cujus est diameter constituit: at illa quæ linearum dicitur diameter æquale quadratum constituit: non ergo æquales erunt omnes ipsius partes; quod oportuit ostendere. Oportet autem ipsius diametros circulis adaptare et ostendere inæquales esse (quod nullo negotio fieri potest) et ut diametros inæquales, ita etiam sphæras inæquales constitui. Cum duæ sint diametri

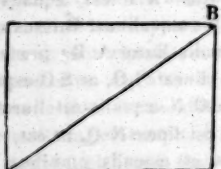

γενέσθαι, ὅπερ ῥᾴδιον, καὶ εἰ τοῦτο, καὶ σφαῖρας ἀνίσους συστῆσαι· τοῦ Α Β Γ Δ τετραγώνου δύο διάμετροί εἰσιν ἡ Β Γ Ν Ω· δεῖ δὲ ἀνίσων δεῖξαι διαμέτρους κύκλων αὐτὰς, καὶ εἰ κύκλων φανῶσι, καὶ σφαιρῶν ἀναγκαίως εἰσίν. Ἔστω ἡ τῶν γωνιῶν καὶ κυ-

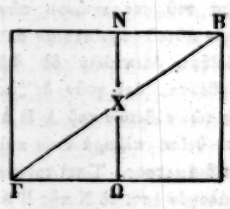

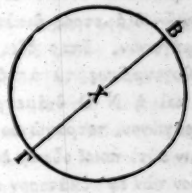

τρον, καὶ μέσον καὶ στιγμὴ καὶ σημεῖον, εἴ τι δὲ μέσον, ἡ στιγμὴ, ἡ σημεῖον, οὐ κέντρον, ὥσπερ οὐδὲ πᾶσα εὐθεῖα γραμμὴ διὰ τοῦ μέσου ἠγμένη καὶ περατουμένη, κυρίως διάμετρος, ἀλλ' ἁπλῶς, κυρίως δὲ διάμετρός ἐστιν ἡ τὰ μείζω ἄκρα περατουμένη ὑπ' αὐτῶν συνδέουσα, οἷον ἡ Β Γ, κυρία δὲ καὶ κυριωτάτη καὶ πρωτίστη, ἡ Χ Θ ἴση ἐστὶ ταῖς οὗ ἐστι διάμετρος διαμέτροις πάσαις. Λέγω γοῦν ὅτι ἡ μὲν Β Γ ἧς μέσον τὸ Χ διάμετρος τεθεῖσα

quadrati A B C D, nempe B C N O, oportet inæqualium circulorum esse diametros ipsos ostendere. Quod si circulorum inæqualium sunt diametri, necessario quoque inæqualium sphærarum erunt diametri. Esto angulorum quadrati diameter quæ proprie dicitur diameter B C, altera vero N O, medium vero harum et veluti centrum X. Neque enim proprie centrum est hoc, sed medium. Nam meo judicio centrum differt a medio, quod omnes lineæ ex circumferentia in centrum concurrentes, sint inter se æquales; at in medium quidem concurrant omnes lineæ, sed non sint æquales. Quare proprie centrum in circulo et sphæra usurpari dicimus. Omne enim centrum est medium, punctum et extremitas: at si quid est medium, non statim est punctum, aut extremitas aut centrum. Ut nec omnis linea recta per medium ducta et terminata est proprie diameter, sed proprie est diameter illa linea recta, quæ a duabus majoribus extremitatibus

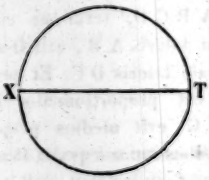

τὸν Π Θ προσελάβετο κύκλον ἐν ἑαυτῇ περιγράψασα ὡς τούτου διάμετρος, ἡ δὲ Ν Ω ἧς καὶ αὐτῆς μέσον τὸ Χ τὸν Τ Μ· ἐπεὶ τοίνυν ἡ Β Γ διπλάσιον τετράγωνον ποιεῖ, οὗ ἐστι διάμετρος, τὸ γὰρ ἀπὸ τῆς τοῦ τετραγώνου διαμέτρου καταγραφὲν τετράγωνον διπλάσιόν ἐστι, τοῦ οὗ ἐστι διάμετρος ἡ τοῦτο συστήσασα, ἡ δὲ παρ' ἡμῶν ὀνομαζομένη διάμετρος ἴση οὖσα

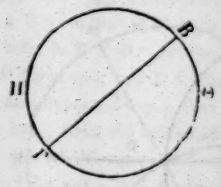

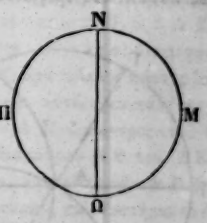

οὔτε πᾶσαι πλευραὶ τεθεῖσαι ἴσον τούτῳ ποιοῦσι τετράγωνον, οὔτε πᾶσαι μὴ ἴσον, οὔτε πᾶσαι ἴσων κύκλων ὑπάρχει διάμετροι· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον οὐδὲ σφαῖραν πᾶσαι ἴσην ποιοῦσιν, ἀλλὰ αἱ μὲν μείζονα, αἱ δὲ ἐλάττονα, ἐπειδὴ καὶ ἡ τῆς σφαίρας κατὰ κύκλους ἐστὶν ἐπιφάνεια, ἥ τε θεῖσαι αἱ τοῦ τετραγώνου διάμετροι ἐλάττονας καὶ μείζονας ποιήσουσι σφαίρας ὡς καὶ κύκλους, ὥστε οὐχ ὡς εἰς τὸν κύκλον καὶ τὴν σφαῖραν τὸ εἶδος εἰδοποίησε τὴν ὕλην, οὕτως καὶ εἰς αὐτὸ, οὔτε εἰς ἓν ἕτερον· τὰ γὰρ τοῦ

terminata, ipsas copulat ut B C, maxime vero propria et inter omnes prima, ut X T, quæ est æqualis omnibus diametris circuli illius, cujus est diameter. Dico igitur diametrum B C, cujus X est medium circulum P T circumscriptum majorem assumere circulo T M, quem assumit diameter N O cujus medium itidem est X. Quoniam igitur diameter quadratum constituit duplum illius, cujus est diameter (nam quadratum descriptum a quadrati

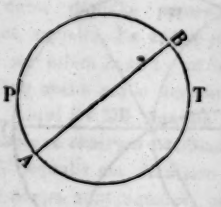

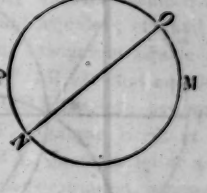

qui majorem comprehendit diametrum A B, major est circulo P M, qui N O minorem assumit. Non omnes ergo diametri quadratorum latera effectæ æqualia quadrata efficiunt, neque omnes inæqualia, neque omnes æqualium circulorum sunt diametri; ex eadem ratione non omnes sphæram æqualem efficiunt, sed partim majorem, partim minorem. Quoniam autem sphæræ superficies ex circulis constat diametri quadratorum circulis accommodatæ, majores et minores sphæras efficiunt ut circulos. Quare non ita forma materiam circuli et sphæræ informavit, ut sibi et aliis figuris haberent, quod habent. Nam circuli partes sunt omnes æquales

πλευρὰ, ἴσον καὶ καταγράφει τετράγωνον οὗ ἐστι διάμετρος τὸ δὲ διπλάσιον τοῦ ἡμίσεως μεῖζον, καὶ ὃς ἄρα κύκλος συμπεριλάβῃ τὴν μείζονα διάμετρον εἰς οἰκείαν διάμετρον, ἐξ ἀνάγκης μεῖζων ἐστὶ τοῦ τὴν ἐλάττονα συμπεριλαβόντος εἰς οἰκείαν διάμετρον· ὁ ἄρα Π Θ κύκλος, ὁ τὴν Β Γ λαβὼν, μείζων ἐστὶ τοῦ τὴν Ν Ω λαβόντος Τ Μ. Αἱ ἄρα τοῦ τετραγώνου διάμετροι

κύκλου μέρη ἴσα πάντα, καὶ ὅσα ἂν ποιῶσιν αἱ τούτου διάμετροι, ἰσά ἐστιν, ὡς ἐδείχθη, αἱ δὲ τοῦ τετραγώνου οὔτε αὐτῷ ἴσον πᾶσαι ποιοῦσιν ὃ ποιοῦσιν, οὔτε μὴ ἴσον, ἀλλ' αἱ μὲν ἴσον, αἱ δὲ οὐκ ἴσον. Τοῦτο δὲ καὶ εἰς ἕτερα, καθὼς ἐν τοῖς κύκλοις ἐδείχθη. Τὸ ἄρα εἶδος κρειττόνως τὴν ὕλην σφαῖραν καὶ κύκλον ἢ τετράγωνον εἰδοποίησε, καὶ ἐδείχθη καθὼς ἔδει τοῦτο δειχθῆναι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τριγώνου καὶ πάντων. Ἔστι δὲ οὕτως· αἱ τοῦ τριγώνου διάμετροι αἱ ἐκ τοῦ κέντρου καὶ μέσου διερχόμεναι, εἰ τεθῶσι

diametro, duplum est illius quadrati cujus est diameter ex qua effectum est). At illa diameter quæ nobis dicitur æqualis lateri quadrati illius cujus est diameter, quadratum constituit æquale illi cujus est diameter. Atqui duplum est dimidio majus. Circulus ergo, qui majorem diametrum comprehendit et sibi accommodat, necessario major est circulo illo qui minorem comprehendit, et sibi accommodat diametrum. Circulus ergo P Τ

et quæcunque efficiunt circuli diametri æqualia sunt, ut demonstratum est. At non omnes quadrati diametri æquale quod faciunt, quadratum reddunt; neque inæquale sed partim æquale, partim inæquale. Atque hanc suam proprietatem aliis quoque figuris communicant, ut in circulis majoribus et minoribus demonstratum est. Forma ergo materiam globi et circuli præstantiori modo, quam materiam quadrati informavit. Atque hoc demonstratum est eo modo, quo demonstrandum fuit. Quod etiam in triangulo observari potest et in omnibus aliis figuris. Ac hunc in modum demonstratur, quæ ex centro per medium ducuntur trianguli diametri, si-

διάμετροι, μείζονας καὶ ἐλάττονας ποιήσουσι κύκλους, ἀλλὰ καὶ τριγώνων εἰ τεθῶσι πλευραὶ, μείζονα καὶ ἐλάττονα ποιήσουσι τρίγωνα, αἱ δὲ τοῦ κύκλου ἐκ τοῦ κυρίως κέντρου καὶ μέσου διερχόμεναι καὶ κύκλους ἴσους, εἰ τεθῶσι, ποιήσουσι, ἀλλὰ καὶ πᾶν ἄλλο σχῆμα. Δεῖ γοῦν ἴσους δεῖξαι τοὺς τοσάδε τοὺς κύκλους, καὶ τὸ ἐκ τῶν διαμέτρων αὐτῶν τρίγωνον· εἶτα ὅτι οὐχ οὕτως καὶ ἐπὶ τοῦ τριγώνου τῷ Ν κατὰ τὴν τῶν στοιχείων θέσιν. Ὡς ἄρα τοῦ Π κέντρον τὸ Ν καὶ πέρατα τῆς αὐτοῦ διαμέτρου τὸ Α Β, οὕτως καὶ τοῦ Α Η κέντρον τὸ Α πέρατα δὲ τὸ Ε Ν τῆς

A κέντρῳ, κύκλος γεγράφθω ὁ Π Θ διαστήματι τῷ Α Β καὶ τῷ Α κέντρῳ, κύκλος γεγράφθω ὁ Γ Η διαστήματι τῷ Ε Ν καὶ τῷ Β κέντρῳ, κύκλος γεγράφθω ὁ Σ Λ διαστήματι τῷ Χ Ν τῷ Ι κέντρῳ, κύκλος γεγράφθω ὁ Ζ Ι διαστήματι τῷ Ψ Ν καὶ τῷ Υ κέντρῳ, κύκλος γεγράφθω ὁ Ζ Κ διαστήματι τῷ Ω Ν· αἱ γοῦν Α Β Ε Ν Χ Ν Ω Ν Ψ Ν διάμετροί εἰσι τῶν Π Θ Μ Η Σ Λ Ζ Κ Ζ Τ κύκλων, ἑκατέρα ἑκατέρου, αὐτοῦ διαμέτρου, καὶ τοῦ Σ Α κέντρον μὲν τὸ Β πέρατα δὲ τῆς αὐτοῦ διαμέτρου τὸ Χ Ν, ὡσαύτως καὶ τοῦ Ζ Τ κέντρον μὲν τὸ Ι πέρατα δὲ τῆς αὐτοῦ

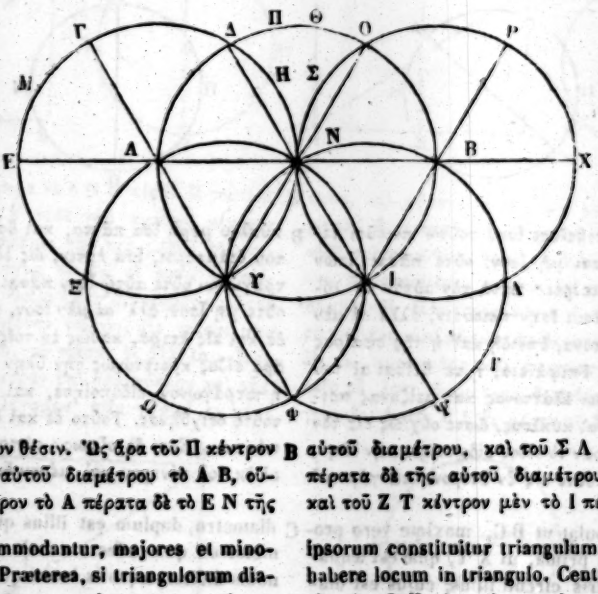

quidem circulis accommodantur, majores et minores efficiunt circulos. Præterea, si triangulorum diametri latera constituantur, majora atque minora efficient triangula. At circuli diametri quæ per medium centrum proprie dictum ducuntur, circulos æquales semper efficiunt, atque etiam quamlibet aliam figuram æqualem. Oportet igitur æquales circulos hos demonstrare et illud quod ex diametris ipsorum constituitur triangulum, deinde non idem habere locum in triangulo. Centro N, intervallo A B circulus Q H, describatur; item centro A, intervallo E N, circulus describatur C G; item centro B, intervallo Y N, circulus describatur S L; item centro I, intervallo I N circulus describatur F T; item centro U, intervallo FFU circulus describatur O K. Diametri igitur A B E N Y N F F N Z N circulorum

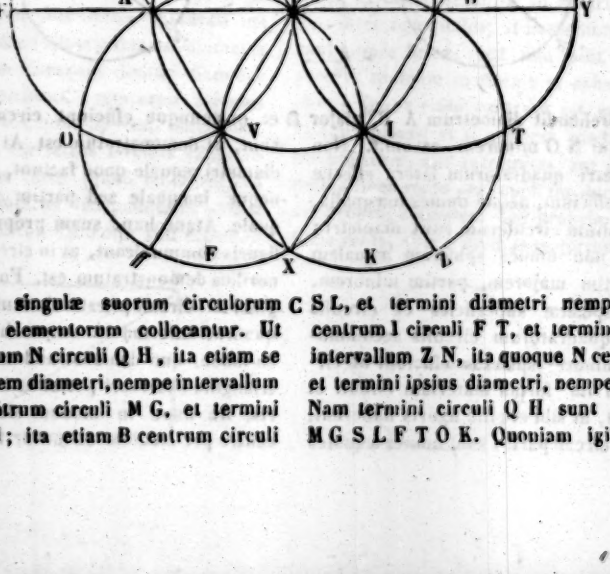

QHMGSLOKFT singulæ suorum circulorum C sunt. Et ex ordine elementorum collocantur. Ut igitur se habet centrum N circuli Q H, ita etiam se habent termini ejusdem diametri, nempe intervallum A B; ita etiam A centrum circuli M G, et termini diametri ipsius E N; ita etiam B centrum circuli S L, et termini diametri nempe Y N; ita etiam centrum I circuli F T, et termini diametri nempe intervallum Z N, ita quoque N centrum circuli O K, et termini ipsius diametri, nempe intervallum FF N. Nam termini circuli Q H sunt centra circulorum M G S L F T O K. Quoniam igitur termini dia-

διαμέτρου, τὸ Ψ Ν καὶ τοῦ Ζ Κ κέντρον μὲν τὸ Υ Α πέρατα δὲ τῆς αὐτοῦ διαμέτρου τὸ Ω Ν. Τὰ γὰρ Π Θ πέρατα κέντρα ἐστὶ τῶν Μ Η Σ Λ Ζ Τ Ξ Κ κύκλων. Ἐπεὶ γοῦν τὰ τοῦ Π Θ τῶν διαμέτρων πέρατα Α Β Υ Ο Ι Δ κέντρα ἐστὶ τῶν Μ Η Σ Λ Ξ Κ Ζ Τ κύκλων, τὸ δὲ κέντρον μέσον ἐστὶ τοῦ κύκλου πρὸς ὃ πᾶσαι αἱ προσπίπτουσαι εὐθεῖαι ἐκ τῆς τούτου περιφερείας ἴσαι ἀλλήλαις εἰσὶν, ὡς τὸ Ν ἄρα πρὸς τὸ Β καὶ τὸ Χ πρὸς τὸ Β τῶν γὰρ ἑκατέρων κέντρον τὸ Β ὡς καὶ τῶν Α Β κέντρον τὸ Ν ἀλλὰ καὶ τὸ Ρ Β Ι Β, ἴσά ἐστι τοῖς Ν Β Χ Β· κέντρον κοινὸν γὰρ τὸ Β. Ἡ ἄρα Ρ διάμετρος τοῦ Σ Λ κύκλου ἴση ἐστὶ τῇ Χ Ν αὐτοῦ διαμέτρῳ· ὧν γὰρ ἴσαι τὰ ἡμίσεα, καὶ τὰ ὅλα ἴσά ἐστι, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον· ὡς ἄρα τὸ Ν πρὸς τὸ Ι καὶ τὸ Ψ πρὸς τὸ Ι· τῶν γὰρ ἑκατέρων κέντρον τὸ Ι ὡς καὶ τῶν Δ Ι κέντρον τὸ Ν ἀλλὰ καὶ τὸ Β Ι Φ Ι ἴσά ἐστι τοῖς Ν Ι Ψ Ι· κέντρον κοινὸν γὰρ τὸ Ι ἡ ἄρα Β Φ διάμετρος τοῦ Ζ Τ κύκλου, ἴση ἐστὶ τῇ Ψ Ν αὐτοῦ διαμέτρῳ· ὧν γὰρ ἴσα τὰ ἡμίσεα, καὶ τὰ ὅλα ἴσά ἐστιν. Ὡσαύτως δὲ ὡς τὸ Ν πρὸς τὸ Υ καὶ τὸ Ω πρὸς τὸ Υ τῶν γὰρ ἑκατέρων κέντρον τὸ Υ ὡς καὶ τοῦ Υ Ο κέντρον τὸ Ν. Ἀλλὰ καὶ τὸ Α Υ Φ Υ ἴσά ἐστι τοῖς Ν Υ Ω Υ· κέντρον κοινὸν γὰρ τὸ Υ. Ἡ ἄρα Α Φ διάμετρος τοῦ Ξ Κ κύκλου, ἴση ἐστὶ τῇ Ω Ν αὐτοῦ διαμέτρῳ· ὧν γὰρ τὰ ἡμίσεα ἴσα, καὶ τὰ ὅλα ἴσά ἐστι, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Ὡς ἄρα τὸ Υ πρὸς τὸ Α καὶ τὸ Ε πρὸς τὸ Α τῶν γὰρ ἑκατέρων κέντρον τὸ Α ὡς καὶ τῶν Α Β Α κέντρον τὸ Ν ἀλλὰ καὶ τὸ Γ Α Υ Α ἴσά ἐστι τοῖς Ν Α Ε Α· κέντρον κοινὸν γὰρ τὸ Α. Ἡ ἄρα Γ Υ διάμετρος τοῦ Μ Η κύκλου ἴση ἐστὶ τῇ Ε Ν αὐτοῦ διαμέτρῳ· ὧν γὰρ τὰ ἡμίσεα ἴσα, καὶ τὰ ὅλα ἴσά ἐστιν. Ἐπεὶ γοῦν ἡ Γ Υ ἴση ἐστὶ τῇ Ε Ν καὶ ἡ Α Β τῇ Ν Χ καὶ ἡ Ρ Ι τῇ Β Φ καὶ ἡ Ψ Ν τῇ Ι Δ καὶ ἡ Ω Ν τῇ Υ Ο καὶ ἡ Φ Α τῇ Υ Γ καὶ ἑκάστη ἑκάστῃ ἴση ἐστὶ, τὰ γὰρ τῷ αὐτῷ ἴσα, καὶ ἀλλήλοις ἴσά ἐστι· καὶ οἱ Π Θ Σ Λ Ζ Τ Ξ Κ Μ Η κύκλοι, ἴσοί εἰσιν· ὧν γὰρ αἱ διάμετροι ἴσαι, καὶ ταῦτα ἴσά ἐστιν· οἱ ἄρα κύκλοι πάντες ἴσοί εἰσι, καὶ τὸ ἐκ τῶν διαμέτρων αὐτῶν συνεστακὸς τρίγωνον ἴσόν ἐστιν. Ἡ γοῦν Α Β διάμετρος τοῦ Π Θ κύκλου τὴν ἴσην ταύτῃ διάμετρον Α Φ τοῦ Ζ Κ κύκλου προσλαβέτω πλευράν, καὶ αὕτη τὴν Φ Β διάμετρον τοῦ Ζ Τ κύκλου πλευράν, καὶ συστήτω τὸ Α Β Φ τρίγωνον. Ἐπεὶ τοίνυν ἴσαί εἰσιν αἱ διάμετροι, ὡς ἐδείχθη, ἀναγκαίως καὶ τὸ ἐκ τούτων συνεστακὸς τρίγωνον, ἰσόπλευρόν ἐστι καὶ ἰσογώνιον, τὸ ἄρα Α Β Φ τρίγωνον ἴσόν ἐστιν, ἐπειδὴ ἰσόπλευρόν ἐστι καὶ ἰσογώνιον. Αἱ ἄρα τοῦ κύκλου διάμετροι ἐκ τοῦ κέντρου καὶ μέσου ἠγμέναι ἴσα ποιοῦσι σχήματα, ἐπειδὴ πᾶσα αὐτοῦ διάμετρος ἴση ἐστὶ, διὰ τοῦτο καὶ πᾶν αὐτοῦ μέρος πρὸς τὸ κέντρον ἴσον τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ ἐστι μέρεσι, καθὼς ἀπεδείχθη. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐπὶ τοῦ τριγώνου· αἱ γὰρ τούτου πλευραὶ οὐκ ἴσον ποιοῦσι τῆς αὐτοῦ διαμέτρου καὶ καθέτου κύκλον ἡ τρίγωνον· τοῦ γὰρ κύκλου ἡ διάμετρος τρίτον ἐστὶ τῆς τούτου

metrorum circuli Q H, sunt D B U Q I A ; et in his sunt centra circulorum M G S L O K F T ; centrum autem est medium circuli ad quod ductæ omnes a circumferentia lineæ sunt inter se æquales : ut igitur N se habet ad B, ita etiam Y se habet ad B : utriusque enim centrum est B, ut etiam terminorum A B, centrum est N. Atqui R B, I B, sunt æqualia ipsis N B, Y B. Nam B centrum est commune. Diameter ergo R I, circuli S L, est æqualis diametro Y N. Quorum enim dimidiæ partes sunt æquales, ipsa tota sunt æqualia. Ex eadem ratione ut se habet N ad I, ita etiam Z ad I utrinsque enim centrum est I. Non secus atque terminorum Q I centrum est N. Atqui B I X I æqualia sunt illis N I Z I ; nam I commune centrum est. Diameter ergo B X, circuli F T, æqualis est diametro Z N. Quorum enim dimidiæ partes sunt æquales, et tota ipsa sunt æqualia. Eodem modo ut N se habet ad U, ita etiam FF ad U ; utriusque enim termini centrum est U, ut N : centrum est terminorum U D. Atqui A U X U sunt æqualia istis N U U FF. Nam centrum commune est U. Diameter ergo A X circuli O K æqualis est diametro ipsius FF N. Quorum enim dimidia sunt æqualia, tota ipsa sunt æqualia. Ex eadem ratione ut se habet N ad A, ita etiam E ad A; utriusque enim centrum est A. Non secus atque terminorum B A, centrum est N. Atqui C A U A, æqualia sunt istis N A U A ; nam centrum commune est A. Diameter ergo C U, circuli M G, æqualis est ipsius diametro E N ; quorum enim dimidia sunt

æqualia, et tota ipsa sunt æqualia. Quoniam igitur diameter C U est æqualis diametro E N, diameter etiam A B erit æqualis diametro N Y, et R I diameter æqualis diametro B X, et diameter Z N æqualis diametro I Q· et diameter FF N æqualis diametro U D ; et diameter X A æqualis diametro U C ; denique singulæ singulis sunt æquales ; nam quæ eidem sunt æqualia illa inter se sunt æqualia. Et Q H S L F T O K M G sunt æquales circuli ; nam figuræ, quarum diametri sunt æquales, ipsæ inter se sunt æquales ; et quod ex ipsis diametris constituitur triangulum æquale est. Diameter ergo A B, circuli G H assumat æqualem sibi diametrum A X circuli O K ; et ipsa assumat diametrum X B circuli F T. Fiantque latera et constituatur triangulum A B X. Quoniam igitur æquales sunt diametri, ut demonstratum est, necessario triangulum ex his constitutum est æquilaterum et æquiangulum. Diametri ergo ex centro et medio ductæ æquales constituunt figuras, quandoquidem omnis circuli diameter est æqualis; idcirco quilibet ipsius pars in centrum concurrens reliquis partibus est æqualis, ut supra demonstratum est. At hoc in triangulo locum non habet ; nam ipsius latera non efficiunt circulum, aut triangulum æquale triangulo aut circulo qui ex ipsius diametro conficitur, nam diameter circuli est tertia pars circumductæ lineæ quam si quis assumat et adhibeat, ut secet circumferentiam circuli, tres æquales diametro lineas efficiet ; quas quidem lineas si quis ut latera ponat,

περιφερείας, ἤν τις εἰ λάβῃ καὶ τῇ διαμέτρῳ θεὶς τεμεῖ, τρεῖς ἴσας ταύτῃ ποιήσει ἃς θεὶς πλευρὰς ἰσογώνιον καὶ ἰσόπλευρον ποιήσει τρίγωνον, εἰ δὲ τρεῖς διαμέτρους κυκλώσει, τρίτον δὲ περιμέτρου θήσει διάμετρον, ὁ αὐτὸς καὶ πάλιν κύκλος γενήσεται.

ε'. Οὐχ οὕτως δὲ ἐπὶ τοῦ τριγώνου· οὐ γὰρ τὸ τρίτον τῆ αὐτοῦ περιμέτρου ἢ καθέτου ἴσον τῇ αὐτοῦ διαμέτρῳ, ἀλλὰ μεῖζον, ὥστε μείζονα καὶ ἐλάττονα καὶ κύκλον καὶ τρίγωνον ποιήσουσιν αἱ τούτου πλευραί τε καὶ ἡ διάμετρος καὶ ἡ κάθετος· ἔστι δὲ τοῦτο τῆς ἀνισότητος, καὶ περὶ μὲν τῶν ἄλλων τριγώνων οὐδεὶς εἰς ἀπόδειξιν λόγος· ἐναργὴς γὰρ ἡ θέα, οἷον τοῦ ἰσοσκελοῦς, τοῦ ὀξυγωνίου, τοῦ ἀμβλυγωνίου, ἡ ἀπόδειξις δὲ χρήσιμός ἐστι δειχθῆναι ἐπὶ τοῦ ἰσοπλεύρου. Ἔστι δὲ αὕτη· ἡ τοῦ τριγώνου πλευρὰ καὶ ἡ διάμετρος ἡ διὰ τοῦ κέντρου καὶ μέσου ἠγμένη καὶ ἡ κάθετος, οὐκ ἴσους κύκλους ποιοῦσιν, ἀλλ' ἀνίσους, ἀλλ' οὐδὲ τρίγωνα ἴσα τῷ αὐτῷ· δεῖ δὲ τρίγωνον καὶ κύκλον σχηματογραφῆσαι καὶ δεῖξαι ἀνίσους κύκλους τοὺς ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ τριγώνου γινομένους καὶ τῆς διαμέτρου καὶ τῆς καθέτου, τῷ Α Β Γ τριγώνῳ· κύκλος γεγράφθω ὁ Μ Φ κέντρῳ τὸ Κ καὶ τῇ Β Ε διαμέτρῳ, ὁ Χ Λ κέντρῳ τὸ Ν καὶ τῇ Η Γ καθέτῳ, ὁ Π Σ κέντρῳ τὸ Ρ ἡ ἄρα Α Β πλευρά, ἔστω τοῦ Μ Φ διάμετρος, τοῦ Α Β Γ τριγώνου καὶ τοῦ Χ Γ κύκλου διάμετρος ἡ Β Ε ἤτω

triangulum efficiet æquiangulum et æquilaterum, quod si quis tres diametros in circulum torqueat, et tertiam partem circumferentiæ ponat circuli diametrum, idem rursus redibit circulus.

5. At idem hoc non habet locum in triangulo, nam tertia pars perimetri aut linea perpendicularis æquale triangulum ei quod fit ex ipsius diametro non constituunt, sed majus. Quare majorem et minorem circulum: itemque majus ac minus trianguli latera ipsius efficient, itemque diameter et linea perpendicularis. Est autem hoc inæqualitatis. Ac de aliis quidem triangulis non est quod demonstrationem instituamus; potest enim evidenter animadverti in triangulo crurum æqualium, in acutangulo triangulo obtuso. Sed operæ pretium est demonstrare in triangulo æqualium laterum. Demonstratio autem in hunc modum conficitur. Latus trianguli et diameter, quæ per centrum ac medium ducta est, et perpendicularis linea non efficiunt æquales circulos, sed inæquales, imo neque triangula eidem æqualia efficiunt. Oportet describere trianguli et circuli figuram ac ostendere inæquales esse circulos qui ex latere trianguli diametro ac linea perpendiculari efficiuntur.

In triangulo ABC circulus M U describatur, sitque centrum G. Itemque circum diametrum BE circulus XL ducatur sitque centrum N. Itemque circum perpendicularem lineam GC, circulus QS describatur, sitque centrum R. Latus ergo AB trianguli ABC sit diameter circuli M U et diameter BE circuli XL sit latus trianguli EBF. Præterea

πλευρὰ, τοῦ Ε Β Ζ τριγώνου ἀλλὰ καὶ ἡ Η Γ κάθετος, τοῦ Α Β Γ τριγώνου, διάμετρος δὲ τοῦ Π Σ κύκλου, ἤτω πλευρὰ τοῦ Γ Η Θ τριγώνου, καὶ ἡ τοῦ Μ Φ κύκλου διάμετρος, πλευρὰ δὲ τοῦ Α Β Γ τριγώνου, ἤτω πλευρὰ τοῦ Α Β Ω τριγώνου. Ἐπεὶ

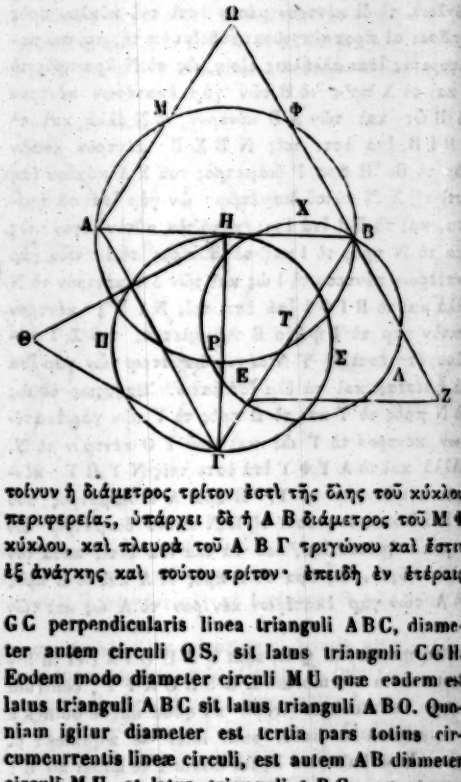

τοίνυν ἡ διάμετρος τρίτον ἐστὶ τῆς ὅλης τοῦ κύκλου περιφερείας, ὑπάρχει δὲ ἡ Α Β διάμετρος τοῦ Μ Φ κύκλου, καὶ πλευρὰ τοῦ Α Β Γ τριγώνου καὶ ἔστιν ἐξ ἀνάγκης καὶ τούτου τρίτον· ἐπειδὴ ἐν ἑτέραις

GC perpendicularis linea trianguli ABC, diameter autem circuli QS, sit latus trianguli CGH. Eodem modo diameter circuli MU quæ eadem est latus trianguli ABC sit latus trianguli ABO. Quoniam igitur diameter est tertia pars totius circumcurrentis lineæ circuli, est autem AB diameter circuli MU, et latus trianguli ABC; est quoque

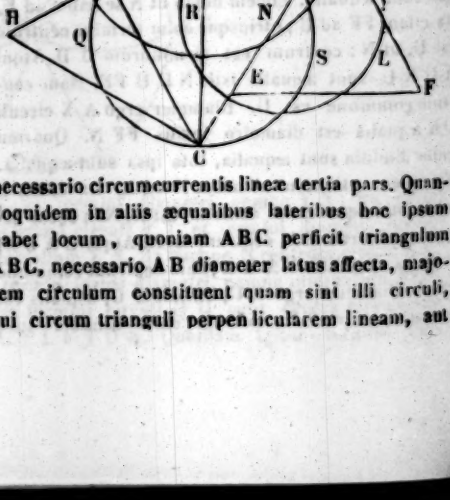

necessario circumcurrentis lineæ tertia pars. Quandoquidem in aliis æqualibus lateribus hoc ipsum habet locum, quoniam ABC perficit triangulum ABC, necessario AB diameter latus affecta, majorem circulum constituent quam sini illi circuli, qui circum trianguli perpendicularem lineam, aut

ἴσαις ταύτῃ Α Β Γ ἀπαρτίζει τὸ τρίγωνον Α Β Γ, ἀναγκαίως ἡ τοῦ Α Β Γ Α Β διάμετρος τεθεῖσα μείζονα κύκλον συνέστησε τοῖς τοῦ τριγώνου καθέτου καὶ διαμέτρου συσταθησομένοις κύκλοις τὸν Μ Φ· ἐπεὶ δὲ ἡ Γ Η κάθετος οὐκ ἴση τῇ Α Β πλευρᾷ κατ' ἔλαττον, ἔστι δὲ καὶ αὕτη διάμετρος τοῦ Π Σ κύκλου, ἀναγκαίως ἐστὶ καὶ ὁ κύκλος οὗ αὕτη διάμετρος Π Σ, κατ' ἔλαττον ἄνισος τῷ Μ Φ κύκλῳ, οὗ διάμετρος ἡ Α Β, καὶ τὸ ἄρα Γ Μ Θ τρίγωνον ὃ ἡ Α Γ κάθετος καὶ διάμετρος, τοῦ Α Β Γ τριγώνου καὶ τοῦ Π Σ κύκλου, πλευρὰ γεναμένη, συνέστησεν, ἄνισόν ἐστι, κατ' ἔλαττον δὲ τοῦ Α Β Γ τριγώνου· αἱ γὰρ πλευραὶ ὑποτείνουσαι ἀλλήλας, μείζους ἑαυτὰς τῆς διαμέτρου καὶ καθέτου ποιοῦσι πάλιν, ἐπεὶ ἡ Β τοῦ Α Γ τριγώνου οὐκ ἴση τῇ ἑαυτοῦ πλευρᾷ Β Γ ἔστιν ὅπου ἂν περάσῃ, εἰ μήτι κατὰ τὸ Γ ὃ ἐστι πέρας τῆς Β Γ πλευρᾶς, καὶ γενήσεται καὶ αὕτη πλευρὰ, ὅ τε καὶ τοῦ τῆς διαμέτρου ἀποστῇ ὀνόματος, ἄνισος κατ' ἔλαττόν ἐστι τῆς Β Γ πλευρᾶς, ὑπάρχει δὲ ἡ αὐτὴ καὶ τοῦ Χ Λ κύκλου διάμετρος, ἀναγκαίως καὶ ὁ Χ Λ κύκλος ἄνισος κατ' ἔλαττόν ἐστι τῷ Μ Φ κύκλῳ οὗ διάμετρος ἡ Α Β· ἡ γὰρ Β Γ ἴση ταύτῃ ἐστὶ, καὶ τὸ ἄρα Ε Β Ζ τρίγωνον ὃ ἡ κοινὴ διάμετρος, τοῦ Α Β Γ τριγώνου καὶ τοῦ Χ Λ κύκλου πλευρὰ γεναμένη, συνέστησεν, ἄνισόν ἐστι, κατ' ἔλαττον δὲ, τῷ Α Β Γ τριγώνῳ· πάλιν δὲ ἡ διάμετρος τοῦ Μ κύκλου, ἐπειδὴ καὶ πλευρά ἐστι τοῦ Α Β Γ τριγώνου, τὰς Β Ω Α Ω πλευρὰς ἴσας ταύτῃ λαβοῦσα, ἐξ ἀνάγκης τῷ οὗ πλευρὰ, ἴσον ἐποίησε τρίγωνον τῷ Α Β Ω. Καὶ ἐπεὶ τοίνυν ἡ Α Β πλευρὰ μείζων ἐστὶ τῆς Β Γ (sic) διαμέτρου καὶ αὕτη τῆς Η Γ καθέτου, ἐπίστησι δὲ, ἡ μὲν Α Β τὸν Μ Φ, ἡ δὲ Β Ε τὸν Χ Λ, ἡ δὲ Η Γ τὸν Π Σ, ἀναγκαίως Μ Φ μείζων ἐστὶ τοῦ Χ Λ, καὶ ὁ Κ Λ τοῦ Π Σ, καθὼς καὶ ἃς προσελάβοντο ἔχουσι διαμέτρους, καὶ τὰ ἄρα Α Β Γ Ε Β Ζ Γ Η Θ τρίγωνα οὕτως ἔχουσιν· ὡς γὰρ ὁ Μ Φ πρὸς τὸν Χ Λ καὶ τὰ Α Β Γ πρὸς τὸ Β Ε Ζ, ὡς δὲ ὁ Χ Λ πρὸς τὸν Π Σ, τὸ Β Ε Ζ πρὸς τὸ Γ Η Θ· ὡς ἄρα μείζων ὁ Μ Φ τῶν Χ Λ Π Σ, οὕτω καὶ τὸ Α Β Γ τῶν Β Ε Ζ Γ Η Θ, μόνον δὲ ἴσον τῷ Α Β Γ τὸ Α Β Ω. Αἱ τοῦ τριγώνου ἄρα πλευραὶ καὶ διάμετρος καὶ κάθετος, οὐκ ἴσους κύκλους ἢ τὰ τρίγωνα πάντα ποιοῦσι, κατὰ τὸ κέντρον καὶ μέσον περατούμεναι, ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

ς'. Πρὸς τούτοις δὲ συγγενὲς τῶν λεγομένων ὡς ἀναγκαῖον κρίνομεν δεῖξαι ὅτι περ πᾶν τρίγωνον τὸ ἐκ τῆς τοῦ κύκλου διαμέτρου καταγραφὲν, τὸ ἥμισυ ἐμβαδὸν περιέξει οὗπερ ἔχει διάμετρον κύκλου πλευρὰν, ὃ δὴ εὐγενὲς ὑπάρχει θεώρημα πρὸς τὸ δεῖξαι ὅτι ὁ κύκλος διπλασίων ἐστὶ τοῦ ἀπὸ τῆς αὐτοῦ διαμέτρου καταγραφέντος τριγώνου ἰσοπλεύρου. Δεῖ δὲ κύκλον γράψαι, καὶ λαβεῖν τὴν αὐτοῦ διάμετρον καὶ τριγώνου θεῖναι πλευράν, καὶ συστῆσαι αὐτὸ, καὶ δεῖξαι ὅτι διπλάσιός ἐστιν αὐτοῦ ὁ κύκλος, οὗ ἔχει διάμετρον πλευρὰν τῷ Ι κέντρῳ· κύκλος γεγράφθω ὁ Π Θ διαστήμασι τοῖς Α Β Τ Ω Η Χ· ἐπιζευχθωσαν

diametrum ducta linea efficiuntur. Quoniam autem linea perpendicularis GC non est æqualis ipsi AB, est autem diameter circuli QS, necessario circulus QS, cujus est ipsa diameter, erit minor et inæqualis circulo MU, cujus diameter est AB. Triangulum ergo GHC, cujus linea perpendicularis est AC, et diameter trianguli ABC et circuli QS, effecta latus, constituit triangulum inæquale, et minus triangulo ABC. Nam quæ latera substernuntur sibi invicem ipsa majora se efficiunt diametro et linea perpendiculari. Rursus quoniam B trianguli ABC non eo usque protenditur ut sit æquale lateri BC, erit ubi terminetur, si non in C terminatur, qui est terminus lateris BC. Terminabitur ergo in E, et fiet latus, siquidem nomen diametri non retineat, eritque inæqualis et minor latere BC. Est autem BE diameter circuli XL; necessario igitur circulus XL erit inæqualis et minor circulo MU cujus diameter est AB; nam linea BC huic æqualis est, et triangulum igitur EBF quod diameter circuli XL latus effecta constituit est inæquale et minus triangulo ABC. Rursus diameter circuli MU, quoniam etiam latus est trianguli ABC, assumptis lateribus BO, AO, æqualibus, necessario constituit triangulum ABO, æquale ei cujus est latus AB. Et quoniam latus AB majus est diametro BE, et ipsum est quoque majus linea perpendiculari GC, constituit autem diameter AB circulum MU, diameter vero BE circulum XL, rursus diameter GC circulum QS: certe pro ratione diametrorum triangula ABC EBF CGH se habebunt. Ut enim se habet MU ad XL, ita etiam triangulum ABC ad triangulum BEF; et ut se habet circulus XL ad circulum QS, ita etiam triangulum BEF ad triangulum CGH. Ut ergo major est circulus MU circulis XL QS, ita etiam triangulum ABC majus est triangulis BEF CGH. Solum vero triangulum ABC est æquale triangulo ABO. Trianguli ergo latera et diameter et linea perpendicularis non omnes circulos æquales neque omnia triangula E æqualia efficiunt, cum per centrum et medium ducuntur ac terminantur, quod oportuit ostendere.

6. Præterea (1) operæ pretium existimamus ostendere illud quod cognatum est iis quæ sunt dicta, nempe omne triangulum ex diametro circuli descriptum dimidium spatium comprehendere ejus trianguli quod habet pro latere, circuli diametrum, quod sane theorema nobile est, et accommodatum ad ostendendum circulum duplex esse trianguli æqualium laterum a subtensa circuli diametro descripti. Oportet igitur circulum describere et assumere ipsius diametrum, ac ponere ipsam ut sit trianguli latus, et constructi trianguli ostendere circulum esse duplum, cujus triangulum pro latere habet diametrum. In centro I circulus scriba-

(1) Hæc usque ad num. 7 non puto esse ipsius auctoris. Vide Præfationem.

τοίνυν ἡ Τ Η Π Β Β Ω Ω Χ Χ Α Α Τ· ἐκβεβλήσθωσαν δὲ αἱ Α Τ Β Η ἐω; τὴν Δ, καὶ συνταθήσεται τὸ Α Β

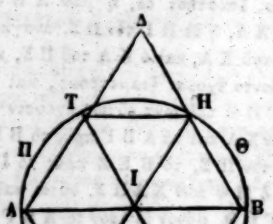

Δ τρίγωνον ἰσόπλευρον, ἰσογώνιον. Ἐπεὶ γὰρ ὡς ἡ Ι μέση ἐστὶ τῆς Α Β, οὕτως καὶ ἡ Η Τ μέση τῶν Α Δ Β Δ· ἡ γὰρ Α Ι ἴση ἐστὶ τῇ Ι Τ, ἐπειδὴ ἡ Τ Ω ἴση ἐστὶ τῇ Α Β, ἐπεὶ δὲ τὸ Ι μέσον ἐστὶ τῆς τε Α Β καὶ τῆς Τ Ω, τὰ ἡμίσεα αὐτῶν Α Ι Τ Ι ἴσα ἐστὶ, καὶ ἡ Α Τ ἴση ἐστὶ τῇ Ι Τ, ἐπειδὴ ἴση ἐστὶ τῇ Α Β ἡ Δ Α, καὶ ἡ Α Δ ἴση ἐστὶ τῇ Α Β καὶ τῇ Β Δ· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ λόγον καὶ ἡ Β Ι ἴση ἐστὶ τῇ Ι Η, ἐπειδὴ ἡ Χ Η ἴση ἐστὶ τῇ Β Α· ἐπεὶ δὲ τὸ Ι μέσον ἐστὶ τῆς Β Α Η

tur QH, sintque intervalla AB, TO, GX. Connectantur igitur TG, GB, BO, OX, XA, AT. Produ-

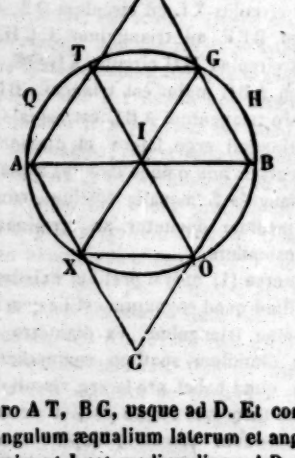

cantur vero AT, BG, usque ad D. Et constituetur ABD triangulum æqualium laterum et angulorum; quoniam enim ut I est medium lineæ AB, ita etiam TG sunt media linearum AD BD; nam linea AI æqualis est lineæ IT, quandoquidem linea TO æqualis est lineæ AB. Quoniam autem I medium est tum lineæ AB, tum etiam lineæ TO, media ipsorum AI IT erunt æqualia, et quoniam æqualis est linea DA lineæ AB; et linea AD æqualis est lineæ AB et BD; ex eadem ratione linea BI æqualis est lineæ IG, quandoquidem XG linea æqualis

Α Χ, τὰ ἡμίσεα αὐτῶν Β Ι Η Ι ἴσα ἐστὶ, καὶ ἡ Β Η ἴση ἐστὶ τῇ Ι Η, ἐπειδὴ ἴση ἐστὶ τῇ Β Α ἡ Δ Β, καὶ ἡ Β Δ ἴση ἐστὶ τῇ Β Α καὶ τῇ Α Δ. Τὰ γοῦν Α Τ Ι Β Η Ι τρίγωνα ἴσά εἰσι καὶ ἰσόπλευρα καὶ ἰσογώνια· ἐπιζεύχθωσαν δὲ ταῦτα διὰ τῆς Τ Η, καὶ συνταθήσεται τὸ Τ Η Ι τρίγωνον ἴσον αὐτοῖς· ἴσαι γὰρ τρεῖς εὐθεῖαι ἐπιζευχθεῖσαι ἐξ ἀνάγκης ἰσόπλευρον ποιήσουσι τρίγωνον· αἱ γὰρ ὑποτείνουσαι Α Τ Β Η τὰ Α Τ Ι Β Η Ι τρίγωνα, ἴσαί εἰσιν ἐξ ἀνάγκης τῇ Τ Η πλευρᾷ τοῦ Η Τ Ι τριγώνου, ἐπειδὴ αὕτη ἐπέζευκται τῇ Τ Ι Η Ι κατὰ τὰ μέσα τῶν Α Δ Β Δ πλευρῶν τοῦ Α Β Δ τριγώνου, καὶ ἐπεὶ γοῦν τὸ Τ Η Ι τρίγωνον ἴσόν ἐστι τοῖς Α Τ Ι Β Η Ι τριγώνοις, καὶ τὸ Τ Η Δ τρίγωνον ἴσον τούτοις ἐστίν. Ἐπεὶ γὰρ κατὰ τὰ μέσα τῶν Α Δ Β Δ πλευρῶν τοῦ Α Β Δ τριγώνου ἡ αὐτοῦ βάσις ἐστὶ Τ Η ἴση ταῖς Τ Ι Η Ι πλευραῖς τοῦ Τ Η Ι τριγώνου· ὧν γὰρ τὰ ἡμίση ἴσα καὶ τὰ ὅλα ἴσά ἐστιν· ἐπεὶ τοίνυν τὰ ἐν τῷ Α Β Δ τριγώνῳ τρίγωνα τέσσαρα Α Τ Ι Β Η Ι Τ Η Ι Τ Η Δ ἴσά εἰσι, καὶ τὰ ἐν τῷ Α Β Γ τριγώνῳ, Α Χ Ι Β Ω Ι Ω Χ Ι Ω Χ Γ τρίγωνα τέσσαρα ἴσα καὶ πρὸς αὐτὰ καὶ ἀλλήλοις εἰσὶν, ἐπειδὴ τοῦ Π Θ κύκλου ἡ Α Β διάμετρος κοινή ἐστι πλευρὰ τῶν ἑκατέρων ἰσοπλεύρων, ἰσογωνίων τριγώνων Α Β Δ Α Β Γ· ἃ δὲ ἴσά ἐστι, καὶ τὰ τέταρτα τούτων ἴσά ἐστι· λέγω γοῦν ὅτι ὀκτώ εἰσι τὰ ἐν τοῖς δυσὶ τριγώνοις ἴσοις Α Β Δ Α Β Γ τρίγωνα, ὧν τὰ ἓξ Α Τ Ι Τ Η Ι Η Β Ι Β Ω Ι Ω Χ Ι Χ Α Ι τὸ τοῦ Π Θ κύκλου ἐμβαδὸν περιέχει, λείπεται δὲ τοῦ Χ Ω Γ Τ Η βλ· τὰ γοῦν Α Τ Τ Η Η Β Β Ω Ω Χ Χ Α τμήματα τὰ

est lineæ BA. Quoniam autem I medium est linearum BA, GX, dimidiæ partes ipsorum BI, GI æquales erunt. Et linea BG æqualis erit lineæ IG, quandoquidem linea DB æqualis est lineæ BA, et linea BD æqualis est lineæ BA et lineæ AD. Triangula ergo ATI BGI sunt æqualia æqualium laterum et æqualium angulorum. Connectantur hæc per lineam TG, et construetur triangulum TGI, æquale ipsis; nam tres rectæ lineæ æquales connexæ necessario efficiunt æqualium laterum triangulum; nam subtendentia latera ATBG triangulorum ATI, BGI, necessario sunt æqualia lateri TG trianguli GTI, quandoquidem latus hoc connexum est cum lineis TI, GI, per media latera AD, BD trianguli ABD; quoniam igitur triangulum TGI æquale est triangulis ATI BGI, triangulum quoque TGD illis erit æquale; quoniam enim basis ipsius est circa media latera ADBD trianguli ABD, erit æqualis lateribus TI GI trianguli TGI; quorum enim dimidia sunt æqualia, et ipsa tota sunt æqualia. Quoniam igitur quatuor triangula ATI BGI TGI TGD in triangulo ABD sunt æqualia, triangula quoque quatuor AXI BOI OXI OXC, in triangulo ABC, erunt inter se æqualia, quandoquidem diameter AB circuli GH est commune latus utriusque trianguli æqualium angulorum et æqualium laterum, nempe ABD ABC; quæ vero æqualia sunt, et quartæ partes ipsorum sunt æquales. Dico igitur octo esse triangula in duobus triangulis æqualibus ABD ABC,

ἐκ τῆς τοῦ κύκλου περιφερείας καὶ τῶν τῶν τριγώ- A τομὴ ἔστω διὰ τοῦ μέσου καὶ κέντρου κατ' εὐθεῖαν
νων πλευρῶν γινόμενα ἑστωσαν ἴσα τοῖς δυσὶ τριγώ- οἱμῶσα, ἵν' οὕτως πᾶς περάτων τὴν εὐθεῖαν, σχημα-
νοις Τ Η Δ Χ Ω Γ. Δηλοῖ γὰρ αὐτὸ καὶ ἡ αἴσθησις. τογραφῇ κατὰ λόγον. Περὶ δὲ τῶν τομέων οὐδεὶς
Τὸ γὰρ Τ Η τμῆμα τοῦ Π Θ κύκλου τὸ Α Τ Β Η κατά λόγος νυνὶ, ὅτιπερ οὐδὲ σκοπὸς εἰς αὐτὸ, ἀλλ' ὅτι
γε ποσότητα προσλαβὸν ἀναπληρώσει τὸ τοῦ Τ Η Δ πῶς τὸ εἶδος ἐν ἑκαστον ἐγνωμάτευσε σχημάτων
τριγώνου ἐμβαδόν. Ὡσαύτως καὶ τὸ Χ Ω τμῆμα τοῦ ἑτέρων διαχωρίσαν σχημάτων αὐτό. Ἔστι δὲ πρώτι-
αὐτοῦ Π Θ κύκλου τὰ Α Χ Β Ω τμήματα προσλαβὸν στον καὶ ἀκλινέστατον (1) σχῆμα ὁ κύκλος, δι' οὗ καὶ
ἀναπληρώσει τὸ τοῦ Χ Ω Γ τριγώνου ἐμβαδόν· δη- ἡ σφαῖρα συνίσταται, μετὰ δὲ τὸ τετράγωνον, εἶτα τὸ
λοποιεῖ γὰρ τοῦτο καὶ ἡ ὄψις αὐτή. Καὶ ὁμοῦ τὰ ἐν ἰσόπλευρον τρίγωνον, καὶ οὔτε κύλινδρος, οὔτε κῶνος,
τῷ ἐμβαδῷ τοῦ Π Θ κύκλου περιεχόμενα τρίγωνα οὔτε πλαίσιον, οὔτε πυραμὶς ὡς αὐτὰ, ἄνισα γὰρ,
ὀκτὼ, τετραδικῶς τοῖς δυσὶ γώνοις Α Β Δ Α Β Γ μᾶλλον τοῦ τετραγώνου καὶ τοῦ τριγώνου οἷον· ἔχει
ὑπάρχοντα· διπλάσιον ἄρα τὸ τοῦ Π Θ κύκλου ἐμβα- δὲ καὶ ἓν ἕκαστον σχῆμα παντὶ σχήματι διαφορὰν τῇ
δὸν, τοῦ Α Β Δ τριγώνου, ὧν αἱ περίμετροι ἴσαι, ἰσότητι καὶ ἀνισότητι. Ὅσα γοῦν ἔχουσιν ἰσοτέραν
ἐπειδὴ τεττάρων ἐν ἑνὶ ἑκάστῳ μείζονι τριγώνῳ τὴν θέσιν, ἐκεῖνα καὶ κρειττόνως παρὰ τοῦ εἴδους
ὄντων τριγώνων· ἔχει γοῦν ὁ κύκλος καὶ τὰ ὀκτώ. εἰδοποιήθησαν. Τῷ μὲν οὖν κύκλῳ καὶ τῇ σφαίρᾳ
Ὅς ἄρα κύκλος δώσει διάμετρον καὶ συστήσει ἐκ B πᾶς ἂν ὁμολογήσῃ, ὅτιπερ οὐδὲν ἰσότερον ἄλλο, ἢ
ταύτης ἰσόπλευρον ἰσογώνιον τρίγωνον, διπλάσιος ὡσαυτὰ, τῶν δὲ ἄλλων πάντων ὁ μὲν ἡμὸς λόγος
τούτου ἐστὶ, καθὼς· ἔδει δεῖξαι. Καὶ ταῦτα μὲν μέ- διακρίνει τὸ τετράγωνον καὶ τὸ ἰσόπλευρον τρίγω-
χρι τοῦδε, ὁ δὲ λόγος ἀναδραμέτω πάλιν λέγειν τὰ νον, οὐκ ἄνευ τινῶν δὲ τοῦτ' αὐτὸ αἰτιῶν λέγομεν,
περὶ τῶν ἴσων καὶ ἀνίσων τῶν εἴδει σχημάτων ἀλλ' ὅτι καὶ ἀναγκαῖον· εἰ δὲ παρὰ τὸν ἡμέτερον
σχηματισθέντων, ἵνα τὸ παρεμπεσὸν θεώρημα σκοπὸν ἄλλως πως ἀνήρ τις εὕρῃ ἄλλο ἰσότερον, χά-
καταλείψας, πρὸς τὸν σκοπὸν βαδιῆται, ὃ καὶ γενή- ρις καὶ τούτῳ πολλὴ, συγγνώμην δὲ καὶ ἡμεῖς ἐξαι-
σεται. τούμεθα ὅτι αὐτὸ ἄνισον λέγομεν τῷ ἀκλινεῖ ἴσον,
ἀλλὰ τὴν τιμὴν τῷ ἴσῳ ἀφοσιούμεθα. Ἔστω δὲ εἰ μὴ,
ὡς ὁ ἡμέτερος λόγος εἴρηκεν, ἀλλ' ὡς ὁ ἐκείνου, τιμὴ
τῷ ὃ εἴρηκεν οὗτος, συμβάλλεται δὲ καὶ ὁ ἡμέτερος
εἰς τὸν αὐτοῦ, ὅτι τὸ ἴσον κρειττόνως τὸ εἶδος τοῦ

ζ'. Τοίνυν οὐ μόνον τῷ κύκλῳ καὶ τῇ σφαίρᾳ καὶ
τριγώνῳ καὶ τετραγώνῳ γίγνεται ἡ ἐξοχὴ τοῦ κύκλου
πρὸς τὸ πάντη ἴσον, ἀλλὰ παντὶ σχήματι γραφομένῳ.
Μηδεὶς δ' ἀλόγως τέμνῃ τὸν κύκλον ἢ σ'ἔλλα, ἀλλ' ἡ

quorum sex ΑΤΙ ΤGΙ GΒΙ ΒΟΙ ΟΧΙ ΧΑΙ spatium circuli Q H comprehendunt (2). Supersunt autem X O C, T G D. Segmenta igitur A T T G G B B O O X X A, quæ ex circumcurrente linea circuli et lateribus triangulorum exsistunt, sint æqualia duobus triangulis T G D, X O C. Hoc enim ipse sensus demonstrat. Nam T G, segmentum circuli Q H, assumpta quantitate A T B G, complebit spatium trianguli T G D. Eodem modo segmentum X O ejusdem circuli Q H, assumptis segmentis A X B O, complebit spatium trianguli X O C. Nam aspectus ipse hoc demonstrat. Et triangula igitur octo simul comprehensa in spatio circuli Q H, quorum quatuor triangulum utrumque, majus nempe A B D A B C constituunt, spatium circuli complebunt. Quare spatium circuli Q H duplum est trianguli A B C; nam circuli et amborum triangulorum perimetri D sunt æquales, cum quatuor sint triangula in utroque triangulo. Habet igitur circulus octo triangula; qui igitur circulus suppeditabit diametrum ex qua construatur triangulum æqualium laterum et angulorum, duplus est ipsius trianguli; quod oportuit demonstrare. Atque hæc quidem hactenus. Oratio vero revertatur ad propositum illud de figuris imparibus forma æqualibus et inæqualibus ut relicto hoc theoremate quod obiter incidit ad scopum festinet.

temere secet circulum aut alias figuras, sed sectio fiat per medium et centrum, ita ut in rectum procedat ut hoc modo omnis circulus ex ratione describatur ductis recta lineis ad terminos. Sed de sectoribus nunc non est nobis sermo institutus, quando neque scopus hic nobis est propositus, cum ostendere constituerimus quomodo unaquæque forma unamquamque figuram informavit, ut ab aliis figuris separaretur. Est autem prima et omnium maxime ordinata figura circulus, ex quo etiam globus constat, deinde quadratum, deinde triangulus æqualium laterum; neque cylindrus neque conus, neque prisma neque pyramis sunt ejusmodi, nam magis inæquales sunt quam quadratum et triangulum, ut unaquæque figura discernitur ab altera æqualitate et inæqualitate. Quæcunque igitur situm habent æquabiliorem, illa sunt præstantiora, ut etiam talia ab ipsa forma effecta sunt. Quilibet igitur fatebitur nihil magis æquale esse quam circulum et sphæram, ab aliis autem omnibus meo judicio discernuntur quadratum ut triangulum æqualium laterum, quod non absque ratione dicimus; imo est hoc necessarium. Quod si quis præter illud nostrum propositum reperiat aliam figuram circulo magis æqualem, illi magnam gratiam habituri sumus. Veniam autem nos deprecamur quod negemus inæqualem figuram esse ordinatæ figuræ æqualem, cum præsertim hoc modo illud quod est æquale inæquali præferamus. Sed esto aliqua alia

7. Non est igitur circulus duntaxat æqualitate eximius supra omnem figuram æqualem, verum etiam supra omnem figuram quæ describitur. Nemo vero

(1) Τεταγμένα σχήματα ab auctore appellantur ἀκλινέστατα. Vide Aristotelem primo *De cœlo*.
(2) Αἴτημα λίαν εὐηθες, ut loquitur Aristoteles

ἀνίσου εἰδοποιῆσαι φάσκει· οὐδεὶς γὰρ εἶπη ὅτιπερ τὸ ἄνισον κρειττόνως εἰδοποίησε τὸ εἶδος, εἰ μή τι παραλογίζηται.

η'. Λέγομεν οὖν ὅτι ὥσπερ ἐν ὕλῃ τὸ εἶδος, ἐν φύσει παιδεία, καὶ ὥσπερ ὃ σχῆμα ἰσότερον κρειττόνως παρὰ τοῦ εἴδους εἰδοποιήθη τοῦ μὴ ἰσότητι ἴσῳ αὐτοῦ, οὕτως καὶ ἡ φύσις ἡ ῥυθμισθεῖσα παιδεία καὶ οἷον εἰδοποιηθεῖσα κρείττων ἐστὶ τῆς μὴ παιδείαν σχούσης. Ἔχει δὲ πλάτος πολὺ τῆς σχούσης ἡ διαφορὰ ὅτι τὶς μὲν φύσις ἔσχεν ὅλην παιδείαν, τὶς δὲ ἥμισυ, τὶς δὲ ὅλην παρά τε ἑτέρα δὲ κατὰ βαθμίδας οἷον, ἕως τῆς μέσον, καὶ ἐκ τούτου ἕως τοῦ τῆς παιδείας κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ἐσχάτου, ἡ δὲ μὴ σχοῦσα τέλεον, ἀτιμοτάτη τέλεον. Τρεῖς γοῦν εἰρήκαμεν κοινωνίας πρωτίστας, τῷ ἄρχοντι κοινωνεῖν ἃς εἴπομεν, τῶν δ' ἄλλων ἐπιμελεῖσθαι ὅσας δὴ τῷ κοινῷ συμβαλλομένας ὁρᾷ, εἴς τε σύστασιν καὶ εὐμάρειαν, τοὺς δὲ μετὰ τὸν πρῶτον τῷ πρώτῳ ὁμοιοῦσθαι ὁρίζομεν· εἰ γὰρ ἐκεῖνος κοινωνεῖ τοῖς φυσικοῖς τε καὶ πεπαιδευμένοις λόγοις, οὗτοι δὲ τοὺς αὐτοῦ λόγους, ὥσπερ τινὰς μορφὰς αἴροντες εἰς ἀλλήλους ποιοῦσι τὰς κοινωνίας, οὐδέν ἐστιν ἄλλο, ἢ ὅτι κατὰ φύσιν καὶ παιδείαν κοινωνεῖ τῷ κοινῷ. Πόση δ' αὐτό τε ὠφέλεια κόσμου ὁπόταν λόγος μὲν ὁρίζῃ, φύσις δὲ πράττῃ, καὶ τὸ μὴ λόγου καὶ φύσεως, πόρρω βαίνει,

A ἀγαθῶν μὲν πλήρης γαῖα, τὸ τ' ἂν πλήρης δ' ὑγρά. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔστι τοῦτο εὑρεῖν, χείρους γὰρ οἱ πλείους, τοὺς ὁρισμοὺς μὲν ἡμεῖς ἀναγεγράφαμεν καὶ τὴν ἀλήθειαν εἴπομεν, ἐράτω δὲ ὁ βουλόμενος, οἱ δ' ἄλλοι ὡς καὶ βούλοιντο διατρεχέτωσαν. Οἶδα δὲ καλῶς, ὅτι πᾶς ἔχων νοῦν οὐκ ἄν ποτε ἀποστῇ τῶν τρόπων τῶν εἰρημένων, ἅτε φιλοσοφίας καὶ σοφίας ἐγχαραττόντων τὰς ὁδούς, ἐγὼ δὲ, κἂν ὁ πολὺς ἄνθρωπος ἀπαρέσκηται τὸ καλὸν, οὔκουν ὑποστελῶ, ἀλλ' ἀνυποστόλως ἐρῶν καὶ αὖθις εἰρήσομαι.

θ'. Δύο γοῦν οἶδα εἶναι φύσιν καὶ τὸ συμβεβηκὸς, καὶ τὸ μὲν φύσεως ποίημά ἐστι καὶ λίαν ἐστὶ, τὸ δὲ τοῦ συμβεβηκότος κατὰ κρᾶσιν μόνον γίγνεται· ἔστι δὲ δεκτικὸν κρᾶσις καλοῦ καὶ μὴ καλοῦ καὶ κακοῦ, ὡς καὶ τὸ συμβεβηκὸς, οἷον, ὅτι τις στρατιώτης κοινωνεῖ τινι, τοῦτο κρᾶσις· εἰ μὲν οὖν ἀγαθῷ κοινωνεῖ τέχνῃ καὶ φύσει, ἡ κρᾶσις ἤδη καλοῦ δεκτική, εἰ δὲ μὴ καλῷ τῇ τέχνῃ καὶ τῇ φύσει, ὡς πέφυκε τοῦτο γενέσθαι, ἀλλ' ἁπλῶς ὄντι, ἡ κρᾶσις δεκτικὴ μὴ καλοῦ· εἰ δὲ κακίστῳ κατά τε φύσιν καὶ τέχνην, ἡ κρᾶσις δεκτικὴ τοῦ κακοῦ, ἡ ἄρα κρᾶσις δεκτικὴ καλοῦ, καὶ μὴ καλοῦ καὶ κακοῦ. Τίς μὲν οὖν κρᾶσις ἐν φύσει, καὶ τίς φύσις ἐν κράσει, αἳ ἐξισάζουσι εἰς αὐτό; ἡ γὰρ ἀγαθοῦ ἀγαθῷ κοινωνία, κρᾶσις, ἀλλὰ κατὰ φύσιν· ἐν ταύτῃ γοῦν τῇ κράσει καί τις

figura præter circulum maxime omnium ordinata. Verum ne sic quidem noster sermo inutilis fuerit, quo asseveramus æqualitatis formam inæqualitatis forma esse præstantiorem; nemo enim dixerit inæqualitatis formam æqualitatis forma esse præstantiorem, nisi rebus fucum aliquem faciat.

8. Dicimus igitur formam in materia id esse quod est in natura eruditio; et ut figura maxime omnium æqualis formam nacta est omnium præstantissimam, ita etiam natura eruditione ornata et quasi informata præstantior est ea quæ eruditione caret. Sed magnum quoque latumque discrimen reperitur in natura eruditionem habente, quod quædam natura universam eruditionem habeat, quædam vero simplam, quædam rursus universam alicujus partis, altera vero ab infimis ad medium usque ascendit et a medio usque ad eruditionem. Eademque ratione natura quæ ad ultimum usque gradum descendit. Quæ vero tandem omnino eruditione caret, est maxime omnium ignobilis. Diximus igitur tres esse communicationes, primas scilicet quas habere societatem et communionem cum viro principe diximus. Aliæ vero ita sunt in pretio habendæ, prout conferunt ad communem illam societatem, sive ad constitutionem, sive ad faciliorem rationem pertineant. Illos proinde qui primum illum gradum assequuntur, primo similes esse dicimus (1). Nam si primus ille particeps est naturalium et eruditorum sermonum, hi rationes illius tanquam formas quasdam suscipientes communicant inter se. Quod nihil aliud est quam communem illam communicationem in natura et in eruditione esse positam, vix autem dici possit, quantum adjumentum societati humanæ afferretur, si ratio præscriberet et natura ageret, et si a ratione ac natura nunquam declinaremus. Tunc enim bonorum tellus esset plena et mare plenum; quoniam autem hoc non potest inveniri (nam et imperfectiores et plures temperationes descripsimus, ita ut id quod verum est dixerimus), nostra amplectatur qui volet; alii vero ea insistant via quæ magis ipsis placuerit, quanquam scio quemlibet mente præditum nunquam discessurum a modis supradictis, eo quod in veram philosophiæ et sapientiæ viam introducant. Ego vero etiamsi multi homines offendantur nunquam dubitabo id quod verum est dicere, idque rursus repetam.

9. Duo esse certo scio naturam et accidens; ac naturæ quidem opus præclarum est, at accidentis ex temperatione exsistit. Temperatio vero tum bonum tum etiam malum suscipere potest, potest quoque accidens. Ut si miles cum aliquo communionem ineat, hoc ipsum est temperatio; si quidem igitur bono se adjungat, propter artem et naturam temperatio bonum suscipit; sin boni particeps ex arte non est, ex natura vero potest esse, hoc est si absolute est id quod est, ejusmodi temperatio bonum suscipere potest. Sin ex natura et ex arte improbissimus est aliquis, ejus temperatio malum suscepit. Quare temperatio quæ bonum et non bonum suscipere potest, malum quoque potest suscipere. Quo pacto igitur temperatio est in natura et quo pacto natura est in temperatione? Nempe cum ambæ simul in eodem æquantur; nam boni cum bono com-

(1) Vide Thomam *De ente* et Averrhoem in *Metaphysicis*.

φύσις, καὶ ἐν ταύτῃ τῇ φυσει καὶ κρᾶσις κατάλληλος καταλλήλων καὶ τὸ ὁμοῦ φυσικὸν, τί; δὲ κακὸς κακῷ κοινωνεῖ, κρᾶσις γοῦν, ἀλλ' οὐ φύσις ἐστὶν, οὐ λέγω δὲ ὅτι ἐστὶ καὶ τιμὴ τῆς φύσεως, ἀλλὰ φύσεως μὲν καὶ τὰ κάκιστα, πλημμελούσης δέ γε ἢ ἀπορούσης. ἔνθα καὶ τὸ συμβεβηκὸς προχωρεῖ· φύσις γὰρ καὶ φιλόσοφος ἐπιτυγχάνουσι τῶν οἰκείων σκοπῶν τῶν τελῶν κατὰ τὸ μᾶλλον, συμβαίνει δὲ τῷ συμβεβηκότι τὸ χρήσιμον, οὐ μὴν δὲ τὸ ἀναγκαῖον, οἷον ὥσπερ λίθου τμηθέντος καὶ ὡς ἔτυχε φερομένου, εἶτα στάντος ἐξ ἀνωμαλίας τόπου, ἢ ὅτι τῆς φορᾶς σταθείσης τῆς κινούσης αὐτὸν, εἰς καθέδραν ἐπιτηδείου τε γεγονότος, οὐκ ἄρα φύσεως τοῦτό ἐστιν ἢ ἀναγκαῖον, ἀλλὰ συμβεβηκότος καὶ χρήσιμον, ὥστε ὁρίζομεν φυσικῶς, τὰ τῆς φύσεως ποιήματα οἰκεῖα καὶ ἀγαθὰ, τὰ δὲ κράσεώς τε καὶ συμβεβηκότος, ὡς μὲν ὡς δ' οὔ, τιθεμεθα καὶ ταύτην δόξαν ὅτι πάντα τῆς φύσεως κἂν κρείττω κἂν χείρω. Εἴρηται δὲ ὅτι τὰ μὲν ἄτακτα, ἀσθενούσης ἢ πλημμελούσης, τὰ δ' ἀγαθὰ ὑγιαινούσης τε καὶ ἀληθινῆς· τοῦτον γοῦν τὸν τρόπον φύσις ἰδοῦσα καὶ ὅτι τρεπτόν ἐστι τὸ ταύτης ἀπὸ Θεοῦ δημιούργημα, τὸ σοφὸν δὴ λέγω ζῶον τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι καὶ αὐτὴ ἀποτυγχάνει τινῶν, ἐπεμελήθη τοῦτ' αὐτῆς καρποῦ, καλλίστην καὶ ἀρίστην ὁδὸν ἐξευροῦσα τὴν ἐπιστήμην· ἐπεὶ δὲ ταύτῃ τῇ φύσει καὶ κρᾶσις, διεῖλε ταύτην εἰς τέχνας, καὶ ταύτας συνῆψεν αὐτῇ ὥσπερ καὶ τὰς κράσεις ἑαυτῇ, ἵνα ὃς οὐκ ἔχει κατ' εὐθεῖαν τὴν σύμπηξιν καὶ οὐ καλῶς πέπηκται, τοῖς τῆς παιδείας ἀρήγηται θεσμοῖς, καὶ εἰς τὸ ἐντελὲς βιοτεύῃ. Ἀλλ', οἴμοι! οἱ πλείους τὸ δῶρον μυσάττονται, οἱ δ' ἀγχινούστατοι καὶ κυρίως ἐκ φύσεως ἀσπάζονται καλῶς καὶ ἀγαθῶς, καὶ τὴν ἐκ τούτου ὠφέλειαν διαδιδόασι διασπείρουσιν εἰς τοὺς ἀτημελήτους.

ι'. Λέγομεν γοῦν διὰ ταῦτα πάντα ὅτι καλόν ἐστι καὶ ὠφελιμώτατον κοινωνεῖν ἕκαστον τῶν ἀνθρώπων φιλοσοφίᾳ· ὁ μὲν γὰρ παιδευθεὶς ἔχων καὶ κοινωνεῖ, ὁ δ' οὔ, κἂν κοινωνείτω σοφοῖς, ἵν' ἐκεῖθεν ἔχῃ ὠφέλειαν· εἴρηται γὰρ ὅτι Σοφῶν θύρας ἔκτριβε, πλουσίων δὲ οὔ, νόει δὲ θύρας τὰ χείλη, καὶ ὅτι σοφῶν, ἵνα τὰ ἀρετῆς ἀκούῃς λόγια, ἅτινα βελτιοῦσι ψυχήν. τὸ πλουσίων δὲ οὔ, ἵνα μὴ διόλου περὶ τῆς ὕλης ἐκείνου λέγοντος, καταχθῇς ὑπὸ γῆν καὶ βελτιώσῃς μὲν ὕλην, ἀτιμάσῃς δέ γε τὸ νοερόν. Δεῖ; δεῖ γοῦν καὶ φιλοσοφεῖν καὶ κοινωνεῖν φιλοσόφοις, ἵνα καὶ τὸ *Γνῶθι σαυτὸν* ἔχωμεν, καὶ ἀρετὴν κτώμεθα, καὶ πάντων ἡγώμεθα καὶ ὡς ἑπόμενα ἔχωμεν· σοφίᾳ γὰρ καὶ Θεὸς ἐξ οὐκ ὄντος τὸ πᾶν συμπήξα . . . . ἔταξε, καὶ σοφίᾳ κινεῖ, καὶ λύσει καὶ ἀλλοιώσει τοῦτο χρειττόνως σοφίᾳ ὅτι καὶ βούλεται. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ἡμεῖς καὶ τὰ πλείω τούτων καὶ πάντα διὰ σοφίας πεπράχθαι τὸ Θεῖον νοήσαντες, καὶ οὐκ ἄλλως τὸ ἀγαθὸν ἐν τοῖς οὖσι διακρίναντες εἶναι, ἢ διὰ σοφίας καὶ ἐπιστήμης, αὐτὰς ἠγαπήσαμεν, ἀγαπήσαντες

municatio, temperatio est, sed ex natura. In hac igitur temperatione est quædam natura, et in hac natura est quædam temperatio. Ambæ igitur inter sese consociantur et simul aliquid naturale conficitur. Rursus malus cum malo consociatur. Est igitur temperatio, sed non natura. Non dico aliquid esse quod non sit naturæ: nam et pessima quæque sunt naturæ quidem, sed abundantia aut defectu laborantis. Atque tunc accidens locum habet; nam natura et philosophus scopum sibi propositum attingunt idque plurimum. Contingit autem aliquando ut ipsum accidens sit utile, ut si saxum sit excisum et temere feratur, sitque locus inæqualis, et si aliquo modo labefactatum sit ex concitato motu, fiatque apta cathedra, hoc non est naturæ, aut necessarium, sed accidentis, quod tamen utile est. Quare naturæ opera naturaliter definimus, nempe quæ a natura profecta sunt bona. At temperationis et accidentis opera partim sunt bona, partim non sunt. Statuimus quoque omnia esse naturæ sive præstantiora sive sint viliora. Diximus autem illa quæ præter ordinem exsistunt, naturæ quidem esse, sed deficientis aut abundantis, bona vero esse naturæ valentis et sinceræ. Cum igitur natura hanc rationem quasi perciperet, videretque opus illud suum præstantissimum, quod a Deo habet, esse flexibile et versatile, intelligo sapiens illud animal, nempe hominem, sentiretque se suum finem semper non consequi, nimirum sui fetus curam gerens, pulcherrimam et optimam viam, scientiam excogitavit. Quoniam autem in natura sunt etiam temperationes, ex eadem ratione scientiam in artes distribuit, artesque cum scientia perinde, atque temperationes secum consociavit. Ut quod non haberet, quamvis in recta coagmentatione habentur, seu potius quod non recte coagmentatum esset, institutis eruditionis compensaretur ad perfecte beateque vivendum. Sed proh dolor! plerique donum hoc abominantur, et qui ingenio reliquis excellunt, bonum hoc amplectuntur quidem ut decet, sed tanti boni fructum communicant cum ignavis hominibus.

10. Dicimus igitur et ex illis omnibus quæ diximus, colligimus præclarum esse et utile, si unusquisque hominum philosophiæ sit particeps; nam qui eruditus est, et scientia præditus, cum aliis bonum hoc communicat; qui vero scientiæ est expers, adjungat se sapientibus; nam inde magnopere quilibet juvari potest. Et sapiens quemlibet hortatur hunc in modum: Tere limina sapientum, non divitum, intellige limina, labia sapientum, ut institutis virtutis abundes, quæ animum meliorem reddunt; at divitum limina terere noli, ne forte divitem audias de rebus materiatis agentem, atque hoc modo sub terram detrudaris, ac materiam quidem meliorem reddas et auctiorem, particulam vero intelligentiæ capacem dedecore afficias. Oportet igitur philosophari, et cum philosophis versari, ut illud *Nosce teipsum* teneamus, et virtute præditi simus, ut etiam omnium duces simus, nosque omnia a tergo sequantur. Nam sapientia Deus totum hoc universum constituit et ordinavit, sapientia movet

δὲ ἠρευνήσαμεν, ἐρευνήσαντες δὲ εὕρομεν, εὑρόντες δὲ, ὦ ἡδύτητος τοσαύτης! ὁλικῶς συνεζεύχθημεν, λυθείημεν δὲ οὐκ ἂν ποτε ἐξ αὐτῶν, εἰ μὴ καὶ εὐσεβείας λυθείημεν. Καλλίστη γοῦν κοινωνία φιλοσοφία, καὶ κοινωνοὶ οἱ τρόφιμοι τῆς παιδείας, καὶ ὅσοι κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτοῖς ἐκείνην ἀσπάζονται, οἱ δὲ μὴ τοιοῦτοι θηριώδεις καὶ ἀκοινώνητοι. Ταῦτα μὲν οὖν, ὡς ἡμῖν διενοήθη ἐγράφη, εὐχόμεθα δὲ τὰ μὲν κρείττω τούτων μαθεῖν, τὰ δὲ χείρονα ἀποφυγεῖν· ἐπὰν δὲ τῆς σαρκὸς λύσιν σχοίημεν, καταμάθωμεν εἰ ἔστι τὰ τῆς φιλοσοφίας κρείττονα τῶν τῆς ἀλογίας· νῦν δὲ γεγράφαμεν ὡς ἐγνώκειμεν, εἰ τέως καὶ τῇ τῶν σοφῶν ἀρέσουσι γνώμῃ, διὸ καὶ τὴν συγγνώμην αἰτούμεθα.

omnia; idem solvet et commutabit hoc universum in melius eadem sapientia cum volet. Cum igitur hæc et his plura nos animadverteremus, atque adeo omnia intelligeremus a præpotenti Numine per sapientiam esse fabricata: neque alia ratione bonum in rebus esse, quam per sapientiam et scientiam, in utraque acquiescere voluimus, et cum in utraque acquiescere vellemus, investigavimus, investigatam utramque reperimus, utrique repertæ (o admirabilem suavitatem!) totos nos dedimus et adjunximus, neque unquam ab utraque disjungemur, nisi forte a pietate disjungi possimus. Est igitur philosophia pulcherrima omnium communio, et eruditionis alumni, et quicunque pro viribus philosophiam amplectuntur, pulcherrime omnium inter se communicant. Quod si aliqui non tales reperiuntur, feri sunt et inhumani. Hæc igitur prout intelleximus scripta sunt a nobis. Hortamur autem omnes ut meliora quidem his discant, sed pejora vitent. Postquam vero ab hac carne liberati fuerimus, perfecte cognoscemus an philosophia sit insipientia præstantior. Nunc vero scripsimus prout cognitum habuimus, si forte sapientibus cogitata nostra placere possent, idcirco veniam deprecamur.

NICEPHORUS CHUMNUS

CANICLEO PRÆFECTUS

POST ASSUMPTUM AUTEM SUB EXITUM VITÆ RELIGIOSUM HABITUM

NATHANAEL MONACHUS

NOTITIA.

(Fabric. *Biblioth. Gr.* ed. Harles, t. VII, p. 675.)

Nicephorus Chumnus, canicleo præfectus, cujus filia Irene nupsit Joanni Palæologo, qui deinde imperator ab A. C. 1295. Vide Cangii *Familias Byz.*, p. 236. Eidem Chumno, sub exitum vitæ facto monacho, *Nathanaelis* nomen inditum, ut conjicit Jo. Boivinus ad Gregoram pag. 761, et affirmat Cangius ad Zonaram p. 148. De ineditis ejus scriptis vide, si placet, Caveum ad A. C. 1320 [in append. p. 24 ed. Basil. add. supra de scriptis Nic. Gregor. quæ Boivin. tom. IV ed. illius Gregoræ n. 7, inter excerpta additurus erat, aut in notis protulit]. *Orationem funebrem in Theoleptum, metropolitam Philadelphiæ*, citat idem Boivinus pag. 759. Alia hujus Chumni pag. 731, 753, 754 seq., 761, 763, etc. Casauboniana p. 21 : *Inter libros mss. bibl. regiæ unus est inscriptus* Ναθαναὴλ τοῦ μοναχοῦ, τοῦ καὶ Χούμνου, *qui Cpoli ante annos* 300 *vixit. In eo continetur* oratio ad Thessalonicenses *missa, et* variæ epistolæ, *ex quibus apparet, Nathanaelem illum fuisse alterum Jobum, cui tot adversa contigerunt, ut dici vix queat. Dignus auctor qui legatur vel ob summam in scriptis pietatem. Habetur*, inquit Cangius, *in bibl. regia n.* 751 *codex continens varia opuscula* (1) *et epistolas Nicephori Chumni, in quibus sunt sermones consolatorii duo, quorum alter ad imperatorem scribitur de morte Despotæ, filii, alter ad ejusdem Chumni filiam, imperatricem* (βασίλισσαν), *de illius viduitate, cuius tum annus erat sextus decimus* (a). Apud Lab-

(a) In cod. 2105 publ. bibl. Paris. secund. catal. codd. II, pag. 444 sq., sunt Nic. Chumni opusc. n. 1—30 : de mundi natura ; de primis et simplicibus corporibus ; quod terra, cum in medio sit, infra se nihil habeat ; quod neque materia ante corpora, neque formæ seorsim, sed hæc ipsa simul constent ; contra Plotinum de anima rationali quæstiones variæ, ubi de metempsychosi, de belluis, utrum intellectu præditæ sint, necne, de corporum resurrectione et aliis disseritur ; de anima sensitiva et vegetativa ; quod non impossibile sit, etiam secundum physicas rationes, collocatam esse aquam in firmamento, tum, cum orbis terrarum creatus sit, eamque ibi esse et perpetuo manere ; de aeris natura ; de grandine, de ventis illorumque motu obliquo, contra veteres philosophos, qui aliter de ea re disputarunt ; de sancta Christi transfiguratione ; de B. Virginis assumptione, sive de ipsius assumptionis festi sanctione, qua decernitur, festum illud per integrum mensem, more veterum, continuandum ; consilium ad Thessalonicenses de justitia, et urbis Thessalonicæ laus ; imperialis sanctio contra illos qui injuriam faciunt, deque adigendis jurejurando judicibus ; oratio in laudem imper-Andronici senioris ; et alia opuscula una cum epistolis variis ad varios. Epistolæ etiam variæ Niceph. Chumni sunt in cod. 1000, n. 13. — In cod. 3010, n. 25—27, exstant oratt. illius ineditæ 1) in laudem Andronici Palæologi ; 2) in transfigurationem Domini ; 3) sanctio, ubi statuitur, natalis Domini feriam non tantum uno die, sed per totum mensem debere celebrari. In cod. Veneto Marc., qui continet Macarii Chrysocephali Ῥοδωνιὰν (de quo codice et de auctore Macario copiose et diligenter disputat cl. Villoison in *Anecd. Græc.* tom. II, pag. 4 sqq.) sunt pag. 185 rect. ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἐπὶ τοῦ κανικλείου τοῦ Χούμνου. Villoison autem libro cit., pag. 72, docet, τὸν ἐπὶ τοῦ κανικλείου, qui etiam a Byzantinis scriptoribus passim appelletur ὁ κανίκλειος, vel ὁ κανίκλης, vel ὁ κανικλείων, fuisse, qui præsset *caniculo* sive imperatoris atramento, quoniam vas, *caniculum* vocatum, a caniculis fictilibus sustentaretur.—In eodem codice, p. 185 vers., sunt Chumni epistolæ Laconicæ ineditæ, et specimen illarum dedit Villoison l. c. — Inter epp. Gregorii Cyprii sunt quædam ad Nicephorum Chumnum, quæstorem, et Theodori Muzalonis, magni logothetæ, successorem, in cod. Cæsar.

(1) Pleraque lucem viderunt in Anecdotis Boissonadii, excepto opere de anima quod Creuzerus cum Plotino de pulchritudine jam ediderat. Boissonadius Nicephorum carpit quod plerumque *instar concionatoris ecclesiastici* loquatur.

beum pag. 295 *Bibl. novæ mss.* pro Nathanaelis *Chromni* nomine reponendum *Chumni*, ubi hos opusculorum illius titulos refert : *De primis et simplicibus corporibus. Nihil inferius terra, cum ipsa sit in medio. Neque materiam ante corpora, neque species sive ideas absque corporibus, sed omnia simul. Antirrheticus adversus Plotinum; animas non prius exsistere quam corpora. De anima nutritiva et sensitiva. Non esse impossibile, neque præter rationes physicas, aquas esse supra cœlos. De aere, et quare cum sit natura calidus, tamen cum agitatur, frigidus sentiatur, et de grandine et ventis. Adversus antiquos philosophos de eodem argumento. In Christi transfigurationem. Sanctio, Natalis Domini feriam non tantum uno die, sed per totum mensem celebrari debere. Symbuleuticus de justitia ad Thessalonicenses, et urbis encomium. Ex imperatoris decreto, ut judices jurejurando obligentur ad munus sancte obeundum. Encomium ad imperatorem. Querela adversus Niphonem ob male administratam patriarchatus sui provinciam. Oratio funebris in Theoleptum, metropolitam Philadelphiæ. Confutatio Latinorum dogmatis de processione Spiritus S. Testamentum valetudine adhuc firma melius quam urgente morbo ordinari. Ad episcopum Philadelphiæ de miraculo in Cana. Ad eumdem de petitione Elisei ab Elia. Ad filiam imperatricem de ipsius viduitate. Ad imperatorem de obitu Despotæ filii ejus. Consolatio in calamitate amici. De charitate erga proximum, et omnia relinquenda ut Christum sequamur, et de benedictione paterna, quam surripuit Jacob, suadente matre. Chrysobullum super quadam consultatione imperatricis. Chrysobullum ad cralem Serviæ. De reconciliandis monachis qui defecerant, chrysobullum. De judicio adhibendo et eligendo genere dicendi. De his qui iniquo animo ferebant quod rhetores quosdam imperitos objurgaverat. Chrysobullum de unione monasterii in Galesio et S. Resurrectionis. Epistolæ* CLXXII. Possevinus testatur in Vaticana exstare Nicephori Chumni *de oratione, judicio et operatione*, quid ex eis amplecti, quid fugere deceat. Fuere etiam *Georgius Chumnus*, et *Joannes Chumnus* et *Michael Chumnus*, de quibus alibi.

Vind. 67. V. Lambec. Comm. VIII, p. 1069 et 1072 sq. — *Nicephori* cujusdam *prætoris* alloquium; inc. Τίς λαλήσει τὰς δυναστείας, in cod. 131 Barocc. Oxon. in quo cod. sunt quoque plura opusc. Niceph. Blemmidæ. HARL.

[Nicephorus *Apelastus*, episcopus civitatis Belebugd. in fine cod. Coisl. 72, qui continet Jo. Chrysostomi homiliam 88, se scriptorem codicis, a 6580 (h. e. anno Christi 1072) fuisse profitetur. HARL.]

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΧΟΥΜΝΟΥ

ΑΝΤΙΘΕΤΙΚΟΣ

ΠΡΟΣ ΠΛΩΤΙΝΟΝ ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ

—

NICEPHORI CHUMNI

ANTITHETICUS

ADVERSUS PLOTINUM DE ANIMA.

(Sub nomine Nathanaelis monachi Græce edidit Frid. Creuzerus post Plotini librum *De pulchritudine*, Heidelbergæ, 1814. Interpretationem nostram addidimus)

—

MONITUM.

Fabricius *Bibl. Gr.* vol. V, p. 688, not. *w*, ed. Harl., edoctus a Lambecio Catalog. bibl. Cæs. Vindob. lib. VII, p. 553 Kollar., refert exstare in bibliothecæ Vindobonensis Cæs. codice libellum inedituum Anonymi, qui inscribatur : Ἀντιθετικὸς πρὸς Πλωτῖνον. Ejus opusculi apographum mihi roganti procuraverat Hartmanni mei in aliis quoque rebus perspecta voluntas. Itaque tractavi in manibus, et Plotinianis cum sententiis tum verbis per Annotationis opportunitatem adhibui, usus hac ipsa appellatione *Anonymi*, quod Vindobonense quidem lemma nihil præterea mentionis contineret. Sero didici

eumdem exstare in codice Vaticano n. 1374, hujusque libri lemma meliora me docuit, vel potius ejus lemmatis eruditus interpres Hieronymus Amati. Illud ita habet : Τοῦ σοφωτάτου ἐπισκοπ. τοῦ χαρτζιλείου ἀντιθετικὸς πρὸς Πλωτῖνον κ. τ. λ. Jam Amatius cum in codice agnosset manum Scipionis Carteromachi, hominis cæteroquin eruditi (cujus Vitam editurus est Ciampius professor Pisanus additis Amatii observationibus), ingeniose suspicatus est male correxisse eum, nec melius descripsisse illa ἐπισ. κ. τ. λ. sic potius legenda, ἐπὶ τοῦ χανικλείου. Idemque vir doctus, cum sciret ea dignitate functos hos triumviros : Joannem Scylitzen, Leonem Magistrum et Joannem Camaterum, unius vel alterius eorum hoc in Plotinum opusculum esse persuaserat sibi, ac propemodum etiam mihi. Illud molestum fuit ad ejusmodi paucitatem hominum redigi illam dignitatem caniclei præfectorum. Quocirca ampliandum duxi, ac sicubi evocandus erat mihi ille Plotini adversarius, *Anonymum* evocavi, circumspiciens interea, an forte aliunde se offerrent mihi plures ex ordine τῶν χανικλείων. Unus se obtulit in Villoisoni *Anecdott.*, tom. II, p. 72, atque is ipse quem nunc quidem quærebam. Nempe Villoisonus ibidem recenset opusculum codicis Marciani hoc titulo insigne : Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἐπὶ τοῦ χανικλείου τοῦ Χούμνου, neque alius impugnavit Plotinum ; *et plane idem nomen ex cod. Vat. n.* 112 *postea expiscatus est Amatius*. Exstat enim ibi opusculum aliud hoc titulo : Τοῦ σοφωτάτου ἐπὶ τοῦ χανικλείου (ascripsit manus secunda κυροῦ Νικηφόρου τοῦ Χούμνου) περὶ λόγων κρίσεως καὶ ἐργασίας. Quid quæris ? Est *Nicephorus Chumnus*, idem, « qui et *Nathanael* dictus monachus factus, præfectus caniclei (1-2), et rerum potens sub Andronico seniore, cujus filia Irene nupsit Joanni Palæologo, qui deinde imperator ab a. C. 1295. » In cod. Regio Paris. et Colberteo ejus varia opuscula et aliquot epistolæ sic inscribuntur : Τοῦ παραχοιμωμένου τοῦ Χούμνου, et deinde τοῦ Φιλιππουπόλεως (3), unde patria hominis cognoscitur. Atque ex ipsis Nicephori epistolis Is. Casaubonus (4) refert, apparere « illum alterum fuisse Jobum, cui tot adversa contigerint, ut dici vix queat. » Idem vir summus ibid. prædicat pietatem ejus et « dignum dicit qui legatur. » Disertum etiam appellat Cangius in ejus operibus diligenter versatus. Sunt autem satis multa, in his consolatio ad βασίλισσαν, id est filiam imperatricem, de hujus viduitate ; alia item varii argumenti, cum civilis tum ad sacram Christianorum disciplinam pertinentis, etiam philosopha ; e quo genere hoc est adversus Plotinum. Etenim non modo in catalogo biblioth. Reg. Parisin., sed etiam a Labbeo *Bibl. nov. mss.*, p. 295, illa scriptio diserte tribuitur huic Nicephoro Chumno. Ille quidem in notitia codicis n. 2105 sic habet : « Contra Plotinum de anima rationali quæstiones variæ, ubi de metempsychosi, de belluis, utrum intellectu præditæ sint, necne, de corporum resurrectione et aliis disseritur. » Labbeus autem ita : « Antirrheticus adversus Plotinum ; animas non prius exsistere quam corpora (5). » Quod si igitur Fabriciana Bibliotheca eum usum præstaret, quem debebat præstare : poteramus compendiaria via eo pervenire, quo eundum erat per ambages, quoque ego sine hujusmodi duce, qualem Amatius se præstitit, fortasse nunquam pervenissem. Sed in illa Bibliotheca, cæteroqui laude dignissima, alias quoque idoneam satis operam ægre desideravi ; quæ narrare longum est. Nunc hoc unum volui monitum, volumine quinto p. 688 Harl. not. *w*, pro Anonymo ponendum esse nomen *Nathanaelis*. Libelli virtutes vitiaque non est quod operose persequar. Patet jam unicuique, et doctiores nec moniti intelligent. Hoc certum, philosophi partes sic satis sustineri a Christiano homine, qui rem suam gerere sciat sola ratione, nil usus auctoritate librorum sacrorum. Non minus autem Platonem tangit quam Plotinum Nicephorus. Quod et ipse sensisse videtur. Nam cum in exordio professus esset Plotinum a se peti, in clausula tamen posuit illa : Ἡμεῖς ἐξ ἀντιθέσεως ταῦτα πρὸς Πλάτωνα καὶ Πλωτῖνον. Inscribitur autem id opusculum cum in Vindobonensi libro tum in Vaticano Ἀντιθετικὸς, et potest huic titulo patrocinari hoc ipsum quod modo e libelli fine excitavimus ἐξ ἀντιθέσεως, nec minus illud, quod rhetorum quidem ἀντίθετα et ἀντιθετικοὶ λόγοι sæpius memorantur, licet non eodem, ut plurimum, significatu (6) : tamen ex hoc genere scriptorum, quibus aggregari debet hic Nathanael, magis, quod sciam, frequentatur nomen ἀντιῤῥητικῶν. Sic, ut hoc utar, Josephi *contra Apionem* libri codicibus aliquot inscribuntur ἀντιῤῥητικὰ, et Eusebii Cæsariensis illud opus adversus Hieroclem in membranarum parte exhibetur hoc ti-

(1-2) Inter epistolas Georgii Cypri sunt quædam ad *Nicephorum Chumnum, quæstorem*, et Theodori Muzalonis, *magni logothetæ successorem*, in cod. Cæsar. Vind. 67. Vid. Lambec. VIII, pag. 1069-1072, coll. Fabric. *B. Gr.* VII, p. 675 ed. Harl.

(3) Vid. Cangium in *Glossar.* II, p. 30, et patriæ notitiam hinc adde Fabricio *Bibl. Gr.* l. l. Etiam illud adde ipsius filium Joannem Chumnum nec minus claruisse cum scriptorum majore quam pro illis temporibus elegantia, tum virtute militari, ut me docuit idem Amatius, qui in cod. Vat. n. 112 hujus epistolam offendit hoc titulo : Τοῦ παραχοιμωμένου τοῦ Χούμνου ἐκείνου κυροῦ Ἰωάννου, πρὸς τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἐπὶ τοῦ χανικλείου ἐπιστολὴ, ὅτε μετ' ὀλίγων πάνυ τρόπαιον σὺν Θεῷ ἔστησε κατὰ τῶν βαρβάρων.

(4) In *Casaubonianis* p. 21 ed. J. Chr. Wolf. Hamb. 1710. Mirari subit doctissimum Saxium in Onomastico nil memorare hujus hominis et scriptorum varietate et honorum amplitudine satis clari.

(5) Vid. Fabric. *Bibl. gr.* vol. VII, p. 675 seq. Harl. ibiq. excerpta Catalogi Parisini II, p. 444 seq. et Labbei *Bibl. nov. mss.* l. l. His ipsis locis rem confici, et Nicephorum hujus, quem exhibemus, libri auctorem esse ipse quoque Amatius vidit, meque postea per litteras monuit.

(6) Rutil. Lupus p. 125 Ruhnken. ; Quintilian. *Instit. orat.* IX, 2, 10, p. 443 Spalding. ; Ernesti *Lex. technol. Gr. rhetor.* p. 27 ; quanquam sophistarum quoque feruntur ἀντιῤῥητικοί, ut Libanii, Choricii, aliorum. Cf. ibid. p. 29, ibique Photii *Biblioth.* cod. 160.

tulo : Ἀντιῤῥητικὸς πρὸς τὰ Ἱεροκλέους (7) ; ac, si extremæ ætatis exempla quæris, quæ Nicephorus patriarcha Cpolitanus itemque Gregoras adversus dissentientes commentati sunt, ea Antirrheticorum nomine singula appellantur (8). Jam cum Labbei quoque codices Antirrhetici in hoc ipso libello titulum præ se ferant, equidem hunc pro veriore habuerim. Mutare nolui, utpote secuturus sum exemplum Vindobonense et Vaticanum.

Quod disceptationis materiam attinet, eam suppeditarunt bini imprimis libri Plotiniani, alter Περὶ τοῦ εἰληχότος ἡμᾶς δαίμονος, *de genio nos sortito*, Enn. III, 4, p. 284 A; alter Περὶ ἀποριῶν ψυχῆς, *de dubiis animæ*, Enn. IV, 3, p. 381—389, quibus Plotinus suam sententiam de metempsychosi exponit. Cui eum philosophum favisse diserte testatur Augustinus *De civ. Dei*, X, 30, p. 266 A. Ita enim ille : « Platonem animas hominum post mortem revolvi usque ad corpora bestiarum scripsisse, certissimum est. Hanc sententiam Porphyrii doctor tenuit Plotinus, Porphyrio tamen jure displicuit. » Quo de loco consule Wyttenb. *ad Phædon.*, p. 211, et adde quæ idem de hoc philosophorum placito copiose exposuit. Nam ad Phædonem spectant potissimum hæc ipsa (vid. p. 42, 90 sqq. ed. Wyt.) ; tamen et alii Platonis dialogi adhibendi sunt, v. c. ii quibus decretum ἀναμνήσεως pertractatur. Illud addam ex Amatii schedis, videlicet reperiri in cod. Vat. n. 112 ejusdem Nicephori, uti quidem videtur (neque enim auctoris nomen habet), consimilis argumenti dialogum, quo illud decretum Platonis de anima impugnatur, ut apparet ex his : Ἔστι τοίνυν πρῶτον μὲν, οὗ μοι δοκεῖ μάλιστα (Πλάτων) χαίρειν τῇ εὑρέσει · ὅτι οἴεται *καὶ πρὶν κοινωνεῖν σώματι, τὴν ψυχὴν εἶναι* · δεύτερον δὲ, ὅτι δέοι τὸ ζῶν ἐκ τεθνεῶτος ὄντος ζῆν · ἔπειτα λέγων ἐξῆς, ὅτι τύχοι ἕκαστον · ὅτι τε ἐν φρουρᾷ τινι ἐσμέν · καὶ ἀνάγκην εἶναι, εἰς πολλὰ μεταχωρεῖν σώματα, ὥσπερ ὕδωρ ἐξ ἀγγείων εἰς ἀγγεῖα μεταῤῥέουσαν · ἐμοὶ γοῦν δοκεῖ περὶ τοῦ προεῖναι δεῖν τὴν ζήτησιν πρότερον ποιήσασθαι. Ἔοικε δὲ τῷ τοιῷδε μάλιστα ἐπιχειρεῖν, *τὸ φάναι τοῦτο εἶναι ὅτι τις μάθοι ἀναμνησθῆναι*. Quod reliquum est, uti proxima a Plotino ætate illum ejus *de genio* librum memoravit Ammianus Marcellinus(9), sic extremo quoque Byzantinorum ævo hæc Plotini decreta necdum penitus exolevisse, unumquemque hic Nathanaelis Antirrheticus edocere poterit.

(7) Olearius, in edit. Philostrati, *Animadvers. ad Eusebii librum*, p. 428.

(8) Fabricii *Bibl. Gr.* vol. VII, p. 615-653. Harl.

(9) Lib. XXI, cap. 14, 5. Locum jam indicavit Fabricius ad Porphyrii *vitam Plotini*, cap. 24. Quod ad Ammianum nuper ascripsit Wagnerus pag. 422. « Vixit Plotinus sæc. III et LIV libros reliquit, de quibus non superstes est nisi is quem commemorat Lindenbrogius (nimirum Περὶ τοῦ εἰλ. ἡμ. δ.) » : concoquat qui potest, ego non possum.

ΑΝΤΙΘΕΤΙΚΟΣ ΠΡΟΣ ΠΛΩΤΙΝΟΝ

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ.

—

ANTITHETICUS IN PLOTINUM

DE ANIMA.

—

Antitheticus adversus Plotinum; animas non prius existere quam corpora, neque ex aliis migrare in alia, sed neque in brutis mentem inesse, neque unquam futuram esse. Multis autem demonstrationibus utitur adversus illud, notitias nempe recordationes esse : ex quo dogmate tum Plotino, tum ante eum Platoni confirmatum est animas prius esse quam corpora. Et de resurrectione corporum mortuorum disputat, eamque ostendit pluribus quidem argumentis, et ex ipsis Platonis de animarum revivisccntia propositionibus, et bonorum semper manentium fruitionem

A Ἀντιθετικὸς πρὸς Πλωτῖνον [1] · ὅ τι μήτε τῶν σωμάτων προϋπάρχουσιν αἱ ψυχαὶ, μήτε ἐξ ἑτέρων [2] μεταχωροῦσιν εἰς ἕτερα, ἀλλ' οὐδ' ἐν τοῖς ἀλόγοις ἔστι [3] νοῦς, οὐδ' οὐ μήποτε γένοιτο. Πολλαῖς δὲ καὶ ταῖς ἀποδείξεσι κέχρηται πρὸς ἐκεῖνο [4] ἁπάντων, τὸ τὰς ἐπιστήμας ἀναμνήσεις εἶναι · ἐξ οὗ δὴ δόγματος αὐτῷ τῷ Πλωτίνῳ καὶ πρὸ αὐτοῦ Πλάτωνι κατεσκεύασται πρὸ τῶν σωμάτων τὰς ψυχὰς εἶναι · καὶ περὶ ἐγέρσεως σωμάτων τεθνεώτων ἀγωνίζεται, καὶ δείκνυσι ταύτην ἄλλαις δὴ ἀνάγκαις καὶ γ' ἐξ αὐτῶν τῶν τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ [5]

Variæ lectiones.

[1] Vat. τοῦ σοφωτάτου ἐπὶ τοῦ κανικλείου Ἀντιθ. πρ. Πλ. Cf. Proœm. [2] μήτ' αὐτῶν cod. Vat. [3] ἐστὶν Vat. [4] πρὸς ἐκεῖν' Vat. [5] τοῦ omisit Vat.

τὰς ψυχὰς ἀναβιώσκεσθαι [8] θέσεων, καὶ ἀπόλαυσιν δείκνυσιν ἀεὶ μενόντων ἀγαθῶν καὶ κόλασιν ψυχῶν ὁμοῦ [7] καὶ σωμάτων μηδέποτε λήγουσαν.

ostendit et animarum simul et corporum nunquam finiturum supplicium.

α'. Ἐμοὶ τὸ παρὸν σπούδασμα, πρὸς Πλωτῖνον καὶ τοὺς ἐκείνου περὶ ἀφθάρτου ψυχῆς λόγους. Καὶ γὰρ ὅτι μὲν ὁ ἐν ἡμῖν νοῦς ἁπλοῦς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ καθ' ἑαυτὸν ὑφεστὼς, καὶ ζωὴν ἐν ἑαυτῷ ἔχων, καί γε κρείττων πάσης φθορᾶς καὶ παντὸς ὀλέθρου, τοῦτο κἀκείνῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ κἀμοὶ δοκεῖ, καὶ εἴ τις ἕτερος ὀρθῶς βούλοιτο σκοπεῖν, καί γε πρὸς πᾶν δήπουθεν εὐθὺς θεῖτο (10), τό γε πρὸς τοῦτο φέρον, καὶ τοῖς Πλωτίνου λόγοις καλῶς ἀποδεδειγμένον. Πῶς γὰρ [8] καὶ εἴη ἐκ συνθέσεως νοῦς, καὶ ἐκ τίνων μερῶν συνιόντων; εἰ μὲν γὰρ ἐξ ὧν πάντα [9] ἐν συνθέσει, ἁπλῶν ὄντων σωμάτων καὶ πρώτων, ἀλλ' οὐθὲν τούτων νοεῖ. Ἐκ γοῦν ἀνοήτων πῶς ἂν καὶ [10] γένοιτο νοῦς, ἢ πῶς ἂν ὧν ταῦτα οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἐφίεται (11), τῶν νοητῶν λέγω καὶ ὑπὲρ ταῦτα, οὗτος ἐξ αὐτῶν γεγενημένος, ἐφικέσθαι ἂν δυνηθείη; εἰ δ' ἄλλων τινῶν παρὰ ταῦτα σωμάτων συμπλακέντων ζῶσα καὶ νοοῦσα ψυχὴ συνέστη, εἰ μὲν παχυτέρων καὶ ὑλωδεστέρων, ἀλλ' ἄτοπον ἐκ τῶν [11] τοιούτων νοῦν συνεστάναι· καὶ ἔτι μᾶλλον ἂν ἀνοηταίνοι (12) ψυχὴ νοερὰ, ἀμοίρου νοήσεως πάσης [12] οὔσης τῆς ὕλης καὶ τῆς τοιᾶσδε μάλιστα παχείας ὕλης· εἰ δ' ἐξ ἁπλουστέρων γε, καὶ ἃ τὰ [13] πρῶτα πέφυκεν ὡς δὴ [14] ἀρχαὶ τῶν ἄλλων, ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὐδ' εὑρεῖν ἔστιν ἁπλούστερα οὐδαμῶς, οὐδ' ἐν αὐταῖς ἐπινοίαις τῶν τεσσάρων ἐξ ὧν δὴ τἆλλα πάντα [15]· καὶ μὴν οὐδ' ἐξ ὕλης δήπουθεν καὶ εἰδους σύνθετον νοῦς καὶ ψυχὴ ἡ κατὰ τοῦτον, ὡς ἂν δὴ καὶ αὐτὴ μὴ ἐξ ἁπλῶν σύνθετον, ἁπλοῦν δ' εἴη σῶμα, συνθέσεως ἄλλης ἀπηλλαγμένον. Ἀλλ' εἰ καὶ τοῦτο, οὔτε τὴν ὕλην ἔστι δυναμένην νοεῖν τιθέναι (13), μέχρις ἂν αὐτὸ δὴ τοῦτο εἴη καὶ μόνον ὕλη, οὔτε τὸ εἶδος αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ μόνον θεωρούμενον εἶδος, ὥστε καὶ αὖθις ἐξ ἀνοήτων ἂν νοῦς εἴη· ὃ δὴ πρῶτον ὡς ἄτοπον ἢ καὶ ἄνουν εἰπεῖν ἐφύγομεν. Καὶ τοίνυν ψυχὴ ζῶσα καὶ νοερὰ, οὕτω δὴ καὶ σῶμα πᾶν φεύγει ὥστε τοῦτ' εἶναι, καὶ πᾶσαν φεύγει σύνθεσιν ὥστ' ἐξ αὐτῆς εἶναι. Καὶ μὴν καὶ Πλωτῖνος

1. In hac mea incubratione Plotinum et ejus de incorruptibili anima doctrinas refellere aggredior. Etenim quod in nobis sit mens simplex et incomposita, et in se subsistens, vitamque in se habens, et omnis corruptionis et interitus nescia; id et illi et sane mihi quoque videtur, et si quis alius recte inquirere velit, et mentem sinceram adhibere his omnibus quæ Plotini operibus bene demonstrantur. Quomodo enim composita mens esset? quibus partibus congredientibus? Si enim ex iis quibus omnia constant, corporibus simplicibus ac primis: sed ex his nullum cogitat. Porro ex non cogitantibus quomodo mens fieret, aut quomodo ad ea quæ nunquam illa appetunt, intelligibilia dico, ac etiam supra illa, cum ipsa ex iis sit, posset assurgere? Si vero ex aliis corporibus connexis vivens et cogitans anima consistat, siquidem ea crassioria et fæculentiora, absurdum est talibus mentem constare. Ac magis etiam desiperet mens intellectu prædita, cum sit omnis cogitationis expers materia et imprimis adeo crassa. Si autem ex simplicioribus et iis quæ prima nata sunt tanquam aliorum principia; sed non sunt nec inveniri possunt simpliciora neque ipsa imaginatione, quam quatuor quibus omnia cætera. Et sane neque ex materia et forma compositum aliquid est mens et quæ secundum ipsam est anima, ita ut ipsa non simplicibus componatur, sed corpus simplex sit, alius compositionis expers. Sed in hac hypothesi, neque materiam ut cogitandi capacem supponere licet, quandiu nihil nisi ipsa materia et solummodo materia sit; neque forma est, quæ non nisi forma et solummodo forma ad contemplationem pertinens, ita ut ex non intelligentibus mens fiat. Quod sane primum ut absurdum et demens dicere refugimus. Et igitur anima vivens ac cogitans procul abest ut sit corpus quoddam, et procul abest ut quadam compositione efformetur. Et sane

Variæ lectiones.

[8] ἀναβιώσεσθαι Vind. [7] τε add. Vat. [8] ἂν add. Vat. [9] καὶ τὰ λοιπὰ πάντα τὰ ἐν σ. Vat. [10] καὶ abest a Vat. [11] τῶν non est in Vat. [12] πάσης νοήσ. Vat. [13] καὶ ἡ Vat. [14] ἃ δὴ Vat. [15] τῶν — πάντα omisit Vat.

Notæ.

(10) Sic etiam in Vatic., nisi forte vitium subest, ut scriptum fuerit παρὰ πᾶν — θεῖτο: tenenda locutio est. Ex Demosthene *advers. Aristocr.* p. 664 laudant grammatici: πρὸς τὸ καλῶς ἔχον τίθεσθαι. Quocirca nil mutavi.

(11) Ἐφικνεῖται in margine, et sic Vat. recte.

(12) Platonicum. Vid. Phileb. p. 12 d. Steph. p. 211 Bip. Epistol. XI fin. p. 169 Bip. Julian. Orat. II, p. 57. III, p. 111 Spanhem. et hujus not. ad Aristoph. Schol. *Nubb.* 416, coll. interprett. ad Hesych. I, p. 386 Albert.

(13) « Neque materia poni potest tanquam ea quæ cogitare queat, quandiu (s. quousque) *nil nisi ipsa* materia *et solummodo* materia sit; neque species (tanquam cogitans potest poni) quæ *non nisi ipsa species* sit *et solummodo* species ad contemplationem pertinens. » — Tenendum rarius xαὶ adjectum formulæ αὐτὸ τοῦτο μόνον. Plato *Gorg.* p. 182: Ὅτι εἶεν παρασκευαὶ, αἱ μὲν μέχρις ἡδονῆς, αὐτὸ τοῦτο μόνον παρασκευάζουσαι. Ælian. *V. H.* III, 17: Ἡ αὐτὸ τοῦτο μόνον τὴν διάνοιαν ἀγαθοὶ γενόμενοι. De solemni formula vid. Toup. ad Longini Fragg. V, p. 396; Fischer. ad Æschin. s. v. αὐτὸς, ibique laudd. Add. Schæfer. ad Lamb. Bos. *Ellips.* p. 368, coll. Heindorf. ad *Gorg.* l. l. et Ast. ad Platon. *Legg.* p. 27. Insigniorem igitur fecit Nathanael h. l. abundantiam qua adjicitur in ea locutione μόνον: an elegantiorem, ipse videris. Infra tamen communem locutionis modum sequitur.

et Plotinus, et si quis cum illo ante illum vel post illum recte et pulchre ejus naturam cognoverunt, simplicem eam scientes et neque secundum corpus neque secundum compositionem eam esse dicentes, sed aliud præter illa, quod nullam dissolutionem aut corruptionem recipiat. Quod autem easdem quas diximus animas creat et suscitat ante corpora et sursum ponit et primo et soli exsistenti, et uni soli et immoto coaptat, ac inde eas abstrahit, et dejicit, et in corpora impellit, et ex aliis in alia transvehit et ex melioribus et sibiipsis propriis in pejora neque ipsis convenientia, et multum huc illuc vagari eas jubet, et gravia hæc ex dementia patitur multa cogitans mens quæ nec prorsus intelligentia carenti animæ accidunt, id sane erubescens fateor non bene a bono Plotino affirmatum esse. Vel aliqua ex necessitate ad id doctrinæ abiit et id dicere sustinuit, eo quod non aliter vim effugere posset et difficultate sese expedire. Si enim quia, nascente anima una cum vitæ participantibus corporibus, accidit ut cum iis dissolvatur et corruptionem subeat, et quamvis immortalis, non immortalis sit; sed id neque ea patiuntur, elementa nempe prima ac simplicia quibus cætera corpora constant. Manent autem et transmigrantia in aliis subsistunt. Quonam autem, corpore ac vita solutis, abit eorum unumquodque? Ad illud sane quod ipsis proprium et congenerum est, et ad quod tendit in composito corpore constitutum. Quod autem illud desiderat et semper ad illud spectat et tendit, manifestum est, siquidem et viventibus adhuc corporibus, diffluit ac effunditur, et ad congenerum, ut diximus, abit, altero ejusdem generis elemento in ejus locum succedente, et locum hunc adimplente, ita ut hujus participans animal permaneat, quoadusque vivere ac mortem effugere possit. Si igitur id ita se habet, omnino autem sic et simplicia corpora in compositis constituta inde soluta rursum manent neque corrumpuntur; quid obstat quin animus qui natura nihil patitur, cum iis viventibus corporibus natus, ut primo principio ac creatori visum est, deinde ipsis solutus, incorruptibilis et immortalis maneat? Si id autem nolis, nimirum immortale simul cum mortali, et incorruptibile cum corruptibili in vitam adduci, et hoc timens hanc ex necessitate legem adducis animam corpori præexsistere et eam ex se sola vitam habere dicis, cujus corpus particeps efficit, de hoc jam accuratius inquirere conabor.

καὶ εἴ τις μετ' ἐκείνου [16] πρὸ αὐτοῦ ἢ μετ' αὐτὸν ὀρθῶς καὶ καλῶς ἐπέγνωσαν τὴν αὐτῆς φύσιν, ἁπλῆν ταύτην εἰδότες, καὶ μηδὲν μήτε κατὰ σῶμα μήτε κατὰ σύνθεσιν οὖσαν, ἄλλο δέ τι παρὰ ταῦτα [17], λύσιν μηδεμίαν μήτε φθορὰν καταδεδεγμένον. Ὅτι δ' αὐτὰς ταύτας ἃς ἔφημεν ψυχὰς, προδημιουργεῖ (14) καὶ προϋφιστᾷ τῶν σωμάτων, καὶ ἄνω τίθησι καὶ τοῦ πρώτου ἐξάπτει καὶ μόνου ὄντος καὶ ἑνὸς μόνου καὶ ἀκινήτου ὄντος, εἶτ' ἐκεῖθεν ἀποσπᾷ καὶ βάλλει κάτω καὶ ὠθεῖ ἐπὶ σώματα, καὶ ἐξ ἑτέρων εἰς ἕτερα ἐμβιβάζει (15), καὶ [18] ἐξ ἀμεινόνων καὶ γνησίων αὑταῖς μᾶλλον ἐπὶ χείρω καὶ μηθὲν ταύταις προσήκοντα, καὶ πολλὴν τινα τίθησι τὴν πλάνην αὐτῶν, καὶ τὰ δεινὰ ταῦτα ἐξ ἀνοίας ὁ τὰ πολλὰ φρονῶν πάσχει νοῦς, ἃ μηδὲ τῇ παντάπασιν ἀλόγῳ ψυχῇ συμβαίνει, τοῦτο δὴ καὶ αἰσχύνομαι τῷ καλῷ Πλωτίνῳ μὴ καλῶς δεδογμένον. Ἡ ποίας ἐξ ἀνάγκης πρὸς τοῦθ' ἧκε τοῦ [19] δόγματος, καὶ ὑπέστη τοσόνδ' εἰπεῖν, μὴ ἔχων ἄλλως φυγεῖν τὴν βίαν, καὶ ὃ μὴ ἦν αὐτῷ παραιτεῖσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ὅτι [20] γεννωμένης αὐτῆς δὴ ταύτης τῆς ψυχῆς, ἅμα τοῖς ζωῆς μετέχουσι σώμασι, συμβαίνει καὶ συγκαλύεσθαι ταύτην αὐτοῖς καὶ φθορὰν ὑπομένειν, καὶ γοῦν ὅπερ ἐστὶν, οὐκ ἔστιν ἀθάνατος, ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲ [21] αὐτὰ ταῦτα πάσχει, τὰ ἐξ ὧν δηλονότι πρώτων καὶ ἁπλῶν ὄντων τὰ λοιπὰ σώματα σύγκειται. Μένει δὲ καὶ μεταχωροῦντα ἐν ἄλλοις ἕστηκε. Ποῖ δὲ [22] τοῦ σώματος καὶ τῆς ζωῆς λυθείσης χωρεῖ τούτων ἕκαστον; Εἰς τὸ οἰκεῖον δηλονότι καὶ συγγενὲς, καὶ οὗ δὴ ἐφίεται γεγονὸς ἐν τῷ συνθέτῳ σώματι. Ὅτι δ' ἐφίεται καὶ ἀεὶ πρὸς τοῦτο βλέπει καὶ τὴν ὁρμὴν ἔχει δῆλον, ἐπεὶ καὶ ζώντων ἔτι τῶν σωμάτων ῥεῖ καὶ ἐκχεῖται αὐτῶν καὶ πρὸς ὃ δὴ γνήσιον ὡς [23] ἔφημεν ἄπεισιν, ἑτέρου αὖθις ὁμογενοῦς ἀντεισιόντος, καὶ τὸν ἐκείνου τόπον πληροῦντος, ὡς ἂν δὴ καὶ τὸ μετέχον αὐτοῦ ζῶον μένῃ [24] μέχρις ὅτου καὶ πέφυκε ζῆν καὶ φεύγειν τὸν θάνατον. Εἰ γοῦν τοῦθ' οὕτως ἔχει, πάντως δ' οὕτως [25] καὶ τὰ τῶν ἁπλῶν σωμάτων ἐν τοῖς συνθέτοις γενόμενα, εἶτ' ἐκεῖθεν λυθέντα αὖθις μένει καὶ οὐ διέφθαρται· τί κωλύει καὶ τὸν ἀπαθῆ τὴν οὐσίαν νοῦν, αὐτοῖς δὴ τούτοις καὶ συγγενηθέντα τοῖς ζῶσι σώμασιν, ὡς τῷ πρώτῳ αἰτίῳ καὶ δημιουργῷ ἔδοξεν, εἶτ' αὐτῶν ἀπολυθέντα, ἄφθαρτον μένειν καὶ ἀνώλεθρον; Εἰ δὲ τοῦτο μὴ θέλεις, ἅμα δηλονότι τὸ ἀθάνατον τῷ θνητῷ καὶ τῷ φθαρτῷ τὸ ἄφθαρτον ἐπὶ τὸ εἶναι ἄγεσθαι, καὶ τοῦτο φοβούμενος ταύτην ἐξ ἀνάγκης τίθης αἰτίαν, ψυχὴν προϋφεστάναι σώματος [26], καὶ αὐτὴν δὴ ταύτην μόνην ἀφ' ἑαυτῆς λέγεις ζωὴν ἔχειν, ἧς δὴ καὶ τοῖς σώμασι μεταδίδωσι, πρὸς τοῦτ' αὐτὸ ἁπάντων πυθέσθαι [27] βούλομαι.

Variæ lectiones.

[16] κατ' ἐκεῖνον Vat. [17] μήτε add. Vat. [18] καὶ abest a Vat. [19] τοῦ abest a Vat. [20] ὅτον Vind. mendose. [21] οὐδ' Vat. [22] πῇ δὲ Vat. [23] ὡς deest in Vat. recte. [24] μένοι Vat. [25] ἔχει — δ' οὕτως absunt a Vat. [26] τοῦ σ. Vat. [27] αὐτὸς — προθέσθαι Vind., cum υ supra προθ. scripto.

Notæ

(14) Hoc verbo augenda sunt lexica.

(15) Vel hoc verbo tangit fortasse Nathanael philosophorum de *humida* corporum natura, vel de corpore tanquam *naviculo* metaphoras. De verbo vid. Gatack. ad Marc. Antonin. x, 8, p. 359.

β'. Τίνος ταύτης ης φης ζωῆς ἡ ψυχὴ μεταδίδω- A
σιν; αὐτῆς ἐκείνης, ἣ δὴ καὶ τῇ [38] ψυχῇ διὰ παντὸς
καὶ ἄλυπος [39] σύνεστιν, ἢ ἑτέραν παρὰ ταύτην λέ-
γεις εἶναι τὴν ἐκ ψυχῆς μεταδιδομένην τῷ σώματι;
Εἰ μὲν γὰρ τῆς οἰκείας ζωῆς ἡ ψυχὴ μεταδίδωσιν,
ἀθανάτου ταύτης οὔσης, δεῖ καὶ τὰ μετεσχηκότα
σώματα τὸν ἴσον χρόνον ζῆν καὶ ἀΐδιον· εἰ δ' ἄλλη
μὲν ψυχῆς ζωή, ἄλλη δ' ἁπλῶς ζώων [40], καὶ ἡ μὲν
αὐτῶν τούτων φθορᾷ συνέζευκται, ψυχῆς δὲ ζωὴ
πάντη ἀνώλεθρος, πῶς ὃ μὴ ἔστιν αὐτῇ τῇ ψυχῇ
ζωῆς εἶδος, φθαρτὸν χορηγεῖ τοῖς σώμασιν; Καὶ
μὴν εἰ καὶ τοῦτο δύναται, ψυχὴ ἀθανάτως ζῶσα
φθαρτῆς εἶναι δηλονότι ποιητικὴ ζωῆς [41], τίνος χά-
ριν ἐπὶ τὰ σώματα κατιοῦσα, ἦκε δ' ὥστε καὶ ζῆν
αὐτὰ ποιῆσαι καὶ κοσμῆσαι, οὐ τοῦ κρείττονος εἴδους
ψυχῆς, τοῦ δὲ χείρονος μετέδωκεν; ἦ τ' ἄρα φθόνῳ B
πάντως ἐρεῖς, ἢ ὅτι οὐ τὸ κρεῖττον καὶ ἄμεινον,
ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον τὸ [42] καὶ ἀχρεῖον δεδύνηται· ἀλλ'
εἰ τὸ πρῶτον, πῶς ἂν εἴη, ἀγαθῆς ταύτης οὔσης
καὶ ἀγαθά τινα πρᾶξαι βεβουλημένης, περὶ ἃ καὶ
προεθυμήθη, οὐκ ἐξ ἀνάγκης δή τινος καὶ βίας,
ἀλλ' ὥστε ταῦτ' εὖ [43] ποιῆσαι καὶ ζωῶσαι, φθονε-
ρῶς σχεῖν καὶ τὴν τούτων τεμεῖν καὶ στενῶσαι
ζωήν; εἰ δ' ὅτι οὐκ ἦν αὐτῆς τῆς ψυχῆς ἀθανάτου
καὶ ἀεὶ ζώσης τὴν ἴσην καὶ τοῖς ἄλλοις ἁρμόσαι
ζωήν, σκόπει μήποτ' οὐχ ἁρμόζον καὶ τοῦθ' ὁμοίως
εἴη περὶ ταύτης εἰπεῖν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦ οἰκείου
πέφυκε μεταδιδόναι [44], πῶς πέφυκε τοῦ ἀλλοτρίου,
ἵνα μὴ τοῦ ἐναντίου λέγω, εἴπερ δὴ ἐναντία φθαρ-
τὸν καὶ ἄφθαρτον, ἀθάνατον καὶ θνητόν; Τί δὲ καὶ
γνοῦσα τοῖς μὲν ὀλίγον [45] χρόνον ἀπεμέρισε τοῦ ζῆν, C
τοῖς δὲ πλείω; Εἰ μὲν γὰρ πρὸς ἀρετὴν βλέπουσα
καὶ κακίαν οὕτω δὴ καὶ τὸ ζῆν μετρεῖ (16), τοῖς
μὲν ἵνα πλείω κατορθώσωσι τὰ βελτίω προαιρουμέ-
νοις καὶ πλείω νέμουσα τὴν ζωὴν, τῶν δ' ἵνα τρε-
χόντων ἐπὶ τὰ χείρω κόψῃ τὸν δρόμον, κόπτουσα
καὶ (17) τὸν τοῦ χρόνου τῆς ζωῆς δρόμον [46], τούτων
τε κἀκείνων ἰδίαν ὥσπερ καὶ χωρὶς διάθεσιν καὶ
κίνησιν παρὰ τῆς [47] ψυχῆς ἐχόντων· ἀλλ' ἤδη ὁρῶ-
μεν πολλοὺς μὲν τῶν κακῶν καὶ πάνυ τι [48] κακῶν,
πάνυ τι [49-50] καὶ ζῶντας, πολλοὺς δ' ἀρετῇ προσκει-
μένους, ἐν βραχεῖ τινι χρόνῳ ἅμα τε τοῦ ζῆν καὶ
τῆς περὶ τὰ καλὰ σπουδῆς πεπαυμένους. Ὁρῶμεν
δὲ [51] καὶ τοὺς μήπω ἡλικίας ἁψαμένους. περὶ ἀρετῆς
οὐδὲν μήτε κακίας εἰδότας [52], ἀώρως οὕτω τοῦ ζῆν D
ἐκστάντας, καὶ ὁ λόγος κἀνταῦθα τίνος ἕνεκα, εἰκό-
τως [53], ἥκιστ' ἀσφαλής. Ὅλως δ' ἀρετὴν ἢ [54] κακίαν
τίνος ἂν εἶναι φαίημεν [55], ψυχῆς ἢ σώματος; ἢ γὰρ
ἀμφοῖν, ἢ ἑνὸς δήπου τούτων. Ἀλλ' ἑνὸς εἴπερ εἶεν,

2. Quænam est hæc vita cujus, ut dicis, anima corpus efficit particeps? Illane est quæ animæ ipsi semper et doloris expers inest, an aliam esse dicis eam quam anima corpori tradit? Si propriæ sibi vitæ anima corpus efficit particeps, cum ipsa sit immortalis, oportet et participantia corpora idem tempus et in æternum vivere. Si autem alia est animæ vita, et alia simpliciter animantium, ac ea quidem animantium corruptioni subjacet, animæ vero vita omnino est incorruptibilis, quomodo quæ non est animæ vitæ forma, eam corruptibilem corporibus præbet? Et si id quoque potest, si valet anima immortali vita prædita corruptibilem vitam communicare, quare ad corpora deveniens, devenit autem ut ea vivere faciat et ornet, non melioris animæ formæ, sed inferioris ea participantia effecit? Aut invidia omnino dices, aut quia non majus et melius, sed illud minus et pejus potuit. Sed si prius, quomodo fit ut anima, cum bona sit et aliquid boni præstare velit iis in quæ studium habet, non ex necessitate et vi, invida sit earumque vitam secet ac minuat? Si autem, quia non potest anima et immortalis et semper vivens, æqualem et aliis vitam dispensare, vide ne non congruum sit hoc de illa dicere. Si enim proprium transfundere nequeat, quomodo possit id tradere quod ipsi extraneum est, ne dicam contrarium, siquidem contraria sunt corruptibile et incorruptibile, immortale et mortale? Quid autem cogitans aliis quidem parvum tempus vivendi, aliis longius impertivit? Si enim ad virtutem attendens et malitiam ita vitam metitur, aliis quidem meliora eligentibus, quo plura recte faciant, longiorem tribuens vitam, aliorum autem ad pejora currentium ut cursum secet, secans et vitæ temporis cursum, his et illis propriam quasi ac separatam dispositionem et motum ultra animæ motum habentibus; jam videmus multos quidem malorum et etiam pessimorum, diu viventes, multos vero virtuti adhærentes, post breve tempus et vita simul et boni studio cessantes. Videmus autem et eos qui nondum adolescentiam attigere, de virtute ac malitia nihil scientes, præmature ita e vita exeuntes; atque ibi ratio qua de causa minime infallibilis est. Virtutem autem vel malitiam utrius esse dicemus, animæ an corporis; Sunt amborum, aut unius tantum. Sed si unius sunt, animæ erunt, siquidem et inde omnes ad bonum et malum motus. Si vero amborum, et ita animæ potius erunt quæ cor-

Variæ lectiones.

[38] τῇ non est in Vat. [39] ἄλυτος Vat. [40] Vind. ζῶον, male. [41] ζωῆς non habet Vat. [42] fort. add. ἧττον. [43] Vind. οὐ, male. [44] μεταδοῦναι Vat. [45] Vind. πλείω, male. [46] Suprascriptum πρόμον. [47] π. τὴν τῆς ψ. Vat. recte. [48] Vind. πάνυ τοι. [49-50] Vind. πάνυ τοι. [51] δὲ abest a Vat. [52] εἰδυίας Vat. [53] εἵνεκα εἰκότος, Vat. [54] καὶ Vat. [55] φαῖμεν Vat.

Notæ.

(16) Apodosis incipit a verbis ἀλλ' ἤδη ὁρῶμεν, ut sæpius in hoc scripto ἀλλὰ apodosi ordiendæ inservit.

(17) Idem Nathanael in epistol. ms. ap. Villoison. *Anecdott. Grr.* p. 72: Εἰ Χρισὸν ὁρῶν τρέχεις, καλῶς τρέχεις, καὶ κατάτεινε τὸν δρόμον· εἰ δὲ πρὸς ἄλλο τι σπεύδων βλέπεις, εἰκῇ καὶ μάτην σπεύδεις.

pore ut quodam organo utitur; ita ut si virtutis ac boni amor eam teneat, quod per corpus in actum transit, neque corpus deponet per quod et amorem et studium suum explebit. Idem erit dicendum et de anima quæ pejoribus lætatur. Quid volens illud quod sibi prius instrumentum erat, aptumque ad id quod volebat, despiciet? Cujus autem rei causa illud pro pejore commutabit, idque pro alio, nihil meliore, imo vero plerumque inutili, siquidem ex hominum corporibus animalium induitur et circumdatur natura, et ex iis rursum ad plantas abit, et his colligatur vinculis arctioribus quam in prioribus erant, et tanquam in iis radicata non habet quomodo inde facile exeat, post longum autem tempus et vix liberabitur, nescio quid melius in talibus versans operata, sive boni amore retenta, sive malum aut mala præferens. Et sane altera animæ forma fluxui et corruptioni serviens in qua vivimus, altera autem proprie ea est secundum quam honeste ut homines vivimus; et inde manifestum: si enim tota nostra vita ab ipsa mente ac ea quæ secundum mentem est anima pendet, unde nobis mortes, cum mens non patiatur ac sincera sit et ante nostrum animal et in ipso animali et post ejus dissolutionem perstet? Unde, dum apud nos est ac manet ac vitam nostram continere potest ac vult, accidit ut apud nos alia moriantur ac vitam amittant, et alia viventia maneant? Oportebat enim vel omnino nos vivere, mente vitam præstante ac continente quin aliquid patiatur, vel omnino corrumpi, ea nos relinquente et abeunte. Non enim licet, non licet dicere eam divisam esse, ac discissam in diversas corporis partes ac ita eas vivificantem; unde abierit in seipsam coarctata, ea mortua relinquere, iis autem in quibus immanserit, vitam quoque protendere. Simplex enim ac neque magnitudinis neque corporis particeps, quomodo divideretur? Quid autem patiens, impassibilis et indivisibilis et partium expers, ad contractiones et comprehensiones abit, neque id in se tota patitur, per partes vero quas habebat emortuis corporis partibus adaptatas? Sed absurdum hæc cogitare ac dicere de mente partium experti et prorsus impassibili. De ea autem quam diximus, fluxa anima et corruptibili, nihil repugnat, quoniam hæc dividitur, et hoc modo omnes corporis partes invadit, spiritu quodam vitali vecta, et una cum eo undique pene-

A ψυχῆς ἂν εἶεν, ἐπεὶ κἀκεῖθεν αἱ περὶ τὰ καλὰ καὶ φαῦλα πᾶσαι κινήσεις· εἰ δ' ἀμφοῖν, καὶ οὕτω ψυχῆς μᾶλλον ἂν εἶεν ὀργάνῳ δή τινι τῷ σώματι κεχρημένης (18)· ὥστ' εἴτ'[42] ἔρως αὐτὴν ἀρετῆς καὶ τοῦ καλοῦ κατέχει, τοῦ γε δηλονότι διὰ σώματος εἰς πρᾶξιν ἰόντος, καὶ[43] οὐκ ἀποθήσει τὸ σῶμα, δι' οὗ καὶ[44] τὸν ἔρωτα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐκπλήσσει. Αὐτὸ δὲ τοῦτ' ἔστι φάναι καὶ περὶ ψυχῆς, τοῖς χείροσιν ἐνηδομένης· ἢ τί καὶ βουλομένη, τοῦ πρώτως γεγονότος ὀργάνου, δεξιοῦ γε ὄντος πρὸς ἃ βούλεται, περιφρονήσει, τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ ἀνταλλάξεται τόδε τοῦ χείρονος, κἀκεῖνο[45] δ' ἑτέρου, μηδὲν μὲν βελτίονος, πολλῷ δέ τινι καὶ ἐπιπλεῖστον ἀχρείου, εἶγ' ἐκ σωμάτων μὲν ἀνθρώπων θηρίων μεταμφιέννυται καὶ περιτίθεται φύσιν, ἐκ δὲ τούτων αὖθις ἐπὶ

B φυτὰ χωρεῖ, καὶ τούτοις συνδεῖται δεσμοῖς μείζοσιν ἢ ἐν τοῖς πρόσθεν, καὶ ὥσπερ ἐν αὐτοῖς ῥιζωθεῖσα οὐκ ἔχει ὅπως ῥᾳδίως ἐκεῖθεν ἐκχωρήσει, χρόνῳ δὲ μακρῷ τινι καὶ μόλις ἀπαλλάττεται, οὐκ οἶδά τί πλέον ἐν τοῖς τοιούτοις γενομένη δράσασα καλὸν ἢ γ' ἔρωτι καλοῦ ἐνισχημένη ἢ κακὸν ἢ κακὰ προελομένη· καὶ μὴν[46] ἄλλο μὲν ψυχῆς εἶδος, ῥοῇ καὶ φθορᾷ δουλεῦον ἐν ᾧ δὴ ζῶμεν[47], ἄλλο δὲ κυρίως καθ' ὃ εὖ μάλα καὶ καλῶς ἄνθρωποι ζῶμεν, καὶ ὧδε δῆλον· εἰ γὰρ τὸ ζῆν ἡμῶν ὅλον αὐτοῦ νοῦ[48] καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ψυχῆς ἐξήρτηται, πόθεν ἡμῖν οἱ θάνατοι, ἀπαθοῦς τοῦδε καὶ ἀχηράτου καὶ πρὸ[49] τοῦ καθ' ἡμᾶς ζώου καὶ ἐν αὐτῷ δὴ τῷ ζώῳ καὶ μετὰ τοῦτο λυθὲν καθεστῶτος; πόθεν καὶ παρ' ἡμῖν

C ὄντος καὶ μένοντος καί γε τὴν ζωὴν ἡμῶν ὅλων συνέχειν καὶ δεδυνημένου καὶ βεβουλημένου, τὰ μὲν ἡμῶν ἔστιν ὅτε καὶ[50] νεκροῦται, καὶ τὸ ζῆν ἀπόλυσι, τὰ δὲ μένει ζῶντα; Εἴδετ γὰρ ἢ τὸ ὅλον ἡμᾶς ζῆν, αὐτοῦ γε τοῦ τὴν ζωὴν[51] παρεσχηκότος καὶ συνέχοντος μηδὲν πεπονθότος, ἢ τὸ ὅλον ἐφθάρθαι, ἐκλιπόντος δηλονότι τοῦδε καὶ ἀποκεχωρηκότος. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστιν οὐδ' ἐκεῖνο πάντως εἰπεῖν, ὡς μεμέρισται, καὶ σχιζόμενος περὶ τὰ τοῦ σώματος μόρια καὶ οὕτω δὴ ταῦτα ζῶντα ποιῶν ὁ νοῦς, ὅθεν μὲν ἂν αὐτῶν ἀναχωρήσει[52] εἰς ἑαυτὸν συσταλείς,

D καὶ νεκρὰ δὴ ταῦτα καταλείπει, οἷς δ' ἐμμένει, τούτοις γε δήπου καὶ τὸ ζῆν παραμένει. Ἁπλοῦς γὰρ ὢν καὶ μὴ μεγέθους μήτε δὴ σώματος μετέχων μηδενός, πῶς ἂν καὶ μερισθείη; τί δὲ καὶ παθὼν, ἀπαθὴς (19) καὶ ἀδιαίρετος καὶ ἀμερὴς ὤν, ἐπὶ συναιρέσεις καὶ συνολκὰς ἥξει[53], καὶ οὐδὲ τοῦτο πάθος καθ' ὅλον ἑαυτὸν, κατὰ δὲ μέρη, ἃ δὴ καὶ

Variæ lectiones

[42] εἴγ' Vat. [43] καὶ abest a Vat. [44] καὶ abest a Vat. [45] κἀκείνου Vind., male. [46] ὅτι adde ex Vat. [47] Vind. δείξομεν, male. [48] νοὸς Vat. [49] πρὸς Vat. [50] καὶ non agnoscit Vat. [51] καὶ add. Vat. [52] ἀναχωρήσοι Vat. [53] Vind. male ἕξει.

Notæ

(18) Michael Psellus *De omnifar. doctrin.*, sect. 28, p. 90 : Τῶν παρ' Ἕλλησι σοφῶν τὴν ψυχὴν Πλάτων μὲν καὶ Ἀριστοτέλης ὡς ὀργάνῳ φασὶ χρῆσθαι τῷ σώματι. —Sequuntur Peripateticorum, Cleanthis ipsiusque Plotini placita.

(19) *Τί — παθὼν ἀπαθής*. Ludit in vocabulo gemino. Illa formula τί παθών utitur ipse Plotinus pag. 438 B : Τί γὰρ παθὼν τις πρὸς ἄλλον ἔχει; quod tentare non debebat Villoison. *Anecdd. Grr.* II, p. 235, licet Platoni frequens sit illa altera, τί μαθών. Vid. Jacobs. *Additt. Animadvv. ad Athen.* p. 327, ibiq. laudatt. Wolf. ad Demosth. *Lept.* p. 348; Heusd. in *Specim. Platon.* p. 57. Adde Heindorf. ad *Euthyd.* Platon. p. 339, et Hermann. ad Viger. p. 759 ed. noviss.

εἶχεν ἐνηρμοσμένα τοῖς νεκρωθεῖσι τοῦ σώματος μέρεσιν; Ἀλλ' ἄτοπον ταῦτα περὶ τοῦ ἀμεροῦς νοῦ [55] καὶ παντάπασιν ἀπαθοῦς καὶ ὑπολαμβάνειν καὶ λέγειν· περὶ δ' ἧς ἔφημεν ῥευστῆς ψυχῆς καὶ φθαρτῆς. οὐδὲν ἀπεικὸς, ἐπεὶ καὶ μεμέρισται αὕτη, καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον πάντα φθάνει τὰ τοῦ σώματος μόρια, πνεύματι δή τινι ζωτικῷ γε ὄντι ἐποχουμένη, καὶ μετὰ τούτου διαβαίνουσα τοῦ ζῶντος σώματος πανταχῆ, ἐκεῖ δὴ [56] περαίνει, ὅποι [56] δὴ καὶ τοῦτο συμπεραίνει. Εἰ δέ τι πάθοι τῶν μερῶν, καὶ τό γε πάθος τὴν τε τοῦ πνεύματος κίνησιν καὶ τὴν αὐτόσε [57] τῆς ψυχῆς στήσοι διάβασιν, τοῦτό γε καὶ νενέκρωται, τοῦ τὴν ζωὴν ἐνιέντος ἀπολειφθὲν, καὶ μὴ δυνάμενον ἔτι μετέχειν αὐτοῦ· κἂν δέ γ' ἐπ' αὐτὸ μέρος τοῦ σώματος ἰὸν βάλοι τὸ πάθος ὃ δὴ καὶ τὴν ἀρχὴν ἴσχει· τοῦτο δ' εἶναι [58] τὸ πνεῦμα τῆς ζωτικῆς ὂν ψυχῆς ὄχημα, εὐθὺς καὶ τὸ ζῆν ὅλον φθαρὲν πέπαυται, ταύτης δὴ τῆς ζωῆς φθαρτῆς οὔσης, ὡς ὑπεθέμεθα καὶ ἤδη δέδεικται· καὶ τοίνυν οὐ κατὰ νοῦν ἁπλῶς ζῶμεν, ἀλλὰ νοοῦντες εὖ ζῶμεν. Τῆς δὲ φθειρομένης ψυχῆς [59] ἔστι μᾶλλον εἰπεῖν καὶ τὴν φθειρομένην εἶναι [60] ταύτην ζωήν· νοῦς δὲ καὶ ἡ κατὰ τοῦτον ψυχὴ καὶ ζωὴ, πεφυκότα παραμένειν τήνδε τὴν ἁρμονίαν ἡρμοσμένῳ τῷ σώματι, παραμένουσι συνεστώσης αὐτῆς, λυθείσης δὲ καὶ αὐτὸς ἀπολύεται [61], μηθὲν παθὼν ἀκήρατός τις καὶ ἀπαθὴς ὤν, καὶ οὐκέτι πρὸς ἕτερα μεταβαίνει τῶν σωμάτων οὔθ' ὁμογενῆ τῷ πρώτῳ καὶ οὗ ἐξεφοίτησεν, οὔτε πρὸς ἕτερα θηρίων τινῶν καὶ ἀλόγων, καὶ μηδαμῇ τούτῳ προσηκόντων. Οὐ γὰρ ἐρᾷ τούτων οὐδενός· ἢ τίνος ἕνεκεν μήτε πρὸς ἀρετὴν, μήτε πρὸς κακίαν ἁρμοζόντων αὐτῶν βουλομένῳ περὶ τὰς διαθέσεις ταύτας ἁρμόζεσθαι; Τί γὰρ ἂν οἰκεῖον καὶ πράξοι νοῦς, ἀλόγων ἐμπεσὼν φύσει, καὶ ταύτῃ ἐνδιαιτώμενος; Οὐκ ἔστιν οὐδ' ὀργάνου τινὸς τυχεῖν ἐξ αὐτῶν, ψυχῆς νοῦν ἐχούσης καὶ λόγον, ἐξυπηρετουμένου βουλήμασιν. Ἐπὶ δὲ φυτὰ πῶς ἂν καὶ ἀφίκοιτο; ἢ ἵνα θρέψῃ (21) καὶ αὐξήσῃ; Ἀλλ' οὐδενὸς τούτων οὔτε μετέχει, οὔτ' ἔστιν ἐρῶσα, ψυχὴ ἀμεγέθης καὶ νοερά. Πόθεν δὲ φυτοῖς ἑτέρωθεν τὸ ζῆν; Ἄλλο ψυχῆς πάλιν εἶδος τοῦτο, μηδὲν συμβαῖνον, μηδὲ ταυτὸν, μήτ' αἰσθανομένοις ὅλως ζώοις, μήτε μετεσχηκόσι νοός. Καὶ γοῦν εἰ βούλει εἰς τρία ταῦτα διελέσθαι ψυχὴν, πᾶσαν καὶ ζωὴν, νοῦν δηλονότι καὶ αἴσθησιν καὶ τὴν ὁρωμένην ἐν τοῖς φυτοῖς, ὀρθῶς ἂν διέλοις. Καὶ τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον ὁ περὶ ψυχῆς λόγος πᾶς. Ἔστι δ' οὐδὲν δεινὸν, ὥσπερ καὶ [62] κοινωνοῦσιν ἀλλήλαις καὶ τοῦ αὐτοῦ συμμετέχουσι ψυχῆς ὀνόματος, οὕτω δὴ καὶ πρώτην καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ταύτας νοεῖν· καὶ τὰς μὲν

trans vivens corpus, ibi finitur ubi et illud cessat. Si qua vero pars patiatur, passioque spiritus motum et animæ permeationem sistat, ea pars emoritur, cum eam vitæ principium derelinquat, neque possit hujus particeps esse. Si autem ipsam corporis partem vulneret passio quæ principatum tenet; cum hic spiritus sit animæ vitalis vehiculum, statim omnis vita corrupta finitur; quoniam hæc vita corruptibilis est, ut supposuimus et jam demonstratum est. Et igitur non simpliciter secundum mentem vivimus, sed cogitantes bene vivimus. Hujus autem corruptæ animæ melius est dicere et corruptam esse hanc vitam; mens vero et quæ secundum eam est anima ac vita, cum debeant cum corpore secundum hanc harmoniam concinnato conversari, permanent, ea durante, soluta autem et ipsa mens solvitur, nihil patiens, siquidem simplex et impassibilis est, nec jam ad alia transmigrat corpora neque primo congenera ex quo egressa est, neque ad alia quorumdam animalium et irrationabilium et nullo modo ei convenientium. Non enim ullum ex his amat; et cur amaret, cum nullum ex his neque ad virtutem neque ad malitiam deceat mentem quæ his dispositionibus adaptari velit? Quid enim proprii ageret mens, ad irrationabilium naturam depressa, ac in illa degens; impossibile est organum quoddam apud illa inveniri, ab anima mentem et rationem habente, quod voluntatem adjuvet. Ad plantas autem quomodo abiret? Num ut eas nutriat et augeat? sed harum nullius est particeps neque amans anima magnitudinis expers et intelligens. Unde autem plantis vita? Alia illa animæ species, non eadem, neque conveniens aut sentientibus animalibus aut mentis participibus. Atque igitur si vis in tria illa dividere omnem animam ac vitam, nempe mentem, sensum vitamque eam quæ in plantis animadvertitur, recte divides. Et hunc modum habet omnis de anima oratio. Neque mirum est si, quemadmodum inter se communicant, et animæ nomen una retinent, ita et primam et secundam ac tertiam eas cogitemus; et alias quidem inter se immediate communicare, alias vero mediate per eas quæ longe sunt neque ipsis proximæ. Anima enim intelligens, prima; non autem eo ipso quod anima est; siquidem secundum hoc non alia magis, alia minus; omnes enim æqualiter animæ sunt; sed quia simplex est et semper vivit et cogitat ac pertinet ad primum principium et naturas ac intellectus qui circa illud sunt. Secundus autem est sensus et quæ secundum eum est anima, quia et

Variæ lectiones

[55] νοὸς Vat. [56] δὲ Vat. [56] ὅπη Vat. [57] αὐτῆς Vat. [58] ἔχει τοῦ, τὸ δ' εἶναι Vat. [59] Vind. male ζωῆς. [60] omiss in Vind. [61] ἀπολέλυται Vat. [62] καὶ abest a Vat.

Notæ.

(20) De ὀχήματι ψυχῆς vid. Wyttenbach. ad Plat. *Phædon*. p. 317. Cæterum hic Nathanaelis locus depravatus videtur.

(21) Conjunctum cum hujus loci argumento est lepidum dictum Plotini apud Joannem Philoponum in Aristotel. *De Anima*, I, a. 2, a, b, indeque apud Suidam II, p. 354 : Διὸ καὶ θείως (ἀστείως Suid. probante Kustero) λίαν ὁ Πλωτῖνος εἶπεν, ὡς ὅσοι ἐμμανῶς κατὰ τὰς θρεπτικὰς δυνάμεις ἐνεργοῦσιν οὗτοι κινδυνεύουσιν ἀποδενδρωθῆναι.

primam capit et ei uniri potest et commisceri, et cum ea operari. Tertia vero est ponenda quæ nutritionis solummodo est capax. Si autem et sensus et hujus quæ tantum nutrit est aliquid intermedium, imperfectum quidem est quoad sensum et parum hujus habens, reliquum omne est juxta plantas; atque ita intermedium nonnullam communionem esse facit inter sensibilium naturam et vitam nutritorum tantum et crescentium. Sit igitur et illud et dicatur quartæ animæ species. Ac igitur sic alia anima ab alia dependens, quæ, cum sursum sit, ad infimam descendit ea seriei hujus participatione et communione, et ea rursus ex inferiore loco ad primam ascendit, mediis adhærens, per easque sursum lata, ita ut omnis hic mundus motus ac vitæ particeps, sibi ipsi consentiens, sursum aspiciat, minime a prima causa separatus neque illius amorem solvens neque impetum, omnibus ejus partibus hanc primam causam ac unice exsistentem requirentibus.

3. De anima quidem et ejus speciebus satis dictum est; et quod alia quidem est intelligens et simplex et immortalis; aliæ vero compositione effectæ et corruptioni et fluxui et dissolutioni subjectæ sunt; præterea quod mens, quæ in animali hominis parte est, non præexstitit ipsi animali neque animal illud ipsi animæ, sed ambo simul. Si autem ex uno et eodem principio ac motu nolis mortale simul et immortale facta esse, sed ex duobus alterutrum admittendum sit vel mentem præexsistere vel non in animali mortali esse (oportet enim corruptibilis aliud principium aliamque causam, alteram vero esse incorruptibilis), dicendum est et de eo quid nobis videatur. Herbam videmus et calamum et frumentum; sed neque herba calamus est, neque calamus frumentum. Utrum igitur frumentum est ante calamum, aut calamus ante herbam, an hæc simul? Si enim frumentum ante cætera, unde ortum est, et ex qua alia causa et principio quam ex iisdem unde illa? Si autem illa ante frumentum, quam aliam habuere causam diversam ab illa quæ frumentum produxit? ac uno verbo, si non illa, quomodo istud? ex illis enim est; si vero non hoc, quomodo illa? Ex hoc enim sunt. Et ambo hæc simul videmus, frumentum ante illa, et illa ante frumen-

ἀμέτως ἀλλήλων κοινωνεῖν, τὰς δὲ διὰ τῶν ἐν μέσῳ τῶν πόρρω καὶ ὅσαι μὴ ἐγγίζουσιν αὐταῖς. Ψυχὴ μὲν γὰρ νοερὰ πρώτη, οὐκ αὐτὸ δὲ τοῦτο, τὸ [63] εἶναι ψυχή. Ἐπεὶ κατά γε τοῦτο οὐχ ἡ μὲν μᾶλλον, ἡ δ' ἧττον· πᾶσαι γὰρ ἐξίσου ψυχαί· ἀλλ' ὅτι ἀκήρατος, καὶ ἀεὶ ζῇ καὶ νοεῖ καὶ γνησίως ἔχει πρὸς τὸ πρῶτον αἴτιον, καί γε τὰς περὶ αὐτὸ [64] φύσεις καὶ νοερὰς. Δευτέρα δ' αἴσθησις καὶ ἡ κατὰ ταύτην ψυχή, ἅτε δὴ καὶ δεκτικὴ [65] τῆς πρώτης, καὶ δυναμένη συμμίγνυσθαι ταύτῃ, καὶ συναναχερᾶσθαι, καὶ μετ' αὐτῆς ἐνεργεῖν. Τρίτην δὲ θετέον, τροφῶν μόνον ἀντιληπτικήν (22). Εἰ δέ γε καὶ αἰσθήσεως καὶ αὐτῆς δὴ ταύτης τῆς θρεπτικῆς ἔστιν ἕτερον μέσον, ἀτελὲς μὲν τὴν αἴσθησιν καὶ ὀλίγον αὐτῆς μετέχον, τὸ δὲ λοιπὸν [66] ἅπαν κατὰ τὰ φυτά· καὶ οὕτω δὴ μεσιτεῦον, οὐκ ἀκοινώνητον παντελῶς εἶναι ποιεῖ τὴν τῶν αἰσθανομένων φύσιν πρὸς τὴν ἐν τοῖς τρεφομένοις μόνον καὶ αὐξανομένοις ζωήν. Ἔστω δὴ οὖν καὶ τοῦτο καὶ λεγέσθω τέταρτον εἶδος ψυχῆς· καὶ γοῦν οὕτω ψυχὴ ψυχῆς ἄλλης ἄλλη προσηρτημένη [67], ἥ τε ἄνω κάτεισιν ἐπὶ τὴν παντελῶς κάτω, τῇ τῶν ἐφεξῆς μεθέξει καὶ κοινωνίᾳ, καὶ αὖτη πάλιν αὖ κάτωθεν ἄνεισιν ἐπὶ τὴν πρώτην, ἐξαφθεῖσα τῶν μέσων καὶ δι' αὐτῶν τούτων ἀνενεχθεῖσα, ὡς ἂν δὴ καὶ ὁ πᾶς κόσμος οὗτος καὶ κινήσεως καὶ ζωῆς μετέχων, συννεύσει πρὸς ἑαυτὸν ἄνω δὴ βλέπει [68] τῆς πρώτης αἰτίας οὐδαμῶς ἀπερρωγὼς (23), οὐδὲ τὸν [69] πρὸς αὐτὸν ἐν οὐδενὶ καταλύσας ἔρωτα οὐδέ γε τὴν ἔφεσιν, πάντων τῶν τοιούτων μερῶν ἐκείνου δὴ τοῦ πρώτου καὶ μόνον ὄντος ἐφιεμένων [70].

Γ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ περὶ ψυχῆς μὲν καὶ τῶν ταύτης εἰδῶν εἴρηται· καὶ ὅτι τὸ μὲν αὐτῶν νοερὸν ὂν καὶ ἁπλοῦν ἐστι καὶ ἀθάνατον [71], τὰ δ' ἐκ συνθέσεως γεγονότα, καὶ φθορᾷ καὶ ῥεύσει καὶ λύσει δουλεύει· ἔτι δὲ καὶ ὅτι μήτε ὁ ἐν τῷ ζώῳ τοῦ ἀνθρώπου νοῦς προϋπῆρξεν αὐτοῦ τοῦ [72] ζώου, καὶ προϋφέστηκεν, μήτε τὸ ζῶον τόδε τοῦ νοῦ, ἀλλ' ὁμοῦ ταῦτα. Εἰ δ' ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς καὶ κινήσεως μὴ βούλει θνητὸν ἅμα καὶ ἀθάνατον γεγενῆσθαι [73], ἀλλὰ τῶν δύο θάτερον, ἢ προϋπάρχειν δηλονότι τὸν νοῦν ἢ μηδ' ἐν ζώῳ θνητῷ εἶναι (δεῖ γὰρ τοῦ μὲν φθαρτοῦ ἄλλην ἀρχὴν καὶ αἰτίαν εἶναι, ἑτέραν δ' εἶναι τὴν τοῦ ἀφθάρτου), λεκτέον ἂν ἡμῖν εἴη καὶ περὶ τούτου τόγε δοκοῦν. Χλόην ὁρῶμεν καὶ καλάμην καὶ σῖτον· οὔτε δ' ἡ χλόη καλάμη, οὔθ', ἡ καλάμη σῖτος· πότερον οὖν ὁ σῖτος πρὸ τῆς καλάμης [74], ἢ ἡ καλάμη πρὸ τῆς χλόης, ἢ ὁμοῦ ταῦτα, καὶ χλόη καὶ καλάμη καὶ σῖτος; Εἰ μὲν γὰρ ὁ σῖτος πρὸ τῶν λοιπῶν, πόθεν γενόμενος, καὶ ἐκ ποίας ἄλλης ἀρχῆς καὶ αἰτίας ἢ ἐξ ὧν ἐκεῖνα; εἰ δ' αὐτὰ ταῦτα πρὸ τοῦ σίτου, ποίαν ἄλλην ἔσχε τὴν αἰτίαν, ἑτέραν οὖσαν τῆς προενεγκούσης τὸν σῖτον; καὶ ὅλως εἰ μὴ ἐκεῖνα, πῶς οὗτος; ἐξ ἐκείνων γάρ· εἰ δὲ μὴ οὗτος, πῶς ταῦτα; ἐξ αὐτοῦ γάρ· καὶ ἄμφω δὴ ταῦτα συνορῶμεν, τόν γε σῖτον

Variæ lectiones

[63] τὸ deest in Vat., male. [64] περὶ αὐτοῦ Vat. [65] sic Vat. Vind. male δεικτική. [66] καὶ τὸ λοιπὸν Vind. [67] προσηρτημένης Vat. male. [68] βλέποι Vat. [69] τῷ Vat. [70] ὑπ' ἐκείνου καὶ συνεχομένην addit Vat. [71] καὶ — ἀθάνατον male exsulat e Vat. [72] τοῦ abest a Vat., male. [73] καὶ σῶμα καὶ ἀσώματον add. Vat. [74] οὔθ' — καλάμης desunt in Vind.

Notæ.

(22) Ad hæc et sequentia adhiberi potest locus in *Phædro* cap. 25 : Ἡ ψυχὴ πᾶσα παντὸς ἐπιμελεῖται τοῦ ἀψύχου, κ. τ. λ.

(23) Id est ἀπεσχισμένος. Vid. Suid. in v. I, p. 255, ibiq. Gregorii Nazianzeni hæc, τῆς φίλης ἀπερρωγὼς συζυγίας.

πρὸ ἐκείνων, κἀκεῖνα πρὸ τούτου, καὶ οὔτε σίτου μηδαμῆ μηδαμῶς ὄντος οὐκ ἂν γένοιτο οὔτε χλόη οὔτε καλάμη, ἀλλά τινα ὄντα παρ' αὐτὸν τὸν σῖτον, οὔτε ἐκείνων μὴ γεγενημένων, γένοιτ' ἂν καὶ ἀποτεχθείη σῖτος, ὥστ' ἔστιν ὁμολογεῖν, ἐκ μιᾶς ἀρχῆς καὶ αἰτίας καὶ κινήσεως τῆς αὐτῆς ἕτερον καὶ ἕτερον εἶναι, καὶ οὐ μᾶλλον[75] πρότερον θάτερου ἢ ὁμοῦ ταῦτα. Εἰ δὲ μὴ τὸ μὲν τούτων φθαρτὸν, τὸ δὲ ἄφθαρτον, ἀλλ' οὐδ' ἡμεῖς φαμεν νοῦν καὶ ζῶον σίτόν τινα καὶ ἄχυρα (24) εἶναι, ἀλλ' ὅτι χαλεπὸν οὐδὲν τῇ φύσει, μᾶλλον δὲ τῷ δημιουργῷ ταύτης. οὐδέ γ' ἐργῶδες, ἐκ μιᾶς, ὡς εἴρηται, κινήσεως καὶ αἰτίας ἕτερον καὶ ἕτερον ἐν ταυτῷ προβάλλεσθαι. Καὶ ὡς ταῦτα τὸ μὲν μακροβιώτερον ὡς ὁ σῖτος τῆς ἧς ἔφημεν χλόης καὶ καλάμης καὶ διαρκοῦν ἐπὶ πλέον, τὰ δ' οὐ τοσοῦτον ὑφιστάμενα χρόνον, οὕτω δὴ καὶ φθαρτὸν καὶ ἄφθαρτον ὁμοῦ γεγενῆσθαι. Δύναμις γάρ τις ὥσπερ ἐν τῷ σπέρματι τοῦ σίτου ἐστὶ κειμένη τελεσιουργὸς τῶν ἐξ αὐτοῦ πάντων, τέως μὲν ἀφανὴς, ὕστερον δὲ καταφαινομένη τῶν ἐξ αὐτῆς τελεσθέντων, οὕτω δὴ δύναμις ἔστι καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἀρχῇ καὶ αἰτίᾳ τοῦ ζώου τῶν ὕστερον ἐξ αὐτῆς πάντων. Καὶ μέχρι μὲν ἐν αὐτῇ ταῦτα[77] ἵσταται τῇ δυνάμει, οὔτ' οὐδὲν τούτων οὐθ' ἡ δύναμις καταφαίνεται, εἰς ἐνέργειαν (25) δὲ προαχθέντα, τότε δὴ καὶ ταῦτα φανερὰ, καὶ ἡ ἔχουσα μὲν δύναμις, ἐγκρύπτουσα δὲ, ἐκ μὲν[78] τοῦ θνητοῦ μόνου ζώου, καὶ θνητὸν μόνον ζῶον, ἐκ δὲ τοῦ, τὸ μὲν θνητοῦ[79], τὸ δ' ἀθανάτου, ζῶον εἰκότως, θνητὸν ὁμοῦ καὶ ἀθάνατον.

Δ'. Ὅτι δ' ἔνεστι τῷ ἀνθρώπῳ νοῦς καθ' ἑαυτὸν ὑφεστὼς καὶ μήτι γε μηδαμῶς φθίνων, καὶ διαφέρει γε τούτῳ φύσις ἡμῶν τῶν λοιπῶν ζώων καὶ ἀνοήτων, ἐκ τῶν ἐνεργειῶν δῆλον. Τὰ μὲν γὰρ αἰσθήσει μόνῃ καὶ φαντασίᾳ ζῶσιν, ἣν καὶ ἀτελῆ δή[80] τινα νοῦν φατε, τοῦ τελείου μὲν ἐγγὺς ἰοῦσαν καὶ πρὸς αὐτὸν ἔχουσαν[81] γνησίως καί γε ἐνδάλμασί τισι πρὸς αὐτὸν[82] τείνουσι κεχρημένην, τῆς δ' αὐτοῦ φύσεως καὶ ἐνεργείας παντάπασιν ἀπολειπομένην, καὶ εἴ τι δ' ἄλογα σοφίζονται ζῶα, κατὰ ταύτην σοφίζονται[83] σωστικὸν μόνον τῆς φύσεως, καὶ τοῦ διαμένειν τὸ γένος, οὕτω τοῦ δημιουργοῦ ὄντος, ὃς δὴ καὶ εἰς τὸ εἶναι ταυτα παραγαγὼν, καὶ βούλεται ταῦτα διαμένειν καὶ εἶναι. Καὶ τοίνυν τὸ φρόνιμον αὐτῶν μέχρι τοῦ ἐξευρεῖν τραφῆναι, ἢ βλάβην ἢ ἐπιβουλὴν φυγεῖν, φθείρουσαν τὴν ζωήν. Ὡς τὰ τῆς μελίσσης ἔργα, καὶ τὰ τῶν ἀραχνῶν νήματα,

A tum; ac nisi frumentum esset, non esset herba neque calamus, sed quædam præter frumentum, et, nisi illa essent, neque esset ac gigneretur frumentum; ita ut confitendum sit ex uno principio et causa ac eodem motu aliud et aliud esse, neque potius aliud aute aliud sed ea simul. Si autem non eorum aliud est corruptibile et aliud incorruptibile, neque nos dicimus mentem et animal, frumentum quoddam et paleam esse, sed nihil esse naturæ difficile, a fortiori vero hujus creatori neque laboriosum ex uno motu et causa, ut dictum est, aliud et aliud simul produci; et quemadmodum alia quidem diutius, ut frumentum diutius quam herba et calamus, permanent, alia autem non tantum tempus subsistunt, ita et corruptibile et incorruptibile simul facta esse. Quemadmodum enim inest vis quædam in frumenti semine, quæ omnia ex eo procedentia perficit, primum quidem invisibilis, deinde autem suis productionibus manifestata, sic et vis est in primo principio et causa animalis quæ omnibus ex se procedentibus revelatur. Ac dum quidem in ea hæc subsistunt potentia, neque eorum ullum neque potentia manifestatur; cum autem effectu producta sunt, tunc et illa manifesta sunt, et quæ ea continet potentia, abscondens quidem et ex mortali tantummodo animali mortale tantum animal, ex illo autem quod ex parte mortale est, ex parte autem immortale, animal mortale simul et immortale producens.

C 4. Inesse autem homini mentem in se subsistentem neque unquam pereuntem, et ea præstare nostram naturam cæterorum animalium ac irrationabilium naturæ ex operationibus patet. Alia enim sensu tantum et phantasia vivunt, quam imperfectam quamdam mentem dicitis, perfectæ quidem propinquam cognationemque cum ea habentem, formisque ad eam tendentibus utentem, sed ejus naturæ et operationi omnino inferiorem; et si quid sapiunt irrationabilia animalia, secundum eam sapiunt quantum necesse est ut naturam servent et genus permaneat, concedente Creatore, qui ad exsistentiam adducens ea vult permanere et esse. Ac igitur eorum prudentia usque eo procedit ut cibum inveniant perniciemque ac periculum vitent D quæ vitam corrumpunt. Ut apis opera, et aranearum telæ, et gruum per somnum custodia ac

Variæ lectiones.

[75] μὴ μᾶλλον Vat. [76] θάτερον Vind., sed θατέρου in marg. [77] πάντα Vat. [78] οὖν add. Vat. [79] μόνου — τὸ μὲν θνητοῦ absunt a Vind., male. deest in Vat. [80] δὴ abest a Vat. [81] ἔχουσα male Vat. [82] πρ. αὐτ. [83] σοφίζεται h. l. Vat.

Notæ.

(24) Ἄχυρα. Sic Vat.; χόρτον Vind. Illud prætuli, quoniam alibi etiam ἄχυρον et σῖτος inter se opponuntur. Vid. Evangel. Matth. III, 12; Luc. III, 17, ibiq. interpr. tt. Χόρτον esse ex glossemate natum, hinc quoque intelligas quod Alexandrini interprr. Isai. XXX, 24, pro pabulo (χόρτῳ) usurpant. Cf. Bielii *Thes.* I, p. 271.

(25) Ἐνέργειαν Vind. Quod antea κίνησιν iterato dixit Nathanael: vid. de hoc discrimine doctum interpretem Græcum *Topicorum* Aristotelis, p. 378 Sylb., quem locum descripsit Suidas I, p. 742. Ex alio interprete Aristotelis alia exhibet Zonar. *Lex Gr.* p. 723 seq., docente Tittmanno. Sequitur ibid. p. 725 seq. luculentus in eamdem rem locus Gregorii Nysseni.

tutela contra eos qui male et insidiose vigilant, et formicarum thesauri, et granorum scissiones ac divisiones ad germinationem concisorum, et canis satiatus et ciborum reliquias abscondens, ut rursus habeat quod manducet, si nihil aliud occurrerit; et eo usque procedit amentium animalium prudentia, nihil autem ultra valet, ut neque cogitare, neque rationabiliter agere, sed neque quidquam eorum quæ ultra sensum sunt cupere, neque ad ea vel per ea studium habere possint. Hominis autem mens et inprimis est intelligens, et sensus comprimit, eosque regit, et omnem amorem et cupiditatem evacuat; qua ratione cognationem cum intelligibilibus quæ supra sunt et omni materia expertibus habet. Hæc sunt hujus qui proprie homo est, hæc sunt intelligentis animæ studia, ad quæ non aspicit neque properat ulla irrationabilis natura. Quomodo enim quæ sensibus tantum inservit neque supra eos ullo modo tolli potest aut quidquam contemplari, eadem via, qua mens, procederet? Mens enim sola cum intelligibilibus conjungitur, sensus autem nullus illa attingit, longe autem ab iis abest, neque iis qui corruptibiles sunt, curæ est quidquam incorruptibilium: anima autem immortalis neque irrationabili vita ac sensu læsa, a quonam summo desiderio expetetur nisi a semper exsistentibus? in quibus et animas Plotinus primum esse dicit, aliis motibus ad alia conversas, et inde decidere ubi versabantur, fieri ut quædam labantur, corpora ornare volentes, et ideo inferius descendere, sed re infecta inornatas evadere. Sed nos non ita; quid autem statuerimus de ipsa intelligenti anima, jam dictum est.

καὶ γερόντων καθ' ὕπνους [84] φυλακαὶ καὶ ἄμυναι κατὰ A
τῶν κακῶς καὶ σφαλερῶς φυλασσόντων καὶ μυρμήκων [85] δή τινες θησαυροὶ, καὶ τομαὶ κόκκων καὶ διαιρέσεις τὰς ἐκφύσεις ἅμα γε συντετμημένων, καὶ κύων κορεσθεὶς καὶ τὰ τῶν βρωμάτων λείψανα κρύπτων, ἵν' αὖθις ἔχῃ [86] φαγεῖν, ἑτέρων αὐτῷ μὴ γεγονότων, καὶ μέχρι δή τούτων τὸ πολὺ τῆς τῶν ἀφρόνων ζώων φρονήσεως, ἄλλο δ' οὐδὲν πλέον, οὔτε νοῆσαι δεδύνηται [87], οὔτε πρᾶξαι, ἀλλ' οὐδ' ἐπιθυμῆσαι οὐδενὸς τῶν ὑπὲρ τὴν αἴσθησιν, οὐδέ γε περὶ ἐκεῖνα καὶ δι' ἐκεῖνα οὐδεμίαν σπουδὴν θέσθαι [88], ἀνθρώπου δὲ νοῦς καὶ τὸ πρῶτον φρόνιμον, μῦσαι (26) μὲν τὰς αἰσθήσεις, ὑπεράνω δ' αὐτῶν γενέσθαι [89], καὶ τὸν ὅλον ἔρωτα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὅλην [90] κενῶσαι, ὅποι δὲ [91] καὶ γνησίως ἔχει νοητῶν ὄντων τῶν ἐκεῖσε πάντων καὶ ἀκηράτων. Ταῦτα τοῦ κυρίως ἀνθρώπου, B
ταῦτα νοερᾶς ψυχῆς τὰ σπουδάσματα, πρὸς ἃ οὔτε βλέπει οὔτε φθάνει οὐδεμία φύσις ἄλογος οὖσα. Πῶς γὰρ αἰσθήσει μόνῃ δουλεύουσα, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ ταύτην ἀρθῆναι δυναμένη οὔτ' ἰδεῖν ὅποι [92] νοῦς ἐμβατεύει (27); Νοῦς γὰρ μόνος τοῖς νοητοῖς σύνεστιν, αἴσθησις δ' οὐδεμία τούτων ἐφικνουμένη, καὶ μακρὰν αὐτῶν ἄπεστιν, οὐδὲ μέλει [93] ταύτῃ φθαρτῇ γε οὔσῃ οὐδενὸς τῶν ἀφθάρτων. Ψυχὴ δ' ἀθάνατος καὶ μὴ λωβηθεῖσα (28) μηδὲν ἐξ ἀλόγου ζωῆς καὶ αἰσθήσεως, τίνος ἂν ἄλλου, ἢ τῶν ἀεὶ ὄντων ἐν ὀρέξει καὶ πόθῳ γένοιτο; Ἐν οἷς καὶ τὰς ψυχὰς Πλωτῖνός φησι πρῶτον οὔσας, ὀρέξεσιν ἄλλαις ἐφ' ἕτερα τραπείσας, ἐκείνων τε ἐκπεσεῖν καὶ ἐν οἷς ἐγένοντο, ἔστιν ἃ; τούτων σφαλῆναι, κοσμῆσαι μὲν ταῦτα [94] βουληθεῖσας καὶ πρὸς τοῦθ' ἑκάσθαι κάτω, ὁμοῦ δ' ἀποτυχεῖν τούτου, καὶ ἀκόσμους ταύτας γεγενῆσθαι (29). Ἀλλ' οὐχ ἡμεῖς οὕτως, ἀλλ' ὅσον ἐσμὲν ἐπεγνωκότες [95] ψυχῆς νοερᾶς αὐτῆς ἕνεκεν, ἤδη λέλεκται

5. *Dicendum* nobis est et de scientia, quomodo fiat, iis qui de illa nihil sciunt, num aliud sit mentem esse, aliud scientiam esse. Etenim si necesse esset ubi vita ibi mentem esse; ubi autem mens, ibi et scientiam: si omnibus animalibus insit mens, scientia et illis inesset, geometriam, arithmeticam

ε'. Λεκτέον δ' ἡμῖν ἂν εἴη καὶ περὶ ἐπιστήμης ὅπως ποτὲ γίγνεται, μηδὲν περὶ αὐτῆς εἰδόσι, καὶ εἰ χωρὶς μὲν ἔστι [96] νοῦν εἶναι, χωρὶς δ' ἔστιν ἐπιστήμην εἶναι· καὶ γὰρ εἰ πᾶσα δήπουθεν ἀνάγκη ὅπη δὴ [97] ζωὴ, ἐνταῦθα καὶ νοῦν εἶναι· ὅπη δὲ νοῦς, ἐνταῦθα καὶ ἐπιστήμην εἶναι, ζώοις δὲ πᾶσιν ἔνεστι

Variæ lectiones.

[84] ὑπνὸν Vat. [85] μύρμηκες Vind. [86] ἔχοι Vat. [87] δεδύνηται Vat. [88] ποιῆσαι Vat. [89] γενῶσθαι Vind. [90] ἐκεῖ addit Vat. [91] ὅπη δὴ Vat. [92] ὅπη Vat. [93] μέλλει Vind. frequenti confusione. [94] ταύτας Vat. [95] καὶ addit Vat. [96] μέν ἐστι Vat. [97] ὅποι δὴ Vind. et sic ubique.

Notæ.

(26) Hæc solertiæ animalium exempla hujus ætatis scriptores a Plutarcho, Æliano, aliis hodieque obviis auctoribus sumpsisse vel unus Manuel Philes unumquemque doceat, qui Nathanaelis nostri æqualis illud carmen de proprietate animalium conscripsit.

(27) Id est, in quæ mens *penetrat* s. *inquirit*. Proprium verbi usum nullus locus disertius declarat quam hic Aristidis *Orat. in Minerv.* I, p. 10 Jebb.: Καὶ τῶν ἀνθρώπων ὅσοι θεοφιλεῖς οὐκ Ἄτη πατεῖ τὰς κεφαλὰς, Ἀθηνᾶ δὲ ἀνέχει καὶ ἐμβατεύει, τηροῦσα τὸ σύμβολον τῆς γενέσεως. (Colorem ex *Convivio* Platonico duxit Aristides, vid. cap. 18, 5, 6, p. 59 seq. Wolf.) Ille significatus *scrutandi* in Xenophontio *Symposio* obvius IV, 27. De cujus tamen loci lectione ambigunt editores. Minus jam ambigitur de interpretatione sententiæ Paulinæ epist. Coloss. II, 18, ἃ μὴ ἑώρακεν ἐμβατεύων, quam certatim expresserunt Ecclesiæ Christianæ Patres. Vid. interprett. ad l. l. et Suicer. *Thes. eccles.* t. I, p. 1097. Adde Zonaræ *Lex. Gr.* in ἐμβατεῦσαι, p. 706. Cyrilli *Lex. ms.* Brem. apud Biel. *Thes.* I, p. 516, et Jacomellum ad Joan. Chrysost. *De Sacerdot.*, p. 53 seq. Atque ipse Nathanael Apostoli verba videri possit ante oculos habuisse.

(28) Passive vulgato modo construxit verbum λωβᾶσθαι Nathanael.

(29) Præter librum Plotinianum *De genio*, quod supra monuimus, h. l. *De pulchro ipso* librum manifesto respicit Nathanael, et quidem caput octavum.

νοῦς, ἐπιστήμη ἂν καὶ ἐν τούτοις εἴη, καὶ γεωμετρεῖν ἂν εἴη ταῦτα καὶ ἀριθμεῖν καὶ δίκαιον καὶ ἄδικον καὶ καλὸν καὶ φαῦλον εἰδέναι κύνας καὶ γεράνους καὶ μύρμηκας, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ζώων· καὶ τί μὲν γραμμή, τί δὲ σημεῖον εἰδέναι· καί γε τοὺς περὶ τριγώνων καὶ τετραγώνων φιλοσοφεῖν λόγους, ἄλλων δή τινων αὐτῶν ἐν ἐπιστήμαις ὄντων, καὶ ἄλλων τῶν κατ' αἴσθησιν ὄντων. Καὶ πολλὰ δή τινα πολυπραγμονεῖν αὐτοῖς γένοιτο περὶ τετραγωνισμοὺς (30) κύκλων καὶ περὶ ἀστέρας δ' ἂν σφίσιν [26] γένοιτο κεχηνέναι, τροφῆς ὠλιγωρηκόσι, καὶ τοῦ βλέπειν κάτω (31), καὶ συνόδους αὐτῶν καὶ ἀποστάσεις, καὶ τὰ ἐντεῦθεν συμβαίνοντα μὴ ἀγνοεῖν ἐθέλειν, μηδ' αὖ εἴ τι ἕτερον [27] περὶ φύσεως καὶ τῶν μετ' αὐτὴν [1] ἐξεύρηται νῷ [2] καὶ λόγῳ. Καὶ δὴ τόνδε τὸν λόγον [3] Πλάτων ὁ μέγας καὶ Πλωτῖνος οὐδὲν ἂν εἶεν κυνῶν καὶ γεράνων καὶ μυρμήκων διενηνοχότες. Πῶς δὲ καὶ φαίημεν ἐν αὐτοῖς τὰς ἐπιστήμας ἀναμνήσεις εἶναι μνήμῃ μόνῃ κεχρημένοις, ἀνάμνησιν δ' ἐπ' οὐδεμίαν ἀφικέσθαι δυναμένοις; τίνι δ' αὐτῶν καὶ ἄνθρωπος ἂν ἀποσταίη [4], καὶ μὴ οὐχὶ ταυτὸν [5] εἴη οὗτός τε κἀκεῖνα, πάντων τῶν αὐτὸν ὁριζόντων τε [6] καὶ γνωριζόντων, κἀκείνοις δὴ προσόντων; Νοῦ μὲν γὰρ δεκτικὸν καὶ ἐπιστήμης αὐτὸν δὴ μόνον τὸν ἄνθρωπον ὁριζόμενοί [7] φαμεν εἶναι, λογικὸν ὄντα, καὶ τούτῳ διαιροῦμεν τῶν ἄλλων· εἰ δὲ μὴ τούτων ἄνθρωπος μόνος, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλογα [8] οὐδὲν ἧττον νοὸς μετέχει, καὶ λόγου ἂν μετέχοιεν εἰκότως, εἰ καὶ μὴ ἐκτός γε προχωροῦντος, ἀλλ' αὐτοῖς ἐνόντος, καὶ εἴη ἂν οὕτως οὐδαμῶς ἥκιστα διαφέρον λογικὸν ἀλόγου, καί γε νοῦν τὸν μὲν, εἰ φαμεν μετ' ἐπιστήμης εἶναι, καὶ ταύτην ἐξ αὐτοῦ εἶναι, καὶ ὁ ἐν ἡμῖν νοῦς ἔστιν οὗτος, τὸν δ' ἐν τοῖς λοιποῖς ζώοις μήτ' ἀφ' ἑαυτοῦ νοεῖν μηδ' ἐπιστήμης δεκτικὸν μηδεμιᾶς λέγοιμεν εἶναι, διαιροῦμεν ἂν οὕτως, καὶ νοῦν [9] τὸν μὲν εἰδότα καὶ δημιουργὸν ἐπιστήμης λέγοιμεν ἄν, τὸν δὲ μηδ' ὑπ' αὐτοῦ δεδυνημένον [10] τοῦ γ' ἐπισταμένου πεπαιδεῦσθαι, μήτε διδιάχθαι, καὶ εἴη ἂν ὁ τοιοῦτος νοῦς εἰπεῖν ἄνους, καὶ πάντ' ἂν ἄνω καὶ κάτω γένοιτο (32), καὶ ἀτόπως ἔχει, εἴγε λόγον μὲν ἄλογον θείημεν, νοῦν δ' ἄνουν. Ἀλλ' ἰτέον ἐπὶ τὸ πρῶτον, ὃ δὴ καὶ ζητητέον ἡμῖν ἔφαμεν [11] εἶναι, ὅπως ποτ' ἐπιστήμη δηλονότι τοῖς μηδὲν μηδαμῶς περὶ αὐτῆς εἰδόσιν ἔστιν ἐγγινομένη. Τάχα γάρ, εἰ μὴ ἐξ ἀναμνήσεως, οὐδαμόθεν ἂν ἄλλοθεν δόξειεν εἶναι· εἰ

justum et injustum, bonum et malum noscerent canes, ciconiæ, formicæ et cætera animalia. Et scirent quid sit linea et quid signum; et dissererent de triangulis et de quadratis, in quibus alia in scientia continentur, alia sensibus subjacent. Et multum inquirerent de quadratura circuli, et de stellis multa curiose investigarent, cibum dedignantes infraque spectare nolentes, earumque congressus et defectiones, et ea quæ inde accidunt ignorare nolentes, neque si quid aliud de natura et iis quæ supra naturam sunt, inveniri possit mente et ratione. Atque secundum id magnus ille Plato et Plotinus nihil a canibus et gruibus et formicis differrent. Quomodo autem diceremus in iis scientias recordationes esse, cum sola memoria utantur, neque ad ullam recordationem pertingere possint? Quomodo ab illis homo distingueretur neque unum et idem cum iis esset, si quidquid eum definit ac constituit, ad illos quoque pertineret? Mentis capacem et scientiæ solum hominem definientes esse dicimus rationabilem, et eo ab aliis illum sejungimus; si autem non modo homo, sed et irrationabilia mentis participia essent, et rationem merito participarent, non quidem extra procedentem, sed in iis exsistentem; atque ita non differret rationabile ab irrationabili, etsi mentem alteram esse diceremus cum scientia eamque scientiam ex mente, et mens nobis inest; alteram autem mentem diceremus in cæteris animalibus esse neque per se cogitare valentem neque scientiæ capacem, et divideremus ita, diceremusque mentem esse scientem et scientiæ effectricem, alteram autem, quæ non potest ab ipsa sciente doceri neque instrui, et foret talis mens quasi amens, et omnia susque deque ruerent et ridicula promeremus, siquidem rationem irrationalem ponderemus, mentem vero amentem. Sed ad primum eundum quod nobis inquirendum esse diximus, quomodo scientia in iis qui de ea nihil noverunt, effingatur. Forte enim, nisi ex recordatione, non aliunde esse videretur. Si igitur scientia nihil aliud est quam eorum quæ prius animæ nota sunt, recordatio, et priusquam anima corporibus unita sit; si, postquam unita est et corporibus commista, memoria quodammodo, simulque cum ea scientiæ cognitio abigatur, deinde rursum ad eam anima redeat memoriam et scientiæ

Variæ lectiones.

[26] αὐτοῖς addit Vat. [27] μηδ' ἂν εἴ τις ἕτερον Vat. [1] καὶ ὑπὲρ αὐτὴν addit Vat., bene. [2] νοῖ Vat. [3] καὶ γοῦν τόνδε δὴ τ. λ. Vat. [4] Sic Vat. ἀποστάλη Vind. [5] ταὐτὸ Vat. [6] τε abest a Vat. [7] αὐτὸν δὴ καὶ μόνον ὁριζόμενοι τὸν ἄνθρωπον Vat. [8] εἰ δὲ μὴ ταῦτα ἄνθ. μ. ἀλλὰ τί γε καὶ ἄλογα Vat. [9] νοῦς Vind. [10] ξεδυνημένου Vat. [11] ἔφημεν Vat.

Notæ.

(30) Neque enim ea ætate illa de quadratura circuli quæstio exstincta fuit, quæ antiquitus tot præclara ingenia exercuerat. Quorum virorum magnum sanequam numerum recenset Gerardus Vossius *De scientiis mathematicis* cap. 16, § 36, p. m. 73.

(31) Platonicum. Cæterum huic disputationi de ἐπιστήμῃ cet. adhibe Aristotelem in *Eth. Nicom.* cap. 6, p. 103 seq. Sylb.

(32) I. e. *confunderentur, perturbarentur*, ut passim usurpant optimi quique. Sed formula varie tractata et pluribus verbis addi solita, vid. Xenoph. *Cyrop.* I, 3, 4; Luciani *Timon.* p. 94; *Vitar. auct.* p. 96 Bip. Platon. *Gorg.* § 64 (p. 482. p. 115 Heind.), ibiq. Findeis. et Heind.; *Phædon.* p. 96, 172 seq. Heind. hujusque not.

recordationem, id esset firmum et omnino celebratum et validum ad hoc demonstrandum, nempe animas corporibus præexstitisse. Sed non omnino huic adhærendum, tanquam nihil opponi possit. Forte enim nobis diversum supponentibus, imo vero contrarium bene succederet. Cum enim anima sit immortalis ac semper moveatur, si ejus motus et operationes immortales cogitemus, recte cogitabimus. Quid igitur? nos ponere vis scientiam facultatem animæ esse in ea ab initio exsistentem, vel aliquid aliud ipsi postea additum, sed prinsquam corpori uniatur? Et quid hoc aliud esset præter cogitationem, et unde supervenïens, cum anima perfecta sit et perfectæ sint ejus facultates et motus? Sed nihil poter's dicere neque quidquam demonstrare. Si enim cogitatio facultas animæ est, omnes autem animæ, quæ semper in motu est, facultates immortales sunt, scientia quæ est cogitatio, et ipsa animæ facultas erit; non possumus vero prorsus eam eredere oblivione corrumpi, neque rursum corruptam et emortuam denuo quasi reviviscere. Etenim neque anima in aliis corruptionem passa est neque unquam patietur. Ex lis igitur quæ tu supponis, et id necessario accidit, ex iis autem quæ dicimus illud firme et recte demonstratum erit, nempe nullam animæ cogitationem quæ hujus facultas sit effluere, neque scientiam ipsam effluere et corrumpi. Sed neque modo inest animæ, modo non inest; reliqui enim animalis proprium est capax scientiæ fieri, anima immittente ac donante, rursumque scientiam amittere et rursum recipere ac rursum absque ea manere, et id sæpius; quod pati et aquam videmus, quæ frigida est, deinde calefacta, rursum quod erat, frigida fit; anima vero quoad scientiam ac mentem nihil tale patitur, quia neque quoad vitam patitur. Hæc enim duo essentiales animæ facultates sunt similiter se habentes, vivere nempe et cogitare, quemadmodum ignis proprium est urere et lucere, et nihil horum amittit, quandiu ignis remanet. Neque vitæ hujus ulla est corruptio neque mentis. Corruptionem autem scientiæ et quæ secundum eam est memoriæ et cogitationis supponere et cogitare nobis hoc modo non licet; non licet utique supponere ac cogitare mentem corrumpi. Est igitur semper in anima scientia omnis et quæ secundum eam est memoria et cogitatio.

A γοῦν ἐπιστήμη μηδὲν ἕτερον, ἀνάμνησις δὲ τῶν πρότερον μὲν ἐγνωσμένων ψυχῇ, καὶ πρὶν ἢ ταύτην [13] ἐνεῖναι τοῖς σώμασιν, ἐπεὶ δ' ἐνεῖται καὶ τούτοις συμπέφυρται, τῆς μνήμης ὥσπερ ἐκτριβείσης, καὶ ἡ τῆς ἐπιστήμης συνεκτέτριπται γνῶσις, εἶτ' αὖθις ἐπ' αὐτὴν ψυχὴ πάλιν ἦκει τήν τε μνήμην καὶ τὴν τῆς ἐπιστήμης ἀνάμνησιν [14], τοῦτ' ἂν εἴη τὸ καὶ γενναῖον καὶ πάνυ τι [15] θρυλλούμενον καὶ ἰσχυρὸν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προϋφεστάναι τὰς ψυχὰς τῶν σωμάτων. Ἀλλ' οὐ πάνυ τι τούτῳ γε προσεκτέον [16], ὡς μηδεμιᾶς ὀηλονότι μηδαμῶς ἀντιθέσεως οὔσης. Τάχα γὰρ ἄν τι καὶ ἀλλοῖον ἡμῖν [17] ὑποθεμένοις, καὶ τόγ' ἐναντίον, ὀρθῶς ἐκβαίη [17a]. ἀθανάτου γὰρ τῆς ψυχῆς οὔσης καὶ ἀεὶ κινουμένης (33), ἀθανάτους δή τινας καὶ τὰς κινήσεις καὶ ἐνεργείας αὐτῆς

B εἴπερ νοοῖμεν [18], ὀρθῶς ἂν νοοῖμεν. Τί γοῦν ἐπιστήμην ἡμᾶς καὶ βούλει τιθέναι ἐνέργειαν ψυχῆς καὶ ταύτῃ ἐξ ἀρχῆς ἐνοῦσαν, ἢ ἄλλο τι καὶ ὕστερον μὲν αὐτῇ προσγεγενημένον, πρότερον δὲ τοῦ ταύτην ἐγγενέσθαι τῷ σώματι; Καὶ τί γε τοῦθ' ἕτερον παρὰ τὴν νόησιν ὑποληπτέον, καὶ πόθεν ἐπεισιὸν ἄλλοθεν, τελείας τῆς ψυχῆς οὔσης, τελείων καὶ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς καὶ κινήσεως; Ἀλλ' οὐδὲν ἂν ἔχοις εἰπεῖν, οὐδ' ἂν ἀποδείξαις. Εἰ γὰρ [19] νόησις μὲν ἐνέργεια ψυχῆς, πᾶσαι δ' ἐνέργειαι ψυχῆς ἀεὶ κινουμένης ἀθάνατοι, ἐπιστήμη δὲ νόησις οὖσα, εἰκότως ἂν καὶ ἐνέργεια ψυχῆς εἴη· οὐ δεῖ δὲ [20] πάντως ἡμᾶς οὐδὲ ταύτην νομίζειν ὑπὸ λήθης ἐφθάρθαι, οὐδ' αὖ φθαρεῖσαν καὶ ἐκλιποῦσαν

C αὖθις ὥσπερ ἀναβιώσκειν, ἐπεὶ μηδὲ [21] ψυχὴ τοῦτ' ἐν ἄλλοις φθορὰν ἔπαθεν οὐδ' οὐ μήποτε πάθῃ [22]. Ἐκ μὲν οὖν ὧν αὐτὸς ὑποτίθης, καὶ τοῦτ' ἐστὶν ἐξ ἀνάγκης συμβαῖνον, ἐκ δ' ὧν ἡμεῖς φαμεν, ἐκεῖνο μᾶλλον ἂν εἴη εὖ μάλα καὶ καλῶς ἀποδεδειγμένον, μήτε δηλονότι μηδεμίαν νόησιν ψυχῆς οὖσαν ἐνέργειαν αὐτῆς ἀπερρυηκέναι μήτ' ἐπιστήμην συναποῤῥυῆναι [23] ταύτῃ καὶ διεφθάρθαι. Ἀλλ' οὐδὲ ποτὲ μὲν ἐνεῖναι τῇ ψυχῇ, ποτὲ δὲ μὴ εἶναι· τοῦ λοιποῦ γὰρ ζώου τοῦτο δεκτικὸν μὲν ἐπιστήμης αὐτὸ γεγενῆσθαι, τῆς ψυχῆς ἐνιείσης καὶ μεταδούσης, αὖθις δ' ἀποβαλέσθαι [24] ἀναβαλέσθαι τε αὖθις καὶ χωρὶς αὐτῆς αὖθις μεῖναι, καὶ τοῦτο πολλάκις· ὃ δὴ πάθος καὶ ἐπὶ τοῦ [25] ὕδατος ὁρῶμεν, ψυ-

D χροῦ μὲν ὄντος, ἐκ δὲ πυρὸς θερμαινομένου εἶθ' ὅπερ ἦν πάλιν ψυχροῦ γεγονότος· ψυχὴ δὲ κατ' ἐπιστήμην καὶ νοῦν οὐδὲν ἂν τοιοῦτον πάθοι, ὅτι μηδὲ κατὰ τὸ ζῆν πάσχει. Ἅμφω γὰρ ταῦτα, ἐνέργειαί τινες οὐσιωδεῖς ψυχῆς καὶ ὁμοίως ἔχουσαι, ζῆν δήπου καὶ νοεῖν, ὡς καὶ τοῦ πυρὸς τὸ φλέγειν ὁμοῦ καὶ τὸ [26] φωτίζειν, καὶ οὐδὲν τούτων ἀπόλλυσι, πῦρ δήπου μένον. Οὔτ' οὖν ζωῆς ταύτης κατ' οὐδὲν οὐδεμία φθορὰ, οὔτε νοῦ [27]. Φθορὰν δέ ποθ' ἡμᾶς ἐπιστήμης καὶ μνήμης τῆς κατ' αὐτὴν καὶ νοήσεως;

Variæ lectiones.

[13] ταύτην omis. Vat. [14] ἐπ' αὐτὴν τὴν ψυχὴν ἦκει Vat. ἐπ' αὐτὴν ψυχὴ εἶκει Vind. [15] τοι Vind. et sic proxime id. [16] καὶ προσ. Vat. [17] ἄλλας ἡμ. Vat. [17a] ἐκβάλη Vind. [18] νοοῦμεν Vat. [19] γοῦν Vat. [20] δὲ non agnoscit Vat. [21] μὴ δὲ Vind. [22] πάθοι Vind. [23] Sic Vat. et Vind. marg., in textu συνεκπορῥυηκέναι. [24] ἀποβαλέσθ' Vat. [25] articulum non agnoscit Vat. [26] τὸ non est in Vat. [27] νοὸς Vat.

Notæ.

(33) Platonicum, ex *Phædro*. Vid. pag. 245 C, § 51 Heind. ibiq. interprett. Conf. Davis. ad Cicer. *Tuscul. Disp.* I, 23, et Wyttenbach. *De plac. immortal. anim. ad Phædon.* p. XIX.

ὑποτιθεμένους ἢ ἐννοοῦντας, οὐκ ἔστι τοῦτον τὸν τρόπον· μήτι γε καὶ τὸν νοῦν φθείρεσθαι τίθεσθαι καὶ νοεῖν. Ἔστιν οὖν ἀεὶ καὶ ἐπιστήμη πᾶσα καὶ ἡ κατ' αὐτὴν μνήμη καὶ νόησις ἐν ψυχῇ.

ς'. Τούτου δ' ὄντος καὶ ἀποδεδειγμένου, οὔτε τὸ ἀναμιμνήσκεσθαι τὴν ψυχὴν ἔστιν οὐδαμῶς, οὔτε τὸ προῦφεστάναι ταύτην τοῦ ζώου τοῦ μετεσχηκότος αὐτῆς· πόθεν δ' ἐτέρωθεν ἡμῖν [38] ἅπαντῶσιν αἱ [39] ἐπιστῆμαι μηδὲν πρότερον περὶ αὐτῶν εἰδόσιν; Ἐμοὶ δοκεῖν, ὅτι ὥσπερ σὺ προδημιουργῶν τὰς ψυχὰς τῶν σωμάτων λέγεις μὴ ἀμαθεῖς μηδ' αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν εἶναι, ἀλλ' ἐν ζωῇ τελείᾳ [40] τελείᾳ δὲ καὶ νῷ [41] τελούσας, τελείας εἶναι, καὶ [42] νόησιν πᾶσαν καὶ ἐπιστήμην, οὕτω δὴ καὶ μοὶ ἀποδεδειγμένου συγγεγενῆσθαι ταύτας καὶ συνυπάρχειν τοῖς μετέχουσι ζώοις, οὐδὲν ἧττον τελείας οὔσας ζωὴν καὶ νοῦν, τελείας εἶναι καὶ τὴν ἐπιστήμην [43] καὶ τὴν γνῶσιν αὐτῆς [44]. Ἢ τίνος ἕνεκεν οὐχ οὕτως; Ἀλλ' οὐδενὸς οἶμαι, οὐδ' ἂν σὺ φαίης· οὐδ' ἂν δείξαις. Λείπεται τοίνυν ὥσπερ αὐτὸ τὸ ζῶον τὰ τῆς νοερᾶς ταύτης ψυχῆς μετέχον, αἰσθήσεως δὲ ζῶον, οὐδὲν μὲν τέλειον κατὰ ταύτην τὴν αἴσθησιν ἐνεργεῖ, μήπω τῶν αἰσθητικῶν ὀργάνων τετελεσμένων, προαχθέντων δ' εἰς τοῦτο τέλους, τότ' ἐστὶ καὶ παντὸς τοῦ κατ' αἴσθησιν ἀντιληπτικόν, οὕτω δὴ καὶ νοῦν, ἐξ αὐτῆς ἀρχῆς ἀναμεμιγμένον καὶ συναναχεχραμένον αἰσθήσει καὶ σώματι, καὶ τέλειον ὄντα κατ' ἄλλα καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην. τελείων δεῖσθαι καὶ τῶν ὀργάνων, δι' ὧν ἂν καὶ μετὰ σώματος δείξοι τὴν ἐν αὑταῖς ἐπιστήμας δύναμιν αὑτοῦ [45] καὶ ἐνέργειαν. Ὄργανα δ' ἐπὶ ταύταις εἶεν ἂν ψυχῆς, πορρώτερα μὲν, αἴσθησις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς φαντασία, αὐτῆς [46] δ' εὐθὺς ἐχόμενα κἀκείναις' [47] μικτὰ, διάνοια καὶ δόξα. Μετὰ τῶν τοιούτων νοῦς ἐπιστήμας ἐν τοῖς σώμασιν ἐνεργεῖ· καὶ ἐνεργεῖ μὲν εὖ, καλῶς δὴ καὶ τῶν ὀργάνων τούτων ἐχόντων [48]· οὐδὲν δ' ἄριστον, τοῦ ἀρίστου γε καὶ τούτων ἀπολειπομένων. Ταύτῃ τοι καὶ ἔστιν ἐν οἷς μὲν οὐδενὸς τῶν βοηθούντων ἐκτὸς δεῖται, ἀλλ' αὐτὸς ἀποχρῶν ἐστιν ἑαυτῷ, τοῦ ἐπιπροσθοῦντος παντὸς ὥσπερ ἀνακύψας· ἐν οἷς δὲ καὶ τοῦ βοηθοῦντος ἔξωθεν δεῖται, οὐχ ὡς ἐπιλελησμένος τῶν προεγνωσμένων αὐτῷ δεῖται, ἀλλ' ὥστε τὸ προπλασθὲν πᾶν καὶ κρύπτον αὐτὸν σαρκὸς πάχει [49] καὶ ὕλης μιγέντα δυνηθῆναι ῥᾷστα ῥῆξαι καὶ ἀποθέσθαι, καὶ καθάπερ πῦρ σώμασι δή τισιν ἐμφωλεῦον παχυτέροις τῇ ἐκτὸς πληγῇ ἐκραγῆναι, καὶ τὸ ἐν αὐτῷ γνωστικὸν φῶς ὅσον καὶ οἷον, ἐπιστήμην πᾶσαν πληροῦν δείξαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὧν ἔφημεν αἰσθήσεώς τι καὶ τῆς ἐξ αὐτῆς φαντασίας ἅμα δὲ καὶ διανοίας καὶ δόξης, πρὸς τὴν τῶν ὄντων ἐπιστήμην καὶ γνῶσιν, ἐν χρείᾳ δήπου καθεστὼς φαίνεται, πλησιόντων ὥσπερ αὐτὸν ἐγκεκρυμμένον τῇ ὕλῃ καὶ ἀπορρη-

A 6. Quæ cum ita sint, ut demonstratum est, neque recordari animam admittendum est neque eam animali eam continenti præexsistere. Unde autem occurrunt scientiæ nobis prius nihil scientibus? Ut mihi videtur, quemadmodum tu, animarum præexsistentiam docens, eas non scientiarum ignaras dicis, sed quoniam vita perfecta et mente perfecta præditæ sint, perfectas quoque esse cogitatione ac scientia, ita mihi demonstratum est eas connasci et incipere una cum animalibus quæ eas accipiunt, et cum nihilominus perfectæ sint vita ac mente, ita perfectas esse scientia et cognitione. Aut quare non id ita esset? Profecto, ut opinor, neque tu contrarium diceres, neque demonstrares. Restat igitur ut, quemadmodum ipsum
B animal hanc intelligentem animam continens et sensibile, nihil tamen perfectum per hos ipsos sensus operatur, nondum perfectis sensuum organis; postquam autem ad perfectionem adducta sunt, tunc omnium quæ secundum sensum sunt capax est, ita et mens ab initio immista et confusa cum sensibus et corpore, etsi perfecta sit reliquis et ipsa scientia, perfectis tamen organis egeat per quæ simul cum corpore ostendat suam in ipsa scientia virtutem et efficaciam. Organa autem iis inservientia quæ longius ab anima stant, sunt sensus et phantasia; quæ autem ipsi animæ adhærent et præcedentibus mista sunt, cogitatio et opinio. Talibus organis mens scientiam in
C corporibus operatur, et recte quidem operatur, quando recte se habent illa organa; nihil autem excellit, ubi ea non excellunt. Unde fit ut nullo externo auxilio indigeat, sed sibi ipsa sufficiat, ab omnibus obstaculis quasi emergens: aliquando autem externo auxilio indiget, non quod oblita sit eorum quæ prius noverat, sed ut ante se plasmatum illud quod eam carnis crassitie circumdat et materiam commistam facile valeat frangere ac deponere, et quemadmodum ignis quibusdam crassioribus involutus, externo ictu, effringatur, et illud noscendi lumen quod in ea est, quantam et qualem scientiam adimplere possit, ostendat; ideo, ut diximus, sensus et phantasiæ ex eo procedentis,
D simul et cogitationis ac opinionis, ad entium scientiam cogitationemque, ope indigere videtur, quæ, ut ita dicam, eam feriunt materia involutam et effringunt, et ejus lucem ad scientiæ contemplationem meditationemque evocant. Inde, mea quidem sententia, scientiæ cognitio nobis advenit. Inde mens eam cum corpore cogitat et rationi eam

Variæ lectiones.

[38] ὑστέρως addit Vat. [39] αἱ abest a Vat. [40] τελείως Vind. [41] νοῖ Vat. [42] κατὰ Vind. [43] καὶ τελείας; εἶναι τὴν ἐπιστ. Vat. [44] αὐτὰς Vind. [45] αὐτοῦ non est in Vat. [46] αὐτοῦ Vat. [47] κἀκείνοις Vat. [48] τῶν δὲ τῶν ὀργάνων ἐχόντων Vat. [49] πάχη Vind.

tradit, neque est illa recordatio, neque oblitæ menti, secundum vestram sententiam, supervenit. Et sic igitur confutatur et solvitur illa opinio, nempe scientiam esse recordationem et animas corporibus præexsistere, quæ nihil ante corpora ullo modo sunt.

γνύντων, καί γε τὴν ἐξ αὐτοῦ φαῦσιν (34) ἐπὶ τὴν τῆς ἐπιστήμης θέαν καὶ κατανόησιν ἐκκαλουμένων. Ἐντεῦθεν, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, ἐπιστήμη· ἡμῖν ἐγγίνεται γνῶσις. Ἐντεῦθεν νοῦς καὶ νοῶν ἐστι μετὰ σώματος ταύτην, καὶ μεταδιδοὺς λόγῳ, μήτ' ἀναμνήσεως· αὐτῆς οὔσης, μήτ' ἐπιλελησμένῳ νῷ, κατά γε τὸν ὑμῶν λόγον, ἐγγινομένης. Καὶ τοίνυν οὕτω γε καὶ διελήλεγκται καὶ λέλυται τό τε τὰς ἐπιστήμας ἀναμνήσεις εἶναι, καὶ τὸ τὰς ψυχὰς πρὸ τῶν σωμάτων, μήτι γε μηδαμῶς οὔσας, νομίζειν εἶναι.

7. Hæc quidem de origine et incorruptibilitate animæ dicta sunt et demonstrata; demonstratumque una est animas non præexsistere corporibus, neque ex aliis in alia migrare. Quoniam autem anima corpore soluta manet neque corrumpitur, inquirendum nobis est, quid per se sola actura sit et passura, et quomodo ipsum suum esse incolume servatura, et integra omnino sit non modo secundum suam essentiam, sed et secundum facultates cum et hoc habeatur finis naturæ ejus ac creationis ut, animal rationabile exsistens, secundum sensum et voluntatem vivat ac operetur. Cum enim duplex sit incorruptibilis et intelligens natura, et altera quidem semper per se subsistat, neque ullo modo cum corporibus uniatur, misceatur aut confundatur, quam dæmoniacam vos dicitis, concedimusque nos primam sortem prope Creatorem semper commorandi ac conversandi amisisse, mea quidem sententia, etsi vobis non placeat, id nihil infirmat nostros conatus ac nostram demonstrationem. Quoniam igitur illa omne corpus ac omnes sensus fugit, altera autem secundum has animas simul cum corporibus nascatur et cum iis misceri confundique debet, neque ullo modo corpora renuit, non potest dici illam corpus induisse, neque hanc corpore liberatam esse, id semper fugientem et ab eo longe abeuntem, non fieri potest ob dictam rationem eam non servare id ad quod nata est. Sed ei opus est corpore in quo omnes suos actus operabitur. Opus est ei corpore quocum pejora vel meliora patietur, prout virtutem aut malitiam properaverit operari; et secundum vos quoque sive in felicitate viventium anima fiet, aut severa experietur, cum bonis quidem animis meliora, malis autem pejora reserventur, nostra ac vestra sententia, et mœrores ac delicias et quæcunque alia non animæ solius aut solius corporis, sed amborum esse dicimus. Sed nondum ad id devenimus; solummodo autem hoc demonstratum est, nempe animam corpori compingi natura, neque

ζ'. Οὐ μὴν ἀλλὰ ταῦτα μὲν περὶ γενέσεως καὶ ἀφθαρσίας ψυχῆς εἴρηται καὶ δέδεικται, συναποδειχθέντος ἅμα καὶ τοῦ μήτε πρὸ τῶν σωμάτων τὰς ψυχὰς ὑφεστάναι, μήτ' αὐτῶν ἐξ ἑτέρων μετοικίζεσθαι εἰς ἕτερα. Ἐπεὶ δὲ ψυχὴ λυθεῖσα τοῦ σώματος μένει καὶ οὐ διέφθαρται, προσεξεταστέον ἡμῖν ἂν εἴη, καὶ τί δήποτε, καθ' ἑαυτὴν γενομένη, δράσει καὶ πείσεται, καὶ πῶς αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ εἶναι ψυχὴ περισώσει, καὶ τὸ ὅλον ἀκήρατος (35) καὶ μὴ τὴν οὐσίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν δήπουθεν τὴν ἐνέργειαν, ἐπεὶ καὶ τοῦτο τέλος τῆς κατ' αὐτὴν φύσεως καὶ δημιουργίας νενόμισται, ζῶον δηλονότι λογικὸν διοικεῖν, κατ' αἴσθησιν καὶ προαίρεσιν καὶ ζῶν καὶ κινούμενον. Διττῆς γὰρ πάσης τῆς ἀφθάρτου καὶ νοητῆς φύσεως οὔσης, καὶ τῆς μὲν ἀεὶ καθ' ἑαυτὴν ὑφεστώσης, καὶ μήτι γε μηδαμῶς συνιούσης εἰς ἕνωσιν καὶ μίξιν καὶ κρᾶσιν σωμάτων, ἣν δὴ καὶ δαιμονίαν ὑμεῖς φατε καὶ ἡμεῖς συγχωροῦμεν ἀποστᾶσαν τῆς πρώτης μοίρας τῆς περὶ τὸν δημιουργὸν ἀεὶ μενούσης καὶ στρεφομένης, κατά γε τὸν ἐμὸν λόγον, κἂν ὑμῖν μὴ δέδοκται, καί γε τοῦτ' ἐστὶν οὐδὲν πρὸς τὴν νῦν ταράττον σπουδὴν καὶ ἀπόδειξιν. Ἐκείνης γοῦν πᾶν σῶμα φευγούσης καὶ πᾶσαν αἴσθησιν, τῆς δ' ἑτέρας καὶ κατὰ ταύτας δὴ τὰς ψυχὰς ὑμοῦ τοῖς σώμασι γεγενημένης, καὶ συμμεμίχθαι τούτοις καὶ συναναχεκρᾶσθαι πεφυκυίας, καὶ μηδαμῶς ἥκιστ' ἀπαναινομένης τὰ σώματα, οὔτ' ἐκείνην σεσωματῶσθαί ποτ' ἔστιν εἰπεῖν, οὔτε ταύτην τοῦ σώματος ἀπαλλαγεῖσαν καὶ τοῦτ' ἀεὶ φεύγουσαν καὶ ἀποστρεφομένην, οὐκ ἔστι καθ' ὃν δὴ καὶ γέγονε λόγον, καὶ πρὸς ὃ δὴ πέφυκεν, οὐ μὲν οὖν σεσωκέναι. Ἀλλὰ δεῖ γε ταύτῃ σώματός, ἐν ᾧ δὴ καὶ γενομένη πᾶν τὸ κατ' αὐτὴν πράξει. Δεῖ καὶ μεθ' ὅτου τὰ χείρω πείσεται ἢ τὰ βελτίω, ὡς ἔφθη, δηλονότι ἀρετὴν ἢ κακίαν μετὰ τούτου κατειργασμένη, καὶ ἡ τῶν ἡδυνόντων ἐν ἀπολαύσει καὶ καθ' ὑμᾶς γένοιτο, ἢ τῶν σκυθρωπῶν πειραθείη, καὶ ποιούντων κακῶς, ἐπεὶ καὶ ταῖς μὲν ἀγαθαῖς τῶν ψυχῶν ἀμείνω, ταῖς δὲ κακαῖς ἀποκεῖσθαι τὰ κακίω, καθ' ἡμᾶς γε καὶ ὑμῖν δέ-

Variæ lectiones.

τὸν Vind. ἐπιλελησμένωνVat. ἐφ' Vind. κ. ἐ. ὑφ. ἀεὶ Vat. ἡμέτερον Vat. σῶμα πᾶν Vat. καὶ πεφ. Vat. τὰ σώμ. abest a Vat. καὶ deest in Vat. κατεργασαμένη Vat. ἡμᾶ; Vat. ἡμῖν Vat.

Notæ.

(34) Proxime dixerat γνωστικὸν φῶς. Eam cognoscendi et quasi lucendi actionem nunc declarat voce Alexandrinis interpreti propria. Vid. Biel. *Thes.* III, p. 536, ibiq. *Cyrilli Lex.* ms. Brem. φαῦσιν, φῶς, φέγγος, quæ eadem habet Said. in voce. Zonaras autem *L. Gr.* p. 1796, φαῦσις, αὐγὴ, φέγγος, λαμπρότης.

(35) Ἀκήρατος, quod tantopere frequentat Nathanael, nec Platoni displicuit. Locus suppeditat Ruhnkenius *ad Tim.*, p. 17.

δοκται, καὶ τάς γε λύπας καὶ ἡδονὰς καὶ εἴ τι τοιοῦτον οὐ ψυχῆς δὴ μόνης οὐδ' αὖ σώματος, ἀλλ' ἀμφοῖν εἶναι λέγομεν (36). Ἀλλὰ μήπω τοῦτο, ἀλλ' ὅπερ ἐδείκτο κατὰ φύσιν εἶναι ψυχῇ, συνεζεῦχθαι σώματι, καὶ μὴ παντάπασιν ἐθέλειν αὐτοῦ χεχωρίσθαι. Καὶ διὰ τοῦτ' οἶμαι καὶ ὑμεῖς ἀεὶ ταύτην ἐπ' αὐτὰ δὴ τὰ [32] σώματα στρέφετε, καὶ οὐκ ἀφίετε ταύτην αὐτῶν, ὡς ἐκτὸς δή τούτων ἄλλοθί που μὴ δυναμένην μηδὲ πεφυκυῖαν μηδαμῶς ὁρᾶσθαι. Τοῦτ' ἤδη καὶ ἐμοὶ πειρατέον ἂν εἴη, ἐς ὅσον οἷόν τε σαφῶς δεῖξαι, καὶ ὅτι γε ψυχὴ λυθεῖσα τοῦ συγγεγονότος αὐτῇ σώματος, ἐπ' αὐτὸ δὴ τοῦτο, ὃ καὶ ἀπέθετο, καὶ οὐκ ἐπ' ἄλλο ἐπάνεισι, καί γε πειρατέον κατ' αὐτὰς δὴ ταύτας τὰς τοῦ Πλάτωνος ὑποθέσεις, καὶ ὡς ἐκεῖνος ἐξ ᾅδου ψυχὰς αὖθις ἐξάγων [33] ἐνίησι [34] σώμασιν, οὐδαμόθεν ἄλλοθεν, ἢ ἐκ τῶν τεθνεώτων λέγων τοὺς ζῶντας ἀναβιώσκεσθαι, καὶ τοιαύταις ἐπὶ τούτῳ ταῖς ἀποδείξεσιν ἐφεξῆς ἐστι κεχρημένος. Ἐκ τῶν ἐναντίων, φησὶν, ἀνάγκη γίνεσθαι τἀναντία, καὶ τοῦτ' ἐπὶ παντὸς ἀξιοῖ καὶ ἐπὶ πάσης γενέσεως, καὶ οὐδαμῇ βούλεται τῶν τοιούτων οὐδὲν τυγχάνειν ἄλλως γεγενημένον· καὶ τοίνυν τὸ μεῖζον ἐξ ἐλάττονός φησι πρότερον ὂντος γίνεσθαι [35] μεῖζον, καὶ αὖ τοὐλαττον ἐκ τοῦ μείζονος, καὶ τὸ δικαιότερον ἐξ ἀδικωτέρου, καὶ τὸ ταχὺ ἐκ τοῦ βραδέος, καὶ ἐξ ἀμείνονος τὸ χεῖρον· καὶ περίεισιν ἡ θέσις ἐπὶ τῶν τοιούτων ἁπανταχῇ ὡσαύτως ἔχουσα καὶ τὰ ἐναντία ἐκ τῶν ἐναντίων πεφυκέναι δεικνῦσα· καὶ δυοῖν ὄντοιν πάντων τῶν ἐναντίων μεταξὺ τούτων δύο τίθησι καὶ τὰς γενέσεις, ἀπὸ μὲν τοῦ ἑτέρου ἐπὶ τὸ ἕτερον, ἀπὸ δ' αὖ θατέρου πάλιν ἐπὶ θάτερον· μείζονος γὰρ καὶ ἐλάττονος αὔξησις μεταξὺ καὶ φθίσις· καὶ τὸ μὲν αὐξάνεσθαι καλεῖ, τὸ δὲ φθίνειν, καὶ συγκρίνεσθαι καὶ διακρίνεσθαι, καὶ ψύχεσθαι καὶ θερμαίνεσθαι, καὶ πάντα οὕτω, κἂν μὴ ἔστι χρῆσθαι τοῖς ὀνόμασιν ἐνιαχοῦ. Ἔργῳ γὰρ ἁπανταχοῦ οὕτως ἔχειν ἀναγκαῖον, γίγνεσθαι αὐτὰ ἐξ ἀλλήλων, γένεσίν τε εἶναι ἑκατέρου εἰς ἄλληλα· καὶ τοίνυν τῷ ἐγρηγορέναι τὸ καθεύδειν φησὶν ἐναντίον, καὶ τῷ ζῆν δήπουθεν τὸ τεθνάναι, καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ἐγρηγορέναι τὸ καταδαρθάνειν [36], ἀπὸ δὲ τοῦ ζωῆς καὶ θανάτου, πῶς ἀπὸ μὲν τοῦ ζῆν γένεσι; (37) αὖθις τὸ ἀναβιώσκεσθαι, καὶ οὕτω δὴ τοὺς ζῶντας ἐκ τῶν τεθνεώτων τἀναντία ὄντα; καὶ ταῦτα [38] ἡμεῖς; ἐπόμεθα, καὶ ὀρθῶς ἔχει.

η'. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰδέναι βουλόμεθα, τίνος ὄντος ἐλάττονος καί γε αὐξανομένου, τὸ μεῖζον γεγονὸς ἔσται, ἄλλου δή τινος, ἢ ὅγε [39] νῦν ἐστι μεῖζον, ἢ αὐτὸ δὴ τοῦτο, ἔλαττον ὂν πρότερον, πρὶν δηλονότι μεῖζον γενέ-

A omnino ab illo velle separari. Et ideo, ut opinor, vos eam semper ad corpora ipsa volvitis, neque eam ab his dimittitis, utpote quæ extra ea alibi non possit neque valeret sedere. Id jam et mihi conandum est quam evidentissime possum, ostendere et animam corpore sibi congenito liberatam ad idem corpus quod deposuit neque ad aliud esse redituram; et conandum quidem ex ipsis Platonis principiis et ostendendum, quomodo ille ex inferno animas reducens in corpora immittat, nonnisi ex mortuis viventes reviviscere dicens ac talibus demonstrationibus deinceps utens. Ex contrariis, inquit, necesse est contraria fieri, et id de omnibus censet ac de omni generatione, ac minime vult quidquam tale aliter factum esse. Atque B igitur majus ex eo quod ante minus fuerat dicit fieri majus, ac rursum minus ex majore, et justius ex injustiore, ac rapidum ex tardo, et ex meliore pejus. Et tractat ejus propositio de quibusvis talibus ita se habens et contraria ex contrariis nasci ostendens. Et cum omnia contraria duo sint, inter illa duas quoque generationes ponit, ex uno ad alterum, et ex hoc ad illud. Inter majus enim et minus est incrementum et corruptio. Et unum quidem crescere nominat, alterum vero corrumpi, et coagmentari et dissipari, et refrigescere et incalescere, et omnia ita, etsi alicubi nominibus uti non liceat. Re quidem ipsa ubique sic esse necessarium est, alia ex aliis nasci, et utriusque fieri C mutuam generationem. Atque igitur vigiliæ somnum dicit contrarium esse, et vitæ mortem, et ex hac conjunctione fieri generationes, ex vigilia somnum, e somno resurrectionem. De vita autem ac morte, quomodo e vita generatio ad contrarium, mortem scilicet, fiat, et ex morte ad revivi-scentiam, atque ita mortui ex viventibus sint dicit, viventes vero e contrario ex mortuis; et hæc dicit Plato, et hæc nos sentimus eumque sequimur, atque hæc recte se habent.

D 8. Attamen scire volumus ex quo minore ac crescente fiat majus, utrum ex alio quodam quam quod nunc majus est, an id ipsum quod minus erat priusquam majus fieret, deinde majus, quod

Variæ lectiones.

[32] τὰ non est in Vat. [33] ἀνάγων Vat. [34] ἐνίασι Vind. [35] γίγνεσθαι Vat. [36] καταδαρθεῖν Vat. [37] ἀπὸ δ' αὖ Vat. [38] μὲν addit Vat. [39] ὅτε Vind.

Notæ.

(36) Plotinus in libro, *Quid animal, quid homo*, p. 1 A Basil.: Ἡδοναὶ καὶ λύπαι φόβοι τε καὶ θάρρη — τίνος ἂν εἶεν; ἢ γὰρ ψυχῆς, ἢ χρωμένης ψυχῆς σώματι, ἢ τρίτου τινὸς ἐξ ἀμφοῖν κ. τ. λ. quæ excerpsit Suidas t. II, p. 46 Kust. Plotiniani loci ions est in Platonis *Timæo*, p. 42 A, 327 Bip. Cf. p. 423. Adde *Sympos.* p. 207 E, p. 240 Bip. Ad *Timæum* adhibe Proclum in Commentar. p. 326 seqq., et confer eos qui ex eodem fonte sua prata irrigarunt: Porphyr. *De abstin.* 1, 33, p. 54; Damascium *Περὶ ἀρχ.* p. 219; Michael. Psellum *Περὶ παντοδ. παιδ.* sect. 44, p. 105.

(37) *Mori, mortuum esse.* Cf. Wyttenb. ad Platon. *Phædon.*, p. 142 seqq.

est, factum sit. Et quidem Plato priorem sententiam supponens non ex altero minore majus factum esse alterum dixit, quoniam ita hominum generatio non esset. Quomodo enim potest dici, altero incrementum aut corruptionem patiente, quod illud passus est, hoc in altero factum esse? Majus enim esse ac minus esse, aliud sane et aliud, non autem est aliud et aliud id in quo hæc fiunt. Atque igitur de somno ac vigilia : qui nunc dormit, ille omnino evigilabit. Et generationes duorum contrariorum sunt ; non alius est qui obdormit atque ita somno premitur, et alius qui evigilat, sed idem hæc duo. Et mortuum esse dicimus eum qui prius vivebat; et ex mortuo reviviscere nullum alium, sed illum ipsum qui mortuus fuerat, quemadmodum de dormiente qui rursum evigilat. Et sic e minori crescente majus effectum est. Nonne sic ea se habent? Omnino sic. Vide igitur et considera quid dicamus hominem esse. Animal mortale omnino, dices, mente et ratione animaque rationali præditum, et duplicem eum esse dicimus, ex duobus unum, et corruptibilem et incorruptibilem, corruptibilem corpore, incorruptibilem anima, quæ permanet et nunquam dissolvitur. Cum unus specie homo sit, multifariam divisus est. Et est totus in unaquaque, in quotquot individua dividatur ac segregetur, et quodlibet individuum pariter est totum, qua homo est. Sed species quidem eadem semper manet ac semper incolumis : cætera vero non eodem modo, sed quomodo, docebunt quæ sequuntur. Atque huc devenimus idque dicturi sumus.

9. Cum anima et corpore homo constet, ac mortalis sit unusquisque ac dissolutionis capax, dicimus hunc et mori ac vitam resumere; quoad animam quidem, quæ est immortalis, non dicimus eum mori posse, quoniam ea neque potest mori, neque reviviscere. Ex morte enim oritur vita et ex mortuo, ut dicit Plato, et jam monstratum est. Anima autem non moriente, non verisimile est neque potest dici eam reviviscere. Cujus ergo id est? Reliquæ scilicet hominis partis, nempe quod in eo est, animalis ac corporis. Et ex illo mortuo non aliud sane corpus neque alius homo reviviscet, sed is qui prius erat vivens et deinde mortuus est. Et cum quo corpore mortuus est vivificabitur, quia ex dormiente

A σθαι, εἶθ' ὅπερ ἔστι γέγονε μεῖζον [60]· καὶ μὴν καὶ αὐτὸς Πλάτων ἐν τῇ ὑποθέσει τὸ πρότερον θεὶς οὐκ ἐξ ἐλάττονος ἑτέρου δή τινος ὄντος, ἕτερον ἔφησε μεῖζον γενέσθαι, ἐπεὶ οὕτω γε οὐδὲ γένεσις ἀνθρώπων [61] οὐκ ἂν εἴη. Πῶς γὰρ ἔστιν ἑτέρου πάσχοντος αὔξησιν ἢ φύσιν, ὃ δὴ πέπονθεν ἐκεῖνο, τοῦτ' ἐν ἑτέρῳ γεγενῆσθαι λέγειν; μεῖζον [62] γὰρ εἶναι καὶ ἔλαττον εἶναι, ἄλλο δήπουθεν καὶ ἄλλο, οὐκ ἄλλο δὲ καὶ ἄλλο [63] ἐφ' ᾧ δὴ γίγνεται ταῦτα· καὶ τοίνυν ἐπὶ τοῦ καθεύδειν καὶ ἐγρηγορέναι, ὃς ἂν νῦν καθεύδοι [64], οὗτος δήπου καὶ ἐγρηγορὼς ἔσται· καὶ αἱ γενέσεις δυοῖν ὄντοιν τούτοιν ἐναντίοιν, οὐκ ἄλλου τινὸς τοῦ καταβαρθάνοντος ὄντος, καὶ οὕτω καθεύδοντος, ἕτερος ἀναγείρεται, ἀλλ' ὁ αὐτὸς ταῦτα· καὶ τεθνηκέναι φαμὲν τὸν πρότερον ζῶντα· ἐκ δὲ τοῦ τεθνεῶτος ἀναβιώσκεσθαι οὐδένα B τῶν ἄλλων, αὐτὸν δ' ἐκεῖνον τὸν τεθνηκότα [65] κατά γε δηλονότι τὸν καθεύδοντα, καὶ αὖθις ἀναγειρόμενον. Καὶ τὸ ἐξ ἐλάττονος αὐξανομένου γιγνόμενον μεῖζον [66]. Ἢ οὐχ οὕτω ταῦτα; πάντως οὕτως. Ἔχε δὴ καὶ σκόπει, τί ποτέ φαμεν ἄνθρωπον εἶναι; Ζῶον θνητὸν πάντως, ἐρεῖς, νοῦ καὶ λόγου καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ψυχῆς μετέχον, καὶ διπλοῦν [67] αὐτὸν εἶναί φαμεν [68], ἐκ δυοῖν ἕνα, καὶ φθαρτὸν δή τινα καὶ ἄφθαρτον, τὸ μὲν τὸ σῶμα, τὸ δ' αὐτὴν τὴν μένουσαν [69] καὶ μήτι γε λυομένην ψυχήν. Εἷς δὲ καὶ τὸ εἶδος ὢν ἄνθρωπος, εἰς πλείω μεμέρισται. Καὶ ἔστιν ὅλος ἐν ἑκάστῳ, ἐφ' οὗ δὴ [70] ἀτόμους ὄντας διαιρεῖται καὶ τέμνεται, καὶ ἕκαστος αὐτῶν αὖθις ὅλον ἐστὶν ὅ τι δὴ καὶ πέφυκεν ἄνθρωπος. Πλὴν ὅτι C γε τὸ μὲν εἶδος ἐν ταυτῷ μένει καὶ αἰεὶ [71] σέσωσται, τὰ δ' οὐ τὸν [72] ἴσον ἔχει τρόπον, ἀλλ' ὅπως τοῦ ἑφεξῆς ἂν εἴη λόγου. Καὶ πρὸς τοῦθ' ἥκει καὶ γοῦν εἰρήσεται.

θ'. Ἐπεὶ γὰρ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος σύνθετος [73] ἄνθρωπος, καὶ θνητὸς ἕκαστος καὶ λύσιν δεχόμενος, φαμὲν δὲ τοῦτον [74] καὶ θνήσκειν καὶ πάλιν ἀναβιώσκεσθαι, κατὰ μὲν τὴν ψυχὴν ἀθάνατον οὖσαν, οὐκ ἂν φαίημεν [75] οὔτε θάνατον καταδέχεσθαι [76]· ἐπεὶ μηδ' ἔστι θνήσκειν αὐτὴν [77] οὔτ' αὖ πάλιν [78] ἀναβιώσκεσθαι· ἐκ γὰρ τοῦ τεθνάναι τοῦτο, καί γε τοῦ τεθνεῶτος, καθὸ δὴ [79] Πλάτων φησὶ, καὶ ἤδη δέδεικται. Ψυχῆς δὲ μὴ θνησκούσης, οὐκ ἔστιν οὐ μὲν οὖν εἰκὸς ταύτην, οὐδὲ λέγειν ἀναβιώσκεσθαι. Τίνος δὲ τοῦτο; τοῦ λοιποῦ ἀνθρώπου καί γε (38) τοῦ ἐν αὐτῷ D ζώου καὶ σώματος. Καὶ ἐξ αὐτοῦ γε τοῦ [80] τεθνεῶτος οὐκ ἄλλο δήπου σῶμα οὐδ' ἕτερος ζωώσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ὃς ἦν πρότερον ζῶν, εἶτα τέθνηκε. Καὶ μεθ' οὗ δὴ τέθνηκε σώματος, μετὰ τούτου [81]

Variæ lectiones.

[60] ἢ αὐτὸ — μεῖζον neglexit Vat. [61] αὐτῶν Vat. [62] μείζονος Vat. [63] οὐκ — ἄλλο desunt in Vat. [64] καθεύδει Vat. [65] τεθνεῶτα Vat. [66] καὶ τὸν— μείζω Vat. [67] διπλὸν Vind. [68] καὶ addit Vat. [69] τὸ δ' αὖ τὴν μ. Vat. [70] καὶ addit Vat. [71] ἀεὶ Vat. [72] δ' αὐτὸν Vind. [73] σύνθετον Vat. [74] τοῦτο Vat. [75] φαίμεν Vat. [76] καταδεδέχθαι Vat. [77] ἐπεὶ — θνήσκειν absunt a Vind. [78] αὖ π. non est in Vat. [79] καὶ addit Vat. [80] τοῦ non habet Vat. [81] γε addit Vat.

Notæ.

(38) Semel monitum volo quod eruditioribus non obscurum est, illud καί γε, quo mirifice delectatur Nathanael, sic junctum vix aliam auctoritatem habere quam Lucæ evangelistæ XIX, 42 ; Act. apost. II, 18 (quanquam hoc loco insigniter variant codd. mss. Vid. Griesbach. N. T.) et Alexandrinorum interpr. quos ille assidue tractasse videtur. Horum locos congessit Bielius in *Thes.* II, p. 91, ubi Cyrillus explicat προσέτι δέ. Hesych. I, p. 108, interpretatur καίτοι.

καὶ ζωώσεται, ὅτι μὴ [83]δ' ἐκ τοῦ καθεύδοντος ἕτερον λέγομεν ἐγρηγορέναι, μηδ' ἄλλο μεῖζον γίνεσθαι [83], ἢ ὃ γε πρότερον τυγχάνον ἦν ἔλαττον. Καὶ γοῦν ἐξ αὐτῶν δὴ [84] τῶν τοῦ Πλάτωνος θέσεων οὕτω δὴ καὶ δέδεικται, τά τε ἄλλα ἐναντία ὄντα ἐκ τῶν ἐναντίων γίνεσθαι, καὶ τοὺς τεθνεῶτας αὖθίς τε ἀναβιώσκεσθαι καὶ αὖθις ζῆν οὐδένας ἄλλους ὄντας ἢ αὐτοὺς δὴ τούτους, τοὺς καὶ πρότερον ζῶντας, αὐταῖς δὴ ταύταις λέγω [85] ταῖς ψυχαῖς, καὶ αὐτοῖς γε τοῖς [86] σώμασι· καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ὁ πᾶς ἄνθρωπος τῷ τεχνίτῃ λόγῳ καὶ δημιουργῷ σοφῷ γε ὄντι περισωθήσεται, καὶ οὐ διαπεσεῖται κατ' οὐδὲν τούτων [87] τῶν μερῶν, καὶ πλέον ὑπάρξει ἢ αὐτὰ δὴ ταῦτα τὰ κατ' οὐρανὸν σώματα, καὶ ὑμῖν γε ἀΐδια, ἅτε δὴ καὶ πλείονος, ἐν [88] τῇ κατ' αὐτὸν δημιουργίᾳ γέμων τοῦ θαύματος, ὁρατήν κτίσιν τε [89] καὶ ἀόρατον εἰς ἓν συνάγων, καὶ μέσος τούτων ἑστὼς, τρίτος, ὡσπερεὶ κόσμος αἰσθητός τε καὶ νοούμενος κάτω μένων καὶ ἄνω φθάνων, καὶ τοῖς οὐρανίοις συνὼν, καὶ μεῖζον ἢ ἐκεῖνα θαῦμα οὗτος [90] γνωριζόμενος. Σῶμα μὲν γὰρ πᾶν ῥευστῆς εἶναι φύσεως, οὐ τοῖς ἄλλοις μόνον τοῖς περὶ φύσεως εἰρηκόσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ δοκεῖ Πλάτωνι, καὶ περὶ τῶν οὐρανίων οὕτως [91] ἐπέγνω, καὶ ἥλιον αἰεὶ γίγνεσθαι καὶ ἀστέρας φησὶ καὶ μένειν *αἰεί* (39). Εἰ γοῦν καὶ ταῦτα τῶν σωμάτων ῥεῖ καὶ ῥέοντα εἰ καὶ μὴ ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἀλλ' ὅμως διὰ παντὸς ἔστηκεν, ἀθανάτῳ ψυχῇ καθ' ὑμᾶς διοικούμενα [92], τί κωλύει καὶ ἄνθρωπον λυθέντα τε [93] καὶ ῥυέντα, εἶτ' αὖθις ἐφ' ὅπερ ἦν πᾶν συνιόντα, ὥστε καὶ αἰεὶ μένειν αὐτῇ δὴ τῇ ψυχῇ καὶ αὐτῷ τῷ σώματι ἀθάνατος διαμεῖναι, τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἀφθάρτου γε οὔσης, καὶ μὴ πεφυκυίας, μήτ' ἐν ἄλλῳ γίγνεσθαι σώματι, μήτ' ἐνεργεῖν ὅσα δὴ καὶ πέφυκε μετὰ σώματος δρᾶν; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, οὐκ ἂν ὅπερ ἔφημεν οὐδ' αὐτῇ τὸ πᾶν ὑπάρξει δίχα φθορᾶς, τῆς μετὰ σώματος ἐνεργείας φθαρείσης αὐτῇ, ἣ δὴ ταύτῃ καὶ κατὰ φύσιν πρόσεστιν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ δίχα σωμάτων κολάζει Πλάτων ψυχὰς, φαύλας δή τινας ἐν τῷδε τῷ βίῳ [94] γεγενημένας, καὶ πονηράς· καὶ ἡ κόλασις, ποταμοὶ Κωκυτοὶ (40), καὶ Πυριφλεγέθοντες, καὶ φοβερὰ ῥεύματα ἐκ ταρτάρου ἄνω καὶ κάτω φέροντα καὶ καταρρέοντα ταῖς ὀλκαῖς, καὶ μηδ' ἐπιβῆναι λίμνης τῆς Ἀχερουσίας ἰῶντα, κἀκεῖ πρᾶξαι τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἠδικημένοις εὐμενέσι χρήσασθαι, καὶ οὕτω φυγεῖν τὸ κολάζεσθαι. Ἐγὼ δὲ πρῶτον μὲν οὐκ οἶδα, τί ἂν ἀπαθὴς τὴν οὐσίαν πάθοι [95] ψυχὴ, ποταμοῖς ἐμπεσοῦσα [96], εἶτ' ἐκ πυρὸς ῥέουσιν, εἴτ' ἐξ ἄλλου κολάζοντος [97]. Πῶς δὲ καὶ δίναις ῥευμάτων ὄθεν δήποθ'

non alium suscitari dicimus, neque aliud majus fieri quam id quod prius minus erat. Atque igitur ex ipsis Platonis principiis ita demonstratum est, alia quæ contraria sunt ex contrariis fieri, et mortuos resurgere ac rursum vivere nullos alios nisi eos qui prius vivebant cum iisdem animis et corporibus. Atque hoc modo omnis homo ab artifici ratione ac sapienti Creatore servabitur; neque excidet ulla sua parte, et magis exsistet quam ea ipsa quæ in cœlo sunt corpora et a vobis sempiterna habentur, quippe qui suæ creationis gratia admirabilior sit, visibilem creaturam et invisibilem in unum coadunans et inter ambo medius stans, tertius, tanquam mundus sensibilis et intelligibilis, infra manens et sursum tendens et cœlestibus conversans, et majus, quam illa, miraculum exsistens. Omne enim corpus fluxæ naturæ esse non modo aliis qui de natura disseruerunt, sed et ipsi Platoni videtur, et de cœlestibus ita æstimavit et solem ac stellas semper exsistere et manere dicit. Si igitur ea corpora caduca sunt, et licet caduca sint, tamen perpetuo permanent, etsi non in iisdem substantiis, immortali anima secundum vos gubernata, quid impedit quin homo dissolutus et dilapsus, deinde in id quod prius erat coeat, ita ut, quemadmodum ipsa anima perpetuo manet, ita et corpore permaneat, cum ipsa anima sit incorruptibilis, neque possit in alio corpore vivere neque operari ea quæ cum corpore operari debet? Nisi enim ita sit, non, quod diximus, omnino absque corruptione erit, ejus una cum corpore operatione corrupta, quæ ad ipsam natura pertinet. Attamen et Plato animas absque corporibus punit, eas nempe quæ in hac vita malæ et improbæ fuerunt. Et eæ pœnæ sunt fluvii Cocytus et Pyriphlegethon, atque horrenda fluenta ex Tartaro sursum et deorsum labentia, et magno impetu ruentia, neque Acherontis lacum transire sinentia, ne iis quos injuria prosecuti sunt, benevolis uti atque ita pœnam fugere possint. Ego autem primo nescio quid essentia impassibilis anima pateretur, in fluvios incidens, sive ignem volventes, sive aliud pueniens elementum. Quomodo autem et verticibus fluentorum inde salientium cohibita, et iis tanquam inevitabilibus vinculis illigata, cum iis volvatur et convertatur, neque possit, ut piscis, alio transire et enatare? Deinde homicidas et mœchos et parricidas et sacrilegos in eadem fluenta projicit. Et quidni quibuscum percaverunt corporibus, cum iis et eas pu-

Variæ lectiones.

[83] μὲν Vind. [83] γίγνεσθαι Vat. ut sæp. [84] τούτων addit Vat. [85] λέγω non est in Vat. [86] τοῖς abest a Vind. [87] τούτου Vat. [88] ἐπὶ Vat. [89] τε non est in Vat. [90] οὕτω γε Vat. [91] ὄντως Vind. [92] ἡμᾶς διηκούμενα Vind. [93] τε non est in Vat. [94] ἐν τῷ τῇδε βίῳ Vat. [95] πάθῃ Vat. [96] ἐμπεζοῦσα Vind. male. [97] ἄλλως κολάζοντας Vind.

Notæ.

(39) De hac æternitate cf. Wyttenb. *Disp. de placit. immortal. ad Phædon.* p. XXII seq.

(40) De his fluviis inferorum pœnisque vid. inprimis Platon. *Phædon.*, p. 112, Steph. (p. 89 Wytt., p. 242 Heind.), coll. *Gorg.* sect. 81; *Cratyl.* p. 43 Heind.; *De Republ.* x, p. 613 seqq. (p. 521 seqq. Bip., p. 303 seqq. Ast.); Æschin. *Socrat. Axioch.* § 21, p. 166 seqq. ed. Fischer. Plutarch. *De S. N. V.* p. 102 seqq., ibiq. interpr.

nit, quippe cum una cum iis tantum pati possint, sed ea omittens, illas solas punitum iri dicit? Et non modo non in justitia omnino recta se habente, sed et quæ pœnæ non sunt capacia hoc modo cogitur punire. Et dum proverbium dicit petras coqui non posse, Plato nobis in Pyriphlegethonte animas coquit. Ignis enim violentus, et amara quantumvis aqua, et, si qua alia pœna est, non potest in solam animam pervenire, sed in animam corpori immistam et sensibus, et quidquid illis adversatur, etiam animæ adversatur, quatenus cum illis conjuncta est; et quod prius non passa esset extra corpus exsistens, id cum eo conjuncta patietur, sive lætum sive triste. Lætitia enim et tristitia amborum sunt, et in primis illæ quæ per sensum et ex sensu occurrunt, neque horum unius tantum, neque animæ neque corporis solius. Ac sane quidem bonis ac etiam optimis frui homines bonos atque ita præsentibus liberatos, ac supplicium juste improbos invadere non tantum vobis, sed etiam nobis placet, et nullo modo id negamus. Sic enim se habet, siquidem vita nostra in duas partes divisa est, alteram quidem ex quo nati sumus usque ad mortem, alteram vero, ex morte nobis resurgentibus ac deinceps incorruptibilibus. Non enim rursus morimur, sed mutamus hanc corruptibilem vitam pro vita perpetuo manente. Et si nos malos et improbos præsenti tempore præstiterimus, mala nos illic manent in vita nunquam finem habitura; si vero bonos ac rectos, meliora; et quemadmodum deliciæ puræ ac nunquam cessaturæ erunt, ita sane et pœna idem tempus durabit, animam simul et corpus invadens, corpus vero illud quod improbe vixit, et improbæ huic animæ serviit, cum non justum sit, altero malum perpetrante, alterum pro illo pœnas perpeti, et foret quemadmodum si, Platone peccatis fœdato, puniretur Plotinus aut alius quidam eorum qui minime crimina commisissent. Ac igitur nos ex antithesi hæc contra Platonem et Plotinum qui nostram de anima doctrinam impugnant diximus, an autem recte res-

A ἁλλομένων [98] ἐνοχεθείσα, καὶ ταύταις ὥσπερ ἀφύκτοις [99] ἐνδεθείσα (41) δεσμοῖς, ταύταις καὶ συνελιχθήσεται καὶ συστραφήσεται, καὶ οὐχ ἕξει οὐ μὲν οὖν οὐδ' ὥσπερ ἰχθὺς ἐφ' ἕτερα μεταβῆναι καὶ διανήξασθαι; ἔπειτ' ἀνδροφόνους καὶ μοιχοὺς καί γε πατραλοίας [1] καὶ ἱεροσύλους κατ' αὐτῶν δήπου βίπτει τῶν ῥευμάτων. Καὶ τί μὴ μεθ' ὧν ἥμαρτον σωμάτων, μετὰ τούτων καὶ κολάζει ὡς καὶ μετὰ τούτων ὄντος τοῦ πάσχειν αὐτὰς, ἀλλὰ ταῦτ' ἀφεὶς ἐπ' ἐκείνων μόνων [2] κέχρηται ταῖς ποιναῖς. Καὶ μὴ οὐκ ἐν δίκῃ [3] μόνον ὀρθῶς ἐχούσῃ τὸ πᾶν, ἀλλ' ἥδη καὶ τὰ μὴ πεφυκότα κεκολάσθαι τόνδε τὸν τρόπον βιάζεται κολάζειν. Καί γε αὐτῆς παροιμίας ἐπ' ὀδυνάτων λίθου; ἔφειν (42) λεγούσης, Πλάτων ἡμῖν τὰς ψυχὰς ἐν Πυριφλεγέθουσιν ἕψει. Πῦρ μὲν γὰρ καὶ βίαιον, καὶ πικρὸν ὂν ὅπως δήποτε ὕδωρ, καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστι κολάζον [4], ψυχῆς μὲν οὐκ ἔστιν ἐφ' ἑαυτῆς [5] μόνης οὔσης οὐδαμῶς ἐφικέσθαι, σώματι δὲ μιγείσης καὶ τῇ μετὰ τούτου αἰσθήσει, πᾶν ὅ δὴ κατὰ τούτων, καὶ κατ' αὐτῆς ἐστι δρῶν τῇ μετὰ τούτων ἀναχράσει συμπασχούσης καὶ συμπεφυίᾳ· καὶ ὃ δὴ πρότερον οὐκ ἂν ἔπαθε ψυχὴ χωρὶς τοῦ σώματος γενομένη, τοῦτ' ἤδη μετ' αὐτοῦ πείσεται γενομένη, εἴτ' ἔστι [6] τῶν ἡδέων, εἴτ' ἔστι τῶν ἀλγεινῶν· ἐπεὶ καὶ ἡδοναὶ καὶ λύπαι τοῦ συναμφοτέρου καὶ μάλισθ' ὅσαι κατ' αἴσθησιν καὶ ἐξ αἰσθήσεως ἅπαντῶσιν, καὶ οὐχ ἑνὸς δήπουθεν τούτων, οὔτε ψυχῆς μόνης οὔτ' αὖ σώματος. Καὶ μὴν ὅτι μὲν ἀγαθῶν καὶ πάνυ τι [7] ἀγαθῶν ἀνθρώπους ἔστιν ἀπολαῦσαι χρηστούς γε ὄντας, καὶ οὕτω τῶν παρόντων ἀπαλλαγέντας, καὶ κόλασις ἔστιν αὖ ἐνδίκως μετιοῦσα τοὺς πονηροὺς, οὐχ ὑμῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν δέδοκται, καὶ οὐδέποτε οὐ μὲν οὖν [8] ἀνομολογοῦμεν αὐτήν· καὶ γὰρ οὕτως ἔχει τοῦ ζῆν ἡμᾶς καὶ βιοῦν εἰς δύο διῃρημένου, τοῦ μὲν ἐξ ὅτου καὶ γεγόναμεν μέχρι αὐτοῦ τοῦ τεθνάναι, τοῦ δ' αὖθις [9]. Οὐ γὰρ [10] ἀποθνήσκομεν αὖθις, ἀνταλλαττόμεθα τὸν φθίνοντα τόνδε βίον τοῦ ἀεὶ ἑστηκότος. Καὶ εἴγε φαύλους [11] ἡμᾶς παρέξομεν ἐν τῷ παρόντι καὶ πονηροὺς [12], πονηρὰ κἀκεῖ μεταδέχεται, καὶ μένει τῷ βίῳ μηδέποτε παυομένῳ, εἴτ' ἀμείνους καὶ χρηστοὺς, ἀμείνω, καὶ καθὰ δὴ τὸ τρυφᾷν ἡμῖν ἀκή-

B

C

Variæ lectiones.

[98] δήπουθεν ἁλομένων Vind. [99] ἀφίκτοις Vat. mendose. [1] δή τινας, καὶ μητρολοίας add. Vat. [2] μόνον Vat. [3] καὶ οὐκ ὠδίκη Vind. [4] κολάζειν Vat. [5] αὐτῆς Vat. [6] εἴτε τι Vat. [7] πάνυ τοι Vind. [8] παυσομένην addit Vat. [9] adde ex Vat. ἐκ τεθνεώτων ἡμῶν ἀναβιωσκομένων καὶ ἥκιστα φθειρομένων. [10] οὐδὲ γὰρ Vat. [11] φαύλους γε Vat. [12] κ. π. ἐν τῷ παρόντι.

Notæ.

(41) Fatalem necessitatem vinculorum metaphora declarat Nathanael, et ἐνδεῖν, ἔνδεσις similiaque proprie usurpantur de fato necessitateque. Hinc Herodotus IX, 16, dicit ἀναγκαίῃ ἐνδεδεμένοι. Quam in rem plura monui in Dionyso, pag. 75 seq., ubi etiam Gataekeri animadversionem ad Marc. Antonin. X, 28, excitavi.

(42) Videri possit Nathanael ante oculos habuisse Aristidem qui Orat. sec. Plat. p. 250 Jebb. eumdem Platonem, qui frustra emendare studuisset Dionysium tyrannum, ita carpit: Ἐλελήθεις δὲ ἄρα σαυτὸν ἁπάσαις ταῖς παροιμίαις ἐνεχόμενος, εἰς πῦρ ξαίνων, καὶ *λίθον ἕψων*, καὶ σπείρων τὰς πέτρας, ubi σπείρων non agnoscunt omnes libri. Illud εἰς πῦρ ξαίνειν in ipsis mortuorum pœnis numerat Basilius Magn. *De legendis gentil. libris*, p. 181 D. Garn. — Τῶν ἐν ᾅδου κολαζομένων οὐδὲν πάσχοντες ἀνεκτότερον, ἀτεχνῶς εἰς πῦρ ξαίνοντες, καὶ κοσκίνῳ φέροντες ὕδωρ, κ. τ. λ. quæ componi possunt cum Platonis *Gorg.* p. 159 Heind. Eoque ipso adagio est usus Plato *Legg.* VI. Vid. Schol. Ruhnken. p. 227. Cæterum alterius vim proverbii *lapidem elixare* ipse Noster explicuit. Plura qui velit, is consulat Erasm. *Adagg.* p. 292, 521, 557, et Fischerum ad Æschin. *Ergx.* p. 99 in Indic. ibiq. laud.

ρατον καὶ μηδέποτε παραῖνον, οὕτω δὴ καὶ κόλασις A titerimus, videat qui firmiter verum discernere
τὸν ἴσον ἔχει χρόνον, ψυχὴν ὁμοῦ καὶ σῶμα ἐνδίκως valet.
μετιοῦσα, σῶμα δ' ἐκεῖνο, τὸ καὶ φαύλως δηλονότι βιῶσαν, καὶ τῇ πονηρᾷ τῇδε δουλεῦσαν ψυχῇ, ἐπεὶ
μηδ' ὅσιον, ἑτέρου τὰ κακὰ πεπραχότος, ἕτερον ἀντὶ τούτου τὰς τίσεις ὑπέχειν, καὶ πραπλήσιον ἂν
εἴη ὥσπερ ἂν εἰ τοῦ [13] Πλάτωνος ἡμαρτηκότος ἐστίζετο Πλωτῖνος ἢ ἄλλος τις τῶν μὴ ταῖς δίκαις ἐνεχομένων.
Καὶ τοίνυν ἡμεῖς [14] ἐξ ἀντιθέσεως ταῦτα πρὸς Πλάτωνα καὶ Πλωτῖνον, τἀναντία τῶν ἡμῖν δεδογμένων
περὶ ψυχῆς εἰρηκότας· εἰ δ' ὀρθῶς ἀντείσχομεν, εἰδεῖεν [15] ἂν οἱ καὶ τἀληθὲς εἰδότες ἀσφαλῶς δοκιμάζειν.

Variæ lectiones.

[13] artic. abest a Vat. [14] ἡμᾶς Vind. sed corr. [15] εἰδεῖεν Vind.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΧΟΥΜΝΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΒΑΣΙΛΙΣΣΑΝ ΕΠΙ ΤΩ ΠΑΘΕΙ ΤΗΣ ΧΗΡΕΙΑΣ ΑΥΤΗΣ ΕΞΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ ΑΓΟΥΣΗΣ ΧΡΟΝΟΝ.

Ἀνεῖται δὲ πρὸς ἦθος κατηφὲς καὶ σαφήνειαν ἑρμηνείας, καὶ δὴ τεταπείνωται, τοῦ πάθους καὶ τοῦ προσώπου χαλῶντος καὶ ὑπεκλύοντος.

—

NICEPHORI CHUMNI

AD FILIAM SUAM IMPERATRICEM OB VIDUITATIS EJUS MŒROREM CUM DECIMUM SEXTUM ÆTATIS ANNUM AGERET.

Mœstas perspicuasque voces adhibet, formamque demissam affectat, præ dolore deficiens ac vultu solutus.

Ἐγώ σε, βασιλισσά μου, φίλτατον παιδίον ἐμὸν, B Ego te, imperatrix mea, dilectissima filia, ex qua
ἐξ ὀτου καὶ τῶν μητρικῶν ἀπορῥαγεῖσαν εἶδον maternis extractam visceribus nobisque, divina mi-
ὠδίνων καὶ βρέφος ἡμῖν ἀποτεχθεῖσαν οἰκτιρμοῖς sericordia, genitam vidi, te, inquam, omnia mihi
μεγάλοις Θεοῦ, πάντα εὐθὺς ἡγησάμενος ἐθέμην, reputavi, vitam nempe ac spiritum et meorum ocu-
ζωὴν καὶ πνοὴν, καὶ φῶς τῶν ἐμῶν ὀμμάτων, καὶ lorum lumen et cordis lætitiam, deliciasque et
ἀγαλλίαμα καρδίας, καὶ τρυφὴν καὶ τέρψιν ψυχῆς, animæ voluptatem, et quidquid hujusmodi est, et
καὶ πᾶν ὅ τι τοιοῦτον ἢ καὶ τῶν τοιούτων ἡδύτερον si quid adhuc dulcius est et honorabilius et majus.
πλέον καὶ τιμιώτερον καὶ κρεῖττον. Καί γε περὶ Et sane tuæ educationi nimium intentus, id inde-
τὰς σὰς ἀνατροφὰς λίαν ἐπτοημένος, τοῦτο καὶ sinenter postulabam, enixe Deum orans, ut te ad-
διὰ πάσης ἐποιούμην εὐχῆς, Θεὸν ἀεὶ καθικετεύων olescentiæ ætatem egressam viderem, et perfectio-
τὴν μὲν βρεφικὴν ὑπερβᾶσαν κατιδεῖν σε ἡλικίαν, rem ingressam, et qualem mea vota et mens ardor
εἰς τελεωτέραν δ' ἐλάσασαν, καὶ οἵαν ὁ πάνυ τι πό- requirebant. Et illud quoque in omnibus meis

• E codice regio 2105 (olim 1731), p. 271. Filia, ad quam scribit Nicephorus Chumnus, Irene illa est quæ Joanni Palæologo, filio Andronici Palæologi, nupsit, Eulogia Nicephoro Gregoræ dicta, teste Boivino ad Greg. VII, 5, p. 147, ubi sic Chumnus laudatur : Ἦν δὲ τηνικαῦτα μεσάζων τοῖς πράγμασι σοφὸς ἀνὴρ καὶ πολλὴν τὴν ἐμπειρίαν καὶ σύνεσιν πλουτῶν ἐς τὰ κοινὰ, καὶ διὰ τοῦτο μάλα τοι (leg. puto μάλα τι) πλείστης ἀπολαύων τῆς τοῦ κρατοῦντος εὐμενείας τε καὶ ῥοπῆς, καὶ πολλοῖς τισι βρίθων τοῖς χρήμασι διὰ ταῦτα, Νικηφόρος ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου. Οὗτος θωπευτικοῖς τισι λόγοις καὶ πράγμασιν ὑπελθὼν τὴν τοῦ βασιλέως πρᾳότητα, αἰτεῖ καὶ λαμβάνει γαμβρὸν ἐπὶ τῇ θυγατρὶ τὸν ῥηθέντα τοῦ βασιλέως υἱὸν Ἰωάννην. Addam Cantacuzen. I, c. 14, p. 45 : Ὁ ἐπὶ τοῦ κανικλείου Νικηφόρος ὁ Χοῦμνος, σοφὸς ἀνὴρ καὶ θαυμάσιος ἐν φρονήσει, πολλῆς τε σπολαύων πρὸς βασιλέως εὐνοίας τε καὶ τιμῆς, δι' ἣν καὶ τὴν αὐτοῦ θυγατέρα Εἰρήνην τῷ υἱῷ αὐτοῦ τῷ δεσπότῃ Ἰωάννῃ πρὸς γάμου κοινωνίαν ἤγαγεν ὁ βασιλεύς. De Caniclei dignitate vide Boivin. l. c.; Creuzer. ad Plotin. *De Pulchr.* p. 398. Apponam Cangii locum e Bibliotheca Fabricii Græca t. VII, p. 675 : « Habetur in bibl. regia num. 731 codex, continens varia opuscula et epistolas Nicephori Chumni, in quibus sunt sermones consolatorii duo, quorum alter ad imperatorem scribitur de morte despotæ filii, alter ad ejusdem Chumni filiam imperatricem, βασίλισσαν, de illius viduitate, cujus tum annus erat sextus decimus. »

precibus cum multo timore flagitabam, ut nullum hujus vitæ malorum unquam tibi occurreret, neque unquam tuum animum dolore mersum viderem, neque gemitus ex adversis infaustisque rebus ortos audirem, si qua supervenirent adversa ac tristia, neque lacrymas ex tuis oculis fluentes cernerem, neque mœrorem aut tristitiam aspicerem in tuo vultu, tam pulchro, tam festivo, pace et omnibus gratiis referto. Et optavi potius et omnino optavi et ardenter postulavi ut prius animam morte efflarem (et dulcis mihi ea mors fuisset), quam calamitatem aliquam animadverterem tuo cordi dolores afferentem.

θερμῶς ἐπηυξάμην θανάτῳ πρότερον τὴν ψυχὴν ἀποβαλέσθαι, καὶ ἦν ἄν μοι καὶ γλυκὺς ἐκεῖνος ὁ θάνατος, ἢ δυσχερείας τινὸς εἰς αἴσθησιν ἐλθεῖν ἄλγος προξενούσης τῇ σῇ καρδίᾳ.

Hæc omnia et mater tua ineffabilis dilectionis excessu perpetuo tibi peroptavit efflagitavitque, totam animam effundens, totum desiderium, te lacte nutriens, fovensque amplexibus, et in ulnis ferens, neque sustinens vel paululum a te recedere! Quoties autem die noctuque divinas ædes petiit, nudis pedibus incedens paupertatemque induens, et ad puras venerandasque imagines festinans, et ante eas preces ardentesque supplicationes ex profundo et ardenti corde faciens, eademque a Deo postulans!

Ὅσα δὲ καὶ οἷα μήτηρ φίλτρων ἀῤῥήτων ὑπερβολαῖς ἀεὶ διετέλεσε περὶ σὲ σπουδάζουσα καὶ ἐνδεικνυμένη, τὴν ὅλην ἐκχέασα ψυχὴν, τὸν ὅλον πόθον, καὶ γαλουχοῦσά σε καὶ περιπτυσσομένη, καὶ φέρουσα διὰ παντὸς ἐν ἀγκάλαις, καὶ μηδὲ κατὰ μικρὸν ἀποστῆναι τῆς σῆς θέας μηδαμῶς ἀνεχομένη! ὅσους δὲ καὶ τοὺς δρόμους ἡμερινούς τε καὶ νυκτερινοὺς παρὰ τοὺς θείους κατέτεινεν οἴκους, γυμνοῖς τοῖς ποσὶ πεζῇ βαδίζουσα καὶ προσταλαιπωροῦσα, καί γε φθάνουσα πρὸς τὰς ἀχράντους καὶ σεπτὰς εἰκόνας, καὶ τούτων ἐπίπροσθεν τὰς εὐχὰς καὶ θερμὰς ποιουμένη τὰς ἱκεσίας ἐκ βάθους καρδίας ζεούσης, κἀκεῖνα πρὸς Θεοῦ ἐκζητοῦσα!

Quot et quanta Deus ipse bona, nostras preces superantia, tibi nullis comparabilia abundanter et amanter contulit! Eximiam nempe animæ simul et corporis pulchritudinem, divini timoris sensum, mandatorum Christi observationem, morum puritatem, et quidquid est pulcherrimum aliaque vincit bona, si cum hocce conferantur.

Ὅσα δὴ καὶ Θεὸς αὐτὸς ἀγαθὰ μεγάλα, καὶ ὑπερβάλλοντα πᾶσαν ἡμετέραν εὐχὴν, ἀπαράμιλλά σοι πλουσίως καὶ φιλοτίμως παρέσχετο χορηγήσας! κάλλος ὑπερφυὲς ψυχῆς ὁμοῦ τε καὶ σώματος, συναίσθησιν θείου φόβου, ἐντολῶν Χριστοῦ τήρησιν, κοσμιότητα ἤθους, καὶ πᾶν ὅτι κάλλιστον, καὶ νικῶν ἕτερον ἅπαν τὸ πρὸς τοῦτο παραβαλλόμενον.

Quæ conspicientes lætabamur nos qui te genueramus, et exsultabamus lætitia perfusi, ac te non modo putavimus generis nostri decus et gloriam fore, sed et firmiter exspectavimus, rursum omnes spes nostras in Deo ponentes, et in purissima sanctissimaque et immaculata ejus Genitrice.

Καὶ ταῦτα ὁρῶντες ἐχαίρομεν οἱ σὲ τεκόντες ἡμεῖς, καὶ πάντα σκιρτῶντες ἦμεν καὶ ἀγαλλιώμενοι, καὶ τιμὴν καὶ μέγα κλέος καὶ δόξαν τοῦ γένους ἡμῶν οὐκ ἐνομίσαμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ βεβαίως προσεδοκήσαμεν, ἐπὶ Θεὸν αὖθις θέμενοι τὰς ὅλας ἐλπίδας καὶ τὴν αὐτὸν παναχράντως καὶ παναμώμως καὶ πανυπεράγνως τεκοῦσαν.

Neque nos ea spes et bona illa ac pulchra expertatio fefellerunt. Postquam enim ad hoc tempus et ad hanc ætatem, quæ nuptiis convenit, pervenisti, excitat Deus eum qui per ipsum misericorditer nobis imperat, et accipit, et erigit te ad magnitudinis, honoris et gloriæ fastigium illud, quod neque in votis habere neque mente cogitare ausi eramus. Quæ deinde secuta sunt? Nos quidem, nescientes quantum tibi bonum superventurum esset, alias tibi nuptias parabamus, quæ minime tuos pios mores tuamque purissimam animam decebant; ut manifeste finis ostendit; apparuitque ex quo præcipitio ac barathro providens Deus te liberaverit, ex sua domo, omni turpitudine ac impietate plena. Et subruit tunc et irrita facit vana

Καὶ τῶν ἐλπίδων τούτων καὶ τῆς χρηστῆς ταύτης καὶ καλῆς προσδοκίας οὐ διεψεύσθημεν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ πρὸς χρόνον καὶ ἡλικίαν ἦκες ἁρμόζουσαν γάμῳ, κινεῖ Θεὸς τὸν δι' αὐτοῦ φιλανθρώπως ἡμῶν βασιλεύοντα (1), καὶ προσλαμβάνεται καὶ ἀνάγει σε μεγέθους πρὸς ὕψος, τιμῆς καὶ δόξης, ἧς ἡμεῖς οὐδ' ἐν εὐχαῖς θεῖναι οὐκ ἂν ἐθαῤῥήσαμεν, οὐδ' ἂν εἰς νοῦν ἐβαλόμεθα. Τὰ δ' ἐφεξῆς τίνα; Ἡμεῖς μὲν, μηδὲν εἰδότες τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄντος (2) καλοῦ καὶ συμφέροντος, πρὸς ἑτέρους ἡτοιμάζομεν γάμους, μηδὲν τοῖς σοῖς θεοφιλέσι τρόποις καὶ τῇ καθαρωτάτῃ συντελοῦντας ψυχῇ, ὡς φανερῶς ἐπὶ τοῦ τέλους νῦν ἐξεφάνη ἀφ' οἵου κρημνοῦ καὶ βαράθρου Θεὸς προειδὼς ἐξεῖλετό σε, οἵου καὶ οἴκου, πάσης ἀνομίας γέμοντος καὶ δυσσεβείας. Καὶ σφάλ-

(1) Imperatorem Andronicum.

(2) Forsan, τοῦ ἐπιόντος.

λει δὴ καὶ καταργεῖ τότε τὰς ματαίας βουλὰς καὶ σπουδὰς ἡμῶν, καὶ περιφυλάττει καὶ περισώζει καὶ ἐξαιρεῖταί σε τοῦ ὀλεθρίου ἐκείνου κακοῦ. Ἡμεῖς δ', ὅπερ ἔφημεν, μηδὲν εἰδότες τῆς τοῦ εὐεργέτου Θεοῦ προνοίας καὶ τῆς πρὸς τὸ κρεῖττον ἐμβιβάσεως· σοφῆς οἰκονομίας, ἠσχάλλομεν, ἠνιώμεθα, ἀπελεγόμεθα τὴν ζωὴν, ὡς μεγάλου δή τινος διαμαρτόντες καλοῦ, τοὐναντίον ἐπὶ τῆς ἀληθείας ὄντος, κἂν ἡμεῖς ἠγνοοῦμεν.

A nostra consilia, et custodit te et servat et liberat, et a malo illo te eripit. Nos vero, ut dixi, benevoli Dei providentiam ejusque sapientem ad aliquid melius tibi tendentem voluntatem ignorantes, dolebamus, gemebamus, vitam rejiciebamus, quasi magnum aliquid bonum amisissemus, dum plane contrarium eveniret nobis nescientibus.

Καὶ λέγω δὴ ταῦτα καὶ ἀνακινῶ πρὸς μνήμην, ὡς ἂν δὴ καὶ τὴν σὴν ἐν γαλήνῃ καταστήσω ψυχὴν, ἀνενεγκοῦσαν ἐκ τοῦ μεγάλου κλύδωνος καὶ τῆς πολλῆς ταραχῆς τῶν ἐπικλυζόντων συχνῶν κυμάτων, καὶ βυθιζόντων ταύτην πικρῶν λογισμῶν ὡς εἰς θαλάσσης βάθος, εἰς βυθὸν ὀδύνης, ἐν ᾧ κατήγαγεν ἡμᾶς τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς ἀφορήτου ταύτης συμφορᾶς. Καὶ δέος μήποτε οὐχὶ τῶν σωμάτων πνιγμονὴν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ὀλεθρον ὑποσταίημεν τῶν ψυχῶν. Ἵν' οὖν τὸ πολὺ καὶ μέγα τοῦτο νέφος καὶ τὴν βαθεῖαν ἀχλὺν, καὶ σκοτόμαιναν τὴν ἐκ τοῦ πάθους ἐπιχυθεῖσαν ἡμῖν, ἐκ τῆς σῆς ἀποτινάξῃς καρδίας, καὶ διαβλέψῃς πρὸς τὸ μέγα πέλαγος τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ τὰ κατὰ σὲ οἰκονομοῦντος συμφερόντως Σωτῆρος Χριστοῦ, διὰ τοῦτο καὶ τοὺς παρόντας ποιοῦμαι λόγους, καὶ εἰς ἐνθύμησιν ἄγω καὶ μνήμην τὰ προλαβόντα ὑπὲρ πάντα νοῦν ἡμῶν πρὸς εὐεργεσίαν γεγενημένα.

B Et hæc dico, et in memoriam reduco, ut tuæ animæ tranquillitatem reddam, eamque ex hac magna tempestate ac magno irruentium perpetuo fluctuum tumultu eripiam, et ex amaris hisce sensibus qui eam tanquam in profundum mare, in doloris nempe abyssum demergunt, in quam et nos deduxit calamitatis hujus intolerandæ nimius excessus. Timeo enim ne tantum corporum nostrorum mortem, sed et ipsarum animarum perniciem incurramus. Ut igitur hanc magnam nubem, et profundas has tenebras, et noctem hanc ex dolore nobis superfusam ex tuo corde dissipes, et ad illud misericordiæ Salvatoris Christi mare, qui omnia nobis utilissima providet, aspicias, ideo et præsentem sermonem profero, et in memoriam cogitationemque ea quæ præcesserunt, reduco, quæ ultra spem ad nostram utilitatem facta sunt.

Προσθῆναι δὲ καὶ τοῖς ἐφεξῆς βούλομαι μέν· σπαράττεται δέ μου καὶ κλονεῖται καὶ συνταράττεται ἡ καρδία, καὶ οὐ δύναμαι κατέχειν αὐτὴν, ἐς βάθος αὐτῆς καθικνουμένης καὶ συχνὰ κεντούσης τῆς ἐκ τοῦ πάθους δεινῆς ῥομφαίας. Καὶ οὐκ οἶδα τί πράξω, τοῦ μὲν προκειμένου σκοποῦ πρὸς λόγους ἕλκοντος παρακλήσεως καὶ παραμυθίας, τῆς δέ γε συμφορᾶς ἐκεῖθεν καθελκούσης καὶ πρὸς θρήνους καὶ οἰμωγὰς ἀγούσης καὶ δακρύων πηγάς.

C Accedere autem ad ea quæ secuta sunt, volo; sed scinditur, et agitatur, et conturbatur cor, nec illud continere valeo, cum in ejus profundum intret et continuo illud transfigat dirus doloris hujus gladius. Nec scio quid facturus sim, dum ex una parte ad intentum hortationis consolationisque propositum attrahor, et ex altera calamitas inde me retrahit et ad gemitus, et lamenta, et lacrymarum fontes abducit.

Ὦ! οἷον γὰρ σκότος πικρὸν τοὺς ἐμοὺς ἐκάλυψεν ὀφθαλμοὺς, δριμύσσον ὡς ἐκ καπνοῦ τηγανιζομένης καρδίας, καὶ ὅλους ἐκβιαζόμενον κενῶσαι καὶ ῥυῆναι ποιῆσαι! οἷα ὑπέμεινα καὶ ἰδεῖν καὶ ἀκοῦσαι, ὁ τάλας ἐγώ! οἵας ἀγγελίας περὶ σοῦ, θύγατερ, ἐν ἑστώσαις δέξασθαι φρεσί!

O! quantæ, quam amaræ tenebræ meos oculos velaverunt! ortæ, ut ita dicam, ex frixi cordis fumo, et eos manes ac mortuos efficientes! quanta sustinui et videndo et audiendo, o ego infelix! Quæ de te nuntia, o filia, firmiter et constanter sustinui!

Δέσποινά μου, τὸ φῶς τῶν ἐμῶν ὀμμάτων, ἡ γλυκυτάτη ὄψις, τὸ ἐρασμιώτατον κάλλος, ἡ μόνη ἐν πᾶσι τοῖς πρὶν ἐπερχομένοις σκυθρωποῖς παρήγορος ἐμοὶ καὶ παραψυχὴ, πῶς ἔτι καὶ ζῶ καὶ πνέω, καὶ οὐκ εὐθὺς νεκρὸς ἐφάνην μετὰ τὴν σὴν ταύτην θανατηφόρον ἐμοὶ συμφοράν; οἵαν προέπεμψά σε καὶ οἵαν ὑποδέξομαι! εἴπερ ἄρα καὶ δυνήσομαι μέχρι τούτου καρτερῆσαι καὶ ζῆν. Κρεῖττον ἦν ἐμοὶ σβεσθῆναι τὸν ὅλον ἥλιον ἢ τὴν πᾶσαν ὅρασιν ἀποβαλέσθαι, ἢ ἐν τοιούτῳ κατιδεῖν σε ζοφωθεῖσαν σχήματι, ὁποῖον δή σε καὶ ἐνέδυσε καὶ περιέβαλε τὸ πολὺ καὶ μέγα πλῆθος τῶν ἐμῶν ἁμαρτιῶν.

D Domina mea, meorum oculorum lumen, dulcissimum spectaculum, amabilissima pulchritudo, quæ sola in supervenienti tristitia me solabaris et excitabas, quomodo adhuc vivo et spiro, neque statim mortuus sum post mortiferam hanc mihi calamitatem? Qualem te dimisi, et qualem recipiam! si tamen usque ad id temporis sustinere ac vivere possim. Potius mihi erat exstingui totum solem et omnem visum abjicere, quam in tali te habitu obtenebratam videre, quali induta es et circumdata propter meorum peccatorum multitudinem.

Ἀλλ' ἵνα μὴ ἐν τοῖς τοιούτοις μηκύνων, ἀντὶ παρακαλοῦντος καὶ κουφίζειν πειρωμένου τῶν ἀλγεινῶν, γένωμαί σοι σφοδροτέραν μᾶλλον ἀνάπτων τὴν φλόγα καὶ τοὺς ἄνθρακας ἐκκαίων τοῦ πάθους καὶ τῆς συμφορᾶς, ταῦτα μὲν ἐν τῷ νῦν ὄντι σιγήσειν μοι δοκῶ, εἰς ἑτέρους δὲ παραπέμψω λόγους μονῳδιῶν καὶ θρήνων ἐπιταφίων.

Sed, ne tantis immorans, tibi ardentiorem flammam accendam, carbonesque doloris et calamitatis excitem, nedum te adhorter et consolari nitar, hæc impræsentiarum silere decet, et aliis reliquo funebres hymnos et orationes.

Tu autem, imperatrix mea, dulcissima lux mea, quæ nunquam sine magni doloris affectu nos tristes ac demissos videre aut lacrymas ex oculis nostris fluentes aspicere sustinuisti, vide nunc quanta patiamur; vide cordis nostri insolabilem dolorem, et jam nobis sis ipsa consolatrix miranda, quemadmodum et alia omnia quæ circa te sunt omnes mirantur. Nihil enim ex aliis hominibus, ut ita dicam, nos potest consolari et mulcere, nisi tu ipsa operibus rebusque ostendas te generose eam ferre ac sustinere calamitatem quæ propter te nobis est intolerabilis.

Σὺ δὲ, βασίλισσά μου, γλυκύτατον ἐμὸν φῶς, ἡ μηδέποτε ἀπαθῶς ἀνασχομένη καὶ μεγάλης χωρὶς ὀδύνης στυγνοὺς ἡμᾶς καὶ κατηφεῖς ἰδεῖν, ἢ δάκρυον τῶν ἡμετέρων ἐκπεσὸν ὀφθαλμῶν, ἴδε νῦν ὁποῖα πάσχομεν, καὶ τὴν ἀπαραμύθητον ὀδύνην ἴδε τῆς καρδίας ἡμῶν, καὶ γενοῦ κἀν τούτῳ θαυμαστή τις παρήγορος, ὡς καὶ τἆλλα πάντα πάντες θαυμάζουσι τὰ κατὰ σέ· ἐπεὶ μηδ' ἔστιν ἄλλος, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐν ἀνθρώποις τρόπος ἡμᾶς δυνάμενος παραμυθήσασθαι καὶ παρακαλέσαι, εἰ μὴ σὺ δείξεις αὐτοῖς ἔργοις καὶ πράγμασι, καὶ μὴ ῥήμασι μόνοις καὶ λόγοις, ὅτι γενναίως καὶ καρτερεῖς καὶ ὑποφέρεις αὐτὴν δὴ ταύτην, τὴν διὰ σὲ, ἀνυπόστατον ἡμῖν, συμφοράν.

Magna enim illa est et ultra quamvis cogitationem; sed et multa tuæ animæ vis christiana, multa et pietas tua neque ulla ratione minor, multa et magna tua in Deum fiducia. Quanta et qualis, quam firma et secura tua in sanctissimam ejus Matrem spes! Potes, si velis, multas alias magnasque cogitare et reputare causas Benefactori et Salvatori Christo gratias agendi eumque confitendi, simul et solatia et perfectissima refrigeria accipiendi. Multum potes et in ejus misericordia ineffabili et inenarrabili confidere. Ecce tibi optimus ac piissimus Imperator, ecce piissima et amantissima Domina et imperatrix nostra, vices patris ac matris erga te gerunt, et tibi se præstant, tanquam ipsi te genuissent. Ita omnem in te suam curam impendunt.

Πολλὴ μὲν αὕτη καὶ μεγάλη καὶ ὑπερβολὴς ἁπάσης ἐπέκεινα· ἀλλὰ καὶ πολὺς ὁ τῆς σῆς γριστιανισμὸς ψυχῆς, πολλὴ καὶ ἡ εὐλάβεια καὶ μηδεμίαν ὑπερβολὴν ἀπολείπουσα, πολλὴ καὶ μεγάλη καὶ ἡ πρὸς Θεὸν πεποίθησις. Ὅση δὲ καὶ οἵα (1) βεβαία καὶ ἀσφαλὴς καὶ ἡ πρὸς τὴν πανυπέραγνον αὐτοῦ μητέρα ἐλπίς! Ἔχεις, εἰ βούλει, καὶ πολλὰς; ἑτέρας καὶ μεγάλας εἰς νοῦν βαλέσθαι καὶ ἀναλογίσασθαι τὰς ἀφορμὰς πρὸς εὐχαριστίαν καὶ ἀνθομολόγησιν αὐτοῦ τοῦ εὐεργέτου καὶ σωτῆρος Χριστοῦ, ἅμα δὲ καὶ πρὸς παραμυθίαν σὴν καὶ τελεωτάτην παράκλησιν. Ἔχεις καὶ θαῤῥῆσαι πολλὰ καὶ μεγάλα ἐπὶ τῷ ἐλέει καὶ τοῖς ἀφράστοις καὶ ἀνεκδιηγήτοις οἰκτιρμοῖς αὐτοῦ. Ἰδού σοι καὶ βασιλεὺς ὁ φιλανθρωπότατος πάντων καὶ φιλοχριστότατος, ἰδοὺ καὶ ἡ τὸν ἴσον τρόπον φιλοχριστοτάτη καὶ συμπαθεστάτη δέσποινα καὶ βασιλὶς ἡμῶν, ἀντὶ πατρὸς τὰ πάντα καὶ μητρὸς, καὶ γίνονταί σοι καὶ ὡς γνησίως τεκόντες. Οὕτω δὴ καὶ πᾶσαν φροντίδα τῶν κατὰ σὲ ποιοῦνται.

Ego vero, et quæ te genuit mater, et fratres tui, illud et volumus et semper erga te erimus quod et ipsa voles et cupies, aut quod tu, tanquam domina jusseris, et te circumdantes, ut quidam servi, in omnibus tibi omnimodo servire festinabimus; nihilque eorum quæ ipsa volueris, non fiet, dummodo nos efficere potuerimus. Concede tantum nobis ut omni tristitia ac demissione expertem vultum tuum intueamur, tuam festivissimam formam, serenissimos et ornatissimos tuos mores, tuos dulcissimos et amore Dei plenos oculos; fac ut videamus subridentia tua labia; et quod superest tempus omne nobis non amarum erit. Hoc modo nobis omnem tuam erga nos caritatem dilectionemque ostende; hoc modo parentes tuos solari velis reapse; hoc modo nostræ propriæ vitæ auxiliari cures. Vides enim ut præ dolore dissolvatur jam ac defluat, et ad interitum decurrat.

Ἐγὼ δὲ, καὶ ἡ γεννήσασά σε μήτηρ, καὶ ἀδελφοὶ (2), ἐκεῖνο καὶ βουλόμεθα καὶ διὰ παντὸς ὑπάρξομεν πρὸς σὲ, ὅσον ἂν καὶ αὐτὴ βουληθείης καὶ ἀγαπήσαις, ἢ καὶ, ὡς κυρία, προστάξαις, καὶ κύκλῳ περὶ σὲ στρεφόμενοι ἀεὶ, ὡς δοῦλοί δή τινες, πάντα καὶ σπουδάσομεν ἐκ παντὸς τρόπου προθύμως θεραπεῦσαι· καὶ οὐδὲν οὐδαμῶς ἔσται τῶν σῶν θελημάτων ἀτέλεστον, ἡμῶν ἐκπληροῦν δυναμένων. Μόνον δίδου ἡμῖν ἐκτὸς πάσης σκυθρωπότητος καὶ κατηφείας τὸ σὸν ἐνορᾶν πρόσωπον, τὴν σὴν ὡραιοτάτην μορφὴν, τὸ γαληνότατον καὶ κοσμιώτατον ἦθος, τοὺς γλυκυτάτους καὶ φόβου Θεοῦ γέμοντας ὀφθαλμούς· δὸς καὶ ὑπομειδιῶντα τὰ σὰ γείλη κατιδεῖν· καὶ τοῦ λοιποῦ ὁ πᾶς ἡμῖν ἔστω χρόνος οὐδὲν ὀδυνηρός. Ἐν τούτῳ τῷ τρόπῳ τὴν ὅλην περὶ ἡμᾶς δεῖξον ἀγάπην σὴν καὶ στοργήν· ἐν τούτῳ τούς σε τεκόντας παραμυθήσασθαι καὶ βουλήθητι καὶ πρᾶξον· ἐν τούτῳ σπούδασον καὶ βοηθῆσαι τῇ ἡμετέρᾳ ζωῇ. Ὁρᾷς καὶ γὰρ ὅπως ὑπὸ τοῦ πάθους ἐκλύεται ἤδη καὶ ὑποῤῥέει, καὶ καθυπάγεται πρὸς φθοράν.

Lex est e cœlis a Deo data ac simul humana, ut filii adimpleant quidquid voluerint parentes, sive magnum, sive parvum. Et hujus legis observatio

Νόμος ἄνωθεν καὶ δεδομένος παρὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπινος, πάντα καὶ μικρὰ καὶ μείζω, ὅσα δὴ καὶ βούλονται πατέρες, ὀφείλειν (3) παῖδας τοὺς ἐξ αὐ-

(1) Malim οἷα, adverbialiter, pro ὡς βεβαία, *quam firma*.

(2) Horum unus fuit Joannes Chumnus.

(3) Deest forsan verbum πράττειν, aut tale aliud.

τῶν. Καὶ ἡ τοῦ νόμου τοῦδε τήρησις πολλὰς ἔχει καὶ παρ' αὐτῷ Θεῷ κειμένας τὰς ἀμοιβάς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἄνθρωποι οὐδὲν τοῦδε τιμιώτερον, οὐδέ γε κρεῖττον εἰς ἀρετῆς λόγον, νομίζουσι. Ταύτην τὴν ὀφειλὴν ἀπόδος ἡμῖν, ἣ τὴν πᾶσαν σπουδὴν πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων καὶ τῶν ἐντολμάτων αὐτοῦ καταβαλλομένη, καὶ ὡς ἂν ἐν πᾶσι θεραπεύῃς αὐτόν. Ἐν σοὶ καὶ ζῶμεν καὶ πνέομεν καὶ ἔτι τὸ φῶς ὁρῶμεν, καὶ οὐχὶ πάσας εὐθὺς ἅμα τῷ πάθει ἀποβαλόμεθα τὰς αἰσθήσεις, οὐδ' ἐξέστημεν ἁπάσης φρενός. Εἰ γοῦν καὶ ἔτι βούλει ζῶντας εἶναι καὶ αἰσθανομένους ἡμᾶς, αὐτοῦ δὴ τούτου πρώτου καὶ ἐπαισθάνεσθαι μετὰ γενναίου πρᾶξον τοῦ φρονήματος, γενναιοτάτης καὶ τῆς καρτερίας· τίνος δὴ λέγω; ἀθυμίας πάσης καὶ πικρίας ἀπηλλάχθαι τὴν σὴν ψυχήν· καὶ εἰ τοῦτο πρὸς εὐεργεσίαν δῴης ἡμῖν καὶ χαρίσαιο, ζωώσεις, εὖ ἴσθι, νεκρωθέντας ἤδη, καὶ οὐδὲν ἔτι λοιπὸν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ πικρὸν ἡμῖν καὶ δακνηρόν. Ὅσον δὲ καὶ παρὰ τῷ Θεῷ νομίζεις λογισθῆναι τοῦτο; πόσον καὶ παρὰ τῇ φιλανθρώπῳ τοῦδε μητρί; ὅτι διὰ πατέρα καὶ μητέρα, οἰκτειρήσασα τούτους, κινδυνεύοντας ἐκ πικρᾶς ὀδύνης ἀπορράγῆναι τῶν ψυχῶν, ἐφάνης σὺ γενναιοτέρα τὴν καρτερίαν, καὶ, ἀντὶ τοῦ ὑπ' αὐτῶν παρακαλεῖσθαι μᾶλλον σὲ, σὺ τούτους ἐφάνης θαυμασίοις τρόποις παραμυθίας ἐξ αὐτοῦ θανάτου ῥυσαμένη καὶ αὖθις ἀποκαταστήσασα πρὸς ζωήν.

A multas et apud Deum habet remunerationes; sed revera homines nihil honorabilius, nihil in virtutis numero pretiosius esse credunt. Hoc vobis debitum solve, quæ sollicite omnes Dei leges ac præcepta adimples, ut in omnibus ei servias. In te enim et vivimus, et respiramus, et lumen videmus, et nondum omnes cum dolore sensus rejecimus, nec omni mente defecimus. Si igitur cupis nos adhuc vivere ac sensus experiri, tuo generoso animo fac nos generosissimam tuam patientiam sentire. Quam autem eam dico? Ostende animam tuam omni desperatione ac amaritudine liberam esse; et si eam nobis gratiam largiaris, te nos jam mortuos vivificaturam esse scito, nobisque nihil in vita ista amarum ac triste futurum. Quantum id a Deo ipso reputatum iri credis! Quantum et misericordissimæ ejus Matri! Quod propter patrem et matrem, eorum miserata, qui in eo erant, ut præ dolore animam efflarent, visa fueris calamitatis patientior, easque, nedum ab ipsis solatia acceperis, miro solamine ex ipsa morte erueris, et ad vitam revocaveris.

Ἐδόξασέ σε Θεὸς, καὶ, πρὸς μέγα καὶ μέγιστον ὕψος ἐπάρας, μεγάλως ἐδόξασε. Καὶ τὰ μὲν δὴ πρῶτα δῆλα, καὶ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει, ἐπεὶ καὶ μεθ' ὑπερβαλλούσης ἐξέλαμψε τῆς τιμῆς· ἃ δὲ νῦν δεδυστυχηκότες ἀθλίως κατεφάνημεν πράξαντες, οἷα δὴ καὶ ταῦτα! Ῥωμαῖοι πάντες ὡς ταὐτὰ παθόντες ἡμῖν ἐν ζόφῳ δή τινι κατηφείας ὁρῶνται, πολλὰ καὶ συγκοπτόμενοι καὶ συμπενθοῦντες. Καὶ γέμουσι τὰ πάντα θρήνων ἐπὶ τῇ καθ' ἡμᾶς συμφορᾷ, καὶ βασιλέων οἶκοι καὶ ὅσοι μέγιστοι μετ' αὐτοὺς, καὶ ἀγυιαὶ πόλεων, καὶ οὐδεὶς ἐστιν ὃς οὐχὶ κοινωνὸς γίνεται τοῦ πάθους ἡμῶν. Γέμουσι καὶ ναοὶ οὐκ ἐξοδίων μόνων καὶ ἐπιταφίων ᾀσμάτων, ἀλλά τοι (1) καὶ τῶν θερμῶς ὀλολυζόντων καὶ γοερὰς ἀφιέντων φωνὰς, καί γε περιπαθῶς τοὺς θρήνους μεριζομένων.

Glorificavit te Deus, et te ad maximam altitudinem erigendo, maxime glorificavit. Et prima quidem illa manifesta sunt, et de iis nemo dubitat, siquidem et eximio honore effulserint. Quas autem passi sumus miseras calamitates, quales et istæ fuerunt! Romani omnes, tanquam eadem ac nos passi sint, in tristitiæ tenebris mersi videntur, valde afflicti et compatientes. Jam omnia lacrymis plena sunt propter nostrum infortunium; et imperatorum domus, et maximæ omnes post eas, et urbium viæ; et nemo est qui nostrum dolorem non participet. Insonant et templa non modo tragicis cantibus et hymnis funebribus, sed et civium lamentis qui gementes voces emittunt, nostrarumque lacrymarum participes sunt.

Πόθεν γοῦν ἡ τοσαύτη τῶν οὕτως καὶ κατὰ τοσοῦτον συναλγούντων κοινωνία βουλομένοις ἡμῖν τὰ εἰκότα λογίζεσθαι φέρει τὴν παραμυθίαν! Μὴ τοίνυν ἄπειρ ὀφείλομεν εἰς ἀφορμὰς τιθέναι καὶ προφάσεις ἀναψυχῆς, αὐτοῖς τούτοις χρώμεθα πρὸς τοὐναντίον, ὅτι μηδὲ δίκαιον τῶν μὲν λυπηρῶν αἰσθάνεσθαι καὶ τοῦ εἰκότος πλέον, τῶν δέ γε πρὸς παράκλησιν ἡκόντων ἀναισθήτως ἔχειν δοκεῖν, καὶ μηδεμίαν τῶν τοιούτων ποιεῖσθαι μηδαμῶς ἐπιστροφήν.

Quantum porro solamen, tanta tam ardenter compatientium communio, si, ut decet, animadvertere velimus! Ne igitur iis, quæ ut solationis causas et prætextus habere debemus, in contrarium utamur; quoniam non justum est ut tristia quidem et plusquam oportet, sentiamus, ea autem quæ mulcere valent, non accipiamus neque eorum curam faciamus.

Τὸ μὲν πάθος κοινὸν σοὶ καὶ πρὸς ἄλλας· πολλὰς γὰρ ἂν καὶ μυρίας εὑρήσεις ἐξετάζουσα ἔν τε τῷ παρόντι, ἔν τε τῷ παρελθόντι βίῳ, χρησαμένας ταῖς αὐταῖς συμφοραῖς· τὸ δὲ τῆς τιμῆς μὴ μόνον οὐ κατ' ἴσον, ἀλλ' οὐδ' ἐγγὺς δόξης τῆς σῆς, οὐδεμία

Dolor ille tibi cum aliis communis est; multas enim et sexcentas reperies, si consideraveris, præsenti ac præterito tempore, quæ iisdem malis usæ sunt; quod autem ad honorem spectat, nulla est quæ non modo non parem, sed ne proximum qui-

(1) Cod. ἀλλά τι. Et ἀλλά τι exhibet Cangius, qui, Glossario Græcitatis in voce Ἐξόδιον, Nicephori verba, ab γέμ. καὶ ναοὶ ad φωνὰς, attulit. Pro μόνων Cangius habet μόνον.

dem assecuta sit. Qui quidem honor tibi, Deo illum confirmante, permaneat quandiu in hac vita durabit hominum genus.

Hæc autem omnia utrum tibi tristitiæ ac doloris causas afferunt, an multas et magnas gratiarum ad Deum actiones ejusque confessionem? Id posterius omnino. Nonne, ut decet, rependemus ipsi, una gratias agentes, ipsi inquam et purissimæ ejus Matri, cujus interventu, supra omnem cogitationem nostram, supra omnem sensum nostrum, talia providens Deus sapienter dirigit ad eum, quem scit ipse, finem, dolori omni et tristitiæ superiorem? Quoniam non corporibus solummodo vivimus homines, sed et immortalibus animis, et multo magis animis quam corruptioni obnoxiis corporibus, qui sane recta Dei cognitione digni habiti sumus et secura in Christo Jesu fide, sumusque ad nunquam finitura bona vocati, recteque in præsentibus istis et vanis fluxisque ac transeuntibus, nihil solidi ac firmi habentibus probamur. Si igitur generosi videamur, animose probationem ferentes, simul et in omnibus gratias agentes quæ Deo placuerunt ac nobis evenerunt non simplicia illa tunc recipiemus, pro calamitatibus quas cum gratiarum actione sustinuerimus, sed et multiplicia, majorem ultimam benedictionem obtinentes quam prior erat, quemadmodum et generosus ille vir, et in omnibus undequaque accidentibus calamitatibus, et in omnibus tentatoris artificiis imperturbatus mansit Job. « Euntes ibant, inquit, et flebant, mittentes semina sua; » et: « De mortuo, inquit, luge. » Et rursum: « Propter mortuum, effunde lacrymas, et dira patiens, incipe lamentum. » Attamen ut in patientia nostra possideamus animas nostras clamat Christus Salvator, clamat et testatur; quam patientiam ego mistum lacrymis et fletibus semen voco, ut et eorum qui terram versant, patientia laboribus multis sudoribusque fontibus mista est. Et ibi plures illi manipuli, quos cum lætitia « et exsultatione portantes veniunt, » vana quidem materia est conculcata et abjecta; illic vero, ii universi fructus e patientia orti, sinceri sunt, horreis cœlestibus collecti, nunquam impensi; et his in terris multas affert et magnas ex Deo mercedes, qui iis qui amara patiuntur « saccos dirumpit eosque lætitia circumdat, et luctum eorum in gaudium convertit. » Credens autem David « in terra semper viventium videre bona, » nihil aliud statim et ad se conversus dicit, nisi: « Exspecta Dominum, et viriliter age, et confortetur cor tuum; » eo quod beatum illud spectaculum nonnisi ex patientia tibi occurrat ac fiat.

(1) Psalm. cxxv, 6.
(2) Sirach. xxii, 11.
(3) Sirach. xxxviii, 16, cum varietate.
(4) Christus apud Lucam xxi, 19: ἐν τῇ ὑπομονῇ ὑμῶν κτήσασθε τὰς ψυχὰς ὑμῶν.
(5) Psal. xxix, 11: ἔστρεψας τὸν κοπετόν μου εἰς χαρὰν ἐμοί· διέρρηξας τὸν σάκκον μου, καὶ περιέζωσάς με εὐφροσύνην.
(6) Psalm. xxvi, 13, 14: πιστεύω τοῦ ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ Κυρίου ἐν γῇ ζώντων. — Ὑπόμεινον τὸν Κύριον· ἀνδρίζου, καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου, καὶ ὑπόμεινον τὸν Κύριον.

A ἄλλη τῶν ἁπασῶν ἀπηνέγκατο· ὅπερ δή σοι, τοῦ Θεοῦ καὶ βεβαιοῦντος, παραμείνοι μέχρι παντὸς, μέχρις ἂν δηλονότι καὶ γένος ἀνθρώπων παραμείνοι τῷδε τῷ βίῳ.

Ταῦτα δὲ πάντα πότερον λύπης ἔχει σοι μᾶλλον καὶ ὀδύνης ἀφορμὰς, ἢ πολλὴν καὶ μεγάλην τὴν ὀφειλὴν εὐχαριστίας ἁπάσης καὶ ἀνθομολογήσεως πρὸς Θεόν; ἢ τοῦτο πάντως. Καὶ οὐκ ἂν ὅσον εἰκὸς ἀποτίσαιμεν εὐχαριστοῦντες αὐτῷ, ἅμα δ' εὐχαριστοῦντες καὶ τῇ πανυπεράγνῳ τούτου μητρὶ, ἧς ταῖς μεσιτείαις ὑπὲρ πάντα νοῦν ἡμῶν, ὑπὲρ αἴσθησιν πᾶσαν, τὰ τοιαῦτα Θεὸς οἰκονομῶν ἄγει σοφῶς πρὸς ὃ καὶ μᾶλλον ἐκεῖνος οἶδε τέλος, ὀδύνης ἁπάσης καὶ λύπης ἀνώτερον; Ἐπειδὴ γὰρ οὐ σώμασι μόνον ζῶμεν ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ ψυχαῖς ἀθανάτοις, καὶ B πολλῷ δὲ μᾶλλον ψυχαῖς ἢ σώμασι φθειρομένοις, οἵ γε θεογνωσίας ὑγιοῦς ἠξιωμένοι καὶ ἀσφαλοῦς τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πίστεως, πρὸς ἐκεῖνα μεταχαλούμενοι τὰ μηδέποτε λήγοντα ἀγαθὰ, εἰκότως καὶ δοκιμαζόμεθα ἐν τοῖς παροῦσι τούτοις καὶ ματαίοις καὶ ῥέουσι καὶ παρερχομένοις, καὶ μηδὲν βέβαιον μηδὲ στάσιμον ἔχουσιν. Ἂν οὖν καὶ γενναῖοι δή τινες φανῶμεν εὐψύχως φέροντες τὴν δοκιμασίαν, ἅμα δὲ καὶ ἐπὶ πᾶσιν εὐχαριστοῦντες τοῖς τῷ δοκιμάζοντι Θεῷ δεδογμένοις καὶ ἡμῖν ἐπηνεγμένοις, οὐχ ἁπλᾶ μόνον ἀπολαμβάνομεν κἀνταῦθα, ἀνθ' ὧν πληγέντες εὐχαρίστως ἐχαρτερήσαμεν, ἀλλὰ καὶ πολλαπλᾶ, μείζονος τῆς ὑστάτης εὐλογίας ἐπιτυγχάνοντες ἢ τῆς πρώτης, ὡς καὶ ὁ γενναῖος ἐκεῖνος C καὶ ἐν πάσαις ταῖς συμπεσούσαις συμφοραῖς, ἐν πᾶσι τοῖς τοῦ πειράζοντος μηχανήμασιν ἀκατάσειστος ἔτυχεν Ἰώβ. « Πορευόμενοι (1) ἐπορεύοντο, » φησὶ, « καὶ ἔκλαιον, βάλλοντες τὰ σπέρματα αὐτῶν· » καὶ, « Ἐπὶ (2) νεκρῷ, » φησὶ, « κλαῦσον· » καὶ αὖθις, « Ἐπὶ νεκρῷ κατάγαγε δάκρυα, καὶ δεινὰ πάσχων ἔναρξαι θρήνου (3)· » οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ὑπομονῇ ἡμῶν κτήσασθαι τὰς ψυχὰς ἡμῶν (4) Χριστὸς ὁ Σωτὴρ ἐμβοᾷ καὶ διαμαρτύρεται, ἣν ὑπομονὴν ἐγὼ μικτὸν φημι σπέρμα δάκρυσι καὶ κλαυθμοῖς, ὡς καὶ τὰ τῶν περὶ τὴν γῆν πονούντων μικρὰ δάκνουσι πόνοις καὶ ἱδρώτων κρουνοῖς. Κἀκεῖ μὲν τὸ πλέον τῶν δραγμάτων, ἃ δὴ καὶ μετὰ χαρᾶς αἴροντες ἔρχονται καὶ ἀγαλλιάσεως, ἀχρεῖον καὶ ὕλη πυρὸς καταπατηθὲν καὶ ἀπόβριφέν· D ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐκ τῆς ὑπομονῆς ὅλον, ἀκήρατος καρπὸς, ἀποθήκαις οὐρανίαις θησαυριζόμενον καὶ μηδαμῶς μηδέποτε δαπανώμενον, κἀνταῦθα δὲ πολλὰς ἐκ Θεοῦ καὶ μεγάλας ἐφελκόμενον τὰς ἀμοιβὰς, τοῦ καὶ διαῤῥήσσοντος τοὺς σάκκους τοῖς πικρὰ πάσχουσι, καὶ περιζωννύοντος εὐφροσύνην, καὶ τὸν κοπετὸν στρέφοντος εἰς χαράν (5). Πιστεύων δὲ καὶ Δαυὶδ ἐν γῇ τῶν ἀεὶ ζώντων ἰδεῖν τὰ ἀγαθὰ (6), οὐδὲν ἕτερον εὐθὺς καὶ πρὸς σὲ στραφεὶς λέγει, ἢ

ὅτι ὑπόμεινον τὸν Κύριον, καὶ ἀνδρίζου, καὶ κραταιούσθω ἡ καρδία σου, ὡς τῆς μακαρίας ἐκείνης θέας οὐδαμόθεν ἐτέρωθεν ἢ ἐκ τῆς ὑπομονῆς καὶ ἀπαντώσης καὶ γεγενημένης.

Ἔκλαυσας γοῦν καὶ σὺ μεγάλα καὶ περιττὰ καὶ ποταμοὺς δάκρύων κατήνεγκες, πολλοὺς μὲν καὶ πρὸ τῆς συμφορᾶς, πολλοὺς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ πάθει καὶ τῇ συμφορᾷ, πολλοὺς καὶ μετὰ τὴν συμφοράν, ὅλην τὴν καρδίαν ἐνδοῦσα τῇ φλογὶ καὶ τῷ καύσωνι καὶ τῷ ἐξ αὐτοῦ μαρασμῷ· δεῖξον λοιπὸν κατ' ἴσον μέτρον καὶ τὸ τῆς ὑπομονῆς, καὶ Χριστῷ τοῦτο προστάσσοντι καὶ ζητοῦντι θῦσον καὶ καρποφόρησον, καὶ τῇ ἐντολῇ ταύτῃ κτῆσαι τὴν σὴν ψυχήν, κτήσασθαι δὲ καὶ ἡμᾶς τὰς ἡμῶν πρᾶξον, κινδυνευούσας ἤδη καὶ καταποθῆναι καὶ ἐκλελοιπέναι ταῖς ἀθυμίαις τῷ μηδαμόθεν ἄλλοθεν ἀναψυχὴν καὶ παράκλησιν δύνασθαι δέξασθαι, εἰ μὴ σὺ, ἐκνικήσασα ταῖς τῆς εὐλαβείας ὑπερβολαῖς καὶ πρὸς Θεὸν πεποιθήσεσιν, ἅμα δὲ καὶ τῷ γενναίῳ καὶ σταθερῷ τοῦ φρονήματος, κρείττω σεαυτὴν δείξεις καὶ ὑπεράνω γενομένην τοῦ μεγάλου τοῦδε πάθους καὶ τῆς ὅλους ἡμᾶς χειρωσαμένης καὶ κατενεγκούσης συμφορᾶς. Καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον, ἡ τὰ πάντα θαυμασία σὺ, καὶ θαυμαστὴ παρήγορος ἡμῖν κατασταίης, μὴ ῥήμασι μόνοις καὶ λόγοις, ἀλλὰ καὶ ἔργοις αὐτοῖς φανερὸν τιθεῖσα ὅτι καὶ παρεκαλέσατο καὶ τελέως παρεκαλέσατό σε Θεὸς, τῆς μεγάλης ταύτης ὑπομονῆς ἀμειψάμενος καὶ τῆς θαυμαστῆς καρτερίας. Ταύτην ἐγώ σοι, βασιλισσά μου, τὴν δέησιν, ταύτην προσάγω τὴν ἱκεσίαν, καὶ δέξαι πεισθεῖσα, ἡ καὶ τὰ πάντα καὶ βουλομένη καὶ σπουδάζουσα τοῖς σὲ τεκοῦσιν ἡμῖν πράττειν κεχαρισμένα. Καὶ μὴ παρίδῃς μηδ' ἐν τοῖς παροῦσι θερμῶς, ὁρᾷς δ' ὁπόσον, καθικετεύοντα τὸν πατέρα, καὶ μηδαμῶς ἑτέρως ἥκιστα δυνάμενον ζῆν, ἢ εὐθυμοτέρας ἀγγελίας δεχόμενον περὶ σοῦ, καὶ τῶν νῦν πικρῶς θορυβούντων καὶ τὴν ὅλην καρδίαν σπαραττόντων καὶ νεκρούντων κουφιζούσας λογισμῶν. Ναὶ ταῦτα, καὶ εἴτι πλέον δύνῃ, πρᾶξον εἰς ἐμὴν παραμυθίαν, καὶ Θεὸς ἔσται σοι κάνταῦθα κηδεμὼν καὶ χορηγὸς ἐλέους παντὸς, ὁ καὶ τῶν ἀῤῥήτων πατὴρ οἰκτιρμῶν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς οὐρανίοις ἔσται σοι πρυτανεύων καὶ χαριζόμενος τὴν ἀνέκφραστον ἐκείνην καὶ μηδέποτε μηδὲν πέρας ἔχουσαν εὐφροσύνην, πρεσβευούσης καὶ μεσιτευούσης πρὸς τοῦτο τῆς παναχράντου καὶ παναμώμου καὶ πανυπεράγνου Μητρὸς αὐτοῦ.

A Flevisti igitur, et tu multas et nimias lacrymas et lacrymarum fontes emisisti, multas quidem et ante calamitatem, multas vero et in ipso dolore et calamitate, multas et post calamitatem, totum tuum cor flammæ et igni et consumptioni inde ortæ tradens; ostende nunc non minorem patientiam, eamque Christo jubenti ac poscenti immola et offer, et hac lege posside animam tuam; fac ut nos quoque animas nostras possideamus; quæ in eo sunt ut præ tristitia dejiciantur ac deficiant, eo quod non aliunde refrigerium et solamen possint accipere, nisi tu, tua eximia pietate et in Deum fiducia, simulque tuo generoso ac firmo animo vincens, teipsam majorem ac fortiorem magno illo dolore præstes, ac calamitate, quæ nos totos premit B ac dejicit. Et hoc modo, tu, quæ in omnibus admirationem moves, sis nobis admiranda consolatrix, non verbis modo ac argumentis, sed et operibus ipsis manifestum faciens te a Deo perfectam consolationem accepisse, hanc magnam patientiam et hanc miram sufferentiam induisse. Has ad te, imperatrix mea, preces, hæc vota mitto; hæc accipe libens, quæ omnia vis et properas parentibus tuis grata facere. Neque despicias nunc (quam ardenter vides), supplicantem patrem tuum, qui non aliter vivere potest, quam si de te lætifera nuntia accipiat, quæ amore totum cor perturbantes et discerpentes et occidentes cogitationes mulceant. Hæc facias, et adhuc, si valeas, his plura, in nostrum solamen; et tibi Deus in hoc mundo curam et omnem misericordiam C præstabit; quippe qui misericordiarum pater sit. Ac deinde in cœlis tibi indesinentem illam et ineffabilem lætitiam largietur, interveniente et intercedente purissima et sanctissima et immaculata sua Matre.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΧΟΥΜΝΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΚΑΝΑ ΘΑΥΜΑΤΟΣ *.

—

NICEPHORI CHUMNI

AD PHILADELPHIÆ EPISCOPUM

DE MIRACULO IN CANA FACTO.

—

De miraculo quod Dominus Salvator in Cana effecit et quod primum omnium est, bene inquiris quare non alia substantia, sed aqua in vinum conversa sit. Etenim non contrarium, vinum nempe aqua factum minus mirum fuisset, sive ad miraculi rationem, sive ad demonstrationem, si vim conversionis aut potentiæ divinæ considerare velis ; et in nuptiis ac convivio id convenientissimum fuisset. Quare? Quia Paulus dicit : « Nolite inebriari vino, in quo est luxuria. » — Stupefaciens simul et sapientes reddens eos qui non fuissent sobrii, iisque suadens ut nuptiis attenderent et legibus de ipsis constitutis uterentur, aquam bibentes, neque vinum, in quo, juxta Pauli vocem, est luxuria. Nunc vero aqua in vinum conversa, deliciarum est quasi materia, ad quas tamen Christus nullibi videtur hortari, quasque non permittit. Quod patet ex hac oratione quam nobis tradidit, docens inquirendum nobis panem substantialem nec quidquam aliud, neque ciborum voluptates. Et calicis mercedem participantibus promittens, non vini calicem, sed frigidæ dicit : id igitur aqua est. Quod enim in terra siccum est, et secundum Scripturam terra vocatur, id hoc loco est etiam calicis frigida aqua, communis hominibus aliisque animalibus potus, et iis illisque sufficiens. Neque ullum animal quidquam patietur vitam corrumpens, si aqua utetur; neque homo quidquam tale patietur, cum tempus esset, quo aquam bibens vivebat, vinum ne noscens. quidem Post diluvium enim, inquiunt, vinum ; ac statim post vini primam notitiam experimentum periculosum evasit.

A Καὶ δὴ τὸ ἐν Κανᾷ θαῦμα τοῦ Σωτῆρος Θεοῦ, τῶν ἄλλων πρῶτον ὄν, καλῶς ἔχεις ζητήσας ὅτου δὴ χάριν οὐχ ἕτερον, ὕδωρ δ' ἦν εἰς οἶνον μεταβαλόν. Καὶ γὰρ οὐδὲ τοὐναντίον, οἶνος ὕδωρ γεγενημένος, οὐκ ἔλαττον ἂν ἦν οὔτ' εἰς θαῦμα, οὔτ' εἰς ἀπόδειξιν, εἰ μὲν βούλει τῆς μεταποιητικῆς, εἰ δ' οὖν τῆς δημιουργικῆς θεϊκῆς λέγειν δυνάμεως· καὶ εἶχεν ἂν καὶ τὸν εἰκότα λόγον ἐπὶ τοῦ γάμου καὶ τοῦ συμποσίου· τίνα τοῦτον ; ὃν καὶ Παῦλός φησι, « Μὴ (1) « μεθύσκεσθε οἴνῳ, ἐν ᾧ ἐστιν ἀσωτία· » ἐκπλῆττον ἅμα καὶ σωφρονίζον τοὺς ἀκρατεῖς, καὶ πεῖθον πρὸς τὸν γάμον ὁρᾶν καὶ τοῖς νενομισμένοις αὐτῷ χρῆσθαι, ὕδατι χρωμένους, καὶ μὴ οἴνῳ, ἐν ᾧ, καθ' ἣν εἴπομεν φωνήν, ἀσωτία ἐστί. Νῦν δ' ὕδωρ μετενεχθὲν εἰς οἶνον τρυφῆς τις, εἰπεῖν, ἔστιν ὑπόθεσις,
B ἣν Χριστὸς οὐδαμῇ φαίνεται οὔτ' ἐπιτρέπων, οὔτε συγχωρῶν· καί γε δῆλον ἐξ ἧς καὶ παρέδωκεν ἡμῖν εὐχῆς, τὸν ἐπιούσιον ἄρτον (2) ὥστε ζητεῖν καὶ μηδὲν ἕτερον, μηδὲ βρωμάτων ἡδονάς. Καὶ ποτηρίου δὲ μισθὸν τοῖς μεταδιδοῦσιν ἐπαγγελλόμενος, οὐκ οἴνου, ψυχροῦ δὲ λέγει (3)· τοῦτο δ' ὕδωρ ἐστίν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς τὸ ξηρὸν, καὶ λόγος ἐκεῖ ὀφθῆναι τὴν ξηρὰν (4), τουτέστι τὴν γῆν, τοῦτ' ἐνταῦθα τὸ τοῦ ποτηρίου ψυχρὸν ὕδωρ ἐστὶ, πόμα κοινὸν ἀνθρώποις τε καὶ τοῖς ἄλλοις τῶν ζώων, καὶ ἅμα μὲν ἐπὶ τούτων, ἅμα δ' ἐπ' ἐκείνων ἀρκοῦν·
C καὶ οὐ μή τι πάθῃ ζῶον οὐδὲν φθεῖρον τὴν ζωὴν, ὕδατι κεχρημένον· οὔτ' ἄνθρωπος οὐκ ἂν πάθοι, ἐπεὶ καὶ ἦν ὅτε δὴ καὶ ὕδατι τρεφόμενος ἔζη, οἴνου πέρι μηδὲν μηδαμῶς εἰδώς. Μετὰ γὰρ τὸν κατακλυσμὸν, φασὶν, ὁ οἶνος· καὶ εὐθὺς ἐξ αὐτῆς τῆς περὶ αὐτὸν πρώτης ἐπιστήμης καὶ πείρας σφαλερός (5).

* Ex codice 2105, pag. 264. Episcopus Philadelphiæ, cui inscripsit Chumnus opusculum, Theoleptus est qui sub Andronico seniore vixit. [*Vide* tom. CXLIII. EDIT.]

(1) Epist. ad Ephes. v, 18.

(2) Matth. vi, 11 ; Luc. xi, 3.

(3) Matth. x, 42· Ὃς ἐὰν ποτίσῃ ἕνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον... οὐ μὴ ἀπολέσῃ τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

(4) Conf. Genes. i, 9.

(5) Genes. ix, 20. Καὶ ἤρξατο Νῶε ἄνθρωπος γεωργὸς γῆς, καὶ ἐφύτευσεν ἀμπελῶνα· καὶ ἔπιεν ἐκ τοῦ οἴνου, καὶ ἐμεθύσθη, καὶ ἐγυμνώθη ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ.

Μέλει δ' οὐδὲν τῶν τοιούτων, οὐδ' ἀνθρώπου γ' εἵνεκα, τῷ Θεῷ· τῶν δ' ἀναγκαίων τοῖς ζῶσι μέλει, ἄρτου, φημί, καὶ ὕδατος· καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ μὲν ἡμῖν ἄπονον ἅμα καὶ ἄφθονον· ἄρτον δ' ἐσθίειν ἐν ἱδρῶτι, ἐκείνου πρόσταγμα (1), διὰ τὸν καρπὸν πάντως, οὗ τοῦ καλοῦ (2), τῆς ὥρας καὶ τῆς βρώσεως ἡττηθέντες καὶ τῶν ἐντεταλμένων ὠλιγωρηκότες, μετέσχομεν.

Οὐ μὴν ἀλλὰ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον τοῦτου καὶ δοκοῦντος πλείω καὶ ἀμείνω λόγον ἔχειν, πλεῖον ἔχειν καὶ παίδευμα, σωφροσύνης εἵνεκα καὶ τοῦ μὴ ἀσέμνως καὶ ἀσώτως βιοῦν, τοῦ γε δηλονότι τὸν οἶνον ὕδωρ γεγενῆσθαι ἢ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον μεταβαλεῖν, τί ὅτι (3) μὴ τὸ πρῶτον καὶ ἄμεινον, μηδ' ἕτερον ἴσως, ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου τὸ θαῦμα τὸ ὕδωρ ἔστι μεταποιοῦν, καὶ εὖ καὶ καλῶς, καθὰ δὴ καὶ ἐν προοιμίοις εἰρηκότες ἐσμὲν, αὐτὸς ἐπιστήσας, τὸν λόγον ἐζήτησας. Ἀλλὰ σοῦ μᾶλλον τίς ἂν, καὶ ἐπισκεψάμενος καὶ πολυπραγμονήσας, ἐφεύροι ἂν ὀρθῶς, οὗ καρδία μὲν καθαρὰ καὶ ὁρῶσα Θεὸν, διαλογισμοὶ δ' ἐν αὐτῇ ἀναβαίνοντες ἐπ' ἐκεῖνον ἀκραιφνῶς διαβαίνουσι καὶ τὰ ἐκείνου θαυμάσια, ὥστε σε καὶ μετὰ τοῦ Πνεύματος ἔχειν ἀσφαλῶς ἐρευνᾷν τὰ τοῦ Πνεύματος; Ἐπεὶ δὲ καὶ ἡμῖν ἐρεῖν τὸ δοκοῦν ἐπέτρεψας, ἐροῦμεν, τῷ σῷ πνεύματι καὶ τῇ ἐξ αὐτοῦ θαῤῥήσαντες χάριτι.

Δύο ταῦτα ἐφ' ὕδατος, τὸ μὲν πρῶτον τῶν ἄλλων, τὸ δ' ἔσχατον τῶν ἄλλων καὶ ἐπὶ σταυροῦ, ὁρῶμεν θαύματα γεγενημένα· καὶ τὸ μὲν πρῶτον, αὐτὸ δὴ τοῦτο τὸ ἐν Κανᾷ καὶ ἐν γάμῳ, ὃ δὴ καὶ διεξιόντες ἐσμέν· ἐπὶ δὲ τοῦ σταυροῦ ὕδωρ ῥυὲν ἐκ τῆς τοῦ Σωτῆρος πλευρᾶς (4), μεταβαλόντος εἰς τοῦτο τοῦ θείκοῦ αἵματος ἐπ' ἐσχάτου τῶν θαυμάτων, ὡς ἐπὶ τοῦ πρώτου Χριστὸς αὐτὸς εἰς οἶνον τοῦτο μετέβαλε.

Καὶ οἶμαι εἰς ταυτὸν ἰέναι ἄμφω τὼ θαύματε, τό τε πρῶτον τό τ' ἔσχατον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ γάμος, καὶ τιμᾷ τοῦτον Θεὸς (5), ὅτι καὶ τίμιος (6)· τίμιος δὲ τῶν ἐξ αὐτοῦ παίδων εἵνεκα, οὓς καὶ εἰσποιεῖται Χριστὸς καὶ Πατέρα αὐτῶν εἶναι λέγει Θεὸν πατέρα τὸν ἴδιον, καὶ προτρέπει γε κατὰ ταύτην τὴν σχέσιν ἀνθρώπους ὄντας τολμᾷν ἐπικαλεῖσθαι αὐτόν. Πότε δ' αὐτοὶ τοῦτό εἰσι, καὶ πότ' ἐπικαλούμενοι γνησίως εἰσίν; Ὁπηνίκα δηλονότι καὶ δι' ὕδατος καὶ Πνεύματος αὖθις ἀναγεννηθέντες (7) αὐτὸν Χριστὸν ὅλον φορέσωσι διαιωνίζον καὶ ἄφθαρτον ἔνδυμα. Τί λοιπόν; ἡ μὲν τοῦ βαπτίσματος πηγὴ δήλη ἐξ ἧς καὶ τὸ ἀναγεννᾶσθαι ἡμῖν· τὸ δὲ τοῦ Πνεύματος ἀφανὲς, καὶ τοῖς ἀπίστοις οὐ πάνυ τι πιστὸν ὅτι τοσαῦτα ὑπερφυῆ καὶ μεγάλα ἔστιν ὕδωρ δεδυνημένον. Οὐ γὰρ ὁρῶσι τὸ Πνεῦμα, καὶ,

A Nihil vero tale curæ est Deo, hominis causa; necessariorum autem ipsi cura pro viventibus, panis, inquam, et aquæ. Et ideo unum quidem nobis otium abundat; panem vero in sudore manducare, Dei mandatum est, propter fructum illum venustum, quem vennstate ac gula victi præceptorumque negligentes comedimus.

Attamen hoc modo cum id meliorem videatur majoremque rationem habere, plusque continere doctrinæ propter sapientiam ac vitam frugalem continentemque, nempe cum melius videatur vinum in aquam verti quam aquam in vinum: quid est quod non prius ac melius aut neutrum, sed secundum, nempe aquam miraculum converterit, bene, B ut in exordio diximus, inquiris. Sed quis melius quam tu et exquirens ac multum laborans recte inveniret, cujus cor purum est ac Deum videns, cujusque cogitationes ad eum ascendentes plene illius miranda penetrant, ita ut et cum spiritu ea quæ sunt Spiritus valeas penetrare. Quoniam vero nos ut nostram sententiam diceremus hortatus es, dicemus tuo spiritui et ei, quæ ex ipso est gratia, confidentes.

Hæc duo miracula in aqua facta videmus, unum quidem primum omnium cæterorum, alterum autem ultimum aliorum, et in cruce. Et primum C quidem illud est quod in Cana et in nuptiis, quod nunc explanamus; aqua vero in cruce effusa ex Salvatoris latere, ultimo miraculo in aquam converso divino sanguine, ut in primo Christus ipse in vinum convertit.

Atque opinor ad idem ambo miracula tendere, primum ac ultimum. Ibi enim nuptiæ, et eas honorat Deus, quia sane honorandæ sunt; honorandæ autem sunt, futurorum filiorum causa, quos adoptat Christus, ac Patrem eorum esse dicit Deum patrem suum, et homines incitat ut eum invocare secundum hanc relationem audeant. Quando autem id sunt, et quando eum legitime invocant? Quando sane per aquam ac Spiritum regenerati Jesum D Christum totum ferunt sempiternum et incorruptibile vestimentum. Quid denique? Fons baptismatis manifestus est ex quo regeneramur. Quod autem est spiritus, invisibile est, et infidelibus minime credibile est tot et tanta supra naturam posse aquam efficere. Non enim vident Spiritum, et quia eum non vident, neque intelligunt commutationem

(1) Genes. III, 19 : Ἐν ἱδρῶτι τοῦ προσώπου σου φάγῃ τὸν ἄρτον σου.
(2) An τοῦ κακοῦ?
(3) Vernacule, sed negligentissime, *pourquoi que*. Veteres dicebant potius ὅτι τι.
(4) Joan. XIX, 34 : Εἷς τῶν στρατιωτῶν λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε, καὶ εὐθὺς ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ.
(5) Gregorius Naz. Orat. XL, p. 648 : Μιμήσομαι Χριστὸν. . . ὃς καὶ θαυματουργεῖ γάμῳ καὶ τιμᾷ συζυγίαν παρουσίᾳ.
(6) Epist. ad Hebr. XIII, 4 : Τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι.
(7) Joann. III, 5 : Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.

aquæ in illum. Convertit igitur ac transformat eam in vinum Christus, ut credibilem efficiat ejus conversionem in Spiritum, ac simul ut ex nuptiis et genita natura confirmet incorruptibilem regenerationem.

Ideo et in cruce ex divino latere sanguis et aqua, quia hæc ambo Christus, ex puro virgineo sanguine caro factus et aqua baptizatus, et balneo ablutus, non sui causa, sed pro totius mundi piaculo.

Hæc nos de primo omnium Salvatoris miraculorum novimus; hæc de ultimo et in cruce peracto. Et cum aqua vinum facta sit, et rursus sanguis in aquam versus sit, nihil incredibile est vinum fieri ipsum sanguinem hujus qui talia perfecit miracula, extremum nobis et salutare mysterium et calicem quem ipse, Ecclesiæ hujus immaculatæ quam sibi acquisivit sponsus, ex perenni fonte miscet, vitæ æternæ, iis qui participant, pignus. Ita ut in hoc uno quod in Cana factum est, non solum aliorum primo, sed et solo in hoc genere, totam esse demonstratam salutis nostræ virtutem fidemque solide stabilitam.

Tu autem si quid excelsius noveris et docueris, utpote qui Dei miracula, hocce et cætera bene, imo melius penetrare valeas, huic et nos mentem adhibentes, tuæ scientiæ participes erimus.

A ὅτι μὴ ὁρῶσιν (1), οὐδ' αἰσθάνονται τῆς ἐς αὐτὸ τοῦ ὕδατος μεταβολῆς καὶ μεταποιήσεως. Μεταβάλλει γοῦν καὶ μεθίστησιν εἰς οἶνον τοῦτο Χριστὸς, ἵνα δὴ καὶ τὴν ἐς αὐτὸ τὸ Πνεῦμα μεταβολὴν τούτου πιστώσηται, καὶ ἅμα τὴν τῆς ἐκ γάμου καὶ γεννητῆς φύσεως πρὸς τὴν ἄφθαρτον πιστώσηται ἀναγέννησιν.

Διὰ τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἐκ τῆς θείας πλευρᾶς αἷμα καὶ ὕδωρ (2), ὅτι καὶ ἅμφω ταῦτα Χριστὸς, ἐξ ἁγνῶν παρθενικῶν αἱμάτων γενόμενος σὰρξ, καὶ ὕδατι βαπτισθεὶς, καὶ λουτρὸν λουσάμενος, οὐχ ἑαυτοῦ χάριν, ἀλλὰ παντὸς τοῦ κόσμου καθάρσιον.

B Οὕτως ἡμεῖς ἐσμεν περὶ τοῦ πρώτου τῶν ἄλλων πάντων τοῦ Σωτῆρος ἐπεγνωκότες θαύματος· οὕτως ἐπὶ τοῦ ἐσχάτου καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Καὶ ἅμα τοῦ μὲν ὕδατος οἴνου, αἵματος δ' αὖθις ὕδατος γεγενημένων, οὐδὲν ἄπιστον, μὴ οὐχὶ καὶ οἶνον αὐτὸ τοῦθ' αἷμα τοῦ τὰ τοιαῦτα θαυματουργοῦντος γενέσθαι (3), τὸ τελευταῖον, δίπου μυστήριον καὶ ἡμῖν γε σωτήριον, καὶ γοῦν κρατῆρα ὃν αὐτὸς, ὁ καὶ τῆς ἧς ἀσπίλου Ἐκκλησίας ἠγάγετο νυμφίος ὤν, ἐξ ἀενάου πηγῆς κιρνᾷ, ζωῆς αἰωνίου τοῖς μετέχουσι χορηγόν. Ὥστ' ἐν ἑνὶ τούτῳ τῷ ἐν Κανᾷ, μὴ μόνον πρώτῳ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ καὶ μόνῳ γε ὄντι, πᾶσαν ἡμῶν ἀποδεδεῖχθαι τὴν τῆς σωτηρίας ἰσχὺν καὶ στερρὰν τὴν πίστιν ἐντεδρύσθαι.

C Σὺ δὲ ὅ τι ἂν ἄλλο καὶ γνοίης ὑψηλότερον καὶ διδάξαις, ἅτε καὶ Θεοῦ τῶν θαυμάτων, τούτου τε καὶ τῶν ἄλλων, ἐς τὰ μάλιστα καὶ πλέον ἐφικέσθαι δεδυνημένος, τούτῳ δὴ καὶ αὐτοὶ τὸν νοῦν προσσχόντες (4), τούτου ἂν καὶ γενοίμεθα.

(1) Joann. III, 8 : Τὸ πνεῦμα, ὅπου θέλει, πνεῖ, καὶ τὴν φωνὴν αὐτοῦ ἀκούεις· ἀλλ' οὐκ οἶδας πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει· οὕτως ἐστὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ ὕδατος.

(2) Videtur excidisse verbum forsan ἐξῆλθεν.
(3) Scilicet in Eucharistiæ sacramento.
(4) Cf. Bæhr. ad Herodot. t. I, pp. 8, 926.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΥΤΟΝ

Ἐλὶ τῇ πρὸς τὸν Ἠλίαν αἰτήσει τοῦ Ἐλισσαίου καὶ τοῖς κατ' αὐτὴν διηπορημένοις· πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἔτι πλείω καὶ μείζω ἐκ τῶν Εὐαγγελίων καὶ ἠπόρηνται καὶ λέλυνται.*

—

EJUSDEM AD EUMDEM

In petitionem Elisæi ad Eliam et in dubia quæ de illa proponuntur; insuper plura ac majora ex Evangeliis in dubium vocata sunt ac soluta.

—

Prius quidem habebat me timor, neque ille parvus, ne nimis audax viderer si sacras Scripturas

D Εἶχε μὲν ἐμὲ καὶ πρότερον (1) φόβος, καὶ οὐδὲ μικρὸς ἦν οὗτος, μή τί γε τολμᾷν, ἐπὶ Γραφὰς

* E codice regio 2105, pag. 266, 2.
(1) Forsan cum de miraculo facto in Cana inquireret; vel est sententia in genere prolata.

ἱερὰς ἰόντα, εἰς βάθος ἢ εἰς ὕψος τούτων πειρᾶσθαι ἰέναι, μηδ' ἐξετάζειν, μήθ' ὅσα μὴ δεῖ, μήθ' ἃ μὴ πάνυ τι ἀσφαλὲς, μηδέ γε πολυπραγμονεῖν, μηδ' οἷον γυμνάζειν καὶ δοκιμάζειν ἐθέλειν τὸν νοῦν ἐν τοῖς ἀποκρύφοις αὐτῶν, ἐπεὶ μηδὲ πᾶσιν ἀφεῖται ταῦτα καὶ ὅσα τοῦ Πνεύματος, ἀλλ' οἷς καὶ τοῦτ' ἐστὶ δεδομένον, δεδυνῆσθαι ὀχλονότι τῶν δεδογμένων ἐφικνεῖσθαι καὶ ὑπηγορευμένων τῷ Πνεύματι· καὶ τὸ τῆς θείας φωνῆς πρὸς τοῦτ' οἶμαι μᾶλλον φέρειν, « Ἐρευνᾶτε (1) τὰς Γραφάς· » τουτέστι μὴ πρὸς πάντας εἶναι τὴν προτροπὴν, ἀλλά τι πρὸς ἐκείνους, οἷς καὶ τὸ εὑρίσκειν ἐστὶν ὡς ὀρθῶς ἔστιν ἐν αὐτοῖς, κεκαθαρμένους ὅλους καὶ σῶμα καὶ γλῶτταν καὶ ψυχὴν καὶ διάνοιαν, καὶ γοῦν τὸν τρόπον τοῦτον δεδυνημένους, χωρὶς κηλῖδος, φωτὸς εἶναι τοῦ θείου δεκτικοὺς, καὶ ἀποκαλύψεων καὶ μυήσεων ὑψηλοτέρων τοῦ καθ' ἡμᾶς νοῦ καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἰσχύος καὶ φύσεως. Εἰ γὰρ ἀνάγνοις χερσὶν οὐ θέμις τῶν ἁγνῶν ἅπτεσθαι καὶ καθαρῶν, ἦ που πολὺ καὶ πλεῖστον ὅσον τὸ δέος νοῦν μὴ κεκαθαρμένον μηδὲ διάνοιαν ἐμβιβάζειν βιάζεσθαι καὶ προσχωρεῖν καὶ οἷον συμπαρεκτείνεσθαι τοῖς ὑπερκειμένοις, καὶ μηδὲν ἐφικτοῖς, ὅτι μὴ μετ' ἀκραιφνοῦς ἁγνισμοῦ καὶ ἧς εἴπομεν τελείας καθάρσεως.

Οὐ μὴν ἀλλ', ἐπειδὴ Θεοῦ καὶ ταῦτα φωναί, « Ζητεῖτε (2), καὶ εὑρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοιγήσεται, » πρόσιμεν καὶ αὐτοὶ, ζητοῦντες εὑρεῖν. Καὶ κρούομεν δὴ πρῶτον τὸν νοῦν, ὥστ' ἐν προσοχῇ γρηγορῆσαι καὶ ταπεινώσει καὶ συντριβῇ καρδίας· εἶτ' αὐτὸν ἄγομεν ἐπὶ τὰς ἐγκλειούσας πύλας καὶ τὰς ἐπικρύψεις αὐτῶν τῶν θείων Γραφῶν, βάλλοντα μὲν ἐς αὐτὰς, οὐκ ἀφόβως δὲ, καὶ γοῦν μετὰ πολλοῦ τινος τοῦ δέους ζητοῦντα ῥαγῆναι ταύτας ἐφ' ἱκανὸν καὶ ὑπανοιχθῆναι αὐτῷ, καὶ δὴ γενόμενον ἐντὸς μηδὲν ἴδιον μήτε νοῆσαι μήτ' εἰπεῖν, ἀλλ' ὅσον ἂν καὶ διδαχθείη, ὡς ὑπὸ παραπετάσματι τῷ φαινομένῳ κρυπτόμενον καὶ μὴ πάνυ τι δῆλον ὂν τοῖς πολλοῖς.

Οὐ μὴν ἀλλ', ἐπεὶ ταῦτ' ἀρχὴν τῶν ἑξῆς ὑποθεμένοις ἐπὶ τούτοις οὕτως ἔχουσι καὶ θαῤῥεῖν ἡμῖν ἔπεισιν, ἐπ' αὐτὸ καὶ δὴ λοιπὸν ἥκομεν, ὃ δὴ νῦν καὶ ζητοῦντές ἐσμεν. Ἔστι δὲ τοῦτο τί; Τὸ κατὰ τὸν Ἠλίαν καὶ Ἐλισσαῖον, ᾧ δήπουθεν ἑνί γε ὄντι καὶ ἀπόρῳ πλείω καὶ μείζω συνεισέρχεται, τῆς αὐτῆς ὄντα καὶ ταῦτα ἐρεύνης καὶ ἀπορίας.

Ἀκούει μὲν γὰρ Ἠλίας Θεοῦ εἰρηκότος Ἐλισσαῖον χρίσαι ἀντ' αὐτοῦ εἰς προφήτην (3), καὶ χρίει. Εἶτ' ἄμφω ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην ἰόντες, Ἠλίας αὐτὸν πατάξας τῇ μηλωτῇ τέμνει (4), καὶ βαίνουσι διὰ ξηρᾶς, τῶν ῥευμάτων αὐτοῖς ὑποκεχωρηκότων. Ἐπὶ δὲ τούτῳ Ἠλίας ἐπιτρέπει Ἐλισσαῖον τὸ δοκοῦν αὐτῷ αἰτῆσαι, ὡς καὶ ἐσόμενον αὐτῷ, τοῦ Ἠλιοῦ (5) πεποιηκότος. Ὁ δὲ τὸ ἐπ' ἐκείνῳ πνεῦ-

A legens, earum profunditatem vel altitudinem penetrare tentarem, et si inquirerem ea quæ non oportet, aut quæ non securum est inquirere, et si nimio ardore studio incumberem, et si exerceri, et explorare vellem eorum mentem quæ in iis absconduntur, cum non omnibus detur ea et quidquid est a Spiritu sancto, sed iis tantum quibus datum est, penetrare posse et intelligere dogmata a Spiritu sancto prædicata. Ac is est sensus divinæ hujus vocis : « Scrutamini Scripturas; » ea exhortatio non ad omnes pertinet, sed ad eos tantum quibus licet recte invenire quæ in eis continentur, mundum habentibus corpus et linguam et animam et cogitationem, atque ita, cum sine macula sint, divinæ lucis capacibus, ac revelationum initiationumque nostra mente ac vi et natura excelsiorum. Si enim immundis manibus non licet sancta ac pura tangere, sane quamplurimum timendum est ne mens aut cogitatio non mundata nequeat adire et accedere ac pervenire ad ea quæ supra ipsam versentur, neque penetrari valeant, sine perfecto illo candore perfectaque, quam diximus, purificatione.

Attamen quoniam Dei hæ quoque voces sunt : « Quærite, et invenietis, pulsate, et aperietur, » accedimus et nos, quærentes ut inveniamus. Et pulsamus primum mentem, ita ut in attentione vigilemus et humilitate ac contritione cordis; deinde ipsam ducimus ad portas claudentes et celantes divinas Scripturas, eas quidem pulsantem, non absque timore, et cum maximo metu cupientem eas frangi sufficienter ac aperiri, et, quando intus fuerit, nihil privati aut cogitare aut dicere, sed quantum satis erit ut doceatur, tanquam tapete perspicuo velatum neque multitudini manifestum.

Attamen, quoniam hæc principium eorum quæ secutura sunt, supposuimus, hisque se ita habentibus, fiduciam habere nobis licet, ad id tandem venimus, quod nunc quærere debemus. Quid autem illud est? Quod ad Eliam et Elisæum spectat, unum quidem ac difficile, cui plura et majora conjunguntur, quæ eodem egent examine, nec minus difficilia videntur.

Audit enim Elias Deum dicentem ut Elisæum loco ipsius in prophetam ungat; et ungit. Deinde ambo ad Jordanem procedentes, Elias flumen pallio pelliceo percutiens dividit, et per siccum incedunt, fluctibus iis obedientibus. Deinde Elias Elisæo permittit ut a se quidquid placuerit, postulet, tanquam ipsi adfuturum, efficiente Elia. Ille vero postulavit ut spiritus Eliæ duplex super ipsum fie-

(1) Joan. v, 39.
(2) Matth. vii, 7.
(3) III Reg. xix, 7.
(4) IV Reg. ii, 8.
(5) Ob Ἠλίας melius τοῦ Ἠλίου.

ret. Et difficile quidem arbitratus est Elias quod postulatum erat, sed non omnino neque semper. Sed « Si videris me, inquit, quando tollar a te, erit tibi ita ut postulasti. » Et abierunt posteà. Postquam autem abiere, Elisæus currum ignis aspicit, in eoque Eliam statim raptum atque ablatum. Et postquam id vidit, et in petita gratia confidit, statim conversus ad Jordanem, pallio pelliceo et ipse flumen percutit. Illud autem minime obedit, neque finditur neque dividitur ut prius, neque siccum dat Elisæo apud ipsum videre aut transire. Et propheta, cum mœreret quod non modo non duplicem, ut postulaverat, sed ne simplicem quidem spiritum accepisset, atque ignei currus et Eliæ ascensionis spectator factus: et pallium quidem pelliceum idem, et Jordanis idem et in iisdem fluctibus; divisio autem nulla neque eadem ac prius separatio. Quid deinde? Hinc rursus ad Eliam vertitur et illius Deum invocat: in hac prece autem Jordanem rursum percutit, et secat verberans, et illum tanquam per siccam terram transit, neque magis neque minus quam Elias et ejus spiritus, sciens jam se eadem posse.

μα ἐπ' αὐτῷ γενέσθαι δισσὸν αἰτεῖται (1). Καὶ σκληρὸν Ἠλίας τὸ αἰτηθὲν νομίζει, ἀλλ' οὐ καθάπαξ, οὐδὲ μέχρι παντός· ἀλλ', « Ἐὰν ἴδῃς με, » φησὶν, « ἀναλαμβανόμενον, ἔσται σοι οὕτως. » Καὶ ἀπῆσαν ταῦτ' εἰπόντες. Ἐπεὶ δ' ἀπῆσαν, Ἐλισσαῖος ἅρμα πυρὸς βλέπει, ἐπὶ δὲ τούτου Ἠλίαν εὐθὺς ἁρπαγέντα φερόμενον ἄνω. Καὶ ὅτι ταῦτ' εἶδε καὶ τεθάρρηκεν ἤδη τὴν χάριν, καὶ δῆτα, στραφεὶς ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην, τῇ μηλωτῇ καὶ αὐτὸς πατάσσει· ὁ δ' οὐχ ὑπείκει (2), οὐδὲ σχίζεται ὡς τὸ πρῶτον οὐδὲ διαιρεῖται, οὐδὲ ξηρὸν οὐδὲν δίδωσιν ἐν ἑαυτῷ οὔτε βλέψαι τὸν Ἐλισσαῖον, οὔτ' ἐπὶ τούτου βῆναι. Καὶ ὁ προφήτης ἐν ἀπορίᾳ, ὅπερ ἤτησε καὶ δὴ λαβεῖν ἤκουσε, μὴ ὅτι γε διπλοῦν, ἀλλ' οὐδ' ἁπλοῦν εὑρηκὼς, καίτοι τοῦ πυρίνου ἅρματος καὶ τῆς τοῦ Ἠλιοὺ ἀνόδου θεατὴς γεγενημένος· καὶ ἡ μὲν μηλωτὴ ἡ αὐτὴ, καὶ Ἰορδάνης ὁ αὐτὸς, καὶ ῥείθροις αὖθις ἐν τοῖς αὐτοῖς· ἡ δὲ διαίρεσις ἥκιστα οὖθ' ἡ τομὴ κατὰ τὸ πρῶτον οὐδέ γε δήπουθεν ἡ αὐτή. Τί λοιπόν; Ἐπιστρέφει αὖθις πρὸς Ἠλίαν, καὶ τὸν ἐκείνου ἐπικαλεῖται Θεόν· ἐπὶ δὲ τῷ ῥήματι τούτῳ τὸν Ἰορδάνην αὖθις πατάσσει, καὶ ῥήγνυσι πατάξας, καὶ ὡς ἐπὶ ξηρᾶς αὐτοῦ διαβαίνει, οὐ πλέον οὐδὲ μεῖζον, ἀλλ' ὅσον Ἠλίας καὶ τὸ ἐκείνου πνεῦμα, γνοὺς εἶναι καὶ αὐτὸς ἤδη δεδυνημένος.

Et hæc quidem ita se habuerunt. Ibi autem quæritur et illud: Quare non obvius, sed durus Elias Elisæi postulationi occurrit, tanquam invidia actus neque patiens se minus habere quam eum qui ab ipso unctus erat? Quæritur autem, et maxima difficultate abundat illud, quod Elias in oculis Elisæi currum ascendat et sursum currat, Jordanis vero ab Elia divisus Elisæo resistat, neque cedat, neque obediat: et hæc sunt spiritus qui super illum erat, et juxta preces Elisæi, duplex super Elisæum factus erat. Non enim verisimile erat mentitum esse Eliam, neque quisquam id dicere auderet. Sed quid?

Καὶ ταῦτα μὲν οὕτως. Ἐνταῦθα δὲ ζητεῖται μὲν κἀκεῖνο, τί ὅτι μὴ προσηνὴς, ἀλλὰ σκληρὸς Ἠλίας ἐπὶ τὴν τοῦ Ἐλισσαίου αἴτησιν ἁπάντᾳ, ὡς ὑπὸ φθόνου δήπου γε ἠγμένος καὶ μὴ ἀνεχόμενος ἔλαττον ἔχειν τοῦ ὑπ' αὐτοῦ χρισθέντος. Ζητεῖται δὲ, καὶ πλείστης ὅσης ἔστι μετέχον τῆς ἀπορίας, καὶ τὸ Ἠλίαν μὲν ἐν ὄψεσιν Ἐλισσαίου ἐφ' ἅρματος βῆναι καὶ δραμεῖν ἄνω, Ἰορδάνην δ' ὑπ' αὐτοῦ τμηθέντα πρὸς Ἐλισσαῖον ἀντέχειν, καὶ μηθ' ὑποχωρεῖν μήτε καθυπείκειν, καὶ ταῦτα τοῦ ἐπ' ἐκείνῳ πνεύματος, κατὰ τὸ δοκοῦν Ἐλισσαίῳ, διπλοῦ ἐπὶ τούτῳ γεγενημένου· οὐ γὰρ ἦν εἰκὸς ψεύσασθαι Ἠλίαν, οὐδ' οὐδεὶς ἂν εἶποι. Ἀλλὰ τί;

Sed nondum hoc. Sed de priore credo oportere nos prius loqui.

Ἀλλὰ μήπω τοῦτο· ἀλλὰ περὶ τοῦ πρώτου καὶ χρῆναι οἶμαι ἐρεῖν ἡμᾶς πρῶτον.

Queritur ac moleste fert et dolet Elias, quando Elisæus contendit quod ignorabat ille ac nesciebat Eliæ spiritum. Oportebat enim ut ille non eum spiritum, neque eum duplicem postularet. Nunc autem idem est ac si quis sciens divitiarum thesauros esse apud aliquem, thesauros quidem sciret, numerum vero nesciret, sed minores eos ac dimidios credens, duplices eos peteret; atque ita quærens, eos ipsos, et neque iis plures postularet.

Δυσχεραίνει καὶ δυσανασχετεῖ καὶ σκληρύνεται Ἠλίας, αἰτησαμένου τοῦ Ἐλισσαίου, ὅτι δὴ ἀγνοῶν ἦν οὗτος καὶ μὴ τὸ πᾶν εἰδὼς τοῦ κατ' ἐκεῖνον πνεύματος· ἔδει δὲ οὐ τοῦτο, οὐδὲ διπλοῦν αὐτὸν αὐτὸ ζητῆσαι. Νῦν δ' ἐστὶ ταυτὸν, ὥσπερ ἂν εἴ τις, παρ' ἑτέρῳ χρημάτων θησαυροὺς εἰδὼς, τοὺς μὲν θησαυροὺς ᾔδει, τὸν δ' ἀριθμὸν οὐκ ᾔδει, ἀλλ', ἐλάττους καὶ τοὺς ἡμίσεις ἴσως νομίζων, διπλοῦς αὐτοὺς ἐζήτει· οὕτω δὲ ζητῶν, αὐτοὺς ἐκείνους, καὶ οὐχὶ τῶν ὄντων πλείους, ἐζήτει.

Quis enim major spiritus ac vis in prophetam fieret quam posse voce aquam in cœlis coercere ac stabilire, et sursum manere, cum tamen natura nequeat cogi ac manere, et per determinatum tempus, eam coacervare ita ut voce rursum ruere

Τί γὰρ ἂν πλέον καὶ γένοιτο ἐπὶ προφήτῃ πνεύματος καὶ ἰσχύος, ἢ ὕδωρ μὲν ἐν οὐρανοῖς γλώττῃ δεδυνῆσθαι πεδῆσαι (3) καὶ ἱδρύσαι, καὶ μένειν ἄνω μὴ πεφυκὸς καρτερεῖν βιάσασθαι καὶ μένειν, καὶ τοσοῦτον ἐπὶ χρόνον, εἶτ' ἀθρόον, ὥστε ῥυῆναι

(1) IV Reg. II, 9: Καὶ εἶπεν Ἐλισσαῖε· Γενηθήτω δὴ διπλᾶ ἐν πνεύματί σου ἐπ' ἐμέ.

(2) IV Reg. II, 14.

(3) III Reg. XVII, XVIII.

τῇ γλώττῃ αὖθις πρᾶξαι καὶ κατὰ γῆς ἐκχύσαι· πῦρ δ' ἄνωθεν ἑλκύσαι κάτω, τόπον οὐχ ἕτερον, αὐτὸν δ' ἔχον τὸν ἄνω, ἐπεὶ δ' ὤθησεν ἐπὶ θυσίαν, οὐ μόνον αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ ὕδωρ ὅπερ ἐπ' αὐτὴν ἔβαλε, καὶ πάντα τὰ περὶ αὐτὴν, ἀνάλωσε συμφλέξας (1); Πάντως δὲ οὐδὲ τοῦτο μικρὸν, ὅτι ἄρτῳ βραχεῖ καὶ ὕδατι βραχεῖ καὶ τῇ δυνάμει τῆς βρώσεως ταύτης τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπορεύθη καὶ τεσσαράκοντα νύκτας (2). Ἀλλά τι καὶ εἰς Σάραφθα (3) ἦκε, καὶ ἦν ἤκουσε χήραν, ἐπειδὴ, παρ' αὐτῇ γενόμενος, παρ' αὐτῇ δήπου καὶ ἦν σκηνώσας, ὅρα μοι κἀκεῖ τίνα καὶ ὅσα καὶ οἷα τὰ θαύματα· τὸ περὶ τὴν ὑδρίαν τοῦ ἀλεύρου κενουμένην καὶ μήποτε λείπουσαν, ἀλλ' αἰεὶ πληρουμένην· τὸ περὶ τὸν καψάκην τοῦ ἐλαίου ὡσαύτως ἔχον (4). Ὅτι δὲ καὶ νεκρὸν τὸν τῆς αὐτῆς χήρας παῖδα Ἠλίας ἤγειρε (5), τί τις ἂν φαίη τούτου μεῖζον; Τῶν τοίνυν τοιούτων καὶ τοῦ ἐνεργοῦντος ταῦτα πνεύματος τὸ διπλοῦν τί ποτ' ἂν γένοιτο καὶ ὅσον; Ἀλλ', « Ἐὰν ἴδῃς με, » φησὶν (6), « ἀναλαμβανόμενον, » σχεδὸν τοῦτο λέγων· « Ἐπεὶ μὴ ταῦτά σοι ἀποχρώντως μηδ' ἱκανῶς ἔχει πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ ἐν ἐμοὶ πνεύματος, ἀλλ' οὐκ ἔτι καὶ ὑπὸ πυρὸς ἅρματος ἁρπαγέντα με καὶ λαμβανόμενον (7) ἰδὼν ἄνω, οὐκ ἂν πλέον τοῦ ἐν ἐμοὶ ὄντος καὶ μεῖζον οὔτε νομίσοις οὔτ' εἶναι παρὰ σοὶ ζητήσοις, πλέον πάντως καὶ γνοὺς; ἐξ αὐτῆς ὄψεως τοῦτο καὶ γοῦν διδαχθεὶς τοῦ νῦν σοὶ καὶ νομιζομένου καὶ τοῦ γε πρὸς τὴν αἴτησιν κατ' αὐτὴν ἐρχομένου.

eam jubeat et in terram effundat; ignem vero ab alto attrahere, non alium habentem locum, nisi illum superiorem; postquam autem eum in victimam injecit, non modo eam, sed et aquam, quam in ipsam infudit et omnia quæ circa ipsam erant, complexus est ac incendit. Neque illud parvum est quod exiguo pane, ac exigua aqua et cibi hujus virtute quadraginta dies incessit et quadraginta noctes. Dein venit in Sarephtha, et apud viduam diversatus est aliquandiu Vide tunc quæ et quanta et quot miracula. Vide hydriam farinæ vacuefactam et nunquam deficientem, sed semper repletam; olei vide lagenam eodem modo se habentem. Quod ejusdem viduæ mortuum filium Elias suscitaverit, quid hoc majus diceretur? Eorum igitur talium operantisque talia Spiritus, duplum quale et quantum esset! Sed, « Si videris me, inquit, sursum ablatum: » quasi diceret: « Quoniam hæc non tibi sufficiunt ut demonstretur qualis sit qui in me est spiritus, sed videns me raptum et sursum ablatum neque plus quam in me est neque majus esse credes, neque apud te majus esse concupisces, majus ex ipso visu illud sciens et igitur edoctus quam prius credideras et cujus desiderio tenebaris. »

Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐφ' οἷς καὶ περὶ τῶν κατὰ τὸν Ἠλίαν καὶ Ἐλισσαῖον διηπορημένοι ἐσμέν· ὁ λόγος δὲ προαχθεὶς ἐφ' ἕτερα μείζω καὶ ὑψηλότερα, ἐχόμενα τῶν λελεγμένων, ἄγει.

Sed ea quidem sunt in quibus ambigimus de Elia et Elisæo. Sermo autem ad alia majora et excelsiora adductus, præcedentibus tamen conjuncta, nos ducit.

Καὶ γὰρ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἄγγελος φαίνεται τῷ Ζαχαρίᾳ· καὶ δὴ φανεὶς καὶ περὶ παιδὸς αὐτῷ τοῦ Ἰωάννου εὐαγγελιζόμενος, « Ἔσται μέγας, » φησὶ (8), « καὶ αὐτὸς ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει προελεύσεται Ἠλιού. » Καὶ σκόπει μοι κἀνταῦθα τὸ κατὰ τὸν Ἠλίαν ὅσον καὶ οἷον μέγα καὶ μέγιστον, μηδενὸς ὄντος ἄλλου, μήτε πλείονος μήτε μείζονος, ὥστε τοῦτο περὶ τοῦ παιδὸς εὐαγγελίσασθαι τῷ Ζαχαρίᾳ.

Etenim in Evangeliis angelus apparet Zachariæ; et postquam apparuit et de filio Joanne prophetizans: Erit, inquit, magnus, et ipse procedet in spiritu et virtute Eliæ. Et hic etiam considera quantum et quam excelsum et sublime sit quod ad Eliam spectat, cum nihil sit aliud neque celsius neque majus quod de filio Zachariæ evangelizari possit.

Σκόπει δὲ καὶ αὖθις, Χριστοῦ ταῖς φωναῖς προσσχών (9), Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ καὶ δι' ἀγγέλου τὰ εἰρημένα λελαληκότος· « Οὐκ ἐγήγερται, » λέγει (10), « μείζων ἐν γεννητοῖς γυναικῶν Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· » τοῦ ποίου τούτου; τοῦ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει Ἠλιοὺ ἐλθόντος. Ἀλλὰ κἀνταῦθα τὸ συμβαῖνον ἄπορον, οὐχὶ μικρὸν πάντως. Εἰ γὰρ ὁ Βαπτιστὴς τῶν λοιπῶν πάντων καὶ προφητῶν μείζων, τί οὐχὶ καὶ ἐν μείζονι πνεύματι, οὐδ' ἐν

Considera et rursum, Christi vocibus attendens Christi Dei, per angelum nota illa verba dicentis: « Non surrexit, inquit, major inter natos mulierum Joanne Baptista. » Qualis erat Joannes? In spiritu et virtute Eliæ venerat. Atque quod hic occurrit, non caret difficultate, neque omnino parvum est. Si enim Baptista cæteris omnibus vel prophetis major est, quid est quod non in majore spiritu, neque in majore virtute, sed in iisdem

(1) III Reg. XVIII, 38. — Forsan συμφλέξαν. Elias ὤθησε καὶ ἔβαλε· ignis, πῦρ ἀνάλωσε συμφλέξαν.
(2) III Reg. XIX, 6, 8.
(3) III Reg. XVII, 9; πορεύου εἰς Σαρεπτά.
(4) III Reg. XVII, 16.
(5) III Reg. XVII, 17.
(6) IV Reg. II, 10.
(7) Legerim fere ἀναλαμβανόμενον. Excidit præpositio, quod fieri amat.
(8) Luc. I, 15, 17.
(9) Sic προσσχόντες supra. Nil mutandum in hoc auctore. Grammaticus Bachm. Anecd. t. II, p. 369, ait πρόσχες esse Atticorum, idque δι' εὐφωνίαν. Idem tradit scholiastes in Pauli Silent. Thermas v. 12: Τὸ πρόσχες διὰ δύο σσ ὤφειλε γράφεσθαι· ἐπεὶ δὲ κακόφωνον ἐγένετο οὕτως, ἀποβάλλει τὸ ἓν σ.
(10) Matth. XI, 11.

ac ipse Elias? Aut quomodo salvum erit illud majus quam apud Eliam, si Elias nihil minus, sed idem habuerit? Quis autem minor quidem Baptista, major vero illo in regno cœlorum?

πλείονι δυνάμει, ἀλλ' ἐν τοῖ. αὐτοῖς καὶ ἴσοις ἥκει τῷ Ἠλιού; ἢ πῶς περισωθήσεται τὸ μεῖζον αὐτῷ, τοῦ Ἠλιοὺ μηδὲν ἧττον μηδ' ἔλαττον, ἀλλὰ ταυτὸν ἐσχηκότος; Τίς δὲ καὶ ὁ μικρότερος μὲν τοῦ Βαπτιστοῦ, μείζων δ' αὐτοῦ ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν (1);

Sed accipe prius a me quæ prius et ab angelo dicta sunt. «Convertet enim, inquit de Joanne, multos de filiis Israel ad Dominum Deum ipsorum. Deinde addit: « Et ipse præcedet in spiritu et virtute Eliæ. » Averterant enim tunc filii Israel vultum et corda eorum a facie Dei; averterant inde et converterant ad Baal, et ipsum sequebantur, et omnia hæc quæ et historiæ et libri referunt, contra altaria Dei, contra ejus sacerdotes, dirissima facta sunt. De illis irascitur Elias, et mala illa in eos qui fecerunt convertit, et in prophetas opprobrium et in sacerdotes indignationem, et liberat Israel ex suo errore, et ad Deum rursum convertit. Illo igitur spiritu, illa virtute opus erat, ut multos filiorum Israel converteret, et ei submissos salvaret. Et illud est, opinor: « In spiritu et virtute Eliæ venturus est. »

Ἀλλ' ἐκεῖνά μοι πρῶτα, τὰ καὶ παρὰ τοῦ ἀγγέλου πρῶτα, λάβε. « Ἐπιστρέψει » γὰρ, περὶ τοῦ Ἰωάννου φησί (2), « πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐπὶ Κύριον τὸν Θεὸν αὐτῶν· » εἶτ' ἐπάγει· « Καὶ αὐτὸς προελεύσεται ἐν πνεύματι Ἠλιοὺ καὶ δυνάμει. » Ἀπέστρεψαν μὲν γὰρ καὶ τότε οἱ τοῦ Ἰσραὴλ τὸ πρόσωπον καὶ τὰς καρδίας αὐτῶν ἀπὸ προσώπου Θεοῦ· ἀπέστρεψαν ἐκεῖθεν καὶ ἐπέστρεψαν ἐπὶ Βάαλ, καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ἠκολούθησαν (3), καὶ πάντ' ἐκεῖνα, ὅσα καὶ ἱστορίαι καὶ βίβλοι φέρουσι, κατὰ θυσιαστηρίων Θεοῦ, κατὰ τῶν ἱερέων αὐτοῦ, δεινότατα κατεπράχθη (4)· ζηλοῖ δ' ἐπὶ τούτοις Ἠλίας (5), καὶ στρέφει τὰ κακὰ ταῦτα κατὰ τῶν πεπτηχότων (6) καὶ τῶν γε προφητῶν τῆς αἰσχύνης (7) καὶ ἱερέων τῶν προσοχθισμάτων (8), καὶ ῥύεται τὸν Ἰσραὴλ ἐκ τῆς πλάνης, καὶ ἐπὶ Θεὸν αὖθις στρέφει. Ἐκείνου καὶ γοῦν τοῦ πνεύματος, ἐκείνης κἀνταῦθα τῆς δυνάμεως ἔδει, πολλοὺς τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ὥστε τὸν Βαπτιστὴν ἐπὶ Θεὸν αὐτοὺς ἐπιστρέψαι, καὶ ὑπ' αὐτῷ γε τούτους σεσῶσθαι. Καὶ τοῦτ' ἐστὶν, οἶμαι, τὸ ἐν πνεύματι αὐτὸν ἐλεύσεσθαι καὶ τῇ αὐτῇ τῷ Ἠλιοὺ δυνάμει.

Superest demonstrandum, et quid præterea? quomodo major est Baptista. Eo ipso baptismate quod perfecto in Christo perfectionem antecedit, et populum ipsi præparat, non modo ex filiis Israel, sed ex omni natione ac genere hominum; neque illud modo, sed quod et Christus ad ipsum venit, et, inclinato capite, baptisma recipit, ille ipse qui agnus Dei est, et omnia mundi peccata tollit, et in baptismate purificat; ipse est Christus qui minor quidem Joanne reputatus, major tamen illo est. Etenim in omni baptismate, cum aliud ad baptizantem pertineat, aliudque ad baptizatum, qui baptizat baptizato major esse videtur. Sed non eodem modo de Christo est, cum Deus sit, et aqua baptizantem baptizet spiritu, sine quo baptismate non licet in regnum cœlorum introire. Hujus perfecti baptismatis et Joannes fit particeps. Quomodo autem? Manu quidem purissimum caput in aqua

Λείπεται δεῖξαι — καὶ τί λοιπόν; — δι' ὃ καὶ μείζων ἐστὶν ὁ Βαπτιστής· αὐτὸ δὲ τοῦτ' ἔστι τὸ βάπτισμα, πρόδρομον ὂν τοῦ τελείου καὶ ἐν Χριστῷ, καὶ λαὸν ἑτοιμάζον κατεσκευασμένον αὐτῷ, οὐκ ἐκ παίδων Ἰσραὴλ μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς ἐξ ἔθνους καὶ γένους ἀνθρώπων παντὸς, καὶ οὐ τοῦτο δὲ μόνον· ἀλλ' ὅτι καὶ Χριστὸς πρὸς αὐτὸν ἔρχεται καὶ, κλίνας τὴν κορυφὴν, τὸ βάπτισμα καταδέχεται· αὐτὸς οὗτος ὁ καὶ ἀμνὸς ὢν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τοῦ κόσμου πᾶσαν αἴρων ἁμαρτίαν (9), καὶ καθαίρων ἐν τῷ βαπτίσματι, οὗτός ἐστι Χριστὸς, ὁ καὶ μικρότερος μὲν τοῦ Βαπτιστοῦ νομιζόμενος καὶ αὖθις ὢν μείζων. Καὶ γὰρ ἐπὶ παντὸς τοῦ βαπτίσματος, τοῦ μὲν εἰς Βαπτιστὴν τελοῦντος, τοῦ δ' εἰς βαπτιζόμενον, ὅ γε βαπτίζων τοῦ βαπτιζομένου μείζων εἶναι δοκεῖ· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐπὶ Χριστοῦ, Θεοῦ ὄντος καὶ τὸν βαπτίζοντα ὕδατι βαπτίζοντος πνεύματι (10), οὗ δὴ πνεύματος καὶ χωρὶς οὐκ ἔστιν οὐδ' εἰσελθεῖν

(1) Matth. xi, 11: Ὁ δὲ μικρότερος ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν μείζων αὐτοῦ ἐστιν. In explicando difficili hoc, sed mystico, Evangelii loco, refutandisque quorumdam sententiis suaque exponenda, versatur Phot. Epist. 135, quæ legatur diligentissima.

(2) Luc. i, 16.

(3) III Reg. xviii, 18, 21: Καὶ εἶπεν Ἠλιού . . . Ἐπορεύθης ὀπίσω τῶν Βααλίμ. . . εἰ ἔστι Κύριος ὁ θεὸς, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ· εἰ δὲ Βάαλ, πορεύεσθε ὀπίσω αὐτοῦ.

(4) III Reg. xix, 10: Ἐγκατέλιπόν σε οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν καὶ τοὺς προφήτας σου ἀπέκτειναν ἐν ῥομφαίᾳ.

(5) III Reg. xix, 10: Καὶ εἶπεν Ἠλιού· Ζηλῶν ἐζήλωκα τῷ Κυρίῳ παντοκράτορι.

(6) III Reg. xx, 21: Ἰδοὺ ἐγὼ ἐπάγω ἐπὶ σὲ κακά. Verba sunt Eliæ.

(7) III Reg. xviii, 25: Καὶ εἶπεν Ἠλιοὺ τοῖς προφήταις τῆς αἰσχύνης.

(8) III Reg. xvi, 33: Καὶ ἔστησε (Achab) θυσιαστήριον τῷ Βάαλ ἐν οἴκῳ τῶν προσοχθισμάτων αὐτοῦ. Ibid. xviii, 29: Καὶ ἐλάλησεν Ἠλιοὺ ὁ Θεσβίτης πρὸς τοὺς προφήτας τῶν προσοχθισμάτων. Suidas in Μελχόμ· Προσοχθίσματα γὰρ καὶ βδελύγματα τὰ εἴδωλα προσαγορεύειν εἰωθεν ἡ Γραφή. Vide ibi Ernest. in Glossis sacris p. 89, coll. pag. 119.

(9) Joan. i, 29: Ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Verba sunt Baptistæ, cum ad eum accederet Jesus baptizandus.

(10) Matth. iii, 11: Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ὑμᾶς ἐν ὕδατι. . . ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μού ἐστιν. . . αὐτὸς ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι ἁγίῳ καὶ πυρί. Cf. Luc. iii, 16.

εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τοῦ τοιούτου βαπτίσματος τελείου ὄντος καὶ Ἰωάννης ἐν μεθέξει γίνεται (1). Γίνεται δὲ πῶς; χειρὶ μὲν ἐν ὕδατι τῆς ἀχράντου κορυφῆς ἁπτόμενος, Πατρὸς δ' ἄνωθεν ἀκούων μαρτυροῦντος (2), Πνεῦμα δ' ἐν ὀφθαλμοῖς περιστερᾶς ἐν εἴδει καταβαῖνον ἰδών (3), καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον τῆς Τριάδος ὅλης οὕτω φανερωθείσης αὐτῷ, εἰ μὲν βούλει, εἰς βάπτισιν, ὁ ἐμὸς λόγος, εἰ δ' οὖν, εἰς ἔλλαμψιν· ἧς δὴ παντουργοῦ Τριάδος καὶ τὸ πᾶν ἐστι τῆς τοῦ βαπτίσματος χάριτος, τὸ πᾶν ἐστι καὶ τὸ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἐς αὐτὴν βεβαπτισμένων, καὶ τὴν ὁμολογίαν ἀσφαλῆ καὶ ἀκραιφνῆ φυλαττόντων, μηδέν τι τοῦ ὀρθοῦ παρενηνεγμένην, μηδὲ ταράττον μηδὲ συγχέον μηδὲν ἔχουσαν, καὶ τὸ στερρὸν αὐτῆς σαλεῦον καὶ περιτρέπον αὐτήν. A tangens, Patrem vero desursum audiens testificantem, Spiritum autem oculis sub columbæ specie descendentem videns; et hoc modo tota Trinitate ipsi se manifestante, sive in ablutionem velis, sive in illuminationem. Cujus omnipotentis Trinitatis est omnis baptismatis gratia, et omnis nostrum qui in ipsa baptizati sumus salus, et fidelem ac puram servamus confessionem, nihil a recto aberrantem, neque quidquam confusionis aut impuritatis habentem, et quod ipsius firmitatem agitare aut labefactare valeat.

(1) Ipse Joannes Baptista ad Jesum verba faciens in Evangelio Matthæi III, 14 : Ἐγὼ χρείαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, καὶ σὺ ἔρχῃ πρός με;

(2) Matth. III, 17 : Καὶ ἰδοὺ φωνὴ ἐκ τῶν οὐρανῶν, λέγουσα· οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. Cf. Marc. I, 11 ; Luc. III, 22.

(3) Matth. III, 16 ; Marc. I, 10 ; Luc. III, 22 ; Joann. I, 32.

ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΤΟΥ ΧΟΥΜΝΟΥ

ΔΙΑΘΗΚΗ

ΚΑΙ ΠΡΟ ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΗΣ ΩΣ ΕΠ' ΑΥΤΗ ΤΗΤΕΛΕΥΤΗ ΤΗ ΔΙΑΘΗΚΗ ΜΙΚΤΟΣ ΣΥΝΤΑΚΤΗΡΙΟΣ.*

Σπουδάζει δὲ πρῶτον δεῖξαι ὅτι κρεῖττον καὶ λυσιτελέστερον ἐν ὑγείᾳ σταθερᾷ καθεστῶτας διατίθεσθαι, ἢ νόσον ἀναμένειν λύουσαν, καὶ ἡμέραν ἐσχάτην χωρίζουσαν τῆς ζωῆς. Ὁποίας δ' ὁ λόγος ἔτυχεν οἰκονομίας, ἀριζούσης ἐντέχνως καὶ κατὰ καιρὸν ἑκάστῳ τὸ πρόσφορον, ὡς μήτε τι τῶν δεόντων εἰρῆσθαι δόξαι παραλειφθῆναι, μήτε τὸ ἐξ ἀνάγκης ταπεινὸν παρεμπίπτον, καὶ ὃ μὴ ἔστι φυγεῖν, ὑπεκλύειν καὶ πάνυ τι χαυνοῦσθαι καὶ χαλᾶν τὸν τόνον ποιεῖν, εἰδεῖεν ἂν οἱ τὸν λόγον ἐπιμελῶς μετιόντες.

NICEPHORI CHUMNI

TESTAMENTUM

ET ANTE MORTEM, TANQUAM IN IPSA MORTE TESTAMENTO MIXTUS SERMO VALEDICTORIUS.

Ostendit primo melius esse ac utilius in firma sanitate testamenta componere quam labantem, exspectare et ultimam vitæ diem. Quanta autem prudentia sit oratio, perite accommodans et opportune unicuique, quod convenit, ita ut nihil eorum quæ dicenda sunt, omittatur, neque ex necessitate orta debilitas, quæ vitari nequit, dissolvat aut infirmet aut relaxet sonum, animadvertent quicunque orationem hanc attente adibunt.

Ἔθος τοῦτο σχεδὸν τοῖς πᾶσιν, ἢ τοῖς γε πλείστοις, ἐπὶ τὰ τελευταῖα τοῦ βίου καὶ τὴν τούτου κατάλυσιν ἀφικνουμένοις, περὶ διαιρέσεις τῶν ὑπαρχόντων καὶ μερισμοὺς, καὶ οἷς ἂν βούλοιντο κλήρους προσγενησομένους, τὴν σπουδὴν ἔχειν, καί γε τὴν ψυχὴν αὐτὴν, πρὸς τὴν ἔξοδον ἐπειγομένην, ἐθέλειν B Solent fere omnes, aut saltem plerique, in vitæ exitu et appropinquante dissolutione, de dividendis bonis et distribuendis, quibus voluerint hæredibus, curam agere, et animam ipsam, jam ad exitum impulsam, rursum ad sollicitudines ac labores, qui ipsam minime decent convertere. Mihi quidem

* E codice 2105, p. 245, 2.

mirum videtur, si homo, in ipsa ultima die constitutus, non jam omnes rebus terrestribus adhærentes cogitationes rejecerit, sed, adhuc, de propriorum bonorum cogitationibus, imo vero de bonis ipsis sollicitus sit, convertatque se ad ea quæ mundana sunt, dum ad alia jam vocatur, nesciens in quænam, utrum in jucunda, an in tristia, et quæ in æternum protenduntur; neque ad illud tantum et constanter aspiciat, quo, anima soluta a corpore, ab ducentibus transmittenda est, nesciens quisnam ipsam accepturus sit locus, utrum supplicii an quietis? Hanc porro doctrinam et disciplinam habemus, ut præsentem vitam, mortis meditationem faciamus, quæ bene futurum sæculum nobis præparabit et commode nos huic adaptabit. Et beati qui his hortationibus totam mentem adhibentes, totam vitam iis submittere, cum iisque vivere conantur.

Quando autem quis eas in oblivione posuerit, mortemque ipsam tanquam vitæ hujus rerum meditationem fecerit, his adhortationibus contradicens, me, ut dicebam, ille in stupefactionem injicit, cum hoc modo ultimis diebus et in ipso fine utatur. Etenim si velis, dum jam te pungit mors, testamenta conficere, aliunde vero non sustines a bonis decidere, quidni omne vitæ tempus mortis tempus reputes, et priusquam vere finis adveniat, ad ipsum respiciens, scribas?

Etenim res ita se habet: cum nati simus mortales, una nobiscum gignitur quæ vitam dissolvit corruptio et fluxus. Et sane nobis in viam et vitæ cursum incidentibus non modo licet ab initio constanter animadvertere quem ad finem requiescere debeamus, sed jam in his quæ prætereunt, aspicere possumus adjunctam corruptionem. Vita enim nostra tanquam in vestigiis tota incedit, et mors accurrens ac comitans id quod vita transacta reliquit, id statim accipit comprehenditque, et omnibus vitæ partibus fluentibus transeuntibusque occidimur, quæque jam morti adjiciuntur. Ita ut, si mors te in timorem injiciens, ultima die te testamentum conficere cogit, quidni et hodie, illa regnante (et quanta possideat, omnino vides), testamenta scribis, corpus quidem validum habens, mente vero nondum violento morbo turbata, neque ea cogitatione cum formidine agitatus, quod nempe jam moreris.

ποιεῖσθαι (1). Καὶ μακάριοί γε οἱ ταύτῃ νουνεχῶς τείαν ὅλην σπουδάσαντες ὑποθέσθαι τῇ παραινέσει,

Ὅταν δέ τις μὴ μόνον ταύτης κατωλιγωρηκὼς φανείη, ἀλλὰ καὶ τὸν θάνατον μελέτην ὡσανεὶ τιθῆται (3) τῶν ἐν βίῳ πραγμάτων, πρὸς τοὐναντίον παντελῶς τοῦ παραγγέλματος ἥκων, ἔμοιγε, ὅπερ ἔφην, οὐ πόρρω θαύματος ὁ τοιοῦτος, τοῦτον δὴ τὸν τρόπον τοῖς ὑστάτοις καὶ τῇ τελευτῇ κεχρημένος. Καὶ γὰρ, εἰ βούλει, νύττοντός σε τοῦ θανάτου, γράφειν διαθήκας, ἄλλως δ' οὐκ ἀνέχῃ δοκεῖν ἐκπίπτειν τῶν προσόντων, τί μὴ καὶ πάντα τὸν ζωῆς χρόνον θανάτου χρόνον γε λογίζῃ, καὶ, πρὶν ἢ καθαρῶς τὸ τέλος ἀφικέσθαι, πρὸς αὐτὸ γράφεις βλέπων;

Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· θνητοῖς ἡμῖν γε γεννωμένοις συναποτίκτεταί πως καὶ ἡ τὴν ζωὴν αὐτὴν λύουσα φθορὰ καὶ ῥεῦσις. Καί γε παρὰ τὴν ὁδὸν ἐμπεσοῦσι καὶ τὸν δρόμον τοῦ βίου μὴ μόνον ἔστιν ἡμῖν ἐξ ἀρχῆς ἀπταίστως ἐνορᾶν πρὸς ὃ δὴ καὶ καταπαύσομεν τέλος, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐν τοῖς καθ' ὥραν ζῶμεν, ἐν τούτοις ἔστι συνορᾶν καὶ τὴν φθορὰν εὐθὺς παρεζευγμένην· ὡς γὰρ ἐν ἴχνεσί τισι βαινούσης τῆς ζωῆς ἡμῶν ἁπάσης καὶ τοῦ θανάτου παραθέοντος καὶ συμπαρομαρτοῦντος, ὅπερ ἐκείνη παρῆκε διαβᾶσα, τοῦτ' εὐθὺς αὐτὸς μεταδεξάμενος ὀφέλει, καὶ νενεκρώμεθα λοιπὸν πᾶσι τοῖς τῆς ζωῆς μέρεσι ῥέουσι καὶ παρερχομένοις, καί γε τῷ θανάτῳ προσγιγνομένοις. Ὥστ', εἴπερ ὁ θάνατός σε δεδιττόμενος ἐπὶ τῆς τελευταίας βιάζεται διαθηκῶν μεμνῆσθαι, τί μὴ καὶ τὴν σήμερον, ἐνδυναστεύοντος τούτου (καὶ βλέπεις πάντως ὁπόσον ἐγκαταλαμβάνῃ), γράφεις τὰς διαθήκας, ἐῤῥωμένως μὲν ἔχων τοῦ σώματος, μή πω δὲ τὸν νοῦν διεφθαρμένος ἐκ κραταιᾶς κατασεισάσης νόσου, μηδὲ τὴν διάνοιαν οὐμενοῦν ὑπὸ δέους ἔχων ὅτι θνήσκεις τεθορυβημένην;

(1) Nobilis est Ciceronis locus Tusc. 1, 30: « Tota philosophorum vita, ut sit idem (Plato), commentatio mortis est. » Vide Wyttenb. ad Phædon. p. 207, et in Philom. t. III, p. 96. Joannes Climac. p. 145: Καὶ θαῦμα ὄντως, πῶς καὶ Ἕλληνές τι τοιοῦτον ἐφθέγξαντο, ἐπεὶ καὶ φιλοσοφίαν, τοῦτο εἶναι ὁρίζονται, μελέτην θανάτου. Seneca Epist. 26: « Meditare mortem. » Adde Diogenem Epist. 10 init. in Notit. Mss. t. X.

(2) Codex sic; sed olim fuit προσαχόντες. Conf. not. 9, col. 1386.

(3) Relinquo ὅταν φανείη καὶ τιθῆται, cum videantur sic ab auctore ipso, non a librario, relicta.

Οἷον γὰρ δὴ καὶ τοῦτο, ὅταν πυρετὸς λάβρος (1) ἀναφλεχθεὶς ἐκτήκῃ, κρείττω καὶ ἰατρῶν τέχνης καὶ πάσης ἄλλης μηχανῆς τὴν ἀκμὴν ἔχων, καὶ τὴν φθορὰν καὶ λύσιν κατεργαζόμενος· εὐτόνως, καί γε τὸν δεσμὸν παραλύων τὸν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἢ ὅταν ῥῖγος ἐπεισφρῆσαν τὸν ὅλον συγκλονῇ σωματικὸν ὄγκον, καὶ τὰ τούτου πέρατα καταλαμβάνῃ νεκροποιὸν ψῦχος, τοῦ ζωτικοῦ πνεύματος συστελλομένου καὶ βίᾳ περὶ τὴν καρδίαν ἀναχωροῦντος, εἶτα προσιών τις διαλέγηται περὶ γραμμάτων τὴν οὐσίαν καταμεριζόντων καὶ ἀποταττόντων κλήρους τοῖς ἔτι τῷ βίῳ περιεσομένοις, καὶ ὁ μὲν ταῦτα συμβουλεύῃ, ὁ δὲ, πρὸς τὴν ἀκοὴν εὐθὺς παταχθεὶς δεινῶς τὴν καρδίαν, ἑαυτὸν τῆς μακρᾶς πλάνης καὶ τῆς πολλῆς ἐκείνης ματαιότητος ταλανίζῃ, ὑφ' ἧς ἠγνόει τὸν πάντα τῆς ζωῆς χρόνον κατειλημμένος, καὶ διελέγχῃ δὴ τότε τὸ παρεστὼς αἴφνης τῆς ἀπλανοῦς συναισθήσεως τοὺς μόχθους ἐκείνους καὶ πᾶσαν αὐτῷ τὴν προτέραν σπουδὴν εἰκῇ καὶ μάτην ἐκπεπονῆσθαι καὶ πρὸς οὐδὲν ὄφελος ἀπαντῆσαι; ὅταν γοῦν ταῦτα, καὶ τοιούτοις ἐνασχολουμένῳ τῷδε τοῖς λογισμοῖς προσεπιτιθῶνται καὶ τῶν γνησίων εἰσὶν οἱ καὶ τῶν ξένων, οἱ, χρέος ὥσπερ αὐτοῖς ἀνάγκης ἐξ ἁπάσης ἐπωφλημένον, χρήματα ἐκείνου καὶ πράγματα διαλαβεῖν ἐκζητοῦντες, καί γε βιαζόμενοι συμμερίσασθαι τὰς κτήσεις, οἷον δὴ καὶ τοῦτο; Ὁ μὲν γὰρ διαιρεῖ κατὰ τὴν οἰκείαν, οὐ μὴν δὲ κατὰ τὴν ἐκείνων ἑκάστου βούλησιν, οὐδέ γε κατὰ τὴν ἄπληστον ἕφεσιν· καὶ αὐτοὶ λοιπὸν δυσανασχετοῦντες ἀποστρέφονται τὴν χάριν, ὁ μὲν πλέον εἰσπράττων ἢ ὅσον ἐκεῖνος ἐκὼν εἶναι δίδωσιν, ὁ δὲ τὴν ἴσην μοῖραν δυσχεραίνων καὶ μὴ πάνυ τι καταδεδεγμένος· ἔστιν ὃς καὶ τὸ νεμηθὲν ὅλον ἀπείπατο τελέως, καὶ ἡ πρόφασις εὐπρεπὴς καὶ τὸ δικαίωμα γενναῖον· « πολλῷ γὰρ πλεῖον, » φησὶ, « νομίσας, βεβαίαις ἐν ἐλπίσιν ἐθάρρουν· » οὐ μὴν ἀλλὰ, καὶ τοῦ καιροῦ καλοῦντος πρὸς οἰμωγὰς καὶ θρήνους, οἱ δὲ, γνωμης ἀπλησταίᾳ, δάκρυα πάντα καὶ τὸ πενθεῖν παρωσάμενοι, ἐς μάχας πολλάκις καὶ πρὸς ἀλλήλους χωροῦσι, τὸν τοῦ πάθους καιρὸν ἔριδος ὠσανεὶ καιρὸν καὶ πολέμου τιθέντες.

Quidnam patieris quando te adurens febris consumet, medicorum arte et alia quavis validior, ac violenter corruptionem dissolutionemque operabitur, solvetque animæ et corporis vinculum; aut quando frigus sensim procedens omnem agitabit corporis molem, extremasque partes occupabit ubicumque mortem ferens; quando vivificans spiritus coercebitur et in cor tandem recedet, ac deinde aliquis accedens, tecum aget de codicillis bona tua dividentibus hæreditatesque tuas iis qui supererunt assignantibus, tuque, statim ac audieris corde vehementer turbatus, teipsum a longo errore et perpetua illa vanitate avertes, qua tota vita deceptus es nesciens, convincerisque statim certo intellectu omnes illos labores omnemque priorem curam vane impensam fuisse nec quidquam utile habuisse? Quando hæc igitur agi cœperint, et quando illi talibus occupato supervenient vel extranei, qui tanquam ex necessitate debitas illius res ac divitias comprehendere nitantur, propriaque ipsius bona sibi ipsis distribuere cogant, quid inde evenit? Hic enim dividit pro sua voluntate, non juxta uniuscujusque eorum beneplacitum, neque juxta inexpletam cupiditatem. Et illi indignantes gratiam renuunt, alius quidem plura exspectans quam quæ ille volens ac libens tradit; alius vero æqualem tantum sibi partem donari non fert, nec seipsum non plus accipere. Est qui totum quod ipsi concessum est rejiciat, prætextumque decentem jusque generosum adhibeat: « Multo majora, inquit, exspectabam, et firma spe nitebar. » Sed tamen, dum tempus ad lamenta ac gemitus invitat, alii eo quod non iis pro mente successerit in pugnas sæpius abeunt, lacrymas doloremque omittentes, doloris tempus, belli ac litium tempus designantes.

Καὶ τὰ ἐντεῦθεν τίνα; Ὁ, τρόπον ὃν ἔφημεν, κατηπειγμένος πρὸς τὴν ἐκδημίαν, τὰ μὲν ταῖς ἐκείνων χαυνωθεὶς καὶ μαλακισθεὶς, ἅμα δὲ καὶ καθυφεὶς λογομαχίαις, τὰ δὲ βουλόμενος ἑαυτὸν ἀπαλλάξαι, ἀπαλλαττόμενον ἤδη τοῦ βίου, καὶ τῆς ἐκτόπου ταύτης ἐπηρείας καὶ περὶ αὐτόν τε καὶ τὸ δίκαιον ἀγνωμοσύνης, ἀφεὶς τὰ κατὰ γνώμην ἐν διαθήκαις γράφειν, γράφει τὰ τῆς τυραννίδος. Εἶτα τὰ γράμματα τελευταίαν φασὶ βούλησιν καὶ ἀκίνητόν τινα διαθήκην, καὶ ὡς ἔξεστιν οὐδενὶ ἀθετεῖν καὶ παραποιεῖν· καὶ τοιαῦτα οἱ βιασάμενοι ἰσχυρὰ καὶ γενναῖα τοῖς ἀπροαιρέτοις καὶ κατηναγκασμένοις ἐπιψηφίζονται.

Et quæ postea sequuntur? Qui, quo modo diximus, ad mortem ita adductus est, eorum quidem vanis sermonibus debilitatus ac mollitus et subactus, seipsum jam vita liberatum, volens quoque liberare ab insana hac insolentia, non in testamentis pro libitu disponit, sed juxta meram tyrannidem. Deinde codicilli ultimam dicunt voluntatem et immobile quoddam testamentum, et tale ut nemini liceat illud avertere et contemnere. Talia igitur jusserunt fieri, et valida ac rata decernunt quæ non voluntarie, sed coacte facta sunt.

Ἀλλ' οὐκ ἐγὼ οὕτως· ἀλλ', ὅπερ ἐκ παντὸς τρόπου δοκιμάσας ἐν τοῖς τοιούτοις ἄριστον ἔγνων, τοῦτ' ἤδη καὶ ἐπὶ τοῖς ἐμαυτοῦ πράξω. Τὸ δέ ἐστι (2);

Non ita ego. Quod omnimodo optimum esse in talibus expertus sum, id jam in propriis faciam. Quid autem illud est?

Νῦν, ὅτε νόσου μηδὲν ἐνοχλεῖ, νῦν, ὅτε μὴ κατα-

Nunc, cum nullus me impedit morbus, cum non

(1) Cod. λαῦρος.
(2) Sic codex. Forsan Τί δέ ἐστι; τόδε δέ ἐστι τί;

In lecto solutus recumbo, neque de vita non modo incertum est num hujus futura sit crastina dies, sed jam et de hodierna differunt inter se medici et pugnant, dum alii spiritum usque ad vesperam iturum esse contendunt, alii vero circa sextam aut nonam aut quam aliam ex arte aut ignorantia statuerunt horam, dissolvendam esse animam dicunt et a corpore erupturam ; cum nihil veri aut manifesti ipsis dicentibus et affirmantibus apparet, neque rursum interrogantibus ; sed cum totum corpus valet, valetque ratio propria operari et recte discernere ; nunc cum nemo me turbat aut agitat, statui testamentum meum conficere, et confectum est, nihil coacti aut inconsulti continens.

Et optimum est illud omnino et universis apud omnes judices sententiis, et quantum mihi quidem videtur, apud reliquos etiam homines. Omnes enim leges et legislatores id ante omnia, ut ita dicam, examini subjiciunt, et quam maximam rei hujus rationem habent, testamenta fuisse confecta, dum testatoris mens in sanitate, tanquam in solido fundamento, stabilita erat. Ac bene quidem id curaverunt legiferi et judices, quippe quod justissimum omnium sit. Ut e contrario impium prorsus est, si quis aliquid econtra violenti adhibeat.

Si igitur hæc ita se habent (ac prorsus ita se habent), quandonam magis decet examinantes fidem scriptis adhibere firmam, neque dubitare, quam cum ambulanti ac valenti et vim habenti quidquid agendum sit, agenti, ac toti in se et in suis cogitationibus bene disposito, quæ ipsi visa sunt, composita fuere ? Et sane qui in extremis testamenta curant conficiuntque, illud et curant ante alia quam maxime ostendere eum nempe validum fuisse cum testamenta confecit, etsi revera mente ac lingua defecerit ; quasi nihil omnino prætendentibus testamenta auxiliarentur, si quid ejusmodi defuerit.

Habe igitur et hæc circa ea : et animadverte mentem et linguam valentis, et ægrotantis, robusti, et membris deficientis, vigore dissoluto. Examina et cogitationem minime impeditam et circa proprios motus liberam neque ullo morbo agitatam et perversam, et ægrotationis pondere ac torpore vinctam : et adhuc quam maximo timore laborantem animam et valde turbatam, jam se dissolvi sentientem, et a sensibus recedentem organaque relinquentem, vix voce respirantem ac loquentem, et, si minus obscure et interruptis verbis, sed prorsus invitam et coactam. Hæc itaque animadverte : et nisi velis veritate offendi, vim tribue iis quæ manifeste ex entibus revera et apparentibus stabiliuntur ; et omnes, tu sane legislator et recto utens

A λύων ἐπὶ κλίνης εἰμὶ, μηδὲ περὶ ζωῆς, μὴ μόνον ἀμφίβολος ἡ αὔριον εἰ ταύτης ἔσται, ἀλλ' ἤδη καὶ περὶ τῆς σήμερον, ἰατροὶ διαφέρονται καὶ ζυγομαχοῦσιν, οἱ μὲν δὴ καὶ πρὸς ἑσπέραν ἥξειν καὶ ἀρκέσειν τὰς ἀναπνοὰς φιλονεικοῦντες, οἱ δὲ περὶ ἕκτην ἢ ἐννάτην, ἤ ἥντινα ἐκ τῆς τέχνης ἢ τῆς ἀμαθίας κατεσκόπησαν, ὥραν λυθῆναί φασι τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος ἀπορράγεῖσαν, γνωστὸν δ' οὐδὲν ἐπὶ τοῦ ὄντος οὐδὲ δῆλον οὔτ' αὐτοῖς τοῖς λέγουσι καὶ λίαν ἰσχυριζομένοις, οὔτ' αὖ τοῖς πυνθανομένοις · ἀλλ' εὐεκτεῖ μὲν ὅλον τὸ σῶμα, κύριοι δ' οἱ λογισμοὶ ὁρᾷν τὸ ἑαυτῶν καὶ ὀρθῶς κρίνειν · νῦν, ὅτε ταῦτα, μηδενὸς ὄντος τοῦ ταράττοντος καὶ θορυβοῦντος, δεῖν ἔγνων ἀπειργάσθαι μοι τὴν διαθήκην (καὶ ἀπείργασται), μηδὲν βίαιον τῇ ψυχῇ μηδ' ἀβούλητον ἔχουσαν.

B Καὶ κράτιστόν γε τοῦτο πάντως καὶ παρὰ κριταῖς πᾶσι ψήφοις ἁπάσαις, καὶ παρ' ἀνθρώποις, ἔμοιγε δοκεῖν, τοῖς λοιποῖς ἅπασιν. Αὐτίκα γὰρ καὶ νόμοι πάντες καὶ νομοθέται τοῦθ', ὡς ἔπος εἰπεῖν, πρὸ παντὸς ἄλλου διασκοποῦνται, περὶ τούτου καὶ τὸν ὅλον ποιοῦνται λόγον, ἐπ' ἀκραιφνοῦς τινος τῆς τοῦ συντάττοντος γνώμης, ὡς ἐπ' ἀσφαλοῦς τινος, ἱδρῦσθαι τὰ διατάγματα. Καὶ καλῶς γε τοῦτο σὺν τοῖς νομοθέταις καὶ τοῖς δικασταῖς διεσπούδασται, ἅτε δὴ καὶ δίκαιον ὂν παντὸς μᾶλλον · ὡς τοὐναντίον παντελῶς ἀνόσιον, εἴ τι δηλονότι παρὰ τοῦτο κραταιοῦν τις βιάζεται.

C Εἰ γοῦν τοῦθ' οὕτως ἔχει (ἔχει δὲ πάντως), πότε μᾶλλον εἰκός ἐστι τοῖς ἐξετάζουσι περὶ τῶν γεγραμμένων βεβαίας ἀφίχθαι τὰς πίστεις, καὶ μηδαμῶς αὐτοὺς ἀμφιβάλλειν, ἢ ὅταν ὑγιαίνοντι καὶ βαδίζοντι, καὶ μετ' ἰσχύος σύμπαν τὸ πρακτέον καθιστᾷν ἔχοντι, καὶ ὅλῳ γε τῷ διατιθεμένῳ ἑαυτοῦ καὶ τῶν λογισμῶν ὄντι, τάττηται τὰ δεδογμένα. Καὶ μὴν οἱ ἐν τοῖς τελευταίοις σπουδασταὶ καὶ συγγραφεῖς τῶν συνταγμάτων, τοῦτο καὶ σπουδάζουσι μᾶλλον πρὸ τῶν ἄλλων δεικνύναι, ἐῤῥωμένως ἔχοντα τὸν καταλύοντα νοὸς καὶ γλώττης ἴσχειν πρὸς τὰς διαθήκας, ὡς τοῦ γέ τινος τούτων αὐτὰς ἀπολελεῖφθαι μηδὲν εἶναι ποιοῦντος τοῖς προϊσχομένοις ἥκιστα εἰς συμμαχίαν.

D Ἔχε (1) δὴ τοίνυν περὶ ταῦτα καὶ σὺ, καὶ σκόπει νοῦν καὶ γλῶτταν ὑγιαίνοντος· τὸ ὅλον, καὶ κατανοοῦντος, εὐρωστοῦντος, καὶ τὰ μέλη διαπεπτωκότος, τοῦ ψυχικοῦ τόνου παραλελυμένου. Σκόπει μοι καὶ διάνοιαν ἀκώλυτον παντάπασι καὶ ἐλευθέραν περὶ τὰς ἰδίας κινήσεις, μηδὲν ὑπ' οὐδενὸς πάθους μηδαμῶς σαλευομένην καὶ περιτρεπομένην, καὶ νόσου πεπεδημένην βαρύτητι καὶ νάρκῃ. Ἔτι δὲ καὶ τὴν ὑπὸ δέους ὅτι πλείστου ἀγωνιῶσαν σκόπει ψυχὴν καὶ μάλα τι τεθορυβημένην, αἰσθομένην ἤδη τῆς λύσεως, καὶ τῶν μὲν αἰσθητηρίων ἀναχωροῦσαν καὶ ἀπορῥηγνυμένην ὀργάνων, τοῖς δὲ φωνητικοῖς ὀλίγον ἐμπνέουσαν καὶ ἐνεχοῦσαν, καὶ, εἰ μὴ τὸ πλέον ἄσημον καὶ παρακεκομμένον, ἀλλ' οὖν τὸ ὅλον ἀποτρόπαιον καὶ κατηναγκασμένον. Σκόπει δὴ

(1) Quem compellet nescio ; ex sequentibus imperatorem adloqui suspicari quis poterit.

ταῦτα· καὶ, εἴ γε μὴ βούλει λυμαίνεσθαι ταῖς ἀληθείαις, δὸς τὸ κράτος τοῖς καὶ προδήλως ἐκ τῶν ὄντων καὶ φαινομένων κρατιστουμένοις, καὶ πάντας, ὅ γε δίκαιος σὺ νομοθέτης καὶ τῶν ὀρθῶν μεταποιούμενος ψήφων, τάττε ἰσχυροὺς ὄντας καὶ ἀκμαίους ἐν ῥώμῃ σώματος καὶ ὑγείαις, ἀλλὰ μὴ καταπαλαιούσαις νόσοις καὶ παραλυούσαις τοῦ ζῆν ἀγωνιῶντας καὶ κατατεινομένους, διαθηκῶν μεμνῆσθαι. Καὶ ἅμα δικασταῖς ἐνδίκως ἐπίτρεπε τοῖς τοιούτοις μᾶλλον τῶν διαταγμάτων προσανέχειν καὶ ὅλου; ἑαυτοὺς ἐπινέμειν, τῶν ἑτέρως γιγνομένων μὴ τὸν ἴσον λόγον ἥκιστα πεποιημένους. Ταῦτα δὴ νομοθέτει, καλῶς ἐπεσκεμμένος, καὶ τοῦ δικαίου μὴ μόνον, ἀλλά τι καὶ τοῦ συμφέροντος τῷ τε κληροδοτοῦντι καὶ τοῖς κληρονομοῦσιν. ὡς εἰκὸς, προμηθούμενος.

judicio, jube validos et corpore ac sanitate robustos, non vero frangentibus ac dissolventibus morbis laborantes et agitatos, testamenta conficere. Ac simul judicibus juste præcipe ut talibus testamentis præsertim adhæreant ac se totos impendant, minime rationem eamdem eorum quæ aliter fiunt, habentes. Hanc legem feras, bene consulens, et non modo justitiam, sed et utilitatem intendens tum testatoris, tum hæredum ipsorum.

Πῶς τοῦ συμφέροντος; πρῶτον μὲν ὅτι κατ' ἐξουσίαν πᾶσαν, ὅπερ ἔφην, μηδὲν ἐκείνος βιασθείς, μηδ' ὑπ' οὐδενὸς ἔχων σπαρασσομένην τὴν καρδίαν, ἀλλ' ἀνέτως πράττων καὶ ἐλευθέρως τὰ δεδογμένα, οἶδε καὶ διαιρεῖν καὶ πρυτανεύειν προσηκόντως καὶ ὡς αὐτῷ συνοίσει καὶ ζῶντι καὶ ἀποιχομένῳ· ἔπειθ' ὅτι καὶ οἱ τὰς μερίδας λαγχάνοντες οὐδὲν αὐτῷ προσκόψουσιν, οὐδ' ἐπαχθεῖς τινες ἔσονται καὶ βαρεῖς, συνεπιτιθέμενοι μετὰ τῆς νόσου, καί γε τὸν τῆς περιστάσεως καιρὸν πρὸς τὴν πλεονεξίαν καὶ κακὴν ἐπιθυμίαν προσλαμβάνοντες σύμμαχον, ἀλλὰ στέρξουσι τοῖς νεμηθεῖσι, σαφῶς εἰδότες ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ὀμενοῦν ἔσται πλέον βιασαμένοις, ἅμα δὲ καὶ δεδιότες μὴ τοῦ παντὸς ἐκστήσονται διαπεσόντες, ἀχαριστίαν ἐπὶ τοῖς δωρεὰν ἥκουσι καταγνωσθέντες. Ἔξεστι γὰρ εὐθὺς καὶ ἐπιδιατάττεσθαι καὶ τῆς διαθήκης παντελῶς τοὺς ἀγνώμονας ἐξορίζειν, τοῖς δ' εὐγνωμονοῦσιν ἀμεταχίνητον ποιεῖν ἑστάναι τὴν χάριν· οἷς καὶ συνήνεγκε πάντως, χωρὶς ἔριδος ἁπάσης καὶ φιλονεικίας καὶ τῆς ἐπὶ δικαστήρια καὶ δικαστὰς ἕλξεως, ἀπειληφόσιν ἐν τῇ προθεσμίᾳ τοὺς κλήρους, πολλῷ μὲν πρότερον ἀπονενεμημένους, τότε δ', ὡς ἔδοξε τῷ διελόντι, σφίσιν αὐτοῖς εἰσποιηθέντας.

Quomodo utilitati consules? Quia omnino libere, ut dicebam, neque coactus, neque ullo modo agitatum cor ferens, sed libenter ac libere, quæ ipsi bona videntur faciens, scit et dividere et procurare convenienter, quidquid utile erit tum viventi, tum defuncto; deinde quia qui partes obtinuerint, neque in ipsum infenso animo erunt, neque ei importuni et molesti, una cum morbo eum prementes, et ipsum calamitatis tempus cupiditatis et malæ ambitionis auxiliarium adhibentes; sed contributis contenti erunt, bene scientes nihil sibi ipsis amplius futurum, si vim adhibeant, simul vero metuentes ne ab omnibus destituantur, si ingratos se pro gratuito donatis ostendant. Licet enim statim aliud testamentum conficere, et ex eo omnino ingratos excludere, gratis vero immobilem statuere donationem; quibus et contulit omnino absque lite ac controversia et ante tribunalia ac ad judices citatione, præstituto die hæreditatem accipientibus, multo ante distributam, tunc, ut distributori placuit, eas suas fecisse.

Καὶ τοίνυν δόξαν μεγαλοψυχίας, ἅμα δὲ καὶ φιλοτιμίας καὶ τῆς περὶ τὸ παρέχειν ἐλευθερίας, πότε μᾶλλον δικαίως ἀποίσεταί τις, ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ὧν ἀπολαύειν ἔχει δοκῶν ἀπονέμειν, ἢ τῶν ἀλλοτρίων μεταδιδούς, καὶ ὧν ἄκων ἐκπίπτειν νενόμισται καθάπαξ. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς τελευταίοις μηδὲν τῶν ἰδίων ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ φέρειν, πάντων δ' ἀπωσμένος, καὶ τοσοῦτον δυνάμενος αὐτῶν συμμετέχειν ὅσον καὶ τῶν μηδέποτε προσγεγενημένων, κἂν πάντα προοῖτο τοῖς βουλομένοις, οὐδὲν μᾶλλον οἰκεῖα δοκεῖ ἢ νόθα καταχαρίζεσθαι· ἃ γὰρ μὴ δεδύνηται κατέχειν, μεθῆκε. Καὶ γοῦν οὐδ' ἔτι τότε οὐδέ γε τοῖς ἐμπαθεστάτοις πρὸς οὐδὲν τῶν παρόντων οὐδεμία προσπάθεια· πῶς γάρ; οἷς ἤδη μὴ μόνον κτημάτων καὶ πραγμάτων, ἀλλά τι καὶ τοῦ σώματος λύσις καὶ ἀπόθεσις γίγνεται. Διὰ τοῦτο καὶ οὐδὲ θερμοί τινές εἰσιν οἱ τῶν ἐκείνου μεταλαγχάνοντες ὁμολογεῖν αὐτῷ καὶ πάνυ τι τὴν χάριν ἀπομνημονεύειν· ἀλλ' ἀμβλυτέραν ὡσανεὶ πρὸς τοῦτο δείκνυνται τὴν γνώμην, ἐφ' οἷς αὐτοῖς ἐκεῖνος ὑγιαίνων καὶ τρυφῶν μηδ' ἔβαλεν εἰς νοῦν, μηδ' ὅσον ἐν γραφαῖς, τῶν προσόντων μηδ' ὁποσονοῦν ἀπονεῖμαι.

Atque igitur magnanimitatis et honoris et in dando liberalitatis opinionem sibi acquiret justius, si ex eis quæ ipsi liberum est dare et quibus frui potest, dare videtur, quam si ipsi jam externa et e quibus excidere invite creditur. Etenim in extremis nihil proprii secum ferre valens, omnibusque denudatus, eaque distribuendi capax quasi nunquam ad se pertinuissent, etsi omnia cupientibus cederet, non magis propria donare videtur, quam aliena; quæ enim jam non valet continere, dimisit. Nec enim tunc vel generosissimis remanet ullus ad præsentium quodlibet affectus. Quomodo enim remaneret? Quibus jam non modo divitiarum ac opum, sed et corporis dissolutio fit et depositio. Idcirco non ardent qui bona ejus percipiunt, illi gratias agere ejusque meminisse; sed ad id mollem ostendunt mentem, eo quod ille, cum sanitate frueretur et deliciis, non statuerit, ne scripto quidem, bona sua ipsis distribuere.

Καὶ περὶ ψυχῆς δὲ ἥντινα τότε μνείαν καὶ τῶν δεομένων ποιεῖται βοηθεῖν αὐτῇ δεδυνημένων, νε-

Et de anima, quam nunc eorum, quæ ipsam adjuvare queant, mentionem facit, eam, ut ita

dicam mortuam et inanem facit, neque ullo modo Deo gratam, cum neque lex vetus infirmi aliquid aut emortui in sacrificium adhiberet. Quoniam enim id quod offertur, vitam nunquam cessantem remunerationem habet, quomodo inane offerretur? quomodo et abominandum, ut jam mortis particeps?

Et sane etsi quis plurimi faceret tanquam viventia mortuo dona remanere, neque prorsus corrumpi, eo quod non pro tempore neque quando dignum erat, sed ut ita dicam, morticina facta sint, quoniam iis pro anima tempus adest (ut quibusdam visum, et mihi quoque videtur), cum adhuc mens et corpus robore ac sanitate florent, ad testamenta eundum est, et bona dividenda, et quibus placet, concedenda, eo quod qui in extremis constitutus bona dividit, nullam sibi a nemine honoris aut gratiæ confessionem vindicat. Sed adhuc gratiores facit eos qui in hæreditates veniunt et parvi sunt, quo diutius et longiore tempore noverunt quantum lucri facturi sint per eos qui ante se perceperunt; neque in fine, etsi minus desiderio et cupiditate ferantur aut indigne et ægre sustinent, aut in concedentem indignantur, et pro gratis irati fiunt. Abit vero et emigrat tranquillus qui moritur, quoad illos saltem, neque ab ullo quolibet modo turbatur. Et sane quicumque cum eo conjuncti sunt tali hujus solius temporis ac rei sunt, solisque abeuntis ac defuncti hujus quem amant, meminere, ac de ejus morte dolent, ad illud unum spectantes neque ullius alterius rei rationem habentes neque quidquam aliud cogitantes quod dolorem ac præsentem statum deceret.

Absque dubio quivis eum laudat, qui priusquam finis adveniat, ad illud aspicit, recte sane ac bene dispositus. Laudo et ego et plus quam alii, nec alio modo oportere statui de meis pro voluntate disponere. Et sic dispono.

Igitur id primum omnes scire ac bene scire volumus, et qui nunc meo testamento adsunt, et qui futuro illud tempore legent, nos nihil ex injustitia, quantum in memoriam redit, conscios esse post maturum examen laboremque, bonis nostris addidisse, quæ multa sunt, Dei misericordia ac dono; frequentibus quoque hujus beneficiis, qui nobis cum divina sanctitate imperat. Neque, cum ipsius misericordia plurimum posse visi sumus, nemo est ex iis qui nostræ potestati subjecti sunt, qui violentas aut tyrannicas aut affligentes manus nostras expertus sit, ingemueritque a nobis quidquam mali perpessus. Neque extraneorum cupiditate ac mutatione minores visi sumus. Ideo nihil nos

A χράν τινα ταύτην, ὡς εἰπεῖν, καὶ ἀχερδῆ ποιεῖται. καί γε μὴ παντάπασιν, ἐμοὶ δοκεῖν, Θεῷ κεχαρισμένην, ὅτι μηδ' ὁ πάλαι νόμος ἄῤῥωστον οὐδὲν οὐδ' ἄπνουν (1) ἦγεν εἰς θυσίαν. Ζωῆς γὰρ μή ποτε ληγούσης τὸ προσενηνεγμένον ἀνταλλαγὴν ἔχον, πῶς ἂν ἀχρεῖον καὶ ἀνενεχθείη; πῶς καὶ βδελυκτὸν, νεκρότητος μετέχον;

Ἀμέλει τοι καὶ εἴ τις ποιοῖτο περὶ πλείστου ζώσας ὡσανεὶ καὶ τεθνεῶτι τὰς δωρεὰς αὐτῷ μένειν καὶ μὴ παντάπασί γε διεφθάρθαι, ἅτε δὴ καὶ μὴ κατὰ καιρὸν καὶ ὅτ' εἰκὸς ἦν, θνησιμαίας δ', ὡς εἰπεῖν, γιγνομένας, ἀντὶ ψυχῆς ὄντος τοῖς πράγμασι τοῦ καιροῦ, ὥς τισιν ἔδοξε κἀμοὶ συνδοκεῖ, νοῦς αὐτῷ καὶ σώματος τετονωμένων καὶ ῥώμῃ καὶ ὑγείαις ἀκμαζόντων, ἰτέον πρὸς τὰς διαθήκας, καὶ B διαιρετέον τὰς ὑπάρξεις, καὶ προσαρμοστέον οἷς ἂν αἱροῖτο, ὡς τοῦ γε πρὸς τοῖς ἐσχάτοις ἀφιγμένου τὰς διανομὰς σπουδάζειν ἐμπαρέχειν οὐδεμίαν αὐτῷ παρ' οὐδενὸς ἔχοντος οὔτε φιλοτιμίας οὔτε χάριτος ὁμολογίαν. Ἔτι τε καὶ πλέον εὐγνώμονας ποιεῖ τοὺς εἰς τοὺς κλήρους ἐρχομένους, καὶ μικροὺς αὐτοὺς ὄντας, τὸ πόῤῥωθεν αὐτοῖς προσεθισθῆναι καὶ πλείονι τῷ χρόνῳ, πᾶν ὅσον κερδανοῦσιν ἐκ τῶν προειληφότων ἄνωθεν ἐπεγνωκότας· καὶ οὐδέν εἰσιν ἐπὶ τέλους, κἂν ἔλαττον ἀπυφέρωνται τῆς ὀρέξεως καὶ τῆς ἐπιθυμίας, οὔτε δυσανασχετοῦντες καὶ χαλεπαίνοντες, οὔτ' αὖ νεμεσῶντες τῷ χορηγοῦντι καὶ ἀντ' εὐχαρίστων γιγνόμενοι ὀργίλοι. Ἅπεισι δὲ καὶ ὁ τὴν ἐκδημίαν στελλόμενος ἀτρέμας, τό γε κατὰ τούτους, παρὰ μηδενὸς μηδὲν τεθορυβημένος. Καὶ C τοίνυν πάντες οἱ συνιόντες αὐτοῦ δὴ τούτου μόνου καὶ γίγνονται τοῦ παρόντος καιροῦ καὶ τοῦ πράγματος, καὶ τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ ποθουμένου, καὶ τοῦ γε ἐπ' αὐτὸν πένθους, πρὸς οὐδὲν ἄλλο βλέποντες, μηδὲ περὶ μηδενὸς ἑτέρου ποιούμενοι τὸν λόγον καὶ τὰς στροφὰς τῶν λογισμῶν ὁρωμένους.

Ἀμέλει τοι καὶ πᾶς τις ἐπῄνησε τὸν οὕτω τὰ καθ' ἑαυτὸν, πρὶν τὸ τέλος ἀφικέσθαι, πρὸς τοῦτο πόῤῥωθεν ἀποβλέποντα, εὖ γε καὶ καλῶς διαθέμενον. Ἐπαινῶν δὲ κἀγω καὶ πλέον τῶν ἄλλων, οὐχ ἕτερον ἢ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον δεῖν ἔγνων τὰ κατὰ γνώμην ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς ἐκθέσθαι· καὶ διεκτίθημι.

Καὶ τοίνυν τοῦτο πρῶτον πάντας εἰδέναι καὶ πάνυ τι ὀρθῶς εἰδέναι βουλόμεθα, τούς τε νῦν παρόντας τῷ διατάγματι καὶ τοὺς τῷ χρόνῳ ὕστερον συνεσομένους, ὡς οὐδὲν ἡμεῖς ἐξ ἀδικίας, ὅσον ἐπὶ μνήμης ἥκει, ἑαυτοῖς σύνισμεν πανταχόθεν ἐξετάζουσι καὶ βασανίζουσιν, οὐμενοῦν εἰς προσθήκην ἐπὶ τοῖς προσοῦσιν ἐσπουδακόσι, πολλοῖς αὐτοῖς οὖσιν, οἰκτιρμοῖς Θεοῦ καὶ χορηγίαις, ἔτι δὲ καὶ συχναῖς τισιν εὐποιίαις τοῦ θεοφιλῶς ἡμῶν καὶ ὁσίως κρατοῦντος (2). Οὐδ' ἐπειδὴ καὶ δεδυνῆσθαι ὑπ' αὐτῷ ἐλεοῦντι πλεῖστον ἐδόξαμεν, οὐδένες τῶν ἀνθρώπων τῆς ἡμετέρας χειρὸς καὶ δύναμεως, οὔτε τινὸς βίαιας καὶ τυραννικῆς οὔτ' ἐκθλιβούσης οὐδαμῶς, ἐπειράθησαν, οὐδ' ἐπεστέναξεν οὐδεὶς ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἐαυ-

(1) De conditionibus hostiarum in vetere lege vid. Levit. c. XXII.
(2) Imperatoris, scilicet.

τοῦ, κακῶς ὡς πεπονθὼς ὑφ' ἡμῶν. Οὐδέ γε τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίας οὐδεμιᾶς καὶ μεταποιήσεως ἧττους ἐφάνημεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὀφείλειν οὐδέν φαμεν οὐθ' ἁπλοῦν οὔτε πολλαπλοῦν (1) ἀποδοῦναι, ὡς συκοφαντήσαντες ἢ βίᾳ καὶ πονηρῶς ἀφελόμενοι. Παντὸς γὰρ μᾶλλον τὸ ἀδικεῖν ἐχθρὸν ἡμῖν ὂν διαφερόντως ἐμισήθη, καὶ πᾶν τὸ ἐξ αὐτοῦ ἑδδελύχθη ὡς βλαβερὸν καὶ πολέμιον. Καὶ μὴν καὶ τοῖς ἄλλοις διεγενόμεθα συμβουλεύοντες, οἷς καὶ προσῆκον ἦν ἡμῶν συμβουλευόντων ἀκοῦειν· καὶ συχνοί τινες ἐπὶ τούτοις ἡμῖν λόγοι ἐξεπονήθησαν, προσανέχειν μὲν ἀεὶ δικαιοσύναις, φεύγειν δ' ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἀδικίαν.

A deberedicimus'neqnequidquam aut simplex aut multiplex reddere nobis incumbit, ut sycophantis accidit et iis qui violenter et injuste aliquid abstulerunt. Injustitia enim nobis odio plus quam quodlibet fuit, et quidquid ex ea oritur, abominandum nobis fuit, ut funestum et hostile. Imo et aliis consilia dedimus, quos decebat nos consulentes audire; et frequentes a nobis de iis orationes elaboratæ sunt, hortantes ut justitiam amplectantur, injustitiam vero omnimodo fugiant.

Διὰ τοῦτο καὶ παραιτεῖσθαι νῦν οὐκ οἶδ' ὅτι δεῖ ἢ καὶ περὶ συγγνώμης δεῖσθαι, ἐγνωσμένων δή τινων ἡμῖν ὄντων, τῶν γε πρὸς ἀνθρώπους καὶ κακὰ ἡμῖν μεγάλα σφόδρα βουληθέντας καλῶς ἐξειργασμένων. Συνέβη γὰρ ἐμοὶ παρὰ πολλῶν καὶ τοῦτο μέγα δὴ καὶ μέγιστον ἐπηρείας, χαλεπῷ τινι βληθέντων φθόνῳ, ἐξ οὐδεμιᾶς δ' ἄλλης οὐδαμῶς λόγον ἐχούσης αἰτίας κεκινημένων· ὑπὲρ ὧν καὶ τότ' ἔφην, « Ἴλεως αὐτοῖς εἴης, Κύριε, » καὶ νῦν δέ φημι, « καὶ τῆς ὀργῆς σοῦ μηδαμῶς, τῆς δ' ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἂν δέοιντο χρηστότητος πεῖραν λάβοιεν καὶ φιλανθρωπίας, καὶ μὴ στήσαις αὐτοῖς μήτε ταύτην, μήθ' ἑτέραν ἰσχύσασαν ἐν καρδίαις αὐτῶν, ἁμαρτίαν. »

Quapropter non credo mihi implorandam esse aut orandam veniam, cum nobis succurrant quæ in homines qui malis permagnis nos opprimere voluerunt, bene egerimus. Mihi enim accidit ut multi valde et plurimum nocuerint, dira invidia sollicitati, neque ulla alia rationis aliquid præferente causa impulsi. Pro quibus et tunc dicebam : « Sis iis misericors, Domine, » et nunc dico ; « Nunquam iram tuam experiantur, bonitatem vero illam et misericordiam sentiant, quam in omnes illa indigentes effundis, neque statuas illis aut hoc, aut aliud, quodcunque in cordibus eorum inoleverit, peccatum. »

Τοῖς βασιλεῦσι δ' ἡμῶν, εἰ καὶ μὴ πᾶν ὅσον εἰκὸς ἦν καὶ πρὸς χρέος δίκαιον ἦκον ἀποχρώντως ἀποδεδώκαμεν (οὐδὲ γὰρ ἦν, οὔτ' ἔστι πρὸς τὰς εὐεργεσίας (ὁρᾶτε δ' αὐτὰς ὁπόσαι, καὶ τὰς ὑπερβολὰς ὁρᾶτε τοῦ μεγέθους) τὸ ἱκανὸν ἐκπλῆσαι), ἀλλά γε τὸ πᾶν ὁπόσον οἷόν τε ἦν ἐς πλεῖστον ἐξ ὅλης ψυχῆς, ὅλης καὶ καρδίας καὶ διανοίας, ἀποδεδώκαμεν, καὶ εἰ μὴ τῆς ἀξίας ἐφικνούμενον (τοῦτο γὰρ παντὸς μᾶλλον ἀδύνατον), ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας οὐκ ἐλλεῖπον δυνάμεως. Εἰ δέ τι καὶ συνεισηνέγκαμεν ἐκ τῆς πάνυ ταύτης προθυμίας ἐς τὰ κοινῆ χρήσιμα καὶ πάνδημον τὴν λυσιτέλειαν ἔχοντα, ταῖς σοφαῖς τοῦ βασιλέως ἐξυπηρετούμενοι μὴ λίαν ἀγεννῶς βουλαῖς καὶ γνώμαις, οὐκ ἐμὸν ἂν εἴη λέγειν, τοῦ δ' ἐγκρίναντος εἰς τοῦτο μοίρας καὶ διακονίας ἡμᾶς· παρίημι καὶ αὐτῇ τῇ ἀληθείᾳ λέγειν (2) καὶ παριστάνειν, διαβολῆς καὶ συκοφαντίας καὶ φθόνου παντὸς γενναιοτέραν τὴν ἰσχὺν ἐχούσῃ καὶ τὴν φωνὴν ὑψηλοτέραν, ἐπειδὴ καὶ πάντων ἰσχυρότερον, ἐμοὶ δοκεῖν, ἡ ἀλήθεια (3)· ὥστ', εἴ τις καὶ ζῶσιν, εἴ τις καὶ τεθνεῶσιν, εἰκῆ καὶ μάτην ἡμῖν ἐπηρεάζειν ἐθέλει, οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἔσται, τῶν πραγμάτων, ἅμα δὲ καὶ τῶν ἐπὶ τούτοις βαθέως συνιέντων καὶ ὀρθῶς εἰδότων κρίνειν, ἀντεπιδοώντων. « Μυῖαι σαπριοῦσιν ἔλαιον, » φησὶν ὁ εἰπὼν (4), καὶ τὰ καλὰ ὁ φθόνος βουλήσεται (5), μὲν, οὐ δυνήσεται δὲ παρὰ τοῖς νοῦν ἔχουσι καὶ δικαίως ἐξετάζειν καὶ, διαιτᾷν αἱρουμένοις.

B

C

D

Οὐ μὴν ἀλλ', ἵνα μὴ περὶ τούτου πολλὰ λέγειν ἔχοντες, καὶ πάντα καθεξῆς πειρώμενοι λέγειν, ἐτέ-

Attamen, ne cum, de eo multa dicere possimus, si singula dicere tentaremus, aliam viam quam

(1) Vetere lege sancitum erat ut, pro surrepto bove uno, quinque redderentur, quatuor oves pro una. Exod. xxii, 1.

(2) An excidit τοῦτο?

(3) Veritas παγκρατὴς dicta fuit Bacchylidi Stob. tit. 11, 7. Æschines orator ibid. 16 : Οὕτως ἰσχυρόν ἐστιν ἀλήθεια, ὥστε πάντων ἐπικρατεῖν τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν.

(4) Eccles. x, 1.

(5) An repetendum σαπρίζειν animo? vix puto. Excidisse verbum videtur ; ἀμαυροῦν, verbi causa, simile aliud.

proposita sequeremur, hæc censeo mihi omnino omittenda ac Deo confidenda qui omnia novit et manifesta et obscura, et manum veritati porrigit neque sinit eam a quocumque vinci aut conculcari. Reliquum est ut ad propositum redeam idque conficiam.

Volebamus igitur bona nostra disponere nostramque de iis voluntatem statuere. Id igitur perficimus, propositum nostrum adimplentes.

Et ea est nostra voluntas, ut super omnibus bonis nostris, vitæ nostræ socia et comes ad hujus vitæ felicitatem ab ipso Deo conformi mecum anima parata, constituatur, et ut ante alia animæ meæ curam habeat, quidquid conveniens est, pro ea statuens neque sollicitudine quæ ipsi debetur, inferior. Et sane animæ meæ studium habenti licebit omnino quidquid ipsi videbitur ex meis bonis impendere, neque ullam rationem de impensis reddere, aut de iis quæ egerit. Et filiis hæreditatem præstabit et aliis genere propinquis. Et servis bene faciet, et alia omnia pro potestate faciet, ut a nobis plurima eorum dicentur, et dictu magis necessaria per partes exponentur.

Porro mihi sic volenti ac disponenti nulla obstat lex aut refragatur, neque contradicit; sed omnes, ut ita dicam, tum divinæ, tum humanæ leges ad id simul ferunt, mihi nempe ut liceat de meis facere quidquid volo. Ac simul quid justius esset, quam ut ea quæ omnia quæ egomet ipse, participat, me defuncto, super iis bonis constituatur, quippe quæ nihil minus quam ipse, ad ea operam contulerit? Contigit enim nobis, et mirum in modum contigit, domum adaugere, non modo metendo ubi non seminaveramus, et colligendo unde disperseramus, et benedictionem non modo ab accedentibus accipiendo, sed et ab iis qui nostrorum conscii erant et nobis prosperum successum et alia bona precabantur; (quæ sola ratio agros solet pingues reddere et fructus producere, et uberes reditus et abundantiam afferre; dum contraria ratio valde ac juste abradit, et neque manum, neque sinum adimplet metentis et colligentis); sed et firmis laboribus et consiliis optimæ hujus ac mirandæ uxoris. Non id dicendo erubesco, veritatem omnibus præponens. Nobis vita floruit ac multum, quantumque licebat profudit, aliis ex non minoribus initiis, imo vero ex majoribus, non eadem adeptis.

ραν τῆς προκειμένης εἴημεν τραπέντες, ταῦτα μὲν δοκῶ μοι παντελῶς παρήσειν, καί γε τῷ Θεῷ θαρρῆσαι πάντ' εἰδότι καὶ φανερὰ καὶ ἀφανῆ, καὶ χεῖρα ὀρέγοντι τῇ ἀληθείᾳ καὶ μηδὲν ταύτην ὑπ' οὐδενὸς μήτε κρατεῖσθαι μήτε καταπατεῖσθαι συγχωροῦντι· λοιπὸν δ' ἂν εἴη πρὸς τὸ προκείμενον ἐπανιέναι καὶ τὰ τῆς προθέσεως συμπεραίνειν.

Σκοπὸς γοῦν ἦν ἡμῖν περὶ τῶν ὑπαρχόντων διαθέσθαι καὶ τὴν ἐν τούτοις ἡμετέραν γνώμην εὔδηλον θεῖναι. Τοίνυν καὶ συμπεραίνομεν ἤδη, τὸν σκοπὸν πληροῦντες (1).

Καὶ βουλήσεως οὕτως ἔχομεν, ἐπὶ πᾶσι τοῖς οὖσι τὴν τοῦ βίου κοινωνὸν, ἐπ' εὐδαιμονίᾳ τούτου πρὸς ὁμόψυχίαν ἐκ Θεοῦ συνηρμοσμένην, κυρίαν καθεστάναι, καί γε πρὸ τῶν ἄλλων τῆς ἐμῆς ψυχῆς φροντίδα πεποιῆσθαι, πᾶν ὅσον γιγνόμενόν ἐστιν ὑπὲρ αὐτῆς θεοφιλῶς πράττουσαν, καὶ τῆς περὶ ταύτην ἐπιμελείας οὐκ ἀπαλλαττομένην. Καὶ μὴν ἐν τούτῳ τὴν σπουδὴν ἐχούσῃ ἐξέσται ταύτῃ πάντως καὶ τὸ δοκοῦν σύμπαν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀναλῶσαι, μηδέ τινι τῶν ἁπάντων μηδαμῶς λόγον ὑπεχούσῃ, μήτε τῆς δαπάνης, μήτε τῶν πραττομένων. Καὶ παισὶ κλήρους χορηγήσει καὶ τοῖς γνησίως ἄλλως ἔχουσι πρὸς γένος. Καὶ οἰκέτας εὖ ποιήσει. Καὶ τἆλλα πάντα πράξει κατ' ἐξουσίαν, ὡς καὶ ἡμῖν εἰρήσεται τὰ πλείω τούτων καὶ μᾶλλον ἀναγκαῖα λεχθῆναι κατὰ μέρος ἐκτεθέντα.

Ἀτὰρ ἐμοὶ οὕτω βεβουλημένῳ, ἅμα δὲ καὶ διατιθεμένῳ, ἀντιτίθησιν οὐδεὶς πάντως οὐδ' ἀντεπάγει τῶν νόμων, οὐμενοῦν οὐδ' ἀντιλέγει· ἀλλὰ καὶ θεῖος, ὡς εἰπεῖν, ἅπας θεσμὸς καὶ ἀνθρώπινος πρὸς τοῦθ' ὁμοῦ φέρουσιν, ἐξεῖναί μοι ποιεῖν ἐπὶ τοῖς ἐμοῖς πᾶν ὅσον βούλομαι. Ἅμα δὲ καὶ δίκαιον τί ἂν γένοιτο τούτου γε μᾶλλον, ἢ τὴν πάντων ὧν αὐτὸς μετέχω καὶ ταύτην ἐξ ἴσου μετέχουσαν, ἅτε καὶ μηδὲν ἧττον αἰτίαν γεγενημένην μηδ' ἔλαττον εἰς ταῦτα συμβαλομένην, ἐπ' αὐτοῖς τούτοις, ἐμοῦ ὑπεξιόντος, καὶ καθάπαξ ἐγκαταστῆναι; Ἐγένετο γὰρ ἡμῖν, καὶ πάνυ τι καλῶς ἐγένετο, τὸν οἶκον ἐπαυξῆσαι, οὐκ ἐκ τοῦ θερίζειν μόνον ὅπου καὶ ἐσπείραμεν, καὶ συνάγειν ὅθεν διεσκορπίσαμεν (2), καί γε τὴν εὐλογίαν μὴ μόνον ἐκ τῶν παριόντων, ἀλλά τι καὶ τῶν συνειδότων πάντων καὶ τὴν εὐθηνίαν ἡμῖν καὶ τἆλλα τῶν ἀγαθῶν συνευχομένων, καρποῦσθαι· ὃ δὴ καὶ μόνος τρόπος ἀρούρας οἵδε πιαίνειν καὶ καρποὺς ἐκτρέφειν, καὶ γενναίας τὰς ἐπιδόσεις καὶ τοὺς πλεονασμοὺς εἰσφέρειν, ὡς τοῦ ἐναντίου γε παντὸς εὖ μάλα καὶ δικαίως κατεξηραίνοντος, καὶ μήτε τὴν χεῖρα μήτε τὸν κόλπον πληροῦντος τοῦ θερίζοντος καὶ συνάγοντος· ἀλλά τι καὶ ταῖς καλαῖς φιλοπονίαις, ἅμα δὲ καὶ περινοίαις (3) τῆς πάντ' ἀρίστης ταύτης καὶ θαυμαστῆς ὁμοζύγου. Οὐ γὰρ αἰσχυνοίμην λέγων, παντὸς μᾶλλον προτιμῶν τὴν

(1) Sic vernacule, « remplissant le but. » Sed qui diligenter scribunt talem loquendi modum fugiunt, cujus metaphora est inconcinna: scopus enim tangitur, non impletur; ad scopum pervenimus, eum non implemus. Sunt tamen vel boni scriptores qui ad hunc lapidem impegerunt, aliud agentes profecto. Possem, si his esset hic locus, Harpii, Campofortii, vivorum etiam eorumque excellentissimorum hominum, exempla in medium proferre.

(2) Respectu ad hæc verba Matthæi XXV, 24: Σκληρὸς εἶ ἄνθρωπος, θερίζων ὅπου οὐκ ἔσπειρας, καὶ συνάγων ὅθεν οὐ διεσκόρπισας.

(3) Conf. similia apud Gregor. Nazianz. t. I, p. 291 C.

ἀλήθειαν· ἐνευθήνησεν ἡμῶν ὁ βίος καὶ πλεῖστον εἰς ὅσον οἷόν τε ἦν ἐς τὰ μάλιστα προῆκε, τῶν ἄλλων, οὐκ ἐξ ἐλαττόνων τῶν ἀφορμῶν, ἀλλά γε καὶ πολλῷ μειζόνων, οὐ τὰ ἴσα κατακτησαμένων.

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὅλον ἐμαυτὸν ἐπιδοὺς τοῖς τοῦ A κρατοῦντος κελεύσμασι καὶ ταῖς ὑπὲρ τῶν κοινῶν πραγμάτων ἀσχολίαις, ἦγον οὐδαμῇ σχολὴν τῶν κατ' οἶκον ἐπιστρέφεσθαι καὶ προσαναλίσκειν τούτοις πόνους καὶ φροντίδας· αὕτη δὲ τὸ ἐαυτῆς ὅλον πληροῦσα καὶ τὸ ἐμὸν ἀντ' ἐμοῦ συνεισέφερεν. Ἐξ οὗ δὴ μὴ μόνον οὐδὲν τῶν ὄντων, ὅποι μὴ προῆκε διαῤῥυὲν, παραπώλετο, ἀλλά τι καὶ πρόσοδοι ταύτῃ καὶ πορισμοὶ ἐκ δικαίων τῶν τρόπων ἐπενοήθησαν, καὶ περισσὰ τῷ οἴκῳ μετὰ πολλῆς τῆς περὶ τοὺς πένητας εὐσπλαγχνίας, πολλοῦ καὶ τοῦ περιαλγεῖν καὶ τοῖς δυστυχοῦσι συμπαθῶς ἐπικάμπτεσθαι, καί γε διαφέροντα τῶν ἄλλων γεγένηται, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἐπαινετὰ, ἢ κατὰ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην, καὶ μόναις ταῖς τοῦ Σολομῶντος σοφίαις, οὐδαμῇ δ' ἄλλως, ἐξευρημένην, ἢ ἐγὼ σμικροπρεπῆ τινα καὶ χειρωνακτικὴν μᾶλλον νομίζω, πρὸς ἄπρακτον τὰς χεῖρας; ἐρεῖδουσαν καὶ ταλασιῶν ἐπιμελουμένην, καὶ πέρι ἔρια καὶ ἱματισμοὺς καὶ δισσὰς χλαίνας, καὶ σιτηγίας καὶ τραπέζας οἰκετῶν (1), καὶ τοιαῦτα, τὸ σύντονον καὶ σπουδαῖον καὶ μεγαλοφυὲς ἐνδεικνῦσαν.

Ἀλλ', ὅπερ ἔφην, τίνι μᾶλλον ἐπιτρεπτέον ἂν εἶη μετ' ἐμὲ τὰ κατ' ἐμὲ καὶ ἡμέτερα, εἰ μὴ καὶ παρὼν ἦγε ταῦτα ἐπιτετράφθαι δεῖν ἔγνων, καὶ ἐπιτέτραπται. Αὕτη καὶ καλῶς ἅμα καὶ θεοφιλῶς οἰκονομήσει, καὶ, τὴν ἐπὶ πᾶσιν ἐξουσίαν καὶ ἐλευθερίαν τοῦ ὁρᾶν κατὰ βούλησιν ἀνέγκλητον παντελῶς καὶ κρείττω δικαστηρίου παντὸς ἔχουσα, πάντ' ἐσεῖται συμφερόντως ἅμα καὶ κοσμίως διαπραξαμένη. Καὶ τοὺς κλήρους, πρὸς τὴν ἐμὴν ὁρῶσα γνώμην, οὕτως παρέξεται.

Πρῶτον μὲν οὖν ὑπὲρ τῆς ἐμῆς, ὅπερ ἔφην, φιλοπονήσει ψυχῆς. Καὶ τῆς φιλοπονίας ἔσται τὸ πρῶτον· τῇ τοῦ Θεοῦ μητρὶ, πρὸς ἣν καὶ ἐκ κοιλίας ἐπερρίφην μητρὸς, καὶ ἣν τοῦ βίου παντὸς κραταιὰν σκέπην ἐθέμην, ᾗ δὴ καὶ προσεκπνεύσω ἡδέως τὸ πνεῦμα προέμενος, κακίᾳ μὲν πάσῃ καὶ πονηρίᾳ δεδουλευκὸς, πίστιν δ' ὅμως ὀρθὴν καὶ τὴν εὐαγγελικὴν περισῴζον, καὶ διὰ ταύτην μόνην καὶ τὰς ἐν τῷ βίῳ γενομένας ἀντιλήψεις θαῤῥοῦν, μηδὲν ἐμποδὼν τῆς τῶν ἐμῶν τρόπων γεγενημένης φαυλότητος, ταύτῃ δὴ, καὶ διὰ ταύτην τῇ ἀνατεθειμένῃ ταύτῃ μονῇ καὶ παρ' ἡμῶν ἐξ αὐτῶν ἱδρυμένῃ κρηπίδων, χρυσίου νομίσματα . . . . . καθοσιῶσαι (2)· ταύτῃ καὶ τὸν ἐμὸν χοῦν προσρίψαι καὶ βόρβορον, D τὸ μιαρὸν σῶμα, καὶ κρύψαι τὸ ἀκάθαρτον τῷ καθαρῷ ἐδάφει τοῦ ἱεροῦ, μηδὲν μὲν τούτου μηδ' ὅπτεσθαι προσῆκον, ὅτι μηδὲ θεμιτὸν ἀκάθαρτον ἐγγὺς ἰέναι τῶν καθαρῶν, καὶ διὰ τοῦτο μακρὰν ἀπελήλασθαι μᾶλλον δίκαιον, καὶ ἐξῶσθαι καὶ ἀπερρίφθαι ἀχρεῖον ἐν ἀχρείοις καὶ βέβηλον ἐν βεβήλοις. Καὶ ὦ; (3) ἐκεῖ δὲ κείμενον ἀνακάλεσαι σὺ, πάναγνε παρθένε, καὶ μῆτερ τοῦ πρὸς ζήτησιν ἐλθόντος τοῦ

Ego quidem totum me imperatoris jussis tradens et reipublicæ laboribus, nunquam omisi propriis incumbere iisque operas cogitationesque impendere. Illa vero, quidquid ad se pertineret, adimplens id, quod ad me spectaret pro me conferebat. Unde non modo nihil bonorum effluens quo non oportebat, periit; sed et reditus et fructus ex justis rationibus excogitati sunt, et domui superflua, cum multa erga pauperes misericordia, multaque erga infelices compassione et affectu, et aliis præstantia accessere et multo magis laude digna, quam quæ mulier illa miranda, sola Salomonis sapientia, non autem aliunde, inventa, (quam ego illiberalem opificem potius censeo), ad fusum manus admovens et laneas vestes conficiens, et in lanis ac vestimentis ac duplicibus lacernis, et victu et domesticorum mensis ac talibus virtutem et ardorem et magnanimitatem ostendit.

Sed, ut dicebam, cuinam post me potius commendarem quæ ad me pertinent ac nostra, nisi et præsens illi commendari oportere statuissem; et illi commendata sunt. Illa enim et bene et religiose administrabit, et cum in omnia potestatem, et pro voluntate agendi immunem libertatem et omni tribunali majorem habitura est, omnia convenienter et digne peraget. Et hæreditates ad meam attendens mentem, ita administrabit.

Primo quidem de mea anima, ut dixi, sollicita erit. Ea ejus prima cura sit, Dei genitrici, in cujus sinum, inde e ventre matris, projectus sum, et quam vitæ omnis validam protectricem proposui, cui spiritum commendans, lætus exspirabo; qui spiritus, licet omni malitiæ ac parvitati servierit, fidem tamen veram et evangelicam servavit, et per eam solum ac propter eas quæ in vita, gratias accepit, confidit, non obstante morum meorum miseria, Ei et propter eam soli templo a nobis a fundamentis erecto, aureos nummos..... consecrare. Hoc prope templum volo meos cineres et lutum, miserum hoc corpus deponi, et impurum puro templi limine abscondi, quod limen nihil tamen tangere deberet, eo quod nefas sit quidquam impuri quod mundum est tangere, et justum esset meum corpus longe rejici et expelli inane in inania et profanum in profana. Et ut ibi jacens corpus revoces tu, Immaculata Virgo, et mater Illius qui eum qui erraverat quæsitum venit, eum qui omnibus culpis et malis delapsus erat, et qui manus in cruce tetenderat, non ut attraheret et revocaret et salvaret justos tantum,

(1) Prov. xxxi, 10: Γυναῖκα ἀνδρείαν τίς εὑρήσει; . . . μηρυομένη ἔρια καὶ λίνον, ἐποίησεν εὐχρηστον ταῖς χερσὶν αὐτῆς . . . καὶ ἀνίσταται ἐκ νυκτῶν καὶ ἔδωκε βρώματα τῷ οἴκῳ καὶ ἔργα ταῖς θεραπαίναις.

(2) Relictum est hic, ut et infra non semel, spatium vacuum, quo nummorum numerus, nondum a testatore constitutus, postea posset inscribi.

(3) Codex, ὡς.

sed ut omnes e manu maligni eriperet et nullum eorum qui ad ipsius imaginem facti erant amitteret. Ita sane hoc terrenum corpus tot immunditiis corruptum advoces et animam iis (quot et quantis scis ipsa) maculatam benigne accipias et cures, neque avertas a puero tuo tuæ protectionis vultum salutarem. Oportebat enim nos cum eo corpore quocum reformati sumus Christi sanguine, tota vita in tua domo projici (idque nos optime decuisset); quoniam vero decipientis et occidentis fallacia et dolo et prava electione anima ad divinam creata imaginem in tentoriis peccatorum maluit illud habitare (fœtidum hoc tentorium dico), et adhuc videns quod omni impuritate replebatur, nunc mortuum dimisit maculis plenum et projectum in delubri tui limen. Tu autem benigna, et misericors et compatiens, et preces exaudiens, immundæ animæ et corpori indulgeas, quæ pessimis desideriis et voluptatibus indigne indignis servierunt, et totam meam terram a pessimo Belial et peccatis conculcatam sanctuarii tui terræ misceas et hujus terræ virtute salves; animam vero, quocunque voles, tuo apud Filium interventu (flectitur enim et te intercedentem exaudit), longe a perpetuo manentibus flagellis, ac æternis suppliciis mittas.

Attamen, quoniam ea (oportet et nunc et semper orare) te oravimus, et ex iis plurimis beneficiorum miraculis quæ per vitam experti sumus, et de futuris possimus confidere, neque de salute nostra desperare, permitte nunc nostri valedictorii sermonis ac testamenti reliqua confloere.

Quid igitur? Imperatoribus nostris qui multa dedere, licet nihil invicem reddidimus, neque reddere possumus, etiamsi totam manum plenam afferamus, nunc ideo omnino nobis deficiendum esse putabimus? Sed improbi prorsus ac ingrati merito diceremur. Unde, etsi minus dignum sit decensque, sed tamen quomodocumque reddendum est, gratitudinis ostendendæ causa, aureos nummos..... et æquo inter Patrem et imperatorem, et Filium et imperatorem dividendi sunt.

Postea pueros nostros, tu quæ inter omnes matres filios tuos diligis, considera, si quidem quatuor nobis filii sunt, et duæ filiæ.

Et earum primam, sponsam Deo omnium regi libentem libens offerentes conjunximus. Utinam divino illo conjugio ac thalamo numquam decidat, neque ejus splendorem amittat! Quod autem perse-

πλανηθέντος (1) καὶ πάσαις ἁμαρτίαις καὶ τοῖς ἐσχάτοις κακοῖς ἐγκατολισθήσαντος πλάσματος, καί γε τὰς χεῖρας τείναντος ἐν σταυρῷ, οὐχ ἵνα δὴ καὶ ἀνελκύσῃ καὶ ἀναλάβηται καὶ σώσῃ μόνους δικαίους καὶ τοὺς ἧττον ἡμαρτηκότας, ἀλλ' ἵνα πάντας ἐκ χειρὸς ἁρπάσῃ τοῦ πονηροῦ, καὶ τῶν κατὰ τὴν ἰδίαν εἰκόνα γεγενημένων οὐδαμῶς οὐδένα ζημιωθῇ. Ναὶ, καὶ τὸν ταῖς ἀσωτίαις ἁμὸν φθαρέντα χοῦν ἀνακάλεσαι, καὶ τὴν ψυχὴν ταύταις κατεστιγμένην (ὁρᾷς ὁπόσον) εὐμενῶς πρόσου καὶ ἴασαι, καὶ μὴ ἀποστρέψῃς ἀπὸ τοῦ παιδός σου τὸ τῆς σῆς ἐπισκοπῆς κοσμοσωτήριον πρόσωπον. Ἔδει μὲν γὰρ ἡμᾶς μεθ' οὗ καὶ ἀνεπλάσθημεν σώματος αἵμασι θείοις Χριστοῦ ἐκλέξασθαι παραβρίπτεῖσθαι μᾶλλον διὰ βίου παντὸς ἐν οἴκῳ τῷ σῷ (καὶ εἶχεν ἂν ἡμῖν τοῦτο καλῶς) · ἐπεὶ δὲ τοῖς τοῦ ἀπατῶντος καὶ κτείνοντος ἐμπαιγμοῖς καὶ μηχαναῖς, καί γε μοχθηρᾷ τῇ προαιρέσει, ἡ πρὸς τὴν θείαν εἰκόνα δημιουργηθεῖσα ψυχὴ σκηνώματι ἁμαρτωλῷ μᾶλλον ἠγάπησεν ἐγκατοικεῖν (αὐτὸ δὴ λέγω τὸ δυσῶδες σκῆνος), καὶ ἔτι ζῶν, ἅτε δὴ καὶ πάσης γέμον ἀκαθαρσίας, νῦν ὧδε νεκρὸν ἀφῆκε στιγμάτων γέμον καὶ ἐῤῥιμμένον ἐπ' ἐδάφους τεμενισμάτων τῶν σῶν · σὺ δὲ πάντως εὐμενὴς, συμπαθὴς, ἵλεως, καὶ γοργεπήκοος πρὸς ἱκεσίας, καὶ σπλαγχνίσθητι τοίνυν ἐπὶ ἀσώτῳ ψυχῇ καὶ σώματι, καί γε ταῖς κακίσταις ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ἀτόποις ἐκτόπως δεδουλευκόσι, καὶ τὴν ἐμὴν γῆν ὅλην τῷ πονηρῷ Βελίαρ καὶ ταῖς ἁμαρτίαις καταπεπατημένην τῇ τοῦ ἱεροῦ μίξον γῇ, καὶ σῶσόν γε τῇ ταύτης δυνάμει · τὴν δὲ ψυχὴν, ὅποι σὺ βούλει, ταῖς πρὸς τὸν υἱὸν μεσιτείαις (πείθεται γὰρ, καὶ πρεσβευούσης ἑτοίμως ἐπακούει), πόῤῥω που πάσης αἰεὶ μενούσης μάστιγος καὶ βασανιζούσης ἀθάνατα πέμψον.

Οὐ μὴν ἀλλ', ἐπειδὴ ταῦτα, δέον ὂν ἔν γε τῷ παρόντι καὶ διὰ παντὸς ἱκετεύειν, καθικετεύσαμεν, κἀκ τῶν ἐν τῷδε τῷ βίῳ περὶ ἡμᾶς πλείστων ὅσων γεγενημένων ἐν εὐεργεσίαις θαυμάτων ἔχομεν καὶ περὶ τῶν μελλόντων θαῤῥεῖν, καὶ τῶν πρὸς σωτηρίαν οὐκ ἀπογινώσκειν ἐλπίδων, φέρε [δὴ καὶ τοῖς ἐξῆς προσδῶμεν τοῦ συνταχτηρίου καὶ διατάγματος.

Τί γοῦν; τοῖς ἐμοῖς βασιλεῦσι πολλὰ δεδωκόσιν ἐπεὶ μηδὲν ἀντάξιον ἀπεδώκαμεν, οὔτ' ἔχομεν ἀποδοῦναι, κἂν ὅλην τὴν χεῖρα προσείσωμεν γέμουσαν, ἀπολειφθῆναι διὰ τοῦτο δεῖν εἶναι καὶ τοῦ παντὸς ἡγησόμεθα; ἀλλὰ πονηροί τινες πάντως καὶ ἀγνώμονες δικαίως ἀκούσομεν. Ὅθεν εἰ καὶ μή τι οἷον καὶ ἀξιόχρεων, ἀλλ' ἀποδοτέον ὁποσονοῦν, δείγματος εὐγνωμοσύνης ἕνεκεν, χρυσίου νομίσματα. . . . . καὶ διαιρετέον ἐξ ἴσου τῷ τε πατρὶ καὶ βασιλεῖ, καὶ τῷ υἱῷ, καὶ βασιλεῖ (2).

Μετὰ τοῦτο, παῖδας ἡμῶν, ἡ φιλόπαις σὺ πασῶν μᾶλλον μήτηρ, ἐπίσκεψαι, οἳ δὴ καὶ τέτταρες μὲν ἡμῖν υἱοὶ, θυγατέρες δὲ δύο γεγένηνται.

Καὶ τούτων τὴν πρώτην, νύμφην Θεῷ τῷ βασιλεῖ πάντων ἐκοῦσαν ἑκόντες φέροντες ἐνηρμόσαμεν. Καὶ γένοιτο ταύτην μήτε τοῦ νυμφῶνος μήτε τῆς θείας παστάδος ἀποπεσεῖν, μήτε τῆς ἐκεῖθεν λαμ-

(1) Respectu ad parabolam boni pastoris Matth. xviii, 12 : Ἐὰν γένηταί τινι ἀνθρώπῳ ῥ' πρόβατα καὶ πλανηθῇ ἓν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ, ἀφεὶς τὰ ῾ῳθ', ἐπὶ τὰ ὄρη πορευθεὶς, ζητεῖ τὸ πλανώμενον ; Conf. Luc. xv, 4.

(2) Andronico Seniori et Andronico Juniori.

πρότητος. Ὡς μὲν οὖν καὶ συμπαραμείνοι, καὶ δι' αἰῶνος ἔστι τῷ νυμφίῳ συνδεδεμένη, μηδὲν λυθεῖσα τῆς ἐκείνου φαιδρότητος, δίδωσι θαρρεῖν καὶ τοῖς φαινομένοις, ὅλην τὴν ψυχὴν ἐξόπισθεν αὐτοῦ πορευομένην θεῖσα, καὶ τὴν καρδίαν ὅλην δεινῶς τῷ πόθῳ βεβλημένην καὶ τετρωμένην ἀσφαλῶς αὐτῷ προσκολλήσασα, καί γε τῆς ἐκείνου δεξιᾶς ἀντιλαμβανομένης ἐξημμένη καὶ πρὸς τὴν ἐν αὐτῷ χειραγωγούσης κατάπαυσιν. Ταύτῃ τοι καὶ ὀλίγα ταύτῃ δεομένῃ τῶν κάτω, ὅτι μὴ καὶ μόνων τῶν ἀναγκαίων τῇ φθειρομένῃ ζωῇ, ὀλίγα καὶ ἡμεῖς ἀπεμερισάμεθα, τὸ δόξαν ἱκανὸν ἱκανῶς χορηγήσαντες.

A veratura sit et in æternum cum sponso conjuncta futura sit, neque unquam hunc splendorem amissura, confidimus ex his quæ videmus : tota enim anima post illum currit, et totum cor miro amore perculsum et vulneratum firmiter illi adunat, et ejus dexteræ protensæ adhæret, quæ ad quietem æternam ipsam ducit. Huic sane paucis indigenti, iisque solis quæ corruptibili isti vitæ necessaria sunt, pauca et nos relinquimus, quod nobis videtur sufficere concedentes.

Τὴν ἐμὴν μεγάλαις μὲν Θεοῦ διαρεαῖς, ὑπερβολαῖς δέ τισιν οἰκτιρμῶν τοῦ δι' αὐτοῦ βασιλεύοντος, εὐδαιμονεστάτην καὶ εὐτυχεστάτην βασίλισσαν (1), ὁ αὐτὸς βασιλεὺς, οὕτω τοῦ Θεοῦ κινήσαντος καὶ δόξαν αὐτῷ, νύμφην ἐφ' ᾧ δὴ καὶ εἵλετο τῶν υἱέων ἠγάγετο, ἀρίστῳ τὰ πάντα καὶ καλλίστῳ (2). Καὶ ὑμεῖς ὁρᾶτε πάντως καὶ μετ' ἐκπλήξεως ὡσανεὶ τὴν χρηστότητα τῶν τρόπων θαυμάζετε, ἧς ταῖς περιουσίαις καὶ τὸν ἐμὸν ὅλον πόθον πρὸς ἑαυτὸν ἑλκύσας ἐμὲ κενῶσαι πεποίηκεν. Ἀλλ', ὦ μοι σὺ καλλίστη συζυγία ἐξ ἀμφοτέρων τῶν γενῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν κατ' ἐκλογὴν ἡρμοσμένη, καὶ θαυμασιωτάτη ξυνωρὶς, μὴ τῶν ἄλλων πάντων μόνον ἐμοὶ, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς προτιμωμένη πνοῆς καὶ ζωῆς, σοῦ χάριν καὶ ὁ θάνατος ἐμοὶ μνημονευθείς, μετὰ τοὺς πρώτους ἐκείνου; καὶ μεγάλους φόβους, ἔτι δηκτικώτερος καὶ πικρότερος γίγνεται, ὅτι σε οὐκ ἔτ' ὄψομαι (3), οὐδ', εἴ τί γε κἀν τοῖς ἐν ᾅδου φρικτὸν καὶ ἀηδὲς (μᾶλλον δὲ, οὐχ ἓν τοῦτο· ἔστονται δὲ, οἶδα, πολλὰ καὶ χαλεπὰ ἀξίως εἰς δίκην τῶν ἐνταυθοῖ κακῶς βεβιωμένων), σὺ πρὸς θέαν ἰοῦσα διαλύσεις, ἢ τό γε δεύτερον κουφότερα ποιήσεις τὰ στυγνὰ ταῦτα καὶ σκυθρωπὰ, ὡς ἐν τοῖς παροῦσι πᾶσαν ἐξ ἀνιαρῶν συμβαμάτων κουφίζεις καὶ τελέως ἐξαίρεις πικρίαν μόνον ὀφθεῖσα· καί γε βρασμὸν καταπαύεις καρδίας σβεννῦσα, καὶ θραυσμὸν θεραπεύεις, καὶ κοιμίζεις ψυχῆς παθαινομένης καὶ λογισμῶν τάραχον. Τί τοῦ σοῦ χωρισμοῦ πρὸς κόλασιν δραστικώτερον; πῶς οἴσω, τοὺς ὀφθαλμοὺς μύσας, μᾶλλον δ' ὅλους ἐρρυηκότας ἀποβαλόμενος, τὸ σὸν κάλλος καὶ τὸ τοῦ προσώπου ἄνθος καὶ τὸ τῆς μορφῆς ὡραῖον ἀθέατον; Τίς ἀνθ' ὑμῶν ἐν ὁμιλίαις ἐσεῖται γυκαίνων καὶ στυγνάζοντα παρακαλῶν καὶ παραμυθούμενος, τῷ χωρισμῷ ἢ καὶ ταῖς ἐκεῖσε μάστιξιν ὀδυνώμενον; Οἴμοι, ὅτι με λίθος καλύψει βαρὺς καὶ τάφος συγκρύψει, καὶ, ὑμῶν τῷ φίλτρῳ κεκινημένων καὶ προσιόντων, καὶ γοεραῖς φωναῖς ἀνακαλουμένων τὸν πατέρα, κόνις ὢν κωφὴ καὶ ὀστᾶ μόνα γεγυμνωμένα πάσης σαρκὸς καὶ αἰσθήσεως, ὁ τὰ πολλὰ νῦν ἐγὼ λαλῶν, οὐδαμῇ οὔτε τῆς φωνῆς ὑμῶν οὔτε τῆς λαλιᾶς ἐπαΐων γνωσθήσομαι! Ἀλλὰ περιττὸν ἴσως ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μη-

B Meam, Dei quidem dono, nimia autem Hujus qui per Deum imperat, misericordia, faustissimam felicissimamque imperatricem, ipse imperator, sic Deo movente quod sibi placeret, sponsam uni filiorum quem voluit, optimo ac pulcherrimo elegit. Et vos videte omnino et cum stupore morum bonitatem admiremini, cujus excessu totum meum amorem ad se attraxit et corripuit. Sed, o pulcherrimum conjugium ex utroque sexu virorum ac mulierum egregie formatum, et admirandum par, non modo aliis omnibus a me prælatum, sed et meo spiritui ac vitæ, tui causa mors quæ mihi imminet, post primos illos magnosque timores, mordacior amariorque fit, eo quod te non jam videbo, neque, si quid in inferis horrendi ac funesti sit (imo vero non unum tantum; erunt vero, scio equidem, multa ac dira in eos qui his in terris male vixerint), tu sub oculos C veniens, id dissipabis, aut leviora facies hæc tristia ac horrenda, ut nunc, ubi appares, omnem ex miseris eventibus ortum mœrorem mitigas ac omnino aufers; et sane cordis motus sedas et exstinguis, et vulnera sanas, et afflictæ animæ cogitationumque tumultum lenis. Quod durius supplicium quam a te separari? Quomodo sustineam, postquam oculos clausero, imo vero totos eos effluxos amisero, tuam pulchritudinem et vultus tui florem tuæque fortunæ splendorem jam non contemplari? Quis, pro vobis, mediis in coetibus erit lenians et afflictum consolans et adhortans, vestri separatione et futuræ vitæ pœnis vulneratum? Ebeu! me teget gravis lapis, et tumulus me operiet; et cum vos amore ducti accedetis, et dulci voce patrem com- D pellabitis, ego cinis inanis et ossa omni carne nudata et sensu, ego qui nunc tot verba emitto, neque vocem vestram, neque vestros sermones audiam! Sed forsan est superfluum sic talibus immorari, quoniam hic neque cantus est neque tragœdia, sed sola mortis memoria, et ut paucis dicatur, ut rem præsentem decet, quæ humanæ naturæ sunt necessario, ut pote mortali, vincta. Unde et ab his recedens, longos annos vivas, et læteris, et exsultes

(1) Annotator recentissimus, quem Boivinum esse suspicor, ad marginem codicis : « Irenen, quæ postea Eulogia nominata est. » Nupserat Joanni Palæologo.

(2) Idem annotator : « Nondum itaque obierat Despota Chumni gener. »

(3) Similes querelas, ut philosophis et christianis indignas, ac prorsus indecoras, vituperat Joannes Chryst. Eclog. p. 229 : Εἰ γὰρ ἐπίστευον ὅτι ὁ τετελευτηκὼς οὐ τετελεύτηκεν, . . . οὐκ ἂν τοιαύτας ᾠφῆκαν φωνὰς ἀπιστίᾳ; γεμούσας, « Οὐκέτι σε ὄψομαι. »

neque quidquam triste unquam experiaris, Deo inter prospera vitam vestram ducente et sinceras divitias præstante, dum vos irreprehensibiles in mandatis ac justitiis ejus ambulabitis, et in iis præceptis quæ semitis nostris lumen faciunt. In quibus et jugiter adhærere et nunquam declinare aut transgredi, neque pedes ad lapidem offendere, duram nempe et optimam conscientiam lædentem ex acuto et infructuoso corde ortam cogitationem, vestrum est gratissimum opus et omnium linguis jactatum, mirandumque est omnino votum vestrum. Et igitur nos non solum totum amorem nostrum et desiderium, sed omnes fere divitias impertiemur nec vestrorum quidquam vobis deerit; quodcumque autem vel minimum a matre accipietis, illud scitote ita mihi visum et juxta meam voluntatem factum.

Tu vero mihi filiorum primogenite, meæ deliciæ meumque ornamentum, meæ gloriæ splendida corona, dulcis et omnino suavis aspectus, et totius animæ meæ cordisque ineffabiles amores excitans, vide et a longinquo et jam nunc qui post me futurus sis et quantus, gratus nempe et semper matri obedire paratus et facere quæ ipsi placuerint ipsamque juverint, legem Dei observans. Nihil enim præstare potes quod digne ejus doloribus, cum te genuit, aut ejus curis, cum te aleret, aut aliis, quæcunque fuerint, beneficiis respondeat, etiamsi te totum impendas, vitamque profundas. Quid enim? Si, quod accepisti, reddideris, corporis in maternis visceribus formationem, simulque animæ cum illo conjunctionem, et cum tantis doloribus nativitatem, inquit Job, et quæcunque alia tibi nutriundo ac adaugendo evenerunt, et ad id ætatis elato (occurrat autem et longa felixque senectus, ut et mens, juxta preces nostras, tibi occurrit profunda et gravis, quidquid tuam ætatem decet, transgresso et senilem intellectum dignasque sene cogitationes in juvenili corde ponenti). Si igitur et existentiam, et quæ deinde tibi evenerunt bona a matre, ex ejus curis et precibus accepisti, quid et quantum pro his omnibus a te reddi oporteret, ut quidquid decet a te redditum fuisse videatur! Cum non possis, da quantum potes, honorem nempe absque mensura, sed quodam excessu superadditum; quo magis enim dabis, eo majus lucrum facies. Reddas matri quidquid ad me pertinet, et quidquid

(1) Conf. Psalm. cxviii, 105

(2) Si non totus esset Chumnus in Bibliorum imitatione, quam et hic inesse ob adjectivum ἀκροτόμου suspicor, ob alterum ἀκάρπου suspicarer meminisse Æschylei versiculi in Septemthebana de Amphiarao: Βαθεῖαν ἄλοχα διὰ φρενὸς καρπούμενος.

(3) Joannes, puto, Chumnus, qui fuit cubicularius. Huic parentavisse videtur Niceph. Gregoras

A κύνειν, ἐπεὶ μηδὲ μονῳδία τὰ παρόντα καὶ τραγῳδία καὶ θρῆνος ἐπιτάφιος, μνήμη δὲ μόνη θανάτου, καὶ, ὡς ἐν βραχέσι φάναι καὶ καθόσον προσήκει τῷ λόγῳ, τὰ ἐξ ἀνάγκης τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, θνητῇ γε οὔσῃ, παρεζευγμένα. Ὅθεν καὶ, ἀφέμενος τούτων, ζῴης ἐς μήκιστα, φημὶ, χρόνων μηκίστων καὶ συνευφραίνοιό γε καὶ συναγάλλοιο, καὶ λάβοις μηδεμίαν μηδέποτε πεῖραν μηδενὸς τῶν λυπούντων, Θεοῦ διὰ τῶν εὐθυμοτέρων ἀεὶ τὸν βίον ὑμῖν ἄγοντος καὶ τρυφὴν ἀκραιφνῆ χορηγοῦντος, ἀμέμπτοις ἐν ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ καὶ τοῖς δικαιώμασι, καὶ τοῖς ταῖς τρίβοις ὑμῶν φῶς ἐμποιοῦσι προστάγμασι (1) καὶ πρὸς αὐτὸν ὁρθῶς ὁδηγοῦσι, πορευομένοις· οἷ; καὶ τὸ ἐμμένειν ἀεὶ, καὶ μηδαμῇ παρεκκλίνειν μηδὲ παρενηνέχθαι, μηδὲ τοὺς πόδας ἥκιστα πρὸς λίθον

B δόξαι προσκόψαι, σκληρὸν ἴσως καὶ τὴν καλὴν συνείδησιν θραύοντα λογισμὸν ἐξ ἀκροτόμου καὶ ἀκάρπου καρδίας (2), ἔργον ὑμῶν ἐπιμελὲς, καὶ ταῖς ἀπάντων κείμενον γλώσσαις καὶ πάνυ τι θαυμαζόμενον σπούδασμα. Καὶ γοῦν ἡμεῖς ὑμῖν οὐ τὸ πᾶν ἐσμεν μόνον φίλτρον καὶ πόθον τὸν ὅλον, ἀλλά τι καὶ τὸν ὅλον σχεδὸν πλοῦτον κενώσαντες, καὶ δέει τῶν ὑμετέρων ὑμῖν οὐδενὸς ἔτι· μικρὸν δ' ὅσον πρὸς μητρὸς λήψεσθε, τοῦτ' ἴστε καὶ ἐμοὶ δεδογμένον καὶ κατὰ γνώμην γεγενημένον.

Σὺ δέ μοι τῶν υἱέων ὁ πρῶτος (3), τὸ ἐμὸν ἐντρύφημα καὶ καλλώπισμα, ὁ τῆς ἐμῆς καυχήσεως λαμπρὸς στέφανος (4), ἡ γλυκεῖα καὶ κατάκρως (5) θέλγουσα ἐρατεινὴ ὄψις, καὶ τῆς ἐμῆς ὅλης ψυχῆς, καρδίας ὅλης, στοργαῖς ἀῤῥήτοις ἐς βάθος ἐφικνουμένη, σκόπει μοι καὶ μακρόθεν καὶ ἐκ τῶν νῦν τίς ἂν καὶ μετ' ἐμὲ γένοιο καὶ ὅσος, εὐγνώμων ἅμα καὶ πρόθυμος πάντα καθυπείκειν μητρὶ, καὶ φίλα πράττειν αὐτῇ καὶ κεχαρισμένα, Θεοῦ ταῦτα νόμοις

C κεκελευσμένος. Ἔχεις γὰρ οὐδὲν ἱκανὸν οὐμενοῦν, οὐδ' ἄξιον, οὔτε τῶν ἐπὶ σοὶ ὠδίνων, οὔτε τῶν τροφείων, οὔτε τῶν ἄλλων ὧν ἔτυχες καλῶν, ἐκπλῆσαι, κἂν σεαυτὸν ὅλον πρόῃ, ζωῆς ὀλιγωρήσας. Τί γάρ; εἰ, ὅπερ εἴληφάς, ἀποδῷς, σύμπηξιν σώματος ἐν σπλάγχνοις μητρικοῖς, ἅμα δὲ καὶ ψυχῆς πρὸς τοῦτο δεσμὸν, καὶ σὺν μόχθῳ γέννησιν, Ἰὼδ λέγει (6), καὶ τἆλλα ὅσα καθ' ἕξης ἀπήντησε τρεφομένῳ καὶ αὐξανομένῳ καὶ πρὸς τοῦθ' ἡλικίας καλῶς ἐληλακότι (ἀπαντήσοι δὲ καὶ γῆρας; βαθὺ καὶ πίον, ὡς καὶ νοῦς, κατὰ τὰς εὐχὰς ἡμῶν, ἀπήντησε βαθὺς καὶ πολιὸς, παντὸς προανακύψας τοῦ τῷ χρόνῳ

D προεστηκοντος, καὶ πρεσβυτικὴν σύνεσιν ἐν νεαζούσῃ θεὶς καρδίᾳ καὶ γηραιοὺς λογισμούς)· εἰ τοίνυν καὶ τὰ πρῶτά σοι τοῦ εἶναι παρὰ μητρὸς, καὶ τὰ καθεξῆς δὲ καὶ τοῦ εὖ εἶναι τὰ μὲν ἐπιμελείαις συνῆλθε, τὰ δ' ἐυχαῖς μητρικαῖς, τί ἂν καὶ ὅσον ὑπὲρ πάντων τούτων ἀποδοὺς, πᾶν ὅσον προσῆκον φανείης ἂν ἀποδεδωκώς; Ἐπεὶ δὲ μὴ ἔχεις, ὃς ὅσον ἔχεις, τιμὴν τὴν μὴ κατὰ μέτρον, ἀλλ' ὑπερβολαῖς τισι προσενηνεγμένην· ὅσον γὰρ ἂν δώσεις (7) πλέον, τοσοῦτον καὶ

oratione, cujus lemma protulit Fabricius Bibl. Gr. t. VII, p. 645.

(4) Videtur meminisse verborum Salomonis Prov. xvii, 6: Στέφανος γερόντων τέκνα τέκνων, καύχημα δὲ τέκνων πατέρες αὐτῶν.

(5) Id adverbium est e rarissimis.

(6) An Job. xiv, 1?

(7) Puto scripsisse δώσῃς; nihil mutavi, cum esset inter duas malas lectiones eligendum.

κερδανεῖς πλέον. Ἐνταῦθά μοι κένωσον καὶ τὸ ἐμοὶ ἐπιβάλλον, καὶ πᾶν τὸ πρὸς ἀμφοτέρους, τοῦ πατρὸς ὑπεκστάντος, τῇ μητρὶ πρᾶξον, εὐγνωμοσύνην ἀνόθευτον ἐπὶ τούτοις, ὑπακοὴν πρόσθες, ἐκπλήρωσιν ἐνταλμάτων, τὸ πάνθ' ἕτοιμον εἶναι τοσαύτῃ καὶ τοιαύτῃ θεοφιλεῖ μητρὶ πειθαρχεῖν καὶ φιλόπαιδι, σοὶ πρῶτον τὴν ὄνησιν ἔχοντα πλείστην καὶ μεγίστην. Καλόν σοι καὶ μάλα τι συνοῖσον εὐσέβειαν μητρικὴν εὐλαβεῖσθαι, καὶ τὴν πολλὴν αὐτῆς ἐν πᾶσι θεραπεύειν εὐλάβειαν. Ταῦτα δὴ πρᾶττε· καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ἀντὶ πατρὸς ἔσο, φιλόπαις ὁμοῦ καὶ φιλάδελφος, εἰρήνην τὴν μετ' αὐτῶν καὶ πάντων μεταδιώκων, ἀγάπην ἐν εὐθύτητι ψυχῆς ἣν Θεὸς ἐγκελεύεται. Ὑπερηφανείας ὑπερφρονητὴς ἴσθι, κατ' οὐδενὸς μὲν τῶν ἄλλων, κατ' αὐτῆς δὲ καὶ μόνης ὅλας τὰς ὀφρῦς ἐπηρμένος, καὶ γενναῖός τις πρὸς αὐτὴν ἀεὶ παρατεταγμένος, ὥστε μή τι φανῆναι ταύτῃ δεδουλωμένος. Ἀδικίαν ἐξ ὅλης ψυχῆς βδελυξάμενος μίσησον. Καί γ', ἐν τούτοις ἔχων καὶ κατευθύνων, πᾶσιν ἐν ἀγαθοῖς ζῆθι, καὶ τῶν τοῦ πονηροῦ πασῶν μηχανῶν ἀνώτερος καὶ ὑψηλότερος περισώζου, μηδὲν τοῖς αὐτοῦ κέντροις μήτε πλησσόμενος, μήτε βλαπτόμενος. Βλάψοι σε δὲ καὶ μηδεὶς ἕτερος, ταῖς ἐκείνου μεθοδείαις (1) καὶ τέχναις κεχρημένος, καί γε φανερῶς ἐπιβουλεύων ἢ ἀφανῶς βλάπτων. Καὶ ἔντεινε καὶ κατόρθου, ἐπιβαίνων καὶ καταπατῶν καὶ δράκοντα μὲν σκολιὸν σκολιά σοι σοφιζόμενον καὶ ἐπινοοῦντα, ἀλλὰ καὶ λέοντα (2) ὠρυόμενον καὶ ἅρπαγμα καὶ βρῶσιν τὴν σὴν ψυχὴν ἐκζητοῦντα (3). Στέργε καὶ ὅσον ἔλαχες εἰς κλῆρον, ἡμῶν προῖκά σοι καὶ μερισάντων καὶ τελέως ἀποτισάντων. Καὶ νῦν δὲ τελευταῖον μέρος χάριν ἑτέραν ἀπειληφὼς ἔχε, νομίσματα χρυσοῦ , ἤ εἴ τι ἕτερον τῶν ἡμετέρων τοσοῦτον ἂν ἀποτιμηθείη, ἀγαπῶν ἐν τούτῳ.

Οὐ μὴν ἀλλ' ἐπιστρεπτέον ἤδη καὶ πρός σέ μοι τὸν δεύτερον μὲν τῷ χρόνῳ, μηδὲν δ' ἧττον ἀποφερόμενον στοργῆς ἡμῶν καὶ φίλτρου, ἅτε δὴ καὶ μηδὲν ἧττον τῆς πατρικῆς μετέχοντα σχέσεως καὶ τῶν ταύτῃ προσηκόντων. Ὡς γοῦν πρὸς ὁμοτίμους ὄντος μοι τοῦ λόγου, τὴν ἴσην καὶ πρὸς ἀμφοτέρους νουθεσίαν, ἴσας δὲ καὶ τὰς εὐχὰς ποιοῦμαι. Καὶ βούλομαί σοι καὶ ἐπεύχομαι ὅσα δὴ καὶ εἴρηται καὶ τῷ πρὸ σοῦ γεννηθέντι συνταξάμενος ἐπηυξάμην. Καὶ εἴης ἐν μὲν τοῖς καλοῖς καὶ ἀμείνοσι μηδενὸς ἧττω μοῖραν ἀποκεκομισμένος, τοῦ δὲ χείρονος παντὸς εἴης κρείττων, μηδενὸς μετέχων, καί σε κακία μηδεμία μηδαμῶς ἐν οὐδενὶ κρατήσοι χειρωσαμένη, ἐν δ' ἀρεταῖς ἁπάσαις τὸν εὑρετὴν ταύτης καὶ σοφιστὴν νικήσῃς, καὶ νικήσῃς ταῖς μητρικαῖς εὐχαῖς ἐγκαθωπλισμένος, καὶ πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς, ἢ δι' ἑαυτοῦ τοῦ πολεμίου πειρωμένου ἢ δι' ἑτέρων μηχανωμένου, ἀπερίτρεπτός τις καὶ κραταιὸς παρεμβάλλων. Ἐπαρήξει, εὖ οἶδα, μητρὸς θερμὴ πίστις, Θεὸν ἰσχυρὸν καὶ ἐξουσιαστὴν κατὰ πάσης ἀντικειμένης δυνάμεως ἀρωγὸν ἐπικαλουμένη καί γε παρεχομένη, ᾧ δὴ καὶ οὐδὲν οὕτως ἥδιον ὡς υἱὸς

A utrique debetur, post meam mortem, matri tuæ tribuas : sinceram gratitudinem, pro beneficiis tantis obedientiam quoque addas, mandatorum adimplectionem ; in omnibus tantæ ac tali, tamque piæ et filiorum amanti matri obedire semper paratus sis, et inde plurimam ac maximam utilitatem percipies. Pulchrum tibi est et valde utile matris pietatem venerari, et quam maxime in omnibus hujus reverentiam curare. Hæc igitur age : et fratribus sis pro patre; paterno simul ac fraterno amore plenus, pacem cum iis et cum omnibus habens, caritatemque eam in animæ rectitudine, ut jubet Deus. Superbiam contemnas, contra nihil aliud, contra eam vero solam tota supercilia attollens, generoseque in eam tanquam acie pugnans,
B ita ut nunquam ei servire videaris. Injustitiam toto corde abominatus odi. Hæc observans et adimplens, in omnibus bonis vive, et supra omnes maligni machinas assurgens, ac excelsior iis effectus stes, neque ejus aculeis læsus, neque ictus. Nemo autem alius te lædat, istius dolis et artibus usus sive aperte insidietur, sive obscure lædat. Sed firmus ac rectus maneas, premens et conculcans draconem istum obliquum obliqua tibi insinuantem suadentemque, sed et leonem rugientem et tuam animam rapere ac vorare quærentem. Ama quidquid in hæreditatem sortitus es, a nobis qui tibi id gratis impertivimus et perfecte rependimus. Et nunc ultimam partem, gratiam alteram accipe ac retine nummos aureos..... Et si quid aliud bonorum nos-
C trorum tanti æstimetur hoc contentus sis.

Sed tamen nunc oportet me ad te converti; qui mihi ætate quidem secundus es, non minus autem dilectionis et amoris a me obtines, quippe qui non minus habeas paternam formam et quæ ad eam pertineant. Cum igitur ad eos qui pari apud me honori sunt, sermonem habeam, ad utrumque eadem consilia easdemque preces dirigam, ac tibi opto precorque quæcumque dicta sunt et ei qui prior to genitus est, precatus sum. Neque minorem in pulchris bonisque partem referas ; quidquid vero malum est, superes, nihil tale experiens, neque ulla malitia te vincat domitetque,
D in omnibus vero virtutibus malitiæ inventorem et auctorem vincas, et vincas matris precibus armatus, et adversus ejus insidias, sive per se inimicus tentet, sive per alios artificia struat, constans ac fortis resistas ! Tibi auxiliabitur, ut scio, matris ardens fides, Deum fortem ac omnipotentem adversus omnem oppositam potestatem adjutorem invocans et præstans, cui sane nihil tam jucundum est quam filius matrem lætificans, et juxta ipsius mandata hanc legis partem, quam diligentissim

(1) Τὰς μεθοδείας diaboli dixit Paulus ad Eph. vi, 11.

(2) Psalm. xc, 13 : Καταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα.

(3) Petr. I Epist. v, 8 : Ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος, ὡς λέων ὠρυόμενος, περιπατεῖ, ζητῶν τίνα καταπίῃ.

observans, atque deinceps quidquid decet piæ matri tribuens, ita ut, propter Deum, et meis adhortationibus obedias, quod voluerit mater, id exsequaris et ardenter sequere. Et tibi apud Deum erit pro mercede gloria, et apud omnes homines, præsertim vero apud pios, splendida ac pulcherrima tibi adoptabitur gloriæ corona, dulces ac suaves vel his in terris tui amoris fructus carpenti; sed et in futura ac æterna vita, quales neque oculus vidit, neque auris audivit, neque in cor hominis ascenderunt, sinceris deliciis frueris. A nobis autem, quid tibi bene sapienti amplius erit quam ea quæ prius accepisti, et ea vota quæ nunc facimus? Si quid amplius iis addi oporteat, ultimum sane donum et gratiam addimus, nihil quidem minus, sed omnino primogenito æquale.

Et hæc quidem nobis videntur. Reliquus est filiorum quartus.

Qui enim in medio est ac tertius, libenter omisi, neque qua erga eum voluntate sim, scio et quo in ordine ponam, quippe qui vitæ monstrosam confusionem et inordinationem elegerit, pro ea vita quæ prius ordinata erat et sapiens et nobis placens; utrum cum iis qui eamdem vitæ formam gerunt, cui et ipse a teneris libens se ipsum tradidit, et in qua etiam nunc versatur, minime quidem moribus, sed solo habitu ac vestimento et sane invitus, a nobis decoris causa quasi coactus; an ibi, quo mala ac prava ejus electio ducit, longe scilicet a Deo et a virtute. Accessit enim et accurrit ad vocantem Christum, et crucem ejus sustulit et se illum secuturum esse promisit; deinde in rectis semitis claudicavit, et postquam bene ad cœlestis agri aratrum manum misit, qui multa bona in cœlestibus horreis colligit, avertit se retro, eheu! et malas cupiditates libidinesque cordis sui secutus est, et qui prius intra Christi Ecclesiam vivere elegerat, nunc maligni præda apparet, simul a salutari ac sacro expulsus grege, totus scelesti ac perfidi dæmonis flagellis ac vulneribus confossus, qui non per januam, sed aliunde per præcipitia ascendit in eos quibus insultare solet, ille malitiæ auctor, et boni fugam et nobis prorsus electionem infelicibus proponere amat. Non enim omnimodam virtutem ei concedemus, nos omnino culpa liberantes. Et si nos in bono firmiter stare vellemus, fugeret Satanas et certo recederet, et post nos rejiceretur cum Christo in acie stantes, qui et mundum universum et hujus principem, tentatorem istum devicit. Sub

A εὐφραίνων μητέρα, καὶ κατὰ τὰς ἐκείνου ἐντολὰς καὶ τοῦτο δὴ τὸ μέρος· ἐπὶ πλεῖστον ὅσον πεπολιτευμένος. Καὶ γοῦν τὸ εἰκὸς πᾶν θεοφιλεῖ μητρὶ περισώζων, ὥστε καὶ Θεοῦ χάριν καὶ ταῖς ἐμαῖς δὲ παραινέσεσιν εἶχον, πάντ' ἔσο μητρὶ πρὸς ἃ δὴ καὶ βούλοιτο ὑποτασσόμενος καὶ ἐφεπόμενος προθύμως· καὶ κεῖσεται μέν σοι δόξα παρὰ Θεοῦ πρὸς ἀμοιβὴν γιγνομένη, ἀλλὰ καὶ παρὰ πᾶσιν ἀνθρώποις, καὶ μάλιστά γε τοῖς εὐσεβοῦσι, λαμπρὸς οὗτος δόξης καὶ κάλλιστος ἐναρμοσθήσεται στέφανος. ἡδεῖς μὲν καὶ γλυκεῖς κἀνταῦθα τοῦδε τοῦ σπουδάσματος τοὺς καρποὺς τρυγῶντι· ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀεὶ μένουσι καὶ ἀπεράντοις, ὡς οὔτε ὀφθαλμὸς εἶδεν (1) οὔτε οὖς ἤκουσεν, οὔτε ἀνέβη ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου, οὕτω τὴν τρυφὴν ἀκήρατον τρυγήσεις. Παρ' ἡμῶν B δὲ, ὧν καὶ προλαβὼν πραγμάτων ἀπειλήφεις, καὶ νῦν δὲ τῶν εὐχῶν, τί πλέον ἔσται σοι εὐγνωμονοῦντι; ἦν δέ τι καὶ πλεῖον δέῃ προστεθῆναι, ὑστάτην δηλονότι δωρεὰν καὶ χάριν προστίθεμεν ἤδη, μηδὲν μὲν ἔλαττον, τῷ δὲ πρωτοτόκῳ κατ' ἴσον.

Καὶ ταῦτα μὲν ὑμῖν· λοιπὸς δ' ὁ τέταρτος τῶν υἱέων.

Τὸν γὰρ ἐν μέσῳ καὶ τρίτον ἐκὼν παρῆκα, ἐπεὶ μηδ' ἔχω τίς περὶ αὐτὸν γένωμαι τὴν γνώμην, καὶ οἷ τάξω, σύγχυσιν ἀλλόκοτον βίου καὶ ἀταξίαν ἑλόμενον, ἀντὶ τοῦ πρώην κοσμίου καὶ σώφρονος καὶ ἡμῖν ἐπεράστου, πότερον μετὰ τῶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ σχήματος τελούντων, ᾧ δὴ καὶ οὗτος ἐκ παιδὸς ἐκὼν εἶναι φέρων ἑαυτὸν ἐνῆκε (2), καὶ νῦν ἐστιν ὁρώμενος ἐν τούτῳ, ἥκιστα μὲν τοῖς τρόποις, τῇ δ' ἀμπεχόνῃ καὶ ταῖς περιβολαῖς μόναις καὶ ταύταις δῆπουθεν ἀέκων, παρ' ἡμῶν ὡσανεὶ τοῦ καλοῦ χάριν τετυραννημένος, ἢ ὅποι πονηρὰ παντελῶς καὶ μοχθηρὰ ἐξάγει προαίρεσις, πόρρω δηλονότι C Θεοῦ καὶ παντὸς τοῦ καθήκοντος. Προσῆλθε μὲν γὰρ καὶ προθύμως προσέδραμε τῷ καλοῦντι Χριστῷ, καὶ τὸν σταυρὸν ἦρε καὶ ὀπίσω κατακολουθεῖν αὐτοῦ (3) ἐπηγγείλατο· εἶθ' ὅλαις ταῖς εὐθείαις ἐχώλανε τρίβοις, καὶ βαλὼν καλῶς ἐπ' ἄροτρον χεῖρα οὐρανίου γεωργίας καὶ πολλὰ τάγαθὰ ἐν ἀποθήκαις αἰωνίοις θησαυριζούσης, ἐστράφη ὀπίσω οἴμοι! τῶν κακῶν ἐπιθυμιῶν (4) καὶ θελημάτων τῆς καρδίας αὐτοῦ, καὶ τῆς Χριστοῦ μάνδρας ἐντὸς ἀγαπήσας πρῶτον ἐνδιαιτᾶσθαι, θήραμα νῦν ἐλεεινὸν (5) ὁρᾶται, ὁμοῦ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἱερᾶς ἐξωσθεὶς πυίμνης, στιγματίας ὅλος ταῖς τοῦ λῃστοῦ καὶ κλέπτου (6) μάστιξι καὶ πληγαῖς, μὴ διὰ τῆς αὐλῆς, ἀλλ' ἀλλαχόθεν ποθὲν διὰ κρημνῶν τινων ἀναβάντος (7), οἷς ἐκεῖνος εἰωθεν ἐπιπηδᾶν, ὁ δημιουργὸς D τῆς κακίας, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ καλοῦ φυγὴν καὶ ἡμῖν τοῖς τὰ πάντα μοχθηροῖς τὴν προαίρεσιν προξενεῖν τεχναζόμενος. Οὐ γὰρ τὸ πᾶν αὐτῷ δώσομεν τῆς ἰσχύος, ἑαυτοὺς ἐξαρούμενοι παντελῶς τῆς αἰτίας·

(1) Pro ὡς forsan οἷς. — Paulus I ad Cor. II, 9 : Ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν. . .

(2) De monastica vita id est intelligendum, quam a puero fuerat amplexus natu tertius ille Chumni filius.

(3) Matth. XVI, 24 : Εἴ τις θέλει ὀπίσω μου ἐλθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν καὶ ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ, καὶ ἀκολουθείτω μοι. Conf. Luc. XV, 27.

(4) Sap. Sirach. XVIII, 30 : Ὀπίσω τῶν ἐπιθυμιῶν σου μὴ πορεύου. Cf. t. II, p. 124, n. 1.

(5) Excidit forsan nomen τοῦ πονηροῦ vel alius belluæ, cujus præda fuerit Chumni filius.

(6) Juncta sunt ea nomina et apud Joannem X, 8.

(7) Gregorius Nazianz. Orat. XXVIII, p. 474 : Δέδοικα δὲ τοὺς λῃστὰς καὶ κλέπτας, μὴ, διὰ τῆς αὐλῆς ὑπερβάντες, ἢ ἀναιδείᾳ συλήσωσιν, ἢ δι' ἀπάτης κλέψωσιν, ὥστε θύσαι.

ἀλλ', εἴ γε μόνον καὶ ἡμεῖς βουληθείημεν ἐπὶ τοῦ καλοῦ ἑδραίως ἑστάναι, φεύξεται ὁ Σατανᾶς, οἶδ' ὅτι, καὶ ὑποχωρήσει, καὶ ἡμῶν ὀπίσω καθυπαχθήσεται μετὰ Χριστοῦ καὶ τεταγμένων καὶ συνισταμένων, τοῦ τὸν κόσμον ὅλον, καὶ αὐτοῦ δὴ τὸν ἄρχοντα, τὸν πειραστὴν τοῦτον, νενικηκότος. Ὑφ' ᾧ δὴ σωτῆρι καὶ κεφαλῇ καὶ σὲ διὰ παντὸς τοῦ βίου πεπολιτεῦσθαι ἐγὼ καὶ νομίσας καὶ θαρρήσας, καί γε τὴν πρὸς αὐτὸν πορείαν ἀμεταστρεπτὶ κατευθύνειν, καταπατοῦντα τὴν τοῦ καὶ τὴν ἀρχὴν ἀπατήσαντος ὄφεως κεφαλὴν καὶ τῇ τοῦ ξύλου ἀποπλανήσαντος καὶ θανατώσαντος βρώσει, καὶ ἀεὶ δ' ἀπατᾷν ἐν τοιούτοις πειρωμένου τρυφαῖς καὶ ἡδοναῖς καὶ ἥτταις σαρκὸς, ὁρῶ σε νῦν (ὦ πόσον καὶ οἷον κακὸν ἐν τοῖς ἐμοῖς ὀφθαλμοῖς!) τοῖς ἐκείνου μᾶλλον συμπατούμενον καὶ συντριβόμενον θανατηφόροις ποσί. Κἂν καὶ αὐτὸς εἰς σκληρὸν ὡσανεὶ λίθον τὴν καρδίαν μεταβαλὼν ἀναισθήτως ἔχῃς τοῦ πάθους καὶ τῆς συντριβῆς, ὅλην ἀποσυληθεὶς καὶ κλαπεὶς κακῶς τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ πότ' ἀνανήψεις, καὶ συνέσεως καὶ λογισμῶν καὶ σεαυτοῦ γενήσῃ, ὁ ἐν νηπίοις ἔτ' ὢν (1) καὶ τῇ πρώτῃ γε καὶ μετ' αὐτὴν ἡλικίᾳ συνιεὶς ἐμφρόνως, νῦν δ' ὑποσυρεὶς ταῖς ἀφροσύναις, καὶ, ὅτε μᾶλλον ἔδει σε τῶν ἀγνοημάτων παντελῶς ἀπηλλάχθαι, νουνεχεστέρας ἐπιβάντα τῆς ἡλικίας, τότε πρὸς τὰ χείρω μεταστραφεὶς εἰς ἐλεεινὴν τὴν ταλαιπωρίαν (2) ἐν τῷ ἀκάνθας ἐμπαγῆναί σοι τὰ πικρὰ κέντρα τοῦ πονηροῦ; Καὶ γὰρ τοιοῦτον τὸ ἐκκλίνειν ἀπὸ τῶν ἐντεταλμένων τρίβων Χριστοῦ· τοιοῦτον καὶ τὸ τὸν ζυγὸν αὐτοῦ ἀποσείσασθαι τὸν ἐλαφρὸν καὶ χρηστὸν (3), καὶ πρὸς ἀνοδίας καὶ βάραθρα, καὶ τοιαύτας ἀνωμάλους καὶ προσκόμμασι συνθλιβούσας, ἀποδραμεῖν, ἀφέντα βαδίζειν μὲν καὶ ἐπιπορεύεσθαι τὴν ἐν εὐλογίαις ἐπηγγελμένην γῆν καὶ τὴν δι' αὐτῆς πρὸς παράδεισον ὄθεν ἐξεπέσομεν φέρουσαν, πατεῖν δὲ τὴν ἀκάνθας καὶ τριβόλους, ἐν κατάραις φύειν καταδικασθεῖσαν (4) καὶ γεωργεῖν. Ἔτι ἐλπὶς ἐμοὶ μή τί σε πρὸς τέλος τὰς ἐπὶ σοὶ τῆς μητρὸς καλὰς ἐκείνας ἐλπίδας καταισχῦναι, καὶ ματαίας ἀπεληλεγμένας δεῖξαι. « Ἐπιστράφητε πρός με, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει Κύριος (5) · » ἐπίστρεψον καὶ σὺ, καὶ ἐπιστραφήσεταί σου, καί γε τὰ συντρίμματα, καὶ τοὺς ἐξ ἀφροσύνης ὀδωδότας καὶ μάλα τι κατειργασμένους καὶ σεσηπότας μώλωπας, ἐξιάσεται· πῶς καὶ τίνα τρόπον; Ἔλαιον ἐπιχέας καὶ ἐπιθεὶς καταδέσμους (6), μηκέτι τοῦ καλοῦ μήτ' ἀποσαλευθῆναι, μήτ' αὖθις ἀπορραγῆναι, μηδαμῶς ἀνιέντας· καὶ τότε τὰ ἰάματά σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ πρῳΐμον ῥαγήσεταί σοι τὸ φῶς (7) τὴν νῦν κατέχουσαν σκοτόμαιναν καὶ ἀχλὺν ὅλην διωσάμενον καὶ ἀποτινάξαν, καὶ ἴασις τῇ σῇ σαρκὶ καὶ ἐπιμέλεια γενήσεται τοῖς ὀστέοις (8), καὶ τῇ ψυχῇ σου προσρεῖ, « Σωτηρία σοῦ εἰμι ἐγὼ (9), » καὶ σεσωκὼς αὐτὴν ἔσται. Καὶ τοίνυν ἡμεῖς, πατὴρ

A quo salvatore et capite cum te per totam vitam acturum esse putarem et confiderem, et ad eum constanter cursum tuum directurum, caputque serpentis hujus qui ab initio decepit, et fructus comestione in errorem inducit occiditque, tentaique semper et deliciis et voluptatibus et carnis remissione decipere, video te nunc, (o quantum et quale in oculis meis malum!) dæmonis pedibus mortiferis conculcatum et contritum. Et si ipse in durum lapidem cor tuum convertens neque affectum, neque contritionem sentias, tota mente tua abrepta et male decepta, nonne evigilabis, et intelliges et rationis tuique ipsius fies, qui adhuc in teneris annis et prima post eos juventute sapienter intelligens, nunc vero dementia correptus, et, cum potius oportuisset te ab ignorantia liberari, prudentiorem ætatem ingressum, tunc ad pejora versus in miserandam infelicemque vitam cucurristi, dum ut spinæ in te infiguntur amari inimici aculei? Ea enim est sors eorum qui a Christo declinant; qui jugum Christi leve ac suave excutiunt, et ad invia et profunda, et inordinatas obstaculisque refertas semitas, incurrunt, dum ambulare et incedere in plena benedictionibus terra et ad paradisum, unde decidimus, ferente, deberent, conculcare vero eam quæ et spinas et aculeos in maledictionibus gignere et ferre damnata est. Spes adhuc mihi est fore ut tandem non opprobrio optimas illas matris tuæ de te spes fallere velis, et vanas apire demonstres. «Convertimini ad me, et convertar ad vos, dicit Dominus.» Convertere et tu, et convertetur ad te, et contritiones tuas, et ex dementia orta et producta et corrupta vulnera sanando auferet. Quomodo autem? Oleum infundens desuper et ligamina imponens, quæ neque ea sinent a bono recedere aut sursum frangi. Ac brevi sanabit te, et matutinum lumen has tenebras quæ nunc te comprehendunt franget, et omnem horrorem repellet et deturbabit, et sanatio carni tuæ et cura fiet ossibus tuis, et animæ tuæ dicet: « Salus tua ego sum,» et eam salvabit. Et tunc nos, pater simul, ac mater, teneri et mites, nedum duri ac justa ira pleni, filii amantes erimus; et quod ad te spectat, bene pœnitentiam agentem et ad priorem Deoque dilectam vitam redeuntem, providi erimus, ne eorum quæ ad cursum conferunt defectu dejiciaris et indolens officiique despiciens fias; et concedemus quod tibi sufficere possit, quatuordecim nempe auri talenta, mille aureos nummos adæquantia. Tantam igitur dicimus fore tuam partem, si te ad bonum converteris.

(1) Legendum forsan ἐτῶν.
(2) Videtur nonnihil deesse.
(3) Matth. xi, 30: Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστὸς, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν.
(4) Genes. iii, 17: Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. . . ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι.
(5) Zachar. i, 3.
(6) Luc. x, 34: Κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ, ἐπιχέων ἔλαιον καὶ οἶνον.
(7) Isai. lviii, 8.
(8) Proverb. iii, 8.
(9) Psalm. xxxiii, 3.

ὁμοῦ καὶ μήτηρ, καὶ μετ' ἐμὲ αὖθις μήτηρ, μειλίχιοι, προσηνεῖς, ἀντὶ τῆς νῦν ἐπιπλήξεως καὶ δικαίας ὀργῆς, φιλόπαιδες ἐσόμεθα καὶ τὸ ἐπὶ σοὶ, καλῶς μετεγνωκότι καὶ πρὸς τὴν πρώην πολιτείαν τὴν καὶ Θεῷ φίλην ἐπανιόντι, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ προμηθεῖς, ἵνα μὴ τῇ ἐκλείψει τῶν συντεινόντων πρὸς τὸν δρόμον ἐγκοπή σοι γένοιτο καὶ ῥᾳθυμία, καί γε τοῦ σπουδάσματος ὀλιγωρία, καὶ χορηγήσομεν δὴ τὸ ἀποχρῶν καθάπαξ. χρυσοῦ δηλαδὴ τάλαντα τέτταρα καὶ δέκα, χιλίων ἀπαριθμησιν νομισμάτων δηλοῦντα. Τοσοῦτον γάρ φαμεν εἶναι καὶ τὸ ἐπιβάλλον σοι μέρος (1), ἐν ἐπιστροφῇ δηλονότι τοῦ καλοῦ γεγονότι.

Te vero, ultimum et reliquum, ut dicebam, meorum filiorum, Nicolaum meum, nescio quæ et qualis te maneat fortuna, ubi vita mea fracta erit, cum adeo imperfectæ ætatis sis, neque adolescentiam absolveris. Magnam vero fiduciam præstant eamque validam tui mores, jam ad bellum accincti ac bonas spes nobis polliciti; incutit vero mihi timorem mors plerumque improvisa superveniens, cum neque diem crastinam videre certi simus. Sed id ad me attinet; sed et tua tenera ætas me ad timendum inducit, quæ nondum res valet accipere easque gerere; timeo ne forte, cum sis junior, patre tuo mortuo, nemo te protegat manumque tibi porrigat, te ad meliora verbis et exemplis ducturus; ac deinde ne tam bonæ indolis nihil jam tibi supersit, si inimica fortuna fluctibus latuerit dæmonque malus te tentaverit.

Σὲ δὲ τὸν ὕστατόν μοι καὶ λοιπὸν, ὅπερ ἔφην, τῶν παίδων, τὸν ἐμὸν Νικόλαον, οὐκ οἶδα τίς ἂν καὶ ποία ὑποδέξηται τύχη, τῆς ζωῆς ἐμοὶ τμηθείσης, ἐν οὕτως ἀτελεῖ σοι καθεστηκότι τῇ ἡλικίᾳ, καὶ μήπω τὴν μειρακικὴν παραμείψαντι. Δίδωσι μὲν γὰρ θαῤῥεῖν καὶ πολλὰ δίδωσι θαῤῥεῖν ὁ τρόπος, παραγυμνούμενος ἤδη καὶ τὰς χρηστοτέρας ἡμῖν μνηστευόμενος τῶν ἐλπίδων· φοβεῖ δέ με τὸ τοῦ θανάτου ἀπρόοπτος τὰ πολλὰ ἐπιὸν, καὶ μηδὲ περὶ τῆς αὔριον μηδεμιᾶς οὔσης ἐγγύης. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἐμοῦ χάριν· πολλὰ δὲ καὶ τὸ σὸν ἀπαλὸν ἐν χρόνῳ δεδίττεται, καὶ τὸ πρὸς ἀντιλήψεις τῶν πραγμάτων οὐχ οἷόν τε ἔτι αὐτῶν ἐφικνεῖσθαι· καὶ δεδίττεται, μή ποτέ σοι νεωτέρῳ ὄντι, καὶ θανάτῳ τὸν πατέρα ἀποβαλομένῳ, οὐκ ἐπαμύνοι τις, οὐδέ γε χεῖρα ὀρέξοι, ἐπὶ τὰ βελτίω διαδεικνὺς καὶ προσεμβιβάζων· εἶτα τῆς ἀγαθῆς φύσεως οὐδέν σοι κευθμῶσι καὶ πειραθείσης δαίμονος κακοδαίμονος;

Sed quid mihi hæc sunt? Sis misericors ac benevolus, qui multam in Christo virtutem ac potentiam adeptus es, multa unguenta, multa miracula, sancte ac magne Nicolae, indigentium ardens protector, ad quem ego meum dilectissimum filium ferens, e maternis visceribus ereptum, commisi et consecravi; et multum ideo fiduciæ habui, quod prius maxima ac deinde tuæ erga me bonitatis protectionisque testimonia retuli, etsi ingratus ipse miraculis visus sum, ita ut metuendum potius mihi sit, ne mea improba et prava vita filius non in bonum utatur. Unde et a me ille sejunctus, et tua sola protectione confidens ac vivens et operans, meliora multo quam pro nostris precibus ac voluntate referet. Tunc igitur, qui eum tibi infantulum ut servum acceperis, et nunc, ut ita dicam, tua gratia emeris et a nobis traditum habueris, adjava eum et libera ab omnibus insidiis, tuisque alis eum obumbrans, ei requiem præbeas sole diei usto, et sagittis in die volantibus vulnerato, neque permittas eum luna per noctem aut a timore nocturno et a qualibet re perambulante in tenebris turbari et capi. Et hoc modo eum ab omni malo immunem serves, vitam ejus in bonis dirigas, eumque quantum licet defendas. Deinde ita per omnem virtutem ductum, te duce, et doctore et protectore, Christo repræsentes in æternum exsultantem et supernæ beatitudinis hæredem constituas.

Ἀλλὰ τί τούτων ἐμοί; ἵλεως μοι καὶ εὐμενὴς εἴης ὁ πολὺς μὲν ἐν Χριστῷ δύναμιν καὶ παῤῥησίαν, πολὺς δὲ καὶ τὰ μύρα, πολὺς καὶ τὰ θαύματα (2), ὁ θερμὸς τῶν ἐπιδεομένων προστάτης, ὁ ἱερὸς καὶ μέγας Νικόλαος, πρὸς ὃν ἐγὼ φέρων αὐτόν μοι τὸν φίλτατον, ἄρτι τῶν μητρικῶν ὠδίνων ἐκραγέντα, θερμῶς πιστεύσας ἐνέθηκα, καὶ μάλα τι τῷ δόγματι καὶ πλεῖστα καὶ μεγάλα τεθάῤῥηκα, τεκμήρια παμμεγέθη πρότερον καὶ καθεξῆς ἀεὶ τῆς σῆς περὶ ἐμὲ φιλανθρωπίας καὶ προστασίας ἀπενεγκάμενος, εἰ καὶ ἀγνώμων αὐτὸς ἐφάνην τοῖς θαύμασιν, ὥστε περὶ τούτου δέος μᾶλλον, μὴ τῆς ἐμῆς φαύλης καὶ πονηρᾶς μενούσης ζωῆς ὁ παῖς οὐκ εἰς καλὸν ἀπόναιτο· ὅθεν καὶ χωρὶς οὗτος γενόμενος, καὶ ὑπὸ τῇ σῇ σκέπῃ μόνῃ καὶ θαῤῥῶν καὶ ζῶν καὶ στρεφόμενος, οἰὸ' ὅτι ἀμεινόνων ἐπὶ πολλῷ καὶ βελτιόνων τῶν κατ' εὐχὴν καὶ βούλησιν ἡμῶν πειραθήσεται. Καὶ γοῦν, ὡς καὶ τὴν ἀρχὴν βρέφος αὐτὸν οἰκέτην παρειληφὼς, καὶ νῦν ὠνητὸν, εἰπεῖν, τῆς σῆς χάριτος παρ' ἡμῶν ἀποδιδόμενον, εἰσποίησαι, καὶ ῥύου μὲν ἀεὶ πάσης ἐκ παγίδος θηρεύοντος (3), ὑπὸ δὲ τὰς σὰς πτέρυγας σκιάσας ἀνάπαυε μήθ' ἡμέρας τῷ ἡλίῳ συγκαιόμενον καὶ φλεγόμενον καὶ τοῖς ἐν αὐτῇ πετομένοις τιτρωσκόμενον βέλεσι, μήτε τῇ σελήνῃ τὴν νύκτα, μηδ' ὑπὸ φόβου νυκτερινοῦ καὶ πράγματος μηδενὸς ἐν σκότει διαπορευομένου μήτε ταραττόμενον μήθ' ἁλισκόμενον. Καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἀθιγῆ κακοῦ παντὸς πε-

(1) Luc, xv, 12: Πάτερ, δός μοι τὸ ἐπιβάλλον μέρος τῆς οὐσίας.

(2) Nicolai filii patronus, quem invocat pie Chumnus, S. Nicolaus, Myrorum in Lycia episcopus, cognominatus fuit Myroblytes ac Thaumaturgus. De eo exstat Lequienii Dissertatio in Continuatione Memor. Desmol. t. VI; quam propter nomen auctoris ac raritatem indicare visum est. Exstant et in cod. 400 inediti in S. Nicolaum Græci versus.

(3) Psalm. cxxiii, 7: Ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὡς στρουθίον ἐρρύσθη ἐκ τῆς παγίδος τῶν θηρευόντων.

ρισώζων, ἐν ἀγαθοῖς ζθυνον τὴν ζωὴν, ἐκτείνας εἰς ὅσον δυνατὸν ἐς πλεῖστον. Εἶθ' οὕτω διὰ πάσης ἀρετῆς ἡγμένον ὑπὸ σοὶ καὶ ὁδηγῷ καὶ χειραγωγῷ καὶ προστάτῃ, Χριστῷ παραστήσαις ἐν τοῖς ἰδίοις συναγαλλόμενον, καί γε κληρονόμον δείξαις τῆς ἐκεῖθεν μακαριότητος.

Παρ' ἡμῶν δέ σοι, παιδίον φίλτατον, ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς φθαρτῶν καὶ γηΐνων ἕξει πρὸς κληρονομίαν ὅσα τῇ μητρὶ ἐπεσκήψαμεν, ἴσα καὶ ὁμότιμα λέγω τοῖς πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς καὶ πρώην, καὶ νῦν δ' ἐν τοῖς ἐσχάτοις, δεδωρημένοις. Καὶ γοῦν, ὡς ἐν βραχεῖ τὸ ὅλον καθαρῶς φάναι, πᾶν ὅσον παρ' αὐτῆς λάβοις, τοῦτο νόμιζε καὶ ἡμῖν εἶναι τὸ διδογμένον. Οὐ μὴν ἀλλ', ἐπειδὴ καὶ πρὸς σὲ ταῦτα καὶ λείπεται διαλεχθῆναι πρὸς ἄλλον οὐδένα, ὅτι μηδ' ἔστι πρὸς ὃν πᾶσα ἀνάγκη, αὖθις πρὸς ὑμᾶς ἐπιστρέφω καὶ δή φημι· Ἔχετε, φίλτατοι παῖδες, τὴν τελευταίαν ἐξ ἐμοῦ ἤδη παραίνεσιν καὶ νουθεσίαν, καὶ φυλάσσετέ μοι καλῶς τὴν καλὴν ταύτην παρακαταθήκην· ἔχετε καὶ τοὺς κλήρους οὐ παντάπασιν ἀγεννεῖς, οὐδέ γε τὰς ὑστάτας ταύτας τῶν δωρεῶν, καὶ ἀρκεῖσθε οἷς ἕκαστος ὑμῶν ἔλαχε, μηδενὸς ἀντεχόμενοι, μηδὲ μεταποιούμενοι πλείονος· ἔχετε καὶ τὰς εὐχὰς, καὶ βιῶητε κατ' αὐτάς· καὶ τύχοιτε πάντων τῶν ἐν αὐταῖς, καὶ ἀποπέσοιτε τούτων ἀπ' οὐδενός· καὶ χαίροιτε ἀεὶ ἐν Χριστῷ τὴν χαρὰν ταύτην, ἔν τε τοῖς παροῦσιν, ἔν τε τοῖς ἀπεράντοις, διαρκῆ καὶ ἀκήρατον πρυτανεύοντι, μεσιτείαις τῆς πανυπεράγνου καὶ ἀσπίλου μητρὸς αὐτοῦ, τῶν θείων ἀγγέλων, τῶν σεπτῶν ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων, τῶν ἱεραρχῶν, τοῦ Νικολάου, καὶ πάντων δὴ τῶν ἁγίων.

A nobis vero tibi, dilectissime filiole, ex corruptibilibus terrenisque bonis in hæreditate dabuntur quæ matri mandavimus, æqua et æque æstimabilia nempe iis quæ fratribus et prius et nunc in extremis, data sunt. Atque igitur, ut paucis vocibus loquar, quidquid ab ea accepturus es, illud crede et nobis visum esse. Sed tamen, postquam et hæc de te dicta sunt, et jam neminem habeo quem alloquar, aut quem alloqui necesse sit, rursum ad vos me convertam dicamque: Habete, dilectissimi filii, ultimam meam adhortationem ac consilium, et observate bene pulchrum hoc depositum. Habete et hæreditates non omnino ignobiles, neque donorum vilissima, et contenti estote eis quæ singuli obtinetis, nihil petentes amplius, nihil vobis amplius vindicantes; habete et preces nostras ac juxta illas vivite; et assequamini quidquid in eis continetur, et a nulla earum deficiatis. Et semper hac lætitia fruamini et præsenti tempore ac futuro, in Christo perpetuo ac sincere regnante, purissimæ et immaculatæ Matris ejus intercessione, divinorumque angelorum, venerandorum apostolorum, martyrum, pontificum, sancti Nicolai, et omnium sanctorum.

ΘΕΣΠΙΣΜΑ

ΕΠΙ ΤΗ ΜΕΓΑΛΗ ΚΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΟΡΤΗ

ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΧΡΙΣΤΟΝ ΠΑΝΤΟΣ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ*,

Αὐτοῦ μὲν ὅθεν καὶ κατῆλθεν ἐς οὐρανοὺς αὖθις μετὰ σαρκὸς ἀναβεβηκότος ἐξ ἁγνῆς Παρθένου προσληφθείσης αὐτῷ, τῆς δὲ παναγίας ταύτης Μητρὸς αὐτοῦ, τὸ νῦν δηλονότι τελούμενον, τρόπον ὃν ηὐδόκησεν ἐς αὐτὸν μεταστάσης. Καὶ γοῦν τὸ θέσπισμα βούλεται μὴ κατὰ μίαν μόνην ἡμέραν, κατὰ τὸ πάλαι κρατῆσαν ἔθος, τὴν ἑορτὴν ταύτην τελεῖσθαι, ἀλλ', ἐξ ἀρχῆς τῆς καὶ πρώτης τοῦ μηνὸς ἐν ᾧ τὸ μυστήριον, ἀρξαμένην, μέχρις αὐτοῦ παντὸς ἐξήκειν, κἀκεῖ δὴ συμπεραίνειν ὅποι καὶ ὁ μὴν περαίνει.

EDICTUM

DE MAGNA ET PERFECTA CELEBRATIONE

TOTIUS MYSTERII AD CHRISTUM SPECTANTIS,

Tum Christi ipsius, qui ascendit rursus in cælum, unde venit, cum carne adjuncta ei ex sancta Virgine, quam Matris ejus sanctissimæ transfiguratæ in hunc modum, quem probavit etiam nunc perficiendum. Edictum quippe mandat, ut hoc festum non per unam solam diem, secundum antiquam consuetudinem celebretur, sed ut inde a primo initio mensis, cui assignatum est hoc mysterium, illud peragatur continuo usque ad ejus finem, et finis mensis designet simul finem festorum.

Ἅ μὲν ἡ τοῦ Θεοῦ Μήτηρ, εὖ διὰ παντὸς τὸ τῶν ἀνθρώπων ποιοῦσα γένος, θαυμαστὰ οἷα καὶ

Quam mirabilia sint et excedentia omnem vitam, ea quæ Dei Mater perpetuo in hominum genus

* E codd. regiis 2105, p. 413, et 3010, p. 362, signandis deinceps, illo littera A, hoc littera B. In utroque titulus et illa quasi προθεωρία sine varietate leguntur, sed notandum in B locum illum

contulit beneficia, omnes homines probe intelligunt, et optimæ intentionis sunt omnes qui talia confiteri et prædicare aggrediuntur. Etenim nullus est sensum et rationem habens qui non illud vehementer exoptet. Omnes autem probe sciunt esse vere super omnem virtutem naturamque sermonis de hoc convenienter loqui vel parem gratiam referre posse quantumvis zelantissimos; non solum si unusquisque sua voce et lingua talia nitatur concinnare, verum et si omnes in unum conveniant ad illud, quicunque nunc sunt et quicunque antea vita functi sunt: non certe, neque si foret labium unum osque unum quo omnes erumperent in unam vocem, ne paululum quidem sic aptissima etiam symphonia attingere valerent ad sublimem hanc tam magnificorum mirabilium confessionem quæ excedens cuncta ad infirma deprimi minime potest. Est igitur omnis natura hominum vere inferior et impotens ad hujus virtutis indagationem, ut dignum quid de tot et tantis beneficiis loqui possit: sed et impotens quoque foret quam accipere posset linguas ipsas Angelorum et Archangelorum vel si qui sint aliorum spirituum in Dei laudibus perpetuo assuetas, et acciperet eas et adimpleret cantica gratiarum ereberrima: non enim homines tantum, verum etiam potestates cœlestes obstupefacit mirabilium excellentia et sublimitas quæ pro nobis patrata fuerunt hodieque producuntur.

A ὑπερφυῆ παντὶ τῷ βίῳ παρέσχετο πάντες; εἰσὶν ἄνθρωποι σαφῶς εἰδότες, καὶ γνώμης εὖ εἰσι πάντες ἔχοντες ἀνομολογεῖν καὶ κηρύττειν· καί γε τῶν ἁπάντων ἔστιν οὐδείς, αἰσθήσεως γοῦν καὶ λογισμῶν μετέχων, μὴ τοῦτο σφόδρα βεβουλημένος. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντες εὖ εἰσι καὶ καλῶς εἰδότες, ὡς ἔστιν ἀληθῶς ὑπὲρ πᾶσαν λόγου καὶ δύναμιν καὶ φύσιν ἐφ' ἱκανὸν ταῦτα ἐξισχύσαι λαλῆσαι, ἢ τὴν ἀνάλογον καὶ πάνυ τι προτεθυμημένους εὐχαριστίαν πρᾶξαι, μὴ ὅτι γε καθ' ἕνα φθεγγομένους καὶ κατὰ μίαν γλῶσσαν ἕκαστον ἐπιχειροῦντας ἀπονέμειν, ἀλλ' οὐδ' εἰ πάντες εἰς ταὐτὸν (1) συνιόντες, ὅσοι τε νῦν εἰσι καὶ ὅσοι πάλαι γεγόνασιν· οὐμενοῦν, οὐδ' εἰ χεῖλος ἓν καὶ ἓν στόμα πρὸς φωνὴν μίαν (2) γενόμενοι, οὐδ' οὕτως ἂν οὐδὲ κατὰ

B μικρὸν ἔσχον ἐγγὺς ἰέναι τοῦ τινα ταύτην συμφωνίαν παγκόσμιον πρὸς ἀνθομολόγησιν ἆραι, τοῦ τῶν θαυμάτων μεγαλείου μὴ κάτω πίπτουσαν καὶ τοῦ παντὸς ἀπολειπομένην. Ἀλλ' ἔστι μὲν ὄντως μικρὰ πᾶσα φύσις ἀνθρώπων καὶ ἀσθενὴς πρὸς τοῦτό γε δυνάμεως ἐξεταζομένη, ὥστ' ἔχειν ἄξιόν τι τῶν τοσούτων καὶ τοιούτων εὐεργετημάτων ἐρεῖν· ἔστι δὲ καὶ αὖθις ἀσθενὴς, εἰ καὶ τὰς ἀγγελικὰς αὐτὰς ἢ καὶ ἀρχαγγελικὰς, εἴ τινές εἰσιν ἄϋλων γλῶσσαι πρὸς διηνεκεῖς ὕμνους εἰθισμέναι Θεοῦ, βουληθείη προσλαβεῖν καὶ προσλάβοι, ἔπειτα συνεργάζοιτο τοὺς εὐχαριστηρίους ἀποπληροῦσα· οὐ γὰρ ἀνθρώπους μόνον καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς πᾶσαν λογικὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπουρανίους δυνάμεις, ὑπερβαίνον ἐκπλήττει τῶν θαυμασίων τῶνδε τὸ μέγεθος, ὑπὲρ ἡμῶν ἀπείρων ὅσων καταπραχθέντων καὶ νῦν ἐνεργουμένων.

Attamen quod hæc semper ordineque celebrari debeant pleni firmiterque censemus, atque confidimus. Ergo ut sermonem obiter opportuneque ordiamur ab hoc quod fuit in principio: homo plasmatus manu Dei divinæ consors effectus est imaginis, inde super omnes visibiles creaturas honore coronatus, tanto majore gloria et decore donatus, quanto formationis ejus verbum altius efferebatur, cum accepit unde imaginem quam gerebat conservaret, si custodiri præcepta curarit. Postquam autem per voluptatem nudatus est, et, præcepta parvipendens, decipientibus fidem adhibuit, statim decidit, in ipso loco ubi constitutus fuerat in voluptate et fruitione multorum maximorumque bonorum, simulque amisit meritum

C Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ καθεξῆς ἀεὶ ταῦτα τελεῖσθαι βεβαίας ἡμεῖς τὰς πίστεις καὶ ἀσφαλεῖς ἔχομεν τὰς ἐλπίδας. Καὶ, ἵν' ἡμῖν ὁ λόγος, ὥσπερ εἰς ἀρχὴν ἀνελθών, ἐκεῖθεν καθ' ὁδὸν προΐοι, ἐπλάσθη μὲν ἄνθρωπος χειρὶ Θεοῦ, καὶ μετέσχε θείας εἰκόνος (3), καὶ τούτῳ πλείῳ τετίμηται πάντων τῶν ὁρωμένων· εἶχε δ' ἂν καὶ πλέον ἀπειληφέναι τιμῆς καὶ δόξης, πρὸς ὅ καὶ μᾶλλον ὁ τῆς κατ' αὐτὸν δημιουργίας ἔφερε λόγος, καὶ ἀπέλαβεν ἄν, εἰ, τὴν εἰκόνα περισώσας, μετὰ τῆς ἐντολῆς ἐφυλάχθη. Ἐπεὶ δ' ὑφ' ἡδονῆς ἐκλάπη, καὶ, τῶν προσταχθέντων ὀλιγωρήσας, ἐνεπίστευσε τοῖς ἀπατῶσι, πίπτει μὲν εὐθὺς ἐκεῖθεν ὅπη καὶ τρυφῆς (4) ἐτάχθη καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων ἀγαθῶν μετουσίας· ἀποπίπτει δ' ὁμοῦ καὶ ἧς ἀξίας ἔμελλεν ἀμείνονος πειραθῆναι,

integrum a θέσπισμα ad περαίνει fuisse serius D lineola transversa inductum, ab ipso ut videtur librario, ab eo saltem homine qui opusculorum in codice contentorum indicem confecit. In eo igitur indice generali, quum primum hocce scripsisset lemma, τοῦ αὐτοῦ θέσπισμα ἐπὶ τῇ μεγάλῃ καὶ τελευταίᾳ ἑορτῇ τοῦ κατὰ Χριστὸν παντὸς μυστηρίου, eo deleto, novum substituit, hisce scilicet conceptum verbis: τοῦ αὐτοῦ λόγος ὅπως δεῖ ἑορτάζειν τὴν ἑορτὴν τῆς κοιμήσεως τῆς ὑπεραγίας θεοτόκου ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ αὐγούστου μηνὸς μέχρι τῆς ἐσχάτης. Nova illa Andronici lex, an diu viguerit nescio; nec Strozzæ librum de Assumptione consulere potui, in quo forsan is antiquitatum liturgicarum locus tractatus fuit. — Apponam non intempestive e codice regio 1630, pag. 61, 63, 133, tria epigrammata, εἰς τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου. — α'. Ζῆς καὶ θανοῦσα· ζῶσα τίκτεις παρθένος. — β'. Σαῖς ἠγκαλίζου πρὶν με χερσὶ, παρθένε, Θηλῆς δὲ σῆς ἔσπασα μητρικὸν γάλα. Τὸ πνεῦμά σου νῦν αὐτὸς ἠγκαλισμένος, Τὸ σῶμα πέμπω πρὸς τρυφῆς τὸ χωρίον. — γ'. Γῆν ἐκ πόλου μοι, γῆς ἐγὼ σοι τὸν πόλον Ἰδοὺ βατὸν τίθημι, μῆτερ παρθένε.

(1) Poterunt admoveri, si tanti est, Joannis Diaconi similes hyperbolæ ex initio laudationis Joannis Palæologi (*Vide tom.* CLVIII).

(2) Genes. xi, 1: ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἓν καὶ φωνὴ μία πᾶσι.

(3) Genes. ii, 7; ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον. Vide et i, 27.

(4) In Bibliis non semel paradisus dicitur ὁ παράδεισος τῆς τρυφῆς.

καὶ ἀτρέφει πάλιν εἰς γῆν συντριβεὶς τῇ ἁμαρτίᾳ, μήθ' ὅπερ ἦν φυλάξας, μήτε γενόμενος πρὸς ὃ δὴ κρεῖττον καὶ ὑψηλότερον παιδαγωγούμενος ἐκαλεῖτο.

A propter quod meliori bono potiri in proximum babebat: et rursum in terram conversus est attritus peccato; neque quod erat custodiens neque ad hoc melius erectus ad quod instruebatur et vocabatur.

Καὶ ὁ μὲν οὕτως ὤλισθε, Θεοῦ καὶ τῆς θείας ἀποπεσὼν μοίρας· ὁ δ' αὖθις βούλεται πρὸς ἑαυτὸν ἑλκῦσαι. Βούλεται τοῦτο, καὶ σκοπεῖ τῆς φιλανθρωπίας τὸ μέγεθος. Ἑαυτὸν ὅλον εἰς ἡμᾶς οὐκ ἀπαξιοῖ κενῶσαι (1), καί γε βαστάσαι πεπτωκότας καὶ προσλαβεῖν κειμένους, οὐκ εἰς ὅπερ ἦμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὃ παρήγαγε πλάσας αὖθις ἀνασώζων, μηκέτι μήτε παρὰ τοῦ φθονοῦντος ἐπιβουλευομένους, μήτε πίπτοντας, μήτ' αὖθις ἀχρειουμένους.

Ille vero sic titubavit ut a Deo et a divina felicitate excideret; sed iterum ad Deum assurgere studet. Studet autem cum bonitatis altitudinem recogitat ejus qui seipsum omnino pro nobis exinaniens, ut sustineret lapsos et assumeret erigeretque ad se prolapsos, non solum reddens quod antea eramus, sed ad quod nos perduxit iterum salvando reformans, ut neque ab invidi hostis machinationibus caperemur, neque iterum peccaremus, neque denuo absque fructibus essemus.

Ταῦτα Θεὸς βούλεται, καὶ πρὸς αὐτὴν εὐθὺς βλέπει τὴν ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων ἑαυτοῦ Μητέρα, πρὶν ἢ καὶ τὸν ὅλον παραγαγεῖν κόσμον ἀπὸ πασῶν ἑαυτῷ γενεῶν ἐκλέξας. Καὶ γίνεται δὴ τοῦτο Θεοῦ μυστήριον πρὸ πάσης κτίσεως, εἰπεῖν, ἀποκεκρυμμένον· εἶτα, κατὰ γενεὰς τυπούμενον καὶ σκιὰς λαμβάνον, σώζει κἀνταῦθα, ὅποι δηλονότι ὁ τύπος (2) αὐτοῦ ἢ σκιὰ παρεδείχθη. Καὶ δῆλον τοῦτο πανταχῇ σκοπουμένῳ.

B Hæc eadem cupit Deus, et per antiqua tempora in suam Matrem directo respicit, eligens eam antequam ordinaret orbem universum ex omnibus a se creatis generationibus. Sicque apparuit hoc mysterium Dei ante omnem creationem decretum, sed, ut ita dicam, absconditum: deinde secundum generationes figuratum et sub umbris positum ibi salutem operatur, ubi typus ejus vel umbra quædam demonstratur et accipitur. Et hoc evidenter novit qui rem attente considerat.

Δουλοῦται (3) μὲν γὰρ εἰς Αἴγυπτον Ἰσραὴλ καὶ ὑπὸ Φαραὼ τυραννεῖται πικροῖς ἐκπιεσμοῖς προσταλαιπωρῶν, καὶ καταπονούμενος ὑπὸ βαρύτητος ἔργων, καί γε πρὸς αὐτὰ δὴ ταῦτα κατασυρόμενος, ὅσα καὶ βίβλοι φέρουσι καὶ ἱστορίαι παλαιῶν περὶ ἐκείνου διηγημάτων· ἐγείρεται δὲ Μωσῆς ζηλῶν ὑπὲρ τῶν πασχόντων, καὶ φεύγει μὲν Αἴγυπτον, προσχωρεῖ δὲ Θεῷ. Κἀκεῖνο βλέπει τὸ μέγα καὶ θαυμαστὸν ὅραμα (4) πῦρ ἐν τῇ βάτῳ, πῦρ καῖον καὶ μηδαμῶς κατακαῖον (5), ὅτι μηδ' ὕστερον ὁ ἐκ ταύτης καλέσας αὐτὸν (6), εἰσιὼν τὴν παρθένον, οὔτε κατέφλεξεν, οὔτ' οὐδὲν εὐδαμῶς ἐλυμήνατο. Ταῦτα Μωσῆς τότε, καὶ πατεῖν γῆν ἁγίαν εὐθὺς ἀκούει, καὶ τὰ ὑποδήματα τῶν ποδῶν λῦσαι (7)· καὶ λύει καὶ ἀποτίθεται. Τίνος χάριν; Ὅτι μηδὲ θέμις ἴσως νεκρὸν οὐδὲν ἐκεῖ ψαύειν, ὅποι Θεοῦ παρουσία, καὶ τύπος Ἐδὲμ τῆς ἀφθάρτου, πρὸς ἣν ὁ τότε φανεὶς ἡμᾶς αὖθις εἰσοικίσαι προμηνύει, καὶ τὰ σύμβολα δίδωσιν· ἢ τάχα καὶ ἀπερρίφθαι προστάσσει πᾶν ὅσον ἐξ ἁμαρτίας βοήθημα τῆς ἀσθενοῦς σαρκὸς ἥρμοσε, καὶ τοὺς γυμνοὺς τοῦ λοιποῦ θαρρεῖν ἡμᾶς πόδας ἐπὶ τῶν ὄφεων βιησομένους καὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ δράκοντος (8), ὃς αὐτοὺς ἀπατήσας ὑπέδησεν. Εἶδε ταῦτα Μωσῆς καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἐντεῦθεν Ἰσραὴλ πιστοῦται, καὶ ἀπέρχεται θαρρῶν τῇ δυνάμει τῆς ὄψεως, καταμαθὼν ἐκεῖθεν καὶ τὴν κοινὴν πάντων ἐλευθερίαν ἀνθρώπων, ὡς ἀπὸ Φαραὼ τυραννίδος τότε τὸν Ἰσραὴλ,

C narrant Biblia et veterum historiæ: surrexit autem Moses zelans super patientes, fugiensque Ægyptum sese Deo approximavit. Videtque visionem hanc magnam et stupendam, ignem in rubo, ignem urentem, minime vero consumentem, quia ille qui Moysem ex rubo vocavit, postea descendens ad virginem, ejus virginitatem nec abstulit neque vel minimum obscuravit. Tuncque audivit Moyses se calcare terram sanctam, et jussus solvere calceamenta pedum suorum, solvit et accessit. Quarenam? Quia non licet quidquam mortuum locum tangere ubi Deus præsens est. Typus quoque immaculatæ (Virginis) ut Edem, ad quem nos regressuros et inhabitaturos symbolis multis prænuntiavit ille qui in Virgine apparuit: et statim

D jubet nos rejicere quidquid in remedium et auxilium contra peccatum infirmæ carni coaptavit, et sic liberos ab omnibus confidenter pedibus calcare serpentes, et caput draconis qui nos decipiendo indumentis carere fecerat. Hæc vidit Moyses et credidit in libertatem Israel et abiit confisus in virtute visionis, ita docens communem omnium hominum libertatem, Deum quippe nasciturum propter nos ex Matre virgine, ut quemadmodum tunc

(1) Paul. Epist. ad Philipp. II, 7, de Christo; Ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. Cf. p. 50.
(2) A sine articulo.
(3) B, δηλοῦται. Ad rem vide Exodum c. I.
(4) Exod. III, 3: Εἶπε δὲ Μωϋσῆς· Παρελθὼν ὄψομαι τὸ ὅραμα τὸ μέγα τοῦτο.
(5) Exod. III, 2; ὅρα ὅτι ὁ βάτος καίεται πυρί· ὁ δὲ βάτος οὐ κατεκαίετο.
(6) Exod. III, 4: Ἐκάλεσεν αὐτὸν ὁ Κύριος ἐκ τοῦ βάτου.
(7) Exod. III, 5: λῦσαι τὸ ὑπόδημα ἐκ τῶν ποδῶν σου· ὁ γὰρ τόπος, ἐν ᾧ σὺ ἕστηκας, γῆ ἁγία ἐστί.
(8) Respectu ad Ps. XC, 13.

exemit Israel ex tyrannide Pharaonis, ita nos adumbrabat ex antiquis diebus ab acerbo tyranno, qui est Satan, liberandos esse. Igitur, ut dixi, solvit omnes malo servientes, et quod liberaverit e manu forti Ægyptiorum figura est mysterii salutis et symbolum salvandorum in finem.

Sed iterum Ægyptii tentant persequi eos qui servitutem fugiebant; currebant post eos cum omnibus equis et curribus nitentes in eos irruere : citoque occupassent et redegissent in novam et acerbiorem servitutem, nisi subito circumfusa salvasset, nubes scilicet quæ obumbrabat per totam diem et abscondebat eos : nubes symbolum evidens est sicut et vellus Gedeonis. Vellus illud imbrem ostendit vivificantem de cœlo propter nos aridos et pene mortuos cadentem; nubes autem Virginem significat quæ nobis præbetur ut umbraculum universa terra et omnibus cœlis immensius.

Sed propter quid aliud mare Rubrum in mirabilia elatum et Dei populum multum salvavit, submersit vero robur Pharaonis et principes Ægyptios, quomodo tanta potuit operari nisi quia ad Illam vere efferebatur quæ finis erat earum quas Abraham suscepit promissionum, et per quam facta est multiplicatio seminis Abrahæ, quod multiplicatur ex ipsa generatum, orbem universum regenerans, et in seipso adunans omnes dum Ipse congregat veros Abrahæ liberos?

Deinde petra producit aquam, maximum miraculum, et spargit undique fluenta quæ in continuos fluvios effluunt : et populus siti perustus in deserto bibit usque ad satietatem. Petra autem pars est montis qui typum habet Virginis ex qua prodiit Christus Lapis angularis et vitalis petra, sive quia cum a Deo longe essemus nos congregavit, et statuit in infrangibile vinculum secum; sive quia nos potavit aqua ex seipso effluente et saliente in vitam quæ nunquam deficiet.

Quid amplius? famem patiuntur in deserto, quæ est acerbissimus dolor : illi ergo iterum in Moysem concitantur ad iram, qui nullo modo exorto tumultu perterritus, dixit eis : « Si enim cum percussit petram fluxit aqua, nonne et panem poterit dare? Qui eis produxit cibum non ex terra, et qui potens est panes etiam ex lapidibus proferre, in novum miraculum mutata potentia; unde ergo illos enutrivit? de cœlis eos satiavit tunc ostendens perseverare

οὕτως ἡμᾶς; ἐφ' ἡμερῶν ἐσχάτων (1) τοῦ πικροῦ Σατὰν ῥύσασθαι τυράννου, Θεὸν ἐκ μητρὸς παρθένου καθ' ἡμᾶς γεγονότα. Καὶ γοῦν, ὅπερ ἔφην, σώζει κἀκεῖ τοὺς τυραννουμένους, καὶ τῆς βαρείας Αἰγυπτίων χειρὸς ἀπολύει ὁ τοῦ σωτηρίου τοῦδε μυστηρίου τύπος καὶ τὰ σύμβολα τῶν ὕστερον σωζομένων.

Οὐ μὴν ἀλλὰ πειρῶνται πάλιν Αἰγύπτιοι τῶν τὴν δουλείαν φευγόντων καταδιώκειν ὀπίσω (2), καὶ κατεδίωκον ἅρμασιν ὅλοις, ἵπποις, ἐλαύνοντες (3) ἐπ' αὐτούς. Καὶ τάχ' ἂν κατέλαβον καὶ εἶλον ἂν αὖθις ἄγοντες ἐπὶ πικρὰν δουλείαν, εἰ μὴ κἀνταῦθα περιφανῶς ἡ τοῦ μέλλοντος σκιὰ περιέσωζε, νεφέλη τῆς ἡμέρας ὅλης ἐπισκιάζουσα (4) καὶ συγκρύπτουσα, νεφέλη σύμβολον ἐναργὲς, ὡς ὁ τοῦ Γεδεὼν αὖθις πόκος (5). Τὸν γὰρ ζωτικὸν οὗτος ὄμβρον πρὸς ξηροὺς ἡμᾶς ἄτε καὶ νεκροὺς ὅλους καταβάντα, ἡ δὲ νεφέλη τὴν παρθένον σαφῶς προγράφει, τοῦ κόσμου πάντως σκέπην καὶ πάντων φανεῖσαν οὐρανῶν πλατυτέραν.

Οὐ μὴν ἀλλὰ τοῦτο μὲν δὴ τοσοῦτον. Ἐρυθρὰν δὲ τερατουργοῦσα καὶ διασώζουσα μὲν τῷ Θεῷ λαὸν περιούσιον, βυθίζουσα δὲ δύναμιν Φαραὼ καὶ τριστάτας Αἰγυπτίους (6), πόθεν ἄλλοθεν τὰ μεγάλα ταῦτα δεδύνηται, ἢ πρὸς αὐτὴν δὴ ταύτην καθαρῶς ἀναφέρουσα, πρὸς ἣν καὶ τὸ τέλος τῶν Ἀβραὰμ ἐπηγγελμένων, καὶ ὁ πληθυσμὸς τοῦ σπέρματος τοῦ ἐξ αὐτῆς γεννηθέντος (7), κόσμον ὅλον ἀναγεννήσαντος καὶ οἰκειωσαμένου μὲν ἑαυτῷ, οἰκειωσαμένου δὲ γνησίους τῷ Ἀβραάμ;

Εἶτα πέτρα πηγάζει (8) καὶ τὸ πλέον τοῦ θαύματος, ὅτι μεταφερομένη ῥεῖθρα προβάλλει κατὰ ποταμοὺς ἀενάους (9)· οἱ δὲ πίνουσιν εἰς κόρον, δίψει κάμνοντες ἐν ἀνύδρῳ. Καὶ ἡ πέτρα πάντως ἐξ ὄρους τύπον ἔχοντος τὴν παρθένον, ἐξ ἧς Χριστὸς ἀκρόγωνιος λίθος (10) καὶ ζωῆς πέτρα, τὸ μὲν συνάπτων ἡμᾶς ἀπὸ Θεοῦ μακρυνθέντας καὶ συνέχων εἰς ἀῤῥαγῆ σύνδεσμον, τὸ δὲ ποτίζων ὕδωρ ἀϊδίως ἐκβλύζον καὶ μή ποτε λήγουσαν ζωὴν ἐμπαρέχον.

Τί ἔτι; πεινῶσιν ἐν ἐρημίαις, καὶ πάθος τὸ χαλεπώτατον λιμὸς αὐτοὺς καταλαμβάνει· οἱ δὲ πάλιν φέρονται κατὰ Μωσέως, μηδεμιᾶς μηδαμῶς μηδ' ἐν ἐλπίσι μηχανῆς φαινομένης· « Εἰ γὰρ ἐπάταξε » φασὶ « πέτραν, καὶ ὕδωρ ἐῤῥύη, μὴ καὶ ἄρτον δύναται δοῦναι (11); » Ὁ δ' ἀπὸ γῆς μὲν αὐτοῖς τροφὴν οὐκ ἤνεγκε, καὶ ταῦτ' ἐξὸν ἄρτους καὶ τοὺς λίθους γενέσθαι (12), τῆς αὐτῆς τῷ προτέρῳ θαύματι μεταποιούσης δυνάμεως· ψωμίζει δὲ πόθεν; ἐξ οὐ-

(1) Phrasis est biblica ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν; conf. psal. 110, 17.
(2) Exod. XII, 8 : κατεδίωξεν (Φαραὼ) ὀπίσω τῶν υἱῶν Ἰσραήλ.
(3) Forsan ἵππους, vel ἱππεῖς, ἐλαύνοντες.
(4) Ex. XIII, 21; Num. X, 34.
(5) Vide Judic. VI, 37, sqq. — B sine articulo ὁ.
(6) Exod. XV, 4 : ἅρματα Φαραὼ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐῤῥίψεν εἰς θάλασσαν, ἐπιλέκτους ἀναβάτας τριστάτας· κατεπόθησαν ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ.
(7) Vide Genes. XV, 5.
(8) Exod. XVII, 6.
(9) Psal. LXXVII, 16 : ἐξήγαγεν ὕδωρ ἐκ πέτρας, καὶ κατήγαγεν ὡς ποταμοὺς ὕδατα.
(10) Christus ἀκρογωνιαῖος dictus fuit non semel in apostolicis epistolis. Fons locutionis est in Isaia XXVIII, 16.
(11) Psalm. LXXVII, 20 : ἐπεὶ ἐπάταξε πέτραν, καὶ ἐῤῥύησαν ὕδατα καὶ χείμαῤῥοι κατεκλύσθησαν, μὴ καὶ ἄρτον δυνήσεται δοῦναι;
(12) Respectu ad verba Satanæ, Matth. IV, 3 : εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται.

ρανῶν τρέφει (1), ἐκεῖθεν εἶναι δεικνὺς καὶ τὰ πρώην τελούμενα. Καὶ οἱ τῶν ἄρτων ἀπεγνωκότες τρώγουσι μάννα, κατηήν τινα τροφὴν καὶ πολλῷ τοῦ ζητουμένου τιμιωτέραν, ἅμα δὲ καὶ ἄφθονον, καὶ ῥᾳδίαν πᾶσι τοῖς κομίζεσθαι βουλομένοις. Ἀνεῖτο γὰρ ἀπολαμβάνειν, μὴ καθ' ὅσον μόνον ἐπαρκέσαι τῇ χρείᾳ, ἀλλὰ καὶ περιττὸν ἔχειν κτᾶσθαι, εἰ καὶ ἄλλως ἦν τὸ περιττεῦον ἀνόητον· ἕτερον δηλονότι θαῦμα καταργοῦν τὴν ἀπληστίαν, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἀπιστίαν διορθούμενον, εἰ τούτου χάριν τὸ πλέον ἀπεῖθουν, ὥστ' αὖθις ἔχειν, ἐπιλείποντος τοῦ διδομένου, τῷ προλαβόντι (2) χρῆσθαι, καὶ μὴ τῷ χορηγοῦντι θαῤῥοῦντες ἦσαν ἀεὶ καὶ πλουσίως παρέχειν δεδυνημένῳ. Τοῖς μὲν οὖν ἡ βρῶσις ἐπεστήριξε τὴν καρδίαν, μηκέτι διαπιστεῖν ἐπ' οὐδενὶ τῶν ἀπόρων, ὡς οὐχὶ γενήσεται τούτοις ἐπιστρέφουσι πρὸς Θεὸν καὶ γνησίως ἐπικαλουμένοις, καθὰ δηλονότι καὶ Μωσῆς (3) ὁ μέγας ἐκείνου θεράπων γνήσιος αὐτῷ γενόμενος μετὰ παῤῥησίας ἐπεκαλεῖτο, καὶ πάντ' εἶχεν εὐθὺς ἁπαντῶντα πρὸς τὰς αἰτήσεις· ἐπεστήριξε δ' ὁμοίως οὐ τοὺς (4) τότε μόνους τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τοὺς καθεξῆς ἅπαντας, μὴ διαπιστεῖν οὐμενοῦν ὡς οὐ καταβήσεται πρὸς ἡμᾶς ἐξ οὐρανῶν ἄρτος ζωῆς (5) καὶ τρυφῆς τῶν αἰωνίων παρεκτικός.

Καὶ δὴ λοιπὸν ἡ χρυσῆ καθίσταται στάμνος καὶ δέχεται τὸ μάννα (6), καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ μέλλοντος ἐν ἑαυτῇ λαμπρῶς φέρει.

Σὺ δέ μοι καὶ τὰς πλάκας βλέπε καὶ τὸν ἐν αὐταῖς θεόγραφον νόμον (7) μὴ τοῖς ἐκτὸς μόνον βοηθοῦντα, σωμάτων ὡσανεὶ κινδυνευόντων σωστικὸν ὄντα, ἀλλά τοι καὶ ψυχῶν ἐφικνούμενον καὶ παιδαγωγοῦντα ταύτας, καί γε σφαλερᾶς πάσης ἐξαιροῦμενον περὶ Θεοῦ δόξης. Βλέπε δὴ ταῦτα, καὶ, τὸν νοῦν τοῖς ὁρωμένοις καλῶς προσέχων, μάνθανε τὸν ἐνυπόστατον λόγον δακτύλῳ Θεοῦ, πνεύματι θείῳ, τῇ παρθένῳ γραφέντα, καὶ τῶν πατρικῶν κόλπων κενωθέντα μὲν, οὐκ ἀποστάντα δὲ, μένοντα δ' ἐν αὐτοῖς καὶ πληροῦντα πάντα, χωρητὸν γενέσθαι τοῖς μητρὸς κόλποις, καὶ τοῦτον δὴ τὸν τρόπον ἐπανασῶσαι κόσμον ὅλον, καὶ ψυχὰς ῥύσασθαι, ἀγνοίας σκότει καὶ σκιᾷ θανάτου (8) κατεχομένας.

Οὐ μὴν ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτω· καὶ οὕτως ἄνωθεν τὰ κατὰ τὴν παρθένον Θεοῦ μητέρα διὰ πολλῶν καὶ μεγάλων ἥκοντα τῶν συμβόλων, πανταχῆ παρέχοντα δύναμιν θαυμάτων ὑπερφυῶν εὑρήσεις, ἅμα δὲ καὶ σωτηρίαν τῶν ἐσχάτως κινδυνευόντων. Καὶ τὰ πλείω διεξιέναι παρῆκεν ὁ λόγος, ὅτι μηδὲ πέφυκε μὴ ὅτι γε διὰ πάντων (τοῦτο γὰρ παντὸς μᾶλλον ἀδύνατον), ἀλλὰ μηδ' ἐφ' ἱκανὸν αὐτῶν ἱκέσθαι δυνηθῆναι· πῶς γάρ; ὅπου γε καὶ ταῦτα ὧν ἀρ-

A quæ prius effecta fuerant. Et qui panes non habebant manducaverunt manna, novum quoddam alimentum, multo quam postulabant pretiosius, simul abundans et lectu facile his qui illud requirebant. Licebat enim assumere non solum quantum necessitati sufficeret, sed etiam habere quod superfluum perderetur, inutileque ad quemcumque usum. Alterum certe sic habebatur miraculum, quod excludebatur insatiabilis appetentia, et simul corrigebatur incredulitas, dum, si propter aliquam etiam plus quam satis erat colligeretur, ad servandum in futurum, sic, deficiente forsan donante accipiens frueretur, non possibile foret, qui a sic non confidebant duci suo quasi non valenti esse ad dandum et semper et abundantius. Illis ergo

B cibus ille refocillavit cor, ne animo frangerentur in quacunque tribulatione, diffidentes a Deo exaudiri cum converterentur ad eum ut invocarent, sicut certo sciebant exauditum fuisse Moysem magnum et legitimum Dei servum cum fide postulantem et invocantem, qui et omnia statim obtinuit juxta petitiones. Sed et sic refocillavit non tantum corda hominum qui tunc erant, omnes autem simul eos qui postea facti sunt, ne omnino diffiderent quin propter nos de cœlo caderet panis vitæ et voluptatis præstans æterna bona.

Cæterum in tabernaculo positum fuit vas aureum includens manna, quod in se splendide profert imaginem futurorum.

C Sed mecum considera sacras Tabulas et in illis scriptam legem Dei vivificantem, quæ non solum externe auxilium præstat, quasi corporibus in periculo versantibus salutem proferat, sed quæ etiam ad animas attingit et docet illas, et ab omni vana gloria revocat ad Deum. Hæc considera attentissimo spiritu, disceque sermonem digito Dei subsistentem Spiritu Dei in Virgine scriptum, e sinu Patris exeuntem quidem, sed non relinquentem, sed in eo manentem et replentem omnia, contentum simul in sinu Matris, ut ita salvaret universum mundum et animas liberaret mersas in tenebris erroris et ignorantiæ et in umbra mortis sedentes.

D Hæc autem adeo sunt vera, ut si a principio quæras quæ de Matre Dei per multa et singularia symbola significentur, semper et ubique invenies inesse potestatem mirabilium supernaturalium simul atque salvationis eorum qui in extremis periculis versantur. Et sermo plerumque cum ista loquitur liquet aptum non esse non modo ad omnia experimendum, quod plane impossibile est, sed ne quidem ad quoddam exponendum quod conveniret earum

(1) Vide Exod. xvi.—Deuter. viii, 3 : ἐψώμισέ σε μάννα.
(2) B, προσλαβόντι.
(3) B, Μωϋσῆς.
(4) B, ὁμοίως αὐτούς.
(5) Respectu ad Joan. vi, 33 sq.: ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστιν ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ζωὴν διδοὺς τῷ κόσμῳ... Εἶπε δὲ αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐγώ εἰμι ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς.
(6) Vide Exod. xvi, 33.
(7) Deuteron. v, 22.
(8) Frequens in Bibliis metaphora. Psal. cvi, 14 ; ἐξήγαγεν αὐτοὺς ἐκ σκότου καὶ σκιᾶς θανάτου.

rerum. Nec mirum. Cum ergo de istis modo diximus, non ut quædam seligentes inter multa delibare narrando confideremus, sed ut solummodo per strictiorem indicationem, dicta nuper demonstraremus, scilicet salutares esse semper et ubique figuras et umbras eorum quæ postea absque velo de Virgine revelata et ostensa fuerunt. Postquam enim adimpletæ sunt figuræ et umbræ depulsæ, veritasque inter homines sincere illuxit, gloriam afferens Virgini quæ splendore suo cœlos omnes obscurat, cœlestesque cunctas claritates longe vincit atque ipsa Seraphim et Cherubim superat, quis sermo vel quæ lingua tot et tantorum mirabilium poterit exponere plenitudinem? Ego igitur vereor ne pœna dignus inveniar, qui non jam manum sed impura labia ad arcam Deo plenam admoverim, veteris illius miraculi iteratione mihi proposita, quo monerer prohiberi eos qui non sunt absque macula, ne audeant accedere vel ad umbras arcæ: et hoc a Deo ipso mihi videbar audire: « Quare te cum sordes non expurgaveris salutari carbone, sicut fecit Isaias, neque linguam exemeris pondere malorum quæ ea irretiunt, mirabilia sustines enarrare quibus impar est etiam angelorum natura, quæ hæret præ ignorantia, intelligens celsitudinem? »

His territus cogitationibus, non possum ultra accedere. Sed cum a te salvatus sim, o Mater Dei, a te dum ceciderim, erectus, dum frangor, refectus, numquid tandem virtutem sermonis adeptus, et quamdam emittere vocem permissus, non potero conari ut loquar? Minime ergo tacebo mysterium salutis, sed ut licebit eructabo.

Nos sub jugo suo servos tenebat ille qui a principio erravit et apostatavit a Deo, nosque gloriæ ejus a qua decidit et avulsus est hæredes futuros tentationibus lacessebat, propter antiquam rebellionem in passiones nos præcipitans quasi compedibus vinciebat inextricabilibus, ne iterum ab ejus tyrannide liberati, possemus ad Dominum regredi, et, morte nobis pro custode constituta, in infernum includeret et custodiret sub portis tenebrarum. Nos vero ejus potestati tyrannicæ triste servientes, neque tantis in quibus versabamur malis permoti, gaudebamus de ruina, gloriabamur in passionibus quæ nos ad mortem usque trahebant, propter errorem et tantam dejectionem misericordia digni. Et quales erant qui talia patiebantur? imaginem Dei gerentes, miserrime jacentes in servitute et sub tyrannide inimici, miserrimique magis propter insensibilitatem, quia, factorem deserentes, seipsos hosti tradebant, qui manu dura tenens, sequentes

τίως ἐμνήσθημεν, οὐχ ὥστε καὶ ὀλίγα ἐκ πολλῶν ἡμᾶς ἀπολεξαμένους ἐρεῖν, τούτου χάριν ἐμνήσθημεν, ἀλλ' ὥστε μόνον ἅψασθαι, καὶ τὸ λεχθὲν ὑποδεῖξαι, σώζοντας εἶναι δηλονότι πανταχοῦ τοὺς τύπους, καὶ τὰς σκιὰς τῶν ὕστερον ἐπὶ τῆς παρθένου δι' ἅπαντὸς ἐπικαλύμματος λαμπρῶς ἐκφανθέντων. Ἐπεὶ δ' οἱ τύποι παρῆλθον καὶ ὑπεχώρησαν αἱ σκιαὶ, καὶ καθαρῶς ἡ ἀλήθεια γέγονεν ἐν ἀνθρώποις, δόξαν φέρουσα τῇ παρθένῳ πάντας οὐρανοὺς ἀποκρύπτουσαν καὶ ὑπεραναβαίνουσαν μὲν τὰς ἄνω λαμπρότητας, αὐτὰ δὲ (1) κάτωθεν ἑαυτῆς Σεραφὶμ καὶ Χερουβὶμ ἀφιεῖσαν, τίς ἂν λόγος ἢ ποία γλῶσσα τῶν τοσούτων καὶ τοιούτων ἀπείρων καὶ φρικτῶν θαυμάτων ἐκδιηγεῖσθαι κατισχύσοι τὰ πλήθη; Ἐγὼ μὲν οὖν δέδοικα μή ποτέ μοι καὶ τοῦτο κατάκριμα γένοιτο φέρον εὐθύνην, εἰ, μὴ χερσὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ χείλεσιν ἀνάγνοις τῇ θεοδόχῳ πρόσειμι κιβωτῷ, πόρρωθεν αὖθις ἑτέρου θαύματος ἀπειλοῦντος, ἅμα δὲ καὶ ἀπείργοντος τῶν μὴ καθαρῶν μηδένα τολμᾷν προσάπτεσθαι μηδὲ τῆς ἐν ταῖς σκιαῖς κιβωτοῦ (2)· κἀκεῖνο τοῦ Θεοῦ δικαίως ἀκούσαιμι λέγοντος· « Ἵνα τί σὺ, μήτε καθαρσίῳ τῶν ῥύπων χρησάμενος ἄνθρακι, καθ' Ἡσαΐαν (3) ἴσως, μήτε τὴν γλῶτταν ἀνεὶς τοῦ ἐπικειμένου βάρους τῶν πεδούντων κακῶν, ἐκδιηγῇ θαυμάσια, πρὸς ἃ μηδ' ἀγγέλων ἐξαρκεῖ φύσις; ἀπορεῖ καὶ γὰρ αὐτὴ κατανοοῦσα τὸ μέγεθος. »

Τούτων με φοβούντων τῶν λογισμῶν, οὐκ ἔχω προσβῆναι τοῖς ἐφεξῆς. Πλὴν, ὅτι διὰ σοῦ σέσωσμαι, μῆτερ Θεοῦ, καὶ πεσὼν ἀνωρθώθην, καὶ συντριβεὶς ἀναπέπλασμαι, πῶς ἂν ὅλως, λόγου δύναμιν ἔχων καὶ φωνήν τινα δυνάμενος ἀφιέναι, ἄλλο τι σπουδάσαιμι πρὸ τοῦ ταῦτα κηρύττειν; οὔκουν οὐδὲ τὸν τῆς σωτηρίας σιωπήσομαι τρόπον, ἀλλ', ὡς ἐνὸν, ὑμνήσω.

Εἶχε μὲν ἡμᾶς δουλωσάμενος ὁ καὶ τὴν ἀρχὴν πλανήσας καὶ ἀποστήσας Θεοῦ, καὶ δόξης μὲν ἐκείνης ὅθεν αὐτὸς ἐκβληθεὶς ἀπερρίφη κληρονομεῖν μέλλοντας ἐν μηχαναῖς ἀπωσάμενος, πρὸς δ' ἰσχάτης ἀτιμίας πάθη κατενεγκὼν, καὶ εἶχεν ἀφύκτοις ὡσανεὶ πέδαις δεσμεύσας, ὡς μηδ' ἔχειν αὖθις ἡμᾶς, ἐκλυθέντας τῆς αὐτοῦ τυραννίδος, πρὸς τὸν δεσπότην ἀναδραμεῖν, καὶ θάνατον ἡμῖν ἐπέστησε φύλακα, καὶ καθεῖρξεν ἐν ᾅδου καὶ πύλαις σκότους κατησφαλίσατο. Καὶ ἡμεῖς ἦμεν τῇ τούτου δυναστείᾳ καὶ τυραννίδι δουλεύοντες, μηδ' αὐτῶν δὴ τούτων ἐν οἷς ἐσμεν δηλονότι κακοῖς αἰσθανόμενοι, τῇ δ' ἀπωλείᾳ συνευφραινόμενοι, πάθη τιμῶντες ἦμεν ἐξ ὧν ἐπ' αὐτὸν ἐτρέχομεν θάνατον, ἐλεεινοὶ τῆς ἀπάτης καὶ τῆς τοσαύτης ἀδοξίας· καὶ ταῦτα τίνες; οἱ τῆς εἰκόνος Θεοῦ, ἐλεεινότεροι τῆς δουλείας καὶ τῆς τοῦ ἐχθροῦ τυραννίδος, πολλῷ δὲ πλέον ἅπαντες ἀθλιοι τῆς ἀναισθησίας, ὅτι τὸν δημιουργὸν ἐγκαταλιπόντες, φέροντες ἑαυτοὺς τῷ πολεμίῳ πα-

(1) Codd. αὐτάδε. In A præsertim conjunctio δὲ passim ad encliticarum modum est scripta, accentu rejecto.

(2) Percussus est a Deo Oza, quod arcam fœderis manu contrectasset, ut est in II Reg. c. VI. Sunt et alia exempla similia.

(3) Vide Isai. VI, 6, 7.

ραδεδώκαμεν· ὁ δὲ χειρωσάμενος ὅλους εἵλκεν ἀκολουθοῦντας προθύμως εἰς βάραθρα τὸ ἑαυτοῦ καταγώγιον.

A trahebat gaudenter in infernum, quod est domus ejus.

Οὐ μὴν ἀλλὰ περιδεῖν μέχρι παντὸς οὐκ ἦν τοῦ ταῖς χερσὶ πλάσαντος καὶ τῆς ἰδίας μεταδόντος εἰκόνος καὶ τῆς τιμῆς· οὔκουν οὐδὲ παρεῖδεν, οὐδ' ἀφῆκε τρόπον ὃν ἔφημεν δούλους ἀγομένους, οὓς μὴ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς ἁπάντων ἄρχειν προέκρινε· Χωρεῖ δ' ἐς αὐτοὺς, καὶ τοῦ κρατοῦντος ἐξαιρεῖται, καταλύσας τὴν δυναστείαν, ἅμα δὲ καὶ τὸ τῆς ἀγνοίας διαλύσας σκότος ὑφ' ᾧ κατεῖχε πλανωμένους ἡμᾶς· χωρεῖ δὲ πῶς; — Ἀλλ' ἐνταῦθά μοι καὶ ὁ πᾶς λόγος, ἐπειδὴ καὶ πάντες τύποι, καὶ σύμβολα, καὶ οἱ προκηρύττοντες πόρρωθεν, ἐνταῦθα πληροῦσι, τέλος ἔχοντες τὴν παρθένον. Αὐτὸς καὶ γὰρ ὁ προαιώνιος τοῦ Θεοῦ Λόγος καταβὰς ἐν αὐτῇ, καθαρᾷ οὔσῃ καὶ ἀμώμῳ, καὶ τί δ' ἄλλο ἢ τοῦ κατελθόντος ἀξίᾳ, σὰρξ γίνεται δι' ἡμᾶς, φορίσας ταύτην ἐκ τῶν αὐτῆς ἀχράντων καὶ πανάγνων αἱμάτων, καὶ, τὴν κατ' εἰκόνα προσλαβὼν φύσιν ὅλην φθαρεῖσαν, μίγνυται ταύτῃ, καὶ ἀναπλάττει τῇ κοινωνίᾳ, τοὺς ἰδίους αὖθις ἐπανασώζων πρὸς ἑαυτὸν, καὶ οἰκειούμενος τοὺς ἀπωσθέντας τῇ ἁμαρτίᾳ.

Non poterat autem nos omnino deserere qui manibus nos plasmaverat, propriam imaginem et gloriam tribuens: igitur neque deseruit neque amovit creaturas quas dicebamus in servitutem mortis destinatas, dum eas non modo liberas fecerat, sed insuper ut essent super omnia quæ sunt in terra. Venit autem ad eos et ex potente eripit, ejus solvens potentiam, et dissipans umbram ignorantiæ qua nos involverat deceptos et errantes. Quomodo autem venit? Huc enim tendebat totus meus sermo, sicut et omnes figuræ et omnia symbola, et B omnes a retro prophetiæ huc adimplentur finem unum habentes Virginem. Ipsum enim æternum Dei Verbum descendens in illa quæ erat pura et irreprehensibilis, et de cætero quodammodo digna Eo qui veniebat, factum est pro nobis caro; hanc carnem assumens ex innocente et immaculato Virginis sanguine, accipiens totam naturam vitiatam in imagine Dei, sese illi miscuit, et reformavit illam hac unione, suos iterum salvans et ad te erigens uniensque quos vastaverat et exinaniverat peccatum.

Οὗτος ὁ τῆς ἡμετέρας σωτηρίας τρόπος· τοῦτο τὸ πάλαι καὶ προτυπούμενον καὶ προμηνυόμενον, καὶ τοῖς προφήταις λαλούμενον, φρικτὸν καὶ μέγα μυστήριον, Θεὸς γενόμενος ἄνθρωπος, ἵνα σώσῃ τὸν ἄνθρωπον, Θεὸς ἐν μήτρᾳ Παρθένου καὶ σωματούμενος καὶ πλαττόμενος, καὶ χρονικὴν καταδεχόμενος γέννησιν, καὶ ὡς βρέφος ὁρώμενος καὶ βαστα-ζόμενος ἀγκάλαις μητρὸς, ὁ τὰ πάντα πληρῶν καὶ μηδαμοῦ μηδόλως χωρούμενος. Πρὸς ταῦτα τίνες ἀγγέλων, τίνες ἀρχαγγέλων, οὐ κατεπλάγησαν; ποῖα Σεραφὶμ, ποῖα Χερουβὶμ, οὐκ ἐθαύμασεν, ὁρῶντα τὴν τοσαύτην τοῦ Θεοῦ κένωσιν καὶ τὸν τοσοῦτον αὖθις ὄγκον τῆς περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἐπέκεινα πάσης ὑπερβολῆς ἀγαθότητος.

Talis est nostræ salutis ordo: tale est quod olim præfiguratum est, prænuntiatum et per prophetas prædictum, tremendum magnumque mysterium: Deus nempe homo factus ut hominem salvaret, Deus C in utero Virginis incorporatus et formatus, et temporalem accipiens generationem, visus et gestatus ut puer inter matris brachia, dum ipse omnia replet et nullibi omnino loco mutari potest. Ad hæc quinam angelorum et archangelorum non obstupuerunt? Quæ seraphim, quæ cherubim non mirata sunt, tantam cum cernerent Dei exinanitionem, et simul tantam exuberantiam, amoris Dei, et supereminentiam excellentis bonitatis?

Τοιγαροῦν καὶ πᾶσαι τῶν οὐρανῶν δυνάμεις εὐθὺς ἀνύμνησαν, καὶ μεθ' ἡμῶν δεῖν ἔγνωσαν στῆναι γενεαῖς ἁπάσαις τὴν Παρθένον μακαριζόντων, καὶ μακαριζόντων ὁμοῦ μὲν αὐτῶν δὴ τούτων ἕνεκεν τῶν οὕτως ὑπερφυῶν αὐτῇ μεγαλείων γεγενημένων, ὁμοῦ δ' ὅτι καὶ τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν D δι' αὐτῆς ἡμῖν ὑπῆρξεν ἀπολαβεῖν, ἅμα δὲ καὶ τῶν καθεξῆς εὐεργεσιῶν χάριν, ἃς οὐ διέλιπεν οὐδ' οὐ μήποτε λίπῃ διὰ παντὸς κατεργαζομένη. Παραλαβοῦσα καὶ γὰρ ἡμᾶς ἰδίαν ὡσανεὶ κληρονομίαν, τοῖς τοῦ Υἱοῦ αὐτῆς αἵμασιν ἀπὸ τῆς μοχθηρᾶς καὶ φαύλης δουλείας ἐξηγορασμένους, ἐκεῖνα καὶ πεποίηκεν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ποιεῖ, ὧν καὶ γέμει σύμπας ὁ βίος, ἐξαισίων ἀεὶ τελουμένων.

Omnes itaque virtutes cœlorum propensius in hymnos eruperunt et nobiscum agnoverunt ab omnibus generationibus benedicendam esse Virginem tum propter ea quæ ipsi collata sunt magna et supernaturalia; tum quia per illam nobis datum est desuper accipere communem libertatem, simulque propter cætera beneficia quæ nunquam intermisit, quin in nos supra modum abunde perfecerit. Suscipit enim nos quasi propriam hæreditariam familiam proprii Filii sui sanguine redimendos ex miseranda vilissimaque servitute, propter nos ista fecit, et nunc quoque facit, quibus omnis nostra repleatur vita bonis faustissimis et æternis.

Ἐπειδὴ γὰρ ὁ κατὰ τῆς πρώτης ἡμῶν ἐπιχειρήσας ἐλευθερίας, καὶ κακῶς αὐτὴν ἀφελόμενος, τὴν ὅλην ἡμῶν καθύβρισεν ἀξίαν, ἀπαλλάττεται δ' οὐδ' αὖθις καὶ κατὰ τῶν δευτέρων ἀεὶ μηχανώμενος ἀμεινόνων ἐπὶ πολλῷ πρὸς δόξαν γεγενημένων, οὐδαμόθεν ἄλλοθεν ἡμεῖς ἐξάντεις τῶν αὐτοῦ ποικίλων

Cum autem ille qui prius contra nostram libertatem insurrexit eamque nobis misere ademit, integram nostram fœdans dignitatem, non cesset posterioribus hisce et pretiosissimis semper insidiari bonis quæ proxime ad gloriam nos ornant, per nullum alium, o Virgo, ejus varias effugiemus se-

ductiones quam per te quam heroem ducem belli invenimus et potentem patronam, undique ipsius frangentem fervidos impetus. Ille enim duplex suscitat bellum, sive nostras saucians animas ipsisque occulte insidians, sive illas impellens ad res externas, ut sic manifeste suam compleat in illis invidiam et malitiam. Tu vero fortis contra utrumque bellum potens præstas omnibus auxilium, nec solum succurrere desideras, sed et facile potes. Nobis idcirco succurris et præcedis, ut pugnes atque ut prius mala ingruentia corrigas et innoxia reddas quam ab eis omnino infirmemur. Neque hoc solum. Sed cum adversus ejus insidias, agentes nihil proficimus et difficillime impetum sustinemus, quasi voluntariis malis succumbentes (ille enim nos voluntarie corruptos impugnans libere agit in id quod desiderat : vult autem pessima et ad hæc impellit), et indignationem Dei contra nos provocamus, qui, justa concitus ira, statuam parat infligere pœnam, tu cito prævenis et apud illum facta mediatrix, hunc maternis precibus juribusque flectis; nam super propria jura preces protendens et illi commemoras quod similis tui ex natura tua participavit, et quod in tuis visceribus illum gestasti, ex uberibus tuis lac illi præbuisti, et quod passionis suæ finem cernere præstolata juxta crucem ubi moriebatur steteris, omnia et ipsa patiens quæ ipse pro nobis reis et damnatis subiit ut nos solveret a judicio. Illum ergo converti facis pia negotiatrix : insuper donans ut Deum nedum iratum, imo diligentem et bonis cumulantem experiamur; donans ut ab eo bona donaque suscipiamus pro malis quæ suscepturi eramus et pœnis quas solvere debuissemus. Nihil enim est omnino quod tu desiderans pro nostra benelicentia a Deo non possis impetrare : imo potes omnia certe et donas multo magis et facilius quam forte nos in votis habere possumus. Propterea videris et petitiones prævenire et nos quasi dona jam accepta efflagitamus omnia quibus indigemus, et quæ ante postulationes per te nobis fiunt. Cum autem aliquando in rebus utilibus perperam desideramus, perperamque studemus et agimus, tu ipsa hæc optime dirigens et agens, in hoc maxime ostendis bonitatis thesaurum, quia circa quæ non cogitamus neque petimus, vel etiam cum desideramus et tendimus ad pejora, nos istis violenter eripis aut etiam facis ut multum proficiant, cum in ipsis vere potest inesse utilitas; quasi invitos benevolens in hanc nos trahis viam, et deinde sensum et scientiam adepti, vim diligamus qua in experientiam boni introivimus. Ita nos e vitiis eripis, illa longe depellens, ne primum in ista impingamus cum improviso periculum instat cadendi; et si forte inciderimus ruinam et perniciem reformas; et si quid horum potenter prævaluerit, tu nostram experta fiduciam, et periculum evidenter aperis, et potissimum remedium præbes

A μηχανημάτων, ἢ σὲ, Παρθένε, πρόμαχον καὶ προστάτιν κραταιὰν κεκτημένοι, πανταχόθεν αὐτῷ περιτρέπουσαν τὰς ὁρμάς. Ὁ μὲν γὰρ διπλοῦν ἐγείρει τὸν πόλεμον, τὸν μὲν, ψυχῶν αὐτῶν καθικνούμενος καὶ ἀφανῶς ταύταις ἐπιβουλεύων, τὸν δὲ, βάλλων πρὸς τὰ ἐκτὸς καὶ φανερὰν ἐν τούτοις πληρῶν τὴν ἀπέχθειαν· σὺ δ' ἀλλ' ἀπαντᾷς ἀμφοτέρωθεν ἐπίκουρος κραταιὰ, πάντα βοηθεῖν μὴ μόνον γε βουλομένη, ἀλλὰ καὶ ῥᾳδίως δεδυνημένη. Ταύτῃ τοι καὶ βοηθεῖς προϊσταμένη καὶ προμαχοῦσα, καὶ, πρὶν ἢ καθαρῶς ἡμᾶς αἰσθέσθαι τῶν ἐπιόντων κακῶν, τρέπεις ταῦτα καὶ καταργεῖς. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰς ἐπιβουλὰς ἐκείνου εἴ γε μηδὲν ἡμεῖς ἀντιπράττομεν, συμμαχοῦμεν δὲ μᾶλλον, αὐθαιρέτοις ὡσανεὶ κακοῖς περιπίπτοντες (ὁ δὲ παρειλῃφὼς ἐκόντας φθειρομένους ἄγει κατ' ἐξουσίαν

B πρὸς ὅ τι καὶ βούλοιτο· βούλεται δὲ καὶ ἄγει πάντως ἐπὶ τὰ χείριστα), νεμεσᾷ μὲν Θεὸς ἡμῖν, καὶ, πρὸς ὀργὴν δικαίαν κεκινημένος, βούλεται τὰς εὐθύνας ἐνδίκους εἰσπράττεσθαι· σὺ δὲ φθάνεις κἀνταῦθα γιγνομένη μεσίτις, ταῖς μητρικαῖς καταδυσωποῦσα παῤῥησίαις, καὶ ὡς ὑπὲρ ἰδίων κατατείνεις τοὺς ἱκτηρίους, τὸ τῆς φύσεως συγγενὲς προβαλλομένη, ἅμα δ' ἴσως κἀκεῖνα προβαλλομένη, ὡς αὐτὸν σπλάγχνοις ἐνεδέξω καὶ μαζοῖς ἔθρεψας καὶ γάλα ἐπότισας, καὶ πάθος αὐτοῦ τὸ τελευταῖον κατιδεῖν καὶ σταυρὸν ἠνέσχου (1) καὶ θάνατον, καὶ πάνθ' ὅσα ἐκὼν ἐκεῖνος δι' ἡμᾶς τοὺς κατακρίτους

C ὑπέμεινε, τῆς καταδίκης ἀπολυτρούμενος. Τοίνυν καὶ κάμπτεις πρεσβεύουσα· εἶτα δίδως ἡμῖν, ἀντ' ὀργιζομένου, φιλανθρωπευομένου πειρᾶσθαι Θεοῦ· δίδως καὶ πάσχειν εὖ παρ' αὐτοῦ καὶ δωρεὰς λαμβάνειν ἀνθ' ὧν ἐμέλλομεν κακῶς πάσχειν καὶ δίκας δικαίας ἀποτινύναι. Οὐδὲ γάρ ἐστιν οὐδὲν οὐμενοῦν, ὅ γε σὺ βουλομένη μή τι καὶ δεδύνησαι πρὸς εὐεργεσίαν ἡμῶν ἐκ Θεοῦ κατατίθεσθαι· ἀλλ' ἰσχύεις πάντα πάνταπασι, καὶ νέμεις πολλῷ μᾶλλον

D καὶ ῥᾷον ἢ ὡς ἂν ἡμεῖς ἐπευξαίμεθα. Διὰ τοῦτο καὶ χορηγεῖς προκαταλαμβάνουσα τὰς αἰτήσεις, καὶ ἡμεῖς οἱονεὶ κατόπιν τῶν δωρεῶν ἥκομεν αἰτοῦντες, πάντων, ὧν ἂν ἐν χρείᾳ γενοίμεθα, καὶ πρὸ τῶν αἰτήσεων ἡμῖν διὰ σοῦ γιγνομένων. Καὶ τοίνυν περὶ τῶν συμφερόντων ἐστὶν ὅτε κακῶς ἡμῶν βουλευομένων, ἔτε καὶ κακῶς ἐπεγνωκότων καὶ πραγματευομένων, αὐτὴ ταῦτα πράττεις ἀρίστως οἰκονομοῦσα, καί γε τὸν πλοῦτον τῆς φιλανθρωπίας ἐν τούτῳ πλέον ἀποφαίνεις, ὅτι περὶ ὧν ἡμεῖς οὔτ' οἴδαμεν, οὔτ' οὐδὲν αἰτοῦμεν, ἔστι μὲν οὖν ὅτε καὶ βουλόμεθα τὰ χείρω, οὐ τούτοις ἡμᾶς βιάζῃ καὶ πάνυ τι ποιεῖς κεχρῆσθαι, λυσιτελέσιν οὖσιν ὡς ἀληθῶς κεχρῆσθαι, ἄκοντας ὥσπερεὶ τὸν τρόπον τοῦτον εὐεργετοῦσα, εἰ καὶ μετὰ τὴν αἴσθησιν ἡμεῖς ἀγαπῶμεν ἐν πείρᾳ τοῦ καλοῦ γεγονότες. Καὶ νοσημάτων τοίνυν ἀπαλλάττεις, τὰ μὲν πόῤῥωθεν ἀναιροῦσα, ὡς μηδ' ἐν αὐτοῖς ἡμᾶς μηδέ γε τὴν ἀρχὴν ἀλῶναι, μέλλοντας ἤδη ἀπροόπτως ἁλῶναι· τῶν δὲ καὶ συμπεσόντων τὸ βλαβερὸν ἐκτρέπεις·

(1) Stabat enim juxta crucem : vid. Joann. xix, 25.

εἰ δέ τινα τούτων καὶ κατίσχυσεν ἐν δυναστείᾳ, σοῦ τάχα τὴν πίστιν ἡμῶν δοκιμαζούσης, καὶ ὁ κίνδυνος καταφανὴς ἦκε, πάσης ἐπινοίας καὶ ἰατρῶν τέχνης χρείττων καὶ τῶν δοκούντων ἰσχυρῶς ἐν τοῖς τοιούτοις βοηθεῖν δύνασθαι, ἀλλ' ἡμεῖς ὡς ἐπὶ σὲ μόνην ὅλαις ἐλπίσιν, ὅλοις ὀφθαλμοῖς καθαρῶς εἴδομεν, εὐθὺς (ὦ πολλῆς καὶ μεγάλης καὶ πάντα δυναμένης ἰσχύος! ὦ θερμῆς ἐπικουρίας! ὦ ταχίστης τῶν κακούντων ἀπαλλαγῆς!) ἀνιστᾷς μὲν ἡμᾶς νεκροὺς κειμένους, καὶ, πλὴν ἀναπνοῶν ὀλίγων, ἀμυδρῶν τινων καὶ τούτων, τὸ ζῆν ὅλον ἐκλελοιπότας, φυγαδεύεις δὲ νόσους ἀνηκέστους, καὶ πάθη κραταιὰ διαλύεις, μηδενί τινι τῶν ἄλλων μηδαμῶς εἴχοντα. Ὅθεν καὶ οἱ τῆς ἑσπέρας ἐν κλαυθμῶνος ἡμεῖς σκηνοῦντες; πρωΐνοί τινες; αὖθις ἥκομεν, ἐν ἀγαλλιάσει τρυφῶντες (1), καὶ διπλᾶ χαίρομεν, ὅτι τε μηδὲν οἷον ἐκ τῶν συνενεχθέντων εἰκὸς ἐπὶ τέλους κεκράτηκε, καὶ ὅτι διὰ σοῦ τὴν σωτηρίαν εἰλήφαμεν, ἔχοντες κἀπὶ τοῖς ἐξῆς οὐχ ἥκιστα θαῤῥεῖν ὡς οὐδὲν ἡμᾶς οὐδ' αὖθις οὐδαμῶς βλάψει, σοὶ διὰ παντὸς προσανέχοντας.

A præstantiusque omni scientia omnique arte medicorum et omnibus iis qui videntur posse in talibus auxiliari, si nempe in te solam omnem reponamus spem, statim (o immensa et maxima et omnipotens virtus! o fervidum remedium! o celerrima malorum evacuatio!) erigis nos morte affectos, et debiles, ultimum quasi vitæ flatum exhalantes; fugas autem morbos insanabiles, et potens dolores solvis omnibus cæteris impares. Unde et nos qui vespere in domo luctus plorantes sedebamus, mane iterum procedimus in lætitia exsultantes, et duplici gaudio lætamur et quia ne unum quidem ex malis ingruentibus vere in finem nobis dominari potuit, et quia per te salutem accipientes indubitanter confidere posuimus quod nullum ex exterioribus vel minime nobis denuo nocere possit, dum in te plenam fidem habuerimus.

B

Καὶ μὴν ταῦτα μὲν κοινὰ πᾶσι καθ' ἕνα καὶ κατὰ καιρὸν, ὡς εἰπεῖν, ἐνεργούμενα· ἃ δ' ἐν ἐμοὶ διαφερόντως, πῶς ἂν εἰπὼν ἀποχρώντως ἂν εἴποιμι; Ἐπιλείψει με διηγούμενον ὁ χρόνος, καὶ μὴ ὅτι γε κατὰ μίαν γλῶσσαν, ἀλλ' οὐδ' ἂν μυρίαις ὅσαις ἀπομερισαίμην, ὥστ' ἄλλην ἔχειν ἄλλα διεξιέναι. Πλὴν ὅτι καὶ τὰ πρὸς ἕκαστον ἐμοὶ σαφῶς διαφέρει, ἔστιν, οἶμαι, τῶν ἁπάντων οὐδεὶς ὃς ἐπὶ τούτῳ διπλῆν ἔχει γνώμην. Καὶ γὰρ τό τε σχῆμα καὶ ὁ τῆς ἀρχῆς λόγος εἰσποιεῖται πάντας, ὅ τ' ἐμὸς τρόπος, καὶ ὑμεῖς ἴστε πάντως ὡς ἐπὶ παντὶ κάμπτομαι συμφοραῖς κεχρημένῳ. καὶ τοὐναντίον αὖθις εἰσποιοῦμαι τὴν χάριν, εἴ τις εὖ ἔχων ἀπαλλάττοιτο, θείας προμηθείας ἠξιωμένος. Διά τοι τοῦτο καὶ πλέον τῶν ἄλλων ἁπάντων αὐτὸς ἀνθομολογεῖσθαι τῇ Μητρὶ τοῦ Θεοῦ δίκαιος, ἢ μᾶλλον, ὅσον εὐχαριστίας ἀνθ' ὧν ἔφημεν καὶ πολλῶν ἑτέρων (οὐμενοῦν εἴποι τις ἂν ἡλίκων καὶ ὅσων) κοινῇ πᾶσιν εἰς ἀναγκαίαν ὀφειλὴν ἔρχεται, τοῦτ' ἐμοιγε μὴ τὸ πᾶν μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῷ πλείονος ἐν προσθήκῃ προσόντος κατὰ τὸν ἴσον ἔρχεται λόγον, καὶ εἰ μὴ πρὸς ἀξίαν, ἀλλ' οὗν ἀποτινύναι τὰ δυνατὰ, τοῦτ' αὐτὸς οὐκ ἂν ἀγνωμονήσαιμι. Πλατυνομένῳ μοι δὲ τὴν καρδίαν εἰκότως πλατυνθήσεται καὶ τὸ στόμα, τοῖς εὐχαριστηρίοις, ὡς γοῦν ἐφικτὸν, ἐπιθέμενον, ἐπεὶ καὶ τοῦτο πόσον ἐν ὁπόσοις εὗρον ἐγὼ στενοῦσιν ἀνιαροῖς, εὐρυχωρίαν δηλονότι ψυχῆς καὶ καρδίας πλατυσμόν (2).

Sed hæc omnibus communiter et singulis pro tempore contigerunt: quæ vero mihi excellentius facta sunt quomodo sufficere possim ad dicendum? Deficiet tempus narranti; non quod unam tantum habeam linguam, sed et quamvis illam in mille possem dividere, ut alia aliud proclamaret. Et insuper si mecum mature recogitem quid unusquisque valeat, nullus est, ut opinor, qui in illo negotio duplicem habeat scientiam. Etenim auctoritatis forma ratioque semper vigent, et hæc mea regula; nam ipsi probe scitis quantum totus efficiar pro eo C qui graviora patitur, et contra in gratiarum actionis erumpam cum aliquis moritur bonus miseratione divina dignus habendus. Propterea magis quam cæteri omnes Matri Dei me confiteri justum est, præsertim cum gratias referre quam maximas propter ea quæ dixi et alia permulta, (quis enim dicere possit quot et quanta sint?) officium exsistat solemne et necessarium communeque omnibus, illud sacrum munus non modo totum mihi incumbit, sed et multo magis pro multitudine bonorum de quibus sermo est, et si non attingere potero ejus meritum, at saltem non inficiabor pro posse confiteri. Dilatabo ergo cor meum et simul dilatabitur os meum vocibus gratiarum juxta id quod possum et quod statui; cum ita invenerim in quantiscunque curis coarctatus et latitudinem mentis et cordis dilatationem. D

Ἐμεγάλυνας μὲν ἡμᾶς, καὶ εἰς θρόνον τοῦτον, καὶ μοῖραν ταύτην τὴν ὑψηλὴν καὶ πασῶν τῶν ἄλλων κρατοῦσαν, ἐξ αὐτῶν σπαργάνων ἐνεβίβασας φέρουσα, καί γε διὰ τῶν εὐθυμοτέρων ἀεὶ τὸν βίον ἰθύνειν, τοῦτο σὸν ἐξ ἀρχῆς βούλημα, καὶ εἴχομεν ἂν οὕτω τοῖς δεξιοῖς συνόντες καὶ τῶν ἀριστερῶν

Magnificasti enim nos, eripiens ex istis pannis miseriæ et extollens usque ad thronum istum et sortem hanc sublimem et cæteris omnibus excellentiorem, a principio volens et curans ut fortissime semper vitam rexerimus, unde possemus ita in bonis et perfectioribus consistere, ut a nullo

(1) Respicit Psalm. xxix, 6 : Τὸ ἑσπέρας αὐλισθήσεται κλαυθμὸς, καὶ εἰς τὸ πρωῒ ἀγαλλίασις. Est ἐν κλαυθμῶνος dictum pro ἐνὶ δόμῳ κλαυθμῶνος. Ellipsis est bene græca, phrasis ipsa orientalis.

(2) Orationis color est biblicus. Psalm. cxviii, 32 : ἐπλάτυνας τὴν καρδίαν μου. Isa. v, 14 : ἐπλάτυνεν ὁ ᾅδης τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Atque sic alibi.

vel minime unquam dimoveremur, dummodo voluntati tuæ obsequentes cordis nostri desideria fugeremus. Postquam autem, a recta bonorum via deflectentes, ad ea quæ non oportet convertimus, juste immisit cruciantes dolores. Conclusi igitur quasi quibusdam seris propriis desperationibus, adversis contriti, et dolentes, nullam undique spem redemptionis habentes, te ipsam suscipimus in omnes difficultates pugnantem, et infortunia confringentem, cum habeas universum harum rerum regimen, et nobis donas in secundis negotiis proficere, et eadem quæ prius adversa erant feliciora deinde experiri.

Nunc autem eo devenit conceptus sermo ut optime singula proferrentur clarissima miracula adimpleta in nostrum auxilium et in profligationem innumerabilium impugnantium undique inimicorum (quomodo eos numerarem ?). Surgunt enim agminibus pressis ex universa terra ; surgunt autem alii, ex propria nostra impietate occasionem sumentes, alii vero nos impugnant propter quamdam in nostris rebus utilitatem (quæ res tamen omnino sunt dona elargita nobis gratia tua) ; etenim illos triste movent bona et felicitas nostra. Si igitur separatim impugnant, parum turbantes, et minus insidiantes, forte non erit negotium nobis insurgentibus resistere. Sed aliquando omnes circumfusi contra aliquem irruunt, et vim faciunt ex omnibus partibus, et simul, cum nulla sit potior ad istas pugnas præparatio quam vigilantia et meditatio, subvertunt præsertim voluntates et cogitationes corrumpunt. Quis in istis extremis pro nobis aget et omnia vertet in melius? quis inter varias et multiplices gravissimasque pugnas quas sustinemus pro nostra pace decertans, hostes, ut aiebamus, vere dissipabit? Quis nobis etiam dormientibus se constituit custos semper vigilans, qui perseverantibus curis supervenientia mala præveniat? Quis ut murus ferreus circa nos positus et arcus intentos et gladios districtos cum feriunt confringit? et omnes insidias a nobis avertit? Quis iterum flagellat Ægyptum percutiens primogenitos, plagas inducens statutas numero, Pharaonem submergens, gentium superbiam dejiciens, et ita salvat Israel electum suum? Quis (ne longius protraham sermonem) has multas magnasque operatur virtutes? Et qui sumus nos pro quibus tot et tanta patrata sunt miracula? Hæc autem mente revolvens aiebam : « Aversus es a nobis, nec iterum nos respicies in misericordiam. » Tu vero dixisti : « Absit ut vos dimittam vel ut unquam vos derelinquam : neque auferam misericordiam a vobis propter Virginem Matrem quæ fervidis suis precibus compassionem meam implo-

(1) Et hoc est biblice dictum. Ezechiel xx, 16 : Ὀπίσω τῶν ἐνθυμημάτων καρδίας αὐτῶν ἐπορεύοντο.
(2) A, κατασκευαῖς.
(3) Psalm. xxxvi, 15, 16.
(4) Exod. xii, 29 : Κύριος ἐπάταξε πᾶν πρωτότοκον ἐν γῇ Αἰγύπτῳ.
(5) Exod. xi, 1 : Ἔτι μίαν πληγὴν ἐγὼ ἐπάξω.
(6) Isa. lxiv, 7 : Ἀπέστρεψαν τὸ πρόσωπόν σου ἀφ' ἡμῶν.
(7) Phrasis biblica. Lament. iv, 16 : Οὐ προσθήσει ἐπιβλέψαι αὐτοῖς.

A ὑπ' οὐδενὸς ἂν οὐδ' ἀπωσοῦν ἡνωχλήθημεν, εἴ γε τοῦ σοῦ θελήματος ὀπίσω καὶ μὴ τῶν καρδιῶν ἡμῶν ἐπορεύθημεν (1) · ἐπεὶ δὲ, τῆς τῶν καλῶν εὐθείας ἐκτραπέντες, πρὸς ἃ μὴ προσῆκον ἐστράφημεν, ἦκεν εἰκότως ἐνοχλοῦντα τὰ λυπηρά · καὶ γοῦν ἡμεῖς ἐν ἀθυμίαις ὑπὸ τῶν ἰδίων ὡσανεὶ σειρῶν συσφιγγόμενοι, καὶ ταῖς δυσχερείαις ἐπιστυγνάζοντες, ὧν τῆς λύσεως οὐδ' ἐν ἐλπίσιν οὐδαμοῦ φαινομένης, αὐτὴ πρὸς τὰς δυσκολίας ἁπαντᾷς, καὶ, διωσαμένη τὰς ἀνάγκας, ἐπειδὴ καὶ πᾶς εἶκει σοι τῶν τοιούτων θεσμὸς, ῥᾴοσιν ἡμᾶς ποιεῖς κεχρῆσθαι τοῖς πράγμασι, καί γε βελτιόνων αὐτῶν δὴ τούτων ἀποπειρᾶσθαι τῶν προτοῦ δυσχερῶν.

B Οὐ μὴν ἀλλ' ὁ λόγος ἐνταυθοῖ γενόμενος ἐπ' αὐτὰ σαφῶς ἦκε τὰ καθ' ἑκάστην ἐναργῆ τελούμενα θαύματα, πρὸς ἐπικουρίαν μὲν ἡμῶν, θραῦσιν δὲ τῶν ἐπιόντων (πόσων ἂν εἴποιμι ;) πάνυ μὲν οὖν πλείστων, καὶ πανταχόθεν βαλλόντων ἐχθρῶν. Κινοῦνται μὲν γὰρ ἀπὸ πάσης σχεδὸν ἀνισταμένοι γῆς · καὶ κινοῦνται, οἱ μὲν τὴν ἰδίαν ἀσέβειαν πρόφασιν ἔχοντες, οἱ δὲ μηδὲν ἕτερον ἐγκαλοῦντες ἢ ὅτι χρηστά τινα τὰ ἡμέτερα (χορηγίαι ταῦτα πάντως καὶ δῶρα σῶν χαρίτων), καὶ πλήττει τούτους ἡ τῶν ἀγαθῶν εὐθηνία. Εἰ μὲν οὖν ἀπὸ μέρους ἡμῖν ἐπῆσαν, τὰ μὲν ὡσανεὶ διενοχλοῦντες, τοῖς δ' ἧττον ἐπιβουλεύοντες, τάχ' ἂν καὶ μικρὸν ἢ οὐδὲν ἡμῖν ἦσαν πρᾶγμα πρὸς ἅμυναν ἀντεπιοῦσι · νῦν δ' ὅτι πάντες κύκλῳ κατὰ ταὐτὸν περιῤῥέουσι, καὶ πᾶσι προσπαλαίουσι μέρεσι καὶ δεινὰ μελετῶσιν, ἅμα

C δὲ καὶ πρὸς ταυτὶ παρεσκευασμένοις οὐδέν ἐστιν αὐτοῖς πλέον τῆς παρασκευῆς καὶ μελέτης, περιτρέπονται δὲ μᾶλλον αὐτοῖς βουλεύμασι καὶ ταῖς παρασκευαῖς (2) συμφθειρόμενοι, τίς ἐστιν ὁ ταῦτα ὁρῶν καὶ πρὸς τὸ κρεῖττον ἡμῖν μετασκευάζων ; τίς ὁ τὴν ἡσυχίαν ἡμῶν ἐν τοῖς πλείστοις ἀγόντων προπολεμῶν, καὶ τρόπον τὸν εἰρημένον τοὺς ἐχθροὺς ἀμυνόμενος ; τίς ὁ καὶ καθεύδουσιν ἡμῖν ἐφιστάμενος φύλαξ διὰ παντὸς ἄγρυπνος, καὶ ταῖς ἐμμόνοις ἐπιστασίαις τὰς ἐπερχομένας βλάβας ἀπείργων ; τίς ὁ σιδηροῦν περιτιθεὶς τεῖχος, καὶ τόξα τεινόμενα καὶ ῥομφαίαν ἐρχομένην ἐν αὐτῷ συντρίβων (3), καὶ πάσας μηχανὰς ἀπωθούμενος ; τίς ὁ πάλιν Αἴγυπτον μαστίζων, καὶ πατάσσων πρωτότοκα (4), καὶ πληγὰς ἐπάγων (5) ἀριθμουμένας, καὶ βυθίζων

D Φαραὼ, καὶ καθαιρῶν ἐθνῶν ἔπαρσιν, καὶ περισώζων Ἰσραὴλ κλῆρον ἴδιον ; τίς (ἵνα μὴ μηκύνω καθ' ἕκαστον λέγων) ὁ τὰς πολλὰς ταύτας καὶ μεγάλας ἐνεργῶν δυνάμεις ; καὶ τίνες ἡμεῖς, ὅτι τὰ τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα δι' ἡμᾶς θαύματα ; Ἐγὼ μὲν εἶπον εἰς ἐμαυτὸν βλέψας · « ἀπέστρεψας ἐξ ἡμῶν (6), καὶ οὐκ ἔτι οὐ μὴ προσθῇς εἰς οἰκτιρμοὺς βλέψαι (7) · » Σὺ δ' εἶπας · « Οὐ μὴ ἀνῶ, οὐδ'

οὐ μή ποτε ὑμᾶς ἐγκαταλίπω (1), οὐδ' ἀποστήσω τὸ ἔλεός μου ἀφ' ὑμῶν (2), διὰ Μητέρα καὶ Παρθένον ἐν ἱκεσίαις ἀεὶ τὸ συμπαθὲς θερμῶς ἐκκαλουμένην. » Τοίνυν οὐδ' ἀφιστᾷς· ἀλλ' ἐκεῖνα κάνταῦθα πάντα σχεδὸν ὁμοῦ τὰ πάλαι θρυλλούμενα, ὧν καὶ ὁ λόγος προλαβὼν ἐμνήσθη, καὶ καθεξῆς πλείω προστίθης, ὡς καὶ μηδὲν ἔλαττον ἐκ τῶν νῦν ἢ τῶν πάλαι, πολλῷ δὲ μᾶλλον, τὴν σὴν θαυμάζεσθαι κραταιὰν χεῖρα. Καὶ γοῦν ἐσμεν ἡμεῖς λαὸς ἠλεημένος, χορηγὸν τῶν οἰκτιρμῶν αὐτὴν ἔχοντες τὴν Παρθένον.

A rat.» Itaque non elongas, sed hæc, quæ innumerabilia antiquitus celebrata sunt et modo commemoravit sermo meus etiamnunc labentibus sæculis renovas et multiplicas, ut nihil minus, verum etiam magis nunc quam olim, potens glorificetur manus tua. Nos ergo sumus populus misericordiæ, pro pietate patronam et advocatam habentes Virginem.

Ἐπεὶ δὲ τοῦτ' ἐσμὲν, ἔδει μὲν ὑμᾶς, ὦ νῦν τε παρόντες καὶ τοῖς χρόνοις ὕστερον συνεσόμενοι τῷ λόγῳ (πάντως γὰρ οὐδ' ὑμᾶς τοὺς μεθ' ἡμᾶς ἀνθρώπους ἐπιλείψει τὰ θαύματα), καὶ χρήματα πάντα προσφέρειν καὶ νεοποφορεῖν πάντα πράγματα, φειδομένους μηδενὸς ὧν ἔχομεν, ὅτι μηδ' ἡμῶν οὐδὲν ἴδιον, ἀλλ' ὅσον ἂν προσενέγκωμεν ἀπειληφότες κομίζομεν. Καὶ ἀπόδοτε πᾶς, εἰ καὶ μὴ τὸ πᾶν, ἀλλ' ὅσον μὴ τῆς προσηκούσης εὐγνωμοσύνης δοκεῖν καθάπαξ ἀπολελεῖφθαι. Ὁ δὲ παρὼν οὐ τοῦτο βούλεται λόγος, ἀλλ' ἕτερον τρόπον τὴν προσαγωγὴν εἶναι· τίνα δὴ τοῦτον; ὕμνους, εὐχαριστίαν, τὰ δυνατὰ πᾶσι, πάντας ἀποτινύναι, μάλιστα μὲν καὶ κατὰ πάντα χρόνον, ἅτε καὶ τὰς εὐεργεσίας κατὰ πάντα τοῦτον κομιζομένους· εἰ δ' οὖν (ἀλλὰ τοῦτο μὲν εἰς γνώμην ὑμῶν ἀνεῖται), ἀλλ' ὅ γε νῦν ἡμεῖς θεσπίσαι δεῖν ἐγνωμεν.

B Tales cum simus, oportet vos, sive qui nunc vivitis, sive qui subsequentibus temporibus in finem futuri sunt (nullis enim hominibus vobis non magis ac nobis miracula deerunt) res omnes offerre Deo et fructus universos operum, ne uno quidem de iis quæ possidemus reservato, cum nihil nobis proprium sit, sed quantum offerimus omnia recepimus. Totum ergo date, et si non totum, at certe tantum ut non videamini debitæ gratitudinis immemores. Præsens autem sermo non hoc solum sibi vult, sed alterum intendit modum accedendi ad Deum. Sed quis est ille modus? scilicet quod omnes solvant hymnos, gratiarum actiones, singuli omnia quæ possunt, præsertim per omne spatium temporis, cum in singulis vitæ momentis beneficia accipimus indesinenter. Et nunc cum istud omne ad vestram doctrinam dedicatum sit, optime novimus et intelligimus decretum festi a nobis tradendum esse.

Μὴν μὲν οὗτος ἤδη προσάγει, καθ' ὃν τὸ τῆς κοιμήσεως, εἴτουν μεταστάσεως (3), ἢ πρὸς τὸν Υἱὸν ἐν οὐρανοῖς ἐνδημίας (4), ἢ ὅ τι τοιοῦτό τις ἕτερον τὴν ἑορτὴν βούλοιτο λέγειν, ἐνεργηθὲν φαίνεται τῇ Παρθένῳ· καὶ ἡμεῖς, κατ' ἔθος πάλαι κρατῆσαν, ἐν μιᾷ δή τινι τῶν ἡμερῶν, μέσῃ τοῦ μηνὸς, πανηγυρίζομεν, νηστείᾳ τὰς πρὸ αὐτῆς (5) πρότερον ἁγνισθέντες. Κἀγὼ τὸν τῆς νηστείας ἐπαινῶν νόμον, οὐ πάνυ τι τὸ λοιπὸν ἀποδέχομαι, μίαν μόνην ἀποκεκληρῶσθαι τῇ πανηγύρει πρὸς τὰς πανύχους ὑμνῳδίας ἡμέραν. Ἀλλά τοι μίαν εἶναι τὴν ἑορτὴν, ἐφ' ὅλας μεριζομένην τὰς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ μηνὸς μέχρι τῆς νῦν διαφερόντως γε τιμωμένης, καὶ δὴ τῆς τελευταίας, τοῦτο δεῖν οἶμαι, κἂν τῷ παρόντι βούλομαι νομοθετῆσαι. Καὶ πᾶς τις πάντως τὸν νόμον ἐρεῖ δίκαιον, ὁ καὶ ποσῶς γοῦν

C Equidem jam instat mensis ille in quo divinitus patratum in Virgine declaratur mysterium mortis, seu transmigrationis, seu habitationis in cœlis apud Filium, seu festi hujus alio nescio quo adhuc nomine, si quis velit, nuncupati: et nos juxta morem antiquitus constitutum, in una dierum medii hujus mensis festum celebramus jejunio prius sanctificatis diebus quæ præcedunt. Ego vero, jejunii legem laudans et approbans, non magnum quid judico unam diem fuisse ad festum constitutam pro nocturnis psalmodiis. Sed credo unam esse observandam festivitatis diem, medium tenentem inter omnes quæ sunt a principio mensis usque ad hanc quæ ultimo excellentius est celebranda et in præsenti hujus legem statuere volo. Et hanc legem justam habebit quicunque vel minimum intelliget

(1) Deuteron. xxxi, 6 : Οὔτε μή σε ἀνῇ. (ὁ Κύριος). οὔτε μή σε ἐγκαταλίπῃ. Cf. Paral. I, xxviii, 20. — Supra p. 119, n.

(2) Paral. I, xvii, 13 : τὸ ἔλεός μου οὐκ ἀποστήσω ἀπ' αὐτοῦ.

(3) Utrumque nomen reperitur de Assumptione Mariæ usurpatum : cf. Morcelli Calendarium ad d. xv aug. — Vide Addenda.

(4) Sic codices. Cogitabam de rescribendo ἐκδημίας, quod sæpius de morte fuit metaphorice dictum ; sed me retraxit non Clementis Alexandrini locus quem exhibuit inter alios hanc significationem illustraturus vir doctiss. Anal. t. XIII, p. 625, sed Pauli potius Epist. II ad Cor. v, 8 : θαῤῥοῦμεν δὲ καὶ εὐδοκοῦμεν μᾶλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. In epigrammate (Anth. Pal. III, 5) de Cresphonte displicet metaphoricum id nomen ἐκδημία, quod in lemmate legitur· ὁ ε' (χίων) ἔχει Κρησφόντην ἀναιροῦντα Πολυφόντην τοῦ Πατρὸς τὸν φονέα· ἔστι δὲ καὶ Μερόπη βάκτρον κατέχουσα, καὶ συνεργοῦσα τῷ υἱῷ πρὸς τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐκδημίαν. Languet nimium vel in lemmatis oratione et improprium quid sonat vox ἐκδημία. Quæ fuit olim proposita a critico excellentissimo, correctio ζημίαν, mentem scriptoris assecuta est, non ejus ipsam manum. Dederat, opinor, ἐκδικίαν.

D

(5) Anastasius Sinaita *De tribus quadragesimis*, in ipso fine : Ἐτυπώθη.. Ἀπ' ἀρχῆς αὐγούστου νηστεύειν ἄχρι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, καὶ πάλιν διαλύειν. Sanctum est id jejunium in Nomocanone ap. Cotel. Monum. t. I, p. 138· Τῆς δὲ ἀπὸ πρώτης αὐγούστου πάλιν (νηστεύομεν), τοῦ Σωτῆρος διὰ τῆς Θεοτόκου κοίμησιν, ὥσπερ μέγα δῶρον. Quo tamen de jejunio non consentiebant vel orthodoxi.

quantum Virgini debitores sumus ut incessanter illi decantemus hymnos ; quicunque, inquam, hujus festi sublimitatem sentiet.

Itaque, ut dixi, non aliud initium mensis aliudque erit festi, neque jejunio magis affligemur quam hymnis delectabimur : sed simul utrumque et sic certe magis augebitur et protrahetur festivitas : atque requiescent incolæ nec non viatores omnes, ut universum omnibus, inquam, fiat solemne festum diei unius ejusdemque. Et simul primam diem mensis et duas alias, festi scilicet et jejunii primam intelligimus diem, nihil ex sequentibus nec minimum excludentem, nihil iterum ex hac in qua exprimitur mysterium, nihil certe quoque ex ultima, hymnorum gratia et cæterorum quæ ad festivitatem pertinent, quia hæc in quacunque omnia pari cultu observantur. Quod autem dico de prima die hoc de reliquis intelligetur juxta eum ritum assignatum. Non enim multas et diversas hasce dies, festum separantes, sed unam esse festivitatis unius rationem statuit lex mea quam hæc princeps civitas, cæteras longe antecellens maxima cura servabit semper suæ patronæ et custodi : et secundum choros festum dividens pro monachis et sacerdotibus, non vero pro cæteris ex omni conditione (nam pro beneficiis communibus communem omnino oportet esse gratiarum actionem). Festum igitur agetur pernoctando inter preces et hymnos in uno templorum, primo quidem ante alia in illo templo miraculis frequentibus conspicuo, quod ex prodigio altero, Ex Hodegon nuncupatur ; secundoque in altero templo, et ordine in aliis : quam autem vocamus mediam mensis et mysterii certe plenitudinem significantem novimus, ibi celebrabitur, ubi velut in terrestri firmamento seu cœlo altero, in templo, inquam, quod, si quem juvaret vocare sublime, magnum, maximum inter omnia, non alienum foret a veritate, cum in ipso habitat Dei sapientia : solemnitatem vero quæ in finem servatur mensis et ultima futura est splendide recipiet clarissimum quod est in Blachernis templum.

A ἡσθημένος ὧν αὐτοὶ ἀκαταπαύστων ὕμνων διὰ παντὸς ὀφείλομεν τῇ Παρθένῳ, ἅμα δὲ καὶ τοῦ μεγέθους τῆς ἑορτῆς ἡσθημένος.

Τοιγαροῦν, ὅπερ ἔφην, οὐκ ἄλλη μὲν ἀρχὴ τοῦ μηνὸς, ἄλλη δ' ἔσται τῆς πανηγύρεως, οὐδὲ νηστεύσομεν πλέον ἢ τοῖς ὕμνοις τρυφήσομεν· ἀλλ' ὁμοῦ ταῦτα, καί γ' ἐπὶ πλέον τὰ τῆς ἑορτῆς ἔσται καὶ πορρωτέρω, κἀκεῖ δήπου καὶ παύσεται ὅπου καὶ μὴν ὁ πᾶς ἰὼν παύσεται, ὡς εἶναι δὴ τοῦτον, εἰπεῖν, ὅλον ἑρομηνίαν, καὶ μίαν δῆτα καὶ τὴν αὐτήν. Ἅμα τε πρώτην τοῦ μηνὸς, καὶ δυοῖν τῶν ἄλλων, τῆς ἑορτῆς, τῆς νηστείας, πρώτην εἰσόμεθα, οὐδὲν ἀποφερομένην τῶν ἑφεξῆς ἔλαττον, οὐδ' αὖ τῆς ἐν ᾗ τὸ μυστήριον, οὐδέ γε τῆς ἐσχάτης, Ὕμνων χάριν καὶ τῶν ἄλλων τῶν προσηκόντων τῇ
B πανηγύρει, ἀλλ' ὁμοτίμως ταύτῃ πάντα τετελεσμένην. Ὃ δέ φημι περὶ τῆς πρώτης τοῦτ' ἐστὶ καὶ ταῖς λοιπαῖς κατ' ἴσον τρόπον ἀπονενεμημένον, μηδὲν τῶν γιγνομένων μηδ' αὐτῶν ἐλλειπουσῶν, μήτε τῆς μέσης καὶ κυρίας, μήτε τῆς ἧς εἰρηκότες ἐσμὲν, ἐσχάτης, τῶν ἑορταζόντων. Οὐδὲ γὰρ μᾶλλον πολλάς τινας ταύτας τὴν ἑορτὴν διαιρούσας, ἢ μίαν εἶναι τῆς ἑορτῆς συναπτούσης ὁ ἐμὸς βούλεται νόμος, ὃν ἡ βασιλὶς αὕτη, καὶ τῶν ἄλλων ἁπασῶν κρατοῦσα, τιμήσασα πόλις τῇ πολιούχῳ κράτιστον ἐν χρόνῳ τῷ παντὶ φυλάξει, καί γε κατὰ χορείας τὴν ἑορτὴν διελομένη, τῶν μὲν μοναστῶν, τῶν δ' ἱερέων, μηδὲ τῶν λοιπῶν τῶν ἐξ ἁπάσης μοίρας ἀπολιμπανομένων (ὑπὲρ γὰρ κοινῶν τῶν εὐεργετημάτων κοινὴν
C εἶναι δεῖ πάντως καὶ τὴν εὐχαριστίαν), τὴν μὲν ἐν τῷδε τῶν νεῶν διανυκτερεύουσα ταῖς προσευχαῖς καὶ τοῖς ὕμνοις, πρώτῳ δὴ τῶν ἄλλων, ὅποι καὶ ἡ τῶν θαυμάτων αὐτουργὸς ἀφ' ἑτέρου πάλιν θαύματος Ἐξ ὁδηγῶν καλεῖται (1), τὴν δ' ἐν ἑτέρῳ, καὶ καθεξῆς ἐν ἄλλοις· ἣν δὲ μέσην ἔφημεν καὶ τοῦ γε μυστηρίου ἐνταῦθα δὴ τελέσει, ἔνθα δὴ καὶ ὡς ἐν ἐπιγείῳ δή τινι στερεώματι ἢ οὐρανῷ δευτέρῳ, ἢ ὅ τι τις τοιοῦτον ὑψηλὸν καὶ μέγα καὶ μέγιστον ἀγαπᾷ λέγειν, οὐκ ἔξω που τῆς ἀληθείας λέγων, ἐνοικός ἐστιν ἡ τοῦ Θεοῦ σοφία (2)· τὴν δ' εἰς τέλος ἰοῦσαν καὶ τελευταίαν τοῦ μηνὸς ὁ ἐν Βλαχέρναις φαιδρὸς φαιδρῶς ὑποδέξεται νεώς (3).

(1) Æ les intelligenda Virginis Hodegetriæ, de qua multus est Cangius in Const. Christiana ; dictæ Ἐξ ὁδηγῶν, quia hic loci Virgo duobus cæcis apparuerat, eosque ad ecclesiam duxerat. Sed variatur in narranda nominis origine. Verba ἐν τῷδε τῶν νεῶν indicare videntur, in hac ecclesia edictum Andronici fuisse lectum.

(2) Ecclesia S. Sophiæ significatur, quam hyperbole oratoria terrestre firmamentum aut alterum cœlum vocat. Non aliter Phranzes III, 8, p. 64 : Τὸν παμμέγιστον ἐκεῖνον ναὸν καὶ θειότατον τῆς Θεοῦ Σοφίας, τὸν οὐρανὸν τὸν ἐπίγειον ... καὶ στερέωμα δεύτερον. Similes hyperbolæ poetastri anonymi in cod. 1630, p. 133, 2, εἰς χρυσῆν ἀντυγα ναοῦ τοῦ Σωτῆρος. α'. Ἡδύ μὲν αἰθὴρ, ἄστρα, μήνη, φωσφόρος· Δόμου δὲ Σωτῆρ, ἄγγελοι, μήτηρ εἰλοι· Τίς ἰσότης πρὸς ταῦτα. πεῖα σύγκρισις; Τὴν ἦτταν εὗρες, οὐρανέ· πλὴν προσκύνει. β'. Ἡ τοῦ πόλου κάτεισι Χριστὸς εἰς δόμον, Ἢ καὶ πόλον τε-
D θεῖκε τόνδε τὸν δόμον· Ἄμφω δὲ μᾶλλον· καὶ κατῆλθε σὺν φίλοις, Καὶ τὸν δόμον τέθεικεν οὐρανὸν νέον. — γ'. Κάλλος ἦν ἔρις· οὐρανὸς ἄστρασιν ηὔχει νικᾶν· Αἰθὴρ ἀστράπτων ἤτεε πρὸς τὰ γέρα· Ὡς δὲ δόμος πρυβάλλετο δεσποτικὴν μόνον αἴγλην Ἔσβετο οἷα λύχνος κάλλεα οὐράνια. — δ'. Ἄστρα μὲν αἰγλήεντα καὶ ἀστέρας ἠδὲ σελήνην, Οὐρανὲ, καὶ σὺ φέρεις, οἶδα, φαεινότατε· Ἀλλ', ὅτε τόνδε χορὸν καὶ χρυσῆν ἄντυγ' ἀθρήσω, « Μικρὰ » λέγω « φαίνεις, καὶ σὺ καὶ ἠέλιος. » Similis color alius epigrammatis ibid. p. 56, εἰς ναὸν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου· Παρθένε παμβασίλεια, τεὸς δόμος οὐρανός ἐστιν, Ἔμπης τῶν χθονίων πρῶτα φέρων θαλάμων. Οὗτος ἐκεῖσ' ἀνάγει· σὺ δὲ θῆκας, Παρθένε, γῆθεν Ἄντυγος οὐρανίης εὑρεῖην κλίμακα.

(3) Frequens mentio in Byzantinis auctoribus Blachernarum ; quo in Constantinopoleos suburbio ecclesia sita fuit Deiparæ.

Ἀλλὰ μὴν ἡμῶν οὕτως ἐπεγνωκότων τὴν ἑορτὴν τιμῆσαι, ἢ μᾶλλον τὸν τρόπον τοῦτον ἐν πλείοσι τῶν ἡμερῶν ἡμᾶς καθαγιάσαι, ἔστιν ὅστις οὐκ ἀσπάζεται τὸ δεδογμένον, οὐδέ γε κράτιστον εἶναι βούλεται, καὶ πρὸς τὴν ἀκοὴν εὐθὺς ἀνίσταται τὴν ψυχὴν, πρόθυμος ὢν τρέχειν καὶ συντελεῖν πᾶν τῇ πανηγύρει, τό γε αὐτῷ προσῆκον; Ἐγὼ μὲν οὐκ οἶμαι· ἀλλά τοι καὶ τοὐναντίον ὑπὲρ πολλῶν ὀηλονότι τῶν ὀφλημάτων μικρὰν ἢ οὐδεμίαν εἶναι τὴν ἔκτισιν ὅ γε φιλέορτος ἐρεῖ καὶ περὶ τοῦ παρόντος εὖ ἐσκεμμένος· ἅμα δὲ καὶ οὐδὲ προσάγειν μᾶλλον ἡμᾶς εἶναι φήσει τόνδε τὸν τρόπον ἢ μεγάλων δή τινων ἀξιουμένους εἶναι· ποίων δὴ τούτων; ὁμιλίας Θεοῦ, κοινωνίας ἀγγέλων σὺν ἡμῖν ὑμνούντων, ἀποστόλων συμφωνίας μεθ' ἡμῶν ἑορταζόντων, πάντων τῶν καλλίστων, ὅσα δὴ τοῖς τοιούτοις εἰς ταὐτὸν ἥκειν ὁ πνευματικὸς οἶδε λόγος.

Nobis autem ita de reverenti celebratione festi edoctis, vel potius de modo quo plures has dies sanctificandas habemus, si quis male ferens hoc decretum illudque maximi momenti judicans statim temereque ab obedientia retrahat animam suam, zeloque præcipiti concitatus finem solemnitatis ambiat et festinet in celebrando, illud numquid ipsi profectui erit? Ego non opinor: sed e contra certum est parum vel nihil multorum debitorum suorum ipsum esse solaturum, quod faciet festa diligens et imprimis ad præsentem solemnitatem bene dispositus: simul autem testari poterit ille quod nos qui accedemus juxta ritum hunece statutum, majorum quorumdam bonorum erimus digni. Quorumnam? Conversationis Dei, societatis angelorum nobiscum canentium, concentus apostolorum hujus nostræ festivitatis partem ambientium; uno verbo optimorum quorumque charismatum quæ in talibus contingere novit mens spiritualium studiosa.

Καὶ ἵνα τί μὴ μακρότερον, ἴσως ἂν εἴποι τις, καὶ διὰ παντὸς, εἴπερ ἐφικτὸν ἦν, τοῦ βίου τῶν καλῶν τῶνδε μεθέξομεν, στενοχωρήσομεν δ' ἐν οὕτω βραχεῖ χρόνῳ τὸν τῆς ἑορτῆς χρόνον, φθονοῦντες ὥσπερ ἑαυτοῖς τῆς πλείονος ἀπολαύσεως; Τοῦτ' οἴδαμεν καὶ ἡμεῖς, καί γε τὴν πανήγυριν ἐς μήκιστον ἀποτεῖναι πολὺς ἡμῖν ἐγένετο λογισμὸς, καθυφήκαμεν δ' αὖθις τῶν πολλῶν χάριν, ὡς ἂν δὴ πάντες, ἴσης ὡσανεὶ τῆς προθυμίας ἐξημμένοι, καὶ εἰσοίσουσι κατ' ἴσον, τοῦ ῥᾴστου πᾶσι νενομοθετημένου. Εἰ μὲν γὰρ χρημάτων θησαυροὺς κενοῦν ἔδει ἢ πόνους ἀνηρῆσθαι, μεγάλης δή τινος ἰσχύος ἔργα, τῆς ἐνούσης μικρᾶς οὔσης, ἐξέκλινεν ἄν τις ἴσως, τὸ μὴ δεδυνῆσθαι πρόφασιν ἔχων· νῦν δ' οὐδὲν τῶν τοιούτων· ἀλλ' ὅπερ ἔφημεν, ἁγιασμοῦ καὶ τρυφῆς μετουσία καὶ φαιδρᾶς πανηγύρεως, ἧς ἀπολειφθῆναι μὴ ὅτι γε ῥᾳθυμίας, ἀλλ' οὐδ' αἰσθήσεως ὑγιοῦς, οὐδ' αὖ εἰδότος ἐν οἷς ἐστιν ἀπόνως μετὰ τοῦ καλοῦ γίγνεσθαι. Καίτοι γε καὶ, πόνων εἴπερ ἔδει καὶ συχνῶν καμάτων, ὑπὲρ τίνος ἂν μᾶλλον δικαιότερον ἢ καὶ λυσιτελέστερόν τις ἐνίδρωσεν, ἢ ἐν τῷδε καὶ ὑπὲρ ὃ πέφυκε προθύμως ἐπεκτεινόμενος; Εἰ γὰρ καὶ μικρῶν ἕνεκεν καὶ φαύλων ἔστιν ὅτε πραγμάτων ὑπερμοχθοῦντας κατιδεῖν ἔστιν ἐνίους, καὶ κλέπτει τὸ ὄγκοῦν κέρδος τῆς ταλαιπωρίας τὴν αἴσθησιν, ποίας οὐχὶ μέμψεως ἄξιοι, οὓς τὸ μὴ θελῆσαι μόνον τὸ τῆς πανηγύρεως λαμπρὸν ἐζημίωσε;

Sed forte quis adhuc quærat quare non diutius, non semper, hisce vitæ bonis gaudebimus, coarctabimus autem brevius festivitatis tempus, quasi nosmetipsos fraudantes uberrima voluptate. Ita et nos sentiebamus, et sæpe solemnitatem in longiores protrahere moras cogitavimus; pepercimus autem in gratiam multorum, ut scilicet omnes quasi uno eodemque zeli fervore inflammentur et idipsum sentiant et sic facibus una lege dirigantur. Si enim oporteret thesauros exhaurire aut subire labores quibus magnæ vires adhibendæ forent ab eo qui ad hoc impar exsisteret, se non posse juste ille quereretur. Nihil autem horum accidit; sed, ut diximus, benedictionis, sanctæque lætitiæ et refulgentis solemnitatis unio proponitur, quæ si negligantur, signum est non modo segnitiæ, sed etiam sensus minus recti, et ignorantiæ eorum quibus ad perfectionem absque labore pervenitur. Quod si, ut certe apparet, laborum suscipienda est multitudo, ad quid potiori jure et quæstuosius quis insudabit, quam ad hoc in quo summe proficiet secundum quod nisus fuerit zelo et contentione. Etenim si quosdam videmus in minimis vilioribusque negotiis supra modum voluntarie patientes, quibus spes lucri sensum mœstitiæ et pœnam laboris quasi omnino lenit, qua non erunt vituperatione digni, quos avertit sola voluntas repugnans festivæ solemnitati!

Καὶ οὐ τοῦτο λέγω μηδένα μὴ δεῖν ἁπὸ πάσης τῆς ἑορτῆς ἐκ πάνυ τι πίπτειν ῥᾳθύμου ψυχῆς, ὅτι μηδ' οἶμαί τινα τῶν ἁπάντων ἐς τοσοῦτον ἀγνωμοσύνης ἐλθεῖν, οὐδ' αὖ ὥσπερ ἐν νεκρότητι ζῆν αἱρεῖσθαι καὶ ἀναισθήτως ἔχειν πρὸς ἅπαν καλὸν, ὥσθ' ὅλην ἀπὸ νάρκης καὶ παντελοῦς ἀκινησίας φυγεῖν τὴν πανήγυριν· ἀλλὰ τὸ μὴ διὰ πάσης ἤ, τό γε δεύτερον, μὴ διὰ τῆς πλείονος ἱκέσθαι σπουδάσαι, τοῦτ' ἐν αἰτίᾳ καὶ, ὡς ἔγκλημα τοῦ λοιποῦ τοῖς κατοχνήσασι γίγνεσθαι τὸ παρὸν βούλεται ψήφισμα. Τάχα δὲ καὶ ἀγανάκτησιν ἐπανατείνεται, οὐχ ἧττον δὴ τούτοις, ἢ τοῖς ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἐν εὐαγγελίοι

Et non possum quin dicam quemcunque crassissimæ ignaviæ notam animæ suæ inurere, qui totum festivitatis cursum non celebraret; neminem enim judicarem omnium vestrum tantæ esse insulsitatis, tanta vitali fortitudine carere qua ad omne bonum vivide movemur, ut propter torporem et nimiam quietis insaniam omnem festivitatem negligeret: præsens itaque decretum huc tendit ut noscant ignavi, quod si non toti studeant interesse festo vel saltem ejus majori parti, hoc illis in crimen et in accusationem cæterorum vertetur. Eo ipso enim divinam incurrunt indignationem non minus,

quam illi qui, ad cœnam evangelicam vocati, sese diversis de causis excusarunt, villæ visitandæ, uxoris ducendæ, jugorum quinque boum recens emptorum experientiæ faciendæ. Etenim, sicut illis non erat æqua excusatio, ita nec istis, et nullus unquam adducere poterit sufficientem, cum nihil sit utilius, neque aptius nedum ad retrahendum, verum etiam ad fortius impellendum, quam invitari et suaderi sensu ad festivitatem celebrandam. Quid enim hac fiet honorabilius? quid majorem utilitatem proferet? Et quandonam in omnibus erit simul et quod utile est et quod jucundum? Te ergo attliciat omnium eorum ad quæ te studeres applicare lucrum majus et multo præstantius, etiamsi non valeas ea quæ sunt invisibilia introspicere et eorum quæ parent solummodo consideres voluptatem et pulchritudinem, choros scilicet sacerdotum, cœtus monachorum, aliorumque permultas turmas Virginis laudes canentium: horum omnium legitimum ordinem, gravitatem et cum cœlestibus similitudinem. Quantam vero lætitiam et voluptatis abundantiam infundunt pia sacraque carmina Dei laudibus plena et solemnitatem addentia! Et quis est qui se avertat ab his omnibus quæ audiet et contemplabitur, ut rebus cæteris libentius inhæreat quam festo huic? Nemo omnium prorsus!

De cætero quid amplius dicam? age continuo festi societatem insume ut ea quæ ipsi sunt apta adimpleas; expiare jejunio, temperantia mundare, et sanctificare precibus! in gaudio spirituali omnia tibi sint pariter spiritualia. Si velis, Davidem imitare choros saltantium ducentem; subsilientem ante arcam et saltantem in jubilatione. Et si fores in extremis terræ cum apostolis accurre; pro certo enim mihi est, eos invisibiliter adesse, hymnosque profundere abundantes, sicut olim subito omnes adfuerunt ex finibus terræ accurrentes ad solvendos Virgini funebrium cantus. Sequere coryphæos, neque chorum derelinque, ne accedas ad nuptialem domum jam reclusam, et ne, dum intus celebrantur sancta mysteria, stes exterius pulsans et conquerens quod excludaris a lætitia. Age igitur; certa bonum certamen, ante cæteros præcurre, et jacturam probe edoctus, ad Matrem Dei iterum accede videndam.

Si, cum aliquid ex his quæ aliter relucent, licet non vere utilia sint, sed e contra brevi corrumpantur, sub quadam specie honoris et bonitatis proponitur participandum, non potes quin ante

κληθεῖσιν, εἶτα παραιτησαμένοις (1) ἐπὶ προφάσεσιν, ἀγροῦ θεωρίᾳ, καὶ γάμῳ γυναικὸς, καὶ ζευγῶν πέντε νεωνήτων δοκιμασίᾳ. Καὶ γὰρ, ὥσπερ ἐν ἐκείνοις οὐκ εὔλογος ἡ παραίτησις, οὐδ' ἐνταῦθ' εὔλογος, κἂν ὁποίαν τις ὡς ἐξαρκοῦσαν ἐξαιρεῖσθαι προβάλλοιτο, οὐδενὸς ὄντος μήτε λυσιτελεστέρου, μήθ' οἷου μεθέλκειν ἰσχυροτέρου καὶ πρὸς ἑαυτὸ στρέφειν τὸν γοῦν μετ' αἰσθήσεως εἰς τὴν ἑορτὴν ἐπειγόμενον. Τί γὰρ ἂν ταύτης καὶ γένοιτό ποτε τιμιώτερον; ἢ τί πλεῖω τὴν δνησιν φέρον; ἢ τῷ τῶν ὅλων κατ' ἴσον μετὰ τοῦ λυσιτελοῦντος ἅμα προσέσται πολὺ καὶ τὸ χάριεν; ὥστ' ἢ τὸ κέρδος ἑλκέτω σε πάντων ὂν μεῖζον καὶ πολλῷ μεῖζον τῶν ἐφ' ἃ σπουδάσεις ἐνασχολούμενος, ἢ, μὴ δυνάμενος πρὸς τοῦτο καθαρῶς βλέψαι ἀοράτως ἐρχόμενον, γενοῦ τῆς τρυφῆς καὶ τοῦ κάλλους τῶν ὁρωμένων, χοροὺς ἱερέων βλέπων, χοροὺς μοναστῶν, ὁμηγύρεις ἄλλας τὴν Παρθένον ὑμνούντων, πάντων τὴν εὐταξίαν, τὸ σεμνὸν πάντων, καὶ τὴν πρὸς τὰ οὐράνια μίμησιν. Ἃ δὲ καὶ θεῖα καὶ ἱερὰ μέλη καὶ ᾄσματα, τὰς αἰνέσεις πληροῦντα, κοσμοῦσι τὴν ἑορτὴν, ποίαν ἡδονῆς ὑπερβολὴν ἀπολείπει; ἢ τίς, ἀπὸ τῶν τοιούτων ἀκουσμάτων ἅμα καὶ θεαμάτων στραφείς, ἑτέροις ἀγαπήσει μᾶλλον, ὡς δή τισι λαμπροῖς, ἡδέως προσανέχειν, ἢ τούτῳ; τῶν ἁπάντων (2) οὐδείς.

Καὶ δή μοι λοιπὸν δεῦρο πᾶς τῆς ἑορτῆς μετέχων ἐν αὐτῇ τὰ εἰκότα τελέσθητι, ἁγνίσθητι τῇ νηστείᾳ, δι' ἐγκρατείας καθάρθητι, ταῖς προσευχαῖς ἁγίασθητι· πάντ' ἔστω σοι πνευματικὰ, πνευματικῆς οὔσης τῆς πανηγύρεως. Εἰ βούλει δὲ, καὶ προσκίρτησον τῆς κιβωτοῦ, καὶ χόρευσον ἐν ἀγαλλιάσει, καθηγεμόνι τῶν ἁλμάτων τῷ Δαυὶδ (3) χρώμενος. Κἂν τελῇς εἰς τὰ ἔσχατα γῆς, μετὰ τῶν ἀποστόλων δράμε· πέποιθα γὰρ αὐτοὺς καὶ πάλιν, μόνον μὴ φαινομένους, ἀθρόους ἀφῖχθαι καὶ συνεργάζεσθαι τοὺς ὕμνους, ὡς πάλαι ποτ' αἰφνης ἐκ περάτων γῆς συνελθόντες ἦσαν τοὺς ἐξοδίους (4). Μὴ γοῦν ἀπολειφθῇς τῶν κορυφαίων, μηδὲ κατόπιν τῆς χορείας, μηδὲ κλεισθέντος τοῦ νυμφῶνος (5) ἔλθῃς, ἐν ᾧ δηλονότι ταῦτα τῶν ἱερῶν τελεῖται, μὴ μείνῃς ἔξωθεν κρούων, εἶτα σεαυτὸν ταλανίζων ὅτι τῆς χαρᾶς ἀπεκλείσθης. Ἴθι σπουδαῖος τὴν καλὴν ἁμιλλαν ἁμιλλώμενος, καὶ προτρέχων τῶν ἄλλων, καὶ ζημίαν εὖ εἰδὼς τῇ τοῦ Θεοῦ Μητρὶ δεύτερος ὀφθῆναι.

Εἴ τι τῶν ἑτέρως λαμπρῶν, μηδὲν δ' οἷων ἀπόνασθαι χρησίμων, ἃ τε καὶ ταχὺ φθειρομένων, ἁπάντων δ' ὅμως ὡς δή τινων τιμίων, προὔκειτο μεταλαγχάνειν, οὐκ ἂν ἠνέσχου μὴ πρότερος τῶν

(1) Vide Lucam XIV, 16 sqq.

(2) A, προσανέχειν· ἢ τοῦτο· τῶν ... B, προσανέχειν, ἢ τοῦτο τῶν ... Quam feci correctio sententiam probabilem parit. Puto tamen aliud quid latere.

(3) Respicitur narratio biblica (II Reg. VI) de Davide ante arcam saltante.

(4) Puto hic innui ab auctore piam de Mariæ dormitione fabulam. Narrat enim Germanus, apostolos Mariæ morituræ, imo dormituræ, et in cœlos assumendæ, subito nec exspectatos, nec sine fulminis ac turbinum fragore, adstitisse, ac feretrum in humeros sustulisse, ὑμνοις καὶ φωτισμῷ τὸ σῶμα τῆς Παρθένου πρὸς τὸ μνῆμα τιμίως καὶ εὐλαβῶς ἐξοδεύοντας.

(5) Respicitur parabola de virginibus fatuis apud Matth. XXV, 10, καὶ ἐκλείσθη ἡ θύρα.

ἄλλων δοκεῖν μεταλαγχάνειν· νῦν δὲ τοσοῦτον ὄντος πολλῷ τιμιωτέρου τοῦ γιγνομένου κέρδους, ἄλλῳ τινὶ παραχωρήσεις ἔμπροσθεν καταλαμβάνειν; Μὴ σύ γε πάντως, ὁ φιλόθεος καὶ φιλέορτος, καὶ τῶν καλῶν ἐπιγνώμων· ἀλλ', ἐν αἰσθήσει τῶν παρόντων γενόμενος, ταχὺς σύνεσο τοῖς τελουμένοις.

Νῦν κοινὴ πανήγυρις ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων. Νῦν ἄνωθεν ἄγγελοι κατιόντες μεθ' ἡμῶν μίγνυνται τῶν ἀνθρώπων· νῦν ἄνθρωποι προσιόντες εἰς ταυτὸν ἥκουσι τοῖς ἀγγέλοις, καὶ μιᾶς δή τινος ὡς ἐπὶ χορείας ἐν ᾄδουσι μέλος, τὴν Παρθένον ὑμνοῦντες. Νῦν καὶ Χριστὸς μέσον τῶν ἑορταζόντων γενόμενος, ὧν οὐδὲν οὐκ ἔστιν οὐμενοῦν εἰπεῖν μεῖζον, εὐλογίαις ἀμείβεται τὴν Παρθένον. Νῦν αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐπιστὰς τὴν μητέρα μετακαλεῖται, καὶ τὴν παναγίαν ταύτης ψυχὴν ἐν τοῖς κόλποις ὑποδεξάμενος, εἰς οὐρανοὺς ἀναφέρει, προπεμπόντων ἀγγέλων καὶ τὰς αἰνέσεις πληρούντων. Νῦν ἡ Παρθένος καὶ τῷ σώματι μεθίσταται μὲν ἡμῶν, οὐκ ἀφίσταται δὲ, φρουρεῖ δ' ἄνωθεν ἐποπτεύουσα δι' αἰῶνος. Νῦν δεῖ καὶ ἡμᾶς, τῶν ἄλλων πάντων ἀφεμένους, αὐτῆς ὅλους τῆς ἑορτῆς γενέσθαι, εὐφημοῦντας, ψάλλοντας, εὐχαριστοῦντας, πάνθ' ὅσα πρὸς χρέος ἡμῖν ἥκει κατὰ τὸ δυνατὸν πληροῦντας. Καὶ γοῦν οὕτως ἔσται.

Σὺ δ', ὦ Θεοῦ μῆτερ, εὐμενῶς δέχου, καὶ, τοῖς ἐξ ἔθους οἰκτιρμοῖς χρωμένη, τρέπε μὲν ἐχθροὺς ἀφανῶς βάλλοντας, ὥστε μηδὲν ἡμᾶς ἐξ ἐπιβουλῆς αὐτῶν μηδαμῶς βλάπτεσθαι· τρέπε δὲ τοὺς ἐν τῷ φανερῷ πολεμοῦντας, καὶ διὰ παντὸς δείκνυς κενὰ σκευάζοντας καὶ μελετῶντας πάνθ' ὅσα δηλονότι καθ' ἡμῶν σκευάζουσι καὶ μελετῶσι. Σύντριβε καὶ τόξον πᾶν καθ' ἡμῶν ἐντεινόμενον, (1) καὶ ῥομφαίαν κινουμένην ἐπὶ τοὺς κινοῦντας στρέφε. Πρόστηθι διηνεκὴς πρόμαχος, τὴν σὴν ἐκτείνασα κραταιὰν χεῖρα, καὶ βάλλε κάτω κεφαλὰς δυσμενῶν, μεθ' ὅσης τῆς ὕβρεως ὁρᾷς ὑπόσον ἐπαιρομένας. Ἰδού σοι πρόσιμεν ἡμεῖς οὐκ ἐφ' ἅρμασιν, οὐδ' ἵπποις, οὐδ' ἐπὶ ῥομφαίᾳ καὶ τόξοις, ἐπ' οὐδενὶ τῶν τοιούτων ἥκιστα θαῤῥοῦντες· ἐπεὶ καὶ μικρὰ πάντα καὶ φαῦλα, κἂν ὁποῖά τις, κἂν ὁπόσα τις εἴπῃ, καὶ εἰς οὐδὲν οὐδαμῶς ὄφελος τοῖς μὴ ταῖς πρὸς σὲ μᾶλλον στερρᾶαις ἐλπίσι καθωπλισμένοις, ἃς ἡμεῖς πάσας ἐπὶ σὲ καλῶς θέμενοι, μὴ πέσοιμεν ἐξ αὐτῶν, μηδὲ φανείημεν κατηισχυμμένοι· δίδου δὲ κρατοῦντας ἐν παντὶ χρόνῳ φαιδρῶς πανηγυρίζειν, καὶ τήνδε τὴν ἑορτὴν ἀκατάλυτον εἶναι δίδου διὰ παντὸς αἰῶνος.

alios primus gestias in partem ejus venire, numquid nunc aliis dimittes tantum fructum omnibus longe præstantiorem, negligens illum imprimis lucrari? Nequaquam ita sit, o philothee, qui festis delectaris et bonorum probus es arbiter; sed cum sensum habeas præsentium, bonorum impigre assistas solemnitatibus.

Nunc enim festivitas adest communis cœlitibus et terrestribus. Nunc angeli elves superni de cœlis descendentes miscentur nobis hominibus: nunc homines ascendentes angelis occurrunt, ut in unum chorum adunati, melodis vocibus canentes, laudes dicant Virginis. Nunc etiam Christus medius inter festum celebrantes laudibus quibus nihil magnificentius dici potest, vicem Virgini reddit. Nunc ipse Deus e cœlo superveniens Matrem revocat, et ejus purissimam suscipiens animam in cœlum elevat, angelis deducentibus eam in multitudine laudum. Nunc Virgo etiam corpori nostro proxima constituitur; nunquam enim nos oblita, de cœlo despicit et custodit in sæcula. Nunc ergo oportet ut nos, cæteris omnibus prætermissis, omni festivitati interesse acclamantes, psallentes, gratias agentes, officio nostro sic pro posse satisfacientes, fungentes. Et certe sic erit.

Tu vero, o Mater Dei, benigne nos suscipe, et solitæ memor pietatis, hostes profliga qui nos latenter lacessunt, ne unquam ex eorum insidiis malum feramus et damnum; dissipa quoque eos cum manifeste pugnant, in omnibus ostendens vana esse quæ parant et moliuntur contra nos continuo et undique insurgentes. Arcum confringe contra nos intentum, et gladium quo petimur contra vibrantes ipsos converte. Nobis adesto constans propugnatrix et patrona, extendens potentem manum tuam ut conteras capita insolentium hostium, quos vides malitia sua et superbia supra modum inflatos. Ecce tibi occurrimus non in curribus, neque in equis, neque in gladio, neque in sagittis et arcubus, in nullo eorum vel minimum confidimus, adeo sunt parva et debilia quot et quantacunque quis dicat, et ipsa sunt plane inutilia illis qui non firmissima spe in tuum auxilium præcinguntur. Et nos, plenissime in te confisi, nunquam dejiciemur ab eis, neque victi apparebimus. Dona ergo ut constanter per omne tempus statutum splendide celebremus hoc festum, et per ipsum in festum æternum transire per omnia sæcula.

(1) Respicitur Ps. xxxvi, 14, 15, Ῥομφαίαν ἐσπάσαντο οἱ ἁμαρτωλοὶ, ἐνέτειναν τόξον αὐτῶν... Ἡ ῥομφαία αὐτῶν εἰσέλθοι εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συντριβείη.

ANNO DOMINI MCCLXIV.

ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΚΥΠΡΙΑ

ΤΟΥ

ΑΛΕΧΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑ

ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ

—

CONSTITUTIO CYPRIA

ALEXANDRI PAPÆ IV

GRÆCE PRIMUS EDIDIT, LATINE REDDIDIT AC NOTIS ILLUSTRAVIT

VINCENTIUS RICCARDUS

CLER. REG.

—

(Romæ excudebat Stephanus Paulinus MDCXXXVI.)

—

EMINENTISSIMO PRINCIPI

FRANCISCO BARBERINO, S. R. E. CARDINALI VICECANCELLARIO.

Incredibili, ut par erat, Eminentissime Princeps, ad vestigandum sagacitate, te auctore perlustrabam in Altempsiana bibliotheca Græcorum Euchologia, ut quæ in impressa irrepserunt, ex ipsis exemplaribus percipi possent errata; cum ecce, dum alacri promptoque vultu huc illucque omnia pervolvens, emissitiis circumspectans oculis intuerer, se offert in Cyprio quodam vetusto Euchologio Διάταξις, *Constitutio Alexandri Pontificis, ejus nominis quarti. Eam mira alacritate perlegens, sentio nec Latine nec Græce hucusque editam, imo nec in Pontificum quidem notatam actis, quæ tamen summam Romanæ sedis in Græcos et Cypri insulam auctoritatem locupleti testimonio prodat, ac pleraque ecclesiasticis incognita scriptoribus pandat. Ne autem alto diutius obtecta silentio interiret prorsus, a perpetua oblivione vindicans, Latinam e Græco exemplari reddere statui, pristinæque Latinæ integritati pro viribus restituere. Ut vero venatici canis partes agerem, quo nomine a sanctissimo patruo tuo Urbano VIII me olim cohonestatum recolo, ad tuos pedes unici domini mei et singularis patroni, cui cuncta ex animo et polliceor et profiteor, prædam tuo nomine partam et auctam ultro defero illæsam et offero; quam non modo suo ipsius velim pondere pendas, verum etiam novitatis momento eoque maximo. Constitutio ista lucifuga Latium natale solum, in quo fuerat edita, verterat lateque spatiata abditis in silvis sinuosisque in antris, immutata eloquii forma, se receperat, sensim Latinis pariter ac Græcis invisa. Perscrutabundus oberrans, prælucescente E. T., in Altempsiana agresti illa Græcorum codicum inculta silva, introspicio peregrino eam latitantem habitu reperio, Cyprio velut in saltu, senticoso illo Cypriis familiari eoque asperrimo ejus temporis Græco exaratam eloquio; rapio illico, describo, Latine reddo, integramque prædam, observantiæ meæ indicem, benevolentiæ tuæ illicem, E. T. protinus trado, ut postliminio ex te universus eam excipiat orbis, et ex tuo pariter admiretur*

suscipiatque nomine, fausto utique felicique. Aspiret Deus! Interim demittat se paululum E. T., laxamentum capiat curarum, et blandis litterarum lenociniis animitus blandienti plaudat catulo ac longo jam labore fesso, deciduoque sudore gravato et anhelanti occurrat benigne, ipsumque pariter ac prædam ejus ex ore pendentem gratulabundo vultu passisque ulnis amplectere.

E domo S. Andreæ de Urbe. Kalend. Febr., anno 1636.

E. T. humillimus servus
VINC. RICCARDUS, *Cler. Reg.*

CONSTITUTIONIS CYPRIÆ

HISTORIA

A VINCENTIO RICCARDO, CLERICO REGULARI, ADORNATA.

Cyprus, Pamphylii maris insula, procul a continenti discreta, ad ortum occasumque Ciliciæ ac Syriæ objecta, portubus distincta, loci amœnitate summa, feracitate multiplici, opum copiarumque ubertate adeo referta, ut jure Macaria sit vocata: seipsa nimirum, caducarum opulentia rerum, felix ac beata; novem quondam regnorum sedes, Romani olim populi tributaria; ab apostolis ipsis Christianæ fidei sanctissimis formata institutis: Græco ut eloquio, sic ritu pie orthodoxeque fere semper culta; Agarenorum crebrius pressa tyrannide, pluries a Græcis quibus parebat imperatoribus in libertatem asserta; duodecimo tandem a Christo sæculo, Græcis, ob sævam eorum in Anglos inhumanitatem, quos quassata classe in Cypria littora exanimes impactos exturbantibus ac protrudentibus, Anglica illa martia virtute Helladum oppressis abactisque ducibus a Richardo Anglorum rege ultro temereque lacessito, insula subacta universa, in Latinorum ditionem potestatemque cessit: Richardum enim invictum, quem amicum rejecerat hospitem, violatis hospitii juribus infensum postea suo malo sustinuit sensitque hostem. Deinde Lusianinis paruit Gallis, qui regio eam nomine a Romanis pontificibus auctam locupletarunt. Sed cædibus, dissidiis, seditionibus distracta ac fœdata, in superos contumax, in pares fastuosa, in Romanam sedem ingrata, ecclesiasticis fulminibus icta, pugnaci procerum ac præsulum vastatur dissidio. Quocirca perduellibus Romanæ sedi pontificibus extrusis, Græcanica eliminata perfidia, abstractisque quatuordecim Græcorum episcoporum sedibus, ecclesiastica contracta provincia, quatuor tantum totius insulæ a Cœlestino hujus nominis tertio constitutæ fuerunt antistitum sedes, duobus cuilibet urbi datis præsulibus, Latino nimirum et Græco, singulis suo cujusque patrio ritu pontificia munia in una eademque obeuntibus urbe. Horum primas cum olim ad quartum fere usque sæculum metropolitano auctus jure Paphensis esset archiepiscopus, deinde Constantiensis, duodecimo demum a Christo sæculo Leucosiensis, exstitit, reddita Leucosia, regia olim urbe, totius insulæ metropoli. Defuncto autem Leucosiæ præsule Græco, elegerunt Græci gentilem suum Germanum, qui, ut urbanæ gentis, ita et urbis insulæque universæ integro se plenoque jure antistitem factum ratus, nomen et jus assumit archiepiscopi, et metropolitico jure Græcos omnes totius insulæ suæ ditionis esse contendit. Quo pontificio jure et munere perfungente, Hugo, Latinus Leucosiæ archiepiscopus, insurgit; Germanum non rite electum nec canonice ordinatum criminatur, incusat, injuste jus dare oblatrat; unum duntaxat eumque Latinum esse archiepiscopum in universa insula metropolitico constitutum jure, ex summorum pontificum decretis, contentioso pugnacique tumultu instat, urget, probat; Græcum Germanum, ut aliena jura invadentem, deturbaturus e solio ad suum provocat tribunal eumque insectatur moleste exagitatque graviter. Quæ omnia acerbo ferens animo Germanus. facta ad Alexandrum IV Rom. Pont. appellatione, Hugonis eludit judicium. Ad Romanam convolat urbem, gentilium suorum episcoporum frequentia stipatus; illatam sibi expostulat injuriam; indigna et intoleranda se inique perpessum conqueritur; pontificiam implorat opem, qua Cyprios, quibus universa agitabatur insula, sedaret fluctus. Mit-

tit etiam et Hugo Leucosiæ archiepiscopus suos oratores, accessurus potius ipse nisi veritus insulam sine ulla relinquere antistite, rectore pastoreque destitutam prorsus omni. Viros præficit legatque Romam, alieno quidem nomine, revera tamen jura Latini metropolitæ propugnaturos apud acerrimum juris propugnaculum, in summa æquitatis arce, apostolica nimirum sede, præsidia defensionis suæ constituens. Excepit omnes Alexander benigne audivitque amice. Diversis tamen pugnantium episcoporum studiis commotus graviter, pacis provinciam suscipiens, Anagniæ, Latii urbe patria, in publico consessu, ipso astante Germano tribusque aliis Græcis Cypri episcopis, Nicolao Soliæ, Ioacim Carpasii et Matthæo Leucarum, ac Hugonis Latini Leucosiæ archiepiscopi, oratoribus, plurimisque considentibus S. R. E. cardinalibus, pacis assertor Pontifex, auditis matureque expensis utriusque dissidentis partis rationibus, ex fratrum consilio pacifica constitutione sanxit, Germanum quoad viveret archiepiscopi jure, nomine, munere potiundum; neve unius Leucosiæ civitatis duo forent archiepiscopi, et jura cum daret Germanus, jura eripere videretur Hugoni, Leucosiæ sedem Hugoni, Soliæ vero Germano tribuit, Nicolao ad Arsinoem vacantem Ecclesiam a Solæensi translato; et omnia metropolitica Græcorum jura Græco impertiens Germano, cunctis deinceps ademit Græcis: siquidem defuncto Germano nullum alium Græcum metropolitam eligendum statuit, ne contra sacros canones duo essent in una provincia metropolitæ, nomenve, jus, munus archiepiscopi, unius tantum postea futurum, Latini nimirum Leucosiæ pontificis; cæteros vero Germani posteros episcopos, Soliæ tantum nomine et sede cohonestandos, ac Latino Leucosiæ metropolitæ metropolitico jure, ut et reliquos Græcos pontifices esse subjiciendos pronuntiat; Græcorum item præsulum sedes in Latinorum diœcesibus, discretis tamen a Latinorum urbibus, locat, expressis utrorumque juribus, sua unicuique plane tribuens, Græcos episcopos in Latinorum imperio ac ditione concordi animo quam pacatissimos constituit.

Edita primum hæc Constitutio est anno Domini 1260, ab Alexandro pontifice summo, Romano eloquio, Romanorum pontificum more; deinde a Græcis, gentilibus suis consulentibus, Græce reddita, et Leoni Solæensi novo episcopo suffecto anno Domini 1297 ex Leucosiæ tabulario exhibita, germanaque locupletium testium assertione publicitus comprobata. Verum qua bellorum incursione, qua Latinorum incuria, Latina excidit editio, et Græca tantum, quod sciam, a Græcis librariis nunquam calamo parcentibus exarata, in vetusto quodam ms. Cyprio Euchologio Altempsianæ bibliothecæ reperitur; eam, ne, ut hucusque alto silentio præteritam, sic etiam oblitescentem, ipsa prorsus oblitteraretur, e Græco germano exemplari Latinitati rursum restituere, et Latine ac Græce nunc primum publico Ecclesiæ bono edere visum est.

ΔΙΑΤΑΞΙΣ ΚΥΠΡΙΑ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑ

ΤΟΥ ΤΕΤΑΡΤΟΥ.

—

CONSTITUTIO CYPRIA

ALEXANDRI PAPÆ IV.

—

Τὰ παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου πάπα τοῦ τετάρτου ἐνορδινῶς (1) *καὶ κανονικῶς ὁρισθέντα ταῖς ἀμφιτρόοις ἐν τῇ νήσῳ Κύπρου Ἐκκλησίαις, καὶ τοῖς ἐν ταύτῃς ἀρχιερατεύουσιν, Ἰταλοῖς τε καὶ Γραικοῖς.*

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ἐπίσκοπος, δοῦλος τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν τοῦ πράγματος μνήμην.

Εἰς τὸ διηνεκὲς τὸ τῆς δίκης σέβας (2) ἐκτείνεται ἀριδήλως ἐν τῷ τοὺς τῶν ἀμφιλογιῶν διαπληκτισμοὺς, οὔποτε παρασκευάζοντας τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τραυματίζοντας τὴν ἀγάπην· τῇ τῆς εἰρήνης σιγῇ κατευνάζεσθαι ἔνθεν τοι εἰς τὰς ἀντιστάσεις αἷς ἄνδρες διαφωνοῦσιν ἐκκλησιαστικοὶ, οὓς διὰ τοῦτο πρὸς ἀλλήλους χρὴ εἶναι εἰρηναίους, ὅτι ἐν τοῖς ἄλλοις ὀφείλουσιν εἶναι εἰρηνικοὶ· τῇ τῆς κριτικῆς συνέσεως ἐπιμελείᾳ, καὶ πρὸς τὴν διαλλαγὴν τῆς διχονοίας, ἐν ἀγάπης δεσμῷ ἐξόχως χρεὼν ἐπαγρυπνεῖν· οὐ γὰρ ἐν βιαίου πνεύματος ζάλῃ, ὃ πολλάκις τὴν τῶν πραγμάτων ἀνατρέπει κατάστασιν, καὶ τὴν στερρότητα θλᾷ, οὔτ' ἐν τοῖς τῶν θορύβων κλόνοις, τοῖς πλειστάκις ἐκ τῶν διχονοιῶν ὁρμωμένοις τὸ τῆς καθολικῆς ἑνώσεως προκόπτει αἰδέσιμον· πλὴν ἠχοῖ λεπτῆς αὔρας, τουτέστιν εὐμενεῖ πραότητι κούφου πνεύματος, ᾗ τῶν ἀμφιλογούντων πραΰνονται ζέοντες οἱ θυμοί.

(2) Ἐπεὶ δὲ ὁ εὐλαβὴς ἀδελφὸς ἡμῶν Γερμανὸς, ὁ τῶν ἐκ Κύπρου Γραικῶν ἀρχιεπίσκοπος, μετὰ τῶν τοῦ εὐλαβοῦς ἀδελφοῦ ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου· Λευκοσίας ἐπιτρόπων, τῷ καθ' ἡμᾶς ἐνεδήμησαν δικαστηρίῳ· ὁ αὐτὸς τῶν Γραικῶν ἀρχιεπίσκοπος

Decreta Alexandri papæ IV rite et canonice constituta in controversia Ecclesiarum insulæ Cypri earumque præsulum tum Italorum, tum Græcorum.

ALEXANDER episcopus, servus servorum Dei, ad futuram rei memoriam.

Cum justitiæ cultus perpetuo longe lateque explicetur manifeste quando contentiosæ litigantium concertationes, quæ charitatem nullatenus conciliant, sed perimunt, pacis silentio supprimuntur; idcirco in obortis controversiis, quibus discordes inter se ecclesiastici contendunt viri, qui hoc ipso quod aliorum pacis assertores esse convenit, inter se deberent esse pacati, accurato judicialis cognitionis examine charitatisque vinculo ad dissensiones reconciliandas summo necesse est studio invigilare: non quidem in vehementi procellarum strepitu, qui sæpe sæpius tranquillum perturbat rerum statum; neque turbarum tumultu, qui crebrius acri dissensionum impulsu catholicam unionis convellit observantiam; sed potius in sonitu auræ lenis, placida nimirum mansuetudine sedati spiritus, qua ardentes dissidentium mitigantur animi.

Postquam reverendus frater noster Germanus, archiepiscopus Græcorum qui sunt in Cypro, et procuratores reverendi fratris nostri archiepiscopi Leucosiæ ad tribunal nostrum devenerunt, tum ipse Græcorum archiepiscopus, tum alii cum ipso

(1) In exemplari Altempsiano a librario nota quædam ad latus ipsius Constitutionis additur, Πρόλογος καὶ προδιάλεξις δι' ἣν αἰτίαν γέγονεν ὁ παρὼν Ὁρδινιασμὸς κανονικῶς ἐκτεθεὶς μέσον Λατίνων καὶ Γραικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἀρχιερέων ἐπὶ Οὔγγου, τοῦ ἐκ γένους Πρασίνου, Ἰταλοῦ, καὶ Γερμανοῦ Ἡσιμάνδρου, Γραικοῦ, ἀμφοτέρων ἀρχιεπισκόπων νήσου Κύπρου. *Prologus et præfatio enarrans causam ob quam præsens Constitutio canonice edita sit inter Latinorum et Græcorum Ecclesias et archiepiscopos, Hugonem nimirum ex genere Prasini, Italum, et Germanum Pesimandrum, Græcum, utrumque archiepiscopum insulæ Cypri.*

(2) Pacem longo et obscuro interpretis hyperbato præclare commendat pacis studiosus pontifex, ducto exordio a verbis Isaiæ (xxxii, 17): *Et erit opus justitiæ pax, et cultus justitiæ silentium, et securitas usque in sempiternum*; licet Græcus interpres verba detorserit tenebrasque, Latini sermonis fortasse parum gnarus, effuderit, adeo ut Œdipo pene opus fuerit ad ænigmata Græcanicæ dictionis intelligenda.

retulerunt ad nos : defuncto nimirum jam dudum archiepiscopo Græcorum præfatæ insulæ, cum eorum vacaret metropolis, demandatum iisdem ipsis fuisse, ejusmodi Germanum potius quam alium quempiam huic muneri præficiendum, utpote quem archiepiscopatu dignum beatæ memoriæ Innocentius papa, prædecessor noster, suis litteris existimaverit ; non repugnasse universam synodum et ordinem neque bonæ memoriæ Petrum Albani episcopum, olim in partibus illis apostolicæ sedis legatum, cum potestatem fecerit eumdem Germanum in suum ipsorum episcopum promovendi ; ac venerabilem fratrem nostrum episcopum Tusculanum, tunc temporis in iisdem partibus dictæ sedis legatum, cui prædecessor noster mandaverat ut quem præfati episcopi sibi ipsis canonice elegissent, modo dignus foret, confirmaret ; cum vero de ordinando ejusmodi Germano a suis fautoribus ageretur, ejus electionem, utpote liberam ingenuequeque factam, confirmasse, et egisse ut ipsi ejus suffraganei episcopum consecrarent ; recepto deinde, Romanæ Ecclesiæ nomine, ab ipso Germano ejusque suffraganeis obedientiæ juramento, dictos suffraganeos tanquam suo metropolitæ canonicam ei spopondisse obedientiam ; at cum ipse Germanus in possessione esset muneris archiepiscopatus, et jura metropolitica clero et populo Græcorum qui in ea degebant insula pacifice daret, præmemoratum Leucosiæ archiepiscopum suis non contentum finibus, cum neque in Germanum, qui non alium sibi superiorem nisi unum Romanum agnoscit pontificem, nec etiam in eos qui sub illius sunt imperio Græcos, ulla jus dicendi facul-

A μετὰ τῶν ἄλλων προέθετο ἐνώπιον ἡμῶν, ὅτι ἐν τῷ πάλαι τοῦ τῶν Γραικῶν ἀρχιεπισκόπου τῆς προληφθείσης νήσου τεθνηκότος, σχολαζούσης τῆς αὐτῶν μητροπόλεως, ἐπιτραπῆναι αὐτοῖς τὸν τοιοῦτον Γερμανὸν ἢ ἄλλον τινὰ εἰς τοῦτο κεχαρισμένον, ὡς ἄξιον νομίζεσθαι τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀπὸ τῆς εὐαγοῦς μνείας τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου (3), τοῦ ἡμῶν προκατόχου διὰ τῶν αὐτοῦ γραμμάτων· μὴ ἀντιβαινούσης τῆς καθόλου συνόδου καὶ καταστάσεως, ἢ τῶν τῆς ἀγαθῆς μνήμης Πέτρου τῶν Ἀλβανῶν (4) ἐπισκόπου πάλαι ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκείνοις τοποτηρητοῦ τῆς ἀποστολικῆς ἕδρας, ἀδείας ἐπιτυχεῖν ὡς τὸν αὐτὸν Γερμανὸν εἰς ἴδιον ἐπίσκοπον προβάλλεσθαι· καὶ ὁ εὐλαβὴς ἀδελφὸς (5) ἡμῶν, ὁ τῆς Τουσκούλας ἐπίσκοπος τότε ἐν τοῖς αὐτοῖς μέρεσι τῆς B ῥηθείσης ἕδρας τοποτηρητὴς, ᾧ αὐτὸς ὁ προκάτοχος ἐνετείλατο· ὡς ὃν κανονικῶς οἱ προῤῥηθέντες ἐπίσκοποι ἐκλέξωνται ἑαυτοῖς, εἰ ἔστιν ἄξιος, παρασχεῖν ἐπικυρώσεως δῶρον. Ἐν δὲ τῷ ποιῆσαι τοῦτον χειροτονηθῆναι παρὰ τῶν αὐτοῦ σπουδαστῶν, ἐπιβεβαιῶν τὴν παῤῥησιασθεῖσαν αὐτῷ ἐκλογὴν, πεποίηκεν ἐξ αὐτῶν τοῦ αὐτοῦ βοηθῶν παρασχεθῆναι χειροτονίας εὐεργεσίαν. Ἀναληφθείσης μετέπειτα τῷ τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ὀνόματι ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τῶν αὐτοῦ σπουδαστῶν τῆς τῆς ὑπακοῆς θελήσεως, οἱ ῥηθέντες τε αὐτῷ σπουδασταὶ ὡς οἰκείῳ μητροπολίτῃ κανονικὴν καθυπέσχοντο τὴν ὑπακοήν. Ὄντος δὲ τοῦ αὐτοῦ Γερμανοῦ ἐγκρατοῦς τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς ἀξίας, εἰρηναῖά τε δίκαια μητροπολιτικὰ τῷ κλήρῳ καὶ τῷ λαῷ τῶν Γραικῶν τῶν ἐν τῇ C νήσῳ διέποντος, ὁ προμνημονευθεὶς τῆς Λευκοσίας ἀρχιεπίσκοπος, οὐκ ἀρκούμενος τοῖς ἰδίοις ὅροις, ὃς οὔτε (6) εἰς αὐτὸν, ὡς αὐτοῦ εἶναι μείζονα ἄλλον ἢ

(3) *Πάπα Ἰννοκεντίου.* Hujus nominis IV, nam tertius creatus fuit anno 1198 et mortuus est anno 1216 ; quocirca Germanus plus quam quinquaginta annos rexisset Ecclesiam Nicosiensem, et incongrue archiepiscopus Hugo anno 1260 post quinquaginta annos litem Germano intentasset de metropolitico jure et electione, qui præscriptionis jure post triginta annos ex can. 17 conc. Chalced. metropolitica jura jure daret. Nec Germanus, senio confectus, vigens et vegetus Romam petiisset, et ætatem potius quam paupertatem causasset ne longius variis allatis rationibus lis protraheretur. Petrus item Albani episcopus, et Otho Tusculanus sub Innocentio IV exstitere.

(4) *Πέτρου τοῦ Ἀλβανῶν.* In actis pontificum non reperitur nomen istius cardinalis, qui utique tunc temporis mortuus erat, cum vocetur τῆς ἀγαθῆς μνήμης, *bonæ memoriæ*. Reperi tamen in actis concilii Lugdunensis sub Innocentio IV, in sententia contra Federicum imp. lata, in qua summus pontifex dicit, *Speciales nuntios venerabilem fratrem nostrum P. Albanensem, tunc Rhotomagensem archiepiscopum, ac dilectum filium nostrum Gulielmum, basilicæ SS. Apostolorum presbyterum cardinalem.* Petrum *fratrem* appellat quia episcopus, Gulielmum vero *filium* quia presbyter.

(5) *Ὁ εὐλαβὴς ἀδελφός.* Is fuit Otho cardinalis de Castro Rodulfi Bituricensis, legatus Cypri post Petrum Albani episcopum sub Innocentio IV, cui exstant datæ litteræ de Græcorum ritibus, quo tempore legati munere fungebatur in Cypro. Inde postea Romam reversus, sub Alexandro IV subscripsit Anagniæ hanc Constitutionem. In Vita Innocentii habetur : *Innocentius Othoni cardinali multas scripsit epistolas*, (quæ utinam exstarent !) *mandavitque ut in Cypro insula episcopatus Græcorum institueret.*

(6) *Ὅς οὔτε.* Asserit Germanus se nullum superiorem agnoscere pontificem præter solum Romanum unum. Quia Cyprus una olim metropolis erat ex iis quæ sui juris erant, nullius parentibus imperio ; cujus metropolis genus Græci αὐτοκέφαλον vocant, eo quod ipsa metropolis sibi ipsi caput sit et seipsam, ab aliis non recta, regat, sub nullius Orientis patriarchæ ditione constituta. Theodorus Balsamo de privilegiis patriarcharum in lib. VI *Juris orientalis :* Ἄνευ μόνων τῶν αὐτοκεφάλων ἀρχιεπισκόπων, τοῦ Βουλγαρίας φημὶ καὶ τοῦ D Κύπρου, καί τινων ὀλίγων μητροπολιτῶν λαβόντων ἀπὸ φιλοτιμίας βασιλικῆς ἰδικῆς τοῦτο τὸ δίκαιον. *Præter solos archiepiscopos qui caput ipsi sunt, Bulgariæ nimirum et Cypri, ac paucos quosdam alios metropolitas qui ex imperatoria peculiari munificentia jus istud obtinent.* Quod jus archiepiscopi Cypri antiquissimum sane est. Et Theod. quidem Balsamo in can. 39 Trullanum, ad concilium Ephesinum III illud referi dicens : Ἀπὸ μὲν τοῦ ἡ' κανόνος τῆς γ' συνόδου παρίστηται ὅτι ἐκ προσελεύσεως ἐπισκόπου τινὸς Κύπρου Ῥηγίνου ἐπιλεγομένου ὡρίσθη αὐτοκέφαλον εἶναι τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου, καὶ ἐκωλύθη ὁ Ἀντιοχείας χειροτονίας ἐν αὐτῇ ποιεῖν· διορίζεται δὲ ἔχειν αὐτὴν καὶ τὰ δίκαια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡσαύτως καὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κυζίκου, καὶ γίνεσθαι τὰς τῶν ἐπισκόπων αὐτῶν χειροτονίας παρὰ τοῦ ἐπισκόπου

τὸν τῆς Ῥώμης ἀρχιερέα οὐ γινώσκει, οὔτε εἰς τοὺς ὑποτεταγμένους αὐτῷ Γραικοὺς τινὰ ἄδειαν δικαιολογίας ἐπέχειν, αὐτὸν τῷ ἰδίῳ βήματι προκαλεῖται, ἵνα ἐπί τισι ζητήμασιν ἃ προὐβάλλετο κατ' αὐτοῦ ὥσπερ διέταξεν ἐκζητεῖν, ἀποκριθείη. Καὶ ἐπεὶ ὁ αὐτὸς ἀρχιεπίσκοπος Γερμανὸς ὑπήνεγκε πρὸς τὸ ἔργον ἐνδοὺς, καὶ ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ, ὡς λέγεται, φέρων ἐπιτιμίου ἀπόφασιν, πολλὰς τῷ τοιούτῳ Γερμανῷ καὶ τῇ αὐτοῦ Ἐκκλησίᾳ ἐπέφερε τὰς βαρύτητας, ἐξ ὧν ἀποδείκνυται παθεῖν ζημίας καὶ ἐξόδους μεγίστας. Τούτου ἕνεκεν ὁ τοιοῦτος Γερμανὸς ἀφ' ἡμῶν μετὰ τῶν ἄλλων ἐζήτησε, τοῦ ἀνακτᾶσθαι τὰ ἐπενεχθέντα βάρη αὐτῷ διὰ τοῦ ῥηθέντος Λευκοσίας ἀρχιεπισκόπου, τὸν αὐτόν τε ἀπὸ τῶν τοιούτων καὶ τῶν ὁμοίων τῆς μὴ ὀφειλομένης ἐξουσίας ἐπὶ τοῖς Γραικοῖς καὶ τῶν αὐτοῖς ἀνηκόντων ἐν δεκατισμοῖς καὶ ἄλλοις δικαίων παραβάσεσιν ἐπιμελετῶμεν κωλῦσαι. Κἂν καὶ ἐνώπιον τοῦ προῤῥηθέντος Τουσκουλανοῦ ἐπισκόπου, ᾧ δεδώκαμεν ἀκροᾶσθαι τὰς τοιαύτας ἐγκλήσεις, οἱ προῤῥηθέντες διεβεβαιοῦντο ἐπίτροποι, ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Λευκοσίας ἕνεκεν τῆς τοιαύτης αἰτίας οὔποτε εἰς δίκην ἐκλήθη παρά τινος ἀνθρώπου ἢ νομίμως· οὔτ' αὐτοὶ παρ' αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῆς τῆς αἰτίας, πλὴν διὰ ἄλλας τινὰς χρείας νυνὶ ἐστάλησαν· καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῖς προβληθεῖσι παρ' αὐτοῦ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ οὐκ ὤφειλον ἐπέχειν κρίσιν. Ὅμως, ἐξ ἡμετέρας προστάξεως, μήπως τῷ τῶν Γραικῶν ἀρχιεπισκόπῳ δόξειεν ἀπεῖναι τὸ τῆς δίκης πλήρωμα, ἐδιάσατο τούτους ὁ αὐτὸς ἀκροατὴς (7) ταῖς ζητήσεσι τούτου, ὥσπερ τοῦ ῥηθέντος ἀρχιεπισκόπου, ἀποκριθῆναι.

Προέθεντο τοίνυν ἐν τῇ κρίσει, ὅτι προτροπὴ περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ τοιούτου Γερμανοῦ οὐδεμία τις ἐγεγόνει· ἐπεὶ πρὸς τοὺς προμνημονευθέντας ἐπισκόπους δίκαιόν τι τὸν ἀρχιεπίσκοτον ἐκλέ-

late polleret, ad suum tribunal ipsum provocasse Germanum ut quibusdam contra ipsum prolatis querelis, eo quod de ipsis statuis et inquirere, responderet. Cum autem idem archiepiscopus Germanus id agere detrectaret, in ejus personam, ut ferebatur, excommunicationis sententiam ferens, ipsum Germanum ejusque Ecclesiam innumeris onerasse gravaminibus, quæ jacturas, easque graves, maximaque impendia sibi importare demonstrat. Quocirca ejusmodi Germanus et alii cum eo petierunt a nobis ut in jus suum Germanum assereremus, et illata ei a dicto Leucosiæ archiepiscopo gravamina sarciremus, ipsumque ab ejusmodi et similibus non licita facultate in Græcos, et qui ad eos spectant, decimarum impositione abisque jurium extorsionibus, actis, cohibere curaremus. Et quamvis coram præfato Tusculano episcopo, cui sane ejusmodi dederamus audire controversias, archiepiscopum Leucosiæ nunquam propter eam causam in judicium legitime saltem a quoquam homine vocatum fuisse præfati procuratores testati fuerint, neque ab ipso hac de causa tametsi propter alia quædam negotia nunc se fuisse missos, atque adeo de his quæ ab archiepiscopo Germano objecta fuere non opus esse constituere judicium : nihilominus, ne videremur negasse archiepiscopo Græcorum justitiæ copiam, de mandato nostro auditor ipse ad dictas Germani querelas, præfati archiepiscopi nomine, eos respondere compulit.

Retulerunt itaque ad judicium, ordinationis ejusdem Germani nullum plane exstitisse mandatum ; deinde jus eligendi archiepiscopum nullo modo præmemoratis convenisse episcopis ; tum

Κύπρου. Σήμερον δὲ οὐδεμία ἀπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων τῇ ἀρχιεπισκοπῇ Κύπρου ὑπόκειται, ἀλλ' οὐδὲ τὰ δίκαια τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχει. *Ab octavo canone tertiæ synodi, ex supplicatione cujusdam episcopi Cypri, Rhegini vocati, statutum fuit, ipsam Cypri Ecclesiam esse primatem ac sui ipsius caput ; et prohibitus est Antiochenus episcopus facere in ea ordinationes : statuit autem canon.* 39 *Trullan. et eam habere jura Cpolis, ac pariter Ecclesias etiam provinciarum Hellesponti, et Ecclesiam Cyzici et ipsorum episcoporum ordinationes ab episcopo Cypri faciendas. Hodie vero nulla ex his Ecclesiis Cypri archiepiscopatui subjicitur, imo neque jura Cpolis habet.* Fortassis quia jam suo tempore in Latinorum ditionem cesserat ; sed fallitur, nam jus αὐτοκεφαλαῖον inde ab apostolorum tempore habuerat. Clarissime id patet ex eodem ab ipsomet allato canone 8 synodi tertiæ ; dicit enim : Ἔξουσι τὸ ἀνεπηρέαστον καὶ ἀδιάστον οἱ τῶν ἁγίων ἐκκλησιῶν τῶν κατὰ τὴν Κύπρον προεστῶτες κατὰ τοὺς κανόνας τῶν ὁσίων Πατέρων, καὶ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν, δι' ἑαυτῶν τὰς χειροτονίας τῶν εὐλαβεστάτων ἐπισκόπων ποιούμενοι. *Habeant jus suum intactum et inviolatum qui sanctis in Cypro Ecclesiis præsunt, secundum canones SS. Patrum et veterem consuetudinem, per seipsos ordinationes reverendissimorum episcoporum facientes.* Confirmat veterem consuetudinem, jura sua antiqua firmat concilium,

non novum tribuit jus ; id autem erat jus αὐτοκεφαλαῖον, nimirum ut metropolita Cypri a synodo Cypri eligeretur et ab episcopis ejusdem insulæ consecraretur, non a patriarcha Antiochiæ vel ab alio quovis. Cum itaque Germanus se Græcorum archiepiscopum creatum existimaret, tanquam Græcorum metropolita ejus insulæ, jure αὐτοκεφαλαίου, nolebat Hugoni metropolitano Latino parere. Attamen, quia ea privilegia semper intelliguntur salvo jure προτιμήσεως, prælationis Romani pontificis, ideo eum solum ditionem in ipsum habere fatetur.

(7) Ὁ αὐτὸς ἀκροατής. Idem auditor, nimirum cardinalis. Olim enim cardinales constituebantur auditores peculiarium causarum a summo pontifice. Innocentius III, Regest. XIII, ep 45 : *Tibi et F. archidiacono Tullensi venerabilem fratrem nostrum H., Ostiensem episcopum, constituimus auditorem.* Epist. 197 : *Priori et fratribus SS. Quatuor Coronatorum. Cum super usu et jure parochiæ inter vos et N. priorem ac conventum Lateranensem contentio verteretur, dilectum filium nostrum C., tituli S. Joannis et Pauli presbyterum cardinalem, dedimus partibus auditorem ; qui petitiones audivit et testes utrinque recepit.* Et Regest. XV, ep. 150 : *Coram dilecto filio P. tituli S. Cæciliæ presbytero cardinali, quem vobis dedimus auditorem.* Vide etiam epist. 43 et 69.

cos tempore quo ad electionem faciendam convenerant, vinculo generalis censuræ fuisse detentos; demum apostolicas litteras, quibus dabatur eis præfata eligendi potestas, ab innodatis vinculo excommunicationis fuisse latas : quibus de causis continuo ipsi Leucosiæ archiepiscopo, qui tunc temporis aberat, per ipsius legatos visum fuisse ad electionem sive confirmationem vel consecrationem non esse procedendum ; ejusmodi judicatum, quod vocant, a Leucosiæ archiepiscopo ideo factum fuisse, quia ex mandato sanctæ memoriæ Cœlestini, prædecessoris nostri, qui insulam Cypri ob incolarum Græcorum contumaciam et perfidiam in papam, dederat catholicis Latinis eam tenere, factum fuit ut, ejectis illinc Græcorum sedibus, quatuor Latinorum episcopi ac sedes constitueren tur, quarum pontifices in Græcorum loco suffecti decimas aliaque ecclesiastica jura quæ Græcorum episcoporum in ea insula erant bona substitutionis jure obtinerent : et uni ex quatuor sedibus, nimirum Leucosiæ, eumdem Cœlestinum reliquas subjecisse sedes, ea potestate ut cæteris omnibus ejus insulæ ecclesiis metropolitica præesset auctoritate. Postea vero dictus Albani episcopus, legationis qua fungebatur auctoritate sive jurisdictione, constituit, ejusque constitutio fuit ab apostolica sede confirmata, ut in præfata nimirum insula quatuor tantum essent episcopi Græci, ac certa quædam loca in Latinorum haberent diœcesibus, qui deinde Leucosiæ archiepiscopo tanquam eorum metropolitæ, ac Latinis quorum in diœcesibus erant, episcopis se ipsos, obedientiæ juramento præstito, devoverent. Quocirca clarè constat nullum alium metropolitam nisi Leucosiæ archiepiscopum in ea insula, quæ una sane provincia est, vel potuisse vel debuisse jura dare. Quapropter

A γεσθαι οὐδενὶ τρόπῳ προσῆκε· καὶ αὐτοὶ τῷ τῆς ἐκλογῆς καιρῷ, ἣν περὶ τοῦ ποιῆσσι συλλέγοντες κατείχοντο δεσμῷ ἐπιτιμίου καθολικοῦ (8)· καὶ τὰ ἀποστολικὰ γράμματα, ἐν οἷς γέγονεν αὐτοῖς ἡ προρρηθεῖσα τοῦ ἐκλέγεσθαι παραχεκωρημένη ἄδεια παρ' ἀφορισμῷ ὑπειλημμένων ἐπορίσθησαν· ἐξ ὧν αἰτιῶν σπουδαίως αὐτῷ τῷ τῆς Λευκοσίας ἀρχιεπισκόπῳ διὰ τῶν αὐτοῦ τοποτηρητῶν, ὃς τότε τοῦ χρόνου ἀπῆν, τοῦ μὴ πρὸς τὴν ἐκλογὴν, εἴτ' ἐπικύρωσιν, ἢ χειροτονίαν προέρχεσθαι. Τὸ τοιοῦτον γέγονε καταδίκαιον καλούμενον, ὑπὸ τῷ τῆς Λευκοσίας ἀρχιεπισκόπῳ, διὰ τοῦτο μετὰ προτροπῆς τοῦ τῆς εὐαγοῦς μνήμης Κελεστίνου (9), τοῦ προκατόχου ἡμῶν, ὃς τὴν τῆς Κύπρου νῆσον ἕνεκεν τῆς ἀπειθείας καὶ ἀπιστίας τῆς πρὸς τὸν πάπαν τῶν Γραικῶν τῶν ἐν B ἐκείνῃ τότε κατοικούντων, παρεχώρησε τοῖς καθολικοῖς Λατίνοις ταύτης κρατῆσαι, γεγόνασι τοίνυν ἐκεῖσε ἐξωσθέντων τῶν Γραικῶν θρόνων τέσσαρες ἐπίσκοποι καὶ καθέδραι Λατίνων κατασταθεῖσαι· ὧν οἱ ἀρχιερεῖς ἐν δεκατείαις καὶ τοῖς ἄλλοις ἐκκλησιαστικοῖς δικαίοις, ὧν οἱ τῶν Γραικῶν ἐπίσκοποι ἐν τῇ τοιαύτῃ νήσῳ εἶχον, ἀγαθὰ διεδέξαντο· καὶ τῶν καθεδρῶν τεσσάρων μίαν, ἤτοι τῆς Λευκοσίας, ὁ αὐτὸς Κελεστῖνος προσέβασε, τῇ δυνάμει τοῦ προέχειν ἐν πάσῃ ταύτῃ τῇ νήσῳ διὰ μητροπολιτικῆς ἀξίας τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν. Μετέπειτα δὲ ὁ ῥηθεὶς Ἀλβανῶν ἐπίσκοπος ἀδείᾳ τῆς αὐτοῦ τοποτηρήσεως ἡ δικαιοδοσίας διετάξατο, καὶ ἡ αὐτοῦ διάταξις ἐπεκυρώθη διὰ τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας, τοῦ ἐν δὴ τῇ προλεχθείσῃ νήσῳ τέτταρες ἐπίσκοποι Γραικοὶ C μόνον εἶναι, καὶ τινας τόπους ἐπέχειν ἐν ταῖς τῶν Λατίνων ἐνορίαις· οἱ μετὰ ταῦτα τῷ τῆς Λευκοσίας ἀρχιεπισκόπῳ ὡς μητροπολίτῃ αὐτῶν, καὶ τοῖς Λατίνοις ἐπισκόποις, εἰς ὧν ἐνορίας κατέστησεν αὐτοὺς, καθυπέσχοντο δεσμῷ ὑπακοῆς. Φαίνεται οὖν καθαρῶς ὡς ἄλλος μητροπολίτης πλὴν τοῦ τῆς Λευκο-

(8) *Ἐπιτιμίου καθολικοῦ.* De universali ista censura nihil in actis impressis Romanorum pontificum nec in ecclesiasticis tabulis. Innuit ex Æmilio lib. VII Petrus Maturius in notis ad part. III *Summæ* S. Antonini, § 21, cap. 8, ad an. 1254, dicens : *Innocentio IV summo Pontifice Cyprii quoque veræ pietatis exempla contemplari potuere. Insula duos habebat archiepiscopos, Latinum Græcumque, Latinum imperitantem Græco, Græcum, quod parere nollet, solum vertere coactum. Episcopis Græcis ab archiepiscopo Latino re divina facienda interdictum. Ad hoc nobilitatis veteris Cypriæ, bonam partem loco impiorum habitam, distractam insulam aliorum aliter de re sacra jureque pontificio sentientium contentione, nullam formam consentiendis veræque pietatis.*

(9) *Προτροπῆς Κελεστίνου.* Utique hujus nominis tertii, quandoquidem quartum id præcepisse rationi consentaneum minime videtur, cum is decima octava a suæ creationis die e vita exces serit, et in adeo brevis temporis intervallo non potuit res Cyprias curare, necdum familiaribus et urbanis expeditis ; nec etiam Cœlestinum II, creatum an. 1143, cum necdum Cyprus in Latinorum ditionem venisset, et triginta fere post Cœlestinum II annis, sub Luca patriarcha CP, an. 1170, ut ex synodali ejus decreto relato a Balsamone in Nomocan. Photii, tit. 18, cap. 28, plus quam duodecim essent in ea insula episcopi

Græci, quorum jura ratione appellationis a patriarcha CP. cognoscebantur. Qui ergo fieri potuit ut Cœlestinus II Græcos ejecerit episcopos et quatuor tantum Latinos constituerit ? Quocirca necessario asserendum est, Cœlestinum istum fuisse ejus nominis tertium, creatum an. 1191, tempore namque Clementis III, cui proxime successit Cœlestinus III, Ricardus, Angliæ rex, Cyprum, ejectis Græcis ducibus, subegit. Verum his quæ Hugonis oratores in judicio detulerunt Alexandro pontifici non cohærent ea quæ Joannes Vaginius in Ptolomæi Cosmographiam, agens de Cypro, scripsit, dicens : *Fuere olim in insula Cypri quatuordecim episcopi iique omnes Græci. Innocentius autem III, petitionibus reginæ Ælisiæ annuens, ad quatuor tantum redegit, tum Græcos tum Latinos :* cum hi Cyprii oratores asserant id non reginæ Ælisiæ precibus factum, sed in contumaciæ pœnam, deficientibus Græcis ab obedientia Romanæ sedis, nec ab Innocentio III, sed ab ejus prædecessore Cœlestino III, qui, ejectis Græcorum pontificibus, quatuor tantum in ea insula Latinorum constituit sedes. Deinde Petrus, Albani episcopus, Innocentii IV legatus, summi pontificis auctoritate, quatuor Latinis episcopis quatuor addidit Græcos episcopos in distinctis locis a Latinorum urbibus sedes suas habentes, qui suos illarum diœcesum Græcos regerent.

σίας ἀρχιεπισκόπου ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ ἥτις ἐστὶ μία ἐπαρχία, οὔτ' ἠδύνατο οὔτ' ὤφειλε τάττεσθαι. Ὅθεν μετὰ τῶν ἄλλων ἐζήτουν οἱ προλεχθέντες ἐπίτροποι ἵν' ὃ γέγονε πρόκριμα περὶ τὴν τοῦ προδιαληφθέντος Γερμανοῦ ἐν τῇ τῆς Λευκοσίας ἐκκλησίᾳ κατάστασιν, καὶ εἴ τι ἐκ τούτου, ἢ ἕνεκεν τούτου παρηκολούθηκε, διατάξασθαι ἡμᾶς μὴ ἔχειν τὸ κῦρος· καὶ κωλῦσαι ἡμᾶς τὸν τοιοῦτον Γερμανὸν τοῦ μὴ ἐπεργάζεσθαί τι ἐν τῇ Κύπρῳ περὶ τῶν ἀρχιεπισκοπικῶν δικαίων.

A præfati procuratores pariter cum aliis petierunt ut decretum contra jus latum, ordinationis assumpti jam Germani ad Leucosiæ Ecclesiam, et quidquid ex hac ejus ordinatione vel ejus causa factum deinde fuisset, nos constitueremus esse irritum, ac prohiberemus ne Germanus iste aliqua ulla archiepiscopi jura exerceret in Cypro.

Τελευταῖον, ὀχλήσεως ἐπὶ τούτοις γεγονυίας, καὶ πολλῶν ἔνθεν κἀκεῖθεν γεγονυιῶν θέσεων παρὰ τῶν ἑκατέρῳ παραστῆσαι τεταγμένων· ἐπεὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀποδείξεων τοῦ δικαίου ἐδόκει ἐκτετάσθαι εἰς μῆκος τὰς τῆς ὀχλήσεως διχονοίας, ὁ ῥηθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Γερμανὸς ἡμῖν καθικέτευσε ταπεινῶς, τοῦ μὴ τοσαύταις μακρολογίαις περιέλκεσθαι τῇ πτωχείᾳ τῆς τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίας καὶ τοσαύταις ταῖς δυσκολίαις προσφέρεσθαι· βουλόμενοι τὴν κατάστασιν αὐτῆς καὶ εἰρήνην, ὀφείλομεν εἰρηνικῇ διατάξει ἀποστολικῆς καταστάσεως προμήθειαν ἐπάγειν, δι' ἧς κατασιγήσουσι τῶν ὀχλούντων οἱ λογισμοὶ καὶ ὑπὸ ὑποταγῇ τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας (10) οἱ προῤῥηθέντες Γραικοὶ ζωὴν ἄξουσι μετὰ τῶν Λατίνων εἰρηνικήν. Οὐδὲν θαυμαστὸν τὸ λοιπὸν ἔθνος τῶν Λατίνων καὶ Γραικῶν, τῆς Ἐκκλησίας τῆς αὐτῆς Κύπρου ἐκ διαφόρων ὀχλήσεων σαλευομένης, ταραχῇ κυμαίνεσθαι· ἐξαίρηται, καθὼς διακρίνομεν ὃ ἐπέφερεν τὴν ὑπόθεσιν, τὸ ἀσυμπέραστον τῶν ἀκριβῶν περὶ τὴν τοῦ τέλους τάξιν ἕνεκεν τούτου, ὅτι ὡς ἡ διαφορὰ τῶν σωμάτων καὶ ἡ τῶν ἠθῶν ἀσυμφωνία εἰώθασι γεννᾶν διχονοίας ἐν τῇ ἀναστροφῇ τῶν ὁμοζώντων ὑπὸ ποικίλαις συνηθείαις παρατηρήσεων τῶν γενεῶν. Ἡμεῖς οὖν, οἱ ἐκ τῆς ἐπικειμένης ἡμῖν τῆς ἀποστολικῆς λειτουργίας ὀφείλομεν καὶ ὀρεγόμεθα τοῖς τ' ἐγγὺς τοῖς τε μακρὰν φάσκειν εἰρήνην, προσέχοντες ἐπιμελῶς θεραπεύειν τοῦ τὰς προλεχθείσας Ἐκκλησίας βεβαίᾳ τάξει διευθύνεσθαι πρὸς ἀλλήλας, καὶ ἀμοιβαίᾳ ἐν Χριστῷ εὐφραίνεσθαι τῇ εἰρήνῃ, ἱκανωτέρως προεμηθευσάμεθα τὰς τούτων διαστάσεις ἡσύχου διατάξεως κατευνάζειν, ἀρεστῇ συμβουλῇ ἢ κριτικῆς ἐκκοπῆς μαχαίρᾳ διακληροῦν.

Tandem super his oborto tumultu multisque positis quæstionibus ab iis qui utriusque partis patrocinium sustinebant: quoniam ex ipsis juris probationibus in longum videbatur protrahendas fore controversiæ dissensiones, dictus archiepiscopus Germanus humiliter supplicavit nobis ne tam longis ejusmodi disputationibus eum circumveniri ac distineri, attenta Ecclesiæ Græcorum paupertate: neve tot tantasque morosas difficultates in médium afferri sineremus: consulentes statui ipsius et paci, æquum duximus pacifica constitutione ex apostolica dispositione salubre inire consilium, quo dissidentium quiescant litigia et sub ditione Ecclesiæ Romæorum vitam præfati Græci cum Latinis ducant pacificam. Nec mirum si Latinorum Græcorumque genus Ecclesiæ ipsius Cypri variis agitatæ turbis, seditionibus perturbatum æstuet, cum excrescat, ut dijudicamus, id quod præbebat ansam dissidiique materiam suggerebat, multiplex nimirum illa juris alterutrinque dicendi dandive indiscreta actionis facultas, eo quod etiam varia corporum ac morum discrepantia parere consuevit dissidia in familiari conversatione eorum qui sub variis diversarum nationum institutis simul vitam ducunt. Nos ergo, qui ex injuncto nobis apostolico munere cum pace pascere tenemur et cupimus non modo eos qui prope, verum etiam eos qui longe sunt, sollicite mederi studentes præfatis Ecclesiis eas firma constitutione inter se componendo, quo mutua in Christo pace fruantur, satis opportune consuluimus harum dissidia placida constitutione sedare, consistoriali nimirum deliberatione seu judicialis decisionis gladio ea dirimentes.

Τοίνυν τῶν ὀχληρῶν φιλονεικιῶν ἔνθεν κἀκεῖθεν ταῖς τῶν λεπτοτάτων ἀποφοραῖς, τῶν τε θορύβων τῶν διαλέξεων εἰς τὸ ἀπέραντον ἀεὶ προβαινόντων· προστάττοντες τῇ τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν βουλῇ καὶ τῷ πληρώματι τῆς ἀποστολικῆς ἐξουσίας· ὄντων ἐνώπιον (11) ἡμῶν τοῦ ῥηθέντος Γερμανοῦ, τοῦ τῶν Γραικῶν ἀρχιεπισκόπου, καὶ τῶν εὐλαβῶν

Cum igitur graves seditiosæque contentiones levissimis jactatis objectionibus per tumultuantes disputationes, in infinitum vincendi studio procedentes, in utraque parte sint obortæ, de fratrum nostrorum consilio et plenitudine apostolicæ potestatis, constitutis coram nobis dicto Germano archiepiscopo et reverendis fratribus

(10) *Τῶν Ῥωμαίων Ἐκκλησίας.* Romæos vocat Græcos. Sic primo vocati sunt ii qui sub ditione erant imperatoris Græcorum, cujus imperii sedes cum Cpolis esset, ab ipsis nova Roma nuncupata, idcirco Græcorum imperium Romaniam appellabant. Concilium Lugdunense sub Innocentio IV, *ad unitatem Romanæ Ecclesiæ totum Romaniæ, id est Græciæ, imperium.* Eos autem qui illi parebant imperio Romæos nuncupabant ut a Romanis Latinis a antiquæ Romæ nominis etiam inflexione discernerent. Clare id in hac ipsa Constitutione, παρὰ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ἐπισκόπου λαμβανέτω ἕκαστος Λατῖνος ἐπίσκοπος· *Unusquisque Latinus episcopus sumat juramentum fidelitatis, ab episcopo Romæorum*, nimirum ab episcopo Græcorum ejus insulæ. Romæum Latino opponit quia ejus insulani in ditione olim fuerant imperatoris Orientis.

(11) *Ἐνώπιον.* Tres tantum recensentur episcopi ejus insulæ, quia quartus Arsinoes in Papho jam obierat, ejusque sedes vacabat, ut extrema parte hujus Constitutionis patet.

nostris Nicolao Soliæ, Joacim Carpasii, et Matthæo Leucarum, episcopis sedium Græcorum, ac Leucosiæ archiepiscopi procuratoribus, præsenti hac constitutione decernimus, et pro utriusque Ecclesiæ pace super deductis et aliis quæ inter eos seditioso in posterum tumultu dissidii causam parere possent, inviolabiliter sancimus, in insula Cypri, in diœcesibus Latinorum episcoporum et sub Leucosiæ metropoli quatuor tantum constituendas esse Græcorum pontificum sedes, olim a præfato Albanensi episcopo suis discretis locis: quoniam et in ea insula etiam quatuor tantum Latinorum episcoporum dignoscuntur esse sedes: unam quidem pontificiam sedem Ecclesiæ Græcorum apud Soliam in Leucosia; alteram apud Arsinoem in Papho; tertiam apud Carpasium in Famaugusta; quartam apud Leucaras in Nemeso esse volumus; et ex his urbibus sedes esse vocandas, ac pontifices qui has canonice regant Ecclesiæ

(12) *Τέσσαρες μόνον.* Germanus enim, cum sibi usurpasset nomen archiepiscopi Leucosiæ, præter quatuor episcopos, quinque Græcorum sedes efficiebat contra decretum Cœlestini et Innocentii. Et fortasse Petrus, Albani episcopus, Innocentii IV legatus, quatuor Græcis episcopis quatuor dederat Ecclesias et patria in eisdem urbibus in quibus Latinorum episcoporum erant sedes; Alexander vero IV Græcis episcopis quatuor urbes diversas ab urbibus Latinorum, in eisdem tamen Latinorum diœcesibus decrevit, a quibus urbibus episcopi nomen sortirentur, ut a Solæa sede Græci episcopi in diœcesi Leucosiæ Solæensis episcopus vocaretur. Firmatur id ex Joanne Maginio dicente: *In insula Cypri archiepiscopus Græcus ac cæteri Græci episcopi in ditione erant Latinorum, a quibus, facta eorum electione in regio consilio, confirmabantur episcopi et eorum appellationis causæ cognoscebantur. Neque ob id in Latinorum episcoporum urbibus sedes habebant: nam Alexander IV in aliis urbibus eorum locavit sedes, ut in ejus Summa quæ Alexandrina vocatur habetur.* Quam utinam legere contigisset! Exstitere autem olim episcoporum etiam sedes eædem ipsæ urbes, ante Latinorum imperium. Nam in concilio Ephesino assidebat Evagrius Solæensis episcopus, et in Nicæno II Eustathius episcopus item Solæensis. Ex conciliorum autem actis has elicio urbes exstitisse episcoporum sedes: Paphum, Salaminam seu Constantiam, Solæam, Trimithuntum, Thamassum, Cittium, Curium, Chytrium, Amathum, Carpasium, Arsinoen, Neapolim, Cyrenem. In concilio Sardicensi reperiuntur duodecim nomina episcoporum insulæ Cypri, sine tamen civitatum vocabulis. Ex synodo CP., sub Luca patriarcha coacta propter depositionem Joannis episcopi Amathuntis, apud Balsamonem in can. 12 Carthagin., colligitur eo anno, nimirum 1170, plus quam duodecim exstitisse ejus insulæ episcopos. Joannes Maginius: *In universa insula quatuordecim olim fuere episcopi.* Plinius, l. v *Hist. nat.*, cap. 30: *Oppida in ea insula quindecim: Paphos, Palæpaphos, Curia, Cittium, Coriscum, Salamis, Amathus, Jope hos. Sole, Tamasus, Epidaurum, Chytri, Arsinoe, Carpasium, Golgi; fuere et ibi Cinyra, Marium, Idalium.* Stephanus his aliam addit urbem: Ἔστι δὲ καὶ Πανάκρου πόλις Κύπρου· *Est autem et Panacrus urbs Cypri.* In Menæis Græcorum die 4 Maii, Τοῦ ἁγίου ἱερομάρτυρος Θεοδότου ἐπισκόπου Κυρινίας τῆς Κύπρου *Sancti Theodoti martyris, episcopi Cyriniæ Cypri*, sub Licinio imp. in act. I conc. Ephes.: Τῆς Κηρήνης Κύπρου, *Cirenes Cypri.*

ἡμῶν ἀδελφῶν Νικολάου Σωλείας, Ἰωακεὶμ Καρπασίου, Ματθαίου δὲ Λευκάρων, τῶν τῶν Γραικῶν θρόνων ἐπισκόπων, καὶ τῶν προῤῥηθέντων ἐπιτρόπων τοῦ τῆς Λευκοσίας; ἀρχιεπισκόπου· τῇ παρούσῃ διατάξει κατεστήσαμεν, καὶ καταστάσει διηνεκεῖ, ὑπὲρ εἰρήνης ἑκατέρας Ἐκκλησίας ἐπὶ τοῖς προῤῥηθεῖσι καὶ ἑτέροις, ἃ δύναται ἐν ἐκείνοις εἰς ὕστερον γεννᾷν ἀποστάσεως παρενοχλουμένην ὑπόθεσιν, ἀπαραῤῥαύστως τάττομεν, τὴν νῆσον Κύπρου τοῦ λοιποῦ ἐν ταῖς ἐνορίαις τῶν Λατίνων ἐπισκόπων καὶ ὑπὸ τῇ τῆς Λευκοσίας μητροπόλει τέσσαρας μόνον (12) ἔχειν Γραικῶν ἀρχιερατικὰς καθέδρας, πάλαι διὰ τοῦ προληφθέντος Ἀλβανῶν ἐπισκόπου ἰδίοις ἀποταχθείσας τόποις· ἐπὶ ἐν τῇ τοιαύτῃ νήσῳ τέσσαρες μόνον διαγινώσκονται εἶναι θρόνοι Λατίνων ἐπισκόπων· μίαν μὲν ἀρχιερατικὴν καθέδραν τῶν Γραικῶν Ἐκκλησίας ἐν τῇ Λευκοσίᾳ (13) παρὰ τῇ Σωλείᾳ, ἄλλην ἐν Πάφῳ (14) παρὰ τῇ Ἀρσινῷ (15), τρίτην ἐν Ἀμμοχώστῳ (16)

Stephanus verbo Πηγάς. Ἔστι δὲ πόλις ἐν Κυρηνίᾳ τῆς Κύπρου· *Est vero civitas in Cyrene Cypri.* In concilio vero VII, act. IV, reperitur, *Ex apologia Leontii, episcopi Neapoleos Cypri.* Ex quibus ejus insulæ magnitudo innotescit, et Alexandrum IV non tunc primum fundasse Ecclesias, sed pontificias insteurasse sedes jam antiquatas.

(13) *Λευκοσία.* In Menologio Græcorum, ex Typico S. Sabæ, sic 12 Junii, Τοῦ ἁγίου Τριφυλλίου ἐπισκόπου Λευκοσίας τῆς Κύπρου· *S. Triphylli episcopi Leucosiæ Cypri.* Nicephorus tamen Callistus lib. VIII, cap. 42, vocat eum episcopum Ledliensem; Sozom. etiam l. I *Hist.*, cap. 11, τὸν Λεδρῶν ἐπίσκοπον, *Ledrensem episcopum.* A Latinis Nicosia vocatur, et tempore Innocentii III metropolitico jure aucta erat, cujus archiepiscopi confirmatio ad summum pontificem spectabat, a quo et pallium accipiebat. Innocentius III, *Regest.* XIV, ep. 139, ad Hierosolymitanum patriarcham, apostolicæ sedis legatum: *Præsentata nobis electione quam dilecti filii capitulum Nicosiensis Ecclesiæ de dilecto filio magistro Durando, ejusdem Ecclesiæ thesaurario, celebrarunt, electionem eam sufficienter examinare nequivimus, secundum apostolicæ sedis morem. Verum quia onerosum esset et grave, propter maris et viarum pericula, ob hoc iteruto ad sedem apostolicam remeare, pallium insigne pontificalis officii ad te, tradendum eidem, duximus destinandum, fraternitati tuæ districte mandantes*, etc. *Tu ipsum præcipias consecrari ac deinde conferas ei pallium sub forma quam tibi transmittimus.*

(14) *Ἐν Πάφῳ.* S. Hieronymus in Vita Hilarionis, *Ingresso Hilarione Paphum urbem Cypri, nobilem carminibus poetarum.* Vetus Papho sita erat in littore Orientis, olim metropolis totius insulæ, utpote proconsulis sedes, ex Act. apost. cap. XIII. In primo concilio Nicæno Paphi episcopus primum locum tenebat inter episcopos Cypri: *Provinciæ Cypri, Cyrillus Paphensis, Gelasius Salaminensis.* Item et in concilio Cpolitano primo. In concilio tamen Ephesino, in fine actionis I, reperitur prius, Ῥηγῖνος ἐπίσκοπος πόλεως Κωνσταντίας, deinde Σαπρίκιος Πάφου τῆς Κύπρου. *Rheginus episcopus Constantiæ, Sapricius Paphi Cypri.* Et in act. VII sæpius Constantia Cypri *metropolis* vocatur.

(15) *Ἀρσινῷ.* In conc. Chalced., act. I, *Procchius episcopus Arsinoe.* Stephanus decem urbes eo vocatas nomine tradit, quarum, inquit, ἑβδόμη Κύπρου, ἡ πρότερον Μάριον λεγομένη· *Septima Arsinoes est in Cypro, quæ olim Marium vocabatur.*

(16) *Ἀμμοχωστῷ.* Famaugustam sic Græci vo-

πρὸ τῷ Καρπασίῳ (17), καὶ τὴν τετάρτην ἐν Νεμεσῷ παρὰ τῷ Λευκαρᾷ βουλόμεθα εἶναι, καὶ ἐκ τούτων κατονομάζεσθαι, ὀνομά τε καὶ ἀξίαν ἀρχιερατικῆς λειτουργίας ἔχειν τοὺς ἀρχιερεῖς τοὺς ταύτας κανονικῶς διεθύνοντας.

A sias nomen et auctoritatem pontificii muneris habere.

Πλὴν ὁσάκις ἑκάστη τῶν προλεχθεισῶν τῶν Γραικῶν καθεδρῶν σχολάζῃ ἐπισκόπῳ, ἕτερος ἐκ τῶν τοῦ αὐτοῦ θρόνου κληρικῶν τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπικληθείσης γάριτος (18) εἰς ἐπίσκοπον ψηφισθήτω, οὗτινος ἐπικυρώσει τὴν ἐκλογὴν ὁ Λατῖνος ἀρχιερεὺς εἰς οὗ ἐνορίαν ὁ θρόνος ἐκεῖνός ἐστιν, εἰ ταύτην εὑρήσει ὀπαρτιζομένην προσώπῳ σεμνῷ, κανονικῇ ἀδείᾳ, ὀρθῶς ταχθείσῃ, καὶ οὐ δυσκόλως αὐτὸ ποιήσει διὰ τῶν Γραικῶν ἐπισκόπων τῶν πλησίον ἐνοριῶν, οὓς ἐπὶ τοῦτο ὁ αὐτὸς Λατῖνος καλέσει ἐπίσκοπος ἀπονεῖμαι χειροτονίας δῶρον. Τὴν ἐπισκοπικὴν φροντίδα τῶν μοναστηρίων, τῶν ἐκκλησιῶν, τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ τῶν Ῥωμαίων τῶν ἐντὸς τῇ αὐτοῦ πόλει καὶ ἐνορίᾳ τυγχανόντων, ἰδίᾳ ἀδείᾳ παρατιθεὶς αὐτῷ καὶ λαμβάνων παρ' αὐτοῦ ἐνόμοτον ὁμολογίαν ὑπακοῆς ἐν σχήματι τοιούτῳ·

Quoties autem quævis prædictarum sedium Græcorum vacare contigerit, suo orbata episcopo, alius ex eadem sede clericus, invocata sancti Spiritus gratia, per suffragia eligatur in episcopum, cujus sane electionem is Latinus confirmabit episcopus in cujus diœcesi sedes illa est, modo invenerit auctoritate canonica riteque ordinata peractam electionem personæ morum gravitate venerandæ; ac sine ulla mora efficiet ut a Græcis vicinarum diœcesium episcopis quos ea de causa idem Latinus vocabit episcopus, consecrationis gratia ei conferetur. Episcopalem curam monasteriorum, ecclesiarum, cleri, populi in ea civitate et diœcesi consistentium propria auctoritate ei tradet et præscriptam ab eo recipiet obedientiæ confessionem in hac forma:

B

Ἐγὼ Γερμανὸς, ἐπίσκοπος Σωλείας τῆς τῆς Λευκωσίας ἐνορίας, ἐκ ταύτης τῆς ὥρας καὶ καθεξῆς πιστὸς ἔσομαι καὶ ὑπακούων τῷ ἁγίῳ Πέτρῳ, τῇ ἁγίᾳ τε Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ κυρίῳ μου Οὔγκῳ, ἀρχιεπισκόπῳ Λευκωσίας, τοῖς αὐτοῦ τε διαδόχοις κανονικῶς εἰσερχομένοις. Οὐκ ἔσομαι ἐν βουλῇ οὔτε ἐν ἔργῳ τοῦ ἀπολέσαι τὴν αὐτῶν ζωὴν, ἢ μέλος, ἢ κρατηθῆναι κακῇ κρατήσει. Βουλὴν ἣν τις ἐμοὶ ἢ καθ' ἑαυτὸν ἢ διὰ μηνύσεως ἢ διὰ γραμμάτων δηλώσει ἀνεπιβούλευτον ἐμοὶ φυλάξω. Ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἐμπιστευθέντων μοι ἢ τῶν ἐμῶν οὐδενὶ συμβουλεύσω. Ἐὰν δέ τινα γνῶ ἐπιβουλεύοντα ἢ συμβουλεύοντα, κωλύσω καὶ ἀποτρέψω ἐκ δυνάμεως. Τὴν ἐπισκοπὴν ἣν ἔχω, ἢ ἐὰν ἐπιτραπῶ ἐν τῷ μέλλοντι, οὐ προδώσω οὐδὲ ἐπιβουλεύσω τῇ ἁγίᾳ Ῥωμαίων Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ κυρίῳ μου Οὔγκῳ, ἀρχιεπισκόπῳ Λευκωσίας, καὶ τοῖς αὐτοῦ διαδόχοις κανονικῶς εἰσερχομένοις. Τὰς ἐπιστολάς μου τὰς πρὸς τὸν κύριόν μου τὸν Πάπαν ἢ τὴν ἁγίαν Ῥωμαίων Ἐκκλησίαν ἢ τὸν κύριόν μου Οὔγκον, ἀρχιεπίσκοπον Λευκωσίας, ἢ τοὺς αὐτοῦ διαδόχους κανονικῶς εἰσερχομένους, ἢ τοὺς ἀπεσταλμένους παρ' αὐτοῦ ἢ τῆς ἁγίας Ῥωμαίων Ἐκκλησίας πρὸς ἐμὲ ἢ τοὺς ἐμοὺς ἀπεσταλμένους, ἢ ἐὰν γράψω ἢ ἐὰν ἄλλῳ τινὶ ἐπιτρέψω γράψαι ἐκ μέρους μου, ἢ ἐὰν ἄλλος τις γράψῃ ἐκ μέρους μου καὶ ἐγὼ ἐπιγνοὺς μὴ ἀναγκασθῶ ἐν τάχει γράψαι τὴν ἀλήθειαν, ἐπιγνοὺς ἐν τάχει ἀναγκασθῶ

ero defensor et custos, salvo ordine meo, contra omnes homines. Vocatus ad synodum veniam, nisi canonico fuero præpeditus impedimento. Legatum sedis apostolicæ, quem certum esse cognovero, venientem ac remeantem honorifice tractabo et in necessitatibus adjuvabo. Sic me Deus adjuvet, et hæc sancta Dei Evangelia.

Et hanc confessionis formam unusquisque Latinus episcopus insulæ Cypri a Romæorum suæ diœcesis episcopo pro se suaque recipiat Ecclesia.

Ac si eam electionem irritam esse Latinus agnoverit episcopus, ad depositionem procedat eo modo quo rationi congruum est esse procedendum.

Ad ordinandum autem Græcum episcopum electum vocati a Latino pontifice qui ejus sunt diœcesis Græci, sine ulla tergiversatione et mora, ex debito præsentis constitutionis et ordinis occurrant, et invocationes et omnia quæ consecrationi congruant explere teneantur.

Græcorum tamen depositio episcoporum, ut et translatio et ejectio, soli Romano pontifici ob apostolicam eminentiam peculiari reservata est privilegio, ut in illis non secus ac in cæteris episcopis pontificiæ dignitatis conditio servetur et eminentia.

In nulla Græcorum Ecclesia suo orbata pastore Latinus episcopus episcopum creare audeat, nisi forte ii qui episcopum eligere tenentur, aliquem qui eam regat Ecclesiam eligere detrectaverint immoderata dilatione, trium nimirum mensium vere decurso tempore, juxta concilii generalis constitutiones. In quo sane eventu potestas non sit Latino episcopo alium quempiam in sede viduatæ Ecclesiæ constituere, nisi gentilem Græcum honori ac gradui tanto respondentem.

Bona Ecclesiæ Græcorum suo orbatæ episcopo œconomus et capitulum ejusdem sedis futuro ex fide servent episcopo, eique postea tradant.

Cæterum episcopi ejus insulæ canonice in præfatis sedibus constituti facultatem habeant leges constituendi monasteriis, ecclesiis, clericis et laicis Græcorum sibi concreditis, eaque omnia quæ legitimo jure muneri dignitatis vel episcopali statui convenire cognoverint, præcipiant. Latini episcopi nihil horum prorsus sibi usurpent nisi in iis tantum causis in quibus metropolitæ legitimo jure da-

(19) *Τῶν Γραικῶν ἐπισκόπων καθαίρεσις.* Peculiare id munus Romani pontificis. Innocentius III, *Regest.* XV, epist. 137, Cremonensi episcopo, apostolicæ sedis legato : *In episcopum Vicentinum depositionis sententiam promulgasti. Quamvis ad id sine nostro speciali mandato procedere non debueris,*

A σειεν εἰς αὐτῶν ζημίαν, οὐδενὶ φανερώσω. Τὸ παπάτον τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίας καὶ τὸν ἀρχιερατισμὸν τῆς τῆς Λευκοσίας Ἐκκλησίας, καὶ τοὺς τῶν ἁγίων Πατέρων κανόνας ἕσομαι ἀντιλαμβανόμενος καὶ κατέχων, φυλαττομένης τῆς ἐμῆς τάξεως, κατὰ πάντων ἀνθρώπων. Κληθεὶς εἰς σύνοδον ἥξω, εἰ μὴ ἐμποδισθῶ κανονικῷ ἐμποδισμῷ. Τὸν δικαῖον τῆς ἀποστολικῆς ἕδρας, ὃν ἀληθῆ νοήσω, ἐρχόμενον καὶ ἀποστρέφοντα τιμήσω, καὶ ταῖς αὐτοῦ χρείαις ἐπαρκέσω. Οὕτως Θεός μοι βοηθήσει, καὶ ταῦτα τὰ τοῦ Θεοῦ ἅγια Εὐαγγέλια.

Καὶ τοῦτο τὸ σχῆμα παρὰ τοῦ τῶν Ῥωμαίων ἐπισκόπου τῆς αὐτοῦ ἐνορίας λαμβανέτω ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τῆς αὐτοῦ Ἐκκλησίας ἕκαστος Λατῖνος ἐπίσκοπος τῆς νήσου Κύπρου.

B Κἂν δὲ ἐκείνην τὴν ἐκλογὴν γνωρίσῃ ὁ Λατῖνος ἐπίσκοπος ἀκυρωθεῖσαν, ἐπιχειρήτω τῇ καθαιρέσει, καθὼς ἐπιχειρητέον ἐστὶν εὐλόγως.

Τὸν δὲ Γραικὸν ἐπίσκοπον εἰς χειροτονίαν ἐκλεχθέντα παρὰ τοῦ Λατίνου ἀρχιερέως οἱ τῆς αὐτοῦ ἐνορίας Γραικοὶ κληθέντες ἄνευ χωρισμοῦ, διαστάσεως ἀπὸ χρέους τῆς παρούσης καταστάσεως καὶ διατάξεως συνελθεῖν, καὶ ἀνακλήσεις καὶ τὰ δῶρα τὰ ἀνήκοντα τῇ χειροτονίᾳ πληροῦν ἐνέχονται.

Πλὴν ἡ τῶν Γραικῶν ἐπισκόπων καθαίρεσις (19), ὡς καὶ ἡ μετάθεσις καὶ ἡ ἔκστασις, μόνῳ τῷ τῆς Ῥώμης ὀρχιαρεῖ κατὰ τὴν ἐξοχὴν τὴν ἀποστολικὴν, ἰδίᾳ φυλαχθῇ προνομίῳ, ὅπως ἐν ἐκείνοις, ὡς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἐπισκόποις ἡ τῆς ἀρχιερατικῆς ἀξίας κατάστασις καὶ ὑπεροχὴ φυλαχθείη.

C Ὁποία δέ τις Ἐκκλησία Γραικῶν ἀπορῆσει ποιμένος, ὁ Λατῖνος ἐπίσκοπος ποιεῖν ἐπὶ ταύτῃ ἐπίσκοπον οὐ τολμήσει, εἰ μήπως ἀμελούντων τῶν ὀφειλόντων περιουσίᾳ τῇ φορᾷ ταύτῃ τοῦ διατάττειν τινὰ ὃς τὴν αὐτὴν Ἐκκλησίαν ποιμαίνειν κατὰ τὰς διατάξεις τῆς γενικῆς συνόδου (20), γεγονυίας διαδρομῆς τριμηναίου καιροῦ ἐπ' ἀληθείας· ἐν τῷ δὲ μὴν μὴ ἐχέτω ἄδειαν ὁ Λατῖνος ἐπίσκοπος τοῦ καθιστᾷν τῇ χηρευούσῃ Ἐκκλησίᾳ, εἰ μὴ σῶμα Γραικὸν καὶ τιμῆς καὶ βαθμοῦ τοσαύτης ἀξίως συμφωνοῦντα.

Τῆς δὲ Γραικῶν Ἐκκλησίας ἀπορούσης ἐπισκόπου, τὰ αὐτῆς ἀγαθὰ ὁ οἰκονόμος, καὶ τὸ κεφάλαιον τῆς αὐτῆς· καθέδρας τῷ μέλλοντι ἐπισκόπῳ φυλαξάτωσαν D πιστῶς, καὶ ἐπισφραγιζέτωσαν τῷ μέλλοντι ἐπισκόπῳ.

Τοῦ λοιποῦ οἱ ἐπίσκοποι τῆς αὐτῆς νήσου κανονικῶς ταχθέντες ἐν τοῖς προληφθεῖσι τῶν Γραικῶν θώκοις ἐχέτωσαν τάττειν ἐν μοναστηρίοις, ἐκκλησίαις, κληρικοῖς καὶ λαϊκοῖς Γραικῶν, αὐτοῖς ἐπιτετραμμένοις, καὶ τατέτωσαν πάντα ἃ διαγινώσκονται τῇ λειτουργίᾳ τῆς ὁξίας ἢ καὶ ἐπισκοπικῆς τάξεως ἀνήκειν νομίμῳ δικαίῳ· ἐξ ὧν οἱ Λατῖνοι ἐπίσκοποι παρεκτὸς ἐκείνων μόνων τῶν αἰτιῶν, ἐν

cum hoc sit unum ex illis quæ sibi sedes apostolica specialiter reservavit. Et epist. 175 : *Cum episcoporum translatio fieri non potuit vel debeat absque sedis apostolicæ licentia speciali.*

(20) *Γενικῆς συνόδου.* Nimirum Chalced., can. 25.

οἷς ὁ μητροπολίτης ἐκ νομίμου δικαίου δύναται διακαιοδοσίαν ἐξασκεῖν εἰς τοὺς τοῦ συνεδρίου αὐτῶν ὑποτεταγμένους, μηδὲν ἁρπαζέτωσαν. A

tum est, erga eos qui suo sunt suffraganeo subjecti, jurisdictionem exercere.

Αἱ δὲ αἰτίαι αἱ ἀνήκουσαι τῇ ἐκκλησιαστικῇ συλλογῇ, εἰ ἀποστραφῶσιν ἐν τοῖς Γραικοῖς, εἰς τὸν αὐτὸν σύμφυλον ἀρχιερέα κρινέσθωσαν. Ἐὰν δὲ εἰς Λατῖνον καὶ Γραικὸν, εἴτε ὁ Γραικὸς ἐγκαλεῖται, εἰς τὸν Λατῖνον τοῦ τόπου ἀρχιερέα ἀναφερέσθωσαν κριτικῶς διαχωριζόμεναι, πλὴν σωζομένης τῆς ἀποστολικῆς καθέδρας ὑπεροχῆς, πρὸς ἣν βοήθειαν πάντες οἱ θλιβόμενοι δύνανται ἀμέτως ἐπαναστρέφειν. Εἰ παρὰ τοῦ ἐπισκόπου Γραικοῦ γένηταί τις ἔγκλησις κατὰ τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου εἰς οὗ ἐνορίαν ὁ αὐτὸς τυγχάνει Γραικὸς ἐπίσκοπος, εἴ γε χρεία, ἐντεῦθεν ἀνατρεχέτω καὶ πρὸς τὸν τῆς Λευκοσίας ἀρχιεπίσκοπον. B

Causæ quæ ad ecclesiasticum spectant forum, si controvertantur inter Græcos, a suo eorum gentili judicentur pontifice ; si vero inter Latinum et Græcum, sive Græcus accusetur, ad Latinum loci pontificem referantur judicialiter dirimendæ, salva tamen apostolicæ sedis prærogativa, cujus opem vexati omnes immediate possunt implorare. Si ab episcopo Græco aliqua instituatur accusatio adversus Latinum episcopum in ea diœcesi in qua Græcus est episcopus, inde, cum necessitas postulaverit, ad Leucosiæ recurratur archiepiscopum.

Τῇ παρούσῃ τε Διατάξει θεσπίζομεν ἵνα ἐν τῇ πόλει ἢ ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Λατίνου ἀρχιερέως, χωρὶς τῆς διατριβῆς τῆς ἐπισκοπῆς τῶν Γραικῶν καθέδρας, μεθ' οὗ τὸ ἀκροατήριον τοῦ ἐνόχου ἢ τοῦ δικαίου, εἴ τιν' ἔχει ὁ Γραικὸς ἐπίσκοπος, τὸ αὐτὸ καὶ ἓν διαγινώσκηται, καὶ μηδὲν ἄλλο εἶναι κριτήριον δικαιοδοσίας διατεταγμένως ἐν τοῖς Γραικοῖς· εἰ μήπως ἔν τινι ἐκκλησίᾳ Γραικῶν τοῦ τοιούτου ῥηγάτου ἢ ἀρχιδιακονικῇ, ἢ ἄλλῃ ἐξουσίᾳ ἐκπεπλεγμένον ἔχουσα τεταγμένως κριτήριον ἀκοῆς ἐξ ἀρχῆς, ἐξ οὗ ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐκκλησίας τὸν Γραικὸν ἐπίσκοπον, καὶ ἐντεῦθεν κατὰ βαθμὸν οἱ αὐτοῦ ὑποτεταγμένοι ὁπόταν τούτων τι ἔσεται προκαλέσουσι.

Præsenti hac Constitutione sancimus ut in civitate vel diœcesi in qua audientia forum actoris vel rei est Latini pontificis, extra locum in quo episcopalis Græcorum constituta sedes est, si quid Græcus habet episcopus, ab uno eodemque foro cognoscendum esse, nec aliud quodpiam legitimum esse tribunal juris dicendi Græcis, nisi forte in aliqua Græcorum Ecclesia ejusdem regni, vel archidiaconali, vel alia potestate rite a principio exemptum audientiæ forum exstiterit, a quo ab ea Ecclesia ad Græcum episcopum, et hinc gradatim qui in ejus sunt ditione, quotiescunque his aliquid contigerit, se appellaverint.

Τῷ ἀρχιεπισκόπῳ μέντοι καὶ τοῖς Λατίνοις ἐπισκόποις ὑπὲρ πταισμάτων ἢ ἀδικιῶν, καὶ τῶν αὐτῶν δικαίων, τῶν ἐκκλησιῶν τε αὐτῶν ἐπιμελητέον κανονικῶς ἐν τοῖς Γραικοῖς τῶν αὐτῶν πόλεων ἢ ἐνοριῶν, ἐν ἐκείνοις τοῖς συμβάμασι προσήκειν βουλόμεθα τὴν ἐξουσίαν ἐν οἷς αὐτοῖς ἐκ δικαίου προσήκει τοῖς Λατίνοις. C

Archiepiscopo et episcopis Latinis ad canonice cognoscendum de criminibus vel injuriis et juribus ipsis suarum Ecclesiarum, in casibus illis potestatem in Græcos suarum civitatum vel diœcesum esse volumus, in quibus de jure ipsis Latinis convenit.

Πρὸς τὴν σύνοδον δὲ τοῦ Λατίνου ἐπισκόπου ὁ Ῥωμαῖος ἐπίσκοπος ἐν τῇ αὐτοῦ ἐνορίᾳ τὸν θρόνον αὐτοῦ ἔχων, ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ μετὰ τῶν ἡγουμένων καὶ τῶν ἱερέων αὐτοῦ, τῶν τὴν φροντίδα τῶν ψυχῶν ἐχόντων, κρατεῖται ἐνεπηκόως συντρέχειν· καὶ τὰ συνοδικὰ τούτου θεσπίσματα ἃ μέντοι τοῖς τῶν Γραικῶν ἔθεσι μὴ ἐναντίοις τῇ καθολικῇ πίστει, καὶ ἐκ τῆς Γραικῶν Ἐκκλησίας ἀνεχομένοις μὴ ἀντιβαίνουσι, λαμβάνειν τε καὶ φυλάττειν. Ἵνα δὲ μὴ οἱ ῥηθέντες Γραικοὶ ἐπίσκοποι βαρύνωνται βάρει διπλῷ ἐν τῷ δεῖσθαι τούτοις ἔρχεσθαι ἐκ τῆς τοιαύτης διατάξεως ὀφείλειν, καὶ εἰς τὰς ἐπισκοπικὰς συνόδους τῶν ἀρχιερέων Λατίνων τούτους ἔρχεσθαι, εἰς τὴν τῆς ἐπαρχίας σύνοδον τάττομεν οὐκ ἀναγκαζομένους. D

Ad synodum Latini episcopi Romæus qui ejus diœcesi sedem tenet episcopus, ac pariter abbates ejusque sacerdotes animarum curam habentes semel in anno expedite accedant, et synodica decreta quæ, Græcis quidem institutis catholicæ fidei non repugnantibus, et a Græcis receptis Ecclesiis non adversantur, suscipere et observare tenentur. Ne autem dicti episcopi Græci ex hujus observatione Constitutionis, qua ad episcopales etiam synodos Latinorum pontificum accedere cogunter, duplici graventur onere, statuimus ad diœcesanam synodum eos non esse cogendos.

Ἐν ταῖς ἐπιτηρήσεσι μέντοι τῶν Γραικῶν ἐπισκόπων, ἢ τῶν αὐτοῖς ὑποτεταγμένων, ἐκείνην βουλόμεθα ἔχειν τοὺς Λατίνους ἀρχιερεῖς ἐν ταῖς ἰδίαις πόλεσι καὶ ἐνορίαις τὴν ἐξουσίαν, ἣν τῷ μητροπολίτῃ ἐν ταῖς ἐπιτηρήσεσι τῶν αὐτοῦ συνεδρίων καὶ τῶν αὐτοῦ ὑπηκόων παραχωροῦσι τὰ κανονικὰ θεσπίσματα.

In puniendis vero Græcis episcopis vel in eorum ditione constitutis, volumus Latinos pontifices in suis civitatibus et diœcesibus eam habere auctoritatem quam metropolitæ in puniendis suis suffraganeis sibique subjectis canonum concedunt decreta.

Τῷ ἀρχιεπισκόπῳ μέντοι καὶ τοῖς Λατίνοις ἐπισκόποις, ὅταν ταῦτα τὰ ἐνορίας τὰς περὶ τοὺς

Quando archiepiscopus et episcopi Latini eas diœceses in quibus Græci consistunt cum diœce-

sano vicario jure visitaverint, hac servata justitiæ mensura pecunias a parochiis exigendas esse pronuntiamus : nimirum ipse archiepiscopus a quinque tantum parochiis exiget : Paphi episcopus a quatuor, Famaugustæ a tribus, et Nemesi similiter a tribus. Eam autem pecuniam a Græcis suæ diœcesis et parochiæ singulis accipiant annis. Singulæ vero parochiæ summam præbeant triginta solidorum tornesiorum sive totidem byzantios, qui non exsuperent, sed eam exæquent quotam. Licet sane parochiarum numerum quæ ratione visitationis solvere tenentur, attenta Romæorum paupertate, ex misericordi provisione ita mediocrem esse decreverimus, quoniam vero Latinis quidem episcopis suarum Ecclesiarum bona ideo tradita sunt ut in ipsis debitum ministerii eorum munus integre, cum necesse fuerit, explere valeant, si necessitas orthodoxæ fidei vel obedientiæ promptitudo quæ Romane debetur Ecclesiæ, vel morum disciplina postulaverit, pluries ipsos Græcos esse visitandos, volumus, quo sine ullo Latinorum gravamine visitationis munus exsequatur, Græcos ipsos quidquid visitationi debetur suis sumptibus persolvere; quando vero canonum constitutiones ipsis episcopis visitationis munus injungunt, tunc opus est ut Latini ipsi suis impensis munus obeant, cum etiam apostolus Paulus, nostri status exemplar, aliquoties victum sibi ipsi suarum labore manuum comparaverit, ne gravis foret iis quibus Evangelium prædicabat, qui cum doctori necessarios subministrare sumptus detrectassent, eo ipso impediebant ne prædicationis mysterium propagaretur.

Ut autem breviter quod æquum et justum est præcipiamus : habeant Latinorum Ecclesiæ in præfata insula decimas et obtenta jam consuetudo exigendi ejusmodi decimas per pontifices et clericos Latinorum exsecutioni deinceps mandetur. Quocirca cum in hac parte servandam esse consuetudinem asserimus, nemo eorum existimet se immunem a solutione decimarum jure canonico et divino debitarum.

Quamvis itaque et Græcorum Ecclesia regni Cypri ex hac constitutione non sit deinceps quidem habitura metropolitam suæ gentis, volumus tamen ejusmodi Germanum, Græcorum archiepiscopum, quoad vixerit nomine et honore dignitatis archiepiscopalis frui. Quam ob causam et eum usque ad mortem a potestate et ditione Leucosiæ archiepiscopi immunem prorsus esse volumus et decernimus, ac præcipimus ut, defuncto ejusmodi Germano, nullus alius Græcus archiepiscopus in præfato constituatur regno. Verum, ne ejusmodi ar-

Γραικοὺς, μετὰ τοῦ τῆς ἐνορίας δικαίου ἐπισκέπτωνται, τὸ αὐτὸ ἐν ταῖς ἀπῃτημέναις ἐπιτροπαῖς ἀπαγγέλλομεν τῆς δικαιοσύνης μέτρον· τοῦ τὸν αὐτὸν ἀρχιεπίσκοπον πέντε μόνον, τὸν τῆς Πάφου τέσσαρας, τῆς Ἀμμοχώστου τρεῖς, καὶ τὸν τῆς Νεμεσοῦ ὁμοίως τρεῖς. Ἃ δὴ ἀπὸ τῶν Γραικῶν τῆς αὐτῆς ἐνορίας καὶ τῆς τούτου ἐπιτροπῆς λαμβανέτωσαν κατ' ἔτος, ὧν ἑκάστη κεφάλαιον τριάκοντα σόλιδος τουρνεσίων, ἢ τοσαῦτα βυζάντια (21), τὰ μὴ περιττεύοντα, πλὴν ἐξισούμενα τούτῳ τῷ ποσῷ. Πλὴν καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιτροπῶν τῶν ὀφειλομένων ἐπισκέψεως χάριν, κατανοουμένης τῆς πτωχείας τῶν Ῥωμαίων, διεκρίνομεν ἐλέους προμηθείᾳ οὕτως μετριοποιῆσαι. Ἐπεὶ μέντοι τοῖς Λατίνοις ἐπισκόποις πρὸς τοῦτό εἰσι τὰ τῶν ἐκκλησιῶν αὐτῶν ἀγαθὰ παρακεχωρημένα, τοῦ ἐν ἐκείνοις περὶ τὸ χρέος τῆς αὐτῶν ὑπουργίας ἀνελλιπῶς ἰσχύειν τὰ τῆς χρείας πληροῦν θέλομεν, εἰ ἡ χρεία τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ἢ τὸ ἄοκνον τῆς ὑπακοῆς τῆς ὀφειλομένης τῇ τῆς Ῥώμης Ἐκκλησίᾳ, ἢ ἡ τῶν ἠθῶν ἀπαιτήσει παίδευσις τοῦ ἐπισκέπτεσθαι τοὺς αὐτοὺς Γραικοὺς πολλάκις, ἀποτίνειν αὐτοὺς ἐπὶ τοῦτο περὶ αὐτοὺς; ἄνευ τινὸς βάρους ἐκείνων τὸ τῆς ἐπισκέψεως χρέος ἰδίαις δαπάναις. Ὅταν μέντοι αὐτοῖς αἱ τῶν ἁγίων διατάξεις κανόνων τοῦτο ἐπιτρέπωσιν, ὀφείλουσι διαχορηγεῖν· ἐπεὶ καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος τὸ πρὸς ὑπόδειγμα τῆς ἡμετέρας καταστάσεως ἐνίοτε ἑαυτῷ τὴν ζωὴν τῷ τῶν χειρῶν κόπῳ ἐκτήσατο, τοῦ μὴ φορτικὸς εἶναι τοῖς οἷς ἐκήρυττε τὸ Εὐαγγέλιον, οἵτινες κατοκνοῦντες ἐπιχορηγεῖν τῷ διδασκάλῳ δαπάνην, κατὰ τοῦτο τοῦ τῆς χορηγίας στερηθῶσι μυστηρίου.

Ὡς ἐν κεφαλαίῳ δὲ τὸ ἀνῆκον δίκαιον τοῦ κελεύειν· τὰς δεκατείας ἐν τῇ προλεχθείσῃ νήσῳ ἐχέτωσαν αἱ τῶν Λατίνων ἐκκλησίαι, καὶ ἡ συνήθεια ἡ παρακεκρατημένη εἰς τὴν τῶν τοιούτων δεκατειῶν λῆψιν ἀπὸ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν κληρικῶν τῶν Λατίνων, εἰς τὸ ἑξῆς διαπραττομένη φυλαττέσθω. Διὰ τοῦτο μέντοι ὅτι ἐν τούτῳ τῷ μέρει λέγομεν φυλακτέον τὸ ἔθος, μή τις αὐτῶν νομιζέτω εἶναι ὑπεξῃρημένον τῆς τῶν δεκατειῶν λύσεως τῶν ὀφειλομένων κανονικῷ καὶ θείῳ δικαίῳ.

Τοίνυν κἂν καὶ ἡ τῶν Γραικῶν Ἐκκλησία τοῦ τῆς Κύπρου ῥηγάτου κατὰ ταύτην τὴν τάξιν, οὐχ ἕξει δὲ εἰς τὸ μετὰ ταῦτα μητροπολίτην τοῦ αὐτῆς ἔθνους· θέλομεν μέντοι τὸν τοιοῦτον Γερμανὸν τὸν τῶν Γραικῶν ἀρχιεπίσκοπον μέχρις ἂν ζῇ τῷ τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς ἀξίας ὀνόματι καὶ τιμῇ χρῆσθαι· οὗ ἕνεκεν καὶ τὸν τοιοῦτον μέχρι τελευτῆς κωλύομεν ὑπὸ τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ τῆς Λευκοσίας ἀρχιεπισκόπου παντελῶς εἶναι· καὶ τάττομεν ὡς, τελευτήσαντος τοῦ τοιούτου Γερμανοῦ, τοῦ μή τιν' ἕτερον ἀρχιεπίσκοπον Γραικὸν ταχθῆναι ἐν τῷ προλεχθέντι ῥηγάτῳ. Πλὴν τοῦ μὴ

(21) *Βυζάντια.* Nummi genus unius aurei. Innocent. III, lib. 1 epist. ad regem Portugalliæ : *Pater tuus centum byzantios annuatim Romanæ Ecclesiæ constituit censuales.* Horum autem pondus ex responsione ejusdem regis ad pontificem elicitur : respondet enim se *pro censu annuali decem annorum jam misisse mille aureos.* Itaque singuli byzantii unum pendebant aureum. Clarius idem Regest. xv, ep. 179, ad patriarcham Antiochenum, *fratri tuo mille byzantios dedisse, ad mille aureorum valentiam.*

τὸν τοιοῦτον ἀρχιεπίσκοπον Γερμανὸν περιφέρεσθαι μὴ ἐγνωσμένου τοῦ θρόνου αὐτοῦ, τὸν προλεχθέντα ἐπίσκοπον τῆς τῶν Γραικῶν καθέδρας τῆς ἐν τῇ Σωλείᾳ τῆς Λευκοσίας ἐνορίας ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ τοῦ κεκρατημένου τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, λύομεν αὐτὸν, πρὸς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον τοῦ Ἀρσινοῦ, τὸν τῆς Πάφου ἐνορίας σχολάζοντα, τῇ τῆς ἀποστολικῆς ἐξουσίας ἀδείᾳ καὶ τῇ βουλῇ τῶν προρρηθέντων ἀδελφῶν· καὶ μεταφέρομεν καὶ δίδομεν αὐτῷ ἄδειαν τοῦ διέρχεσθαι ἐλευθέρως εἰς τὸν αὐτὸν θρόνον. Τῷ προρρηθέντι δὲ Γερμανῷ ἀρχιεπισκόπῳ τὰς ῥηθείσας, τὸν θρόνον καὶ τὴν τῆς Σωλείας Ἐκκλησίαν ἐν πνευματικοῖς καὶ ἐν καιρικοῖς κατὰ τὴν τούτων βουλὴν καὶ ἐξουσίαν παρατιθέμεθα, παρ' αὐτοῦ κρατηθησόμενα αὐτῇ τῇ τιμῇ ἀεὶ, καὶ τῷ τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς ἀξίας ὀνόματι, ἐπισκοπικῶς ποιμαινόμενα· οὕτως μέντοι τοῦ εἶναι αὐτὸν ἐλεύθερον ἢ ἐν τῷ ῥηθέντι θρόνῳ τῆς Σωλείας, ἢ παρὰ τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Γραικῶν τοῦ Ἁγίου Βαρνάβα τῆς Λευκοσίας, ἣν εἰς τὸν ἐπίσκοπον τοῦ αὐτοῦ θρόνου ἐκ τῆς τοιαύτης εὐεργεσίας τῆς ἡμετέρας διατάξεως καθήκειν εἰς τὸ διηνεκὲς βουλόμεθα, καὶ κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν κατοικεῖν. Αὐτοῦ δὲ τοῦ ἀρχιεπισκόπου θανόντος, ἐν τῷ τῆς Σωλείας θρόνῳ, ὁσάκις αὐτῇ χηρεύσῃ, ἁπλοῦς μόνον τοῦ τῶν Γραικῶν ἔθνους ἐπίσκοπος χειροτονείσθω, ὃς τῷ τῆς Λευκοσίας ἐπισκόπῳ τῷ αὐτῷ τρόπῳ ᾧ καὶ οἱ ἄλλοι Γραικοὶ ἐπίσκοποι ὀφείλουσιν ὑποκεῖσθαι τοῖς Λατίνοις ἐπισκόποις, κατὰ τὴν πρόνοιαν τῆς παρούσης διατάξεως ὑποταττέσθω.

Τὸν αὐτὸν μέντοι Γερμανὸν, τὸν τῶν Γραικῶν ἐπίσκοπον, εἰς μοναστήρια, ἐκκλησίας, κλῆρον καὶ λαὸν τῶν Γραικῶν τῆς πόλεως Λευκοσίας καὶ ἐνορίας βουλόμεθα ἔχειν ἐκείνην τὴν ἐξουσίαν τὴν προγεγονυῖαν τῷ ἐμπεπιστευμένῳ θρόνῳ αὐτοῦ, ἣν οἱ ἄλλοι τῶν Γραικῶν ἐπίσκοποι τοῦ τῆς Κύπρου ῥηγάτου ἐκ τῆς τοιαύτης προμηθείας εἰς τοὺς Γραικοὺς τοὺς αὐτοῖς ὑποτεταγμένους ἐπιπράττουσιν.

Τοῦ λοιποῦ αὐτῷ τῷ τῶν Γραικῶν ἀρχιεπισκόπῳ ζῶντι, ἢ τὴν τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς ἀξίας λειτουργίαν παρακατέχοντι, αὐτοῦ δὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν ἐπισκόπων τῶν Λατίνων ἐπὶ τοῖς Γραικοῖς περὶ τὴν ἐξακολούθησιν τῶν ἀρχιεπισκοπικῶν δικαίων ἐξουσία τοῦ ἀνακινεῖν τὴν τῆς διενέξεως ὕλην ἀφελκέσθω.

Τάττομεν τοίνυν καὶ θεσπίζομεν τοῦτον αὐτὸν ἀρχιεπίσκοπον τῶν Γραικῶν Γερμανὸν, ἕως ἂν ζῇ, ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς τοιαύτης διαταγῆς ἄνευ ἀντιλογίας τῶν Λατίνων ἀρχιερέων ἐλευθέρως, ὅταν μέντοι κανονικῶς τοὺς Γραικοὺς τοὺς ἐκλεχθέντας τῇ Κύπρῳ καθεξῆς χειροτονητέους εἰς ἐπισκόπους, καὶ ἀπὸ τῶν Λατίνων ἀρχιερέων, εἰς ὧν παροικίας εἰσὶν, ἐπισφραγιζομένους, ἀδείᾳ μητροπολιτικῇ, πρὸς τὰς ἱερὰς τάξεις προβιβαζομένους, χειροτονείτω· τοὺς δὲ ἄλλους τοῦ αὐτοῦ ῥηγάτου Γραικοὺς ἐπισκόπους συγκαλείτω πρὸς τὸ τῆς τοιαύτης χειροτονίας μυστήριον τελεῖν· καὶ περὶ πάντας τοὺς Γραικοὺς τοῦ αὐτοῦ ῥηγάτου τῇ αὐτῇ ἀδείᾳ ἀπονεμέτω τὴν τῆς ἐπισκέψεως λειτουργίαν ὅταν ἐκ τοῦ δικαίου ἐπινεμηθείη· καὶ ἐν ταῖς τοιαύταις ἐπισκοπαῖς, ἢ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀνήκουσι λόγῳ ἐπισκοπῆς, ἣν μητροπολιτικὴν οἱ θεῖοι κανόνες παρα-

A chiepiscopus Germanus palabundus oberret nullo suo acceptus throno, præfatum episcopum sedis Græcorum Soliæ, diœcesis Leucosiæ, a sub quo tenetur Ecclesiæ vinculo solvimus et ad episcopalem sedem Arsinoes, diœcesis Paphi, vacantem, apostolicæ potestatis auctoritate ac præfatorum fratrum nostrorum consilio, transferimus, eique potestatem facimus libere progrediendi ad suam eam sedem. Præfato vero Germano archiepiscopo prædictam Soliæ sedem et Ecclesiam in spiritualibus et temporalibus, ex eorumdem consilio eademque potestate deferimus, ab ipso semper cum suo retinendam honore et archiepiscopalis dignitatis nomine et episcopali auctoritate regendam; ita ut in sua sit potestate et voluntate pro suo libitu in-
B colere vel dictam Soliæ sedem vel degere apud Græcorum ecclesiam S. Barnabæ Leucosiæ, quam ad episcopum hujus sedis ex præsentis nostræ hujus Constitutionis beneficio perpetuo spectare volumus. Eo autem archiepiscopo defuncto, sine ulla controversia ad Soliæ sedem quoties suo fuerit orbata pastore, ex Græcorum duntaxat gente episcopus eligatur, qui Leucosiæ episcopo, eodem modo quo et alii episcopi Græci Latinis tenentur subesse episcopis, ex præsentis tenore Constitutionis etiam ipse subsit.

Ipsum porro Germanum Græcorum episcopum ad monasteria, ecclesias, clerum et populum Græ-
C corum Leucosiæ civitatis et diœcesis regendum promovemus, ea potestate præditum in concredita sibi sede, quam alii Græcorum episcopi regni Cypri ex ejusmodi provisione in Græcos sub eorum ditione constitutos obtinent.

Eo tandem Græcorum archiepiscopo vivente, sive archiepiscopalis dignitatis munere fungente, ipsi quidem archiepiscopo et episcopis Latinorum, ut exciendi materia dissidii tollatur, de archiepiscopalibus consequendis juribus supra Græcos ablata sit potestas.

Præcipimus igitur et mandamus ut ipse Græcorum archiepiscopus Germanus, quoad vixerit,
D ex hujus dispositione Constitutionis, sine Latinorum controversia episcoporum, quoticscunque Græci in Cypro canonice fuerint electi, ut postea ordinentur episcopi, et a Latinis pontificibus in quorum sunt diœcesibus consignati, auctoritate metropolitica ad sacros ordines promovendi, eos libere consecret; alios vero ejusdem regni Græcorum episcopos ad ejusmodi ordinationis sacramentum perficiendum advocet, et in Græcos omnes ejusdem regni eadem auctoritate visitationis munus exerceat quoties de jure exercendum erit; et in istos episcopatus vel in eos qui ratione episcopatus in ejus sunt ditione, quam metropoliticam divini tradunt canones, plenariam eam habeat potestatem, eosque in vita ipsius archiepiscopi regat: siquidem

Latini quorum hæc aliaque sunt jura, ex præsenti constitutionis sanctione, post ejusmodi archiepiscopi mortem ea obtinebunt; eo autem nolente nullatenus se ipsos ingerant : salva in ejusmodi re et in reliquis aliis casibus manente potestate Leucosiæ archiepiscopi et Latinorum episcoporum. Archiepiscopus tamen Græcus eam habeat potestatem quam ipsi Leucosiæ archiepiscopo ratione metropolis et aliis Latinis episcopis ratione diœcesum in Græcos omnes præfati regni ex nostra dispositione hæc tradit constitutio.

A χωροῦσιν, ἐχέτω περιουσίαν· καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἀρχιεπισκόπου τούτων ἀρχέτω· καὶ γὰρ οἱ Λατῖνοι πρὸς οὓς εἰσι ταῦτα καὶ ἄλλα δίκαια, κατὰ τὸ τῆς παρούσης διατάξεως θέσπισμα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ τοιούτου ἀρχιεπισκόπου καθέξουσιν· αὐτοῦ δὲ μὴ θέλοντος μηδαμῶς ἐμβαλλέτωσαν ἑαυτούς· σωζομένης ἐν τοσούτῳ τῷ τῆς Λευκοσίας ἀρχιεπισκόπῳ καὶ τοῖς Λατίνοις ἐπισκόποις καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς συμβᾶσιν ἐξουσίας· ἀλλ' οὖν ὁ Γραικὸς ἀρχιεπίσκοπος ἐχέτω ἐξουσίαν, ἣν αὐτῷ τῷ τῆς Λευκοσίας ἀρχιεπισκόπῳ λόγῳ μητροπόλεως, καὶ αὐτῷ τοῖς ἄλλοις ἐπισκόποις τοῖς Λατίνοις λόγῳ ἐνοριῶν περὶ πάντας τοὺς Γραικοὺς τοῦ προρρηθέντος ῥηγάτου τῆς ἡμετέρας διατάξεως δίδωσι τὸ κατάστημα.

Dicto item Græcorum archiepiscopo vivente, quemadmodum et deinceps, quoties in Romæos civitatis et diœcesis Leucosiæ jus dicendum erit de criminibus et aliis, sine præfato archiepiscopo Germano Latinus assidebit archiepiscopus. Quæ jurisdictio Latinis aliis episcopis præfati regni per hanc constitutionem in episcopos, clericos aliosque Græcos earumdem civitatum et diœcesum tradita est. Quamvis et archiepiscopis Germani personam, quousque vixerit, in omnibus et per omnia volumus immunem esse ab archiepiscopi Latini potestate, tamen ab ipso quidem præsentis constitutionis incipiat observatio.

Πλὴν τοῦ ῥηθέντος ἀρχιεπισκόπου τῶν Γραικῶν ζῶντος, ὥσπερ καὶ μετέπειτα, ἑκάστην δικαιοδοσίαν καὶ τοὺς Ῥωμαίους τῆς πόλεως Λευκοσίας καὶ ἐνορίας, χωρὶς τοῦ προλεχθέντος ἀρχιεπισκόπου B Γερμανοῦ, ἐν ἐγκλήμασι καὶ ἄλλοις ὁ Λατῖνος ἀρχιεπίσκοπος παρακαθίσει· ἢ τοῖς ἄλλοις Λατίνοις ἐπισκόποις τοῦ προρρηθέντος ῥηγάτου διὰ ταύτης τῆς διατάξεως εἰς ἐπισκόπους, κληρικοὺς καὶ τοὺς ἄλλους Γραικοὺς τῶν αὐτῶν πόλεων καὶ ἐνοριῶν παρακεχώρηται. Κἂν καὶ τὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ πρόσωπον μέχρις ἂν τελευτήσῃ πάντα πᾶσιν ἐξῃρημένον εἶναι θέλομεν ἀπὸ τῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου τοῦ Λατίνου ἐξουσίας, ὅμως μέντοι ἐν αὐτῷ ἡ φύλαξις τῆς παρούσης διατάξεως ἀρχέσθω.

Idem ipse Germanus archiepiscopus concessæ sibi Soliæ sedis nomine Latino archiepiscopo legitimam obedientiæ professionem ex superius tradita forma faciat. Ex ejusmodi autem professione et obedientia nullam prorsus volumus Latinum archiepiscopum habere potestatem puniendi ipsius archiepiscopi Germani personam, aut quidquam ei præcipiendi in quovis unquam casu : ut per singulare immunitatis privilegium ejus duntaxat personæ ex hac constitutione datum, sine ulla prorsus perturbatione usque in finem quietam ipse tranquillamque vitam ducat.

Ὁ αὐτὸς Γερμανὸς ἀρχιεπίσκοπος ὀνόματι τῆς Σωλείας θρόνου τῆς παρακεχωρημένης αὐτῷ τῷ Λατίνῳ ἀρχιεπισκόπῳ ἐνώμοτον ὁμολογίαν ποιησάτω ὑπακοῆς κατὰ τὸν ἐγνωσμένον τύπον ἄνωθεν. C Ἐκ τῆς ὁμολογίας δὲ καὶ ὑπακοῆς τοιαύτης τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον διανοεῖσθαι εἰς τὸ τοῦ τοιούτου Γερμανοῦ τοῦ ἀρχιεπισκόπου πρόσωπον ἢ ἐπιτάττειν τι αὐτῷ ἐν ὁποιᾳδήποτε χρήσει οὐδεμίαν βουλόμεθα ἔχειν περιουσίαν, ἵνα, παρακεχωρημένης μόνον ὑπεξαιρέσεως τῷ προσώπῳ αὐτοῦ, ταύτῃ τῇ διατάξει ἐντελῶς καὶ ἀδιασείστως διάγῃ.

Quoties autem a præfato Germano, Græcorum archiepiscopo, ad Latinum appellatum fuerit archiepiscopum, teneat appellatio, salvo prælationis jure apostolicæ sedis. Leucosiæ archiepiscopus post dicti Germani, Græcorum archiepiscopi, mortem, Græcos suæ provinciæ in civitatibus vel diœcesibus suffraganeorum suorum degentes jure suæ metropolis, quod ei convenire volumus, visitabit. Ab omnibus autem harum civitatum Græcis generatim in quavis civitate pro singulis parochiis sumet singulis annis vel summam sexaginta solidorum tornesiorum vel totidem byzantios non minoris vel majoris valoris, nec amplius quidquam.

Εἰ ποτε δὲ ἀπὸ τοῦ προλεχθέντος Γερμανοῦ, τοῦ τῶν Γραικῶν ἀρχιεπισκόπου, ἐκκληθείη πρὸς τὸν Λατῖνον ἀρχιεπίσκοπον, σωζομένης τῆς προτιμήσεως τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου, ἐγκαλείσθω. Ὁ δὲ τῆς Λευκοσίας ἀρχιεπίσκοπος μετὰ τὴν τελευτὴν τοῦ ῥηθέντος Γερμανοῦ, τοῦ τῶν Γραικῶν ἀρχιεπι- D σκόπου, τοὺς Γραικοὺς τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ἐν ταῖς πόλεσιν ἢ ἐνορίαις τῶν αὐτοῦ συνερίθων δικαίῳ τῆς αὐτοῦ μητροπόλεως, ὃ αὐτῷ θέλομεν ἀνήκειν, ἐπισκέψεται. Μίαν μέντοι ἐν ἑκάστῃ πόλει ἐνορίαν παρὰ πάντων τῶν Γραικῶν τούτων τῶν πόλεων κοινῶς κατ' ἐπιτροπὴν λαμβανέτω κατ' ἔτος ἢ ἑξήκοντα σόλιδος τουρνεσίων κεφάλαιον, ἢ τοσαῦτα βυζάντια τὰ ἰσόποσα τούτοις, μὴ πλέον.

Eamdem potestatem quam hisce præsentis constitutionis decretis in judicio latis tum Græcis, tum Latinis pontificibus regni Cypri tradidimus, etiam decretam esse Syris ejusdem regni, qui eisdem ac Græci præditi sunt moribus et institutis, ex com-

Ἑκατέρων τοίνυν ἐξουσίαν, ἤτοι Λατίνων καὶ Γραικῶν ἀρχιερέων τοῦ τῆς Κύπρου ῥηγάτου διακριτικοῖς τοιούτοις ὅροις τῆς ἡμετέρας διατάξεως, ὁμοίως καὶ τοῖς Σύροις τοῦ αὐτοῦ τὰ αὐτὰ μετὰ τῶν Γραικῶν ἔθη καὶ ἤθη, κοινοῦ τε δικαίου ἀπό-

φασιν ἀπό τινος φυλάττουσιν, ἐπεσφραγισμένη τῇ τοῦ παρόντος θεσπίσματος ἀδείᾳ κελεύομεν.

Τοῦ μὴ δ' ἑτέρους τοὺς τῆς ἡμετέρας διατάξεως ὅρους τολμῆσαι παραβῆναι, ἢ ἔτι μητροπόλεως ἢ ὑπεξαιρέσεως αὐτοὺς λόγους διαζητεῖν· πλὴν ἐν Χριστῷ τῇ ἀληθεῖ πάντων εἰρήνῃ, ἑκάτεροι μέντοι πρὸς ἀλλήλους μέλη διὰ ὁμοψυχίας συνένωσιν καὶ τάξιν συνηθείας, γένοιντο τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἓν σῶμα. Ἀμήν.

Ἐδόθη Ἀναγνίᾳ διὰ χειρὸς τοῦ μαΐστωρος Ἰορδάνου, τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας Ῥώμης κουβουκουλαρίου καὶ νοταρίου, τῇ ἐννάτῃ Ἰουλίου, ἰνδ. γ', ἔτει τοῦ Κυρίου σαρκώσεως χιλιοστῷ διακοσιοστῷ ἑξηκοστῷ, τοῦ τοῦ παπάτου ἀρχιερέως τοῦ τετάρτου πάπα Ἀλεξάνδρου πέμπτου ἔτους ἄγοντος.

A muni juris sententia a cunctis observanda, consignata præsentis hujus sanctionis auctoritate mandamus.

Nemo autem utriusque partis hujus nostræ constitutionis decreta infringere audeat, aut metropolis vel immunitatis rationes suas amplius disquirere; sed in Christo, qui est omnium pax vera, singuli invicem membra per unanimem concordiam et eorumdem morum institutionem effecti, unum efficiamur corpus ejusdem capitis. Amen.

Datum Anagniæ manu magistri Jordanis, sanctæ Romanæ Ecclesiæ cubicularii et notarii, die nona Julii, indict. III, anno Incarnationis Dominicæ 1260, pontificatus Alexandri papæ IV anno 5.

B

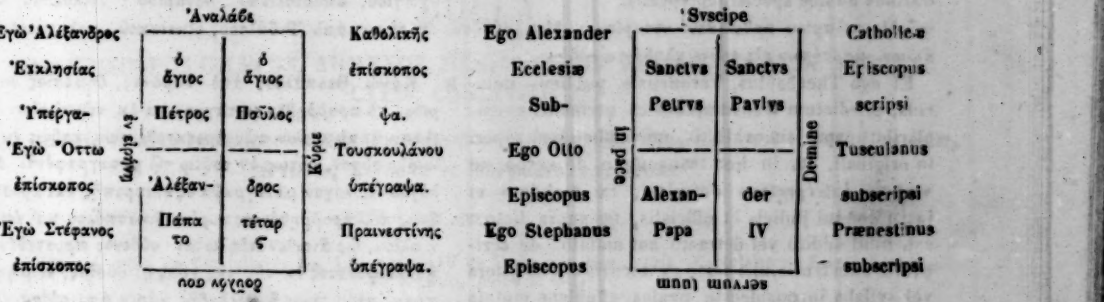

Αἱ τῶν καρδιναλίων ὑπογραφαί.

Ἐγὼ ἀδελφὸς Ἰωάννης (22), ὁ πρεσβύτερος καρδινάλιος τοῦ Ἁγίου Λαυρεντίου ἐν Λουκίνῃ, ὑπέγραψα.

Ἐγὼ ἀδελφὸς Οὔγγος, ἐπιγεγραμμένος πρεσβύτερος τῆς Ἁγίας Σαβίνης καρδινάλιος, ὑπέγραψα. C

Ἐγὼ Ῥικάρδιος, τοῦ Ἁγίου Ἀγγέλου διάκονος καρδινάλιος, ὑπέγραψα.

Ἐγὼ Ὀκταβιανός, ὁ τῆς Ἁγίας Θεοτόκου Μαρίας τῆς ἐν Πλατείᾳ ὁδοῦ διάκονος καρδινάλιος, ὑπέγραψα.

Ἐγὼ Ἰωάννης, τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν τῇ φυλακῇ Τουλλιανοῦ διάκονος καρδινάλιος, ὑπέγραψα.

Ἐγὼ Ὀτομπόνος, τοῦ Ἁγίου Ἀδριανοῦ διάκονος καρδινάλιος, ὑπέγραψα.

Καὶ γεγονυίας ἐπιμελοῦς τῆς παραθέσεως τοῦ τοιούτου μεταγράμματος πρὸς τὰ ἀρχαῖα γράμματα, ὁμολογοῦμεν τοῦτο τὸ μετάγραμμα ἀληθὲς εἶναι, καὶ τὴν ἀληθῆ περίληψιν τῶν ἐξ ἀρχῆς γραμμάτων, ἰδόντες ἃ μετεγράφησαν ἐκ προσταγῆς καὶ θελήσεως ἡμετέρας, καὶ διακρίσεως ἐπερχομένης D ἀπὸ τοῦ κάτωθεν γεγραμμένου νοταρίου οὐδενὸς προστεθέντος οὔτ' ἐλαττωθέντος γράμματος, ἢ συλλαβῆς τὸ ἐλαττοῦν ἢ ἀλλοιοῦν τὴν τῆς ἀληθείας ὑπόστασιν. Ἧτινι μεταγραφῇ δημοσίᾳ πιστεύειν καὶ ἐν κρίσει καὶ ἐκτὸς βουλόμεθα ὥσπερ καὶ τοῖς κυρίοις γράμμασιν. Εἰς οὗ πράγματος μαρτυρίαν καὶ τελεωτέραν πίστωσιν τὸ παρὸν μετάγραμμα, ἢ τὸ δημόσιον δικαίωμα, ληφθὲν ἀπὸ τῶν κυρίων

Cardinalium subscriptiones.

Ego frater Joannes, Sancti Laurentii in Lucina presbyter cardinalis, subscripsi.

Ego fr. Hugo supradictus presbyter, sanctæ Sabinæ cardinalis, subscripsi.

Ego Riccardus, Sancti Angeli diaconus cardinalis, subscripsi.

Ego Octavianus, Sanctæ Dei Genitricis Mariæ in Via Lata diaconus cardinalis, subscripsi.

Ego Joannes, Sancti Nicolai in Carcere Tulliano diaconus cardinalis, subscripsi.

Ego Otthobonus, Sancti Adriani diaconus cardinalis, subscripsi.

Et diligenti facta collatione hujus transumpti cum antiquo exemplari, fatemur hoc transumptum esse verum ac veram comprehendere sententiam primi exemplaris, scientes, ea quæ descripta sunt ex nostro decreto et voluntate et accurata discussione a subscripto notario fuisse exarata, nihil addito, neque syllaba vel littera dempta quæ minuat vel mutet veritatis substantiam. Cui publico transumpto fidem in judicio et extra haberi volumus non secus ac primo exemplari. In cujus rei testimonium majoremque fidem, præsens transumptum seu publicum instrumentum, a præfatis veris exemplaribus descriptum, cum Facultatis sigillo procuratori Leucosiæ Ecclesiæ tradidimus.

(22) Ἐγὼ Ἰωάννης. In actis Alexandri IV impressis non reperitur nomen istius cardinalis. In ecclesia tamen Sanctæ Agnetis Romæ in marmorea inscriptione consecrationis ejus ecclesiæ, factæ ab eodem Alexandro IV anno 1254, est *Joannes card. titulo S. Nicolai in Carcere Tulliano.*

γραμμάτων τῶν προλεχθέντων ἐπισφραγίσμασιν ἐνεργείας, τῷ ἐπιτρόπῳ τῆς ἐν Λευκοσίᾳ Ἐκκλησίας παρέσχομεν.

Scriptum Leucosiæ in aula archiepiscopi, anno ab Incarnatione Domini 1297, indict. xv, die 4 Maii. Theobaldi publici notarii calamo scriptum prædictum decretum a præfato domino archiepiscopo vivæ vocis oraculo editum in civitate Leucosiæ, in aula archiepiscopi, ipso archiepiscopo pro tribunali sedente, coram judiciariis testibus: Adamo Carmeli, magistro Thoma, jurisconsulto Sarephtano; domino Cintino doctore, sacerdote; domino Crispino, sacerdote et exarcho Ecclesiæ Leucosiæ; ..... clia Alemanno, exarcho; magistro Bæneto, Viennensi; Petro Rhegiensi, catholico notario; Nicolao Mutelario, catholico notario; Bernardo Risinii e Rivalto, domestico; et compluribus aliis testibus ad hoc specialiter vocatis.

A Γέγραπται ἐν Λευκοσίᾳ, ἐν τῇ τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐλῇ, ἔτει ἀπὸ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας, ,ασπζ', ἰνδ. ιε', Μαΐῳ δ', τῷ τοῦ Θεοπάλδου κοινοῦ νοταρίου καλάμῳ γραφὲν τὸ προῤῥηθὲν πρόσταγμα ἀπὸ τοῦ προλεχθέντος κυροῦ ἀρχιεπισκόπου ἐμψύχου φωνῆς χρησμοδοτήματι, ἐν τῇ πόλει Λευκοσίᾳ, ἐν τῇ τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐλῇ, αὐτοῦ τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἐπὶ βήματος καθημένου ἐνώπιον τῶν διακριτικῶν Ἀδάμ, τοῦ ἀπὸ Καρμήλου· τοῦ μαΐστορος Θωμᾶ τοῦ νομοδιδασκάλου, τοῦ ἀπὸ Σαραφθᾶ· τοῦ κυροῦ Κιντίνου, διδασκάλου ἱερέως· κυροῦ Κρισπίνου, ἱερέως καὶ ἐξάρχου τῆς τῆς Λευκοσίας Ἐκκλησίας... κλιὰμ Ἀλεμάννου, ἠ ἐκλειφθέντος ἐξάρχου· μαΐστωρος Βαινέτου ἀπὸ Βιέννας· Πέτρου ἀπὸ τῆς Ῥηγίου, ἀποστολικοῦ νοταρίου· Νικολάου ἀπὸ Ῥισίνου ἀπὸ Ῥιβάλτου, οἰκειακοῦ, καὶ πλειόνων,

τοῦ Μουτελαρίου καθολικοῦ νοταρίου· Μπερνάρδου ἄλλων μαρτύρων εἰς τοῦτο κληθέντων ἰδίως.

Et ego Theobaldus, Veronensis, publicus notarius, prædictum transumptum ex germanis exemplaribus papæ jam exhibitis, quemadmodum reperi in originali, ita in hoc transumpto de verbo ad verbum interpretans descripsi, ex mandato et jussu domini judicis et officialis, ut supra dictum est, nihil addito vel detracto aut mutato de scripturæ substantia, nisi forte ex incuria aliqua littera vel syllaba inconsiderate oculos effugiens mutata fuerit, et nunc consueto meo sigillo obsignavi. Et diligenti facta collatione hujus transumpti cum originalibus litteris, comprobatur hoc transumptum verum esse vereque respondere exemplari scripto nobis exhibito, quod ex mandato et voluntate nostra descriptum est, cum discussione notarii inferius descripti. Testes autem horum fuere domini, nimirum, Erithius Bernensis; Thomas Retomi, caballarius; magister Coraldus, Anconitanus; magister Guillelmus, Templi advocatus; Petrus Anselmi et Guillelmus Lamperti, ambo notarii publici. In cujus rei testimonium majoremque fidem præfatus minister suo hoc firmavit testimonio. Ego Theobaldus, Veronensis, forensi et imperiali auctoritate publicus notarius, ex originali scripto desumptum esse fateor, permissione et facultate domini, cujus id muneris est, mihi facta ejusque discussione inserta, propria manu subscripsi et ex fide transtuli nihil addito vel detracto quod sensum mutare queat vel exemplaris scripti sententiam; et a domino papa Leone œconomo et Soliæ electo episcopo rogatus huic depositioni adfui et peculiari meo sigillo signavi.

B Κἀγὼ Θεοπάλδος ἀπὸ Βερόνας, δημόσιος νοτάριος, τὸ προῤῥηθὲν μετάγραμμα ἐκ τῶν κυρίων τοῦ Πάπα γραμμάτων τῶν προεκτεθέντων καθὼς ἐν τῷ κυρίῳ εὗρον, οὕτως ἐν τούτῳ τῷ μεταγραφέντι ἀπὸ λόγου εἰς λόγον μετέγραψα ἐξ ἐπιτροπῆς καὶ προστάξεως τοῦ προῤῥηθέντος κυρίου δικασπόλου καὶ ὀφφικαλίου, ὡς ἄνωθεν δεδήλωται· οὐδενὸς προστεθέντος ἢ ἐκλειφθέντος ἐκ τῆς τῆς γραφῆς οὐσίας, εἰ μήπως γράμματός τινος ἢ συλλαβῆς χάριν ἀσυνοψίας, καὶ νῦν τῷ ἰδίῳ σφραγίσματι τῷ ἐθάδι ἐσφράγισα. Καὶ γεγονυίας ἀκριβῶς ἀντιπαραθέσεως τῆς τοιαύτης μεταγραφῆς ἀπὸ τῶν κυρίων γραμμάτων, μαρτυρεῖται τοῦτο τὸ μετάγραμμα ἀληθὲς, καὶ τὴν ἀληθῆ περίληψιν τοῦ κυρίου ἐγγράφου ἡμῖν ὑπέδειξεν, ὃ μετεγράφη δι' ἐπιταγῆς καὶ θελήσεως ἡμετέρας τῇ διακρίσει τοῦ νοταρίου κάτωθεν γεγραμμένου. Οἱ δὲ μάρτυρες τούτου γέγονασι κύριοι Ἐρίθλος ἀπὸ Βέρνου, Θωμᾶς ἀπὸ Ῥετόμου, καβαλλάριος, μαΐστωρ Κοράλδος ἀπὸ τῆς Ἀγκόνας· ὁ μαΐστωρ Γουλιέλμος ἀπὸ τοῦ Τέμπου συνήγορος· ὁ Πέτρος τοῦ Ἀνσέλμου, καὶ Γουλιέλμος τοῦ Λαμπέρτου, δημόσιοι νοτάριοι. Εἰς οὗ πράγματος μαρτυρίαν καὶ περισσοτέραν ἀσφάλειαν ὁ προλεχθεὶς ὑπουργὸς τοῦτο ἐσφράγισε τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας. Ἐγὼ Θεοπάλδος ἀπὸ Βερόνας, τῆς αὐλῆς καὶ ἀδείας βασιλικῆς δημόσιος νοτάριος, ἐκ τοῦ κυρίου ἐγγράφου ληφθὲν, ἀδείᾳ καὶ προστάξει τοῦ κυρίου τοῦ τὴν λειτουργίαν ἐκπληροῦντος ἐμοὶ γεγονυίᾳ, καὶ τῇ αὐτοῦ ἐπεμβληθείσῃ τῇ ἰδίᾳ χειρὶ ὑπέγραψα καὶ πιστῶς μετέθηκα, οὐδενὸς προστεθέντος ἢ ἐκλειφθέντος δυναμένου ἀλλοιοῦν τὴν ἀπόφασιν ἢ τὴν τοῦ κυρίου ἐγγράφου περίληψιν· καὶ ἀπὸ τοῦ κυρίου πάπα Λέοντος, οἰκονόμου καὶ τῆς Σωλείας ὑποψηφίου (23), παρακληθεὶς εἰς ταύτην τὴν δημοσίαν θέσιν παρῆξα, καὶ τῷ ἐμῷ ἰδίῳ βουλλωτηρίῳ ἐπεσφραγισάμην.

(23) *Τῆς Σωλείας ὑποψηφίου.* Ὑποψήφιος est episcopus per suffragia electus, non tamen adhuc consecratus, quasi sub calculis ac suffragiis, eo quod tantum calculis electus, necdum præsentatus imperatori, nec renuntiatus, nec consecratus. Codinus, *De offic. Cpolit.*, cap. 20, n. 4, postquam per suffragia duodecim episcoporum electus est patriarcha Cp. sedente imperatore in throno, ἔρχεται ὁ ὑποψήφιος πατριάρχης· ὁ ὑποψήφιος γὰρ μέχρι τότε λέγεται, καὶ καθιεῖ ἐπ' αὐτοῦ· *Venit electus, seu suffragiis obnoxius* (sic reddit Gretserus). *eo usque enim hoc nomine appellatur, et sedet in illo throno.* Deinde renuntiatur patriarcha ab imperatore, ac demum consecratur in ecclesia S. Sophiæ.

Alexandri IV Constitutionem Cypriam confirmavit Sixtus IV anno 1472. Ejus bullam ex chartulario S. Sophiæ Nicosiensis, in bibliotheca S. Marci Veneta asservato, edidit vir clarissimus D. de Mas Latrie in *Historia insulæ Cypri* (1re partie. Documents). Eam, quamvis sæculis duobus posteriorem, priori subjicimus propter materiei cognationem.

SIXTI IV
ROMANI PONTIFICIS
BULLA
AD EPISCOPOS GRÆCOS, ARMENOS, NESTORIANOS ET JACOBITAS IN INSULA CYPRO CONSTITUTOS.

Ut jurisdictionem ecclesiasticam in locis tantum eorum sedi olim assignatis, Soliæ scilicet, Arsinoe, Lefkara et Karpasso, exerceant [1].

(1472. Jan.-Aug. — Romæ.)

(Venise Bibl de Saint-Marc. Ms. LVI. Classe IV de l'app aux Mss. latins. Cartulaire de Sainte-Sophie de Nicosie, piece n. 94.)

—

Sixtus episcopus, etc. Ad perpetuam rei memoriam.

Sane, fide dignorum relatibus, ad nostrum pervenit auditum quod, in civitate et diocesi Nicosiensibus, fuit esseque consuevit et hodie est episcopus Grecus, loci Solie [2], qui ultra locum predictum, unde nomen summit, et in quo tribunal habere potest, in civitate et diocesi predictis, in prejudicium ecclesiæ Latine, que pastore jam diu caruit [3] qui jura et libertates ecclesie predicte defendere et tenere posset aut sciret, omnia et singula que jurisdictionis et officii episcopalis occupavit et exercere presumit; ubi dictus Grecus episcopus et alii Armenorum seu Jacobitarum et aliarum diversarum sectarum heresin et scismaticorum etiam ibidem et in aliis regni Cipri diocesibus et etiam civitatibus, que Latinis diocesanis A subjecte et sub ipsorum cura existunt, quecumque, contra sacros canones, Apostolice Sedis regulas, ac sanctorum Patrum consuetudines, nullos ad ordines sacros nisi per simoniam et pecuniam et alias illicitas pactiones, et aliquatenus bigamos, spurios et quoscumque ex illicito cohitu procreatos penitus inhabiles, alios et alias omnino litterarum imperitos ordinant et promoveri [4] permittunt; et, quod deterius est, propter nimiam ignorantiam, ecclesie Romane decreta spernentes, quarto et tertio quandoque consanguinitatis et affinitatis gradibus tam in contracto quam in contrahendo matrimonio dispensare, ac pro libito matrimoniales et alias causas spirituales audire et diffinire, nec non dimittendi uxores et alias accipiendi licentiam prebere, in maximum Romane ecclesie et Latine vilipendium, ac Latinorum prejudicium, ad B gêner l'action des pasteurs catholiques. La cour de Rome était obligée de rappeler de temps à autre ces prescriptions, dont les évêques des communions orientales cherchaient toujours à s'éloigner.

[1] La bulle d'Alexandre IV de l'an 1260, connue dans l'histoire ecclésiastique sous le nom de *Constitution chypriote*, avait confirmé les décisions de Célestin III (*a*), en vertu desquelles les anciens évêchés grecs étaient réduits à quatre, nombre des évêchés latins institués dans l'île, et avait ordonné, en outre que les évêques grecs ne résideraient pas dans les mêmes villes que les évêques latins. Solia fut assigné pour le siége de l'évêque grec du diocèse de Nicosie; Arsinoé, pour celui de Paphos; Karpasso, pour celui de Famagouste, et Leikara, pour celui de Limassol. Les autres évêques dissidents durent plus tard résider et exercer leur juridiction dans ces mêmes lieux, afin de ne point

(*a*) Vide in *Patrologia Latina*, tom. CCVI

[2] La vallée de Solia au N. de l'Olympe.

[3] *Que pastore jam diu caruit.* Il paraîtrait, d'après ces expressions, que l'archevêché de Nicosie vaqua quelque temps entre la démission de Guillaume Gonème et la promotion de Louis Perez Fabrice; ou bien que la cour de Rome ne reconnut pas comme valables les nominations de Jacques le Bâtard et de Guillaume Gonème son successeur au siége métropolitain.

[4] Au Ms. *promoventi.*

quorum tribunal et jurisdictiones pro tempore existentium ut verorum et catholicorum archiepiscopi et episcoporum, ad quos in hujusmodi matrimonialibus ac aliis spiritualibus causis cognitio et diffinitio pertinet : bigamis quoque ut ad missam et divina officia celebranda et ecclesiastica sacramenta quecumque promoveri possint concedere non verentur ; confessiones vero audire, et confitentes de quibuscumque etiam Apostolice Sedi reservatis peccatis et delictis eorum, per se vel alios sacerdotes, quinimo nonnunquam per eos qui sacerdotes non sunt seu esse non constat, absolvere non formidant ; quo sic, propter ignorantiam et parum fidei catholice peritiam habentes, minimeque sacrosancte Romane ecclesie constitutionibus, de icomenico consilio Florentie [1], tempore felicis recordationis Eugenii pape IV predecessoris nostri celebrato, obedientes, cum crimina, scismataque et prave hereses ab hominum et illorum populorum mentibus extirpari deberent, errores seminant, et veri Dei cultus et bonorum morum sacrarum ac substitutionum regule et Apostolice Sedis ordinationes atque decreta spernuntur et negliguntur, in maximum prejudicium ecclesie Nicosiensis et ipsius prelati, qui metropolitanus in regno Cipri existit.

Nos igitur ad quos pertinet nedum ipsius ecclesie ac venerabilis fratris nostri Ludovici [2] archiepiscopi Nicosiensis, ac successorum suorum archiepiscoporum Nicosiensium, suffraganeorum suorum Latinorum episcoporum, provincie Nicosiensis, jura et honores defendere, sed illa multis modis efficere incrementis, motu proprio, non ad ipsius Ludovici archiepiscopi vel alterius super hoc nobis petitionis instantiam, sed de nostra mera libertate et ex certa scientia, auctoritate apostolica, hoc perpetue constitutionis edicto [3], sub excommunicationis pena late sententie quam quilibet contrafaciens vel contraveniens, ipso facto absque aliqua alia declaratione, incurat, prohibemus ne de cetero aliquis episcoporum, tam Grecorum quam Armenorum seu Jacobitarum vel Nesturianorum [4], vel aliarum quarumcumque sectarum [5], qui ex nunc sunt, seu pro tempore erunt, aut est

[1] Le concile général de Florence, ouvert le 26 février 1439 et fermé le 26 avril 1442, avait réuni les Grecs et les Arméniens à l'Eglise catholique. Le concile de Rome ou de Latran, suite de celui de Florence, reçut la profession de foi des Syriens ou Jacobites, des Nestoriens ou Chaldéens et des Maronites ; mais l'union ne fut pas de longue durée. Les collections ecclésiastiques renferment quelques documents concernant l'église chypriote, et se rattachant à ces événements qu'il est utile de rappeler ici.

Florence, 5 novembre 1441. Le pape Eugène IV envoie à l'archevêque de Rhodes copie d'une requête des évêques grecs de Chypre, se plaignant de ce que les Latins de l'île, nonobstant l'union prononcée entre les deux églises, s'éloignent de la société des Grecs et refusent souvent de les admettre à leurs mariages, aux funérailles, aux processions et autres solennités. Ordre est donné à l'archevêque de voir ce qu'il peut y avoir de légitime dans ces réclamations et d'y satisfaire, si elles sont fondées. (Rinaldi, *Annal. eccles.* 1441, § 6, t. XXVIII, p. 370, Brémond, *Bullar. ord. Prædicat.*, t. III, p. 143.)

Rome, 2 août 1445. Timothée, archevêque de Tarsous, métropolitain des Chaldéens de Chypre, et Elie, évêque des Maronites ou Macariens du même royaume, ayant adressé leur profession de foi catholique au concile de Latran, Eugène IV confirme ces prélats dans la possession des privilèges épiscopaux dont ils devront jouir au même titre que les autres évêques de la chrétienté ; il leur reconnaît expressément le droit de bénir le mariage de leurs fidèles avec des catholiques, à la condition que la célébration sera faite dans ce dernier rit ; enfin, il défend d'appeler désormais les Chaldéens du nom hérétique de Nestoriens. (Rinaldi, *Annal. eccles.* 1445, § 21, t. XXVIII, p. 466 ; Labbe, *Concil.* t. XIII, col. 1225.)

Rome, 3 août 1447. Les Grecs habitant Chypre, Rhodes et autres îles d'Orient niant que leurs évêques se fussent réunis à la foi catholique lors du concile de Florence, et affectant de dire au contraire que les Latins avaient adhéré aux croyances des Grecs ; d'autres prétendant que le décret d'union signé au concile était contraire à la foi, le pape Nicolas V charge André, archevêque de Nicosie, de ramener tous les dissidents à l'orthodoxie, et d'employer à cet effet, s'il est nécessaire, le bras séculier. (Rinaldi, *Annal. eccles.* 1447, § 27, t. XXVIII, p. 514.)

Rome, 1450. Les Chaldéens de Chypre revenant à leurs anciennes croyances, nonobstant l'adhésion qu'ils avaient faite à la foi catholique et l'union récemment contractée, Nicolas V charge l'archevêque de Nicosie de les prévenir de leurs erreurs, et au besoin de les excommunier. (Rinaldi, 1450, § 14, t. XXVIII, p. 555 ; Reinhard, *Hist. de Chyp.* t. Ier, pr. p. 102.)

Les principales difficultés que rencontra l'union durable des communions d'Orient à la communion catholique vinrent, surtout chez les Grecs, du peuple lui-même. Si la réunion des Eglises de Rome et de Constantinople n'eût dépendu que des empereurs, il n'est pas permis de douter qu'elle ne se fût réalisée longtemps avant 1450 et qu'elle n'eût duré ensuite ; mais les sentiments de conciliation des empereurs et de quelques patriarches furent toujours dominés par l'orgueil, l'ignorance et la haine du nom latin, sentiments invétérés dans la masse du peuple et du bas clergé des provinces grecques.

[2] Louis Perez Fabrice.

[3] Au Ms. *edito.*

[4] Les Nestoriens n'aimaient pas qu'on leur donnât ce nom réprouvé. Ils s'appelaient toujours *Chaldéens*, du nom du pays où leur croyance religieuse et leur rit avaient pris naissance. Pour condescendre à leurs désirs et les encourager à persister dans leur soumission après le concile de Florence, le pape Eugène IV, avait défendu d'appeler les Nestoriens de Chypre d'un autre nom que celui de leur nation de Chaldéens. Mais l'usage l'emporta sur toutes les prescriptions ; et la chancellerie apostolique elle-même dut s'y conformer. L'usage est d'ailleurs justifié par les faits, car l'hérésie de Nestorius s'était étendue bien loin de la Chaldée et de la Mésopotamie. Les navigateurs européens, en doublant le cap de Bonne-Espérance à la fin du siècle, furent tout étonnés de retrouver sur la côte de Malabar et dans l'intérieur des Indes, ce christianisme inconnu pour eux, qui distinguait deux personnes en Jésus-Christ, en séparant le fils de Marie du fils de Dieu.

[5] Au Ms. *Septarum.*

vel in futurum erit in civitate et diocesi Nicosiensibus, aut in alia aliqua civitate seu diocesi regni Cipri, sub cura aliorum suffraganeorum metropolitani archiepiscopi Nicosiensis et episcoporum Latinorum immediate seu mediate existentibus, tribunal aliquid aut aliquam jurisdictionem contentiosam habere vel exercere, nisi inter suos, in loco suo qui vocatur Solia, a quo etiam episcopus Grecus ipse nomen sumit et tribunal seu jurisdictionem episcopalem, tamquam suffraganeus ac vicarius Latini presulis, inter suos Grecos exercere, secundum apostolicas ordinationes, consuetudinem et statuta, ut dicitur, est provisus.

Et similiter, in loco Arsinoy et similibus, extra civitates, in dictis locis per singulas dioceses habere seu tenere, et etiam eisdem et quibuscumque aliis presentibus et futuris Grecorum seu Armenorum et aliorum cujuscumque ecclesie Christianorum episcopis sub penis eisdem que de cetero causas matrimoniales et alias quascumque spirituales audire et qualitercumque diffinire, seu de illis aliquo modo se intromittere, vel jurisdictionem exercere vel qualitercumque in et super matrimoniis contractis vel contrahendis dispensationem, seu qualitercumque divorcia facere, seu thori separationem prestare, seu aliquos ad sacerdotium vel ad alios quoscunque sacros ordines, nisi penitus [1] per prefatum diocesanum Latinum sive ejus vicarium diligenter examinatos et approbatos, pro idoneisque per eosdem solemniter et in scriptis presentatos; aliquem promovere, neque pecuniam aliquam propterea recipere, vel qualicumque petere, ac sub eisdem penis et censuris; neque de cetero populo clam seu palam legere seu predicare, seu alicujus confessiones audire, seu de peccatis eorum confitentes aliquos Latinos vel Grecos, seu Armenos aut Jacobitas, vel alterius cujuscumque ritus seu ecclesie, absolvere in dictis civitatibus seu diocesibus dicti regni Cypri possit, seu presumat quovis modo, nisi ille talis prius per diocesanum in cujus diocesi fuerit, vel per ejusdem vicarium episcopalem ad hoc ordinatum, precedente bona de vita ejus et confessorum seu predicatorum fama, diligenter examinata, et claris documentis catholicus et ydoneus repertus et solemniter approbatus fuerit, et ab ipso diocesano vel ejus vicario licentiam eodem anno quo debet predicare et confitentes audire seu absolvere solemniter et in scriptis obtinuerit.

Quodque etsi qui confessiones audire, et similiter si qui Greci vel alii episcopi in civitatibus et diocesibus sub archiepiscopi Nicosiensis seu alicujus suffraganeorum suorum episcoporum dicti regni Cipri cura et protectione mediate vel immediate existentes qualitercumquo et quandocumque, exceptis locis Solie, Arsinoy [2], Lephcare [3], et Carpasii [4], de quibus quidem locis episcopi Greci nomen sumerunt, et ibidem inter suos Grecos tribunal, ut dicitur, possunt et solent, aliquid quod ad officium seu jurisdictionem episcoporum clam seu palam exercere; et super matrimonialibus et aliis spiritualibus causis audire seu cognoscere, vel ad sacros ordines sine licentia diocesani Latini quempiam promovere, vel aliquid in similibus et aliis connexis et dependentibus ab eisdem facere seu attemptare vel aliter se intromittere presumpserint, ipso facto excommunicationis pene sententias incurrant, et pro excommunicatis publicentur et evitentur, donec absolutionis beneficium ab Apostolica Sede habuerint; et hujusmodi absolutio archiepiscopo Nicosiensi qui pro tempore fuerit vel ejus vicario speciali comitatur. Decernentes ex nunc irritum et inane si secus super hiis per quoscumque quavis auctoritate scienter vel ignoranter contingerit attemptari, non obstantibus constitutionibus, etc. Nulli ergo, etc.

Datum Rome, apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominice millesimo CCCCLXXII, pontificatus nostri anno primo.

[1] Au Ms. *penis*.

[2] D'Anville place l'*Arsinoé*, que l'on sait avoir existé dans l'île de Chypre, à Poli, village du district de Chrysocho; le P. Lusignan et l'archimandrite chypriote Kyprianos croient que cette ancienne ville est Arsos, bourg dans l'intérieur de l'île, à l'est de Paphos, au bas du Troodos. Les évêques grecs de Paphos prenaient le titre d'évêques d'Arsinoé.

[3] Lefkara, dans le Mazoto, près du mont Sainte-Croix.

[4] Riso Karpasso, dans le Karpas.

INDICES

DUPLICIS TOMI

INDEX

AD

JOELIS HISTORIAM BYZANTINAM.

Tomi superioris col. 223-287. — Numeri Lectorem revocant ad ciffras grandiores textui Latino insertas.)

—

Acephali, 43.
Ægyptius Ægyptiorum rex, 8.
Æsculapii ætas, 11.
Africa unde nomen traxerit, 9.
Alexander Alexandriæ ep., 37.
Alexander Hierosolym. ep., 33.
Alexander M. Nectanebi filius, 7.
Alexandri imperium liberi partiuntur, 23.
Alexandria, 7.
Alexius patriarcha, 60.
Ἀλληλέγγυον, 61.
Anastasius Dicorus vivus sepelitur, 43 sq.
Anatolius patriarcha, 41.
Anaxagoræ ætas, 22.
Andragathius Gratiani percussor, 39.
Andreas Constantis percussor, 47.
Anthimus Nicomed., 33.
Antiochia a Seleuco condita, 23.
Antonius Cauleas patriarcha, 56.
Antonius Studita patriarcha, 59.
Apollinaris hæresiarcha, 34.
Apollonius Tyanensis, 29.
Aquila, 30.
Arcadiopolis, 40.
Arethas (S.) 44.
Aristarchus Hippocrati æqualis, 23.
Artabanes Dario Hystaspis succedit, 22.
Artaxerxes Longimanus, 22.
Artaxerxes Memor, 5.
Artemius, 33.
Astrologia a Persis inventa, 4.
Astronomiam quis primus litteris mandaverit, 4.
Astyages, i. q. Darius Medus et Artaxerxes, 21.
Athanasius Jacobitarum patriarcha, 46 sq.
Autonomus (S.), 45.
Baal, 4.
Babylas Antioch., 33.
Bardesanes hæresiarcha, 30.
Barnabas apostolus, 43.
Basilides hæresiarcha, 30.
Basilius accubitor, 59.
Basilius Scamandrenus patriarcha, 59.
Brumalia, 6.
C. Cæsar (Caligula) Tiberii filius, 26.
Cæsares unde vocentur, 24.
Callinicus patriarcha, 50.
Cambyses, i. q. Darius 5, i. q. Nabuchodonosor, 23.
Caracalus Antonino (Basso) succedit, 31.
Carpocrates hær., 30.
Celsæus hær., 33.
Cerdon hær., 30.
Cerinthus hær., 30.
Chalcopratea, 40.
Chaldæi Hebræorum libros comburunt, 22.
Charilon confessor, 34.
Chious Persarum rex, 7.
Christi epistola, 61. Imago Edessena, 57. Hierapolitana, 58.
Chrysopolis, 45, 51.
Clemens ὁ Στρωματεύς, 31.
Colossenses Rhodii, 23.
Commodus Severi frater 31.
Constantinus Licudes, 64.
Corus, 14.
Cosmas patriarcha, 63.
Cosmas Tzintzilucius 62
Crux (S.), 46.
Cyprianus, 32.
Cyprii metropolitæ Antiochensi non subjecti, 45.
Cyriacus patriarcha, 50.
Cyrillus (S.), 8.
Dalmatarum monasterium, 49.
Daniel, 3.
Darius Arsami filius, 7.
Demosthenes quando vixerit, 23.
Dictator quid, 24.
Didii Juliani mors 31.
Didymus Origenis sectator, 44
Diocletiani mors, 35.
Diogenes quando vixerit, 23.
Dionysius Alexandriæ ep., 33.
Dionysius Corinthi ep., 30.
Ἐλεγμῶν monasterium, 63
Elesbaas Æthiopum rex, 44.
Empedocles, 25.
Euagrius Origenis sectator, 44.
Eugenia (S.), 32.
Eustathius patriarcha, 60.
Euthymius patriarcha, 56.
Eutyches hær., 34.
Februarius senator, 6.
Flavianus Romæ ep., 33.
Forum boarium, 46.
Galba Antoninus, 32.
Galenus medicus, 31.
Galli quando Urbem ceperint, 6.
Gastria monasterium, 54.
Georgius Boraphus, 50.
Georgius Maniaces, 61.

Germanus patriarcha 47, 51.
Gregorius ὁ Θαυματουργός, 33.
Gregorius ὁ Θεολόγος, 39, 58.
Hebdomum, 60.
Heraclitus, 22.
Heraclius Justiniani Rhinotmeti frater, 48.
Hercules Sampsoni æqualis, 12.
Hercules Tyrius, 4.
Herodoti ætas, 22.
Hierosolyma, 8.
Homeritæ, 44.
Homerus et Hesiodus quando vixerint, 14.
Ἡ Ὑπαπαντή quando sit cujus celebrari, 44.
Ignatius ὁ Θεοφόρος, 30.
Ignatius patriarcha, 55.
Jacobitæ, 47.
Jacobus Zebedæi filius, 25.
Joannis Baptistæ reliquiæ, 58.
Josannes Chrysostomus, 40.
Joannes evangelista et theologus, 29, 60.
Joannes orphanotrophus, 61
Joannes patricius, 49.
Joannes Xiphilinus, 64.
Josephus, (Fl.) 8, 10, 14, 27.
Josephus Bringas, 58.
Juliani portus, 45.
Junor Gordiani, 32.
Junor Gordiani pater, 32.
Justinianus (imp.), 33.
Justiniani tricinium, 48.
Justinus martyr, 30.
Laodicea a Seleuco condita, 23.
Laurentius martyr, 32.
Leo syncellus, 65
Leonidas Origenis pater, 31.
Litteras Hebraicas quis invenerit, 3.
Lucibius (imp.), 28.
Lycurgus Æsculapio æqualis, 11
Macedonius ὁ Πνευματομάχος, 39.
Magiam quis invenerit, 4.
Magusæi Persæ, 4.
Manlius urbem a Gallis captam liberat, 6.
Maisabas Saracenorum princeps, 51.
Manes hæresiarcha, 34.
Manganorum monasterium, 63.
Manuelis monasterium, 60.
Marcion hæresiarcha, 30.
Marcus evangelista monasteriorum conditor, 27.
Marcus (imp.) Junoris successor, 32.
Mariæ (S.) vestis, 42.
Mars planeta, 3, 4.
Martinus papa, 47.
Martius mensis i. q. Nisan et Phamenoth, 26.
Martyrius Antioch., 42.
Matthæi Evangelium a Barnaba descriptum, 43.
Maximilla ψευδοπροφῆτις, 30.
Maximini mors, 36.
Maximus confessor, 47.
Methodius (S.) patriarcha, 55.
Michael Cerularius, 63.
Molibotum, 63.
Monotheletæ, 47, 48.
Montanus hær., 30.
Narcissus ep., 32.
Navatus, 33.
Nectarius, 39.
Negra urbs, 44.
Nestorius, 31, 34.
Nicephorus (S.) patriarcha, 53.
Nicolaus Chrysoberges patriarcha, 60.
Nicolaus hæresiarcha, 30.
Nicolaus patriarcha, 56.
Oatum, 43.
Olei consecratio, 43.
Onesimus martyr, 29.
Origenes, 31.
Orpheus eadem qua Prometheus ætate, 11.
Paulus Samosatensis, 31, 34.
Periblepiæ monasterium, 61.
Petrus Alexandrinus martyr, 35.
Petrus Fullo, 45.
Pherecydes quando vixerit, 23.
Philippi duo imperatores, 32, 33.
Philippopolin quis condiderit, 32.
Philippus diaconus, 29.
Philo Judæus, 27.
Phœnix rex, 4.
Planetis quis nomina dederit, 3, 4.
Polycarpus martyr, 30.
Polyeuctus patriarcha, 58.
Priscilla ψευδοπροφῆτις, 30.
Procopius martyr, 35.
Prometheus Deboræ æqualis, 11.
Prote insula, 57, 63.
Ptolemæi tredecim, 25
Publianus (imp.), 32.
Purpuræ inventio, 4.
Pythagoras Artaxerxi Longimano æqualis, 22.
Quintilis mensis, 24.
Resurrectiones octo, 26.
Romus Romæ rex, 6. Romus et Remus, 6.
Sabatius hær., 33.
Sabellius hær., 32.
Salomonis libri aboliti, 16.
Saracenorum origo, 9.
Saturninus hær., 30.
Seleuciam quis condiderit, 23.
Sergii patriarchæ, 47, 60.
Serpens æneus, 16.
Severus hær., 34.
Severus (imp.), M. Aurelii filius, 31.
Sextilis mensis i. q. Februarius, 7, i. q. Augustus, 24.
Sibyllæ ætas, 16. Sibylla Erythræa 16.
Sidus Ægypti filius, 8.
Sigma, 62.
Simon magus, 27.
Sisinnius patriarcha, 60.
Sophiæ portus, 45.
Sophianæ, 45.
Sperdius magus, 22.
Stephanus patriarcha, 56.
Studii monasterium, 60, 62, 64, 65.
Symbolum fidei quando recitetur, 43.
Symeon Clopæ filius, 30.
Symmachus, 31.
Synepon hær., 33.
Tarasius patriarcha 53.
Tatianus hær., 30.
Terbelus Bulgarus, 49
Tessarescædecatitæ, 35.
Theodorus martyr, 33.
Theodorus Mopsuest. 34.
Theodorus Myxes, 50.
Theodorus Pharan. ep., 48.
Theodotion, 31.
Theodotus hær., 31.
Theophylactus patriarcha, 57.
Thessalonica a Philippo condita, 7.
Thucydides quando vixerit, 22.
Tiberias a quo sit condita, 25.
Timotheus apostolus, 29.
Titi mors (imp.), 28.
Vespasianus Neronis filius, 28.
Xerolophi columna, 40.
Zacharias Hierosolym. patriarcha, 46.
Zagoria regio, 30.
Zenonis ætas, 23.

INDEX SCRIPTORUM

ET ALIORUM QUORUMDAM

QUI IN NICETÆ CHONIATÆ HISTORIA BYZANTINA MEMORANTUR.

Ex Bibliotheca Fabricii ed. Harl. tom. VII.

(Revocatur Lector ad numeros in textu Græco uncis inclusos.)

A

Aaron Isaacius, Latinus interpres, 95, 96. Ob magiam et perfidiam excæcatus, linguaque exsecta, *ibid.*

Ad Abgarum Christi litteræ, 223.

Æsopicus canis, 260. Fabula de culice qui, post leonem oppugnatum, araneæ filo implicitus omnem gloriam amisit, 317. De leone sub asini pelle, 41.

Agarenus, θαυματοποιός, Icari more misere cadens, 78.

Alemannorum in Terram Sanctam expeditio sub Conrado, imp., 41 seq. Alemanni, periode ut Armenii, imaginum cultum respuunt, et azymis utuntur in sacra cœna, 257. Alemannicum tributum, 308.

Alexandri M. vox: Τὰ τῇδε καὶ τὰ τῇδε πάντ' ἐμά, 309. Οὐδ' Ἀλεξάνδρῳ φασὶ τὰ ἐπὶ πᾶσιν ἀπρόσκοπα, 393. Ejus pectus hispidum, 231.

Alexius Contostephanus, astrologus, 293.

Alexius Comnenus, Bryennii filius, a Nicetæ monasticis cæremoniis initiatur, et vocatur Athanasius, 272, 273.

Ad Alpheum fluvium et Arethusæ fontem allocutio, et divinatio de mutanda Latinorum fortuna, 393.

Amazones Alemannicæ cum Penthesilea sua chrysopode, 41.

Andronicus Comnenus, βεβαρβάρωται χρόνιος ὢν ἐν βαρβάροις, 200. Eruditorum lautor, sed disputationibus de religione infensus, 212. Oraculum engastrimythi et hydromantæ adit, et sinistra prolocutum spernit, 217, 218. Ejus oratio de negligentia imperatorum, 209. Eruditio, 149. Præscit primam litteram nominis successoris, 172 Eius veneficia, 167. Litteræ ejus Bellerophonteæ, Lapardæ datæ, 180 seq. Theodosii patriarchæ de eo judicium, 164 Jam interficiendi querelæ, 224 Vox, Κύριε ἐλέησον, et ἵνα τί χάλαμον συντετριμμένον προσεπιλάβῃ, 225. Statua ejus, imagine Saturni, 215. Epicureus et Chrysippeus, lascivia et amoribus perditus, 206. Constitutio in naufragorum spoliatores, 209. Ejus jusjurandum Manueli Comneno datum, 149. Divinarum Litterarum peritus, et qui Pauli Epistolas subinde in ore haberet, *ibid.*; atque ex illis epistolas suas ornaret, 226. Præsagia imperium ei portendentia, 163 et interitum, 226, seq. Incestas fratris et sororis uterinæ nuptias a concilio desiderat probari, 168.

Anglorum in Terram Sanctam expeditio, 267. Ὁ τῶν πελεκυφόρων κατάρχων Βρεττανῶν οὓς νῦν φασιν Ἰγκλινους, *ibid.*

Anna Comnena, Cæsarissa, 4. Ejus eruditio et indignatio contra maritum, Nicephorum Bryennium, rapiendo imperio non satis promptum, 7, 8.

Antiocheni ludi Circenses in gratiam Manuelis Comneni, 71.

Anchilochi dictum. Ἐς ἕνταυρον πόρνης πολλάκις μεταβύσωσθαι τὰ χρόνῳ καὶ πόνῳ συλλεγέντα μακρῷ, 150.

Asanis dictum : famam ad rem ipsam et actiones cujusque velut ad Lydium lapidem exigendam, 299.

Astrologia a principibus fere omnibus suspicitur, 63 seq. Contemnitur ab Andronico Comneno, hydromantes præferente, 218. Manuel Comnenus τῶν ἀστρολεσχούντων dicta consulit, 61, et pro oraculis habet, 100, 110. Ab illis decipitur, 142. Astrologi de Alexio nato consulti, 110. Vix vident quæ ante pedes sunt, 36. Constantinus, astrologorum princeps, λεπτεπίλεκτον, scrupulum minutissimum, forte negligens, sibi non cavet, sed incautus interficitur, 247 seq.

B

Josephus Balsamon, 39.

Theodorus Balsamon, magnæ Antiochiæ episcopus, peritissimus juris, ὑπὲρ τοὺς τότε πάντας ὧν νομοτριβής, ab Isaacio Angelo spe patriarchatus CPpol. deluditur, 239 seq.

Basilacius vates, Pythonis spiritu futura præsagiens, ad quem, velut ad Amphiarai et Hammonis oraculum, populus confluebat, 287.

Nicephorus Basilaces Paulinas Epistolas CPoli interpretatus, 137.

Basilius Bulgaroctonus, 239.

Basilius Camaterus. *Vide* Camaterus.

Basilius Rentacenus, qui Isaacium Comnenum in eloquentia et re militari erudiit, 237, 238.

Basilius Τζιτζιλούχης, chartularius, 34, 67. Basilius Τζικούνδλα, 82. Basilius Τρίψυχος, 80. Basilius Chozas, 270. Batazes, 279, 286, 314.

Bellerophontis statua, Pegaso insidentis, 414.

Nicephorus Bryennius, Annæ Comnenæ maritus, eruditus et eloquens, 4, 7, 8. Orestiade, Macedoniæ civitate, oriundus, 5.

C

Nec Cæsari semper favit fortuna, 393.

Calchas vates, 304, ex Homero.

Basilius Camaterus, patriarcha CPol., 169, 172, 222, 259, 312. Ejus syngrapha, se omnia facturum probaturumque quæ Andronicus vellet, 169.

Gregorius Camaterus, e scriba logotheta, 7, 73, 74, 75.

Joannes Camaterus, dromi logotheta, 71, 74 seq. Caniclei præfectus, postea Bulgariæ patriarcha, 176. Patriarcha CPol., 332, 338, 381 seq., 407. Ejus κατηχητήριοι λόγοι, 332.

Canones prohibentes translationem episcoporum, 259; patriarcham vel alium clericum rebus sæcularibus se immiscere, 164, 316.

Κατηχητικὸν πυκτίον, in quo anathema adversus Deum Mahamedis, 138, 141. Illud ipsum respicitur quod Sylburgius in *Saracenicis* edidit.

Chasii ad nutum principum suorum quidlibet audentes et de rupe se præcipitantes, 253, 341.

Chaldaica fornax, naphtha incensa, 200.

Chalibures minus, Isaaco Angelo gratus, 282.

Christi ad Abgarum litteræ, 223. Ὁ ἐν τῇ χαλκῇ νεώς, 173. Monasterium Χριστῷ φιλανθρώπῳ, ab imp. Alexio Comneno conditum, 6. Sepulcrum, 26. Sepulcri lapis, 144. Imago, per quam locutus cum Mauricio imp. fertur, 213. Imagines Christi et sanctorum tapetibus intextæ, 13. Imago cum cruce in forum allata ad concionandam plebem, 153. Festum Ascensionis, 189. Imagines terræ allisæ, 193. Crucifixi imago Menembasiensis, 283.

Chrysanthus, episcopus Thessalonicensis, 318.

Chrysostomi loca de sacra Eucharistia, 333. Chrysostomo comparatus Theodosius patriarcha, 163.

Chumnus chartularius, 204. Theodorus Chumnus, 176, 270.

Ex Cimbrorum devictorum ossibus sepem fecisse Marium, fabula, 48.

Joannes Cinnamus, de dicto, *Pater major me est*, disserens, 213.

Conradi imp. oratio ad milites in expeditione Hierosol., 64 seq.

Constantini Magni corona, 221. Sepulcrum a furibus spoliatum, 308. Clavos Dominicæ crucis unum freno equi, alterum galeæ infixit, 284.

Constantinus Mesopotamitanus, in aula Isaaci et Alexii fratris princeps, 321. Idem e lectore diaconus, 316, et archiepiscopus Thessalonicensis, 317. Læva templum, dextra palatium tenens, id. dejectus, 318.

Constantinus Stethatus, astrologorum Isaacio Angelo probatissimus, 247, 248.

Constantinus Tornicius, præfectus urbis, 359.

Constantinopolitanæ plebis icon, 153.

Cosmæ Attici, patriarchæ CPol., vaticinium, 63. Ejus exsecrationi orbitatem suam Manuel Comnenus acceptam refert, 55. Crimini datum ei quod cum Nephone faceret, 54.

Crux pretiosissima ex lychnite gemma, 20. Crucis particulæ, 284. Cum crucibus, imaginibus et Evangeliis obviam euntes hosti, 367, 380. In summo periculo signo se crucis munit Isaacius Angelus imp., 289.

Cyrillus, ὁ μέγας ἐν θεολογίᾳ, 333. Ejus locus de Eucharistia, *ibid.*

D

David, ὁ φιλῳδός, 70.

Demetrii martyris e sepulcro unguentum ebulliens Thessalonicæ, 197. *Vide infra*, Theodorus. Fraus dæmoniacos se fingentium et de Demetrii ad Blachos migratione vaticinantium, 238.

Demetrius Poliorcetes, Lamiæ amore insaniens, 222.

Diogenes Romanus imperator, 20, 124.

Diomedis (S.) monasterium, 172.

Dositheus Venetus, Vitaliani filius, monachus Studita et patriarcha Hierosol., 239. Denique CPolitanus, 260. Utraque sede excidit. *Ibid.* Falsus vates, 259, 261.

E

Elias, vir eruditus, librum de tonitruum et terræ motuum significationibus consulens, 137.

Engastrimythi, 143, 217, 258.

Oraculum Delphicum, Epicydidi redditum, 124 seq.

Epimethei mos, ᾧ τὸ μέλειν οὐκ ἦν, τὸ δὲ μεταμέλειν, 105. Epimetheus Prometheo stultior, 251.

Ephori monasterium, 226.

Epistolæ sagittis alligatæ et cum illis transmissæ, 89, 188.

Erostratus, qui templum Dianæ Ephesiæ incendit, 375.

Eruditio principibus utilis, 4. Ejus ratio habita in creando imperatore, 7.

In Evangelia juratum, 31, 80, 333, 369. Evangeliorum codices gemmis ornati, 284.

Eudocia, Alexii Angeli Comneni filia, 343.

Euergetæ monasterium, 331.

Eumathius Philocales, præfectus urbis CPol., 307.

Euphrosyne, Alexii Angeli Comneni imp. uxor, vetitis deditа divinationibus, 333.

Eustathius, Dyrrhachii episcopus, 137.

Eustathii, Thessalonicensis archiepiscopi, libera adversus Manuelem Comnenum oratio, 140. Elogium, 197, 198.

Eustratius Macedo, 13 seq.

Euthymius, Novarum Patrarum episcopus, de dicto: *Pater major me est*, disserens, 212 seq.

Eutychii locus de Eucharistia, 333.

F

Fœdus cum Saracenis, propinato invicem ex incisa utriusque pectoris vena sanguine, 262.

Franci tantum metuunt ne cœlum ruat, 378. Franci, qui olim Flaminii, 335.

G

Georgius Dishypatus, lector in Magna Ecclesia CPoli, 201.

Georgii martyris festum, 323.

Gregorii Nyssenii verba de Eucharistia afferuntur, 333; ὡς οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν ἢ ἐκεῖνο τὸ σῶμα, etc., ex catech. orat. cap. 37, tom. II, p. 534, licet Nyssenus non nominetur.

Γυμνοὶ insulares, οἱ τὴν σύνεσιν ὑπέρου φιλώτεροι.

H

Hagiochristophorites, Stephanus, dictus Antichristophorites, 189. Ejus sententia in insidiatores Andronici, 215, 216.

Hammonis et Amphiarai oraculum, 287.

Hamaxobii Scythæ, 11.

Hannonis Carthaginiensis factus et aves emissæ, quæ illum deum esse canerent, 267.

Hierosolymorum rex, Amerigus, 104. Hierosolymitani fratres (φρέριοι), 187. Templarii.

Hippocrates, a Persarum rege invitatus, recusat mederi hostibus Græcorum, 372. Ejus dictum, *optimam corporis habitudinem esse periculosam*, 317.

Historiæ laus et utilitas. 2. Stylus simplex, perspicuus et amœnus eam decet, 3.
Homerus, 55, 102, 107, 175, 225, 232, 274, 304, 316, 322, 338, 414. In Odyssea, 51. Jupiter Homericus, 51. Irus alter Homericus, 165.

I

Iambi in Andronicum Comnenum, 227.
Ibancus, Ἰβάγχός, pro Joanne, Blanchorum lingua dicitur, 301.
Imaginum cultum æque rejiciunt Alemanni et Armenii, 237. SS. imagines securibus excisæ, 333. Ad terram allisæ, 193. Conculcatæ cum SS. reliquiis, in fœda loca abjectis, 368. Pro sellis et scabellis habitæ, 385. Imaginibus sacris exornati vici urbis, in ingressu imperatoris, 21. Imagines Christi et sanctorum ex musivo opere, 270.
Imperatoriæ litteræ ἐρυθροσήμαντοι, σφραγῖδί τε χρυσείᾳ καὶ σηριχῷ νήματι ἐμπεδὸν κόγχης ἀναδεδυμένῳ αἵματι, 34, 92, 115, 138, 280, 341, 387. Tempore impubertatis Alexii Comneni, Alexius Sebastocrator βατραχείῳ colore subscripsit verbum ἐτηρήθησαν, 150.
Irenæ (B.) templum a Marciano imp. conditum, 134.
Isaacii Angeli breve epistolium ad Μεγαλοπολίτας, sive CPolitanos, 221. Cum fratre Alexio Comneno, velut Castor et Pollux alternis oritur, 290. Vaticinium de Friderici imp. interitu, 262. Astrologiæ fautor, 342, 358. Δόγια καὶ ὀμφὰς συντιθείς, 337. Tanquam ex tripode, 239, d. in Græco. Præsagio de longitudine et felicitate imperii sui temere credit, 268, 277. Monetam adulterat, 284. Medicos quod nihil quam purgationes præscribere scirent, perstringit, 321.

J

Joannis Comneni somnium divinatorium de Alexio filio, 12. Triumphus de Persarmeniis, 13. Morituri oratio, 28. Elogium, 31. A bello cum Christianis gerendo abhorret, 26.
Joannes Ducas, 63.
Joannis Theologi ædes, cognomento Διδπτειον, 155.
Josuæ simulacrum, solem stare jubentis, 414.
Juratum per sepulcrum Christi, 106, 380. Per Evangelia, 31, 80, 335, 369. Per sacram Eucharistiam, 175. Per caput imperatoris, 87. Per senectutem suam jurat Andronicus, 215.

L

Latini crudeles in victos, 193 seq. *Infra*, Turcæ. Λατινικὴ κόρυζα, fastus Latinus, 26. Latinorum παρεκτροπὴ πίστεως, 348.
Leo Stypptota (ὁ Στυππῆς), patriarcha CPol., 36.
Leo Monasteriota, 239. Στόμα τῆς συγκλήτου dictus, 201.
Leontius, patriarcha Hierosol., 259.
Leontius monachus, patriarcha CPol., 239.
Lopadii episcopus, ab Andronico excæcatus, 186.
Lyrici versus, 343. Ab interprete additi ex Horatio.
Lysimachi (an Lysippi?) Hercules, 335.

M

Ἀπὸ τοῦ ἀνδρῶνος τοῦ καλουμένου Μάκρωνος, 154, 155. Wolf. *ex Macronis, ubi catechumeni instituuntur*, τὰ ἱερὰ κατηχουμένεια, 294.
Maga, in patriarchico considens solio et in templo cantans saltansque, 368.
Magicæ artes, 94. Magiæ insimulatus exuritur, 165.
Mahomedis doctrina damnata, anathema Deo Mahomedis non dicendum, 139, 141.
Mamalus scriba ab Andronico combustus, 200.
Manganiæ, Μαγγάνων domus, martyri sacra, 283.
Manuelis Comneni imperium prædictum, 39. Litteræ binæ ad clerum, 34. Ad Byzantinos, 124. Patientia in ferendis dicteriis, 121. Somnio monitus, 123 seq. Decretum de sententia, an Christus sit simul offerens et qui offertur, 137. Adversus astrologos, 143. De dicto: *Pater major est me*, 138. De Deo Mahomedis non exsecrando, 139 seq. In agone habitum monachi induit, 143. *Vide et infra in* Nicephorus Phocas.
S. Mariæ, Θεομήτορος, imago a CPolitanis imperatoribus in bello, 11, 103, 364, et triumpho, 13. circumducta ædes Tamisthi, 106. Imago Mariæ Hodegetriæ, 243. Templum παντανάσσης Θεομήτορος, 281. Mariæ imagines singulari devotione coluit Isaacus Angelus, 284 seq., 289.
Marsyas ab Apolline excoriatus, 115.
Martinus cardinalis, 401.
Martyres suos Christus miraculis remunerator, 197. Quadraginta martyrum templum, 213, 226, 284.
Mauropuli somnium, 124.
Menandri versus in Byzantinorum ebrio Italem, 231.
Michaelis archangeli templum in porta, 283. Aliud Colossis, 115, 140, 270. Statua CPoli ante templum, 154, 155.
Michael Italicus, archiepiscopus Philippopolitanus, 42.
Michael Ægineta, patriarcha CPol., 36, 161. Ejus prædictio et elogium, 35. Patriarchatu ultro cessit et in Oxiam insulam rediit, *ibid.*
Michael, Nicetæ Choniatæ frater, archiep. Athenlensis, 390, 391.
Michael Sycidites, astrologus et magus, 96. Monachus factus σύγγραμμα περὶ τῶν θείων μυστηρίων composuit, 97.
Michael, rhetor Thessalonicensis, 137.
Minervæ imago, ut occidentalium fautricis, a plebe comminuta, 439.
Moguntinus episcopus, cancellarius regis Germanorum, 130, 244.
Monachi, barba et titulo tenus, 133, 324. In monachos assentatores invectiva, 337. Monachi γυμνόποδες, χαμαῦναι, Stelitæ, 240. Eorum πέλαν ἄμφιον, 94. Τὸ κατὰ Χριστὸν τριβώνιον, 273.
Monii martyris templum, 379.
Morotheodorus, 235.
Moses ταυρόκρανον, sive *caput bubulum*, per ebrietatem conflatum, comminuens, 226.
Musurium, Σουλτανικὸν γράμμα, *Sultani litteræ*, quarum auctoritate milites conscribere licebat, 269.

N

Nephon monachus, 54.
Nematareæ monasterium muliebre, τῆς Νηματαρίας, 315.
Nicephorus *Vide supra*, Basilaces *et* Bryennius.
Nicephorus Χαλούφης, 51. Nicephorus spado, 204.
Nicephori Phocæ sanctio de monachorum agris non multiplicandis, a Manuele Comneno renovata, 133. Patina porphyretica, 75. Eum Joannes Zimisces, sporta attractus, noctu oppressit, 85.
Nicetas, Chonarum episcopus, divinandi facultate præditus, 141. A quo Nicetas scriptor historiarum ex sacro baptismate susceptus est, 142. Ejus de Alexio Comneno præsagium, *ibid.*
Nicetas Acominatus Choniates de se ipso, 272, 273. Quomodo, capta urbe CPoli a Latinis, fuga sibi consuluerit, 378 seq., et Selybriæ cum familia substiterit, 381. 382. Senator CPolitanus, cum urbs caperetur, 414. Patriam suam Χώνας memorat, 256, 270, 410. Πόλιν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην, πάλαι τὰς Παλασσὰς (leg. Κολοσσάς), 115. Isaacii Angeli ὑπογραμματεύς, 234. Philippopolitanæ regionis ἀρχὴ et ἀπογραφὴ ipsi commissa, 237. Ab Alexio Murzuflo sine causa ab officio logothetæ secretorum remotus, 363 seq. Amicis suis magis amicam habere se ait veritatem, 237, et popularibus suis 362. Horret scribere bella, quibus non vincunt Græci, 628. Ad Alpheum fluvium apostrophe, 393. Negat se velle vituperationem pro historia scribere, 311. Ejus præsagium, 378. De Manuele Comneno, 141. Expostulatio, quod bonis viris mala per malos fiant, 74. Quod Turcæ Christianorum occupent regiones, 76. Quod imperium traditum indignis, 322 seq. Quod CPolis a Latinis tot mala pertulit, 369. Threnus in captam urbem, 370 seq. Cognatum suum, Levitam, sive diaconum, Choniatem, memorat, 128. De fratre Michaele Choniata, Athenarum archiepiscopo, 390 seq. Ἥκων διὰ πάσης σοφίας, καὶ παντοίαν μάθησιν λογικὴν ἐκτών, 391.
Nicetas Muntanus, patriarcha CPol., 239.
Nicolaus, archiepiscopus Corinthius, 410. Alius, episcopus Nicænus, 184.

O

Oracula de fatis et successione imperatorum, 27, 28, 110, 143, 149, 218, 226, 227, 229, 272, 277, 279. Libelli, qui ea continerent, exusti, 200. Oracula vana, 199. Ambigua ad vitandum mendacii probrum, 218. Oraculum in perjuros, Epicydidi redditum, 125.
Ὀρφαϊκὰ κρούματα, 194.
Osiris et Typhon fratres, Ægypto nocti, 294.

P

Παντεπόπτου monasterium, 157.
Panteugenus. *Infra in* Soterichus Alius, 289.
Παντοκράτορος μονή, prope quam sepultus Manuel Comnenus, 143, 165.
Papa pro quolibet sacerdote, 232. Papa (de episcopo Rom.), 130, 140, 306, 348.
Monasterium in Papycio monte, 343.
A Patriarcha petenda venia perjurii et perduellionis pro dissolvendo anathemate, 248.
Πατζινάκων τελετή, festum in memoriam victorum a J. Comneno Scytharum, 11.
Paulus apostolus, πνευματοφόρτωρ Ταρσεύς. Imago ejus, exitio Andronici imp. pendente, lacrymavit, 227.
Periblepti monasterium, 219.

Alexium patruum educit, 733; impius, ib., patri præfertur, 736; avarus et sacrilegus, 740; Latinas cohortes in palatium traducere cupit, 744; a Murzuflo in carcerem conjectus, 746; necatur, ib.
Andronicus ignavus, 254; ejus clades et ad Andronicum Comn. fuga, 319; filii strenui, ib; fugit Andronicum, 343.
Anna Alexii III filius, Isacii Comn. vidua, 660; Theodoro Lascari nubit, 673.
Constantinus Philadelph., Theodoræ Comn. maritus, dux creatus, 126; a Siculis capitur, 127; filii ejus, 243; ab Andronico Comn. in custodiam datur, 336; soror ejus Joannis Cantacuzeni uxor, ib.
Constantinus repressis Blachis, 570, imperium affectat, ib.; excæcatur, 571.
Eudocia Alexii III filia a Stephano Triballorum principe repudiata, 703; cum Murzuflo fugit, 755; Scuro nupta, 803.
Joannes sebastocrator contra Blachos missus Isaacio imp. suspectus fit, 489; ei se purgat, 502.
Irene Isaaci imp. filia ab Alemannis capta Philippo Alemanno despondetur, 638.
Irene Alexii III filia, Andronici Contostephani vidua, 660; Alexio Palæologo nubit, 675; cum patre fugit, 725.
Isaacius Andronici Comn. carnifex, 296; Andronici Ang. filius, 319; a Nicæensibus receptus, 349; segnis in urbe eorum defendenda, 368; ab Andronico imp. in gratiam receptus, 371; Stephanum Hagiochristophoritam occidit, 443; in magnum templum confugit, 446; a multitudine Cpolitana imperator salutatur, 450, 453; e magno palatio in Blachernium transit, 453, 464; benignus, 465; bellum contra Siculos alacrius gerit, ib.; finit, 468, 474; Balduinum et Rizardum Siculos in judicium adductos in carcerem conjicit, 476; se neminem occisurum esse edicit, 479; Turcas muneribus tributisque annuis placat, 481; uxore mortua Belæ Hungari filiam ambit, 481; frustra contra Cyprum ducit, 483; Blachos seditiosos devincit, 487; ab Alexio Brana infestatur, 492; milites cohortatus, 500; Branam vincit, 502; Branæ capiti et uxori insultat, 507; seditiosis ignoscit, 508; ut sacrificulus deridetur, 509; suburbana vastari jubet, 510; in Blachos expeditionem facit, 515; rursus contra eos egressus, 521; Lobizum castellum obsidet, ib.; Mangaphan seditiosum frustra oppugnat, 522; a Caichosroe sibi proditum in carcerem conjicit, 524; Fridericum Alemannum in Palæstinam proficiscentem sibique suspectum infestat, 525, 526; Dositheum ad patriarchæ dignitatem dolo evehere studet, 531, ejus in Alemannos inconstantia et insolentia, 536: fœdere cum iis renovato, 538; dona dat et accipit 539; Turcas identidem devincit, 540; liberi ejus tres 548; diuturnum imperium sperat, 549; seditionibus multis conflictatur, 555; crudelis et iracundus, 556, 560; denuo contra Blachos profectus in capitis periculum venit, 562; falsam victoriam jactat, 561; spes vanas alit, 563; Blachos ulciscitur, 569; Constantium Angelum adversus Blachos missum, 570, seditiosum excæcat, ib.; committit se Theodoro Castamonitæ, 574; pueris, 576; luxuriosus, 579; omnia miscet, 580; sacrilegus, 582; avarus, 584; beneficus ib.; contra Blachos ducit, 589; frustra monetur de fratris insidiis, ib.; Basilacium vatem visit, 590; regno ab Alexio fratre ejectus, 592, cæcatur inque monasterium conjicitur, 595; tempus imperii, 596; ejus figura, ib.; ab Alexio III minus custoditus de imperio recuperando deliberat, 710; iterum imperator salutatur, 727; Alexio filio et Latinis Alexii III fugam nuntiat, ib.; pactionem a filio cum Latinis initam probat, 728; erga Latinos liberalior, 729; filio postponitur a Cpolitanis, 736; ejus ineptiæ, 737; e palatio ejicitur, 745.
Isaacius Mariæ Pannoniæ conjux, 792.
Michael Turcas debellat, 163.
Theodora Conradi Cæsaris uxor, 477.
Theodorus a Prusæensibus receptus, 349; Prusa expugnata ab Andronico Comn. excæcatur, 374.
Anna Francs Alexii imp. sponsa ab Andronico imp. ducitur, 373; cum eo profugit, 452.
Annorum inde a mundo condito summa, 349, 392, 444, 719, 750, 745, 752, 839.
Antiochia obitur a Joanne, 36, 41, et Manuele imp. 141; suburbana a Joanne imp. vastata, 41; ludi circenses in Manuelis honorem instituuntur ab incolis, 141.
Antiochia Phrygiæ, 251, magno periculo liberatur, 635.
Aphamea Propontidis, 668.
Aphamianum palatium, 644.
Ἀποβάθρα βασιλέως murus, 721.
Apollonii Tyanei prætigiæ, 861.
Aprum oppidum, 820; ejus excidium, 831.
Aqua a Persis infecta, 231.
Aqua marina, remus et arena a sultano petita, 231.
Aquæductus ab Andronico instauratur, 428.
Aquilæ simulacrum, 861.
Arabes, 214.
Arabici equi, 240.
Arcadiopolis, 588; a Scythis expugnata, 833.
Archilochi dictum, 300.
Archizupanus Bachinus, 122.
Argo navis, 131.
Argos occupatum a Scuro, 800; a Latinis, 806.
Armala oppidum, 349.
Armenii debellati a Joanne imp., 29; a Barbaris vexati, 45; cum Alemannis in religione consentiunt, 627.
Arsacidæ, 46.
Arsanes amera, 581, 657.
Artinia olim Ætolia, 98.
Asan Blachus Mysos ad defectionem concitat, 482, 483; devictus, 487; ingeniosus et solers, 520; ejus uxor et frater Joannes in Romanorum potestate, 521; ejus de fama et Alexio imp. judicium, 613; prædicto sibi a sacerdote interitu, 617, occiditur, 618.
Asiani Alemannos turpissime fraudant, 88; bellis intestinis laborant, 340.
Asini simulacrum, 860.
Alexius Aspietes a Blachis capitur, 613; ejus supplicium, 829.
Constantinus Aspietes a Blachis fugatus cæcatur ab Isaacio imp., 560.
Michael Aspietes, 251; cæditur, 254.
Assyrii equites, 214.
Astacenus sinus, 474, 702.
Asteris insula, 114.
Astrologia derisa, 69, 126; neglecta a Contostephano, 199; a Manuele imp. probatur, 126; repudiatur, 287.
Atapacus Persarum dux Phrygia vastata, 250; occiditur, 252.
Athenæ a Scuro frustra infestantur, 800.
Athyra, 711; a Scythis exscinditur, 832.
Attali urbs, 30; a sultano oppugnatur, 340; Aldebrandinum tyrannum habet, 842; frustra a Caichosroe oppugnatur, 843.
Augurium equi, 69; corvorum et cornicum, 840.
Augusteo, 307.
Augustus Cæsar, 860.
Aulici rempublicam negligunt 292, parum fideles, 320; ad calumniandum proclives, 296.
Aulo mons, 118.
Aulonia, v. Bare.
Aulonia Hellesponti, 711.
Aurigarum statuæ, 865.
Auripes Alemanna virago, 80.
Axius flumen, 666.
Alexius Axuchus, v. Alexius.
Joannes Axuchus Persa Joanni imp. charus et magnus aemesticus, 14; cum Annæ Cæsarissæ reconciliat, 16; imperatori consulit, 35; proceres in Manuelis verba jurare jubet, 62; Cpolim missus ejus imperium firmat 63, peditum dux, 103; summum exercitus imperium accipit, 109.

B

Basl, 334.
Babas mons, 625.
Baca expugnatur a Romanis, 29.
Bacchi columnæ, 412.
Bachini Archizupani cum Manuele imp. certamen singulare, 122.
Baetunium, 679.
Baimundus in Palæstinam proficiscitur, 14.
Balduinus Palæstinæ rex, 184.
Balduinus Xenæ imp. frater, 221; occiditur, 234.
Balduinus Siculos comtus a Romanis captus, 470; Isaacium imp. blanditiis placare studet, 476.
Balduinus Flandriæ comes cum Dandulo contra Byzantinos ducit, 714; cum Murzuflo pugna, 750; Danduli opera imperator creatur, 789; pius et mitis, 790; provincias peragrat, 791; oppidis præsidia imponit, ib.; Thessalonica potitur, 793; Byzantium reversus, ib., cum Bonifacio marchione in gratiam redit, 794; ad Thraciæ urbes recuperandas ducit, 811; Adrianopolim obsidet, ib.; a Scythis captus in carcerem conjicitur, 814; ejus miserabilis interitus, 847.
Josephus Balsamenus Joannis Hagiotheodoritæ affinis cum Michaele Palæologo dissidens, 77.
Balthasar, 770.
Barbari apud Manuelem gratiosi, 266; bipenniferi, 447, 721; crudeles in hostes, 681.
Bare s. Aulonia oppidum munitur, 121.
Barna a Blachis expugnatur, 568.

Nicephorus Basilaces, 275.
Basilacius vates, 590.
Basilisci simulacrum, 866.
Basilius Batazes Mangaphæ asseclas persequitur, 522; Occidentis magnus domesticus, 571; Constantinum Angelum levirum castigat, ib.; a Blachis vincitur, 587.
Basilius Bulgaroctonus, 488.
Basilii Rentaceni supplicium, 484.
Basilius Tzintziluces Cpolim a Manuele Comn. missus, 65.
Bastralita Batazem interficit, 642.
Andronici Batazis cædes, 236.
Basilius Batazes. v. Basilius B.
Joannes Batazes Comnenus, v. Comnenus Joan. Bat.
Batazes juvenis Alexii III jussu cæditur, 642.
Bathos, 658.
Bathys oppidum, 89.
Batracho castrum, 679.
Belas Hunnus, 167; Hungariæ rex, 547, 559; Isaacii imp. socer, 569.
Belli judices, 544; ne obsides fiant sese abdunt, 538.
Bellerophon, 849, 858.
Belligradum oppidum, 153, 166, 547.
Bempezum Mesopotamiæ oppidum, 37.
Beræ monasterium, 563.
Berrhœa nunc Chalepum, 37; a Joanne Blacho occupata, 819.
Berroe Thraciæ oppidum, 20, 518.
Berytus ab Alemannis capitur, 546.
Bidyna, 588.
Bithynia Persis erepta, 14; Triballi eo deducti, 23; seditiosa, 549.
Bizya, 664; a Latinis recuperata, 810; a Scythis expugnari nequit, 834.
Blachernæ locus, 428.
Blachernium palatium, 351; littus, 415.
Blachi olim Mysi Hæmi montis accolæ, 482; a Romanis deficiunt, ib., 485; devincuntur, 487; cum Scythis conjuncti iterum ab Isaacio imp. debellantur, 515; qua ratione rugnent, 519; cum Comanis Romanas provincias vastant, 561; Isaacium imp. in capitis periculum adducunt, 562; urbes munitas invadunt, 568; Isaacio imp. pœnas dant, 569; Constantini Angeli interitu elati Romanos rursus invadunt, 572; vincunt, 587; pacis conditiones a Romanis oblatas aspernantur, 612; Romanos superant, ib., 616; ducibus privantur, 618, 621; Thraciæ urbes populantur, 643; cum Comanis impressionem in Thraciam faciunt, 691; urbes contra Latinos concitant, 809; Latinos in insidias pellectos fundunt, 812; Philippopolim vastant, 829; Thraciæ urbes expugnant, 830, 831.
Blachia magna olim Thessalia montana, 841.
Bladisthlabus lazæ Hungarorum regis frater, 165.
Bonifacius Montisferrati marchio, 497; cum Dandulo contra Byzantinos se conjungit, 714; magna sibi pecunia promissa Alexium IV adjuvat, 735; a Dandulo imperio removetur, 789; Mariam Pannoniam uxorem habet, 792; a Balduino deficit, ib.; conjugis filium Manuelem imperatorem designat, 793; Balduino reconciliatus, 794; Græciam occupatam ducit, ib.; Larissa potitur, 799; Scurum fugat, ib., Bœotiam expugnat, 805; Athenas, ib.; Eubœam ib.; Peloponnesum, 806; obsidet Acrocorinthum, 807; Thessalonicensium defectionem ulciscitur, 813; a Scythis devincitur, 819; oram Græcam tenet, 841.
Bores, 852.
Bosporus, 491.
Alexius Branas legionum dux, 559; Lopadianos devincit, 563; Siculos, 568; regnum affectat 490, 491; Adrianopolitanus, 492; Cpolim oppugnat, 492; devictus cæditur a Conrado Cæsare, 502; ejus uxor modestiæ insignis, 507.
Demetrius Branas navarchus, 71.
Joannes Branas a Siculis capitur, 411.
Michael Branas Gabræ laisas laudes everit, 173.
Theodorus Branas Alexii Branæ filius ab Alemannis superatur, 535; Alexium Angelum imperatorem salutat, 593; dux adversus Persas mittitur, 625; Thraciæ præfectus, 664; a Scythis fugatur, 851.
Brautzoba, 166, 547; ab Hunnis excisa, 24.
Britanni nunc Inglini, 516; rege duce in Palæstinam proficiscuntur, ib.; Cypro potiuntur, 547.
Brundusium oppidum, 97.
Alexius Bryennius, v. Comnenus Alexius Bryennii filius.
Nicephorus Bryennius Annæ Comn. Cæsaris æ maritus, 8; Orestiade oriundus, 9; ejus contra Joannem imp. motus, 15; veneno interficitur ab Andronico Comn., 537.
Bucanum Cpoleos, 733.
Bucoleontis portus, 289.
Bulgariæ et Mysiæ dominatus olim conjunctus, 489.
Bulgarorum episcopus, 559.
Byzantium, v. Constantinopolis.

C

Cæneus e muliere vir, 569.
Cæsarea a Masuto occupata, 43; Dadani filio ab eo datur, 152; a Clizasthlane expugnata, 159; Coppatino filio assignatur, 689.
Caichosroes Iconii sultanus Mangaphamad se profugum prodit, 523; fratribus propteres invisus, 524; a liberis regno pulsus, 540; ejus filii a Friderico Alemannorum rege vincuntur, 540; fœdus cum Romanis initum violat, 633; Mæandrias urbes vastat, 634; mire erga captivos benignus, 635; Clizasthlanis e Christiana filius, 689; a Rucratino fratre regno exutus, 690; confugit ad Lebunem, ib.; ad Romanos, 691; imperio recuperato Maurozomem adjuvat, 827; Attaliam frustra oppugnat, 843.
Calabria, 123.
Calamanus male contra Scythas res gerit, 125.
Constantinus Calamanus Augustus Philippæ conjugio excidit, 183; ab Armeniis capitur, ib.
Calcei purpurei insignia imperatoris, 8; virides protovestiarii, 672.
Calchas vates, 622.
Calibures scurra, 580.
Caliza, 692.
Calliopolis, 539.
Calomodius negotiator ditissimus procerum insidias effugit, 692.
Calonymus insula, 475.
Calumniatores aulici, 296.
Calydonii apri statua, 687; in palatium transfertur, 738.
Basilius Camaterus patriarcha creatus, 339; excæcatur, 346; patriarchatu pellitur, 350.
Gregorius Camaterus secretorum logotheta, 13.
Joannes Camaterus dromi logotheta, 141; Sippiolam insidiatur, 145; ejus mores, 148; caniclii præfectus, 335; patriarcha fit, 681; Calomodium liberare cogitur, 693; Cpolim relinquit, 784; Didymotichi obit, 857.
Cambyses, 405.
Manuel Camyzes protostrator Isaacio imp. magnam pecuniam mutuo dat, 502; Fridericum Alemannum cum exercitu insectari jussus, 526, ab eo vincitur, 533; Ibancum seditiosum persequitur, 678; ab eo capitur, 679; ejus opes ab Alexio III diripiuntur, 681; a Chryso tandem redemptus, 707; deficit ab Alexio III, et seditiones excitat, ib.; fugatur, 709.
Canabus Nicolaus imperator creatus, 744; a Murzufio in custodiam datur, 746.
Canes Laconici sagaces, 359.
Canes Siculis infesti Romanorum cadaveribus parcunt, 471.
Caniclei munus, 78; præfectus, 335.
Andronicus Cantacuzenus Fridericum Alemannum Isaacio imp. suspectum facit, 526.
Joannes Cantacuzenus mutilatus in prælio cum Servilio, 121; Mariam Comn. Andronici sebastocratoris filiam uxorem habet, 136; Andronico Comn. propter incestum insidiatur, 136; a Turcis occiditur, 240.
Joannes Cantacuzenus ab Andronico Comn. interfectus 333; uxor ejus Constantini Angeli soror, 336.
Joannes Cantacuzenus Cæsar Isaacii Angeli imp. sororem in matrimonio habet, 489; ab Andronico imp. excæcatur, ib.; a Blachis devincitur, ib.
Manuel Cantacuzenus adversus Pseudalexium Cilicem mittitur, 610.
Michael Cantacuzenus Alexium Angelum imperatorem salutat, 593.
Theodorus Cantacuzenus a Nicæensibus receptus, 349; urbem strenue defendit, 364, 367; occiditur, 368.
Theodorus Capellanus sive Castellanus Siculus ad Romanos deficit, 117.
Capharda expugnata a Joanne imp., 38.
Capito puer, 294.
Cappadocia, 152; a Tanismanio Persarmenio occupata, 27; frigida, 46.
Carea magni palatii porta, 432.
Caria a sultano Iconiensi vastatur, 631.
Castamon Persarmeniorum urbs a Joanne imp. expugnatur, 25; a Tanismanio Persarmenio recuperata, 27; a Joanne imp. iterum capitur, 28.
Theodori Castamonitæ potentia, 574; interitus, 575.
Castra Nova in Asia condita a Manuele, 191.
Catabate locus Cpoleos, 333.
Andronicus Catacalo dux adversus Persas missus, 625.
Catascepe locus, 270.

Catena ad classem hostilem Cpoli arcendam extensa, 718.
Catides explorator garrulitatis dat pœnas, 254.
Cattari, 206.
Theodorus Cazanes contra Persas ablegatus, 625.
Celænæ oppidum, 231.
Celbianus tractus, 481.
Centenarium turris, 451.
Cephalas Lapardam prodit, 361.
Cephalenia insula, 114.
Cerasus, 699.
Chalce, 333; carcer, 582; castellum, 696.
Chalcedon, 320.
Chaldaica fornax, 401.
Chalepum, olim Berrhœa, Mesopotamiæ urbs a Joanne imp. frustra oppugnatur, 37.
Nicephorus Chaluphes Acrocorinthi præfectus, 101.
Leo Chamaretus Laconum tyrannus, 811.
Chœraceni Turcæ, 255.
Charax ubi sit, 255; castellum, 310.
Charbatia, 206.
Chasiorum erga magistratus observantia, 517.
Chasius capitur, 700.
Chele oppidum, 401; capitur ibi Andronicus imp., 453.
Chius insula, 224.
Chliara urbs, 194.
Chœrobachorum planities, 85.
Chonæ olim Palassæ (Κολασσαί), 230; Maurozomi subjectæ, 842.
Choniates levita Nicetæ Choniatæ cognatus fortitudine insignis, 257.
Basilius Chozas seditiosus captus excæcatur, 553.
Chramus Hungariæ locus, 167.
Christi loculus a barbaris sæpe occupatus, 56; ad Abgarum litteræ, 455.
Chrysanthus Thessalonicæ præfectus, 652.
Chrysioplysia, 453.
Chrysopolis, 695.
Chrysopolus nauta Andronicum Comn. in fuga adjuvat, 169.
Χρυσόπους Alemanna virago, 80.
Joannes Chrysostomus, 328; ejus de Eucharistia sententia, 682.
Chrysus Blachus a Romanis deficit, 645; Strummizam et Prosacum occupat, 665; ab Alexio III frustra obsessus, 668; pactionem cum eo init, 672; Camyze redempto, 707; seditiones excitat ib.; cum Alexio III in gratiam redit ejusque neptem ducit, 709.
Theodorus Chumnus chartularius, 333; dux adversus Siculos creatus, 412; alterum Pseudalexium captum occidit, 533.
Ciaba, 692.
Cilices, 68; piratæ, 141; ambiguæ fidei, 609.
Ciliciæ montes, 53.
Cimbri a Romanis devicti eorumque ossibus Massiliensium vineæ cinctæ, 95.
Joannes Cinamus, 430.
Cingularium, 511.
Cionium, 319; littus, 475.
Claudiopolis a Manuele contra Persas defenditur, 257.
Cleri auctoritas in comitiis imperatoriis, 66.
Clisura Zybritze (κλεισοῦραι τοῦ Τζυβρίτζη) angustiæ, 232.
Clizasthlanes Masuti filius Iconii sultanus, 152; a propinquis infestatur, 153; a Manuele imp. differtur, 154; muneribus oneratur, 157; Dadunem et Iagupasanem affines profligat, 159; corpore æger, animo ferox, 160; inconsians et perfidus, 161; prudens, 227; Manuelem imp. insigni clade afficit, 231; pacem ei ultro offert, 245; pace a Romanis violata Atapacum contra eos mittit, 250; annos 70 natus Romanorum fines infestat, 480; filiis regnum distribuit, 689.
Clypeus pro navi, 253.
Cœla loca, 209.
Cœlesyria ab Joanne imp. perlustrata, 36.
Κολασσαί (Palassæ) nunc Chonæ, 230.
Colonia nunc Taxara 72, 511, 689.
Comani cum Blachis conjuncti provincias Romanas vastant, 561, 691; Ruricam adjuvant, 692.
Cometes, 526.
Comnena gens causa interitus reipublicæ, 701.

—

Comneni: Alexius I primus e gente Comnena, imperator, 7; ejus liberi, 8; Irenen uxorem de Annæ filiæ studio objurgat, 9; imperium male quæsivit, ib.; ejus ingenium, obitus et funus ib., 12.
Alexius Joannis imp. filius, 23; obit, 31.
Alexius Brienni et Annæ Comn. Cæsarissæ filius magnus dux adversus Siculos profectus, 124; ab iis capitur, 125.
Alexius II Porphyrogenitus Manuelis imp. filius, 220; imperator designatur, ib.; admodum adolescens patri succedit, 291; magnum palatium relinquit, 331; venando deditus, 333; coronatur, 343; Andronici Comn. jussu suffocatur, 334; anno ætatis 13, imperii 3, 336.
Alexius protosebastus Manuelis imp. patruelis viduam ejus amat, 295; superbus, 299; Mariam Cæsarissam oppugnat, 306; in gratiam cum ea redit, 312; ejus mores, 317; ab Andronico Comn. infestatur, 316; comprehensus a prætorianis germanis, 323; Andronici jussu excæcatur, 324; rei militaris peritus, 325.
Alexius Manuelis imp. et Theodoræ Comn filius Irenen sororem ducit, 337; ab Andronico excæcatur, 401; in monasterium conjicitur, 556.
Alexius Joannis Comn. Batazis filius, 341; patria profugus capitur et Andronici jussu excæcatur, 342; navarchus creatur, 483; captus, ib.; ad Siciliæ regem mittitur, 484.
Alexius Manuelis imp. e fratre nepos Guilielmum Siculorum regem contra Andronicum concitat, 384; cum Siculis contra Romanos proficiscitur, 414; a Romanis captus excæcatur, 472.
Alexius Manuelis filius Andronici imp. nepos Œnæum, Sinopen et Trapezuntem tenet, 842.
Alexius III Angelus Isacii imp. frater Andronici Angeli filius, 319; dux adversus Pseudalexium, 332; fratri insidiatur, 589; imperator salutatur, 593, 598; ejus profusiones, 599; conjux Euphrosyna, 600; infelicis imperii omina, 603; Comnenus quam Angelus appellari mavult, 605; ignaviæ se dat, ib.; contra Pseudalexium Cilicem frustra bellat, 608; Blachis pacis conditiones offert, 612; Isaacium Comn. generum adversus eos mittit, 613; Ibancum profugum suscipit, 623; male contra Persas rebus gestis, 624; pacem turpissimam cum iis init, 626; Alemannis instantibus, 627; eorum legatos ostentatione fallere studet, 629; sexdecim auri talenta pendere Alemannis coactus, 431; imperatorum monumenta spoliat, 632; Amerigi Alemannorum regis morte a tributo pendendo liberatur, 633; Caphurem piratam decipit, 637; dignitates venales habet, 638; uxoris fide conjugii sibi in suspicionem adducta, 641; Batazem juvenem occidit, 642; frustra contra Blachos ducit, 643; conjugem in monasterium abstrudit, 646; revocat, 647; facilis, ib., 651; Constantinum Mesopotamitanum evehit, 648; contra Blachos expeditionem facit, 650; Constantinum a summo dignitatis gradu dejici patitur, 651; Iconienses mercatores bonis privat, 653; Andronicum Ducam contra Persas mittit, 657; ægrotus, 658; frustra ducit contra Scythas, 662; contra Chrysum Blachum, 665; filiabus iterum nuptis, 673; ludos ludicros instituit, 674; contra Ibancum seditiosum copias mittit, 675; Camyzis opes diripit, 681; Ibancum malo dolo captum in vincula conjicit, 686; Caichosroem profugum recipit, 691; Cpolitanos seditiosos placat, 695, 697; naves spoliat, 699; perfidus in Ducatinum, 700; contra Michaelem Comn. seditiosum ducit, 701; e naufragii periculo evadit, ib.; Camyzem et Spyridonacem seditiosos coercet, 707, 708; cum Joanne Zagoræ principe pacem componit, 709; Isaacii fratris custodiam negligit, 710; Venetorum classem contemnit, 716; eos frustra aggressus, 722; fugæ se mandat, 725; annos 8 imperavit, 724; ejus ingenium et mores, ib.; imperium recuperare conatur, 733; Eudociam filiam Scuro in matrimonium dat, 803; Alexium Ducam Murzuflum excæcat, 840; Halmyri degit, 808; a Bonifacio marchione ad Alemannorum regem mittitur, 819.
Andronicus Joannis imp. filius sebastocrator, 23; obit, 31; Alexii fratris funus Cpolim advehit, 66; ejus liberi, 133.
Andronicus Manuelis imp. patruelis captus a Persis, 68; Isaacii sebastocratoris filius, 133; a Manuele in custodiam datus, 133; e carcere aufugit, 135; cum Eudocia Andronici patrui filia rem habet, 136; denuo in carcerem conjectus, ib.; custodes depicit, 139; rursus captus, 140; dolo elabitur, 168; a Manuele in gratiam recipitur, 172; Ciliciæ præfectus crebro superatur ab Armeniis, 180; ob incestum Manueli invisus fugæ se mandat, 181; Manueli supplex, 294; Œnæi habitare jussus, 296; imperium affectat, ib., 316; Cpolim proficiscitur, 320; classe Romana potitur, 322; Alexium Comn. protosebastum excæcat, 324; coram Theodosio patriarcha demissus, 328; eum insectatur dicteriis, 329; Cpolim ingressus in Manuelis imp. tumulo lacrymat, 332; injustus, 334; veneficus, 336; nuptias incestas perficit, 337; Basilium Camaterum patriarcham creat, 339; sævit in proceres, 343, 345; Xenam imperatricem suffocari jubet, 348, imperator declaratur, 349; coronatur, 352; Alexium II imp. e medio tollit, 353; Annam Francam Alexii II imp. sponsam ducit, 357; jurejurando Manueli imp. dato solvitur, ib.; Andronicum Lapardam excæcat, 361; Nicæam obsessam, 363; in dedi-

tionem accipit, 369; sævit in civium primores, 370; Prusa vi capta, 371; crudelissime in cives agit, 373, 419; Lopadium expugnat, 374; Isaacium liberat, 376; interimit Macroducam et Ducam, 379; Sebastianos fratres, 384; Alexium Comn. generum excæcat, 401; in domesticos ejus sævit, 405; Tripsychum excæcat, 407; Siculorum impressionem negligit, 414; luxuriosus, 416; plebem a magistratuum vexationibus defendit, 421, 429; rem navalem tuetur, 423; aquæductum renovat, 428; viros doctos colit, 431; ejus studia, 433; captivos omnes e medio tollere statuit, 434; magis operam dat, 441; seditione ab Isaacio Angelo mota regno pellitur, 448; profugus, 452; capitur, 453; contumeliose tractatur, 455; obit, 458; duos annos regnavit, ib.; ejus forma et valetudo, ib.; ejus erga D. Paulum reverentia, 461; de ejus exitu versus, 462.

Andronicus Alexii Comn. filius Bryennii nepos excæcatur, 536; item ejus filius, 560.

Anna Cæsarissa Alexii I filia primogenita Bryennii uxor, 8; conjurat contra Joannem imp., 14, 16: erudita, 15; veneno ab Andronico Comn. tollitur, 536.

David prælectus Thessalonicæ ignavus, 586.

David Manuelis filius Andronici imp. nepos, 842; de imperio Asiæ contendit, 827; Heracleam et Paphlagoniam tenet, 842; Latinorum auxiliis adjutus Lascari resistit, 844.

Eudocia Andronici sebastocratoris filia, 135; ejus incestus, 136; captivitas, 140; Michaeli Gabræ nubit, 173.

Joannes Alexii I filius natu maximus, 8; a patre imperio destinatur, ib.; quomodo rerum potitus sit, 10; magnum palatium occupat, 11; initia regni, et amici, 12; clemens erga cognatos seditiosos, 14; ejus adversus Persas expeditiones, 17; Scythas arte profligat, 19; Patzinacarum solemnia instituit, 23; Sanctos veneratur, 22, 26; Triballos devictos in Nicomediensem provinciam traducit, 23; dignitates quas tribuerit quatuor filiis, ib.; ejus de Alexio filio somnium, ib.; Hunnos debellat, 24; Italiæ oras maritimas occupat, 25; contra Orientis gentes ducit, ib.; e Persarmeniis triumphum agit, ib; Gangram urbem expugnatam, 28; amittit, 29; Lebunem Armeniorum regem bello persecutus, ib.; Bacam et Anabarzam castra vi capit ib., 33; Syriæ et Mesopotamiæ urbes triennio subjicit, 36; contra Iconienses ducit, 42; Persas ab incursionibus prohibet, 44; Ochyras exstruit, ib.; militum indignationem excitat, ib.; expeditionem contra Constantinum Gabram Trapezuntis tyrannum suscipit, 45; Neocæsaream frustra oppugnat, 47; Rhyndacenum oppidum obsidet, 49; Pusgusa palude potitur, 50; filiis duobus privatur, 51; adversus Antiochiam proficiscitur, 52; aprum interfecturus telis suis vulneratur, 53; moribundus Manuelem fil. successorem sibi designat, 56; ejus obitus et laudatio, 62.

Joannes Joannis imp. accubitor, 13.

Joannes Isaacii sebastocratoris fil. Alexii I imp. nepos, 42; ad Persas deficit, 48; Masuti filiam uxorem habuisse fertur, 72.

Joannes Andronici sebastocratoris fil. protosebastus et protovestiarius Andronico Isaacii fil. ob incestum irascitur, 136.

Joannes Batzes contra Persas mittitur, 251; magnus domesticus et Thraciæ præfectus Andronicum insectatur, 318; ei adversatur, 340; obit, 341; ejus filii, ib.

Joannes Andronici fil., 325; imperator designatur, 412; dux adversus Siculos creatur, ib.; oculis privatus obit, 466.

Joannes Crassus seditiosus occiditur, 697.

Irene Andronici et Theodoræ Comn. fil., 337; maritum a patre suo excæcatum luget, 402.

Isaacius Alexii I fil., 10; Joannem fratrem in occupando regno adjuvat, 13; a patre Sebastocratoris dignitate ornatus, ib.; cum Joanne fratre dissidens et exsul, 42; ejus forma et ingenium, ib.; fratri reconciliatur, ib., 43.

Isaacius Joannis imp. fil. sebastrocrator, 25; ob animi iracundiam a patre imperio exclusus, 58; ejus captivitas et querimonia, 66; cum fratre in gratiam redit, 70; formidolosus, ib.; Cosmæ Atticæ patriarchæ immolat, 106.

Isaacius Isaacii sebastocratoris ex filia nepos ab Armeniis captus liberatur, 576; Cypro potitur, 577; grassatur in cives, ib., 415; Isaacii Angeli imp. classem vincit, 483; sævit in captivos, 484; ab Inglinorum rege capitur, 547; liberatus imperium affectat, 611; obit, 612.

Isaacius sebastocrator Alexii III imp. gener, 604; contra Blachos missus, 613; captus ab iis, 616; obit, 626; Theodora ejus fil., ib.

Manuel Joannis imp. fil. natu minimus sebastocrator, 23; injussu patris Persas adortus verberatur, 47; patrem comitatur, 52; imperator a patre creatus, 58; et a proceribus salutatus, 62; Axucho magno domestico præmisso, 63; Cpolim proficiscitur, 67; cupide a Byzantinis excipitur, 68; ejus ingenium et forma, ib.; a patriarcha unctus, 70; cum Isaacio fratre in gratiam redit, ib.; adversus Masutum Persam bis ducit, 71; uxorem habet Alemannam nobilem, 72; fidem conjugii parum servat, 73; rei publicæ bene consulit, ib.; Joannis Puzeni consilio rem navalem abrogat, 75; Theodoro Styppiotæ favet, 78; subito liberalis et humanus exsistit, ib.; Alemannis benigne respondet, 81; eorum potentiam metuit, 82; eorum agmen cum copiis subsequitur, ib.; iis insidiatur, 88; ex improbo argento monetam cudit, 89; adversus Siculos expeditionem suscipit, 102; Scythis devictis Corcyræ promontorium Coryphonem obsidet, 103; nullos habet filios e conjuge priore, 108; turrem ligneam ad expugnandam Coryphonem exstruit, 109; Romanorum et Venetorum seditionem placat, 113; Coryphonem in deditionem accipit, 116; ab expeditione adversus Siculos suscepta, 118; desistit, ib.; Pelagoniæ ordinata Servios debellat, 119; Michaelem Palæologum adversus Siculos ducere jubet, 120; de debellatis Serviis, 121; et Hungaris, 122; triumphat, 123; complures duces adversus Siculos missos amittit, 124, 126; astrologiæ operam dat, 126, 200, in bellum contra Siculos gerendum 300 centenariis impensis, 127; pacem cum iis init, 129; renovat bellum, 130; a Maio deridetur, ib.; cum Hunnis bellat, 133; in Armeniam proficiscitur, 134; Antiochiam ingressus pugnam ludicram instituit, 141; domum revertens gravem a Turcis cladem accipit, 144; uxore mortua Xenam ducit, 151; Clizasthlani Iconii sultano amicitiam simulat, 154; muneribus eum onerat, 157; Stephanum Hunnum affinem Pannoniæ regem facere conatur, 165; Andronicum Comn. in gratiam recipit, 172; contra Hunnos expeditionem facit, 175; Zeugminum recuperat, 174; Desem Serviæ tyrannum sibi subjicit, 178; Alexium Hungarum generum imperatorem designat, 179; Andronicum Ciliciæ præficit, 180; sibi invisum persequitur, 182; Alexium protostratorem ad cuculum induendum adigit, 187; magos insectatur, 192; Nova Castra in Asia condit, 194; Andronicum Contostephanum bello Pannonico præficit, 196; militum acclamationibus celebratur, 198; ejus superstitio astrologica, 199; de Pannoniis devictis triumphat, 204; Servios placat, 206; classem Andronico Contostephano duce contra Ægyptios mittit, 208; Amerigi perfidia frustratam, 213; amittit, 218; pacem cum Sarracenis componit, 219; filio recens nato Alexii nomen indit, 220; eum successorem sibi designandum curat, ib.; Alexium generum Pannoniæ regem facit, 221; Mariam filiam Montisferrati marchionis filio uxorem dat, 222; Venetos opibus privat, 223; in gratiam cum iis redit, 223; Dorylæo, 227; et Subleo munitis, 229; expeditionem contra Turcas facit, 250; gravem cladem accipit inque summum capitis periculum venit, 232; pacem a sultano ultro oblatam accipit, 245; ejus somnium, 248; pactionis conditionibus neglectis, 250; Atapacum Persam contra se missum vincit, 251; Italos contra Alemannos concitat et corrumpit, 260; acerbus tributorum exactor, 265; ejus cum Theodora nepti incestus, 266; barbaris favet, ib.; monachos locupletari vetat adque rigidiorem vitam revocat, 270; militum disciplinam negligit, 272; ejus de sententia « Pater major est me » decretum, 276; de Machometi deo controversia, 278; de vitæ suæ fine ineptiæ, 286; de ejus morte præsagium, 284; astrologia repudiata cucullo indutus obit, 287; regnavit annos triginta octo 288; in Pantocratoris monasterio sepelitur, 289; Alexii fil. curam Theodosio patriarchæ mandavit, 329; Blachernium palatium muro cinxit, 500.

Manuel Andronici imp. fil., 169, 325, 348; sebastocrator, 439; patrem a sævissimo facinore prohibet, ib.; excæcatur, 466.

Manuel Joannis Batazis filius, 341; patria profugus comprehenditur et ab Andronico excæcatur, 342.

Maria Andronici filia Theodori Dasiostæ conjux, 68.

Maria Cæsarissa Manuelis imp. filia Alexii Hungari conjux, 147; a marito divortio sejuncta Montisferrati marchionis filio nubit, 222; in Alexium protosebastum conjurat, 300; in asylum confugit, 302; plebem ad seditionem concitat, ib.; ab Alexio obsidetur, 306; in gratiam cum eo redit, 312.

Maria Isaacii sebastocratoris filia, 163.

Michael Joannis sebastocratoris filius seditiosus, 700.

Theodora Alexii imp. filia Constantini Angeli uxor, 126.

Theodora Andronici filia, 133.

Theodoræ Isaacii sebastocratoris filiæ incestus, 181, 266; superbia, 266.

Theodora Isaacii sebastocratoris filia Alexii III neptis, 620; Ibanco despondetur, ib.; Chryso nubit, 709.

—

Concilium sanctum, 337.

Conon Petunæ comes, 825.

Conradus Alemannorum rex in Palæstinam proficiscitur, 83, 84; Romanis irascitur, 84; cognatus ejus Adrianopoli crematur, ib.; in Asiam trajicit, 87; milites oratione cohortatur, 91; trans Mæandrum fl. traducit Turcasque gravi clade afficit, 94.
Conradus Cæsar Montisferrati marchio Moguntinum episcopum vincit et capit, 262; Mariam Cæsarissam ducit, 222; Alexium protosebastum impugnat, 300; milites concione cohortatur, 310; cum Alexio in gratiam redit, 312; Theodoram Isaaci imp. filiam in matrimonium ducit, 497; Isaacium imp. labascentem confirmat, 498; milites mercede conducit, 499; Branam seditiosum devincit cæditque, 504; in Palæstinam profectus Sarracenos debellat, 516; occiditur, 517.
Constantia urbs a Mysis expugnatur, 706.
Constantineum forum, 196.
Constantini Magni corona, 430; clavi, 583; sepulcrum a furibus spoliatum, 632.
Constantinopolis Alemannis relinquenda, 87; ab Andronico Comn. occupatur, 332; ab Alexio Brana oppugnatur, 492; suburbana a Latinis mercenariis vastantur, 510; viæ publicæ trabibus a Latinis obstruuntur, 512; a Latinis obsidetur, 718; igne bis corripitur, 722, 731; expugnata, 733; diripitur, 737.
Cpolitani cupide Manuelem Comn. suscipiunt, 68; seditiosi, 304; se invicem calumniantur apud Andronicum imp., 335; crudelissime ab eo tractantur, 419; seditiosi, 446; Isaacium Angelum imperatorem salutant, 450; opifices Latinorum ædes direpturi pœnas dant, 511; seditiosi, 625; Isaacium Angelum iterum imperatorem salutant, 727; eum contra Latinos concitare student, 741; in Angelos exacerbati et seditiosi, 745; imperatorem salutant Nicolaum Canabum, 744; Alexium Ducam Murzuflum, 746; ignavi et ad servitutem proclives, 772; plebeii procerum calamitatibus insultant, 785; a Latinis et Scythis vexantur, 815.
Constantinus Armenius fortitudinem jactat, 50; certamine singulari ab Eustratio victus in fugam vertitur, 51; captivus factus Byzantio aufugit, 53.
Constantinus Ducas, v. Ducas.
Constantinus Mesopotamitanus Isaacio imp. familiaris, 591; Alexio III conciliatur imperatricis opera, 640; ut Euphrosyna e monasterio revocetur operam dat, 647; diaconus creatur, 648; pontifex Thessalonicensis designatur, 649; superbus et ambitiosus, ib.; fratres evehit, ib.; cunctas dignitates amittit, 651.
Constantinus Patrenus, 344.
Constantinus Rhadænus sebastus, 672.
Constantinus spado fisci præfectus bipenniferos conciliat Isaacio Angelo, 727; Alexio Ducæ Murzuflo, 744.
Conti qui sint, 400.
Κοράκων Νοσσιαί, 53.
Alexius Contostephanus astrologus a plebe Cpolitana imperator salutatus, 600; in carcerem conjicitur, 601.
Andronicus Contostephanus exercitui præfectus, 71; magnus dux adversus Pannonios creatus, 197; præclaram victoriam reportat, 199; adversus Ægyptios cum classe missus, 208; Amerigi fraude Tamiathi expugnatione frustratur, 213; ejus ad milites oratio, 214; controversiam in domo augusta obortam componit, 313; classi ab Alexio protosebasto præfectus, 321; ad Andronicum deficit, 322; ab Andronico excæcatur, 346.
Andronicus Contostephanus Alexii III imp. gener, 604; Euphrosynam socrum apud imperatorem calumniatur, 641.
Joannes Contostephanus exercitui præfectus a Manuele imp., 71; classi ab Isaacio imp., 483; captus, ib.; ad Siciliæ regem ducitur, 484.
Stephanus Contostephanus magnus dux creatus adversus Siculos, 105; diem supremum obit, 105; ejus contra Cosmam indignatio, ib.
Copatinus Caichosrois sultani Iconiensis filius patrem regno pellit, 342.
Coppatinus Clizasthlanis filius Meliteben, Cæsaream et Taxaram hæreditate accipit, 689.
Corcyræ promontorium Corypho v. Corypho. Corcyræi qui vocantur Gymni insulam Rogerio Siculo tradunt, 79.
Corinthii Siculorum captivi, 129.
Corinthus urbs a Siculis diripitur, 99; a Sicuro occupata, 800.
Cornua cervina uxorum stupra significant, 418.
Corvorum Nidi Ciliciæ montes, 55.
Corycium antrum, 610.
Corypho Corcyræ promontorium Siculorum præsidium, 96; a Romanis diu oppugnatum, 104; tandem in deditionem accipitur, 116.
Cosmas Atticus Ægineta patriarcha sanctissimus, 105; a Manuele imp. patriarchatu pellitur, 106; Manueli imp. filiorum orbitatem et Stephano Contostephano interitum vaticinatur, 107.
Cosmidium, 719, 731.
Cottyanum, 689.
Cotyaïum a sultano Iconiensi vastatur, 340.
Cozas Scythicæ phalangis dux, 813.
Crabatis, 206.
Crenum locus, 562, 852.
Creta, 312; ejus labyrinthus, 595.
Creticum mare, 312.
Crizimus locus, 678.
Crux e lychnite gemmate, 40.
Χρυσόπους, 80.
Cuperium Thraciæ oppidum, 665.
Curia sacra, 533; magna, 451.
Currus pro arce, 21.
Cyprus insula, 209; ab Isaacio Comn. occupatur, 377; ab Inglinorum rege expugnata, 547; Hierosolymitanorum regi donatur, ib.
Cypsella ab imperatoribus invisa, 363, 482, 592, 643.
Cyrilli de eucharistia sententia, 682.

D

Dadibra urbs a Persis occupatur, 624.
Theodorus Dadibrenus Alexium II imp. strangulat, 334; ab Andronico imp. punitur, 429.
Dadunes Masuti gener Cæsareæ et Sebastiæ sultanus, 152; regno a Clizasthlane spoliatus, 159.
Dæmoniaci Blachos ad seditionem concitant, 485.
Dalmatæ, 705.
Ad Damalim palatium Scutarium, 280.
Damatrys, 718.
Damocrania, 711.
Danæ, 77.
Ericus Dandulus Venetæ classis dux, 713; cæcus, ib.; Cpolim obsidet, 718; cum Murzuflo frustra pacisci tur, 731; imperio exclusus Balduinum imperatorem creandum curat, 789; Bonifacium marchionem repellit, ib.; ad Thracias urbes recuperandas ducit, 811; in capitis periculo versatur, 814; obit, 820.
Daonium a Scythis captum, 831.
David, 58, 59, 60.
Debeltum, 725.
Dei genitrix ab Joanne imp. invocatur, 22; in triumpho agendo veneratio ei tribuitur ab Joanne, 26; et Manuele impp., 205.
Delectorum legiones, 39.
Demetrius martyr, 379; unguentum e sepulcro ejus ebulliens, ib.; in ejus honorem templum a Petro et Asane Blachis exstruitur, 485.
Demetrius Poliorcetes, 452.
Demetriza, 469.
Depl ratio Cpoleos, 765.
Deses Serviæ satrapa coercetur, 178.
Deuterum Cpoleos, 722.
Didymotichum, 791; Euri fl. exundationibus defenditur, 825; frustra a Blachis obsidetur, 853.
Diippum Joannis theologi ædes, 507.
Diogenis Romani imperatoris clades, 41.
S. Diomedis monasterium, 347.
Dionysius Hungarorum dux, 173; a Romanis devincitur, 202.
Diplocionium locus (Διπλοῦς χίων), 593.
Dircæ fons, 92.
Georgius Disypatus magni templi lector in capitis discrimen adductus, 406.
Docea, 689.
Doloicus Pleæ comes, 714; in Thraciam profectus, 811; a Scythis occiditur, 814.
Domini flostra incendio deleta, 733.
Domus Isaacii sebastocratoris in pandocheum mutata, 585.
Dorylæum oppidum instauratur, 227; Masuto Clizasthlanis filio assignatum, 689.
Dositheus monachus vates Isaacio imp. familiaris, 529; Hierosolymorum patriarcha designatur, ib.; patriarcha œcumenicus creatus, 531; e dignitate excidit, 532.
Drama oppidum, 556.
Drungarii magni domus, 585.
Alexius Ducas Murzuflus Latinis resistit, 742; unde Murzuflus cognominatus sit, ib.; imperium affectat Isaaciumque imp. e palatio elicit, 744; imperator salutatur, 746; Alexium III in carcerem conjectum, ib.; interficit, ib.; Nicolaum Canabum in custodiam dat, ib.; ejus ingenium, 748; locupletes multat, 749; Latinos infestat, ib.; pacificationes ejus irritæ, 751; hostilia renovat, 752; cum Euphrosyna et Eudocia ejus filia fugit, 755; ab Alexio III excæcatur, 804; ejus miserabilis interitus, ib.

Andronicus Ducas Isaacii Comn. ex Armeniorum custodia liberandi auctor, 577; ejus supplicium, 579.
Andronicus Ducas contra Persas mittitur, 637.
Constantinus Ducas contra Persas missus, 251.
Joannes Ducas hæretiarcha adversus Siculos mittitur, 125; controversiam in domo augusta oboriam componit, 512; Nicææ urbi præfectus prohibet Andronicum, 518; Cpolitanorum seditionem fovet, 447; imperator creari cupit, 450; dromi logotheta paciscendi causa ad Fridericum, Alemannum missus, 525; Isaacio imp. eum suspectum facit, 526; capitis periculum evitat, 562.
Isaacius Ducas Joannis Ducæ filius, 447.
Theodorus Ducas imperium frustra affectat, 753.
Dyrrhachium s. Epidamnus capitur a Guilielmo Siculorum rege, 585; ab eo relinquitur, 572.

E

Ecclesia Magna, 343.
Echetus, 465.
Edemius hortus, 193.
Edessenus comes, 37.
Elephanti simulacrum, 861.
Eleutherium, 733.
Elisæus, 851.
Elpumes Scytha Branam seditiosum adjuvat, 503.
Empedocles, 336.
Endymio, 772.
Eonopolita eunuchus accubitor adversus Pseudalexium missus rem male gerit, 608.
Ephesus, 289; Lascari subjecta, 842.
Ephori monasterium, 460.
Epicydidi datum oraculum, 250.
Epidamniæ naves, 208.
Epidamnii Alexium Isaacii imp. filium imperatorem salutant, 717.
Epidamnus, v. Dyrrhachium.
Epimetheus, 209.
Equi augurium, 69, 603; arabicorum ornamenta, 240.
Equi effrenati statua, 861.
Equites Assyrii, 214.
Equitis statua, 848.
Eretrienses captivi a Dario in Asiam deducti, 130.
Ericus S. Pauli comes cum Dandulo societatem init contra Romanos, 714.
Erricus Balduini imp. frater cum Petro Planico Asianas urbes occupat, 796; Theodorum Philadelphiensem fugat, 793; contra Blachos profectus Cpolim redit, 814; in Thracia grassatur, 819; Orestiadem frustra obsidet, 821; imperator creatur, 847; Blachos vincit, 852.
Eruditionis ratio habita in creando imperatore, 15.
Esaus Isaacii filius, 59.
Eubœa a Venetis occupata, 221.
Euboicæ naves, 208.
De Eucharistia controversiæ et theologorum variæ sententiæ, 682.
Euergetæ monasterium, 722.
Eumathius Philocales præfectus urbis ad Amerigum Alemannorum regem legatus, 630; turpissimam pacem cum eo init, 631.
Euphrates fl., 36.
Euphrosyna Isaacii Angeli mater, 365.
Euphrosyna Alexii III conjux Cpolitanos sibi conciliat, 601; superba atque impudica eamdem atque imperator auctoritatem affectat, 606; eum Constantino Mesopotamitano conciliat, 639; imperatori in suspicionem adulterii adducta, 941; sulicorum patrocinium implorat, 644; in monasterium abstruditur, 646; pristinam auctoritatem recuperat, 647; de imperii successore deliberat, 659; Contostephanum coercet, 687; divinationi dedita, ib.; comprehenditur a Cpolitanis, 727; cum Murzuflo fugit, 733; ad Alemanniæ regem mittitur, 819.
Euripus, 224.
Eurus fl., 825.
Eurystheus, 688.
Eustathius Dyrrhachinus, 275.
Eustathius pontifex Thessalonicensis doctissimus, 399.
Eustratius Macedo Constantinum Armenium certamine singulari fugat, 31.
Euthydemius Novarum Patrarum episcopus, 430.
Eutychii theologi de Eucharistia sententia, 685.
In Evangelia jurant proceres, 62.
Exyismenus Blachus Thessalonicam tenet, 818.

F

Fatum evitari non potest, 342.
Feria quarta et septima jejunii dies, 189.
Ferrum tessera, 165.
Flamini nunc Franci, 731.
Flandriæ comes Balduinus, 714.
Forum Constantineum, 196.
Franci cum Dandulo contra Byzantinos ducente se conjungunt, 714; olim Flaminii, 730; Cpolim ineundunt, ib.; imperium Cpoleos sorlito accipiunt, 854; v. Alemanni.
Franciæ rex cum Friderico Alemanno in Palæstinam proficiscitur, 546.
Francochorium regio inter Saum et Istrum fluvios sita a Joanne imp. occupatur, 25; a Manuele imp. devastatur, 122.
Constantinus Francopulus mercatorum naves spoliat, 699.
Fratrii Hierosolymitani Isaacium Comn. redimunt, 376.
Fridericus Conradi Alemannorum regis filius cognati alicujus necem ulciscitur, 84; Alemannorum rex creatus Italos sibi subjicere conatur, 260; in Palæstinam expeditionem suscipit, 525; cum Isaacio imp. de transitu regni et commeatu agit, ib.; imperatori suspectus, 526; excursionibus commeatum sibi parat, ib.; Philippopolim ingreditur, 527; Romanos fugat, 534; Græcorum insolentiam deridet, 537; non adversante Isaacio in Asiam trajectus, 538; Turcas devincit, 540; in fluvio aliquo Armeniæ perit, 545; præclara ejus laudatio, ib.; filius ejus compluribus Syriæ oppidis potitus obit, 546.
Fusca vela navium tristitiæ signa, 216.
Constantinus Gabras Trapezuntis tyrannus, 45.
Constantinus Gabras Manuelis ad sultanum legatus, 159.
Michael Gabras Eudociæ Comn. maritus, 175; falsa ejus laudes, ib.

G

Gabras Turca pacis componendæ causa a Clizasthlane missus ad Romanos, 145.
Gadium portæ, 412.
Galiza Rossorum toparchia, 168.
Gangra Ponti urbs a Joanne imp. expugnata, 28; a Persis recuperatur, 29.
Genua Manueli conciliata, 260.
Genuenses piratæ Creta potiuntur, 845.
Georgius sebastus, 348.
D. Georgius martyr, 665.
Georgius OEnæotes, 667.
Gerhardus Antiochiæ princeps, 112.
Germani prætoriani Alexium Comn. protosebastum comprehendunt, 325.
Germanis auxiliaribus Corcyræ custodia mandata, 118.
Græci frequentes ad Barbaros in colonias abeunt, 657.
Græcia, 78; a Latinis occupatur, 794, 805; in plures tyrannides distracta, 840.
Græcus ignis, v. Ignis Græcus.
Graosgala, 253.
Alexius Guido a Blachis victus, 587.
Alexius Guidus Occidentis domesticus Fridericum Alemannum cum exercitu subsequi jussus, 526.
Andronicus Guidus 300 Italos devincit, 845.
Guilielmus Siculorum rex, 221; adversus Andronicum imp. ducit, 385; expugnat Dyrrhachium, ib.; Thessalonicam, 386; Isaacio imp. immanitatem exprobrat, 475.
Gymni Corcyræ incolæ Rogerio Siculo insulam tradunt, 97.
Gyrolymna. 720.

H

Hæmus mons, 482.
Stephanus Hagiochristophorites, v. Stephanus.
Joannes Hagiotheodorites Manuelis imp. a mandatis, 74; a Theodoro Styppiota a summo dignitatis gradu depulsus, 77.
Halcyonii dies, 363.
Hannonis Pœni falsa victoriæ jactantia et aves, 361.
Harmala, 532.
Harpyiæ, 366.
Helena Lacæna, 215; ejus statua, 863.
Ἡδιάδες, 50.
Hellespontus, 316.
Heraclea Ponti Davidi Comneno subjecta, 842.
Herculanus scyphus, 149.
Hercules, 417; ejus statua Lysimachi opus, 687, 859.
Hippicum, 404.
Hippocrates Cous, 630, 767.
Historiæ laudes, 4; stylus, 5.
Historicorum vana magniloquentia, 95.
Hodegetria Matris Dei imago, 497.
Hodegium monasterium, 497, 698.
Hungari Branizobam exscindunt, 24; gravi prælio vincuntur a Joanne imp., ib; cum Serviis fœdere conjuncti,

a Manuele imp. superantur, 121; Romanos infestant, 133; victoria reportata pacem ineunt, 134: a Manuele imp. libertatem vindicant, 165; ejus affinitatem recusant, 166; Gabram et BranamRomanos fundunt, 173; Zeugminum amittunt, 174; vincuntur ab Andronico Contostephano, 199; Alexium Manuelis generum regem accipiunt, 221.
Hungarica statua dejecta a Romanis, 196.
Hungaricus triumphus, 204.
Hydralis, fl., 428.
Hyelium Phrygiæ oppidum, 252.
Hyelocastellium, 360.
Hylas, 828.
Hyperborei Scythæ Rossi, 168.
Hypopsephius Theopolitanus, 275.

I littera Andronico imp. formidabilis, 378.
Isdadara urbs a Venetis expugnatur, 715, 716.
Isgupasan Amasiæ, Ancyræ et Cappadociæ sultanus Masuti gener, 152.
Iambici versus in Andronicum, 462.
Izas Hunnorum princeps, 165.
Ibancus s. Joannes Blachus Asanem interficit, 618; Ternobo occupata, 619; oppugnatus Romanos auxilio vocat, 620; ad imperatorem confugit, 621; ejus forma et mores, 623; Romanis utilem operam navat, ib.; a Romanis deficit, 675; Alexii nomen adsciscit, 676; insigni stratagemate Alexium Camyzem capit, 679; sævit in captivos, 681; malo dolo ab Alexio III captus in vincula datur, 686.
Iberes orientales, 499.
Iberia, 45.
Iberica tela, 328.
Iconienses, 27; a Joanne imp. debellantur, 42; Andronicum Comn. et Theodorum Dasiotam capiunt, 68; a Manuele imperatore bello petuntur, 71; v. Masutus. Clizasthlanes. Caichosroes.
Iconium a Manuele Comn. obsidetur, 72; ab Alemannis expugnatur, 341.
Ἱεραχοκορυφῖτις castellum Joanni imp. in deditionem traditur, 19.
Ignis Græcus, 102, 496; Cpoleos partem corripit, 510.
Imagines sanctorum a Siculis ludibrio habitæ, 388; ab Armeniis et Alemannis non coluntur, 527
Imperatores Romani desides, 481; voluptatis amantes, 521; mortuorum sepulcra spoliant, 632, 833; astrologiæ dediti, 702; D. Mariæ imaginem belli sociam adsciscunt, 731.
Imperium ab A in I transiturum, 557.
Inglini, v. Britanni.
Insulæ Principis, 326.
D. Irenæ templum conditum a Marciano imp. incendio deletur et instauratur, 269.
Irene Alexii imp. conjux Annæ filiæ favet, Joannem filium apud maritum calumniatur, 8, 10; in amicitiam cum filio redit, 17.
Irene Euphrosynæ imperatricis filia Andronici Constostephani conjux, 641.
Theodorus Irenicus, v. Theodorus.
Isaacius patriarcha, 59.
Isaacius Isaacii Comn. sebastocratoris ex filia nepos, v. Comnenus.
Isauri latrones, 141.
Isauria provincia, 32.
Ismael Abrahami patriarchæ filius, 89.
Ismaelitæ, 499, 566, v. Turcæ.
Israelitæ, 94.
Ister fl. trajicitur a Scythis, 19, 103; ab Hunnis, 24.
Istrium Mesopotamiæ oppidum a Joanne Comn. direptum, 38.
Itali equites lanceatii, 141; pugnam ludicram instituere jubentur, ib. 300; ab Andronico Guido devicti, 845.
Italia Amerigo Alemannorum regi subjecta, 627.
Italiæ urbes a Manuele imp. corruptæ et concitatæ contra Alemannos, 262.
Michael Italicus pontifex Philippopolitanus, 83; Alemannorum regem iratum placat, 84.
Ithaca insula, 114.
Ixion, 293.

J

Jacobus patriarcha, 89.
Jejuniorum dies, 189.
Jeremias, 851.
Jerosolymitæ qui Freril dicuntur Isaacium Comn. redimunt, 576.
Jesus Navis filius, 489, 857.
Jofredus mariscaldus Bonifacium marchionem revocat, 794.
Joannes Blachus Asanis et Petri frater obses Romanis datus, 521; Blachorum dux fit, 622; Zagoræ princeps cum Ibanco conjunctus, 679; Constantiam et Varnam expugnat, 706; cum Alexio III pacem init, 709; contra Latinos Romanos concitat, 808; bellum parat, 810; in insidias pellectos vincit, 812; Serras capit, 816; Thracias urbes expugnat, 829; Didymotichum frustra obsidet, 835; Balduinum imp. aliosque captivos trucidat, 847; devincitur ab Errico, 852.
Joannes Chrysostomus, 328.
Joannes Hagiotheodorites, v. Hagiotheodorites.
Joannes Œnopolita contra Camyzem missus, 708.
Joannes protovestiarius, 672.
Joannes Puzenus quæstor, 73; antea dromi protonotarius, ib.; inhumanus, 74.
Joannes sebastocrator, v. Angelus.
D. Joannis Theologi templum, 307; splendidissimum, 314.
Joannes Tyrannus belli judex, 443.
Joannitæ ædes in monasterium muliebre mutatæ, 548.
Jolaus, 417.
Joppe nunc Ace a Conrado Cæsare recuperatur, 516.
Jordanes fl., 94.
Josephus Balsamenus Hagiotheodoritæ affinis cum Michaele Palæologo dissidet, 77.
Josephus Mariæ maritus ubi fugam stiterit, 212.
Judæorum cœmeterium, 582.
Juno, 295, 405; ejus statua, 856.
Judices belli, v. belli judices.
Judicum corruptorum insectatio, 402.
Jupiter, 102, 405.
Justiniani cadaver invenitur, 855.

L

Lacerium, 234.
Manuel Lachanas, 372; suspenditur, 374.
Laconia occupatur a Latinis, 806; a Chamareto, 841.
Laici canes sagaces, 359.
Joannes Lagus præfectus prætorio plebis seditionem excitat, 694.
Lamia Demetrii Poliorcetis meretrix, 452.
Lampe, 255, 655.
Lampis, 250.
Laodicea a Joanne imp. capta et mœnibus cincta, 17; Phrygiæ urbs, 253; a Maurozome occupata, 842.
Laodicenses Phryges a Mangapha vexantur, 523; liberaliter excipiunt Alemannos, 559.
Andronicus Lapardas tribunus militum, 199, 233; bellicosus, 341; profugus, 339; captus Andronici imp. jussu excæcatur et in monasterium detruditur, 361.
Lapis sepulcri Christi, 289.
Lardea, 518.
Larissa a Bonifacio marchione expugnata, 799.
Theodorus Lascaris Annam Alexii III filiam ducit, 673; Ibancum seditiosum debellat, 678; Latinis fortiter resistit, 720; imperium frustra affectat, 733; a Petro Plancio fugatur, 796; cum Maurozome et Davide Comn. de imperio Asiæ contendit, 827; Nicæam multasque insulas tenet, 842; Plusiadem Davidi Comn. eripit, 844.
Latina phalanx optima, 493.
Latini feroces, 32; milites mercenarii fortes et fideles, 321; cruenti, 325; Cpoli ab Andronico Comn. expulsi insulas vexant, ib.; crudelissimi, 390; mercenarii Cpoleos suburbana vastant, 510; contra Byzantinos expeditionem faciunt, 713; Cpolim obsident, 718; occupant, 728; avari sacrosancta profanant, 729; superbi, 741; Murzuflo insidiantur, 752; Cpolim iterum oppugnant, ib.; capiunt, 753; diripiunt, 757, 775; eorum insectatio, 763; Cpolitanis insultant, 786; provincias sortito distribuunt, 787; patrio ritu imperatorem creant, 788; Asianas urbes occupant, 796; Prusam frustra obsident, 797; Theodorum fugant, 798; Larissam capiunt, 799; Bœotiam, 805; Athenas, ib; Eubœam, ib.; Peloponnesum, 806; contra Blachos seditiosos se convertunt, 809; Romanos fugant, 810; a Scythis in insidias pellecti devincuntur, 812; iterum fugant, 816; in Thracia grassantur, 819; Orestiadem obsident, 821; obsidione soluta gravem cladem accipiunt, 824; Didymotichum oppugnant, 825; Didymotichinis et Adrianopolitanis opem ferunt, 837; Davidem Comn. contra Lascarim adjuvant, 844; Ericum imperatorem designant, 847; Cpoleos simulacra evertunt, 848; eorum diligentia, 849; sacerdotes imperatorum sepulcra spoliant et statuas conflant, 853, 856.
Lebunes Armeniorum rex a Joanne imp. debellatur, 29; Caichosroem profugum recipit, 690.
Legati ab Isaacio imp. parum honorifice tractati, 536;

vecordes Fridericum Alemannum et Isaacium imp. committunt, 526.
Leo Monasteriotes, v. Monasteriotes.
Leo Styppiota patriarcha, 70.
Leo Synesius, 372; suspenditur, 374.
Leontius Hierosolymorum patriarcha, 529.
Leontius monachus patriarcha œcumenicus, 530.
Libanus, 566.
Libelli de imperatorum successione, 403.
Lictores purpurati, 447.
Lineus thorax, 503.
Limmochir Phrygiæ oppidum, 252.
Litoboes miles, 564.
Litteræ sagittis alligatæ, 177, 571; quomodo a Manuele imp. obsignentur, 66.
Lizii, 262.
Lobizus castellum frustra ab Isaacio imp. oppugnatur, 521.
Longobardia, 121.
Lopadiani seditiosi devicti, 363; eorum episcopus ab Andronico imp. excæcatur, 374.
Lopadium, 44, 46; expugnatur ab Andronico imp., 374.
Loti uxor, 420.
Ludi circenses Antiochiæ celebrati, 141; Cpoli, 363, 373, 521.
Luma castrum, 251.
Lupæ simulacrum, 860.
Lychnites gemma, 40.
Lydi seditiosi, 522.
Lydia a Lascari occupata, 842.
Lydius lapis, 613.
Lysimachi statua Herculis ab Euphrosyna mutilata, 687; a Latinis conflatur, 839.

M

Macedonicæ legiones, 59.
Machometi doctrina damnata, 278.
Machometus Castamonis tyrannus, v. Muchumetus.
Macra olim Stagira, 595.
Macro andron, 732.
Constantinus Macroducas tribunus militum, 233; liberandi Isaacii Comn. auctor, 376; ejus supplicium, 379.
Mæander fl., 71, 252; ab Alemannis superatur, 94.
Mænades, 417.
Majus classi præfectus pacem reconciliat inter Siculos et Romanos, 128; imperatorem ut derideat cogitur, 130.
Malea promontorium procellosum, 98, 225.
Maleinus, 384.
Malum Persicum incantatum, 192.
Mamalus Alexii II scriba ab Andronico imp. comburitur, 403.
Manganicæ ædes regiæ, 331, 380; destruuntur, 381.
Manganicum monasterium, 10, 382.
Theodorus Mangaphas Philadelphiensis ab Isaacio imp. deficit, 521; frustra oppugnatur, 522; Morotheodorus appellatus, ib.; pactionem cum imperatore componit, ib.; profugus a Chaisroe Iconii sultano proditur, 523.
Manuel Camyzes, v. Camyzes.
Manuel Lachanas, v. Lachanas.
Maraptica Andronici imp. meretrix, 432.
Marchio Montisferrati, v. Montisferrati Marchio.
Marcianus imp. D. Irenæ templum condidit, 269.
S. Maria Romanorum Bellona et triumphatrix, 26, 205; ædes ejus Tamiathi, 212.
Maria Pannonia Bonifacio marchioni nupta, 392; Thessalonicæ a Blacis obsessa, 818.
Marii Cimbrica victoria, 95.
Marinus Venetorum post Danduli mortem dux, 820.
Marsyas fl., 23.
Marsyas excoriatus, 231.
Martinus cardinalis, 824.
Martyres Christus miraculis remuneratur, 297.
Martyrum 40 templum, 431.
Massiliensium vineæ Cimbrorum ossibus cinctæ, 95.
Masutus Iconii sultanus Muchumetum adjuvat, 27; a Manuele imp. debellatur, 71; regnum distribuit filiis, 132; ejus filia Joannis Comn. uxor, 72.
Masutus Clizasthlanis filius Amasiæ, Ancyræ et Dorylæi urbium hæres, 689.
Mauricius imp., 431.
Mauropuli somnium, 248.
Manuel Maurozomes de imperio Orientis contendit, 827; ejus opes, 842.
Theodorus Maurozomes cum classe adversus Ægyptios mittitur, 208; contra Persas pugnat, 234.
Theodorus Mazuca apud Manuelem imp. gratiosus, 281.
Mediolanenses a Manuele contra Alemannos adjuti, 261.
Mediolanum ab Alemannis dirutum, 261.
Megarita pirata, 484.
Melangia instaurata a Manuele, 71.
Melangii Alexio III parum addicti, 609.
Μέλας Βουνὸς (Niger Tumulus) locus, 490.
Melas fl. Alemannis infestus, 83.
Melibotum, 209.
Melitina occupata a Clizasthlane, 160; Coppatino Clizasthlanis filio assignata, 689.
Meludianum palatium, 248.
Menander Byzantinorum ebrietatem perstringit, 544.
Mercurius, 433.
Mesene Thraciæ oppidum, 663; a Scythis expugnatur, 832.
Mesopotamia, 38.
Methone, 806.
Michaelis archiducis monasterium exstruitur, 270.
Michael Choniates Niceæ frater episcopus Atheniensis urbem a Scuro defendit, 800.
Michael Italicus, v. Italicus.
Michael Oxytes patriarcha electus Manuelem imperatorem ungit, 70; patriarchatu privatus in Oxiam insulam redit, 105; curiam sacram exstruxit, 321; Alexium Comn. protosebastum consolatur ib.
Michael Thessalonicensis, 275.
Milli fornix, 307, 732.
Militaris disciplina dissoluta, 388.
Militum indignatio contra Joannem imp., 44; acclamatio, 198; erga Constantinum Angelum perfidia et apud Isaacium imp. excusatio, 570.
Miltiades, 102.
Minervæ statua, 738.
Mitatum Sarracenorum synagoga a Francis diripitur, 731.
Mitus Ibanci frater in exsilium missus, 687.
D. Mocii martyris templum, 523.
Moguntinus episcopus cancellarius a Conrado Montisferrati marchione captus, 262.
Monachi barbati, 271; mendici, 498; eorum avaritia cohibetur, 270; parasiti, 737.
Monasteria: Oxiæ, 70; Papycii montis, 127; Michaelis archiducis, 270; Terebinthi insulæ, 315; Pantocratoris, 332; S. Diomedis, 347; Pantepopti, 361; Beræ, 363; Manganicum, 382; Ancarii, 432; Periblepti, 444; Ephori, 460; Sosthenii, 488; Hodegium, 497. 698; Studii, 529; Pantanassæ, 575; Nematerum, 646; Euergetæ, 722.
Leo Monasteriotes, 544; sensus os ab Andronico appellatus, 406; Isaacium imp. cavillatur, 488.
Monembasia, 581; Rogerii impetum sustinet, 97.
Montisferrati marchio Fridericum Alemannorum regem infestat, 261; ejus filius Conradus, 223, v. Conradus Cæsar. Bonifacius.
Mopsuestia a Pyramo fl. irrigata, 67.
Morabus fl., 569.
Morotheodorus, v. Mangaphas.
Mortuorum extrema lotio, 476.
Mosynopolis, 411, 468, 558.
Moses propheta, 22, 59.
Muchumetus Castamoni urbi præest, 37; cum Masuto Iconii sultano in gratiam redit, ib.; ejus potentia et genus, 45.
Mulieris sedentis statua, 863.
Mundus navis, 714.
Murzuflus, v. Alexius Ducas.
Musurium quid sit, 551.
Myriocephalum oppidum, 231.
Mysi nunc Blachi, v. Blachi.
Mysiæ et Bulgariæ dominatus olim conjunctus, 480.
Nabuzardan, 770.

N

Naufragorum incolumitati ab Andronico consultum, 423.
Nauplium, 807.
Stephanus Neeman Serviorum princeps a Manuele imp. coercetur, 206.
Nematerum monasterium muliebre, 646.
Neocæsaria, 47, 61.
Νεόκαστρα a Manuele imp. condita, 194.
Nepho monachus a Michaele patriarcha in carcerem conjectus, 107; Cosmæ Attico patriarchæ carus, ib.
Neuzius locus, 571.
Nicæa Bithyniæ urbs florentissima, 318; Persarum dominatione liberatur, 14; seditiosa ab Andronico imp. expugnatur, 363; a Theodoro Lascari occupata, 842.
Nicæas miles Andronicum Comn. capit, 140.
Nicæenses Isaacium Angelum et Theodorum Cantacuzenum profugos recipiunt, 349.
Nicephorus spado accubitor Andronici imp. 412.
Nicephorus Palæologus Trapezuntis tyrannus, 293.

Nicephorus Phocas cohibuit monachorum avaritiam, 270.
Nicetas Chonarum episcopus vates, 284.
Nicetas Choniates suorum temporum scripsit historiam, 5; Isaaci imp. scriba, 518; Philippopolitanæ provinciæ præfectus, 536; Isaacio imp. ut cum Alemannis in gratiam redeat persuadet, 536; Alexium Comn. in monasterium deducit, 537; a Murzufło loco movetur, 749; Cpolim relinquit, 777; puellam nobilem tuetur, 779; cum mœnibus Cpoleos expostulat, 782; Selybriam proficiscitur, 784.
Nicetas Muntanus patriarcha designatur, 530.
Nicolai Corinthii episcopi interitus, 841.
Nicolaus episcopus ut Nicæa dedatur, suadet, 569.
Nicomedia, 520.
Nicopolis 841; latine Actium, 860.
Niliaci equi statua, 861.
Nilotica bestiola qua vescebatur Andronicus imp., 417.
Nilus fl., 208.
Nisæus equus, 246.
Nisus, 559; munitur, 178; spoliatur a Blachis, 569.
Nova Castra, v. Νεόκαστρα.

O

Obsides a Friderico Alemanno cæsi, 544.
Occidentales expeditionem in Palæstinam faciunt, 14; Romanis infesti, 259; Manueli imp. formidabiles, 260.
Ochyræ exs ruuntur a Joanne imp., 41.
Oenæum vinosum, 463; ibi habitare Andronicus jubetur, 296; Alexio Comn. subjectum, 842.
Ogygia urbs Pristhlaba, 486.
Omina infelicis imperii, 603.
Opifices Cpolitani Latinis infesti pœnas dant, 511.
Oraculum de Joannis imp. morte, 55; de Comnenorum successione, 220; in perjuros, 250; e libris petitum, 276; de spatio imperii Manuelis, 289; ambigua ad vitandum mendacii probrum, 442; de Andronici imp. moribus, 462; de tauriformi rege, 464.
Orestias Macedoniæ urbs opulenta, 9; nunc Adrianopolis, 560; frustra ab Errico obsidetur, 821.
Orientales Alemannos turpi fraude persequuntur, 88; Manueli imp. non timendi, 260.
Orontes fl., 56.
Osiris, 605.
Ostenta de Branæ defectione, 500.
Oxia insula, 105.
Oxia monasterium, 70.

P

Pactiarius Turcas in insidias pellicit, 18.
Theodorus Pasiates cum copiis adversus Servios ablegatus, 206.
Pæones, Hunni et Hungari Serviorum socii, 121, v. Hungari.
Alexius Palæologus uxore repudiata Irenen Alexii III filiam ducit, 673; Ibancum persequitur, 678; seditionem Cpolitanorum reprimit, 696; Sipyridonacem seditiosum coercet, 708.
Andronicus Palæologus dux adversus Siculos creatus, 412.
Georgius Palæologus Alexium Angelum imperatorem salutat, 593; perit, 678.
Michael Palæologus dissidet cum Josepho Balsameno, 77; adversus Siculos mittitur, 120; imperium Jei abrogatur, 124.
Nicephorus Palæologus, Trapezuntis tyrannus, 295.
Palæstina ab Occidentalibus bello petitur, 14, 85, 525; ab Ægyptiis, Sarracenis occupata, 516.
Palassæ (Κολασσαί) nunc Chonæ, 230.
Palatia: Magnum, 11, a plebe diripitur, 433; ejus porta Turrea, 452; Meludianum, 218, 448; Scutarium, 280; Blachernium, 331; Philopatium, 331, 380; Manganicum, 331, 380; Aphamianum, 644.
Pamphylia, 18.
Pamplanus Turcarum dux Alemannos fundit, 89.
Panasium, 254.
Pangæus mons, 680.
Panium oppidum, 820.
Pannonii cum Romanis bellant, 173; devincuntur ab Andronico Contostephano, 202, v. Hungari.
Pantanassæ monasterium, 573.
Theodorus Pantechnus urbis præfectus, 506.
Panthepopti monasterium, 561.
Panteugenus Isaacium imp. comprehendit, 395
Pantocratoris monasterium, 332.
Papa a Manuele imp. contra Alemannos concitatur, 261; eum ad pacem cum Siculis faciendam cohortatur, 128; Alexium Isaaci imp. filium adjuvat, 715.
Paphlagones remuneratur Andronicus Comn., 331; Davidi Comn. subjecti, 842.
Papuces v. Pupaces.
Papycii montis monasterium, 127, 537.
Paridis et Veneris statuæ, 856.
Patræ Novæ, 450.
Constantinus Patrenus, 344.
Patriarcha Manuelem imperatorem ungit, 70. v. Leo Styppiota. Michael Oxites. Cosmas Atticus. Theodosius. Basilius Camaterus. Nicetas Muntanus. Leontius. Dositheus. Georgius Xiphilinus. Joannes Camaterus.
Patzinacarum solennia a Joanne imp. instituuntur, 23.
S. Pauli comes, 714; in Manganio monasterio sepultus, 818.
S. Pauli imago Andronici exitium deplorat, 461.
Pax tributis redempta a Romanis, 608, 626, 631.
Pegæ Hellesponti urbs, 765, 796.
Pegasus, 849, 858.
Pelagonia, 119.
Peloponnesus, 78.
Peneus fl., 799.
Pentachir castrum, 251.
Pentapolis incendio deleta, 763.
Pentapolitani Turcæ oppressi a Manuele imp., 162.
Penthesilea, 80.
Peræa Picridii, 87.
Perama freti Cpolitani littus alterum, 384.
Pergamum, 194.
Periblepti monasterium, 444.
Perinthus a Scytis expugnatur, 831.
Peripheles, 195.
Persæ ob perfidiam a Joanne imp. debellati, 17; ab incursionibus prohibentur, 44; fugiendo pugnant, 229; infesti Romanis, 624; Dadibram urbem occupant, ib.; Romanos vincunt, 625; v. Turcæ.
Persarmenii devicti a Joanne imp., 23.
Persicum malum incantatum, 192.
Petebinus Antiochiæ satrapa Manuelis imp. socer, 151; Petebini filia a Manuele imp. ducitur, ib.; marito mortuo ab aulicis ambitur, 293; v. Xene.
Petraliphæ fratres, 110.
Petrus Blachus Asanis frater Mysos ad seditionem concitat, 482, 485; devincitur, 487; Ibancum seditiosum obsidet, 619; rerum iterum potitus occiditur, 621.
Peucia locus, 320.
Phaeton, 291.
Phalaris, 403.
Pherepum expugnatur a Joanne imp., 38.
Philadelphia, 340; ab Isaacio imp. frustra obsidetur, 522.
Philadelphienses ad Andronicum deficiunt, 342; in Alemannos perfidi, 339.
Philadelphium Cpoleos, 733.
Philea, 730.
Philippa Petebini filia Andronici Comn. amore capta, 181; Calamannum aspernatur, 183.
Philippica provincia, 384, 412.
Philippopolis Hunnis erepta, 24; Alemanni eo veniunt, 83, 527; a Blachis vastata, 829.
Philippus Alemannus Irenæ Isaaci imp. filiæ despondetur, 635; Alemannorum rex, 711; Alexium Angelum levirum adjuvat, 715.
Philocales, v. Eumathius.
Philocalius Murzufli socer Nicetæ Choniatæ succedit, 749.
Philomelium, 71; ab Alemannis deletur, 340; multi Romanileo commigrant 656, 657.
Philopatium palatium, 331, 380; circus equestris, 15.
Phineus, 366.
Nicephorus Phocas cohibuit monachorum avaritiam, 270.
Phrerii, v. Freril.
Phrygia, 17; Turcis subjecta, 50; superior, 68; ab Apataco vastatur, 250.
Pirene fons Acrocorinthi, 100.
Pisani cum Venetis dissident, 712.
Pisanus nauclerus Alexii Angeli fugam adjuvat, 715.
Piscatores classem imperatoriam vexant, 494
Pisistratus, 771.
Pithecanæ munitiones, 71.
Piza expugnatur a Joanne imp., 36.
Petrus Plancius ad Asianas urbes occupandas ducit, 796; vulneratur, 823; Pegis potitur, 843.
Plaustrorum vallum a Scythis exstructum, 21.
Pleæ comes, 714.
Plusias a Davide Comneno ad Lascarim deficit, 841.
Pœmanenum, 796.
Polytimi ædes, 331.

Pontifex Romanus v. papa.
Porphyretica patina, 119.
Porta Magni palatii quomodo aperiatur, 12.
Portæ Cpoleos Divi Romani, 834; Terrestres, 15, 345, 493, 495, Orientalis, 205; Charsii, 493; Littorales, 493; Xylocerci, 528; Aurea, 734.
Praca recuperatur a Romanis, 68.
Præsagium de Manuelis imp. morte, 284.
Priapus, 567.
Prilapum, 708.
Primogenitorum jura præcipua, 59.
Principis insulæ, 326.
Pristhlaba urbs Ogygia in Hæmo sita, 486.
Prodigium pueri capitonis, 294.
Propompus piscis, 576.
Propontis ad Brancam deficit, 494; amœna, 521, 668.
Prosacum frustra ab Alexio III obsidetur, 665, 668.
Prote insula, 326.
Proteus, 319.
Prusa seditiosa ab Andronico imp. expugnata, 571; crudeliter tractatur, 572; frustra a Latinis obsidetur, 797; a, Lascari occupata. 842.
Prusenses Theodorum Angelum profugum recipiunt, 549.
Prusenum castellum, 534.
Prusuchus exercitui præfectus, 71; Fridericum Alemannum placat, 85.
Psalmographus, 56.
Pseudalexius seditiosus, 545; Usthalonæ cognomentum accipit, 551; ejus interitus, 552.
Pseudalexii alterius seditio et exsilium, 553.
Pseudalexius Cilix seditiosus, 608; strangulatur, 610.
Pterygionites spado Annam Comn. Cæsarissam veneno tollit, 537; Xenam imp. suffocat, 548; pueri duo Isaacium imp. regunt, 576.
Pupaces s. Papuces Axuchi stelles audacia insignis, 110; Andronici Comn. fugam adjuvat, 171.
Pusgusa palus a Joanne imp. recuperatur, 50.
Putza, 73.
Pylus, 806.
Pyræ incensæ ob speciem majoris exercitus, 320.
Pyramus fl. Mopsuestiam irrigans, 66.
Pythia locus, 701.

Q

Quadraginta martyrum ædes, 431.
Quæstio de Eucharistia, 275, 682; de dicto: «Pater major est me,» 276; de Machometi deo, 278.
Quinta Pontica urbs, 46.

R

Racendyta seditiosus excæcatur, 534; avaritia Thracibus calamitates parat, 664.
Raimundus Antiochiæ princeps, 36, 37; a Romanis debellatur, 71.
Constantinus Raul Alexius Angelum imperatorem salutat 593.
Basilii Rentaceni supplicium, 484.
Rhædestus oppidum, 590; Scythis expugnatur, 831.
Rhodope, 706; a Latinis recuperatur, 846.
Rhodus insula a tyranno occupata, 842.
Rhyndacus fl., 28.
Rhyndacenum oppidum, 49.
Rizardus Siculus Tangri affinis a Romanis captus, 470; ab Isaasio imp. in jus vocatus in carcerem conjicitur, 477.
Rogerius Siculorum rex Corcyram occupat, 97; diripit Thebas, 98; Corinthum, 99; complures Romanorum duces captos in custodiam dat, 124, 127.
Roma vetus, 128.
Romana statua erigitur boni omnis causa, 196.
Romani cum Venetis dissident, 115; a Latinis fugantur, 796, 798; milites a Latinis repudiati ad Joannem Mysum se conferunt, 808; Thraces ad defectionem impellunt, 809; a Latinis superantur, 810; Orientales Occidentalibus non subveniunt, 826; eorum negligentia, 850.
Diogenis Romani clades, 41.
Romanus Calixæ princeps Comanos reprimit, 693; cum Rurica bellat, ib.
Rossi ab Hungaris debellantur, 122; Scythæ hyperborei, 168; gens Christianissima, 691; Romanos contra Barbaros adjuvant, ib.
Rostra Domini, 733.
Rucratinus Aminso et Doceæ oppidis præest, 689; Caichosroem fratrem regno pellit, ib.; Romanos adoritur, 700.
Ruricas Ciabæ princeps Romanus Rossum vexat, 692.
Russii meta, 865.
Ruzium a Scythis expugnatum, 830.

S

Sabbatius Armenius, 307.
Sacerdos quidam captivus Asani interitum prædicit, 617.
Sacra pecunia imperatorum præda, 499.
Sagittæ auratæ Cpoli immissæ, 130.
Sagittarius Persa, 256.
Salomonis prophetæ dictum, 118.
Sames ameras Romanorum fines vastat, 481.
Sangarius fl., 44.
Sanguinis mutua gustatio in fœdere icendo, 536.
Sardanapalus, 417.
Sardica spoliata ab Hunnis, 24; nunc Triadica, 132.
Sarraceni a Romanis superantur, 211; pacem cum iis ineunt; 219. sanguinem mutuo gustant in fœdere icendo; 556; Latinis humaniores, 762; v. Persæ.
Saturnus, 567.
Savus fl., 25.
Scala imperatoris murus, 72.
Scala turrita ad Coryphonem expugnandam exstructa, 109.
Scineus bestiola Niliaca, 417.
Sciron, 195.
Sclavini, 224.
Sclerænæ sebastæ monumentum, 810.
Sclerus Sethus, v. Sethus.
Scopia, 569. 818.
Scurus Nauplii tyrannus, 799; a Latinis fugatur, ib.; Athenas frustra obsidet, 800; Thebas capit, 803; Acrocorinthum confugit, 807; Nicolaum Corinthium episcopum excæcatum interficit, 841.
Scutarium palatium ad Damalim, 280.
Scyllæ statua, 861.
Scythæ a Joanne imp. dolo invaduntur, 19; planstrorum vallo castra circumdant, 21; a Manuele imp. vincuntur, 103; Calamanum Romanorum ducem fugant, 123; eorum mores et arma, 124; cum Blachis contra Romanos se conjungunt, 515; cum iis Thraciam vastant, 643, 663; urbes nesciunt obsidere, 665; in Macedoniam impressionem faciunt, 673; Joanni auxiliares, 810; Latinos in insidias pellectos fundunt, 812; Cpolitanos vexant, 815; Thracias urbes expugnant, 830, 831; Didymotichum frustra obsident, 833.
Scythicæ legiones, 38, 39.
Sebastia urbs, 152; vastatur, 159.
Sebastianorum fratrum supplicium, 384.
Selybria, 784; a Scythis frustra oppugnatur, 854.
Sennacheribus Balduino imp. insidiatur, 791.
Sepulcra imperatorum spoliantur, 632.
Serpentis præstigiæ, 195.
Serræ, 411; a Blachis captæ et incensæ, 816.
Sarranus ager a Siculis vastatur, 467.
Servii s. Triballi devicti in provinciam Nicomediensem traducuntur, 25; a Manuele imp. debellantur, 119; seditiosi iterum vincuntur, 121; ab Isaacio, 569.
Sestus oppidum, 131, 209, 636.
Sclerus Sethus magus excæcatur, 192; a Stephano Hagiochristophorita adhibetur ad futura investiganda, 412.
Sezerini obsessi incolumitatem redimunt 38, 40.
Sibylla philosopha inde ab utero matris, 577.
Sicidites Michael magus excæcatur, 193; ejus de mysteriis divinis liber, 194.
Sicilia Amerigo Alemannorum regi subjecta, 627; graviter ab eo vexatur, 634.
Siculi Romanas oras vexant, 82; eorum præsidium Corypho, 96; tyrannus Rogerius, 97; sinus Corinthiaci oras populati, 98; Thebas, ib.; et Corinthum diripiunt, 99; complures Romanorum duces capiunt, 125, 127; adversus Romanos expeditionem faciunt, 585; Thessalonicam expugnatam vastant, 586, 592; Amphipolim tenent, 465; Cpolim petunt, ib., 467; a Romanis fugantur, 468; classem reducunt, 474; permulti fame pereunt, 475.
Sigus fl., 636.
Simulacra Christi et sanctorum in triumphis agendis adhibita, 26, 205; in viis publicis proposita, 42.
Sinis, 195.
Sinope Alexio Comn. subjecta, 842.
Sirenes, 455.
Sirmium olim Zeugminum, 122.
Smolenorum provincia, 680.
Smyrna a Lascari occupata, 842.
Sodoma, 244.
Solium porphyreticum, 431.
Solomo archiepiscopus Laodicensis a Turcis occisus, 163.
Solonis versus in Atheniensium temeritatem, 771.
Solymas Persa ablegatus ad Manuelem imp., 162.

Sophiæ templum, 316; invocatur a Niceta Choniate, 783.
Sosthenii monasterium, 488.
Sozopolis Pamphyliæ urbs a Joanne imp. capitur, 18; a sultano Iconiensi expugnatur, 340.
Sphingum statuæ, 861.
Sphoracium Cpoleos, 776.
Sponsæ in nuptiis cibo potuque abstinent, 673.
Joannis Spyridonacis defectio, 708.
Stagira nunc Macra, 595.
Stanum, 709.
Statuæ Romana et Hungarica, 196.
Statuæ publicæ Cpoleos: Calydonii apri, 687, 738; Minervæ 838, Junonis, 856; Paridis et Veneris, ib.; Anemodulion, 857; equitis, ib.; Herculis Triheperi, 859; asini, 860; lupæ, ib.; viri cum leone pugnantis, 861; Niliaci equi, ib.; elephanti, ib.; Sphingum, ib.; equi effrenati, ib.; Scyllæ, ib.; aquilæ, ib.; Helenæ, 863; mulieris sedentis, 865; aurigarum, ib.; basilisci, 866.
Stellæ interdiu videntur, 500.
Stenimachus castellum, 686.
Stephanus Hunnorum rex, 24.
Stephanus Gazæ Hunnorum regis frater, 165; veneno necatur, 167.
Stephanus Gazæ Hunnorum regis filius patri succedit, 165.
Stephanus Hagiochristophorita Alexium II imp. strangulat, 354; Antichristophorites, 381; Macroducam et Ducam lapidibus obruit, ib.; ab Andronico imp. ut futura inquirat adhibetur, 442; ab Isaacio Angelo occiditur, 444.
Stephanus Neemanis filius Triballorum princeps monachus fit, 704; ejus filius Eudociam Alexii III, filiam repudiat, ib.; a fratre Volco occiditur, ib.
Stethati Constantini astrologi interitus, 505.
Sthlabus Varenus, 846.
Joannes Stiriones pirata ab Isaacio imp. auxilio ascitus 636, a Caphure fugatur, ib.; eum dolo captum occidit, 637.
Stœchiode, 848.
Strategema Joannis imp. contra Sozopolim, 18; ad hostem incautum faciendum, 20.
Strummiza, 644, 663.
Strymo fluvius, 467.
Michael Stryphnus classis dux, 637; Thessalonicensis pontifex, 651; rem navalem pessumdat, 716.
Studii monasterium, 529.
Stumpium oppidum a Blachis occupatur, 569.
Leo Styppiota patriarcha, 70.
Theodorus Styppiota Manueli imp. a manu, 74; Hagiotheodoritam loco pellit, 77; ob Camateri Logothetæ calumnias excæcatur, 145.
Subleum oppidum instauratur, 229.
Sultanus Iconiensis vexat Romanos, 226; gravi clade eos afficit, 231; Manuelem imp. ad pacem ineundam invitat, 244; pacis pertæsus, 248; Atapacum adversus Romanos mittit, 250. *Vide* Masutus, Clizasthlanes, Caichosroes.
Sybaris, 717.
Symbolum ab imperatoribus scriptum, 603.
Symplegades, 131.
Synademus a Theodoro Lascari capitur, 828.
Synagoga Sarracenorum Mitatum, 731.
Synesius, 372; suspenditur, 374.
Syri gulosi, 141.
Syrophœnissæ urbes, 36.

T

Tamiathus Ægypti urbs a Romanis obsidetur, 211.
Tangre Siculorum classi præfectus, 470; rex, 518; ejus filius Isaacii imp. filiam ducit patrique succedit, ib., 635.
Tanismannus Persarmenius Castamone urbe recuperata Cappadocia potitur, 27.
Tantali direptio, 634.
Tantalus, 340.
Taronites Gregorius protovestiarius, 13.
Tarquinius, 405.
Tarsia urbs, 319; Nicomediæ vicina, 553.
Tarsus capta a Joanne imp. 29.
Constantinus Tatticius seditiosus excæcatur, 554.
Taurocomus, 516.
Tauroscythæ hospites mactant, 405; bellis intestinis conflictantur, 692.
Taxara olim Colonia, 72, 541.
Telchin perniciosus, 445.
Telephus, 647.
Tempe Thessalica, 708.
Templa Cpoleos: Magnum, 67; Irenæ instauratur, 209; Dioppum Joannis theologi, 307; Salomonis, 314; Sophiæ, 316; Verbi, 327; Christi Servatoris, 353; martyrum quadraginta, 431; Mocii martyris, 523; Michaelis archiducis instauratur, 581; apostolorum, 855; Dei, 694.
Templum Turcarum introitu profanatur, 553.
Tenebium pagus, 210.
Terebinthus insula, 315.
Ternobus Hæmi montis urbs munitissima, 619.
Terus Latino præsidio urbis Rusii præfectus, 830.
Testudo magica, 190.
Thebæ a Siculis diripiuntur, 98; imperatori pendere solent vestes sericas, 608.
Thebani custodia tenentur a Siculis, 129.
Θεῖα μυστήρια, 55.
Themistocles, 102.
Theodorus Balsamus Antiochenus episcopus ab Isaacio imp. fallitur, 531.
Theodorus Capellanus. *Vide* Capellanus.
Theodori Castamon itæ potentia 574; interitus, 575.
Theodorus Dadibrenus Alexium II imp. strangulat, 354; ab Andronico imp. multatur, 429.
Theodorus Dasiotes ab Iconiensibus captus, 68.
Theodorus Irenicus rempublicam administrat, 652.
Theodori martyris imago Corintho a Siculis ablata, 101; ejus templum Thessalonicense, 389; unguentum e sepulcro ejus ebulliens, ib.
Theodorus Philadelphiensis ab Erico profligatus, 798.
Theodorus Styppiota. *Vide* Styppiota.
Theodosius patriarcha adversatur Manueli imp. de Machometi deo, 279; cum Alexio protosebasto expostulat, 312; ei propterea invisus, 314; ad Andronicum Comn. proficiscitur, 328; Armenius genere, 329; Andronicum insectatur dictoriis, 328; in monasterium decedit, 339; ut Xene et palatio ejiciatur consentit, 344.
Thericlea aurea, 158.
Theseus, 193.
Thessalia a Siculis occupatur, 463; montana nunc Magna Blachia, 841.
Thessalonica a Siculis capta, 386, a Romanis recuperatur, 471; Dometrii martyris sedes, 485; Balduino imp. se dedit, 795; a Bonifacio marchione occupatur, 794; a Blachis ei eripitur, 818.
Thessalonicensis portus, 383.
Thomaitica ædes, 327.
Thomas Stephanum herum veneno tollit, 167.
Thomas Venetus patriarcha Cpolitanus, 824, 834; ejus corporis habitus, ib.
Thonus, 215.
Thracia a Scythis vastatur, 19, 810, 857.
Thule, 639.
Thyades, 417.
Thyestis filiæ quinquaginta, 417.
Timothei moduli, 642.
Timotheus quo modo olim pictus sit, 567.
Tithonus, 567.
Titus imperator Salomonio templo pepercit, 314.
Tonitru doctorum exitium significans, 276.
Constantini Tornicis logothetæ interitus, 848.
Demetrius Tornicius, 344.
Toruses Armenius, 134, 180.
Trachiæ, 845.
Tralles oppidum, 231.
Trapezus, 45, 295; ab Alexio Comn. occupata, 842.
Triadiza, 520; olim Sardica, 568; a Blachis vastatur, ib.
Tribalii, v. Servii.
Tripolitanus comes, 36
Tripsychus, Basilius 177.
Tripsychus Constantinus hæresiarcha Xenam suffocat, 348; Alexium imp 354; excæcatur, 407.
Trojani Armenii, 796, 814.
Τρυπητὸς Αἶθος, 742.
Tunium pagus, 210.
Turcæ a Joanne imp. debellantur, 17; in insidias pelliciuntur, 18; ab incursionibus prohibentur, 44; Phrygia potiti, 50; Alemannos ad Bathym urbem vincunt, 89; ad Mæandrum fl. ab Alemannis profligantur, 94; Romanos vexant, 144; nocturno prælio fugantur, 163; Romanos devincunt, 232; perfidiæ suæ Alemannis dant pœnas, 340; avari, 341; Dadibram urbem occupant, 624; Romanos fundunt, 625; Ancyrani auxiliares Romanorum captivos in suam potestatem accipiunt, 668.
Typho, 603.
Tyrus, 316; Alemannorum arx adversus Sarracenos, 547.
Tzitziluces Basilius, chartularius Cpolim a Manuele imp. ablegatus, 65.

U

Unguentum e Theodori et Demetrii martyrum sepulcris ebulliens, 389, 397.
Usthalonas Pseudalexius, 551.

V

Varenus Sthlabus, 846.
Varna a Mysis expugnatur, 706.
Vela alba, 216; fusca, ib.
Veneris simulacrum, 856.
Venetiæ cum Manuele imp. conjunctæ, 103, 260.
Veneti Romanorum socii, 105; eorum apud Corcyram seditio, 113; frequentes Cpoli consederunt, 222; spoliati a Manuele imp. insulas vexant, 225; cum Siculorum rege fœdus faciunt, 225; Manueli reconciliantur, ib.; cum Pisanis dissident, 712; Dandulo duce contra Romanos bellum parant, 715; Cpolim navigant, 717; obsident, 718; occupant, 727; sacerdotium Cpoleos sortito accipiunt, 834. v. Latini.
Venetus quidam Nicetam Choniatem a Latinis defendit, 777.
Versus de Andronici imp. exitio, 426; de tauriformi rege, 464; Solonis in Atheniensium temeritatem, 771.
Viri cum leone pugnantis statua, 861.
Viticlinus, 529.
Volcus Triballus Stephanum fratrem victum occidit, 704.

X

Xanthia, 680.
Xene Petebini filius a Manuele imp. ducitur, 151; ab aulicis ambitur, 292; Alexio Comn. protosebasto favet, 293; e magno palatio concedere cogitur, 331, 343; Andronici jussu suffocatur, 348; ejus imagines, 432.
Manuel Xerus Persam sagittarium interficit, 256.
Xerxis nauarchus, 336.
Georgius Xiphilinus legatus perfidus, 321; vasorum magnus custos, 333; patriarcha designatur, ib.; Constantinum Mesopotamitanum canonibus solvit, 648; ei dignitatem abrogat, 651; septem annos patriarchatu functus, 681.
Xylocerci porta, 528.

Z

Zaces Persa Romanos lacessit, 41.
Zagora, 520, 679.
Zagrotoxotæ, 714, 721.
Zeugminum Joanni imp. deditur, 25; castellum munitissimum, nunc Sirmium, 122; ab Hunnis occupatum, 168; a Romanis recuperatur, 174.
Zeuxippum locus, 460.
Basilius Zicandilas Turcas debellat, 163.
Bazilius Zinziluces chartularius parum prospere cum Hunnis pugnat, 133.
Zinziphices, 410.
Zita spado, 338.
Zumprus fera qualis sit, 433.
Zungra castellum, 610.
Zupanus Servius ab Isaacio imp. debellatur, 369.
Zurulus Thraciæ oppidum, 665; a Latinis recuperatur, 810; expugnatur a Scythis, 832.
Zybriæ angustiæ, 232.

INDEX

IN

GEORGII ACROPOLITÆ ANNALES.

Hujus tomi col. 966.

(*Revocatur Lector ad numeros crassiores textui insertos.*)

A

Achaiæ princeps v. Villharduinus.
Achris s. Achridos, 28, 42, 78, 111, 119, 126, 149, 151, 177, 178.
Achyraus, 30, 40, 193.
Acropolita Georgius, 48, 50, 67, 68, 84, 93, 99, 137, 145, 148, 153, 158, 161, 175, 183, 187.
Actuarius, 66.
Adrianopolis, 23, 41, 43, 46.
Ægæi thema, 13.
Albanitæ, 152.
Albanum 28, 46, 93, 148.
Alyattes Nicephorus, 93, 165, 175.
Amastris oppidum, 20.
Amyrachures, 147.
Ἐν Ἀνακλῳ, 192.
Angeli :
Alexius Angelus, Isaacii filius, 6, 10.
Alexius Angelus Comnenus Isaacii frater, 6, 7, 10, 11, 16, 19.
Anna Alexii Angeli Comneni fil., Theodori Lascaris uxor, 10, 16, 29, 34, 35.
Anna Michaelis Angeli fil., principis Achaiæ uxor, 65.
Anna Theodori Angeli fil., 65.
Demetrius Angelus Theodori fil., 65, 85.
Eudocia Alexii Angeli Comneni fil., cralis Serviæ Murzuphli Sguri uxor, 10, 15.
Eudocia Joanni Angeli fil., 107.
Joannes Angelus primicerius, mox protostrator, 122, 131, 170
Joannes Angelus Theodori fil., 66, 67, 75.
Irene Alexii Angeli Comneni fil., Alexii Palæologi uxor, 10.
Irene Theodori Angeli fil., Joannis Asanis uxor, 65, 89.
Isaacius Angelus, 6, 8, 20, 23.
Manuel Angelus Michaelis (I) fr., Joannis Asanis gener, 47, 65, 69.
Michael (I) Angelus Comnenus, Joannis Angeli sebastocratoris fil. nothus, 27.
Michael (II) Angelus Comnenus, Michaelis (I) fil. nothus, 27, 69, 146. Theodoræ maritus, 95, 111.
Nicephorus Angelus Michaelis (II) fil. nothus, Theodori Ducæ gener, 95, 99, 141, 142, 181, 184.
Theodorus Angelus, 44, 65, 95, 97, 99.
Andronicus Sard. episcopus, 188.
Anna Allemanna, 110.
Antiochia ad Mæandrum, 17.
Antonius et Cleopatra, 66.
Apolloniadis lacus, 113.
Aristophanes comicus, 87.
Ex Armenia uxor Theodori Lascaris, 29, 34.
Arsenius patriarcha, 113, 170, 188.
Arta, 16, 183, 184.
Asanes :
Asan, 21.
Anna Joannis (II) fil., 69.
Callimanus Joannis Asanis fil., 69, 77, 78
Helena Joannis (II) fil., 52, 54, 56, 62.
Joannes (I) Asanis fr., 22, 23, 26.
Joannes (II) Asanis fil., 22, 33, 44, 69.
Maria Joannis (II) ex concubina fil., 44.
Maria Joannis (II) ex Irene Angelina fil., 65, 69.
Michael Asanis fil., 79.
Michael Joannis (II) fil., 65, 69.
Petrus Asanis fr., 22, 23.
Thamar Callimani soror, 69, 101.
Theodora Joannis (II) fil., 65.
Aseldecæ (*Anseau de Cahieu*) Theodori Lascaris gener, 44, 92, 185.
Aseldetusi (*Anseau de Toucy*), 181.
Atramytium, 13.
Aulonia, 13.
Aurea porta (ἡ τῆς Χρυσείας πύλη), 196, 197.
Austria (Ὀστρίκιον), 63.
Autorianus Michael patriarcha, 13.
Axara, 146.
Azatines sultan, 74.

B

Balduinus (I) Flandrus, 13, 22.
Balduinus (II) Petri Cortenacensis fil., 28, 47, 62, 172, 192, 193.
Bardariotæ, 139.
Bardarius fl., 124, 154, 167.
Baris, 13.
Basilius Bulgaricida, 20, 26.
Batcunium opp., 128.
Belebudii regio, 84.
Belesus opp., 84, 125.
Berbeniacum, 39.
Beris monasterium, 77.
Beroe, 119.
Berœa, 97.
Bisaltia, 99.
Bithynia, 13.
Bizye opp., 44, 59, 91.

Bachernæ, 196.
Blachia magna, 66.
Blemmides Nicephorus, 54, 68, 112, 195.
Bodena opp., 91, 97, 99, 124, 156, 157, 175.
Bolerum, 46, 173.
Bonditza, 184.
Borilas Longus, 180.
Borilas Bulgarus, 35, 36.
Bulgaroctonus *Vide* Basilius.
Bulgarophygum, 153.

C

Cabasilæ :
Constantinus Achrid. episc., 177.
Joannes *ib.*
Theodorus, *ib.*
Καχὴ πέτρα, 149.
Calamus vicus, 30, 195.
Calampaces Theodorus, 148.
Callipolis, 39, 54.
Camaterus Joannes patriarcha, 15.
Caminas mons, 30.
Campanus Thessalonicensis, 83.
Κάμποι, 192.
Camytzes Joannes, 22, 41, 43.
Cantacuzenus Joannes ἐπὶ τοῦ κεράσματος, 93. Thracensium dux, 93.
Caritania, 181.
Caryanita protovestiarita, 131, 170.
Castamona, 147.
Castoria, 97, 98, 149, 176.
Celbianum, 14, 39.
Cenchriæ, 51.
Cephallenum insulæ, 184.
Ceramidas castellum, 51.
Charabon Constantinus, 148, 150.
Chalifa Babylonius, 76.
Chariores, 39.
Chariupolis, 26.
Chliara, 30.
Chotobus opp., 81.
Christopolis, 70, 78.
ἡ τῆς Χρυσείας πύλη, 196, 197.
Chrysopodes equus, 133.
Chunabia, 149.
Cissi castellum, 53, 77.
Claudiopolis, 26.
Clavigeri a Theodoro Duca lecti, 139.
Clidas Georgius Cyzic. metropolita, 196.
Clocotinitza ad Hebrum, 43.
Clyzomene, 187.
Cometes, 69.
Comneni :
Alexius magnus Comnenus, 14.
Davides Alexii fr., 14, 20.
Manuel Andronici imp. fil., 14.
Michael Palæologus Comnenus v. Palæologus.
Constantinus Tœchi fil., 162, 187.
Contophre Manuel, 64, 71.
Contostephanus Theodorus, 71, 94.
Copas Irenicus Theodorus patriarcha, 33.
Cosmidii monasterium, 196.
Cotertzes Nicolaus, 53.
Crales Serviæ, 10.
Crumæ Albani castellum, 93.
Crux imperatoria, 22.
Crybus opp., 114.
Crytzimus opp., 114, 120.
Cuizulatus Thessalonicensis, 83.
Cytzabis, 150, 155.
Cyzicus, 51.

D

Daribyza opp., 64.
(Dandulus) Venetus, 15.
Deabolis, 178; magna et parva, 93.
Debræ, 152.
Demetrias, 66.
Demetrius Bulgariæ archiepiscopus, 56.
Demetrius (S.), 88.
Derbe, 149.
Dermocaites Lentianis præfectus, 31.
Didymotichum, 43.
Dragotas Bulgarus, 80, 81, 121, 124.
Ducæ :
Alexius Ducas Murtzuphlus, 8, 10, 11.
Alexius Ducas Philanthropenus, 126.
Eudocia Theodori Ducæ fil., 164.
Joannes Ducas Vatatzes, 29; imperator, 34, 111.
Joannes Isaacii fil., 107.
Irene Isaacii neptis, Michaelis Palæologi uxor, 106.
Irene Theodori Ducæ fil., Constantino Tœchi nupta, 162.
Isaacius Ducas Murtzuphlus, Vatatzæ fr., 99, 107, 155.
Maria Theodori Ducæ fil., 95, 142, 164.
Theodora Theodori Ducæ fil., 164.
Theodorus Ducas Lascaris, Vatatzæ fil., 52; imperator, 111, 164.

E

Ephraem opp., 114.
Ericus v. Henricus.
Euphrosyne Alexii Angeli Comneni uxor, 20.
Euripus S. Eubœa, 47, 67.

F

Ferrum candens, 103.
Flamulius magnus hetæriarcha, 39.
Francorum in Terram sanctam expeditio, 94. Francorum rex, 62.

G

Gabalæ fratres :
Joannes, 92.
Leo Cæsar, 49, 92.
Galata, 186.
Ganos opp., 55.
Germanus patriarcha, 54, 77.
Gratiana opp., 42.
Gudeles tyrannus, 97.
Gulamus Albanita, 93.

H

Hebrus s. Maritza, 58, 77, 84, 126, 151.
Henricus imperator Cpolitanus, 29, 42.
Heraclea, 23.
Heraclea Pontica, 20.
Hodegorum monasterium, 196.
Holcus Hellesponti portus, 39, 50.
Hyacinthi (S.) monasterium Nicænum, 20, 33, 77.
Hyalensis Michael, 99.

I

Isthatines Ieonii sultan, 16, 74.
Istropulus, 83.
Ivancus Bulgarus, 25.
Iolenta Balduini imperatoris soror, 28.
Iophre, 181.
Irene v. Angeli, Ducæ, Lascares, Palæologi.
Irenicus v. Copas.
Isis protostrator, 41, 43.
Isphræus Armenius, 64.

J

Januenses Rhodo potiti, 92.
Joannes Hierosolym. rex (*Jean de Brienne*), 48, 56.
Joannicius Philadelph. episcopus, 189.

L

Labisda locus, 83.
Lampardas Manuel, 156.
Lampetus Michaelis Angeli legatus, 98.
Lampsacus, 40, 49, 73.
Langadas prope Thessalonicam, 142.
Laodicea, 153.
Larissa, 67, 99.
Lascares :
Alexius et Isaacius Theodori Lascaris fratres, 37, 38.
Eudocia Theodori Lascaris fil., 12, 33, 37, 92.
Irene Theodori Lascaris fil. Vatatzæ uxor, 12, 29, 41, 52, 54, 55, 56, 67.
Manuel Theodori Lascaris fr., 115.
Maria Theodori Lascaris fil., regis Ungarorum filio nupta, 12.
Michael (Maximus monachus) Theodori Lascaris fr., 115, 128, 130, 133, 142, 148, 150, 156.
Michael Lascaris Thessalonicensis, 83.
Theodorus Lascaris Alexii Angeli gener, 40; imperator, 11; moritur, 34.
Theodorus Ducas Lascaris v. Ducæ.
Latini Cpoleos inquilini, 8. Latinorum καρήνσία, 105.
Lebadia opp., 183.
Leiton Rhodiorum castellum, 93
Lentiana cast., 13 31, 39, 91.
Leucas ins., 184.
Libadarius Michael, 72.
Litoboes Nicolaus, 81.
Lopadium, 13, 31.

M

Macre mons, 42.
Macrenus Joannes, 40, 97.
Macrolibas, 127.
Macrotus Joannes, 93, 105.
Madyta opp., 39, 55.
Mæander fl., 14.
Magidia, 30.
Magnesia, 40.
Maliasenus Michaelis Angeli affinis, 98.
Manclavita, 81, 99.
Manfredus Siciliæ rex, 168, 174, 175, 179, 182.
Manuel Thessalonic. archiepiscopus, 188.
Marcesina Vatatzæ concubina, 110, 111.
Marchio Montisferrat. (Bonifacius), 13.
Margarites Constantinus, 129, 130, 135.
Maria Petri Cortenacensis fil., Theodori Lascaris uxor, 28.
Maria Sphrantzæ vidua, 150.
Maria Ungara, 14, 15, 20, 54, 61.
Mariæ (S.) lac et cingulum, 22.
Maritza fl., 35, 58, 78.
Mate, 149.
Matrimonia illicita principibus concedi, 106.
Maximus patriarcha, 35.
Melenicus castellum, 42, 80, 81.
Mesembria opp., 21.
Mesopotamitæ :
Constantinus Thessalonic. archiep., 36.
Joseph, 93.
Mesothynia, 144.
Meteorium, 193.
Methodius patriarcha, 77.
Michael (S.) archangelus, 37, 192.
Mniacum opp., 114.
Molyscus, 178, 181.
Morotheodorus v. Theodorus.
Mosynopolis, 10, 26, 42.
Muzalones :
Andronicus, 131, 139, 166.
Georgius imperii procurator, 116, 126, 131, 142.
Joannes mysticus, 72.
Natu maximus, 166.
Murtzuphlus v. Ducæ.

N

Naupactus, 16.
Nazaræi, 76.
Neocastra, 14. Neocastrorum thema, 50, 150.
Nestongi :
Andronicus, 39, 40.
Isaacius, 40, 131, 161.
Neustapolis, 84, 125.
Nicæa, 12, 31.
Nicephorus patriarcha, 188, 189.
Nicetiatæ castellum, 64
Nicolaus empiricus, 68.
Nicolaus manclavita, 81.
Nymphæum, 30, 73, 91, 109, 110, 187.

O

Opsaras v. Manuel Thessalonicensis.

Opsicha, 30.
Opsicii thema, 13.
Ostricium v. Austria.
Ostrobi locus, 97.
Palæologi :
Andronicus Michaelis imp. fil., 198.
Constantinus Michaelis imp. fr., 171, 184.
Eulogia s. Irene Michaelis imp. soror, monacha, 193.
Joannes Michaelis imp. fr., 171.
Maria Andronici fil. natu maxima, 60.
Michael Andronici fil. Comnenus, 90, 97, 99, 142, 143, 151, 168; imperator, 169.

P

Panium, 26.
Papæ legati, 149.
Patmus castellum, 126.
Patra Nova, 182, 183.
Patriarchæ :
Joannes Camaterus.
Michael Autorianus.
Theodorus Irenicus Copas.
Maximus.
Manuel.
Arsenius.
Nicephorus.
Arsenius iterum (*v. suis locis*).
Peclarpacis, 147.
Pegæ, 41, 51, 72, 73, 187.
Pelagius legatus, 32.
Pelagonia, 46, 81, 130, 178.
Pergamus, 30.
Periclysira, 68, 110.
Peristhlaba magna, 23.
Peritheorium, 26.
Perperacium, 114.
Persæ Tachariis tributarii, 134.
Petraliphæ :
Joannes magnus chartularius, 42, 63, 71.
Theodorus Michaelis Angeli γυναικάδελφος, 97, 93, 177.
Petri regia Bulgariæ pars, 23.
Petrus imperator (*Pierre de Courtenay*), 28.
Pharsalus, 67.
Philadelphia, 14.
Philanthropenus v. Ducæ.
Phileremus Rhodiorum castellum, 93.
Philes Theodorus, 91, 165, 174.
Philippopolis, 22, 23, 25.
Philippus Petri Cortenacensis fil., 28.
Phlebia opp., 187.
Phocas Philadelph. metropolita, 99, 103.
Platamon, 7, 182.
Pœmanenum, 15, 31, 37, 39.
Potestas (ποτοστάτες), 191.
Prætor, 148.
Prespa, 152, 178.
Prilapus, 28, 46, 84, 125, 148, 150, 160.
Pristitza, 114, 120.
Probatæ hortus, 71.
Probatus opp., 25.
Prosacus opp., 84.
Pulachas, 160.
Pyrrenæi montes Epirum et Græciam disterminant, 177, 183.

R

Rædestum, 26.
Ramatas Manuel, 160.
Raul :
Alexius protovestiarius, 71, 99.
Joannes Alexii fil., 171, 183.
Regina fl., 133, 134.
Reliquiæ ab imperatoribus ad castra et bella portantur, 22.
Rentina castellum, 70.
Rhimpsas Nicephorus, 182.
Rhodus a Januensibus capta, 92; a Græcis recepta, 94.
Robertus imperator, 28.
Romæus Michaelis Epirotæ percussor, 27.
Ropelii angustiæ, 122.
Rossi 33.

S

Sabbas Sampsonis urbi dominatur, 14.
Scopia opp., 84.
Scuto allevatur imperator novus, 170.
Scyloioannes, 26.
Scythæ, 58, 63, 70.
Sebastocratorum insignia, 185.
Serbia castellum, 141, 149.
Servæ, 38, 46, 78.
Sgurus, 13.
Siderocastrum, 132.
Sigrena opp., 50, 73.
Smyrna, 94, 110.
Solis defectus, 67.
S. Sophia, 197.
Sosandrorum monasterium, 164, 165.
Soscus, 178, 181.
Spartenus Thessalonicensis, 83.
Sphrantzes, 130.
Stadia opp., 49.
Stagiræ mons, 42.
Stanum, 181.
Staridola, 91.
Stasenus Synadeni affinis, 40.
Stenimachus opp., 81, 114, 130.
Sthlavus despota, 42.
Strategopuli :
Alexius, 97, 120, 165, 171, 182, 185, 198.
Constantinus Alexii fil., 165.
Strinabus opp., 21.
Strobus, 91.
Strummitza, 123.
Strymon fl., 122.
Studii monasterium, 197.
Stumpium opp., 84.

T

Tachari s. Tacharii, 72, 73, 74, 75, 126, 146, 154, 167.
Tænia despotarum, 170.
Tarchaniotæ :
Nicephorus, 60, 71, 96.
Synadenus, 40.
Tartia, 173.
Tartari, 58.
Tatas aulæ, 148.
Taurus columna, 11.
Ternobus s. Trinobus, 56, 162. Ternobi episcopus patriarcha, 55, 61.
Thamar v. Arsanes.
Thebæ, 185.
Theodora v. Angeli, Asanes, Ducæ.
Theodorus Philadelphiæ dominus, 14.
Theophilopulus Georgius, 32.
Thessalonica capta, 85.
Thracensium dux, 95.
Tornici :
Constantinus, 120, 163, 184, 188.
Demetrius, 71, 97, 100, 101.
Traianopolis, 26.
Tripolis ad Mæandrum, 73.
Turcomani, 145, 170.
Tzausius, 130.
Tzepæna, 84, 114, 120, 126, 135.
Tzulucones, 80.
Tzurulo opp., 56, 59, 63, 91.
Tzyrithon magnus chartularius, 85.

U

Urus Russus, 134, 162.
Ustra opp., 114.

V

Venetis eripitur Callipolis, 34.
(Villharduinus) Guillemus Achaiæ et Peloponnesi princeps, 94, 174, 179, 181.

X

Xanthia, 42.
Xerus Naupacti metropolita, 93.
Xyleas Prilapi præfectus, 148, 151, 153.

Z

Zagarommates Georgius, 168.
Zichna opp., 77.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

NICETAS CHONIATES.

(Operum continuatio.)

Ex libro VI Thesauri Orthodoxæ Fidei. Contra Macedonium. 9
Ex libro VIII. Contra Nestorium. 33
Ex libro IX. Contra Eutychem. 37
Ex libro X. De quinta synodo quæ quartam synodum confirmavit, convocata sub imperio Justiniani. 67
Ex libro XII. Contra Aphtartodocetarum hæresim. 75
Ex libro XV. De sexta synodo. 81
Ex libro XVII. De hæresibus Armeniorum. 89
Ex libro XX. De superstitione Agarenorum. 105
Ordo qui observatur super iis qui a Saracenis ad Christianorum fidem se convertunt. 123
Ex libro XXIII. Contra Eustratium Nicææ metropolitam. 133
Ex libro XXIV. Adversus Soterichum patriarcham Antiochenum electum. 137
Ex libro XXV. Synodus Cpoli habita propter illud dictum : « Pater meus major me est. » 201
Ex libro incerto. De Lizicinorum hæresi. 282
Recensio codicis Medicæi XXIV in quo continetur Nicetæ Choniatæ Thesaurus. 283

ANONYMI GRÆCI.

Epistola ad Innocentium III, pontificem Romanum, scripta post captam a Latinis Cpolim, regnante Henrico imperatore. 293

MICHAEL ACOMINATUS CHONIATA ATHENIENSIS ARCHIEPISCOPUS.

Michaelis Acominati Vita, res gestæ, scripta. 299
§ I. — Varia Athenarum, durante medio ævo, fortuna usque ad finem sæculi XII. 299
§ II. — Michaelis ejusque fratris pueritia Chonis et Cpoli acta. 301
§ III. — Rerum status; legum per Græciam abolitio. 303
§ IV. — Michael cum Leone Sguro certamen init. 305
§ V. — Quæ Athenis post Michaelis tempora acciderunt. 309
§ VI. — Michaelis senectus et obitus. 309
§ VII. — Scriptorum Michaelis catalogus et recensio. 311

MICHAELIS ACOMINATI SCRIPTA.

Oratio habita in die festo Palmarum. 325
Epistolæ ad Eustathium Thessalonicensem archiepiscopum. 329
Laudatio funebris ejusdem. 337
Laudatio funebris Niceteæ Choniatæ 361
Oratio ad Alexium Comnenum : Ut omni modo vexatis Atheniensibus succurrat. 377
Deploratio de amissa urbis Athenarum dignitate. 383

THEODORUS ALANIÆ EPISCOPUS.

Notitia. 385
Theodori Alanicus, sive Sermo epistolaris ad episcopos CP. de suo per Alaniam itinere. 387
Ejusdem ex inedito opusculo ad fratrem natu minorem. 413

THEODORUS ANDIDENSIS EPISCOPUS.

Notitia. 413
De divinæ Liturgiæ symbolis ac mysteriis. 417

MANUEL MAGNUS RHETOR CP.

Apologia, cui præmittuntur fratris Francisci quæsita per epistolam. 469

PANTALEO CP. DIACONUS.

Notitia. 483
SCRIPTA :
Tractatus contra errores Græcorum. 483
Narratio miraculorum Michaelis archangeli. 573

MANUEL CHARITOPULUS CP. PATRIARCHA.

Solutiones quarumdam quæstionum de jure patronatus et de translatione episcoporum. 591

GERMANUS II, CP. PATRIARCHA.

Notitia historica ex Oriente Christiano. 593
Notitia bibliographica ex Fabricio. 595
SCRIPTA :
Germani Epistolæ ad Gregorium IX papam et ad cardinales de unione Ecclesiarum, cum Gregorii IX responso duplici; definitio apocrisiariorum Pontificis, quod Spiritus sanctus a Patre Filioque procedat æqualiter, cum Germani responso; item acta concilii Nymphææ in Bithynia pro unione habiti. Hæc omnia exstant post Regesta Gregorii IX, quem vide in *Patrologia Latina* ad ann. 1241.
Germani Epistola 1 ad Cyprios. 601
Ejusdem ad eosdem epistola 2. 613
Germani Homiliæ. 621
I. — In Exaltationem venerandæ crucis et contra Bogomilos. 622
II. — In vivificam crucem tertia Jejuniorum Dominica. 643
III. — Ejusdem argumenti, tempore medii Jejunii. 659
IV. — In restitutionem imaginum. 659
V. — In D. N. Jesu Christi sepulturam, in die magni Sabbati. 675
VI. — In SS. Deiparæ Annuntiationem. 677
VII. — In SS. Innocentes. 735
Decreta synodalia. 737

MICHAEL CHUMNUS THESSALONICENSIS METROPOLITA.

De gradibus cognationum. 739

THEODORUS DUCAS LASCARIS IMP

Notitia ex Leonis Allatii Diatriba de Theodoris. 759
SCRIPTA :
Liber De divinis nominibus. 761
Canon exhortatorius ad sanctissimam Deiparam. 781
De communione naturali libri sex. *Vide in Addendis.*

METHODIUS MONACHUS

Notitia. 779
Methodii Libellus de schismate vitando 781

NICEPHORUS II CP. PATRIARCHA.

Contra eos qui dicunt mortuos sacro oleo ungendos esse. 803

CONSTANTINUS ACROPOLITA.

Notitia. 807
SCRIPTA :
Sermo in S. Joannem Damascenum. 811
— in sanctam Theodosiam. 887

ARSENIUS AUTORIANUS CP. PATRIARCHA.

Notitia. 934
SCRIPTA :
Carmen Anacreonticum in Dominicam Resurrectionis. 935
Privilegium pro monasterio SS. Deiparæ a prompto Auxilio. 939
Arsenii Testamentum. 941

GEORGIUS ACROPOLITA.

Notitia. 957
Index personarum in Acropolitæ historia memoratarum. 963
SCRIPTA :
Georgii Acropolitæ Annales, a capta anno Christi 1204 a Latinis Cpoli usque ad eamdem anno 1261 a Michaele Palæologo recuperatam. 969
ADDENDA. 1221
Incerti auctoris, fortasse Niceteæ Choniatæ, Laudatio SS. Michaelis et Gabrielis. 1221
Niceteæ Acominati, Atheniensis metropolitæ, Monodia in Nicetam Choniatem fratrem suum (Textus Græcus). Latine supra col. 361. 1247
Theodori Ducæ Lascaris De naturali communione libri sex, Græce ex ms. Reg. MMIV, Latine ex edit. Basil. 1259

NICEPHORUS CHUMNUS.

Notitia. 1397
SCRIPTA.
Antitheticus adversus Plotinum de anima. 1399
Ad filiam suam viduam oratio consolatoria. 1437
De miraculo in Cana facto. 1451
De petitione Elisæi ad Eliam. 1455
Testamentum. 1465
De festo dormitionis S. Mariæ. 1497

ALEXANDER IV PAPA.

Constitutio Cypria. 1527

SIXTUS IV PAPA.

Confirmatio Constitutionis Cypriæ Alexandri IV. 1561

FINIS TOMI CENTESIMI QUADRAGESIMI.

Parisiis. — Ex Typis J.-P. MIGNE.